

تفسیر خیر کثیر

پنستو ترجمہ

تفسیر ابن کثیر

تصنیف
حافظ عابد الدین اسماعیل بن عمر بن کثیر دمشقی
الوفاء ۷۷۳ھ ہجری

مستوفی
مولانا شاہ فیصل رحیم آبادی
اضافہ خیر کثیر

تفسیر خیر کثیر

حنفی شافعی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

کفایت دینی کتب خانہ

کفایت اللہ ابن صدیق

واٹس ایپ گروپ ٹیلی گرام چینل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبلی، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ ابن صدیق
حنبلی
+923052488551
+923247442395

easypaisa
پیسہ آسان سے

مالکی

تفسیر خیر کثیر

پشتو ترجمہ

تفسیر ابن کثیر

مؤلف: حافظ محمد الدین اسماعیل بن عمر بن ابن کثیر الدمشقی المتوفی ۷۷۴
هجری

مترجمین: مولانا شاہ فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم،
وعبد الکریم صدیقی وقاری امیر نواز

جلد نمبر ⑥

تسمیلات از شاہ فیصل

① د قرآن آیاتو لہکی پہ لکی اور وانه ترجمہ

② دا حدیثو تخریج

③ د فقہی مسئلو کتب مسلك حنفی وضاحت

④ مناسب عنوانات ورکول

خوړونکي

فیصل کتب خانہ محلہ جنگی پېښور

موبائیل نمبر ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

د چھاپ حقوق صرف ناشر سره محفوظ دی

د کتاب نوم : تفسیر خیر کثیر ترجمه تفسیر ابن کثیر

مؤلف: حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمر بن ابن کثیر الدمشقی المتوفی ۷۷۴

هجری

خوړونکي : فیصل کتب خانہ محلہ جنگی

موبائیل نمبر ۹۱۸۳۵۰۹۱۹۰۳۲۱۹۰

د ملاویدو پټي: د فیصل کتب خانې نه سوا

مکتبه روغانیول جلال آباد

مکتبه رحیمی غوست

نعمت کتب خانہ کابل

انتشارات علامه تفتازانی هرات و کابل

صداقت کتب خانہ قندهار و کابل

قدرت کتاب فروشی کابل بنار

علمی کتب خانہ کړدیز

مکتبه علمیه اکوړه غمتک

دیفی کتب خانہ تهر کړهړه

فلاح کتب خانہ جلال آباد

مکتبه فریدیه غوست

دیویند کتب خانہ غوست

جدید رشیدیه کتب خانہ کابل

مکتبه خواجه عبدالله انصاری غزنی

مکتبه نعمانیه غزنی

مکتبه رحمانیه قندهار

امیر حمزه کتب خانہ قندهار

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۴	د قرآن پاک عظمت او دلیل عقلی او زجر:
۲۴	د مشرکانو په شرک باندې د دلیل مطالبه:
۲۶	د مشرکان سرکشی او اعتراض اود اعتراض جواب:-
۲۷	چاته یقینی جنتنی یا یقینی دوزخی وئیل نه دی پکار:-
۲۹	د سرکشی او تکبر مذمت:-
۲۹	د شاهد نه مراد څه دی:-
۳۱	د مور پلار د حقوقو بیان:-
۳۲	د حمل کمه نه کمه موده شپږ میاشتې کیدویشی:
۳۳	د ابن عباس <small>رضی اللہ عنہ</small> مذهب:-
۳۳	د څلویښتو پښتو اتیاؤ نوی کالو والا مسلمان:-
۳۳	د نیک عمله مؤمن دعا:-
۳۶	د نافرمانه اولاد مورپلار سره سلوک:-
۳۷	قیامت کښې به هر چاته خپلو کرو پوره پوره بدله ملایوې:-
۳۹	د احقاف معنی:-
۳۹	آخر د الله تعالی عذاب په دوی راغلو:-
۳۹	د قوم عاد د هلاکت متعلق یوه قصه:-
۴۰	د ورځې ښکاره کیدو په وخت کښې د رسول کریم <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> حالت او دعا:-
۴۲	د قوم عاد واقعہ کښې عبرت او نصیحت دې:-
۴۴	د جناتو حقیقت او د قرآن پاک او ریدل اودا چه حضرت نبی کریم <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> د جناتو هم نبی دې:-
۴۶	د جناتو په شپږ رسول کریم <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> ته ددوی دراتلو خبر څنگه شوې وو او داو ووقعه څو ځله واقع شوې وه:-
۵۰	د سواد بن قارب د ایمان قبولولو قصه:-
۵۱	د دلائل النبوة والا روایت:-
۵۴	د رسول کریم <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> اشسانانو او جناتو دواړو ته رسول لیرلې شوې دې:-
۵۴	د راجح مذهب دلیل:-
۵۵	د جنت بیان او بل دلیل:-
۵۶	د زمکې او آسمان پیدائش پیدا کولو والا رب د انسان په پیدا کولو هم قادر دې:-
۵۷	په کافرانو د قیامت ویره:-
۵۷	ددې دوه معنی دی:-
۵۸	د سورة قتال (یعنی سورة محمد) تفسیر:
۵۹	د کافرانو نیک اعمال برباد دی:-
۶۰	جهد او د جهاد څه احکام:-
۶۱	دا آیت مبارک منسوخ شوې دې که نه؟:-
۶۱	د جنگی قیدیانو سره د سلوک په باره کښې د امام اختیار:
۶۱	مسلمک حنفی:-
۶۲	جهد کښې حکمت او د مسلمانانو آزمیښت:-
۶۴	الله <small>تعالی</small> د مؤمنانو مددگار او د کافرانو نه دې:-

صفحه نمبر	عنوانات
۲۵	د مؤمن او کافر اصل څانګې:.....
۲۲	آيا بد عمله او نيك عمله برابري كيدې شي:.....
۲۷	دا نهرونه كوم څانګې دي؟:.....
۲۷	په جنت كېنې څه دي؟:.....
۲۹	د منافقانو بيان او هغوی ته رتنه:.....
۲۹	د توحيد او استغفار بيان:.....
۷۲	د جهاد نه مخ اړونكي منافق وي:.....
۷۴	قرآن پاك كېنې غور و فكر ولي نه كوي:.....
۷۵	د قرآن پاك دمنكرينو د مرګ حالت:.....
۷۵	د انسان ظاهر د باطن غماز وي:.....
۷۷	گمراه كيدو والا هم خپل نقصان كوي:.....
۷۹	د دنيا بې ثباتي او ناپائيداري:.....
۷۹	د سورة فتح تفسير:.....
۸۰	د سورة فتح شان نزول او د حضرت نبی كريم ﷺ د عبادت حال:.....
۸۰	صلح حديبيه ته د فتح مېن ونيلو وجه:.....
۸۱	د صلح حديبيه متعلق بل روايت:.....
۸۱	د دې پورته ايت مبارك شان نزول:.....
۸۳	د صلح حديبيه نتائج او اثرات:.....
۸۴	د صلح حديبيه او منافقانو اثرات ښكاره شو:.....
۸۵	د صلح حديبيه واقعه د احاديثو په رڼا كېنې:.....
۸۵	د رسول كريم ﷺ بيعت اصل كېنې د الله ﷻ بيعت وو:.....
۸۵	آيت مبارك كېنې بيعت ته مراد كوم بيعت دي:.....
۸۶	بيعت الرضوان او دهغه سبب ذكر:.....
۸۷	د عمر فاروق رضی الله عنه اسلام مخكېنې وو او كه ددوی څوې؟:.....
۸۸	آخر كار صلح:.....
۸۹	د بيعت كوونكو فضيلت:.....
۸۹	د حاطب رضی الله عنه فضيلت:.....
۹۱	د منافقانو خپلې او بهانې:.....
۹۲	د خبير غنيمت حديبيه والو دپاره:.....
۹۴	سخت جنگ كولو والا كوم يو قوم دي؟:.....
۹۵	حديبيه كېنې د كېكر مباركه ونه او بيعت رضوان:.....
۹۷	د معاهده حديبيه دفعات او د مغانم كثر مطلب:.....
۹۷	چې حق راشي نو باطل مغلوب شي ، د الله تعالى قانون دي:.....
۱۰۰	د مكې كفارو سره د جنگ كولو اصل وجه:.....
۱۰۲	دهغه احاديثو بيان چه په هغوی كېنې د حديبيه قصه او د صلح واقعه ده:.....
۱۰۴	عشمان رضی الله عنه مكې مكرمي ته استول:.....

صفحه نمبر	عنوانات
۱۰۴	د سہیل بن عمرو وفد:-
۱۰۵	صلح نامہ:-
۱۰۵	مدینہ منورہ نہ د وتلو پہ وخت کنبہ د صحابہ کرامو خیال او ابو جندل واقعہ:-
۱۰۸	د ابو بصیر ؓ واقعہ:-
۱۱۱	د نبی خوب د وحی پہ شان وی:-
۱۱۱	د صلح حدیبیہ نہ پس د خیبر فتح:-
۱۱۳	طواف کنبہ رمل او ددی وجہ:-
۱۱۴	د صلح حدیبیہ اصل حکمت:-
۱۱۵	د نبی کریم ﷺ او صحابہ کرامو صفات:-
۱۱۶	پہ مخونو د علامتو او تندو کنبہ د نور مطلب:-
۱۱۷	د صحابہ کرامو شان:-
۱۱۸	د آداب رسالت بیان:-
۱۲۰	د ثابت بن قیس قصہ:-
۱۲۱	مسجد نبی کنبہ آواز او چتوونکو تہ د عمر فاروق ؓ تنبیہ:-
۱۲۱	د آواز او چتولو کولو اصل وجہ:-
۱۲۲	د حضرت نبی کریم ﷺ د احترام لحاظ نہ ساتل بی عقلی دہ:-
۱۲۴	د خیر او اطلاع تحقیق کول ضروری دی:-
۱۲۶	میدان بدر کنبہ د صف بندی پہ وخت کنبہ د رسول کریم ﷺ دعا:-
۱۲۷	بغاوت کفر نہ دی باغیان ہم مومنان دی:-
۱۲۸	د ایت مبارک شان نزول:-
۱۲۸	د عدل اہمیت او فضیلت:-
۱۲۹	د خندا کولو او عیب لگولو نہ معانعت:-
۱۳۰	د دی ایت مطلب او شان نزول:-
۱۳۱	د بدگمانی او عیب لگول:-
۱۳۱	د بدگمانی او غیبت متعلق احادیث:-
۱۳۲	د تجسس او تجسس کنبہ فرق:-
۱۳۲	د غیبت معانعت:-
۱۳۴	د دؤ بنحو د روزی قصہ:-
۱۳۵	د غیبت نہ د توبی طریقہ:-
۱۳۶	د فضیلت وقار معیار تقوی دہ:-
۱۴۰	د اسلام او ایمان کنبہ فرق:-
۱۴۱	د حقیقی او واقعی مومن خوک دی:-
۱۴۲	د سورة ، ق ، تفسیر ،
۱۴۲	د قرآن پاک دا ووه منزلونو بیان:-
۱۴۳	د قلت لها ففی فقال ق:-
۱۴۵	د اللہ تعالی د قدرت نمونہ:-

صفحة نمبر	عنوانات
۱۴۶	دنبیانو تکذیب کولو والا قومونه تباہ شو :-
۱۴۶	د یو نبی تکذیب د ټولو انبیاء کرامو تکذیب دی :-
۱۴۸	دالله ﷺ علم او قدرت دانسان د څارگ نه زیات تر دی :-
۱۵۱	دانسان گواه او نگران فریسته :-
۱۵۲	قیامت کښې د جهنم اعلان :-
۱۵۳	دجهنم الله ﷻ سره هم کلام کیدل :-
۱۵۳	دجهنم او جنت خپلو کښې مکالمه :-
۱۵۷	د آسمان او زمکه پیدا کول اود یهودو د نظریاتو تردید :-
۱۵۷	نبی کریم ﷺ ته تسلی او د عبادت حکم :-
۱۵۹	دالله ﷻ یو حکم سره به قیامت راشی :-
۱۶۰	قیامت کښې به ټولو نه اول د نبی کریم ﷺ قبر مبارک شلیری :-
۱۶۲	دسورة ذاریات د ابتدائی آیتونو بنائسته تشریح :-
۱۶۴	د قیام اللیل او دپشمې فضیلت :-
۱۶۵	دتهجد کوونکو جنت :-
۱۶۸	دحضرت ابراهیم ﷺ د معززو میلمنو واقعه :-
۱۶۹	الحمد لله د شپږو شتمې پارې تفسیر ختم شو
۱۷۰	دابراهیم ﷺ د فرشتو نه سوال :-
۱۷۱	ایمان او اسلام :-
۱۷۲	د فرعون دقوم انجام :-
۱۷۲	دقوم عاد انجام :-
۱۷۳	د قوم ثمود انجام :-
۱۷۳	دالله جل شانته قدرثونه :-
۱۷۵	رسولان په دروغه او گټه لې شو :-
۱۷۵	انسانان او جنات دعبادت دپاره پیدا کړي شوی دی :-
۱۷۶	الله ﷻ د ټولو نه بې احتیاج او ټول مخلوق دالله ﷻ محتاج دي :-
۱۷۶	وراندنو کتابونو کښې دالله ﷻ کلام ابن آدم ته :-
۱۷۶	دسورة طور تفسیر چه دا مکی سورة دي
۱۷۶	د سورت تعارف :-
۱۷۸	دالله عذاب برحق دي :-
۱۷۸	دبیت المعمور ذکر :-
۱۷۹	بیت معمور باره کښې د علی ﷺ قول :-
۱۷۹	بحر مسجود کوم دریاب دي؟ :-
۱۸۱	جنتیانو باندې نعمتونه :-
۱۸۳	د اهل ایمان اولاد :-
۱۸۴	دجنت نعمتونه :-
۱۸۴	جنت کښې د جنتیانو یو بل سره خبرې اترې او ملاقات :-

صفحه نمبر	عنوانات
۱۸۷	کافرانو به پیغمبر ﷺ ته شاعر و نیلو :
۱۸۷	د توحید الوهیت او ربوبیت دلائل :-
۱۸۸	دمشرکانو دعناد ذکر :-
۱۸۹	دالله جل شانہ تسبیح او د :-
۱۹۱	دسورة نجم تفسیر چه دا مکی سورت دې :-
۱۹۱	دسورت تعارف :-
۱۹۲	دستورو قسم :-
۱۹۲	حدیث پیغمبری وحی ده :-
۱۹۳	دجبرئیل ﷺ شان :-
۱۹۴	نبی کریم ﷺ جبرائیل علیه السلام خو خله لیدلې وو :-
۱۹۴	دمعراج ذکر :-
۱۹۵	دې واقعه کښې د نبی کریم ﷺ حضرت جبرائیل علیه السلام په خپل صورت کښې لیدل :-
۱۹۶	حضور نبی کریم ﷺ الله جل شانہ لیدلې دې که نه :-
۲۰۰	دسورة المنتهی ذکر :-
۲۰۲	د لات عزی او منات ذکر :-
۲۰۴	د ذوالخلصه بت ذکر :-
۲۰۵	د بی ایمانه خلقو خبرې :-
۲۰۶	توله دنیا کښې بادشاهت دالله جل شانہ دې :-
۲۰۶	واره گناهونه :-
۲۰۷	دالله ﷻ د وسیع مغفرت بیان :-
۲۰۸	خان ته نیک مه وانی :-
۲۰۹	د دین نه مخ اړولو والا :-
۲۱۰	یو کس به دبل چا بوج نه اوچتوی او ایصال ثواب مسئله :-
۲۱۱	د قرآن پاک وغیره نیکو اعمالو ثواب بل چاته ورکولې شی :-
۲۱۱	مسلك حنفی :-
۲۱۲	هم اخر به الله جل شانہ ته تگ وی :-
۲۱۲	دژوند او مرگ مالک الله جل شانہ دې :-
۲۱۳	نبی کریم ﷺ نذیر راغلي دي :-
۲۱۴	قرآن پاک نه مخ مه اړوئې :-
۲۱۵	دسورة قمر تفسیر چه دا مکی سورة دې :-
۲۱۵	دسورت تعارف :-
۲۱۶	قیامت تړدې شوې دې :-
۲۱۷	د قیامت علامات :-
۲۱۹	میدان حشر طرفته تگ دې :-
۲۲۰	قوم نوح باندې عذاب :-
۲۲۰	ایا دا کشتنی چا لیدلې ده :-

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۲۲	د قوم عاد سرکشی او پہ ہغوی عذاب :-
۲۲۳	قوم ثمود باندی عذاب :-
۲۲۴	قوم لوط باندی عذاب :-
۲۲۶	قوم فرعون باندی عذاب :-
۲۲۶	کافران بہ شکست او خوری :-
۲۲۷	اللہ جل شانہ تقدیر جو کر و :-
۲۲۸	د تقدیر انکار او دی مسئلہ کینی بحث کول :-
۲۳۰	ہیخ یو ہ گناہ ورہ مہ گنئی :-
۲۳۱	د سورة رحمن تفسیر
۲۳۱	تعارف دسورت :-
۲۳۲	د اللہ جل شانہ رحمتونہ :-
۲۳۲	دنمر او د عرش د پردو درنہ اندازہ :-
۲۳۲	د ونی رحمت او د نجم معنی :-
۲۳۳	د آسمان پیدائش :-
۲۳۳	زمکہ او میوی :-
۲۳۳	عمر فاروق ؓ تہ د قصری خط او د ہغہ جواب :-
۲۳۴	د اللہ جل شانہ نعمتونہ پہ دزوغہ گنیل :-
۲۳۵	د انسان او جن پیدائش :-
۲۳۵	دوہ سمندرونہ او ددی مطلب :-
۲۳۶	لوگو او مرجان :-
۲۳۶	بحری جہاز او کشتی :-
۲۳۷	د اللہ جل شانہ نہ سوا ہر خہ فنا کیدو والادی :-
۲۳۷	نول د اللہ جل شانہ نہ غواری :-
۲۳۹	جنانو او انسانانو تہ خطاب :-
۲۴۱	ہر کلدہ آسمان او شلمیری :-
۲۴۱	پل صراط او د ہغی کیفیت :-
۲۴۲	د جہنم د منکرو انجام :-
۲۴۳	د اللہ تعالیٰ ویرہ درب انعام دی :-
۲۴۴	د جنت نعمتونہ :-
۲۴۴	د جنت اوبہ :-
۲۴۵	د جنتیانو بستری او تختونہ :-
۲۴۶	د حورو د خاندانو سرہ د محبت حالت :-
۲۴۶	د حورو صفت :-
۲۴۹	د جنت شین دی :-
۲۴۹	د جنت میوی :-
۲۴۹	د یہودو سوال او د ہغی جواب :-

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۵۰	دجنت فرشونہ او تکیہ گاہی:
۲۵۲	دسورة تعارف :-
۲۵۳	قیامت بر حق دی:
۲۵۳	دقیامت ذکر:
۲۵۴	خلق بہ دري دلہی شی :-
۲۵۴	دنیکو درجات:
۲۵۵	اللہ ﷻ نہ د فریتو سوال:-
۲۵۶	جنت کنبی انعامونہ :-
۲۵۸	بی حسابہ جنت تہ تلونکی :-
۲۵۸	د یو صحابی خوب اود نبی کریم ﷺ تعبیر:-
۲۵۹	د خوب تعبیر:-
۲۵۹	د جنتیانو د تختونو او فرشونو وغیرہ بیان:-
۲۶۰	دجنت میوی :-
۲۶۰	د یو صحابیہ خوب :-
۲۶۱	طوبی خہ خیر دی:
۲۶۱	جنتی مارغان :-
۲۶۲	د حور عین لفظ:-
۲۶۲	جنت دیبہودہ خبرو نہ پاک دی:
۲۶۳	دنیکو حال:
۲۶۳	جنتی ونی:
۲۶۴	دجنت سوری:-
۲۶۶	دجنت حوری:-
۲۶۶	د جنت بارہ کنبی د ام سلمہ رضی اللہ عنہا تپوسونہ او د نبی کریم ﷺ جوابونہ:-
۲۶۷	جنت کنبی جماع شتہ کنہ:-
۲۶۹	جنتی لباس:-
۲۷۱	ددوزخیانو سزا:
۲۷۱	د جہنم د جہنمیانو د سزا وجہ:-
۲۷۲	د انسان پیدائش داللہ ﷻ قدرت دی:
۲۷۴	د میوو پیدائش داللہ قدرت دی:-
۲۷۴	اوپہ د اللہ ﷻ نعمت دی:-
۲۷۶	ددی پور تہ آیت مبارک خہ مطلب دی؟:-
۲۷۷	قرآن پاک دی ددینمن ملک تہ یونہ ری شی :-
۲۷۷	قرآن پاک حق دی:-
۲۷۹	دعالم نزاع ذکر:
۲۷۹	د سعادت مند مقربینو دمری حالت:-
۲۸۱	ددی حکم بہ رکوع او سجدہ کنبی:-

صفحه نمبر	عنوانات
۲۸۱	تفسیر د سورة جدید چی مدنی دی
۲۸۱	تعارف د سورت :-
۲۸۲	دالله جل شانہ تسبیح :-
۲۸۲	الله جل شانہ اول او آخر دی :-
۲۸۲	د اودہ کیدو دعا :-
۲۸۳	ددی په تفسیر کښی یو روایت :-
۲۸۵	د زمکی او آسمان پیدائش شپږو ورځو کښی :-
۲۸۶	دا هر څه د الله جل شانہ په اختیار او ملکیت کښی دی :-
۲۸۸	په الله جل شانہ او په رسول اکرم ایمان ر اورنی :-
۲۸۹	فضائل صحابه ز :-
۲۸۹	د قبل الفتح نه څه مراد دی :-
۲۹۰	صحابه کرامو ته بد مه وائی :-
۲۹۱	ټول صحابه کرام ز عظیم دی :-
۲۹۱	الله جل شانہ صدقات زیاتوی :-
۲۹۳	د قیامت په ورځ د مومنانو ښځو او سرو د نور بیان :-
۲۹۴	د قیامت ورځ به مومنانو دپاره نورو :-
۲۹۴	قبر څنگه ځانی دی :-
۲۹۵	ددی دیوال نه کوم یو دیوال مراد دی :-
۲۹۶	دالله تعالی جل شانہ ویره :-
۲۹۷	قران پاک باندی عمل او کرنی :-
۲۹۹	دمومنانو درجات :-
۲۹۹	د شهیدانو روحونه :-
۳۰۱	دنیا عارضی او فانی ده :-
۳۰۲	جنت او جهنم دواړه انسان ته ډیر نژدی دی :-
۳۰۳	الله جل شانہ تقدیر اولیکلو :-
۳۰۵	پیغمبرانو باندی د معجزو نزول :-
۳۰۵	اوسپنه دالله جل شانہ نعمت دی :-
۳۰۷	دنوح علیه السلام او ابراهیم علیه السلام ذکر :-
۳۰۷	دعیسی علیه السلام ذکر :-
۳۰۸	انس و رهبانیت :-
۳۱۰	اهل کتاب مومنانو دپاره دوچند اجر دی :-
۳۱۰	دعمر فاروق علیه السلام ديهودی عالم نه سوال کول :-
۳۱۲	شان نزول اود حضرت خوله :-
۳۱۲	دخوله رضی الله عنها شان او حضرت عمر فاروق علیه السلام :-
۳۱۴	د ظهار مسئله او د خوله k زبانی قصه :-
۳۱۴	د ظهار کفارہ :-

صفحه نمبر	عنوانات
۳۱۵	د حضرت سلمہ بن صخر ؓ د ظہار واقعہ
۳۱۶	د ظہار تعریف:-
۳۱۷	ایلاہ او ظہار پہ جاہلیت کنبی طلاق کنہ لہ کیدل:-
۳۱۷	د وینخی نہ ظہار صحیح نہ دے
۳۱۷	مسک حنفی:-
۳۱۷	د کافر ظہار صحیح نہ دے
۳۱۷	مسک حنفی:-
۳۱۷	د ظہار متعلق د انہ اقوال:-
۳۱۸	د ظہار د کناری نہ وړاندې جماع کول جائز نہ دی
۳۱۸	مسک حنفی:-
۳۱۸	پہ کفارہ د ظہار کنبی د غلام ایمان شرط دے کہ نہ؟
۳۱۸	مسک حنفی:-
۳۲۰	د اللہ تعالیٰ اود رسول اللہ ﷺ مخالفت مه کوئی:-
۳۲۲	د غور ایستومتعلق ہدایات:-
۳۲۲	د یهودیانو سلام پہ نبی کریم ﷺ باندے
۳۲۳	د دے آیت مبارک شان نزول څہ دے؟:-
۳۲۴	د مجلس د آدابو تفصیل:-
۳۲۶	مانځه کنبی صفونہ درست کول:-
۳۲۷	حسجد نبوی ﷺ ته د دریو کسانو راتلو واقعہ:-
۳۲۸	د کتاب اللہ پہ وجہ د مؤمنانو او چتوالی:-
۳۲۹	پیغمبر ﷺ سره غور ایستنی اود هغې احکام:-
۳۳۱	د منافقانو ذکر اود دوی سزا
۳۳۱	د منافقانو د دروغو قسمونه:-
۳۳۳	د اللہ تعالیٰ اور رسول اللہ د بنمان بہ دلیل وی
۳۳۳	مؤمنان د ټولونہ زیات د اللہ تعالیٰ اور رسول اللہ سره مینه لری
۳۳۵	(تفسیر سورة حشر)
۳۳۶	د بنو نضیر تفصیلی واقعہ
۳۳۷	د ابی بن سلول او دده د ملگرو په نوم د قریشو خط:-
۳۳۸	د غزوہ بنو نضیر لنډا قصہ
۳۴۰	د بنو قریظہ د یهودو حالت:-
۳۴۲	د فنی تفصیل
۳۴۲	د فنی د مال حکم:-
۳۴۲	د میراث بارہ کنبی د عمر فاروق ؓ فیصلہ:-
۳۴۴	د خالونو لگولو مذمت:-
۳۴۶	د مهاجرینو او انصارو فضائل
۳۴۷	د مهاجرینو او انصارو په حقلہ د عمر فاروق ؓ فیصلہ:-

۳۴۷	دیو انصاری حبشی قصہ:
۳۴۸	دانصارو بل غت صفت:
۳۵۳	د منافقانو جالبازیانی
۳۵۳	د منافقانو مثال:
۳۵۴	د یوراهب واقعہ:
۳۵۴	د حضرت جریج واقعہ:
۳۵۵	د الله تعالیٰ نہ ویریدل
۳۵۶	د ابوبکر صدیق ؓ خطبہ:
۳۵۸	د قرآن کریم عظمت:
۳۵۸	مسجد نبوی کنبی د کھجوری د تنی فریاد:-
۳۵۹	د الله ؓ د قدرت دلائل او صفات حسنه:-
۳۶۰	د الله تعالیٰ اسماء حسنی
۳۶۱	د سورة حشر آخری دري آیتونہ:-
۳۶۲	مشرکانو سرہ دوستی مہ کوئی
۳۶۳	د حضرت حاطب ؓ د خط واقعہ او درسول کریم ؐ استاذی
۳۶۵	د رسول کریم ؐ مثالونہ:-
۳۶۸	حضرت ابراہیم ؑ یوہ بہترینہ نمونہ
۳۶۸	د ابراہیم علیہ السلام دعا:-
۳۷۰	هدایت د الله تعالیٰ پہ لاس کنبی دے
۳۷۳	د مہاجر و یشو از مینیت:-
۳۷۴	ددی آیت مبارک شان نزول او امتحان اخستلو طریقہ:-
۳۷۴	کافرانو سرہ درشتی کولو ممانعت:-
۳۷۵	کافره نکاح کنبی ساتل حرام دی:-
۳۷۷	د یشوخنہ بیعت اوددی طریقہ
۳۷۷	د بیعت طریقہ د یو صحابی پہ ژبہ:-
۳۸۲	کافران د اهل قبور نہ ناامیدہ شوی دی
۳۸۲	د سورت تعارف او شان نزول
۳۸۳	پہ وعدو نہ پوره کولو تنبیہ:-
۳۸۴	چہ خہ وائی ہفہ کوہ ہم
۳۸۴	د جہاد فرضیت او مجاہد فضیلت
۳۸۵	د جہاد فضائل
۳۸۶	د نبی اخر الزمان صفت:
۳۸۷	پیغمبران علیہم السلام ہم تنگ کرې شوی وؤ
۳۸۸	د حضور ؐ فضائل ، نمونہ او صفات
۳۸۸	نبی کریم ؐ د حضرت عیسیٰ ؑ زیرې دے
۳۹۱	د الله تعالیٰ دین روښانه دی
۳۹۲	پہ الله تعالیٰ باندي ایمان او جہاد د ټولونہ لوئی تجارت دی

صفحہ نمبر	عنوانات
۳۹۳	د اللہ ﷻ دین او د پیغمبر ﷺ امداد کوه
۳۹۴	د حضرت عیسیٰ ﷺ د ملگرو ذکر
۳۹۴	(تفسیر سورة جمعه)
۳۹۵	د در رسول در سالت د منصب بیان
۳۹۸	د یہود یانومذمت
۳۹۹	در رسول کریم ﷺ مقابلہ او مباہلہ تہ خوک ہم نہ دی راوتلی:-
۴۰۰	د جمعه معنی او مفہوم
۴۰۰	د جمعه فضائل
۴۰۱	د جمعه مسائل
۴۰۱	د جمعی موخ پہ اول وخت کنی د راتلو ثواب:-
۴۰۲	د جمعه اول او دویم اذان
۴۰۳	د جمعه د پارہ خرخول او اخستل پر پردنی
۴۰۳	بازارتہ د تلو دعا:-
۴۰۳	جمعه او تجارت
۴۰۵	د منافقانو مذمت
۴۰۶	د منافق علامت:-
۴۰۷	د منافقانو بد خوہونہ
۴۰۸	د عبداللہ بن ابی واقعہ
۴۰۹	د بیہقی روایت
۴۰۹	د زید بن ارقم بیان:-
۴۱۱	د سیرت ابن اسحاق روایت
۴۱۳	د مال اولاد محبت او د اللہ تعالیٰ د ذکر نہ غفلت
۴۱۴	(تفسیر سورة تغابن)
۴۱۵	د اللہ تعالیٰ تسبیح
۴۱۷	د کافرانوسزا
۴۱۷	مشرکان د قیامت منکر دی
۴۱۸	مصیبت د اللہ تعالیٰ پہ رضاسرہ راخی
۴۱۹	افضل عمل
۴۲۰	د بنخواو بچو تربیت
۴۲۰	د بچو محبت او رسول کریم ﷺ
۴۲۱	د اللہ ﷻ پہ لڑ کنی د خرچ کولو دوچند اجر:-
۴۲۳	د طلاق او عدت مسئلہ او د آیت مبارک شان نزول
۴۲۳	د ابن عمر رضی د حیض پہ حالت کنی خپلہ بنخی تہ طلاق ورکول:-
۴۲۳	د عدت حفاظت
۴۲۴	د عدت نفقہ
۴۲۶	د عدت مسئلہ

- ۴۲۲ ..... د طلاق نہ پس پہ رجوع کولو گواه مقرر کول
- ۴۲۲ ..... مسلک حنفی:-
- ۴۲۲ ..... د قرآن پاک یو عظیم الشان آیت مبارک:-
- ۴۲۹ ..... د حاملہ او نا امیدہ ښځې عدت
- ۴۳۲ ..... په ښځو خرڅه کول
- ۴۳۲ ..... درضاعت د خرڅې بیان:-
- ۴۳۵ ..... د الله تعالی حکم او مننې
- ۴۳۶ ..... اووه زمکې اووه آسمانونه
- ۴۳۶ ..... د کرسی مقابلہ کښې د آسمانونو او زمکو نسبت:-
- ۴۳۸ ..... د شان نزول باره کښې د مفسرینو اقوال
- ۴۳۹ ..... یو سړی باندې خپله حلاله ښځه حرامول څنگه دی؟:-
- ۴۴۰ ..... د شاتو واقعہ او د عائشہ صدیقہ رضی الله عنها قصہ:-
- ۴۴۱ ..... نبی کریم ﷺ ته شات چا ورکړی وو حفصہ رضی الله عنها که زینب رضی الله عنها:-
- ۴۴۲ ..... د عمر فاروق رضی الله عنه د فرمان مطابق د قرآن پاک نزول:-
- ۴۴۳ ..... موافقات عمریہ:-
- ۴۴۴ ..... د پیغمبر ﷺ بیبیا نې
- ۴۴۶ ..... د دوزخ نه بچ شنی او خپل کور والایچ کړنې
- ۴۴۷ ..... ددې نه څه مراد دی؟:-
- ۴۴۹ ..... د حضرت نوح رضی الله عنه او د حضرت لوط رضی الله عنه د ښځو ذکر
- ۴۵۰ ..... د حضرت آسیہ او حضرت مریم فضائل
- ۴۵۱ ..... د شہادت په وخت کښې د آسیہ رضی الله عنها دعاء:-
- ۴۵۱ ..... د آسیہ د ایمان راوړول واقعہ:-
- ۴۵۲ ..... دویم مثال د مریم بی بی:-
- ۴۵۳ ..... (تفسیر سورة ملک)
- ۴۵۳ ..... د سورت ملک فضیلت او فائدې
- ۴۵۵ ..... د مرګ او ژوند خالق الله دې
- ۴۵۷ ..... د الله تعالی آیاتونه دروغ گنړونکي بد انجام
- ۴۵۸ ..... د الله تعالی نه غائبانه ویریدلو فضیلت
- ۴۵۹ ..... الله تعالی ټول پیژنی
- ۴۵۹ ..... هر چا ته رزق رسونکې صرف الله تعالی دې
- ۴۶۰ ..... د الله تعالی د عذاب نه بې ویرې کیدل نه دی پکار
- ۴۶۲ ..... د باطلې عقیدې تردید
- ۴۶۳ ..... د پیغمبران کار خبروړ کول دی
- ۴۶۳ ..... کافران به د دردناک عذاب نه څوک بچ کوی
- ۴۶۴ ..... او به د الله تعالی نعمت
- ۴۶۵ ..... د نون مفهوم اود ټولو نه اول پیدا شوې څیز
- ۴۶۵ ..... د عبد الله بن سلام سوالونه اود رسول کریم ﷺ جوابونه:-

صفحه نمبر	عنوانات
۴۶۲	د قلم ذکر
۴۶۲	د نبی کریم ﷺ د اخلاقو یو خوراقت
۴۶۹	د خرابو اخلاقو تفصیلی مذمت
۴۷۲	د باغ والا تفصیلی واقعہ
۴۷۴	دا واقعہ د کوم کلی دہ؟
۴۷۵	نیکان او گناہکاران به برابر نه وی
۴۷۷	مجرم به د قیامت په ورځ سجدہ نه شی کولی
۴۷۷	سرکش به سترگي نه شی اوچتولی
۴۷۸	دیونس ﷻ د رکب والا واقعہ
۴۷۹	د یونس علیه السلام هیڅ قسمه مذمت جائز نه دی
۴۷۹	د بدنظر علاج او د بدگمانی مذمت
۴۸۰	یو خوفانده مند عملیات
۴۸۳	د قیامت نوم جاقه
۴۸۳	د عا د او نمود عذاب
۴۸۳	د هوا آغاز د کومې ورځې نه شوې وو؟
۴۸۴	د فرعونیا نوا وړاندینو بریادی
۴۸۷	د شپیلنی پوک وهلو وخت
۴۸۷	د عرش اوچتونکې فریشتې
۴۸۸	چاته چه به عمل نامه په بنی لاس کښې ملاوړی
۴۹۰	کومو ته چه به عمل نامه په گس لاس ورکولې شی
۴۹۱	په الله تعالی باندې ایمان او مسکین باندې خوراک کول
۴۹۲	قرآن پاک د الله تعالی کتاب دی
۴۹۲	د اسلام نه وړاندې د عمر فاروق ﷺ خپله یوه واقعہ
۴۹۳	رسول ﷺ ته په قرآن پاک کښې د کمې زیاتې اختیار شته
۴۹۴	قرآن پاک نصیحت دی
۴۹۵	د معارج مفهوم
۴۹۵	د پنځوسوزو کالو د قیامت ورځ
۴۹۸	د قیامت تباہنی
۴۹۹	د جهنمیانو د عملونو بیان
۵۰۱	انسانې عادتونه
۵۰۱	په مالونو کښې د غریب حصه
۵۰۴	د کافرانو خواش
۵۰۴	د مشرق او مغرب رب
۵۰۵	د دروغ گنرونکو د قیامت په ورځ پیشی
۵۰۷	د حضرت نوح ﷺ تبلیغ
۵۰۸	د حق خلاف د حضرت نوح ﷺ د قوم ضد

صفحة نمبر	عنوانات
۵۱۱	د اللہ ﷻ دربار کنیسی د نوح علیہ السلام فریاد
۵۱۱	د قوم نوح ﷻ بتان او غرب
۵۱۱	شرك د عقیدت نه شروع شوي دی
۵۱۲	دنوح علیہ السلام بد دعاء:-
۵۱۳	د حضرت نوح ﷻ بد دعا او عذاب
۵۱۴	د نوح علیہ السلام دعاء او بد دعاء:-
۵۱۵	د پیریانو قرآن اوریدل اویدی باندی ایمان راؤزل
۵۱۶	پیریانو سره د پناه اخستلو واقعہ:-
۵۱۷	د پیریانو اوریدل نئی بند کرل
۵۱۹	شیطانانو کنیسی پی آرامی
۵۲۰	د پیریانو عقیدی او اعمش سره دیو پیروی واقعہ
۵۲۲	صرف اللہ تعالیٰ رابلہ او د
۵۲۲	د مساجد نه مراد څه دی؟
۵۲۳	په الا کنیسی د لا مطلب:-
۵۲۴	آیا حضور ﷺ به غیبیو هیدلو
۵۲۴	د پیغمبر ﷺ د علم غیب نفی
۵۲۵	﴿تفسیر د سورة مزمل﴾
۵۲۵	د سورت شان نزول
۵۲۷	پیغمبر ﷺ ته د تهجد د مونځ حکم
۵۲۷	د حضور ﷺ د تهجد تفصیل او د ترتیل مطلب
۵۲۹	د تهجد فائده
۵۲۹	د سعید بن هشیم خپلی ښځې ته د طلاق او جهاد هت د تلو ارادی واقعہ:-
۵۳۰	د رسول کریم ﷺ تهجد او د عائشه رضی اللہ عنہا بیان:-
۵۳۱	ددی پورته آیت مبارک نه څه مراد دی؟:-
۵۳۳	د منکرانو د پاره عذاب او نبی کریم ﷺ ته د صبر حکم
۵۳۳	د رسول لیږل او د کافرانو راښیول
۵۳۳	د اکومه ورځ ده:-
۵۳۵	قرآن پاک سراسر هدایت او نصیحت:-
۵۳۵	فاتحه خلف الامام مسئله
۵۳۵	مسلك حنفی:-
۵۳۶	د اللہ تعالیٰ په لاکنسی خرچ کوئی
۵۳۷	د قرآن پاک اوله وحی کومه یوه ده؟ اقراء که مدثر او راجع قول
۵۳۸	د سورت شان نزول
۵۳۹	شپیلنئی پوک وهل
۵۴۰	د ولید بن مغیره مذمت
۵۴۲	صعود نه څه مراد دی؟
۵۴۲	

صفحہ نمبر	عنوانات
۵۴۲	جہنم تہ د ورغوزارولو سبب:-
۵۴۳	د ولید واقعہ خہ وہ ؟:-
۵۴۳	دویم روایت:-
۵۴۴	دریم روایت:-
۵۴۴	د دوزخ ذکر او ددی د منکر سزا
۵۴۴	دیہودیانو د صحابہ کرامو نہ تپوس او د آیت نزول:-
۵۴۷	د دوزخ د داروغہ گانو ذکر
۵۴۷	د فریتو د شمیر خودلو خہ وجہ ده ؟:-
۵۴۷	د فریتو د کثرت ذکر او ددی متعلق احادیث
۵۴۸	د ملائکو تسبیحات:-
۵۵۰	هر نفس به په خپل عمل نیولې کیږی
۵۵۲	د قیامت قسم
۵۵۳	قسم دې د نفس لواامه
۵۵۳	د انسان اعمال
۵۵۵	قرآن پاک لوستل او یادول
۵۵۸	د عالم ترع ذکر
۵۶۱	(د سورة د هر تفسیر)
۵۶۱	د سورت تعارف
۵۶۲	د انسان د پیدائش نه وړاندې او روستو والاحالت
۵۶۴	د نیکویدله
۵۶۵	افضل صدقه:-
۵۶۸	په جنتیانو باندې د انعاماتو باران
۵۶۸	د جنت زمکه:-
۵۶۹	د یو جنتی ته به خومره خادمان وی
۵۷۰	د جنتیانو لباس:-
۵۷۲	د قرآن پاک نازلیدل واریه وار اوشو
۵۷۲	(تفسیر سورت مرسلات)
۵۷۲	د سورت پیژندگلو
۵۷۴	د الله تعالی قسمونه
۵۷۴	قیامت راتلونکې دې
۵۷۶	د گناهکارانو انجام هلاکت شو
۵۷۷	دېرې ښاخونو والاوور
۵۷۷	د دوزخ ذکر
۵۷۹	جنت او د جنتیانو ذکر
۵۸۲	قیامت به یقینا راځی
۵۸۲	د زمکې جوړښ

صفحه نمبر	عنوانات
۵۸۲	انسان نی جو رہ پیدا کرو
۵۸۳	د نمر جو رول
۵۸۳	د تاجا جامعنی
۵۸۴	د قیامت د ورخ علم صرف الله تعالی سره مقدر دی
۵۸۷	په جنت کښې د الله تعالی نعمتونه
۵۸۸	د قیامت په ورخ به بغیر د اجازت نه هیڅ څوک خبرې نشی کولی
۵۹۰	د فرشتو قسمونه
۵۹۳	د حضرت موسی ﷺ واقعہ
۵۹۴	د الله تعالی د قدرت دلائل
۵۹۵	الله ﷻ ته د فرښتو سوال
۵۹۵	الله ﷻ ته د زمکې شکایت
۵۹۶	قیامت دیر تر یخ دی
۵۹۸	شان نزول، د حضرت ابن ام مکتوم ﷺ فضیلت
۵۹۹	د دین تبلیغ
۶۰۰	د مرگ نه پس د راپاسیدو عقلی دلیلونه
۶۰۲	د الله تعالی احسانات
۶۰۳	قیامت غوړپونه کنړونکې دي
۶۰۳	شفاعت او دهر انسان نفسانفسی
۶۰۴	قیامت کښې د خلقو دوه ډلې
۶۰۴	د سورت تعارف
۶۰۵	د قیامت واقع کیدو منظرونه
۶۰۸	د جاهلیت د زمانې یو بدرسم
۶۱۰	د حضرت محمد مصطفی ﷺ شان
۶۱۱	د نبی کریم ﷺ او د جبرائیل علیه السلام ملاقات
۶۱۱	د قرآن پاک شان
۶۱۱	د سورت تعارف
۶۱۲	د قیامت د واقع کیدو مناظر
۶۱۳	د کریم رب نه ولې لرې نې
۶۱۳	بښه ته د الله ﷻ خطاب
۶۱۴	دیوسری د خپل خونې باره کښې شک
۶۱۴	په ناپ تول کښې کمې کونکو د پاره هلاکت
۶۱۷	د قیامت د ورځې سخت والي او اوږوالي
۶۱۷	سجین او د گناهکارانو عمل نامه
۶۱۹	په زړه باندې د گناه اثر
۶۲۰	د نیکانو عمل نامه
۶۲۲	رحیق او مختوم
۶۲۲	

عنوانات

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۲۴	پہ ایماندار ویوری د خندا گونکو انجام
۲۲۴	د سورت تعارف
۲۲۷	اسمان بہ او شلیری
۲۲۷	چا سرہ چي حساب سختی او شوه هغه هلاک شو
۲۲۸	د سرخنی قسم
۲۳۲	د آسمانی بروج قسم
۲۳۲	یوم مشهود څه څیز دي
۲۳۳	دا واقعہ دکومې علاقې او کومې زمانې ده؟
۲۳۳	د خندا قونوا واقعہ
۲۳۵	د سیرت ابن اسحاق روایت:-
۲۳۷	دیو بل بزرگ جوسه:-
۲۳۹	د جنت نهر ونه
۲۳۹	الله ﷻ د پرو قدرتونو والادي:-
۲۴۰	لوح محفوظ چرته دي
۲۴۰	(تفسیر سورت طارق)
۲۴۰	د سورت تعارف
۲۴۱	د ستورو قسم
۲۴۳	د قرآن پاک فیصلې په حق دي
۲۴۳	(تفسیر سورت اعلیٰ)
۲۴۳	د سورت تعارف
۲۴۵	د خالق قدر تونه او د الله ﷻ د تسبیح حکم
۲۴۶	کامیاب څوک دي
۲۴۷	(تفسیر سورت غاشیه)
۲۴۷	د سورت تعارف
۲۴۸	قیامت پتونکې دي
۲۴۹	په نیکانو باندې انعامونه
۲۵۰	ایمانګرین د الله ﷻ نښې نه ګوري
۲۵۲	فانده
۲۵۲	(تفسیر سورت فجر)
۲۵۲	د سورت تعارف
۲۵۴	د فجر قسم
۲۵۴	جفت او طاق
۲۵۶	د جاهلانو جوړې کړې قصې
۲۵۷	د فساد یانو هلاکت
۲۶۰	د قیامت تباہنی
۲۶۴	د غلام آزادولو ثواب، عقبه نه څه مراد دي

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۶۵	غریب مسکین باندې خوراک کول
۲۶۷	(تفسیر سورت الشمس)
۲۶۸	دنراوسپوږمنی قسم
۲۶۹	تزکیہ نفس
۲۷۰	دثمودیانوته دسرکشتی بدلہ
۲۷۱	(تفسیر سورت الليل)
۲۷۲	د شپې اوورځې قسم او په دې پورته آیت مبارک کښې بل قرات
۲۷۴	ددې سورت شان نزول څه دی؟
۲۷۲	هدایت دالله ﷻ په لاس کښې دې
۲۷۲	د صدیق اکبر رضائل
۲۷۷	(تفسیر سورت الضحی)
۲۷۷	د سورت تعارف
۲۷۸	شان نزول
۲۷۹	د حضور ﷺ شان
۲۸۰	یتیم مہرتہ
۲۸۲	الله تعالیٰ دخپل پیغمبر ﷺ سینہ کولوکړه
۲۸۳	الله تعالیٰ د پیغمبر ﷺ بوج سپک کړو
۲۸۳	د نبی ﷺ نوم به ژوندي وی
۲۸۴	یوه سختی په دوه آسانو نشی غالب کیدی
۲۸۵	(تفسیر سورت التین)
۲۸۵	د سورت تعارف
۲۸۲	انځریاتین نه څه مراد دی
۲۸۲	زیتون او طور سینا
۲۸۲	د مکہ عظمت
۲۸۷	اولننی وحی
۲۸۸	د رسول کریم ﷺ ویریدل او د خدیجه رضی الله عنها تسلی ورکول
۲۸۸	د رسول کریم ﷺ ډیره پریشانی او د جبرائیل علیه السلام تسلی
۲۹۰	د الله تعالیٰ نه ویریدل
۲۹۰	شان نزول
۲۹۲	د لیلة القدر فضیلت
۲۹۲	شان نزول
۲۹۴	دروح نه مراد حضرت جبرائیل ﷺ دی
۲۹۵	ایا لیلة قدریه وړاندینواتونوکښې هم وه
۲۹۲	دشیعه گانو بکواس
۲۹۲	لیلة القدر کومہ یوه شپه ده
۲۹۸	داوویشتمی شپې ثبوت د قرآن پاک د الفاظونه

صفحہ نمبر	عنوانات
۷۰۰	پہ رمضان کنبی زیات عبادت کوئی
۷۰۲	(تفسیر سورت بینہ)
۷۰۲	د سورت تعارف
۷۰۴	اہل کتاب سرہ دلیل راغلو
۷۰۶	د کافرانو انجام
۷۰۷	بہترین کس خوک دی؟
۷۰۷	(تفسیر سورت الزلزال)
۷۰۷	د سورت تعارف
۷۰۸	کلہ چہ بہ زمکہ باندی زلزلہ راشی
۷۰۹	زمکہ بہ ہرہ خبرہ رانشکارہ کری
۷۱۰	د ہریو عمل بدلہ بہ ملاویری
۷۱۲	د مجاہدینود اسونو قسم
۷۱۳	د سحر بہ وخت کنبی حملہ کوئی
۷۱۴	قیامت گزونیکی دی
۷۱۵	اور سوزونیکی
۷۱۶	د دنیا بہ محبت کنبی د آخرت نہ غفلت
۷۱۶	د انسان مال کوم یو دی؟
۷۱۷	د انسان سرہ صرف عمل پاتی کیپی
۷۱۷	د دی سورت شان نزول
۷۱۷	د نبی کریم ﷺ دیو سہی د عبادت کولو واقعہ
۷۱۸	د قیامت پہ ورخ بہ د نعمتونو متعلق سوال کیپی
۷۱۹	د دی سورت پہ نزول د صحابہ کرامو سوال
۷۱۹	د کومو کومو نعمتونو تپوس بہ کولی شی
۷۲۰	(تفسیر سورت العصر)
۷۲۰	د سورت تعارف
۷۲۱	د سوزت عصر مختصر تفسیر
۷۲۲	د ناحقہ مال جمع کو نکود پارہ ہلاکت
۷۲۳	د ہاتیانو والا واقعہ
۷۲۴	د واقعہ تفصیل
۷۲۵	د ابرہہ قسم او بہ مکہ د حملی بندوبست
۷۲۷	د ابابیل ذکر
۷۲۸	د ابرہہ د ہلاکت نہ پس د ہفہ خامنو تہ بادشاہی ملاؤ شوہ
۷۲۸	(تفسیر سورت قریش)
۷۲۸	د سورت تعارف
۷۲۹	پہ قریشو باندی د رب کریم خاص انعامات
۷۳۰	اللہ ﷻ د مکی خلقو تہ پہ اولہ کنبی خوراک ورکرو

صفحہ نمبر	عنوانات
۷۳۱	د قیامت ورځ دروغ گنہوونکی
۷۳۱	پتیمانانو له دیکې ورکول
۷۳۱	د مړنځ گذارو د پاره هلاکت
۷۳۳	د تړول واقعہ
۷۳۵	کوثرڅه څیز دې
۷۳۵	د نجر نه مراد
۷۳۷	(تفسیر سورت کافرون)
۷۳۷	د سورت تعارف او فضائل
۷۳۸	مومن د پتانو عبادت نه شی کولې
۷۴۰	(تفسیر سورت نصر)
۷۴۰	د سورت تعارف
۷۴۰	د الله تعالی د امداد او فتح نه مراد
۷۴۱	شان تړول
۷۴۱	د تړول په اعتبار سره د تړلو نه آخری سورت
۷۴۲	د تسبیح نه څه مراد دې
۷۴۴	د تړول واقعہ
۷۴۴	ابو لهب بخوک وو او دده انجام
۷۴۴	د ابو لهب مذمت
۷۴۵	دام جمیل طواف کښې بد دعا
۷۴۶	(تفسیر سورت اخلاص)
۷۴۶	د دې شان تړول او د دې د فضیلت بیان
۷۴۸	د دې سورت نور فضائل
۷۴۸	اسم اعظم
۷۵۰	د الله تعالی د توحید بیان
۷۵۲	(تفسیر سورت فلق او سورت ناس)
۷۵۲	تعارف او فضائل
۷۵۴	د فلق معنی
۷۵۵	په غوثو باندې پوکی و هوونکې ښځې
۷۵۵	په حضور ﷺ باندې جادو کړې شوې وو
۷۵۵	نبی کریم ﷺ باندې جادو چا کړې وو؟
۷۵۷	د الله ﷻ درې صفونه
۷۵۷	شیطان و سوسی اچوی
۷۵۸	شیطان په انسانانو او پیریانو د وارو کښې وی
۷۵۹	د خیالاتو متعلق

ایاتونہ	سورۃ الاحقاف مکئہ وهی خمس وثلاثون آیۃ واربع رکوعات	رکوع گمانی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۱۵	شروع کوم بہ نوم د الله چہ ډیر مهربان زیات رحم کونکي دي	۱۵
ح ۱	تَنْزِیْلُ الْکِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِیْزِ الْحَکِیْمِ	
ح ۱	نازلیدل ددي کتاب د طرفہ دالله غائب او حکمت والا نه دی	
ح ۱	ددي کتاب رالیرل د الله د طرفہ دی چي غالب او صاحب د حکمت دي	
	مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ	
	نه دی پیدا کړی مونږه اسمانونه او زمکه او هغه چي په منځ ددي دواړو کښی دی مگر دحق سره	
	او مونږ اسمانونه او زمکه او ددي دواړو په مینځ کښي چي څه دی په ډیر حکمت سر نه او په یوه	
	وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنْذِرُوا	
	او دینتي مقررې سره او هغه کسان چي کفر نې او کړو دهغي حقیقت نه چي یرولي کيږي تر دوي	
	مقررہ نښته پیدا کړی دی او کافران چي دکومو څیزونو نه ویرولي شي هم د هغه څیزونو نه ډډه	
	مُعْضُونٌ قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ	
	منځ اړونکي دي اووايه ایا وينی تاسو هغه هستیاني چي زابلې نې تاسو ماسوا دالله نه	
	گونکي دي راځي نبي ﷺ ورته اووايه چي تاسو دالله ﷻ نه سوا دنورو کومو څیزونو عبادت کوئ	
	أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ	
	اوبښاي ماته چي څه پیدا کړی دی دوي دزمکي نه یا دوي لره څه حصه ده	
	نودا راته اوبښاي چي هغوي په زمکه کښي کوم څيز پیدا کړي دي یا هغوي د	
	فِي السَّمَوَاتِ اِيْتُونِي يَكْتُبُ مِنْ قَبْلِ	
	په (پیدا کولود) اسمانونو کښي راوړئ ماته یو کتاب چي نازل شوي وی مخکښي ددي نه	
	اسمانونوپه چوپولو کښي شریک دی که چري (شرک په حق کښي) تاسو سره څه سابقه اسماني کتاب	
	هَذَا أَوَّلُ الْآيَةِ مَنْ عِلْمٌ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ	
	یا پاتي څه حصه دعلم نه که بې تاسو رښتینی او څوک دي زیات بې لاري دهغه چانه	
	یا علمي اثار موجودی نو ماته نې راوړئ که تاسو رښتونوي یې اود هغه چانه به لوڼي گمراه څوک وی	
	يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ	
	چي رابلي هغوي بې دالله نه هغه څوک چي جواب نه شي ورکولي هغه لره دورځي	
	چي دالله ﷻ نه بغیر د هغه څیزونو عبادت کوی چي تر قیامتہ پورې ورته جواب نشي ورکولي	
	الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَفْلُونَ وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ	
	دقیامتہ پورې او هغوي دبلني د هغوي نه ناخبره دی او کله چي راجمع کړي شي خلق	
	بلکه هغوي د دوي د بلني نه هم خبر نه دی ..... او کله چي ټول خلق (د قیامت په ورځ)	

كَانُوا	لَهُمْ	أَعْدَاءُ	وَكَانُوا	بِعِبَادَتِهِمْ	كَافِرِينَ ۝
نورى به (معبودان) دپاره دهغه بلونكو دشمنان اووى به هغوى دعبادت دهغوى نه انكار كونكى					
راغونو نړې شى نو دغه معبودان به ئې دښمنان شى او ددوى دعبادت نه به (پيښى) انكار كونكى شى					

قوله تعالى: - تَنْزِيلُ الْكِتَابِ

د قرآن پاك عظمت او دليل عقلی او زجر: الله ﷻ خبر ورکوى چه هغه پاك ذات دا قرآن پاك په خپل بنده او خپل ريښتونی رسول حضرت محمد ﷺ باندې نازل کړې دې. اوبيان فرماني چه رب تعالی ﷻ داسې عزت والا دې چه هيڅکله به زائل نشي. اوداسې زبردست حکمت والا دې چه دهغه هيڅ يو قول د حکمت نه خالی نه دې. بيا ارشاد فرماني چه آسمان او زمکې وغيره ټول خيزونه هغه عبث او باطل نه دی پيدا کړي. بلکه سراسر حق سره او بهترين تدبير سره ئې پيدا کړی دی. او ددې ټولو دپاره وخت مقرر دې. چه نه زياتې کيږي او نه کميږي. دوى چه ددې رسول ﷺ نه، ددې کتاب عظيم الشان نه اودالله ﷻ دويري نه چه کوم بې پرواهي کوي نوهغوى ته به ډير زر معلوم شى چه دوى خومره زيات خپل نقصان کړې دې.

قوله تعالى: - قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

د مشرکانو په شرک باندې د دليل مطالبه: بيا فرماني چه لږ دې مشرکانو نه تپوس او کړنى چه دالله ﷻ نه سواچه دچاپه نوم تاسو ژوندی يئ او تاسو کومو نه مدد غواړئ، اوتاسو چه دچا عبادت کوئ، لږ خو ماته هم ددې طاقت او قدرت اوبښاي چه دوى دزمکې کومه يوه ټکړه پخپله جوړه کړې ده؟ يا دا خو ثابت کړنى چه زمکه او آسمان کښې ددوى شرکت خومره او چرته دې؟ حقيقت دادې که زمکه وى او آسمان يا نور خيزونه ددې ټولو پيدا کولو والا صرف الله ﷻ دې، دهغه ذات نه سوا دوى ته ديو ذرې اختيار هم نشته دې. د ټول ملک مالک هم هغه ذات دې. دهر څيز کامل تصرف او قبضه لرونکى صرف هغه ذات دې. تاسو دهغه نه سوا د نورو عبادت ولي کوئ؟ ولې دهغه لورې ذات نه سوا د مصيبت په وخت کښې نورو ته سوال کوئ؟ تاسو ته دا تعليم چا درکړې دې؟ تاسو ته دا شرک چا خودلي دې؟ اصل کښې دا ديو پوهه او عقل والا سړي تعليم نشي کيدې اونه الله ﷻ دا تعليم ورکړې دې. که تاسو د الله ﷻ نه سوا د نورو د عبادت کولو څه آسماني دليل لرئ نو ښه دا کتاب پرېردئ او څه بله آسماني صحيحه راوړئ. که دا نه وى نو په دې خپل مسلک څه دليل پيش کړئ. اوڅه علم پيش کړئ. خودا هله کيدى چه ستاسودا فعل صحيح وى. په دې باطل خو نه تاسو څه نقلی دليل پيش کولې شى او نه عقلی. يو قرأت کښې ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حُمْرَ الْحِمَلِ ذُرِّيَّةً مِّن ذُرِّيَّتِهِمْ فَأَصْلَحَ فِيهَا الْكَلْبُ لَمَّا جَاءَهُمْ﴾ دې يعنى څه صحيح دعلم نقل مخکښو نه پيش کړئ. حضرت مجاهد رضي الله عنه فرماني چه ددې مطلب دادې چه چا ته پيش کړئ چه د علم نقل کوى ( ) حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرماني چه ددې امر څه دليل راوړئ مسند احمد کښې دى چه ددې نه مراد علمى تحرير دې ( )

راوى وائى چه څما خيال دې چه دا حديث مرفوع دې. حضرت ابوبکر بن عياش رضي الله عنه فرماني چه ددې نه مراد علم دې. حضرت حسن بصرى رضي الله عنه فرماني چه څه مخفى دليل پيش کړئ، شاولددې بزرگانو نه دا هم منقول دى چه ددې نه مراد مخکښې تحريرونه دى. حضرت قتاده رضي الله عنه فرماني چه څه خاص علم اودا ټول اقوال نژدې نژدې هم معنى دى. مراد ترې هغه دې چه کوم مورې په شروع کښې بيان کړو. ابن جرير رضي الله عنه هم دا اختيار کړې دې. بيا فرماني چه ددې نه بله زياته گمراه لار نشته دې چه تاسو الله ﷻ

پرینبودی دے او دبتانو نہ مدد غوارئی . اودھغوی نہ خیل حاجتونه پورا کولو دپارہ وائی . چه دکومر حاجتونه په پورا کولو کبئی ددوی هیخ طاقت نشته دے . بلکه هغوی خوددے نه هم ناخبره دی . نه یو خیز ورکولې شی او نه اخستې شی . تر قیامته پورې به دوی دوی ته اوازونه کوی خو دوی به غافل وی . نه کتلې شی اونه آوریدي شی . صرف بی خبره دی . خکه چه دا خو کانری دی . جماداتو نه دے . قیامت په ورځ چه کله دا عابدان راجمع شی نو دا معبودان به ددې خپلو عابدانو دبنمان شی اود دې خبرې نه به صفا انکار اوکړي چه دې خلقو ددوی عبادت کولو . لکه څنگه چه دالله ﷻ ارشاد دې چه ﴿وَأَنذَرُكُمْ يَوْمَ يَأْتِيكُمُ الْمَوْتُ مِن دُونِ أَلْفَاكٍ﴾ یعنی دې خلقو دالله ﷻ نه سوا نورو لره معبودان جوړ کړی وو چه هغوی ددوی د عزت باعث جوړ شی . واقعه داسې نه ده بلکه هغوی به ددوی د عبادت نه هم انکار کوی . اوددوی به پورامخالف شی . یعنی اگر چه دوی به دهغوی پورامحتاج وی . په هغه وخت کبئی به هغوی ددوی نه مخ واړوی . حضرت خلیل الله ﷺ خپل امت ته فرمانیلې وو چه ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ أَكْثَرَ مِنْ ذِكْرِهِ﴾ یعنی تاسو چه دالله ﷻ نه سوا نورو بتانو سره دنیا کبئی تعلقات قائم کړی دی د دې نتیجه به د قیامت په ورځ اوکوړی . اوتاسو به دیول نه انکار کوئی . او ستاسو ځانې جهنم مقرر او متعین دې او تاسو به هیخ خپل مددگار او نه مومی .

وَإِذَا	تَنَزَّلُ	عَلَيْهِمْ	إِنَّا	بَيِّنَتْ	قَالَ الَّذِينَ
او کله چی	لوستلې کیږی	په هغوی باندې	ایونه زمونږه	واضحه	نواښی هغه کسان
او کله چې د دوی وړاندې	زمونږ ښکاره	ایاتونه اولوستې	شی	نو کوم کسان چې	کافران دی هغوی
كَفَرُوا	لِلْحَقِّ	لَهُمَا	جَاءَهُمْ	هَذَا	سِحْرٌ مُّبِينٌ
چی کافران دی	حق ته	هر کله چی	راشی دوی ته	دا جادو دې	ښکاره
د دې رښتیني خبرې	په باره کبئی	واښی	اکومه چې ورته	راسیدلې ده	چې دا خو ښکاره جادو دې
اَفْتَرَاهُ	قُلْ	إِن	اَفْتَرَيْتَهُ	فَلَا	تَمْلِكُونَ
چی دخانه جوړ کړې دې	ده دا قرآن	ورته اووايه	که دخانه جوړ کړې وی	ما دا	پس نه شی بچ کولې تاسو
ایادوی وانی چې	ده پیغمبر	دا کتاب دخان نه جوړ کړې دې	اورته اووايه	که دا مادخان نه جوړ کړې وی	نوناسو
لِي	مِنَ اللَّهِ	شَيْئًا	هُوَ	أَعْلَمُ	بِمَا
مالره	دنیولو دالله نه	هیخ قدرله	هغه	ښه عالم دې	په هغه څه
دالله د عذاب نه	مانشن بچ کولې	اوتاسو چې	دفران په حق کبئی	څه کبئی	مسغوله یې الله به هغې ښه پوهه دې
گفتي په	شَهِيدًا	بَيِّنِي	وَبَيِّنْهُمْ	وَهُوَ	الْغَفُورُ
کافی دې هغه	په حیثیت دگواه سره	په منځ زما	او په منځ ستاسو کبئی	او هغه	ښوونکي
زما اوستاسو په	مینځ کبئی	یوازې هغه گواه	کافی دې	او هغه	الله ډیر ښوونکي او رحم کونکي دې
الرَّحِيمِ	قُلْ	مَا كُنْتُ بِدَعَا	مِّنَ الرُّسُلِ	وَمَا	أَدْرِي
مهربانه دې	ورته اووايه	نه یم زه	نوی	درسلواتونه	او ماته پته نشته
داني	محبوبه	ته ورته اووايه چې	زه په رسولانو کبئی	څه نا آشنا	رسول خو نه یم
				زه خو په دې	هم نه پوهیږم

بِئِ	وَلَا يَكُمُ	إِنْ أَكْبَرُ	إِلَّا مَا	يُوحَى
زما سرہ اونہ دا چی خہ بہ کبریٰ ستاسو سرہ نہ کوم پیروی زہ مگر دھغیا چی وحی کیدی شی				
چی ماسرہ بہ خہ سلوک کیری او تاسو سرہ خہ ازہ خو بس پہ ہغہ حکم پس روانیم دکومے چی راتہ وحی کیری				
إِلَّا وَمَا آتَا	إِلَّا	نَذِيرٌ مُّبِينٌ		
ماتہ اونہ یم زہ مگر خبردارونکي ینکارہ				
اوزہ بس یو ینکارہ ویرونکي یم				

قوله تعالى: - وَأَذَانٌ لَّعَلَّهُمْ يَنْفَرُوا

دمشکران سرکشی او اعتراض اود اعتراض جواب: - دمشکرانو سرکشی او دھغیاں کفریانیری چہ کلہ دوی تہ دالہ ﷻ صفا او واضحہ او ظاہر آیتونہ آوروں شی نو دوی وائی چہ دا خو صریح جادو دی . تکذیب او افتراء او ضلالت او کفر ددوی طریقہ او عادت دی . صرف جادو ویلو سرہ بس کوی نہ بلکہ داسی ہم وائی چہ داخو حضرت محمد ﷺ پہ خپلہ جوہ کرې دی . خو د حضرت نبی کریم ﷺ پہ ذریعہ اللہ ﷻ نہ جواب ورکوی کہ مادا قران جوہ کرې دی او خہ دھغہ رہبتونی نبی نہ یم نو یقینا ہغہ بہ ماتہ پہ دی دروغہ او بہتان باندې سخت عذاب راکوی . نویبا تاسو خہ چہ تول جہان کنبی ہیخوک ما دھغہ لوئی ذات دعذاب نہ شی بچ کولی . لکہ خنگہ چہ بل خانی کنبی دی چہ ﴿قُلْ إِنِّي نَذِيرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾ أَحَدٌ الْخَلْقِ یعنی تہ اووایہ چہ ما دالہ ﷻ لاس نہ ہیخوک نشی بچ کولی . او نہ ما تہ دھغہ نہ سوا بل خانی دسر پتولو ملاویری . خو خہ دالہ ﷻ تبلیغ او رسالت پورا کوم . او بل خانی کنبی ارشاد دی چہ ﴿وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ﴾ یعنی کہ دوی پہ مونہ خہ خبرہ جوہروی نو مونہ بہ دھغہ لاس اونیسو او دھغہ خت پرکوز او تاسو کنبی ہیخوک ہغہ نشی بچ کولی .

او بیا کفار ویریو چہ ستاسو د خبرو پورا علم ہغہ علیم ذات شتہ دی . ہغہ بہ خما او ستاسو مینخ کنبی فیصلہ کوی . ددی دھمکی نہ پس دوی تہ د توبہ انابت و رغبت ورکوی . او فرمانی چہ ہغہ غفور و رحیم دی . کہ تاسو ہغہ طرفتہ رجوع او کرنی اودخپلو کرو نہ منع شی نو ہغہ ذات بہ ہم تاسو اوبخنی اویہ تاسو بہ رحم او کری . سورہ فرقان کنبی ہم ددی مضمون یو آیت مبارک دی چہ ﴿وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ أَكْثَبَ الْخَلْقِ: دوی وائی چہ دا خود پخوانو قصی دی اوداتاسو لیکلی دی . اوسحر مانیام تاسو دا لیکنی . نو اووایہ چہ دا ہغہ پاک ذات نازل کرې دی چہ ہر پت خیزورتہ معلوم دی کہ پہ آسمانونو کنبی وی او کہ پہ زمکونو کنبی وی . ہغہ غفور رحیم دی .

بیا ارشاد دی چہ خہ خو خہ پہ دنیا کنبی رومی نہ ہم ؟ خما تہ مخکنبی ہم انبیاء علیہم السلام خلقو طرفتہ راغلی دی ، بیا خما پہ راتلو ولې دومرہ کینہ کنبی یں ؟ ماتہ خودا ہم نہ دی معلوم چہ ماسرہ او تاسو سرہ بہ خہ کیری . دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما پہ قول دی آیت نہ پس ﴿يُنْفِرُكَ اللَّهُ﴾ الْخَلْقُ نَازِلُ شَيْءٍ دے (۱) . داشان حضرت عکرمہ رضی اللہ عنہ ، حضرت حسن رضی اللہ عنہ ، حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ ہم دی تہ منسوخ وائی . دا ہم مروی دی چہ کلہ د بخشش دا آیتونہ نازل شو چہ پہ دی کنبی فرمانیلې شوی دی چہ اللہ ﷻ بہ ستاسو مخکنبی روستو گناہونہ اوبخنی . نویو صحابی رضی اللہ عنہما اوفرمانیل چہ یارسول اللہ ﷺ چہ دا خوا اللہ ﷻ اوفرمانیل چہ ہغہ تاسو سرہ خہ کولو والا دی اومونہ سرہ خہ کولو والا دی ؟ نو دی باندی دا

آیت مبارک نازل شو چہ ﴿لِيَذِلَّ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتُ جُنُبٌ غَيْرٌ مِّنْ جُنُبِ الْأَنْهَارِ يُخَلِّدِينَ فِيهَا﴾ (۱) چہ اللہ ﷻ بہ ہر مومن سرے او ہر مومنہ بنبخہ داسی جنتونو تہ داخل کری چہ دھغی لاندی نہرونہ بھیہی .

صحیح حدیث مبارک نہ دا ہم معلومیہی چہ مومنانو اووئیل یارسو اللہ ﷻ تاسوتہ دے مبارک وی ، دا فرمانے چہ خمونر دپارہ خہ حکم دے ؟ نو دے باندے اللہ ﷻ دا آیت مبارک نازل کرو . (۲) حضرت ضحاک رضی اللہ عنہ ددے آیت مبارک تفسیر کینی فرمانے چہ ماتہ معلوم نہ دی چہ خہ د خہ خیز ورکرم اود خہ خیز نہ منع شم . امام حسن بصری رضی اللہ عنہ قول دے چہ ددے آیت مبارک دا مطلب دے چہ ماتہ د آخرت دانجام بالکل معلومات نشتہ دے چہ خہ بہ جنت تہ خم . او نہ راتہ دنیاوی حال معلوم دے چہ د مخکنیہ نبیانو علیہم السلام بہ شان بہ قتل کرے شم یا بہ د خپل ژوند ورخے پورا کریم او اللہ ﷻ تہ بہ رجوع اوکرم ؟ او داسی خہ نشم وئیلے چہ تاسو بہ نبخ کرئی شی او تاسویاندے بہ کانری راوریری . امام ابن جریر رضی اللہ عنہ ہم دے تہ معتبروانی . او فی الواقع دا صحیح ہم دی . او دوی تہ یقین سرہ معلوم ووجہ دوی او ددوی صحابہ کرام رضی اللہ عنہم ہم جنت تہ داخلیری او دنیا د حالت د انجام تہ دوی خبر نہ و وچہ ددوی او ددوی د صحابہ کرام رضی اللہ عنہم انجام بہ خہ وی او ددوی دمخالفر قریشو انجام بہ خہ وی ؟ چہ هغوی بہ ایمان راورے او کہہ پہ کفر کینی بہ وی اوکہ ورتہ بہ عذاب ورکولی شی اوکہ ہلاکولی بہ شی . خو چہ کوم حدیث مبارک مسند کینی دے چہ حضرت ام العلاء رضی اللہ عنہا فرمانے چہ دے د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ بیعت کرے وو چہ کلمہ مہاجرین انصارو کینی د قرعہ اندازنی پہ ذریعہ تقسیمیدل نو پہ ہفہ وخت کینی زمونہ حصہ کینی حضرت عثمان رضی اللہ عنہ مظعون رضی اللہ عنہ راغلو ، دوی مونہ سرہ بیمار شو او بیا فوت شو . کلمہ چہ مونہ دوی کفن دفن کری او حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم شریف راورو نو خما د خولی نہ اووتل چہ انہ ابو السائب اللہ رضی اللہ عنہ دے پہ تاسو رحم اوکری خما خوبہ تاسو یقین دے چہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بہ ستاسو ہم اکرام کوی . پہ دے حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ تاتہ خنگہ معلوم دی چہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بہ ددہ اکرام کوی . ما اووئیل چہ یارسوا اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خما مور پلار دے پہ تاسو قربان وی ماتہ معلوم نہ دی . نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ واورنی چہ دوی تہ خوددوی د رب صلی اللہ علیہ وسلم یقین راغلو او خما ددوی دپارہ د خیرخواہی او نیکی امید دے . پہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قسم چہ درسول کیدو نہ باوجود ماتہ نہ دی معلوم چہ ماسرہ بہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خہ کوی ؟ نو ما اووئیل چہ بہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قسم خہ بہ دے نہ پس دچا برانت بارہ کینی خیرہ نہ کوم . او خہ پہ دے یر زیات خفہ شوم . خو ما خوب کینی اوکتل چہ د حضرت عثمان مظعون رضی اللہ عنہ یو نہر بھیہی نوخہ راغلم او حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ مے ددے ذکر اوکرونو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ دا دھغہ اعمال دی . دا حدیث مبارک بخاری شریف کینی شتہ دے (۳) مسلم شریف کینی نشتہ دے . اوددے یوسند کینی دی چہ ماتہ معلوم نہ دی چہ ددے باوجود چہ خہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رسول یم چہ ماسرہ بہ خہ کیہی (۴) زہ تہ ہم دا بنہ لگی چہ ہم دا الفاظ دموقعی مناسبت سرہ صحیح دی . خکہ چہ ددے نہ پس دا جملہ دہ چہ خہ دے سرہ یرہ زیاتہ خفہ شوم .

چاتہ یقینی جنتنی یا یقینی دوزخی وئیل نہ دی پکار . الغرض دا حدیث او ددے ہم معنی نور احادیث دا دلالت کوی پہ دے امر باندے چہ د یو معین سری دپارہ د جنتی کیدو قطعی علم چاتہ نشتہ دے . او چا تہ پکار ندی چہ داسی خیرہ د خولی نہ اویاسی . سواد ہفہ خلقو چہ دھغوی نومونہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اخستی دی او هغوی تہ نہ جنتی وئیلی دی . او هغوی تہ عشرہ مبشرہ وئیلے شی . او حضرت ابن

(۱) الطبری: ۱۰۰/۲۲.

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة حديبه : ۴۱۷۲ . بصرف.

(۳) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب الدخول علی المیت بعد الموت : ۱۲۴۳ ، ۴۳۹۶/۶ .

(۴) صحیح بخاری کتاب الشهادات باب القرعة ل المشکلات : ۲۶۸۷ .

سلام او عمیصا او بلال او سراقہ او عبداللہ بن عمرو بن حرام چہ دحضرت جابر پلار دے او ہفہ اولس قاریان رضی اللہ عنہم چہ کوم د معونہ بہ جنگ کنبی شہیدان شوی وو او زیدبن حارثہ او جعفر او ابن رواحہ او ددوی بہ شان نور بزرگان رضی اللہ عنہم، بیا فرمانی چہ انی نبی صلی اللہ علیہ وسلم ! تہ اووایہ چہ خہ خوصرف دہفہ لونئی ذات د وحی مطیع یم چہ کومہ دہفہ لونئی ذات د طرفنہ ماتہ کیڑی او خہ خو ویرولو والا یم او سہی آگاہ کوم او ہر عقل مند خمداد منصب نہ خبر دی ، واللہ اعلم .

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانِ	
ا ورتہ اووایہ آیا وینی تاسو کہ وی دا قران	
الانی نبی <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> ! تہ ورتہ اووایہ چہی دا خوراثہ اوبنائی	
مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ شَهِدٌ	
دطرفہ داللہ نہ او انکار اوکری تاسو بہ دے سرہ او گواہی کری دہ یو گواہ	
کہ دا قران پاک داللہ <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> دطرفہ راغلی وی او بیا ہم تاسوتری انکار اوکری اودبنی اسرائیلو یو گواہ	
قَدْ بَيَّنَّا إِسْرَءِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِ قَامَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ	
دبنی اسرائیلو نہ بہ مثل ددی کلام باندی پس ہفہ ایمان راوړو او تکبر اوکړو تاسو	
ددی بہ شان بہ یو کتاب گواہی ورکړہ او ایمان نی راوړو او تاسود ایمان راوړو نہ تکبر اوکړو	
إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا	
بیشکہ اللہ انہ بنائی لار نیغہ قوم ظالم تہ اووانی ہفہ کسان چی کفر نی کری دے	
بیشکہ اللہ <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> بی انصافہ خلقو تہ ہدایت نہ کوی ..... او کافران دمسلمانانو بہ حق کنبی وائی	
لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانُوا خَيْرًا	
ہفہ کسانوتہ چی ایمان نی راوړی دے کہ چری دے خہ بنہ کار (دا کتاب منل)	
کہ دا (قران پاک) ، خہ بنہ خیز وے نودوی بہ پری (بہ ایمان راوړو کنبی) ، زمونہ نہ وړاندی شوی نہ وو	
مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا	
نہ نہ بہ وژومینی شوی دوی مونہ نہ ہغی تہ او چی اونہ مونده دوی لار بہ دے سرہ	
..... او کلہ چہی دقران پاک نہ دوی تہ ہدایت نصیب نہ شوانو اوس دا وائی	
بِهِمْ فَسَيَقُولُونَ هَذَا أَفْكَ قَدِيمٌ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابٌ مُوسَىٰ	
نو اوس بہ وائی دوی دا دروغ دی پخوانی حالانکہ راغلی دے مخکینی ددی نہ کتاب دموسی	
چہی دا پخوانی دروغ دی ..... اوددی (قران پاک) ، نہ وړاندی دموسی کتاب ہم لار خودونکی	
إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَذَا كِتَابٌ مُّصَدِّقٌ لِّسَانًا عَرَبِيًّا	
بہ حیثیت درہنما او درحمت او دا کتاب تصدیق کونکی دے دہغی بہ ژبہ عربی کنبی دے	
اورحمت وو..... او دا کتاب دہفہ تصدیق کوی بہ عربی ژبہ کنبی راغلی دے	

لَيُنْزِلَنَّ	الَّذِينَ	ظَلَمُوا	وَبَشِّرِ	لِلْمُحْسِنِينَ
دٲاره ددي چي خبر دار كري هغه كسان چي ظلم نبي كري دي او زيري دي دٲاره دينك عمله خلقو (اود راتلو مقصد نبي دا دي) چي ظالمان خلق او ويري او نيكانو ته زيري وركري				
إِنَّ الَّذِينَ	قَالُوا	رَبُّنَا اللَّهُ	ثُمَّ اسْتَقَامُوا	
بيشكه هغه كسان چي وني ونيل چي رب زمونن الله دي بيا تينگ ودريدل په هغي بيشكه كومو كسانو چي اوونيل زمونن رب الله ﷻ دي بيا بري تينگ پاتي شو				
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ	وَلَا هُمْ	يَحْزَنُونَ	أُولَٰئِكَ	أَصْحَابُ الْجَنَّةِ
پس نشته يره په هغوي باندې او نه به هغوي غمزن كيږي دا كسان خاوندان دجنت دي نو په هغوي به (د راتلونكو حالاتو) نه ويږه وي او نه به غمزن شي هم دغه جنتيان دي				
خَالِدِينَ	فِيهَا	جَزَاءً	بِمَا كَانُوا	يَعْمَلُونَ
هميشه به وښي په هغي كښي په بدله دهغه عملونو كښي چي وړ هغوي چي كول به نبي چي هميشه به په هغي كښي وي دا جنت د هغوي د (نيكو) عملونو بدله ده				

قوله تعالى: - قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنَ عِنْدِ اللَّهِ

د سرگشی او تکریم مذمت: اللہ ﷻ خپل رسول ﷺ ته فرمائی چہ دې مشرکانو کافرانو ته اوواپه چہ دا قران پاک په ریښتیا دالله ﷻ د طرفنه دې او بیا هم تاسو ددې نه انکار کوئې . نو تاسو اوواپه چہ ستاسو به څه حال وی ؟ هغه الله ﷻ چہ هغه څه دې حق کتاب سره تاسو ته راولېدل هغه به تاسو ته څنگه سزاګانې درکړی ؟ تاسو ددې انکار کوئې او دا په دروغه ګڼئې . حالاتکه ددې دشهادت او صحت هغه کتابونه هم دی چہ دې نه مخکښې وخت په وخت نبیانو علیهم السلام ته راغلی دی . او د بنی اسرائیلو کوم سړی چہ دهغه د ریښتیا کیدو ګواهنی ورکړنې او ددې حقیقت منلو نه پس نې په دې ایمان راوړو خو تاسو ددې د اتباع کولو نه مخ واړولو او کبر مو اوکړو . دامطلب هم بیان شوې دې چہ دې شاهد په خپل نبی ﷺ باندې او دده په کتاب باندې یقین اوکړو . خوتاسو خپل کتاب او خپل نبی ﷺ سره کفر اوکړو . الله ﷻ ظالمې ډلې ته هدایت نه کوی .

د شاهد نه مواد څه دی؟ - د شاهد ﷻ لفظ اسم جنس دی اودا د خپلې عام معنی لحاظ سره حضرت عبداللہ ابن سلام ﷺ وغیرہ دپاره دې . دا یادساتی چہ دا آیت مبارک مکې دی . اود حضرت عبداللہ بن سلام ﷺ د اسلام نه مخکښې دې . ددې پشان بل آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿وَإِذْ أَنْتَ ابْنُ مَرْثَدٍ قَاتِلٌ أَثَمٌ إِنَّهُ الْمُتَّقِينَ﴾ د طرفنه سراسر حق دی مونږ خوددې نه مخکښې مسلمانان یو . او فرمان دې چہ ﴿إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ﴾ یعنې چہ کومو خلقو ته مخکښې علم ورکړې شوې دې په هغوی چہ کله تلاوت کولې شی نو هغوی زر په سجدہ کنبې پیروزی او په خوله وانې چہ زمونږ رب پاک دې او دهغه وعدې ریښتونی دی او ہمیشہ به وی .

مسرور ﷺ او شعبی ﷺ فرمائی چہ دې خانې کنبې ددې نه مراد حضرت عبداللہ بن سلام ﷺ نه دي ځکه چہ دا آیت مبارک مکه مکرمه کنبې نازل شوې دي . اودوی مدینې ته دهجرت کولو نه پس اسلام قبول کړې وو . حضرت سعد ﷺ فرمائی چہ دیو سړی باره کنبې د حضرت نبی کریم ﷺ دخولې مبارکې

نہ ما نہ دی اوریدلی دی چہ دا سرې جنتی دې او هغه سرې ژوندې وی او په زمکه گزری . سوا د حضرت عبدالله بن سلام رضی اللہ عنہ . دهغوی باره کښې آیت مبارک دې چہ **﴿وَيَعْلَمُ خَائِدِينَ إِتْسَانًا يَعْلَمُ عَلَىٰ مِثْلِهِ﴾** (بخاری و مسلم وغیره) حضرت عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہ ، حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ حضرت ضحاک رضی اللہ عنہ ، حضرت عکرمه رضی اللہ عنہ ، حضرت یوسف بن عبدالله بن بلال بن بشار بن سدی ثوری رضی اللہ عنہ مالک بن انس ابن زید رضی اللہ عنہ وغیره نه هم دا قول نقل دې چہ ددې نه مراد ابن سلام رضی اللہ عنہ دې (۱) قوله تعالى: ﴿لَوْ كَانَ غَيْرًا مَا سَبَقُوا آلِيَّهِ﴾

دا کفار وائی که قران پاک د بهترنی خیز وې نو زموږ پشان شریف انسانانو به چہ دالله ﷻ مقبول بندگان یو په دوی چہ د لاندې درجې خلق دی لکه حضرت بلال رضی اللہ عنہ ، حضرت عمار رضی اللہ عنہ ، حضرت صهیب رضی اللہ عنہ ، حضرت خباب رضی اللہ عنہ او هم ددوی په شان نور پریوتی خلق او غلامانو او وینځو مونږ باندې څنگه سبقت اوړې دې . بیا خو به الله ﷻ مونږ ته د ټولو نه مخکښې را کولو . حالانکه دا قول بالبداهت باطل دې ، الله ﷻ فرمائی چہ **﴿وَكُنَّا لَكُمْ قَبْلَهُمْ بَيِّنٌ﴾** (الخ یعنی اوداشان مونږ بعضو لره په بعضو سره په فتنه کښې واچول چہ اووانی چہ هم دا خلق دی چہ مونږ ټولو باندې الله ﷻ دوی باندې احسان او کړو ؟ یعی دوی تعجب کښې کیرې چہ دې خلقو څنگه هدایت بیاموندو ؟ که دا څیز ښه وې نو مونږ خلق به دوی طرفته ورتلو . خودا ددوی غلط خیال وو خودا خبره یقینی ده چہ همیشه نیکان خلق او سلامتی والا خلق سبقت اوړې او هم په دې وجه داهل سنت والجماعت عقیده ده چہ کوم قول وفعل دالله رسول ﷺ نه ثابت نه وی نو هغه بدعت دې ځکه چہ دا څه دبهترنی څیز وې نو هغه پاک جماعت چہ په هېڅ څیز کښې روستو پاتې کیدووالا نه وو هغوی به دا نه پرېښودو . دا خلق دخپلې بدنصیبۍ په وجه په قران پاک ایمان نه راوړی . په دې وجه دوی په خپل خجالت دفع کولو دپاره قران باندې گوته اوچتوی او وائی چہ دا خو دپخوانو خلقو خبرې دی . اودوی قرآن او قرآن والو ته پیغور ورکوی همدا تکبر دې . اوددې باره کښې حدیث مبارک کښې راغلی دی چہ تکبر ددې نوم دې چہ حق او غورزوی او خلقو لره د سپک گنړلو . (۲) بیا الله ﷻ فرمائی چہ ددې نه مخکښې په حضرت موسی عليه السلام باندې نازل شوي کتاب تورات امام او رحمت وو او دا کتاب یعنی قرآن پاک د خپل ځان نه مخکښې کتابونو لره دالله ﷻ د طرفته او ریښتونی منی . دا په عربی ژبه کښې ډیر فصیح او بلیغ او ډیر واضح کتاب دې . په دې کښې د کافرو دپاره ویره ده او دایمان دارو دپاره بشارت دې . دې نه د بعدوالا آیت پورا تفسیر په سورة حم سجده کښې تیر شوي دې . په دوی به ویره نه وی او نه به بیا دپاره په دوی غم وی . یعنی د پرېښودونکو څیزونو . دوی همیشه په جنت کښې اوسیدو والا جنتیان دی . ددوی عملونه پاک وو او ددې بدله کښې دالله ﷻ رحمتونه او کرم په دوی لکه دباران ویریری . والله اعلم .

وَوَصَّيْنَا	الْإِنْسَانَ	بِأَلَدَيْهِ	إِحْسَانًا	حَمَلَةً
او هدایت اوکړو مونږه	انسان ته	دمور اوپلار خپل سره	داحسان کولو	بار کړو ده لره
اومونږ انسان ته حکم کړې دې	چې مورپلار سره ښه سلوک کوه	دده موردې په ډیر تکلیف		
أُمَّةً	كُرْهًا	وَوَضَعَهُ	كُرْهًا	وَحَمَلَةً
مور دده	په سختۍ سره	اووزیگونی نه ده لره	په سختۍ سره	او دمور په گټه کښې عمر دده
سره خپته کښې اوساتلو	اوپه ډیر تکلیف سره ئې اوزیرولو	اودده دحمل نه زمانه		

(۱) صحیح بخاری کتاب مناقب الانصار باب مناقب عبدالله بن سلام رضی اللہ عنہ : ۳۸۱۲ ، صحیح مسلم : ۲۴۸۳ ، نسائی : ۱۴۴۸ ابن حبان : ۷۱۶۳ الطبری : ۱۰۲/۲۲ .

(۲) صحیح مسلم کتاب الإيمان محرم الکفر وایاله : ۹۱ .

وَفِصْلُهُ	تَلْثُونَ شَهْرًا	حَتَّىٰ	إِذَا	بَلَغَ
او دئی نہ پریکول دده دیرش میاشتی وخت دے تر دے پورے کلہ چے اورسیدو ہفہ				
دئی خلاصیدل پہ دیرشو میاشتی کنبی پورہ شو هر کلہ چے دے خپلی پورہ خوانی تہ اورسیدو				
أَشَدُّهَا	وَبَلَغَ	أَرْبَعِينَ سَنَةً	قَالَ	رَبِّ
طاقت خیل تہ او اورسیدو خلویستو کالو تہ نو اوونیل ہفہ اے ربہ زما توفیق را کرے ماته				
او دخلویستو کالو عمر تہ اورسیدو نو دہ اوونیل چے اتی زما ربہ ماہ دے قائم پانی کرے				
أَنْ أَشْكُرَ	نِعْمَتَكَ	الَّتِي	أَنْعَمْتَ	عَلَيَّ
چی زہ شکر ادا کریم دنعمت ستا ہفہ نعمت چے را کرے دے تا ماته او مور اوپلار زما تہ				
چی ستا دھے نعمتونو شکریہ ادا کریم چے بہ ما او زما بہ مور پلار باندی دے کرے دی				
وَأَنْ أَعْمَلَ	صَالِحًا	تَرْضَاهُ	وَأَصْلِحْ	لِي
او چے او کریم عمل نیک داسے چے تہ راضی نی دھے نہ او صلاحیت کیردہ مالرہ				
او دا چے زہ نیک عمل کوم ..... چے تہ نی خوشبوی او زما اولاد زما دپارہ				
فِي دُرِّيَّتِي	إِنِّي	ثَبُّتُ إِلَيْكَ	وَإِنِّي	مِنَ الْمُسْلِمِينَ
پہ اولاد زما کنبی بیشک زہ توبہ او بایسم تاتہ او بیشک زہ دمسلمانانونہ یم				
نیکان لوثی کرے زہ تاتہ توبہ او بایسم اوستا پہ فرمان منونکو (بندگانو) کنبی شامل یم				
أُولَئِكَ الَّذِينَ	تَقْبَلُ عَنْهُمْ	أَحْسَنَ	مَا	عَمِلُوا
دا ہفہ خلق دے چے قبلو مونرہ ددوئی تہ دیر بنہ ہفہ عمل چے کرے وی دوی				
دا ہفہ کسان دی چے مونرہ بہ ددوئی بنہ بنہ عملونہ قبول کرو				
وَنُتَجَّأُ	عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ	فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ	وَعَدَ الصِّدْقِ	
او تیربو مونرہ دگناھونو ددوئی تہ اووی بہ دوی بہ ملگرو دجنت کنبی مطابق دوعدی ربینینی				
او گناھونہ بہ ور تہ معاف کرو پہ جنتیانو کنبی بہ شامل شی دا (دالہ) ربینینی وعدہ دہ				
الَّذِينَ	كَانُوا	يُوعَدُونَ		
ہفہ وعدہ چے وڈوئی چے وعدہ بہ نی ورسرہ کیدلہ				
چی دوی سرہ (بہ دنیا) کنبی گولی شی				

قوله تعالى: - وَوَعَدْنَا الْإِنْسَانَ بِالذِّكْرِ الْاِحْسَانِ -

د مور پلار د حقوقو بیان: ددی نہ مخکبسی دالہ توحید او دھفہ د عبادت اخلاص او بہ ہفہ د استقامت کولو حکم شوے وو خکہ دل تہ دمور پلار د حقوقو دپورا کولو حکم کیری۔ ہم ددی مضمون نور دیر آیتونہ موجود دی، لکہ فرمانی چہ ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا لِيَّ وَالْذِّكْرِ الْاِحْسَانِ﴾ یعنی ستارب دا فیصلہ کرے دہ چہ تہ دھفہ نہ سوادبل چا عبادت مہ کوہ او مور پلار سرہ احسان کوہ۔ او یو آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿أَنْ أَشْكُرَ لِرَبِّكَ وَالْذِّكْرِ الْاِحْسَانِ﴾ یعنی خماشکر ادا کوہ او دخپل مورپلار او ستاسو واپس کیدل خما طرفتہ دی۔

او ددی مضمون نور ہم ډیر ایتونه دی نودلته ارشاد دې چه مونږ انسان ته حکم کړې دې مور پلار سره احسان کوه او هغوی سره ښه په احترام سره پیش کیږه . ابوداؤد طیالسی کښې حدیث مبارک دې چه د حضرت سعد رضی اللہ عنہ مور دوی ته اووئیل چه آیا د مور پلار اطاعت کولو دالله ﷻ څه حکم نشته دې ، نو اووره چه څه به نه خوراک کوم او نه به ځکاک کوم تر کومې چه الله ﷻ څه کفر اونه کړې . نود حضرت سعد رضی اللہ عنہ په انکار کولو دې خوراک ځکاک پریښودو تر دې چه لرگی سره به ددې خوله بیرته کولې شوه او ورته به خوله کښې په زور اوبه وغیره اچولې شوې . نو دې باندې دا آیت مبارک نازل شو . داحدیث مبارک مسلم وغیره کښې هم دې (۱) مورد حمل په دوران کښې څومره تکلیفونه اوچت کړل؟ اوداشان د بچي د پیدائش وخت کښې دې څومره تکلیفونه اوچت کړل؟

قوله تعالیٰ: -حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا

دحمل کمه نه کمه موده شپږ میاشتي کیدیش: علی رضی اللہ عنہ ددې آیت مبارک اودې سره دسورة لقمان آیت مبارک ﴿ وَفَضَّلْتُ فِيْ عَمَامِيْنَ ۝۱۰ اَوَدَالله ﷻ دفرمان ﴿ وَالْوَالِدٰتُ يَرْضَعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَیْنِ کَامِلَیْنِ یَسْنُ اَزَاذَ اَنْ یَّجْعَلَ الرُّضَاعَةُ ۝۱۱ ﴾ یعنی میاندي خپلو بچوته دوه کاله کامل پی ورکړی او دوی ته دې دپښو ورکولو موده پورا کړی، ددې یو ځاني کولو نه استدلال کوی چه د حمل کمې نه کمه موده شپږ میاشتي ده . دا استدلال ډیر قوی او بالکل صحیح دي . حضرت عثمان رضی اللہ عنہ او د صحابه کرام رضی اللہ عنہم جماعت ددې تائید کړيدي . حضرت معمر بن عبدالله جهیني رضی اللہ عنہ فرماني چه زمونږ د قبیلې یوسری د جهنیه یو ښځې سره واده اوکړو ، شپږ میاشتي پس ددې بچي پیدا شو ، ددې خاوند حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ته ددې ذکر اوکړو . حضرت عثمان رضی اللہ عنہ هغه ښځې پسې سړې اولیرلو ، هغه تیاریدو نه پس راتله چه هغې خور ورته فریاد شروع کړو . په دې دې ښځې خپلې خورته اووئیل چه ولې ژاړې ، په الله ﷻ قسم چه څه به مخلوق کښې چاسره نه یم ملاؤ شوې ، او نه ما غلط کار کړې دې . نوگوره چه دالله ﷻ فیصله څما حق کښې څه کیږی ؟ هرکله چه حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ته راغله نو حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ددې درجم کولو حکم اوکړو . هرکله چه حضرت علی رضی اللہ عنہ ته معلوم شو نوهغوی خلیفه المسلمین نه تپوس اوکړو چه داتاسو څه کوئی ؟ نو حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ورته اوفرمائیل چه ددې ښځې د شپږو میاشتو نه پس اولاد شوې دې او دا ناممکن دی . دې آوریږو سره حضرت علی المرتضی رضی اللہ عنہ اوفرمائیل چه تاسو قرآن پاک نه دې لوستلې ؟ نو وې فرمائیل چه لوستلې مې دي . نووې فرمائیل چه تاسو پکښې دا آیت مبارک نه دې لوستلې چه ﴿ حَمَلَتْهُ وَفَضَّلَتْ لِّلنَّوْنِ نَهْرًا ۝۱۰ ﴾ اودې سره دا آیت مبارک هم چه ﴿ حَوْلَیْنِ کَامِلَیْنِ ﴾ نو دحمل موده او پښو څکولو میاشتي وضع کړې شی نو باقی شپږ میاشتي پاتې کیږی . نو دقرآن پاک نه معلوم شو چه د حمل کم نه کمه موده شپږ میاشتي ده . او ددې بی بی صاحبې هم په دومره موده کښې اولاد شوې دي . بیا تاسویدی الزام ولې لگوئی ؟ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ اوفرمائیل چه والله دا خبره بالکل صحیح ده . افسوس چه څما خیال دې طرفته نه وو . لاریښ او هغه ښځه واپس راولی ، خلق لارل او هغه ښځه ئې واپس راوسته . نو خلکو هغه په دې حال کښې اولیده چه ددې نه فراغت موندې وو . حضرت معمر رضی اللہ عنہ فرماني چه یو کارغه دبل کارغه نه او یو انډه د بلې انډې نه سره دومره مشابه نه وی لکه څومره چه ددې ښځې بچي خپل پلار سره مشابه وو . دده پلار چه کله دا بچي اولیدو نو پخپله ئې اووئیل چه والله اوس ماته ددې باره کښې هېڅ شک پاتې نشو . اوهغه الله ﷻ یو ناسوریعی دانه کښې اخته کړو او دا دهغه په مخ باندې وو . اوهغه ناسور دې ډیر زیات کمزورې کړو تر دې چه هغه مړ شو . (۲) ابن

(۱) صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابة باب فی سعد بن ابی واصل : ۱۷۶۸ .

(۲) الدر المنثور : ۹/۶ .

ابی حاتم) دا روایت بل سند سرہ د ﴿قَاتِلُوا الْفٰیكِيْنَ﴾ تفسیر کنی تیر شوې دې .

د ابن عباس رضی اللہ عنہ حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چې کله دیو ښځې په نهو میاشتو کښې بچې پیدا شی نو ددې د پښو ورکولو موده یوشت میاشتې کافی دې . او کله چې اوو میاشتو کښې وی نو موده درضاعت دیرشت میاشتې ده . او کله چې بچې سپرو میاشتو کښې پیداشی نو درضاعت موده دوه کاله کامله ځکه چې دالله ﷻ فرمان دې چې دحمل او دپښو موده دیرشت میاشتې ده . هرکله چې هغه د خپل قوت زمانې ته اورسیدو یعنی قوی شو او د خوانی عمر ته اورسیدو نو دې سرو کښې شمیر شو . او کله چې د څلویښت کالو شو نو دده عقل پورا شو . فهم او کمال ته اورسیدو ، حلم او بردباری پکښې راغله . دا ونیلې کیږی چې دده کوم عمر د څلویښتو کالو عمر کښې وی نو هغه عام طور باقی عمر کښې هم وی . حضرت مسروق رضی اللہ عنہ نه تپوس او شو چې انسان کله په خپلو گناهونو نیولې کیږی ؟ نو وې فرمائیل چې کله ته دڅلویښتو کالو شې نو خپل بچ کول په خپله کوه .

د څلویښتو پښتو اتیاؤ نوی کالو والا مسلمان : ابوعلی موصلی کښې دې چې حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چې کله مسلمان بنده د څلویښتو کالو نو الله ﷻ دده په حساب کښې تخفیف کوی . او کله چې د شپیتو کالو شی نو آسمان والا دده سره محبت کوی . او کله چې د اتیاؤ کالو شی نو الله ﷻ دده نیکۍ ثابتې کړې او دده گناه نه ختموی . او کله چې دې دنوی کالو شی نو الله ﷻ دده مخکښې روستی ټول گناهونه معاف کوی . او دې د خپلې کورنۍ دخلقو د پاره شفاعت کولو والا او گرزوی . او آسمانونو کښې اولیکلې شی چې ددالله ﷻ زمکه کښې دهغه ذات قیدی دې . داحدیث بل سند سره مسنداحمد کښې هم دې ( ) د بنو امیه دمشقی گورنر حجاج بن عبداللہ حلیمی فرمائی چې دڅلویښتو کالو عمر کښې ما گناهونه دخلقو دشرم او حیا په وجه پرښودی وو . دې نه دگناهونو پرښودو وجه پخپله دالله ﷻ نه حیا وه . دعربو یو شاعر وائی چې په وړوکوالی کښې چې د ناپوهۍ په وجه څه اوښو هغه اوښو خو کله چې بوډوالی رانښکاره شو نو دسر سپینو راته پخپله د گناهونو نه دریج کیدو اوونیل چې اوس ته کوچ اوکړه .

قوله تعالیٰ :- قَالَ رَبِّ اَوْعِیْ اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ

د نیک عمله مؤمن دعا: بیا ددې ددعا بیان کیږی چې ده اوونیل چې انې الله ﷻ څما زړه کښې واچوه چې څه ستا شکر ادا کړم چې کوم تا په ما او څما په مور پلار کړې دې او څه هغه اعمال او کړم چې ته هغې سره په مستقبل کښې څما نه خوشحاله شې ، او څما اولاد څما دپاره داصلاح ذریعه کړې ، یعنی څمانسل او څما نه روستو پاتې کیدو والو کښې څه ستا طرفته رجوع کوم او څما اقرار دې چې څه فرمانبردارو نه یم . په دې کښې ارشاددې چې کله انسان د څلویښتو کالو عمرته اورسی نو د زړه د اخلاصه ده ته تویه ویستل پکار دی . او دوباره دې الله ﷻ ته متوجه شی او په دې دې کلک ولاړ اوسی . ابوداؤد کښې دې چې حضرت نبی کریم ﷺ به صحابه کرام رضی اللہ عنہم ته په التحیات کښې ددې دعا غوښتلو تعلیم ورکولو چې : ﴿ اَللّٰهُمَّ اَنْفِیْ بَیْنِ قُلُوْبِنَا وَاصْلَمْ ذَاتِ بَیْنِنَا وَاهْدِنَا سَبِيْلَ السَّلَامِ وَنَحْنُ اِلَى الظُّلُمَاتِ اِلَى النَّوْرِ وَنَحْنُ اِلَى الْفَوَاحِشِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَیا اَرْكَنَ اِنْفِیْ اِسْمَاعِنا وَیا اَرْكَنَ اَقْدُوْلینَا وَیا اَرْكَنَ اَزْوَاجِنَا وَذُرِّیَّاتِنَا وَتَبَّ عَلَیْنا اَنْکَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِیْمُ وَاجْعَلْنا شَاکِرِیْنِ لِنِعْمَتِکَ مُتَشَرِّفِیْنِ بِهَا عَلَیْکَ قَابِلِیْنِا وَاتِّمَّ عَلَیْنا ۝﴾

توجهه : یعنی انې الله ﷻ ا زموږ زړونو کښې محبت پیدا کړه او زموږ خپلو کښې اصلاح اوکړه ، او موږ ته دسلامتیا لار اوښایه ، او موږ د تیارو نه اوساته ، اونور طرفته نجات راکړه ، او موږ دهرې بدنې نه بچ کړې ، که هغه ظاهري وی او که پته وی ، او موږ ته زموږ سترگو کښې او غوږونو کښې او زړونو کښې او ښځو کښې او بچو کښې برکت واچوې او په موږ رجوع اوکړه ته رجوع کولو والا مهربان شې او انې الله ﷻ موږ د خپلو نعمتونو شکرگزار او ددې په وجه مو ښه ځوان جوړ کړې او

ددې نعمتونو اقرار کولو والا مو جوړ کړې ، او مونږ ته خپل ښه نعمتونه را کړې (۱).

قوله تعالى: - أُولَئِكَ الَّذِينَ نَنْقُلْ عَنْهُمْ

بيا فرماني چه دا دجا بيان تير شو چه الله ﷻ طرفته رجوع کولو والا او توبه کولو والا دی او کله چه دوی نه نيکي پاتې نشي نو دوی استغفار کولو والا دی . اومونږ ددوی اکثر خطاگانې معاف کوږ. او د دوی دلرو عملونو په بدله کښې دوی ته جنتي کوږ. دهغه هم دا حکم دې لکه چه وعده نهې اوکړه او پوراني کړه او دا رښتيا وعده ده چه کومه دوی سره کولې شي. ابن جرير کښې دی چه حضرت نبي کریم ﷺ په روايت د روح الامين فرماني چه دانسان نيکي او بدني به راوړې شي او يو به دبل بدله شي نوکه دده يو نيکي هم پاتې شوه نو الله ﷻ به ده ته جنت ورکړي. د حديث راوی ﷺ دخپل استاد نه تپوس اوکړو که ټولې نيکي د بدو بدله کښې ختمې شوې نو بيا اټو وې فرمايل چه الله ﷻ ددوی د بدو نه تجاوز کوي بل سند کښې په فرمان دالله ﷻ مروی دی. دا حديث مبارک غريب دې او ددې سند ډير پوخ دې .

حضرت يوسف بن سعد ﷺ فرماني چه کله حضرت علي ﷺ به اهل بصره غالب شو نو په هغه وخت کښې ما لره حضرت محمد بن حاطب ﷺ راغلو او يو ورځ نهې ماته اووئيل چه حضرت علي ﷺ سره اوم او په هغه وخت کښې حضرت عمار ﷺ، حضرت صعصعه ﷺ او حضرت اشتر ﷺ او حضرت محمد بن ابوبکر ﷺ هم وو.

بعضو خلقو د حضرت عثمان ﷺ ذکر اوکړو او څه گستاخي ئې اوکړه. حضرت علي ﷺ په هغه وخت کښې په تخت ناست وواو په لاس کښې ورسره چاره وه. حاضرین مجلس اووئيل چه ستاسو په وړاندې خو ستاسو صحيح محاکمه کولو والا موجودی ، نو ټولو دحضرت علي ﷺ نه تپوس اوکړو . نو حضرت علي ﷺ اوفرمايل چه حضرت عثمان ﷺ دهغه خلقو نه وو چه دجا باره کښې الله ﷻ فرماني چه ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ نَنْقُلْ عَنْهُمْ أَصْحَابُ مَا غَمَلُوا وَكَانُوا زَعَنَ سَاءَ لَهُمْ فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ وَعَذَابُ الصِّدْقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ﴾ الخ قسم د هغه خلقو چه دجا ذکر په دې آيت مبارک کښې موجود دې، حضرت عثمان ﷺ دې او ددوی ملگری، او درې ځل نهې دا اوفرمايل . ددې راوی يوسف وانی چه ما د محمد بن حاطب نه تپوس اوکړو چه ستا دې په الله قسم وی رښتيا وایه دا تا په خپله د حضرت علي ﷺ نه آوريدلی دی ؟ وې فرمايل چه آؤخما دې په الله قسم وی چه ما دا خپله دحضرت علي ﷺ نه آوريدلی دی .

وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ	
او هغه انسان چی دې ونیل مور او پلار خپل ته	
او هغه کس چی مور پلار ته نهې او وئیل چی	
أَفِ لَكُمْ	أَتَعِدُنِي
وَقَدْ	أَنْ أُخْرِجَ
اف دې تاسو دواړو لره ایا تاسو یروي مالره چی زه به رااووېستلې شم دقبر نه احوال دا چی تیر شوی دی	
افسوس دې په تاسو ایا تاسو ما یروي چی زه به دقبر نه دوباره راپاڅولي شم	
خَلَّتِ الْقُرُونُ	مِنْ قَبْلِي
وَهُمَا	يَسْتَفْتِيَنِ اللَّهَ
دیر قومونه مخکښی زما نه او مور او پلار دواړه (فریاد) زاری کوی الله ته له بدن صیبه	
اوزما نه وړاندې دیر قومونه تیر شوی دی او دهغه مور پلار الله ته فریاد کوی او خپل خوښی ته وانی، چی	

اٰمِنْ ؕ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ ۚ فَيَقُولُ مَا هٰذَا اِلَّا اَسَاطِيْرُ	ایمان را ورہ بیشک وعده دالہ حقہ ده خروانی ہفہ نہ دی دا مگر قیسی دی
اِنِّیْ بِدَبْحَتِهِ اٰیْمَانٌ رَّادٍ ۙ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ لَیُّمْلَکُ ۚ وَاِنِّیْ جِیءُ دَابْحُوْا نُوْ خَلْقُوْ	انی بدبختہ ایمان را ورہ بیشک دالہ وعده حقہ ده انو ہفہ بہ جواب کنی، وانی جی دابخوانو خلقو
اَلْاَوَّلٰیْنَ ۝ اُولٰٓئِكَ الَّذِیْنَ حَقَّ عَلَیْھُمْ الْقَوْلُ	در و مینو خلقو دا ہفہ کسان دی جی ثابتہ شوی ده بہ ہغوی بانڈی خبرہ دعداب قیسی دی دا ہفہ خلق دی جی بہ دوی بانڈی دالہ فیصلہ ثابتہ شوہ
فِیْ اٰمٍ ۚ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِھُمْ مِّنَ الْاٰیْمٰنِ وَالْاٰنِیْ	وی بہ دوی بہ ہفہ دلو کنی جی تیر شوی دی مخکنی ددوی نہ دپیریانو او انسانانونہ د ہفہ کسانو سرہ جی ددوی نہ پخوا تیر شوی دی کہ پیریان دی او کہ انسانان دی
اِنَّھُمْ کَانُوْا خٰسِرٰیْنَ ۝ وَلَکِنْ دَرَجٰتٌ مِّنْہَا	بیشکہ دوی دی نقصان موندونکی او دپارہ دہری دلی درجی دی بہ لحاظ د ہفہ عمل سرہ جی دوی تول تاوانیان دی اوہر چاتہ بہ دخیل عمل مطابق جداجدا، مرتبی
عَمِلُوْا ۚ وَیُوفِیْھُمْ اَعْمَالُھُمْ	جی کری وی ہغوی او دپارہ ددی جی پورہ پورہ ورکری ہغوی لہ بدلہ دعملونو دہغوی ورکولی شی دا ددی دپارہ جی دخیلوخیلو عملونو جزا ورتہ پورہ پورہ ملاؤ شی
وَهُمْ لَا یُظْلَمُوْنَ ۝ وَیَوْمَ یُعْرَضُ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا	او بہ ہغوی بہ ظلم نہ کیری او بہ کومہ ورخ جی وراندی کری شی ہفہ کسان جی کفر نہ کری دی او بہ ہغوی بہ ہیخ ظلم نہ کیری او بہ کومہ ورخ جی کافران ددوزخ اور تہ ور مخامخ کری شی
عَلٰی النَّارِ ۚ اَذْھَبْتُمْ طٰیْبَتِکُمْ فِیْ حَیَاتِکُمُ الدُّنْیَا ۚ وَاسْتَمْتَعْتُمْ	وور تہ یوورل تاسو نعمتونہ ستاسو پہ ژوند ستاسو دنیا کنی او فانیدی واغستلی تاسو داودا بہ ورتہ اووٹیلی شی جی تاسو خوخیل خوندونہ پہ دنیا کنی حاصل کرل اویشہ
بِھَا ۚ فَالْیَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا	پہ ہغی سرہ پس نن ورخ بہ بدلہ درکری کیری تاسو لہ دعداب سپکونکی بہ سبب دہغی مزی مو بری اوکری نو نن بہ درتہ د ذلت سزا درکولی شی
کُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُوْنَ فِی الْاَرْضِ بِغَیْرِ الْحَقِّ وَیٰۤاَیُّهَا	جی وی تاسو جی تکبر بہ مو کولو بہ زمکہ کنی پہ نا حقہ او بہ سبب دہغی دا سزا درتہ خکہ درکولی شی جی تاسو پہ دنیا کنی پہ ناحقہ تکبر کولو او ددی جی تاسو
کُنْتُمْ لِنَفْسِکُمْ ۚ	جی وی تاسو جی نافرمانی بہ مو کولہ
	نافرمانی کولی

قوله تعالى: - وَالَّذِي قَالَ لِوَالَيْتِي

دنافرمانه اولاد مور پلار سره سلوک :- مخکنې دهغه خلقو ذکر اوشوچه کومو دخپل مور پلار دپاره دعاگانې کولې او دهغوئ خدمت کښې اوسېږي او دې سره د آخری درجو او هلته د نجات موندلو او دخپلو نعمتونو د شکر کولو ذکر وو . په دې وجه دې نه پس دهغه خلقو ذکر دې چه کوم دخپل مور پلار نافرمان دی . دوی ته خبرې کوي . بعضی خلق وائی چه دا آیت مبارک د حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ خوښی حضرت عبدالرحمان رضی اللہ عنہ باره کښې نازل شوې دې . اودا عوفی په روایت د حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہ بیانوی . اوددې په صحت کښې کلام هم دې . اودا قول ډیر کمزوري دې ځکه چه حضرت عبدالرحمان بن ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ خو مسلمان شوی وو . او ډیر ښه اسلام والو کښې وو . بلکه دخپلې زمانې بهترینو خلقو کښې وو . دبعضو مفسرینودا قول هم دې چه صحیح دادی چه دا آیت مبارک عام دې . ابن ابی حاتم رضی اللہ عنہ فرمائی چه مروان خپله خطبه کښې اوونیل چه الله عز وجل امیر المؤمنین ته د یزید باره کښې یو ښه راښی په ذهن کښې اچولی ده که هغه خپل ځانه پس هغه په طور خلیفه نامزد کړی . او حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ هم خپل ځان ته پس خلیفه مقرر کړي وو . په دې حضرت عبدالرحمان بن ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ اوفرمانیل چه آیا ته د هرقل په قانونو او نصرانیانو په دستور عمل کول غواړي ؟ قسم دې وی په هغه ذات چه نه خو خلیفه اول ځان ته پس خپل اولاد کښې څوک خلافت دپاره مقرر کړی او نه ئې خپل خاندان ته څوک نامزد کړی وو . او معاویه رضی اللہ عنہ چه څه اوکړل نو دانې دخپل خوښی دعزت او په خپلو بچو درحم دپاره اوکړل . دې اوریدوسره مروان اوونیل چه ته هغه نه ئې چه تا خپلو والدینو ته آف ونیلی وو؟ نو عبدالرحمان رضی اللہ عنہ اوفرمانیل چه ولې ته د ملعون سړي اولاد نه نه ئې څه ؟ ستا په پلار رسول الله صلی اللہ علیه وسلم لعنت ونیلی وو . دې اوریدو سره حضرت عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا اوفرمانیل چه تا د عبدالرحمان رضی اللہ عنہ باره کښې چه څه اوونیل هغه دروغ دی ځکه چه دا آیت ددوی باره کښې نه وونازل شوې . بلکه هغه دفلانی فلانی باره کښې نازل شوې وو . بیا مروان زر د منبر نه راکوز شواو ددوی د حجرې مبارکې دروازې ته راغلل او څه خبرو کولو ته پس واپس شو . (۱)

بخاری شریف کښې دا حدیث مبارک بل سندسره او نورو الفاظو سره دې . په هغې کښې دا هم دی چه د حضرت امیر معاویه بن ابوسفیان رضی اللہ عنہ طرفه مروان د حجاز امیر جوړ کړې شوې وو . په هغې کښې دا هم دی چه مروان د حضرت عبدالرحمان رضی اللہ عنہ د گرفتارولو حکم خپلو سپاهیانو ته ورکړو . خو دې په منډه منډه دخپلې خور حضرت عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا حجرې ته لاړو . اوپه دې وجه دوی چا اونه نیول . او په هغې کښې دا هم دی چه حضرت صدیقہ کبری رضی اللہ عنہا اوفرمانیل چه زمونږ باره کښې ځماد پاکدامنې نه سوا د هچا باره کښې هېڅ آیت نه دې نازل شوې (۲) دنسانې په روایت کښې دی چه ددې خطبه مقصد یزید طرفه بیعت اخستل وو . د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا باره کښې دا هم دی چه مروان په خپل قول کښې دروغون دې چه دجا باره دا آیت نازل شوې دې ، ماته ډیر ښه دهغه نوم یاد دې خو څه په دې وخت کښې هغه ښکاره کول نه غواړم . خو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیه وسلم د مروان پلار ته ملعون ونیلی وو . او مروان دهغه شا کښې وو . نودا دهغه لعنت الهی بقیه دې (۳) داخوښی د خپل مور پلار بې ادبی کوی او دې دالله عز وجل د بې ادبی نه هم منع کیږی . درمگ نه پس ژوند په دروغه گنډی او خپل مور پلار ته وائی چه تاسو ما ددې ژوند نه ولې ویروئې ځما نه مخکښې په سوونو زمانې تیرې شوی دی او په لکونو او

(۱) ابن ابی حاتم :

(۲) صحیح بخاری کتاب النفس سورة الاخلاص باب (والذی قال لوالدیه ام لکما...) : ۱۸۲۷ .

(۳) السنن الکبری : ۱۱۱۹۱ .

کرو و نو انسانان مې شو ماخو هېڅوک اونه لیدل چه دوباره ژوندی شو. اوبه دی کښې یو هم واپس رانغلو چه خبر راوړی. دده نه مور پلار تنگ شى او دالله ﷻ نه دده هدایت غواړی اودالله ﷻ درگاه کښې خپل فریاد پیش کوی. او بیا ده ته وائی چه دا بدنصیبه لا تراوسه پورې نه یې خراب شوې اوس هم مسلمان شه، خو دا مغروره جواب ورکوی چه تاسو ماته د چا منلو وائی څه خو دا صرف یو پخوانی قصه گنم. الله ﷻ فرمائی چه داخل دخپل خان په شان تیر شوو جناتو او انسانو په زمهره کښې داخل شو او هغوی خپل نقصان کړې وو او خپل نې بریاد کړل. د الله ﷻ فرمان دې کښې دلته لفظ ﴿اولئك﴾ دې او ددې نه مخکښې لفظ ﴿والذي﴾ دې، ددې نه هم څمونږ د تفسیر پورا تائید کيږی چه ددې نه مراد عام دې چه څوک هم داسې وی یعنی د موریلار نافرمانه او بی ادبه او دقیامت نه منکر وی نو د هغه دپاره هم دا حکم دي. او حضرت حسن رضی الله عنه او حضرت قتاده رضی الله عنه هم دا فرمائی چه ددې نه مراد کافر، فاجر اود موریلارنافرمان او د دوباره ژوندی کیدو منکر دې (۱). د ابن عساکر یو غریب روایت کښې دی چه په څلور سړو باندې الله ﷻ د عرش نه لعنت ونيلې دې. او بیدې فرشتو آمین ونيلې دې (۲). چه څوک یو مسکین د هوکه کړی او ورته اووائی چه څه به تاته درکړم او کله چه هغه راشی نو ورته وائی چه ماسره خو هیڅ نشته دې. (۳) او چه څوک د یو برداشت کولو څیز باره کښې اووائی حالتکه دده سره هیڅ نه وی. (۴) او چه کوم خلق چه چا ته د چا دسوال په جواب کښې اووائی چه د فلانی مکان څنگه دی؟ او دې ورته دبل چا مکان اوښائی. (۵) او هغه څوک چه څوک خپل مور پلار وهی تر دې چه هغوی تنگ شى او دوی فریاد شروع کړی (۶).

قوله تعالى: وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ مِمَّا عَمِلُوا

قیامت کښې به هر چاته خپلو کړو پوره پوره بدله ملاوړی. بیا فرمائی چه دهر یو دپاره دهغه د بدني مطابق سزا ده. الله ﷻ دیو درې برابر بلکه ددې نه په کم هم په چا ظلم نه کوی. حضرت عبدالرحمان رضی الله عنه فرمائی چه دجنت درجې پورته دی او د جهنم درجې لاندې دی. او بیا فرمائی چه کله جهنمیان راوستې شى او دجهنم په غاړه اودرولې شى نو دوی ته به په طور د زورنې اووینلې شى چه تاسو خپلې نیکی په دنیا کښې وصول کړی دی اودهغې نه مو فائده اخستې ده. حضرت عمر ابن خطاب رضی الله عنه ددې آیت مبارک په وجه د ښه او ښکېلې غذا نه اجتناب کړې وو او فرمائیلى نې وو چه څه ویریرم چه هسې نه څه دهغه خلقو نه شم چه چاته به الله ﷻ زورنې سره دافرمانې حضرت ابوجعفر رضی الله عنه فرمائی چه بعضې خلق داسې هم دی چه هغوی به په قیامت کښې خپلې نیکی نه مومی او دوی نه به ورکې وی او دوی ته به هم دا ونيلې شى. بیا فرمائی چه نن به دوی ته د ذلت دغذابونو سزا ورکولې شى. ددوی د کبر او فسق په وجه چه ددوی کوم یو عمل وو هغه به دوی ته ورکولې شى اودا د هغې بدله ده. او دنیا کښې به دوی ډیر په ناز ونعمت خان پاللو او کبر او لوڼی به کوله او اتباع حق لره پرېښودونکى وو او په نافرمانو کښې ډیر بوخت اومشغول وو نو نن د قیامت په ورځ به دوی ته داهانت اور سوائی والا عذاب او سخت دردناک عذاب والا سزاگانې او هانې هانې او افسوس سره به دوی ته دجهنم لاندې طبقو کښې ځانې ملاوړی. الله ﷻ دې مونږ ددې خبرو نه محفوظ اوساتى.

وَاذْكُرْ أَهْلَ عَادٍ إِذْ أَنْذَرُوا

| او یاد کړه | رور د عادیانو | کله چی | خبردار کړو هغه

او وائی نبي ﷺ ته دوی ته د عادیانو د رور (هود) ذکر او کړه | چې هغه

قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ

قوم خپل | په احقاف کښی | او تیر شوی ووه خبردارونکی | مخکښی دهغه نه | او روستو دهغه نه |
خپل قوم چې په شگلورې علاقه کښی اوسیدلو (عذاب نه) او ویرولو او دهغه نه وړاندې

أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ

چې تاسو بندگی مه کوئ | مگر دالله | بیشکه زه یریم | په تاسو باندې | د عذاب
روستو نور هم ډیر ویرونکی تیر شوی ووا | هغه اوونیل، چې تاسو دالله نه سوا دبل چا عبادت مه کوئ ماسره ویره ده چې

يَوْمٍ عَظِيمٍ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَأْفِكَنَا عَنْ الْهِتَانِ

دورځي لوبې نه | اوونیل هغوی | ایا راغلي ئې ته مونږ ته | چې ته واپروې مونږه | دمعبودانو خپلو نه
په تاسو به دیوې لوبې سختې ورځې عذاب راشي | هغوی اوونیل چې ایا ته ددې دپاره راغلي یې چې مونږ د خپلو معبودانو

فَاتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ ۝ قَالَ

پس راوله مونږ ته | هغه عذاب | چې ته تریروې مونږه | که ئې ته | درېستینو خلقو نه | اوونیل هغه
نه واپروې | نو ته چې مونږ د کوم عذاب نه وېروې | هغه راوله | که ته درېستې یې | (هود) اوونیل

إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَأُبَلِّغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ

بیشکه چې علم ددې | دالله سره دې | اورسوم زه تاسو ته | هغه پیغام | چې زه رالیږلي شوی یم |
چې ددې علم خو الله ﷻ ته دې | اوږه خو تاسو ته هغه پیغام دررسوم | د کوم دپاره چې زه

بِهِ وَلِكُنِّيْ أَرَأَيْتُمْ قَوْمًا يَّجْهَلُونَ ۝ فَلَمَّا

دهغې سره | ولیکن زه | وینم تاسو | یو داسې قوم | چې تاسو جهالت کوئ | پس هر کله چې
رالیږلي شوي یم | خوماته تاسو نابو هه خلق ښکاري | ..... نو هر کله چې

رَأَوْهُ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ ۚ قَالُوا

اولیدو هغوی هغه عذاب | په شکل دوریځ | راروان | علاقي دهغوی ته | نو اوونیل هغوی |
هغوی اولیدل | چې یوه دریځ د هغوی د علاقي طرفته راروانه ده | نو د ئې اوونیل

هَذَا عَارِضٌ مُّمْطَرٌ ۚ بَلْ هُوَ مَا تَشْتَكُونَ ۚ

داوریځ ده | باران ورونکی په مونږ باندې | بلکه | دا هغه څیز دې | چې تلوار به کوله تاسو | په هغې
چې دا خو دریځ ده | چې وریږی راباندې | نه بلکه دا خو هغه څیز دې کوم ته چې تاسو تلوار کولو

رَبِّهِمْ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ۚ تَذَكَّرْ كُلُّ شَيْءٍ يَّامُرُ رَبِّهَا

خوا ده | په دې کښی | عذاب دردناک دې | تباہ کوئ | هر څیز | په حکم درب خپل |
دا سیلنی وه په کومه کښی چې دردناک عذاب ووا | هر څیز به د خپل رب په حکم سره تباہ کړی

فَأَصْحَبُوهَا لِاِيْرِیْ ۚ إِلَّا مَسَكْنَتُهُمْ ۚ كَذٰلِكَ

پس شو هغوی | داسې چې په نظر نه راتلو هیڅ څیز | مگر صرف کورونه دهغوی | درانګې |
نو هغوی داسې تباہ شول | چې د کورونو نه بغیر نور هیڅ ښه ئې لیدلې نه شوه | مونږ

تَجَزِي	الْقَوْمِ الْوَجْهِينِ ۝
بدلہ ورکوؤ مونو قوم مجرمانو تہ	
نافرمانو تہ ہم دغہ شان سزاگانی ورکووا	

قوله تعالى:- (إِذْ أَنْكَرَ قَوْمُهُ بِالْأَحْقَافِ)

داحقاف معنی :- حضرت نبی کریم ﷺ د تسلی دپارہ الله ﷻ فرمائی کہ ستاسو قوم تاسو لہر پہ دروغه اوگنری نو تاسو د مخکینې نبیانوعلیہم السلام حالات یادکړئ چې دهغوئ قومونو هم دهغوئ تکذیب اوکړو. دعادیانو درور نه مراد حضرت هود علیہ السلام پیغمبر دی. او هغوئ الله ﷻ عاد اولی طرفته لیرلی وو او هغوئ په احقاف کینې اوسیدل. احقاف جمع ده د حقف او حقف وائی د شگې غر تہ. مطلق غرونه او غارونه او د حضر موت وادی چه کوم خانې د کافرانو روحونه اچولې شی او ددې وادې نوم برهوت دې. د احقاف دا مطلب هم بیان شوي دې. د حضرت قتاده رضی الله عنہ قول دې چه یمن کینې دسمندر په غارہ د شگې د غرونو یو خانې وو او دهغې نوم شحر وو. دې خانې کینې دا خلق آباد وو امام ابن ماجه رضی الله عنہ باب جوړ کړې دې چه کله تاسو دعا کوئ نو خپل نفس نه ئې شروع کوئ. او په دې ضمن کینې ئې یو حدیث مبارک راوړې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه الله ﷻ دې په مونو او د عادیانو په رور رحم اوکړی. بیا فرمائی چه الله ﷻ دهغوئ گیر چاپیره ښارونو کینې هم رسولان مبعوث کړي وو. لکه یو آیت مبارک کینې دی چه ﴿فَعَلَّمَهَا أَنْ لَا تَمْلِكُنَّ يَدَيَّاهَا وَمَا عَلَيْهَا وَمَوْعِدَةَ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ او لکه څنگه چه الله ﷻ فرمان دې چه ﴿قُلْ أَنْ أَعْرِضَ عَنْكُمْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ بیا فرمائی چه حضرت هود علیہ السلام خپل قوم ته اوونیل چه تاسو موحد (الله ﷻ یو اومئ) گنی تاسو باندې به په هغه لویه ورځ عذاب وی نو په دې د حضرت هود علیہ السلام قوم اوونیل چه تاسو مونو د خپلو معبودانو نه منع کوئ؟ څه چه دکوم عذاب نه تہ مونو وپروي هغه راوړه. دوی خو دا خپل ذهن کینې محال گنرل او زر ئې دا مطلب کړو. لکه څنگه چه بل آیت مبارک کینې دی چه ﴿يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ ایمان نه راوړونکی زمونږ د عذاب خواش کوی. ددې جواب کینې ددوی پیغمبر اوونیل چه الله ﷻ تہ بهتر علم دې که هغه تاسو ددې لائق اوگنری نو تاسو باندې به عذاب راوړیږی. څما منصب خو صرف دومره دې چه څه تاسو تہ د خپل رسالت اورسوم. خو ماته معلوم دی چه تاسو بالکل بې عقل او بې وقوف خلق یئ.

قوله تعالى:- (فَلَمَّا رَأَوْهُ غَارَضُوا فَقِيلَ أَؤَدَّبْتُمْ)

اخر دالله تعالی عذاب په دوی راغلو:- اوس دالله ﷻ عذاب راغلو. نو دوی اوکتل چه دوی طرفته یو توره وریځ راروانه ده. خوشک سالی او گرمی ډیره وه نو دوی خوشحاله شو چه ښه شوه چه وریځ راغله. او دې طرفته اوس به باران وریږی. اصل کینې دا وریځې په صورت کینې دالله ﷻ عذاب وو چه دوی ئې د زر راتلو په طمع وو. په دې کینې هغه عذاب وو چه کوم دوی د حضرت هود علیہ السلام نه غوښتلو. هغه عذاب ددوی کلی او ددوی ټولو څیزونو لره تباہ وبریاد کولو سره راغلو او دې تہ هم دالله ﷻ حکم وو. او یو بل آیت مبارک کینې دی چه ﴿مَا كُنْزُكُمْ فِي شَيْءٍ إِلَّا جَعَلْنَاهُ كَالرَّيِّبِ﴾ (ترجمه) چه په کوم څیز به هغه تیر شو هغه به ذرې ذرې کړو نود ټول خلق هلاک شو او یو هم باقی پاتې نشو.

د قوم عاد د هلاکت متعلق یوه قصه:- بیا فرمائی چه مونږ داشان دهغوئ سره معامله کوؤ چه څوک زمونږ رسولان په دروغه گنری. او زمونږ د احکامو خلاف ورزی کوی. یو ډیر غریب حدیث مبارک کینې د دوی قصه راغلي ده هغه هم واورئ. حضرت حارث بکری فرمائی چه ما د علاء بن حضرمی شکایت د حضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کینې کولو دپاره روان شوم. ما تہ په بذه کینې د بنو تمیم یو ښځه ملاؤ شوه او هغې سره سورلی وغیره نه وه. هغې ماته اوونیل چه انې د الله ﷻ بنده څما د الله ﷻ

پیغمبر سرہ یو کار دې ماہ ته هلته اورسوي؟ ما ورسره اقرار کولو نه پس هغه مې په سورلي خان سره کينوله او مدينې منورې ته راوړسيد. ما اوکتل چه مسجد نبوي ﷺ د خلقو نه ډک دې. او دتور رنگ يو بيرغ ورسره دې. او حضرت بلال رضي الله عنه تورې سره حضرت نبی کریم ﷺ مخکښې ولاړ دې. ما تپوس اوکړو چه څه خبره ده؟ خلقو راته اوونيل چه حضرت نبی کریم ﷺ عمرو بن عاص چا طرفته لېږل غواړي. څه يو طرفته کيناستم. هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ خپلې حجرې مبارکې ته تشریف يوږو نو څه هم ورسې ورغلم او اجازت مې اوغوښتلو او د حضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کې حاضر شوم او سلام مې اوکړو. نو حضرت نبی کریم ﷺ ځمانه تپوس اوکړو چه ستاسو او دبنو تميم مينځ کېښې څه اختلافات وو؟ ما اوونيل چه آؤ او مونږ په هغوی غالب وو، او اوس خو ماسره د بنو تميم يو بوډنی ښځه راغلې ده او هغې ما ته په لار کېښې اوونيل چه هغه هم خان سره بوخم اوستاسو خدمت کېښې نې حاضره کړم. نو ما هغه خان سره راوستې ته او هغه دروازه کېښې ولاړه ده انتظار کوي. نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانيل چه هغه دننه راولي: نو هغه راغله. ما اوونيل يارسول الله ﷺ که ځمونږ او دبنی تميم مينځ کېښې څه فيصله اوکړئ. نو په دې د بوډنی غيرت راپاريدو او هغې په غرمې کېښې اوونيل چه يارسول الله ﷺ بيا په ستاسو مضطر چرته قرار مومي؟ ما اوونيل چه سبحان الله چه څما مثال څوهم هغه شو چه ځانله مې په خپله کوهې اوکنستو، ماته څه معلوم وو چه دابه څما مخالفت کوي؟ گنې ما به دا ولې راوسته؟ دالله ﷻ پناه هسې نه څه هم د عاديانو د قاصديشان شم. نو حضرت نبی کریم ﷺ تپوس اوکړو چه دعاديانو د قاصد څه واقعه ده؟ ددې باوجود چه حضرت نبی کریم ﷺ څما په نسبت ددې واقعي نه ښه خبر وو خو د حضرت نبی کریم ﷺ په وينا ما هغه واقعه بيان کړه. دعاد کلو چه کله قحط شو نو هغوی قیل نومي يو قاصد اوليږلو. دې په لار کېښې معاويه بن بکر سره پاتې شو او شراب څکل او دهغې د ددو وينځو سندرو اوړيدوکښې دومره مصروف شو چه يو مياشت تيره شوه او د دې نوم جراده وو. بيا روان شو او جبال مهر کېښې هغه دعا اوکړه چه ياالله ﷻ! تاته ښه معلوم دی چه څه خود يو مريض د دوائې دپاره يا ديو قيدي ددفيه ادا کولو دپاره نه يم راغلې، يا الله ﷻ! ته عاديانو ته هغه ورکړه چه څه دې ماته راکړل. نو د تور رنگ وريځې راغلې او په هغه وخت کېښې دهغې نه آواز راغلو چه دې کېښې يو خوښ کړه. نو ده د تور رنگ وريځ خوښه کړه. هم په کېښې هېڅوک هم باقی پاتې نشي. ما اوونيل چه تر کومې ماته علم دې چه د هوا گانو مخزن نه دومره سوري کېښې هوا پريښودي شوه لکه څما د گوتو د خلقي دا سوري. اودې سره ټول هلاک شو. ابو وائل فرماني چه بالکل صحيح نقل دې. عربو کېښې دستور ووجه کله به نې يو قاصد ليږلو نو ورته به نې ونييل چه د عاديانو د قاصد پشان رانشي. د اروايت ترمذي، نسائي او ابن ماجه کېښې هم دې (۱).

دورځې ښکاره کيدو په وخت کېښې درېسول کړيم ﷺ حالت اودعا. مسند احمد کېښې حضرت عائشه رضي الله عنها نه مروی دی چه ما حضرت نبی کریم ﷺ هڅکله هم داسې په خندانده وو ليدلې چه خدا سره ددوی اوورنی ښکاره شوی وی. دوی به تبسم فرمائيلو. او هرکله چه به وريځ راغله او طوفان به راغلو نو د حضرت نبی کریم ﷺ شهرې مبارک نه فکر ظاهریدو. نو يو ورځ ما حضرت نبی کریم ﷺ ته اوونيل چه يارسول الله ﷻ! خلق خو د وريځې او باد کتلو سره خوشحاليږي چه باران به اوشي خو ستاسو ددې نه حالت خلاف وی. نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانيل چه انې عائشه رضي الله عنها څه ددې خبرې نه ولې مطمئن شم چه هسې نه دې کېښې عذاب وی؟ يو قوم د هوا په وجه هلاک شوې وو، يو قوم وريځو کتلو سره

(۱) ۱: ۴۸۲/۲، ترمذي کتاب التفسیر القرآن، باب ومن سورة الذاریات: ۳۲۷۳، وهو حسن ابن ماجه: ۲۸۱۶.

ونبلی وو چه دا وریخ ده او په مونږ به باران ورپری . صحیح بخاری او مسلم هم داراوت بل سند سره روایت کړې دي (۱) مسند احمد کښې دی چه کله به حضرت نبی کریم ﷺ د آسمان په کنارو وریخې اوکتلې نو خپل ټول کارونه به یې پرېښودل او دا دعا به یې ونیله اگر چه مونږ کښې به وو (اللهم انی اعوذک من شر ما فیها یعنی انی الله ﷻ استا نه ددې تباهی نه پناه غواړم چه کومه به دې کښې ده نو که لري به شوه نوډ الله ﷻ حمد به یې ونیل او که اوبه وریدله نو دا دعا به یې ونیله چه (۲) اللهم انی اسئلك غیرها وغیر ما فیها وغیر ما ارسلت به واعوذک من شرها وشر ما فیها وشر ما ارسلت به) (ترجمه) ای الله ﷻ! څه ستا نه ددې اودې کښې چه څه دی دهغې او دې سره چه څه راوستی دی دهغې او ددې خیر غواړم اوستا نه ددې او دې کښې چه څه دی او چه کوم خیر سره دا لیرلې شوې ده اوددې د بدنې نه پناه غواړم .

او کله چه به وریخ راغله نو د حضرت نبی کریم ﷺ رنگ مبارک به متغیر شو او کله به دننه کیدلو او کله به بهر کیدل ، کله چه به باران راوړیدو نو د حضرت نبی کریم ﷺ دا فکر به ختم شو . حضرت عائشه صدیقہ (رضی الله عنہا) به دې پوهه شوه او یو ځل یې د حضرت نبی کریم ﷺ نه ددې سوال اوکړو نو حضرت نبی کریم ﷺ جواب کښې اوفرمانیل چه عائشه (رضی الله عنہا) فکر او ویره ددې خبرې ده چه هسې نه هغه شان وی لکه څنگه چه د عاد قوم وریخ خپل طرفته په راتلو اولیده او د خوشحالی نه یې ونیلی وو چه دې وریخې سره به مونږ خړوب شو (۳) . سورة اعراف کښې دعادیانو دهلاکت او د حضرت هود (علیه السلام) پورا واقعه تیره شوې ده په دې وجه یې مونږ دلته دوباره نه بیانوو . (فله الحمد والمنة)

د طبرانی یو مرفوع حدیث مبارک کښې دی چه په عادیانو باندې دومره هوا راوستې شوې وه لکه څومره چه د گوټې حلقه وی . دا هوا مخکښې کلی والو باندې او قصبو والو باندې او بیابنارونو والو باندې راغله . او ددې راتلو سره دوی اوونیل چه دا وریخ مونږ طرفته راروانه ده دابه ضرور په مونږ باران وروی . خو په دې کښې څنگلی خلق وو چه په دې ښاروالو باندې راغورزولې شوې وو . او ټول هلاک شو او د هوا په خزانچیانو د هوا سرکشۍ دومره وه چه هغه د دروازی نه بهر راوتله (۴) .

وَلَقَدْ مَكَنَّا فِيهَا	فِيهَا
او بیشکه قدرت ورکړې وؤ مونږ هغوی ته په هغه څیزونو کښې	
او مونږ هغوی ته دومره زور او طاقت ورکړې وو	
إِنْ مَكَانُكُمْ	فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا
چی نډې درکړې مونږ تاسو ته قدرت په هغې کښې او ورکړې وؤ مونږ هغوی ته غوږونه	
کوم چې مو تاسو ته نه دې درکړې ..... او هغوی ته مو غوږونه	
وَأَبْصَارًا	فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ
او سترگې او زړه پس پکار راغلل دهغوی غوږونه د هغوی او نه سترگې دهغوی	
او سترگې او زړونه ورکړې وو خونه ورله غوږونو څه فائده ورکړه اونه سترگو	

(۱) الحد: ۶۶/۶، صحیح بخاری کتاب الطسیر باب (لما راوه عارضا مستظیل اودیهم) : ۴۸۲۸، صحیح مسلم: ۸۹۹ .

(۲) الحد: ۱۹/۶، ابوداود کتاب الادب باب ما یقول اذا هاجت الريح: ۵۰۹۹ . هو صحیح ابن ماجه: ۳۸۹۹ .

(۳) صحیح مسلم کتاب صلاة الاستسقاء باب التوذ عند روية الريح والغيم: ۸۹۹ .

(۴) طبرانی: ۱۲۴۱۶، مجمع الزوائد: ۱۱۳/۷ .

وَلَا أَقْبِدُ لَهُمْ مِّنْ شَيْءٍ	إِذْ كَانُوا	يُجْحَدُونَ	بِآيَاتِ اللَّهِ
اونہ زرونہ دھغویٰ ہیخ قدرلہ خکہ چی وو هغویٰ چی انکار بہ نی کولی دایتونو دالله نہ	اونہ زرونہ خکہ چی دالله ﷻ دایتونو بہ مخالفت کنہی بہ ضد ولاړ وو او پہ کوم	وَحَاقٌ	بِهِمْ
او چاپیرہ شو دھغویٰ نہ هغه خیز چی وو هغویٰ پہ هغی پوری چی توقی بہ نی کولی	وَمَا كَانُوا	بِهِ	يَسْتَهْزِءُونَ ۝
(عذاب) پوری چی نی توقی کولی هغه تری نہ راتاؤ شو.....	وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا	مَا حَوْلَكُمُ	مِّنَ الْقُرَىٰ
او بیشکہ هلاک کری دی مونہ هغه چی چاپیرہ دی ستاسونہ دکلونہ او بار بار اولیرل مونہ	او مونہ تاسو نہ گیر چاپیرہ نور کلی ہم هلاک کری دی او خپلی نینہی مو ورته بیا بیا	الْآيَاتِ	لَهُمْ
ایتونہ دپارہ ددی چی دوی واپس راشی پس ولی امداد اونه کړو دھغویٰ هغه هستیانو	خودلی وې دپارہ ددی چی هغویٰ (د نافرمانی نہ) را واپس شی نو هغه کسانو ورسره ولی مدد اونه کړو	اتَّخَذُوا	مِّنْ دُونِ اللَّهِ
چی نیولی وو هغویٰ بی دالله نہ ذریعہ دزدیکت نور خدایان بلکه ورک شو هغویٰ	کوم چی هغویٰ الله ﷻ ته دزدیکت دپاہ دالله نہ سوا معبودان جور کری وو بلکه هغه	عَنِ	وَذَلِكِ
دھغویٰ نہ او دا انجام وو ددروغو دھغویٰ او دهغه دروغزنو عقیدو چی وو هغویٰ	ددوی نہ ورک شول اودا عذاب د هغویٰ د دروغو وو او دهغه غلطو عقیدو وو کوم چی هغویٰ	يَفْتَرُونَ ۝	وَأِذْ
چی دخانہ بہ نی جوړولی او یاد کرہ هغه وخت کله چی رااوگرزوله مونہ تانہ یوہ دلہ	جوړولی..... او هغه وخت یاد کرہ چی مونہ ستا طرفته دپیریانو یو دلہ	وَلَقَدْ مَكَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ	وَلَقَدْ مَكَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ

قوله تعالى: - وَلَقَدْ مَكَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ مَكَنَهُمْ فِيهِ

د قوم عاد واقعہ کنہی عبرت او نصیحت دې: ارشاد دې چه مخکنہی امتونو ته کوم اسباب او دنیاوی مال او اولاد وغیرہ زمونږ طرفنہ ورکړې شوی وو هغه شان خو تاسو ته تر اوسه پورې نہ دی درکړې شوی، دھغویٰ ہم سترگی او زرونہ وو، خو چه کله هغویٰ زمونږ د آیتونو انکار او کړو او زمونږ عذابونو پورې نی خنداگانې کولې نو دھغویٰ اسباب هغویٰ ته ہیخ فائدہ ورنکړه. او په هغویٰ هغه سزاگانې را غلې چه دوی بہ ورپورې خندیدل. نو تاسو ته پکار دی چه دھغویٰ پہ شان نہ شی، هسې نہ چه په تاسو ہم هغه شان عذاب راشی. او تاسو ہم ټول پہ ټوله تباہ شی. بیا ارشاد دې چه ای اهل مکہ تاسو پہ خپل چاپیر چل نظر واچونی چه خومره قومونہ نیست ونابود شو او هغویٰ څنگہ د خپلو کړو بدل بیا موندو. احقاف چه د یمن سره خواؤ شا کنہی دحضرموت علاقہ کنہی دی په هغویٰ نظر واچونی ددې خانې دعادیانو څه انجام وو. ستاسو او دشام والو ترمینځه چه د نمودیانو څه وو هغه اوگورنی. او داهل یمن

او اہل مدین قوم سبب باندی نظر و اچوئی تاسو اکثر دغز گانو او تجارت دپارہ هلته ځی راځی: بیا فرمائی چه مونږ خپلې نښې او آیتونه ښه واضح کړی دی چه خلق ددی بدو نه نیکو طرفته راواپس شی . بیا فرمائی چه دې خلقو دالله ﷻ نه سوا دکومو کومو معبودانو عبادت شروع کړې وو نو په هغې کښې دهغوئ خیال دا وو چه ددې په وجه به مونږ دالله ﷻ قرب حاصل کړو . نو آیا زمونږ د عذابونو په وخت کښې چه کله هغوئ د مدد ډیر زیات ضرورت وو، هغوئ ددوی مدد او کړو څه ؟ بالکل نه ، هغوئ خو ددوی د محتاجی او مصیبت په وخت کښې بهدرکه شو . ددوی نه او تبتیدل او دهغوئ هډو پته اونه لگیده . الغرض دهغوئ عبادت کولو ښکاره غلطی وه . محض دروغ وو او افتراء او فضول بهتان وو چه دوی هغوئ معبودان جوړ کړی وو . نو په هغوئ اعتماد کولو کښې او دهغوئ عبادت کولو کښې دوی په دوهو کښې وو او نقصان نې بیا موندو . والله اعلم .

وَاذْ	صَرَفْنَا إِلَيْكَ	نَقَرًا
او یاد کړه هغه وخت کله چی رااوگرزوله مونږه تاته یوه ډله		
او هغه وخت یاد کړه چې مونږ ستا طرفته دپیریانو یو ډله		
مِّنَ الْجِنَّ	يَسْمَعُونَ الْقُرْآنَ	فَلَمَّا
دپیریانونه چی اوریدلو نې قران پس هر کله چی هغوئ حاضر شول دغه قران ته نو وې و نیل		
راواړوله چې قران ته نې غوږونه او نیول کله چې هغوئ د قران اوریدو ته حاضر شوانو دانې او نیل		
أَنصِتُوا	فَلَمَّا	قُضِيَ
چپ شئ پس هر کله چی پوره شو تلاوت نو واپس لاړل قوم خپل ته په حیثیت دیرونکو		
چې چپ شئ (او وړی، بیا چې) تلاوت، پوره شو نو هغوئ خپل قوم ته د ویرولو په غرض واپس لاړل		
قَالُوا	يَقُومُونَ	إِنَّا سَمِعْنَا
اورویل هغوئ اے قومه زمونږه بیشکه واوریدو مونږه یو کتاب چی نازل کړې شوې دې		
هغوئ او ویل چې اې زمونږ قومه مونږ یو کتاب اوریدلې دې چې دموسی ﷺ		
مِّنْ بَعْدِ مُوسَى	مُصَدِّقًا	لَهَا
روستو دموسی نه چی تصدیق کونکې دې د هغه کتابونو چی مخکښی دهغه نه دی		
(تورات) نه پس نازل شوې دې چې دې نه وړاندې کتابونو تصدیق کړی		
يَهْدِي	إِلَى الْحَقِّ	وَالْإِلَهِاتِ الْمُبَدَّلِ
چی بودنه کوی حق ته او لارې نیغې ته اے قومه زمونږه قبول کړئ دعوت		
او د حقو خبرو اود سمې لارې خوندنه کوی ..... اې زمونږ قومه دالله ﷻ طرفته		
دَاعِيَ اللَّهِ	وَأَمْنًا	يَغْفِرُ لَكُمْ
را بلونکی دالله او ایمان راوړې په هغه اوبه ښی تاسو ته گناهونه ستاسو		
د بلونکي نبي خبره اومنی او ایمان پرې راوړې الله ﷻ به درته گناهونه اوبښی		

وَيَجْزِيكَمُ	مِنْ عَذَابِ الْيَوْمِ ۝	وَمَنْ لَا يُجِيبْ	دَاعِيَ اللَّهِ
او بیج بہ کری تاسو د عذاب دردناک نہ او ہفہ خوک چی او نہ منی (خبرہ) دبلونکی دالہ اودردناک عذاب نہ مو بیج کری او چا چی دالہ ﷺ طرفتہ دبلونکی (پیغمبر) خبرہ او نہ منلہ			
فَلَيْسَ	بِمُعْجِزٍ	فِي الْأَرْضِ	وَكَيْسَ لَهُ
پس نہ دی ہفہ عاجزہ کونکی اللہ لرہ پہ زمکہ کنسی او نشتہ ہفہ لرہ بی دہفہ نہ نو ہفہ د زمکہ پہ مخ اللہ ﷺ عاجزہ کولی نشی او ہفہ دپارہ بہ دالہ ﷺ نہ سوا خوک بل مددگار			
أُولِيَاءُ	أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝		
دوستان (بل خوک) دا کسان پہ گمراہی ینکارہ کنسی دی پیدا نشی ہم دغہ خلق پہ ینکارہ گمراہی کنسی پراتہ دی			

تعالیٰ:- وَأَذِّنْ لِنَاكَ نَفَرًا مِّنَ الْيَوْمِ

دجنانو حقیقت او دقرآن پاک اوریدل اودا چہ حضرت نبی کریم ﷺ دجناتو ہم نبی دی:- مسنداحمد کنسی د حضرت زبیر رضی اللہ عنہ نہ ددی آیت مبارک د تفسیر بارہ کنسی مروی دی چہ دا واقعہ د نخلہ دہ او حضرت نبی کریم ﷺ بہ ہفہ وخت کنسی د ماسختن مونیخ کولو۔ دا تول جنات د حضرت نبی کریم ﷺ نہ گیر چاہیرہ اودریدل (۱) د حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت کنسی دی چہ دا جنات د نصیبین وو او ددوی شیر اوز وو۔ پہ کتاب دلائل النبویہ کنسی د حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ مروی دی چہ نہ خو حضرت نبی کریم ﷺ د جناتو د اوریدو دپارہ قرآن پاک لوستلی وو او نہ نہی ہغوی لیدلی وو۔ حضرت نبی کریم ﷺ خو خپلو صحابہ کرام رضی اللہ عنہم سرہ د عکاظ بازار کنسی روان وو۔ بل طرفتہ داسی اوشو چہ د شیطان اود آسمانی خبرونو تر مینخہ بندش راغلو او پہ دہ شغلی وریدل۔ شیطانان راغلل او خپل قوم تہ نہی ددی خبر ورکرو نو ہغوی اوونیل چہ خہ نہ خہ نوہی خبرہ خوشتہ دی۔ خئی ورشی تلاش اوکرتی، نو دوی راووتل۔ بہ ہغوی کنسی چہ کومہ دلہ عربو طرفتہ لیرلې شوی وہ نو ہفہ چہ کلہ دلته راورسیدہ نو پہ ہفہ وخت کنسی حضرت نبی کریم ﷺ عکاظ طرفتہ تشریف اوړو او نخلہ کنسی نہی صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم تہ دسحرمونیخ ورکولو۔ دہغوی پہ غوړونو کنسی چہ کلہ د حضرت نبی کریم ﷺ د تلاوت آواز ورغلو نو دوی اودریدل او غوړ نہی کیخودو او غوړ سرہ نہی اوریدل، دہی نہ پس دوی فیصلہ اوکړہ چہ ہم دا ہفہ خیز دی چہ ددی پہ وجہ تاسو آسمان تہ نہ شی تکی۔ دی خانی تہ زر خپل قوم تہ واپس شو او ہغوی تہ نہی اوونیل چہ مونہیو عجیبہ قرآن پاک واوریدو چہ دنیکی رہبر دی۔ مونہیو خو پہ ہفہ ایمان راوړو او اوس دا ناممکن دی چہ دالہ ﷺ سرہ بل خوک شریک جوړکړو۔ نو ددی واقعہ خبر اللہ ﷻ خپل نبی ﷺ تہ پہ سورہ جن کنسی ورکړو۔ دا حدیث مبارک پہ بخاری او مسلم وغیرہ کنسی ہم شته دی۔ (۲) مسند احمد کنسی دی حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ جناتو بہ د اللہ ﷻ وحی اوریدہ۔ کلہ چہ بہ یو کلمہ ددوی پہ غوړو شوه نو دہی سرہ بہ نہی لس نورې یو خانی کولې۔ نو دا یو بہ حق وه او نورې بہ باطلې وې۔ اوددی نہ مخکنسی بہ پہ دوی کانہی نہ وریدل۔ نو کلہ چہ حضرت نبی کریم ﷺ مبعوث شو نو پہ دوی کانہی وریدل شروع شو۔ دوی چہ بہ کلہ د خپل ناستی خانی تہ اورسیدل

(۱) احمد: ۱۶۷/۱.

(۲) صحیح بخاری کتاب الاذان باب الجہر بالقراۃ صلاۃ الصبح: ۷۷۳، صحیح مسلم: ۴۴۹، ترمذی: ۳۳۲۳، احمد: ۲۵۲/۱، دلائل النبوة: ۲۶۶/۳.

نو پہ دوی شغلہ کولہی شوہ او دوی بہ نشو کیناستی. دوی راغلل او ابلیس ته نہی ددی خبر ورکړو نو ابلیس او نیل چه نوې خبره ضرور شته دې. نو هغه خپل لښکر ددې د تحقیقات کولو دپاره څلورو واړو طرفونو ته اولیږلو. هغوی حضرت نبی کریم ﷺ د نخله د غرونو په مینځ کښې دموښخ په حالت کښې بیا موندو او لاړل ددې خبر نې ورکړو. نو هغه اوونیل چه هم دا وجه ده چه آسمان محفوظ کړې شوې دې او ستاسو تلل بند کړې شوی دی. دا روایت ترمذی او نسائی کښې هم دې (۱) د حضرت حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ قول هم دادې چه ددې واقعي خبر حضرت نبی کریم ﷺ ته نه وو. کله چه په حضرت نبی کریم ﷺ وحی راغله نو بیا حضرت نبی کریم ﷺ ته معلوم شو. سیرت ابن اسحاق کښې د محمد بن کعب رضی اللہ عنہ یو اوږد بیان منقول دې چه په هغې د حضرت نبی کریم ﷺ طائف ته تلل او هغوی ته داسلام دعوت ورکول او دهغوی انکار وغیرہ پورا واقعه بیان شوې ده. حضرت حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ ددې دعا هم ذکر کړې دې چه کومه حضرت نبی کریم ﷺ ددې مصیبت په وخت کښې کړې وه. هغه دادده چه «اللهم اليك اشكو ضعف قوتي وقلة حيلتي وهواني على الناس يا ارحم الراحمين انت ارحم الراحمين وانت رب المستضعفين وانت ربي الى من تكلني الى عدو بعيد يعجزني امالي صديق قريب ملكته امري ان لم يكن بك غضب علي فلا ابالي غير ان عافيتك اوسم لي اعوذ بنور وجهك الذي اشرقت له الظلمات وصلح عليه امر الدنيا والاخرة ان يثزل بي غضبك او يحمل سخطك ولك العتبى حتى ترضى ولا حول ولا قوة الا بك»

يعنى انبي الله ﷺ څه د خپلې بې وسۍ او کمزورنۍ او تکليف شکايت صرف تاته کوم انبي ارحم الراحمين ته په اصل کښې د ټولو نه زيات کرم او رحم والا نې، او هم ته د کمزورو رب نې، او ځما پالونکي هم ته نې، ته ما چاته سپارې، يو لري دښمن ته چه هغه ما مغلوب کړي يا يو نژدې دوست ته چه هغه ته ځما باره کښې تا اختيار ورکړيدې، که ته ځما نه خفه نه نې نه ځه ستا نه په دې درد او تکليف هيڅ کله مند نه يم. خو که ته ما عافيت سره اوساتي نودا به ځما دپاره ډيره ښه وي. ځه ستا دې څهري مبارکې د نور په وجه چه ددې په وجه ټوله دنيا کښې تياره رنډا شوې ده، او دين او دنيا د ټولو امورو صلاح په دې کښې ده، ځه ستا نه په دې پناه غواړم چه هسي نو ماباندې ستا عذاب او غصه نازل شي يا ته ځما نه خفه شي. ځما صرف ستا رضامندي او خوشنودې پکار ده. او دنيکۍ کولو او د بدني نه د بچ کيدو طاقت ستا مدد سره کيږي.

هم ددې سفر په واپسۍ حضرت نبی کریم ﷺ نخله کښې شپه تيره کړه. او په دې شپه حضرت نبی کریم ﷺ د قرآن پاک تلاوت کولو او د نصيبينو جنانو دا واوريدو (۲) دا دې خو صحيح خو په دې کښې دا قول تامل طلب دي، ځکه چه دجنانو د کلام الله اوريدو واقعه د وحی دشروع د زمانې ده. لکه څنگه چه حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنهما پورته بيان کړل او هغه حديث مبارک نه ثابتيږي. او د حضرت نبی کریم ﷺ طائف ته تلل د خپل تره ابوطالب د مرگ نه پس دی. اودا دهجرت نه يو يا يو نه زيات د دوو کالو واقعه ده. لکه څنگه چه سیرت ابن اسحاق وغيره کښې دی. والله اعلم. ابن ابی شيبه کښې د دې جنانو شمير نهه دي. او په دوی کښې ديو نوم زوبعه دي. هم دده باره کښې دا آيتونه مبارک نازل شوي دي (۳) نو دا روايت او ددې نه مخکښې روايت حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنهما د روايت اقتضا ده چه دې ځل کوم جنان راغلی وو دهغوی د موجودگي حضرت نبی کریم ﷺ ته معلومات نه وو. دوی خو د حضرت نبی کریم ﷺ بې خبرنۍ کښې د حضرت نبی کریم ﷺ نه قرآن پاک واوريدو او واپس شو. او دې نه پس دهغوی فوځونو نه پس فوځونه او ډلو نه پس ډلې د حضرت نبی کریم ﷺ

(۱) سورة الجن: ۳۲، ۳۳، وهو صحيح طبراني: ۱۲۴۲.

(۲) ابن هشام: ۶۱/۲، المعجم الكبير: ۵۰/۱۳، مجمع الزوائد: ۳۵/۶.

(۳) دلائل النبوة للبيهقي: ۲۲۸/۲.

خدمت اقدس کنبی حاضر شو۔ لکہ خُنگہ چہ ددی ذکر احادیث او آثار پہ خانی کنبی راخی، انشاء اللہ۔
 دجناتو پہ شپہ رسول کریم ﷺ تہ ددوی دراتلو خبر خُنگہ شوی وو او داو واقعہ خو غلہ واقع شوی وہ۔ بخاری او
 مسلم شریف کنبی دی چہ حضرت عبدالرحمان رضی اللہ عنہ حضرت مسروق رضی اللہ عنہ تہ تبوس او کړو چہ پہ کومہ
 شپہ جناتو د حضرت نبی کریم ﷺ تہ قرآن پاک آوریدلې وو پہ هغه شپہ چا ددی ذکر کړې وو؟ نو وې
 فرمائیل چہ ما تہ ستا پلار حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ وئیلی دی چہ ددی خبر حضرت نبی کریم ﷺ تہ
 یو ونې ورکړې وو! نو ممکن دی چہ دا پہ رومبی خل شوی وی او اثبات لره مونږ پہ نفی اومنو۔ او دا
 هم احتمال دې چہ کله هغوی آوریدل نو حضرت نبی کریم ﷺ تہ هیخ خبر نه وو۔ تردې چہ هغه ونې
 حضرت نبی کریم ﷺ ددوی د اجتماع خبر ورکړو۔ واللہ اعلم۔ اودا هم کیدیشی چہ دا واقعہ ددې نه
 پس والا واقعاتو تہ یو واقعہ وی۔ واللہ اعلم۔ امام حافظ بیہقی فرمائی چہ پہ رومبی خل خون
 حضرت نبی کریم ﷺ جناتو کتلی وو او نہ نې دوی دپارہ قرآن پاک تلاوت کړې وو۔ خو البتہ چہ دې نه
 پس جنات راغلل او حضرت نبی کریم ﷺ هغوی تہ قرآن پاک واورولو او دالله ﷻ طرفتہ نې راوبلل۔
 لکہ خُنگہ چہ حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ مروی دی۔ ددی روایتونہ واورنی۔ حضرت علقمہ
 رضی اللہ عنہ حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ تہ تبوس کوی چہ آیا تاسو کنبی خوک پہ هغه شپہ حضرت نبی کریم ﷺ
 سرہ موجود وو؟ نو دوی جواب ورکړو چہ هیخوک نہ وو۔ حضرت نبی کریم ﷺ ټولہ شپہ دمونی تہ
 غیب وو او مونږ پدې خیال کنبی وو چہ شاید چرتہ دښمن ورته دھوکہ ورکړې دہ، اللہ دې نہ کړې چہ
 حضرت نبی کریم ﷺ سرہ خہ ناخوشگوارہ واقعہ پښہ شوی دہ خہ، هغه شپہ پہ مونږ ډیره سختہ تیرہ
 شوه۔ د صبح صادق نہ لر مخکښی مونږ او کتل چہ حضرت نبی کریم ﷺ د غار حرا نہ واپس تشریف
 راوړو، نو مونږ ورته خپل دشبې ټول کیفیت بیان کړو۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ جناتو تہ او فرمائیل
 چہ ماته دجناتو قاصد راغلې وو خہ هغه سرہ لارم او ورته مې قرآن پاک اووايو۔ نو مونږ حضرت نبی
 کریم ﷺ بوتلو او دهغوی نښی او داور نښې نې مونږ تہ اوخودلې۔ شعبی رضی اللہ عنہ وائی چہ هغوی د
 حضرت نبی کریم ﷺ تہ توبنہ طلب کړې وہ۔ حضرت عامر وائی چہ مکہ کنبی اودا جن د جزیرې وو۔ نو
 حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ هر هغه هلوکئ چہ پہ هغې دالله ﷻ دنوم ذکر شوی وی نو هغه بہ
 ستاسو لاس کنبی دمخکښی نہ زیات غوښن راہریوزی، او سوتہ بہ ستاسو د خناورو خوراک وی۔
 نوائی مسلمانانو اددې دواړو خیزونو نہ استنجاہ اونکړنی، دا ستاسود جناتو رورنو خوراک دې (۱)
 بل روایت کنبی مروی دی چہ پہ دغه شپہ حضرت نبی کریم ﷺ مونږ کله اوته لیدونو مونږ اوویریدو او
 مونږ بہ ټولو وادیانو او غارونو کنبی تلاش کولو (۲) او یو حدیث مبارک کنبی دی چہ نن شپہ ما جناتو
 تہ قرآن پاک آورولو او پہ جناتو کنبی ہم پہ دې شغل کنبی مصروف اوم۔ (۳)

ابن جریر کنبی دحضرت عبداللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ روایت دې چہ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ
 تاسو کنبی خوک غواړی نو نن شپہ دې ماسرہ جناتو امر کنبی تیرہ کړی۔ نو خہ ورسره اوم۔ خہ
 حضرت نبی کریم ﷺ خان سرہ واخستم او کله چہ دمکې معظمی پور تہ حصی تہ اورسیدو نو حضرت
 نبی کریم ﷺ خپلې پښې مبارکې سرہ یو خط واچولو او ماته نې او فرمائیل چہ ہم دلته اوسه۔ بیا
 حضرت نبی کریم ﷺ تشریف یوړو او یو خانی کنبی اودریدو او ثلاث نې شروع کړو۔ بیا د حضرت نبی
 کریم ﷺ نہ گیرہ چاپیرہ دومرہ ډله جمع شوه چہ د حضرت نبی کریم ﷺ قرات پہ مشکل آوریدو۔ او

(۱) صحیح بخاری کتاب منال الانصار باب ذکر الجن: ۳۸۵۹، صحیح مسلم: ۴۵۰۔

(۲) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب الجهر بالقراءة في الصبح: ۴۵۰، ابوداود: ۸۵۰، ترمذی: ۳۲۵۸، ۱/۴۷۶۔

(۳) صحیح مسلم حوالہ سابق۔

(۴) مسند ابویعلی: ۵۰۶۲، العظمة: ۱۱۶۱۔

بیا ما او کتل چہ خنگہ ور یخ خوری دغہ شان هغوئ هم خواره شو او تردی چہ ډیر لږ پاتی شو. نو بیا حضرت نبی کریم ﷺ د سحر په وخت کښې فارغ شو او دهغه ځانې نه ډیر لږې لارل او حاجت نه فارغیدو نه پس مالړه راغلل او تپوس نې اوکړو چہ هغه باقی څه شو؟ نو ما ورته اووئیل چہ دا دی نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته هلووکی او لید ورکړل. نو بیا حضرت نبی کریم ﷺ مسلمانان په دوو څیزونو د استنجا کولو نه منع کړل. ددې روایت یو بل سند کښې چہ په کوم ځانې کښې حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عبدالله ابن مسعود رضی اللہ عنہ کښولې وو نو ورته نې ونیلې وو چہ خبردار ددې ځانې نه اونه خوزې گنې هلاک به شی. او روایت کښې دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ کله سحر په وخت کښې راغلو نو تپوس نې ترې اوکړو چہ ولې ته اوده شوې وې څه؟ ما اووئیل چہ نه نه، په الله ﷻ قسم ما خو څو ځل غوښتل چہ خلقو ته فریاد اوکړم خو ما واوریدل چہ تاسو هغوئ خپل لرگی سره منع کول او ورته مو فرمائیل چہ کښی. حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل کله ددې ځانې نه وتلې وې نو ما سره ویره وه چہ هغوئ دې ځان سره یونځی بیا حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ ښه نا څه او کتل. ما اووئیل چہ خلق وو هیبتناک او خوفناک او سپڼی سپڼی جامې نې اغوستې وې. نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ داد نصیبین جنات وو او هغوئ ځما نه توبنه طلب کړې وه. نو ماته هلووکی او لید او غوښیان ورکړل. ما تپوس اوکړو چہ یار رسول الله ﷺ ددې نه هغوئ ته څه فائده؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ کله هلووکی ددوی لاس ته ورشی نو داسې به شی چہ خنگه دا وو اودا دخوراک په وخت کښې وو یعنی غوښې والا به شی او دوی ته به ملاؤ شی. او دوی به لید کښې هم هغه دانې بیا مومی چہ کومې په دې کښې وې یعنی کله چہ خوړلې شوې وې. نو مونږ کښې دې هیڅوک د بیت الخلا نه پس هلووکی او لید او سوتې سره استنجا نه کوی (۱) ددې روایت بل سند کښې دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ پنځلس جنات به نن شپه ځما د قرآن پاک آوریدو دپاره راځی او هغوئ خپلو کښې د تره ځامن او دترو ځامن دی. په هغې کښې لید او هلووکی سره د کوئلې لفظ هم دې. حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د ورځې څه هغه ځانې ته لږم او اومې کتل نو هغه څه د شپیتو اونیانو د ناستې ځانې وو (۲) او یو روایت کښې دی چہ کله جنات ډیر زیات شو نو د جناتو سرداران اووئیل چہ یار رسول الله ﷺ څه دوی روستو کوم چہ تاسو ته تکلیف نه وی. نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دالله ﷻ نه زیات ځما بچ کولو والا بل نشته دې. دوی رضی اللہ عنہم فرمائی چہ دجناتو والا شپه باندې ځما نه حضرت نبی کریم ﷺ تپوس اوکړو چہ تاسره اوبه شته دې که نه؟ ما اووئیل چہ یار رسول الله ﷺ اوبه خونشته البته یو ډولچه گئ کښې نیبښته دې. نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ ښه کهجورې او پاکې اوبه (۳) (ابوداؤد، ترمذی، ابن ماجه).

د مسند دې حدیث مبارک کښې دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ څه به دې سره اودس اوکړم. نو حضرت نبی کریم ﷺ اودس اوکړو او وې فرمائیل چہ دا دڅکلو یو پاک څیز دې (۴). مسند احمد کښې دی چہ کله حضرت نبی کریم ﷺ واپس راغلل نو ساه نې تله راتله. نو ما تپوس اوکړو چہ یار رسول الله ﷺ څه خبره ده؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ ما ته ځما د انتقال خبر راغلي دې (۵). همدا حدیث لږ زیاتوالی سره دحافظ ابو نعیم رحمه الله کتاب دلائل النبوة کښې دې. په هغې کښې دی چہ

(۱) الطبری: ۱۳۸/۲۲.

(۲) دلائل النبوة للبيهقي: ۲۳۱/۲.

(۳) ابوداؤد کتاب الطهارة باب الوضوء باليغ: ۸۴، ترمذی: ۸۸، ابن ماجه: ۳۸۴، احمد: ۴۴۹/۱.

(۴) احمد: ۳۹۸/۱، دارقطني: ۷۶/۱.

(۵) احمد: ۴۴۹/۱.

ددې اوریدو نه پس ما او نیل چې یارسول الله ﷺ اخیل خان نه پس څوک خلیفه مقرر کړئ . نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چې څوک نو ما او نیل چې حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه . نو په دې باندې حضرت نبی کریم ﷺ خاموش شو ، تلو تلو کښې پرې بیا هغه حالت راغلو نوماترې بیا هغه سوال او کړو نو حضرت نبی کریم ﷺ بیا هم هغه جواب را کړو . څه وخت تلو نه پس بیا د حضرت نبی کریم ﷺ هم هغه حالت شو او بیا هم هغه سوال و جواب اوشو . او دې ځل ما د حضرت علی بن ابی طالب رضی الله عنه نوم واخستو نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چې په الله قسم ! که خلق دهغوئ اطاعت او کړی نو ټول به جنت ته داخل شی (۱) . خودا حدیث مبارک بالکل غریب دې . او ډیر ممکن دی چې دا محفوظ نه وی . او که ددې صحت تسلیم کړې شی نو دا به منلې شی چې دا واقعہ دمدينې منورې ده . هلته به هم حضرت نبی کریم ﷺ ته جنات ډلې په ډلې راتلل او ددې ذکر به مونږ انشاء الله نزدې کوو . ځکه چې د حضرت نبی کریم ﷺ آخری وخت مبارک دمکې مکرمې د فتح نه پس وو . او دالله ﷻ دين کښې انسانان او جنات ډلې په ډلې داخلیدل . او سورة نصر نازل شوې وو . او په دې کښې د حضرت نبی کریم ﷺ د انتقال خبر وو . لکه څنگه چې د حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه قول دې اود امیر المومنین حضرت عمر فاروق رضی الله عنه دې موافقت دې . نور احادیث به مونږ ددې حدیث په تفسیر کې راوړو انشاء الله . والله اعلم .

پورتني حدیث بل سند سره هم مروی دې . خوددې اسناد هم غریب دی او سیاق هم غریب . حضرت عکرمه رضی الله عنه فرماني چې دا جنات دجزیره موصل وو . او ددوی تعداد دولس زره وو . حضرت ابن مسعود رضی الله عنه د هغه خط په ځاني کښې ناست وو او دجناتو د کهجورو دونو پشان قدونه کتلو سره ویریدلی وو او تبیتیدل خو د حضرت نبی کریم ﷺ فرمان ورته یاد شو چې ددې ځاني مه اوزه . هرکله چې نبي حضرت نبی کریم ﷺ ته ددې ذکر او کړو نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته او فرمائیل که ته دهغه ځاني نه وتلې وې نو تر قیامته پورې به ځمونې اوستا ملاقات نشو کیدې (۲) . او یو روایت کښې دی چې دجناتو د کوم جماعت ذکر چې په آیت «وَأُدْعَوْنَ» کښې دې دا دینوی وو . حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی وو چې ماته حکم شوې دې چې دوی ته قرآن پاک واوروم . نو تاسو کښې به ماسره څوک لارشی ؟ نو په دې ټول خاموش شو . دوباره نې تپوس او کړو نو بیا خاموشی شوه . په دریم ځل تپوس کولو نه پس د قبيله بنو هذیل سرې حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه تیار شو . حضرت نبی کریم ﷺ دې خان سره کړو او د حجون غر ته لاړل . یو خط نې واچولو او دوی نې کینول او پخپله مخکښې لاړل . دامې او کتل چې دخرو په شان زمکې سره بالکل نزدې الوتلو سره څه ځناور راوړی . څه وخت پس ما ته شور واوریدو . تر دې چې څه په حضرت نبی کریم ﷺ ویریدم . دوی او فرمائیل چخه دهغوئ د یو مقتول قصه وه په هغې کښې دوی مختلف وو . دهغوئ په مینځ کښې صحیح فیصله او کړې شوه (۳) . دا واقعات صفا دی چې حضرت نبی کریم ﷺ په قصد لاړل او هغوئ ته قرآن پاک واورولو او هغوئ ته نې د اسلام دعوت ورکړو . او چې د کومو مسئلو هغوئ ته په هغه وخت کښې ضرورت وو هغه نې ورته اوخودلې . خو په رومبی ځل چې د حضرت نبی کریم ﷺ جناتو قرآن پاک واریدو نو هغه حضرت نبی کریم ﷺ ته معلوم نه وو . او نه حضرت نبی کریم ﷺ هغوئ ته د آورو ډپاره قرآن پاک لوستې وو لکه څنگه چې حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه فرماني . دې نه هغوئ د ډلو شکل کښې راغلل او حضرت نبی کریم ﷺ عمداً لاړل او هغوئ ته نې قرآن پاک واورولو . حضرت عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه حضرت نبی کریم ﷺ سره نه وو ناست چې په کوم وخت کښې نې دوی سره نې خبرې کړې وې . حضرت نبی کریم ﷺ هغوئ ته داسلام دعوت ورکړو . البته

(۱) طبرانی : ۹۹۷۰ ..

(۲) داروینت مرسل

(۳) الطبري : ۱۳۶/۲۲ :

پہ خہ فاصله کنبی لری ناست وو۔ حضرت نبی کریم ﷺ سرہ یدی واقعہ کنبی سوا د حضرت عبداللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ ہیخوک نہ وو۔س او بل تطبیق پہ ہفہ روایتونو کنبی چہ دوی رضی اللہ عنہ حضرت نبی کریم ﷺ سرہ وو او چہ کومو کنبی دی چہ دوی رضی اللہ عنہ حضرت نبی کریم ﷺ سرہ نہ وو دا ہم کیدی شی چہ پہ رومی خل نہ وو اویہ دویم خل وو۔ واللہ اعلم۔ داهم مروی دی چہ پہ نخلہ کنبی کومو جناتو حضرت نبی کریم ﷺ سرہ ملاقات کری وو ہفہ دنیوی وو۔ او مکہ مکرمہ کنبی چہ حضرت نبی کریم ﷺ سرہ کومو ملاقات کری وو ہفہ د نصیبین وو۔ او دا چہ روایتونو کنبی راغلی دی چہ مونہ ہفہ شہہ ڍیرہ پہ سختہ تیرہ کرہ نو ددی نہ مراد حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ سوا نور صحابہ کرام رضی اللہ عنہم دی۔ او ہغوی تہ ددی خبری علم نہ وو چہ حضرت نبی کریم ﷺ جناتو تہ قرآن پاک او رولو دپارہ تلہ دی۔ خودا دلری تاویل دی۔ واللہ اعلم۔ بیہقی کنبی دی چہ د حضرت نبی کریم ﷺ حاجت او ا و دس دپارہ بہ حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ خان سرہ داویو یو ډولچہ گرزولہ۔ یو ورخی وریسی دی روستو روستو لارو۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ تپوس او کړو چہ خوک نی؟ نو وی ونیل چہ خہ ہم ابوہریرہ۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چہ خما داستنجا دپارہ اویہ راوړہ خو ہډوکی او لید مہ راوړہ۔ نو ما خپلہ جولئ کنبی کانہی راوړل او حضرت نبی کریم ﷺ سرہ می کیخودل۔ هرکله چہ حضرت نبی کریم ﷺ فارغ شو او تشریف ئی اوړو نو ما تری تپوس او کړو چہ یارسول اللہ ﷺ خہ وجہ دہ؟ چہ تاسو د ہډوکی او لید نہ منع اوفرمانیلہ۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ جواب کنبی اوفرمانیل چہ ماته د نصیبین دجناتو وفد راغلی وو ہغوی خما نہ خوراک طلب کری وو۔ نو د اللہ ﷻ نہ دعا او کرہ چہ ہغوی پہ کوم لیدل او ہډوکی باندی تیر شی نو چہ ہفہ ددی طعام جورشی (۱) صحیح بخاری کنبی ہم ددی نزدی نزدی حدیث دی۔ (۲) نو دا حدیث مبارک او ددی نہ مخکنی احادیث مبارکہ دلالت کوی چہ دجناتو وفد حضرت نبی کریم ﷺ تہ ددی نہ پس ہم راغلی وو۔

اوس مونہ بیان کوو دہفہ احادیثو چہ کوم دلالت کوی چہ جنات حضرت نبی کریم ﷺ تہ ډیر خل حاضر شو۔ د حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ چہ ددی نہ مخکنی روایت بیان شوی دی، دہغی نہ سوا ہم د دوی رضی اللہ عنہ نہ نورو سندونو سرہ مروی دی۔ حضرت ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د اوو جتات وو چہ د تعبیین اوسیدونکی وو۔ او دوی داللہ رسول ﷺ د خپل طرفنہ جناتو تہ قاصدان جوہ کری وو او نورو جناتو تہ ئی لیرلی وو۔ بعضو مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا جنات شمیرہ کنبی اوو وو او د نصیبین اوسیدونکی وو۔ د اللہ رسول ﷺ فرمائی چہ ہغوی نہ درې د اہل حران نہ وو او څلور د اہل نصیبین نہ وو۔ دہغوی نو مونہ دادی ①حسی ②حسا ③منسی ④ناصر ⑤الادریان ⑥الاحتر۔ ابو حمزہ شمالی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دوی تہ بنو شعیان وائی۔ دا قبیلہ د جناتو نورو قبیلو نہ شمیر کنبی زیات وو۔ او پہ ہغوی کنبی د نسب لحاظ سرہ ہم شریف وو۔ او ہغوی عام طور د انیس لشکر نہ وو۔ حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دوی نہہ وو او پہ دوی کنبی دیو نوم زویبعہ وو او اصل کنبی د نخلہ نہ راغلی وو۔ بعضو حضراتو نہ مروی دی چہ دا پنخلس وو او یوروایت کنبی دی چہ ہغوی پہ شپیتو اوشانو راغلی وو او دہغوی دسردار نوم ودردان وو۔ او ونیلی شوی دی چہ درې سوہ وو او دا ہم مروی دی چہ دولس زرہ وو۔ پہ دې ټولو کنبی تطبیق دا کیدی شی چہ چونکہ وفود زیات راغلی وو نو بعضو کنبی شپہ وو او بعضو کنبی نہہ او بعضو کنبی زیات۔ او چا کنبی کم او چا کنبی زیات وو۔ پہ دې باندی دلیل د بخاری شریف کنبی دا روایت ہم دی چہ حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ چہ دکوم خیز بارہ کنبی بہ کلہ کلہ ونیل چہ خما خیال دی چہ دا بہ دآشان وی نوہفہ بہ عام طور ہم ہفہ شان وو۔ یو

(۱) بیہقی: ۱۰۷/۱۔

(۲) صحیح بخاری کتاب المغالب الانصار باب ذکر الجن: ۳۸۱۰۔

خل دوی ﷺ ناست و او ددوی مخکښې یو ښکلی سړی تیر شو نو دوی ﷺ فرمائی چه که خما گمان غلط نه وی نو دا سړی دجاهلیت په زمانه ددې خلقو کاهن (جادوگر) وو ، ځی لوڼې راولی ؟ هرکله چه هغه راغلو نو دوی ﷺ په هغه خپل دا خیال ظاهر کړو . نوهغه اوونیل چه تر نننه پورې خما نظر نه په مسلمانانودومره ذهانت او فطانت والا سړی نه دې تیر شوې . حضرت عمر فاروق ﷺ ورته اوونیل چه ښه ده اوس څه خپل صحیح خبر اوایه . نوهغه اوونیل چه واورنی . څه دجاهلیت په زمانه کښې ددوی کاهن اوم او ماسره چه کوم یو جن وو او هغه ټولو نه زیات تعجب والا و هغه واورنی . یو ځل څه بازار کښې روان اوم په دې کښې هغه راغلو او ډیر په ویره کښې وو او ماته نې اوونیل چه تا د جناتو تباهی ، مایوسی او ددوی د خوریدو نه پس بیا واپس کیدل اوددې فریاد مو کتلې دې ؟ حضرت عمر فاروق ﷺ فرمائی چه دا رښتیا دی یو ځل څه ددوی بتانو سره ملاست اوم ، یو سړی راغلو او هغه یو څڅې پریښود نو په دې کښې ناگاهانه یو سخت زوردار آواز راغلو اوداسې آواز ما کله هم نه وو اوریدلې . هغه اوونیل چه انې جلیح نجات ورکونکی امر راغلې دې یو سړی دې چه فصیح زبان دې اود ﴿لله الا لله﴾ منادی دې . ټول خلق خو دیرې دلase اوتښتیدل خو څه هلته ناست اوم چه اوگورم چه آخر څه دی ؟ په دې دوباره هم هغه آواز راغلو او هغه هم هغه اوونیل . بیا څو ورځې پس د حضرت نبی کریم ﷺ نبوت آواز زمونږ غوږونو ته راغلو(۱) . ددې روایت د ظاهر الفاظو نه دا ظاهر یږی چه حضرت عمر فاروق ﷺ پخپله ددې څڅی آواز اوریدلې وو او یو ضعیف حدیث کښې صراحت سره وئیلې شوی دی خو باقی نورو روایتونه دا وائی چه هم دې کاهن دخپلو کتو او اوریدو واقعه هم بیان کړې ده . والله اعلم . امام بیهقی رحمه الله هم دا وئیلی دی اوهم دا ښه معلومېږی . اوددې سړی نوم سواد بن قارب وو چه څوک ددې واقعي پورا تفصیل کتل غواړی نوهغه دې خما کتاب سیره عمر ﷺ اوگوری ﴿والله الحمد والمنة﴾ امام بیهقی رحمه الله فرمائی چه ممکن دی چه هغه کاهن وی چه د چا دنوم ذکر صحیح حدیث مبارک کښې دې . د سواد بن قارب د ایمان قبولولو قصه : یو ځل حضرت عمر بن خطاب ﷺ په منبر نبوی ﷺ باندې خطبه ورکوله نو دوی ﷺ تپوس اوکړو چه سواد بن قارب دلته موجود دې . خودې پورا کال کښې چا اوونه کړل . راتلونکی کال بیا دوی ﷺ تپوس اوکړو نو حضرت براء ﷺ فرمائی چه سواد بن قارب څوک دې ؟ ددې نه څه مطلب دې ؟ نو دوی ﷺ فرمائی چه دهغه د اسلام قبولولو واقعه ډیره عجیبه ده . لا دا خبرې کیدې چه په دې کښې سواد بن قارب راغلو . حضرت عمر فاروق ﷺ هغه اوفرمانیل چه انې سوا د د خپل اسلام ابتدائی قصه بیان کړه . نو هغه ﷺ اوفرمانیل چه واورنی . څه هند ته تلې اوم او یو ځل خما جن ملگری ماته راغلو . او څه په هغه وخت کښې اوده اوم . هغه څه رابیدار کړم او وې وئیل که تا کښې عقل او هوش وی نو واوره او په دې پوهه شه او سوچ پرې اوکړه . قبیله لونی بن غالب کښې د الله ﷻ رسول مبعوث شوې دې ، څه دجناتو په حس او خپلو بسترو تړلو باندې تعجب کوم . که طلب هدایت والا دې نو زر مکې ته لاړ شه . او پوهه شه چه بهتر او بدترین جن یوشان نه وی . څه زر لاړ شه او بنو هاشم په دې ښکلی گل ښه نظر واچوه . څه بیا خوبولې شوم او ده څه بیا رابیدار کړم او وې وئیل چه انې سواد بن قارب ﷺ خپل رسول لیرلې دې . ته دهغوئ ﷺ خدمت کښې حاضر شی او هدایت واخله . په دویمه شپه بیا راغلو او وې وئیل چه ماته تعجب دې په دې خبره چه جنات زر زر روان دی ځی . که ته هم د هدایت طالب نې نو زر مکې مکرې ته لاړ شه . پوهه شی چه دهغه دواړه قدمونه دده دمونو په شان نه دی . ته پاسه او زر زر دبنو هاشم د هغه ښکلی سړی خدمت کښې حاضر شه . او خپلې سترگې دهغه دیدار سره روښانه کړه . په دریم ځل بیا راغلو او وې وئیل چه ماته دجناتو په تیارید

۱) صحیح بخاری کتاب الانصار باب اسلام عمر بن الخطاب ﷺ ، : ۳۸۶۶ ، دلال النبوة للبيهقي: ۲/۲۴۲.

اوقافلو باندې تعجب دی . هغوی ټول د هدایت د طلب دپاره مکې مکرمې ته روان دی . په هغې د ښه او خراب برابری نشي کولې . ته هم پاسه اود بنو هاشم هغه مقرر شوی سړی ته ورشه ، مومن جنات د کافرانو په شان نه دی . تر دریو ورځو پورې ددې آوریډو نه پس خما زړه کښې هم داسلام ولوله راپیدا شوه او د حضرت نبی کریم ﷺ محبت او وقعت خما زړه کښې ځانې جوړ کړ . ما په خپله غوښي باندې کجاوه واچوله اوبغیرد بل ځانې د قیام نه نیغ د حضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم . حضرت نبی کریم ﷺ په هغه وخت کښې دمکې مکرمې ښار کښې وو او خلق ترې گیر چاپیره وو . خما کتلو سره حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه سواد بن قارب مرجبا . راخه مونږ ته معلوم دی چه څنگه او څه دپاره او دچا په وینا راغلې ئې ؟ ما اوونیل چه رسول الله ﷺ ما څه اشعار وئیلی دی که اجازت وي نوهغه پیش کړم . نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه سواد شوق سره اووايه . نو حضرت سواد ﷺ هغه اشعار اوونیل چه دهغې مضمون دادې . مالره خما جن خما داوده کیدو نه پس راغلو اوهغه ماته یو ریشتوني خبر واورولو ، اوهغه ماته درې شپې راغلو ، اهر ځل به ئې ماته دا وئیل چه لوني بن غالب کښې دالله ﷻ رسول مبعوث شویډې . نو ما هم دسفر تیاری اوکړه زر زر دلته راغلم او اوس خما گواهی ده چه دالله ﷻ نه سوا بل معبود نشته دې ، او دوی دالله ﷻ امانت دار رسول دی ، او ددوی نه دشفاعت آسره ټوله نه زیاته ده ، انې بهترین بزرگانو او د پاکو خلقو اولاده اود رسولانو نه بهتر رسوله چه تاسو مونږ آسمانی هر څومره مشکل او د طبیعت نه خلاف حکم رسونی نو دا ممکن نه دی چه مونږ به هغه پرېږدو او تاسو ضرور دقیامت په ورځ خما سفارشی جوړ شی ځکه چه هلته ستاسو نه سوا (دبل چا وس نه رسی) . دسواد بن قارب سفارشی به بل څوک وی ؟ نویه دې حضرت نبی کریم ﷺ ډیر اوځنډل او وې فرمانیل چه سواد تا فلاح بیامونده . حضرت عمر فاروق رضی الله عنه ددې واقعې آوریډو نه پس اوفرمانیل چه آیا هغه جن اوس هم تاته راځی ؟ هغه اوونیل چه کله نه ما قرآن پاک لوستي نوهغه ته راځی . اود الله ﷻ ډیر شکر دې چه دهغه بدله کښې ماداقران پاک بیاموندو .

د دلائل النبوة والا روایت :- او اوس چه کوم یو حدیث مونږ د حافظ ابونعیم د کتاب دلائل النبوة نه نقل کوو په هغې کښې هم بیان دې چه په مدینه منوره کښې هم د جناتو وفد حضرت نبی کریم ﷺ ته راغلې وو . حضرت عمرو بن غیلان ثقفی رضی الله عنه او حضرت عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه ورځی اودهغوی نه تپوس کوي چه ماته معلوم شوی دی چه په کومه شپه په حضرت نبی کریم ﷺ باندې د جناتو وفد حاضر شوې وو نو په هغه شپه تاسو هم حضرت نبی کریم ﷺ سره وې . نو دوی جواب کښې اوونیل چه او دا رښتیا دی .نوما ورته اوونیل چه لږه خوهغه واقعه راته بیان کړئ .نو هغوی رضی الله عنه اوفرمانیل چه د صفه والا صحابه کرام رضی الله عنه خلقو ځان سره د خوراک دپار بوتل او څه هم دلته پاتې شوم . ما سره حضرت نبی کریم ﷺ تیر شو نو وې فرمانیل چه څوک ئې ؟ ما اوونیل ابن مسعود رضی الله عنه . نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه ته چا نه ئې بوتلې . نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه ښه ماسره راخه شاید چه څه ملاؤشی نو تاته به ئې هم درکړم . څه ورسره شوم . نو حضرت نبی کریم ﷺ د ام سلمه حجرې مبارکې ته تشریف یووړو اوڅه بهر پاتې شوم . لږ وخت پس دننه نه یو وینځه راغله او وې وئیل چه مونږ خپل کور کښې هیڅ څه اونه موندلو ،ته خپل ځانې ته واپس شه . نو څه مسجد ته واپس راغلم او د وړو وړو کاناو نه مې یو ډیرې جوړ کړو او په هغې مې سر کیخودو او څملاستم . لږ وخت کښې بیا هغه وینځه راغله او وې وئیل چه حضرت نبی کریم ﷺ تاسو یادوی . نو لارم او دا مې امید ووجه ضرور به د خوراک څه ملاؤشی . هرکله چه څه اورسیدم نو حضرت نبی کریم ﷺ کور ته بهر تشریف وراوو . حضرت نبی کریم ﷺ سره لاس مبارک کښې د کهجورو یو ښاخ وو هغه ئې خما په سینه کیخودو او وې فرمانیل چه څه چرته روان یم نو ته به ماسره لار شې ؟ نوما اوونیل چه څه دالله تعالی ته خوښ وې . درې ځل دا

سوال و جواب اوشو. بیا حضرت نبی کریم ﷺ روان شو او خہ ورسره ہم روان شوم۔ لہ وخت کنبی بقیع غرہ تہ اورسیدو ، بیا نزدی نزدی ہم ہفہ بیان دی چہ کوم پورته روایتونو کنبی تیر شو۔ ددی اسناد غریب دی او ددی اسنادو یو مبہم راوی دی اودہفہ نوم نہ دی ذکر شوہی۔ دلائل النہۃ کنبی حافظ ابونعیم رحمۃ اللہ علیہ الفاظ دی چہ مدینہ منورہ کنبی مسجد کنبی حضرت نبی کریم ﷺ دسحر مونخ ادا کرلو نہ پس ئی خلقو تہ اوونیل چہ نن شبہ بہ تاسو کنبی ماسرہ خوک د جناتو وفد سرہ ملاویدو دبارہ تیار وی؟ خو ہچا جواب ورنکرو۔ پہ دري خل فرمان باندي چا خہ او نہ ونیل۔ حضرت نبی کریم ﷺ ماسرہ تیرشو او خما لاس ئی اونیلو او دمذیني غرونو نہ بہر اووتلو او خوشی میدان تہ اورسیدل۔ نو ددی د نیزو برابر اووہدہ اووہدہ سری اووہدی اووہدی جامی ئی اغوستی راتلل شروع شو۔ نو ددوی پہ کتلو خہ ویریدم۔ بیا نورہ واقعہ د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ بیان پہ شان دہ۔ داحیث ہم غریب دی، واللہ اعلم۔ ہم ہدی کتاب کنبی یو غریب حدیث مبارک کنبی دی چہ دحضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ ملگری حج تہ روان وو۔ لار کنبی مونہ اوکتل چہ یو سپین رنگی مار پروت دی او ددہ نہ د مشکو خوشبو راخی۔ ابراہیم رضی اللہ عنہ اوونیل چہ تاسو تول خئی خہ دلته ایساریریم۔ گورم چہ دا مار خہ کوی۔ نو هغوی لارل او خہ پاتہی شوم۔ لہ وخت پس ہفہ مار مہ شو۔ ما یو سپینہ کپرہ واخستہ او هغی کنبی انغینتو د لاری نہ مہی یو طرفتہ شیخ کرو۔ او دشپی د روتی پہ وخت کنبی خپلی قافلہ تہ اورسیدم۔ پہ اللہ عزوجلہ قسم چہ خہ ناست اوم چہ پہ دی کنبی خلور بنخی د مغرب طرفتہ راغلی نو پہ هغوی کنبی یو تپوس اوکرو چہ عمرو چا دفن کرې دی؟ مونہ اوونیل چہ خوک عمرو؟ هغوی کنبی یو اوونیل چہ تاسو کنبی چا مار دفن کرې دی؟ ما اوونیل چہ او ما دفن کرې دی۔ نو هغی اوونیل چہ پہ اللہ عزوجلہ قسم دی چہ تاسو یو ډیر روژہ دار او یو پرخ مونخگزار دفن کرې دی۔ او هفہ بہ ستاسو نبی منلو۔ او هفہ ستاسود نبی نہ خلور سوہ کالہ مخکنبی ستاسو دنبی صفت آوریڈلی وو۔ حضرت ابراہیم رضی اللہ عنہ فرمانی چہ پہ دی مونہ د اللہ عزوجلہ حمدوثناء، اوونیلہ! و بیا حج نہ چہ فارغ شو نو مونہ دحضرت فاروق اعظم رضی اللہ عنہ خدمت کنبی حاضر شو او ما هغوی تہ دا تولہ واقعہ اوونیلہ۔ نو هغوی اوفرمانیل چہ هفہ بنخی رینتیا ونیلی دی۔ ما د جناب حضرت نبی کریم ﷺ نہ آوریڈلی دی چہ ماباندنی ئی ایمان ر اوڑی وو خما نہ خلور سوہ کالہ مخکنبی۔ داحیث مبارک ہم غریب دی۔ واللہ اعلم۔ یو روایت کنبی دی چہ دفن کووالا حضرت صفوان بن معطل رضی اللہ عنہ وو۔ ونیلی شی چہ دا صاحب چہ کوم دی خانی دفن کرې شو دا دهفہ نہو جناتو نہ دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ نہ د قرآن پاک د آوریڈوفد سرہ راغلی وو۔ ددوی وفات ددی تولو آخرکنبی اوشو۔ ابونعیم کنبی یو روایت کنبی دی چہ یو سری دحضرت عثمان ذوالنورین رضی اللہ عنہ خدمت کنبی حاضر شو او وی ونیل چہ انہی امیرالمومنین خہ یو خنکل کنبی اوم، ما اوکتل چہ دوہ ماران خپلو کنبی پہ جنگ دی۔ تر دی چہ یو بل اووژلو۔ نو ما دوی پریبندل او هفہ خانی تہ لارم چہ کوم خانی کنبی جنگ شوہی وو۔ ما اوکتل چہ ډیر ماران مہ شوی دی۔ اودبعضو نہ داسلام بوئی رازی۔ نو ما یو یو بوئی کول شروع کرل۔ تر دی چہ یو زر رنگ والا مار نہ ماتہ د اسلام بوئی راغلہ۔ ما هفہ خپل پتکی کنبی انغینتو او دفن مہی کرو۔ او خہ روان شوم نو ما دی کنبی یو آواز اوویدو چہ انہی داللہ عزوجلہ بندہ تانہ داللہ عزوجلہ دطرفتہ ہدایت درکری شو۔ دا دواہہ جنات دمارانو دجناتو د قبیلہ بنو شعبان او بنو قیس نہ وو۔ دوہ دواہو خپلو کنبی جنگ اوکرو او ډیر زیات قتل شو چہ تا پخپلہ اوکتل۔ پہ هغوی کنبی یو شہیدوو چہ هفہ تا دفن ہم کرو هفہ د رسول اللہ ﷺ وحی مبارکہ آوریڈلی وہ۔ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ددی قصی آوریڈو نہ پس اوونیل چہ انہی سریہ کہ تہ رینتونی ئی نو پہ دی کنبی شک نشتہ دی چہ تا یو عجیبہ واقعہ لیدلی دہ۔ اوکہ تہ دروغن ئی نو د دورغو بوج ہم پہ تادی۔ اوس ددی آیت مبارک تفسیر واورنی۔ ارشاد دی چہ کلہ مونہ ستا طرفتہ دجناتو یو ډلہ اولیرلہ چہ کومو قرآن پاک آوریڈو۔ کلہ چہ هغوی حاضر شو نو تلاوت شروع کیدو والا وو نو هغوی خپلو کنبی یو

بل نہ تا ادا دآب اوخودل چہ خاموشی سرہ واورنی۔ دھغوی یو بل ادب ہم حدیث مبارک کنبی راغلی دی۔
ترمذی وغیرہ کنبی دی چہ یو خل حضرت نبی کریم ﷺ دصحابہ کرامو ﷺ مخکنی د سورۃ رحمان
تلوات افرمائیلو۔ بیا نی افرمائیل چہ خہ خبرہ ده؟ چہ تاسو ٲول خاموش بی۔ ستاسو نہ ٲیرنبہ
جواب ورکولو والا جنات ثابت شوی دی کله چہ هغوی خُسا نہ دا آیت مبارک چہ ﴿فَإِنِّي أَخَافُ لَكُمْ﴾
﴿تَذَكَّرُونَ﴾ واوریدونو هغوی جواب کنبی اوونیل چہ ﴿وَلَا يَشْعُرُونَ﴾ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾
فرمانی چہ کله فراغت حاصل شو۔ د ﴿فَقُضِيَ﴾ معنی دی آیتونو مبارکو کنبی هم ده۔ ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ
الصَّلَاةُ فَانْتَبِهُوا فِي الدُّرُجِ﴾ و ﴿فَقُضِيَ سَمْعُ مَمْنُونٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْخَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرُهَا﴾ و ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ مَنَاسِكُكُمْ
فَاذْكُرُوا لِلَّهِ كَبِيرًا كَرَّمُوا آبَاءَهُمْ وَأَشَدَّ ذِكْرًا﴾ بیا فرمانی چہ هغوی خپل قوم ته د زورنی او خبرولو دپاره لاپل۔
لکه څنگه چہ الله ﷻ فرمانی چہ ﴿لِيَتَذَكَّرُوا فِي الدِّينِ﴾ یعنی چہ هغوی پوهه حاصله کری۔ اوکله چہ واپس
خپل قوم ته اورسی نو هغوی هم هوښیار کری۔ ٲیر ممکن دی چہ هغوی بجاؤ اختیار کری۔
قوله تعالیٰ: ﴿وَلَوْلَا إِقْوَمُهُمْ تَنذِيرِينَ﴾

ددې آیت مبارک نه معلوم شو چہ جنات هم دالله ﷻ خبری رسونکی او دالله ﷻ نه ویرونکی دی۔ خو په
دوی کنبی رسولان نه دی لیږلی شوی۔ داخبره بغیر شک نه ثابت ده چہ په جناتو کنبی پیغمبران نشته
دی۔ دالله ﷻ فرمان دی چہ ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ﴾ یعنی مونږ ستا نه مخکنی
چہ څومره رسولان لیږلی دی هغه ٲول د کلو اوسیدونکی انسانان وو۔ او هغوی طرفته به مونږ وحی
کوله۔ او یو آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا أَنْهُمْ لِيَاكُلُوا الطَّعَامَ مِمَّا كَانُوا فِي الْأَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا
بَيْنَهُمْ مِثْقَالَ نُصْحَةٍ﴾ و﴿كَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا﴾ (توجه) ستا نه مخکنی چہ مونږ څومره رسولان لیږلی وو
هغه ٲولو به خوراک کولو اوبازارونو کنبی به ګرخیدل۔

د حضرت ابراهیم ؑ باره کنبی قرآن پاک کنبی دی چہ ﴿وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ﴾ مونږ هغه په اولاد
کنبی نبوت او کتاب کیخودو، نودوی ته پس چہ څومره نبیان راغلل هغه ٲول ددوی دځانندان نه او
ددوی دنسل نه وو خو سورۃ انعام کنبی آیت مبارک دی چہ ﴿يُخَفِّرُ الرِّجَالَ وَالْإِلَاسَ﴾ انې دانسانانو او جناتو
ٲلو آیا تاسو ستاسو نه رسولان نه دی راغلی؟

ددې مطلب او ددې نه مراد دا دواړه جنس دی۔ نو ددې مصداق صرف یوجنس کنبی کیدیشی۔ لکه
چہ فرمان دی چہ ﴿يُخَفِّرُ مِنْهَا الْوَلَدَ وَالْمَرْجَانَ﴾ یعنی ددې دواړو سمندرونو نه موتیان او هیرې راوړی۔
حالانکه دا هم یو نه راوړی۔

قوله تعالیٰ: ﴿فَأَلْوِ يَوْمَنَا إِنْ أَسْمِعْنَا كَيْتَا﴾

اوس بیان کیږی دجناتو دھغوی دوعظ چہ کوم هغوی خپل قوم ته کړې وو۔ وې فرمائیل چہ مونږ هغه
کتاب واوریدو چہ کوم دحضرت موسیٰ ؑ نه پس نازل شوې دی۔ دحضرت عیسیٰ ؑ کتاب
انجیل ذکر ئې په دې وجه پریښودو چہ په اصل کنبی هغه ددې پورا کولووالا وو۔ په هغې کنبی زیات
تر وعظ او زړه لره نرمونکی بیانات وو۔ د حرام او حلال مسائل ٲیر کم وو۔ نو اصل څیز هم تورات پاتې
شو۔ نو په دې وجه دې مسلم جناتو دھغې ذکر اوکړو۔ او کله چہ ورځه بن نوفل د حضرت نبی کریم ﷺ
زیانی د حضرت جبریل ؑ د اول ځل واقع واوریدل نو هم دا خبره ئې پیش کړه او وې ونیل چہ واه
واه هم دا الله ﷻ رازدار دی چہ کوم به حضرت موسیٰ ؑ ته راتلو۔ کاش چہ څه نوره زمانه پاتې شوې

اَمَّنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ مَغْرِبٌ غَيْرُهُ . یعنی ایماندارو دپاره مهمان خانه یقیناً جنت فردوس دی . الحمد لله مادا مسئله ډیر وضاحت سره خپل یو مستقل تصنیف کښی بیان کړې ده .

د جنت بیان او بل دلیل: او د جنت حال او ورنی او هغه دا چه کله ایماندار ټول په ټوله جنت ته داخل شی نو په هغی کښی به ډیر زیات ځانی پاتی شی . اویا به الله ﷻ یو نوی مخلوق پیدا کړی او هغوی به دې کښی آباد کړی . نو بیا هیڅ وجه نه ده چه نیک عمل کولو والا جنات به جنت ته داخل نشی . او اورونې دلته دوه خبری بیان شوې . د گناهونو نه پښخه او د عذابونو نه نجات . او هرکله چه دا دواړه دی نو یقیناً مستلزم دی جنت ته د داخلیدو . ځکه چه آخرت کښی یا جنت کښی وی یا جهنم کښی . نو چه کوم سړی د جهنم نه بچ شو نو دهغه جنت ته تکی پکار دی . نور څه نص صریح یا ظاهر ددې خبری په بیان کښی نه دي وارد شوې چه مومن جنات به د دوزخ نه د بچ کیدو باوجود جنت ته به نه داخلیری . که څه داسی قسمه دلیل وی نو بیشکه مونږ دهغی دمنلو دپاره تیار یو . والله اعلم .

حضرت نوح علیہ السلام ته او گورنی چه خپل قوم ته وائی چه الله ﷻ به ستاسو گناهونه (ستاسو دایمان قبلولو په وجه) اوبخښی او تاسو ته به یو مقرر وخت پورې مهلت درکړی . نو دلته هم د دخول جنت ذکر نه کیدو په وجه دا نه لازمیږی چه د حضرت نوح علیہ السلام دقوم مسلمانان به جنت ته نه داخلیری . بلکه بالاتفاق هغه ټول جنتیان دی . نو داسان دلته هم او گورنی او ددې مسئلې متعلق څه نور سوالات او ورنی . حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی الله عنه نه مروی دی چه د جنت ته خو به دوی نه رسی البته ددې په غاړو به ګرزی راګرزی . بعضی خلق وائی چه هغوی به جنت کښی وی خو د دنیا بالکل برعکس . انسانان به دوی نه وینی . اودوی به هم انسانان نه وینی . دبعضو خلقو قول دی چه دوی به جنت کښی خوراک ځځاک نه کوی صرف تسبیح او تحمید اوتقدیس به ددوی خوراک وی لکه فریښی ځکه چه دوی هم د هغوی دجنس نه دی . خودې ټولو اقوالو کښی نظر دی او دا ټول بی دلیل دی . بیا مومن واعظ فرمانی چه څوک دالله ﷻ دعوت قبول نه کړی هغه به په زمکه کښی الله ﷻ ته هرگز عاجزه کولې نه شی ورکولې بلکه دالله ﷻ قدرت دوی دپاره هم دې اودوی نی گیر کړی دی . دهغه ذات دعذابونو نه دوی هیڅوک نشی بچ کولې . دوی په ښکاره د هوکه کښی دی . خیال او کړنې چه د تبلیغ دا طریقه څومره ښکلې او څومره موثره ده . رغبت نی هم ورکړو او ویره نی هم ورکړه . په دې وجه هغوی کښی اکثر صحیح شو او فوجونه به فوجونه او قافلې قافلې ډیر ځل د الله رسول ﷺ خدمت کښی حاضر شو او اسلام نی قبول کړو . لکه څنگه چه مونږ تفصیل سره بیان کړل . په دې مونږ دالله ﷻ شکر ادا کوو ، والله اعلم .

اَوَكَمِيزُوا اِنَّ اللهَ	
ایا نه وینی دوی چی بیشکه الله	
ایا دوی دې ته نه گوری چی الله ﷻ	
الَّذِي	خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضَ وَكُمِيعِي
هغه ذات دي چی پیدا نی کړل آسمانونه او زمکه او سترې نه شو په پیدا کولو ددې	
آسمانونه او زمکه پیدا کړې ده ..... اوددې په پیدا کولو سترې شوې نه دي	
يَقْدِرُ	عَلَىٰ اَنْ يُخْرِجَ الْمَوْتُ بَلَىٰ اِنَّهٗ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
هغه قادر دي په دې چی ژوندی کړی مری هو بیشکه هغه په هر څیز باندې قادر دي	
هغه په دې قادر دي چی مری راژوندی کړی ولي نه هغه خو به هر څه پوره پوره قدرت لری	

وَيَوْمَ	يُعْرَضُ	الَّذِينَ	كَفَرُوا	عَلَى النَّارِ
او په کومه ورځ چي وروراندې کړې کيږي هغه کسان چي کفر نه کړې دي وورته				
اوپه کومه ورځ چي کافران ددوزخ اور ته ور مخامخ کړي شي				
أَكَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ	قَالُوا	بَلَىٰ	وَرَبَّنَا	قَالَ
ایا نه دي دا حق اوبه وائي هو حق دي قسم دي په رب زمونږه اوبه وائي الله				
(دا به ورته اوښلې شي چې) دا حقيقت دي که نه اوائی به چې ولي نه زمونږ په رب قسم چې دا حق دي				
فَذُوقُوا الْعَذَابَ	بِمَا	كُنْتُمْ	تَكْفُرُونَ	فَاصْبِرْ
پس اوڅکي عذاب په سبب دهغي چي وي تاسو چي انکار به مو کولو پس اے بنی صبر کوه				
نو الله به ورته او فرمائي چې دخپل کفر په وجه دا عذاب اوڅکي نو (پيغمبره) ته صبره کوه				
لَهُمْ	صَبْرٌ	أُولُوا الْعِزْمَ	مِنَ الرُّسُلِ	وَلَا تَسْتَعْجِلْ
لکه څنگه چي صبر کړې دي کلکو ارادو والا درسلانونه او تلوار مه کوه (په عذاب)				
لکه نورو د اوچت همت خاوندانو چې به صبر کولو اودد وي په حق کښي				
لَهُمْ	كَانَهُمْ	يَوْمَ يَرَوْنَ	مَا	
دپاره ددوي لکه چي دوي ته به ښکاره شي په کومه ورځ چي اووښي دوي هغه عذاب				
تلوار مه کوه دوي چي به کومه ورځ پخپله نامه ټاکلي عذاب				
يُوعَدُونَ	لَهُمْ	يَكْبِتُونَ	إِلَّا سَاعَةً	مِّنْ نَّهَارٍ
چي يروي کيږي تر دوي چي وخت تير نه کړو دوي په دنيا کښي مگر يو ساعت دورځي				
اووښي انوبالکل داسي به ورته ښکاري لکه چي په دنيا کښي ئي د يو ساعت نه زيات وخت نه دي تير کړي				
بَلَدٌ	فَقُلْ يَهْلِكُ	إِلَّا الْقَوْمُ	الْفَاسِقُونَ	
رسونه اوشوه پس نه به هلاکيږي اوس مگر قوم فاسقان				
ددې پيغام رسول ستا ذمه واري ده ..... اوس به هم هغه هلاک کولي شي چي نافرمانه وي				

قوله تعالى: - أَوْ كَذَّبُوا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

د زمکې او آسمان پیدائش پیدا کولو والا رب د انسان په پیدا کولو هم قادر دي: الله ﷻ فرمائي چه آيا دې خلقوچه د مرگ نه پس په ژوند منکر دي او د قيامت په ورځ د بدنونو دوباره پاسيدل ممکن نه گنځي، دوی اونه کتل چه الله ﷻ ټول آسمانونه او ټولې زمکې پيدا کړي او ددې پيدا کولوسره هغه لږ هم ستومانې نشو. بلکه دده جملې سره دا پيدا شو. څوک وو چه دهغه د حکم خلاف ورزي ئي کړې وې يا ئي مخالفت کړې وې بلکه دا الله ﷻ حکم سره ټول راضي او خوشحاله شو اوموجود شو. آيا دومره کامل قدرت والا او قوت والا مړي نشي ژوندی کولي څه؟ نويو بل آيت مبارک کښي دي چه ﴿فَلْيُلْهِمِ اللَّهُ الْأَفْئِدَ الْكَافِرِينَ﴾ يعني دانسانانو د پيدائش نه خو ډير زيات مشکل او گران او ډير لوني پيدائش مونږ ته د آسمانونو اوزمکې پيدائش دي، خو اکثر خلق نه پوهيږي هرکله چه هغه لوني ذات زمکه او آسمان پيدا کړو نودانسان پيدا کول که په هغه په اول ځل وي اوکه دوباره

وی ہفہ تہ خہ گران نہ دی؟ پے دی وجہ نہی دلته اوفرمانیل چہ ہفہ پے ہر خیز قادر دی۔ او پے ہفہی کنبی د مرگ نہ پس دوبارہ ژوند ہم دی او پے دی ہم ہفہ صحیح طور سرہ قادر دی۔

قوله تعالى: وَيَوْمَ نَعْرِضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلٰى النَّارِ

پہ کافرانو د قیامت ویرہ: بیا اللہ ﷻ کافرو لره ویروی چہ د قیامت پے ورخ پے دوی جہنم کنبی اچولو نہ مخکنبی دجہنم پے غارو اودرولې شی او یو خل پے بیا دوی لاجواب او بی حجت کړی او دوی تہ پے اوونیلې شی چہ اوگورنی کہ نہ زمونږ عذابونه او وعدې ریښتیا شوې کہ نہ یا کہ اوس ہم پے کنبی ستاسو شک دې او ددې تکذیب کوئی؟ دا خو چادو نہ دې او ستاسو سترگې خوړندې شوې نہ دی اودا چہ خہ گورنی دا صحیح دی یا کہ حقیقت کنبی صحیح نہ دی؟ اوس پے سوا داقرار نہ هېڅ جوړ نشی؟ دوی پے اووانی چہ او دا حق دی چہ خہ ونیلې شوی وو ہفہ اوشو۔ بیا اللہ ﷻ قسم مونږ تہ اوس هېڅ شک نشته دې اللہ ﷻ پے ورته اوفرمانی چہ اوس د دؤ ساعته مخکنبی د کفر مزہ اوڅکې بیا اللہ ﷻ خپل رسول تہ تسلی ورکوی کہ ستاسو قوم تاسو درغزن اوگنلئ اوستاسو قدر نې اونه کړو، او ستاسو مخالفت نې اوکړو، اوتاسو تہ نې تکلیفونه دررسول نو دا خہ نوې خبرہ نہ خو نہ ده؟ مخکنبی اولوالعزم پیغمبران یاد کړنی چہ هغوی څنگه څنگه تکلیفونه اومصیبتونه برداشت کړل او د خومره خومره مخالفینو مقابلہ نې اوکړه او پے ہفہ نې صبر اوکړو۔ ددې رسولانو نومونه دادی: نوح ﷺ، حضرت ابراهیم ﷺ، حضرت موسیٰ ﷺ، حضرت عیسیٰ ﷺ، خاتم الانبیاء ﷺ، د نبیانو علیہم السلام نومونه خصوصیت سرہ پے سورة احزاب او سورة شوری کنبی ذکر دی۔ او داهم کیدشی چہ د اولوالعزم رسول نہ مراد ټول پیغمبران وی۔ نو د «من الرسل» بیان د جنس دپارہ پے وی۔ واللہ اعلم۔

ابن ابی حاتم کنبی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ روژه اوساتله او بیا همداشان اوږی پاتې شو (یعنی خہ نہ وو چہ روژه نې پرې ماته کړې وې) بیانی روژه اوساتله او بیا اوږی پاتې شو او بیا نې روژه اوساتله او وې فرمائیل چہ انې عانشه ﷺ ا د محمد او آل محمد دپارہ خو دنیا لائق نہ ده، انې عانشه ﷺ د دنیا تکلیفونو او مصیبتونو باندې صبر کولو او د دنیا دخواش خیزونو نہ خپل خان بچ کولو والا حکم اولوالعزم رسول تہ کړې شوي دې او همدا تکلیف ماته راکړې شو چہ کوم ہفہ عالی همت رسولانو تہ ورکړې شوې وو۔ پے اللہ ﷻ قسم خہ پے ہم د خپل طاقت مددسرہ پے دې صبر کوم۔ دالله ﷻ د قوت پے بهروسه داخبرہ د خولې نہ اوباسم (۱)۔ بیا نې اوفرمائیل چہ انې نبی ا ددې خبرې تیزی مه کوه چہ دا خلق پے عذاب کنبی مبتلا کړې شی لکه چہ یو آیت مبارک دې چہ ﴿وَدُرِّسُوا لِمَا لَمْ يُمْسِكُوا﴾ (توجمه) ما دا مالدار پے دروغه گنځلو والا پرېږدنی او دوی تہ خہ مهلت ورکړنی۔

او فرمان دې چہ ﴿فَتَقَبِّلْهُمْ کَلًّا﴾ کافرو تہ مهلت ورکړه او دوی خہ لږ وخت پرېږده۔ بیا فرمانی چہ پے کومه ورخ دوی ددې خیزونو مشاهدہ اوکړی چہ دکومو وعدې دوی سره شوې وې نو دوی تہ پے ہفہ ورخ معلوم شی چہ دوی دنیا کنبی صرف خو ورځې تیرې کړې دی۔ اویو آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنْ نَّهَارٍ﴾ [یعنی چہ پے کومه دوی قیامت اووینی نو داسې پے معلوم شی چہ گویا دوی دنیا کنبی صرف یو سحر یا یو ماہنام تیر کړې وو ﴿لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنْ نَّهَارٍ﴾] چہ پے کومه ورخ مونږ دوی لره جمع کړو نو دوی پے محسوس کړی گویا د ورځې یو ساعت پے دنیا کنبی تیر کړې وو۔

قوله تعالى: بَلَّغْ

دوی دوه معنی دی: بیا فرمانی چہ رسول دی، ددې دوه معنی کیدېشی۔ یو دا چہ دنیا پاتې کیدل صرف زمونږ د طرفته زمونږ د خبرو رسولو دپارہ وو۔ دویم دا چہ دا قرآن پاک صرف درسولو دپارہ دې۔

دا ښکاره تبلیغ دی. بیا فرمائی چه سوا د فاسقانو نه نورو لره هلاکت نشته دی. دا د الله ﷻ عدل دی چه کوم په خپله هلاک هم هغوی لره هلاکوی او عذاب هغه چاته ورکوی چه پخپله د خپله لاس خپل خان دپاره د عذاب موقعې پیدا کړی. او پخپله د عذاب مستحق شی. والله اعلم.

د سورۃ قتال یعنی سورۃ محمد، تفسیر

ایاتونه	سورۃ محمد مدنیة وهی خمس وثلاثون آية واریع رکوعات	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
۵	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دی	۴
	الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَصَلَّ	
	هغه کسان چی کفر نی اوکړو او خلق نی منع کړل دلاری دالله نه نو ضائع کړل الله	
	کومو کسانو چی کفر کړې دی او خلق نی دالله ﷻ دلاری نه منع کړی دی نو الله ﷻ دهغوی	
	أَعْمَلَهُمْ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ	
	عملونه دهغوی او هغه کسان چی ایمان نی راوړو او عملونه نی اوکړل نیک	
	عملونه تباہ کړل او کومو کسانو چی ایمان راوړې دی اود نیکنی کارونه نی کړی دی	
	وَأَمَنُوا بِمَا نَزَّلَ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ	
	او ایمان نی راوړو په هغه خیز چی نازل کړې شوې دی په محمد ﷺ باندې او هغه حق دی	
	او په هغه کتاب نی ایمان راوړلو چی په محمد ﷺ باندې نازل شوې دی اوددوی د رب طرفه	
	مِنْ رَبِّهِمْ لَا كُفْرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ	
	دطرفه درب دهغوی نه لري کړل الله دهغوی نه گناهونه دهغوی او صحیح نی کړو	
	حق دی نو الله ﷻ به ورته گناهونه معاف کړی اود هغوی حالت به ښه کړی	
	ذَلِكَ يَأْنِ لِلَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا	
	حال دهغوی دا کار په سبب ددې چی بیشکه هغه کسان چی کفر یې اوکړو پیروی اوکړه هغوی	
	دا ددې وجې چی کافرانو د باطل مذهب تابعداری اختیار کړې ده	
	الْبَاطِلُ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ	
	دباطل او بیشکه هغه کسان چی ایمان نی راوړو پیروی اوکړه هغوی دحق	
	.....او کومو کسانو چی ایمان راوړې دی نو هغوی ته چې د خپل رب د طرفه کوم حق دین	
	مِنْ رَبِّهِمْ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ	
	دطرفه درب دهغوی نه همدارنگې بیانونی الله دپاره دخلقو حیثیت دهغوی	
	ورکړې شوې دی دهغې تابعداری نی کړې ده دغه شان الله ﷻ خلقو ته د هغوی حالت بیانونی	

قرۃ تعالیٰ:- اَصْلُ اَعْمَالِهِمْ

دکافرانو نیک اعمال برباد دی۔ ارشاد دی: چہ کومو خلقو پخیلہ دالله ﷻ دآیتونو نہ انکار او کرو او نور نی ہم د الله ﷻ دلاری نہ منع کرل۔ الله ﷻ ددھغوی اعمال ضائع کرل۔ ددوی نیکی بی سود بی کارہ دی۔ لکہ چہ فرمان دی چہ مونہ ددوی عملونہ مخکینی نہ برباد او خراب کری دی۔ او چہ کومو خلقو دزہ نہ ایمان راوړ او دشریعت مطابق نی اعمال کول دخپل بدن نہ یعنی خپل ظاہر اوباطن دواړہ نی دالله ﷻ پہ حوالہ کرل اود الله ﷻ وحی نی ہم اومنلہ چہ کوم پہ موجودہ پیغمبر حضرت محمد ﷺ باندی نازل شوې دی۔ او دا فی الواقع د رب د طرفتہ دی۔ او دا سراسر حق او صداقت دی۔ ددوی بدنی برباد دی۔ او ددی د حال اصلاح ذمہ دار پخپلہ رحمان دی۔ ددی نہ معلوم شو چہ د حضرت نبی کریم ﷺ کیدی نہ پس دایمان راوړلو شرط پہ دوی او پہ قرآن پاک راوړل ہم دی۔ یوحديث مبارك کینی حکم دی چہ د چا پہ انگشی دحمد کولو جواب ورکړو نوهغه تہ بکار دی چہ ﴿يَعِدُّبِكُمُ اللّٰهُ وَيَصْلَحُ بِالْکَمْرِ﴾ (اووایی یعنی الله ﷻ دی تاسو تہ هذآیت اوکری اوستا حالت دی ښه کری۔ بیا فرمانی چہ دکفارو د عملونو تباه کول او مومنانو بدنی معاف کول ددوی شان ښه کولو وجہ داده چہ کفار ناحق اختیار وی او حق پریردی، اومومنان ناحق پریریدی او دحق پابندی کوی۔ هم داشان د خلقو دانجام بیان هم کوی او الله ﷻ تہ ښه هر څه معلوم دی۔

فَاِذَا لَقِيتُمْ	الَّذِينَ	كَفَرُوا	فَضَرَبَ
پس هر کله چی مخامخ شی: تاسو په جنگ کښی ادهغه کسانو سره چی کفر نی کړی دي انويل څه نه، بس وهل دی			
کله چی تاسو کافرانو ته د مقابلې دپاره مخامخ شی:.....			نوپه څښونو نی اووهی
الرِّقَابُ حَتَّىٰ	اِذَا	اَخَذْتُمُوهُمْ	فَشَدُّوا
دڅښونو تردې پورې کله چی ښه اووړنی: تاسو هغوی نو سخت محکم کړی ترل (قیدیان)			
.....تردې ښه نی قتل کړی نو(باقی) ښه مضبوط نی قید کړی			
فَاَمَّا مَنَّا	بَعْدُ وَاَمَّا	فِدَاءٌ حَتَّىٰ	تَضَعَ الْحَرْبُ
پس بیا یا احسان اوکړی روستو او یا فدیہ واخلی تردې پورې چی کیردی جنگ وسلې خپلې			
نوبیا یا خوورسره احسان اوکړی یاتری نه عوض واخلی تردې چی جنگ (کونکی) خپله وسله کوزه کړی			
ذٰلِكَ	وَاَوْيَسَّاءُ اللّٰهُ	لَا تَنْصَرُ	مِنْهُمْ وَلٰكِنْ
دادی کار ستاسو او که غوښتلې الله خامجا به نی بدل اغستی وړ ددوی نه ولیکن			
دا حکم هم دغسی دی او که د الله ﷻ خوښه وې نو ددوی نه به نی (پخپله) بدله اخستی وړ خو			
لِيَقُولَا	بَعْضُكُمْ	بِبَعْضٍ	وَالَّذِينَ قَتَلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ
دپاره ددی چی وازمانی ځینی ستاسو لره په ځینو سره او هغه کسان چی اووړلي شی په لار دالله کښی			
دا حکم نی درکړو چی د یو بل په ذریعہ ستاسو امتحان اوکړی او کوم کسان چی د الله تعالیٰ په			

فَلَنْ يُضْلَلَ	أَعْمَالُهُمْ	سَيَبْذِيهِمْ	وَيُصْلِحُ
پس ہرگز بہ ضائع نہ کری اللہ عملونہ دھغوی اولار بنانی ہغوی تہ او صحیح کوی بہ	لارہ کنبی شہیدان شی نو اللہ د هغوی عملونہ بہ ہیخکله ضائع نکری اللہ بہ هغو تہ هدایت اوکری	بَالَهُمْ	وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ
حال د هغوی او داخلوی بہ هغوی جنت تہ چی خبر ورکری دے اللہ ددغه جنت نہ هغوی تہ	او د هغوی حالت بہ درست کری او هغوی بہ جنت تہ داخل کری او ورته بہ بنہ نی پہ گوته کری	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	أَمَنُوا
اے هغه کسانو چی ایمان مو راوړی دے کہ تاسو امداد کوئ د الله هغه بہ امداد کوی ستاسو	انی مو متانو کہ چری تاسو د الله ﷺ (ددین) مدد اوکری نو هغه بہ ستاسو مدد اوکری	وَيُثَبِّتُ	أَقْدَامَكُمْ
او مضبوطی بہ خبی ستاسو او هغه کسان چی کفر نی کری دے پس هلاکت دے د هغوی	او ستاسو قدمونه بہ مضبوط کری او شوک چی کافران دی نو هغوی دپارہ بریادی ده	وَأَضَلَّ	أَعْمَالَهُمْ
او ضائع کرل الله عملونہ د هغوی دا خکہ چی هغوی خو بنہ نہ کروا هغه خیز چی نازل کری دے اللہ	او الله ﷺ د هغوی عملونہ برباد کرل دا په دے وجه چی خہ الله ﷺ نازل کری دی دوی هغه بد گنہری	فَاحْطَ	أَعْمَالَهُمْ
نو ضائع کرل الله عملونہ د هغوی	نو الله ﷺ د هغوی عملونہ ضائع کرل		

قوله تعالى: - فَإِذَا الْقِيَمَةُ الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَصْرَبَ الرِّقَابُ

جہاد او د جہاد خہ احکام: دلته ایمان والو تہ د جنگ احکام خودلی شی چه مو کافروسره جنگ شی او لاس پہ لاس جنگ شروع شی نو ددوی ختونه پریکړنی تورو سره او د تنو نه نی جدا کرنی. بیا چه کله تاسو او گورنی چه د بنمن ماتی او خوړه او او تنبیتیدو نو باقی پاتی شوی بنه مضبوط قیدیان کرنی. او بیا چه کله جنگ ختم شی او جنگ سرته اورسی نو بیا تاسو تہ (د دوو خبرو) اختیار دی یا قیدیان په طور د احسان بغیر خہ اخستلو نه پریږدنی یا ددوی نه د جنگ تاوان وصول کرنی او بیانی پریږدنی. په ظاهره دا معلومیږی چه د آیت مبارک د بدر د جنگ نه پس نازل شویږی. خکہ چه د بدر جنگ کنبی زیات تر مخالفینو لره د قید کولو او د قید کولو دکمی له کبله په مسلمانانو عتاب کړی شوې وواو فرمایتلی نی وو چه (مَا كَانَ لِیْهِ أَنْ یُکُونَ لَهُ أَنْزِلُ) یعنی نبی لره لائق نه وو چه ده سره دے قیدیان وی ترکومی چه یو خل بیا مخالفینوسره جنگ تود نه کری. آیا تاسو دنیاوی اسباب غواړی؟ د الله ﷺ اراده خو د آخرت ده. او الله ﷺ عزیز او حکیم دی. که دمخکنبی نه د الله ﷺ لیکلې شوی نه وی نو چه خه تاسو او کرل ددې په وجه به تاسو ته عذاب درکولې شی.

روزِی ورگوي . اوتردي چه الله ﷻ امر راشي او دوي به هم په دي حالت وي . د مومنانو زمكه دشام زمكه ده . د آسونو ايال تندي كښي تر قيامته پوري خيبر ايښودي شوې دي (۱) . د حديث مبارك امام بغوي رحمه الله هم وارد كړې دي . او حافظ ابو يعلى رحمه الله او موصلي رحمه الله هم دا وارد كړې دي . او ددي تائيد ددي نه هم كيږي چه كوم خلق دي آيت مبارك ته منسوخ نه وائي نو گويا چه دا حكم مشروع دي چه تر كومه جنگ باقي وي . دا آيت مبارك ددي آيت مبارك په شان دي ﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ﴾ دوي سره جهاد كوني تر كومي چه فتنه باقي وي او تر كومي چه دين الله ﷻ دپاره نه وي . حضرت قتاده رحمه الله فرماني چه د جنگ وسله ايخودل نه مراد د شرك باقي نه پاتي كيدل دي . اوبعض نه مروى دي چه مشركان توبه اوباسي . او دا هم ونيلي شوي دي چه هغوي خپل كوششونه دالله ﷻ د اطاعت دپاره جوړ نه كړي .

قوله تعالى: - وَكُنَّا اللَّهُ لَا تَنْصَرُ مِنْهُمْ

جهاد كښي حكمت او د مسلمانانو ازمني شته: بيا فرماني كه الله ﷻ غوښتلې نو تاسو كفار به نې هلاك كړي وي . او دخپل طرفته به نې په دوي عذاب ليرلې وي . خو هغه پاك ذات غواړي چه تاسو باندې آزميزيت اوكرې نو په دي وجه نې دهجاد احكام جاري كړل . سورة آل عمران كښي او سورة برأت كښي هم د ايمضون بيان شوې دي . اوسورة آل عمران كښي دي چه ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ الخ: يعنى آيا ستا گمان دي چه بغير ددي خبر نه چه الله ﷻ ته معلوم شى چه تاسو كښي مجاهد خوك دي اوتاسو كښي صبر كولو والا خوك دي اوتاسو به جنت ته داخل شى ؟

سورة برأت كښي دي چه ﴿قَاتِلُوهُمْ حَتَّى يَفْهَمُوا﴾ الخ: تاسو دوي سره جهاد اوكرې الله ﷻ ستاسو په لاس دوي ته سزا ورگوي . او تاسو به په دوي غالب كړي . او دايماندارو سيني به شفاء والا كړي . اودخپلو زړونو ولولې اوبنكلو به دوي ته موقع ورگوي او چه د چا توبه قبول نو قبوله به نې كړي اوالله ﷻ عليهم او حكيم دي . اوداسې اوشو چه په جهاد كښي مومنان هم شهيدان شو نو فرماني چه دشهيدانو عملونه به خراب نشي . بلكه دوي ته به ډير زيات ثواب ملاوېږي . بعضو ته خويه تر قيامته پوري ثواب ملاوېږي . مسند احمد كښي دي چه شهيد ته شپږ انعامات ملاوېږي .

① دده دوينې رومبې خاخكي: په په زمكه پريوتلو سره دده ټول گناهونه معاف شى ⑦ ده ته دده جنت اوخودلې شى ⑧ او ډيرو بنكلو او غټو غټو سترگو والا حورو سره دده نكاح اوشى ⑨ هغه بالكل بې ويري وي ⑩ په هغه د قبر عذاب نه وي ⑪ دې د ايمان كالو سره ښانسته كولې شى (۲) .

يو حديث مبارك كښي دا هم راغلي دي چه دده په سر يو تاج ايخودې شى او په هغه تاج ياقوت پيللې شوى وي . اوپه كښي يو ياقوت ددي دنيا نه زيات قيمتي دي . او ده ته دوه اوييا حوري ورکړې شى . اودخپل خاندان داوييا كسانو دي شفاعت والا جوړ كړې شى . دحديث مبارك ترمذى او ابن ماجه كښي هم دي (۳) . صحيح مسلم كښي دي چه سوا د قرض نه د شهيدانو ټول گناهونه معاف كيږي (۴) . دشهيدانو فضائل احاديثو كښي نور هم دي . بيا فرماني چه الله ﷻ به دوي ته د جنت لار اوښاني لكه يو آيت مبارك دي چه ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَتَخَفَتُهُمُ الْمَوْتُ﴾ يعنى چه كومو خلقو ايمان راوړو اونيك عملونه كوي نو ددوي د ايمان په وجه به ددوي رب ددوي رهبري جنت طرفته اوكرې . او هغه

(۱) احمد: ۱۰/۴، نسائي كتاب الجبل باب الجبل معقود لى نواصيا الحير الى يوم القيامة: ۳۵۹۱، وسنده صحيح .
(۲) احمد: ۲۰۰/۴، وسنده حسن مجمع الزوائد: ۲۹۲/۵، شعب الايمان: ۴۲۵۲، مسند الشاميين: ۲۰۴ .

(۳) ترمذى كتاب فضائل الجهاد باب لى الثواب للشهيد: ۱۶۶۳، وهو حسن ابن ماجه: ۲۷۹۹، ۲۷۹۹، احمد: ۱۳۱/۴ .
(۴) صحيح مسلم كتاب الامارة باب من قتل لى سبيل الله كفرت خطاياهم الا اللين: ۱۸۸۲ .

دنعمتونو نہ دک دی او دھغی پہ ہرہر گوٹ کنہی چہنی بہیری . اللہ ﷻ بہ ددوی حال اوددوی کار
صحبہ کری . او چہ دکومو جنتیانو دوی مخکنہی نہ پیرندگلو کری دہ اوھغی طرفتہ نی ددوی
رہیری کری دہ نو آخر بہ دوی ہغی تہ اورسی . یعنی ہر سہی بہ جنت کنہی خپل مکان او خپل خانہ
داسی او پیڑنی لکھ خٹنگہ چہ بہ دوی دنیا کنہی پیڑندو . دہی بہ دچا نہ تپوس نہ کوی . داسی بہ ورتہ
معلومیری چہ گویا د پیدائش نہ ہم دہی خانہ کنہی دہی . این ابی حاتم کنہی دی چہ کوم انسان سرہ ددہ
داعمالو فرہشتہ نو تہ ہغہ بہ ددہ مخکنہی مخکنہی روانہ وی . ہر کلمہ چہ دہی خپل خانہ تہ اورسی نو
پخپلہ بہ اوپیڑنی چہ دا خما خانہ دہی . دانشان چہ دہی کلمہ پہ خپلہ زمکہ کنہی (جنت کنہی) پہ سیل
شی او ہر خہ اوگوری نو فرہشتہ بہ ددہ نہ لارہ شی او دہی بہ خپلو لذتونو کنہی مشغول شی . دصحبہ
بخاری یو مرفوع حدیث مبارک کنہی دی چہ کلمہ مومنان د اور نہ خلاص شی نو دوی د جنت او دوزخ
مینخ کنہی اودرولہی شی اودوی چہ پخپلو کنہی پہ یو بل کوم ظلمونہ کری وودھغی بدلی بہ واخلی او
چہ ہر کلمہ بالکل پاک شی نو دوی تہ بہ جنت تہ د داخلیدو اجازت ملاؤشی . بہ اللہ ﷻ قسم چہ خٹنگہ
دنیا کنہی ہر سہی خپل دنیاوی کور پیڑنی او د خپل کور لارہ ہم پیڑنی نودانشان ددہی نہ زیات بہ خپل
منزل اوخپلہ لاری نہ دا جنتیان واقف وی) .

قرۃ تعالیٰ :- وَبَقِيتْ أَقْدَامَكُمْ ۝

بیافرمانی چہ ائی ایمان والو کہ تاسو داللہ ﷻ مدد کوئی نوھغہ بہ ستاسو مدد اوکری اوستاسو قدمونہ
بہ مضبوط کری لکہ یو خانہ کنہی ارشاد دہی چہ ﴿وَبَقِيتُ اَنْتُمْ مِّنْ بَعْدِهِ﴾ یعنی اللہ ﷻ بہ ضرور ددوی
مدد کوی چہ خوک داللہ تعالیٰ مدد کوی . خکہ چہ خٹنگہ عمل وی نو ہغہ شان دھغی جزا ہم وی او
ستاسو قدمونہ بہ مضبوط کری . یو حدیث مبارک کنہی دی چہ کوم سہی دیو اختیار والا مخکنہی
دداسی حاجت مند حامت پیش کری چہ ہغہ پخپلہ ہغہ خانہ تہ نشو رسیدلی نو اللہ ﷻ بہ دقیامت پہ
ورخ پہ پل صراط دہ قدمونہ مضبوط کری . بیبا فرمانی چہ دکافرو حال ددہی نہ بالکل برعکس دہی .
دوی بہ قدم پہ قدم دغرہی خوری . یو حدیث مبارک کنہی دی چہ بی دینارہ او بی درہمہ او بی کپرو
الا سہی دغرہی اوخولہی اوھلاک شو اوبریاد شو ، اوکہ دہی بیمار شی نو اللہ ﷻ دہی دہ تہ شفاء نصیب
نہ کری ( ) . داسی خلقو دہی نیک عملونہ ہم بریادشی خکہ چہ دوی د قرآن وحدیث نہ خفہ دی ، ددہی
عزت او ددہی عظمت ددوی پہ زرونو کنہی نشتہ دہی ، اودہی ارادہ ددوی پہ زرونو کنہی شتہ دہی . نو
دوی چہ کوم نہ کارونہ کری وو ہغہ ہم اللہ ﷻ بریاد کرل .

اَفَلَمْ يَسِيرُواْ	فِي الْاَرْضِ	فَيَنْظُرُواْ
ایا نہ وؤ گزویڈلی دوی پہ زمکہ کنہی چی لیدلی وی دوی		
ایا دا خلق د زمکہ پہ منگر خیدلی نہ دی اچی دہی کتلی وی		
كَيْفَ كَانَ	عَاقِبَةُ	الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ	دَقَرَاللّٰهُ	
چی خرنگی وؤ انجام دھغہ خلقو چی مخکنہی ددوی نہ وؤ ہلاکت راوستو اللہ		
چی ددوی نہ دیخانو خلقو انجام خہ شو ؟ ..... اللہ ﷻ ہغوی ہلاک کرلا		

۱) صحیح بخاری کتاب الوفاق باب لفصاص یوم القیامۃ : ۶۵۳۵ ، الحد : ۱۳/۳ ، ابن حبان : ۷۴۳۶ .

۲) صحیح بخاری کتاب الجہاد باب الحرامۃ فی الغزو فی سبیل اللہ : ۲۸۸۷ .

عَلَيْهِمْ	وَالْكَافِرِينَ	أَمْثَلُهَا	ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ	مَوْلَى
پہ ہغوی باندی او کافرانو لہرہ دی انجام پہ مثال ددی دا پہ سبب ددی چہی اللہ مددگار دی				
الَّذِينَ	آمَنُوا	وَأَنَّ الْكَافِرِينَ	لَا مَوْلَى	لَهُمْ
دہغہ کسانو چہی ایمان نی راوړی دی او بیشکہ کافران چہی دی نشته مددگار دہغوی				
مَلِكِي دِي				
إِنَّ اللَّهَ	يَدْخُلُ	الَّذِينَ	آمَنُوا	وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
بیشکہ اللہ بہ داخل کری ہغہ کسان چہی ایمان نی راوړو او عملونہ نی او کړل نیک				
بیشکہ چہی اللہ				
جَنَّتْ	تَجَرَّى	مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ	وَالَّذِينَ	كَفَرُوا
ہغہ جستونو تہ چہی بہیری بہ لاند دہغی نہ نہرونہ او ہغہ کسان چہی کفر نی او کړو				
دہغی لاندی بہ ولی بہیری او کو مو کسانو چہی کفر اختیار کړی دی				
يَتَمَتَّعُونَ	وَيَأْكُلُونَ	كَمَا	تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ	وَالنَّارُ
فانیہ حاصلوی ہغوی او خوراک کوی لکہ څنگہ چہی خوراک کوی څنار او وور				
ہغوی دنیاوی فانی دی اوداسی خوراک څنباک کوی څنگہ چہی څنارو خوری څنباک او ددو څخ				
مَثْوًى	لَهُمْ	وَكَايِنٌ	مِّنْ قَرِيْبٍ	هِيَ
خانی داوسیدو دی دپارہ دہغوی او څومرہ ډیر دگلونہ دی چہی ہغہ زیات سخت وژا				
اور د دوی داستونگنی خانی دی او داسی ډیر کلی وو چہی ستاسو ددغی کلی نہ پہ زور کنبی				
قُوَّةٌ	مِّنْ قَرِيْبِكَ	الَّتِي	أَخْرَجْتُكَ	أَهْلَكَهُمْ
پہ لحاظ دقوت سرہ دکلی ستانہ ہغہ کلی چہی ایستلی نی تہ ہلاک کړل مونہہ ہغوی				
زیات طاقتور وو دکوم نہ چہی خلقو تہ راویستلی یی مونہہ ہغوی ہلاک کړل				
فَلَا	نَاصِرَ	لَهُمْ		
پس نہ وژ ہیڅ مددگار دپارہ دہغوی				
نو ہیڅوک مددگار نی پیدا نشو				

قوله تعالى: - اَلَمْ يَجْعَلْ لِّكَ اِلٰهًا

اللہ ﷻ د مؤمنانو مددگار او د کافرانو نہ دی :: اللہ ﷻ فرمائی چہ دی خلقو د اللہ ﷻ سرہ شریک جوړوی او د اللہ ﷻ رسول ﷺ پہ دروغہ گنہی، آیا پس دوی د زمکې سیل نہ دی کړې څہ ؟ چہ معلوم کړی او پخپلو سترگو او گوری چہ ددوی نہ مخکښې چہ کوم خلق ددوی پشان وو دہغوی څہ حال شو ؟ او ہغوی څنگہ ہلاک کړې شو ؟ او بہ ہغوی کنبی صرف اسلام او دین والا خلق نجات کنبی شو . د کافرو دپارہ ہم داشان عذاب راخی . بیا فرمائی چہ دمسلمانانو پخپلہ اللہ ﷻ ولی دی او د کافرو ولی نشته دی . پہ دی وجہ د احد پہ ورځ چہ کله د مشرکانو سردار ابوسفیان صخر بن حرب فخر سرہ د حضرت نبی کریم ﷺ او ددوی د دوو خلفاء بارہ کنبی سوال او کړو او ہیڅ جواب ور تہ ملازو وی ونیل

چہ داتول ہلاک شو۔ نو حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ ورتہ جواب ورکرو چہ د چا ژوند ستاسو پہ سترگو کنبی د ازغی پہ شان غریبی نوالہ ﷺ ہغہ پہ خپل فضل او رحمت سرہ ژوندی ساتلی دی۔ نو ابو سفیان اوونیل چہ اوورہ داوړخ خود بدلې والا ورخ دہ او جنگ خو پہ مثال د ډولونو دې۔ کله بښکته کله پورته۔ تاسو به خپلو مقتولینو کنبی داسی ہم اوگورنی چہ هغوی کنبی دبعضو پوړې، غوږنه وغیرہ دمرگ نه پس ہم پرکړې شوی وو۔ ما داسی حکم نه وو ورکړې خو بیا ہم ما باندې بد اونه لگیدل۔ بیا دہ درج څه شعرونه د فخر په طور ونیل شروع کړل، وې ونیل چہ: (اعلیٰ هیل اعلیٰ هیل)

نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ تاسو دہ ته ولې جواب نه ورکونی؟ نو صحابہ کرام رضی اللہ عنہم تپوس اوکړو چہ یا رسول الله! څه جواب ورکړو؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ: (الله اعلیٰ واجل) یعنی هغه ونیل چہ د هبل بت نوم مشهور وی۔ نو ددې جواب کنبی اوونیلې شو چہ دتولو نه زیات عزت والا او کرم والا الله ﷻ دې۔ ابوسفیان بیان اوونیل چہ: (لنا العزى ولا عزى لکما) یعنی زمونږ عزى بت دې اوستا نه دې۔ نو ددې جواب کنبی د حضرت نبی کریم ﷺ په حکم سرہ اوونیلې شو چہ: (الله مولانا ولا مولاکما) یعنی الله ﷻ څمونږ مولای دې اوستاسو مولانہ دې (۱)۔

قرنه تعالى:- (إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَغَلَّابِ الْأَمْلِيَّةِ)

د مومنین او کافرو اصل څانگې:- بیا الله ﷻ خبر ورکوی چہ ایمان والا به د قیامت په ورځ جنتونو کنبی وی او کفر والو خو په دنیا کنبی هسې یو فائده حاصله کړې وه خو ددوی اصل څانگې جهنم دي۔ په دنیا کنبی ددوی اصل مقصد صرف خوراک ځکاک او خیتبه مړول دي، او هغه دا خلق دی چہ ځکل او خوراک د ځناورو په شان کوی، لکه څنگه چہ دا ځناور یو خوا بل خوا خوله گړوی او چہ څه ورتہ ملاوړی نو هغې باندې خپله خیتبه مړوی نو د اشان ددوی حال هم دې چہ دوی ته د حرامو او حلالو هیڅ تمیز نشته دې، ددوی مقصد صرف خیتبه مړول دي۔ یو حدیث مبارک کنبی دی چہ مومن یو حصې نه خوری او کافر د اوو حصو نه (۲)۔ د جزاء په ورځ ددوی د کفر په وجه ددوی دپاره سزاگانې دي۔ بیا د مکې کفارو ته زورنه ورکوی او هغوی دخپلو عذابونه وپړی چہ تاسو اوگورنی چہ کومو کلو والو چہ ستاسو نه زیات طاقتور وو او مونږ هغوی دهغوی د کفر په سبب هلاک کړی او تپس تپس موکړل او هغوی دخپل نبی ﷺ تکذیب کولو او زمونږ د احکامو خلاف ورزی به نې کوله۔ او تاسو خو ډیر زیات کمزوری او کم طاقت والا یئ، او ددې رسول ﷺ تکذیب کونی چہ دا خاتم الانبیاء او سید المرسلین دي، نو ستاسو به څه انجام وی؟ دا اومنی چہ ددې رحمت والاتبی کریم ﷺ په وجه به تاسو دنیاوی عذاب راغللو خو د آخرت عذاب نه تاسو نه شی بچ کیدنی۔ هرکله چہ مکې والو الله رسول ﷺ د مکې نه اووېستلو او حضرت نبی کریم ﷺ په یو غار مبارک کنبی پټ شو نو په هغه وخت کنبی مکې ته متوجه شو او وې فرمائیل چہ انی مکې ته به ټولو ښارونو کنبی الله تعالی ته خوښه نې۔ او د اشان ماته هم ټولو ښارونو کنبی خوښه نې۔ که مشرکانو څه ستا نه نه بیدخله کولم نو څه به هیچرې هم نه وې وتلې (۳)۔ نو ټولو حدونو نه تیریدو والونه زیات تیریدو والا هغه سړې دې چہ الله ﷻ د حدونو نه تیر شی۔ یا الله ﷻ حرم کنبی دقاتل نه سوا بل څوک قتل کړی، یا نې د جاهلیت د تعصب په وجه قتل کړی۔ نو الله ﷻ په خپل نبی ﷺ باندې دا آیت مبارک نازل کړو۔

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب ما یکره من التنازع والاختلاف فی الحرب: ۳۰۳۹۔

(۲) صحیح بخاری کتاب الاطعمه باب المؤمن یاکل فی معنی واحد: ۵۳۹۳، صحیح مسلم: ۲۰۶۰، ابن ماجه: ۳۲۵۶۔

(۳) الطبری: ۱۶۵/۲۲۔

أَقْمِنُ   كَانَ   عَلَى بَيْتِهِ

آيا پس هغه څوك | چي وي | په واضحه دليل (هدايت) باندې

نوایا څوک چي دخپل رب د طرفه په ښکاره

مِنْ رَبِّهِمْ   كَمَنْ   زَيْنَ   لَهُ   سُوءَ عَمَلِهِ

د طرفه درب خپل نه | پشان دهغه چا دې | چي بنائسته ښکاره کړې شوې دې | هغه لره | بد عمل دهغه
دلیل ولاړ وی | هغوئ دداسي خلقو سره برابر کيدې شی | چي خپل بد عملونه ورته ښائسته ښکاری

وَاتَّبِعُوا أَهْوَاءَهُمْ ۖ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ ط

اوپه خپلو نفسانی خواهشاتو پسې روان وی | دکوم جنت چي پرهیزگارو سره وعده شوی ده
اوپه خپلو نې اوکړه | دخواهشاتو خپلو | مثال دجنت هغه | چي وعده نې شوی ده دمتقیانو سره دادي

فِيهَا أَنَّهُ مِّن مَّا غَيْرِ آسِنٍ وَأَنَّهُ مِّن لَّن

چې په هغې کښې په | نهرونه وی | دا یو نه | چې نږه وی بد بویه | او نهرونه به وی | د پيو نه |
هغه داسې جنت دی چې (د تازه) او یو نهرونه په کښې بهیږي | هجري نه سخا کښي | او د داسې سو ولم چي

لَمْ يَغَيِّرْ طَعْمَهُ وَأَنْهَرَ مِنَ خَمْرٍ لَذَّةٍ

چي نڌ به وي بدل شوي | خوند دهغي | او نهرونه به وي | دشرابونه | چي مزيدار به وي |

خوند ئې يو پوتې نه بدلېږي | ..... اود ځكونكو دپاره دخوندناكو شراپو ولي به وي

لِّلشَّرِيقِ ۖ وَأَنهٗ ۖ قِنَّ عَسَلٍ ۖ مُّصَفًّی ۖ وَلَهُمْ فِيهَا

دپاره دڅکونکو | اونېرونه به وی | دشاتونه | صفا سوتره | اووی به هغوی لره | په هغې کښې
..... او داسې شاهدو نهرونه چې بالکل صفا به وی | او هلته به ورته هر قسم مېوي

مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةً مِّن رَّبِّهِمْ وَكُنُ هُوَ

دهر قسم میوونه | او بښنه به وی | د طرفه درب دهغوی نه | پشان دهغه چا دی | چی هغه |
ورکولې شی | اود خپل رب طرفنه به ورته بښنه وی | نو آیا داسی خلق د هغه چا په شان کیدشم .

خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءُهُمْ

به همیشه وی اوور کنبی | او څکولې کيږي به په هغوی | اوبه گرمې | پس پريکوي به | کولمې دهغوی
چې تل به په اور کنبي پراته وی اوویشيدلې اوبه به پرې څکلي شې چې کولمې به ورله توتي (ښکته) او غورزوي

قوله تعالى: - اٰمَنُ كَا نَ عَلٰى بَيْنَةٍ مِّنْ رَبِّهِ

ایا بدعمله او نیک عمله برابر کیدی شی: الله ﷻ فرمائی چه کوم سړي دالله ﷻ دین د یقین درجې ته رسیدلای وې او هغه بصیرت حاصل شوې وې ، فطرت صحیحه سره ورته د هدایت علم هم دی ، هغه او هغه کس چه بد عملې ریاکارنې گنرلې ، هغه خپل دنفس خواش پسرې وې ، دا دواړه برابر نشی کیدی . فرمان دې چه (لَا تَتَّبِعُوا أَصْحَابَ الذَّالِّهِ أَصْحَابُ الْخَبْثَةِ أَصْحَابُ الْمِرْيَافَةِ) یعنې جنتی او جهنمی نه شی برابر یدی. جنتیان کامیاب او مرادته رسیدونکی دی ، بیا دجنت اوصاف بیانوی چه په دې کښې د اوږو چښي هم دی چه

ہیخکلہ ہم نہ اوچسپی ، نہ متغیر کیہی ، نہ سخا کیہی او نہ بدبودار کیہی ، ڈیری پاکہی لکہ د موتی وی . ہیخ خرابی او ناپاکی پہ کنبی نشته دی . حضرت عبداللہؑ فرمائی چہ جنتی نہرونہ دمشکو غرونو نہ راوڑی پہ دے کنبی داوبو نہ علاوہ د پیو نہرونہ ہم دی چہ ہیخکلہ نہ بدلیہی مزہ دھنی . ڈیر سپین ، خواہ ، ڈیر صفا ، او مزے والا دی . یو مرفوع حدیث مبارک کنبی دی چہ دا پی د خنار د تی نہ دی راوتلی (۱) بلکہ قدرتی دی او شرابو نہرونہ بہ وی او ددی خکلو سرہ د خکونکی زہ خوشخالیہی او دماغ نہی کشادہ کیہی . اوہغہ شراب نہ بدبودار دی او نہ تریخ او نہ بدمنظر بلکہ کتلو کنبی ڈیر بنہ او پہ خکلو کنبی ڈیر مزیدار دی . او ددی خکلو سرہ عقل کنبی ہیخ فتور نہ راخی او نہ دے سرہ دماغ باندی چکر راخی ، اونہ بی ہوشہ کیہی او نہ پہ کنبی نشہ شتہ دی او نہ دی سرہ عقل کنبی خہ فرق راخی . حدیث مبارک کنبی دی چہ دا شراب پہ لاس نہ دی جوہ شوی (۲) بلکہ د قادر مطلق حکم سرہ تیار شوی دی . ڈیر خوش ذائقہ او خوش رنگ دی . جنت کنبی د شاتو نہرونہ ہم دی چہ ڈیر پاک او خوش ذائقہ او خوش رنگ دی . یو حدیث مبارک کنبی دی چہ دشات ہم د مچو د خیتو نہ دی راوتلی (۳) .

قوله تعالى: ﴿فِيهَا الْكَوْكَبُ مَاءٌ غَيْرُ آسِنٍ﴾

دانہرونہ کوم خانی دی؟ دمسند یو مرفوع حدیث مبارک کنبی دی چہ پہ جنت کنبی د پیو ، شاتو او شرابو سمندرونہ دی او پہ دے کنبی دے چینی جاری دی . دا حدیث مبارک ترمذی کنبی ہم دی او امام حسنؑ دی تہ صحیح وئیلی دی . د ابن مردویہ یو حدیث مبارک کنبی دی چہ دا نہرونہ دجنت عدن نہ راوتلی دی . اوبیا دا یو حوض تہ راپریوزی . اوہغہ خانی نہ د نورو نہرونہ پہ ذریعہ نورو جنتونو تہ خی . یو حدیث مبارک کنبی دی چہ کلہ تاسو داللہ تعالیٰ نہ سوال کوئی نو جنت الفردوس تری طلب کوئی . ہغہ تہلو نہ بہتر او اعلیٰ جنت دی . ہم ددی نہ دجنتونو نہرونہ جاری کیہی او ہم پہ دی درحمان عرش دی (۴) .

پہ جنت کنبی خہ دی؟ طبرانی کنبی دی چہ کلہ لقید بن عامر وفد کنبی راغلی وو نو حضرت نبی کریمؐ تہ پیوس کرے وو چہ پہ جنت کنبی خہ دی؟ نو حضرت نبی کریمؐ ورتہ او فرمائیل چہ دصفا شاتو نہرونہ اوداسی شراب چہ پہ سر درد نہ راولی ، او د نہ خرابیدونکو پیو نہرونہ دی . او د نہ خرابیدو صفا اوبو نہرونہ ، او رنگ پہ رنگ میوہ جات او عجیبہ عجیبہ بی مثالہ او بالکل پاکہی او صفا بیخی بہ صالحانو تہ ملاویری . اودوی پہ خیلہ ہم صالحانو وی . ددنیا دلذتونو پہ شان بہ دوی نہ ہم لذتونہ اوچتولے شی . خو ہلتہ بہ بچی نہ پیداکیہی (۵) حضرت انسؓ فرمائی چہ داخیال کول چہ د جنت نہرونہ بہ ہم ددنیا دنہرونو پہ شان کارہ وارہ او خراب وی ، نہ نہ ، بلکہ پہ اللہ قسم ہغہ بہ پاکہ زمکہ یوشان جاری وی . ددی کناری او غاری د لؤلؤ او موتیانو خیہی دی . ددی بناورہ دخالصو مشکو دہ . بیا فرمائی چہ ددوی دبارہ ہلتہ رنگ پہ رنگ میوہ او گلونہ دی . لکہ چہ بل خانی کنبی فرمائی چہ ﴿يَذُوقُونَ فِيهَا بَلَدًا بَلَدًا﴾ ہلتہ بہ دوی ڈیر امن و امان سرہ میوہ راغوری . اوہغہ بہ خوری . یو بل آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿فِيهَا مِنْ كُلِّ ثَمَرٍ مِّثْقَالُ ذَرَّةٍ﴾ یعنی دوارو جنتونو کنبی د ہر قسم میوہ جوہی دی . دی تہلو نعمتونو سرہ دا خومرہ لونہی نعمت دی چہ ددوی نہ رب تعالیٰ خوشحالہ

(۱) اصل لہ مرفوعا .

(۲) اصل لہ مرفوعا .

(۳) ترمذی کتاب صفة الجنة : باب مجاء إلى صفة آثار الجنة : ۲۵۷۱ ، وهو حسن احمد : ۵/۵۰ .

(۴) صحيح بخاری کتاب الجہاد باب درجات المجاہدين فی سبیل اللہ : ۲۷۹۰ .

(۵) احمد : ۱۳/۴ ، زوالہ عبداللہ بن احمد بن حنبل مطولا وسندہ حسن المعجم الکبیر : ۴۷۷/۱۹ ، حاکم : ۵۶۰/۴ .

دے۔ او ہفہ ہاک ذات ددوی دپارہ خپل مغفرت حلال کرے دے۔ او ددوی نہ راضی شوے دے۔ او اوس
 ہیخ فکر نشته دے۔ د جنتیانو د دھو دھام او نعمتونو نہ پس فرمائی چه بل طرفته د جہنمیانو دا
 حالت دے چه هغوی د جہنم پہ اور کبھی سوزی۔ او دوی دپارہ دھغه نہ دخلاصی ہیخ لار نشته دے۔ او
 دیرے تندے پہ موقع به دوی ته گرمی ویشدلی اوبه به مشکله ملاویری۔ او ددی یو گوټ ځکلو سره به
 ددوی کولمې پریکړې شی۔ الله ﷻ دے مونږ ددی نه خپله پناه کبھی اوساتی۔ نویبا ددوی برابر چرته
 شوه؟ چرته جنتیان او چرته جہنمیان، چرته نعمت او چرته زحمت، دا دواړه څنگه برابر کیدیشی؟

وَمِنْهُمْ	مَنْ	لَيَسْمَعُ	إِلَيْكَ	حَتَّىٰ	إِذَا	خَرَجُوا
او ځينې ددوى نه	هغه څوك دى	چې غوږ ږدى	تاته	تر دې پورې	كله چې	اوزى دوى
او بعضې داسې خلق دى	چې تاته ئې غوږونه نيولى دى	خو چې ستا د مجلس نه				
مِنْ عِنْدِكَ	قَالُوا	لِلَّذِينَ	أُوتُوا الْعِلْمَ	مَاذَا قَالِ	انْفِصَاد	
د مجلس ستانه	نو وائى	هغه كسانو ته	چې ورکړې شوې دې علم	څه اووئيل ده	اوس	بهر شى
.....	نو دپوهانو نه تپوسونه کوى	چې دا اوس ئې څه اووئيل				
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ	طَبَعَ اللَّهُ	عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ	وَاتَّبَعُوا			
دا هغه خلق دى	چې مهر وهلې دې الله	په زړونو ددوى باندې	او پيروي ئې کړې ده			
دا هغه كسان دى چې	الله ﷻ ورته په زړ ونو باندې مهرونه لگولى دى	او په خپلو				
أَهْوَأَ لَهُمْ	وَالَّذِينَ	اهْتَدَوْا	زَادَهُمْ			
د خواشانو خپلو	او هغه خلق	چې نيغه لاره ئې موندلى ده	زيات کړل هغوى لره الله			
خواشانو پسې روان دى	او څوك چې په نيغه لار روان دى	نو الله ﷻ هغوى ته				
هُدًى	وَأَتَتْهُمْ	تَقْوَاهُمْ	فَهَلْ يَنْظُرُونَ			
په لحاظ د هدايت سره	اور ئې کړه هغوى ته	تقوى د حسي د هغوى	نو پس انتظار نه کوى دوى			
نور زيات هدايت کوى	او د پرهيزگاري (نور نور) توفيق ورکوى	.....	نو دا خلق بس د			
إِلَّا السَّاعَةَ	أَنْ تَأْتِيَهُمْ	بَغْتَةً	فَقَدْ جَاءَ	أَشْرَاطُهَا		
مگر قيامت ته	چې رابه شى دوى ته	ناسابه	نو بيشکه راغلى	علامې دهغې		
قيامت په انتظار کيښى دى	چې ناگهانه پرې راشى	او دهغې نښې خو ښکاره شوى دى				
فَالَّذِينَ	لَهُمْ	إِذَا	جَاءَهُمْ	ذُكِّرَهُمْ		
پس چرته به وي موقع	دپاره ددوى	کله چې	راشې قيامت دوى ته	دنصيحت قبولولو ددوى		
او کله چې ورته هغه په خپله مخې ته راشى	نو بيا به د نصيحت قبول څه فائده ورکړى					
فَاعْلَمُ	أَنَّهُ	لَا إِلَهَ	إِلَّا اللَّهُ	وَاسْتَغْفِرُ	لِذَنبِكَ	
پس پوهه شه	شان دادې	چې نشته لاتق دعبادت	مگر الله دى	او بښنه غواړه	دپاره دگناه خپلې	
نودائې نبي ﷺ ته يقين ساته	چې دالله ﷻ نه سوا بل معبود نشته	او د خپلو خطاگانو په				

وَلِلْمُؤْمِنِينَ	وَالْمُؤْمِنَاتِ	وَاللّٰهُ يَعْلَمُ	وَمُتَّكِئِينَ
او دہارہ دہومانو سہرو	او مومنانو بشخو	او اللہ تہ معلوم دے	خانی دگرزیدو ستاسو
خقلہ معانی او غوارہ	او د مومنانو سہرو	او د مومنانو بشخو دہارہ ہم	او اللہ تہ ستاسو دتگ راتگ او د استوگنی خایونہ
وَمُتَّكِئِينَ			
او خانی داستوگنی ستاسو			
تول نہ معلوم دی			

قوله تعالى: - وَيَنْهَوْنَ عَنْ طَعْنِ الْكِبَرِ

د منافقان بیان او هغوی ته رتہ: د منافقانو کم ذہنی، نا پوھی، بے علمی او بے وقوفی بیانی ہے کہ یہ مجلس کبھی نہ ناستی نہ باوجود او د کلام الرسول آوریدو نہ باوجود ددوی پہ پوہہ کبھی ہیخ نہ راخی۔ د مجلس پہ خاتمہ اہل علم نہ تپوس کوی چہ پدے وخت کبھی خہ او نیلے شو؟ ہمدآ خبرہ دہ چہ د دوی پہ زورنو باندے مہر لگیدلی دے او دوی خپلو خواہشونو پسے روان دی۔ دوی پہ فہم صحیح او قصد صحیح سرہ نہ دی۔ بیا اللہ ﷻ فرمائی چہ کوم خلق د ہدایت قصد کوی نو اللہ تعالیٰ ہم دوی تہ د ہدایت توفیق ورکوی۔ اوپہ دے باندے د قائم اوسیدو طاقت ہم ورکوی۔ اودہ پہ ہدایت کبھی زیاتوالی راوی۔ اودہ تہ رشد و ہدایت الہام ورکوی۔ بیا فرمائی چہ دوی پہ دے انتظار کبھی دی چہ قیامت قائم شی او دوی پخپلو سترگو او گوری چہ قیامت نبی کومے کومے دی او دانیکارہ شی لکہ بل خانی کبھی فرمائی چہ ﴿هَذَا كَيْدُ يَزِيدَ الْاُولٰٓئِیْ﴾ اودا ہم ارشاد دے چہ ﴿اَقْرَبَ لِّشَیْءٍ جَسَدًا﴾ قیامت نزدی اوسپویمے دودہ تکرے شوہ۔ اود خلقو حساب نزدی شو۔ بیا ہم دوی د غفلت پہ خوب اودہ دی۔ حضرت نبی کریم ﷺ نبی کیدل اودنیا تہ رائل د قیامت پہ نبیو کبھی یو نبیہ دہ۔ خکہ چہ حضرت نبی کریم ﷺ نبیانو علیہم السلام خاتم دے۔ اواللہ ﷻ پہ حضرت نبی کریم ﷺ باندے خپل دین کامل کرو۔ او خپل جنت نی پہ خپل مخلوق پورا کرو۔ او حضرت نبی کریم ﷺ تہ قیامتہ پوری شرطونہ او ددے غلامتونہ داسے بیان کرل چہ دوی ﷺ تہ مخکبھی ہیخ یو نبی داسے نہ وو بیان کری۔ نو پخپلہ د حضرت نبی کریم ﷺ حدیث مبارک دے چہ ﴿نبی التوبۃ نبی الملحۃ حاشہ﴾ چہ دچا پہ قدمونو خلق جمع کرے شی او ہفہ عاقب دہفہ نہ پس بل نبی نہ وی۔ بخاری کبھی حدیث مبارک دے چہ حضرت نبی کریم ﷺ خپلہ دمیخ گونہ او دے سرہ نزدی گونہ ا وچتہ کرہ او وے فرمائیل چہ خہ او قیامت ددے دواروگوتو پہ مثال لیرلے شوی پورے۔ اللہ ﷻ فرمائی چہ کافرو دہارہ بہ د قیامت قائمیدو نہ پس نصیحت او عبرت خہ فائدہ ورکوی؟ لکہ داللہ ﷻ ارشاد دے چہ ﴿يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ وَاَنۡتَ اِلَہٗ الْاِکۡرٰی﴾ یعنی او پہ ہفہ ورخ بہ انسان نصیحت حاصل کری خوددہ دہارہ نصحت خہ خیز دے؟ یعنی د نن ورخی عبرت بے سود دے۔ او یو آیت مبارک کبھی دی چہ ﴿وَقَالُوا۟ اَعۡتَابَہٗ وَاَنۡتَ اِلَہُمَا التَّوَّابُۙ وَاَنۡتَ اِلَہُمَا الْغَافِرُ﴾ پہ ہفہ ورخ بہ اووانی چہ مونہ پہ قرآن ایمان راوردو حالانکہ پہ داسے لرے خانی چرتہ وس رسی؟ یعنی پہ ہفہ وخت کبھی د دوی ایمان بے سود دی۔

قوله تعالى: - فَاَعۡلَمۡتَ اَنۡتَ اِلَہٗ اِلَّا الٰہُ

د توحید او استغفار بیان:- بیا فرمائی چہ انی نبی ﷺ ا پوہہ شہ چہ ہم اللہ ﷻ معبود برحق دی او بل خوک نشتہ دے اودا اصل خبر ورکول دی د خپل وحدانیت۔ دا خو نہ دی چہ اللہ ﷻ ددوی د عمل حکم کوی۔

پہ دی وجہ پہ دی عطف اچولہ نہ پس فرمائی چہ دخیلو گناہونو اودھو منانو سر و او بنخو دگناہونو استغفار او کر دے^(۱) صحیح حدیث مبارک کنبی دے حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ ﴿اللہم اغفر لی غلطی و جہلی و امرا فی امری و ما انت اعلمہ منی اللہم اغفر لی ہزلی و جدی و خطای و وعدی و کل ذلک عندی﴾ یعنی انہی اللہ ﷻ! خما پہ خطا گانو کنبی او خما پہ جہالت کنبی او خما پہ کارونو کنبی کہ خما نہ خہ زیاتی شوی وی نو ہفہ خیر چہ ہفہ تاتہ خما نہ زیات معلوم دے ہفہ او بخنبہ، او انہی اللہ ﷻ! خما بی قصہ گناہونہ او د قصہ والا گناہونہ او خما خطا گانہی او خما قصد او بخنبہ، اودا تہول ماسرہ د۔ او صحیح حدیث مبارک کنبی دی چہ دخیل مونخ آخر کنبی فرمائی چہ ﴿اللہ اغفر لی ما قدمت و ما اخرت و ما امرت و ما علنت و ما عرفت و ما انت اعلمہ منی الہی لا الہ الا انت﴾ یعنی انہی اللہ ﷻ! خما نہ چہ کوم گناہونہ مخکنبی شوی دی او چہ کوم مے روستو کری دی، او چہ کوم مے پتہ کری دی، او چہ کوم مے پہ بنکارہ کری دی، او چہ کومہ زیاتی مے کری دے، او ہفہ تہ خما نہ زیات پیرنہی نو ہفہ او بخنبہ، او ہم تہ خمالا ﷻ نہی او ستا نہ سوا بل خوک دعبادت لائق نشہ دے^(۲)۔

اوایل صحیح حدیث مبارک کنبی دی چہ دوی فرمائی چہ انہی خلقو اتاسو خپل رب طرفتہ توبہ کوی او پہ تحقیق خہ ہم خپل رب تہ توبہ کوم۔ او ہر ورخ د او یا خلونہ زیاتہ^(۳)۔ مسند احمد کنبی دی چہ حضرت عبد اللہ بن سرخس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ خہ حضرت نبی کریم ﷺ تہ راغلم او ما دوی غلام سرہ خوراک او کرو او یا مے او وئیل چہ یارسول اللہ ﷺ! اللہ ﷻ دے تاسو او بخنبی نو حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ تا ہم۔ ما او وئیل چہ یارسول اللہ ﷺ خہ ستاسو دپارہ استغفار کوم نو حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ خپل خان دپارہ ہم۔ بیادوی دا آیت مبارک اولوستو چہ دخیلو گناہونو او مومن سرو او بنخو دپارہ دگناہونو معافی غوارنی۔ بیما د حضرت نبی کریم ﷺ کس تلہ مبارک او کتلو چہ راوتلی شان وو لکہ چہ زخہ وی۔ دا مسلم او ترمذی ہم روایت کری دی^(۴)۔ ابو یعلیٰ کنبی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ ﴿لا الہ الا اللہ﴾ او ﴿استغفر اللہ﴾ وئیل لازم کرنی اودا دیر دیروانی خکہ چہ ابلیس وانی چہ ما خلق پہ گناہونو ہلاک کرل او خہ خلقو پہ دے دوو کلمو ہلاک کریم۔ ما چہ کلمہ او کتل نو دوی مے خواہشونو پسے روان اولیدل او دوی وانی چہ مونہ پہ ہدایت یو^(۵)۔ یو بل اثر کنبی دی چہ ابلیس وانی چہ انہی اللہ ﷻ خما دے ستا پہ عزت او ستا پہ جلال قسم وی چہ تر کومے دیو سہری روح د ہفہ پہ بدن کنبی وی نو خہ پہ ہفہ لمسوم۔ نواللہ ﷻ فرمائی چہ خما دے ہم پہ خپل جلال او عزت قسم وی چہ خہ ہفہ معاف کوم چہ تر کومے ہفہ خمونہ نہ استغفار کوی^(۶)۔ دا استغفار فضیلت کنبی نور ہم دیر احادیث دی بیما اللہ ﷻ فرمائی چہ ستاسو پہ ورخ کنبی کمے زیاتی کول او تصرف کول او ستاسو د شہی پہ وخت کنبی خانہی نیول اللہ ﷻ تہ معلوم دی۔ لکہ چہ فرمان دے چہ ﴿وَمَا أَلْفَاظُ يَتَوَكَّلُهَا بَلِّغُوا وَيَقْلُمْ مَا جَرَحْتُمْ بِهَا لَهَا﴾ یعنی اللہ ﷻ ہفہ ذات دے چہ تاسو دشہی پہ وخت کنبی فوت کوی او د ورخہ چہ خہ کوئی ہفہ ور تہ معلوم دی۔

او یو آیت مبارک کنبی دالہ ﷻ فرمان دے چہ ﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ﴾ یعنی پہ زمکہ چہ خومرہ تلونکی

^(۱) صحیح بخاری کتاب الدعوات باب قول الہی (اللہم اغفر لی ما قدمت.....) ۶۳۹۹، صحیح مسلم: ۲۷۱۹، ابن حبان: ۹۵۸۔

^(۲) صحیح مسلم کتاب صلاۃ المسافرین باب الدعاء ل صلاۃ اللیل و لیلۃ: ۷۷۱، ابوداؤد: ۵۰۹، ترمذی: ۳۴۲۲، احمد: ۱۰۲/۱۔

^(۳) صحیح بخاری کتاب الدعوات باب استغفار الہی ل الیوم و اللیلۃ: ۶۳۰۷، صحیح مسلم: ۲۷۰۲،

^(۴) صحیح کتاب الفضائل باب البات غائم النبوة: ۲۳۴۶، ترمذی: ۲۳، احمد: ۸۲/۵۔

^(۵) مسند ابو یعلیٰ: ۱۳۶، السنۃ لابن ابی عاصم: ۷،

^(۶) احمد: ۷۶/۳، حاکم: ۶۶۱/۴۔

دی دھغہ تولو روزی دالله ﷺ پہ ذمہ ده . او امام ابن جریر رحمہ اللہ ہم دا خوشیوی . د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ قول دی چه ددی نہ مراد دآخرت خانی دی . حضرت سدی رحمہ اللہ فرمائی چه پہ دنیا کنسی ستاسو د تگ رانگ اوستاسو دقبرونو خانی معلوم دی . خو اول قول زیات بهتر دی او زیات ظاهر دی . والله اعلم .

وَيَقُولُ الَّذِينَ	أَمَنُوا	لَوْلَا نَزَّلَتْ
اوونیل به هغه کسانو چی ایمان نی راوړې دي ولی نه نازلولې کیږی		
او مومنان وائی چې د جهاد په باره کنسی یو نوې سورت ولی نازل نشو؟		
سُورَةٌ	فَإِذَا	أُنزِلَتْ
یو سورت پس هر کله چی نازل کړې شو یو سورت محکم او ذکر کړې شو په هغې کنسی		
خو کله چې داسې سورت نازل شی چې په هغې کنسی د جهاد ذکر وی نو		
الْقِتَالِ لَا رَأَيْتَ	الَّذِينَ	فِي قُلُوبِهِمْ
جنګ نو اولیدل تا هغه کسان چی په زړونو د هغوئ کنسی مرض وؤ چی گوری نانه		
ته هغه خلقو ته گورې چې دکومو په زړونو کنسی چې دنفاق مرض دي هغوئ ستا طرفته د هغه چا		
نَظَرَ الْمَغْشِيِّ	عَلَيْهِ	مِنَ الْمَوْتِ
پشان دکتلو د هغه چا چی بی هوشی راغلی وی په هغه باندې دوجې دمرګ نه پس افسوس په حال د هغوئ باندې		
په شان گوری په چا چې دمرګ بی هوشی راغلی وی ..... نو هغوئ دپاره هلاکت دی		
طَاعَةً	وَقَوْلٍ مَّعْرُوفٍ	فَإِذَا
په ژبي نی دطاعت اقرار دي او خبری بنی بنی پس هر کله چی محکمیا او کړه کار (دجنګ)		
تابعداری کول پکار دی اوښه خبره کول پکار دی خو چې د جهاد فیصله اوشوه نو		
فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ	لَكَانَ	خَيْرًا
نو که دوی رښتینی ثابت شوي وي دالله سره نو وؤ به دا کار بهتره دپاره ددوی		
که دغه وخت هم دوی الله ﷻ ته رشتیا وئیلی وي نو دا به د دوی دپاره ډیره ښه وه		
قَهْلَ عَسَيْتُمْ	إِنْ تَوَلَّيْتُمْ	أَنْ تُفْسِدُوا
نو آیا څه بله توقع کیدی شی ستاسو نه (بی ددی نه) چی مخ واړوؤ تاسو نوفساد به کوی		
بیا تاسو نه داهم توقع ده که چرې تاسو دجهاد او ایمان نه) مخ واړوئ نو د زمکې په مخ فساد		
فِي الْأَرْضِ	وَتَقَطَّعُوا	أُولَئِكَ الَّذِينَ
په زمکه کنسی او پریکوئ به تاسو خپلولی ستاسو دا هغه خلق دی		
خور کړئ ..... اود خپلولی تعلقات به ختم کړئ ..... دغه خو هغه کسان دی چې		

لَعْنَاهُمْ اللَّهُ	فَاصْبِرْهُمْ	وَأَعْنَى	أَبْصَارَهُمْ
جی لعنت او کرو پہ دوی باندی اللہ پس کانہہ نی کرل دوی او رندہ نی کرے سترگہی ددوی			
اللہ پرے لعنتونہ ورولی دی نو دوی نی کانہہ کرے دی او دوی سترگہی نی رندے کرے دی			

قوله تعالى: وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا ذِكْرُ اللَّهِ

دجہاد نہ مخ ازونکی منافق وی :۔۔۔ اللہ :۔۔۔ خبر ورکوی چہ مومن خودجہاد دحکم خواہش کوی ، بیا چہ کلہ اللہ جہاد فرض کوی اوددی حکم نازلوی نو ددی نہ اکثر خلق روستو شی . لکہ یو خانی کنبی ارشاد دے چہ ﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّواْ اَيْدِيَكُمْ ﴾ یعنی آیا تا نہ دی کتلی چہ چا تہ اوونیلے شو چہ تاسو خپل لاسونہ ایسار کرنی اومونخ قائم کرنی او زکوۃ ورکوی ، بیا چہ کلہ پہ دوی جہاد فرض کرے شونو دوی کنبی یو فریق خلقو نہ داسی ویریدو لکہ خنگہ چہ دالہ :۔۔۔ ویریری . بلکہ ددی نہ ہم زیات . او وانی چہ انہی زمونہ پروردگارہ ا تا پہ مونہ جہاد ولی فرض کرو . تا ولی مونہ نہ نزدی مرگ پورے دھیل رانکرو ؟ نو تہ اووایہ چہ د دنیا متاع دیرہ کمہ دہ او پرهیزگارو دپارہ آخرت دیر بہتر دے . نو تاسو باندے بہ بالکل ظلم نشی کولی .

نو دلته فرمانی چہ ایمان والا خودجہاد د آیتونو دنزول خواہش کوی . خود منافق چہ کلہ دا آیتونہ آوری نو دخپلے ویری اونامردنی پہ وجہ تاسو تہ داسی غور غور سرہ گوری لکہ دمرگ والا بیا مؤمنانو تہ پہ میدان کنبی دجنگ کولو رغبت ورکونی . ددوی حق کنبی دا بہتر وو چہ دوی آوریڈلو سرہ منلی وی او کلہ چہ موقع راتلہ نوچہ دوی بنہ پہ جوش سرہ جہاد کولو او دخپل خلوص ثبوت نی ورکولو . بیا فرمانی چہ نزدی دہ چہ تاسو دجہاد نہ منع شی اوددی نہ خان بیچ ساتی نو تاسو بہ پہ مخ د زمکی فساد شروع کرنی . اوصلہ رحمی بہ پریردنی . یعنی ستاسو چہ دجاهلیت پہ زمانہ کنبی کوم حالت وو ہفہ پہ ستاسو بیا شی . نو فرمانی چہ پہ داسی خلقو باندے دالہ :۔۔۔ لعنت او قہر دے . او د رب د طرفنہ گونگیان او راندہ دی . پہ دے کنبی پہ زمکہ دفساد کولو نہ او عام طور د قطع رحمی ممانعت دے . بلکہ اللہ :۔۔۔ پہ زمکہ کنبی داصلاح کولو او صلہ رحمی کولو ہدایت کرے دے . اوددی حکم نی کرے دے . د صلہ رحمی معنی دہ خپلو رشتہ دارو سرہ پہ کار کنبی ، خبرو کنبی بنہ سلوک کول او احسان کول او ددوی پہ مالی مشکلاتو کنبی دے چہ کلہ اللہ :۔۔۔ خپل مخلوق پیدا کرو نو رحم پاسبیدو او رحمان سرہ پہ جنگ شو نو ددہ نہ تپوس اوشو چہ خہ خبرہ دہ ؟ دہ اوونیل چہ دا مقام دے د ماتیدو او ستا دیناہ . نو پہ دے اللہ :۔۔۔ اوفرمانیل چہ ولی تہ ددی نہ راضی نہ نی خہ ؟ چہ ستا یوخانی کونکی خہ یو خانی کرم او ستا ماتونکی خہ مات کرم ؟ نو دہ اوونیل چہ پدی دیر خوشحالہ یم . ددی حدیث بیانولو نہ پس راوی حضرت ابوہریرہ :۔۔۔ فرمانی کہ تاسو غواہی نو دا آیت مبارک اووانی چہ ﴿ قُلْ عَسَىٰ ﴾ (۱) او بل سندسرہ دی چہ پخبلہ حضرت نبی کریم :۔۔۔ اوفرمانیل (۲) ابدو او ترمذی ، ابن ماجہ وغیرہ کنبی دی چہ ہیخ یو گناہ دومرہ غتہ او دومرہ خرابہ تہ دہ چہ دھفہ سزا پہ دنیا کنبی او بیا پہ آخرت کنبی دیرہ زر رسیدلی وی پہ نسبت دسرکشی او بغاوت او قطع رحمی (۳) مسنداحمد کنبی دی چہ کوم سہی غواہی چہ دھفہ عمر دے زیات وی او دھفہ روزی دے فراخہ وی نو ہفہ تہ پکار دی

۱) صحیح بخاری کتاب الفسورۃ محمد : ۴۸۲۰ ، صحیح مسلم : ۲۵۵۴ ، ۴۵۱۱/۲ ، ۳۳۰ ، ابن حبان : ۳۳۱ .

۲) صحیح بخاری حوالہ سابق : ۴۸۳۱ .

۳) ابوداؤد کتاب الادب باب فی النهی عن الہی : ۴۹۰۲ ، وسندہ صحیح ترمذی : ۲۵۱۱ ، ابن ماجہ : ۴۲۱۱ ، ۴۲۱۱ ، ۳۹/۵ .

چہ صلہ رحمی کوئی (۱) او یو حدیث مبارک کہنہی دی چہ خما نزدیکی رشتہ دار ماسرہ رشتہ ماتوی راماتوی او خہ هغوی معاف کوم. او هغوی پے ما ظلم کوی او خہ ورسره احسان کوم ، او هغوی ماسرہ بدکوی نو خہ ددی بدلہ اخلم؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چہ نہ داسی مہ کوہ کہ چرے تہ داسی کوی نو تول پے تولہ بہ پرینودنی شی. نو پے صلہ رحمی: اوسہ او یاد ساتہ چہ تر کومے پورے تہ پے دے باندے قائم نہی نو تا سرہ بہ هر وخت دالله ﷻ مدد وی بخاری وغیرہ کہنہی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چہ صلہ رحمی عرش سرہ لگیدلے ده. حقیقت کہنہی صلہ رحمی کولو والا هغه نہ دے چہ د چا احسان بدلہ کہنہی احسان اوکری بلکه صحیح معنی کہنہی رشتہ جوړولو والا خو هغه دے چہ تہ هغه سرہ پرپر دے او هغه تا نہ پرپر دے (۲) مسند احمد کہنہی دی چہ صلہ رحمی بہ د قیامت پے ورخ ایښودے شی، ددے بہ پتونان وی د هوسے د پتونانو پے شان، نودابه ډیر پے صفا او تیز آواز سرہ وائی چہ هغه بہ پریرکولے شی چہ چا دا پریرکولہ. او هغه بہ یوځانے کولے شی چہ چادا یوځانے کړی وه (۳) مسند یو حدیث مبارک کہنہی دی چہ رحم کولو والا باندے الله ﷻ رحم کوی . تاسو پے زمکې والو باندے رحم اوکړنې الله ﷻ بہ تاسو باندے رحم اوکړی . رحم درحمان د طرفنه دے . ددے یو ځانے کولو والا الله ﷻ یو ځانے کوی. او ددے ماتولو والا الله ﷻ ماتوی . داحدیث مبارک ترمذی کہنہی هم دے . او امام ترمذی دے تہ صحیح وائی (۴) حضرت عبدالرحمان بن عوف رضی اللہ عنہ ددیبمارنی پوښتنې دپاره خلق لارل نو دوی اوفرمانیل چہ تاسو صلہ رحمی کړی ده. حضرت نبی کریم ﷺ فرمانی چہ خہ رحمان یم او درحم نوم پے خپل نوم ایښودے دے . ددے یو ځانے کولو والا الله ﷻ یو ځانے کوی او ددے جدا کولو والا الله ﷻ جدا کوی (۵) او یو حدیث مبارک کہنہی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ فرمانی چہ الله ﷻ فرمانی چہ روحونه ملاز شوی دی چہ کوم پے اول ورځ یو ځانے شوی دی نو هغه به دلته هم یو ځانے وی او چہ کومو کہنہی هغه ځانے نفرت وو دلته به هم هغوی کہنہی جدائی وی (۶) حضرت نبی کریم ﷺ فرمانی چہ کله زبانی دعوی زیاتې شی نو عملونه کمیږی . چہ زبانی میل جول وی ، دزړه بغض وی، اودبمنی وی ا وررشته داروسره بدسلوکی وی نو پے هغه وخت کہنہی به خلقو لعنت نازلیري . ا ددوی غوږونه کانړه اوسترگې رندولې شی (۷) دے باره کہنہی هم ډیر احادیث دی . والله اعلم .

أَفْقَالُهَا	أَمْرٌ عَلَى قُلُوبٍ	الْقُرْآنَ	أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ
ایا دا خلق غور نه کوی پے قرآن کہنہی یا پے زړونو باندې نې جرندې دهغې دی			
نویا دوی پے قرآن پاک کہنہی فکر نه کوی یا د دوی پے زړونو باندې تالې لگیدلې دی			
إِنَّ الَّذِينَ	ارْتَدُّوا	عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ	مِّنْ بَعْدِ مَا
بیشکه هغه کسان چی واپس شو پے شاگانو خپلو باندې روستو دهغې نه چی ښکاره شو			
بیشکه هغه خلق چې د هدایت دښکاره کیدو نه پس هم مرتد شوی دی			

(۱) الحد: ۲۷۹/۵ وسته صحیح.

(۲) الحد: ۱۸۱/۵.

(۳) صحیح بخاری کتاب الادب باب لیس الواصل بالمکال: الحد: ۵۹۹۱، الحد: ۱۹۳/۲.

(۴) الحد: ۱۸۹/۲، ابن شیه: ۵۳۸/۸، حاکم: ۱۶۲/۶.

(۵) الحد: ۱۶۰/۲، ابوداود کتاب الادب باب الرحمة: ۱۹۶۱، وسته حسن ترمذی: ۱۹۲۴.

(۶) الحد: ۱۹۶/۱، ابوداود کتاب الزکاة باب لی صلة الرحم: ۱۶۹۶، وهو صحیح ترمذی: ۱۹۰۷.

(۷) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب الارواح جنود مجنّدة: ۳۳۳۶، صحیح مسلم: ۲۶۳۸، طبرانی:

(طبرانی: ۶۱۷۰،

لَهُمُّ	الْهُدَىٰ	الشَّيْطَانُ	سَوَّلَ	لَهُمُّ	وَأَمَلَىٰ	لَهُمُّ
هَفْوٰی تہ	ہدایت	شیطان	آسان کرو (دآکار)	هَفْوٰی تہ	او ددروغو امید نہی ورکړو	هَفْوٰی تہ
شیطان دهغوی پہ نظر کنبی د هغوی عملونه، بنائسته کړی دی	اودوئ تہ نہی	اوپده امیدونه ورکړی دی				
ذٰلِكَ	بِأَنَّهُمْ	قَالُوا	لِلَّذِينَ	كَرِهُوا	مَا	
دا کار	په سبب ددې چی بیشکه هغوی	اوونیل	هغه کسانو تہ	چی خوښ نہی نه وؤ	هغه دین	
دا په دې وجه چی دوی هغه خلقو تہ کوم چی دالله ﷻ دنازل کړی کتاب نه بیزاره دی						
نَزَّلَ	اللَّهُ	سَنُطِيعُكُمْ	فِي بَعْضِ الْأَمْرِ	وَاللَّهُ	يَعْلَمُ	
چی نازل کړی دې الله	چی مونږ به منو ستاسو	په ځینو معاملاتو کنبی	اوالله	پوهیږی		
دا اوونیل	چی مونږ به ستاسو بعضی خبرې اومنو	اوالله ﷻ ددوی په پتو				
إِسْرَارَهُمْ	فَكَيْفَ	إِذَا تَوَفَّيْتُمْ	الْبَلَكَةَ	يَضْرِبُونَ		
په پتو خبرو ددوی	پس څه حال به وی	کله چی روح اخلی ددوی تہ	فریستی	نو وهی به هغوی		
خبرو ښه پوهه دې	نو هغه وخت به ددوی څه حال وی	چی فریستی به ترې روحونه اخلی				
وَجُوهَهُمْ	وَأَذْبَارُهُمْ	ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ	اتَّبَعُوا	مَا		
مخونه ددوی	او شاگانې ددوی	دا کار په سبب ددې چی دوی	پیروی اوکړه	دهغی		
اومخونه اوشاگانې به ورله وهی	داځکه چی دوی په هغه لار روان وشول چی الله ﷻ					
أَسْخَطَ	اللَّهُ	وَكَرِهُوا	رِضْوَانَهُ	فَأَحْبَطَ	أَعْمَالَهُمْ	
چی ناراضه کوی الله	او خوښه نہی نه کړه	رضا دهغه	نوصانع نہی کړل	عملونه ددوی		
نہی ناراضه کړه	اودهغه د رضا کارونو، نه بیزاره شو	نو الله ﷻ ددوی عملونه برباد کړل				

قوله تعالى: - أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ

قرآن پاک کنبی غور و فکر ولې نه گوی: الله ﷻ خپل کلام پاک کنبی دغور و فکر کولو او سوچ کولو هدایت فرمائی اوددې تہ دبی پر واهي کولونه او مخ اړولو نه منع کوی. نو فرمائی چه غور و فکر خو لاڅه کوي ددوی په زړونو کنبی تالی لگیدلې دی؟ هیڅ یو کلام په دوی اثر نه کوی. که اثر اوکړی او لارشی نو دوی به د تبتیبتی لار بیا نه مومی. ابن جریر کنبی دی چه یو خل حضرت نبی کریم ﷺ ددې آیت مبارک تلاوت کولو یو یعنی نوجوان اوونیل بلکه په دوی ددې تالی دی. ترکومی چه دا الله ﷻ بیرته نه کړی او جدانې نه کړی. نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه دا خبره واچوله او تر دې چه دخپل خلافت زمانه کنبی به نہی هم دې نه مدد اخستو. بیا فرمائی چه کوم خلق ایمان راوړلو نه پس ایمان نه جدا شو نو اصل کنبی دوی لره شیطان دا بد کار ښه کړې دې. اودوی نہی دهوکه کنبی اچولی دی اصل کنبی دا دکفر سزا ده ددوی دغفاق چه کوم ددوی په زړونو کنبی وو، او چه ددې په وجه به نہی خپل ظاهر دباطن خلاف ښکاره کولو. او چه کافرو سره به ملاقی شو نو دهغوی د خپلولو دپاره به نہی هغوی سره خپل باطن کنبی باطل باندې موافقت کولو او ونیل به نہی چه مونږ ستاسوسره په څه امورو

کنبی مدد کرو۔ خودا خبری دالہ ﷺ نہ نشی پتیدی اودھغہ لونہی ذات خود اندرونی او بیرونی حالاتو نہ واقف دی اودھغہ ذات دشیبی بہ وخت کنبی پتی او د راز خبری آوری اودھغہ ذات دعلم انتہا نشته دی۔
 قوله تعالیٰ: فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّيْتَهُمُ الْمَلَائِكَةُ

دقران پاک دمنکرو نو د مرگ حالت۔ بیا فرمانی چه ددوی به خہ په بدنونو پتیری۔ اوملائک به دوی په جبر او قہر سره او غصی سره دوی بهر راوباسی۔ لکہ دالہ ﷺ ارشاد دی چه ﴿وَلَوْ كُنَّا إِذْ تَبَوَّأُ الَّذِينَ كَفَرُوا الْآلِهَةَ لَبَقَيْنَاهُمْ وَأَصْبَحُوا عِزًّا مُّزْمَرًا﴾ الخ یعنی کاش چه تا کتلی چه کله فریشتی ددی کافرو روحونه قبض کوی او دوی په مخ وهی او دوی په په خپرو وهی۔ او یو آیت مبارک کنبی دی چه ﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُو أَيْدِيهِمْ أَخْرَجُوا أَنْفُسَهُمْ﴾ الخ یعنی کاش چه تا کتلی چه کله دا ظالمان په سکرات موت کنبی وی او فریشتی ددوی وهلو دپاره لاسونه خوړوی۔ او ورته وائی چه خپل روحونه راوباسی او نن ستاسو دپاره د ذلت عذاب دی په دی وجه چه تاسو به د الله ﷻ باره کنبی په ناحفہ ونیل او دھغه آیتونو پسی به لگیدلی وی نو چا نه چه الله ﷻ خفه وی او درب کریم درضا نه به نپ کراحت کولو۔ نو ددوی اعمال ددوی غاړه کنبی دی۔

أَمْرٍ حَسِبَ الَّذِينَ	فِي قُلُوبِهِمْ	مَرَضٌ	أَنْ لَّنْ يُخْرِجَ
ایا گمان کوی هغه کسان چی په زړونو دھغوی کنبی مرض دنفاق دی چی هرگز به نه رابرسیره کوی			
اللَّهُ	أَصْعَانَهُمْ	وَلَوْ نَشَاءُ	لَارَيْنَهُمْ
الله دزړونو خرابیا دھغوی او که مونږه اوغواړو خامخا اوبه بنایو مونږ تاته هغوی			
د هغوی دښمنی نه ټکاره کوی او که چرې مونږ غوښتلې نو مونږ به تاته هغه خلق خودلی وو			
فَلَعَرَفْتَهُمْ	إِسْمَهُمْ	وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ	فِي لَحْنِ الْقَوْلِ
نوخامخا اوبه پیژنی تہ هغوی په نښو دھغوی سره او خامخابه تہ اویژنی هغوی په طرز دخبرو کنبی			
نوتا به هغوی دمخونو نه پیژندلی وو اود خبرو په طرز به نپ هسی هم اویژندی			
وَاللَّهُ يَعْلَمُ	أَعْمَالَكُمْ	وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ	حَتَّىٰ نَعْلَمَ
او الله پوهیږی په عملونو ستاسو او ضرور به مونږ آزمایو تاسو تر هغی پورې چی معلوم کړو مونږ			
او الله ﷻ تہ ستاسو ټول عملونه ښه معلوم دی او مونږ به ضرور ستاسو امتحان کوو			
الْمُجَاهِدِينَ	مِنْكُمْ	وَالصَّابِرِينَ	وَتَبْلُوا أَخْبَارَكُمْ
جہاد کونکی خلق ستاسو نه او صبر کونکی خلق او چی جاج واخلو دحالاتو ستاسو			
چی مجاہدین اود په میدان کنبی ټینگ اودریدونکی اویژنو اوستاسود حالت اندازه واخلو			

قوله تعالیٰ: أَمْرٍ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ

د انسان ظاهر دباطن غماز وی۔ یعنی دمنافقانو خیال دی چه ددوی مکاری اوعیاری به الله ﷻ په مسلمانانوته ظاہروی؟! بالکل غلط خیال دی۔ الله ﷻ به ددوی مکر داشان واضح کړی چه هر عقل والا سرې به ددی معلومات لری اوددوی د باطنی بدنۍ نه به بچ پاتې شی۔ ددی ډیر احوال سورۃ برأت

کنبی بیان شوی دی. او ددوی د نفاق د ډیرو خصلتونو ذکر هلته شوې دې. اوتر دې چه ددې سورۃ بل نوم فاضحه ایښودې شوې دې یعنی د منافقانو فضیحت کولو والا (افغان) جمع ده د ضغن، ضغن وائی دزړه حسد اوبغض ته. دې نه پس الله فرمائی چه ای نبی ﷺ اکه تاسو غواړئئ نو مونږ به تاسو ته ددوی وجودونه اوښایو اوتاسو به دوی ښکاره ښکاره اوگورئ. خو الله ﷻ داسې اونه کړل اودې ټولو منافقانو ته ئې اونه وئیل چه دده په مخلوق پرده وی. ددوی عیبونه دې پټ وی. اودهر سړې په نظر کنبی ددوی ذلت وی. داسلامی اموروپه ظاهر دارئی باندې وی. او باطنی حساب هم په دې ظاهر اوباطن باندې وی. خو تاسو به دوی ددوی دخبرونه اوطور طریقې نه اویژنئ. امیرالمومنین عمر فاروق رضی الله عنہ فرمائی چه کوم سړې یو راز پټوی نواله تعالی هغه دده په مخ او دده په ژبه ظاهر وی. یو حدیث مبارک کنبی دی چه کوم سړې یو راز پټ ساتی نو الله ﷻ هغه پده ښکاره کوی. هغه بهتر دې اوکه ډیر بدتر دې. (مونږ په شرح دبخاری کنبی په شروع کنبی دعملی اواعتقادی نفاق بیان پورا پورا کړې دې. او د هغې د دوباره لیکلو دلته ضرورت نشته دې. یو حدیث مبارک کنبی د منافقانو دپو ډلې تعین راغلې دې. مسند احمد کنبی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ خطبه کنبی دالله ﷻ دحمد وئنا. نه پس اوفرمائیل چه تاسو کنبی بعضې خلق منافق دی نو څه چه دکوم نوم واخلم نو هغه دې اودرپی. نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه انې فلانیه اودرپره، انې فلانیه اودرپره، تر دې چه د شپږ دیرشو سړو نومونه ئې واخستل، بیا ئې اوفرمائیل چه تاسو کنبی یا تاسو کنبی منافق شته دې نو تاسو دالله ﷻ نه ویرېږئ. نو دې نه پس په دې خلقو کنبی یو سړې حضرت عمر فاروق رضی الله عنہ باندې تیر شو او هغه مخ پټ کړې وو. نو دوی رضی الله عنہ هغه اویژندو او تیوس ئې ترې اوکړو چه څه دی؟. نوهغه ورته دحضرت نبی کریم ﷺ پورتني حدیث مبارک بیان کړو. نو دوی رضی الله عنہ فرمائی چه الله ﷻ تا هلاک کړی (۲). بیا فرمائی چه مونږ تاسو احکام درکوؤ او تاسو رټو راتو چه معلوم کړو چه تاسو کنبی مجاهد څوک دې؟ اوصبر کولوؤالا څوک دې؟ او مونږ ستاسو اعمالو باندې آزمینیت کوؤ. دا خو هر مسلمان ته معلوم دی چه دښکاره کیدو نه مخکنبی هغه علام العیوب ته دهر څیز اودهر سړې دعملونوپه ده. نو دلته مطلب دادې چه د دنیا مخکنبی ئې ښکاره کړی او دا حال اوگوری او ورته ئې اویښائی. په دې وجه حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنہ دې موقع باندې د (لنعلم) معنی (لنري) کوی. چه مونږ اوگورو.

إِنَّ الَّذِينَ	كَفَرُوا	وَصَدُّوا	عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ	وَشَاقُّوا
بېشكه هغه كسان چي كفر ئي او كړو او خلق ئي منع كړل دلاري دالله نه او مخالفت ئي او كړو				
څوك چي كافران شول او خلق ئي دالله ﷻ دلاري نه منع كړل اودهدايت د پيژندلو نه پس ئي				
الرَّسُولَ	مِنْ بَعْدِ مَا	تَبَيَّنَ	لَهُمُ الْهُدَىٰ	لَنْ يَضُرَّوْا اللَّهَ
درسول روستو دهغي نه چي ښكاره شوه هغوی ته نيغه لار هرگز به ضرر اونه رسوی الله ته				
درسول مخالفت او كړو				
شَيْئًا	وَسَيُجِطُّ	أَعْمَالَهُمْ	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	أَمَنُوا
يوه ذره او ضامن به كړي الله عملونه دهغوی آه هغه كسانو چي ايمان موراوړې دې				
ورنكړې شي او الله ﷻ به ددوي عملونه برباد كړي				

۱ طبرانی: ۱۷۰۲،

۲ احمد: ۲۸۳/۵، جمع الزوائد: ۱/۱۱۲،

اَطِيعُوا اللَّهَ	وَاطِيعُوا الرَّسُولَ	وَلَا تُبْطِلُوا	اَعْمَالَكُمْ
حکومتی دالہ	او اطاعت کوئی در رسول	او مہ بریادوی	عملونہ خپل
دالہ	تابعرداری او کرئ	او د رسول	تابعرداری او کرئ
دالہ	عملونہ مہ تباہ کوئی		
اِنَّ الدِّينَ	كُفِّرُوا	وَصَدُّوا	عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ
بیشکہ ہفہ کسان	چی کفر نی او کرو	او خلق نی منع کرل	دلاری دالہ نہ
بیشکہ چا	چی کفر اختیار کری دی	او خلق نی دالہ	دلاری نہ منع کری دی
وَهُمْ كَفَّارٌ	فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ	فَلَا	يَهْتَدُوا
او ہغوی کافران وو	پس ہرگز بہ اونہ بنی اللہ	ہغوی لہر	پس مہ یر زہی کیہی
کافران مہ شولانو اللہ	بہ ہغوی ہیخکلہ اونہ بنی انوتاسو ہمت بہ بانیلن	او د خان نہ	د صلحی دعوتونہ
اِلَى السِّلْمِ	وَاَنْتُمْ اَلَا عَلَوْنَ	وَاللَّهُ	مَعَكُمْ
صلحی نہ	او ہم تاسو بہ غالب یی	او اللہ	ستاسو سرہ دی
مہ ورکوئی	او ہم تاسو بہ غالب یی	او اللہ	ستاسو ملگری دی
			اوستاسو پہ عملونو کنبی
			اَعْمَالَكُمْ
			عملونہ ستاسو
			بہ ہیخ کمی نہ کوئی

قوله تعالى: اِنَّ الدِّينَ كُفِّرُوا وَاصَّدُوا وَعَنْ سَبِيلِ اللَّهِ
گمراہ کیدو والا ہم خپل نقصان کوئی: اللہ خبر ورکوی چه کفر کولو والا اوداللہ لاری لہر پریښودو
والا، در رسول مخالفت کولو والا، دھدایت پہ موجود گئی کنبی کفرکولو والا دالہ ہیخ نشی کولې.
بلکہ ہم خپل نقصان کوئی. صبا پہ د قیامت پہ ورځ خالی لاسونہ وی. دوی سرہ بہ یو نیکی ہم نہ وی.
لکه څنگہ نیکی گناهونہ ختموی داشان بہ ددوی بدترینہ جرمنہ ددوی نیکی ختمی کری.
دو لا تَبْطِلُوا اَعْمَالَكُمْ، شان نزول: امام محمد بن نصر مروزی رحمہ اللہ پہ خپل کتاب الصلوۃ کنبی یو حدیث
مبارک لیکلې دې چه د صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم خیال وو چه لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ سرہ ہیخ یو گناه نہ نقصان کوئی لکه
چه شرک سرہ ہیخ یو نیکی فائدہ نہ ورکوی. نو دې باندې دا آیت مبارک نازل شو چه اَطِيعُوا اللَّهَ الخ.
اوس پہ دې صحابہ کرام رضی اللہ عنہم ویریدل چه ہسې نہ ددوی گناهونہ ددوی نیکی بریاد نہ کری. بل سندسرہ
مروی دی چه ہر نیکی بالیقین مقبولہ دہ تر دې چه دا آیت مبارک نازل شو نو وې ونیلل چه خمونې
عملونلورہ بریاد کولو والا څیز لویہ گناه او بدنی دی. تر دې چه دا آیت مبارک نازل شو چه اِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ
الخ نو اوس دې بارہ د څہ خبری کولو نہ منع شو. او دوی بہ گناه کبیرہ او بدو باندې ویریدل. او ددې
نہ دبیج کیدو بہ دوی تہ ہیخ امید نہ وو. دې نہ پس اللہ خپل ایماندارہ تہ د خپل اطاعت حکم
ورکړو. او دا ددوی دپارہ ددنیا او دآخرت دواړو نیکی بختی دہ. او دوی دمرند کید نہ منع کوئی. ځکه
چه دا دعملونو تباہ کوونکی څیز دی. بیا فرمانی چه اللہ سرہ کفر کولو والا او د رب لاری نہ منع
کولو والا او پہ کفر کنبی مړکیدونکی دالہ د بخشش نہ محروم دی. لکه فرمان دې چه اللہ
شرک نہ بخښی. دې نہ پس اللہ فرمانی چه تاسو دښمن مقابلہ کنبی دعاجزی اظہار مہ کرنی. او

ددوی دویری دوی ته د صلح گولو دعوت مه ورکونی . حالانکه تاسو قوت کښې ، غلبه کښې ، طاقت کښې ، او اسبابو کښې تاسو قوی یی خوکه کافر ستاسونه قوت کښې ، تعداد کښې او اسبابو کښې زیات وی اود مسلمانانو امام په دې کښې مصلحت او گټرې نو په داسې وخت کښې بیشکه صلح طرفته تلل جائز دی . لکه پخپله حضرت نبی کریم ﷺ د صلح حدیبیه په موقع چه او کړل . او دمکې مشرکانو دوی د مکې تلو نه منع کړل . او حضرت نبی کریم ﷺ تر لسو کالو پورې جنگه او ننگه و او مصحلت ته اوکړو . بیا ایمان والوته یو ډیر لوڼی زیری او خوشخبر ورکوی چه الله تعالی تاسو سره دې . په دې وجه نصرت او فتح ستاسو ده . تاسو یقین اوکړنې چه ستاسو وړې نه وړه نیکی به هم ضائع نه کړی . بلکه تاسو ته به ددې پورا اجر او ثواب ملایوی . والله اعلم .

وَإِنْ تُؤْمِنُوا	وَلَهُوَ	لَعِبٌ	إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا
بیشکه	لونی دی	او مشغولتیا ده	او که تاسو ایمان راوړو
د دنیا دا ژوند	خوبس لوبی	او که تاسو ایمان راوړو	
وَتَقْوَا	يُؤْتِكُمْ	أُجُورَكُمْ	وَلَا يَسْتَكْمِلْكُمْ
او پرهیزگاری مو اوکړه	نو درېه کړی تاسو ته	الله	اجرونه ستاسو
او پرهیزگار پاتې شوی	نواله	به تاسو ته	اجرونه درکړی
او هغه تاسونه			
أَمْوَالِكُمْ	إِنْ يَسْتَكْمِلْكُمْ	فَيُفْسِدْكُمْ	
مالونه ستاسو	او که او غواړی ستاسو نه دغه مالونه	اوبه زیات او غواړی ستاسو نه	مالونه نه غواړی
ا که مالونه درنه او غواړی	او ترېسه بڼه ئې درنه او غواړی	نو تاسو	
تَبَخَّلُوا	وَيُخْرِجْ	أَصْعَالَكُمْ	هَآئِثُمْ هَآؤَآءُ
نو تاسو به بخل اوکړی	او را اوبه باسی	عیبونه ستاسو	اے تاسو
دا کسان یی	به شومتیا اوکړی	اوبه دې به ستاسو خفگانونه را څرگند کړی	تاسو داسې خلق یی
تَذَعُونَ	لِيَتَفَقَّهُوا	فِي سَبِيلِ اللَّهِ	فِيكُمْ
چی رابللی کیرئ تاسو	دپاره ددې چی تاسو خرچ اوکړی	په لار دالله کښی	پس ځینی ستاسو نه
چی څه وخت درته الله	په لار کښی دمال لگولو بلنه درکوله	نو په تاسو کښی بعضو	
مَنْ	يَبْخُلْ	وَمَنْ يَبْخُلْ	فَالْأَمْرُ يُخْلُ
هغه څوک دی	ا چی بخل کوی	او څوک چی بخل کوی	پس بیشکه هغه بخل کوی
دخان خپل سره	کنجوسی اوکړه	..... او چا چې شومتوب اوکړو	نود هغه دشومتوب نقصان هم هغه ته دی
وَاللَّهُ الْعَنِي	وَأَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ	وَإِنْ تَتَوَلَّوْا	يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا
او الله خو غنی دی	او تاسو محتاجه یی	او که مخ واړوو تاسو	نواله به بدل را ولی
او الله غنی بادشاهه دی	او تاسو ورته محتاج یی	او که تاسو مخ واړوی	
غَيْرِكُمْ	لَمْ لَا يَكُونُوا	أَمْوَالِكُمْ	
غیر ستاسو نه	بیا به ندوی هغوی	پشان ستاسو	
نو ستاسو په ځانې به یو بل قوم را ولی	چی هغوی به ستاسو په شان	مخ اړونکي نه وی	

قوله تعالى: - إِنَّمَا الْخِطَابَةُ لَإِيْمَاتٍ كَلِبَاءٌ وَلَهُوَ

دديا بي نبائی او ناپائیداری .. ددنیا حقارت او ددی قلت او ذلت بیانیبری چه ددی نه سوا د تماشای نه هبغ نه حاصلیری خو چه کوم کار الله ﷻ دپاره اوکړې شی هغه به باقی وی . بیا فرمائی چه دالله ﷻ ذات بی پرواه دی . ستاسو نیک کارونه هم ستاسو د فاندې دپاره دی . هغه پاک ذات ستاسو د مالونو اوپې نه دی . هغه لوڼې ذات چه تاسو ته د خیر خیرات کولو حکم کړې دې نو ددې وجه داده چه ستاسو غریبانان او فقراء دې سره اوباللی شی . اوبیا تاسو دار آخرت کښې دثواب مستحق شی . بیا دانسان د بخیلتوب او بخیلتوب نه پس دزړه د کښې دظاهریدو حال بیانیبری . دمال په وجه خو داسې کیږی چه انسان ته مال ډیر محبوب وی اوددې خرچ کول دده دپاره مشکل وی . بیا د بخیلتانو د بخیلتوب دویال ذکر کیږی دالله ﷻ لار کښې مال نه خرچ کول اصل کښې خپل نقصان کول دی . ځکه چه د بخیلتوب دویال به هم په ده وی . دې به صدقې د فضیلت اوددې داجر نه به هم محروم وی . الله ﷻ د ټولونه غنی دی او ټول د هغه د در سوال گر دی . غنا د خالق کائنات وصف لازم کوی . او احتیاج د مخلوق وصف لازم دی . نه دې ددې نه جدا وی او نه هغه دده نه جدا وی . بیافرمانی که تاسو د اطاعت نه مخ واړولو او دده د شریعت تابعداری مو اونکره نو ستاسو بدل کښې به یویل قوم راولی چه ستاسو په شان به نه وی بلکه دوی به آوری دوکی او حکم منلو والا وی او د نافرمانونه بیزاره دی . ابن ابی حاتم او ابن جریر کښې دی چه کله حضرت نبی کریم ﷺ دا آیت مبارک تلاوت کړو نو صحابه کرام رضی الله عنہم تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ ادا کوم خلق دی چه زمونږ بدله کښې به راوستلی شی . او زمونږ پشان به نه وی . نو حضرت نبی کریم ﷺ خپل لاس مبارک د حضرت سلمان فارسی رضی الله عنہ شا کیخود او وې فرمائیل چه دې او دده قوم که دین ثریا کښې هم وې نو د فارس خلقو به راوړې وې (۱) ددې دیو راوی مسلم بن خالد زنجی باره کښې دبعضو آئمه جرح وتعذیل څه کلام کړې دې . والله اعلم . الحمد لله دالله ﷻ فضل وکرم سره د سورة محمد تفسیر ختم شو .

د سورة فتح تفسیر

بخاری او مسلم او مسند احمد کښې حضرت عبدالله بن مغفل رضی الله عنہ نه روایت دې چې دفتح مکه په کال د سفر دوران کښې حضور نبی کریم ﷺ پخپله اوښه مبارکه سور وو او د سورة فتح تلاوت نې ترجیع سره کولو که ماته ددې خبرې ویره نه وې چې خلق به راجمع شی نو مابه هم دهغو رضی الله عنہم د تلاوت پشان تاسو تلاوت کړې وې (۲)

ایاتونه	سورة الفتح مدنیة وهی تسع وعشرون آية واربع رکوعات	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑨	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	⑩
إِنَّا قَتَلْنَا	لَكَ قَتَلْنَا مَبِيتًا ۝ لِيَعْقِرَ	لَكَ اللَّهُ مَا
بیشکه مونږه فتح درکړه تالره فتحه ښکاره دپاره ددې چی معاف کړی تاته الله هغه		
بیشکه مونږ تاته ښکاره کامیابی درکړه چې الله ﷻ ستا وړا نیی		

(۱) مصنف عبدالرزاق : ۹۹۲۳ ، ابن حبان : ۱۲ ، ترمذی : ۳۱ ، دلائل النبوة : ۳۳۶/۶ ، ددې معنی حلبت پاک صحیح بخاری :

۴۸۹۸ صحیح مسلم : ۲۵۴۶ کښې هم موجود دي .

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب ابن ذکر الی رضی الله عنہ الراية يوم الفتح : ۴۲۸۱ ، صحیح مسلم : ۷۹۹۰ ، احمد : ۵۴/۱ ، ابوداود : ۱۴۶۷ .

تَقَدَّمَ	وَمِنْ ذُنُوبِكَ	وَمَا تَأْخُذُكَ	وَيَسِّرَ
چی مخکنی تیر شوی دی د گناہونو ستانہ او هغه چی روستو دی او چی پوره کری			
او روستنن ټولې خطا گانې معاف کری ..... او خپل نعمتونہ			
نِعْمَتُهُ عَلَيْكَ	وَهْدِيكَ	صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا	وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ
نعمت خپل بہ تاباندې اووبانی تانہ لارہ نیغہ او امداد اوکری ستا الله			
پہ تاباندې پوره کری اوپہ نیغہ لار دې روان کری ..... او الله درتہ بہ عزت سرہ			
نَصْرًا	عَزِيزًا		
امداد	زبردست		
برې درکری			

قوله تعالى: - إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا

د سورة فتح شان نزول اودحضرت نبی کریم ﷺ دعبادت حال: ذی قعدہ شپږمه هجرنی کښې حضرت نبی کریم ﷺ د عمرې ادا کولو دپاره مدینې منورې نه مکې مکرمې ته روان شو. خو په لار کښې مشرکانو ایسار کړو اود مسجد الحرام زیارت کولو نه ئې منع کړل. بیا هغه خلق صلح ته راغلل اوحضرت نبی کریم ﷺ هم ورسره صلح اوکړه پدې خبره چه راتلونکی کال کښې به عمره اداکوی. او دا خبره د صحابه کرام رضی الله عنہم یو لونی جماعت ته خوښه نه وه. اوپه دې کښې خاص خاص قابل ذکر هستی حضرت عمر فاروق رضی الله عنہ وو. دوی رضی الله عنہم هغه ځانې خپلې قربانۍ اوکړه او واپس شو. اوددې پورا واقعه ددې سورة په تفسیر کښې رازی. انشاء الله. په واپسۍ کښې حضرت نبی کریم ﷺ باندې دا آیت مبارک نازل شو. چه په دې کښې واقعي ذکر دې.

صلح حدیبیه ته د فتح مبین وئیلو وه: او دې صلح ته دنتیجې اعتبار سره فتح اوونیلې شوه. حضرت ابن مسعود رضی الله عنہ وغیره نه مروی دی چه تاسو خو دمکې فتح ته فتح وئیله خو مونږ صلح حدیبیه ته فتح وئیله. حضرت جابر رضی الله عنہ نه هم دا مروی دی (۱). صحیح بخاری کښې دی چه حضرت براء رضی الله عنہ فرمائی چه تاسو فتح مکه گنړله او مونږ بیعت الرضوان ته فتح وئیله. مونږ په دې وخت کښې حضرت نبی کریم ﷺ سره څوارلس سوه کسان وو. او حدیبیه د یو کوهی نوم وو. مونږ ددې نه دخپل ضرورت مطابق اوبه اخستل شروع کړل. او لږ وخت کښې اوبه بالکل ختمې شوې او لږې پکښې هم نه وې. آخر ددې خبر حضرت نبی کریم ﷺ ته ته اورسیدو نو حضرت نبی کریم ﷺ راغلو او ددې کوهی په غاړه کیناستو او د اوبو لوبښې ئې راوغوښتلو او اودس ئې اوکړو. او پدې کښې ئې دخولې اوبه هم واچولې. بیانې دعا اوکړه او هغه ئې دې کوهی کښې واچولې. لږ وخت پس چه مونږ اوکتل نو هغه د اوبه نه بالکل ډک وو. مونږ هم اوڅکلې او ځناورو هم اوڅکلې او مونږ ترې خپل ضرورتونه پورا کړل او ټول لوبښې موتري ډک کړل (۲) مسند احمد کښې حضرت عمر فاروق رضی الله عنہ نه مروی دی چه یوسف کښې څه حضرت نبی کریم ﷺ سره اوم مادري ځل تپوس اوکړوخو حضرت نبی کریم ﷺ هیڅ جواب رانکړو. نو څه په دې دیر زیات پښیمانه شوم چه افسوس ما حضرت نبی کریم ﷺ ته هسې تکلیف ورکړو، حضرت نبی کریم ﷺ جواب را کول نه غوښتل او ما هسې زور کولو. بیا څه ویریدم چه هسې نه څما په دې بې ادبۍ

(۱) الطبری: ۲۰۱/۲۲.

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الحديبية: ۱۱۵۰.

آسمان نہ وحی نازلہ نہی . نو ما خیلہ سورلی تیزہ کرہ او مخکبئی لارم . لږ وخت پس مې واوریدل چه یو آواز کونکئی خما نوم اخلی او آواز کوی . ما جواب ورکړو نو هغه اووئیل چه راخه حضرت نبی کریم ﷺ دې غواری . اوس خو خما دپښو نه دم اووتلو چه ضرور به څه وحی نازلہ شوې وی او څه هلاک شوم . بیا حضرت نبی کریم ﷺ ﴿اِنَّا فَتَحْنَا﴾ تلاوت او فرمائیلو . د احديث مبارک نسانې ، ترمذی او بخاری کښې هم دې (۱) حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمائی چه د حدیبیہ نه په واپسۍ کښې ﴿لَيَغْفِرَنَّ لَكَ اللَّهُ﴾ نازل شو نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ما باندې یو آیت مبارک نازل شوې دې او هغه ماته د زمکې نه زیات محبوب دې . بیا حضرت نبی کریم ﷺ دا آیت مبارک اولوستلو . نو صحابه کرام رضی اللہ عنہم حضرت نبی کریم ﷺ ته مبارکی ورکوله او وې فرمائیل چه یار رسول الله ﷺ دا خوستاسو دپاره شو خومونږ دپاره څه دی ؟ نو دې باندې دا آیت مبارک نازل چه ﴿لَيَدْخُلَنَّ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتُ مِنْهُ تَرِ الْعَظِيمُ﴾ پورې (بخاری و مسلم) (۲) . د صلح حدیبیہ متعلق بل روایت : حضرت مجمع بن حارثه انصاری رضی اللہ عنہ چه دقرآن پاک قاری وو فرمائی چه کله مونږ حدیبیہ نه واپس راتلو نو ما اوکتل چه خلقو اوښان زغلول نو ما تپوس اوکړو چه څه چل شوې دې ؟ نو معلوم شوچه په حضرت نبی کریم ﷺ باندې څه وحی نازلہ شوې ده . نو مونږ هم خپل اوښان زغلول او ټول په ټوله هلته اور سیدو . حضرت نبی کریم ﷺ په هغه وخت کښې کراغ الغمیم کښې وو . هر کله چه ټول جمع شو نو حضرت نبی کریم ﷺ دا سورۃ مبارک تلاوت کړو ، یو صحابی رضی اللہ عنہ اودریدو او ونې وئیل چه یار رسول الله ﷺ آيا دا فتح ده ؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه په هغه ذات قسم چه د چا په قبضه کښې د محمد ﷺ خروج دې چه دا فتح ده . دخیبر تقسیم صرف په هغو اوښو چه کوم په حدیبیہ کښې موجود وو . ټولې اتلس حصې شوې او ټول لښکر پنځلس سوه وو ، او پدې کښې درې سوه سواره وو . نو سور ته دوه حصې ملاز شوې او پیدل ته یو (۳) (ابوداودوغیره) حضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چه د حدیبیہ نه په واپسۍ مونږ یو مقام کښې ایسار شو او خلاستو او داسې راباندې خوب انبار شو چه دمنږ ختلو نه پس راپاسیدو . مونږ چه اوکتل نو حضرت نبی کریم ﷺ هم ملاست وو . مونږ اووئیل چه حضرت نبی کریم ﷺ لږه پاسول پکار دی نودې کښې حضرت نبی کریم ﷺ پخپله پاسیدل او وې فرمائیل چه څه موکول هغه شان اوکړنې او داسې اوکړنې لکه چه څوک اوده شی او هیر شی . په دې سفر کښې د حضرت نبی کریم ﷺ اوښه مبارکه ورکه شوې وه او مونږ ددې په تلاش کښې اووتلو نو اموموکتل چه یو ونه کښې ئې واگې انختی دی او ولاړه ده . هغه مو راوئیوله او حضرت نبی کریم ﷺ ته مو راوستله او حضرت نبی کریم ﷺ په هغې سور شو اومونږ روان شو . په حضرت نبی کریم ﷺ هم په لار کښې وحی نازلہ شوه د وحی په وخت کښې حضرت نبی کریم ﷺ باندې ډیر مشکلات وو ، هرکله چه وحی ختمه شونو حضرت نبی کریم ﷺ مونږ ته اووئیل په دوی باندې سورۃ ﴿اِنَّا فَتَحْنَا﴾ نازل شوې دې (۴) . (ابوداود ، نسائی ، مسند وغیره) .

قوله تعالى: - لَيَغْفِرَنَّ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ

ددې پورته آیت مبارک شان نزول : حضرت نبی کریم ﷺ به تهجدوکښې دومره وخت تیرولو چه ددوی پښې مبارکې به اوپر سیدې . نو حضرت نبی کریم ﷺ ته اوئیلې شو چه الله ﷻ ستاسو مخکښې روستی گناهونه معاف کړی دې . نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ولې څه دې دالله ﷻ شکرگزار غلام جوړ

(۱) احمد: ۳۱/۱ ، صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الحدیبیة : ۴۱۷۷ ، ترمذی: ۳۲۶۲ .

(۲) صحیح بخاری حواله سابق ، ۴۱۷۲ ، صحیح مسلم: کتاب الجهاد باب صلح الحدیبیة : ۱۷۸ ، ترمذی : ۳۲۶۳ ، احمد: ۱۲۲/۳ .

(۳) ابوداود کتاب الجهاد باب لیمن اسمہ له سہما : ۲۳۳۶ ، وسند حسن احمد: ۴۲۰/۴ ، حاکم : ۱۳۱/۲ .

(۴) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ الفتح (لیغفرلک الله ما تقدم من ذنبک .....) : ۴۸۳۶ ، صحیح مسلم: ۲۸۱۹ .

نشم؟ (بخاری ومسلم). او یو روایت کښې دی چه دا تپوس کولو والا حضرت عائشه (رضی اللہ عنہا) وه. (مسلم). نو د مبین نه مراد ښکاره اوصفا ظاهر دی ، او د فتح نه مراد صلح حدیبیه ده. او ددې په وجه ډیر خیر وبرکت حاصل شو. خلقو کښې امن وامان شو. اومومنانو او کافرو کښې خبرې اترې شروع شوې. دعلم او د ایمان خورولو ورته موقع په لاس ورغله. حضرت نبی کریم ﷺ مخکښې روستي گناهونه معاف شوي دي دا د حضرت نبی کریم ﷺ خاصه ده دې کښې دوی سره هیڅوک شریک نه دی. خو بعضو اعمالوپه ثواب کښې دا الفاظ نورودپاره هم راغلي دي. په دې کښې د حضرت نبی کریم ﷺ ډیر زیات شرافت او عظمت دې. حضرت نبی کریم ﷺ په خپلو ټولو کارونو کښې نیکی، استقامت او دالله ﷻ په فرمانبردارني باندې مستقیم وو. داسې چه اولین او آخرینو کښې هیڅوک داسې نه وو. حضرت نبی کریم ﷺ ټولو انسانانو کښې دټولو نه زیات اکمل انسان وو. او دنیا او آخرت کښې دټول اولاد آدم سردار او رهبر دې. چونکه حضرت نبی کریم ﷺ ټولو انسانانو کښې د ټولو نه زیات دالله ﷻ فرمانبردار او دالله ﷻ د احکامو لحاظ ساتلووالا وو، په دې وجه چه کله د حضرت نبی کریم ﷺ اوبڼه مبارکه کیناسته نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا د فیلاتو منع کولو والا ایساره کړه چه مراد ترې الله دې، په هغه ذات قسم چه دچا په قبضه کښې څما روح دې چه نن دا کفار څه غواړي نو څه به نې ورکوم. خو په دې شرط چه دالله ﷻ د حرمت بې حرمتي نه وي (۱). نو هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ دالله ﷻ اومل او صلح نې قبوله کړه نو دالله ﷻ داسوره مبارک نازل کړو. اودنیا او آخرت کښې نې په دوی باندې خپل نعمتونه پورا کړل. او ددوی رهبري نې شرع عظیم او دین قویم طرفته اوکړه. او د حضرت نبی کریم ﷺ خشوع او خضوع پوجه الله ﷻ حضرت نبی کریم ﷺ ته ډیراوچت مقام ورکړو. او د حضرت نبی کریم ﷺ د عاجزني، تواضع او انکسارني په وجه الله ﷻ دوی ﷺ ته ډیر لوی منصب ورکړو. د حضرت نبی کریم ﷺ په دښمنانو نې حضرت نبی کریم ﷺ ته غلبه ورکړه. پخپله د حضرت نبی کریم ﷺ فرمان دې چه دبنده معاف کولو سره د بنده عزت زیاتیري. او عاجزی او انکساری کولو سره دده مرتبه اوچتیري (۲). د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ قول دې چې تا هغه چاته سزا ورنکړه چه هغه ستا باره کښې دالله ﷻ نافرمانی کړې وی. نو دې باره کښې دالله ﷻ اطاعت اوکړه.

هُوَ الَّذِي	أَنْزَلَ	السَّكِينَةَ	فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ
هغه هغه ذات دي چې نازل نې کړو سکینه (اطمینان) په زړونو د مومنانو کښې			
الله ﷻ هغه ذات دي چې د مومنانو په زړونو کښې نې اطمینان پیدا کړو			
لِيُذَادُوا	إِيمَانًا	مَعَ إِيْمَانِهِمْ	وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ
دپاره ددې چې زیات کړي دوی ایمان سره دایمان خپل او الله لره دی لښکري داسمانونو			
چې دهغوئ د خپل اولنی ایمان سره ایمان نور هم زیات شي او داسمانونو او زمکې ټولې لښکري			
وَالْأَرْضِ	وَكَانَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا	حَكِيمًا	لِيَدْخُلَ الْمُؤْمِنِينَ
او دزمکې او دې الله خبردار او حکمت والا دپاره ددې چې داخل کړي الله مومنان سړي			
دالله ﷻ دی او الله ﷻ په هر څه عالم دي صاحب د حکمت دي چې الله ﷻ مومنان سړي			

(۱) صحیح بخاری، حواله سابق: ۴۸۳۷، صحیح مسلم: کتاب صفات المفلحین باب اکتار الاعمال والاجتهاد فی العبادۃ: ۲۸۲۰، جلد: ۱۱۵/۶.

(۲) صحیح بخاری کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد والملاح مع اهل الحرب: ۲۷۳۱.

(۳) صحیح مسلم کتاب البر والصلة باب استحباب الطور والتواضع: ۲۵۸۸، ترمذی: ۲۰۲۹، جلد: ۲۳۵/۲، ابن حبان: ۳۲۴۸.

وَالْمُؤْمِنَاتِ	جَلَّتْ	تَجَرَّتْ	مِنْ تَحْتِهَا	الْأَنْهَارُ	خَالِدِينَ
او مومناتی بنحی داسی جنتونو ته چی بهیری به لاند دھنی نہ نہرونہ ہمیشہ به وی					
او مومناتی بنحی داسی باغونو ته داخل کری چی دھنی لاندی به نہرونہ بهیری ہمیشہ به					
فِيهَا	وَيُكَفِّرُ	عَنْهُمْ	سَيِّئَاتِهِمْ	وَكَانَ ذَلِكَ	عِنْدَ اللَّهِ
پہ ہنی کبی او چی لری کری دھنوی نہ گناہونہ دھنوی او دی دا کار بہ نز داللہ					
پہ ہنی کبی او چی ہنوی ته گناہونہ معاف کری او دغہ داللہ ﷻ بہ نزد					
قَوْرًا عَظِيمًا	وَيُعَذِّبُ	الْمُنَافِقِينَ	وَالْمُنَافِقَاتِ	وَالْمُشْرِكِينَ	
کامیابی لویہ او چی عذاب ورکری منافقانو سرو له او منافقانو بنحو له او مشرکانو سرو له					
لویہ کامیابی ده او اللہ ﷻ به منافقانو سرو او منافقانو بنحو ته او مشرکانو سرو او مشرکانو بنحو					
وَالْمُشْرِكِ	الظَّالِمِينَ	بِاللَّهِ	ظَنَّ السَّوْءَ	عَلَيْهِمْ	
او مشرکانو بنحو له چی گمان کونکی دی بہ اللہ باندی گمان بد بہ ہنوی باندی دی					
تہ سزا ورکری ..... چی بہ اللہ ﷻ باندی غلط گمانونہ کوی ..... بہ ہنوی باندی					
دَايِرَةُ السَّوْءِ	وَغَضِبَ اللَّهُ	عَلَيْهِمْ	وَلَعَنَهُمُ		
چکر دیدی او غضب او کرو اللہ بہ ہنوی باندی او لعنت ئی او کرو بہ ہنوی باندی					
بدہ ورخ راتلونکی ده او اللہ ﷻ بہ ورته پہ قہر شی او دخیل رحمت نہ به یی لری ساتی					
وَأَعَدَّ	لَهُمْ جَهَنَّمَ	وَسَاءَتْ	مَصِيرًا	وَلِلَّهِ	
او تیار ئی کرو دپارہ دھنوی دوزخ او ډیر خراب دی خانی دا سیدو او اللہ لره دی					
او دوی دپارہ ئی دوزخ تیار کری دی ..... او دغہ ډیر خراب دا سیدو خانی دی او داسمانونو					
جُنُودَ السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضِ	وَكَانَ اللَّهُ	عَزِيزًا	حَكِيمًا	
لشکری داسمانونو او دزمکی او دی اللہ غالب دحکمت خاوند					
او زمکی تولی لشکری داللہ ﷻ دی او اللہ ﷻ زیر دست دی صاحب دحکمت دی					

قوله تعالى: هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ

د صلح حدیبیہ نتائج او اثرات: دسکینہ معنی ده اطمینان رحمت اووقار. فرمان دی چه دحدیبیہ به ورخ صحابہ کرام رضی اللہ عنہم چه د اللہ ﷻ او دھغه رسول ﷺ خبرہ او منلہ نواللہ ﷻ ددوی زړونو ته اطمینان نصیب کرو. او ددوی ایمانونہ زیات شو. ہم ددی نه حضرت امام بخاری رضی اللہ عنہ وغیرہ ائمہ استدلال کری دی چه په زړونو کبسی ایمان زیاتیری او دایشان کمیری هم. بیا فرمانی چه اللہ ﷻ سره دلشکرو څه کمي نشته دی. که هغه غوښتلې نو ټول کفار به ئې هلاک کری وی. که یو فرښته ئی لیرلې وې نو ټول کفار به تباہ ویرباد شوی وو. خو هغه خپل حکمت بالغه سره ایمانداروته د جهاد حکم اوکړو. چه په دی ددوی حجت پورا شی او ددوی دلیل هم مخکښی راشی. د هغه هېڅ یوکار د حکمت او علم نه خالی نه دی. په دی کښی یو مصلحت داهم دی چه هغه لوئی ذات ایمانداروته خپل بهترین نعمتونه ورکړل. دا روایت تیر شوې چه کله صحابہ کرام رضی اللہ عنہم حضرت نبی کریم ﷺ ته مبارکی ورکړه او تپوس ئې اوکړو چه یارسول اللہ ﷺ زمونږ دپارہ څه دی؟ نو اللہ ﷻ آیت مبارک نازل کړو چه مومن سړی او مومناتی بنحی

بہ جنت تہ داخلیری، او ہر خانی نہرو نہ جاری دی او دوی بہ ہغہ خانی تر ابد الابد پوری وی، او بہ دی وجہ ہم چہ اللہ ﷻ ددوی گناہونہ لری کری او ددوی بدی ختمی کری، او دوی تہ سزا نہ ورکوی، بلکہ دوی معاف کری، او دوی اوبخنی، او بہ دوی پردہ و اچوی، او بہ دوی رحم او کری، او دوی قدر او کری، نو ہم دا اصل کامیابی دہ، لکہ اللہ ﷻ فرمانی چہ ﴿فَمَنْ زُحِرَ عَنْ النَّارِ وَأُخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ﴾ الخ یعنی خوک چہ دجہنم نہ لری شواو جنت تہ داخل شو نو ہغہ مراد تہ اور سیدو۔

قوله تعالى: ﴿وَعَذَابُ الْمُتَّقِينَ وَالْمُتَّقِينَ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكِينَ﴾

د صلح حدیبیہ او منافقانوں اثوات شکارہ شو: بیبا یو بلکہ وجہ او غایت بیانیری چہ بہ دی وجہ ہم نفاق او شرک کولو والا سری او بیخی چہ داللہ د احکامو نہ بدظن وی نو رسول اللہ ﷺ او صحابہ کرام رضی اللہ عنہم دبارہ کینی خراب خیال ساتی چہ دوی دی خو مرہ؟ نن نہ وی نو سبا بہ ددوی زور بالکل ختم شی، کہ بہ دی جنگ کینی بیج شو نو بل جنگ کینی بہ دوی تباہ شی نو اللہ ﷻ فرمانی چہ ددی بدنی دائرہ ہم ددوی نہ گیر چاہیرہ دہ، بہ دوی باندی داللہ غضب دی، دوی داللہ رحمت نہ لری دی، ددوی خانی جہنم دی او ہغہ دیر بدترین خانی دی، دوبارہ دخیل قدرت او قوت او دخپلو بندگانود دہمنانو دانتقام اخستل ظاہروی چہ د زمکی او سامانوں تول لبیکرونہ صرف اللہ ﷻ دبارہ دی او اللہ ﷻ عزیز او حکیم دی

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا

بیشکہ لیپلی نی مونہ تہ | گواہی ورکونکی | اوزیری ورکونکی | او خبردارونکی |

بیشکہ جی مونہ تہ گواہی کونکی او زیری ورکونکی (پیغمبر) لیپلی بی

لِيُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَلَعَزَّوهُ

دبارہ ددی جی تاسو ایمان راوی | بہ اللہ باندی | او بہ رسول دہغہ باندی | او تاسو ملگرتیا او کری دہغہ

جی تاسو بہ اللہ ﷻ اوددہ بہ رسول ﷺ باندی ایمان راوی | اوددہ ددین مدد او کری

وَتُؤَيِّرُوهُ وَسُحَّرُوهُ بِكُرِّهِ وَإِنَّ الَّذِينَ

او عزت او کری دہغہ | او تاسو تسبیح اوایی دہغہ | سحر | او مانہام | بیشکہ ہغہ کسان |

اودہغہ عزت او کری | اوسحر مانہام د ہغہ اللہ پاک یی بیان کری | ..... خوک چہ تاسرہ

يَايَعُونَكَ إِنَّهَا يَابِيعُونَ اللَّهَ بِدِ اللَّهِ

جی بیعت (لوٹ) کوی ستاسرہ | بہ اصل کینی ہغوی بیعت کوی داللہ سرہ | لاس داللہ |

بیعت کوی | ہغوی (بہ حقیقت کینی)، داللہ ﷻ سرہ بیعت کوی | داللہ ﷻ لاس

فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ لَكَ فَأَنَّا يَنْتَكُ

دپاسہ دلاس دہغوی دی | پس ہغہ چاچی مات کرو دالوط | پس بیشکہ | ماتوی بہ ہغہ |

ددوی دلاس دپاسہ پروت دی | نوبیا خوک چہ خپل لوط مات کری | نوددہ دبی لوطی

عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ

دا لوط بہ خان خپل | او چاچی پورہ کرو | ہغہ لوط | جی وعدہ کری دہ ہغہ | بہ ہغی باندی |

سزا بہ ہم دہ تہ ملاویری | او چا جی اللہ سرہ کری لوط پورہ کرو | نو اللہ ﷻ بہ

د حضرت نبی کریم ﷺ دگوتو مینځ نه داوبو رودونه روان شو^(۱) دا حدیث مبارک دهغه حدیث مبارک نه مختصر دې چه په کوم کښې دی چه صحابه کرام رضی اللہ عنہم دیر زیات تپي او اوبه نه وي. حضرت نبی کریم ﷺ دخپل ترکش نه یو غشی راوویستلو او هغوی لارل او هغه نې دحدیبیه کوهی کښې واچولو. اوس خواوبو جوش اوکړو او تر دې ټول خړوب شو. حضرت جابر رضی اللہ عنہ ته تپوس اوشوچه تاسو په هغه ورځ څومره وې نو وې فرمائیل چه څوارلس سوه اوکه یو لک هم وې نو اوبه دومره دیرې وې چه ټولو لره کافی وې^(۲) بخاری شریف یو بل حدیث مبارک کښې دی چه پنځلس سوه وو. حضرت جابر رضی اللہ عنہ یو روایت کښې پنځلس سوه هم مروی دی. حضرت امام بیهقی رضی اللہ عنہ فرمائی چه فی الواقعه پنځلس سوه وو^(۳) او دحضرت جابر رضی اللہ عنہ رومبې قول وو. بیا دوی ته څه وهم اوشو او دوی څوارلس سوه اوښل. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ مروی دی چه پنځلس سوه او پنځویشت وو خو ددوی رضی اللہ عنہ مشهور روایت د څوارلسو سوو دې. داکثرو روایانو اود اکثرو سیرت نویسو بزرگانو هم دا قول دې چه څوارلس سوه وو. یو روایت مبارک کښې چه اصحاب شجره څوارلس سوه وو. اوبه هغه ورځ دمهاجرینو اتمه حصه مسلماننه شوه^(۴). سیرت محمدبن اسحاق کښې دی چه دحدیبیه په کال حضرت نبی کریم ﷺ دخپلو اوو سوو صحابه کرام رضی اللہ عنہم سره مدینې منوره ته روان شوی وو. دوی سره د قربانی اویا اویان هم وو. په هرو لسو کسانو باندې یواوې وو. خودحضرت جابر رضی اللہ عنہ روایت دې چه په هغه ورځ ددوی ملگری څوارلس سوه وو. ابن اسحاق داشان وائی او دا دهغه په اوهام کښې شمار دی. بخاری اومسلم کښې چه کوم محفوظ دی هغه دادی چه د څه سوه دپاسه زر وو. اوهغه اوس راروان دی، انشاء الله.

بیعت الرضوان او دهغه سبب ذکر: ددې بیعت سبب سیرت ابن اسحاق کښې دی چه بیا حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ راوغوښتلواو دوی نې مکې ته اولیرل چه قریشو سردارانو ته اووانی چه حضرت نبی کریم ﷺ د جنگه ارادې سره نه دې راغلي بلکه د بیت الله مبارک عمرې دپاره راغلي دي. خو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ اوفرمائیل چه یارسول الله ﷺ څما خیال سره خو ددې کار دپاره تاسو حضرت عثمان رضی اللہ عنہ اولیرنی ځکه چه مکه کښې څما خاندان کښې هیڅوک نشته دې. یعنی د بنو عدی او بنو کعب قبیله نشته دي چه څما حمایت اوکړی. او تاسوته معلوم دی چه ماقریشو سره څومره دښمنی کړی دی. او هغوی څما نه څومره خار کوی. ما خو به هغوی ژوندې هم پرې نه دی. نو حضرت نبی کریم ﷺ دا رائي خوښه کړه او حضرت عثمان ذوالنورین رضی اللہ عنہ نې ابوسفیان او دقریشو سردارانو ته اولیرلو. حضرت عثمان رضی اللہ عنہ وو چه په لاره کښې یا مکه کښې ورته ابان بن سعید بن عاص ملاؤ شو اوهغه دوی رضی اللہ عنہم په خپله سورلی کښلو او په خپل امان کښې نې مکې ته اورسولو. دوی رضی اللہ عنہم د قریشو مشرانو ته ورغلل او ورته نې د حضرت نبی کریم ﷺ پیغام اورسولو. هغوی ورته اووښل که ته دبیت الله شریف طواف کول غواړي نو اوکړه. خودوی جواب ورکړو چه دا ناممکن دی چه څه د هغشتر نبی کریم ﷺ نه مخکښې طواف اوکړم. نو دوی خلغو جناب ذوی النورین ایسار کړو. بل طرفته لشکر اسلام کښې دا خبر خور شو چه حضرت عثمان رضی اللہ عنہ نې شهید کړې دې. دې د غم خبر صحابه کرام رضی اللہ عنہم او پخپله حضرت نبی کریم ﷺ دیر خفه کړل. او حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه مونږ د فیصلې کولو نه بغیر ددې ځانې نه نه واپس کیږو.^(۵) نو حضرت نبی کریم ﷺ صحابه کرام رضی اللہ عنہم

^(۱) صحیح بخاری کتاب الاشارة باب شرب البركة والماء المبارك: ۵۶۳۹، صحیح مسلم: ۱۸۵۶.

^(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الحديبية: ۴۱۵۲.

^(۳) صحیح بخاری حواله سابق: ۴۱۵۳، صحیح مسلم: کتاب الامارة: باب استحباب مبايعة الامام الجيش عند اراة القتال: ۱۸۵۶.

^(۴) صحیح بخاری حواله سابق: ۴۱۵۵، حواله سابق: ۱۸۵۷، دلائل النبوة: ۹۸/۴.

^(۵) سورة ابن هشام: ۲/۴۱/۳.

راویل او د هغوی نه بیعت واخستو. دا بیعت الرضوان دیو ونې لاندې اوشو. بعضې وائی چه دا بیعت په مرگ ا خستی شوې وو چه په جنگ به مړه شو. خو حضرت جابر رضی اللہ عنہ فرمائی چه په مرگ بیعت نه شی اخستی بلکله دا اقرار اخستی شی چه د جنگ نه به نه تینتو. خومره مسلمانان صحابه کرام رضی اللہ عنہم چه په دې میدان کښې وو ټولو په خوشحالی بیعت اوکړو. سوا د جد بن قیس نه چه دا د قبیلہ بنو سلمه یو سړی وو. دوی د خپلې اوبښې پناه پټ شو. بیا حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او صحابه کرام رضی اللہ عنہم ته معلوم شو چه د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د شهادت خبر غلط وو. (۱) دې نه پس قریشو سهیل بن عمرو، حویطب بن عبدالعزی او مکرزین حفص حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته راویلېدل، دا خلق لا هم دلته و چه بعضو مشرکانو او مسلمانانو کښې خبرې تیزی شوې. اوتردې چه سنگ باری او غشی هم په کښې اورولې شو. یو طرفته هغه خلقو حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ایسار کړو لو بل طرفته دا خلق اودریدل. اود رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم منادی آواز اوکړو چه روح القدس علیہ السلام حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته راغلو او ورته نې د بیعت حکم ورکړو. راشی دالله تعالی نوم واخلی او بیعت اوکړی، اوس څه وو چه مسلمانان په منډه منډه راغلل او د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خدمت کښې حاضر شو او په هغه وخت کښې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دیو ونې لاندې ناست وو. ټولو بیعت اوکړو ددې خبرې چه هیڅوک به میدان جنگ نه نه تښتی. په دې مشرکان ویریدل او خومره مسلمانان چه هغوی سره ووهغه ټول نې پرېښودل او دصلح درخواست نې اوکړو. بقیه کښې دې چه بیعت کولو په وخت کښې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل چه انې الله تعالی حضرت عثمان رضی اللہ عنہ روستا درسول کار دپاره تلې دې، نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خپل لاس مبارک په بل لاس کیځودو یعنی دحضرت عثمان رضی اللہ عنہ طرفته نې بیعت اوکړو. نود حضرت عثمان رضی اللہ عنہ دپاره د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم لاس مبارک د هغه دخیل لاس نه زیات بهتر وو. په دې بیعت کښې د ټولو نه سبقت کولو والا حضرت سنان اسدی وو. ټولو نه مخکښې راغلو او حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته نې اوونیل چه یارسول الله صلی اللہ علیہ وسلم تاسو خپل لاس راخوړکړی چه څه بیعت اوکړم. نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورته اوفرمانیل چه په څه خبره بیعت کوې؟ نووې فرمائی چه څه ستاسو په زړه کښې دې په هغې (۲) ددوی دپلارنوم وهب وو. د عمر فاروق رضی اللہ عنہ اسلام مخکښې وو او که ددوی څوې؟ صحیح بخاری کښې حضرت نافع رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه خلق وائی چه د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ څونې حضرت عبدالله رضی اللہ عنہ د خپل پلار نه مخکښې اسلام قبول کړې وو. اصل کښې خبره داسې نه وه، واقعہ څه داسې وه چه دحذیبیه په ورځ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ د خپل څونې یو انصاری پسي واستولو چه لاړ شه اودهغه نه آس راوړه. په هغه وخت کښې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم داصحابه کرام رضی اللہ عنہم نه بیعت اخستو. حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ته ددې علم نه وواو هغه په پټه د جنگ تیارنې کښې مصروف وو. حضرت عبدالله چه کله اوکتل چه بیعت شروع دې نو دې هم د بیعت نه مشرف شو. بیا آس پسي لاړو او آس نې راوستو او حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ته ورکړو او ورته نې اوفرمانیل چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خلقو نه بیعت اخلی. نو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ راغلو او د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په لاس نې بیعت اوکړو. په دې وجه خلق وائی چه د څونې اسلام دپلار نه مخکښې وو. (۳) دبخاری شریف بل روایت کښې دی چه خلقو جدا جدا د ونولاندې آرام کولو. حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ اوکتل چه دهر چا نظر په حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم باندې دې او خلق د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه گمیر چاپیره دی نو حضرت عبدالله رضی اللہ عنہ ته اوفرمانیل چه لاړ شه اوگوره چه څه خبره ده؟ دې چه راغلو وې نو بیعت کیدو نو ده هم بیعت اوکړو او بیا لاړو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ته نې ددې خبر

(۱) سورة ابن هشام: ۲۴۱/۳

(۲) دلائل النبوة للبيهقي: ۱۳۷/۴

(۳) صحيح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الحديبية: ۴۱۸۹.

ورکړو. نو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ هم راغلو او زر نې بیعت اوکړو. (۱) حضرت جابر رضی اللہ عنہ بیان کوی چه کله مونږ بیعت اوکړو نو په هغه وخت کښې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ لاس نیولې وو او د بیول دونې لاندې ناست وو الخ. (۲) حضرت معقل بن یسار رضی اللہ عنہ بیان کوی چه په دې موقع ماډ ونې یو ښاخ د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د سر مبارک نه اوچت کړې وو. مونږ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه په مرګ بیعت اونکړو بلکه په نه ټټنیدو مو اوکړو. (۳) حضرت سلمه بن اوعه فرمائی چه مونږ په مرګ بیعت کړې وو (دوی فرمائی چه یو ځل ما بیعت اوکړو او یو طرفته اودریدم نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم راته اوفرمانیل چه سلمه ته بیعت نه کوې څه؟ ما اوونیل چه یارسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ما خو بیعت اوکړو نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل چه خیر راڅه بیعت اوکړه. نو څه نزدې ورغلم او دوباره مې بیعت اوکړو. (۴) حدیثه هغه کوهې چه کوم مخکښې ذکر اوشو صرف دومره اوبه په کښې وې چه ښځوس چلیې پرې خړوب کیدې. دوی فرمائی چه دوباره بیعت کولو نه پس چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوکتل چه ماسره څه نشته دې نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ما ته یو ډال راکړو او بیا نې دخلغو نه بیعت اخستل شروع کړل. بیا په آخری ځل نې ما طرفته اوکتل او وې فرمانیل چه سلمه ته بیعت نه کوې څه؟ ما اوونیل چه یارسول الله صلی اللہ علیہ وسلم چه په رومې ځل کومو خلقو بیعت کړې وو ما هغوی سره بیعت کړې دې بیا درمیان کښې په دویم ځل هم اوکړو. نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل چه خیر بیا اوکړه. نو دې آخری جماعت سره په دریم ځل بیعت اوکړو. بیا حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ما طرفته مخ کړو او وې فرمانیل چه انې سلمه ما تاته کوم ډال درکړې ووهغه څه شو؟ ما اوونیل چه یارسول الله صلی اللہ علیہ وسلم څما ملاقات حضرت عامر رضی اللہ عنہ سره اوشو ما اوکتل چه هغه سره څه نه وو نو ما هغه ډال هغه ته ورکړو. نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدا شو او وې فرمانیل چه ته ما دهغه سړی په شان نې چه دهغه دالله صلی اللہ علیہ وسلم نه دعا اوکړه چه یاالله ماته څوک داسې اولیبه چه هغه ماته څما خان نه هم خړوب وی.

اخوکار صلح: بیا مکې والو دصلح تحریک کښې هلې ځلې اوکړې اوصلح اوشوه. څه دحضرت طلحه بن عبیدالله رضی اللہ عنہ خادم اووم ما به دهغه او دهغه د آس خدمت کولو. هغه به ما ته خوراک څکاک راکولو او ما خو خپل مال، بچی، دالله صلی اللہ علیہ وسلم لار کښې پریښودی وو او هجرت مې کړې وو. صلح اوشوه او دهغه ځانې خلق دې طرفته اوددې طرفته خلق هغه طرفته تلل راتلل. یو ونې لاندې اوده شوم اودهغې ځانې ته مې ازغی وغیره اخوا کړل. اچانک دمشرکین مکه څلور کسان هغه ځانې ته راغلل او خپلو کښې نې دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم شان مبارک کښې څه گستاخانه خبرې کولې. دا په ما ډیر بد اولگیدل او څه د هغه ځانې نه لارم بل ځانې کښې دونې لاندې ځملاستم. هغه خلقو خپلې وسلې کوزې کړې او ونه کښې ې زړوند کړې او هم هغه ځانې ځملاستل. له وخت پس ما واوریدل چه یو منادی اواز کوی چه انې مجاهدینو روتو! حضرت دهم قتل کړې شوې دې. څه زر پاسیدم او توره مې واخسته او دهغه ونې طرفته ورغلم چه کوم ځانې کښې هغه څلور کسان اوده وو. ورتلو سره مې مخکښې دهغوی وسله واخستله او خپل لاس کښې مې مضبوطه اونیوله او بل لاس سره مې توره اونیوله او ورته مې اوونیل چه په هغه الله قسم چه چا محمد صلی اللہ علیہ وسلم ته عزت ورکړې دې که تاسو کښې چا هم سر پورته کړونو سر به نې پرېکړم. هر کله چه هغوی دا اومنل نو ما ورته اونیل چه پاسی! او څما مخکښې مخکښې ځی، دا

(۱) صحیح بخاری کتاب الفزای باب غزوة الحلیة: ۴۱۸۶.

(۲) صحیح مسلم کتاب الامارة باب استحباب مایعة الامام الجیش ....: ۱۸۵۶.

(۳) صحیح مسلم حواله سابق: ۱۸۵۸.

(۴) صحیح مسلم کتاب الجهاد باب البیعة فی الحرب علی ان ال یفروا: ۲۹۶۰، صحیح مسلم:

(۵) صحیح بخاری کتاب الاحکام باب من بايع مرین: ۷۲۰۸.

خلور وارہ می د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنسی حاضر کرل۔ بل طرفتہ خما ترہ عام ﷺ ہم یو دعبلات مکرز نومی مشرک راوستی وو۔ اوداشان نور ہم اویا مشرکان د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنسی حاضر کری شوی وو۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ دوی طرفتہ اوکتل اووی فرمائیل چہ دوی پریردنی د بدنی شروع ہم دوی کری دہ۔ او بیاددی د تکرار ذمہ دا ہم دوی دی۔ نو پول پرینبودی شو۔ ہم ددی بیان دی آیت مبارک کنسی شوې دې چہ ﴿وَالَّذِي لَكَ آيَاتُهُمْ عَنْهُمْ وَأَيُّكُمْ عَنْهُمْ﴾ الخ (۱) د بیعت کوونکو فضیلت: د حضرت سعید بن مسیب پلار ہم بہ دې موقع حضرت نبی کریم ﷺ سرہ وو۔ د دوی بیان دې چہ راتلونکی کال مونہ کله حج تہ لارو نو زمونہ نہ دہغہ ونہی خانہی ہیر شوې وو مونہ ہغہ معلومہ نہ کری شوہ چہ بہ کوم خانہی کنسی حضرت نبی کریم ﷺ مونہ نہ بیعت اخستی وو۔ اوس کہ تاسو باندی دا راژ شکارہ شی نو تاسو پوہہ شی (۲) یو روایت کنسی حضرت جابر رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چہ نن بہ مخ دزمکی چہ خومرہ ہم دی بہ ہغہ تولو کنسی تاسو بہتر یی۔ دوی فرمائی چہ کہ چری خما سترگی وی نو ماہہ تاسو تہ دہغہ ونہی خانہی خودلی وی (۳) حضرت سفیان رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دہغہ خانہی پہ تعین کولو کنسی دیر اختلاف دې۔ حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ بہ دې بیعت کنسی کومو خلقو بیعت کری وو ہغوی کنسی بہ ہیخوک ہم جہنم تہ نہ خی (۴) بخاری و مسلم او یوروائت کنسی دی چہ کومو خلقو ددی ونہی لاندی خما پہ لاس بیعت کری دې پول بہ جنت تہ داخلیری خو سور اوس والا نہ، مونہ لارو چہ اومو کتل نو یو سری د اوش تلاش کنسی دې۔ مونہ ور تہ اوونیل چہ خہ لار شہ بیعت اوکرہ۔ خو ہغہ اوونیل چہ بیعت نہ زیاتہ فائدہ خو بہ دې کنسی دہ چہ خپل ورک شوې اوش راپیدا کریم۔ (۵) مسند کنسی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ خوک بہ ثنیۃ المرار تہ اوخیژی۔ ددہ تہ بہ لری شی چہ کوم د بنی اسرائیلونہ لری شو۔ نو پولو نہ مخکنی د قبیلہ بنو خزرج یو صحابی پہ دې اوختلو۔ بیا نورخلق ہم اوختل۔ بیا حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ تاسو پول بہ بخنبلی شی خو سور اوش والا نہ۔ مونہ ہغہ تہ ورغلو او ور تہ مو اوونیل چہ ستا دپارہ بہ حضرت نبی کریم ﷺ تہ بخنبہ اوغوارو۔ خو ہغہ جواب کنسی اوونیل چہ پہ اللہ قسم کہ ماتہ خما اوش ملاؤ شی نو خہ بہ دیر خوشحالہ شم بہ نسبت ددی چہ ستاسو صاحب حضرت نبی کریم ﷺ ما دپارہ استغفار اوکری۔ دې سری خپل ورک شوې اوش تلاش کولو (۶) حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا چہ کلد د حضرت نبی کریم ﷺ تہ دا واوریدل چہ ددی بیعت والا بہ دوزخ کنسی نہ وی نو چرتہ بہ وی؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ ہغہ منع کرہ نو مور بی بی دا آیت اولوستو چہ ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ آلُ آدَمَ﴾ کَانَ عَلٰی رِکِّ حَتَّمُ مَغْفِيَةً یعنی تاسو کنسی بہ ہر سری دی کنسی داخلیری حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ ددی نہ پس فرمان دی چہ ﴿لَمْ يَكُنِ الْاِيْنِ اَنْفَوَاتُ الْاَطْلُوِيْنِ فِيْهَا جِنَّةٌ﴾ الخ یعنی بیا بہ مونہ تقوی والو تہ نجات ورکرو۔ اوظالمان پہ بہ دې کنسی التہ و دغوزار کرو (مسلم) (۷) دحاطب رضی اللہ عنہ فضیلت: د حضرت حاطب بن ابولتہعہ رضی اللہ عنہ غلام د حضرت حاطب رضی اللہ عنہ شکایت حضرت نبی کریم ﷺ تہ اوکرو او وی وئیل چہ یارسول اللہ ﷺ حاطب بہ ضرور جہنم تہ خی۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ ور تہ اوفرمائیل چہ تہ دروغژن نہی ہغہ پہ بدر او حدیبیہ کنسی موجود وو۔ ددی بزرگدانو صفت بیانیری

(۱) صحیح مسلم کتاب الجہاد باب غزوۃ ذی لرد وغرہا: ۱۸۰۷۔

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوۃ الحدیبۃ: ۴۱۶۴، صحیح مسلم: ۱۸۵۹۔

(۳) صحیح بخاری حوالہ سابق: ۴۱۵۴، صحیح مسلم: ۱۸۵۶ دلائل النبوة: ۱۹۷/۴۔

(۴) الحد: ۳۵۰/۳، ابوداؤد کتاب السنۃ باب لی الخلفاء: ۴۶۵۳، وسندہ صحیح ترمذی: ۳۸۶۰۔

(۵) ابن ابی حاتم

(۶) صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین باب صفات المنافقین: واحکامہم: ۲۷۸۰۔

(۷) صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابة باب من فضائل حاطب بن ابی بلتعہ واهل بئر: ۲۴۹۵۔

جی دادہ اللہ سرہ بیعت کوی ددوی پہ لاسونو دالہ لاس وی ، ددی بیعت ماتولولاد خیل خان نقصان کوی او ددی پورا کولو والا دی، دده اجر دیر زیات دی۔ لکه فرمانی جہ ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُوكَ عَثَمَ الشَّجَرَةَ﴾ الخ، یعنی اللہ عیسیٰ ایمان والو نہ راضی شو او هغوی دونی لاندی ستاسو نہ بیعت اوکرو۔ ددوی دزونو ارادی اللہ عیسیٰ تہ معلومی شوی۔ بیا مونہ پہ دوی دلجمعی مو نازلہ کرہ او د نزدی فتح مو دوی تہ ورکرہ ۔

سَيَقُولُ لَكَ

| وانی بہ | تاتہ |

کوم باندیچیان جی (پہ دی سفر کنبی) روستو

الْمُخَلَّفُونَ مِنْ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا

روستو پاتی شوی خلق | دباندیچیانوہ اچی مشغولہ کرو مونہ لرہ | مالونہ زمونہ | او بال بچ زمونہ؛ پاتی شوی وواغوی بہ درتہ اووانی جی مونہ زمونہ مال او بال بچ مشغول کرہ | وواغہ جہاد کنبی شریک نشو

فَاَسْتَغْفِرُكَ يَقُولُونَ يَا لَيْسَ تَهُمُ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ

پس تہ بنشنہ اوغوارہ دپارہ زمونہ | وانی دوی | پہ ژبو خیلو سرہ | هغه | جی نشتہ پہ زرونو ددوی کنبی نوزمونہ دپارہ اللہ عیسیٰ نہ معافی اوغوارہ دوی پہ خیلو ژبو باندی هغه خبری کوی جی ددوی پہ زرونو کنبی نشتہ

قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ

ورنہ اوواہ | پس خوک اختیار لری | تاسو لرہ | د فیصلی دالہ | خہ لہ شان | کہ ارادہ اوکری اللہ پہ تاسو تہ اوواہ خوک دی جی دالہ عیسیٰ پہ مقابلہ کنبی خہ وس اولری | کہ هغه تاسوتہ خہ نقصان

ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا

دضر رسولو | یا ارادہ اوکری پہ تاسو | دنفعی رسولو | بلکہ دی اللہ | پہ هغه خہ | رسول غواہی | یا تاسو تہ فائدہ در رسول غواہی | (خوک خہ کولی نشی) نہ بلکہ اللہ عیسیٰ

تَعْمَلُونَ خَيْرًا بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَقْلِبَ الرَّسُولُ

جی کوئی نہی تاسو | خبردار | بلکہ خیال اوکرو تاسو | جی هرگز بہ واپس رانشی | رسول | ستاسو پہ عملونو خبر دی | تاسو خو یقین کرہ وو جی رسول عیسیٰ او (پہ جہاد کنبی شریک ،

وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزَيْنَ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ

اومومنان | کوروالو خیلو تہ | ہیخکله | او بنانیستہ اولگیدلو | دا خیال | پہ زرونو ستاسو کنبی مومنان بہ چری ہم خیلو کورونو تہ واپس رانشی | او دا خبرہ ستاسو پہ زرونو کنبی

وَضَنَنْتُمْ ظَنُّ السَّوْءِ وَلَنْتُمْ قَوْمًا بُورًا وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ

اومکان اوکرو تاسو | گمان دبدی | اوبی تاسو | یو قوم | خراب انجام والا | او هغه چاچی ایمان رانورو بنانستہ بنگارہ شوی وه | او تاسو دیرہ بد گمانی کرہ وه | او تاسو هلاکیدونکی قوم بی | او خوک جی پہ

يَا أَيُّهَا	وَرَسُولُهُ	فَاكْتَاكُتْنَا	لِلْكَافِرِينَ
پہ اللہ باندی او پہ رسول دھغہ باندی پس بیشکہ چی تیار کری دی مونہ دپارہ دکافرانو			
اللہ ﷻ او دھغہ پہ رسول ﷺ باندی ایمان نہ راوری نو مونہ دکافرانو دپارہ ددوخ اور			
سَعِيرًا ۝ وَ لِلّٰهِ	مُلْكُ السَّمٰوٰتِ	وَالْاَرْضِ ۝ يَعْقُرُ	لِمَنْ
دلہو وور او اللہ لہ دہ بادشاہی دآسمانونو او زمکی بنشنہ کوی ہغہ چاتہ			
تیار کری دی او د آسمانونو او زمکی بادشاہی یوازی داللہ ﷻ دہ او چہ حق کنبی چي			
يَسْأَلُ	وَيُعَذِّبُ مَنْ	يَشَاءُ ۝ وَ كَانَ اللّٰهُ	عَظُورًا
چی خوبنہ یی شی او عذابوی ہغہ خوک چی خوبنہ نی شی او دی اللہ بنسینکی			
او غواری نو بنشنہ ورکری او چاتہ چي او غواری نو عذاب ورکری او اللہ ﷻ بنسینکی			
رَحِيْمًا ۝			
مہربانہ			
مہربان دی			

قوله تعالى:- سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ

د منافقانو خیلے او بھائی: چہ کومو اعرابو خلقو د جہاد نہ مخ اړولې وو او حضرت نبی کریم ﷺ سرہ ملگرتیا پرینو دې وه اود مرگ د ویرې دکورونو نہ وتلی وو او دا ئې وئیل چہ کفر زبردست طاقت بہ مونہ لہ تباہ کری او دوی چہ دومرہ لوئی جماعت سرہ جنگ کوی نو دوی بہ تباہ شی. د خپلو بچو نہ بہ جدائی او ہم هلته بہ می شی. هرکله چہ دوی او کتل چہ حضرت نبی کریم ﷺ د خپلو پاکو صحابہ کرامو ﷺ سرہ ښه بہ خوشحالی تشریف راوړی نو خپلو زړونو کښې ئې بھائی جوړولې چہ خپل خان بری کری. بل طرفتہ اللہ ﷻ خپل نبی ﷺ مخکښې نہ خبردار کری وو چہ دا بد باطن والا خلق بہ تاسو تہ رازی او دخپل ضمیر خلاف خبرې کوی. او عذرونہ بہ پیش کوی چہ یارسول اللہ ﷺ مونہ دخپلو بچو او کار نہ نہ وو فارغ. او مونہ خو ستاسو پہ حال کښې تابعدار یو. تاسو دپارہ خو خمونہ خان ہم حاضر دې. دخپلې زیاتې ایماندارنی دپارہ بہ ہم دا اووانی چہ ائې حضرت نبی کریم ﷺ تاسو مونہ لہ استغفار اوکړئ. نو تاسو ورته او فرمانې چہ ستاسو معاملہ اللہ ﷻ تہ حوالہ دہ ہغہ د زړونو د رازونو نہ ښه واقف دې. کہ ہغہ تاسو تہ نقصان رسوی نو خوک دی چہ ہغہ دفع کری. او کہ ہغہ تاسو تہ فائدہ رسول غواری نو خوک دی چہ ہغہ منع کری شی؟ ستاسو د خیلو او بھانونہ او ایماندارنی او نفاق نہ ہغہ لوئی ذات ښہ واقف دې. او ستاسو د یویو عمل نہ ښہ واقف دې. دھغہ نہ ہیخ خیز پتہ نہ دې.

قوله تعالى:- يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِنْ يُّقَلِّبِ الرَّسُوْلُ

اصل کښې ستاسو روستو پاتې کیدل څہ د عذر پہ وجہ نہ وو بلکه د نافرمانی پہ وجہ وو. صفا صفا ستاسو نفاق ددې اصل وجہ وه. ستاسو زړونہ دایمان نہ خالی دی او پہ اللہ ﷻ مو بهروسہ نشته دې. د رسول اللہ ﷺ پہ اطاعت مو یقین نشته دې. پہ دې وجہ ستاسو خانونو پہ تاسو گران دی. تاسو خپله بارہ کښې څہ چہ د حضرت نبی کریم ﷺ او صحابہ کرام ﷺ بارہ کښې مو ہم دا خیال کولو. دا مو وئیل چہ دوی بہ قتل کری شی او دوی بہ تباہ شی (نعوذ باللہ) او پہ دوی کښې بہ یو ہم پاتې نشی چہ

ددوی خبر قدری راوری . دی بدو خیالونو تاسولرہ نامرد کروی وې . تاسو اصل کنبی بریاد شوی خلق یئ ونیلې شری دی چه ﴿بورا﴾ لغت عمان دی . چه کوم سرې خپل عمل نه خالص نه کوی او خپله عقیده مضبوطه نه ساتی نو هغوی ته به الله ﷻ د دوزخ اور کنبی عذاب ورکوی . اگر چه دوی په دنیا کنبی دخپل باطن خلاف کوی .

بیا الله ﷻ دخپل شهنشاهیت او دخپلو اختیارانو بیان کوی چه مالک اومتصرف هم هغه ذات دی ، هغه به بخشش او عذاب قادر دی . خو غفور ورحیم هم دی . چه څوک هم هغه طرفته ټیټ شی نو الله ﷻ طرفته مائل شی . او چه څوک هم دهغه دروازه اوټکوی نو هغه دپاره خپله دروازه بیرته کوی که هغه هر څومره گناهنگار وی . او که دوی توبه اوباسی نو الله ﷻ هغه قبلوی . اودده گناهونه بخښی بلکه دهره د مهربانی او رحم معامله کوی .

سَيَقُولُ	الْمُخَلَّفُونَ	إِذَا	أُنْطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مَغَائِرِ
اووانی به	روستو پاتې کیدونکی خلق	کله چی	روان شی تاسو غنیمتونته
ازرده چی (دجهد نه) ، روستو پاتې کیدونکی خلق به اووانی په هغه وخت کنبی کله چی			
لِتَأْخُذُوهَا	دُرُوزًا	نَتَّيْعَةً	يُرِيدُونَ
دپاره ددی چی تاسو واخلي هغه	چی پریردی مونږه	چی مونږ پیروی اوکړو ستاسو	غواړی دوی
تاسو په غنیمتونو اخستو پسې روان شی چی مونږ هم پریردی چی درپسی شو دوی غواړی			
أَنْ يَّيْلُوا	كَلِمَ اللَّهِ	قُلْ	لَنْ نَّبْعُوثَا
چی بدل کړی دوی	فرمان دالله	ورته اووايه	هر گز به تاسو پیروی اونه کړی زمونږ
چی دالله ﷻ حکم بدل کړی ته اووايه چی تاسو هیچرې مونږ سره تلي نه شی			
كَذٰلِكَ قَالَ اللّٰهُ	مِنْ قَبْلُ	فَسَيَقُولُونَ	بَلْ نَحْمَدُ وَنُبْنِیْ
هم داسې فرمانیلې ووالله	مخکښی ددی نه	پس اوبه وانی دوی	بلکه تاسو حسد کوی زمونږ سره
الله تعالی د وړاندې نه دغه شان دا حکم کړې دی دوی به اووانی چی تاسو مونږ سره حسد کوئ			
بَلْ كَانُوا	لَا يَفْقَهُونَ	إِلَّا قَلِيلًا	
بلکه دی دوی	چی نه پوهیږی	مگر ډیر کم	

نه خبره داده چی دوی ډیر کم پوهیږی

قوله تعالى: سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ

دخبر غنیمت حدیبیه والو دپاره . دالله ﷻ ارشاد دی چه کومو باندیچیانو خلقو حدیبیه کنبی دالله در سول ﷺ اودصحابه کرام ﷺ ملگرتیا او نه کړه نودوی چه کله دخبر په موقع دغنیمت مال اخستلو دپاره خلق په تگ اووینی نو دوی به خواهش کوی چه مونږ هم خان سره بوزنی . دمصیبت کتلو سره روستو شو او د راحت کتلو سره شاملیدل غواړی . نو په دې وجه الله ﷻ حکم کوی چه دوی بالکل ځان سره مه بوځی . هرکله چه دوی د جنگ نه روستو شو نو دغنیمت مال کنبی ددوی څه حصه ؟ الله ﷻ د خیر د غنیمت وعده حدیبیه والو سره کړې ده اوهغه خلقو سره نه چه کوم په مشکل وخت کنبی روستو شی او دآرام وخت کنبی رامخکښی شی . دوی غواړی چه دالله ﷻ کلام بدل کړو . یعنی الله ﷻ خوصرف حدیبیه والو سره وعده کړې ده او دوی غواړی چه د خپلې غیرحاضرنی باوجود دالله ﷻ دی

وعدہ کنبی شامل شی دا وعدہ ہم بدلہ ثابت شی۔ ابن زید وائی چہ ددی نہ مراد دالله ﷺ حکم دی ﴿فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَأْذِنُوكَ لِلْغُرُوحِ فَقُلْ أُنْزِلُوا إِلَيَّ آيَاتِهِمْ﴾ یعنی انہی نبی ﷺ! کہ تاسو اللہ ﷻ دوی کنبی یو ذلی طرفتہ بوخی اوھغوی تاسونہ د جہادوتلو اجازت اوغاری نو تاسو دوی تہ اووانہی چہ مونہ سرہ بالکل مہ خئی او ما سرہ وتلو کنبی د یو دبمن سرہ مقابلہ کرلودپارہ مہ اوخی۔ خُکھ چہ تاسو پہ رومبی خل وتلو کنبی مونہ نہ روستو پاتی کیدو باندی خوشحالہ وی۔ نو اوس تاسو ہمیشہ ناستو سرہ ناست اوسی۔

خودی قول کنبی نظر دی خُکھ چہ دادسورۃ برأت آیت مبارک دی چہ د غزوہ تبوک بارہ کنبی نازل شوی دی۔ او غزوہ تبوک د حدیبیہ نہ پس شوی وہ۔ د ابن جریج رضی اللہ عنہ قول دی چہ ددی نہ مراد ددی کافرو د مسلمانانو خان سرہ جہاد کنبی شریکول نہ منع دہ۔ فرمائی چہ دوی تہ ددوی دخواھشونو جواب ورکری کہ تاسو سرہ تلل غواری نو دی نہ مخکبھی اللہ ﷻ وعدہ حدیبیہ والو سرہ کرپ دہ۔ پہ دی وجہ تاسو مونہ سرہ نہ شی تلی۔ اوس بہ دوی پیغور ورکوی چہ بنہ دہ مونہ تہ معلوم شو چہ تاسو مونہ نہ یوزنی چہ ہسپ نہ مونہ تہ ہم دغنیمت مال ملاؤ شی۔ اللہ ﷻ فرمائی چہ اصل دا ددوی ناپوھی دہ۔ او پہ دی یو باندی خہ موقوف دا ٲول سراسر ناپوھہ دی۔

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ

| اوواہ دی روستو پاتی کیدونکوہ |

(تہ روستو پاتی کیدونکوہ)

مِنَ الْأَعْرَابِ سَتَدْعُونَ إِلَى قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ

دبانو پسیانو نہ | چی زر دی راواہ بللی شی تاسو | یوقوم تہ | چی خاوندان | دجنگ سخت دی بانو پسیانو تہ اوواہ | چی دیر زر بہ تاسو یو جنگیالی خلقو سرہ مقابلی کولو نہ راو بللی شی |

شَدِيدٍ تَقَاتِلُونَهُمْ أُولَئِیْمُونَ ۖ فَإِنْ تُطِيعُوا

چی جنگ بہ کوئی تاسو دھغوی سرہ | یا بہ اسلام قبولی ھغوی | پس کہ تاسو حکم اومنو دجہاد نو یا بہ ورسرہ جنگونہ کوئی | او یا بہ ھغوی مسلمانان شی | ..... بیباکہ تاسو حکم اومنی

يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا ۖ وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ

نو درہہ کرپ تاسو تہ اللہ | اجر بنہ | او کہ مخ واروؤ تاسو | لکہ خنگہ چی | مخ ارولی وؤ تاسو نو اللہ ﷻ بہ تاسو تہ بنہ اجر درکری | او کہ تاسو مخ وارولو | ..... لکہ خنگہ چی مو

مِنْ قَبْلُ ۖ يَعَذِّبُكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۖ لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى

مخکبھی ددی نہ | نو عذاب بہ درکری تاسو لہ | عذاب دردناک | نشتہ | بہ روند باندی وړاندی مخ ارولی وو | نو اللہ ﷻ بہ تاسو تہ دردناک عذاب درکری | نہ پہ روند باندی خہ گناہ شتہ

حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ

خہ گناہ | اونہ پہ گود باندی | خہ گناہ | اونہ پہ مریض باندی | خہ گناہ | ..... اونہ پہ بیمار خہ گناہ شتہ |

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ	وَرَسُولَهُ	يُدْخِلْهُ	جَنَّتْ
او هغه څوک چې حکمونه مني د الله او در رسول دهغه نو داخلوی به هغه داسې جنتونو ته			
او څوک چې د الله ﷻ او دهغه د رسول ﷺ تابعداري او کړي نو هغه به نې داسې باغونو ته داخل کړي			
تَجَرِي	مِنْ تَحْتِهَا	الْأَنْهَارُ	وَمَنْ
چې بهیږي به لاند دهغې نه نهرونه او څوک چې مخ واړوي نو عذابوی به هغه			
چې دهغې لاندې به نهرونه بهیږي او څوک چې ترې مخ واړوي نو هغه ته به دردناک			
عَذَابًا أَلِيمًا			
په عذاب دردناک سره			
عذاب ورکړي			

قوله تعالى: - اُولٰٓئِكَ يَأْتِيهِمْ مَّقَاتِلُهُمْ اَوْ تُسْلَمُونَ

سخت جنګ کولو والا کوم یو قوم دې: - هغه سخت جنګ کولو والا کوم یو قوم دې چه تاسو به هغوی د جنګ کولو دپاره بللې شئ؟ په دې کښې ډیر اقوال دی. یو داچه ددې نه مراد قبیلہ هوازن ده. دویم دا چه ددې نه مراد قبیلہ ثقیف دی. دریم دا چه دې نه مراد قبیلہ بنو حنیفه دی، څلورم دا چه ددې نه مراد اهل فارس دی. پنځم دا چه دې نه مراد رومیان دی. شپږم دا چه دې نه مراد بت پرست دی. بعضې وائی چه ددې نه مراد څه یو خاص قوم یا قبیلہ نه ده بلکه مطلق جنګ کولو والا قوم مراد دې چه تر اوسه پورې مقابلې ته نه دي راغلې. حضرت ابوهریر رضی اللہ عنہ فرمائی چه ددې نه مراد کرد خلق دی. یومرفوع حدیث مبارک کښې دی چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه تر هغه به قیامت قائم نه شی تر کومې چه تاسو یو داسې قوم سره جنګ ا ونه کړئ چه دهغوی سترګې وړې وړې وی. او پوزه به نې چیته وی. ددوی مخونه به لکه د ډهالونو وی (۱) حضرت سفیان رضی اللہ عنہ فرمائی چه ددې نه مراد ترک دې یو حدیث مبارک کښې چه تاسو به یو قوم سره جهاد کونئ چه دهغوی پېزار به د وېشتو په شان وی (۲) حضرت ابوهریر رضی اللہ عنہ فرمائی چه ددې نه مراد کرد دی. بیا فرمائی چه دوی سره جهاد کول تاسو باندې مشروع کړې شوی دی. او دا حکم به باقی وی. الله ﷻ به ددوی په خلاص ستاسو مدد کوی او یا دا چه دوی به پخپله اسلام قبول کړي. بیا ارشاد فرمائی که تاسو اومنی او جهاد دپاره لارښی او حکم اومنی نو تاسو به ډیرې نیکۍ ملاویري. اوتاسو هم هغه اوکړل چه کوم تاسو دحدیبیه په موقع کړی وو یعنی بزدلۍ سره ناست وې او جهاد کښې مو شرکت اونه کړو او د احکامو نه مو مخ واړولو نو تاسو لره به المناک عذاب وی.

قوله تعالى: - لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ

دجهاد دپربښودو چه کوم صحیح عذر دې د هغې بیان کيږي. نودوه عذرونه نې بیان فرمائیلی دی چه لازمی دی. یعنی روندوالی، گوډوالی: او یو عذر نې هغه بیان اوفرمائیلو چه کوم عارضی دې. لکه بیماری چه څو ورځې وی او بیا ختمه شی. نودوی هم دخپلې بیماری په زمانه کښې معذور دی. خود

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد: باب قتال الذین یتعلون الشعر: ۲۹۲۹، صحیح مسلم: ۲۹۱۲، ابوداود: ۴۳، ترمذی: ۲۲۱۵، ابن ماجه: ۴۰۹۶، الحد: ۲۳۹/۲ ابن حبان: ۶۷۴۴.

(۲) صحیح مسلم کتاب الفتن، باب لا تقوم الساعة حتی یمر....: ۲۹۱۲،

رغیدو نہ پس دوی معذور نہ دی۔ بیا دجہاد ترغیب ورکری چہ داللہ درسول فرمانبردار جنتی دی او چہ خوگ دجہاد نہ مخ واروی او سراسر دنیا طرفتہ شی، معاش پسې شی نو دده سزا دنیا کنبې ذلت او آخرت کنبې تکلیف دی۔

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ		
بیشکه راضی شو الله دموندانو ته کله چې هغوی لوږ کولو ستا سره		
بیشکه الله ﷻ دموندانو ته رضا شو کله چې هغوی ستا په لاس		
تَحْتَ الشَّجَرَةِ	فَعَلِمَ مَا	فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ
لاند دوني نه	پس خبرو الله دهغې نه چې په زړونو دهغوی کنبی وؤ پس نازلې نې کړو	
دونې لاندې بیعت کولو او الله ﷻ ته دهغوی د زړونو خبرې بشه معلومی دی نو الله ﷻ		
السَّكِينَةَ	عَلَيْهِمْ وَأَنْأَلَهُمْ	فَتْحًا قَرِيبًا وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً
اطمینان	په هغوی باندې او ورني کړه هغوی ته فتحه	نزدې او غنیمتونه ډیر
ورته اطمینان نصیب کړو او هغوی ته نې یو نه نزدې گټه ورکړه ..... او (ورسره) ډیر غنیمتونه		
يَأْخُذُونَهَا	وَكَانَ اللَّهُ	عَزِيزًا حَكِيمًا
چې وایه خلی دوی هغه او دې الله	غالب حکمت والا	
چې داخلي نې اخلی او الله ﷻ غالب دې صاحب د حکمت دې		

قوله تعالى: تَحْتَ الشَّجَرَةِ

حدیبیه کنبې د کیکو مبارکه ونه او بیعت رضوان: مخکښې بیان شوی دی چہ دا بیعت کونکو شمیر کنبې خوارلس سوه وو. اودا ونه دبول وه چہ په حدیبیه میدان کنبې وه. حضرت عبدالرحمان رضی الله عنه چہ کله حج ته لاړو نو وې کتل چہ څه خلق یو خانې کنبې مونځ اداکوی. نو تپوس نې اوکړ وچه څه کوئی؟ نو جواب کنبې ورته اوونیلې شوچہ دا هغه ونه ده چہ کوم خانې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم بیعت الرضوان اخستې وو. حضرت عبدالرحمان واپس راغلو او دا ټوله قصه نې حضرت سعید بن مسیب رضی الله عنه ته بیان کړه. نو دوی اوفرمائیل چہ څما پلار هم په هغه بیعت کنبې شامل وو خو هغه فرمائی چہ مونږ په دویم کال هلته لاړو خو مونږ ټولو ته هغه ونه معلوم نه وه چہ چرته ده. حضرت سعید بن مسیب رضی الله عنه اوفرمائیل چہ تعجب دې چہ اصحاب رسول چہ په خپله بیعت کونکي وو هغوی ته دا خانې معلوم نشو او تاسو ته معلوم شو تاسو ولې د اصحاب رسول نه هم زیات پوهه یی څه؟ بیا فرمائی چہ ددوی د زړه نیت صداقت او وفا الله ﷻ ته معلوم شوه. نو ددوی زړونو کنبې مو اطمینان واچولو او د نزدې فتح نې انعام کنبې اورسیدله. دا فتح هغه صلح ده چہ کومه په حدیبیه کنبې شوې وه. او دې سره عام خیر حاصل شو. او دې ته نزدې خیر فتح شوه او بیا لږ وخت پس مکه فتح شوه. او بیا نورې قلعي او علاقې فتح کیدې او بیا ورته هغه عزت او نصرت او وقار حاصل شو چہ دنیا ورته گوته په خوله پاتې شوه. په دې وجه نې اوفرمائیل چہ ډیر غنیمتونه به ورکړو. رینیتونی حکمت والا او کامل حکمت والا صرف الله ﷻ دې. ابن ابی حاتم کنبې دی چہ مونږ د حدیبیه په میدان کنبې د غرمې په وخت کنبې آرام کولو چہ په دې کنبې د حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم منادی آواز اوکړو چہ انې خلقو راشی: بیعت اوکړی روح القدس راغلي دي. مونږ په منډه منډه حاضر شو. حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم په هغه وخت کنبې د ببول

وہی لاندی ناست وو او مونہ ترے بیعت او کرو۔ اوددی ذکر آیت ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ﴾ کہنبی دی۔ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ طرفہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم یو لاس دبل لاس دپاسہ کیخودو او پخپلہ نہی بیعت او کرو۔ رضی اللہ عنہ مونہ اوونیل چہ عثمان رضی اللہ عنہ دیر خوش نصیب دی چہ مونہ دلہ ناست یو اوہغہ ہلتہ دبیت اللہ شریف طواف کوی۔ دی آوریو سرہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل چہ دا بالکل ممکن نہ دی چہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ خما نہ مخکنی طواف او کری۔ اگر چہ دیرو کلونو پوری ایساری

وَعَدَّ كُرْهُهُ

| وعدہ اوکرہ ستاسو سرہ اللہ

| اللہ ﷻ تاسو سرہ (دنورو)

مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُوهَا فَعَجَلَ لَكُمْ هَذِهِ وَقَفَّ

دغیمتونو دیرو | چی رابہ خلی تاسو ہغہ | پس زر نی درکرہ | تاسو لره | دا فتحہ | او منع نی کرل دیرو غنیمتونو وعدہ کری دہ | چی تاسو بہ نی اخلی انور دھغی نہ دایو (گتہ) نی لاس پہ لاس درکرہ | او تاسو نہ

أَيِّدِي النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ

لاسو نہ دخلقو | ستاسو نہ | او چی شی | یوہ نینہ | دپارہ دمومنانو | او چی او بنائی تاسو نہ نی دخلقو (کافرانو) لاسو نہ منع کرل | او دا د دی دپارہ چی دمومنانو دپارہ یوہ نمونہ شی | او چی تاسو

صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ۝ وَآخِرَى لَكُمْ تَقْدِرُونَ عَلَيْهَا

لارہ نیغہ | او نور غنیمتونہ | چی قادر شوی نہ بی تاسو | پہ ہغی باندی | پہ نیغہ لارہ روان کری | ..... او یوہ بلہ (گتہ) ہم (نزدی) دہ | چی لاتاسو پری قابو نہ دی موندلی

قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا ۝ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ۝ وَكَوَفَّلَكُمْ

احاطہ کری دہ اللہ | پہ ہغی | او دی اللہ | پہ ہر خیز باندی | قادر | او کہہ جنگ کری وی ستاسو سرہ خوا اللہ تعالیٰ پہ خپلہ احاطہ کہنبی اخستی دہ | او اللہ ﷻ پہ ہر خیز قادر دی | او کہہ دوی (کافرانو) تاسو

الَّذِينَ كَفَرُوا ۝ لَوْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ۝ الْأَذْبَارُ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ

ہغہ کسانو | چی کفر نی کری دی | نو خامخا بہ نی ہر خولی وی | شاگانہی | بیا پہ نہی نہ موندلی سرہ جنگ کری وی | نو پہ شا بہ تبستیدلی وو | ..... بیا پہ نہی نہ خوک

وَلِيًّا ۝ وَلَا نَصِيرًا ۝ سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ ۝

خوک دوست | او نہ مددگار | دا طریقہ داللہ دہ | ہغہ | چی تیرہ شوی دہ | مخکنی ددی نہ دوست موندلی وو | او نہ خوک مددگار | ہم دا د اللہ ﷻ قانون دی | چہ د ورناندی جاری راروان دی

وَكُنْ تَحَدَّ ۝ لِسُنَّةِ اللَّهِ ۝ تَبْدِيلًا ۝ وَهُوَ الَّذِي كَفَّ

او ہر گز بہ نہ اونہ وینہی | طریقہی داللہ لره | خہ تبدیلی | او ہغہ ہغہ ذات دی | چی منع نی کرل او تہ بہ داللہ ﷻ پہ قانون کہنبی ہیخ بدلون بیانہ مومی | ..... او اللہ ﷻ ہغہ ذات دی چی

چہ بدر پہ رخ ویر کافران چہ ہر خہ ورسرہ وو خوبیاہم د مسلمانانو مقابلہ کنبی شکست خوردہ شو۔ بیا اللہ ﷻ فرمائی چہ خما دا احسان ہم مہ ہیروئی چہ ما تاسو دشمرکانو لاسونو کنبی ورنکرنی او تاسو مہی ہم مسجد حرام سرہ د جنگ کولونہ منع کرنی۔ او تاسو کنبی اودوی کنبی مہی صلح اوکرہ چہ سراسر ستاسو حق کنبی بہتر وہ۔ کہ ددنیا اعتبار سرہ وی او کہ د آخرت اعتبار سرہ وی۔ ہفہ حدیث بہ یاد وی چہ ددی سورہ پہ تفسیر کنبی پہ روایت د حضرت سلمہ بن اکوع رضی اللہ عنہ تیر شوئی دے۔ چہ کلہ صحابہ کرام رضی اللہ عنہم کافران نرلی د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنبی حاضر کرل نو حضرت نبی کریم ﷺ افرمائیل چہ دوی پریردنی ہم ددوی طرفنہ شروع شوئی دہ۔ او ہم ددوی طرفنہ دے دوبارہ شروع وی۔ نو ہم پہ دے بابت کنبی دا آیت مبارک نازل شو۔ مسند احمد کنبی د چہ اتیا (۸۰) کافران ولسی سرہ د جبل تنعیم طرفنہ راغلل خو حضرت نبی کریم ﷺ غافل نہ وو او حضرت نبی کریم ﷺ زر خلق خبر کرل او ہفہ تول نہی گرفتار کرل۔ او حضرت نبی کریم ﷺ تہ نہی پیش کرل۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ د مہربانی پہ طور دھغوی خطاء معاف کرہ او تول نہی آزاد کرل (۱) ہم ددی بیان پہ دے آیت مبارک کنبی کیوی۔ د احادیث مبارک نسانی، ابوداؤد، ترمذی او مسلم کنبی دے۔ حضرت عبداللہ بن مغفل رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دکومی ونی ذکر قرآنیک کنبی دے اودھغی لاندی حضرت نبی کریم ﷺ ناست وو مونہ ہم ہغوی نہ گیرچاپیرہ ناست وو۔ دھغہ ونی بناخونہ د حضرت نبی کریم ﷺ شا مبارکے سرہ لگیدلی وو۔ حضرت علی رضی اللہ عنہ و سہیل ابن عمرو د حضرت نبی کریم ﷺ مخاطم وو۔ حضرت نبی کریم ﷺ حضرت علی رضی اللہ عنہ تہ افرمائیل چہ بسم اللہ الرحمن الرحیم اولیکہ۔ نو پہ دے سہیل بن عمرو د حضرت علی رضی اللہ عنہ لاس مبارک اونیلو او وے ونیل چہ مونہ رحمان او رحیم نہ منو۔ دا صلح نامہ دے خمونی ددستور مطابق اولیکلی شی۔ نو دوی افرمائیل چہ ﴿ہامک اللہ﴾ اولیکہ۔ بیا نہی اولیکل چہ دا ہفہ دی چہ دے دالہ ﷺ رسول ﷺ اہل مکہ سرہ صلح اوکرہ۔ نو پہ دے سہیل بن عمرو د حضرت علی رضی اللہ عنہ لاس اونیلو او وے ونیل کہ تہ دالہ ﷺ رسول ﷺ نہی نو بیا خو مونہ دیر زیات ظلم کھی دے۔ یہ دے صلح نامہ کنبی ہفہ اولیکتی چہ کوم مونہ کنبی مشہور دی۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ افرمائیل چہ اولیکہ دا ہفہ دی چہ د محمد بن عبداللہ رضی اللہ عنہ اہل مکہ سرہ اوکرہ۔ پہ دے کنبی دیرش خوانان کفار تہلی شوی راوستی شو۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ دھغوی حق کنبی بددعا اوکرہ نوالہ ﷺ ہغوی راندہ کرل۔ مونہ پاسیدو اوہغوی مو پیش کرل۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ ہغوی تہ اوونیل چہ چاتاسو تہ امان درکھی دے؟ یا تاسو د چاہہ ذمہ دارنی راغلی بی؟ ہغوی انکار اوکرہ۔ خو ددی باوجود حضرت نبی کریم ﷺ ہغوی معاف کرل اوہغوی نہی پرینودل۔ نو دے باندی دا آیت مبارک نازل شو چہ ﴿والذی﴾ (۱) نسانی۔ ابن جریر کنبی دی چہ کلہ حضرت نبی کریم ﷺ دقریبانی خناور خان سرہ واخستل او ذوالحلیفہ تہ اورسیدل نو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ورتہ افرمائیل چہ یارسو اللہ! تاسو دیو داسی قوم کلی تہ ورخی چہ ہغوی جنگ تہ تیار دی او تاسو سرہ وسلہ وغیرہ ہم نشستہ دے۔ حضرت نبی کریم ﷺ کسان اولیرل او وسلہ نہی راوغوینتلہ۔ ہرکلہ چہ حضرت نبی کریم ﷺ مکہ تہ نزدی شو نو مشرکانو دوی ایسار کرل چہ تاسو بہ مکہ تہ نہ خئی۔ حضرت نبی کریم ﷺ سفر جاری اوستالو او منی تہ اورسیدل د حضرت نبی کریم ﷺ جاسوسانو خبرورکر وچہ عکرمہ بن ابوجہل پنخہ سوہ لشکر سرہ تاسو باندی حملہ کولووالا دی۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ خالد بن ولید رضی اللہ عنہ افرمائیل چہ انہی خالد ستا د ترہ خونہ لبتکر اروان وی۔ نو حضرت خالد رضی اللہ عنہ افرمائیل چہ خہ اوشو؟ خہ دالہ ﷺ توره یم او دھغہ درسول (ہم ددی ورخی نہ ددوی لقب سیف اللہ ش) تاسو چہ ما جرتہ لیپنی او دچا مقابلہ دیارہ مہی لیپنی نو

(۱) باب قول اللہ تعالیٰ (وہو الذی کف البلیغ عنکم) ۱۸۰۸، ابوداؤد: ۲۶۸۸، ترمذی: ۳۲۶۶، السنن الکبریٰ: ۹۶۶۷۔
(۲) السنن الکبریٰ للنسائی: ۱۱۵۱۱، الحد: ۸۶/۲، وسندہ حسن حاکم: ۴۶۰/۲، بیہقی: ۳۱۹/۶۔

ختم به. نو د دوی عکر مه مقابله دپاره روان کړې شو او یو غر سره ددوی مینځ کېښي مقابله اوشوه. حضرت خالد داسې سخته مقابله اوکړه چه عکر مه ټنګیک نشو او حضرت خالد رضی الله عنه هغه تر مکې کوڅو پورې اورسولو. عکر مه دوباره مقابلې ته راغلو خو دې ځل ښې هم شکست اوڅوړلو او دمکې کوڅو پورې اوټښتیدو. بیا په دریم ځل راغلو خو دې ځل هم ناکام شو. هم ددې بیان دې آیت **﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ﴾** کېښي دې. **﴿نَوَاللهُ عَزَّ وَجَلَّ﴾** حضرت نبی کریم ﷺ د ظفر مندني باوجود کفار هم بچ کړل هسې نه کوم مسلمانان مکه کېښي دې او ضعیف او کمزوري دې چه هغوئ ته تکلیف اونه رسی ( ). خو په دې روایت کېښي ډیر زیات نظر دې. دا ممکن نه دی چه دا د حدیبیه واقع وې. ځکه چه په هغه وخت کېښي خالد بن ولید رضی الله عنه نه وو مسلمان شوې. بلکه د طلایه په ورځ د مشرکانو سردار وو. لکه څنگه چه صحیح حدیث مبارک کېښي موجود دی. اوداهم نشي کیدې چه دا واقعه د عمره القضاء وې ځکه چه حدیبیه دشرطونو مطابق خو دا امر وو چه راتلونکي کال به حضرت نبی کریم ﷺ عمرې ادا کولو دپاره راځي. او درې ورځې به مکه مکر مه کېښي تیروي. نو ددې قرارداد مطابق کله چه حضرت نبی کریم ﷺ تشریف راوړو نو کافرو دې منع نه کړو او نه ښې دوی سره جنگ اوکړو. اودا هم نشي کیدې چه دا واقعه د فتح مکه وې ځکه چه د فتح مکه په کال حضرت نبی کریم ﷺ خان سره دقرباني څاروی نه وو بوتلي. هغه وخت کېښي خو حضرت نبی کریم ﷺ دجنگ دپاره او جهاد دپاره تللي وو. نو په دې روایت کېښي ډیر خلل دي. او په دې کېښي ضرور قیاحت شويدي. په دې ښه پوهیدل پکار دی. والله اعلم. د حضرت ابن عباس رضی الله عنه مولي حضرت عکر مه رضی الله عنه فرماني چه فریښو خپل څلوېښت کسان اولیرل چه د حضرت نبی کریم ﷺ لښکر نه گیر چا پیره گړزي او ورته څه نقصان اورسوي. یا خو گرفتار کړي اوهغه راوولي. خو دې طرفته دا ټول په ټوله اوښولي شو. خو بیا حضرت نبی کریم ﷺ دوی معاف کړل او ټول ښې پرېښودل. هغوئ د حضرت نبی کریم ﷺ په لښکر باندې څه کانړي هم ویشتي وو او څه غشي ښې هم ویشتي وو (۲) ادهم مروی دی چه یو صحابی چه هغه ابن زینم وئیلې کیدو دحدیبیه په یو غونډۍ باندې ختلي وو او مشرکانو په دې غشي ورولي وو او دوی ښې شهید کړي وو. حضرت نبی کریم ﷺ دوی پسې کسان اولیرل او دوی ښې گرفتار کړل او دوی شمیر کېښي دولس سواره وو. حضرت نبی کریم ﷺ دوی نه تپوس اوکړو چه تاسو سره څما د طرفنه څه امان شته دي؟ هغوئ اووئیل چه نه. حضرت نبی کریم ﷺ تپوس اوکړو چه څه وعده شته دي؟ هغوئ اووئیل چه نه. خو بیا هم حضرت نبی کریم ﷺ هغوئ ټول پرېښودل او دې باره کېښي آیت **﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ﴾** نازل شو.

هُمُ الَّذِينَ	كَفَرُوا	وَصَدُّوكُمْ	عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
دوی هغه کسان دي چي کفر ښې اوکړو او منع ښې کړي تاسو دمسجد حرام نه			
دا هغه خلق دي چي کفر ښې کړي دي او تاسو ښې د مسجد حرام نه منع کړي ښې			
وَالْهَدْيِ	مَعْلُوقًا	أَنْ يَبْلُغَ	فَحِلَّةً
او دقرباني اوښان منع کړي شوي ددې نه چي اورسي ځاني دقرباني نه او که چري نه وي سړي			
او دقرباني څاروي ښې خپل ځاني ته درسيده نه منع کړي دي او که چري دا ويره نه وي چي ډير			

(۱) الطبری: ۲۳۹/۲۲.

(۲) الطبری: ۲۳۷/۲۲.

مُؤْمِنُونَ وَنَسَاءٌ	مُؤْمِنَاتٌ	لَمْ يَعْلَمُوهُمْ	أَنْ تَقْضُوهُمْ
مومنان او بنحی مومنانی چی نه پیژندل تاسو هغوی چی تاسو به او چقوی هغوی			
مومنان سری او دیرې مومنانې بنحی به تاسو د پنبو لاندې چخنې کړې دکوم په وجه چی به تاسو ته			
فَتَصِيبُكُمْ	مِنْهُمْ	مَعْرَةً	يُغَيِّرُ عِلْمًا
بیا به رسی تاسو ته دوجې دهغوی نه ضرر او غم په نابو هی سره دپاره ددې چی داخل کړی الله			
ته خفنگان اورسیدو نو تاسو ته به ئې اوس فتح درکړي وي ..... الله ﷻ چی دچا			
فِي رَحْمَتِهِ	مَنْ لَّيْسَ أَهْلًا	لَوْ تَزَيَّلُوا	لَعَذَّبْنَا
په رحمت خپل کښی هغه څوک چی غواړي هغه که جدا شوی وي مومنان نو خامخا به سزا ورکړي وي مونږ،			
په حق کښې او غواړی نو خپل رحمت کښې ئې داخلوی ..... که دغه کمزوری مسلمانان یواځه ته			
الَّذِينَ كَفَرُوا	مِنْهُمْ	عَذَابًا أَلِيمًا	إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ
هغه کسانوله چی کفر ئې کړې وؤ دهغوی نه سزا دردناکه کله چی او څرڅو هغه کسانو			
شوی وي ..... نو مونږ به کافرانو ته دردناک عذاب ورکړي وي ..... څه وخت چی			
كَفَرُوا	فِي قُلُوبِهِمُ	الْحَمِيَّةَ	حِمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ
چی کفر ئې کړې وؤ په زړونو خپلو کښی تنگ (یعنی) تنگ جاهلیت پس نازل کړو الله			
کافرانو په خپلو زړونو کښې جاهلیت د زمانې په شان د ضد پخه اراده او کړه نو الله ﷻ خپل رسول			
سَلِّطَتْهُ	عَلَى رَسُولِهِ	وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ	وَأَلْزَمَهُمْ
اطمینان خپل په رسول خپل باندې او په مومنانو باندې او پابندئې اوساتل هغوی			
او مومنانو ته د تحمل او برداشت توفیق ورکړو او دوی ئې د پرهیزگاری			
كَلِمَةَ التَّقْوَى	وَكَاثُوا أَحَقُّ	بِهَا	وَأَهْلُهَا
د خبرې د تقوی او وؤ هغوی زیات حقدار ددې سره او وؤ اهل ددې او دې الله			
په خبره ټینګ کړل او هم دوی د ټولو نه زیات د دې څیز حقدار او اهل وو او الله ﷻ			
يَكُلُّ شَيْءٍ	عَلَيْهَا		
په هر څیز باندې خبردار			
په هر څیز پوره پوره عالم دي			

قرنه تعالی: هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

د مګې کفارو سره د جنګ کولو اصل وجه: مشرکین عرب چه قریش وو او چه کوم دوی سره وو چه حضرت نبی کریم ﷺ سره به جنګ کوی نو ددوی باره کښې قرآن پاک خبر ورکوی چه اصل کښې دا خلق په کفر باندې دی. هم دوی تاسو د مسجد حرام نه منع کړی وې. اصل حقدار او لائق خو د مسجد حرام هم تاسو یی: ددوی سرکشی دوی دومره په تېو کړی دی چه دالله ﷻ ددوم قربانی ئې هم قربان ګاه ته پرې نه خودی. دا قربانی شمیر کښې اویا وې. او نزدې ددې بیان رازی. انشاء الله. بیا فرمائی چه تاسو ته زر د جنګ کولو اجازت نشو درکولې ځکه چه په دې کښې یو راز وو. او هغه دا چه اوسه پورې مکه

کنبیٰ خہ کمزوری مسلمانان داسی وو چه هغوی ددی ظالمانو په وجه خپل ایمان نشو ظاهرولی . او نه نې تاسوسره هجرت کولی شو . او نه تاسو هغوی پیژنئ . نو که تاسو ته زرد جنگ کولو اجازت درکړې شوې وو نو تاسو به جنگ کنبی کولو او جنگ به ستاسو دلاسه دا مسلمانان هم شهیدان کیدل . او تاسو به بې علمي کنبی دگناه مستحق شوی وې . نوالله ﷻ ددې کافرو سزا نوره هم روستو کړه چه دې کمزوری مسلمانانو ته نجات ملاؤ شی . او نور هم چه دچاقسمت کنبی ایمان شته دې چه هغوی هم ایمان راوړی . که چرې دا مومنان په دوی کنبی نو تاسو ته به یقینی طور په دوی غلبه درکړې شوې وه او دوی به ناکام شوی وو . حضرت جنید سبیع رضی اللہ عنہ فرمائی چه سحر کافرو سره یو ځای شوم او حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره جنگ کولووالا اوم خو ما بنام الله ج خما زړه بدل کړواو خه مسلمان شوم . او بیا حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره کفارو خلاف جنگیدم . زمونږ باره کنبی دا آیت مبارک نازل شو چه **وَلَوْ لَا رِجَالٌ مُّؤْمِنُونَ وَنَسَاءٌ مُّؤْمِنَاتٌ** الخ . مونږ ټول نهه کسان وو ، اووه سړی او دوه ښځې (۱) او روایت کنبی دی چه مونږ درې سړی او نهه ښځې وې . حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی که چرې دا مسلمانان دې کافرو سره یو ځای نه وې نو الله ج به دې کافرو ته ددې مسلمانانو دلاسه سخته سزا ورکړې وې او دوی به قتل شوی وو .

د رَحِمَةِ الْبَاطِلِيَّةِ مطلب د کلمه توحيد نه انکار . بیا فرمائی چه دې کافرو په خپلو زړونو کنبی یو غیرت او حیث نیولې وو ، صلح نامه کنبی یې **﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾** لیکلو نه انکار او کړو . د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نوم مبارک سره د لفظ رسول لیکلو نه نې هم انکار او کړو . نو الله ج په هغه وخت کنبی دخپل نبي صلی اللہ علیہ وسلم اود مومنانو سینی پرانیستی او په دوی نې سکینه نازله کړه او دوی نې مضبوط کړل او دوی نې د تقوی په کلمه ښه مضبوط کړل یعنی **﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ﴾** باندې (۲) . لکه چه حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہ نه مروی دی او لکه څنگه چه دمستند احمد یو مرفوع حدیث مبارک کنبی موجود دی . ابن ابی حاتم کنبی دی چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه ماته حکم کړې شوې دې چه خه خلقو سره جهاد او کړم ترکومې چه **﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ﴾** او نه وائی . چه چا **﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ﴾** او ویله نو هغه خما نه خپل مال او خپل خان بچ کړو خو د حق اسلام په وجه دده حساب کتاب دالله ج په ذمه دې . الله ج دا په خپل کتاب کنبی نازل کړل . دیو قوم مذمت بیانوی او فرمائی چه **﴿ أَنَّهُمْ كَانُوا إِذْ أُقِیلَ لَهُمُ لَآ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ﴾** یعنی دوی ته به ونیلې کیدل چه دالله ج نه سوا بل څوک د عبادت لائق نشته دی نو دوی به کبر کولو .

او الله ج دلته خپل تعریف بیانوی او وائی چه هم دې د بندگي حقدار دې او هم دې د بندگي قابل دی . دا کلمه **﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ﴾** محمد رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ده . هغوی ددې نه کبر او کړو او دمکې مشرکانو ددې نه د حذبیه په ورځ تکبر او کړو . بیا هم حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دوی سره تر یو مقرر وخت پورې صلح نامه مکمل کړه . ابن جریر کنبی هم دا حدیث دې زیاتوالی سره مروی دې . خو په ظاهره دا معلومیږی چه روستی جملې د راوی خپلې دی . یعنی د حضرت زهري رضی اللہ عنہ خپل قول دې چه داشان نې بیان کړی دی لکه چه حدیث مبارک دې .

د (كَلِمَةِ التَّقْوَى) تفسیر او مطلب . حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه ددې نه مراد اخلاص دی (۳) . حضرت عطاء رضی اللہ عنہ فرمائی چه هغه کلمه **﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْإِمْدَادُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾** (۴) . حضرت

(۱) طبرانی : ۲۲۰۴ ، مستدرک علی : ۱۵۶۰ ، الدر المنثور : ۷۶/۶ .

(۲) احمد : ۳۸/۵ ، زواله عبدالله بن احمد بن حنبل ترمذی : کتاب نفس القرآن ، باب ومن سورۃ فتح : ۳۲۶۵ وهو حسن .

(۳) الطبری : ۲۵۵/۲۲ .

(۴) الطبری : ۲۵۶/۲۲ .

مسور ﷺ فرمائی کہ ددی نہ مراد ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ﴾ دی۔ حضرت علیؓ فرمائی کہ ددی نہ مراد ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ﴾ دی (۱)۔ ہمداد قول د ابن عمرؓ ہم دی۔ حضرت عبداللہ ابن عباسؓ فرمائی کہ ددی نہ مراد اللہ رب العزت د وحدانیت شہادت دی کہ د تہولی تقویٰ جرہہ دہ۔ حضرت سعید بن جبیرؓ فرمائی کہ ددی نہ مراد ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ ہم دہ او جہاد فی سبیل اللہ ہم دی۔ حضرت عطاء خراسانیؓ فرمائی کہ کلمہ تقویٰ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ﴾ دہ۔ حضرت زہریؓ فرمائی کہ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ﴾ ترے مراد دہ۔ حضرت قتادہؓ فرمائی کہ ددی نہ مراد ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ دی۔ بیا فرمائی کہ اللہ ﷻ تہ ہر خیز بنہ معلوم دی کہ مستحق دخیر خوک دی او مستحق دشر خوک دی؟ حضرت ابی بن کعبؓ فرمات کہنبیؐ داشان دی کہ ﴿إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ الْحَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةَ وَلَوْ مَعَهُمْ كَمَا حَمَلُوا الْقِدْسَ السَّجْدَ الْحَرَامَ﴾ یعنی کافرو کہ کلمہ خپلو زرونو کہنبیؐ جاہلانہ ضد پیدا کرو کہ بہ ہفہ وخت کہنبیؐ تاسو ہم داسے کرے وی نو نتیجہ بہ دا وہ بہ مسجد حرام کہنبیؐ بہ فساد شوے وو۔

ہر کلمہ کہ حضرت عمر فاروقؓ دا قرات واوریدو نو دیر زیات تیز شو خو حضرت ابیؓ فرمات کہ حضرت نبیؐ او فرمائیل کہ تاسو تہ خو معلوم دی کہ حضرت نبیؐ کریمؐ تہ خم راخم اوچہ خہ اللہ ﷻ حضرت نبی کریمؐ تہ بنائی نو ہفہ ماتہ حضرت نبی کریمؐ بنائی۔ نویہ دی حضرت عمر فاروقؓ او فرمائیل کہ تہ ذی علم او قرآن دان نی۔ تاسو تہ کہ اللہ رسولؐ خہ خودلی دی ہفہ وانے او خلقو تہ نی بیانونی (نسائی)۔

دہفہ احادیث بیان کہ چہ ہفہوی کہنبیؐ د حدیبیہ قصہ او دصلح واقعہ دہ: مسند احمد کہنبیؐ دی کہ حضرت مسور بن مخرمہ او حضرت مروان بن حکمؓ فرمائی کہ حضرت نبی کریمؐ د زیارت بیت اللہ ارادی سرہ روان شو او د حضرت نبی کریمؐ د جنگ کولو ہیخ ارادہ نہ وہ۔ دوی سرہ او یا اوشان دقربانی دپارہ وواو د حضرت نبی کریمؐ تول ملگری اووسہ او د ہر ولسو کسانو بہ سر یو اوین وو۔ ہر کلمہ کہ حضرت نبی کریمؐ عسافان تہ اورسیدو نو بشر بن سفیانؓ حضرت نبی کریمؐ تہ خبرور کرو کہ چہ یارسول اللہؐ فریشو کہ ستاسو دراتلو آوریدلی دی نو د مقابلے تیاری کہنبیؐ اختہ دی۔ ہفہوی خان سرہ د اوین وارہ وارہ بچی ہم اخستی دی او د شرمخانو خرمنی نی اغوستے دی۔ اودا وعدہ نی کرے دہ کہ ہفہوی بہ تاسو داشان مکے تہ پری نریدی۔ حضرت نبی کریمؐ خالد بن ولید تہ یو وروکی شان لینکر ورو کرو او کراع عمیم تہ نی واستولو۔ ددی آوریدوسرہ حضرت نبی کریمؐ او فرمائیل کہ افسوس کہ قریش جنگونو اوخول، خہ بہ بنہ وے کہ دوی خہ او دا نور خلق پریخودی وے او کہ ہفہوی بہ ما غالب شوی وے نو ددوی مقصد بہ پورا شوے وے۔ او کہ خہ اللہ تعالیٰ بہ دوی غالب کرے وے نو دوی بہ تولو اسلام قبول کرے وے۔ او کہ دوی بہ ہفہ وخت کہنبیؐ ہم اسلام طرفتہ نہ راتلل نو دوی بہ ماسرہ جنگ کولو او بہ ہفہ وخت کہنبیؐ بہ ددوی طاقت ہم پورا وے۔ قریش خہ گنری؟ بہ اللہ قسم کہ خہ بہ دوی سرہ جہاد کوم تردی کہ یا خوا اللہ ﷻ ماہہ دوی غالب کرے او یا خماسر دتنی نہ جداشی۔ بیا حضرت نبی کریمؐ خیل لینکر تہ حکم او کرو کہ بنی طرفتہ حمض نہ روستو لار باندی لارشی کہ کومہ ثنیۃ المرار تہ خی۔ او حدیبیہ دمکی لاندی حصہ کہنبیؐ دہ۔ دخالل لینکر کہ کلمہ اوکتل کہ چہ د حضرت نبی کریمؐ لینکر لار بدلہ کرہ نو دی واپس راغلو او قریشوتہ نی ددی خبر ورو کرو۔ بل طرفتہ کہ کلمہ د حضرت نبی کریمؐ اوینہ مبارکہ ثنیۃ المرار تہ اورسیدہ نو کیناستہ او خلقو اوونیل کہ اوینہ سترے شوہ۔ نو حضرت نبی کریمؐ او فرمائیل کہ دا نہ دہ سترے شوے او نہ ددی دناسستی عادت دی بلکہ دا اللہ ﷻ بہ حکم کیناستہ اودہفہ ذات کہ دمکی ہاتیان نی منع کرے وو۔ واورنی کہ چہ نن قریش خما نہ

خہ غواہی چہ پہ ہفتی کنبی صلہ رحمی وی نوخہ بہ نبی و رکوم۔ بیا حضرت نبی کریم ﷺ لنبکر والوتہ حکم اوکروچہ پراؤ اوکرنی۔ هغوی اوونیل چہ یارسول الله ﷺ پہ دے تولہ وادنی کنبی اوبہ نشته دی۔ حضرت نبی کریم ﷺ غشی راویستو اوویو صحابی ﷺ ته ورکرو او ورته نبی اوفرمانیل چہ دا دلته پہ یو کوهی ینخ کره۔ ددی ینخولوسره اوبہ ډیری زیاتی شوی او ټول لنبکر اوخکلی او دا په مخه زیاتیدی۔ هرکله چہ دوی پراؤ اوکرو او دوی ښه اطمینان سره کیناستل نو په دے کنبی بدیل بن ورته د قبیلہ بنو خزاعه خہ خلقو سره راغلو۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ هغه ته هم هغه اووفرمانیل چہ خہ نبی بشر بن سفیان ته فرمانیلی وو۔ نو دا خلق لال او قریشو ته نبی اوونیل چہ تاسو خلقو د نبی ﷺ پاره کنبی ډیره تیزی اوکړه۔ حضرت نبی کریم ﷺ تاسو سره جنگ کولو ډپاره نه دے راغلی بلکه صرف د بیت الله شریف زیارت ډپاره راغلی دے تاسو په خپله فیصله یو نظر بیا واچونی۔ په اصل کنبی د بنو خزاعه مسلمانان او کافر د حضرت نبی کریم ﷺ طرفدار وو او د مکې ټول خبرونه به ددے خلقو په ذریعہ رسیدل۔ قریشو اوونیل اگر چہ حضرت نبی کریم ﷺ هم دے ارادی سره راغلی دے خو مونږ ده لره دا سې اچانک پرې نږدو گنی خلق به بیا وانی چہ حضرت نبی کریم ﷺ مکې ته لاړو او ددوی د منع کولو والا خوځ نه وو۔ بیا دوی مکرز بن حفص اولیږلو او دے دبنوعامر بن لونی قبلی نه وو۔ هرکله چہ حضرت نبی کریم ﷺ دے اولیدو نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چہ دا سرې وعده خلاف دے، اوهغه ته هم حضرت نبی کریم ﷺ هغه اوفرمانیل چہ کوم نې ددے نه مخکښی سوو ته فرمانیلی وو۔ دے هم واپس او لاړ قریشو ته نې توله واقعہ بیان کره۔ بیا قریشو حلیم بن علقمه کنانی اولیږلو او دے دخه خلقو سردار وو۔ دده کتلو سره حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چہ دا دهغه قوم نه دے چہ د رحمانی کارونو عظمت کړی، دقریانی ځناور اودرونی۔ ده چہ کله اوکتل چہ هر طرفته د قریانی ښو والا څاروی دی او د ایساریدو په وجه ددوی وښته پریوتی دی نو دے حضرت نبی کریم ﷺ سره د ملاویدو نه بغیر واپس او لاړو قریشو ته نې توله واقعہ بیان کره او ورته نې اوونیل چہ الله ﷻ ته معلوم دی چہ تاسو لره حلال نه دی چہ تاسو هغوی د بیت الله شریف نه منع کړنې، دالله ﷻ دوم ځناور د قریان گاه نه لرې ولاړ دی۔ دا ډیر سخت ظلم دے، دومره ورځې ولاړې نه پس دهغوی وښته پریوتی دی۔ دامام خپلو سترگو سره اوکتل، قریشو اوونیل چہ ته یو ترا اعرابی نې خاموش کینه۔

اوس دوی مشوره اوکړه او عروه بن ثقفی نې اولیږلو، دتلو نه مخکښی هغه اوونیل چہ انې قریشو! تاسو چہ کوم کوم کسان هلته اولیږل او کله چہ هغه واپس شو اوتاسو ورسره خه اوکړل ما هغه اوکتل۔ تاسو هغوی ته بډرد اوونیل او د هغوی مو بې عزتی اوکړه او په هغوی مو تهمت اولگولو۔ اوبه هغوی موبدگمانی اوکړه۔ ځما حالت تاسو ته معلوم دے چہ خه تاسو ته دخپل پلار په شان گورم۔ تاسو ته معلوم دی چہ کله تاسو فریاد اوکړو نوما خپل قوم ته اوونیل او هغوی ځما اومتل او ماسره ستاسو مدد ډپاره راغلل۔ ټولو اوونیل چہ اؤ ته ریښتیا وانی مونږ تاسو باندې هېڅ قسمه بدگمانی نه کوو۔ هرکله چہ دے حضرت نبی کریم ﷺ سره د ملاویدو ډپاره لاړ او لاړو حضرت نبی کریم ﷺ سره کیناستو نو وې ونیل چہ تاسو خو د یوځای بل ځای نه خلق راغونډ کړی دی او راغلی دخپل شان ختمولو ډپاره، واوره قریشو نن پخه اراده کړې ده او هغوی سره واره واره بچی هم دی او هغوی د شرمخانو څرمنې اغوستې دی۔ او هغوی دالله ﷻ مخکښی دا وعده کړې ده چہ تاسو به بالکل زبردستی سره مکې ته داخل نه کړی۔ ځما دې په الله قسم وی دا خلق چہ ستاسو نه گیر چاپیره ولاړ دی، تاسو به دوی د جنگ په وخت کنبی تلاش هم نه کړنې۔ ددې آودریدوسره حضرت ابوبکر ﷺ صبر نشو او په هغه وخت کنبی دے د حضرت نبی کریم ﷺ شاته ولاړ وو، دوی اوفرمانیل چہ خه انې د لات خوږه، مونږ به حضرت نبی کریم ﷺ په جنگ کنبی پرېږدو (دا ممکن نه دی) عروه حضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو

چہ دا خوک دی؟ حضرت نبی کریم ﷺ ورتہ او فرمائیل چہ د ابوقحافہ خوئی دے نو وې وئیل کہ ستاپہ ما مخکنی نہ احسان نہ وې نو مایہ تاتہ چل خودلی وې دے نہ پس عروہ بیا دونیلو دپارہ د حضرت نبی کریم ﷺ ږیره مبارکہ کنبی لاس واخلو، دا بې ادبی مغیره بن شعبہ رضی اللہ عنہ نہ برداشت نہ شوه او دې حضرت نبی کریم ﷺ سره ولاړ وو او دده لاس کنبی یو اوسپنه وه، په هغې نې دې په لاس اووهلو چہ خپل لاس لرې کړه، ته د حضرت نبی کریم ﷺ بدن مبارک ته گوئی نه شي وراوړې. دا اوونیل چہ دا خو ډیر بد زیانہ دې اوکوړ سړي دې، حضرت نبی کریم ﷺ تبسم او فرمائیلو. هغه تپوس اوکړو چہ دا خوک دی. حضرت نبی کریم ﷺ ورتہ او فرمائیل چہ دا ستا ورازه مغیر بن شعبہ رضی اللہ عنہ دې، نو وې وئیل چہ تا خو پروړ پورې طهارت هم نه شوکولی. غرض دا چہ حضرت نبی کریم ﷺ هغه ته هم هغه جواب ورکړو چہ کوم نې ددې نه مخکنی خلقو ته ورکړې وو. او ورتہ ئې باور اوکړو چہ مونږ جنګ دپارہ نه یو راغلی. دې چہ کله واپس شو او ددې خانی دا نقشه ئې اوکتله چہ اصحاب رسول رضی اللہ عنہم څنگه د حضرت نبی کریم ﷺ یتنگان دی، ددوی رضی اللہ عنہم د اودس اوبه هم لاسونو کنبی اخلی، ددوی رضی اللہ عنہم یتنگانې هم لاسونو کنبی اخستلو دپارہ یو بل نه مخکنی کپړی، ددوی رضی اللہ عنہم چہ یو وینشته پریوزی نو هر سړی وائی چہ دا ما واخستې، هرکله چہ دې قریشو ته واپس شو نو وې وئیل چہ ائی د قریشو د جماعت خلقواد کسری دربار ته او د نجاشی دریاره ته تلې یم خو په الله تعالی قسم ما دهغه بادشاهانو هم دومره عزت نه دې لیدلې چہ کوم مې د حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم اولیدو. د حضرت نبی کریم ﷺ صحابه کرام رضی اللہ عنہم خو ددوی دومره عزت کوی چہ ددې نه زیات ممکن نه دې. اوس تاسو سوچ اوکړئ چہ اصحاب رسول رضی اللہ عنہم داسې نه دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ به تاسو ته لاسو کنبی درکړی.

عثمان رضی الله مکی مکرمی ته استول: بیا حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ راوبللو او دوی رضی اللہ عنہم ته ئې مکی ته لیږل، خو دې نه مخکنی دا واقعه تیره شوې ده چہ حضرت نبی کریم ﷺ یو خل حضرت خراش بن امیه خزاعی په خپله اوبنه سور کړو چہ دهغې نوم ثعلب وو اومکې ته ئې لیږلې وو، قریشو ددې اوبنې پنبې ماتې کړې وې او ددې قاصد به ئې هم قتل کړې وې نو احابیش قوم دې بچ کړو. (شاید په دې وجه) حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ جواب ورکړو چہ څه خو ویریرم چہ هسې نه قریش ما قتل نه کړی. ځکه چہ هغه خانی خو ځما دقبیلې بنو عدی یو سړی هم نشته دې چہ ما ددې قریشو نه بچ کړی. ښه به دا وی چہ تاسو حضرت عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ اولیرئ. او هغوی ځما په نسبت دهغو ئې نظر کنبی زیات عزت والا دې. نو حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ راوبللو او ورتہ ئې او فرمائیل چہ ته لار شه او قریشو ته اوواپه چہ مونږ دجنګ کولو دپارہ نه یو راغلی بلکه صرف دبیت الله شریف زیارت دپارہ او ددې د عظمت زیاتولو دپارہ راغلی یو. حضرت عثمان رضی اللہ عنہ لا په ښار قدم نه وو ایښودې چہ دده ملاقات ابان بن سعید بن عاص سره اوشو، هغه دخپلې سورلۍ نه راګوز شو او حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ئې مخکښی کینولو او پخپله روستو کیناستو او دوی رضی اللہ عنہم ئې خپله ذمه دارئ روان کړل چہ تاسو د الله درسل صلی اللہ علیہ وسلم پیغام خلقو ته اورسوئ. نو حضرت عثمان رضی اللہ عنہ هلته لاړو او قریشونه ئې پیغام اورسولو. هغوی اوونیل چہ اوس تاسو راغلی ئې نو خیر دې دبیت الله شریف طواف اوکړئ. خو ذوالنورین جواب کنبی او فرمائیل چہ تر کومې پورې حضرت نبی کریم ﷺ طواف اونکړی نو دا ممکن نه دی چہ څه طواف اوکړم. هرکله چہ قریشو حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ایسار کړو او دوی رضی اللہ عنہم ئې واپس نه پریښودل نو بل طرفته اسلامی لښکر کنبی دا خبر خور شو چہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ئې شهید کړو. دسہیل بن عمرو وفد: دزهری روایت کنبی دی چہ بیا قریشو سهیل بن عمرو اولیرلو چہ ته لاړ شه او ورسره صلح اوکړه خودا به ضرور وی چہ دې کال به دوی واپس کپړی چہ عرب مونږ ته پیغور نه کوی چہ هغوی راغلل او تاسو منع نه کړې شو. نو سهیل دې سفارت سره روان شو. هرکله چہ حضرت نبی

کريم دې اوليدو نو وې فرمايل چې د قريشو اراده دصلح شوې ده چه دې نبي راوليږلو. هغه حضرت نبي کريم ﷺ سره خبرې اترې شروع کړې او تر ډيره پورې سوال وجواب او خبرې اترې شروع وې. شرطونه مقرر شو خو صرف ددې ليکل باقي وو. حضرت عمر فاروق رضی الله عنه منډه منډه لاړو او حضرت ابوبکر صديق رضی الله عنه ته نبي اوونيل چه ايا مونږ مسلمانان يو؟ ايا دا مشرکان نه دي؟ نو هغوی ورته او فرمايل چه او دی. نو دوی او فرمايل چه بيا څه وجه ده مونږ په ديني معاملو کيښي د دوسره سستي ښکاره کړو. حضرت صديق اکبر رضی الله عنه ورته او فرمايل چه اني عمر رضی الله عنه د الله درسلو ﷺ کړسي مضبوطه کړه او د الله رسول ﷺ رهنستوني دي. خو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه صبر نشو او لاړو د حضرت نبي کريم ﷺ خدمت کيښي حاضر شواو داشان نې اوونيل. نو حضرت نبي کريم ﷺ ورته او فرمايل چه څه د الله رسول یم او دهغه غلام یم، څه دهغه د فرمان خلاف نشم کولې. او څما يقين دي چه هغه به ما ضائع نه کړي. حضرت عمر فاروق رضی الله عنه فرماني چه ما خو په جوش کيښي هغه وخت حضرت نبي کريم ﷺ نه هر څه اوونيل خو بيا روستو څه ډير زيات پښيमानه اوم. اوددې بدله کيښي مې ډيري وروژي اوښولي او ډير مونځونه مې اوکړل. او ډير غلامان مې آزاد کړل. ددې ويري چه هسې نه ماته ددې گستاخي سزا الله تعالی راکړي.

صلح نامه: حضرت نبي کريم ﷺ حضرت علي رضی الله عنه راولو چه صلح نا مه اوليکي او ورته او فرمايل چه اوليکه ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ په دې سهيل اوونيل چه څه خو پدې نه پوهيږم، داسې اوليکه چه ﴿بِعَهْلِ اللَّهِ﴾ نو حضرت نبي کريم ﷺ او فرمايل چه داسې اوليکه. بيا نبي او فرمايل چه اوليکه چه دا صلح نامه ده چه محمد رسول الله ﷺ اوکړه. نو په دې سهيل اوونيل که ماته رسول منلې نو تاسره به مې ولي جنگ کولې؟ داسې اوليکه چه دا هغه صلح نامه چه محمد بن عبدالله ﷺ او سهيل بن عمرو اوکړه په دې خبره چه ① مونږ به تر لسو کالو پورې جنگ نه کوو. خلق به امن وامان سره اوسيږي او يو بل نه به بچ اوسيږي ② چه کوم سړي د حضرت نبي کريم ﷺ د خپل ولي د اجازت نه بغير لاړ شي نو تاسو به هغه واپس کوښي. او چه کوم صحابي رسول ﷺ قريشو ته راشي نو هغه به نشي واپس کولې ③ مونږ او تاسو کيښي به جنگ بند وي، صلح به قائمه وي، هيڅ طوق و زنجير او قيد به نه وي ④ يو شرط دا هم وو چه کوم سړي د محمد ﷺ جماعت او دده وعده کيښي راتلل غواړي نور اتلي شي. نو پدې بنو خزاعه اوونيل چه مونږ حضرت نبي کريم ﷺ دې وعده کيښي راغلي يو او بني بکر اوونيل چه مونږ د قريشو ذمه دارني کيښي راغلي يو. ⑤ دې کال به تاسو واپس شي او راتلونکي کال کيښي راشي. په هغه ورځ به مونږ بهر شواو تاسو خپلو صحابه کرام رضی الله عنه سره راشي او مکه کيښي پاتي شي خو وسله به د دوسره وي چه څومره يو سور سره وو ⑥ توري به تيکي کيښي وي. لا صلح نامه ليکلې کيده چه په دې کيښي د سهيل خوښي حضرت ابو جندل رضی الله عنه اوسپني په زنجيرونو کيښي راغلو. مکې نه خلق په پټه د حضرت نبي کريم ﷺ خدمت کيښي حاضریدل.

مدينې منورې نه ووتلو په وخت کيښي د صحابه گرامو خيال او ابو جندل واقعه: صحابه کرام رضی الله عنه د مدينې نه راوتل نو ورته د فتح يقين وو. ځکه چه حضرت نبي کريم ﷺ خوب کيښي ليډلي وو چه په دې وجه دوی ته په فتح کيښي لږ هم شک نه وو. دلته چه راغلل او دې کتل چه صلح کيږي او بغير د زيارت بيت الله شريف نه هم ددې ځاني نه دوی واپس کيږي بلکه حضرت نبي کريم ﷺ په خپل نفس څومره مشقت اوچتوي او صلح کوي نو ددې نه به زياته پريشاني او فکر منددي نوره څومره وي بلکه نزدې وو چه دوی هلاک شوي وي. دا تړل هر څه خو وو، ددې نه زيات دا چه کله حضرت ابو جندل رضی الله عنه مسلمان وو او هغه مشرکانو قيد کړي وو، اوپه هغه نې رنگ په رنگ تکليفونه او ظلمونه اچول. ده وآوريدل چه حضرت نبي کريم ﷺ راغلي دي، ددې موقع نه فائده اوچتوي او په ورنځيرونو کيښي تړلې شوي

حاضرېږي. نو سهیل پاسی او هغه په څېړو وهی او وائي چه انې محمد (ﷺ) څما او ستامېنځ کېږي فیصله شوې ده، دې نه پس دې راغلي دې نو ددې شرط مطابق دي واپس کړه. نو حضرت نبی کریم ﷺ ورت ته جواب کېږي وائي صحیح ده. سیهل پاسی او ابوجندل (رضی الله عنه) گریوان کېږي لاس اچوی او په راښکلو نې بوخی. حضرت ابوجندل (رضی الله عنه) فرماني چه انې مسلمانانو ما دې مشرکانو ته واپس کوئی؟ هائي افسوس دوی خو څما نه څما دین اخستل غواړی. دې واقعي صحابه کرام (رضی الله عنه) نور هم زیات پریښانه کړل حضرت نبی کریم ﷺ ورته او فرمائیل چه انې ابوجندل (رضی الله عنه) صبر کوه او په روغ نیت اوسه او د ثواب طلب سازه، او الله ﷻ نه صرف ستا دپاره بلکه ستا په شان نورو کمزرو مسلمانانو دپاره لار ویتونوئکې دې. او تاسو ټول ددې غم او تکلیف نه نجات موندو والا یی. اوس چونکه صلح شویده او شرائط پورا شوی دی نو په دې وجه تا مونږ واپس کوو. مونږی عذر کول او دشرطونو نه خلاف کول نه غواړو. حضرت عمر فاروق (رضی الله عنه) حضرت ابوجندل (رضی الله عنه) سره خواخوا کېږي روان وو او ورته نې وویل چه انې ابوجندل (رضی الله عنه) صبر کوه په دې کېږي څه دی؟ دامشرکان خلق دی ددوی هیغه لکه دسپې ده. حضرت عمر فاروق (رضی الله عنه) دخپلي توري موني حضرت ابوجندل (رضی الله عنه) طرفته کولو چه دغه توره اوباسی او د خپل پلار کار ختم کړی. خود ابوجندل (رضی الله عنه) لاس په پلار اوچت نه شو او صلح نامه ختمه شوه. او فیصله پورا شوه. حضرت نبی کریم ﷺ حرم کېږي مونږ کولو او دحالییدودپاره مضطرب وو. بیا حضرت نبی کریم ﷺ خلقو ته اووئیل چه پاسی او قربانی اوکړنی او خپل خپل سرونه اوخرنی خوهم پورته نه شو. دې خل نې داسې اوکړل. بیا حضرت نبی کریم ﷺ حضرت ام سلمه (رضی الله عنه) ته راغلو او ورته نې اووئیل چه دا په خلقو څه شوی دی؟ ام المومنین ورته جواب کېږي او فرمائیل چه یارسول الله ﷺ په دې وخت کېږي چه کوم غم کېږي دا خلق دی هغه تاسوته ښه معلوم دی. تاسو دوی ته هېڅ مه وائي، نیغ دخپل قربانی څاروی طرفته لارشي. او هغه چه چرته دې هم هغه ځاني کېږي نې قربانی کړنی او پخپله سر اوخرنی نو ممکن دی چه خلق هم داسې اوکړی. حضرت نبی کریم ﷺ هم داسې اوکړل، ددې کتلو سره هر سرې باسیدل او سرونه نې اوخرنیل او قربانی نې اوکړه. دوی ددې ځاني نه روان شو او نیمه لار کېږي سورة فتح نازل شو. (۱)

د اروایت صحیح بخاری کېږي هم دې، په هغې کېږي دی چه ددوی مخکېږي یو زر صحابه کرام (رضی الله عنه) وو هرکله چه ذوالحلیفه ته اورسیدو نو حضرت نبی کریم ﷺ د قربانی ځناورو باندې نښي واچولې او د عمرې احرام نې اوتړلو. او د قبیلله خزاعه جاسوس نې مخکېږي اولېږلو دتجسس دپاره. کله چه هغه غدیر اشطاط ته اورسیدو نو راغلو او حضرت نبی کریم ﷺ ته نې خبرو ورکړو چه قریشو یو لونې لښکر جمع کړي دې او هغوی ځان سره د اطراف نه نور خلق هم ملگری کړی دی. دهغوی اراده تاسو سره دجنگ کولو او د بیت الله شریف نه منع کولو ده. نو حضرت نبی کریم ﷺ صحابه کرام (رضی الله عنه) ته او فرمائیل چه اوس تاسو اوواني چه مونږ دهغوی په بچو حمله اوکړو؟ که هغوی مونږ طرفته رازی نو الله ﷻ به دهغوی څټونه پرې کړي. گنی مونږ به هغوی په غم کېږي بریرېدو. او که هغوی کینی نو په دې غم کېږي به وی. او که هغوی نجات بیا موندو نو دا څټونه به ترې الله ﷻ پرېکړې وی. گورنی کنه مونږ خو چاسره د جنگ دپاره نه یو راغلی او نه څه بلې ارادې سره بلکه مونږی خوصرف دبیت الله شریف د زیارت دپاره راغلی یو. او هغوی مونږ منع کوی. تاسو اوواني چه مونږ هغوی سره ولې جنگ اونه کړو؟ حضرت ابوبکر صدیق (رضی الله عنه) او فرمائیل چه یارسول الله ﷺ تاسو د بیت الله شریف زیارت دپاره څی. او زموږنې اراده دجنگ کولو نه ده خو چه څوک هم مونږی دبیت الله شریف د زیارت کولو نه

(۱) احد: ۳۲۳/۴. وسته حسن ابن اسحاق صرح السماع البهقی ل الدلائل (۱۴۵/۴) ورواه مختصرا والترمذی صرح بالسماع عند البخاری (۲۳۳) وانظر العدة النعام ل تخریج سورة ابن هشام لرقم الحروف: (ج/۱۶۵).

منع کوی نو مونږ به هغوی سره جنگ کوو: که هغه هر څوک وی. نو د الله ﷻ نوم واخلی: او روان شی. لږ مخکښې چه لارل نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته او فرمائیل چه دخالد بن ولید طلايه لښکر را روان دي. تاسو ښی طرفته شی: خالد ته ددې خبر هم اوشو او حضرت نبی کریم ﷺ دهغوی نزدې اورسیدو نو کله چه خالد دا اوکتل نو ددې خبر نې قریشو ته ورکړو. داوښې نوم په دې روایت کښې قصوا. راغلې دي. په دې کښې دا هم دی چه حضرت نبی کریم ﷺ دا هم او فرمائیل چه خما نه هغوی څه طلب کوی څه به ورکوم خو په دې شرط چه په هغې کښې دحرمت الله سپکاوي نه وی. بیا حضرت نبی کریم ﷺ ته آواز اوکړو او هغه زر پاسیده. بدیل بن ورقا خزاعی حضرت نبی کریم ﷺ ته رازی او د حضرت نبی کریم ﷺ جواب قریشو ته رسوی نو عروه بن تقفی پاسی او خپل تعارف کوی او چه کوم مخکښې بیان شوی دی. دا هم وائی چه گوره کته دي سړی ډیره معقوله او مناسبه خبره کړې ده دا قبوله کړنی اوکله چه دې پخپله د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت اقدس کښې حاضرېږی او د حضرت نبی کریم ﷺ هم دا جواب د حضرت نبی کریم ﷺ د خولې مبارکې نه آوری نو حضرت نبی کریم ﷺ ته وائی چه واورنی دوه خبرې دي، یا تاسو غالب هغوی مغلوب یا هغوی غالب تاسو مغلوب. که رومی: خبره وی نو څه اوشو هغه هم ستا قوم دي، تاسو څوک داسې کتلی دی چه هغه خپل قوم تباہ کړې وی؟ او که دویمه خبره وی نو دا څومره چه تاسو سره دی ټول په ټوله به ستاسو سره ملگرتیا پریږدی او اوبه تښتی. نو په دې حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه هغه ته جواب ورکړو چه کوم مخکښې تیر شوې دي. د حضرت مغیره رضی الله عنه بیان کښې دا هم دی چه دهغه لاس کښې تور وه. هرکله چه هغوی عروه اووهلو نو وې غداره ما تاسره غدارئی کښې هم مدد کړې وو. خبره داده چه دې مخکښې دجاهلیت په زمانه کښې یو ډلې سره وو موقع موندو سره هغه ټول نې قتل کړل او دهغوی مال هال سره د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو. عروه چه په خپلو سترگو دا منظر اولیدو چه کله حضرت نبی کریم ﷺ او توکی نو یو نه یو صحابی رضی الله عنه توکانږې راپورته کړی او په خپل مخ او بدن نې مخی. د حضرت نبی کریم ﷺ شولنو خوزولو سره دوی د حضرت نبی کریم ﷺ دهر حکم تعمیل کوی. هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ اودس کوی ددوی د اودس په اوبو قابو صحابه رضی الله عنه په جنگ کیږی. کله چه حضرت نبی کریم ﷺ خبره کوی نو بالکل خاموشی شی. او د یو طرفه لږ آواز هم نه رازی. او د تعظیم دومره حد دادې چه صحابه کرام رضی الله عنه دوی څهرې مبارکې ته گوري هم سم نه، بلکه نظرونه نې لاتدي او هر وخت آدب کښې وی. دې چه کله واپس راغلو نو قریشو ته نې دا ټول حال اووښلو او ورته نې اووښل چه حضرت نبی کریم ﷺ کومه دعدل او انصاف خبره کوی نو هغه قبوله کړنی.

دښوکنانه کوم سړی چه دې نه پس قریشو اولږېلو دهغه کتلو سره حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه دا خلق د قربانی د ځناور ډیر عزت کوی. نو تاسو د قربانی: ځناور اودرونی اوده طرفته نې کړنی. هغه چه کله دا منظر اوکتلو او بل طرفته نې د صحابه کرام رضی الله عنه خولو مبارک نه دلېک صداگانې هم واوریدلې نو وې وښل چه دا خلق دبیت الله شریف نه ایسارول ډیر زیات خراب حرکت دي. په هغې کښې داهم دی چه دمکرز په کتلو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه دا یو تاجر سړی دي، په دې کښې ناست وو خبرې کولې چه سهل راغلو او دهغه کتلو سره حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه اوس کار آسان شو. هغه چه کله د ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا زِينَتَكُمْ﴾ او د حضرت نبی کریم ﷺ نوم مبارک سره درسول لفظ په لیکلو اعتراض اوکړو نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه والله څه خورسول خوته نې نه منې. دا په دې وجه چه کله دده اوښه کیناسته نو حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی و چه دې دمحرمت الهی عزت ساتی چه دې څه وائی نو څه به منم. دصلح لیکلو په وخت کښې حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه دې کال به دوی مونږ ته دبیت الله شریف د زیارت اجازت راکړی نو سهیل اوئیل چه نه مونږ ته دا

منظور نہ دی۔ بیا بہ خلق وائی چہ دوی ویریدل او هیخ نی اونکری شو۔ هر کله چہ د اشرط لیکن کیدو چہ کوم کافر مسلمان شی او مسلمانانو ته لار شی نو هغه واپس کولی شی۔ نو په دې ټولو مسلمانانو اوونیل چہ سبحان الله دا څنگه کیدی شی هغه به مسلمان شی او مونږ به هغه بیا کافرو ته سپارو۔ دا خبرې لا کیدلې چہ په دې کینې ابو جندل رضی اللہ عنہ په زنجیرونو کینې تړلې شوې دې راوسنې شو۔ سهیل اوونیل چہ دې واپس کړنی۔ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ اوس خو لا صلح نامه نه ده مکمل شوې دې څنگه واپس کړم۔ نو هغه اوونیل چہ په الله تعالی قسم څه خو بیا هیخ شرط باندې راضی نه یم۔ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورته او فرمائیل چہ ته پخپله ماته ددې خبرې اجازت راکړه۔ نو هغه اوونیل چہ زه به ددې اجازت هم تاسو ته درنکړم۔ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورته دوباره او فرمائیل خو هغه انکار او کړو۔ اگرچہ مرکز اوونیل چہ اؤ مونږ تاته ددې اجازت درکوؤ۔ هغه وخت کینې ابو جندل رضی اللہ عنہ مسلمانانو ته فریاد او کړو۔ دې غریبانانو ته مشرکانو ډیر سختې سزاگانې ورکولې۔ په دې حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ حاضر شو او هغه ئې اوونیل چہ کوم مخکینې تیر شو۔ بیا ئې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه ټپوس او کړو چہ تاسو مونږ ته نه وو ونیلی چہ مونږ به بیت الله شریف ته خو او دهغې طواف به کوؤ۔ نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ اؤ ما دا ونیلی وو خو دا مې نه وو ونیلی چہ دې کال به داشان وی نو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ اؤ دا خو تاسو نه وو فرمائیلی۔ نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ بس ته به هلته ځی او دبیت الله شریف طواف به ضرور کړی۔ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ فرمائی چہ څه بیا حضرت ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ ورته راغلم او هغه مې ورته اوونیل چہ کوم مخکینې بیان شو په هغې کینې صرف دومره نور دی چہ آیا حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دالله تعالی رسول نه دې څه؟ نو ددې جواب کینې حضرت ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ ولې نه دې۔ بیا ما د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د پېشن گوئی داشان ذکر او کړو او هغه جواب ملاؤ شو چہ کوم جواب پخپله حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم وپور کړې وو۔ په دې روایت کینې داهم دی چہ کله حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خپله اوښه ذبح او کړه او نانې راوغوښتلود سر مبارک د خرنیلو د پاره نو بیا خو صحابه کرام رضی اللہ عنہم یو ځانې او دریدل او قربانۍ ته چہ فارغ شو نو دیو بل سرونه ئې اوخرنیل۔ اود غم او د پریشانۍ په وجه نزدې وو چہ په جنگ شوې وې۔ دې نه ایماندارې ښځې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته راغلې او ددوی باره کینې دا آیت مبارک نازل شو چہ اَلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا اِذَا جَاءَهُمُ الْمُؤْمِنَاتُ الْخٰلِجَاتُ۔ او حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ددې حکم په وجه خپلې دوه مشرکې بیبیانې طلاقې کړې او په هغوی کینې یو معاویه بن ابوسفیان رضی اللہ عنہ سره او بلې صفوان بن امیه سره نکاح او کړه۔ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم هم ددې ځانې نه واپس مدینې منورې ته راغلو۔

د ابو بصیر رضی اللہ عنہ واقعہ: ابو بصیر رضی اللہ عنہ نومې یو قریشی چہ مسلمان وو، موقع موندو سره مکې ته او تښتیدو او د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خدمت کینې مدینه کینې حاضر شو۔ اوده پسي دوه کافر حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته حاضر شو او عرض ئې او کړو چہ د عهدنامې په بناء دې مونږ ته واپس کړه۔ مونږ د قریشو قاصدان او ابو بصیرې پسي راغلی یو۔ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ ښه خبره ده څه هغه واپس کوم۔ نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ابو بصیر رضی اللہ عنہ واپس کړو۔ دوی چہ کله ذوالحلیفه ته اورسیدل او بې غمه ئې کلهجوري خوړلې نو حضرت ابو بصیر رضی اللہ عنہ ددوی کینې یو سړی ته اوونیل چہ والله څه وینم چہ ستا توره ډیره ښکلې ده۔ هغه اوونیل چہ آوه بیشکه ډیره ښکلې ده۔ ما ډیر خل ددې تجربه کړې ده ددې د پریکولو به لا څه وائی؟ ددې کتلو سره هغه د میان نه توره راوویستله او ابو بصیر لاس وراورد کړو او دې ونیل چہ دا خو لږه ما ته او پتایه۔ لاس کینې اخستلو سره هغه کافر اووهلو اوسې شو۔ بل چہ دا اوکتل نو دوه ئې خپلې او دوه ئې پردنې کړې په منډه مدینه کینې د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خدمت کینې حاضر شو۔ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ دې ډیر ویره کینې دې۔ او ده څه خوفناک منظر

لیدلې دې . حضرت نبی کریم ﷺ ته نژدې شو او ورته ئې اوونیل چه یار رسول الله ﷺ! خما ملگرې اووژلې شو او ما هم وژئې . په دې کښې حضرت ابوبصیر ؓ راوریسیدو او ونیل چه یار رسول الله ﷺ! الله تعالی ستاسو ذمه پورا کړه . تاسو دخپلې وعدي مطابق څه دوی ته حواله کړم . اوس دا دالله ﷻ احسان دې چه هغه ذات څه ددوی نه بچ کړم . حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه افسوس دا څنگه سړې دې . دې خو اور کښې لرگي وهی او جنگ زیاتوی ، کاش دې څوک پوهه کړی . نو ددې آوریږدو سره حضرت ابوبصیر ؓ پوه شو چه دا خو بیا ما دې مشرکانو ته حواله کوی . دې وینا سره حضرت نبی کریم ﷺ ته ورغلو او مدینې والو ته الوداع اوونيله اوسمندر طرفته روان شو . او هم هغه ځانې کښې ئې استوگنه اختیار کړه . دا واقعه مشهوره شوه . هغه طرفته ابوجندل بن سهل ؓ هم موقع موندو سره مکې نه راوتښتیدو او دې حضرت نبی کریم ﷺ حدیبیه کښې حضرت نبی کریم ﷺ واپس کړې وو او راغلو حضرت ابوبصیر ؓ سره ډیره شو . اوس داسې اوشو چه مشرکین قریش کښې به چا هم ایمان قبلولو نو نیغ به حضرت ابوبصیر ؓ ته راتلو او هم دې ځانې کښې به اوسیدو . او تردې چه دې ځانې یو ښه جماعت جوړ شو . او اوس خو دوی داسې اوکړل چه کله به د قریشو قافله شام طرفته تلله نو دوی به ورسره جنگ کولو او په دې کښې قریشی کافران قتل شو . او د هغوی مالونه به هم دوی قبضه کړل . تردې چه قریش تنگ شو اوبلاخر هغوی دنبی کریم ﷺ خدمت کښې یو قاصد اولیرلو چې دالله دپاره دا خلق د دغه ځانې نه راوبله او مونږ ددوی تپوس نه کوو . په دوی کښې چه څوک هم تاسو ته درسی نو هغه به امن کښې وی . مونږ تاسو ته خپلې رشته دارسی دریداوو . او د الله واسطه درکوو چه دوی راوبلی . نو حضرت نبی کریم ﷺ دا درخواست منظور کړو او دې حضراتو پسې ئې سړې اولیرلو چه دوی ئې رابلل . او الله ﷻ آیت (وَهُوَ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ) نازل کړو . ددې کافرو حمیت د جاهلیت دا وو چه هغوی (يَسْمُوهُ الْوَحْشَ الْرَّجِيمَ) اونه لیکل . اود حضرت نبی کریم ﷺ نوم مبارک سره ئې رسول او نه لیکل . او حضرت نبی کریم ﷺ د بیت الله شریف زیارت نه منع کړو (۱)

دصحیح بخاری کتاب التفسیر کښې دې چه حبیب بن ابوثابت ؓ فرمائی چه څه ابووائل ته ورغلم چه دهغه نه مې تپوس اوکړو . هغوی اوونیل چه مونږ صفین کښې وو . یوسری اوونیل چه آیا تا هغوی اونه کتل چه هغوی کتاب الله طرفته رابللي شی . حضرت علی ؓ او فرمائیل چه او ، نو سهیل بن حنیف ؓ اوونیل چه په خپل ځانونوتهمت کیردئ ، مونږ په خپله دحدیبیه په ورځ دا کتلی وو . یعنی د هغه صلح په موقع چه څه د حضرت نبی کریم ﷺ اود مشرکانو مینځ کښې شوی وو . که څومونږ راتې د جنگ کولو وې نو مونږ به جنگ کړې وې . نو حضرت عمر فاروق ؓ راغلو او وې فرمائی چه مونږ په حق او هغوی په باطل نه وو څه ؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه او . نو بیا ولې مونږ خپل دین پاتې راولو او واپس شو . حالانکه تر اوسه پورې مونږ کښې او هغوی کښې هیڅ فصله نه ده شوې . نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه انې عمر بن خطاب ؓ تر اغلو او دا سوال جواب اوشو او دې کښې سورة فتح نازل ځانې نه نیغ حضرت ابوبکر صدیق ؓ ته راغلو او دا سوال جواب اوشو او دې کښې سورة فتح نازل شوه (۲) بعضو روایتونوکښې د حضرت سهیل ابن حنیف ؓ دا الفاظ هم دی چه ماخپله دابوجندل په ورځ اوکتل که ما ته حضرت نبی کریم ﷺ حکم کړې وې د واپس کیدو نو ما به واپس کړې وې (۳) په

(۱) صحیح بخاری کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد والمصالحة مع اهل الحرب : ۲۷۳۱ ، ابوداود : ۲۷۶۵ ، جلد : ۴ ، ۲۲۳/۴ ، ابن حبان : ۴۸۷۲ .

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الفتح باب (اذ یابوئک تحت الشجرة) : ۴۸۴۴ ، صحیح مسلم : ۱۷۸۵ .

(۳) صحیح بخاری کتاب الجزیه باب : ۱۸ ، حدیث : ۳۱۸۱ .

هغی کنبی دا هم دی چه کله سورة فتح نازل شو نو حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ راوبللواو ورته ئی دا واورولو^(۱) دمسند احمد یو روایت کنبی دی چه کله دا شرط مقرر شو چه دهغوی سرې هغوی ته ورخی او خمونې به نه واپس کیرې نو حضرت نبی کریم ﷺ ته اوونیلې شو چه مونې دا هم اومنو او دادې هم اولیکو. نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه او به دې وجه چه خوک خمونې نه هغوی ته ورشی نو الله ﷻ دې هغه خمونې نه لرې ساتی^(۲) مسند احمد کنبی حضرت عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہ مروی دی چه کله خارجیان راووتل او هغوی جدا والی اختیار کړو نو ما هغوی ته اوونیل چه د حدیبیه په ورځ کله چه مشرکانو سره صلح اوشوه نو حضرت علی رضی اللہ عنہ ته حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه اولیکه دا هغه شرائط دی چه په دې دالله رسول ﷺ صلح اوکړه. نومشترکانو اوونیل که مونې تاسو دالله ﷻ رسول گنئلی نو مونې به بالکل تاسو سره جنگ نه کولو. نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه انې علی رضی اللہ عنہ ادا وران کړه، الله تاته ښه معلوم دی چه څه ستا رسول یم، علی دا وران کړه، اودا اولیکه چه په دې صلح اوکړه محمد بن عبدالله به الله ﷻ قسم رسول الله ﷻ د حضرت علی رضی اللہ عنہ ته ډیر زیات بهتر وو خو بیا هم دوی هغه وران کړل. نو په دې خو څه د حضرت نبی کریم ﷺ نه نبوت لټو^(۳) مسند احمد کنبی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ د حدیبیه په ورځ اویا اوښان ذبح کړی وو. او په دې کنبی یو اوښ د ابو جهل هم وو. هر کله چه دا اوښان د بیت الله نه منع کړې شو نو دوی داسې چغی وځلې لکه چه ددوی نه ددوی یې رودونکی بچي جدا کیري.

لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ	رَسُولُهُ	الرَّعْيَا	يَا حَقِّي
بیشکه رښتیا ښودلې وؤ الله رسول خپل ته خوب دحق مطابق			
بیشکه الله خپل رسول ته رښتوني خوب خودلې دی که الله ﷻ نه منظوره وی			
لَتَدْخُلَنَّ	الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ	إِنْ شَاءَ اللَّهُ	أَمِينٌ لَا مُحَلِّقِينَ
چی خامخا به داخلیرئ تاسو مسجد حرام ته که اوغوښتله الله په امن سره خرونکی به یی			
نوزور تاسو به مسجد حرام ته په اطمینان سره ور داخل شئ په داسې حال کنبی چی سرونه مو خرنلی وی			
رَعَوْسَكُمْ	وَمَقَصِّرِينَ	لَا تَخَافُونَ	فَعَلِمَ
سرونو خپلو لره او لنهونکی به یی دویختو نه په یریرئ تاسو پس معلومه ده الله ته			
اوویخته به موکت کړی وی او هیڅ ویره به درباندي نه وی نو الله ﷻ ته هغه هر څه معلوم وو چی تاسو ترې خبر			
مَا	كَمْ تَعْلَمُوا	فَجَعَلَ	مِنْ دُونِ ذَلِكَ
هغه خبره چی نه وه معلومه تاسو ته نو در ئې کړه مخکښی دپوره کیدو دخوب نه دا فتحه نږدی			
نه وی ..... نو الله ﷻ دهغې نه وړاندې یو نږدې گټه درکړه			
هُوَ الَّذِي	أَرْسَلَ	رَسُولَهُ	بِالْهُدَى
هغه هم دغه الله دی چی را لیرلې ئې دی رسول خپل دهدایت سره او دحق دین سره			
الله ﷻ هغه ذات دی چی خپل رسول (محمد ﷺ) ئې د (کتاب د) هدایت او دحق دین سره را لیرلې دی			

^(۱) صحیح بخاری حواله سابق: ۴۱۸۲، صحیح مسلم: ۱۷۸۵، السنن الکبری: ۱۱۵۰۴.

^(۲) احمد: ۲۶۸/۳. صحیح مسلم کتاب الجهاد باب صلح الحلیة: ۱۷۸۴.

^(۳) ابو داود کتاب اللباس. باب الفلیظ: ۴۰۳۷ مختصرا وهو صحیح احمد: ۳۴۳/۵.

بَيِّنْهُرَہ	عَلَى الدِّينِ كَلْبَہ	وَكَفَى بِاللّٰهِ شَهِيدًا
دپارہ ددی چی غالب کری ہفہ پہ دینونو ٲولو باندی او کافی دی اللہ پہ حیثیت دگواہ د دی دپارہ چی دادین پہ نورو ٲولو دینونو باندی غالب کری اودحق دگواہی دپارہ اللہ ۛ کافی دی		

قوله تعالى: - لَقَدْ صَدَّقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الْرُّسُلَ بِالْحَقِّ

د نبی خوب د وہی پہ شان وی: حضرت نبی کریم ﷺ خوب ا ولیدو چہ دوی ﷺ مکی تہ لارل او دبیت اللہ شریف طواف نی اوکرو۔ حضرت نبی کریم ﷺ ددی ذکر خپل صحابہ کرام ﷺ تہ مدینہ کنبی کړې وو۔ د حدیبیہ پہ کال چہ کلہ حضرت نبی کریم ﷺ د عمری ادا کولو د پارہ تشریف یورو نوددی خوب پہ وجہ صحابہ کرام ﷺ تہ یقین وو چہ دی سفر کنبی بہ مونې کامیابی: سرہ ددی خوب ظاہریدل ضرور گورو۔ هلته چہ لارل او ددی خوب حالت بدل شو او تر دی چہ صلح نامہ لیکلو تہ پس بغیر د زیارت دبیت اللہ شریف تہ واپس شو نو دا پہ صحابہ کرام ﷺ ډیر سخت وخت وو۔نو حضرت عمر فاروق ﷺ خو حضرت نبی کریم ﷺ تہ افرمائیل چہ تاسو خو ونیلی وو چہ مونې بہ بیت اللہ شریف تہ خو او هلته بہ طواف کوؤ: حضرت نبی کریم ﷺ افرمائیل چہ ما دا ونیلی وو دا صحیح خودا می تہ وو ونیلی چہ دی کال کنبی بہ خو۔ حضرت عمر فاروق ﷺ افرمائیل چہ او دا خو مونہ وو فرمائیلی۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ افرمائیل چہ ستاسو تلوار د څہ خبری ده تاسو بہ ضرور بیت اللہ شریف تہ ځی او هلته بہ طواف ہم ضرور کوئی۔ پیا نی حضرت صدیق اکبر ﷺ تہ او نیل او ہم دا جواب نی واوریدو۔ دی آیت مبارک کنبی ﴿إِنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ دی، دا داستثناء دپارہ تہ بلکہ د تحقیق او تاکید دپارہ دی۔ ددی مبارک خوب تعبیر صحابہ کرام ﷺ اوکتل او پورا امن سرہ مکہ مکرمہ کنبی داخل شو۔ او هلته چہ لارل نو بعضو خپل سرونه او خرنیل او بعضو وینتہ کم کړل۔ صحیح حدیث مبارک کنبی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ افرمائیل چہ اللہ ﷻ سر گنجی کولو والو باندی رحم اوکری۔ خلقو او نیل چہ حضرت پہ وینستو کمولو والو باندی ہم۔ خو حضرت نبی کریم ﷺ دپارہ ہم دا افرمائیل چہ۔ خلقو بیا دا او نیل، آخر بہ دریم خل یا څلورم خل حضرت نبی کریم ﷺ د سر کمونکو دپارہ دعا اوکړه۔

بیا فرمائی چہ بی ویری یعنی مکی تہ ښه پہ امن سرہ بہ داخلیرنی۔ اومکہ کنبی بہ قیام ہم بی ویری وی۔ نو عمره القضاء کنبی همدا اوشو۔ داعمره پہ ذی قعدہ اوومه هجری کنبی شوې وه۔ د حدیبیہ تہ حضرت نبی کریم ﷺ د ذی القعدہ میاشت کنبی واپس شواو ذی الحجه اومحرم نی مدینہ کنبی قیام اوکړو د صلح حدیبیہ تہ پس د خیبر فتح: صفر کنبی خیبر طرفته لارل۔ ددی څہ حصہ خو دجنگ پہ ذریعہ فتح شوه او څہ د صلح پہ ذریعہ مسخر شوه۔ دا ډیره لویه علاقه وه، په دی کنبی د کھجورو باغونه او پتی وو۔ ہم ددی ځانې یهودیان حضرت نبی کریم ﷺ د خادمانو پہ طور اوساتل او دا معامله اوشوه چہ هغوی دې دباغونو او پتیو حفاظت او خدمت کوی او دپیداوار نیمه حصہ دې ورکوی۔ دخیبر تقسیم حضرت نبی کریم ﷺ صرف پہ هغه صحابہ کرام ﷺ اوکړو چہ کوم پہ حدیبیہ کنبی وو۔ دهغوی تہ سوا نی په دی جنگ کنبی څوک حصہ دار جوړ تہ کړل۔ سوا دهغه خلقو تہ چہ کومو حبشی تہ هجرت کړې واپس راغلی وو۔ حضرت جعفر بن ابوطالب ﷺ او دده ملگری او حضرت ابوموسیٰ اشعری ﷺ او دده ملگری او چہ کوم پہ حدیبیہ کنبی حضرت نبی کریم ﷺ سرہ موجود وو هغه ٲولو په دی فتح خیبر کنبی حضرت نبی کریم ﷺ سرہ وو۔ سوا د حضرت ابودجانه سماک بن خرشہ ﷺ تہ چہ دهغه بیان پہ خپل ځانې دې۔ ددی ځانې تہ حضرت نبی کریم ﷺ سالم او غانم تشریف راوړو او د ذی القعدہ پہ میاشت کنبی په اوومه (۷) هجری کنبی مکی طرفته د عمری پہ اراده روان شو او اهل حدیبیہ ورسره وو، ذوالحلیفہ تہ نی احرام اوتړلواو دقربانی شپیتہ اوینان ہم ورسره وو او لبیک لبیک و نیلوسره ظهران تہ اورسیدل او حضرت محمد بن سلمه ﷺ نی څہ آسونو سرہ مخکنی مخکنی روان کړل خو وسله نی بنده کړې وه۔

ددې کتلو سره د مشرکان وار خطاشو او د رعب په وجه ددوی زړونه پریوتل . ددوی خیال وو چه دوی خو پورا تیارینی سره او کامل سامان سره ضرور د جنگ په اراده راغلی دی . هغوی خو شرط مات کړو چه تر لسو کالو پورې به هیڅ جنگ نه وی . نو ددوی په منډه منډه لارل اومکې والوته نې ددې اطلاع ورکړه . حضرت نبی کریم ﷺ چه کله مر طهران ته اورسیدو چه دکوم ځانې نه کعبې بتان ښکاریدل نو حضرت نبی کریم ﷺ ټولې نیزې او کمانونه په بطن یاجج کښې کیخودل او واپس نې اولیرل او دشرط مطابق صرف تورې نې ځان سره کړې او هغه هم میان کښې وې . حضرت نبی کریم ﷺ لا په لار کښې وو چه دې کښې د قریشو ولیرلې شوې سړی مرکز بن حفص راغلو او حضرت نبی کریم ﷺ ته اوښل چه حضور ستاسو اراده خو د وعدې ماتولو نه ده ؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ ټپوس او کړو چه څه خبره ده ؟ هغه اووښل چه تاسو خو ځان سره تورې او نیزې راوړی دی . حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه نه هغه مونږ یاجج ته اولیرل . نو ده اووښل چه زمونږ ستاسو ذات نه هم دا امید وو . تاسو خوهمیشه دپاره ښکې او ښیگری او وفادارې کولو والا یی . د قریشو سرداران خو د ښار نه بهر وتلی دی هغوی تاسو او ستاسو ملگری کتل نه غواړی . او چه کوم په مکه کښې پاتې شوی هغوی ټول ماشومان ، ښځې او سړی په لارو کښې ، کوڅو کښې او په چتونو اودریدل . او د تعجب په نظر نې دې مخلصي ډلې ته ، دې پاک لښکر ته اودې خدائی فوج ته کتل . حضرت نبی کریم ﷺ د قربانۍ ځناور ذی طوی ته استولی وو . پخپله حضرت نبی کریم ﷺ په خپله مشهوره اوښه قصوی باندې سواره وو . او د حضرت نبی کریم ﷺ نه مخکښې مخکښې صحابه کرام رضی الله عنہم وو چه لیبک لیبک به نې وښل . حضرت عبدالله ابن رواحه انصاری رضی الله عنه د حضرت نبی کریم ﷺ د اوښې واگې نیولې وې او دا اشعار نې وښل چه :

باسم الذي لا دين الا دينه	بسم الذي حمد رسوله
خلو بيني الكفار عن سبيله	اليوم تقريكم على تأويله
كما ضربنيكم على تلزيله	ربا يزيل الهام عن مقيله
ويذهل الخليل عن خليله	قد انزل الرحمان في تلزيله
في مصحف تنلى علي رسوله	بان خير القتل في سبيله

يارب اني مومن بقيله

يعنی دهغه الله ﷻ په نوم چه دهغه دين نه سوا بل دين قابل قبول نشته دې . دهغه الله ﷻ په نوم چه د هغه رسول محمد ﷺ دې . انې دکافرانو بچوا د حضرت نبی کریم ﷺ د لارې نه لرې شی نن خو به مونږ د حضرت نبی کریم ﷺ راتلو تاسو سره داشان اوکړو لکه څنگه چه ددوی په راتلو مو وهلي وی ، هغه وهل چه دهغې زور دماغ ته اورسی او دوست نه دوست هیر کړی . الله ﷻ رحم کولو والا په خپله وحی کښې نازل کړو چه په دې صحیفو کښې محفوظ دي . او چه دده درسول مخکښې تلاوت کوی چه ډولو نه بهتر مرگ د شهادت مرگ دې چه هغه په لار کښې وی . انې څما ربه ما په دې خبره ایمان راوړې دې . بعضې روایتونو الفاظو کښې څه ردوبدل شته دې . مسند احمد کښې دی چه ددې عمر سفر کښې کله چه حضرت نبی کریم ﷺ مرالطهران ته اورسیدو نوصحابه کرام رضی الله عنہم واوریدل چه مکې والو وښل چه دا خلق خو د کمزورنې په وجه پاسیدې هم نه شی . دې اوریدو سره څه صحابه کرام رضی الله عنہم حضرت نبی کریم ﷺ ته راغلل او ورته نې او فرمائیل که ستاسو اجازت وی نو چه څه څاروی ذبح کړو او دهغې غوښه او خوره اوڅکو اوښه تازه مکې ته داخل شو . نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه نه داسې مه کوښی ، تاسو سره چه کوم خوراک دې هغه جمع کړئ . نو دسترخوان وېر کړې شو او د حضرت نبی کریم ﷺ د دعا پر برکت هغه خوراک دومره زیات شو چه ټولو ښه په مړه خپته خوراک اوکړو او دې نه

دا هغه څه دی چه په کوم باندې محمد رسول الله ﷺ صلح اوکړه . نواهل مکه اوونیل که مونږ تاسو رسول منلې نو تاسو به مو بالکل نه منع کولې. نو تاسو محمد بن عبدالله اولیکنې ، نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه څه رسول یم او څه محمد بن عبدالله یم. بیا حضرت نبی کریم ﷺ حضرت علی ﷺ ته اوفرمانیل چه د رسول لفظ ترې کټ کړه. خو حضرت علی ﷺ اوفرمانیل چه نه څه دا نشم وژانولې. نو حضرت نبی کریم ﷺ صلح نامه خپل لاس کېښې واخسته او دینه نه لیکلو باوجود حضرت نبی کریم ﷺ اولیکل چه دا هغه دی چه په دې محمد بن عبدالله صلح اوکړه. دوی به وسلې سره مکې مکرمې ته نه داخلېږي. دوی سره به صرف توره وی او هغه به هم میان کېښې بنده وی . اودا چه اهل مکه کېښې تاسو سره څوک تلل غواړی نو هغوی به څان سره نه بوځي. اودا چه ستاسو ملگرو کېښې څوک مکه کېښې پاتې کیدل غواړی نو هغوی به نه منع کونی. نو کله چه حضرت نبی کریم ﷺ راغلو او وخت مقرر شو نو مشرکان حضرت علی ﷺ ته راغلل او ورته ئې اوونیل چه تاسو حضرت نبی اکرم ﷺ ته اوواڼې وخت پورا شوې دې تاسو تشریف یوسی. نو حضرت نبی کریم ﷺ کوچ اوکړو. دحضرت حمزه ﷺ لور تره ویل او حضرت علی ﷺ پسې شوه، حضرت علی ﷺ هغه د گوتې نه اوونوله او حضرت فاطمه ﷺ ته بوتله او ورته اوونیل چه د خپل تره لور ښه ساته. حضرت فاطمه ﷺ چینی ډیره په خوشحالی ځان سره کینوله . او حضرت زید ﷺ او حضرت جعفر ﷺ خپلو کېښې په جنگ شو. حضرت علی ﷺ اوفرمانیل چه دا ما راوستې ده او دا څما د تره لور ده. حضرت جعفر ﷺ ونیل چه دا څما د تره لور ده او ددې ترور څما کور کېښې ده . حضرت زید ﷺ اوفرمانیل چه دا څما د رور لور ده . نو حضرت نبی کریم ﷺ ددوی فیصله اوکړه او جینې ئې ترور ته حواله کړه او وې فرمانی چه ترور په منزله د مور وی. حضرت نبی کریم ﷺ حضرت علی ﷺ ته ئې اوفرمانیل چه ته څما نه ئې او څه ستا نه یم . د حضرت جعفر ﷺ ته ئې اوفرمانیل چه ته په اخلاقو کېښې او شکل و صورت کېښې ماسره مشابهت لري. حضرت زید ﷺ ئې اوفرمانیل چه ته څمونږ ورور او زموږ مولى ئې^۱ حضرت علی ﷺ اوفرمانیل چه یارسول الله ﷺ تاسو د حضرت حمزه ﷺ لور سره ولې نکاح اونکړه؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه هغه څما درضاعی رور لور ده .

قوله تعالى: - فَعَلِمَ مَا لَمْ يَأْمُرْ بِفَعَلُوا

د صلح حدیبیه اصل حکمت: بیا فرمانی چه الله ﷻ ته کوم خیر او برکت معلوم نو هغه تاسو ته نه وو معلوم نو په دې وجه ئې تاسودې کال کېښې مکې داخل نه کړئ اوراتلونکى کال ئې پریخودئى. اوددې تگ نه مخکېښې چه کومه وعده رسول الله ﷺ سره خوب کېښې شوې وه نو تاسو ته ئې فتح درکړه ، دا فتح هغه صلح ده چه ستاسو اوستاسو دښمنانو مینځ کېښې اوشوه. دې نه پس الله ﷻ مو منانو ته زیږې ورکوی چه هغه ذات به رسول الله ﷺ ته پدې دښمنانو او اوبه ټولو دښمنانو فتح ورکړی . هغه ذات دې علم نافع او عمل صالح سره لېږلې دی . شریعت کېښې صرف دوه څیزونه وی. علم او عمل صالح. نو علم شرعى صحیح علم دې او عمل شرعى مقبولیت والا عمل دې. دده خبرونه رهنبتیا او دده احکام سراسر عدل والا او حق دی. دا غواړی چه په مخ د زمکې څومره ادیان دی ، عربو کېښې، عجمو کېښې، مسلمین کېښې، مشرکین کېښې په هغه ټولو باندې خپل دین غالب او ظاهر کړې. الله ﷻ کافى گواه دې په دې خبره چه دوی علیه السلام د الله ﷻ رسول ﷺ دي. او هم الله ﷻ مددگار دي (والله سبحانه وتعالى اعلم

مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ ط	وَالَّذِينَ	مَعَهُ	أَشِدَّاءُ	عَلَى الْكُفَّارِ
محمد ﷺ رسول اللہ دی او ہفہ خلق چی دھفہ سرہ ملگری دی سخت دی پہ کافرانو باندی				
مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ ط	وَالَّذِينَ	مَعَهُ	أَشِدَّاءُ	عَلَى الْكُفَّارِ
محمد ﷺ رسول اللہ دی او کوم خلق چی ورسرہ ملگری دی ہفوی د کافرانو دپارہ سخت				
رَحِمَاءُ	بَيْنَهُمْ	تَرْلَهُمْ	رُكْعًا	سُجَّدًا
رحم کونکی دی پہ منخ خیل کنبی تہ بہ وینی ہفوی لرہ رکوع کونکی سجدہ کونکی				
رَحِمَاءُ	بَيْنَهُمْ	تَرْلَهُمْ	رُكْعًا	سُجَّدًا
او پخبل مینخ کنبی مہربان دی اتہ نی وینی گوری چی کلہ پہ رکوع تیت وی او کلہ پہ سجدہ کنبی وی				
يَتَنَبَّهُونَ	فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ	وَرِضْوَانًا	سِيمَاهُمْ	فِي وُجُوهِهِمْ
چی غواری بہ فضل دالہ نہ او رضا (دھفہ) نبی دھفوی پہ مخونو دھفوی کنبی				
يَتَنَبَّهُونَ	فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ	وَرِضْوَانًا	سِيمَاهُمْ	فِي وُجُوهِهِمْ
دالہ فضل اورضامندی لتوی دھفوی پہ مخونو کنبی دسجدود اثر نبی				
مِّنْ أَمْرِ السَّجْدِ ط	ذَلِكَ مَثَلُهُمْ	فِي التَّوْرَةِ ط	وَمَثَلُهُمْ	
دائر دسجدونہ دی دا مثال (صفت) دھفوی پہ تورات کنبی دی او مثال دھفوی				
مِّنْ أَمْرِ السَّجْدِ ط	ذَلِكَ مَثَلُهُمْ	فِي التَّوْرَةِ ط	وَمَثَلُهُمْ	
پیکاری داپہ تورات کنبی دھفوی صفتونہ راغلی وو او دھفوی ہم دا صفتونہ				
فِي الْأَنْجِيلِ ط	كَزَّرِعَ	أَخْرَجَ	شَطْطَهُ	فَازَرَهُ
پہ انجیل کنبی پشان دفصل دی چی اول نی راویاسی تیغ خیل بیانی مضبوط کرو ہفہ				
فِي الْأَنْجِيلِ ط	كَزَّرِعَ	أَخْرَجَ	شَطْطَهُ	فَازَرَهُ
پہ انجیل کنبی دی لکہ پتی چی تیغ رازرغون کری بیانی مضبوط کری				
فَاسْتَغْلَظَ	فَاسْتَوَىٰ	عَلَىٰ سَوْقِهِ	يُعْجِبُ الزَّرَّاعَ	لِيَغِثَ
بیا کلک شو بیا ودریدو پہ ہندی خپلہ باندی چی خوشحالی کروندگرا دپارہ ددی چی غصہ وزولی				
فَاسْتَغْلَظَ	فَاسْتَوَىٰ	عَلَىٰ سَوْقِهِ	يُعْجِبُ الزَّرَّاعَ	لِيَغِثَ
بیا ہفہ غت شی نو پہ خپلہ تنہ باندی نیغ او دریری اچی زمیندار تہ پیکلی پیکاری (داترقی نی مسلمانانوتہ				
يَهُمُّ	الْكُفَّارُ ط	وَعَدَ اللَّهُ	الَّذِينَ	أَمَنُوا
پہ ترقی دھفوی سرہ کافرانو لرہ وعدہ کری دہ اللہ دھفہ گسانو سرہ چی ایمان نی راووی دی				
يَهُمُّ	الْكُفَّارُ ط	وَعَدَ اللَّهُ	الَّذِينَ	أَمَنُوا
خکہ ودرکہ چی کافران ہری غصہ کری اللہ ﷻ ہفہ خلقو سرہ چی ایمان نی راووی دی او نیک				
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ	مِنْهُمْ	مَغْفِرَةً	وَأَجْرًا عَظِيمًا ط	
او عملونہ نی کری دی نیک دھفوی سرہ دینسانی اود اجر لوئی				
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ	مِنْهُمْ	مَغْفِرَةً	وَأَجْرًا عَظِيمًا ط	
کارونہ نی اوکرل دینسانی اودلونی اجر وعدہ کری دہ				

قوله تعالى: - مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ

دنی کریم ﷺ او صحابہ کرامو صفات :- دے آیتونو کنبی دنی صفت او ثناء بیان شہو چہ حضرت نبی کریم ﷺ د اللہ ﷻ حق نبی دی، بیاد حضرت نبی کریم ﷺ د صحابہ کرامو ﷺ صفت او ثناء بیانہری چہ دوی بہ مخالفو باندی سختی کونکی او مسلمانانو باندی نرمی کونکی دی۔ لکہ چہ بل آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿أَوَلَيْعَلَّ الْمُؤْمِنِينَ أَكْثَرُ عَلَى الْكُفْرِينَ﴾ مجاہدون فی سبیل اللہ د مومنانو مخکنی نرم اود کفارو دپارہ گرم دی۔ دھر مومن دا شان پکار دی چہ دوی بہ مومن بارہ کنبی خوش خلق او متواضع او کفارو

باندی بہ سختی کونکی او پہ کفر بہ ناخوش وی۔ قرآن پاک کنبی فرمائی چہ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً﴾^(۱) اہی ایمان والو تاسوسرہ چہ کوم کافر دی هغوی سرہ جہاد کونی چہ هغوی تاسو کنبی سختی محسوس کری۔ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چہ دمومنانو خپلو مثال د محبت اونرم دلی د یو جسم پشان دے۔ کہ دجسم یو اندام تہ درد وی نو ټول جسم بې قرار وی۔ کله بہ دہ تبه اوی او کله نہ وی^(۲) هغوی اوفرمانیل چہ یومومن دبل مومن دبارہ ددیوال پہ شان وی^(۳) چہ دهغی یو حصہ بلہ حصہ مضبوطی بیا حضرت نبی کریم ﷺ د خپل یو لاس گوتې مبارک د بل لاس گوتو مبارکو کنبی ورکړې۔ بیا نہ ددوی یو بل صفت بیان کړو چہ نیکی زیاتې کوی او خاص کر مونخ چہ ټولو نیکو کنبی افضل او بهتر دے۔ بیا دې نیکو لره د ښکلی کولو خیزونو بیان کوی۔ یعنی ددوی دخلوص او دالله ﷻ درضا چہ دوی دالله ﷻ د رضا او فضل تلاش کوونکی دی۔ دوی دخپلو عملونیدلہ دالله ﷻ تہ غواړی چہ جنت دے۔ او دا بہ دوی تہ دالله ﷻ فضل سرہ ملاوپی۔ اوالله ﷻ بہ دوی تہ خپلہ رضا ہم نصیب کوی اوهغه ډیر لوڼې خیز دے۔

قوله تعالى: -يَتْلُوهُمْ هُمْ وَجُوهُهُمْ

په مخونو د علامتو او تندو کنبی دنور مطلب: حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ په شہرو باندې د علامت نه مراد ښه اخلاق دی^(۴) حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ وغیرہ فرمائی چہ دا خشوع او تواضع ده^(۵) او حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ خدا خیال داوو چہ ددې نه مراد دمونخ هغه نشان چہ کوم په تندی جوړیږی۔ دوی اوفرمانیل چہ دا خود هغو په تندو هم ووجه دکومو زړونه د فرعون نه هم زیات سخت وو۔ حضرت سدی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ مونخ ددوی مخونه ښائسته کوی۔ دبعضو سلفو نه منقول دی چہ خوک د شپې زیات مونخ کوی نودهغه څهر بہ ښکلی وی۔ د حضرت جابر رضی اللہ عنہ روایت نه حضرت ابن ماجه یو مرفوع حدیث مبارک کنبی هم دا مفهوم نقل کړې دې^(۶) خو صحیح دادی چہ دا موقوف دې۔ دبعضو بزرگانو قول دې چہ د نیکی په وجه زړه کنبی نور پیدا کیږی او مخ کنبی رنرا راخی۔ رزق فراخه کیږی۔ د خلقو زړونو کنبی دده محبت پیدا کیږی۔ دامیر المومنین حضرت عثمان رضی اللہ عنہ قول دې چہ کوم سړې دخپل باطن اصلاح او کړی او نیکی په پټه کوی نو الله ﷻ به دده په مخ په کاسونو باندې او دده د ژبه په کنارو به دده نیکی ظاہرې کړې۔ غرض دا چہ د زړه آئینه مخ دې۔ چہ په دې کنبی څه کیږی نو دهغې اثر په مخ باندې وی۔ نو کله چہ مومن خپل زړه درست کړی او خپل باطن ښکلی کړی نو الله ﷻ دده ظاہرهم دخلقو نظرونو کنبی ښکلی کوی۔ امیر المومنین حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ فرمائی چہ خوک د خپل باطن اصلاح کوی نو الله ﷻ دده ظاہر هم ښائسته کوی۔ طبرانی کنبی دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چہ کوم سړې څنگه خبره پټه کوی نو الله ﷻ هغه تہ هغه شان خادر ورپس کوی۔ که هغه پټه نیکی ده نو پټه نیکی او که هغه بدی ده نو دیدنې^(۷) خو ددې یو راوی العزرمی متروک دې^(۸) مسند احمد کنبی ددوی فرمان دې کہ تاسو کنبی یو کس یو غار تہ ننوځی چہ هغې کنبی دروازه نه وی او نه په کنبی څه سوري وی او دې څه عمل کوی نو الله ﷻ به هغه دخلقو مخکینې

^(۱) صحیح بخاری کتاب الادب باب رحمة الناس والبهائم : ۶۰۱۱، صحیح مسلم : ۲۵۸۶، احمد : ۲۷۰/۴ ابن حبان : ۲۳۲.

^(۲) صحیح بخاری کتاب الادب باب تعاون المؤمنین بعضهم بعضا: صحیح مسلم: ۲۵۸۵، ترمذی: ۱۹۲۸، احمد : ۴۰۵/۴،

^(۳) الطبری : ۲۶۳/۲۲.

^(۴) الطبری : ۲۶۳/۲۲.

^(۵) ابن ماجه کتاب الامانة الصلوات باب ماجاء فی لیام اللیل : ۱۳۳۳.

^(۶) الطبرانی.

^(۷) احمد : ۲۸/۳.

ظاہر کری۔ نیکی وی نو بنہ دہ او کہ بدی نو۔ مسند احمد کنبی دی چہ نیکہ طریقہ ، بنہ اخلاق اوبانہ روی د نبوت پنخویشتمہ حصہ کنبی یو حصہ دہ (۱)۔

د صحابہ کرامو شان۔ غرض دا چہ د صحابہ کرامو ﷺ نیتونہ صفا وو۔ عملونہ نبی بنہ وو۔ نو چہ د چا نظر بہ پہ دوی پریوتو نو دھغی بہ دھغوی پاکبازی ینکاریدہ۔ او ہفہ ددہ پہ چال چلن او طریقہ کار او اخلاق خوشحالیدو۔ دحضرت امام مالک رحمہ اللہ فرمان دی چہ کومو صحابہ کرام ﷺ د شام ملک فتح کرو اودہفہ خانی نصرانیانویہ ددوی شہری کتلی نو پہ چغو چغو بہ ونیل چہ پہ اللہ ﷻ قسم دا د حضرت عیسیٰ علیہ السلام حواریانو نہ پیر افضل او بہتر دی۔ فی الواقع دھغوی دا قول ریبتونی دی۔ حضرت کنبی کتابونو کنبی ددی امت فضیلت او عظمت موجود دی۔ او ددی امت دصف اول او ددوی بہتر بزرگان صحابہ رسول دی۔ اوپخبلہ ددوی ذکر ہم پہ مخکنی آسمانی کتابونو کنبی اومخکنی واقعاتو کنبی موجود دی۔ نو فرمائی چہ داهم مثال ددوی پہ توراۃ کنبی دی۔ اوبیا فرمائی چہ ددوی مثال انجیل کنبی د پتی پشان بیان شوی دی ، چہ دا خپل شینکی رازرغون کری ، اوبیا دا مضبوط او قوی کوی ، او بیا دا طاقتور او غت شی ، اوبہ پخبلہ تنہ نیغ اودریپی۔ نو اوس دا پتی دمالک دغوشالی خہ وائی ؟ نو ہمد اشان اصحاب رسول ہم دی۔ چہ ہغوی د حضرت نبی کریم ﷺ سرہ مدد او تائید اوکرو او بیا دوی حضرت نبی کریم ﷺ سرہ ہفہ تعلق ساتی چہ کوم د پتی او شینکی تعلق دی۔ دا پہ دی وجہ چہ کفار اوسوزی۔ حضرت امام مالک رحمہ اللہ ددی آیت نہ د رافضیانو بارہ کنبی استدلال کری دی۔ خکہ چہ ہغوی صحابہ کرامو ﷺ سرہ بغض کوی او دوی سرہ بغض کولووالا کافر دی۔ دعلما، کرام یو جماعت ہم پہ دی مسئلہ کنبی امام صاحب سرہ دی۔ صحابہ کرام ﷺ دفضائلو او ددوی پہ غلطو باندی سترگو پتولو بارہ کنبی پیر احادیث راغلی دی۔ پخبلہ اللہ ﷻ ددوی تعریفونہ بیان کرل او دوی سرہ دخپلی رضااظہار اوکرو۔ آیا ددوی بزرگی دپارہ دا کافی نہ دی ؟ بیا فرمائی چہ دی ایمان والواو انیک عمل کونکی سرہ داللہ ﷻ وعدہ دہ چہ ہفہ بہ ددوی گناہونہ معاف کری او دوی تہ بہ اجر عظیم ورکری۔ او دوی تہ بہ رزق کریم ثواب جزیل او بدلہ کبیر ورکری۔

یاد ساتی چہ (منہم) کنبی چہ کوم (من) ہدی ہفہ دلہ د جنس بیان دپارہ دی۔ داللہ ﷻ دا ریبتونی او ازلہ وعدہ دہ چہ نہ بہ بدلیبری اونہ بہ دی خلاف گیری۔ ددوی پہ نقش قدم تلونکی او ددوی پہ طریقہ کار بند اوسیدونکو دپارہ ہم دا وعدہ ثابتہ دہ۔ خو کوم فضیلت او سبقت او کمال چہ کوم دی امت تہ دی ہفہ بل چا تہ نشتہ دی۔ اللہ ﷻ دوی نہ خوشحالہ اودوی اللہ ﷻ نہ راضی او دوی جنتیان شو او دوی تہ بدلی ورکری شوی صحیح مسلم کنبی دی چہ خما صحابہ کرام ﷺ تہ بد مہ وائی او ددوی بی ادبی او گستاخی مہ کونی۔ پہ ہفہ اللہ ﷻ می دی قسم وی چہ دچا بہ قبضہ کنبی خما روح دی کہ تاسو کنبی خوک د احد دغیر برابر سونا ہم خرچ۔ کری نو ددی در پی پاوہ غلہ لکہ دوہ نیم پاوہ غلی برابر ہم اجر نشی موندی (۲)۔

الحمد لله دسورۃ فتح تفسیر ختم شو۔

(۱) احاد: ۲۹۶/۱، ابوداؤد کتاب الادب باب ل الوقار: ۴۷۷۶ وهو حسن وسندہ ضعیف وللحديث شاهد عند الترمذی: ۲۰۱۰۔

(۲) صحيح مسلم: كتاب الفضائل الصحابة: باب غريم سب الصحابة: ۲۵۱۰۔

ایاتونہ	سورة الحجرات مدنیہ وہی ثمانی عشرۃ ایۃ وفیہا رکوعان	رکوع گناہی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۱۸	شروع کوم پہ نوم د الله چہ دیر مہربان زیات رحم کونکې دے	①
	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْصِدُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ	
	اے ہفہ کسانو! چہ ایمان موراوړې دے مہ وړاند کوئ خان مخکنی دالله نہ	
	انہی مومنانو! تاسو دالله ﷻ اود رسول ﷺ نہ بہ ہیڅ کار کنې، مہ وړاندې کیږئ	
	وَرَسُولِهِ أَتَقْوَوُ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ	
	او در رسول دهغه نہ او اویرېږئ دالله نہ بیشکه الله ښه اوړیدونکې ښه پوهه دے انہی ہفہ کسانو	
	..... او دالله ﷻ نہ ویرېږئ الله ﷻ دیر اوړیدونکې ښه پوهه دے ..... انہی مومنانو	
	آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ	
	چہ ایمان موراوړې دے مہ پورته کوئ آوازونه خپل دپاسه د آواز دنبی	
	..... خپل آوازونه د نبی ﷺ په آواز باندې مہ اوچتوئ	
	وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ	
	او مہ کوئ په اوچت آواز دہ ته خبره پشان داوچت آواز کولو دبعضو ستاسو بغضو نہ	
	او مہ هغه سره په زورہ خبره کوئ ..... لکه څنگه چہ تاسو دیوبل سره په زورہ خبرې کوئ	
	أَنْ تَحِبَّ أَنْ تَكُونَ مِنْهُمْ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ	
	ہسی نہ چہ عبث شی عملونہ ستاسو او تاسو بہ خبر نہ یئ بیشکه هغه کسان	
	ہسی نہ چہ ستاسو عملونہ ضائع شی او تاسو پرې خبر ہم نہ یئ ..... بیشکه	
	يَعْضُونَ أَصْوَاتُهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ	
	چہ ښکته ساتی آوازونه خپل بہ نزد رسول ﷺ دا هغه کسان دی چہ آزمایلی دی الله	
	کوم خلق چہ دالله ﷻ د رسول په حضور کنې خپل آوازونه ښکته ساتی ہم دا هغه خلق دی	
	قُلُوبُهُمْ لِيَلْقُوا لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرٌ عَظِيمٌ	
	زړونه دهغوئ دپارہ دتقوی دپارہ دهغوئ بښنه ده او اجر لوی دے	
	چہ دکومو زړونہ الله ﷻ د برہیز گارئ دپارہ آزمایلی دی هغوئ دپارہ بښنه او لوئی اجر دے	

قوله تعالى: - لَا تَقْصِدُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ
 د آداب رسالت بیان: دے آیتونو کنې الله ﷻ امتیانو ته د خپل نبی ﷺ آداب ښانی چہ تاسو د خپل نبی ﷺ
 عزت او احترام او توقیر کول پکار دی. تاسو ته پکار دی چہ په ټولو کارونو کنې دالله ﷻ رسول پسی
 روان شی: تاسوله پکار دی چہ خپل خان کنې د اتباع او تابعدارنی عادت واچوئ. حضرت معاذ رضی
 چہ کله حضرت نبی کریم ﷺ یمن ته لیږلو نو تپوس ئې ترې اوکړو چہ څه خیز سره به حکم کوئ؟ نو

وې فرمائيل چه كتاب الله سره . حضرت نبی کریم ﷺ تپوس اوکړو که په هغې کښې دې اونه موندنه نو بيا؟ نو دې فرمائيل چه سنت رسول ﷺ سره . حضرت نبی کریم ﷺ تپوس اوکړو چه په هغې کښې دې هم اونه موندو نو بيا؟ نو دې فرمائيل چه د الله ﷻ شکر دې چه هغه د حضرت نبی کریم ﷺ قاصد ته د هغه څيز کيځودو او دې فرمائيل چه د الله ﷻ رسول خوشحاله کيږي (۱) (ابوداود، ترمذی، ابن ماجه، دلته ددې توفيق ورکړو د چه هغه سره د الله رسول مقصد دادې چه حضرت معاذ ؓ خپله راني او اجتهاد نې د کتاب وسنت حديث مبارک ذکر کولو نه مقصد دادې راني مقدم کول دالله اودهغه رسول ﷺ نه مخکښي تلل . حضرت نه مؤخر کړو . نو کتاب و سنت باندې راني مقدم کول دالله اودهغه رسول ﷺ نه مخکښي تلل . حضرت ابن عباس ؓ فرماني چه د کتاب الله وسنت خلاف مه وانې (۲) حضرت عوفی ؓ فرماني چه د حضرت نبی کریم ﷺ د کلام مخکښي وينا نه منع کړې شوې ده . حضرت مجاهد ؓ فرماني چه تر کومې په يو امر کښې الله تعالی اودهغه رسول ﷺ څه اونه فرماني نو تاسو خاموش اوسي: (۳) حضرت ضحاک ؓ فرماني چه د دين امر د شريعت احکام دی ، تاسو دالله ﷻ د کلام او د دهغه در رسول ﷺ د حديث نه سوا بل څه باندې فيصله مه کوئ .

حضرت سفيان ثوري ؓ فرماني چه په يو قول کښې دالله ﷻ اودهغه در رسول ﷺ د حديث نه سوا بل څيز سره فيصله مه کوئ . د حضرت سفيان ثوري ؓ ارشاد دې چه په هيڅ يو قول کښې دالله ﷻ او دهغه در رسول ﷺ باندې سبقت مه کوئ . امام حسن بصری ؓ فرماني چه د امام نه مخکښي دعا مه کوئ . حضرت قتاده ؓ فرماني چه خلقو په وئيل که فلائي فلائي کښې حکم راشي نو داسې داسې کول پکار دی . دا الله ﷻ خو ښه نه کړل (۴) بيا ارشاد دې چه دالله ﷻ حکم منلو کښې دالله ﷻ لحاظ ساتي . الله ﷻ ستاسو خبرې آوري او ستاسو ارادې ورته معلوم دی .

قوله تعالى: لَا تَقْعُوا صَوْلَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْلَاتِ النَّبِيِّ

بيا ورته بل آدب ښاني چه دوی دې د نبی ﷺ په آواز خپل آوازونه پورته کوی . دا آيت مبارک د حضرت ابوبکر صديق ؓ او حضرت عمر فاروق ؓ باره کښې نازل شوې دې . صحيح بخاری کښې حضرت ابن ابی مليکه ؓ نه مروی دی چه نزدي وه چه دوه لوڼې بزرگان هلاک شوې وې يعنی حضرت ابوبکر صديق ؓ و حضرت عمر فاروق ؓ ، ددې دواړو بزرگانو آوازونه د حضرت نبی کریم ﷺ په آواز مبارک اوچتو شو او په هغه وخت کښې د بنو تميم وفد حاضر وو . يو خو اقرع بن حابس ؓ ته وئيل چه د بنی مجاشع نه وو او بل بل سړی ته وئيل . په دې حضرت ابوبکر صديق ؓ او فرمائيل چه نه هم څما خلاف کوي . حضرت فاروق اعظم ؓ او فرمائيل چه نه نه تاسو دا خيال هم مه کوئ . نو په دې دا آيت مبارک نازل شو . حضرت ابن زبير ؓ فرماني چه دې نه پس به حضرت عمر فاروق ؓ به حضرت نبی کریم ﷺ سره داسې کلام کولو چه حضرت نبی کریم ﷺ به ترې دوباره تپوس کولو: (۵) او يو روايت کښې دې چه حضرت ابوبکر صديق ؓ او فرمائيل چه دې وفد امير قعقاع بن معبد ؓ جوړ کړئ . او حضرت عمر فاروق ؓ او فرمائيل چه نه حضرت اقرع بن حابس ؓ لره . نو په دې کښې

(۱) ابوداود کتاب القضاء باب اجتهاد الراي ل اللقضاء : ۳۵۹۲ ، ترمذی : ۱۳۲۷ ، احمد : ۲۳۰/۵ مسند الطيالسي : ۲۸۶/۱ بهقي :

(۲) ۱۱۴/۱ ، الطبقات : ۳۴۷/۲ ، جامع بيان العلم : ۵۵/۲ .

(۳) البغوي : ۲۷۵/۲۲ .

(۴) صحيح بخاری کتاب التفسیر : سورة الحجرات قبل حديث : ۴۸۴۵ .

(۵) البغوي : ۲۷۶/۲۲ .

(۶) صحيح بخاری کتاب التفسیر سورة الحجرات : (لَا تَقْعُوا صَوْلَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْلَاتِ النَّبِيِّ) : ۴۸۴۵ .

آوازونہ تیز شو او دا آیت مبارک نازل شو چہ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْعَبُوا مَوَٰءًا﴾ او ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا﴾ الخ (۱)۔ مسند بزار کنبی دی چہ د آیت ﴿لَا تَقْعَبُوا مَوَٰءًا﴾ نازلیدو نہ پس حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ وافرمانیل چہ یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خہ بہ اوس تاسو سرہ داسی خبری کوم لکہ خنگہ چہ خوک پس پس کوی (۲)۔

دثابت بن قیس قصہ: صحیح بخاری کنبی دی چہ حضرت ثابت بن قیس رضی اللہ عنہ تر خو ورخو پوری بہ نظر رانغلو نو پہ دې یو کس اوئیل چہ یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خہ بہ تاسوتہ دهغه متعلق اووایم۔ نو هغه د حضرت ثابت کور ته راغلو او وې کتل هغه ډیر خفه ناست دې۔ تپوس ئې ترې اوکړو چہ ولی خہ خبره ده؟ نو هغوی اوئیل چہ خما حال ډیر خراب دې۔ ما خوبه د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به آواز خپل آواز پورته کولو، خما اعمال بریادشو او خہ جهنمی شوم۔ داکس حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم راغلو او ټوله واقعہ ئې ورته بیان کړل۔ نو د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د فرمان مطابق ئې حضرت ثابت رضی اللہ عنہ یو زیردست زیرې یووړو۔ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورته اوفرمائیل چہ ته لار شه او هغه ته اووايه چہ ته جهنمی نه ئې بلکه جنتی ئې (۳)۔ مسند احمد کنبی هم دا واقعہ شته دې۔ په هغې کنبی دا هم دی چہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تپوس اوکړو چہ ثابت چرته دې په نظر نه راځی۔ ددې آخر کنبی دی چہ حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ مونږ به هغه ژوندي په گرزیدولیدو او وئیل به مو چہ دا جنتی دې۔ دیمامه په جنگ کنبی چہ کله مسلمانان لږ زړه ماتی شوی وو نو حضرت ثابت رضی اللہ عنہ خوشبودار کفن اغوستي دینمن طرفته روان وو او دا ئې فرمائیل چہ ائي مسلمانانو د ځان نه روستو خلقو دپاره خرابه نمونه مه پریردئ۔ دې وینا سره د دینمن صفونو کنبی ننوتو ډیر بهادرئی سره جنگیدو نه پس شهید شو (۴)۔ صحیح مسلم کنبی دی چہ کله حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ثابت او نه لیدو نو دده گواوندی حضرت سعد رضی اللہ عنہ نه ئې تپوس اوکړو چہ ولی ثابت بیمار دې خه؟ الخ (۵)۔ خو ددې سند نورو سندونو کنبی دحضرت سعد رضی اللہ عنہ ذکر نشته دې۔ نو ددې نه معلومیږی چہ دا روایت معطل دې او دا معلومیږی هم۔ خکه چہ په هغه وخت کنبی حضرت سعد رضی اللہ عنہ ژوندي نه وو بلکه د دوی انتقال د بنوقریظه دجنگ نه پس شوې وو۔ او د بنو قریظه جنگ په پنځمه هجری کنبی شوې وو۔ اودا آیت مبارک د بنو تمیم د وفد دراتلو نه مخکې نازل شوې دې۔ او د وفدونو پرله پسې راتلل د نهی هجری واقعہ ده۔ والله اعلم۔

ابن جریر کنبی دی چہ دا آیت کله نازل شو نو حضرت ثابت بن قیس رضی اللہ عنہ لار کنبی کیناستو اوپه ژړا شو۔ کله چہ حضرت عاصم ابن عدی رضی اللہ عنہ په هغوی تیر شو نو ددوی نه ئې دې سبب اوپوښتلو۔ نووې فرمائیل چہ ماته ویره ده چہ هسې نه دا آیت مبارک خما باره کنبی نه وی نازل شوې۔ حضرت عاصم رضی اللہ عنہ دې اوریدو سره لاړو۔ دحضرت ثابت رضی اللہ عنہ اسویلی بند شو او په چغو چغو ئې ژړل۔ کورته لاړو او خپلې بی بی حضرت جمیله بنت عبدالله بن ابی بن سلول ته اوئیل چہ خه د خپل آس غوږلې ته ورځم۔ ته ددې دروازه بهر نه بند کړه او د اوسپنې یو میخ پرې اووهه۔ په الله قسم خه به ددې نه راوځم تر څوچه مې نشم یا د الله رسول صلی اللہ علیہ وسلم خما نه راضی نه شی۔ دلته خو داسی اوشو او بل طرفته چہ کله حضرت عاصم رضی اللہ عنہ د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خدمت کنبی حاضر شو او ټوله واقعہ ئې ورته بیان کړه نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورته حکم اوکړو چہ ته لار شه او حضرت ثابت رضی اللہ عنہ ماته راوله۔ خو کله چہ حضرت عاصم رضی اللہ عنہ هغه ځانې ته راغلو اووې کتل نو حضرت ثابت رضی اللہ عنہ هغه ځانې کنبی نه وو۔ کورته ورغلو نو

(۱) صحیح بخاری حواله سابق: ۴۸۴۷، ترمذی: ۳۲۶۶.

(۲) البزار: ۲۲۵۷، حاکم: ۴۶۲۲، وسند حسن، مجمع الزوائد: ۱۱۱/۷.

(۳) صحیح بخاری حواله سابق: ۴۸۴۶.

(۴) احد: ۱۳۷/۳ ح/ ۱۲۳۹۹، وسند صحیح.

(۵) صحیح مسلم کتاب الايمان باب عمالة المؤمن ان يحيط عمله: ۱۱۹.

معلوم شو چه هغه د آس غوجل کښې ځان بند کړې دې . دلته راغلو او ورته ئې اوفرمانیل چه انې ثابت عليه السلام راځه ته حضرت نبی کریم ﷺ یاد کړې ئې . حضرت ثابت اوفرمانیل چه ډیره بڼه ده میخ لرې کړې او دروازه بیرته کړه . بیا بهر راوتلو نه پس د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو . نو حضرت نبی کریم ﷺ ترې د خوب دوچې تپوس اوکړو او ددې رښتونې جواب آوریږدو نه پس حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوفرمانیل چه ته په دې خبره خوشحاله نه ئې چه ته قابل تعریف ژوند تیر کړې او شهید شې او جنت ته داخل شې . په دې د حضرت ثابت رضی الله تعالی عنہ غم لرې شو او وې فرمانیل چه یارسول الله ﷺ څه ستاسو په دې زیری خوشحال یم لو بیادپاره به هېڅ کله ستاسو آواز نه خپل آواز نه اوچتوم نو دې نه پس آیت مبارک ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَفْعُشُونَ﴾ الخ نازل شو(۱) دا قصه د ډیرو تابعینو نه مروی ده . العرض الله ﷻ دخپل رسول ﷺ مخکښې خپل آواز اوچتولو نه منع اوکړه . امیرالمومنین حضرت عمر فاروق رضی الله تعالی عنہ د دوو کسانو آواز مسجد نبوی په زوره زوره آوریږدو نه پس ئې هغوی ته اوونیل چه تاسو ته معلوم دی چه تاسو چرته یې؟ بیا ئې تپوس اوکړو چه تاسو دکوم ځانې اوسیدونکې یې؟ هغوی اوونیل چه دطائف نو دوی رضی الله تعالی عنہ ورته اوفرمانیل که تاسو د مدینې وې نو ما به تاسو ته پورا سزا درکړې وې .

مسجد نبی کښې اواز اوچتونکو ته د عمر فاروق رضی الله تعالی عنہ تنبیہ: علما کرام فرمانی چه د حضرت نبی کریم ﷺ قبر مبارک سره هم په زوره وینا کول مکروه دی . لکه څنگه چه د حضرت نبی کریم ﷺ په ژوند ددوی رضی الله تعالی عنہ مخکښې وو . ځکه چه حضرت نبی کریم ﷺ څنگه په ژوند کښې قابل احترام او عزت والا وو داشان په خپل قبر مبارک کښې هم عزت او قابل احترام دې . لکه څنگه چه عامو خلقو سره خبرې کوی نو داشان د حضرت نبی کریم ﷺ مخکښې خبرې کولونه منع اوکړې شوه . بلکه د حضرت نبی کریم ﷺ مخکښې تسکین اووقار سره خبرې کول پکار دی . او یو ځانې کښې دی چه ﴿لَا تَجْعَلُوا دَعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدَعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا﴾ یعنی اتي مسلمانانو ! تاسو رسول ﷺ ته داسې آواز مه کوئی لکه څنگه چه نورو ته آواز کوئی .

د اواز اوچتولو کولو اصل وجه: بیا فرمانی چه مونږ تاسو ددې اوچت آواز نه په دې وجه منع کړئې چه هسې نه تاسو نه حضرت نبی کریم ﷺ خفه شی اوپه دې وجه ستاسو نه الله ﷻ خفه شی . اوستاسو عملونه ضبط شی او تاسو ته ددې معلومات هم نه وی . نو صحیح حدیث مبارک کښې دی چه یو سړې د الله ﷻ د رضا ډپاره یو داسې کلمه اووائی چه هغه کلمه هېڅ نه وی خواله ﷻ دده نه په دې راضی شی ، او ددې په وجه دې جنتی شی . داشان انسان دالله ﷻ د خفکان یو داسې کلمه اووائی چه دده په نزد ددې هډو هېڅ وقعت نه وی خو ددې په وجه الله ﷻ دې دجهنم داسې لاندې طبقې ته داخل کړې چه هغه کنده د زمکې او آسمان نه زیاته ژوره ده(۲) بیا الله ﷻ د حضرت نبی کریم ﷺ مخکښې د خپلو آوازونو د رو کولو حکم فرمانی او فرمانی چه کوم خلق د حضرت نبی کریم ﷺ مخکښې خپل آوازونه رو کوی الله ﷻ هغوی د تقوی دپاره خاص کوی . اهل تقوی او محل تقوی هم دا خلق دی . دوی د مغفرت الهی مستحق او د اجر عظیم لائق دی . امام احمد رحمته الله په کتاب الزهد کښې یو روایت نقل کړې دې چه حضرت عمر رضی الله تعالی عنہ نه یو تحریری استفتاء واخستې شوه چه اتي امیر المومنین رضی الله تعالی عنہ ۱ چه هغه یو سړې چه دهغه نافرمانی کولو خواهش نه وی ، اونه ده څه نافرمانی کړې وی ، او هغه سړې چه دهغه د معصیت کولو خواهش شته دې خو گناه ئې نه ده کړې ، نو په دوی کښې افضل څوک دې ؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ جواب کښې اولیکل چه د چا گناه کولو خواهش وی اوبیا هم نافرمانو نه بچ اوسی . هم دا خلق دی چه ددوی زړونه الله ﷻ د پرهیزگارنۍ دپاره آزمائیلی دی . ددوی دپاره مغفرت او او ډیر اجر و

(۱) صحیح بخاری کتاب الصلاة باب رفع الصوت فی المسجد : ۳۷۰ .

(۲) صحیح بخاری کتاب الوفاق باب حفظ اللسان : ۶۱۷۸ ، صحیح مسلم : ۲۹۸۸ ، بتصرف یسو .

ثواب دی .

إِنَّ الَّذِينَ

بیشکہ ہفہ کسان

يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ۝ وَلَوْ أَنَّهُمْ

چی آوازونه کوی تاته | دہر دگورنہ | زیات دہغوی نہ | نہ پوہیری | اوکہ چری ہغوی
خوک چی تاته دگورونو د بہر نہ چنی وہی | پہ ہغوی کنبی زیات خلق نہ پوہیری | اوکہ دوی

صَبَرُوا ۖ حَتَّىٰ تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ

صبر کری وی | تر دی پوری | چی تہ راوتلی وی | ہغوی تہ | نو وہ | بہترہ | دبارہ دہغوی |
لی صبر کری وی | تر دی چی تا پخبلہ تشریف راوری و | نو دابہ ددوی دبارہ دیرہ بہترہ وہ

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝

او اللہ بینونکی | مہربانہ دی |

او اللہ بینونکی دیرحم کونکی دی

قوله تعالى: - أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ۝

دحضرت نبی کریم ﷺ داحترام لحاظ نہ ساتل ہی عقلی وہ دی آیتونو کنبی دہفہ خلقو مذمت بیانوی چہ کوم
دحضرت نبی کریم ﷺ دگورونو دشا نہ حضرت نبی کریم ﷺ تہ آوازونہ کوی . لکہ خنگہ چہ داعرابو خلقو
دستور وو . فرمانی چہ پہ دوی کنبی بالکل عقل نشتہ دی . بیا ددی خبری بارہ کنبی ادب بنائی او
فرمانی چہ دوی تہ پکار وو چہ د حضرت نبی کریم ﷺ انتظار نی کری وی او کله چہ حضرت نبی
کریم ﷺ دگورنہ بہر تشریف راوی وی نو دوی چہ حضرت نبی کریم ﷺ تہ خہ ونیل غوبشل نو ہفہ
بہ نی ورتہ ونیلی وی . چہ آوازونہ نی نہ کولی . ددنیا اودین مصلحت بہتری ہم پہ دی کنبی وو . بیا
گویا حکم ورکوی چہ داسی خلقو تہ پکار دی چہ استغفار اووانی . خکہ چہ اللہ ﷻ بخشنی والا او
مہربان دی . دا آیت مبارک د حضرت اقرع بن حابس تمیمی بارہ کنبی نازل شوی دی . مسند احمد
کنبی دی چہ یو سپی حضرت نبی کریم ﷺ تہ پہ نوم سرہ آواز اوکرو چہ یامحمد ﷺ ! یا محمد ﷺ ، خو
حضرت نبی کریم ﷺ ورتہ ہیخ جواب ورنکرو . نو ہفہ اوونیل چہ یارسول اللہ واورنی ! خما تعریف کول
سبب دی د لونئی ، او خما مذمت کول سبب دی د ذلت . نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چہ داسی
ذات صرف داللہ ﷻ دی (بشر بن غالب دحجاج مخکنی بشر بن عطاء وغیرہ تہ اوونیل چہ دا آیت
مبارک ستا دقوم بنو تمیم بارہ کنبی نازل شوی دی . ہرکله چہ حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ تہ ددی
ذکر اوشو نو دوی رضی اللہ عنہ اوفرمانیل کہ ہفہ عالم وی نو ددی نہ پس آیت مبارک ﴿يَتُوبُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا﴾
نی ونیلی وی . ہغوی ونیل چہ مونہ اسلام راورو اوہنو اسد پہ دی کنبی خہ روستو والی اونکرو .
حضرت زید بن ارقم رضی اللہ عنہ فرمانی چہ خہ عرب جمع شو او وی ونیل چہ مونہ ہفہ بندہ تہ بوخہ ، کہ پہ
رینتیا نبی دی نو تولو نہ مونہ ددی مستحق یو چہ دہفہ سعادت حاصل کرو . کہ ہفہ بادشاہ دی نو
چہ تولو نہ مخکنی نی مونہ عزت اوکرو . بیا خہ راغلم او حضرت نبی کریم ﷺ تہ دا تولو واقعہ بیان
کرو . بیا ہفہ خلق راغلل او د حجری مبارک دشا نہ نی حضرت نبی کریم ﷺ تہ آوازونہ شروع کول .

نودې باندې دا ایت مبارک نازل شو. حضرت نبی کریم ﷺ څه دغوې نه اوونبولم او وې فرمائیل چه الله ﷻ ستا خبره رښتیا کړه ، الله ﷻ ستا خبره رښتیا کړه . (ابن جریر).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	إِنْ جَاءَكُمْ
اے هغه کسانو چي ايمان مو راوړې دې که راشي تاسو ته	
انې مومنانو که يو فاسق سړې درته څه	
فَاسِقٌ	يَنْبِئُ
فَتَبَيَّنُوا	أَنْ تُصِيبُوا
يو فاسق په خبر سره نو ښه تحقيق کوئ هسې نه چي تاسو اورسوئ ضرر يو قوم ته	
خبر راوړي نوښه تحقيق کوئ هسې نه چي په ناپوهۍ کښې يو قوم ته نقصان اورسوئ او بيا	
بِهَاطِلَةٍ	فَتَصْبِحُوا عَلَى مَا
فَعَلْتُمْ	نُدْمِينَ ۝
په ناپوهۍ سره بيا تاسو شئ په هغه کار باندې چي کړې وې تاسو ښېمانه پوه شئ	
پخپلو کړو به ستومانه شئ ..... او پوهه شئ	
أَنْ فِيكُمْ	رَسُولَ اللَّهِ ۖ
چي بېشکه په منځ ستاسو کښې رسول دالله موجود دې که هغه خبره منل شروع کړي ستاسو	
چي په تاسو کښې دالله ﷻ رسول موجود دې ډيرې خبرې داسې وې که هغه په کښې ستاسو	
فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ	لَعْنَتُمْ
وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبِيبٌ	
په ډيرو معاملاتو کښې نو په مشکلاتو کښې په پريوزۍ تاسو وليکن الله غوره کړو	
خبري اومنی نو په مشکلاتو کښې به اخته شئ خو الله ﷻ تاسو ته دايمن محبت	
إِلَيْكُمْ	الْإِيمَانِ
وَرَيْنَهُ	فِي قُلُوبِكُمْ
تاسو ته ايمان او ښايسته ئې کړو هغه په زړونو ستاسو کښې او ناخوښه ئې کړو	
نصيب کړې دې او هغه ئې ستاسو په زړونو کښې ښايسته کړې دې ..... تاسو ته ئې کفر	
إِلَيْكُمْ	الْكَفَرِ
وَالْفُسُوقِ	وَالْعِصْيَانِ ۖ
تاسو ته کفر او فسق او نافرمانۍ دا کسان چي دې	
او بد عملۍ او نافرمانۍ ناخوښه کړې ده ..... هم دغه خلق په	
هُمُ الرُّشِدُونَ ۝	فَضْلًا
مِّنَ اللَّهِ	وَبِعِزَّةِ
هم دوی په نيغه لار روان دي په فضل سره دطرفه دالله نه او په احسان سره او الله	
نيغه لار روان دي دالله ﷻ په فضل او په انعام سره ..... او الله ﷻ ښه	
عَلِيمٌ	حَكِيمٌ ۝
ښه پوه دي حکمت والا دي	
پوهه صاحب دحکمت دي	

قوله تعالى: - فَبَيَّنَّا

دخبر او اطلاع تحقیق کول ضروری دی: اللہ ﷻ فرمائی ہے دفاًسق پہ خبر اعتماد مہ کوئی، تر کوہی چہ پوزا تحقیق او تفتیش سرہ اصل واقعہ صفا معلوم نہ کرنی۔ ہیخ حرکت مہ کوئی، ممکن دی چہ یو فاسق سری دا خبر خور کرے وی، یا پخپلہ ددہ نہ غلطی شوے وی، او تاسو دہغه پہ خبر خہ کاروائی او کرنی نو دا بہ دہغه مرستہ وی او دفاًسق مرستہ کول حرام دی۔ ہم دا ایت بعضو محدثینو دلیل جوہ کرے دی اودہغه سری روایت نی غیر معتبر گرزولی دے چہ دہغه حال معلوم نہ وی، خگہ چہ ممکن دی چہ ہغه فی الواقع فاسق وی، اگر چہ بعضو خلقو دداسی مجهول الحال راویانو روايتونہ ہم کرے دی، او دوی ونیلی دی چہ مونہ د فاسق دخبر اخستو نہ منع کرے شوی یو، او چہ دچا حال معلوم نہ وی نو دہغه فاسق کیدل پہ مونہ ظاہر نہ دی، مونہ دا مسئلہ د صحیح البخاری شرح کنی پہ کتاب العلم کنی بنہ وضاحت سرہ بیان کرے دہ فالحمد للہ، اکثر مفسرینو فرمائی دی چہ دا آیت مبارک د ولید بن عقبہ بن ابو معیط بارہ کنی نازل شوے دی، اودہغه حضرت نبی کریم ﷺ قبیلہ بنو مصطلق تہ ذکوة وصولی دپارہ لیرلی وو، مسند احمد کنی دی، دحضرت حارث بن ضرار خزاعی رضی اللہ عنہ چہ د ام المومنین حضرت جویریہ رضی اللہ عنہا پلاز دے فرمائی چہ خہ د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنی حاضر شوم نو حضرت نبی کریم ﷺ ماتہ داسلام دعوت را کرو او ما قبول کرو او خہ مسلمان شوم، بیا حضرت نبی کریم ﷺ ماتہ د زکوة د فرضیت بارہ کنی اوونیل نو ما ددی ہم اقرار او کرو او ما اوونیل چہ خہ خپل قوم تہ خم او چہ هغوی کنی خوک اسلام قبول کری او زکوة ادا کری نو خہ دھغوی تہ زکوة جمع کرہ او دومرہ دومرہ ورخو نہ پس تاسو ماپسی خوک را لیرلی خہ بہ دہغه پہ لاس یول جمع شوے زکوة تاسو تہ را لیریم، حضرت حارث رضی اللہ عنہم داسی اوکرل او د زکوة مال نی جمع کرو، ہرکلہ چہ مقرر وخت شو نو حضرت نبی کریم ﷺ تہ خوک قاصد رانغلو، نو دوی دخپل قوم سرداران جمع کرل او وی ونیل چہ دا ناممکن دی چہ داللہ رسول ﷺ د خپلی وعدے مطابق خوک قاصد راونہ لیرے، ما تہ ویرہ دہ چہ ہسی نہ حضرت نبی کریم ﷺ مونہ پہ خہ خبرہ خفہ شوی نہ وی؟ اوپہ دے وجہ حضرت نبی کریم ﷺ خپل خوک قاصد د زکوة وصولی دپارہ نہ وی را لیرلی، نو کہ تاسو متفق یی چہ مونہ پخپلہ دامال مدینہ منورہ تہ یوسو او د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنی نی پیش کرو، دا تجویز مقرر شو، او دا حضرات سرہ د خپل زکوة د حضرت نبی اکرم ﷺ خدمت کنی حاضریدودپارہ روان شو۔

بل طرفتہ حضرت نبی کریم ﷺ ولید بن عقبہ خپل قاصد لیرلی وو، خو دا حضرت ہم دلاری نہ د ویری پہ وجہ واپس شوی وو او چہ دلته راغلونو وی ونیل چہ حارث زکوة ہم رانکرو او ما ہم قتل کوی، بہ دے باندے حضرت نبی کریم ﷺ خفہ شو او خہ کسان نو دحارث د زورنی دپارہ اولیرل، مدینہ تہ نزدی دے مختصر لیسکر حارث اولیدو، حضرت حارث رضی اللہ عنہ تپوس اوکروچہ خہ خبرہ دہ؟ تاسو چرتہ او چا پسے خے؟ هغوی اوونیل چہ مونہ ہم ستاسو طرفتہ لیرلی شوی یو، نو ہغه تپوس اوکرو چہ ولی، هغوی ورتہ اوونیل خگہ چہ تا د حضرت نبی کریم ﷺ قاصد ولید تہ زکوة ورنکرو او ہغه دے قتل کولو، نو حارث اوونیل چہ بہ ہغه رب قسم چہ ہغه حضرت محمد ﷺ ربیبونوی رسول لیرلی دی چہ ما خو تہ ہغه لیدلی دے اونہ نی خما تہ زکوة غوینتلے دی، خے خہ پخپلہ د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنی حاضریدو دپارہ تلم، دلته چہ راغلونو حضرت نبی کریم ﷺ ترے تپوس اوکرو چہ تا زکوة ہم ورنکرو او خما قاصد دے ہم قتل کولو، نو دوی جواب کنی اوونیل چہ یارسول اللہ ﷺ قسم دی پہ ہغه رب چہ ہغه تہ ربیبونوی رسول جوہ کرے او را لیرلی نی تہ خو ما ہغه کتلی او تہ نی خما تہ زکوة طلب کرے دی، بلکہ چہ کلہ ما قاصد اونہ لیدو نو دے ویری چہ ہسی نہ حضرت نبی کریم ﷺ خفہ شوے وی نہ وی او پہ دے وجہ نی قاصد نہ وی لیرلی نو خہ پخپلہ ستاسو خدمت کنی حاضر شوم، نو

بہ دی دا آیت مبارک نازل شو چہ □ حکیمہ پوری (۱) طبرانی کنبی ہم دی چہ کلمہ دا قاصد دحارث کلی تہ اورسیدو نو ہفہ خلق ددہ داستقبال دپارہ ۹۹ پر پہ خوشحالی راہاسیدل خو بل طرفتہ ددہ زپہ کنبی دایشیطانی خدشہ پیدا شوہ چہ دوی ما سرہ دجنگ دپارہ راہاسیدل نو دی واپس شو . ہغوی چہ کلمہ اوکتل چہ قاصد خو واپس شو نو پخپلہ حاضر شو او دماسیخین مونخ نہ پس تول د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنبی کیناستل او عرض نی اوکرو چہ یارسول اللہ ﷺ ستاسو زکوۃ اخستلو دپارہ چہ قاصد راویلیرلو نو مونہ ۹۹ دیر خوشحالہ شو . خو اللہ ﷻ خبر چہ خہ اوشو چہ ہفہ دلاری نہ واپس شو . نو ددی ویری نہ چہ ہسی نہ اللہ ﷻ خمونی نہ خفہ نشی مونہ خیلہ حاضر شو . او ہم داشان ہغوی معذرت کولو . ہرکلمہ چہ حضرت بلال رضی اللہ عنہ د مازیگر اذان اوکرو نو پہ ہفہ وخت کنبی دا آیت مبارک نازل شو (۱) او یو روایت کنبی دی چہ د حضرت ولید رضی اللہ عنہ پہ خبر حضرت نبی کریم ﷺ لا پہ سوچ کنبی وو چہ ہغوی طرفتہ لبیکر اولیری چہ پہ دی کنبی دہغوی وفد راغلو . اوہغوی اونیل چہ ستاسو قاصد ہم د لاری نہ واپس شو . نو پہ دی وجہ حاضر شو چہ ہسی نہ ہفہ ستاسو د خہ خفگان پہ وجہ واپس کرپی وی . مونہ داللہ ﷻ د غصی او د ستاسو د خفگان نہ ہفہ پاک ذات سرہ پناہ غوارو (۲) نو اللہ ﷻ دا آیت مبارک نازل اوکرو او ددوی عذر نی رینستونی کرو او یو روایت کنبی دی چہ قاصد دا ہم ونیلی وو چہ ہفہ خلقو خو لبیکر جمع کرپی ستاسو سرہ دجنگ کولو دپارہ اوداسلام نہ ہم مرتد شوی دی نو حضرت نبی کریم ﷺ حضرت خالد بن ولید رضی اللہ عنہ یو لبیکر مشر کرو او وی لیرلو او ورتہ نی اونیل چہ مخکنبی نہ تحقیق اوکری اوپہ حملہ کولو کنبی تیزی مہ کوئی . ہم ددی مطابق حضرت خالد بن ولید رضی اللہ عنہ خیل جاسوسان اولیلر ہفہ بنار تہ . نو ہغوی خبر راورو چہ ہفہ خلق خو پہ دین اسلام باندی دی ، مسجدونو کنبی اذانونہ اوشو اومونہ ہم واوریدل اومونہ ہفہ خلق پخپلہ پہ مونخ اوکتل . سحر حضرت خالد بن ولید رضی اللہ عنہ پخپلہ لارو اودہفہ خانی د اسلامی نظاری نہ خوشحالہ شو . چہ کلمہ واپس شو نو سرکار نبوی ﷺ دا خبر ورکرو نو دی باندی دا آیت مبارک نازل شو .

حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ چہ دا وقعہ بیانونی نو وانی چہ د حضرت نبی کریم ﷺ فرمان دی چہ تحقیق او تلاش ، بردباری اودورانندی داللہ ﷻ دطرفنہ دہ . او عجلت اوتیزی دشیطان دطرفنہ دہ (۳) سلفو کنبی حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ نہ علاوہ نورو ۹۹ روز حضراتو دا ذکر کری دی . لکہ ابن ابی لیلی رضی اللہ عنہ ، یزید بن رومان رضی اللہ عنہ او مقاتل بن حیان رضی اللہ عنہ وغیرہ . واللہ اعلم . بیا فرمائی چہ پہ دی پوہہ شی چہ پہ ستاسو کنبی داللہ ﷻ رسول ﷺ موجود دی ، ددہ تعظیم کول ، ددوی عزت کول ، ددوی احکام پہ سرستگو مثل ، ستاسو فرض دی . ہفہ ستاسو دمصلحتونو نہ ۹۹ خبر دی اودہفہ ستاسو سرہ ۹۹ محبت دی او ہفہ ستاسو مشقت کنبی نہ اچوی . ستاسو د خپلی خیرخواہی بارہ کنبی دومرہ واقف نہ بین لکہ خومرہ چہ حضرت نبی کریم ﷺ دی . او بل خانی کنبی ارشاد دی چہ ﴿ اَلَّذِیْ اَوَّلٰی بِالْمُؤْمِنِیْنَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَآوَاہُ اَمَّتُهُمْ ﴾ یعنی نبی ﷺ بہتر دی دمسلمانانو نہ ددوی د خپلو خانونو پہ نسبت .

بیا بیان فرمائی چہ انہی خلق ستاسو عقولونہ چہ کوم مصلحتونہ نہ شی موندی ہفہ نبی مومی نو کہ ہفہ پہ ہر کار کنبی ستاسو خوبنہ کوی نو دی کنبی پہ ستاسو دپارہ حرج دی . لکہ چہ آیت کنبی دی ﴿ وَلَوْ اَنَّہُمْ لَفِئَہُ اَمْوَالُہُمْ لَقَسَدَتْ السَّمَوٰتُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِیْہِنَّ بِلَ اَنْیَہُمْ یَذِکُرُہُمْ فَمَنْ عَنْ ذِکْرِہُمْ مَعْرُضُوْنَ ﴾ یعنی کہ رب ﷻ ددوی پہ مرضی روان شی د زمکی اواسمان مینخ کنبی پہ ہر خیز خراب شی . دا نہ بلکہ مونہ

(۱) جلد: ۲۹۹/۱ ، تاریخ الاوسط : ۹۱/۱ ، طبرانی : ۳۳۹۵ ، معجم الصحابہ : ۱۷۷/۱ .

(۲) الطبرانی : ۲۸۷/۲۲ ،

(۳) الطبری

(۴) الطبری : ۳۱۶۸۷ .

دوی ته ددې نصیحت کړې دې . خو دوی نصیحت ته غوږ نه نیسی .

بیا فرمائی چه الله ﷻ ایمان لره ستاسو په نفسونو کېنې محبوب کړې دې . او ستاسو په زړونو کېنې نې ددې محبت اچولې دې . مسند احمد کېنې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه اسلام ظاهر دې او ایمان په زړه کېنې دې . بیا حضرت نبی کریم ﷺ خپلې سینې مبارکې ته درې ځل اشاره کوي او فرمائی چه تقوی دلته ده (۱) . پرهیزگاری ځانې دادې . او هغه ذات ستاسو په زړونو کېنې د کفر و کبیره گناهونو او ټولو نافرمانو نفرت پیدا کړې دې . اوداشان په مزه مزه نې تاسو باندې خپل نعمتونه پوزا کړي دی . بیا ارشاد دې چه په چا کېنې دا پاک صفتونه دی ، هغوی ته الله ﷻ نیکی اورشدو هدایت ورکړې دې .

قوله تعالی :- حَبِّبَ إِلَيْكُمْ الْإِيمَانَ

میدان بدر کېنې د صف بندنې په وخت کېنې د رسول کریم ﷺ دعا : مسند احمد کېنې دی چه دا حد په ورځ چه کله مشر کانونجمله اوکره نوحضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه ښه صحیح شی چه څه دخپل رب ﷻ ثناء اووايم . نوخلقو حضرت نبی کریم ﷺ پسې صفونه جوړ کړل . او حضرت نبی کریم ﷺ دا دعا اوونيله (اللهم لك الحمد كله اللهم لا قابض لما بسطت ولا باسط لما قبضت ولا هادي لمن اضللت ولا مضل لمن هديت ولا معطي لما منعت ولا مانع لما أعطيت ولا مقرب لما باعدت ولا مباعد لما قربت اللهم ابسط علينا من بركاتك ورحمتك وفضلك ووزقك اللهم اني استغنيك عن الفقر يوم العيلة والامن يواخوف اللهم اني عائد بك من شر ما أعطيتا ومن شر ما منعتا اللهم حبب اليك الايمان وزينه في قلوبي واكره اليك الكفر والفسق والعصيان واجعلنا من الراشدين اللهم توفنا مسلمين واحبنا مسلمين والحقنا بالصابحين غير غزايا ولا مقنطين اللهم قاتل الكفرة الذين اتوا الكتاب بالحق) (نسائي)

(ترجمه) ټولو تعريفونه تالره دی او ته چه چاته فراخی ورکوي نو هغه هيڅوک نه شی تنگولې . او ته چه څوک گمراه کړې نو هغه ته هيڅوک هدایت نه شی ورکولې . او چه ته چاته هدایت ورکړې نو هغه ته هيڅوک گمراهی نشی ورکولې . چه دچا نه ته منع اوکړې نو هغه ته هيڅوک نشی ورکولې . او چه ته چاته ورکړې نو هغه ته هيڅوک نشی منع کولې . او چا لره ته نژدې کړې نو هغه هيڅوک نشی لرې کولې ، او چه ته څوک لرې کړې نو دهغه نژدې کولو والا هيڅوک نه وی . انې الله ﷻ په مونږ خپل برکتونه او فضل او رزق فراخه کړې . انې الله ﷻ څه ستا نه هغه فراخه نعمتونه غواړم چه هغه يوخوا بل ځوانه کېږي اونه زائل کېږي . انې الله د فقيری او احتياج په ورځ ماته خپل نعمتونه راکړه ، او د ويرې په ورځ په ماته امن راکړه ، انې الله ﷻ چا چه ماته څه راکړی دی او څه دې نه دی راکړی دهغه ټولو نه څه ستا پناه غواړم ، انې الله ﷻ څومونږ زړونو کېنې دایمان محبت پيدا کړه . او هغه زمونږ په نظرونو کېنې زينت والا جوړ کړه . اود کفر اوعداوت او نافرمانی نه څومونږ زړونو کېنې نفرت پيدا کړه . او مونږ په هدایت يافته خلقو کېنې کړې . انې الله ﷻ مونږ د اسلام په حالت وفات کړې او هم په اسلام مو ژوندې اوساني ، اونيکو خلقو نه مو کړې . مونږ دې رسوا نشو او مونږ دې فتنو کېنې وانجولې شو . انې الله ﷻ دا کافر تباه کړې چه کوم ستارسلو په دروغه گتري . اوستا لاري نه نې منع کوی . ته په دوی خپل عذاب او سزا نازله کړه . ياالله ﷻ د اهل کتاب کافر هم تباه کړې ، انې ريښتونى معبوده (۲) دا حدیث مبارک امام نسائي هم په خپل کتاب عمل اليوم والليلة کېنې راوړې دې

يو مرفوع حدیث مبارک کېنې دی چه . کوم سړی ته خپله نيکي ښه اولگی او د بدی نه خفه شی نو هغه مومن دې (۳) . بیا فرمائی چه دا بخشش چه تاسو ته درکړې شوي ده داتاسو باندې دالله ﷻ فضل دې .

(۱) احمد : ۱۳۴ مسند ابی یعلی : ۲۹۲۳ .

(۲) احمد : ۴۶۴/۳ ، مسنده صحيح السنن الکبری : ۱۰۴۴۵ ، وعمل اليوم والليلة : ۶۰۹ .

(۳) ترمذی کتاب القن باب ما جاء ل لزوم الجماعة : ۲۱۶۵ . وهو صحيح .

اودھغہ نعمت دی۔ اواللہ ﷻ د ہدایت او ضلالت مستحق بنہ معلوم دی ۔ او ہغہ اللہ ﷻ پہ خپلو اقوالو او افعال کنہی حکیم دی ۔

وَأَنْ طَائِفَتَيْنِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ	اَقْتَتَلُوا
او کہ چری دوه ډلې دمومنانو نه او جنگیری	
او کہ چری دمومنانو دوه ډلې په خپل مینځ کنہی جنگیری	
بَيْنَهُمَا	فَاَصْلَحُوا
پس صلح او کړئ په منځ د هغوی دواړو کنہی پس که چری زیاتې او کړو یود دواړو نه	
نو د هغوی په مینځ کنہی صلحہ کوئ نوبیا که چری یوه ډله په بله باندې زیاتې کوی	
فَقَاتِلُوا	عَلَى الْاُخْرَى
په بله ډله باندې پس جنگ کوی تاسو د هغې ډلې سره چی هغه زیاتې کوی تر دې پورې	
نو تاسو هغه چا سره جنگ او کړئ کومه یوه چې زیاتې کوی تر دې چې	
اَمْرًا لِلّٰهِ	فَاَصْلَحُوا
چی هغه واپس راشی حکم د الله ته پس که چری واپس راغله هغه نو صلح او کړئ	
هغه د الله ﷻ حکم ته غاړی کیږدی ..... نو که بیرته او گرځی نو د هغوی په مینځ کنہی	
بَيْنَهُمَا	بِالْعَدْلِ
په منځ د هغوی دواړو کنہی په انصاف سره او انصاف کوی بیشکه الله	
په انصاف سره روغه کوئ او پوره انصاف کوئ ..... یقینا الله تعالی	
يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ	اِنَّهَا الْمُؤْمِنُونَ
خوښوی انصاف کونکی خلق بیشکه مومنان خپلو کنہی رونه دی پس صلح (روغه) او کړئ	
انصاف کونکی خوښوی بیشکه مومنان خو رونه رونه دی نو دخپلو دوو رونو په مینځ کنہی	
بَيْنَ اَخْوِيكُمْ	وَاتَّقُوا اللَّهَ
په منځ درونرو ستاسو کنہی او اویریرئ د الله نه دپاره ددې چې په تاسو رحم او کړې شی	
روغه راولئ .. او د الله ﷻ نه ویره کوئ ..... دې دپاره چې رحم ورباندې او کړې شی	

قوله تعالی: - وَأَنْ طَائِفَتَيْنِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَقْتَتَلُوا فَاَصْلَحُوا اَيْنَهُمَا بغاوت کفر نه دې باغیان هم مومنان دی: دلته الله ﷻ حکم کوی که چرته د دوو مسلمانانو مینځ کنہی جنگ شی نو نورو ته پکار دی چه ددوی په مینځ کنہی صلح او کړی. خپل مینځ کنہی جنگ کونکی مسلمانانوته مومن و نیل ددې نه حضرت امام بخاری رحمه الله استدلال کړې دې چه نافرمانی که هر څومره لویه وی خو دې سره انسان د ایمان نه جدا کیږی. د خارجیانو او د دوی موافق دمعتزله مذهب دې باره کنہی خلاف حق دې. ددې آیت تائید ددې حدیث مبارک نه هم کیږی چه کوم صحیح بخاری وغیره کنہی مروی دې چه یو ځل حضرت نبی کریم ﷺ په منبر خطبه ورکوله اودوی سره په منبر حضرت حسن بن علی رضی الله عنهما هم وو. نو حضرت نبی کریم ﷺ به کله دوی طرفته کتل او کله به نهې خلقو طرفته کتل

او حضرت نبی کریم ﷺ افرمائیل چہ دا خما بچے دی او دده په وجه به الله ﷻ ددو لویو ډلو کښې صلح کوی (۱) حضرت نبی کریم ﷺ دا پېشن گوڼی رېښتیا شوه او داهل شام او داهل عراق لویو لویو جنگونو او خرابو واقعاتو نه پس دوی ﷺ دهغو په مینځ کښې صلح اوکړه. بیا ارشاد دې که یو ډله په بلې ډلې باندې زیاتې اوکړی نوزیاتی کونکی سره دې جنگ اوکړې شی. چه هغه لارې ته راشی. صحیح حدیث مبارک کښې دی چه دخپل رور مدد اوکړه او ظالم وی او که مظلوم وی. حضرت انس رضی الله عنه ټپوس اوکړو چه دمظلوم کیدوپه حالت کښې خو ظاهر دی خو دظالم کیدو حالت کښې څنگه مدد اوکړه؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ افرمائیل چه هغه د ظلم نه منع کړې هم دا دهغه سره مدد دې (۲).

د آیت مبارک شان نزول: مسند احمد کښې دی چه یو ځل حضرت نبی کریم ﷺ ته اوونیلې شو چه ښه به وی که تاسو عبدالل بن ابی سره تلې وې. نو دوی په خر سورشو او دصحابه کرام رضی الله عنه سره لاړو. هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ هغه ته اور سیدو نو هغه اوونیل چه خما نه لرې شه ستا د خر نه بدیونی رازی و دې خما دماغ خراب کړل. نو په دې یو انصاری رضی الله عنه اوونیل چه والد د رسول ﷺ د خر خوشبو ستا د بدیونی نه ډیره بهتر ده. نو په دې خلق راجمع شو او معامله گرمه شوه. بلکه یو بل سره نې لاسونه هم واچول. نو ددوی باره کښې دا آیت مبارک نازل شو (۳). حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه فرمائی چه د اوس او خزوج ترمنځه څه جنگ شوې وو. نو په هغوی کښې د صلح کولو دپاره دا آیت مبارک شو (۴). حضرت سدی رضی الله عنه فرمائی چه عمران نومې یو انصاری وو او دده د بی بی نوم ام زید وو. هغه خپل مور پلار ته تلله خو خاوند منع کړه. اوورته نې اوونیل چه ستا د مور پلار هیڅوک به دلته نه راځی. دښخې خپل مور پلار ته اوونیل نو هغوی راغلل او دا نې د بالاخانی نه راکوزه کړه او خان سره نې بوتله. ددې خاوند کور کښې نه وو. ددې کور والو ددې د تره خامن راوبلل. او دې سره دوی کښې جنگ اوښو او دې کښې دا آیت مبارک نازل شو. حضرت نبی کریم ﷺ د دواړو طرفونو خلق راوبلل او دواړو کښې نې صلح اوکړه. او ټول یو بل سره پخلا شو (۵).

قوله تعالى: - وَأَقِظُوا إِنَّا اللَّهُ حُبُّ الْمُفْسِدِينَ ۝

د عدل اهميت او فضيلت: بيا حکم اوښو چه دواړو طرفونو کښې عدل کوڼی، الله ﷻ عدل خوښوی. حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه څوک عدل کوی نو هغوی به دموتیانو په منبرونو باندې درحمان مخامخ وی. اودا به ددوی د عدل او انصاف بدله وی (۶) نسائی (مسلم یو حدیث مبارک کښې دی چه داخلق به په منبرونو دالله ﷻ نه ښی طرفته وی. دوی به په خپل حکم کښې او خپل اهل وعیال کښې او چه څه ددوی قبضه کښې وو په هغې کښې به نې عدل کولو (۷) بیا فرمائی چه ټول مسلمانان دینی روڼه دی. حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه مسلمان دمسلان رور دې. په دې ظلم نه کوی (۸) صحیح حدیث مبارک کښې دی چه الله ﷻ دبنده مدد کوی تر کومې چه دې د خپل رور مدد کوی. او یو صحیح حدیث مبارک کښې دی چه کله یو مسلمان د خپل یو مسلمان رور په عدم موجودگی کښې دهغه

(۱) صحیح بخاری کتاب الصلح باب قول النبی ﷺ للحسن بن علی ؑ ..... ۲۷۰۴، ابوداود: ۴۶۶۲، احمد: ۴۴/۵ ابن حبان: ۶۹۶۴.

(۲) صحیح بخاری کتاب الاکراه باب بین الرجل لصاحبه انه اخوه ۶۹۵۲، احمد: ۹۹/۳.

(۳) احمد: ۱۵۷/۳، صحیح بخاری کتاب الصلح باب ما جاء فی الاصلاح بین الناس: ۲۶۹، صحیح مسلم: ۱۷۹۹، مسند ابی یعلی: ۴۰۸۳.

(۴) البرالمنثور: ۵۶۰/۷.

(۵) الطبری: ۲۹۴/۲۲.

(۶) احمد: ۱۵۹/۲، وهو صحیح بالشاهد عند مسلم: ۱۸۲۷، ابن ابی شیبہ: ۱۲۷/۱۳، حاکم: ۸۸/۴.

(۷) صحیح مسلم کتاب الامارة: باب فضيلة الامير العادل: ۱۸۲۷، مسند حید: ۵۸۸، ابن حبان: ۴۴۸۴، بیهقی: ۸۷/۱۰ الشریعة الاجری: ص/۳۲۲.

(۸) صحیح بخاری کتاب المظالم باب لا یظلم المسلم المسلم ولا یسلمه: ۲۴۴۲، صحیح مسلم: ۲۵۸۰.

دپارہ دعا کوی نو فریسته وانی امین او تادی هم الله ﷻ داشان کری دې باره کښې نورهم ډیر احادیث دی (۱) صحیح حدیث مبارک کښې دی چه مسلمانان ټوله په ټوله دخپلې رحمدلی او میل جول کښې په مثال دیو جسم دی . هرکله چه د جسم یو اندام ته تکلیف وی نو ټول جسم ته تکلیف وی . کله نې ټبه وی او کله شوگیره کوی (۲) یو بل صحیح حدیث مبارک کښې دی چه مومن دمون دپارہ د دیوال په مثال دې چه ددې یو حصه بله حصه مضبوطی . بیا حضرت نبی کریم ﷺ د خپل یو لاس مبارک گوتی د بل لاس مبارک گوتو کښې واچولې (۳) مسند احمد کښې دی چه د مومن تعلق اهل ایمان سره داسې دې لکه چه دسر تعلق جسم سره دې . مومن داهل ایمانه دپارہ هغه دردمندی کوی کومه چه یو جسم سردپارہ کوی (۴) بیا فرمائی چه د دواړو جنگ کونکو مسلمانانو ډلو کښې صلح کونی او خپلو کارونو کښې دالله تعالی نه ویرېږنی . او هم داهغه اوصاف دی چه ددې په وجه الله ﷻ به تاسو رحمت نازلوی . الله ﷻ پر هیزگارو سره رحم کوی .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	أَمْتُوا	لَا تَسْتَخِرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ	عَلَىٰ
له هغه کسانو چی ایمان مو راوړی دې توقی دنه کوی یو قوم په بل قوم پورې کیدی شی			
انې مومنانو یوه ډله دې دېلې ډلې پورې توقی نه کوی کیدی شی چی هغه ډله			
أَنْ يَّكُونُوا	خَيْرًا مِّنْهُمْ	وَلَا نِسَاءً مِّنْ نِّسَاءٍ	عَلَىٰ
چی وی هغوی بهتره دهغوی نه اونه دښخې توقی کوی په نورو ښځو پورې کیدی شی			
د دوی نه غوره وی او ښځې دې په ښځو پورې توقی نه کوی کیدی شی چی هغوی			
أَنْ يَّكُنَّ	خَيْرًا مِّنْهُمْ	وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ	وَلَا تَنَابَزُوا
چی وی هغوی بهترې دهغوی نه او طعنی مه لگوی په ځانونو خپلو باندې او مه رابلې یو بل			
د دوی نه غوره وی او په یو بل باندې عیب مه لگوی اومه یو بل ته خراب نومونه اخلی			
بِالْأَلْقَابِ ط	بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ	بَعْدَ الْإِيمَانِ	وَمَنْ
په خرابو نومونو سره ډیر دې خراب نوم پیدا کول روستو دایمان نه او هغه څوک			
..... دایمان نه پس دگناه نوم اخستل خرابه خبره ده او څوک چی اوس			
لَمْ يَتُبْ	فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ		
چی توبه نې اونه ایستله نو هم هغوی ظالمان دی			
هم توبه نه اوباسی نو هم دغه کسان ظالمان دی			

فوله تعالی: - لَا تَسْتَخِرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ

دخندا کولو او عیب لکولو نه ممانعت: - الله ﷻ خلق د نورو د حقیر او ذلیل کولونه منع کوی . حدیث مبارک کښې چه تکبر د حق نه دمخ اړلو نوم دې او خلقو لره ذلیله او خوار گټل (۱) . ددې وجه قران پاک دا

(۱) صحیح مسلم کتاب الذکر والدعاء باب فضل الدعاء للمسلمین بظهور الغیب : ۲۷۲۳ ، ابوداود : ۱۵۲۴ .

(۲) صحیح مسلم کتاب الذکر والدعاء باب فضل الاجتماع علی تلاوة القرآن : ۲۶۹۹ .

(۳) صحیح بخاری کتاب الادب باب رحمة الناس والهالم : ۶۰۱۱ ، صحیح مسلم : ۲۵۸۶ .

(۴) صحیح بخاری کتاب الادب باب تعاون المومنین بعضهم بعضا : ۶۰۲۶ ، صحیح مسلم : ۲۵۸۵ ، ترمذی : ۱۹۲۸ .

(۵) احمد : ۳۴۰/۵ ، وسنده ضعیف مصعب بن ثابت ولله حدیث شاهد ضعیف عند الطبرانی فی الاوسط : ۴۶۹۳ .

(۶) صحیح مسلم کتاب الايمان باب غريم الكروبيات : ۹۱ .

بیانوی چہ حُک کہ ذلیل کوئی اوچا پوری توتی کوئی ممکن ده چہ دالله ﷻ به نیز هغوی ستاسونه زیان پرهیزگار وی. دسرو منع کولو نه پس بیا خاص کر بنخې هم ددی نه منع کوی. بیا د عیب لتولو نه او نکته چینی نه منع کوی. اودا ملعون کار نهی حرام کرو. قران پاک کبني ارشاد دې چہ (وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمُزَةٍ) یعنی هر طعنه باز عیب لتونکی دپاره خرابی ده. همز فعل سره کیږي او لمز قول سره. او آیت مبارک کبني دې چہ (هَٰذَا مَثَلٌ لِّبَنِيٍّ) یعنی دې خلقو لره حقیر گنې او په خلقو خان اوچت ظاهروی او خلقو کبني اور لکوی. غرض دا ټول کارونه خمونی شریعت حرام گرزولی دی. دلته دا لفظ دې چہ خپله عیب مه لکونی، ددې مطلب دادې چہ خپلو کبني یوبل باندې عیب مه لکونی. لکه فرمانی چہ (لَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ) یعنی یو بل مه قتل کوی. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما، حضرت مجاهد رضی الله عنهما، حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنهما او حضرت قتاده او حضرت مقاتل بن حیان رضی الله عنهما فرمانی چہ ددې مطلب دادې چہ یو بل ته طعنی مه ورکونی (۱).

قوله تعالى: - وَلَا تَنَابَزُوا بِاللِّغَابِ ۖ

ددې آیت مطلب او شان نزول: او بیا فرمانی چہ په چا کبني عیب لتونی او چہ کوم لقب سره هغه خفه کیږي نو هغه لقب هغه ته مه وانې. مسند احمد کبني دې چہ دا حکم بنو سلمه باره کبني نازل شوې دې. هر کله چہ حضرت نبی کریم ﷺ مدینې منورې ته راغلو نو دلته دیویو سړی دوه دوه درې درې نومونه وو. حضرت نبی کریم ﷺ چہ به کله یو سړی ته یو نوم واخستو نو خلقو به او نیل چہ رسول الله ﷺ دا سړی په دې نوم خار خوری یعنی غصه کیږي. نو په دې دا آیت مبارک نازل شو (ابوداود) بیا فرمان دې چہ دايمان حالت کبني یو بل ته خپلو کبني غلط القاب مه اخلی ځکه چہ دا ډیره بده خبره ده. اوس تاسو ته پکار دی چہ ددې نه توبه اوباسی. گني تاسو به ظالمان شی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	
اے هغه کسانو چي ايمان موراوړي دي	
اَيُّ مَوَٰمِنًا	
اجْتَنِبُوا	كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ
خان اوسانی	د ډیر گمان کولو نه
بیشکه ځینی د گمانو نه گناه وی او رازونه مه لتوی	
د گمان نه خان بچ ساتی یفینا بعضي بد گمانی گناه وی او د چا راز مه معلومی	
وَلَا يَغْتَبْ	بَعْضُكُم بَعْضًا
او غیبت د نه کوی	ځینی ستاسو دخینو
ایا خوښوی یو په تاسو نه چی اوخوری	
او په تاسو کبني دې بعضي د بعضو غیبت نه کوی ایا په تاسو کبني به دا حوک خوښ کړی چی دخپل	
كُم	أَخِيهِ مِيثًا
غوښه	دور خپل چی مری پس نه خوښوی تاسو دا کار او اویریری دالله نه بیشکه الله
مړ رور غوښه اوخوری نو دا کار خو ستاسو خوښ نه وی اود الله ﷻ نه ویره کوی بیشکه الله	

۱ حاکم: ۴۶۳/۲، عن ابن عباس رضی الله عنهما، وسنده حسن.

۲ ابوداود کتاب الادب باب فی اللغاب: ۴۹۶۲. وسنده صحیح لرمذی: ۳۲۶۸، احمد: ۲۶۰/۴، الادب المفرد: ۳۳۰.

تَوَابٌ

١٢٠

دیر توبه قبلونکی دی | رحم کونکی |

توبہ قبلونکی دیر رحم کونکی دی

قوله تعالى :- اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ

بدگمانی او عیب لکول. الله ﷻ خپل مومن بندگان دبدگمانۍ نه، تهمت لگولو نه، اوخپلو او پردو ویرولو نه، اوخیڅ بې هېڅه ویره په زړه کېښې ساتلو نه منع کوي. او فرماني چه اکثر اوقات داسې قسمه بدگمانۍ بالکل گناه وی. نو تاسو ته پکار دی چه په دې کېښې پورا احتیاط اوکړئ. امیر المومنین حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنهما فرماني چه حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه د مسلمان د ژبې نه چه کومه کلمه اوخیژي نو تر کومې چه ستا نه کیدې شي هغه په نیکې محمول کوه (۱) ښه ماجه کېښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ د کعبې طواف کول دوران کېښې او فرمائیل چه ته څومره پاک کور نهې ته څومره خوشبو والا نهې او ته څومره عظمت والا نهې. او ته څومره حرمت والا نهې. په هغه الله ﷻ مې دې قسم وی چه دهغه په قبضه کېښې څما روح دې چه د مومن حرمت اودده دمال او جان حرمت اودده دنيک گمان کولو دالله ﷻ په نیز ستا د حرمت نه زیات لوڼې دي (۲) احدیث صرف ابن ماجه کېښې دی.

دېدگمانی او غیبت متعلق احادیث: صحیح بخاری کښې دې چه د بدگمانی نه ځان اوسانی: بدگمانی د ټولو نه زیات دروغ دی . رازونه مه ښکاره کوئی او د یو بل د بزړگۍ حاصلولو کوشش کښې مه اخته کیږئی. حسد او بغض او یو بل سره د خولې وهلو نه بچ اوسی: ټول دالله ﷻ بدگان او یو رونه رونه شی: (۱) مسلم وغیره کښې دې چه یو بل نه مه خفه کیږئی او یو بل سره میل جول مه پرېږدی ، یو بل سره حسد او بغض مه کوئی، بلکه ټول یو رونه رونه شی او ژوند تیروئی . د یو مسلمان دپاره حلال نه دی چه بل مسلمان سره د دریو ورځو نه زیاتې خبرې اترې پرېږدی(۲) طبرانی کښې دې چه درې خصلتونه به ځما امت کښې پاتې شی ① فال کتل ② حسد ③ بدگمانی. یو سړی تپوس اوکړو یارسول الله ﷺ ددې دپاره څه کول پکار دی ؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه کله حسد اوکړې نواستغفار اوایه او کله چه بدگمانی پیدا شی نو هغه پرېږده او یقین ا وکړه. او کله چه شگون اوکړې که نیک او که بد وی نو دخپل کار نه مه منع کیږه. هغه پورا کوه(۴) ابوداود کښې دې چه یو سړی حضرت ابن مسعود رضی الله عنه ته راوستي شو او ورته اوونیلې شو چه دده د پرېر نه د شرابو څاڅکی روان دی . نودوی او فرمائیل چه مونږ د راز ښکاره کولو نه منع کړي شوی یو . که زمونږ مخکښې څه څیز ښکاره شی نو مونږ به هغې باندې رانیول کوه (۵) مسند احمد کښې چه د عقبه کاتب دجین لره حضرت ابوالهثم ورغلو او هغه ته ئې اوونیل چه ځما گاونډ کښې څه خلق شرابیان دی . ځما اراده ده چه څه داروغه راوبلم چه هغوی گرفتار کړي . خو دوی ورته اوونیل چه داسې مه کوه بلکه هغه پوهه کړئ او غصه پرې اوکړه . بیا څو ورځې پس را غلو او ورته ئې اوونیل چه هغوی نه منع کیږی. اوس خو ددراوغه راوبلم خودوی اونیل چه افسوس افسوس ته بالکل داسې مه کوه. واوره ما در سول الله ﷺ نه اوریدلی

(١) الفهرست: ٩٩/٦.

(ابن ماجه كتاب الفن باب حرمة دم المؤمن وماله : ٣٩٣٢ .

(صحيح بخاري كتاب الادب باب دواعي الذنب) ابن ابي عمير (الظن.....): ٦٠٦٦، صحيح مسلم: ٢٥٦٣.

(صحيح بخاري كتاب الادب باب يا ايها الذين امنوا اجبرواكم من الفقه .....)

[illegible]

طبرانی: ۳۲۲۷، ابن حبان: ۱۱۰/۲، احمد: ۲۲۲، ابن حبان: ۵۶۶۰.

(ابوداؤد کتاب الادب باب فی النجوم : ۴۸۹۰،

دی چہ خوک پہ یومسلمان پرده واجوی نوحغه ته به ثواب ملاویزی . دومره لکه چہ چا یو ژوندنی ښځه کړې شوې ژوندی کړه (۱) ابوداود کنېسې دی، حضرت معاویه رضی اللہ عنہ فرمائی چہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل کہ ته دخلقو رازونو ښکاره کولو او پتې خبرې ښکاره کولو پسې شوې نو ته به هغوی تباہ کړې . نو وې فرمائیل چہ ممکن دی چہ هغوی خراب کړې . حضرت ابودرداء رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ددې حدیث مبارک نه الله تعالی حضرت معاویه رضی اللہ عنہ ته ډیره فائده ورکړه . (۲) ابو داود کنېسې یو بل حدیث مبارک کنېسې دی چہ کله یو امیر یا یو بادشاه دخپلو عوامو خرابی ښکاره کول شروع کړې او په دې کنېسې ژور تلو نو دا هغوی خرابوی (۳) .

قوله تعالی: وَلَا تَحْسَبُوا

تجسس او تجسس کنېسې فرق: بیا فرمائی چہ تجسس مه کوئی یعنی د بدو معلومولو کوشش مه کوئی، تی تا مه کوئی. هم ددې نه جاسوس ماخوځ دې. د تجسس اطلاق عام طور په بدنې باندې کیږی او د تجسس اطلاق عام طور د نیکی په لټولو لکه څنگه چہ حضرت یعقوب عليه السلام خپلو ځامنو ته وائی چہ (فَتَحْسَبُوا) الخ، تاسو لارشی یوسف اودهغه رورتلاش کړئ. اودالله رحمان نه مه ناامیده کیږئ. او کله کله ددې استعمال شر او خرابی وی. نو حدیث مبارک کنېسې دی چہ مه تجسس کوئی او مه تجسس کوئی، اومه حسد کوئی او مه بغض کوئی، اومه مخ اړوئی. بلکه ټول دالله تعالی بندگان روڼه روڼه شی (۴) امام اوزاعی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ تجسس وائی دیو څیز ویخ کتلو ته اود تجسس دهغه خلقو په پټو خبرو پسې غوږ اوږل چہ کوم چا ته خپلې خبرې نه آوری. او تدابر وائی یو نه روستو کیدل او ورسره تعلقات ختمول.

قوله تعالی: وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا

دغیبت ممانعت: بیا دغیبت نه منع فرمائی. ابوداود کنېسې دی حضرت نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم ته تپوس اوشو چہ یارسول الله صلی اللہ علیہ وسلم غیبت څه څیز دې؟ نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چہ ته د یو مسلمان رور دداسې خبرې ذکر اوکړې چہ په هغې هغه خفه کیږی. نو وې فرمائیل که هغه خبره په هغې کنېسې وی هم نو بیا هم؟ نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چہ غیبت څو هم دادې، گنی بیا خو بهتان او تهمت دې (۵). ابوداود کنېسې دی چہ یو ځل حضرت عائشه رضی اللہ عنہا اوفرمائیل چہ انې صفيه ته داسې ناسې نې مسدد راوی وائی یعنی کم قد والا. نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چہ تا څو داسې خبره اوکړه که دا سمندر اوبو کنېسې گله کړې نو هغه به هم وړانې کړی. او یو ځل د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مخکینې یو داسې خبره اوشوه نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چہ څه دا نه خو بلوم اگر چہ ماته په دې کنېسې څه لویه فائده وی (۶) ابن جریر کنېسې دی چہ یو بی بی صاحبه حضرت عائشه صدیقه رضی اللہ عنہا ته راغله، او هرکله چہ هغه تله نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته نې اشارې سره اووئیل چہ ددې څو قد کم دې. نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دې ته اوفرمائیل چہ تاددې غیبت اوکړو (۷) غرض داچہ غیبت حرام اوددې په حرمت باندې د

(۱) احمد: ۱۵۳/۴، ابوداود کتاب الادب باب ل السنه علی المسلم: ۴۸۹۱. وهو حسن الادب المفرد: ۷۵۸. ابن حبان: ۵۱۷، السنن الکبری للسنن: ۷۲۸۳، بیهقی: ۳۳۱/۸، طبرانی: ۸۸۳/۱۷.
(۲) ابوداود کتاب الادب باب ل التجسس: ۴۸۸۸، وهو صحيح.
(۳) ابوداود حواله سابق: ۴۸۸۹.

(۴) صحيح بخاری کتاب الادب باب مانیة التحاسد والتدابیر: ۶۰۶۴، صحيح مسلم: ۲۵۹۳.

(۵) ابوداود کتاب الادب باب ل الغیبة: ۴۸۷۴. وهو صحيح ترمذی: ۱۹۳۴. احمد: ۳۸۴/۲.

(۶) ابوداود حواله سابق: ۴۸۷۵، وسنده صحيح ترمذی: ۲۵۰۲.

(۷) الطبری: ۳۰۷/۲۲.

مسلمانانو اجماع ده. خود څه شرعی مصلحت په وجه دچا يو داسې خبره بيانول غيبت كښي داخل نه دی لكه چه په كښي جرح وتعدیل او خيرخواهی وی (۱) لكه څنگه چه حضرت نبی كريم ﷺ ديو سړي باره كښي فرمانيلی وو چه دا ډیر خراب سړی دی. او حضرت نبی كريم ﷺ فرمانيلی چه معاويه ډیر غریب دی، او ابوالجهم ډیر وهلو والا سړی دی. حضرت نبی كريم ﷺ دا په هغه وخت كښي فرمانيلی وو چه كله دې دواړو بزرگانو حضرت فاطمه بنت قيس (رضی الله عنها) سره نكاح كول غوښتل (۲) او نورې كه څه داسې قسمه خبرې وی نو د هغې اجازت دي. او باقي نور غيبت حرام دي او گناه كبیړه ده. په دې وجه دلته ئې او فرمانيل چه څنگه تاسو دخپل يو مړ رور غوښي خوړلو نه نفرت كوئى نو داسې ددې غيبت نه هم نفرت كول پكار دی. لكه يو حديث مبارك كښي دی چه خپله وركړې شوې هبه واپس اخستل داسې دی لكه سپي څه قې (التي) كړی او هغه ختی. او فرمانی چه خراب مثال څمونړ دپاره لائق نه دي (۳) حجة الوداع خطبه كښي دی چه ستاسو مال او ستاسو عزت په تاسو حرام دي، لكه حرمت ستاسو په دې ورځ، ستاسو په دې مياشت كښي او ستاسو په دې ښار كښي (۴) ابوداؤد كښي د حضرت نبی كريم ﷺ يو ارشاد مبارك نقل دي چه دمسلمان مال، دهغه عزت او دهغه وينه په مسلمان حرامه ده. انسان دپاره دومره برائی كافى ده چه هغه دخپل مسلمان رور سپكاوې او وركړي (۵) او يو حديث مبارك كښي دی چه انې هغه خلق تاسو په ژبو خوايمان راوړي دي خو ستاسو زړونو كښي ايمان نشته دي. تاسو دمسلمان غيبت كول پرېردنې او دهغوئ عيبيونه مه لټوئ. ياد ساتئ كه تاسو دهغې عيبيونه لټوئ نو الله ﷻ به ستاسو رازونه په هغوئ ښكاره كړي. تردې چه ته به په خپل كور كښي هم بدنام اورسوا شي (۶) مسند ابويعلی كښي دی چه دالله رسول ﷺ موږ ته يو خطبه راكړه چه په هغې حضرت نبی كريم ﷺ پرده كښي ناستو ښځو ته هم دا آواز اور سولو. او په دې خطبه كښي پور تنې حديث مبارك بيان او فرمانيلو. (۷) حضرت ابن عمر رضی الله عنهما يو ځل كعبې ته اوكتل او وې فرمانی چه ستا دحرمت او عظمت په لا څه واټي، خو ستا نه زيات والا يو ايماندار بنده الله ﷻ ته نژدې دي (۸). ابوداؤد كښي دى چه چا د يومسلمان غيبت كولو سره يو نواله حاصله كړه نو هغه ته به دجهنم هم دومره غذا وركولې شي. او داشان چه چا د يو مسلمان په غيبت كولو څه پوشاك حاصل كړو نو هغه ته به ته هم هغه شان پوشاك دجهنم وركولې شي. او چه كوم يو سړی د يو كس د برانې كولو دپاره اوريدو نو هغه به الله ﷻ د قيامت په ورځ د آورو لو او خودلو په ځانې اودروې (۹) حضرت نبی كريم ﷺ فرمانی چه دمعراج په شپه ما اوكتل چه د څه خلقو نوكونه د تانيې وو، او په دې هغوئ خپل مخونه او سينې شوكلې. نوما تپوس او كړو چه اې جبرئيل عليه السلام دا كوم خلق دی؟ نو وې فرمانی چه دا هغه خلق دی چه دوى به د خلقو غوښي خوړي او د هغوئ عزتونه به ئې اخستل (۱۰) (ابوداؤد). او يو روايت كښي دی چه دخلقو

(۱) صحيح بخاری كتاب الادب باب مايجوز من اغتياب لعل الفم والرب: ۶۲۰۵۴. صحيح مسلم: ۲۵۹۱. ابوداؤد: ۱۹۹۶، احمد:

۳۸/۶، ابن حبان: ۴۵۳۸.

(۲) صحيح مسلم كتاب الطلاق باب: اخطئة باب البائن لا نفقة لها: ۱۴۸۰.

(۳) صحيح بخاری كتاب الحجة باب لا يجل لاحد ان يرجع ل هبة وصلته: ۲۶۲۲، صحيح مسلم: ۱۶۲۲، مختصرا.

(۴) صحيح بخاری كتاب العلم باب قول النبي ﷺ رب مبلغ اوعى من سامع: ۶۷. صحيح مسلم: ۱۶۷۹.

(۵) ابوداؤد كتاب الادب باب ل الفية: ۴۸۸۲، وسنده حسن، ترمذی: ۱۹۲۷.

(۶) ابوداؤد كتاب حواله سابق: ۴۸۸۰ وهو حسن.

(۷) مسند ابويعلی: ۱۶۷۵.

(۸) ترمذی كتاب ابواب البر والصلة باب مجاء ل تعظيم المومن: ۲۰۳۲، وسنده حسن ابن حبان: ۵۷۶۳.

(۹) ابوداؤد كتاب الادب باب ل الفية: ۴۸۸۱، الادب المفرد: ۲۴۰، كتاب الزهد: ۷۰۷.

(۱۰) ابوداؤد حواله سابق: ۴۸۷۸. وسنده صحيح، احمد: ۲۲۴/۳.

سوال جواب بارہ کنبی حضرت نبی کریم ﷺ افرمائیل چہ د معراج پہ شہہ ما ډیر خلق او کتل چہ په هغې کنبی سړی او ښځې وې ، چه فرښتو به ددوی د اړخونو نه غوښې پرېکولې ، او بیا به دوی ددې په خوراک مجبورول. او دوی هغه څنې څما د سوال په جواب کنبی او نیلې شو چه دا خلق طعنه زن، غیبت کونکی او چغلی خوروو او نن جبر سره دوی باندې ددوی غوښه خورولې شي (۱) ابن ابی حاتم دا حدیث مبارک ډیر طویل دې اومونی پورا حدیث مبارک دسورة سبحان په تفسیر کنبی بیان کړې دې. فالحمد لله ددو ښځو د روژې قصه . مسند ابو داؤد طیالسی کنبی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ خلقو ته د روژې حکم ورکړ و او وې فرمائیل چه ترکومي څه او نه وایم نو هیڅوک دې افطار نه کوی. دما ښام خلق راغلل او د حضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس او کړو نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته اجازت ورکړو. او هغوی افطار کولو او پدې کنبی یو صاحب راغلو او وې ونیل چه یارسول الله ﷺ ددو ښځو روژه نیولې وه او هغه ستاسو د متعلقینو نه دی . تاسو هغوی ته هم اجازت ورکړئ چه هغوی هم روژه ما ته کړې. نو حضرت نبی کریم ﷺ هغه نه مخ واړولو. هغه بیا عرض او کړو نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته افرمائیل چه هغوی روژه نه ده نیولې. آیا دهغه خلقو هم روژه وی چه هغوی د خلقو غوښه خوری. لاږ شه او هغوی ته او وایه که د هغوی روژه وی نو قې (التی) دې او کړی. نو هغوی التی او کړې او دهغې نه د وینې ټکړې راووتلې. هغه راغلو او حضرت نبی کریم ﷺ ته ددې خبر ورکړو. حضرت نبی کریم ﷺ افرمائیل که هغوی پدې حالت کنبی مړې شوي وې نو دې نه به د اور لقمې جوړونې (۲) ددې سند غریب دې او ددې متن هم ضعیف دې. بل روایت کنبی دی چه هغه سړی ونیلی وو چه دهغه ښځو د روژې په وجه حالت خراب دې. د تندې په وجه مړی. او دا د ماسپڅین وخت وو. د حضرت نبی کریم ﷺ په خاموشۍ هغه سړی بیا تپوس او کړو چه یارسول الله ﷺ هغوی به مړې شوي وی یا به لږ وخت کنبی مړې شي. نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوونیل چه لاږ شه او دلته ئې راوله. هر کله چه هغوی راغلل نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته مخکنی دپیو پیاله کیخوده او ورته اوونیل چه په دې کنبی قې او کړئ. هر کله چه ئې قې او کړو نو ددې نه پیو او وینه چکه شوي وغیره راوتلو. اوددې نه نیمه پیاله ډکه شوه. بیا بلې قې او کړو او دهغې نه هم دا څیزونه راوتل. اود غوښې ټکړې وغیره راوتلې او پیاله ډکه شوه. نو په هغه وخت کنبی حضرت نبی کریم ﷺ افرمائیل چه دوی ته اوگورنئ چه حلاله روژه ئې نیولې ده او حرام خوری. دواړه ناستي وې او او د خلقو غوښې ئې خوړلې (یعنی غیبت ئې کولو) (۳) مسند احمد.)

مسند ابویعلی کنبی دی چه حضرت ماعز رضی الله عنہ حضرت نبی کریم ﷺ ته راغلو او وې فرمائیل یارسول الله ﷺ اما زنا کړې ده نو حضرت نبی کریم ﷺ ترې مخ واړولو. تر دې چه درې څلور ځل ئې اوونیل نو حضرت نبی کریم ﷺ افرمائیل چه تا زنا کړې ده؟ نو جواب کنبی ئې اوونیل چه آو. تاته معلوم دی چه زنا څه ته وائی؟ نو وې ونیل چه آل لکه څنگه چه سړې خپلې حلالې ښځې ته ورځی. نو دآشان ما حرامې ښځې سره کړی دی. نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوونیل چه اوس دې څه اراده ده؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ افرمائیل چه تاسو ما ددې گناه نه پاک کړئ. نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوونیل چه تا دا شان دخول کړیدی لکه څنگه چه سلاتی رنجرومه (سرمه دانی) کنبی او لرگې کوهی کنبی وی؟ وې ونیل آو یارسول الله ﷺ. نو بیا حضرت نبی کریم ﷺ دهغه د رجم کولو یعنی په کانرو دویشتلو حکم او کړو. نو دې رجم کړې شو. دې نه پس حضرت نبی کریم ﷺ دوه گسان اولیدل چه ونیل چه گوره که نه پخپله ئې خپله پرده واخستله او دسپی په شان په کانرو ویشتلې شوز نو حضرت نبی کریم ﷺ ددې په

(۱) الطبری : ۳۰۸/۲۲

(۲) مسند ابوطیالسی : ۲۱۰۷.

(۳) احمد : ۴۳۱/۵، مسند ابی یعلی : ۱۵۴۶، دلائل النبوة للبيهقي : ۱۸۶/۶.

اوریدو روان شو۔ لہ وقت پس حضرت نبی کریم اوکتل چہ پہ لار کنبی یو مر خر پروت دے، نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چہ فلانی فلانی سہی چرتہ دے؟ هغوئ دے د سورتی نہ راکوژشی او ددی خر غوینہ دے اوخوری۔ نو هغوئ اووئیل چہ یارسول اللہ ﷺ ا د هم خہ د خوراک خیز دے خہ؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ ورتہ اوفرمانیل چہ اوس تاسو د خیل رور بدی بیان کرہ نو هغه هم ددی نہ زیات بد نہ وو خہ؟ پہ هغه ذات مہ دے قسم وی چہ هغه بہ قبضہ کنبی خما روح دے، چہ هغه سہی چہ تاسو نی بد اووئیل اوس بہ جنتی نہرونو کنبی غویہی خوری۔ ددی اسناد صحیح دی (مسند احمد کنبی دی چہ مونہ حضرت نبی کریم ﷺ سرہ وو چہ پدی ډیرہ زیاتہ مردار بوئی والا هوا راغله نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چہ تاسو تہ معلوم دی چہ دا د خہ خیز هوا ده؟ دوی ورتہ اوفرمانیل چہ تاتہ معلوم دی چہ د بوئی د خہ خیز دے؟ دا بدبوئی دهغه خلقو ده چہ دوی بہ دخلقو غیبت کولو (۱)۔ یو روایت کنبی دی چہ منافقانو یو ډلی د مسلمانانو غیبت کرې دے پہ دے وجه دا بوئی دے۔ حضرت سدی رضی اللہ عنہ حضرت سلمان رضی اللہ عنہ سفر کنبی وو، دوی دوه سر و سرہ ملاؤ شو، اودهغوئ بہ دوی خدمت کولو۔ اودوی تہ بہ نی خوراک ورکولو۔ یو خل حضرت سلمان رضی اللہ عنہ اوده شو او قافله لارہ، هرکله چہ پراؤ تہ اورسیدل نو دواړو اوکتل چہ حضرت سلمان رضی اللہ عنہ نشته دے۔ دوی خیمہ پہ خپله اولگوله اوپہ غصہ کنبی نی اووئیل چہ سلمان رضی اللہ عنہ خو پس ددومره کار دے چہ تیار خوراک اوکړی او خیمہ کنبی آرام اوکړی۔ لہ وقت پس حضرت سلمان رضی اللہ عنہ راغلو نو دے دواړو سرہ سالن (ترکاری) نہ وه نو حضرت سلمان رضی اللہ عنہ تہ نی اووئیل چہ لارشی او د حضرت نبی کریم ﷺ نہ مونہ دپارہ سالن راوړنی۔ دوی دواړہ لارل اود حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنبی حاضر شو او وې وئیل چہ یارسول اللہ ﷺ خہ خپلو ملگرو لیږلې یم کہ تاسو سرہ سالن وی نو راکړنی۔ حضرت نبی کریم ﷺ ورتہ اوفرمانیل چہ هغوئ پہ سالن خہ کوی؟ هغوئ خو سالن اوخورو۔ حضرت سلمان رضی اللہ عنہ واپس لارواو هغوئ تہ نی دا خبرہ اوکړہ۔ هغوئ پاسیدل او د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کنبی حاضر شو او دے دواړو حضرت نبی کریم ﷺ تہ اووئیل چہ یارسول اللہ ﷺ مونہ تہ خوتاسو سالن نہ دے لیږلې اونه مونہ سرہ سالن وو۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ ورتہ اوفرمانیل چہ تاسو د سلمان رضی اللہ عنہ دغوئنی سالن اونه خوړو چہ تاسو داسی داسی اووئیل نوپہ دے دا آیت مبارک نازل شو (مِنَّا) خکہ چہ هغه اوده وو او دوی د هغه غیبت کولو۔ مختارہ ابوضیاء کنبی تقریباً داشان واقعه دعمر فاروق رضی اللہ عنہ او ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ اوپہ هغې کنبی داهم دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چہ خہ ستاسو غائبونو کنبی ستاسو دخادم غوینہ وینم۔ اوددوی خادم اوده وو او ددوی دپارہ نی خوراک نہ وو تیار کرې۔ صرف دومره مروی دی چہ دے خو ډیر زیات خوبی دے۔ دے دواړو حضراتو رضی اللہ عنہ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چہ تاسو مونہ دپارہ استغفار اوواڼی۔ نو حضرت نبی کریم ﷺ ورتہ اوفرمانیل چہ تاسو ورشی او هغه تہ اوواڼی۔ چہ هغه ستاسو دپارہ استغفار اوواڼی (۲) ابو یعلی کنبی دی چہ چا په دنیا کنبی دخپل رور غوینہ اوخوړہ (دهغه غیبت نی اوکړو) نو د قیامت په ورځ بہ هغه تہ هغه غوینہ راډولې شی۔ چہ تا ددی پشان غوینہ دنیا کنبی خوړلې وه۔ اوس د مړی غوینہ هم اوخوړہ۔ نو دے بہ په جغو شی، فریاد بہ کوی او افسوس بہ کوی اودې بہ جبرا هغه غوینہ خوری (۳) دا روایت ډیر غریب دے قوله تعالیٰ: - وَاتَّقُوا اللَّهَ

غیبت نہ د توبی طریقه۔ بیا فرمانی چہ دالله ﷻ لحاظ اوسانتی۔ دهغه احکام پورا کړنی۔ هغه ذات چہ

(۱) ابوداؤد کتاب الحدود باب رجم ماعز بن مالک: ۴۴۲۸، وسنده حسن، یهقی: ۲۲۷/۸، ابن حبان: ۴۳۹۹۔

(۲) احمد: ۳۵۱/۳، وسنده حسن، شعب الایمان: ۶۷۳۲، الادب المفرد: ۷۳۲، الصمت: لابن ابی دنیا: ۲۱۶، مساری

(۳) ابن ابی حاتم: لسانه اللواتر: ۱۰۲/۶۔

(۴) المختارہ للمفلسی ابن اسحاق عین۔

کومو خیزونو نہ منع کری دہ ہفہ مہ کوئی او د ہفہ نہ ویرینی . چہ خوک ہفہ طرفتہ تیت شی نو ہفہ لوئی ذات ددہ طرفتہ مائل شی . دتوبہ کونکو توبہ قبلوی . او چہ خوک پہ ہفہ بہروسہ کوی نو ہفہ طرفتہ رجوع کوی . اوپہ ہفہ رحم او مہربانی کوی . جمہور علماء کرام فرمائی چہ د غیبت کونکی دتوبی طریقہ دادہ چہ ہفہ دی دا پریردی او بیا دی داسی گناہ نہ کوی . مخکنی چہ نی کومہ کری دہ پہ ہفہ دی نادم شی ، دا پہ کنبی شرط دی او کہ نہ؟ پہ دی کنبی اختلاف دی . او چہ د چا غیبت نی کری دی دہفہ نہ دی معافی اوغوری . بعضی وائی چہ دا ہم شرط نہ دی خہ چہ ممکن دی ہفہ نہ خبر نہ وی . او چہ کلہ دی ہفہ تہ معافی دپارہ ورشی نو ہفہ بہ خفہ شی . نو ددی بہترینہ طریقہ دادہ چہ پہ کومو محفلونو کنبی نی ددہ بدی بیان کری وہ پہ ہفہ کنبی دہفہ خوبی بیان کری . اودا بدی دی نہ زور سرہ ختمہ کری . نودا بہ ہفہ بدلہ شی . مسند احمد کنبی دی چہ کلہ یوسپی دیو مومن حمایت او یو منافق د ہفہ حرمت بیانوی نو اللہ ﷻ یو فریتہ مقرر کری چہ د قیامت پہ ورخ بہ ددہ غوبنہ د نارچہنم نہ بیچ کوی . اوچہ خوک پہ یو مومن پس یو خبرہ اوکری او ددہ ارادہ دہفہ د ملعون کولو وی نو ہفہ بہ اللہ ﷻ پہ پل صراط باندی اودروی . دا حدیث مبارک ابوداؤد کنبی ہم دی (۱) او د ابوداؤد یو بل حدیث مبارک کنبی دی چہ خوک دیو مسلمان بی عزتی داسی وخت کنبی اوکری چہ پہ ہفہ خانی کنبی دہفہ توهین او عزت خی نو دی بہ ہم اللہ ﷻ داسی ، خانی کنبی رسوا کری چہ ہفہ خانی بہ دہ تہ د مدد ضرورت وی . او چہ خوک مسلمان داسی خانی دخیل رور حمایت اوکری نو اللہ ﷻ بہ ہم ددہ داسی خانی کنبی حمایت کوی . (ابوداؤد) (۲)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ	إِنَّا خَلَقْنَاهُ	مِّنْ ذَّكَرٍ
اے خلقو!	بیشک پیدا کری مونہ تاسو	دیو نارینہ
وَأُنْثَىٰ	وَجَعَلْنَاهُ	شُعْبًا
او زنانہ	او جوہر کری مونہ تاسو	خانگی (قومونہ) اوقبیلی قبیلی دپارہ ددی چی یو بل اوپیژنی
پیدا کری یں	او مختلف قومونہ او قبیلی	مو جوہری کری یں دی دپارہ چی یو بل اوپیژنی
إِن أَرَمَكُم	عِنْدَ اللَّهِ	أَنْتُمْ
بیشک عزتمند پہ تاسو کنبی	پہ نزد اللہ	زیات پرهیزگار ستاسو دی بیشک اللہ بنہ پوہہ دی
پہ تاسو کنبی	د اللہ ﷻ پہ نیز زیات عزت مند ہفہ	خوک دی اچی زیات پرهیزگاری بیشک اللہ عالم
خبرداردی		

قوله تعالى: - إِن أَرَمَكُم عِنْدَ اللَّهِ أَنْتُمْ

د فضیلت وقار معیار تقوی دہ: اللہ ﷻ فرمانی چہ ہفہ تول انسانان دیونفس نہ پیدا کری دی یعنی حضرت آدم علیہ السلام نہ ، اوہم دہفہ نہ نی دہفہ بی بی حضرت حوا پیدا کرہ . اویسا ددی دوارو نہ انسانی نسل زیات شو . شعوب د قبائل نہ عام دی . مثال پہ طور عرب شعوب کنبی دا خل دی ، بیا ی قریشی د غیر

(۱) احمد: ۴۴۱/۳ ، ابوداؤد کتاب الادب باب الرجل یلذ ب عن عریضہ: ۴۸۸۳ ،
(۲) ابوداؤد حوالہ سائل: ۴۸۸۴ ، احمد: ۳۰/۴ ، الصمت لابن ابی دنیا: ۲۴۰/۱ .

قریشی بیا ددوی تقسیم دا ټول قبائل کښې داخل دی. بعضې وائی چه دشعوب نه مراد عجم خلق دی. اود قبائل نه مراد عرب جماعتونه لکه بنی اسرانیلو ته اسباط و نیلې شوی دی. ما داتولي خبرې یو جدا مقدمه کښې لیکلې دی. اوداما دا یوعمران کتاب الاشباه او کتاب القصد والامم فی معرفه انساب العرب والعجم نه جمع کړی دی. ددې آیت مبارک مقصد دادې چه حضرت آدم عليه السلام د ښاوري نه پیدا کړې شوې وو اودهغې په نسبت ټول انسانان یو مرتبه کښې دی. او که څه فضیلت په یو بل حاصل دې نو هغه صرف د دین دکارونو او اتباع نبوی ص په وجه دی. همدا راز دې چه د غیبت آیت مبارک نه پس او د یویل د توهین او تذلیل نه پس نې وارد کړو خلق دخپل پیدائش په نسبت بالکل یو شان دی. خاندانونه او قبیلې او خیلونه صرف پیژندگلوه دپاره دی چه ستاسو یو والی او همدردی وی. چه فلان بن فلانی قبیلې والا اوونیلې شی. اودا شان د یو بل پیژندگلوه آسانه شی. گنی د بشریت اعتباره سره ټول قومونه یوشان دی. ترمذی شریف کښې دی چه حضرت نبی کریم ص فرمائی چه دنسب علم حاصل کړنی چه صله رحمی اوکړنی شی، تاسو سره به خلق دصله رحمی په وجه محبت اوکړې. الله تعالی به ستاسو مالونو او ستاسو اولاد کښې برکت واچوی ^(۱) دا حدیث دې سند سره غریب دې. بیا فرمائی چه الله تعالی سره د نسب هېڅ نشته، که چلیری نو صرف د تقوی په وجه او دپرهیزگارنی په وجه دی. صحیح بخاری کښې دی چه د حضرت نبی کریم ص نه تپوس اوکړې شو چه د ټولو زیات بزرگ څوک دې؟ حضرت نبی کریم ص اوفرمانیل چه ټولو نه زیات پرهیزگار. خلقو اوونیل چه مونږ د عامې خبرې تپوس نه کوو. نو حضرت نبی کریم ص اوفرمانیل چه ټولو نه زیات بزرگ حضرت یوسف عليه السلام دې. چه پخپله هم نبی وو. دنیې خوښی وو. دده نیکه هم نبی وو. او دده غور نیکه خلیل الله عليه السلام هم نبی وو. هغوئ اوونیل چه مونږ ددې تپوس هم نه کوو. بیا نې اوفرمانیل چه مونږ دعربو باره کښې تپوس کوئ؟ وایرنی چه دهغوئ کوم خلق دجاهلیت زمانه کښې ممتاز وو هغوئ نن په اسلام کښې هم ممتاز دی. خو که دوی علم دین حاصل کړی ^(۲) صحیح مسلم کښې دی چه الله تعالی ستاسو صورتونه او مالونه نه گوري بلکه ستاسو عملونو او زړونو ته گوري ^(۳) مسند احمد کښې دی چه حضرت نبی کریم ص حضرت ابوذر رضی الله عنه ته اوفرمانیل چه خیال اوکړه ته په سور یا سپین باندې فضیلت نشته دې بلکه فضیلت کښې زیات شی نو د بله خبره ده ^(۴) طبرانی کښې دی چه ټول مسلمان خپلو کښې رونه رونه دی په یویل فضیلت نشته دې. خو که دې نه د تقوی لحاظ سر دې ^(۵) مسند بزار کښې دی چه تاسو ټول دحضرت آدم عليه السلام اولاد یی او حضرت آدم عليه السلام دښاوري نه پیدا شوې وو. انې خلقو! خپل پلار نیکه په نوم باندې فخر کولو نه منع شی. گنی تاسو به دالله تعالی په نیز د شگې د ډیرو (غونډو) نه او داوبو مارغانو نه هم سېک شی ^(۶) امین ابی حاتم کښې دی چه حضرت نبی کریم ص فتح مکه په ورځ په خپله اوښه قصوا باندې سور وو او طواف نې اوکړو، او ارکان به نې خپل کونک (جوکې، لرگي) سره مسح کول بیا چه کله مسجد کښې د کوزیدو ځانې نه وو نو خلقو دوی په لاسونو لاسونو کښې کوز کړل او اوښه نې بطن مسیل کښې اودروله. دې نه پس حضرت نبی کریم ص خپله اوښه باندې سورشو او خلقو ته نې خطبه ورکړه او دې خطبه کښې نې دالله تعالی د حمد وثناء نه پس اوفرمانیل چه: انې خلقو! تاسو نه الله تعالی

(۱) لرمذی کتاب البر والصله باب ماجاء فی تعلیم النسب: ۱۹۷۹، وسنده حسن.

(۲) صحیح بخاری کتاب الفسور سورة یوسف باب قوله (لقد کان فی یوسف واخوته ....): ۴۶۸۹، صحیح مسلم: ۲۳۷۸.

(۳) صحیح مسلم کتاب البر والصله باب تحريم الظلم علی المسلم: ۲۵۶۴، احمد: ۴۳۹/۲، ابن حبان: ۳۹۴.

(۴) احمد: ۱۵۸/۵.

(۵) بطبرانی: ۳۵۴۷، جمع الزوائد: ۸۴/۸.

(۶) مسند البزار: ۲۰۴۳.

ستاسو د جاہلیت د زمانې په شان دیلاړنیکه په نومونو باندې فخر کولو رسم نه لرې کړی یی: نو انسانان په دوه قسمه وی. یا خو نیک او پرهیزگار او د الله ﷻ په نيز اوچتې مرتبې والا وی. اویا بدکار غیر متقی چه الله ﷻ نظر کښې ذلیل او خوار وی. بیا دوی ﷻ دا آیت مبارک تلاوت کړو.

بیا فرماني چه خپله دا خبره کوم او د الله ﷻ نه خان او ستاسو دپاره داستغفار کوم (۱) مسند احمد کښې دی چه ستاسو دا نسب نامې د هیڅ کار نه دی. تاسو ټول یو شان د حضرت آدم (علیه السلام) اولاد یی. یو نه په بل هیڅ فضیلت نشته دې. خو که فضیلت دې نو هغه د تقوی په وجه دې. دانسان د بدوالی دپاره دا کافی دی چه هغه بدزبان، بخیل او فحش کلام وی (۲) دابن جریر یو روایت کښې دی چه الله ﷻ په ستاسو نه د قیامت په ورځ ستاسو د نسب باره کښې تپوس نه کوی. تاسو کښې ټولو نه زیات نزدې الله ﷻ ته هغه خلق دی چه کوم پرهیزگار دی (۳) مسند احمد کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ باندې تشریف فرما وو چه یو سړی تپوس او کړو چه یارسو الله ﷻ ټولونه زیات بهتر څوک دی؟ حضرت نبی کریم ﷻ او فرمائیل چه ټول نه زیات میلمه دوست، ټولو نه زیات پرهیزگار، دښه خبرې حکم کولو والا د ټولو نه زیات بدو کارونو نه منع کولو والا او ټولو نه زیات صله رحمی کولو والا وی (۴) مسند احمد کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷻ ته به د دنیا هیڅ خیز او هېڅ سړی ښه نه معلومیدو سوا د تقوی والا نه (۵) الله ﷻ ستاسو دکارونو نه خبردار دی او تاسو ورته ښه معلوم یی: څوک چه هدایت لاتی دی نو هغوی ته هدایت ورکوی او چه څوک ددې لاتی نه دی هغوی بې لارې کیږی. رحم او عذاب د هغه په حکم سره کیږی. فضیلت دهغه لاس کښې دې چه چاته غواړی او چا ته بزرگی ورکوی. دا ټول کارونه د هغه علم او خبرگیری باندې مبنی دی. ددې احادیث مبارکه نه استدلال کولو نه پس علماء، کرام فرماني چه په نکاح کښې د قومیت او حسب ونسب شرط نشته دې. سوا ددین نه هیڅ شرط معتبر نه دی. نورو وتیلی دی چه هم نسبې او قومیت هم شرط دي. اودهغوی دلال ددې نه سوا نور دی چه د فقهې کتابونو کښې مذکور دی. او مونږ دا په کتاب الاحکام کښې ذکر کړی دی. فالحمد لله.

طبرانی کښې دی چه حضرت عبدالرحمان نه مروی دی چه هغوی دښو هاشم یو سړی نه واوریدل چه څه حضرت نبی کریم ﷻ ته دنورو خلقو په نسبت زیات نزدې یم. بل اونیل چه څه ستا په نسبت حضرت نبی کریم ﷻ ته زیات نزدې یم. او ځما حضرت نبی کریم ﷻ سره هم زیات نسبت دی.

قَالَتِ الْأَعْرَابُ	أَمَّا أَتَى	قُلْ	لَمْ تُؤْمِنُوا
ا او نیل باندې سیانو چی ایمان راوړو مونږه اووایه چی تاسو ایمان نه دي راوړي			
ولَکِنْ قُولُوا	أَسْلَمْنَا	وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ	فِي قُلُوبِكُمْ
ولیکن اووایی چی تابع شو مونږه اولانه دي داخل شوې ایمان په زړونو ستاسو کښې			
خوداسې وائي چې مونږ په ظاهره تابعدارو ایمان خو لاتراوسه ستاسو په زړونو کښې داخل شوې نه دي			

(۱) عبد بن حید: ۷۹۳ و

(۲) احمد: ۱۵۸/۴، شعب الایمان: ۶۶۷۷، شرح مشکل الاثار: ۳۴۵۹.

(۳) الطبری: ۳۱۳/۲۲.

(۴) احمد: ۴۳۲/۶.

(۵) احمد: ۶۹/۶، مسند احمد ابی یعلی: ۴۵۵۲، جمع الزوائد: ۸۴/۸.

وَأَنْ تُطِيعُوا اللَّهَ	وَرَسُولَهُ	لَا يَلْبِغْكُمْ	مِنْ أَعْمَالِكُمْ
او کہ تاسو حکمونه او منل دالله او در رسول دهغه نو کم به نه کړی تاسو لره دعملونو ستاسو نه			
او که تاسو دالله ﷻ او دهغه در رسول ﷺ تابعداري او کړئ انوالله ﷻ به ستاسو په عملونو کښې هيڅ			
شَيْئًا	إِنَّ اللَّهَ	غَفُورٌ رَّحِيمٌ	إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ
هيڅ خيز بيشکه الله بښونکي مهربانه دي بيشکه مومنان هغه خلق دي			
کمي نه راوړلي بيشکه الله ﷻ بښونکي ډير رحم کونکي دي بيشکه مومنان خو هغه خلق دي			
آمَنُوا	بِاللَّهِ	وَرَسُولِهِ	ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا
چې ايمان نې راوړو په الله باندې او په رسول دهغه باندې بيا نې هيڅ شک اونه کړو			
چې الله ﷻ او دهغه په رسول ﷺ باندې ايمان راوړی بيار د ايمان راوړو نه پس شک نه کوی			
وَجَاهِدُوا	بِأَمْوَالِهِمْ	وَأَنْفُسِهِمْ	فِي سَبِيلِ اللَّهِ
او جهاد نې اوکړو په مالونو خپلو سره او په نفسونو خپلو سره په لار دالله کښې داکسان چې دی			
اودالله ﷻ په لار کښې په خپلو مالونو او په خپلو خانرو سره جهاد کوی هم دغه خلق			
هُمْ الصَّادِقُونَ	قُلْ	أَتَعْلَمُونَ اللَّهَ	يَدِينُكُمْ
هم دوی رښتيني خلق دي ورته اووايه آيا تاسو خبر وړکړئ الله ته ددين خپل حالانکه الله			
رښتونی دی ته اووايه چې آيا تاسو الله ﷻ ته دخپلې دينداري خبر وړکول غواړئ؟ حالانکه			
يَعْلَمُ مَا	فِي السَّمَوَاتِ	وَمَا	فِي الْأَرْضِ
خبر دي دهغه څه نه چې په آسمانونو کښې دی او هغه څه نه چې په زمکه کښې دی او الله			
الله ﷻ د آسمانونو اود زمکې دهر څيز نه خبر دي ..... اوالله ﷻ			
يُكَلِّ شَيْءٍ	عَلَيْهِمْ	يَمْنُونَ	عَلَيْكَ
په هر څيز باندې خبردار دي دوی احسان کوی په تاباندې چې دوی اسلام قبول کړو			
ته هر څه معلوم دي دا خلق په تا احسان کوی چې مونږ اسلام راوړې دي			
قُلْ لَا تَمْنُوا	عَلَيَّ	إِسْلَامَكُمْ	بَلِ اللَّهَ
ورته اووايه چې مڼه احسانوئ په ما باندې اسلام خپل بلکه الله احسان کوی			
ورته اووايه چې دخپل اسلام راوړل احسان په ما مه اچوئ بلکه دا خو په خپلو خانو دالله ﷻ احسان			
عَلَيْكُمْ	أَنْ هَدَيْتُمْ	لِلْإِيمَانِ	إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
په تاسو باندې چې هدايت نې اوکړو ستاسو ايمان ته که يې تاسو رښتيني			
اوگنړئ چې هغه درته دايمان طرفته خودنه اوکړه ..... که چېرې تاسو رښتونی یئ			

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ	
بیشکہ اللہ پوہیری پہ غیبو داسمانونو او دزمکی او اللہ لیدونکی دی	
بیشکہ اللہ د آسمانونو او د زمکی پہ ٲولو ٲتو خیرو باندی پوہیری او اللہ	
يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ تَعْمَلُوْنَ	
دھغہ خہ ٲی تاسو ٲی کوئی	
ستاسو عملونہ وینی گوری	

قوله تعالى: - قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا

اسلام او ایمان گھنڀی فوق: ٲہ کوم اعرابیان بہ اسلام کنبی داخل شو نو هغوی بہ د خپل ایمان لونی لونی دعوی کولی. حالانکہ اصل ددوی زړونو کنبی لا د ایمان جرړی نہ وې مضبوطې شوې. نو هغوی اللہ ددې دعوی نہ منع کوی. دوی بہ وئیل ٲہ مونږ ایمان راوړو. نو اللہ څخه خپل نبی څہ حکم کوی ٲہ دوی لا په ایمان کنبی نہ دی داخل شوی، نو ته اوواپه ٲہ داسې دې نہ وائی مونږ ایمان راوړې دې بلکه داسې دې اووائی ٲہ مونږ مسلمانان شوی یو. یعنی اسلام کنبی داخل شوی یو. ددې آیت مبارک نہ دا فائدہ اوشوه ٲہ ایمان اسلام سره مخصوص څیز دې. لکه څنگه ٲہ د اهل سنت والجماعت مذهب دې (بعضې وائی ٲہ دلته دې آیت مبارک کنبی اسلام نہ مراد اسلام لغوی ده نہ شرعی، یعنی د ماتحت رعایا جوړیدلو ده د مسلمان جوړیدو نہ ده. مترجم: حضرت جبریل علیہ السلام والا حدیث ہم په دې دلالت کوی. ٲہ هغوی علیہ السلام دایمان باره کنبی سوال اوکړوا و بیا نې د اسلام باره کنبی. او بیا نې د احسان باره کنبی او داشان پورنی په پورنی روان وو. خاص طرفته راغلو او بیا د خاص نہ اخص طرفته راغلو. مسند احمد کنبی دې ٲہ حضرت نبی کریم څه خلقو ته عطیہ او انعام ورکړو او څه خلقو ته نې هېڅ ورنکړل. نویدې حضرت سعد رضی اللہ عنہ او فرمائیل ٲہ یارسول اللہ! تاسو فلانی فلانی ته ورکړل او فلانی فلانی مو پریښودو حالانکہ هغه مومن دې. حضرت نبی کریم څه افرمائیل ٲہ یامسلمان؟ حضرت سعد رضی اللہ عنہ درې ځل پرله پسې دا اووئیل او حضرت نبی کریم ورته هم دا جواب ورکړو بیا حضرت نبی کریم څه افرمائیل ٲہ انې سعد رضی اللہ عنہ څه خلقو ته ورکوم او ٲہ کوم دوی نہ ماته زیات محبوب وی نو هغوی ته نہ ورکوم. او ٲہ دې وجه ورکوم ٲہ هسې نہ دوی پرمخ جهنم ته پریوزی. د ا حدیث مبارک بخاری اومسلم شریف کنبی دې (۱). نو دې حدیث کنبی هم حضرت نبی کریم څه مسلم اومومن کنبی فرق اوکړو اومعلوم شو ٲہ ایمان زیات خاص دې د اسلام نہ. مونږ دا دلائلو سره دبخاری شریف شرح کنبی کتاب الایمان کنبی ذکر کړی دی. فالحمدلله.

اودې حدیث مبارک کنبی په دې خبره دلالت دې ٲہ دا سرې مسلمان وو منافق نہ وو. ځکه ٲہ حضرت نبی کریم څه ته عطیہ ورنکړه اودې نې اسلام ته اوسپارلو. نو معلومه شو ٲہ دا اعراب ٲہ دکومو ذکر دې آیت کنبی دې، منافقان نہ وو، خو وو خو مسلمانان خو اوسه پورې ددوی زړونو کنبی ایمان لا نہ وو مستحکم شوې. او دوی لا هغه مقام ته نہ ورسیدلی اودوی دا دعوی کړې وه. نو په دې وجه دوی ته آدب اوخودلی شو. هم دا مطلب دې د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما او د حضرت ابراهیم نخعی رضی اللہ عنہ او د حضرت قتاده رضی اللہ عنہما قول، او هم دا ابن جریر رضی اللہ عنہ هم اختیار کړې دې. په دې وجه مونږ دا اووئیل ٲہ حضرت امام بخاری رضی اللہ عنہ فرمائی ٲہ دا خلق منافق وو، خودوی به ایمان ظاهرولو. خو اصل کنبی مومنان نہ وو. (یادسائی ٲہ اسلام او ایمان کنبی فرق په هغه وخت کنبی دې ٲہ کله اسلام په

خپل حقيقت نه وی . هر کله چه اسلام حقيقي وی نو هم هغه ايمان دي . اوبه هغه وخت کښي به ايمان او اسلام کښي فرق نه وی. ددې ډير قوی دلائل د امام الاتمه حضرت امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ خپل کتاب صیح بخاری کښي په کتاب الايمان کښي بيان فرمائيلي دی اودددې خلقو د منافقت ثبوت هم ورکوی مترجم، والله اعلم.

حضرت سعيد بن جبیر رضی اللہ عنہ، حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ، حضرت زید رضی اللہ عنہ فرماني چه دا چه الله ﷻ فرماني چه تاسو (أَلسَّكَنَاءُ) واني ددې نه مراد دادې چه مونږ قتل نه ، قيدوبند نه بچ کيدو دپاره تابع فرمان يو. حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ فرماني چه دا آيت مبارک د بنو اسد ابن خزيمه باره کښي نازل شوې دي. حضرت قتاده رضی اللہ عنہ فرماني چه دا آيت مبارک د هغه خلقو باره کښي نازل شويدي چه دخپل ايمان راوړلو به نې په حضرت نبی کریم ﷺ احسان کولو. خو صحيح خبره پومې معلومېږي چه دا آيت مبارک دهغه خلقو باره کښي نازل شو چه هغوی د ايمان دعوی کوله . خو تراوسه پورې هغوی لا ايمان ته نه وورسیدلي . نودوی ته ادب اوخودلې شو تر اوسه پورې دوی لا ايمان ته نه وورسیدلي . که دوی منافق وي نو دوی ته به زورنه ورکړې ده . لکه څنگه چه سورة برأت کښي دمنافقانو باره کښي وتيلي شوی دی . خودلته دوی ته صرف ادب خودلې شوې دي . بيا فرماني چه که تاسو دالله ﷻ اودهغه رسول ﷺ مني نوستاسو هيڅ عمل به نه شی ضائع کولې . لکه چه فرماني چه (وَمَا لَكُمْ لِمَنْ كَفَرَ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أَنْ يَكْفُرَ بِمَا كَفَرَ) يعنی مونږ ددوی عملونو نه هيڅ کم نه کړل .

قوله تعالى: - إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ

حقيقي او واقعی مؤمن څوک دي؟ - بيا فرماني چه څوک الله ﷻ طرفته رجوع اوکړی او بدنی نه منع شی نو الله ﷻ ددوی گناه معاف کولو والا او دوی طرفته درحم په نظر کتلو والا دي. بيا فرماني چه په الله ﷻ اودهغه په رسول ﷺ صرف هغه خلق ايمان لری چه په الله ﷻ اودهغه په رسول ﷺ زړه دکومی يقين ساتی او دې کښي شک نه کوی . اونه کله ددوی په زړونوکښي څه خراب خیال رازی بلکه هم په دې خالص تصديق او کامل يقين باندې يقين ساتی او هم په دې کلک ولاړ وی . اوددوی نفسونو او زړونو ته چه کوم مال خوښ وی بلکه خپل ځانونه هم دالله ﷻ لار کښي خرچ کوی . دا خلق ريښتونی دی او دوی ويلي شی چه مونږ ايمان راوړې دي. دوی د هغه خلقو په شان نه دی چه کوم صرف په خوله د ايمان دعوی کوی. مسند احمد کښي دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرماني چه په دنیا کښي د مومن درې قسمونه دی (۱) يو هغه چه په الله اودهغه په رسول ﷺ نې ايمان راوړو او دې کښي نې شک اونکړو او خپل مال او خپل ځان سره دالله ﷻ لار کښي جهاد اوکړو (۲) اوهغه خلق چه هغوی امن اوموند او نه نې د جا مال او ملو او نه نې څوک اوژل (۳) هغه چه طمع طرفته گوری نو دالله ﷻ په خاطر هغوی پرېږدي (۱)

بيا فرماني چه آیا تاسو دخپل زړه يقين او دين الله ﷻ ته ښاني؟ هغه ذات خوداسې دي چه دهغه نه د آسمان اوزمکې يو ذره هم پټه نه ده هغه ته هر څيز معلوم دي. بيا فرماني چه کوم اعراب تاسو باندې د خپل ايمان احسان کوی نو هغوی ته اووايه چه تاسو په ما دخپل اسلام احسان مه کوئ، تاسو چه اسلام قبولئ نو څما ماتحت به یی او څما مدد به کوئ . اوتاسو ته به ددې فائده ملایږي . بلکه تاسو ته د ايمان اصل هدايت درکول په تاسو دالله ﷻ احسان دي . که په دې خپله دعوه کښي ريښتونی یی نو الله ﷻ چه چاته دایمان لاز ښاني نو دا په هغه کس باندې احسان کول دی . لکه څنگه چه حضرت نبی کریم ﷺ دحنين په ورځ انصارو ته فرمائيلي وو چه ماناسو دگمراهی حالت کښي نه وې موندی ؟ نو الله ﷻ څما په وجه تاسو ته هدايت نصيب کړو . تاسو کښي تفریق وو او الله ﷻ څما په وجه تاسو مالدار

کرنی۔ کلمہ چہ بہ حضرت نبی کریم ﷺ خہ فرمائیل نو وئیل بہ نی چہ بیشکہ اللہ او دھغہ ر سول ﷺ احسان کولو والا دی۔ ہزار کنبی دی چہ بنو اسد حضرت نبی کریم ﷺ تہ راغلل او وې وئیل چہ یار سول اللہ ﷻ امونی مسلمانان شو، عربو تاسو سرہ چنگونہ کول خو مونہ نہ دی کری۔ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ پھ دوی کنبی پوہہ ډیرہ کمہ دہ، شیطان ددوی پھ خولہ خبری کوی۔ اودا آیت مبارک نازل شو چہ ﴿يَمْحُوتُونَ﴾ بیا دوبارہ اللہ ﷻ دخیل وسیع علم او دخیل رینستونی خبر او دمخلوق اعمالو باندی آگاہی بیان فرمائی چہ د زمکی او آسمان غیب نہ ہغہ ذات تہ ښکارہ دی۔ اوہغہ ذات ستاسو د عملونوہ خبر دی۔ الحمد للہ د سورۃ حجرات تفسیر ختم شو۔ دالہ ﷻ شکر دی، توفیق او عصمت دھغہ ذات لاس کنبی دی۔

الحمد لله دسورة الحجرات تفسیر ختم شو

دسورة ق، تفسیر،

دقران پاک دا ووه منزلونو بیان: چہ کوم سورتونو تہ مفصل وئیلی شوی دی هغې کنبی دا رومې سورۃ دی۔ اگر چہ یو قول دا هم دی چہ مفصل سورتونہ د سورۃ حجرات نہ شروع کیږي۔ عوامو کنبی مشهور دی چہ مفصل سورتونہ دعمہ نہ شروع کیږي نو دا بی اصلہ خبرہ دہ۔

ایاتونہ	سورۃ ق مکیہ وھی خمس واریعون ایت و ثلاث رکوعات	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم پہ نوم د الله چہ ډیر مهربان زیات رحم کونکې دی	⑤
ق وَالْقُرْآنِ الْحَمِيدِ ۝ بَلْ عَجِبُوا ۝ اَنْ جَاءَهُمْ		
ق	قسم دی په قران چی لوی شان والا دی بلکه دوی حیران شو په دې خبره چی راغی دوی ته قاف، په قران پاک باندې قسم دی (چی مونږ ته پیغمبر کړې یی) خدا خلق په دې خبره تعجب کوی	
مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكٰفِرُوْنَ هٰذَا شَيْءٌ عَجِیْبٌ ۝ عٰذَا		
	یرونکې ددوی نه نو او وئیل کافرانو دا یو څیز دی عجیبه ایا کله چی	
وَمِتًا ۝ وَكُنَّا تُرَاۤیَآءَ ۝ ذٰلِكَ رَجَعٌۢ بِعِیْدِ ۝ قَدْ عَلِمْنَا مَا		
	مړه شو مونږه او شو مونږه خاوري دا واپسی لرې خبره ده معلوم دی مونږ ته هغه (تول) یو ځل مړه شو او خاوري شو (نوییابه راژوندی کولې شو) دا واپسی خود (عقل نه) ډیره لرې ده مونږ ته خو ددوی	
تَنْقُصُ الْاَرْضِ مِنْهُمْ ۝ وَعِنْدَنَا کِتٰبٌ حَفِیْظٌ ۝ بَلْ		
	چی کموی نې زمکه ددوی نه او زموږ سره کتاب دی هر څیز محفوظ کونکې بلکه هغه (تول اجزا) معلوم دی چی زمکه (په خوړو خوړوسره) کموی او مونږ سره پوره محفوظ کتاب پروت دی	
کَذٰبُوْا ۝ بِالْحَقِّ لَآ اَنَّا جَاءَهُمْ فَهَمُّ ۝ فِیْ اَمْرِ مَّرِیْضٍ ۝		
	دروغ او گنډووی حق لره هر کله چی راغی دوی ته ايس دوی (اوس) پریوتی دی په کارشکمن کنبی بلکه کله چی دوی ته حقه خبره راغله نو هغه یې دروغ او گنډله نو دوی په شک کنبی واقع شول	

قوله تعالى: ق وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدَ

د "ق" حق بارہ کنبی د عقل او نقل نہ خلاف روایتونہ: (ق) حروفو ہجاء ۲۰ خہ دے چہ کوم دسورتونو پہ اول کنبی راخی کلمہ لکھ کلمہ (ص، ق، الم، حم، طس) وغیرہ۔ مونہ ددے پورا تشریح د سورۃ بقرۃ پہ تفسیر کنبی شروع کنبی کرے دہ۔ دبعضی قول دے چہ قاف یو غر دے چہ تولہ زمکہ نہی گیرہ کرے دہ۔ مانہ معلوم دی چہ داد بنی اسرائیلو د خرافاتو نہ دی او بعضو خلقو دا روایت کرے دی۔ ددے معلومیدو نہ پس ہم دا روایتونہ اخستل مباح دی۔ اگر چہ ددے تصدیق او تکذیب نہ شی کولی۔ خو خما خیال دے چہ داشان او ددے پشان نور روایتونہ خو دبنی اسرائیلو بد دینو نہ روایت کرے شوی دی چہ خلق پہ غلط دین راولی۔ تاسو خیال او کرنی چہ بہ دے امت کنبی دعالمانو او حفاظ کرامو یو لونہی جماعت پہ ہرہ زمانہ کنبی موجود پاتے شوی دے خو بددینو خلقو دیر لہ وخت کنبی موضوع حدیث بیان کرے دی۔ بنی اسرائیل چہ پہ ہغوی مودی تیر شوی او ہغوی د حفظ نشو کولی۔ اوپہ ہغوی کنبی د فن نقادان موجود نہ وو چہ د اللہ کلام اصلیت نہی ختم کرے وی، او ہغوی ہر وخت شرابو کنبی مخمور وو، او داللہ آیتونہ مبارک نہی بدلول، آیا ہغوی چہ ۲۰ خہ کرے دی نو ہغہ بہ صحیح وی ۲۰ خہ؟ نو حدیث مبارک چہ ددوی نہ کوم روایتونہ اخستی دی ہغہ دومرہ خو دی چہ عقل نہی قبلوی، او ہغہ نہ چہ بالکل د عقل نہ خلاف دی چہ دہغی آوریڈو سرہ د ہغی دغلط او صحیح کیدو فیصلہ ذہن کوی۔ اودہغی دروغ کیدل دومرہ واضح دی چہ پہ ہغی د دلیل راڈولو ضرورت نہ پینتیری۔ نو دا پورتنی روایتونہ ہم داشان دی۔ واللہ اعلم۔ افسوس چہ دیرو سلفو او خلقو داشان روایات د کلام اللہ پہ تفسیر کنبی روایت کرے دی۔ اصل کنبی قران پاک دداسی بیہودگوبو ہیخ محتاج نہ دے۔ فالحمدللہ۔ تر دے چہ حضرت ابو محمد عبدالرحمان ابن ابوحاتم راززی رحمۃ اللہ علیہ ہم دلته یو عجیب او غریب اثر پہ روایت د حضرت ابن عباس ہوارد کرے دی اود سند لحاظ سرہ ثابت نہ دے۔ پہ ہغی کنبی دی چہ اللہ یو سمندر پیدا کرے چہ تولہ زمکہ نہی گیرہ کرے دہ۔ اوددے سمندر نہ روستو یو غر دے چہ ہغہ سمندر نہی گیر کرے دے۔ ددے نوم قاف دے او آسمانی دنیا ہم دے اوچتہ کرے دہ۔ بیا اللہ دے ددے غر پہ شا یو زمکہ پیدا کرے چہ ددے زمکہ نہی پہ اووہ چندہ لویہ دہ۔ اوددے روستو یو سمندر دے چہ دانہ گیرہ کرے دہ۔ او بیاددے نہ روستو یو غر دے چہ دا نہی گیر کرے دی۔ اوہغی تہ ہم قاف وائی۔ او دویم آسمان پہ دے باندی اوچتہ کرے شوی دی۔ بیا داشان اووہ زمکہ، اووہ آسمانونہ او اووہ سمندرونہ او اووہ غرونہ اوشمیرلے شو۔ بیا نہی دا آیت مبارک اولوستو۔ ددے اثر پہ اسناد کنبی انقطاع دہ۔ علی بن ابوطلحہ چہ کوم روایت د حضرت ابن عباس ہ نہ کرے دی پہ ہغی کنبی دی چہ (ق) د اللہ تومونو کنبی یو نوم دے۔ حضرت مجاہد رحمۃ اللہ علیہ چہ (ق) ہم پہ مثل د (ص، ح، طس) وغیرہ حروف ہجا نہ دے۔ نو دے روایتونو سرہ د حضرت ابن عباس ہ ہغہ روایت لری کیری۔ او دا ہم ونیلے شوی دی چہ ددے نہ مراد دادی چہ دکار فیصلہ اوشوہ قسم دے داللہ ہ۔ او (ق) وکیلو نہی جملہ پربینودہ چہ دا دلیل دے دمحذوف لکھ یو شاعر وائی چہ:

قلت لها قني فقالت قی

خودا ونیل صحیح نہ دی۔ خکہ چہ پہ مخذوف باندی دلالت کولو والا کلام بہ صفا وی او دلته کوم یو کلام دے؟ چہ ددے نہ ددومرہ لونہی جمعی د محذوف کیدو پتہ اولگی۔ بیا نہی ددے کرم او عظمت والا قران پاک قسم اوخورو چہ ددے نہ روستو اومخکنبی باطل نہ خانیبری۔ اوداحکمتونو او تعریف والا رب د طرفتہ نازل شوی دے۔ ددے قسم جواب ۲۰ خہ دے؟ پہ دے کنبی ہم دیر اقوال دی۔ امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ خودبعضو نحویانو نہ نقل کرے دی چہ ددے جواب (قَدْ عَلِمْنَا) پورے آیت دے۔ خودا ہم غورطلب دے۔ بلکہ د جواب دقسم نہ پس مضمون کلام دے۔ یعنی نبوت او دوبارہ دژوندی کیدل

ثبوت و تحقیق اگرچہ د قسم دلفظونو نہ ددی جواب نہ بنائی، دداسی قران پاک پہ قسمونو کنبی اکثر جواب کنبی دی لکہ د سورۃ (ص) د تفسیر پہ شروع کنبی تیر شوی دی۔ ہم ہفہ شان دلته ہم دی۔ بیا فرمائی چہ ہغویٰ پہ دی خبرہ تعجب اوکرو چہ ہم ددوی نہ یو انسان خنکہ رسول جور شو؟ او یو آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿اَکَانَ لِلنَّاسِ غَيْبًا اَنْ اَوْحَيْنَا اِلٰی رَجُلٍ مِنْهُمْ﴾ یعنی آیا خلقوتہ پہ دی تعجب اوشو چہ مونہ ہم ددوی نہ دوی تہ یو رسول اولیرلو چہ تہ ہونبیار کرہ۔ یعنی دا خہ د تعجب خیز نہ دی اللہ ﷻ چہ پہ فریتو غواری نو ہفہ رسالت دپارہ منتخب کولہ شی۔ او چا لره غواری نو انسانانو کنبی نہی منتخب کولہ شی۔

قوله تعالى: -عَاذًا مِنَّا وَكَلَامًا تَرَاهَا؟

اودې نہ پس دا ہم بیان فرمائی چہ دوی د مرگ نہ پس د دوبارہ ژوند طرفته ہم دتعجب پہ نظر سرہ اوکتل او دانې اووئیل چہ کله مونہ می شو او ریزہ ریزہ شو او جدا جدا شو او بناوړو سرہ بناوړی شو نو دې نہ پس ہم پہ دې ترکیب سرہ خمونہ دوبارہ ژوندی کیدل محال دی۔ نوددې جواب کنبی ارشاد فرمائی چہ ددوی بدنوتہ چہ زمکه نہی خوری مونہ ددې نہ ہم غافل نہ یو۔ مونہ تہ معلوم دی چہ ددې ذری چرتہ لارې او پہ خہ حالت کنبی دی؟ مونہ سرہ کتاب دې چہ ددې محافظ دې، خمونہ علم دې چہ په دې کنبی شامل دې۔ او دې سرہ کتاب کنبی محفوظ دې۔ حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چہ ددوی غوښہ او خرمن او هډوکی او وینستہ چہ زمکه نہی خوری دا خمونہ علم کنبی دی۔ بیا اللہ ﷻ ددې دمحال کیدو وجہ بیان فرمائی چہ اصل کنبی خلق دا حق پہ دروغه گنری۔ او چہ کومو خلوتہ حق راشی او ددې نہ انکار کوی نودوی نہ پوهه واخستې شی۔ دمیریج معنی ده مختلف، مضطرب، منکر او گډوډ۔ لکہ فرمان دې چہ ﴿اَتُكْمَلُنِيْ قَوْلٍ فَاُخْلِفَ بِرُؤُفِكَ عَنْهُ مَنْ اَفْكَ﴾ یعنی تاسو یقینا دیو جگړی خبرہ کنبی یی، دقران پاک د منلو نہ ہفہ خلق انکار کوی چہ کوم نیکی نہ اړولې شوی دی۔

اَفَلَمْ يَنْظُرُوْا	اِلَى السَّمَاءِ	فَوَقَّعَهُمْ	كَيْفَ بَنَيْنَاهَا
ایا دوی نہ دی کتلی	آسمان ته	دپاسه دځان خپل نه	چی خہ رنگې جوړ کړو مونہ هغه
نویایا دوی آسمان ته نه گوری چې دوی د سرونو دپاسه دې	مونہ څنګه جوړ کړې		
وَزَيْنٰهَا	وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوْجٍ	وَالْاَرْضُ	مَدَدْنٰهَا
او بنائسته کړو مونہ هغه	او نشته هغه لره	خه چاودې	او زمکه
او بنائسته کړې مو دې	اوپه هغې کنبی هیڅ چاودې نشته	او زمکه خو هم مونہ خوره کړې ده	
وَالْقِيْنَ	فِيْهَا رَوَاسِیْ	وَاَثْبَتْنَا	فِيْهَا
او اوغور زول مونہ	په هغې کنبی	غرونه	او زرغون کړل مونہ
او په هغې کنبی مو غرونه پیدا کړی دی	او هر قسم بنائسته جوړی څیزونه مو په		
مِنْ كُلِّ زَوْجٍ	بِهَيْجٍ	تَبَصَّرَ	وَذِكْرٰی
د هر قسم	تازه بوټو نه	دا ټول څیزونه سترګې رنګ کونکی دی	او نصیحت دې
کنبی راتړ کولی دی	چې مونہ تہ د رجوع کونکی هر بنده دپارہ دسترګو		

لِكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ ۝ وَزَلَّلْنَا	مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَرَّكًَا
دپاره دهر بنده رجوع کونکی او نازلې کړې مونږه د آسمان نه اوبه برکتناکې	غږیدلو او نصیحت ذریعه ده ..... او پورته ته مو برکتې اوبه راوړولې دی
فَاَنْتَبَهْنَا	بِهِ جَنَّتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ۝
پس زرغون کړل مونږه په هغې سره باغونه او دانې (غلې) درېبلې شوی فصلونو	بیا مو په دې سره باغونه او درېبلې شوی فصلونو دانې را پیدا کړې دی
وَالنَّخْلُ	لَبِثَتْ لَهَا طَلْعُ نَضِيدٍ ۝ يَرْزُقًا
او ونې د کجورو دنگې لوړې هغې لره دی وږې (غونچگونه) قط په قط رزق	او د کجورو دنگې دنگې ونې چې دهغې غنچې یو په بل کښې انخښتي دی ..... دا
لِلْبَإَدِ ۝	وَاحِينًا بِهِ بَلَدًا مَّيِّتًا ۝ كَذٰلِكَ الْخُرُوجُ ۝
دپاره د بندگانو او ژوندی کړه مونږه په دې اوبو سره زمکه مړه دارنگې را وتل دی د انسانانو د زمکې نه	بندگانو دپاره خوراک دی اوبه دې (اوبو) سره مونږه مړه زمکه ژوندی کړه دغه شان به (د قبرونو نه) وتل وی

قوله تعالى:- اَلَمْ نَنْظُرْ اِلَى السَّمَاءِ فَوَقَّعْنَاهُمْ

د الله تعالی د قدرت نمونه :- دا خلق چه کوم خیز ته ناممکن خیال کوی نو الله ﷻ ددې نه هم زیات لوڼې لوڼې د قدرت نمونې ددوی مخکښې ایږدی اویان فرمائی چه آسمان ته نظر اوکړنی اودې په خلیدونکو ستورویاندي غور اوکړنی، او اوڅوړنی که نه په دومره لوڼې آسمان کښې یو سورې ، یو وړوکي شان سورې، یو غار یو کریک نه نشته دې. نو سورة تبارک لږی کښې فرمائی چه الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِن تَوَاقُفٍ ۝ الخ، الله ﷻ هغه ذات دې چه هغه اوو آسمانونه یو دبل دپاسه پیداکړی دی . او ته دالله ﷻ په دې صنعت کښې هیڅ غلطی اونه ګوري. نو بیا هم ته نظر واچوه او ګوره چه تاته خوڅه خلل په نظر نه راځی؟ بیا هم ته باربار غوراو کړه ستا نظر به نامراده او عاجزه شی اوستا طرفته به واپس شی. بیابیان فرمائی چه ځمکه مونږ خوره کړه او په دې کښې مونږ غرونه پیدا کړل چه دا اونه خوزی . ځکه چه ددې چاپیر چل کښې اوبه دی . او په زمکه کښې مو قسم قسم پټي او میوې او سبزیانې زرغونې کړې . لکه چه بل خائې کښې فرمائی چه زمکه او آسمان او ددې نه علاوه نور د قدرت نښې د عقل او بینائی دپاره دی، هر هغه سړی دپاره چه دالله ﷻ نه ویره کولو والا وی اودالله ﷻ طرفته رغبت کولو والا وی . بیافرمانی چه مونږ آسمان ته نفع ورکونکې اوبه نازلې کړې او دې سره باغونه او میوې راوړی او هغه بیا کټ کولې شی. اوددې غله په پنډیرو کښې اچولې شی. او د کجورو اوچتې اوچتې ونې مو پیدا کړې چه دا ښه میوه ګوی او د میوې نه ډکې وی. اودا د مخلوق رزق دې . او هم ددې اوبو نه مونږ مړه زمکه ژوندی کړه او هغه ښه جوین کښې شوه او دخشکۍ نه پس تازه شوه. او خوشی او خشک میدانونه شنه شو. دا مثال دې د مرګ نه پس د دوباره ژوندی کیدو. او د هلاکت نه پس د آبادیدو نښې دی چه دا تاسو روزانه ګورنۍ آیا ستاسو رهبری دې طرفته نه ده؟ چه الله ﷻ دمر دگانو په سوزولو قادر دې. نو یو بل آیت مبارک کښې دی چه ﴿لَخَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَکْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلٰكِنْ اَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝﴾ یعنی د آسمان اوزمکې پیدانش دانسانۍ پیدانش نه ډیر زیات دی. اویو بل آیت مبارک کښې دی چه ﴿اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَلَمْ يَفِئْ بِخَلْقِهِنَّ بِغْيٰرٍ عَلٰۤی اَنْ يَّمِیَ السَّوْءُ بَلٰۤی اِنَّهٗ عَلٰۤی كُلِّ شَیْءٍ

قیدیہ یعنی آیا دوی نہ گوری چہ اللہ زمکی او آسمانونہ پیدا کرل او ددی پہ پیدانش ستری نشو. او آیا پہ دی قادر نہ دی مری ژوندی کری؟ بیشک ہغہ پہ ہر خیز قادر دی. اللہ ﷻ فرمانی چہ ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ اَنْكَرَ تَرَى الْاَرْضَ عَاشِقَةً﴾ الخ یعنی تہ گوری چہ زمکہ بالکل اوچہ او بنجرہ وی اومونر آسمان نہ باران راورو چہ دی سرہ ہغہ زرغونہ شی او فصل کوی. آیا دا حما دقدرت نبی نہ دی خہ؟ چہ کوم ذات دوی پید کرل نو ہغہ بیشکہ د خلقو پہ دوبارہ ژوندی کولو قادر دی. او یقنی ہغہ پہ تولو خیزونو قدرت لری.

كَذَّبَتْ	قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ	وَاصْحَابُ الرَّيْسِ	وَكُمُودٌ
دروغ او گنہگار	مخکبی ددوی نہ	قوم دنوح	او ملگرو دکوھی
د دوی نہ وپاندی	د نوح علیہ السلام قوم	او د کوھی ملگرو	او شمودیانو
وَعَادُ	وَفِرْعَوْنُ	وَإِخْوَانُ لُوطَ	وَاصْحَابُ الْاَيْكَةِ
عادیانو	او فرعون	او روبرو دلوٹ	او خلقو دخنجل
او عادیانو	او فرعونیانو	او دلوٹ رورنو	او دبنرو اوسیدونکو
د دوی نہ وپاندی	د نوح علیہ السلام قوم	او د کوھی ملگرو	او شمودیانو
كُلٌّ	كَذَّبَ الرَّسُلَ	فَقُتِقَ	وَعِيدٌ
د دوی نہ وپاندی	د نوح علیہ السلام قوم	او د کوھی ملگرو	او شمودیانو
د دوی نہ وپاندی	د نوح علیہ السلام قوم	او د کوھی ملگرو	او شمودیانو
الْاَوَّلِ	بَلْ	هُمْ فِي لَيْسَ	مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ
پرومینی سرہ	بلکہ دوی	پہ شک کنبی پراتہ دی	دیدادویش نوئی نہ
پہ اول خل پیدا کولو باندی ستری شو	نہ بلکہ دوی دوی سرہ دیدادویش نوئی نہ	پہ شک کنبی پراتہ دی	دیدادویش نوئی نہ

قوله تعالى: -- فَتَقَى وَعَيْدٌ

دنیشانو تکذیب کولو والا قومونہ تباہ شو: اللہ ﷻ مکي والا د عذاب نہ ویروی. او کومو خلقو ددوی پشان ددوی نہ مخکبی تکذیب کری وو لکہ دحضرت نوح علیہ السلام قوم چہ هغوی اللہ ﷻ پہ اوبو کنبی تباہ کری وو. او اصحاب رس چہ دهغوی پورا واقعہ د سورة فرقان تفسیر کنبی تیرہ شوې ده. او شمودیانو او قوم عاد او دحضرت لوط علیہ السلام امت هغوی اللہ ﷻ پہ زمکہ کنبی بنخ کری وو. او دی زمکی نہ نی یخ دلدل جوړ کړو. دا تول هر خہ وو؟ دا ددوی د کفر او سرکشی بدلہ وه. داصحاب ایکه نہ مراد قوم شعیب دی. او د قوم تبع نہ مراد یمانی دی. سورة دخان کنبی هم ددوی واقعہ تیرہ شوې ده. اوهم هغہ خانې کنبی ددی پورا تفسیر دی. دلته د دوبارہ لیکلو ضرورت نشته دی. فالحمد لله.

قوله تعالى: -- كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ

د یو نی تکذیب دتولو انبیاء گروا تکذیب دی: دی تولوامتونو دخپلو نبیانو علیهم السلام تکذیب کری وو او دوی دالله ﷻ عذاب سرہ تباہ کری شو. دالله تعالی هم دا عادت جاری دی. دا یاد ساتی: چہ یو رسول نه منلو والا دتولو رسلانو نه منلو والا دی. لکه دالله ﷻ ارشاد دی چہ ﴿كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الرُّسُلَ﴾ قوم نوح د رسلانو انکار او کړو حالانکہ دوی ته یو رسول راغلی وو. نودوی داسې وو کہ چرې دوی ته ټول رسلان راغلی وو نو دوی به هم دهغوی تکذیب کری وو. او یو به نی هم نه منلو. دیو به نی هم تصدیق نه کولو. په دوی تولو باندی دالله ﷻ عذاب وعده ددوی د کړو په وجه ثابت شوه اوصادق شوه. نو اهل

مکہ او نورو مخاطبو خلقو ته پکار دی چه ددی بد خصلت نه پرهیز او کړی . هسې نه چه په دوی هم عذاب نازل شی . کله چه دوی نه وو نو ددوی پیدا کول مونږ باندې څه گران وو؟ چه اوس دوی د دوباره پیدائش نه منکر دی ، د ابتدا ، نه خو اعاده کول ډیر آسان وی . لکه فرمان دې چه ﴿وَهُوَ الَّذِي يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾ یعنی شروع نه هغه پیدا کړنی او دوباره به اعاده هم هغه پاک ذات کوی . دا دهغه لونی ذات دپاره ډیر آسان دی . سورۃ یاسین کښې دالله ﷻ فرمان تیر شوې دې چه ﴿وَقَرَّبْنَا مَثَلًا﴾ الخ ، یعنی خپل پیدائش نې هیر کړو او ځمونږ مخکښې مثالونه بیانوی ، او وی ونیل چه دا سخا او راسته هدوکی به څوک ژوندی کوی ؟ نو دوی ته جواب ورکړه چه هغه ذات چه کوم تاسو په رومسې خل پیدا کړنی او هغه ټول مخلوق معلوم دی . صحیح حدیث مبارک کښې دی چه الله ﷻ فرمانی چه ماته بنی آدم تکلیف راکوی او وائی چه ما الله ﷻ دوباره نشی پیدا کولی . حالانکه په رومسې خل پیدا کول د دومن خل پیدا کولو نه آسان دی (۱) .

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَكُنْ	او پیدا کړې دې مونږه انسان او پوهیږو مونږه ایه هغه اچی وسوسه کوی ایه هغې سره ایزه دهغه او مونږه
أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ۝ إِذْ يَتَلَقَّى	او یقینا مونږ انسان پیدا کړو او دوده به زړه کښې چې کومې وسوسې راځي هغه هم مونږ پیژنو او مونږ
الْمُتَلَقِّينَ	زیات نزدې یو دده ته درک دمړئ نه کله چی اخلی دوه اغستونکی فرېښتی
خوددۀ سا د رگ نه هم زیات نزدې یو ..... څه وخت چې دوه لیکونکې فرېښتی دده	
عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ۝ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ	دښی طرفه او دکس طرفه ناستې وی ندوانی انسان یوه خبره
دښی اوگس طرف ته موجودې وی اودانسان د خلی نه چې څنگه څه لفظ اوځی	
إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ۝ وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ	مگر دهغې سره وی ساتونکې حاضره فرېښته او راغله بې هوشی دمرگ
نودده سره یو ساتونکې فرېښته ددې دلیکلودپاره تیاره موجود وی اودمرگ بې هوشی	
بِالْحَقِّ ذَٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدٌ ۝ وَنُفَخَ	دحق سره دا هغه څیز دې چی وې ته دهغې نه چی به تر تښتیدلې او پوکې اووهلې شو
په رښتیا راورسیده دا هغه څیز دې چې ددې نه به ته تښتیدلې ..... اوشپیلې به	
فِي الصُّورِ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ ۝ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا	په صور کښې دا هغه ورځ ده چی ته به تر یرولې کیدې او راغې هر انسان چی ووی دهغه سره
پوک ووهلې شی اهم دا د عذاب ورځ ده ... اوهر کس به په داسې حالت کښې پیش کیږی چې یوه فرېښته	

سَائِقٌ وَشَهِيدٌ لَّكَدُّنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا

یوراستونکی | او یو گواہی کونکې | بیشک وې ته | په غفلت کېږی | ددې ورځې نه |

به نې راولی | اوبله به ورسره گواه وی | دا به ورته وئیلی شی | ته خو ددې ورځې نه په غفلت کېږی وې |

فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ

نولرې کره مونږه | ستا نه | پرده ستا | پس نظر ستا | نن ورځې | تیز دې |

خو مونږ دلته (دسترگونه) پرده پرانسته | نونن خو دې نظر ډیر تیز دې |

قوله تعالى: - وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

دالله ﷻ علم او قدرت دانسان د شاړگ نه زیات نزدې دې :- الله ﷻ فرمائی چه هم هغه د انسان خالق دې او د

هغه علم د ټولو څیزونو احاطه کړې ده. تر دې چه انسان زړه کېږی کوم خراب خیالات پیدا کړی دهغې

ورته هم معلومات شته دې. صحیح حدیث مبارک کېږی دې چه الله ﷻ خدا دامت هغه خیالات معان

کوی چه کوم ددوی په زړه کېږی پیدا شی. تر کومې چه هغه دژبې نه ادا نه شی. یا پرې دې عمل

اونکړی. او مونږ ددوی دساه درگ نه هم زیات نزدې یو. یعنی څمونږ فرېښتې او بعضو وئیلی دې چه

څمونږ علم کېږی دې. ددوی غرض دادې چه هسې نه حلول او اتحاد رانسی چه بالا جماع دهغه مقدس

رب نه ډیر لرې دې او هغه پاک ذات ددې نه بالکل پاک دې. خو د لفظ تقاضا دا نه ده ځکه چه (وَأَنَا)

نې اونه وئیل بلکه (وَمِنْ) نې اووئیل یعنی ما او نه وئیل بلکه مونږ اووئیل. هم دا لفظ دهغه سرې

باره کېږی وئیلی شوی دې چه دهغه مرگه نزدې وی او هغه دتزع په حالت کېږی وی. فرمان دې چه

(وَمَنْ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ) الخ، یعنی مونږ تاسو ستاسو ټولو نه نزدې یو خو تاسو ته ددې

معلومات نشته دې. دلته هم مراد فرېښتو دومره نزدې والی دې. لکه فرمان دې چه (إِنَّا نَحْنُ نُزِّلُ السُّورَاتِ)

لَهُ لَنُفِظَنَّ) یعنی مونږ ذکر نازل کړو او مونږ ددې محافظ یو. فرېښتو ذکر یعنی قران پاک راوړې دې

اودلته هم مراد د فرېښتو دومره نزدیکت دې. او دې باندې الله ﷻ دوی ته قدرت ورکړې دې. نو انسان

سره یو فرېښته وی او یو شیطان. هم داشان شیطان هم انسانی جسم کېږی گړزی لکه څنگه چه وینه

گړزی. لکه څنگه چه د ریښتونو ریښتونې نبی حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائیلی. په دې

وجه دې نه پس فرمائی چه دوه فرېښتې ستاسو کینې او بنی طرفته ناستې وی ستاسو عملونه لیکې.

دابن آدم دخولې نه چه کوم کلمات اوځی دا محفوظ کوی او دا نه پریږدی او دې زر لیکې نو دې دپاره

فرېښتې مقرر دی. لکه فرمان دې چه (وَإِنْ عَلَيْكُمْ لَلْغِظُونَ) الخ، اوتاسو باندې محافظ دی مقربې فرېښتې

چه ستاسو د فعل نه خبردار دی. لیکونکې دې. حضرت حسن رحمه الله علیه او حضرت قتاده څخو

فرمائی چه دافرنېښتې هر نیک او بد کار لیکې (د حضرت ابن عباس څخه دوه اقوال دی، یو خو دادې او

بل قول ددوی دا دې چه ستاسو ثواب او عذاب لیکې خود آیت ظاهری الفاظ د رومې قول تائید

کوی. ځکه چه فرمان دې چه کوم لفظ راوړی نوهغې سره دهغې محافظ تیار وی. مسند احمد کېږی دې

چه انسان یو کلمه دالله ﷻ درضامندی وائی او دې هغه کلمه څه د لوتې اجر والا کلمه نه گڼی. او الله

ﷻ دده دپاره ترقیامته پورې خپل رضامندی لیکې. او یو کلمه د بدنی دناراضگی درب اووانی داسې

پرواهې سره نو الله ﷻ دهغې په وجه پده خپله ناراضگی تر دقیامت د ورځې پورې لیکې. حضرت

علقمه رحمه الله علیه چه دې حدیث مبارک څه دډیرو خبرو نه بچ کړم. ترمذی وغیره کېږی دا حدیث

مبارک شہ دے او امام ترمذی دے تہ حسن وائی (۱) احنف بن قیس رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ بنی طرف والا نیکی لیکلی او دا پہ گس طرف والا باندے امین وی ہر کلمہ چہ بندہ نہ خہ اوشی نو دا وائی چہ صبر شہ کہ پدی وخت کنبی دہ ددی نہ توبہ ویستلہ نو دا مہ لیکہ . اوکہ توبہ اونہ پاسی نو دا لیکہ (ابن ابی حاتم) امام حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ بہ ددی آیت مبارک تلاوت کولو او فرمائیل بہ نی چہ ائی ابن آدم ستا دپارہ صحیفہ پرانیستی شوی دہ اوپہ تا دودہ مقربے فریشتی مقرر دی . یو ستا بنی طرفتہ او بلہ ستا گس طرفتہ . بنی طرف والا خو ستادینکو حفاظت کوی او گس طرف والا ستابدنی گوری . نو اوس چہ تہ خہ غواڑی نو ہفہ عمل کوہ لہ کوی کہ زیات ، ہر کلمہ چہ تہ مہ شی نو دا دفتر بہ بند کرے شی . اوتاسرہ بہ ستا قبر کنبی کیخودی شی . اود قیامت بہ ورخ چہ تہ کلمہ پاسی نو دا بہ ستامخکنبی وی . اللہ ﷻ ہم ددی بارہ کنبی فرمائی چہ ﴿وَلِلنَّاسِ الْآزْمَةُ طَلَبُهَا فِي غَنَیْهِ وَلِیَوْمِ الْقِیَمَةِ بِیَوْمِ الْقِیَمَةِ﴾ الخ ، دہر انسان شامت اعمال مونز دہفہ بہ غارہ کنبی اچولی دے . او مونز بہ د قیامت بہ ورخ دہ مخکنبی د اعمال نامہ یو کتاب پرانیزو . اودا بہ دے پرانیستی بیا مومی . بیا بہ تہ دہ او نیلی شی چہ خپل کتاب اووایہ . نن تہ پہ خپلہ دخپل حساب اخستلو دپارہ کافی نی . بیا حضرت حسن رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ پہ اللہ ﷻ قسم ہفہ ڍیر زیات عدل اوکرو چہ ہفہ ذات تہ پہ خپلہ دخپلو عملونو محافظ جوړ کرے . حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چہ کومہ خرابہ کلمہ تہ د خپلے خولی نہ او پاسی نو ہفہ ټول لیکلی کیپرے تر دے چہ ستا داوینا چہ ما مہ اوخول او ما مہ اوخکل ، خہ لارم ، خہ راغلم او ما اوکتل . بیاد زیارت پہ ورخے ددہ اعمال پیش کولی شی . خیر اوشر باقی ساتلی شی . او نور ټول ہر خہ ختمولی شی . ہم دے معنی کنبی داللہ ﷻ یو ارشاد مبارک دے چہ ﴿تَحْمِلُ اللَّهُ مَا تَشَاءُ عَزِيزٌ وَجِدُّهُ اَلْکَلْبُ﴾ حضرت امام احمد رحمۃ اللہ علیہ بارہ کنبی مروی دی چہ خپل مرض الوفات کنبی نی فریاد کولو نو دوی تہ معلوم شوچہ حضرت طاووس رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ فریشتی داهم لیکلی . نودوی فریاد کول ہم بند کرل . اللہ ﷻ دے پہ ہغوی خپل رحمت اوکری چہ دخپل مرگ بہ وخت کنبی نی ہم آف او نہ کرو . بیا فرمائی چہ ائی انسانہ د مرگ بے ہوشی راروانہ دہ . او پہ ہفہ وخت کنبی بہ ستا ہفہ شک لری شی چہ کوم کنبی تہ نن نی . پہ ہفہ وخت بہ تاتہ او نیلی شی چہ ہم دادی ہفہ خہ چہ تہ ترے تنبتی ، اوس چہ ہفہ راغلو نو تہ خنگہ ددی نہ نجات موندی شی . اونہ منع کولی شی . او نہ نی ختمولی شی . اونہ ددی مقابلہ کولی شی . او نہ ستا سو مددگا راو سفارشی پہ کار راتلی شی . ہم داصحیح دی چہ دلته خطاب مطلق انسان تہ دے . اگر چہ بعضو نیلی دی چہ کافر تہ دے اوبعضو نیلی دی چہ نور خہ ہم دی . حضرت عائشہ ؓ فرمائی چہ دخپل پلار د خنکدن پہ وخت کنبی دوی دہفہ سر تہ ناست وو . پہ دوی بے ہوشی تلہ راتلہ . نو ما داییت اوو نیلو چہ :

من لا یزال دمعہ مقلتا **** فانه لا یلد مرء مذلوق

مطلب دادی چہ دچا اویشکی ولاری دی نو دا ہم یو خل بھیڑی . نودوی خپل سرمبارک اوچت کرو او وی ونیل چہ ائی خوردی لوری داسی نہ بلکہ چہ خنگہ اللہ ﷻ فرمائیلی دی چہ ﴿وَجَاءَتْ سَكْرَةُ النَّوَبِ بِالْحَقِّ فَاِذَا مَا كَلَّمَ يَنْفَعُ﴾ اویو روایت کنبی دبیت ونیل اود حضرت ابوبکر صدیق ؓ دامروی دی چہ داسی نہ بلکہ داسی آیت اووایہ . ددی اثر نورہم ڍیر زیات طریق دی او ما ہفہ پہ سیرۃ الصدیق کنبی ددوی د وفات بیان کنبی لیکلی دی . یو صحیح حدیث مبارک کنبی دی چہ پہ حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم کلمہ د مرگ وخت راغلو نو حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم بہ د خپل رخسار مبارک نہ اویشکی اوچولی او فرمائیل بہ نی چہ سبحان اللہ دمرگ ڍیری سختی دے (۲) ددی آیت مبارک د رومی جملی

(۱) ترمذی کتاب الزہد باب ما جاء فی لیلۃ الکلام: ۲۳۱۹ ، وسندہ حسن ابن ماجہ: ۲۹۶۹ . جلد: ۳/۴۹۹ .

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب مرض النبی ﷺ ورواہ: ۴۴۹۰ .

وَقَالَ قَرِينُهُ	هَذَا مَا	لَدَيَّ عِتِيدٌ	أَلْقِيَا	فِي جَهَنَّمَ
او او نیل ملگری دهغه (دا هغه دې اچې حواله وؤ ماته) حاضر دې (الهدو و فرښتو او غورزو) په دوزخ کښې او دهغه ملگری فرښته به او وائی اچې دا هغه (عمل نامه) ده اچې ماسره تیاره پرته ده (حکم به اوشې اچې ائې دواړو فرښتو)				
كُلَّ لَقَاءٍ	عِنْدِي	مَتَاعٌ	لَاخِرٌ	مُعْتَدٌ
هر سخت کافر عناد کونکې (ضدی سرې) منع کونکې خیر لره دځدنه او پریدونکې هر ناشکره سرکشه دوزخ ته او غورزوئ اچې (خلق به نې د) نیکې نه منع کول احد نه تیریدونکې او				
قُرْبٍ	الَّذِي	جَعَلَ	مَعَ اللَّهِ	إِلَهَا آخَرَ فَالْقِيَةُ
شک کونکې هغه کس اچې جوړ کړې نې وؤ دالله سره معبود (خدانې) بل پس او غورزوئ هغه شک کونکې وؤ اچې الله ﷻ سره نور معبودان مقرر کړې دی تاسو دواړه دا کس په سخت عذاب				
فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ	قَالَ قَرِينُهُ	رَبَّنَا	مَا أَطَعْتُهُ	
په عذاب سخت کښې او نیل ملگری دهغه اے ربه زمونږه نه دې جوړ کړې ماسرکشه ده لره کښې واچوئ (د هغه) شیطان ملگری به او وائی اچې ائې زمونږ ربه ما دې نه دې سرکشه کړې				
وَلَكِنْ	كَانَ	فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ	قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا	لَدَيَّ
ولیکن او وؤ دې په گمراهۍ لرې کښې او نیل الله جگړه مة کوئ زما وړاندې بلکه دې پخپله په غټه گمراهۍ کښې پروت وو ..... الله ﷻ به او فرمائی چې زما وړاندې				
وَقَدْ كَذَبْتُمْ	إِلَيْكُمْ	بِالْوَعْدِ	مَا يَدَّلُ الْقَوْلُ	
او مخکښې لیرلې وؤ ما تاسو ته یرونه (خبردارې دید انجام نه) نه بدلیږی خبره جگړې مة کوئ (او ما تاسو په دنیا کښې) وړاندې دې عذاب ته ویرولی وئ (نو زما په دربار کښې به (نن)				
لَدَيَّ	وَمَا أَنَا	بِظَلَّامٍ	لِّلْعَبِيدِ	
په دربار زما کښې او نه یم زه ظلم کونکې په بندگانو خپلو باندې فیصله نه بدلیږی (کومه چې ما کړی وئ) او زه پخپلو بندگانو ظلم کونکې نه یم				

قرله تعالیٰ: - قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطَعْتُهُ

د انسان گواه او ټکران فرښو: - الله ﷻ فرمائی چه کومه فرښته د ابن آدم په اعمالو مقرر ده، هغه به ددوی د اعمالو شهادت ورکوی او وائی به چه دادې ماسره تیار حاضر. بغیر د کس زیاتۍ نه. حضرت مجاهد رحمه الله علیه فرمائی چه دا به دهغه فرښتې کار چه کومې ته سائق و نیلې شی چه کومې دې محشر ته راوړې وو. امام ابن جریر رحمه الله علیه فرمائی چه خدا په نیز مختار قول دادې چه دې کښې شامله ده هغه فرښته چه کومه به گواهی ورکوی او دا فرښته. هم اوس به الله ﷻ د خپل مخلوق فیصلې ښه په عدل او انصاف سره کړی (أَلْقِيَا) د تشنیه صیغه ده. بعضی نحویان وائی چه بعضو عربو به واحد تشنیه کولو لکه د حجاج مقوله مشهور ده چه هغه به خپل جلا د ته و نیل چه (اغذبا عغه) تاسو دواړه دده خت اووهۍ حالتکه جلا به یو وو. ابن جریر رحمه الله علیه ددې شهادت کښې دعربی یو شعر هم پیش کړې دې، بعضې وائی چه دا اصل کښې نون تاکید دې. او ددې تسهیل الف طرفته کړې شوې دې خو

دا بعید دی۔ خکہ چہ داسی د توقف حالت کنبی وی۔ پہ ظاہرہ دا معلومیہی چہ دا خطاب پورته والا دوو فریتو ته به وی۔ راورونکی فریتہی دی د حساب دپارہ پیش کرو او گواہی ورونکی گواہی وکرہ۔ نو الله ﷻ به دی دواروته حکم افرمانی چہ دی د جہنم اور کنبی و اچونی اوہغه ډیر بدترین خانہ دی۔ الله ﷻ دی مونہ ددی خانہ نه محفوظ اوساتی۔ بیا فرمانی چہ هر کافر او هر دحق مخالف او حق نه ادا کولو والا او دهرې نیکی او صلہ رحمی او ښیگری نه خالی اوسیدو والا اود هر حد نه تیردونکی والا که دا دحدنه تیریدل د مال په صورت کنبی وی او که په خبرو کنبی و تگ کنبی دالله ﷻ د احکام پرواه نه کولو والا وی اوهر شک کوونکی او دالله ﷻ حکم نه منونکی دپارہ هم دا حکم دی چہ دی اونیسئ اودجہنم اور کنبی نی و اچونی چہ سخت عذاب کنبی وی۔

قیامت کنبی دجہنم اعلان... مخکښې حدیث مبارک تیرشوې دې چہ دقیامت په ورځ جہنم د خلقو مخکښې خپل خټ روابیسی او په اوچت آواز به اووانی اودا به ټول مشر والا آوری چہ خه په درې قسمه خلقو مقرر کړي شوې يم۔ هر سرکشه حق نه مخالف باندې، او هر مشرک باندې، او به هر تصویر جوړونکی بیا دې داتول راوینسی۔ دمسند یو حدیث مبارک کنبی دی چہ دا دریم قسم خلق به هغه وی چہ کوم به ظلم قتل کوی (۱) بیا فرمانی چہ ددې ملگری به اووانی چہ ددې نه مراد شیطان دې چہ کوم سره موکل وو۔ دې به ددې کافر په کتلو سره خپل خان بری کوی اووانی به چہ ما دې نه دي لمسولی بلکه دې خو پخپله گمراه شوې وو۔ ده باطل پخپله قبول کړې وو۔ دحق پخپله مخالف وو۔ لکه څنگه چہ بل خانې کنبی دی چہ کله شیطان اوگوری چہ کار ختم شو نو اوبه وانی چہ تاسو سره الله ﷻ ریښتونی وعده کړې وه او خه خو وعده خلاف يم، ځما خوتاسو باندې هېڅ زور نه وو۔ ما چہ تاسوته خه اوونیل نو تاسو هغه زر او منل اوس ما مه ملائته کوئی۔ بلکه خپل خانوته ملائته کړئی۔ نه خو خه ستاسو پکار راتلی شم او نه تاسو ځما په کار راتلی شی۔ تاسو چہ خه شریک جوړولم خه خو ددې نه ډیر مخکښې انکاری اوم۔ اوظالمانودپارہ دردناک عذاب دي۔ بیا فرمانی چہ الله ﷻ شیطان ته او دده ملگری انسان ته فرمانی چہ ځما مخکښې جنگ مه کوئی خکه چہ انسان به وانی چہ یاالله ﷻ ده خو خه گمراه کړې او اگر چہ ماته نصیحت راغلې وو، او شیطان به وانی چہ ما دې نه دي گمراه کړې۔ نو الله ﷻ به دوی ددې خبرو نه منع کړی او ورته به افرمانی چہ ما په تاسو خپل حجت ختم کړې دي رسولانو په ذریعہ دا ټولې خبرې تاسو ته آورولې شوی دي۔ تاسو ته مې کتابونه لیږلې وو، او تاسو مې په هره هره طریقہ او هر رنگ پوهه کړې وې۔ واورنی چہ کومه فیصله کول وی هغه ما کړې ده۔ ځما خبرې نه بدلېږی، خه ظالم نه يم چہ دنورو په گناهونو یو کس اوونیسم۔ هر سړی باندې اتمام حجت شوې دي۔ او هر سړی د خپلو گناهونو پخپله ذمه دار دي۔

يَوْمَ نَقُولُ	لَهُمْ
په کومه ورځ اچي اوایو مونږه	
په کومه ورځ	
لَهُمْ امْتَلَاتِ	وَنَقُولُ
هَلْ مِنْ مَّزِيدٍ	وَازْلِفَتْ
دورځ ته آيا ډک شوې ته او هغه به اووانی آيا نور څه شته او ورنژدې به کړې شی	
چې به مونږ دورځ ته اوایو چې آيا ته ډک شوې ؟ نو هغه به اووانی چې څه نور هم شته ؟ او	

الْهٰكِمَةُ	لِلْمُتَّقِيْنَ	غَيْرِ بَعِيْدٍ	هٰذَا مَا	تُوْعَدُوْنَ
جنت	پرہیزگارانو ته	چی نہ به وی لری	دا هغه خیز دې	چی ستاسو سره به نی وعده کیدله
پرہیزگارانو ته	به جنت رانزدې کړې شی	هغه به څه لری نه وی	ام دا هغه (جنت) دې د کوم چی	
لِکُلِّ اَوَّابٍ	حَفِیْظًا	مَنْ	خَشِيَ	الرَّحْمٰنَ بِالْغَیْبِ
دپاره	دهر رجوع کونکی	حفاظت کونکی	هغه څوک	چی اویریدو
تاسو سره وعده کولې شوه	هر رجوع کونکی	او (د حقو) حفاظت کونکی	دپاره	چی بی لیدلو دالله
وَجَاءَ یَقْلُبُ	مُنِیْبًا	اِدْخُلُوْهَا	یَسْلَمُ	ذٰلِکَ یَوْمُ الْخُلُوْدِ
او راغی	په زړه	رجوع کونکی سره	ننوزی دې ته	په سلامتیا سره
دا ورځ	دهمیشوالی ده	نه ویریږی	او رجوع کونکی زړه	سره راشی
دې (جنت) ته	په سلامتیا سره	داخل شی	دا همیشه	اوسیدو ورځ ده
لَهُمْ	مَا	یَشَآءُوْنَ	فِیْهَا	وَلَدٰیْنَا
وی	به دپاره	دهغوئ	هغه	چی غواړی
نی هغوئ	په هغوی	چی	غواړی	نی غواړی
دوی	دپاره	به هلته	هر هغه څه وی	چی دوی
نی غواړی	.....	اومونې	سره	نور هم
دیر څه دی				

قوله تعالى: - يَوْمَ نَقُولُ لَهُمْ

دجهنم الله سره هم کلام کیدل: چونکه الله جهنم سره وعده کړیده چه هغه ذات به دا دکوی نو په دې وجه به د قیامت په ورځ چه کوم انسانان او جنات دده قابل وی نو دې کښی به اچولې شی. اولله څه به تپوس کوی چه اوس خو ډک شوی که نه؟ نو دې به وائی که څه نور گناهنگار باقی وی نو هغه هم ماته کښی راواچونی. صحیح بخاری کښی ددې آیت مبارک تفسیر کښی دا حدیث مبارک دې چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم او فرما نیلو چه جهنم کښی به گناهنگار اچولې شی. او هغه نور زیات طلب کوی تردې چه الله څه به ده خپل قدم مبارک کیږدی نو جهنم به اووانی چه بس بس. دمسند احمدیر حدیث مبارک کښی دی چه په هغه وخت کښی به دې ډک شی او وائی چه انی الله ستاد عزت او کرم قسم بس بس (۱) اوبه جنت کښی به ځانې بیج شی او الله څه به یو نوی مخلوق پیدا کړی او دې ځانې کښی به نی آباد کړی (۲).

دجهنم او جنت خپلو کښی مکالمه - صحیح بخاری کښی دی چه دجنت او دوزخ مینځ کښی یو ځل خبرې اترې اوشوې جهنم اوو نیل چه څه متکبر او جبار لره مقرر کړې شوې یم. جنت اوو نیل چه څما دا حال دې چه ما کښی به کمزوری خلق او هغه خلق چه دنیا کښی به ورته دعزت په سترگه نشو کتلې هغوئ به داخليږی. نو الله څه به او فرمائیل چه ته څما رحمت نی او په خپلو بندگانو چه په چا رحمت کوم نو هغوئ ته به دا رحمت ورکوم. او جهنم ته به اووانی چه ته څما عذاب نی تاسره چه څه چاته عذاب ورکول غواړم نو هغه ته به عذاب ورکوم. خو تاسو دواړه به بالکل ډک شی: نو جهنم به نه دکیري تردې چه الله څه خپل قدم مبارک په ده باندې کیږدی. نوییا به اووانی چه بس بس. نو په هغه وخت کښی به دې ډک شی او دده ټول جوړونه به خپلو کښی ورشی. اولله څه به خپل مخلوق کښی په چا ظلم نه

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ ق باب لوله (و لقول هل من مزید) ۴۸۸۸.
(۲) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالى (وهو العزيز الحكيم) ۷۳۸۱، صحیح مسلم: ۲۸۱۸، ترمذی: ۳۲۷۲، ۳۳۴/۳، ۱۲۴/۳.

کوی . خو چہ بہ جنت کنبی کوم خانی باقی پاتی شی دھئی د ډگولو دپارہ بہ الله ﷻ یو بل مخلوق پیدا کری (۱) دمسند احمد یو حدیث مبارک کنبی د جہنم قول دی چہ ما کنبی جبر کولووالا بادشاہان او شریف خلق داخلیری الخ (۲) مسند ابو یعلیٰ کنبی دی چہ حضور نبی کریم صلی الله علیہ وسلم فرمانی چہ الله ﷻ بہ ما خپل ذات مبارک ته اوسوی او څہ بہ په سجدي کنبی پریوزم ، او الله ﷻ بہ دې سره خوشحاله شی . بیا بہ څہ الله ﷻ داسې تعریفونه او کړم چہ دې سره بہ هغه خوشحاله شی . بیا بہ ماته دشفاعت کولو اجازت راکړې شی . او بیا څما امت د جہنم په پل تیریږی . بعضی خو بہ د نظر په شان تیر شی او بعضی د غشی په شان او بعضی بہ د تیز آسونو نه زیات تیز ، تردې چہ یو سړی بہ گنتو مزل کوی او ددې نه بہ پورې اووخی . او دا بہ د اعمالو مطابق وی . او جہنم بہ نور طلب کړي تر دې چہ الله ﷻ بہ په دہ خپل قدم کپړدی . نو دې بہ ډک شی او وانی بہ چہ بس بس او څہ بہ په حوض ولار یم . خلقو تپوس او کړو چہ حوض څہ خیز دي ؟ نو حضور نبی کریم صلی الله علیہ وسلم اوفرمانیل چہ دھئی اوبہ د پښو نه زیاتې سپینې او د شاتو نه زیاتې خورې دی او دواړې نه زیاتې یخې دي او دمشکو نه زیاتې خوشبو دارې دی پدې باندې د آسمان دستورونه زیات لوښی دی . او چہ چا ددې اوبہ او څکلې هغه بہ هیڅ کله نه ترې کپړی . او چہ څوک ددې نه محروم شونو هغه ته بہ اوبہ نه ملاویږی چہ خپله تندہ پرې ماته کړی (۳) .

د (عَلَىٰ مِنْ مَّزِيدٍ) مطلب او دې کنبی اقوال : حضرت ابن عباس ؓ فرمانی چہ هغه بہ اووانی چہ آیا ما کنبی څہ کور شته دي چہ ما کنبی زیاتوالی اوشی ؟ حضرت عکرمه ؓ فرمانی چہ هغه بہ اووانی چہ آیا ما کنبی دیو دراتلو هم خانی شته دي ؟ څہ ډک شوم . حضرت مجاهد رحمۃ الله علیہ فرمانی چہ په دې کنبی بہ جہنمیناچولې شی . تردې چہ دې بہ اووانی چہ څہ ډک شوم . او وانی بہ چہ آیا ما کنبی د زیاتۍ څہ گنجاش شته دي ؟ امام ابن جریر رحمۃ الله علیہ رومبې قول اختیار کړې دي . ددې دویم قول مطلب دادې چہ ددې بزرگانو په نیز بہ داسوال ددې نه پس وی چہ الله ﷻ بہ خپل قدم په دہ کپړدی . اوس چہ کله هم دده نه تپوس اوشی نو دې بہ اووانی چہ ما کنبی هیڅ خانی باقی نه دې پاتی شوې چہ په هغې کنبی څوک راشی . یعنی باقی نه دې ډک شوم . حضرت عوفی رحمۃ الله علیہ حضرت ابن عباس ؓ نه روایت کوی چہ دا بہ په هغه وخت کنبی وی چہ کله په دہ کنبی د ستنې هومره خانی هم پاتی نشی . والله اعلم .

بیافرمانی چہ جنت بہ نزدی وی یعنی د قیامت په ورځ چہ لري نه ده . ځکه چہ د یو څیز راتلل یقینی وی نو هغه لري نه شی گنلې . د (أَوَّابٍ) معنی رجوع کولو والا ، توبہ کولو والا ، گناهونو نه پرہیز کولو والا د . (حَفِظَ) معنی دده د وعدو پابند .

(أَوَّابٍ څوک دی؟) حضرت عبید بن عمر ؓ فرمانی چہ (أَوَّابٍ حَفِظَ) هغه دې چہ په یومجلس کنبی ناستي نه پس پاسی تر کله پورې استغفار اونه وانی . او دوی رحمان نه دې لیدلې خو وریری تری . یعنی په تنہائی کنبی هم دوی ته دالله ﷻ ویره وی . حدیث مبارک کنبی دی چہ هغه سړی بہ ہم د قیامت په ورځ الله ﷻ دعرش دیسوری دلاندې وی چہ کوم په تنہائی کنبی دالله ﷻ نه وریری اود دہ سترگو نه اویکې لارې شی (۱) اود قیامت په ورځ الله ﷻ ته سلامت زړہ سرہ مخامخ شی او دې الله ﷻ ته سجده کولو والا وی . دې ته یعنی جنت ته داخل شی ، تاسو ته بہ دالله ﷻ د ټولو عذابونو نه نجات

(۱) صحیح بخاری کتاب الفسر سورۃ ق باب لوله (ونقول هل من مزید) : ۴۸۵۰ صحیح مسلم : ۲۸۴۶ .

(۲) احمد : ۱۲/۳ ، وسند حسن مجمع الزوائد : ۱۱۲/۷ ، المنتخب لعبد بن حید : ۹۰۸ ، السنن لابن ابی عاصم : ۵۲۸ ، ابن حبان : ۷۴۵۴ ، بالطبری :

(۳) صحیح بخاری کتاب الاذان باب من جلس لى المسجد ينتظر الصلاة : ۶۶۰ ، صحیح مسلم : ۱۰۳۱ ، ابن حبان : ۴۴۸۶ .

ملاؤ شی اودا مطلب ہم دی چه فرشتی بہ پہ دوی سلام وائی۔ داد ﴿الْحَلَوُ﴾ ورخ ده یعنی جنت تہ ہمیشہ دبارہ جاری ده۔ او دی خانی کنبی بہ ہیخکله مرگ نہ راخی۔ او ددی د بیدخلہ کولو ویرہ نشته دی۔ او دهغه خانی نہ د بدلیٰ ہیخ ویرہ نشته دی۔ بیا فرمائی چه دوی هلته خہ غواری نو هغه بہ ورته ملاویری۔ بلکه ددی بلکه ددی نہ ہم زیات۔ کثیر بن مروہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه نوردا ہم دی چه هلته بہ جنت والو سرہ یو ورخ تیرہ شی او هغه بہ آواز کوی چه تاسو خہ غواری؟ تاسو چه خہ غواری چه هغه راوړوم۔ نو دی چه د دکوم خیز خواہش کوی نو هغه راو وریپی۔ حضرت کثیر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه چری خہ دی مرتبی بہ اورسیدم او خما نہ سوال اوشو نو خہ بہ وایم چه بنکلی خوش لباس پیغلې جینکی راوړوه۔ حضور نبی کریم ﷺ چه ستاسو زړہ د دکوم مارغہ د خوراک خواہش اوکری نو هغه بہ پہ هغه وخت کنبی موجودہ اومومی دمسنده احمد یو مرفوع حدیث مبارک کنبی دی کہ جنتی اولاد غواری نو ساعت کنبی بہ نہی حمل اوشی او اولاد بہ نہی ہم اوشی او بچی بہ خوان ہم شی۔ امام حسن رحمۃ اللہ علیہ نہ یو غریب حدیث مبارک کنبی دی ا و ترمذی کنبی دا ہم دی چه ددی زیاتی نہ مراد داللہ ﷻ د خہری مبارک زیارت دی(۱) اویو آیت مبارک کنبی دی چه ﴿لَّذِينَ أَحْمِلُوا الصَّلَاةَ﴾ صہیب بن سنان رومی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه ددی زیاتی نہ مراد داللہ ﷻ د خہری مبارک زیارت دی۔ حضرت انس بن مالک رضی اللہ عنہ فرمائی چه دوی بہ ہرہ جمعه د اللہ ﷻ دیدار کوی۔ حمدا مطلب دی د (مزید) مسند شافعی کنبی دی چه حضرت جبریل علیہ السلام یوسپینہ آئینہ راوړلہ اوحضور نبی کریم ﷺ تہ راغلو او ددی پہ مینخ کنبی یو نقطہ وه۔ حضور نبی کریم ﷺ تپوس اوکړو دا خہ دی؟ نو وی فرمائیل چه د جمعې ورخ ده۔ او دا خاص تاسو تہ او ستاسو امت تہ پہ طور د فضیلت درکړې شوې ده۔ تول خلق پہ دہکنبی تاسو پسې دی۔ یہودیان ہم او نصرانیان ہم۔ ستاسو دپارہ پہ دې کنبی ډیر خیروبرکت دی۔ پہ دې کنبی یو داسې وخت دی چه پہ هغې کنبی تاسو داللہ ﷻ نہ خہ اوغوانی نو هغه قبلیری۔ او مونہ سرہ ددی نوم ﴿یومالزید﴾ دی حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تپوس اوکړو دا خہ دی؟ نو وی فرمائیل چه ستا رب پہ جنت الفردس کنبی یو فراخہ مکان جوړ کړی دی چه پہ هغې کنبی دمسکو غونډنی دی، د جمعې پہ ورخ چه اللہ ﷻ کومې کومې فرشتې غواری نو دې کنبی بہ نہی داخل کری۔ او ددی نہ گیر چاپیرہ د نور منبرونہ دی۔ او پہ هغې کنبی نبیان علیہم السلام ناست وی او شهداء او صدیقین بہ ددوی نہ روستو وی۔ اللہ ﷻ بہ اوفرمانی چه تاسو سرہ خپلہ وعدہ پورا کړہ۔ اوس چه خما نہ خہ غواری نو ا وغواری۔ او ماسرہ نور ہم خہ شته دی۔ نو دا قول بہ اووانی چه مونہ ستا رضا او خوشحالی غواړو۔ اللہ ﷻ بہ اوفرمانی چه دا خومې تاسو تہ درکړہ۔ خہ تاسو نہ راضی یم۔ ددی نہ سوا چه تاسو خہ غواری نو تاسو تہ بہ هغه ملاویری او ماسرہ نور زیات ہم شته دی۔ نو دا خلق بہ دجمعې ورخې خواہش کوی۔ خکہ چه دوی تہ بہ ډیر نعمتونه ملاویری۔ ہم دا ورخ چه پہ دې ورخ بہ ستا سو رب پہ عرش باندې مستوی وی او ہم پہ دې ورخ حضرت آدم علیہ السلام پیدا شوې وو۔ او ہم پہ دې ورخ بہ قیامت راخی۔ ہم دا شان ددی ذکر حضرت امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ پہ کتاب الام کنبی پہ کتاب الجمعة کنبی کړی دی۔ امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ ددی آیت مبارک د تفسیر پہ مرقعہ باندې یو ډیر لوڼی اثر وارد کړی دی او پہ هغې کنبی ډیری غریبی خبری ہم دی۔ مسند احمد کنبی دی چه حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چه جنتی بہ اویا کالہ ہم یو طرفتہ متوجہ ناست وی۔ بیا بہ یو حورہ راشی او دده پہ اوږہ بہ لاس کیردی او دې بہ خپل خان طرفتہ متوجہ کړی او دا بہ دومرہ بنکلی وی چه دهغې پہ مخ کنبی بہ دې خپل مخ داسې

(۱) ترمذی کتاب صفۃ الجنة باب ما جاء فی ادنی اهل الجنة من الکرامۃ: ۲۵۶۳۔ وسندہ حسن احمد: ۹/۳، دای: ۳۲۷/۲۔ مسند ابویعلی: ۱۰۵۱، ابن حبان: ۷۴۰۴۔

اویسی چہ ابدارہ آئینہ کنبی، دے چہ بہ کوم کالی اغوستی وی پہ هغه بہ یویو موتی داسی وی چہ دهغی پرق سرہ بہ تولہ دنیا رویشانہ شی. هغه بہ سلام کوی اودے بہ جواب ورکری او وانی بہ چہ تہ خوک نی آهغه بہ اووانی چہ چاته قران پکنی مزیدونیلی شوی دی. پہ هغه بہ اوپا حلی (پر دے) خو دهغی د بناست اوپرق پہ وجہ بہ دهغی پندنی بنکاری. دهغی پہ سر بہ پوتاج وی او پہ هغه کنبی بہ موتیان وی اویوادی بہ داسی وی چہ مشرق تہ تر مغرب (دنیا) رویشانہ کولو دپارہ کافی دے.)

وَكُمُ أَهْلُكُنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَبْلٍ هُمْ أَشَدُّ

او خومره ډیر هلاک کړی دی مونږه | مخکینی ددوی نه | دقومونو نه | چی هغوی زیات سخت وو |
او مونږ ددوی نه وړاندې ډیر داسې قومونه تباہ کړی دی | چې په طاقت او حمله کنبی ددوی نه زیات وو |

وَمِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَّخِصٍ

ددوی نه | په لحاظ دطاقت سره | پس اوگر زیدل هغوی | په ملکونو کنبی | ایا بیا نی مونږو ځانی دپناه او هغوی په ښارونو کنبی | دترقی په غرض، گر خیدل | نو ایا هغوی دپاره د خلاصی ځانی وو؟ |

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّمَن كَرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ

بیشکه په دې تاریخ کنبی | خامخا نصیحت دې | دپاره دهغه چا | چی وی | هغه لره | زړه دهغوی په تباہی کنبی دهغه چا دپاره لوئی عبرت دې | ..... چې د (روغ) زړه

أَوَلَمْ يَأْتِ الْسَّمَاءَ وَهَوَّاهُنَّ ۖ وَكَانَ خَلْقُهَا السَّمَوَاتِ

یا کیردی | غوږ | او هغه حاضری (یعنی متوجه وی) | او پیدا کړی دی مونږه | اسمانونه خاوند وی | یا په توجه سره خبرې ته غوږ نیسی | ..... او مونږ اسمانونه

وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ۚ وَمَا مَسَّنَا

او زمکه | او هغه چی | په منځ ددې دواړو کنبی دی | په شپږو ورځو کنبی | او اونه رسیدو مونږ ته او زمکه اوددې دواړو په مینځ کنبی چې څه دی په شپږو ورځو کنبی پیدا کړی دی | او مونږ پرې

مِنَ الْغُوفِ ۖ فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ

څه سترې والی | پس صبر کوه | په هغه خبرو چی | دا خلق نی وانی | او تسبیح وایه | هېڅ هم سترې شوي نه یو | نو ددوی په خبرو صبر کوه | ..... او د خپل

مَحْمُودٍ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ ۚ

دحمد (شنا) درب خپل سره | مخکینی د راختلو | د نمر نه | او مخکینی د پریوتلو د نمر نه رب حمد او تسبیح وایه | د نمر راختلو نه وړاندې او د نمر ډوبیدو نه وړاندې

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ ۚ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ ۚ

او د شپې دوخت نه | بیا تسبیح وایه دهغه | او روستو د سجدو نه | او په شپه کنبی هم دهغه تسبیح وایه | او مونږونو نه پس هم |

قوله تعالیٰ: - وَكُمُ أَهْلُكُنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَبْلٍ

وَقُلِ الْقُرُونُیَّةُ (۱) (۱) دا حدیث مبارک بخاری اومسلم کنبی ہم دی۔ شہیہ ہم دغه پاک ذات تسبیح بیانونی یعنی مونخ کوئی لکہ فرمائی چہ (۲) وَمَنْ لَيْلٍ قَتْلُهَا یعنی د شہیہ د تہجدو مونخ کوئی۔ دا زیاتوالی خاص ستا دیارہ دی۔ تالارہ ستا رب مقام محمود کنبی اودرولو والا دی۔ دسجدود روستونہ مراد پہ قول د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہم عنہم نہ پس داللہ ﷻ پاکسی بیانول دی (۳) بخاری اومسلم کنبی دی چہ حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ مروی دی چہ حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ مفلس مہاجر راغلل اوہی ونیل چہ یارسول اللہ ﷺ مالدارو خلقو اوچتی درجی اومہیشہ جنتونہ حاصل کرل۔ نو حضور نبی کریم ﷺ وفرمائیل چہ دا خنگہ؟ نو دوی اوفرمائیل چہ هغوی ہم خمونی پہ شان روزی نیسی اوصدقہ ہم ورکوی چہ هغه مونخ نشو ورکولہی۔ هغوی غلامان آزادوی او مونخ نشو کولہی۔ نو حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورتہ اوفرمائیل چہ رازنی خہ تاسو تہ یو داسی عمل ا وبنایم چہ هغه تاسو کوئی نو تاسو بہ ویر مخکبئی لای شئی۔ اوستاسو نہ بہ افضل مہخوک نہ وی۔ خو چہ داسی عمل خوک کوی۔ تاسو دھر مونخ نہ پس دري دري دیرش خل (سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ) وائی۔ نودوی بیا راغلل او وی ونیل چہ یارسول اللہ ﷺ خمونی مالدارو رونو ہم دا حدیث مبارک واوریدو ا وهغوی ہم دا عمل کوی۔ نو حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چہ بیا خو دا داللہ ﷻ فضل دی چہ چاتہ نی غواری نو ورکونی نی (۴) دویم قول دی چہ ددی نہ مراد دمانیم نہ پس دورہ رکعتہ دی۔ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ، حضرت علی رضی اللہ عنہ، حضرت حسن ابن علی رضی اللہ عنہ، حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ، ابوہریرہ رضی اللہ عنہ، حضرت ابوامامہ رضی اللہ عنہ ہم دا فرمائی۔ او ہم دا قول د حضرت مجاہد رحمۃ اللہ علیہ، حضرت عکرمہ رحمۃ اللہ علیہ، حضرت شعبی رحمۃ اللہ علیہ، حضرت نخعی رحمۃ اللہ علیہ، حضرت قتادہ رحمۃ اللہ علیہ وغیرہ دی۔ مسنداحمد کنبی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ پہ ہر فرض مونخونو نہ پس دوه رکعتہ کول۔ سرادسحر اومازیگر نہ۔ عبدالرحمان رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دھر مونخ نہ پس (۵) ابن ابی حاتم کنبی د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ مروی دی چہ ما یو شبہ حضرت نبی کریم ﷺ سرہ تیرہ کرہ نو حضرت نبی کریم ﷺ دسحر د فرض نہ مخکبئی دہ مختصر رکعتہ ادا کرل۔ بیا کور نہ د مونخ دیارہ اووتلو۔ او وی فرمائیل چہ انی ابن عباس رضی اللہ عنہ سحر نہ مخکبئی دوه رکعتہ (إِذَا زُلْزِلَ) دی۔ او دمانیم نہ پس دوه رکعتہ (أَذْكَارُ السَّجُودِ) دی (۶) دادهغه شہیہ ذکر دی چہ پہ کومہ شہیہ حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ دتہجدو مونخ دیارلس رکعتہ د حضرت نبی کریم ﷺ پہ اقتداء کنبی اداکری وو۔ او پہ دی شہ د دوی د ترور حضرت میمونہ رضی اللہ عنہا نمبر وو۔ خودا چہ کوم پورته بیان شو داحدیث مبارک ترمذی شریف کنبی ہم دی۔ او امام ترمذی رضی اللہ عنہ دی تہ غریب وائی۔ خو اصل حدیث د تہجدو مسلم شریف کنبی دی (۷)۔ ممکن دی چہ درویمبی کلام دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ وی۔ واللہ اعلم۔

وَأَسْمَاءُ
يَوْمَ

| او واورہ | پہ کومہ ورخ

| ..... او واورہ : پہ کومہ ورخ

(۱) احمد : ۳۶۵/۴، صحیح بخاری کتاب مواقیات الصلاة باب فضل صلاة العصر : ۵۵۴، صحیح مسلم : ۶۳۳، الطبری : ۳۸۱/۲۲۔

(۲) صحیح بخاری کتاب الاذان باب الذكر بعد الصلاة : ۸۴۳، صحیح مسلم : کتاب المساجد باب استحباب الذكر بعد الصلاة : ۵۹۵۔ ابو داود کتاب الطوع باب من رخص لهما اذا كانت الشمس مرتفعة : ۱۲۷۵،

(۳) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الطور : ۳۲۷۵،

(۴) صحیح بخاری کتاب العمل فی الصلاة باب استعانة اليد فی الصلاة : ۱۱۹۸، صحیح مسلم : ۷۶۳۔

يٰۤاَيُّهَا الْمُنَادِ	مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ ۝	يَوْمَ يَسْمَعُونَ
چی به آواز کوی آواز کونکی دخانی نزدی نه په کومه ورځ چی به واورى		
چی آواز کونکې د نزدې نه آواز اوکړى ..... په کومه ورځ چی به دوى ټول دغه		
الصَّيْحَةِ ۝ بِالْحَقِّ ۝	ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ ۝	اِنَّا نَحْنُ نُحْيِي
دا خلق چغه دحشر په حقه سره هغه به ورځ ږى دراتلو دزمکې نه بېشکه مونږه ژوندى کول کوو		
چغه په يقين سره واورى هم دغه دقبرونو نه دراتلو ورځ ده بېشکه هم مونږ ټول ژوندى		
وَلَمِيتٌ ۝ وَالْيَنَّا ۝ الْمَصِيرُ ۝	يَوْمَ تَشَقَّقُ الْاَرْضُ عَنْهُمْ	۝
او مړه کول کوو او خاص مونږ ته واپس راتلل دى په هغه ورځ چی اوچوى زمکه ددوى نه		
کوو او مړه کوو اوهر څه به مونږ ته واپس راگرځي په کومه ورځ چی به زمکه په دوى باندې اوچوى		
سِرَاعًا ۝	ذٰلِكَ حَشَرٌ ۝	عَلَيْنَا ۝ يَسِيرٌ ۝
او دوى رازغلى په منډه منډه دا راغونډول دخلقو په مونږ باندې آسان دى مونږه ښه پوهېږو		
اودوى به په منډه راځي دغه راغونډول مونږ ته ډير آسان دى مونږ ته ددوى خبرې ډيرې		
يٰۤاَيُّهَا	يَقُولُونَ ۝ وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ	بِجَبَّارٍ ۝
په هغه خبرو چی دوى نې وائى اوند نې ته په دوى باندې زور کونکى پس نصيحت کوه		
ښه معلومې دى اوته په دوى باندې څه جابر حاکم، خو مقرر نه يئ نو ددې قرآن په ذريعه		
بِالْقُرْآنِ ۝	مَنْ يَخَافُ ۝	وَعِيدٌ ۝
په قرآن سره هغه چاته چی ږيرې دخبردارى زمانه		
هغه چاته نصيحت کوه چی زما د عذاب نه وږيرې		

قوله تعالى: - وَأَسْمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ ۝

والله ﷻ یو حکم سرہ بہ قیامت راشی :- حضرت کعب احبار رضی اللہ عنہ فرمائی چہ اللہ ﷻ بہ یو فرشتی تہ حکم اوکری چہ دبیت المقدس پہ کانری اودیرہ او آواز اوکری چہ انہی رستو او زرو ھډو کو! او انہی د بدن منفرو حصو! اللہ ﷻ تاسر تہ د جمع کولو حکم درکوی چہ ستاسو پہ مینخ کبھی فیصلہ اوکری۔ نو ددی نہ مراد صور دی دا حق بہ دا شک او شبہ او اختلاف بہ ختم کری چہ کوم ددی نہ مخکبھی وو ، دا د قبرونہ نہ د راپاسیدو ورخ دہ ۔ پہ شروع کبھی پیدا کول ، بیا واپس کول او بیا تول مخلوق یو خانی کبھی راجع کول زمونہ د وس خبرہ دہ ۔ مونہ بہ ہر چاتہ بہ هغه وخت کبھی د هغه د عملونہ بدلہ ورکری۔ ہر چاتہ بہ دخپلو بنو او بدو بدلہ ملاؤ شی (بزمکہ بہ اوشلیری او تول بہ زر زر پاسی۔ اللہ ﷻ بہ د آسمان نہ باران اوروی او دی سرہ بہ د مخلوقاتو بدنونہ راوتو کیری ۔ لکہ خنگہ چہ پہ ختو پرتہ دانہ باران سرہ رازرغونہری۔ ہر گلہ بدنونہ بنہ پورا شی نو اللہ ﷻ بہ حضرت اسرافیل علیہ السلام تہ د صور پوک وھلو حکم اوکری ۔ دھغوی صور وھلو سرہ بہ د آسمان او زمکی تر مینخہ روحو نہ بہ حرکت کبھی شی۔ پہ هغه وخت کبھی بہ اللہ ﷻ اوفرمانی چہ خما پہ عزت او جلال دی قسم وی ، ہر روح خپل خپل بدن تہ لارشی۔ لکہ خنگہ چہ نہی پہ دنیا کبھی آباد کری وو۔ ہر یو روح بہ خپل خپل جسم تہ

لاہی . لکہ خنکہ چہ دیو زہریلہ خنار (دھرو) اثر زر دچا رگ رگ تہ رسی نو داشان بہ بدنونو تہ روحو تہ زر اورسی . او تول مخلوق بہ دالہ ﷻ بہ حکم سرہ پہ منلو و منلو میدان دحشر تہ اورسی اودا وخت بہ پہ کافرو پیرسخت وی . دالہ ﷻ فرمان دے چہ ﴿يَوْمَئِذٍ نَعْلَمُ مَنْ نَجَّىٰ وَمَنْ كَانَ مُكْذِبًا﴾ یعنی چہ پہ کومہ ورخ ہفہ تاسو تہ آواز اوکری نو تاسو تعریفونو سرہ جواب ورکونی او گمان بہ کوی چہ تاسو ڍیر کم پاتی شونی پہ دنیا کنبی یعنی ڍیر لږ وخت مو تیر کرے .

قوله تعالى: --يَوْمَ تَشَقُّ الْأَرْضُ عَنْهُمْ يَرَاءُهَا

قیامت کنبی بہ ٲولو نو اول دنی کریم ﷺ قبر مبارک شلیری: صحیح مسلم کنبی حضرت نبی کریم ﷺ ارشاد دے چہ ٲولو نہ مخکنبی بہ خما د قبر زمکہ اوشلیری . فرمانی چہ دا دوبارہ راپاسیدل پہ مونږ ڍیر آسان دی اوبالکل آسان دی . لکہ خنکہ چہ اللہ ﷻ فرمانی چہ ﴿وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ﴾ (ترجمہ) * زمونږ حکم بہ داشان پہ یوخانی اوشی لکہ د سترگو رپ . اویو آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿مَا خَلَقْنَاهُ إِلَّا كَلَمْحٍ وَأَحْدَ إِذَا نَالَ اللَّهُ تَبِيعُهُ﴾ الخ یعنی ستاسو دٲولو پیدا کول او بیا د وٲو نہ پس راپاخول داسی دی لکہ چہ یو سرے دالہ ﷻ آوریدو والا او کتلو والا دی .

بیا دالہ ﷻ ارشاد دے چہ انی نبی ﷺ ادوی چہ خہ ہم وانی نو زمونږ دعلم نہ بهر نہ دی . تاسو دوی اہمیت مہ ورکونی مونږ بہ دوی سرہ پوهیرو . لکہ بل خانے کنبی ارشاد دے چہ ﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ﴾ الخ یعنی واقعی مونږ تہ معلوم دی چہ دا خلق کومے خبرے جوړوی اوددی نہ تاسو تنگ یی نو ددی علاج دادی چہ تاسو دخیل پروردگار تعریف او صفت بیانونی . او مونږ گزارو کنبی اوسہ او تر مرگہ پورے دخیل رب عبادت کنبی اوسہ .

بیا فرمانی چہ تہ دوی ہدایت طرفتہ جبر سرہ نہ شی راوستی . نہ مونږ تاتہ ددی تکلیف درکری دے . ددی دا معنی ہم دہ چہ پہ دوی جبر مہ کوه ، بلکہ رومبی قول اولی دی . بلکہ الفاظو کنبی دا نشہ دے چہ تاسو پہ دوی جبر مہ کونی بلکہ دادی چہ تاسو پہ دوی جبار نہ یی یعنی تاسو مبلغ یی . تبلیغ کولو نہ سرہ خپل فرض پورا کرنی . ﴿جبر﴾ مہ معنی دے ﴿اجبر﴾ کنبی راخی . تاسو نصیحت کونی چہ دچا پہ زہہ کنبی دالہ ﷻ ویرہ وی او دھغہ لونږ ذات د عذاب نہ ویریوی اودھغہ د رحمتونو امیدوار دے نو ہغہ بہ ضرور ددی تبلیغ نہ فائدہ اوچتوی . او پہ نیغہ لار بہ راشی . لکہ فرمانی چہ ﴿فَأَعْمَاهُ لِيَكْلَأَ الْبَلَّةَ وَمَعْلَاً لِّلْجِبَابِ﴾ یعنی پہ تاسو صرف رسول دی او دحساب اخستلو ذمہ زمونږ دہ . او یو آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ﴾ تہ صرف نصیحت کولو والا نی پہ دی داروغہ نہ نی . او بل خانے کنبی دی چہ تاباندی ددوی ہدایت نشہ دے بلکہ اللہ ﷻ چہ چاتہ غواری ہدایت ورکوی . او یو خانے کنبی ارشاد دے چہ ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾ یعنی تہ چہ چاتہ غواری نہ ہدایت نشی ورکولی بلکہ اللہ ﷻ چہ چاتہ غواری نو ہدایت ورکوی . ہم دامضمون نی دلته ہم بیان کرے دے . حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ بہ ددی آیت مبارک آوریدو سرہ دا دعا کولہ چہ ﴿اللهم علنا من عذاب وعيدك ورجو موعداك يا ارحم﴾

(ترجمہ) ای اللہ ﷻ ا تہ مونږ دھغوی نہ کرے چہ ہغوی ستا دسزا نہ ویریوی اوستاسو د نعمتونو پہ امید کنبی دی ، انی ڍیر زیات احسان کولو والا انی ڍیر زیات رحم کوونکیہ . دسورۃ ق تفسیر ختم شی . (والحمد لله وحده وصلى الله عليه وسلم)

آیاتونہ	سورة الذاریات مکیہ وہی ستون ایت و ثلاث رکوعات	رکوع گانہی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
⑤	شروع کوم پہ نوم د الله چہ دیر مہربان زیات رحم کونکے دی	①
وَالذَّرِیَّتِ	ذَرَّوْاۤ ا فَالْحَمِیَّتِ وَقُرْاۤ	
قسم دی پہ دورو اوچتونکو ہوا گانو باندی پہ اوچتولوسرہ بیا پور تہ کونکی دوریخو دکے داویو نہ		
پہ دورو اوچتونکو سیلو باندی قسم دی بیا پہ بار اوچتونکو وریخو باندی قسم دی		
فَالْجَرِیَّتِ یُسْرٰۤا	فَالْمَقْسِمِیَّتِ اَمْرٰۤا اِنَّمَا تُوعَدُوْنَ	
بیا جلیدونکی پہ مزہ مزہ بیا تقسیمونکی دلوی کار بیشک ہفہ خیز چی تاسو تر یرولی کیری		
بیا پہ ازاد جلیدونکو بیرو ایبا د خیزو نہ پہ تقسیمونکو فریتو چی تاسو سرہ کوم لوظ کیری		
لَصَادِقٌۭ	وَاَنَّ الدِّیْنَ لَوَاقِعٌۭ وَالسَّمَآءِ	
ہفہ ربتیا دی او بیشکہ بدلی دعملونو خامخا واقع کیدونکی دی قسم دی پہ آسمان		
ہفہ بالکل ربتیادی او بیشکہ دا سزا او جزا راتلونکی دہ او پہ آسمان باندی قسم دی چی		
ذَاتِ الْحُبِّکِۭ	اِنَّا کَفٰی قَوْلٌ مُّخْتَلِفٌۭ یُّوَفِّکَ	
مختلفو شکلونو والا باندی چی بیشکہ تاسو پہ خبرو مختلفو کبسی یں اہولی کیدی شی		
لاری پہ کبسی جوڑی دی چی تاسو داخلاقی خبرو پہ چکر کبسی پریوتی یں ددی حقیقت		
عَنْهُۥ	مَنْ اَوْفٰۤ قَتِلَ الْخَرَّصُوْنَۭ الَّذِیْنَ هُمْ	
دھغی نہ ہفہ خوک چی اہولی شوے دی تباہ شو قیاس لگونکی خلق ہفہ خلق چی ہغوی		
ندھم ہفہ مخ اروی چی (ازل نہ) محروم ساتلی شوے دی ہلاک دی شی بی دلیلہ خبری کونکی چی		
فِیْ غَمْرَةٍۭ	سَاهُوْنَۭ یَسْكُوْنَۭ اَیَّانَ یَوْمِ الدِّیْنِۭ	
پہ غفلت کبسی بی خبرہ دی تپوس کوی ہغوی چی کلہ بہ وی ورخ بدلی		
«جہالت» پہ غفلت کبسی پراتہ دی ہر خہ ترے ہیر دی دا تپوس کوی چی بدلی ورخ بہ کلہ وی		
یَوْمَۥ	هَمْ عَلٰی النَّارِ یَقْتُوْنَۭ دُوْقُوْا فِتْنَتَکُمْۭ	
پہ ہفہ ورخ بہ وی چی دوی بہ پہ وور باندی سوزولی کیری اوخکی مزہ دفتنی خپلی		
دا بہ ہفہ ورخ وی چی دوی بہ پہ اور باندی سوزولی شی (چی اوس) د خپلی سزا خوندواخلی		
هٰذَا الَّذِیْۤ	کُنْتُمْ بِہِ تَسْتَعْجِلُوْنَۭ	
دا ہفہ خیز دی چی وی تاسو پہ ہغی سرہ چی تلوار بہ مو کولہ		
ہمدی دی ہفہ (عذاب) دکوم راتلو تہ چی ستاسو تلوار دہ		

قوله تعالى: - وَالَّذِينَ آمَنُوا

دسویہ ذاریات د ابتدائی آیتونو بنائستہ تشریح :- خلیفہ المسلمین حضرت علیؑ یو خل کوفہ کنبی پہ منبر افرمائیل چہ دقرآن پاک د کوم آیت مبارک بارہ کنبی تاسو سوال کول غواړئ نو اوکړئ . په دې کنبی حضرت ابن الکواء اوریدو او وې فرمائیل چہ د ذاریات خہ معنی ده ؟ نو وې فرمائیل چہ هوا ، تپوس نې اوکړو چہ حاملات نه خہ مراد دې جواب نې ورکړو چہ ابرعنی ورېخې ، وې فرمائیل جاریات نه؟ وې فرمائیل کشتی ، وې فرمائیل مقسمات نه ؟ نو وې فرمائیل چہ فرېنتې (۱) دې بارہ کنبی یو مرفوع حدیث مبارک راغلی دې . بزاز کنبی دی چہ صبیغ تمیمی امیر المومنین حضرت عمر فاروقؓ ته راغلو او ورته نې اوونیل چہ اوواپه د ذاریات نه خہ مراد دې؟ وې فرمائیل هوا . اوکه ما د حضرت نبی کریمؐ نه وې اوریدلې نو مابه هیچرې دا نه وې وئیلې تپوس نې اوکړو چہ مقسمات ؟ نووې فرمائیل چہ فرېنتې . اودا هم ما درسول اللهؐ نه اوریدلې دی . تپوس نې اوکړو چہ د جاریات نه خہ مطلب دې ؟ نو وې فرمائیل چہ کشتی . او دا هم ما درسول اللهؐ نه اوریدلې دی . بیا حکم اوشو دې سل کورې اووئ . نو دې نې سل کورې اووئ . او یو مکان کنبی نې بند کړو . او چہ کله دده زخونه صحیح شو نو بیانی سل کورې اووئ او په سورلی نې حضرت ابوموسی اشعریؓ ته واستولو او ورته نې افرمائیل چہ دې به په هیخ مجلس کنبی نه کینی . خو ورخې پس دې بیا حضرت ابوموسی اشعریؓ ته راغلو او ډیر سخت تاکیدې قسم خوړلو نه پس نې ورته اوونیل چہ په الله قسم خما خیالات بالکل اصلاح والا جوړ شو . اوس خما زړه کنبی هغه بد عقائد پاتې نشو چہ کوم مخکینی وو . نو حضرت ابوموسی اشعریؓ د حضرت امیر المومنین عمر فاروقؓ خدمت کنبی دا اطلاع اولېرله . او دې سره نې ورته دا هم اولیکل چہ خما خیال دې چہ هغه اوس بالکل صحیح شوې دې . نو ددې جواب کنبی دربار خلافت نه پیغام ورکړې شو چہ بیا دې ده ته په مجلس کنبی دانستی اجازت ورکړې شی . امام ابو بکر بزارؓ فرماني چہ ددې په دوو راویانو کنبی کلام دې . نو داحدیث مبارک ضعیف دې . امیر المومنینؓ چہ ده ته کومه سزا ورکړې وې هغوی ته دده د غلطې عقیدې خبر ورکړې شوې وو . اودهغه دا سوالات په طور د انکار او مخالفت وو . والله اعلم . دصبیغ ډیلار نوم غسل وو . اود هغه دا واقعه مشهوره ده کومه چہ حافظ ابن عساکرؓ لیکلې ده . همدأ تفسیر د حضرت ابن عباسؓ ، حضرت ابن عمرؓ ، حضرت مجاهدؓ ، حضرت سعید بن جبیرؓ ، حضرت حسنؓ ، حضرت قتادهؓ ، حضرت سدیؓ وغیره نه مروی دې . امام ابن جریرؓ او امام ابن ابی حاتمؓ خو ددې آیتونو باره کنبی هېخ تفسیر نه دې وارد کړې . د حاملات نه مراد دابر محاوره ددې شعر نه هم معلومیږي (واسلمت نفسی لمن اسلمت له العزن تحمل عذابا لالا) یعنی خپل خان دهغه رب تابع کوم چہ دکوم رب ورېخې هم تابع دی چہ صفا او خوږې اوبه راوړوی . د (جاریات) نه مراد بعضو ستوری اخستی دې چہ په آسمان کنبی گردش کوی . ددې معنی اخستلو کنبی به د ادنی نه اعلی طرفته به ترقی وی . اول هوا بیا ورېخ بیا ستوری بیا فرېنتې چہ کله دالله ﷻ حکم راوړلی . او کله چہ دوی ته یو کار اوسپارلې شی نو هغې ډپاره تشریف راوړی . چونکه دا ټولو قسمونه په دې خبره دې چہ قیامت به ضرور راخی . او خلق به دوباره ژوندی کولې شی . پدې وجه ددې نه پس فرماني چہ تاسو سره کومه وعده کړې شوې ده هغه رېښتونی ده . او حساب کتاب او جزاء او سزا به ضرور واقع کیږي . بیا دآسمان قسم خوری چہ ښکلی او رونق والا او حسن والا او برابری والا دې . ډیرو سلفود (هېک) هم معنی دا بیان کړې ده (۲) .

(۱) الطبری : ۲۸۹/۲۲

(۲) الطبری : ۳۹۵/۲۲

حضرت ضحاکؓ وغیرہ فرمائی کہ داؤبو چسپی او شگپی ڈری او د پتہو پانری چہ کلہ د هوا سرہ خوزی او داسی لہر بہ کنبی پیدا شی چہ گویا بہ دے کنبی لاری جورے شوی۔ دے تہ حبک وانی۔ د ابن جریرؓ یو حدیث مبارک کنبی دی چہ حضرت نبی کریمؐ فرمائی چہ تاسو پسے کذاب درپسے شوی دے او د ہفہ دسر وینشتہ روستو نہ حبک حبک دی یعنی گولگوتی دی۔ ابو صالحؓ فرمائی چہ حبک نہ مراد شدت والا دی۔ خصیب فرمائی چہ دے نہ مرد خوش منظر دی۔ حضرت حسن بصریؓ فرمائی چہ دے ددی بنانست ددی ستوری دی۔ حضرت عبداللہ بن عمرؓ فرمائی چہ ددی نہ مراد اوڑ آسمانونہ دی۔ ممکن دی چہ ددی مطلب داوی چہ پدی آسمان کنبی قائم ستوری ہم شتہ دی۔ د ہنیت واکثرو عالمانو خیال دی چہ دا پہ اتم آسمان کنبی موجود دی چہ اوم آسمان دپاسہ دی۔ واللہ اعلم۔ ددی ٲولو اقوالو ماحصل یو دی یعنی بنانست (حسن) او رونق اود آسمان اوچت والی؛ ددی صفائی، ددی د جوہیت بنانست، ددی مضبوطی، ددی لنڈوالی، ددی اوږدوالی؛ اوددی د ستورو پرقیدل، اوپہ دی (ستورو) کنبی بعضی حرکت کوونکی دی او بعضی بہ خانی ولا دی۔ ددی نمر او ددی سپورمی او ددی ستورو سرہ بنانست داتول د بنانست او خوب صورتی خیزونہ دی۔

د رُقِیْلُ فُتْلَیْلُ، نہ خہ مراد دی؟۔ بیا فرمائی چہ انی مشرکانو تاسو بہ خپلو اقوالو کنبی مضطرب یی او تاسو لا تر اوسہ پوری صحیح نتیجی تہ نہ ئی رسیدلی، او بہ ہیخ راہی باندی ستاسو اجتماع نہ دہ شوی۔ حضرت قتادہؓ فرمائی چہ پے دوی کنبی بہ بعضو قرآن پاک رہنیا گنرلو، او بعضو بہ ددی تکذیب کرلو۔ بیا فرمائی چہ دا حالت دہفہ چا وی چہ خوک گمراہ وی۔ ہغوی داسی باطلو اقولو بہ وجہ بہ لاری شوی وی، صحیح پوہہ او رینستونی علم ددہ فوت شی لکہ یوآیت مبارک کنبی فرمان دی چہ **فَاَنذَرْتُكُمْ مَّاعِیْذُونَ** مَا اَنْتُمْ عَلَیْهِ بِفَعْلَیْنِ یعنی تاسو سرہ د باطلو معبودانو او جہنمی کیدو سرہ نورو خلقو نہ نہ شی؛ دھوکہ کولی؛ ز حضرت ابن عباسؓ او حضرت سدیؓ فرمائی چہ پدی ہفہ خوک گمراہ کیڑی چہ خوک پہ خپلہ خونیدلی وی۔

حضرت مجاہدؓ فرمائی چہ دی نہ لری ہفہ خوک وی دنیکو نہ لری کرے شوی وی۔ حضرت حسن بصریؓ فرمائی چہ د قرآن پاک نہ ہفہ خوک لری کیڑی چہ ددی مخالفت تہ ملا اوتری۔ بیا فرمائی چہ بہ سندہ خبری کولو والا دی ہلاک شی یعنی د دروغ خبرو جوړولو والا چہ ہغوی تہ ہلو یقین نہ وو او دا بہ ئی وئیل چہ مونہ بہ نہ شو اوچتولی دوبارہ۔ (حضرت ابن عباسؓ فرمائی چہ یعنی شک کولو والا ملعون دی۔ حضرت معاذؓ بہ ہم خپلو خطبو کنبی ہم دا فرمائیل، دا دھوکہ والا او بدگمانہ خلق دی۔ بیا فرمائی چہ خلق خپل کفر او شک کنبی بہ پرواہ دی۔ دا خلق د انکار بہ طور تیوس کوی چہ دجزا ورخ بہ کلہ راخی؟ اللہ عزوجل فرمائی چہ اللہ رب العزت فرمائی چہ بہ ہفہ ورخ بہ دا خلق اور کنبی سوزولی شی لکہ خنگہ چہ بہ اور کنبی سرہ زر (سونہ) سیزلے کیڑی۔ دوی بہ پے کنبی سوزی او دوی تہ بہ وئیلے کیڑی چہ د سوزیدو مزہ اوخکی۔ او دا دخیلو کرے بہ بدلہ کنبی برداشت کرنی۔ بیا بہ دوی دحقارت اودوی تہ دغصی بہ وجہ اووئیلے شی چہ دا ہفہ عذاب دی چہ د کوم تاسو ډیرہ تیزی کولہ چہ کلہ بہ رازی۔ واللہ اعلم۔

إِنَّ الْمُتَّقِينَ

| بیشک بہرہیزگاران خلق بہ

بیشک بہرہیزگار خلق

فِي جَنَّتٍ	وَعِبُّونَ	اٰخِذِيْنَ	مَا اَتَهُمْ
پہ باغونو کنبی وی او پہ چینو کنبی بہ وی اگستونکی بہ وی ہفہ چی ورکوی ہفوی لہ			
بہ بہ باغونو او چینو کنبی وی ..... خہ چی ددوی رب دوی تہ ورکوی ہفہ بہ اخلی			
رَبِّهِمْ	اِنَّهُمْ	كَانُوا	قَبْلَ ذٰلِكَ
رب دہفوی بیشکہ ہفوی وؤ مخکینی ددی نہ نیکی کونکی وؤ بہ ہفوی			
..... بیشکہ داخلق د دی نہ وړاندی نیکی کونکی وو ..... دوی بہ			
قَلِيْلًا مِّنَ اَلْيَلِ	مَا يَهْجَعُوْنَ	وَيَا لَاسْحَارِ	
دیر لو دشپی نہ ہفہ حصہ چی اودہ کیدل بہ پکنبی ہفوی او دشپی بہ روستو وخنونو کنبی			
دشپی دیر کم اودہ کیدل اودسحر پہ وخت کنبی بہ نی			
هُمْ	يَسْتَغْفِرُوْنَ	وَفِيْ اَمْوَالِهِمْ	حَقٌّ
بہ ہفوی معافیانی غوبستلی او پہ مالونو دہفوی کنبی حق وؤ دپارہ دسوالگرو			
(دخیل رب نہ) بنسنہ غوبستلہ ..... اود ہفوی پہ مالونو کنبی دسوالگرو اودنہ غوبستونکو			
وَالْحَرُوْمِ	وَفِي الْاَرْضِ	اٰيٰتٍ	لِّمُؤْتِنٍ
او دمحرومانو او پہ زمکہ کنبی دیری ننبی دی دپارہ دیقین کونکو			
(غریبانانو) برخہ مقررده اوپہ دی زمکہ کنبی دیقین کونکو دپارہ دیری ننبی موجود دی			
وَفِيْ اَنْفُسِكُمْ	اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ	وَفِي السَّمَاءِ	
او پہ نفسونو ستاسو کنبی ہم ننبی دی آیا پس نہ وینی تاسو او پہ آسمان کنبی دی			
او ستاسو پہ خپلو خانونو کنبی ہم نو ایاتاسود عبرت پہ نظر نہ گورئ او پورته پہ آسمان			
رِزْقِكُمْ	وَمَا تُوعَدُوْنَ	قُوْرَبِ السَّمَاءِ	
رِزق ستاسو او هغد خیز چی وعدہ نی کیری ستاسو سرہ نو قسم دی پہ رب داسمانونو			
کنبی ستاسو روزی دہ او هغد ہم چی تاسو سرہ نی وعدہ کولی شی ..... نو د آسمان او			
وَالْاَرْضِ	اِنَّهٗ لَحَقُّ	مِّثْلٍ	مَا اَنْتُمْ
او زمکی چی بیشکہ دا خبرہ حقہ دہ پہ مثال دہغی لکہ خنکہ چی تاسو خبری کوی			
زمکی پہ رب می دی قسم وی چی خنکہ ستاسو وینا برحق دہ (دغہ شان (دجزاد ورخی راتلل) ہم حق دی			

قوله تعالى: اِنَّ الْمُتَّقِيْنَ فِيْ جَنَّتٍ وَعِبُّوْنَ

د قیام اللیل او دپشمنی فضیلت: دپر ہیزگارو او خدا ترس خلقو بیان کیری چہ بہ د قیامت پہ ورخ بہ جنتونو او نہرونو کنبی وی پخلاف دہغہ بد کردارہ خلقو چہ پہ عذاب او سزا او طوقونو او زنجیرونو کنبی بہ وی۔ دالله ﷻ چہ کوم فرائض دوی تہ راغلی وو پہ ہغی دوی عامل وو۔ اوددی نہ مخکینی ہم دوی اخلاص والا وو۔ خو پہ دی تفسیر کنبی لہ تامل دی پہ دوؤ وجو سرہ۔ اول داچہ ددی تفسیر بارہ کنبی ونیلی کیری چہ دا دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ دی خو ددی سند حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ تہ نہ رسی ددوی دا سند دیر زیات ضعیف دی۔ دویم داچہ د (اعلین) لفظ مخکینی سرہ دی۔ نو مطلب دا

شو چہ متقیان خلق بہ دالہ ﷺ ورکری شوی نعمتونه حاصلوی . اودی نہ مخکنی دوی د نیکی کارونه کول یعنی بہ دنیا لکہ څنگہ چہ اللہ ﷻ دې آیتونو کنبی فرمانیلی دی چہ (کَلُوا وَابْتَغُوا فَاِیْنَمَا سَلَفْتُمْ اِلَیْکُمُ الْعَاثِرَةُ) یعنی تاسوچہ دار دنیا کنبی کومی نیکی کړې وې دهغې بدله کنبی تاسو دلته شوق سره خوړنی ځکی . بیا اللہ ﷻ دهغوی د عمل اخلاص اوددوی احسان تفصیل سره بیانوی دوی بہ دشیې ډیر کم اوده کیدل بعضی مفسرین وائی چہ دلته (مَا) (نافیه) ددنو په قول د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ وغیرہ بہ دا مطلب وی چہ په دوی هیڅ داسې شپہ نه وه تیرہ شوې چہ په هغې کنبی دوی اللہ ﷻ نه وی یاد کړې (که په اولہ حصہ کنبی نې څه نوافل کړی وی او یا په نیمه شپہ کنبی یعنی څه نه څه وخت کنبی بہ دوی خامخا مونځ کولو . ټوله شپہ به نه وو اوده . حضرت ابوالعالیہ رضی اللہ عنہ وغیرہ فرمانی چہ دې خلقو بہ د مابنام اوماسختن ترمینځه څه مونځ کولو . امام ابو جعفر باقر رضی اللہ عنہ فرمانی چہ ددې نه مراد دادې چہ دوی بہ دماسختن مونځ نه مخکنبی نه اوده کیدل بعضی مفسرینو قول دي چہ (مَا) دلته موصولہ دي . یعنی ددوی خوب دشیې کم وو . څه وخت به ویځ وو او که زړه به نې اولکیدو نو تر سحر پورې به وو . او په آخری شپہ کنبی به نې دالہ ﷻ نه مغفرت غوښتلو او سوالونه به نې کول ( ) حضرت اخف بن قیس رضی اللہ عنہ ددې آیت مبارک مطلب بیانولو نه پس فرمانی چہ افسوس ما کنبی دا خبره نشته دي . ددوی د شاگرد خواجه حسن بصری رضی اللہ عنہ قول دي چہ د جنتیانو کوم اعمال او صفات بیان شوی دی ، کله چہ دخپلو اعمالو اوصفاتو مقابلہ کنبی هغې ته گورم نو ډیره فاصله په کنبی موم خو الحمدلله ددو زخیانو د عملونو باره کنبی خپل اعمال زیات ښه مومم او گورم چہ دا خلق بالکل د خیر نه خالی وو . هغوی د کتاب الله نه منکر ، د رسول الله نه منکر ، د مرګ نه ډښ ژوند نه منکر . نو زموږ حالت هم هغه دي چہ کوم اللہ ﷻ ددې قسمه خلقو بیان کړې دي (عَلَّوْا اَعْمَالًا وَاَخْرَسُوْهُنَّ) (یعنی نیکی او بدنی یوځانې . حضرت زید بن اسلم رضی اللہ عنہ ته د قبیلہ بنو تمیم یو سړی اووئیل چہ انې ابو سلمه امونې کنبی خو دا صفت ډیر کم دي چہ دشیې ډیر کم ځملو . مونږ خو دالہ ﷻ یاد کنبی ډیر کم وخت تیروو . نو دوی رضی اللہ عنہ او فرمانیل چہ هغه سړی هم ډیر زیات خوش نصیب دي چہ کله ورته خوب راشی نو دې اوده شی او کله چہ پاسی نو ورته اللہ ﷻ یاد وی اوویرېږي ترې . حضرت عبدالله بن سلام رضی اللہ عنہ فرمانی چہ کله شروع شروع کنبی حضرت نبی کریم ﷺ مدینې منورې ته تشریف راوړو نو خلق ددوی زیارت دپاره راټکل . او څه هم دي خلقو کنبی شامل اوم . په الله قسم چہ کله هم ما د حضرت نبی کریم ﷺ نورانی څهره اولیده نو ما یقین اوکړو چہ دومره نورانی څهره دیو درو زرغون کس نشی کیدی . د ټولو نه رومبی خبره چہ حضرت نبی کریم ﷺ څما غوړ کنبی کړې وه هغه دا وه چہ انې خلقو په خلقو خوراک خوړنی ، او صله رحمی کوئی ، او سلام کوئی او دشیې چہ کله خلق ملاست وی نو تاسو مونځ ادا کوئی نو تاسو بہ سلامتیا سره جنت ته داخل شی ( )

دتهجد کوونکو جنت . مسند احمد کنبی دی چہ په جنت کنبی داسې بالاخانې دی چہ د هغې دننه حصہ د بهر نه او بهر حصہ د دننه نه په نظر راځی . ددې آوریو سره حضرت ابوموسی اشعری رضی اللہ عنہ او فرمانیل چہ یارسول الله ﷺ ادا دچا دپاره دی ؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمانیل چہ دهغه چا دپاره کلام نرم کوی او خلقو ته خوراک ورکوی او کله چہ اوده وی نو دوی مونځ کوی ( ) . حضرت زهري رضی اللہ عنہ

(الطبری ۱۰/۲۲)

(الطبری ۱۰/۲۲)

(الطبری ۱۰/۲۲)

(لملی کتاب صفۃ القیامۃ باب حلث : المشو السلام : ۲۴۸۵ . وسندہ صحیح ابن ماجہ : ۳۲۵۱ ، حاکم : ۱۳/۳)

(احمد : ۱۷۳/۲ . وهو حلث حسن حاکم : ۳۲۱/۱ ، وسندہ حسن مجمع الزوائد : ۲۵۴/۲)

حضرت حسن رضی اللہ عنہ فرمائی چه ددي ايت مطلب دادې چه دوی د شپې څه حصه تهجدو کښې نیروي. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ او حضرت ابراهيم نخعی رضی اللہ عنہ فرمائی چه ددي مطلب دادې چه د شپې دوی کم خملی. حضرت ضحاک رضی اللہ عنہ (کأنما أقیلاً) ددي نه مخکښې جملې سره یو خانې کوی او (فین الیل) نه ابتداء ښائی. خو دې قول کښې ډیر زیات لري والی او تکلف دي.

بیا الله ﷻ ارشاد فرمائی چه دسحر په وخت کښې دوی استغفار کوی. حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ وغیره فرمائی چه دوی مونځ کوی او مفسرین فرمائی چه دشپې قیام کوی او چه کله سحر شی نو د خپلو گناهونو معافې غواړی. لکه چه بل خانې کښې ارشاد دي چه (الطَّيِّبِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْمُتَّقِينَ وَالْمُتَّعِفِينَ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ) یعنی دسحر په وخت کښې دا خلق استغفار کوی. که استغفار په مونځ کښې وی نو داویر بهتر دي. صحاح سته وغیره کښې د صحابه کرام رضی اللہ عنہم یو ډلې نه ډیرو روایتونو سره ثابت دي چه حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه کله د شپې آخری حصه باقي پاتي شی نو په هغه وخت کښې الله ﷻ هره شپه آسمان ددنیا ته را کوز شی او فرمائی چه څوک گناهگار شته دي چه توبه او کړی او څه د هغه توبه قبوله کړم. څوک استغفار کولو والا شته دي چه استغفار او کړی او څه دهغه استغفار قبول کړم. او څوک غوښتنې والا شته دي چه او غواړی او څه ورته ورکړم. تر سحر راخو پورې هم دا فرمائی (۱) داکثر مفسرین فرمائی چه حضرت یعقوب رضی اللہ عنہ به خپلو بچو ته دا فرمائیل چه (سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ

رَبِّي) څه به اوس ستاسو دپاره استغفار او کړم، نو هغوی استغفار ترد سحر وخت پورې ملتوی کړي وو بیا دهغوی دا وصف بیانېږي چه چرته دا مونځگزار دي او الله ﷻ حق انا کوی او دنور خلقو حق هم نه هیروی. زکوٰه ورکوی او ښه سلوک کوی او احسان کوی او صله رحمی کوی. ددوی مال کښې یو حصه مقرر ده د غوښتونکو د پاره او دحقدارو دپاره چه سوال نه بچ کیږی. ابو داود وغیره کښې دي چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه د سائل حق دي اگر چه هغه په آس سور وی (۲) (مهوم) هغه دي چه دهغه څه حصه بیت المال کښې نه وی. اوده څه کار وغیره نه وی. او نه دده څه تجارت او کاروبار وی چه هغې سره روزی حاصله کړی. ام المومنین حضرت عائشه صدیقه رضی اللہ عنہا فرمائی چه ددي نه مراد هغه خلق دي چه کوم دهغوی دگتې وټې څه کار روان وی خو دومره نه وی چه دوی دپاره کافی وی. حضرت ضحاک رضی اللہ عنہ فرمائی چه هغه سړي چه مالدار وو او دده سره اوس څه مال نه وی پاتي. په پامه کښې چه کله د اویو طغیانې راغله او دیو سړي ټول مال او اسباب تباه شو نو یو صحابی رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه دا محروم دي. اوبزرگ مفسرین وائی چه دمحرور نه مراد هغه سړي دي چه د حاجت نه باوجود د چا نه سوال نه کوی (۳). یو حدیث مبارک کښې راغلی دي چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه مسکین هغه نه دي چه چکري لگوي اوتاسو هغه ته یو کهجوره یا یو دوه نوالې خوراک ورکونی. بلکه حقیقت کښې مسکین هغه دي چه کوم دومره نه مومی چه حاجت ئې پاتي نشي او نه په وقار او ښه حال کښې اوسی او چه په چا ددوی حال ظاهر شی نو هغوی ته صدقه ورکړی (۴) (بخاری و مسلم). حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی اللہ عنہ مکه کښې چکر لگولو چه به دي کښې ده سره یو سپې راغلو او اودریدو. نو دوی د ذبح شوې چیلې یو ټکه غوښه واخسته او هغه ته ئې و اچوله او وې فرمائیل چه خلق وائی دا هم محروم وکښې دي. حضرت شعبي رضی اللہ عنہ فرمائی چه څه څه ددي نه عاجز شوم چه د

(۱) صحیح بخاری کتاب التهجید باب الدعاء والصلاة من آخر الليل: ۱۱۴۵، صحیح مسلم: ۷۵۸، ابوداود: ۱۳۱۵، ابن ماجه: ۱۳۶۶، الحد: ۲۶۷/۲، ابن حبان: ۹۲۰.

(۲) ابوداود کتاب الزکاة باب حل السائل: ۱۶۶۵، وسنده حسن: الحد: ۲۰۱/۱، ابن ابی شیبه: ۱۸۶/۲، الطبری: ۴۱۶/۲۲.

(۳) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب قول الله تعالى (لا یستلون الناس المال): ۱۴۷۹، صحیح مسلم: ۱۰۳۹.

محروم معنی باندی پوہہ شم۔ امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی ہے محروم ہفہ دی ہے ہفہ سرہ مال نہ وی او
 چہ ہر خہ وجہ وی۔ یعنی حاصل نہی نہ کری۔ د گتہی وتہی طریقہ نہ ورخی او نہ ددہ کار چلیبری۔ یا د
 خہ آفت پہ وجہ ددہ نہ مال ضائع شوہی وی۔ یو خل دالہ علیہ السلام رسول صلی اللہ علیہ وسلم یو وروکی لبیکر دکافرو سرہ د
 مقابلہ دبارہ اولیرلو، اللہ تعالی ہغوی تہ غلبہ ورکرہ او دوی تہ د غنیمت مال ہم ملاؤ شو۔ بیا دوی تہ
 خہ خلق راغلل چہ مال غنیمت حاصلولو پہ وخت کنبی نہ وو۔ نو دا آیت مبارک نازل شو۔ ددی اقتضا
 خوادہ چہ دا آیت مدنی وی خو اصل کنبی داسی نہ دی دا آیت مبارک مکی دی۔

بیا فرمائی چہ دقیقین والو دبارہ پہ زمکہ کنبی دیری ننبی دی د قدرت او دا دخالق د عظمت او عزت
 او ہیبت او جلالت باندی دلالت کوی۔ تاسو او گورنی چہ پہ دی کنبی حیوانات او نباتات خنگہ گری۔
 او خنگہ نہی پہ غرونو میدانونو کنبی اوسمندرونو کنبی روان دی۔ بیا پہ انسانانو نظر و اچونی اود
 دوی د ژبو پہ اختلاف ہم، ددوی پہ رنگ پہ اختلاف، ددوی د ارادو او قوتونو پہ اختلاف، اوددوی
 د عقل او فہم پہ اختلاف، او ددوی حرکات او سکنا تو پہ اختلاف، د دوی نیکی او بدنی او گورنی،
 ددوی پہ جو ریت نظر او کرنی چہ خنگہ ہر یو اندام مناسب خانی باندی دی، نو پہ دی وجہ دی نہ پس
 فرمائی چہ پخبلہ ستاسو وجود کنبی ہم دیری ننبی دی، ولہ تاسو نہ گورنی خہ؟ حضرت قتادہ رحمۃ اللہ علیہ
 فرمائی چہ کرم سہی پہ خپل پیدائش غور او کری او دخپلو جو رو نو پہ ترکیب غور او کری، نو ہفہ بہ
 یقین او کری چہ اللہ تعالی داتول ہر خہ پیدا کری دی اودا نہی صرف د خپل عبادت دبارہ پیدا کری دی (۱)
 بیا فرمائی چہ آسمان کنبی ستاسو روزنی دی یعنی باران او ہفہ ہم ہفہ دی چہ دکومی تاسو سرہ
 وعدہ کری شوہی وہ یعنی جنت (۲)

حضرت واصل احذب رحمۃ اللہ علیہ ددی آیت مبارک تلاوت او کرو او وی فرمائیل چہ خدا رزق آسمان کنبی دی
 او خہ نہی پہ زمکہ کنبی تلاش کوم۔ دی وینا سرہ نہی کلی پریشنودو او لاہ خنگل کنبی آباد شو۔ دریو
 ورخ پوری خو دہ تہ ہیخ ملاؤ نشو، خو پہ دریمہ ورخ خہ گوری چہ دوی سرہ د کھجورو یو غنجہ
 ایبتودہی شوہی دد۔ ددوی رور چہ ددوی نہ ہم زیات مخلص او نیک نیت وو دی ہم ہفہ سرہ وو، دوارہ
 رونہ تر آخر وخت پوری پہ خنگل کنبی وو۔ بیا اللہ تعالی خپل قسم خوری او وائی چہ خدا وعدہی دی۔
 لکہ د قیامت، ددوبارہ ژوندی کیدو، دجزا اوسزا، دا یقینی طور ریشنونی او بالکل ہی شک او
 شبہی دی۔ لکہ خنگہ چہ ستاسو دخولہ نہ وتلو الفاظو کنبی شک نشتہ دی نو دشان تاسو تہ پہ دی
 کنبی ہم شک نہ دی کول پکار۔ حضرت معاذ رضی اللہ عنہ چہ بہ کلہ خہ خبرہ کولہ نو فرمائیل بہ نہی چہ اللہ تعالی
 دی ہفہ خلق بریاد کری چہ خوک دالہ علیہ السلام قسمونہ نہ منی۔ داحدیث مرسل دی یعنی تابعی رحمۃ اللہ علیہ د
 حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ روایت کوی، دصحابی نوم نہ اخلی۔

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثٌ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ	إِذْ دَخَلُوا
ایا راغلی ده تاته قیصہ دمیلنو دابراہیم عزتمندو کلہ چی دننہ ورغلل ہغوی	
ای رسولہ <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> ایاتادہ دابراہیم <small>علیہ السلام</small> د عزتمندو میلنو خبر نہ دی، راغلی خہ وخت چی فرشتہ	
عَلَيْهِ	فَقَالُوا
سَلَامًا	قَالَ
سَلَامٌ	
پہ ہفہ باندی نو وی ونیل سلام دی پہ تاباندی اوونیل ابراہیم پہ تاسو باندی ہم سلام دی	
دہ تہ راغلی نو سلام نہی و اچولو ابراہیم <small>علیہ السلام</small> ورتہ د سلام جواب ورکرو اداپہ زہ کنبی نہ خیال اوکرو،	

قَوْمٌ مُّنْكَرُونَ ﴿۱۰﴾ قَرَأَهُ إِلَىٰ أَهْلِهِ فَأُجِيبُ سَمِينَ ﴿۱۱﴾

خلق دی خہ نا آشنا شان | پس ورغی | کور خپل ته | پس رانی وږو | یو سخې | خو رب |
چی دا نا آشنا خلق دی | بیا په تادی سره خپل کورته لاړو | نویو خو رب خخې نی را وږو

فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿۱۲﴾ فَأَوْجَسَ

پس نزدې نی کرو هغه | هغوی ته | ورته نی اوونیل | آیا نه خورئ تاسو | نو په زړه کبسی نی بیا موندله
نو نزدې نی ورته کیخودو | او ورته نی اوونیل چې تاسو ولې خوراک نه کوئ | بیا نی

مِنْهُمْ خِيفَةً ط قَالُوا لَا تَخَفْ ط وَبَشَّرُوهُ بِغُلْمٍ

دهغوی نه | یره | اوونیل فرښتو | چی نه م یریږه | او زیرې نی ورکړو هغه ته | په یو هلك
ترې نه په زړه کبسی ویره پیدا شوه | هغوی ورته اوونیل چی ویریږه مه | او هغوی ابراهیم ؑ ته

عَلَيْهِمْ ﴿۱۳﴾ فَأَقْبَلَتْ امْرَأَتُهُ فِي صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا

ښه عالم سره | پس وړاندې شوه | ښخه دهغه | دچغې دحیرانتیا سره | پس وې وهلوا | مخ خپل
دهوښیار خوښی زیرې ورکړو | نو دهغه بی بی په ویناوینا را مخامخ شوه | انوتندی له نی ټس ورکړو

وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ ﴿۱۴﴾ قَالُوا كَذْلِكِ ط قَالَ رَبِّكَ ط

اووې ونیل | چی زه بوږئ شنده یم | اوونیل فرښتو | هم په دې شان سره | ونیلی دی رب ستا
چی ښه ډیوږئ او دشنې ډه لا اولاد کیرې | هغوی ورته اوونیل چې هم دغسی ستارې فرمایلی دی

إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿۱۵﴾

بیشکه هغه | حکمت والا دی | ښه خبردار دی دهر څه نه

هغه ډیر دحکمت او دلونې علم خاوند دی

قوله تعالى: هَلْ أَتَاكَ حَدِيثٌ ضَلَفَ إِبْرَاهِيمَ الْمَكْرِيْنَ ﴿۱۰﴾

دحضرت ابراهیم ؑ د معززو میلمنو واقعہ: دا واقعہ په سورة هود او سورة حجر کبسی تیره شوې ده. دا
میلمانه فرښتې وې چه دانسان په شکل کبسی راغلي وې. اودوی ته الله ﷻ عزت او شرافت ورکړې وو.
حضرت امام احمد بن حنبل ۱۰۰ او نور علماء فرمائی چه دمیلمه میلمستیا کول واجب دی. حدیث
مبارک کبسی داهم راغلی دی (۱) او دقرآن پاک ظاهری الفاظ داهم دی. هغوی سلام اوکړو او ددې
جواب حضرت خلیل الله ﷺ زیات کړو. ددې ثبوت په بل سلام باندې د دوو پیښونو ده. همد فرمان
دالله ﷻ دې چه (وَاذْأَخِيَّتُمْ بِقِيَّتِهِمْ لِيُخَوِّبَا بِأَحْسَنِ مِنْهَا وَرُفُوًا)

یعنی کله چه تاسو ته څوک سلام اوکړی نو تاسو ورته دهغې نه بهتر سلام اوکړئ یا کم از کم هم هغه
هومره. نو خلیل الله ﷺ افضل صورت اختیار کړو. حضرت ابراهیم ؑ ددې نه واقف نه وو او اصل
کبسی دا فرښتې آشنا نه وې. دا فرښتې حضرت جبرئیل ۱۰۰، حضرت میکائیل ۱۰۰ او حضرت
اسرافیل ۱۰۰ وې. اودوی د ښکلو خزانانو شکل کبسی راغلي وې. او ددوی په څهرو باندې هیبت او
جلال وو. حضرت ابراهیم ۱۰۰ د هغوی دپاره خوراک انتظام کبسی مصروف شو. او چپ چاپ خپل کور

(۱) صحیح بخاری کتاب الادب باب اکرام الضیف و خدمت ایه نغصه: ۶۱۳۵. صحیح: ۴۸.

والو ته ورغلو . او ډیر لږ وخت کښې نې د یو څخې ورپته کړې غوښه راوړه . او دهغوئ مخکښې هغوئ ته نږدې کیځوده او ورته نې اوفرمانیل چه تاسو ولې نه خوړئ ؟ ددې نه د ضیافت آداب معلومېږی دمیلمه د تبوس نه بغیر په شروع کښې احسان کولو ، او مخکښې دوی علیهم السلام دهغوئ ته خبر ورکولو نه بغیر لارل او تیزنی سره نې ښه نه ښه خیز پوخ کړو او هغه نې راوړو . اوتیار د کم عمر څخې غوښه نې ورپته کړې راوړه او بل ځانې کښې نې دا کیځوده بلکه ددوی مخکښې نې کیځوده . اویا هغوئ ته داسې نه وائی چه خوړئ ځکه چه په دې کښې هم یو حکم دی . بلکه ډیر په عاجزنی او احترام سره وائی چه تاسو خوراک ولې نه کوئ ؟ لکه چه یو سړې چاته وائی چه تاسو فضل او احسان سره سلوک کول غواړئ نو اوکړئ . بیا ارشاد دې چه خلیل الله علیه السلام ددوی نه خفه ویریدو لکه چه ارشاد دې چه **(فَقُلْ رَاٰیْبُیُّمَ لَا تَصِلُ اِلَیْهِ نٰکِرُهُمْ وَاَوْحٰسَ مِنْهُمْ خِیْفَةٌ)** یعنی کله چه دوی اوکتل دهغوئ لاسونه خوراک طرفته نه ورځی نو ویره نې محسوس کړه ، اویه زړه کښې خوف پیدا شو . نو پدې میلمنو اوونیل چه ویریرمه مونږ دالله عزوجل لیرلې شوې فرېنتې یو او مونږ د قوم لوط دهلاکت دپاره راغلی یو . ددوی بی بی ولاړه وه او دا نې اوریډل . ددې اوریډو سره هغه په خنداښوه نو فرېنتو دوی علیهم السلام ته خوشخبری ورکړه چه تاسو ته به الله عزوجل حضرت اسحاق علیه السلام درکوی . اودهغه نه به حضرت یعقوب علیه السلام پیدا کیږی . پدې ددوی علیهم السلام بی بی حیرانه شوه چه افسوس څما به بچې څنگه پیداکیږی ؟ څه خو یوډنی یم او څما دا خاوند هم بوډا دی . دا خو ډیر دتعجب خیز دی . نو فرېنتو اوونیل چه ته دالله عزوجل کارونو باندې تعجب کوي ؟ اواصا کر ستا غونډې د پاکې کورنۍ ښځه . په تا دې دالله عزوجل رحمتونه او برکونه وی ، دا واوره چه الله عزوجل ډیر تعریفونو والا او بزرگۍ والا دی . دلته دافرمانی چه دا بشارت نې حضرت ابراهیم علیه السلام ته ورکړو او ددې نه مخکښې آیت مبارک کښې دی چه بشارت ددوی علیهم السلام بی بی صاحبې ته ورکړې شوې وو . نومطلب داشو چه بشارت دواړو ته ورکړې شوې وو ځکه دپچی پیداکیډل د دواړو دپاره د خوشحالی موجب وو . بیا فرمانی چه ددې بشارت اوریډو سره ددوی بی بی صاحبې د خولې نه اوتل چه او خپل سینه نې ډیر په زوره زوره اووهله . او ددې عجیبه خبر اوریډو سره هغې اوونیل چه څه خو په خوانۍ کښې شنه اوم او اوس خو ښځه خاوند دواړه بوډاگان یو نو څما به حصل څنگه کیږی ؟ ددې جواب کښې فرېنتو اوونیل چه دازیرې مونږ څه خپل طرفته نه درکوؤ بلکه الله عزوجل مونږ ته ددې خبر راکړې دې چه تاسو ته ددې خبر درکړو . هغه ذات ډیر حکمت والا او علم والا دی . تاسو چه دکوم عزت او کرامت مستحق یئ نو هغه ته ښه معلوم دی . او دهغه ذات هر یو کار دحکمت نه خالی نه وی . اونه دهغه څه فرمان دحکمت نه خالی وی .

قَالَ	فَمَا خَطْبُكُمْ	إِنِّهَا الْمُرْسَلُونَ	قَالُوا
اوونیل ابراهیم <small>علیہ السلام</small> نو خہ دی کار ستاسو اے رابریلی شو؟ فرینتو اوونیل هغوی			
ابراہیم <small>علیہ السلام</small> اوونیل چي اني فرینتو ستاسو مقصد خہ دی؟ هغوی اوونیل			
إِنَّا أَرْسَلْنَا	إِلَى قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ	لِنُرْسِلَ	عَلَيْهِمْ
بیشکھ مونره رابریلی شوی یو یو قوم مجرم ته دپاره ددی چي اولیرو مونره به هغوی باندي			
مونر یو مجرم قوم طرفته رابریلی شوی یو ددی دپاره چي مونر به هغوی باندي داسي			
جِجَارَةً مِّن طِينٍ	مُسَوَّمَةً	عِنْد رَبِّكَ	لِلْمُسْرِفِينَ
کانری دختی نه چي نینه دار کړي شوی دی ته در ب ستا دپاره دجدنه داوړیدنکو خلقو			
د تیکرو کانری راوړو اچي په هغي باندي ستا در ب سره د حد نه تیریدنکو دپاره نښي لگیدلی دی			
فَأَخْرَجْنَا	مَنْ كَانَ فِيهَا	مِنَ الْمُؤْمِنِينَ	
بیا رااوړیستل مونره هغه څوک چي وو په هغه کلی کښی د مومنانونه			
نوپه هغه کلی کښي چه کوم مومنان وو هغوی ترې مونر بهر اوویستل			
فَمَا وَجَدْنَا	فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ	مِنَ الْمَسْلُومِينَ	وَكُنَّا
پس بیا اونه موندو مونره په هغي کښی بي دیو کورنه دمسلمانانونه او پریښوده مونره			
خوپه هغوی کښي مونر دیو کور نه سوا د مومنانو بله کورنۍ اونه موندله او په دې واقعہ کښي			
فِيهَا آيَةٌ	لِّلَّذِينَ	يَخَافُونَ	الْعَذَابَ الْاَلِيمَ
په هغي کښی یوه نښه دپاره دهغه کسانو چي یریري هغوی د عذاب دردناک نه			
مو د هغه خلقو دپاره یوه نښه باقی پریخوده چي د دردناک عذاب نه ویریري			

قوله تعالى: - قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ إِنِّهَا الْمُرْسَلُونَ

د ابراهيم علیہ السلام د فرشتو نه سوال: - مخکښي بيان شوی دی چه کله دې نوړ ميلمنو سره د ابراهيم علیہ السلام تعارف اوشو او ويره نې ختمه شوه. بلکه ددوی په ژبه ورته یو ډیره لویه خوشخبری هم ملاؤ شوه. او د خپل صبر او رب ترسی او دردمندني په وجه دالله جل جلاله خدمت کښي نې د قوم لوط سفارش اوکړو او دالله جل جلاله د طرفته پورته د حتمي فیصلې اعلان هم اوشو. دې نه پس چه خه اوشو دهغي بيان دلته کيږي چه خليل الله علیہ السلام ددې فرینتو نه تپوس اوکړو چه تاسو د خه مقصد دپاره راغلی یی؟ هغوی اوفرمانیل چه د لوط علیہ السلام د قوم تباہ کولو دپاره مونر لیرلي شوی یو. مونر به په هغوی باندي سنگ باری کوؤ او هغه کانری به په هغوی وراوړؤ چه کومو باندي دالله جل جلاله حکم سره به هغوی دهغوی نومونه لیکلي شوی دی. اوهر گناهگار دپاره جدا جدا کانری مقرر دي. سورة عنکبوت کښي تیر شوی دی چه ددې اوړیدو سره ابراهيم علیہ السلام فرمانی چه هلته خو لوط علیہ السلام دي، بیا به تاسوهغه کلی څنگه تباہ کوئی؟ فرینتو اوونیل چه ددې علم مونر ته هم شته دي. مونر ته حکم شوې دي چه مونر هغوی او دوی سره د هغوی دکورنۍ ټول ایماندار بچ کړو. خودهغه ښځه نشي بچ کیدی. هغه به هم مجرمانو سره د خپل جرم بدله کښي هلاکيږي. داشان دلته هم ارشاد فرمانی چه په دې کلی کښي څومره هم مومنان وو، ټول بچ کړي شو. ددې نه هم مراد د لوط علیہ السلام او ددوی کورنۍ مراد ده، سوا دده د ښځې نه چه هغي ایمان نه وو.

راؤڑی، نو او فرمائیلی شو چه ہلتہ سواد یو کور نہ دمسلمانانو نور کورونہ نہ وو۔

قوله تعالى: ﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

ایمان او اسلام: دواړه آیتونه دلیل دی دهغه خلقو دپاره چه وائی چه دایمان او اسلام مسمی یو دی، په دې وجه چه دې خلقو ته دې ځانې مومنان ونیلې شوی دی او هم دوی ته مسلمان هم ونیلې شوی دی، دمعتزلہ مذهب هم دادي چه دا یو څیز دی، او دې ته اسلام هم وائی او ایمان ورته هم وائی، خودا استدلال ضعیف دی، ځکه چه دا خلق مسلمان وو او دا خو مونږ هم منو چه هر مومن مسلمان هم وی، خوهر مسلمان مومن نه وی، نو د حال د خصوصیت په وجه دوی ته مسلمان او مومنان او ونیلې شو، د دې نه عام طور دا نه ثابتیږی چه هر مسلم مومن دی، د امام بخاری رحمہ اللہ او نورو محدثینو هم دا مذهب دې چه کله اسلام حقیقی او رېښتونی وی نو هغه اسلام ایمان دی، او په دې صورت کښې اسلام او ایمان یوڅیز دی، خو هر کله چه ایمان او اسلام حقیقی طور نه وی نو بیا اسلام او ایمان کښې فرق دی، بیا وائی چه دا آباد کلی عذاب سره تباہ کول اودا بدبوداره کنډرونو کښې بدلولو کښې د مومنانو دپاره عبرت موجود دی، چه په چا کښې دالله جل شانہ ویره وی نو هغه دې دا ښه په غور سره او گوری او ددې نه دې زیردست عبرت حاصل کړی.

وَقِي مُوسَى	إِذْ أُرْسِلْتَهُ	إِلَىٰ فِرْعَوْنَ	بِسُلْطٰنٍ
او په قيصہ دموسی کښې (نښه ده) کله چی اولیږو مونږه هغه فرعون ته ددلیل			
اودغه شان دموسی <small>عليه السلام</small> په قيصہ کښې هم (نښه ده) کله چې مونږ هغه د فرعون (دربار) ته په ښکاره			
مُيِّنٍ	قَتَلِ	بِرُّكْنِهِ	وَقَالَ
ښکاره سره نو مخ نی وړوؤ د قوت خپل سره په غرور کښې او وې ونیل چی دې جادوگر دې			
دلیل سره اولیږلو او هغه دخپل زور په وجه انکار او کړو او دانې او ونیل چې دا جادوگر			
أَوْجُنُوهٖ	فَأَخَذَتْهُ	وَجُنُودُهُ	فَنَبَذْنَاهُمْ
یا لیونی دې پس او نیوؤ مونږه هغه اولښکړې دهغه پس او غورزول مونږ هغوی			
یا لیونی دې او مونږ هغه اودهغه لښکر (ټول) راو نیول او په سمندر کښې مو			
فِي الْيَمِّ	وَهُوَ مَلِيمٌ	وَقِي عَادٍ	إِذْ أُرْسِلْتُمْ
په دریاب کښې او هغه ملامته کړې شوې وؤ او په عادیانو کښې نښه ده کله چی اولیږله مونږه			
او غورزول په داسې حال کښې چې ملامته کړې شوې وؤ اود عادیانو په واقعه، کښې هم (عبرت) دې			
عَلَيْهِمْ	الزَّيْحِ الْعَقِيمِ	مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ	أَتَتْ
په هغوی باندې هوا بې خیره نډه به نی پرېښودو هیڅ څیز چی رابه غله هغه هوا			
کله چې مونږ په هغوی باندې بې خیره سیلی راولیږله (دا داسې سیلی وه چې) په کوم څیز به			
عَلَيْهِ	إِلَّا جَعَلَتْهُ	كَالْزَمِيمِ	وَقِي ثَمُودَ
په هغه څیز باندې مگر کوؤ به نی هغه پشان دروست هډوکی او په ثمودیانو کښې نښه ده			
تیره شوه نو هغه به نی ریزه ریزه کولو ..... او (دغه شان) د ثمودیانو (په واقعه) کښې هم (عبرت دې)			

إِذْ قِيلَ	لَهُمْ	تَتَّبِعُوا	حَتَّىٰ حِينٍ ۝	فَعَتُوا
کله چې اوو نیلې شو هغوی ته چې نفع واخلي د یو وخته پورې پس مخ واپور و هغوی	کله چې دوی ته اوو نیلې شوې چې ژو ورځې نور دنیاوی مزې واخلي نو هغوی	عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ ۖ فَأَخَذْتَهُمُ الصَّعْقَةُ ۖ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ۝	فَمَا اسْتَطَاعُوا	د حکم درب خپل نه پس او نیول هغوی یو لوی کړس او هغوی ورته کتل پس طاقت نه لرلو هغوی
د خپل رب د حکم نه سرکشی او کړه نو په هغوی باندې عذاب راغلو او هغوی ورته کتل نو بیا نه خو	مِنْ قِيَامٍ ۖ وَمَا كَانُوا	مُنْتَصِرِينَ ۝	وَقَوْمَ نُوحٍ	مِنْ قَبْلُ ۖ
دپاسیدو اونه و و هغوی بدل اغستونکی او هلاک کړو مونږه قوم دنوح مخکینی ددې ټولو نه	اودریدو شو او نه ئې زمونږ نه څه بدله واخستې شوه اود هغوی نه وړاندې دنوح ۖ قوم	إِنَّهُمْ	كَانُوا قَوْمًا	فَسِيقِينَ ۖ
بیشکه هغوی و و قوم (خلق) فاسقان	سره هم دغه شان سلوک کړې شوې وو			

قوله تعالى: - وَفِي مِثْرَىٰ إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ۝

د فرعون د قوم انجام: - ارشاد دې چه څنگه تاسو د لوط ۖ د قوم انجام کتلو سره عبرت حاصلولې شی نو همداسمه واقعه د فرعونيانوده. مونږ هغوی طرفته خپل کلیم پیغمبر موسی ۖ روښانه دلیلونو او واضح برهان سره اولیرلو. خود هغوی سردار چه د کبر یو مجسمه وه ددې دمنلو نه انکار او کړو او زمونږ د فرمان ئې هډو پړوه اونکړه. دې دالله جل شانته دښمن دخپل طاقت په غرور کښې اودخپل راج لښکر په وجه د رب دفرمان هېڅ عزت اونه ساتلو. او ټول ئې ځان سره یو ځانې کړل او موسی ۖ ته ئې تکلیف اورسولو او وې ونیل چه انې موسی ۖ یا خو ته جادوگر ئې یا لیونې. نو مونږ دا متکبره، فاجر، معاندسړې دخپل لښکره سره تېاه کړو په دریاب کښې.

قوله تعالى: - وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ۝

د قوم عاد انجام: - دا شان د قوم عاد واقعات هم ستاسو غوږونو نه مونږ تیر کړي دی. چه دهغوی د غلطو کارونو په وجه په هغوی بې برکته هواگانې راغلې. او دې هواگانو د ټولو شکلونه بدل کړل. چه یو خل په یو څیز اولږیده نو هغه سوړ او بدبودار شو. دابن ابی حاتم حدیث مبارک کښې دی چه نبی کریم ۖ فرمائی چه هوا په دویمه زمکه کښې مسخره ده. هر کله چه الله عادیان هلاکول اوغوښتل نو د هوا داروغه ته ئې حکم اوکړو چه ددوی د تېاه کولو دپاره هوا راوله. نو د هوا فرښتې او نیل چه آیا د هوا خزانه کښې دومره سوړې اوکړم چه څومره د غوښی په پوزه کښې وی؟ دا وې هغه هواگانې چه په کوم کوم ځانې تیرې شوې نو هغه ځانې او څیزونه ئې تېاه کړل (۱).

ددې حدیث مبارک فرمان ۖ کیدل منکر دی. زیات دماغ دا قبولی چه دا دعبدالله بن عمرو ۖ قول دې هغوی ته د یرضوک جنگ کښې د اهل کتابو د کتابو دوه بورنی ملاؤ شوې وې. ممکن دی چه دوی هغې ته دا خبره کړې وی. والله اعلم.

(۱) ابن ابی حاتم وسنده حسن. تفسیر سورة الروم: ۴۸، الطبری: ۴۳۲/۲۲.

دا جنوبي هواگانې وې نبي کریم ا فرماني چه خما مدد هواگانو سره اوکړې شو. او عاديان لرمانانو او هواگانو سره هلاک شو. ( )

قرنه تعالى: وَفِي مُوَدِّ اَذْقِيلَ لَهُمْ مَتَعُوا حَتَّى حِينٍ

و قوم نمود انجام . همدان شان د قوم نمود په حالاتو او انجام باندې غور اوکړنې. هغوی ته اوونيلې شو چه تاسو مقرر وخت پورې ددې نه فائده اوچته کړنې. لکه څنگه چه بل خانې کينې فرمايلې شوی دی چه مونږ نموديانو ته هدايت اوکړو چه هغوی هدايت اوغورزولو. او ددې په وجه هغوی د ذلت عذاب راوونيل او ددوی نه نې چغې اوويستې او ددوی زړونه اوچاړ دل. او داصر ف د هغوی دسرکشي او نافرمانۍ او سپاه کارنې بدله وه. دوی کتل او په دوی دالله جل شانته عذاب راغلو. درې ورځې خوداشان انتظار کينې وو او د عذاب آثار نې کتل ، او آخر په څلورمه ورځ د الله جل شانته عذاب راوونيل او قوم ورسره نه وو. دوی پریشانته شو. هيڅ تدبير ورسره نه وو. دومره مهلت هم ورنکړې شو چه پاسی او منډه کړي. او يا څه په بله طريقه نې د تينبستې کوشش کړې وې. داشان دوی نه مخکينې قوم هم زمونږ عذابونه کتلي وو. او د خپلې بدکارۍ او نافرمانۍ بدله نې موندې وه. دا ټول مفصل واقعات د فرعونيانو او عاديانو او د قوم نوح ددې نه مخکينې د ډيرو سورتونو تفسير کينې تير شوی دی. والله اعلم.

وَالسَّمَاءِ بَيْنَهُمَا	
او آسمان چی دې جوړ کړې دې مونږه هغه	
بيشکه چی دغه ډير نافرمانه قوم وو او مونږ آسمان دخپل	
يَايُنْ	وَالْأَرْضِ قَرَشْنَاهَا
په قدرت لاس خپل سره او بيشکه مونږه فراخه کونکی يو او زمکه چی ده غوړولې ده مونږه هغه	
قدرت په لاسونو جوړ کړې دې او مونږ د فراخی خاوندان يو او زمکه مونږ غوړولې ده	
فَنِعْمَ الْيَهْدُونَ	وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ
پس ډير ښه غوړونکی يو مونږه او دهر څيز نه پيدا کړل مونږه جوړی دپاره ددې چی تاسو	
نوخو مرده ښه غوړونکی يو ..... اوهر څيز موجودی جوړی کړې دې د دې دپاره چی تاسو	
تَذَكَّرُونَ	فَقَرُّوا إِلَى اللَّهِ اِنِّي لَكُمْ مِّنْهُ
نصیحت قبول کړی پس منډه کړی الله ته بيشکه زه ستاسو دپاره دطرفه دهغه نه	
نصیحت حاصل کړی نو تاسو هم الله څه طرفته ورننډه کړی زه ستاسو دپاره دالله څه	
لَا يَرْجِعُ فِيهِمْ	
پروونکي يم بښکاره	
دطرفه بښکاره ويرونکي يم	

قرنه تعالى: وَالسَّمَاءِ بَيْنَهُمَا يَأْتِيَنَّكُمْ وَالْأَرْضِ قَرَشْنَاهَا

دالله جل شانته قدر تونه . د زمکې اود آسمان د پيدائش ذکر کيږي چه مونږ آسمان خپل قوت سره پيدا

کړې دې. او دا مو اوچت او محفوظ چت جوړ کړې دې. عبدالله ابن عباس ؓ، مجاهد m، قتاده m، ثوری m او نورو ډیر مفسرینو همدا وئیلې دی چه مونږ آسمانونه خپل قوت سره پیدا کړې دی (۱) او مونږ کښاده کونکې یو. او مونږ ددې کنارې فراخې کړې، او دا مو بې ستنې اودولو او قائم موکړو. اوزمکه مونږ د خپل مخلوقات دپاره داوسیدو ځانې جوړ کړې دې. او دا ډیره ښه استوگنه ده. او مونږ ټول مخلوقات جوړې جوړې پیدا کړې دی. لکه آسمان زمکه، شپه ورځ، نمر سپوږمۍ، او چه لمد، درنا تیاره، ایمان کفر، مرکز ژوند، نیکې بدې، جنت دوزخ، تر دې چه حیواناتو او نباتاتو کښې هم جوړې دی. دا په دې و چه تاسو نصیحت حاصل کړنۍ. په دې پوهه شۍ چه ددې ټولو خالق الله جل شانہ دې. او د هغه هیڅوک شریک نشته دې. او هغه یو دې. نو تاسو هغه طرفته ورځۍ، دخپلې توجه مرکز صرف هغه ذات جوړ کړنۍ، خپلو کارونو کښې صرف په هغه بهر ورسه کونۍ، څه تاسو ټولو لر د صفا صفا خبرولو والا یم. خبردار الله جل شانہ سره هیڅوک شریک مه جوړونۍ، څما د ښکاره ویرولو لحاظ اوسانۍ.

وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ إِنَّ لَكُمْ	او مه جوړوئ تاسو الله سره معبود بل بیشکه زه ستاسو دپاره
نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۖ كَذَلِكَ مَا آتَى الَّذِينَ	اور گورئ، الله سره بل څوک معبود مه جوړوئ بیشکه زه ستاسو دپاره
د طرفه دهغه نه یرونکې یم ښکاره هم دغسې کیرې رانغې هغه کسانو ته	
دهغه د طرفه ښکاره ویرونکې یم ..... دغه شان ددوئ نه وړاندې خلقو ته چې کله	
مِنْ قَبْلِهِمْ ۖ مِّنْ رَّسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مُجْنُونٌ ۖ	چې مخکښې ددوئ نه وړ یو رسول مگر اووئیل هغوئ چې دا جادوگر دې یا لیونی دې
هم یو رسول ورغلې ..... نو هغوئ ورته جادوگر یا لیونی وئیلې دې	
أَتُواصُوا بِهِ ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ۖ	ایا دوئ وصیت کړې دې یو بل ته په دې سره بلکه دا خلق دی یو قوم سرکشه
ایادوئ یو بل ته ددې خبرې وصیت پریځودې دې نه بلکه دغه خلق ټول یو شان سرکشان وو	
قَتُولَ عَنْهُمْ فَمَا أَنتَ بِمَلُومٍ ۖ وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَى	پس ته مخ واره ددوئ نه پس نه ئې ته ملاتمه کړې شوې اونصیحت کوه پس بیشکه نصیحت
نوته ددوئ نه مخ واره ځکه چې په تاباندې هېڅ ملامتیا نشته اوته دوئ ته نصیحت کوه ځکه چې	
تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا	فائده ورکوی مومنانو ته او نه دی پیدا کړې مایریان او انسانان مگر
نصیحت مومنانو ته (خامخا) فائده ورکوی اوما خو پیریان او انسانان صرف د خپل عبادت دپاره	

لَيَعْبُدُونَ ۝	مَا أَرِيدُ مِنْهُمْ	مِنْ رِزْقٍ	وَمَا أَرِيدُ
دیارہ ددی جی عبادت او کری زما	اند غواہم زہ	دھغوی نہ	خہ رزق
بیدا کری دی	زہ ددوی نہ روزی نہ غواہم	اونہ تری نہ	داغواہم
أَنْ يُطْعَمُونَ ۝	إِنَّ اللَّهَ	هُوَ الرَّزَّاقُ	ذُو الْقُوَّةِ
جی دوی دخوراکونہ راکوی مالہ	بیشکہ اللہ	ہم ہفہ روزی ورکونکے دی	خاوند دقوت دی
جی مالہ دی خوراکونہ راکوی	بیشکہ اللہ	دتولو خلقو روزی رسان دی	دطاعت خاوند دی
الْهَيْتَيْنِ ۝	فَإِنَّ لِلَّذِينَ	ظَلَمُوا	كَتُوبًا
مضبوط دی	پس بی شکہ دیارہ دھغہ کسانو	چی ظلم نی کری دی	حصہ ددعذاب دہ
مضبوط دی	نو ددی ظالمانو دیارہ	ہم ددعذاب	حصہ مقررہ
دکوی	الکہ جی ددوی	تیرو شو	ملکرو دیارہ
ذُنُوبَ أَصْحَابِهِمْ ۝	فَلَا يَسْتَغْلِبُونَ	قَوْلَ	
ددعذاب	دملکرو دھغوی	پس تلوار دنہ کوی	پہ ما
ددعذاب حصہ مقررہ	نو ددوی دی	پہ ما تلوار نہ کوی	کافرانو خلقو دیارہ دھغی ورخ
لِلَّذِينَ	كَفَرُوا	مِنْ يَوْمِهِمْ	الَّذِي
دیارہ دھغہ کسانو	چی کفر نی اوکرو	دورخی ددعذاب دھغوی نہ	ہفہ ورخ
کنبی	ذیرہ تباہی دہ	دکومی	چی ورسرہ وعدہ کولی شی

قوله تعالى: كَذَلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ

رسولان پہ دروغہ اوکھنلے شو : اللہ جل شانہ خپل نبی ﷺ تہ تسلی ورکوی چہ دا کافر تاتہ خہ وائی نودا خہ نوے خبرہ نہ دہ، ددی نہ مخکنبی ہم کافرو خپلو خپلو زمانو کنبی رسولاتوتہ داوئیلی دی۔ د کافرانو دا قول سلسلہ پہ سلسلہ راروان دی۔ لکہ خنگہ چہ خپلو کنبی یو بل تہ وصیت کولی شی۔ ریشیا دادی چہ دا تول پہ سرکشی او سرتابن کنبی یو شان دی او چہ گومہ خبرہ د رومبی د خولی نہ اووتلہ نو ہفہ د دوی دخولی نہ ہم راوی۔ خکہ چہ د زرہ پہ سخت والی کنبی دا تول یو شان دی۔ نو تاسو پری سترگی پتی کرنی۔ کہ دوی تاسوتہ جادوگر وائی اوکہ مجنون والی، تاسو صبر نہ کار واخلن۔ او دا آورنی، خو تاسو د نصیحت تبلیغ مہ پریردنی۔ اللہ جل شانہ یو یو خبرہ پیرنی او چہ دچا زہدنو کنبی دایمان د قبولیت مادہ شتہ دی نو ہفہ بہ یو نہ یو ورخ پہ لڑ راشی۔

قوله تعالى: أَلَا لَيْعِبُدُونَ ۝

انسانان او جنات دعبادت دیارہ پیداکری شوی دی۔ بیا اللہ جل شانہ بیان فرمائی چہ ما انسانان او جنات خہ د خپل ضرورت دیارہ نہ دی پیدا کری بلکہ صرف ددی دیارہ چہ خہ د نفع دیارہ دوی تہ دعبادت حکم اوکرم۔ او ہغوی پہ خوشحالی خما د عبادت اقرار اوکری سدی فرمائی چہ بعضی عبادت فائدہ ورکوی او بعضی فائدہ نہ ورکوی۔ لکہ قران پاک کنبی یو خانے کنبی دی چہ تاسو ددی کافرو نہ تہوس اوکرنی چہ آسمان او زمکہ چا پیدا کری دی؟ نو دوی بہ جواب کنبی اووائی چہ اللہ جل شانہ اگر چہ دا ہم عبادت دی چہ دابہ دمشرکانو ہیخ پہ کار نہ رازی۔ غرض دا چہ عابدان تول دی کہ دوی تہ عبادت نفع ورکوی اوکہ نہ۔ او ضحاک فرمائی چہ ددی نہ مراد مسلمانان انسانان او ایماندار جنات دی۔

قوله تعالى: - إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ۝

الله ﷻ دېولو نه بې احتياج او ټول مخلوق د الله ﷻ محتاج دي. دمسند احمد يو حديث مبارك كښي دي چه عبدالله بن مسعود ؓ فرماني چه ماته رسول الله ﷺ داسي تلاوت او كړو چه (إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ). دا حديث ابوداؤد، ترمذي او نسائي كښي هم شته دي. امام ترمذي دي ته حسن وائي. غرض الله جل شان خپل بندگان د بندگي دپاره پيدا كړي دي. اوس چه څوك دهغه عبادت يكسوئ سره كوي، هغه سره څوك شريك نه جوړوي، نو هغه ته به پورا پورا اجر ملاويږي. او چه څوك دهغه نافرمانی كوي او هغه سره شريك جوړوي نو هغه ته به بدترينه سزا ورکولې شي. الله جل شان د هيجا محتاج نه دي بلكه ټول مخلوق هر حال كښي او هر وخت دالله جل شان محتاج دي. بلكه محض سراسر بې دست ويا او سراسر فقير دي. خالق او رازق صرف الله جل شان دي. مسند احمد كښي حديث قدسي دي چه انبي ابن آدم! څما عبادت دپاره فارغ شه، څه به ستا سينه د مالدارني او بې نيازني نه ډكه كړم. او ستا فقيري به ختمه كړم. او كه ته داسي اونكړي نو څه به ستاسينه د اشغال نه ډكه كړم. او ستا فقيري به بالكل ختمه نه كړم (۱). دا حديث مبارك ترمذي او ابن ما چه كښي هم دي. او امام حسن دي ته غريب حسن وائي. دخاله دواړه خامن جبه ﷻ او سواء ﷻ فرماني چه مونږ د نبی كريم خدمت كښي حاضر شو، په هغه وخت كښي نبی كريم ﷺ په څه كار كښي مشغول وو، يا نبی څه ديوال جوړولو، يا نبی څه څيز درست كولو، مونږ هم نبی كريم ﷺ سره كار كښي اخته شو، هر كله چه كار ختم شو نو نبی كريم ﷺ مونږ ته دعا او كړه او وي فرمايل چه تاسو دې هيڅكله تر مرغه پورې درزق نه مایوسه مه شئ. هر كله چه انسان پيدا كېږي نو ده سره يو سور بوتې وي، دده په بدن يو داغ هم نه وي، بيا الله جل شان ده ته هر څه ورکړي. مسند احمد (۲).

وراندنو كتابونو كښي الله ﷻ كلام ابن ادم ته: - بعضي آسماني كتابونو كښي دي چه انبي ابن آدم ا ماته خپل عبادت دپاره پيدا كړي ني، نو ته ددې نه غفلت مه كوه، څه ستا د رزق ضامن يم، ته په دې كښي بې خايه تكليف مه كوه، ته ما تلاش كوه چه ما اووړيني. هر كله چه تا څه اوموندم نو پوهه شه چه تا هر څه اوموندل. او كه څه تاته ملاؤ نشوم نو پوهه شه چه تا هر څه ورك كړل. اووه، ستا په زړه كښي ټولو نه زيات محبت هم څما پكار دي. بيا فرماني چه ولي څما عذاب زر زر غواړې؟ هغوی ته دا عذاب په خپل وخت رسي. لكه څنگه چه ددې نه مخكښي كافرو ته رسيدلي وو. د قيامت په ورځ چه دكومي ورځې دوی سره وعده شوې وه، دوی دپاره ډيره خرابي ده.

الحمد لله د سورة زاریات تفسیر ختم شو.

د سورة طور تفسیر چه دا مکی سورة دي.

د سورت تعارف: - جبر بن مطعم ؓ فرماني چه ما د نبی كريم ﷺ نه دماښام مونځ كښي سورة طور واوريدي. نبی كريم ﷺ نه زيات خوش آواز او نبی كريم ﷺ نه زيات ښه قرأت والا ما هيڅوك نه دی كتلی (۱). (موطا امام مالك) ام سلمه ؓ فرماني چه د حج زمانه كښي څه بيماره اوم نو ما نبی كريم ﷺ ته ددې حال اوونيلو نو نبی كريم ﷺ راته اوونيل چه ته په سورلي سورة شه او خلقو پسې روستو

(۱) احمد: ۴۱۸/۱، ابوداؤد كتاب الحروف: ۳۹۹۳، وهو حديث صحيح، ترمذي: ۲۹۴۰، السنن الكبرى للسناني: ۷۷۰۷، ابن حبان: ۶۳۲۹، مسند ابرهيلي: ۵۳۲۳، حاكم: ۲۳۴/۲.

(۲) احمد: ۳۵۸/۲، ترمذي: كتاب صفة القيامة باب احاديث ائمتنا بالضرورة ومن كانت الاخرة هم. وابن آدم تفرغ لعيادتي ۲۴۶۶، ابن ماجه كتاب الزهد باب التوكل واليقين: ۴۱۶۵، موطا امام مالك: ۷۸/۱، صحيح بخاري كتاب الاذان باب الجهر في المغرب: ۷۶۵، صحيح مسلم: ۴۶۳، ابوداؤد: ۸۱۱، ابن ماجه: ۸۳۲.

روستو طواف کوه. نو خہ پہ سورلی سورہ شوم او طواف می او کرو او پہ ہفہ وخت کنبی نبی کریم ﷺ
دبیت اللہ شریف یو گوت کنبی مونخ کولو او (وَالطُّورُ) وَکُتِبَ مُسْطُورًا) نپ تلاوت کولو بخاری (۱)

آیاتونہ	سورة الطور مکیة وهی تسع واربعون آية وفيها ركوعان	رکوع گانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم پہ نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکي دي	①
	وَالطُّورُ ۝ وَكُتِبَ مُسْطُورًا ۝ فِي رَقٍّ مَّنشُورًا ۝	
	قسم دي په طور غر باندې او په کتاب لیکلی شوی باندې په کاغذ پراستلی شوی کنبی په کوه طور باندې قسم دي اوقسم دي په لیکلی شوی کتاب باندې چي په خورشوی کاغذ کنبی دي	
	وَالْيَتِيتِ ۝ الْمَعْمُورُ ۝ وَالسَّقْفُ الْمَرْفُوعُ ۝ وَالْبَحْرُ الْمَسْجُورُ ۝	
	او په کور اباد شوی باندې او په چت اوچت کړی شوی باندې او په سمندر چپو وهونکی باندې اوقسم دي په اباد کور اوقسم دي په اوچت چت یعنی آسمان اوقسم دي په ډک دریاب	
	إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ۝ مَّالَهُ مِنْ دَافِعٍ ۝	
	بيشکه عذاب درب ستا خامخا واقع کيدونکي دي نشته هغه لره هيڅوک دفع کونکي بقينا ستا رب عذاب خامخا راتلونکي دي هيڅوک نې دفع کولي بندولي نشي	
	يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مُمْرَاطًا ۝ وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ۝	
	په هغه ورځ چي به اوخوزيږي آسمان په خوزيدلو سره او روان به شي غرونه په روانيدلو سره په هغه ورځ چي آسمان به اوخوزيږي او غرونه به دخپل ځاني نه روان شي	
	قَوْلٍ ۝ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۝ الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ	
	پس تباهي ده په دغه ورځ دپاره ددروغ گنرونکو خلقو هغه خلق چي هغوی په فضول خبرو کنبی نو په دغه ورځ به د دروغ گنرونکو دپاره هلاکت وي څوک چي دحق نه انکار په لوبو کنبی	
	يَلْعَبُونَ ۝ يَوْمَ يَدُّوْنَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ	
	لوبې کوي مشغوليږي په کومه ورځ چي به په دیکه دیکه بوتللي کيږي خلق وور ددوڅ ته فضول لوبې کوي دا به هغه ورځ وي چي دوی به په دیکو دیکو د جهنم اور ته دیکه کولي شي	
	دَعَا ۝ هَذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ يَهَا	
	په دیکه کولو سره دا وور دي هغه چي وی تاسو په دې سره چي دروغ به مو گنئولو (او دا به ورته ونيلی شي) چي د اهغه دوزخ دي چي تاسو به دروغ گنئولو	

اٰكْفِرُوْا	هٰذَا اَمْرُكُمْ	لَا تُبْصِرُوْنَ	اِصْلَوْهَا
ایا اوس جادو دی دا یابیں تاسو چی خہ درتہ پہ نظر نہ راخی سوزی پہ دی کنبی			
اَوْ لَا تَصْبِرُوْا	اَوْ لَا تَصْبِرُوْا	سَوَاءٌ عَلَیْكُمْ	اِنَّمَا تُحْزَنُوْنَ
اوس کہ صبر کوئی او کہ صبر نہ کوئی یو شان دی دواہ پہ تاسو باندی بیشک تاسو لہ بدلہ در کری کیری			
پہ دی صبر کوئی او کہ بی صبری کوئی دواہ ستاسو دپارہ برابر دی تاسو تہ خو بس دھنی عملون بدلہ			
مَا كُنْتُمْ	تَعْمَلُوْنَ		
دھنی چی وی تاسو چی کول بہ تاسو			
در کولی شی چی تاسو بہ کول			

قوله تعالى: - إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ

دالله عذاب برحق دی :- الله جل شانہ دخپل مخلوق دھغہ خیزونو قسم خوری چہ دھغہ د عظیم قدرت نبی دی۔ فرمائی چہ دھغہ عذاب بہ وی۔ هرکله دا عذاب راشی نو دھیچا مجال بہ نہ وی چہ دا لری کری طور هغه غر تہ وائی چہ پہ هغی ونی وی۔ لکہ هغه غر چہ پہ هغی موسی ﷺ الله جل شانہ سرہ کلام کری وو۔ او د هغه خانی نہ نی عیسیٰ ﷺ لیرلی وو۔ اوچہ کوم خشک غر وی هغی تہ جبل وائی، هغی تہ طور نہ وائی۔

النَّبِیُّ الْمَعْمُورُ؟: خہ خیز دی؟: ﴿وَكُنَّ مَطَّوْرَةً﴾ تہ مراد یا خو لوح محفوظ دی یا دالله جل شانہ نازل شوی او لیکیلی شوی کتابونہ چہ کوم انسان باندی وائی۔ پہ دی وجہ نی دی سرہ او نیل چہ پرانیستی پانرو کنبی۔ د ﴿النَّبِیُّ الْمَعْمُورُ﴾ بارہ کنبی دمعرج والا حدیث مبارک دی چہ نبی کریم ﷺ فرمائی چہ دا اوم آسمان نہ مخکنی ماثہ بیت المعمور او خودلی شو۔ چہ پہ هغی کنبی هرہ ورخ اویا زرہ فریشتی دالله جل شانہ عبادت کوی۔ او پہ دویمہ ورخ ہم دومرہ۔ خو چہ کومی نن لاری نو د هغوی نمبر بہ تر قیامت پوری نہ رازی۔ (۱) لکہ خنگہ چہ پہ زمکہ د کعبہ الله طواف کیپی نوداشان د آسمان والو طواف او عبادت خانی هغه دی۔ ہم دی حدیث مبارک کنبی دی چہ نبی کریم ﷺ پہ هغه وخت کنبی ابراهیم ﷺ او کنلو چہ بیت المعمور تہ نی تکیہ لگولی وه۔ پہ دی کنبی یو باریکہ نکتہ داده چہ چونکہ خلیل الله بانی دیت الله وو، چہ دھغہ پہ لاسونو کعبہ الله جور شوی وو نو پہ دی وجہ خلیل الله ﷺ نبی کریم ﷺ هلته ہم کعبی سرہ پہ تکیہ اولیدو۔ نو ددی عمل جزا ہم هغه پروردگار خپل خلیل تہ ورکری وه۔ او بیت المعمور بالکل د بیت الله شریف دپاسہ دی او دا اوم آسمان تہ پورته دی۔ هسی بہ هر یو آسمان کنبی داسی یو کور شته دی چہ پہ هغی کنبی دالله جل شانہ فریشتی دھغہ عبادت کوی۔ پہ رومی آسمان کنبی چہ داسی خانی دھغی نوم بیت العزت دی۔ والله اعلم۔

دبیت المعمور ذکر: ابن ابی حاتم کنبی یو حدیث مبارک کنبی دی چہ نبی کریم ﷺ اوفر مانیل چہ بہ آسمان کنبی یو کور دی چہ هغی تہ معمور وائی۔ چہ هغه د کعبی پہ سمت کنبی دی۔ خلوردم آسمان کنبی یو نهر دی چہ دھغی نوم نهر حیوان دی۔ جبرئیل ﷺ هرہ ورخی پہ دی کنبی غویہ وهی اودراتلو نہ پس بدن خنوی او د دی نہ اویا زرہ قطری پیدا کیپی، یو یو قطری نہ د الله جل شانہ یو فرشتہ

(۱) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ذکر الملائكة صلوات الله علیهم: ۳۲۰۷، صحیح مسلم: ۱۶۴۔

پیدا کوی۔ اوهنې ته حکم کيږي چه هغه دې بيت المعمور کښې مونځ ادا کړي او بيا دهغه ځانې نه راوړي۔ او دا دوباره هغه ځانې ته نشي تلې: يودوی سردار وی اوهنې ته حکم کيږي چه دوی واخله او يو ځانې کښې اودريږه۔ اوبيا هغه دالله جل شانہ د تسبیح بیان کښې اخته شی۔ تر قیامتہ پورې ددې هم دا کار وی۔ دا حدیث مبارک ډیر غریب دې۔ ددې راوی روح بن جناح په دې کښې منفرد دې۔ د حافظانو یو جماعت په هغوی ددې حدیث مبارک نه انکار کوی۔ لکه جوز جانی رحمۃ اللہ علیہ، عقیلی رحمۃ اللہ علیہ او حاکم رحمۃ اللہ علیہ وغیره۔ امام حاکم ابو عبدالله نیشاپوری دې ته بالکل صحیح وائی۔

بيت معمور باره کښې دعلی عليه السلام قول: علی عليه السلام نه یوکس تپوس او کړو چه بیت المعمور څه څیز دې؟ نو دوی عليه السلام اوفرمانیل چه آسمان کښې دې۔ دې ته صراح وائی۔ بالکل د کعبې دپاسه دې۔ لکه څنگه چه د زمکې کعبه د حرمت ځانې دې۔ داشان هغه په آسمانونو کښې د حرمت ځای دې۔ په هغې کښې هره ورځ اویا زره فرښتې مونځ اداکوی۔ خو چه نن کومې لارې نو تر قیامتہ پورې بیا دهغوی نمبر نه راځي۔ ځکه چه دفرښتو تعداد دومره زیات دې۔ یو روایت مبارک کښې دی چه دا تپوس کولو والا ابن کواء وو۔ عبدالله ابن عباس عليه السلام نه منقول دی چه دې دعرش محاذات کښې دې۔ الخ۔ یو مرفوع حدیث مبارک کښې دی چه هغوی صحابه کرامو رضی اللہ عنہم ته اوئیل چه الله او د هغه عليه السلام ته معلوم دی۔ وې فرمائیل چه هغه آسمانی کعبه ده۔ او د زمکې دکعبې بالکل دپاسه ده۔ داشان که هغه راپریوزی نو په دې به راپریوزی۔ په دې کښې هره ورځ اویا زره فرښتې مونځ اداکوی۔ او ددوی نمبر بیا تر قیامتہ پورې نه راږي۔ ضحاک رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه دا فرښتې د ابلیس دقبیلې جنانو نه دي۔ والله اعلم ^(۱)

د اوچت نه مراد آسمان دې ^(۲) لکه بل ځانې کښې دی وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَفَافًا مُّخَوَّلَةً ^(۳)، ربیع بن انس رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه ددې نه مراد عرش دې۔ ځکه چه هغه د ټول مخلوق چت دې۔ ددې قول توجیه داشان کیدېشی چه مراد عام دی۔

بحو مسجد کوم دریاب دې؟ وَالْبَيْتُ الْمَسْجُودُ ^(۴) نه مراد هغه اوبه دی دعرش لاندې دی۔ اوهغه به لکه د باران وړیږي او دقیامت په ورځ به هغې سره مړي دخپلو قبرونو نه راپاسی۔ جمهور وائی چه هم دا عام دریاب مراد دې۔ دې ته مسجور په دې وجه وئیلې شوی دی چه دقیامت په ورځ به په دې اور لگولې شی۔ لکه بل ځانې کښې ارشاد دې چه وَإِذَا الْبُحَارُ أُثِجِرَتْ ^(۵) کله چه دریابونه ویران کړي شی او په دې کښې اور اولگولې شی او دا به خور شی او ټول اهل محشر والا به گیر کړي۔ علاء بن بدر وائی چه دې ته ویران شوی دریاب په دې وجه اووئیلې شو چه نه ددې اوبه د ځکلو په کار راږي او نه د اوبه خور دپاره۔ هم دا حال د قیامت په ورځ د دریابونو دې۔ دا معنی هم کړې شوې ده چه روان دریابونه۔

او داهم وئیلې شوی دی چه ډک دریابونه، چه روان وی۔ عبدالله ابن عباس عليه السلام فرمائی چه مسجور نه مراد فارغ یعنی خالی دې۔ چه یو وینځه اوبو دپاره لاره شی اوبیا واپس راشی او وائی چه حوض مسجور دې۔ نو ددې نه مراد هم دادی چه خالی دې۔ دا هم وئیلې شوی دی چه ددې معنی داده چه د زمکې نه منع کړې شو چه ډوب نشی۔

د مسند احمد یو حدیث مبارک کښې دی چه هره شپه درې ځل دریاب دالله جل شانہ نه اجازت غواړي که حکم چه دوی ډوب کړم۔ خو الله منع فرمائی ^(۶)۔ دویم روایت کښې دی چه یو بزړګی مجاهد دمسندر سرلښکر کښې وو۔ هغه د جهاد تیاری کښې وو۔

^(۱) الطبری: ۵۵۶/۲۲...^(۲) حاکم: ۴۶۸/۲...^(۳) احد: ۴۳/۱...

فرمانی ہے جو یہ شبہ ہے کہ جو کیدارنی دپارہ اووتلم او یہ ہفہ شبہ ہبھوک پھر دار نہ وو۔ خہ کلہ میدان نہ اور سیدم او ما اوکتل نو داسی معلوم شو چہ گنی سمندر دغرونو سرونو تہ رسیدلی دی، باربار ہمدانظارہ ما اوکتلہ ما دا واقعہ ابوصالح ؑ تہ بیان کرہ نو ہغوی ماتہ بہ روایت دغمرین خطاب ہے والا حدیث مبارک بیان کرو۔ خو ددی سند گنبی یو راوی مبہم دی۔ اودہفہ نوم نہ دی اخستی شوی ددی قسمونو نہ پس چہ اوس دکوم خیز قسم خوری اوس دہفہ بیان کیبری۔ کافرو تہ چہ کوم عذاب ورکونکی دی ہفہ بقینی طور راروان دی۔ ہرکلہ چہ ہفہ راشی نو دھیچا بس گنبی بہ تہ وی چہ ہفہ ایسار کری ابن ابی الدنیا گنبی دی چہ یو شبہ عرفاروق ؑ دینار د کتلو دپارہ اووتلو نو یو کور نہ دیو مسلمان د قرآن پاک د تلاوت آواز راغلو۔ ہفہ سورۃ الطور ونیلو۔ دوی ؑ سورلی اودرولہ او قرآن پاک نی واوریدو۔ ہرکلہ چہ دی آیت مبارک تہ اورسیدو نو خولہ مبارکی نہ اووتل چہ بہ رب د کعبہ می دی قسم وی چہ دا ریشتیا دی، بیا دخیل خر نہ کوزشو او دیوال تہ نی تکیہ اولکولہ او د تکدم پہ گنبی نہ وو۔ تر پیرہ پوری داشان ناست وو۔ ہرکلہ چہ ددوی ہوش وحواس پہ خانہ شو نو بیاخل کور تہ راغلل خو داللہ جل شانہ دکلام ددی آیت مبارک د ویری پوجہ دزہ دکمزورنی نی دا حال وو چہ یومیاشت پوری بیمار وو۔ اوخلق بہ ددوی پویشتی تہ راتلل او ورتہ معلوم نہ وو چہ خہ بیماری نی دہ؟ یو روایت گنبی دی چہ تلاوت گنبی یو خل دا آیت مبارک راغلو نو پہ ہفہ وخت گنبی ددوی خلگی بند شوی۔ اودومرہ نی پہ زہ اثر شو چہ بیمار شو۔ نو تر شلو ورخو پوری ددوی عبادت کیدو۔ پہ ہفہ ورخ بہ آسمان اوخوزی، اوبہ شلیبری، چورلیبری بہ، غرونہ بہ د خپل خانہ نہ اخواشی، د ویری ویری نہ بہ تکرہ تکرہ او ریزہ ریزہ شی او آخر بہ د مالوچو پہ شان والوزی، او ددوی بہ ہدو نوم ورک شی۔ پہ ہفہ ورخ بہ ہفہ خلقو دپارہ حسرت وی چہ دا ورخ نی نہ منلہ۔ داللہ جل شانہ عذاب، دفرینو وھل، دجہنم اور بہ ددوی دپارہ وی، او دوی تہ بہ دجہنم داروغہ اووانی چہ داہفہ جہنم دی چہ دا تاسو نہ منلو۔ بیا نور بہ غصہ گنبی اووانی چہ اووانی خہ جادو دی یا تاسو راندہ پی؟ خئی ورشی بہ دی گنبی دپب شی، دابہ تاسو د خلورو وارو طرفونو نہ گیر کری، اوس کہ تاسو تہ ددی عذاب یقین وی او کہ نہ وی، کہ ہانی ہانی کونی او کہ خاموش اوسی، ہم پہ دی گنبی بہ اوسی، تاسوتہ بہ ہیخ ترکیب فاندہ نہ درکوی۔ پہ ہیخ شان بہ تاسوتہ ددی نہ نجات نہ ملاویری۔ دا داللہ جل شانہ ظلم نہ دی بلکہ ستاسو دعملونو بدلہ دہ۔

إِنَّ الْمُتَّقِينَ				فِي جَنَّاتٍ	
بیشک بہرہیزگاران خلق بہ پہ باغونو گنبی					
بیشک چہ بہرہیزگاران بہ د نعمتونو پہ باغونو گنبی					
وَلَا يَغْمِرُ	فَلَهُمْ	يَمَّا	أَتَهُمْ		
او نعمتونو گنبی وی خوشحالیدونکی بہ وی پہ ہفہ چہ ورکری ہغوی نہ رب دہغوی					
اوسیری اوخپل رب چہ ورتہ خہ ورکری وی پہ ہفہ بہ خوشحالی کونکی دی					
وَوَقَّعَهُمْ	رَبُّهُمْ	عَذَابَ الْجَحِيمِ	كُلًّا	وَأَشْرَبُوا	
او بیج بہ ساتی ہغوی رب دہغوی د عذاب ددوخ نہ خوری او خکی					
اوخپل رب بہ نہ ددوخ د عذاب نہ بیج اساتی ورتہ بہ اووٹیلی شی، چہ بنہ پہ مزہ خوری خشی					

ہِیْتَا	یٰہَا	کُنْتُمْ	تَعْمَلُونَ	مُتَّکِنِ	عَلٰی سُرٍّ
ہندہ دھڑی سرہا پہ سبب دھنی اچی وی تاسو اچی کول بہ مو دھڑی وھونکی بہ وی پہ تختونو باندی					
دھنی (نیکو) کارونو پہ بدل کنبی جی تاسو بے کول دھڑی بہ نی وھلی وی پہ برابر برابر غوپیدلو					
مَصْفُوفَةٍ	وَرَوَّاحٍ	مُحَوَّرٍ	عِینِ		
قطار کرے شوو باندی او وروادہ بہ کرو مونہ دھوئی تہ حوری اگت سترگی					
تختونو باندی او مونہ بہ ورتہ د غتو غتو سترگو حوری وادہ کرو					

قوله تعالى: إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ

جنتیانو باندی نعمتونه۔۔ اللہ جل شانہ دنیك بختو دانجام بیان کوی چہ دوی بہ دھغہ سزا او عذاب نہ محفوظ وی چہ کوم بدبختو باند بہ وی۔ دوی بہ محفوظ جنت تہ داخل کرے شی۔ اودوی بہ دھغہ خانہ بہترین نعمتونو نہ فائدہ اوچتوی۔ او ہر لحاظ سرہ بہ خوشحالہ او آباد وی۔ قسم قسم خوراگونہ او د خلکو نعمتونه، بہترین لباس، سورلی، اوجت مکانات، او ہر رنگ نعمتونه بہ دوی تہ دستیاب وی۔ پہ دوی بہ ہیخ قسمہ ویرہ نہ وی۔ اللہ جل شانہ فرمائیلی دی چہ تاسو خما دغذاہونو نہ نجات ملاو شو۔ غرض تکلیف نہ لری، آسانو کنبی خوشحالہ او راحتونو او لذتونو کنبی بہ مخمور وی چہ کوم خیز دوی تہ مخامخ رازی نوہغہ بہ داسی وی چہ نہ بہ سترگو کتلی وی، نہ بہ غوپونو آوریڈلی وی، نہ بہ یو زہ کنبی دھغی خیال تیر شوے وی، بیا داللہ جل شانہ دطرفنہ دوی تہ د ملمستیا پہ طور دوی تہ وئیلی کپیری چہ خوری خکی، خوشحالہ اوسی، خوش ذائقہ، بے تکلفہ، مزیدا، مرغوب خیزونہ ستاسو دپارہ دستیاب دی۔ بیا ددوی زہ خوشحالولو دپارہ او ددوی حوصلہ زیاتولو او طبیعت کنبی امنک پیدا کولو دپارہ دے سرہ اعلان کوی چہ ستاسو د اعمالو بدلہ دہ چہ کوم تاسو دنیا کنبی کری دی۔ مرصع او پیللی شوی تخت باندی دیر بی فکرہ او فارغ البالی تکیہ لگولی ناست وی۔ اویا اویا کالہ بہ تیرشی خو دوی تہ بہ ضرورت نہ پینبیری چہ دوی ا وخوزی یا پاسی۔ او ددوی خدمت دپارہ بے شمیرہ خادمان ولاڑ وی، چہ کوم خیز او غواری نو دسترگو رپ کنبی بہ راشی، او ددوی مخی تہ بہ د سترگو نور، دزہ سرور، وافر او موفور، دیری زباتی ہنکلی سپینو سپینو پنلو والا، غتو غتو سترگو والا۔ دیری حوری بہ ولاڑ وی، اودا بہ دیری پہ زہ پاکھی، حیا نہ دکی، زہ خوشحالونکی، او خواہش پورا کوونکی، بہ دوی تہ ولاڑ وی۔ ہر ہر نعمت او رحمت او ہر طرفنہ خواہہ شوی، بیا بہ دوی تہ دغہ کمی وی؟ اویا کالہ پس چہ کلدہ دوی بل طرفنہ مانل شی نو گوری بہ چہ دھغہ طرفنہ بل منظر دے۔ ہر خیز نوے او ہر نعمت ہندہ پہ جوہن کنبی دے۔ یو طرفنہ چہ بہ حورو نظر اچوی نو دھغوی دسترگور نور بہ نی حیرانوی، دھغوی ہنکلی ہنکلی صورتونہ ا ہنکلی ہنکلی پندنی، او پیغلنوب شرمیلی نظرونہ، اود خوانی دھغہ بنانست پہ زہ لکہ د مقناطیسی اثر کوی۔

جنتی چہ غہ وائی نو ددی نہ مخکنبی بہ ورتہ دوی پہ خپل شربن کلام کنبی عجب انداز سرہ وائی چہ شکر دے چہ ستا توجہ ماتہ شہ۔ غرض داچہ دا شان پہ ہر غوبتونکی نعمت بہ مست وی۔ بیا بہ ددی جنتیانو دتختونو قطارونہ داشان نہ وی چہ یو بل تہ بہ نی شا وی بلکہ ددوی بہ یو بل تہ مخ وی لکہ یو بل خانہ کنبی دی چہ [عَلٰی سُرٍّ مُّتَّکِنِینَ] پہ تختونو باندی بہ وی۔ او یو بل تہ بہ مخامخ وی۔ بیا فرمانی چہ مونہ دوی تہ نکاح کنبی حوری ورکری دی چہ ہبککلہ بہ ددوی زہ نہ خفہ کوی۔ ہر کلدہ چہ پہ دوی نظر اچوی نو خوشحالیری بہ او ددوی د ظاہر بنانست لا خوک تعریف کولی شی۔ ددوی د صفتونو احادیث آثاروغیرہ پہ دپرو خایونو کنبی تیر شوی دی۔ نو پدی وجہ دھغہ دے خانہ کنبی بیا

لیکل ضروری نہ دی۔

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ

اوغھه کسان چی ایمان نی راوړو او پیروی اوکړه دهغوی اولاددهغوی اېه ایمان سره اتوبوخانی به کړومونږ دهغوی سره اوچاچی ایمان راوړې دې اوخپل اولاد ورسره په ایمان راوړو کښی ملگرتیا کړې ده انومونږ بهبیه جنت کښی، ددوی

ذُرِّيَّتُهُمْ وَمَا أَلْتَمَسُوا مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ

اولاد دهغوی او کم به نه کړو مونږ هغوی لره | دعمل دهغوی نه | هېڅ خیز | هر سړی | اولاد ددوی سره یوخانی کړو | اومونږ به ددوی په عملونو کښی هېڅ کمې اونه کړو | هر یو کس به

بِإِيمَانٍ رَّحِيمٍ ۝ وَامْدُدْهُمْ بِقَاهِلَةٍ

په هغه عمل سره | چی وې کړو | گانډه دې | او امداد به اوکړو مونږ دهغوی | په میوؤ سره | په خپل عمل کښی گپړوی | ..... اومونږ به جنتیانوته میوې

وَوَحْمٍ مِّمَّا يَكْتُمُونَ ۝ يَتَنَزَّعُونَ

او په غوښه سره | دهغه قسمونو نه | چی غواړی نی زړونه دهغوی | دیوبل نه به اخلی هغوی | غوښه اوڅه چې نی زړه غواړی ورکوؤ | ..... (دشرابو) په جامونو به یو بل

فِيهَا كَأَسَا لَا تَعُو فِيهَا وَلَا تَأْكُمُونَ ۝

په هغه جنت کښی اېپالی دشرابو اچي نه به وی خرابې خبری اېه هغې کښی | اونه نسبت دگناه یو بل نه سره (دخوند دپاره) انگته اچوی | خو په هغې (شرابو) کښی به نه بکواس وی | او نه دگناه څه خبره

وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ

او گړزی به چاپېره | په هغوی باندې | هلکان خادمان | چی خاص به وی دپاره دهغوی | اوددوی نه گیر چاپېره به د خدمت دپاره هلکان اوړی راوړی |

كَاكُمُ لَوْلَا مَكْنُونٌ ۝ وَأَقْبَلْ

داسې ښایسته لکه چی وی به هغوی | ملغلرې | اپتې ساتلې شوی | او مخ به کړی | (په ښائست کښی به) لکه دپتو ساتلې شوؤ ملغلرو په شان وی | او یوبل ته به

بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ۝ قَالُوا

ځینی دهغوی (جنتیانو) نه | ځینو نورو ته | چی تپوس به کوی دیوبل نه | اوبه وانی هغوی | مخامخ ناست وی | او خبرې اترې به کوی | ..... اودا به هم وانی چې

إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ۝ فَمِنَ اللَّهِ

بېشکه وو مونږه | مخکښی ددې نه | په تېر خپل کښی | یریدونکی | پس احسان اوکړو الله | مونږ به پخوا په خپلو کورونو کښی ډیر ډیر ویریدو | ..... نواله راباندې

عَلَيْنَا	وَوَقَّعْنَا	عَذَابَ السَّمُومِ	إِنَّا كُنَّا	مِنْ قَبْلُ
په مونږ باندې او بېچ نې کړو مونږه د عذاب د کړمې هوانه بېشکه وو مونږه مخکې ددې نه	ډیر احسان او کړو او مونږ نې ددوخ د عذاب نه بېچ کړو ..... بېشکه مونږ به د دې نه وړاندې	نَدْعُوهُ	إِنَّهُ هُوَ	الذَّكَرُ
چې مونږ به دعا گانې غوښتلې دهغه نه بېشکه هغه احسان کونکې رحم کونکې دې	دالله ﷻ نه دعا گانې غوښتلې ..... بېشکه هغه ډیر احسان کونکې مهربان دې	الْكَرِيمُ		

قوله تعالى: - وَأَتَيْتَهُمْ ذُرِّيَّتَهُمْ بِإِيمَانٍ

د اهل ایمان اولاد: - الله جل شانہ د خپل کرم او فضل بیان فرمائی چه دکومو مومنانو د اولاد ایمانونه د خپل پلار نیکه په شان وی خو په نیکو عملونو کښې د هغوئ نه کم وی نو الله جل شانہ به دا زیات کړې او ددوی د پلار نیکه عملونو برابر به نې کړې چه په دې سره دمشرانو سترگې پخې شې او کشران هم هغوئ سره ښه خوشحاله وی. ددوی د عملونو زیاتوالی به ددوی د بزرگانو د عملونو په کمی سره نه کپړې بلکه دا به د محسن رب په وجه د هغه د معمور خزانو نه وی. عبدالله ابن عباس ؓ ددې آیت مبارک تفسیر کښې هم دا فرمائی. یو مرفوع حدیث مبارک هم دې مضمون کښې مروی دې. یو بل حدیث مبارک کښې دې چه کله جنتی جنت ته لاړشی او خپل پلار نیکه او بچی او نه وینی نو تپوس به کوی چه هغوئ چرته دې؟ جواب به ملاؤ شی چه هغوئ ستا مرتبې ته نه دی رسیدلی. دې به اووانی چه انې الله جل شانہ ما دخو خپل خان دپاره او د دوی دپاره نیک عملونه کړې وو. نو حکم به اوشی او هغوئ به هم دې درجې ته راوستې شې (۱). دا هم مروی دې چه د کومو جنتیانو اولاد ایمان قبول کړو او نیک عملونه نې اوکړل نو هغه به هغوئ سره وی. او ددوی واره بچی چه په وړوکوالی کښې وفات شوی وو هغه به هم دوی سره یو خانې کړې شې. عبدالله ابن عباس ؓ، شعبی ؓ، سعید بن جبیر ؓ، ابراهیم ؓ، قتاده ؓ، ابوصالح ؓ، ربیع بن انس ؓ، ضحاک ابن زید ؓ، زید بن زید ؓ هم دا فرمائی. امام ابن جریر ؓ هم دا خوښوی. مسند احمد کښې دې چه خدیجه ؓ حضور نبی کریم نه دخپلو دوو پجو متعلق تپوس اوکړو چه کوم د جاهلیت په زمانه کښې وفات شوی وو. نو حضور نبی کریم اوفرمائیل چه هغه دواړه جهنم کښې دی. بیا مور بی بی ډیره خفه شوه نو حضور نبی کریم اوفرمائیل که تا دهغوئ خانې کتلې وې نو ستا زړه کښې به دهغوئ نه نفرت پیدا شوې وو. بیا مور بی بی حضور نبی کریم نه تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ ستاسو نه چه خما کوم ما شوم شوې وو هغه کوم خانې کښې دې؟ نو حضور نبی کریم اوفرمائیل چه هغه جنت کښې دې. مومن سره د خپل اولاد جنت کښې دی او کافران سره دخپل اولاد جهنم کښې دی. بیا حضور نبی کریم ﷺ ددې آیت مبارک تلاوت اوفرمائیلو. (۲) خو شوه د مور پلار په وجه د اولاد بزرگی. اوس د اولاد د دعا، خیر په وجه د مور پلار بزرگی اوگورنی.

مسند احمد کښې حدیث مبارک دې چه حضور نبی کریم اوفرمائیل چه الله جل شانہ د خپل بنده درجه اچانک په جنت کښې اوچتوی او دې تپوس کوی چه انې الله جل شانہ ادا دې څنگه خما درجه اوچته کړه؟ الله جل شانہ ورته فرمائی چه ستا اولاد ستا دپاره استغفار اوکړو په دې وجه ما ستا درجه اوچته کړه (۳). ددې حدیث مبارک اسناد بالکل صحیح دی اگر چه بخاری او مسلم کښې دې الفاظو سره نه

(۱) طبرانی: ۱، ۲، ۲۲۸.

(۲) احمد: ۱، ۱۳۱/۱.

(۳) احمد: ۱، ۵۰۹/۲، ابن ماجه کتاب الادب باب بر الوالدین: ۳۶۶۰. وسنده حسن.

دې راغلي. خو ددې په شان يو روايت په صحيح مسلم کښې مروی دې چه کله ابن ادم مړ شى نو ددې اعمال موقوف شى خو درې عملونه داسې دى چه د مرگ نه پس هم جاري وى. (۱) صدقه جاريه (۲) دين علم (۳) نيك اولاد چه دمرگ نه پس مردگانو دپاره دعاء خير کوي. (۴) دجنت نعمتونه. ددې ځانې کښې او فرمائيلې شو چه د مومنانو د اولاد درجې يې عمل کولو زياتې شوې او دې سره سره نې دخپل خپل فضل نه پس دعدل بيان هم اوکړو. لکه څنگه چه بل ځانې کښې دى چه [کُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ] الخ. يعنى هر سړې په خپلو کړو کښې گرفتار دې خو هغه نه دى چه چا ته اعمال نامې په نې لاس ورکړې شوې دى. هغوى به جنت کښې ناست وى او گناهنگارو نه به تپوس کوي. الخ.

بيا ارشاد فرمانى چه دې جنتيانو ته قسم قسم ميوې او رنگ په رنگ خونې وړکولې شى. چه کوم خيز ته نې زړه اوشى او کوم خيز نې زړه ته نژدې شى نو زړه به هغه موجود شى. دشراب ظهور شرنگيدلى جامونه به يو بل ته ورکوى او ددې ځکلو سره سره لطف او سرور او مزه حاصلېږي. او دې سره هېڅ بيهودگى نه وى. اوتې باوتې نه وانى او نه به بيهوشه کيږي. ريښتوني سرور او پورا خوشحالي، اوتو بوتو نه پاک، گناه نه غافله، باطل او کذب نه لري، دغيبت او گناه نه لرې. په دنيا کښې به مود شرايانو حالت کتلې وى چه ددوى په سر چکر رازى، خيټه کښې نې درد وى، عقل نې زائل شى، بکواس کوى، اوتې باوتې وانى، څهرې نې بې رونقه وى. داشان شراب نې هم بد ذائقه او بدبودار وى بل طرفته د جنت شراب دداشان خبرو نه ډير پاک دى. داپه رنگ کښې سپين او ځکلو کښې خوشذائقه دى. نه خو ددې ځکلو سره حواس ختمېږي او نه اوتې باوتې وانى، نه ورسره په سر کښې درد وى او نه په کښې څه ضرر وى. په خوشحالي خوشحالي په ددې پاکو شرابو جامونه يو بل ته ورکوى. ددوى غلامان به نو عمر بچى وى چه په حسن کښې به داشان وى لکه چه ملغلرې نې په ډبې کښې بند کړى وى او په دې دچا لاس نه وى لگيدلى او تازه تازه راوښکلې شوى وى. ددې د پناست او رنگ به څه وانى؟ او ددې غلمانو ښکلې څهرې هم ددې نه شرمېږي. يو بل ځانې کښې دامضمون دې الفاظو سره راغلي دې چه [يُطَوَّقُونَ عَلَيْهِمْ لَبَنٌ أَمَّا خُمُورٌ] يعنى هميشه نوعمراوړه بچى، آبخوړې، کتورى، او داسې صفا شرابو جامونه چه ددې ځکلو سره به نه د سردرد وى او نه به بيهوشى وى او چه کوم قسم ميوه دوى خوښوى، او د کوم مارغه غوښه دوى غواړي نو دوى به نې ورته راوړي او دوى به څلور واپه .. طرفته لاس په نامه ولاړوى.

قوله تعالى: - وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ

جنت کښې دجنتيانو يو بل سره خبرې اترې اوملاقات. ددې شرابو په وخت کښې به خپلو کښې ناست وى او خبرې اترې به کوى او وانى به چه مونې په دنيا کښې خپلو کښې ناست وو نو د رب د نن ورځې د عذاب نه ډير ويريږو. الحمدلله رب په مونې احسان اوکړو او څمونږ د ويريږ د څيز نه نې مونږ ته امن راکړو. هم دهغه رب نه مونږ دعاگانې او درخواستونه کول او هغه ذات څمونږ دعاگانې قبولې کړې. او څمونږ سوال نې پورا کړو. او يقينى طور هغه ډير نيك سلوک او رحم والا دې.

مسند بزار کښې دى چه حضور نې کریم ﷺ او فرمائيل چه جنتى به خپلو ملگرو سره ملاويدل غواړي نو بل طرفته به دده د ملگرو زړونو کښې هم دا خواهش پيدا شى. دده تخت به والوزى او لار کښې به دواړه يو بل سره ملاقى شى. په خپلو خپلو تختونو به آرام سره ناست وى او خبرې به کوى. او د دنيا ذکر به کوى او وانى به چه په فلانى ورځ مونږ دخپلې بختښې دپاره دعا فلانى ځانې کښې کړې وه او

اللہ جل شانہ ہفتہ قبلہ کہہ (۱) ددی حدیث مبارک سند کمزوری دے
 فائدہ - عائشہ رضی اللہ عنہا کہہ ددی آیت مبارک تلاوت اوکے نوادعا نی اوفرمانیلہ چہ اللہ ہمیں علینا وقتا عذاب
 النار البعومالک انت الہا الرحیم، اعمش راوی حدیث نہ تپوس اوشو چہ ددی آیت مبارک تلاوت کولو نہ پس
 عائشہ رضی اللہ عنہا مونیخ کبھی دا دعا کری وہ؟ نو جواب کبھی نی اوفرمانیل چہ او (۲)

فَذَكِّرْ	فَمَا أَنتَ	بِنِعْمَةِ رَبِّكَ	يَا كَاهِنَ	وَلَا مَجْنُونٌ
پس نصیحت کوہ	پس نہ نی تہ	پہ نعمت درب خیل سرہ	فالگر (جوگی)	اونہ لیونی
نوانی نبی ﷺ	تہ نصیحت کوہ	تہ دخیل پہ فضل سرہ نہ خو کاهن بی	اونہ لیونی بی	
أَمْ يَقُولُونَ	شَاعِرٌ	تَرَكِبُصُ	يَهْ	رَبِّ الْمُنُونِ
یا وائی دوی	چی دی شاعر دی	انتظار کوؤ مونہ	پہ حق ددہ کبھی	دگر دس دزمانی
ایا دوی دا وائی چی دی شاعر دی	او مونہ پہ دہ بانڈی دزمانی	دحادثاتو انتظار کوؤ		
قُلْ	تَرَكِبُوا	فَإِنِّي	مَعْلَمٌ	مِّنَ الْمُرْصِیْنَ
ورنہ اووایہ	تاسو انتظار کوئ	پس بیشک زہ	ستاسو سرہ	دانتظار کوئ کونہ بی
تہ ورنہ اووایہ	چی تاسو (زما دہلاکت، انتظار کوئ)	اوز دہم ستاسو دہلاکت، انتظار کوئ	کی بی	
أَمْ تَأْمُرُهُمْ	أَحْلَامُهُمْ	بِهَذَا	أَمْهُمْ قَوْمٌ طَاعُونَ	أَمْ يَقُولُونَ
ایا حکم کوئ دوی تہ	عقلونہ ددوی	پہ دی کار	یا دوی	ایوقوم دی سرکشہ
ایا ددوی عقلونہ پس دوی تہ دا تباہی اوکہ دا خلق سرکشہ دی؟				ایا دوی وائی
تَقُولُكَ	بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ	فَلْيَأْتُوا	بِحَدِيثِ	
دخانہ جوہ کری دی دہ دا قران	بلکہ دوی ایمان نہ راوری	پس راوری دوی	یو کلام	
چی دہ قران، دخان نہ جوہ کری دی	داسی نہ دہ بلکہ دوی ایمان نہ راوری	دوی دی ہ		
فَتَنِيْلَهُ	إِنْ كَانُوا	صَادِقِينَ	أَمْ خُلِقُوا	مِّنْ غَيْرِ شَيْءٍ
پہ مثل ددی	اکہ وی دوی	رہبتینی	یا پیدا کری شوی دی دوی	بغیر دیو خیز (خالق) نہ
د دی بسان کلام جوہ کری او	ہفتہ دی راوری	اکہ دوی رہبتونی وی	ایا دوی د پیدا کونکی نہ بغیر	
أَمْهُمْ الْخُلُقُونَ	أَمْ خُلِقُوا	السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضِ	
یا دوی پیدا کونکی دی	دخیل خان پخیلہ	یا پیدا کری دی دوی	اسمانونہ	او زمکہ
پخیلہ پیدا شوی دی	اوکہ دوی پخیلہ دخانونو پیدا کونکی دی	ایا دہ اسمانونہ	او زمکہ دوی پیدا کری دی؟	
بَلْ لَا يُوقِنُونَ	أَمْ عِنْدَهُمْ	خَزَائِنُ	رَبِّكَ	أَمْهُمْ الْمُضْطَرُّونَ
بلکہ یقین نہ لری دوی	یا ددوی سرہ دی	خزانہ	درب ستا	یا دوی واقداران دی
بلکہ دوی یقین نہ کوئ	ایا دوی سرہ ستا	درب خزانہ دی	اوکہ دوی واقداران دی	

أَمْرُهُمْ	سَلَّمَ	يَسْمَعُونَ	فِيهِ	فَلَيَاتِ	مُسْمَعُهُمْ
یا شته دوی لرہ اندر پایہ چی اوریدل کوی پہ ہغی باندی پس رادوی اوریدونکی ددوی					
یادوئ سرہ داسی اندر پایہ دہ چی پہ ہغی برہ خیزی او خبری آوری اکہ داسی وی نو چاچی اوریدل کوی وی					
يُسْطٰىنُ مٰیْنِ	أَمْرَهُ الْبَنَاتِ	وَلَكُمُ الْبُنُوْنَ	أَمْرُسَلَّمُهُمْ	أَجْرًا	
یو دلیل بیکارہ یا اللہ لرہ لونرہ دی او تاسو لرہ خامن دی یا تہ غواپی ددوی نہ خہ اجر					
ہغہ دی بیکارہ دلیل پیش کری ددوی نہ تبوس او کرہ ایا دالہ ﷻ لونرہ دی او ستاسو خامن او کہ تہ ددوی نہ					
فَهُمْ	مِّنْ مَّعْرَمٍ	مُثْقَلُونَ	أَمْرُعِنْدَهُمْ	الْغَيْبِ	فَهُمْ
چی گنی دوی دتاوان نہ درانہ کڑی شوی دی یا ددوی سرہ غیب دی چی دوی					
خہ بدلہ غواپی نو دوی د تاوان پہ درانہ شوی دی؟ آیا دوی سرہ دغیبو خہ علم شتہ					
يَكْتُمُونَ	أَمْرِيْدُونَ	كَيْدًا	فَالَّذِينَ	كَفَرُوا	
لیکلی کوی (دہغی نہ) یا غواپی دوی مکر (چل) پس ہغہ کسان چی کافران دی					
چی دوی ہغہ لیکلی او کہ دوی تاتہ چل جوہ کڑی دی ددوی ستا خہ نشی کولی بلکہ کافران بہ پخیل					
هُمُ الْمَكِيدُونَ	أَمْرُهُمُ	إِلٰهَ	غَيْرِ اللَّهِ	سُبْحٰنَ اللَّهِ	
ہغوی بہ راگیر پی پہ چل خپل کینی یا دوی لرہ معبود دی بغیر دالہ نہ پاکی دہ اللہ لرہ					
چل کینی پخیلہ راگیر شی آیا دالہ ﷻ نہ سوا ددوی بل خوک معبود شتہ؟ اللہ ﷻ ددوی					
عَمَّا	يُشْرِكُونَ				
دہغی نہ چی دوی نی شریکوی دہغہ سرہ					
دجوہ کپو شریکانو نہ پاک دی					

قوله تعالى :- أَمْرِقُولُونَ شَاعِرَةً بَصْ بِرَبِّ الْمُنُونِ

کافرانو بہ پیغمبر ﷺ تہ شاعر وئیلو : اللہ جل شانہ خپل نبی ﷺ تہ حکم کوی چہ د اللہ جل شانہ رسالت بندگانو تہ رسوہ ، او تاسو باندی چہ بدکارو کوم بہتان لکولی دے دے سرہ ہغہ ہم صفا کوی . کاهن ہغہ تہ وائی چہ ہغہ تہ کلہ کلہ خہ خبر جنات رسوی .

فائدہ - نو ارشاد اوشو چہ د اللہ جل شانہ ددین تبلیغ کوہ . الحمد للہ نہ خوتاسو جنات والا بی او نہ جنون والا بیا دکافرانو قول نقل کوی او وائی چہ دوی وائی چہ حضور نبی کریم ﷺ یو شاعر دی دوی دے وائی ، ددی د انتقال نہ پس بہ ددوی پہ شان خوک وائی؟ ددوی دا دین بہ دوی سرہ فنا شی . بیا خپل نبی ﷺ تہ ددی جواب ورکوی او فرمانی چہ بنہ دہ تہ ہلتہ انتظار کوہ او دل تہ خہ ہم منتظر یم . د دنیا انجام بہ او گوری چہ د دنیا او آخرت نفرت او غلبہ چہ دچا وی؟ دارالندوة کینی د قریشو مشورہ اوشو چہ محمد ﷺ ہم د نورو شاعرانو پہ شان یو شاعر دی دے قید کرنی او دے بہ ہم ہلتہ ہلاک شی . لکہ خنگہ چہ د زہیر اونابغہ حشر اوشو . نو دی باندی دا آیتونہ نازل شو (۱) .

بیا فرمانی چہ ددوی عقل دوی تہ دا بنائی چہ د پوہیدو نہ باوجود بیا ہم ستاسو بارہ کینی افواگانہ

خوروی او بہتان لگوی۔ حقیقت دادیٰ چہ دا ډیر سرکش او عناد والا خلق دی۔ دینمئی کبھی واقعات ہیرکری او مفتو کبھی تاسو تہ بد وائی آیا دوی دا وائی چہ دا قرآن پاک تاسو پخپلہ جوہ کړې دې؟ فی الواقع داسیٰ خو نہ دی خو ددوی کفر ددوی د خلو نہ داسیٰ غط دروغ راوباسی۔ کہ دوی ریښتونی وی نو دوی دې پخپلہ داسیٰ یو خبرہ جوہہ کړی اودا قریش لا څہ کوې کہ دوی سرہ پہ مخ دزمکې جنات او انسانان یو خانې شی نو بیا بہ ہم ددې قرآن پاک د یو نظیر پیش کولو نہ عاجز شی۔ او پورا قرآن پاک خو ډیر لونی څیز دې۔ ددې پشان لس سورتونه بلکہ یو سورت ہم تر قیامتہ پورې نہ شی جوړولی؟

قوله تعالى: - أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ وَأَمْ لَهُمْ الْخُلُقُونَ ؟

توحيد الوهيت اور بوييت دلائل :- د توحيد الوهيت او توحيد ربوبيت ثبوت ورکولې شی۔ او فرمائی چہ دوی بغیر دموجد نہ موجود شو څہ؟ یا دوی په خپلہ موجد دی؟ اصل کبھی دواړہ خبرې نہ دی بلکہ ددوی خالق الله جل شانہ دې۔ دوی هیڅ نہ وو الله جل شانہ دوی پیدا کړل۔ جبریر مطعم ۴ فرمائی چہ حضور نبی کریم ﷺ د مابنام مونځ کبھی د سورة طور تلاوت کولو اوما ورته غوږ ایښودې وو اوریدو می، اوکله چہ حضور نبی کریم ﷺ (الْمُصْطَفَى) ته اورسیدو نو ځما حالت داسیٰ شو چہ زړه مې ډوب شو(بخاری X) ، بدری قیدیانو کبھی دا جبریر ۴ ہم راغلې وو۔ دادهغه وخت واقعه ده چہ کله دې کافر وو۔ د قرآن پاک ددې آیت اوریدل دهغه دپاره د اسلام ذریعہ جوہہ شوه۔ بیا فرمائی چہ آیا د آسمان او زمکې پیدا کولو والا دوی دی؟ دا ہم نہ دی بلکہ د ټول مخلوقاتو او پخپلہ ددوی پیدا کولو والا صرف الله جل شانہ دې۔ اوبیاہم دوی د خپلې بې یقینۍ نه نہ منع کبړی۔ بیا فرمائی چہ صرف په دنیا کبھی ددوی تصرف دې څہ؟ او ولې دوی د هر څیز د خزانو مالکان دی څہ؟ او یا د مخلوق محاسبان دی څہ؟ حقیقت کبھی داسیٰ نہ دی بلکہ مالک او متصرف صرف الله جل شانہ دې۔ هغه ذات قادر دې چہ څہ غواړی نو هغه کړی۔ بیا فرمائی چہ آیا دوی سرہ اوچت آسمان ته دختلو څہ د پورنی دوی سرہ شته دې؟ کہ داسیٰ وی نو دوی کبھی دې یو هلته اورسی او د آسمانی کلام اوریدو نہ پس دې ددې دلیل پیش کړی۔ او نہ خو دوی پیش کولې شی او نہ دوی د حقانیت پابند دی۔ دا ہم د دوی ډیره لویه غلطی ده چہ دوی وائی چہ فریښتی دالله جل شانہ لورنہ دی (نعوذبالله)۔ او دا څومره د مزې خبرہ دې چہ خپل خان دپاره خو لورنہ نہ خوښوی او دالله جل شانہ دپاره دا ثابتوی۔ چہ کله دوی ته معلوم شی چہ د دوی لور پیدا شوې ده نو ددوی څهرې دغم په وچه تکی تورې شی۔ او دالله جل شانہ مقربو فریښتو ته دالله جل شانہ لورنہ وائی۔ صرف دومره نہ بلکہ ددوی عبادت ہم کوی۔ نو ډیرې زورنې سرہ وائی چہ آیا دالله جل شانہ لورنہ دی او ستاسو ځامن؟ بیا فرمائی چہ تہ په خپل تبلیغ کہ ددوی ته څہ معاوضہ اخلي نو دا په دوی ډیره گرانہ پریوزی۔ یعنی دالله جل شانہ نبی ﷺ د الله جل شانہ ددین په خوړولو چا نہ څہ نہ اخلي نو بیا دا په دوی ولې گران پریوزی؟ آیا دا خلق دغیب خبر لرونکی دی څہ؟ نہ بلکہ په زمکه او آسمانونو کبھی د غیبو خبرې هیچاته معلوم نہ دی۔ آیا دا خلق دالله جل شانہ دین او درسول الله ﷺ باره کبھی بکواس کوی او پخپلہ ۴ تہ او مومنانو او عامو خلقو ته دھوکہ ورکول غواړی؟ یاد ساتئ چہ ہم دا دھوکې باز بہ دھوکہ کبھی رسول وی او آخرت کبھی بہ وبال په دوی وی۔ بیا فرمائی چہ د الله جل شانہ نہ سوا ددوی نور معبودان شته دې؟ دالله جل شانہ عبادت کبھی دوی بشان او نورو لره ولې شریکوی۔ الله جل شانہ خو شرکت نہ میراء دې او دشرک نہ پاک دې او دشرکانو ددې فعل نہ سخت بې زارہ دې۔

وَأَنْ يَّرَوُا كَيْفًا مِّنَ السَّمَاءِ

او کہ اوینی دوی | یوہ توتہ | داسمان نہ |

او کہ چری دوی داسمان یوہ توتہ راہیوتونکی اوینی

سَاقِطًا يَقُولُوا سَعَابٌ مَّرْكُومٌ ۝ قَدَرَهُمْ حَتَّىٰ

راہیوتونکی | نو اوبہ وانی دوی | چی دا ورخ دہ | گورہ | پس پریدہ دوی | تر هفی پوری |

نو هغه وخت بہ ہم وانی | چی دا خو قط پہ قط جورہ ورخ دہ | نو دوی تر هفی وختہ پوری پریدہ چی

يُلْقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ ۝

چی ملاقات اوکری دوی | دورخی خپلی سرہ | هغه ورخ | اچی پہ هفی کنبی بہ | دوی پہ تندر وھلی کیری

هغه ورخ ورباندی راشی | پہ کومہ کنبی چی بہ ددوی هوش پہ تندر اولگی |

يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا وَلَا

هغه ورخ | چی نہ بہ دفع کوی | دهغوی نہ | تدبیردهغوی | ہیخ خیز | اونہ بہ دهغوی سرہ

هغه ورخ چی ددوی ټول تدبیرونہ بہ ہیخ پہ کار نہ رانشی | اونہ بہ ورسره (دچرتہ نہ)

هُمْ يَنْصُرُونَ ۝ وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَلِكَ

امداد کیدی شی | او بیشک هغه کسانولرہ اچی ظلم نی اوکری | عذاب دی | مخکینی دراتلو ددی وخت نہ

مدداوشی | ..... اوپہ ظالمانو خو ددغی ورخی نہ وړاندی یو عذاب راټلونکی دی

وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝ وَأَصْبِرْ ۝ لِحُكْمِ رَبِّكَ

لیکن | زیات ددوی نہ | نہ پوهیری | او صبر کوه | حکم درب خپل نہ |

خو بہ دوی کنبی زیات خلق نہ پوهیری | ..... او تہ دخپل رب حکم تہ انتظار کوه

فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا ۝ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ۝

بیشک تدا پہ نظر زمونہ کنبی نی | او تسبیح وایہ | دحمد درب خپل سرہ | څه وخت چی پاسی تہ

څکه چی تہ زمونہ پہ نظر کنبی یی | او دخپل رب حمد او تسبیح وایہ | څه وخت چی تہ پاڅی

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ ۝ وَإِذَا بَلَكَ الْجُمُوعُ ۝

اودشپي پہ بعضی حمد کنبی | پس تسبیح وایہ دهغه | او روستو دستورو تہ (یعنی دسحر دمونځ نہ)

اود شپي پہ څه حصہ کنبی دهغه تسبیح وایہ | اوستورو (دویدو) نہ پس هم

قوله تعالى: -وَأَنْ يَّرَوُا كَيْفًا مِّنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا

دمشركانو دعناد ډكو. د مشركانو او كافرانو دعناد بيان دې چه دوی په خپل سر كشي او ضد كنبی دومره

دحد نه تیر شوی دی چه دالله جل شانہ دعذاب محسوسولو نه پس هم دوی تہ به دایمان توفیق نه وی

که دوی اوگوری چه داسمان نه د عذاب یو ټکر را پریوزی نو بیا به هم دوی تصدیق او یقین او نه

کړی. بلکه صفا به اووانی چه دا غلیظه ورخ دہ چه اوبو ورورلو دپاره خوره شوه. لکه چه بل خانی

کنبی فرمانی چه ﴿وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمُ أَبْوَابَ السَّمَاءِ﴾ الخ: یعنی که مونږ دوی دپاره د آسمان یو دروازه پرانیزو

او دوی هلته اوڅیژی نو بیا به هم دوی وانی چه څمونږ سترگې ترلې شوی دی بلکه مونږ باندې جاده

او کړې شو. يعنی دوی چه کوم معجزات طلب کوی که ددوی د غوښتنې مطابق دوی ته اوخودلې شی بلکه دوی دې پخپله آسمان ته اوخيژولې شی، نو بيا به هم دوی څه خبره جوړه کړی او ايمان به راوړی. انې نبی ﷺ تاسو دوی پرېږدنی دوی ته به د قیامت په ورځ معلوم شی او ددوی ټولې ریا کارنې او فریبونه اېښودې شوی دی او هلته هېڅ مکر او فریب کار نه کوی. نیغ به ځی او چالاکی به ترې هیره شی. نن چه دوی چاچاته آوازونه کوی او هغوئ ته خپل مددگار وائی نو په هغه ورځ به دوی زیره خوله پاتې شی او هېڅوک به ددوی د مددکولو دپاره نه وی. بلکه ددوی د طرفنه به څه عذر هم پېش کولې شی. صرف دا نه ده چه دوی ته به د قیامت په ورځ عذاب وی اودلته به دوی ښه په آرام سره وخت تیر کړی بلکه ددې ناانصافو دپاره په دنیا کېښې هم عذاب تیار دې. لکه څنگه چه بل ځانې کېښې فرمائی چې ﴿وَلَقَدْ يَمْنُنُ مِنَ الْعَذَابِ الْأَذَى ذُنُ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ يعنی مونږ دوی ته د آخرت د عذاب نه علاوه په دنیا کېښې هم د عذاب مزه ښایو چه دوی رجوع اوکړی. خو په دوی کېښې اکثر بې علمه دی. دوی ته معلوم نه دی چه په دنیایو مصیبتونو کېښې به اخته شو. او دالله جل شانته نافرمانی به دوی ته معلوم شی. هم دا بې علمي ده چه دوی په دې خبره آماده کوی چه گناه دپاسه گناه، ظلم دپاسه ظلم کوی. کله چه دوی اوښولې شی نو دوی عبرت حاصل کړی او کله چه عذاب لرې شی نو بيا دوی هم دغه شان سخت زړه والا بدکاره شی. بعضو احادیثو کېښې دی چه دمنافق مثال داوښ په شان دې، لکه څنگه چه اوښ ته معلوم نه وی چه دې ولې او ترلې شو او ولې پرانستی شو؟^(۱) نو دآشان منافق ته هم معلوم نه وی چه دې ولې بيمار کړې شو او ولې روغ کړې شو؟ اثر الهی کېښې دی چه څه به څومره ستا نافرمانی کوم او ته به ترکومي ماته سزا راوړې؟ الله جل شانته فرمائی چه انې بنده ماته څومره خل او پخښلې خواته علم نشته دې. بيا فرمائی چه انې نبی ﷺ تاسو صبر اوکړنی او ددوی په تکلیف رسولو مه خفه کېږنی، او ددوی د طرفنه هېڅ خطره نشته دې تاسو ته. واورنی تاسو څوموږ حفاظت کېښې یی: تاسو څوموږ د نظر لاندې یی: ستاسو حفاظت څوموږ ډمه داری ده. دټولو دښمنانو نه بچ کول څوموږ په حواله دی.

قوله تعالى: وَيَسِّرْ لَّيْسَ يَسْبِيحُ

دالله جل شانته تسبیح او د جِبْنِ تَقْوَمُ مطلب :- بيا حکم کېږی چه کله تاسو پاسی نو دالله جل شانته پاکي او تسبیح بیان کړنی. ددې یو مطلب دا دې چه کله مونږ دپاره اودرېږي. دویم مطلب دا بیان شوي دې چه کله ته دښې پاسې. دواړه مطلبونه درست دی. یو حدیث مبارک کېښې دی چه دمونږ شروع کېښې به حضور نبی کریم ﷺ فرمائیل چه ﴿سَمَاعُكَ اللَّهُ وَمَعْدُكَ وَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ﴾ (صحیح مسلم : ۲) يعنی انې الله جل شانته ته پاک نې، دټولو تعریفونو مستحق ته نې. ستا نوم برکتونو والا دې ستا بزرگی بلند وبالا ده. ستا نه سوا معبود برحق هېڅوک نشته دې.

مسند احمد او سنن کېښې هم دحضور نبی کریم ﷺ نه داوینا مروی ده^(۳) مسند احمد کېښې دی چه حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چه کوم سړي د شپې پاسی او اووانی چه (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ) بيا که خپل ځان دپاره پخښنه غواړی اوکه څه غواړی هغه طلب کړی نو الله جل شانته دغه دعا قبلوی، بيا که ده پخه اراده او ترې: نو

(۱) ابرارود کتاب الجنائز باب الامراض المكفر للذنوب : ۳۰۸۹ .

(۲) صحیح مسلم کتاب الصلوة باب حجة من قال لا يجره بالصلاة : ۳۹۹، مولفوا.

(۳) ابرارود کتاب الصلوة باب من رأى الاستغاث بسبحانك اللهم ومحمدك : ۷۷۵، وهو حديث حسن، لرملى : ۲۴۳، نسائي : ۹۰۰، ابن ماجه : ۸۰۶، احمد : ۵۰/۳، مسند ابى يعلى : ۳۷۳۵.

اودس ني اوکرو او مونخ ني اداکرو نو هغه مونخ قبليري. دا حديث سنن او بخاري کنبی مروی دي^(۱). مجاهد رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه دالله جل شانہ د تسبیح کولو حکم دهر مجلس نہ د پاسیدو په وخت کنبی دي د ابوالاحوص قول هم دادي چه کله د يو مجلس نہ پاسي نو دا وائی چه (سبائك اللہ محمدك، عطا، ابن ابورواح رحمۃ اللہ علیہ هم دا فرمائی. او فرمائی که په مجلس کنبی نیکی شوې وی نو هغه نوره هم زیاتيري. او که خه نور شوی وی نو دا کلمه دهغي کفارہ جوړيري. جامع عبدالرزاق کنبی دي چه جبرئیل عليه السلام حضور نبی کریم ﷺ ته تعلیم ورکړو چه کله يو مجلس نہ پاسي نو (سبائك اللہ محمدك، احمدان، لاله، لاله انت استغفرک واتوب اليک) وايه، ددي راوی معمر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه ما داهم آوريدلی دي چه داقول ددي مجلس کفارہ جوړيري^(۲). دا حديث مبارک خومرسل دي خومسند احاديث هم دي باره کنبی ډير مروی دي. اودهغي سندونه يو بل ته تقویت ورکوي. يو کنبی دي چه کوم يو مجلس کنبی ناست وی او هلته خه بکواس اوکړي او د پاسیدو نه مخکېني دا کلمات اووائی نو دي مجلس کنبی چه خه شوی دي دا کلمات دهغي کفارہ جوړيري^(۳) (ترمذی) دي حديث مبارک ته امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ حسن وئيلي دي. امام حاکم رحمۃ اللہ علیہ مستدرک کنبی روايت کوي او فرمائی چه ددي سند شرط مسلم دي. خو امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ په دي کنبی علت راوېشکلي دي. خه وایم چه امام احمد رحمۃ اللہ علیہ، امام مسلم رحمۃ اللہ علیہ، امام ابوحاتم رحمۃ اللہ علیہ، امام ابو زرعه رحمۃ اللہ علیہ، امام دارقطنی رحمۃ اللہ علیہ وغيره هم دي ته معلول وئيلي دي. او د وهم نسبت ني امام ابن جريج رحمۃ اللہ علیہ طرفته کړي دي. خو دا روايت چه ابوداود کنبی کوم سند سره مروی دي، هغي کنبی ابن جريج رحمۃ اللہ علیہ نشته دي^(۴). او يو حديث مبارک کنبی دي چه حضور نبی کریم ﷺ خپل آخری عمر مبارک کنبی چه به کوم مجلس نہ پاسیدو نو دا کلمات به ني وئيل. بلکه يو سړی تپوس اوکړو چه يارسول الله ﷺ تاسو خو ددي نه مخکېني داسي نه وئيل. حضور نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه به مجلس کنبی خه اوشی دادا کلمات دهغي کفارہ وي^(۵) دا روايت مرسل سند سره هم ابوالعاليه رحمۃ اللہ علیہ نه مروی دي، والله اعلم، نسائی وغيره.

عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرمائی چه دا کلمات داسي دي چه که د يو مجلس نہ د پاسیدو په وخت کنبی دي خل اوونيلي شی نو دهغه دپاره داکفارہ جوړيري. مجلس خير او مجلس ذکر کنبی ددي وئيل د مهر مثل په شان دي. (اوداود وغيره).^(۶)

فائده: الحمد لله ما يو جدا جز کنبی هغه ټول احاديث او دهغي الفاظ اودهغي سندونه جمع کړي دي او دهغي علتونه مې هم بيان کړي دي او ددي متعلق چه خه وو هغه مې ليکلي دي. بيا ارشاد دي چه د شپې په وخت کنبی دهغه عبادت، تلاوت اومونخ سره کوئي. لکه فرمان دي چه (وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ) الخ. د شپې په وخت کنبی تهجد کوئي دا ستاسو دپاره نفل دي. ممکن ستارب تاته مقام محمود درکړي دستورو د وويدو وخت نه مراد دسحر فرض مونخ نه مخکېني دوه رکعت کول دي. اودا د ستورو د وويدو دپاره د وويدو په وخت کنبی کولې شی. يو مرفوع حديث مبارک کنبی دي چه تاسو دانست

(۱) صحيح بخاري كتاب التهجيد باب من دعا من الليل فلهي: ۱۱۵۴. اوداود: ۵۰۶، ترمذی: ۳۴۱۴. السنن الكبرى للسني: ۱۰۶۹۸. ابن ماجه: ۳۸۷۸. احمد: ۳۱۲/۵.

(۲) مصنف عبدالرزاق: ۱۹۷۹۶.

(۳) ترمذی كتاب الدعوات باب ما يقول اذا قام من مجلسه: ۳۴۳۳، وهو صحيح ابن حبان: ۱۵۹۴، حاکم: ۷۲۰/۱.

(۴) اوداود كتاب الادب باب لي كفارة المجلس: ۴۸۵۸، وهو صحيح.

(۵) اوداود كتاب الادب باب لي كفارة المجلس: ۴۸۵۹، وسنده حسن.

(۶) اوداود كتاب الادب باب لي كفارة المجلس: ۴۸۵۷، وهو صحيح.

مہ پروردنی اگر چہ اسونہ تاسو لہرہ چختر اگری (۱) بہ دی حدیث مبارک د نظر اچولو نہ پس د امام احمد رحمۃ اللہ علیہ بعضی اصحاب خو دی تہ واجب وانی۔ خود اصحیح نہ دی۔ خکہ چہ حدیث مبارک کنبی دی چہ بہ شپہ ورخ کنبی پنخہ مونخونہ فرض دی۔ اوریدونکی اوونیل چہ ددی نہ سوا نور خہ ہم شتہ دی؟ نو حضور نبی کریم او فرمائیل چہ نہ، مگر دا چہ نفلونہ ادا کری (۲)۔ بخاری اومسلم کنبی عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دی چہ حضور نبی کریم ﷺ بہ نوافلو کنبی د ہیخ یو نفل بارہ کنبی دسحر د سنتونہ زیات بابتندی سرہ او نگرانی سرہ نہ کول (۳)۔ صحیح مسلم کنبی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ فرمانی چہ د سحر د فرضو نہ مخکنبی دا دوه سنت د تولی دنیا نہ او دی کنبی چہ خہ دی دھنی نہ بہتر دی (۴)۔

(الحمد لله د سورة طور تفسير پوره شو.)

*****

د سورة نجم تفسير چہ دا مکی سورت دی

دسورت تعارف:- صحیح بخاری شریف کنبی عبد اللہ رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چہ د تولو نہ مخکنبی سورة چہ بہ هغی کنبی سجده وه، سورة والنجم نازل شوی دی۔ او حضور نبی کریم ﷺ پسی چہ خومره روستو ولاړ وو هغه تولو سجده اوکره۔ خوما یو سړی اولیدو چہ هغه خپل موتی کنبی ښاوره واخسته او په هغی نی سجده اوکره۔ اویا ما اوکتل چہ هغه دکفر په حالت کنبی اووړلی شو۔ دا امیہ بن حلف وو (۵)۔ خو په دی کنبی یو اشکال دی، هغه دا چہ دویم روایت کنبی دی چہ دا عتبہ بن ربیعہ وو۔

ایاتونه	سورة النجم مکیه وهي اثنتان وستون آیه وثلاث رکوعات	رکوع گانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم په نوم د الله چہ دیر مهربان زیات رحم کونکی دی	⑤
وَالنَّجْمِ	إِذَا هَوَىٰ ۖ	مَا صَلَّ ۖ
فسم دی په ستوری	کله چی دوب شی	نہ دی بی لاری شوی
فسم دی په ستوری خه وخت چی دویبری	چی ستاسو ملگری بیغیر، نه بی لاری شوی دی اونه	ملگری ستاسو
وَمَا عَاوَىٰ ۖ	وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۖ	إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ
اونه په غلطه لار روان دی	اونه خبری کوی	دخواش نه
په غلطه گمراه شوی دی	او هغه دخپل خان نه خبری نه جوړوی	د هغه خوهره خبره یو وحی ده
يُؤْتِي السَّحَابَ	مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ	فَإِنْ يَرَىٰ
چی لیرای کیری هغه ته		
چی هغه نه کولی شی		

۱) ابوداود کتاب الطروع باب ل تخفيفها: ۱۲۵۸، وسند صحيف احمد: ۴۰۵/۲، شرح معاني الآثار: ۲۹۹/۱.
 ۲) صحيح بخاری کتاب الشهادات باب كيف يستحلف: ۲۶۷۸، صحيح مسلم: ۱۱، ابوداود: ۳۹۹، السن الكبرى للسلي: ۱۱۷۵۹.
 ۳) صحيح بخاری کتاب التهجيد باب لعاد ركعتي الفجر ومن سألها لظروعا: ۱۱۵۹، صحيح مسلم: ۷۲۴.
 ۴) صحيح مسلم حواله سابق: ۷۲۵.
 ۵) صحيح بخاری کتاب الفجر سورة النجم باب (فاسجد لله واعبد): ۱۸۶۳، صحيح مسلم: ۵۷۶، ابوداود: ۱۴۰۶، احمد: ۳۸۸/۱.

قوله تعالى: - وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ۝

دستور و قسم :- شعبی رضی اللہ عنہ فرمائی ہے خالق پہ خپل مخلوق چہ د خہ قسم غواری نو کوی خو مخلوق سوا دخپل خالق نہ د هیچا قسم نہ شی کولی. (ابن ابی حاتم). دستور د دویدو نہ مراد د فجر وخت د ثریا ستوری دویدل دی. بعضی وائی چہ ددی نہ مراد دزھرہ نومی ستوری دی. ضحاک رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ددی نہ مراد شیطان طرفتہ ویشتل دی. ددی قول نہ توجیہ کیدی شی. مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ددی جمعی تفسیر دادی چہ قسم دی پہ قرآن پاک، چہ کلہ دا نازل شی. ددی پشان یو آیت مبارک (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ بِمَوْجِئِ النُّجُومِ) الخ دی. بیا چہ پہ خہ خبرہ قسم خورلی دی دھغی بیان دی چہ حضور نبی کریم ﷺ نیکی اورشدو ہدایت والا او تابع د حق دی. ہغہ بی علمی سرہ خہ پہ غلطہ لار یا د علم نہ باوجود پہ غلطہ لار نہ دی. د گمراہ نصرانیانو د حق خلاف یهودو پشان نہ حضور نبی کریم ﷺ نہ دی. د حضور نبی کریم ﷺ عمل کامل، د حضور نبی کریم ﷺ عمل کامل دعلم مطابق، د حضور نبی کریم ﷺ لار نیغہ، حضور نبی کریم ﷺ د عظیم الشان شریعت شارع، حضور نبی کریم ﷺ د اعتدال او حق پہ لار قائم، د حضور نبی کریم ﷺ ہیخ یو قول، ہیخ یو فرمان د خپل خواہش او ذاتی غرض سرہ نہ دی بلکہ حضور نبی کریم ﷺ چہ د کوم خیز تبلیغ کوی نو حضور نبی کریم ﷺ تہ دالله جل شانہ حکم کیوی. او حضور نبی کریم ﷺ ہغہ پہ خولہ راوری. چہ خہ حضور نبی کریم ﷺ تہ دھغہ پور تہ خانی نہ اوونیلی شی ہغہ د حضور نبی کریم ﷺ پہ ژبہ مبارکہ جاری وی. د حضور نبی کریم ﷺ کلام د کسی بیشی او نقصان نہ پاک دی.

قوله تعالى: - وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۝

حدیث پیغمبری وہی ده :- مسند احمد کنہی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ او فرمانیل چہ دیو سری شفاعت چہ نبی نہ دی، د دوو قبیلو یا دوو کنہی د یوی قبیلی دشمیر برابر خلق بہ جنت تہ داخلوی. قبیلہ ربیعہ او قبیلہ مضر. پہ دی کنہی سری اوونیل چہ ربیعہ مضر نہ نہ دی. نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمانیل چہ خہ خوہغہ وایم چہ خہ ماتہ وئیل کیوی. (۱) دمسند یو بل حدیث مبارک کنہی دی، عبداللہ بن عمرو رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ما بہ حضور نبی کریم ﷺ تہ خہ آوریدل ہغہ بہ می حفظ کولو د بارہ لیکل، خو بعضو قریشانو خہ دی نہ منع کرم اووی وئیل چہ حضور نبی کریم ﷺ یو انسان دی اوکلہ کلہ پہ غصہ کنہی ہم خہ فرمائی. نوخہ دلیکلو نہ منع شوم نو حضور نبی کریم ﷺ ما تہ اوونیل چہ لیکنہ. پہ الله جل شانہ قسم چہ دھغہ پہ قبضہ کنہی خم روح دی، خم د خولی نہ سوا دحق نہ بلہ کلہ نہ راوخی. دا حدیث مبارک ابو داود او ابن ابی شیبہ کنہی ہم دی (۲). ہزار کنہی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ او فرمانیل چہ تاسو تہ دکوم امر خبر دالله جل شانہ دطرفنہ درکوم پہ ہغی کنہی ہیخ نشتہ دی مسند احمد کنہی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ او فرمانیل چہ خہ دحق نہ سوا نور خہ نہ وایم. پہ دی بعضو صحابہ کرام رضی اللہ عنہم او فرمانیل چہ حضور نبی کریم ﷺ کلہ کلہ مونہ سرہ ہچ لگوی. نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمانیل چہ پہ ہغہ وخت کنہی ہم خم د خولی نہ ناحق نہ اوزی (۳).

عَلِمَهُ شَرِيذُ الْقَوَى ۝ ذُو مِرَّةٍ ۝ فَاسْتَوَى ۝

| بنودلی ده ہغہ تہ | سخت قوت والا | خاوند دحکمت | بیا مخامخ ودریدو

| ہغہ تہ یوہ طاقتورہ فرہستہ خودنہ کوی | چہ د حکمت خاوندہ | ده | مخامخ شو

(۱) الحد: ۲۵۷/۵. وسندہ حسن. مجمع الزوائد: ۳۸۱/۱۰.

(۲) ابو داود کتاب العلم باب کتابہ العلم: ۳۶۴۶. وسندہ صحیح الحد: ۱۶۲/۲.

(۳) ترمذی کتاب البر والصلۃ باب ماجاء فی المزاج: ۱۹۹۰. وسندہ حسن الحد: ۳۶۰/۲. عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ.

وَهُوَ	بِالْأَفْقِ الْأَعْلَى ۝	ثُمَّ دَنَا ۝	فَتَدَلَّى ۝	فَكَانَ
او ہفتہ وزا پہ کنارہ لوہہ باندی	ایسا نزدیکی راغی	او ودریدو پہ ہوا کبھی	پس شو نزدیکی	پہ داسی حال کبھی
چہ دافق پہ اوچتہ غارہ ولاووا	بیا رانزدیکی شوہ	نود دوو لیندو		
قَابَ ۝	قَوْسَيْنِ ۝	أَوَّادِلَىٰ ۝	فَأَوْحَىٰ ۝	إِلَىٰ عَبْدِهِ ۝
پہ برابرئ	دو دو لیندو	یا ۝	دیر نزدیکی دے ددی نہ	پس وحی اوکرہ ہفتہ
بندہ دالہ تہ				ہر مرہ فاصلہ ترمینخہ پاتی شوہ
یا د دے نہ خہ کمہ	نو اللہ ۝	خپل بندہ تہ وحی اوکرہ		
مَا أَوْحَىٰ ۝	مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ ۝	مَا ۝	رَأَىٰ ۝	
ہفتہ چی وحی نی اوکرہ	دروغ نہ کرل زہہ	ہفتہ خہ	چی اولیدل ہفتہ پہ سترگو	خہ وحی چی نی ور تہ وکرہ
د ہفتہ زہہ	ہیخ غلطی نہ دہ کرے خہ چی نی لیدلی وو۔			
اَفْتَرُونَهُ ۝	عَلَىٰ مَا ۝	يَكُنِي ۝		
آبا پس تاسو جگرہ کوئی دہفتہ سرہ	پہ ہفتہ خیز باندی	چی وینی نی ہفتہ پہ سترگو		نو آیاتاسو ورسرہ پہ ہفتہ خیز کبھی جگرہ کوی
چی ہفتہ پہ خپلو سترگو لیدلی دے				
وَلَقَدْ رَآهُ ۝	نُزُلَهُ أُخْرَىٰ ۝	عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ ۝	عِنْدَهَا ۝	
او بیشک وے لیدو ہفتہ	پہ راکوزیدو کبھی بل خل	دونی دبیری آخری سرہ	چی دہفتی سرہ	او ہفتہ دغہ (فرشتہ) یو بل خل ہم لیدلی دہ
(یعنی، دسدرة المنتہی پہ خوا کبھی چی دہفتی				
جَنَّةِ الْمَأْوَىٰ ۝	إِذْ يَغْشَىٰ ۝	السِّدْرَةَ ۝	مَا ۝	يَغْشَىٰ ۝
جنت الماوی دے	کلہ چی راخویردل	پہ ونہ دبیری باندی	ہفتہ خہ	چی راخویردل بہ
پہ خوا کبھی جنت الماوی دی	خہ وخت چی پہ بیرہ باندی راخویردل	خہ چی راخویردل		
مَا زَاغَ ۝	الْبَصَرُ ۝	وَمَا طَغَىٰ ۝	لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ ۝	
نہ کوہ شو	نظر	اونہ دحدہ واویردو	بیشکہ اولیدی ہفتہ دنبو درب خپل نہ لونے	نہ خودہفتہ نظر بل خوا کوہ شوے وو
اونہ دھوکہ شوے وو	ہفتہ دخیل رب (قدرتونو، ویری غنی نبی اولیدی			قوله تعالیٰ: عِلْمُهُ شِدَّةُ الْقُوَىٰ ۝

دبیرئیل علیہ السلام شان: اللہ جل شانہ فرمائی چہ د محمد ﷺ معلم جبرئیل علیہ السلام دے، لکہ خٹکہ چہ بل خانی کبھی فرمائی ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ﴾ الخ۔ قرآن پاک د یو بزرگی زوروری فرشتی قول دے چہ ددی دعرش مالک سرہ دیر عزت دے او تول نی منی۔ دلنہ ہم فرمائی چہ ہفتہ قوت والا دہ۔ د(قُوْرُوقُ) یو تفسیر دادی۔ دویم دے چہ ہفتہ خوش شکل دہ۔ حدیث مبارک کبھی ہم د(قُوْرُوقُ) لفظ راغلی دے۔ حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چہ صدقہ مالدار او قوت والا تندرست باندی حرامہ دہ (۱)۔ بیا ہفتی نیغ او دریدل، یعنی جبرئیل علیہ السلام او ہفتی د او چتو آسمانونو پہ کنارویاندی وو د کوم خانی نہ چہ سبا راخیژی او دا دنمر

(۱) ابوداؤد کتاب الزکاة باب من یعطی من الصدقة وحده الفی: ۱۶۳۴، مسندہ حسن: رمذی: ۶۵۲، دارمی: ۴۷۲/۱، احمد: ۱۶۴/۲، حاکم: ۵۶۵/۴، ابن حبان: ۳۲۶۰، عن ابی ہریرہ ؓ۔

د راختلو ځاني دې.

قوله تعالى: لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى

نبی کریم ﷺ جبرائیل علیه السلام څو ځله لیدلې وو: ابن ابن حاتم کښې دې چه عبدالله ابن مسعود ؓ فرماني چه حضور نبی کریم ﷺ جبرئیل صرف دوه ځل په خپل اصلی صورت کښې لیدلې دې. یو ځل د حضور نبی کریم ﷺ په خواهش الله جل شانہ دوی ؓ ته دهغوئ اصلی صورت مبارک اوځودلو. د آسمانونو ټولې کنارې ددوی د جسامت نه ډکې شوې وې. په دویم ځل هغه وخت چه کله جبرئیل ؑ حضور نبی کریم ﷺ پورته بوتلو. هم دا مطلب دې د ﴿وَقُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ﴾ امام ابن جریر ؒ ددې تفسیر کښې یو قول ونيلې دې چه بل چا نه دې ونيلې. او دوی پخپله هم ددې قول اضافت بل چا طرفته نه دې کړې. دهغوئ د قول ماحصل دادې چه جبرئیل ؑ او حضور نبی کریم ﷺ دواړه د اوچتو آسمانونو په کنارو ولاړ وو. اودا واقعه دمعراج ده.

دامام ابن جریر ؒ ددې تفسیر تائید هیچا نه دې کړې. اگر چه امام صاحب ؒ دا عربیت حیثیت سره ثابت کړی دی. او عربی قاعدې سره دا هم کیدې شی. خودا د واقعې خلاف دی. ځکه چه دا کتل د معراج نه مخکښې وو. هغه وخت کښې حضور نبی کریم ﷺ په زمکه وو. او حضور نبی کریم ﷺ ته جبرئیل ؑ راغلې وو. او دوی ؓ ته نژدې شوې وو او هغوئ ؑ خپل اصلی صورت کښې وو. بیا دې نه پس دوباره د سدرۃ المنتهی سره دمعراج په شپه نې اولیدو. داڅو دوباره کتلو او په رومبی ځل کتل د رسالت دشروع دزمانې ذکر دې. د رومبی وحی (اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ) څو آیتونه په دوی نا زل شوی وو. بیا وحی بنده شوې وه. اوددې حضور نبی کریم ﷺ ته ډیر پریشانی وه. تر دې حضور نبی کریم ﷺ ډیر ځل اړاده اوکړه چه د غر نه ځان غوزار کړی. خو هر ځل به د آسمان نه حضور نبی کریم ﷺ د جبرئیل ؑ دا آواز اوریدو چه اتي محمد ؑ ته دالله جل شانہ ریښتوني نبی نې او څه جبرئیل یم. په دې به د حضور نبی کریم ﷺ غم غلط شو او زړه به نې په قرار او طبیعت به نې ښه شو او واپس به شو. خو بیا به څو ورځې پس حضور نبی کریم ﷺ ډیر زیات غمگین شو او د الله جل شانہ دوحی لذت به ورته ریاډا شونو حضور نبی کریم ﷺ به اووتلو او د غر نه به نې خپل ځان غوزولو. او داشان به جبرئیل ؑ حضور نبی کریم ﷺ ته تسلی ورکوله. تر دې چه یو ځل ابطخ کښې جبرئیل ؑ په خپل اصلی صورت مبارک کښې ظاهر شو. یعنی وزرونه نې شپږو سوه وو. ددوی جسامت د آسمان ټولې کنارې پټې کړې وې. اوس حضور نبی کریم ﷺ ته نژدې شواو دالله جل شانہ وحی نې حضور نبی کریم ﷺ ته اورسوله. نو په هغه وخت کښې حضور نبی کریم ﷺ ته ددې فرښتې عظمت او جلال معلوم شو. او په دې پوهه شو چه دالله جل شانہ په نزد ددې فرښتې څومره اوچته مرتبه ده.

قوله تعالى: وَلَقَدْ رَأَى نَزْلَةَ الْغُرَىٰ وَعِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ

دمعراج ذکر: دمسند بزار یو روایت کښې دامام ابن جریر ؒ دقول تائید کښې پیش کیدیشی خود دې راوی صرف حارث بن عبید دې او دې د بصري اوسیدونکی مشهور سړې دې. دده کنیت ابو قده ایادی دې. مسلم شریف کښې دده روایتونه راغلي دي. خو امام ابن معین ؒ دوی ته ضعیف وائی او فرماني چه دې په هیڅ نه دې. امام احمد ؒ فرماني چه دې مضطرب الحدیث دې. امام ابو حاتم رازی ؒ فرماني چه دده احادیث لیکلې کیږي خوددې نه دلیل نه شی نیولې. ابن جبان ؒ فرماني چه دې ډیر وهمی وو. دده احتجاج صحیح نه دې. نو دا حدیث مبارک صرف دده روایت شوې دې، نو د غریب کیدو نه علاوه منکر هم دې. او که ثابت هم شی نو ممکن دې چه دا واقعه د خوب وی. په دې کښې دې چه څه ناست اوم چه په دې کښې جبرئیل ؑ راغلو او په زوره نې ځما د دواړو اوږو مخ کښې لاسونه کیخودل او څه اودرولم. ما اوکتل چه یو ونه ده اوبه هغې کښې لکه د مارغانو د زالو

خابونہ جو رہی ہو دی۔ یو گنبی خہ گیناستم او بلہ گنبی جبرئیل گیناستو۔ بیا ہفہ ونہ اوچتیدہ تر دی
 جہ آسمان تہ نزدیکی شہ۔ ما بہ اہ خونہ اہول او تردی کہ ما آسمان تہ لاس وراوہی نو نیولہ می شو۔ ما
 اوکتل چہ جبرئیل داللہ جل شانہ دوری نہ لکہ د بورنی خوریدو، نو بہ ہفہ وخت گنبی ماتہ معلومہ
 شوہ چہ داللہ جل شانہ علم گنبی دوی تہ بہ ما فضیلت دی۔ د آسمان دروازو نہ ماتہ یو دروازہ بیرتہ
 شوہ۔ ما یو یر عظیم الشان نور اوکتلو۔ او پردی سرہ می زر او یاقوت پہ خوزیدو اوکتل۔ بیا چہ اللہ
 جل شانہ کومہ وحی نازلہ ہفہ نہی نازلہ کرہ۔

دی واقعہ گنبی د نبی کریم ﷺ حضرت جبرائیل علیہ السلام پہ خپل صورت گنبی لیدل۔ مسند گنبی دی چہ
 جبرئیل ﷺ لہ حضور نبی کریم ﷺ پہ اصلی صورت گنبی لیدل دی۔ ددوی وزری یرہی و۔ اوہریو
 داسی چہ دی د آسمان کناری پتی کړی و۔ اوددی نہ موتیان او مروارید او زمرد غوریزدل (۱)۔ اویو
 روایت گنبی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ جبرئیل ﷺ تہ خپل خواہش ظاہر کړو چہ خہ تالہ خپل اصلی
 صورت گنبی کتل غواړم۔ جبرئیل ﷺ اوفرمانیل چہ اللہ جل شانہ نہ دعا اوکړہ۔ حضور نبی کریم ﷺ
 دعا او د مشرق طرفہ حضور نبی کریم ﷺ تہ یو خیز پہ راوچتیدو او خوریدو پہ نظر را غلو او ددی
 کتلو سرہ حضور نبی کریم ﷺ بہی ہوشہ شو۔ جبرئیل ﷺ زر راغلو او حضور نبی کریم ﷺ نہی ہوش
 گنبی راوستو او د حضور نبی کریم ﷺ وځکو نہ نہی توکانی لری کړی (۲)۔ ابن عساکر گنبی دی چہ
 ابولہب او ددہ خوئی د شام د سفر تیاری کولو، ددہ خوئی اوونیل چہ د سفر نہ مخکښی خو اللہ جل
 شانہ خو د محمد ﷺ مخکښی لہ کنخل خواوکرہم۔ نو دی راغلو او وې ونیل چہ انہی محمد (ﷺ) چہ
 کوم نزدیکی شو او ستا د دواړو اوږو مینځ شو او ددی نہ ہم زیات نزدیکی شو خہ خودہفہ منکریم۔ دا
 نافرمانہ یر زیات بی آدیہ وو او ہر خل بہ نہی گستاخی کولہ۔ د حضور نبی کریم ﷺ د خوئی مبارکی نہ
 ددہ دپارہ بددعا اووتلہ چہ اللہ جل شانہ دی د خپلو سپو نہ بہ دیہ یو سپی مقرر کړی۔ دی چہ کلہ واپس
 شو او خپل پلار تہ راغلو او ټولہ خبری نہی ورته اوکړی نو پلار تہ اوونیل چہ انہی خوہ تالہ خہ فکر مند
 یم۔ دہفہ بددعا بہ نہ رد کیږی۔ دی نہ پس دا قافلہ ددی ځانہی نہ روا نہ شوہ۔ دشام بہ زمکہ نہی د یو
 راہب عبادت ځانہی سرہ پراو اوکړو۔ راہب ورته اوونیل چہ دی ځانہی گنبی خو شرمخان داسی کړزی
 لکہ د چیلو رمہ، تاسو دلته څنگہ راغلی؟ ابولہب چہ دا واوریدل نو ویریدو او ټولہ قافلہ نہی جمع کړہ
 او وې ونیل چہ گورنی تاسو تہ خو ځما بوډاتوب معلوم دی، او تاسو تہ معلوم دی چہ ځما تاسو باندی
 څومرہ حقوق دی۔ نن خہ تاسو تہ یو عرض کوم امید دی چہ تاسو بہ نہی قبول کړنی۔ خبرہ دادہ چہ نبوت
 مدعی ځما خوئی تہ خبری کړی دی او بہ دیہ ویریم۔ تاسو ټول خپل اسباب دی عبادت ځانہی سرہ جمع
 کړنی او بہ ہفہ ځما خوئی ځمولنہی۔ او تاسو ددہ گبر چاپیرہ ځملی: خلقو دا اومنل۔ دا ټول خپل
 حفاظت گنبی بنہ ہونیار وو۔ بہ دی گنبی یو شیر راغلو او دټولو خوئی نہی بوئی کولہی۔ ہرکلہ چہ نہی
 دټولو خوئی بوئی کړی اوچہ د چا تلاش نہی کولو ہفہ نہی اونه موندو، نو یر بہ زور نہی مخکښی خپو
 سرہ توب اووہلو او ہفہ ځانہی تہ اورسیدو او دہفہ خولہ نہی ہم بوئی کړہ او ہفہ ددہ مطلوب وو۔ نو دہ
 ہفہ ټکری ټکری کړو۔ نو بہ ہفہ وخت گنبی ابولہب اوونیل چہ دی د محمد ﷺ بددعا نہ نشی بیج
 کیدی۔ بیا فرمانی چہ جبرئیل ﷺ حضور نبی کریم ﷺ تہ یر نزدیکی شو اوزمکی طرفتہ راغلو تردی چہ
 د محمد ﷺ اودجبرئیل امین ﷺ مینځ گنبی ددو کمانونو ہومرہ فاصلہ پاتی شوہ بلکہ ددی نہ ہم
 زیات نزدیکی شو۔ دلته لفظ اوددی خبر ورکړی کیږی، ددی ثابتولو دپارہ راغلی دی۔ اویہ دی چہ کوم
 زیاتہی شو دی ددی نفی دپارہ۔ لکہ چہ بل ځانہی گنبی فرمانی۔ بیا دی نہ پس ستاسو زړونہ سخت

(۱) ۳۹۵/۱: ۱۱

(۲) ۳۲۲/۱: ۱۱، طواری: ۱۰۸۷۰

شو. اولکہ د کانرو شو. ﴿اَوَاٰخِرُ قَسْوَۃٍ لِّمٰلِکٍہٗ دَدٰی نَہِہٖم زِیٰتِ سَخَتْ. یعنی دکانری نہ کم ہیخ صورت نہ بلکہ ددی نہ سخت شو. افرمان دی چہ هغوی د خلقو نہ داسی ویری یی لکہ چہ اللہ جل شانہ نہ ویری یی ﴿اَوَاٰخِرُ قَسْوَۃٍ لِّمٰلِکٍہٗ دَدٰی نَہِہٖم زِیٰتِ. اویل خانی کنسی دی چہ مونو دوی یو لاک طرفتہ اویل بلکہ زیا تو طرفتہ. یعنی هغوی خو دیو لاک نہ کم نہ وو بلکہ حقیقت کنسی هغوی یو لاک وو یا ددی نہ زیات. نو دا دخیل خبر تحقیق دی. دشک او تردد دیارہ نہ دی. خبر کنسی د اللہ جل شانہ طرفتہ شک نہ شی بیانولی. دا نزدی راتلونکی جبرئیل ؑ وو. لکہ خنگہ چہ د ام المومنین عائشہ ؓ او ابوذر ؓ او ابن مسعود ؓ فرمائی (۱). اوددی بارہ کنسی نزدی احادیث ہم ذکر کیوی. انشاء اللہ. صحیح مسلم کنسی دی چہ ابن عباس ؓ نہ مروی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ خپل رب خپل زہ سرہ دوه خل کتلې دی. چہ پھغی کنسی د یو بیان پہ دی آیت ﴿مَنْ ذَا الَّذِیْ قَتَلَ النَّبِيَّ رَسُوْلًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ فَيَحْمِلْهُ ذُنُوْبَہٗٓ سَیِّئٰتِہٖٓ سَیِّئٰتِہٖٓ کُفْرًا﴾ (۲).

انس والادمعراج حدیث مبارک کنسی دی، بیا اللہ جل شانہ رب العزت نزدی شو اولاندی راغلو. ہم پہ دی وجہ محدثینو پہ دی کنسی کلام کری دی. او یر غرابونہ نی قائم کری دی. اوکہ ثابت شی چہ دا صحیح دی نو بیا بہ ہم پہ بل وخت او بلہ واقعہ باندی محمول وی. ددی آیت مبارک تفسیر نشی کیدی. دا واقعہ خو دہغه وخت دہ چہ کلہ حضور نبی کریم ﷺ پہ زمکہ وو. د معراج پہ شپہ نہ وو. خکہ چہ ددی واقعی نہ پس فرمائی چہ زمونہ نبی ﷺ یو خل بیا ہم سدرۃ المنتہی سرہ کتلی وو. نو دا سدرۃ المنتہی سرہ کتل خو دمعراج ذکر دی. اویہ رومی خل کتل پہ زمکہ وو. عبداللہ ابن مسعود ؓ فرمائی چہ حضور نبی کریم ﷺ افرمائیل چہ ماجبرئیل ؑ او کتلو چہ دھغوی شپہ سرہ وزری وی (۳). عائشہ ؓ فرمائی چہ د حضور نبی کریم ﷺ دنبوت پہ ابتداء کنسی حضور نبی کریم ﷺ جبرئیل ؑ خوب کنسی لیدلې وو. بیا حضور نبی کریم ﷺ د حاجت فارغیدو دیارہ اووتلو نو حضور نبی کریم ﷺ واوریدل چہ خوګ د حضور نبی کریم ﷺ نوم مبارک اخلی. یر نی یوخوا بل خوا اوکتل خو خوګ نی اونہ لیدل. درې خل داسی اوش. پہ دریم خل حضور نبی کریم ﷺ پو رتہ اوکتل نووی کتل چہ جبرئیل ؑ خپلی دوارو پشو کنسی یو پشہ دویمی سرہ راټولہ کری دہ او د آسمان کناری نی پتھی کری دی نزدی وو چہ حضور نبی کریم ﷺ ویری یی نو دی کنسی فریشتی اوونیل چہ خہ جبرئیل یم، خہ جبرئیل یم، ویری یی مہ. خو حضور نبی کریم ﷺ نہ ضبط نہ شو، پہ منہ خلقو طرفتہ راغلو او چہ بیا نی اوکتل نو ہیخ نہ وو. بیا چہ ددی خانی نہ بهر اووتل او وی کتل نو جبرئیل ؑ ورته داشان پہ نظر راغلو. حضور نبی کریم ﷺ بیا د ویری نہ خلقو طرفتہ راغلونو د لٹہ ہیخ نہ وو. بیا چہ بهر اووتلو او وی کتل نو بیا ورته هغه منظر پہ نظر راغلو. نوودی ذکر پہ دی آیت مبارک کنسی دی. ﴿الْقَابِ نَصْفَ الْاَضْبَعِ﴾ نیم گوتی تہ وائی. اوبعضی وائی چہ صرف د دوؤ لاسو فاصلہ پاتی شوې وه. او یو روایت کنسی دی چہ پہ هغه وخت کنسی جبرئیل ؑ باندی دوه ریښی حلې وی.

قوله تعالى: ﴿فَاَوْحٰی اِلٰی عِبْدِہٖمَا اَوْحٰی﴾

حضور نبی کریم ﷺ اللہ جل شانہ لیدلې دی گہ نہ: بیا فرمائی چہ هغه وحی اوکړہ. الخ، ددی نہ مراد دادی چہ جبرئیل ؑ داللہ جل شانہ بندہ او رسول طرفتہ وحی اوکړہ. دواړہ معنی صحیح دی. سعید ابن جبیر ؓ فرمائی چہ دہغه وخت وحی ﴿اَلَمْ یَکُنْ بِکَ نَافَاوِیْہٖ﴾ او ﴿وَرَفَعْنَا لَکَ ذُکْرَکَ﴾ وه. او حضرات نہ مروی دی چہ پہ هغه وخت کنسی دا وحی نازلہ شوې وه چہ پہ نبیانو جنت حرام دی چہ تر کومې حضور نبی کریم

(۱) الطبری: ۵۰۴/۲۲.

(۲) صحیح مسلم کتاب الایمان باب ل قول اللہ عزوجل (و لقد راہ نزلة اخرى): ۱۷۶.

(۳) الطبری: ۵۰۳/۲۲.

دے دی تہ داخل نہ شی۔ او پہ امتونو جنت حرام دے چہ تر گومی مخکنسې د حضور نبی کریم ﷺ والا جنت داخل نشی۔ عبداللہ ابن عباس ؓ فرمائی چہ حضور نبی کریم ﷺ خپل زړہ سرہ دوه خل لیدلې دے۔ ابن مسعود ؓ کتل مطلق ساتلی دی۔ کہ هغه د زړہ کتل وی او کہ هغه ظاهری سترگو سرہ کتل وی۔ دا ممکن دی چہ دا مطلق پہ مقید محمول کړې۔ یعنی حضور نبی کریم ﷺ خپل زړہ سرہ لیدلې وی (۱)۔ چہ کومو بعضو حضراتو ونیلې دی چہ خپلو سترگو سرہ نې لیدلې دے نو هغوی یو غریب قول ونیلې دے۔ ځکه چہ صحابہ کرامو ؓ نه دے بارہ کنسې هېڅ نه دی مروی۔ امام بغوی ؒ فرمائی چہ یو جماعت دې طرفته دے چہ حضور نبی کریم ﷺ خپلو سترگو سرہ لیدلې دے۔ لکه انس ؓ، حسن ؓ، عکرمہ ؓ، ددوی قول کنسې نظر دے، واللہ اعلم۔

ترمذی شریف کنسې عبداللہ ابن عباس ؓ نه مروی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ خپل رب لیدلې دے۔ عکرمہ ؓ فرمائی چہ ما دا وا وریدل نو اوسې ونیل چہ بیا به دا آیت مبارک چرته خی چہ په هغې کنسې فرمان دے چہ ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ یعنی هغه هېڅ یو نظر نشی لیدلې او هغه ټول لیدلې شی۔ دوی اوفرمائیل چہ دا په هغه وخت کنسې دی چہ کله هغه دخپل نور پورا تجلی اوتیانی۔ او حضور نبی کریم ﷺ خپل رب لره دوه خل کتلی دے (۲)۔ داحدث مبارک حسن غریب دے۔ ترمذی شریف یو بل روایت کنسې دی چہ د ابن عباس ؓ ملاقات کعب ؓ سرہ اوشو، او هغه نې اویژندو او یوسوال نې اوکړو چہ په دوی ډیر سخت اولگیدو۔ عبداللہ ابن عباس ؓ اوفرمائیل چہ مونږ نېو هاشم دا خبر راکړې دے نو کعب ؓ اوفرمائیل چہ الله جل شانہ خپل دیدار او خپل کلام حضور نبی کریم ﷺ او موسی ؑ کنسې تقسیم کړو۔

موسی ؑ سره نې دوه خل خبرې اوکړې او حضور نبی کریم ﷺ سره نې دوه خل دیدار اوکړو۔ یو خل مسروق عائشه ؓ ته ورغلو او تپوس نې ترې اوکړو چہ آیا حضور نبی کریم ﷺ خپل رب لیدلې دے؟ عائشه ؓ ورته اوفرمائیل چہ تا خو داسې خبره اوکړه چہ دې ځما وینسته اودرول، ما اوونیل چہ انې موږ بی بی، قران پاک کنسې دی چہ حضور نبی کریم ﷺ درب لوڼې لوڼې نینسې اوکتلی۔ دوی اوفرمائیل چہ چرته روان نې؟ واوړنی دے نه مراد جبرئیل ؑ کتل دی۔ تاته چہ څوک اووانی چہ محمد ؐ خپل رب لیدلې دے یا محمد ؐ الله جل شانہ څه فرمان پټ کړې دے، محمد ؐ دې پنځو خبرو کنسې هېڅ خبره نه وه پټه کړې۔ قیامت به کله قائمېږی باران به کله او څومره به کیږی د موږ په خپته کنسې نر دے اوکه ښځه څوک به صبا څه کوی؟ څوک به چرته مری۔ هغه ډیره دروغ خبره اوکړه اوپه الله جل شانہ نې بهتان اولگولو۔ خبره داده چہ حضور نبی کریم ﷺ جبرئیل ؑ لیدلې وو۔ دوه خل د الله دا امین نې په خپل اصلی صورت کنسې لیدلې وو۔ یو خل سدرۃ المنتهی سره او یو خل جیاد کنسې۔ دهغوی سل وزرې وې او هغه دآسمان ټولې کنارې پټې کړې وې (۳)۔ نسائی دابن عباس ؓ نه روایت دے چہ آیا تاته تعجب کیږی که خلعت ابراهیم ؑ دپاره وو اوکلام دموسی ؑ دپاره او دیدار د محمد ؐ دپاره (۴)۔ صحیح مسلم کنسې داېوږ ؓ نه روایت دے چہ ما رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چہ تاسو خپل رب لیدلې دے؟ نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ سراسر نور دے څه هغه څنگه لیدلې شم؟ یو روایت کنسې دی چہ ما نور اولیدو۔ (۵) ابن ابی حاتم کنسې دی چہ دصحابه کرام ؓ ددې سوال جواب

(۱) صحیح مسلم کتاب الایمان باب فی قول الله عزوجل (و لقد راه نزله اخری) : ۱۷۶۔

(۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ البقرہ : ۲۲۷۹، وهو حسن۔

(۳) ترمذی کتاب تفسیر القرآن ومن سورۃ النجم : ۳۲۷۸،

ماکم : ۱۶۹/۲،

(۴) صحیح مسلم کتاب الایمان باب فی قوله ﷺ ((نورانی اراه)) : ۱۷۸۔

کبھی حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ ما خپل زہ سرہ خپل رب دوه خل لیدلې دې، بیا حضور نبی کریم ﷺ دا آیت مبارک (مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ) اولوستو. او یور وایت کبھی دی چہ ما خپلو سترگوسره نه دې لیدلې زړه سره مې دوه خل لیدلې دې. بیا حضور نبی کریم ﷺ دا آیت مبارک اولوستو چہ (لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ) د عکرمه مذهب عکرمه ﷺ نه د آیت مبارک (مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ) باره کبھی تبوس اوشو نو هغوی اوفرمائیل چہ آر حضور نبی کریم ﷺ اولیدو او بیا نې اولیدو. سانل بیا دحسن ﷺ نه هم سوال اوکړو نو هغوی اوفرمائیل چہ دهغه جلال او عظمت اود لوڼې خادر نې اوکتلو. حضور نبی کریم ﷺ نه یو خل دا جواب هم مروی دې چہ مایو نهر اوکتلو اودنهر نه روستو مې پرده اوکتله او پردې نه روستو مې نور اوکتلو او ددې نه سوا ما هیڅ نه دی لیدلې (۴). دا حدیث هم ډیر غریب دې. یو حدیث مسند احمد کبھی دې چہ حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ ما خپل رب لیدلې دې (۵). ددې اسناد په شرط صحیح باندې دی. خو دا حدیث د حدیث خواب یو مختصرده. نو په طویل حدیث مبارک کبھی دی چہ ما لره خمار ب جل شانه ډیر په ښه صورت کبھی نن شپه راوی وائی چہ خما خیال کبھی (خوب کبھی راغلو او وې فرمائیل چہ انې محمد ﷺ تاسو ته معلوم دی چہ اوچت مقام فرښتی په څه مسئله باندې خبرې اترې کوی؟ ما اووئیل چہ نه. نو الله جل شانه خپل لاس خما د دواړو لاسونو تر مینځه کیخودو چہ دهغې یخوالې ما سینه کبھی محسوس کړو. نو د زمکې او آسمان هر څیز ماته معلوم شو. خما نه هغه سوال اوشو نو ما اووئیل چہ اوس ماته معلوم شو چہ هغوی دهغه نیکو باره کبھی خبرې اترې کوی چہ دگناهونو کفار جوړېږي او درجې زیاتوی او خپلو کبھی خبرې اترې کوی. بیا خما نه الله جل شانه سوال اوکړو چہ اووایه د کفارې نیکۍ څه څه دی؟ نو ما اووئیل چہ مونږ نه پس مسجد کبھی ایساریدل، مسجد ته تلل، هرکله چہ اودس ورته ښه ښکاره نه شی نو په ښه شان اودس کول. چہ څوک داسې اوکړی نو هغه په ښه شان ژوند تیروی. او دده خاتمه خیر سره وی. اودگناهونو نه به داسې پاک شی لکه چہ نن دنیا ته راغلې دې. هغه وخت کبھی الله جل شانه ما ته اوفرمائیل چہ انې محمد ﷺ هرکله چہ ته مونږ اوکړې نو دا وایه چہ (اللهم انی اسئلك فعل الخیرات وترک المنکرات وحب المساکین واذا اردت بعبادک تقنن ان تعیض الیک غیر مقنون) :

یعنی اې الله جل شانه! څه ستا نه دنیکو کولو اودیدو پریښودو اومسکینانو سره دمحبت کولو توفیق غواړم، ته چہ کله خپل بندگان په فتنه کبھی اچړې نو هغې ته مخکبھی مخکبھی ما خپل طرفته اوبله او وې فرمائیل چہ درجې زیاتولو والا اعمال دادی. په چا رویتې خورول، سلام اچول، چہ خلق اوده وی په هغه وخت کبھی د تهجدو مونږ کول (۶). هم ددې پشان یو روایت دسورۃ ص د تفسیر په خاتمه کبھی تیر شوې دې. ابن جریر کبھی دا روایت یو بل سند سره مروی دې. چہ په هغې غربت والا زیاتې نور هم ډیر دی، په هغې د کفارې والا بیان کبھی دی دجمعی مونږ دپاره پیدل قدمونه اخستل، یو مونږ نه پس دبل مونږ انتظار کول، ما اووئیل چہ انې الله جل شانه تا ابراهیم ﷺ خپل خلیل جوړ کړو او موسی ﷺ دې خپل کلیم جوړ کړو اودا دې اوکړل. نو الله جل شانه اوفرمائیل چہ ولي ما ستا سینه نه ده پرانیستی او ما ستا بوج نه دی کم کړې؟ او فلائی فلائی احسان مې دریاندې نه دي کړې او نور داسې احسانونه نې ماته اوخودل چہ دهغې دبیانونو لرازا ستاسو مخکبھی ماته نشته دي. ددې بیان په دې آیتونو (ثم اذا فذل) کبھی دې. نو الله جل شانه خما د سترگو نور خما په زړه کبھی پیدا کړو. اوما

۱ الطبری: ۵۰۵/۲۲.

۲ ابن ابی حاتم: ۲۵۸/۱۲.

۳ احمد: ۲۸۵/۱، وحید الرملی: (۳۲۷۹) وهو حسن، یعنی عنه. مجمع الزوائد: ۷۸/۱.

۴ احمد: ۴۹۸/۱، ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ ص: ۴۲۳۳. وهو حسن.

اللہ جل شانہ خپل زہرہ سرہ اولیدو۔ (۱) ددی اسنادضعیف دی۔ پورته د عتبہ بن ابولہب وینا ده چه خہ دا قریب راتلل او نزدی کیدو والا نه منم اویبا د حضور نبی کریم ﷺ هغه دپاره بد دعا کول او هغه لره شرمخ ماتول بیان شوی دی۔ داواقعہ په زرقا کنښي یا په سراة کنښي شوې وه۔ او حضور نبی کریم ﷺ د دې پېښنگونی مخکنښي نه کړې وه چه دې به داشان هلاکېږي۔ بیا د حضور نبی کریم ﷺ جبرئیل ﷺ دوباره لیدل بیانېږي چه معراج والا شېبې واقعہ ده۔ دمعراج والا احادیث ښه تفصیل سره دسورة سبحان دشروع په آیت کنښي تیر شوی دی۔ اودهغې دوباره لیکلو دلته ضرورت نشته دي۔

داهم بیان شوی دی چه ابن عباس رضی الله عنہما دمعراج په شېبه د دیدار الهی قائل دي۔ د خلفواو سلفو دیو جماعت همدا قول دي۔ اود صحابه کرامو رضی الله عنہم ډیر جماعتونه ددې خلاف دي۔ همدا شان تابعین او نور ډیر ددې خلاف دي۔ د حضور نبی کریم ﷺ جبرئیل ﷺ دهغه وزرو سره لیدل مخکنښي تیر شو۔ عائشه رضی الله عنہا نه دمسروق رضی الله عنہ تپوس کول او دهغې جواب هم مخکنښي تیر شو۔ یو روایت کنښي دی چه عائشه صدیقہ رضی الله عنہ ددې جواب نه پس آیت مبارک (لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ) الخ تلاوت کړو او د (مَا كَانَ يَلْمِزُ الْخَلْقَ نِيْ حَم تِلَاوَت کړو۔ یعنی یو سترگه هغه نشي لیدلې اوهغه ټول نظرونه گوري۔ یو الله جل شانہ سره دیو انسان کلام کول ممکن نه دی خوکه وحی سره وی یا پردي نه روستو وی نو بله خبره ده۔ بیا ئې اوفرمانیل چه تاته څوک اووانی چه حضور نبی کریم ﷺ ته د صبا علم وو نو هغه غلط او دروغ اووئیل اویا ئې آیت (إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ) آخره پورې اولوستو۔ او چه څوک دا وانی چه حضور نبی کریم ﷺ د الله جل شانہ څه خبره پته کړې ده نوهغه هم دروغ اووئیل او بهتان ئې اولگولو۔ بیا ئې آیت مبارک (يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ يَلْمِزُ مَا أَنزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ) اولوستو۔ یعنی انې نبی ﷺ تاته چه څه ستا د رب د طرفنه غاښل شوی هغه اورسود۔ او حضور نبی کریم ﷺ جبرئیل ﷺ په خپل اصلی صورت کنښي دوه ځل لیدلې دي۔ (۱) مسند احمد کنښي دی چه مسروق رضی الله عنہ عائشه صدیقہ رضی الله عنہا ته تپوس اوکړواو دسوة نجم آیت (وَالْأَنفَاقِ الْأَعْلَى) ئې اولوستلو۔ ددې جواب کنښي عائشه صدیقہ رضی الله عنہا اوفرمانیل چې د دې آیتونو باره کنښي ما دې امت کنښي ټولو نه مخکنښي تپوس کړې وو۔ بیا نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چې ددې نه مراد جبریل امین دي۔ یو ځل د آسمان نه راگوزیدو په وخت کنښي او په هغه کنښي ټوله فضا دهغه بدن مبارک نه ډکه وه۔ دا حدیث مبارک بخاری او مسلم شریف کنښي هم دي۔ (۲) مسند احمد کنښي دی چه عبدالله بن شقیق رضی الله عنہ ابوذر رضی الله عنہ ته اووئیل که چرې ما حضور نبی کریم ﷺ لیدلې وې نو ما به د حضور نبی کریم ﷺ نه ضرور دا تپوس کولو۔ ابوذر رضی الله عنہ اوفرمانیل چه تا به څه تپوس کولو؟ وې فرمانیل چه تاسو ﷺ خپل رب لیدلې دي که نه؟ نو ابوذر رضی الله عنہ اوفرمانیل چه دا سوال خو پخپله د حضور نبی کریم ﷺ نه کړې وو نو حضور نبی کریم ﷺ فرمانیلی وو چه ماهغه نور اوکتلو اوهغه خو نور دي څه هغه څنگه لیدلې شم (۳) صحیح مسلم کنښي هم دا حدیث مبارک دوو سندونو سره دي، د دواړو الفاظو کنښي بدلون دي (۴) امام احمد رضی الله عنہ فرمانی چه څه نه پوهیږم چه ددې حدیث مبارک څه توجیه اوکړم۔ د زړه مې په دې اطمینان نشته دي۔ ابن ابی حاتم کنښي دابوذر رضی الله عنہ نه منقول دی چه حضور نبی کریم ﷺ خپل زړه سره دیدار کړې دي سترگو سره نه دي۔ امام ابن خزیمه رضی الله عنہ فرمانی چه عبدالله بن شقیق رضی الله عنہ او دابوذر رضی الله عنہ مینځ کنښي انقطاع ده۔ او امام ابن جوزی رضی الله عنہ فرمانی چه ممکن دی چه دابوذر رضی الله عنہ داسوال د معراج

(۱) الطبری: ۱۵۰/۲۲.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النجم: ۱۸۵۵، صحیح مسلم: ۱۱۷۷، احمد: ۴۹/۶.

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النجم: ۱۸۵۵، صحیح مسلم: ۱۱۷۷، ترمذی: ۳۰۶۸، احمد: ۲۴۱/۶.

(۴) ۱۱۷/۵، و مسلم: ۱۷۸/۲۹۲، وهو حديث صحيح.

(۵) صحیح مسلم کتاب الايمان باب فی قوله ﷺ ((وراني اراه)) ۱۷۸.

واقعی نہ مخکنی وی۔ اور حضور نبی کریم ﷺ ورتہ پہ ہفہ وخت کنبی جواب ورکری وی۔ کہ دا سوال حضور نبی کریم ﷺ نہ د معراج واقعی نہ روستو شوې وی نو حضور نبی کریم ﷺ بہ ضرور ددی جواب کنبی او ونیلې وو او انکار به ئې نہ وو کړې۔ خودا قول بالکل ضعیف دی۔ ځکه چه دعانشه ﷺ سوال د معراج نہ روستوو۔ اود حضور نبی کریم ﷺ جواب پہ ہفہ وخت کنبی ہم انکار کنبی وو۔ بعضو حضراتو فرمائی دی چه دوی ته خطاب ددوی عقل مطابق وو۔ یا دا چه دهغوئ دا خیال غلط وو۔ نو ابن خزیمہ رحمہ اللہ پہ کتاب التوحید کنبی ہم دا لیکلی دی، نو اصل کنبی دا صرف محض خطا ده او بالکل غلطی ده، واللہ اعلم۔

دسدرۃ المنتهی ذکر: انس رضی اللہ عنہ او ابوہریرہ رضی اللہ عنہ مروی دی چه حضور نبی کریم ﷺ اللہ جل شانہ لیدلې خو دې خو خپلو سترگو سره ئې نہ دې لیدلې خو جبرئیل رضی اللہ عنہ ئې په خپلو سترگو دوه ځل دهغه اصلی حالت کنبی لیدلې دې (۱) سدرۃ المنتهی باندې ہفہ وخت کنبی فریښتی ډیرې وې او دالله جل شانہ نور په ہفہ وخت کنبی خلیدو، او قسما قسم رنگونه چه ہفہ دالله جل شانہ نہ سوا نور چا نہ ته دی معلوم۔ ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چه دمعراج پہ شپہ محمد ﷺ سدرۃ المنتهی ته اورسیدو او دا په اووم آسمان کنبی ده۔ زمکې نہ چه کوم خیزونه راخیژی نوہفہ تر دې خانې پورې راخیژی، ہفہ وخت کنبی په دې ونه باندې د سرو زرو مولخان وو۔ حضور نبی کریم ﷺ ته ہفہ خانې کنبی درې خیزونه ورکړې شو۔ پنځه واړه وخت مونځونه۔ دسورة بقرہ د خاتمې آیتونہ) اود حضور نبی کریم ﷺ امت کنبی چه څوگ مشرکان نہ وی نو دهغوئ دگناہونو بخښنه (مسلم) (۲)۔

ابوہریرہ رضی اللہ عنہ یا یو بل صحابی رضی اللہ عنہ تر روایت دې چه څنگه مارغان په یو ونه ناست وی دغه شان په ہفہ وخت کنبی سدرۃ المنتی باندې فریښتی ولاړې وې۔ هرکله چه حضور نبی کریم ﷺ هلته اورسیدو نو حضور نبی کریم ﷺ ته اوونیلې شو چه څه غواړې نواوغواړه۔ (۳) مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چه ددې ونې ښاخونه د مروریدو او یاقوتو او زیرجدو وو۔ حضور نبی کریم ﷺ دا اولیدي اوخپلو سترگو سره ئې د الله جل شانہ ہم زیارت اوکړو۔ ابن زید فرمائی چه د حضور نبی کریم ﷺ نه سوال اوشوچه تاسو په سدرہ باندې څه اولیدل؟ نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په ہفہ باندې د سرو زرو مولخان وو۔ او په هره هره پاڼه باندې یو یو فریښتہ ولاړه وه او دالله جل شانہ ذکر ئې کولو۔ (۴) د حضور نبی کریم ﷺ نظرونه ئې اوکس طرفته نشو چه دکومو خیزونو دکتلو ورتہ حکم ووهفہ ئې اوکتل۔ د ثابت قدمی او پورا اطاعت دا یو پورا دلیل دې چه څه دالله جل شانہ حکم وو ہفہ ئې اومنلو۔ چه څه ورتہ ورکړې شو ہفہ ئې واخستل۔ ہم دا یو ناظم د تعریف په طور ونیلې دی۔ حضور نبی کریم ﷺ د الله جل شانہ لوڼې لوڼې نښې اوکتلې۔ لکه بل خانې ارشاد دې چه (لَوْنُكَ مِنْ أَيْمَانِ الْكَذِبِ) ځکه چه مونږ تاته خپلې خپلې لوڼې نښې اوخودلې چه ځمونږ د کامل قدرت او د زبردست عظمت دلیل دی۔ دا دواړه آیتونه دلیل جوړولو ته پس د اهل سنت مذهب دې چه په ہفہ وخت کنبی حضور نبی کریم ﷺ د الله جل شانہ دیدارنې کړې وی خپلو سترگو سره نہ دې کړې۔ ځکه چه دالله جل شانہ ارشاد دې چه حضور نبی کریم ﷺ دخپل رب لوڼې لوڼې نښې اوکتلې۔ که پخپله دالله جل شانہ دیدار وې نو دهغه دیدار ذکر به وو۔ او خلقو ته به ئې دا ظاهر کړی وو۔ دابن مسعود رضی اللہ عنہ قول تیر شوې دې چه یو ځل د حضور نبی کریم ﷺ په خواہش په دویم ځل آسمان ته دختلو په وخت کنبی جبرئیل رضی اللہ عنہ لره حضور نبی کریم ﷺ اولیدو په خپل

(۱) صحیح مسلم کتاب الايمان باب معنى قول الله عز وجل (وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَى) : ۱۷۵۔

(۲) صحیح مسلم کتاب الايمان باب ذكر المنتهى : ۱۷۳۔

(۳) الطبري : ۵۲۰/۲۲۔

(۴) الطبري : ۵۲۰/۲۲۔

اصلی صورت کبھی۔ نو ہر گلہ چہ جبرئیل علیہ السلام خیل رب تہ خبر ورکرو نو خیل اصلی صورت کبھی شو
او سجدہ نہ اوکرہ، نو سدرۃ المنتہی سرہ دوبارہ ددی کتل مراد دی (۱)۔ دا روایت مسند احمد کبھی
دی او غریب دی۔

أَفَرَأَيْتُمُ	اللَّتَّ	وَالْعُزَّىٰ	وَمَنْوَةَ	الْكَافَّةَ الْأُخْرَىٰ
ایا غور کری دی تاسو	پہ حقیقت دلات	او دعزی	او دمنات	چی دریم بل دی
ایا تاسو چری دلات	او عزى	پہ حالت باندی	غور کری دی؟	او دریم دمنات پہ حالت
الْكُمُ الذَّكْرُ	وَكُلُّ الْأُنثَىٰ	تِلْكَ إِذَا قَسَمَةٌ	ضِيْزَىٰ	إِنْ هِيَ
ایا تاسو لره خامن دی	او هغه لره لونره	دا خوییا	تقسیم دی	دبی دانصافی
ایا ستاسو دی خامن وی	او دالله	دی لونره؟	دا خودیربی	انصافہ تقسیم دی
إِلَّا أَسْمَاءُ	سَمِیْمُوہَا	أَنْتُمْ	وَأَبَاؤُكُمْ	مَا أَنْزَلَ اللَّهُ
مکر تش نومونه دی	چی اینبودلی	هغه	تاسو	او پلارانو ستاسو
تش نومونه دی	چی پخبلہ	تاسو	او ستاسونیکو	نواپخودی دی
يَا مَنْ سُلْطٰنٌ	إِنْ يَكْفُرُونَ	إِلَّا الظُّنَّ	وَمَا تَهْوٰی	الْأَنْفُسُ
پہ دی باندی	خہ سند	انہ دی روان	دوی	اگر پہ گمان پس
هیخ دلیل نہ دی	رالیلی	داخلق	صرف د گمان	او دخپل نفس
وَلَقَدْ جَاءَهُمْ	مِّن رَّهْمٍ	الْهُدٰی	أَمْرٌ لِلْإِنْسَانِ	
او بیشک	راغلی	دی دوی	تہ	دطرفہ درب
ددی باوجود	چی دخپل رب	دطرفہ	ورته	هدایت رارسیدلی
مَا	تَمَّیٰ	فَلِلَّهِ الْآخِرَةُ	وَالْأُولٰٓئِ	وَكُم مِّن مَّلٰکِ
هغه خیز	چی غواپی	نی هغه	پس الله	لره دی آخرت
هر ارمان پوره کیپی	انہ بلکہ	دھر	ارمان پوره	کیدل
فِي السَّمٰوٰتِ	لَا تُغْنِیْ	شَفَاعَتَهُمْ	شَيْئًا	إِلَّا مِّنْ بَعْدِ
پہ آسمانونو	کبھی	چی نہ شی	دفع	کولی
آسمانونو	کبھی	دیر	فریبستی	دی
أَنْ يَّأْذَنَ اللَّهُ	لِمَنْ	يَّشَاءُ	وَيَرْضٰی	
چی حکم	او کری	الله	دپارہ	دهغه
چی	الله	چاہہ	اجازت	ورکری

قوله تعالى: - اقْرَءْ تَمَّ اللَّتَّ وَالْعَزَّىٰ

د لات عزى او منات ذکر :- دې آیتونو کښې الله جل شانہ مشرکان رقی اودوی د بتانو او دالله جل شانہ سوا دنورو عبادت کوی . او څنگه خلیل الله ﷺ دالله جل شانہ په حکم دالله جل شانہ کور جوړ کړو دا خلق د خپلو باطلو معبودانو عبادت ځانې جوړوی . لات یو سپین منقش کانونی وو چه په هغې قبه جوړه کړې شوې وه ، په ده به نې غلافونه غوړول ، په ده باندې متجاوزان او محافظ او جاور وهلو والا مقرر وو . او ددې گیر چاپیره ځانې ته لکه د حرم نظر کولو . دا د اهل طائف بت خانه وه . قبيله نقيض ددې عبادت کونکي او متولی وو . قريشو نه سوا باقی ټولو په ده فخر کولو . ابن جریر رحمہ اللہ فرماني چه دې خلقو دالله جل شانہ لفظ نه لات جوړ کړې وو . یعنی ددې مونث نې جوړ کړې وو . دالله جل شانہ ذات مبارک د ټولو شریکانو نه پاک دې . یو قرات کښې لات د تا تشدید سره دې یعنی گول کولو والا . دا نې لات په دې معنی کښې اخستې وه چه دا یو نیک سړی وو ، د حج موسم کښې به نې حاجیانو ته به نې ستوان ورکول . دده د وفات نه پس خلقو دده په قبر منجور توب شروع کړ . او رو رو نې دده عبادت شروع کړو .^(۱) داشان لفظ د عزى د عزیز نه اخستې شوې دې . دا دمکې او طائف مینځ کښې یو ونه وه په دې هم قبه جوړه شوې وه او په دې به نې خادرونه غوړول ، قريشو به د دې عظمت کولو^(۲) . ابوسفیان د احد په ورځ هم ونیلې وو چه څمونې عزى دې او ستاسو نه . ددې جواب کښې حضور نبی کریم ﷺ ونیلې وو چه الله جل شانہ څمونې ولی دې او ستاسو نه دې .^(۳)

صحيح بخارى کښې دې چه کوم سړی د لات او عزى قسم اوخوری هغه ته پکار دى چه زر لا اله الا الله اووانى او چه څوک خپل ملگری ته اووانى چه رازه جوارى اوکړو نو هغه ته صدقه کول پکار دى^(۴) . مطلب دادې چه د جاهليت په زمانه کښې نې ددې قسم کړي وو نو اوس داسلام نه پس هم که دده ژبې نه د مخکښي عادت مطابق دا الفاظ اوځى نو ده ته کلمه ونیل پکار دى . سعد بن ابى وقاص رضي الله عنه یو ځل هم ددې لات او عزى قسم اوکړو نو په دې خلقو دې خبردار کړو ، دې حضور نبی کریم ﷺ ته لاروونو حضور نبی کریم ﷺ ورته او فرمائیل چه لا اله الا الله وحد لا شریک له له الملك وله الحمد وهو على کل شى قدیر اوایه او دري ځل (اعوذ بالله من الشیطان الرجیم) اوایه او خپل گس طرفته توکانې تو کړه . اویا داسې مه کړه .^(۵) دمکې او مدینې مینځ کښې قدید سره مشلل کښې مناة وو . قبيله بنو خزاعه او اوس او خزرج په ددې عبادت کولو دجاهليت په زمانه کښې . هم ددې ځانې نه به نې احرام ترلو او حج ته به تلل^(۶) . داشان ددې دریو نه علاوه نور هم بتان وو چه دهغې به عربو عبادت کولو . او ددې به نې ډیر زیات تعظیم کولو . خو ددې دریو شهرت ډیر زیات وو په دې وجه دلته صرف ددې دریو ذکر دې . دې خلقو به دې نه طرافونه هم کول . دقربانی ځناور به نې دلته بوتلل او ددوی په نوم به نې حلاولو . ددې باوجود دا خلق د کعبې د عظمت او حرمت قائل وو . دې ته به نې مسجد ابراهیم ونیلو . او ددې خاطره به ددې عزت کولو . سیره ابن اسحاق کښې دې چه قریش او بنو کنانه د عزى عبادت کولو . او دا په نخله کښې وو . ددې نگهبان او متولی قبيله بنوشیبان وو او دا دبنو سلیم یو ښاخ وو . او ددوی بنو هاشم سره در

^(۱) الطبری : ۵۲۳/۲۲ .

^(۲) الطبری : ۵۲۳/۲۲ .

^(۳) صحيح بخارى كتاب الجهاد باب ما يكره من التنازع والاختلاف ل الحرب وعقوبة من عصي امامه : ۳۰۳۹ .

^(۴) صحيح بخارى كتاب التفسير باب (الرأيم اللات والعزى) : ۴۹۶۰ ، صحيح مسلم : ۱۶۴۷ ، ابو داود : ۳۲۴۷ ، ترمذی : ۱۵۴۵ ، ابن ماجه : ۲۰۹۶ .

^(۵) كتاب الايمان والصلوة باب الحلف باللات والعزى : ۳۸۰۸ . ابن ماجه : ۲۰۹۷ ، وهو صحيح احمد : ۱۸۳/۱ ، ابن حبان : ۴۳۶۵ .

^(۶) صحيح بخارى كتاب التفسير سورة النجم باب (ومنه الثالثة الاخرى) : ۴۸۶۱ .

ولی وہ ددی بت ماتولو دپارہ حضور نبی کریم ﷺ دفتح مکہ نہ پس خالد بن ولید ؓ لیرلې وو. او هغوی دا مات کړې دوه ټکړې ټکړې کړې وو او وئیلې ئې وو چه :

(یا عزی کفرانک لاسمانک انی رایت الله قد اهانک)

یعنی انې عزی خه ستا نه انکارۍ یم ستا پاکی بیان و والا نه یم، خما ایمان دې چه الله جل شانہ ستا عزت ښاورې کړو. دا د بېول په دریو ونو باندې وو چه کومې ونې ئې اوو هلې او په هغې ئې قبه واچوله او واپس راغلل او حضور نبی کریم ﷺ ته ئې ددې اطلاع ورکړه. حضور نبی کریم ﷺ ورته اوونیل چه واپس لاړ شه تا هیڅ نه دی کړی. خالد ؓ دوباره تشریف یووړ او د هغه خانې خدامو او لوڼې لوڼې د مکرو فریب دعوی او کړې او د (یا عزی عزی) دچغې ئې وهلې. خالد ؓ چه کله اوکتل نو یو برېنده ښخه وه چه دهغې ویشته ویران دی او په خپل سر ښاورې اچوی. دوی یو وار سره هغه ختم کړو او واپس راغلل او حضور نبی کریم ﷺ ته ئې دې خبر ورکړو. حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه عزی هم د اوو ( ) لات د قبیلہ ثقیف بت وو چه طائف کښې وو. ددې تولیت او منجور توب ښو معتب کړې وو. ددې د ختمولو دپارہ حضور نبی کریم ﷺ مغیره بن شعبه ؓ او ابوسفیان بن صخر بن حرب ؓ لیرلې وو. دوی هغه ختم کړو او هغه خانې کښې ئې یو مسجد جوړ کړو. مناة د اوس او خزرج او ددې دهم خیال خلقو بت وو. دامشلال طرفته دسمندر په غاړه قدیر کښې وو. دلته هم حضور نبی کریم ﷺ ابوسفیان ؓ اولیرلواو دوی هغه ذرې ذرې کړو. دبعضو قول دې چه دعلی ؓ دلاسه دکفرستان تباہ شو.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيَسْئُونَ الْمَلِكَةَ تَسْمِيَةً	بیشکه هغه کسان اچې ایمان نه راوړی په آخرت باندې هغوی نومونه ږدی په فرشتو باندې نومونه
يَسْئَلُونَ عَنْ أَرْحَامِهِمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَةٍ مِنْ خَمْرٍ أَوْ ذُرِّ عَيْنٍ	بیشکه خوک چې په آخرت ایمان نه راوړی ..... هغوی په فرشتو د زنانو نومونه اږدی
وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيَسْئَلُونَ عَنْ أَرْحَامِهِمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَةٍ مِنْ خَمْرٍ أَوْ ذُرِّ عَيْنٍ	دښخو حالانکه نشته هغوی لره په دې باندې هیڅ علم نه کوی پیروی هغوی مگر دگمان
وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيَسْئَلُونَ عَنْ أَرْحَامِهِمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَةٍ مِنْ خَمْرٍ أَوْ ذُرِّ عَيْنٍ	..... حال دادې چې دوی سره په دې باندې هیڅ علم نشته ..... خو بس په گمان پسې روان دی
وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيَسْئَلُونَ عَنْ أَرْحَامِهِمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَةٍ مِنْ خَمْرٍ أَوْ ذُرِّ عَيْنٍ	او بیشکه گمان نه دفع کوی دحق نه هیڅ خیز پس اوگرزه ته دهغه چانه
وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيَسْئَلُونَ عَنْ أَرْحَامِهِمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَةٍ مِنْ خَمْرٍ أَوْ ذُرِّ عَيْنٍ	او گمان دحق په مقابلہ کښې هیڅ کار نه ورکوی ..... نوته دهغه چا پرواه مکوه
وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيَسْئَلُونَ عَنْ أَرْحَامِهِمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَةٍ مِنْ خَمْرٍ أَوْ ذُرِّ عَيْنٍ	چې مخ ئې واړوو د ذکر زمونږ نه اونه لری اراده سوا د ژوند دنیا نه دا حد دې ددې خلقو
وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيَسْئَلُونَ عَنْ أَرْحَامِهِمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَةٍ مِنْ خَمْرٍ أَوْ ذُرِّ عَيْنٍ	چې زمونږ د نصیحت نه بې پرواه شوی دی اود دنیا د ژوند تیرولو نه بغیر بل هیڅ مقصد نه لری د دوی
وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيَسْئَلُونَ عَنْ أَرْحَامِهِمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَةٍ مِنْ خَمْرٍ أَوْ ذُرِّ عَيْنٍ	دعلم بیشکه رب ستا چې دې هغه ښه پوهه دې په هغه چا اچې بې لارې شو
وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيَسْئَلُونَ عَنْ أَرْحَامِهِمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَةٍ مِنْ خَمْرٍ أَوْ ذُرِّ عَيْنٍ	د پوهې آخری حد بس دغه دې ..... ستا رب په هغه چا ښه پوهیږی چې د لارې نه گمراه شوې وی

عَنْ سَيِّدِهِ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ اهْتَدَى ۚ وَلِلَّهِ

دلاري دهغه نه | او هغه ښه پوهه دي | په هغه چا | چې په نيغه لار روان دي | او الله لره دي |
..... او هغه په دې هم پوهيږي | چې خوک په سمه لار روان دي | او په

مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ لِيَجْزِيَ

هغه چې په آسمانونو کښي دي | او هغه چې په زمکه کښي دي | دپاره ددې چې بدله ورکړي |
آسمانونو او په زمکه کښي هرڅه چې موجود دي هغه ټول د الله ﷻ دي | چې کومو کسانو د بدني لار

الَّذِينَ اسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِي

هغه کسانو لره | چې بدې نې کړې وې | په سبب دهغې عمل | چې کړې نې وې | او بدله ورکړي |
اختيار کړې ده هغوی ته د بدني سزا ورکړي | او کومو کسانو چې نيکي کړې ده هغوی ته د

الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى ۚ الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ

هغه کسانو له | چې نيکي نې کړې وې | په نيکۍ سره | دا نيکان هغه کسان دي | چې خان ساتي |
نيکۍ ښکلي بدله ورکړي | ..... دا (نيکان) هغه کسان دي چې د ورو گناهونو

كَبِيرِ الْأَثْمِ وَالْفَوَاحِشِ إِلَّا اللَّمَمَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ

د لويو گناهونو نه | او د بې حيايي دکارونو نه | سوا د ورو گناهونو نه | بيشکه رب ستا |
نه سوا د لويو لويو گناهونو او د بې شرمۍ دکارونو نه خان بچ ساتي | ستا رب

وَإِسْعَ الْمُغْفِرَةِ ۖ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِّنَ الْأَرْضِ

مالک دي دفرانيه ښاني | هغه | ښه خبر دي | په تاسو | کله چې هغه پيدا کړي تاسو | د زمکې نه |
د ډير فراخه بخشش مالک دي | هغه ته ستاسو حال ښه معلوم دي | څه وخت چې نې تاسو د زمکې نه پيدا کړي وئ

وَإِذْ أَنْتُمْ أَجْنَتُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ ۖ فَلَا تُزَكَّوْا

او څه وخت چې تاسو | (پټ) پچي وئ | په خيتو کښي | دميندو ستاسو | پس مه پاکوي تاسو |
او څه وخت چې تاسو د ميندو په خيتو کښي پچي وئ | بس خپل خانونه مه پاکوي

أَنْفُسَكُمْ ۖ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ أَلْقَىٰ

خانونه خپل | هغه ښه خبر دي | په هغه چا | چې خان نې اوساتو دگناه نه |
الله ﷻ پر هېز گار خلق ډير ښه پيژني |

قوله تعالى: - إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيَسْمَعُونَ السَّلٰمَةَ نَهْيَةً الْأُنثَى ۚ

د ذوالخلفه بت ذکر: - د ذوالخلفه نومي بت خانه دوس او خشم بجيله وو چه کوم خلق ددوی هم وطن وو. دا به تباله کښي وو. او دي ته به خلق کعبه يمانيه ونيله. اود مکې کعبې ته به نې کعبه شاميه ونيله دادجير بن عبد الله بجلی ﷺ به لاسونو فنا شوه. فلس نومي بت خانه د قبيله طي او ددې چاپېر چل قبيلو وه دا جبل طي کښي سلمی او اجا ترمينځه وه. ددې د ختمولو دپاره علی ﷺ مقرر شوي وو. دوی هغه ختم کړو او ددې خانې نه نې دوه تورې يورې. يورسوب او بله مخزوم. حضور نبی کریم ﷺ

دوآرہ تورې ہم دوی ۛ ته ورکړې. قبیلہ حمیرا او اهل یمن خپله بت خانہ صنعاء کښې د ریا په نوم جوړه کړې وه. ذکر دی چه په هغې کښې یو تور سپې وو او هغه د ددوؤ حمیری چه تبع سره راوتلې هغوی دا اوویستو او قتل نې کړو. او دا بت خانہ نې تباہ کړه. او رضا نومې بت خانہ دبنوریعہ ابن سعد وه. دا مستوعه ابن ربیعہ بن کعب بن سعد اسلام کښې راوسته.

ابن هشام فرمائی چه ددوی عمر ۳۳۰ کاله وو چه دهغې بیان پخپله خپلو اشعارو کښې کړې دي. د ذوالکعبات نومې صنم خنابکر او تغلب او د ایاد قبیلې سندات کښې وو. بیا فرمائی چه ستاسو دې خامن وی او دالله جل شانہ دې لوثره؟ ځکه چه د مشرکانو په خپل باطل گمان کښې فریتې نې د الله جل شانہ لوثره گنلې (نعوذ بالله).

قوله تعالى: - إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ

نوالله جل شانہ فرمائی که تاسو خپلو کښې تقسیم کړنې او چا ته صرف لوثره او چا ته صرف خامن ورکړنې نو هغه به هم خفه وی. اودا تقسیم به دانصاف نه وی. اگر چه تاسو الله جل شانہ لره لوثره او تاسو خپل خان دپاره خامن خوښوئ. بیا فرمائی چه دوی تاسو د خپل طرفته بغیر د څه دلیل نه معبودان جوړ کړل او دوی ته چه مو څه نوم غوښتلو هغه مو ورکړو. گنې اصل کښې دا معبودان نه دي. او نه څه دداسې پاک نوم مستحق دی. پخپله دا خلق هم ددې عبادت کولو څه دلیل نه شی پیش کولې. صرف په خپلو مشرانو باندې حسن ظن کولو نه پس هغونی هم داسې کړې وو او دوی هم داسې کوي. هسې بیخه دروغ وائی. مصیبت خو دادې چه الله جل شانہ د دیلونو او واضح خبرو راتلو نه پس هم د خپل پلار نیکه غلطو لارو پسې انځښتی دی او نه نې پریردی. بیا فرمائی چه آیا دهر انسان هرخواش به پورا کیږي؟ چه څوک څه وائی هغه به وائی څه به حق یم نو هغه به حق شو څه؟ تاسو اگر چه دعوی لونی لونی کوئ خو دې نه هیڅ مراد او مقصد نه حاصلیږي. حضور نبی کریم ۛ فرمائی چه خواش کولو په وخت کښې تاسو سوچ کوئ چه تاسو څه خواش کوئ؟ تاسو ته نه دی معلوم چه تاسو ته به ددې خواش پاره کښې څه لیکلې کیږي؟ (۱) دټولواورو مالک الله جل شانہ دې او دنیا او آخرت کښې تصرف د هغه ذات دي، چه څه هغه غوښتل هغه اوښو او چه څه غواړنې نو هغه به کیږي. بیا فرمائی چه دالله جل شانہ داجازت نه بغیر لونی نه لونی فرېشته هم دسفارش یو لفظ نشی وئیلې. لکه فرمائی چه (مَنْ ذَا الَّذِي) الخ، څوک دی چه هغه ذات ته دهغه د اجازت نه بغیر هغه ته سفارش اوکړي. دهغه ذات د فرمان نه بغیر څوک هم چاته فائده نشی ورکولې. نو هرکله چه د لویولویو فرېشتو دا حال دي نو بیا انې بې وقوفو ۱ تاسو ته به دا بتان څه فائده اورسوي؟ تاسو الله جل شانہ ددوی د عبادت نه منع کوی. ټول رسولان او ټول آسمانی کتابونه دالله جل شانہ نه سوا د نورو دعبادت نه منع کول او خپل عظیم الشان مقصد ښائی. بیا هم تاسو دوی سفارشی منی، دا څومره غلظه لار ده.

قوله تعالى: - لِيُثَبِّتُوا الْمَلِكَةَ تَبْيِئَةَ الْأَنْفَى

دبې ایمانه خلقو خبرې: الله جل شانہ د مشرکانو ددې قول تردید کوی چه د الله جل شانہ فریتې دالله جل شانہ لوثره دی لکه چه بل ځانې فرمائی چه (جَعَلُوا الْمَلِكَةَ) الخ یعنی دالله جل شانہ مقبول بندگانې فریتې دوی دالله جل شانہ لوثره جوړې کړې دي. آیا ددوی دپیدائش په وخت کښې دوی موجود وو څه؟ ددوی شهادت به لیکلې کیږي او ددوی ته به تپوس کیږي. دلته هم وائی چه دوی د فرېشتو زنانه نوم ایږدي. اودا ددوی دبې علمې نتیجه ده. دا نه صرف بهتان بلکه صریح شک دي، دا صرف ددوی اټکل دي او دا ظاهر دی چه اټکلی خبرې دحق قائم مقام نشی کیدې. حدیث مبارک کښې دی چه گمان نه ځان

اوستای خکه چه دا بدترین دروغ دی (۱) ایما الله جل شانہ خپل نبی ﷺ ته فرمائی چه دحق نه اعراض کولو والو نه تاسو هم اغراض اوکړئ. ددوی انتہائی علم نظر ددنیا ژوند دې او ددې غایت سفلی دنیا ددې انجام هیڅکله هم نیک نشی کیدې. ددوی د علم غایت هم دا دی ددنیا طلب او کوشش کښې اخته دی.

حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چه دنیا دهغوئ کور دې چه آخرت کښې دچا کور نه وی او دنیا دهغوئ مال دې چه آخرت کښې دهغوئ کور نه وی. او ددې جمع کولو کښې دوی اخته دی او دوی د عقل نه خالی دی (۲) یو منقوله دعا کښې د حضور نبی کریم ﷺ دا الفاظ هم راغلي دی چه (اللهم لا تجعل الدنيا اكبر همنا ولا مبلغ علمنا، ايا الله) اته څومړنې اهم کوششونه او منتہائی نظر او مقصد معلومات صرف دنیا م کوه (۳) یا فرمائی چه دتولو مخلوقاتو خالق صرف الله جل شانہ دې چا ته چه هدات غواړی نو ورکړی نې او چه چاته ذلت ورکول غواړی نو هغه نه ذلت ورکوی. دا ټول هر څه د هغه ذات قدرت، او علم سره او حکمت سره کیږي، هغه ذات عادل او خپل شریعت کښې او اندازه مقررولو کښې ظلم او بې انصافی نه کوی.

قوله تعالى: - وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۚ ٥٠ ٥١ ٥٢ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨ ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠ ٧١ ٧٢ ٧٣ ٧٤ ٧٥ ٧٦ ٧٧ ٧٨ ٧٩ ٨٠ ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠ ١٠١ ١٠٢ ١٠٣ ١٠٤ ١٠٥ ١٠٦ ١٠٧ ١٠٨ ١٠٩ ١١٠ ١١١ ١١٢ ١١٣ ١١٤ ١١٥ ١١٦ ١١٧ ١١٨ ١١٩ ١٢٠ ١٢١ ١٢٢ ١٢٣ ١٢٤ ١٢٥ ١٢٦ ١٢٧ ١٢٨ ١٢٩ ١٣٠ ١٣١ ١٣٢ ١٣٣ ١٣٤ ١٣٥ ١٣٦ ١٣٧ ١٣٨ ١٣٩ ١٤٠ ١٤١ ١٤٢ ١٤٣ ١٤٤ ١٤٥ ١٤٦ ١٤٧ ١٤٨ ١٤٩ ١٥٠ ١٥١ ١٥٢ ١٥٣ ١٥٤ ١٥٥ ١٥٦ ١٥٧ ١٥٨ ١٥٩ ١٦٠ ١٦١ ١٦٢ ١٦٣ ١٦٤ ١٦٥ ١٦٦ ١٦٧ ١٦٨ ١٦٩ ١٧٠ ١٧١ ١٧٢ ١٧٣ ١٧٤ ١٧٥ ١٧٦ ١٧٧ ١٧٨ ١٧٩ ١٨٠ ١٨١ ١٨٢ ١٨٣ ١٨٤ ١٨٥ ١٨٦ ١٨٧ ١٨٨ ١٨٩ ١٩٠ ١٩١ ١٩٢ ١٩٣ ١٩٤ ١٩٥ ١٩٦ ١٩٧ ١٩٨ ١٩٩ ٢٠٠ ٢٠١ ٢٠٢ ٢٠٣ ٢٠٤ ٢٠٥ ٢٠٦ ٢٠٧ ٢٠٨ ٢٠٩ ٢١٠ ٢١١ ٢١٢ ٢١٣ ٢١٤ ٢١٥ ٢١٦ ٢١٧ ٢١٨ ٢١٩ ٢٢٠ ٢٢١ ٢٢٢ ٢٢٣ ٢٢٤ ٢٢٥ ٢٢٦ ٢٢٧ ٢٢٨ ٢٢٩ ٢٣٠ ٢٣١ ٢٣٢ ٢٣٣ ٢٣٤ ٢٣٥ ٢٣٦ ٢٣٧ ٢٣٨ ٢٣٩ ٢٤٠ ٢٤١ ٢٤٢ ٢٤٣ ٢٤٤ ٢٤٥ ٢٤٦ ٢٤٧ ٢٤٨ ٢٤٩ ٢٥٠ ٢٥١ ٢٥٢ ٢٥٣ ٢٥٤ ٢٥٥ ٢٥٦ ٢٥٧ ٢٥٨ ٢٥٩ ٢٦٠ ٢٦١ ٢٦٢ ٢٦٣ ٢٦٤ ٢٦٥ ٢٦٦ ٢٦٧ ٢٦٨ ٢٦٩ ٢٧٠ ٢٧١ ٢٧٢ ٢٧٣ ٢٧٤ ٢٧٥ ٢٧٦ ٢٧٧ ٢٧٨ ٢٧٩ ٢٨٠ ٢٨١ ٢٨٢ ٢٨٣ ٢٨٤ ٢٨٥ ٢٨٦ ٢٨٧ ٢٨٨ ٢٨٩ ٢٩٠ ٢٩١ ٢٩٢ ٢٩٣ ٢٩٤ ٢٩٥ ٢٩٦ ٢٩٧ ٢٩٨ ٢٩٩ ٣٠٠ ٣٠١ ٣٠٢ ٣٠٣ ٣٠٤ ٣٠٥ ٣٠٦ ٣٠٧ ٣٠٨ ٣٠٩ ٣١٠ ٣١١ ٣١٢ ٣١٣ ٣١٤ ٣١٥ ٣١٦ ٣١٧ ٣١٨ ٣١٩ ٣٢٠ ٣٢١ ٣٢٢ ٣٢٣ ٣٢٤ ٣٢٥ ٣٢٦ ٣٢٧ ٣٢٨ ٣٢٩ ٣٣٠ ٣٣١ ٣٣٢ ٣٣٣ ٣٣٤ ٣٣٥ ٣٣٦ ٣٣٧ ٣٣٨ ٣٣٩ ٣٤٠ ٣٤١ ٣٤٢ ٣٤٣ ٣٤٤ ٣٤٥ ٣٤٦ ٣٤٧ ٣٤٨ ٣٤٩ ٣٥٠ ٣٥١ ٣٥٢ ٣٥٣ ٣٥٤ ٣٥٥ ٣٥٦ ٣٥٧ ٣٥٨ ٣٥٩ ٣٦٠ ٣٦١ ٣٦٢ ٣٦٣ ٣٦٤ ٣٦٥ ٣٦٦ ٣٦٧ ٣٦٨ ٣٦٩ ٣٧٠ ٣٧١ ٣٧٢ ٣٧٣ ٣٧٤ ٣٧٥ ٣٧٦ ٣٧٧ ٣٧٨ ٣٧٩ ٣٨٠ ٣٨١ ٣٨٢ ٣٨٣ ٣٨٤ ٣٨٥ ٣٨٦ ٣٨٧ ٣٨٨ ٣٨٩ ٣٩٠ ٣٩١ ٣٩٢ ٣٩٣ ٣٩٤ ٣٩٥ ٣٩٦ ٣٩٧ ٣٩٨ ٣٩٩ ٤٠٠ ٤٠١ ٤٠٢ ٤٠٣ ٤٠٤ ٤٠٥ ٤٠٦ ٤٠٧ ٤٠٨ ٤٠٩ ٤١٠ ٤١١ ٤١٢ ٤١٣ ٤١٤ ٤١٥ ٤١٦ ٤١٧ ٤١٨ ٤١٩ ٤٢٠ ٤٢١ ٤٢٢ ٤٢٣ ٤٢٤ ٤٢٥ ٤٢٦ ٤٢٧ ٤٢٨ ٤٢٩ ٤٣٠ ٤٣١ ٤٣٢ ٤٣٣ ٤٣٤ ٤٣٥ ٤٣٦ ٤٣٧ ٤٣٨ ٤٣٩ ٤٤٠ ٤٤١ ٤٤٢ ٤٤٣ ٤٤٤ ٤٤٥ ٤٤٦ ٤٤٧ ٤٤٨ ٤٤٩ ٤٥٠ ٤٥١ ٤٥٢ ٤٥٣ ٤٥٤ ٤٥٥ ٤٥٦ ٤٥٧ ٤٥٨ ٤٥٩ ٤٦٠ ٤٦١ ٤٦٢ ٤٦٣ ٤٦٤ ٤٦٥ ٤٦٦ ٤٦٧ ٤٦٨ ٤٦٩ ٤٧٠ ٤٧١ ٤٧٢ ٤٧٣ ٤٧٤ ٤٧٥ ٤٧٦ ٤٧٧ ٤٧٨ ٤٧٩ ٤٨٠ ٤٨١ ٤٨٢ ٤٨٣ ٤٨٤ ٤٨٥ ٤٨٦ ٤٨٧ ٤٨٨ ٤٨٩ ٤٩٠ ٤٩١ ٤٩٢ ٤٩٣ ٤٩٤ ٤٩٥ ٤٩٦ ٤٩٧ ٤٩٨ ٤٩٩ ٥٠٠ ٥٠١ ٥٠٢ ٥٠٣ ٥٠٤ ٥٠٥ ٥٠٦ ٥٠٧ ٥٠٨ ٥٠٩ ٥١٠ ٥١١ ٥١٢ ٥١٣ ٥١٤ ٥١٥ ٥١٦ ٥١٧ ٥١٨ ٥١٩ ٥٢٠ ٥٢١ ٥٢٢ ٥٢٣ ٥٢٤ ٥٢٥ ٥٢٦ ٥٢٧ ٥٢٨ ٥٢٩ ٥٣٠ ٥٣١ ٥٣٢ ٥٣٣ ٥٣٤ ٥٣٥ ٥٣٦ ٥٣٧ ٥٣٨ ٥٣٩ ٥٤٠ ٥٤١ ٥٤٢ ٥٤٣ ٥٤٤ ٥٤٥ ٥٤٦ ٥٤٧ ٥٤٨ ٥٤٩ ٥٥٠ ٥٥١ ٥٥٢ ٥٥٣ ٥٥٤ ٥٥٥ ٥٥٦ ٥٥٧ ٥٥٨ ٥٥٩ ٥٦٠ ٥٦١ ٥٦٢ ٥٦٣ ٥٦٤ ٥٦٥ ٥٦٦ ٥٦٧ ٥٦٨ ٥٦٩ ٥٧٠ ٥٧١ ٥٧٢ ٥٧٣ ٥٧٤ ٥٧٥ ٥٧٦ ٥٧٧ ٥٧٨ ٥٧٩ ٥٨٠ ٥٨١ ٥٨٢ ٥٨٣ ٥٨٤ ٥٨٥ ٥٨٦ ٥٨٧ ٥٨٨ ٥٨٩ ٥٩٠ ٥٩١ ٥٩٢ ٥٩٣ ٥٩٤ ٥٩٥ ٥٩٦ ٥٩٧ ٥٩٨ ٥٩٩ ٦٠٠ ٦٠١ ٦٠٢ ٦٠٣ ٦٠٤ ٦٠٥ ٦٠٦ ٦٠٧ ٦٠٨ ٦٠٩ ٦١٠ ٦١١ ٦١٢ ٦١٣ ٦١٤ ٦١٥ ٦١٦ ٦١٧ ٦١٨ ٦١٩ ٦٢٠ ٦٢١ ٦٢٢ ٦٢٣ ٦٢٤ ٦٢٥ ٦٢٦ ٦٢٧ ٦٢٨ ٦٢٩ ٦٣٠ ٦٣١ ٦٣٢ ٦٣٣ ٦٣٤ ٦٣٥ ٦٣٦ ٦٣٧ ٦٣٨ ٦٣٩ ٦٤٠ ٦٤١ ٦٤٢ ٦٤٣ ٦٤٤ ٦٤٥ ٦٤٦ ٦٤٧ ٦٤٨ ٦٤٩ ٦٥٠ ٦٥١ ٦٥٢ ٦٥٣ ٦٥٤ ٦٥٥ ٦٥٦ ٦٥٧ ٦٥٨ ٦٥٩ ٦٦٠ ٦٦١ ٦٦٢ ٦٦٣ ٦٦٤ ٦٦٥ ٦٦٦ ٦٦٧ ٦٦٨ ٦٦٩ ٦٧٠ ٦٧١ ٦٧٢ ٦٧٣ ٦٧٤ ٦٧٥ ٦٧٦ ٦٧٧ ٦٧٨ ٦٧٩ ٦٨٠ ٦٨١ ٦٨٢ ٦٨٣ ٦٨٤ ٦٨٥ ٦٨٦ ٦٨٧ ٦٨٨ ٦٨٩ ٦٩٠ ٦٩١ ٦٩٢ ٦٩٣ ٦٩٤ ٦٩٥ ٦٩٦ ٦٩٧ ٦٩٨ ٦٩٩ ٧٠٠ ٧٠١ ٧٠٢ ٧٠٣ ٧٠٤ ٧٠٥ ٧٠٦ ٧٠٧ ٧٠٨ ٧٠٩ ٧١٠ ٧١١ ٧١٢ ٧١٣ ٧١٤ ٧١٥ ٧١٦ ٧١٧ ٧١٨ ٧١٩ ٧٢٠ ٧٢١ ٧٢٢ ٧٢٣ ٧٢٤ ٧٢٥ ٧٢٦ ٧٢٧ ٧٢٨ ٧٢٩ ٧٣٠ ٧٣١ ٧٣٢ ٧٣٣ ٧٣٤ ٧٣٥ ٧٣٦ ٧٣٧ ٧٣٨ ٧٣٩ ٧٤٠ ٧٤١ ٧٤٢ ٧٤٣ ٧٤٤ ٧٤٥ ٧٤٦ ٧٤٧ ٧٤٨ ٧٤٩ ٧٥٠ ٧٥١ ٧٥٢ ٧٥٣ ٧٥٤ ٧٥٥ ٧٥٦ ٧٥٧ ٧٥٨ ٧٥٩ ٧٦٠ ٧٦١ ٧٦٢ ٧٦٣ ٧٦٤ ٧٦٥ ٧٦٦ ٧٦٧ ٧٦٨ ٧٦٩ ٧٧٠ ٧٧١ ٧٧٢ ٧٧٣ ٧٧٤ ٧٧٥ ٧٧٦ ٧٧٧ ٧٧٨ ٧٧٩ ٧٨٠ ٧٨١ ٧٨٢ ٧٨٣ ٧٨٤ ٧٨٥ ٧٨٦ ٧٨٧ ٧٨٨ ٧٨٩ ٧٩٠ ٧٩١ ٧٩٢ ٧٩٣ ٧٩٤ ٧٩٥ ٧٩٦ ٧٩٧ ٧٩٨ ٧٩٩ ٨٠٠ ٨٠١ ٨٠٢ ٨٠٣ ٨٠٤ ٨٠٥ ٨٠٦ ٨٠٧ ٨٠٨ ٨٠٩ ٨١٠ ٨١١ ٨١٢ ٨١٣ ٨١٤ ٨١٥ ٨١٦ ٨١٧ ٨١٨ ٨١٩ ٨٢٠ ٨٢١ ٨٢٢ ٨٢٣ ٨٢٤ ٨٢٥ ٨٢٦ ٨٢٧ ٨٢٨ ٨٢٩ ٨٣٠ ٨٣١ ٨٣٢ ٨٣٣ ٨٣٤ ٨٣٥ ٨٣٦ ٨٣٧ ٨٣٨ ٨٣٩ ٨٤٠ ٨٤١ ٨٤٢ ٨٤٣ ٨٤٤ ٨٤٥ ٨٤٦ ٨٤٧ ٨٤٨ ٨٤٩ ٨٥٠ ٨٥١ ٨٥٢ ٨٥٣ ٨٥٤ ٨٥٥ ٨٥٦ ٨٥٧ ٨٥٨ ٨٥٩ ٨٦٠ ٨٦١ ٨٦٢ ٨٦٣ ٨٦٤ ٨٦٥ ٨٦٦ ٨٦٧ ٨٦٨ ٨٦٩ ٨٧٠ ٨٧١ ٨٧٢ ٨٧٣ ٨٧٤ ٨٧٥ ٨٧٦ ٨٧٧ ٨٧٨ ٨٧٩ ٨٨٠ ٨٨١ ٨٨٢ ٨٨٣ ٨٨٤ ٨٨٥ ٨٨٦ ٨٨٧ ٨٨٨ ٨٨٩ ٨٩٠ ٨٩١ ٨٩٢ ٨٩٣ ٨٩٤ ٨٩٥ ٨٩٦ ٨٩٧ ٨٩٨ ٨٩٩ ٩٠٠ ٩٠١ ٩٠٢ ٩٠٣ ٩٠٤ ٩٠٥ ٩٠٦ ٩٠٧ ٩٠٨ ٩٠٩ ٩١٠ ٩١١ ٩١٢ ٩١٣ ٩١٤ ٩١٥ ٩١٦ ٩١٧ ٩١٨ ٩١٩ ٩٢٠ ٩٢١ ٩٢٢ ٩٢٣ ٩٢٤ ٩٢٥ ٩٢٦ ٩٢٧ ٩٢٨ ٩٢٩ ٩٣٠ ٩٣١ ٩٣٢ ٩٣٣ ٩٣٤ ٩٣٥ ٩٣٦ ٩٣٧ ٩٣٨ ٩٣٩ ٩٤٠ ٩٤١ ٩٤٢ ٩٤٣ ٩٤٤ ٩٤٥ ٩٤٦ ٩٤٧ ٩٤٨ ٩٤٩ ٩٥٠ ٩٥١ ٩٥٢ ٩٥٣ ٩٥٤ ٩٥٥ ٩٥٦ ٩٥٧ ٩٥٨ ٩٥٩ ٩٦٠ ٩٦١ ٩٦٢ ٩٦٣ ٩٦٤ ٩٦٥ ٩٦٦ ٩٦٧ ٩٦٨ ٩٦٩ ٩٧٠ ٩٧١ ٩٧٢ ٩٧٣ ٩٧٤ ٩٧٥ ٩٧٦ ٩٧٧ ٩٧٨ ٩٧٩ ٩٨٠ ٩٨١ ٩٨٢ ٩٨٣ ٩٨٤ ٩٨٥ ٩٨٦ ٩٨٧ ٩٨٨ ٩٨٩ ٩٩٠ ٩٩١ ٩٩٢ ٩٩٣ ٩٩٤ ٩٩٥ ٩٩٦ ٩٩٧ ٩٩٨ ٩٩٩ ١٠٠٠ ١٠٠١ ١٠٠٢ ١٠٠٣ ١٠٠٤ ١٠٠٥ ١٠٠٦ ١٠٠٧ ١٠٠٨ ١٠٠٩ ١٠١٠ ١٠١١ ١٠١٢ ١٠١٣ ١٠١٤ ١٠١٥ ١٠١٦ ١٠١٧ ١٠١٨ ١٠١٩ ١٠٢٠ ١٠٢١ ١٠٢٢ ١٠٢٣ ١٠٢٤ ١٠٢٥ ١٠٢٦ ١٠٢٧ ١٠٢٨ ١٠٢٩ ١٠٣٠ ١٠٣١ ١٠٣٢ ١٠٣٣ ١٠٣٤ ١٠٣٥ ١٠٣٦ ١٠٣٧ ١٠٣٨ ١٠٣٩ ١٠٤٠ ١٠٤١ ١٠٤٢ ١٠٤٣ ١٠٤٤ ١٠٤٥ ١٠٤٦ ١٠٤٧ ١٠٤٨ ١٠٤٩ ١٠٥٠ ١٠٥١ ١٠٥٢ ١٠٥٣ ١٠٥٤ ١٠٥٥ ١٠٥٦ ١٠٥٧ ١٠٥٨ ١٠٥٩ ١٠٦٠ ١٠٦١ ١٠٦٢ ١٠٦٣ ١٠٦٤ ١٠٦٥ ١٠٦٦ ١٠٦٧ ١٠٦٨ ١٠٦٩ ١٠٧٠ ١٠٧١ ١٠٧٢ ١٠٧٣ ١٠٧٤ ١٠٧٥ ١٠٧٦ ١٠٧٧ ١٠٧٨ ١٠٧٩ ١٠٨٠ ١٠٨١ ١٠٨٢ ١٠٨٣ ١٠٨٤ ١٠٨٥ ١٠٨٦ ١٠٨٧ ١٠٨٨ ١٠٨٩ ١٠٩٠ ١٠٩١ ١٠٩٢ ١٠٩٣ ١٠٩٤ ١٠٩٥ ١٠٩٦ ١٠٩٧ ١٠٩٨ ١٠٩٩ ١١٠٠ ١١٠١ ١١٠٢ ١١٠٣ ١١٠٤ ١١٠٥ ١١٠٦ ١١٠٧ ١١٠٨ ١١٠٩ ١١١٠ ١١١١ ١١١٢ ١١١٣ ١١١٤ ١١١٥ ١١١٦ ١١١٧ ١١١٨ ١١١٩ ١١٢٠ ١١٢١ ١١٢٢ ١١٢٣ ١١٢٤ ١١٢٥ ١١٢٦ ١١٢٧ ١١٢٨ ١١٢٩ ١١٣٠ ١١٣١ ١١٣٢ ١١٣٣ ١١٣٤ ١١٣٥ ١١٣٦ ١١٣٧ ١١٣٨ ١١٣٩ ١١٤٠ ١١٤١ ١١٤٢ ١١٤٣ ١١٤٤ ١١٤٥ ١١٤٦ ١١٤٧ ١١٤٨ ١١٤٩ ١١٥٠ ١١٥١ ١١٥٢ ١١٥٣ ١١٥٤ ١١٥٥ ١١٥٦ ١١٥٧ ١١٥٨ ١١٥٩ ١١٦٠ ١١٦١ ١١٦٢ ١١٦٣ ١١٦٤ ١١٦٥ ١١٦٦ ١١٦٧ ١١٦٨ ١١٦٩ ١١٧٠ ١١٧١ ١١٧٢ ١١٧٣ ١١٧٤ ١١٧٥ ١١٧٦ ١١٧٧ ١١٧٨ ١١٧٩ ١١٨٠ ١١٨١ ١١٨٢ ١١٨٣ ١١٨٤ ١١٨٥ ١١٨٦ ١١٨٧ ١١٨٨ ١١٨٩ ١١٩٠ ١١٩١ ١١٩٢ ١١٩٣ ١١٩٤ ١١٩٥ ١١٩٦ ١١٩٧ ١١٩٨ ١١٩٩ ١٢٠٠ ١٢٠١ ١٢٠٢ ١٢٠٣ ١٢٠٤ ١٢٠٥ ١٢٠٦ ١٢٠٧ ١٢٠٨ ١٢٠٩ ١٢١٠ ١٢١١ ١٢١٢ ١٢١٣ ١٢١٤ ١٢١٥ ١٢١٦ ١٢١٧ ١٢١٨ ١٢١٩ ١٢٢٠ ١٢٢١ ١٢٢٢ ١٢٢٣ ١٢٢٤ ١٢٢٥ ١٢٢٦ ١٢٢٧ ١٢٢٨ ١٢٢٩ ١٢٣٠ ١٢٣١ ١٢٣٢ ١٢٣٣ ١٢٣٤ ١٢٣٥ ١٢٣٦ ١٢٣٧ ١٢٣٨ ١٢٣٩ ١٢٤٠ ١٢٤١ ١٢٤٢ ١٢٤٣ ١٢٤٤ ١٢٤٥ ١٢٤٦ ١٢٤٧ ١٢٤٨ ١٢٤٩ ١٢٥٠ ١٢٥١ ١٢٥٢ ١٢٥٣ ١٢٥٤ ١٢٥٥ ١٢٥٦ ١٢٥٧ ١٢٥٨ ١٢٥٩ ١٢٦٠ ١٢٦١ ١٢٦٢ ١٢٦٣ ١٢٦٤ ١٢٦٥ ١٢٦٦ ١٢٦٧ ١٢٦٨ ١٢٦٩ ١٢٧٠ ١٢٧١ ١٢٧٢ ١٢٧٣ ١٢٧٤ ١٢٧٥ ١٢٧٦ ١٢٧٧ ١٢٧٨ ١٢٧٩ ١٢٨٠ ١٢٨١ ١٢٨٢ ١٢٨٣ ١٢٨٤ ١٢٨٥ ١٢٨٦ ١٢٨٧ ١٢٨٨ ١٢٨٩ ١٢٩٠ ١٢٩١ ١٢٩٢ ١٢٩٣ ١٢٩٤ ١٢٩٥ ١٢٩٦ ١٢٩٧ ١٢٩٨ ١٢٩٩ ١٣٠٠ ١٣٠١ ١٣٠٢ ١٣٠٣ ١٣٠٤ ١٣٠٥ ١٣٠٦ ١٣٠٧ ١٣٠٨ ١٣٠٩ ١٣١٠ ١٣١١ ١٣١٢ ١٣١٣ ١٣١٤ ١٣١٥ ١٣١٦ ١٣١٧ ١٣١٨ ١٣١٩ ١٣٢٠ ١٣٢١ ١٣٢٢ ١٣٢٣ ١٣٢٤ ١٣٢٥ ١٣٢٦ ١٣٢٧ ١٣٢٨ ١٣٢٩ ١٣٣٠ ١٣٣١ ١٣٣٢ ١٣٣٣ ١٣٣٤ ١٣٣٥ ١٣٣٦ ١٣٣٧ ١٣٣٨ ١٣٣٩ ١٣٤٠ ١٣٤١ ١٣٤٢ ١٣٤٣ ١٣٤٤ ١٣٤٥ ١٣٤٦ ١٣٤٧ ١٣٤٨ ١٣٤٩ ١٣٥٠ ١٣٥١ ١٣٥٢ ١٣٥٣ ١٣٥٤ ١٣٥٥ ١٣٥٦ ١٣٥٧ ١٣٥٨ ١٣٥٩ ١٣٦٠ ١٣٦١ ١٣٦٢ ١٣٦٣ ١٣٦٤ ١٣٦٥ ١٣٦٦ ١٣٦٧ ١٣٦٨ ١٣٦٩ ١٣٧٠ ١٣٧١ ١٣٧٢ ١٣٧٣ ١٣٧٤ ١٣٧٥ ١٣٧٦ ١٣٧٧ ١٣٧٨ ١٣٧٩ ١٣٨٠ ١٣٨١ ١٣٨٢ ١٣٨٣ ١٣٨٤ ١٣٨٥ ١٣٨٦ ١٣٨٧ ١٣٨٨ ١٣٨٩ ١٣٩٠ ١٣٩١ ١٣٩٢ ١٣٩٣ ١٣٩٤ ١٣٩٥ ١٣٩٦ ١٣٩٧ ١٣٩٨ ١٣٩٩ ١٤٠٠ ١٤٠١ ١٤٠٢ ١٤٠٣ ١٤٠٤ ١٤٠٥ ١٤٠٦ ١٤٠٧ ١٤٠٨ ١٤٠٩ ١٤١٠ ١٤١١ ١٤١٢ ١٤١٣ ١٤١٤ ١٤١٥ ١٤١٦ ١٤١٧ ١٤١٨ ١٤١٩ ١٤٢٠ ١٤٢١ ١٤٢٢ ١٤٢٣ ١٤٢٤ ١٤٢٥ ١٤٢٦ ١٤٢٧ ١٤٢٨ ١٤٢٩ ١٤٣٠ ١٤٣١ ١٤٣٢ ١٤٣٣ ١٤٣٤ ١٤٣٥ ١٤٣٦ ١٤٣٧ ١٤٣٨ ١٤٣٩ ١٤٤٠ ١٤٤١ ١٤٤٢ ١٤٤٣ ١٤٤٤ ١٤٤٥ ١٤٤٦ ١٤٤٧ ١٤٤٨ ١٤٤٩ ١٤٥٠ ١٤٥١ ١٤٥٢ ١٤٥٣ ١٤٥٤ ١٤٥٥ ١٤٥٦ ١٤٥٧ ١٤٥٨ ١٤٥٩ ١٤٦٠ ١٤٦١ ١٤٦٢ ١٤٦٣ ١٤٦٤ ١٤٦٥ ١٤٦٦ ١٤٦٧ ١٤٦٨ ١٤٦٩ ١٤٧٠ ١٤٧١ ١٤٧٢ ١٤٧٣ ١٤٧٤ ١٤٧٥ ١٤٧٦ ١٤٧٧ ١٤٧٨ ١٤٧٩ ١٤٨٠ ١٤٨١ ١٤٨٢ ١٤٨٣ ١٤٨٤ ١٤٨٥ ١٤٨٦ ١٤٨٧ ١٤٨٨ ١٤٨٩ ١٤٩٠ ١٤٩١ ١٤٩٢ ١٤٩٣ ١٤٩٤ ١٤٩٥ ١٤٩٦ ١٤٩٧ ١٤٩٨ ١٤٩٩ ١٥٠٠ ١٥٠١ ١٥٠٢ ١٥٠٣ ١٥٠٤ ١٥٠٥ ١٥٠٦ ١٥٠٧ ١٥٠٨ ١٥٠٩ ١٥١٠ ١٥١١ ١٥١٢ ١٥١٣ ١٥١٤ ١٥١٥ ١٥١٦ ١٥١٧ ١٥١٨ ١٥١٩ ١٥٢٠ ١٥٢١ ١٥٢٢ ١٥٢٣ ١٥٢٤ ١٥٢٥ ١٥٢٦ ١٥٢٧ ١٥٢٨ ١٥٢٩ ١٥٣٠ ١٥٣١ ١٥٣٢ ١٥٣٣ ١٥٣٤ ١٥٣٥ ١٥٣٦ ١٥٣٧ ١٥٣٨ ١٥٣٩ ١٥٤٠ ١٥٤١ ١٥٤٢ ١٥٤٣ ١٥٤٤ ١٥٤٥ ١٥٤٦ ١٥٤٧ ١٥٤٨ ١٥٤٩ ١٥٥٠ ١٥٥١ ١٥٥٢ ١٥٥٣ ١٥٥٤ ١٥٥٥ ١٥٥٦ ١٥٥٧ ١٥٥٨ ١٥٥٩ ١٥٦٠ ١٥٦١ ١٥٦٢ ١٥٦٣ ١٥٦٤ ١٥٦٥ ١٥٦٦ ١٥٦٧ ١٥٦٨ ١٥٦٩ ١٥٧٠ ١٥٧١ ١٥٧٢ ١

شہ نہ غسل کول واجب شو او د زنا کارنی گناہ ثابت شوہ (۱) ابن عباس ؓ نہ ددی جملی تفسیر ہمدام روی دے یعنی چہ کوم مخکنی تیر شو۔ مجاہد ؓ چہ گناہ سرہ حالت خراب شی او بیا دا پرہیزی، نو دا لم کنبی داخل دی، شاعر وانی چہ :

ان یغفر اللہ لہم کثرا
وای عہد لک لا الہا

یعنی انہی اللہ جل شانہ ا ہر کلمہ چہ تہ معاف کوے نو ٲول ہر ۛہ معاف کرہ گنی ہسی خو ہر انسان گناہ کنبی اختہ دی۔

مجاہد ؓ فرمائی چہ جاہلیت والوبہ خپل طواف کنبی عام طور دا شعر وئیلو۔ ابن جریر کنبی د حضور نبی کریم ؐ دا شعر وئیل ہم مروی دی۔ ترمذی شریف کنبی ہم دا مروی دی۔ او امام ترمذی ہم دے تہ صحیح حسن وانی (۲)۔ بزار ؓ فرمائی چہ مونہ تہ ددی بل سند معلوم نہ دے صرف ہم دے سند سرہ مرفوعا مروی دی۔ ابن ابی حاتم او بغوی ہم دا نقل کرے دے۔ بغوی دا سورۃ تنزیل کنبی روایت کرے دے۔ خود دے مرفوع صحت کنبی نظر دے۔ یو روایت کنبی دی چہ حضور نبی کریم ؐ او فرما نیل چہ ددی نہ مراد دادے چہ زنا تہ دزد دے کیدو نہ پس توبہ او کرے او بیا واپس شی، غلا تہ د نزدی کیدو نہ پس غلا اونکرے او توبہ ویستلو نہ پس واپس شی۔ داشان شرابو تہ نزدی شو خو شراب نی اونہ ۛکل او توبہ ی او ویستلہ۔ دا ٲول المام کنبی داخل دی (۳) او دا یو مومن تہ معاف دی۔ حسن ؓ نہ ہم دا مروی دی۔ عبد اللہ بن عمرو ؓ فرمائی چہ ددی نہ مراد شرک نہ علاوہ گناہونہ دی۔ ابن زبیر ؓ د دوو حدونو مینخ کنبی زنا او د آخرت عذاب۔ ابن عباس ؓ فرمائی چہ ہر ہفہ ۛیز چہ دوو حدونو ترمینخہ وی، حد دنیا او حد آخرت۔ مونخونہ ددی کفارہ جوہری۔ اوہروا جب کوونکی نہ کم دی۔ د دنیا حد خو ہفہ دے چہ بے یوگناہ باندی اللہ جل شانہ دنیاوی سزا مقرر کرے وی۔ اود آخرت حد ہفہ دے چہ بے ہفہ ۛیز باندی اللہ جل شانہ جہنم واجب کرے وی۔ اود ہفہ سزا دنیا کنبی مقرر نہ وی۔

قوله تعالى:-- إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ ۝

اللہ ۛ وسیع مغفرت بیان:-- ستا درب بخشش ٲیر وسیع دی۔ ہر ۛیز نی گیر کرے دے او ٲولو گناہونو باندی د ہفہ احاطہ دہ۔ لکہ چہ فرمان دے (قُلْ يُبَيِّتُ الْوَيْلَ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْخِطَا انہی ۛما ہفہ بند گانو! چہ چا پخپلو خانونو اسراف کرے دے اللہ جل شانہ درحمت نہ مہ نا امیدہ کیرنی، اللہ جل شانہ ٲول گناہونہ بخنی او ٲیر بخننی والا او ٲیر لوئی رحم والا دے۔ بیا فرمائی چہ ہفہ تاسو لرہ وینی او ستاسو دہر حال علم ورتہ شتہ دے ا وستاسو دہر کلام او ریدونکی او ستاسو دٲولو اعمالو نہ واقف دے۔ او ہفہ ذات ستاسو ٲلار آدم ؑ د زمکی نہ پیدا کرو۔ اود ہفہ د ملا نہ نی د ہفہ اولاد پیدا کرل چہ د میرو پشان خواہہ شو۔ بیا دا تقسیم کرے شو او دوہ ٲلی جوہر کرے شوی۔ یو جنت دپارہ او بلہ دوزخ دپارہ۔ اوکلہ چہ تاسو دمور ۛیتنی کنبی وے نو ہفہ پاک ذات تاسو د خپلو فرشتو بے ذریعہ تاسو تہ روزی، عمر، نیکی او بدی اولیکلہ۔ ٲیر بچی د مور ۛیتنی نہ پرہیزی۔ ٲیر د ٲئی ۛکلو حالت کنبی مرہ شی۔ ٲیر د ٲنیو نہ پس حالت کنبی بلوغت نہ مخکنی مرہ شی۔ او ٲیر خو بے خوانی کنبی ددی د نیا نہ رخصت شی۔ او ہر کلمہ چہ مونہ دا منازل ٲورا کرل او بو اگان شو او ددی نہ پس ہیخ منزل نشتہ دے او اوس ہم کہ مونہ ٲوہہ نشو نو زمونہ نہ زیات غافل ۛوک دے؟ ۛبردار تاسو د خپل نفس تزکیہ بے خپلہ مہ کوئی او اود خپلو اعمالو تعریفونہ پخپلہ تعریفونہ مہ کوئی۔ او د خپل خان تعریفونہ بے خپلہ مہ

(۱) الطبری: ۵۳۷/۲۲۔

(۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ النجم: ۳۲۸۴۔ وسہ صحیح۔

(۳) الطبری: ۵۳۵/۲۲۔

کوئی۔ چہ زہر کبھی دالہ جل شانہ نہ ویرہ دہ اللہ جل شانہ تہ ہفہ بنہ معلوم دی۔
 قوله تعالى: - فَلَا تُزَكُّواْ الْكَافِرَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُ ۝

حان تہ نیک مہ وائی: اویو آیت مبارک کبھی دی چہ [اَلَمْ تَرَ اِلَآلَ الَّذِيْنَ يُزَكُّوْنَ الْكَافِرَ بِمَا لِلّٰهِ يَزَكِّيْهِمْ مِّنْ شَيْءٍ اَوْ لَا يُلَظْمُوْنَ فَيَقُولُ] یعنی آیاتاسوہفہ خلق اولیدل چہ دخپل خان پاکي پخپلہ بیانوی، هغوی تہ معلوم نہ دی چہ دا د اللہ جل شانہ لاس کبھی دی چہ چا تہ نہ ورکوی نو ہفہ پاک او صفا او برتر او اعلیٰ کروی او بہ ہیجا بہ ظلم نہ کبری۔

محمد ابن عمرو بن عطاء رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ما دخپلی لور نوم برہ کیخودلہ نو ما تہ زینب بنت ابو سلمہ رضی اللہ عنہا اوفرمائیل چہ حضور نبی کریم ﷺ ددی نوم تہ منع کړې دہ۔ پخپلہ خما نوم ہم برہ وو۔ نویدی حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ تہ پخپلہ خپلہ پاکي او بہتری مہ بیانہ۔ تاسو کبھی دیکھی کولو والا علم پورا بہ پورا اللہ جل شانہ سرہ دی۔ خلقو اوونیل چہ بیما مونہ ددی خہ نوم کیردو؟ نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ ددی نوم زینب کیردنی ^(۱)۔ مسند احمد کبھی دی چہ د حضور نبی کریم ﷺ مخکبھی یو سری دبل سری دیر زیات تعریفونہ اوکرل، نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ افسوس تہ ہفہ اوورلو۔ دیر خل نہ دا اوفرمائیل کہ د چا تعریف کوی نو داسی وایہ چہ د فلانی بارہ کبھی خما گمان دادی او حقیقی علم اللہ جل شانہ تہ دی۔ او بیما خپل معلومات بیان کرہ۔ او پخپلہ د چا پاکي مہ بیانہ۔ ^(۲) ابوداود اومسلم کبھی دی چہ یو سری دعثمان رضی اللہ عنہ مخکبھی ددوی تعریف اوکړو نو بہ دی مقدار ابن اسود رضی اللہ عنہ دہفہ خولہ کبھی بناورہ اچولہ او وی فرمائیل چہ مونہ تہ د حضور نبی کریم ﷺ حکم دی چہ دتعریف کوونکی خولہ کبھی بناورہ واچو۔ ^(۳)

اَقْرَبَتْ الَّذِي تَوَلَّى ۝ وَاَعْطَى قَلِيلًا وَاَكْثَرًا ۝ اَعْنَدَهُ

ایا اولیدو تاہفہ سړې چی اوگرخیدو دحق نہ او ورنی کرو مال | لہ | او منع شو | ایا دہفہ سرہ دی
 ایا تاہفہ سړې لیدلې دی کوم چې مخ واړولو | اولہ غوندې (مال) نہ ورکړو | اویا نہ لاس راښکلو | ایا

عِلْمُ الْغَيْبِ ۝ فَهُوَ يُرَى ۝ اَمْ لَمْ يَبْهَأْ بِهَا

علم دغیبو | چی ہفہ وینی حقیقت | یا نہ دی خبر کړې شوې دی | بہ ہفہ |
 دہ سرہ دغیبو علم دی | چې (ہرخہ) وینی گوری | ایا تہ دہفہ مضمون خبر نہ دی رارسیدلې

فِي صُحُفٍ مُّوسَىٰ ۝ وَاِبْرٰهِيْمَ ۝ الَّذِي

چی بہ صحیفو دموسیٰ کبھی دی | او بہ صحیفو دابراہیم کبھی دی | ہفہ دابراہیم رضی اللہ عنہ |
 چی دموسیٰ رضی اللہ عنہ بہ صحیفو کبھی وړ | اود ابراہیم رضی اللہ عنہ د صحیفو چې تول حکمونہ نہ

وَقِي ۝ اَلَا تَرٰ ۝ وَاٰزِدَةً ۝ وَزُرْ اٰخِرٰی ۝ وَاَنْ تَبْسَ ۝

چی پورہ نہ کروکارخپل اچی نہ بہ اوچتوی ایو بوج اوچتونکی | بار دبل چا | او دا چی نشته
 بہ خانی کرل | دا چې ہیخ یو بار وړونکی بہ د بل چا بار اوچتولې نشی | اودا چې ہر

^(۱) صحیح مسلم کتاب الادب باب استجاب بقول الاسم الفصح ال حسن ..... : ۲۱۴۲.

^(۲) صحیح بخاری کتاب الشهادات باب اذا ذکی رجل رجلا کفاه : ۲۶۶۲، صحیح مسلم : ۳۰۰۰، ابوداود : ۴۸۰۵، احمد : ۴۶/۵،

^(۳) صحیح مسلم کتاب الزہد باب النهی عن المدح اذا کان فیہ الرطاب : ۳۰۰۲، ابوداود : ۴۸۰۴، ترمذی : ۲۳۹۳، ابن ماجہ : ۳۷۱۲، احمد : ۶/۵، الادب المفرد : ۳۳۹.

لِلْإِنْسَانِ	إِلَّا مَا سَعَىٰ	وَأَنَّ سَعْيَهُ	سَوْفَ يُرَىٰ
انسان لره مگر هغه چي کوشش اوکړو هغه او بيشکه کوشش دهغه به ډير زر اوليدې شي			
انسان ته هم هغه ملاوېږي چې دکوم هغه کوشش کوي اودا چې دانسان کوشش به ډير زر اوليدې شي			
تَمَّيْزُهُ	الْجَزَاءُ الْآوَفَىٰ		
بيا به ورکړې شي هغه ته بدله پوره			
بيا به ورته پوره پوره بدله ورکړې شي			

قوله تعالى:- أَفَرَأَيْتَ الَّذِي تَتَوَلَّىٰ

دین نہ مخ اورو والا :- اللہ جل شانہ د ہفہ خلقو مذمت بیانوی چہ دالہ جل شانہ د فرمانبرداری نہ مخ اروی۔ او ربتیا قبول نہ کری۔ او مونخ نہ اداکوی بلکہ دروغ وائی او اعراض کوی۔ دالہ جل شانہ لار کنبی ڏیر کم خیرات کوی۔ او زرہ نصیحت قبلولو والا نہ جوړوی۔ کله خو څہ اومنی خو ددی نہ پس بیا ددی نہ روستو شی۔ عرب اکدی ہفہ وخت وائی لکہ څہ کسان کوہی کنی اوددی مینخ کنبی څہ سخت کانږنی راشی او دوی روستو شی۔ فرمائی چہ آیا دوی سرہ علم غیب دی څہ؟ چہ دی پوہہ شو کہ څہ دالہ جل شانہ لار کنبی څہ خرچ کرم نو څہ بہ خالی لاس پاتی شم۔ یعنی اصل کنبی داسی نہ ده بلکہ دی صدقی نہ، نیکی نہ، او د ښیگری نہ دبخل پہ وجہ او طمع پہ وجہ او خود غرضی اونا مردنی پہ وجہ روستو کیږی۔ حدیث مبارک دی چہ انہی بلال اخرج کوہ او د عرش والا نہ د فقیرنی ویرہ مه ساتر ا پخپلہ قران پاک کنبی دی چہ ﴿وَمَا أَفْقَمْتُمْ شَيْءًا وَفَوَيْضًا﴾ اتاسو چہ څہ خرچ کونی نو اللہ جل شانہ بہ تاسو دھقی بدلہ درکوی او ہفہ بہترین رازق دی۔ د [وفا] معنی یو داده چہ ده څہ حکم شوی وو ہفہ ټول نی اورسول۔

فائدہ :- بلہ معنی دایبان شوی ده چہ کوم حکم ملاؤ شو نو ہفہ پورا کوی۔ صحیح دادی چہ دا دواړہ معنی درست دی لکہ بل خانہ کنبی ارشاد دی چہ (و اذابتلی الخ، او ابراہیم ؑ) چہ کله ہم دده رب ازمانیلو نودوی ؑ ہفہ کنبی پورا پورا کامیاب شو۔ یعنی هر حکم نی اومنلو او چہ کوم نہ منع شوی وو ہفہ نہ منع شو۔ رب تعالی رسالت نی پورا اورسولو۔ نو اللہ جل شانہ ہفہ امام جوړ کړو او نور خلق نی دوی تابعدار جوړ کړل۔ لکہ چہ ارشاد دی چہ ﴿لَمَّا أُوحِيَ إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا﴾ بیا مونږ تاته وحی اوکړه چہ د ابراہیم ؑ د دین حنیف تابعداری اوکړه او ہفہ مشرک نہ وو۔ دابن جریر یو مرفوع حدیث مبارک کنبی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ ددی آیت مبارک تفسیر کنبی اوفرمانیل چہ هره ورځ بہ راختله نو څلور رکعتہ بہ نی ادا کول او ہم دا دھفہ وفاداری وه۔ ترمذی کنبی یو حدیث قدسی کنبی دی چہ انہی ابن آدم ا تہ مالرہ د ورځی پہ شروع کنبی څلور رکعتہ مونخ کوہ څہ بہ تالره ټوله ورځ کافی شم (۲)۔ دابن ابی حاتم یو حدیث مبارک کنبی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چہ ابراہیم ؑ دپاړہ د (وفا) لفظ پہ دی وجہ اوفرمانیلې شوچہ هغوی بہ هر سحر ماښام دا کلمات ونیل چہ ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ جَنَّ مُمْسَوْنٌ وَجَنَّ مُصَمَّوْنَ﴾ تر دی چہ حضور نبی کریم ﷺ دا آیت مبارک ختم کړو (۳)

(۱) طوای: ۱۰۲۰.

(۲) ابوداود کتاب الطوع باب صلاة الضحی: ۱۲۸۹، وهو صحیح، ترمذی: ۴۷۵.

(۳) الحد: ۴۳۹/۳.

بیا بیان گیری چہ صحف ابراہیم او صحف موسیٰ کنبی خہ وو؟ پہ ہغی کنبی وو چہ چا ہم بہ خپل خان ظلم اوکرو لکہ شرک نی اوکرو یا کفر نی اوکرو یا گناہ صغیرہ نی اوکرو یا نی گناہ کبیرہ اوکرو نو دہغی بارہ بہ دہغہ پہ سر وی، ددہ دا بوج بہ بل خوک نہ اوچتوی۔ لکہ خٹنگہ چہ قرآن پاک کنبی دی چہ ﴿وَلَا تُزَادُوا زُجْرًا وَلَا تُنْقُصُوا مِنْهَا﴾ الخ کہ خوک خپل بوج طرفتہ خوک راویلی نو دہغہ نہ بہ ہیخ نشی اوچتولی اگر چہ ددہ رشتہ دار وی۔ پہ ہغہ صحیفو کنبی دا ہم وو چہ انسان دپارہ صرف ہغہ دی چہ کوم دہ حاصل کرل۔ یعنی خٹنگہ چہ پہ دہ د نورو بوج نشی اچولی داشان بہ دی دنورو پہ بدعملو کنبی نہ نیولی گیری او داشان بہ د نورو نیکی ہم دہ تہ خہ فائدہ نہ رسوی۔

قوله تعالى: - وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَأَىٰ

یو کس بہ دبل چا بوج نہ اوچتوی او ایصال ثواب مسئلہ۔ امام شافعی رحمہ اللہ او ددوی متبعین ددی آیت مبارک نہ استدلال کری دی کہ دقرآن خوانی ثواب مرو تہ رسول وی نو دا ہغوی تہ نہ رسی خکہ چہ دانہ دہغوی عمل دی او نہ کسب۔ ہم دا وجہ دہ چہ حضور نبی کریم ﷺ نہ ددی جواب بیان کرو او نہ نی خپل امت تہ ددی رغبت ورکرو او نہ نی خہ صریح فرمان سرہ دی طرفتہ اشارہ اوکرو۔ ہم داشان د صحابہ کرام رضی اللہ عنہم نہ ہم دچا نہ دا ثابت نہ دی چہ ہغوی د قرآن پاک خہ حصہ وتیلی دہ او ددی ثواب نی مردہ تہ بخشلی دی۔ کہ دا نیکی وی اود شرعی مطابق وی نو خمونی نہ زیات صحابہ کرام رضی اللہ عنہم نیکی کنبی سبقت اخستونکی وو۔ دی سرہ دا ہم یاد ساتل پکار دی چہ د نیکی کارونہ د قرآن وحدیث د صریح فرمان نہ ثابت دی۔ او پہ دی کنبی د ہیخ قسمہ رانی او قیاس دخل نشتہ دی۔ خود دعا او صدق ثواب مرو تہ رسی۔ پہ دی باندی اجماع دہ اود شارع ﷺ دالفاظو نہ ثابت دی۔ چہ کوم حدیث مبارک صحیح مسلم ابوہریرہ رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دانسان بہ مرگ ددہ اعمال منقطع شی خودری خیزونہ باقی وی نیک اولاد چہ ددہ دپارہ دعا کوی یا ہغہ صدقہ چہ ددہ د انتقال تہ پس ہم جاری وی۔ یا ہغہ علم چہ دہغی نہ فائدہ اوچتولی شی (۱)۔ ددی مطلب دادی چہ حقیقت کنبی دا خیزونہ پخپلہ دموی د کوششونو او د ہغہ عملونہ دی یعنی دہ تہ د بل چا د اجر ثواب نہ رسی۔ یو حدیث مبارک کنبی دی چہ دانسان دتولو نہ بہترین خوراک ہغہ دی چہ ہغہ خپلو لاسونوسرہ حاصل کری وی اوددہ خپلہ گتہ وی او دانسان اولادہم ددہ خپلہ گتہ دہ اوددہ حاصل شوپ خیز دی (۲)۔ نوثابت شو چہ نیک اولاد ددہ دمرگ نہ پس ددہ دپارہ دعا کوی نو ہغہ ددہ خپل عمل دی ہم دا شان صدقہ جاریہ لکہ وقف وغیرہ او ہغہ ہم ددہ د عمل اثر دی۔ اوہم دہ وقف کری دی۔ پخپلہ قرآن پاک کنبی فرمانی چہ ﴿إِنَّمَنْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ وَتَكَسَّبَ مَقَادِمُهَا وَالْآزْمَرُ﴾ الخ، مونہ مردگان ژوندی کوو او لیکو چہ خہ مخکنبی لیری او خہ ننبی ددہ نہ روستو دی۔ ددی نہ ثابت شو چہ دہ کومی نیکی ننبی روستو پرینودی وی دہغی ثواب دہ تہ رسی۔ پاتی شو ہغہ علم چہ ہغہ دہ خلقتوہ رسولی وی اوددہ د وفات نہ پس ہم خلق پہ ہغی عمل کوی، ہغہ ہم اصل کنبی ددہ سعی او ددہ عمل دی چہ ددہ نہ پس باقی پاتی وو او دہ تہ ثواب رسیدو۔ صحیح حدیث مبارک کنبی دی چہ کوم سرہ ہدایت طرفتہ خلق راویلی او خومرہ خلق ددہ تابعداري اوکری نو دہغہ تولو داجر پہ مثل بہ دہ تہ ہم اجر ملاویپی۔ او دہغوی داجر نہ بہ خہ نشی کمولی (۳) بیا فرمانی چہ ددہ کوشش بہ د قیامت پہ ورخ تللی شی۔ بہ ہغہ ورخ بہ ددہ عمل کتلی شی۔ لکہ فرمانی چہ ﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ﴾ الخ یعنی اووایہ چہ تاسو عمل کوئی اللہ جل شانہ بہ

(۱) صحیح مسلم کتاب الوصیہ باب ما یلحق الإنسان من الثواب بعد وفاته : ۱۶۴۱۲، ابوداود : ۲۸۸۰، ترمذی : ۱۳۷۶، احمد : ۳۷۲/۱
ابن حبان : ۳۰۶، دارمی : ۱۴۸/۱۔

(۲) ابوداود کتاب البیوع باب الرجل یاکل من مال ولده : ۳۵۲۸، وهو صحیح ترمذی : ۱۳۵۸، ابن ماجہ : ۲۲۹۰۔

(۳) صحیح مسلم کتاب العلم باب من سن سنة حسنة او سبئة : ۲۶۷۴، ابوداود : ۴۶۰۹، ابن ماجہ : ۲۰۶۔

ستاسو اعمال گوری۔ اودھغه رسول او ایمان والا او عن قریب تاسو به الله جل شانہ طرفته واپس شی۔
 پیا به هغه تاسو ستاسود عملونو نه خبردار کری۔ یعنی دهرې نیکی جزا او د هرې بدنی بدلہ به
 درکوی دلته ئې هم او فرمائیل چه پورا پورا بدلہ به ورکوی۔

د قران پاک وغیره نیکو اعمالو ثواب بل چاته ورکولې شی

مسلك حنفی: د حنفیانو دغه شان د جمهورو عالمانو مذهب دې كه يو كس د خپل نيك عمل ثواب بل
 ته بنسټي نو هغه ته رسېږي اوباقې په آيت كښې چې كوم ذكر دې چه هر سړي ته به هم دهغه د نيك عمل
 ثواب ملاوېږي نو د دې په مطلب كښې عالمانو ډيرې خبرې كړې دلته زه صرف د مسلك حنفی
 وضاحت كوم د جمهورو په هغه ټولو احاديثو دې په كومو كښې چې د يو د نيك عمل ثواب بل ته د
 رسيدو ذكر دې (تفسير مظهری ۱۰۲۹، ۱۰۳۰)۔

وَكَانَ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ

او بیشکه چی رب ستا ته | آخر رسیدی دی |

اودا چې (ټول) ستا رب طرفته ورتلل دی

وَإِنَّهُ هُوَ أَزْهَقَ وَابْكِيَ ۖ وَإِنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا ۖ وَإِنَّهُ

او بیشکه هغه | او خندوی | او ژړوی | او بیشکه هغه مړه کړل | او ژوندی ئې کړل | او بیشکه هغه

اودا چې هغه خندول او ژړل کوی | او دا چې هغه وژل او ژوندی کول کوی | ..... اودا چې

خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ۖ مِنْ نُّطْفَةٍ إِذَا مُنَىٰ

پیدا کړې جوړی | دنارینه (نر او دزنانه) (نښه) | دنطفې نه | کله چې واچولې شی رحم ته |

دتر او د مادې جوړئ هغه د نطفې نه پیدا کړی دی | څه وخت چې (به رحم کښې) تویه کړې شی

وَكَانَ عَلَيْهِ النَّشْأَةُ الْآخِرَىٰ ۖ وَإِنَّهُ هُوَ أَغْنَىٰ

او بیشکه چې دهغه ذمه واری ده | پیدا کول | ددویم ځل | او بیشکه چې هغه | غنی کړو (انسان)

اودا چې دوباره ژوندون هم دهغه ذمه واری ده | ..... اودا چې هم هغه غنی کول کوی او هم

وَاقْنَىٰ ۖ وَإِنَّهُ هُوَ رَبُّ الشَّعْرَىٰ ۖ وَإِنَّهُ أَهْلَكَ

او جانیدان ئې ورکړو | او بیشکه چې هغه | رب دشعری ستوری دې | او بیشکه چې هغه هلاک کړل

هغه جائداد ورکوی | اودا چې د شعری (ستوری) رب دې | اودا چې هغه

عَادًا لِلأُولَىٰ ۖ وَكُمُودًا ۖ فَمَا أَتَىٰ ۖ وَقَوْمٌ نُّوحَ

عادیان رومینی | او نمودیان | پس باقی ئې پرې نښودو هیڅوک | او قوم د نوح (علیه السلام)

اولنی عادیان هم تباہ کړی دی | او نمودیان هم | هیڅوک ئې باقی نه دی پریځې | اوددوئ نه

مِنْ قَبْلُ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ أَظْلَمَ وَأَطَىٰ

مخکښی دهغوئ نه | بیشکه چې هغوئ | وژ | خاص هم هغوئ | ډیر ظالمان | او ډیر سرکشان |

وړاندې د نوح (علیه السلام) قوم (ئې هم هلاک کړې وو) | ځکه چې هغوئ ډیر ظالمان وو | اوسرکشه وو

وَالْمُتَفَكِّهَةِ	اَهْوٰی	فَغَشَّاهَا
او پاستر شوی کلی هغه اوچت کرل او راغوزارنې کرل بیا نې خور کرو په هغه کلی باندې		
او (دغه) اوږدېدلی کلی هم هغه (په بل منځ) اړولی وو نو دهغې کلونه ئې راتاؤ کره هغه څه چی		
مَا غَشَّیْهِ	فِیْ اَیِّ الْاَیَّامِ	رَبِّکَ تَتَّهَّیْ
هغه څه چی خور ئې کرو نو په کومو نعمتونو درب خپل به ته شک کوي دا خبردارونکې دې		
نې راتاؤ کرو نو ته به د خپل رب په کرم کوم نعمت کبښې شک کوي		

قوله تعالى: - وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ

هم آخر به الله جل شانہ ته تکی وی: فرمان دې چه آخر الله جل شانہ طرفته تګ دې. د قیامت په ورځ به ټول هغه ذات طرفته واپس شی. معاذ څه قبیلہ بنواؤد کښې یو خطبه کښې اوفرمانیل چه انې بنی آدم! څه دالله جل شانہ دپیغمبر قاصد ستاسو طرفته راغلې یم، تاسو یقین اوکړئې چه ستاسو دټولو واپس کیدل الله جل شانہ طرفته دي، نو بیا خو به یا جنت ته داخل کړئې شی یا جهنم ته (۱). بغوی کښې دې چه حضور نبی کریم ﷺ ددې آیت مبارک تشریح کښې اوفرمانیل چه دالله جل شانہ ذات کښې فکرکول جائز دی لکه یو بل حدیث مبارک کښې دې چه مخلوق باندې ښه ژور نظر اچونئ خو دخالق ذات کښې دومره ژور مه کوزیږئ. هغه عقل و ادراک او فکر اودهن نه شی موندې (۲). اگر چه دې لفظونو سره دا حدیث مبارک محفوظ نه دې خو صحیح حدیث مبارک کښې دا مضمون موجود دې. هغې کښې دې چه شیطان چاته ورشی نو وائی چه هغه چا پیدا کړې دې؟ او هغه چا پیدا کړې دې؟ تردې چه وائی چه الله ﷻ چا پیدا کړې دې؟ (نعوذ بالله) اوهرکله چه ستاسو زړونو کښې دچا زړه کښې دا وسوسه وی نو اعوذ وائی او دا خیال دزړه نه لرې کړئې (۳) دسنن یو حدیث مبارک کښې دې چه دالله ﷻ مخلوقات کښې غور وفکرکونئ لیکن دالله ﷻ ذات کښې غور و فکر مه کوئې اوورئې الله ﷻ یوفرښته پیدا کړې ده چه دهغه فریښتی: غور د نرمۍ نه تردغوبسوری پورې د دریو سوؤ کالو لار ده. او کماقال.

قوله تعالى: - وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى

دژوند او مرګ مالګ الله جل شانہ دي: بیافرمانئ چه بندګانو کښې د ژړا او خندا ماده او ددوی اسباب هم هغه ذات پیدا کړې دي چه بالکل مختلف دی. هم هغه ذات د مرګ او حیات مالګ دي. لکه (الَّذِي عَمَّنُ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ) هغه ذات موت او حیات پیدا کړل، هغه ذات د نطفې نه هر جاندار پیدا کړل جوړې جوړې، اوپل خانې کښې ارشاد دې چه (يُنشَأُ الْإِنْسَانُ لِرَاحِ) آیا انسان ګټری چه دې به بې کاره برېښوي شی آیادي دمنۍ قطره نه وو چه (رحم کښې وو؟ بیا آیا دې چکه خون نه وو؟ بیا الله جل شانہ دې پیدا کړو اودرست ئې کړو. او دده نه ئې جوړې یعنی نر او ماده جوړ کړل. آیا دداسې قدرتونو والا، الله جل شانہ په دې قادر نه دې چه مړی ژوندی کړی؟ بیا فرمانئ چه هم په دې دوباره ژوندی کیدل دي یعنی لکه څنګه چه هغه ابتدا پیدا کړې دې. همداشان دهغه د مرګ نه پس دوباره د ژوندی کولو ذمه هم د هغه ذات ده. هغه ذات خپل بندګان غښان جوړل کړل. او مال ئې ددوی قبضه کښې ورکړو او دادوی سره په طور د پنګې دی. دا کثرو مفسرینو دکلام خلاصه په دې مقام هم دا ده (۴) اگر چه بعضو

(۱) ابن ابی حاتم حاکم: ۱/۸۳.

(۲) تفسیر بغوی: ۷/۴۱۷.

(۳) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب صفه ابليس و جنوده: ۲۲۷۶، صحیح مسلم: ۱۳۴.

(۴) الطبری: ۵/۵۴۸.

نہ مروی دی ہے ہفہ مال ورکرو او غلام نہی ورکرو او ہفہ ذات ورکرو او خوشحالہ شو او دے نہی غنی کرو او نور مخلوق نہی ددہ محتاج کرو۔ چہ چا لہ نہی غوینتل نو غنی نہی کرل او چا لہ نہی غوینتل فقیر نہی کرو۔ خودامخکبہی دوارہ الفاظ لفظ سرہ خہ زیات مطابقت نہہ ساتی۔
 قوله تعالى: - وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ السَّعْدِیِّ ۝

شعری دہفہ ستوری نوم دے چہ ہفہ تہ مرزم الجوزاء وائی۔ بعضو عربیوہ ددے عبادت کولو (۱)۔ عاد والا یعنی قوم عاد لہ چہ دہ تہ عاد بن ارم بن سام بن نوح ونیلی شی۔ او ہم دوی ددوی د سرکشی پہ وجہ دوی تباہ کرل۔ لکہ فرمانی چہ ﴿الْمَرْکُفُ فَعَلَ رَبِّکَ بِعَادٍ﴾ یعنی آیاتا او نہ کتل چہ ستا رب عاد سرہ خہ او کرل؟ یعنی ارم سرہ چہ یر قد والا وو۔ او دھغوی مثل بنارونو کبہی نہہ وپیداشوی۔ دا قوم یر زور آور او قوی وو۔ دے سرہ دالہ جل شانہ نافرمان او درسول ﷺ نافرمان وو۔ پہ ہغوی د هوا عذاب راغلر اودا اووہ شپہ او اتہ ورخے جاری وہ۔ داشان ہفہ ذات ثمودیان ہم ہلاک کرل۔ او پہ ہفہ کبہی یو ہم باقی پاتی نشو۔ او ددوی نہہ مخکبہی قوم نوح تباہ شوی وو۔ او ہغوی یر زیات بیہ انصافہ او شیرر وو۔ اود لوٹ کلی چہ رب قہار ہفہ تباہ کرل او آسمانی کانہ سرہ نہی تول بدکار ہلاک کرل، ہغوی یو خیز راگیر کرل یعنی کانہ او ہغوی باندے ددے باران او شو او یر پہ بد حال تباہ شو۔ پہ دے کلو کبہی خلور لاکہ خلق آباد وو۔ د آبادنی تولہ زمکہ او اور او گندھک او تہل پہ دی راتوی شو۔ دقتادہ ﷺ ہمدان قول دے۔ اودا یر غریب سند سرہ ابن ابی حاتم کبہی مروی دے۔ بیا فرمانی چہ اتی انسانہ تہ بد د خپل رب کوم کوم نعمت سرہ جنگ کوی؟ بعضی وائی چہ خطاب نبی ﷺ تہ دے؟ لیکن خطاب عام کول یر اولی دی۔ امام ابن جریر ﷺ ہم ددے عام کول خوینوی۔

هَذَا نَذِيرٌ	
دا خبردارونکی دے	
دا (پیغمبر) ہم دپخوانو	
قَدْ نَذَرْنَا لِلْأُولَى ۝	أَزَفَتِ الْأَرْفَةُ ۝
دخبردارونکو رومبنونہ	نزدے راغے
دخبردارونکو پشان یو ویرونکی دے	ہفہ (دقیامت) راتلونکی (ساعت) راورسیدو
دالہ ﷺ تہ بغیر دابل خوک	
كَاشِفَةٌ ۝	أَقْبَمَ هَذَا الْحَدِيثُ
خوک نیکارہ کونکی	ایا پس ددے خبری نہہ
نشی لری کولی	ایا تاسو ددے کلام پہ حق کبہی تعجب کوئی؟
وَلَا تَبْكُونُ ۝	وَأَنْتُمْ سَاهُونَ ۝
او نہ زاری	او تاسو غافلہ یی
اورپا نہ کوئی	..... او تاسو غافلان یی
	اللہ ﷻ تہ سجدے لگوئی
	اودہفہ عبادت کوئی

قوله تعالى: - هَذَا نَذِيرٌ لِلْأُولَى ۝

نبی کریم ﷺ نذیر راغلی دے۔ دوی ﷺ دوی نہہ خبرونکی دی۔ یعنی دنی کریم ﷺ، د رسالت ہم داشان دے، لکہ خنگہ چہ دمخکبہی رسولانو وو۔ لکہ چہ یو آیت مبارک کبہی دی چہ ﴿أَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِهِمْ

الزُّمْلُ) یعنې څه خو یو نوې رسول نه يم. رسالت څما نه نه دې شروع شوې. بلکه دتيا څما نه مخکې دیر رسولان لیدلې دی. نزدې راتلو والا وخت یعنی قیامت نژدې شو. نه خو څوک هغه دفع کولې شي او نه د هغې دراتلو دصحيح وخت چاته معلومات شته دي. تڼیز عړینې کښې هغه چاته وائي، لکه یو جماعت دې چه په هغې کښې یو سړی څه ویریدونکې څیز اولیدو. او خپل قوم ددې نه خبروي یعنی د ویرې او خوف خبر ورکونکې. لکه یو بل آیت مبارک کښې دی چه [اِنَّ هَؤُلَاءِ لَیْسُوْا فِیْ عِندِیْ شَیْئًا] څه تاسو لره د سخت عذاب خبرونکې يم (۱). حدیث مبارک کښې دی چه تاسو لره بیکاره ویرونکې يم. یعنی څنگه چه یو سړی یو بدی اوگوری چه دا قوم ته نژدې شوې ده او بیا چه کوم حالت کښې وی نو هغه حالت کښې په منډه منډه راشی او قوم خبردار کړی چه گورنۍ مصیبت راروان دې دې څه فکر اوکړی. داشتن د قیامت دهلناکې تباهی هغه عذاب خلق د دخلفو د غفلت حالت کښې دوی ته بالکل نژدې راغلې دې. او حضور نبی کریم ﷺ ددې عذابونه خلق خبروي لکه دې نه پس سوره دې چه الفیت الساعة قیامت نژدې شوی دی.

د مسن احمد حديث مبارک کښې دې چه اني خلقواد گناهونو د حقير گټو نه بچ اوسئ: د وړو پړو گناهونو مثال داسې دې لکه چه يو قافله يو ځاني په پړاؤ شوه، ټول يو خوا بل خوا لول، او ټولو ټولو لږ لږ لږ لږ راغونډ کړل او هغه نې راوړل. نو اگر چه هر يو سره لږ گي کم دى. خو هرکله چه هغه راجمع کړي شى نو يو ډيرې جوړېږي. او دې سره ديکونه هم پخيري. داشان واره واره گناهونه جمع کولو سره زيات گناهونه شى. اودا گناهگار بيا رانيولې شى او دې هلاک شى. او يو حديث مبارک کښې دې چه خدا اود قيامت مثال داسې دې، بيا حضور نبى کریم ﷺ خپله دشهادت گوته او دې سره مينځنۍ گوته اوچته اوددې فاصله نې اوخودله. خدا اود قيامت مثال ددوؤ آسونوپه شان دې. خدا اود آخرت د ورځې مثال داسې دې لکه چه يو قوم يو سړي ميدان جنگ ته اولېږلو، هغه بالکل د دښمن لښکر سره نژدې دښمن او کتلو چه حملې دپاره بالکل تيار دې. او تردې چه دې وپريدو چه هسې نه خدا د رسيدو نه مينځنې مخکښې دودى هلته اونه رسى. نو په يو غونډونى اوختلواو کپې نې اوخوزوله چه خبردار دښمن ډير نژدې موجود دې. نو څه داسې وپروولواو لايم (۱). ددې حديث مبارک شهادت کښې نور هم ډير حسن او صحيح احاديث دي.

قوله تعالى:- أَقْبِنُ هَذَا الْحَدِيثَ تَعْجِبُونَ؟

قرآن پاک نه مع مه اړونې ټيپيې نه د مشرکانو په دې فعل انکار او کړو چه دوی قرآن پاک آوری خوددې نه اعراض کوی اوددې نه بې پرواهي کوی. بلکه ددې درحمت نه تعجب سره انکار کوی. او دې پورې خدا گمانې اومذاق کوی. پکارخودا وو چه ایماندارو پشان ئې دا آوریدلې او ددې نه ئې عبرت حاصلولې. لکه چه د مومنانوحالت ئې بیان کړې دې چه هغوی ددې کلام آوریډو سره ژاړې او سجده کوی او ددوی خشوع او خضوع زیاتیري.

د (يُحْمَدُونَ) تفسیر: اہن عباس ؓ فرمائی کہ سمد سندری تہ وائی. دا یعنی لغت دی. ددوی نہ د
سامدون معنی اعراض کولو والا او تکبر کولو والا ہم مروی ہے (۲). علی ؓ او حسن ؓ فرمائی کہ
غفلت کولو والا. بیاخلوبند گانوتہ حکم کوی کہ د توحید او اخلاص پابند اوسی او خضوع او خلوص
او توحید منلو والا جوہ شی: صحیح بخاری کہی دی کہ حضور نبی کریم ؐ او دحضور نبی کریم ؐ

(۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب الانتهاء عن المعاصی : ۶۴۸۲، صحیح مسلم : ۲۲۸۳.

(١٢١ : ٢٢١/٥)

(³) الطبری : ۵۵۹/۲۲.

ملکرو مسلمانانو او مشرکانو او جن وانس د سورة النجم د سجدې په موقع سجدہ اوکره (۱) مسند احمد کښې دی چه مکه مکرمه کښې حضور نبی کریم ﷺ سورة النجم اولوستو. نو حضور نبی کریم ﷺ سجدہ اوکره او هغه خلقو هم چه کوم حضور نبی کریم ﷺ سره وو. د حدیث راوی مطلب ابن ابی داعه ه وائی چه ما خپل سر اوچت کړو او سجدہ مې اونه کړه. دې تر دغه وخت پورې مسلمان شوې نه وو. اسلام نه پس چه کله هم د دې سورة مبارک تلاوت دچا نه اوریدونو سجدہ به ئې کوله. دا حدیث مبارک سنن نسائی کښې هم دې (۲).

د الله جل شانہ فضل وکرم سره د سورة نجم تفسیر ختم شو فالحمد

د سورة قمر تفسیر چه دامکی سورة دی.

دسورت تعارف: دا بابو اقدروایت نه مخکښې تیر شوی دی چه حضور نبی کریم ﷺ به د عید الضحی او عید الفطر مونځونو کښې سورة ق او سورة قمر لوستلو. (۳) داشان لویو لویو محفلونو کښې به هم حضور نبی کریم ﷺ ددې دواړو سورتونو تلاوت کولو ځکه چه دې کښې دوعدي او وعید او ابتداء د ژوند او ددوباره ژوند سره سره د توحید او اثبات رسالت وغیره اهم مقاصد اسلامیه ذکر دي.

ایاتونه	سورة القمر مکيه وهي خمس وخمسون آية وثلاث ركوعات	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
(۵)	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	(۶)
إِقْرَبِ السَّاعَةَ	وَأَشَقُّ الْقَمَرِ	وَأَنْ يَرَوْا آيَةً
نزدې راغې وخت د قیامت او دوه توبې شوه سپوږمې او که اووینی دا خلق هره نښه		
قیامت رانژدې شو او سپوږمې او چاؤدله ..... او دوی که یوه نښه اووینی نو دهغې نه		
يَعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَقَرٌّ	وَكَذَبُوا	وَاتَّبَعُوا
نو مخ اړوي او وائی دا جادو دې روان او دروغ ئې اوگنړو او پیروي ئې اوکره		
مخ اړوي او وینا شروع کړې چې دا جادو دې چې دهمیشه نه را روان دې او دوی پیغمبران دروغ ژن		
أَهْوَاءَهُمْ وَكُلُّ أَمْرٍ مُّسْتَقَرٌّ	وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنَ الْأَنْبَاءِ مَا	
دخواهشاتو خپلو او هر کار قرار نیونکې دې او راغلې دې دوی ته دخیرونونه هغه خبر		
اوگنړل او خپلو خواهشاتو پسې روان شول او دهر کار دپاره وخت مقرر دې او دوی ته دومره خبرونه راغلل چې		
فِيهِ مُزْدَجَرٌ	بَالِغَةٌ	فَمَا تُغْنِ
چې په هغې کښې منع ده د کفر نه احکمت دې اچې رسیدونکې دې مقصد ته خونته رسوې فانیده (دوی ته)		
په هغې کښې کافی زور نه ده دا وچت حکمت (نه ډک دې) اخو ویر ونکی څیزونه دوی ته هیڅ فائده نه ورکوي		

(۱) صحیح بخاری کتاب الفجر سورة النجم باب (فاسجلو فاعبلو) : ۴۸۶۲.

(۲) نسائی کتاب الاصحاح باب السجود ل (والنجم) : ۹۵۹. وهو حدیث حسن، احمد: ۴۰۰/۶.

(۳) صحیح مسلم کتاب صلاة العیدین باب یقرأ فی صلاة العیدین : ۸۹۱.

التذکرہ

بیرونکی ۱

قوله تعالى: - اقْرَبِ السَّاعَةَ وَالشَّقَّ الْقَرَّ

قیامت نزدیک شوی دی: - اللہ جل شانہ د قیامت د قرب اود دنیا دخاتمے اعلان کوی۔ لکه بل آیت مبارک کنبی دی چه د الله ﷻ امر را غلواوس خو دهغه د طلب تیزی کوئی۔ او فرمانی چه (أَلَمْ نَأْمُرْهُ لَّا تُسَبِّحْهُ) دخلقو د حساب وخت ددوی په سرونو راغلو اودوی لا په غفلت کنبی پراته دی۔ ددی مضمون احادیث هم ډیر دی۔ بزار کنبی انس ﷺ فرمانی چه د نمر د ویدو په وخت چه هغه لږ شان باقی پاتې شوې وو حضور نبی کریم ﷺ خپلو صحابه کرامو ﷺ ته خطبه ورکړه او په هغې کنبی نې افرمائیل چه د هغه ذات قسم چه دهغه قبضه کنبی خما روح دې چه د دنیا تیره شوې حصه کنبی او باقی حصه کنبی هم هغه نسبت دې چه کوم ددې ورځې تیره شوې اوباقی حصه کنبی دې (ددې حدیث مبارک راویانو کنبی خلف بن موسی لره امام ابن حبان ثقہ راوی منی۔ خو فرمانی چه کله کله به نې خطاهم کوله۔

دویمه خبره داده چه ددې تقویت بلکه تفسیر هم دې۔ هغه مسند احمد کنبی د عبد الله بن عمر ﷺ روایت نه دې چه دمازیگر نه پس چه نمر بالکل ډویدو والا وو حضور نبی کریم ﷺ افرمائیل چه ستاسو عمروته د تیر شوو خلقو مقابلہ کنبی دومره دی چه خومره دا باقی ورځ د تیره شوې ورځې مقابلہ کنبی ده (۲)۔ دمسند یو بل حدیث مبارک کنبی دی چه حضور نبی کریم ﷺ د کلمه شهادت گوټي او دمیختنۍ گوټي سره اشاره اوکړه او وې فرمائیل چه څه او قیامت داشان مبعوث شوی یو۔ (۳) او یو روایت کنبی دومره زیاتوالی دې چه نزدیک وه چه هغه ځمانه مخکینې لار شی۔ ولید بن عبد الملك ته ابوهریره ﷺ تشریف راوړو، نوهغه ترې د قیامت د حدیث باره کنبی سوال اوکړو، نو په دې دوی افرمائیل چه ما حضور نبی کریم ﷺ نه آوریډلی دی چه تاسو او قیامت ددې دواړو گوټو پشان یی (۴)۔ ددې شهادت ددې حدیث مبارک نه کیږی چه په هغې کنبی دحضور نبی کریم ﷺ په نامو کنبی یو نوم حاشر راغلی دې۔ او حاشر هغه دې چه دهغه په قدمونو کنبی دخلقو حشر وی۔ (۵)

دبېز روایت کنبی دی چه عتبه بن غزوآن ﷺ خپله خطبه کنبی افرمائیل او کله به نې وئیل چه حضور نبی کریم ﷺ مونږ ته خطبه راکړه او د الله جل شانہ دحمد وثناء نه پس نې افرمائیل چه د دنیا دخاتمې اعلان اوشو دا په شا منډې وهی روانه ده لکه څنگه چه دلویښی نه خوراک اوکړې شی او ددې غاړو کنبی څه پاتې شی، داشان د دنیا د عمر توله حصه تیره شوې ده صرف برانې نام باقی پاتې ده۔ تاسو ددې خانې نه داسې تلونکی یی چه هغې لره فنا نشته دې۔ نوتاسونه چه خومره کیدې شی هغه هومره ینیځکړی اوکړنی اوځان سره نې یوسی۔ واورئې مونږ ته ذکر شوی دی چه د جهنم د غاړې نه به یو کانړنی اوویشتلې شی او هغه تر اویا کالو پورې لاندې روان وی خولاندې ویخ ته به اونه رسی۔ په الله جل شانہ قسم چه دجهنم دا کنده د انسانانو نه ډکیدو والا ده۔ تاسوپه دې تعجب مه کوئی۔ مونږ دا ذکر هم آوریډلې دې چه د جنت د دواړو چوکاټونو د لرگو ترمنځه د خلویښتو کالو لار ده او هغه به هم یو ورځ داسې وی چه په هغې کنبی به گټه گونږه وی۔ الخ (مسلم) (۶)

(۱) البزار (البحر الزخا): ۱۳/۴۶۲ ح (۷۲۴۷)۔

(۲) احمد: ۱۱۶/۲، وسنده حسن للامة.

(۳) صحيح بخاری كتاب المراقى باب قول النبى ﷺ ((بنت انا والساعة كهاتين))، ۶۵۰۳، صحيح مسلم: ۲۹۵۰، احمد: ۳۳۸/۵.

(۴) صحيح بخاری كتاب المناقب باب ماجاء فى اسماء النبى ﷺ، ۳۵۳۲، صحيح مسلم: ۲۳۵۴.

(۵) احمد: ۲۲۳/۴، وسنده حسن.

(۶) صحيح مسلم كتاب الزهد باب الدنيا سجن للمومن وجنة للكافر: ۲۹۹۷.

و قیامت علامات :- ابو عبد الرحمن سلمیؒ فرمائی ہے کہ خپل پلار سرہ مدائن تہ لارم او د گلی نہ درې میلہ لرې اوسیدو. د جمعې په ورځ څه هم خپل پلار سرہ لارم. حذیفہ ؓ خطیب وو او وې فرمانیل چه انې خلقو اوورنی دالله جل شانہ فرمان دې چه قیامت نزدې شوې دې او سپوږمۍ دوه ټکړې شوې ده. بیشکه قیامت نزدې شوې دې، بیشکه سپوږمۍ ټکړې شوې ده. بیشکه دنیا د جدائی غرې کړې دې، نن ورځ د کوشش او تیاری ده. صبا ورځ خو دمنډې ده. ما خپل پلار نه تپوس اوکړو چه آیا سبا به منډه وې؟ چه په هغې کښې به مخکښې تلل وی څه؟ څما پلار ماته او وویل چه ته نادان نې دلته مراد د نیکو خلقو په نیکو کښې سبقت دې. په دویمه جمعه چه مونږ راغلو نو حذیفہ ؓ ددې نزدې نزدې بیان کولو، او ددې آخر کښې نې او فرمانیل چه غایت اوور دې او سابق هغه دې چه جنت ته اول داخل شو. د سپوږمۍ دوه ټکړې ټکړې کیدل دا د حضور نبی کریم ﷺ دزمانې ذکر دې لکه څنگه چه متواتر حدیث کښې صحت سره مروی دی. ابن مسعود ؓ فرمائی چه دا پنځه واره خیزوونه تیرش وی دی، روم، لوگې، لزام، بطشہ، د سپوږمۍ شق (۱) دې باره کښې احادیث اوورنی. مسند احمد کښې روایت دې چه اهل مکہ حضور نبی کریم ﷺ نه معجزه اوغوښتلہ. نو په دې دوه ځل سپوږمۍ شق شوه. او د هغې ذکر دې دوو آیتونو کښې دې (۲).

بخاری شریف کښې دی چه دوی ته سپوږمۍ دوه ټکړې اوخودله. یو د حراء نه هغه طرفته او بله دې طرفته (۳) مسند کښې دی چه یو ټکړه په یو غر او بله په بله غر. ددې کتلو سره هم هغه خلقو اوونیل چه د چا قسمت کښې ایمان نه وو چه محمد ﷺ ځمونږ په سترگو جادو کړې دې. خو پوهه خلقو اوونیل که دا اومنلې شی چه مونږ باندې جادو شوې دې نو دتولې دنیا خلقو باندې خو نشی کیدې (۴). او یو روایت کښې دی چه دا واقعہ د هجرت نه مخکښې ده (۵). او نور روایتونه هم ډیر دی. ابن عباس ؓ نه مروی دی چه د حضور نبی کریم ﷺ زمانه کښې سپوږمۍ تندر او نیوله نو کافرو اوونیل چه په سپوږمۍ جادو شوې دې نو پدې دا آیتونه نازل شو چه (مُکِرٍ) پورې (۶) ابن عمر ؓ فرمائی چه کله سپوږمۍ شق شوه نو یو د غر شاته اوبله مخکښې وه. په هغه وخت کښې حضور نبی کریم ﷺ او فرمانیل چه انې الله جل شانہ ته گواه اوسی. مسلم او ترمذی وغیره کښې هم د حدیث مبارک موجود دې (۷).

ابن مسعود ؓ فرمائی چه ټولو خلقو هغه ښه او کتلہ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمانیل چه اوگورنی اوگواه اوسی (۸) دوی فرمائی چه دغه وخت کښې حضور نبی کریم ﷺ اومونږ منی کښې وو (۹). او یو روایت کښې دی چه مونږ مکہ کښې وو (۱۰). ابوداود طیالسی کښې دی چه کافرو ددې کتلو سره اوونیل چه دا دابن ابی کبشہ یعنی د حضور نبی کریم ﷺ جادو دې. خوددوی پوهه خلقو اوونیل چه مونږ اومنل چه مونږ باندې جادو شوې دې خو په ټوله دنیا خونه دې شوې. اوس چه کوم خلق د سفر نه واپس راشی نو هغوی نه هم تپوس اوکړی نی چه دهغوی هم دشبې سپوږمۍ شق شوې لیدلې وه که نه؟ هرکله

(۱) صحیح بخاری کتاب الفسور سورۃ حم الدخان باب (یوم یطش البطحۃ الکوی) صحیح مسلم: ۲۷۹۸.

(۲) صحیح مسلم صفات المنافقین، باب انشقاق القمر: ۲۸۲۵، ج۱: ۱۶۵/۲.

(۳) صحیح بخاری کتاب المنافقین باب انشقاق القمر: ۲۸۱۸، صحیح مسلم: ۸۲۰۲.

(۴) ج۱: ۸۱/۴، ترمذی نفس القرآن ومن سورۃ القمر: ۳۲۸۹، وهو صحیح.

(۵) الطبری: ۵۶۹/۲۲.

(۶) طبرانی: ۱۱۶۴۲.

(۷) صحیح مسلم کتاب صفات المؤمنین باب انشقاق القمر: ۲۸۰۱، بدون المن ترمذی: ۳۲۸۸.

(۸) صحیح بخاری کتاب المنافقین باب سؤال المشرکین ان یریمہ الی ﷺ: ۳۶۳۶، صحیح مسلم: ۲۸۰۰.

(۹) صحیح بخاری کتاب مناقب الانصار باب انشقاق القمر: ۳۸۶۹، صحیح مسلم: ۲۸۰۰.

(۱۰) صحیح بخاری کتاب مناقب الانصار باب انشقاق القمر: ۳۸۶۹.

چہ ہفغونی راغلل او ہفغوی نہ تپوس اوکرو نوہفغوی ہم ددی تصدیق اوکرو چہ او پہ فلائی شبہ مونہ سپورمی دودہ تکرہ لیدلہ وہ (۱) کفارو دا ونیلی وو کہ چری بہر نہ خلق راشی اودا اووانی نو د حضور نبی کریم ﷺ سچائی کنبی ہیخ شک نشته دی. اوس چہ ہر خوک راغلل اودکوم طرفنہ راغلل ہفغوی شہادت ورکرو چہ مونہ پہ خپلو سترگو لیدلہ دہ. ہم ددی بیان دی آیت مبارک کنبی دی (۲). عبد اللہ ﷺ فرمائی چہ غر د سپورمی د دوز تکرہ مینخ کنبی ینکاریدو (۳) او روایت کنبی دی چہ نبی اکرم ﷺ خاص ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ تہ او فرمائیل چہ انہی ابوبکر تہ گواہ اوسہ. (۴) او مشرکانو دی زیردستی معجزی تہ ہم جادو اوونیلو. ہم ددی ذکر دی آیت مبارک کنبی دی چہ ہرکله دلیل او حجت او برہان مو اوکتلو نو خومرہ آسانتیا سرہ وانہی چہ دا روان جادو دی او تاسو نی نہ منی بلکہ حق پہ دروغہ گتہ نی اود احکام نبوی خلاف خپلو خواہشونو پس لریدلی بی. د خپل کم عقل توب او جہالت نہ نہ منع کیری نہ. ہر امر مستقر دی یعنی خیر خیر والوسرہ اوشر شروالو سرہ. اودا معنی ہم دہ چہ د قیامت پہ ورخ ہر امر واقع کیدو والا دی. دمخکنبی خلقو ہفغہ واقعات چہ زہ ویری او خیلہ عبرت دی دوی تہ راغلی دی. ددوی د تکذیب پہ وجہ پہ دوی چہ کوم مصیبتونہ راغلل او ددوی چہ کوم قصی دوی تہ رارسیدلی ہفغہ سراسر نصیحت دی او وعظ او ہدایت دی. اللہ جل شانہ چہ چا تہ ہدایت کوی او کہ چالہ گمراہ کوی نو داہفغہ ذات حکمت بالغہ کنبی موجود دی. پہ دوی شقاوت لیکلہ شوہ دی. او ددوی پہ زوونو مہر لگولہ شوہ دی. دوی ہیخوک ہدایت تہ نہ شی راوستی. لکہ فرمائی چہ ﴿قُلْ لِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَاطِلَةُ﴾ الخ، واللہ جل شانہ دلیلونہ پہ ہر شان کامل دی. کہ ہفغہ غوبنتلی نو تاسو تول بہ نی ہدایت تہ راوستی وی. لکہ بل خانی کنبی ارشاد دی چہ ﴿وَمَا لَئِنْ الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ بی ایمانو لرہ خہ معجزی اوہیخ ویری او ویرونکی ہیخ فائدہ اونہ رسولہ.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَى شَيْءٍ	اپس مخ وارو ددوی نہ پہ کومہ ورخ چی رابلی بلونکی یو خیز
نَوَائِي نَبِيٍّ تَه ددوی پرواہ مہ ساتہ پہ کومہ ورخ چی بہ یور بلونکی (فرہشتہ) دوی یوناخوینہ خیز تہ رابلی	
تَكَرَّرَ خُشَعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ	ناخوینہ تہ حال دا چی بریدونکی بہ وی سترگی ددوی رااوخی بہ دقبرونو نہ
كَانَهُمْ جَرَادٌ مُنتَشِرٌ مَّهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ ط	سترگی بہ نی کوزی وی او دقبرونو نہ بہ پہ داسی حالت کنبی رہبر شی
لَکَ چي دوی وی مولخان خواہہ وارہ منوی وھونکی بہ وی طرف دبلونکی تہ	
يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَذَا يَوْمٌ عَسِيرٌ كَذَبَتْ قُلُوبُهُمْ	لکہ چي دوی راخوارہ شوہ ملخان دی بلونکی طرفتہ تہ بہ پہ منوہ روان وی
وَانِي بِه کافران دا ورخ دہ سختہ دروغ اوگترو (آخرت) مخکنبی ددوی تہ	
کافران بہ اووانی چي داخو ڏیرہ سختہ ورخ دہ ادی نہ وړاندی د نوح قوم پیغمبران	

۱) مسند الطالسی: ۲۹۵،

۲) مسند الطالسی: ۲۹۵،

۳) الطبری: ۵۶۷/۲۲،

۴) الطبری: ۵۶۹/۲۲،

قَوْمٌ نُّوحٍ	قُلْدَبُوا	عَبَدْنَا	وَقَالُوا	فَجَعَلْنَا
قوم نوح علیہ السلام انو دروغ او گنہرو هغوی بندہ زمونہ اوہی ونیل چی دالیونی دی				
دروغ گنہری ووا نوزمونہ بندہ نہی دروغزن او گنہروا اودانی اوونیل چی نوح علیہ السلام لیونی				
وَأَرْجُوهُ	فَدَعَا	رَبَّهُ	أَلَيْ	مَغْلُوبٌ
او بدی ردی ورته اوونیلی شوی پس هغه آواز اوکرو رب خپل ته چی بیشکه زه بی وسه شوم				
او د سختی خبر ورته ورکړې شوې په دې باندې هغه د خپل رب نه سوال اوکړو چی زه ډیره				
فَالْتَصِرُ	فَقَتَحْنَا	أَبْوَابَ السَّمَاءِ	بِهَاءٍ مُنْهَرٍ	
پس ته بدله واخله پس پرانستی مونږه دروازی د آسمان په اوبو ډیرو راتونیدونکو سره				
عاجزه شوې یو نوتہ زما بدله واخله نومونږ د آسمان دروازی د شپ په اوبو سره راپرانستلی				
وَجَرْنَا	الْأَرْضَ	عَبُونَا	فَالْتَقَى الْمَاءُ	عَلَى أَمْرٍ
او جاری کړه مونږه زمکه په چپنو سره پس یو ځانې شوې (تولی) اوبه په هغه کار باندې				
اود زمکی نه مو چپنی راوبیولې انوتولی اوبه په هغه کار پسې یو ځانې شوې کوم چی				
قَدُّرٍ	وَحَمَلْنَاهُ	عَلَى ذَاتِ الْوَجْهِ	وَدَسْرٍ	
چی اندازه کړې شوې ووا او سور کړو مونږه هغه په کشتی د تختو او میخونو والا کبۍ				
تجیز شوې ووا اومونږ د تختو او میخونو په یوه بیړۍ کبۍ سور کړو				
نَحْنُ	بِأَعْيُنِنَا	جَزَاءً	لِّئِنْ	كَانَ لَغْوَةً
چی گرزیدله به په نگرانی زمونږ کبۍ دا بدله وه دپاره دهغه چا چی بی قدری نی سوی وه				
چی زمونږ دسترگو په وړاندې روانه وه دادهغه چا دپاره بدله اخستل ووا چی انکار ترې شوې وو				
وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا	أَيَّاهُ	فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ	فَكَيْفَ	
او پرېښودله مونږه هغه کشتی یوه نښه نو ایا شته څوک نصیحت اغستونکې پس څرنګې ووا				
اودا واقعہ مو د نښې په طور پرېخوده نو ایا څوک عبرت اخستونکې شته؟ نو اوکوړه چی				
كَانَ عَذَابِي	وَوَدَّرِي	وَلَقَدْ يَسَّرْنَا	الْقُرْآنَ	لِلذِّكْرِ
عذاب زما او یرونی زما او آسان کړې دې مونږه دا قران دپاره د نصیحت				
زما عذاب او زما ویرول ځنګه ووا اومونږ قران د بندګانو د پوهولو دپاره آسان کړې دې				
فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ				
نو ایا شته څوک نصیحت قبلونکې				
نو ایا څوک نصیحت قبلونکې شته				

قوله تعالیٰ:- قَتُولَ غُلَامٍ
 میدان حشر طرفته تکی دی | ارشاد دې چه انې نبی ﷺ | ته د اکافران پر پرېده ځکه چه دوی ته معجزه وغیره
 هم څه نه ښکاری. دوی نه مخ واړوه او دوی د قیامت انتظار کښې پرېږده. په هغه ورځ به دوی د حساب
 ځانې یو آواز کوونکې آواز کوی چه دا به ډیر هولناک ځانې وی. او هغه ځانې کښې به بلاګانې او آفتونه

وی۔ اوددوی پہ مخونو بہ ذلت او شرم وی۔ د شرم پہ وجہ بہ نہی سترگی نہکتہ وی۔ اود قبرونونہ بہ راوڑی۔ نو لکہ څنگہ چہ مولخان څی دغہ شان بہ تیزنی سرہ دوی ہم میدان حشر تہ روان وی۔ د آواز کونکی آواز تہ بہ نہی غوږ وی او تیز تیز بہ روان وی۔ نہ ورکبئی دمخالف څہ تاب شتہ دې اونه ورته دایساریدو طاقت شتہ دې۔ چہ دہغہ ورځی ہیبتناکی سختی او گوری نو کافران بہ اووانی چہ دا خو ډیرہ سخته او ہیبتناکہ ورځ ده۔

قوم نوح باندې عذاب: یعنی انہی نہی ﴿استاسو ددی امت نہ مخکبئی د نوح﴾ امت خیل نبی ﴿الله﴾ چہ څمونږ بنده نوح ﴿الله﴾ وو دہغہ تکذیب نہی کولو۔ هغه تہ نہی مجنون اوونیل اوپہ هر شان نہی تنبیہ کړو اودهمکی نہی ورکړه او صفا نہی ورته اوونیل چہ انہی نوح اکہ تہ منع نہ شوی نو مونږ بہ تا بہ کانږو اووژنو۔ څمونږ بنده اورسول نوح ﴿الله﴾ مونږ اوبللو چہ انہی پروردگارہ ا څہ ددوی مقابلہ کبئی ضعیف او کمزوری یم او پہ ہیڅ شان خپلہ کورنئی نشم سنبالولی او نہ ستا د دین حفاظت کولی شم۔ تہ ماسرہ مدد اوکړی او ماته غلبہ راکړی۔ ددوی دا دعا قبولہ شوہ اوددوی پہ کافر قوم باندې مشهور طوفان نوح اولیرلې شو۔ د بنہ تیز باران دروازې د آسمان نہ اود زمکې نہ د اوبو چینې راولوځکیدلې۔ تردې چہ کوم د اوبو ځانې نہ وو لکہ تنور وغیرہ دہغہ ځانې نہ ہم اوبہ زمکې راوویستې۔ خو پہ هغه وخت کبئی دآسمان د اوبو دروازې بیرتہ کړې شوی او د عذاب الہی شکل کبئی بیاران وریدو۔ نہ ددې نہ مخکبئی داسی اوبہ وریدلې وې اونه بہ دې نہ پس داسې اوشی۔ یو طرفتہ د آسمان داسې حالت بل طرفتہ زمکې تہ حکم چہ اوبہ راوباسہ۔

علی ۶ فرمانی چہ د آسمان دروازې بیرتہ کړې شوې اودہغې نہ نیغ بہ نیغہ اوبہ اوویردلې۔ ددې طرفان نہ مونږ خپل بنده بچ کړو او هغه مو یو کشتی کبئی سوار کړو او هغه کشتی نہی تختو باندې میخونہ لگولو سرہ جوړہ کړې وه۔ د ﴿مُتٰی﴾ معنی دکشتی بنی او کس طرفتہ حصہ او دشروع حصہ چہ پہ هغې چپې وھلې شی او ددې جوړې او ددې اصل ہم کړې شوی وو۔ هغه څمونږ د سترگو مخکبئی او څمونږ حفاظت کبئی روانہ وه او صحیح او سالمہ تللہ۔ دنوح ﴿الله﴾ مدد دپارہ دا دکفارو نہ انتقام وو۔

قوله تعالیٰ: - وَلَقَدْ تَرَكْنَاهُ آيَةً

ایا دا کشتی چالیدلې ده۔ مونږ دا یو نښہ پریخوډہ۔ یعنی دا کشتی مو پہ طور د عبرت پریخوډہ۔ قنادہ ﴿تَبٰی﴾ فرمانی چہ ددې امت اولو خلقو ہم هغه اوکتلہ۔ خو ظاہر معنی داده چہ ددې کشتی بہ شان نورې کشتی۔ مونږ پہ طور دنښې دنیا کبئی قائم کړې۔ او یو آیت مبارک کبئی دی چہ ﴿وَآيٰۤاتُهَا لَمَّا تَحْمِلُهَا قَٔنَاقُهَا﴾ ﴿الْقُلُوبُ الشَّعْبُورُ﴾ یعنی دوی دپارہ نښې دی چہ مونږ نسل آدم لره پہ کشتی کبئی سوارہ کړل اود کشتی بہ پشان نورې ہم سورلی دی چہ پہ هغوی دوی سوارہ دی۔ اوبو ځانې کبئی ارشاد دې چہ ﴿اِنَّكَ لَآتٰهُنَّ الْاَلۡفَ تَمَلٰنَکُمُ الْخَ﴾ هرکله چہ اوبو کبئی طغیانی راغلہ نو مونږ تاسولره کشتی کبئی سوارہ کړئی چہ ستاسو دپارہ عبرت وی او نصیحت وی۔ او یاد ساتونکی غوږونہ دا محفوظ کړی۔ نو څوک شتہ دې چہ ذکر او وعظ حاصل کړی؟ ابن مسعود ؓ۔ فرمانی چہ ماته حضور نبی کریم ؐ ﴿مُذٰکِرُ﴾ اوونیلو (۱)۔ پخپلہ حضور نبی کریم ؐ نہ ددې لفظ قرات داشان مروی دې (۲)۔ اسود نہ سوال کیرې چہ دا لفظ دال سرہ دې اوکہ دال سرہ؟ نووې فرمائیل چہ ما د عبد الله ؓ نہ دال سرہ اویردلې دې۔ او فرمائیل نہی چہ ما حضور نبی کریم ؐ نہ دال سرہ اویردلې دې (۳)۔ بیا فرمانی چہ څما عذاب کفر والو او څما رسولانو لره پہ دروغه گنړلو او څما نصیحت نہ عبرت نہ حاصلولو والو باندې څنگہ اوشو؟ ما دا حق دښمنان

(۱) احمد: ۳۹۵/۱، صحیح مسلم کتاب احادیث الانبیاء باب قول الله تعالی: (والی غود احامهم هوداً): ۳۳۴۵.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ القبرت الساعۃ باب (ولقد اهلکنا اشعاکم لعل من مذکر): ۴۸۷۴.

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ القبرت الساعۃ باب (اعجاز نخل منقر لکف کان علانی ولطر): ۴۸۷۱.

څنگه تېس نس کړل؟ مونږ دقران پاک هر لفظ او معانی دهر هغه سړی دپاره آسان کړی دی چه څوک ددې نه نصیحت حاصلولو اراده لری. لکه فرماني چه (فَلَمَّا يَسْرِ لَهُ يَلْسَانُكَ) الخ یعنی مونږ ستا په ژبه څکه آسان کړې دي چه ته پرهیزگار څه خلقو ته زیرې ورکړې او چه کوم خلق جگړې کوي چه هغوی لره اووېروي. مجاهد رضی الله عنه فرماني چه ددې قرات او تلاوت الله جل شانہ آسان کړې دي. ابن عباس رضی الله عنه فرماني که چرې الله جل شانہ دې کښې آسانتیا نه وې ایښو دې نو د مخلوق طاقت نه وو نه چه دالله جل شانہ کلام ئې ونیلي وي. څه وایم چه دې آسانو کښې یو آسانی هغه ده چه کومه مخکښې تیره شوه چه دافران پاک او قراتونو کښې نازل شوې دي (۱). ددې حدیث مبارک ټول طرق او الفاظ مونږ جمع کړي دي. اوس دوباره دې ځانې کښې د جمع کولو ضرورت نشته دي. نو دا قران پیر آسان کړې شوې دي. هر یو طالب علم دا ریاني علم حاصلولی شی چه څوک ئې حاصلوی اودا پیر آسان دي.

كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنَذَرِي

دروغ او کټل او عادیانو! پس څرنگې وو! عذاب زما |

عادیانو هم پیغمبران، دروغژن او کټل! نو دا وگوره، چې زما

إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا

او یوړل زما | بیشکه اولېرله مونږه | په هغوی باندې | هوا | تیزه |

عذاب او ویرل څنگه شو؟ | بیشکه مونږ په هغوی باندې یوه تیزه سیلنی راولېرله | په

فِي يَوْمٍ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ تَنْزِعُ النَّاسَ لَأَكْفَهُمْ

په ورځ دمنحوستیا مسلسله کښې | چې را ایستل به ئې خلق | داسې لکه چی هغوی |

داسې ورځ چې (دهغوی به حق کښې) همیشه سپیره وه | خلق به ئې راغورزول | لکه چی هغوی د راوتو کججورو

أَعْجَازُ خُلٍّ مُّنْقَعَةٍ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنَذَرِي

ننې وی دججورو | ایستلې شوی | پس څرنگې وو! | عذاب زما | او خبرداریانې زما |

تې دی چې (په زمکه) پرتې دی | نو دا وگوره چې، زما عذاب او ویرول څنگه وو؟! |

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُّذَكِّرٍ

او آسان کړې دي مونږه | دا قران | دپاره د نصیحت | نو ایا شته څوک نصیحت قبلونکې |

اومونږ قران (د بندگانود) پوهولو دپاره آسان کړې دي | نو ایا څوک نصیحت قبلونکې شته؟ |

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ فَقَالُوا أَبَشَرًا مِّثْلَنَا وَاجِدَا

دروغ او کټلې | ثمودیانو | خبرداریانې | پس اوونیل هغوی | ایا سړي | ازمونږ نه | یو |

ثمودیانو هم پیغمبران دروغژن او کټل هغوی اوونیل چې ایا مونږ دخپل ځان په شان دیو انسان

تَّبِعْنَا إِنَّا إِذَا

مونږ پیروي او کړو دهغه | بیشکه بیا خوبه یو مونږه | خامخا په گمراهی کښې | او په لیونتوب کښې

تابعدارې او کړو | مونږ به په دغه وخت په گمراهی او لیونتوب کښې یو ایا په مونږ ټولو کښې

الذِّكْرُ	عَلَيْهِ	مِنْ بَيْنِنَا	بَلْ	هُوَ الْكَذَّابُ
ایا را او غور زولی شو ذکر بس پہ دہ باندی دمنخہ زمونہ نہ بلکہ دی غت دروغزن دی				
بس ہم پہ دہ وحی نازلہ شوے دہ نہ، بلکہ غت دروغزن دی ..... چہ لانی دمی				
أَشْرُ	سَيَعْلَمُونَ	عَذَابًا	مِّنَ الْكَذَّابِ	
او تکبر کونکی دی زر دی چہ معلوم بہ شی ہغوی نہ صبالہ چہ خوک دی غت دروغزن				
..... اصبا پہ قیامت کنبی، بہ ور تہ معلومہ شی چہ خوک غت دروغزن او لافو وو				
الْأَشْرُ	إِنَّا مُرْسِلُوهُ	النَّاقَةِ	فِتْنَةً	لَّهُمْ
متکبرہ بیشکہ مونہہ لیرونکی داوینہی یو پہ طور دفتنی دپارہ ددوی				
..... مونہہ ددوی د امتحان دپارہ دیو اوینہی لیرونکی یو تہ ددوی کارونو تہ				
فَارْتَقِبْهُمْ	وَاصْطَبِرْ	وَسَيَأْتِيهِمْ	أَنَ الْهَاءِ	قَسَمَةً
پس انتظار کوہ دوی نہ او صبر کوہ او خبر ور کوہ دوی نہ چہ بیشکہ اوہ تقسیم شوی دی				
گورہ اود دوی پہ خبرو، صبر کوہ ..... اودوی تہ خبرور کوہ چہ اوہ ددوی پہ مینخ کنبی ویشلی				
يَبْنَهُمْ	كُلُّ شَرِّبٍ	مُحْتَضِرٍ	فَنَادُوا	
پہ منخ ددوی کنبی ہروار داوہو تہ حاضر کرہی شوی دی خپل واروالا پس اواز او کوہ ہغوی				
شوی دی نو د وار خاوندان دی خپل خپل وار تہ حاضریری بیا ہغوی خپل				
صَاحِبَهُمْ	فَتَعَاظِي	فَقَعْرَ	فَكَيْفَ كَانَ	عَذَابِي
ملگری خپل تہ پس ونی نیولہ بیا ئی شلہ کرہ اووی وژلہ پس خرنکی وو عذاب زما				
بدبخت ملگری اولیو لو ہغہ اونیولہ اودہغی پنبی ئی زخمی کرہ نو او گورہ چہ زما عذاب				
وَنَذِيرٍ	إِنَّا أَرْسَلْنَا	عَلَيْهِمْ	صَيْحَةً	وَاحِدَةً فَكَانُوا
او خبر داریانی زما بیشکہ اولیو مونہہ پہ ہغوی باندی دتندر آواز یو پس شو ہغوی				
او ویرو ل خشکہ وو؟ مونہہ پہ ہغوی یوہ چغہ اووہلہ ..... نو داسی چورہ شول لکہ				
كَهَشِيمٍ	الْمَحْتَضِرِ	وَلَقَدْ يَسْرْنَا	الْقُرْآنَ	لِلذِّكْرِ
پشان دچقیدلو ونو دشہول لگونکی او آسان کرہی دی مونہہ دا قرآن دپارہ دنصیحت				
دشہول لگونکی دلاسه، ..... او مونہہ قرآن دبند گانود، پوہولو دپارہ آسان کرہی دی				
فَهَلْ مِنْ مُّدْكِرٍ				
نو آیا شتہ خوک نصیحت قبلونکی				
نو آیا خوک نصیحت قبلونکی شتہ				

قوله تعالى: كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنَذِيرِي

د قوم عاد سرکشی او پہ ہغوی عذاب: اللہ جل شانہ خبر ور کووی چہ قوم ہود ہم داللہ جل شانہ رسولان پہ دروغہ گنہی وو او بالکل د قوم نوح پشان سرکشی نہی او کرہ نو پہ ہغوی سختہ یخہ ہلاکونکی ہوا

اولیٰ کہلے ہوئے اور ہفہ ورخ ددوی دپارہ سراسر منحوسہ وہ۔ پہ ہغویٰ ہواگانے اوچلیدی او ہغویٰ نہ تباہ کرل۔ دنیای او آخری عذاب کنبی راگیر کرے شو۔ د ہوا یوشغلہ بہ راغلہ اودوی کنبی بہ یو کس خان سرہ اوچت کرو اوتردے چہ زمکے والو نظر نہ پناہ شو اوبیا بہ ہفہ زمکے تہ پرمخ راغوزار کرے شواوسر بہ نی اوچاژدو او ہر خہ بہ تری بہر راوتل۔ سر بہ نی جدا او تنہ بہ نی جدا وہ۔ داسی بہ معلومیدل چہ گوید کہجورو ونے دی۔ اوگورنی خما عذاب خنکہ دی؟ ما خوداقرانیاک آسان کرے دی خو چہ خوک ددی نہ نصیحت حاصل کرے۔
 قوله تعالیٰ: - کَذَبَتْ قَوْمٌ بِالَّذِیْ

قوم نمود باندے عذاب رسول صالح ﷺ پہ دروغہ اوگنرلو۔ اودتعجب بہ طور نہ محال اوگنرلو او وے ونیل چہ داسی ہم کیدیشی چہ مونر دیوسری تابعدار جوہ شو؟ آخر ددی دومرہ فضیلت خہ وجہ دہ؟ بیاددی نہ مخکبسی لازل او وے ونیل چہ مونر نہ منو چہ مونر تولو کنبی دے صرف دہفہ یواللہ جل شانہ خیری راشی۔ بیا ددی نہ ہم لو شان د حد نہ تیر شو او داللہ جل شانہ نبی نہ پہ بنکارہ پہ دروغہ اوگنرلو او ہفہ تہ نہ دروغژن اوونیل۔ نو اوس ورته اللہ جل شانہ پہ طور د تنبیہ وائی چہ اوس چہ خہ غوارنی نو کوئی صبا بہ معلوم شی چہ اصل کنبی دروغژن او دروغو کنبی حد نہ زیات تیریدو والا خوک وو؟ ددوی دازمینست دپارہ مونر یو اوبنہ لیرو۔ نو ددی خلقو دطلب دپارہ اود طلب موافق د کانری یو غار نہ یو غتہ پتہ اوبنہ راوتلہ۔ او اللہ جل شانہ خپل نبی تہ اوفرمانیل چہ تہ گورنی چہ ددوی خہ انجام دی؟ او ددوی پہ مصیبتونو باندے صبر اوکرہ۔ او د نیا او آخرت کنبی بہ غلبہ ہم ستا وی۔ اوس دوی تہ اوایہ چہ پہ اوبنہ باندے یو ورخ ستاسو دہ او یو ورخ د اوبنی۔ لکہ چہ یویل آیت مبارک کنبی دی چہ (قَالَ هٰذِیْ نَاقَةُ هٰؤُلَیْءَ وَلَکُمْ رِیْبٌ یُّوْمٍ مَّعْلُوْمٌ) دا ددوی کس وو، ہفہ راغلو او دانی اونیولہ اوزخمی نہ کرہ۔ بیا خوما ددوی د تکذیب او کفر بنہ بدلہ واخستہ۔ او لکہ خنکہ چہ یو پتی کنبی اوچی پانرے غیبی شی، دوی ہم مونر داسی تباہ کرل۔ اوچ خشاک لکہ خنکہ چہ خنگل کنبی الوزی نوداشان مونر دوی تباہ کرل۔ یادا مطلب دی چہ عربو کنبی دستور وو چہ اوبشان بہ نہ اوچ ازغن پتی کنبی اینودو او کلہ چہ دا پتی ویران کرے شی نوداسی دوی وو لکہ خنکہ چہ ددی پتی حالت وو چہ یو ہم بیج نشو لکہ خنکہ چہ بناورہ دیوال نہ رژیبری۔ داشان دوی ہم ڈری ڈری شو۔ دا تول اقوال مفسرینو ددی جملے بہ تفسیر کنبی ونیلی دی خو اول قوی دی، واللہ اعلم۔

کَذَبَتْ قَوْمٌ لُّوْطٌ بِالَّذِیْ			
دروغ اوگنرلی قوم دلوط خبرداربانی زمونرہ			
دلوط ﷺ قوم ہم پیغمبران دروغژن گنرلی وو			
اِنَّا اَرْسَلْنَا	عَلَيْهِمْ	حَاصِبًا اِلَّا	اَل لُّوْطُ
بیشکہ اولیرلہ مونرہ پہ ہغویٰ باندے ہوا کانری ورونکی سوا دکوروالو دلوط ﷺ نہ			
نو پہ ہغویٰ باندے مونرہ کانرو نہ کہہ سبیلن اوچلرلہ خودلوط ﷺ پہ کوروالا نہ			
مَجِیْنَهُمْ	لِسَکْرٍ	یَعْمَہُ	مِّنْ عِنْدِنَا
مونرہ بیج کرل ہغویٰ دشپی بہ آخری حصہ کنبی پہ فضل سرہ دطرفہ زمونرہ نہ دارنگی			
ہغویٰ مو صبا وختی بیج کرل ..... دا زمونرہ فضل ووا خوک چے (زمونرہ)			

نَجَزِيْ	مَنْ	شَكَرْ	وَلَقَدْ اَنْذَرَهُمْ
بدلہ ورکوؤ مونہ ہفہ چانہ چی شکر نہی اوویستلو او خبردار کری وژ لوط هغوی لہ			
شکر کوی مونہ ورته هم دغسی بدلہ ورکوو او پیغمبر، دغه خلق زمونہ د نیولو عذاب، نه			
بَطْشَتَا	فَتَمَارَوْا بِالْاَنْذَرِ	وَلَقَدْ	رَاَوْدُوْهُ
دنیولو زمونہ نه پس هغوی شکمنی اوگنرلی دیرونی خبری او هغوی طلب کری وژ دلو ط نه			
ویرولی ووا هغوی پہ دغه تعلیم کنبی جگری شروع کری اودلو ط نه نہی د هغه د میلنو پہ			
عَنْ ضَيْفِهِ	قَطَمْنَا	اَعْيَنَهُمْ	فَدُوْقُوا عَذَابِيْ
پہ بارہ دمیلنو د هغه کنبی پس رندی کری مونہ سترگی د هغوی پس او خکی مزہ د عذاب زما			
غلط نیت مطالبہ اوکرہ نو مونہ پی سترگی پہ رندی کری نو اوس زما عذاب او زما د			
وَنَذَرِ	وَلَقَدْ صَبَّحَهُمُ بَكْرَةً	عَذَابٍ مُّسْتَقِرٍّ	
او دیرونی زما او بیشکہ راغی هغوی ته وختی سحر عذاب قرار نیونکی (همیشه)			
ویرولو مزہ او خکی اوسحر وختی بۂ هغوی باندی همیشه عذاب راغلو			
فَدُوْقُوا	عَذَابِيْ وَنَذَرِ	وَلَقَدْ يَسْرَنَا	الْقُرْآنَ لِلَّذِيْ
پس او خکی مزہ د عذاب زما او دیرونی زما او آسان کری دی مونہ دا قرآن دپارہ د نصیحت			
نو واخلی زما د عذاب او دیرولو مزہ او خکی او مونہ قرآن د بند گانود، پوهولو دپارہ آسان کری دی			
فَهَلْ مِنْ مُّدْكِرٍ			
پس نو آیا شته خوک نصیحت قبلونکی			
نو خوک نصیحت قبلونکی شته؟			

قوله تعالى: -- كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالْاَنْذَرِ

قوم لوط باندی عذاب: د لوطیانو واقعہ بیانہری چہ هغوی خنگہ خیل رسول پہ دروغہ اوگنرلو او د هفہ مخالفت نہی اوکرلو او خہ خہ مکرو فریب نہی اوکرلو او ددوی نہ مخکنی چا نہ وو کری یعنی اغلام بازی، پہ دی وجہ د هغوی د هلاکت صورت هم داسی عجیبہ اوشو. دالله رب العزت حکم سرہ جبرئیل د هغوی کلی آسمان ته اوچت کرو او پر مخ نہی راوغزار کرو او پہ هغوی باندی نہی آسمان نہ د هغوی نوم کانہی اوورول. خو چہ کومو خلقو لوط منلو هغوی نہی د سحر پہ وخت کنبی یعنی آخری گہنی کنبی بچ کرل. هغوی ته حکم اوشو چہ تاسو ددی کلی نہ اوزنی. لوط منلو باندی ددوی قوم کنبی هیچ ایمان نہ وو راوړی تر دی چہ د لوط منلو پنځہ هم کافره وه. قوم کنبی یو سړی ته هم ایمان نصب نه شو. نو دالله جل شانہ عذاب نه هم بچ نشو. ددوی بی بی هم قوم سرہ سرہ هلاکہ شوه او صرف دوی او ددوی لونہ ددی نحوست نه بچ شو. الله داسی سختو کنبی د شاکرانو پہ کار راخی. او دوی ته د شکر بدلہ ورکوی.

د عذاب راتلو ته مخکنی لوط ددی خبر کری وو خو دوی پری غوږ او نه گروولو بلکه شک او جنگ نہی اوکرلو. او ددوی میلنوسره نہی بد تمیزی کوله. جبرئیل، اسرافیل، میکائیل وغیرہ فریښی

د انسان شکل کنبی دوح ﷻ کور کنبی میلمانه وو ډیر ښکلی صورت کنبی، ښکلې خهرې، ښکلې ښکلونه، او خوانی عمر کنبی. دوی د شپې په وخت کنبی د لوط ﷻ کور کنبی راکوژې شوې. د دوی بی بی چه کافره وه قوم ته اطلاع ورکړه چه نن د لوط ﷻ میلمانه راغلی دی. ددې خلقو خو داعام بد عادت وو، په منډه راغلل اود لوط ﷻ کور نه چاپیره شو نوط ﷻ دروازې بندې کړې، هغوی ترکیبونه کول چه څه رنگه میلمنو ته اورسو. کله چه دا کیدل نو دا د ماښام وخت وو نوط ﷻ هغوی پوهول چه دا ځما لوڼه ستاسو دپاره موجود دی، تاسو نا بدفعلی پرېږدئ او حلال خیزونو نه فائده پورته کړئ خو دهغه سرکشو جواب دا ووجه تاسو ته معلوم دی چه مونږ ښځې نه خوښوو. خمونې چه کومه اراده ده هغه تاسو ته معلوم ده، تاسو خپل میلمانه مونږ ته حواله کړئ. هرکله چه دې بحث مباحثه کنبی وخت تیر شو او هغه خلقو مقابلي ته تیار شو نو لوط ﷻ ډیر پریشان شو نو بیا جبریل ﷻ بهر اووتلو او خپل وزر نې دهغوی په سترگو راښکلو او ټول رانده شو. اوس خو لوط ﷻ ته نې بدر وئیل او دیوالونو پورې ولاړ وو دسحر رعدو نې ورکړه او واپس شو. خو دسحر په وخت کنبی دوی باندې عذاب نازل شو. او ددې نه تنبیدی نه شو. او نه ئې ددې نه ځان بچ کړې شو. د عذاب د مزې او ویرې طرفته دهيان نه ورکولو وبال په هغوی را غلو. دا قران خو ډیر زیات آسان دې چه څوک ترې غواړی نو نصیحت ترې حاصلولي شی. څوک شته دې چه ددې نه نصیحت حاصل کړې؟

وَلَقَدْ جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النَّذِيرُ

او بېشکه راغلي وې آل دفرعون ته | خبردارياني |

اود فرعون قوم ته د ویرې ډیر خیزونه راغلي ووا |

كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذِّبًا فَآخَذْنَاهُمْ أَخَذَ عَزِزُنَا

دروغ او گټلې هغوی | نښې زمونږه | ټولې | پس رااویول مونږه هغوی | پشان دنیولو | دغالب هغوی زمونږ ټولې نښې دروغ او گټلې | نومونږ هغوی د یو مضبوط اود قدرت د خاوند د را نیولو

مَقْتَدِرٍ أَلْقَانَا خَيْرٌ مِّنْ أَوْلِيَانَا أَمْ لَكُمْ

قدرت والا | آیا کافران ستاسو (له قریشو) غوره دی | دهغه کافرانونه | یا ستاسو دپاره

پشان اونیولانو ایاستا سود زمانې کافران د هغوی نه غوره دی | اوکه ستاسو دپاره

بِرَاءَةٍ فِي الزُّبُرِ أَمْ يَقُولُونَ كُنْ جَمِيعٌ قَلْبُصَرٍ

خلاصې دي | په کتابونو کنبی | یا وانی دوی | چی مونږه ډله یو | بدل اغستونکی په کتابونو کنبی څه معافی لیکلې شوې ده | اوکه دوی داخیال کوی چی مونږه غالبه ډله یو

سَيَهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ بَلِ السَّاعَةُ

زر دې چی شکست به ورکړي شی | ډلې ته | او اوبه گرزوی دوی | شاگانې | بلکه قیامت ا داټولې ډلې به زر بيلات او کړي | او په شا اړخ به او تښتی اخود دوی په حق کنبی اصلی وعده

مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَذْهَى وَآمُرُ

ځاني دوعدي ددوی دي | او قیامت | ډیر سخت دي | او ډیر تریخ دي |

د قیامت ده | او قیامت ډیر سخت او تریخ خیزدي |

قوله تعالى: - وَتَقْرَأُ آيَاتِ الْفُرْقَانِ الشَّكْرُ

قوم فرعون باندی عذاب - دفرعون اودده وقوم واقعه بیان پیری چه هغوی ته دالله جل شانہ رسول موسیٰ **عَلَيْهِ السَّلَام** اوارزون **عَلَيْهِ السَّلَام** بشارت او وپروہ راوړې وه. دوی ته نې دالله جل شانہ د طرفنه لونې لونې معجزې و نښې اوخودلې چه دهغوی په نبوت باندې ښه پورا دلیل وو خو دا فرعون هغه ټولې اونه منلې چه په دې وجه په دوی باندې عذاب راغلو اوبالکل ختم شو. بیا فرمائی چه انې د قریسو مشرکونو **عَلَيْهِ السَّلَام** اوواڼې تاسو ددوی نه بهتر یی؟ هرکله چه هغوی زیات غټ جماعت او زیات قوت والا وو اوخوښ عذاب نه پچ نشو نو تاسو لا څه څیز یی؟ آیا تاسو داکنړنې چه تاسو لره الهامی کتابونو کښې څه نجات لیکلې شوي دي؟ چه دهغوی په کفر هغوی ته عذاب ورکړې شو او تاسو کفر کونی اوتاسو ته به هیڅ نه وی؟ بیا فرمائی چه آیا ددوی خیال دي چه مونږ یو جماعت دیو جماعت خپلو کښې د بیل هیڅ نه دی؟ بیا فرمائی چه آیا ددوی خیال د کثرت په وجه مونږ ته به هیڅ بدې نه رسی؟ که سره مددکوؤ او مونږ ته څوک بد نشی وئیلې او خوښ د کثرت په وجه مونږ ته به هیڅ بدې نه رسی؟ که ددوی دا خیال وی نو ددوی دا یقین ماتیدل پکار دی، ددوی جماعت به ختم کړې شی، ددوی ته به تکلیف ورکړې شی او دوی به په شا اوتښتی.

قوله تعالى: - سَيِّئُ مَا يُجْمَعُونَ الذِّبْرَةُ

گافران به شکست اوخوړی - صحیح بخاری کښې دی چه دبدر په ورځ خپله ډیره کښې حضور نبی کریم **عَلَيْهِ السَّلَام** دعا کښې فرمائیل چه انې الله جل شانہ! څه تاته ستا وعده یادوم، انې الله جل شانہ که ست خپله دعا کښې فرمائیل چه انې الله جل شانہ! څه تاته ستا وعده یادوم، انې الله جل شانہ که ست غوښتنه داده چه نن ورځې ته پس ستا عبادت او وحدانیت سره زمکه ډکه نه شی، نودومره وینا وه چه ابوبکر صدیق **عَلَيْهِ السَّلَام** د حضور نبی کریم **عَلَيْهِ السَّلَام** لاسونه اونښول او وې فرمائیل چه یارسول الله **عَلَيْهِ السَّلَام** بس کړنې تاسو ډیره التجا اوکره. نو بیا حضور نبی کریم **عَلَيْهِ السَّلَام** د خپلې څیمې نه واپس راغلو او د حضور نبی کریم **عَلَيْهِ السَّلَام** په ژبه مبارکه باندې دا دواړه آیتونه وو چه (سَيِّئُ مَا يُجْمَعُونَ الخ.) عمر فاروق **عَلَيْهِ السَّلَام** فرمائی چه ددې آیت مبارک دناز لیدویه وخت کښې ما سوچ کولو چه ددې نه مراد کوم یو جماعت دي؟ هرکله چه دبدر په ورځ ما حضور نبی کریم **عَلَيْهِ السَّلَام** ولیدو چه زړه نې اغوستې وه او دخپلې څیمې نه بهر راووتل اودا آیت مبارک نې لوستلو نو په هغه ورځ څما پوهه کښې ددې آیت مبارک تفسیر راغلو. بخاری شریف کښې دی چه عائشه **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا** فرمائی چه څما عمر ډیر کم وو او خپلو ملگرو سره به مې لوبې کولې نو په هغه وخت کښې دا آیت مبارک (بَلِ السَّاعَةِ) الخ نا زل شو (۱). دا روایت مبارک بخاری شریف کښې دفضائل القرآن په موقع باندې ښه طویل ذکر دي. مسلم شریف کښې دا حدیث مبارک نشته دي (۲).

إِنَّ الْجَحْرِمِينَ

| بیشکه دا مجرمان خلق

دا مجرمان په غټه گمراهی

يَسْكَبُونَ

يَوْمَ

وَسُعْرَةٍ

فِي ضَلَالٍ

په گمراهی کښې دی | او په بې عقلی کښې دی | په کومه ورځ | چی به راښکلي کیږی دوی

او په لویه بې عقلی کښې پراته دی | په کومه ورځ چی به په اور کښې راښکي شی

(۱) صحیح بخاری کتاب الطسیر سورة الفترت الساعة باب قوله (بل الساعة موعدهم والساعة ادهی وامس) : ۸۷۷.

(۲) صحیح بخاری کتاب الطسیر سورة الفترت الساعة باب قوله (بل الساعة موعدهم والساعة ادهی وامس) : ۸۷۶.

(۳) صحیح بخاری کتاب فضائل القرآن باب تألیف القرآن : ۹۹۳.

فِي النَّارِ	عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ	ذُوقُوا	مَسَّ سَقَرٍ	إِنَّا
بہ وور کبھی پہ مخونو ددوی باندی او خکی مزہ ددر سیدو ددوخ دور بیشک مونہ				
نوور تہ بہ او نیلی شی، چی اوس، ددوخ داور مزہ او خکی ..... مونہ ہریو				
كُلُّ شَيْءٍ حَاقُّنُهُ	بِقَدَرٍ	وَمَا أَمْرًا	إِلَّا وَاحِدَةً	
ہر خیز پیدا کرو مونہ ہغہ پہ اندازہ سرہ او نہ دی حکم زمونہ مگر حکم یو				
خیز پہ یو خاص انداز پیدا کری دی ..... او زمونہ د قیامت حکم راتل بس				
كُلٌّ بِالْبَصَرِ	وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا	أَشْيَاعَكُمْ	فَهَلْ	
لکہ ریول دسترگو او هلاک کرل مونہ (قومونہ) مشابہ ستاسو آیا شتہ خوک				
لکہ دسترگو رپ دی او مونہ ستاسو پہ شان خومرہ هلاک کری دی نو آیا خوک عبرت اخستونکی				
مِنْ مُّذْكَرٍ	وَكُلُّ شَيْءٍ	فَعَلُوهُ	فِي الزَّيْرِ	
نصیحت قبولونکی او ہر خیز چی کری وی دوی ہغہ پہ کتابونو کبھی درج دی				
شتہ؟ ..... اوہر خہ چی دوی او کرل ہغہ پہ کتابونو کبھی لیکلی دی				
وَكُلٌّ صَغِيرٌ	وَكَبِيرٌ	مُسْتَطَرٌ	إِنَّ الْمُتَّقِينَ	
اوہرو پوکی عمل او لوی عمل لیکلی شوے پروت دی بیشکہ پرهیز گاران خلق بہ				
اوہرہ وپہ اوغٹہ خبرہ پہ کبھی لیک دہ ..... بیشکہ پرهیز گاران بہ				
فِي جَنَّتٍ وَنَهْرٍ	فِي مَقْعِدٍ	صِدْقٍ	عِنْدَ مَلِكٍ	
بہ باغونو او نہرونو کبھی وی پہ خانی ربتینی کبھی بہ وی پہ خوا دبادشاہ				
بہ باغونو کبھی دتہ اود نہرونو پہ غارہ اوسیری پہ یو اوچت خانی کبھی د ہغی بادشاہ سرہ				
فَتَقَرَّبُوا				
دلویو قدرتونو والا کبھی (بہ وی)				
جی د فدرتونو خاوند دی				

قوله تعالى: - إِنَّا كُلُّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

اللہ جل شانہ تقدیر جوہر کرو: بدکارہ خلق گمراہ شوی دی او د حق لاری نہ بی لاری شوی دی او شکونو او پریشانو کبھی اختہ دی۔ دا بدکارہ خلق کفار وی او کہ نور فرقو والا گناہگار وی، ددوی دا فعل بہ دوی پر مخ جہنم تہ اورسوی۔ او لکہ خنگہ چہ دلته غافل دی هلته بہ ہم دوی بی خبرہ وی چہ جزتہ بہ بوتلی شی۔ پہ ہغہ کبھی بہ دوی تہ غصہ کبھی او نیلی شی چہ اوس د دوزخ د دور مزہ او خکی: مونہ ہر یو خیز اندازی سرہ پیدا کری دی لکہ خنگہ چہ یوبل آیت مبارک کبھی دی چہ ہر خیز مونہ پیدا کرو او بیا مو ددی مقدر مقرر کرو۔ بل خانی کبھی دی چہ د خپل لونہ رب پاکہ بیان کرہ چہ ہغہ ذات پیدا کرنہی او درست نہی کری او اندازہ نہی کری او لار نہی درتہ او خودلہ۔ یعنی تقدیر نہی مقرر کرو بیا نہی دی طرفتہ رهنمائی او کرہ آئمہ اہل سنت ددی نہ استدلال کری دی چہ اللہ جل شانہ د خپل مخلوق تقدیر ددوی دیدائش نہ مخکبھی مقرر کری دی۔ اوہر خیز د خپل ظہور نہ مخکبھی اللہ جل شانہ سرہ لیکلی

شوی دے۔ قدریہ فرقہ ددی نہ منکرہ ده۔ دا خلق د صحابہ کرامو (۱) آخرہ زمانہ کنبی راوتلی وو۔ اہل سنت ددوی دمسلک خلاف داقسمہ آیتونہ پیش کوی او ددی مضمون آیتونہ ہم۔ ددی مسئلہ مفصل بحث مونہ بخاری شریف کنبی کتاب الایمان شرح کنبی لیکلی دے۔ دلته صرف هغه احادیث لیکو چه کوم د مضمون آیت متعلق دی۔ ابوہریرہ (۲) فرمائی چه د قریشو مشرکانو رسول الله (ﷺ) نہ د تقدیر دبارہ کنبی بحث اوکرو نو په دے باندی دا آیتونہ نازل شو (۳) (مسند احمد و مسلم وغیرہ) په روایت د عمرو بن شعیب عن ابیہ عن جدہ مروی دی چه دا آیتونہ دمنکرین تقدیر تردید کنبی نازل شوی دی جل شانہ بزار)۔

دابن ابی حاتم روایت کنبی دی چه حضور نبی کریم (ﷺ) ددی آیت مبارک تلاوت کولو نه پس اوفرمانیل چه دا خدا دامت هغه خلقو بارہ کنبی نازل شوی دے چه آخری زمانہ کنبی به پیدا کیری او تقدیر به نه منی۔ عطاء ابن ابی رباح (۴) فرمائی چه خہ ابن عباس (رضی اللہ عنہ) ته ورغلم او دوی په هغه وخت کنبی زم زم نه اویہ راویستلی۔ ددوی جامی لمدی شوی وی ما ترے تپوس اوکرو چه د تقدیر بارہ کنبی کلام شوی دے، خلق دے مسئلہ کنبی موافق او مخالف دی۔ دوی اوفرمانیل چه آیا خلقو داسی کری دی؟ ما اووئیل چه آو داسی شوی دی۔ نو دوی اوفرمانیل چه ﴿ذُو قُوَامَسَ سَقَرًا﴾ اِنَّا كُلُّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ (۵) یاد ساتی دا خلق ددی امت بدترین خلق دی۔ ددوی د بیمارانو تپوس مه کوئی او ددوی به مرو باندی جنازه مه کوئی۔ که دوی ماته خوک ملاؤ شی نو خہ په گوټو ددوی نه سترگی اوباسم۔ یورایت کنبی دی چه دابن عباس (رضی اللہ عنہ) مخکنی ذکر اوشو چه یو سري راغلی دے چه د تقدیر نه منکر دے۔ دوی اوفرمانیل چه ما هغه ته ورولشی۔ خلقو اووئیل چه تاسو خو نابینا یی تاسو به هغه سره خہ اوکرنی؟ دوی اوفرمانیل چه په الله جل شانہ قسم که هغه ماته ملاؤ شی نو خہ به په هغه پوزه ماته کرم۔ او که د هغه مرغټ خدا لاس کنبی راشی نو خہ به نبي خپه کرم۔ ما حضور نبی کریم (ﷺ) نه آوریډلی دی چه حضور نبی کریم (ﷺ) اوفرمانیل چه گویا خہ وینو چه دینو فھر ښځې د بنو خزرج نه گیر چاپیره تاویری، د دوی بدنونه حرکت کوی، دا مشرکانی ښځې دی۔ ددی امت پومبی شرک دادی۔ دهغه رب قسم چه د هغه قبضه کنبی خدا روح دے چه ددوی نابوھی به تر دې زیاتیری چه الله جل شانہ لره به دینه مقدر هم نشی منلی۔ لکه څنگه چه ددیني مقدر کولو والا نه شی منلی۔ (مسند احمد) (۶)۔

د تقدیر انکار او دے مسئلہ کنبی بحث کول :- د عبد الله بن عمر (رضی اللہ عنہ) یو دوست شامی وو۔ لوهغه به دده سره خط و کتابت کیدو۔ عبد الله ابن عمر (رضی اللہ عنہ) چرته آوریډلی وو چه هغه د تقدیر بارہ کنبی خہ غلطه وینا کوی دوی ورته زر خط اولیکلو چه ما آوریډلی دی چه ته د تقدیر باره خہ کلام کوی که دا ریښتیا وی نو بس خدا نه نور د خط و کتابت امید مه ساته۔ نن نې بند اوکړه۔ ما حضور نبی کریم (ﷺ) نه آوریډلی دی چه خدا امت کنبی به تقدیر په دروغه گټولو والا خلق وی (۷) (ابوداود) حضور نبی کریم (ﷺ) فرمائی چه هر امت کنبی مجوس وی او خدا د امت مجوس د تقدیر منکر دی۔ که دوی بیمار شی نو تاسو ددوی تپوس مه کوئی او که دوی مړه شی نو تاسو ددوی جنازې مه کوئی (۸) (مسند احمد)۔ دے امت کنبی به مسخ وی یعنی د خلقو صورتونه به بدلیږی، یاد ساتی دابہ په هغوئی کنبی وی چه خوک تقدیر نه منی او زندیقیت کوی (۹) (ترمذی وغیرہ)۔

(۱) صحیح مسلم کتاب القدر باب کل شی یقتل: ۲۶۵۶، ترمذی: ۲۱۵۷، ابن ماجه: ۱۰۸۳، احمد: ۴۴۴/۲۔

(۲) احمد: ۳۳۰/۱۔

(۳) ابوداود کتاب السنه باب من دعا الی السنه: ۴۶۱۳، وسنده حسن۔

(۴) احمد: ۸۶/۲، ۵۵۸۴/۱۔

(۵) ترمذی: کتاب القدر باب ما جاء ل المکذبین بالقدر من الرعيد: ۲۱۵۳، ابن ماجه: ۴۰۶۱، وسنده حسن احمد: ۱۰۸/۲۔

حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ ہر خیز مقررې اندازې سرہ دې او تردې چہ عقل او نادانی ہم۔ (۱)
(مسلم) صحیح حدیث مبارک کنبې دی چہ دالله ﷻ نہ مدد او غوارنی او عاجزہ اوبې وقوف مہ
چوې پرنی، بیا کہ خہ نقصان دراوړسی نو وائی چہ دا دالله جل شانہ د طرفنہ مقرر شوې وو او چہ خہ
الله ﷻ غوښتلې وو، بیا داسې مہ وائی کہ داسې مو کړې وې نوداسې بہ شوی وو۔ خککہ چہ داسې وینا
سرہ د شیطانی عمل دروازہ بیرتہ کپړې۔ (۲)

حضور نبی کریم ﷺ ابن عباس ؓ ته اوفرمائیل چہ پوهه شه کہ ټول امت جمع شی اوتاته خہ فائدہ رسول
غواړی، خہ چہ الله جل شانہ ستا قسمت کنبې نہ دی لیکلی وی هغه تاته نشی رسیدلې۔ اوکۀ ټول
اتفاق اوکړی او تاته خہ نقصان رسول غواړی او ستا تقدیر کنبې هغه نہ وی نو نہ شی رسولې۔ قلمونہ
اوج شو او دفترونہ بند شو۔ (۳) ولید بن عبادہ ؓ د خپل پلار عبادہ بن صامت بیمارنی کنبې چہ کلہ د
هغه حالت بالکل غیر وو، عرض ئې اوکړو چہ اباجی مونږ ته خہ وصیت اوکړنی۔ دوی اوفرمائیل چہ ښه
ما کینوئ، هرکلہ چہ خلقو کینولو نو دوی اوفرمائیل چہ انې خما خوړو پچو! دایمان مزہ تاسو ته
نشی حاصلیدې اود الله جل شانہ متعلق چہ تاسو ته کوم علم دې دهغې ویخ ته نشی رسیدنی تر کومې
چہ ستا ایمان د تقدیر پۀ نیکی! اوبدنی نہ وی۔ ما عرض اوکړو چہ اباجی! خہ څنگه معلومولې شم چہ
خما ایمان پۀ خیر اوشر باندې دې؟ وې فرمائیل چہ داسې چہ تاته دایقین وی چہ خہ تاته ملاؤ نشو هغه
تاته هډو ملایدو والا نہ وو، او چہ خہ تاته اورسیدل هغه ختمیدو والا نہ وو۔ خما خویہ واوړه! ما
درسول الله ﷻ نہ اوریدلی دی چہ الله جل شانہ ټولو نہ مخکښې قلم پیداکړو او بیا ئې هغه ته
اوفرمائیل چہ اولیکه! نو هغه وخت نہ شروع شو او تر قیامتہ پورې چہ خہ کیدو والا وو هغه هر خہ ئې
اولیکل۔ اې خویہ کہ ته د وفات پۀ وخت کنبې پۀ دې عقیدہ نہ وې نو ته به جهنم ته داخلېږې۔ دا حدیث
مبارک ترمذی شریف کنبې دې۔ او امام ترمذی ؒ فرمائی چہ دا حسن صحیح غریب دې (۴)۔ حضور
نبی کریم ﷺ فرمائی چہ تاسو کنبې یو سړې تر هغه وخت پورې ایماندار نہ شی کیدې تر کومې چہ
دهغه ایمان پۀ څلورو خبرو نہ وی، اول ددې خبرې شهادت ورکړی چہ معبود برحق صرف الله جل شانہ
دې اوخہ د الله جل شانہ رسول یم او دهرگ نہ پس پۀ ژوندایمان اولری او دتقدیر نیکی او بدی من
جانب الله اومنی، (۵) (ترمذی وغیرہ)۔

صحیح مسلم کنبې دی چہ الله جل شانہ د زمکې او آسمان د پیدائش نہ پنخوس زړه کاله مخکښې د
مخلوقاتو تقدیر اولیکلو هرکلہ دهغه ذات عرش پۀ اوبو باندې وو (۶) امام ترمذی ؒ دې ته حسن
غریب وائی۔ بیا الله جل شانہ د خپلې خوښې او داحکامو د ښه پورا کیدو بیان فرمائی چہ څنگه ما
مقدر کړې دی مہ هغه کپړی۔ همداشان چہ یو کار خہ اراده اوکړم نو صرف یو ځل وینا سرہ هغه کپړی
ددوباره تاکید او حکم ضرورت نہ وی۔ دسترگو رپ کنبې هغه کپړی خما د خوښې مطابق۔ دغیرو
شاعر خہ ښه وئیلی دی چہ:

اذا ما اراد الله امر افانما يقول له کن قوله فيكون

(ترجمہ) الله جل شانہ چہ کلہ دیوکار اراده اوکړی نو صرف فرمائی چہ شه نو هغه اوشی۔

(۱) صحیح مسلم کتاب القدر باب کل شی بقدر: ۲۶۵۵۔

(۲) صحیح مسلم کتاب القدر باب الايمان بالقدر: والادغان له: ۲۶۶۴۔

(۳) ترمذی صفة القيامة حديث حنظلة: ۲۵۱۶ وسنده حسن۔

(۴) ترمذی کتاب القدر باب اعظام امر الايمان بالقدر: ۲۱۵۵، وهو صحيح احمد: ۳۱۷/۵۔

(۵) ترمذی کتاب القدر باب ما جاء ان الايمان بالقدر خير وشرة: ۲۱۵۵، ابن ماجه: ۸۱۔

(۶) صحیح مسلم کتاب القدر باب حجاج آدم وموسى ؑ: ۲۶۵۳، ترمذی: ۲۱۵۶، احمد: ۱۶۹/۲، ابن حبان: ۶۱۳۸۔

مونڙ ستاسو په شان ستاسو نه مخکښې دهغوئ دسرکښۍ په وجه فنا کړل. بيا تاسو ولې ددې نه عبرت نه اخلي؟ دهغوئ عذاب او واقعاتو کښې آيا ستاسو دپاره څه نصيحت نشته دې؟ لکه فرماني چه ﴿وَجِئِلْ يَنْتَهُوْنَ مَائِشَتَهُمْ كَمَا فَعِلْ بِأَشْيَاعِهِمْ مِمَّنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُّرِيبٍ﴾ يعنې ددوی او ددوی غوښتنې مينځ کښې پرده اچولې شوې ده لکه چه څنگه ددوی نه مخکښې خلقو سره شوي وو چه هغوئ اوکړل هغه ددوی اعمال نامه کښې موجود دي چه دادالله ﷻ د امين فرېښتو لاس کښې دي د دوی هر يو ورورکي اولونې عمل محفوظ دي او ليکلې شوې دي. يو هم داسې نه دي چه پاتې شوي وي. حضور نبی کریم ﷺ فرماني چه واره گناهونه هم سپک مه گڼئ ددې به دالله جل شانہ د طرفته مطالب کيږي. (انساني و ابن ماجه وغيره).

قوله تعالى: - وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُّسْتَظَرٌّ

هېڅ يو گناه ور ته مه گڼئ: - سليمان بن مغيرة ؓ فرماني چه يو ځل ځمانه څه گناه اوشوه او ما دا حقير او گټرله، دښېې خوب کښې گورم چه يو راتلونکي ماته وائي چه انې سليمان :

لا تحقرن من الذنوب صغيرا: -:-: ان الصغیر غدا یعود کبیرا

ان الصغیر ولو تقادم عهده: -:-: عندالله مسطر تطمیرا

فارجر هوک عندالبطالة لا تکن صعب القیاد و مشهور التعمیرا

ان المحب اذا احب الله: -:-: طار القواء و اظهر التفکیرا

فاسال هدايتک الاله بنیة: -:-: فکفی یریک هادیا و نصیرا

ترجمه: گناه لره حقيره او ناچيزه مه گڼئ، دا صغیر به صباله کبیره شی. اگر چه گناهونه واره واره وي او ددې کولو کښې وخت تیر شوي وي، الله ﷻ سره هغه صفا صفا ليکلې شوي موجود دي. دبدني نه خپل نفس لره بېچ ساتنی اوداسې نه چه مشکل سره نيکي طرفته راشي بلکه خپله لمن اوچته کړئ او نيکي طرفته به منډه شی، هرکله چه يو سړي د زړه نه الله جل شانہ سره محبت کوي نو دهغه زړه الوزی اوهغه دالله جل شانہ د طرفته غوراو فکر او الهام کيږي. خپل رب نه هدايت غواړه اونرمی او ملامت کړئ. هدايت او نصرت کولو والا رب به تالره کافی شی، بيا ارشاد دي چه د نيکو خلقو حالت به ددې بدکارو خلقو خلاف وي، هغوئ ضلالت او تکليف کښې وو او پر مخ به جهنم ته داخلولي شی او په دوی به الله جل شانہ ډير غصه وي. خودنيکان خلق به جنتونو کښې وي اود روانو صفا چينو مالکان به وي اوعزت اوکرامت او رضوان او فضيلت او جود احسان او فضل او منان او نعمت او رحمت، آسانش او راحت او مکان کښې به خوشحاله وي. اودوی ته به د الله جل شانہ قرب حاصل وي. او هغه ذات د ټولو خيزونو مالک دي. د ټولو اندازو لره مقررولو والا او په هر څيز قدرت لرونکي ذات دي. هغه ذات به ددې نيکانو خلقو يو يو خواش پورا کړي. يويو آرزو به نې پورا کړي. مسنداحمد کښې دي چه حضور نبی کریم ﷺ عدل و انصاف کولو والا نېکان خلق به الله جل شانہ سره د نور په منبرونو رحمان ذات سره نښي طرفته وي. دالله جل شانہ دواړه لاسونه نښي دي. دا عادلان خلق هغه دي چه دې خلقو به احکامو کښې او خپل اهل و عيال کښې او چه کوم خيزدوی سره وو هغې کښې به نې د الهامي فرمان خلاف نه کولو بلکه عدل و انصاف نه به نې کار اخستلو. دا حديث مبارك صحيح مسلم او نسائي کښې هم دي الحمد لله دالله جل شانہ توفيق سره د سورة اقتریت تفسير ختم شو، الله تعالى دي مونږ ته نيك توفيق راکړي او دبدو نه مو دي اوساتي (۱).

(۱) ابن ماجه كتاب الزهد باب ذكر اللئوب: ۴۲۴۳، وهو صحيح احد: ۷۰/۶.

(۲) ددې تخریج سورة الحجرات کښې آيت غور ۱۵ لاندې تیر شوي دي.

د سورة الرحمن تفسير

تعارف دسورت زر ﴿رَحْمٰنٌ رَّحِيْمٌ﴾ نه روايت دې چه يو سړی اوونيل چه قران پاك كښې لفظ ﴿رَحْمٰنٌ رَّحِيْمٌ﴾ دې چه دا ﴿الْحَمْدُ﴾ لفظ دې يا ﴿الْحَمْدُ﴾ نو دوی او فرمائيل چه گویا ته ټول قران پاك باندې پوه شولې؟ هغه اوونيل چه څه د مفصل ټول سورتونه يو ركعت كښې وايم. نو دوی او فرمائيل لكه څنگه چه اشعار زر زر ونيلې شي دغه شان به ته هم قران پاك زر زر وائي. افسوس، ما ته ښه محفوظ دی چه دمفصل ابتدائي كوم كوم دوه برابر والا سورتونه به حضور نبی کریم ﷺ يو ځانې كولا. د ابن مسعود ؓ روايت كښې دمفصلو ټولو سورتونو كښې روميې سورة سورة الرحمن دې (۱).

جابر ؓ فرمائي چه يو ورځ حضور نبی کریم ﷺ د صحابه كرام ؓ مجمعي ته تشریف راوړو اود سورة رحمان اول نه ئې تر آخره پورې تلاوت كړو. صحابه كرامو ؓ چپ چاپ اوریدلو. حضور نبی کریم ﷺ او فرمائيل چه ستاسو نه خو چنانو نه هم ښه جواب ورکولو. ماچه كله د هغوی مخكښې ددې سورة تلاوت او كړو نو كله چه ﴿قِيَامُ الْاَرْضِ كُلِّهَا﴾ مې اولوستو نو ونيل ئې چه ﴿لَا يَشِيءُ مِنْ نَعْمِكَ رَبَّنَا نَكْذِبُ فَلَكَ الْحَمْدُ﴾ يعنی ائي پروردگار ه مونې به ستاسو نعمتونو كښې دكوم كوم نعمت ناشكړی كوو. هم ستاډپاره ټول تعريفونه او صفتونه دي (۲) (ترمذی) دا حديث مبارك غريب دې او همدا روايت ابن جرير كښې هم دې. هغې كښې دی چه يا خو حضور نبی کریم ﷺ دا سورة اولوستويادحضور نبی کریم ﷺ مخكښې ددې تلاوت اوشو. نوپه هغه حضور نبی کریم ﷺ دصحابه كرام ؓ په خاموشۍ دا او فرمائيل اودجواب الفاظ دي چه ﴿لَا يَشِيءُ مِنْ نَعْمِكَ رَبَّنَا نَكْذِبُ﴾ (۳)

ایاتونه	سورة الرحمن مکیه وهی ثمان وسبعون آیه وثلاث رکوعات	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	⑥
الرَّحْمٰنُ ۝ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ۝ خَلَقَ الْاِنْسَانَ ۝ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ۝	رحمن بنودلی دا قران هغه پیدا کړو انسان وې بنودو هغه ته بیان (د خبر وکولو)	
الْاِنْسَانُ ۝ وَالْقَمَرُ ۝ الْحَسْبُ الْاِنْسَانُ ۝ وَالْاِنْسَانُ ۝ لِيَجْزِيَ ۝	انله ډیر مهربان دې چې دقران تعلیم ئې ورکړې دې ا هم هغه انسان پیدا کړې دې هغه نه ئې خبرې خودلی دی	
نَمِر ۝ اَوْ سِوَرَمِي ۝ اِپه حساب سره دی اوستوری ا وني اسجدې کوی (الله ته)		
نَمِر اَوْ سِوَرَمِي هم د حساب پابند دی ..... اوبوتی او وني هم هغه ته سجدې کوی		
وَالسَّمَاءُ ۝ رَفَعَهَا ۝ وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ۝ اَلَّا تَطْغَوْا ۝	اواسمان پورته کړو الله هغه لره او کیبنودو ئې میزان چی اونه کړی تاسو زیاتې	
اواسمان هغه پورته کړې دې او تله (دانصاف ئې) مقرر کړې ده چې تاسو ټول		

⑤: ۴۱/۱. وسنده حسن.

⑥: ترمذی کتاب تفسير القرآن باب سورة الرحمان: ۳۲۹۱، وهو حديث حسن، حاکم: ۴۷۶/۲.

⑦: الطبری: ۲/۲۳.

فِي الْمِيزَانِ ۝ وَاقْيُمُوا الْمِيزَانَ ۝ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ۝	پہ میزان کبھی او برابر کوئی تول پہ انصاف سرہ او مہ کموی تلہ
کُنْزٍ كَمِيٍّ زِيَاتِيٍّ نَهْ كُوِيٍّ اوتول پہ انصاف باندی برابر کوئی او پہ تلہ کبھی کمی مہ کوئی	
وَالْأَرْضُ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ۝ فِيهَا فَاكِهَةٌ ۝ وَالنَّخْلُ	
او زمکہ کینبودہ اللہ ہفہ دپارہ دمخلوقاتو پہ ہفہ کبھی میوی دی او دکجورو ونی دی	
او ہم ہفہ دخلقو دپارہ زمکہ خورہ کرہی دہ چہی پہ ہفہ کبھی میوی دی اود کھجورو ونی خاوندانی	
ذَاتِ الْأَكْمَامِ ۝ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ ۝ وَالرَّيْحَانُ فَبِأَيِّ آلَاءِ	
خاوندانی دغلاقونو او دانہی دی بوسو والا او رزق دی (غلہ دہ) پس کوم یو نعمت	
د غلاقونو وغلہ دہ چہی د بوسو اود خوراکی دوارو خیز دی او خوشبویہ گلو نہ نو دانی پیریانو و انسانانو	
رَبِّكُمَا ۝ تَذَكَّرِينَ ۝ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ۝	
درب ستاسو دروغ گنہی تاسو پیدا نی کرو انسان دوچہی ختہی نہ پشان دتیکری	
تاسو بہ دخل رب کوم کوم نعمت دروغ گنہی ہفہ انسان د ختہی نہ پیدا کرو چہی دتیکری پہ شان تینکیدلہ	

قوله تعالى: -- الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ۝

داللہ جل شانہ رحمتونہ: -- اللہ جل شانہ د خپل رحمتونو بیان کوی چہ ہفہ پہ خپلو بندگانو قرآن پاک نازل کرو. او بچل فضل سرہ نی ددی حفظ کول آسان کرو. ہم ہفہ ذات انسان پیدا کرو او دہ تہ نی وینا او خودلہ. قتادہ رحمۃ اللہ علیہ وغیرہ وائی چہ دبیان نہ مراد خیر او شر دی. خودی خانی کبھی وینا اخستل زیات نہ دی. دحسن رحمۃ اللہ علیہ قول ہم دادی او دی سرہ دقران پاک تعلیم ہم ذکر دی او ددی نہ مراد دقران پاک تلاوت دی. او تلاوت موقوف دی دوینا پہ آسانی باندی، ہر یو حرف د خپل مخرج نہ نہ پہ آسانتیا سرہ ادا کیری کہ ہفہ دخلق نہ وی او کہ ہفہ د شونو نہ وی، دمختلفو مخرجونو و مختلفو قسمونو حروف ادا کول اللہ جل شانہ انسان تہ آسان کړی دی. نمر او سپورمی یو بل پسې خپل خپل مقرر حساب سرہ گردش کوی. نہ خو پہ دوی کبھی اضطراب پیدا شو او نہ اختلاف او نہ یو بل نہ مخکبھی روستو شو. ہر یو پہ خپل خانی باندی روان دی. او بل خانی کبھی فرمانی چہ (فَالْيَقِ الْإِصْبَاحُ الْخَالِدُ) سحر کوونکی ذات دی او ہم ہفہ ذات شپہ ستاسو آرام دپارہ پیدا کرہ. او نمر او سپورمی نی حساب دپارہ. دا مقرر اندازی دی د غالب او دانا اللہ جل شانہ.

قوله تعالى: -- أَلَتُمْسُّ وَالْقَمَرُ يَحْسَبَانِ ۝

دنمر او دعرش دپردو دنرو اندازہ: -- عکرمہ رحمۃ اللہ علیہ فرمانی کہ دتولو انسانانو او جناتو او چارپایانو او مارغانو د سترگو نظر دیوسری کرہی شی اویا د نمر مخکبھی چہ کومی اویا پردی دی ہفہ لری کرہی شی نو داناممکن دی چہ دا سہی ہفہ نمر طرفتہ او گوری، ددی باوجود چہ دنمر نور دکرسی دنور اویامہ حصہ دہ. اود کرسی نور د عرش د نور اویامہ حصہ دہ. اود عرش د نور چہ کومی پردی داللہ جل شانہ مخکبھی دی ہفہ کبھی د یو پردی نور اویامہ حصہ دہ. نو خیال او کرنی چہ اللہ جل شانہ بہ دخلقو بندگانو جنتیانو سترگو کبھی څنگہ نور اینبودی وی چہ کلہ ہغوی خپل رب جل شانہ لرہ پہ بنکارہ خپلو سترگو سرہ اووینی (ابن ابی حاتم د ونی رحمت او د نجم معنی: -- پہ دی خود مفسرینو اتفاق دی چہ شجر ہفہ ونی تہ ونیلی شی چہ د ہفہ

تہ وی۔ خو نجم معنی ڊیری دی۔ بعضی وائی چہ دنجم معنی ہفہ خیلئ دی چہ دھغی تنہ وی او پہ زمکہ خوری شوہ وی (۱)۔ بعضی وائی چہ ددی نہ مراد ستوری دی چہ کوم آسمان کنبی دی (۲)۔ ہم دا قول زیات ظاہر دے۔ اگر چہ اول قول د امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ اختیار کردہ دے۔ واللہ اعلم۔

دقران پاک دا قول ددی دویم قول تائید کوی۔ فرمان دے چہ (الْأَسْمَانُ تَوَالٍ مِّنْ عِشْرِ آيَاتٍ مَا يَكُونُ لَكَ يَوْمَئِذٍ إِلَّا تَوَجَّهَ بِلَاحِظٍ مِّنَ الْأَسْمَانِ)۔ آسمان تاسو نہ دی کتلی چہ اللہ جل شانہ لہرہ د زمکی او آسمان تول مخلوقات او نمر او سپورمی او ستوری، غرونہ او ونہی او چاربايان او خنارو او اکثر خلق سجده کوی، الخ۔

قوله تعالى: - وَالْأَسْمَانُ مَعْرُوفَةٌ وَأَوْصَحَ الْمِيزَانُ ۝

وآسمان پیدائش بیا فرمانی چہ آسمان لہرہ ہفہ ذات اوچت کرو۔ اوہفہ پاک ذات میزان جوہ کرو۔ یعنی عدل لکہ یو بل آیت کنبی دی چہ (لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ) یعنی یقیناً مونہ خیل رسولان دلیلونسره او میزان سرہ اولیرل چہ خلق پہ عدل باندی قائم کری۔ دلته نہی ہم آسمان او زمکہ عدل او آسمان عدل او حق سرہ پیدا کرل چہ تول خیزونہ حق او عدل سرہ وی۔ نو فرمانی چہ کلہ وزن کوئی نو پورا تول کوئی اوعدل او حق سرہ او وزن کنبی کمی او زیاتی مہ کوئی چہ د اخستلو پہ وخت کنبی زیات تول کوئی او د خرخولو وخت کنبی کم تول کوئی۔ او بل خانہ کنبی ارشاد دے چہ (وَرُؤُوسَ الْقِسْطِ الْإِنْسَانِ) صحت سرہ او بنہ طریقی سرہ تول کوئی۔ آسمان خوہفہ ذات اوچت کرو۔ او زمکہ ہم ہفہ ذات لاتدی کرہ اوخورہ نہی کرہ۔ او پہ دے کنبی نہی د غرونو پشان مضبوط میخونہ اووہل چہ دا خوزی نہ او پہ دے مخلوق اوسی او دوی بنہ آرام کنبی دی

قوله تعالى: - وَالْأَرْضُ وَضْعُهَا لَأَنذَرُ ۝

زمکہ او میوی :- بیا د زمکی مخلوق تہ اوگورنی، ددی مختلف قسمونہ، مختلفو شکلونو، مختلفونو رنگونو، مختلفونو رُبو، مختلفو عادتونو باندی نظر واچونی او داللہ جل شانہ دقدرت کاملہ اندازہ اوکرنی۔ دے سرہ سرہ د زمکی پیداوار تہ اوگورنی چہ رنگ پہ رنگ خوہی ترخی اورنگ رنگ خوشبو والا میوی او خاص کر د کھجورو ونہی چہ نفع ورکونکی او د زرغونیدو نہ تر اوچیدو پوری اودے نہ پس ہم پہ کار راتلونکی عامہ میوہ دہ۔ پہ دے کنبی غونچے وی چہ دا خیرے کولو نہ پس بہر راوخی۔ بیا د ترشی اویبا پخہ شی۔ یر نفع ورکونکی دی۔ دے سرہ سرہ ددی ونہ بالکل نیغہ او بالکل بی ضررہ وی عمر فاروق ؓ تہ د قمری خط او دھفہ جواب :- ابن ابی حاتم کنبی دی چہ قیصر امیر المومنین عمر ابن خطاب ؓ تہ اولیکل خما قاصد تاسو نہ واپس راغلی ہفہ وائی چہ تاسو سرہ یونہ دہ چہ دھغی پشان خوئی خصلت نورو کنبی نشته دے۔ دا د زمکی نہ د خنار د غور پشان راوی بیا دا زرغونہ شی او د موتی پہ شان شی۔ بیا دا زیرہ شی او بیا سرہ شی او دیاقوت پشان شی، بیا پخہ شی او تیارہ شی او د بہترینی فالودہ پشان وی۔ بیا دا اوچہ شی او د مقیم خلقو د بچ کیدو دپارہ اودمسافرو دتوبی دپارہ یو خیز وی۔ کہ خما دقاصد دا خبرہ صحیح وی نو خما پہ خیال خو دا جنتی ونہ دہ۔

ددی جواب کنبی شاہ اسلام فاروق اعظم ؓ اولیکل چہ داللہ جل شانہ د غلام دمسلمانانویادشاہ عمر طرفتہ دشاہ روم قیصر پہ نوم، ستاسو قاصد چہ تاسو تہ کوم خبر ورکری دے ہفہ ریشتی دے، داقسمہ ونہی ملک عرب کنبی ڊیری زیاتی دی۔ ہم دا ہفہ ونہ دہ چہ دا اللہ جل شانہ مریم سرہ زرغونہ کرے وہ۔ اوددی خوئی عیسیٰ ؑ ددی پہ رحم کنبی وو۔ نو انہی بادشاہ داللہ تعالیٰ نہ ویریرہ او عیسیٰ ؑ لہرہ خدائی مہ گنہ۔ اللہ جل شانہ یو دے۔ دعیسیٰ ؑ مثال داللہ جل شانہ پہ نزد آدم ؑ پشان دے چہ ہفہ

اللہ جل شانہ د بناوړې نه پیدا کړو، بیا ئې ورته او فرمائیل چه شه نوهغه شو. دالله ﷻ طرفنه ریښتوړې او حق خبره هم داده، تاته پکار دی چه شک او شبه والو کښې نه شی. د (الاکثام) معنی پوستکی وی چه د کھجورې په ونه د پوستکی په شان وی. او هغه پاک ذات زمکه کښې بوس او غلې پیدا کړې د (الغص) پټې هغه شنې پانړې دی چه د پورته نه پرېکړې شی بیا اوچې کړې شوې وی (۱)، (الغصان) نه مراد پانړې (۲) یا هم دا ریحان چه هم دې نوم سره مشهور دی یا دپټې شنې پانړې. مطلب دادې چه د غنمو او اوریشو وغیره هغه دانې چه په وړې کښې بوسو سره وی اودا هم ونیلې شوی دی چه دپټې مخکښې نه راوویستی شوې پانړو ته (ذوالغص) ونیلې کیږي. اوکله چه پانړې راوړی نو ددې وږې پیدا شی نو دې ته ریحان وائی، لکه چه د زید بن عمرو بن نفیل مشهوره قصیده کښې دی.

قوله تعالى: - فَيَأْتِي الْآلَاءَ يَنكَرُهَا ۚ

دالله جل شانہ نعمتونه په دروغه گڼل: بیا فرمائی چه انې جناتو او انسانانو تاسو به د خپل رب کوم کوم نعمت په دروغه گڼئ؟ تاسو دهغه ذات نعمتونو کښې سر نه تر پښو پورې پټ یی. ناممکن دی چه تاسو د نعمت نه انکار او کړنې شی، اودې ته دروغ او وائی، که یو یا دوه نعمتونه وی نو خیر دې، دلته خوتاسو سر نه پښو پورې نعمتونو کښې ډوب یی: په دې وجه مومن جناتو ددې اوریدو سره جواب کښې اونیل چه ﴿اللهم ولا تشم من الاكذرين انكذب فلك الحمد﴾ ابن عباس ؓ ددې جواب کښې او فرمائیل چه ﴿لایا یارب﴾ یعنی انې الله جل شانہ ا مونږ ددې کښې دهیخ نعمت انکار نه کوو (۳) د ابوبکر صدیق ؓ لور بی بی أسماء ؓ فرمائی چه در سالت شروع شروع کښې چه لا داسلام پورا پورا اعلان نه یو شوې ما حضور نبی کریم ﷺ اولیدو چه بیت الله شریف کښې درکن طرفته موخ کولو او حضور نبی کریم ﷺ موخ کښې همدا سورت تلاوت فرمائیلو او مشرکانو هم آوریډو. (۴)

وَحَلَقَ الْجَانَّ	مِنْ مَّارِجٍ	مِنْ تَارٍ	فَيَأْتِي الْآلَاءَ	رَبِّكُمَا
او پیدا ئې کړل پیریان	دشغلي نه	دوور نه	پس کوم یو نعمت به	درب ستاسو
او پیریان ئې داورد شغلي نه پیدا کړل	نودانې پیریانو او انسانانو تاسو به دخپل رب کوم کوم			
تَلَذُّبِينَ	رَبِّ الْمَشْرِقَيْنِ	وَرَبِّ الْمَغْرِبَيْنِ	فَيَأْتِي الْآلَاءَ	
دروغ گڼئ تاسو	رب ددواړو مشرقونو دې	او رب ددواړو مغربونو دې	پس کوم یو نعمت به	
نعمت دروغ گڼئ	هغه دوو مشرقونو او د دوو مغربونو رب دې	نودانې پیریانو او انسانانو تاسو به		
رَبِّكُمَا	تَلَذُّبِينَ	مَرَجٍ	الْبَحْرَيْنِ	يَلْتَقِيْنِ
درب ستاسو	دروغ گڼئ تاسو	روان ئې کړل	دوه دریا بونه	چی دیوبل سره یو ځانې کیږی
دخپل رب کوم کوم	نعمت دروغ گڼئ	هغه دوه دریا بونه روان کړی دی	چی سره یو ځانې هم دی	
بَيْنَهُمَا	بَرْزَخٍ	لَا يَبْغِيْنِ	فَيَأْتِي الْآلَاءَ	رَبِّكُمَا
په منځ ددواړو کښې	پرده ده	چی په یو بل نه وراوړی	پس کوم یو نعمت به	درب ستاسو
اوددې دواړو په منځ کښې پرده هم ده	دواړه پرې یو بل ته وړاندې کیدې نشی	نو تاسو به دخپل رب کوم کوم		

(۱) الطبری: ۱۸/۲۳.

(۲) الطبری: ۱۹/۲۳.

(۳) الطبری: ۲۳/۲۳.

(۴) الحد: ۳۴۹/۶، طبرانی: ۱۹۷۱۷، مجمع الزوائد: ۱۱۵/۲.

تَنَزَّلِينَ ﴿١﴾	يَخْرُجُ مِنْهُمَا	اللُّؤْلُؤُا	وَالْمَرْجَانُ ﴿٢﴾	فَيَأْتِي الْآءَ
دروغ گنئی تاسو راوخی ددی دوارونه ملغلری او مرجان پس کوم یو نعمت به				
نعمت دروغ گنئی ددی دوارو دریابونو نه ملغلری او مرجان راوخی ..... نو تاسو به دخپل				
رَبِّكُمَا	تَنَزَّلِينَ ﴿٣﴾	وَلَهُ الْجَوَارِ	المُتَشَتُّ	فِي الْبَحْرِ
درب ستاسو دروغ گنئی تاسو او هغه لره دی کشتی (جهازونه) اوچتی اوچتی په دریاب کبئی				
رب کوم کوم نعمت دروغ گنئی اودغه جهازونه هم دهغه په اختیار کبئی دی اچی په سمندر کبئی دغرونو				
كَأَلَاغْلَاوَةٍ	فَيَأْتِي الْآءَ	رَبِّكُمَا	تَنَزَّلِينَ ﴿٤﴾	
پشان دغرونو پس کوم یو نعمت به درب ستاسو دروغ گنئی تاسو				
په شان اوچت ولاړ دی نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنئی				

قوله تعالى: خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ

انسان او جن پیدائش: دلته بیان کیږي چې د انسان پیدائش د غریب وونکي ټکر کي پشان ښاوري نه شوې دي، اود جناتو پیدائش داوور د شغلي نه شوې دي چې خالص او ا حسن وو. دمستند یو حدیث مبارک کبئی دی چې حضور نبی کریم ﷺ فرماني چې فریښتي نور نه، جنات اوور نه او انسان ښاوري نه پیدا شوې دي او ددې ذکر تاسو ته مخکبئی اوشو (۱). بیا دخپل نعمت په دروغه ته گټرلو هدایت کوی، د یخني او گرمي وخت کبئی د دوو ترمروو راختلو د ځاني ذکر الله جل شانته فرماني. د ددو ته مراد د نمر د راختلو او پوښیدو دوه مختلف ځایونه دي چې دهغه ځاني نه نمر راخیږي او پروزی، اود موسم لحاظ سره دا بدلیږي او هره ورځ ځی راځی. لکه چې بل آیت مبارک کبئی دی چې د مشرق او مغرب وکیل هغه ذات دي تاسو هغه خپل وکیل او گنئی. نو دلته مراد جنس مشرق او مغرب دي او دوه مشرق مغرب نه مراد د طلوع او غروب ځایونه دي او چونکه د طلوع او غروب ځاني جدا جدا کیدو کبئی انساني منفعت او ددې مصلحت وو په دې وجه ئې اوفرمانیل چې تاسو اوس هم د خپل رب نعمتونه په دروغه گنئی.

قوله تعالى: مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿٥﴾

دوه سمندرونه او ددې مطلب: دهغه د قدرت نظاره او کړئی دوه سمندرونه برابر روان دي، دیو اوبه تروې دي اود بل خوږې دي. نه دیو اوبه بل ته داخلیدو سره هغه تروې کوی اونه د دې بل اوبه دي ته داخلیدو سره دا خوږې کوی. بلکه دواړه خپل رفتار سره روان دي. د دواړو مینځ کبئی یو پرده حائل ده چې نه هغه دي سره گډې شی او نه دا هغې سره. دا خپل حد کبئی دي او هغه خپل حد کبئی. او د قدرت فاصلې دا دواړه جدا جدا کړي دي. حالانکه دواړه اوبه یو بل سره یو ځاني شوې دي. دسورة

فرقان آیت مبارک ﴿وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ﴾ الخ تفسیر کبئی ددې پورا تفسیر تیر شوې دي. امام ابن جریر رحمه الله فرماني چې دې نه مراد د آسمان دریاب او د زمکې دریاب دي. امام ابن جریر رحمه الله هم فرماني چې آسمان کبئی چې کومه داوبو قطره ده او چې کوم صدق زمکه کبئی دي، ددې دواړو یو ځاني کیدو نه لولئ پیدا اکیري (۱). واقعه خودا صحیح ده خوددې آیت مبارک تفسیر داشان کول څه مناسب نه معلومېږي ځکه آیت مبارک کبئی ددې دواړو تر مینځه برزخ یعنی د پردې بیان دي. چې د

(۱) صحیح مسلم و کتاب الزهد باب فی احادیث منفرقة: ۲۹۹۶، جلد: ۱/۶۸.

(۲) الظوی: ۳۳/۲۲.

هغی نہ او هغه ددې نه جدا کړی. ددې نه معلومېږي چه دادواړه زمکه کښې دې بلکه یو بل سره لگیدلې دې خو قدرت دوی لره جداساتی. د آسمان او زمکې چه کومه فاصله ده هغه بربخ او حجر نه دې په دې وجه صحیح قول دادې چه دا دزمکې د دوو زمکو ذکر دې د آسمان او زمکې ددریابونو نه دې. دې دواړو کښې یعنی دواړو نه یو کښې لکه بل خانې کښې جن او انس ته خطاب کولو نه پس سوال کوی چه آیا تاسو ته رسول نه دې راغلی څه؟ ظاهر دی چه حضور نبی کریم ﷺ انسانانو کښې رسول دې جنانو کښې څه رسول نه دې راغلی. لکه څنگه چه دلته اطلاق کیږی. حالانکه وقوع کښې هم یو دی. داشان آیت مبارک اطلاق په دوو دریابونو دې خو وقوع کښې یو دې.

قوله تعالیٰ: - یَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ﴿۲۷﴾

لؤلؤ او مرجان .. لؤلؤ یعنی موتی خو یو مشهور معروف څیز دې. د مرجان باره کښې ونیلې شوی دی چه دا وړوکی موتی ته وائی (۱). اودا هم ونیلې شوی دی چه دا غټ موتی ته ونیلې شی. اوبعضې وائی چه بېترین او عمده موتی ته مرجان وائی (۲). بعضې وائی چه سور رنگ والا جواهر ته وائی. بعضې وائی چه سور رنگ والا مهرې ته وائی او آیت مبارک کښې دی چه ﴿وَمِنْ كُلِّ تَاغُوتٍ لِّمَاطِرٍ مِّنْهُنَّ لَئِبٌ قَلْبًا وَتَسْمُوْنَ حِجَابًا﴾ یعنی تاسو کښې هر یو راوتلې شوې غوښه خوړنی چه تازه وی او اچولو دپاره کالی اچونی. او مېږي (کب) خود خوړو او ترخو اوبو نه ملاوېږی. او موتیان صرف په ترخو اوبو کښې وی خوړو اوبو کښې نه وی. ابن عباس ؓ فرمائی چه د آسمان کومه قطره د سمندر دسیپې خولې ته ورشی نو دې نه لؤلؤ جوړېږی (۳). او کله چه د صدف کښې لار نشی نو ددې نه عبیر پیدا کیږی. د باران وړیدو وخت کښې سیپې خپله خوله وازوی، نو ددې نعمت بیانولوسره فرمائی چه داسې بې شمیره نعمتونه چه دهغه رب دی چه نوتاسو به د کوم کوک تکذیب کوئی؟

قوله تعالیٰ: - وَلَهُ الْخَزَاوِرُ الْمُنْتَشِتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿۲۸﴾

بحری جهاز او کشتی .. بیا ارشاد دې چه سمندر کښې تلونکی لونی لونی بادبانونو والا جهازونه چه لري نه په نظر رازی او د غرونو په شان په نظر رازی. اودا په زرگونو نمونه مال او انسانان یو طرف اوبل طرفته اوږی. دا هم الله جل شانده ملکیت دی. دا عالیشان نعمت یادولونه پس تپوس کوی اوس اووایي تاسو څنگه انکار کولی شی؟ عمیره بن سوید ؓ فرمائی چه څه علی ؓ سره د فرات دریاب په غاړه اوم، یو اوچت جهاز راروان وو، دوی چه کله هغه اولیدو نو د خپل لاس هغې طرفته اشاره اوکړه او ددې آیت مبارک تلاوت نې اوکړو. بیاني او فرمائیل چه په هغه الله جل شانده دې قسم وی چه هغه د غرونو پشان دا کشتی د سمندر موجودو کښې جاری کړی دی. نه خو ما عثمان ؓ قتل کړې دې اونه مې دهغه دقتل کولو اراده کړې وه اونه قاتلاتو سره شریک اوم اونه دهغوئ نه خوشحاله اوم اونه هغوئ سره نرمی کولو والا یم.

کُلُّ مَنْ	عَلَيْهَا	فَإِنَّ	وَيَقِي	وَجْهَ رَبِّكَ
تړل هغه څوک چی په دې زمکه باندې دی فنا کیدونکی دی اوباقی به پاتې کیږی ذات درب ستا				
هر څه چې په دې زمکه باندې موجود دی هغه فنا کیدونکی دی او صرف ستا د رب ذات باقی پاتې				

(۱) الطبری: ۳۳/۲۲.

(۲) الطبری: ۳۱/۲۳.

(۳) الطبری: ۳۵/۲۳.

دُؤُ الْجَلَلِ	وَالْإِكْرَامِ	فِيَايَ الْآءِ	رَبِّكُمَا	تُكْذِبِينَ
جی خاوند دلویی دی او دعزت ورکولو دې پس کوم یو نعمت به درب ستاسو دروغ گنځی تاسو				
کیدونکې دې چې دلویی او د احسان خاوند دې نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنځی				
يَسْأَلُهُ	مَنْ	فِي السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضِ	كُلَّ يَوْمٍ
غواړي دهغه نه (دهغه ټول) هر څوک چې په آسمانونو کښې دی او په زمکه کښې دی هره ورځ				
د آسمانونو او زمکې ټول مخلوق دهغه نه دعا کوي ..... هغه هر وخت په یو کار				
هُوَ	فِي شَانِ	فِيَايَ الْآءِ	رَبِّكُمَا	تُكْذِبِينَ
هغه په یونوی کار کښې دې پس کوم یو نعمت به درب ستاسو دروغ گنځی تاسو				
کښې لگیا وی ..... نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنځی				

قوله تعالى: ﴿كُلٌّ مِّنْ عَلَيْهَا قَانٍ﴾

دالله جل شانہ نه سوا هر څه فنا کیدو والا دی :- فرمانی چه د زمکې ټول مخلوق فنا کیدو والا دي، یو ورځ به راشی چه په دې به هیڅ نه وی او ټول ساه والا مخلوق ته به مرګ رازی. اوداشان ټول آسمان والا مخلوق ته به هم مرګ رازی. خو چارلر چه الله جل شانہ اوغواړي (هغوی ته نه) صرف دالله جل شانہ ذات به باقي وی. اودهغه ذات همیشه نه دې اوهمیشه به وی. اوهغه ذات دمرګ نه بالکل پاک دې. حضر قتاده رضی الله عنه فرماني چه اول خو ئې د عالم دیدانش ذکر اوکړو بیاددوی دفنا. حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله نه یو منقوله دعا کښې داهم دی چه ﴿يَا أَيُّهَا الْقَائِمُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ اَللّٰهُمَّ اِنَّا اَتَيْنَاكَ بِرَحْمَتِكَ نَسْتَقِي اَصْلَمَ لَنَا شَاكِلَةً وَلَا تَكُنْ لَنَا اِنْفِصَافٌ عَيْنٍ وَلَا اِلٰى اَحَدٍ مِّنْ خَلْقِكَ﴾ (ترجمه) انې همیشه ژوندې اوسیدونکې اوبد نه نه فنا کیدونکې اوباقی اوقانم اوسیدو والا الله، انې دآسمان او زمکې اول کښې پیدا کولو والا ربه، انې جلال اوبزرګځي والا پروردګاره، ستا نه سوا هیڅوک معبودنشته دي. مونږ ستا نه مدد غواړو. ته څمونږ ټول کارونه جوړ کړه او دسترګو د رب هومره هم دا مونږ ته مه سپاره، او نه خپل مخلوق کښې چا طرفته شعبی رضی الله عنه فرمانی چه کله ته ﴿كُلٌّ مِّنْ عَلَيْهَا قَانٍ﴾ وائي نو مه ایسار شه اودې سره ﴿وَيَقْفِي وَجْهَ رَبِّكَ دُؤُ الْجَلَلِ وَالْإِكْرَامِ﴾ هم وایه. ددې آیت مبارک مضمون یو بل آیت مبارک کښې دې الفاظ سره دي چه ﴿كُلٌّ مِّنْ عَلَيْكَ اَلْوَجْهَ﴾ سوا دالله جل شانہ ذات ګرامی نه هر څیز ناپید کولو والا دي. بیا د خپلې څېرې تعریف کوی او فرمانی چه هغه ذوالجلال دي یعنی ددې قابل دي چه دهغه دې عزت اوکړې شی دهغه جلال دې اومنلې شی. او دهغه د احکامو اطاعت دې اوکړې شی. اودهغه د نافرمانی نه دې منع کړې شی. لکه بل ځانی کښې ارشاد دي چه ﴿وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ﴾ الخ، چه کوم خلق سحر ماښام الله جل شانہ لره بلی او د هغه د ذات مریدان دی نو هغه سره دې خپل نفس ساتی. او یو آیت مبارک کښې ارشاد دي چه نیک خلق د صدقه ورکولو په وخت کښې داګنځی چه مونږ صرف دالله جل شانہ دپاره ورکړه کوو، هغه کبریائی او عظمت والا او جلال والا دي. نو ددې خبرو منلو سره ټول اهل زمین فوت کیدو کښې او د الله جل شانہ مخکښې دقیامت په ورځ پیش کیدو کښې برابر دی. او په هغه ورځ به هغه بزرګځي والا الله ددوی مینځ کښې عدل او انصاف سره حکم کوی. دې سره فرمانی چه اوس تاسو به دجن او انس درب کوم کوم نعمت په دروغه گنځی.

قوله تعالى: ﴿يَسْأَلُهُ مَن فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾
ټول دالله جل شانہ نه غواړي :- بیا فرمانی چه هغه دټول مخلوق نه بې نیازه او ټول مخلوق دهغه ذات

محتاج دی۔ تول پہ تولہ سائلان او ہفہ ذات غنی دی۔ تول فقیران او ہفہ د تولو سوالونو پورا کونکی دی۔ ہر مخلوق خیل حال او قال سرہ خپل حاجتونه ہفہ ذات تہ پیش کوی۔ او ددی د پورا کیدو سوال کوی۔ ہفہ ہرہ ورخ نوی شان کنبی دی۔ دہفہ شان دی د ہر آواز کونکی د آواز جواب ورکری۔ غوشتونکی تہ ورکمرہ او کری۔ تنگ حال والولرہ فراخی ورکری۔ مصیبت او آفتونو والوتہ آرام او بخیسی بیمارانو تہ صحت ورکری۔ غم او وھم نہی لری کری۔ دبقرارہ د بی قرارنی پہ وخت کنبی دہفہ دعا قبولہ کری او ہفہ تہ قرار او آرام ورکری۔ دگناہکارو پہ فریاد کولو متوجہ شی او ہغوی تہ معافی اوکری۔ ژوند ہفہ ورکوی او مرگ ہفہ ورکوی۔ تول آسمان والا او تولو زمکې والا دہفہ ذات مخکبې لاس نیسی۔ او جولی نہی غوړلی دی۔ ہفہ ذات وړو لره لوئی کوی، قیدیانو تہ رھانی ورکوی۔ د نیکو خلقو د حاجتونو منتهی تہ، ددوی د آواز مدعا، ددوی د شکایت مرجع ہم ہفہ ذات دی۔ غلامانو تہ آزادی او رغبت والو تہ عطیہ ورکوی۔ ہم دادہفہ شان دی۔ ابن جریر کنبی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ ددی آیت مبارک ثلاث او فرمائیلو نوصحابہ کرامو ﷺ سوال اوکړو چہ یارسول اللہ ﷺ اچہ د ہفہ شان خہ دی؟ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ د گناھونو بخشنہ، غم لره لری کول، خلقو تہ ترقی او تنزل باندی کول (۱)۔ ابن ابی حاتم کنبی او ابن عساکر ہم ددی یو ہم معنی حدیث مبارک دی۔ صحیح بخاری کنبی دا روایت معلفًا ابوالدرداء رضی اللہ عنہ قول سرہ مروی دی۔ بزار کنبی ہم خہ کمی سرہ مرفوعا مروی دی (۲)۔ ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ اللہ جل شانہ لوح محفوظ لره د سپین موتی تہ پیدا کړو او ددی دواړہ پتی نہی د سور یاقوت تہ۔ ددہ قلم نوری دی۔ ددی پلن والی دآسمان او زمکې برابر دی۔ ہرہ ورخ درې سوہ شیشہ خل دی تہ گوری۔ پہ ہر نظر کنبی ژوندی کول کوی او مرہ کول کوی او عزت او ذلت ورکوی۔ اوچہ خہ غواړی نو کوی (۳)۔

سَمْعَرُ	لَكُمْ	آيَةُ الْفَقَلِينَ	فَيَايَ الْآءِ	رَبِّكُمْ
زربہ وزگار شو مونہ تاسو تہ اے دوؤ درنو قبیلو پس کوم یو احسان بہ درب ستاسو				
انہی دپیریانو او انسانو (دلو) مونہ دیر زرتاسو تہ او زگار یو نو تاسو بہ دخپل رب کوم کوم				
تُكْذِبِينَ	يَعْمَرَ الْجَنِّ	وَالْأَنسِ	إِنْ اسْتَطَعْتُمْ	
دروغ گنہی تاسو اے دہی دپیریانو او دانسانانو کہ چری طاقت کیری ستاسو				
نعمت دروغ گنہی انہی دپیریانو او انسانانو (دلو) کہ چری تاسو نہ کیدی شی				
أَنْ تَقْذُوا	مِنْ أَقْطَارِ	السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضِ	فَأَنْقِذُوا
چی بھر اوخی تاسو دغاړہ (حدونو) دآسمانونونہ او دزمکې نہ نو اوخی نہ شی وتلی				
چی دآسمانونو اود زمکې دحدونونہ چرتہ اووخی نو بیسکہ اوخی خوبغیر				
إِلَّا سُلْطٰنُ	فَيَايَ الْآءِ	رَبِّكُمْ	تُكْذِبِينَ	يُوسَلِّ
مگر بہ طاقت سرہ پس کوم یو قدرت بہ درب ستاسو دروغ گنہی تاسو او بہ لیبرلی شی				
د طاقت نہ وتلی نشی نو تاسو بہ دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنہی پہ تاسو دواړو (دلو)،				

(۱) الطبری: ۴۰/۲۳.

(۲) صحیح بخاری کتاب الفصیر سورۃ الرحمن تعلیقاً لیل حلب: ۴۷۸.

(۳) ابن جریر وحاکم: ۷۴۴/۲.

عَلَيْكُمْ	شَوَاطِ	مِنْ تَارٍ	وَمَحَاسٍ فَلَا تَنْتَصِرْنَ
پہ تاسو باندی	لمبہ دور نہ	او لوگھی	پس مقابلہ بہ نشی: کولی تاسو
د اور شغلی	او لوگھی	راہرینو دی شی	نو تاسو بہ نی بیرتہ کولی نشی
فِي آيِ الْآءِ	رَيْكُمَا	تَكْذِبِينَ	
پس کوم قدرت بہ	درب ستاسو	دروغ گنئی تاسو	
نو تاسو بہ دخیل رب کوم	کوم نعمت	دروغ گنئی	

قوله تعالى: - سَفَرٌ لَّكُمْ آيَةُ الْثَقَلَيْنِ ﴿١﴾

جنا تو او انسانانو تہ خطاب: - د فارغیدو دامعنی نہ دہ چہ اوس ہغہ خہ مشغولیت دی بلکہ دا پہ طور د غصی فرمانی صرف ستاسو طرفتہ د پورا^(۱) جو کیدو زمانہ راغلہ. اوس بہ صحیح صحیح فیصلی کیری. ہغہ بہ بل ہیخ خیز نہ مشغولوی. ب۔ صرف ستاسو حساب بہ اخلی. دغریو دمحاوری مطابق دا کلام کری شوے دی. لکہ د غصی پہ وخت کنبی یو کس بل تہ وائی چہ خہ اوزگار شم نو تاسرہ بہ گورم. ددی خو دا معنی نہ دہ چہ ہغہ پہ ہغہ وخت کنبی مشغول وی بلکہ دا مطلب دی چہ یو خاص وخت بہ تاسرہ گورم او ستا پہ غفلت بہ تا رانیسم. ^(۱) ﴿الْثَقَلَيْنِ﴾ ہنہ مراد انسان او جن دی لکہ یو حدیث مبارک کنبی دی چہ ہغہ سوا د ثقلین نہ ہر خیز آوری ^(۲) او بل حدیث مبارک کنبی دی چہ سوا د انسانانو او جناتو نہ ^(۳).

او حدیث صور کنبی صفا دی چہ ثقلین یعنی جن وانس، بیا تاسو بہ دخیل رب دکومو کومو نعمتونو نہ انکار کوئی؟ ائی جناتو او انسانانو تاسو داللہ جل شانہ دحکم او دہغہ د مقرر تقدیر نہ نشی تنبیدنی بلکہ ہغہ تاسو تول راگیر کری یی، دہغہ ہر ہر حکم تاسو باندی جاری دہ چہ چرتہ ہم خی نو د ہغہ ذات سلطنت دی. دا بہ حقیقت کنبی واقع کیری، میدان حشر کنبی چہ مخلوقاتولرہ ہر طرفنہ فریتو گیر کری وی. خلورو وارو طرفونو تہ ددوی اووہ صفونہ وی. ہیخ یو سرے بہ بغیر د دلیل نہ اخوا دیخو نہ شی تلی. اودلیل سوا دامر الہی نہ او حکم نہ بل نشتہ دی. انسان بہ پہ ہغہ ورخ وائی چہ د تیبستی خانی چرتہ دی؟ لیکن جواب ورتہ ملاوٹی چہ نن ورخ درب مخکنبی د اودیدو دہ.

او یو آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ﴾ یعنی بدنی کولووالو تہ بہ ددوی د بدنی پشان سزا درکولی شی. اوپہ دوی بہ ذلت اورسوانی وی. اوداللہ جل شانہ د عذاب نہ بہ ورتہ ہیخوک پناہ نشی درکولی. ددوی مخونہ د تیاری شپہ د تکرور پشان وی. دا د جہنم دلہ دہ. اوہمیشہ بہ جہنم کنبی وی ^(۴) ﴿شَوَاطِ﴾ معنی داوور شغلی چہ ہغی کنبی لوگی ہم وی او شین رنگی سوزونکی وی. بعضی وائی چہ پی لوپی اوورباندی شغلہ داسی وی لکہ چہ داووبو یو لہر وی. ﴿مَحَاسٍ﴾ وائی لوگی تہ ^(۵)، دا لفظ د نون پہ زبر سرہ دی لیکن دلتہ قرأت دنون پیش سرہ ہم دی، دنابغہ شعر کنبی دا لفظ ہم پہ دی معنی کنبی دی.

خو ابن عباس ؓ فرمانی چہ شواظ نہ مراد ہغہ شغلہ دہ چہ ہغی لوگی نہ وی او دوی ددی پہ سند سرہ

^(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الرحمن تعلیقا قبل حدیث: ۴۸۷۸.

^(۲) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب المیت یسمع خلق النعال: ۱۳۳۸، ابوداؤد: ۴۷۵۲، مجمع الزوائد: ۵۱/۳.

^(۳) ۴۳۶: ۴۵۳/۵، وسندہ صحیح.

^(۴) الطبری: ۴۵/۲۳.

^(۵) الطبری: ۴۷/۲۳.

د امیہ بن ابوصلت شعر ہم لوستی دې. او دوی دنحاس معنی هم کړې ده، صرف لوړې چه به هغې کښې شغله نه وی او ددې شهادت هم یو شعر دنايفه نه نې لوستلې دې. مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه نحاس نه مراد پیتل دی چه ویلې شوې وی اوددوی په سرونیابندې اړولې شوې وی (۱). بهر صورت مطلب دادې که تاسو د قیامت په ورځ میدان حشر نه ټینسته غواړئ نو څما فرښتې اود جهنم داروغه گان به تاسو باندې اوور او اوور وی او لوړې به پرېږدی او ستاسو په سرونو به ویلې شوې پیتل توې کړی او تاسو به واپس کړی. نه خوتاسود هغوی مقابله کولې شی او نه هغوی لږه دفع کولې شي. او نه هغوی نه انتقام اخیستی شی: تاسو به درب د کوم کوم نعمت نه انکار کونی.

فَاِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ	پس کله چی اوشلیری آسمان
ا.....بیاهر کله چی آسمان اوشلیری	
فَكَانَتْ وَّرَدَّةً ۖ كَالَّذِي هَانً ۙ فَيَايَ الْآءِ ۖ رَيْكَمَا ۖ تَلْكَ لَيْن ۖ	اوشی سور پشان دخرمنې پس کوم یو قدرت به درب ستاسو دروغ گنړی تاسو او د سرې خرمنې په شان تک سور شی نو تاسو به د نېل رب کوم کوم نعمت دروغ گنړی
فَيَوْمَئِذٍ لَا يَنْفَعُ عَنْ ذُنُوبِهِ ۖ اِنَّ اِنَّ ۖ وَلَا جَانَ ۖ	پس په دغه ورځ به تپوس نه کیږی په باره دگناهونو دهغه کښی دیو انسان نه اونه دیو پیړی نه بیا په دغه ورځ به دانسان یا د پیړی نه دهغه د گناهونو په باره کښی تپوس نه کیږی بلکه هر څه مونږ پیژنو
فَيَايَ الْآءِ ۖ رَيْكَمَا ۖ تَلْكَ لَيْن ۖ يَعْرفُ ۖ الْمَجْرَمُونَ ۖ	پس کوم یو احسان به درب ستاسو دروغ گنړی تاسو پیژندې به شی مجرمان خلق نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنړی مجرمان خو به د شکل نه پخپله پیژندې شی
بِسْمِهِمْ ۖ فَيُؤْخَذُ ۖ بِالتَّوَاصِي ۖ وَالْأَقْدَامِ ۖ فَيَايَ الْآءِ ۖ	په نښو دهغوی سره پس نیوی کیږی به دویختو دتندی نه او دخپو نه پس کوم قدرت به نود تندی د (ویختو) او د پښو نه به رانیولې شی .....نو تاسو به دخپل
رَيْكَمَا ۖ تَلْكَ لَيْن ۖ هَذِهِ ۖ جَهَنَّمُ ۖ الَّتِي يُكَذَّبُ بِهَا ۖ	درب ستاسو دروغ گنړی تاسو دا دوزخ دې هغه چی دروغ به گنړلو دې لږه رب کوم کوم نعمت دروغ گنړی دا هغه دوزخ دې .....چی مجرمانو
الْمَجْرِمُونَ ۖ يَطُوفُونَ ۖ بَيْنَهَا ۖ وَبَيْنَ ۖ حَمِيمٍ ۖ	مجرمانو خلقو هغوی به گرځی په منځ ددوزخ کښی او په منځ دگرمو ویشیدلو اوبو کښی به دروغ گنړلو دوی به ددغه اور او د گرمو ویشیدلو اوبو په مینځ کښی به گرځیدو (مجبوره) وی

تَكْذِبُ

رَبِّكُمْ

فِي آيِ الْآءِ

پس کوم بو قدرت به | درب ستاسو | دروغ گنری تاسو |

نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنری |

قوله تعالى: ﴿لَقَدْ أَلْقَيْنَا السَّمَاءَ كَالْعَمَاقِ ذُرًّا فَزَّادَ كَثَلًا وَكَانَ الْإِنسَانُ

هر کله چه آسمان اوشلیوی: د آسمان شلیدل نورو آیتونو کښې هم بیان شوی دی. ارشاد دې چه ﴿وَالْقُلُوبُ السَّمَاءُ نُورًا﴾ او بل خانې کښې ارشاد دې چه ﴿وَيَوْمَ نَكْفِي السَّمَاءَ وَالْغَمَامَ وَنُزِّلُ الْمَلَائِكَةَ تَائِبَةً﴾ الخ، او فرمان دې چه ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللَّهَ﴾ الخ وغیره. لکه څنگه چه چاندی وغیره ویلې کیږی همدا حالت د آسمان به وی، رنگ پسې به رنگ بدلوی، ځکه د قیامت هیبت ددې شدت او دهشت دې. د مسند احمد یو حدیث مبارک کیږی دې چه خلق به د قیامت په ورځ پورته کړې شی. او آسمان به به دوی باندي نرې باران اور وی، ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه دا به دسړي څرمنې په شان وی. او یو روایت کښې دې چه ګلابی رنگ آس به شان به آسمان شی. ابو صالح رضی الله عنه فرمائی چه اول به ګلابی رنگ کښې وی او بیا به سور شی، د ګلابی رنگ آس په موسم بهار کښې زیر په نظر راځی او په باران چرني کښې بدل شی اوسور شی. څنگه چه گرمی زیاتېږی نو ددې رنگ بدلېږی. داشان آسمان به هم رنگ بدلوی او ویلې شوې تائبې په شان به شی لکه د روغن ګلاب رنگ، داسې رنگ کښې به آسمان وی. نن خو ددې رنگ شین خو په هغه ورځ به ددې رنگ سور وی، دزیتونو تیلو په شان. دجهنم اور به دې ویلې کړی او دتیلو په شان به نې کړی. په هغه ورځ به د هیڅ یومجرم نه دهغه جرم تپوس نشی کولې. لکه چه یو آیت مبارک کښې دې چه ﴿هَذَا يَوْمُ لَا يَصْلَحُ فِيهِ﴾ دا هغه ورځ ده چه خبرې به نه کوی. او نه به دوی ته اجازت وی، هغوی به عذر کوی، او نورو آیتونو کښې ددوی عذر کول او فرمائیل او حساب وغیره اخستل بیان شوی دی. فرمان دې چه ﴿قَوْمُكَ لَا يَكْفُلُكَ هُمْ أَجْمَعِينَ﴾ ستا درب قسم مونږ به ټولو نه سوال کوو او ددوی ټولو کارونو تپوس به کوو. نو مطلب دادې چه په یوموقع باندي دا دی او بله موقع باندي هغه دی. تپوس اوشو، حساب کتاب اوشو او عذر ختم شو. اوس خوله باندي مهر اولگیدو. اواندامونو گواهی ورکړه، نوییا خو هلو دتپوس کولو ضرورت پاتې نشو او معذرت ختم کړې شو. او دا تطبیق همدې چه هیجا نه به تپوس نشی کولې چه فلانې عمل دې ولې کړې دې؟ ځکه چه الله تعالی ته ښه معلوم دی څوکه څه سوال وی نو هغه به داشان وی چه داسې دې ولې او کړل؟

دریم قول دا دې چه فرېښتې به تپوس نه کوی، هغوی به دده څهرې کتلو سره پوهه شی او دجهنم زنځیرونو کښې به نې تړلې پر مخ به نې جهنم ته داخل کړی. لکه دې نه پس فرمانی چه دا گناهکار به د خپلو څهرونو او خپلو خاص علامتونو نه پیژندې شی. مخونه به نې تور وی. سترګې به نې ورغلې وی. همدا شان به دومنانونو څهرې هم جدا ممتازې وی. ددوی د اودس ځایونو نه به د سپوږمۍ په شان پرېږی. گناهکار به د تندو او پښو نه نیولې شی او جهنم ته به داخلولې شی. لکه څنگه چه غټ لرګې اونیسی او تنور ته غورزولې شی داشان دشا د طرفه به زنځیر ددوی څټونو ته اچولې شی او تړلې به شی، ملا به ورته ماته کړې شی. او پښو او تندي به ورته یو کړې، او تړلې به شی.

پل صراط او دهغې کیفیت: مسند ابن ابی حاتم کښې دې چه دپنو کنده یو سړې عائشه صدیقه رضی الله عنها ته ورغلو او پردې نه روستو کیناستو او تپوس نې تړې او کړو چه آیا تاسو حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله نه دا هم اوریدلی دی چه په یو وخت کښې به حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله ته هم د شفاعت کولو اختیار نه وی؟ عائشه

صدقہ (۱) جواب ورکرو چہ او، یو خل مونہ پہ یو کپرا کھنسی وو، نو ما حضور نبی کریم ﷺ نہ ہم دا سوال اوکرو نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چہ او کله چہ پل صراط کیخود شی نو پہ ہفہ وخت کبھی پہ مائہ د چا د سفارش کولو اختیار نہ وی۔ تردی مائہ معلوم شی چہ ما چرتہ بوزی؟ او کله چہ مخونہ زیر پیری او تور پیری تر دی چہ مائہ معلوم شی چہ ماسرہ بہ خہ کیپی؟ یانہی اوفرمانیل چہ تردی چہ مائہ معلوم شی چہ ماباندی خہ وحی لیلہی کیپی؟ او کله چہ جہنم باندی پل صراط کیخود شی او د گرم او تیرہ کری شی نو ما تپوس اوکرو چہ یارسول اللہ ﷺ ا چہ ددی د تیزی او گرمی خہ حد دی؟ نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چہ د توری د مخ پشان بہ تیرہ وی او اور د سکروٹی پہ شان بہ گرم وی۔ مومن خو بہ بی ضررہ تیر شی او کافر بہ پہ کبھی انخلی۔ هرکله چہ ددی مینخ تہ اورسی نو ددہ قدمونہ بہ اوخوئی، دی بہ خپل لاسونہ خپلو پبنو تہ اوغزوی کله چہ خوک پخیلو پبنو روان وی او ددہ پبنہ کبھی ازغی لار شی او دی تپت شی، نو دشان بہ دی تپت شی۔ دی خوا بہ دجہنم داروغہ ددہ تندہی او ددہ قدمونہ زخیرونو سرہ اوتری اودی بہ د جہنم اور تہ غوزار کری اوبہ هغی بہ دی پنخوس کالہ پوری روان وی۔ ما تپوس اوکرو چہ یارسول اللہ ﷺ جہنمی بہ خومرہ دروند وی؟ نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چہ دلسو خبرو اوبنو پہ شان۔ بیا حضور نبی کریم ﷺ ددی آیت مبارک تلاوت اوکرو۔ دا حدیث مبارک غریب دی۔ اوددی دبعوض فقر و حضور نبی کریم ﷺ د کلام نہ منکر دی۔ او ددی اسنادو کبھی یو سری دی چہ دهغه نوم ہم لاتندی راویانو کبھی نشته دی۔ داسی دلیلونہ د صحت قابل نہ وی، واللہ اعلم۔

قوله تعالى: ﴿هَٰذَا جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ﴾

جہنم دمنگرو انجام :- دی گناہگارو تہ او نیلی شی چہ تاسو د کوم جہنم نہ انکار کولو هغه پہ خپلو سترگو اوگورنی، دا بہ دوی تہ درسوا کولو او ذلیل کولو اوشرمندہ کولو او د نفرت پہ طور ونیلہ کیپی۔ او بیا ددوی بہ د حالت وی چہ کله بہ پہ دوی د اوور عذاب وی او کله بہ پری د اوبو عذاب وی او کله بہ پہ جحیم وی او کله بہ ورته حمیم د خکلو دپارہ ورکول شی اودا (حمیم) د ویلی شوې نانہی بہ شان صرف اووردی چہ کولمې پریکوی۔ اوبو خانی کبھی ارشاد دی چہ ﴿إِذَا لَغُلْغُلْ فِي أَغْشَاقِهِمُ اللَّيْلِ يَسْتَجِیْبُونَ﴾ هرکله چہ ددوی ختونو کبھی طوق وی او پبنو کبھی نہی بیرنی وی نو دوی بہ حمیم نہ جحیم تہ رانیکلی شی او بار بار بہ سیزلې شی۔ دا گرمی اوبہ بہ ډیری زیاتی گرمی وی۔ نو داسی و نیل پکار دی چہ هغه هم دجہنم اوور دی چہ د اوبو صورت کبھی دی۔ قتاده رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د زمکې او آسمان دپیدا کیدو دوخت نہ تر اوسه پوری هغه گرمولې شی (۱)۔

محمد بن کعب رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دبدکاره سری دتندی وینسته بہ او نیولې شی اوورته بہ دی گرمو اوبو کبھی غوټه ورکړې شی او ددہ نہ بہ ټوله غوښه ویلې شی او هډوکی بہ نہی پاتې شی۔ بس صرف ددو سترگې او د هانچہ بہ نہی پاتې شی۔ هم پدی وجه فرمائی چہ ﴿فِي النَّفِيرِ لَمَّا فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ﴾ ددی معنی دحاضر هم کرې شوې ده۔ او یو بل آیت مبارک کبھی دی چہ ﴿كُفِّي مِنْ عَيْنِ آيَةِ﴾ دسختو گرمو اوبو والا نهر نہ بہ دوی تہ اوبه ورکړې شی او دوی بہ هغه نشی خکلی۔ خکه چہ هغه ډیری گرمې او داربہ شان بہ وی۔ قرآن پاک کبھی یو بل خانی ارشاد دی چہ ﴿غَيْرُ نَظِيرٍ لِّهَا﴾ هلته مراد تیاری او پخیدل دی۔ چونکہ دنیکانو جزا او دبدکارو سزا هم د هغه فضل اورحمت، عدل او لطف دی۔ خپل دا عذابونہ مخکبھی بیانول دی دپارہ دی چہ دشرک او گناھونو نه مخ واری، دا هم دهغه نعمت دی۔ په دی نهی اوفرمانیل چہ انہی جن وانس تاسو بہ دخپل رب دکوم کوم نعمت نہ انکار کوئی۔

وَلَمَّا خَافَ

او دوبارہ دھغہ چا | چپی اویریدو |

..... او شوک چپی دخیل رب پہ ورا ندی

مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ ۖ فَيَأْتِي الآءَ رَبِّكُمَا

دو دریدو نہ ارب خپل تہ | دودہ باغونہ دی | پس کوم یو نعمت بہ | درب ستاسو |

دپیش کیدو نہ ویریری | نو هغوی دوبارہ دودہ باغونہ دی | نو تاسوبہ دخیل رب کوم کوم نعمت

تُكْذِبِينَ ۖ ذَوَاتًا أَفْنَانًا ۖ فَيَأْتِي الآءَ رَبِّكُمَا

دروغ گنری تاسو | (باغونہ) خاوندان | دشنو خانگو | پس کوم یو نعمت بہ | درب ستاسو |

دروغ گنری | پہ دے دوارو باغونو کنبی بہ دیر بناخونہ وی | نو تاسوبہ دخیل رب کوم کوم نعمت

تُكْذِبِينَ ۖ فِيْهِمَا عَيْنٌ ۖ تَجْرِيْنَ ۖ فَيَأْتِي الآءَ

دروغ گنری تاسو | پہ هغی دوارو کنبی بہ وی | دودہ چینی | روانی | پس کوم یو نعمت بہ

دروغ گنری | پہ دے دوارو باغونو کنبی دودہ چینی بهیری | ..... نو تاسوبہ دخیل

رَبِّكُمَا ۖ تُكْذِبِينَ ۖ فِيْهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَيْنِ ۖ

درب ستاسو | دروغ گنری تاسو | پہ هغی دوارو کنبی بہ وی | دهری میونی نہ | دودہ قسمہ

رب کوم کوم نعمت دروغ گنری | پہ هغی کنبی بہ دهری یو یو میو دودہ دودہ قسمونہ وی

فَيَأْتِي الآءَ رَبِّكُمَا ۖ تُكْذِبِينَ ۖ

پس کوم یو نعمت بہ | درب ستاسو | دروغ گنری تاسو |

نو تاسوبہ دخیل رب کوم کوم نعمت دروغ گنری |

قوله تعالى: - وَلَمَّا خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ ۖ

فَالله تعالى ویرہ درب انعام دی :- ابن شوذب رضی اللہ عنہ او عطاء خراسانی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دآیت ﴿ وَلَمَّا خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ ۖ ﴾ بارہ کنبی نازل شوے دی۔ عطیہ بن قیس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دآیت مبارک دہغہ کس بارہ کنبی نازل شوے دی چہ هغہ ونبلی وو چہ ما اوور کنبی اوسیزنی چہ خہ الله ﷻ تہ پہ تلاش کولو ملاز نشم، ددی کلمی د وینا نہ پس یو شپہ نی توبہ ویستله، الله ﷻ قبولہ کرہ او هغہ تہ جنت تہ دا خل کرو۔ خو صحیح خبرہ داده چہ دآیت مبارک عام دی۔ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ ہم دا قول نقل دی۔ مطلب دا چہ کوم سرے د قیامت پہ ورخ دخیل رب مخکنبی د او دریدو ویرہ زرہ کنبی لری اوخیل خان د نفس دخواهشونو نہ بیج کوی اوسرکشی نہ کوی بلکه دآخرت فکر زیات کوی اودا بهتر او پانیداره گنری اوفرض پورا کوی او محرماتو نہ خان بیج ساتی نو د قیامت پہ ورخ بہ یو لاخہ کوی دہ تہ بہ دودہ جنتونہ ملاویری۔ صحیح بخاری کنبی دی، حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چہ دودہ جنتونہ بہ دچاندنی اوددی تول سامان بہ ہم دچاندنی وی۔ اودودہ جنتونہ بہ د سرو زرو وی او دھغی لویشی او هغی کنبی چہ خہ دی هغہ تول بہ دسرو زرو وی، ددی جنتیانو او دالله ﷻ دیدار مینخ کنبی بہ ہیخ خیز حائل نہ وی سوا دھغہ کبریانی دپردی نہ چہ کومہ دالله ﷻ پہ خھرہ باندی دہ۔ دوی بہ جنت عدن کنبی وی۔ دا

حدیث مبارک دصباح نورو کتابونو کښي هم موجود دي سوا د ابوداود نه. (۱) د حدیث مبارک راوی وائی چه حماد رضی اللہ عنہ فرمائی چه خما خیال کښي خو داحدیث مبارک مرفوع دي. تفسیر کښي د الله عز وجل دفرمان ﴿وَمِنْ ذُنُوبِهِمْ جَاءَتْهُمْ ذِكْرُهُمْ﴾ د سرو زرو دوه جنتونه د مقریبنو دپاره او چاندنی دوه جنتونه د اصحاب یمن دپاره (۲). ابودرداء رضی اللہ عنہ فرمائی چه حضور نبی کریم ﷺ یو ځل ددي آیت مبارک تلاوت اوکړو نو ما اوونیل اکر چه زنا نې کړې وی او غلا نې کړې وی؟ حضور نبی کریم ﷺ بیا هم دا آیت مبارک تلاوت کړو. ما بیا دا سوال اوکړو نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمانیل اکر چه زنا نې کړې وی او اکر چه غلا نې کړې وی، نسانی (۳).

قوله تعالى: - ذُوَالْاَقْنَانِ

دجنت نعمتونه بعضو سندونو نه دا روایت موقوف مروی دي. او ابودرداء رضی اللہ عنہ نه داهم مروی دي چه په کوم زړه کښي دالله عز وجل مخکښي د اودریدوویره وی نو ممکن نه دي چه ده نه به زنا شوې وی او غلا به ترې شوې وی. دا آیت مبارک عام دي او انسانان او جنات ټول دي کښي شامل دي. اوددې خبرې بهترین دلیل دي چه جناتو چه کوم ایمان راوړی او تقوی اختیار کړی هغوی به هم جنت ته داخلېږي. په دې وجه جن وائس ته دخطاب کولو نه پس فرمائی چه اوس به تاسو د خپل رب دکوم کوم نعمت تکذیب کوئ؟ بیا ددي دواړو جنتونو اوصاف بیانوی چه دا ډیر زیات سرسبز او شاداب دي، بهترین اود اعلی درجې او ښه تیار دي او دې کښي هر قسمه میوې موجودې دي. تاسو ته نه دي پکار چه دخپل رب د نعمتونو نه انکار اوکړئ. ﴿اَقْنَانِ﴾ ښاخونو والا ته وائی. داد ډیر کثرت په وجه خپلو کښي یو خانې شوی دي. دا سیوری والا وی. او ددې سیورنې به په دیوالونو یاندې هم کیږي. عکرمه رضی اللہ عنہ همدا معنی بیان کړي ده اود عربی شعر نې په دې باندې دلیل جوړ کړې دي. دا ښاخونه به نیغ او خواړه شوی وی. اورنگ په رنگ به وی. دا مطلب هم بیان شوې دي چه په دې کښي به رنگ په رنگ میوې وی. فراخی او گټی سیورو والا به وی. دا ټول اقوال صحیح دي اودې کښي هیڅ منافاه نه شته دي. دا ټول اوصاف به په دې ښاخونو کښي وی. آسمان رضی اللہ عنہ ته مروی دي چه حضور نبی کریم ﷺ د سدره المنتهی ذکر اوکړو او وې فرمانیل چه ددې د ښاخونو سیورنې دومره اوږد دي چه ددې لاندې به سورلۍ سور سل کاله منزل کولې شی یا نې اوفرمانیل چه سل سواره ددې سیورې لاندې تلې شی. په دې کښي په د سرو زرو مولخان وی. ددې میوې به غټې غټې دمنگو او ډیر گول به وی. (۴)

دجنت اوږه: بیا په دې کښي نهرونه بهیږي چه ددې ونې او ښاخونو نه سیراب کړی اودې نه زیاتې میوې پیدا شی. اوس خو تاسو ته پکار دي چه دخپل رب د نعمتونو قدر اوکړئ. د یو نوم تسنیم او د بل نوم سلبیل دي. دواړه نهرونه پورا روان دي. یو دصفا اوبواو بل د لذت والا دشرابو چه بې نشي به وی. په دې کښي دهر قسمه میووژ جوړې هم موجودې دي. او میوې هم هغه چه هغه تاسو دصورت لحاظ سره پیژنئ خو دهغې لذت درته نه دي معلوم. ځکه چه د هغه ځانې نعمتونه نه یو سترگي لیدلې دي او نه یو غوږ دهغې متعلق آوریډلې دي او نه دهغې خیال یو زړه کښي راتلې شی. تاسو ته پکار دي چه دخپل ناشکرني نه منع شی. ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه په دنیا کښي څومره خوږې ترخې میوې دي هغه ټولې جنت کښي موجودې دي تر دې چه حنظل یعنی اندرائن یعنی ترخه هندوانه هم. خو

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الرحمن باب قوله ((ومن ذنوبهم جاءتهم ذكراهم جنتان)) : ۴۸۷۸، صحیح مسلم: ۱۸۰، ترمذی: ۲۵۲۸، ابن ماجه: ۱۸۶، حاکم: ۱۵۷/۱.

(۲) الطبری: ۵۷/۲۳.

(۳) ابن جریر و احمد: ۳۵۷/۲، وسنده صحیح.

(۴) ترمذی کتاب صفة الجنة باب ماجاء فی صفة ثمار اهل الجنة: ۲۵۴۱، وسنده حسن.

د دنیا ددی خیزونو نومونه او د جنت د خیزونو نومونه خو یو شان دی ولی لذت نې بالکل بل شان دی. دلته نې صرف نوم دی اصلیت نې جنت کښې دی. ددی فضیلت فرق به هلته دتلو نه پس معلوم شی

مُتَّكِئِينَ	عَلَىٰ قُرُوسٍ
تکیه وهونکی به وی په داسې فرشونو باندې	
..... هغوی به داسې فرشونو باندې	
بَطَانًا	مِنْ اَسْتَبْرَقٍ وَجَنًا الْجَنَّتَيْنِ دَانًا
اچې استرونه دهغې به د غټو رېښمونه وی او میوه د باغونو به ښکته زنگیدونکی وی	
ددې وهونکې ناست وی اچې د هغې استرونه به د غټو رېښمونه جوړوی او د واپو باغونو میوې به نزدې وی	
فِيَايَ الْاَعْوٰى	رَبِّكُمَا تَكْلِّفَيْنِ فِيْهِنَّ قُصْرٰتُ
پس کوم یو نعمت به درب ستاسو دروغ گنړئ تاسو په دغه نعمتونو کښې به لاندو کتونکی جوړی وی	
نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنړئ ..... په هغې کښې به سترگې ښکته	
الظَّرَفِ لَا كَرِيْمٰتِهِنَّ	اِنَّسَ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانًا
چي گونې به نه وی ورورې هغوی له یو انسان مخکښی ددې جنتیانو نه او نه یو پیری	
ساتونونکی ښځې وی اچې ددې جنتیانو نه وړاندې چا انسان یا پیری به لاس هم نه وی وراوړی	
فِيَايَ الْاَعْوٰى	رَبِّكُمَا تَكْلِّفَيْنِ كَاثِنَيْنِ اَلْيَا قُوْتُ
پس کوم یو نعمت به درب ستاسو دروغ گنړئ تاسو داسې ښایسته لکه چي هغوی یا قوت	
نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنړئ هغه ښځې به داسې (سرې سپینې) وی لکه یا قوت	
وَالْعُرْجَانُ فِيَايَ الْاَعْوٰى	رَبِّكُمَا تَكْلِّفَيْنِ هَلْ جَزَاءُ الْاِحْسَانِ
او مرجان وی پس کوم یو نعمت به درب ستاسو دروغ گنړئ تاسو نه ده بدله د نیکي	
او مرجان نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنړئ ..... او د احسان بدله د	
اِلَّا الْاِحْسَانُ فِيَايَ الْاَعْوٰى	رَبِّكُمَا تَكْلِّفَيْنِ
مگر نیکي ده پس کوم یو صفت به درب ستاسو دروغ گنړئ تاسو	
احسان نه سواله څه ده نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنړئ	

قوله تعالى: - مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ قُرُوسٍ بَطَانًا مِنْ اَسْتَبْرَقٍ

د جنتیانو بستري او تختونه: - جنتیان به بې فکرۍ سره تکیه لگولې وی او ناست به وی، او که ملاست، او آرام سره ناست وی او تکیه نې لگولې وی، ددوی استوگنې به دومره غټې وی چه دې کښې دننه والا استر به هم دبیزا او خالص زرین رېښمو وی، بیا به ددې پورتنی استر او ابره څنگه وی، په دې تاسو سوچ او کړنې ..... مالک بن دینار رحمۃ الله علیه او سفیان ثوری رحمۃ الله علیهما فرمائی چه داستر دا حال دې نو ابرا به نې نورانې وی. او دا بالکل اظهار رحمت او نور وی. بیا په دې بهرې گلکارنې شوې دی. او ددې معلومات الله عز و جل نه سوا بل چاته نشته دې. ددې جنتونو میوې به دې جنتیانو ته بالکل نزدې وی، چه کله غواړی او په څه حال کښې غواړی نو هغه خاني نه به اخلی. که ملاست وی دناستې او که ناست وی

نود ولاری ضرورت بہ نہ وی پخپلہ بہ بناخ دوی تہ نزدی شی، لکہ فرمانی چہ ﴿قُلُوْهُمَا ذَاتِیْنَ﴾^(۱) فرمانی چہ ﴿وَذَاتِیْنَ عَلَیْہِمُ ظِلَالٌ﴾ الخ یعنی بی حدہ نزدی میوی چہ دے اختونکی تہ بہ د تکلیف کولو بہ د تکلیف ضرورت نہ وی پخپلہ بہ بناخونہ دوی تہ راتیبت شی اودوی تہ بہ میوی ودرکوی۔ نوتاسو بہ داللہ ﷻ د کوم کوم نعمت نہ انکار کونی۔

قوله تعالى: - فَمِنْ قَبْرِ الْقَرْفِ^(۲)

د حورو د خاندانو سرہ د محبت حالت:- چونکہ د فرشونویان شوے وو او دے سرہ فرمانیلے شوی وو چہ دے فرشونویان دے بہ هغوی سرہ بیبیانی وی چہ عقیفہ پاکدامنی او شرم والا او نظرونہ بہ نی لاندی وی چہ د خپلو خاوندانونہ سوابہ پہ چا نظر نہ لگوی۔ او ددوی خاوندان ہم پہ دوی تہ مائل وی۔ دوی ہم د جنت یو خیز لره ہم دے خاوندانونہ بہتر نہ مومی۔ دا ہم وارد شوی دی چہ دا حورے بہ خپلو خاوندانو تہ اووانی چہ پہ اللہ ﷻ قسم چہ پہ ټول جنت کنبی ستاسو نہ بہتر مالرہ هیخ خیز نہ شته دے۔ اللہ ﷻ تہ بہ معلوم دی چہ خما زره کنبی د جنت د څه خیز خواهش او محبت دومره نہ دے چہ حورمه ستا دے۔ داللہ شکر دے چہ هغه ذات ﷻ تہ خما حصہ کنبی راوستی اوماته نی ستا د خدمت کولو شرف اوبخبلو۔ دا حورے بہ خوانی او داسی بہ وی چہ چابہ ورته لاس نہ وی لگولے۔ ددے جنتیانو تہ بہ مخکنبی ددوی پاک بدنونہ هیخ یوانس و جن نہ وی لیدلی۔ دا آیت مبارک ہم د جنتانو جنت تہ دتلو دلیل دے۔

ضمرہ بن حبیب رحمۃ اللہ علیہ نہ سوال کیږی چہ مومن جن تہ بہ ہم جنت ملاویږی؟ نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چہ او، اوددوی نکاح هغه جنتی ښځو سرہ کیږی چہ کومې جنې دی۔ لکه دانسانانو انسانانو ښځو سرہ، بیانی همد آیت مبارک تلاوت کرو (۱)۔

قوله تعالى: - كَانَهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ^(۳)

د حورو صفت: بیا دهغه حورو تعریف بیانیږی۔ چې هغوی خپل پاکوالی او حسن کنبی داسې دی لکه یاقوت و مرجان۔ یاقوتو سره نی پاکوالی کنبی تشبیه ورکړه۔ او مرجان سره بیاض کنبی۔ نودلته د مرجان نه مراد لؤلؤ دے (۲)۔ نبی کریم ﷺ فرمانی چې د جنتیانو ښځو کنبی هریو داسې ده چې د هغوی د ښځو سپین والی د اویا اویا جوړو اغوستلو نه پس هم ښکاری۔ تر دې دننه نلې (مغز) هم۔ بیا نبی کریم ﷺ دا آیت مبارک تلاوت کړو چہ ﴿كَانَهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ﴾ او وې فرمانیل چې او گورنی دایو کانږی دې څو اللہ ﷻ خپل قدرت سره دا داسې صفا کړې دې که دې کنبی دننه تار ورکړشی نو هغه به هم ښکاری (ابن ابی حاتم) دا روایت ترمذی شریف کنبی هم دې چہ موقوفه د عبداللہ بن مسعود نه مروی دے او امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ دې تہ زیات صحیح وائی (۱)۔ مسند احمد کنبی دی چې نبی کریم ﷺ فرمانی چہ د جنت والو دوه بیبیانی به داسې وی چہ هغوی به اویا اویا جوړه جامې اغوستې وی نو بیا به هم په هغې کنبی دهغوی پندای ښکاری۔ بلکه دهغوی هډوکی کنبی دننه چہ کوم نلې (مغز) وی هغه به هم ښکاری (۱) صحیح مسلم کنبی دی چہ یا د فخر په طور یا د مذاکړې په طور دا بحث شروع شو چہ جنت کنبی به سړی زیات وی او که ښځې؟ ابوهریرہ رضی اللہ عنہ فرمانی چہ ابوالقاسم دا نه دې فرمانیلې چہ کوم جماعت جنت ته اول داخلېږی دهغوی صورتونه به د سپوږنې په شان وی۔ دوی پسې چہ کوم جماعت داخلېږی هغوی لکه

(۱) الطبری: ۶۵/۲۳.

(۲) الطبری: ۶۶/۲۳.

(۳) ترمذی کتاب صفة الجنة باب ما جاء لی صفة نساء اهل الجنة: ۲۵۳۳.

(۴) احمد: ۳۴۵/۲.

د آسمان د ښکلو ستورو پرمخه دوی کښې به دهر سړی دوه دوه ښځې وې. اودا به داسې وی چې ددوی پڼو کښې دننه غوښه اوهلوکی کښې به نلې (مغز هم ښکاری. او جنت کښې به هېڅ یو کس هم بغیر ښځې نه پاتې کېږي) (۱). ددې حدیث پاک اصل بخاری شریف کښې هم دی (۲).

مسند احمد کښې دی چه حضور نبی کریم ﷺ فرماني چه دالله ﷻ لار کښې یو ماینام او یو سحر ددنیا او دنیا کښې څه دی هغه ټولو نه بهتر دي. جنت کښې چه تاته کوم خانې ملاوړې په هغې کښې دیو کمان او دیو کورې برابر خانې دټولې دنیا او ددې دټولو څیزونو نه بهتر دي. که د جنت دښځو نه یو ښځه دنیا ته اوگوري نو زمکه آسمان به پرق وهی او ټول عالم به خوشبونی شی. دهغوی وړوکې شان دوه پټې هم ددنیا اودې کښې چه څه دی هغې نه بهتر دي. دا حدیث مبارک صحیح بخاری کښې دی (۳). بیا ارشاد دې چه دنیا کښې چا نیکی اوکړو نو ددې بدله آخرت کښې ښه سلوک او احسان نه سوا بل څه نه ده. لکه ارشاد دې چه ﴿لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ﴾ نیکی کونکو دپاره نیکی ده او زیات یعنی جنت او دالله ﷻ دیدار دي. حضور نبی کریم ﷺ چه کله دا آیت مبارک تلاوت کړو نو خپلو صحابه کرامو ﷺ ته تپوس اوکړو چه تاسو ته معلوم دی چه ستاسو رب څه اوفرمانیل؟ نو هغوی اوفرمانیل چه الله ﷻ اودهغه رسول ﷺ ته ښه معلوم دی. نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه الله ﷻ فرماني چه څه په چا په دنیا کښې دخپل توحید انعام اوکړم نو دهغه بدله آخرت کښې جنت دي (۴).

ځکه چه دا هم یو عظیم الشان نعمت دي. اوداصل د یو عمل بدله کښې نه دي بلکه صرف دهغه احسان او فضل دي. په دې وجه ئې دي نه پس اوفرمانیل چه تاسو به څما د کوم کوم نعمت نه لاپرواهي کوئ؟ درب تعالی ﷻ مقام نه دویریدو والا دبشارت متعلق ترمذی شریف کښې دا حدیث مبارک دي هم خیال کښې وی چه حضور نبی کریم ﷺ فرماني چه څوک ویریري نو هغه به د شپې وخت کښې کوچ کوی اوچه څوک د شپې تیارې کښې روان شو نو هغه منزل مقصود ته اورسیدو. خبردار شی دالله ﷻ سودا دیره گرانه ده. یاد ساتئ هغه سودا جنت دي. (۵) امام ترمذی رحمه الله دې حدیث مبارک ته غریب وائی. ابودرداء رحمه الله فرماني چه رسول الله ﷺ نه ما په منبر باندې وعظ و نصیحت کښې واوریدل چه حضور نبی کریم ﷺ د آیت مبارک ﴿وَلَمَنْ خَافَ﴾ اولوستو نو ماوونیل چه اگر چه زما ئې کړې وی اگر چه غلاني کړې وی باقی حدیث مبارک مخکښې تیر شوې دي.

وَمِنْ دُونِهِمَا			
او علاوه ددغه دوو باغونو نه			
اوددې دواړو نه علاوه			
جَنَّاتٍ	فِي الْأَعْرَافِ	رَبِّكُمْ	تُكَلِّمُنَا
به دوه باغونه نور وی پس کوم یو نعمت به درب ستاسو دروغ گنئی تاسو شنه شنه گنئی باغونه			
دوه باغونه نور دی نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنئی دواړه باغونه تک شنه دی			

(۱) صحیح مسلم کتاب الجنة باب اول زمرة لدخل الجنة على صورة القمر ليلة البدر وصفاهم وازواجهم. ۲۸۳۴.

(۲) صحیح بخاری کتاب الحور العين وصفتهن: ۲۷۹۶.

(۳) احد: ۱۴۱/۳. صحیح بخاری کتاب الجهاد باب الحور العين وصفتهن: ۲۷۹۶.

(۴) الفسوفی: ۲۵۱/۴.

(۵) الرملى کتاب صفة القيامة باب لى لواب الاطعام والسقى والكسو.....: ۲۴۵۰.

فَيَا أَيُّهَا الْآءِ رَيْكُمَا تَكْذِبِينَ ۝ فِيْهَمَا عَيْنِ

پس کوم یو نعمت به | درب ستاسو | دروغ گنئی تاسو | په هغې دواړو کبښې به | دوه چینی وی
نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنئی | ..... په دې باغونو کبښې به د اوږدو

نَصَاخَتِينَ ۝ فَيَا أَيُّهَا الْآءِ رَيْكُمَا تَكْذِبِينَ ۝

جوش وهونکي (د فواري پشان) | پس کوم یو نعمت به | درب ستاسو | دروغ گنئی تاسو
چینی راخوټکیری | ..... نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنئی

فِيْهَمَا فَالْهَمَّةُ وَتَخَلُّ وَرُمَانٌ ۝ فَيَا أَيُّهَا الْآءِ

په هغې دواړو کبښې به | میوې وی | او کجورې به وی | او انار به وی | پس کوم یو نعمت به
په دې (باغونو) کبښې به میوې او کجورې او انار وی | ..... نو تاسو به دخپل

رَيْكُمَا تَكْذِبِينَ ۝ فِيْهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ۝

درب ستاسو | دروغ گنئی تاسو | په دې نعمتونو کبښې به | نیک خوږه | ښائسته ښځې وی |
رب کوم کوم نعمت دروغ گنئی | په دې باغونو کبښې به نیک خوږه ښکلې ښځې وی

فَيَا أَيُّهَا الْآءِ رَيْكُمَا تَكْذِبِينَ ۝ حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ

پس کوم یو نعمت به | درب ستاسو | دروغ گنئی تاسو | حورې به وی | پټې ساتلې شوی |
نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنئی | ..... دا حورې به په خیمو کبښې

فِي الْخِيَامِ ۝ فَيَا أَيُّهَا الْآءِ رَيْكُمَا تَكْذِبِينَ ۝ لَمْ يَطْمِئْنُوا

په خیمو کبښې | پس کوم یو نعمت به | درب ستاسو | دروغ گنئی تاسو | گوتې به نه وی وړ وړې هغوی له
محفوظې وی | نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنئی | ددوی نه وړاندې به ورته چا

إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌ ۝ فَيَا أَيُّهَا الْآءِ رَيْكُمَا

یو انسان | مخکښې ددې جنتیانو نه | او نه یو پیری | پس کوم یو نعمت به | درب ستاسو
انسان یا پیروی لاس نه وی وړاوړې | ..... نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت

تَكْذِبِينَ ۝ مَّتَكِينٌ عَلَى رَقْفٍ خَضِرٌ

دروغ گنئی تاسو | ددې وهونکې به ناست وی | په قالینونو باندې | چی شین رنگې به وی
دروغ گنئی | ..... دوی به شنو شنو قیمتی قالینونو

وَعَبْقَرِيٌّ حِسَانٌ ۝ فَيَا أَيُّهَا الْآءِ رَيْكُمَا تَكْذِبِينَ ۝

صفا سوتره به وی | او ښائسته به وی | پس کوم یو نعمت به | درب ستاسو | دروغ گنئی تاسو
او په ښائسته صوفو ددې وهلی وی | نو تاسو به دخپل رب کوم کوم نعمت دروغ گنئی

تَبَرَّكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ۝

ډیر برکتناک دې | نوم | درب ستا | چی خاوند دلوښې دې | او دعزت وړکولو دې |
ستاد رب نوم ډیر برکتی دې | چی د لوښې شان او عزت خاوند دې

قوله تعالى: ﴿مُذْهَبًا مِّنْهُمْ﴾

جنت شین دی:۔ دا دواړه جنتونه چه دهغي ذکر پدې آيتونو کښې دې دهغه جنتونونه کم درجي والا دی چه دهغي ذکر مخکښې تیر شوې دې. او هغه حديث مبارک هم بيان شو چه هغې کښې دی چه دوه جنتونه به دسرو اودوه دچاندنې وې (۱). دا اول خو مقرينو دپاره خاص دې او دا بل اصحاب بعين دپاره. غرض دا درجه او فضيلت دا دواړه ددې دوو نه کم دی. اوددې دلائل ډیر زیات دی. یو دا چه دهغي ذکر مخکښې بيان شوې دې. او دا تقديم بيان هم دليل دې دهغي د فضيلت بيا دلته ﴿وَمِنْهُمْ أَجَلٌ﴾ فرمائیل صفا ظاهر وی چه ددې نه کمې مرتبې والا دی. هلته ﴿مُذْهَبًا مِّنْهُمْ﴾ نې ونیلی وو یعنی په کثرت سره مختلفې مزی او میوو والا ښاخونو والا. او دلته فرمائی چه ﴿ذَوَاتَا أَفْنَانٍ﴾ یعنی د اوبو د پورا تر کیدو نه پورا تور. ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه شین. محمد بن کعب رضی الله عنهما فرمائی چه دښمنکی نه ډک. قتاده رضی الله عنهما فرمائی چه دومره میوې پخې شوې دی تیارې دی چه هغې سره ټول جنت شین معلومیري. غرض دا چه هغه ځانې د ښاخونو خور والی بیان شوې دې دلته د ونو کثرت بیان شوې دې. نو ظاهر دی چه هغې کښې او دې کښې ډیر فرق دې. ددې دنهرونو باره کښې لفظ ﴿تَجْرِيْنَ﴾ دې اودلته لفظ ﴿فِيْهَا عَيْنٌ مُّطَاعَةٌ﴾ دې یعنی راځوټکیدونکې. اودا ظاهر دی چه نضخ نه جاری یعنی راځوټکیدونکې ډیر زیات بهتر وی.

قوله تعالى: ﴿فِيْهَا قَائِدَةٌ رُّجُلٌ وَرَمَانٌ﴾

جنت میوې:۔ ضحاک رضی الله عنهما فرمائی یعنی روانې دی اوبه نه اودرېږي (۲). او هلته نې فرمائیلی وو چه هر قسمه میوې دی چه جوړه دی. او دلته فرمائی چه دې کښې میوې او کهجورې دی اوانار دی نو ظاهر دی چه داوول الفاظ د عمومیت دپاره دی او هغه دقسم او کمیت لحاظ سره هم ددې نه افضل دی. ځکه چه دلته لفظ فاکه نکره دې خو سیاق کښې اثبات دې. په دې وجه عام ټه نه وی. په دې وجه نې د تفسیر په طور روستو کښې نې نخل او رومان اوونیل. لکه عطف خاص عام یاندې وی. د امام بخاری رحمه الله وغیره تحقیق هم دا دې (۳) کهجورې انار نې په دې وجه ذکر کړل چه هغه نورو میوو نه اشرف دی. د یهودو سوال اود هغې جواب:۔ مسند عبد بن حمید کښې دی چه یهود راغلل او حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله ته تپوس اوکړو چه آیا جنت کښې میوې شته دي؟ نو حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله ددې آیت مبارک تلاوت اوفرمائیلو او ورته اوونیل چه آؤ. بیا نې تپوس اوکړو چه آیا جنتیان به د دنیا په شان هغه ځانې کښې هم خوراک کړی؟ نو حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله اوفرمائیل چه آؤ بلکه ډیر زیات ډیر زیات. بیا هغوی تپوس اوکړو چه بیا به هلته فضلهم وی؟ نو حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله اوفرمائیل چه نه نه بلکه خوله به راشی اوهر څه به هضم شی. (۴) دابن ابی حاتم یو مرفوع حديث مبارک کښې دی چه د جنتی کهجورې د ونې د ریش نه به دجنتیانو لباس جوړېږي. دا به سور رنگ کښې وی. ددې تنې به شني او زمرد وی. ددې میوې به دشهدو نه زیاتې خوږې وی. او پیروی نه به زیات نرم وی. دې کښې به گتکې بالکل نه وی (۵) یو بل حديث مبارک کښې دی چه ما د جنت انار اولیدلو نو دومره غټ وو لکه اوبڼ د بوج سره چه وی د خیرات معنی په کثرت او ډیر حسین، ډیر نیک او اخلاق او بهتر خلق. یو مرفوع حديث مبارک کښې

(۱) ددې تخریج آیت غیر ۴۶ کښې لږ شوې دې.

(۲) الطبری: ۷۵/۲۳.

(۳) صحیح بخاری کتاب النطو: سورة الرحمن قبل حديث: ۴۸۷۸.

(۴) مسند عبد بن حید: ۳۵.

(۵) حاکم: ۴۷۵/۲.

دا معنی هم مروی ده (۱). یو بل حدیث مبارک کښې دی چه حور عین چه کومې سندرې وائی په هغې به دا هم وی چه مونږ ښه اخلاقو والا او ښکلي یو او ښکو خاندانو دپاره پیدا شوې یو. دا پورا حدیث مبارک به د سورة واقعه تفسیر کښې راځي. انشاء الله. دا لفظ تشدید سره هم لوستلې شوې دي. بیا سوال کیږي چه اوس تاسو د خپل رب دکوم کوم نعمت تکذیب کوئ. حورې دی چه په څیمو کښې اوسی، دلته هم هغه فرق اوگورنې چه هلته نې فرمانیلې ووچه هغه حورې به خپل نظرونه لاندې ساتي او د لته نې اوفرمانیل چه دهغوئ نظرونه لاندې کړې شوی دی. نو په خپله یو کار کول او په بل باندې یو کار کولو کښې څومره فرق دي. نو پرده دواړو صورتونو کښې حاصل ده. عبدالله بن مسعود رضی الله عنه فرمانی چه هر مسلمان دپاره خیره ده یعنی نیک او بهترین نورانی حوره او هرې حورې دپاره خیره ده ا وهرې څیمې دپاره څلور دروازې دی چه په هغې کښې هره ورځ تحفې او کرامت اوانعامات ورکولې کیږي. خو هغه ځانې کښې څه فسادشته دي او نه سختی شته دي او نه گندگی شته دي. اونه بدبو شته دي. د حورو صحبت دي چه هغوئ لکه د سپینو پرقیدونکو موتیانو په شان دی. صحیح بخاری کښې دی چه حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمانی چه جنت کښې یو څیمه ده د درمجوف چه دهغې پلنوالی شپيته میله دي او دهر هر گوټ کښې دجنتی بیبیانې دی چه دبل گوټ والوته په نظر نه راځي. مومن دي ټولو ته ورځي. (۲) بل روایت کښې ددي پلنوالی دیرش میله ذکر دي (۳). دا حدیث مبارک صحیح مسلم شریف کښې هم دي (۴). دابودرداء رضی الله عنه فرمانی چه څیمه یو د لولئ ده چه په هغې کښې اویا دروازې دموتیانوی دی. ابن عباس رضی الله عنه فرمانی چه جنت کښې یو څیمه ده چه دیو موتی نه جوړه شوې ده، دا به څلور فرسخه پلنه، او ددي به څلور زره دروازې وی او ددي چوکاټونه به ټول د سرو زور وی. یو مرفوع حدیث مبارک کښې دی چه د ادنی درجې جنتی به اتیا زره خادمان وی او دده به دوه اویا ښځې وی او دده محل به دلولئ اوزیرجدو وی چه د جابیه نه صنعا پورې رسی (۵). بیا فرمانی چه ددي بې مثله حسینو جسمونه داسې دی چه چا ورته لاس نه دي لگولې. او په دوی چرته جن او انس نه دي تیر شوې. مخکښې هم داسې آیت تفسیر سره تیر شوې دي. خو دمخکښې جنتیانو اوصافو کښې دومره جمله زیاته وه چه هغوئ د یاقوت او مرجانو په شان دی. دلته هغوئ دپاره دا بیان نه شو. بیا سوال کیږي چه تاسو به درب د کوم کوم نعمت نه انکار رکونی؟ یعنی تاسو ته پکار دی چه د هیڅ یو نعمت نه هم انکار اونه کړئ.

قوله تعالى: - وَتُفَوَّقِي حَافِلًا

دجنت فرښونه او تکیه لگول: دا جنتیان به دشینو اعلیٰ فرشونو او تکیاگانو باندې تکیه لگونکی ناست وی، تختونه به وی او تختونو باندې به پاکه اعلیٰ درجې والا فرش وی. او بهترین نقش دارې تکیه گانې به وی. دا تختونه او فرشونه اونیکه گانې دجنت باغونو او کیارو کښې وی. دا به اعلیٰ قسم نقش دارې او د ریښمو وی. اوهمدا به دهغوئ فرښونه وی. څه به دسور رنگ وی او څه به د شین رنگ. دجنتیانو کپړې به هم داسې اعلیٰ او ښکلې وی. دنیا کښې هیڅ څیز داسې نشته دي چه هغې سره ورته تشبیه ورکړې شی. دا بستري به مخملی وی چه بالکل نرمې او خالصې به وی. په دې کښې

(۱) الطبری: ۷۵/۲۳.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الرحمن: باب ((حور مقصورات فی الحیام)): ۴۸۷۹.

(۳) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ماجاء فی صفة الجنة والمناخلة: ۳۲۴۳.

(۴) صحیح مسلم کتاب الجنة باب فی خیام الجنة: ۲۸۳۸.

(۵) لرملي کتاب صفة الجنة باب ماجاء ما لادنى اهل الجنة من الکرامة: ۲۵۶۲. ابن حبان: ۴۷۰۱.

بہ دیر زیات رنگونہ یو خائے شوی وی. ابو عبیدہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ عبقر د یو خائے نوم دے چہ کوم خائے کنبی نقدسارے کپری جور پری. خلیل بن احمد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ هر نفس او اعلیٰ خیز ته عرب عبقری وانی. نو یو حدیث مبارک کنبی دی چہ حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د عمر ابن خطاب رضی اللہ عنہ بارہ کنبی او فرمائیل چہ ما یو عبقری اونہ لیدو چہ د عمر په شان د اوبو لونې لونې وولچې راکاری (۱). دلته هم خیال اوکړنی چہ اول دوو جنتونو فرش او فرشونه او دهغه خائے تکیه گانې چہ دهغې گوم صفت بیان شوی دې هغه ددې ته اعلیٰ دې. هغه خائے کنبی فرمائیلې شوی وو چہ دهغې استر یعنی دننه کپړا خالص د دبیزا او ښه ریښمو به وی، بیا د دپاسه کپړې بیان نه دې شوې. په وجه چہ دکوم استر دومره اعلیٰ دې نودهغې ابر یعنی پورتنی کپړا به لا څومره ښه وی. بیا د ورپسې دوو جنتونو دبیان په خاتمه بیان دې نې فرمائیلې وو چہ د اطاعت بدلہ د عنایت ته سوابله څه کیدې شی؟ نو دهغه اهل جنت اوصافو کنبی نې او فرمائیل چہ دا اعلیٰ مرتبې او دیر بهترین دی لکه جبریل علیه السلام والا حدیث مبارک کنبی دی چہ هغوی داسلام سوال کړې وو بیا نې دایمان سوال اوکړو او بیاد احسان (۲). نو ددې دیر وجوهات دی چہ دهغې نه صفا ثابت دی چہ د مخکینې دوو جنتونو ته به دې دوو جنتونو بهترین فضیلت حاصل دی. الله عز وجل نه مونږ سوال کوو چہ هغه ذات مونږ ته هم دا جنتونه راکړې چہ په دې دوو جنتونو باندې ورته فضیلت حاصل دې به. اودهغې اوصاف مخکینې بیان شو، آمین.

قوله تعالى: تَبَارَكَ اسْمُكَ

بیا فرمائی چہ ستا درې ذوالجلال نوم برکت والا دی او هغه جلال والا دې یعنی ددې لائق دې چہ د هغه جلال دې اومنلې شی اودهغه د بزرگنۍ خیال ساتلو سره دې دهغه نافرمانی اونکړې شی بلکه دهغه دې پورا اطاعت اوکړې شی اوهغه ددې قابل دې چہ دهغه ذات اکرام دې اوکړې شی یعنی دهغه ذات عبادت دې اوکړې شی. دهغه ذات نه سوادې دنورو عبادت اونکړې شی. دهغه شکر دې ادا کړې شی او دهغه ناشکری دې اونکړې شی. دهغه ذات ذکر دې اوکړې او هغه دې هیر نه کړې شی. هغه ذات عظمت او کبریائی والا دې. حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چہ دالله عز وجل اجلال کونی، دهغه عظمت اومنی: هغه به تاسو لره او یوځنې (۳) (احمد) او یو حدیث مبارک کنبی دی چہ دالله عز وجل عظمت منلو کنبی داهم داخل دی چہ دهغه مسلمان دې عزت اوکړې چہ هغه بوډاوی اوهغه دبادشاه او دعامل قران چہ قران پاک کنبی کمې زیاتې نکوی یعنی دې غلو نه کوی (۴). ابویعلی رضی اللہ عنہ کنبی دی چہ ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ وَالْكَرَامِ﴾ سره دې محبت اوکړنې. دا حدیث مبارک ترمذی شریف کنبی هم دې (۵). امام ترمذی رحمته الله ددې سندسره دا حدیث مبارک مروی دې. په هغې کنبی د یا لفظ نه شته دې (۶). جوهری رحمته الله فرمائی چہ کله څوک چا پورې انځلی او هغه راوینیسې نو عرب وانی چہ ﴿الله﴾ هم دا الفاظ دې حدیث مبارک کنبی راغلی دی نو مطلب دادې چہ الحاح وخلص عاجزني او مسکیني سره همیشه او لزوم سره دالله عز وجل نه غوښتنه کوی. صحیح مسلم او سنن اربع کنبی عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا نه روایت دې چہ حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به کله سلام اوگرزولو نو دې نه پس به دومره کښیناستل چہ داکلمات به اووینل چہ ﴿اللهم انت

(۱) صحیح بخاری کتاب الفضائل اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم باب مناقب عمر ابن الخطاب رضی اللہ عنہ: ۳۶۸۲، صحیح مسلم: ۲۳۹۳، ابن حبان: ۶۸۹۸.

(۲) صحیح بخاری کتاب سؤال جبریل علیه السلام باب عن الامان، والاسلام والاحسان: ۵۰.

(۳) احمد: ۱۹۹/۵.

(۴) ابوداود کتاب الادب باب فی لولئ الناس منازلهم: ۴۸۴۳، ترمذی کتاب الدعوات باب قول (یا هی یا قوم ..... والظالمین والظالمات) ۳۵۲۵ وهو صحیح. مسند ابویعلی: ۲۷۳۲.

(۵) احمد: ۱۷۷/۴، زو/ح: ۱۷۵۹۶، وسنده صحیح.

السلامونك السلام تباركت يا ذا الجلال والاكرام (۱)

الحمد لله دالھ فضل وكرم سره د سورة رحمن تفسير ختم شو، دالله ﷻ ډیر ډیر شکر دي

.....

د سورة واقعه مکی سورة تفسير

د سورة تعارف: يو ځل ابو بکر صديق رضی اللہ عنہ حضور نبی کریم ﷺ ته او فرمائیل چه یارسول الله ﷺ اتاسو بوږ، گان شونی. نوحضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه خه سورة هود او سورة واقعه اوسورة والمرسلات اوسورة عم يتسالون او سورة تکویر بوږ اکرم. دا حدیث مبارک امام ترمذی رضی اللہ عنہ راوړې دي او دي ته نې حسن غریب ونیلی دي (۲) د حافظ ابن عساکر رضی اللہ عنہ، عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ واقعاتو کښې يو روایت راوړې دي چه کله عبدالله رضی اللہ عنہ بیمار شو او هغه بیمارنی نه دوی بچ نشو، دي بیمارنی کښې عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ ددوی عیادت دپاره لارل، نو تپوس نې اوکړو چه خه شکایت دي؟ وي فرمائیل چه دخپلو گناهونو تپوس نې اوکړو چه خه خواهش دي؟ وي فرمائیل درب درحمت. وي فرمائیل چه کوم يو طبيب اولیریم. نو وي فرمائیل چه هم طبيب خو بیمار کړي یم. وي فرمائیل چه خه مال اولیریم؟ وي فرمائیل چه ما ته د مال هیڅ ضرورت نشته دي. وي فرمائیل چه ستا نه پس به ستا دېچو په کار راشی. وي فرمائیل چه خه دېچو باره کښې ستا د غریبی ویره ده؟ واوره ما خپلو ټولو لونرو ته ونیلی دي چه هره شپه سورة واقعه لولی، ما حضور نبی کریم ﷺ ته اوریدلی دي چه کوم سرې هره شپه سورة واقعه وائی نوهغه ته به هیڅ کله فاقه نه کېږي ددي واقعي راوی ابو ظبیبه هم دا سورة بلاناغه ونیلو. مسند احمد کښې جابر رضی اللہ عنہ فرمائی چه حضور نبی کریم ﷺ به مونږه داسې کول چه څنگه تاسو وائی، خو دحضور نبی کریم ﷺ مونږ تخفیف والا وو. دسحر مونږ کښې به حضور نبی کریم ﷺ سورة واقعه او ددي پشان سورتونه لوستل (۳).

آياتونه	سورة واقعه مكية وهي ست وتسعون آية وثلاث ركوعات	ركوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
۹	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زيات رحم کونکې دي	۵
اِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۝ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ۝		
کله چی راشی هغه کیدونکی واقعه نشته دي راتلو دهغي لره دروغ کونکې يو نفس		
خه وخت چې قیامت راشی دهغي په راتلو کښې هیڅ شک نشته		
خَافِضَةً ۝ رَافِعَةً ۝ اِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ		
هغه به ټیکنه کونکې وي پورته کونکې به وي کله چې او خورولې شی زمکه		
نوڅوک به ټیکنه (ذلیل) کړی او څوک به اوچت (معزز) کړی خه وخت چې به په زمکه		

(۱) صحیح مسلم کتاب المساجد باب استحباب الذكر بعد الصلاة ..... ۵۹۲، ابداد: ۱۰۱۲.

(۲) ترمذی کتاب نفس القرآن باب ومن سورة الواقعة: ۳۲۹۷، وهو صحیح.

(۳) ۱۰۴/۵.

رَجَاۗا	وَبَسَّتْ	الْجِبَالُ	بَسَّآۗ	فَكَانَتْ
پہ خوزولو سختو سرہ او ریز مریز کړې شی اغرونه پە ریزه کولو سختو سرہ پس شی هغه				
پہ ډیر زور سرہ زلزلہ راشی او غرونه به ریزه ریزه شی ..... نو				
هَبَّآۗ مُنْبِئَاتٌۢ	وَكُنْتُمْ	اَزْوَاجًاۙ	ثَلَاثَةًۢ	فَاَصْحَبُ الٰهِيْمَةِۙ
دوړه خوړه وره او شی تاسو قسمونه (ډلې) درې پس یوه ډله به وی بنی طرف والا				
خوړه (الوتلې) دوړه به شی او ستاسو به درې ډلې شی نود (عرش د) بنی طرف خاوندان به وی				
مَاۤ اَصْحَبُ الٰهِيْمَةِۙ	وَاَصْحَبُ الْمَشْجَةِۙ	مَاۤ اَصْحَبُ الْمَشْجَةِۙ		
خه ښه نصیبی دی بنی طرف والا او بله ډله گس طرف والا خه بد نصیبی دی گس طرف والا				
د بنی طرف خاوندان خو مره ښه خلق دی اود گس طرف خاوندان د گس طرف خاوندان خو مره خراب خلق دی				
وَالسَّيْقُونَ	السَّيْقُونَ	اُولٰٓئِكَ		
او مخکښی کیدونکی په نیکۍ کښی مخکښی کیدونکی به وی په جنت کښی هم دغه خلق				
او کوم چې داوچتی مرتبې خاوندان دی ..... نو هغوی دا وچتی مرتبې خاوندان				
الْمَقْرُوۡنَۙ	فِيۡ جَنَّتِ التَّعِيۡمِۙ			
نزدیکان دی (الله ته) په جنتونو د نعمتونو کښی به وی				
دی (هغوی) (الله ته) ډیر نژدې دی د نعمتونو ډکو باغونه کښی به وی				

قوله تعالى: - اِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُۙ

قیامت برحق دی واقع د قیامت نوم دې څکه چه ددې واقع کیدل یقینی امر دې. لکه یو بل آیت مبارک کښې دی چه ﴿فَیَوْمَیۡنَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُۙ﴾ په هغه ورځ به چه څه کیدونکی دی هغه به کیرې. ددې واقع کیدل یقینی امر دې. نه خو دا څوک اخوا کولې شی اونه ئې څوک روستو کولې شی. هغه به په خپل مقرر وخت رازی. لکه یویل آیت مبارک کښې دی چه ﴿اِسْمٰیۡیُوۡلَیۡکُمَاۙ الْخَ، دخپل پروردگار خبرې اومنۍ ددې نه مخکښې چه هغه ورځ راشی چه دهغې څوک لرې کولو والا نشته دې. اویو ځانې کښې ارشاد دې چه ﴿سَالِیۡنًاۙ بِعَذَابٍۭ اَلِیۡمٍۭ﴾ دسائل سوال دهغه عذاب نه دې چه یقینی طور راتلونکې دې اودهغې څوک ایسارولو والا نشته دې. او آیت مبارک کښې فرمائی چه ﴿یَقُوۡلُ لَکُنۡ فِیۡکُمْۙ﴾ الخ، چه په کومه ورځ به الله ﷻ او فرمائی چه اوشه نو هغه به اوشی. دهغه قول حق دې او هغه مالک دې چه په کومه ورځ شپیلۍ به پوک وهلې شی، هغه دغیبو اوظاهر عالم دې. او هغه حکیم دې او خبر دې. قیامت کاډبه نه دې یعنی برحق دې، ضرور قانمیدو والا دې، په هغه ورځ خو نه دوباره راتلل دی او نه واپس کیدل دی اونه راتلل دی.

قوله تعالى: - لَیْسَ یُؤَفِّعُهَا کَاذِبَةٌۖ

قیامت ذکر: ﴿کَاذِبَةٌ﴾ مصدر دې لکه ﴿عاقبة﴾ او ﴿عاقبة﴾، هغه ورځ تنزل او ترقی والا ده. ډیر خلق به په تنزل کښې کړی او جهنم ته به ئې داخل کړی. چه په دنیا کښې ډیر عزت او وقعت والا وو. او ډیر خلق به پورته کړی او هغه اعلیٰ علیین او جنت نعيم ته به ئې اورسوی اگر چه دوی دنیا کښې پست او بې قدر وو. دالله ﷻ دښمنان به ذلیل شی او جهنم ته به لارشی او دالله ﷻ دوستان به عزیز شی او جنت ته به داخل شی. کبرکونکی به هغه ذلیل کړی. او عاجزانو لره به عزیز کړی. او هغه به نژدې اولرې والوته

واوروی اوهر یو لره به رابیدار کری، هغه رالاندي کری او قرب و الو لره به پورته کری او لري والو ته به
 واوروی. دا حالت به شی لکه چه چاڼر کښې څه څیز شته دي چه څوک نهې خوزوی. لکه یو بل ابت مبارک
 دی چه ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾ اویوځاني ارشاد دي چه ﴿يَأْتِيهَا النَّاسُ انْقَادًا وَرُكْبَةً إِنَّ زِلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَرٌّ عُقْبَتُهُ﴾
 انې خلقوا الله ﷻ نه ویريږي چه ستاسو رب دي يقين اوکړي چه دقيامت زلزله ډیر لوڼي څیز
 دي، بیا ارشاد دي چه غرونه به په هغه ورځ ریزه ریزه شی. اویوځاني کښې ﴿كَيْفَ أَتَّبِلَ﴾ راغلی دی. نو
 دوی به لکه د غبار په شان پریشانه وی لکه هوا نهې یوخوا بل خوا یوسی او هیڅ پاتې نشی. ﴿هَبَّ﴾
 هغه بسرو ته هم وائی چه د اوور بلولو په وخت کښې د پتنگانو پشان الوزی. اوکله چه لاندي راښی نو
 ﴿سُيَّحَ﴾ وی. ﴿مُتَّبِعٌ﴾ هغه څیز ته وائی چه هغه هوا پورته کری او خور ښی او ختم نهې کری. لکه د پانږ
 جوړه چه هوا خور کری، د اقسامه نور آیتونه هم ډیر زیات دی چه دهغي ته ثابت دی چه غرونه به دځپل
 ځانې نه اوخوزی. بیا به ریزه ریزه شی. او ختم به شی.

قوله تعالیٰ: -- وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً

خلق په درې ډلې ش: خلق په هغه ورځ درې قسمونو کښې تقسیمېږي. یو جماعت به د عرش ښې طرفته به وی چی کوم د آدم عليه السلام دیني طرفته راوستې شوې دې او اعمال نامه ورته په ښی لاس ورکړې شوې وی. اودوی به ښی طرفته روا نېږی داډله د جنتیانو ده. دویم جماعت چه د عرش گس طرفته به وی، دا به هغه خلق وی چه کوم د آدم عليه السلام د گس طرفته راوستې شوی وو. دوی ته به اعمال نامه په گس لاس ملاوېږي. او د گسې لارې په لار استولې شوی وو. د اتول جهنمیان دی، الله تعالی دې مونږ ټول دې نه محفوظ کړي. دریم جماعت چه د الله تعالی مخکښې به وی دا به خاص خلق وی. دا به اصحاب یمنین نه هم زیات و تفت والا او خاص قرب والا وی. دوی د جنتیانو سرداران وی. دوی رسولان دی، نبیان علیهم السلام دی، صدیقین دی او شهداء وی. ددوی شمیر به د گس والو نه کم وی، نو دا درې قسمه داهل محشر وی. لکه چه ددې سورة مبارک آخر کښې هم اختصار سره ددوی دا تقسیم کړې شوې دي، هم د اذان سورة ملائکه کښې دي چه [أَمْ أَرْأَوْا كَذِبَ الْأَبْرَارِ لَئِنْ أُسْقِيتُمْ أَنْ تَخْرُجُوا مِنَ الْعِلَاقِ لَقَدْ أُسْقِيتُمْ أَنْ تَخْرُجُوا مِنَ الْعِلَاقِ وَهُمْ كَاذِبُونَ] ذَٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ] یعنی بیا مونږ دخپل کتاب وارگان خاص خاص بندگان جوړ کړل، په دوی کښې خويعضې به خپلواخانو باندې ظلم کوونکی دی اوبعضې ميانه روش دی، او بعضې د الله تعالی حکم سره ښکو کښې سبقت کوونکی دی.

نودلته هم ددرې قسمونو بیان دي، دا په هغه وخت کښې چه کله د ﴿عَالَمِ رَبِّي﴾ تفسير اوشې چه ددې مطابق دي. گنې يو قول بل هم دي. چه ددې آيت مبارک د تفسير په موقع تير شوي دي. ابن عباس رضي الله عنه وغيره هم دا فرمانې، دوه ولي جنتيان او يو جهنميان.

قوله تعالى: - فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ

دنيكو درجوات : ابن ابي حاتم كنيه حديث مبارك دي چه حضور نبی کریم ﷺ فرماني چه «وَاذْكُرُوا اللّٰهَ نَزَّلَ عَلٰی سُلَيْمٰنَ الْحِكْمَ وَتَزَكٰى لَهٗ اَلْحَمْدُ» فرماني چه فرماييل چه قسم قسم معنی دهر عمل د عامل ب جماعت دي لك الله كنيه فرماني چه تاسو به دري قسمه شي معنی اصحاب امين، اصحاب يمين او سابقين مسند احمد كنيه دي چه حضور نبی کریم ﷺ ددي آيت مبارك تلاوت اور فرماييلو او دخيل لاس مبارك موتي ني بند كړو او وي فرماييل چه دا جنتيان دي ما ته هيڅ پړواه نشته دي (۱)

مسند احمد کتبى دى چه حضور نبى كريم ﷺ فرماني چه تاسو ته معلوم دى چه دالله ﷻ سيورى طرفته به خوك درومى ټولو نه مخكنې؟ هغوى عرض او كړو چه الله اودهغه ﷻ ته ښه معلوم دى. نو حضور نبى كريم ﷺ فرماني چه هغه خلق چه خپل حق ور كړى او قبول كړى او چه په دوى كوم حق چه په دوى باندې دې چه كله دوى او غواړى نو دوى هغه ور كوى. او نورو خلقو دپاره هم هغه حكم دې چه كوم دوى دپاره دې. (۱)

قوله تعالى: وَالسَّيِّئُونَ السَّيِّئُونَ ﴿١﴾

سابقين خلق خوك دى؟ دې باره كښې ډير اقوال دى. لكه انبياء كرام عليهم السلام، اهل عليين، يوشع عليه السلام بن نون چه په موسى عليه السلام باندې نې ټولو نه مخكنې ايمان راوړې وو، هغه مومن چه دهغه ذكر په سورة ياسين كښې دې چه كوم په عيسى عليه السلام باندې ايمان راوړې وو، على بن ابى طالب عليه السلام چه په محمد ﷺ نې ټولو نه مخكنې ايمان راوړې وو، هغه خلق چه ټولو نه مخكنې مسجد ته درومى، هغه خلق چه هغوى دواړو قبلو طرفته مونځ كړي دي، دهر امت هغه خلق چه هغوى په خپلو نبيانو مخكنې مخكنې ايمان راوړې وو، چه كوم جهاد كښې ټولو نه مخكنې روان وى. دا ټول اقوال اصل كښې صحيح دى يعنى د اټول خلق سابقين دى. دالله ﷻ فرمان لره مخكنې كړى او په نورو ورته سبقت وركړى او هغه قبلوى د اټول دي كښې داخل دى. قران پاك كښې يو ځانې دى چه ﴿وَسَارِعًا إِلَىٰ مَقَرٍّ مِّنْ رَبِّكَ مَجْتَنِي عَرْضًا لِلْعَذَابِ وَلَا تَرْضَٰ اُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ﴾ الخ، د خپل رب بخشش او هغه جنت طرفته زر څى چه د هغې پلن والى لكه د آسمان اوزمكې دې نو چه كوم سړى دې دنيا كښې نيكو طرفته سبقت او كړو نو هغه به آخرت كښې هم د الله ﷻ نعمتونو طرفته سابق وى. دهر عمل بدله هم ددې پشان ده لكه چه څه كړې هغه به رېښې. په دې وجه دلته ذكر كوى او ددوى باره كښې فرماني چه دا مقربين الى الله دى. دوى به نعمتونو والا جنت كښې وى.

الله ﷻ نه د قربنتو سوال: ابن ابى حاتم كښې دى چه عبدالله بن عمرو رضى الله عنه مروى دى چه فرېنتو دالله ﷻ دربار كښې عرض او كړو چه انې الله ﷻ ا تا خو ابن آدم دپاره خودنيا جوړه كړې ده، هغه ځانې كښې خورى ځكې، او بچو او ښځې سره ښه خوشحاله دي، نو مونږ لره آخرت او گرزوه. نو جواب ملاؤ شو چه څه به داسې اونه كړم. هغوى درې ځل دا دعا او كړه نو الله ﷻ او فرمائيل چه كوم لره ما به خپل لاس پيدا كړل دهغوى په شان تاسونه چه كوم لره ما او هغوى لره ما صرف په لفظ كن سره پيدا كړل. امام دارمى رحمه الله هم دا اثر په خپل كتاب الرد على الجهمية كښې وارد كړې دي، دهغې الفاظ دادى چه الله ﷻ فرېنتو ته او فرمائيل چه كوم لره ما په خپل لاس پيدا كړې دي دهغه نيك اولاد به څه دهغه په شان نه كړم، او چه څنگه ما غوښتل هغه اوشو.

قُلْ	مِنَ الْاَوَّلِينَ ﴿٢﴾
لويه ډله به وى داو لئو خلقو نه	
په دې كښې به زيات دپخوانو خلقو وى	
وَكُلِّلَ	مِنَ الْاٰخِرِينَ ﴿٣﴾
او لږ به وى دروستنو خلقو نه	ناست به وى په تختونو باندې چى بڼې شوې به وى په ملغلرو سره
او لږ به د روستنو خلقو نه وى ..... دوى به دسرو زرو په تارونو بڼې شوو تختونو ،	

مُتَّكِئِينَ	عَلَيْهَا	مُتَّقِلِينَ ۝	يُطَوَّفُ عَلَيْهِمْ	وَلَهُكَانَ
دہ و ہونکی بہ وی بہ ہغی باندی یو بل تہ مخ کونکی گرخی بہ بہ ہغوی باندی ہلکان				
دہی لگولی یو بل تہ مخامخ ناست وی ..... داسی ہلکان بہ ورباندی خیزونہ گرخی				
مُحَلَّدُونَ ۝	يَا كُوَافٍ	وَأَبَارِقُ ۝	وَكَايِس	
چی ہمیشہ بہ وی ہلکانی دھغوی دیالو سرہ او دشیسی دیوتلونو سرہ او دجامونو سرہ				
چی تل بہ ہلکان وی پیالی اود شیشی بوتلی اود بہیدونکو شرابو کی پیالی بہ وی				
مِّنْ مَّعِينٍ ۝	لَّا يَصْدَعُونَ	عَهَا	وَلَا ذِفُونٌ ۝	
اود روانی چینی دشراہونہ تہ بہ سرگردانہ کیری ہغوی دخلکو دھغی نہ او نہ بہ نہی عقل خرابیری				
..... دھغہ پہ وجہ بہ نہ دھغوی سر درد راخی اونہ نہی بہ عقل کنسی خرابی راخی				
وَفَاكِهَةٍ ۝	يَتَخَيَّرُونَ ۝	وَكِحْمِ طَيْرٍ	وَمِمَّا	
او دمیوڑ سرہ دھغہ قسمونونہ چی خوبوی نہی (جنتیان) اود غوبی دمارغانو سرہ دھغی قسم نہ				
اوداسی میوی کومی چی ہغوی خوبوی او دہر ہغہ مارغہ غوبہ بہ وی کومہ چی دھغوی زبونہ				
يَشْتَهُونَ ۝	وَحُورٍ	عِينٍ ۝	كَامْتَالٍ	الْوُؤُ
چی زبونہ نہی غواری دھغوی او حوری بہ وی بنائیسستہ سترگو والا پشان دملغرو				
غواری او حوری د غتو سترگو میرمنی داسی پاکي لکہ پتی ساتلی شو				
الْمَنُونِ ۝	جَزَاءً	بِمَا	كَانُوا	يَعْمَلُونَ ۝
بتو ساتلو شو دا بہ بدلی بہ طور وی بہ سبب دھغی عمل چی وڑ ہغوی چی کوڑ بہ نہی				
ملغری ..... دا بہ دھغوی دنیکو عملونو بدلہ وی چی ہغوی بہ کول				
لَا يَسْمَعُونَ	فِيهَا	لَعْوًا	وَلَا تَأْتِيهَا ۝	إِلَّا قِيلًا
نہ بہ اوری ہغوی بہ ہغی کنسی عبث خبری اونہ دگناہ خبری مگر یوہ خبرہ				
نہ بہ ہلتہ فضول خبرہ اوری اونہ دگناہ وینا بس ہر طرفتہ بہ دسلام سلام اوزونہ وی				
سَلَامًا سَلَامًا ۝				
سلام سلام				

قوله تعالى: عَلَى سُرُورٍ مُّؤْتَوًةٍ ۝

جنت گہنی انعامونہ :- ارشاد دی چہ مقربین خاص دیر مخکنی خلقو کنسی دی او خہ روستو خلقو کنسی ہم دی۔ ددی اولین او آخرین قول کنسی دیر اقوال دی۔ لکہ مخکنی امترونہ او دی امت نہ۔ امام ابن جریر رحمہ اللہ ہمدان قول خوبن کرے دی۔ ( ) اودا حدیث مبارک ددی قول پہ پوخواالی کنسی پیش کوی چہ حضور نبی کریم ﷺ افرمائیل چہ مونہ روستو یو او د قیامت پہ ورخ مخکنی یو ( )۔ او ددی قول

نابندد ابن ابی حاتم ددې روايت نه هم کيدې شي چه کله دا آيت مبارک نازل شو نو اصحاب عليه السلام باندې ډیرگران پرېوتو، نو دا آيت مبارک نازل شو چه **﴿ثَلَاثَةَ مِائَاتٍ أَلْفِينَ﴾** نو حضور نبی کریم عليه السلام او فرمايیل چه خما اميد دې چه سبا به تاسود جنت خلوروه حصه يی بلکه دويمه حصه تاسو بلکه نیم په نیمه تاسو. تاسو به د نیم جنت مالکان یی او باقی نیم به په ټولو امتونو تقسیم وی چه په هغې کښې تاسو شریک یی. دا حدیث مبارک مستند احمد کښې هم دې ^(۱)، (ابن عساکر کښې دی چه عمر فاروق رضي الله عنه ددې آيت مبارک آوريدو سره د حضور نبی کریم عليه السلام خدمت کښې عرض او کړو چه یارسول الله عليه السلام چه آیا مخکښې امتونو کښې ډیر خلق سابقینو کښې داخل دی اومونې نه کم خلق؟ دې نه یو کال پس دا آيت مبارک نازل شو چه مخکښې امتونو کښې ډیر او روستو امتونو کښې کم. حضور نبی کریم عليه السلام عمر فاروق رضي الله عنه راوبللو او ورته نې فرمائی چه واوره ۱ چه آدم عليه السلام نه واخله تر ما پورې ثلثه ده او صرف خما امت ثلثه دې، مونږ خپل دې ثلثه پورا کولو دپاره به دا حبشیان اخلو چه اوبشان خړوی خودالله عليه السلام وحده لا شریک شهادت ورکوی. خو ددې سند کښې خبرې شته دې. خو ډیرو سندونو سره د حضور نبی کریم عليه السلام فرمان دا ثابت دې چه خما اميد دې چه تاسو به داهل جنت خلورمه حصه یی، آخر پورې ^(۲). نو الحمد لله دا یو بهترینه خوشخبری ده.

امام ابن جریر رحمته الله چه کوم قول خوښ کړې دې په هغې کښې د لړشان غور کولو ضرورت دې. بلکه اصل کښې دا قول ډیر زیات کمزوري دې ځکه چه دقران پاک دالفاظو نه ددې امت او دټول امت افضل او اعلی کیدل ثابت دی. بیا دا څنگه کيدې شي چه دالله عليه السلام در صمدیت کښې او نورو امتونو کښې خو ډیر دی او دې بهترين امت کښې دی کم وی. خو دا توجیه کيدی شي چه ددې ټولو امتونو مقرب یو ځای شي او ددې امت د شمیر نه زیات شي. مخکښې الله عليه السلام ته علم دې. دویم قول ددې جملې تفسیر کښې دادې چه ددې امت دشروع د زمانې نه د مقربینو شمیر ډیر زیات دې او روستو خلقو کښې کم دې. او هم دا راجح قول دې. نو حسن رحمته الله نه مروی دی چه دوی ددې آيت مبارک تلاوت او فرمایلو او دې امت کښې چه کوم مقربین تیر شوی دی هغوی کښې مقربین ډیر وو. امام ابن سیرین رحمته الله هم دا فرمائی. هیچ شک نشته دې چه هر امت کښې هم داشان کیدل راروان دی چه شروع کښې ډیر مقربین وی او روستو خلقو کښې کم وی. نو دا هم ممکن دی چه مراد ترې همداشان وی یعنی دهر امت مخکښې خلق سبقت کولو والا زیات وی په نسبت دهر امت د روستو خلقو.

د صحاح وغیره احادیثو نه ثابت دی چه حضور نبی کریم عليه السلام او فرماییل چه ټولوزمانو کښې ټولو نه بهتره زمانه خما ده، بیا دې نه پس، بیا دې سره متصل الخ ^(۳) خو یو حدیث مبارک کښې راغلی دی چه خما د امت مثال د باران په شان دې، معلوم نه ده چه اولکې زمانې باران به افضل وی او که د آخرې زمانې؟ نو دا حدیث مبارک چه ددې د اسنادو دصحت حکم ورکړې شي محمول دې، په دې امر باندې چه څنگه ددین دشروع دخلقو ضرورت وو چه ددې تبلیغ دخپلو بعدوالو دپاره اوکړی، هم داشان آخر کښې هم هغې لره قائم ساتلو ضرورت دې چه خلق په سنت نبی عليه السلام باندې اوسانی. ددې روایتونه اوکړی. دا په خلقو ظاهر کړی. خو فضیلت د اول خلقو دې. هم داشان لکه څنگه چه د پټی دپاره د شروع باران او آخری باران ضرورت وی. خو لویه فائده اول باران ورکوی، په دې وجه که دشروع شروع باران نه وی نو دانې به نه زرغونېږي اونه به ددې جرړې راوړی.

۱: ۳۹۱/۲.

(۲) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب الحشر: ۶۵۲۸.

(۳) صحیح بخاری کتاب الفضائل اصحاب النبی عليه السلام باب الفضائل اصحاب النبی عليه السلام ومن صحب النبی عليه السلام ..... ۳۶۵۰، صحیح مسلم: ۲۵۲۵.

۱: ۳۱۹/۴.

ہی حسابہ جنت تہ تلونکی :- ہم یہ دی وجہ حضور نبی کریم ﷺ فرمائی ہے یو جماعت بہ خما امت کنبی ہمیشہ پہ حق باندی اوسی او غالب بہ وی۔ ددوی دینمنان بہ دوی تہ ضرر نہ شی رسولی۔ ددوی مخالف بہ دوی رسوا او لاتندی نشی کولی۔ تردی چہ قیامت قائم شی او دوی بہ داشان وی۔ (۱) الغرض دا امت د باقی تولوامتونونہ بنہ افضل او اشرف دی۔ او پہ دوی کنبی رب تہ مقربین د نورو امتون بہ نسبت زیات دی او د یر رتبہ والا دی۔ خکہ ددین دکامل کیدو او دینی عالی مرتبہ کیدو لحاظ سرہ دا تول بہتر دی۔ تواتر سرہ دا حدیث مبارک ثبوت تہ رسیدلی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ دے امت کنبی اویا زرہ خلق بغیر د حساب نہ جنت تہ بہ داخلیری (۲) او هر یو زر سرہ بہ اویا زرہ نور وی (۳)۔ طبرانی کنبی دی چہ دہغه ذات قسم چہ دہغه قبضہ کنبی خما روح دی چہ تاسو کنبی بہ یو لونہی جماعت دقیامت پہ ورخ اودرولی شی او دا بہ دومرہ لونہی وی لکہ چہ شپہ راغلہ، تولہ زمکہ بہ نہی گیرہ کرے وی۔ فریبٹی بہ اووانی چہ تولو نیسانو سرہ خومرہ امتیان راغلی دی دہغه نہ زیات محمد ﷺ سرہ دی (۴) مناسب مقام دادے چہ یر لونہی جماعت د مخکینی خلقو نہ دے او یر وستونہ، د آیت مبارک د تفسیر پہ موقع دا حدیث مبارک ذکر کرے دی۔ چہ حافظ ابوبکر بیہقی رحمۃ اللہ علیہ دلال النبوة کنبی وارد کرے دی چہ حضور نبی کریم ﷺ بہ کلہ دسحر مونخ اوکرو نو پہ ماتو پنبو بہ نہی اویا خل دا ونیل چہ ﴿سبحان اللہ وحمده استغفر اللہ ان اللہ کان توأبا﴾ بیا فرمائی چہ اویا بدلہ کنبی اوڈ دی۔ چہ چا دیو ورخی گناہونہ اویا نہ ہم زیاتے شی نوہغه بہی خبرہ دی، بیا دوه خل دا فرمائی، بیا خلقو طرفتہ مخ کوی او کینی او چونکہ حضور نبی کریم ﷺ تہ خوبونہ یر خوبن وو، بہ دی وجہ بہ نہی تپوس کولو آیا تاسو کنبی چہ چا خوب لیدلی دی؟

دیو صحابی خوب اودنبی کریم ﷺ تعبیر :- ابن زمل رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ ہم داشان حسب عادت حضور نبی کریم ﷺ تپوس اوکرو نو ما اوونیل چہ یارسول اللہ ﷺ ما یو خوب لیدلی دی۔ نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ اللہ ﷻ دے خیرا وکری، مونہ لره دے د خیر جو کرے او خمونہ دینمنانو لره دے د شر جو کرے دھر قسم تعریفونو مالک ہغه ذات دے چہ دتولو جہانونو پالونکی دی۔ خپل خوب بیان کرہ، ما اوونیل چہ یارسول اللہ ﷻ ما اوکتل چہ لارہ فراخہ دہ او آسانہ اونرمہ دہ او بہی شمیرہ خلق پہ دی لارہ روان دی۔ او دا لار یو شین باغ تہ تلے دہ او خما سترگو ددی نہ مخکینی داسی شین گوشین او بنگلی باغ تہ وو لیدلی۔ هر طرفتہ اویہ روانی دی اوهر طرفتہ شینکے دی اوهر قسمہ ونہی اوقسما قسم مہوی دی۔ ما چہ اوکتل نو رومی جماعت راغلو او دے باغ سرہ ایسار شو اودے باغ تہ راورسیدل نو ہغوی خپلی سورلی تیزی کرے او یو خوا بل خوا لاترل او تیزنی سرہ ددے خانے نہ تیر شو۔ اویا بل جماعت راغلو چہ تعداد کنبی یر زیات وو او کلہ چہ دلنہ راوسیدو نو بعضو خلقو خو خپل خناور خورل شروع کرل او بعضو ددے خانے نہ خہ واخستل او روان شو۔ اویا خو یر زیات خلق راغلل۔ او کلہ چہ ہغوی پہ دے خانے گل گلزار باندے تیر شو نو دے خانے ایسار شو او وے ونیل چہ دا تولو نہ بنہ خانے دی۔ نو ما ہغوی اوکتل چہ ہغوی یو خوا بل خوا خوارہ شو۔ خو خہ پخپلہ روان اووم او لری لارم او ما اوکتل چہ یو منبر چہ دہغی اووہ پورنی دی، اوتاسو دہغی پہ اوچت خانے ناست یی او ستاسو بنی طرفتہ یو سہی دے چہ غنم رنگی دے او غتو گوتو والا او لونہی قد والا دی، کلہ چہ کلام کوی نو تول خاموشی سرہ کینی اوہغه اوری او خلق پور تہ پور تہ کیری دہغه خبرے بنہ توجہ سرہ اوری، او ستاسو

۱) صحیح بخاری کتاب الخال باب: ۲۸، حدیث: ۳۶۱۰، صحیح مسلم: ۱۹۲۰.

۲) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب بدخل الجنة سبعون الفا بغیر حساب: ۶۵۱۱، صحیح مسلم: ۲۱۶.

۳) ترمذی کتاب صفۃ القیامۃ باب نہ دخول سبعین الف بغیر حساب: ۲۴۳۷، ابن ماجہ: ۴۸۹۶، وسندہ حسن.

۴) طبرانی: ۳۴۵۵.

کس طرفتہ یو سړې دې د ښه جسم والا او درمیانہ قلد والا اود هغه په څہرہ باندې ډیر زیات تور داغونه دي، او وینسته داسې دی لکه چه تر وی، او کله چه هغه خبرې کوی نو خلق د اکرام په وجه سرونه نیټ کړی. او بیا دهغه مخکښې یو کس دې چه اخلاق او عادات او دخبرې نقشه کښې هم ستاسو په شان دي. تاسو خلق هغه طرفته متوجه کیږی او دهغه اراده لرئ. دهغه مخکښې یو بوډنی نرنی نروچکی، اوښه ده او ما او کتل چه تاسو هغه پورته کوئ.

دخوب تعبیر: ددې په آوریډو د حضور نبی کریم ﷺ رنگ مبارک بدل شو. لږ وخت پس چه کله د حضور نبی کریم ﷺ دا حالت بدل شو نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرماتیل چه د صحیح لارې نه مراد خو هغه دین دې چه ما راوړې دې دالله ﷻ د طرفنه، ا و تاسو دهغې په هدایت یی. اوتاسو چه کوم شین باغ اولیدو هغه دنیا ده او ددې دعیش وعشرت والا زړه لره لوبونکی سامان، څه او څما اصحاب خویه ددې نه تیر شو اودې کښې به مشغول نه شو. نه به هغه مونږ پورې انځلی او نه ځمونږ تعلق هغې سره شته دي، اونه دهغې تعلق مونږ سره. نه خو مونږ هغه غواړو او نه هغه مونږ غواړی. ځمونږ پس به بل جماعت راشی او ځمونږ به شمیر کښې زیات وی. په هغوی کښې به بعضې دې دنیا کښې انځلی او بعضې به نې په قدر د حاجت یوسی او څی به اونجات به حاصل کړی. بیا به دې نه پس یو زبردست جماعت راشی چه دې دنیا کښې به مستغرق وی او یو خوا بل خوا به خواره شی. ﴿فَانَاللهُ وَاَنَاالِیْهِ رَاجِعُونَ﴾ اوس تاسو اوسئ نوتاسو په خپله لار روان شوی تر دې ماسره به ستاسو ملاقات اوشی. چه کوم منبر په آخر اومه پورنی تا څه اولیدم دهغې تعبیر دا دې چه ددنیا عمر اوژ زړه کاله دي اواخری زرمه حصه څیم. څما نښی طرفته چه تا کوم غټو تلو والا انسان اولیدو هغه موسی ﷺ دې او هرکله چه هغه کلام کوی نوټول خلق پورته کیږی ځکه هغوی ته دا شرف حاصل شوې وو چه الله ﷻ سره ی خبرې کړې وې. او تا چه کوم څما کس طرفته اولیدو چه درمیانہ قد نې وو او په بدن نې ډیر تور داغونه وو او وینسته نې اوبه سره لمده وو هغه عیسیٰ ﷺ وو. دهغه اکرام الله تعالیٰ کړې دې په دې وجه مونږنې هم اکرام کوږ: او چه کوم سړې تا ماته مخامخ اولیدو هغه څما پلار ابراهیم ﷺ دي، مونږ ټول دهغه قصد کوږ او دهغه تابعداری کوږ. او تا چه کومه اوبښه اوکتله چه څه نې پاسوم هغې نه مراد قیامت دې اودا به څما به امت باندې قائمیری. نوڅما نه پس نه بل نښی شته دې او نه څما امت نه پس بل امت شته دې. فرمائی چه دې نه پس حضور نبی کریم ﷺ دا تپوس کول پریښودل چه چا خوب لیدلې دې؟ خوکه چا به پخپله خپل خوب بیان کړو نو حضور نبی کریم ﷺ به هغه ته تعبیر ورکولو. ( )

قوله تعالیٰ: عَلٰی مَرْفُوضُوْنَةٍ

دجنيانو د تختونو او فرشونو وغيره بيان: دهغوی د ناستې تختونه او دآرام کولو پالنگونه د سرو زرو د تارونو نه جوړ شوی وی او په هغې به ځانې په ځانې مویان لگیدلی وی او پکښې یاقوت وی. دا د فعلیل معنی کښې د مفعول صیغه ده. په دې وجه د اوبښې خیتې لاندې ځانې ته وضین وائی. دټولو مخونه به یو بل ته مخامخ وی او هیچا به بل ته شا کړې نه وی. او هغه غلمان چه ددوی خدمت کښې مشغول وی، عمر کښې به نه زیات وی او نه به کم وی اونه بوډاگان. او نه به کمپړی او نه به په هغوی تغیر راځی. ﴿يَاكُوْبُ﴾ وائی هغه کوزو ته چه د هغې ټوټی او د نیولو ځانې پکښې نه وی. ﴿اَبَايَقُ﴾ هغه آفتابې چه دټوټی او نیولو قابلې وی. دا ټول به شرابو روانه وروڼو نه ډک وی. او دا شراب به نه خنمیری او نه به ځکه چه دې کښې په جینې روانې وی. جامونه به نې خپلو لاسونو کښې اخیستی دا گل اندام ساقی به یو خوا بل خوا گشت کوی. دې شرابو سره به نه ددوی سر کښې درد وی او نه به

دوی عقل زائل کیری بلکہ د پورا سرور او کیف نہ ددوی عقل او حواس بہ پہ خپل خانې قائم وی او پورا لذت بہ ورته حاصل وی. شرابو کنبې څلور اوصاف دی. نشه، سرور، قی او متیازې، نو حضور نبی کریم ﷺ د جنت د شرابو ذکر کولو نه پس ددې څلورو نقصانونو ذکر اوکړ او (د جنتی شرابو نه نې نفی اوکړ) چه هغې کنبې د ا څلور اوصاف نه شته دي. او هغه شراب ددې نقصانونو نه پاک د ی او دوی ته بہ قسم قسم میوې او د مارغانو غوښې ملاویرې. چه ددوی کومې میوې ته زړه او شی او کومې غوښې ته ئې زړه اوشی نو هغه بہ په خپله موجوده شی. دا ټول خیزونه بہ دهغوئو خادمانو په طریقې سره اخیستی وی او ددوی نه بہ چاپیره تاویرې چه کله هم د څه خیز خواش اوکړی نو چه هغه واخلي.

قوله تعالى: - وَفَاكِهَةً وَمَا يُغَيِّرُونَ ﴿۸﴾

د جنت میوې :- دې آیت مبارک کنبې دې چه بنده د خپل خواش مطابق میوې غونډوی. مسند ابو یعلی موصلي کنبې دې چه عکراش بن ذویب فرمائی چه ما دخپل قوم د صدقې مال واخستواو د حضور نبی کریم ﷺ خدمت کنبې حاضر شوم. حضور نبی کریم ﷺ انصار او مهاجرینو سره ناست وو. ماسره د زکوۍ ډیر اوبنان وو. یعنی دا د شکر کنبې خریدلی خوانان اوبنان وو. حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه نه څوک ئې؟ ما عرض اوکړو عکراش بن ذویب. نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه خپله نسب نامه تر لرې پورې بیان کړه. ما مړه بن عبید پورې بیان کړه او دې سره مې او وئیل چه زکوۍ د مړه بن عبید دې. نو حضور نبی کریم ﷺ په خدا شو او وې فرمائیل چه دا خدا قوم اوبنان دی دا خدا د قوم د صدقې مال دی. بیا ئې حکم اوکړو چه د صدقې د اوبنانو نښې په دوی باندې اوکړئ او دې سره داهم یو ځاني کړئ. بیا ئې خدا لاس او نیولو او څه ئې د ام المومنین ام سلمې (رضی اللہ تعالیٰ عنہا) کور ته بوتلم او وې فرمائیل چه څه دخوراک شته دې؟ جواب ملا شو چه آؤ. نو لوتې لگن کنبې روتی راوړې شوه، ما او حضور نبی کریم ﷺ اوخوړه. ما یو طرف اوبل طرفنه نمنې اخیستې. نو حضور نبی کریم ﷺ خدا لاس او نیولو او وې فرمائیل چه ا ئې عکراش دا یو قسم خوراک دې یو طرفنه خوراک کوه. بیا یو سینی تالئ دکهجوړو یا د خوشکو کهجوړو راوړې شوه. نو ما بیا خپلې مخې نه خوراک شروع کړو. خو حضور نبی کریم ﷺ به چه کوم ځاني نه خوښ وو هغه ځاني نه به ئې خوراک کولو. اوماته ئې او فرمائیل چه ا ئې عکراش دې کنبې هر قسمه کهجوړې دی چه د کوم ځاني نه خوراک کوې نو خوړه او بیا اوبه راغلې نو حضور نبی کریم ﷺ خپل لاسونه مبارک اووینخل او هم هغه تر لاسونه ئې په خپل مخ مبارک اوداړه لاسونو مبارکو رابنکل او بیا ئې په سربارک درې ځلې رابنکل او بیا ئې او فرمائیل چه ا ئې عکراش دا اودس دې دهغه خیز نه چه دا اوور متغیر کړې وی (ترمذی ابن ماجه) (امام ترمذی دې ته غریب وائی.

د یو صحابیه خوب: مسند احمد کنبې دی چه حضور نبی کریم ﷺ ته خوب خوښ وو. اکثر به حضور نبی کریم ﷺ تپوس کولو چه چا څه کتلې دې که نه؟ که چا به ذکر کړو نو حضور نبی کریم ﷺ به د هغه خوب نه ډیر خوشحاله شو چه کوم به حضور نبی کریم ﷺ ته ښه معلوم شو. یو ځل یو ښځه حضور نبی کریم ﷺ ته راغله او وې وئیل چه یارسول الله ﷺ ما نن یو خوب لیدلې دې چه ماته څوک راغلل او څه ئې مدینې ته بوتلم او جنت ته اوورسولم. بیا ما د دهماکې یو آواز واریدو چه دې سره جنت کنبې شوه شو، ما چه کله نظر اوکړو فلانې بن فلانې مې اولیدو، ددولسو کسانو نومونه ئې واخستل، او هم ددې دولسو کسانو یو لښکر حضور نبی کریم ﷺ په مهم روان کړې وو، فرمائی چه هغوی راوستې ش. دوی د اطلس کپړې اغوستې وې او دوی ډیر خوشحاله شو او حکم اوشو چه دوی نهر بیدخ ته بوځي یا ئې

نہر بیدخ اوونیلو، ہر گلہ چہ دی خلقو ہفہ نہر کنبی اولامیل نو ددوی خہری لکہ د خوارلسمی سپرمی: پہ شان پر قیدلہ، بیا د سرو زرو یوسینی کنبی گدري کھجورې راوړې شوې او هغوی پہ خپله خوبه بنه اوخوړلې. اودې سره هر قسمه میوې هم وې. اوچہ کومه میوہ به ددوی زړہ غوښتہ نو ہفہ به ئې خوړه. ما ہم هغوی سرہ شرکت اوکړو او ہفہ میوې مې اوخوړې. دې نہ پس یوقاصد راغلواووي وئیل چہ فلانې فلانې سړې چہ تاسو لښکر کنبی لیرلې ووهفہ شہید شو. دا بالکل دا دولس سړی دې بی بی صاحبې پہ خوب کنبی لیدلی وو. نو حضور نبی کریم ﷺ بیا دا نیکہ بختہ بی بی راوغوښتہ او ورته اوونیل چہ خپل خوب بیا بیانکړہ. دې بیا بیان کړو او ہم ددې خلقو نومونہ ئې واخستل چہ کوم قاصد بیان کړی وو (طبرانی وائی چہ جنتی کومہ یوہ میوہ راوشوگوي نو ہفہ خائې بہ ددې پشان بلہ میوہ اوشی (۱). مسند احمد کنبی دی چہ جنتی مارغان د بختی اوښ برابر دی چہ پہ جنت کنبی خربړې ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ یارسول اللہ ﷺ اچہ دا مارغان خو بہ ډیر مزو کنبی وی. نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ ددې خوړونکی بہ ددې نہ زیات مزو کنبی وی. درې خل حضور نبی کریم ﷺ دا او فرمائیل، بیا ئې ما تہ او فرمائیل چہ خدا دالله ﷻ نہ امیددې چہ انې ابوبکر رضی اللہ عنہ تہ بہ دہفہ خلقو نہ ئې چہ کوم ددې مارغانو غوښہ خوړی (۲).

طوبی ۴ خز دی: حافظ ابو عبد الله مقدسی رضی اللہ عنہ پہ کتاب صفة الجنة کنبی دی چہ د حضور نبی کریم ﷺ مخکښ د طوبی ذکر اوشو نو حضور نبی کریم ﷺ ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ تہ ټپوس اوکړو چہ تاتہ معلوم دی چہ طوبی څہ څیز دې؟ نو هغوی جواب ورکړو چہ الله ﷻ اود هفہ رسول ﷺ تہ بنه معلوم دی. نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دا جنت کنبی یو ونہ ده چہ دہغې د پلن والی علم د الله ﷻ نہ سوا بل چاتہ نشته دې. ددې دیو یو بناخ لاندی یو تیز سوار او یا کالہ تلئ شی او بیا بہ ہم ددې سپورنی نہ ختمیږی. ددې پانړنی غټی او پلنې پلنې دی، او پہ دې د بختی اوښ ہومرہ برابر مارغان راخی او کښی. نو ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ بیا خو بہ دا مارغان ډیر نعمتونو والا وی. نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ ددې نہ زیات نعمتونو والا بہ خوړونکی وی. اوانشاء الله تہ بہ ہم د هغوی نہ ئې. قتادہ رضی اللہ عنہ تہ ہمدآ روستی حصہ مروی ده. ابن ابی دنیا کنبی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ نہ د کوثر بارہ کنبی ټپوس اوشو نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ ہفہ یو جنتی نہر دې چہ الله ﷻ ماتہ راکړې دې. د پښو نہ زیات سپین او شاتو نہ زیاتې خوړې ددې اوبہ دی. ددې غاړې تہ د بختی اوښانو د څټونو پہ شان مارغان دی. عمر فاروق رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ہفہ مارغان ډیر مزو کنبی دی. نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دہغې خوړونکی ددې نہ زیات مزو کنبی دې (۳) (ترمذی، امام ترمذی رضی اللہ عنہ دې تہ حسن وائی.

قوله تعالى: وَلَهُمْ فِيهَا زَوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۝

جنتی مارغان ابن ابی حاتم کنبی دی چہ رسول اکرم ﷺ فرمائی چہ پہ جنت کنبی مارغہ دې چہ د هغې او یا زړہ وزرې دی. دا بہ دجنتی دسترخوان تہ راشی او هر وزر نہ به ئې یو یو قسم راوړی او دا د پښو نہ زیات سپین او کوچو نہ زیات نرم او شاتو نہ زیات خوږہ دې. بیا بہ دویم وزر نہ دویم قسم راوړی، دا بہ هر یو وزر نہ جدا جدا، بیا ہفہ مرغی والوزی. دا حدیث مبارک ډیر غریب دې (۴) او ددې

(۱) احمد: ۱۳۵/۳. وسندہ صحیح.

(۲) طبرانی: ۱۴۴۹.

(۳) احمد: ۲۲۱/۳. وسندہ حسن للآلہ.

(۴) ترمذی کتاب صفة الجنة باب ما جاء لی صفة طو الجنة: ۲۵۴۲. وسندہ حسن. النسائی: فی الکبری: ۱۱۷۰۳. احمد: ۲۲۰/۳.

(۵) صفة الجنة لابن نعیم: ۳۴۰.

راوی وصافی او دده استاد دواړه ضعیف دی. ابن ابی حاتم کنبې کعب رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه جنتی مارغان به لکه دېختی اوښ پشان وی چه دجنت میوی خوری او دجنت د نهرونو اوبه ځکی. د جنتیانو زړه چه کوم یو څیز ته اوشی نو هغه به دده مخې ته راشی نو دې چه څومره غواړی اود کوم ځاني نه غواړی غوښه به خوښه کړی او هغه به اوخوری، بیا هغه مرغی، والوزی، او چه څنگه وه هغه شان به ښی. عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چه دجنت کوم یو مارغه ته غواړی نو هغه به تاته وریت شوې راشی.)
قوله تعالى: - وَحُورٌ عِينٌ

د حور عین لفظ: د حور بل قرأت د راء زیر سره دې. پیش سره خو مطلب دادې چه حورې به وی او زیر سره مطلب دادې چه گویا دمخکښې اعراب ماتحتی کنبې دا اعراب هم دی. لکه **﴿وَأَسْحَوَاتٍ غَزِيغًا﴾** کنبې د زیر قرأت دې اولکه **﴿عَلَيْهِنَّ ثِيَابٌ سُدُودٌ خُضْرٌ وَأَسْتَرْقٌ﴾** کنبې. اودا معنی هم کیدې شی چه غلمانو سره به حورې هم وی. خودا به ددوی محلونو او ځیمو کنبې وی عام به نه وی. والله اعلم. دا حورې به داسې وی لکه ښه تازه صفا سپین موتی وی. لکه سورۃ صافات کنبې دی چه **﴿كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ﴾** سورۃ رحمان کنبې دا لفظ هم تفسیر سره تیر شوې دې. دا ددوی د عملونو صله او بدله ده یعنی دا تحفی ددوی د ښه کارونو په بدله اوانعام کنبې دی. دوی به جنت کنبې لغوه او بې معنا او خلاق طبع کلمات ته آوری.

قوله تعالى: - لَا يَمَسُّونَ فِيهَا لُغُوءٌ وَلَا تَأَنِيَةٌ

جنت دیهوده خبرو نه پاک دې: ددوی غوړونه به دبدنی او حقارت یو لفظ هم نه آوری. لکه چه یو بل آیت مبارک کنبې دی چه **﴿لَا تَلْمِزُ فِيهَا لَافِيَةٌ﴾** فضول خبرو نه به دوی غوړونه محفوظ وی. اونه به څه قبیح کلام آوری. خود سلامتیا نه ډک کلمې به یو بل ته وائی. لك بل ځاني کنبې ارشاد دې چه **﴿وَلَا يَسْمَعْنَ فِيهَا سُلْفًا﴾** ددوی خپلو تحفه به یو بل ته سلام وئیل وی. ددوی خبرې به لغو او گناه نه پاکې وی.

وَاصْصَبُ الْيَمِينُ	مَا أَصْصَبُ الْيَمِينُ	فِي سِدْرٍ
او ملگری دښی لاس څومره ښه نصیبی دی ښی لاس والا هغوی به په بیرو		
..... او د ښی طرف خاوندان څومره ښه خلق دی هلته به او سیرې چې بې ازغو		
فَقَصُودٌ	وَوَطْلٌ مِّنْضُودٌ	وَوَطْلٌ مَّهْدُودٌ
بې ازغو کنبې وی او په کیلو قط په قط کنبې به وی او په سوړو اوږدو کنبې به وی		
بیړی به په کنبې وی او قط په قط کیلې به وی او اوږده اوږده سپوږی به وی		
وَمَاءٌ مَّسْكُوبٌ	وَفَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ	لَا مَقْطُوعَةٌ
او په اوبو جارو کنبې به وی او په میوؤ ډیرو کنبې به وی چی نه به ختمیدونکی وی		
اوبهیدونکې اوبه به وی او ډیرې ډیرې میوې به وی ..... نه به ختمیږی		
وَلَا مَمْنُوعَةٌ	وَقُرْشٌ مَّرْقُوعَةٌ	إِنَّا أَنشَأْنَهُنَّ
او نه به پکنې څه منع وی او په فرشونو اوچتو کنبې به وی ایشکه چی مونږ به پیدا کړو بیبانی د هغوی		
اونه به پرې باندې څه بندیز وی او اوچت اوچت فرشونه به وی مونږ دهغې ځاني ښځې ډیرې ښې روغې		

اِنشَاءً	فَجَعَلْنَاهُمْ	اَنْبَارًا	عَرَبًا	اَنْرَابًا
بہ نو پیداکولو سرہ او جوڑی بہ کرو مونہ ہغوی انوی پیغلے جونے انہ ہمزولی	کری دی داسی مو جوڑی کری دی جی ہمیشہ بہ پیغلے وی محبوبی ی ہمخولی بہ وی	ثَلَاثَةً	ثَلَاثَةً	ثَلَاثَةً
دبارہ دملکرو دبی لاس الویہ دلہ بہ وی داوونو خلقو نہ او لویہ دلہ بہ وی دروستنو خلقو نہ	دنی طرف د خاوانود پارہ اپہ دوئی کنبی بہ دیرد پخوانو خلقونہ وی او دیر بہ د روستنو خلقو نہ وی	ثَلَاثَةً	ثَلَاثَةً	ثَلَاثَةً

قوله تعالى: - وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ ﴿١٠﴾ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ ﴿١١﴾

دینکو حال: دسابقینو حال بیانولو نہ پس اوس الله ﷻ د ابرارو بیان فرمائی. اودوی دسابقینو نہ کم مرتبہ کنبی دی. اوخہ نتیجہ چہ دہ ہفہ واورنی. دا پہ ہفہ جنتیانو کنبی دی چہ پہ کوم خانی کنبی د بیرے ونی دی خو ازغی داری نہ دی. او میوی دیری زیاتی او بہترہنی دی، دنیا کنبی د بیرے ونی زیاتر ازغو والا وی او میوی پکنبی کمے وی، د جنت دا ونی زیاتی میوہ داری او بالکل بہ د ازغو نہ پاکی وی. د میوؤ د بوج نہ بہ ونی زورند وی.

جنتی ونی: حافظ ابوبکر احمد بن سلمان نجاد رحمۃ اللہ علیہ نہ یو روایت کنبی وارد دی چہ صحابہ کرام رضی اللہ عنہم وائی چہ اترایان نبی اکرم ﷺ تہ مخامخ راتل او دمسئلو تپوسونہ بہ نی کول بہ مونہ تہ دیرہ فاندہ راکونہ. یو خل یو اعرابی راغلاو حضور نبی کریم ﷺ تہ نی اوونیل چہ یارسو الله ﷻ! قرآن پاک کنبی دیو داسی ونی ذکر ہم دے چہ کومہ تکلیف ورکوی، حضور نبی کریم ﷺ تپوس اوکرو چہ ہفہ کومہ دہ؟ ہفہ اوونیل چہ بیرے ونہ. حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ بیا خو بہ تادی سرہ چہ د ﴿مَنْفُؤُ﴾ لفظ نہ وی لوستی؟ ددے ازغی الله ﷻ لری کری دی. اوددی پہ خانی نی دے کنبی میوی پیدا کری دی. ہرہ بیرہ کنبی بہ بہترین قسم ذاتقی وی. اوددی رنگ او ذائقہ بہ مختلف وی. دا روایت نورو کتابونو ہم موجود دے^(۱)، پہ ہفہ لفظ کنبی ﴿ظَلَمَ﴾ دے اود اویا ذاتقو بیان دے. ﴿ظَلَمَ﴾ یو لویہ ونہ دہ چہ د حجاز پہ زمکہ باندے کیپی. دا ازغی دارہ ونہ دہ. دے کنبی ازغی دیر زیات وی.

ابن جریر کنبی ددے شہادت د عربی یو شعر نہ ہم شوے دے. د ﴿مَنْفُؤُ﴾ معنی قت بہ قت میوی، میوؤ نہ دک. ددے دواؤ ذکر پہ دے و جہ اوشو چہ عربو بہ ددے ونو لونے سیوری خوینول. اگر چہ دا ونہ بہ ددنیا د ونی پہ شان وی خو د ازغو پہ خانی بہ دے کنبی خوڑی میوی وی. جوہری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ ﴿ظَلَمَ﴾ ہم وائی او طلع ہم. علی رضی اللہ عنہ تہ ہم دا مروی دی. نو ممکن دی چہ د ہم د بیرے صفت وی یعنی ہفہ بیرے بہ بی ازغی وی او دے کنبی بہ دیری میوی وی. واللہ اعلم. نورو حضراتو د ﴿ظَلَمَ﴾ نہ مراد د کیلی ونہ دہ. یمن والا کیلی تہ طلع وائی. او اهل حجاز ورتہ موز. ددے بہ لونے لونے سیوری وی. صحیح بخاری کنبی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ د جنت دسیوری والا ونی لاندے یو سور سل کالہ مزل کرلے شی خودابہ ختم نشی، کہ تاسو غوارنی نو دا آیت مبارک اووانے مسلم کنبی ہم د روایت مبارک موجود دے^(۲) او مسند احمد کنبی ہم او ابویعلی کنبی ہم مسند او د حدیث شک سرہ دے. یعنی اویا یا سل. اودا ہم دی چہ داشجر الخلد دے^(۳) ابن جریر او ترمذی کنبی ہم دا حدیث

(۱) حاکم: ۴۷۶/۲.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الواقعة باب قوله: ((و ظل الخلد)): ۴۸۸۱، صحیح مسلم: ۲۸۲۶، الحد: ۴۱۸/۴.

(۳) الحد: ۴۰۰/۲.

مبارک دی نو دا حدیث مبارک متواتر او قطعاً صحیح دی. ددی استناد ډیر دی اوددی راوی نقد دی، ابن ابی حاتم وغیرہ هم دا حدیث مبارک نقل کړی دی. ابوهریرہ رضی اللہ عنہ چه کله دا روایت بیان کړو اود کعب رضی اللہ عنہ غوږونو ته اورسیدو نو دوی اوفرمانیل چه په الله ﷻ قسم چه هغه تورات په موسی عليه السلام او قران په حضور نبی کریم ﷺ باندی نازل کړې دې که یو سرې په خوانه اوښه باندې سور وی او تر هغه وخته پورې روان وی چه تر کومې دا بوږنی شوې نه وی او پریوزی نو بیا هم ددې انتها ته نه شی رسیدې. الله ﷻ دا په خپل لاس نال کړې ده. او دې کښې نې پخپله روح پوکولی دی. ددې ښاخونه د جنت دیوالو نه بهر وتلی دی. دجنت ټول نهرونه هم ددې ونې د جرړې نه راوړی. ابو حصین وائی چه یو موضع کښې په یودروازه مونږ وو او مونږ سره ابوصالح او شقیق جعفی هم وو، ابوصالح دابوهریرہ رضی اللہ عنہ والا پورتنی حدیث مبارک بیان کړواو وې ونیل چه آیا ته ابوهریرہ رضی اللہ عنہ به دروغه گنړلې؟ هغه اوونیل چه نه، هغه نه تا. نو دا په قاریانو ډیر ښه اونه لگیدل څه خو وایم چه دا ثابت صحیح او مرفوع حدیث مبارک چه څوک په دروغه گنړی هغه په غلطه دی. ترمذی شریف کښې دی چه دجنت د هرې ونې تنه د سرو زرو ده.

قوله تعالی: - وَظِلِّ مَمْدُودٌ

دجنت سوړی - حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه جنت کښې یو ونه ده چه دهغې هر طرفته د سلو کالو مزل دې. جنتیان به ددې لاندې کښی او خپلو کښې به خبرې کوی. هر کله چه چاته ددنیا تماشې او آوازونه راپه یادشي نو هم په هغه وخت کښې به یو جنتی هوا راشی او ددې ونې به به ټول راگونه او باجې اوتماشې او آوازونه شروع شی. دا اثر غریب دی. اوددې سند قوی دی. عمرو ابن میمون رضی اللہ عنہ فرمائی چه داسیورنی د اویاوا کالویه مسافت وی. داسیورنی نه ختمیروی او نه په دې نمر رازی او نه ددې نه گرمی رازی، لکه چه د سبا راختلو نه مخکښې فضا وی دغه شان ددې لاندې وی. ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چه جنت کښې به همیشه هغه وخت وی لکه څنگه چه د صبا صادق نه تر نمر راختلو پورې وی. دسیوری دمضمون روایتونه هم ددې نه مخکښې تیر شوی دی. لکه ﴿وَنُذِخْهُمْ فِي سَلَاةٍ﴾ او ﴿اَلْهٰبَا دَابُّوْظِلًّا﴾ او ﴿فِي ظِلِّ وُغْيُوْنٍ﴾ وغیرہ. اوبه وی روانې خو د نهرونو کندې او کنلې شوې زمکه به نه وی. ددې پورا تفسیر په ﴿فِيْهَا الْاَنْهَارُ مِنْ مَّاءٍ غَيْرِ اَسِيٍّ﴾ کښې تیر شوې دی. دوی سره رنگ به رنگ په مزیدارې میوې وی اودا نه یو سترگې لیدلې دی او نه یو غوږ ددې باره کښې اوريدلی دی او نه د انسان زړه کښې ددې خیال هم تیر شوې دی، لکه څنگه چه بل آیت مبارک کښې دی چه کله هلته میوؤ سره روزی ورکولې شی نو وائی چه دا خو مونږ ته مخکښې هم راکړې شوې دې څکه چه دا به بالکل هم شکل وی. خو هرکله چه دوی دا اوخوری نو ددې ډانقه به بدله اومومی. بخاری او مسلم کښې دسدرة المنتهی ذکر کښې دی چه ددې پانې به د هاتی د غوږونو هومره وی او میوې به نې دهجر د غټو غټو منگو په شان وی (۱). دابن عباس رضی اللہ عنہ دې حدیث مبارک کښې چه په هغې کښې د نمر د تندرنیولو او د حضور نبی کریم ﷺ د نمر د تندرنیولو دموثق د واقعی ذکر تفصیل سره بیان شوې دی، هغې کښې دا هم دی چه د فراغت نه پس دوی چه کوم ملگری وو هغوی تپوس اوکړوچه پارسول الله ﷻ ا مونږ تاسو اولیدنی چه تاسو دې ځانې مخکښې کیدنی اوروستو کیدنی، د اڅه خبره وه؟ نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه ما جنت اولیدو او دجنت دمیوې غنچه مې اخستل غوښتل، خو که ما اخیستي وې نو دا به باقی دنیا پورې وې او تاسو به هغه خوړه. (۲) ابویعلی کښې دی چه د ماسپخین مونږ کښې حضور

(۱) صحیح بخاری کتاب منال الانصار باب المراج: ۳۸۸۷، صحیح مسلم: ۱۶۲ ابن حبان: ۷۴۱۵.

(۲) صحیح بخاری کتاب الکوف باب صلاة الکوف ج۱: ۱۰۵۲، صحیح مسلم: ۹۰۷، ابوداود: ۱۱۸۹.

نبی کریم ﷺ مخکنی شو او مونږ هم. بیا لکه چه حضور نبی کریم ﷺ څه ځیز اخستو. بیا روستو شو. هرکله چه د مونږ نه فارغ شو نو ابی بن کعب رضی اللہ تعالیٰ عنہ تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ نن خوتاسو داسې خبره اوکړ چه ددې نه مخکنی موکله نه وه کړې. نو حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چه ماته مخې ته جنت راوړې شو او چه دې کنبی میوې وې او شینکې وو هغې نه ما دانگورو یو غنچه اخستل غوښتل چه تاسو ته نې درکړم نو ځما اودهغې مینځ کنبې پرده حائل کړې شوه. اوکه ما هغه راشکولې وې نو د زمکې او آسمان تر مینځه چه څومره مخلوقات دی هغوی به خوږه اودا به نه ختمیده. ددې په شان د جابر رضی اللہ تعالیٰ عنہ صحیح مسلم کنبی هم مروی دی (۱). مسند احمد کنبی دی چه یو اعرابی راغلو او حضور نبی کریم ﷺ نه د حوض کوثر باره کنبې سوال اوکړو او د جنت ذکر نې هم اوکړو. تپوس نې اوکړو چه آیا دې کنبی میوې هم شته دي. نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه او دې کنبی طوبی نومې ونه هم ده. او بیا نې څه او نیل څو ماته هغه یاد نه دی. بیا نې تپوس اوکړو چه هغه ونه ځمونې د زمکې کومې ونې سره مشابه ده؟ نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه ستاسو په زمکه کنبې هېڅ یو ونه دهغې مشابه نشته. آیا ته شام کنبې ته تلې نې؟ شام کنبې یو ونه وی چه هغې ته جوړه وانې، دهغې یو تنه وی او دهغې پورتنی حصه خوړه شوې وی. هغه لا البته دهغې مشابه ده. هغه تپوس اوکړو چه جنتی غنچې څومره غټې غټې دي؟ نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه یو تورمارغه یو میاشتی پورې الوزی دومره غټې. نو هغه اوو نیل چه ددې ونې تنه به څومره وی؟ نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه ته د خپلې اوښې بچې پریردې او هغه غټیږي او تردې چه بوډا شی او پریوزی نویا به هم ددې نه چکر پورا نکړې شی. هغه تپوس اوکړو چه دې کنبې انگور هم وی؟ نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه او: تپوس نې اوکړو څومره؟ نو حضور نبی کریم ﷺ جواب کنبی اوفرمانیل چه کله ستا پلار خپلې رمې نه یو به خړبه چیلې ذبح کړې ده اودهغې نه نې څرمن ویستلې او ستا مور ته نې ورکړې ده چه دې نه ډول جوړ کړه؟ هغه اوو نیل چه او: نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه بس دومره غټې غټې د انگورو دانې به وی. بیا هغه اوو نیل چه دا خو به یو دانه مالره او ځما کورنۍ له کافی وی. نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمانیل بلکه ستا ټول خاندان لره (۲). اودا میوې به همیشه وی او هېڅکله به نه ختمیږي. اونه به ددې نه منع وی. او دا نه چه یخنۍ دي وی او گرمۍ کنبې دي نه وی، یا گرمو کنبې شته دي او یخنو کنبې نشته دي، بلکه دا میوې دوام والا او همیشه والا دی. چه کله نې هم او غواړی نو ورته به ملاویری به د الله ﷻ قدرت سره، اونه به دې کنبې څه ازغې وی او نه به په کنبې د څه ښاخ آر وی او نه به لرې وی او نه به ددې حاصلولو کنبې څه تکلیف وی. بلکه یو طرفته چه کله دي میوه اوشوکی نویل طرفته ددې پشان بله میوه اوشی لکه څنگه چه دې نه مخکنې حدیث مبارک کنبې تیر شوی دی. ددې فرسونه به اوچت او نرم او گدنی به آرام او راحت والا وی، حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چه ددې اوچت والی به دومره وی چه څومره د زمکې او آسمان دي یعنی پنځه سوه کاله (ترمذی) دا حدیث مبارک غریب دی.

بعضو اهل معانی و نیلی دی چه مطلب ددې حدیث مبارک دادي چه د فرش اوچتوالی: د آسمان او زمکې برابر دي. یعنی یو درجه د بلې درجې نه دومره اوچته ده. دهر و دوو درجو مینځ د پنځوو سوو کالو مسافت دي (۳) بیا د اهم خیال ساتنی چه دا روایت د رشدين بن سعد نه مروی دي او هغه ضعیف دي. دا روایت ابن جریر او ابن ابی حاتم وغیره کنبې هم دي. حسن رضی اللہ تعالیٰ عنہ نه مروی دی چه دهغې اوچتوالی

(۱) صحیح مسلم کتاب الکسوف باب ما عرض النبی ﷺ ل صلاة الکسوف: ۹۰۴.

(۲) احمد: ۱۸۳/۴.

(۳) ترمذی کتاب نفوس القرآن باب ومن سورة الواقعة: ۳۲۹۴.

د آیتوں کا لو دے۔ دے نہ پس نہی ضمیر راوے دے ہے دھغے مرجع مخکنے مذکور نہ دہ پہ دے وجہ قرینہ موجود دہ۔ دبستری ذکر راغلی دے ہے ہغے بہ د جنتیانو بیبیانی موجود وی۔ نو دے طرفہ نہی ضمیر راوے دے۔ لکہ دسلیمان علیہ السلام ذکر کنے د توارت لفظ راغلی دے، دشمس لفظ دے نہ مخکنے نہ دے نو قرینہ کافی دہ، خو ابو عبیدہ وانی چہ مخکنے ذکر نہی دی (۱) (خو زین)۔
 قوله تعالى: فَجَعَلْنَاهُ آيَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا ۚ

د جنت هوی: نو فرمانی چہ مونہ ددوی بیبیانو لہ نو پیدائش سرہ پیدا کری دی۔ دے نہ پس چہ ہفہ بالکل بوڈی وی مونہ ہفہ بیا خوانی کرو او یو خاص پیدائش سرہ مو پیدا کری، او هغوی د خیل طرافت، ملاح، حسن صورت، جسامت، شبہ اخلاقو، او حلاوت خیلو خاوندانو تہ یر خونہی دی بعضی وانی چہ عربا وانی چہ ناز او نعم والا (۲) یو حدیث مبارک کنے دی چہ دا ہفہ بنخے دی چہ کومے دنیا کنے بوڈی وی او اوس جنت کنے داخلے شوے نو اوس اگر چہ دا بنخے پیغلی وی او کہ شبہ وی، اللہ ﷻ بہ تولی داسے کری۔ یو بوڈی بنخہ د حضور نبی کریم ﷺ خدمت کنے حاضریری او وانی چہ یار رسول اللہ ﷺ ما لہ دعا او کرنی چہ اللہ ﷻ ماہم جنت کنے داخلہ کری۔ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ انی ام فلانی! جنت کنے بہ ہیخ بوڈی نہ وی۔ نو ہفہ واپس پہ ژہ لڑہ۔ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ لارشی او ہفہ پوہہ کرنی۔ مطلب دادے چہ کلہ هغوی جنت کنے وی نو بوڈی بہ نہ وی، اللہ ﷻ فرمانی چہ مونہ بہ دوی نو پیدائش سرہ پیدا کری وایا بہ نہی باکرہ کروا شمائل ترمذی وغیرہ)۔ (۳)

د جنت بارہ کنے دام سلمہ رضی اللہ عنہا تپوسونہ او دنس کریم ﷺ جوابونہ: طبرانی کنے دی چہ ام سلمہ رضی اللہ عنہا فرمانی چہ ما اوو نیل چہ یار رسول اللہ ﷺ ماتہ دحورعین بارہ کنے او فرمانی، نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ ہفہ سپینی دی او غتو غتو سترگو والا دی، تکو تور واولویو ویشنو والا دی لکہ گلدہ بازور۔ ما اوو نیل چہ ماتہ لولہ مکنون بارہ کنے او فرمانی، نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دھغوی صفائی او رنگ دھغہ موتی پہ شان دے چہ د سپینی نہ نوے نوے راوتلے وی۔ لکہ پہ ہفے د چا لاس نہ وی لگیدلی۔ ما اوو نیل چہ خیرات حسان خہ دی؟ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ نہ اخلاقو والا او نیکی۔ ما اوو نیل چہ ﴿يَبُضُّ مَكْنُونٌ﴾ نہ خہ مراد دی؟ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دھغوی دزاکت او نرمی بہ دانہی ہفہ جلی پہ شان وی چہ دکومہ دے کنے دننہ وی۔ ما د ﴿عَدُوًّا﴾ بارہ کنے تپوس او کرو نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دے نہ مراد د دنیا جنتی بنخے دی چہ کومے بوڈی وی۔ اللہ ﷻ بہ دوی لہ بیا پہ نوری شکل سرہ پیدا کری او پیغلی او د خاوندانو خونہی او خاوندانو سرہ عشق لرلو والا اوہم عمر جوڑے کری وی۔ ما تپوس او کرو چہ یار رسول اللہ ﷺ د دنیا بنخے افضل دی او کہ حورعین! وی فرمائیل چہ د دنیا بنخے حور عین نہ یرے افضل دے۔ لکہ استر نہ ابرا نہ وی۔ نو ما اوو نیل چہ دے دے افضلیت خہ دی؟ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ مونخ، روژو او دالہ عبادتو نہ۔ اللہ ﷻ ددوی مخونہ د نور نہ او ددوی جسمونہ د رینمونہ نہ نیکی کری دی۔ سپین رینم، او زہر رینم، او شین رینم، او زہر دسرو کالی بخوردان موتی د سرو پمنخے! دہ وانی چہ:

نحن الخالدات فلا نموت ابداً ونحن الناعمات فلا نبأس ابداً
 ونحن المقيمات فلا ننظعن ابداً ونحن الراضيات فلا نسطع ابداً

(۱) الطبری: ۱۱۸/۲۳۔

(۲) ترمذی کتاب نفس القرآن باب ومن سورة الواقعة: ۳۲۹۴۔ الطبری: ۱۱۹/۲۳۔

(۳) الشمائل: ج/۲۳۹۔

طوبیٰ لمن کثاہ وکان لنا

ترجمہ: مونہ ہمیشہ اوسیدونکی یو اویہیکلکہ بہ نہ مرو۔ مونہ ناز اونعمت والا یواوہ ش کله بہ مفلس او بی نعمتہ کیرو نہ، مونہ اقامت کولو والا یو اویہیکلکہ بہ پہ سفر نہ خو۔ مونہ دخیلو خاوندانہ لره خوشحالہ کولو والا یو اویہیکلکہ بہ خفہ کیرو نہ، خوش نصیبہ دی هغه خلق چہ هغوی دپارہ مونہ یو او خوش نصیبہ یو مونہ چہ هغوی زمونږ دپارہ دی۔ ما تپوس اوکړو چہ یار رسول الله ﷺ! دبعضو ښخو خو دوه دوه، درې درې او څلور څلور خاوندان وی، او دې نه پس دوی مړې شی۔ مرگ نه پس که دوی جنت ته لاړی او ټول خاوندان ئې هم لاړل نو دا به چاته ملاویری؟ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ دې ته به اختیار ورکړې شی چہ دا چاسره تلل غواړی نو څی به۔ نو دا به هغوی هغه څوک خوښوی چہ د چا دې سره سلوک ښه وو۔ الله ﷻ نه به سوال کوی چہ انې پرودگار! ده ما سره ډیر ښه سلوک کولو په دې وجه ما ده ته نکاح کښې ورکړه۔ انې ام سلمه! حسن خلق ددنیا او آخرت دپارہ دې۔ (۱) دصور مشهور مطول حدیث مبارک دې چہ حضور نبی کریم ﷺ به دټولو مسلمانانو جنت ته دتلو سفارش کوی، نو پدې به الله ﷻ فرمانی چہ ما ستا سفارش قبول کړو او تاسو ته دا اجازت درکړو چہ دوی جنت ته یوځه۔ حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ بیا به څه دوی جنت ته یوځه۔ په الله ﷻ قسم! چہ تاسو څومره دخپلو بیبیانو او کور نه واقف یی نو ددې نه زیات اهل جنت دخپل کورواو بیبیانوته واقف وی۔ نو دوی جنتی به دوه اویا بیبیانی وی اودا الله ﷻ جوړې کړې دی۔ او دوه دوه ښځې بیبیانی به د ښځو نه وی او هغوی ته به دخپل عبادت په وجه به ټولو ښځو فضیلت حاصل وی۔ جنتی به دوی کښې یو ته ویشی، دا به هغه بالاخانه کښې وی چہ هغه د یاقوتو نه جوړه شوې وی اویه هغه پالنگ کښې به وی چہ د سرو زرو تارونو نه جوړ شوې وی۔ دې به اویا جوړې اغوستې وی اودا به دباریکو شنو پښونکو رینمو نه جوړ وی۔ دا ښځې به دومره نازکه وی چہ ددې په ملا لاس کیردی نو سینې طرفته به دا لیدې شی اودا به ورته صفا په نظر رازی۔ کپړې او هډوکی هیڅ یو څیز به دا نه منع کوی۔ داشان به ددې جسم صفا او د آئینې په شان وی لکه څنگه چہ مروارید کښې سورې اوکړې شی او دې رسی واچوی اودا بل طرفته ښکاری نوداشان به ددې جسم په نظر رازی۔ داشان به ددې جنتی نورانی بدن وی۔ الغرض دې به دهغې آئینه وی او هغه به ددې۔ دې به هغې سره عیش وعشرت کښې مشغول وی۔ نه به دې سترې کپړی اونه به هغه، نه به دده زړه مړیږی اونه به دهغې۔ هرکله چہ دې نزدې شی نو پیغلنوب کښې به ئې مومی، نه به دهغې څه اندام سست وی او نه به یو بل ښه نه گنډی، هلته به خاص اوبه نه وی چہ دهغې نه بوئی راشی۔ دوی به داشان مشغول وی چہ آواز به راشی چہ دا مونږ ته معلوم ده چہ نه ستا ددې نه او نه ددې ستا نه زړه مړیږی خو ستا نورې بیبیانی هم دی۔ نو بیا دې یو یو ته ورته وړځی او چہ چاته هم ورځی او هغه اووینی نو بې ساخته به دده دزړه اوځی چہ په الله قسم! جنت کښې ستا نه بهتر څیز بل نشته دې۔ او نه څما ستا نه چا سره زیات محبت دې۔ (۲)

جنت کښې جماع شته گنه۔ ابوهریره رضی الله عنه حضور نبی کریم ﷺ نه تپوس کوی چہ یار رسول الله ﷺ! چہ آیا جنت کښې به جنتیان جماع کوی؟ نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ آو! په الله ﷻ قسم چہ دهغه قبضه کښې څما روح دې په ښه شان او په ښه طریقه۔ او کله چہ دهغې نه راپورته شی نو هغه به بیا ښه پاکه صفا پیغله به جوړه شی۔ حضور نبی کریم ﷺ فرمانی چہ مومن ته به جنت کښې دومره ښځو دپارہ طاقت ورکړې شوې وی (۳) انس رضی الله عنه تپوس کوی چہ یار رسول الله ﷺ! آیاده کښې به دومره طاقت وی؟ نو

(۱) الطبری: ۱۹۳۱۳،
(۲) البعث للبهی: ۶۶۹،
(۳) عبدالله بن وهب وسنده حسن۔

حضور نبی کریم ﷺ اور فرمائیل چہ دہ کنبی بہ د سلو سرو طاقت وی (۱) د طبرانی یو حدیث مبارک کنبی دی چہ دې بہ یو ورځ کنبی سلو پیغلو ته ورځی (۲). حافظ عبداللہ مقدسی رحمہ اللہ فرمائی چہ خدا بہ نزد د حدیث پہ شرط د صحیح باندې صحیح دی. واللہ اعلم.

ابن عباس رضی اللہ عنہما د عربا تفسیر کنبی فرمائی چہ دوی بہ د خپلو خاوندانو محبوبې وی. دوی د خپلو خاوندانو عاشقې او خاوندان بہ ددوی عاشقان وی. عکرمہ رضی اللہ عنہ نه مروی دی چہ ددې معنی ناز او کرشمه والا ده. او یو سند سره مروی دی چہ ددې معنی نراکت دی. تمیم بن حذلم وائی چہ عربا هغه ښځو ته وائی چہ خپل خاوند خپل موتی کنبی ساتی. زید بن اسلم وغیرہ نه مروی دی چہ دې نه مراد خوش کلامی ده، خپلو خبرو سره به د خپلو خاوندانو زړه راښکونکې وی. هرکله چہ څه او وائی نو معلومېږی چہ ددوی د خودلو نه گلونه رږېږی او نور ترې ورېږی. ابن ابی حاتم کنبی دی چہ دا د عرب نه اخیستی شوې دې چہ ددوی خبرې اترې به عریضې کنبی وی (۳). د اتراپ معنی کنبی دی، هم عمر یعنی د رې دیرش کالو. او بله معنی ده چہ د خاوند طبیعت او خلق به بالکل یو شان وی. هغوی به دوی نه خوشحاله او دوی به هغوی نه خوشحاله وی. چہ هغوی نه خوښوی نو هغه به دوی نه خوښوی. دا معنی هم بیان شوې ده چہ ددوی په خپلو کنبی بغض کینه او خپل پردې او حسد او کینه نه وی. دوی ټول به خپلو کنبی هم عمر وی چہ بې تکلیفه یو بل سره ملاوېږی. ترمذی شریف کنبی یو حدیث مبارک کنبی دی چہ داجنتی حورې به یو ښکلې باغ کنبی وی جمع شی او ډیر محبت او مینې سره د ښکلې مرنې نه ښکلې سندري وائی اودا به داسې سریلی وی چہ داسې به مخلوق هیڅکله نه وی آوریډلې. ددوی سندري به هغه وی چہ کومې بیان شوې، ا بو یعلی کنبی دی چہ ددوی سندرو کنبی به دا هم وی چہ :

نخن خیرات حسان خبثا لا زواج کوامر

ترجمه: مونږ صفا او پاکې او خوش طبع ښځې یو چہ د بزرگ او عزت والا خاوندانو دپاره ساتلې شوی وو. (۱) او یو روایت کنبی دی چہ د خیرات بدله کنبی د جوار لفظ راغلې دې، بیا فرمائی چہ اصحاب یمین دپاره پیدا کړې شوی دی او هم ددوی دپاره محفوظ او مصور کړې شوې وو. لیکن زیات ظاهراً دادی چہ دا متعلق دې د ﴿اَلَا لَکُمْ اَنْتُمْ اَشْأَکُ﴾ الخ. یعنی مونږ دوی دپاره جوړې کړې دی. ابوسلیمان دارانی رضی اللہ عنہ نه منقول دی چہ ما یو شپه د تهجدو مونځ نه پس دعا شروع کړه او سخته یخنی وه او ډیر یخ وو. د یخنی په وچه لاسونه نشو پورته کیدې نو په دې وچه ما په یو لاس دعا او غوښتله. او هم په دې حالت دعا غوښتلو غوښتلو کنبی ما ته خوب کنبی راغلو. خوب ما یو حوره اولید چہ ددې په شان ښکلې نورانی شکل مه هیچرې نه وولیدلې، هغې او وویل چہ انې ابوسلیمان یو لاس سره دعا غواړې او دا خیال دې نه دې چہ الله ﷻ پنځو سوو کالو راسې څه تالره په خپلو خاصو نعمتونو کنبی پالې یم. داهم کیدې شی چہ دا لام متعلق د ﴿اَلْاَیَّ﴾ وی یعنی ددوی هم عمر به وی لکه بخاری او مسلم وغیرہ کنبی یو حدیث کنبی دی چہ حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چہ اولنې جماعت چہ کوم به جنت ته ځی د هغوی څهرې به لکه د خوار لسمې سپوږمې روښانه وی. اودوی ته پس والا جماعت څهرې به لکه د پرقیدونکی ستوری په شان وی. دا به د پاخانې، متیاز او خړینګ وغیرہ نه پاکې وی. ددوی دمنځې به دسرو وی او ددوی خولې به لکه د خوشبو داره مشکو وی. ددوی گوتې به

(۱) ترمذی کتاب صفة الجنة باب ما جاء فی صفة جماع اهل الجنة : ۲۶۳۶، وهو حديث حسن .

(۲) المعجم الاوسط للطبرانی : ۵۲۶۳.

(۳) داروایت منقطع یعنی ضعیف دی .

(۴) ترمذی کتاب صفة الجنة باب ما جاء فی کلام الخور العین : ۲۵۶۱.

دلو لڑ وی۔ ددوی بیبیانی بہ حور عین وی۔ ددوی تولو اخلاق دیوسری بہ شان بہ وی۔ دا تولو بہ د خپل آدم ﷺ پشان شپتہ گزہ اوږده وی (۱)۔ طبرانی کنبی دی چه اهل جنت بہ بی وینشو اوبی ږیری سپین رنگی خوش اخلاقه او بنکلی سترگو والا ددری دیر شو کالو عمر کنبی شپتہ گزہ اوږده وی او اووه لاسه پلن وی۔ ددی څه حصه ترمذی شریف کنبی هم ده (۲)۔ او یو حدیث مبارک کنبی دی اگر چه ددوی مرگ به هر عمر کنبی وی خو دوی به د دري دیر شو کالو عمر کنبی جنت ته داخلیری۔ اودې کنبی به همیشه وی۔ همدا شان جهنمیان هم (۳) ترمذی شریف اوروایت کنبی دی چه ددوی قدونه به د فریتو د لاس اعتبار سره شپتہ لاسه وی۔ د آدم ﷺ قد، دیوسف ﷺ حسن، دعیسی ﷺ په پشان عمر یعنی دري دیرش کاله او ژبه به دمحمد عربی ﷺ یعنی عرب به وی، بی وینشو به وی او تورو سترگو والا به وی۔ (ابن ابی دنیا)۔

جنتی لباس: او یو روایت کنبی دی چه دخول جنت سره به دوی ته به دجنتی ونې لباس ورکړې شی او هغه ځانې کنبی به دوی ته کپړې ورکړې شی۔ ددوی کپړې به نه لمډېری او نه به سخا کپړې او نه به زر پړې او نه به خیر نیږې او نه به ددوی ځوانی ځی او نه به دوی نه فنا کپړې (۴)۔ اصحاب یمین د مخکښو نه ډیر دی او روستو نه هم۔ ابن ابی دنیا کنبی دی چه څما مخکښې ټول نبیان علیهم السلام لکه د تابعداره امت پیش شو، بعضې نبیان به تیریدل او بعضو نبیانو سره به یو جماعت وو او بعضو نبیانو سره به صرف درې کسان وو او بعضو سره به یو هم نه وو۔ راوی حدیث مبارک قتاده رضی الله عنه دومره بیان اوکړو او بیا نې دا آیت مبارک اولوستو چه ﴿الَّذِينَ مِنْكُمْ دَخَلُوا الْجَنَّةَ﴾ آیا تاسو کنبی یو هم پوهیدو والا نشته دې؟ تردې چه موسی بن عمران رضی الله عنه تیر شو او هغه سره دبنی اسرائیلو یو لوڼی جماعت وو، ما تپوس اوکړو چه دا څوک دې؟ نو جواب ملا شو چه دا ستا ورور موسی بن عمران رضی الله عنه دې۔ اودوی سره ددوی تابعدار امتیان دی۔ نو ما تپوس اوکړو چه انې الله ﷻ څما امت چرته دې؟ نو دې فرمائیل چه خپل نسی طرفته لاندې اوگوره۔ نو ما اوکتل او یو لوڼې جماعت مې اولیدو چه دې کنبی د ډیرو خلقو څېرې پړقیدې۔ بیا څما نه تپوس اوشو چه اووايه اوس خوشحاله نې۔ ما اوونیل چه انې الله ﷻ اوس خوشحاله یم۔ بیا حکم اوشو چه خپل گس طرفته اوگوره ما چه اوکتل نو بی شمیره خلق وو، نویبا څما نه تپوس اوشو چه اوس خوشحاله نې؟ ما اوونیل چه آ ژبه اوس راضی یم۔ اوفرمائیل شو چه واوره دوی سره اويا زړه خلق نور هم دی چه بغیر حساب نه به جنت ته داخلیری۔ ددې اوردو سره عکاشه رضی الله عنه اودریدو اودا د قبيله بنواسد دمحصن څوې وو۔ دبدر جنگل کنبی موجود وو۔ عرض نې اوکړو چه یارسول الله ﷺ دعا اوکړنې چه الله ﷻ ما هم دوی نه اوگرزوی۔ حضور نبی کریم ﷺ دعا اوکړه۔ بیا یو بل سړي اودریدو او وې وویل چه یارسول الله ﷻ ما دپاره هم دعا اوکړنې۔ حضور نبی کریم ﷺ فرمائې چه عکاشه رضی الله عنه تاباندې سبقت اوموندو۔ بیا حضور نبی کریم ﷺ اوياو زړو نه شی چه کوم به بی حساب به جنت ته داخلیری۔ گنې کم از کم نسی طرف والو کنبی خو شی که نه۔ او که دا هم نشی کولې نو د کنارو والا نه خوش کنه۔ ما اکثر خلق لیدلې دی چه خپل حال کنبی به وی۔ بیا نې ما ته اوفرمائیل چه څما امید دې چه جنت کنبی به ستاسو څلورمه حصه وی۔ بیا مونږ تکبیر اوونیلو بیا حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څما امید دې چه تاسو نه دریمه حصه جنت کنبی

(۱) صحیح بخاری کتاب احادیث انبیاء باب خلق آدم و ذریه: ۳۲۲۷، صحیح مسلم: ۲۸۳۴۔

(۲) ترمذی کتاب صفه الجنة باب ماجاء فی سن اهل الجنة: ۲۵۴۵، وهو حدیث احمد: ۲۹۵/۲۔

(۳) ترمذی کتاب صفه الجنة باب ماجاء ما لادن اهل الجنة من الکرامة: ۲۵۶۲، الزهد لابن المبارك: ۴۲۲۔

(۴) حلیه الاولیاء: ۱۵۶/۳۔

وی، بیا مونږ تکبیر اوونیلو، نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل څه واورئى تاسو به جنت کښې نیمه به نیمه یی: مونږ بیا تکبیر اوونیلو او دې نه پس حضور نبی کریم ﷺ دا آیت مبارک اوونیلو څه ﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ آلِهَتِهِمْ﴾ اوس مونږ خپلو کښې مذاکره شروع کړه څه دا اویا زړه به کوم خلق وی؟ بیا مونږ اوونیل څه هغه خلق څه هغوی اسلام کښې پیدا شی او شرک نه وی کړې، نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل بلک دا به هغه خلق وی څه داغ نه لکوی او جادو نه کوی او فالونه نه گوری، او خپل رب باندې بهر ورسه کوی. (۱) دا حدیث مبارک ډیرو سندونو سره

وَاصْبِرْ الشَّمَالَ ۝	مَا أَصْبَرَ الشَّمَالَ ۝	فِي سَمَوٰتٍ
او دگس طرف خلق	خه بدنصیبی ده دگس طرف دخلقو	په گرمو هواگانو کښې به وی
اوڅوک چې دگس اړخ خاوندان وی (هائي هائي) دگس اړخ خاوندان څومره خراب خلق دی		
وَحَمِيمٍ ۝	وَوَظِلٍّ مِّنْ يَّحْمُومٍ ۝	لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ ۝
اوپه گرمو اوبو کښې به وی اوپه سوری دتور لوگي کښې به وی اچې نه به یخ وی او نه به ارام وړکونکي وی	په گرمو بادونو او په ویشیدلو اوبو کښې او دتک تور لوگي په سیوری کښې به وی اچې نه به یخ وی او نه به	
اِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ ۝	وَكَانُوا يَصْنَعُونَ	بِيشكه هغوی او
ددي نه خوشحاله (دولتمند) اوو هغوی اچې تینگتیا به نې کوله	زړه خوشحالوی هغوی ددې قیامت نه وړاندې ډیر خوشحاله وو او په ډیره غټه گناه یعنې شرک،	
عَلَى الْحِنْدِ الْعَظِيمِ ۝	وَكَانُوا يَقُولُونَ ۝	عَآذًا مِّنَّا
په گناه لویه باندې	او و هغوی اچې ونیل به نې ایا هرکله چی	مړه شو مونږه
باندې انښتی وو	اودائي به وئیل چې ایا مونږ یو خل مړه شو	
وَكُنَّا تَرَابًا ۝	وَعِظَامًا عَآثًا ۝	لَمَجْعُوْنٍ ۝
او شو مونږه خاورې او هډوکي ایا مونږ به دوباره راژوندی کیږو	ایا او پلاران زمونږه	
او خاورې شو او هډوکي شو نو لایا به هم راژوندی کیږو او که زمونږ پخوانی پلاران		
الْاَوَّلُونَ ۝	قُلْ اِنَّ الْاَوَّلِينَ وَالْاٰخِرِينَ ۝	لَمَجْعُوْنٍ ۝
مخکښی هم	ورته اووايه بيشكه اولنی او اخرنی خلق	خامخا به راجمع کړې کیږی
نیکونه؟ اني محبوبه، ته ورته اووايه چې وړاندینې اروسنتی ټول به دیوې مقرري ورځ		
إِلَىٰ مِيقَاتٍ يَوْمَ مَعْلُومٍ ۝	ثُمَّ اَنَّا كُنَّا الصَّاكِبُونَ ۝	الْمُكْدِبُونَ ۝
وخت مقرته	دورځې معلومې	بیا به بيشكه تاسو
په معلوم وخت راجمع کیږی	بیا به تاسو انې گمراهانو	ادروغ گمرونکو
لَا يَكُونُ	مِنْ شَجَرٍ مِّنْ زَقُوْمٍ ۝	فَمَا لَوْ كُنَّا
خامخا خوړونکي یی	دوڼي دزقوم نه	ایس ډکونکي به یی
دزقوم دوڼي نه خوراک کوئ	او هم ددې نه خینې ډکونکي یی	

فَقْرُؤُونَ	عَلَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ	فَقْرُؤُونَ	شَرِبَ الْيَمِيمُ
پس حکونکی به یں اہ ہغی باندی دگرمو اوبو نہ پس حکونکی به یں اہ دترو جل وھلو اوبنار			
بیا پہ دی باندی ویشیدلی اوبہ خبئی ..... بیا بہ دستخت ری اوبن پہ شان			
هَذَا	نَزَّلَهُمْ	يَوْمَ الدِّينِ	
دا	میلستیا ددوی دہ	پہ ورخ دجوا	
خکا کوئی داہہ دقیامت پہ ورخ دھغوی میلستیا وی			

قوله تعالى: - وَأَصْحَابُ الشَّيْطَانِ

دصحابہ کرام رضی اللہ عنہم نہ دیرو کتابونو کنبی صحت سرہ مروی دی ^(۱) ابن جریر کنبی دی چہ حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفر مانیل چہ دی آیت مبارک کنبی دمخکینو روستونہ مراد خما دامت مخکینی روستی دی ^(۲)۔
 دوزخیانو سزا: اصحاب یمین ذکر کولونہ پس داصحاب شمال ذکر کوی۔ فرمانی چہ ددوی بہ خہ حال وی: دوی بہ خہ عذاب کنبی وی؟ بیا دھغہ عذابونو ذکر کوی او فرمانی چہ دوی بہ دگرمو هواگانو اوگرمو اوبو کنبی وی۔ او پہ دوی بہ د لوپی سخت تور سیوری وی۔ لکہ یو بل خانہ کنبی دی چہ ﴿الطَّائِفَةُ إِلَى مَا كُتِبَ لَهُ تَنْكِيدٌ﴾ فرمانی چہ دھغہ دوزخ طرفتہ خئی: چہ ہغہ تاسویہ دروغہ گنلو۔ خئی درپی ناخونووالاسیوری طرفتہ چہ نہ گنر دی او نہ د اور شغلہ نہ بچ کیدی شی۔ دا د دوزخ د محل برابر سکرونی اولی۔ داسی معلومیری چہ داگنی زیری اوبنی دی۔ نن تکذیب والو دیارہ بریادی دہ۔ ہم داشان دلته ہم ذکر کوی چہ دا خلق چہ ددوی گس لاس کنبی بہ عمل نامہ ورکپی شوی دہ دوی بہ سخت تور لوگی کنبی وی چہ نہ پہ بدن بنہ لگی او نہ بہ پہ سترگو بنہ لگی۔ دا دغریو محاورہ دہ چہ کوم خانہ کنبی دیو خیز زیات بدی بیانوی نو ہلتہ دھغی ہریو خراب وصف بیانولو نہ پس ﴿وَلَا كَرِيمٌ﴾ وائی۔
 قوله تعالى: - ﴿لَهُمْ أَجْرٌ كَثِيرٌ﴾

دجہنم دجہنمیانو د سزا وجہ۔ بیا اللہ تعالیٰ فرمانی چہ د اخلق ددی سزاگانو پدی وجہ مستحق دی چہ دوی تہ پہ دنیا کنبی کوم ربانی نعمتونہ ملاؤ شوی وو پہ ہغی کنبی دوی مست شوی وو۔ درسولاتو خبرو تہ بہ نبی و لوغونہ اینسودو۔ بدکارونو کنبی اختہ شو او بیا نی توبہ ویستلو تہ خہ توجہ ورنکرہ ﴿الْحَنِيفِ السُّبْحَةِ﴾ نہ مراد پہ قول د عبداللہ ابن عباس کفر او شرک دی۔ بعضی وائی چہ د دروغو قسم تہ وائی۔ بیا ددوی یو عجیبہ بیان کیپی چہ دوی دقیامت محال کیدل ہم خیال کولو، ددی تکذیب نی کولو، او عقلی استدلال نی پیش کولو چہ می کیدو او بناروی کیدو نہ پس بیا دوبارہ خنگہ ژوندی کیدی شی؟ دوی تہ جواب ملاویری چہ تول اولاد آدم پہ دقیامت پہ ورخ نوی ژوند سرہ پیدا کولہ شی او یو میدان کنبی بہ نی جمع کوی۔ یو وجود بہ داسی نہ وی چہ دنیا تہ راغلی وی او ہغہ دلته نہ وی۔ لکہ یو بل خانہ کنبی ارشاد چہ پہ ہغہ ورخ تول بہ جمع کیپی۔ دا دحاضریدورخ دہ۔ تاسو تہ دنیا کنبی خہ ورخی مہلت دی، دقیامت پہ ورخ خوک دی چہ داللہ تعالیٰ د اجازت نہ بغیر خولہ ہم وازہ کری؟ انسانان بہ دوہ قسمونو کنبی تقسیم کرپی شی۔ دقیامت وخت محدود او مقرر دی۔ کمی او زیاتی، تقدیم او تاخیر پہ دی کنبی بالکل نشستہ دی۔ نو بیا تاسو گواہ اوسی ائی تکذیب کوونکو اذقونم ونہ بہ خورولہ شی اودی سرہ بہ خیتہ درنہ شی، خکہ چہ دا بہ ستاسو خولہ کنبی پہ زور درکولہ شی۔ بیا دی دیارہ ویشدلی گرمی اوبہ خکل وی او ہغہ ہمدان شان لکہ چہ ترپنی اوبن خکل کوی۔ ﴿الْهِيمِ﴾ جمع

^(۱) مصحح بخاری کتاب الرقاق باب يدخل الجنة سبعون الفا بغیر حساب : ۶۵۴۱، صحیح مسلم : ۲۱۸۔
^(۲) الطبری : ۳۴۴۴۵۔

دد او ددی واحد هیم دی او مونث نی ﴿هیا﴾ دی. ﴿هالما﴾ او ﴿هالمة﴾ هم ونیلی کیری. سختی تندې والا اوبښ ته وائی چه هغه د تندې بیماری وی. اوبه ډیرې ځکی چه تنده نی نه مانیږی او نه دې بیماری سره اوبښ ته څه فائده رسی. د اشان دې جهنمیانو ته به گرمی اوبه ورکولې شی اودا به پخپله یو بدترین عذاب وی. نودی سره به تنده څه ماته شی؟ خالد بن معدان رضی الله عنه فرمائی چه په یو سا اوبه ځکل داهم تری اوبښ ځکل دی په دې و چه مکروه دی. بیا فرمائی چه ددې مجرمانو میلستیا په دې ورځ داده لکه چه د متقیانو باره کښې ارشاد دې چه ددوی میلستیا جنت الفردوس دی.

﴿مَنْ خَلَقَكُمْ﴾	﴿فَلَوْلَا نَصِيحَةُ﴾
مونږه پیدا کړی یی تاسو نو ولې تصدیق نه کوی تاسو	
احم مونږه تاسو پیدا کړی یی انو ولې قیامت نه منی	
﴿أَفَرَأَيْتُمْ﴾	﴿مَا كُنْتُمْ﴾
ایا فکر کړې دې تاسو ا هغه نطفې ته اچي تاسو نی دزنا نه بچه دان ته اچوئ ایا تاسو بچي جوړوی دهغي نه ښه داراته او وائی چي تاسو کومه منی (رحم) ته رسوئ انو تاسو د هغي نه بنیادم پیدا کوی	
﴿أَمْ كُنْ﴾	﴿الْخَلْقُونَ﴾
یا مونږ جوړونکی یو دهغي مونږه په اندازه تقسیم کړې دې په مینځ ستاسو کښی مرګ	
که مونږ نی پیدا کوؤ ..... مونږ ستاسو په مینځ کښې مرګ مقرر کړې دې	
﴿وَمَا كُنْ﴾	﴿بِمَسْبُوقِينَ﴾
او نه یو مونږه چي سبقت اوشی په مونږ باندې (یعنی نه یو عاجزه) چي بدل کړو مونږه	
او مونږ دې نه عاجزه نه یو چي ستاسو په ځانې ستاسو پشان نور خلق پیدا کړو	
﴿أَمْثَالَكُمْ﴾	﴿وَنَدْبَتُكُمْ﴾
شکلونه ستاسو او راپیدا کړو تاسو په هغه شکل کښی چي تاسو ته هډو معلوم نه دی	
او تاسو په داسي حالت کښې پیدا کړو چي تاسو ته هډو معلوم نه وی	
﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمْ﴾	﴿النَّشْأَةَ الْأُولَى﴾
او بیشکه معلوم دې تاسو ته پیدائش اولنې (خپل) انو ولې سبق نه حاصلوئ	
او تاسو ته د رومبی پیدائش حال ښه معلوم دې انو ولې سبق نه اخلئ؟	

قوله تعالى: - ﴿مَنْ خَلَقَكُمْ فَلَوْلَا نَصِيحَةُ﴾
 د انسان پیدائش الله عز وجل قدرت دې الله عز وجل د قیامت منکرینو ته جواب ورکوی او ددوی لاجواب کولو دپاره د قیامت قائمیدو او دخلقو د دوباره پیدا کولو دلیل ورکوی، فرمائی چه کله مونږ په رومبی خل چه تاسو هیڅ نه وې پیدا مو کړنی نو اوس فنا کیدو نه پس چه کله څه نه څه تاسو یی ستاسو دوباره پیدا کیدل مونږ لره څه گران دی؟ کله چه ابتدائی او رومبی پیدائش منی نوبیا په دویم خل د پیدائش نه ولې انکار کوئی؟ او گورنی د انسان د خاصو اوبو څو قطرې خود ښځې بچی دانې ته رسول ستاسو کار وو او اوس ددې قطرو نه بصورت انسان پیدا کول دچا کار دې؟ ظاهر دی چه دې کښې ستاسو څه دخل نشته دې، اودې کښې مو څه لاس نشته دې، هیڅ قدرت مو په کښې نشته دې، او تاسو سره څه تدبیر

نشستہ دی، پیدا کول دا صفت دخالق دی، بیا ہم داشان پہ وژلو ہم هغه قادر دی، دتول اسمان اوزمکی مالک دی، نودداسی لونہی قدرتونو والا مالک دا نشی کولی چه دقیامت پہ ورخ ستاسو پیدانش کنبی تبدیلی اوکری او چه کوم صفت او کوم حال کنبی تاسو غواری نو تاسو دوباره پیدا کپی، نو چه منی او درته معلوم دی شروع هغه ذات کړې ده او عقل او باور کونی چه په رومبی خل پیدانش د دویم خل پیدانش نه مشکل دی، بیاد دویم پیدانش انکار ولې کونی؟ او یو خانہ کنبی ارشاد دی چه ﴿وَهُوَ الْغَنِيُّ﴾ پیدوالخلق لَمْ یُعِدْهُ وَهُوَ الْغَنِيُّ عَلَيْهِ ؑ الله ﷻ په اول خل پیدا کړی دی او هم هغه ذات به دوباره داسی کوی اودا هغه ذات دپاره ډیر آسان دی، سورة یاسین کنبی دی چه ﴿اَوَلَمْ یَرِ الْاِنْسَانُ﴾ نه تر ﴿عَلِمَهُ﴾ پورې، ارشاد دی فرمائی چه مونږ انسان دنطفې نه پیدا کوؤ، اوبیا دې حجتونه لتوی او خمونږ مخکنبی مثالونه بیانوی اووائی چه دا وراسته زاړه هډوکي به څوک راژوندی کوی؟ انې نبی ﷺ! تاسو خمونږ د طرفنه جواب ورکړنی چه دا به هغه ذات ژوندی کوی چه کوم ذات په اول خل پیدا کول، هغه دهر پیدانش علم لرلو والا دی، سورة قیامه کنبی فرمائی چه ﴿اَتَحْسَبُ الْاِنْسَانُ﴾ نه تر آخر پوې، یعنی آیا انسان دا وائی چه دې به داشان آواره گرد پریښودې شی؟ آیادی یودغلیظو نطفی شکل کنبی نه وو بیا د وینې دیو تکرې صورت کنبی نمایا وو، بیا الله ﷻ دې پیدا کړو، درست نې کړو، سړی او ښځې نې جوړ کړل، نوداسی الله ﷻ د مردگانو په سیزلو قادر نه دی؟

اَقْرَعَيْتُمُوهَا	تَحَرُّوْنَ ؕ	ءَاَنْتُمْ تَزْرَعُوْنَ	اَمْ حَسْبُ الزَّرْعُوْنَ ؕ
ایا سوچ کړې دي تاسو هغه تخم اچي کړی نې تاسو ایا تاسو زرغونوی هغه ایا مونږ زرغونونکی یو دهغي ښه دا خو اووائی چې تاسو چې کوم فصل کړئ ا نو هغه تاسو راټوکوي ا که مونږ نې رازرغونو؟			
لَوْ نَشَاءُ	لَجَعَلْنٰهُ	حُطَامًا	فَطَلْتُمْ
که اوخوا، مونږ به ایا مخا جوړ به کړو مونږ هغه ا بوس ا پس شی به تاسو اچي خبری به جوړوی قسما قسم که مونږ او غواړو نو هغه به چورې چورې کړې وا..... نو تاسو به حیران پاتې شی.			
اَلَا لَمَعْرَمُوْنَ ؕ	بَلْ لَحْنٌ	مَكْرُوْمُوْنَ ؕ	اَقْرَعَيْتُمْ
چې مونږه خو تاو نیان شو ا بلکه مونږه ا محرومه کړې شوی یو دحسی نه ا ایا سوچ کړې دي تاسو چې اوس خو مونږ تاو نیان شو ا بلکه بالکل خالی لاس پاتې شو ا..... ښه دي او یو ته خو اوکوړی			
الْبَاءُ الَّذِي	تَشْرَبُوْنَ ؕ	ءَاَنْتُمْ اَنْزَلْتُمُوْهُ	مِنْ الْمَرْۢنِ
په دې اوبو باندې ا هغه اوبه ا چې تاسو نې څکئ ا ایا تاسو ا نازل کړې دي هغه ا دوریځي نه ..... چې تاسو نې څکئ ا..... ایا دا تاسو د وریځو نه			
اَمْ حَسْبُ الْمُنۢزِلُوْنَ ؕ	لَوْ نَشَاءُ	لَجَعَلْنٰهُ	اُجَاجًا
یا مونږه نازلونکی یو دهغي ا که او غواړو مونږه ا جوړې به کړو مونږه دا اوبه ا سختي تروې راوړوئ که د دې نه ورونکی هم مونږ یو؟ ا که مونږ او غواړو نو دا به ترڅې کړو			
فَلَوْلَا شُكْرُوْنَ ؕ	اَقْرَعَيْتُمْ	النَّارَ الَّتِي	تُورُونَ ؕ
نو ولې تاسو شکر نه اوباسی ا ایا سوچ کړې دي تاسو ا وورته ا هغه وور ا چې بلوی نې تاسو نو تاسو ولې شکر نه اوباسی؟ ا ښه نو اور ته اوکوړی کوم چې تاسو بلوی			

عَاثِمُ أَنْثَامُ	شَجَرَتَهَا أَمْ حُنْ	الْمُنْمُونُ	حُنْ جَعَلْنَا
ایا تاسو پیدا کړی ده ونه دهغې یا مونږه یو پیدا کونکې دهغې مونږه جوړه کړی ده دغه ونه			
.....ایا ددې ونه تاسو پیدا کړې ده او که (ددې) پیدا کونکې مونږه یو؟			
تَذَكُّرَةً	وَمَتَاعًا	لِلْمُقْوِينَ	فَسِيمٍ
ذریعه د وریادولو او سامان دپاره د حاجتمندو (مسافرانو) پس تسییح وایه دنوم درب خپل			
داخو مونږ د نصیحت یو ذریعه او حاجتمندو کسانو له فائده مند څیز پیدا کړې دي نو ته دخپل لوڼي رب دنوم			
الْعَظِيمُ			
چی لوی دی			
پاکې بیانوه			

قوله تعالى: - أَلَمْ يَخْلُقْنَا أَمْ نَمُوتُ؟

د میوو پیدائش دالله قدرت دی: - دالله څخه ارشاد دی چه تاسو کوم پتی کړئ او زمکه واورئ او دې کښې کر او کړئ بیا ددې تخمونو زرغونول هم ستاسو کار نه دی؟ نه نه بلکه ددې زرغونول او دا گلونه او میوې کول ځمونې کار دي. ابن جریر کښې دی چه حضور نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه «نوعت» مه وائي بلکه «حرث» وائي یعنی داسې وائي چه اوموکرل اوداسې مه وائي چه زرغون مو کړل. ابوهریره رضی الله عنه ددې حدیث مبارک اوریدونه پس دآیت مبارک تلاوت کړو ( ) امام حجر مدری رحمه الله ددې آیتنوداسې سوال په موقع کله چه نې لولی نو وائي چه «بل انت یاری» مونږ نه بلکه انې ځمونږه ربه تا. بیا فرمائی چه دپیدا کولو نه پس هم ځمونږ مهربانی ده چه مونږ دا لوڼې کړو او پاڅه نې کړو گنې ځمونږ قدرت شته دي چه دا اوج کړو مضبوط نې نه کړو او بریاد نې کړو او بې نشان نې کړو او تاسو به لاسونه مروړئ او خبرې به جوړوئ چه په مونږ آفت راغلو ځمونږ خو اصل هم اووژلې شو او ډیر نقصان مو او شو. فائده خو یو طرفته جمع پونجې مو تبا ه شوه. اود غم په وجه معلوم نه ده چه څه وائي او کله وائي چه دې خل به هدو کر نه کوو. کاش چه داسې مو کولې. دا هم کیدیشی چه دا مطلب وی چه په هغه وخت کښې تاسو به خپلو گناهونو باندې شرمنده سئ. دتفکله لفظ په خپلودوو معنو کښې دي، فائده او غم

قوله تعالى: - أَلَمْ يَخْلُقْنَا أَلَمْ يَمُوتْ؟

اوبه دالله څخه نعمت دي: - مزن ورېځې ته وائي. بیا داوبو په شان لوڼې نعمت ذکر کوی چه اوگورئ ددې وریدل هم ځما قبضه کښې دی، څوک شته دي چه دا د ورېځې نه راوباسی؟ او کله چه نازل شوې بیا هم دې کښې خوږ والی او تریخ والی هم ځما په قدرت دی. دا خوږې اوبه ما تاسو ته درکړی دی. چه تاسو دې سره غسل او کړئ او کږې پرې اووینځې او پټې اوباغونه پرې سیراب کړئ او ځناور ته نې ورکړئ. آیا تاسو ته دا پکار دی چه ځما شکر هم نه کوئ؟ حضور نبی کریم ﷺ چه به کله اوبه اوڅکلې نو دا به نې فرمانیل چه :

﴿الحمد لله الذي سقانا هذا فرائنا برحمته ولم يجعله ملحا عاجا يذنبونا﴾

یعنی دالله څخه شکر دي چه هغه ذات مونږ ته خوږې اوبه راکړې او خپل رحمت سره نې راباندې اوڅکولې. او ځمونږ دگناهونو په وجه نې دا ترڅې نه کړې ( ) . غریو کښې دوه ونې کیږي مرغ او عفار.

د دي شنه بناخونه چه كله يو بل سره اومخلي شي نو اور بليږي. دا نعمت ورته يادوي او فرمائي چه دا اور چه دي سره تاسو پخلي كوئي اوبه سوونو فاندې ترې اخلي او وائي چه ددي اصل يعنى د ونې پيدا كولو والا تاسو يې يا خه؟ دا اور مونږ تذكركه كړې دي چه ددي په كتلو سره تاسو ته د جهنم اور ياد شي او دي نه دېچ كيدو كوشش او كړنې. قتاده رضي الله عنه يو مرسل حديث مبارك كېنې دي چه حضور نبى كريم عليه السلام اوفرمانيل چه دا دنيا اور د دوزخ د اور اويامه حصه ده. خلقو اوونيل چه يارسول الله صلى الله عليه وسلم ادا هم ډير زيات دي. نو حضور نبى كريم عليه السلام اوفرمانيل چه او، بيا دا اويامه حصه هم دوه ځل اوبو سره مړه شوي ده، اوس دا ددي قابل شو چه تاسو ددي نه فائده اوچتونى اودي ته نزدې ورځئ. (۱) دمرسل حديث مبارك مسند كېنې مروي دي اوبالكل صحيح دي (۲)

مقوين نه مراد مسافر دي. بعضو ويلي دي چه څنگل كېنې اوسيدونكى خلق. بعضو ويلي دي چه ددي نه هر اوږنى مراد دي. غرض ترې هر هغه سړي مراد دي چه هغه ته د اور ضرورت وي او ددي نه د فاندې حاصلولو محتاج يې: هر امير، غريب، ښار والا و كلي والا، مسافر او مقيم ته ددي حاجت دي، پخولو دپاره، تانيې دپاره او رنډا دپاره وغيره. بيا د الله عز وجل كريمي ته اوگورنې چه په ونه كېنې، اوسپنه كېنې نې دا اېښودې دي چه مسافر نې خپل ځان سره يوسى اود ضرورت په وخت كېنې خپل كار او كړي. ابو داود وغيره كېنې دا حديث مبارك دي حضور نبى كريم عليه السلام فرمائي چه درې څيزونو كېنې د ټولو مسلمانانو حصه ده پرابره، اور، وانبه او اوبه. (۳) ابن ماجه كېنې دي چه ددي درې څيزونو هيچا ته دمنع كولو حق نشته دي (۴) يو روايت كېنې ددي دقيمت ذكر هم شوې دي. خو ددي سند ضعيف دي. والله اعلم. بيا فرمائي چه تاسو ټولو ته پكار دي چه دهغه لوني قدرتونو مالك دالله عز وجل هر وخت پاكي بيان كړئ او هغه داور په شان سيزونكى څيز ستاسو دفاندې دپاره جوړ كړې دي. او هغه ذات اوبه ترڅي او خوږې كړي دي چه د تندې په وخت كېنې تكليف كېنې شي بلكه دا نې نورې خوږې او مزيدارې كړي. دنيا كېنې درب نعمتونو نه فائده اوچته كړئ اودهغه ذات شكر ادا كړئ. نوبيا تاسو لږه آخرت هم فائده فائده ده. دنيا كېنې دا اور ستاسو دفاندې دپاره جوړ شوي دي او دي دپاره چه داخيرت د اور هم تاسو اندازه او كړنې او ددي نه دېچ كيدو دالله عز وجل فرمانبردار جوړ شئ.

فَلَا أُقِيمُ	بِمَوْعِدِ الْجُومِ	وَاللَّهِ لَقَسْمٌ
اېس ند ا زه قسم خورم	په ځايونو دستورو باندې او بيشكه دا خامخا قسم دي	
لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمُ	اللَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ	فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ
که پوهیږئ تاسو لوی بيشكه دا خامخا قران عزتمند دي په کتاب پټ ساتلي شوي كېنې		
لَا يَمَسُّهُ	تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ	
نشي دروږي گوتي دد لره مگر پاكان خلق نازل شوي دي دطرفة درب دمخلوقاتونه		
چې دپاكو نه سوا هيڅوك به ورته گوتي نه اوړي دا قران پاك د پروردگار دطرفة نازل شوي دي		

الطبري: ۱۴۴/۲۳.

(۱) الحد: ۲۴۴/۲، والهميدی: ۱۱۳۶، وسنده صحيح.

(۲) ابو داود كتاب الطبرع باب في منع الماء: ۳۴۷۷، وسنده صحيح الحد: ۳۶۴/۵.

(۳) ابن ماجه كتاب الرهن باب المسلمون شركاء في ثلاث: ۲۴۷۳، وهو صحيح.

أَفِيْهِذَا الْحَدِيْثِ أَنْتُمْ مُّذْهِبُونَ ۖ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ

ایا پس ددی کلام سرہا تاسو ایی پرواہی کونکی یی | اوگر خوی تاسو | حصہ خیلدہ دی نعمت کنبی
نو ایہ تاسو ددی کلام بہ منلو کنبی بی پرواہی کوئی | او ددی دروغزن کول مو خان دپارہ | لکہ | خوراک جوہر

أَنْتُمْ تَنْكَرُونَ ۖ

دا چی تاسو | دروغ کنبی | (دا قرآن |

کری دی |

قوله تعالى: - فَلَا أَفِيْهِمْ مَّوْقِعَ الْخَبْرِ ۖ

ضحاك رحمہ اللہ فرمائی چہ دا قسمونہ دکلام شروع کیدو دپارہ وی۔ خو دا قول ضعیف دی۔ جمهور وائی چہ دا قسمونہ دی او بہ دوی کنبی ددی خیزونود عظمت بیان دی۔ دبعضو مفسرینو قول دی چہ دلته لام زائد دی۔ او ﴿اللّٰهُ لَقْرٰنٌ﴾ الخ جواب دقسم دی۔ اوخلق وائی چہ دی تہ لام دزائد ونیلو ہیغ وجہ نشت دی۔ کلام عرب ددستور مطابق ہغہ قسم دشروع کنبی رازی ہرکلہ چہ بہ خہ خیز باندی قسم خورلی کیہی ہغہ منفی وی، لکہ عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا دی قول کنبی چہ ﴿لا واللہ مامست یدرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پدا مرۃ قط﴾ یعنی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قسم چہ حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خیل لاس مبارک دیو بنیخی لاس سرہ نہ دی لگولی ^(۱)۔ یعنی بیعت کنبی بہ ہی بنیخو سر مصافحہ نہ کولہ۔ داشان دلته ہم لا دقسم شروع کنبی مطابق د قاعدی دی نہ کہ زائد۔ نو دکلام مقصود دادی چہ ستاسو خیالات دقرآن پاک نسبت دی چہ دا جادو دی یا کہانت غلط دی۔ بلکہ دا پاک کتاب اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دی۔ بعضی وائی چہ دلا نہ ددوی دکلام انکار دی۔ بیاد اصل امر اثبات الفاظ دی۔ مواقع نجوم نہ مراد دقرآن بتدریج نازلیدل دی۔ لوح محفوظ نہ خو قرآن پاک لیلۃ القدر کنبی پہ یوخانی اول آسمان تہ نازل شو، بیابا لہر لہر وخت پہ وخت نازلیدو۔ تر دی چہ دیرو کلونو کنبی نازل شو۔ مجاہد رحمہ اللہ فرمائی چہ ددی نہ مراد د ستورو طلوع او ظاہریدل او آسمانی خایونہ دی۔ مواقع نہ مراد منازل دی۔

حسن رحمہ اللہ فرمائی چہ د قیامت پہ ورخ ددوی منتشر کیدل دی۔ ضحاك رحمہ اللہ فرمائی چہ ددی نہ مراد ہغہ ستوری دی چہ دہغی بارہ کنبی دشمرکانو عقیدہ دہ چہ دفلانی فلانی ستوری پہ وجہ مونہ باندی باران اوشو۔ بیابا بیان کوی چہ دا یر لونہی قسم دی، پہ دی وجہ چہ پہ کوم امر باندی قسم خورلی کیہی ہغہ یر لونہی امر دی۔

قوله تعالى: - لَا يَكُنْ لَهُ الْخَبْرُ ۖ

ددی پورہ تہ ایت مبارک خہ مطلب دی؟۔ یعنی دا قرآن پاک یر عظمت والا کتاب دی۔ معظم او محفوظ او مضبوط کتاب کنبی دی چہ دی تہ صرف پاک لاسونہ لاس لگولی شی۔ یعنی د فریتو۔ خودا بلہ خبرہ دہ چہ دنیا کنبی دی تہ تول لاس لگوی۔ دابن مسعود رضی اللہ عنہ قرأت کنبی دی چہ ﴿مَا يَكُنْ لَهُ﴾ ابوالبالیہ رحمہ اللہ فرمائی چہ دلته پاک نہ مراد انسان نہ دی بلکہ گناہگار انسان دی دا دکفارو جواب دی، ہغوی بہ ونیل چہ داققرآن پاک شیطان راوری۔ لکہ بل خانی کنبی فرمائی چہ ﴿وَمَا تَكُنْ لَهُ الْخَبْرُ﴾ الخ، یعنی انہی شیطان خو دا نہ نازلوی۔ او نہ داد ہغہ لاحق دی، اونہ دہغہ مجال شتہ دی، بلکہ ہغہ خوددی د آوریو نہ ہم جدا دی۔ ہم داقول ددی آیت مبارک تفسیر کنبی زہرہ تہ زیات نزدی دی۔ او نور اقوال ہم د دی مطابق دی۔

فراء ونیلی دی چہ ددی ذاتقہ اوددی لطف صرف ایماندارو خلقو تہ میسر دی۔ بعضی وائی چہ ددی

(۱) مبیح بخاری کتاب الشروط باب ما یجوز من الشروط ل الاسلام والاحکام والمایعة: ۲۷۱۳، صحیح مسلم: ۱۸۶۶۔

نہ مراد جنابت او حدث نہ پاکيدل دی۔ يعنی دا خبر دي چہ ددي نہ مراد انشاء ده۔ او قران پاك نہ دلتہ مراد مصحف دي، مطلب دادی چہ مسلمان دي دنایاکی حالت کنبی دي قران پاك تہ لاس نہ لگوی۔
 قوله تعالى: تَنْزِيلُ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۷۰﴾

قران پاك دي ددشمن ملك تہ يونہ دي شى :- يو حديث مبارك کنبی دي چہ حضور نبی کریم ﷺ قرآنپاک دحری کافرو ملك تہ داورلو نہ منع فرماہلی ده چہ داسی نہ وی چہ دي تہ ددشمنان نقصان اورسوی (۱) (مسلم)۔ حضور نبی کریم ﷺ چہ کوم فرمان عمرو بن حزم رضی اللہ عنہ تہ لیکلی وو پہ هغی دا هم ووچہ قران پاك تہ لاس مہ اورنی خو د پاکوالی حالت کنبی۔ (۲) (موطا امام مالک) مراسیل ابوداود کنبی زہری رضی اللہ عنہ فرمانی چہ ما پخبلہ هغہ کتاب لیدلی دي او پہ هغی کنبی می د اجملہ لیدلی ده۔ اگر چہ دي روایت ډیر سندونه دی خو هر یو قابل غور دي۔ والله اعلم۔

قران پاك هي :- بیا ارشاد دي چہ دافران پاك شعر او سخن او جادو نہ دي بلکه کلام ربانی دي او دفعہ ذات دطرفتہ نازل شویدی۔ دا سراسر حق دي بلکه صرف هم دا حق دي اوددي نہ سوا ددي خلاف چہ خہ دی هغہ باطل او یکسر مردود دي۔ بیا تاسو دداسی پاکي خبری نہ ولې انکار کونی او ولې ددي نہ روستو او یو طرفتہ کیږنی؟ آیا ددي شکر دادی چہ تاسو دا په دروغه او گنډنی؟ دقبیلہ ازدکلام کنبی رزق په معنی د شکر دي۔ دمسند یو حديث مبارك کنبی دي چہ درزق معنی شکر ده۔ تر دي پوري وانی چہ مونږ د فلانی ستوری په وجه مونږ تہ اوبہ ملاز شوې او فلانی ستوری په وجه فلانی خیز (۳)۔ ان عباس رضی اللہ عنہ فرمانی چہ د هر باران په وخت بعضی خلق کفریہ کلمات وانی چہ باران وجه فلانی ستوری دي۔ موطا کنبی دي چہ مونږ دحدیبیہ میدان کنبی وو۔ دشپې باران شوې وو۔ دسحر مونږ تہ پس حضور نبی کریم ﷺ خلقو طرفتہ متوجه شو او وي فرمائیل چہ تاسوته معلوم دی چہ ستارو رب نن شپہ خہ فرمائیلی دي؟ خلقو اووئیل چہ الله ﷻ اودهغه رسول تہ معلوم دی، نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ واورنی الله ﷻ اوفرمائیل نن شپہ چہ بندگانو کنبی ډیرو ماسرہ کفر اوکړو اودی ایساندار شو۔ چا چہ اووئیل چہ مونږ باندې دالله ﷻ فضل اوکرم سره اوبہ اوریدي نوهغه خما په ذات ایمان راوړلووالا او ستورو باندې کفر کولو والا شو۔ اوچہ چا اووئیل چہ دفلانی ستوری په وجه مونږ باندې باران اوشو نو هغه ماسرہ کفر اوکړو او په دي ستورو ني ایمان راوړو (۴)۔

مسلم شریف کنبی یو حديث مبارك کنبی عموم دی چہ آسمان نہ کوم برکت نازلیری نودهغه دبعضو د ایمان اود بعضو د کفر باعث جوړیږی۔ (۵) الخ۔ خودا خیال دي وی چہ یو خل عمر فاروق رضی اللہ عنہ ابن عباس رضی اللہ عنہ تہ تپوس کړې وو چہ ثریا ستوری خومره باقی دي؟ بیا ئي وئیلی وو چہ ددي علم والو خیال دي دا د خپل ساقط کیدو نہ یو هفته پس نمودار شی۔ نو هم دا اوشو چہ ددي سوال دجواب او د استسقاء اوږدوږخی تیرې شوې وي چہ باران اوشو۔ دا واقعه په عادت و تجربیه باندې محمول ده۔ دا نہ چہ دا ستورنی اوددي اثر موجد گنږی۔ دا قسمه عقیده خودکفر ده خو تجربی نہ خہ خیز معلومول او خہ خبره کول بله خبره ده۔ دي باره کنبی احادیث اوآیتونه د ﴿مَآ تَقْتَرِحُ وَلَاخِيارُ لِمُنَّاهُ﴾ تفسیر کنبی تیر شوی دی۔ یو سې حضور نبی کریم ﷺ اولیدوچہ وئیل چہ د فلانی ستوری اثر سره باران اوشو۔ نو حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ تہ دروغزن ئي۔ دا خو الله ﷻ ورولي دي۔ دا دالله ﷻ رزق دي۔ دا یو مرفوع حديث

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب کراهية السفر بالمصاحف الى الارض العدو: ۲۹۹۰۔ صحیح مسلم: ۱۸۶۹ بخاری کتاب المغازی۔

(۲) موطا امام مالک: ۱۹۹/۱، ج/۴۷۰، وهو حديث حسين حاكم: ۳۹۵/۱۔

(۳) ترمذی کتاب تفسير القرآن، باب ومن سورة الواقعة: ۳۲۹۵،

(۴) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الحببية: ۴۱۴۷، صحیح مسلم: ۷۱، ابوداود: ۳۹۰۶، موطا امام مالک: ۱۹۲/۱۔

(۵) صحیح مسلم کتاب الايمان باب كفر من قال مطروا بالنوء: ۷۲۔

دی۔ پتہ نشستہ چہ خلقو باندی خہ شوی دی۔ کہ اووہ کالہ قحط سالی وی او بیا الله ﷻ خپل فضل و کرم سرہ باران اوروی نو دوی زر وانی چہ فلائی ستوری باران اورولو۔ ( )
 مجاهد رحمہ اللہ فرمائی چہ خپلہ روزی تکذیب کنبی مہ اچونی۔ یعنی داسی مہ وانی چہ دفلائی فراخی
 سبب فلائی خیز دی بلکہ داسی وانی چہ دا تول هر خہ دالله ﷻ دطرفنہ دی۔ نو دا ہم مطلب دی چہ
 اودا ہم قرآنک کنبی دی او دقرآن پاک خہ حصہ نہ دہ بلکہ ددی حصی دادہ چہ دوی دی تہ دروغزن
 وانی۔ او ہم ددی مطلب او ددی تائید کنبی ددی نہ مخکبئی آیت مبارک تیر شوی دی۔

فَلَوْلَا	إِذَا	بَلَغَتْ
( ) نو ولی نہ (واپس کوئی روح) کله چی او رسیبی روح نو خہ وخت چی ساه مرئ تہ راشی		
الْحَقُّومَ ۝	وَأَنْتُمْ	جِنِّينَ
مرئ تہ او تاسو پہ دغہ وخت کنبی گوری (چی اوزی روح) مونہ زیات نزدی بو ..... او تاسو ورتہ پہ ہغہ وخت کنبی گوری او دغہ (قریب الموت) تہ مونہ ستاسونہ زیات		
إِلَيْهِ ۝	مِنْكُمْ	وَلَكِنْ لَا تَبْصُرُونَ ۝
ہغہ تہ ستاسونہ ولیکن تاسو نہ وینی نو ولی نہ (واپس کوئی دغہ روح) نزدی بو ..... خو تاسو مونہ نہ وینی ..... نو کہ تاسو دجا پہ حکم		
إِنْ كُنْتُمْ	غَيْرَ مَدِينِينَ ۝	تَرْجِعُوهُمْ ۝
کہ بی تاسو چی نہ بی دبل دحکم لاند (نو ولی نہ) واپس کوئی دغہ روح کہ بی تاسو نہ بی نو دغہ ساه واپس راوی کله چہ دہغہ نہ اوخی او می شی کہ تاسو پخپلہ وینا کنبی		
صَادِقِينَ ۝	فَأَمَّا	إِنْ كَانَ
رہنشی (بہ دی خیال کنبی چی تاسو دبل دحکم دلاند نہ بی) نو پس بیا کہ چری وی دغہ مرئ رہنشی بی ..... نوخوک چی پہ نزدو خلقو کنبی شمیر دی نو		
مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ۝	فَرَوْحٌ	وَرَيْحَانٌ ۝
دزدیکانوتہ نو دہغہ دپارہ راحت او بنہ رزق او جنت د نعمتونو دی او هر چی دا خبرہ ہغہ دپارہ راحت دی او خوراکونہ دی اود نعمتونو باغونہ دی ..... اوخوک چی		
إِنْ كَانَ	مِنَ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ۝	فَسَلَّمَ لَكَ ۝
کہ چری وی ہغہ ابی طرف دخلقو نہ نو سلامتیا دہ تالارہ (نہ) دبنی طرف دخلقو نہ بی دبنی ارج خلق دی افعوئ تہ بہ اوونیلی شی اچی تہ پہ امن و امان سرہ اوسیرہ خکہ چی تہ دبنی طرف خاوندی		
وَأَمَّا	إِنْ كَانَ	مِنَ الْمُكْذِبِينَ ۝
او هر چی دا خبرہ کہ وی ہغہ ددو زغ گنرو نکو گمراہانوتہ پس ملمستیہ دہ او کہ ددو زغ گنرو نکو گمراہانو خنی وی ..... نو ہغوئ تہ بہ د ویشیدلو		

مِّنْ حَيْمٍ ۖ وَتَصْلِيَةً حَيْمٍ ۖ إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ ۚ

دگر مو اویو نه | او سوزیدل دی په وور کنبی ددوړخ | بیشکه دا خبره | خامخا دیقین حقه ده |

اویو میلستیا ورکولې شی | او په دوزخ کنبی به ورننوځی | بیشکه دا خبره حقه ده

قَسَمٌ بِأَسْمَرِ رَيْكٍ الْعَظِيمِ ۚ

پس تسیب وایه | په نوم درب خپل سره | چی لوی دی |

نو ته د خپل لونی رب دنوم پاکي بیانوه

قوله تعالى: - قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ۚ

دعالم نزع ذکر هم ددې مضمون آیتونه سورة قیامه کنبی راروان دی. فرمائی چه یو سړې خپل آخری وخت کنبی دې او د نزع حالت کنبی دې او روح نې قبض کیږی او تاسو ورسره ناست یی او گورنی او څوک هیڅ نشی کولی، ځمونې فریښتی چه هغه تاسو نه گورنی ستاسو نه هم زیات نژدې دې مړده ته دی. لکه بل ځانې کنبی دی چه «وَهُوَ الْفَاقِرُ تُوقِ عِيَادَهُ وَوَيْلٌ عَلَيْكُمْ حَقَّةً» الخ، الله ﷻ په خپلو بندگانو غالب دې، هغه په تاسود خپل طرفه محافظ لیری، هرکله چه تاسو کنبی چاته مرگ رازی نو ځمونې لیرلې شوی دا صحیح وخت باندې فوت کوی او بیا دا ټولې الله ﷻ طرفته ځی چه حاکم دې او زر حساب اخستو والا دې. دلته فرمائی که په رښتیا تاسو خلق دفرمان منلو والا نه یی: که دا حق دی چه تاسو د دوباره ژوندی کیدو او قیامت په ورځ د حاضریدو قائل نه یی او تاسو دې کنبی په حق یی، که تاسو ته دحشر اونشر یقین نشته دې، او تاسو ته به عذاب نشی درکولې وغیره نو مونې وایو چه دا روح ولې پریدنې؟ که ستاسو وس کنبی دی نو خلق ته رسیدلی روح دوباره د مړی نه خپل اصلی ځانې ته اورسونی. دا یاد ساتی چه څنگه چه مونې ددې روح په جسم کنبی اچولو باندې قادر وو او تاسو اوکتل چه نو همداشان ددې په راویستلو باندې هم قادر وو، ا ودا هم تاسو په خپلو سترگو اولیدل. یاد ساتی چه هم دا شان به مونې دوباره دا روح جسم کنبی واچوو او په نوی ژوند ورکولو باندې قادر یو. ستاسو خپل پیدانش کنبی کوم ځانې دخل، نو مرگ نه پس دوباره په ژوندی کیدو کنبی ستاسو دخل چرته دې؟ اودا چه تاسو وایې چه کله مونې مړه شو نو دوباره به څنگه ژوندی شو.

قوله تعالى: - فَأَمَّا إِن كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ۚ

د سعادت مند مقربینو دمرگي حالت :- دلته هغه حالات بیانیری چه دمرگ په وخت کنبی کوم سکراد د انسان آخری وخت کنبی وی چه یا خودې د الله جل شانته مقرب وی یا ددې نه کم وی اوده ته به په بنی لاس کنبی اعمال نامه ورکولې شی. یا بالکل بدنصیب دې. د الله جل شانته نه جاهل وو او د حق لارې نه غافل وو. نو فرمائی چه کوم دالله جل شانته درگاه کنبی مقربین دی، چه د کوم د احکامو عامل وو، دنافرمانو نه بچ وو، دوی ته خو فریښتی رنگ په رنگ زیری آوری. لکه چه څنگه مخکې دبراء ﷻ روایت تیر شوې دې چه دوی ته به د رحمت فریښتی اووانی چه انې پاک روحه ادپاک جسم والا روحه! آرام او راحت طرفته ځی، هیڅکله نه خفه کیدونکی رب طرفته ځی (دروح نه مراد راحت دې اودریحان نه مراد آرام دې. غرض ددنیا مصائبو نه راحت ملاویږی. اوابدی سرور او ربیتونې خوشحالی په هغه وخت کنبی ملاویږی او دې یو فراخی او وسعت وینی. دده مخکې رزق و رحمت وی دې جنت عدن طرفته ناقراره وی. ابو العالیه رضی الله عنه فرمائی چه دجنت یو شین بناخ راشی او په هغه وخت کنبی الله ددې مقرب روح واخستې شی. محمد بن کعب رضی الله عنه فرمائی چه دمرگ نه مخکې هر کس ته معلوم وی چه

(۱) ددې تخریج سورة ابراهیم آیت غیر: ۲۷ لاندې یو شوې دې.

دې جہنمی دې او کہ جنتی. اگر چه مونږ د سکرَات والا حدیث د سورة ابراهيم په آیت (يُسَبِّحُ لِلّٰهِ الَّذِيْ عَلَّمَ الْقُرْآنَ) تفسیر کښې ذکر کړې دې. خو دا ددې بهترینه موقع ده په دې وجه دلته ئې یو حصه بیانوو: حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چې الله جل شانہ ملک الموت ﷻ ته فرمائی چې خما فلانی بنده ته ورشه او هغه خما دربار کښې حاضر کړه. ما هغه په غم، خوشحالی، راحت، تکلیف، خفگان غرض هر آز مښت کښې او کتلو او دخپلې مرضی مطابق مې اوموندو. نو اوس خه هغه ته ابدی راحت ورکول غواړم. لاړشه او هغه خما خاص دربار کښې پیش کړه. ملک الموت ﷻ پنځه سوه درحمت فرېښتو اود جنت کفن او جنتی خوشیانو سره هغه ته ورشی. اگر چه ریحان یو وی خو ددې شل قسمونه وی. اودهر یو جدا جدا خوشبو وی. ورسره سپین ربښم وی. او په هغې مشک انغبښتې شوی وی. الخ. مسند احمد کښې دې چه عائشه رضی الله عنها فرمائی چې ما دحضور نبی کریم ﷺ نه قرأت (قُرْآن) د را په پیښ سره واوریدو (۱) خود ټولو قاریانو د راء په زیر سره دې یعنی (قُرْآن) بمسند کښې دې چه ام هانی ؓ حضور نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو آیا مرگ نه به پسي مونږ یو بل سره ملاوړیو؟ او یو بل به وینو؟ حضور نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه روح به یو مارغه شی. (۲) تردې د ونو نه به میوې خوری تردې چه قیامت قائم شی. او په هغه وخت کښې به خپل خپل جسم ته واپس شی. دې حدیث مبارک کښې د مومن دپاره بشارت دې. مسند احمد کښې دې چه ددې شاهد یو حدیث مبارک دې (۳) چه دهغې اسناد ډیر صحیح دی اومتن ئې هم قوی دې.

او صحیح روایت کښې دې چه د شهیدانو روحونه د شین رنگو مارغانو قالب کښې وی، او ټول جنت کښې خوراک خکاک کوی. او د عرش لاندې چه کوم قنديلونه دې په هغې کښې (۴) مسند احمد کښې دې چه عبدالرحمان بن ابولیلی ؓ په یو خر سور روان وو، دوی په هغه وخت کښې بوډا وو. د سړاو پیرې وېښته ئې سپین وو. نو پدې دوران کښې دوی د حدیث مبارک بیان کړو چه نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه څوک دالله ملاقات خوښوی نو الله جل شانہ هم هغه سره ملاویدل غواړی. او چه څوک د الله جل شانہ د ملاقات کولو نه روستو کښې نو الله تعالی هم دده سره د ملاقات کولو نه کراهت کوی. صحابه کرام ؓ دا واوریدل نو سرونه ئې ټپت کړی وو او ژړل ئې. نو نبی کریم ﷺ تپوس اوکړو چه ولې ژارنې؟ نو صحابه کرام ؓ اوفرمانیل چه یارسول الله ﷺ ا مرگ هم څوک غواړی؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه واورنې اوس مراد به دې بلکه د سکرانو وخت مراد دې. په هغه وخت کښې نیکې او مقربې فرېښتې بندگانو ته دراحت اوانعام او د آرام والا جنتونو زیرې ورکوی، اودې چه دا واورې نو په ټوپونو شی او وانی چه څنگه به زم ممکن دې چه الله جل شانہ سره ملاقات اوکړی چه ددې نعمتونو نه مزې واخلي. نو الله تعالی هم ده سره د ملاقات کولو خواش کوی. او که بنده پد وی نو ده ته دمرگ په وخت کښې دگرمو اوبو او دجهنم د میلسمتیا خبر ورکوی. او ددې نه دې بیزاره کیږی. او دده روح ډیر په تکلیف او مصیبت کښې وی. اودده زړه غواړی چه په هیڅ شان هم دالله جل شانہ حضور کښې حاضر نشی. نوالله تعالی هم دده ملاقات نه خوښوی (۵). بیا فرمائی چه که دې نیک بخت وی نو ده ته دمرگ فرېښتې سلام کوی، چه په تا دې سلامتی وی، ته داصحاب یمین نه ئې. ته به دالله جل شانہ د عذاب نه نجات مومي او فرېښتې پخپله تاته سلام کوی. لکه یو آیت مبارک کښې دې چه ﴿اِنَّ الْاٰیٰتِیْنَ

(۱) ابوداود کتاب الحروف: ۳۹۹۱، وسنده حسن، ترمذی: ۲۹۳۸، احمد: ۶۱/۶، مستدای علی: ۴۵۱۵.

(۲) احمد: ۴۴۱/۶.

(۳) احمد: ۴۵۵/۳، وهو حدیث صحیح.

(۴) صحیح مسلم کتاب الامارة باب بیان ارواح الشهداء ل الجنة والمم احیاء عند ربهم یرزقون: ۱۸۸۷.

(۵) احمد: ۲۵۹/۴، وسنده حسن، امام بیح من عطاء بن السائب لیل اعتلاط النظر مشکل الآثار للطحاوی.

قَالُوا رَبَّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَفْأَمُوا^(۱) الخ: یعنی ریختنوی او پاخه تو حید والوتہ د وفات پہ وخت کنیسی فریختی رازی درحمت او دوی ته بشارت ورکوی چه هیخ غم مه کوئی، هیخ فکر مه کوئی، ستاسو د جنت وعده شته دې. دنیا او آخرت کنیسی مونږ ستاسو دحمایت دپاره موجود یو، چه خه ستا زړه غواری نو مونږ موجود یو. چه خه خواهش کوې نو هغه به پورا کیږی. الله جل شانہ غفور ورحیم سره تاسو دعزت میلمانہ یی. بخاری شریف کنیسی دی چه ستا دپاره سلام دی ته د اصحاب یمین نه نی. دا هم کیدیسی چه په دې خانې کنیسی سلام د دعا په معنی کنیسی وی. والله اعلم^(۲). اوکه مرده د حق تکذیب کولو والا، او هدایت نه یو طرفته، نوهغه میلمستیا به هغه گرم حمیم سره وی چه کولمې او خرمن به اوسوزی. بیا به نې څلورو وارو طرفونو نه دجهنم اور گیر کړی او په هغې کنیسی به دې سوزی. بیا فرمانی چه یقینی خبره ده چه د چا په حق کنیسی ددې هیخ شک نشته دې. نو د خپل عظیم رب تسبیح کوه.

قوله تعالى: - فَسَمِعَ

ددې حکم په رکوع او سجده کنیسی: مسند احمد کنیسی دی چه ددې آیت مبارک نازلیدو سره^(۳) نبی کریم ﷺ فرمانی چه دا په رکوع کنیسی ساتی او ﴿سَمِعَ أَمْرَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾^(۴) نازلیدو باندې نې نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه دا په سجده کنیسی ساتی. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه چا ﴿سبحان الله العظيم وبحمده﴾ اوونیل نو دده دپاره جنت کنیسی یو ونه نال کیږی^(۵) (ترمذی). صحیح بخاری کنیسی آخره کنیسی دا حدیث مبارک دې چه نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه دوه کلمې دې په ژبه آسانې دی، میزان کنیسی درنې دی، او الله جل شانہ ته گرانې دی ﴿سبحان الله وبحمده سبحان الله العظيم﴾.^(۶) الحمد لله دسورة واقعه تفسیر ختم شو. الله جل شانہ دې قبول کړی. (او څمونږ دټولو واقعاتو انجام دې بېتر کړی).

تفسیر د سورة حديد چی مدنی دې

تعارف دسورت: ابوداود وغیره کنیسی دی چه نبی کریم ﷺ به د اوده کیدو نه مخکنیسی دا سورتونه وئیل چه دکومو په شروع کنیسی ﴿سَمِعَ﴾ یا ﴿يَسْمِعُ﴾ دی او فرمائیل به نې چه په دې کنیسی یو آیت مبارک دې چه هغه د زرو آیتونو نه افضل دې^(۷) یو آیت مبارک دې چه هغه یو ﴿سبحان الله وبحمده سبحان الله العظيم﴾ الخ دې. والله اعلم. ددې تفصیلي بیان نزدې راوړان دې. (انشاء الله).

ایاتونه	سورة الحديد مدنية وهي تسع وعشرون آية وأربع ركوعات	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان	زیات رحم گونکې دې
سَمِعَ	لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ	پاکې بیان کړی ده الله لره هر هغه څیز چی په آسمانونو کنیسی دې او په زمکه کنیسی دې
		په زمکه او آسمانونو کنیسی چی څوک او سپړی هغوی ټول دالله تعالی پاکې بیانونی

(۱) بخاری کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الواقعة لیل حدیث: ۴۸۸۱.

(۲) ابوداود کتاب الصلاة باب ما یقول الرجل ل رکوعه وسجوده: ۸۶۹، وسنده صحیح: ابن ماجه: ۸۸۷. احمد: ۱۵۵/۴.

(۳) ترمذی کتاب الدعوات باب ل فضل سبحان الله وبحمده: ۳۴۶۴.

(۴) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی ((لنضع الموازين بالقياس يوم القيامة)): ۷۵۶۳، صحیح مسلم: ۲۶۹۴.

(۵) ابوداود کتاب الادب باب ما یقول عند النوم: ۵۰۵۷. وهو حسن ترمذی: ۲۹۲۱.

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۝

او هغه غالب دې | د حکمت خاوند دې | هغه لره ده | بادشاهی د آسمانونو | او د زمکې |
او هغه غالب دې صاحب د حکمت دې | د آسمانونو اود زمکې بادشاهی صرف دهغه ده

يُحْيِي وَيُمِيتُ ۝ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ هُوَ الْأَوَّلُ

هغه ژوندی کول کوی | او مړه کول کوی | او هغه په هر څیز باندې | قادر دې | هغه اول دې |
هم هغه دې چې ژوندی کول کوی او مړه کول کوی | او الله تعالی په هر څیز قادر دې | هغه (الله) د ټولو

وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ ۝ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝

او آخر دې | او ښکاره دې | او پټ دې | او هغه په هر څیز باندې | ښه عالم دې |
نه اول وو | اود ټولونه روستوبه وی | په قدرتونو سره | ښکاره دې | او پټ هم دې | او په هر څه ښه پوهه دې

قوله تعالی: - سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۝

الله جل شانہ تسبیح :- ټول حیوانات او ټول نباتات دهغه پاکی بیانوی. اووه واره آسمانونه او زمکې اود دې مخلوق او هر هر څیز دهغه تعریف کولو کښې مشغول دې. اگر چه تاسو دهغه څیزونو تسبیح نه پوهیږئ. حلیم وغفور دې. دهغه مخکښې هر یو څیز پست او عاجز دې. دهغه مقرر شریعت اودهغه احکام د شریعت نه ډک دی. حقیقی بادشاه هم هغه دې چه دهغه په ملکیت کښې زمکه او آسمانونه دی. مخلوق کښې متصرف هم هغه دې. مرگ هم دهغه په قبضه کښې دې، هم هغه فنا کول کوی او هم هغه پیدا کول کوی. چه چاته څه غواړی نو ورکوی. په هر څیز قدرت لری. چه څه غواړی نو کیږی. او چه څه نه غواړی نو نه کیږی.

قوله تعالی: - هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ

الله جل شانہ اول او آخر دې :- دې نه پس آیت (هو الاول) دې، دا هغه آیت دې چه ددې باره کښې پورته حدیث مبارک تیر شوی دې چه دا دیو زر آیتونونه بهتر دې. ابو زمیل رضی الله عنه ابن عباس رضی الله عنه ته وائی چه خدا په زړه کښې یو خبره ده خو په ژبه ئې نه شم را وستې. نو په دې ابن عباس رضی الله عنه په خداشو او دې فرمانیل چه ستا په زړه کښې به څه شک وی چه د هغې نه هېڅوک نه دی بیچ شوی. تر دې چه قرآن پاک کښې دی چه ﴿فَإِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ أَشْيَانَا فَانْظُرُوا إِلَى الْيَوْمِ﴾ ای: یعنی چه ستا طرفته څه نازل شوی دی که ته به هغې کښې په شک کښې ئې نو ستا نه مخکښې چه کوم کتاب لوستلې شو هغوی نه تپوس او کره. الخ
بیا ئې ورته اوفرمانیل چه ستا په زړه کښې څه شک وی نو دا آیت مبارک لوله چه (هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ) الخ. ددې آیت مبارک تفسیر کښې لسونه زیات اقوال دی. امام بخاری رضی الله عنه فرمائی چه یحیی فرمانی چې د ظاهر او باطن نه مراد د علم په ذریعه په هر څیز باندې ښکاره او پوشیده کیدل دی. دا د یحیی زیاد فرا. خو ئې دې. ددوی یو تصنیف دې چه دهغې نوم معانی القرآن دې.

داوده کیدو دعا :- مسند احمد کښې دی چه نبی کریم صلی الله علیه و آله به دا اوده کیدو په وخت کښې دا دعا و نیله چه
﴿اللهم رب السماوات السبع ورب العرش العظيم بنا ورب كل شيء من منزل التوراة والانجيل فانك الحبيب والنوي لا اله الا انت اعوذ بك من كل شيء انت اعد بنا صيته انت الاول فليس قبلك شيء وانت الاخر فليس بعدك شيء وانت الظاهر فليس فوقك شيء وانت الباطن فليس دونك شيء اقض عني الدين واغننا من الفقر﴾

یعنی انی اللہ جل شانہ، انی د اووہ آسمانونو او عرش عظیم ربہ، انی خمونی اودھر خیز ربہ، انی د تورات او انجیل نازل وونکیہ، انی د دانو او گتیکو زرغونہ وونکیہ، ستا نہ سوا ہیخوک د عبادت لائق نشته دی، خہ ستا پناہ کبئی راخم، دهر هغه خیز بدی نہ چہ دهغی سر ستا پہ لاس کبئی دی، تہ اول ذات نی ستا نہ مخکبئی خوک نہ وو، ہم تہ آخر نی او ستا نہ بعد خوک نشته دی، تہ ظاهر نی ستا نہ پورته خوک نشته دی، تہ باطن ستانہ پت خوک نشته دی، تہ خمونی قرض ادا کرہ او تہ خمونی فقیری لری کرہ۔^(۱)

ابو صالح رحمۃ اللہ علیہ بہ خیلو متعلقینو تہ دا دعا خودلہ او فرمائیل بہ نی چہ د اووہ کیدو پہ وخت کبئی بہ بنی طرف خملہ او دا دعا وانہی. الفاظو کبئی خہ ردبدل شته دی. اوگورنی مسلم شریف ^(۲). ابو یعلیٰ کبئی دی چہ عاشہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حکم سرہ بہ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم بسترہ مبارکہ مخ پہ قبلہ غورولہی شوه. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم چہ بہ راغلل نو پہ خیل بنی لاس بہ نی تکیہ اولگولہ او آرام بہ نی گولو. بیا بہ نی رو رو خہ ونیل او پہ آخری شبہ کبئی بہ نی دا دعا ونیلہ گومہ چہ پورته بیان شوہ دی. الفاظو کبئی نی خہ ردبدل شته دی.

قوله تعالى: وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ

ددی پہ تفسیر کبئی یو روایت: ددی آیت مبارک تفسیر کبئی جامع ترمذی کبئی دی چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خپلو صحابہ کرام رضی اللہ عنہم سرہ تشریف فرما وو چہ ہدی کبئی وریخ پہ سر راغلہ. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ تاسو تہ معلوم دی چہ دا خہ دی؟ نو صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم ږیر پہ ادب سرہ او نیل چہ اللہ او دهغه رسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ نہ معلوم دی. نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ دی تہ عنان وانہی. دا زمکہ اوبہ کوی. پہ هغه خلقوہم دا وورولہی شی چہ کوم نہ خو اللہ جل شانہ شکر گزار وی او نہ داللہ جل شانہ نہ غوښتہ کوی. بیا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ تاسو تہ معلوم دی چہ ستاسو دپاسہ خہ دی؟ نو هغوی رضی اللہ عنہم او فرمائیل چہ اللہ او دهغه رسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ زیات خبر دی. نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ اوچت محفوظ چت او راغونہ موج. تاسو تہ معلوم دی چہ ستاسو او ددی مینخ کبئی خومرہ فاصلہ ده؟ نو هغه جواب ملاؤ شو. نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ د پنخوسو کالو مزل دی. بیا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ تاسو تہ معلوم دی چہ ددی دپاسہ خہ دی؟ نو صحابہ کرام رضی اللہ عنہم بیا د لاعملی اظهار ہم پہ هغه الفاظو سرہ اوکرو. نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ ددی دپاسہ بل آسمان دی. او ددی دوارو آسمانونو تر مینخہ ہم د پنخوسو کالو فاصلہ ده. دشان نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوو آسمانونو شمیر کرل او د هر یو مینخ کبئی نی ہم دومرہ فاصلہ اوخودلہ. بیا د سوال جواب اوویدونہ پس ہم دومرہ فاصلہ کبئی عرش دی. بیا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوکرو چہ تاسو تہ معلوم دی چہ ستاسو لاندی خہ دی؟ ہم دهغه جواب اوویدو تہ پس نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ دویمہ زمکہ. بیا د سوال او جواب نہ پس نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ ددی لاندی بلہ زمکہ ده. او ددوار زمکو ترمینخہ ہم د پنخوسو کالو فاصلہ ده. ہم دشان نی اووہ وارہ زمکہ د یو بل نہ ہم پہ دی فاصلہ کبئی اوخودلہ. بیا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ پہ هغه اللہ جل شانہ می دی قسم وی چہ دهغه پہ قبضہ کبئی د محمد صلی اللہ علیہ وسلم روح دی چہ تاسو یو رسی ہم دتولو نہ لاندی زمکہ طرفتہ زړوند کرنی نو هغه بہ ہم اللہ تعالیٰ تہ اورسی. بیا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ددی آیت مبارک تلاوت او فرمائیلو ددی د راوی حسن رحمۃ اللہ علیہ دخپل استاد ابوهریرہ رضی اللہ عنہ نہ اوویدل ثابت نہ دی. لکہ چہ ختگہ د ایوب یونس او علی بن زید محدثینو قول دی. بعضو اهل علم ددی حدیث مبارک شرح کبئی لیکي چہ ددی نہ مراد رسی داللہ جل شانہ علم قدرت او غلبی تہ رسیدل دی. (ذات باری پوری نه)، د اللہ جل شانہ علم دهغه

قدرت اودھغہ غلبہ او سلطنت بیشک ہر خانی کنبی دی۔ خو ہغہ خیل ذات سرہ عرش باندی دی لکہ چہ ځنگہ ہغہ خیل وصف پہ خیل کتاب کنبی پخبلہ بیان کرې دی ( ) مسند احمد کنبی ہم دا حدیث مبارک شته دی۔ او پہ ہغی کنبی د ډدوؤ ز۔ کو ترمینخہ فاصلہ د اوو سوہ کالہ ده ( ) ابن ابی حاتم او بزار کنبی ہم دا حدیث مبارک شته دی۔ ابن ابی حاتم کنبی درسی زروندیو ذکر نشته دی او دوو آسمانونو مینخہ فاصلہ د پنځوو سوو کالود امام بزار رحمۃ اللہ علیہ دا حدیث مبارک ہم بیان کرې دی چہ ددی روایت راوی دابوہریر رضی اللہ عنہ نہ سوا بل څوک نشته دی۔ ابن جریر کنبی دی چہ دا حدیث مبارک مر سلا مروی دی۔ یعنی قتادہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ مونہ داسی ذکر شوې دی۔ بیا حدیث بیانوی اود صحابی رضی اللہ عنہ نوم نہ اخلی۔ ممکن چہ ہم دا صحیح وی۔ واللہ اعلم۔

ابودر غفاری رضی اللہ عنہ نہ مسند بزار کنبی او کتاب الاسماء والصفات کنبی بیهقی کنبی دا حدیث مبارک مروی دی خو دہغی اسناد کنبی نظر دی۔ او پہ متن کنبی نې غرابت او نکارت دی۔ واللہ سبحانہ وتعالی اعلم۔

ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ د آیت «وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ» تفسیر کنبی دقتادہ رحمۃ اللہ علیہ قول راوړي دی چہ د آسمان او زمکی ترمینخہ د څلورو فربتو ملاقات اوشو۔ خپلو کنبی نې تیوس او کو وچہ چرتہ نہ راغلی؟ یو اوونیل چہ اووم آسمان نہ څہ الله جل شانہ لیرلې یم۔ او ما الله تعالی ہم ہغہ خانی کنبی پریښودې دی۔ بلې اوونیل چہ اوومي زمکی نہ چہ الله جل شانہ رالیرلې یم او الله جل شانہ ہم هلته وو۔ درہمی اوونیل چہ څما رب څہ د مشرق نہ رالیرلې یم او الله جل شانہ ہم ہغہ خانی کنبی وو۔ څلورمی اوونیل چہ څہ الله جل شانہ دمغرب نہ رالیرلې یم او ما الله جل شانہ ہغہ خانی کنبی پریښودې دی۔ خودا روایت ہم غریب دی۔ بلکہ داسی معلومیږی چہ دقتادہ رحمۃ اللہ علیہ والا پورتنې بیان شوې حدیث مبارک چہ مرسل دی ممکن دی چہ ہغہ ہم دقتادہ m خیل قول وی لکہ چہ دا قول دقتادہ m خیل دی، واللہ اعلم۔

هُوَ الَّذِي	خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ
هغه ذات دی چی پیدا نی کرل آسمانونہ او زمکہ پہ شپرو ورځو کنبی بیا برابر شو (کیناستو)	
اللہ تعالی، داسی ذات دی چی آسمانونہ او زمکہ نې پہ شپرو ورځو کنبی پیدا کرل بیا په عرش	
عَلَى الْعَرْشِ	يَعْلَمُ مَا يَكْبُرُ فِي الْأَرْضِ وَمَا
په عرش باندی معلومیږی هغه ته هغه څہ چی ننوخی په زمکہ کنبی او هغه څہ	
باندی قائم شو الله تعالی پوهیږی په هغه څہ چہ په زمکہ کنبی ورننوخی او په هغه څہ پوهیږی	
يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا	چي راوځی دهغی نه او هغه چی راکوژیږی د آسمان نه او هغه چی ځیږی په هغی کنبی
چی د دي نه راوځی او په هغه څہ چی د آسمان نه راکوژیږی او په هغه څہ چی دي د آسمان، ته ځیږی	
وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ	اوتاسو چی کوم خانی هم بی هغه درسه دی ..... او الله تعالی ستاسو ټول کارونه وینی کوری

بَصِيرٌ ۝	لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۝ وَإِلَى اللَّهِ
بہ لیدونکی دے ہفہ لره ده بادشاهی داسمانو او دزمکی او خاص الله ته	داسمانو او دزمکی بادشاهی صرف دہغه ده ..... او تولی معاملی بے الله تعالی ته
تَرْجُمٌ ۝	الْأُمُورُ ۝ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ ۝ وَيُؤَلِّجُ النَّهَارَ
واپس گرزولی کیری اتول معاملات ننباسی شپہ پھ ورخ کنبی او ننباسی ورخ	پیش کیری ..... ہفہ شپہ پھ ورخ کنبی داخلوی او ورخ پھ شپہ کنبی داخلوی
فِی اللَّيْلِ ۝ وَهُوَ عَلِيمٌ	بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝
پہ شپہ کنبی او ہفہ خبردار دے پھ پتو رازونو دسینو باندے	..... او ہفہ دزونو پھ پتو رازونو پھہ دے

قوله تعالى: - هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ

دزمکی او آسمان پیدائش شپرو ورخو کنبی: دالله جل شانہ زمکہ او آسمان شپرو ورخو کنبی پیدا کول او عرش باندے قرار کیدل د سورة اعراف تفسیر کنبی پورا پورا تیر شوی دی. پھ دے وجه دے خانی کنبی د دوبارہ بیانولو ضرورت نشته دے. ہفہ ذات ته پھہ علم دے چہ خومره دباران خاخنکی زمکی ته لازل، خومره دانے زمکہ کنبی پریوتے او خہ زرغونیدی پیدا شوی. خومره پتی اوشو او خومره میوی اوشی. لکہ چہ یو آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿وَعِنْدَهُ مَقَاصِمْ الْغَیْبِ﴾ الخ:

یعنی دغیب کنجیانی ہفہ سرہ دی او ہفہ ذات ته سوا بل چاتہ معلومات نشته دے. ہفہ د اوچے او لمدی پولو خیزونو مالک دے. دیو پانے غوزاریدل ہم دہغه د علم ته بھر نه دی. د زمکی تیرو کنبی پنه دانہ او یو خشک او لوند خیز داسی نه دے چہ ہفہ ورته د نیکارہ کتاب نه وی. دشان آسمان نه نازلیدو والا دباران پلی او اووره او تقدیرونه او احکام د فرینتو پھ ذریعہ نازلیری. پول د ہفہ پھ علم کنبی دی. دسورة تفسیر کنبی تیر شوی دی چہ دالله جل شانہ مقرر شوی دے فرینتی د باران یو یو خاخنکی د الله جل شانہ مقرر خانی ته رسوی. د آسمان نه نزول والا فرینتی او اعمال ہم دہغه پھ وسیع علم کنبی دی. لکہ خنگہ چہ حدیث مبارک کنبی دی دشپہ اعمال د ورخی نه مخکنبی او د ورخی اعمال دشپہ نه وړاندے دہغه پھ حضور عظیم کنبی پیش کیری (۱) ہفہ تاسره دے یعنی ستا نگهبان دے ستاسو عملونو او کارونو ته گوری. خنگہ چہ ہم وی او چہ کوم ہم وی، او تاسو ہم کہ پھ اوچہ بی او کہ پھ لمده کنبی، شپہ وی او کہ ورخ، تاسو کور کنبی بی یا خنگل کنبی، هر حالت کنبی دہغه علم دپارہ یو شان، هر وخت دہغه پھ نظر کنبی بی، اودہغه آوریدل ستاسو سرہ دی. ستاسو کلمات آوری او ستاسو حال گوری. ستاسو د پت پناه ہفہ ته علم دے. لکہ چہ فرمانی چہ دہغه نه خوک پتیبیری نو د ہفہ دا فعل فصول دے. بلکه د ظاهر او باطن او د زره ارادے پوری دہغه نه خوک خہ نشی پتولی. او آیت مبارک کنبی دی چہ پتے خبری، نیکار خبری، دشپہ ہم چہ خہ وی پھ ہفہ ذات پول روپانہ دی. ربینتیا دی چہ ہفہ رب او ہم ہفہ معبود برحق دے.

صحیح حدیث مبارک کنبی دی چہ د جبرئیل ؑ پھ یوسوال نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ احسان دادے چہ ته د الله جل شانہ عبادت دشان اوکړی چہ گویا ته الله تعالی وینی (۲). نوکه ته ہفہ ذات ته گوری

(۱) صحیح مسلم کتاب الایمان باب فی قول علیہ السلام ((ان الله لا ینام)) : ۱۷۹.

(۲) صحیح بخاری کتاب سوال جبرئیل ؑ الی ؑ عن الایمان، والاسلام والاحسان : ۵۰. صحیح مسلم : ۹.

نو تا هغه ویني. یو سړې راغلو اود نبي کریم ﷺ ته نې عرض او کړو چه یار رسول الله ﷺ امانه خه داسې توبینه اوبښاني چه هغې سره خما ژوند ښه شی. نو نبي کریم ﷺ او فرمائیل چه دالله جل شانہ لحاظ سانه او دهغه نه داشان شرمیره لکه چه ته دخپل یو نزدې رښته دار نه شرمیرې او هغه ستا نه هېڅکله هم نه جدا کیږي. داحديث مبارک ابوبکر اسماعیلی بیان کړې دي. ددې سند غریب دې نبي کریم ﷺ او فرمائیل چه چا درې کارونه اوکړل نو هغه د ایمان نه خوند واخستو. ديو الله جل شانہ عبادت نې اوکړو او دخپل مال زکوة نې خوشحالی سره ورکړو او که خناور نې زکوة کښې ورکړل نو هغه نې هم پوځانگان کمزوری او بیمار نه بلکه ښه درمیان مال نې دالله جل شانہ لار کښې ورکړو. او خپل نفس نې پاک کړو. نو په دې یو سړی سوال اوکړو چه یار رسول الله ﷺ د نفس پاکولو نه خه مطلب دې؟ نو نبي کریم ﷺ او فرمائیل چه دا خبره په خپل زړه کښې محسوس کړی او دا یقین او عقیده اوساتي چه الله جل شانہ هر ځانې کښې ده سره دې (ابونعیم). او یو حدیث مبارک دی چه افضل ایمان هغه دې چه په دې پوهه شې چه ته هر چرته نې نو الله جل شانہ تا سره دې. (نعیم بن حماد). امام احمد m به اکثر دا دوه شعرونه ونیل چه :

اذا ما خلوت الله هروما فلا تفل
ولا تحسن الله بفعل ساعة
خلوت ولكن قل على رقيب
ولا ان ما يغني عليه يغيب

یعنی کله چه ته بالکل تنها نې او خلوت کښې نې نو په هغه وخت کښې هم دا مه وایه چه خه خانله یم. بلکه وایه چه تا یو نگهبان دې یعنی الله جل شانہ. هېڅ یو ساعت هم الله جل شانہ بې خبره مه گڼه او پټ نه پټ کار هم دهغه نه پټ مه گڼه.

قوله تعالى: لَكُمْ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

دا هرڅه د الله ﷻ په اختیار او ملکیت کښې دی. بیا فرماني چه ددنیا او آخرت مالک الله (دې لکه یو بل آیت مبارک کښې دی چه ﴿وَإِنْ لَكُمْ لَأَخِيرَةُ الْأُولَى﴾ یعنی ددنیا او آخرت ملکیت زمونږ دي. دهغه تعریف په دې بادشاهت هم زمونږ فرض دی. فرماني چه : ﴿لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ یعنی هم هغه معبود برحق دي. اوهم هغه ذات حمد او ثناء لائق دي. دنیا کښې هم او آخرت کښې هم او یو آیت مبارک دی چه الله جل شانہ دپاره ټول تعریفونه دی او دهغه په ملکیت کښې دزمکې او آسمانونو ټول څیزونه دی. اود هغه ذات حمد په آخرت کښې او هغه دانا او خبردار دي. نو هر هغه څیز چه په آسمان او زمکه کښې دې دهغه بادشاهت کښې دي. دټولي زمکې او آسمان مخلوق دهغه ذات غلام او دهغه خدمت گزار او دهغه په مخکښې پست دي.

لکه فرماني چه ﴿إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي رَحْمَةٍ عَذَابُهُ﴾ الخ یعنی د آسمان او زمکې ټول مخلوقات د رحمان مخکښې دغلامي په حیثیت پیش کیدونکی دي. دا ټول دهغه په گیره کښې دي. او ټول نې یو یو شمیرلی دي. اوهم هغه ذات طرفته ټول څیزونه واپس کیدل دي. خپل مخلوق کښې چه خه غواړی حکم ورکوی، هغه عادل دي، ظلم نه کوی، بلکه یو نیکی لس چنده کوی. او بیا خپل طرفنه اجر عظیم ورکوی. ارشاد دي چه ﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ﴾ د قیامت په ورځ به مونږ د عدل تله کیدو اوبه هیچا به ظلم نه کیږي. د اورنی د دداني هومره عمل به هم مونږ راوباسو او مونږ حساب اخستلو او ورکولو دپاره کافی یو. بیا فرماني چه په مخلوق کښې تصرف هم دهغه ذات چلیږي. د ور څې شېې گردش هم دهغه په لاس کښې دي. خپل حکمت سره زیاتوی او کموی. کله ورځي لنډې او کله شېې لنډې او کله دواړه یو شان. کله گرمی او کله یخنۍ. کله باران او کله بهار او کله خزان. او دټول دیندگانو دښیګړې او مصلحت لحاظ سره دي. هغه ذات دزه د وړوکې نه وړوکې خبرې او پټ نه پټ راز نه هم واقف دي.

اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ		
ايمان راورئ په الله باندې		
تاسو په الله تعالى اودهغه په رسول ايمان راورئ		
وَرَسُوْلِهِ	وَاَنْفِقُوْا مِمَّا	جَعَلَكُمْ مُّسْتَخْلَفِيْنَ
او په رسول دهغه باندې او خرچ كړئ دهغه خيزونونه چي جوړ كړئ يئ تاسو الله خليفگان		
ودهغي مالونو نه يوحصه خيرات كړئ چي تاسو ئي په كښي د نورو خلقو خليفه گان جوړ كړي يي		
فِيْهِ	فَالَّذِيْنَ	اٰمِنُوْا مِنْكُمْ
په هغي كښي نو هغه كسان چي ايمان ئي راورو ستاسو نه او مال ئي خرچ كړو دپاره دهغوي		
په تاسو كښي چي چا ايمان راورې دې اوخير اتونه يي كړي دي هغوي دپاره لويه		
اَجْرٌ كَبِيْرٌ ۝	وَمَا لَكُمْ	لَا تُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالرَّسُوْلِ
اجر لوي دې اوڅه شوي دي تاسو لره چي ايمان نه راورئ په الله باندې حال دا چي رسول		
بدلې مقرر ده اودا په تاسو څه شوي دي چي په الله باندې ايمان نه راورئ؟ اوحال دادې چي		
يَدْعُوْكُمْ	لِتُؤْمِنُوْا بِرَبِّكُمْ	وَقَدْ اَخَذَ مِنْكُمْ
راېلي تاسو چي ايمان راورئ تاسو په رب خپل اواغستلي ده هغه وعده ستاسو نه		
رسول مودې خبرې ته راېلي چي تاسو پخپل رب ايمان راورئ او الله تعالى ستاسو نه كلکه وعده هم اخستي ده		
اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝	هُوَ الَّذِيْ يَرْزُقُ	عَلٰى عِبَادَةٍ اٰيٰتٍ
كه يئ تاسو ايمان راورونكي هغه هغه ذات دي چي نازلوي په بنده خپل باندې ايتونه		
كه چري تاسو يقين كړئ ..... الله تعالى هغه ذات دي چي پخپل بنده ئي بنكاره ايتونه نازل كړي دي		
بَيِّنٰتٍ لِّيُخْرِجَكُمْ	مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۚ	وَإِنَّ اللّٰهَ
واضحې دپاره ددې چي راوايسي تاسو دتيرونه رنر ته او بيشكه الله		
د دې دپاره چي تاسو د كفر د تيارونه د ايمان رنر ته راوايسي اويقين الله تعالى		
يَكُمۡ	لِرَعُوْفٍ رَّحِيْمٍ ۝	وَمَا لَكُمْ اَلَّا تَنْفِقُوْا
په تاسو باندې خامخا مهربانه رحم كونكي دي او څه وجه ده تاسو لره چي خرچ نه كوي		
په تاسو دير مئين او دير مهربانه دي او دا په تاسو څه شوي دي چي تاسو دالله تعالى په		
فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ	وَاللّٰهِ	مِيْرٰثُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۖ
په لاره دالله كښي حال دا چي الله لره دي ميراث داسمانونو او دزمكي		
لار كښي خرچ نه كوي حال دا دي چي اسمانونه او زمكه ټول په آخر الله تعالى ته پاتي كيږي		
لَا يَسْتَوِيْ	مِنْكُمْ	مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ
برابر كيدي نه شي ستاسو نه هغه څوك چي خرچ ئي او كړو مخكښي دفتحي نه		
په تاسو كښي هغه كسان دنورو سره برابر نه دي چي د مكي فتحې نه مخكښي ئي دالله تعالى په لار كښي		

وَقَاتِلْهُ	أُولَئِكَ أَعْظَمُ	دَرَجَةً	مِّنَ الَّذِينَ
او جہاد نہی او کو رو دا کسان چی دی ڍیر لوی دی پہ لحاظ ددرجہ سرہ دہغہ کسانو نہ			
خرچونہ کری دی او جہاد نہی کری دی دغہ کسان پہ مرتبہ کنبی دہغہ خلقو نہ ڍیر اوچت دی			
انْفَقُوا	مِّنْ بَعْدِ	وَقَاتِلُواْ	وَكَلَّا
چی خرچ نہی او کو رو اوستو دفتحی نہ او جہاد نہی او کو رو حال دا چی دھر یو سرہ اوعدی کری دی اللہ			
چی روستو نہی خرچونہ کری دی او جنگیدلی دی او اللہ تعالیٰ د ٲولو سرہ د بنیگری وعدہ کری دی			
الْحُسْنٰی	وَاللّٰهُ	يٰۤاَيُّهَا	تَعْمَلُوْنَ
نبی نبی او اللہ پہ ہغہ گارونو چی تاسو نہی کوئی خبردار دی ځوک دی ہغہ			
..... او اللہ تعالیٰ ستاسو د کارونو نہ بنہ خبر دی ځوک شتہ چی			
يَقْرَضُ	اللّٰهُ	قَرْضًا حَسَنًا	فِيْضَعْفَهُ لَهٗ وَلَكَ
چی قرض ورکوی اللہ ته قرض بنہ چی دوچند کری ہغہ دپارہ دہغہ او ہغہ لرہ دی			
اللہ تعالیٰ ته پہ بنہ شان قرضہ ورکری نوالہ تعالیٰ بے نہی دہغہ دپارہ پہ څو څو چندہ زیاتہ کری			
اَجْرٌ كَرِيْمٌ			
اجر عزتمند			
اود ہغہ دپارہ دعزت بدلہ دہ			

قرہ تعالیٰ :- اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ

پہ اللہ جل شانہ او پہ رسول ایمان راوړئ : اللہ جل شانہ ہدایت کوی چه پہ ما او پہ نبی کریم ﷺ باندی ایمان راوړئ او پہ دې باندی مضبوط او ہمیشہ کلک اوسئ : اوخپله لار کنبی د خیرات کولو رغبت بیان فرمانی . تاسو چه ہغہ ذات کوم مال درکړی دی ہغہ داللہ جل شانہ اطاعت کنبی خرچ کوئی . اوپہ دې پوہہ شی چه څنگہ تاسو ته د نورو لاسونو نہ ملاؤ شوې دی داشان بہ ستاسو نہ نورو لاسونو نہ لاړشی . اوپہ تاسو بہ حساب او عتاب پاتی شی . او پہ دې دا ہم ارشاد دی چه ستا نہ پس ستا وارث ممکن دہ چه نیک وی او ستا میراث څما لار کنبی خرچ کری او څما نزدیکی حاصل کری . او ممکن دہ چه ہغہ بد وی او بدمستی کنبی او سیاکارنی کنبی ستا هر څہ تباہ کری . اودہغہ د بدو باعث ته جوړ شی . کہ تا نہ پرېښوې نو ہغہ بہ دا سې نہ الوزولو . نبی کریم ﷺ سورۃ (الہاکم التکاثر) تلاوت کرو او وې فرمائیل چه انسان اکثر دا وائی چه دا ہم څما مال دا ہم څما مال دی ، حالانکہ دانسان اصل مال ہغہ دې چه دہ اوخوړو ، وائی غوستو او صدقہ نہی کرو . وې خوړلو فناء شو او وائی غوستل نو زور شو اوتباہ شو یا داللہ جل شانہ لار کنبی ورکړہ نو دڅزانې پہ طور جمع شو (مسلم) . ( )

او چه څہ پاتې شو نو ہغہ دنورو مال دې ، تا څوہغہ جمع کړې وو او پرېښو دې وو ( ) . بیا ہم ددې دوؤ خبرو ترغیب ورکوی او دډیر اجر وعدہ کوی ، بیا فرمانی چه تاسو ایمان نہ ہیڅ نہ شی منع کولی ؟ تاسو کنبی نبی کریم ﷺ موجود ی ہغہ تاسو ایمان طرفتہ رابلئ . دلیلونہ درکوی او معجزې درتہ ښائی . د صحیح بخاری دشرح ابتدائی حصہ کتاب الایمان کنبی مونږ دا حدیث مبارک بیان کړی دی

(۱) صحیح مسلم کتاب الزہد باب الدلیا سجن اللومن وجہ للکافر : ۲۹۵۸ .

(۲) صحیح مسلم حوالہ سابق : ۲۹۵۹ .

چہ نبی کریم ﷺ تپوس اوکرو چہ تولو نہ زیات بنہ ایمان والا ستاسو پہ نیز خوک دی؟ نو وې ونیل فریختی. نو وې فرمانیل چہ هغوی خو الله تعالیٰ سره دی بیا به ایمان ولی نه راوری؟ وې فرمانیل چہ بیا نبیان علیہم السلام، به هغوی خو وحی او دالله کلام نازلیرې بیا به ولی ایمان نه راوری؟ بیا نہی او نیل چہ مونږ: واه تاسو ایمانه څنگه منع کیدیشی تاسو کښې خو څه موجود یم. واورنی ا بهترین او عجبه ایمان والا به هغه خلق وی چہ ستاسو نه روستو رازی. صحیفو کښې به لیکلې شوی گوری او ایمان به راوړی. دسورة بقره شروع کښې آیت (الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ) تفسیر کښې هم مونږ داسې احادیث لیکلې دی.

بیا دوی ته دمیثاق دورځي قول وریادولې شی لکه چہ یو آیت مبارک کښې دی چہ: **وَإِذْ كُنَّا نَبْعَثُ إِلَيْكَ رَسُولًا** ددې نه مراد نبی کریم ﷺ نه بیعت کول دی. اوامان ابن جریر m فرمائی چہ ددې نه مراد هغه میثاق دې چہ د آدم **عَلَيْهِ السَّلَام** خپته کښې دهغوی نه اخستی شوې وو. دمجاهد m هم دا مذهب دې. والله اعلم.

هغه الله جل شانہ چہ هغه په خپل بنده روښانه دلیلونه او بهترین دلائل او بنه آیتونه نازل کړل. چہ تاسو ظلم او جهل د تیرونو نه او د رائي قیاس د بدترینو تیرونو راوباسی او تاسو نورانی او روښانه او صفا لار اویانی. الله جل شانہ روف دې اورجم دې. دا دهغه لونی ذات کرم دې چہ هغه د خلقو د رهنمائی دپاره کتابونه نازل کړل او رسولان یې اولیرل او شکوک شبهات یې لرې کړل. د هدایت وضاحت یې اوکړ. دایمان او خیرات حکم کولو نه پس بیا د ایمان رغبت ورکوی او بیان فرمائی چہ اوس د ایمان نه قبولولو هیڅ عذر باقی نه دې پاتې. دآسمانونو د خزانتونها مالک الله جل شانہ دې. عرش او کرسی دهغه ده دهغه تاسو سره ددې خیرات دبدلې وعده کړې ده. فرمائی چہ: **(وَمَا أَكْفَرُنَا مِنْ شَيْءٍ قَوْمًا يُدْعُوا إِلَيْهِمْ فَوْفًا وَتَوْفًا)** یعنی تاسو به دا فانی مال خرچ کړنی او هغه به تاسو ته همیشه پاتې کیدونکی مال درکړی.

توکل والا خرچ کوی اودعرش مالک هغه دتنگی او غریبی نه محفوظ کوی. هغه ته ددې خبرې اعتماد وی چہ مونږ کوم مال فی سبیل الله خرچ کړو نو دهغې بدله به مونږ ته په دواړو جهانونو کښې ملاویرې. **قوله تعالیٰ: لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَلْفَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَتْلٌ**

فغانل صحابه: بیا ددې امر بیان کیږی چہ دفتح مکه نه مخکښې کومو خلقو دالله جل شانہ لار کښې خرچونه اوکړل او دالله جل شانہ لار کښې نې جهاد اوکړو او کومو خلقو چہ دا اونه کړل، او مکه فتح شوه نو دا دواړه بر ابر نه دی. په دې وجه هم چہ په هغه وخت کښې تنگی زیاده وه او قوت کم وو. اوپه دې وجه هم چہ په هغه وخت کښې به ایمان هغه خلقو قبولولو چہ دهغوی زړونه هر قسم گند نه پاک وو. دمکې د فتح نه پس خو اسلام ته ښکاره غلبه ملاؤ شوه، اودمسلمانانو شمیر زیات شو. او فتوحات زیات شو. اودې سره مال هم ښکاره شو. نو په هغه وخت کښې او په دې وخت کښې چہ څومره فرق دې نو دومره فرق په دې خلقو او هغه خلقو کښې دې. هغوی ته به ډیر زیات اجر ملاویرې. اگر چہ دواړه اصل نیکی کښې او اصل اجر کښې شریک دی.

دقبل الفتح نه څه مراد دی؟ بعضو وئیلی دی چہ فتح نه مراد صلح حدیبیه ده. او ددې تائید د مسند احمد یو روایت نه هم کیږی چہ خالد بن ولید ؓ او عبدالرحمان بن عوف ؓ مینځ کښې اختلاف پیدا شو، په دې خالد ؓ اوفرمانیل چہ ته په دې خبره نې چہ ما څو ورځې مخکښې اسلام قبول کړې دي. هر کله چہ نبی کریم ﷺ ته ددې علم اوشو نو وې فرمانیل چہ څما صحابه کرام **رَضُوا** ماته پرېږدنی. په الله جل شانہ قسم چہ دهغه په قبضه کښې څما روح دې که د احد د غر هومره سره او سپین زر جمع

کریٰ نو بیا ہم دھفہ اعمالو تہ نہ شی رسیدی (۱)۔ ظاہر دی چہ دا واقعہ د خالد بن ولید ؓ د مسلمانیدو نہ مخکنی دہ او دوی ؓ دصلح حدیبیہ نہ پس او فتح مکہ نہ مخکنی اسلام قبول کریں وو۔ اودا اختلاف چہ کوم پدی روایت کنی دے د بنو خزیمہ بارہ کنی وو۔ نبی کریم ؐ د فتح مکہ نہ پس د خالد ؓ پہ امارت کنی هغونی طرفه یو لئسکر لیرلی وو، هر کله چہ دوی هغه خانی تہ اورسیدل نوهغه اووئیل چہ مونږ مسلمانان شوی یو خو دخپل ناواقفیت په وجه نی دا اونه وئیل چہ مونږ اسلام راوړی دے بلکه داسی نی اووئیل چہ مونږ صابیان شو، یعنی بی دینه شو او کفارو به مسلمانو تہ هم دا لفظ وئیلو۔ خالد ؓ غالبا ددی کلمی اصل مطلب تہ اونه رسیدو او دهغوی د قتل کولو حکم نی اوکړو۔ او دهغوی چہ کوم نیولی شوی وو دهغوی د قتل کولو حکم نی اوکړو۔ نو په دے د عبدالرحمان ؓ او خالد بن ولید ؓ مینخ کنی مخالفت پیدا شو۔ ددی واقعی مختصر بیان پورتنی حدیث مبارک کنی دے۔

صحابه گواہو تہ بد مه وائی۔ صحیح حدیث مبارک کنی دی چہ صحابه کرام ؓ تہ بد مه وائی، په هغه ذات مې دے قسم وی چہ دهغه په قبضه کنی خما روح دے که تاسو د احد غر هومره برابر سره زرو سپین زر هم خرچ کرنی نویا هم دهغوی درې پاوه غلې ثواب تہ هم نه شی رسیدنی۔ بلکه یو نیم پاؤ تہ هم نه شی رسیدی (۲)۔ ابن جریر کنی دی چہ حدیبیہ په کال مونږ نبی کریم ؐ سره چہ کله عسفان تہ اورسیدو نو نبی کریم ؐ اوفرمانیل چہ داسی خلق به هم راشی چہ تاسو به خپل اعمال دهغوی د عملونو مقابله کنی حقیر اوگنرنی۔ مونږ اووئیل چہ آیا قریشی؟ نو نبی کریم ؐ اوفرمانیل چہ نه بلکه یمنی نرم دل، خو اخلاق، اوساده مزاج۔ مونږ عرض اوکړو یا رسول الله ؐ آیا هغوی به خمونږ نه بهتر وی؟ نبی کریم ؐ جواب کنی اوفرمانیل که هغوی سره د احد دغیر برابر هم سره سپین وی او هغه خرچ کری نو بیا هم ستاسونه د یو درې پاوا یا یونیم پاؤ خیرات تہ هم نشی رسیدلی۔ یاد ساتی مونږ او نورو ټولو خلقو کنی فرق دے۔ بیا نبی کریم ؐ هم دا آیت مبارک (لا یستوی) تلاوت کړو۔ خو دا روایت غریب دے۔ بخاری اومسلم شریف کنی دی چہ دابوسعبد خدری ؓ روایت کنی د خارجیانو ذکر کنی دی چہ تاسو خپل مونځونه دهغوی د مونځونو باره کنی او خپلې روژې دهغوی دروژو باره کنی حقیر اوکمې گنرنی۔ هغوی داشان د دین نه خارجیری لکه څنگه غشی د ښکار نه (۳)۔

ابن جریر کنی دی چہ عن قریب په یو قوم راشی نوتاسو به خپل اعمال کمتر اوگنرنی چہ کله دهغوی اعمال اوگورنی۔ صحابه کرام ؓ تپوس اوکړو چہ آیا هغوی به قریشیان نه وی؟ نو نبی کریم ؐ اوفرمانیل چہ هغه ساده مزاج، نرم زړه والا دلته را روان دی۔ او نبی کریم ؐ یمن طرفته تہ لاس سره اشاره اوکړه، او بیا نبی کریم ؐ اوفرمانیل چہ هغه خو دیمن خلق دی او ایمان خو د یمن والا خلقو دی او حکمت دیمن د خلقو حکمت دے۔ مونږ تپوس اوکړو چہ هغوی به خمونږ نه افضل وی؟ نو نبی کریم ؐ اوفرمانیل چہ په هغه الله جل شانہ لار کنی خرچ کری نو بیا هم ستاسو د یو مد یا نیم کنی چاسره دسرو غرو وی او هغه دالله جل شانہ لار کنی خرچ کری نو بیا هم ستاسو د یو مد یا نیم مدته مقدارته نشی رسیدی۔ بیا نبی کریم ؐ خپلې گوټې بند کړې او خپله کټه او مسواکه گوته نی نیغه کړه او وی فرمانیل چہ دادي فرق خمونږ اودهغوی ترمینخه۔ بیا نبی کریم ؐ هم دا آیت مبارک تلاوت کړو۔ نو دې حدیث مبارک د حدیبیہ ذکر نشته دے۔ بیا دا هم کیدیشی چہ ممکن دی چہ د فتح مکہ نه مخکنی خبر د فتح مکہ نه پس الله جل شانہ نبی کریم ؐ تہ ورکړې وی۔ لکه څنگه چہ سورۃ

(۱) احد: ۲۶۶/۳

(۲) صحیح بخاری کتاب فضائل اصحاب النبی (۳) (لوکت منغلنا خلیلا): ۳۹۷۳، صحیح مسلم: ۲۵۶۱

(۳) صحیح بخاری کتاب استأبۃ المزلنن باب قل المخرج والمحلین بعد الأامة الحجة: ۹۹۳۱

مزمّل کنیسی ابتدائی سورتونو کنیسی دی چه کوم مکہ مکرمہ کنیسی نازل شوی وو۔ اللہ جل شانہ خبر ورکری وو چه ﴿الَّذِينَ آمَنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مِنِّي لَمْ يَلْمِزُوا فِي شَيْءٍ مِّنْهُ﴾ یعنی خہ داسی خلق ہم شتہ دی چه داللہ جل شانہ لار کنیسی جہاد کوی نو کله خٹگہ چه دا آیت مبارک دیوراتلونکھی واقعی ذکر کوی نوداشان دا آیت مبارک ہم او حدیث لره دی ہم او کنر لہی شی۔ واللہ اعلم۔

قرہ تعالیٰ: ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ النَّبِيَّ﴾

تول معابہ گرام زعظیم دی۔ بیا فرمانی چه هر یو سرہ اللہ جل شانہ د نیبگری وعدہ کری دی یعنی فتح مکہ نہ مخکنیسی او ددی نہ پس ہم چه چا خہ داللہ جل شانہ لار کنیسی خرچ کری دی دھغی اجر به هغه ته ملاویری۔ دابلہ خبرہ ده چه چاتہ به زیات وی او چاتہ به کم۔ لکه خٹگہ چه بل خانہ کنیسی ارشاد دی چه مجاہد او غیر مجاہد چه عذر والا ہم ته وی نو برابر نشی کیدی۔ اگر چه نیکہ وعدہ کنیسی دواہ شامل دی۔ صحیح کنیسی دی چه قوی مومن داللہ جل شانہ په نیز ضعیف نه افضل دی۔ خو نیبگری دواہ دبارہ ده۔ (۱) کہ دا فقرہ به دی آیت کنیسی نه وی نو ممکن وو چه چا ته به ددی روستو والو خیال تیر شوی وی۔ په دی وجه نہی فضیلت بیان کړو، بیا نہی پری عطف واچولو اصل اجر کنیسی نہی دواہ بر ابر کرل بیا فرمانی چه ستاسو د تولو عملونو ستاسو رب ته خبر دی۔ هغه چه درجاتو کنیسی کوم تفاوت سانی هغه هم اندازې سرہ نه بلکه صحیح علم سرہ۔

قرہ تعالیٰ: ﴿يُضَعِّفُهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ﴾

اللہ جل شانہ صدقات زیاتوی: حدیث مبارک کنیسی دی چه یو درهم یو لک درهمو پورې زیاتیری (۲) دا هم یاداسی: چه ددی آیت مبارک حصہ دار ابوبکر صدیق ؓ دی، خٹگہ چه په دی عمل کولو والا دتولو نیانو امتونو سردار دوی ؓ دی۔ ابوبکر ؓ دشروع تکلیف وخت کنیسی خپل تول مال داللہ جل شانہ لار کنیسی خرچ کری وو۔ او ددی بدلہ نہی داللہ جل شانہ دبدلی نه سوا نوره نه وه۔ عمر فاروق ؓ اوفرمانیل چه خہ د نبی کریم ؐ خدمت کنیسی حاضر اوم او ابوبکر صدیق ؓ هم وو۔ ددوی ؓ په بدن مبارک صرف یو عبا وه او گریوان کنیسی نہی ازغی ورکړی وو۔ په دی کنیسی جبریل ؑ نازل شو او تپوس نہی اوکړو چه خہ وجه ده چه ابوبکر صدیق ؓ صرف یو عبا اغوستی ده او په دی کنیسی نہی ازغی ورکړی دی؟ نو نبی کریم ؐ اوفرمانیل چه هغه خپل تول مال خما کارونو کنیسی داللہ جل شانہ لار کنیسی خرچ کری او اوس هغه سرہ هیڅ نشته دی۔ نو جبریل ؑ اوفرمانیل چه انہی محمد ؐ اتاسو دوی ؓ ته اووانہی چه اللہ جل شانہ په تا سلام وانی او فرمانی چه آیا دوی ؓ په دی فقیر نہی کنیسی خما نه خوشحاله دی که خفا؟ نبی کریم ؐ داتول هر خہ ابوبکر صدیق ؓ ته بیان کړو نو ابوبکر صدیق ؓ اوفرمانیل چه خہ خپل رب نه خٹگہ خفه کیدی شم، خہ په دی حال کنیسی ډیر خوشحاله یم۔ داحدیث مبارک سنداً ضعیف دی واللہ اعلم۔ بیا فرمانی چه خوک دی چه اللہ جل شانہ ته قرض ورکړی۔ ددی نه مراد داللہ جل شانہ د رضا دبارہ خرچ کول دی۔

قرہ تعالیٰ: ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ﴾

بعضو وئیلی دی چه ددی نه مراد خپل بال بچ باندی خوراک خٹاک دی۔ کیدیسی چه دا آیت مبارک د خپل لحاظ سرہ دواړو دبارہ شامل وی۔ بیا وعدہ کوی چه ده ته به ډیره لویه بدلہ ملاویری او او جنت کنیسی به ورته پاک رزق ملاویری۔ ددی آیت مبارک اوریډو سرہ ابو دحداح انصاری ؓ نبی کریم ؐ ته راغلو اوعرض یې اوکړو چه آیا څمونږ رب څمونږ نه قرض غواړی؟ نو نبی کریم ؐ اوفرمانیل چه

(۱) صحیح مسلم کتاب القدر باب الايمان بالقدر والادغام له: ۲۶۶۴، ابن ماجه: ۷۹، احمد: ۳۶۶/۲۔
(۲) لسانی کتاب الکافه باب جهد المقل: ۲۵۲۸۔

او نبی کریم ﷺ ته نبي عرض يې او کړو چه خپل لاس را کړه. نو نبی کریم ﷺ خپل مبارک لاس وړاوپه کړه
نو د نبی کریم ﷺ لاس مبارک نبي خپل لاس کښې اخستلو نه پس عرض يې او کړو چه خدا باغ چه به
هغې کښې د کله جوړو شپږ سوه ونې دی، هغه ما خپل رب ته ورکړل. دهغه بال بچ هم به دې باغ کښې
وو. هغه راغلو او د باغ دروازه کښې اودريدو او خپلې ښځې ته نې آواز او کړو، هغې ليکله اووښلو او
راغله او وې فرمائيل چه بچي راواخله او رازه، ما دا باغ الله جل شانته ته قرض ورکړو. هغه ډيره
خوشحاله شوه او وې ونيل چه تا ډير د فاندې تجارت او کړو. او بچي او دکور اثاثه اخستلو نه پس زوار
شو. نبی کریم ﷺ اوفرمائيل چه الله جل شانته دجنت ونې اود هغه خانې باغونه او ميوې چه د هغې
ښاخونه دياقتواو مويانو دی ابودحداح ته ورکړی (۱)

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى

په هغه ورځ | چې اووښي ته | اومومنان سړي | اومومنانې ښځې | چې منډې به وهی

| هغه ورځ | هم دياساتلو قابله ده، چې ته به مومنان اومومنانې اووښي

نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ بُشْرُكُمُ الْيَوْمَ

نور دهغوی | مخکښی دهغوی نه | او ښی طرف دهغوی ته | زیرې دې تاسو لره | نن ورځ |

چې دایمان خپله رنډا به ترې نه وړاندې اونی طرف ته خوریري | نن تاسو ته زیرې درکړو

جَنَّتْ كَجَرَى مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ

جنتونه دی | چې بهیري به | لاند دهغې نه | نهرونه | چې هميشه به وی | په هغې کښې | دا انجام

دداسې باغونو چې دهغې لاندې به ولی بهیري | هميشه به به کښې اوسیري | هم دا دټولونه

هُوَ الْقَوْزُ الْعَظِيمُ يَوْمَ يَقُولُ الْمُنْفِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ

هم دا | کامیابی ده لویه | په دغه ورځ به | وائی | منافقان سړي | اومنافقاني ښځې |

لویه کامیابی ده | ..... دابه هغه ورځ وي چې منافقان سړي اومنافقاني ښځې

لِلَّذِينَ آمَنُوا انْظُرُونَا نَقْتِسِسْ

هغه کسانوته | چې ایمان نې راوړي وی | چې لږ اوکورئ مونږ ته | چې مونږ رنډا واخلو |

به دایمان خاوندانوته وائی | چې مونږ ته لږ انتظار اوکړئ چې مونږ هم ستاسو د نور نه رنډا واخلو

مِنْ ثَوْرِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا

دنور (رنډا) ستاسو نه | ورته به اووښلي شی | چې واپس شی | شاگانو خپلو ته | اوگوري

دوی ته به اووښلي شی | چې تاسو واپس لږشن ایبا | هلته ځان دپاره، رنډا تلاش کړئ | ایبا به ددې دواړو، (ډلو،

نُورًا قَضَرَبَ بَيْنَهُمْ يَسُورُ لَهُ

رنډا (پل خای کښې) | پس اوبه وهلي شی | په منځ دهغوی کښې | یو دیوال | چې په هغې کښې به

په مینځ کښې یو دیوال اودرولې شی | ..... په هغې کښې به یوه دروازه وی | چې

باب ط	بَاطِنُهُ	فِيهِ الرَّحْمَةُ	وَّظَاهِرُهُ
یہ دروازہ وی دنتہ دھغی چی بہ وی پہ ہغی کنبی بہ رحمت وی او بہر طرف دھغی چی بہ وی			
دنتہ طرف تہ بہ پہ کنبی رحمت وی او بہر طرف تہ بہ ترے عذاب وی منافقان بہ			
مَنْ قِيلَ لَهُ	الْعَذَابُ ط	يُنَادُوهُمْ	الْكُفْرُ لَكُنْ مَعَهُ ط
دھغی طرف تہ بہ عذاب وی آواز بہ کوی منافقان مومنانونہ چی آیا نہ وو مونہ ستاسو سرہ			
مومنانونہ چی چی ائی خلقوا آیا مونہ پہ دنیا کنبی ستاسو ملگری نہ وو			
قَالُوا	بَلَىٰ	وَلَكِنَّكُمْ فَتَنَّا	أَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُ
اویہ وائی مومنان چی ہو ولیکن تاسو پہ فتنہ کنبی اچول خانونہ خپل او موقعی تہ مو کتل			
دوئ بہ جواب ورکری نہ بلکہ تاسو خپل خانونہ پہ نفاق کنبی اچولی وو او تاسو پہ پہ مونہ مصیبتونہ انتظار			
وَأَرْبَبْتُ	وَعَزَّيْتُكُمْ	الْأَمَانُ حَتَّىٰ جَاءَ	
او شک بہ مو گوڑ او دوکہ درکہہ تاسو لہ امیدونو (دروغو) تر ہغی پوری چی راغی			
گیر او شک بہ مو گولو او ستاسو امیدونو تاسو پہ دھو کہ کنبی اچولی وئ تردی چی دالہ			
أَمَرَ اللَّهُ	وَعَزَّيْتُكُمْ	بِاللَّهِ	الْغُرُورُ ۝ فَالْيَوْمَ
حکم دالہ او دوکہ درکولہ تاسو لہ پہ معاملہ دالہ کنبی دوکہ باز (شیطان) پس نن ورخ بہ			
تعالی حکم (مرگ) راغلو او تاسو دالہ تعالیٰ پہ حق کنبی فریبی (شیطان) دھو کہ کریں نو نن ورخ			
لَا يَخْذُ	مِنْكُمْ	فِدْيَةً	وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا ط
نہ اشنلی کیہری ستاسو نہ فدیہ (معاوضہ) او نہ دھغہ کسانو نہ چی کفر نہی کریں وو			
بہ تاسو نہ خہ فدیہ نشی قبولی ..... اونہ دھغہ خلقو نہ چی کفر نہی اختیار کریں وو			
مَا وَلَكُمْ	النَّارُ هِيَ	مَوْلَاكُمْ ط	وَكَيْسَ الْبَصِيرُ ۝
خانی دورتلو ستاسو اور دی دا ور ملگری ستاسو دی او دیر بد خانی دورتلو دی			
ستاسو د تہلو خانی دوزخ دی ہم دغہ (دوزخ) ستاسو ملگری دی او دھغہ دیرہ خراب خانی دی			

قوله تعالى: يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ

دقیامت پہ ورخ د مومنانونہ شیخو او سرہ و نور بیان دلته بیان کیہری چہ دمسلمانانو دنیکو عملونو بدلہ کنبی بہ دوی تہ نور ملاویہری۔ او دابہ دقیامت پہ ورخ دوی سرہ سرہ وی۔ عبداللہ بن مسعود ؓ فرمائی چہ پہ دوی کنبی بہ دبعضو نور دغرونو برابر وی۔ اودبعضو نور بہ د کھجوری برابر وی۔ اودبعضو بہ د ولاں انسان برابر۔ دتولو نہ کم نورچہ دکوم مومن وی دھغہ پنبی دکتی گوتی باندی بہ نور وی۔ او دھغہ بہ کلہ کمیری او کلہ بہ زیاتیری (۱) (ابن جریر)۔

فتادہ فرمائی چہ مونہ تہ ذکر او کری شو چہ د نبی کریم ؐ ارشاد دی چہ بعضی مومنان بہ داسی ہم وی چہ دھغی نور بہ دومرہ وی چہ خومرہ مدینی منوری نہ عدن پوری فاصلہ دہ۔ او ابین لری دی

اوصعاً لرې ده. بعضې ددې نه کم، بعضې دهغې نه هم کم، او تردې پورې به بعضې وی چه دهغوی نور به دهغې لاندې قدمونو پورې وی.

جناذه بن ابوامیه رضی اللہ عنہ افرمائیل چه انې خلقو استاسونومونه سره د ولدیت الله جل شانہ سره لیکلې شوی دی. اوداشان به ستاسو هر باطن علم هم هلته لیکلې شوې وی. د قیامت په ورځ به آواز کیږي چه انې فلانی دفلانی خویه دا ستا نور دي. او فلانی د فلانی خویه ستا دپاره مونږ سره هیڅ نور نشته دي. بیا دوی ددې آیت مبارک تلاوت اوکړو.

دقیامت ورځ به موصانو دپاره نور وی. ضحاک فرماني چه هر سړی ته به اول اول کښې نور ملاویږي، خو چه کله به پل صراط باندې تیريږي نو بیا د منافقانو نور ختم شي، ددې کتلو سره به مومنان هم ویريږي چه هسې نه خمونږ نور هم لار شي. نو الله جل شانہ نه به دعاگانې غواړني چه انې الله جل شانہ خمونږ نور مونږ دپاره پورا پورا کړه. حسن رضی اللہ عنہ فرماني چه ددې آیت مبارک نه دپل صراط نور دي. چه په تیاره کښې په آرام سره تیر شي. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرماني چه دتولو نه مخکښې به دسجدې کولو اجازت ماته ملاو شي او داشان به د تولو نه مخکښې ماته اجازت اوشي چه سجدې نه سر اوچت کړه. خد به مخکښې روستو، گس او ښی، طرفته نظر واچوم نو خه به خپل امت اوبیژنم. نو سړی اووښل چه یارسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ا نوح عليه السلام نه ستاسو امت پورې تول امتونه په دې میدان کښې جمع وی تاسو به په دې کښې خپل امت څنگه پیژنئ؟ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د بعضو خاص ښو په وجه. خما دامت د اودس اندامونه به پپیری او دا صفت به بل امت ته نه وی. او دوی ته ددوی اعمال نامې ددوی په ښی لاس ورکولې شي. او ددوی څپري به پپیری. او ددوی نور به ددوی مخکښې روان وی. او ددوی اولاد به دوی سره وی (ضحاک فرماني چه ددوی اعمال نامې به ددوی ښی لاس کښې وی. لکه څنگه نورو آیتونو کښې تشریح شوې ده. دوی ته به اووښلي شي چه نن تاسو ته د هغه جنتونو بشارت دي چه هغې په هر گوټ کښې چینی جاري دي. اودهغه ځانې نه هیڅ کله هم وتل نشته دي. دا یو زبردسته کامیابی ده. ددې نه پس دقیامت د هیبتناک او زړه ویرونکی منظر واقعہ بیان شوي ده چه سوا د ریښتونی ایمان والو او نیک اعمالو نه به هیچا ته نجات نه ملاویږي.

قبو څنگه ځانې دي؟ سليم بن ابن عامر فرماني چه مونږ یو جنازي سره باب کښې باب دمشق کښې وو، هرکله چه د جنازي مونږ اوشو، او ددفن کار شروع شو نو ابوامامه باهلی رضی اللہ عنہ فرماني چه انې خلقو تاسو ددې دنیا منزل کښې نن سحر ماښام کوڼی، نیکی او بدنې کولی شي، اودې نه پس تاسو یو بل منزل طرفته کولو والا یی. اوهغه منزل هم دا د قبر دي. اودا دتنهانی، چینجو، تنگی او تیارو کوردې خو هغه چا دپاره نه دي چه د چا دپاره الله جل شانہ دي کښې وسعت پیدا کړی. دې ځانې نه به بیا تاسو میدان قیامت طرفته ځی. او هغه ځانې کښې ډیره تیاره ده. او هغه ځانې کښې به ایماندارو کښې نور تقسیم وی او کافران او منافقان به یې رونقه وی. ددې ذکر آیت (أَوَلَمْ نَكْنِمْ) الخ کښې دي. نو لکه څنگه چه سترگو والود نظر نه روند ته هیڅ فاندې نشی حاصلیدی نوداشان به کافران او منافقان دایماندارو دنور نه هیڅ فاندۀ نشی حاصلولی. نو منافقان به ایمانداروته وانې چه تاسو دومره مخکښې مے ختی، لږ خو ایسار شي چه مونږ ستاسو دنور به رنرا کښې خو. تاسو به چه څنگه دنیا کښې مسلمانانو سره فریب کولو داشان به نن دوی ته اووښلي چه تاسو واپس شي او نور تلاش کوڼی. دوی به واپس د نور د تقسیم ځانې ته واپس شي. خودوی به هېڅ نه مومي. هم دا دالله جل شانہ مکر دي چه ددې بیان (وَهُوَ خَاوِعُهُمْ) کښې دي. اوس واپس چه دوی دي ځانې ته راشی نو گوري به چه ددوی

او د مومنانو مینځ کښې به یو دیوال حائل شی چه دهغې نه هغه طرفته رحمت دې او دې طرفته عذاب دې. نودا منافقان به د تقسیم په وخت کښې به د هوکه کښې وی. دنور په ملاویدو به ددوی راز ښکاره شی. تمیز به نې اوشی. او دامنافقان به دالله جل شانہ درحمت نه مایوسه شی. ابو اسامه فرمائی چې قیامت کښې به داسې تیاره راپورته شی چې یو مؤمن او کافر به هم خپل لاسونه نشی لیدی، بیا به مومنانو ته ددوی د اعمالو په بدله کښې نور ورکړې شی نو منافقان به آواز ورکوی چې (الظُّلُمَاتُ) قوله تعالی: - فَنُزِیْبُ یَبْنِیْهِمْ سُبُوْرًا لَّهٖ بَابٌ ۝

ددې دیوال نه کوم یو دیوال مراد دې؟- ابن عباس ؓ نه مروی دی چه کله تیاره وی او انسان به خپل لاس هم نه وینی، نو په هغه وخت کښې به الله جل شانہ یو نور ظاهر کړی. مسلمانان به یو طرفته شی. او منافقان به روستو شی. چه هرکله مومنان ډیر مخکښې لاړ شی نو دوی به هغوی ته د اودریدو دپاره آوازونه کوی. او دوی ته به یادوی چه دنیا کښې خو مونږ ټول یو ځانی وو. (د نبی کریم ﷺ ارشاد دې چه د قیامت په ورځ به خلق ددې خلقو د پرده پوشی دپاره آواز کوی. خو په پل صراط به تمیز اوشی. دا مومنان به آوازونه کوی خو په هغه وخت کښې به مومنان په ویره کښې وی. دابه هغه وخت وی چه سرې به فکر مند وی. دکوم دیوال چه په دې ځانې کښې ذکر دې دا به د دوزخ او جنت ترمینځه وی. هم ددې ذکر دې دې آیت مبارک (وَيَنْتَهِمُ اِجَابًا) . نو په جنت کښې به رحمت او په جهنم کښې به عذاب وی

صحيح خبره داده خو دبعضو قول دې چه ددې نه مراد د بیت المقدس دیوال دې اودا به دجهنم وادنې سره وی. ابن عمر ؓ نه مروی دی چه دا دیوال د بیت المقدس شرقی دیوال دې. چه ددې په باطن کښې مسجد وغیره دې او ددې ظاهر کښې دجهنم وادی ده. اوبعضو بزرگانو دا هم ونبلی دی. خودا یاد ساتل پکار دی چه بعینه ددې آیت نه مراد هم دا دیوال دې. بلکه ددې ذکر په طور د قرب معنی ددې آیت مبارک تفسیر کښې دې حضراتو ذکر کړې دي. ځکه چه جنت آسمان کښې اعلى علیین کښې دې اوجهنم اسفل السافلین کښې دې. او کعب احبار ؓ نه چه کوم مروی دی چه د کومې دروازې ذکر دې آیت مبارک کښې دې. دې آیت کښې ددې نه مراد مسجد باب الرحمت دې. دا دینو اسرائیلو روایت دې. چه مونږ دپاره سند نه شی کیدی. حقیقت دادې چه دا دیوال به د مومنانو او منافقانو ترمینځه وی. مومنان خو به دې دروازې نه تیر شی او جنت ته به داخل شی. بیا به دروازه بنده شی. اومنافقان به حیران اوپریشان تیارو کښې پاتې شی. لکه څنگه چه داخلق په دنیا کښې په کفراو جهالت، شک او حیرت او تیارو کښې وو. اوس به ورته دوی اووانی چه مونږ خو دنیا کښې تاسو سره وو، یو ځانی به مو هر څه کول، عرفات او غزواتو کښې موجود وو، واجباتو به مو ادا کول. ایماندار به اووانی چه تاسو خپلو کړتوبونو او گناهونو، نفسانی خواهشاتو او دالله جل شانہ رحمت کښې ټول عمر مو تیر کړې دې. تاسو به ونیل چه مونږ بد عملی اوکړې او دا به مو ونیل چه نن به توبه اوکړو صبا به توبه اوکړو او بد عملونه به پرېږدو، او دې انتظار کښې مو عمر تیر کړو چه دمسلمانانو څه نتیجه راوړی؟ او تاسو ته ددې هم یقین نه وو قیامت به راځی که نه؟ او تاسو په دې خواهش کښې وې که رازی نو مونږ به ضرور بخښلی شو. او تر مرگه پورې دالله جل شانہ د طرفته تاسو ته هغه لوبې ذات طرفته د مائل کیدو توفیق ملاؤ نشو. او الله جل شانہ سره تاسو د هوکه باز شیطان پ د هوکه کښې اوساتلی. تر دې چه نن تاسو جهنم ته داخل شونی.

مطلب دادې چه تاسو بدنی طور مونږ سره وې، خو زړه نه او نیت نه مونږ سره نه وې. بلکه حیرت او شک کښې وې. ریاکارنی کښې وې او تاسو ته د زړه نه دالله جل شانہ یاد هم نصیب نه شو. مجاهد ؓ

فرمائی ہے کہ منافقان مومنانو سرہ وو، نکاح وادہ، مجلس، مرگ او ژوند کنبی دوی سرہ شریک وو خو اوس دلته جدا کړې شو. د سورۃ مدثر آیتونو کنبی دی چه کله مسلمانان مجرمانو لره په جهنم کنبی اووینی نو تپوس به کوی چه آخر تاسو څه کنبی گیر شوی؟ او دوی به ور ته خپل بدعملونه شمیری نو یاد ساتی چه دا سوال به صرف د غصی او ددوی دشرمنده کولو دپاره وی. خو حقیقت حال به مسلمانان ښه خبر وی. بیا ئې هغه ځانې کنبی فرمائیلی وو چه دهیچا سفارش به دوی ته فائده نه ورکوی. دلته ئې اوفرمائیل چه نن به دوی ته فائدی نه شی ورکولی. اگر چه دتولې زمکې برابر سره زر ورکړی، نو دابه هم نشی قبولې. نه منافقانو نه اونه کافرانو نه. ددوی مرجع او ځانې جهنم دی. هم ددی ځانی دوی لائق دی. او ظاهر دی چه هغه بدترین ځانی دی.

اَلْمُرِيَانِ	لِّلَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	اَنْ تَخْشَعَ
ایا وخت لا نه دي راغلي دپاره دهغه کسانو چی ایمان نی راوړي دي چی اویری			
ایا په ایمان دارو باندي لاهغه وخت راغلي نه دي چی دهغوی زړونه دالله تعالی دذکر			
قُلُوْبُهُمْ	لِذِكْرِاللهِ	وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ	وَلَا يَكُونُوا
زړونه دهغوی دوجي دذکر دالله نه او دوجي دهغي حق نه چی نازل کړي دي الله او نه شی هغوی			
او دهغه دنازل شوی رښتینی کلام په وړاندي نرم شی او دهغي خلقو په شان نشی			
كَالَّذِيْنَ	اُوتُوا الْكِتٰبَ	مِّنْ قَبْلُ	فَطَالَ
پشان دهغه کسانو چی ورکړي شوي وو ورته کتاب مخکښی ددی نه پس اوږده شوه			
چی وړاندي ورته کتاب ورکړي شوي وو ..... بیا په هغي یوه زمانه تیره شوه			
عَلَيْهِمْ	الْاَمَدُ	فَقَسَتْ	قُلُوْبُهُمْ
په هغوی باندي زمانه پس سخت شو زړونه دهغوی او زیات دهغوی نه فاسقان دی			
نود هغوی زړونه سخت شول او په هغوی کنبی ډیر گسان راوس هم بد عمله دی			
اَعْلَمُوْا	اَنَّ اللهَ	يُعْطِي الْاَرْضَ	بَعْدَ مَوْتِهَا
پوهه شی چی بیشکه الله ژوندي کوی زمکه اوستود مرگ دهغي نه فاصفا بشودلی دی مونږه			
پوهه شی چی الله تعالی زمکه د او چیدو نه پس بیا زرغونی ..... مونږ تاسو ته			
لَكُمْ الْاٰيٰتِ	لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ		
تاسو ته نښي چی تاسو د عقل نه کاراخلئ			
واضح مثالونه څکه بیان کړي دي چی تاسو پرې پوهه شی			

قوله تعالی: اَلْمُرِيَانِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوْبُهُمْ
 دالله تعالی جل شانہ ویره: الله جل شانہ فرمائی چه آبا مومنانو دپاره هغه وخت لا ندې راغلي څه؟ چه دوی دالله جل شانہ ذکر او پند و نصیحت او قرآن پاک آیتونه او احادیث نبوی ﷺ او وړی او ددوی زړونه نرم شی. او وړی او اومنی، احکام اومنی، دمنوعاتونه پرهیز او کړی. ابن عباس ؓ فرمائی چه د قرآن پاک نازلیدو نه پس دیارلس کاله تیر شوی وو چه دمسلمانانو دزړونو دې طرفته د راتلو شکایت شوي

وو. حضرت ابن مسعود ؓ فرمائی چہ خلور گالہ تیر شوی وو چہ مونہ تہ د اعتاب اوشو^(۱) (مسلم) اصحاب ؓ پہ دے ملامتہ شو او وے ونیل چہ یا رسول اللہ ﷺ خہ خبرہ خو بیان کرنی. ﴿تَحْنُ نَقْصَ عَلَیْكَ اَحْسَنَ الْقَصِیْنِ﴾ بیا یو خل خو ورخی پس ہم دا عرض اوشو نو آیت نازل شو چہ ﴿اللّٰهُ نَزَلَ اَحْسَنَ الْحَدِیْثِ﴾ بیا خو وخت پس دا اوونیل نو آیت نازل شو چہ ﴿اَلْعَرَفَانِ لِلْاٰیْمِیْنَ﴾ (نبی کریم اوفرمانیل چہ د تولو نہ رومی خبر چہ خما دامت نہ بہ اوچت کرے شی ہفہ بہ خشوع وی. بیا نبی کریم اوفرمانیل چہ تاسود یہود یانو او نصرانیانو پہ شان مہ کیہی ہغوی دالہ جل شانہ کتاب بدل کرو. او پہ لو لڑ قیمت نہی د اخرج کرو. نو کتاب اللہ نہی شاتہ اوغورزولو او پہ رانی او قیاس پسے شو. او پخبلہ چہ دوی کوم اقول ایجاد کول ہغے پسے شو. او دالہ جل شانہ دین کنبی نہی د نورو تقلیدو شروع کرو. اود خپلو عالمانو اودرویشانو بی سندہ خبرے نہی دین کنبی داخلے کرے. ددی بد عملونو پہ وجہ اللہ جل شانہ د دوی زرونہ سخت کرل. دوی تہ بہ کہہ رخشہ دالہ جل شانہ خبرے واورولے شوے خوددوی پہ زرونو بہ ہیخ اثر نہ کیدو. پہ دوی بہ ہیخ پندو نصیحت اثر نہ کیدو. ہیخ یو وعدہ او وعید دوی دالہ جل شانہ طرفتہ پہ رجوع اونکرے شو. او پہ دوی کنبی اکثر فاسقان او بدکار شو. کوتہ عملونہ نہی ہم بنہ نہ وو. لکہ آیت مبارک کنبی دی چہ ﴿فَمَا تَقْضِیْہُمْ فِیْہَا قَہْرٌ﴾ ددوی د بدعہدنی پہ وجہ مونہ پہ دوی لعنت اولیلو. اوددوی زرونو مو سخت کرل. دوی بہ کلمات پہ خیلہ بدللول او خمونہ نصیحتونہ نہی ہیر کرو یعنی ددوی زرونو فاسد شوی دی. دالہ جل شانہ خبرے نہی بدلے کرے دی. نیکی کول نہی پریںودے دی. بدو کنبی اختہ شوی دی. پہ دے وجہ اللہ جل شانہ دوی تہ خبردار کوی چہ ہسے تاسو باندے ددوی اثر اوشی، اصل او فرع کنبی دوی نہ بالکل بیل اوسی:

قرہ تعالیٰ: - وَلَا یُکُونُوا کَالَّذِیْنَ اٰتُوْا الْکِتٰبَ مِنْ قَبْلُ

قران پاک باندے عمل او کرتے: - ابن ابی حاتم کنبی دی چہ ربیع ابن عمیلہ فرمائی چہ د قران وحدیث خوبوالی خو مسلم دے خو ما دابن مسعود ؓ نہ یو خورہ او ینکلی خبرہ آوریدلی دہ چہ دا خما دیرہ خو بنہ زہ تہ نزدی دہ. دوی فرمائی چہ کلہ د بنی اسرائیلو بہ کتاب خہ وخت تیرشو نو دے خلقو خہ کتابونہ پخبلہ تصنیف کرل. او پہ ہغے کنبی نہی ہفہ خبرے اولیکلے چہ کومے ددوی خو بنی وے او چہ کومے دوی د خپل خان تہ جوڑے کرے وے. اوس نہی دا پہ بنہ مزو مزو سرہ لوستل. پہ دے کنبی اکثر مسائل دالہ جل شانہ د کتاب خلاف وو. چہ کوم احکام ددوی زرونو نہ غوبتل ہفہ نہی بدل کرل. او خپل کتاب کنبی نہی د خپلے مرضی مطابق مسائل جمع کرے وو. او پہ دے نہی عمل شروع کرے وو. اوس دوی تہ خیال راغلو چہ د ابہ نورو خلقو ہم اومنی اوپہ دے آمادہ کری چہ دوی ہم دا خمونہ لیکلے شوے کتاب شرعی کتاب اومنی او پہ دے عمل اوکری. دوی خلقو تہ ددے دعوت ورکرو او پہ دے نہی زور کولو او چہ چا بہ ددوی نہ مثل نوہغوی تہ بہ نہی تکلیف ورکولو او وھل بہ نہی بلکہ تر دے چہ قتل کول بہ نہی. پہ دوی کنبی یو سرے اللہ والا او متقی وو. ہفہ ددوی طاقت نہ او زیاتی نہ مرعوب شو او کتاب اللہ نہی پہ یو باریک خیزباندے اولیکلو او پہ یو نرسنگہ کنبی نہی و اجولو اودا نہی خیلہ غارہ کنبی و اجولو. ددے خلقو فساد او شر نور ہم زیات شو. او دا شر ورخ پہ ورخ زیاتیدو تر دے چہ دوی ہفہ دیر خلق قتل کرل چہ کوم پہ کتاب اللہ باندے عاملان وو. بیانی خپلو کنبی مشورہ اوکرہ چہ تر کومے بہ داشان یوو قتل کوو. ددوی لونے عالم خمونہ ددے کتاب بالکل منلو والا نہ دے او تولو نہ زیات د کتاب اللہ عامل دینی اسرائیلو فلانے عالم دے. ہفہ راوینسی اوہفہ باندے د خپلے رانی او قیاس کتاب اومنی چہ کلہ نہی ہفہ اومنی نو بیا خمونہ مزے شوے. اوکہ ہفہ اونہ منلو نوہفہ

(۱) صحیح مسلم کتاب الطہر باب لول اللہ تعالیٰ ((اَلَمْ یَاۤنِ لِلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوْبُہُمْ لِذِکْرِ اللّٰہِ)) : ۳۰: ۲۷.

قتل کریں۔ نو بیا بہ ستاسو دے کتاب ہیڇوڪ مخالفت نہ کوی۔ اونور خلق بہ ڄموندن ڪتاب قبول کری۔ او د ابہ اومنی۔ نو دے رانی قیاس والو د ڪتاب الله عالم او عامل او بزرگ اونیلو او رانی وستلو اوده ته نی اونیل چه زمونڀہ دے ڪتاب کینی ڇہ دی هغه ته منی کہ نہ؟ دے بزرگ خو دخیلی وی دا اونه ونیل چه نہ منم بلکه خپلی هغه ترسنگی طرفته نی اشارہ اوکړہ چه پد دے ځما ایمان دے هغوی دا وگتنل چه دده اشارہ زمونڀہ ڪتاب طرفته ده۔ نو ده ته نی تکلیف ورنکړو۔ خو دده داطوارو۔ اقوال او افعال نہ ویریدل۔ تر دے چه کله دے وفات شو نو دوی تفتیش شروع کړو چه ده سره هسې نہ ڪتاب الله او څه مسائل د ڪتاب وی۔ آخر تر سنگا هغوی ته ملاز شو۔ هر کله چه نی اولوستو نو په هغې کینی د ڪتاب الله اصلی مسائل موجود وو۔ نو اوس نی بهانه اوکړہ چه مونږ خو هلو دا مسائل اوریدلی نہ دی۔ ددین خو داسې خبرې نہ وی۔ نو یو زبردسته فتنه شروع شوه اوده اویا دلې شوې په دوی کینی چه کوم بهتر او حق والا ډله وه هغه ډله وه چه په دے ترسنگی باندې عاملان وو۔ ابن مسعود ؓ چه کله دا واقعه بیان کړہ نو وې فرمائیل چه ای خلق او په تاسو کینی چه کوم باقی پاتې کیږی هغوی به دداسې امور و معائنہ کوی اوبالکل به بی بسه وی۔ ددے کتابونو د ختمولو به په ده کینی قدرت نہ وی۔ نو داسې خراب وخت کینی هم په ده دا فرض دی اوده لره ضروری دی چه دے په الله جل شانہ ثابت کړی چه دے دا ټول ښه نہ گنځی۔ امام جعفر طبری ؒ هم د روایت نقل کړې دے چه عتریس بن عرقوب عبد الله بن مسعود ؓ ته راغلو او وې ونیل چه انې ابو عبد الله ؑ چه کوم سړې د نیکی حکم نہ کوی اود بدنی نہ منع نہ کوی نوهغه هلاک شو۔ نو دوی اوفرمائیل چه هلاک خوهغه شو چه په خپل زړه کینی نیکی نیکی اونه گنځی۔ او پدی بدی اونه منی۔ بیا دوی د بنی اسرائیلو دا واقعه بیان کړہ۔

بیا ارشاد باری دے چه په دے پوهه شی چه الله جل شانہ به مړه زمکه ژوندنی کړی۔ په دے ارشاد دے چه دے امر طرفته دستخو سختو زړونو ته پس هم راوستلو او نرم کولو باندې قادر دے۔ کہ د گمراهو بیخ ته هم سړې اورسی بیا هم الله جل شانہ هم دے نیغې لارې ته راوولی۔ لکه څنگه چه خشکه اوبنجره زمکه لمدہ کړی داشان الله جل شانہ مړه زړونه ژوندی کوی۔ زړونو کینی چه کله ښه تیاره شی نو ڪتاب الله رنځا ددوی زړونه منور کوی۔ دالله جل شانہ وحی د تالې کنجی ده۔ ریښتني هادی هغه دے گمراهی نہ پس صحیح لارې ته راوستلو والا، چه څه غواړی هغه کولو والا، حکمت او وعده کولو والا، لطف او خبر والا، کبر او جلال والا، بلندنی او علو والا هم هغه ذات دے۔

إِنَّ الْمَصْدِقِينَ			
بیشکه صدقې ورکونکی سړی			
بیشکه صدقه			
وَالْمَصْدِقَاتِ	وَأَقْرَضُوا	اللَّهُ	قَرْضًا حَسَنًا
او صدقې ورکونکی ښځې او هغه خلق چې فرض نی ورکړو الله له قرض حسن			
ورکونکی سړی او صدقه ورکونکی ښځې او هغه خلق چې د الله تعالی په لاره کینی په			
يُضَعِفْ	لَهُمْ	وَلَهُمْ	أَجْرٌ كَرِيمٌ
دوچند به ورکړې کیږی هغوی ته او دپاره دهغوی اجر عزتمند دے او هغه کسان			
اخلاص سره څرخ کوی نو دهغوی صدقه به څو چند زیاتولې شی او دهغوی دپاره ډیر د عزت اجر دے او کومو			

اٰمَنُوْا	بِالله	وَرُسُلِهٖ	اُولٰٓئِكَ
چی ایمان نہی راوړو په الله باندې او په رسولانو د هغه باندې دغه کسان چی دی			
کسانو چی په الله تعالی او د هغه په رسول ایمان راوړې دې ..... هم دغه خلق			
هُمُ الصّٰدِقُوْنَ	وَالشّٰهَدَآءُ	عِنْدَ رَبِّهٖمۡ	لَهُمۡ
هم دوی ریشتمنی دی او گواهان دی حق په نزد رب خپل دپاره دهغوئ دې اجر دهغوئ			
ریشتمنی دی او خپل رب په نیز (د حق) گواهان دی هغوئ دپاره (خصوصی) اجر دې او هغوئ			
وَنُورُهُمۡ	وَالَّذِیْنَ	كَفَرُوْا	وَكَذَّبُوْا
او نور دهغوئ او هغه کسان چی کفر نہی او کړو او دروغ نہی او گنډل آیتونه زمونږ دا کسان			
دپاره به رڼا هم وی او کومو خلقو چی انکار کړې دې او زمونږ آیتونه نہی دروغ او گنډل نو هم دغه خلق			
اَصْحٰبُ الْجَحِیْمِ			
خاوندان ددوزخ دی			
دوزخیان دی			

قوله تعالى: - إِنَّ الْمَصِيْقَيْنِ وَالْمَصِيْقَاتِ

د مومنانو درجات: د فقيرانو او مسکينانو وغيره او محتاجو او حاجت مندو ته د الله جل شانہ درضا دپاره خلق خپل مالونه په ښه زړه ورکوي او ددې بدلہ کښي الله جل شانہ دوی ته ددې نه زيات اجر او ثواب ورکوي. لس لس چنده او ددې نه هم زيات اووه اووه سوه پورې بلکه ددې نه هم زيات. د هغه ذات ثواب يې حسابہ دې. د هغه اجر او ثواب زيات دې.

په الله او رسول ﷺ باندې ايمان لرلو والا صديق او شهيد دې. ددې دواړو اوصافو مستحق صرف بايمانہ خلق دی. بعضي حضراتو (الشّٰهَدَآءُ) (لرہ بيلہ جملہ گنډلې ده. نودرې قسمونه شو. مصدقين، صديقين، شهداء. لکه څنگه چه روايت کښي دی چه د الله تعالی او د هغه رسول ﷺ اطاعت گزار به هغه خلقو سره وی چه کوم باندې انعام شوې دې چه کوم نبیان او صديقين او شهداء او صالحان دی. نو په صديق او شهيد کښي دلته هم فرق کړې شوې دې چه ددې نه معلومېږي چه دا دوه قسمه خلق دی. د صديق درجه د شهيد نه لويه ده. د نبی کریم ﷺ ارشاد دې چه جنتیان به دخپل خان نه بره بالاخانوالوته داسې گوري لکه څنگه چه تاسو مشرقی يا مغربي ستوري ته آسمان طرفته گورئ. خلقواوونيل چه دا درجې خوصرف د نبیانو عليهم السلام به وی. نو نبی کریم ﷺ او فرمايل چه او قسم دې په هغه ذات چه د هغه لاس کښي څما روح دې چه دا به هغه خلق وی چه دوی په الله تعالی ايمان راوړي او د رسولانو تصديق او کړي (۱). (بخاری ومسلم). يو غريب حديث مبارک نه معلومېږي چه د شهيد او صديق دواړه اوصاف په دې آيت مبارک کښي هم ددې مومن دی.

د شهيدانو روحونه: نبی کریم ﷺ فرماني چه څما د امت مومنان شهيدان دی. بيا نبی کریم ﷺ ددې آيت مبارک تلاوت او فرمايلو. (۲) عمرو بن ميمون ؓ فرماني چه دا دواړه به د قيامت په ورځ ددې دواړه گوتو په شان رازی. بخاری او مسلم کښي حديث مبارک دې چه د شهيدانو روحونه د شين رنگه

(۱) صحيح بخاری کتاب بدء الخلق باب ما جاء لى صفة الجنة والها عذرة: ۳۲۵۶، صحيح مسلم: ۲۸۳۱.

(۲) الطبری: ۱۹۲/۲۳.

قالہونو کنبی بہ وی۔ پہ جنت کنبی چہ کوم خانہ کنبی غواری نو خوری خکی بہ۔ او دشہی قندیلینو کنبی بہ سہارا اخلی۔ ددوی رب دوی طرفتہ اوکتل او وی فرمانیل چہ تاسو شہ غواری؟ ہفتوی اوونیل چہ مونر دا غوارو چہ تہ مونر دوبارہ دنیا تہ اولیہی چہ مونر بیا ستا لار کنبی جہاد اوکرو او شہیدان شو۔ نواللہ جل شانہ بہ ورتہ او فرمانی چہ داخو ما فیصلہ کری دہ چہ دوبارہ بہ خوک دنیا تہ نہ خی) بیا فرمانی چہ دوی تہ بہ اجر او ثواب ملاویری۔ چہ کوم نور ددوی مخکنبی وی او ہفہ بہ ددوی عملونو مطابق وی۔ د مسند احمد یو حدیث مبارک کنبی دی چہ د شہیدانو خلور قسمونہ دی۔ یو ہفہ پوخ ایمان والا مومن چہ دشمن سرہ پہ جنگ شہی او جنگ کولو کولو کنبی دہی تکرہی تکرہی شہی نو ددہ ہفہ درجہ دہ چہ اہل محشر بہ دہ تہ سر اوچت اوچت گوری او پورتہ کیہی بہ دہی او گوری اودہی فرمانیلو پہ وخت کنبی نبی کریم ﷺ دومرہ خپل سر مبارک اوچت کړو چہ د نبی کریم ﷺ سر مبارک نہ توبی پریوتلہ۔ اودہی حدیث مبارک راوی عمر فاروق ﷺ ہم ددہی دیسانولو پہ وخت دومرہ خپل سر مبارک اوچت کړو چہ د دوی دسر مبارک نہ توبی پریوتلہ۔ دویم ہفہ دہی چہ جہاد دپارہ اوخی خودہ زہہ کنبی جرات کم وی۔ یک دم غشی راغلو او ددہ روح پرواز اوکړو۔ دا دویمہ درجہ جنتی دہی شہید دہی۔ دریم ہفہ چہ دہفہ نیک اعمال نہ وو۔ خو اللہ تعالیٰ دہی خوش کړو۔ او میدان جہاد کنبی د کفر د لاسہ دہی شہید شو۔ دا دریمہ شہید دہی۔ خلورم ہفہ دہی چہ دہفہ گناہونہ دیروو، جہاد تہ لږو او اللہ جل شانہ دہ تہ شہادت نصیب کړو۔ او خپل خان تہ نہی اوبللو (۲)۔ دہی نیکو خلقو انجام بیانولو تہ پس اوس د بدو خلقو نتیجہ بیان کړہ چہ دا جہنمیان دی۔

وَکَلَّوْا	اِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ	وَکَلَّوْا
او پوهہ شی چی بیشک ژوند د دنیا لوبی دی او عبث مشغولیا دہ		
پوهہ شی چی د دنیا ژوند خو پس لوبہ تماشہ (و سامان د)		
وَزَيِّنَہٗ	وَتَقَاخَّرْ	بَيْنَکُمْ
او ظاہری بنائست دہی او فخر کول دی پہ منہ ستاسو کنبی او دیو بل تہ دزیاتیدو کوشش دی بنائست دہی او پخپل مینہ کنبی پہ یو بل باندی فخر کول دی ..... او پہ مال		
فِي الْاَمْوَالِ	وَالْاَوْلَادِ	کَمَثَلِ غَيْثٍ
پہ مالونو کنبی او پہ اولاد کنبی لکہ پہ مثال د باران چی خوشحالہ کړو کروندگر لہ او پہ اولاد کنبی خپلہ لوئی نیکارہ کول دی (دا دنیاوی زیب اوزینت) لکہ باران دہی چی د ہغی زر غونہ		
نَبَاتُہٗ	ثَمَرٌ	يَهِيْجُ
بو تو د ہغی بیا ہفہ فصل او جبری پس تہ وینی ہغی لہ زیر شو بیا شی ہفہ زمیندار تہ بنائستہ نیکاری بیا اوچہ شی نو تہ نہی زیر وینی ..... بیا ہفہ		
حَطَّامًا	وَفِي الْاٰخِرَةِ	عَذَابٌ شَدِيْدٌ
بوس ذرہ ذرہ او پہ آخرت کنبی عذاب سخت دی او بیشنہ دہ د طرفہ دالہ تہ ریزمریز شی او پہ آخرت کنبی سخت عذاب ہم شتہ او د اللہ تعالیٰ د طرفہ بیشنہ		

(۱) صحیح مسلم کتاب الامارۃ باب بیان ارواح الشہداء فی الجنة وانہم احياء عند ربہم یرزقون: ۱۸۸۷. بصرف پیو.

(۲) ترمذی کتاب فضائل الجہاد باب ماجاء فی فضل الشہداء عذابہ: ۱۶۴۴.

وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا	الَّا	مَتَاعٌ الْعٰثِرِ
اورضادہ	اوندہ	دے ژوند د دنیا مگر سامان ددوکی دے
او خوشحالی ہم شتہ	اود دنیا ژوند تش ددوکی سامان دے	
سَابِقًا	اِلَىٰ مَغْفِرَةٍ	مِنْ رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ
پہ منہ منہ دیو بل نہ وړاند والی او کړی	بښنې ته	درب خپل نه او هغه جنت ته
نود خپل رب بښنې طرفته منده کړی	اود خپل رب هغی جنت طرف ته	
عَرْضَهَا	كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ	اُعِدَّتْ لِلَّذِينَ
چی پلنوالی دهغی	ایشان د پلنوالی	ا د اسمان اود زمکی دے
چی د هغی پلنوالی د اسمان	اود زمکی په برابر دے	ا د هغه خلقو د پاره
اٰمِنًا	بِالله	وَرُسُلِهِ
چی ایمان نی راوړی وی	په الله	او په رسولانو د هغه باندې
تیار کړی شوی دے	چی په الله تعالی	اود هغه په رسولانو نی ایمان راوړی دے
اَدَادَ الله تعالی فضل دے		
مَنْ	يَشَاءُ	وَاللهُ دُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
هغه چاته	چی خوښوی هغه	او الله
خاوند د فضل لونی دے		
چی چاته	او غواړی نو فضل پرې او کړی	او الله تعالی د ذیر لونی فضل مالک دے

قوله تعالى: - اَعْلَمُوا اَنَّ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ

دنيا عارضی او فانی ده: د امر دنیا تحقیر او توهین بیانېږی. دنیا والوته د دنیا دلهو لعب او زینت او فخر او د اولاد او مال د زیاتوالی نه سوا نور څه دی؛ لکه څه چې بل آیت مبارک کښې فرمائی چې ﴿زَيْنٌ لِلنَّاسِ﴾ الخ، یعنی خلقو د پاره ددوی د خواهش څیزونه ښانسته کړې شوی دی لکه بېجی او ښځې وغیره. الخ. بیا د دنیا د ژوند مثال بیانېږی چې ددې تازه والی فانی دې. او ددې ځانې نعمتونه فانی دی. غیث هغه باران ته وائی چې د خلقو د ناامیدنی نه پس اووړیږی. لکه فرمان دې چې ﴿هُوَ الَّذِي يُزِيلُ الْقُبُورَ﴾ یعنې د قفرو الله جل شانہ هغه ذات دې چې هغه د خلقو د ناامیدنی نه پس باران وروی. نو لکه څنگه چې د باران په وجه پټی پیدا کیږی او هغه ښه شنه وی اودا زمیندار ته ډیر ښه ښکاری هم دشان اهل دنیا د دنیا په مال و اسباب باندې ناز کوی. خوددې نتیجه دا وی چې همدا شنه پټی اوج شی او بیا ذرې ذرې شی. هم دا شان د دنیا تازگی او ددې ځانې خوشحالی او ترقی هم ښارو سره ښاروړی کیدونکې ده. دنیا هم دا صورتونه وی چې یو وخت کښې دا تروتازه وی، بیا ئې عمر زیات شی او بیا زوړ شی. همدشان دانسان حالت هم دې چې دده وړو کوالی او ځوانی او بوډوالی ته او بیا دده مرګ ته دې اوکښی شی. چرته د ځوانی د وختونو هغه جوش او جذبه او طاقت او چرته د بوډوالی هغه کمزوری او ناچاقی او کمزوری بدن او بې طاقت هډوکی لکه دالله جل شانہ ارشاد دې چې ﴿اِنَّ الَّذِي عَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْضِ قُوَّةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْضِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَثِيَّةً يَنْفُلُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ﴾ الله جل شانہ هغه ذات دې چې هغه تاسو د کمزورنی حالت کښې پیدا کړی، بیا ددې کمزورنی نه پس طاقت درکړو، بیا ئې ددې قوت نه پس کمزوری او بوډوالی درکړو هغه ذات چې څه غواړی نو هغه پیدا کوی او هغه عالم او قادر دې. ددې مثال ته ئې د دنیا فنا او زوال ظاهر کړو او بیا ورته داخرت دواړه منظرونه ښائی او ویرونی ئې او

د بل و رغبت ورته ورکوی. بیا فرمائی چه نزدې به راتلونکې قیامت خان سره عذابونه او سزاګانې راوړې. او خان سره به د الله جل شانہ مغفرت او رضامندی راوړې. نو تاسو هغه کار او کړنې چه ناراضګۍ نه پېچ شي او رضا حاصله کړنې. د سزاګانو نه بېچ شي او د بخښنې حق دار جوړ شي. دنیا صرف د دھوکې ځانې دې. دې طرف ته چه څوک مائل وي نو په هغه داسې وخت راځي چه ده ته ددې نه سوا د نور څه هلو ځيال نه وي. اوددې په ځيالونو کېنې شپه ورځ اخته وي. بلکه ددې کم والي او کمښتوب باندې دنیا ته په آخرت ترجیح ورکوی. او په مزه مزه تر دې راشي چه اکثر دې داڅرته منکر شي. نبی کریم ﷺ فرمائی چه د جنت دیو ټکړې ځانې د دنیا دټولو څیزونو ونو نه بهتر دې. وائی قران پاک چه دنیا خو صرف د دھوکې سامان دې. (ابن جریر) د آیت مبارک زیاتوالی نه بغیر دا صحیح حدیث مبارک هم دی، والله اعلم.)

جنت او جهنم دواړه انسان ته ډیر نژدې دي. د مسند احمد یو مرفوع حدیث مبارک کېنې دی چه تاسو کېنې هرچاته جنت دومره زیات نزدې دې لکه چه څومره ستاسو د پېزار تسمه او د آشان جهنم هم. (۱) بخاری) نومعلوم شو چه خیر او شر انسان ته ډیر نزدې دې اوبه دې وجه ده ته پکار دی چه دې نیکو طرفته سبقت او کړي. اود بدو کارونو نه مخ واړوي. چه دده گناهونه او خطاګانې معاف شي او د ثواب درجې نې اوچتې شي. په دې وجه نې دې سره او فرمائیل چه دخپل رب بخښنې طرف ته په منډه ځي او جنت طرفته چه دهغې وسعت د زمکې او آسمان د جنس برابر دې. لکه بل ځانې کېنې یو آیت مبارک کېنې دی چه ﴿وَسَارِعًا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكَ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمُوتُ وَالْأَرْضُ ۖ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ﴾ دخپل رب د مغفرت طرفته او جنت طرفته سبقت حاصل کړنې چه دهغې فراخی د ټولو آسمانونو او زمکو هومره ده. او دا نیکانو خلقو دپاره جوړ شوې دې. دلته نې او فرمائیل چه دا په الله جل شانہ ددې فضل لائق وو. نو په دې وجه هغه لوني ایمان راوړنکو دپاره جوړ شوې دې. دا خلق دالله جل شانہ ددې فضل لائق وو. نو په دې وجه هغه لوني فضل والا خپل کرم دپاره دا خلق غوره کړل او په دوی نې خپل پورا پورا احسان او اعلیٰ انعام او کړو مخکښې یو صحیح حدیث مبارک بیان شوې دې چه د مهاجرینو فقیرانو حضور نبی کریم ﷺ نه سوال او کړو یار رسول الله ﷺ مالدارو خلقو د جنت اعلیٰ همیشګیر نعمتونه حاصل کړل. حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه هغه څنگه؟ نو هغوی او فرمائیل چه مونږ او روژه څومونې ټول کوو اوسانو خود مال په وجه هغوی صدقې کړې او غلامان آزادوي. اودا د غریبې په وجه څومونې نه نه کیږي. نو حضور نبی کریم ﷺ ورته او فرمائیل چه راځي تاسو ته څه یو داسې څیز اوبښایم چه دهغې کولو سره به تاسو دهر سړي نه وړاندې شي سوا دهغو نه چه څوک ستاسو په شان هغه کوښی تاسو دهر مونږ نه پس درې دیرش (۳۳) ځل سبحان الله وائي، هم دومره ځل الله اکبر او هم دومره ځل الحمد لله وائي، څو ورځې پس دا خلق بیا د حضور نبی کریم ﷺ خدمت اقدس کېنې حاضر شو او وې فرمائیل چه یار رسول الله ﷺ چه څومونې مالدارو وروڼو ته هم ددې وظیفې اطلاع ملا وشوه او هغوی هم ددې وئیل شروع کړل نو حضور نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه دا دالله جل شانہ فضل دې چه چا ته نې او غواړي نو ورکونی نې.)

مَا أَصَابَ مِنْ مُّصِيبَةٍ

| نه رسیږي | یو مصیبت

| هر مصیبت چې راځي

۱ پتهلدي کتاب تفسیر القرآن باب سورة آل عمران ۳۰:۱۳، ومنه حسن عن ابن هريرة رضى الله عنه، بخاری: ۳۲۵۰ عن سهل بن سعد.

۲ صحیح بخاری کتاب الرقاق باب اجفة الرب الی احدکم من شراک نعله: ۶۴۸۸.

۳ صحیح بخاری کتاب الاذان باب الذکر بعد الصلاة: ۸۱۴.....، صحیح مسلم: ۵۹۵.

فِي الْأَرْضِ

وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا

فِي كِتَابٍ

پہ زمکہ کنبی | اوندہ بہ نفسونو ستاسو کنبی | مگر ہفہ بہ کتاب کنبی لیکلی دی |

کہ بہ دنیا کنبی راخی | اوکہ خاص بہ تاسو باندی راخی | نودا تول بہ یو کتاب

مِنْ قَبْلِ أَنْ تَبْرَأَهُمَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ

مخکنبی ددی نہ | چی مونو پیدا کوو ہفہ | بیشکہ دا کار | بہ الله باندی آسان دی |

کنبی لیکلی شوی دی | دہغی د پیشیدو نہ وړاندی یقینا الله تعالیٰ تہ دا کار ډیر آسان دی

لَيْكِلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا

دپارہ ددی چی تاسو غمزن نہ شی | بہ ہفہ خہ باندی | چی اوخی دلاسه ستاسو نہ | او خوشحالہ نشی

| داخو خکہ کوو چی | تاسو نہ خہ و اخستی شی | بہ ہغی باندی خفہ نشی

بِمَا أَلَّيْتُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ الَّذِينَ

پہ ہغی چی درکری تاسو تہ | او الله | نہ خوبنوی | ہر متکبرہ | فخر کونکی | ہفہ غاورہ خلق

او چی خہ درکری شی نو بہ ہغی خان تہ غاورہ نشی | او الله تعالیٰ ہیخ متکبر فخر کوونکی نہ خوبنوی

يَخْلَوْنَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَمَنْ يَتَوَلَّ

چی شومتیا کوی پخپلہ | او حکم کوی خلقو تہ | بہ شومتیا سرہ | او ہفہ خوک چی مخ اروی |

چی پخپلہ ہم شومتوب کوی | اونورو خلقو تہ ہم دشومتوب حکم کوی | اوخوک چی

فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

پس بیشکہ الله | خاص ہم ہفہ بی پروا دی | ستانلی شوی دی |

دین نہ | مخ واری | نواله تعالیٰ | دہغہ د تابعداری نہ | بی پروا اود تعریف لائق دی |

قوله تعالى: - مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ

الله جل شانہ تقدیر اولیکلو : الله جل شانہ دخپل ہفہ قدرت خبر ورکوی چہ کوم ہفہ دخپل مخلوقاتو

پیدا کولو نہ مخکنبی دخپل مخلوق تقدیر مقرر کرې وو۔ نو وې فرمانیل چہ دزمکی بہ خہ حصہ

باندی برانی راشی یا پد یو سری باندی خہ خرابی راشی نو دہ لره یقین کول پکار دی چہ د خلقو د

پیدائش نہ مخکنبی دا دالله جل شانہ بہ علم کنبی وو او ددی امر کیدل یقینی وو۔ بعضی وائی چہ د

خانوانو دیدائش نہ مخکنبی۔ بعضی وائی چہ د مصیبتونو د پیدائش نہ مخکنبی۔ خو زیاتہ صحیح

خبرہ داده چہ دمخلوق دیدائش نہ مخکنبی۔ دامام حسن رضی اللہ عنہ تہ ددی آیت مبارک بارہ کنبی سوال

اوکرې شو نووړی فرمانیل چہ سبحان الله هر مصیبت چہ آسمان او زمکہ کنبی دی ہفہ د خلقو د

پیدائش نہ مخکنبی دالله جل شانہ کتاب کنبی موجود وو۔ پہ دی کنبی خہ شک دی؟ دزمکی د

مصیبتونو نہ مراد خشک سالی او قحط وغیرہ دی۔ او دخلقو مصیبت درد او دک او بیماریا وغیرہ دی۔

چا تہ چہ خہ تکلیف اورسی یا ورته خہ مصیبت اورسی یا ورته د سخت محنت بہ وجہ خہ خولہ راشی

نودا تول ددہ د گناہونو پہ وجہ وی۔ او ددہ خو ډیر گناہونہ دی چہ الله جل شانہ غفور رحیم ہفہ

بخنې۔ دا آیت مبارک ډیر بہترین او اعلیٰ دلیل دی د قدریہ تردید کنبی چہ ہغوی خیال دی چہ

سابقہ علم ہیخ خیز نہ دی الله جل شانہ دی ہغوی دلیل کری۔ صحیح مسلم شریف کنبی دی چہ الله

جل شانہ تقدیر و نہ مقرر کرل د زمکینې او اسمانونو د پیدائش نه پنځوس زره کاله مخکینې. اویو بل روایت کینې دی چه دهغه ذات جل شانہ عرش په اویو باندې وو (ترمذی) بیا فرمانی چه دکارونو په وجود کینې د راتلو نه مخکینې اندازه کول، ددی د کیدو علم حاصلول، او دا لیکل الله جل شانہ لره څه گران نه وو. هم هغه ذات خو ددی پیدا کولو والا دې. دهغه ذات محیط علم به کړې شو، کیدو والا او کونکو ټولو څیزونو باندې دې. بیا ارشاد دې چه مونږ تاسو ته خبر درکړو په دې وجه چه تاسو ته یقین اوشی چه تاسو ته څه اورسیدل هغه بالکل هیڅ صورت کینې ختمیدو والا نه دی. نو د مصیبت وخت کینې صبر او شکر، ثابت قدمی، مضبوط او روحانی طاقت تاسو کینې موجود وی. ستاسو نه افسوس او هانې هانې بې صبری او بې ضبطی لرې وی. تاسو باندې جزع او فزع نه وی. تاسو په اطمینان کینې اوسئ چه دا تکلیف خو به راتلو. او چه کله تاسو ته مال او دولت ملا شئ نو چه تاسو بې قابو کیرئ نه. دا د الله جل شانہ یو عطیه او گټنی او تاسو کینې تکبر او غرور رانشی. داسی نه چه تاسو دمال او دولت وغیره په نشه کینې ډوب نشئ او الله جل شانہ هیر نکړئ. ځکه چه په هغه وخت کینې به هم څمونږ تاسو سره وی چه دا ځما د لاس پښواو ځما د عقل او هوش نتیجه نه ده بلکه د خالق او رازق ده. ددی یو قرأت (انکم) دې دویم بمعنی (اعطاکم) دې او دواړو کینې تلازم دې. په دې وجه ارشاد دې چه په زړه کینې خپل ځان لره لوئې گنړلو والا او په نورو فخر کولو دالله جل شانہ دپنځمان دی. د ابن عباس رضی الله عنهما فرمان دې چه غم او راحت، خوشحالی او غم کینې خو هر سړی راځی، خوشحالی شکر کینې او غم صبر کینې تیر کړئ. بیا ارشاد دې چه دا خلق پخپله هم بخیلان او بې شرع کار کولو والا دی او نورو ته هم دا لار ښائی. چه کوم سړی دالله جل شانہ د حکم نه اورغری هغه دالله جل شانہ هیڅ نشی کولی. ځکه چه هغه ذات دټول مخلوق نه بې نیاز دې او په هر شان د حمد لائق دې. لکه چه موسی رضی الله عنیه او فرمائیل چه ﴿إِنْ تَكْفُرُوا أَكْثَرُ مِنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ فَإِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ یعنی که تاسو او په مخ دزمکې ټول انسانان کافران شئ نو بیا هم دالله جل شانہ هیڅ نشی کولی، الله جل شانہ دټول مخلوق نه غنی دې او مستحق د حمد دې.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا	
ایبشکه اولیرل مونږه رسولان خپل	
امونږ خپل پیغمبران	
بِالْبَيِّنَاتِ	وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ
دواضحه هداياتو سره او نازل کړو مونږه دهغوئ سره کتاب او تله (انصاف)	
په ښکاره داتلو سره لیرلی وو او هغوئ سره مو کتاب او انصاف لیرلی وو چې	
لِيُقِيمُوا	النَّاسَ بِالْقِسْطِ وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ
دپاره ددې چې ودریری خلق په انصاف باندې او نازل کړه مونږه وسپنه چې په هغې کینې	
خلق په انصاف او اعتدال ولاړ پاتې شی ..... او مونږه وسپنه رالیرلې ده چې په	
بِأَسْ	شَدِيدٍ وَمَنَافِعٍ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ
زور (طاقت) دې سخت او فاندې دی دپاره دخلق او دپاره ددې چې معلوم کړی الله	
کینې ډیر طاقت دې او خلقو ته په کینې نورې ډیرې فاندې دی او دا چې الله تعالی په ظاهری علم سره	

مَنْ يَنْصُرُهُ	وَرَسُولُهُ	بِالْغَيْبِ	إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ	عَزِيزٌ
چی خوک امداد کوی دهغه او درسول دهغه بی لیدو بیشکه الله طاقتور دی غالب دی	هغه خوک او پیژنی چی دهغه ددین او دهغه د رسولانو په نادیده مدد کوی بیشکه الله دیر طاقتور او غالب دی			

قوله تعالى: لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا بِالْبَيِّنَاتِ

پیغمبرانو باندې د معجزو نزول: الله جل شانہ فرمائی چه مونږ خپلو پیغمبرانو ته معجزې ورکړې او ښکاره جتونه مو ورکړل او ښه پورا داتلو سره مو دنیا ته اولیرل. او بیا مو دې سره دوی ته کتاب هم ورکړو چه هغه صفا او ریښتوني دي. او عدل او حق مو ورکړو چه هغې سره هر عقل دانسان دا خبرې قبولیو باندې مجبوروی. خو خراب راني والا او خلاف عقل ددې نه محروم اوسی. لکه چه بل خانې کښې فرمائی چه: اَتَمَّنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ، چه کوم سړې دخپل رب د طرف نه په دلیل وی او هغه سره گواه هم وی. بل خانې کښې ارشاد دې چه دالله جل شانہ دا فطرت دې چه په دې هغه ذات مخلوق پیدا کړو. او فرمائی چه آسمانونه هغه اوچت کړل او میزان نې کیخودو. نو دلته فرمان دې اودا په دې وجه چه خلقي په عدل او حق باندې قائم اوسی. یعنی اتباع رسول ﷺ باندې اوسی. او امر رسول ﷺ اومنی. د رسول الله ﷺ ټولې خبرې حق اومنی ځکه چه ددې نه سوا سراسر حق د بل چا کلام نه دې. لکه چه فرمان دې چه: وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا (ستا د رب جل شانہ کلمه چه دخپلو خبرونو ریښتوني او خپلواکامو کښې عدل والا ده. هم دا وجه چه کله ایماندار جنت ته لاړ شی اودالله جل شانہ نعمتونه دوی اووینی نو اوبه وانی چه دالله جل شانہ شکر دې چه هغه ذات مونږ ته ددې هدایت اوکړو. که مونږ ته هغه هدایت نه وې کړې نو مونږ ته به دا لار نه وه ملاو شوې. خمونږ درب ﷺ مونږ ته حق راوړی دی.

قوله تعالى: وَأَرْسَلْنَا الْحَدِيثَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ

اوسپنه دالله جل شانہ نعمت دي: بیا فرمائی چه مونږ دمنکرین حق د رالاندې کولو دپاره اوسپنه جوړه کړه. یعنی اول خو مونږ کتاب اورسول کړیم ﷺ سره حجت قائم کړو، بیا د کړو زړونو والو کړولو دپاره اوسپنه پیدا کړه چه ددوی وسله جوړه شی او دالله جل شانہ دوستان د الله جل شانہ د دښمنانو زړونه اوچوی. همدا نمونه د حضور نبی کریم ﷺ په ژوند مبارک کښې بالکل ښکاره ښکاری چه (حضور نبی کریم ﷺ) مکه مکرمه کښې دپارلس کاله د مشرکانو پوهولو اود توحید دعوت ورکولو او دهغوئ د بدو عقائد اصلاح کولو کښې تیر کړل پخپله نې په خان مصیبتونه تیر کړل او چه کله حجت قائم شو نو شرع مسلمانانو ته د هجرت اجازت ورکړو. بیا دوی ته حکم اوشو چه اوس دي مخالفینو ته چه دوی داسلام اشاعت بند کړې دي، مسلمانان نې تنگ کړی دی، او ددوی ژوند نې لنډتنگ کړې دي، دوی سره باقاعده جنگ اوگرځی، دوی قتل کړی اود وحی الهی مخالفینو ته زمکه پاکه کړنې.

مسند احمد او ابوداود کښې دی چه حضور نبی کریم ﷺ فرمائی چه څه د قیامت مخکښی یو توره لیلې شوي يم. تر دې چه دالله جل شانہ عبادت اوکړې شی. او څما رزق څما د غشی لاندې اښودې شوي دي او په هغه خلقو کښته پڼ او ذلت دي چه څوک څما دحکم خلاف اوکړی. اوڅوک چه یو قوم سره مشابهت اوکړی نو هغه به دهغوئ نه وی (نوداوسپنې نه دجنگ کولووسله جوړه شوې ده. لکه توره، غشی، جرې اوداوسپنې قميص (زرهاو غیره. اوخلقو دپاره ددې نه دوی ته ددې (اوسپنې نه) زیاتې فائدې دی. لکه کودالې بیلچې، آرې، د پتو سامان، د بونزو سامان، د پخولو لوبښی، د روغی تبخی وغیره وغیره اوډیر داسې څیزونه دی چه دانسانی ژوند سره تړلې شوی دی. ابن عباس ؓ فرمائی چه

درې خیزونه ادم عليه السلام سره د جنت نه راغلی دی. نهائی (سنسی) خټک (ابن جریر). بیا فرمائی چه الله جل شانه ته معلوم دی چه ددې وسلو اوچتولو والو دالله د رسول کریم صلی الله علیه و آله دمدد کولو د چا اراده ده؟ الله جل شانه قوت او غلبې والا دې. څوک چه دهغه ددین مدد اوکړی نو الله جل شانه د هغه مددکوی. هغه ذات جل شانه خو جهاد د خپلو بندگانو د آمینبت دپاره مقرر او فرمائیل او غلبه او نصرت خودغه ذات د طرفه دې.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا	نُوحًا وَآبْرَاهِيمَ	وَجَعَلْنَا	فِي ذُرِّيَّتِهِمَا
او بیشکه لیرلی وؤ مونږه نوح او ابراهیم او مگر څولی وؤ مونږ په اولاد ددواړو کښی			
او بیشکه مونږ نوح علیه السلام او ابراهیم علیه السلام (خپل خپل قوم ته) لیرلی وواو ددې دواړو په نسل کښی			
النَّبُوَّةَ	وَالْكِتَابَ	فِيهِمُ	مُّهْتَدٍ وَكَثِيرٍ مِّنْهُمْ
نبوت (پیغمبری) او کتاب پس ځینی دهغوی نه لار موندونکی شو او زیات دهغوی نه			
مو د نبوت او کتاب سلسله جاری ساتلې وه بیا په دوی کښی څوک په سمه لار پاتې شو او ډیر په			
فَسِقُونَ	ثُمَّ قَفَّيْنَا	عَلَىٰ آثَارِهِمُ	بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا
فاسقان وؤ بیا روستو اولیرل مونږه په هغوی پسې رسولان زمونږه او روستو اولیرو مونږه			
کښی بد عمله اوختل بیا ددوی نه پس مونږ پرله پسې نور پیغمبران اولیرل او دهغوی نه پس مو			
يَعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ	وَإِسْمٰهٖ	وَجَعَلْنَا	فِي قُلُوبِ الَّذِينَ
عیسی خونې دمريم او ورکړو مونږه هغه ته انجیل او واچوؤ مونږه په زړونو دهغه کسانو کښی			
د مريم خونې عیسی اولیرلو او هغه ته مو انجیل ورکړو او څوک چې د هغه په لار روان شول			
اتَّبَعُوهُ	رَافَةَ وَرَحْمَةَ	وَرَهْبَانِيَّةً	ابْتَدَعُوهَا
چی پیروی نې اوکړه دهغه نرمی او رحم او دگوت ناسته چی ده دځانه جوړه کړې وه هغوی هغه			
نو دهغوی په زړونو کښی مو نرمی او مهربانی واچوله او رهبانیت هغوی پخپله ایجاد			
مَا كَتَبْنَاهَا	عَلَيْهِمْ	الْإِيتِغَاءَ	رِضْوَانِ اللَّهِ
نه وه فرض کړې مونږی هغه په هغوی باندې مگر دپاره دطلب درضا دالله (هغوی جوړ کړو دا بدعت)			
کړو مونږ دا په هغوی فرض کړې نه وو اخوا هغوی پخپله دالله تعالی د رضا مندئ			
فَبَارِعَوْهَا	حَقَّ رِعَايَتِهَا	فَاتَيْنَا	الَّذِينَ
پس وې نه کړه باندې دهغی لکه څنگه چی حق وؤ دپابندئ دهغی پس ورکړو مونږه هغه کسانو له			
دپاره اختیار کړې وو خوبیا نې دهغی پوره پوره لحاظ اونه ساتلو نو چا چې			
أَمَنُوا	مِنْهُمْ	أَجْرَهُمْ	وَكَثِيرٍ مِّنْهُمْ
چی ایمان نې راوړو دهغوی نه اجر دهغوی او زیات دهغوی نه فاسقان دی			
په کښی اوس ایمان راوړو دهغوی ته مو پوره پوره اجر ورکړو او زیات خلق په کښی نافرمان پاتې شو			

قوله تعالى: - وَلَقَدْ ارسلنا نوحا وابراهيم
 نوح او ابراهيم ؑ ذکر: نوح ؑ او ابراهيم ؑ دې فضيلت ته او گورنی چه دنوح ؑ نه پس ابراهيم

بورې چه خومره پيغمبران راغلي دي ټول ددوی دنسل نه وو. او ديبا دابراهيم ؑ نه پس چه خومره
 نبیان او رسولان راغلل ټول په ټوله ددوی دنسل نه وو. لکه چه يو آيت مبارك کښې دی چه ﴿وَجَعَلْنَا فِي
 ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ﴾ چه دبنی اسرائيلو پيغمبران عیسی ؑ دمحمد ﷺ زیرې ورکړو. نو دنوح ؑ
 اودابراهيم ؑ نه پس د رسولانوسلسله جاری وه ترعیسی ؑ پورې. اوعیسی ؑ ته انجیل ورکړې
 شو. اوهغه تابع فرمانبردار اورحم دل او نرم مزاج واقع شو. خشيت الهی او رحمت خلق نه ډک او پاک
 وو. بيا د نصرانیانو د يو بدعت ذکر دې چه کوم دهغوئ شريعت کښې نه وو. اوداهغوئ د خپل طرفنه
 ايجادکړو. دې نه پس ديو جملې دوه مطلبونه بیان شوی دی. يو خو دا چه ددوی مقصد نیک وو. د الله
 جل شانه درضا دپاره هغوئ دا طريقه ايجاد کړې وه. سعيد بن جبیر ؓ او قتاده ؓ وغيره همدا نقل
 کړی دی. دویم مطلب دا بیان شوې دې چه مونږ په دوی نه وو واجب کړې، مونږ په هغوئ صرف دالله
 جل شانه رضا واجب کړې وه.

بيا فرمانی چه دا هم دوی اونه کړې شو. چه څنگه کول پکار وو هغه شان ئې اونه کړو. دوه خرابئ
 پکښې راغلې. يودا چه يو نوي خبره ئې دالله جل شانه دين کښې ايجاد کړه. دویم دا چه په دې باندې
 قائم پاتې نشو. يعنی چه کوم دوی د الله جل شانه د قربت ذريعه کنترول په هغې باندې هم قائم پاتې
 نشو. اين ابی حاتم کښې دی چه حضور نبی کریم ﷺ عبدالله بن مسعود ؓ رابللو. هغوئ لبيک اووښلو.
 نو حضور نبی کریم ﷺ ورته اوفرمايل چه دبنی اسرائيلو دوه اویا ډلې شوې وو چه په هغې کښې دريو
 ته نجات ملاؤ شو. رومئې فرقې خو چه د بنی اسرائيلو گمراهی او کتله نو دهغوئ دهدایت دپاره ئې
 سختې هلې ځلې شروع کړې اودهغوئ مشرانو ته ئې تبليغ شروع کړو. خو هغه خلقو جنگ ته بلې
 اووځلې. او يادشاه اوامراء چه ددې تبليغ نه ډیر ویریدل په هغوئ لښکرې اوکړې او هغوئ کښې ئې څه
 قتل کړل او څه قيد کړل. هغه خلقو خو نجات حاصل کړو. بيا دویمه ډله راپورته شوه او په هغوئ
 کښې د مقابلې کولو توان نه وو نو دخپل دين دقوت په وجه ئې دبادشاهانو اوسرکشو په دربار کښې
 حق وينا شروع کړه. اودالله جل شانه اصل دين او دعیسی ؑ مسلك اصلی طرفته ئې دعوت شروع
 کړو. دې بدنصیبو هغوئ قتل کړل اوپه آرو ئې آرا هم کړل او په اوور ئې اوسيزل. اودا دې ډلې صبر
 اوشکر سره برداشت کړل او نجات ئې حاصل کړو. بيا دریمه ډله راپورته شوه او دوی د هغوئ نه هم
 زیات کمزوری وو. هغوئ کښې طاقت نه وو چه اصل دين دې ظالمانو ته اوکړی. نو په دې وجه هغوئ
 دخپل دين بچ کيدل دې کښې اوکنترول چه ځنگلونو ته اوځی اوغرونو ته اوځیزې اوعبادت کښې
 مشغول اوسی اودنيا پرېږدی. او هم ددې ذکر رهبانيت والا آيت مبارك کښې راغلې دې ﴿همدا حديث
 مبارك دویم سند سره هم ذکر شوې دې. په هغې کښې د درې اویا فرقو بیان شوې دې. او په هغې
 کښې د اهم دی چه اجر به هغوئ ته ملاوړی چه څوک په ما ايمان راوړي. او څما تصديق اوکړی اودوی
 کښې اکثر فاسقان دی. اودوی ما په دروغه گنړی او څماخلاف کوی ( ) .

قوله تعالى: - وَفَقَيْنَا عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ
 دعیسی ؑ ذکر. ابن عباس ؓ فرمانی چه دبنی اسرائيل بادشاهانو عیسی ؑ نه پس تورات او انجیل

کښې تبدیلی اوکړې. يوه ډله خو په ايمان قائمه وه او اصلی تورات او انجیل دهغوئ لاس کښې وو او
 هغوئ به ددې تلاوت کولو چه کوموخلقو په کتاب الله کښې ردوبدل کړې وويوخل ئې خپلو بادشاهانو

ته ددې ريښتونو مسلمانانو شکايت اوکړو چه دا خلق کوم کتاب وائي په هغې کښې مونږ ته کښل کوي. په هغې کښې ئې ليکلی دي چه کوم خلق دالله جل شانہ نازل شوی کتاب مطابق حکم نه وي نو هغوی کافران دي. اوداشان ډير آيتونه دي. او بيادا خلق څمونږ په عملونو کښې عيبنه لټوي نو تاسو هغوی خپل دربار ته راوبلئ او هغوی په دې مجبور کړئ چه يا خو هغوی دا کتاب وائي چه څنگه ئې مونږ وايو اوداشان عقیده اولری چه څنگه مونږ لرو گنی دوی ته به بدترينه سزا ورکړي شي نو دا ريښتونې مسلمانان دربار ته راغوښتلې شو او دوی ته اووئيلې شو چه يا خو څمونږ صحيح شوي کتاب وائي او ستاسولاس کښې چه کوم دالله جل شانہ نازل شوې کتاب دې هغه پرېږدئ. گنی بيا قتل ته تيار شي او خپلو ځانونو ته لاس اووينځئ. نويدې ددې پاکو خلقو يو جماعت اووئيل چه تاسو مونږ ته تکليف مه راکوئ. تاسو يو اوچت مکان جوړکړئ او مونږ هغه ځانې ته اورسونئ او يو رسي راکړئ چه هغه رسي پورې يو لوبښي وي او څمونږ خوراک ځکاک په هغې کښې اچوئ او مونږ به ئې پورته راکاږ. ولاندې به نه راکوزيږو. او ستاسومخي ته به نه رازو. يو ډلې اووئيل چه مونږ به ددې ځانې ته هجرت اوکړو، ځنگلونو او غرونو ته به اوزو. اوستاسو د بادشاهت حد نه به بهر شو. د چينو او نهرونو او نالونو نه به د خنارو په شان په خوله اوبه څخو. اوچه کوم گلونه اويانې وغيره ملاويږي نوپه هغې به گزاره کوؤ. دې نه پس که تاسو مونږ په خپل ملک کښې اووينئ نو بيشکه مونږ قتل کړئ. دريمې ډلې اووئيل چه مونږ خپلې آبادئ سره يو خواته ځانې راکړئ او مينځ کښې ديوال اووهئ، مونږ به کوهي اوکنو او پټي به کړو او ستاسو طرفته به بالکل نه راځو. چونکه دې الله والا ډلې سره ددې خلقو رشته دارئ وي نو ددې وجې ئې درخواستونه قبول کړل اودا خلق خپلو خپلو ځايونو ته لاړل. خودوی سره نور خلق هم لاړل. اودې نورو خلقو ته دايمان او اصل علم هيڅ خبر نه وو. دوی سره تقليدا ملگري شو. نو دوی باره کښې دا آيت مبارک نازل چه (وهابية: الخ).

نو کله چه حضور نبی کریم ﷺ مبعوث شو نو په هغه وخت کښې دوی کښې ډير کم خلق پاتي وو. د حضور نبی کریم ﷺ دبعثت خبر اوريدو نه پس خانقاهونو والا دخپلو خانقاهونو ته او حصار والا دخپلو حصارونو نه راوتل اود حضور نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو. حضور نبی کریم ﷺ باندې ئې ايمان راوړو او د حضور نبی کریم ﷺ تصديق ئې اوکړو. او دهغې ذکر دې آيت مبارک کښې دې چه ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَأَمِثُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ لُورًا غَمَضُونَ﴾ په وَيُغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ يعنی اي ايمان والو دالله جل شانہ نه ويرېږئ او دهغه ﷻ باندې ايمان راوړئ تاسو ته به الله جل شانہ د خپل رحمت دوچند حصه درکړي. (يعنی په عيسی ﷺ باندې ايمان راوړل او په محمد ﷺ باندې ايمان راوړل) او تاسو ته به يونورد درکړي چه هغې کښې به تاسومزل کوئ. (يعنی قران او سنت) چه اهل کتابوته معلوم شي چه (چه ستاسو په شان دي) چه د الله (دفضل اختيار دوی ته نشته دې اوټولو نه افضل دالله جل شانہ لاس دې چه چاته غواړي نورو کوئ ئې او الله جل شانہ د ډير لوڼي فضل مالک دې. داسيا غريب دې او دې دواړو مخکښې آيتونو تفسير دې آيت ته پس رازي. (انشاء الله تعالى).

انس ﷻ او رهبانيت: ابويعلى کښې دي چه د عمر بن عبدالعزيز رضى الله عنه په زمانه کښې سهل بن ابی امامه اودده پلار انس بن مالک ﷻ ته راغلل، دوی په هغه وخت دمدينې امير وو. هرکله چه هغوی راغلل نو په هغه وخت کښې انس ﷻ مونږ کولو او ډير په مختصر مونږ ئې کولو لکه دمسافر دمونځ يا دې ته نژدې نژدې. هرکله چه دوی سلام اوگرزولو نو خلقو ددوی نه تپوس اوکړو چه تاسو فرض مونږ کولو يا نفلي مونږ؟ نووې فرمائيل چه فرض. اوهم دا مونږ دښی کریم ﷻ وو. ځما خيال کښې خو دې کښې څه کمي يا خطا نه وه.

خوکه څه هيره شوې وي نو دهغې باره کښې نه شم وئيلې. د حضور نبی کریم ﷻ فرمان دې چه په خپلو

خانو نو باندې سختی مه کوئی گئی تاسو باندې به سختی اوکړې شی. یو قوم به خپل خان سختی اوکړه نو په هغې هم سختی اوکړې شوه. نو د هغوی بقایا په خانقاهونو کېنې او د اشان په کورونو کېنې اوگورنې. داسختی دترك دنیا وه چه الله جل شانہ په هغوی واجب کړې نه وه. په دویمه ورځ مونږ اوونیل چه راځی په سورلو سواره شو او عبرت حاصل کړو. انس ۷ او فرمائیل چه ډیره ښه ده. نو ټول سواره شو او روان شو او ډیر کلی نې اوکتل چه هغه بالکل تباہ شوی وو. او کورونه التا پراته وو. نومونږ اوونیل چه تاسو ددې ښارونو نه واقف یئ؟ نو هغوی اوونیل چه ښه ډیر بلکه ددې خانې اوسیدونکو نه هم دا خلق سرکشو او حسد بریاد کړل. حسد دنیکو نور لږه تباہ کوی. او سرکشی دهغې تکذیب یا تصدیق کوی. سترگې هم زنا کوی. او د لاسونواو پښو اوږبې هم زنا شته دې. او شرمگاه دا بیج کوی یا نې دروغ گنری. (۱) مسند احمد کېنې دی چه حضور نبی کریم ۷ او فرمائیل چه هر نې دپاره رهبانیت وو او خدا دامت رهبانیت دالله جل شانہ لار کېنې جهاد کول دی.

یو سړې ابوسعید خدری ۷ ته رازی او وائی چه ماته څه وصیت اوکړنې. دوی ورته او فرمائیل چه تا خو خدا نه هغه سوال اوکړو چه کوم ما د حضور نبی کریم ۷ نه کړې وو. څه تاته وصیت کوم چه دالله جل شانہ نه ویریره. همدا کار د نیکو سر دې. او ته جهاد لازم کړه همدا داسلام رهبانیت دې. او دالله جل شانہ په ذکر او تلاوت قران باندې همیش والی کوه دا ستا د روح راحت دې په آسمانونو کېنې او ستا یاد دې په زمکه کېنې، دا روایت مسند احمد کېنې دې، (۲) والله اعلم.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	أَمِنُوا	اتَّقُوا اللَّهَ	وَأَمِنُوا	بِرَسُولِهِ
له هغه کسانو چی ایمان مو راوړې دې او ویرېږئ دالله نه او ایمان راوړئ په رسول دهغه باندې	آنی د ایمان خاوندانو دالله تعالی نه او ویرېږئ او دهغه په پیغمبر باندې ایمان راوړئ هغه	يُؤْتِكُمْ	كِفْلَيْنِ	مِنْ رَحْمَتِهِ
دیرې کړې تاسوله دوه حصې درحمت خپل نه او دربه کړې تاسوله داسې نور	به درته د خپل رحمت دخزانې نه دوچنده درکړی او یوه داسې رنډا به درکړی	تَنْشُورُونَ	بِهِ	وَيَغْفِرْ لَكُمْ
چی تلل به کوئ په هغې سره او اوږه ښی تاسوله او الله ښونکې مهربانه دې	چی په هغې سره به (وراندې) تگ کوئ او ښښه به درته اوکړی او الله تعالی ښونکې مهربان دې	لِيَلَّا يَعْلَمَ	أَهْلُ الْكِتَابِ	أَلَّا يَقْدِرُونَ
دپاره ددې چی وپوهیږی اهل کتاب چی نه دی قادران هغوی په هیڅ څیز باندې	دابه څکه درکړی چی کتابیانو ته به قیامت کېنې د ښکاره شی	مِنْ فَضْلِ اللَّهِ	وَأَنَّ الْفَضْلَ	بِإِذْنِ اللَّهِ
دفضل دالله نه او بیشکه چی فضل په لاس دالله کېنې دې چی ورکو هغه هغه چاته	(چی دالله تعالی په فضل باندې دهغوی هیڅ اختیار نشته او دا چی فضل خو هم دالله په لاس کېنې دې			

وَاللّٰهُ دُوَالْقَضِل الْعَظِيْمُ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

چی غواړی ئې هغه او الله | خاوند د فضل لوی دې |

چاته چې او غواړی | نو هغه ته ئې ورکوی او الله | ی د لوني فضل مالک دې

قوله تعالى: - يَوْمَ تَكْفُلُ مِنْ رَحْمَتِهِ

اهل کتاب مومنانو دپاره دوچند اجر دې: ددې نه مخدې آیت مبارک کښې بیان اوشو چه ابن عباس ؓ فرماني چه دې خاني کښې دکومو مومنانو ذکر دې دهغي نه مراد اهل کتابو مومنانو ذکر دې اودوی ته به دوچند اجر ملاوړې لکه څنگه چه دسورة ق آیت مبارک کښې دی. اولکه څنگه چه حدیث مبارک کښې راغلی دی چه دریو کسانو ته به الله جل شانہ دوچند اجر ورکوی. یو هغه اهل کتاب چه په خپل نبی ئې ایمان راوړو او بیا ئې په ما باندې ایمان راوړو هغه ته به دوچند اجر ملاوړې. او هغه غلام چه د خپل مالک تابعدارنی سره سره دخپل رب هم حق ادا کوی نو هغه ته به دوچند اجر ملاوړې. او هغه سړې چه هغه خپلې وینخې ته ادب اوښانی او دیر ښه ادب ورته اوښانی. یعنی بیا هغه آزاده کړې او ورسره نکاح اوکړې، هغه هم د دوچند اجر مستحق دي. (بخاری و مسلم). حضرت سعید بن جبیر ؓ فرماني چه کله اهل کتابو په دې دوچند اجر فخر شروع کړو نو الله جل شانہ دا آیت مبارک ددې امت باره کښې نازل شو او دوی ته د دوچند اجر نه پس د نور هدایت هم ورکړې شواو مغفرت وعده هم اوشوه. نو نور انوار دمغفرت دوی ته دوباره ملاؤ شو (ابن جریر). هم ددې مضمون ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ﴾. یعنی اې ایمان والو که تاسو دالله جل شانہ نه ویرېږئ نو هغه به ستاسو دپاره فرقان نازل کړی او ستاسو نه به ستاسو خرابی ختمی کړی او تاسو به معاف کړی او الله جل شانہ ډیر لوني فضل والا دي.

دعمر فاروق ؓ ديهودی عالم نه سوال کول: عمر فاروق ؓ د يهودو يو لونی عالم نه تېوس اوکړو چه تاسو به په يو نيکي زيات نه زيات څومره اجر اجر ملاوړې؟ هغه اووئيل چه درې نيم سوه پورې. دوی د الله جل شانہ شکر ادا کړو او وې فرمائيل چه مونږ ته ستاسو نه دوچند ملاؤ شوې دي. سعيد ؓ هم دا بيان کړواو همد آيت مبارک ئې اولوستواو وې فرمائيل چه همداشان دجمعې دوچند اجر دې (د مسند احمد يو حديث مبارک کښې دی چه ستاسواو ديهود اونصرانيان مثال دهغه سړي په شان دي چه هغه څو مزدوران په کار لگول غوښتل او اعلان ئې اوکړو چه څوک شته دې چه څما نه يو قيراط واخلی اودسحر مونږ نه تر نيمې ورځې پورې کار اوکړي؟ نو يهود تيار شو. بيا ده اووئيل چه ماسپڅين نه مازيگر پورې څوک کار کوی نو هغه ته به هم څه يو قيراط ورکوم. نو په دې نصرانيان تيار شو. کار ئې اوکړو او اجرت ورته ملاؤ شو. ده بيا اووئيل چه مازيگر نه مابنابم پورې چه څوک کار کوی نو هغه ته به څه يو قيراط ورکوم. نو هغه تاسو مسلمانان يی: نو په دې يهود او نصرانيان غصه شو او وې وئيل چه کار مونږ ډیر اوکړو او اجر هغوی ته زيات ملاوړې، مونږ ته کم ملاؤ شو. نو هغوی ته جواب ورکړې شو چه ماڅو ستاسو څه حق نه دي وهلې؟ نو هغوی اووئيل چه نه داسې څه نشته دي. نو بيا جواب کښې ورته اووئيلي شو چه بيا دا څما فضل دي چه چا ته او غواړم او ورکوم ئې (۲).

صحيح بخاری شريف کښې دی چه دمسلمانانو او يهوديانو او نصرانيانو مثال دهغه سړي په شان دي چه هغه څه خلق په کار اولگول او د مزدورنی خبره ئې ورسره اوکړه او ورته ئې اووئيل چه ټوله ورځ به کار کونی. هغوی کار شروع کړو. خو نيمه ورځ کار کولو نه پس ئې اووئيل چه اوس مونږ ته ضرورت

(۱) بخاری کتاب العلم باب تعليم الرجل امته واهله: ۹۷، صحيح مسلم: ۱۵۴.

(۲) الطبری: ۲۱۰/۲۳.

(۳) احمد: ۶/۲، صحيح بخاری کتاب الاجارة باب الاجارة الى نصف النهار: ۲۲۶۸، ترمذی: ۲۸۷۱۰، ابن حبان: ۶۶۲۹.

نشستہ دی چہ کوم مونہ اوکھل اومونہ ددی مزدوری ہم نہ غواہو او نور کار بہ ہم نہ کوو: دہ ورته ڍیر اوونیل چہ کار پورہ کرنی او مزدوری واخلی: خو هغوی صفا انکار اوکرو: او کار نی نیمگری پرینسودو اولارل: نو دہ نور مزدوران راوستل او ورته نی اوونیل چہ باقی کار تاسو مابنام پوری پورہ کرنی او پورہ مزدوری واخلی: دوی کار شروع کرو: خود مازیگر نہ پس دوی ہم دکار نہ اوختیدل او وې وئیل چہ مونہ نہ نور کار نہ کیپی او مونہ ته ستا اجرت ہم نہ دی پکار: دہ هغوی ہم ڍیر پوهه کھل چہ گورنی اوس ورخ کنی خہ پاتې دی کار پورہ کرنی اومزدوری واخلی: خو دوی اونه منل او لارل: بیا دہ نور مزدوران راوغوئستل او ورته نی اوونیل چہ تاسو ترمانبامہ پوری کار اوکرنی اود ټولې ورخې مزدوری واخلی: نو دوی تر مانبام پوری کار اوکرو او ددی دواړو ډلو اجرت ہم دوی واخستو: نودا دی دهغوی مثال او دهغه نور مثال چہ هغوی قبول کرو(۱): بیا فرمائی چہ دا په دی وجہ چہ اهل کتاب یقین اوکری چہ الله جل شانہ چاته ورکول غواړی نو دی دهغی دواپس کولو او چہ چا ته ورنکری نو دی دهغی داخستلو قدرت نہ لری: او دوی دی دا خبرہ ہم قبولہ کری چہ دفضل اوکرم مالک صرف الله جل شانہ دی: دهغه ذات دفضل هیخ اندازہ نشی لکیدلې:

امام ابن جریر رحمہ اللہ فرمائی چہ د لَا يَلْعَلُ معنی (لعلی) دہ: دابن عباس رضی اللہ عنہ قرأت کنی (لکی لعلی) دی: ہمدشان دعبدا اللہ بن عبد اللہ رحمہ اللہ او سعید بن جبیر رحمہ اللہ نہ ہم دا قرأت نقل دی: غرض دا دی چہ دعربو کلام کنی (لا) صلہ دپارہ رازی چہ دکلام پہ اول کنی او آخر کنی رازی: اوہغہ خانہ ترې انکار مراد نہ وی: لکہ (مَا مَنَعَكَ اَنْ لَا تُسْجِدَ) کنی او (وَمَا يُشْعِرُكُمْ اَنْهَا اِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ) کنی او (وَحَرَامٌ عَلٰی قَوْمٍ اَهْلُكُمْ لَا يَتَّبِعُوْنَ) کنی:

الحمد لله دسورة حديد تفسير ختم شو اودې سره اوويشتمه پارہ هم ختمه شوه.

ياتونه	سورة المجادلة مدنية وهي اثنتان وعشرون اية وثلاث ركوعات	ركوعات
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
۲۲	شروع کوم پہ نوم د الله چه ډیر مهربان زيات رحم کونکې دې	۳
قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا		
يقينا واوريدو الله خبره دهغې ښځې چې تکرار کوي ستا سره په باره دخاوند خپل کښی		
بيشکه الله تعالى دهغې ښځې خبره واوريدله چې دخپل خاوند په حق کښې نې تاسره تکرار کولو		
وَلْتَسْكُنْ إِلَى اللَّهِ ۖ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا ۖ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ۝		
او فریاد کوي الله ته او الله اوری دیو بل سره خبری ستاسو بیشکه الله اوریدونکې لیدونکې دې		
او الله ته نې شکایت کولو او الله ستاسود دواړو خبرې اوریدلې یقینا الله هرڅه اوری هرڅه ونی		

قوله تعالى: قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا

شان نزول اود حضرت خوله رضی اللہ عنہا واقعه: حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه د الله ﷻ ذات د حمد اوثناء لائق دې دچا اوریدو چه ټول آوازونه راگیر کړي دي. داشکایت کونکې بی بی راغله او حضور ﷺ سره بی داسې پټې پټې خبرې کولې چه سره د دې چه په دې کور کښې وه خو ما بالکل دا وانوریدل چه هغه څه وائي؟ الله ﷻ داپټ آواز هم واوریدو اودا آیت نازل شو (۱) او په روایت کښې دحضور ﷺ فرمان داسې نقل دې چه دبرکت خاوند دې هغه الله ﷻ چه اوچت او ټیټ آواز اوریدې شی. داشکایت کونکې بی بی حضرت خوله بنت ثعلبه رضی اللہ عنہا چه کله د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه نو داسې غوږیستې نې کولې چه آواز خو غوږونو ته رسیدو ولي سره د دې چه په دې کور کښې وه زما غوږونو ته نه رسیدې چه دخپل خاوند شکایت کولو سره بی اوفرمانیل یارسول الله ﷺ زما خوانی، هغوی نه خو څو پچی شوی اوس چه زه بودنی شوم اود بچو پیدا کولو جوگه پاتې نه شوم نو زما خاوند زما نه ظهار اوکړو. اي الله ﷻ زه تاته خپل د دې غم ژړا کوم. دې وخت کښې دا بی بی صاحبه لاد کور نه وتلې نه وه چه حضرت جبرائیل عليه السلام دا آیت راوړو نازل شو. دهغې د خاوند نوم حضرت اوس بن صامت وو (۲)

هغه ته به کله څه لیونتوب شان کیدو نو دې حالت کښې به نې دخپلې بی بی نه ظهار کولو، بیا چه به کله بنده شونو تابه ونیل چه هډو هیڅ هم نه وو. بی بی صاحبه د حضور ﷺ نه فتوی د تپوس کولو اود الله ﷻ په وړاندې خپله سوال زاری بیانولود پاره راغله په کومه چه دا آیت نازل شو (۳)

دخوله رضی الله عنها شان او حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ: حضرت ابوزید رضی اللہ عنہ فرمائی چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ دخپل خلافت په زمانه کښې نورو خلقو سره روان وو چه یوې ښځې آواز اوکړو ویدرولو. حضرت عمر رضی اللہ عنہ ډیر زړه اودریدو اودهغې خواته لاړو په توجو او ادب سره نې خپل سر ټیټ کړو دهغې خبرې چه واوریدې. کله چه هغې خپله غوښتنه پوره کړه او پخپله لاړه نو هله حضرت امیر المؤمنین هم مونږ ته واپس راغلو. یوسری اووئیل چه امیر المؤمنین د یوې بودنی په وینا تاسو اودریدنی اودومره سړی ستاسود

(۱) احمد ۳۹/۶ صحیح بخاری کتاب الترحید باب لوله تعالی (وکان الله سمیعاً بصیراً) معلقاً قبل حديث ۷۳۸۶، ابن ماجه ۱۸۸، النسائي ۱۹۸/۶، ۳۶۰ وروايات الدلائل لى الصحابين عمولة على المساع
(۲) الطبري ۲۲۶/۲۳، (ابن ابى حاتم)
(۳) ابوداؤد كتاب الطلاق باب لى الظهار ۲۲۱۹ وهو حديث صحيح.

پارہ اوردیدل۔ هغوی اوفر مائیل افسوسا پوهیږنی چه دا ځوک وه؟ ونی فرمائیل چه دا هغه بنځه وه د جافزید چه الله ﷻ په اووم آسمان کښې واوریدو۔ دا حضرت خوله بنت ثعلبه رضی اللہ عنہا وه که نن دسحر نه مائیم خو پریږده که شپه ئې کوله هم او ماته ئې څه وینا کوله نو بیا به هم زه د هغې د خدمت نه نه غوزیدم اود مانځه په وخت کښې به مې مونځ کولو اویا به خدمت ته ملا تړلې ولار ووم ابن ابی حاتم۔ د دې سند منقطع دې او په بل روایت سره هم مروی دې۔ په یو روایت کښې دې چه دا حضرت خوله بنت صامت رضی اللہ عنہا وه اود هغې د مور نوم معاذه رضی اللہ عنہا وه د چا باره کښې چه دا آیت «ولا تکرهمن أنفسکم» نازل شوې وو۔ خو صحیح دا ده چه حضرت خوله رضی اللہ عنہا د اوس بن صامت رضی اللہ عنہ بی بی وه۔ الله ﷻ دې د هغوی نه راضی وی۔

الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِّنْ نِّسَائِهِمْ

هغه کسان | چی ظهار کوی | ستاسو نه | دښخو خپلو سره

| په تاسو کښې چې څوک دخپلو ښځو سره ظهار کوی

مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُمْ إِنَّ أُمَّهَاتُهُمْ

نه دی هغوی | میندې د هغوی | نه دی میندې د هغوی | مگر هغه ښځې ئې میندې دی |

نو هغه ښځې ددوی میندې خو نه دی | میاندي خونې بس هغه دی چې دوی ئې

وَلَكِنَّهُمْ أَزْوَاجٌ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا

چی زیږولی ئې دی هغوی لره | او بیشکه دوی | خامخا وائی | بې مناسبه | دخبری نه

زیږولی دی | یقینا چې دوی یوه غیر مناسبه او دروغ

وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ

او دروغ | او بیشکه الله | خامخا معاف کونکي | ښځونکي دي | او هغه خلق | چی ظهار کوی

خبره کوی | او بیشکه الله معافی کونکې بڅښونکې دي | ..... او څوک چې دخپلو ښځو

مِّنْ نِّسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لَهَا قَالَ أَلَا تُفْقَهُونَ

دښخو خپلو سره | بیا واپس کیږی | دهغه خبرې نه | چی ونیلی وه هغوی | پس ازادول دی

سره ظهار اوکړی بیا د خپلې خبرې نه واپس کیدل | یعنی تلافی کول | غواړی | نو دهغه په ذمه یو غلام

رَقَبَةً مِّنْ قَبْلِ أَنْ يَّتَمَّاسَ ذَٰلِكُمْ تُوَعِّظُونَ

د یو مرئی | مخکښی دلاس وروړلو نه یو بل له | دا حکم دي | چی نصیحت کیږی تاسو ته |

ازادول دی | ددې نه وړاندې چې دواړه یو بل سره یو ځانې شی | دا حکم ځکه دي چې تاسو ترې نصیحت

په دې سره | او الله | بیا | تعمّلون | خیر | فَمِنْ

په دې سره | او الله | په هغه کارونو | چی کوی ئې تاسو | خبردار دي | پس هغه چا

واخلئ | اوتاسو چې کوم کارونه کوی الله ﷻ پرې ښه خبر دي | ..... نو څوک چې

لَمْ يَجِدْ	فَصِيَامُ	شَهْرَيْنِ	مُتَتَابِعَيْنِ	مِنْ قَبْلِ
چی بیا نہ موندو (غلام) پس روزی نیول دی دوه میاشتی مسلسل مخکنی				
غلام بیانہ مومی نو دوه میاشتی پرلہ پسی (مسلسل) روزی نیول لازم دی ددی نہ ورنہ دی				
أَنْ يَتَّخِذَ	فَمَنْ	لَمْ يَسْتَطِعْ	فَإِطْعَامُ	
دلاس وروپو نہ یو بل لہ پس ہفہ خوک چی طاقت نہ لرو (دروژو) پس خوراک وروگول دی				
چی دواړہ یو بل سرہ یو خانی شی او خوک چې دا ہم نشی کولی نو شپیتو				
سِتِّينَ مَسْكِينًا	ذَلِكَ	لِيُؤْمِنُوا	بِاللَّهِ	
شپیتو مسکینانو ته دا حکم دی دپارہ ددی چی تاسو ایمان راوړئ بہ اللہ باندی				
مسکینانو ته خوراک وروگول دی دا (حکمونه) خکہ دی ..... چی تاسو بہ اللہ اودہغہ بہ				
وَرَسُولِهِ	وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ	وَلِلْكَافِرِينَ	عَذَابٌ	
او بہ رسول دہغہ باندی او دا مقرر کړی شوی حدونہ داللہ دی او دپارہ دکافرانو عذاب				
رسول ایمان راوړئ اودا داللہ مقرر حدود دی اود کافرانو دپارہ دردناک عذاب مقرر دی				
الْعِمْ				
دردناک دی				

قوله تعالى: - الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ

دظہار مسئلہ اذخولہ زبانی قصہ: حضرت خولہ بنت ثعلبہ رضی اللہ عنہا فرمائی داللہ قسم زما او زما دخوانداس بن صامت ؓ بارہ کنبی ددی سورہ مجادلہ دشروع خلور آیاتونہ نازل شوی دی۔ زہ د ہغوی بہ کورکنبی ووم، ہغہ د ډیر عمر وو او اخلاق نہی ہم ډیر ښہ نہ وو۔ یوہ ورخ ما بہ خبرو خبرو کنبی د ہغہ د خہ خبری خلاف اوکړہ او ہغہ لہ می خہ جواب ورکړو بہ ہغی باندی ہغہ ډیر بہ غصہ شو او بہ غصہ کنبی نہی او وئیل تہ بہ ما باندی زما د مورد ملا بہ شان نہی اود کورنہ اووتلو او بہ قومی مجلس کنبی د لہ شان ناستی نہ واپس راغلو او ماسرہ نہی خاص خبری اترې کول غوښتل ما وئیل چہ د ہغہ اللہ قسم د چا بہ لاس کنبی چہ د خولہ خان دی ستا د دی وینا نہ پس اوس دا خبرہ ناممکن دہ تر دی چہ د اللہ اود ہغہ د رسول اللہ ؐ خبرہ زمونږ فیصلہ اونہ کړی خو ہغہ اونہ منل او زبردستی نہی اوکړہ کمزوری او ضعیف وو زہ بہ ہغہ باندی غالب راغلم او ہغہ بہ خپل مقصد کنبی کامیاب نہ شو۔ خپلی گاونډی نہی کړہ لازم اود ہغی نہ می کپړہ او غوښتلہ او رسول اللہ ؐ لہ اورسیدلم۔ دا واقعہ می ہم بیان کړہ او خپل نور مصیبتونہ او تکلیفونہ می ہم بیان کړل۔ حضور ؐ بہ ہم دا فرمائیل چہ خولہ د خپل خاوند بارہ کنبی د اللہ نہ اوویریرہ ہغہ بودا دی۔ اوس لا دا خبری کیدلی چہ بہ حضور ؐ باندی د وحی کیفیت شروع شو او وحی نازل شوه۔ حضور ؐ اوفرمائیل ای خولہ ستا وستا دخواند بارہ کنبی د قرآن کریم آیاتونہ نازل شو بیا حضور ؐ د (قَدْ سَمِعَ اللَّهُ) نہ (عَذَابُ الْيَقْمِ) پوری واورول۔

د ظہار کفارہ: اووئی فرمائیل لارہ شہ اوخپل خاوند تہ اوواپہ چہ یو غلام آزاد کړی۔ ماعرض اوکړد حضور ؐ! ہغہ سرہ غلام جر تہ دی؟ ہغہ خود ډیر مسکین سرې دی۔ نو حضور ؐ اوفرمائیل چہ ښہ دہ دوه میاشتی دی پرلہ پسی روزی او نیسی۔ ما وئیل حضور ؐ! ہغہ خود ډیر عمر بودا سرې دی د ہغہ د دود میاشتو د روزو ساتلو ہم طاقت نشته۔ بیا حضور ؐ اوفرمائیل چہ ښہ دہ شپیتو مسکینانو ته دی یو

وسق (تقریباً پانچ خلورمنہ کھجور) ورکری۔ ما اوونیل حضور ﷺ ہفہ مسکین سرہ خوداھم نشته۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ بنہ دہ نیم وسق کھجور بہ زہ د خپل طرف نہ ورکرم۔ ما اوونیل ډیرہ بنہ دہ نیم بہ زہ ورکرم۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ دا ډیر بنہ کارا وکړو زہ دا ادا کړہ او د خپل خاوند سرہ چہ ستا د تره خوئی دې بہ مینه محبت خیر خواہنی او حکم منونکې ژوند تیر کړہ^(۱) د هغې نوم بہ بعضو روایتونو کښی دخپلہ بہ خای خولہ ہم راغلې دې اود بنت ثعلبہ بہ خای بنت مالک بن ثعلبہ ہم راغلې دې۔ بہ دې اقولو کښی داسې هیڅ اختلاف نشته چہ د یویل خلاف وی۔ والله اعلم۔ د دې سورۃ د شروع آیاتونو صحیح شان نزول ہم دغه دې۔

د حضرت سلمہ بن صخر ﷺ د ظہار واقعہ:- حضرت سلمہ بن صخر ﷺ واقعہ چہ اوس راخی ہفہ د دې د نازلیدلو ذریعہ نہ دہ۔ خو چہ کوم حکم د ظہار بہ دې آیاتونو کښی وو هغوی تہ ہم ورکړې شو یعنی د غلام آزادی یا روژې ساتل یا خوراک ورکول۔ حضرت سلمہ بن صخر ﷺ واقعہ پخپلہ د هفہ بہ زہ دا دہ چہ بہ ما کښی د جماع طاقت د نورونہ زیات وو۔ بہ رمضان کښی د دې ویرې چہ هسې نہ د روژې بہ وخت کښی بچ نہ شم ماد ټول رمضان د پارہ د خپلې بی بی تہ ظہار اوکړو۔ یوہ شپہ چہ هفہ زما بہ خدمت کښی لگیا وه د بدن یوې حصی نہ ئی کپړا اخواشوہ نو بیا تاب چرتہ وو؟ هغې سرہ مې کوروالی اوکړو۔ سحر خپل قوم تہ راغلم چہ د شپې داسې واقعہ شوې دہ تاسو ما رسول الله ﷺ لہ بوختی اود حضور ﷺ نہ تپوس اوکړی چہ د دې گناہ بدلہ څہ دہ؟ ټولو انکار اوکړو چہ مونږ خوتاسرہ نہ خو هسې نہ چہ بہ قرآن کریم کښی د دې متعلق څہ آیت رانازل نہ شی او یا حضور ﷺ څہ داسې خبرہ او فرمائی چہ د ہمیشہ د پارہ زمونږ د پارہ شرم جوړ شی۔ تہ پوہہ شه او ستاکار تاو لې داسې کول؟ مونږ تاسرہ نہ خو۔ ماونیل چہ بنہ دہ زہ یوازې خم۔ زہ لارم او حضور ﷺ تہ مې ټولہ واقعہ بیان کړہ۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ تا داسې کړی؟ ماونیل چہ آوجی ماته داسې شوی دی۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ تا داسې کړی؟ مایا ہمداعرض اوکړو چہ او حضور ﷺ ماته داسې شوی۔ حضور ﷺ بہ دریم خل ہمداسې او فرمائیل او ما بیا اقرار اوکړو او عرض مې اوکړو چہ حضور ﷺ زہ حاضریم چہ څہ سزا زما د پارہ وی زہ بہ هفہ بہ سب باندې لاس کیځودو او عرض مې اوکړو چہ حضور ﷺ زہ خو صرف د دې مالک یم بہ الله ﷻ قسم زما د غلام آزادولو طاقت نشته۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ بیا پرلہ پسی دوه میاشتې روژې اوسانہ نو ما اوونیل چہ یار رسول الله ﷺ ہم د روژو پہ وجہ خوداسی اوشو۔ بیانی حکم اوکړو چہ زہ صدقہ اوکړہ نو ما ونیل چہ بہ الله ﷻ قسم چہ تاسو یشی پہ حقہ سرہ رالیږلې ینی ما سرہ خو هیڅ نشته بلکہ نن شپہ ټول تیر بہ لوږہ تیرہ کړې دہ۔ ونی فرمائیل چہ بنہ دہ د بنوزریق قبیلې د صدقې والا لہ لار شہ تہ هفہ تہ اوډایہ چہ د صدقې مال دې تاتہ درکړی نو تہ د هغې نہ یو وسق کھجورې شپیتو مسکینانو تہ ورکړہ او باقی تہ هفہ بہ خپل کاراود بال بچ بہ کار کښی راولہ۔ زہ خوشحالہ خوشحالہ خپل قوم لہ راغلم چہ تاسوسرہ خو ما بیدی اوتنگی موندلې وه او محمد ﷺ سرہ مې وسعت او برکت اوموندلو۔ حضور ﷺ حکم دې چہ خپلہ صدقہ تاسو ماته را کړی نو هغوی ماته را کړی^(۲)

بہ ظاہرہ خوداسی معلومیږی چہ دا واقعہ د حضرت اوس بن صامت او د هفہ بی بی حضرت خولہ بنت ثعلبہ ﷺ واقعی نہ روستودہ۔ حضرت ابن عباس ﷺ فرمان دې چہ د ظہار رومبښی واقعہ د حضرت اوس بن صامت ﷺ دہ چہ د حضرت زید بن صامت ﷺ رور وو۔ د هفہ د بی بی نوم حضرت خولہ

(۱) ابوداؤد کتاب الطلاق باب الظہار: ۲۲۱۴۔ (مسند احمد، ابوداؤد)

(۲) احد ۳۷/۴، ابوداؤد سوالہ سابق، ۲۲۱۳، ترمذی: ۳۲۹۹، ابن ماجہ: ۲۰۶۲، المنی لابن الجارود: ۷۴۴، صحیح ابن خزمہ: ۲۳۷۸، حاکم: ۲۰۳/۲، بیہقی: ۳۹۰/۷۔ (مسند احمد، ابوداؤد وغیرہ)

بنت ثعلبه بن مالك وه. په دې واقعه باندې حضرت خوله ته ويره وه چه كيديشى طلاق شوې وي. هغه راغله اوحضور ﷺ ته نى اووئيل چه زما خاوند زما نهظهار او كړواو كه مونږ دواړه جدا جدا شو نو دواړه به بريادشو. زه اوس د دې خبرې هم پاتې نه شوم چه زمانه به اولاد اوشى اوزمونږ د دې تعلق هم موده تيره شوه. نورې نى هم داسې خبرې كولې او ژولې. تراوسه پورې په اسلام كېنې دظهار هيڅ قسم حكم نه وونو په دې باندې دا آياتونه د شروع سورت نه تر (الفتح) پورې نازل شو. حضور ﷺ حضرت اوس ﷺ راوغوښتلو چه ته غلام آزادولې شي؟ هغه په قسم خوړلو سره انكاراوكړو. حضور ﷺ د هغه د پاره رقم راجمع كړو او هغه په دې سره غلام آزادكړو او خپلې ښځې ته نى رجوع او كړه (۱) حضرت ابن عباس ﷺ ته علاوه د نوروهم ډيرو بزرگانودا قول دې چه دا آياتونه هم د دوى باره كېنې نازل شوى دى. والله اعلم.

ظهار تعريف:- دظهار لفظ مشتق دې د ظهرنه، اود جهالت په زمانه كېنې به دظهار كولو په وخت كېنې داسې وئيل (انت على كظري) يعنى ته په ماباندې داسې ښې لكه زما دمورشا. په شريعت كېنې دا حكم دې چه كه داسې هراندام ياد كړې شونوظهار كيږي.ظهار به د جاهليت په زمانه كېنې طلاق گنلې شو. الله ﷻ په دې كېنې د دې امت د پاره كفاره مقرر كړه او دا نى طلاق شميرنه كړو لكه څنگه چه به د جاهليت په زمانه كېنې دستور ورو. سلفو كېنې اكثر حضرت اوداسې فرمائيلى. حضرت ابن عباس ﷺ د جاهليت د زمانې د دستور ذكر كولو سره اوفرمائيل چه په اسلام كېنې كله د حضرت خوله ﷺ واقعه پيښه شوه اودواړه ښځه اوخاوند پښيमानه شو نو حضرت اوس ﷺ خپله بى بى د حضور ﷺ په خدمت كېنې اوليرله. كله چه دا راغله اوونى كتل نو حضور ﷺ گمزه كوله، حضور ﷺ چه دا واورېده نو ونى فرمائيل چه زمونږ سره د دې څه حكم نشته. په دې كېنې دا آياتونه نازل شو او حضور ﷺ حضرت خوله ﷺ ته نى زيرې وركړو او ونى لوستل. كله چه د غلام د آزادولو ذكر راغلو نو عذر نى او كړو چه مونږ سره خو غلام نشته بيا د روزو ذكر راغلو نو ونى وئيل چه هره ورځ درې ځل اوبه اونه ځكو نو د بودا والي نه به مړ شو. كله چه د خوراك د وركولو ذكر راغلو نو ونى وئيل چه مونږ خو په يوڅو نمړوباندې ټوله ورځ تيروو نوروته به څه وركړو؟ نو حضور ﷺ نيم وسق ديرش صاع راوغوښتل او دې ته نى وركړه چه داصدقه كړه اوخپل خاوند ته رجوع او كړه (۲) دې اسناد قوې اوپاڅه دى خود غرايت نه خالى نه دى. د حضرت ابوالعاليه ﷺ نه هم داسې روايت دې فرمائى چه خوله بنت دوليح د يوانصارى ښځه وه چه كم نظري غريب او بداخلاقه وو. يوه ورځ د ښځې خاوند په مينځ كېنې په څه خبره جگړه اوشوه نو د جاهليت د دستور مطابق نىظهاراوكړو چه د هغوى طلاق وو. دا ښځه د حضور ﷺ كورته لاړه هغه وخت حضرت عائشې ﷺ د حضور ﷺ سرمبارك وينځلو ټوله واقعه نى ورته بيان كړه. حضور ﷺ اوفرمائيل چه اوس څه او كړو زما په علم كېنې خوته په هغه حرامه شوې. دې اورېدو سره هغې اووئيل يالله زما عرض اوسوال تاته دې. دې وخت كېنې حضرت عائشه ﷺ د حضور ﷺ د سرمبارك يوه حصه اووينځله او بل طرف ته راتاوشوه او هغه طرف نى وينځلو نوخوله ﷺ هم بل طرف ته راتاوشوه اوخپله ټوله واقعه نى واوروله. حضور ﷺ بيا هغه جواب وركړو. حضرت ام المؤمنين ﷺ اوكتل چه د حضور ﷺ د مخ مبارك رنگ بدل شو نو دې ته نى اووئيل چه ته اخوا كينه او پخپله هم اخوا شوه او وحى نازلېدل شروع شو. چه كله وحى نازل شوه نو حضور ﷺ اوفرمائيل هغه ښځه څه شوه نو ام المؤمنين حضرت عائشه ﷺ هغې ته آواز او كړو. نى كړيم اوفرمائيل لاړه شه خپل خاوند راوغواړه نو هغه په منده لاړه او خپل خاوند نى راوغوښتلو نوواقعي هغه هم داسې وو چه څنگه هغې بيان كړې وو. حضور ﷺ (استعين الله

(۱) الطبري ۲۲/۲۲۷. (ابن جرير)

(۲) الطبري ۲۲/۲۲۲. (ابن جرير)

المعیم العلیم بسم الله الرحمن الرحیم) لوستلو سره د سورت دا آیاتونه واورول او ونی فرمائیل چه ته غلام آزادولې شي؟ هغه وویل نه. ونی فرمائیل چه دوه میاشتې پرله پسې روزې ساتلې شي؟ هغه قسم اوخوړلو چه د ورځې دوه درې ځل خوراک اونه کړم نو نظر مې بالکل ځی. ونی فرمائیل شپیتو مسکینانو ته دوونې ورکولې شي؟ هغه وویل چه نه اوکه ته زما امداد او فرماني نو هغه بله خبره ده. نو حضور ﷺ د هغه امداد او وکړو او ورته نی او فرمائیل چه په شپیتو مسکینانو باندې اوخوړوه اود جاهلیت دارسم نی اخو کړو او الله ﷻ داظهار مقرر کړو. (۱)

ایلا اوظهار په جاهلیت کښې طلاق کولې کیدل: سعید بن جبیر رضی الله عنه فرماني چه ایلا اوظهار د جاهلیت د زمانې طلاقونه وو. الله ﷻ خود ایلا د پاره څلور میاشتې مقرر کړې او په اظهار کښې کفار مقرر کړه. امام مالک رضی الله عنه لفظ (منکم) نه استدلال کړې دې چه دلته خطاب مؤمنانوته دې نو په دې وجه کافر په کښې داخل نه دی. د جمهورو مذهب د دې نه خلاف دې. هغوی دا جواب ورکوی چه دا په اعتبار د غلبه ویشلې شویدی پدې وجه د قید په توگه ددې مفهوم نه ددې مخالف مرادنه شي اخستې. د (مِنْ لَسَانِیْ) نه جمهورو دا استدلال کړې دې چه وینځې نه اظهار نشته اونه هغه په دې خطاب کښې داخله ده.

د وینځې نه اظهار صحیح نه دی

مسک حنفی: د حنفيانو په نیز د وینځې نه اظهار کول صحیح نه دې لکه څنگه چه د امام شافعی احمد او نورو دیرو فقهاؤ دا مذهب دې (تفسیر مظهری ۱۹۶۹).

د کافر اظهار صحیح نه دی

مسک حنفی: د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز د کافر لکه ذمی وغیره شو دهغه اظهار نه صحیح کیږي ځکه چه هغه په احکامو د شریعت مکلف نه دې (تفسیر مظهری ۲۹۶۹).

بیا فرماني چه په دې وینا سره چه ته په ما د موریه شان یشی یا زما د پاره ته زما د مور په شان یشی یا زما د مورد شا په شان یشی یاداسې نور قسم الفاظ و نیلوسره هغه ښځه په رښتیا سره مور نه جوړیږي حقیقی مور خوم هغه ده د چا د خیتي نه چه دې پیداشوې دې. دا خلق په خپله ځله باندې خرابي او باطلې خبرې کوی الله ﷻ معافی کونکې او ښوونکې دې. هغه د جاهلیت دا تنگی تاسو نه لرې کړه. دغه شان هره هغه خبره چه بغیرد سوچ او پوهې نه د ژبې نه بغیر اړدې اوځی. په ابوداؤد وغیره کښې دی چه حضور ﷺ واوریده چه یوسری ښځې ته وویل چه ای زما خوړی نو نی کریم ﷺ او فرمائیل چه دا ستا خوړ ده؟ (غرض دا وینا ورته خرابه ښکاره شوه نو هغه نی منع کړو خود دې حرمت نی ثابت نه کړو ځکه چه دې نه د هغه مقصد دا نه وو هسې د ځلې نه بغیر اړدې وتلې وو گنی نو خامخا په حرمت ثابتیدلو ځکه چه صحیح قول همدا دې چه خپله ښځه څوک په دې نوم سره یاده کړی کومې چه همیشه محرمات دی مثلاً خوړ، ترور وغیره نو هغه هم د مور په حکم کښې دی. کوم خلق چه اظهار اوکړی او بیا د خپلې وینا نه واورې د دې مطلب خو یودا بیان کړې شوچه اظهار نی اوکړو او بیانی بار بار دا لفظ اوو نیلو نو دا ټیک نه دی.

د اظهار متعلق د ائمه اقوال: د حضرت امام شافعی رضی الله عنه په قول مطلب دا دې چه اظهارنی اوکړو او بیانی هغه ښځه اوستاله تردې چه دومره زمانه په کښې تیره شوه چه که غوښتلې نو په دې کښې باقاعده طلاق ورکولې شو خو طلاق نی ورته کړو. امام احمد رضی الله عنه فرماني چه بیا واپس شو د جماع طرف ته یا اراده اوکړی نو دا حلال نه دی تر هغه وخت پورې چه ذکر شوې کفار ادانه کړی. امام مالک رضی الله عنه فرماني چه

(۱) الطبری ۲۳/۲۲۰. (ابن ابی حاتم او ابن جریر)

(۲) ابوداؤد کتاب الطلاق باب فی الرجل یقول لامرأته یا احنی: ۲۲۱۰.

دې نه مراد د جماع اراده يا د ساتلو اراده او يا جماع ده. امام ابو حنيفه رحمته الله عليه وغيره وائي چه مراد د ظهار طرف ته واپس كيدل دي. د دې حرمت او د جاهليت د زمانې حكم ختميدو نه پس چه كوم سرې اوس ظهار او كړې په هغه باندې د هغه ښځه حرامه ده تركومي چه دا كفاره ادا نه كړي. حضرت سعيد رحمته الله عليه فرماني چه مراد دا دې چه كوم خيز هغه په خپل خان باندې حرام كړې وو او اوس بيا دې هغه كار كول غواړي نو كفاره دې ادا كړي.

قوله تعالى: -مَنْ قَبِلَ أَنْ يَمْسَا-

حضرت حسن بصرى رحمته الله عليه فرماني چه مجامعت كول غواړي، نو په لاس وړلو كښې وړاندې د كفارې نه هم د هغه په نيز څه خرابې نشته. ابن عباس رضي الله عنه وغيره فرماني چه دلته د مس نه مراد صحبت كول دي. (۱) زهرى رحمته الله عليه فرماني چه لاس لگول مينه كول هم د كفارې ادا كولو نه وړاندې جائز نه دي. په سنن كښې دى چه يوسرى اوونيل يار رسول الله صلى الله عليه وسلم ما خپلې ښځې نه ظهار كړې وو او بيا د كفارې ادا كولو نه وړاندې هغې سره ملاشوم حضور صلى الله عليه وسلم او فرمائيل الله عز وجل دې په تا رحم او كړي تا داسې ولې كول ونى وئيل يا رسول الله صلى الله عليه وسلم د سپورمنې په شپه كښې د هغې د پانزېو پړق زه بې تابه كړم. حضور صلى الله عليه وسلم او فرمائيل چه بيا هغې سره نيز ديكتم مه كوه تركومي چه د الله عز وجل مقرر كړې شوې كفاره ادا نه كړې. په نسائي كښې د احديث مرسل روايت دي او امام نسائي رحمته الله عليه مرسل ډير صحيح گنې. (۲)

د ظهار د كفارې نه وړاندې جماع كول جائز نه دى

مسلك حنفى: ظهار كونكې چې كله ظهار او كړې نو دې به اول كفاره وركوي او د كفارې وركولو نه پس خپلې بې بې سره جماع وغيره كولې شى كه د كفارې وركولو نه وړاندې ئې جماع او كړه نو ده حرام كار او كړو او گناه كار شو (تفسير مظهرى ۲۰۵/۹).

بياد كفارې بيان كيږي چه يو غلام آزاد كړنى دلته دا قيد نشته چه هم مؤمن دي وي لكه څنگه چه د قتل په كفاره كښې د غلام مؤمن كيدلو قيد دي. امام شافعى رحمته الله عليه خو فرماني چه دابه مطلق په دې مقيد باندې محمول وي ځكه چه آزادي څنگه هلته ده داسې دلته هم ده. د دې دليل دا حديث شريف هم دي چه يوې تورې وينځې باره كښې حضور صلى الله عليه وسلم فرمائيلې وو دا آزاده كړنى دا مؤمنه ده. (۳) پورته واقعه تيره شوه چه د هغې نه معلومېږي چه په ظهار كولو سره د كفارې نه وړاندې واقع كيدونكى نه حضور صلى الله عليه وسلم د دويمې كفارې نه دى فرمائيلې.

په كفاره د ظهار كښې د غلام ايمان شرط دي كه نه؟

مسلك حنفى: په كفاره د ظهار كښې چې غلام آزادي نو د غلام ايمان شرط نه دي ځكه چه دلته الله تعالى مطلق رقبه ياده كړې ده د ايمان قيد ئې نه دي لگولې نو مطلق د كتاب الله به په خپل اطلاق باندې جارى كولې شى او كافر غلام به هم په كفاره د ظهار كښې جائز وي (تفسير مظهرى ۲۰۹/۹). بيا فرماني چه په دې سره تاسو ته نصيحت كولې شى يعنى وېرولې موشى. الله عز وجل ستاسو د مصلحتونو نه خبردار دي اوستاسو په احوال پوهه دي. څوك چه د غلام په آزادولو باندې قادر نه وي هغه دې پرله پسې دوه مياشتې روژې ساتلونه پس خپلې ښځې سره په دې صورت كښې ملايدلې شى او كه د دې طاقت هم نه لري نو بيا دې د شپيتو مسكينانو د خوراك وركولو نه پس. اول حديث تير شو چه د هغې نه معلومېږي چه مقدم اولنې صورت بيا دويم او بيا دريم لكه څنگه چه د بخارى شريف او مسلم شريف په حديث كښې هم دى كوم چه حضور صلى الله عليه وسلم په رمضان كښې د يوسرى خپلې ښځې سره په

(۱) الطبري: ۲۳۱/۲۳.

(۲) ابوداؤد كتاب الطلاق باب في الظهار: ۲۲۲۱، وهرحسن، ترمذى: ۱۱۹۹، نسائي: ۳۴۸۷، ابن ماجه: ۲۰۶۵.

(۳) صحيح مسلم كتاب المساجد باب تحريم الكلام في الصلاة... ۵۳۷، ابوداؤد: ۹۳۰، احمد: ۴۴۷/۵، ابن حبان: ۱۶۵.

جماع کولو کنبی فرمائی وی۔ (۱) مونہ دا احکام خُکھ مقرر کړی دی چه ستاسو پوره ایمان په الله ﷻ باندې اود هغه په رسول ﷺ باندې شی۔ دا د الله ﷻ مقرر شوی حدونه دی او د هغه مجرمات دی۔ خبردار دا حرمت مات نه کړنی۔ چه خوک کافر وی ایمان نه لری او حکم نه منی د شریعت د احکامو بې عزتی او کړی د هغوی نه بې پروائی او کړنی هغوی د بلاگانو نه بچ کیدونکی مه گنړنی بلکه د هغوی د پاره په دنیا او آخرت کنبی دردناک عذاب دی۔

إِنَّ الَّذِينَ	يُكَادُونَ اللَّهَ	وَرَسُولَهُ	كَيْتُوا
ایشکه هغه کسان چي مخالفت کوی دالله اودرسول دهغه هغوی به ذلیله کړي شی	خوک چي دالله ﷻ اوده د رسول ﷺ (دحکم) مخالفت کوی هغوی به داسي ذلیله شی		
كَيْتُ	الَّذِينَ	مِنْ قَبْلِهِمْ	وَقَدْ أَنْزَلْنَا
لکه څنگه چي خوار او ذلیل کړي شوی دی اهغه کسان چي مخکیني ددوی نه وو اونازل کړی دی مونږه	لکه څنگه چي پخوانی خلق ذلیله شوی وو ..... او یقینا مونږ خو واضحه آیاتونه رالیرلی		
أَيُّ بَيِّنَاتٍ	وَاللَّكْفَرِينَ	عَذَابٍ مُّهِينٍ	يَوْمَ
ایتونه واضحه او دپاره دکافرانو عذاب سپکونکي دي اږه کومه ورځ	دی او کافرانو دپاره رسوا کونکي عذاب مقرر دي ..... او په کومه ورځ چي		
يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ	جَمِيعًا	فَيَنْصَبُهُمْ	يَا
چي به ژوندي راپورته کړی دوی الله لره ټول پس خبر به کړی دوی لره په هغه عمل	الله تعالی دا ټول خلق (دقبرونو نه) راوچت کړی بیا چي څه دوی کړی وی هغه ټول به ورته اوبتانی		
عَلَوْا	أَحْصَاهُ اللَّهُ	وَسُوهُ	وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
چي کړي دي دوی شمار کړي دي هغه الله او هیر کړي دي دوی هغه او الله په هر څیز باندې	..... دغه کارونه الله ﷻ محفوظ کړی دی او دوی هیر کړی دی او الله ﷻ په هر څیز باندې		
شَهِدًا	أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ	يَعْلَمُ مَا	فِي السَّمَوَاتِ
گواه دي ایا ت نه دیني چي بیشکه الله خبریږی دهغه څه نه چي په اسمانونو کنبی دی	نبه خبر دي ایا تا په دې خبره غور نه دي کړي چي الله ﷻ د اسمانونو او د زمکي		
وَمَا فِي الْأَرْضِ	مَا يَكُونُ	مِنْ جَوَى ثَلَاثَةٍ	إِلَّا هُوَ
او هغه چي په زمکه کنبی دی ندوی دغوږ خبری ددریو کسانو مگر هغه	په هر څیز نبه پوهیږی په دریو کسانو کنبی هیڅ د غوږ مجلس داسي نه کیږی		
رَأَيْتُمْ	وَلَا تَحْصِي السَّامِيَةَ	إِلَّا هُوَ	سَادِسُهُمْ
څلورم دهغوی وی اونه دپنځو کسانو مگر هغه شپږم دهغوی وی او نه کم ددې نه	چي څلورم په کنبی الله نه وی او نه په پنځو کنبی چي شپږم به په کنبی الله نه وی او نه ددې نه کم		

(۱) صحیح بخاری کتاب الصوم باب اذا جامع لم رمضان ولم یکن له شیء...: ۱۹۳۶، صحیح مسلم: ۱۱۱۱.

وَلَا أَكْثَرُ	إِلَّا هُوَ	مَعَهُمْ	أَيُّنَ مَا كَانُوا	لَهُمْ يَوْمَئِذٍ
اونہ زیات	مگر ہفہ	دھغوی سرہ وی	اھر خائنی کبھی چی وی	ھغوی ایبا بہ خیر ورکری ھغوی لہ
اونہ ددی نہ زیات	خو اللہ	دوئی سرہ موجود وی	پہ ھر خائنی کبھی چی دوی وی	ایبا بہ ورندہ
یما	عَمِلُوا	يَوْمَ الْقِيَمَةِ	إِنَّ اللَّهَ	بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
دھغہ خہ	چی کری وی	ھغوی	پہ ورخ د قیامت	بیشکھ اللہ
			پہ ھر خیز باندی	بنہ خبردار دی
			قیامت پہ ورخ د دوی	عملونہ وړاندی کړی
			بیشکھ چی اللہ	پہ ھر خہ عالم دی

قوله تعالى: - إِنَّ الَّذِينَ يُحَادِّثُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ كَبُتُوا

ۛ اللہ تعالیٰ اود رسول اللہ ۛ مخالفت مہ کوئی :- فرمان دی د اللہ ۛ اود ھغہ درسول اللہ ۛ مخالفت کونکی اود شریعت د احکامونہ روگردانی کونکی دذلت خوارنی نحوست او عذاب لائق دی۔ لکہ خنکہ چہ د دوی نہ وړاندی ھم د دې اعمالوپہ وجہ تباہ او بریاد کړی شو دغہ شان بہ دوی ھم بہ دې سرکشی تباہ اورسو کړی شی۔ مونږ داسې واضعہ دومرہ ښکارہ او داسې کولوا آیاتونہ بیان کړی دی او ښی مو ښکارہ کړی دی چہ بغیر دھغہ نہ د چا پہ زړہ کبھی چہ سرکشی وی دې نہ انکار نہ شی کولې او چہ خوک د دې نہ انکار او کړی ھغہ کافر دی۔ د داسې کافرانود پارہ د دې خائ د ذلت او رسوائی نہ پس د ھغہ خائ عذابونہ ھم دی۔ دلته د ھغوی گبر د اللہ ۛ طرف تہ تیتیدونہ منع کړل ھلتہ بہ د دې پہ بدلہ کبھی ھغوی ډیر زیات ذلیل کولې شی او ښہ نی عذابولې شی۔ د قیامت پہ ورخ بہ اللہ ۛ ټول مخکی روستی بہ یومیدان کبھی راجمع کړی او چہ چا کوم خہ ښہ بد کړی وی د ھغی نہ بہ نی خبر کړی۔ لکہ چہ دوی ھغہ ھیر کړی وو اللہ ۛ خو ھغہ یادساتلې وو، د ھغہ فرښتو ھغہ لیکلې وونود اللہ ۛ نہ خہ خیز پټ پاتی نہ شو اونه د ھغہ نہ ھیر شو۔

قوله تعالى: - أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

بیا بیان فرمانی چہ تاسو کوم خائ کبھی ھم ینی اوپہ کوم حالت کبھی ھم ینی نہ بہ ستاسو خبرې د اللہ ۛ د اوریدو نہ پاتی شی اونه ستاسو حالات د اللہ ۛ د لیدو نہ پټ پاتی شی۔ د ھغہ علم د ټولې دنیا احاطہ کړی ده، ھغہ تہ د زمان اومکان خبرپہ ھروخت کبھی شتہ۔ ھغہ دزمکې او آسمانونود ټولو کائناتو نہ خبر دی۔

کہ درې کسان پہ خپل مینځ ډیر پہ پټہ اورازدارنی سرہ خپلې خبرې ظاھر کړی ھغہ اللہ ۛ اوری او ھغوی دې خپل ځان درې نہ گنځی بلکہ څلورم دې اللہ ۛ گنځی اوچہ کوم پنځہ سړی پہ رازدارنی سرہ خپلې خبرې کوی ھغوی دې ھم یقین ساتی چہ ھغوی چرتہ ھم وی ھغوی سرہ د ھغوی اللہ ۛ موجود دې یعنی دھغوی پہ حال او قال باندې خبر دی۔ د ھغوی خبرې اوری اود ھغوی حال وینی۔ او بیا ورسره ورسره د ھغہ فرښتی ھم لیکل کوی۔ لکہ چہ یوبل خا کبھی دی (أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَظِيمٌ الْفُتُوبِ) آیا خلق نہ پوهیږی چہ اللہ ۛ دھغوی پټ رازونو باندې ښہ پوهیږی او اللہ ۛ د ټولو غیبو خبر لرونکی دی۔ یوبل خائ کبھی ارشاد باری ۛ دی (أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّا لَا تَتَمَنَّوْنَ يَرْهَقُمْ وَنَجْوَاهُمْ تَلِي وَنَسْتُلْكَ لَعْنَهُ يَكُونُونَ) آیا دھغوی دا گمان دې چہ مونږ دھغوی پټې خبرې او خفیہ مشورې نہ اورو؟ برابر نی اورو او زمونږ لیرلې شوې فرښتی ھغوی سرہ موجود دی کوم چہ لیکل کوی۔ اکثر و بزرگانو پہ دې خبرہ باندې اجماع نقل کړی ده چہ ددې آیت نہ مراد معیت علمی دې (یعنی د اللہ ۛ وجود ھر خائنی نہ دې بلکہ د ھغہ علم ھر خائنی دې۔ د ھر وړیو پہ ټولی کبھی د ھغہ علم څلورم دې تبارک و ۛ) بې شکہ او شبھې بہ دې خبرہ باندې کامل ایمان او کلک یقین ساتل پکار دی چہ دلته مراد د ذات پہ لحاظ موجود کیدل

نه دی بلکه په اعتبار د علم هرځای کښې موجودگی ده او بې شکه د هغه اوریدل او کتل هم د علم سره سره دی. الله ﷻ سبحانه و تعالی په ټول مخلوق باندې خبر دی د هغوی هیڅ کار د هغه نه پټ نه دی بیا په دقیامت په ورځ د هغوی په ټولو اعمالو هغوی ته خبردارې ورکوي او الله ﷻ په هرڅیز باندې پوهه دی. حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله فرماني چې د دې آیت شروع نی هم د خپل علم نه بیان کړې وه او ختمول نی هم د الله ﷻ په علم باندې او کړل (مطلب دا چې په مینځ کښې د الله ﷻ موجود کیدل چې دا کوم بیان شوی دی دې نه مراد هم د علم په رو سره موجود کیدل دی نه چې د ذات په رو سره. مترجم

اَلَمْ تَرَ	اِلَى الَّذِيْنَ	نَهَوْا	عَنِ النَّجْوٰى	ثُمَّ يَعُوْدُوْنَ
ایا تا اونه لیدل	هغه کسان	اچې منع کړې شوی وو	دغوږ دخبرونه	بیا کوی هغوی
ایا تا دهغه خلقو حال اونه لیدل	چې دناجا تزه پټو مشورو نه منع شوی وو	بیا دکومي خبرې نه		
بِهَا	نَهَوْا عَنْهُ	وَيَتَّبِعُوْنَ	بِالْاِثْمِ	وَالْعُدُوٰنِ
هغه کار	اچې منع کړې شوی وو دهغې نه	او پټې خبرې کوي	دگناه	او دزیات (ظلم)
چې دروې منع کړې شوی وو	هم په هغې خبرو کښې لگیا دی	اود گناه	او دظلم کولو	
وَمَعْصِيَةِ الرَّسُوْلِ	وَ اِذَا جَاؤْكَ	حَيَّوْكَ	بِهَا	
اودنافرماني	درسول	او کله چې راشی تاته	نو سلام کوی تاته	په هغه طریقه
اودرسول ﷺ دنافرماني پټ پټ مجلسونه کوي	او (انې نبی ﷺ) تاته چې مخامخ شی			
لَمْ يَحِثَّكَ	يَهِ اللّٰهُ	وَيَقُولُوْنَ	فِيْ اَنْفُسِهِمْ	
چې نه دي کړې سلام تاته	په هغې سره الله	او وانی دوی	په زړونو خپلو کښې	
نویه داسې نکو درباندي سلام اچوي	اچې الله درباندي هغه سلام نه دي اچولې	او په خپلو زړونو کښې وانی		
لَوْلَا يَعِدُ بِنَا اللّٰهُ	بِهَا	نَقُوْلُ	حَسْبَهُمْ	جَهَنَّمَ
ولې نه را کوی عذاب مونږ ته الله	په هغه خبرو	اچې وایو نی مونږه	کافی دي دوی له	دوزخ
چې څه مونږ وایو	الله ﷻ مونږ ته دهغې سزا وایي نه را کوی	دې خلق دپاره دوزخ کافی دي		
يُصَلُّوْنَهَا	فَيَسْأَلُ الْمَصِيْرَ	يَا أَيُّهَا الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	
چې ننوزی به هغې ته	پس ډیر بدځایي دي دورتلو	اے هغه کسانو	اچې ایمان مو راوړې دي	
هغوی به ورته داخليږي	اودغه ډیره خرابه ټيکانږه ده	انې مومنانو		
اِذَا تَنَاجَيْتُمْ	فَلَا تَتَنَاجَوْا	بِالْاِثْمِ	وَالْعُدُوٰنِ	
کله چې ناسو دیویل سره پټې خبرې کوي	پس پټې خبرې مه کوي	دگناه	او دزیاتې	
هرکله چې پټ مجلس کوي	.....	نودگناه دزیاتې اودرسول دنافرماني		
وَمَعْصِيَةِ الرَّسُوْلِ	وَتَنَاجَوْا	بِالْبُيْرِ	وَالْتَقَوْا	اللّٰهُ
اودنافرماني	درسول	او کوی پټې خبرې	دنیکې	او دپرهیزگاري
مشوړې هیڅ کله مه کوي	بلکه دنیکې او پرهیزگاري باره کښې صلاح مشوړې کوي	اودالله نه ویرېږي		

الَّذِي إِلَيْهِ	تَحْشُرُونَ ﴿٥﴾	إِنَّمَا النَّجْوَى
هغه الله چی هغه ته به ورجع کری شی تاسو بیشکہ چی دا پتی دغو پ خبری		
هغه الله چی تاسو ټول به ورته پیش کولی شی ..... پتی صلاح گانې		
مِنَ الشَّيْطَانِ	لَيَحْزَنَ	الَّذِينَ آمَنُوا
د شیطان نه دی دپاره ددی چی غمزن شی هغه کسان چی ایمان نی راوړې دي		
د شیطان په لمسه کیږی ..... چی مومنان پرې غمزن کری		
وَأَكْثَرُ	شَيْئًا	إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ
حالانکه نه دی شیطان ضرر رسونکې دوی ته هیڅ قدر له مگر په حکم د الله سره او خاص په الله باندې		
حال دادي چی د الله ځکه د حکم نه بغیر شیطان هغوی ته هیڅ ضرر نشی رسولی او خاص په الله تعالی		
فَلْيَتَوَكَّلْ	الْمُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾	
پکار دی چی ټول اوکړی مومنان		
دې مومنان بهروسه ساتی		

قوله تعالى: -الَّذِينَ إِلَيْهِ تَحْشُرُونَ- دغو ایستونونه یهودیان منع کړې شوی وو په دې وجه چه کله به هغوی کښې

اود حضور ﷺ په مینځ کښې صلح او صفاتی شوې وه نودې خلقو به دا حرکت کولوچه کوم ځای کښې به نی یومسلمان لیدلواوکوم ځای به هم څوک هغوی له لارونودوی به اخوادیکخوا پټ پټ به اشارو کنایوسره یویل سره غوږایستنی کولی چه ځان له مسلمان به دا گټل چه دوی زما د قتل سازش کوی یا زما خلاف اود ایماندارانو خلاف څه پټ ترکیبونه سوچ کوی. د دوی به د هغوی طرف ته په تلوکښې هم ویره وه. کله چه دا شکایتونه ډیر عام شو نوحضور ﷺ هغوی د دې حرکتونونه منع کړل خو هغوی بیا هم دغه کارکولو. د ابن ابی حاتم په یو حدیث کښې دی چه مونږ خلق به په نمبر نمبر د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضریدلوکه څه کاروغیره وی نو چه اوکړو. یوه شپه هغه د نمبر والا هم راغلو او څه نور خلق هم د ثواب په نیت سره. خلق ډیر راجمع شو نو مونږ خلق ډلې ډلې یوځای بل ځای کیناستو او هرې یوې ډلې خپلوکښې خبرې کولې په دې کښې حضور ﷺ تشریف راوړو او ونی فرمائیل څه غوږایستنی کوئ؟ آیاتاسو د دې نه منع کړې شوی نه یئ؟ هغوی ونیل حضور ﷺ زموږ توبه ده مونږ خو د مسیح دجال ذکر کولوڅکه چه د هغې غم راسره وی. حضور ﷺ اوفرمائیل چه زه تاسو ته د دې نه هم زیات ویرونکې څیز اوښایم هغه پټ شرک دي. لکه چه یو سړی اودریږی اود بل د خودنې د پاره څه کار اوکړی (یعنی ریاکاری) د دې اسناد غریب دی اوبعضی راویان ضعیف دی.

بیافرمائی چه د دوی کورنۍ غوږایستنی خویاد گناه په کارونوکښې وی په کوم کښې چه د هغوی ذاتی نقصان وی یاپه ظلم باندې وی په کوم کښې چه د نورو خلقو د نقصان باره کښې ترکیبونه سوچ کوی. یاد پیغمبر ﷺ به مخالفت باندې یویل پخوی اود حضور ﷺ د نافرمانونومصوبې جوړوی.

قوله تعالى: -حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ بِهَ الْوَالِدَ-

د یهودیانوسلام په بڼی کریم ﷺ باندې بیاددې بدکارانو یو ډیر خراب خوی بیانولې شی چه دوی د سلام الفاظ هم بدلوی. عائشه رضی الله عنها فرمائی چه یو بل یو یهودی حضور ﷺ له راغلو او ونی وتیل (السلام علیک یا

﴿الانسان﴾: دسام معنی مرگ ده، ما اووئیل ﴿وعلیکم السلام﴾. نبی کریم ﷺ اوفرمانیل ای عائشہ اللہ ﷺ خراب الفاظ او سختی خبری نه خویشی. ما وئیل آیا حضور ﷺ نه دی اوریدلی؟ هغه تاسوته ﴿السلام﴾ نه دی وئیلی ﴿السلام﴾ نی اووئیل. حضور ﷺ اوفرمانیل چه تاواونه ریدل ما اووئیل ﴿وعلیکم﴾. ۱) هم د دې بیان کیږی. په بل روایت کښې دی چه حضرت عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا په جواب کښې فرمایلی وو ﴿علیکم الساموالدالمولعة﴾ نو حضور ﷺ عائشہ صدیقه رضی اللہ تعالیٰ عنہا منع کولو سره اوفرمانیل چه زمونږ دعا د هغوی په حق کښې قبوله ده او د هغوی زمونږ رتل قبول نه دی (ابن ابی حاتم وغیره). ۲)

یو ځل نبی کریم ﷺ د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم سره په مجمع کښې تشریف فرما وه چه یهودی راغلو سلام نی اوکړو صحابه کرامو جواب ورکړو. نو حضور ﷺ اوفرمانیل چه تاسو ته پته ده هغه څه اووئیل؟ صحابه کرامو عرض اوکړو چې هغه خو سلام وائی نو رسول کریم ﷺ اوفرمانیل چه نه هغه وئیلې وو ﴿سامعلیکم﴾ یعنی ستاسو دین دې مغلوب وی او ختم دې شی. بیا حضور ﷺ حکم اوکړ چه دا یهودی راوغواړنی. کله چه هغه راغلو نو حضور ﷺ ورته اوفرمانیل چه رښتیا رښتیا وایه چه تا ﴿سامعلیکم﴾ نه وو وئیلی، هغه اووئیل چه او حضرت ما هم داسې وئیلی وو. نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه واورنی کله څوک اهل کتاب تاسو ته سلام اوکړی نو صرف ﴿علیک﴾ ورته وائی یعنی چه تاخه وئیلی هغه دې هم په تاوی. ۳) بیا به داخلې په دې خپل کار خوشحاله کیدل او خان سره به نی وئیل که چرې دا نبی په حقه باندې وو نو الله ﷻ به زمونږ په دې خبرو باندې مونږ ته هم په دنیا کښې عذاب راکولو ځکه چه الله ﷻ خو زمونږ په باطنی حال باندې ښه خبردار دی. الله ﷻ فرمائی چه د دوی د پاره صرف د آخرت د کور عذاب هم کافی دې دوی به دوزخ ته ځی او خراب ځای ته به رسی.

د دې آیت مبارک شان نزول څه دی؟ د حضرت عبدالله بن عمرو رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه د دې آیت شان نزول د یهودیانو په دې طریقې باندې سلام دې. ۱) حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه منافقانو به هم داسې سلام کولو بیا الله ﷻ مؤمنانوته ادب ښائی چه تاسو د منافقانو او یهودیانو غوندې کار مه اختیاروئ. تاسو د گناه کارونه د حد نه وړاندې کیدل اودنبی ﷺ نه منلو مشورې به کوئی بلکه تاسوته دهغوی خلاف د نیکنی اود خپل ځان بچ کولو مشورې کول پکار دی. تاسو له هروخت د هغه الله ﷻ نه ویریدل پکار دی چه د چا طرف ته به ټول ورجمع کولې شئی چه هغه وخت به تاسو ته د هرې نیکنی او بدنی بدله اوسزا درکړی او په ټولو اقوالواو اعمالو باندې به موخبردار کوی سره د دې چه تاسو هیرکړی وی خو هغه سره ټول محفوظ دی. حضرت صفوان رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما د حضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہ لاس نیولې وو چه یوسې راغلو هغه اووئیل تاسو د رسول الله ﷺ نه د مومن د غوږایستنې متعلق چه د قیامت په ورځ به الله ﷻ سره وی څه اوریدلی؟ هغه اوفرمانیل چه ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلی دی چه الله ﷻ به مومن بنده خپل ځان ته نيزدې راوغواړی او دومره نيزدې چه خپل مټ به په هغه کیردې اود خلقو نه به هغه په پرده کښې کړی اود هغه نه به د هغه د گناهونو اقرار اوکړی اوتیوس به کوی چه یاددې دی؟ فلانکی گناه تا کړی وه فلانکی دې کړې وه هغه به اقرار کوی او زړه به نی درزیرې چه اوس هلاک شوم. الله ﷻ به فرمائی چه گوره په دنیا کښې هم ما ستا پالنه کړې وه او اوس هم ته ما اوبخښلې بیا به هغه ته دهغه د نیکو اعمال نامه ورکړی خود کافر اومنافق باره کښې خو به گواه چغې وهی چه دا په الله ﷻ باندې دروغ ویونکی خلق دی خبردار شئی په دې ظالمانو باندې دالله ﷻ لعنت

۱) الطبری ۲۳/۲۳۶، الحدیث ۲۲۹/۶ وهر حدیث صحیح.

۲) صحیح بخاری کتاب الدعوات باب قول النبی ﷺ ((استجاب لئال الیهود...))، ۶۴۰۱، صحیح مسلم: ۲۱۶۵-۲۱۶۶.

۳) الطبری ۲۳/۲۴، ابن ماجه کتاب الادب باب رد السلام علی اهل الذمة: ۳۶۹۷، مختصر.

۴) الحدیث ۱۷۰/۲ وقلل الخمی وسانده جیدلان حاداً (ابن سلمه) مع من عطاء بن السائب ل حاله الصحة.

(دی)

قوله تعالى: - إِنَّمَا الْغَوَىٰ مِنَ الشَّيْطَانِ

بیافرمائی چه داسی قسم غورایستنې چه په هغې سره مسلمان ته تکلیف رسی او هغه ته بدگمانی کيږي د شیطان د طرف نه ده. شیطان د دې منافقانو وغيره نه ډاکار خکه اخلي چه مؤمنان خفه دلگير شي ولي حقيقت خودادي چه د الله جل و اجازت نه بغير نه شیطان اونه بل څوک هغوی ته ضرر رسولي شي. کله چه داسې څه حرکت معلوم شي هغه له پکار دي چه (اعوذ) اوواني د الله جل پناه واخلی اوبه الله جل باندې يقين اوساتي ان شاء الله هغه ته به هيڅ نقصان نه رسی. داسې غورایستنې چه د يو مسلمان ناخوښه وي په حديث شريف کښې د هغې نه هم منع راغلې ده. په مسند احمد کښې دي چه نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چه کله تاسو درې کسان يني نو دوه په خپل مينځ کښې په غوږ کښې خبرې کولوته مه کښي دې سره به د دې دريم زړه خيرون شي ( ) اوبه روايت کښې دي چه که د دې اجازت وي نو څه بديت نشته. (۲)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	أَمَنُوا
ا ا هغه کسانو چي ايمان مو راوړي دي	
انې مومنانو!	
إِذَا قِيلَ	لَكُمْ تَقَسَّعُوا فِي الْمَجَالِسِ فَاقْسُوا
کله چي اوونيلي شي تاسو ته قراښي اوکړئ په ځايونو دناستو کښي پس فراښي اوکړئ هرکله چي درته اوونيلي شي چي په مجلس کښې لږ ځاني فراخه کړئ نو تاسو ځاني	
يُفَسِّحَ اللَّهُ	لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ انشُرُوا فَانْشُرُوا
فراښي به اوکړي الله تاسو ته او کله چي اوونيلي شي چي پاسي نو پاسي فراخه کړئ الله به تاسو ته فراخه ځاني درکړي او چي درته اوونيلي شي چي (دمجلس نه) پاڅئ اودريږئ	
يَرْفَعُ اللَّهُ	الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ
پورته کوي الله هغه کسان چي ايمان ني راوړي دي ستاسو نه او هغه کسان نو پاڅيږئ الله جل به تاسو کښې د مسلمانانو اود علم دځاوندانو	
أَوْثُوا الْعِلْمَ	دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ يَعْلَمُونَ خَيْرٌ
چي ورکړي شوې دي علم مرتبو ته او الله په هغه کارونو چي کوي ني تاسو خبردار دي مرتبي او چي کړي ..... او تاسو چي څه کارونه کوي الله جل پرې ښه خبر دي	

قوله تعالى: - إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَقَسَّعُوا فِي الْمَجَالِسِ

د مجلس د آدابو تفصيل: دلته د ايمان ځاوندانو ته الله جل دمجلس آداب ښائي. هغوی ته حکم ورکوي چه په ناسته پاسته کښې هم ديول خيال او لحاظ ساتئ. کله چه په مجلس کښې ونی او څوک راشي نو لږ

(۱) صحيح بخاری کتاب المظالم باب قول الله تعالى (واللغة الله على الظلمين) ۲۴۴۱، صحيح مسلم: ۲۷۶۸، ابن حبان: ۷۳۵۶،

(۲) صحيح بخاری کتاب الاستئذان باب اذا كانوا اكثر من ثلاثة فلا بأس: ۶۲۹۰، صحيح مسلم: ۲۱۸۴، ابوداؤد: ۴۸۵۱، ترمذی: ۲۸۲۵، ابن ماجه: ۳۷۷۵، ۱: ۳۷۵، ابن حبان: ۵۸۳، (بخاری ومسلم)

(۳) صحيح مسلم کتاب السلام باب تحريم مناجاة الاثنين دون الثالث: ۲۱۸۳، احمد: ۱۴۶/۲.

چہ خپل سردار طرف ته پاسیرینی^(۱) اوچہ کوم خلق داغواړی چه خلق دې د هغه د پاره نیغ اودرپړی هغه په دوزخ کښې خپل خان له خای جوړ کړو^(۲))

بعضې بزرگان تفصیل کوی فرمائی چه څوک د سفرنه راغلې وی اود حاکم د پاره د هغه د حکومت په خای اودریدل صحیح دی ځکه چه حضور ﷺ د چا د پاره اودریدل فرمائیلی وونودا حضرت سعد بن معاذ ؓ وو. دینو قریظه نی هغه حاکم جوړ کړې وو کله چه نی هغه راتلونکې اولیدلونو حضور ﷺ فرمائیلی وو چه د خپل سردار د پاره اودرپړنی اودا د تعظیم د پاره نه وو صرف د دې د پاره وو چه د هغه احکام په ښه شان سره جاری کړې شی. والله اعلم. اودا عادت جوړول چه په مجلس کښې هرلوی سړی راشی نو خلق اودرپړی نو دا د عجمیانو طریقه ده. د سنن په حدیث کښې دی چه د رسول الله ﷺ نه د هغوی د پاره د ټولونه ډیر محبوب او د عزت خاوند بل هیڅ څوک نه وو خود هغوی ﷺ په لیدو به صحابه کرام نه اودریدل. پوهیدل چه حضور ﷺ دا مکروه گنړی^(۳) د سنن په یو بل حدیث کښې دی رسول الله ﷺ به راتلوسره دمجلس په خاتمه کښې کیناستلو اوچه کوم خای کښې به کیناستلوهم هغه خای به د صدارت شو اوصحابه کرام به دخپلو مرتبومطابق په مجلس کښې کیناستل^(۴) حضرت ابوبکر صدیق ؓ د حضور ﷺ ښی طرف ته، حضرت عمر فاروق ؓ گس طرف، عموما به حضرت عثمان ؓ د حضور ﷺ مخامخ کیناستلو ځکه چه دا دواړو بزرگان د وحی کاتبان وو، ښی کریم ﷺ به هغوی ته فرمائیل او هغوی به وحی لیکله. په صحیح مسلم کښې دی چه د حضور ﷺ فرمان دې چه ماسره نیزدې صاحب عقل او فراست خاوندان دې کینی اوبیا درجه په درجه^(۵) اودا انتظام د دې د پاره وو چه د حضور ﷺ مبارک ارشادات دا صاحبان واورې او ښه پوهه شی. هم دغه وجه وه چه د صفه په مجلس کښې د کوم ذکرچه اوس تیرشو حضور ﷺ نورخلق د هغوی دمجلس نه پاسول او هغه خای د بدر صحابه گراموته ورکړونودې سره نورې وجهې هم وې. مثلاً دې خلقو له پخپله پکاروو چه ددې بزرگانوصحابه کرامو خیال او لحاظ ښی ساتلې وې او پخپله نی هغوی ته خای پریځي وې. کله چه پخپله هغوی داسې اونه کړل نو بیا حکمایه هغوی باندې داسې اوکړې شو. دغه شان اولنو خلقود حضور ﷺ کلمات پوره شان سره اوريدلي وو اوس دا حضرات راغله نوحضور ﷺ غوښتل چه اوس دوی په آرام سره کینی اوزما حدیث واورې اود الله ﷻ تعلیم حاصل کړی. دغه شان امت ته د دې خبرې تعلیم هم ورکول وو چه هغوی خپل مشران او بزرگان خپل امام سره د ناستې د پاره پرېږدی او هغوی د خپل خان نه مقدم او گنړی.

مانځه کښې صفونه درست کول: په مسنداحمد کښې دی چه رسول الله ﷺ به د مانځه صفونو صحیح کولویه وخت کښې زمونږ اودې په خپله نیولوسره صحیح کول دی او نیغولې او زبانی به نی هم فرمائیل چه نیغ شی کاره وایه مه اودرپړی، هوشیار او عقلمند ماسره نیزدې اوسیرنی درجه په درجه^(۶) حضرت ابومسعود ؓ دا حدیث فرمائیلو سره فرمائی چه سره د دې حکم افسوس چه تاسو اوس هم ډیر کاره صفونه جوړوئ. مسلم ابوداؤد نسائی او ابن ماجه کښې هم دا حدیث شریف دی. ښکاره خبره دا چه کله د حضور ﷺ دا حکم د مانځه د پاره وونود مانځه نه علاوه خو دا حکم په طریقه اولی باندې دی.

(۱) صحیح بخاری کتاب الاستئذان باب قول النبی ﷺ ((لأمرنا الی سیدکم)) ۶۲۶۲، صحیح مسلم: ۱۷۶۸.

(۲) ابوداؤد کتاب الادب باب الرجل یقرم للرجل یطعمه بذلك: ۲۲۹ وهو حسن، ترمذی: ۲۷۵۵.

(۳) ترمذی کتاب الادب باب ماجاء فی کراهیه لایام الرجل للرجل: ۲۷۵۴ وهو حسن الادب المفرد: ۹۴۶.

(۴) ابوداؤد کتاب الادب باب ل الرجل یقرم الرجل من مجلسه: ۴۷۲۵، ترمذی کتاب الاستئذان باب فی الثلاثه الذین یلوا فی مجلس: ۲۷۲۵.

(۵) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب لیسوت الصفوف وافتاتها: ۴۳۲.

(۶) صحیح مسلم حواله سابق: ۴۳۲، ابوداؤد کتاب الصلاة باب من یستحب ان یشی الی الامام: ۶۷۴۰، ابن ماجه: ۹۶۹، مصنف عبدالرزاق: ۲۴۳۰، ابن حبان: ۲۱۷۸، احمد: ۱۲۲/۴.

ابوداؤد کہنے دی کہ رسول اللہ ﷺ فرمائی صفونہ صحیح کرنی اوڑی ملاؤ کرنی د صفونہ پہ مینخ کہنے خالی خائی مہ پرپر دنی د خپلورون ورسره پہ صفونو کہنے پہ نرمی سره ورختی پہ صف کہنے د شیطان د بارہ سورہ مہ پرپر دنی د صفونو ملاونکی اللہ ﷻ ملاوی اوصفونہ ماتونکی اللہ ﷻ پرپر کی (۱) دغه شان چہ کله به سید القراء حضرت ابی بن کعب ؓ رسیدلو نو په اول صف کہنے به نی ضعیف العقل سړې روستوکولو او پخپله به په رومبی صف کہنے ملاویدلو اوهم دا حدیث به نی په دلیل کہنے راوړلو چہ حضور ﷺ فرمانیلی ماسره سره دې نیزدې د ښه رانې او عقل والا سړې ولاړوی بیا درجه په درجه (۲)

حضرت عبداللہ بن عمر ؓ په لیدو به چہ یوسړې اودریدو نوهغه به دده په خائی نه کیناستلو (۳) اودا حدیث شریف به نی وړاندې کولو چہ څوک پاسولو باندې دې دهغه په خائی بل کس نه کینی دلته د نمونې په توگه دایوڅو احادیث او مسئلې ذکر کولوسره وړاندې خودبسط او تفصیل دلته گنجاش نشته او نه دا موقعه ده.

مسجد نبوی ﷺ ته د دریو گسانو راتلو واقعہ: په یو حدیث شریف کہنے دی چہ یوخل حضور ﷺ تشریف ایخوږی وو چہ درې سړی راغله. یو خود مجلس په مینخ کہنے خالی خائی کہنے کیناستودویم د مجلس په آخره کہنے خائی چوپړ کړو کیناستو او دریم واپس لاړو. حضور ﷺ اوفرمانیل ای خلقو زه تاسو ته د دریو سړو باره کہنے خبر درکوم یو د اللہ ﷻ طرف ته خائی واخستو او اللہ ﷻ هغه ته خائی ورکړو بل شرم او کړو نواله ﷻ هم د هغه حیاء او کړه دریم مخ واپړولو نواله ﷻ هم د هغه نه مخ واپړولو. (۴) مسند احمد کہنے دی چہ د چادپاره حلال نه دی چہ د دوسرو په مینخ کہنے تفریق او کړی اوکړه د هغوی په رضا سره وی نو هغه بله خبره ده (۵) ابوداؤد و ترمذی دې ته حسن ونیلې. حضرت ابن عباس ؓ او حسن بصری ؓ فرمائی چہ د مجلس د کولاوالی حکم د جهاد باره کہنے دې (۶) دغه شان د پاسیدو حکم هم د جهاد باره کہنے دې.

حضرت قتاده ؓ چہ کله تاسودښیگړې او نیکنی طرف ته رابللې شئی نو تاسو ضرور خنی (۷) حضرت مقاتل ؓ فرمائی مطلب دا دې چہ تاسو د مانخه د پاره راغواړی نو زر پاسی. حضرت عبدالرحمن بن زید ؓ فرمائی چہ صحابه کرام به کله د حضور ﷺ نه واپس تلل نو د هریو به دا خوښه وه چہ د ټولونه په آخره کہنے د حضور ﷺ نه جدا شی اکثر به د حضور ﷺ څه کارو غیره وونو ډیر حرج به کیدو خو نبی کریم ﷺ به دمروت په وجه هیڅ نه فرمانیل په دې باندې دا حکم اوشو چہ کله تاسوته د پاسیدو او ونیلې شی نو اودرپرې لکه څنگه چہ بل خائی کہنے ارشاد دې (۸) وَأَنْ يَتَلَكَّأَ جُوعًا فَأَرْجِعُوهُ كَمَا تَسَوْتُمْ دواپس کیدو او ونیلې شی نو واپس شئی. بیا فرمائی چہ په مجلسونو کہنے تاسوته د خائی ورکولو او ونیلې شی نو په خائی ورکولو کہنے او د واپس کیدلو د پاره ونیلو سره خپله بې عزتی مہ گټرنی بلکه دا د اللہ ﷻ په وړاندې مرتبه او چټیدل او خپل عزت کول دی دا به اللہ ﷻ نه ضائع کوی بلکه په دې باندې به په دنیا او آخرت کہنے نیکه بدله درکوی. کوم سړې چہ د اللہ ﷻ په احکامو په عاجزی سره خپل سر تیت

(۱) ابوداؤد کتاب الصلاة باب لسوة الصلوة ۶۶۶ ورو حسن، نسائی: ۸۲۰.

(۲) احمد: ۱۴۰/۵، نسائی کتاب الامامة باب من یلی الامام ثم الذی یلیه: ۸۰۹ ومسنده صحیح: ۷.

(۳) صحیح بخاری کتاب الاستئذان باب (اذلک لکم فسحوا فی المجالس فالحسوا): ۶۲۷۰، صحیح مسلم: ۲۱۷۷.

(۴) صحیح بخاری کتاب العلم باب من لقد حیث ینتهی به المجالس: ۶۶، صحیح مسلم: ۲۱۷۶، ترمذی: ۲۷۲۴، احمد: ۲۱۹/۵.

(۵) ابوداؤد کتاب الادب باب فی الرجل یجلس بین الرجلین بغیر الذمما: ۵۸۴۵، مسنده حسن، ترمذی: ۲۷۵۲، احمد: ۲۱۳/۲.

(۶) الطبری: ۲۴۴/۲۳.

(۷) ایضا: ۲۴۵/۲۳.

کری اللہ ﷻ دھغہ عزت زیاتوی اودھغہ مشہور تیا پہ نیکنی سرہ کوی، دایماندار اواصحیح علم لرونکر ہم دغہ کاروی چہ د اللہ ﷻ د احکاموپہ وړاندې خپل سرتیتوی نودې سرہ هغوی د اوچتودرجو خاوندان جوړپری. اللہ ﷻ ته ښه علم دې چہ د اوچتودرجو حقدار کوم یودې اوکوم یونه دې. قوله تعالیٰ: یَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ

د کتاب الله په وجه د مؤمنانو اوچتوالی: د نافع بن عبد الحارث ؓ سرہ د عمر فاروق ؓ ملاقات په عسغان کینې اوشو حضرت عمر ؓ هغه د مکې عامل جوړ کړې وود هغه ته تپوس اوکړو چہ تاسو خپل ځای په مکہ کینې چاته پریځي دې راغلې ئی؟ جواب ملا وشو چہ ابن ابزی ته. حضرت عمر ؓ اوفرمانیل چہ هغه خو زموږ مولې دې یعنی آزاد کړې شوې غلام، هغه تا د اهل مکہ امیر جوړ کړې راغلې؟ ونی ونیل او ځکه چہ هغه د اللہ ﷻ د کتاب ماهر، د فرائضو پیژندونکې او ښه وعظ کونکې دې. حضرت عمر ؓ هغه وخت اوفرمانیل چہ رښتیا فرمائیلی دی رسول الله ﷺ چہ اللہ ﷻ به د دې کتاب په وجه یو قوم ته عزت ورکړی او په اوچته مرتبه به ئی کړی او نوریه ښکته او کمه مرتبه کینې کړی. (د علم او علماؤ فضیلت چہ د دې آیت نه اود نورو آیاتونو او احادیثونه ښکاره دې ما هغه ټول د بخاری کتاب العلم په شرح کینې راجمع کړی دی. (والحمد لله)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ	الرَّسُولَ
له هغه کسانو چی ایمان مو راوړي دې کله چی پټې خبرې کوئ تاسو در رسول سره		
اټي مومنانو تاسو چې کله د پیغمبر سره پټې صلاح مشورې کوئ		
فَقَدْ مَوَّأَ بَيْنَ يَدَيْ جُؤْلِكُمْ صَدَقَةٌ ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ		
نو وړاندې لیږئ مخکښی دپټو خبرو کولو نه صدقه ادا کار بهتر دې ستاسو دپاره		
نود خپلو پټو صلاح مشورو نه وړاندې څه (لږه ډیره)، صدقه ورکوئ ادا کار ستاسو دپاره ډیر بهتر دې		
وَأَظْهَرُ فَإِنْ لَّمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ عَفْوٌ رَحِيمٌ		
او زیات پاکیزه دې پس که بیا نه موندنه تاسو صدقه پس بېشکه الله ببښونکي مهربانه دې		
اود پاکښ ذریعه ده خو که د صدقې وس نه لرئ نو بېشکه الله ﷻ ببښونکي رحم کونکي دې		
عَاشَفَقْتُمْ أَنْ تَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيْ جُؤْلِكُمْ صَدَقَاتُ		
ایا اویریدئ تاسو چی وړاندې ورکړئ مخکښی دپټو خبرو کولو نه صدقې		
ایا تاسو ددې نه ویریدلئ چې د خپلو پټو مشورو نه وړاندې څه (لږه ډیره) صدقه ورکړئ؟ (نو خبر دې)		
فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا		
نو کله چی اونه کړو تاسو دا کار او وکړه رجوع په رحمت سره الله په تاسو باندې پس قانیموئ		
که دا کارونه نشوئ کولې او الله ﷻ تاسو ته معافی اوکړه نو اوس دموښخ پابند		

الصَّلَاةُ	وَأَتُوا الزَّكَاةَ	وَاطِيعُوا اللَّهَ	وَرَسُولَهُ	وَاللَّهِ	خَيْرٌ
مونخ	او ورکوی زکاة	او خبره منی دالله	او درسول دهغه	او الله	خبردار دی
اوسیری	او زکوة ورکوی	اود الله	اودهغه	درسول	هره خبره منی
				او الله	ته ستاسو ټول
یما	تَعْمَلُونَ				
	په هغه کارونو	چی کوئی نی تاسو			
	کارونه معلوم دی				

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جِئْتُمُ الرُّسُلَ

پیغمبر ﷺ سره غوږ ایستنی اودهغه احکام: الله ﷻ خپلو مؤمنانو بندگانوته حکم ورکوی چه زما نبی سره کله تاسو درازڅه خبره کوئی نو دهغه نه وړاندې زما په لار کښې خیرات کوئی دې دپاره چه تاسو پاک صاف شئ اوددې قابل جوړ شئ چه زما پیغمبر سره مشوره اوکړې شئ اوکه څوک غریب مسکین سرې وی نو خیر دې د الله ﷻ په پښنه او رحم باندې نظر ساتل پکار دی یعنی دا حکم صرف هغوی ته دې چه مالداروی بیا فرمانی چه آیاتاسوته د دې حکم دپاقی پاتې کیدواند پښنه اوویره وه چه دا صدقه به ترکومې واجب وی ښه چه تاسو هم دا اونه کړه او الله ﷻ هم تاسو معاف کړی نو اوس د دې پورته ذکر شوی فرائضو پوره شان سره خیال ساتنی چه دغوږ ایستنی نه وړاندې د صدقې کولو عزت صرف حضرت علی ﷺ ته حاصل شوې وو بیا دا حکم آخوا شو یودینار صدقه ورکولو سره حضرت علی ﷺ د حضور ﷺ سره پټې خبرې اوکړې اولس مسئلې نی اوپوښتلې بیاو حکم آخواشو د حضرت علی ﷺ نه پخپله هم دا واقع په تفصیل سره روایت ده چه هغوی فرمانی په دې آیت باندې زما نه وړاندې چا عمل نه دې کړې اونه زمانه پس چا عمل کړې ماسره یودینار ووهغه مامات کړو او لس درهم مې واخستل یودرهم مې د الله ﷻ په نوم یومسکین ته ورکړو بیا د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم او غوږ کښې مې ورسره خبرې اوکړې بیا دا حکم ختم شونوپه دې باندې زمانه وړاندې چا عمل نه دې کړې اونه زما نه پس په دې څوک عمل کولې شی بیا هغوی د دې آیت تلاوت اوکړو (ابن جریر کښې دی چه حضور ﷺ د حضرت علی ﷺ نه تپوس اوکړو چه دصدقې مقدار یودینار مقررول پکار دی نو هغه اوونیل چه داڅوږ زیات شو ونی فرمائیل چه نیم دینار نو هغه اوونیل چه هریوسرې د دې هم طاقت نه لری بیانیی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ښه ده ته اووایه چه څومره؟ هغه ونیل دیوې اورشې برابر سره زر نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه واه واه ته خودیر زیات زړه تنگې نیې.

حضرت علی ﷺ فرمانی چه زما په وجه الله ﷻ په دې اومت باندې تخفیف اوفرمائیلو (۱) په ترمذی کښې هم دا روایت دې اودې ته نی حسن غریب ونیلې حضرت ابن عباس ﷺ فرمانی چه مسلمانانوبه یوشان دحضور ﷺ سره د رازدارنی خبرې کولونه وړاندې صدقه ویستله خود زکوة حکم داختمه کړه هغوی فرمانی چه صحابه کرامو دیر زیات تپوسونه شروع کړه چه حضور ﷺ ته به تکلیف وو نوالله ﷻ په دې حکم باندې په هغوی ﷺ آسانی کړه ځکه چه اوس خلقو سوالونه کول پریخودل بیا الله ﷻ په مسلمانانو باندې کښادگی اوکړه اودا حکم منسوخ شو (۲) د عکرمه ﷺ او حضرت حسن بصری ﷺ هم دا قول دې چه دا حکم منسوخ دې (۳) حضرت قتاده ﷺ او حضرت مقاتل ﷺ هم دا فرمانی حضرت قتاده ﷺ

(۱) حاکم: ۸۸۷/۲ وسنده حسن.

(۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة المجادلة: ۳۳۰.

(۳) الطبری: ۲۴۹/۲۳.

ایضا: ۲۵۰/۲۳.

فرمانی چہ د ورخی د یوڅوگهرو پورې دا حکم پاتې وو او حضرت علی علیه السلام هم دا فرمانی چہ صرف ہم ما پرې عمل کړې وو او دیر لږ وخت په دې حکم نازلیدو باندې شوې وو چہ منسوخ شو.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ تَوَلَّوْا قَوْمًا

ایا ایاونه کتل تا هغه کسانو ته اچې دوستی کوی ادهغه خلقو سره

ایا تا هغه خلقو ته نه دی کتلی اچې د داسې قوم سره دوستی کوی اچې

غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ

چی غضب کړې دې الله اچې هغوی باندې ا نه دی هغوی استاسونه ا او نه د هغوی نه ا

چا چې د الله ﷻ غضب نازل شوې دې ا دا (منافقان) نه تاسو سره دی ا او نه د هغوی (کافرانو) سره دی

وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۚ اَعَدَّ اللّٰهُ

او خوری قسمونه ا په دروغه باندې ا او هغوی پوهیږی (په دروغو) خپلو ا تیار کړې دې الله ا

اوسره د پوهې په دروغه قسمونه خوری ا ..... او الله ﷻ هغوی دپاره

لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ اَللّٰهُمَّ سَاءَ مَا كَانُوا

دپاره د هغوی ا عذاب سخت ا بیشکه هغوی چی دی ا دیر خراب دی ا چی وو هغوی ا

سخت عذاب مقرر کړې دې ا ..... بیشکه هغه کارونه دیر خراب دی چی هغوی

يَعْمَلُونَ ۚ اِتَّخَذُوا اٰيٰتَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ

چی کول به نی ا نیولی دی هغوی ا قسمونه خپل ا یو دال ا پس منع نی کړل خلق ا دلاری دالله نه ا

نی کوی ا ..... دوی خپل قسمونه خان دپاره دال جوړ کړې دې ا او خلق دالله ﷻ دلاری نه منع کوی

فَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۚ لَنْ تَغْنِيْ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ

پس هغوی لږه دې ا عذاب سپکونکې ا هرگز به دفع نه کړی ا د هغوی نه ا مالونه د هغوی ا

نوهغوی دپاره د ذلت عذاب مقرر دې ا ..... دالله د عذاب په مقابله کبسی د هغوی مال اود هغوی

وَلَا اَوْلَادُهُمْ فِیْنَ اللّٰهِ شَيْْءٌ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ

او نه اولاد د هغوی ا د عذاب دالله نه ا څه خیز ا داکسان ا خاوندان د وور دی ا هغوی به ا

اولاد هغوی ته هیڅ فائده نشی ورکولی ا هم دغه خلق دوزخیان دی ا ..... اوهمیشه به

فِیْهَا خُلِدُوْنَ ۚ یَوْمَ یَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِیْعًا

په هغې کبسی ا همیشه وی ا په کومه ورځ ا چی به ژوندی راپورته کړی دوی لږه الله ا ټول ا

په کبسی پراته وی ا ..... په کومه ورځ چې الله ﷻ دوی ټول بیا راژوندی کړی

فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ

نو قسمونه به خوری دوی ا هغه ته ا لکه څنگه چی ا قسمونه خوری دوی ا تاسو ته ا

نو دالله ﷻ وړاندې به داسې قسمونه خوری ا لکه څنگه چې (نن) ستاسو په وړاندې خوری

وَيَسْئَلُونَ	أَتَهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ ط	الَّا	إِنَّهُمْ هُمُ
او گمان به کوی دوی چی ددوی به خہ کار جوہ شی (بہ دی سرہ) خبردار بیشکہ دوی چی دی			
اودا خیال به کوی چی گنی ددوی خہ دین ایمان شتہ ..... بنہ واورہ چی دوی			
الَّذِينَ يُولُونَ	اسْتَعَوْذُ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ	فَأَسْأَلُهُمُ	
ہم دوی دروغزن دی غالب شوہ دی بہ دوی باندی شیطان پس ہیرنی کرو ددوی نہ			
بیخی دروغزن دی (خبرہ دادہ چی) بہ دوی باندی شیطان قابو موندلی دی نو د دوی نہ نی			
ذَكَرَ اللَّهُ ط	أُولَٰئِكَ جَزَاءُ الشَّيْطَانِ ط	الَّا	إِنَّ جَزَاءَ الشَّيْطَانِ
یا دداللہ ادا کسان ہلہ دشیطان دہ خبردار بیشکہ ہلہ دشیطان چی دہ			
داللہ یاد ہیر کرہ دی ہم دغہ دشیطان تولگی دی او خان خبر کرہ چی دشیطان تولگی			
هُمُ الْخَاسِرُونَ			
ہم دوی خسارہ موندونکی دی			
تاوانیان دی			

قوله تعالى: - أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ

فَمَا تَفْقَهُوا دُخْرَهُمْ سِوَا: دمنافقانوذکرکولی شی چہ دوی بہ خپل زرہ کنبی دیہودیانومینہ ساتلہ لکہ دھغوی ہم حقیقی ملگری نہ دی اونہ ستا دی نہ د اخوا دی اونہ د دیخوا۔ صفاد دروغو قسمونہ خوری اوايماندارانو له راخی اوهم دھغوی بہ شان وائی۔ رسول اللہ ﷺ له راخی اود دروغو قسمونو خوړلو سره هغوی ته د خپل ایمان یقین ورکوی اوپه زرہ کنبی د هغې خلاف جذبات لری اوپه خپلې غلطې وینا بې دریغہ قسمونہ خوری۔ د دوی د دې بدعمل په وجه به دوی ته ډیر سخت عذاب ورکولې شی۔ د دې دھوکې ورکولوپه دوی ته ډیره خرابه بدله ورکولې شی۔ دوی داد دروغو قسمونہ خوړل خپل مالونہ جوړکړی اود اللہ ﷻ د لاری نه منع شوی دی۔ ایمان ښکاره کوی او کفرنی په زرہ کنبی ساتلې دې اوپه قسمونو خوړلو سره خپل باطنی بدی پتوی۔ ناخبره خلقو ته د خپلودروغو قسمونو په وجه ثبوت ورکوی اوهغوی خپل ملگری جوړوی او بیا په مزه مزه هغوی هم په خپل رنگ کنبی رنگوی۔ دوی په دروغو قسمونو خوړلو داللہ ﷻ په زرگونود عزت دنوم بې عزتی کړې وه ځکه به دوی ته د ذلت او شرمندگنی عذاب سره مخ کیدل وی۔ کوم عذابونه چہ به نه دھغوی مالونہ او نه دھغوی دھغه وخت اولاد دھغوی په خہ کار راشی دوی خو دوزخیان شوی دی اود هغه ځای نه د دوی وتل به هیڅ کله هم نه کیږی۔ کله چہ دقیامت په ورځ د دوی حشر وی اوپوه هم ددې میدان دراتلونہ نه پاتیرې ټول به جمع کیږی۔ د دوی خو په ژوند کنبی دا عادت وو چہ د دروغوبہ قسمونوبہ نی خپلې خبرې رښتیا ثابتولې نو نن به هم د اللہ ﷻ په وړاندې د خپل هدایت او استقامت لوی لوی قسمونہ خوری اودابہ گنډی چہ دلته به هم دا چالاکي اوچلیرې خود دې دروغونوبہ د اللہ ﷻ په وړاندې د چالاکي چرته چلیدې شی؟ هغه خود دوی دروغزن کیدل دلته هم مسلمانانو ته بیان کړی دی۔

قوله تعالى: - وَالَّذِينَ عَلَىٰ الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ط

د منافقانو د دروغو قسمونہ: ابن ابی حاتم کنبی دی چہ نبی کریم ﷺ یوځل دخپلې کمرې په سوري کنبی تشریف فرما وواو صحابه کرام رضی اللہ عنہم هم خواوشا کنبی ناست وو۔ د سوري ځای کم وواودې خلقو په گرانہ

أَوْ عَشِيرَتَهُمْ	أُولَئِكَ	كُتِبَ	فِي قُلُوبِهِمْ	الْإِيمَانُ
باخیلوان دهنوی	دا کسان چی دی	لیکلی دی	الله په زیونو دهنوی کنبی ایمان	
یا دگورنی نور خلق وی	هم دغه کسانو په	زیونو کنبی	الله تعالی ایمان (نور) اچولی دی	
وَأَيُّدُهُمْ	يُرْوَجُ	مِنْهُ	وَيُدْخِلُهُمْ	
او محکم کری نی	دی هغوی په یو روح سره	د طرفه خپل نه	او داخل به کری هغوی	
او هغوی نی	پخپله مهربانی سره مضبوط کری دی	او داسې باغونو ته به نی		
جَنَّتْ	تَجَرَّى	مِنْ تَحْتِهَا	الْأَنْهَارُ	خَالِدِينَ فِيهَا
داسې باغونو ته	چی بهیری به	لاند دهنی نه	نهرونه	چی همیشہ به وی په هغې کنبی
داخل کری	چی دهنی لاندې به	نهرونه بهیری	همیشہ به په هغې کنبی	استوگن وی
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ	وَرَضُوا عَنْهُ	أُولَئِكَ	حِزْبُ اللَّهِ	الْآ
راضی شو الله	دهغوی نه	او راشی شو	هغوی دهغه نه	دا کسان چی دی
الله	په دهغوی نه راضی وی	او هغوی به	الله	هم دغه دالله
تولگی دی	خبردار			
إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ	هُمُ الْمُفْلِحُونَ			
بیشکه	وله دالله	خاص هم	دوی فلاح (خلاصی) موندونکی دی	
چی هم	دالله	تولگی کامیاب دی		

قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ يُخَادُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

د الله تعالی اور رسول الله دښمنان به ذلیل وی. الله | بیان فرمائی چه کوم خلق د حق نه جدادی او هدایت نه لرې دی دالله | اوهغه درسول الله | مخالف دی. د شریعت د احکامونه جدادی دا خلق داوچتی درجې ذلیل دی پې عزته او خراب حال دی د الله | د رحمت نه لرې. د الله | دمهربانۍ دېک نظرته لرې او په دنیا او آخرت کنبی بریاد دی. الله | خو فیصله کری ده بلکه په خپل کتاب کنبی لیکلی دی او مقدر کری دی. چه کوم لیک او تقدیر نه بدلیږی نه وړانږی اونه په چا کنبی په هغې کنبی د اړولو راولو طاقت شته. هغه د هغه کتاب اود هغه رسول اود هغه مومنان بنديگان به په دنیا او آخرت کنبی غالب وی. بل خای کنبی ارشاد دی ﴿إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهُادُ﴾ مونږ د خپل رسول اود ایماندارانو بنديگانو ضرور، ضرور امداد کوو په دنیا کنبی هم او په آخرت کنبی هم. په کومه ورځ چه گواهان قائم شی اوبه کومه ورځ چه به دگناهکارانو هیڅ عذراو معذرت هغوی ته فائده رسولې نه شی په هغوی به لعنتونه راوړیږی اودهغوی د پاره به داوسیدو ډیر خراب کور وی. دا لیکنوکی الله | قوی دی اودهغه لیکلآخری دی هغه غالب او قهار دی په خپلو دښمنانو باندې هروخت قابو لرونکې دی. د هغه دا اتله فیصله او فیصله شوې قضا ده چه په دواړو جهانونو کنبی د انجام په اعتبار سره غلبه او نصرت هم د مومنانو حصه ده.

قوله تعالى: لَا تُحِذُّ قَوْمًا يُوَفِّيُونَ بِلَا وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

مومنان د ټولو نه زیات د الله | اور رسول الله | سره مینه لری. بیا فرمائی چه دا ناممکنه ده چه د الله | دوستان دهغه دښمنانوسره دوستی اوکړی بل خای کنبی ارشاد دی چه مسلمانانوله پکارنه دی چه مسلمانان بریږدی او کافران خپل ملگری اودوستان جوړوی. داسې کونکی دالله | په وړاندې په هیڅ شمیر کنبی نه دی. البته که د ویرې په وخت کنبی که دفع الوقتی توگه باندې وی نوهغه بله خبره ده. الله |

تاسو دخپل عزتمند ذات نه ویروی. بل ځای کښې دی ای نبی! اعلان او کړه که چېرې ستاسو پلاران نیکونه ځامن ننسی ښځې بچي ځانندان قبیله مال دولت تجارت حرفت کور کلي وغیره تاسو به نسبت دالله ﷺ اود هغه درسول ﷺ اود هغه د لارې د جهاد نه ډیر خوښ وی نو تاسو د الله ﷻ د طرف نه دراوریدونکي عذاب انتظار کوئې. ددې قسمه فاسقونو لارځودنه دالله ﷻ د طرف نه هم نه وی. سعید بن عبدالعزیز رحمته الله علیه فرمائی دا آیت دحضرت ابو عبیده عامر بن عبدالله بن جراح ﷺ باره کښې نازل شوي په جنگ بدر کښې دهغه پلار د مسلمانانو په مقابلې کښې راغلې وو هغه دې قتل کړې وو (۱)

حضرت عمر ﷺ په خپل آخری وخت کښې کله د خلافت د پاره یوه ډله د خلیفه جوړولو له مقررې په خلق څوک غواړی نو خلیفه دې جوړ کړی. هغه وخت ئی د حضرت ابو عبیده ﷺ باره کښې فرمانیلې وو که هغه وو نومابه خلیفه جوړولو (۲) او دا هم وئیلې شوی دی چه یو یوسف په یو یوزرک کښې وی ملا ایاهم. حضرت ابو عبیده بن جراح ﷺ خو خپل پلار قتل کړې وواو ابناهم. حضرت ابوبکر صدیق ﷺ: خپل ځوی عبدالرحمن د قتل اراده کړې وه. او اخواهم او حضرت مصعب بن عمیر ﷺ د خپل ورور عبید بن عمیر قتل کړې وواو حضرت عمر ﷺ حضرت حمزه ﷺ حضرت علی ﷺ او حضرت عبیده بن حارث ﷺ خپل تیز دې رشته دار عتبه شیبې او ولید بن عتبه قتل کړې وو. والله اعلم.

هم په دې ضمن کښې دا واقعې هم داخلیدې شی چه په کوم وخت کښې رسول الله ﷺ بدری قیدیانونه نسبت د مسلمانانو سره مشوره او کړه نو حضرت ابوبکر صدیق ﷺ او فرمائیل چه دوی نه فدیې واخلي او پریدنی چه د مسلمانانو مالی حالت برابرشی د مشرکانو سره د جنگ کولو د پاره د جنگ سامان او وسله راجمع کړو او که دوی پرېخودلې شی نو څه عجیبه ده چه الله ﷻ د دوی زړونه د اسلام طرف ته راوگرځوی اڅر دوی هم زمونږ د ځانندان دی. خو حضرت عمر ﷺ ددې نه خپله راتې بالکل خلاف پیش کړه چه یارسول الله ﷺ د کوم مسلمان چه کوم مشرک رشته دار دې هغه دې هغه ته حواله کړې شی او دا حکم دې ورکړې شی چه هغه به دې قتل کوی مونږ الله ﷻ ته دا خودل غواړو چه زمونږ په زړونو کښې ددې مشرکانو سره هیڅ محبت نشته. ماته زما فلائکی رشته دار حواله کړه او حضرت علی ﷺ ته عقیل حواله کړه او فلائکی صحابی ته فلائکی کافر ورکړه وغیره. (۳)

بیا فرمائی چه څوک خپل زړه دالله ﷻ د ډښمنانود محبت نه خالی کړې او مشرکانو رشته دارانو سره هم محبت کول پریردی هغه د کامل ایمان خاوند دی. د چا په زړه کښې چه ایمان جرړې کلکې کړی دی او د چا په قسمت کښې چه سعید لیکلې شوې دې اود چا په نظر کښې چه د ایمان ښانست ښانسته کړې شوې دې اود هغوی تائید الله ﷻ د خپل خوانه په روح سره کړې دې یعنی هغه ئی قوی جوړ کړې دې هم دوی به بهیدونکی نهروئووالا جنتونو کښې وی چرته نه به چه چېرې هم دوی نه شی ویستلې. الله ﷻ د دوی نه راضی اودوی دالله ﷻ نه خوشحاله. هغوی د الله ﷻ د پاره خپل ځانندان اورشته داران خفه کړې ووالله ﷻ دهغې په بدله کښې ددوی نه راضی شو او هغوی ته ئی دومره ورکړه چه هغوی هم خوشحاله شو. والله ﷻ لښکر هم دغه دې او کامیابه ډله هم دغه ده کومه چه د شیطانی لښکر اونا کامه ډلې په مقابلې کښې ده.

قوله تعالى: - أُولَئِكَ جَزَاءُ اللَّهِ

حضرت ابو حازم اعرج حضرت زهري رحمته الله علیه ته اولیکل عزت په دوه قسمه دي یوهغه چه الله ﷻ د اولیاز په لاس ښکاره کوی. کوم حضرات چه د عامو خلقو په نظر کښې ښه نه لگی اود هغوی عام مشهور

(۱) حاکم: ۲/۲۶۵ من طریق آخر مسلم.

(۲) ایضا: ۳/۲۶۸.

(۳) صحیح مسلم کتاب الجهاد باب الامداد باللائكة فی غزوة بدر: ۱۷۶۳.

تیا نہ وی اود چا صفت چہ دے اللہ ﷻ رسول ﷺ ہم فرمائیلی چہ اللہ ﷻ ہفہ خلق دوستان ساتی کوم چہ بہ متقیان او پرہیزگار نیکوکار دی کہ چری ہفوی رانہ سی نوخوک نی تپوس نہ کوی اوچہ راشی نو خہ خاص خیال نی نہ شی ساتلی د ہفوی زرو نہ د ہدایت چراغونہ دی۔ د ہرقسم تورے تیاری د فتنی نہ بہرراوخی۔ دادی ہفہ اولیاؤ اللہ جاتہ چہ اللہ ﷻ خپل لبیکر فرمائیلی اود چا د کامیابی اعلان چہ نی کری دی (ابن ابی حاتم) رسول اللہ ﷺ پہ خپلہ دعا کنبی فرمائیلی دی ای اللہ دیوفاسق فاجر ہیخ احسان او سلوک پہ ما بانڈی مہ ایردہ خک کہ چہ ما ستا پہ نازل کری شوے وحی کنبی لوستلی دی چہ ایماندارد اللہ ﷻ د مخالفینو دوست نہ وی۔ حضرت سفیان ؓ فرمائی چہ د وړاندینو خیال دے چہ دا آیت د ہفہ خلقو بارہ کنبی نازل شوے چہ بادشاہانوسرہ تعلقات ساتی۔ (ابو احمد عسکری)

(تفسیر سورة ہشر) اود حضرت ابن عباس ؓ پہ قول (سورة بنونضیر)

پہ صحیح بخاری اوصحیح مسلم کنبی دی چہ سعید بن جبیر ؓ حضرت ابن عباس ؓ تہ او نیل چہ دا سورة ہشر دے نو ہفوی افرمائیل چہ قبیلہ بنونضیر بارہ کنبی نازل شوے دی۔ (بخاری شریف پہ بل روایت کنبی دی چہ ہفوی پہ جواب کنبی افرمائیل داسورة سورت بنونضیر دے۔)

ایاتونہ	سورة الحشر مدنیة وهی اربع وعشرون آية وثلاث رکوعات	رکوع گمانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
۵۷	شروع کوم پہ نوم دے اللہ چہ یرمہریان زیات رحم کونکے دی	۵۷
بِسْمِ اللَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ		
پاکے بیانوی اللہ لہ ہفہ خہ چے پہ آسمانونو کنبی دی او ہفہ خہ چے پہ زمکہ کنبی دی		
پہ زمکہ او آسمانونو کنبی چے خہ دی تول داللہ ﷻ پاکے بیانوی		
وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ		
او ہفہ غالب دی او حکیم دی ہفہ ذات دی چے وی ایستل ہفہ کسان		
او ہفہ یر غالب او صاحب د حکمت دی اللہ ﷻ ہفہ ذات دی چے کتابیان		
لَقَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ		
چے کفر نی او کړو د اهل کتابونہ دکورونو د هفوی نہ پہ اول د ایستلو سرہ		
کافران دے پہ رومی خل پہ جمع دکورونو نہ او ایستل		
مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُوا أَنَّهُمْ		
نہ کوو گمان تاسو چے او به وخی هفوی او گمان کری وو هفوی بیشک هفوی چے دی		
تاسو دا د گمان ہم نہ کولو چے دوی نہ اوخی او هفوی دا گمان کولو چے خپلی		

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الحشر باب غیر ۱، حدیث: ۴۸۸۲، صحیح مسلم: ۴۰۳۱.

(۲) صحیح بخاری حوالہ سابق: ۴۸۸۳.

مَا يَعْتَصِمُونَ	حُصُونَهُمْ	مِّنَ اللَّهِ	فَأَتَاهُمُ اللَّهُ	مِنْ حَيْثُ
منع کونکی دی ہغوی لہ قلاکائی دھغوی دالہ نہ پس راغی پہ ہغوی اللہ دداسی طرف نہ	فلعہ گائی بہ نی دالہ اللہ عذاب نہ بیچ اوساتی نو دالہ اللہ عذاب پری دھغہ طرف نہ راغلو			
لَمْ يَحْتَسِبُوا	وَقَدْ	فِي قُلُوبِهِمْ	الرَّعْبُ	يُخْرِبُونَ
چی گمان نہ وو دھغوی او واجولہ اللہ پہ زرونو دھغوی کنبی یرہ چی ورا نول ہغوی	چی ددوی پہ خوا خاطر کنبی ہم نہ وو ..... او دھغوی پہ زرونو کنبی نی رعب واجولو			
بِأَيْدِيهِمْ	وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ	فَاعْتَبِرُوا	يَا لِي	بِأَيْدِيهِمْ
کورونہ خیل پہ لاسونو خیلو سرہ او پہ لاسونو دھمنانو پس عبرت واخلی الے خاوندانو	چی خیل کورنہ نی پہ خیلو او دھسلمانانو پہ لاسونو نول نوائی دسترگو خاوندانو ددی نہ			
الْأَبْصَارِ	وَلَوْلَا أَن كَتَبَ اللَّهُ	عَلَيْهِمْ	الْجَلَاءَ	
دسترگو او کہ چری نہ وی لیکلی اللہ پہ ہغوی باندی وتل دوطن خیل نہ	عبرت حاصل کری ..... او کہ اللہ اللہ دھغوی پہ حق کنبی جلا وطنی لیکلی نہ وی نو پہ دنیا			
لَعَذَابِهِمْ	فِي الدُّنْيَا	وَلَهُمْ	فِي الْآخِرَةِ	
نو خامخا بہ نی عذاب ورکری وو ہغوی لہ پہ دنیا کنبی او ہغوی لہ دی پہ آخرت کنبی	کنبی بہ نی دقتل، سزا ورکولہ او بواخی د دنیا عذاب نہ بلکہ پہ آخرت کنبی خو دوی دپارہ د			
عَذَابِ النَّارِ	ذَلِكَ	بِأَنَّهُمْ	شَاقُوا اللَّهَ	وَرَسُولَهُ
عذاب دور دا کار پہ سبب ددی وو چی ہغوی مخالفت او کرو دالہ او درسل دھغہ	اور سزا مقررہ دا خکہ چی دوی دالہ اللہ او درسل مخالفت کری دی			
وَمَنْ يُشَاقِ اللَّهَ	فَإِنَّ اللَّهَ	شَدِيدُ الْعِقَابِ	مَا قَطَعْتُمْ	
اوخوک چی مخالفت کوی دالہ پس بیشکہ اللہ سخت عذاب ورکونکی دی ہغہ چی پری کری تاسو	اوخوک چی دالہ اللہ مخالفت کوی نو اللہ اللہ پہ سزا ورکولو کنبی دیر سخت دی تاسو چی			
مِّنْ لَّنِيَّةٍ	أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً	عَلَىٰ أَصُولِهَا	فَيَاذَنَ اللَّهُ	
دونو دکجورو نہ یا پرینودی تاسو ہغہ ولاری پہ جررو خیلو باندی پس پہ اجازت دالہ سرہ دی	دکجورو کومی ونی کت کری یامو پہ جررو باندی ولاری پریخودی نو دا دالہ اللہ پہ حکم وو			
وَلِيُخْرِجَ	الْفَاسِقِينَ			
او دپارہ ددی چی اللہ ذلیلہ کری فاسقان خلق	او خکہ، چی اللہ نافرمانہ خلق رسوا کری			

قوله تعالى: هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا

ذَنبُونَهُمْ تَفْصِيلًا وَقَعَهُ: اللَّهُ: فرمائی جہ دآسمانونو اوزمکی ہر یوخیز دالہ اللہ تسبیح تحمید تقدیس
 تمجید تکبیر او توحید کنبی مشغول دی۔ لکہ چہ یویل خای کنبی ارشاد دی ﴿وَأَن مِّن شَيْءٍ إِلَّا أَسْمِعُ بِهِمْ﴾
 یعنی ہر خیز دالہ اللہ پاکوالی او شناخوانی کوی۔ ہغہ د غلبی والا اوچتی درجی والا لوی سرکار دی او پہ

خیلوں بولوا حکماؤ اور تول فرمان کنبی د حکمت والا دی۔ چا چہ د اہل کتاب کافران یعنی د بنو نضیر قبیلہ یہودیان د ہغوی د کورونونہ اوویستل۔ د دی لنڈہ قصہ دا دہ چہ نبی کریم ﷺ مدینہ منورہ تہ راغلو نو یہودیانوسرہ نی صلح کرے وہ چہ نہ بہ ہغوی دوی سرہ جنگیری اونہ بہ دوی ہغوی سرہ جنگیری۔ خودی خلقو دا عہد مات کرو د خہ بہ وجہ چہ د اللہ ﷻ غضب بہ ہغوی نازل شو۔ اللہ ﷻ خپل نبی بہ دوی غالب کرو او ہغوی نی د دی خائی نہ اوویستل۔ د مسلمانانودا خیال ہم نہ وو اوپخپلہ دی یہودیانو ہم دا گنہلہ چہ د دی مضبوطقلعہ گانوپہ موجودگنی کنبی دہغوی خوک ہیخ نہ شی کولہی خو چہ کلہ د اللہ ﷻ نیول راغلہ نوداتول خیزونہ ہم بہ خپل خائی پراتہ پاتی شو اوناخاپی داسی بہ نیولو کنبی راغلہ چہ حیران پاتی شواو نبی کریم ﷺ ہغوی د مدینہ نہ اوویستل۔ بعضہی خو د شام مقام اذرعات طرف تہ لازل کوم چہ دحشر نشرخائی دی اوبعضہی دخیبرطرف تہ لازل۔ ہغوی تہ ونیلہی شوی وو چہ بہ خپلو اونیانو خہ بارکولی شنی نو یوسنی۔ پہ دی وجہ ہغوی خپل کورونہ وران کرل او چہ خہ نی اوہی شونوہغہ نی یورل اوچہ کوم پاتی شو ہغہ د مسلمانانولاسلہ ورغلہ۔ د دی واقعہ بیانولوسرہ فرمائی چہ د اللہ ﷻ اود ہغہ د رسول ﷺ د مخالفینوانجام اوگورنی اودی نہ عبرت حاصل کرنی چہ د اللہ ﷻ عذاب پہ ہغوی باندی ناخاپی خنگہ راغلواو پہ دنیا کنبی تباہ او بریادکرے شو اوپہ آخرت کنبی ذلیل او رسوا کرے شو او پہ دردناکو عذابونو کنبی ورپریتل۔

دابی بن سلول او ددہ د ملگرو پہ نوم د قریشو خط۔ ابوداؤد کنبی دی چہ ابن ابی اودہغہ مشرک ملگری چہ دقبیلہ اوس او خزرج نہ وود قریشو کافرانو تہ خط اولیکہ کلہ چہ حضور ﷺ پہ مدینہ کنبی وو او غزوہ بدر نہ وہ پیش شوے۔ پہ دی کنبی لیکلی وو چہ تاسو نبی کریم ﷺ خپل خان سرہ ساتلے دی نو یا خوتاسوہغہ سرہ جنگ اوکرنی او بہرنی اویاسنی اویا بہ مونر تاسو اویاسواو پہ خپلو تولو لشکر وہ بہ تاسو حملہ اوکرو او ستاسو تول جنگیان بہ د تیغ نہ اویاسو۔ ستاسو ہنخی او جینکئی بہ وینخی جوہی کرے۔ د اللہ ﷻ قسم ہم داسی بہ کیری تاسو سوچ اوکرنی۔ عبداللہ بن ابی اودہغہ مشرکانو ملگرو د دی خط کتلوسرہ مشورہ اوکرہ او پہ پتہ باندی نی د پیغمبر ﷺ خلاف پہ اتفاق سرہ دا تجویز منظور کرے۔ کلہ چہ نبی کریم ﷺ تہ دا خبرونہ معلوم شو نو پخپلہ ہغوی لہ لارواو ہغوی تہ نی اوفرمانیل چہ ماتہ معلومہ دہ چہ د قریشو خط پہ کارراغلو اوتاسو خلقو د خپل مرگ سامان پہ خپلو لاسونو تیار کرے۔ تاسو خپل اولاد او خپل رونرہ پہ خپل لاسونو باندی حلالول غوارنی زہ تاسو تہ یوخل بیا موقع درکوم چہ بنہ سوچ اوفکر اوکرنی اود خپلے دی بدی ارادی نہ منع شنی۔ د حضور ﷺ دی ارشاد پہ ہغوی باندی اٹراوکر او خپل خائی تہ لازل۔ خوقریشودبدر نہ فارغیدوباندی دوی تہ یو بل خط اولیکہ او ہم داسی اوویرول، ہنوی تہ نی خپلی مضبوطی قلعہ گانے دہغوی طاقت اوتعدادوریادکرے۔ دوی بیا رہا پسیدہ او بنونضیر پہ صفاتوگہ باندی عہد ماتولو لہ ملا اوتولہ اوحضور ﷺ تہ نی سرے اولیکلو چہ تاسودیرش کسان راولنی راشنی اوزمونر نہ ہم دیرش پوهان خلق درخی چہ زمونر او ستاسو پہ مینغ کنبی خائی کنبی بہ داشپیتہ کسان ملاوشی چہ خبری اترے اوشی۔ کہ دی خلقو تہ ریشتونے اومنی اویمان نی راوونو مونر ہم تاسو سرہ یو۔ ددی بدعہدنی پہ وجہ پہ دویمہ ورخ سحر نبی کریم ﷺ خپل لشکرواخستو اود ہغوی نہ محاصرہ اوکرہ اوہغوی تہ نی اوفرمانیل چہ کہ اوس تاسو د نوے سر نہ د امن او امان معاہدہ کوئی نو صحیح دہ گنی تاسو تہ امن نشتہ۔ ہغوی صفاناکاراوکر اود جنگیدلو او مہ کیدلو د پارہ تیارشو۔ تولہ ورخ جنگ اوشو او بل سحر حضور ﷺ د بنوقریظہ طرف تہ لشکر ورائدی کرو او بنونضیرنی داسی پریخودہ ہغوی تہ نی ہم اوفرمانیل چہ تاسو ہم د نوے سرہ نہ معاہدہ اوکرنی ہغوی منظورکرہ او معاہدہ اوشوہ۔ حضور ﷺ د ہغہ خائی نہ فارغ شونو بیا بنونضیر تہ راغلوجنگ شروع شو او آخر ہغوی ماتے اوخوہ۔ نبی کریم ﷺ ہغوی تہ حکم اوکرو چہ تاسو مدینہ

خالی کرنی کوم سامان چہ اورل غواہی ہفہ پہ اوبسانو بارکرنی او یوسنی۔ ہغوی د گورونو سامانونہ تر دے چہ د دروازے او کھرکئی ہم پہ اوبسانو رابارکری او وطن نی پریخودو۔ د ہغوی د کھجورو باغونہ خاص رسول اللہ ﷺ شوالہ ﷺ دا ہم رسول اللہ ﷺ تہ ورکے لکھ چہ پہ آیت (وَمَا آفَاءُ اللَّهِ عَلَىٰ رَسُولِهِ) الخ کنبی دی خو پیغمبر ﷺ اکثرہ حصہ مہاجرینوتہ ورکے۔ اودادہ چہ د انصارو دوو حاجت مندو تہ نی حصہ ورکے او باقی تولہ نی پہ مہاجرینو کنبی تقسیم کرے او چہ کوم باقی پاتے شو نو ہم دادرسل اللہ ﷺ صدقہ وہ کومہ چہ د بنوفاطمہ لاس تہ ورغلے۔ (۱)

ذغزوہ بنونضیر لئہا قصہ: دے سبب دا ووجہ کلہ مشرکانو پہ دھوکہ سرہ صحابہ کرام رضی اللہ عنہم بنر معونہ سرہ شہیدان کرل دکومو شمیرچہ اوپا وو۔ ددوی تہ یوحضر عمر بن امیہ ضمری رضی اللہ عنہم بیج راوتختیلو۔ مدینہ تہ پہ راتلوراتلو کنبی ہفہ موقعہ بیاموندہ او د قبیلہ بنوعامر دوه کسان نی قتل کرل سرہ دے چہ دے قبیلے رسول اللہ ﷺ سرہ معاہدہ کرے وہ او دوی تہ امن ورکری شوے وو خود دے خبر حضر عمرو رضی اللہ عنہ تہ نہ وو۔ کلہ چہ دے مدینہ تہ راورسیدو او حضور ﷺ تہ نی ذکر اوکړونو حضور ﷺ اوفرائیل چہ تا ہغوی قتل کرل، اوس بہ زہ د ہغوی وارثانوتہ دیت یعنی د قتل جرمانہ ورکوم۔ بنونضیر او د بنو عامر پہ مینخ کنبی ہم قسم اووعدہ ومصلحت وو پہ دے وجہ حضور ﷺ ہغوی لہ لارو چہ خہ دوی ورکری او خہ حضور ﷺ پخپلہ ورکری او بنوعامر راضی کری۔ د قبیلہ بنونضیر کندہ د مدینہ مشرق طرف تہ د یوخوا میلو فاصلہ باندے وہ کلہ چہ نبی کریم ﷺ دلته راورسیدو نو ہغوی ونیل چہ حضور ﷺ مونو دلته موجودیو ہم اوس د خپلی خپلی حصے مطابق راجع کوو اوستاسو پہ خدمت کنبی حاضر وو۔ بل خوا دا خلق د نبی کریم ﷺ تہ خان لہ شو او خپلو کنبی مشورہ اوکړے چہ دے نہ بہ بنہ موقع کلہ پہ لاس راشی؟ دے وخت کنبی حضور ﷺ پہ قبضہ کنبی دے راخنی چہ کار نی خلاص کړو: دا مشورہ اوشوہ چہ پہ کوم یوکور کنبی نبی کریم ﷺ تشریف فرما دے پہ ہغے دے خوک وراوخیڑی او یو لوئی کانہی دے پرے راگذار کری چہ ورلاندي خیش شی۔ عمرو بن حجاجش ابن کعب پہ دے کار مقرر شو ہفہ د رسول اللہ ﷺ د قتل کولو ذمہ واری واخستہ پہ چت باندے اوختلو او دا نی غوینتل چہ کانہی راورغری۔ پہ دے کنبی اللہ ﷺ حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ نبی کریم ﷺ لہ راولیرلو او حکم نی ورکړو چہ تاسو د دے خانی تہ پاسنی۔ حضور ﷺ زرد ہفہ خانی تہ پاسیدو او دا بدباطن پہ خپلہ ارادہ کنبی ناکامہ شو۔ دے وخت کنبی حضور ﷺ سرہ یو خو صحابہ کرام مثلاً حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ او حضرت علی رضی اللہ عنہ وغیرہ وو۔

حضور ﷺ زرد دے خانی تہ مدینہ تہ لارو۔ ہلتہ چہ کوم صحابہ کرام رضی اللہ عنہم ہغوی سرہ نہ وو اوپہ مدینہ کنبی دنبی کریم ﷺ پہ انتظار وودوخت لگیدوپہ وجہ خیال پیداشو اودحضور ﷺ د لتلودپارہ راپاسیدہ خو یوسپی تہ پتہ اولگیدہ چہ مدینہ منورے تہ رسیدلی دے نودا خلق واپس شو۔ تپوس نی اوکړو چہ حضور ﷺ خہ واقعہ وہ نو حضور ﷺ ورته تولہ قصہ بیان کړے او ورته نی حکم اوکړو چہ د جہاد د پارہ تیاری اوکړنی۔ مجاہدینو ملاکانی اوترلی او د اللہ ﷻ پہ لارکنبی د جہاد د پارہ راووتل۔ یہودیانو چہ لینکری اولیدلے نود خپلوقلعہ گانودروازے نی بندکری او پت شو۔ نبی کریم ﷺ د ہغوی تہ محاصرہ اوکړے او حکم نی ورکړو چہ د دوی د کھجورو باغونہ پریکړنی او ونی سوزونی۔ بس بیا یہودیانو چغے سورے جوڑے کرے چہ دا خہ کیڑے؟ تاسو خو پہ زمکہ کنبی فسادکولونہ نور منع کوئی او فساد تہ بیدرد وائی نو بیا دا خہ دی؟ یوطرف تہ د ونو پریکیدوغم او بل طرف تہ چہ کوم امداد راروان وو د ہغے د طرف تہ ناامیدی دہ دوارو خیزونود یہودیانو ملاکانی ماتے کرے۔ د امداد واقعہ داسی وہ چہ د بنوعوف بن خزرج قبیلہ کوم کنبی چہ عبداللہ بن ابی بن سلول او ودیعہ بن مالک ابن ابوقول۔

سویدا و ادعس وغیرہ وو دے خلقو بنونضیرتہ ونیلے وو چہ تاسو پہ مقابلہ باندے کلک شئی او قلعه گانے مہ پریدنی مونے ستاسو پہ امداد کنبی یو ستاسو دینمن زمونہ دینمن دے مونہ بہ تاسو سرہ یو خائے هغوی سرہ جنگیرو اوکھ تاسو راوتلے نو مونہ بہ ہم دراوخو. خو تراوسہ پورے د یهودیانو دا وعدہ پورہ نہ شوہ او هغوی د یهودیانو ہیخ امداد اونه کړو. بل طرف ته په هغوی رعب پریوتلو نو درخواست نی اوکړو یارسول الله ﷺ مونہ معاف کړه مونہ مدینه پریدو خو خو چہ مونہ خپل کوم مال په اوشانو بارکولے شو هغه مونہ ته راکړه. حضور ﷺ رحم اوکړو اود هغوی دا درخواست نی منظور کړو او هغه خلق د دے خائے نه لارل. د تلو په وخت کنبی خپل دروازو پورے رااویستلے او راجمع نی کړنی او یونی وړنی کورونه نی راگذار کړل او شام او خیبر ته لارل آباد شول. دهغوی نه باقی پاتې شوې مال خاص درسول الله ﷺ شو هغوی ﷺ چہ خنځه غوښتلو خرچ نی کړو. نبی کریم ﷺ دا مال اولنو مهاجرینو کنبی تقسیم کړو او هلته انصارو کنبی صرف دوو کسانوته یعنی سهل بن حنیفہ او ابودجانہ سماک بن خرمسہ ته ورکړو اودا خکه چہ دا دواړه مسکینان وو. د بنونضیر نه صرف دوه کسان مسلمانان شواود هغوی مال هم هغوی سرہ پاتې شو. یو یامین بن عمرو چہ د عمرو بن حجاج د تره د خوی خوی وو دا هغه عمرو دے کوم چہ په حضور ﷺ باندے د کانړی راغورزولو ذمه واری اخستې وه. دویم ابو سعد بن وهب. یوخل حضرت نبی کریم ﷺ د حضرت یامین ﷺ نه تپوس اوکړو ای یامین ستادے د تره خوی ته اوگوره چہ ماسره خومره خراب سلوک کړې وواو ماته د نقصان رسولو خومره په بی یاکنی سره کوشش کړې وو؟ حضرت یامین ﷺ یوسړی ته څه ورکړه او عمرو نی قتل کړو. سورۃ حشر هم د دے واقعہ بنونضیر په بیان کنبی نازل شو.

قوله تعالى: -لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ-

حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چہ څوک په دے کنبی شک کوی چہ د محشر زمکه دشام ملک دے هغه دے دا آیت اولولې. دے یهودیانو ته چہ کله رسول الله ﷺ اوفرمائیل چہ تاسو ددے خائے نه اوختی نو هغوی ونیل چرته لار شو حضور ﷺ اوفرمائیل د محشر زمکې ته (۱) حضرت حسن بصری رضی الله عنه فرمائی کله چہ حضور ﷺ بنونضیر د وطن نه اوویستل نو ونی فرمائیل چہ دا اول حشر دے اومونہ هم د دے نه شاشاته یو (ابن جریر).

د بنونضیر ددے قلعه گانو محاصره صرف شپه ورځې وه. محاصرینوته دا خیال هیخ کله نه وو چہ داد مضبوط قلعه گانو یهودیانو زیاتی دمنافقانو دیوالی دا سازشونه او خفیہ جالونو په کتلوسره به دوی دا قلعه گانے دومره زر خالی کړی. بل خوا یهودیانوهم د خپلو قلعه گانو د مضبوطیا په وجه په دے فخرکولو او پوهیدل چہ هغوی هر قسم محفوظ دی خود الله ﷺ امردهغه خائے نه راغلوچہ د هغوی په خیال او گمان کنبی هم نه وو. هم دغه د الله ﷺ دستور دے چہ مکر کونکی هم په خپل مکر کنبی وی او بی خبرنی کنبی په هغوی باندے عذاب راشی. په هغوی باندے رعب پریوتلو او رعب به ولې نه پریوتلوچہ محاصره کونکی خو هغه خلق ووچاته چہ دا الله ﷺ دطرف نه رعب ورکړې شوې وو چہ دینمن به دمیاشتی په فاصله کنبی وی او هلته به دهغوی زړه درزیدلو. (صلوات الله وسلامه علیه)

قوله تعالى: -يَوْمَ يُؤْتِيهِمُ اللَّهُ ذِكْرَهُمْ وَأَيُّدِي الْأَوْفِيينَ-

یهودیانو په خپلو لاسونو خپل کورونه تباہ او برباد کړل. د چتونو لرگی اودروازې د خان سره داوړلود پاره ماتول شروع کړه. مقاتل رضی الله عنه فرمائی چہ مسلمانانو هم د هغوی کورونه ماتول او خومره به وړاندے کیدل اود هغوی کورونه به د هغوی په قبضه کنبی راتلل هغه به نی راغورزول او د جنگ د پاره به نی میدان هوارولو. دغه شان به یهودیانو پخپله هم د وړاندے نه خپل کورونه محفوظ کول او د روستونه

(۱) کشف الاستار: ۳۶۲۶، مجمع الروا: ۱۰/۳۳۶.

بہ نئی کندرے کولی اود وتلو لاری بہ نی جوړولې. بیا فرمائی ای سترگووالا عبرت حاصل کرنی د هغه الله ﷻ نه اووریربښی د چا دنډه چه بی آوازہ ده. که د دې یهودیانو په مقدر کښی وطن پریخودل نه وو نو هغوی ته به د دې نه هم سخت عذاب ورکړی کیدې شو. دوی به قتل کیدل او قید کیدل به وغیرہ وغیرہ. بیا د آخرت هم خراب عذاب د دوی د پارہ تیار دې. د بنونصیر دا جنگ د بدر نه شپږ میاشتې پس اوشو. هغه مال چه کوم په اوبیانو باندې بارکیدې شو د هغې د اوړلو اجازت وو خود وسلې اوړلو اجازت نه وو. دا دهغه قبیلې خلق وو چه دوی د وطن نه چرې هم نه وو وتلی. د عروہ بن زبیر ؓ د وینا مطابق د سورة د شروع نه (الْفَيَقِينَ) پورې آیاتونه هم ددې واقعې په بیان کښې نازل شوی دی. د (الْحَجَّازِ) معنی قتل اوخښول هم کړې ده. نبی کریم ﷺ هم د دې وطن پریخودو په وخت کښې هر دیو کسانوته یو یواوښ او یوه مشکیزه ورکړې وه. د دې فیصلې نه پس نبی کریم ﷺ حضرت محمد بن مسلمہ ؓ هغوی ته لیرلې وو او هغوی ته ئی اجازت ورکړې وو چه په دریوړخو کښې خپل سامان ټیک کړی او ځنی. د دې دنیاوی عذاب سره د آخرت د عذاب هم بیان کولی شی هلته هم د دوی د پارہ خامخا د دوزخ اور دې. دهغوی د دې سزا اصلی وجه دا ده چه هغوی د الله ﷻ اود هغه د رسول الله ﷺ خلاف کړې وواو په یوا اعتبارنی ټول پیغمبران دروغ گنلې وو. هریو نبی د حضرت محمد ﷺ باره کښې پیشن گوئی کړې وه دې خلقو حضور ﷺ ښه پیژندلو بلکه اولاد چه څومره خپل پلار پیژنی د دې نه ئی هم زیات نبی آخرزمان ﷺ پیژندلو خود سرکشنی او حسد په وجه ئی نه منلو بلکه د مقابلې د پارہ تیارو اوداینکاره خبره ده چه الله ﷻ هم پخپلو مخالفینو باندې سخت عذاب رالیری (لَيْتَهُ) وائی دښو کهجوړو باغونو ته، عجوه او برنی چه کوم قسم کهجوړی دی د بعضو په قول دا (لَيْتَهُ) کښې داخل نه دی (۱) بعضې وائی چه صرف عجوه نه دی او بعضې وائی چه هر قسم کهجوړې په دې کښې داخل دی. یهودیانو چه د پیغور په توگه و نیلې وو د کهجوړو ونې پریکوی اود خپل فعل خلاف کولو سره په زمکه کښې فساد ولې خوروی؟ دا د هغې جواب دې دا څه چه کیږی د رب په حکم کیږی اود الله ﷻ په اجازت د الله ﷻ دښمنان ذلیل او خوار اوناکامه کول اود هغوی د ښکته کولو او بدنصیبه کولو د پارہ کیږی. کومې ونې چه پریخودې شی هغه په اجازت سره او کومې چه پریکړې شی هغه هم په مصلحت سره. (۲)

داهم روایت دې چه بعضو مهاجرینو بعضې د دې ونو پریکولو نه منع کړې وو چه آخر به هم داسلمانانو ته د غنیمت د مال په توگه ملاویدونکی دی نو بیا دا ولې پریکړې شی؟ په دې وجه دا آیت نازل شو چه منع کونکی هم په حقه دی او پریکونکی هم په حقه دی. د دوی نیت د مسلمانانو د گټې دې اود هغوی نیت کافرانوته غصه او غضب کښې راوستلود پارہ او هغوی ته د هغوی د شیطانومزه ورځکلود پارہ دې. اودا ئی هم اراده وه چه په دې وجه به هغوی اوسوژی او د غصې نه به بهر راوخی نو بیا به ۱۰۰ سره یو دوه دوه لاسه جنگ اوکړو چه د دین دا دښمنان خپل انجام ته اوسوو. صحابه کرامو ؓ خو په کولودا کار اوکړو خو بیا اووریدل چه هسې نه په پریکولو یایاقی پریخودلو باندې د الله ﷻ د طرف نه څه نیول اوشی نو هغوی د نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو اودا آیت نازل شو یعنی په دواړو کارونو باندې اجر دې په پریکولو هم او په باقی ساتلو هم. په بعضو روایاتو کښې دی چه پریکړې هم وې او سوزلې هم وې.

دبنو قریظه دیهودو حالت - دبنو قریظه په یهودیانو باندې حضور ﷺ هغه وخت کښې احسان اوکړو او هغوی ئی هم په مدینه منوره کښې پریخودل کله چه دوی هم په مقابلہ کښې راغله نو ماتې ئی

(۱) الطبری: ۲۳/۲۶۸.

(۲) الطبری: ۲۳/۲۲۷.

اوخوڑلہ دھغوی جنگ کونگی سہری خو قتل کرے شو او بنھی ماشومان او مانو نہ پہ مسلمانانو کبھی
تسبہ کرے شو اوچہ کوم خلق د حضور ﷺ پہ خدمت کبھی حاضر شو او ایمان نی راوہو نو دھغوی بیچ
شو بیانی د مدینی نہ تول یہودیان اوویستل بنوقینقاء ہم پہ کوم کبھی چہ عبداللہ بن سلام ﷺ وو او
بنو حارثہ ہم او تول یہودی د وطن نہ اوویستل (۱) دا تول واقعات د عربوشاعرانو پہ خیلو شعرونو
کبھی پہ نہ شان سرہ ادا کرے دی کوم چہ پہ سیرت ابن اسحاق علیہ السلام کبھی روایت شوی دی . دا واقعہ د
ابن اسحاق پہ قول کبھی د احد او بیر معونہ نہ پس دہ اود عروہ ﷺ پہ قول د بدر نہ شپہ میاشتی پس دہ:

وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ

او ہغہ چی واپس کرل اللہ | رسول خیل نہ

او اللہ ﷻ چی خیل رسول تہ خہ (د جنگ نہ بغیر)

مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ

دھغوی نہ | پس نہ دی زغلولی تاسو | پہ ہغی بانڈی | داسونونہ | اونوہ داوبنانونہ

ددی (یہودی) نہ ورکرل | نوپہ ہغی بانڈی تاسو خیل اسونہ یا او بنان زغلولی نہ دی

وَلَكِنَّ اللَّهَ يَسْلُطُ رُسُلَهُ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ

ولیکن اللہ | غالب راوی | رسولان خیل | پہ ہغہ چاہانڈی چی خوینہ نی شی | او اللہ

بلکہ اللہ ﷻ پہ ہغہ چا خیلو پیغمبرانو تہ غلبہ ورکوی چہ او غواری | او اللہ ﷻ

عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ

پہ ہر خیز بانڈی | قادر دی | ہغہ مال چی واپس کرو اللہ | رسول خیل تہ | دخلقو دکلونہ

پہ ہر خیزپورہ پورہ قدرت لری | اللہ چی خیل پیغمبر تہ دنورو کلو خلقو نہ کوم مال د فی ورکرے دی

فَاللَّهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ

پس ہغہ اللہ لہ دی | او رسول لہ دی | او رشتہ دارانو لہ دی | او یتیمانو لہ دی

نو ہغہ دانہ ﷻ ..... اود رسول ..... اود ہغہ دخیلوانو ..... اود یتیمانو

وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۚ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً

او مسکینانو لہ دی | او مسافرانو لہ دی | دپارہ ددی | چی نہ شی | اگرزیدونکی

اود مسکینانو ..... اود مسافرو حق دی | ..... چی دغہ مال فی ستاسو دمالدارو پہ

بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا أَتاكمُ الرَّسُولُ

پہ منہ دمالدارو خلقو کبھی | ستاسونہ | او ہغہ چی درکری تاسو تہ | رسول

قبضہ کبھی رانسی | ..... اود رسول چی تاسو تہ خہ درکری ہغہ واخلی

فَخَذَوْهُنَّ وَمَا أَنهَكُمْ عَنْهُ فَأَتَهُنَّ وَأَتَقُوا اللَّهَ

نو واخلی ہغہ | او ہغہ چی منع کرے تاسو | دھغی نہ | پس منع شی | او اویری داللہ نہ

اوجی د خہ نہ مو منع کوی د ہغی نہ منع شی | اود اللہ ﷻ تہ ویری ری | بیشک اللہ ﷻ

إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

بیشک الله سخت عذاب ورکونگی دی
پہ سزا ورکولو کنبی دیر سخت دی

قوله تعالى: - وَمَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ

د فنی تفصیل: فنی: کوم یومال ته وائی؟ دې صفت څه دی؟ ددې حکم څه دی؟ دلته دا ټول بیان کبړی فنی د کافرانو هغه مال ته وائی چه دهغوی سره بغیرد جنگ جگړې نه د مسلمانانو په قبضه کنبی راشی لکه څنگه چه د بنونضیر دامال وود کوم ذکر چه پورته تیر شو. مسلمانانو خپل اسونه یا اوبیان نه وو زغلولی یعنی ددغه کافرانو سره مخامخ مقابلہ یا جنگ نه وو شوی بلکه د هغوی زروونه الله ﷻ د خپل رسول ﷺ د هیبت نه ډک کرل او هغوی خپلی قلعه گانې خالی کړې چه په قبضه کنبی راغلې. دې ته فنی وائی. دا مال د حضور ﷺ شو چه هغوی څنگه غواړی خرچ کولې شی. نو حضور ﷺ د نیکنی او صلاح په کارونو کنبی دا خرچ کړو د کوم بیان چه د دې نه پس په دویم آیت کنبی دې. نو فرمائی چه د بنونضیر کوم مال د فنی په توگه الله ﷻ د خپل رسول ﷺ په قبضه کنبی ورکړیو کوم چه مسلمانانو خپل اسونه او اوبیان نه وه زغلولی بلکه الله ﷻ په خپل فضل سره رسول الله ﷺ له په دې باندې غلبه ورکړې وه او الله ﷻ ته دا څه گران دی؟ هغه خو په هرڅیز باندې قدرت دی، نه په هغه باندې د چا غلبه ده او نه هغه څوک منع کونکې شته بلکه په ټولو باندې هم هغه غالب او ټول دهغه د فرمان تابع.

د فنی د مال حکم: بیانی او فرمائیل چه کوم ښارونه داسې فتح شی د هغې د مال به هم د احکم وی چه رسول الله ﷺ به هغه په خپله قبضه کنبی اخلی بیا به ئی هغوی ته ورکوی د کوم بیان چه په دې آیت کنبی دې اود دې نه پس راتلونکی آیت کنبی دې. دا دې د فنی د مال مصرف اود دې د خرچ کولو حکم. په حدیث شریف کنبی دی چه د بنونضیر مال د فنی په توگه خاص د رسول الله ﷺ شوی وو. حضور ﷺ به د دې نه د خپل کور د کال خرچ ورکولو او کوم به چه بچ شو هغې باندې به ئی د جنگ وسله او سامان کنبی خرچ کولو. (۱)

د میوات باره کنبی د عمر فاروق رضی الله عنه فیصله: په ابوداؤد کنبی د حضرت مالک بن اوس رضی الله عنه نه روایت دې چه امیر المؤمنین حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه په رنراورځ راوغوښتم. کورته ورغلم اومی کتل چه هغوی په یو چوکي په کوم چه څه کپړه وغیره نه وه ناست وو. زما په لیدو باندې او فرمائیل چه ستا د قوم یو څو کسان راغلي دی ما هغوی ته څه ورکړی ته هغه واخله او په دوی کنبی تقسیم کړه. ما وویل چه به به وه که دا کار دې بل چا ته حواله کړې وو، هغوی او فرمائیل چه نه هم ته ئی اوکړه. ما وویل چه ډیره ښه ده. په دې کنبی دهغوی داروغه یرفا راغلوئی ونیل ای امیر المؤمنین! حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه، حضرت عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه، حضرت زبیر بن العوام رضی الله عنه او حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه تشریف راوړې دې هغوی ته اجازت دې؟ حضرت عمر رضی الله عنه او فرمائیل چه او راډي شی نو دې حضراتو تشریف راوړو. یرفایا راغلو چه امیر المؤمنین حضرت عباس رضی الله عنه او حضرت علی رضی الله عنه تشریف راوړو هغوی او فرمائیل اجازت دې. دې دواړو حضراتو هم تشریف راوړو. حضرت عباس رضی الله عنه او فرمائیل امیر المؤمنین زما اود ده فیصله اوکړه یعنی د حضرت علی رضی الله عنه. د اول نه چه کوم څلور بزرگان راغلي وو هغوی هم او فرمائیل چه اوای امیر المؤمنین د دې دواړو په مینځ کنبی فیصله اوکړی او دوی ته خوشحالی اورسونی. حضرت مالک رضی الله عنه فرمائی چه دې وخت زما په زړه کنبی داخیال راغلو چه داڅلور واره بزرگان

۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب الجن ومن یتترس صاحبه: ۲۹۰۴، صحیح مسلم: ۱۷۵۷، ابوداؤد: ۲۹۶۵، ترمذی: ۱۷۱۹، احمد: ۲۵۱/۱.

(سنن ومسنند وغیره)

ہم دے دواؤں حضراتو د خپل خان نہ اول را لیرلې وو. حضرت عمر ؓ او فرمائیل اودیرینی. بیا دې څلورو وارو ته متوجه شو او وئې فرمائیل ستاسو دې په هغه الله باندې قسم وی د چا په حکم چه آسمانونه او زمکې قائم دی آیا تاسو ته معلومه ده چه رسول الله ﷺ فرمائیلې دی زمونږ ورته به نه شی تقسیم کولې کوم څه چه مونږ پرېږدو هغه صدقه ده. دې څلورو وارو د دې اقرار اوکړو. بیا هغوی اوفرمائیل چه الله ﷻ د خپل رسول ﷺ د پاره یوه خاصه کړې وه چه د بل چا د پاره نه وه. بیا هغوی هم دا آیت (مَا أَفَاءَ اللَّهُ) اولوستلو او بیا ئې اوفرمائیل چه د بنو نضیر مال الله ﷻ د فنی په توگه خپل رسول ﷺ له ورکړې وو. د الله ﷻ قسم نه ما په تاسو باندې چاته ترجیح ورکړې اونه مې پخپله دا ټول په ټول اخستی. رسول الله ﷺ به د دې نه د خپل خان او اهل د پاره د ټول کال خرج د دې نه اخستلو اوباقی ئې د بیت المال د مال په شان کړې وو. بیا ئې دې څلورو وارو بزرگانوته داسې قسم ورکړو چه آیا تاسو ته دا معلومه ده؟ هغوی ونیل چه او بیا ئې دې دواړو ته قسم ورکړو او تپوس ئې اوکړو نو هغوی هم اقرار اوکړو. بیا ئې اوفرمائیل د حضور ﷺ د وفات نه پس حضرت ابوبکر ؓ خلیفه جوړ شو اوتاسو دواړه د رسول الله ﷺ خلیفه له راغلنې. اې عباس! تاخو به خپله خپلولې ښکاره کوله اود خپل د تره د خوی د مال نه به دې خپله ورته غوښتله اودې یعنی حضرت علی ؓ خپل حق خودلوسره به د خپلې بی بی حضرت فاطمه ؓ د طرف نه د هغې د پلار د مال نه ورته غوښتله د کوم په جواب کښې چه حضرت ابوبکر ؓ فرمائیلې وو چه د رسول الله ﷺ فرمان دې چه زمونږ پاتې مال به نه تقسیمېږې مونږ چه څه پرېږدو هغه صدقه ده. الله ﷻ ښه پوهیږی چه حضرت ابوبکر ؓ یقیناً راست گو نیکوکار د رشد او هدایت خاوند اود حق تابع وو. ددې مال ولایت حضرت ابوبکر ؓ اوکړو. دهغوی دوفات نه پس ستاسو اود رسول الله ﷺ خلیفه زه جوړشوم او هغه مال زما په ولایت کښې راغلو بیا تاسو دواړو په یوه صلاح باندې ماله راغلې اوزمانه خو هغه اوغوښتو د کوم په جواب کښې چه ما اوونیل که تاسو به دې شرط باندې دا مال په خپله قبضه کښې اخلئې چه څنگه به دا مال رسول الله ﷺ خرج کولو تاسو به ئې هم داسې خرج کوئې نو زه ئې تاسو ته درکوم. تاسو دا خبره قبوله کړه او الله ﷻ په مینځ کښې کولو سره تاسو د دې مال ولایت کوئې او بیا چه دا تاسو اوس راغلې یئې آیا د دې نه بله فیصله غواړئې؟ د الله ﷻ قسم چه د قیامت پورې به د دې نه بله هیڅ فیصله اونه کړې شم اودا کیدې شی که تاسو د خپلې وعدې مطابق د دې مال ساتنه او خرج نه شی کولې نو تاسو دا بیا واپس کړئې چه زه ئې پخپله دغه شان خرج کړم څنگه چه به رسول الله ﷺ خرج کولو او څنگه چه خلافت صدیقی کښې او ترنه پورې کیدل. (۱)

مسند احمد کښې دی چه خلقو به رسول الله ﷺ له خپلې د کهجورو ونې وغیره ورکولې تردې چه د بنو نضیر او بنو قریظه مالونه د حضور ﷺ په قبضه کښې راغله نو حضور ﷺ هغه خلقو ته خپل مالونه واپس کول شروع کړه. حضرت انس ؓ هم د هغه د کور خلقو د حضور ﷺ په خدمت کښې لیرلې وو چه زمونږ ورکړې هم که ټول وی یا چه څومره غواړې واپس کړی. حضرت انس ؓ نبی کریم ﷺ ته وریادکړه نو هغوی هغه ټول هرڅه دوی ته واپس کړه خو هغوی ﷺ دا ټول حضرت ام ایمن ؓ ته د خپل طرف نه ورکړې وو. هغې ته چه کله معلومه شوه چه دا هرڅه زما د قبضې نه اوځی نو هغه راغله او زما په مرئی کښې کېږا و اچوله او ماته ئې اوفرمائیل د الله ﷻ قسم چه د هغه نه بغیر بل معبود نشته حضرت به تاسو ته دا هرڅه درنه کړې هغوی ﷺ خو ماته دا هرڅه راکړی دی. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ام ایمن ته مه ویرېږه تاته به زه د دې په بدله کښې دومره دومره درکړم خو هغې اونه منل اوهم دا ئې ونیل نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ښه ده نور به دومره دومره درکړو خو هغه بیا هم خوشحاله نه شوه اوهم دغه ئې ونیل.

(۱) صحیح بخاری کتاب فرض الخمس باب فرض الخمس: ۴۰۹۴، صحیح مسلم: ۱۷۵۷، ابوداؤد: ۲۹۶۳، ترمذی: ۱۶۱۰، ابن حبان: ۶۶۰۸.

حضور ﷺ اوفرمائیل چہ بنہ نور بہ ہم دومرہ دومرہ درکرو اوتردې چہ خومرہ نی هغې ته ورکړې وو د هغې په لسمه حصه زیات دور کولو وعده نی اوکړه نو بیا هغه راضی او خاموش شوه اوزمونږ مال مونږ ته ملاؤ شو^(۱) داد فی مال چہ په کومو پنځو خایونو کښې به خرچ کپړې هم دغه خایونه د غنیمت د مال د خرچ کولو هم دی. په سورۃ انفال کښې د دې پوره تشریح وضاحت سره پوره تفسیر الحمد لله تیر شوې دې په دې وجه نی مونږ دلته نه بیانوو.

بیا فرمائی چہ د مال فی دا مصارف مونږ په دې وجه په وضاحت سره دلته بیان کړه چہ دا د مالدارانو په لاس کښې ورشی او چرته د هغوی خوراک جوړنه شی اود خپلې خوښې مطابق هغوی دا والوزوی اود مسکینانو په لاس اونه لگي. بیا فرمائی چہ د کوم کار د کولو د پاره زما پیغمبر تاسو ته وائی هغه کونې اود کوم کار نه چہ تاسو منع کوی د هغې نه منع شئ. یقین کونې چہ د کوم کار هغوی حکم کوی هغه دښکړې کارونه دی اود کوم نه چہ مو منع کوی هغه د بدنی کارونه دی. ابن ابی حاتم کښې دی چہ یوه ښځه حضرت عبدالله بن مسعود ؓ له راغله او ونی وئیل تاسو د خالونو کولو یعنی په خرمن یا لاسونو باندې ښځې په ستن وغیره سره خالونه کوی د دې نه اوپه وښتو کښې نور وښته یوځای کولو سره د وښتو د اوږدولو د پاره کوی دې نه نی منع فرمائیلې نو آیا دا ممانعت په کتاب الله کښې دی یا په حدیث رسول الله ﷺ کښې دی؟ هغوی اوفرمائیل چہ په کتاب الله کښې هم دی او حدیث رسول الله ﷺ کښې هم دواړو کښې دا ممانعت وینم. هغه ښځې وئیل د الله ﷻ قسم د دواړو لوحونو په مینځ کښې چہ خومرہ په قرآن کښې دی ما ټول بنه لوستلې اوښه خیال مې کړې دې خو ما د دې ممانعت چرته نه دې لیدلې. هغوی اوفرمائیل چہ تا دا آیت (وَمَا أَمَرَ الرَّسُولُ إِلَّا بِالْأَخِ لَوِ اسْتَأْذَنَ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَلِئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَفِي حُجْرٍ أَوْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْلَمُ) الخ لوستلې؟ هغې وئیل چہ اوداځومې لوستلې ونی فرمائیل (د قرآن نه ثابت شو چہ د رسول الله ﷺ حکم اود رسول الله ﷺ ممانعت باندې عمل کول دی اوس واوره) پخپله ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلې چہ حضور ﷺ د خالونو کولو وښتو کښې نوروښته ملاول د تندی او مخ وښته ویستلو نه منع فرمائیلې (داهم ښځې د خپل ښانست د پاره کوی اوپه دې زمانه کښې خونی سړی هم په کثرت سره کوی) دې ښځې اووئیل حضرت دا خو ستاسو کورولا هم کوی. هغوی اوفرمائیل چہ لاره شه اوگوره هغه لاره ونی کتل او راغله ونی وئیل حضرت معاف کړه غلطی اوشوه په دې خبرو کښې یوه هم ما ستاسو په کورولا کښې اونه کتله. هغوی اوفرمائیل چہ تانه هیر شوچہ دالله ﷻ نیکان (حضرت شعيب ؑ) فرمائیلې وو (وَمَا يَذْنُ أَنْ أَعْلَمَ إِلَى مَا أَنْتُمْ عَنْهُ) یعنی زه دا نه غواړم چہ د کوم څیز نه تاسو منع کوم پخپله د هغې خلاف اوکړم. ^(۲)

د خالونو لکولو مذمت. بخاری او مسلم شریف کښې دی حضرت ابن مسعود ؓ اوفرمائیل الله ﷻ لعنت کوی په هغه ښځه چہ خالونه پخپله لکوی اونوروله نی لکوی څوک چہ د تندی نه وښته واخلی او د خپل ښانست دپاره خپل مخامخ غاښونه کولاوی اود الله ﷻ جوړشوې پیدانش بدلول غواړی. دې اوریدو سره د بنواسد یوه ښځه چہ د هغې نوم ام یعقوب وه هغوی له راغله اوټپوس نی اوکړو چہ آیا تاسو داسې فرمائیلې دی؟ هغوی اوفرمائیل چہ او زه به ولې به هغوی لعنت نه کوم په چاچہ د الله ﷻ رسول ﷺ لعنت فرمائیلې دې او چہ په قرآن پاک کښې موجوددی. هغې وئیل ما چہ خومرہ هم قرآن پاک دې اول نه ترآخړه پورې لوستلې دې خو ما داحکم چرته نه دې لیدلې. هغوی اوفرمائیل چہ که تا په سوچ اوفکر سره لوستلې وې نو خامخا به دې لیدلې وو. آیا تادا آیت (وَمَا أَمَرَ إِلَّا بِالْأَخِ لَوِ اسْتَأْذَنَ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَلِئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَفِي حُجْرٍ أَوْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْلَمُ) الخ نه دې لوستلې؟ هغې وئیل چہ اوداځومې لوستلې دې. بیا هغوی هغه حدیث شریف واورولو. هغې د دوی د کور ولا

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب مرجع الی الله من الاحزاب: ۱۱۲۰، صحیح مسلم: ۱۷۷۱، احمد: ۳۱۹/۳، مستدای بیلی: ۴۰۷۹، ابن حبان: ۱۵۰۵.

(۲) احمد: ۴۳۳/۱، مستد احمد

بارہ کنبی اوونیل چہ لارہ نو بیا نی معذرت اوکرو. هغه وخت کنبی هغوی اوونیل چہ کہ زما گور والا داسی کول نو ما به هغی سره ملاویدل پریخودې وو(۱) پیه مسلم او بخاری شریف کنبی د حضرت ابو هريره ؓ نه روایت دې چہ رسول الله ﷺ فرمائیلی کله چہ زه تاسو ته څه حکم درکړم نو ترکومې چہ تاسو نه کیدې شی هغه پوره کونې او کله چہ زه تاسو د څه څیز نه منع کړم نو د هغی نه منع شی. (۲)
په نسانی کنبی د حضرت عمر او حضرت ابن عباس ؓ نه روایت دې چہ رسول الله ﷺ د کدو په ډډ کنبی او په شونیاخونو په کنده کړې شوې لوبڼو کنبی او د رال په رنگ کړې شوې رکیبو کنبی نیبډ جوړولو یعنی دکهجوړو او اوڅکو وغیره لمدولونه منع فرمائیلی ده بیاددې آیت تلاوت اوکړو (۳)
(یاداستنی اوس داحکم باقی نه دې. مترجم) بیافرمانی چہ د عذابونونه د بچ کیدلو د پاره د هغه احکام په ځای راوړنی اودهغه دمنوعاتونه بچ اوسیرنی. یاداستنی دهغه نافرمانی مخالفت کونکو انکار کونکو اودهغه دمنع کړې شوي کارونو کونکو ته به سخته سازوړی اوبه غمونو کنبی به راگیروی

لِّفُقَرَاءٍ الْمُهَاجِرِينَ

دا مال دپاره دفقیرانو | هجرت کونکو دې

| ..... د هغی حاجتمندو مهاجرینو

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ

هغه مهاجرین اچي ایستلي شوي دي | دکورونو خپلو نه او دمالونو خپلو نه اچي طلب کوي هغوی (دنورو نه زیات) حق دې | چي دخپلو کورونو اود مالونو نه ویستلي شوي دي

فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَتَصَرَّوْنَ لِلَّهِ وَرَسُولَهُ

فضل | دالله نه | او رضا (دهغه) | او امداد کوي هغوی دالله سره | او درسول دهغه سره |
دالله فضل او دهغه رضا لتوی | او دالله (ددین) اودهغه د رسول ﷺ مدد کوي

أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالَّذِينَ وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا

دا کسان چي دي | هم دوی رښتینی دي | او (دغه مال) هغه کسانو لره دي | چي اوسیدل هغوی
همدغه کسان رښتونی (مسلمانان) دي | او (د مال) دهغه خلقو (حق دي) چي (دهجرت) په کور (مدینه)

الدَّارِ وَالْإِيمَانِ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ

په دار هجرت (مدینه) کنبی او ایمان ئې راوړي وو | مخکیني دراتلو دمهاجرینونه | هغوی محبت کوي
کنبی دوراندې نه دیره (انصار) دی او په ایمان کنبی (ثابت قدم) دی | اودهغی خلقو سره مینه ساتی

مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً

دهغه جاسره | چي هجرت ئې اوکړو هغوی ته | او نه مومي هغوی | په زړونو خپلو کنبی | څه حاجت
چي د هغوی تبار ته ئې هجرت کړې دي او پخپلو زړونو کنبی هیڅ تنگی نه ساتی | په هغه

(۱) احد: ۴۳/۱، صحیح بخاری کتاب الفسو سورۃ الحشر باب (وما تاتاكم الرسول فخلوه) ۴۸۸۶، صحیح مسلم: ۲۱۲۵، ابوداؤد: ۱۱۶۹، ترمذی: ۲۷۸۲، ابن ماجه: ۱۹۸۹.
(۲) صحیح بخاری کتاب الاعتصام باب الاعتداء بسن رسول الله ﷺ ۷۲۸۸، صحیح مسلم: ۱۳۳۱.
(۳) نسائی کتاب الاشرية باب ذكر الدلالة على الهی للموصوف من الاوعية..... ۵۶۶۶ وهو صحیح.

مِمَّا أُوْتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ

چی ورکړي کيږي مهاجروله | او ترجیح ورکوي هغوی | په ځانونو خپلو باندې (نوروله) |
خیر کښې چې دوی ته ورته ورکړې شی | او نور (د حاجت په پوره کولو کښې) | د خپلو ځانونو نه وړاندې کوی |

وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوْثِرْ عَلَىٰ نَفْسِهِ

او اگر که وی | په هغوی باندې | محتاجی | او هغه څوک | چې وساتلې شو | د بخل ذرېه خپل نه |
اگر که پخپله اوږی وی | او څوک چې دخپل نفس دشو متیا نه اوساتلې شو |

قَالَ لِكُلِّ هُمُ الْمُفْحِمُونَ ۖ وَالَّذِينَ جَاءُوا

نو هم دغه کسان | خلاصې موندونکي دی | او دغه مال هغه کسانو لره دې | چې راغلل هغوی |
نوهم دغه خلق کامیاب دی | ..... او د هغه چا (په کښې حق دې) چې

مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا

روستو ددوی (مهاجرو او انصارو) نه | وائی هغوی | له ربه زمونږه | معافی اوکړه مونږ ته |
د دوی نه پس راشی | اودا دعا کوی چې ائې زمونږه | ..... مونږ ته بښنه اوکړه

وَلَا خُوفًا ۚ الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ

او روڼو زمونږ ته | هغه روڼه | چې وړاندې شوی دی زمونږ نه | په ایمان سره | او مه پیدا کوه |
اوزمونږ هغه روڼه هم اوبښه چې زمونږ نه وړاندې مسلمانان شوی دی | او زمونږ به

فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ

په زړونو زمونږ کښې | کینه | هغه کسانو ته | چې ایمان ئې راوړې دې | له ربه زمونږه | بیشکه نه
زړونو کښې د هغه روڼو دپاره هیڅ کینه مه پیدا کوه چې ایمان ئې راوړې دې | ائې زمونږه ربه بیشکه نه

رَعُوفٌ رَّحِيمٌ

مهربانه ئې | رحم کونکې ئې |

مهربان رحم کونکې یې |

قوله تعالى: - لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أَخْرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ

د مهاجرینو او انصارو فضائل: - پورته بیان شوې ووچه د فنی مال یعنی کوم چه دکافرانو نه د مسلمانانو په قبضه کښې په میدان جنگ کښې د جنگ نه بغیر راغلې وی دهغې مالک رسول الله ﷺ دې بیابه هغوی دامال چاته ورکوی؟ ددې بیان هم پورته شوې وو. اوس هم په دې آیاتونو کښې ددغه مستحقینو نور بیان کولې شی چه د دې حقدار هغه غریب مهاجر دی چاچه د الله ﷻ د رضامندنی د پاره خپل قوم ناراضه کړوتردې چه هغوی خپل خوږوطن اوپه ډیرو سختوسره جمع کړې شوې مال وغیره ټول پریخودلو سره لاړل. دالله ﷻ په دین اودرسول الله ﷺ په امداد کښې مشغول دی. دالله ﷻ د فضل او خوشحالی لټونکی دی. هم دغه رښتونی خلق دی کومو چه خپل فعل د قول مطابق کولوسره اوخودلو

دا صفتونه خو په مهاجرینو کښې وو. بیا د انصارو صفت کیږي اود هغوی فضیلت شرافت عزت او بزرگي اظهار کولې شي. د هغوی دارت زړه، خود خپلو ځانونو قربانۍ او سخاوت ذکر کیږي چه هغوی د مهاجرینو سره د اول نه د مدینې په هجرت کښې خپل تعلق او ساتلو اوپه ایمان نی یقین اوساتلو دمهاجرینو د رسیدونه وړاندې دوی ایمان راوړې وو بلکه د ډیرو مهاجرینو هم وړاندې دوی ایمانداران جوړ شوي وو.

دمهاجرینو او انصارو په حقله د عمر فاروق رضی الله عنه فیصله: به صحیح بخاری کښې دآیت په تفسیر کښې دا روایت دي چه حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائیل زه دخپل ځان نه پس خلیفه ته داوصیت کوم چه مهاجرین د اولین حقداری ددوی په خاطر مدارات کښې کسي مه کوڼي اوزماوصیت دي چه انصاروسره هم نیکی او ښېگړه کوڼي چا چه په مدینه کښې ځای جوړ کړو اوپه ایمان کښې نی ځای حاصل کړو د هغوی د خو خلقو ښېگړې قبول کړي اود هغوی خطاگانې معاف کړي او سترگې پرې پټې کړي. (۱) د هغوی د طبیعت شرافت په خیال کښې اوساتنی چه څوک هم د الله تعالی په لار کښې هجرت کوی راځی هغوی ورله په خپل زړه کښې کور ورکوی اوخپل ځان او مال په هغوی قربانی کول خپل فخر گڼي. مسنداحمد کښې دي چه یوځل مهاجرینو اووئیل یارسول الله صلی الله علیه و آله مونږ خو په دنیا کښې ددې انصارو په شان خلق نه دی لیدلی دلږو نه لږو او د ډیرو نه ډیره برابره حصه مونږ ته راکوی. دمودو نه زمونږه ټوله خرچه اوجنې بلکه نازونه مو اوږي او کله نی هم په تندې کښې کونجی نه وی او خدمت کوی خوشحالیږي. ورکړه کوی او احسان نه کوی، کار روزگارخپله کوی او گټه مونږ ته راکوی مونږ خو ویریو چه چرته زمونږ داعمالوټول اجر دوی ته ملاو نه شي. نبی کریم صلی الله علیه و آله اوفرمائیل چه نه نه ترکومي چه تاسو دوی یاداش او تعریف کوڼي اوددوی دپاره دعاگانې غواړي. (۲) صحیح بخاری کښې دي چه حضور صلی الله علیه و آله انصار ترکومي چه تاسو زمونږ مهاجرو رونه هم دومره ورنه کړي مونږ دا نه اخلو. حضور صلی الله علیه و آله اوفرمائیل چه ښه ده نه اخلی نو گورنی چه بیا هم صبر کوڼي زما نه پس به هم داسې وخت راځی چه نوروته به ورکړي کیدی شي اوتاسو به پریخوډي شي. (۳) د صحیح بخاری یوبل حدیث شریف دي چه انصارو اووئیل چه یارسول الله صلی الله علیه و آله زمونږ دکهجورو باغونه په مونږ کښې اوزمونږ په رونه کښې تقسیم کړه. نبی کریم صلی الله علیه و آله اوفرمائیل چه نه. بیانی اوفرمائیل چه کار روزگار هم تاسو کوڼي اوپه پیداوار کښې مونږ شریک ساتنی. انصارو جواب ورکړو یارسول الله صلی الله علیه و آله مونږ ته دا هم په خوشحالتی سره منظور ده. (۴)

ډیو انصاری حبشی قصه بې فرمانی چه دوی پخپل زړه کښې هیڅ حسد د دي مهاجرینو په قدر او عزت کښې ذکر او مرتبت کښې نه کوی، دوی ته چه څه ملاوشی هغوی پرې نه پسخیږي. هم په دي مطلب باندې ددې حدیث دلالت هم دي کوم چه په مسنداحمد کښې دحضرت انس رضی الله عنه نه روایت دي چه مونږ خلق رسول الله صلی الله علیه و آله سره ناست وو چه حضور صلی الله علیه و آله اوفرمائیل گورنی اوس یو جنتی سړي راتلونکې دي. لږ ساعت کښې یو انصاری رضی الله عنه سړی خپلې خپلنی په لاس کښې تازه اودس کړي راوان وو د ډیرې نه نی اوبه څخیدي. بله ورځ هم مونږ داسې ناست وورسول الله صلی الله علیه و آله داسې اوفرمائیل او هم هغه سړي دغه شان راغلواو په دریمه ورځ هم داسې اوشو. حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص رضی الله عنه نن کتل او چه کله د نبی صلی الله علیه و آله مجلس ختم شو نو دي هم هغه انصاری بزرگ پسې شاته پاسیدو او هغه ته نی اووئیل چه

(۱) صحیح بخاری کتاب الضحی سورۃ الحشر باب (والذین یؤزله الدار والایمان): ۴۹۹۹.

(۲) صحیح بخاری کتاب مناقب الانصار باب قول النبی صلی الله علیه و آله (والانصار اصبروا حتی للفقیر علی الخوض): ۳۷۹۴.

(۳) صحیح بخاری کتاب المناقب والفرقة باب اذا قال اکتفی مؤنة النخل وغیره: ۲۳۲۵.

(۴) صحیح بخاری کتاب المناقب والفرقة باب اذا قال اکتفی مؤنة النخل وغیره: ۲۳۲۵.

حضرت زما او زما د پلار په مینځ کښې څه تکرار شوې په کومې چه ما قسم خوړلې چه دریو ورځو پورې به خپل کور ته نه ځم نو که تاسو مهربانی اوکړئ او ماته اجازت راکړئ چه دا درې ورځې تاسو سره تیرې کړم. هغه وئیل ډیره ښه ده. نو حضرت عبدالله ځه دا درې ورځې د هغه په کور کښې هغه سره تیرې کړې. وئى کتل چه هغه د شپې د تهجدو اوږد مونځ هم نه کوی صرف دومره کوی چه کله ئى سترگې کولواوشى نو هم په خپله بستره په ملاسته د الله ځه ذکر او لوئى بیانونی تردې چه د سحر د مانځه د پاره پاسی. اودا ضروری خبره وه چه ما د هغه د ځلې نه دخیرد خبرې نه بل څه نه دی اوریدلى. کله چه درې شپې تیرې شوې نو ماته د هغه عمل ډیر کم معلوم شو. اوس ما هغه ته اووئیل چه حضرت نه خو زما اود پلاریه مینځ کښې داسې خبرې شوې اونه ما د خفگان په وجه خپل کور پریخوډې وویلکه داسې واقع شوې وه چه نبی کریم ځه درې ځل دا فرمانیلې وو چه اوس به یو جنتی سړې راشی نودریواره ځل هم تاسو راغلئ. ما اراده اوکړه چه یوڅو ورځې ستاسوپه خدمت کښې پاتې شم او اوگورم چه تاسو داسې کوم عبادتونه کوئې چه د رسول الله ځه مبارکې ځلې په نه ژوند باندې ستاسود جنتی کیدو یقینى خبر مونږ ته راورسیدو. ما دا بهانه اوکړه او درې ورځې ستاسو په خدمت کښې پاتې شوم چه ستاسو عملونه اوگورم او زه هم ستاسو په شان عمل شروع کړم. ولې ما خو ته په څه نوی او احم عمل کولو سره اونه کتلې او نه په عبادتونو کښې د نورو نه زیات وړاندې اوکتلې. اوس ځم خو زبانی یوسوال دې چه تاسو ئى اوښانې چه هغه کوم یوعمل دې په کوم سره چه ته د پیغمبر ځه په ځله مبارکه باندې جنتی جوړکړې؟ هغه وئیل چه تا زما اعمال اوکتل بس بل هیڅ څه خاص پټ عمل نشته. ده نه رخصت شو لږ شان لرې تلې وم چه هغه ماته آواز اوکړو چه زما یوعمل واوره او هغه دا چه زما په زړه کښې کله هم یو مسلمان سره د هوکه بازی، حسد او بغض اراده نشته او زه چرې هم د یو مسلمان بدخوا نه یم جوړ شوې. حضرت عبدالله ځه اوفرمائیل چه دې اوریدو سره بس اوس ماته معلومه شوه هم دې عمل ته دې درجې ته رسولی ینی او هم دغه هغه څیز دې چه د هرچا د وس کار نه دې (۱) امام نسائی په خپل کتاب عمل الیوم اللیله کښې د حدیث شریف راوړې دې. غرض دا چه په دې انصارو کښې دا صفت وو چه دې مهاجرینوته څه مال دولت ورکړې شى او دوی ته ورنه کړې شى نو بد نه گنځي. کله چه د بنونضیر مالونه هم په مهاجرینو کښې تقسیم شو نو یوانصارى په دې کښې خبره اونه کړه په کومه چه داآیت (وَمَا آفَاءُ اللَّهِ) نازل شو.

نبی کریم ځه اوفرمائیل چه ستاسو مهاجرینو ورونو هم مال اولاد پریځې ستاسو طرف ته راغلی دی نو انصارو اووئیل چه بیاخو حضور ځه زمونږ مالونه په دوی او مونږ کښې برابر تقسیم کړه. نبی کریم ځه اوفرمائیل چه ددې نه هم زیاته قربانی کولې شئى؟ هغوی وئیل چه کوم دحضور ځه حکم وی. وئى فرمائیل چه مهاجر دپټو او باغونو په کار نه پوهیږى تاسو پخپله خپل مال په قبضه اوسانئ، پخپله کار کوئى، پخپله په باغونو کښې محنت کوئى او دوی خان سره په پیداوار کښې شریک کړئ. انصارو دا هم په کولانځندى سره منظور کړه. (۲)

قوله تعالى: وَيُؤْتُونَ عَلَى الْغَنَمِ

دانصارو بل غټ صفت: بیا فرمائى چه سره د خپل حاجت کیدو به ئى د خپلو نورو ورونو حاجت وړاندې کولو، خپل ضرورت به ئى پاتې شو خوچه دبل مسلمان ضرورت زر پوره شى داهروخت دهغوی غوښتنه

(۱) احمد: ۱۶۶/۳، وسنده صحیح وخطا بعض الناس لضعفه، السنن الکبری: ۱۰، ۶۹۹، مصنف عبدالرزاق: ۲۰، ۵۵۹، شعب الایمان: ۲۹۰، ۵، مسند الزوار: ۱۹۸۱.

(۲) الطبری: ۲۳/۲۸۲.

وہ بہ بوضوح حدیث کنبی دے کہ چاسرہ کمی وی او خپل ضرورت نی وی او بیا ہم صدقہ کوی نود
ہفہ صدقہ افضل او بہتر دہ (۱) دا درجہ دھفہ خلقو د درجے نہ ہم زیاتہ دہ د کومو ذکر چہ بل خائی
کنبی دے چہ دمال د غوشتنہ سرہ داد اللہ ﷺ پہ لار کنبی خرچ کوی۔ خودا خلق سرہ د خپل ضرورتہ
خرچ کوی۔ محبت نی وی حاجت نہ وی د ہفہ وخت خرچ کول دے درجے نہ نہ شی رسیدے چہ پخپلہ نی
ضرورت وی او بیہام د اللہ ﷺ پہ لار کنبی خرچ کوی۔ د حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ صدقہ ہم دے قسم
نہ وہ چہ خپل تول مال نی راوړو او د رسول اللہ ﷺ مخی تہ نی کیخودو۔ ہغوی رضی اللہ عنہ تپوس ہم اوکړو چہ
ابوبکر اکور کنبی دے ہم خہ باقی پریخی؟ جواب نی ورکړو چہ داللہ ﷺ اودھفہ د رسول ﷺ نوم مہ
پریخی راغلې یم (۲) دغہ شان ہفہ واقعہ دہ چہ پہ جنگ یرموک کنبی حضرت عکرمہ رضی اللہ عنہ اودھفہ ملگرو
تہ پیبہ شوے وہ چہ پہ میدان جنگ کنبی زخمی پراتہ وو ښکہ او خاورہ نی پہ زخمونو پرتہ وہ، فریاد
کوی ترقیری، سختہ گرمی کنبی پراتہ دی د تندے د لاسہ نی مری اوچے دی۔ پہ دے کنبی یومسلمان
مشک پہ اوږہ زورند کړے راخی اوږے زخمی مجاہدینو تہ نی وړاندے کوی خو یووانی دے بل تہ نی اول
ورکړہ اوږل وائی چہ دے بل تہ نی ورکړہ اودویم وائی چہ دے دریم تہ نی ورکړہ۔ ہفہ لا دریم تہ رسیدلے
ہم نہ وی چہ یوشہید شو۔ بل تہ گوری چہ ہفہ ہم تگی لارو او چہ دریم لہ راخی نو ہفہ ہم اوچے
شونډی اللہ ﷺ سرہ ملاویری (۳) اللہ ﷺ دے دے بزرگانو نہ خوشحالہ شی او دوی دے ہم د خان نہ
خوشحالہ اوسانی۔ پہ صحیح بخاری کنبی دے چہ یوسرے رسول اللہ ﷺ لہ راغلو او عرض نی اوکړو زہ
دیر حاجت مندیم پہ ماخہ اوخوړوہ۔ نبی کریم ﷺ خپلو کورونو تہ جواب اولیرلو خو د ټولونہ جواب راغلو
چہ یار رسول اللہ ﷺ مونږ کرہ ہیخ ہم نشته۔ دے معلومولونہ پس حضور ﷺ نورو خلقو تہ اووئیل چہ څوک
شنہ چہ نن شپہ دوی میلمانہ جوړ کړے؟ یوانصاری پاسیدو او وئی حضور ﷺ زہ بہ دا میلمہ اوساتم۔
دے نی کور تہ بوتلو او بی بی تہ نی اووئیل چہ گورہ د رسول اللہ ﷺ میلمہ دے کہ نن مونږ تہ د خوراک د
پارہ ہیخ ہم ملاو نہ شی خوچہ دے اوکړے پاتہ نہ شی۔ بی بی وئیل چہ نن خو پہ کور کنبی ہم برکت
دے۔ اود ماشومانو د پارہ مہ یو څو ټکری ساتلی دی۔ انصاری وئیل چہ ښہ دہ ماشومان پہ څہ اوغولہ وہ
اودہ نی کرہ اوما اوتابہ دوارہ پہ خیتہ کپرا اوتړلو او وږے بہ شپہ تیرہ کړو۔ دخوراک پہ وخت کنبی د یوہ
مرد کړے چہ میلمہ دا اوکړے چہ مونږ خوراک کوو خو پہ حقیقت کنبی بہ مونږ خوراک نہ کوو نو ہم دغہ
شان نی اوکړہ۔ کلہ چہ داسرے انصاری رسول اللہ ﷺ لہ راغلو چہ ددے سری اود دہ دکوروالا دشپے دعمل
تہ اللہ ﷺ خوشحالہ شو او مسکے شو۔ ہم د دوی بارہ کنبی آیت (مُؤْمِنُونَ) الخ نازل شو۔

پہ صحیح مسلم کنبی د دے انصاری نوم ہم دے یعنی حضرت ابوطلمحہ (رضی اللہ عنہ) بیا فرمانی چہ څوک د
خپل نفس د بخیلتوب، حرص اولالچ نہ بیج شوه خلاصی بیاموندلو۔ مسند احمد او مسلم شریف کنبی
دے رسول اللہ ﷺ فرمانی خلقو د ظلم نہ بیج شنی د قیامت پہ ورځ بہ دا ظلم تیاری جوړے شی۔ خلقو د
بخل او حرص نہ بیج شنی ہم دا ہفہ خیز دے چہ کوم تاسو نہ وړاندے خلق بریاد کړے دی، ہم ددے پہ
وجہ ہغوی وینے توپولی او حرام نی حلال جوړ کړے وو۔ (۴) پہ یوبل سندسره دا ہم روایت دے چہ د
فحش نہ بیج شنی اللہ ﷺ خرابے خبرے او د بے حیائی کارونہ نہ خوښوی۔ د حرص او بخیلے پہ

(۱) ابوداؤد کتاب الوتر باب طول القیام: ۱۴۴۹، وسندہ حسن، نسائی ۲۵۲۷، احمد: ۳۸۵/۲، صحیح ابن خزیمہ: ۲۴۴۴، ابن حبان: ۳۳۴۶، حاکم: ۴۱۱/۱۔

(۲) ابوداؤد کتاب الزکاة باب الرخصة ل ذلك: ۱۶۷۸، وسندہ حسن، ترمذی: ۳۱۷۵، حاکم: ۴۱۴/۱۔

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ الحشر باب لوله (ویرلرون علی انفسهم): ۴۸۸۹، صحیح مسلم ۲۰۵۴۔
(۴) صحیح مسلم کتاب البر والصلة باب بحرم الظلم: ۲۵۷۸، احمد: ۳۲۳/۳۔

خوابالی کنبی دالفاظ ہم دی چه ہم د دې په وجه وړاندینو ظلم، فسق او فجور کړې او تعلقات نې پریخی دی (۱) په ابوداؤد وغیرہ کنبی دی چه د الله ﷻ د لارې دوره اود دوزخ لوگې د یوینده په خټه کنبی نه شی جمع کیدی. دغه شان بخیلنوب او ایمان هم په یوسړی کنبی نه شی جمع کیدی (۲) یعنی دالله ﷻ د لارې دوره چه په چاپریوتله هغه د دوزخ نه آزاد شو اود چا په زړه کنبی چه بخیلنوب کور جوړ کړونو د هغه په زړه کنبی د ایمان پاتې کیدو گنجانش نه پاتې کیږی. حضرت عبدالله ﷺ له یو سړي راغلو وئ وئیل ای ابوعبدالرحمن زه خو هلاک شوم هغوی اوفرمانیل څه خبره ده؟ هغه سړی عرض اوکړو چې په قرآن پاک کنبی خودی چه څوک دخپل نفس د بخیلنوب نه بچ کړې شو هغه خلاصی بیاموندلو اوزه خو مال ډیر رامنع کونکې یم، په خرچ کولوسره مې زړه بند پیری. هغوی اوفرمانیل چه د کنجوسنی ذکر په دې آیت کنبی نشته دلته مراد د بخیلنوب نه دادې چه ته دخپل یومسلمان روز مال په ظلم سره اوخوړې. اوبخیلنوب په معنی د کنجوستوب هم دې دا ډیر خراب څیز دې (۳).

حضرت ابوالهیاج اسدی ﷺ فرماني چه د نیت الله طواف کولووخت کنبی ما اوکتل چه یوملگري صرف همدادعا کوی (اللهم قنی شرفی) یاالله ما دخپل نفس د حرص نه بچ کړې. آخر زه صبر نه شوم ما تپس اوکړو چه ته صرف هم دا دعاوې غواړې؟ هغه وئیل چه که دې نه بچ شوم نو بیا به نه زناکاری کیږی نه غلا او نه څه بل خراب کار. خوچه کله ما اوکتل نو هغه عبدالرحمن بن عوف ﷺ وو. (ابن جریر)

په یوحديث شریف کنبی دی چه چا زکوة اداکړو او میللمستیا نې اوکړه اود الله ﷻ د لارې په ضروری کارونو کنبی نې ورکړه اوکړه هغه د خپل نفس د بخیلنوب نه لرې شو (۴) بیا دمال فی د دریم قسم خلقو بیان کولې شی چه د انصارو او مهاجرینودفقیرانونه پس د هغوی تابع چه د هغوی نه پس کوم خلق دی په هغوی کنبی مسکینان د دې مال حقدار دی چه د الله ﷻ نه دخپل خان نه د وړاندې خلقو یا د ایماندارو خلقو د پاره د مغفرت دعاگانې کوی. لکه چه په سورة برات کنبی دی (وَالْمُتَّقِينَ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُؤْمِنَاتِ الْخَائِيَاتِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ) یعنی اول اول وړاندې والې کونکی مهاجر اوانصار اود دوی نه پس هغه خلق چه په احسان کنبی د هغوی تابعداردی. الله ﷻ د دې ټولونه خوشحاله دي او دوی ټول دالله ﷻ نه راضی دی. یعنی داروستونی خلق د هغه وړاندینو د خو آثارو او ښکلي اوصافو تابعداری کونکی اودوی په نیکودعاگانوسره یادونکی دی. لکه چه ظاهر او باطن د هغوی تابعدار دی. د دې دعانه حضرت امام مالک ﷺ څومره ښکلي او پاک استدلال کړې دي چه رافضی ته دې دمال فی نه د وخت امام هیڅ هم نه ورکوی ځکه چه هغوی د رسول الله ﷺ صحابه کرامو (رضی الله عنه) ته دععا په ځای کنخلې کوی. حضرت عائشه صدیقہ (رضی الله عنها) فرماني چه هغه خلقو ته اوگور، چه څنگه د قرآن پاک خلاف کوی. قرآن پاک حکم ورکوی چه د مهاجرو او انصارو دپاره دعاگانې کوئ اودوی کنخلې کوی. بیا هغوی هم دا آیت تلاوت اوفرمانیلو (۵) اوبه یوبل روایت کنبی دومره نورم دی چه ما ستاسود نېی ﷺ نه اوریدلی دی چه دا امت به نه ختمیږی ترکومې چه د دوی روستونی خلق په خپلو وړاندینویاندې لعنت اونه کړی. په ابوداؤد کنبی دی چه حضرت عمر ﷺ اوفرمانیل آیت مَا أَقَامَ اللَّهُ عَلَىٰ كُنْبِي دَکُومَ مَالٍ فَنِي بَيَانِ دې هغه خو خاص د رسول الله ﷺ د پاره دي. دغه شان د دې نه پس

(۱) ابوداؤد کتاب الزکاة باب الشح: ۱۶۹۸ رسنده صحیح، جلد: ۲/۱۵۹-۱۶۰.

(۲) نسائي کتاب الجهاد باب فضل من عمل ل سبيل الله على نفسه: ۳۱۱۴، وهرسن، الادب المفرد: ۲۸۱، حاکم: ۷۲/۲، جلد: ۲/۴۱۲ من حیان: ۳۲۵۱.

(۳) حاکم: ۲/۴۹۰، (ابن ابی حاتم)

(۴) الطبری: ۲۸۶/۲۳.

(۵) د دې معنی روایت صحیح مسلم کتاب التفسیر: ۳۰۲۲ کنبی هم موجود دي. (ابن ابی حاتم)

آیت (مِنْ أَهْلِ الْقُرَى) والاعام کرل ٲول مسلمانان چہ ہدی کنبی شامل دی۔ اوس یومسلمان ہم داسی نشته چہ دہفہ بہ دی مال کنبی حصہ نہ وی سواستاسود غلامانوتہ) ہدی حدیث بہ سند کنبی انقطاع دہ۔ ابن جریر کنبی دی چہ عمرہ (۱) اِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَیْہَا وَالْمَوْلَکَ فُلُوہُمْ وَفِی الرِّقَابِ وَالْغَرَمِیْنِ وَفِی سَبْلِ اللّٰہِ وَابْنِ السَّبْلِ ۚ فَرِیضَةٌ مِّنَ اللّٰہِ ۚ وَاللّٰہُ عَلِیْمٌ حَکِیْمٌ (۲) اولوستلونو ونی فرمانیل چہ ذرکۃ د مال خوداخلق حقدار دی۔

بیانی (۱) وَاَعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِّنْ شَیْءٍ فَاَنَّ لِلّٰہِ خُمُسُہٗ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِی الْقُرْبٰی وَالْیَتٰمٰی وَالْمَسْكِیْنِ وَابْنِ السَّبْلِ ۚ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰہِ وَمَا اَنْزَلْنَا عَلٰی عَبْدِنَا یَوْمَ الْفُرْقَانِ یَوْمَ التَّلٰوِیۃِ ۚ وَاللّٰہُ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ (۲) آیت لوستلوسرہ اوفرمانیل د غنیمت حقداردا خلق دی بیانی دا آیت (مَاۤ اَنۡزَلَ اللّٰہُ عَلٰی) لوستلوسرہ اوفرمانیل دمال فی مستحقین بیان فرمانیلوسرہ دی آیت ٲول مسلمانان ددی مال فی حقدار کرل، ٲول ددی حقدار دی۔ کہ چری زہ ژوندی ٲاتی شوم نوتاسو بہ گورنی چہ د کلی خاریانولہ بہ ہم ددی نہ حصہ ورکوم د چا بہ تندوباندی چہ بہ د دی مال د حاصلولودپارہ خولہ ہم نہ وی راغلی۔ (۳)

اَلَمْ تَرَ اِلٰی الَّذِیۡنَ نَاقَصُوۡا	یَقُوۡلُوۡنَ
ایا تا اونہ کتل اہفہ کسانو تہ اچی ہغوی منافقت اوکرواوانی ہغوی	
ایا تا ہفہ خلق نہ دی کتلی چہ منافقت نہ اختیار کری دی اہغوی خپلو	
لَاۤ اَخٰوَانُهُمُ الَّذِیۡنَ کَفَرُوۡا	مِّنْ اٰهْلِ الْکِتٰبِ لَیۡنَ
رونرو خپلو تہ اہفہ رونرو تہ اچی ہغوی کفر اوکروا داهل کتابونہ ا کہ چری	
اہل کتابو نہ کافرانو رونرو تہ وائی ..... کہ چری	
اُخْرِجْتُمْ اَخْرَجْتُمْ	لَاۤ اَخٰوَانُهُمُ الَّذِیۡنَ کَفَرُوۡا
اوویستلی شوی تاسوانو خامخا بہ اوزو مونرہ استاسو سرہ او نہ بہ منو مونرہ اہہ حق ستاسو کنبی	
تاسو (دمدینی نہ) اوویستلی شوی انو مونرہ بہ ہم تاسوسرہ اوخو او ستاسو بہ معاملہ کنبی بہ	
اَحَدًاۙ اَبَدًاۙ	وَ اِنْ قُوۡلُکُمْ لَنَنْصُرَنَّکُمْ
خبرہ دھیجا اہمیشہ او کہ جنگ اوکری شو ستاسو سرہ ا خامخا بہ مونرہ امداد کوو ستاسو	
دھیجا خبرہ نہ اورؤ ، او کہ تاسو سرہ جنگ کیبری ا نو خامخا بہ ستاسو مدد کوو	
وَاللّٰہُ یَشْہَدُ اِنَّہُمْ لَکٰذِبُوۡنَ ۝	لَیۡنَ اُخْرِجُوۡا
او اللہ ا گواہی کوی اچی بیشکہ دا خلق ا خامخا دروغزن دی ا کہ چری اوویستلی شو ہغوی	
او اللہ بہ دی گواہی ورکوی چہ دوی دروغزن دی ..... کہ چری کتابیان اوویستلی شو	
لَا یَخْرُجُوۡنَ مَعَهُمْ	وَ اِنْ قُوۡلُکُمْ لَنَنْصُرَنَّکُمْ
نو دوی بہ اونہ وخی اہغوی سرہ او کہ جنگ اوکری شودہغوی سرہ انودوی بہ امداد نہ کوی دہغوی	
نودوی بہ ورسرہ نہ اوخی ..... او کہ چری ہغوی سرہ جنگ او شو ا نو دوی بہ نہی مدد نہ کوی	

(۱) ابوہزاد کتاب الحراج باب ل صفایا رسول اللہ ﷺ من الاموال: ۲۹۶۶۔
(۲) الطبری: ۲۷۶/۲۳۔

وَكَيْنَ نَصْرُهُمْ لِيُؤْثِرُوا عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ۚ لَئِنْ لَمْ يَنْصُرُوا لَكُمْ وَلَا يَنْصُرُوا عَنْكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ لَا يَفْعَلُ شَيْئًا ۚ

او که دوی امداد او کرد و دهغوی | نو خامخا به گمروزی شاگانی ایسا به امداد اونه کړې شی دهغوی سره
او که چرې مدد نه شي هم او کړ | نو په شابه تنبتي | ..... اوبیا به دوی سره مدد نشي کولي

لَا تَنْصُرُوا لَكُمْ وَلَا تَنْصُرُوا عَنْكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ لَا يَفْعَلُ شَيْئًا ۚ

خامخا تاسو چي يې ازيات سخت يې | په لحاظ ډيرې سره | په زړونو ددوی کښي | په مقابل د الله کښي
(مسلمانانو) بيشکه ددوی په زړونو کښي د الله ﷻ نه هم زياته ستاسو ويره پرته ده

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ۚ

دا يره | په سبب ددې ده چي بيشکه دوی | يو داسې قوم دي | چي نه پوهيږي
دا ځکه چي دوی داسې خلق دي | چي د کار په انجام باندې نه پوهيږي

لَا يَقَاتِلُوكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قَرَى مُّحَصَّصَةٍ أَوْ مِنْ وَرَاءِ

دوی به جنگ اونه کړي ستاسو سره | ټول په جمع سره | مگر | په کلو قلابندو کښي | يا روستو
دوی که ټول راجمع شي | نو هم تاسو سره جنگ نشي کولي | خو په داسې کلو کښي به درسره کوي چي قلعه نما

جُدُرٍ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ طَحْسِبُهُمْ جَمِيعًا

دديوالونو نه | جنگ ددوی | په منځ ددوی کښي | سخت دي | تډگمان کوي په دوی | چي يوه ډله ده
وي | يا د ديوالونو شاته وي | ددوی جنگ په خپل مينځ کښي ډير سخت وي | استاږې د اگمان دي چي گني

وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى ط ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ۚ

او حال دا چي زړونه ددوی اجداجدا دي | دا په دې وجه چي دوی | يو داسې قوم دي | چي عقل نه لري
يو موني دي | حالانکه ددوی زړونه بيل بيل دي | دا ځکه چي دا خلق د عقل نه کار نه اخلي

كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاتُوا أَعْيُنًا وَبَالَ

په شان | دهغه کسانو | چي مخکښي ددوی نه و | په نژدې زمانه کښي | چي وې ځکله | سزا
ددوی مثال دهغه خلقو پستان دي | چي د دوی نه وړاندې تير شوي دي | هغوی

أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۚ كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ

دغمل خپل | او دپاره ددوی | عذاب | دردناک دي | په مثال د شيطان | کله چي | اوويل هغه
دخپلو کارونو سزا | اوځکله | اودوی دپاره دردناک عذاب دي | د دوی مثال د شيطان دي

لِلْإِنْسَانِ أَفْرَ فَلَئِمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنْكَ

انسان ته | چي کفر او کړه | پس هر کله چي | هغه کفر او کړه | نو وي | وويل | چي زه ډمه واره نه يم ستا
چي انسان ته وائي کافر شه | کله چي هغه کافر شي | نو بيا ورته وائي | چي زه ستا نه بيزاره يم

اِنَّیْۤ اَخَافُ اللّٰهَ	رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ؕ فَكَانَ عَاقِبَتُهُمَا	اَنْهٰمَآ
زہ خو یریم دالله نہ اچی بالونکی دمخلوق اتودے ایں وی بہ انجام ددوار و اچی بیشکہ هغوی دوارہ بہ	زہ خو دالله نہ و یریم اچی دتول مخلوق رب العالمین دی ا نو د دوار و انجام دا شو ا چه دوارہ	
فِی النَّارِ	خَالِدِیْنَ	فِیْهَا ؕ وَذٰلِکَ جَزَآءُ الظّٰلِمِیْنَ ؕ
بہ وور کنبی وی ا ہمیشہ بہ وی دوارہ ا پہ هغے کنبی ا او دا ا بدله ده ا دظالمانو		
بہ بہ اور کنبی وی ا اوهمیشہ بہ پہ کنبی وی ا ..... او هم دا د ظالمانو سزا ده		

قوله تعالى: - الْمُرْتَالِ الَّذِينَ تَأْفِقُوا

دمنافقانو چالبازمانی :- عبدالله بن ابی اود ده په شان د نورو منافقانو دچالبازواو مکاروتوب ذکر کولې شی چه هغوی دبنو نضیر یهودیان په ملا او ټپول د دروغودلاسه او غلطه وعده کولوسره نی مسلمانانو سره او جنگول، هغوی سره نی وعده او کره چه مونږ ستاسو ملگری یو په جنگ کنبی په ستاسو ملگریا کوو او که تاسو ماتې او خوړله اود مدینې نه اوو یستلې شوې نو مونږ به هم تاسوسره دانبار پریدو. خود وعدې په وخت کنبی د هغوی د پوره کولونیت نی نه وو او په هغوی کنبی دومره هم حوصله نه وه چه داسی نی کرې وې. نه نی په جنگ کنبی دهغوی امداد او کړواونه نی په خراب وخت کنبی دهغوی ملگری تیاو کره. که د بدنامی د وجه میدان ته راهم شی نو دلته په راتلوسره د غشواو تورو په کتوسره د هغوی ویشته اود یری او نامردنی سره تیخته کوی. بیا په مستقل توگه باندې پیش گوئی فرمائی چه د دوی به ستاسو په مقابل کنبی امدادنه شی کولې دوی دالله نه هم دومره نه و یری چه دومره تاسو نه و یری. لکه څنگه چه بل خای کنبی ارشاد دې ﴿اِذْ اٰتٰیْقُ مِنْهُمْ خُفُوْنَ النَّاسِ كَخَشِيَةِ اللّٰهِ اَوْ اَشَدَّ خَشِيَةً﴾ یعنی د دوی یوه ډله د خلقو نه دومره و یری چه دومره د الله نه بلکه د دې نه هم ډیره لویه خبره دا ده چه د نامرده او بزدل خلقو دا حالت دې چه دوی په میدان کنبی هېڅ کله هم جنگ نه شی کولې. او که په مضبوطو او محفوظو قلعه گانو کنبی ناست وی یا په مورچو کنبی ناست دغه کاروانې موقعه وی نویبا به څه او کړی ولې میدان کنبی بهادری خود د دوی نه په میلونولرې ده. دوی په خپل مینځ کنبی دیوبل دبنسنان دی. لکه چه په بل خای کنبی ارشاد دې ﴿وَيَذِیْقُ بَعْضُکُمْ بَآسَ بَعْضُوْنَ﴾ د جنگ مزه وروڅکی. تاسو دوی یوموتې په اتفاق اومتحدگتړنی خو په اصل کنبی دوی ډیر گډوډ او مختلف دی. د یوزره د بل سره نه ملایوړی. منافق په خپل خای او اهل کتاب په خپل خای دیو بل دبنسنان دی اووجه داده چه بی عقله خلق دی.

قوله تعالى: - كَتَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قُرْبٰنًا

دمنافقانو مثال :- بیا فرمائی د دوی مثال د دوی نه لېشان د وړاندې کافرانو په شان دې چاچه دلته هم د خپلو کړو بدله اوموندله او هلته هم تیرول باقی دی. د دې نه مراد خویاد قریشو کفاردی چه د بدریه ورځ دهغوی ملاکاني ماتې شواود سخت نقصان او چتولوسره نی هرڅه پریخودل او اوختخیدل. یاد بنوقینقاع یهودیان دی. هغوی هم په شیطان باندې راغلل نو الله نه هغوی باندې خپل نبی ﷺ غالب کړو او هغوی دوی دمدينې د ښار نه بهراوو یستل. دا دواړه واقعات داوس وخت دی اوستاسودعبرت صحیح سبق دې خوچه د دغه وخت نه څوک عبرت حاصلونکی او په انجام باندې سوچ کونکې څوک وی هم. د ډیر مناسب مقام واقعه هم دبنوقینقاع د یهودیانوده. والله اعلم. دمنافقانو په وعدو باندې د دې یهودیانو په شیطان باندې راوچتیدل اود هغوی په خبرو کنبی راتلوسره معاهده ماتول او بیا د دغه منافقانود موقع په وخت کنبی د هغوی په کار نه راتلل، نه د جنگ په وخت کنبی امداد رسول اونه په

وطن پر بخود و کنبی بہ یومثال سرہ پوہہ کوی چہ گورنی شیطان ہم دغہ شان سرپی بہ دھوکہ کنبی
اچوی خو چہ کلہ دی کفر کوی نو ہغہ پخپلہ دی ملامت کوی اوخپل خان د الله والا بنکارہ کوی.

قرہ لغالی: - كَتَمَلِ الشَّيْطَانِ

د یوراہب واقعہ:- ہم ددی مثال یوہ واقعہ ہم واوزنی. بنی اسرائیل و کنبی یوعاید وو شبیته کالہ نی د
الله ﷻ بہ عبادت کنبی تیرکری وو. شیطان ہغہ غولول غوبتل خو ہغہ بہ قابو کنبی نہ راتلو. ہغہ بہ
یوہ بنخہ باندي خپل اثر و اچولو اودا نی بنکارہ کرہ چہ لکہ بہ دی باندي د پیریانو اثر دی. بل طرف نہ
نی دبنخی د رونو بہ زہہ کنبی داوسوسہ و اچولہ چہ د دی علاج ہم دی عابدنہ کیدی شی. ہغوی دا
بنخہ دی عابد لہ راوستلہ او ہغہ علاج یعنی دم وغیرہ شروع کرو او دا بنخہ ہم دلته پاتی شوہ. یوہ
ورخ دا عابد ہم دی بنخی سرہ وو چہ شیطان د ہغہ خیالات خرابول شروع کرو. ہغہ دی بنخی سرہ زنا
اوکرہ او ہغہ حاملہ شوہ. اوس د رسوائی نہ د خان خلاصول د پارہ شیطان دا صورت اوخودلو چہ دا
بنخہ مرہ کرہ گنی دارازبہ بنکارہ شی. عابد ہغہ بنخہ مرہ کرہ اودی لارود ہغی رونو تہ نی شک و اچولو
نو ہغوی بہ مندرہ راغلہ. شیطان راہب لہ راغلوا ورتہ نی اوونیل چہ ہغہ خلق راروان دی. اوس بہ نی
عزت ہم خی او خان بہ نی ہم خی. کہ ما خوشحالوی نو خان او عزت بہ دی دواہرہ بیج کیدی شی. ہغہ
ونیل چہ تہ خنگہ وائی زہ تیاریم. شیطان ونیل ماتہ سجدہ اوکرہ عابد ہغہ تہ سجدہ اوکرہ. ہغہ ونیل چہ
پہ تادی لعنت وی ای کم بختہ زہ اوس تانہ ویزارہ یم، زہ خود الله ﷻ نہ ویریم چہ رب العالمین دی. ( )
پہ یویل روایت کنبی دی چہ یوی بنخی چیلنی خرولی اود یوراہب بہ عبادت خانہ کنبی بہ نی شبہ
تیرولہ. د ہغی خلور رونوہ وو. یوہ شبہ شیطان ہغہ راہب او تخرولو ہغہ دی بنخی سرہ زنا اوکرہ. د ہغی
حمل شو. اوس شیطان د راہب بہ زہہ کنبی و اچول چہ داخو بہ لویہ رسوائی وی. دی نہ بہ بنہ دا وی چہ
دامرہ کرہ او چرتہ نی خنبہ گرہ. ستاپاکوالی تہ بہ کتوبہ ستا طرف تہ د چاخیال ہم نہ وی اوکہ بیا ہم
خہ تبوس وغیرہ اوشونو خہ دروغ بہ اووائی. خوک دی چہ ستا خبری تہ دروغ اووائی د ہغہ بہ دماغو
کنبی داخبرہ راغلہ. یوہ ورخ ہغہ موقعہ بیاموندہ او د شبی نی ہغہ مرہ کرہ او چرتہ بہ شاخای کنبی
خنبہ کرہ. اوس شیطان د ہغی خلورو وارو رونو تہ بہ خوب کنبی ہم یوقسم واقعہ یادہ کرہ اود ہغی د
خنبولو خائی نی ہم ورتہ اوخودلو. سحرچہ راپاسیدل نو یوونیل چہ د شبی خو ماعجبیہ خوب لیدلی د
بیانولو حمت می نشتہ چہ تاسو تہ نی بیان کریم. بل ونیل چہ خیردی خوب خو بیان کرہ نو ہغہ خپل
فلانکی خائی کنبی خنبہ کرہ. دی دربارو ہم ونیل چہ مونہ ہم داسی خوب لیدلی دی. اوس خود
ہغوی بوخ یقین پیدا شو چہ دا ریشونوی خوب دی. دی خلقو حکومت تہ خبرورکری اواد بادشاہ بہ حکم
نی ہغہ راہب د ہغہ د عبادت خانی نہ خان سرہ کرو او ہغہ خائی نی اوکنستلونو لاش نی رابنکارہ شو.
پورہ ثبوت سرہ نی ہغہ شاہی دربارتہ بوتلو. دغہ وخت شیطان د ہغہ مخی تہ بنکارہ کیری او ورتہ
وائی چہ دا ہرخہ زما کرہ دی کہ اوس ہم ماتہ خوشحالوی نو خہ دی بیج کولی شم. ہغہ ونیل چہ بنہ دہ
اوونیل زہ خوتانہ ویزارہ یم زہ خود ہغہ الله ﷻ نہ چہ دتولو جہاننو رب دی ویریم. بادشاہ حکم اوکرہ
اوبادری قتل کرو. مشہورہ دہ چہ ددی پادری نوم برصیصاوو. علی حضرت عبداللہ بن مسعود
طاؤس، مقاتل بن حیان رضی اللہ عنہ وغیرہ نہ دا قصہ دمختلفو الفاظو سرہ کمی بیشی سرہ روایت دہ واللہ اعلم
د حضرت جویج واقعہ:- د دی نہ برعکس د جریج عابد قصہ دہ چہ یوی بدکارہ بنخی بہ ہغہ باندي
تہمت اولگولو چہ دہ ماسرہ زناکری اودا ماشوم چہ ماسرہ دی ہم د دہ دی. خلقو حضرت جریج بہ

عبادت خانہ کنبی را گیر کر و او دیرہ ہی ادبی کولوسرہ نی اووہلواو پہ گنخلو کولوسرہ نی بہر را اووہستلو او عبادت خانہ نی ورلہ ورائہ کرہ۔ دی غریب بہ پہ دیرہ ویری سرہ تپوس کولو چہ آخر واقعہ خہ دہ؟ خو ہفہ خلق دیرغصہ و آخر پہ کنبی چا اوونیل د اللہ ﷻ دینمنہ د اولیا۔ اللہ پہ جامہ کنبی داشیطانی حرکت؟ دی بیخی سرہ تابدکاری کرے۔ حضرت جریج اوونیل چہ بنہ دہ ہفہ ماشوم راوونی۔ ہفہ پینی خکونکی ماشوم نی راوستلو۔ حضرت جریج د اللہ ﷻ نہ د خپل عزت ساتلو پہ خاطر دعاوکرہ اودی ماشوم نہ نی تپوس اوکر و ای بچی ستاپلارخوک دی؟ دی ماشوم تہ اللہ ﷻ د خپل ولی د عزت بچ کولو د بارہ دخبروطاقت ورکرو اوہفہ پہ واضعہ آوازکنبی اوونیل زما پلار یو گدپہ دی۔ دی اوریدو سرہ بنی اسرائیل حیران شو اود دی بزرگ پہ وړاندې نی عذر او معذرت کولو سرہ معافی اوغوښتلہ۔ ہفہ ونیل چہ اوس ما پریردنی (۱) خو خلق و نیل چہ مونہ ستا عبادت خانہ د سرو زرو جوړوو۔ ہفہ ونیل چہ بس خنکہ و ہم ہفہ شان نی جوړہ نرئی۔ بیا فرمانی چہ آخر انجام د کفر کولو اود حکم ورکونکی ہم دغہ اوشوچہ دواړہ د ہمیشہ د پارہ دوزخیان شو۔ هر ظالم د خپل ظلم سزا بیامومی۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	اتَّقُوا اللَّهَ	وَلْتَنْظُرْ	نَفْسُ
اے ہفہ کسانو چی ایمان مو راوړې دې اوپرې د الله نه او پکار دی چی اوگوری یو نفس			
انی مومنانو د الله ﷻ نه ویرپرئ ..... اوهر سرې دې سوچ فکر اوکړی			
مَا قَدَّمْتُ	لِغَدٍّ	وَاتَّقُوا اللَّهَ	إِنَّ اللَّهَ
ہفہ چی مخکنی نی لیرلی دی دپارہ دصبا او اوپرې د الله نه بیشکہ الله خبردار دی			
جی دصبا ورخی دپارہ نی خہ وړاندې کړی دی او د الله ﷻ نه ویرپرئ ہفہ ستاسو دکارونو نہ پورہ			
يَا تَعْمَلُونَ	وَلَا تَتَّقُونَ	كَالَّذِينَ	سَوَّاهُ
یہا چی تاسو نی کوئی او مدہ کیری تاسو پشان دہفہ کسانو چی ہغوی ہیر کرو الله			
پرہ خبر دی ..... او دہفہ چا پہ شان مدہ کیری چی الله ﷻ نی ہیر کړې دې			
فَأَنفُسُهُمْ	أَنفُسَهُمْ	أُولَٰئِكَ	هُمُ الْفَاسِقُونَ
نہ ہیر کرل الله دہغوی نہ نفسونہ دہغوی دا کسان چی دی ہم دوی فاسقان دی نہ برابر بری			
نہ الله ﷻ نرہ نہ خپل خانو نہ ہیر کرل ہم دغہ خو نافرمانہ خلق دی ..... دوزخیان			
أَصْحَابُ النَّارِ	وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ	أَصْحَابُ الْجَنَّةِ	هُمُ الْفَائِزُونَ
ملگری دورور او ملگری دجنت ملگری دجنت چی دی ہم دوی کامیاب دی			
او جنتیان ہیخ کلمہ برابر نہ دی ہم جنتیان کامیاب خلق دی			

قرلہ تعالیٰ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ

خوہہ تعالیٰ نہ ویریدل: حضرت جریر ہفرمانی چہ مونہ رسول الله ﷺ سرہ پہ رنہ ورخ کنبی ناست ووجہ خہ خلق راغلہ بریند او پینی ابلہ وو صرف پہ خادرونو باندې خپل بدنونہ پت کرې وواوونرې نی پہ غاړو کنبی زوړند وې اکثر بلکہ ټول پہ ټول د قبیلہ مضر نہ وو۔ د دوی دې غریبنی اوناچارې د رسول الله ﷺ

(۱) د دې معنی روایت صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قوله تعالیٰ (واذکر ل الکتاب مرم).....: ۳۶۲۶، صحیح مسلم: ۲۵۵۰ کنبی ہم موجود دہ۔

د مخ مبارک رنگ بدل کړو. حضور ﷺ کورته لاړو بیا بهر راووتلو او بلال ؓ ته نې داډان حکم اوکړو بیا اقامت اوشومونځ ادا شو بیا نې خطبه شروع کړه او آیت (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ) نې تلاوت کړو بیا نې دسورت حشر آیت (وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ) (۱) ولوستلو او خلقو ته نې د خیرات ورکولو ترغیب ورکړو نو خلقو صدقه ورکول شروع کړه. ۴۰ ډیر دراهم اود نانیر کپړې جامې غنم کهبجوري راجمع شوې. حضور ﷺ برابر تقریر کولو تردې چه ونې فرمائیل چه نیمه کهبجوره هم ورکړې شې نو راوړنې. یوانصاری یوه تهیلنې د نقدو پیسو نه ډکه ډیره وزن دارد چه په گرانه نې اوچتولې شوه راوړله نو بیا خو خلقو ډیر زیات څاروی راوستل شروع کړه. تردې چه د هریو څیز ډیری اولگیدل نو د حضور ﷺ غمگین مخ مبارک روښانه او خوشحاله شو اود سرو زرو په شان اوپړ قیدو نو بیا اوفرمائیل چه څوک هم د اسلام څه د خیر کار شروع کړې هغه ته خپله اودې نه پس چه څوک هم دا کار کوی د ټولو بدله ملاویری خود روستووالا د عمل اجر به نه کمیرې. دغه شان که څوک په اسلام کښې یو خراب او خلاف شرع کار او طریقو روانه کړې نوپه ده باندې خپله گناه هم وی اوچه بیا څومره خلق په دې لار روان وی ټولونه چه څومره گناه ملاویری ده ته به هم دومره ملاویری اود هغې نورو گناهونه به کمیرې نه. (۲) په آیت کښې اول حکم کیرې چه د الله ﷻ د عذابونو نه د ځان د بچ کولو صورت پیدا کړنې یعنی دغه احکام په ځای راوړنې اود هغه د نافرمانونه بچ شنی. بیا فرمان دې چه د وخت نه وړاندې خپل حساب په خپله اوکړنې گورنې چه د قیامت په ورځ کله د رب په وړاندې پیش کیرنې نو بیا په کار راتلونکې د نیکو اعمالو څومره حصه به تاسو سره وی. بیا په تاکید سره ارشاد کیرې د الله ﷻ نه ویریرنې او پوه شنی چه الله ﷻ ستاسو په ټولو اعمالو باندې پوره خبردې. نه دهغه نه ستاسو وړوکې عمل پټ دې اونه لونی نه پټ او نه ښکاره. بیا فرمائی چه د الله ﷻ ذکر مه هیروئې هغه به ستاسو نیک اعمال کوم چه په آخرت کښې نفع ورکونکې وی هیر کړی. ځکه چه دهر علم بدله د هغې په شان وی. د دې د باره نې اوفرمائیل چه دغه خلق فاسق دی یعنی دالله ﷻ د تابعدارنې نه وتونکې اود قیامت په ورځ نقصان موندونکې او په هلاکت کښې پریوتونکې هم دغه خلق دی. بل ځای کښې ارشاد دې (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ) (۳) مسلمانانو تاسودې مال او اولاد د الله ﷻ د یاد نه غافل نه کړی څوک چه داسې اوکړی هغه سخت په نقصان کښې دې.

قوله تعالى: - وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ ۖ
 دا بویکو صدیق ؓ خطبه په طبرانی کښې د حضرت ابوبکر صدیق ؓ د خطبې یو مختصر حصه نقل ده هغوی فرمائیل چه تاسو نه پوهیرنې چه سحر ماښام تاسو د خپل مقرر وخت طرف ته وروراندې کیرنې نو تاسوله پکار دی چه د خپل ژوند وختونه د الله ﷻ عزوجل په حکم منلو کښې تیر کړنې اودا مقصد بغیر دالله ﷻ د توفیق او فضل او کرم نه صرف په خپل طاقات او قوت سره څوک هم نه شی حاصلولې. کومو خلقو چه خپل ژوند د الله ﷻ نه علاوه په نورو کارونو کښې ورکړې دې د هغوی په شان تاسو مه کیرنې. الله ﷻ تاسو د هغوی په شان جوړیدونه منع کړی نې. (سوال الله ﷻ فَالْتَسْمُرْ أَمْوَالَكُمْ) خیال اوکړنې چه ستاسو پیژندگلو ستاسو وروڼه نن چرته دی؟ هغوی چه په خپلو تیرو ورځو کښې کوم اعمال کړی وو د هغې بدله اخستلو او یا د هغې سزا تیروولو دپاره هغوی د فیصله کونکې رب دربار ته رسیدلې دی چه هغوی نیک بختی اوموندله که نامرادی او بدبختی حاصله کړه. چرته دی؟ هغه سرکشه خلق چا چه ښکلی ښارونه آباد کړی وو هغوی مضبوطې قلعه گانې اودرولې وې نن هغوی په قبرونو کښې د کانړو لاندې خښ پراته دی. دا دې د الله ﷻ کتاب قرآن کریم تاسو دې نه نور او رڼا حاصله کړنې چه ستاسو

الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ أَلَمَلِكُ الْقُدُّوسُ

ہفہ ذات دی | جی نشته لاتیق دعبادت | مگر | ہم ہفہ دی | بادشاہ دی | پاک دی
ہفہ ذات دی | ..... جی دھفہ نہ سوا بل خوگ د عبادت لاتق نشته | بادشاہ دی | د هر عیب نہ پاک دی

السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ

سلامتیا ورکونکی | امن ورکونکی دی | اساتونکی دی | غالب دی | خپل حکم پہ زور جاری کونکی دی
امن ورکونکی دی | حفاظت کونکی دی | زبردست دی | خپل حکم پہ زور جاری کونکی دی

الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ

لوی دی | په حقیقت کنبی | پاکي ده دالله | دھغی نه | جی دا خلق نی شریکوی دھغی سره
دیر لوی دی | ..... الله ددوی دشرک نه بیخی پاک دی

هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى ط

دغه هم الله دی | راایستونکی دی | خیزونو لره | شکل جوړونکی دی | هغه لره دی نومونه بنه بنه
هم الله پیدا کونکی ، ناشنا پیدا کونکی ، صورت جوړونکی دی | دھغه بنکلی بنکلی نومونه دی

يُسَمِّي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ

پاکي بیانوی | هغه لره | هغه څه | جی په اسمانونو کنبی دی | او په زمکه کنبی دی | او هغه
په اسمانونو او په زمکه کنبی هر څه د هغه پاکي بیانوی | ..... او هغه

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

غالب | او حکیم دی |

غالب او صاحب د حکمت دی

قوله تعالى:- لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ

دقرآن گویم عظمت: دقرآن کریم بزرگی بیانولې شی چه واقعی دپاک کتاب دومره داوچتې درجې کتاب
دی چه زړه د دې په وړاندې تپت شی، زغونی زیر شی اینې اوچی د دې رښتونې وعدي د دې د حق
رتل هریو اوریدونکې اوژروی اود الله ﷻ په دربار کنبی په سجده راپریاسی. که چرې دا قرآن پاک الله
ﷻ په یوکلک اوچت غریباندي هم نازل کړې وواوهغه ته نی د غور فکر سوچ او پوهې حس هم ورکړي
وونوهغه به هم د الله ﷻ د ویرې نه ذره ذره شوې ووبیاد انسانانو زړونه چه نسبتا نرم او واره دی او
هغوی ته پوره سوچ اوپوهه ده په دې باندې دیر اثر پریوتل پکاردی. دا مثالونه الله ﷻ د هغوی په
وړاندې د غوراو فکر دپاره بیان فرمائی مطلب داچه انسانانوله هم ویریدل اوعاجزی پکار ده.

قوله تعالى:- لَرَأَيْتُمْ خَاشِعًا

مسجد نبوی کنبی د کججوري د تنې فریاد: په متواتر حدیث کنبی دی چه د منبر تیاریدونه وړاندې رسول الله
ﷺ به د کججوري یوې تنې ته اډه لگولله او خطبه به نی لوستله. کله چه منبر جوړشو اولگیدو او حضور
په دې باندې خطبه ورکولود پاره اودیدواو د هغه تنې نه اخواشونود هغه تنې نه د ژړا آواز راغلو او
داسې نی سلگنی وهلي لکه چه یوماشوم په چغوچغوژاړی او هغه چپ کولې شی اوداخکه چه هغې ته د

دې وحی د اوریدونه څه لرې والې پیداشو^(۱) او امام حسن بصری رحمته الله علیه دا حدیث بیانولو سره فرمائیل چې ای خلقو د کهجورې یو تنه دومره د رسول الله صلی الله علیه و آله شوق منه وه نوتاسو له پکار دی چه د دې نه زیات شوق اوغوښتنه اوساتئ. (۲) دغه شان دا آیت چه دیوغرداحال وی نوتاسو له پکار دی چه تاسویه دې حال کښې دهغه نه وړاندې شئ. بل ځای کښې دالله جل جلاله ارشاد دې (وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِعَتْ بِهِ السَّيْمُ أَوَلَّكُمُ الْبُرْهَانُ بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعًا أَفَلَمْ يَأْتِكُمْ أَلَّا تَكُونَ مِنَ الْكَاذِبِينَ أَمْ نَبْنِئُ النَّاسَ كَيْفَ نَشَاءُ اللَّهُ هَذِهِ النَّاسُ جَمِيعًا وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُوا قَارِعًا وَكُلٌّ فِي بُرْهَانٍ ذَاهِمٍ حَتَّى يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْبِعْدَةَ) یعنی که یو قرآن پاک داسې وی چه د هغې په وجه یو غر روان شی یا زمکه پریرکې شی یا مری راوځي (نود دې قابل به هم دا قرآن وو) خویابه هم ددې کافرانو ایمان نه وی نصیب شوی. یویل ځای کښې ارشاد مبارک دې (وَأَن مِّنَ الْجِبَالِ لَكُنَّا تُفَعِّرُهُمُ الزُّبُرُ وَأَن يُبْنَائِلَا يُتَّقَى فَيُزِيلُهُمُ الْمَاءُ وَأَن مِنْهَا لَمَّا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ) یعنی بعضې کانړی داسې دی چه د هغې نه نهرونه بهیرې. بعضې هغه دی چه شلیږی اود هغې نه اوبه راوځي. بعضې د الله جل جلاله د ویرې نه پریوځي.

قوله تعالى: - هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

د الله جل جلاله د قدرت دلائل او صفات حسنه: بیا فرمائی چه د الله جل جلاله نه بغیرنه څوک پالونکې دې اونه څوک ساتونکې شته نه د هغه نه سوا بل داسې څوک ذات شته چه د هغه څوک یو قسم عبادت هم اوکړی. د هغه نه علاوه چه څوک د کومو کومو خلقو عبادت کوی هغه ټول باطل دی. الله جل جلاله د ټول کائنات علم لرونکې دې. کوم څیزونه چه مونږ ته ښکاره دی او کوم چه زمونږ نه پټ دی ټول هرڅه هغه ته ښکاره دی که لوی دی او تردې پورې چه د تیارو ذرې هم هغه ته ښکاره دی. هغه دومره د لوی او کولو رحمت والا دې چه د هغه رحمت په ټول مخلوق باندې شامل دې. هغه په دنیا او آخرت کښې رحمن هم دې او رحیم هم دې. زمونږ د تفسیر په شروع کښې د دې دواړو نومونو پوره تفسیر تیر شوې دې.

په قرآن کریم کښې یویل ځای کښې ارشاد دې (وَدَخَمَتْنِي وَسِعَتْ كُلُّ شَيْءٍ) زما رحمت ټول څیزونه راگیر کړی دی. په یویل ځای کښې ارشاد دې (كُنْتُ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةُ) ستاسو رب په خپل ځان باندې رحم او رحمت لیکلی دې. یویل فرمان ربانی دې (قُلْ يُفَضِّلُ اللَّهُ وَرَحْمَتَهُ فَيُذِلُّكَ فليُفَرِّحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ) اوایه چه د الله جل جلاله فضل او رحمت سره خوشحالیدل پکار دی. ستاسو

د راجع کړې شوی څیزونونه دا بهتر دې. دهغه مالک رب او معبودنه بغیر بل څوک دصفتونو والا نشته ډولو څیزونو هم هغه مختار او مالک دې. په هر څیز کښې بدلون راوستونکې په ټولو څیزونو باندې قبضه او تصرف لرونکې هم دغه رب دې. هیڅ څوک نشته چه د هغه مزاحمت او مدافعت اوکړې شی یا هغه منع کړې شی هغه قدوس دې یعنی ظاهر دې. مبارک دې د ذاتی او صفتی نقصانونونه پاک دې. ټولې د اوچتې درجې فربتې او د اوچتو نه اوچت مخلوق دهغه په تسبیح او تقدیس کښې دهمیشه نه مشغول دی. د ټولو عیبونو او نقصانونونه پاک او خلاص دې. دهغه یوکار هم د حکمت نه خالی نه وی. په خپلو افعالو کښې د هغه ذات دهر قسم نقصان نه پاک دې. هغه مومن دې یعنی هغه ټول مخلوق د دې خبرې نه بې ویرې ساتلې دې چه په هغوی باندې د یو قسم اویا په یو وخت کښې د خپل طرف نه ظلم وی. هغه دا فرمائیلې چه هغه حق دې او ټول ئی په امن سره ساتلی دی. د خپلو ایماندارو بندیگانو د ایمان تصدیق کوی. او هغه مهیمن دې یعنی د خپل ټول مخلوق په ټولو اعمالو هروخت یو شان شاهد دې.

(۱) صحیح بخاری کتاب المثالب باب علامات النبوة فی الاسلام: ۳۵۸۳-۳۵۸۴، ترمذی: ۵۰۵۰، بیهي: ۱۹۶/۳، دلائل النبوة للبيهقي: ۵۵۶/۲، ابن حبان: ۶۵۰۶.

(۲) اوهی: ۲۷۵۱، ابن حبان: ۶۵۰۷.

اونگہبان دی۔ لکہ چہ فرمائی (إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ) اللہ ﷻ پہ ہر خیز باندی شہادی بل ارشاد دی (يَوْمَ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ) او اللہ ﷻ د هغوی پہ ٲولو اعمالو باندی گواہ دی۔ یوبل خای ارشاد الہی دی (أَتَنْسُو قَائِمَ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ الْغَيْبُ يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ رَبَّنَا إِنَّا أَكُنَّا بِدِينِكُمْ مُشْكَكِينَ وَكُنَّا بِمَا نَعْمَلُ فَاعْمَلْ لَنَا بَعْضَ الْفَعْلِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ) مطلب دا چہ ہر یونس چہ خہ کوی اللہ ﷻ ہغہ نہ گوری۔ ہغہ عزیز دی ہر یوخیز د ہغہ تابع فرمان دی۔ پہ ٲول مخلوق باندی ہغہ غالب دی نود ہغہ د عزت عظمت جبروت پہ وجہ د ہغہ خوک ہم مقابلہ نہ شی کولی۔
قوله تعالى: - الْمُنَافِقِينَ

ہغہ جبار اومتکبر دی۔ جبریت او تکبر صرف د ہغہ د شان سرہ لائق دی۔ پہ صحیح حدیث کنبی دی چہ اللہ ﷻ فرمائی لوئی زما لنگ دی او کبر زما خادر خوک چہ پہ دی دوارو کنبی مانہ یواختل غواری زہ پہ ہغہ پہ عذاب کوم (خپل مخلوق چہ پہ کوم خیز سرہ غوارم لری کولی شم۔ ٲولو کارونو اصلاح د ہغہ پہ لاس کنبی دہ۔ ہغہ دہری بدنی نہ نفرت او لری کونکی دی۔ کوم خلق چہ د ناپوہنی پہ وجہ خوک د ہغہ شریک گر خوی ہغہ د دی ٲولونہ ویزارہ دی۔ د ہغہ ذات د شرکت نہ مبرا دی۔ اللہ ﷻ خالی دی یعنی مقدر کونکی دی بیاباری دی یعنی دا جاری کونکی او ظاہرونکی دی۔ تقدیر سرہ ایجاد او تنفیذ باندی ہم قدرت لرونکی ذات ہم د اللہ ﷻ دی۔ نود خلق نہ مراد تقدیر او برہ نہ مراد تنفیذ دی پہ عربو کنبی دا الفاظ پہ معنو کنبی برابر د مثال پہ توگہ ہم رائج دی۔ دہغہ شان دی چہ کوم خیز کوم خای کنبی کول غواری ہغی تہ وائی شہ نو ہغہ ہم پہ ہغہ صورت کنبی کبری۔ لکہ چہ فرمائی (فِرَاقِي صُورَةٌ مَّا شَاءَ رَبُّكَ) پہ کوم صورت کنبی چہ ہغہ غواری تانہ نی ترکیب درکرو، خکہ دلتہ فرمائی ہغہ مصور دی یعنی کوم خیز چہ خنگہ غواری ہغہ شان نی کوی۔

قوله تعالى: - لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ

ذ اللہ تعالیٰ اسماء حسنی: ٲیکلی ٲیکلی بہترین او بزرگ نومونو والا ہم ہغہ دی۔ پہ سورۃ اعراف کنبی د دی جملہ تفسیر تیر شو ی دی۔ ورسرہ ہغہ حدیث شریف ہم بیان شوی دی کوم چہ پہ بخاری او مسلم شریف کنبی د حضرت ابوہریرہ ؓ پہ روایت سرہ مروی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی د اللہ ﷻ یو کم سل نومونہ دی خوک چہ دا اوشمیری یادنی کری ہغہ بہ جنت کنبی دا خلیری۔ ہغہ طاق دی یعنی واحد دی او یووالی خونبوی (۱) پہ ترمذی شریف کنبی د دی نومونو تفصیل ہم راغلی دی۔ ہغہ نومونو نہ دا دی چہ اللہ نہ دی خوک معبود بلکہ ہم ہغہ چہ (رحمن، رحیم، ملک، قدوس، سلام، مومن، مہین، عزیز، جبار، متکبر، خالق، باری، مصور، غفار، وهاب، رزاق، قہار، فاعل، علیم، قاض، باسط، خافض، رافع، معز، مذل، مجید، بصیر، حکم، عدل، لطیف، خبیر، حلیم، عظیم، غفور، شکور، علی، کبیر، حفیظ، مقیت، حسیب، جلیل، کریم، وقیم، مجیب، واسم، حکیم، ودود، مجید، باعث، شہید، حق، وکیل، قوي، متین، ولی، حمید، محیی، معبد، حمی، مہمت، حی، قیوم، واجد، ماجد، واحد، صمد، قادر، مقتدر، مقدم، موخر، اول، آخر، ظاہر، باطن، والی، متعال، ہر تو اب، منتقم، غفور، رؤف، ملک، الملک، ذو الجلال والاكرام، مقسط، جامع، غنی، مغنی، معطی، مانع، ضار، نافع، نور، ہادی، بدیم، باقی، وارث، رشید، صبور) پہ ابن ماجہ کنبی ہم دا حدیث دی (۲) او یہ ہغی کنبی کھی بیشی ورائد یووالی روستووالی ہم شہ۔ لنوہ دا چہ د دی ٲولو احادیثو پورہ شان سرہ تفسیر پہ سورۃ اعراف کنبی تیر شو ی دی۔ پہ دی وجہ دلتہ

(۱) صحیح مسلم کتاب الوباب تحريم الکبير: ۲۶۲۰، ابوداؤد: ۴۰۹۰۔

(۲) صحیح بخاری کتاب الدعوات باب لله حالة اسم غير واحدة: ۶۴۱۰، صحیح مسلم: ۲۵۷۷، ترمذی: ۳۵۰۶، ابن ماجہ: ۳۸۱۰۔

اجد: ۲۶۷/۲، ابن حبان: ۸۰۷۔

(۳) ترمذی کتاب الدعوات باب حديث ل اسماء الله الحسنى: ۳۵۰۷، ابن ماجہ: ۳۸۴۱۔

صرف دومرہ لیکل کافی دی۔ باقی تول بیا دوبارہ کول ضروری نہ دی۔ د زمکی او اسمان تول خیزونہ د هغه تسبیح بیانوی۔ لکه چه په بل خای کنبی ارشاد دی ﴿تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ خَلِيقًا عَفُورًا﴾ دهغه پاکوالی بیانوی اووه واره زمکی او اسمانونه چه کوم مخلوق په دې کنبې دې اوهیڅ خیز داسې نشته چه دهغه حمد او تسبیح نه بیانوی ولې تاسود هغوی تسبیح باندې نه شی پوهیدلې بې شکه هغه بردبار او ښونکې دې۔ هغه عزیز دې د هغه دحکم والا سرکار خپلو احکامو اودتقدیر تقدیر کنبې داسې نه دې چه یوقسم کمې په کنبې رااوړیستلې شی یا څه قسم اعتراض اوکړې شی۔

د سورة حشر اخري دري ايتونه: د مسند احمد په حديث شريف کنبې دی چه کوم سړې د سحر په وخت کنبې درې خل ﴿اعوذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم﴾ لوستلونه پس د سورة حشر دا آخری درې ايتونه اولولی الله ﷻ د هغه د پاره اویازره فرېښتی مقرر کوی چه ترمانښامه پورې په هغه رحمتونه رالېږي۔ او که هم په دغه ورځ هغه وفات شی نو د شهادت مرتبه به بیامومی۔ اوکوم سړې چه د دې تلاوت د مانښام په وخت کنبې اوکړې هغه هم په دې حکم کنبې دې ﴿په ترمذی شریف کنبې هم دا حدیث شریف دې۔ او امام ترمذی رحمته الله دا غریب گنړی۔

(الحمد لله) د سورة حشر تفسیر ختم شو۔

ایاتونه	سورة الممتحنة مدنية وهي ثلاث عشرة آية وفيها ركوعان	ركوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
③	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
یا ایها الذین	اٰمِنُوْا لَا تَخْذُوْا عَدُوِّیْ وَعَدُوْکُمْ	
ای هغه کسانو	چی ایمان مو راوړې دې مة نیسی تاسو دشمن زما او دشمن ستاسو	
انې مومنانو	زما دشمنان او خپل دشمنان دوستان مه جوړوئ	
اولیاء	تَلْقَوْنَ اِلَیْهِمْ بِالْمُودَّةِ وَقَدْ لَقِیْوْا بِهَا	
دوستان	تاسو غورزوئ (مخکې) هغوی ته دوستی حال دا چی انکار کړې دې هغوی په هغه خیز	
تاسو هغوی ته	د دوستی (او محبت) پیغام لېږئ حال دا دې چې هغوی دهغه حق دین د منلو نه انکار	
چا ګم	مِّنَ الْحَقِّ یُخْرِجُوْنَ الرَّسُوْلَ وَاِیَّاکُمْ	
چی راغلي دي	تاسو ته د حق نه اوباسی هغوی رسول لره او تاسو لره (د وطن نه)	
کړې دی	ا کوم چې تاسو ته راغلي دي هغوی خو ستاسو، رسول ﷺ او تاسو ستاسو د وطن نه صرف په	
اَنْ تُوْمِنُوْا	بِاللّٰهِ رَبِّکُمْ اِنْ کُنْتُمْ	
صرف په دې	خبره چی ایمان راوړې دي تاسو په الله باندې چی رب ستاسو دې که یی تاسو	
وجه اوباسی	چی تاسو په الله ﷻ چې ستاسو رب دي ایمان راوړې دي ..... که تاسو	

خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِ وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي

جی راوتلی بی تاسو | دپارہ دجہاد | پہ لار زما کنبی | او دپارہ دغوبنتلو | درضا زما |
زما پہ لار کنبی د جہاد او زما درضا حاصلولو دپارہ | دخپلو کورنو نہ | راوتلی بی نو هغوی سرہ دوستی مکړی

لَسْرُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمُؤَدَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا

تاسو پټ پټ لیرئ | هغوی ته | پیغمبرانونه ددوستی | حال دا چی زه ښه پوهیږم | په هغه څه |
تاسو ورسره پټه پټه مینه ساتئ | او تاسو چی څه پتوئ او څه ښکاره کوئ زه په هغی باندې ښه

أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَمْتُ وَمَنْ يَقَعْلُهُ

چی پتوئ ئی تاسو | او په هغی چی ښکاره کوئ ئی تاسو | او هغه څوک چی اوکړی دا کار |
پوه یم | ..... او څوک چی | دبیادپارہ | داسی اوکړی

مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝ إِنَّ يَتَقَفُّوْكُمْ

ستاسو نه | پس ورکه کړی ئی ده | نیغه لار | که بیا مومی هغوی تاسو
نو هغه دسعی لاری نه بی لاری شو | ..... که د هغوی درباندي لاس پر شی

يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءٌ وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ

نوشی به | تاسو لره | دشمنان | او اوږده به کړی هغوی | تاسو ته | لاسونه خپل |
نو ستاسو دښمنان به وی | او خپل لاسونه او خپلی ژبی به درته بدئ باندې راوړدې کړی

وَأَلْسِنَتُهُم بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ۝ كُنْ تَنْفَعَكُمْ

اوژبی خپلی | په بدئ سره | او غواری هغوی | چی کافران شی تاسو | هرگز به فانیده اونه رسوی تاسو نه
او هغوی خو دا غواری چی تاسو کافران شی | ..... دقیامت په ورځ به تاسو ته ستاسو

أَرْحَامُكُمْ وَلَا أَوْلَادَكُمْ ۝ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ۝ يَقْضِلُ

خپلوی ستاسو | او نه اولاد ستاسو | په ورځ دقیامت | فیصله به اوکړی الله |
رشته داران او اولاد هیڅ فائده درنکړی | ..... الله څه به ستاسو په مینځ کنبی

بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝

په منځ ستاسو کنبی | او الله | په هغه کارونو | چی کوئ ئی تاسو |
فیصله اوکړی | او الله څه ستاسو کارونه وینی گوری |

قوله تعالى: - يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ

مشركانو سره دوستی مه کوئ: د حضرت حاطب بن ابولتهجه څه باره کنبی ددې سورة د شروع آیاتونه نازل
شوی دی. واقعه داسې وه چه حاطب څه د مهاجرینو نه وو. دبدر په جنگ کنبی هم هغه د مسلمانانو سره
په لښکر کنبی شرکت کړې وو. د هغه بجی مال دولت هم په مکه کنبی وووخیخپله د قرشو نه نه وو.
صرف د حضرت عثمان څه حلیف وو په دې وجه هغه ته په مکه کنبی امن حاصل وو. اوس دې د رسول
الله څه سره په مدینه کنبی وو. تردې چه کله اهل مکه وعده ماته کړه رسول الله څه په دوی باندې حمله

کول غوڻيٺل نود حضور ﷺ خواهش وو چه هغوی ناخابی راگیر کړی دې د پاره چه وینې تونی نه شی او په مکه باندې قبضه اوشی. د دې د پاره نبی کریم ﷺ د الله ﷻ نه دا دعاهم کړې وه چه یا الله ﷻ زموږ د تیاري خبر دې زموږ وررسيډوپورې اهل مکه ته اونه رسی. دپخوا نبی کریم ﷺ صحابه کرامو رضی الله عنہم ته د تیاري کولو حکم ورکړو. حضرت حاطب ﷺ په دې موقع یوخط د اهل مکه په نوم باندې اولیکلو اود یوې قریشی ښځې په لاس نی اولیکلو په کوم کښې چه د رسول الله ﷺ د دې تیاري او د مسلمانانو د حملې خبر لیکلې وو. د هغه اراده د دې نه صرف دا وه چه زما په قریشوباندې څه احسان پاتې شی د څه په وجه چه زما ښځه بچی مال دولت محفوظ شی. د حضور ﷺ دعا قبوله شوې وه نو دا ناممکن وه چه قریشوته په څه ذریعه هم د دې ارادې علم شوې وو. دغه شان الله ﷻ خپل رسول الله ﷺ د دې پټ راز نه خبردار کړو او حضور ﷺ دې ښځې پسې خپل سواره اولیکل په لار کښې هغه راحصاره کړه او خط نی ترې وصول کړو. دا تفصیلی واقعه په صحیح احادیث کښې پوره شان سره تیره شوې ده. د حضرت حاطب ﷺ دخط واقعه او د رسول کریم ﷺ استاذې: مسند احمد کښې حضرت علی ﷺ فرمایلې دي زه حضرت زبیر ﷺ او حضرت مقداد ﷺ رسول الله ﷺ راوغوښتو او ونی فرمائیل تاسودې ځای نه ډیر زر روان شی او چه روضه خاخ ته اورسئ نو تاسوته به په اوښ سوره یوه ښځه ملاشی چاسره چه یو خط دې تاسو هغه په قبضه کښې واخلسئ او دلته نی راولسئ. موږ درپواره په اسونو سواره شو اوډیر په تیزنی سره لاړواو کله چه روضه خاخ ته اورسیدونو موږ هغه په اوښ سوره ښځه اولیده. موږ هغې ته ابونیل چه کوم خط تاسره دې هغه موږ ته حواله کړه هغې صفانکارا وکړو چه ماسره هیڅ خط نشته. موږ وویل ته غلطه باندې یې تاسره یقیناً خط شته که ته نی په رضا خوشحالی نه راکوې نو موږ به ستا تالاشی په زور اخلاواو خط به درنه اخلو. اوس دې ښځې مخ سروهلو او خپله کونسنی نی کولای کړه اود هغې نه نی هغه پرچه راووېستله او موږ ته نی راکړه. موږ هغه وخت ددغه ځای نه واپس شواو د حضور ﷺ په خدمت کښې مو پیش کړه. په لوستلوپته اولگیدله چه حضرت حاطب ﷺ لیکلې وه او ددې ځای خبر نی ورکړې وو د حضور ﷺ د ارادونه نی کافران خبر کړې وو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل حاطب! دا کوم حرکت دې؟ حضرت حاطب ﷺ اوونیل یارسول الله ﷺ تندې اونه کړنی زما عرض هم واورنی زه په قریشو کښې ملاوشوې ووم پخپله قریشی نه ووم. بیا مې په تاسو باندې ایمان راوړو او تاسو سره مې هجرت اوکړو. څومره چه نور مهاجرین دی د هغوی خپلوان په مکه کښې موجود دی اود هغوی بال بچ په مکه کښې پاتې شو او هغوی د دوی حمایت کوی خوزما هیڅ څوک رښته دار نشته چه زما د بچو حفاظت اوکړی د دې د پاره ما وویل چه راشه قریشوسره څه سلوک او احسان اوکړه به څه سره چه هغوی زما حفاظت اوکړی اولکه څنگه چه د نورو د نسبت هغوی سره تعلق دې زما د احسان په وجه به زما هم تعلق پاتې شی. یارسول الله ﷺ ما نه څه کفرکړې اونه د خپل دین نه مرتدشوې یم اونه د اسلام نه پس په کفر باندې راضی شوې یم د دې خط وجه صرف زما د بچو د حفاظت یوه حیل وه. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل خلقو حاطب چه تاسو ته کومه واقعه بیانوی هغه ټکي په ټکي صحیح ده. چه د خپلې گټې په غرض نی یوه غلطی کړې ده نه چه د مسلمانانو د نقصان رسولودپاره اویانه د کافرانو امدادد هغه په وړاندې. حضرت فاروق اعظم ﷺ په دې موقع باندې موجودود اودا د هغه په وړاندې شوې وه. هغه له ډیره غصه ورغله او ونی فرمائیل یارسول الله ﷺ ماته اجازت راکړه چه د دې مناقق ست واوروم. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تاته پته نه ده چه بدری صحابی دې اود بدر والا ته الله

اوکتل اوونی فرمانیل چه خه غوارنی عمل کوئی ماتاسو اوبینلی. داروایت داحادیثو پر نورو کتابونو کینی هم دی.^(۱)

صحيح بخاری کتاب المغازی کینی دانورهم دی چه بیاالله ﷺ داسورة نازل کرو^(۲) اوبه کتاب التفسیر کینی دی چه حضرت عمروؓ اوفرمانیل دی باره کینی دا آیت (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمُودَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِن كُنْتُمْ رِجَالًا فَنُفِرَ بَيْنَ يَدَيْكُمْ فَاصْبِرُوا إِنَّهُم مَّخْلُوقَاتٌ لِّإِنسَانٍ لَّيْسَ لَهُمْ شَيْءٌ مِّنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ سَنُفِضُ الْأَمْرَ بَيْنَكُمْ فَاصْبِرُوا) نازل شوې خوامام بخاری ته شک دې چه د آیت د نازلیدلو بیان د حضرت عمروؓ دې پا په حدیث کینی دی. امام علی بن مدینی رحمته الله فرمائی چه د حضرت سفیان رحمته الله نه تپوس اوشو چه دا آیت هم په دې کینی نازل شوې؟ نوسفیان رحمته الله اوفرمانیل چه دا د خلقو په خبرو کینی دی. ما دا د حضرت عمروؓ نه حفظ کړې اویوحرف مې هم نه دې پریخی اوزما دا خیال دې چه ما نه بغیردا بل چا حفظ کړې هم نه وو.^(۳) د بخاری اومسلم په یورایت کینی د حضرت مقدادؓ د نوم په بدله کینی د حضرت ابومرثدؓ نوم دې. په دې کینی دا هم دی چه حضور ﷺ دا هم خودلې وو چه دې ښځې سره د حضرت حاطب رحمته الله خط دې. د دې ښځې سورلی کینولې شی او تلاشی اخستو باندې هیڅ پرچه نه راوخی چه آخر مونږ عاجز راغلو او چرته نه پرچه ملاوته شوه نومونږ دې ښځې ته اوونیل چه په دې کینی خو بالکل شک نشته چه پرچه هم تاسره ده سره ددې که مونږ ته نه ملاویږی خو تاسره خامخا پرچه شته اودا ناممکن خبره ده چه د رسول الله ﷺ خبره غلطه وی اوس که ته ئی نه راکوې نومونږ به تانه کپړې کوزې کرو او لټیو به دې. کله چه د هغې پوره یقین راغلو چه دوی بغیر د اخستونه نه صبریږی نو هغې خپل سرکولواکړو اود خپلو وښتونه ئی پرچه راولیستله او ورئې کړه. مونږ دا واخسته او واپس د نبی کریم رحمته الله په خدمت کینی حاضرشو. حضرت عمروؓ داواقعہ کتلو اوریدلو باندې اوفرمانیل هغه د الله تعالی اود هغه د رسول صلی الله علیه و آله و سلم اود مسلمانانوخیانت کړې ماته د ده د ست وھلو. اجازت راکړه. حضور ﷺ د حضرت حاطب رحمته الله نه تپوس اوکړو او هغه دا پورته بیان شوې جواب ورکړو. رسول الله ﷺ ټولونه اوفرمانیل چه ده ته هیڅ هم مد وائی اوحضرت عمرؓ ته ئی هم هغه اوفرمانیل کوم چه پورته تیرشو چه دا بدری صحابی دې د چا د پاره چه الله تعالی جنت واجب کړې دې. د خه په اوریدو چه حضرت عمرؓ په زړاشو او ونی فرمانیل هم الله تعالی ته اود هغه رسول صلی الله علیه و آله و سلم ته پوره علم دې^(۴) دا حدیث په دې الفاظوسره صحيح بخاری کتاب المغازی کینی د غزوه بدر په ذکر کینی دې. په یو بل روایت کینی دی چه حضور ﷺ د خپل مکې تلواراده د خپلو یوخورازدارانو کبار صحابه کرامو رضی الله عنہم ته ښکاره کړې وه په کوموکینی چه حضرت حاطبؓ هم وو باقی په عام توګه مشهوره وه چه خبرته خو. په دې روایت کینی داهم دی چه کله مونږ خط په ټول سامان کینی اوتلولاو ملاوته شونو حضرت ابومرثدؓ اوونیل چه کیدې شی دې سره خه پرچه نه وی. په دې باندې حضرت علی رضی الله عنه اوفرمانیل چه ناممکن دی نه رسول الله ﷺ دروغ وټیلې شی اونه مونږ دروغ وټیلې دی. کله چه مونږ هغه اوویروله نو هغې مونږ ته اووییل چه د الله تعالی نه نه ویریرئ؟ آیاتاسومسلمانان نه یشی؟ په یوروایت کینی دی چه هغې پرچه د خپل بدن نه

^(۱) صحيح بخاری کتاب الجهاد باب الجاسوس والجسس: ۳۰۰۷، صحيح مسلم: ۲۴۹۴، ابوداؤد: ۲۶۵۰، ترمذی: ۳۳۰۵، مستدراویلی: ۳۹۴، بیہقی: ۱۳۶/۹، دلائل النبوة للبيهقي: ۱۷/۵، احد: ۷۹/۱، ابن حبان: ۶۴۹۹.

^(۲) صحيح بخاری کتاب المغازی باب غزوة فتح: ۲۷۴.

^(۳) صحيح بخاری کتاب التفسیر سورة النحل باب (لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ): ۴۸۹۰.

^(۴) صحيح بخاری کتاب المغازی باب فضل من شهد بدر: ۳۹۸۳، صحيح مسلم: ۲۴۹۴، ابوداؤد: ۲۶۵۱، احد: ۷۹/۱، مستدراویلی: ۳۹۷.

راویستہ۔ حضرت عمر ؓ پہ فرمان کبھی دا ہم دی چہ دی پہ بدر کبھی خو موجود وو خو وعده خلائی نی اوکرہ اودبمنانوتہ نی زمونہ خبرور کرو۔ یویل روایت کبھی دی چہ دا بنخہ د قبیلہ مزینہ پنخہ وه۔ بعضی وانی چہ د دی نوم سارہ وواود عبدالمطلب آزاده کرې شوې وینخہ وه۔ حضرت حاطب ؓ هغی ته خہ ورکړې وو او هغې خط پہ خپل وینستوکبھی په کمسنی کبھی تاوکرې وو۔ نبی کریم ﷺ خپلو سورو ته فرمائیلی وو چہ هغې سره د حاطب ؓ د لاس د دی مضمون خط دی۔ د آسمان نه دا خبر حضور ﷺ له راغلې وو۔ دنبوابی احمد پہ حلیفہ کبھی دانخہ نیولې شوې وه۔ دی بنخې ونیلې ووجه تاسو مخ واپوړنی زه نی راوباسم۔ دوی مخ واپولو او هغې رااوووستلو ورنی کرو۔ په دی روایت کبھی حضرت حاطب ؓ په جواب کبھی دا هم دی چہ په الله ﷻ قسم زه په الله اود هغه په رسول ﷺ باندې ایمان لرم زما په ایمان کبھی هیخ بدلون وغیرہ نه دی راغلې د دی د پاره هم د دی سورة آیاتونہ د حضرت ابراهیم ؑ د قصہ د ختمیدویوری نازل شو۔ په یویل روایت کبھی دی چہ دی بنخې ته د مزدوړې دپاره حضرت حاطب ؓ لس درهم ورکړې وواوحضور ﷺ د دی خط د وصول کولو دپاره حضرت عمر ؓ او حضرت علی ؓ لیکلې وواوجغه کبھی ملاشوې وه۔ د دی آیاتونو مطلب دادې چہ ای مسلمانانودمشرکانو او کافرانو چہ الله ﷻ اورسول الله ﷺ اومؤمنانوسره جنگیدونکی دی، د چا زرونه چہ ستاسود دبمنشی نه ډک دی تاسوله هیخ کله جائز نه دی چہ هغوی سره دوستی تعلق تګ راتګ او خپلولی اوستانی۔ تاسو ته د دی خلاف حکم درکړې شوې دی۔ ارشاد دی **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ يَبْغُضُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ وَمَنْ يَتَّخِذْ مِنْهُمْ فَائَةً مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾** ای ایماندارانو یهودیانو انصارو سره دوستی مه ساتی۔ خو هغوی په خپل منیخ کبھی د یویل دوستان دی تاسو کبھی چہ څوک هم هغوی سره تعلق او مینه کوی هغه به هم د دوی نه وی۔ په دی کبھی څومره په غصې سره منع والی فرمائیلي شوې دی۔ بل خای ارشاد دی **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا آلِهَتَهُمُ هُزُؤًا وَالْيَهُودَ مِنَ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكَافِرَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّكُمْ مَوْعِدُونَ﴾** مسلمانانو اهل کتاب او کافرانو سره دوستی مه کوئی څوک چہ ستاسو دین پورې توقې کوی اودا لویې توقې کنی۔ که په تاسو کبھی ایمان وی نود الله ﷻ نه اوویربونی۔ یویل خای کبھی ارشاد دی مسلمانانو! مسلمانان پریخودوسره د کافرانو دوستی مه کوئی، تاسودا غواړنی چہ په خپل خان باندې د الله ﷻ ښکاره الزام ثابت کړنی۔

یو بل خای کبھی ارشاد دی چہ مسلمانانوله پکار دی چہ د خپلونه بغیردې کافرانوسره دوستانه نه کوی۔ څوک چہ داسې اوښیې هغه دالله ﷻ د طرف نه په هیخ څیز کبھی نه دی اوکه د وخت تیروولو اود خان دیچ کولو د پاره وی نو هغه بله خبره ده۔ الله ﷻ تاسو د خپل خان نه ویروی۔ هم په دی وجه حضرت رسول کریم ﷺ د حضرت حاطب ؓ عذر قبول کړوچہ د خپل مال او اولاد د بیچ کولوپه خاطر داکارد هغه نه شوې وو۔

د رسول کریم ﷺ مثالونه۔ مسنداحمد کبھی دی چہ زمونږ په وړاندې رسول الله ﷺ ډیر مثالونه بیان کړل۔ پودرې پنخه نهه یولس او بیبا په دی کبھی په تفصیل سره صرف یوبیان باقی کړوتول نی پریخودل۔ ونی فرمائیل یوضعیف مسکین قوم وو په هغوی باندې یوزورآور ظالم قوم حمله اوکره خوالله ﷻ د دی کمزورو امداد اوکره دوی له نی په خپلو دبمنانوباندې غلبه ورکړه۔ غلبه راتلوسره په هغوی کبھی سرکشی راغله او په دوی باندې نی ظلمونه شروع کړه په دی باندې الله ﷻ د هغوی نه د همیشه د پاره ناراض شو(۱) بیبا مسلمانانوته خبردارې ورکوی چہ تاسو دې کافرانوسره اود دین اسلام دبمنانوسره ولې مینه اومحبت ساتی(۲) سره د دی چہ دوی تاسو سره د بدسلوکنی یوه موقع باندې هم څه کمې نه

کری۔ ایا دا تازہ واقعہ ہم ستاسود زبونونہ اخواشوه چه هغوی تاسو بلکه پخپله رسول الله ﷺ په زور د وطن نه راہر کړلو۔ اود دې بل څه وجه نه وه بغیر ستاسود رسول الله ﷺ دا حکم منل په هغوی باندې ویرگران تیریدل لکه چه بل ځای کښې دې (وَمَا تَقْوُا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ) یعنی مومنانوسره صرف په دې وجه مخاصمت او دښمنی ده چه هغوی په لوی الله ﷻ باندې ایمان لری۔ بل ځای کښې ارشاد دې چه خلق صرف په دې وجه ناحقه د وطن نه اووښتلې شوچه هغوی وئیل زمونږ رب الله دې بیا فرمائی چه که تاسو رښتیا زما د لارې د جهادد پاره وتلې یئ اوزما د رضاغوښتونکي یئ نو هیڅ کله دې کافرانوسره چه زما او ستاسو دښمنان دی زما دین ته او ستاسو مالونوته نقصان رسوی دوستاني مه پیدا کوئ۔ دا څومره غلطه خبره ده چه تاسو پټ په پټه دوی سره دوستانه اوسانئ؟ آیادا پتوالی الله ﷻ نه هم پتیدې شی؟ څوک چه د ظاهر او باطن پیژندونکې دې د زبونو رازونو او د نفسونو وسوسې هم د هغه په وړاندې ښکاره دی۔ نو بس واورئ چه څوک هم دوی سره مینه محبت سانی هغه د نیغې لار نه اوړیدلې دې۔ تاسو نه گورئ چه که د دې کافرانو وس رسیدې اودوی ته یوه موقع ملاو شی نو نه به په خپلو پښو لاسونو باندې تاسو ته د نقصان رسولونه منع شی اونه به د بدې وینا نه خپلې ژبې بند کړې څه چه د هغوی نه ممکن وی هغه به اوکړی بلکه ټول کوششونه به په دې کښې اوکړی چه تاسو هم د خپل ځان په شان کافران کړی۔ اود هغوی د دننه او بهر دښمننی حال تاسو ته ښه معلوم دې نو بیاڅه تیاره ده؟ چه تاسو خپل دښمنان دوستان گنړئ او په خپله لار کښې پخپله ازغې کړئ۔ غرض دا دې چه مسلمانانوته په کافرانو باندې باور کولو او هغوی سره ژور تعلقات ساتلو اود زړه مینه لرلو نه منع کولې شی او هغه خبرې وریادولې شی چه دوی په جداوالی تیار کړې۔ ستاسو خپلولی او رښته دارئ به ستاسو د پاره د الله ﷻ په وړاندې په هیڅ کار رانه شی۔ که تاسو الله ﷻ ناراضه کوئ اودوی خوشحالوئ چه تاسو ته به گټه وی او نقصان به لرې شی نو دا ستاسو خامخیالی ده نه به د الله ﷻ طرف نه څوک راتلونکې نقصان اخواکړې شی اونه به د هغه ورکړې شوې نفع څوک بنده کړې شی خپلوانوسره که چا دهغوی د کفر په وجه تعلق اوساتلو هغه بریادشو۔ نولکه رښته دارڅنگه هم وی هیڅ گټه نه ده۔ مسند احمد کښې دی چه یوسری درسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو یارسول الله ﷺ زما پلارچنه دې هغوی او فرمائیل دوزخ کښې۔ کله چه هغه لارو نورسول الله ﷺ راوغوښتو او وئې فرمائیل واوره زما پلار اوستا پلار دواړه دوزخیان دې (۱) دا حدیث په صحیح مسلم کښې او سنن ابوداؤد کښې هم دې

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ	أُسُوءَ حَسَنَةً	فِي إِبْرَاهِيمَ	وَالَّذِينَ
بیشکه ده دپاره ستاسو	نمونه	بند	په طریقه دبراهیم کښې
اوتاسو دپاره خو دبراهیم	اود هغوی دملگرو په	ژوند کښې یوه	اوجته نمونه (موجوده) ده کله چې هغوی خپل
معه	اِذْ قَالُوا	لِقَوْمِهِمْ	إِنَّا بَرَاءُؤُا
چی دهغه سره ملگری وؤ	کله چی	اوتوئیل هغوی	اقوم خپل ته
بیشکه مونږه بې زاره یو	قوم ته اووئیل	چی مونږ ستاسو نه	
مِنْكُمْ	وَمِمَّا	تَعْبُدُونَ	مِنْ دُونِ اللَّهِ
ستاسو نه	او دهغه معبودانوته	چی تاسو ئې عبادت کوئ	ماسوا دالله نه
بیزاره یو	اودهغې معبودانو نه	چی تاسو ئې دالله نه	سوا عبادت کوئ
مونږ			

(۱) صحیح مسلم کتاب الایمان باب بیان ان من مات علی الکفر فلهول النار: ۲۰۳، ابوداؤد: ۴۷۱۸، ترمذی: ۲۶۸/۳، ابن حبان: ۵۷۸.

بَلِّغُوا	وَبَدَا	بَيْنَنَا	وَبَيْنَكُمْ	الْعَدَاوَةُ	وَالْبَغْضَاءُ
پہ تاسو باندی او ہنگارہ شو پہ منخ زمونہ او پہ منخ ستاسو کنبی دشمنی او بغض					
تاسو نہ متکریو او زمونہ او ستاسو پہ مینخ کنبی دہمیشہ دپارہ دشمنی او بغض ہنگارہ شو دی					
أَبَدًا	حَتَّى	تُؤْمِنُوا	بِاللَّهِ	وَحَدَّةَ	إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ
ہمیشہ تر غمی پوری جی تاسو ایمان راوی پہ اللہ باندی یوازی مگر نہ وینا دابراہیم					
تر خو جی تاسو پہ یو اللہ ﷻ باندی ایمان رانہ وری ..... البتہ ابراہیم ؑ					
لَا تَسْتَغْفِرُونَ	لَكَ	وَمَا أَمْلِكُ	لَكَ	مِنَ اللَّهِ	
پلاز خیل تہ جی خامخا بہ زہ بیننہ غوارم دپارہ ستا او نہ لرم اختیار زہ دپارہ ستا دالہ نہ					
خیل پلاز تہ داوئیلی وو جی زہ ستا دپارہ بیننی دعا کوم او زما دالہ ﷻ پہ ورا ندی					
مِنْ شَيْءٍ	رَبَّنَا	عَلَيْكَ	تَوَكَّلْنَا	وَالَيْكَ	أَنْبَتَا
دخہ خیز د حاصلولو اے ربہ زمونہ پہ تاباندی ابروسہ او کرہ مونہ او خاص تاتہ رجوع او کرہ مونہ					
خیخ اختیار نشتہ انی زمونہ ربہ مونہ پہ تاباندی بہروسہ کوو او مونہ ہم ستا طرفتہ رجوع کوو					
وَالَيْكَ	الْمَصِيرُ	رَبَّنَا	لَا تَجْعَلْنَا	فِتْنَةً	لِّلَّذِينَ
او خاص تاتہ واپس درتلل دی اے ربہ زمونہ مہ جو پورہ مونہ یوہ فتنہ دپارہ دھغہ کسانو					
او ہم ستا طرفتہ بیرتہ تگ دی انی زمونہ ربہ مونہ د کافرو دپارہ امتحان مہ جوہ					
كُفِّرُوا	وَاعْفِرْ لَنَا	رَبَّنَا	إِنَّكَ	أَنْتَ	
جی کفر نہ کری دی او معافی او کرہ مونہ تہ دگناہونو اے ربہ زمونہ بیشک تہ ہم تہ					
..... او زمونہ گناہونہ معاف کرہ انی زمونہ ربہ بیشک تہ					
الْعِزِّ	الْحَكِيمِ	لَقَدْ كَانَ	لَكُمْ	فِيهِمْ	أُسْوَةٌ
غالب نی او د حکمت خاوند نی بیشک تہ ستاسو دپارہ پہ (رؤند) ددوی کنبی نمونہ					
زبردست او صاحب د حکمت بین ادغی خلقو پہ وینا کنبی ستاسو دپارہ بہترینہ					
حَسَنَةً	لِّمَنْ كَانَ	يَرْجُوا اللَّهَ	وَالْيَوْمَ الْآخِرَ	وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ	
انہ دپارہ دھغہ جا جی وی جی امید لری دالہ او دورخی داخرت او ہغہ خوک جی منخ گرزوی					
نمونہ دہ خود ہغہ جا دپارہ جی اللہ تہ د ورتلو او داخرت دورخی عقیدہ ساتی او خوک جی منخ واری					
فَإِنَّ اللَّهَ	هُوَ الْغَنِيُّ	الْحَمِيدُ			
پس بیشک اللہ ہم ہغہ ہی حاجتہ دی ستائیلی شو دی					
نو اللہ ﷻ خوبالکل بی پرواہ او ستائیلی شو دی					

قوله تعالى: - قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ

حضرت ابراہیم ؑ: یوہ بہترینہ نمونہ:- اللہ تبارک و تعالیٰ خپلو مؤمنانو بند یگانو تہ دکافرانو سرہ تعلقات او دوستی نہ کولو ہدایت فرمائی اود هغوی پہ وړاندې د خپل خلیل اود هغه دملگرو نمونہ پیش کړی چه هغه پہ ښکاره باندې خپل رشتہ دارو خاندان او د قوم خلقو ته فرماتیلې وو چه مونږ تاسونو او د چا چه تاسو عبادت کوئې ویزاره خلاص او خان له او جدا یو. مونږ ستاسود دین او طریقې نه نفرت کړو. زړ کوم وخته پورې چه تاسو په دې طریقہ او دې مذهب یشی مونږ خپل دښمن گنړئ. دا ناممکن ده چه رور ولسی په وجہ به مونږ ستاسود کفر باوجود د دې رورولنی او دوستنی تعلقات قائم اوسانو. اودا یوجدا خبرہ ده چه اللہ ﷻ تاسو ته هدایت در نصیب کړی اوتاسو په هغه الله وحده لاشریک له باندې ایمان راوړئ د هغه توحید اومنی اوهم د هغه یو ذات عبادت شروع کړئ او چه کوم کوم تاسو د الله ﷻ شریک اوملگري گړخولې دې اود کومو کومو چه تاسو په عبادت کښې اختہ یشی هغه ټول پیردنی خپله طریقہ اوفکر اود شرک لار نہ اخوا شئ نو بیا بې شکہ زمونږ رورنہ یشی، زمونږ خپلوان یشی گنی په مونږ او تاسو کښې هیڅ اتفاق نشته. مونږ تاسو نہ او تاسو مونږ نہ جدا یشی.

قوله تعالى: - اَلَا قَوْلُ الْإِبْرَاهِيمَ

او دا خبرہ یاداستنی چه حضرت ابراہیم خلیل الله ﷻ د خپل پلار سرہ کومه د استغفار وعده کړې وو او بیانی هغه پوره کړه په دې کښې د هغوی اقتداء نشته ځکه چه دا استغفار تر هغه وخته پورې ووتر کوم وخت پورې د خپل پلار اود الله ﷻ دښمنی په هغه باندې په وضاحت سرہ ښکاره شوې نہ وه. کله چه هغه ته په یقینی توگه د پلار د الله ﷻ د دښمنی پته اولگیدہ نود هغه نہ ئی صفا ویزاری ښکاره کړه. بعضی مؤمنانو به د خپل مشرک موریلار دمغفرت دعاگانې کولې اوپه سند کښې به ئی د حضرت ابراہیم ؑ د خپل پلار د پاره د استغفار غوښتل پیش کول په هغې باندې الله ﷻ خپل فرمان ﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ﴾ پوره دوه آیاتونہ نازل کړل دلته ئی هم د ابراہیم ؑ طریقہ کښې دهغه استشنا او کړه چه په دې خبرہ کښې د هغه پیروی کول ستاسو د پاره منع دی اود حضرت ابراہیم ؑ ددې استغفار تفصیل ئی هم اوکړ اود هغې خاص سبب او خاص وخت ئی هم بیان اوفرمانیلو حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ مجاهد رضی اللہ عنہ قتاده رضی اللہ عنہ مقاتل بن حیان رضی اللہ عنہ او ضحاک رضی اللہ عنہ وغیرہ هم دا مطلب بیان کړې دي. (۱)

قوله تعالى: - رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

د ابراہیم علیه السلام دعاء:- بیا ارشاد کولې شی چه د قوم نه بې زاری کوی نواوس د رب په رحمت کښې پتیری اود الله ﷻ په دربار کښې په عاجزنی اوانکسارنی سرہ عرض کوی ای الله ﷻ په ټولو کارونو کښې زمونږ یقین او باور هم ستا په پاک ذات باندې دي. مونږ خپل ټول کارونہ تاته سپارو. هم ستا طرف ته رجوع او رغبت کوو او په آخرت کښې هم مونږ ستا طرف ته واپس کیدونکی یو. بیا فرمائی ای الله ته مونږ د کافرانو د پاره فتنہ مه جوړه وه یعنی داسې نه وی چه دوی په مونږ غالب راشی او مونږ په مصیبت کښې راگیر کړی. دغه شان داسې هم نه وی چه ستا د طرف نه په مونږ باندې سختی او عذاب نازل شی اوهغه د دوی او زمونږ د خوئیدلو سبب جوړشی، که دوی په حق وی نو الله ﷻ به ولې عذابول؟ که دوی چرته په یومیدان کښې گټه هم اوکړه نودا به هم د هې د پاره د فتنہ سبب وی چه مونږ ځکه غالب راغلو چه هم مونږ په حق یو. دغه شان که چرې دوی په مونږ باندې برې بیاموندونو مونږ ته

تکليف رسول و رسولو باندې چرته ستا د دين نه وانړوی. بيا دا دعا کوی چه يا الله زمونږ گناهونه هم اوښه او زمونږ پرده هم اوساته اومونږ معاف کړه. ته عزيزينې ستا په حضور کښې پناه اخستونکې نامراده نه گرځوی ستادروازه ټکونکې خالی لاس نه واپس کښې. ته دخپل شريعت په تقرر کښې خپل اقوالو اوافعالو کښې قضا او قدر مقررولو کښې حکمت والاينې ستا يوکار هم د حکمت نه خالی نه وی

قوله تعالى: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ

بيا د تاکيد په توگه هم هغه اوله خبره بيا راگرځوی چه په دې کښې ستاسو د پاره نيکه نمونه ده. څوک هم چه په الله ﷻ باندې اود قيامت د راتلو په حقانيت باندې ايمان لری دهغوی په اقتداء کښې قدم وړاندې کول پکار دی. اوڅوک چه د الله ﷻ د احکامونه مخ اړوی هغه دې پوهه شی چه الله ﷻ د هغه نه بې پرواه دې هغه د حمد او ثناء قابل دې. مخلوق د هغه خالق په تعريف کښې اخته دې. لکه چه بل خاڼ کښې ارشاد يراني دې ﴿اِنَّ تَكْفُرًا لِّلَّذِيْنَ فِي الدُّرِيْضِ جَمِيْعًا قَانَ اَللّٰهُ لَنَفِيْ جَهَنَّمَ﴾ که چرې تاسو او په مخ د زمکه ټول خلق په کفر اود الله ﷻ په نه منلو باندې راشی نو د الله ﷻ هيڅ هم نه شی خرابولي. الله ﷻ د ټولونه غنی اود ټولونه بې نيازه اود ټولونه بې پرواه اود هغه تعريف کړې شوې دي. حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چه غنی هغه ته وائی چه په خپله غناء کښې پوره وی. هم د الله ﷻ دا صفت دې چه هغه د هر قسم نه بې پرواه او بې نيازه دې. د بل چا ذات داسې نشته. دهغه سره هيڅ څوک برابر نشته اونه د هغه په شان څوک شته. هغه پاک دې يو دې په ټولو حاکم په ټولو غالب د ټولو پادشاه دې. حميد دې يعنی مخلوق د هغه ستاينه کوی. په خپلو ټولو افعالو کښې ټولو افعالو کښې هغه د ستاينې او تعريفونو والا دې. دهغه نه سو بل څوک د عبادت خاوند نشته د هغه نه علاوه بل څوک پالونکې نشته. رب هم هغه دې معبود هم هغه دې.

عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّجْعَلَ	
نزدې دې الله چي پيدا کړي	
دا څه عجيبه نه ده چي الله ﷻ	
بَيْنَكُمْ	وَبَيْنَ الَّذِيْنَ
عَادِيْتُمْ	مِّنْهُمْ
په منځ ستاسو کښې او په منځ دهغه کسانو کښې چي دشمني لرئ تاسو دهغوی سره مينه	
ستاسو اود هغې کسانو په مينځ کښې محبت پيدا کړي چي (نن) ورسره ستاسو دشمني ده	
وَاللّٰهُ قَدِيْرٌ	وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ
عَنِ الَّذِيْنَ	لَا يَهْتَكِمُ اللّٰهُ
او الله ﷻ قادر دې او الله ﷻ ببڼونکې مهربانه دې نه منع کوی تاسو لره الله ﷻ دهغه کسانونه	
او الله ﷻ قادر دې او الله ﷻ ببڼونکې زيات مهربان دې الله ﷻ تاسو دهغه چا نه نه منع کوی	
لَم يَقَاتِلُوْكُمْ	فِي الدِّيْنِ
وَلَمْ يُخْرِجُوْكُمْ	مِّنْ دِيَارِكُمْ
چي جنگ نه اونه کړو ستاسو سره په دين کښې او وي نه ويستلئ تاسو دکورونو ستاسو نه	
چي د دين په باره کښې نه تاسو سره جنگ نه وی کړې اونه هغوی تاسو دخپلو کورونو نه ويستلئ يئ	
اَنْ تَزُوْهُمْ	وَقَسَطُوا اِلَيْهِمْ
اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ	الْمُقْسِطِيْنَ
چي تاسو نښکي او کړي او انصاف او کړي دهغوی سره بيشکه الله ﷻ خوښوی انصاف کونکي خلق	
چي تاسو هغوی سره ښه سلوک کوئ او انصاف ورسره کوئ بيشکه انصاف کونکي کسان د الله ﷻ خوښ وی	

اِنَّهَا يَهْتَكُمُ اللّٰهُ	عَنِ الدِّينِ	تَتَوَكَّلُوْكُمْ	فِي الدِّينِ
بیشکہ منع کوی تاسو لره الله دهغه کسانونه چي جنگي ني اوکړو ستاسو سره په دين کښي			
الله ﷻ خو تاسو دهغه خلقو د دوستي نه منع کوي چي ددين په باب کښي درسره جنگيدلي دي			
وَ اَخْرِجُوْكُمْ	مِّنْ دِيَارِكُمْ	و ظَهَرُوا	عَلٰى اِخْرَاجِكُمْ
اووي ايستلي تاسو دکورونو ستاسو نه او امداد ني اوکړو ديوبل سره په ايستلو ستاسو باندې			
او هغوي تاسو دخپلو کورونو نه ويستلي يي اوستاسو په ويستلو کښي ني ديوبل			
اَنْ تَوَلَّوْهُمْ	وَمَنْ يَتَوَلَّوْهُمْ	فَاُولٰٓئِكَ	
چي تاسو دوستي اوکړي دهغوي سره او خوک چي دوستي کوي دهغوي سره نو هم هغوي			
سره مدد کړي دي او خوک چي دغي خلقو سره دوستي کوي نو هم دغه خلق			
هُمُ الظَّالِمُونَ ۝			
ظالمان دي			
ظالمان دي			

قرله تعالى:- عَنِ اللّٰهِ اَنْ يَّجْعَلَ بَيْنَكُمْ

هدايت د الله تعالى په لاس کچي دي:- د کافرانوسره د مينې کولو ممانعت اودهغوي د بغض او دښمني ساتلو بيان نه پس اوس ارشاد کيږي چه داسې ممکن دي چه هم اوس په تاسو کښي اوبه هغوي کښي يو شان والي او يوځای کول اوکړي. دبغض نفرت او جداوالي نه پس مينه محبت اوالفت پيدا کړي. کوم يوڅيز دي چه په هغې الله ﷻ قادر نه دي. هغه يوشان او مختلف څيزونه راجمع کولې شي. د دښمني او بدبختي نه پس په زړونو کښي مينه او محبت پيدا کول د هغه په لاس کښي دي. لکه يوبل ځای کښي چه په انصارو باندې دخپل نعمت بيان فرماييلوسره ارشاد کيږي ﴿وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءً ۖ قَالَف بَيْنَ قُلُوْبِكُمْ فَاصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ اِخْوَانًا ۚ وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ ۖ فَاَنْقَذَكُمْ مِّنْهَا ۚ كَذٰلِكَ يَبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ۝﴾ په تاسو چه د الله نعمت دي يادساتي چه ستاسود زړه دښمني هغه ستاسو د زړه په مينه بدله کړه اوتاسوداسې شوني لکه ديوي مور رونه. تاسو د اورغاري له رسيدلي وئ خو هغه تاسو د هغه ځای نه بچ کړئ. نبي کریم ﷺ انصارو ته اوفرماييل آيا زه تاسو د گمراهي په حالت کښي نه گورم؟ بيا الله ﷻ زما په وجه تاسو ته هدايت درکړو تاسو دگودووني نواله ﷻ زما په وجه تاسو رايوځای کړئ. ۱) په قرآن کریم کښي دي ﴿هُوَ الَّذِي اٰتٰكَ نَصْرَهُ وَبِالْمُؤْمِنِيْنَ ۚ وَالْف بَيْنَ قُلُوْبِهِمْ ۚ لَوْلَا نَفَسُ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا مَّا اَلْفَتَ بَيْنَ قُلُوْبِهِمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ اَلَفَ بَيْنَهُمْ ۚ اِنَّهٗ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ۝﴾ الله ﷻ په خپل امدادسره مؤمنان تاسره کړه اوې نبي ستا امداد ني اوکړو او په ايماندارانو کښي ني هغه مينه محبت اويووالي پيدا کړو که د مخ د زمکي دولت خرج کړي او هغه يوځای والي اويوشان والي کول اوغواړي نو نه شي کولې. دا مينه د الله ﷻ د طرف نه وه چه عزيز او حکيم دي. په يوحديث شريف کښي دي چه د دوستانود دوستي په وخت

کنبی ہمداخیرہ ورنہ کنہی کنہی چہ حہ عجیبہ دہ چہ دہ سرہ یوخت کنبی دہنمی پیداشی او پہ دہنمی کنبی ہم د حدنہ مہ تیریرنی ہیخ خبرنشتہ چہ کلہ پہ دوستی اوشی۔ (۱)

(وقد یجمہ اللہ الشقیین بعد ما یظنان کل الظن ان لا یتلاقا)

یعنی پہ داسی دوو دہنمنانو کنبی ہم چہ یوہ یوہ جداشی اودغہ شان چہ پہ زہہ کنبی نی غوتہ کری وی چہ د ہمیشہ د پارہ بہ دہ سرہ نہ ملاویری۔ اللہ ﷻ اتفاق او اتحاد پیداکوی اوداسی یوکیبری چہ لکہ دوی ہلو دوی وو نہ۔ اللہ ﷻ بنونکی او مہریان دی۔ کافرچہ کلہ توبہ او کری اللہ ﷻ بہ نی قبولہ کری کلہ چہ ہغہ داللہ ﷻ طرف تہ تیب شی ہغہ بہ دی پہ خپل سوری کنبی واخلی۔ کہ ہرخنگہ گناہ وی اوکہ ہرخنگہ گناہگاروی اخوا ہغہ د مالک طرف تہ تیب شو اودیخواد ہغہ درحمت غیری کولاشوہ۔ حضرت مقاتل بن حیان رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا آیت د ابوسفیان رضی اللہ عنہ صخرین حرب بارہ کنبی نازل شوہ دی۔ د ہغہ لور بی بی سرہ رسول اللہ ﷺ نکاح کری وہ اوہم دغہ نکاح کول د محبت سبب جوړشوہ وو۔ خودا قول خہ زہہ تہ نیزدی نہ لگی خکہ چہ د رسول اللہ ﷺ دا نکاح دمکی د فتح نہ ورنہ دی شوہ وہ اود حضرت ابوسفیان رضی اللہ عنہ اسلام راوړل پہ اتفاق سرہ د مکی د فتح پہ شپہ شوہ وو۔ بلکہ دی نہ خو بنہ توجیہ ہغہ دہ کومہ چہ پہ ابن ابی حاتم کنبی روایت شوہ دہ چہ رسول اللہ ﷺ حضرت ابوسفیان رضی اللہ عنہ صخرین حربہ د یونباغ دمیو عامل جوړکری وو۔ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم دوفات نہ پس دی راروان وو چہ پہ لارکنبی ورته ذوالخمار مرتد ملاوشو۔ ہغہ دہ سرہ جنگ اوکرونو دمرتدینو سرہ د ټولو تہ اول جنگ کونکی مجاہدنی الدین ہم دی وو۔ دحضرت ابن شہاب رضی اللہ عنہ قول دی چہ ہم د دہ بارہ کنبی دا آیت (عَنِ اللَّهِ أَنْ يَجْعَلَ يَسْمُوَيْنَ الْإِنِّ عَادِيْمَ فَيَهْمُوْدَ وَاللَّهِ قَدِيْرَ وَاللَّهُ عَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ) نازل شوہ۔

صحیح مسلم کنبی حدیث شریف دی چہ حضرت ابوسفیان رضی اللہ عنہ اسلام قبولونہ پس نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ اوونیل یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم زما یودری درخواستونہ دی کہ اجازت وی نوعرض کر۔ حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل وایہ۔ ہغہ ونیل چہ اول خوداماتہ اجازت را کرہ چہ خنگہ مہ دکفریہ زمانہ کنبی دمسلمانانوسرہ مسلسل جنگ کولو د اسلام نہ پس دکافرانوسرہ برابر جنگ جاری اوساتم۔ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا منظور کرہ۔ بیانی اوونیل زما خوی معاویہ رضی اللہ عنہ خپل منشی جوړ کرہ۔ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا ہم منظور کرہ (پہ دی چہ کوم کلام دی ہغہ ورنہ دی تیرشوہ) او زما بہترینہ عرب لور ام حبیبہ رضی اللہ عنہا پہ خپلہ نکاح کنبی قبولہ کرہ۔ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم داهم قبولہ کرہ (پہ دی ہم کلام مخکینی تیرشوہ دی) بیا ارشاد فرمائی چہ کومو کافرانوتاسرہ مذہبی جنگ نہ دی کری نہ نی تہ دوطن نہ ویستی یی لکہ خنگہ چہ پنخو او کمزورخلقو وغیرہ سرہ پہ سلوک احسان عدل اوانصاف کولونہ اللہ تعالی تانہ منع کوی بلکہ ہغہ خو داسی انصاف کونکوخلقوسرہ محبت کوی۔ بخاری او مسلم کنبی دی حضرت اسماء بنت ابوبکر رضی اللہ عنہا لہ دہغی مشرکہ مور راغلہ۔ داد ہغہ زمانہ ذکر دی پہ کومہ کنبی چہ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم اود مکی مشرکانو سرہ صلح شوہ وہ نو حضرت اسماء رضی اللہ عنہا د حضور صلی اللہ علیہ وسلم پہ خدمت کنبی د مسئلہ تپوس کوی زما مور راغلی دہ او تراوسہ پوری ہغہ د دی دین نہ جدا دہ نو زما د پارہ جائزدی چہ ہغی سرہ بنہ سلوک اوکرہ؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل چہ اولارہ شہ اوہغی سرہ صلہ رحمی اوکرہ (۲) دمسنداحمد پہ دی روایت کنبی دی چہ دہغی نوم قبیلہ وو دی بہ د مکی نہ کوچ غوری او پنیرد تحفہ پہ توگہ راوړل۔ خو حضرت اسماء رضی اللہ عنہا خو نہ خپلہ مشرکہ مور خپل گورته پریخوہ او نہ نی تحفہ او ہدیہ قبولہ کرہ۔ نو بیا نی د

(۱) ترمذی کتاب البروالصلہ باب ماجاء الی الاقتصاد لی الحب والبغض، ۱۹۹۷ وسمندہ حسن۔

(۲) صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابة باب من فضائل ابی سفیان صخر بن حرب رضی اللہ عنہ ۲۵۰۱۔

(۳) صحیح بخاری کتاب الادب باب صلة المراءا امها ولها زوج: ۵۹۷۹، صحیح مسلم: ۱۰۰۳، ابوداؤد: ۱۶۶۸، مسند الطائسی: ۱۶۴۳، احمد: ۳۴۷/۶، ابن حبان: ۴۵۲۔

حضور ﷺ نہ تپوس اوکرو نو پہ اجازت سرہ نی خپل کور گنبی ہم پیر یخودہ اوھدیہ نی ہم قبولہ کرہ (۱)۔
دبزار پہ حدیث گنبی د حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا مورنوم ہم دی خودا صحیح نہ دہ خکہ چہ د
حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نوم ام رومان رضی اللہ عنہا وو او هغی اسلام راوړلې وو او هجرت کولو سرہ مدینې ته
راغلي وه. اود حضرت اسماء رضی اللہ عنہا د مورنوم ام رومان نه وو بلکه دهغې نوم په پورتنی حدیث گنبی
قبیلہ ذکر دی. واللہ اعلم.

د (مُطِیْلَیْن) تفسیر په سورۃ حجرات گنبی تیر شوې دی کوم چہ الله ﷻ غوښوی. په حدیث سریف گنبی
دی (مُطِیْلَیْن) هغه خلق دی چہ په عدل سرہ حکم کوی. که هغه دخپل بال بچ معاملہ وی که د ماتحتانو
دا خلق به د الله ﷻ د عرش ښی طرف ته د نور په منبرناست وی. (۲) بیافرمائی چہ د الله ﷻ من والی
خو دهغه خلقو دوستی نه دی کوم چہ ستاسو په دښمنی گنبی ستاسو مقابلی له راوتلې ولاړدی
تاسو سرہ صرف ستاسو د مذهب په وجه جنگ جگړې کوی او تاسو نی د خپلو ښکاروونونه اووېستلې
ستاسو د دښمنانو امداد نی اوکړو. بیامشرکانو سرہ اتحاد اواتفاق دوستی او یووالی لرونکی ویرو
او د هغوی گناه ښانی چہ داسې کونکی ظالمان گناهکاران دی او یویل خای گنبی فرمائی یهودیانو او
نصرانیانو سرہ دوستی کونکی زمونږ په نیز هم د هغوی په شان دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	إِذَا جَاءَكُمْ	الْمُؤْمِنَاتُ
اے هغه کسانو چي ايمان مو راوړي دي کله چي راشي تاسو ته مومنانې ښځي		
اتي مومنانو څه وخت چي مومني ښځي هجرت اوکړي		
مُهْجِرَاتُ	فَأَمْتَحِنُوهُنَّ	أَلَلَّهٗ أَعْلَمُ
هجرت کونکي پس امتحان واخلي د هغوی الله ښه پوهه دي په ايمان د هغوی باندي		
او تاسو ته راشي نو د هغوی امتحان اخلي الله ﷻ د هغوی د ايمان راو نفاق نه ښه خبر دي		
فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ	مُؤْمِنَاتٍ	فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ
پس که چري معلومي شي تاسو ته هغوی چي مومنانې دي پس مه واپس کوي هغوی کافرانو ته		
نو که ستاسو باور اوشي چي هغوی مومني دي نو کافرانو ته ني مه واپس کوي		
لَا هُنَّ حِلٌّ	لَهُمْ	وَلَا هُمْ يَكُونُونَ لَهُنَّ
نه هغوی حلالي دي دپاره د هغوی او نه هغوی (کافران) حلالي دي دپاره د هغوی		
نه دغه ښځي کافرانو دپاره حلالي دي او نه کافران سري د هغوی دپاره حلال دي		
وَأَتُوهُنَّ	مِّنْ	أَنْفُسِكُمْ
او ورکړي هغوی (کافرانو) ته هغه مهر چي ورکړي ني وو ښخوله او نشته گناه په تاسو باندي		
او کافرانو له هغه هرڅه ورکړي اکوم چي هغوی (په دي ښځو) خرڅ کړي وي او په تاسو هيڅ گناه نشته		
أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ	إِذَا	أَتَيْتُمُوهُنَّ
چي تاسو په نکاح سره واخلي هغوی کله چي ورکړي تاسو هغوی له مهر ونه دهغوی		
که تاسو هغوی سره نکاح اوکړي خو په دي شرط چي مهر ونه ورته ورکړي		

وَلَا تَسْكُنُوا	بِعِصْمِ الْكُوفَرِ	وَاسْأَلُوا مَا
او مہ سائی تاسو پہ نکاح کنبی بنی کافرانی (بخیلہ ہم) او او غواری ہفہ مہر چی		
او چی کومی کافرانی بنی دی ہغوی سرہ (ادزوچی) تعلق باقی مہ ساتن او چی خومرہ خرچ مو پہ ہغوی		
أَنْفَقُوا	وَلْيَسْأَلُوا	مَا أَنْفَقُوا
تاسو ور کر چی وو (خپلو کافرو) بنخولہ او دغواری ہغوی ہفہ مہر چی ہغوی ور کر چی وو (خپلو مسلمانانو) بنخولہ		
کر چی وی ہفہ تر چی او غواری او ہغوی (کافرانو) چی پری کوم خرچ کر چی وی ہفہ دی (تاسونہ) او غواری		
ذَلِكُمْ	حُكْمُ اللَّهِ	يَحْكُمُ
دا حکمونہ چی دی دا حکم دالله دی ہم ہفہ فیصلہ کوی پہ منیخ ستاسو کنبی او الله		
ہم دا دالله حکم دی ہفہ بہ ستاسو پہ مینخ کنبی فیصلہ او کر چی ..... او الله		
عَلِيمٌ	حَكِيمٌ	وَإِنْ فَالَكُمْ
دیر پوہہ دی او دحکمت خاوند دی او کہ پاتی شی ستاسو نہ (یعنی ملاؤ نشی تاسو نہ) خہ خیز		
دیر پوہہ صاحب د حکمت دی او کہ چری ستاسو پہ بنخو کنبی پوہہ بنخہ		
مِنْ أَرْوَاجِكُمْ	إِلَى الْكُفَّارِ	فَعَاقِبْتُمْ
دکافرو بنخو دمہرونو ستاسو نہ کافرانو تہ اویسا سزا ور کر چی تاسو (بہ غالب کیدو سرہ پہ ہغوی باندی)		
کافرانو تہ لارہ شی اویسا تاسو ہغو (کافرانو) باندی غلبہ حاصلہ کرہ		
قَالُوا	الَّذِينَ	ذَهَبَتْ أَرْوَاجُهُمْ
پس ور کر چی تاسو ہفہ کسانو لہ چی تلی دی بنیخہ دہغوی (ہلثہ پاتی شوی دی)		
نودچا دلاس نہ چی بنیخہ وتلی دی (او کافرانو سرہ شاملی شوی وی) نوہغوی تہ د مال پہ اندازہ		
قِيلَ مَا	أَنْفَقُوا	وَأَتَقُوا اللَّهَ
پہ مثل دہغی (یعنی ہغومرہ مال) چی ور کر چی وو ہغوی او او پریری دالله نہ ہفہ الله چی تاسو		
ور کر چی کوم چی ہغوی خرچ کر چی وو ..... او دہفہ الله نہ ویریچی چی تاسو پری		
مُؤْمِنُونَ		
پہ ہفہ باندی ایمان راوہونکی یں		
ایمان راوہی دی		

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مِنْكُمْ فَامْتَحِنُوهُنَّ
 دہماجرہ بنیخو ازیمینت۔ دسورہ فتح بہ تفسیر کنبی د صلح حدیبیہ واقعہ پہ تفصیل سرہ بیان شوې دہ۔ د
 دی صلح پہ موقعہ چہ د رسول الله ﷺ او کفار قریش پہ مینخ کنبی کوم شرائط مقرر شوي وو پہ دی
 کنبی یودا ہم وو چہ د کافرانو نہ خوک مسلمان شی حضور ﷺ لہ لارشی تاسو بہ ہفہ اہل مکہ تہ واپس
 کونہی خو قرآن کریم د دی نہ بنیخہ بھر کرچی چہ کومہ بنیخہ اسلام قبول کرچی راشی او پہ حقیقت کنبی
 ہفہ پہ ریشیا سرہ ایماندارہ وی نو مسلمانان بہ ہفہ کافرانو تہ واپس کوی۔ دحدیث تخصیص پہ
 قرآن کریم سرہ د کیدو دا پوہہ بنیکلی مثال دی او د بعضی سلفو پہ نیزدا آیت د دی حدیث ناسخ دی

دې آيت مبارک شان نزول او امتحان اخستلو طريقه: د دې آيت شان نزول دا دې چې حضرت ام کلثوم بنت عقبه بن ابومعيط ۱؎ مسلمانہ شوه هجرت نې اوکړو مدينې ته راغله. د هغې دواړه ورڼه عماره او وليد د هغې د اخستو د پاره د رسول الله ۱؎ په خدمت کښې حاضر شو. نبي کریم ۱؎ او فرمائيل اووړي دا امتحان آيت نازل شو اود مؤمنې ښځې د واپس کولونه ممانعت اوکړې شو. حضرت ابن عباس ۱؎ نه تپوس کيږي چې حضور ۱؎ به د دې ښځو امتحان څنگه اخستلو؟ ونې فرمائيل داسې چې په الله ۱؎ باندې قسم اوڅوره او رښتيا رښتيا اووايه چې هغه د خپل خاوند د خفگان د وجه نه ده راغلې، صرف د آب و هوا او زمکې بدلولو د پاره د سيل په توگه نه ده راغلې يا د څه دنياوې مطلب د پاره نه ده راغلې. بلکه صرف د الله ۱؎ اود هغه د رسول ۱؎ محبت کښې د اسلام په خاطر نې وطن پريځي دې او بل نې هيڅ غرض نشته. قسم ورکول اوداسوالونه کول د حضرت عمر فاروق ۱؎ په ذمه وواو په روايت کښې دې چې امتحان به داسې کيدو چې هغه د الله ۱؎ د معبود برحق او لاشريک کيدو گواهي ورکړي اود نبي کریم ۱؎ د الله ۱؎ د بنده اود هغه د راليکلي شوي رسول ۱؎ کيدو گواهي ورکړي. که په امتحان کښې به د څه دنياوې غرض پته لگيدله نو هغوی ته دواپس تلو حکم وو. مثلاً چې دا به معلومه شوه چې د ښځې خاوند جگړې په وجه يا د بل سړي د محبت په وجه راغلې ده وغيره. ۱؎ دې آيت په دې جمله چې که تاسو ته معلومه شي چې دا ايمانداره ښځه ده نو دا دکافرانو طرف ته مه واپس کوڼي. ثابتيږي چې په ايمان باندې په يقيني توگه خبريدل هم ممکن امر دي. ارشاد دې چې مسلمانانې ښځې د کافرانو سره د پاره او کافران سړي د مسلمانانو ښځو د پاره حلال نه دي.

قوله تعالى: - وَلَا تُفَوِّضُوا لَهَا

کافرانو سره درشتي کولو ممانعت: دې آيت دا رشته حرام کړه گڼي دې نه وړاندې د مؤمنه ښځو نکاح د کافرانو سره جواز وه. لکه د نبي کریم ۱؎ د لور بې بې نکاح ابوالعاص بن ربيع سره شوې وه اودې په هغه وخت کښې کافرو اود رسول الله ۱؎ لور مسلمانہ وه. د بدر په جنگ کښې دې هم کافرانو سره وو اوچه کوم کافران ژوند راگيرکړې شويې هغوی کښې دې هم نيولي شوې وو. حضرت زينب ۱؎ د حضرت خديجه الکبرى ۱؎ خپل مور هار د هغه په فديې کښې ورکړې ووچې دې آزادشې او راشي. د ده په ليدو په حضور ۱؎ باندې رچيدل شروع شو او مسلمانانوته نې او فرمائيل که زما د لور قيدي پريخودل تاسو خوښوئې نو دې پرېږدئې. مسلمانانو هغه په خوشحالي سره بغيرد فديې پريخودل منظور کړل. حضور ۱؎ هغه آزاد کړو او ورته نې او فرمائيل چې زما لور ماله مدينې ته راوليگه. هغه دا هم منظور کړه او زېدين حارثه ۱؎ سره نې اوليگلور ۱؎ دا واقعه د ۲ هجري ده. حضرت زينب ۱؎ په مدينه کښې اوسيدله او داسې ناسته وه تردې چې په ۸ هجري کښې دهغې خاوند حضرت ابوالعاص ۱؎ ته الله ۱؎ د اسلام توفيق ورکړو او مسلمان شو. نو حضور ۱؎ هم په هغه وړاندې نکاح سره بغيرد نوي مهر نه خپله لور هغه سره رخصت کړه. او بل روايت کښې دې چې دوه کاله پس حضرت ابوالعاص ۱؎ مسلمان شوې وو او حضور ۱؎ هم په هغه اوله نکاح باندې حضرت زينب ۱؎ هغه واپس کړې وه ۱؎ هم دا صحيح دی ځکه چې مسلمانې ښځې په مشرکانو سر وړاندې د حراميدو دوه کاله پس هغه مسلمان شوې وو. په يو بل روايت کښې دې چې دهغه د اسلام نه پس د نوي سر نه نکاح او شوه او نوې مهر ترلې شوې وو. امام ترمذي ۱؎ فرماني چې د رومبې روايت راوی حضرت ابن عباس ۱؎ دې او هغه روايت د اسناد په لحاظ سره ډير اوچت دې او د دويم روايت راوی حضرت عمرو بن شعيب ۱؎ دې او عمل هم په دې

۱؎ الطبري: ۲۳/۳۲۶.

۲؎ ابوداؤد کتاب الجهاد باب في فداء الامير بالمال: ۲۶۹۲ وهرسن.

۳؎ ابوداؤد کتاب الطلاق باب الی من ترد عليه امراله اذا اسلم بعثها: ۲۲۴۰، ترمذي: ۱۱۴۳، ابن ماجه: ۲۰۰۹.

باندې دې. خو دا یاد ساتنی چه د عمرو بن شعیب رضی الله عنه په روایت کښې یو راوی حجاج ابن اوطاة ته حضرت امام احمد رحمته الله وغیره ضعیف وئیلې. د حضرت ابن عباس رضی الله عنه د حدیث جواب جمهورو دا ورکړی چه داشخصی واقعه ده. ممکن ده چه هغې عدت ختم شوې نه وی. د اکثرو حضراتو مذهب دا دې چه په دې صورت کښې ښځه د عدت موده پوره کړی اوتردغه وخته پورې د هغې کافر خاوند مسلمان شوې نه وی نو هغه نکاح فسخ کیري. اود بعضي حضراتو مذهب دا هم دې چه عدت پوره کولونه پس ښځې ته اختیار دې چه که غواړی خپله دا نکاح په ځای اوساتي او که غواړی نو دا فسخ کړی بله نکاح ښی اوکړی. او هم په دې باندې هم د حضرت ابن عباس رضی الله عنه والا روایت محمول کوی. بیا حکم کولې دې چه د دې مهاجروښځو کافرانو خاوندانونه د هغوی خرچ کړي شوې خرچې ورکړي لکه مهر. بیا فرمان دې چه اوس د دوی مهر واپس کولونه پس دوی سره بیا نکاح کولوکښې په تاسو څه بدی نشته. د عدت تیرول د ولی مقررول وغیره چه د نکاح اموروکښې ضروری دی دې شرائط پوره کولو باندې دې مهاجروښځو سره چه کوم مسلمان نکاح کول غواړی کولې شی.

قوله تعالى: - وَلَا تُنْكِرُوا بَعْضَ الْكَوَافِرِ

کافره نکاح کښې ساتل حرام دی. بیا ارشاد فرمائی چې په تاسو باندې هم اې مسلمانانو دې ښځو په خپلو نکاحونو کښې ساتل حرام دی کومې چې کافرانې دی. دغه شان کافرې ښځې سره نکاح کول هم حرام دی. د دې حکم په نازلیدو باندې حضرت عمر رضی الله عنه خپلې دوه کافرې ښځې طلاچې کړې. په کومو کښې چې یوې څو معاویه بن ابی سفیان رضی الله عنه سره نکاح اوکړه او بلې صفوان بن امیه رضی الله عنه سره. حضور صلی الله علیه و آله کافرانو سره صلح اوکړه او تراوسه څو هغوی د حدیبیه په لاندې حصه کښې وو چې دا آیت نازل شو او مسلمانانو ته ئی اوونیل چې کومه ښځه مهاجره راشی دهغې ایمان راوړل او په خالص نیت سره هجرت کول هم معلوم کړئ نو دوی کافرانو خاوندانوته د هغوی ورکړې شوې مهر واپس کړئ. دغه شان کافرانو ته هم دا حکم واورولې شو. د دې حکم وچه هغه لوظ نامه وه اوس اوس لیکلې شوې وه. حضرت عمر فاروق رضی الله عنه چې کومو دوه کافرانو ښځو ته طلاق ورکړو په هغې کښې د یوې نوم قریبه وه. دا د ابوامیه بن مغیره لور وه او د بلې نوم ام کلثوم وو چې د عمرو بن جرو ل خزاغی لور وه. حضرت عبدالله رضی الله عنه مور هم دا وه. دې سره ابو جهنم بن حذیفه بن غانم خزاغی نکاح اوکړه دا هم مشرک وو. دغه شان د دې حکم لاندې حضرت طلحه بن عبیدالله رضی الله عنه خپله کافره ښځه اروی بنت ربیعہ ابن حارث بن عبدالمطلب ته طلاق ورکړه. د دې سره خالد ابن سعید بن عاص نکاح اوکړه.

بیدالمطلب ته طلاق ورکړو دې سره خالد ابن سعید بن عباس صحابي دې کافرانو ته واخلي او هغوی دی څی یار ارشاد کړی چې ستاسو په ښځویاندي کوم خرچ شوې دې هغه د کافرانو ته واخلي او هغوی دی څی. دغه شان د کافرانو ښځې چې مسلماني شوی دی هغوی ته د دوی خرچ واپس کړنی. وصلح او ښځو باره کښې دالله ﷻ فیصله بیان شوه چې هغه په خپل مخلوق کښې اوکړه. الله ﷻ د خپلو بند یگانو د هر قسم معصحتونو نه خبرې اود هغه یوکار هم د حکمت نه خالي نه وی ځکه چې علی الاطلاق حکیم هم هغه دی. دې نه پس آیت (وَإِن تَاكُم مِّنْ عِزٍّ أَوْ أَكْثَرٍ إِلَى اللَّهِ فَاعْبُدُوهُ فَإِنَّهُ فَاكُو الْبَيْنِ نَعْبَتُهُ أَوْ أَكْثَرُ مِمَّا نَعْبُدُ) وَأَتَوَالَهُ اللَّهُ الْبَيْنِ دې نه پس مطلب حضرت قتاده رضی الله عنه دا بیان کړې دې چې کافرانوسره ستاسو عهدویمان او صلح صافنی نشته که یوه ښځه د یومسلمان د کورنه لاره شی او هغوی سره ملاوشی نو ښکاره خبره ده چې هغه په دښتو خاوند کړې شوې خرچه نه واپس کړی نو دې په بدله کښې تاسوته هم اجازت درکولې شی که د هغې نه به ښځه مسلمانه نه شي. تاسوله راشی نو تاسو هم د هغې خاوندله هیڅ هم وړکونې تر

(١) صحيح بخارى كتاب الشروط باب الشروط في الجهاد والمصالحة مع أهل الحرب: ٢٧٣١-٢٧٣٢، ابن باز: ٢٧٢٥، ج٤: ٣٢٨/٤.
(٢) الطوى: ٣٢٩/٢٢.

کومې چې هغوی درنه کړي^(۱) حضرت زهري رضي الله عنه فرمائي چې مسلمانانو خود الله تعالى د دې حکم پوره والې او کړواو د کافرانو چې کومې ښځې مسلمانانې شوې هجرت نې او کړو راغلې دهغوی اخستې شوې مهرد هغوی خاوندانوته واپس کړې شو خومشرکانو د دې حکم منلو نه انکار او کړو. په دې باندې دا آيت نازل شواو مسلمانانوته اجازت ورکړې شو که تاسو نه يوه ښځه هغوی له لاره شې او هغوی ستاسو خرچ کړې شوې خرچه واپس نه کړه نو چه کله د هغوی نه يوه ښځه تاسو له راشې نو تاسو خپله خرچه د هغې نه اوباسنې که باقي څه بچ شو نو هغوی ته ورکړنې گنې معامله ختمه شوه^(۲) د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه ددې دا مطلب روايت دې چې په دې کښې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته دا حکم ورکولې شې چه کومه مسلماننه ښځه کافرانو سره ملاوشې او کافران د هغې خاوند ته د هغه کړې خرچه واپس نه کړي نو د مال غنيمت نه هغه مسلمان ته د هغه د خرچ مطابق ورکړنې نو (فَعَاثَتْهُمُ) معنی داشوه چه بيا کله د قرشوبا نورو کافرانو نه د غنيمت مال ملاوشې نو دې سرو ته د چا ښځې چه کافرانوله تلې دې د هغوی خرچه ورکړنې يعنې مهر مثل. په دې اقوالوکښې هيڅ اختلاف او تضاد نشته. مطلب دا که رومې صورت ممکن وي نو هغه ټيک دې گنې د غنيمت د مال نه هغه ته د هغه حق ورکړنې په دواړو خبرو کښې اختيار دې او په حکم کښې وسعت دې. حضرت امام ابن جرير رضي الله عنه دا تطبيق خوښوي. (فالحمد لله)

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ

اے نبی کله چی | راشی تاته مومنانې ښځې

انې پیغمبره ﷺ | چې مومنی ښځې درته راشی

يَا بَعَثَ عَلَى أَنْ لَا يَشْرُكَنَّ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقَنَّ

چی بیعت کوی ستاسره ایه دې خبره چی هغوی به نه شریکوی | الله سره | هیڅ څیز | او نه به غلا کوی

او ددې خبرې بیعت درسره کوی | چې الله تعالى سره به هیڅوک نه شریکوی | او غلا به نه کوی

وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ

اونه به زنا کوی | اونه به وژنی اولاد خپل | اونه به راتله کوی | په دروغو سره | چې جوړوی نې هغوی

اوزنا به نه کوی | او خپل بچی به نه وژنی | اود دروغو الزام به په چا نه لگوی | چې هغه نې

بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيَنَّ فِي مَعْرُوفٍ

په منځ دلاسو او خپو خپلو کښې (يعنی دخپله خانه) | اونه به نافرمانی کوی ستا | په نیکۍ کښې |

په خپل مینځ کښې جوړ کړی وی | ..... او د نیکۍ په کارونو کښې به

فَبَايِعْنَهُنَّ وَأَسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ

پس بیعت او کړه دهغوی سره | او دښانې دعا او غواړه | دپاره دهغوی | الله نه | بیشکه الله

ستا نافرمانی نه کوی | نو ته هغوی سره بیعت او کړه | او دهغوی دپاره د الله نه ښښنه غواړه | بیشکه الله

عَفُورٌ رَحِيمٌ

ښښونکې مهربانه دې |

ښښونکې ډیر زیات مهربان دې

قوله تعالى: - يٰۤاَيُّهَا عَلِيّ اَنْ لَا يَشْرَكَ بِاللّٰهِ شَيْئًا

دو پنچو بیعت اوددی طریقہ: پہ صحیح بخاری کنبی دی عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی چہ کومی مسلمانانو نہجوم بہ ہجرت کولو اوحضور صلی اللہ علیہ وسلم لہ بہ راتلہ نود ہغوی امتحان بہ ہم پہ دے آیت سرہ کیدلو۔ کومی پنہی بہ چہ ددی تہو لہ خبرو اقرار کولو ہغی تہ بہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم زبانی فرمائیل چہ ما ستانہ بیعت واخستلو۔ دا بہ نہ وہ چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بہ ہغوی سرہ لاس ملاوولو۔ پہ اللہ جل جلالہ قسم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کلہ ہم د بیعت پہ وخت کنبی د بنحو لاس سرہ لاس نہ دے لگولے صرف زبانی بہ نی ور تہ فرمائیل چہ پہ دے خیرہ ماستانہ بیعت واخستلو۔^(۱)

د بیعت طریقہ د یو صحابی پہ ژبہ: ترمذی، نسائی، ابن ماجہ او مسند احمد وغیرہ کنبی دی چہ حضرت امیمہ بنت رقیقہ رضی اللہ عنہا فرمائی د نور و دیرو پنہو سرہ زہ ہم د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ دبیت د پارہ حاضرہ شوے ورم نود قرآن پاک د دے آیت مطابق حضور صلی اللہ علیہ وسلم زمونہ نہ بیعت واخستلو۔ مونہ بہ پہ خو خبرو کنبی د حضور صلی اللہ علیہ وسلم نافرمانی نہ کوو د اقرار بہ وخت کنبی اوفرمائیل چہ دا ہم اووایی ترکوم وختہ پورے چہ ستاسو طاقت وی۔ مونہ اوونیل اللہ جل جلالہ اودھغہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ زمونہ خیال زمونہ نہ یر دے اود ہغوی مہربانی پہ مونہ باندی زمونہ د مہربانونہ زیاتی دی۔ بیامونہ اوونیل حضور صلی اللہ علیہ وسلم تاسوزمونہ سرہ لاس نہ ملاوونی؟ ونی فرمائیل زہ پردو پنہو سرہ لاس نہ ملاووم۔ زما یوے پنہی تہ ویناکول د سلو پنہو د پارہ کافی دی، بس بیعت اوشولو^(۲) امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ دے حدیث تہ صحیح حسن وائی۔ پہ مسند احمد کنبی دومرہ زیاتوالی نور ہم دے چہ پہ مونہ کنبی چاسرہ ہم حضور صلی اللہ علیہ وسلم لاس ملا نہ کرو۔ داحضرت امیمہ رضی اللہ عنہا دحضرت خدیجہ رضی اللہ عنہا خوراود حضرت فاطمہ رضی اللہ عنہا ترور وہ۔ پہ مسند احمد کنبی دی حضرت سلمی بنت قیس چہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ترور وہ اودوارو قبلوطرف تہ نی دحضور صلی اللہ علیہ وسلم سرہ مونخ ادا کرے وود بنوعدی بن نجار د قبیلے تہ وہ۔ فرمائی چہ د انصارو پنہو سرہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ خدمت کنبی د بیعت کولو دیارہ زہ ہم تلے ووم او پہ دے آیت کنبی چہ دکومو خبرو د کردی مونہ د ہغی اقرار ہم اوکرو۔ بیعت مواوکرو او لاروماتہ بیا خیال راغلواویوہ پنہو ما حضور صلی اللہ علیہ وسلم تہ اولیکلہ چہ معلومہ کری د خیانت او دھوکے نہ ستاسو خہ مطلب دی؟ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چہ د ہغہ مال چاتہ پہ پتہ مہ ورکوہ۔^(۳) د مسند پہ حدیث کنبی حضرت عائشہ بنت قدامہ رضی اللہ عنہا فرمائی زہ خپلے مور رانظہ بنت سفیان خزاعیہ رضی اللہ عنہا د حضور صلی اللہ علیہ وسلم نہ د بیعت کونکو پنہو سرہ ووم حضور صلی اللہ علیہ وسلم بہ پہ دے خبرو بیعت اخستونکو پنہو سرہ شاملہ شوم^(۴) دے اقرار کولو۔ زما دمور پہ فرمان سرہ ماہم اقرار اوکرواود بیعت اخستونکو پنہو سرہ شاملہ شوم^(۵) پہ صحیح بخاری کنبی حضرت ام عطیہ رضی اللہ عنہا نہ نقل دی چہ مونہ پہ دے خبرواو پہ دے امر باندی چہ مونہ بہ پہ یومری باندی ویر او ژرا نہ کوو د حضور صلی اللہ علیہ وسلم نہ بیعت اوکرو۔ بہ دے وخت کنبی یونہی خپل لاس رانیکلو او ونی ونیل چہ زہ پہ پہ مری باندی د وینا نہ کولونہ منع کیدلو باندی بیعت نہ کوم خکہ چہ فلائکی پنہی زما فلائکی مری باندی ویر او ژرا کولو کنبی زما امداد کرے وونو زہ بہ د ہغی بدلہ خامخا خلاصوم۔ حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوریدو سرہ چپ پاتی شواو ہیخ نی اونہ فرمائیل ہغہ لارہ خواہ ساعت پس بیا راغلہ او بیعت نی اوکرو۔

پہ مسلم شریف کنبی ہم دا حدیث دی اودومرہ زیاتوالی ورسرہ دے چہ دا شرط صرف ہم دے پنہی او حضرت ام سلیم بنت ملحان رضی اللہ عنہا پورہ کرو^(۶) دبخاری شریف پہ یوبل روایت کنبی دی چہ داشترط پنہو

(۱) صحیح بخاری کتاب الفیور سورة الممتحنة باب (اذا جاءكم المؤمنات مهاجرات) ۴۸۹۱، صحیح مسلم: ۱۸۸۶، ابن ماجہ: ۲۸۷۵۔

(۲) لمطی کتاب السنن باب ما جاء فی بیعة النساء: ۱۵۹۷ وسندہ صحیح، نسائی: ۴۱۸۶، ابن ماجہ: ۲۸۷۵، مختصر: ۳۵۷/۶، ۳۸۰۔

(۳) ۳۸۰۔ ۳۷۹/۶، ۳۸۱۔

(۴) ۳۸۱۔ ۳۷۹/۶، جمع الزوائد: ۴۱/۶۔

(۵) صحیح بخاری کتاب الفیور سورة الممتحنة باب (اذا جاءكم المؤمنات مهاجرات) ۴۸۹۲، صحیح مسلم: ۹۳۶۔

بنخویورہ کرو۔ ام سلیم، ام علا و ابوسیرہ (رضی اللہ عنہما) اور چہ د حضرت معاذ (رضی اللہ عنہ) بی بی وہ او دودہ نور (رضی اللہ عنہا) بنخی، یاد ابوسیرہ (رضی اللہ عنہ) اور اود حضرت معاذ (رضی اللہ عنہ) بی بی او یوہ بنخہ بلہ (۱) حضور (صلی اللہ علیہ وسلم) بہ د اختر یہ ورخ ہم د بنخوند د دے بیعت معاہدہ اخستلہ۔ حضرت ابن عباس (رضی اللہ عنہما) فرمائی چہ د رمضان د اختر مونخ ما د حضور (صلی اللہ علیہ وسلم) حضرت ابوبکر (رضی اللہ عنہ) او حضرت عمر (رضی اللہ عنہما) سرہ ادا کرے دے۔ تلو بہ د خطبہ نہ اول مونخ کولیبائی بہ د مانہ نہ پس خطبہ کولہ۔ یوخل نبی کریم (صلی اللہ علیہ وسلم) خطبہ ورکولہ چہ راکوز شولکہ چہ ہغہ نقشہ اوس ہم زما د سترگو بہ وړاندی دہ چہ خلق نی کینول او حضور (صلی اللہ علیہ وسلم) د هغوی د مینخ نہ تشریف راوړلو۔ تردی چہ د بنخو مینخ تہ راغلوا و حضرت بلال (رضی اللہ عنہ) ورسره وو۔ دلته پہ رسید و باندی نبی کریم (صلی اللہ علیہ وسلم) ہم د دے آیت تلاوت او فرمائیلو یا حضور (صلی اللہ علیہ وسلم) تپوس او کرو چہ آیاتاسوہ خپل دے اقرار باندی کلکے ینی؟ یوہ بنخہ او دریدہ او جواب نی ورکړو چہ او حضور (صلی اللہ علیہ وسلم) پہ دے باندی پہ مضبوطیاسره قائمی یو بل چا جواب ورنہ کرو۔ راوی حدیث حضرت حسن (رضی اللہ عنہ) تہ دا معلومہ نہ دہ چہ دا جواب ورکونکې بنخہ کومہ یوہ وہ۔ یا حضور (صلی اللہ علیہ وسلم) او فرمائیل چہ ینہ دہ خیرات کوئی او حضرت بلال (رضی اللہ عنہ) خپلہ کپرا خورہ کرہ نو بنخو پہ دے کنبی د غمو او بغیر غمو گوئی د الله (تعالی) پہ لار کنبی واچولې (۲)۔

د مسند احمد پہ روایت کنبی د امیمہ (رضی اللہ عنہا) د بیعت پہ ذکر کنبی د آیت نہ علاوہ دومرہ نور ہم دی چہ ویر اوڑا نہ کول او د جاهلیت د زمانې غوندې سینگارونه کول او پر دوسرو تہ نہ خود لا (۳) د بخاری او مسلم شریف پہ حدیث کنبی دی چہ رسول الله (صلی اللہ علیہ وسلم) پہ یومجلس کنبی سرو تہ ہم او فرمائیل چہ ماسره پہ دے خبرو باندی بیعت او کرنی کومې چہ پہ دے آیت کنبی دی۔ کوم سرې چہ دا بیعت پوره کری د هغه اجر الله (تعالی) سره دی او چہ څوک د دے نہ څہ خلاف اوکړی اود مسلمان حکومت نہ پټ پاتې وی د هغه حساب د الله (تعالی) سره دی۔ کہ غواری نو اوبه نی بښی او کہ غواری نو عذاب بہ نی کری۔ حضرت عبادہ بن صامت (رضی اللہ عنہ) فرمائی چہ پہ عقبہ اولی کنبی مونږ دولسو کسانو د رسول الله (صلی اللہ علیہ وسلم) تہ بیعت اوکړو او ہم پہ دے خبرو چہ کومې پہ دے آیت کنبی ذکر دے حضور (صلی اللہ علیہ وسلم) زمونږ تہ بیعت واخستلو او ونی فرمائیل کہ تاسو پہ دے باندی پوره پاتې شونی نو یقینا ستاسود پاره جنت دے۔ دا واقعه د جهاد د فرضیت نہ وړاندې دہ۔ د ابن جریر پہ روایت کنبی دی رسول الله (صلی اللہ علیہ وسلم) حضرت عمر بن خطاب (رضی اللہ عنہما) تہ حکم ورکړو چہ هغه دے بنخو تہ اووانی چہ رسول الله (صلی اللہ علیہ وسلم) تاسو نہ پہ دے خبرو بیعت اخلی چہ تاسو الله (تعالی) سره څوک مه شریکونی۔ د دے بیعت د پاره راتلونکو بنخو کنبی حضرت هندہ ہم وہ چہ د عتبہ بن ربیعہ لور اود حضرت ابوسفیان (رضی اللہ عنہ) بی بی وہ۔ ہم دغه وه چہ هغی د کفر په زمانه کنبی د نبی کریم (صلی اللہ علیہ وسلم) د تره حضرت حمزہ (رضی اللہ عنہ) ختہ خبرلی وه، پہ دے وچه هغه د دے بنخوسره پہ داسې حالت کنبی راغلی وه چہ څوک هغه اونه پیژندی شی۔ هغی چہ کله فرمان واوریدو نو ونی وئیل چہ زه څه وئیل غواړم څو کہ خبری کوم نو حضور (صلی اللہ علیہ وسلم) به ما اوپیژنی او که اومې پیژنی نو زما د قتل حکم به اوکړی۔ زه په دے وچه داسې راغلی یم چہ اونه پیژندلې شم خو هغه بنخې ټولې چپ پاتې شوې اود هغې خبره نی په خپلو څلوکولو سره انکار اوکړو۔ آخر هم هغې اووئیل چہ داصحیح دہ چہ کله د شرک نہ منع کیدل د سرود پاره دی نو د بنخو دپاره به ولې نہ وی؟ حضور (صلی اللہ علیہ وسلم) د هغې طرف تہ اوکتل خو هیڅ نی اونه فرمائیل۔ بیانی حضرت عمر (رضی اللہ عنہ) تہ او فرمائیل چہ دے تہ او وایه بله خبره دا دہ چہ غلابه نہ کوی۔ په دے باندی هندې (رضی اللہ عنہا) اووئیل چہ ما به د ابوسفیان (رضی اللہ عنہ) معمولی معمولی خبز کله کله اخستلو څه پته دہ چہ دا هم په غلا کنبی شامل دی کہ نه؟ او زما د پاره دا حلال هم دی که نه؟ حضرت ابوسفیان (رضی اللہ عنہ) هم په دے مجلس کنبی ناست وو

^(۱) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب ما ینهی من النوح والبكاء والرجز عن ذلك: ۱۳۰۶، صحیح مسلم: ۹۳۶.

^(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الممتحنة باب (الاجابك المؤمنات بما یسئلك) : ۴۸۵۰، صحیح مسلم: ۸۸۳.

^(۳) الحد: ۱۹۹/۲ وسنده حسن، مجمع الزوائد: ۳۷/۶.

اوریدوسره هغه اوونیل چه زما په کور کښې کوم څه هم تا اخستې وی او هغه دې خرج کړی وی یا اوس هم باقي وی هغه ټول هر څه ما ستا د پاره حلال کړی دی. اوس خو نبی کریم ﷺ ته صفا معلومه شوه چه دا خو زما د تره حضرت حمزه رضی الله عنه قاتله اود هغه اینه څیرونکې او بیا په هغې چکونه لگونکې ښځه هنده ده. نبی کریم ﷺ هغه اوپیژندله د هغې خبرې نې واوریدې او هغه نې په دې حالت کښې لیدلوسره مسکې شو او هغه نې خپل خواته راوغوښتله. هغې د حضور ﷺ لاس اوښول او معافې نې اوغوښتله حضور ﷺ او فرمائیل چه ته هم هغه هنده ښځه؟ هغې وئیل تیرې شوې گناهونه الله ﷻ معاف کړل. حضور ﷺ چپ شو اود بیعت په کار کښې بیا مشغول شو اوونې فرمائیل دریمه خبره دا ده چه دې ښځو کښې دې څوک بدکاری نه کوی. په دې باندې حضرت هنده رضی الله عنها اوونیل چه آیا آزادي ښځې هم بدکاری کوی؟ حضور ﷺ او فرمائیل ټیک ده د الله ﷻ قسم آزادي ښځې به په دې خراب کار هیڅ کله هم ځان گنده نه کړی. بیاني او فرمائیل څلورمه خبره چه څوک دې هم خپل اولاد قتل نه کړی. هندي رضی الله عنها اوونیل تاسو هغه په بدر کښې قتل کړی تاسو پوهه شئ او هغوی. حضور ﷺ او فرمائیل پنځمه خبره دا ده چه پخپله دې دخپل ځان نه بې سر او خپو څه خاص بهتان نه لگوي اوشپږمه خبره دا چه زما په شرعی خبرو کښې دې زما نافرمانی نه کوی. اووم عهدنی د هغوی نه دا واخستلو چه ویناگانې دې نه کوی. د جاهلیت په زمانه کښې به ښځو خپلوان مړه کیدو باندې کپړې شلولې مخونه به نې وهل وینه به نې شوکول او چغې سورې به نې وهلې. (۱) دا اثر غریب دې او د دې په بعضې حصو کښې نکارت هم دې ځکه چه د ابوسفیان رضی الله عنه اود هغه د ښځې د اسلام راوړلو په وخت کښې هغوی ته د حضور ﷺ نه هیڅ اندېښنه نه وه بلکه هغوی سره هم حضور ﷺ د صفائي او محبت اظهار کړې وو. والله اعلم.

په یزید روایت کښې دی چه د فتح مکه په ورځ داد بیعت والا آیت نازل شونې کریم ﷺ په صفایاندي د سړونه بیعت واخستو او حضرت عمر رضی الله عنه د ښځونه بیعت واخستو. په دې کښې نور دا هم دی چه د اولاد د قتل نه کولو واوریده نو حضرت هنده رضی الله عنها او فرمائیل مونږ خو هغه د وروکوالی نه اوایل لوی مو کړل خدا لوی تاسو قتل کړل. په دې باندې حضرت عمر رضی الله عنه ډیر زیات اوځنډل. ابن ابی حاتم کښې دی چه کله هنده بیعت له راغله نود هغې لاسونه د سړوبه شان سپین وو. حضور ﷺ او فرمائیل لاره شه دې رنگ بدل کړه. هغې نکریزې اولگولې او حاضره شوه. د هغې په لاس کښې دوه کړې وې. هغې تپوس او کړو چه د دې باره کښې څه حکم دي؟ ونی فرمائیل چه د دوزخ د اور دوه سړوتکې دی (دا حکم د هغه وخت دې چه کله د دې زکوة نه ادا کیرې) د دې بیعت اخستلو په وخت د حضور ﷺ په لاس کښې یوه کپړا وه. کله چه د هغوی نه د اولاد د نه قتل کولو وعده اخستې شوه یوې ښځې اوونیل چه د هغې پلار ښکته و قتل کړې شوی دی اود هغوی د اولاد وصیت مونږ ته کیري. دا د بیعت د شروع صورت وویا د دې نه پس دا دستور وو چه کله به ښځې بیعت له راجمع شوې نو حضور ﷺ به دا ټولې خبرې هغوی ته وړاندې کولې هغوی به د دې اقرار کولو او واپس کیدلې به. (۲) نود الله ﷻ فرمان دې چه کومې ښځې د دې بیعت د پاره راځي نود هغوی نه بیعت واخله چه الله ﷻ سره دې شریک نه گرځوی. د غیرو خلقو مالونه دې نه پتوي او هغه ښځه چه هغې ته خاوند د هغې د خوراک ښځاک او اغوستو د پاره نه ورکوي نو د هغې د پاره جائز دی چه د خپل خاوند د مال نه د دستور مطابق اود خپل حاجت په اندازه واخلی که دهغې خاوند ته پته هم نه وی. د دې دلیل دهندې والا حدیث دې چه هغې درسول الله ﷺ نه معلومه کړې وه چه یارسول الله ﷺ زما خاوند ابوسفیان رضی الله عنه یخبل سړې دې هغه مونږ ته دومره خرج نه راکوي کوم چه زما اود اولاد د پاره کافی وی. نوکه زه د هغه د مال نه د هغه په

بہی خبرنی کنبی خہ واخلم نو مالہ جائز دی؟ حضور ﷺ افرمائیل چہ پہ معروفہ طریقہ د ہفہ د مال نہ دومرہ اخستل چہ ستا د بال بیچ د پارہ کافی وی۔^(۱)

اوهفہ دې زناکاری نہ کوی، لکه چہ بل خای کنبی ارشاد دې ﴿وَلَا تَقْرُبُوا الزَّوْجَ الَّذِي كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا﴾ زنا تہ مہ نیزدې کبرنی ہفہ بہی حیانی دہ او خرابہ لار دہ، د حضرت سمرہ رضی اللہ عنہا پہ حدیث کنبی د زنا سزا دردناک عذاب د جہنم دې^(۲) پہ مسند احمد کنبی دی چہ کلہ فاطمہ بنت عقبہ رضی اللہ عنہا بیعت لہ راغلہ اود، دې آیت تلاوت د ہفہ پہ وړاندې اوکړې شو نو ہفہ د شرم نہ خپل لاس پہ سر کیخودو، حضور ﷺ تہ د ہفہ د احیاء ډیرہ خوښہ شوه، حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی ہم پہ دې شرطونو باندې ټولو بیعت اوکړو، دې اوریدوسره ہفہ ہم بیعت اوکړو،^(۳) د حضور ﷺ د بیعت طریقہ پورته بیان شوی.

قوله تعالیٰ: - وَلَا يَأْتِيَنَّ أَوْلَادَهُنَّ

د اولاد نہ قتل کولو حکم عام دې، پیدا شوې اولاد قتل کول ہم پہ دې ممانعت کنبی دې، لکه څنگہ چہ بہ د جاہلیت پہ زمانہ کنبی د دې ویرې قتل کولې شو چہ پہ دوی باندې بہ د کوم خای نہ خوړو اوڅکو، حمل غورزول ہم پہ دې ممانعت کنبی شامل دی لکه بعضی جاہلوښخو بہ خپل خپل بچی غورزول.

قوله تعالیٰ: - وَلَا يَأْتِيَنَّ يَهُتَانِ

پہ خراب غرض وغیرہ سرہ بہتان نہ لگولو مطلب خویو حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ دا بیان کړې دې چہ د بل اولاد دخپل خاوند پہ سر لگولو^(۴) د ابوداؤد پہ حدیث کنبی دی چہ دملاعنہ آیت نازلیدلو پہ وخت رسول الله ﷺ افرمائیل چہ کومہ ښخہ دایہ یوقوم کنبی داخل کړی چہ پہ قوم کنبی نہ وی ہفہ د الله تعالیٰ پہ نیز پہ ہیڅ یو شمیر کنبی ہم نہ دہ اوچہ کوم سرې دخپل اولاد نہ انکار اوکړی اوهفہ د ہفہ پہ وړاندې موجود وی نواله رضی اللہ عنہ بہ د ہفہ نہ ډډہ اوکړی اود ټولو وړاندینواو روستونو پہ وړاندې بہ نی رسوا او ذلیل کړی،^(۵)

قوله تعالیٰ: - وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ

د حضور ﷺ نافرمانی مہ کوڼی یعنی دهغوی احکام پہ خای راوړنی اود هغوی دمنع کړې شوی کارونو نہ منع شئی، دا شرط د معروف کیدلو د پارہ ښخو الله تعالیٰ اولگولو،^(۶) حضرت میعونہ فرمائی الله تعالیٰ د خپل نبی اطاعت فقط پہ نیکو کنبی منحصر کړې دې او صرف ہم معروف اطاعت دې، حضرت ابن زید رضی اللہ عنہ فرمائی گورنی بہترین اخلاق د رسول الله ﷺ حکم منل ہم پہ معروف کنبی دی،^(۷) د دې بیعت پہ ورځ رسول الله ﷺ د ښخونہ پہ مرو ویر او ژبا نہ کولو اقرار ہم اخستی وو لکه څنگہ چہ د ام عطیہ رضی اللہ عنہا پہ حدیث کنبی اول تیر شو، حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ مونږ تہ ذکر شوی دی چہ پہ دې بیعت کنبی داهم وو چہ ښخو پردوسرو سرہ خبرې اترې مہ کوڼی، پہ دې باندې حضرت عبدالرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ افرمائیل یارسول الله ﷺ اکثر مونږ کور کنبی نہ یو او میلمانہ راخی نو حضور ﷺ افرمائیل چہ زما د دې خبرواترونہ منع کول مطلب نہ دې، زہ هغوی سرہ د کار د خبر کولونہ

^(۱) صحیح بخاری کتاب اللغات باب اذا لم ينطق الرجل للمرأة ان تاحد بفعله: ۵۳۶۶، صحیح مسلم: ۱۷۱۴.

^(۲) صحیح بخاری کتاب التبیور باب لعیور الرؤیا بعد صلاۃ الصبح: ۷۰۴۷.

^(۳) احمد: ۱۵۱/۶.

^(۴) الطبری: ۲۴۰/۲۳.

^(۵) ابوداؤد کتاب الطلاق باب التلیظ فی الانطواء: ۲۲۶۲ ومنده حسن، نسائی: ۳۵۱۱.

^(۶) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ الممتحنہ باب (الاجاءك المؤمنات بيهنك) ۴۸۹۳.

^(۷) الطبری: ۲۴۰/۲۳.

نہ منع کوم (۱) ابن ابی حاتم کنبی دی جہ حضور ﷺ د دے بیعت پہ ورخ بنخې د پردوسر وسره د خبرو کولو نه منع کړی دی او حضرت حسن رضی اللہ عنہ فرمائیلی چې بعضې خلق هغه هم وی چه پردو بنخوسره په خبرو کولوسره هم مزې اخلی تر دې چه اوبه ترې اوخی (۲) پورته حدیث بیان شو چه په مړی د ویر او ژړا نه کولوپه شرط یوې بنخې اوونیل چه د فلانکې قبیلې بنخو ویر او ژړا کولو کنبی زما ملگرتیا کړې وه نودهغوی په ونیا کنبی به زه هم خامخا امداد کوم اود هغې بدله به خلاصوم. بیار اغله او حضور ﷺ نه بیعت اوکړو الخ حضرت ام سلیم رضی اللہ عنہا د چا نوم چه په ویر او ژړا نه کولونبخو کنبی وو وو بیعت پوره کړو دا دملحان رضی اللہ عنہ لور او حضرت انس رضی اللہ عنہ مور ده. په بل روایت کنبی دی چه کومې بنخې په ویر او ژړا کنبی د بلې بدلې خلاصولو اجازت غوښتی وو پخپله حضور ﷺ هغې ته اجازت ورکړې وو. هم دغه هغه معروف دې په کوم کنبی چه نافرمانی کول منع دی. دبیت کونکو بنخونه د یوې بیان دې چه په معروف کنبی مونږ د حضور ﷺ نافرمانی اونه کړو، د دې مطلب دا دې چه د مصیبت په وخت کنبی مخ مه شوکه وه ویشته مه اوباسه کپړې مه شلوه چغې صوړې مه وهه.

په ابن اجیر کنبی د حضرت ام عطیه رضی اللہ عنہا نه روایت دې چه کله حضور ﷺ مدینې ته تشریف راوړو نو یوه ورخ نی حکم اوکړو چه د فلانکې انصاری په کور کنبی ټولې بنخې راجمع شنی. بیا نی حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ هلته راولیگلو. هغه په دروازه کنبی اودیدو او سلام یی اوکړو. مونږ د هغه د سلام جواب ورکړو نو هغوی اوفرمائیل چه زه د رسول الله ﷺ قاصد یم. مونږ وئیل چه رسول الله ﷺ ته دې هم په خیر راغلی وی او د هغوی قاصدته هم. حضرت عمر رضی اللہ عنہ اوفرمائیل چه ماته حکم شوې دې چه زه تاسو ته حکم اوکړم چه تاسو الله تعالی سره شریک نه گرځولو غلا نه کولو او د زنا کارنی نه په بیچ کیدلو باندې بیعت اوکړنی. مونږ وئیل مونږه ټولې حاضرې یو اواقرار کوو. هغوی هم هلته په دروازه کنبی په ولاړه ولاړه خپل لاس دتنه کړواو مونږ خپل لاسونه هم دتنه په دتنه وروړاندې کړل بیا هغوی اوفرمائیل چه ای الله گواه اوسپړه. بیا حکم اوشو چه په دواړو اخرونو کنبی خپلې حاضه بنخې او خوانانې چینکنې یوځنی په مونږ باندې جمع فرض نه ده، مونږ له جنازو کنبی نه دی تلل پکار. حضرت اسماعیل رضی اللہ عنہ راوی حدیث فرمائی ما د خپلې نیا حضرت ام عطیه رضی اللہ عنہا نه ټپوس اوکړو چه بنخې دې په معروف کنبی د رسول الله ﷺ نافرمانی نه کوی د دې څه مطلب دې؟ ونی فرمائیل دا په مړودې وینا گانې نه کوی (۳) بخاری اومسلم کنبی دی چه کوم خلق په مصیبت کنبی خپل مخونه وهی جامې شلوی او د جاهلیت د زمانې په شان چغې صوړې اوشورکوی هغه زمونږ نه نه دی. (۴) بل روایت کنبی دی چه رسول الله ﷺ د هغه خلقو نه بری دې چه تیزې تیزې چغې صوړې وهی ویشته راوباسی یا شورکوی گریوانونه شلوی یا لمنې شلوی. (۵)

مسند ابویعلی کنبی دی چه زما په امت کنبی څلور کارونه د جاهلیت د وخت دی چه هغه به دوی نه پیږدی په حسب نسب باندې فخر کول، انسان ته د هغه د نسب پیغور ورکول د ستورو نه باران غوښتل او په مړی باندې وینا کول او فرمائی چه که په مړی وینا کونکې بنخه بغیرد توبې کولو مړه شی نو هغې ته به د قیامت په ورخ د گوگړو جامې وراغوستې شی اود ښکارخ څادر به پرې اچولې شی. (۶)

(۱) داروایت مرسل دی

(۲) داروایت مرسل دی

(۳) الطبری ۳۴۶/۲۳

(۴) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب (ولیس منا من ضرب الحدود) ۱۲۹۷، صحیح مسلم: ۱۰۰۳، ابن ماجه: ۱۵۸۴، احمد: ۴۳۲/۱

(۵) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب ما یهیی من الحلق عند الصیبة ۱۲۹۶، صحیح مسلم: ۱۰۰۴، ابن ماجه: ۱۵۸۶

(۶) صحیح مسلم کتاب الجنائز باب التشدید فی النیاحه: ۹۳۴، مسند ابی یعلی: ۱۵۷۷، ابن ماجه: ۱۵۸۱، احمد: ۴۳/۵

مسلم شریف کنبی دی چه رسول الله ﷺ ويناگانې کونکوښخو اود هغوی ويناگانوته غوږ کيځودونکوښخو باندې لعنت ونيولې. (۱) د ابن جرير په يومرفوع حديث کنبی دی چه په معروف کنبی نافرمانی نه کولوته مراد په مری وينا نه کول دي. دا حديث د ترمذی شریف په کتاب التفسير کنبی دي او امام ترمذی رحمه الله دي ته حسن غريب وائی. (۲)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	آمَنُوا	لَا تَتَوَلَّوْا	قَوْمًا
له هغه کسانو چې ايمان مو راوړې دي مه کوي دوستي دهغه قوم سره			
انې مومنانو! هغه خلقو سره يارانې مه ساتي			
غَضِبَ اللَّهُ	عَلَيْهِمْ	قَدْ يَكْسُوا	مِنَ الْآخِرَةِ
چې غضب کړې دي الله په هغوی باندې نااميد شوی دی داخرت نه لکه څنگه چې			
چې د الله ﷻ په غضب اخته وي داخرت نه داسې مايوسه دي لکه چې			
يَسَّ الْكَفَّارُ	مِنَ أَصْحَابِ الْقُبُورِ		
نااميد شوی دی کافران دځاوندانو دقبرونوته يعنی چې پراته دي په قبرونو کيښي			
په قبرونو کيښي پراته کافران چې مايوسه دي			

قوله تعالى:- كَتَائِبُ الْكُفَّارِ

کافران د اهل قبرو نه نااميده شوي دي:- د دې سورة په شروع کنبی چه کوم حکم وو هغه په ختميدو کنبی هم دي. يهوديان نصاری اونور کافرانوته په چا چه د الله ﷻ غضب اولعنت تير شوې دي اود الله ﷻ درحمت او شفقت نه لرې شوي دي تاسو د هغوی سره دوستانه او تگ راتگ مه ساتي هغوی د آخرت د ثواب نه اود هغه ځای د نعمتونوته داسې نااميده شوي دي لکه د قبرونودلا کافران. د دې نه روستونشی جمله دوه معنی کړې شوي دي لکه څنگه چه ژوندي کافران دخپلو مړه کافرانود بيا ژوندي کيدونه نااميده شوي دي بل دا چه مړه کافران د هر قسم ښيکړې نه نااميده شوي دي. هغوی مړه شواو د آخرت احوال نې اوليدل او اوس هغوی ته د هيڅ قسم ښيکړې توقع پاتې نه شوه.

(الحمد لله) د سورة ممتحنه تفسير ختم شو.

(تفسير سورة صف)

ذسورت تعارف او شان نزول:-حضرت عبدالله بن سلام رحمه الله فرماني چه مونږ صحابه په خپل مينځ کنبی په ناسته ناسته دا تذکري کولي چه څوک دې لارښی او د رسول الله ﷺ نه دې تپوس اوکړی چه الله ﷻ ته د ټولونه گران عمل کوم بودي؟ ځولاوس څوک ولاړ هم نه وو چه مونږ له د رسول الله ﷻ قاصد راغلو او مونږه نې پيو رسول الله ﷻ له بوتلو کله چه مونږ ټول راجمع شو نو د دې پوره سورة تلاوت نې اوفرمايلو) په دې کنبی ذکر دي چه جهاد د ټولونه د الله ﷻ خوښ عمل دي. د ابن ابی حاتم په دې حديث کنبی دي چه مونږ در رسول الله ﷻ نه په سوال کولو ويريږو. او په دې کنبی دا هم دی چه څنگه حضور ﷺ پوره سورة لوستلې وو دغه شان د دې روايت کونکی صحابی تابعی ته لوستلوسره اورولې وو او تابعی خپل شاگردانوته او شاگرانو خپل شاگردانوته دغه شان تراخړه پورې. په يوبيل روايت کنبی

(۱) ابوداؤد کتاب الجنائز باب ل الوح: ۳۱۲۸، ۴۲: ۱۶۵/۳، يهفي: ۶۳/۴.

(۲) ترمذی کتاب تفسير القرآن باب ومن سورة الممتحنة: ۳۲۰۷، مسنده حسن، ابن ماجه: ۱۵۷۹.

(۳) ۴۲: ۵۱۶/۵، والترمذی: ۳۲۰۹، وهو حديث الصحيح.

دی جہ مونہ ونیلی وکہ مونہ تہ د یوداسی عمل خبراوشی نو مونہ بہ خامخا پہ ہغی عمل کونکی شور اہماتہ زما استاذ شیخ مسند ابو العباس احمد ابن ابوطالب جبار رحمہ اللہ ہم پہ خپل سندسره دا حدیث بیان کړې دې اوبہ دې کنبی ہم مسلسل هراستاز خپل شاگرد تہ د دې سورة لوستل اورول نقل دی. تر دې چہ زما استاذ ہم دا د خپل استاذ نہ اوریدلی دې چونکہ هغه پخپله امی وو او هغه تہ د دې د یادولو وخت ملاوتہ شو هغه ماته نہ دې اورولہو الحمد للہ زما بل استاذ حافظ کبیر ابو عبد اللہ محمد بن احمد بن عثمان رحمہ اللہ پہ خپل سندسره دا حدیث ماته د لوستلو پہ وخت کنبی دا سورة ہم پوره اورولی دې.

آیاتونہ	سورة الصف مدنیة وهی اربع عشرة آية وفيها ركوعان	رکوع گانہ
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
۴۱	شروع کوم پہ نوم د الله چہ ډیر مهربان زیات رحم کونکی دې	۶
سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ		
تسبیح وائی الله لره هغه څه چی په آسمانونو کنبی دې او هغه څه چی په زمکه کنبی دې		
په زمکه او آسمانونو کنبی چی خومره څه دی دالله <small>ﷻ</small> پاکوی بیانوی		
وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ		
او هغه غالب دې او حکمت والا دې له هغه کسانو چی ایمان موراوړې دې ولې وایی تاسو		
او هغه غالب اوصاحب د حکمت دې ائی مومنانو! تاسې داسې خبرې ولې کوئ		
مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا		
هغه خبری چی نه نې کوئ تاسو الیه ده په لحاظ د غصی سره په نز دالله دا خبره چی اووایی تاسو		
چی هغه نه (پوره) کوئ دا دالله <small>ﷻ</small> په نیز د ناراضگی سبب دې چی تاسو داسې خبرې کوئ		
مَا لَا تَفْعَلُونَ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ		
هغه اچی نه بی کوئ تاسو بیشکه الله خوښوی هغه کسان چی جنگ کوی په لار د هغه کنبی		
چی هغه نه (پوره) کوئ ..... الله هغه کسان خوښوی چی د هغه په لاره کنبی به صف بندی کنبی		
صَفًّا كَالْهَرَمِ بَنِيَانٍ مَرُصُوصٍ		
صف تړونکی داسې لکه چی هغوی دیوال وی دیولی کړې شوی تانبې		
داسې جنگیږی لکه چی هغوی د ویلې شوې تانبې دیوال دې		

فوله تعالیٰ: لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ
په وعدونه پوره کولو تنبیه: ډرومبی ایت تفسیر خوخل تیر شوې دې اوس بیاد دې دوباره کولو ضرورت نشته. بیایه هغه خلقو باندې انکار کولې شی چه نورڅه اونه کړی وعده اوکړی او پوره نی نه کړی. بعضو علماء سلف ددې آیت نه استدلال کړې دې چه وعده پوره کول مطلقاً واجب دی. چاسره چه وعده

اوکری کہ ہفہ تاکیداوکری اوکہ نہ۔ د هغوی دلیل د بخاری اومسلم دا حدیث شریف هم دې چه رسول الله ﷺ فرمائیلى د منافق درې عادتونه دى کله چه وعده اوکری خلاف نى کوی کله چه خبره کوی دروغ وانی اوچه کله امانت ورکړې خیانت کوی (۱) په بل صحیح حدیث کښې دى چه په چاکښې څلور خبرې وى هغه خالص منافق دې اوبه چا کښې چه په دې څلوروکښې یوه وى په هغه کښې د نفاق یو خصلت دې. ترکومې چه دا پریږدې. په هغې کښې یو عادت د وعده خلافنى دې. (۲) د بخاری شریف د شرح په شروع کښې مونږ د دې دواړو احادیثوپوره شرح کړې ده. فالحمدلله. د دې د پاره دلته هم د هغې په تاکیدکښې اوفرمانیلې شو. د الله ﷻ دا خبره ډیره سخته ناخوښه ده چه ته هغه اووانې چه پخپله نى نه کوې.

قوله تعالى:-- لَكُمْ مَقَاتُ الْعَدُوِّ

چې څه وانی هغه کوه هم: مسند احمد او ابوداؤدکښې د حضرت عبدالله بن عامر بن ربیعہ ؓ نه روایت دې چه مونږ له رسول الله ﷺ راغلو: زه هغه وخت ماشوم بچي ووم د لوبو او مندو ترپرو د پاره لاهم نوزما مورمانه آواز راکړ وراشه څه واخله. حضور ﷺ اوفرمانیل چه څه ورکوي هم؟ زما مور اوونیل او حضور ﷺ کهجورې ورکوم. نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه بیاخوځیردې گڼي یادساته که د څه نه ورکولواراده دې وى اوهسې دې ونیل نو تا باندې یو دروغ ونیل لیکلې شو (۳) امام مالک ؒ فرمائی چه کله وعدې سره د وعدې کولو تاکید تعلق دې نودغه وعده پوره کول واجب کیږي. مثلاً یوسړى بل سړى ته اوونیل چه ته نکاح اوکړه نو زه به تاته هره ورځ دومره دومره درکوم. هغه نکاح اوکړه نوچه ترکومې نکاح باقى وى نو په دې سړى واجب دى چه دخپلې وعدې مطابق هغه ته ورکوی ځکه چه په دې کښې د سړى د حق تعلق ثابت شوی څه چه د ده نه په سختنې سره تپوس کیدلې شی.

قوله تعالى:-- إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا

د جهاد فرضیت او مجاهد فضیلت:-- د جمهورومذهب دې چه وعده پوره کول مطلق واجب نه دى. ددې جواب هغوی داورکوی چه کله خلقودجهاد فرضیت خواهش اوکړواوفرض شونوبعضي خلقو ترې اخوا شوبه کومي چه دا آیت نازل شو. لکه چه بل ځای کښې دى «الْمُرَاتِلِ الَّذِينَ قُتِلَ لَهُمْ كُفَّاءُ أَيْدِيَهُمْ» یعنى تا هغوی اونه گنل چاته چه اوونیلې شوخپل لاس بند کړئ. بیاجه کله به هغوی باندې جهاد فرض کړې شونوبه هغوی کښې داسې خلق هم رااووتل چه د خلقو داسې ویریدل لکه چه څنگه د الله ﷻ نه ویریري بلکه د دې نه هم زیات، اوونیل نى چه پروردگاره تا په مونږ باندې جهادولې فرض کړو؟ مونږ دې ولې یومقرر وخت پورې پریښودو کوم چه نيزدې هم دې. اووايه چه د دنیااسباب خو ډیر کم دى او د پرهیزگاراند پاره آخرت بهترین څیز دې. په تاسوبه هیڅ ظلم هم نه کیږي. تاسو چه کوم ځای کښې هم ینی مرگ به تاسو اولتوی سره د دې که تاسو په مضبوطو محلولونو کښې ینی. بل ځای کښې ارشاد دى «وَقَوْلِ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَا تَزْلُكْتُ سُوْرَةً فَإِذَا زُلْزِلَتْ سُوْرَةً مُحْكَمَةً وَذِكْرٌ فِيهَا الْقِتَالُ وَأَكْبَتِ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَنْظَرُ الْمُخْذِفِ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ» قَاوُلِ لَهُمْ (۴)

یعنى مسلمانان وانی چه ولې داسې یو سورة نه نازلیري؟ بیا چه کله یومحکم سورت نازل شی اوبه هغې کښې د جنگ ذکر وى نوتبه به گورې چه بیمار زړونوالا به تاته داسې گوری لکه څنگه چه هغه کس گوری چه په چا باندې دمرگ بې هوشی وى. دغه شان داآیت هم دې. حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چه بعضې مسلمانانو د جهاد د فرضیت نه وړاندې ونیلې ووچه څه به ښه وه چه الله ﷻ مونږ ته هغه

(۱) صحیح بخاری کتاب الايمان باب علامات المنافق: ۳۳، صحیح مسلم: ۵۹.

(۲) صحیح بخاری حواله سابق: ۱۴، صحیح مسلم: ۵۸، ترمذی: ۲۶۳۳، احمد: ۳۵۷/۲، ابوعوانه: ۲۱/۱.

(۳) ابوداؤد کتاب الادب باب التشديد لى الکلب: ۴۹۹۱، احمد: ۴۴۷/۳.

عمل خود لی و وجہ ہفتہ تہ دے تولونہ خویش وی دے دے پارہ چہ مونہ پہ ہفتی عمل کونکی شوے وو۔ نو اللہ ﷺ خپل حبیب پاک ﷺ تہ خبر و کرو چہ زما پہ نیز دے تولونہ زیات خویش عمل ایمان دے چہ دے شک شبہی نہ پاک وی او دے بی ایمانوسرہ جہاد کول دی نو پہ بعضی مسلمانانو باندی گران پریوتلو پہ کوم چہ دا آیت نازل شو ہفتہ خبری ولی دے خلی نہ اویاسنی چہ کونی نہ امام ابن جریر رضی اللہ عنہم دا خویشی چہ مسلمانانو اوویل چہ مونہ تہ معلومہ شی چہ اللہ ﷺ کوم علم دے خویشی نو مونہ پہ ہفتی باندی خامرہ عمل کور۔ پہ دے باندی اللہ ﷺ عزوجل ہفتہ عمل اوخودلو چہ زما پہ لار کنبی صفونہ ترل او پہ مضبوطیا سرہ کلک اودریدل او جہاد کونکی زہ دے زیات خویشم۔ بیاد احد پہ ورخ خلقو شا کرہ او تختیدل پہ کومے چہ دافرمان عالی شان نازل شوے چہ ولی ہفتہ وائی چہ کونی نہ؟ (۱) بعضی حضرات فرمائی چہ دا دھغوی بارہ کنبی نازل شوے چہ ہسی پہ خولہ وائی مونہ جہاد اوکرو خو جہادیہ نہ دے کرے، وائی مونہ زخمی شوخو زخمی زخمی شوی نہ وی، وائی مونہ اووہلی شو خو وہلی شوی نہ وی، چہ وائی مونہ قید کرے شواونور قید نہ کرے شو۔ ابن زید رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دے نہ مراد منافق دی چہ دے مسلمانانود امداد وعدہ بہ ئی کولہ خو پہ وخت بہ ئی پورہ کولہ نہ۔ زید بن اسلم رضی اللہ عنہ جہاد مراد اخلی۔

قرۃ تعالیٰ: ﴿كَانَ لَهُمُ نَبِيٌّ مَّرْصُومٌ﴾

حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دے ایت مبارک مصداق کنبی حضرت عبداللہ بن رواحہ انصاری رضی اللہ عنہ ہم وو کلہ چہ دا آیت نازل شواومعلومہ شوہ چہ جہاد دے تولونہ یشکلی عمل دی نو ہفتہ وعدہ اوکرہ چہ زہ خویہ خپل خان دے اوس نہ واخلہ تر مرگہ پورے دے اللہ ﷺ پہ لار کنبی وقف کرے۔ او ہم پہ دے باندی قائم ہم بانی شواود اللہ ﷺ پہ لار کنبی شہید ہمشو۔ حضرت ابو موسیٰ رضی اللہ عنہ یوخل دبصرہ قاریان راوغویشل نو درے سوہ قاریان دھغوی لہ راغلہ پہ کوم کنبی چہ ہریو کس دے قرآن پاک قاری وو۔ بیانی اوفرمانیل چہ تاسود بصری والا قاریان او پہ درے کنبی بہترین خلق ئی واورئی مونہ بہ یوسورت لوستلوچہ دے مسجات دے سورتونو مشابہ وو بیا مونہ ہفتہ ہیر کرے او ماتہ پہ ہفتی کنبی دومرہ یاد دی ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ مَا لَا تَفْقَهُونَ﴾ (فتحکب شہادۃ فی اعناقکم فقتالون عنہا یوم القیامۃ) یعنی ای ایماندارو ہفتہ ولی وائی چہ کونی نہ بیا بہ ہفتہ اولیکلی شی اوستاسوپہ مروکنبی بہ دگواہ پہ توگہ زورند کرے شی اویسا بہ دے قیامت پہ ورخ دے ہفتی بارہ کنبی تپوس کولی شی۔ بیانی اوفرمانیل چہ دے اللہ ﷺ پہ خویش خلقو کنبی ہفتہ خلق دی چہ صفونہ اوتری اود اللہ ﷺ دے دہنمن پہ مقابلہ کنبی کلک اودریری۔ دے دپارہ چہ دے اللہ ﷺ دے نوم ارچت والی اوشی اود اسلام حفاظت وی اود دین غلبہ وی۔ مسند احمد کنبی دی چہ درے قسمہ خلقو درے حالتونہ دی دے کوم پہ کتو چہ اللہ ﷺ خوشحالیری او مسکے کیری۔ دے شہی پاسیدونکی تہجد کونکی، مانجہ دے پارہ صفونہ جوړونکی او پہ میدان جنگ کنبی صف بندی کونکی۔ (۲)

﴿جہاد فضائل﴾: ابن ابی حاتم کنبی دی چہ حضرت مطرف رضی اللہ عنہ فرمائی مانہ دے حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ پہ روایت سرہ یوحدیث رسیدلی وو۔ زما پہ زہ کنبی وو چہ پخبلہ دے حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ سرہ ملاوٹم اود ہفتہ نہ نیغ پہ نیغہ دا حدیث واورم۔ یوخل لارم اوہغوی سرہ مے ملاقات اوکرو او ہغوی تہ مے واقعہ بیان کرہ۔ ہغوی خوشحالی شہکارہ کونہ اوکرہ او وئی فرمائیل چہ ہفتہ حدیث کوم یودے؟ وئی فرمائیل چہ اللہ ﷺ درے قسمہ کسان دہنمنان گتری او درے قسمہ دوستان۔ وئی فرمائیل چہ او زہ پہ خپل خلیل حضرت محمد رضی اللہ عنہ باندی دروغ نہ شم ترلی دا حدیث پہ حقیقت کنبی مونہ تہ بیان فرمائیل شوی دے۔ ما تپوس اوکرو چہ ہفتہ درے خوک دی؟ کوم چہ اللہ ﷺ خویشی۔ وئی فرمائیل چہ یوخو ہفتہ خوک چہ دے

(۱) الدر المنثور: ۱/۱۶۶۔

(۲) ما جہ المقدمۃ باب لیمّا انکرت الجہاد: ۱/۲۰۰، ۱/۳۰۰۔

اللہ ﷻ پہ لڑکھنپی جہاد کوی صرف داللہ ﷻ د خوشحالولوپہ نیت سرہ اوخی۔ کله چه دہنمن سرہ مقابلہ وی نو پہ بہادرئی سرہ جہادکوی اوتہ د دے تصدیق پخپلہ ہم پہ کتاب اللہ کھنپی کتلې شې۔ بیا هغوی دغه آیت مبارک بیان کړو اوبیانی پوره حدیث بیان کړو۔ ابن ابی حاتم کھنپی دا حدیث ہم دومره په دې الفاظو کھنپی راغلې دې اویہ ترمذی اونسائی کھنپی پوره حدیث دې اومونې ہم داپہ بل خائی کھنپی پوره لیکلې دې۔ (۱) (فالحمد لله)

د نبی آخر الزمان صفت: حضرت کعب احبار ؓ نه ابی حاتم کھنپی نقل دی اللہ ﷻ خپل نبی ﷺ ته فرمانی ته زما متوکل او خویش بنده یشی۔ بد اخلاقہ بد زبانہ اویہ بازارونو کھنپی شورخوگ کونکې نه ئې۔ د بدنې بدلہ په بدنې سرہ نه ورکوي بلکه معافی کوي۔ د پیداکیډوخائی دې مکہ دې اود هجرت خائی دې طایبہ دې۔ ملک ستا شام دې او امت ستا په کثرت سرہ د اللہ ﷻ حمد کونکې دې۔ په هرحال کھنپی او په هر منزل داللہ ﷻ حمد او ثناء بیانونکې دې۔ دسحر په وخت کھنپی داللہ ﷻ د ذکرپہ مزہ آواز برابر اوریدې شی لکه د شاتود مچو بنگاری۔ خپل نوکونه او بریت کت کوی او خپل تهنبد د نیمو پندو پورې تړی او د هغوی صفونه په میدان جہاد کھنپی داسې وی لکه مانخہ کھنپی چه وی۔ بیا حضرت کعب ؓ هم دا آیت تلاوت کړو۔ بیافرمانی دنمر خیال ساتونکې چه کوم خائی کھنپی دمانخہ وخت راشی نومونځ ادا کونکې وی سرہ ددې چه په سورلئی وی۔ حضرت سعید بن جبیر ؓ فرمانی چه حضور ﷺ په ترکومي پورې صفونه نه وو جوړ کړي ترهغې پورې په نی جنگ نه شروع کولو۔ نود صف جوړولوتعلیم د اللہ ﷻ د طرف نه مسلمانانوته ورکړې شوې دې۔ یویل سرہ ملاو وی ثابت قدم وی او اخواکیری نه او یویل سرہ ملاشوی ولاړوی۔ ته نه گوري چه د آبادنی والا دا نه غواړی چه د هغه په آبادنی کھنپی دې څه ښکته پورته وی کوگک وی پایہ ترس وی یا په کھنپی سورہ پاتې شی۔ دغه شان اللہ ﷻ نه غواړی چه د هغه په امر کھنپی دې اختلاف وی په میدان جنگ کھنپی او په مانخہ کھنپی هغه پخپلہ صف بدنې کړې ده نو تاسو د اللہ ﷻ د حکم پوره والې کونی او چه څوک احکام په خائی راوړی دا به د هغه د بارہ عزت او بجاو ثابت وی۔ ابوبحریرہ ؓ فرمانی مسلمانانو به په اسونوباندې سواره شوی جنگ نه خوښولو جغوی ته به دا ښه ښکاریده چه په زمکه به نی صفونه جوړکړي پیدل یویل ته مخامخ مقابلہ کوله۔ هغوی فرمانی چه کله ته ماته اوگوري چه ماد صف نه اخواډیخوا توجه کړې ده نوچه څه غواړی ملامتیاکوه او بدرد وایه۔

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ

اوا کله چی اوونیل موسی

اوا کله چی موسی خپل قوم ته اوونیل

أَيُّ

وَقَدْ تَعْلَمُونَ

لِمَ تُوَدُّونَنِي

يَقَوْمِ

يَقَوْمِهِ

قوم خپل ته | اے قومہ زما | ولې تاسو ضرر رسوي ماته | حال دا چی پوهه یی: تاسو! چی بیشک زه

انې زما قومہ | ولې ماته تکلیف راکوي | ..... او په دې ښه پوهه یی چی زه تاسوته د اللہ ﷻ

رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ

رسول د اللہ یم | تاسو ته | پس هر کله چی | کاره شو هغوی | نو کاره کړل اللہ | زړونه دهغوی

رسول رالیرلې شوې یم | نو هر کله چی هغوی گمراهی اختیار کړه | نو اللہ ﷻ د هغوی زړونه وارول

وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ ۝	وَاِذْ قَالَ عِيسٰى ابْنُ مَرْيَمَ
او اللہ! نہ بنائی نیغہ لار قوم فاسق تہ کلہ چی اوونیل عیسیٰ خوی دمریم	
او اللہ ﷻ داسی نافرمانہ خلقو تہ لارہ نہ بنائی او خہ وخت چی عیسیٰ ﷺ د بی بی مریم خوی	
يٰٓعِيسٰى اِسْرٰٓءِیْلُ اِنِّیْ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَیْکُمْ مُّصَدِّقًا	
ای بنی اسرائیلو چی بیشک زہ رسول دالہ یم تاسو تہ تصدیق کونکی یم	
اوونیل انی بنی اسرائیلو! زہ تاسو تہ دالہ ﷻ رسول (البریل شو) یم د تورات	
لَکُمَا بَیْنَ یَدَیْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُوْلِ یَّاقُوْنٰ	
هغی لره چی وړاندی زما دی دتورات نہ او زیری درکونکی یم پہ یو رسول سرہ چی راخی بہ	
تصدیق کونکی یم کوم چی زما نہ وړاندی نازل شوې وو او د یو (بل) پیغمبر زیری درکوم	
مِنْ بَعْدِیْ اَسْمٰٓءُ اَحْمَدُ ۝ فَکَلَّمَا جَاۤءَهُمُ بِالْبَیِّنٰتِ	
روستو زمانہ چی نوم دهغه بہ احمد وی پس هر کلہ چی راغی هغه هغوی تہ دواضحہ نبوسره	
چی زمانہ پس بہ راخی دهغه نوم بہ احمد ﷺ وی نوهر کلہ چی (هغه پیغمبر) دوی تہ پہ ښکارہ دلائلو سرہ راغلو	
قَالُوْا هٰذَا سِحْرٌ مُّجِیۡنٌ ۝	
نو اوونیل هغوی دا جادوگر دی ښکارہ	
نودوی اوونیل دا خوشکارہ جادو دی	

قوله تعالى: - وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ

پیغمبران علیهم السلام هم تنگ کړی شوی وو: الله ﷻ فرماني چه کليم الله حضرت موسى بن عمران ﷺ خپل قوم ته وفرمائيل چه تاسو زما د رسالت صداقت پيژنئى نو بيا ولي ماته آزاد رسوي؟ په دې کښې لکه چه يوقسم حضور ﷺ ته تسلي ورکولې شى. نو چه کله به نبي کریم ﷺ تنگولي شونو هغوی ﷻ به فرمائيل چه الله ﷻ دې په موسى ﷺ باندې رحمت نازل کړی هغه به ددې نه ډير تنگولي شو خوبيا به نې هم صبرکولو! او ورسره دې کښې مومنانوته ادب خودلې شى. چه هغوی دې دالله ﷻ نبي ته تکليف نه رسوي. داسې مه کونې چه په هغې سره د هغه زړه خبرن شى لکه چه يوبل خائ کښې ارشاد دې (يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا لَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ اٰذٰوْا مُوْسٰى فَاِذْ اٰوَاۤءُ اللّٰهُ مِمَّا قَالُوْا وَكَانَ عِنْدَ اللّٰهِ وَجِيْهًا) اي دايمان خاوندانوتاسو داسې مه كيښئ لکه څنگه چه موسى ﷺ ته تکليفونه رسونکى وو. الله ﷻ خپل داعزت مند بنده د هغوى د بهتانونونه پاك كړو او دا خلق سره د پوهې د حق علم د تابعدارنى نه اخواشو او كاڅه روان شو نواله ﷻ هم د هغوى زړونه د هدايت نه اخوا كړل. په هغوى كښې شك او حيرانتيا واچوله لکه چه بل خائ ارشاد دې (وَقَلِیْبَ الْاَيْدِیْ تَهْمُ وَاَبْصَارُ هُمْ كَمَا لَمْ یُوْمِنُوْا بِهٖ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَدَّ رُھْمُ فِیْ طُغْيَانِهِمْ یَقْتَبُھُوْنَ) یعنې مونږ به د هغوى زړونه او سترگې اولته كړو لکه څنگه چه دوى په اول ځل زمونږ په آياتو نوباندې ايمان نه راوړى اومونږ به دوى د هغوى د سر كښنى په حالت كښې پرېږدو او په هغې كښې به سرگردان وى. يوبل خائ ارشاد رباني دې (وَمَنْ یُّضَاقِقِ الرَّسُوْلَ مِنْۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰی وَيَتَّبِعْ غَیْرَ سَبِيْلِ الْمُؤْمِنِيْنَ تَوَلّٰی مَا تَوَلّٰی وَنُعْطِیْهِ جَهَنَّمَ وَسَاوَتْ مَصٰوِیْرًا) د هدايت ښكاره كيدونه پس چه څوك د رسول الله ﷻ مخالفت كوى اود مومنانو د لارې

نه علاوه د بل چا تابعداری کوی مونږ به هغوی هم هغه طرفته واړوؤ کوم طرفته چه دی اؤړی او اخر به مونږ هغوی په دوزخ کښې او غورزو او هغه ډیر خراب ځای دې. دلته هم ارشاد کيږي چه الله ﷻ د فاسقانو لار خودنه نه کوی. بیا د حضرت عیسیٰ ﷺ خطبه بیانولې شی چه هغوی بنی اسرائیلو ته کړې وه. په هغې کښې فرماینلې ووجه په تورات کښې زما خوشخبری ورکړې وه او اوس زه تاسو ته زمانه پس دیورسول زیرې درکوم چه نبی امی عربی مکی احمد مجتبیٰ حضرت محمد ﷺ دې. حضرت عیسیٰ ﷺ دینی اسرائیلو د پیغمبرانو ختمونکې او حضرت محمد ﷻ د ټولو انبیاءو او مرسلینو خاتم دې. د حضور ﷺ نه پس به نه څوک نبی راځی او نه رسول. ثبوت اورسالت ټول په حضور ﷻ باندې (من کل الوجوه) ختم شو.

قوله تعالیٰ: - مِنْ بَعْدِي اِمَّةٌ اَحَدٌ

[illegible]

حضرت ابن عباس ؓ فرماني چه يونبي الله ﷻ داسي نه دي راليگلي د چانه چه دا اقرار نه وي اخستي شوي که دهغه په ژوند کيښي حضرت محمد ﷺ راوليگلي شو نو ته به دهغه تابعداري کوي اود هرنبي نه دا وعده هم اخستي شوي ده چه هغه دي دخپل خپل امت نه هم دا وعده واخلي. يوخل صحابه کرامو ؓ معلومات اوکړل چه يارسلو الله ﷻ مونږ ته خپل خبر راکړي. حضور ﷺ اوفرمايليل چه زه د خپل پلار حضرت ابراهيم ؑ دعاييم اود حضرت عيسي ؑ خوشخبري يم. زما دمورچه کله پښه درنه شوه نو په خوب کيښي نئ اوويلد لکه چه د فغي نه يونور راتولي وي په کوم سره چه د شام د ښار بصري محلوته اوپي قيدل (ابن اسحاق) د دې سند ښکلي دي اود نور سندونو سره هم د دې شواهد شته.

نہی کریم ﷺ حضرت عیسیٰ ﷺ زیری دی: جسند احمد کنبی دی زہ دالہ ﷺ بہ نیرد خاتم النبیین ووم هغه وخت کنبی چہ حضرت آدم ﷺ پہ خپله خاوره کنبی اخلې شوې وو. زہ تاسو ته دهغه شروع واوروم. زہ د خپل پلار حضرت ابراهيم ﷺ دعا د حضرت عیسیٰ ﷺ زیری او د خپلی مورخوب یم. د انبیاء

¹ صحيح بخاری كتاب الضمیر سورة الصف: ٤٨٩٦، صحيح مسلم: ٢٣٥٤، لرمذی: ٢٨٤٠، احمد: ٨٠/٤، ابن حبان: ٦٣١٣.

کرامو منیندو ته هم داسې خوب خودلي کيږي^(۱) په مسند احمد کښې په یوېل روایت باندې دې سره نيزې روایت دې^(۲) مسند په یوېل حدیث شریف کښې دی چه رسول الله ﷺ مونږ د نجاشی بادشاه حبشه ته لیگلې وو مونږ تقریباً اتیاکسان وو په مونږ کښې حضرت عبدالله بن مسعود حضرت جعفر حضرت عبدالله بن رواحه حضرت عثمان ابن مظعون او حضرت ابوموسی و غیره هم وو زموږ دلته په رسیدو سره قریشو په خبریدو باندې مونږ پسې شاته خپل دوه سفیران عمرو بن عاص او عماره بن ولید اولیگل. هغوی سره ئی د بادشاه دربار ته تحفی هم اولیگلې. کله چه دوی راغله نو بادشاه ته ئی سجده اوکره او بیا پښی او گس طرف ته راتاوشو او کیناستل. بیانی خپل درخواست وړاندې کړو چه زموږ د قبیلې یوڅو کسانو زموږ دین پریخودې ستاسو ملک ته راغلی دی زموږ قوم مونږ ددې دپاره تاسوله رالیگلې یو چه تاسو هغوی مونږ ته حواله کړئ نجاشی تپوس اوکره هغوی چرته دې هغوی ونیل هم دلته په دې ښار کښې دی حکم اوشو چه هغوی حاضر کړئ نو دامسلمانان صحابه کرام رضی الله عنہم دربار ته حاضر کړې شو. د هغوی خطیب دغه وخت کښې حضرت جعفر و او اباقی خلق د هغه ماتحت وو. دوی چه کله راغله نو هغه سلام خو اوکرولې سجده ئی اونه کړه. درباریانو ونیل تاسو د بادشاه په وړاندې سجده ولې اونه کړه؟ جواب ملا شو چه مونږ د الله ﷻ نه علاوه بل چاته سجده نه کوو. تپوس ئی اوکر وولې؟ ونی فرمائیل الله ﷻ مونږ ته خپل رسول راولیگلو او هغه رسول حکم کړې چه مونږ دالله ﷻ نه بغیر بل چا ته سجده اونه کړو او حضور ﷺ مونږ ته حکم راکړې دې چه مونږ موخ کوو او زکوٰه ورکوو دې وخت کښې عمرو بن عاص چپ پاتې نه شو چه هسې نه د دې خبرواتر په بادشاه باندې اونه شی. درباریان او پخپله بادشاه له غصه وروستلو دپاره په مینځ کښې خبرې شروع کړې چه حضور ددوی عقیدې د حضرت عیسی بن مریم ﷺ باره کښې ستاسو خلقو نه بالکل مخالف دی. بادشاه تپوس اوکر و چه تاسو د حضرت عیسی ﷺ اود هغه د مور باره کښې څه عقیده لرئ. هغوی اووئیل چه زموږ عقیده دهغوی باره کښې هم هغه ده کومه چه الله ﷻ په خپل کتاب کښې مونږ ته تعلیم راکړې چه کلمه الله دې او روح الله دې کوم روح چه الله ﷻ د پیغلې مریم یتول طرف ته القا کړو چه پیغله وه او یوانسان ورسره لاس هم نه وو لگولې اونه دهغې د بچی کیدوڅه موقعه وه. بادشاه په دې اوریدو باندې د زمکې نه یوه کي راوچت کړواو ونی ونیل ای دحبشه خلقو او ای عالمانو درویشانو واعظانو د دوی اوزمونږ په دې باره کښې هم یوه عقیده ده. د الله ﷻ قسم زموږ او د دوی په عقیده کښې د دې ډکی هومره فرق هم نشته. ای دمهاجرو دلې تاسو ته دې پخیر راغلې وی او ستاسو رسول ته دې هم پخیر راغلې وی د چاد طرف نه چه تاسو راغلی شئ زما دا گواهی ده چه هغه د الله ﷻ رښتونی رسول دې. هم هغه دې د چا باره کښې چه مونږ پیشن گوئی په انجیل کښې لوستلې ده. اودا هم هغه دې د چا زیرې چه زموږ پیغمبر حضرت عیسی ﷺ ورکړې دې. زما د طرف نه تاسو ته عام اجازت دې چرته چه اوسپرنی اوسئ. دالله ﷻ قسم که د ملک د دې لاتیونو نه فارغ شوم نوزه به د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شوې ووم د هغوی خپلنی به مې اوچتولې اود هغوی خدمت به مې کولو اود هغوی اودس به مې کولو. دومره وینا کولوسره ئی حکم اوکړو چه دا دواړه قریشانو کومې تحفی راوړې دی هغه دوی ته واپس کړئ. دې مهاجرینو نه خو حضرت عبدالله بن مسعود د ټبرزر حضور ﷺ سره ملاو شو په جنگ بدر کښې هم هغه شرکت اوکړو. دحبشه ددې بادشاه دوفات کیدو چه کله حضور ﷺ ته خبر اورسیدو نو حضور ﷺ د هغه د پاره د بښنې دعا اوغوښتله^(۳) دا ټوله واقعه د

(۱) الحدیث: ۱۱۷/۱، حاکم: ۱۱۸/۲.
 (۲) الحدیث: ۲۶۶/۵، مسند الطائفي: ۱۱۶.
 (۳) الحدیث: ۱۶۱/۱.

حضرت جعفر ؓ، او حضرت ام سلمہ ؓ نہ روایت دہ۔^(۱)
 د تفسیر موضوع نہ دا جدا خیز دے پہ دے وجہ مونہ دلته مختصراً ذکر کرہ او نور تفصیل د سیرت بہ کتابونو کنہی او گورنی: زمونہ مقصد دادے چہ دلوی مرتبہ خاوند محمد ؐ بارہ کنہی وپاندینو پیغمبرانو علیہم السلام برابر پیشن گویانی کولے او خپل امتیانو ته نی د خپلو کتابونو نه دینی کریم ؐ صفتونه بیانولود هغوی د تابعدارانی او نصرت نی هغوی ته حکم کولو. اود حضور ؐ دامر مشهورتیا د حضرت ابراہیم ؑ د دعا نه پس چہ د ټولو انبیاء کرامو پلار وو. دغه شان د نور مشهورتیا وجہ د حضرت عیسیٰ ؑ زیرې شو. په کوم حدیث شریف کنہی چہ حضور ؐ د سوال کونگی په سوال باندې د نبوت د امر په نسبت د خلیل دعا او مسیح زیری طرف ته کرې دے دے نه هم دغه مراد دے. دے دواور سره د خپلې موربې بی د خوب ذکر کول د دے د پاره ووجه په اهل مکہ کنہی د حضور ؐ د شروع نه د مشهورتیا وجہ هم دغه خوب وو. الله ﷻ دے په هغوی ؐ باندې بی شمیرہ درود او رحمت اولیکی بیارشارد کیری چہ سره د دومره مشهورتیا اوسره د انبیاء علیہم السلام د متواترو پیشن گویانو هم چہ کله هغوی روښانه دلیلونه راوړل راغلو نو مخالفینو او کافرانو ونیل چہ دا خصوصاً جادو دے.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ	
او څوک دے ډیر ظالم دهغه چانه چی جوړنی کرل	
او د هغه چا نه لونی ظالم څوک دے	
عَلَىٰ اللَّهِ	الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْخِلُ
په الله باندې دروغ حال دا چی هغه ته دعوت ورکړې کیری طرف داسلام ته او الله	چی په الله <small>ﷻ</small> باندې دروغ تری ؟ حال دا دے چی هغه داسلام طرفته رابللی شی او الله <small>ﷻ</small>
لَا يَهْدِي	الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۝ يُرِيدُونَ
هدایت نه کوی قوم ظالم ته	دوی غواړی چی مړ کړی نور الله
داسی ظالمانو ته هدایت نه کوی ..... دوی غواړی چی دالله <small>ﷻ</small> نور دخولې په	
يَأْقُوهُمْ	وَاللَّهُ مُتِمِّمٌ
په څلو خپلو سره او الله پوره کونکې دے دنور خپل او اگر که نه خوښوی نی کافران	وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ۝
پوگو باندې مړ کړی او الله <small>ﷻ</small> د خپل نور کمال ته رسونکې دے اگر که په کافرانو بدلگی	
هُوَ الَّذِي	أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ
هغه ذات دے چی وې لیرو رسول خپل دهدایت سره اود حق دین سره دپاره ددې چی غالب کړی دے	الله <small>ﷻ</small> هغه ذات دے چی خپل رسول نی په هدایت او په حق دین سره (تاسو ته) راولیرلو
عَلَىٰ الدِّينِ	كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ۝
دین لره په دینونو ټولو باندې	اگر که نه نی خوښوی مشرکان
چی دا دین په نورو ټولو دینونو باندې غالب کړی اگر مشرکانو ښه نه لگی	

قوله تعالى: - يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ

اللہ تعالیٰ دین رو بہ اللہ دی :- ارشاد دی چه کوم سرې په الله ﷻ باندې دروغ اود خان نه خبره اوتړی او هغه سره شریک مقرر کړی دې نه لونی ظالم بل نشته. که چرته داسې سرې بې خبره وو نو بیا خو هم یوه خبره ده دلته خو دا خبره ده چه هغه د اخلاص او توحید طرف ته برابر راوبللې شی. د داسې ظالمانو په قسمت کښې هدایت چرته دې؟ د دې کافرانو خوښه خو دا ده چه حق په باطل سره رد کړی. د دې مثال بالکل داسې دی لکه چه سرې د نمر شغلې د خپلې ځلې په پوکوسره بې نوره کول غواړی. لکه څنگه چه دا ناممکن دی چه د ده د ځلې په پوکویه د نمر رنرا لاره شی دغه شان دا هم ناممکن دی چه د الله ﷻ دین به دې کافرانوسره رد شی. الله ﷻ فیصله کړې ده چه هغه به خپل نور پروه کوی که کافران بد گنې نو گنې دی. دې نه پس نی خپل دین اود خپل رسول حقانیت واضح کړلو، د دې دواړو آیاتونو پوره تفسیر په سورۃ برات کښې تیر شوی دی. (فالحمد لله)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	هَلْ أَدُلُّكُمْ	عَلَىٰ تِجَارَةٍ	تُنْفِئُكُمْ
اے هغه کسانو چی ایمان موراوړې دې آیا اونیایم زه تاسو ته یو تجارت اچی خلاص به کړی تاسو			
انې مومنانو! آیا داسې سوداگری ورته اونیایم چې د دردناک عذاب			
مِنْ عَذَابِ الْيَمِّ	تُؤْمِنُونَ	بِاللَّهِ	وَرَسُولِهِ
د عذاب دردناک نه	ایمان راوړئ	په الله باندې او په رسول دهغه باندې	او جهاد کوئ
نه مو بیچ کړی	..... (هغه دا چې) په الله ﷻ	او په پیغمبر ﷺ ایمان راوړئ	اود الله تعالیٰ په لار
فِي سَبِيلِ اللَّهِ	يَا مَوَالِكُمْ	وَأَنْفُسَكُمْ	ذَلِكُمْ
په لار د الله کښی	په مالونو خپلو سره	او په نفسونو خپلو سره	دا کار
کښی په خپلو مالونو او خانونوسره جهاد کوئ	..... دا ستاسو دپاره		
خَيْرَ لَّكُمْ	إِنْ كُنْتُمْ	تَعْلَمُونَ	يَغْفِرْ لَكُمْ
بېتره دې ستاسو دپاره	که یی تاسو	چی پوهیږئ	اوبه بښی تاسو لره
غوره ده	که تاسو پوهیږئ	..... الله ﷻ	به ستاسو گناهونه معاف کړی
وَيَذْخِلْكُمْ	جَنَّاتٍ	تَجْرِي	مِنْ تَحْتِهَا
او داخل به کړی تاسو لره	داسې باغونو ته	چی بهیږی به	لاند دهغې نه
او کورونه	او داسې باغونو ته به مو داخل کړی	چې دهغې لاندې به نهرونه بهیږی	او ښکلې پاک د استوگنې
طَيِّبَةٍ	فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ	ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ	وَأُخْرَى
پاک پاک ښه ښه	په باغونو دهیښه اوسیدو کښی	دا کامیابی لویه ده	او دویم څیز
ځایونو ته به مو داخل کړی	چې دهیښه اوسیدو باغونو دی	هم دغه لویه کامیابی ده	او بله یوه
يُحِبُّونَهَا	نَصْرَ مِنَ اللَّهِ	وَقَرِيبٌ	وَبَشِيرٌ
چی تاسو خوښوئ هغه	امداد دې د طرفه د الله نه	او فتحه	نژدې ده
دغه گټه	چې ستاسو ډیره خوښه ده	یعنی د الله	مدادو په دشمن باندې زر کامیابی حاصلول اومومنانو

الْمُؤْمِنِينَ

مومنانو له |

ته (دې) زيرې ورکړه |

قوله تعالى: هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ

په الله تعالى باندې ايمان او جهاد دټولونه لوی تجارت دې: دحضرت عبدالله بن سلام ؓ والا حدیث کښې نیر شوی دی چه صحابه کرامو د رسول الله ﷺ نه داتپوس کول غوښتل چه الله ﷻ ته د ټولونه زیات محبوب عمل کوم یو دې؟ په دې باندې الله ﷻ عزوجل دا سورت نازل کړو په کوم کښې چه فرماني راشنی چه زه تاسو ته د سراسر نفع والا تجارت اوښایم په کوم چه د نقصان هیڅ یوصورت هم نشته. او په کوم سره چه به مقصد حاصل او ویره ختمه شی. هغه دا چه تاسو د الله ﷻ په وحدانیت او د هغه د رسول په رسالت باندې ايمان راوړئ. خپل خان او مال دهغه په لار کښې قربانی کړئ. یاد ساتنی چه دا د دنیا تجارت اود دې د پاره سخت محنت او کوشش کولونه ډیر بهتر دې. که زما دې خودلې شوی تجارت تاسو تجارتیان شونئ نوستاسو په هره گناه خطابه زه معافی اوکړم. اود جنتونو صفاتو اوچتو محلونو اوچتو درجو ته به تاسو اورسوم. ستاسو بالاخانو اوددې همیشه پاتې کیدونکویاغونو د ونولاندې صفا سترا بهیدونکی نهرونه به په پوره موج سره روان وی. یقین لرئ چه زیر دست کامیابی او اوچت مقصد حاصلول هم دغه دی. ښه ده دې نه هم زیات واوړئ تاسو همیشه د دشمن په مقابله کښې زما امداد غواړئ نو که خپله فتح غواړئ زما وعده پوره کړئ نو دا به هم تاسو ته درکړم. یو طرف ته مقابله اوشو او بل طرف ته فتح اوشو، دپخوا مخامخ شونئ او اخوا فتح او نصرت ستاسو قدومونه ښکل کړل. بل خای ارشاد دې ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنصُرُوا اللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ﴾ ای ایماندارو که تاسو د الله ﷻ د دین امداد اوکړو نو الله ﷻ به ستاسو امداد اوکړی او تاسو ته به ثابت قدمی درنصیب کړی. یو بل ارشاد دې ﴿وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾ یقیناً الله ﷻ د هغه امداد کوی څوک چه د الله ﷻ د دین امداد کوی. بې شکه الله ﷻ د لوی طاقت خاوند او غیر فانی عزت مالک دې. دا امداد او فتح په دنیا کښې او هغه جنت او نعمت په آخرت کښې به د هغه خلقو په حصه کښې وی چه څوک دالله ﷻ اود هغه د رسول ﷺ تابع داری کوی. دالله ﷻ اود هغه د دین په خدمت کښې د مال او خان ډډه نه کوی. د دې د پاره او فرمایلی شو چه ای نبی ﷺ ایماندارو ته زما د طرف نه دا زیرې وراورسوه.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	کُونُوا	أَنْصَارَ اللَّهِ	کَمَا
اے هغه کسانو چی ايمان موراوړې دې شی مددگاران دالله لکه څنگه چی			
انې مومنانو ا د الله ﷻ (د دین) مددگار شی ..... لکه څنگه			
قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ	لِلْحَوَارِيِّينَ	مَنْ أَنْصَارِيَّ	إِلَى اللَّهِ
اوویل عیسی خوی دمريم حواریانو ته څوک دې مددگار زما طرف دالله ته			
چې عیسی ﷺ د مريم خوی حواریانو ته ونیلی وو چې څوک ما سره دالله ﷻ په دین کښې مدد کوی			
قَالَ الْحَوَارِيُّونَ	نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ	فَأَمْنَتْ	طَائِفَةٌ
اوویل حواریانو مونږه مددگاران دالله یو پس ايمان راوړو یوې ډلې			
حواریانو جواب ورکړو چې مونږ دالله ﷻ (ددین) مددگاران یو او نبیا په بنی اسرائیلو کښې			

مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ	وَكَفَرَتْ طَآئِفَةٌ	فَاكْذَبْنَا	الَّذِينَ
دینی اسرائیلونہ	او انکار اوکرو بلی دلی	پس تائید اوکرو مونہ	دھغہ گسانو
یو دلی ایمان راہرو	او بلی دلی انکار اوکرو	نو مونہ دھغوی د دینمن	پہ مقابلہ کنہی
أَمْنُوا	عَلَىٰ عُدُوِّهِمْ	فَأَصْبَحُوا	ظَهْرَينَ
چی ایمان نی راہرو	پہ مقابلہ د دشمنانو دھغوی کنہی	پس شو هغوی	غالب
د دشمنانو مدد اوکرو	نو هغوی غالب او گر خیدل		

قوله تعالى: - كُتِبَ عَلَيْكُمُ

د الله دين او د پیغمبر امداد گوه: الله و تبارک خپلو مؤمنانو بند یگانوته حکم ورکوی چه هغوی دې هروخت اوهر لحظه د خان مال عزت حیا قول فعل نقل و حرکت نه دې په زړه او ژبه سره د الله اود هغه دروسول د ټولو خبرو په قبولیت کنهې وی بیا مثال ورکوی چه د حضرت عیسی تابعدارانو ته اوگوره چه د حضرت عیسی په آواز باندې ډیر زر لښک اووئیل اود هغه په دې خبره چه خوک شته چه زما سره د الله په دې خبرو باندې امداد اوکړی هغوی بغیرد سوچ او غور نه اووئیل چه مونږ ټول ستا ملگری یو اود الله د دین په امداد کنهې ستا تابعدار یو. نو روح الله اسرائیلیانو او یو نانیانو ته هغوی مبلغ جوړ کړل اود شام ښارونو ته یی ولیکل.

قوله تعالى: - مَنْ الْكَافِرِ إِلَى اللَّهِ

د حج په ورځو کنهې به د رسولانو سردار هم دا فرمائیل چه خوک شته چه ماله خای را کړی چه زه د الله رسالت اورسوم. قریش خو ما د رب د پیغام رسولونه منع کوی (مخدا هل مدینې اوس او خزرج قبیلو ته الله دا دهمیشه نیک بختی وراوښتله. هغوی دروسول الله بیعت اوکړو اود هغوی خبرې نی قبولې کړې اوکلکې وعدې ورسره اوکړې که چرې تاسو مونږ له راشنی نو بیا د هېڅ سور سپین طاقت نشته چه تاسو ته تکلیف اورسوی. مونږ به ستاسود مخه خپل ځانونه او جنگو او په تاسو به هېڅ تکلیف رانه ولو. بیا چه کله حضور د خپلو ملگرو سره هجرت اوکړو او هغوی له لارو نو هغوی خپله وینا په حقیقت کنهې پوره کړه او ونی خودل اود خپلې ژبې ساتنه نی اوکړه. په دې وجه د انصارو په عزت مند لقب سره ممتاز شو اودا لقب لکه چه د هغوی یو جدا نوم جوړ شو. الله دې د هغوی نه خوشحاله شی او هغوی دې هم راضی کړی آمین. اوس چه کله نی چه حواریین خان سره کړه اود الله د دین تبلیغ د پاره راپاسیدل نود بنی اسرائیلو څه خلق خو په نیغه لار راغله اوڅه خلق راغله بلکه هغوی ته اود هغوی موربی بی چه ډیره پاکه بی بی وه ته نی ډیر خراب نسبتونه اوکړل. دې یهودیانو باندې د الله غضب نازل شو اودهمیشه د پاره د الله د دربار نه اوشرلی شو. بیا په منونکو کنهې یوه ډله دخپل حد نه داسې زیاته شوه اوهغه نی دخپلې درجې نه دومره زیات کړو او بیا په دې ډله کنهې نورې ډیرې ډلې جوړې شوې. بعضو خو اووئیل چه سیدنا حضرت عیسی د الله څوی دې (نعوذ بالله) بعضو وئیل په دریو کنهې دریم دې یعنی پلار څوی او روح القدس او بعضو خو هم هغه الله او منلو. دې ټولو ذکر په سورة نساء کنهې په تفصیل سره اوگورنی. رښتونی ایماندار الله د خپل نبی آخر الزمان رسول الله په رالیکلوسره تائید اوکړو او د هغوی دښمنانو نصرانیانو باندې نی دوی غالب کړل.

قوله تعالى: - فَأَمَّا تَطَافُتُ

د حضرت عیسیٰ ﷺ د ملگرو ذکر:- حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کلمہ اللہ ﷻ ارادہ اوکړہ چہ حضرت عیسیٰ ﷺ آسمان ته اوخیژی نو هغوی ښه غسل اوکړو او خپلو ملگرو له راغلود سر نه نی دایرې څاڅکې څڅیدل. دا دولس صحابه وو چہ په یو کور کښې ناست وو. راتلوسره نی او فرمائیل چہ په تاسو کښې هغه هم شته چہ په ما باندې ایمان راوړلې دې خوبیا به په ما کفر کوی او یو ځل دوه ځل نه بلکه پوره دولس دولس ځل. بیانی او فرمائیل چہ په تاسو کښې څوک دې خبرې ته تیار دې چہ په هغه باندې زماغوندي شکل واچولې شی او هغه زما په بدله کښې قتل کړې شی اویہ جنت کښې زما په درجه کښې زما ملگرې شی؟ یو ځوان چہ په دغه ټولو کښې کم عمر وو او دریدو او خپل خان نی وړاندې کړو. هغوی او فرمائیل ته کینه او بیانی دغه خبره اوکړه دې ځل هم هم هغه کمر عمر ځوان صحابی او دریدو نو حضرت عیسیٰ ﷺ دې ځل هم هغه کینولو. بیانی په دریم ځل دغه سوال اوکړو دې ځل هم بیا هغه ځوان او دریدو. هغه او فرمائیل ډیره ښه ده. هم هغه وخت د هغه شکل او صورت هم د حضرت عیسیٰ ﷺ په شان شو او پخپله حضرت عیسیٰ ﷺ د دغه کور په یو روزان باندې آسمان ته اوچت کړې شو. اوس یهودیانو رامنډې کړې او هغوی دغه ځوان حضرت عیسیٰ ﷺ او گټلې او راگیرنی کړو او قتل نی کړو اویہ سولې نی کړو. بعضو دولس دولس ځل کفر اوکړو سره د دې چہ وړاندې ایماندار وو بیا د بنی اسرائیلو د منونکې ډلې درې فرقې شوې. یوې ډلې خو ونیل چہ پخپله اللہ ﷻ زمونې په مینځ کښې د مسیح ﷺ په شکل کښې ووترکومې چہ غوښتل بیا آسمان ته اوختلو، دوی ته یعقوبیه وائی. یوې فرقې ونیل چہ په مونږ کښې د اللہ ﷻ ځوی وو ترکومې چہ اللہ ﷻ غوښتلو هغه نی په مونږ کښې اوساتلو او چہ کله نی او غوښتل خپل خان ته نی اوچت کړو. دې ته نسطوریه وائی. دریمه ډله به حق باندې قائمه وه اود هغوی عقیده دا ده چہ د اللہ ﷻ بنده اورسول حضرت عیسیٰ ﷺ په مونږ کښې وو ترکومې چہ اللہ ﷻ غوښتل هغوی په مونږ کښې موجود وو بیا اللہ ﷻ خپل طرف ته اوچت کړو دا ډله د مسلمانانو ده. بیا د دې دواړو کافرانو ډلو طاقت زیات شو او هغوی مسلمانان وهل ټکول او قتل کول نی شروع کړه اودوی ټیټ ماتحت او مغلوب وو ترهغه وخته پورې چہ اللہ ﷻ خپل نبی حضرت محمد ﷺ راوایکلو. نو د بنی اسرائیلو هغه مسلمانې ډلې په رسول اللہ ﷺ باندې ایمان راوړو اودې کافرانو ډلو دهغوی نه هم کفر اوکړو. د دې ایماندارو اللہ ﷻ امداد اوکړو او دهغوی په دښمنانو باندې نی غالب کړل. د حضور اکرم ﷺ غالب راتلل اود دین اسلام په ټولو دینونو باندې غالب کیدل په اصل کښې دهغوی غالب کیدل او په خپلو دښمنانو باندې فتح موندل دی. د تفصیل د پاره تفسیر ابن جریر او سنن نسائی

نودا امت په حق باندې قائم پاتې کیدوسره به د همیشه د پاره غالب وی تردې چہ امر اللہ یعنی قیامت به راشی او تردې چہ د دې امت آخری خلق به حضرت عیسیٰ ﷺ سره شی او مسیح دجال سره به جنگ کوی لکه څنگه چہ په صحیح احادیثو کښې موجود دی. واللہ اعلم.

د اللہ ﷻ په فضل او کرم سره د سورۃ صف تفسیر ختم شو. (فالحمد لله)

(تفسیر سورۃ جمعه)

په صحیح مسلم کښې د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ او حضرت ابوهریرہ رضی اللہ عنہ نه روایت دې چہ رسول اللہ ﷺ به د جمعه په ماڅخه کښې سورۃ جمعه او سورۃ منافقون لوستلو. (۱)

(۱) صحیح مسلم کتاب الجمعة باب ما یقرأ فی صلاة الجمعة: ۸۷۷، ابوداؤد: ۱۱۲۴، ترمذی: ۵۱۹، ابن ماجه: ۱۱۱۸، احمد: ۴۲۹/۲.

ایاتونہ	سورة الجمعة مدنیة وهی احدى عشر ایه وفیہا رکوعان	رکوع گانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
①	شروع کرم پہ نوم د الله چہ دیر مہربان زیات رحم کونکے دے	②
يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ		
پاکی بیانوی الله لرہ ہفہ خہ چی پہ اسمانونو کنبی دی او ہفہ خہ چی پہ زمکہ کنبی دی		
پہ زمکہ او اسمانونو کنبی چی خہ دی دالله ﷻ پاکی بیانوی		
الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ هُوَ الَّذِي بَعَثَ		
چی بادشاہ دی پاک دی غالب دی دحکمتونو خاوند دی ہفہ ہفہ ذات دی چی وی لیرو		
چی بادشاہ دی پاک دی ..... غالب دی صاحب د حکمت دی (الله تعالیٰ) ہفہ ذات دی چی پہ		
فِي الْأَيَّامِ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ		
پہ امیانو نابوہانو کنبی یو رسول دہغوی نہ چی لولی پہ ہغوی باندی ایٹونہ دہفہ		
امیانو (عربو) کنبی نی ہم د دوی نہ یو پیغمبر راولیرلو چی د الله ﷻ ایاتونہ ورتہ اووری		
وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا		
او باکوہی ہغوی لرہ اوبنائی ہغوی نہ کتاب او دحکمت خبری حال دا چی اوو ہغوی		
اود کتاب او دحکمت خبری ورتہ بنائی ..... حال دا چی دوی وپاندی پہ ہنگارہ		
مِنْ قَبْلُ كَفَىٰ ضَلَالٍ مُّبِينًا وَآخِرِينَ مِنْهُمْ		
مخنبی ددی نہ پہ گمراہی ہنگارہ کنبی او ددہ پیغمبری دہفہ نورو دوبارہ ہم دہ ددوی نہ		
گمراہی کنبی وو ..... او پہ دوی کنبی مو نورو تم ہم (تہ لیرلی)		
لَهُمْ أَجْرٌ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ		
چی ندی ملاؤ شوی ددوی سرہ او ہفہ غالب او حکیم دی		
چی ہغوی لا تراوسہ رارسیدلی نہ دی او ہفہ غالب او صاحب د حکمت دی		

قوله تعالى: هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأَيَّامِ رَسُولًا مِنْهُمْ

د رسول درسات د منصب بیان: ہر خبری کونکے اونہ خبری کونکے خیزد الله ﷻ پا کوالی بیانوی۔ لکہ چہ بل خائی ارشاد دی ہیخ خیزداسی نشستہ چہ دہفہ حمدد تسبیح سرہ نہ کوی۔ تول مخلوق کہ ہفہ پہ آسان کنبی وی اوکہ پہ زمکہ د ہفہ د تعریفونو اوپاکوالی پہ بیانولو کنبی مشغول دی۔ ہفہ د زمکی او آسان بادشاہ او پہ دی دواو کنبی پورہ تصرف کونکے او اتل حکم جاری کونکے دی ہفہ د تولو نقصاناتونہ پاک او بی عیبہ دی۔ پہ تولو صفتونو کمالیہ باندی موصوف دی ہفہ عزیز او حکیم دی۔ د تفسیر خوخل تیرشوی دی۔ د «امیون» نہ مراد عرب دی لکہ چہ بل خائی ارشاد دی «وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأَيَّامِ عَاسَلْتُمْ قَدْ أَنْسَلَمُوا قَدْ اهْتَدَوْا» وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاءُ وَاللَّهُ يَصِيرُ بِالْعِبَادَةِ یعنی نہ اہل کتاب اوران پرہ خلقوتہ اووایہ چہ آیا تاسو اسلام قبول کرو؟ پس کہ ہغوی مسلمانان شونو پہ نیغہ لار شواو کہ مع واہوی نو پہ تاباندی خو پیغام رسول دی اود خیلو بندیگانو پورہ خیال ساتونکے خواہہ ﷻ دی۔

دلته دعربو ذکر خُکھ نشته چه دغیر عربو نفی وی بلکه صرف ددې دپاره دې چه په هغوی باندې احسان او اکرام د نور په نسبت دیر زیات دي. لکه چه

بل خائ کښې ارشاد باری ﷺ دې ﴿وَاللّٰهُ لَیْزُکَّرُکَ وَلَقَوْلُکَ﴾ یعنی دا ستاد پاره هم نصیحت دې او ستاد قوم د پاره هم. دلته هم د قوم خصوصیت نشته خُکھ چه قرآن کریم د ټول جهان د خلقو د پاره نصیحت دي. دغه یو بل خائ ارشاد دې ﴿وَالَّذِیْ عَشِیْرَتُکَ الْاَقْرَبِیْنَ﴾ خپل خپلوان او خاندان والا او ویره. دلته هم دا هیڅ کله مطلب نه دي چه د هغوی خبرې صرف د خپل خاندان د خلقو پورې مخصوص ده بلکه عام ده. دالله ﷻ ارشاد دې ﴿قُلْ یٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اِلٰی رَسُوْلٍ اللّٰهُ اَلِیْکُمْ جَمِیْعًا﴾ خلقوزه ستاسو ټولو طرف ته د الله ﷻ رسول یم.

بل خائ ارشاد دې ﴿لَا تَدْرُکُہٗ وَّمَنْ یَّکُنْ﴾ یعنی دې سره چه زه تاسو خبردار کړم اوهر هغه سرې چاته چه دا اورسی. دغه شان دقرآن کریم باره کښې او فرمائیل ﴿وَمَنْ یَّکْفُرْ بِہٖ مِنْ الْاَحْزَابِ فَالْحَرَابُ فَالْحَرَابُ مُوْعِدٌ﴾ په ټولو ډلو کښې چه خوک هم د دې نه انکار او کړی هغه دوزخی دي. د دې په شان نور هم ډیر آیاتونه دي د کومونه چه صفا ثابت دی چه د نبی کریم ﷺ رالیکل د زمکې په مخ د ټول مخلوق د پاره پیغمبر وو. د هریوتوراو سپین د پاره هغه نبی جوړ کړي رالیکل شوي وو. (صلوات الله وسلامه علیه) د سورت انعام په تفسیر کښې د دې پوره بیان مونږ کړې دې او ډیر آیاتونه او احادیث بیان شوي دي. ﴿فالحمد لله﴾ دلته دا فرمائیل چه ان پړه یعنی عربوته خپل رسول لیکل د دې د پاره وو چه د خلیل الله ﷺ د دعاد قبلیدل معلوم شی. هغوی د اهل مکہ د پاره دعا غوښتې وه چه الله ﷻ د دوی نه یورسول هم په دوی کښې راولیگه چه دوی ته د الله ﷻ آیاتونه اولولی او واوروی. دوی ته پاکوالي او بښائی اود کتاب او حکمت تعلیم ورکړي. نو الله ﷻ د هغوی دا دعا قبوله کړه او کله چه مخلوق خدا ته د رسول الله ﷻ ډیر حاجت وو بغیرد یوڅو اهل کتابونه چه د حضرت عیسیٰ ﷺ په رښتونی دین باندې قائم وو اود زیاتې او کمی نه جدا وو. باقی ټولې دنیا حق دین هیر کړې وو اود الله ﷻ په ناخوښو کارونو کښې اخته وو. الله ﷻ حضرت محمد ﷺ راولیگلو. هغوی دې ان پړه وه د الله ﷻ آیاتونه اولوستل او واورول هغوی ته نی پاکوالي اوخودو او د کتاب او حکمت تعلیم نی ورکړو. دې نه وړاندې هغوی په ښکاره گمراهی کښې وو. واورنی عرب د حضرت ابراهیم ﷺ د دین دعویدار وو خو حالت نی دا وو چه اصل دین نی اړولې راړولې وو. په دې کښې نی دومره بدلون کړې وو چه توحید په شرک سره او یقین په شک سره بدل شوې وو. او ورسره نی د خپل خان نه پیدا کړې شوی بدعتونه د الله ﷻ په دین کښې شامل کړې وو. دغه شان اهل کتابو خپل کتاب بدل کړې وو. په هغې کښې نی تحریف کړې وو او بدل کړې نی وو. دې سره نی معنی هم اړولې راړولې وې.

الله ﷻ حضرت محمد ﷺ ته یوعظیم الشان شریعت او کامل مکمل دین ورکولوسره د دنیاوالا طرف ته راولیگلو چه د دې فساد اصلاح اوکړی. د دنیا خلقو ته دالله ﷻ اصل احکام اورسوی. د الله ﷻ دخوښې او ناخوښې احکام خلقو ته معلوم کړی. جنت ته نیزدې کونکې اود دوزخ ته لرې کونکې ټول اعمال ورته اوښائی. د ټول مخلوق هادی لارخودونکې جوړشی، اصول او فروع ټول ورته اوښائی چه هیڅ لویه وړه خبره باقی پاتې نه شی اوتولې شک شبهې دټولونه لرې کړی. اوخلق په داسې دین باندې راواروی په کوم کښې چه هر قسم ښیگری موجود وی. ددې اوچت خدمت د پاره په هغوی کښې هغه اوچتوالې او بزرگنی راجمع کړې چه نه د هغوی نه وړاندې په چاکښې وې او نه د هغوی نه پس په چا کښې کیدی شی. الله ﷻ دې په هغوی ﷺ باندې د همیشه همیشه د پاره درود او سلام نازلوی آمین.

قوله تعالیٰ: - وَالْاٰخِرَیْنَ مِنْہُمْ لَآ یَلْحَقُوْہُمْ

د دویم آیت په تفسیر کښې د حضرت ابوهریرہ ؓ نه په صحیح بخاری کښې نقل دی چه مونږ حضور ﷺ سره ناست ووچه په هغوی باندې سورۃ جمعه نازل شو. کله چه حضور ﷺ ددې آیت تلاوت اوکړو نو خلقو

تہوس اوکړو (وَأَخْرَجْنَاهُمْ) نه څه مراد دي؟ درې ځل حضور ﷺ نه سوال اوشونو بيا حضور ﷺ د حضرت سلمان فارسي څخه په سر باندې لاس کيځودو او وئې فرمائيل چه چرته ايمان د نړيا ستوری په خواکې يعنی په آسمان کښې وو نو بيا به هم دې خلقو کښې يويا ډيرو هغه موندلې وو. (۱)
 د دې روايت نه ثابت شوه چه دا سورت مدني دي اوداهم ثابت شوه چه د حضور ﷺ پيغمبري د ټولې دنيا دخلقو د پاره ده صرف د عربود پاره خاص نه ده ځکه چه حضور ﷺ ددې آيت په تفسير کښې د فارس والا د پاره اوفرمائيل هم د دې عام بعثت په وجه حضور ﷺ د فارس او روم د بادشاهانو په نوم د اسلام قبلولو خطونه وراوليکل. حضرت مجاهد رضي الله عنه وغيره هم فرمائي (۲) دي نه مراد عجمي خلق دي يعنی د عربونه علاوه چه کومو خلقو په حضور ﷺ باندې ايمان راوړي اود حضور ﷺ دوحی تصديق اوکړي ابن ابي حاتم کښې دي د اوس نه درې درې پشته روستو راتلونکي زما امتيان به بغير حساب کتاب جنت کښې داخلېږي بيا حضور ﷺ د دې آيت تلاوت اوکړو. (۳) هغه الله عزت والا اوحکمت والا دې په خپل شريعت او خپل تقدير کښې غالب باحکمت دي. بيا فرمان دي چه دادالله ﷻ فضل دي يعنی حضور ﷺ په يوداسي زبردست عظيم الشان نبوت سره سرفراز کول اوددې فضل عظيم نه فائده ورکول. داخاص د الله ﷻ فضل دي. الله ﷻ چه خپل فضل چاته غواړي ورکوي هغه دډير فضل اوکرم خاوند دي

ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ	
دا فضل دالله دي	
دا د الله ﷻ فضل دي	
يُؤْتِيهِ مَنْ	يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
چې ورکوي نې هغه چاته چې خوښه شي او الله خاوند دفضل لوی دي مثال دهغه کسانو	
هغه چاته نې ورکوي چې وي غواړي او الله ﷻ دلوني فضل خاوند دي چاته چې تورات باندې	
حُمِلُوا التَّوْرَةَ	فَلَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْإِمَارَةِ
چې بار کړې شوي وډېرې تورات بيا پورته نه کړوهغوئ هغه پشان دهغه څر دي چې باروي کتابونه	
دعمل کولو حکم شوي و او هغوئ په دې عمل اونه کړو او هغوئ مثال دڅر دي چې کتابونه پرې بار وي	
يُنَسِّ	مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ
ډير خراب دي مثال دقوم هغه قوم چې دروغ نې اوگنړل ايتونه دالله او الله	
دهغې قوم مثال ډير خراب دي چې دالله ﷻ ايتونو ته نې نسبت ددروغو اوکړو او الله ﷻ	
لَا يَهْدِي	الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ
نه کوي هدايت قوم ظالم ته اووايه له هغه کسانو چې يهوديان شوي ي	
ظالمانو ته هدايت نه کوي ..... ته اووايه ..... چې اني يهودو	

(۱) صحيح بخاري كتاب التفسير سورة الجمعة باب قوله (وَأَخْرَجْنَاهُمْ لِمَا يُلْحِقُوا بِهِمْ): ۸۹۷، صحيح مسلم: ۲۵۶۶، ترمذي: ۳۳۱۰.

(۲) الطبري: ۳۷۱/۲۳.

(۳) السنة لابن ابی عاصم: ۳۰۸۹.

اِنْ زَعَمْتُمْ	اَنْتُمْ	اَوْلِيَائِ اللَّهِ	مِنْ دُونِ النَّاسِ
کہ گمان کوئی تاسو جی بیشک تاسو دوستان بی: دالہ بی دنورو خلقو نہ (یعنی یوازی تاسو)	کہ تاسو دا دعوہ کوئی ..... جی بہ تولو خلقو کنبی صرف تاسو د الله ﷻ دوستان نی		
فَتَمُوتُوا	اَلْمَوْتَ	اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ	وَلَا یَتِمُّونَہٗ
پس ارزو اوکریں دمرگ کہ بی: تاسو رشتینی او ہر گز بہ ارزو اونہ کری ددی ہمیشہ	نود مرگ ارزو اوکریں کہ تاسو رشتونی بی ..... اودوی بہ چری ہم دا ارزو اونکری		
یٰہَا	قَدَّمْتُ	اَیْدِیْہُمْ	وَاللّٰہُ عَلِیْمٌ
بہ سبب دھپی جی مخکینی لیرلی دی لاسونو ددوی او اللہ ابنہ عالم دی بہ ظالمانو باندی	خکہ جی دخپلہ لاسہ ورا ندی لیرلی عملونہ ور تہ معلوم دی او اللہ ﷻ بہ دی ظالمانو ڍیر عالم دی		
قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذِیْ	تَقْرَوْنَ مِنْہٗ	فَاِنَّہٗ	مَلٰٓئِکَتُکُمْ
اواہیہ بیشک مرگ ہفہ جی تاسو تبستی دھپی نہ پس بیشک ہفہ ملاویدونکے دی ستاسو سرہ	تہ ور تہ اواہیہ جی تاسو دکرم مرگ نہ تبستی ہفہ بہ تاسو باندی خامخا راخی		
لَکُمْ	تُرَدُّوْنَ	اِلٰی عَلِیْمِ الْغِیْبِ	وَالشَّہَادَةِ
بیا بہ واپس شی: تاسو افعہ ذات تہ جی عالم دی بہ غیبواویہ ہنکارہ باندی پس ہفہ بہ خبر در کری تاسو تہ	بیا بہ پت او ہنکارہ ہر شہ عالم (اللہ ﷻ) تہ ورا ورا ندی کیویں ..... نو ہفہ بہ در تہ خپل		
یٰہَا	کُنْتُمْ	تَعْمَلُوْنَ	
بہ ہفہ کارونو جی وی تاسو جی گول بہ مو	عملونہ یو بہ یو او بیانی (جی تاسو دا عملونہ کری وو)		

قوله تعالى: -مَثَلُ الَّذِیْنَ یُحْمَلُوْنَ التَّوْرَۃَ

۵ یہود یا نوزمذت: بہ دے آیتونو کنبی د یہود یا نوزمذت بیانولی شی چہ ہغوی تہ تورات ور کرے شواود عمل کولود پارہ ہغوی واخستو خوبانی پری عمل اونہ کرو۔ فرمانی چہ د دوی مثال دخر پہ شان دے کہ پہ خر باندی کتابونہ رابار کری نوزمذت تہ دا پتہ شتہ چہ بہ ہفہ باندی خہ بوج دی ولے پہ دے نہ پوہیچی چہ پہ دے کنبی خہ دی؟ دغہ شان دایہودیان دی چہ ظاہری الفاظ خوور تہ بنہ یاد دی خونہ ور تہ دا معلوم دی چہ مطلب خہ دے؟ اونہ پہ دے باندی د ہغوی عمل دے بلکہ نور بدلونونہ پہ کنبی کوی۔ نو حقیقت دادی چہ دے ناپوہہ خناور نہ ہم بدتردی خکہ چہ دہ تہ خو اللہ ﷻ پوہہ نہ دہ ور کرے خودوی سرہ دپوہی لریلہ بیاہم دے استعمال نہ کوی۔ پہ دے وجہ پہ دویم آیت کنبی فرمانیلے شوی دی (اُولَیْکَ کَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُولَیْکَ هُمُ الْغٰفِلُوْنَ) (داخلق د خارو پہ شان دی بلکہ د ہغوی نہ ہم زیات خونیدلی داغافل خلق دی۔ دل تہ فرمانی چہ دالہ ﷻ آیتونہ دروغ گنہر لولوا خراب مثال دے داسی ظالمان دالہ ﷻ د لار خودنی نہ محروم پانی وی۔

قوله تعالى: -مَثَلُ الْیَمِیْنِ وَتَحْمِیْلِ اَسْفَارًا

مسند احمد کنبی دی چہ کوم سرې د جمعه په ورځ د امام په خطبه کنبې خبرې کوي هغه د خر په مثال دي چہ کتابونه پرې بار وي او چه څوک ده ته اوواني چپ شه د هغه هم جمعه لاره. (۱) بيا فرماني چه اي يهوديانو که ستاسو دعوی ده چه تاسويه حقه يني او حضور ﷺ او د هغوی صحابه کرام رضی اللہ عنہم په ناحقه دي نو راشنی اودا دعاوغواړني چه مونږ کنبې څوک په ناحقه دي هغه دي الله مره کړي. بيا فرماني چه دوی کوم اعمال وړاندې ليکلي دي هغه د دوی په وړاندې دي مثلاً فسق کفر فجور نافرمانی ظلم وغيره، په دې وجه زمونږ پيشن گوئی ده چه هغوی به په دې باندې نه راضي کيږي او ظالمان الله ﷻ ښه پيژني. دسورت بقره آيت (قُلْ إِنْ كُنْتُمْ لَكُمْ دَارُ الْآخِرَةِ فَاعْبُدُوا اللَّهَ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمْنُوا الْوَتُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) په تفسير کنبې د يهوديانو دې مباهلې پوره ذکر مونږ کړې دي او هلته موداهم بيان کړې دي چه مراد دا دي چه په خپل ځان باندې پخپله گمراه وي اويا په خپل مقابل باندې که دوی گمراه وي نود مرگ بددعادي اوکړي لکه څنگه چه د نصرانيانو د مباهلې ذکر په سورة آل عمران کنبې تير شوې دي اوگورنی تفسير دسورت مريم آيت (فَمَنْ حَاجَلَهُمْ فَشَرُكًا وَسُورَةً هُمْ د مِبَاهِلِي اعلان کړې شوې وو اوگورنی تفسير دسورت مريم آيت (قُلْ مَنْ كَانَ فِي الْعِلَّةِ فَلْيَدْعُ ذُلَّهُ الرَّحْمَنُ مَذْأَلًا خَلَّى إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِنْهَا الْعَذَابُ وَإِنَّمَا السَّاعَةُ فَيَسْمَعُونَ مِنْهُ فُتُورًا مَكَانًا وَأَضْعَفُ جُندًا) يعنی اي نبی دوی ته اووايه چه څوک په گمراهی کنبې وي رحمن دي هغه نور هم زیات کړي.

رسول کریم ﷺ مقابلي او مباهلې ته څوک هم نه دي راوتلي. مسند احمد کنبې دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روايت دي چه ابوجهل لعنة الله عليه اووئيل که محمد ﷺ مې کعبې سره اوکتلونود هغه سب به يا مال کوم. کله چه دا حضور ﷺ واوریده نو وني فرمايل چه که ده داسې کړې وي نو د ټولو په وړاندې به دي فريشي رانيولي وو اوکه يهوديانو زما په مقابل کنبې راتلوسره خپل مرگ غوښتلو نو خاصا به هغوی مره کيدل اوخپل ځای به نی په جهنم کنبې ليدلو اوکه دمباهله د پاره خلق راوتلي نو هغوی به په واپس کيدو باندې هيڅ کله هم خپل بال بېچ نه ليدلو. داحديث په بخاری ترمذی او نسائي کنبې هم موجود دي. بيا فرماني چه دمرگ نه خوځوک بېچ کيدې نه شي. لکه چه په سورت نساء کنبې دي (إِنَّ مَاتُوا بَإِيْدٍ لَّكُمْ أَلَمُوتَ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بَرٍّ أَوْ بَرٍّ شَيْدًا) يعنی چه تاسو هرځای کنبې يني مرگ به تاسو راگير کړي که په مضبوطو محلولو کنبې هم يني.

قوله تعالى: تَقْرُونَ مِنْهُ قَائِلَةً مَلَأَتْكُمْ

دمعجم طبرانی په يومرفوع حديث کنبې دي د مرگ نه د تختيدونکی مثال داسي دي لکه چه يوه لومبره وي او په هغې باندې د زمکې څه قرض وي او هغه د دې ويږي چه چرته نی رانه اونه غواړي په تختيدو تختيدو کله سترې شي او هغه خپلې سوږې ته ننوځي. چه کله ننوځي نو زمکه ترې بيا تقاضا اوکړي چه لومبرې زما قرض اداکړه او هغه د هغه ځای نه بيا لکنی ښکته کړي او په تيزني سره منډه کړي نواخر په منډو منډو به هلاکه شي. (۲)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	أَمَنُوا	إِذَا
اے هغه کسانو اچي ايمان مو راوړې دي اکه چي ا		
ااني مونانو هرکله چي		

نُودَى	لِلصَّلَاةِ	مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ	فَاسْعَوْا	إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ
اواز اوکړې شی	دپاره دمانځه	په ورځ دجمعی	انو منډه وهی	ذکر (یاد) دالله ته
دجمعی په ورځ	دمونځ دپاره	اذان اوشی	نودالله	د ذکر دپاره (جمعات ته)، روان شی
وَذُرُوا	الْبَيْعَ	ذَلِكُمْ	خَيْرٌ لَّكُمْ	إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ
اوپریردئ	اغستل خرڅول	دا کار	بهر دې	استاسو دپاره
او په دغه وخت کښې	اخستل خرڅول	پریردئ	دا ستاسو	دپاره بهتره ده
فَإِذَا	قُضِيََتِ الصَّلَاةُ	فَانْتَشَرُوا	فِي الْأَرْضِ	وَابْتَغُوا
پس هر کله چې	اپوره کړې شی	مونځ	انوبیا خواره شی	په زمکه کښې
بیا کله چې	مونځ پوره شی	انوپه زمکه کښې	خواره شی	او دالله
مِنْ فَضْلِ اللَّهِ	وَاذْكُرُوا اللَّهَ	كَثِيرًا	لَعَلَّكُمْ	تَقِيحُونَ
دفضل دالله	او یاد کړئ	الله	ډیر	دپاره ددې
روزی تلاش کوئ	او الله	ډیر ډیر	یادوئ	د دې دپاره چې کامیاب شی

قروله تعالیٰ:- مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ

دجمعه معنی اومفهوم:- دجمعه لفظ د جمع نه مشتق دی اود اشتقاق وجه دا ده چه په دې ورځ مسلمانان لویو لویو جماعتونو کښې د الله عبادت د پاره راجمع کیږي اودا هم یوه وجه ده چه په دې ورځ دا ټول مخلوق کامل شوي. په شپږو ورځو کښې دا ټول کائنات جوړ کړې شو او اوومه ورځ د جمعه ده. په دې ورځ حضرت آدم ع پیدا کړې شو اوهم په دې ورځ په جنت کښې آباد کړې شو او هم په دغه ورځ د هغه ځای نه راوړستلې شو. هم په دې ورځ په قیامت قائمېږي. په دې ورځ کښې یوداسې وخت دې چه په هغې کښې مؤمن بنده د الله نه څه اوغواړي الله څه ئې هغه ته ورکوي لکه چه په صحیح احادیثو کښې راغلي دي. ابن ابی حاتم کښې دی چه حضور د سلمان نه تپوس اوکړو د جمعه ورځ کومه ده؟ هغه عرض اوکړوالله او د هغه رسول ته ښه علم دې. رسول الله اوفرمانیل هم په دې ورځ ستاسو موږیلار (یعنی آدم او حوا) الله راجمع کړل، یائی داسې اوفرمانیل چه ستاسو پلار ئې راجمع کړو. دغه شان په یوموقوف حدیث کښې د حضرت ابوهریره نه روایت دې. والله اعلم. د جمعه فضائل:- اول به دې ته یوم العربیه ونیلې شوه. رومینوامتوتونه هم په هرو اووه ورځو کښې یوه ورځ ورکړې شوې وه خود جمعه هدایت هغوی ته نه وو شوې. یهودیانو د هغتي ورځ خوښه کړه چه په کښې د مخلوق پیدائش لاشروع شوې هم نه وو. نصاری د اتوارورځ خوښه کړه په کومه کښې چه د مخلوق پیدید کیدو شروع شوې وه اود دې امت د پاره الله جمعه خوښه کړه. په کومه ورځ چه الله مخلوق پوره کړې وو لکه چه په صحیح بخاری کښې حدیث دې چه مونږ خو په دنیا کښې د راتلو په اعتبار سره د ټولونه روستونی یوخو د قیامت په ورځ به د ټولونه وړاندې یو. سوا د هغوی نه چاته چه زمونږنه اول کتاب الله ورکړې شوې دې بیادهغوی په دې ورځ کښې هغوی اختلاف اوکړو. الله مونږ ته نیغه لار اوخودله نولخلق په دې کښې هم زمونږنه روستو دی یهودیان سبا وانصرانیان بله ورځ. (۱)

د جمعہ مسائل:- پہ مسلم شریف کنبی دومرہ نورہم دی چہ دقیامت پہ ورخ بہ د ٲول مخلوق نہ اول فیصلہ زمونہ بارہ کنبی کیری۔ (۱) دلته اللہ ﷻ مومنانوتہ د جمعہ پہ ورخ د خپل عبادت د بارہ د راجع کیدو حکم ورکوی۔ لکه چہ پہ دې آیت کنبی د سعی نہ مراد منډہ نہ بلکه مطلب دا دې چہ د مانخہ د بارہ ارادہ اوکرہ روان شه کوشش کوہ کار روزگار پریردہ پاسہ لکه چہ پہ دې آیت کنبی سعی دکوشش پہ معنی کنبی ده (وَمَنْ ارَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيًا) یعنی کوم سړي چہ د آخرت ارادہ اوکړی بیا د هغې د بارہ کوشش هم اوکړی۔ حضرت عمر بن خطابؓ اوحضرت عبداللہ بن مسعودؓ پہ قرات کنبی پہ خای د (قَسَمُوا) کنبی (فامضوا) دې (۲) دایاد ساتنی چہ د مانخہ د بارہ پہ منډہ تلل منع دی۔ بخاری اومسلم کنبی دی چہ کله تاسو اقامت ااورنی نود مانخہ د بارہ پہ سکون او وقار سرہ سرہ خنی چہ کوم لاندې کرنی اولولې چہ کوم فوت شی اداکرہ (۳) په یویل روایت کنبی دی چہ حضورﷺ په مانخہ کنبی وو چہ د خلقو د پښو تیز آوازونه نی ااوریدل۔ چہ فارغ شو نو ٲوس نی اوکړو څه خبره ده؟ خلقو ونیل حضرت مونږ په مانخہ کنبی زر زر شامل شو ونی فرمائیل چہ نه موخ ته په تسلی سرہ راتلل کوئی چہ کوم لاندې کړي اوکرہ اوچہ کوم فوت شی پوره نی کرہ۔ (۴) حضرت حسن بصریؒ فرمائی د الله قسم دلته دا حکم نه دې چہ په منډہ د مانخہ د بارہ راشہ داخومنع دی بلکه مراد زړہ، نیت، خشوع او خضوع ده۔ حضرت قتادہؒ فرمائی په خپل زړہ اوعمل سرہ کوشش کوہ (۵) لکه چہ بل خای فرمان دی (فَلَمَّا بَلَغَ مَقْعَ الشُّعْبِ) کله چہ ذبیح الله د خلیل الله سرہ گرځیدو راگرځیدو قابل شو۔ د جمعہ د بارہ راتلونکوله غسل هم کول پکار دی۔ بخاری او مسلم کنبی دی چہ کله تاسو کنبی څوک د جمعہ د بارہ مانخہ له د تلوارادہ اوکړی نو هغه دې غسل هم کوی (۶) او په یویل حدیث شریف کنبی دی چہ د جمعہ پہ ورخ غسل کول په هریالغ باندې واجب دی۔ (۷) په یویل روایت کنبی دی چہ په هریالغ باندې په اوومه ورخ سر او بدن وینخل دی (۸) بصحیح مسلم په حدیث کنبی دی هغه ورخ د جمعی ده۔ (۹) په سنن اربعہ کنبی دی چہ کوم سړي د جمعہ پہ ورخ ښہ غسل اوکړی او د وخته نہ د جمت طرف ته لارشی او پیدل لارشی سور ته وی اوامام سرہ نیزدې کینی خطبه په غوږ کیردی اووری فضولتیا اونه کړی توهغه ته به په هر یو قدم باندې د کال د روژو اود ٲول کار د قیام ثواب ملاویري۔ (۱۰)

د جمعی مونیخ په اول وخت کنبی د راتلو ثواب:- بخاری اومسلم کنبی دی چہ کوم سړي د جمعہ پہ ورخ لکه د جنابت دغسل په شان غسل اوکړی په اول وخت کنبی لارشی نو لکه ده چہ د الله ﷻ په لارکنبی یو اوبښ قریان کرو او په دویم وخت کنبی تلونکی ته د غوا په شان قربانی کونکې دې دریم وخت کنبی تلونکې لکه د گلوې قربانی کونکې دې۔ په څلورم ساعت کنبی تلونکې د الله ﷻ په لارکنبی د چرگې د

(۱) صحیح مسلم: کتاب الجمعة باب هدایة هذه الامة لיום الجمعة: ۸۵۶، ابن ماجه: ۱۰۸۲۔

(۲) الطبری: ۳۸۱/۲۳۔

(۳) صحیح بخاری کتاب الاذان باب لا یسعی الی الصلاة ولینالها بالسکينة والوقار: ۶۳۶، صحیح مسلم: ۶۰۲، ابن ماجه: ۷۷۵، احمد: ۵۳۲/۲۔

(۴) ابن حبان: ۲۱۴۶۔

(۵) صحیح بخاری کتاب الاذان باب لول الرجل فالتا الصلوة: ۶۳۵، صحیح مسلم: ۶۰۲۔

(۶) الطبری: ۳۸۰/۲۳۔

(۷) صحیح بخاری کتاب الجمعة باب فضل الفسل یوم الجمعة: ۸۷۷، صحیح مسلم: ۸۴۴، ترمذی: ۴۹۲، احمد: ۹/۲۔

(۸) صحیح بخاری کتاب الجمعة باب فضل الفسل یوم الجمعة: ۸۷۷، صحیح مسلم: ۸۴۴، ابوداؤد: ۲۴۱۔

(۹) صحیح بخاری کتاب الجمعة باب هل علی من لم یشهد الجمعة غسل: ۸۹۷، صحیح مسلم: ۸۴۹، بیهقی: ۱۸۸/۳۔

(۱۰) نسائی کتاب الجمعة باب ایجاب الفسل یوم الجمعة: ۱۳۷۹، وهرصحیح، احمد: ۳۰۴/۳، مصنف ابن ابی شیبہ: ۹۵/۱، ابن حبان: ۱۲۱۹۔

(۱۱) ابوداؤد کتاب الطهارة باب الفسل یوم الجمعة: ۳۴۵، مسندہ صحیح، ترمذی: ۴۹۶، نسائی: ۱۳۸۲، ابن ماجه: ۱۰۸۷، حاکم: ۱/۱۸۲۸، ابن حبان: ۲۷۸۱۔

صدقی کونکی پہ شان دی۔ پنجم وخت کنبی تلونکی لکھ اگنی چہ دالھ ۱۱۱؎ پہ لار کنبی ورکونکی دے۔
 بیاجہ کلہ امام راشی نو فربتی خطبہ اوریلود پارہ حاضری (۱) مستحب دی چہ د جمعہ پہ ورخ د
 خیل طاقت مطابق بنہ جامی واغوندی خوشبونی اولگوی مسواک اوکری پہ صفائی او پاکوالی کنبی
 دجمعہ دمانخہ د پارہ راشی۔ پہ یوحید شریف کنبی د غسل سرہ مسواک کول خوشبونی میل ہم دی
 (۲) مسند احمد کنبی دی چہ کوم سرے د جمعہ پہ ورخ غسل اوکری اود کور والا خلق خوشبونی
 اولگوی کہ چری وی بنہ جامی واغوندی او بیا جمات تہ راشی او خہ نفلونہ اوکری کہ زہ نی غوازی
 او چاتہ خہ تکلیف ورنہ کری (یعنی د خلقو پہ ستیون وانوی اونه خوک ناست پاسوی) بیا چہ کلہ امام
 راشی او خطبہ شروع شی پہ خاموشی سرہ نی وآوری نود هغه گناہ چہ د هغه جمعہ نہ واخلہ تر بلے
 جمعہ پوری وی د تولو کفارہ کیری (۳) ابوداؤد او ابن ماجہ کنبی دی حضرت عبداللہ بن سلام ؓ فرمائی
 چہ ماد رسول اللہ ﷺ نہ پہ منبر باندی اوریدلی دی چہ پہ تاسو کنبی پہ چا خہ تکلیف دی کہ هغه د
 خیل روزمرہ د کار دجامونہ علاوہ واخلی او د جمعہ د پارہ نی خاص کری (۴) حضور ﷺ دا فرمان هغه
 وخت او فرمائیلو کلہ چہ نی خلقو سرہ ہم هغه معمولی خادرونہ اولیدل وئی فرمائیل کہ طاقت وی نو
 داسی ولے نہ کونی (۵)

د جمعہ اول او دویم اذان:- د کومی ورخ چہ دلته پہ دے آیت کنبی ذکر دی دی نہ مراد هغه اذان دی چہ
 د امام پہ منبر باندی د کیناستونہ پس وی۔ د نبی کریم ﷺ پہ زمانہ کنبی بہ ہم دغه اذان وو۔ کلہ بہ چہ
 هغوی ﷺ د کورنہ تشریف راوړو نو منبر تہ تلو اود هغوی ﷺ د کیناستونہ پس بہ د هغوی پہ وړاندی
 دا اذان کولی شو۔ دی نہ وړاندی اذان د حضور ﷺ پہ زمانہ کنبی نہ وو دا امیر المؤمنین حضرت عثمان
 بن عفان ؓ د خلقو زیاتوالی تہ د کتلوسرہ زیات کړو۔ پہ صحیح بخاری کنبی دی اود حضرت ابوبکر
 صدیق ؓ او حضرت عمر فاروق ؓ پہ زمانہ کنبی بہ اذان هغه وخت کیدلو کلہ چہ بہ امام د خطبہ د
 پارہ پہ منبر کیناستلو۔ حضرت عثمان ؓ پہ زمانہ کنبی چہ کلہ خلق ډیر زیات شونو هغوی دویم اذان
 پہ بیول مکان کنبی کول: زیات کړه۔ ددی مکان نوم زوراء وو (جمعات سرہ نیزدې ہم دغه د تولونہ
 اوچت خای وو۔

د حضرت ابن مکحول ؓ نہ په ابن ابی حاتم کنبی روایت دی چہ اذان بہ صرف ہم یو وچه کلہ بہ امام
 راتلو د هغی نہ پس بہ صرف تکبیر وو کلہ بہ چہ مونخ اودیدو ہم د هغه اذان پہ وخت کنبی بہ اخستل
 او خرخول حرام وو۔ حضرت عثمان ؓ د دی نہ اول د اذان حکم ورکول صرف د دی د پارہ زیات کری
 وو چہ خلق راجمع شی۔ پہ جمعہ کنبی حاضریدل صرف آزادو سړو له دی د ښخو غلامانواو ماشومانود
 پارہ نہ دی۔ مسافر مریض او د مریض خیال ساتونکی اودغه شان د نور عذر والا هم معذور کړې دی
 لکه څنگه چہ په کتابونود فروع کنبی د دی ثبوت موجود دی۔ بیا فرمائی چہ بیع پریردنی یعنی د الله
 ۱۱۲؎ د ذکر د پارہ لار شنی تجارت پریردنی کلہ چہ د جمعہ د مانخہ اذان اوشی۔ د علماء کرامو اتفاق دی
 چہ د دی اذان نہ پس اخستل او خرخول حرام دی۔ په دی کنبی اختلاف دی چہ که ورکونکی ورکری نو
 هغه هم صحیح دی که نہ؟ د ظاهر آیت نہ خوهم دامعلومیری چہ هغه بہ هم صحیح تہ وی۔ واللہ اعلم۔

(۱) صحیح بخاری کتاب الجمعة باب الاستماع الی الخطبة يوم الجمعة: ۹۲۹، صحیح مسلم: ۷۵۰، ابوداؤد: ۳۵۱، ترمذی: ۴۹۹

(۲) صحیح بخاری کتاب الجمعة باب اللبس للجمعة: ۸۸۰، صحیح مسلم: ۸۴۶.

(۳) جلد: ۱۲۰/۵ وسند حسن.

(۴) ابوداؤد کتاب الصلاة باب اللبس للجمعة: ۱۰۷۸ وهو حسن، ابن ماجه: ۱۰۹۵.

(۵) ابن ماجه کتاب الامامة القلوات باب مجاء فی الزیة يوم الجمعة: ۱۰۹۶، وهو حسن بالشواهد.

(۶) صحیح بخاری کتاب الجمعة باب الاذان يوم الجمعة: ۹۱۲.

قوله تعالى: - وَذَرُوا الْبَيْعَ

د جمعہ د پارہ خرخول او اخستل پر پردہ:۔ بیا فرمائی چه اخستل خرخول پریخودل اود الله ﷻ د ذکر او مونخ دپارہ ستاسور اتل ستاسو په حق کښي ددین او دنیا د بهترنی سبب دی که تاسو پوهیږئ. او چه د مانځه نه فارغ شئ نو دې گڼې نه تلل اود الله ﷻ فضل لتولو کښي لگیا کیدل ستاسو د پارہ حلال دی. عراق بن مالک ؓ به د جمعہ د مانځه په فارغیدو باندې د جمات په دروازه کښي اودریدو اودا دعابه نی کوله (اللهم انی اجبت دعوتک وصليت فريضتک والتشرکت کما امرتني فارقتني من فضلك وانت غیر الرازقین) یعنی اې الله ماستابه آواز باندې حاضری ورکړه اوستا فرض کړې شوې مونخ مې ادا کړیو بیاستاد حکم مطابق دې گڼې نه پاسبیدم راغلم اوس ته ماته خپل فضل رانصیب کړه ته د تولونه ښه رزق ورکونکې ینی (۱) دا آیت خپلې مخې ته وړاندې ساتلوسره بعضې سلف صالحین فرمائی چه کوم سړي د جمعہ د مانځه نه پس اخستل او خرخول او کړي هغه ته به الله ﷻ اویادرچي زیات برکت ورکړی. بیا فرمائی چه د اخستلو او خرخولو په وخت کښي هم د الله ﷻ ذکر کوئی د دنیا په گټه کښي دومره مشغول کیږه مه چه د آخرت گټه هیږه کړې.

بازار ته د تلو دعاء: په حدیث شریف کښي دی چه کوم سړي بازار ته لاړشي او هلته (لااله الا الله وحده لا شریک له له الملك وله الحمد وهو علی کل شیء قدير) اولولی الله ﷻ د هغه د پارہ یولاکې نیکی لیکي اویولاکې بدني معاف کوي (۲) حضرت مجاهد ؓ فرمائی کثیرالذکر هغه وخت ونیلې شی چه په ولاړه اوناسته هر وخت د الله ﷻ ذکر کوی.

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا	انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ
او کله چې اولیدو دوی تجارت یا تماشا نو منډه کړه دوی هغې ته او پریښودې ته	
او بعضو چې د سودا یا د تماشي خیز اولیدو نو هغې پسې په منډه خواره واره شو اوتنه نی ولاړ پریخودلی	
قَابِلًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ	خَيْرٌ مِّنَ اللَّهِو وَمِنَ التِّجَارَةِ
ولاړ اورته اووايه هغه چې دالله سره دی بهتر دی دتماشي نه او دتجارت نه	
ته ورته اووايه چې دالله سره کوم ثواب دي هغه دتماشو او د سوداگانو نه ډیر بهتر دي	
وَاللَّهُ	خَيْرُ الرَّازِقِينَ
او الله بهتره درزق ورکونکو نه دي	
او الله ډیر ښه روزی رسان دي	

قوله تعالى: - وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً

جمعہ او تجارت: مدیني ته د جمعہ په ورځ د تجارت مال راتلولو په دې وجه چه کوم حضراتو خطبه پریخودې وه او پاسبیدلې وه هغوی ته الله ﷻ غصه کوی چه دا خلق کله څه تجارت یا لوبې تماشي وینی نو د هغې طرف ته روانیږي او پاسي اوتایه خطبه کښي ولاړ پریږدي. حضرت مقاتل بن حیان ؓ فرمائی چه دا د تجارت مال د حیه بن خلیفه ؓ وو د جمعہ په ورځ راغلو او په ښار کښي د خبرور کولو د پارہ نی ډنډوره او غږوله. حضرت حیه ؓ هغه وخت لاسلمان شوې نه وو. د ډنډورې آواز اوریدوسره ټول خلق اودریدل صرف یوڅو کسان پاتې شو. مسند احمد کښي دی صرف دولس کسان پاتې شو باقي ټول

(۱) تفسیر طبری: ۱۰۸/۱. (ابن ابی حاتم)

(۲) ابن ماجه کتاب التجارات باب الاسواق ودخولها: ۲۲۳۵.

د دغه تجارنی قافلې طرف نه لاړل په کومې چه دا آیت نازل شو^(۱) مسندبن ابویعلی کښې دومره نور هم دی چه حضور ﷺ اوفر مانیل چه که دا هم باقی نه وې پاتې شوې او ټول تلې وې نو په تاسو ټولوبه دا وادېږي اور جوړ شوې وه او رالمبه شوې وو. کوم خلق چه د حضور ﷺ د خوانه نه ووتلی په هغوی کښې حضرت ابوبکر صدیق او حضرت عمر فاروق ﷺ هم وو. دې آیت نه دا هم معلوم شو چه د جمعه خطبه په ولاړه ورکول پکار دی.

صحيح مسلم کښې دی چه د جمعه په ورځ به نې دوه خطبې ورکولې او په مینځ کښې به کیناستلو قرآن کریم به نې لوستلو او خلکو ته به نې د تذکیر او نصیحت خبرې کولې^(۲) دلته دا خبره هم معلومیدل پکار دی چه دا واقعه د بعضو په قول کښې د هغه وخت ده کله چه به نې کریم ﷺ د جمعه د مانځه نه پس خطبه ورکوله. په مراسیل ابوداؤد کښې دی چه رسول الله ﷺ به د خطبې نه وړاندې د جمعه مونځ کولو لکه څنگه چه په اخرونو کښې کولې شی. تردې چه یوځل حضور ﷺ خطبه اوروله چه یوسړې راغلو ونې ونیل دحیه بن خلیفه د تجارت مال راوړلې دې راغلې دې دې اوریدوسره بغیرد یوڅو کسانو باقی ټول پاسیده لاړه.^(۳) بیا فرمائی چه ای نبی! دوی ته خبر ورکړه چه د آخرت د کورثواب کوم الله ﷻ سره دې هغه د لویو تماشونه د اخستلو خرڅولونه ډیر بهتر دې. په الله ﷻ باندې توکل ساتل د اجازت په وخت کښې د رزق طلب کول چه څوک کوی الله ﷻ به هغه ته په بهترینه طریقه سره رزق ورکوی.

(فالحمد لله) د سورة جمعه تفسیره پوره شو.

ایاتونه	سورة المنافقون مکيه وهي احدى عشرة آية وفيها ركوعان	ركوع کاني
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑧	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان	زیات رحم کونکې دې ②
	إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ	
	کله چی راشی تاته دا منافقان انو وائی مونږ گواهی کوو چی بېشکه تہ خامخا رسول دالله نې رانی نې ﷺ کله چې تاته منافقان راشی انو وائی چې مونږ گواهی کوو چې بېشکه ته د الله رسول یی	
	وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ	
	او الله ښه پوهیږي چی بېشکه تہ خامخا رسول دهغه نې او الله گواهی کوی چی بېشکه دا منافقان او الله ته معلومه ده چی ته د الله ﷻ رسول یی اخو الله ﷻ (ددې خبرې) گواهی ورکوی اچې منافقان	
	لَكَذِبُونَ ۚ اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ	
	خامخا دروغژن دی اجور کړې دې دوی اذقسمنو خپلو نه اډال اېس منع کوی خلق ا دلاری دالله نه دروغژن دی دوی د ځان دپاره خپل قسمونه االونه جوړ کړی دی بیا دوی دنور خلق هم د الله	

(۱) ۳۱۲/۳، صحيح بخارى كتاب النفس سورة الجمعة باب (واذا راوا تجارة او لموا) ۴۸۹۹، صحيح مسلم: ۸۶۳، ترمذی: ۳۳۱۱.

(۲) صحيح مسلم كتاب الجمعة باب ذكر الخطبتين قبل الصلاة: ۸۶۲۰.

(۳) كتاب المراسيل: ۵۹.

إِنَّهُمْ	سَاءَ مَا	كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝	ذَلِكَ
بیشکه دوی چی دی دیر بد دی هغه عملونه چی دی دوی چی کوی نی دا هر څه			
لاری نه منع کوی کوم کارونه چی دوی کوی هغه دیر بد دی ..... دا څکه چی			
يَا أَيُّهَا	أَمِنُوا ثُمَّ	كُفِّرُوا	قَطِيعٌ عَلَى قُلُوبِهِمْ
په سبب ددی چی دوی ایمان راوړو بیا کفر اوکړو دوی پس مهر اووهلې شو په زړونو ددوی باندې			
دوی ایمان راوړو بیا کافران شول نو د دوی په زړونو مهر اولگولې شو			
فَهُمْ	لَا يَفْقَهُونَ ۝	وَإِذَا	رَأَيْتَهُمْ
نو اوس دوی نه پوهیږی او کله چی اووینی ته دوی لره نو په تعجب کینی به واچوی تالره			
نو اوس دوی نه پوهیږی ..... او کله چی نی ته اووینی نو د دوی بدنونه تاته دیر ښه ښکاره شی			
أَجْسَامُهُمْ	وَأَنْ يَقُولُوا	نَسِمٌ	لِقَوْلِهِمْ ۝ كَانَهُمْ
جوتې ددوی او که خبری کوی دوی نو غوږ پدې خبرو ددوی ته لکه چی دوی لرگی دی			
..... او چی خبرې کوی نو ته ددوی خبرې آوړې دوی جخت لکه په دیوال پورې			
مُسَدَّدَةٌ ط	يَحْسِبُونَ	كُلَّ صَيْحَةٍ	عَلَيْهِمْ ط هُمُ الْعَدُوُّ
ودرولې شوی دیوال ته گمان کوی دوی هر آواز خلاف دخپل ځان هم دوی (پاڅه) دشمنان دی			
اودرولې شوی لرگی دی دوی هر آواز په خپل ځان گنری ..... دوی (ستا) دشمنان دی			
فَأَحْزَنَهُم	قَتَلَهُمُ اللَّهُ	أَلَى	يُؤْفَكُونَ ۝
پس ځان اوساته ددوی نه هلاک دکړی دوی لره الله کوم طرفته دوی بوتلې کیری			
ددوی نه ځان ساته الله تعالی دې دوی هلاک کړی څنگه دوی د حق دین نه اړولی شی			

قوله تعالى: - وَاللَّهُ يَشْهَدُ أَنَّ الْمُتَّقِينَ لَكُمْ بُونَ ۝

د منافقانو ذمت: الله ﷻ د منافقانو نفاق ښکاره کوی چه دوی تاله راځی او قسمونه خوړلو سره دخپل اسلام اظهار کوی ستاد رسالت اقرار کوی خوپه اصل کښې د زړه نه کوته دی. په حقیقت کښې ته رسول الله ﷺ د دوی دافول هم دې خوپه زړه کښې د دې څه اثر نشته نودوی دروغمن دی په دې خبره کښې چه دوی تارسول الله منی. که دوی د رښتوني کیدو دپاره قسمونه هم اوخوری خوته پرې یقین مه کوه دا قسمونه خوړل خود دوی دگس لاس کاردي. اودا خود دوی د خپلو دروغ سره د رښتیا جوړولو یوه ذریعه ده. ددوی دافول په مسلمانان دې ددې نه هوښیاراوسی چرته دوی رښتونی ایمانداراونه گنری اود دوی په یوه خبره کښې تقلید اونه کړی. دوی به د اسلام په رنگ کښې کفراو کړی. دوی د الله ﷻ د لارنه لرې او بد عمله خلق دی.

د ضحاک رحمه الله په قراءت کښې (ایمانهم) د الف د زیر سره دې نوم مطلب به داوی چه دوی خپل ظاهری تصدیق دخپل ځان د پاره یوه لار جوړه کړې ده چه د قتل اود کفر د حکم نه به دنیا کښې بچ شو. دانفاق د دوی په زړونو کښې د دې گناه په وجه ننوتې دې چه د ایمان نه واوختل کفر طرف ته اود هدایت نه خوا

شاوود ضلالت طرف تہ راغلل. اوس د دوی پہ زړونوباندې مہر لگیدلې دې اود خبرې بیخ نہ د رسیدو قابلیت د ټولونہ ختم شوي دې.

پہ ښکاره خو ښکلی ښکاری ښې خبرې اویہ داسې فصاحت اوبلاغت سرہ خبرې اترې کوی چہ خامخواہ د نورو زہ راکارې خویہ باطن کښې ډیر کمزورې زہ نامرد اوبدنیته دی. چرته ہم چہ خہ واقعہ اوشوہ او دوی پوهہ شوچہ بس مرہ شو. بل خائ کښې ارشاد دې ﴿أَشِيعَةً عَلَيْهِمْ ظِلُّهَا فَظِلُّوا تَحْتَهَا وَهُمْ لَا يُخْرِجُهَا مِنْ تَحْتِهَا﴾ (۱) ﴿فَإِذَا جَاءَ الْحُوقُ يُوفُوا قَاتِلَهُمْ أَغْنَاهُمْ﴾ (۲) ﴿وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا﴾ (۳) ستابہ مقابلہ کښې بخل کوی.

اویاچہ کوم وخت یرہ وی نوستا طرف تہ سترگې داسې اروی رااړوی گوری لکه چہ پہ چاباندې د مرګ بې هوشی شروع شی. بیاچہ کله دايرہ لاړہ شی نو تا پہ خپلو خرابو خبروسره پریکوی اود غنیمت د مال بارہ کښې نہ کونکې خبرې کوی. دا بې ایمانہ دی د دوی عملونہ تباہ دی اویہ الله ﷻ باندې داکار ډیر آسان دې. د دوی دا آوازونہ د خالی خینې د ډول داوچت آواز نہ نورخہ زیات وقعت نہ لږې. ہم دغه ستا دښمنان دی د دوی د چاپروسنې پہ خبرو د عقل مندواومسکینانوصورتونوپہ دھوکہ کښې رانه شې. الله ﷻ دې دوی تباہ کړی لږسوچ دې اوکړی چہ دوی ولې د هدایت لار پریردی اوبې لارې روان دی؟
 دمنافق علامت: مسنداحمد کښې دی رسول الله ﷺ اوفرمائیل د منافقانودیرې ښې دی په کوموسره چہ دوی پیژندلې شی. د دوی سلام لعنت دې د دوی خوراک لوټ ماردې د دوی غنیمت حرام او خیانت دې دوی د جحمت سرہ نیزدیوالې ناخوښوی دوی مونځونولہ پہ آخری وخت کښې راځی کیرزن او نخوت والا دی نرمی سلوک عاجزنی انکسارنی نہ محروم دی نہ پخپلہ داکارکوی اونه نوروخلقوتہ د دې کارونوکولو پہ نظر سرہ گوری د شپې لرگی اود ورځې چغې اوشور کوی. پہ یوروايت کښې دی چہ د ورځې ښہ خوراک خښاک کونکی اود شپې د اوچولرگوپہ شان پراته وی. (۴)

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّاْ	لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّاْ
اوکله چی اووښلې شی ادوی ته اچی راشی اچی ښښنه اوغواړی استاسو دپاره ارسول دالله نو تاو کړی دوی	اوکله چی ورته اووښلې شی اچی راځن چی دالله پیغمبر ستاسو دپاره ښښنه اوغواړی انو دوی په تکبر سره
رَعَوْهُمْ خَلِيلٌ أَوْ يَنْهَىٰ عَنْهُم مِّنْ يُصَلُّوْنَ وَهُمْ مُّسْتَكْبِرُونَ ۝	ا سرونه خپل ا اووښی ته دوی لره ا چی منع کیری دراتلونہ ا او دوی ا تکبر کونکی دی
سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ	یو شان ده ا په حق ددوی کښې ا که ښښنه اوغواړی ته (اے نبی ﷺ) دپاره ددوی اوکه ښښنه اونه غواړی
لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَکَیْهْدِی الْقَوْمَ	د دوی دپاره برابرہ ده ا که ته دوی دپاره ښښنه غواړی ا او که دوی دپاره ښښنه نه غواړی
لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَکَیْهْدِی الْقَوْمَ	دپاره ددوی ا هرگز به ښښنه اونه کړی الله ا دوی ته ا بیشکه الله ا لار نه ښانی ا قوم ا
لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَکَیْهْدِی الْقَوْمَ	الله ﷻ به دوی ته هیچرې ښښنه اونکړی ا ..... بیشکه الله ﷻ نافرمانه خلقو ته

الْفٰسِقِیْنَ ۝	هُمُ الَّذِیْنَ	یَقُولُوْنَ	لَا تُفْقِطُوْا	عَلٰی مَنْ
فاسق نہ	دا ہم ہفہ خلق دی	چی وانی	چی خرچ مذ کوئی	ا بہ ہفہ جاباندی
ہدایت نہ کوئی	دا خوہفہ خلق دی	چی وانی خوک چی	داللہ پیغمبر سرہ ملگری شوی دی	
عِنْدَ رَسُوْلِ اللّٰهِ	حَتّٰی	یَنْقُضُوْا	وَلِلّٰهِ	خَزَاۤئِنَ السَّمٰوٰتِ
چی داللہ درسل سرہ دی	ا تر دی پوری	چی خواہ شی	او اللہ لره دی	خزانی داسمانو
بہ ہفوی خرچ مہ کوئی	چی خواہ وارہ شی	احال دا چی	داسمانو او دزمکی	خزانی داللہ سرہ دی
وَالْاَرْضِ	وَلٰكِنَّ الْمُنٰفِقِیْنَ	لَا یَقْضُوْنَ	۝	یَقُولُوْنَ
او دزمکی	ولیکن دا منافقان خلق	نہ پوهیری	وانی دوی	کہ واپس لارو مونوہ
خو منافقان پہ دی نہ پوهیری	.....	دوی وانی کہ مونو مدینی تہ واپس لارو		
اِلَی الْمَدِیْنَةِ	لِیَخْرُجَنَّ	الْاَعْزٰی	مِنْهَا	الْاَدْکُلٰط
مدینی تہ	ا خاصا بہ اوباسی	عزتمند خلق	ددی مدینی نہ	ذلیلو خلقو لره
نو عزت مند خلق بہ ذلیلہ خلق د مدینی نہ بہر اوباسی	ا	او عزت خو بس داللہ		
وَلِرَسُوْلِهِ	وَلِلْمُؤْمِنِیْنَ	وَلٰكِنَّ الْمُنٰفِقِیْنَ	لَا یَعْلَمُوْنَ ۝	
او رسول دہفہ لره دی	او مومنانو لره دی	ولیکن منافقان خلق	نہ پوهیری	
او رسول او د مومنانو دی	.....	خو منافقان خلق نہ پوهیری		

قوله تعالى:- رَغُوسَهُمْ

منافقاںو بدخوبونہ: دملعونو منافقاںو ذکر کولی شی چہ کلہ ددوی پہ گناہ باندی رشتونی مسلمانان وانی راخی رسول اللہ ﷺ بہ ستاسود پارہ استغفار اوکری نواللہ ﷺ بہ ستاسوگناہونہ معاف کری نوودی د کبرد وجہ نہ سرخوزوی او دہہ کوی او منع کیری۔ د دوی بدلہ ہم دغہ دہ چہ د دوی دبارہ د بنہی دروازہ بند دی دنی استغفار بہ ہم دوی تہ خہ فائدہ ورنہ کری۔ ددی فاسقانوبہ قسمت کینی ہدایت چرنہ دی؟ پہ سورہ برأت کینی ہم ددی مضمون آیت تیرشوی دہ اوہم ہلتہ د ہفی تفسیر او د ہفی متعلق احادیث ہم بیان کری شوی دی۔

ابن ابی حاتم کینی دی چہ عمرو وانی چہ سفیان رضی اللہ عنہ خیل مخ بل طرف تہ وارولو او دغصی او کبر سرہ نی پہ ککہ سترگہ برند او کتل او دانی اوخودل چہ (لَوْ اُرِغُوْهُمْ) دغہ دی۔ دسلفونہ دا کثرو حضراتو فرمان دی چہ دا تول پہ تول بیان د عبداللہ بن ابی بن سلول دی لکہ چہ نیزدی راروان دی ان شاء اللہ۔ سیرت محمد بن اسحاق کینی دی چہ عبداللہ بن ابی بن سلول د خیل قوم لوی سری وو۔ کلہ چہ بہ نبی کریم ﷺ مدینی منوری تہ راغلل او د جمعہ پہ ورخ د خطبہ ورکولو دبارہ پہ منبر کیناستونو دی پہ او دریدو او ونیل پہ نی خلقو دا دی د اللہ ﷺ رسول ﷺ چہ پہ تاسو کینی موجود دی د چا پہ وجہ چہ اللہ ﷺ ستاسو اکرام اوکرو او تاسوتہ نی عزت درکرو اوس پہ تاسو فرض دی چہ د رسول اللہ ﷺ امداد اوکری عزت اونکریم نی اوکری خبری نی واورنی او چہ خہ او فرمانی ہفہ پہ خانی راورنی دی وینا سرہ بہ کیناستو۔ د احد پہ میدان کینی د ہفہ منافقت ہنکارہ شو۔ دہ د حضور ﷺ ہنکارہ نافرمانی اوکری او دریمہ حصہ لشکر نی واخستو او مدینی تہ واپس راغلو۔ کلہ چہ رسول اللہ ﷺ د غزوہ احد تہ فارغ شو او پہ خبر سرہ مدینی تہ تشریف راورو، د جمعہ ورخ راغلہ او حضور ﷺ پہ منبر کیناستو او واندی پہ شان دی نن ہم

اوریدو اووینا کول نی غوبنتل نو بعضی صحابہ کرام رضی اللہ عنہم اخواد یخو او دریدل اود ده کبری نی اونوبلی او ونی ونیل د الله ﷻ دینمنه کینه ته اوس ددی خبرو کولو مخ نه لرې تاجه خه اوکرل هغه چانه پټ نه دی اوس ته د دې اهل نه ینی چه په ژبه دې خه راخی نو وانې دې خفه شواد خلقو په ستونو واوختوبهر لارو اودانی ونیل چه ته به وانی چه لکه زه خه بدې خبرې کولوله ولاړووم زه خود هغه کار نور مضبوط کولوله ولاړووم. یوڅو انصاریان صحابہ کرام هغه ته په دروازه کبې ملا شو نوونیل خه خبره ده؟ ده ورته اوونیل چه زه خود هغه کار نور مضبوط کولوله ولاړووم چه یوڅو صحابہ کرامو به ما راودانگل زه نی رایشکلم او غصې راباندې اوکړې لکه چه زه د خه خرابې خبرې کولود پاره ولاړووم زما نیت خودا ووچه زه د پیغمبر ﷺ د خبرې تائید اوکړم. هغوی ورته اوونیل چه خیرته اوس واپس شه مونږ به رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو حضور ﷺ به ستا د پاره د الله ﷻ نه بښنه اوغواړی هغه ونیل ماته هیڅ ضرورت نشته.

د عبدالله بن ابی واقعه: حضرت قتاده رضی اللہ عنہ او سدی رضی اللہ عنہ فرمائی چه دا آیت د عبدالله بن ابی باره کبې نازل شوې دې. واقعه داسې وه چه هم د دې قوم یو ځوان مسلمان هم داسې یو څو خرابې خبرې رسول الله ﷺ ته اورسولې. حضور ﷺ هغه راوغوښتو نوده صفانکار اوکړو او قسم نی اوخوړلو. انصارو دا صحابی ملامت کړو اوغصې پرې اوکړې اودې نی دروغژن اوگنډلو په دې باندې دا آیاتونه نازل شو او د دې منافق د دروغود قسمونو اود هغه ځوان صحابی ﷺ د صداقت الله ﷻ واقعه بیان فرمایلی ده. اوس هغه ته اوونیلې شو چه ته لار شه اود رسول الله ﷺ نه استغفار اوکړه نوهغه د انکار په لهجه کبې سراوخوزولو او لار نه شو. (۱)

قوله تعالی: لَیْسَ جَنِّ الْأَعْزَمِهَا الْأَذَلُّ ۝

ابن ابی حاتم کبې دی چه در رسول الله ﷺ مبارک عادت وو چه په کوم منزل کبې به کوزشونود هغه ځائی نه به نه تلوترکومی چه به نی مونځ نه ووکړې. عزوه تبوک کبې رسول الله ﷺ ته خبر اوریدو چه عبدالله بن ابی وانی چه مونږ عزتداره به دا بې عزته مدینې ته په رسیدو باندې د هغه ځائی نه اویاسو نو رسول الله ﷺ په آخری ورځ د کوزیدونه یوه ورځ وړاندې کوچ اوکړو. هغه ته اوونیلې شو چه حضور ﷺ له لار شه اود الله ﷻ نه د خپلې خطا معافی اوغواړه. د دې بیان په دې آیت کبې دې. د دې اسنادخود ابن جبر رحمه الله پورې صحیح دی خودا وینا کول چه دا واقعه د عزوه تبوک ده په دې کبې نظر دې بلکه دا صحیح نه ده ځکه چه عبدالله بن ابی بن سلول خو په دې غزوه کبې دسر نه وو نه بلکه د لښکر یوه ډله نی اختسوسره واپس شوې وو. دکتب سیرومغازی مصنفینوکبې خودامشهوره ده چه داواقعه عزوه مریسبع یعنی عزوه بنو المصطلق ده. خو په دې قصه کبې حضرت محمد بن یحیی بن جنان او حضرت عبدالله بن ابوبکر او عاصم بن عمر بن قتاده رضی اللہ عنہم روايت دی چه د دې جنگ په وخت کبې د حضور ﷺ په یوځائی کبې قیام وو هلته حضرت جهجاه بن سعید غفاری رضی اللہ عنہ او حضرت سنان بن یزید په خپل مینځ کبې په اوبوڅه جگړه اوشوه. حضرت جهجاه د حضرت عمر رضی اللہ عنہ سرې وو جنگ اوږد شو. سنان انصاروته د خپل امدا کولو دپاره آواز ورکړواوجهجاه مهاجریوته. په هغه وخت کبې زید بن ارقم رضی اللہ عنہ وغیره انصارویوه ډله د عبدالله بن ابی سره ناسته وه. هغه چه کله دافریاد واوریدو نو ونیل زه اوس هم زمونږ په ښارونوکبې داخلق هم په مونږ حملې کوی په الله ﷻ مې دې قسم وی چه زمونږ اود دې قریشیان مثال هم هغه دې چه هغه چا ونیلی دی خپل سپې ښه چاق او تازه کړه چه هم تا اوخوری. د الله ﷻ قسم که چرته مونږ واپس شو او مدینې ته اورسیدو نومونږ به قدرت لرونکی خلق دا بې قدرته خلق د دغه ځائی نه اویاسو. بیاچه د هغه د قوم کوم خلق هغه سره ناست وو هغه تولوته نی اوونیل چه دا تول

مصیبت تاسو پہ خپل لاس پہ خان باندې اچولې دې. تاسو خلقو هغوی په خپلو ښاریو کښې اباد کړل د خپلو مالونو نیمه حصه مو هغوی ته ورکړه اوس هم که تاسو د دوی مالی امداد اونه کړنې نو دوی به تنگ شی او پخپله به د مدینې نه اوځی. حضرت زید بن ارقم ؓ دا ټولې خبرې واورېدې. هغه دې وخت کښې ډیر کم عمر وو نیغ په ډربار نبوت کښې داخل شو او ټوله واقعه ئې ورته بیان کړه. هغه وخت حضرت عمر بن خطاب ؓ هم رسول الله ﷺ سره ناست وو په غصه شو او ونی و نیل یار رسول الله ﷺ! اعبادین بشر ته حکم او کړنې چه د ده مرنې جدا کړی. نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه بیا خوبه خلقو کښې مشهوره شی چه محمد ﷺ خود خپلو ملگرو ستونه ماتوی دا صحیح نه دی او لاړشه خلقو ته د تلو اعلان اوکړه. عبدالله بن ابی ته چه کله پته اولگیده چه رسول الله ﷺ ته د دې خبرو اترو خبر شوې دې نو ډیر مخ سپ ئی او وهلو او د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شو معذرت خپلې حوالې تاویل او تحریف ئی اوکړو او قسمونه ئی اوخوړل چه ماداسې هیڅ کله نه دی ونیلی. داسې په خپل قوم کښې طاقتور عزت مند وو او خلقو هم ونیل چه حضور ﷺ کیدې شی دې ماشوم نه غلطی شوې وی ده ته وهم شوې وی او واقعه خو ثابتیرې نه. نبی کریم ﷺ ډیر زر د دې ځای نه د تلود وخت نه وړاندې تشریف یوو. په لار کښې حضرت اسید بن حضیر ؓ ملا وشو او د حضور ﷺ د نبوت د شان برابر ئی په ادب سره سلام اوکړو او بیا ئی عرض اوکړو چه حضور ﷺ نن څه خبره ده چه د وخت نه وړاندې تاسو کوچ کونې حضور ﷺ او فرمائیل چه ولې تاته نه ده معلومه چه ستا دوست ابن ابی څه ونیلی دی چه مدینې ته به رسیدو به مونږ عزت مند خلق د ذلیل د هغه ځای نه اوباسو. حضرت اسید ؓ او فرمائیل یار رسول الله ﷺ د عزت خاوندان خو تاسو ینی او ذلیل هغه دې یار رسول الله ﷺ تاسو د هغه د خبرو خیال هم مه کوڼی په اصل کښې دې ډیر سوزیدلې دې. واورنې چه د مدینې خلقو دې خپل سردار جوړولو تاج تیاریدلو چه الله ﷻ رب العزت تاسو را ولیکلې د ده د لاس نه ملک اوتلو او دې سوزېږی. حضور ﷺ روان وو او هم په غرمه روان شوې وو ماښام شو شپه شوه او سحرشو تردې چه په نمرکښې تیزی راغله نو هله رسول الله ﷺ ډیره واچوله چه خلق په دې خبره باندې بیا اونه انځلی. ټول خلق سترې ستومانه اود شپې نه ویش وو کوزیدوسره ټول اوده شو. او هلته دا سورة نازل شوه.)

د بیهقی روایت بیهقی کښې دی چه مونږ په غزه کښې حضور ﷺ سره وویو مهاجریو انصاری په کانې اوویشلو. په دې خبره زیاته شوه او دواړو خپلو خپلو ډلو ته آواز اوکړو. حضور ﷺ سخت خفه شو او ونی فرمائیل چه دا څه د جاهلانوپه شان کار موشروع کړو دا فضول او خراب عادت پریردنې. عبدالله بن ابی بن سلول ونیل د الله ﷻ قسم مدینې ته به رسیدو باندې به مونږ دا بې عزته او ذلیل د هغه ځای نه بهر اوباسو. دې وخت کښې دانصارو شمیر د مهاجریونو د یرزیات ووروستویا مهاجره یرزیات شو. حضرت عمر ؓ ته چه کله د ابن ابی د خپرې پته اولگیده نو د رسول الله ﷺ نه ئی د هغه د قتل کولو اجازت اوغوښتو خو هغوی منع کړو.)

د زید بن ارقم بیان. په مسند احمد کښې د حضرت زید بن ارقم ؓ نه روایت دې چه په غزه تبوک کښې ماد دې منافق قول حضور ﷺ ته بیان کړو او هغه راغلو انکارنې اوکړو او قسمونه ئی اوخوړل هغه وخت زما قوم ماته ډیر بدرد اووئیل او هرشان ئی ملامت کړم چه ماداسې ولې اوکړه؟ زما زړه ډیر خفه شو د هغه ځای نه لارم او په ډیر غم او خفگان کښې وم. کله چه حضور ﷺ زه یاد کړم او ونی فرمائیل الله ﷻ ستا عذر نازل کړو ستا رښتینولې ئی ښکاره کړه او دا آیت نازل شو ﴿هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلٰی مَنْ عِنْدَ رَسُولٍ اَللّٰهُ عَلٰی بِشْقَاۗهُمْ وَاُولٰٓئِکَ مِنَ الْمُنٰفِقِیْنَ لَا یَقْبَلُوْنَ﴾ د احادیث په نورو ډیرو کتابونو کښې هم شته.

(۱) دلال البره لیهقی: ۵۲-۵۳. (سورة ابن اسحاق)

(۲) صحیح بخاری کتاب الفسور سورة المنافقین باب (یقولون لئن رجعنا الی المدینه....) ۴۹۰۷، صحیح مسلم: ۲۵۸۱، ترمذی: ۲۳۱۵

پہ مسند احمد کنبی د حضرت زید بن ارقم ؓ بیان داسی دے چہ زہ دخیل ترہ سرہ پہ یوہ عزوہ کنبی ووم او مادعبداللہ بن ابی دادوارہ خبری واوریدی ما خیل ترہ تہ اوونیل اوہغہ نبی کریم ؐ تہ بیان کرے کله چہ حضور ؐ ہغہ راوغوبنتلنوہغہ صفانکار اوکو وواقسم نی اوخوہلو نو حضور ؐ ہغہ ربتونی او زہ دروغژن اوگنہلم۔ زما ترہ ہم ماثہ ږیر بدر داوونیل زہ دومرہ خفہ اودلگیر شوم چہ دکورنہ ږیر راولم مہ ږیرخودل۔ تردے چہ داسورت نازل شو اوحضور ؐ زما تصدیق اوکو وواماتہ نی دا واورولور۔ د مسندپہ یوبل روایت کنبی دی د یوسف ږیرہ موقعہ باندے صحابہ کرامو ؓ تہ تنگی پینہ شوه نو ہغوی تہ د خہ ورکولو ممانعت اوشو۔ الخ۔ رسول اللہ ؐ ہغہ د دی د پارہ راوغوبنتوجہ د ہغہ د پارہ استغفار اوکری خوهغہ ددی نہ ہم مخ واپولو۔ قرآن کریم ہغوی تہ اږہ لگونکی لږگی خکہ اوونیل چہ دا خلق د ږیر شکلی بدن والا وو۔^(۱) پہ ترمذی کنبی د حضرت زید بن ارقم ؓ نہ روایت دے چہ مونہ پہ یوہ عزوہ کنبی د حضور ؐ سرہ اووتلو مونہ سرہ خہ بانہ چیان خلق ہم ووداوبوخائی تہ ہغوی وړاندے رسیدل غوبنتل دغہ شان مونہ ہم پہ دے کوشش کنبی وو۔ یوخل یو اعرابی لارو او پہ حوض نی قبضہ اوکرہ او کاتری ترے چاپیرہ کرل اود پاسہ نی پری خرمن خورہ کرہ۔ یوانصاری راغلود دے حوض نہ نی پہ خیل اوښ باندي اوبہ خکل غوبنتل نو دہ منع کرو۔ انصاری پہ اوبوخلکلو باندے زور کولو نوہغہ یو لږگې راوچت کرو او انصاری پری پہ سر اووہلو دے سرہ دہغہ سرزخمی شو۔ داد عبداللہ بن ابی ملگری وو نیغ ہغہ لہ راغلو او ټولہ قصہ نی ورته اوکرہ۔ عبداللہ غصہ شو وئی وئیل دے اعرابیانو لہ خہ مہ ورکونی دوی بہ پخپلہ ولږي مہ کیدو نہ اوختی۔ دوی بہ د خوراک پہ وخت کنبی رسول اللہ ؐ لہ راتلہ او خوراک بہ نی کولو۔ دوی بہ پاتې شی نو ہسې بہ د ولږي مہ کیری او تختی بہ او چہ مونہ مدینہ تہ لاړ شو نو دا کمینہ بہ د ہغہ خائ نہ اوباسو۔ زہ۔ ہغہ وخت د رسول اللہ ؐ ملگری ووم او دا څر خہ مہ واوریدل او خیل ترہ تہ مہ ذکر کرل، ترہ مہ رسول اللہ ؐ ذکر کرل۔ نبی کریم ؐ ہغہ راوغوبنتلو ہغہ انکار اوکو وواقسم نی اوخوہلو۔ حضور ؐ ہغہ ربتونی او زہ دروغژن اوگنہلم۔ ترہ مہ مالہ راغلو او وئی وئیل دا تا خہ حرکت اوکرہ؟ حضور ؐ تانہ خفہ شو او تہ نی دروغژن اوگنہلم او نورو مسلمانانوم تہ دروغژن اوگنہلم۔ پہ ما خودے دغم غرونہ رامات کرل اود ږیر زیات غم پہ وجہ مہ سرینکته کړي د رسول اللہ ؐ سرہ روان ووم۔ لږ ساعت بہ تیر شوې وو چہ ہغہ زما خوالہ راغلو اوزما غوږ نی اونیلو کله چہ ما سرہ اوچت کرو نو حضور ؐ مسکې شو او روان شو پہ اللہ ﷻ قسم چہ زہ دومرہ خوشحالہ شوم چہ بیانونی بہ شم۔ کہ د دنیا د ہمیشہ ژوندون ماثہ ملاو شوې وو نو بیا بہ ہم زہ دومرہ خوشحالہ شوې نہ ووم۔ بیا حضرت صدیق اکبر ؓ مالہ خواتہ راغلو او وئی فرمائیل دا حضور ؐ تانہ خہ اوونیل؟ ما وئیل چہ فرمانیلې خو نی ہیخ تہ دی خو مسکې شو او تشریف نی یورو۔ ہغوی او فرمائیل چہ بس بیا خوشحالہ اوسه۔ دے نہ پس حضرت عمر فاروق ؓ راغلو اومانہ نی دغہ سوال دوبارہ اوکر نو ما ہم دغہ جواب ورکړو سحر سورت منافقون نازل شو^(۲) پہ بل روایت کنبی ددې سورت ﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ﴾ پورې لوستل ہم نقل دی^(۳) عبداللہ ابن لہیعہ ؓ او موسیٰ بن عقبہ ؓ ہم دا حدیث پہ مغازی کنبی بیان کرے دے۔ خود دے دواړو پہ روایت کنبی د خبر ورکونکی نوم اوس بن ارقم ؓ دے چہ د قبیلې بنو حارث بن خزرج نہ وو نوممکن دہ چہ زید بن ارقم ؓ ہم خبر رسولې وی او حضرت اوس ؓ ہم اودا ہم ممکن دی چہ د راوی نہ پہ نوم کنبی غلطی شوې وی۔ واللہ اعلم۔

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المنافقین باب (اتخذوا ایمانہم جنہ) ۴۹۰۰، الحد: ۳۷۳/۴.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (واذا راٰیہم تعجبک) ۴۹۰۳، صحیح مسلم: ۲۷۷۲، الحد: ۳۷۳/۴.

(۳) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة المنافقین: ۳۳۱۳ وهو صحیح، دلائل البیوة: ۵۴/۴.

(۴) ۸۸۸-۸۸۹ وسندہ حسن.

ابن ابی حاتم کنبی دی چه دا واقعہ د عزوہ مریسیع ده. داهغه عزوہ ده په کوم کنبی چه حضرت خالد حضور ﷺ لیکلی وو اود مناة بت نی مات کړې وو کوم چه د قفامشلل او سمندریه مینځ کنبی وو. په دې عزوہ کنبی ددوو کسانو په مینځ کنبی جنگ شوې وویو مهاجراو بله قبیله بهزوہ اوقبیله بهزوہ انصارو ملگری وو. بهزی انصاروته او مهاجر مهاجریوته آواز اوکړو څه خلقي د دواړو طرفونه اودریدل او جنگ جوړ شو. کله چه جنگ ختم شو نومنافق او د بیمارزو نوخلقي عبدالله بن ابی سره راجمع شو او وویل نی چه زمونږ خوتانه ډیر امیدونه وو اوته خوزمونږ د دښمنانوته زمونږ بچاؤ وې. اوس خوته بې کاره غوندې شوې نه د نفع خیال اونه د نقصان هم تا دا د دې جلیبونه دومره خیرولې دی چه په خبره خبره دوی په مونږ رامنډې وهی. نوې مهاجروته به دې خلقو جلاکې و نیل. هغه د الله ﷻ دښمن جواب ورکړو چه اوس مدینې ته اورسونو دا ټول به هغه ځای نه اویاسو. مالک بن دخنن چه منافق وهغه و نیل چه زه خوتاسو ته داوړ نه لگیايم چه دې خلقوسره تعلقات پریږدنی پخپله به گډوډشی دا خبرې حضرت عمرؓ واوریدې اود نبی کریم ﷺ په خدمت کنبی حاضر شو عرض نی اوکړو چه د منافقانو دې مشر خوماته اجازت راکړه چه د ده کار خو خلاص کړم. حضور ﷺ او فرمائیل چه ښه ده که اجازت درکړم نو ته به دې قتل کړې؟ هغه عرض اوکړو یارسول الله ﷺ اوس به نی په خپل لاس باندې کار تمام کړم. حضور ﷺ او فرمائیل چه ښه ده کینه دې کنبی اسید بن حضیرؓ هم دغې ویناکولوسره راغلو حضور ﷺ د هغه نه هم دا ټپوس اوکړو او هغه هم داجواب ورکړو. هغه نی هم کینولو بیابه لږ ساعت تیر شوې وو چه دکوچ کولو حکم نی ورکړو اودوخت نه اول لښکر روان شو. هغوی شپه ورځ دبل سحر پورې برابر روان ووچه کله په تمر کنبی تیزی راغله نود کوزیدلو حکم نی او فرمائیلو. د غرمې اوختوپورې زر کوچ اوکړو اودم دغه شان روان وو. دریمه ورځ سحر قفامشلل نه مدینې ته اورسیدل حضرت عمرؓ نی راوغوښتو ورته او فرمائیل که ماته دهغه د قتل حکم درکړې وونوتابه هغه وژلو؟ حضرت عمرؓ او فرمائیل چه یقیناً به مې دهغه سرد تنې نه جدا کولو. حضور ﷺ او فرمائیل چه که تا هغه به دغه ورځ قتل کړې وونو د ډیرو خلقویزې به د خاورو شوې وې. که ما هغه ته و نیل هغه به د ده په قتل کولو کنبی سستی نه کوله بیا به خلقو ته د خبرو کولو موقعه ملاویده چه محمد ﷺ خپل ملگری هم بې دردنی سره وژنی. هم د دې واقعہ بیان په دې آیاتونو کنبی دې. داسیاق ډیر غریب دې اوپه دې کنبی ډیرې داسې ښکلې خبرې دی چه په نورو روایتونو کنبی نشته.

د سیرت ابن اسحاق روایت:- په سیره محمد بن اسحاق کنبی دی چه د عبدالله بن ابی منافق ځوی حضرت شیدانه چه پوځ او رښتونی مسلمان وو د دې واقعہ نه پس د حضور ﷺ په خدمت کنبی حاضر شو اوعرض نی اوکړو یارسول الله ﷺ ما واوریدلی دی چه زما پلار کوم بکواس کړې دې د هغې په بدله کنبی تاسو هغه قتل کول غواړئ. که هم داسې وی نود هغه د قتل حکم بل چاته مه ورکونی زه پخپله څم اود هغه سرستاسو په قدمونو کنبی لاندې راغورزوم. د الله ﷻ قسم چه د قبیله خزیج پیو سړی ته معلومه ده چه زمانه زیات یوځوی هم د خپل پلار سره احسان ښه سلوک مینه او عزت گونکې نشته (خوزه د رسول الله ﷺ په فرمان باندې خپل پلار قتل کولو ته تیاریم) که تاسو بل چاته دا حکم ورکړو او هغه دې مرکړنو هسې نه چه د انتقام به جوش کنبی زه هغه قتل نه کړم اوبښکاره خبره ده که ماته چرته داسې حرکت اوشو نوزه به د یوکافریه بدله کنبی یومسلمان قتل کړم او دوزخی به جوړ شم. تاسو زما د پلار قتل کولو حکم هم ماته راکړئ. حضور ﷺ او فرمائیل چه نه زه هغه قتل کول نه غواړم مونږ خویه هغه سره نوره نرمی کوو او هغه سره به ښه سلوک کوو ترکومې پورې چه هغه مونږ سره دې. د حضرت عکرمه ؓ او حضرت ابن زید ؓ بیان دې چه کله حضور ﷺ د خپلو لښکروسره مدینې ته راوړسیدو نوپه دې منافق عبدالله بن ابی ځوی حضرت عبدالله ؓ د مدینې په دروازه کنبی اودریدو توره نی

راوہستہ او خلق مدینہ تہ داخلیدل تردی چہ دہ پلار راغلونودہ اوفرمانیل آخواشہ مدینہ تہ مہ زہ ہغہ ونیل خہ خبرہ دہ؟ زہ دی ولہ منع کریم؟ حضرت عبداللہ ﷺ اوفرمانیل چہ تہ مدینہ تہ نہ شی نلی ترکومہ چہ دہ اللہ ﷻ رسول ﷺ ستاد پارہ اجازت نہ وی کرہی۔ د عزت والا ہم ہغہ ﷻ دی اوتہ ذلیل یسی دی منع شو اودریدو تردی چہ رسول اللہ ﷺ تشریف راوړو۔ حضور ﷺ عادت مبارک ووچہ د لیکر بہ آخری حصہ کنبی بہ وو۔ نبی کریم ﷺ تہ پہ کنوہاندی دی منافق د خپل خوئی شکایت اوکړو حضور ﷺ د ہغہ نہ تپوس اوکړوچہ دی دی ولہ حصار کرہی دی؟ ہغہ ونیل پہ اللہ قسم دی چہ ترکومی تاسو اجازت نہ وی کرہی دی دننہ نہ شی نلی۔ رسول اللہ ﷺ اجازت اوکړونو حضرت عبداللہ ﷺ پلار ښار دننہ تلوتہ پریخودو) مسندحمیدی کنبی دی چہ ہغہ پلار تہ اوونیل چہ ترکومی دی پہ خپلہ ځلہ نہ وی ونیلی چہ تہ ذلیل یسی او رسول اللہ ﷺ عزت داردی تہ مدینہ تہ نہ شی داخلہ دی۔ دی نہ وړاندی د حضور ﷺ پہ خدمت کنبی حاضر شوې وواو عرض ئی کرہی وو یارسول اللہ ﷺ د پلار دہیت دوجہ نہ تر تہ پورې مادپلار مخ تہ پہ اوچتوسترگونہ دی کتلی نوکہ تاسوخفہ ئی نوہم نن ماتہ حکم اوکړی د ہغہ سربہ درتہ حاضر کریم بل چاتہ دہغہ دقتل کولو حکم مہ ورکوه۔ ځکہ چہ زہ دخپل پلارقاتل پہ گرځیدو نہ شم لیدی؟

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	لَا تَتْلُوا	أَمْوَالَكُمْ	وَلَا أَوْلَادَكُمْ
اے ہغہ کسانو! چی ایمان مو راوړی دی غافلہ دنہ کری تاسو مالونہ ستاسو اوتہ اولاد ستاسو			
انہی مونانو! زیاد ساتی، ستاسو مالونہ او اولاد مو دالہ ﷻ دیاد نہ غافلہ نکړی			
عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ	وَمَنْ يَقْعُلْ ذَلِكَ	قَالَ لِكَ	هُمُ الْخَيْرُونَ
د یاد دالہ نہ او ہغہ چاچی اوکړو ادا کار نو ہغوی خاص ہم ہغوی بہ نقصان کنبی دی			
..... او څوک چې داسی اوکړی نو ہغوی تاوانیان دی			
وَأَنْفِقُوا	مِمَّا رَزَقْنَكُمْ	مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ	
او خرچ اوکړی دہغی مال نہ چی درکړی دی مونہر تاسو لہ مخکینی ددی نہ چی راشی			
اومونہر چې درتہ څہ درکړی دی دہغی نہ بہہ صدقاتو کنبی خرڅ کوی ددی نہ وړاندی چې			
أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ	فَيَقُولُ رَبِّ	لَوْلَا أَخَّرْتَنِي	إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ
یو لہ تاسی تہ مرگ او بیا وانی اے ربہ زما ولہی دروستو نہ کړو مالہ نیتی نزدی تہ			
پہ تاسو کنبی یوکس تہ مرگ راشی انوبیا بہ وانی انہی زما ربہ اما تہ دی ولہی څو ورځي مهلت رانکړو			
فَأَصْدَقَ	وَأَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ	وَكُنْ يُؤَخَّرُ اللَّهُ	نَفْسًا
چی ماصدقہ ورکړی وی او شوې وی دصالحانونہ او هرگز نہ روستو کوی اللہ یو نفس لہ			
چې ما خیراتونہ کړي وي اوپہ نیکانو کنبی شامل شوې وي او اللہ ﷻ هیچا تہ مهلت نہ ورکوی			

اِذَا جَاءَ اَجَلُهَا وَاللَّهُ خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

کله چی راشی | نیتہ دهنه | او الله | خبردار دی | په هغه کارونو | چی تاسو یی کوی |

کله چی نی نیتہ پوره شی | او الله | ستاسو دکارونو نه پوره پوره خبر دی

قوله تعالى: - لَا تِلْكَمُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلَا اَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ

د مال اولاد محبت اوله الله تعالى د ذکر نه غفلت: الله ﷻ خپلو موتمانوند یگانوته حکم ورکوی چه هغوی دې په کثرت سره د الله ﷻ ذکر کوی او خبرداري ورکوی چه هسی نه د مال او اولاد په مینه کینی اینختو سره د الله ﷻ ذکر نه غافل نه شی. بیا فرمائی چه څوک د الله ﷻ د ذکر نه غافل شی اود دنیا د نېانست په مینه مست شی دخپل رب په اطاعت کینی سست شی هغه خپل نقصان کونکې پخپله دې. بیا په خپل اطاعت کینی د مال خرچ کولو حکم ورکوی چه د خپل مرگ نه وړاندې خرچ کړه د مرگ د بې کسني په وخت کینی پشیمانه کیدل او امیدونه ترل هیڅ نفع نه ورکوی. هغه وخت په غواړي چه که لږ وخت نه هم چاپیریخو دم نو چه څه نیک عمل کیدې شی اوبه کړم او خپل مال به هم په خوشحاله زړه سره د الله ﷻ په لار کینی ورکړم خو افسوس اوس وخت چرته دې؟ راتلونکې مصیبت راغلو اونه ختمیدونکې آفت په سر لارې دې. بل ځای کینی ارشاد دې (وَالَّذِينَ النَّاسُ يُؤْتُونَ اَلْعَذَابَ الَّذِي يَكْفُلُوا رَبَّنَا اَنْفِرْنَا اِلَى اَجَلٍ قَرِيبٍ نَّجْمُ دَعْوَتِكَ وَتَجْمِيعِ الرُّسُلِ مَا اَوْفَرُّوْهُمْ اَللَّهُمَّ مِّنْ قَبْلِ مَا لَكُم مِّنْ زَوَالٍ) یعنی خلق هو بیار کړه کړم وخت چه هغوی له عذاب راشی نو دا ظالمان به وائی اې زموږه ربه که موږ ته لږ شان مهلت ملاوشی چه موږ ستا دعوت قبول کړو واستاد رسول اتباع او کړو الخ په دې آیت کینی خود کافرانو دمذمت ذکر دې. په دویم آیت کینی په نیک عمل کینی دکمی افسوس بیان څه داشان دې (عَلَى اِذَا جَاءَ اَخْرَجَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجُونِي) یعنی په هغوی کینی چه چاته مرگ راشی نو وائی زما ربه ما واپس کړه نوزه به نیک عمل او کړم الخ دلته فرمائی چه د مرگ وخت وړاندې روستو کیری نه. الله ﷻ خبر لرونکې دې چه څوک په خپل قول کینی ریتوږي دې اوبه خپل سوال کینی په حقه دې. که دا خلق واپس کړې شی نویله به هم دا خبرې هیرې کړی او هم هغه کارونه به کوی چه دې نه وړاندې کول.

قوله تعالى: - لَوْلَا اَخْرَجْتَنِي اِلَى اَجَلٍ قَرِيبٍ

ترمذی شریف کینی د حضرت ابن عباس ؓ نه روایت دې چه هر هغه سړې چه مالداروی او هغه حج نه وی کړې باز کوه نی نه وی ورکړې هغه د مرگ په وخت کینی دنیاته د واپس کیدو خواهش کوی. یوسړی عرض او کړو حضرت د الله ﷻ ویره او کړه دواپسنی خواهش خو کافران کوی حضور ﷺ او فرمائیل تندی ولې کوي؟ او وړه قرآن فرمائی. بیا حضور ﷺ دا پوره رکوع تلاوت او فرمائیلو. د هغه نه ئی تپوس او کړو زکوة په څومره کینی واجب دې هغه ونیل سل او زیاتو کینی. تپوس ئی او کړو حج کله فرض کیږی وئی فرمائیل چه کله د لارې خرچ او د سورلۍ د خرچ طاقت وی. ( ) په یومرفوع روایت کینی داسې هم دې خو موقوف ډیر صحیح دې.

د ضحاک ؓ په روایت کینی د ابن عباس ؓ والا هم منقطع دې. په دویم روایت کینی یوراوی ابو جناب کلیسی دې هغه هم ضعیف دې. والله اعلم. ابن ابی حاتم کینی دی چه یوخل صحابه کرامو د رسول الله ﷺ په وړاندې د عمر د زیاتی ذکر او کړو نو حضور ﷺ او فرمائیل کله چه اجل راشی بیا روستو کیږی نه. د عمر زیاتوالې صرف داسې دې چه الله ﷻ یوبنده ته نیک صالح اولاد ورکړی چه د هغه د مرگ نه پس د هغه د پاره دعا کوی. ( )

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة المنافقین: ۳۳۱۶.

(۲) تفسیر ابن ابی حاتم کتاب المجرمین: ۳۳۱/۱.

(فالحمد لله) د الله ﷻ پہ فضل و کرم اولطف و رحم سرہ د سورۃ منافقون تفسیر ختم شو۔
(تفسیر سورۃ تغابن)

د ابن عساکر په یو ډیر غریب بلکه منکر حدیث کښې دې چه کوم ماشوم پیدا کیږي دهغه دسر په جوړونو کښې د سورۃ تغابن پنځه آیاتونه لیکلي شوي وې۔

ایاتونه	سورۃ التغابن مکيه وهی ثمانی عشره آیه وفيها رکوعان	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑸	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
يُسَبِّحُ	لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ	
تسبیح (پاکي) بیانوي الله لره هغه څه چې په آسمانونو کښې دی او هغه څه چې په زمکه کښې دی		
په زمکه او آسمانونو کښې چې څه دی ټول د الله ﷻ پاکي بیانوي		
لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ	هُوَ الَّذِي	
هغه لره بادشاهی ده او هغه لره شاده او هغه په هر څیز باندې قادر دې هغه هغه ذات دی		
بادشاهی صرف د هغه ده او ټول تعریفونه دهغه دپاره دی او هغه په هر څیز قدرت لری او هغه الله		
خَلَقَكُمْ مِنْكُمْ فَاسْمِعْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ		
چې پیدا ئې کړئ تاسو پس ځیني له تاسو نه او کافر دې او ځیني له تاسو نه مومن دې		
هغه ذات دې چې ټول ئې پیدا کړئ نو بعضي په تاسو کښې کافران دی او بعضي مومنان دی		
وَاللَّهُ يَبْصُرُ عَمَلَكُمْ	يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ	
او الله په هغه کارونو چې کوئ ئې تاسو لیدونکې دې هغه پیدا کړل آسمانونه او زمکه		
او الله ﷻ ستاسو کارونه وینی گوري ..... آسمانونه او زمکه ئې		
بِالْحَقِّ وَصُورُكُمْ فَاحْشَنَ صُورَكُمْ وَالْيَوْمِ		
په حقه سره او شکل ئې جوړ کړ و ستاسو پس ډیر ښانېسته ئې کړل شکلونه ستاسو او خاص هغه ته		
په یو مقصد سره پیدا کړل او تاسو ته ئې شکلونه در کړل او ډیر ښانېسته ئې در ته در کړل او دهغه طرفته		
الْمَصِيرُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ		
واپس ورتلل دی معلوم دی هغه ته هغه څه چې په آسمانونو کښې دی او په زمکه کښې دی		
واپس کیدل دی په زمکه او په آسمانونو کښې چې څه دی ټول هغه الله ، ته معلوم دی		
وَيَعْلَمُ مَا تُسَبِّحُونَ وَمَا تُعَلِّمُونَ	وَاللَّهُ عَلِيمٌ	
او معلوم دی هغه ته هغه چې پتوي ئې تاسو او هغه چې اښکاره کوئ ئې تاسو او الله عالم دې		
او الله تعالی ستاسو په پتو اښکاره کارونو باندې ښه پوهیږي ..... او الله ﷻ ته د		

يَذَاتِ الصُّدُورِ

پہ حال دسینو باندی

زہونو تول رازونہ بنہ معلوم دی

قرآنہ تعالیٰ۔۔۔ يَسْمِعُ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

وَاللَّهُ تَعَالَى تَسْمِعُ:۔۔۔ مسبجات پہ سورتونو کنبی د تولونہ آخری سورت ہم دا دی۔ دمخلوقاتو د اللہ ﷻ د تسبیح بیان خوخل شوے دی۔ دملک اوحدوالا ہم اللہ دی پہ هرخیز کنبی دهغه حکومت دی پہ هرکار کنبی اود هرخیز پہ اندازہ مقررولو کنبی هغه د تعریف لائق دی۔ چه د کوم خیزاراده اوکری هغه پوره قدرت والا دی، نہ د هغه خوک مقابلہ کولی شی اونه هغه خوک بندولی شی۔ کہ هغه اونه غواپی نوخہ به هم نه وی هم هغه د تول مخلوق خالق دی هم د هغه پہ اراده باندی بعضی انسانان کافر او بعضی مؤمن او هغه ته بنہ معلوم دی چه خوک دهادیت لائق او خوک دضلالت مستحق دی؟ هغه دخپلو بندہ گانو پہ معلونو گواه دی اودهرعمل به پوره پوره بدله ورکوی هغه دعدل او حکمت سره دآسمانونواو زمکی پیدائش کری دی۔ هم هغه تاسو ته صفاستره او بنکلی شکلونه درکری دی۔ لکه چه

بِلْ خَائِ کنبی ارشاد ربانی دی ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا عَرَفْتَكَ﴾ الخ ای انسانه ته د خپل کریم او مهربان رب نه خه خیزدهوکه کری هغه ته پیداکری بیانی تیک کری بیانی صحیح کری اویه کوم صورت کنبی غیبتل نه نی جور کری۔ بِلْ خَائِ کنبی دی ﴿اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهَا وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا﴾ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَر النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ﴾ هم اللہ ﷻ دی چه ستاسود پاره نی زمکه اودروله او آسمان نی جت جور کپو اوتاسو ته نی بهترین صورتونه درکری اود خوراک دپاره نی تاسوته پاک خیزونه درکری الخ آخر تولو له دهغه طرف ته واپس کیدل دی۔ آسمان زمکه اوهریو نفس اود تول کائنات علم ورته حاصل دی۔ تردی بیزه دی د زړه په پتوارادو خبروهم خبر دی۔

الْكَفَرَاتِ	نَبُوءَاتِ	الَّذِينَ	لَقَرُوا
ایا نه دی راغلی تاسو ته خبر دهغه کسانو چی کفر نی اوکرو			
ایا تاسوته دپخوانو خلقو خبر راغلی نه دی چی تاسو نه			
مِنْ قَبْلُ	فَدَاؤُوا	وَبَالَ	أَمْرَهُمْ
مخکینی ددی نه پس اوخکو هغوی عذاب دعملونو خپلو او دی دپاره دهغوی عذاب دردناک وړاندی نی فکر کری وړاندو هغوی دخپلو کارونو به عذاب کنبی راگیړ شول او هغوی دپاره دردناک عذاب دی			
ذَلِكَ	بِأَنَّهُ كَانَتْ	تَأْتِيهِمْ	رُسُلُهُمْ
دا انعام په سبب ددی شو چی راتلل به هغوی نه رسولان دهغوی دواضحه نبیو سره			
دا په دی وجه چی هغوی ته پیغمبران په بنکاره نبیو سره راغلی ودا			
فَقَالُوا	أَبَشْرٌ	يَهْدُونَنَا	فَلَقَرُوا
نو اویو وئیل هغوی ایا انسان دی چی هدايت به کوی مونږ ته پس انکار اوکرو هغوی او مخ نی واوروه نو دی وئیل چی ایا زمونږ پشان انسانان به مونږ ته لاری بنائی نو انکار نی اوکرو او مخ نی واورولو			

وَاسْتَغْفِرِ اللّٰهُ ۖ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝ زَعَمَ الَّذِينَ

اوبی پروا شوالہ | او اللہ | اوبی پروا دی | استانیلی شوے دی | بہ دعویٰ سرہ اووئیل ہفہ گسانو
او اللہ ۛ ہم دھغویٰ ۛہ پرواہ اونکرہ | او اللہ ۛہ بی پرواہ دی | استانیلی شوے دی | دکافرانو خیال

كَفَرُوا ۖ اَنْ لَّنْ يُبْعَثُوا ۖ قُلْ

چی انکار نی کرے وڈ | چی ہرگز بہ ہغویٰ نہ راپاخولی کیری | پس دمرگ نہ | ورتہ اوواہ
دی | چی ہغویٰ بہ ہیخ کلہ دوبارہ ژوندی نشی راپورتنہ گولی | ..... تہ اوواہ

بَلَىٰ ۚ وَرَبِّي لَتُبْعَنَّ ۚ ثُمَّ لَنَنْبُوَنَّ

ولی نہ | قسم دی | بہ رب زما | چی خامخا بہ تاسو راپاخولی کیری | ایبا بہ خامخا خبر در کرے کیری ناسولہ
چی ولی نہ | زما دی | بہ خپل رب قسم وی | چی تاسو بہ خامخا راپاخولی شی | ایبا بہ درتہ ټول عملونہ

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۖ عَلِمْتُمْ ۚ وَذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ ۝ فَاٰمِنُوْا

دھغی کارونو | چی کرے دی تاسو | او دا کار | بہ اللہ باندی | آسان دی | پس ایمان راوے
بہ گوته گولی شی | ..... اودا کار اللہ ۛ تہ ځیر آسان دی | انو بہ اللہ ۛ

بِاللّٰهِ ۚ وَرَسُوْلِهِ ۚ وَالنُّوْرِ ۚ الَّذِيْۤ اَنْزَلْنَا

بہ اللہ باندی | او بہ رسول دھغہ باندی | او بہ (قرآن) نور باندی | ہغہ نورا | چہ نازل کرے دی مونږ
او دھغہ بہ رسول ۛ او بہ ہغہ نور (قرآن) باندی | ایمان راوے | چی مونږ رالیولے دی

وَاللّٰهُ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۖ تَعْمَلُوْنَ خَيْرًا ۚ يَّوْمَ يَكْعَلُمْ

او اللہ تعالیٰ | بہ ہغہ کارونو | چی کوئی بی تاسو | خبردار دی | بہ کومہ ورځ | چی بہ راجمع کرے تاسو |
او اللہ ستاسو دکارونو نہ خبر دی | بہ کومہ ورځ | چی بہ ہغہ تاسو دجمع کیدو | یعنی دقیامت | بہ ورځ

يَوْمَ الْجَمْعِ ۚ ذٰلِكَ يَوْمُ التَّغٰبِنِ ۚ وَمَنْ يُؤْمِنْ

ورځی د راجمع کیدونہ | دغه بہ ورځ دگتې تاوان وی | او چاچی ایمان راوړو | بہ اللہ باندی |
راجمع کرے | اہم دغه د (سود) زیان ورځ ده | ..... اوڅوک | چی بہ اللہ ۛ ایمان راوړی

وَيَعْمَلْ صٰلِحًا ۚ يُكْفِّرْ عَنْهُ سَيِّاٰتِهٖ ۚ وَيَدْخُلْهُ جَنَّتٌ

او عمل نی اوکړو نیک | لرې بہ کرے اللہ | دھغہ نہ | گناہونہ دھغہ | او داخل بہ کرے ہغہ | داسی باغونو نہ |
اودنیکي کارونہ کوئی انو اللہ ۛ بہ دھغہ گناہونہ معاف کرے | او ہغہ بہ داسی باغونو نہ داخل کرے

تَجْرٰی ۚ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۚ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ اَبَدًا ۚ ذٰلِكَ الْفَوْزُ

چی بهیری بہ | لاند دونو دھغی نہ | نہرونہ | ہمیشہ بہ وی | بہ ہغی کبسی | ہمیشہ | دا کامیابی ده
چی دھغی لاندی بہ نہرونہ بهیری | ہمیشہ بہ بہ ہغی کبسی | اوسیری | ..... اودا ځیرہ لوبہ

الْعَظِيْمُ ۚ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۖ وَكَذَّبُوْا بِآٰيٰتِنَا ۚ اُولٰٓئِكَ

لوبہ | او ہغہ گسان | چی کفر نی اوکړو | او دروغ نی اوکمرل | ایتونہ زمونږہ | دغه گسان
کامیابی ده | او چا چی انکار کرے وی | او زمونږ ایتونہ نی دروغ گمرلی وی | انو ہغویٰ

اَصْحَابُ النَّارِ	خَلِيدِينَ فِيهَا	وَيُنْسِ	الْمَصِيرَ
خاندان دور دی	همیشه به وی	او په هغې کښې	او ډیر بد ځای دی
دور زیان دی	همیشه به په هغې کښې وی	او دغه ډیر ناکاره	تیکناوړه ده

قوله تعالى: - الْمَرَاتِمُ يَوْمَ الْآزِمِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَبَلَغَ

و کافرانو سزا: دلته دوراندي کافرانو د کفر او دهغوی د خرابو سزاگانو ذکر کولې شی چه آیاتاسوته ستاسو د وړاندینومرکرا نوحال معلوم دي؟ چه د رسولانو تکذیب او د حق مخالفت څه رنگه راوړو؟ په دنیا او آخرت کښې بریاد شول. دلته هم د خپلو خرابو اعمالو سزا خوړل او دهغه ځای سزا خوړل باقی دی چه ډیر د غم نه ډکه ده. دې وجه بغیر دې نه هیڅ نه دی چه دلائلو ثبوتونو او ښکاره نښوسره چه انبیاء الله هغوی له راوړې هغوی دا اونه مثل او خپل ځان سره ئی دامحال او گنډل چه انسان پیغمبروی او هم د هغوی په شان یوادم زاد په لاس هغوی ته هدایت ورکړې شی. انکار ئی او کړو او عمل ئی پریځودو. الله ښه هم د هغوی نه بې پرواني او کره. هغه خو غنی دي او ورسره د حمدو ثناء لائق دي.

قوله تعالى: - زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ كُنَّا رُحَمَاءُ

مشرکان د قیامت منکر دی: - الله ښه فرمائی چه کافران مشرکان او ملحدین وائی چه د مرگ نه پس به او چتبیرونه. نو اې نبی اته دوی ته او وایه چه او یاسی به او بیا به ستاسو د ټولو وړو لویو یتو او ښکاره عملونو په تاسو څرگندونه کولې شی. واورئ ستاسو بیا پیدا کول او تاسوله بدلې درکول وغیره ټول کارونه په الله ښه باندې بالکل آسان دی. دادریم آیت دي چه الله ښه خپل نبی ښه ته قسم خوړلو سره د قیامت د حقانیت بیانولو باره کښې او فرمائیلو. اولنې آیت په سورت یونس کښې دي (وَسْتَظُنُّكَ أَخِيُّهُ قُلْ أَنبِيَاؤُنَا لَهُ نُفُوسٌ رَّحِيمٌ قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ شَيْئًا وَلَا أَتَمْنَىٰ فَرَجَكُمُ إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ) یعنې دا خلق تانه تپوس کوی چه آیا هغه حق دي؟ نو وایه چه زما د رب قسم چه هغه حق دي او تاسو الله ښه ته ماتې نه شی ورکولې. دویم آیت په سورت سبا کښې دي (وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِنَا السَّاعَةُ بَلْ هِيَ كَذِبٌ عِندَ رَبِّكَ أَفْهَمُ) کافران وائی چه په مونږ به قیامت نه راځی نوته او وایه چه او زما د رب قسم دي یقینا او خامخابه راځی. او دریم آیت هم دغه دي.

بیا ارشاد فرمائی چه په الله باندې په رسول باندې او په نور منزل باندې یعنې په قرآن کریم باندې ایمان راوړئ ستاسو هیڅ یو پټ عمل د الله ښه نه پټ نه دي د قیامت په ورځ به الله ښه تاسو ټول راجمع کوی او دې د پاره دهغې نوم یوم الجمع دي. لکه چه بل ځای فرمائی (ذَلِكَ يَوْمُ الْحُجُوتِ أَتَاهُ النَّاسُ وَقَدْ صُفِّدُوا) داد خلقود جمع کیدو او دهغوی د حاضریدو ورځ ده. یو امی دی (قُلْ إِنَّا لِلَّهِ وَأَلَا لِلَّهِ الْآخِرِينَ) لکه جمعونونو.

قوله تعالى: - يَوْمَ الْقِيَامَةِ

حضرت ابن عباس ښه فرمائی چه یوم التغابن د قیامت د ورځې یو نوم دي. د دې نوم وجه دا ده چه جنتیان به دوزخیان په نقصان کښې اچوی. حضرت مجاهد ښه فرمائی چه د دې نه به زیات تغابن څه وی چه دهغوی په وړاندې دوی جنت ته او د دوی په وړاندې هغوی دوزخ ته بوځی. لکه چه د دې تفسیر په دې روستونی آیت کښې دي چه د ایماندارو نیک عمل کونکو گناهونه به معاف کړې شی او د بهیدونکو نهرونو د همیشه والی جنت کښې به ئی داخل کړی او پوره کامیابی ته به اورسولې شی. او کفر او تکذیب کونکی به د دوزخ اور ته ځی چرته به چه پراته سوزیږی او ورتیږی، ښه ده د دې نه خراب بل ځای کوم یو کیدی شی؟

مَا أَصَابَ مِنْ مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَمَنْ يُؤْمِرْ	نہ رسبری خہ مصیبت مگر (رسبری) بہ حکم دالّہ سرہ او ہغہ خوک چی ایمان نی راوړو
دُنْيَا كُنِيَ، هَيْحَ مُصِيبَتِ اللَّهِ ﷻ د حِکْمِ نَه بَغِيرِ نَه رَاخِی او خوک چی بہ اللہ ﷻ ایمان راوړی	
بِاللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝ وَاطِيعُوا اللَّهَ	بہ اللہ باندي هدايت بہ اوکړی زړہ دهغه ته او اللہ بہ هر څيز باندي عالم دي او حکم اومنی دالّہ
نَوَاللّٰهُ هَغِه زړه ته هدايت کوی او اللہ ﷻ بہ هر څيز ښه پوه ده او تاسو دالّہ ﷻ تابعداري اوکړی	
وَاطِيعُوا الرَّسُولَ ۚ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا	او حکم اومنی: درسول پس که چری مخ واړوؤ تاسو پس بیشکه بہ رسول زمونږ باندي
او د رسول تابعداري اوکړی نو که مخ مو تری نه واړولو نو زمونږ په پیغمبر خو به ښکاره باندي	
الْبَلَاءِ الْمُبِينِ ۝ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَعَلَىٰ اللَّهِ	رسونه ښکاره ده اللہ چی دي نشته دي لائق دعبادت مگر هم هغه دي او خاص به اللہ باندي
حکمونہ رسول دي دالّہ ﷻ نه سوا بل څوک معبود نشته ..... او ایمان دار	
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۝	پکار دی چی توکل اوکړی مومنان ۝
ګان دي صرف په یو اللہ ﷻ باندي بهر سہ ساتی	

قوله تعالى: - مَا أَصَابَ مِنْ مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ

مقصیت د الله تعالى په رضاسره راخی: سورة حدید کنبی هم دامضمون تیر شوې دي چه څه هم کیر هغه د الله ﷻ په اجازت او حکم سره کیري. دهغه د قدر اورضانه بغیر هیڅ هم نه شي کیدي. کوم سړی ته چه څه تکلیف اورسی هغه دي پوه شي چه دالّہ ﷻ په رضا اومنشایاندي ده ته تکلیف رسیدلي دي بیادي صبر اوکړی اوداللہ ﷻ په رضادي ثابت قدم اوسیري اودثواب اوبنیګري امید دي ساتی. رضایه قضانه دي علاوه شوندي نه خوزوی نواللہ ﷻ دهغه د زړه ساتنه کوی او هغه ته دبدله په توګه دزړه هدايت ورنصیب کوی. دیقین صادق پرق هغه په زړه کنبي وینی او اکثر داسي هم کیري چه ددغه مصیبت بدله یاد هغي نه بهتر په دنیا کنبي هم ورکوی. د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما بیان دي د هغه ایمان مضبوطی هغه مصیبتونه کمزوري کولي نه شي هغه ته پته وی چه څه اوشو هغه خطا کونکي نه دي اوچه راورسیدل هغه هډو ملاویدونکی نه وو (۱) د حضرت علقمہ په وړاندي دا آیت تلاوت کولې شي اود هغوی نه د دي مطلب معلومولی شي نو فرماني چه د دي نه مراد هغه سړي دي چه دهر مصیبت په وخت کنبي دا عقیده اولری چه د الله ﷻ د طرف نه دي او بیادا په خوشحالی سره برداشت کړی. دا هم مطلب دي چه هغه (إِنَّا هُوَ وَأَنَّا آلِيهِ رَجُوعٌ) اولولی. په متفق علیه حدیث کنبي دي چه په مومن باندي حیرانتیا ده چه دهغه په هره خبره کنبي بهتری ده چه په ضرر او نقصان باندي صبر او برداشت اوکړی په ښګړه او ګټه باندي شکر او احسان مندي اوکړی نو ښیګړي راغونډوی. دا دوه طرفیزه ښیګړه د مومن نه علاوه د بل چا په حصه کنبي نشته. (۲)

(۱) الطبری: ۴۱۱/۲۳.

(۲) صحیح مسلم کتاب الزهد باب المؤمن امره کله غم: ۲۹۹۹.

افضل عمل :- مسند احمد کنبی دی چہ یوسری در رسول اللہ ﷺ نہ معلومات اوکرو چہ یار رسول اللہ ﷺ! د بولو نہ افضل عمل کوم بودی؟ حضور ﷺ اوفرمانیل پہ اللہ ﷻ باندی ایمان راوول د هغی تصدیق کول اوداللہ ﷻ پہ لار کنبی جہاد کول. هغه ونیل حضرت زہ چرتہ آسان کار غوارم. حضور ﷺ اوفرمانیل چہ کومہ فیصلہ ستا پہ قسمت باندی جاری شی پہ هغی باندی د اللہ ﷻ نہ گیلې ماہی مہ کوه اود هغه پہ رضا باندی راضی کیدل د دغی نہ آسان عمل دے! بیا خپل اود خپل رسول د تابعدارنی حکم درکوی چہ پہ دے شرعی امور وکنبی د دے تابعدارنی نہ مخ سر مہ وړاندې کوه د کوم حکم چہ ملاو شی پہ خانی راوړه د کوم نہ چہ منع کړې شې هغی نہ منع شه. که تہ د دے منلو نہ ډډہ کوې نہ په رسول اللہ ﷺ باندی هېڅ بوج نشته د هغه پہ ذمہ صرف تبلیغ کول وو چہ هغه کړې دے اوس بہ د عمل نہ کولو سزا ہم تہ خورې. بیا فرمان دے چہ اللہ ﷻ واحد اوصمد دے د هغه نہ علاوہ هېڅ څوک د هېڅ قسم عبادت لاتی نہ دی. دا خبر بہ معنی کنبی طلب دے یعنی د اللہ ﷻ توحید او منہ پہ اخلاص سره صرف د هغه عبادت کوه. بیا فرمانی چہ د توکل اوبیقین لاتی ہم هغه ذات دے نو تہ پہ هغه باندی یقین ساته. بل خانی کنبی ارشاد دے (رَبِّ الشَّرْقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا) د مشرق اومغرب رب ہم هغه دے حقیقی معبود ہم د هغه نہ علاوہ بل څوک نشته تہ ہم هغه خپل کار ساز جوړ کړه.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	
اے هغه کسانو چي ایمان مو راوړې دې	
..... اني ایمان والو !	
إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ	وَأَوْلَادِكُمْ
عَدُوَّكُمْ	فَأَحْذَرُوهُمْ
بیشکه خینی دښخو ستاسو نه او اولاد ستاسو نه دشمنان دی ستاسو دپاره پس خان اوساتی دهغوئ نه ستاسو په ښځو او اولاد کښي بعضي ستاسو دښمنان دی نود هغوئ نه خان ساتی	
وَأَنْ تَعْلَمُوا	وَتَصْحَحُوا
وَتَعْفُوا	فَإِنَّ اللَّهَ
او که معافی او کړی تاسو او مخ او گرځوی تاسو او ببښنه او کړی تاسو پس بیشکه الله ببښونکي او که معافی او کړی او سترگي پرې پټي کړی او وې ببښي نو الله ﷻ ببښونکي	
رَحِيمٌ	إِنَّمَا
أَمْوَالُكُمْ	وَأَوْلَادُكُمْ
فِتْنَةٌ	وَاللَّهُ
مهربانه دي بیشکه مالونه ستاسو او اولاد ستاسو یو از میښت دي او الله چي دي دهغه سره مهربان دي بیشکه ستاسو مالونونه او ستاسو اولاد یو امتحان دي ..... او الله ﷻ سره	
أَجْرٌ	عَظِيمٌ
فَاتَّقُوا اللَّهَ	مَا اسْتَطَعْتُمْ
ا اجر دي لوی پس او پریری د الله نه تر څو چي طاقت کیري ستاسو او اورئ خبره ډیر لوڼي اجر دي ..... نود الله ﷻ نه ویریری څومره چي ستاسو وس وي او خبره اورئ	
وَاطِيعُوا	وَأَنْفِقُوا
خَيْرًا	لِّأَنْفُسِكُمْ
وَمَنْ يُوقَ	
او حکم اومنی او مال خرچ کړی دا بهتره ده دپاره دنفوسو ستاسو او هغه څوک چي اوساتلي شو او حکم مني او د الله ﷻ په لاره کښي، خرڅ کړی دا به ستاسو دپاره بهتره وي او څوک چي	

سَمَّ نَفْسَهُ	فَاُولَئِكَ	هُمُ الْبَاقُونَ ۝	اِنْ تَقْرُضُوا اللّٰهَ
دبخل دنفس خپل نه پس دغه کسان چی دی هغوی کامیاب دی که تاسو قرض ورکړو الله له			دنفس دشومتیا نه بچ شی نو هم دغه کسان کامیاب دی که تاسو الله څخه ته قرض ورکړو
قَرْضًا حَسَنًا	يُضِعُّهُ	لَكُمْ	وَيَغْفِرْ لَكُمْ
قرض حسن نو دوچند به کړی هغه دپاره ستاسو او اوبه بښی تاسو لره او الله قدردان دې			نو هغه به ئې درله په څو څو چنده زیاتوی او ستاسو قصور به معاف کوی او الله څخه ډیر قدردان
حَلِيمٌ ۝	عِلْمُ الْغَيْبِ	وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزِ	الْحَكِيمِ ۝
صبر ناک دې عالم دې په غیو او په ښکاره غالب دې او حکمت خاوند دې			او ډیر برداشت کوونکی دې په پټه او په ښکاره هرڅه باندې پوهه دې غالب دې او حکمت خاوند دې

قوله تعالى: اِنْ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ اَوْلَادٌ كُمْ عَدُوٌّ لِّكُم فَاحْذَرُوهُمْ

د ښځو او بچو تربیت: ارشاد کولې شی چه بعضې ښځې خپل سړی او بعضې اولاد خپل موریلار دالله څخه دذکر او نیک عمل نه منع کوی چه په حقیقت کښې دښمنی ده دکومې نه چه وړاندې خبردارې ورکړې شوې دې چه داسې نه وی ستاسو مال او اولاد تاسو دالله څخه د ذکر نه غافل کړی که چرې داسې اوشو نو تاسو به په لوی نقصان کښې پریوځئ. دلته هم فرمائی چه دې نه هوښیار اوسیرئ د خپل دین ساتنه دهغوی په ضرورتونو او دهغوی په فرمانونو پوره کولو باندې مقدم اوساتئ. د ښځې بچو اومال په خاطر انسان خپلوی نه تیریری دالله څخه په نافرمانې کښې اخته کیږی دهغوی په مینه کښې په اینختو باندې د الله څخه حکومونه شاته غورزوی.

(وَإِنْ تَقَوُّوا وَتَصْغُرُوا) ددې شان نزول: حضرت ابن عباس څخه فرمائی چه بعضو اهل مکه اسلام قبول کړې وو خود ښځې او خامنو مینې هغوی د هجرت نه منع کړل اویا چه کله اسلام ښه خورشو نویا داخلو د حضور څخه په خدمت کښې حاضر شول چه ونی کتل نو وړاندینو مهاجرو د دین ډیر علم حاصل کړې وو. د دوی په زړه کښې راغله چه خپل بال بچ ته سزا ورکړی نو په دې باندې دا فرمان جاری شو (وَإِنْ تَقَوُّوا وَتَصْغُرُوا) ایا الله غفور رحیم ۱) چه اوس معافی کوئ اود راتلونکی وخت د پاره هوښیار شی الله څخه مال او اولاد ورکړلوسره د انسان ازیمیت کوی چه په مصیبت کښې اخته کیدونکې څوک دې: او تابعدار څوک دې؟ الله څخه سره چه کوم اجر عظیم دې تاسو له به هغې باندې نظر ساتل پکار دی. لکه چه یویل خای کښې ارشاد دې (وَيَنْتَظِرُ لِكُلِّ شَيْءٍ عَذَابٌ عَظِيمٌ) یعنی د ازیمیت په توگه د خلقو د پاره دنیاوی خواهشات یعنی ښځه اولاد سرو زرو او سپینوزرو لوی لوی ډیر لگیدلی دی د ښکلو اسونو او څارو او فصلونو محبت ته ښانت وړکړې شوې دې خودا د دنیا د یوڅو وړوڅو وندون سامان دې اود همیشه پاتې کیدو ښکلی خای خوهم د الله څخه سره دې.

د بچو محبت او رسول کریم څخه: مسند احمد کښې دی یوځل حضور څخه خطبه ورکوله چه حضرت حسن او حضرت حسین څخه اوږده اوږده قمیصونه اچولی راغله دواړه ماشومان په قمیصونو کښې اینختل را اینختل پریوتونکی راروان وو دا قمیصونه د سور رنگ وو. د حضور څخه نظر چه کله به هغوی باندې پریوتلونو د منبر نه راگزشو او هغوی ئی اوچت کړل راوړل او مخې ته کینول بیا ئی او فرمائیل الله څخه رښتونی دې اود هغه رسول الله څخه رښتیا فرمائیلی دی چه ستاسو مال اولاد ازیمیت دې دادواړه به

راپريوتو کښې په ليدو باندې صبر نه شو آخر خطبه ئې پريخودله هغوی راوځت کړل^(۱) مسند احمد کښې دې چه حضرت اشعث بن قيس ؓ فرماني د کنده قبيلې په جرگه کښې زه هم د حضور ؐ په خدمت کښې حاضر شوم. حضور ؐ ماته تېوس او کړو چه ستاخه اولاد هم شته؟ ما وويل چه اوس راتلو کښې يو هلک شوې دې افسوس چه د ده په خائ يو خناور وې. حضور ؐ او فرما نيل خبردار داسې مه وايه په هغې کښې د سترگو يخوا لې دې او که وفات شې نواچې دې او بياني او فرما نيل چه او د هم دا د بزدلنې او غم سبب هم جوړيږي. دا بزدلې او غم خفگان هم دې^(۲) بزار کښې دې اولاد د زړه ميوه ده اودا د بخل نامرد ئې او غم سبب هم دې. (۳)

طبراني کښې دې ستادښمن صرف هغه نه دي چه ستا په مقابله کښې په کفر ياندي کلک ولاړ جنگ له راغلې وي ځکه چه که هغه تا قتل کړل نو ستاد پاره د نور باعث دې او که هغه ته قتل کړي نو ته يقيني جنتي يښې. بيا ئې او فرما نيل کيدې شې چه ستا پوره دښمن ستا بچي وي چه هم ستا د شانه راوتې دې او ستاسره به دښمني کوي. (۴) بيا فرماني د خپل قدرت برابر د الله ﷻ نه ويريږه د هغه د عذابونه نه بچاو پيدا کړه. بخاري او مسلم کښې دې چه کوم حکم زه او کړم د هغې د پوره کولو پوره کوشش کوي کوم نه چه زه منع کړم هغې نه منع شې. (۵)
قوله تعالى: - فَأَتُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ

د مفسرينو فرمان دې چه د سورة آل عمران آيت (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ) نسخ دا آيت دې يعنى اول ئې فرما نيلې وو چه د الله ﷻ نه دومره ويريږه څومره چه د هغه نه ويريډل پکار دې خو اوس ئې او فرما نيل چه د خپل طاقت مطابق حضرت سعيد بن جبیر ؓ فرماني چه رومي آيت په خلقو باندې ډير دروند پريوتې وو دومره اوږد قيام به ئې کولو چه په پښو باندې به ئې پرسوب راتلو اودومره اوږدې سجدې به ئې کولې چه تندې به ئې زخمې شو نو الله ﷻ دا دويم آيت نازل کړو آساني او کړه. نور هم بعضي مفسرينو دا فرما نيلې او رومي آيت ئې منسوخ او دا دويم ئې نسخ گرځولي دي. بيا فرماني د الله ﷻ اود هغه د رسول ﷺ حکم منونکي جوړ شوي د هغه فرمان نه لږ شان هم اخوا ديخوا کيږي مه، مه وړاندې کيږي مه روستو کيږي مه امر پرېږدي او مه د نهې خلاف کوني. کوم څه چه الله ﷻ تاسوته درکړي د هغې نه خپلوان ته فقيرانو ته مسکينانو ته او حاجت مندو ته ورکوني. الله ﷻ به تاسو احسان او کړو تاسو په نور مخلوق باندې احسان او کړئ دي د پاره چه په دې جهان کښې هم د الله ﷻ د احسان مستحق جوړ شوي او که داسې نه کوئ نو د دواړو جهانو بربادي به په خپلو لاسونو باندې واخلي. آيت (وَمَنْ يُؤْتَ) تفسير په سورت حشر کښې تېر شوي دي.

قوله تعالى: - يُضِيقْ لَكُمْ وَيُغْفِرْ لَكُمْ
د الله ﷻ په لاکښې د خرچ کولو دوجند اجر. کله چه تاسو د الله ﷻ په لار کښې څه څيز ورکړئ نو الله ﷻ به د هغې بدله درکوي. د هرې صدقې بدله به درکوي. ستاسو مسکينانوسره ښه سلوک کول لکه چه الله ﷻ ته قرض ورکول دي. د بخاري او مسلم په حديث کښې دې الله ﷻ فرماني څوک دي؟ چه داسې ذات ته

(۱) ابوداؤد کتاب الصلاة باب الامام يقطع الخطبة للامم: ۱۱۰۹، وسنده حسن، لومړی: ۳۷۷۴، لسانی: ۱۴۱۴، ابن ماجه: ۳۶۰۰، احمد: ۳۵۱/۵، ابن حبان: ۶۰۳۹.

(۲) احمد: ۲۱۱/۵، ح ۲۱۸۴۰، حاکم: ۲۳۹/۴.

(۳) مسند البزار: ۱۸۹۲، مسند ابن مېلي: ۱۰۳۳.

(۴) طبراني: ۳۴۴۵.

(۵) صحيح بخاري کتاب الاعتصام باب الاقتداء بسن رسول الله ﷺ: ۷۲۸۸، صحيح مسلم: ۱۲۳۷.

فرض ورکری چہ نہ ظالم دی نہ مفلس دی نہ واپس کونکے دی (۱) فرمانی چہ ہفہ بہ تاسو ڍیر زیات درواپس کری۔ لکھ چہ پہ سورت بقرہ کنبی ہم فرمانیلی دی چہ خو شو درجی زیات بہ درکری او ورسره بہ پہ خیرات کولو ستاسو گناہ معاف کری اللہ ﷻ ڍیر قدر دان دی د لہی شان نیکنی ڍیر لوی اجر ورکوی۔ ہفہ بردبار دی معافی کوی۔ د گناہونو نہ بنسنہ کوی او پہ خطا گانی باندی سترگی پتی خطا گانی اوبدنی معاف کوی۔ ہفہ بہ پت او ښکارہ باندی خبر دی ہفہ غالب او باحکمت دی۔ د دی اسماء حسنی تفسیر ڍیر خل دی نہ وړاندی تیر شوې دی۔

د الله ﷻ په فضل او کرم سره د سورة تغابن تفسیر ختم شو (فالحمد لله)

دې سره د تفسیر ابن کثیر عربی نهم جز پوره شوه اوس د لسم جز تفسیر د سورة طلاق نه شروع کیږي الله ﷻ دی خیر او برکت سره دا هم پوره کری۔ آمین۔

ایاتونه	سورة الطلاق مدنیة وهی اثنتا عشرة آية وفيها ركوعان	رکوع گانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑪	شروع کوم په نوم د الله چہ ډیر مهربان زیات رحم کونکې دی	①
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ		
اے نبی ﷺ کله چی طلاق ورکوی تاسو ښخو له نو طلاق ورکوی هغوی له دپاره دعدت دهغوی		
انی نبی (مسلمانانو ته او وایه) کله چی تاسو ښخو ته طلاق ورکوی نو دعدت دزمانی نه وړاندی ئی ورکوی		
وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تَحْزَنُوا		
او شمارئ اوده دعدت او ویرئ دالله نه چی رب ستاسو دی مه اوباسئ تاسو هغوی لره		
او دعدت (دورخو) شمیر کوی او دخپل رب نه ویره کوی ..... او هغوی دخپلو کورونو نه بهر		
مِنْ بَيْوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ		
دکورونو دهغوی نه او نه دخپله اوخی اماسو ددی نه چی راتله اوکری په کار دبی حیایی		
مه اوباسئ او پخپله دی هم نه اوخی خو هله چی دبی شرمئ کار په څرگنده اوکری		
مُبَيِّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ		
ښکاره سره او دا حدود دالله دی او هغه څوک چی واوریدو دحدونو دالله نه نو ظلم ئی اوکړو		
اودغه دالله (مقرر کری) حدود دی او څوک چی دالله دمقرررو حدودو نه وړاندی تیر شی نو هغه په ځان		
نَفْسَهُ لَا تَذَرُنِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثَ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا		
دځان خپل سره نه لری پته تانه کیدی شی چی الله پیدا کړی اوستو ددی نه څه شکل دزه لکیدو		
زیاتی اوکړو تاته معلومه نه ده کیدی شی چی الله ﷻ ددی نه پس یو نوی خبره پیدا کړی		
قوله تعالى: - إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ		

د طلاق او عدت مسئلې اود ایت مبارک شان نزول :- اول خونبہ ﷺ ته د شرافت کرامت په توگه خطاب او کړې شو بیا ئی تبعاً د هغه امت ته خطاب او کړو اود طلاق مسئله ئی ورته واضحه کړه. ابن ابی حاتم کښې دی چه رسول الله ﷺ حضرت حفصه رضی اللہ عنہا ته طلاق ورکړ واوخیل پلار کړه لاره په دې باندې دا آیت نازل شو چه دې ته رجوع او کړه هغه ډیره روژه ساتونکې او ډیر مویخ کونکې ښځه ده. هغه دلته هم ستا بې ده او په جنت کښې به هم ستا په بیبیا نو کښې وی. (۱) هم دغه روایت مسلاً ابن جریر کښې نقل دې او په سندونو سره هم راغلې دې. چه رسول الله ﷺ حضرت حفصه رضی اللہ عنہا ته طلاق ورکړو بیانی رجوع او کړه. (۲) و ابن عمر رضی اللہ عنہ د حیض په حالت کښې خپلې ښځې ته طلاق ورکول صحیح بخاری کښې دی چه حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ خپلې بې بې ته د حیض په حالت کښې طلاق ورکړو. حضرت عمر رضی اللہ عنہ دا واقعہ رسول الله ﷺ ته بیان کړه حضور ناراض شو او وئی فرمائیل چه ده له پکار دی چه رجوع او کړې بیادې د حیض نه د پاکیدو پورې اوسا ئی بیا چه دویم حیض راشی او اولامبې نو که بیانی زپه غواړی نو طلاق دې ورکړی د دې پاکې په حالت کښې د خبرو اترو کولو نه وړاندې. هم دغه هغه عدت دې د کوم باره کښې چه د الله ﷻ حکم دې (۳) دا حدیث په ښوړو ډیرو کتابونو کښې په څو سندونو سره ذکر دې. حضرت عبدالرحمن بن ایمن رضی اللہ عنہ چه د عزه مشر دې د حضرت ابوالزبیر رضی اللہ عنہ په اوریدو سره د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ نه سوال او کړو چه د هغه سړی باره کښې تاسو څه فرمائی چا چه خپلې ښځې ته د حیض په حالت کښې طلاق ورکړو نو هغوی اوفرمائیل چه واورئ ابن عمر رضی اللہ عنہ د رسول الله ﷺ په ژوند کښې خپلې بې بې ته د حیض په حالت کښې طلاق ورکړو نو حضور ﷺ حکم او کړو هغه راواپس کړه نو ابن عمر رضی اللہ عنہ رجوع او کړه اودا هم حضور ﷺ فرمائیلی وو د دې د پاکیدو نه پس هغه ته اختیار دې که طلاق ورکوی که ساتی. او حضور ﷺ د دې آیت تلاوت او کړو ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ﴾ (۴)

په دویم روایت کښې ﴿فَطَلِّقُوهُنَّ إِنْ بَلَغَتِمْ﴾ یعنی د پاکښې په حالت کښې د جماع نه وړاندې. ډیرو بزرگانو هم دا فرمائیلی دې (۵) حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی یعنی د حیض په حالت کښې طلاق مه ورکونی او نه به دغه پاکوالی کښې په کوم کښې چه جماع شوې وی بلکه هغه وخته پورې دې پریریدی چه کله حیض راشی بیا د هغې نه غسل او کړی نوبیا یو طلاق ورکړه. (۶) حضرت عکرمه رضی اللہ عنہ فرمائی د عدت نه مراد پاکي ده. د قرء نه مراد حیض دې یا د حمل په حالت کښې کله چه حمل ښکاره شی. په کوم پاکوالی کښې چه جماع کړې ده په هغې کښې طلاق مه ورکوه معلومه نه ده چه حامله ده که نه. د طلاق دریم قسم هم دې کوم چه نه طلاق سنت دې اونه بدعت او هغه د نابالغه طلاق دې اود هغه ښځې د کومې چه د حیض د راتلو نه ناامیدی شوې وی اود هغه ښځې کومې ته چه دخول نه دې شوې د دې ټولو احکام او تفصیلی بحث ځای کتب فروع دی نه چه تفسیر. واللہ سبحانہ و تعالیٰ اعلم.

قرئ له تعالیٰ:- وَأَخْصِرْ الْعِدَّةَ

د عدت حفاظت:- بیا فرمان دې چه د عدت حفاظت کوئې د دې د شروع او ختمیدو خیال کوئې هسې نه چه د عدت او پردوالي ښځه د بل خاوند کولونه منع نه کړی او په دې باره کښې د خپل پرودگار عالم نه

(۱) الدرستور: ۳۸۸/۶، حاکم: ۱۵/۴.

(۲) اوداود کتاب الطلاق باب فی المراجعة: ۲۲۸۲ وسنده صحیح، لسانی: ۳۵۰۹، ابن ماجه: ۲۰۱۶، ابن حبان: ۱۳۲۴، حاکم: ۱۹۷/۲.

(۳) صحیح

(۴) بخاری کتاب الطلاق باب غیر احديث: ۴۹۰۸، صحیح مسلم: ۱۴۷۱.

(۵) صحیح مسلم کتاب الطلاق باب تحريم طلاق الحائض بغیر رضاها: ۱۴۷۱، اوداود: ۲۱۸۵، احمد: ۸۱/۲، بیهقی: ۳۲۷/۷، (مسلم)

(۶) الطبری: ۴۳/۲۲.

(۷) ابضا: ۴۲۵/۲۳.

ویرینی. د عدت په زمانه د طلاقې شوې ښځې د اوسیدو د پاره مکان د خاوند په ذمه دی نه دې هغه اوباسی او نه هغې له پخپله وتل جائز دی ځکه چې هغه د خپل خاوند په حق کېښې رابنده شوې ده. قوله تعالى: - فَأَجْزَأَ مَيْتَةً*

(فَأَجْزَأَ مَيْتَةً*) زنا ته هم شامل دي او هغې ته هم چې ښځه خپل خاوند تنگ کړی د هغه خلاف کوی او تکلیف وررسوی بدزبانی او بد اخلاقی شروع کړي او په خپلو کارونو او خپله ژبه خپلې سخرګنې ته تکلیف رسوی. نو په دې صورتونو کېښې بې شکه خاوند له جائز دی چې هغه د خپل کورنه اوباسی (۱) دا د الله ﷻ مقرر کړې شوی حدونه دي او د هغه شریعت او خودلې شوی احکام دی. کوم سړي چې په دې عمل نه کوي اوداپه بې حرمتی سره مات کړي اودې نه وړاندې تیرشی نوهغه هم په خپل ځان بد کونکي دي او هم په خپل ځان باندې ظلم کونکي دي. کیدي شی چې الله ﷻ څه نوې خبره پیدا کړي د الله ﷻ ارادي او کیدونکي خبرې چاته نه شي معلومیدې. د عدت زمانه د خپل خاوند په کور کېښې د تیرولو حکم طلاق شوو ښځو ته د دې مصلحت لاندې ورکړې شوې ده چې ممکن ده په دې عدت کېښې د دې ښځې د خاوند خیالات بدل شي په طلاق ورکولو باندې پېښمانه وي او د واپس راګرځولو خیال نی پیدا شي. او بیا رجوع او کړي او ښځه خاوند په امن او امان سره خپله گذراه او کړي. د نوي کار پیدا کولو نه مراد هم رجوع ده (۲) په دې وجه بعضې سلف اود هغوی تابعین مثلاً د امام احمدین حنبلې مذهب دي چې مبتوته یعنی هغه ښځه د کومې د طلاق نه پس چې د خاوند رجوع کولو حق باقي نه وي هغې ته د عدت تیرولود پاره مکان ورکول د خاوند په ذمه نه دی. دغه شان د کومې ښځې خاوند چې مړشي دهغې د عدت تیرولود پاره مکان ورکول د هغه په وراثتو باندې نشته. د دې اعتمادی دلیل د حضرت فاطمه بنت قیس فهریه (رضی الله عنها) والا حدیث دي چې کله د هغې خاوند حضرت ابو عمر بن حفص هغې ته ذریم آخری طلاق ورکړ او هغه دې وخت کېښې دلته موجوده وو بلکه په یمن کېښې وو او هم د هغه ځای نه نی طلاق ورکړي وو نو د هغه وکیل چې هغې له لاسه رالیږلې وو چې دا ستا خوراک دي. هغه ډیره خفه شوه نو هغه او وئیل غصه کيږې ولې؟ ستا خوراک څښاک او نفقه زمونږ په ذمه نشته. دا رسول الله ﷺ له راغله هغوی او فرمائیل چې تیک ده ستا نفقه په هغه نشته.

د عدت نفقه: - مسلم کېښې دی نه ستاد اوسیدو کور او هغې ته نی او فرمائیل چې ام شریک په کور کېښې خپل عدت تیر کړي. بیاني او فرمائیل چې هلته خو زما اکثر صحابه کرام ځی ته د حضرت عبدالله ابن مکتوم هغه په کور کېښې خپل عدت تیر کړه هغه یونابینا سړي دي ته ښه په آرام باندې هلته خپلې کپړې هم کیځودلې شي الخ. (۳) مسند احمد کېښې دی چې د هغې خاوند حضور ﷺ په یو جهاد باندې لیږلې وو هغه هم دهغه ځای نه دي ته طلاق راولیږلو. د هغه ورور دي ته او وئیل چې زمونږ دکور نه زه. هغې وئیل چې نه ترڅو چې عدت ختم نه وي زما خوراک څښاک او استوګنه د خاوند په ذمه ده. هغه انکار او کړ. آخر حضور ﷺ ته دا معامله اوسیدله. کله چې حضور ﷺ ته معلومه شوه چې دا آخريښې دریم طلاق دي نو بیاني فاطمه هغه او فرمائیل نفقه کوروغیره د خاوند په ذمه په هغه صورت کېښې دی چې هغه ته د رجوع حق حاصل وي کله چې دانسته نو هغه هم نشته ته د دې ځای نه لاره شه او فلانکې ښځې کره خپل عدت تیر کړه. بیاني او فرمائیل چې هلته خوصحابه ځی راځی ته د ابن ام مکتوم هغه کره د خپل عدت زمانه تیره کړه هغه نابینا دي تا لیدلې نه شي الخ (۴) طبرانی کېښې دی چې فاطمه بنت قیس هغه

(۱) ابی: ۲۲/۱۳۸.

(۲) ابی: ۲۲/۱۴۱.

(۳) صحیح مسلم کتاب الطلاق باب المطلقه الباتی لانفقه لها: ۱۴۸۰، ابن حبان: ۴۲۵۳، ابوداؤد: ۲۲۸۴ السنن الکبری: ۶۰۳۳.

(۴) ابی: ۲۷۲/۶.

بن قیس قرشیؓ خورد د دھغی خاوندد مخزومی قبیلہ نہ وو۔ د طلاق خبر رسیدو نہ پس دھغی دنفقہ غوینتلو باندی دھغی دخاوند ولیانواوونیل چہ نہ خوستا خاوندخہ رالیگلہ دی اونہ نی مونہ تہ ددرکولوخہ ونیلی دی۔ اود حضورﷺ پہ فرمان کنبی داهم نقل دی چہ کلہ بنخہ تہ ہغہ طلاق ملاوشی دخہ پہ وجہ چہ ہغہ پخپل ورائندینی خاوندباندی حرامیری ترکومی چہ بل سرہ نکاح اود ہغہ خلاصی اونہ شی نو پہ دی صورت کنبی د عدت نان اونفقہ اود اوسیدو مکان د خاوند پہ ذمہ نشستہ (۱)

فَاِذَا	بَلَغْنَ	اَجَلَهُنَّ	فَامَسْكُوْهُنَّ
پس ہر کلہ چی اور سیری ہغوی نیتی خپلی تہ (دعدت) نو اوساتی ہغوی پہ نکاح خپلہ کنبی نو چی ہغوی خپل میعاد تہ پہ رسیدو شی نو (یا خود) رواج مطابق ہغوی پہ نکاح کنبی، باقی اوساتی			
مَعْرُوْفٍ	اَوْ فَاَرُقُوْهُنَّ	مَعْرُوْفٍ	وَاَشْهَدُوْا
پہ بنہ طریقہ سرہ یا جدا کری ہغوی لہ پہ بنہ طریقہ سرہ او گواہان اونسی دوتہ تہ خاوندان دعدل اوبانی د رواج مطابق جدا کری او پخپلو کنبی پری دوتہ کسان معتبر گواہان مقرر کری			
مِنْكُمْ	وَاَقِيْمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ	ذٰلِكُمْ	يُوْعَظُ بِهٖ
ستاسو نہ او تیک تیک کوئی گواہی دپارہ دالله دا خبری دی اچی نصیحت کیدی شی پہ دی سرہ ..... او صحیح طریقہ باندی گواہی دالله دپارہ وروئی پہ دی مضمون ہغہ چاتہ نصیحت کولی شی			
مَنْ كَانَ	يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ	وَالْيَوْمِ الْاٰخِرَةِ	وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ
ہغہ چاتہ اچی ایمان لری پہ الله باندی او پہ ورخ داخرت باندی او ہغہ خوک چی یریری دالله نہ چی پہ الله ﷻ او پہ ورخ داخرت ایمان راوری ..... او خوک چی دالله ﷻ نہ ویریری			
يَجْعَلْ لَّهٗ	فَحَرَجًا	وَيَرْزُقْهُ	مِنْ حَيْثُ
پیدا بہ کری ہغہ لہ خہ لار دوتلو (دمشکلاتو نہ) او رزق بہ ورکری ہغہ لہ دداسی خانی نہ نو الله ﷻ بہ د ہغہ دپارہ دخلاصی خہ لار راوباسی او دداسی طرف نہ بہ ورتہ روزی ورکری اچی د ہغہ			
لَا يَحْتَسِبُ	وَمَنْ يَتَوَكَّلْ	عَلَى اللّٰهِ	فَهُوَ
چی دھغہ بہ گمان کنبی بہ نہ راخی او ہغہ خوک چی بروسہ او کری پہ الله باندی نو ہغہ بہ پری گمان نہ راخی او خوک چی پہ الله ﷻ بہرسوہ کوئی ..... نو ہغہ دپارہ			
حَسْبُهُ	إِنَّ اللّٰهَ	بَالِغٌ أَمْرُهُ	قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لِكُلِّ شَيْءٍ
کافی دی ہغہ لہ بیشکہ الله رسونکی دی کار خپل لہ جوہہ کری دہ الله دپارہ دھر خیز یواخی الله کافی دی الله ﷻ خپل کار پہ ہر حال کنبی، سرتہ رسوی الله دھر خیز دپارہ یوہ اندازہ			
قَدْرًا			
یوہ اندازہ			
مقرر کری دہ			

قوله تعالى: - فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ مَعْرُوْفٍ

(۱) نسائی کتاب الطلاق باب الرخصة في ذلك: ۳۴۳۲ وهو صحيح وللمسن الكوفي: ۵۵۹۶، المعجم الاوسط: ۱۱۶۴.

د عدت مسئلہ: ارشاد دے کہ د عدت د بنجی د عدت وخت چہ کلہ پورہ کیدو تہ نیزیڈی شی نود هغوی خاوندانولہ پکار دی چہ پہ دوو خبرو کنبی یوہ اوکری یاخودی هغه بہ بنیگرہ او بنہ سلوک سرہ پہ خبلہ نکاح کنبی اوساتی یعنی چہ کوم طلاق نی ورکری وو د هغی تہ دے رجوع کولو سرہ باقاعدہ هغی سرہ اوسیدل کوی یادے هغی تہ بل طلاق ورکری خود بدو ردو او کنخلو کولو نہ بغیر وهلو تکولو او غصو کولو نہ بغیر بہ نبرقیه سرہ (دا یادساتی چہ د رجوع اختیار هغه صورت کنبی دے چہ کلہ یو طلاق شوے وی یا دوه)

قوله تعالى: - وَأَقِمُوا الصَّلَاةَ لِلَّهِ

بیا فرمائی چہ کہ د رجوع ارادہ وی نورجوع اوکرہ یعنی واپس نی کرہ اوتہ پہ دے باندے دوه عادل مسلمانان گواہ اوساتہ. ابوداؤد او ابن ماجہ کنبی دی چہ د حضرت عمر بن حصین ؓ نہ معلومہ کری شوہ چہ یوسری خپلی بنجی لہ طلاق ورکوی او بیا هغی سرہ جماع کوی تہ پہ طلاق باندے گواہ سانی او تہ پہ رجعت. نو هغوی اوفرمانیل چہ هغه خلاف سنت و رگو او خلاف سنت نی رجوع اوکرہ پہ طلاق باندے ہم گواہ ساتل پکار دی او پہ رجعت باندے ہم اوس بیا داسی اونہ کری. (حضرت عطاء ؓ فرمائی نکاح طلاق رجعت د بغیردو عادل گواہانونہ جائز نہ دی. لکہ چہ د الله ﷻ فرمان دے او کہ مجبوری وی نو بلہ خبرہ ده. بیا فرمائی چہ د گواہ مقرر کولو اوربشتیاو گواہی ورکولو حکم هغوی تہ کولی شی چہ پہ الله ﷻ باندے او پہ روستونی ورخ باندے ایمان لری. د الله ﷻ د شریعت او آخرت د عذاب نہ یریدونکې وی. حضرت امام شافعی ؒ فرمائی چہ پہ رجعت باندے گواہ ساتل واجب دی. لکہ خنکہ چہ د هغوی پہ نیز د نکاح پہ شروع کنبی گواہ ساتل واجب دی. د هغوی نہ یویل قول ہم نقل دے اود یو بلې دلې ہم دا قول دے د دی مسئلہ منونکی علما، کرام د دلې دا هم وینا ده چہ رجعت بغیر زبانی وینا نہ تہ ثابتیری خنکہ چہ گواہ ساتل ضروری دی. اوترکومی چہ پہ خله اونہ وانی گواہ خنکہ مقررولی شی.

د طلاق نه پس په رجوع کولو گواہ مقرر کول

مسئلہ حنفی: پہ رجوع باندے د گواہانو مقرر کولو حکم دلته د استجاب دپارہ دے واجب نہ دی دا د امام ابوحنیفه امام مالک او امام احمد رحمهم الله مذهب دے (تفسیر مظہری (۳۲۱۹). بیا فرمائی چہ کوم سري د الله ﷻ احکام پہ خائ راوری د هغه د حرام کری شوې خیزونونہ پریز اوکری الله ﷻ د هغه دپارہ مخلصی پیداکوی. اود داسی خائ نہ ورته داسی روزی ورکوی چہ د هغه پہ خوب او خیال کنبی هم نہ وی.

قوله تعالى: - وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا

د قرآن پاک یو عظیم الشان آیت مبارک: مسند احمد کنبی دی حضرت ابوذر ؓ فرمائی یوخل زماپہ وړاندې رسول الله ﷺ د دے آیت تلاوت اوکړو بیانی اوفرمانیل ای ابوذرا که تاسو ټول خلق صرف هم داواخلنی نوکافی ده. بیا حضور ﷺ باربار د دے تلاوت اوکړوتردې چہ ماته خوب راغلو. بیا حضور ﷺ اوفرمانیل ابوذر ؓ تہ پہ خه کوی چہ تہ د مدینې تہ اوویستلې شی؟ جواب مې ورکړوچہ زه به د نور کشادگنی او رحمت طرف تہ لارشم یعنی مکې تہ اوهم د هغه خائ کونتره به جوړه شم او اوسیرم به. حضور ﷺ اوفرمانیل چہ بیا به خه کوی چہ د هغه خائ تہ هم اوویستلې شی؟ ماونیل د شام پاکې زمکې تہ به لارشم ونی فرمائیل چہ کلہ د شام تہ اوویستلې شی نوخه به کوی؟ ماونیل حضرت د الله ﷻ قسم چاته تہ په حقه سره پیغمبرالیکلې نی بیاخوبه خبله توره په اوږه کړم اومقابلی تہ به تیارشم. حضور ﷺ اوفرمانیل چہ زه تاته ددې نه بنه چل دراوښایم؟ ماونیل اوحضور خامخااوښانې. ونی فرمائیل اوره او

منہ اگر کہ خلیفہ ستاسو یو حبشی غلام ہم وی. (۱) ابن ابی حاتم کنبی دی حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی پہ قرآن پاک کنبی یو دیر جامع آیت (إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ) دی اود تہو لہ نہ زیات د کولوالی وعدہ پہ دی آیت (وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ) الخ کنبی دہ. مسند کنبی د رسول اللہ ﷺ فرمان دی کوم سرے چہ پہ کثرت سرہ استغفار کوی اللہ ﷻ ہفہ تہ د ہریو غم نہ خلاصی اود ہرے تنگی نہ فراخی ورکوی اود داسی خائی نہ بہ ورتہ رزق ورکوی د کوم خائی نہ چہ د دہ خیال او گمان ہم نہ وی. (۲)

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ہفہ تہ بہ اللہ ﷻ د دنیا و آخرت د سختو اوبی آرامنی نہ خلاصی ورکری. ربیع رضی اللہ عنہ فرمائی پہ خلقو چہ کوم کارگران وی ہفہ بہ آسان کری شی. حضرت عکرمہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ مطلب دا دی چہ کوم سرے خپلی بنیخ تہ د اللہ ﷻ د حکم مطابق طلاق ورکوی اللہ ﷻ بہ ہفہ تہ آسانی او خلاصی ورکوی. (۳) د ابن مسعود رضی اللہ عنہ وغیرہ نہ روایت دی چہ ہفہ پوہیری چہ کہ اللہ غواری نو ورہ کری او کہ نہ غواری نو نہ بہ ورکوی. حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د تہو کارونود شبہ نہ بہ اود مرگ د تکلیف نہ بہ نی بیج کری اورزق بہ د داسی خائی نہ ورکری چہ چرتہ نہ بہ د ہفہ گمان ہم نہ وی. (۴)

آیت: وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ﴿۱﴾ شان نزول: حضرت سدی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دلہ د اللہ ﷻ د یری معنی دادہ چہ دست مطابق طلاق ورکری او د سنت مطابق رجوع او کرنی. ہغوی فرمائی چہ د حضرت عوف بن مالک اشجعی رضی اللہ عنہ خوی کافرانو گرفتار کرو او بونی تلو ہفہ نی پہ جیل خانہ کنبی و اجولود ہفہ پلار حضور ﷺ بہ خدمت کنبی حاضر شواد خپل خوی حالت حاجت مصیبت او تکلیف نی بیانولو حضور ﷺ بہ ہفہ تہ د صبر تلقین کولو او فرمانیل بہ نی چہ دیریز بہ اللہ ﷻ د ہفہ د خلاصی یوہ لار جوہ کری. لہری ورخی تیری وی چہ د ہفہ خوی د دہمنانوںہ راتوختیدو پہ لار کنبی د دہمنانوں د چیلو رمہ ملاوشوہ ہفہ نی ہم خان سرہ راوستلی اود خپل پلار پہ خدمت کنبی راورسیدو. نودا آیت ہم رانازل شوچہ متقیانو خلقو تہ اللہ ﷻ خلاصی ہم ورکوی اود ہفہ گمان ہم نہ وی د کوم خائی نہ چہ ہفہ تہ رزق رسوی (۵) مسند احمد کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ د گناہ پہ وجہ انسان د خپلی روزی نہ محروم کیری. تقدیر واپس کونکے خیز صرف دعا دہ پہ عمر کنبی زیاتوالی کونکے خیز صرف نیکی او نہ سلوک دی. (۶)

سیرت ابن اسحاق کنبی دی د حضرت عوف اشجعی رضی اللہ عنہ خوی حضرت سالم رضی اللہ عنہ چہ کلہ د کافرانوہ قید کنبی وو نوحضور ﷺ او فرمانیل چہ پہ ہفہ باندی پہ کثرت سرہ ﴿لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾ لولہ. یوہ ورخ بہ ناستہ ناستہ د ہفہ قیدنکی اودہ شو اودی د ہفہ خائی نہ راتوختیدو د ہفہ خلقو یوہ اوبہ پہ لاس ورغلہ چہ پہ ہفہ باندی راسور شو او پہ لار کنبی د ہغوی د اوبیانو رمہ ملاوشوہ ہفہ نی ہم خان سرہ راشول ہفہ خلقو شاتہ رامندی و ہلی خو پہ لاس ورنخلو نیخ خپل کورٹہ راغلو اوبہ دروازہ کنبی آواز اوکرو. پلارنی آواز واوریدو وئی وئیل چہ پہ اللہ قسم داخوسالم دی مور نی وئیل چہ افسوس ہفہ چرتہ ہفہ خو د قیدوبند پہ تکلیفونو کنبی راگیر دی. اوس دوارو موریلار او خادم دروازے لہ رامندی کری چہ کولوتی کرہ نود ہغوی خوی حضرت سالم رضی اللہ عنہ دی او تہلہ لار د اوبیانوںہ دکہ دہ. تیوس نی

(۱) الحد: ۱۷۸/۵-۱۷۹، ابن ماجہ کتاب الزہد باب الورع والفقوی: ۴۲۲ مختصر: حاکم: ۴۹۲/۲، شعب الایمان: ۱۳۳۰.

(۲) ابوداؤد کتاب الورع باب لا الاستغفار: ۱۵۱۸، ابن ماجہ: ۳۸۱۹، الحد: ۲۴۸/۱، بیہقی: ۳۵۱/۳.

(۳) الطبری: ۴۴۵/۲۳.

(۴) ایضاً: ۴۴۸/۲۳.

(۵) الطبری: ۴۴۷/۲۳.

(۶) ابن ماجہ کتاب الفتن باب الفقہات: ۴۰۲۲، الحد: ۲۸۲/۵.

او کړو دا اوبیان څنگه دی؟ هغوی ته ئی واقعہ بیان کړه نو هغه ونیل اودریږه زه د دې باره کښې د حضور ﷺ نه د مسئلې تپوس کوم راځم. حضور ﷺ اوفرمانیل هغه ټول ستا مال دې چه څه کوې کړه اودا آیت نازل شو چه د الله ﷻ نه ویریدونکو ته مشکل آسانیري او بی گمانه رزق ورسوی (۱) دابن ابی حاتم په حدیث کښې دی چه کوم سړي د هر طرف نه خان را کاري او صرف د الله ﷻ شی الله ﷻ د هغه په هر مشکل کښې ساتنه کوی او بی گمانه رزق ورکوی او چه څوک د الله ﷻ نه اخواشی د دنیا شی الله ﷻ هم هغه د دې طرف ته ورسپاری. (۲)

مسند احمد کښې دی یو ځل حضرت ابن عباس رضی الله عنهما حضور اکرم ﷺ سره د هغوی په سورلۍ شاته ناست وو نو حضور ﷺ هغه ته اوفرمانیل بچي زه تاته یو څو خبرې کوم واوره. ته الله ﷻ یادساته هغه به تایاد اوساتی، ته د الله ﷻ د حکم حفاظت کړه نو ته به الله ﷻ خپل خان سره بلکه خپلې مخې ته اومومي، کله چه څه غوښتل وی نوهم د الله ﷻ نه غواړه، کله چه امداد غوښتل وی نوهم د هغه نه امداد غواړه، که ټول امت یوځای شی اوتاته نفع رسول غواړی او الله ﷻ ته منظورنه وی نولړه شان نفع هم نشی دررسولې اودغه شان که ټول په ټول راجمع شی اوتاته نقصان رسول غواړی نو نه شی رسولې، که په تقدیر کښې نه وی لیکلې. قلمونه اوچت شوی دی او صحیفې اوچې شو. ترمذی شریف کښې هم دا حدیث راغلې دي امام ترمذی رحمه الله دې ته حسن صحیح و نیلې دي (۳) د مسند احمد په یو بل حدیث کښې دی دچا چه څه حاجت وی او هغه د خلقو طرف ته یوسی نو ډیر ممکن دی چه هغه په سختی کښې پریوخی او کارنی نورهم سخت شی خوچه څوک خپل حاجت د الله ﷻ طرف ته یوسی الله ﷻ خامخاد هغه مراد پوره کوی یاخو ډیر زر په دې دنیا کښې او څه وخت پس یاد مرگ نه پس (۴) بیا ارشاد کولې شی الله ﷻ خپله قضا او احکام چه څنگه غواړی په خپل مخلوق کښې پوره کونکي او په ښه شان سره جاری کونکي دي. دهرڅیز هغه اندازه مقرر کړې ده. بل ځای کښې ارشاد دي (وَلِكُلِّ شَيْءٍ عِتْدَةٌ يُفْقَدُهَا) هریو څیز هغه سره په یوه اندازه دي.

وَاللّٰی	يَكْسِبْنَ	مِنَ الْحَيْضِ	مِنْ نِّسَائِكُمْ
او هغه ښځي چي ناامیده شي دحيض نه دښځو ستاسونه			
او ستاسو په طلاقو شوو ښځو کښې څوک چي دحيض نه مایوسه شوی وی			
إِنْ ارْتَبْتُمْ	فَعِدَّتُهُنَّ	ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ	وَاللّٰی
که چري په شک کښې یی تاسو نو عدت دهغوی درې میاشتې دي او هغه ښځي			
که چري ستاسو شک وی نو دهغې عدت درې میاشتې دي اودغسې			
لَمْ يَحْضُنَّ	وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ	أَجَلَهُنَّ	
چي حیض نه وی راغلې او ښځي خاوندانې دحملونو چي دی نیتي دهغوی			
دهغې ښځو چي حیض شي لږاغلی نه وی (نابالغه وی) درې میاشتې عدت دي او د امېدوارو ښځو عدت			

(۱) داروایت مرسل دي

(۲) المعجم الأوسط: ۲۲۸۲.

(۳) ترمذی کتاب صفة القيامة باب حدیث حظله: ۲۵۱۶ وسنده حسن، احمد: ۲۹۳/۱.

(۴) احمد: ۳۸۹/۱، ابوداؤد کتاب الزکاة باب لا الاستفطار: ۱۶۴۵ وسنده حسن، ترمذی: ۲۳۲۶..

اَنْ يَّضَعَنَّ	حَمْلَهَا	وَمَنْ	يَتَّقِ اللَّهَ	يَجْعَلْ	لَهُ
دادی چی اوزیکوی حمل خپل او هغه څوک چی یریری دالله نه پیدا کوی الله هغه لره	دادی چی اولاد اوزیروی ..... او څوک چی دالله نه ویریری نو الله به د هغه په هر کار	مِنْ اَمْرِهِ	يُسْرًا	ذَلِكَ اَمْرُ اللَّهِ	اَنْزَلَهُ
پکار دهغه کښی آسانتیا داحکم دالله دې چی نازل کړې نې دې تاسو ته او هغه څوک	کښی آسانی پیدا کړی ..... دا دالله حکم دې اچې تاسو ته نې رالیرلې دې او څوک چی	يَتَّقِ اللَّهَ	يُكَفِّرْ عَنْهُ	سَيِّئَاتِهِ	وَيُعْظِمَ
چی یره کوی دالله نه نورې کوی دهغه نه گناهونه دهغه اولوی به کړی هغه لره اجر	دالله نه ویره کړی نو الله به ترې نه گناهونه لرې کړی او لونی اجر به ورته ورکړی	لَهُ اَجْرًا			

قره تعالیٰ: وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنَ الْمُنِضِّ مِنَ نِسَائِهِمْ

د حامله او ناامیده ښځې عدت: د کومو یو یو یگانو ښځو حیض د خپل زیات عمر په وجه بند شوې وی د هغوی عدت دلته خودلې شی چه درې میاشتنې عدت دې تیر کړی لکه څنگه چه د ایام والا ښځو عدت درې حیض دی. دسورة بقره آیت اوگورنی دغه شان هغه نابالغه جینکنی چه دې عمر ته نه وی رسیدلې چه د هغوی جامې راشی دهغوی عدت نی هم درې میاشتنی کیځودو. که ستاسو شک وی د دې په تفسیر کښې دوه اقواله دی یو خوداچه داوینه اوگوری اوتاته شک شی چه داحیض وینه ده که د استحاضه بیماری (دویم قول دا دې چه د دوی د عدت په حکم کښې ستا شک باقی پاتې شی اوته دا اونه پیژنې نو درې میاشتنی یادساته) (د دویم قول ډیر واضحه دې. د دې دلیل دا روایت هم دې چه حضرت ابی بن کعب ؓ وئیلې وو یارسول الله ﷺ د ډیرو ښځو عدت لاوس هم نه دې بیان شوې، کم عمره جینکنی، زړې ښځې اود حمل والا ښځې. د دې په جواب کښې دا آیت نازل شو. (۴) بیا د حامله ښځې عدت بیان شو چه د حمل کیدل د دې عدت دې که طلاق د خاوند د مرګ نه لږ شان پس هم اوشی لکه څنگه چه د آیت مبارک الفاظ دی اود احادیث نبویه نه ثابت دی اود جمهورو علماؤ خلف او سلف قول دې. اود حضرت علی ؓ او حضرت ابن عباس ؓ نه روایت دې چه د سورة بقره آیت اود آیت یوځای کړی د هغوی فتوی ده چه په دې دواړو کښې کوم په ډیروخت کښې ختم شی هغه دې دا عدت تیر کړی یعنی که ماشوم د دریو میاشتو نه وړاندې پیداشو نودرې میاشتنې عدت او درې میاشتنې تیرې شوې او ماشوم پیدانه شو نو د ماشوم د کیدو پورې عدت دې.

صحیح بخاری کښې حضرت ابوسلمه ؓ نه روایت دې چه یوسړې حضرت ابن عباس ؓ له راغلو هغه وخت ابوهریره ؓ هم موجود وو. هغه سوال اوکړوچه دهغه ښځې باره کښې ستا څه فتوی ده د چا چه د خپل خاوند د وفات نه څلورینست ورځې پس ماشوم پیداشی. هغوی او فرمائیل په دواړو عدتونو کښې به آخری عدت تیروی یعنی په دې صورت کښې به په دې درې میاشتنې عدت وی. ابوسلمه ؓ او فرمائیل په قرآن کښې چه دی چه د حمل د ښځې عدت د هغې د بچی پورې دې. حضرت ابوهریره ؓ او فرمائیل چه زه هم د خپل تره خوی حضرت ابوسلمه ؓ سره یم یعنی زما هم دغه فتوی ده. حضرت

(۱) الطبری: ۱۵۰/۲۳.

(۲) ابن: ۱۵۲/۲۳.

(۳) حاکم: ۲۹۲/۲-۳۹۳، الطبری: ۱۵۲/۲۳.

ابن عباس ؓ ہم ہفہ وخت خپل غلام کرب مور ام سلمہ ؓ لہ اولیکلو چہ لارشہ د هفہ نہ د دې مسئلې تپوس اوکره هفہ اوفرمانیل د سبیعه اسمیه ؓ خاوند قتل کړې شواو داهفہ وخت امیدواره وه خلوبنت شیبې پس ماشوم اوشو هم هفہ وخت غوښتنه راغله او حضور ؓ نکاح اوکره په غوښتنه اچولوکښې ابوالسنايل ؓ هم وو (۱) دا حدیث په لړ شان اوږدوالی سره په نورو کتابونو کښې هم دې حضرت عبدالله بن عتبه ؓ حضرت عمر بن عبدالله بن ارقم زهري ؓ ته اولیکل چہ هفہ دې سبیعه بنت حارث اسمیه لہ لارشی اود هفہ نہ دې هفہ واقعي تپوس اوکړی او ماته دې اولیکي دې لارو تپوس نی اوکره او ونی لیکل چہ د هفہ خاوند حضرت سعد بن خوله ؓ وو دا د بدر صحابی ؓ وو په حجة الوداع کښې وفات شو هفہ وخت کښې دا په امید وه لږې ورځې پس د دې ماشوم پیدا شو کله چہ د نفاس نه پاکه شوه نو ښې جامې نی واغوستې او سنگار نی اوکړو کیناسته حضرت ابوالسنايل بن بعکک ؓ چہ کله دې له راغلو چہ دانې په دې حالت کښې اولیده نو ونی ونیل ته چہ دا داسې ناسته نی نو نکاح کول غواړې والله ته نکاح نه شې کولې ترکومي چہ لس ورځې او څلور میاشتې نه وی تیرې شوې ما چہ دا واوریده نو څادر مې په سر کړواو حضور ؓ ته لارم اود هغوی ؓ نه مې د دې مسئلې تپوس اوکره حضور ؓ اوفرمانیل چہ د ماشوم کیدوسره ستا عدت ختم شو اوس تاته اختیار دې که ته غواړې نو خپله نکاح اوکره (۲)

په صحیح بخاری کښې د دې آیت لاندې د دې حدیث وارد کولونه پس داهم دی چہ حضرت محمد بن سیرین ؓ په یومجلس کښې وو چرته چہ عبدالرحمن بن ابولیلی ؓ هم وو د چا تعظیم اوترکیم به چہ د هغوی ملگرو د پریزات کولو هغوی د حامله عدت په آخری دوو عدتونو کښې موده اوخودله به دې باندې ماد حضرت سبیعه ؓ والا حدیث بیان کړونوزما بعضو ملگرو به ماباندې خبرې لگول شروع کړې ماونیل چہ ماخوبیا ډیر جرات اوکړوچہ عبدالله باندې ما بهتان اولگولو اوهفہ خود کوفې په یو گوټ کښې ژوندی موجود دې نو هفہ لړ شان اوشرمیدو او ونیل چہ د هفہ تره خودې نه وو زه د حضرت ابوعطیه مالک بن عامر سره ملاشوم هفہ ماته د حضرت سبیعه ؓ والا حدیث پوره واورولو ما ونیل چہ تاد دې په بابت کښې د حضرت عبدالله نه هم څه اوریدلی دی ونی فرمائیل مونږ حضرت عبدالله سره ووهغوی اوفرمانیل چہ آیاتاسو په دې سختی کوڼې او رخصت نه ورکوڼې سورة نساء قصری یعنی سورة الطلاق سورة نساء طولې نه پس نازل شوې او په دې کښې فرمان دې چہ د حامله ښځې عدت د هفې ماشوم کیدل دی (۳) ابن جریر کښې د حضرت عبدالله ابن مسعود ؓ نه روایت دې چہ څوک ملاعنه کول غواړی نو زه هفہ سره ملاعنه کولوته تیاریم یعنی زما دفتوې خلاف چہ د چا فتوی وی زه تیار یم چہ هفہ زما مقابلي له راشی او په دروغون دې الله ﷻ لعنت اوکړی زما فتوی دا ده چہ حملہ والا ښځې عدت د هفې بچي پیدا کیدل دی نو دا ښځې د هفہ ښځونه مخصوص شوې اوس مسئله هم دغه ده چہ د کومې ښځې خاوند وفات شو او هفہ حامله وی نوچہ د حمل نه فارغه شوه دعدت نه اووتله دا ښی حاتم په روایت کښې دې چہ حضرت ابن مسعود ؓ داهفہ وخت فرمائیلې وو چہ کله هفہ ته معلومه شوه چہ د حضرت علی فتوی دا ده چہ د هفې عدت په دې دواړو عدتونو کښې چہ کوم آخری وی هفہ دې مسند احمد کښې دی چہ ابی بن کعبه ؓ د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکره چې اولات الاحمال آیت دادد یوطلاقوالا د ښځو عدت دې یاد مړشوی خاوند دښځې نوهغوی اوفرمانیل

(۱) صحیح بخاری کتاب الطلاق باب (واولات الاحمال اجلهن) ۴۹۰۹، صحیح مسلم: ۱۴۸۵، مختصر:

(۲) صحیح مسلم کتاب الطلاق باب القضاء عده المول عنها بوضع الحمل: ۱۴۸۴، صحیح بخاری: ۳۹۹۱، ابوداؤد: ۳۲۰۶، ابن ماجه:

۲۰۲۸، بیهقی: ۲۸۷/۷، ابن حبان: ۴۲۹۴، (مسلم)

(۳) صحیح بخاری کتاب الطلاق سورة الطلاق باب (واولات الاحمال اجلهن) ۴۹۱۰

د دواړو (احديث ډير غريب دې بلکه ډير منکر دې ځکه چه په اسناد کښې مننې بن صباح دې اوهغه بالکل متروک الحديث دې خود دې نورسندونه هم دي. بيا فرماني چه الله ﷻ د متقيانود پاره هر مشکل آسانوي اود هر تکليف نه راحت ورکوي. دا د الله ﷻ احکام اود هغه پاک شريعت دې چه د خپل رسول ﷺ په ذريعه ستاسود پاره نازليرې. د الله ﷻ نه بريدونکي الله ﷻ د خيزونو د ويرې نه بچ کوي اود هغوی په لوشان عمل ډير اجر ورکوي.

اَسْكُتُوْهُنَّ	مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ	مِنْ وُجُوْدِكُمْ	وَلَا تُضَارُوْهُنَّ
اوسئ هغوی په هغه ځانې کښې اچي اوسېږئ تاسو دخپل طاقت مطابق اوتکليف مډ ورکوي هغوی ته دغه طلاني شوې، ښځې دخپل حيثيت مطابق هغه ځانې کښې اوسوي په کوم ځانې کښې چي تاسو			
لُتَضَيَّقُوا	عَلَيْهِنَّ	وَإِنْ كُنَّ	أُولَاتٍ حَمَلٍ
دپاره ددې چي تنگي راولي په هغوی باندې او که چري وې هغوی خاوندانې دحمل اوسېږئ او د هغوی دتنگولو دپاره ورته تکليف مه ورکوي او که هغوی اميد اوارې وي نو خرڅ			
فَاتَّقُوا	عَلَيْهِنَّ	حَتَّى يَضَعْنَ	حَمْلَهُنَّ
نو خرڅ کوي په هغوی باندې تر هغې پورې چي اوزيگوي هغوی حمل (بچي) خپل خوراک ورکوي ..... تر دې چي اولاد اوزيږوي			
فَإِنْ ارْضَعْنَ	لَكُمْ	فَأَتُوْهُنَّ	أَجُورَهُنَّ
پي که چري پي ورکړل هغوی دپاره ستاسو پس ورکړئ تاسو هغوی له مزدوري دهغوی بيا که هغوی تاسو ته (دغه) ماشوم پالي نو خپل (مناسب) اجرت ورته ورکوي			
وَأَتُوْهُنَّ	بَيْنَكُمْ	مَعْرُوفٍ	وَإِنْ نَعَا سَرْتُمْ
او مشوره کوي په منځ ستاسو کښې په ښه طريقې سره او که چري تنگ کړو تاسو يو بل اوبه خپل مينځ کښې د رواج مطابق اجر خلاصوي ..... او که يو بل سره مو سختي راواخسته			
فَسَرِّضْهُ	لَهُ	أُخْرَى	لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ
نو پي به ورکوي هغه بچي لره بله ښځه نفقه دي ورکړي خاوند دطاقت (مالدار سرې) نو بله ښځه به ورله (دماشوم) پالنه اوکړي مالدار دې دخپل وس (طاقت، مطابق خرچه ورکوي			
مِنْ سَعَتِهِ	وَمَنْ قَدَرٍ	عَلَيْهِ	رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ
دطاقت خپل نه او هغه څوک اچي تنگ کړي شو په هغه باندې رزق دهغه نو خرڅ داوکړي اوردچاچي لاس تنگ وي امدني ئي کمه وي، نو چې څه ورته الله تعالی ورکړي وي			
وَمَا	أَتَاهُ اللَّهُ	لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ	نَفْسًا إِلَّا مَّا
دهغه مال ته چي ورکړي دي هغه ته الله نه ورکوي تکليف الله هيڅ يو نفس ته مگر هغه دهغې نه دې خرڅ خوراک ورکوي الله ﷻ په چا باندې هغه خومره بوج چوي خومره چي ئي			

اَلْبَيِّنَاتُ	سَيِّعُ جَلَّ اللَّهُ	بَعْدَ	عَسِيرٍ	يُسْرًا
قدر چي ورکړې نې وی هغه ته زر دې چي جوړ به کړې الله روستو د تنگۍ نه آسانوالي				
ورته طاقت ورکړې وی ..... الله به پرې د تنگۍ نه پس فراخی راولی				

قوله تعالى: - اَسْكِنُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ

په ښځو خرچه کول: - الله ﷻ خپلو بنديگانو ته حکم ورکوي چه کله په هغوی کښې څوک خپلې ښځې ته طلاق ورکړی نو د عدت تیریدو پورې هغې ته د اوسیدو د پاره خپل مکان ورکړنې، دا ځای د خپل طاقت مطابق دې تر دې چه حضرت قتاده رضی الله عنه فرماني که زیات کول او نه وی نو هم د خپل مکان یو کوټ هغې ته ورکړه. هغې ته په تکلیف رسولو هغه دومره مه تنگوه چه هغه کور پرېږدي او لاړه شی یا ستانه د خلاصی د پاره خپل حق مهر پرېږدي یا داسې طلاق نی ورکړو چه گوري یو ورځ دوه د عدت پاتې شی او د رجوع اعلان نی او کړو بیاني طلاق ورکړو او عدت ختمیدو سره نیز دې رجوع او کړه دې د پاره چه هغه عاجزه نه ناوې جوړه شی او نه کونډه. بیا ارشاد فرماني چه که د طلاق والا ښځه حامله وی نو د بچی کیدو پورې دهغې خرڅ خوراک د هغې د خاوند په ذمه دي. که هغه په حمل سره وی نو هم اوکې بغیر د حمل نه وی نو هم. او علماء حضرات فرماني چه دا حکم هم د دې ښځو باره کښې بیانېږي د کومو نه چه د رجعت حق حاصل دې ځکه چه پورته هم د دوی بیان وو داني جدا ځکه بیان کړو چه عموماً د حمل موده اوږده وی نو څوک دې دانه گنري چه د عدت هومره زمانه خرچه په مونږ ده باقی نه ده. د دې د پاره نی صفا او فرمائیل چه د رجعت والا ښځه د طلاق په وخت کښې که حامله وی نو چه ترکومي پورې ماشوم نه وی شوې د هغې خرچه د خاوند په ذمه ده. بیا په دې کښې هم د علماء اختلاف دې چه خرڅ د هغې د حمل د پاره دې یا هم د حمل دي. د امام شافعي رحمه الله وغیره نه دواړه قوله نقل دی او هم د دې په بنا ډیرو فروعی مسئلو کښې هم اختلاف ښکاره شوې دي.

قوله تعالى: - فَإِنْ أَرْضُنَّ لَكُمْ فَأَوْهِنَ

د رضاعت د خرچې بیان: بیا فرماني چه کله دا طلاقې شوې ښځې د حمل نه فارغ شی نو که ستاسو اولاد باندې پنی ځکوی نوتاسو له د هغوی د پښو څکولو خرچه ورکول پکار دی. او ښځې ته اختیار حاصل دي که هغه پرې پنی ځکوی که نه ځکوی خود اول ځل پنی خامخا ځکول پکار دی. نو که بیا پرې پنی نه ځکوی ځکه چه عام توگه باندې د ماشوم ژوند هم دې پښو سره تړلې دي نو که هغه دې نه پس هم پنی ځکوی نو چه د مور پلار په مینځ کښې کوم اجرت مقررشې هغه ادا کول پکار دی. ستاسو په خپل مینځ کښې چه گرم کاروی هغه د ښیگرې سره باقاعده د دستور مطابق کیدل پکار دی نه دې دا د هغه په نقصان پسې لگیدلې وی او نه دې هغه دې ته نقصان او تکلیف رسولو کوشش کوی. لکه چه په سورة بقره کښې فرمائیلې دي (وَمِنْهَا الْأَصْفَارُ وَالْإِنْدَاءُ بَلْ كَلِمَاتٌ لَّامُودَةٌ بَلْ كَلِمَاتٌ) یعنی د بچی باره کښې دې نه دهغه مور ته تکلیف رسولې شی او نه دهغه پلار ته. بیا فرماني چه که په خپل مینځ کښې اختلاف زیات شی مثلاً د ماشوم پلار که معاوضه ورکول غواړی چه د هغه مور ته منظور نه وی یا مور نی زیاته غواړی چه پلار ته نی ورکول گران وی او برابروالي نه شی کیدې او دواړه په یوه خبر رضا کیري نه نو اختیار دې چه چرته بلې دانی له دې ورکړی او چه کوم څه بلې دانی ته ورکول منظور ولې شی که هم په دې باندې د بچی مور رضامنده شی نو ډیره حقداره هغه ده. بیا فرماني چه د ماشوم پلار یا ولی چه څوک وی هغه له پکار دی چه په ماشوم باندې د خپل وس مطابق خرڅ او کړي. تنگدست دې د خپل طاقت مطابق ورکوی او د طاقت نه زیاتی تکلیف الله ﷻ په چا باندې نه اېږدي. په تفسیر ابن جریر کښې دی چه د حضرت ابو عبیده رضی الله عنه په باب د حضرت عمر رضی الله عنه نه معلومه کړې شوه نو پته اولگیده

چه هغوی پیره کېږي اغوندی او سپک خوراک کوی. هغوی حکم او کړو چه هغه ته یوزر دیناره اولیگنی اود چا په لاس چه نی اولیگنی هغه ته اووایه گوره چه هغه په دې دینارونوڅه کوی؟ کله چه هغه ته دا پیسې ملار شوې نو هغه پرې ترې کېږي واغوستې اونفیس خوراگونه کول نی شروع کړه. قاصد واپس راغلو اوحضرت عمر^(۱) ته نی واقعه بیان کړه. هغوی اوفرمانیل الله ^(۲) دې په هغه رحم اوکړی هغه په دې آیت باندې عمل اوکړوچه مالداردې د خپلې مالدارنی مطابق خرج کوی او غریب دې د خپلې غریبنی مطابق^(۳) دطبرانی په یوغریب حدیث کښې دې چه رسول الله ^(۴) اوفرمانیل یوسری سره لس دیناره وو هغه په دې کښې یود الله ^(۵) په لارکښې صدقه کړو بل سره لس اوقیه وې د هغې نه نی یو اوقیه یعنی څلوېښت درهمه خرج کړل. دریم سره سل اوقیه وې هغه د الله ^(۶) لارکښې لس اوقیه خرج کړي.نودا ټول دالله ^(۷) په نیز په اجرکښې برابر دی ځکه چه هر یودخپل مال لسمه حصه د الله ^(۸) په لارکښې خرج کړه.^(۹) بیا الله ^(۱۰) رښتونې وعده ورکوی چه هغه به د تنگنی نه پس آسانی کوی.لکه چه بل ځای کښې ارشاد دې ^(۱۱) «فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا» په تحقیق سختنی سره آسانی وی.

قره تعالی:- سَيَجْعَلُ اللَّهُ بِعَدِّ عُسْرِهِ

دمسنداحمد حدیث په دې ځای کښې د راوړوقایل دې په کوم کښې چه حضرت ابوهریره ^(۱۲) فرمانی چه په وړاندې زمانه کښې یوښځه او خاوندو د ولړې تندې ژوندنی تیرولو ورسره هیڅ هم نه وو. یوځل داسې د سفر نه واپس راغلو او سخت وږې وو د ولړې د لاسه بیتابه وو. راتلوسره نی ښځې ته اووئیل چه د خوراک د پاره څه شته؟ هغې ورته وئیل او خوشحاله شه د الله ^(۱۳) راکړې شوې روزی رارسیدلې ده. هغه وئیل چه بیا خوراوړه هرڅه چه وی سخت وږې یم. ښځې وئیل لړشان صبراوکړوه د الله ^(۱۴) د رحمت نه زمونږ ډیر څه امیددې. کله چه لړساعت نورتیرشونو هغه وئیل چه داڅه تاسره دی ولی نه راکوي؟ماته خود ولړې دوجې نه سخت تکلیف دې.ښځې وئیل دادومره تلوارولې کوي؟اوس تنور کولا وو هم. د لړساعت تیریدونه پس چه ښځې اوکتل چه دې بیا تقاضا کول غواړی نوپخپله نی اووئیل چه اوس پاسم او تنورگورم. چه پاسیده نوگوری د الله ^(۱۵) په قدرت سره دهغې د توکل په بدله کښې د چیلنی د اړخ د غوښې نه ډک وو او چه ونی کتل نود کوردواړه میچنې پخپله تاویدلې او برابر ترې اوږه راوتل. هغې د تنور نه ټوله غوښه راووېستله اود میچنونه نی ټول اوږه راوچت کړل او ونی ځنډلې. حضرت ابوهریره^(۱۶) قسم خوړلوسره فرمانی چه د حضور^(۱۷) فرمان دې که دې صرف اوږه راخستې وې او میچنی نی ځنډلې نه وې نودابه د قیامته پورې روانې وې^(۱۸) یوبل روایت کښې دی چه یوسرې د خپل کورطرف ته اووتلو روان وو دلته چه کله د هغې نیک بختی ښځې اوکتل چه خاوندنی خفه دې او دا نظاره نه شی لیدلې نولاره او میچنه نی ټیک کړه تنورنی تودکړو اود الله ^(۱۹) نه نی دعاواوغوښتله چه ای الله مونږ ته رزق راکړې پاسیده ونی کتل چه کتونې د غوښې نه ډکه ده په تنورکښې روتنی لگی او میچن برابر روانه ده اوږه ترې راوخی. په دې کښې نی خاوندنهم تشریف راوړو تیوس نی اوکړوچه زمانه پس تاته څه ملازشو؟ ښځې نی وئیل چه او زمونږ رب مونږ ته ډیر څه راکړه. هغه لاره اود میچنی دویم سرنی واپرولو. کله چه حضور^(۲۰) ته داواقعه بیان کړې شوه نوحضور^(۲۱) اوفرمانیل که هغوی دا نه وه اوچته کړې نود قیامته پورې به دا میچن روانه وه.^(۲۲)

(۱) داروایت مرسل دې.

(۲) المعجم الکبیر: ۲۴۹.

(۳) ۴۱/۲: ۵۲۱ وسنده حسن.

(۴) ۵۱۳/۲: ۵۱۳، مجمع الزوائد: ۲۵۶/۱، المعجم الاوسط: ۵۵۸، شعب الایمان: ۱۳۳۹، دلائل النبوة للبيهقي: ۱۰۵/۶.

وَكَايْنِ مِّنْ قُرْبَايَةٍ عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ

او دیر وژ | دکلونه | چی مخ ئی وار وژ | د حکم درب خپل نه | او درسواتو دهغه نه
او څه له کلی دی چی دخپل رب او دهغه د پیغمبرانو د حکم نه مخ اړولې وو

فَحَاسِبْنَهَا حِسَابًا شَدِيدًا ۖ وَعَذَابُهَا عَذَابًا أَكْثَرًا ۝

پس حساب او کړو مونږه دهغوی سره | حساب سخت | او عذاب ورکړو مونږه هغوی له | عذاب ناکاره
نومونږه ورسره سخت حساب او کړو | او مونږه هغوی ته ډیره درنه سزا ورکړه

فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا ۝١٠ أَعَدَّ اللَّهُ

پس وی خکلو | عذاب دعمل خپل | او وړ انجام | دعمل دهغوئ | نقصان | تیار کړې دې الله
غرض دا چې هغوئ د خپلو کارونو په سزا کېنې راگیر شول | او انجام ئې تاوان وو | الله ﷻ

لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ ۚ الَّذِينَ

دڀاره دهغوي | عذاب | سخت | پس اوږيري دالله نه | له خاوندانو دغفلونو | هغه گسانو
دهغوي دڀاره سخت عذاب مقرر کړې دي | نو دالله ﷻ نه اوږيري | ئي هو بيارانو | چې

أَمِنُوا قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا رَسُولًا يَتْلُوا

ایمانداری الله ﷻ | تاسو ته یو نصیحت (قرآن) رالیرلی دی | ..... او رسول ئی رالیرلی دی |
چی ایمان مو راوړې دی | نازل کړې دي الله | تاسو ته | نصیحت | یعنی رسول | چی لولی

عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيَّنَاتٍ لِّيُخْرِجَ الَّذِينَ

په تاسو باندې | ايتونه دالله | واضحه | دپاره ددې چې رااوباسی | هغه کسان | چې ايمان نې راوړې دې
تاسو ته دالله ﷻ ښکاره حکمونه بيانوي | ددې دپاره چې کومو کسانو ايمان راوړې دې

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَمَنْ يُؤْمِنْ

او عملونه ټپي کړي دي نیک | د تیرونه | رنځ ته | او هغه څوک چې ایمان راوړي |
او نیک عملونه کوي هغوی د تیارونه رنځ ته راوباسي! ..... او څوک چې په الله

يَا اللَّهُ وَيَعْمَلُ صَالِحًا يُدْخِلُهُ جَنَّتِ تَجْرِي

په الله باندې | او عمل کوي نيك | دا ځل به کړې هغه لره | داسې ياغونو ته | چې بهيری به
باندې ايمان راوړي | او دنیکي کارونه کوي | هغوی به داسې ياغونو ته داخل کړي

مِنْ مَحَبَّتِكَ الْأَنْهَارُ خَلِيدِينَ فِيهَا أَبَدًا قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ

لاندې دهغي ته به ولي بهيري | هميشه به په دهغي کښې اوسيري | ايشکه الله ﷻ به ورته
چې دهغي لاندې به ولي بهيري | هميشه به په دهغي کښې اوسيري | ايشکه الله ﷻ به ورته

يَرْزُقَانَا

پہ لحاظ درزق سرہ |

دیرینه رزق ورکری

قوله تعالى: -وَكَايْنِ مِّنْ قُرْبَىٰ-

ذَ اللّٰه تعالیٰ حکم اومنی: - کوم خلق چہ د اللہ ﷻ د حکم خلاف اوکری د هغه رسول ﷺ اونه منی اودهغه په شریعت باندې نه خی هغوی باندې غصه کولې شی. چه گوره په وړاندینو خلقو کښې خوک په دې لار روان وو هغه تباہ او برباد شو. چا چه کبر لونی اوسرکشی اوکړه د اللہ ﷻ د حکم او رسول د تابعدارنی نه نی بی پروانی اوکړه نو آخر هغوی له سخت حساب ورکول پریوتل اود خپلې بدکارنی مزه نی اوخلکه اود هغوی انجام نقصان شو. هغه وخت پښیمانه شو ولي اوس پښیمانتیا د څه کار؟ که ددې دنیا په عذابونو سره عذاب شوې وې نو بیا هم یوه خبره وه د هغوی د پاره خو په آخرت کښې هم سخت عذاب او ډیر وهل دی. اوس د سوچ او پوهې والا تاسو له پکار دی چه د دوی په شان مه جوړیږئ اود هغوی نه عبرت واخلئ عقلمندو ایماندارو خلقو اللہ ﷻ ستاسو طرف ته قرآن پاک نازل کړې دې د ذکر نه مراد قرآن پاک دې لکه چه فرمائی ﴿إِنَّمَنْ تَزَكَّىٰ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ﴾ هم مونږ دا قرآن پاک نازل کړې دې اوهم مونږ به د دې حفاظت کونکی یواو بعضو نیلی دی چه د ذکر نه دلته مراد رسول دې. نور سره نی اوفرما تیل رسولا نو دا بدل اشتمال دې ځکه چه د قرآن پیژندونکې هم رسول اللہ ﷺ دې نو په دې مناسبت سره نی هغوی ﷻ د ذکر په لفظ سره یاد کړی دی. حضرت امام ابن جریر رحمته اللہ علیہ هم دا مطلب صحیح گنې. بیا نی د رسول ﷻ حالت بیان کړو چه د اللہ ﷻ روښانه او واضح آیاتونه لولی اووړی دې دپاره چه مسلمانان د تیارونه راوخی او رنډاگانوته اورسی. لکه چه بل خای کښې فرمائی ﴿يَكُنْ لَّكَ الْبَيْتُ يَوْمَئِذٍ لِلنَّاسِ مِنَ الْغُلَامِ إِلَى الْبَيْتِ يَوْمَئِذٍ يَوْمَئِذٍ يَوْمَئِذٍ يَوْمَئِذٍ﴾ دا کتاب مونږ تاته درکړې دې دې د پاره چه ته خلق د تیارونه رانرا طرف ته راوباسی. بل خای ارشاد دې ﴿أَلَمْ يَكُنْ لَّيْلٌ مِّنَ اللَّيْلِ﴾ الله ﷻ د ایماندارو کار ساز دې هغه دوی د تیارونه د رنډا طرف ته راولی یعنی د کفر او جهالت نه د ایمان اوعلم طرف ته. په یو بل آیت کښې اللہ ﷻ خپلې نازل کړې شوې وحی ته نور فرمائی دې ځکه چه په دې سره هدایت او نیغه لار حاصلیږی. اود دې نوم نی روح هم ایخو دې ځکه چه په دې سره زړونوته ژوند ملایږی. الله ﷻ ارشاد دې ﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا تَهْدِي بِهِ مَن يَشَاءُ مِّنْ عِبَادِنَا وَأَلَمْ تَكُنْ لَّتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ یعنی مونږ دغه شان ستا طرف ته د خپل حکم نه د روح وحی اوکړه تاته پته نه وه چه کتاب څه خیز دې اوایمان څه خیز دې؟ خو مونږ هغه نور کړو د څه سره چه مونږ کوم یوینده ته غواړو هدایت کوو. یقینا ته د رښتونې او صحیح لارې طرف ته رهنمائی کوی. بیا د ایماندارو او نیک عمل کونکو هم دغه بهیدونکی د همیشه والی جنت بیان شوې دې د کوم تفسیر چه بار بار تیر شوې دې.

وَمِنْ الْأَرْضِ	سَبْعَ سَمَوَاتٍ	خَلَقَ	اللَّهُ الْبَرِيّ
الله هغه ذات دې چی جوړ نی کړل اوه آسمانونه او دزمکې دقسم نه			
الله ﷻ هغه ذات دې چی اووه آسمانونه نی پیدا کړی دی اود			
وَمِنْ الْأَرْضِ	سَبْعَ سَمَوَاتٍ	يَبْنَهُنَّ	يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ
په مثل دهغې نازلیری حکم په منځ دهغوی کښی دپاره ددې چی معلومه شی تاسو ته			
هغې په شان زمکه هم په دې ټولو کښې دالله ﷻ حکمونه جاری کیږی د دې دپاره چی تاسو ته معلومه شی			

اَنَّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ وَاَنَّ اللّٰهَ قَدْحَاطٌ ۝ بِكُلِّ

چی بیشک اللہ | بہ ہر چیز باندی | قادر دی | او بیشک اللہ | چاہیرہ دی | بہ ہر چیز باندی |
چی اللہ ۛ بہ ہر خہ قادر دی | ..... او د اللہ ۛ علم دہرخیز نہ

شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝

بہ لحاظ د علم سرہ |

راچاہیرہ شوې دی

قوله تعالى: - اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ وَمِثْلَهُنَّ

اووہ زمکی اووہ آسمانونہ :- اللہ ۛ د خپل قدرت کاملہ او عظیم الشان سلطنت بیان کوی چہ مخلوق د
هغه د عزت او عظمت خیال اوکړی اود هغه فرمان ته د قدر په نظر سرہ اوگوری او په دې باندې عمل
کونکې شی او هغه خوشحاله کړی. نوونی فرمانیل چہ د اووہ آسمانونو خالق اللہ ۛ دې لکه څنګه چہ
نوح ۛ خپل قوم ته فرمانیلې وو (اَلَمْ تَرَوْا کَیْفَ خَلَقَ اللّٰهُ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا) آیاتاسونہ گورنی چہ اللہ ۛ اووہ
آسمانونہ څنګه یو د بل د پاسہ پیدا کړی؟ بل خای کبښې ارشاد دې (تَسْبِعَ لَہُ السَّمَوَاتِ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيہِنَّ)
(یعنی اووہ وارہ آسمانونہ زمکې اوپہ دې کبښې چہ څہ دی ټول د هغه اللہ ۛ تسبیح وائی. بیا فرمانی
چہ ہم د دې په مثال زمکې دی لکہ چہ د بخاری اومسلم شریف په صحیح حدیث کبښې دی چہ کوم
سرې ظلم سرہ د بل کس نہ یولویشت زمکہ واخلی هغه ته بہ د اووہ زمکوپوق وراچولې شی. (۱) په
صحیح بخاری کبښې دی چہ دې بہ تراوہ زمکوپورې ورخښولې شی. ما د دې ټول سندونہ ټول الفاظ
دشروع نہ تراخړہ پورې اود زمکې د پیدائش په ذکر کبښې بیان کړی دی. فالحمدللہ. کومو بعضو خلقو
چہ ونیلې دی چہ دې نہ مراد اووہ اقلیم دی هغوی بې فاندې مندہ ترہہ کړې ده اوپہ بې خایہ اختلاف
کبښې اینختی دی اوبغیر د دلیل نہ ئی د قرآن اوحدیث خلاف کړې دې. بہ سورۃ حدید کبښې آیت (هُوَ
الَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ وَالظَّاهِرَ وَالْبَاطِنَ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ) هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ ۚ يُعَلِّمُ مَا يَشَاءُ
فِي الْأَرْضِ وَمَا يُخْرِجُ مِنْهَا وَمَا يُنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرِبُ فِيهَا ۚ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ) تفسیر کبښې د اووہ
وارو زمکواود دې په مینځ کبښې د لریوالی اود دې د پیروالی چہ پنځہ سوا کالہ دې دې پورہ بیان
شوې دی.

د کرسن مقابلہ کبښې د اسمانونو او زمکو نسبت: حضرت ابن مسعود ۛ وغیرہ ہم دا فرمانی په یویل حدیث
کبښې ہم دی چہ اووہ وارہ آسمانونہ اود دې په مینځ کبښې چہ څہ دی او اووہ زمکوکبښې اود دې په
مینځ کبښې چہ څہ دی د کرسن په مقابلہ کبښې داسې دی لکہ چہ په یو دیر لوی اوږدمیدان کبښې یوہ
کړنی پرته وی. په ابن جریر کبښې د حضرت ابن عباس ۛ نہ روایت دې کہ چرې زہ د دې تفسیر ستاسو
پہ وړاندې بیان کړم نودا بہ اونہ منشی اونہ مثل دروغژن کیدل دی او په روایت کبښې دی چہ یو سړی د
یو آیت د مطلب تپوس کړې وو په هغې باندې حضور ۛ فرمانیلې وو چہ زہ څنګه باور اوکړم چہ زہ
تاته څہ بنیام ته بہ د هغې نہ انکار نہ کوې. او په یو بل روایت کبښې دی چہ په هرہ زمکہ کبښې د
حضرت ابراہیم ۛ اود هغه د زمکې د مخلوق په شان دی اود ابن منشی والا په دې روایت کبښې
راغلی دی په هرآسمان کبښې د ابراہیم ۛ په مثل دی. د بیہقی کتاب (الاسماءوالصفات) کبښې د حضرت
ابن عباس ۛ قول دی چہ په اووہ وارو زمکوکبښې د هریو نہ نبی دې په مثال ستاسو د نبی او آدم ۛ

دی پہ شان ستاسو د آدم ﷺ او نوح ﷺ دی پہ شان د نوح ﷺ او ابراهیم ﷺ دی پہ مثل د ابراهیم ﷺ دی عیسیٰ دی پہ مثل د عیسیٰ ﷺ. بیا امام بیہقی رحمہ اللہ یو بل روایت ہم د ابن عباس رضی اللہ عنہ نقل کری دی افرمائیلی دی چہ د دی اسناد صحیح دی خود بالکل شاذ دی. ابوالضحیٰ چہ د دی یوروی دی زما پہ علم کنبی د ہفہ متابعت ہیخ خوک نہ کوی. واللہ اعلم. یومرسل او ډیر منکر روایت ابن ابی الدنیا راوړلې دی پہ کوم کنبی چہ روایت دی چہ یوخل حضور ﷺ صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم پہ ډله کنبی تشریف راوړو. ونی کتل نو ټول پہ خہ سوچ اوفکر کنبی چپ ناست وو. تپوس نی اوکړو خہ خبرہ دہ ونی ونیل چہ د اللہ ﷻ بارہ کنبی سوچ کوو. ونی فرمائیل ټیک دہ پہ مخلوقاتو کنبی نظر زغلوئی خود اللہ ﷻ بارہ کنبی پہ سوچ اوفکر کنبی مہ پریوختی. واوړنی د دی مغرب طرف تہ یوہ سپینہ زمکہ دہ دہغی سپینوالی دہغی نور دی یا ونی فرمائیل چہ د ہغی نور د ہغی سپینوالی دی. د نمر لارڅلوینستورخو دہ، هلته د اللہ ﷻ یومخلوق دی چا چہ د سترگی د یو رپ برابر ہم د ہغہ نافرمانی نہ دہ کری. صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم افرمائیل بیا شیطان د ہغوی نہ چرتہ دی؟ ونی فرمائیل چہ ہغوی تہ دا ہم نہ دی معلوم چہ شیطان پیدا شوې ہم دی اوکہ نہ؟ تپوس اوکړی شو چہ ہغوی انسانان دی؟ ونی فرمائیل چہ نہ د حضرت آدم ﷺ د پیدانش علم ہم ور تہ نشته.

(فالحمد لله) د سورة طلاق تفسیر ہم پوره شو.

ایاتونہ	سورة التحريم مکيه وهي اثنا عشر آية و رکوعان	رکوع کانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	⑥
اے نبی ﷺ	يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي	تہ غواړې
انې نبی ا کوم خیز چې الله تعالی ستا دپاره حلال کړې دې هغه ولي حراموي تہ خپلې بیبیا	مَرْضَاتٍ أَرْوَاكِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ قَدْ قَرَضَ اللَّهُ	
خوښی (خوشحالی) دبیبیانو خپلو او الله بشونکې مهربانه دې بیشکه چی مقرر کړې دې الله خوشحالول غواړې او الله تعالی بخښونکې مهربان دې	لَكُمْ حِمْلَةٌ آيَاتِكُمْ وَاللَّهُ مُؤَلِّمُكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ	
دپاره ستاسو حلالوالی دقسمونو ستاسو او الله مولی (دوست) دې ستاسو او هغه ښه پوهه دې قسمونه ماتول مقرر کړی دی	الْحَكِيمُ وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَرْوَاحِهِ حَدِيثًا	
دحکمت خاوند دې او کله چی پټه اوونيله نبی ﷺ یوې بیبۍ خپلې تہ یوه خبره	أَوْصَابُ د حکمت دې او خه وخت چې پیغمبر د خپلو بعضو بیبیانو سره پټه خبره اوکړه	
فلاناً	نَبَاتٌ يَهُ	وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ
پس هر کله چی خبر ورکړو هغې بی بی په هغه خبری سره او ښکاره کړه هغه خبره الله	نِیاهر کله چې هغې دغه خبره بلې بی بی ته، ښکاره کړه	او الله تعالی په هغې

عَلَيْهِ	عَزَّ	بَعْضُهُ	وَاعْرَضَ
پہ نبی ﷺ خپل باندی نو نبی ﷺ خبر کرہ ہفہ بی بی دخہ حصی دہفہ خبری نہ او خندہ نی اوکرہ			
باندی پیغمبر خبرو کرو ... نو پیغمبر دہفہ خہ حصہ ہنکارہ کرہ او خہ حصہ نی ہنکارہ نہکرہ			
عَنْ بَعْضٍ	فَلَمَّا	نَبَاهَا	يَه
دخہ حصی نہ پس ہر کلہ چی انبی ﷺ خبرور کرو ہفہ تہ اپہ دغہ راز ہنکارہ کولو سرہ انو اوونیل ہفہ			
(بلکہ پتہ نی کرہ) بیا چی پیغمبر ہم ہفہ بی بی تہ د خبری خبر ور کرو نو ہفہ ورتہ اوونیل			
مَنْ أَتْبَاكَ	هَذَا	قَالَ	نَبَاتٍ
چا خبر در کرو تالہ ددی خبری اوونیل نبی ﷺ خبر را کرو مالہ پہ ہر خہ پورہ او دہر خیز نہ خبر اللہ			
چی دا حال درتہ چا اوونیلو ، پیغمبر اوونیلو د علم خاوند خبردار اللہ تعالیٰ راتہ اوونیلو			
إِنْ تَتُوبَا	إِلَى اللَّهِ	فَقَدْ صَغَتْ	قُلُوبُكُمَا
کہ توبہ اوباسی تاسو دواہ اللہ تہ نو مائل شوی دی زبونہ ستاسو ددواہو			
انی دواہو بیبیانو کہ تاسواللہ ﷺ تہ توبہ اوویستلہ ... نو ستاسو زرونہ ہسے ہم مائل شوی دی			
وَأَنْ تَظْهَرَا	عَلَيْهِ	فَإِنَّ اللَّهَ	هُوَ مَوْلَاهُ
او کہ تاسو دواہ امداد اوکری دیوی بلی سرہ خلاف دہفہ پس بیشکہ اللہ ہم ہفہ مددگار دہفہ دی			
او کہ چری تاسو دواہو د رسول ﷺ خلاف دیو بل مدد اوکرو نو یاد ساتی چی اللہ تعالیٰ پخپلہ			
وَجِبْرِيلَ	وَصَالِحِ الْمُؤْمِنِينَ	وَالْهَلِكَةِ	بَعْدَ ذَلِكَ
او جبریل علیہ السلام او صالحہ دمومنانو نی ہم مددگار دی او فریستی روستو ددغہ مددگاری نہ			
او جبریل اونیکان مومنان د ہفہ مددگار دی او ددی نہ پس فریستی ہم ددہ مددگاری دی			
ظَهَرَ	عَسَى	رَبَّهُ	إِنْ طَلَّقَكَ
مددگار نی دی (دہفہ) ربی نہ دہچی رب دہفہ کہ نبی طلاق در کری تاسو لہ اپہ بدل کنسی وکری ہفہ لہ			
د اکیدیشی چی کہ پیغمبر تاسو تہ طلاق در کری نو اللہ ﷻ بہ ورتہ ستاسو پہ عوض کنسی غوری			
أَزْوَاجًا	خَيْرًا	مِنْكُمْ	مُسْلِمَاتٍ
ہنخی (بیبیانی) بہترہ ستاسو نہ مسلمانانی مومنانی حکم منونکی توبہ ایستونکی			
بیبیانی وکری ..... مسلمانانی مومنانی فرمان منونکی توبہ ویستونکی			
عِدَّتِ	سَمِعَتْ	نَبَاتٍ	وَأَبْكَرَاهُ
عبادت کونکی روزی نیونکی کوندی او جینکی			
عبادت کونکی روزہ داری د خاوندانو نہ پاتی او پیغلی			

قوله تعالیٰ: - يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ؟

د شان نزول بارہ گنہی د مفسرینو اقوال: - دے سورہ د شروع آیاتونود شان نزول بارہ گنہی د مفسرینو اقوال
دا دی. ① بعضی خوانی چہ دا د حضرت ماریہ علیہا السلام بارہ گنہی نازشوی دی. دا نبی کریم ﷺ پہ خان

حرامہ کری وہ پہ دے باندی دا آیاتونہ نازل شو۔ پہ نسانی کنبی دا روایت موجود دے۔ چہ د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا او حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا پہ خبرواوریدلوسره داسی شوے وو چہ دیوی وینخے پہ نسبت حضور ﷺ فرمانیلی وو نویہ دے باندی دا آیاتونہ نازل شو^(۱) ابن جریر کنبی دی چہ ام ابراہیم رضی اللہ عنہا سرہ حضور ﷺ خپلی یوی بی بی پہ کور کنبی خبری اتری کړی وې په کومو خبرو چہ دغه بی بی وئیلې وو یا رسول الله ﷺ زما پہ کور کنبی اوزما پہ بستره نو حضور ﷺ هغه پہ خپل خان باندی حرامہ کړه نو هغې وئیل یارسول الله ﷺ حلال به په تاسو باندی څنگه حرام شی؟ نو هغوی رضی اللہ عنہم قسم اوخوړلوچہ بیا به دې سره داسی خبری اونه کړم۔ په دې باندی دا آیت نازل شو۔ حضرت زید رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دې نه معلومه شوه چہ د چادا وینا ته په ماحرامه شوې بی کاره اوفضول ده^(۲) حضرت زید بن اسلم رضی اللہ عنہ فرمائی حضور ﷺ دا فرمانیلی وو ته په ماحرامه ینی په الله ﷻ قسم زه به تاسره صحبت اونه کړم۔^(۳) حضرت مسروق رضی اللہ عنہ فرمائی دحرام کولوپه باب کنبی خوپه حضور ﷺ باندی سختی اوکړی شوه اودقسم دکنفاری حکم اوشو۔ ابن جریر کنبی دی چہ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما د حضرت عمر رضی اللہ عنہ نه تپوس اوکړو چہ دا دواړه ښځې څوک وې؟ وئې فرمانیل حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا او حضرت حفصہ رضی اللہ عنہما او شروع د قصی ام ابراہیم رضی اللہ عنہا قبطیه باره کنبی اوشوه۔ د حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا په کور کنبی د هغې د نمبر په ورځ حضور ﷺ هغې سره ملاؤ شوې وو په دې باندی حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا خفه شوه چہ زما د نمبر په ورځ زما په کور کنبی زما په بستره۔ حضور ﷺ د هغې د راضی کولو اوپوځلاکولو د پاره هغې ته اووئیل چہ دا په خان باندی حرام کوم اوس ته د دې خبری ذکر چاته مه کوه۔ خو حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا ته واقعہ بیان کړه۔ الله ﷻ د دې خبر خپل نبی ﷺ ته ورکړاودا ټول آیاتونہ نازل شو۔ حضور ﷺ کفارہ ورکړه اوخپل قسم ئی مات کړواو دې وینخې سره ملاؤشو۔

یو سړی باندی خپله حاله ښځه حرامول څنگه دی؟۔ هم دا واقعہ دلیل جوړولوسره د حضرت عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہما فتوی ده چہ څوک اووانی فلانکې څیز په ما باندی حرام دې هغه له د قسم کفارہ ورکول پکار دی^(۴) یوسړی د هغوی نه هم د دې مسئلې تپوس اوکړوچہ ما خپله ښځه په خان باندی حرامه کړې ده نو هغوی اوفرمانیل هغه په تاباندی حرام نه ده۔ د ټولونه زیاته سخته کفارہ د الله ﷻ په لار کنبی غلام آزادول دی^(۵) د امام احمد رضی اللہ عنہ او نور دیرو علماؤ فتوی ده چہ کوم سړی خپله ښځه یاوینځه یا د خوراک څښاک یاد اغوستلو څیز په خان حرام کولو باندی خوپه ده کفارہ شته په بل چانشته اوکه د حرام کولو نه د طلاق نیت کړی وی نو بی شک طلاق به کیږی۔ دغه شان که د وینخې د آزادولو باره کنبی نیت د حرام کولو د لفظ په وئیلو سره کړی وی نو هغه به آزاد کیږی۔

① ابن عباس رضی اللہ عنہما نه روایت دې چہ دا آیت د هغه ښځې په باب کنبی نازل شوې دې چاچہ خپل خان حضور ﷺ ته هبه کړې وو خوداغریب دې۔ بالکل صحیح خبره دا ده چہ د دې آیاتونو نازلیدل د حضور ﷺ په خپل خان باندی شات حرام کول وو۔ ② په صحیح بخاری کنبی د دې آیت په موقعه باندی دی چہ د حضرت زینب بنت جحش رضی اللہ عنہا په کور کنبی حضور ﷺ شات څکلې وو اود هغې په خاطر به هلته لږ شان حصاریدلوهم۔ په دې باندی حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا او حضرت حفصہ رضی اللہ عنہما خپل میخ کنبی مشوره اوکړه چہ په مونږ کنبی چاکړه حضور ﷺ تشریف راوړونو وایوبه چہ یارسول الله ﷺ نن خوش تاسو د خلې

(۱) نسائی کتاب عشرة النساء باب الفرة: ۳۱۱ مسنده صحیح، حاکم: ۴۹۲/۲۔

(۲) الطبری: ۴۳/۴۷۵۔

(۳) ابیخ۔

(۴) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة التحريم باب (یاایها النبی لم نحرّم ما احل الله لك...)، ۴۹۱۱، صحیح مسلم: ۱۴۷۳۔

(۵) نسائی کتاب الطلاق باب لاویل قوله تعالی (یاایها النبی لم نحرّم ما احل الله لك) ۴۴۹۰ وهو حسن۔

مبارکی نہ مغافیرو پہ شان بونی راخی کیدی شی تاسو مغافیر خورلې وی. نو مونږ هم داسې اوکړه حضور ﷺ او فرمائیل چه نه ماخوژنب کره شات ځکلی دی. اوس قسم خورم چه بیا به نه ځمک خوداچاته مه وائی^(۱) حضرت امام بخاری رحمه الله د احادیث په کتاب الایمان والتذکره کښې هم په څه زیاتی سره راوړلې دی. وائی چه دلته د دواړو ښځو نه مراد حضرت عائشه رضی الله عنها او حضرت حفصه رضی الله عنها دی. او پته خبره کول داده چه ما شات ځکلی دی^(۲) په کتاب الطلاق کښې امام صاحب رحمه الله د احادیث راوړې دې بیا فرمائی مغافیرد گوندو په شان یو څیز دې چه په وښو کښې پیدا کیرې اویدی کښې لېشان خوړوالی وی. د شاتو واقعه او د عائشه صدیقہ رضی الله عنها قصه: د صحیح بخاری کتاب الطلاق کښې د احادیث د حضرت عائشه رضی الله عنها نه په دې الفاظو کښې روایت دې چه حضور ﷺ ته خواړه څیزونه او شات ډیر خوښ وو. دماز زیگر د مانځه نه پس به د خپلو بیبیانو کور ته راتلو او چاته به نیزدې کیدو. یو ځل حضور ﷺ حضرت حفصه رضی الله عنها کړه لاړ او اچه څومره په حصاریدونو د هغې نه لېشان زیات حصار شو. په ماغیرت سور شو او تحقیق مې اوکړو نومعلومه شوه چه دهغوی دقوم یوې ښځې یو بیالې شات د هدیه په توگه را لیکلی وو هغې په حضور ﷺ باندي د شاتو شربت او ځکلو اودومره ساعت ئی را حصار کړو. ماوئیل چه خیر دا به په څه بهانه باندي رابنده کړم نو ما حضرت سوده بنت زمعه رضی الله عنها ته اووئیل چه کله تا کره حضور ﷺ راشی اورانیزدې شی نوته ورته اووایه چه نن تاسو مغافیر خورلې دی حضور ﷺ به او فرمائی نه نوته ورته اووایه چه یدبوئی د څه ده؟ حضور ﷺ به او فرمائی چه په ماباندي حفصه رضی الله عنها شات ځکولې دی نو ته ورته اووایه چه کیدی شی مچو د عرفط ازغنه ونه چولې وی. چه ما کره راشی نوزه به هم دا وایم نو بیا ای صفیه چه تا کره راشی نوته هم دا وایه. حضرت سوده رضی الله عنها فرمائی چه کله حضور ﷺ ما کره راغلو نولایه در او اوزه کښې وو چه ما داراده کړې وه چه تا ماته څه وئیلی وو زه به هغه حضور ﷺ ته وایم ځکه چه زه تاته ډیره ویرېږم خودې وخت کښې خاموش شوم. کله چه حضور ﷺ ما کره راغلو نو ما ستا وینا توله پوره کړه بیا حضرت ما کره راغلو ما هم دا اووئیل بیا صفیه رضی الله عنها کړه لاړو نوهغې هم دا وینا اوکړه. بیا چه حضور ﷺ حفصه رضی الله عنها کړه لاړو نوهغې ورباندي د شاتو شربت ځکول او غوښتل حضور ﷺ او فرمائیل ماته د دې حاجت نشته. نو حضرت سوده رضی الله عنها اووئیل چه افسوس مونږ په رسول کریم ﷺ دا حرام کړل ما وئیل خاموش شه^(۳) د صحیح مسلم په حدیث کښې دومره زیاتوالې دا هم دې د نبی کریم ﷺ د بدبوئی نه سخت نفرت وو^(۴) په دې وجه دې بیبیانو وئیلی وچه هغوی مغافیر خورلې دی. په دې کښې هم لږ شان بدبوئی وی. کله چه حضور ﷺ جواب ورکړو چه ما شات ځکلی دی نوهغه بیبیانو اووئیل چه بیا خو به دې مچو د عرفط ونه چولې وی. د کومې د چیر نوم چه مغافیر دې اود دې په اثر سره به د دې بونی د دې شاتو په مچو کښې پاتې شوې وی. په دې روایت کښې لفظ جرس دې د کوم معنی چه علامه جوهری کړی ده اود شاتو مچوته هم جوارس وائی او جرس سبک او رواواز ته هم وائی. عرب وائی «سمعت جرس الطیر» کله چه مرغی دانې راټولوی او د هغې د مښکې آواز اوری په یو حدیث کښې دی بیا به هغوی د جنتی مرغو رو خواړه او مزیدار آوازونه اوری دلته هم په عربی کښې لفظ جرس دې.

۱) صحیح بخاری کتاب النفس سورة الحريم باب (یا ایها الذی لم تحرم ما احل الله لك) ۹۹۲۰.

۲) صحیح بخاری کتاب الایمان والذکر و باب الا حرم طعاما: ۶۶۹۱، صحیح مسلم: ۱۴۷۶.

۳) صحیح بخاری کتاب الطلاق باب (لم تحرم ما احل الله لك) ۵۲۶۷.

۴) صحیح بخاری کتاب الطلاق باب (لم تحرم ما احل الله لك) ۵۲۶۸.

۵) صحیح مسلم کتاب الطلاق باب وجوب الکفارة علی من حرم امراته: ۱۴۷۴.

نبی کریم ﷺ تہ شات چا ور کدی وو حفصہ رضی اللہ عنہا کہ زینب رضی اللہ عنہا: اِصْصَعِي وَنِیْلَی وائی چہ زہ د حضرت شعبہؓ پہ مجلس کنبی ووم هغه دا لفظ جرس جرس سره د لوی شین اولوستلو مائیل په وړوکی سین سره دې حضرت شعبہؓ زماطرف ته اوکتل اوونی فرمائیل چہ دې زمونږ نه زیات پوهیږی هم دا ټیک دې ته اصلاح اوکړه. غرض دا چہ شاتوځکلو واقعہ کنبی په شاتوځکو کونکوبی دوه نو موڼه روایت دی یود حضرت حفصہؓ اوایل د حضرت زینبؓ بلکہ په دې امریاندې اتفاق کونکو ښځوکنبی د حضرت عائشہ صدیقہؓ سره د حضرت حفصہؓ نوم دې کیدې شی دا دوه واقعات وی اوتردې پورې خو ټیک ده خود دې دواړو باره کنبی دا آیت نازلیدل لې شان غور غواری. واللہ اعلم. په خپل مینځ کنبی داسې مشوره کونکو کنبی حضرت عائشہؓ او حضرت حفصہؓ وې اود دې حدیث نه هم معلومیږی کوم چہ مسند احمد کنبی د حضرت ابن عباسؓ نه نقل دې فرمائی زما د مودونه ارمان وو چہ د حضرت عمرؓ نه د حضور ﷺ د هغه دواړو بیبیانو نومونه معلوم کړم د کومو ذکر چہ په آیت (إِنْ تَوَلَّيْنَا) الخ دی. کله چہ د حج په سفر خلیفہ الرسول روان شونوزه هم ورسره ووم په یوه لار کنبی حضرت عمرؓ لار پریخوده او یوځنگل طرف ته روان شو ماوولچہ واخسته او شاشاته لاړم. هغوی د ضروری حاجت نه فارغ شوراغلو ماووپه ورواچولې او اودس نی اوکړو اوس مې موقع بیامونده او سوال مې اوکړو اې امیر المؤمنین د چا باره کنبی چہ دا آیت نازل شوې د هغه دواړه څوک وې؟ هغوی اوفرمائیل ابن عباسؓ افسوس! حضرت زهريؓ فرمائی حضرت عمرؓ ته د هغه دا سوال بد اولکیدو خو یتول جائز نه ووپه دې وجه نی جواب ورکړو چہ دې نه مراد حضرت عائشہؓ او حضرت حفصہؓ دی. بیا حضرت عمرؓ واقعہ بیانول شروع کړه چہ قریشوڅو په خپلې بیبیانې د خپل حکم لاندې ساتلې خود مدینې په خلقو عموماً د هغوی ښځې حاوی وې. کله چہ مونږ هجرت اوکړو مدینې ته راغلونو زمونږه ښځو هم هغوی ته په کتو کتوسره په مونږ باندې غلبه حاصلول غوښتله. زه په مدینه کنبی د حضرت امیہ بن زیدؓ په کور کنبی ووم یوځل په خپله بی بی باندې ناراضه غوښدې شوم نوڅه وینامې کوله نو هغې ماته جواب را کول شروع کړه. ماته ډیر خراب لگیده چہ داڅه حرکت دې؟ دانوې خبره په کنبی څنگه؟ هغې زما حیرانتیا ته اوکتل نوونی ونیل ته په کوم خیال کنبی یښی؟ د الله ﷻ قسم د حضور ﷺ بیبیانې هم هغوی ﷺ ته جواب ورکوی او بعضې وخت خو خبرې اتري هم ټوله ورځ بند وی. اوس زه په یوېل کش مکش کنبی پریوتلم نیغ خپلې لور حضرت حفصہؓ کړه لاړم او معلومات مې اوکړو چہ دا صحیح دی چہ ته حضور ﷺ ته جواب ورکوی؟ اوکله کله ټوله ورځ خفه هم یښی؟ جواب ملا وشو رښتیدای. ما ونیل بریاده شوې او په نقصان کنبی پریوتلې چا چہ داسې اوکړه. آیاتہ د داسې خبرې نه غافلہ شوې چہ د رسول الله ﷺ د غصې په وجه داسې ښځې نه الله ﷻ ناراض شی او هغه د هیڅ هم پاتې نه شی؟ خبردار بیا حضور ﷺ ته هیڅ قسم جواب ورنه کړې مه دهغوی ﷺ نه څه غواړه که څه غواړې نومانه غواړه. حضرت عائشہؓ ته په کتوبیاندې د هغې حرص مه کوه هغه تانه ښه ده او تانه ډیره رسول الله ﷺ ته نيزدې ده. اوس نور واوره زما گاونډی یوانصاری ووما او هغه وار مقرر کړي وو یوه ورځ به ما د حضور ﷺ په خدمت کنبی تیروله او یوه هغه. ما به د خپلې ورځې ټول احادیث او آیاتونه وغیره هغه ته اورول او هغه ماته. دا خبره په مونږ کنبی هغه وخت مشهوره کیدله چہ غسانی بادشاه د خپلو اسونو نعلونه لگوی اود هغه اراده په مونږ باندې حمله کول دی. یوه ورځ زما ملگری د خپل وار په ورځ تلې وو د ماسخوتن په وخت کنبی راغلو او زما دروازہ نی اوتکوله اومانہ نی آوازونه کول زه او ویریډلم او بهر راووتلم چہ خبر خودې کنه؟ هغه ونیل چہ نن خو ډیر غټ کار اوشو ما ونیل چہ ولې غسانی بادشاه راوړسیدو؟ هغه ونیل چہ د دې نه هم لوی کار ما تپوس اوکړو هغه څه؟ ونیل رسول الله ﷺ خپلو بیبیانو ته طلاق ورکړو ما ونیل افسوسو حفصہؓ بریاده

شوه اوهڻي خو نقصان اوکرو زه د اول نه د دي کار نه ويريدلم. د سحر مونځ کولوسره مې کپړې راوچلې او ښځه حفصه (رضي الله عنه) له لارم. اومې کتل چه هغه ژاړې ما ونييل چه حضور (ﷺ) تاته طلاق درکړو؟ جواب ملا تشو چه دا معلومه نه ده حضور (ﷺ) زمونږ نه جدا په خپله بالاخانه کښې تشریف ايځودې دې زه هلته لارم اومې کتل يوحیسی غلام په پهره باندې وو. ما ونييل لارښه زما دپاره اجازت اوغواړه هغه لارو بيا راغلو ونييل حضور (ﷺ) هيڅ جواب رانه کړو. زه د هغه ځای نه واپس جemat ته راغلم اومې کتل چه منبرسره د صحابه کرامو (رضي الله عنه) يوه ډله ناسته ده او د بعضو بعضوڅو اوښکې هم روانې دي زه لې شان ساعت کيناستم خو آرام چرته وو؟ بياپاسيدم او هلته مې غلام ته اووئييل زما د پاره اجازت اوغواړه هغه بياراغلو چه هيڅ جواب ملاؤ نه شو. زه بيا جemat ته لارم بيا د هغه ځای نه ويريدونکې راغلم دلته راغلم بيا مې غلام ته اووئييل غلام واپس راغلو او هم هغه جواب ئې اوکړو زه بيا واپس شوې ووم چه غلام آواز اوکړو راشنی تاسو ته اجازت ملاشو. زه لارم اومې کتل چه حضور (ﷺ) په يوه بوجنی باندې ډډه لگولې ناست دي د کومې نښې چه د حضور (ﷺ) په بدن مبارک لگيدلې دي ما ونييل يارسول الله (ﷺ) تاسو خپلو بيبيانوته طلاق ورکړو؟ هغوی (رضي الله عنه) سر اوچت کړو اوزما طرف ته ئې اوکتل سرنی اوخوزولوچه نه. ما ونييل الله اکبر. يارسول الله (ﷺ) خبره دا ده چه مونږ قريشوڅويه ښځې په خپل دباوکښې ساتلې خو د مدينې والا باندې ښځې غالبې دي دلته په راتلوسره زمونږ ښځوهم د هغوی په کتو سره داسې حرکت کول شروع کړو. بيا ما د خپلې بې بې واقعه بيان کړه نو داڅيرمې واوريدوچه د حضور (ﷺ) بيبيانې هم داسې کوي دا وينا هم بيان شوه چه هغوی ته ويره نشته د رسول الله (ﷺ) د غصې په وجه به الله (ﻋز و جل) هم ناراض شی اوهغوی به هلاکې شی. په دې باندې حضور (ﷺ) مسکې شو او ما بياخپل تک د حفصه (رضي الله عنه) کړه اوهغه مې د حضرت عائشه (رضي الله عنها) سره د مقابلې کولونه منع کول بيان کړل. په دې باندې بيا مسکې شو او ما اجازت اوغوښتلوچه زه لې شان نور حصارشم؟ حضور (ﷺ) اجازت اوکړو زه کيناستم اوس چه مې څلورو وارو طرفوته نظر اوکړو نو د حضور (ﷺ) بيتک (خاص دريان) بغيرد دريو اوچورخمنويل هيڅ خيز اونه کتلو. د زړه غوښتنې سره مې عرض اوکړو يارسول الله (ﷺ) دعاوکرئې چه الله (ﻋز و جل) ستاسوپه امت باندې کشادگي اوکړي. که اوگوري فارسيان او روميان چه د الله (ﻋز و جل) عبادت هم نه کوي هغوی ته د دنيا په نعمتونو کښې څومر وسعت ورکړې شوې دي؟ دې اوريدوسره حضور (ﷺ) رانيغ شوکيناستو او وئې فرمائيل اي دخطاب څويه! ته په شک کښې يئې؟ د هغه قوم نيکښې هغوی ته په تندنی دنياکښې ورکړې شوې. ماعرض اوکړو وحضور (ﷺ) زما دپاره دالله (ﻋز و جل) نه بښنه اوغواړئې. خبره دا وه چه تاسودسخت خفگان په وجه قسم خوړلې ووجه پوره مياشت په خپلو بيبيانوته لارنه شم تردې چه الله (ﻋز و جل) تاسوته خبردارې اوکړوداحديث په بخاري مسلم ترمذی اونساني کښې هم شته! دبخاري اومسلم په حديث دي ابن عباس (رضي الله عنه) فرماني ټول کال په دې اميد کښې تيرشو چه موقعه ملاوشی د عمر (رضي الله عنه) نه به ددې دواړونومونوتپوس کوم خود فاروقی هيبت نه مې همت نه کيدو. تردې چه دحج په واپسنی کښې مې تپوس اوکړو بياني پوره حديث بيان کړو چه پورته تير شو: (۱)

د عمر فاروق (رضي الله عنه) د فرمان مطابق د قران پاک نزول: صحيح مسلم کښې دي چه د طلاق د مشهوريدلو واقعه د پردې د آياتونونازليدلو نه وړاندې ده. په دې کښې دا هم دي چه حضرت عمر څنگه حفصه (رضي الله عنها) له د پوهکړود پاره تلې وو دغه شان حضرت عائشه (رضي الله عنها) ئې هم پوهه کړې وه اودا هم دي چه هغه غلام چه په ديوتی کښې ئې پهره ورکوله حضرت رباح (رضي الله عنه) وو. حضرت عمر (رضي الله عنه) حضور (ﷺ) ته اووئييل تاسو د ښځو

۱: حديث ۳۴-۳۳/۱، صحيح بخاری کتاب النکاح باب موعظة الرجل ابته طحال زوجها: ۵۱۹۱، صحيح مسلم: ۱۴۷۹، ترمذی: ۳۲۱۸.

۲: صحيح بخاری کتاب الطهارة النجاسة باب (بغی مرتعات ازواجك): ۴۹۱۳، صحيح مسلم: ۱۴۷۹.

پہ معاملہ کنبی پہ دے مشقت کنبی ولہ پریوخی؟ کہ تاسو هغوی ته طلاق هم ورکړئى نوتاسو سره الله دې اود هغه فریښتي جبرائیل عليه السلام او میکائیل عليه السلام دې زه و ابوبکر رضی الله عنه او ټول مؤمنان. حضرت عمر رضی الله عنه فرمائی چه الحمد لله ما چه داقسم خبره کوله زما امید وو چه الله تعالی به زما د خبرې تصدیق نازولی. نو په دې موقعه باندې هم آیت تخییر یعنی **(عَسَىٰ رَبُّهُ أَنْ يَبْعِدَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكَ مُسْلِمًا مَّوَدَّعًا يُبْتَغَىٰ تَبَتُّبًا عَزِيزًا سُبْحَانَ تَبَتُّبٍ وَأَبْكَارًا)** او **(وَأَنْ تَقْطَعَ لَكَ مِنَ اللَّهِ مَوْلَةً وَأَنْ يَبْعِدَكَ اللَّهُ مَوْلَةً وَجَزِيلٌ وَمَا لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةِ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهْرٌ)** په حضور صلی الله علیه و آله باندې نازل شو. ماته چه کله نه معلومه شوه چه حضور صلی الله علیه و آله خپل بیبیانو ته طلاق نه دې ورکړې نوزه جفات ته راغلم په دروازه کنبی اودریدم او په اوچت آواز سره مې ټولوته خبر ورکړو چه حضور صلی الله علیه و آله ازواج مطهرات ته طلاق نه دې ورکړې.

هم د دې باره کنبی آیت **(وَإِذَا جَاءَ أَهْلَ الْاٰمَنِ اَوَاعِظُكُمْ اَفَاَعَاظِبِهِمْ وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الْوَسْطِ وَلَیْ اَوَّلِ الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلَّاهُ الَّذِیْنَ یَسْتَبْطِئُوْهُ مِنْهُمْ وَلَوْ اَنْفَعُ اِلَهُ عَلَیْكُمْ مَخَرَجًا لَّابْتَغَمْنَا الْعُقَبُ لَیْلًا)** نازل شو. یعنی کله چه هغوی ته څه د امن یا ویرې خبر اورسیدو چه دوی دې ته مشهور تیاروړکوی. که چرې دوی دا خبر رسول صلی الله علیه و آله ته یاد عقل او علم خاوند ته رسولی نو بې شکه په هغوی کنبی چه کوم خلق تحقیق کونکی دی هغوی به په دې باندې پوهه شوې وو. عمر رضی الله عنه تر دې دا آیت لوستلوسره فرمائی چه ددې امر په استنباط کونکو کنبی زه هم یم. **(وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِیْنَ)** نه څوک مراد دی؟ د نوروهم ډیرو بزرگانو مفسرینونه روایت دې چه **(وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِیْنَ)** نه مراد حضرت ابوبکر رضی الله عنه او حضرت عمر رضی الله عنه دې. **(بعضو)** د حضرت عثمان رضی الله عنه نوم هم اخستې دې او بعضو د حضرت علی رضی الله عنه په یو ضعیف حدیث کنبی مرفوعاً صرف د حضرت علی رضی الله عنه نوم دې خوستد ضعیف دې او بالکل منکر دې. په صحیح بخاری کنبی دی چه د نبی کریم صلی الله علیه و آله بیبیانې په غیرت کنبی راغلي په دې باندې ما اوونیل چه که حضور صلی الله علیه و آله تاسو ته طلاق درکړی نوالله تعالی به ستاسو نه بهتر بیبیانې رسول الله صلی الله علیه و آله ته ورکړی. نوهم زما په الفاظو کنبی د قرآن دا آیت نازل شو. **(۲)**

موافقات عمریه: اول دا بیان تیر شوې دې چه حضرت عمر رضی الله عنه په ډیرو خبرو کنبی د قرآن پاک موافقت کړې لکه د پردې باره کنبی، د بردد قیدیانو باره کنبی، مقام ابراهیم قبله څر خولو باره کنبی. دابن ابی حاتم په روایت کنبی دی چه کله ماته د امهات المؤمنین دخفگان دا خبر راوړسیدو نو د هغوی په خدمت کنبی لارم او هغوی ته مې هم دغه وئیل شروع کړه تردې چه آخر ام المؤمنین له راوړسیدم نو ماته جواب ملا نشو چه ایا مو نو ته نصیحت کولو دپاره پخپله رسول الله صلی الله علیه و آله کم دې چه ته راغلي؟ په دې باندې زه چپ شوم خو قرآن کنبی **(عَسَىٰ رَبُّهُ اِنْ طَلَّقَکَ اَنْ یَّبْعِدَهُ اَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْکَ مُّسْلِمًا مَّوَدَّعًا یُبْتَغَىٰ تَبَتُّبًا عَزِیزًا سُبْحَانَ تَبَتُّبٍ وَأَبْكَارًا)** نازل شو. **(۳)**

په صحیح بخاری کنبی دی چه جواب ورکونکې ام المؤمنین حضرت ام سلمه رضی الله عنه وه. **(۴)** حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه کومه خبره حضور صلی الله علیه و آله پته غوندې خپلې بی بی ته کړې وه د دې واقعه دا ده چه د حضرت حفصه رضی الله عنه په کور کنبی حضور صلی الله علیه و آله وو. هغې چه کله تشریف راوړو او حضرت ماریه رضی الله عنه سره یی حضور صلی الله علیه و آله مشغول اولیدو نو ورته یی او فرمائیل چه ته حضرت عائشه رضی الله عنه ته خبر مه ورکوه زه تاته یوزیرې اوړوم. زما د وفات نه پس به د حضرت ابوبکر رضی الله عنه د خلافت نه پس ستا پلار راخی. حضرت حفصه رضی الله عنه حضرت عائشه رضی الله عنه خبر کړه نو حضرت عائشه رضی الله عنه رسول الله صلی الله علیه و آله ته اوونیل چه تاسوته

(۱) صحیح مسلم کتاب الطلاق باب ل الايلاء واعتزال النساء: ۱۴۷۹.

(۲) الطبری: ۴۸۶/۲۳.

(۳) صحیح بخاری کتاب النکاح سورة المحرم باب (عسى رب ان طلقك ان يبدله....): ۴۹۱۶.

(۴) الطبری: ۴۸۸/۲۳.

(۵) صحیح بخاری کتاب النکاح سورة البقرة باب (واخذوا من مقام ابراهيم صلى): ۴۴۷۳.

داخبر چادر کرو؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ مائہ علیم او خبیر اللہ ﷻ را کرو. عائشہ صدیقہ (رضی اللہ عنہا) اوونیل چہ زہ بہ ستاسو طرف تہ اونہ کورم چہ ترخو دی حضرت ماریہ (رضی اللہ عنہا) پہ خان حرامہ کړې نہ وی. حضور ﷺ اوکرہ نو پہ دې باندې آیت (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ) نازل شو (طبرانی). خود دې سندمخدوش دې. مقصودا دې چہ د دې ټولو روایاتونہ خود دې مبارکو آیاتونو تفسیر ظاهر دې. د (سُفِيَتْ) یوتفسیر خودا دې چہ روزې ساتونکې ښځې. په یو مرفوع حدیث کښې ہم دا تفسیر ددې لفظ راغلې دې چہ کوم حدیث د سورت برأت د دې لفظ په تفسیر کښې تیر شوې دې. د دې امت سیاحت روزې ساتل دی (۱) دویم تفسیر دادې چہ دې نہ مراد هجرت کونکې ښځې دی خوالو قوم اولی دې. واللہ اعلم.

قوله تعالى: - تَبْتَغِي وَأَبْكَارًا

د پیغمبر ﷺ بیبانی: - بیا فرمائی چہ په دوی کښې به بعضې کونډې وی او بعضې پیغلې د دې د پاره چہ زړه ئی خوشحاله وی. د قسمونویدلونو په نفس ښه لگی. په معجم طبرانی کښې ابن یزید د خپل پلار نه روایت کوی چہ هغوی اوفرمائیل اللہ ﷻ چہ خپل نبی ﷺ سره په دې آیت کښې کومه وعده فرمائیلې ده د دې نہ مراد کونډه حضرت آسیه (رضی اللہ عنہا) چہ د فرعون ښځه وه اود پیغلې نہ مراد حضرت مریم (رضی اللہ عنہا) ده چہ د عمران لور وه. ابن عساکر کښې دی چہ حضرت جبرائیل (رضی اللہ عنہ) رسول اللہ ﷺ له راغلو دغه وخت حضرت خدیجه (رضی اللہ عنہا) حضور ﷺ له خواله راغله نو جبرائیل (رضی اللہ عنہ) اوفرمائیل چہ اللہ ﷻ په حضرت خدیجه (رضی اللہ عنہا) باندې سلام وائی او فرمائی چہ دې ته د خوشحالی وی د جنت د چاندنی د یوکور چرته چہ نه گرمی شته نه تکلیف شته نه شور او ټکوهلې شوی مرغلرونه جوړ شوې دې د کوم ښی او گس طرف ته مریم بنت عمران اود آسیه بنت مزاحم کورونه دی. په یو بل روایت کښې دی چہ د حضرت خدیجه (رضی اللہ عنہا) د وفات په وخت کښې حضور ﷺ اوفرمائیل ای خدیجه (رضی اللہ عنہا) په خپلو ښو باندې زما سلام وایه. حضرت خدیجه رضی اللہ عنہا اوفرمائیل یارسول اللہ ﷻ مانه وړاندې هم تاجاسره نکاح کړې وه؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ نه خو اللہ ﷻ مریم بنت عمران آسیه د فروعون ښځه او کلثوم د موسی (رضی اللہ عنہ) خور دریواړه زما په نکاح کښې را کړې دی. دا حدیث هم ضعیف دې. حضرت امامه (رضی اللہ عنہا) نه په ابوعلی کښې روایت دې چہ حضور ﷺ اوفرمائیل آیاتاته معلومه ده چہ اللہ ﷻ زما نکاح په جنت کښې مریم بنت عمران کلثم د موسی (رضی اللہ عنہ) خوراو آسیه د فرعون ښځې سره کړې ده. ماونیل یارسول اللہ ﷻ تانه دې مبارکې وی داهم ضعیف حدیث دې او ورسره مرسل هم دې.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا			
اے هغه کسانو چي ايمان مو راوړي دي او پيغلي انبي مومنانو			
قُوا	أَنْفُسَكُمْ	وَأَهْلِيكُمْ	نَاكِرًا
اوساتي	خانونه خپل	او بال بچ خپل	دوور نه چي خشاك دهغي خلق دی
خپل خانونه او خپل کور والا د هغي اور نه اوساتي ..... چي دهغي خشاك خلق			
وَالْجَارَةَ	عَلَيْهَا	مَلِكَةً	غَلَاظَ
او گانړې دی	مقرر دی په هغي باندې	فرښتي سخت زړه والا	اقوت ناکي چي نافرمانی نه کوي
او گانړې دی په هغي باندې سخت خوږه مضبوطې فرښتي مقرر دی چي په هيڅ کار کښې د الله ﷻ			

اللَّهُ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ۝	
دا اللہ پہ ہفنی کنبی اچی حکم نی کری دی ہفوی تہ او کوئی ہفوی ہفہ کار اچی حکم کوئی شی ہفوی تہ نا فرمانی نہ کوئی او ہم ہفہ کار کوئی دکوم چہ ہفوی تہ حکم کوئی شی	
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ	
اے ہفہ کسانو اچی کفر مو کری دی عذر مہ کوئی نن ورخ بیشکہ بدلہ در کری کیری تاسو لہ انی کافرانو نن ورخ عذر معذرت مہ پیش کوئی تاسو تہ خو بہ ہیلہ دخپلو کارونو	
مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا	
دہفنی عمل اچی وی تاسو اچی کوڑ مہ مو اے ہفہ کسانو اچی ایمان مو راوہی دی توبہ اویاسی سزا در کوئی شی ..... انی مومنانو اللہ ﷻ تہ توبہ ریبتینی	
إِلَى اللَّهِ تَوْبَةٌ تَصَوِّحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يَكْفِرَ عَنْكُمْ	
اللہ تہ توبہ خالصہ نزدی دہ اچی رب ستاسو اچی لری بہ کری ستاسو نہ توبہ اویاسی ..... امید دی چہ ستاسو رب ستاسو گناہونہ ستانو لری کری	
سَيَاتُكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا	
گناہونہ ستاسو او داخل بہ کری تاسو داسی باغونو تہ اچی بییری بہ لاند دہفنی نہ او تاسو بہ داسی باغونو تہ داخل کری ..... چہ دہفنی لاندی بہ ولی بییری	
الْأَنْهَارِ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا	
نہرونہ پہ ہفہ ورخ اچی نہ بہ رسوا کوئی اللہ نبی لہ او ہفہ کسانو لہ اچی ایمان نی راوہی دی بہ ہفہ ورخ بہ اللہ ﷻ نبی ﷺ او د ہفہ مومنانو ملگری نہ شرموی	
مَعَهُ ۝ نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَأَيِّمَانِهِمْ يَقُولُونَ	
دہفہ سرہ نور دہفوی بہ مندی وہی مخکنی دہفوی نہ او پہ بنی طرف دہفوی وانی بہ ہفوی دہفوی نہ بہ د ہفوی رنرا ورا ندی او بنی طرف تہ روانہ وی ..... اودا بہ وانی چہ	
رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاعْفِرْ لَنَا ۖ إِنَّكَ	
اے ربہ زمونرہ پورہ کری دپارہ زمونرہ نور زمونرہ او اوبنہ مونر لہ بیشکہ چہ نہ انی زمونرہ رہہ دا رنرا راتہ تراخرہ پوری قائمہ اوساتہ او بنینہ راتہ او کرہ بیشکہ تہ پہ	
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝	
بہ ہر خیز باندی قادر نی ہر خہ پورہ پورہ قدرت لری	
قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا أَمْرًا	

د دوزخ نہ بیچ شئی او خپل کور والا یح کړئ۔۔ حضرت علیؓ فرمائی د الله ﷻ ارشاد دې د خپل کور خلقوته علم اوداب اوبنائې (۱) او حضرت ابن عباسؓ فرمائی د الله ﷻ حکم په خای راوړئ دهغه نافرمانی مه کوئې دخپل کور خلقوته د الله ﷻ د ذکر تاکید او کړنې دې د پاره چه الله ﷻ تاسود دوزخ نه بیچ کړئ (۲) مجاهدؓ فرمائی دالله ﷻ نه اوویریرئ اودخپل کور خلقوته هم ددې تلقین اوکړئ (۳) قتادهؓ فرمائی دالله ﷻ د تابعدارنې حکم کوئې اود نافرمانونه منع کړئ په هغوی باندې دالله ﷻ حکم قائم کړئ او هغوی ته دالله ﷻ دحکم په خای راوړلو تاکید کوئې په نیکو کارونو کښې د هغوی امداد کوئې او په خرابو کارونو هغوی ته زور نه ورکوی۔ (۴) ضحاکؓ او مقاتلؓ فرمائی په هر مسلمان باندې فرض دی چه د خپلې رشتې او خاندان خلقوته او خپلو وینو غلامانوته دالله ﷻ د فرمان پوره کولو اود هغه د نافرمانونه د بندیدلو تعلیم ورکول پکار دی۔ مسند احمد کښې د رسول الله ﷺ ارشاد دې چه کله ماشومان د اووه کالوشی هغوی ته د مانځه وینا کوئې کله چه د لسو کالوشی او په مانځه کښې سستی کوی نو هغوی وهنئ اومونځ پرې کوئې۔ دا حدیث په ابوداؤد اوترمدی کښې هم دې (۵) نقله فرمائی چه دغه شان د دې عمر نه د روژې تاکید هم کول پکار دی چه د بالغ کیدو پورې پوره شان سره د مونځ روژې عادتې جوړشئ۔ او د حکم منلو د گناه نه د بیچ کیدلو اود بدو نه لرې اوسیدلو طریقه په کښې پیداشئ۔ په دې کارونو به تاسو او هغوی د دوزخ نه بیچ شئ د کوم خشاک چه د انسانانو غوښې او کانرې دی۔ هم په دې څیزونو باندې دا اور سور کړې شوې دې۔ بیا خیال کوئې چه څومره به تیر وی د کانرو نه مراد خو یا هغه کانرې دې د کومو چه په دنیا کښې عبادتونه شوی دی لکه چه بل خای کښې ارشاد دې (۱) اَلْکُفْرُ مَا تَقْبَلُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ ستاسو معبودان د دوزخ لرگی دی یاد کندهکو (گوگې) بدبودار کانرې دی۔ یور وایت کښې دی چه حضور ﷺ د دې آیت تلاوت اوکړو هغه وخت د حضور ﷺ په خدمت کښې بعضې صحابه کرام وپه کومو کښې چه یو یزرګ معلومات اوکړو چه یارسول الله ﷺ آیا د دوزخ کانرې د دنیا د کانرو په شان دی؟ رسول الله ﷺ اوفرمانیل په الله ﷻ قسم د چاپه قبضه کښې چه زما خان دې د دوزخ یو کانرې د ټولې دنیا د کانرونه لوی دې۔ هغه چه دا واوریده نو بې هوشی پرې راغله۔ حضور ﷺ د هغه په زړه باندې لاس مبارک کښخوونو زړه ئی درزیدو۔ حضور ﷺ هغه ته اواز اوکړو ای شیخ اووایه (لَا اِلَهَ اِلَّا اللّٰهُ) هغه دا اووئیل بیا هغه ته رسول الله ﷺ د جنت زیرې ورکړو نوصحابه کرامو عرض اوکړو چه په مونږ ټولو کښې صرف ده ته زیرې ورکولې شئ؟ حضور ﷺ اوفرمانیل گورئ په قرآن پاک کښې دې (ذٰلِکَ لَیْسَ خَافَ مَقَامِیْ وَخَافَ وَعِیْده) دا دهغوی د پاره دې چه زما مخې ته د اووریدو نه اوزما د ویرو لونه ویریرئ۔ دا حدیث غریب دې او مرسل دې۔

قوله تعالى:- غَلَاظٌ شِدَادٌ

بیا ارشاد کولې شئ په دغه اور باندې عذاب ورکونکې فرښتې سخت طبیعتی دی د چا په زړونو کښې چه دکافرانو د پاره الله ﷻ رحم نه دې ایخودې چه په دیرو خرابو ترکیبونو باندې ډیرې لوی سزا گانې ورکوی چه د هغې په کتلو باندې هم آینه سگی راوځی۔ عکرمهؓ فرمائی چه کله دوزخ ته د دوزخیانو رومبشې ډله لاره شئ نو گوری به چه په اوله دروازه باندې عذاب ورکونکې څلور لاکه فرښتې ولاړې دی دکومو مخونه چه ډیر هیبت ناک او تک توردی ائنگی ئی بهر راوتلې دی ډیرې بې

(۱) حاکم: ۳۹۱/۲.

(۲) الطبری: ۴۹۱/۲۳.

(۳) ایضا: ۴۹۲/۲۳.

(۴) ایضا.

(۵) احمد: ۴۰۴/۳، ابوداؤد کتاب الصلاة باب من یؤمر بالسلام با لصاله: ۴۹۴ وسنده حسن، ترمذی: ۴۰۷.

رحم دی اللہ ﷻ د هغوی په زړونو کښې د یوې درې برابر رحم نه دې اخیږدې. دومره د غټو بدونونو والادې چه که دیوې اوږې نه ئی مرغنی والوزی نوبلې اوږې ته رسیدوباندې به دوه میاشتی تیرې شی. بیا به په دروازه باندې نورلس فرښتی گوری د چا د سینو پیلنوالې چه به د اویاؤ کالو په مسافت وی. بیا به د یوې دروازې نه بلې ته دیکه کولې شی پنځو سووکالو پورې به غورزیږی راغورزیدونه پس به بله دروازه راشی هلته به هم داسې او هم دومره فرښتی اووینی اودغه شان به په هره دروازه باندې دا فرښتی د اللہ ﷻ د حکم تابعدارې دی. دیخوا حکم اوفرمانیلې شو او اخوانی پرې عمل اوکړو. دوی نوم زیانیه دی اللہ ﷻ دې مونږ ته د خپلو عذابونو نه خپله پناه راکړې. آمین.

قوله تعالى: تَوَّابًا إِلَهُ تَوَّابًا تَوَّابًا

دې نه څه مراد دی؟ د قیامت په ورځ به کافرانوته اوفرمانیلې شی نن تاسو یې کار عذر مه پیش کوی زمونږ په وړاندې به هیڅ معذرت اونه چلیدې شی. ستاسو د کړې شوو عملونویدله به تاسو ځکنی بیا ارشاد دې چه ایماندارو تاسو رښتونی اوخالص توبه اوکړنی په کومه چه ستاسو وړاندینی گناهونه معاف کړې شی خیرې وغیره اووینځلې شی. د بدو عادت درنه اخوا شی. نعمان بن بشیر ﷺ په خپله خطبه کښې بیان اوفرمانیلو خلقو ما د حضرت عمر بن خطاب ﷺ نه اوریدلی دی چه خالص توبه داده چه انسان د گناه معافی اوغواړی اویا هغه گناه اونه کړې (۱) بل روایت کښې دی بیا د هغې د کولواراده هم اونه کړې. د حضرت عبدالله ﷺ نه هم د دې په شان یوروايت نقل دې. په یومرفوع حدیث کښې هم دا راغلی دی (۲) چه ضعیف دې او ټیک دادی چه هغه هم موقوف دې. واللہ اعلم.

علماء سلف فرمانی خالص توبه داده چه کومه گناه شوې ده هغه هم دغه وخت پریردې په دې پښیمانه شی اودییا نه کولوپخه اراده اوکړی اوکه په گناه کښې د یوانسان حق شته نوڅلورم شرط دادی چه هغه حق دې باقاعده اداکړی. حضور ﷺ فرمانی چه پښیمانه کیدل هم توبه ده (۳) حضرت ابی بن کعب ﷺ فرمانی چه مونږ ته وتیلې شوی ووچه د دې امت خلق به د قیامت سره نيزدې نيزدې کوم کوم کارونه کوی؟ په دې کښې یودا دې چه انسان به د خپلې ښځې یا وینځې سره د شاطرف نه وطی کوی کوم چه اللہ ﷻ اود هغه رسول ﷺ مطلق حرام کړې ده او په دې کاراللہ ﷻ اورسول اللہ ﷻ خفگان دې. دغه شان به ترنرسره بدفعلی کوی چه د اللہ ﷻ او رسول اللہ ﷺ د ناراضگنی ذریعه ده. د دې خلقو مونځ هم د اللہ ﷻ په نيزد قبول نه دې ترکومي چه دې د نصوح غوندې توبه اونه کړی. حضرت زره د حضرت ابی ﷺ نه تپوس اوکړو توبه نصوح څه ته وائی. ما د حضور ﷺ نه دغه شان تپوس کړې وو وئی فرمانیل به خطاباندې گناه اوشوه بیا په دې باندې پښیمانه کیدل د اللہ ﷻ نه معافی غوښتل اویباد دې گناه طرف ته نه مانل کیدل. حضرت حسن بصری ﷺ فرمانی توبه نصوح دا ده چه څنگه گناه سره محبت وودغه شان بغض په زړه کښې کینول پکاردی چه کله هغه گناه دریا ده شی استغفار کول. کله چه یو سړې په توبه کولوباندې کلکوالې کوی او په خپله توبه باندې ولاړ وی نوالله ﷻ دهغه ټول مخکینی گناهونه معاف کوی لکه چه په صحیح حدیث کښې دی داسلام راوړلونه وړاندې ټولې خطاگانې اسلام فناکوی. اود توبې نه وړاندې ټولې خطاگانې توبه سوزوی. (۴) اوس پاتې شوه داخبره چه په توبه نصوح کښې دا شرط هم دې چه توبه کونکې به بیا ترمرگه پورې دغه گناه نه کوی لکه چه احادیث او آثار اوس بیان شو په دې کښې دی چه بیا به ئی هیڅ کله هم نه کوی یاد دې کلکه اراده کافی ده چه دابه

(۱) حاکم: ۴۹۵/۲.

(۲) احمد: ۴۴۶/۱.

(۳) ابن ماجه کتاب الزهد باب ذکر التوبه: ۴۲۵۲ وهو حسن: ۲۲۶/۱.

(۴) بې اصل روايت دې صحيح مسلم (۱۲۱) حديث دې نه بې نیازه کوی.

اوس کلمہ ہم نہ کوم خو کہ د بشریت پہ تقاضا ہیہرہ وغیرہ اوشی لکہ چہ اوس حدیث تیرشو چہ توبہ د خان نہ وړاندې گناہونہ بالکل ختموی. نو په توبہ ہم ہم دغه گناه معاف کیری یابیا ترمرگه پورې د دې کار نه کول دمعافنی دشرط په توگه دې؟ داوولنشی خبرې دلیل خوداصحیح حدیث دې چہ کوم سړې په اسلام کښی نیکنی اوکړی هغه به د جاهلیت د زمانې په گناہونو باندی نه شی رانیولی. اوچہ څوک اسلام راوړی اوپه بدوکښې اخته وی هغه به د اسلام او جاهلیت په دواړو گناہونو کښې راگیرولی شی (۱) نواسلام چہ د گناہونو په لرې کولوکښې د توبہ نه زیات دې نوچه کلمه د دې نه پس هم د خپلو بد کاروپه وجہ باندې په رومبوگناہونوکښې راگیرشونود توبې نه پس خو په طریقہ اولی باندې کیدل پکار دی. واللہ اعلم.

لفظ عسی د تمنا امید او امکان معنی ورکوی خو په کلام الله کښې د دې معنی تحیقی وی نوفرمان دې چہ خالص توبہ کونکی به قطعاً خپل گناہونه معاف کړی او شتواو آبادو جنتونو ته به ځی. بیا ارشاد دې چہ الله ﷻ به رسول الله ﷺ اودهغه ایماندارملگری هېڅ کلمه هم شرمندہ او رسوا نه کړی. هغوی ته به د الله ﷻ د طرف نه نورورکولې شی چہ دهغوی نه به وړاندې وړاندې ښی طرف ته وی او نور به ټول په تیاروکښې وی او دوی به په رڼا کښې وی. لکه څنگه چہ دسورۃ حدید په تفسیرکښې اول تیرشو. کله چہ دوی اوگوری چہ منافقانو ته کومه رڼا ورکړې شوې وه هغه ترې په عین وخت کښې واخستلي شوه او هغوی په تیاروکښې ورک شو نو دعابہ کړی چہ ای الله مونږ سره داسې مه کوه زمونږ دا رڼا دې د آخرت وخته پورې مونږ سره هم داسې وی. زمونږ د ایمان نور دې مه نه شی. د بنوکنانه یو صحابی ﷺ فرمائی چہ د مکې د فتح په ورځ رسول الله ﷺ پسې ما مونځ اوکړو نوما د حضور ﷺ دعا واوریده (اللهم تعزنی یوم القیامۃ) زما الله ما د قیامت په ورځ مه رسوا کوې (۲) په یوحدیث کښې حضور ﷺ فرمائی د قیامت په ورځ به د ټولونه وړاندې د سجده اجازت ماته راکولې شی. اودغه شان به د سجده نه د ټولونه وړاندې سراوچتول به هم ماته نصیب کیری. زه به خپلې مخې ته ښی طرف ته او گس طرف ته اوگورم نو خپل امت به اوپیژنم. یوصحابی ﷺ عرض اوکړو یارسول الله ﷺ هغوی به څنگه پیژنی؟ هلته خو به ډیر امتونه گلووډوی. ونی فرمائیل زما امت د خلقو خو به یوه ښه دا وی چہ د هغوی د اودس اندامونه په زلیږی. په بل امت کښې به داخبره نه وی. دویمه پیژندگلویه دا وی د هغوی عمل نامې به د هغوی په ښی لاس کښې وی دریمه ښه به دا وی چہ د هغوی د سجده ښې به د هغوی په تندوباندې وی په کومو چہ به نی زه پیژنم. څلورم علامت دا دې چہ د هغوی نور به د هغوی نه وړاندې وړاندې وی. (۳)

وَالْمُتَّقِينَ	جَاهِدِ الْكُفَّارَ	يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ
او دمتقانونو سره	جاهد اوکړه کافرانو سره	ای نبی ﷺ
ای پیغمبره! دکافرانو او منافقانو سره جهاد اوکړه		
وَأَغْلَظْ عَلَيْهِمْ	وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ	وَيَسَّسَ الْبَصِيرُ
او سختی کوه په هغوی باندې او ځاني دهغوی دوزخ دې او ډیر بد ځاني دې دورتلو	او د هغوی تیکانه دوزخ دې ..... او هغه ډیره خراب ځاني دې	

(۱) صحیح بخاری کتاب استنباه المردین باب اثم من اشرك بالله وعفونه لی الدنيا والآخرة: ۶۹۲۱، صحیح مسلم: ۱۲۰، ابن ماجه: ۴۲۲

(۲) الحد: ۲۳۴/۴، المعجم الکبیر: ۲۵۲۴.

(۳) الحد: ۱۹۹/۵، مجمع الزوائد: ۳۴۴/۷، حاکم: ۴۷۸/۲.

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتِ نُوْحٍ	بیانوی اللہ یو مثال دپاره دهغه کسانو چی کفر نی کړې دې دینځې د نوح علیه السلام
وَأَمْرَاتِ لُوطٍ	او دینځې د لوط علیه السلام
كَانَتَا مَحْتَصِدَيْنِ	هغه دواړه زموږ د بندگانو نه د دوو نیکانو بندگانو په نکاح کښې وې
فَلَمَّا يَغْنَبَا	پس خیانت نی او کړو دهغوی سره پس دفع نه کړل دغه دواړو خاوندانو ددغه دواړو ښځو نه
مَعَ الدَّٰخِلِينَ	مگر هغه دواړو ښځو د هغوی (پیغمبرانو) حق ضائع کړو نو هغه دواړه بندگان د الله په مقابله کښې
ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّٰخِلِينَ	د عذاب دالله نه هیڅ څیز او اوښلې شو دواړو ته چی ننوزی او ور ته دننوتونکو سره
	د هغوی هیڅ په کار راغلل او ورته اووښلې شو چی دنورو داخلیدونکو سره تاسو هم دوزخ ته داخل شئ

قوله تعالى: - ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا

د حضرت نوح علیه السلام او د حضرت لوط علیه السلام د ښځو ذکر: - الله ﷻ خپل نبی پاک ﷺ ته حکم ورکوی چه کافرانو سره په وسله جهاد اوکړه اوماناقانونسره جهاد اوکړه د الله ﷻ حدونه جاری کولو سره په هغوی باندې په دنیا کښې سختی اوکړه په آخرت کښې هم دهغوی د اوسیدو ځای دوزخ دې چه ډیر خراب ځای دې. بیا مثال ورکولو سره فرمانی چه د کافرانو مسلمانانوسره یوځای کیدل او گډوډ اوسیدل دهغوی د کفر سره د الله ﷻ په نيزد هیڅ فائده نه شی ورکولې. اوگوره هغه د پیغمبرانو علیهم السلام ښځې د حضرت نوح علیه السلام او د حضرت لوط علیه السلام چه هروخت د ښیانو په صحبت کښې اوسیدونکې او شپه ورځ هغوی سره ناستې باسې خوراک څښاک کونکې بلکه اوده کیدونکې پاسیدونکې وې خو په ایمان کښې د هغوی ملگرې نه وې او په خپل کفر باندې قائمې وې خود پیغمبرانو هروخت صحبت کښې پاتې کیدل د هغوی هیڅ په کار راغله. دالله ﷻ انبیاء کرامو هغوی ته هیڅ اخروی فائده اونه رسولې شوه اونه به نی داخروی نقصان نه بچ کړې شی. بلکه دې ښځوته هم د دوزخیانوسره د تلو وښلې شوی دی. دا یاداستی چه د خیانت نه دلته مراد بدکاری نه ده د انبیاء علیهم السلام حرمت او عصمت د دې نه ډیر اوچت او اعلی دې دهغوی کورودانې دې فاحشه وی مونږ د هغې پوره بیان په سورة نوریه تفسیر کښې بیان کړې دې بلکه دلته مراد خیانت په دین کښې دې یعنی په دین کښې د خپل خاوند خیانت اوکړو د هغوی ملگریا نی اونه کړه. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمانی د هغوی خیانت زناکاری نه وه بلکه دا وه چه د حضرت نوح علیه السلام ښځې خو په خلقتو وئیل چه دې مجنون دي.

د لوط علیه السلام ښځې په چه کوم میلمانه حضرت لوط علیه السلام کړه راتله کافرانوته به نی د هغې خبرور کولو دا دواړه بددینه وې (۱) د نوح علیه السلام رازداري اوبه هغه باندې په پټه ایمان راوړونکو خبره به نی کافرانوته ورکولو. دغه شان د لوط علیه السلام ښځه هم دخپل خاوند، د الله ﷻ د رسول مخالف وه اوکوم خلق چه به هغه کړه میلمانه کیدل دا به تله اوخپل قوم به نی پرې خبرولو د کومو چه د بد فعلنی عادت وو (۲) بلکه د

(۱) حاکم: ۱۹۹/۲.

(۲) الطبری: ۱۹۸/۲۳.

حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ نے روایت دی ہے کہ د یوسفیمیر یو ی بنیخہ ہم چرتہ بدکاری نہ دہ کری (دغہ شان د عکرمہ رضی اللہ عنہ سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ او ضحاک رضی اللہ عنہ وغیرہ نے روایت دی نہ استدلال گولو سرہ بعضو علماؤ ونیلی دی چہ ہفہ پہ کومو عاموخلقو کنبی مشہورہ دہ چہ پہ حدیث کنبی دی چہ کوم یوکس داسی کس سرہ خوراک اوکری چہ بخنبلی شوی وی ہفہ بہ ہم بخنبلی شی دا حدیث بالکل ضعیف دی او حقیقت ہم دغہ دی چہ دا حدیث صرف بی اصل دی۔ اود یوزرگ نہ روایت دی چہ ہفہ پہ خوب کنبی د حضور ﷺ زیارت اوکرو او تپوس نی اوکرو چہ حضور ﷺ دا حدیث ارشاد فرمائیلی دی؟ حضور ﷺ او فرمائیل چہ نہ خو اوس زہ وایم۔

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ	اور بیانوی اللہ	یو مثال دپارہ دہفہ کسانو اچی ایمان نی راوړی دی د بنیخی د فرعون
إِذْ قَالَتْ لِرَبِّ أُوْنِيلْ هَٰئِیَ إِلَٰهَ رَبِّیْ	اور اللہ	د مومنانو دپارہ د فرعون دبنیخی مثال بیانوی
مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمِلَ فِی الدُّنْیَا	د فرعون نہ	او دعمل دہفہ نہ او خلاصہ کرہ ما دقوم ظالمانو نہ
وَمَرِیمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِیْ أَحْصَتْ	ما د فرعون اود ہفہ د عمل نہ محفوظ اوساتہ	او ما دظالمانو نہ ہم بیج اوساتہ
فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِیْہِ مِنْ رُّوحِنَا	اور بیانوی مثال دمريم دلور د عمران	ہفہ اچی پہ حفاظت کنبی نی ساتلی وؤ دشرم خانی خیل اویل دمریم مثال بیانوو اچی د عمران لور وہ اچی خیلہ شرمگاہ نی د زنا نہ بیج ساتلی وہ
وَصَدَّقَتْ بِکَلِمَاتِ رَبِّہَا	پس یوک وهو مونر	پہ ہفہ کنبی دروح خیل نہ او تصدیق اوکرو ہفہ د حکمونو درب خیل نو مونر دہفہ پہ دگریوان کنبی خیل روح یوک وھلو او ہفہ د خیل رب خبری
وَكُنَّ مِنَ الْقَائِمَاتِ	او د کتابونو دہفہ	او وہ ہفہ د حکم منونکونہ
وَوَكَّلْنَا بِہَا	او کتابونہ او متل	او ہفہ د تابعدارو پہ جماعت کنبی وہ

قوله تعالى:- وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا

د حضرت آسیہ او حضرت مریم فضائل:- دلالتہ اللہ ﷻ د مسلمانانود پارہ مثال بیانولوسرہ فرمانی کہ دوی د خیل ضرورت د پارہ کافرانوسرہ یوخای شی نودوی تہ بہ ہیخ نقصان نہ وی بل خای کنبی دی (لَا یُخْذِلُ الْمُؤْمِنُونَ الْکَافِرِیْنَ اِنَّہُمْ اَعْمٰی عَنِ الدِّیْنِ الْمُؤْمِنِیْنَ وَمَنْ یَفْعَلْ ذٰلِکَ فَلَیْسَ مِنَ اللّٰہِ فِی شَیْءٍ اِلَّا اَنْ یَتَّقُوا مِنْہُمْ نَفْعًا وَیَعْلَمُوْا کَمَا اللّٰہُ عَلٰمُ الْغُیُوْبِ) ایماندارولہ پکار دی چہ د مسلمانانونہ علاوہ نوروسرہ دوستانہ نہ کوی خوک چہ داسی کوی ہفہ تہ بہ داللہ ﷻ د طرف نہ ہیخ بنیگرہ نہ ملاویزی اوکہ دہچاؤ پہ توگہ وی او یا د وخت تیرولو پہ

تو کہ دی نو ہفتہ بلکہ خبرہ دہ۔ قتادہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائی کہ یہ مخ د زمکی د تولونہ زیات ظالم فرعون وو خود ہفتہ کفر دہفتہ بنیٰ خنی تہ ہیخ نقصان اونہ رسولو خکۃ چہ ہفتہ پہ خپل زبردست ایمان باندی کلکۃ ولارہ وہ خبر شئی اللہ ﷻ عادل حاکم دی ہفتہ د یوبہ گناہ باندی بل نہ نسی (۱) حضرت سلمان رضی اللہ عنہ فرمائی کہ فرعون بہ ہفتہ نیک بختہ بنیٰ خنی تہ قسم قسم تکلیفونہ ورکول پہ سختہ گرمی کبھی بہ ی پہ نمر کبھی اودرولہ خوالہ ﷻ بہ دخیلو فریشتود وزرو سورې پہ ہفتی باندی کولواوہفتہ بہ نی د گرمی نہ بیج کولہ بلکہ ہفتی تہ بہ نی خپل جنتی مکان خودلو (۲) چہ د ہفتی سرہ بہ د دی روح تازہ کیدلو اوایمان بہ نی زیاتیدلو۔ د فرعون او حضرت موسیٰ ﷺ بارہ کبھی بہ نی تپوس کولوچہ خوک غالب شو نوہروخت بہ نی دا اویدل چہ موسیٰ ﷺ غالب شو اوہم دادہفتی دایمان ذریعہ جوړہ شوہ اودی چغی کړې چہ د موسیٰ ﷺ اوہارون ﷺ پہ رب زما ایمان دی۔ فرعون تہ چہ کلہ دا معلومہ شوہ نو وئی ونیل چہ کوم د لوی نہ لوی کانہی تاسوتہ ملاو شی راوړنی ہفتہ سملونی اوور تہ اوایمنی چہ ددی خپلی عقیدې نہ منع شہ کہ منع شوہ نو زما بنسخہ دہ پہ عزت اوحرمت نی واپس راوړنی اوکہ نہ منی نو ہفتہ کانہی پرې راگذاړکړنی او قیمہ قیمہ نی کړنی۔ کلہ چہ دی خلقو کانہی راوړو دانی بوتلہ راسملولہ کانہی نی بہ دی دراغورزوولود پارہ اوچت کړو نوہفتی دآسمان طرفتہ سترگې اوچتې کړې پروردگار پردی خوا کړې جنت اوہلتہ چہ د ہفتی د پارہ کوم کورجوړشوې وو ہفتہ دی پہ خپلوسترگو باندی اولیدو اوہم پہ دی کبھی د ہفتی روح لارو کوم وخت چہ کانہی راگذاړکړې شوہفتہ وخت پہ ہفتی کبھی روح وو ہم نہ (۳)

قلہ تعالیٰ: رَبِّ اِنِّیْ اِلٰی عِنْدَکَ یَتَّکِی الْخَلْقَ

دشہادت پہ وخت کبھی داسیہ رضی اللہ عنہا دعاء: دخیل شہادت پہ وخت کبھی دعاگواری یا اللہ بہ جنت خپل خان سرہ نیزدی خائی مالہ را کرہ۔ د دی دعا پہ باریکنی باندی خیال اوکړنی چہ اول د اللہ ﷻ گاونډتوب غوښتلې شی بیا دکور درخواست کولې شی۔ پہ دی واقعہ کبھی مرفوع حدیث ہم دی۔ بیا دعاگوۍ چہ ماتہ د فرعون اود ہفتہ د عمل نہ خلاصی را کرہ زہ د ہفتہ د کفریہ حرکتونوہ ویزارہ یم۔ ما د دی ظالم قوم نہ پہ عافیت کبھی اوساتہ۔

داسیہ دایمان راوړل واقعہ: د دی بی بی نوم حضرت آسیہ بنت مزاحم وو۔ د دی دایمان راوړلو واقعہ ابوالعالیہ رحمۃ اللہ علیہ داسیہ بیانونی چہ د فرعون د داروغہ د بنیٰ ایمان دہفتی دایمان راوړو ذریعہ جوړہ شوہ۔ ہفتی یوورخ د فرعون د لورسرنکلو ناخاپی گمنز دلاسہ پریوتلہ اودہفتی دخیل نہ اووتل کفاربرباد کړې۔ د فرعون لور ونیل چہ تہ زما د پلارنہ علاوہ بل خوک رب منی؟ ہفتی ونیل زما ستا د پلار اوہر خیز رب اللہ ﷻ دی ہفتہ پہ غصہ کبھی راغلہ او ہفتہ نی بنہ اووہلہ اوخیل پلار نی پہ دی خبرکړو۔ فرعون ہفتہ راوغوښتلہ او پخپلہ نی ترې تپوس اوکړو چہ تہ زما نہ بغیرد بل چاعبادت کوې؟ جواب نی ورکړو چہ او زما ستا او ټول مخلوق رب اللہ دی زہ ہم د ہفتہ عبادت کوم۔ فرعون حکم اوکړو چہ دا راسملونی او د دی پہ لاسونو او پښو باندی میخونہ ټکرونی اوماران نی پرې پریخودل چہ دی لہ بہ نی ټکونہ ورکول۔ بیا یوہ ورخ راغلوچہ اوس ہم ستا خیالات ټیک شوکہ نہ؟ د ہفتہ خائ نہ جواب راخی زما ستا او ټول مخلوق رب ہم اللہ دی۔ فرعون ونیل اوس بہ زہ ستا دسترگو بہ وړاندی ستا ماشوم ټکړې ټکړې کرم گئی اوس ہم زما وینا اومنہ اود دی دین نہ منع شہ۔ ہفتی ونیل چہ تہ خہ کولی شی اوکړہ دی ظالم د ہفتی ماشوم راوښوولو اود ہفتی پہ وړاندی نی اووړلو کلہ چہ د دی ماشوم روح وتلونو ہفتہ ونیل ای مورې خوشحالہ شہ ستاد پارہ اللہ ﷻ لوی لوی ثوابونہ تیار کړی دی اوفلانکې فلانکې

(۱) الطبری: ۲۳/۵۰۰۔

(۲) الطبری: ۲۳/۵۰۰، حاکم: ۴۹۶/۲۔

(۳) الطبری: ۲۳/۵۰۰۔

نعمت بہ تاتہ ملاویری۔ ہفتی دا روح لہزونکی واقعہ پہ خپلو سترگو اولیدلہ صبر نی اوکرو او پہ قضا بانڈی راضی کیناستلہ۔ فرعون بہ ہفتہ دغہ شان راواچولہ او ماران نی پری پریخودل۔ بیا یوہ ورخ راغلو او خپلہ خبرہ نی دوبارہ کرہ دے بی بی بیا بہ صبر او استقلال سرہ ہم ہفتہ جواب ورکرہ ہفتہ بیا ہم ہفتہ دھمکی ورکرہ او بل بچی نی د ہفتی د سترگو پہ وړاندې قتل کرو د ہفتہ روح ہم ہفتہ شان خپلې مور تہ خوشخبری ورکرہ اود صبر تلقین نی ورته اوکرو۔ د فرعون بنخې د مشرخی د روح زیری اوریدلې وو اوس نی د دے وړوکی ماشوم زیری ہم واوریدو اوایمان نی راوړو۔ دلته د دے بی بی روح اللہ ﷺ واخستو اود ہفتی مرتبہ اودرجہ چہ اللہ ﷻ سرہ وہ اللہ ﷻ پردہ اخواکرہ اود فرعون بنخې تہ نی اوخودلہ۔ دا پہ خپل ایمان او یقین کنبی ډیرہ کلکہ شوہ تردی چہ فرعون تہ ہم د دے د ایمان خبر اورسیدلو۔ ہفتہ یوہ ورخ خپلو درباریانو تہ اووئیل چہ تاسو تہ زما د بنخې څہ خبرشتہ؟ تاسو ہفتہ څہ گتنی ټولو ډیر تعریف اوکرو اود ہفتی بنیگری نی بیان کری۔ فرعون وئیل تاسو تہ نہ دہ معلومہ؟ ہفتہ زما تہ بغیریل اللہ منی بیامشورہ اوشوہ چہ داقتل کرنی میخونہ نی پری ټکولہ اود ہفتی پنبی لاسونہ نی اوترل وائیچولہ۔ ہفتہ وخت حضرت آسیہ د خپل رب نہ دعا اوکرہ اللہ مالہ پہ خپل خواگی جنت جوړکرہ اللہ ﷻ د ہفتی دعا قبولہ کرہ اوپرہه اخواشوہ ہفتی تہ نی خپلہ جنتی درجہ اوخودلہ پہ ہفتی دا مسکنی شوہ تیک ہم ہفتہ وخت فرعون راغلو او دائی پہ خندا کنبی لیدوسرہ اووئیل خلقو تاسو تہ حیرانتیا نہ کیری؟ پہ دومرہ سختہ سزا کنبی راگیرہ دہ او بیا ہم خاندی یقینا د دے دماغ پہ خانی نہ دی غرض داچہ ہم پہ دے عذابونو کنبی داشہیدہ شوہ۔

دویم مثال د مریم بی بی۔ بیا دویم مثال د حضرت مریم بنت عمران بیانولی شی چہ ہفتہ ډیرہ پاکدامنہ بنخہ وہ مونہ د خپلې فریشتی جبرائیل ﷺ پہ معرفت بانڈی پہ ہفتی کنبی روح پوک وھلو۔ حضرت جبرائیل ﷺ اللہ ﷻ پہ انسانی شکل کنبی رالیگلې وو او حکم نی ورکړی وو چہ تہ پہ خپلہ څلہ د ہفتی پہ گریوان کنبی پوکې اووہہ ہم دے نی حمل شو او عیسیٰ ﷺ پیدا شو نو ارشاد دے چہ مونہ پہ ہفتہ کنبی خپل روح پوک وھلو۔ بیاد حضرت بی بی مریم نور تعریف کولې شی چہ ہفتی د خپل رب تقدیر او شریعت رشتیامونکی بنخہ وہ اوپورہ حکم منونکی وہ۔ مسنداحمد کنبی دی رسول اللہ ﷺ پہ زمکہ بانڈی څلور کرښې راښکلی د صحابہ کرامو نہ نی تپوس اوکرو پوہیرنی دا څہ دی؟ ہفتی جواب ورکړو اللہ ﷻ اود ہفتہ رسول ﷺ تہ پورہ علم دی۔ رسول اللہ ﷺ اوفرمانیل واورنی پہ ټولو جنتی بنخو د ټولو نہ غورہ خدیجہ ﷺ بنت خویلد او فاطمہ ﷺ بنت محمد ﷺ او بی بی مریم بنت عمران او بی بی آسیہ بنت مزاحم چہ د فرعون بنخہ وہ^(۱) پہ صحیح بخاری او مسلم کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائیلی چہ پہ سرو کنبی خود کمال خاوندان ډیر دی ولې پہ بنخو کنبی کاملی بنخې حضرت آسیہ چہ د فرعون بنخہ وہ، حضرت مریم بنت عمران او حضرت خدیجہ ﷺ بنت خویلد اود حضرت عائشہ صدیقہ ﷺ فضیلت پہ بنخو کنبی داسې دی لکہ پہ ترکارنی کنبی میدہ شوې روتنی فضیلت چہ پہ باقی خورا کونوبانڈی وی۔^(۲) مونہ پہ خپل کتاب البدایہ والنہایہ کنبی د حضرت عیسیٰ ﷺ د قصی پہ بیان کنبی د دے حدیث سندونہ او الفاظ بیان کری دی۔

فالحمد لله اود اللہ ﷻ پہ فضل سرہ ہم د دے سورۃ د الفاظو ﴿تَبَّتْ وَابُتَّاهُ﴾ د تفسیر پہ موقع ہفتہ حدیث ہم مونہ بیان کری دے پہ کوم کنبی چہ دی د نبی کریم ﷺ جنتی بیبیانو کنبی یوہ حضرت آسیہ ﷺ بنت مزاحم ہم دہ۔

﴿الحمد لله﴾ د سورۃ تحریم تفسیر ختم شو اودی سرہ د اتہ ویشتمی سپاری تفسیر ہم ختم شو۔

(۱) احد: ۲۹۲/۱ رستہ صحیح، مسند ابی: ۲۷۲۲، حاکم: ۱۸۵/۳۔

(۲) صحیح بخاری کتاب فضائل اصحاب النبی ﷺ باب فضل عائشہ ﷺ: ۳۷۶۹، صحیح مسلم: ۲۱۳۱۔

(تفسیر سورۃ الملک)

دسورت ملک فضیلت اوفانڈی: مسند احمد کنبی داروایت دحضرت ابوہریرہ ؓ نہ نقل دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمانیل چہ پے قرآن کریم کنبی ددریشو آیاتونو یوسورت دی چہ دخپلولوستونکو سفارش بہ کوی۔ تر دی چہ هغوی بہ اوبخنبیل شی هغه سورت ﴿تَبٰرَكَ الَّذِي يَدْبِرُ السَّكْتَ﴾ دی۔ ابوداؤد نسائی ترمذی او ابن ماجہ کنبی هم داحیث دی۔ امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ دی تہ حسن وائی۔

تاریخ ابن عساکر کنبی دحضرت انس بن مالک ؓ نہ روایت دی چہ رسول اللہ ﷺ اوفرمانیل تاسو نہ د وړاندې یوسرې می شوچا سرہ چہ دالله تعالیٰ پے کتاب کنبی دسورۃ ﴿تَبٰرَكَ الَّذِي﴾ تہ علاوہ بل ہیخ خیز نہ وو۔ کله چہ هغه خیز کړې شو اوفریشته هغه لہ راغلہ نوداسورت دهغې پے وړاندې اودریدو۔ فریشتی وئیل تہ دالله تعالیٰ کتاب نی زہ تا خفہ کول نہ غوام۔ تاتہ دا معلومہ دہ چہ مائتہ ستادخپل خان یا د دی مری د خہ نفع ہیخ اختیارنشته۔ کہ تہ هم داغوارې نو الله تعالیٰ تہ سفارش اوکړہ نودا سورت بہ الله تعالیٰ عزوجل لہ لارشی او وائی بہ چہ الله ستاد کتاب نہ فلانکی سړی زہ زدہ کړې اولوستلې ووم اوس بہ تہ دی پے اور کنبی سوزوې؟ سرہ د دی چہ زہ د دہ پے سینہ کنبی محفوظ یم اوتہ بہ دی پے عذاب کوی؟ کہ ہم داسی کوی نومادخپل کتاب نہ وړان کړہ۔ الله تعالیٰ بہ اوفرمانی چہ دی وخت کنبی تہ ډیر غصہ کنبی نی دا بہ وائی چہ مائتہ حق دی چہ خپل خفگان یشکارہ کړم۔ الله تعالیٰ بہ اوفرمانی چہ زہ دا مائتہ درکړو او ستاسفارش می قبول کړو۔ اوس بہ دا سورت هغه لہ راشی اود عذاب فریشته بہ اخوا کړی اود هغه خلې سرہ بہ خپلہ خلہ یوخانی کړی او وائی بہ مرجبادی وی هم دی بہ زمانلاوت کولو۔ دی سینې تہ دی ډیر شاباش وی دی زہ یادکړې ووم۔ دا دواړہ قدمونہ دی مبارک وی هم دا بہ اودریدل اودشپې بہ نی زما قرات سرہ قیام کولو۔ اودا سورت بہ دهغه پے قبر کنبی امدادی او غمخوار جوړیږی او هیخ قسم یرہ او خفگان بہ هغه تہ رسیدوتہ نہ پریږدی۔ د دی حدیث پے اوریدو ټولو لویو وړاو آزادواوغلامانو دا زدہ کړو۔ ددی دی نوم رسول الله ﷺ (مجاہد) کیخودويعنی خلاصی والا سورت۔ خو دایادساتنی چہ داحیث ډیر منکر دی د دی راوی فرات بن سائب تہ امام احمد امام یحییٰ بن معین امام بخاری امام ابوحاتم او امام دارقطنی رحمۃ اللہ علیہ وغیرہ ضعیف وئیلې دی۔

او پے دویم سند کنبی داروایت دی چہ دا قول دزهری رحمۃ اللہ علیہ دی مرفوع حدیث نہ دی۔ امام بیہقی رحمۃ اللہ علیہ پے کتاب 'الہات عذاب القبر' کنبی د حضرت ابن مسعود ؓ نہ یومرفوع حدیث ہم بیان کړې دی اوموقوف ہم۔ پے دی کنبی چہ ہم کوم مضمون دی هغه د دی پے شہادت کنبی کارورکولې شی۔ مونږ هغه پے کتاب الجنائز احکام کبری کنبی بیان کړې دی ولله الحمد۔ طبرانی وغیرہ کنبی دی چہ رسول الله ﷺ فرمانی پے قرآن کریم کنبی یو سورت دی کوم چہ د خپل لوستونکی د پارہ الله تعالیٰ سرہ جگړہ اوکړہ اوهغه نی پے جنت کنبی داخل کړو او هغه سورت ﴿تَبٰرَكَ الَّذِي﴾ دی۔ ترمذی شریف کنبی دی چہ یوصحابی ؓ پے خنګل کنبی ډیرہ لګولې وه چرتہ چہ قبر ہم وو خودہ تہ علم نہ وو هغه واوریدہ چہ یوسرې دی سورت (ملک) لولی او هغه دا پورہ اولوستلو۔ هغه نبی کریم ﷺ تہ ټولہ واقعہ بیان کړہ نو حضور ﷺ اوفرمانیل دا سورت بندونکې دی، دا سورت خلاصونکې دی چہ د عذاب قبر نہ خلاصی وړکوی۔

دا حدیث غریب دی۔ د ترمذی شریف پے دویم روایت کنبی دی چہ حضور ﷺ بہ د اودہ کیدو نہ وړاندې سورۃ (الہ تائیل) او سورۃ ﴿تَبٰرَكَ الَّذِي﴾ ضرور لوستلو۔ د حضرت طاؤس رحمۃ اللہ علیہ پے روایت کنبی دی چہ دا دواړہ سورتونہ د قرآن

(۱) ابوداؤد کتاب شهر رمضان باب فی عذابی: ۱۴۰ و مسند حسن، ترمذی: ۲۸۹۱، ابن ماجہ: ۳۷۸۶، السنن الکبری: ۷۱۰
(۲) ترمذی کتاب فضائل القرآن باب ماجاء فی فضل سورۃ الملک: ۲۸۹۰، دلائل النبوة للبیہقی: ۴۱/۷۔

پاک پہ نور و سورتونو باندی اویا نیکنی زیات فضیلت لری. (طبرانی کنبی دی چه حضور ﷺ فرمائی زما د زره خوینہ ده چه داسورت دی زما د امت دھریوہ زره کنبی وی. یعنی سورت ملک) حدیث ہم غریب دی اوددی راوی ابراہیم رضی اللہ عنہ ضعیف دی اوہم د دی پہ شان روایت د سورت یاسین پہ تفسیر کنبی تیرشوی دی. مسند عبد بن حمید کنبی لرشان وضاحت سرہ بیان دی چه حضرت عبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہ یوسری تہ او فرمائیل تاتہ داسی تحفہ در کرم چه تہ پری خوشحالہ شی (تَبَرَّكَ الَّذِي) لولہ او دا خپل اهل اوعیال اولاد کورولا بچوتہ گاونڈیانو تہ او بنایہ دا سورت د خلاصی ورونکی اود شفاعت کونکی دی د قیامت پہ ورخ بہ د خپل لوستونکی د طرف نہ اللہ تعالیٰ تہ سفارش کوی اوہغہ بہ د اور د عذاب نہ بچ کوی اود قبر د عذاب نہ ہم. د رسول اللہ ﷺ ارشاد مبارک دی زہ خو غوارم چه زما د یو یو امتی پہ زره کنبی داوی. (۲)

ایاتونہ	سورۃ الملک مکیہ وہی ثلثون ایتہ وفیہا رکوعان	رکوع گانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم پہ نوم د اللہ چه دیر مہربان زیات رحم کونکی دی	①
	تَبَرَّكَ الَّذِي	
	دیر برکت والا دی ہغہ ذات چی پہ لاس دہغہ کنبی بادشاہی دہ او ہغہ پہ ہر خیز باندی	
	دلونی برکت خاوند دی ہغہ (اللہ ﷻ) چی پہ لاس کنبی ئی ٲولہ بادشاہی دہ او ہغہ پہ ہر خہ	
	قَدِيرٌ الَّذِي	
	قادر دی ہغہ (اللہ) چی پیدا ئی کرو مرگ او ژوند دپارہ ددی چی وازمانی تاسو	
	قادر دی (اللہ ﷻ) ہغہ ذات دی چی مرگ او ژوند ئی پیدا کری دی چی پہ تاسو امتحان او کری	
	اَكْبَرُ اَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ	
	چی کوم یولہ تاسو نہ زیات ٲنہ دی پہ لحاظ دعمل سرہ او ہغہ غالب دی بښونکی دی	
	چی پہ عمل کنبی خوک ٲنہ دی ..... او ہغہ دیر غالب دیر بښونکی دی	
	الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَّا تَرَى فِي خَلْقِ	
	ہغہ (اللہ) چی پیدا ئی کرل اوہ اسمانونہ لاندی باندی او بہ نہ وینئ تہ پہ پیداوئت	
	ہغہ ذات دی چی اووہ اسمانونہ ئی لاندی باندی پیدا کرل تہ بہ د رحمان (اللہ ﷻ) پہ پیداوئت کنبی	
	الرَّحْمَنُ مِنْ تَقْوٰتٍ فَاَرْجِعْ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰی	
	درجمن کنبی خہ خلل (بی ربطی) واپس اوگرزوہ نظر (خپل) ایا وینئ تہ	
	ھیڅ فرق اونہ وینئ ..... نو تہ (اسمان طرف تہ) بیا اوگورہ چی خہ خلل در تہ ٲښکاری ؟	

۱. ترمذی کتاب فضل القرآن باب ماجاء فی فضل سورۃ الملک: ۲۸۹.

۲. حاکم: ۵۶۵/۱ ح ۲۰۷۶.

۳. التتبع لعبد بن حمید: ۶۰۱.

مِنْ قُطُورٍ	ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ	كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبُ	إِلَيْكَ الْبَصَرُ
خه چاؤ دې (خوابتیا) بیا اوگرزوه نظر دوه دوه ځلې واپس به راشی تاته نظر			
..... بیا په بار بار اوگرزه سترگې به دې ذلیلې او ستومانه واپس شی (خو په اسمان کښې به			
خَاسِتًا	وَهُوَ حَسِيرٌ	وَلَقَدْ زَيَّنَّا	السَّمَاءَ الدُّنْيَا
نامراده او هغه به ستړي ستومانه وې او بیشکه ښائسته کړې دې مونږه اسمان نزدې			
نقص بیا نه مومي ..... او بیشکه مونږ د دنیا اسمان (د ستورو) په ډیوؤ سره			
بِمَصَائِمٍ	وَجَعَلْنَاهَا	رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ	وَأَعَدْنَا
په ډیوؤ سره او جوړې کړې دې مونږ دا ډیوې ویشتونکې دپاره د شیطانانو او تیار کړې دې مونږه			
ښائسته کړې دې او هغه مو د شیطانانو د ویشتلو ذریعه گرځولې ده او هغوئ دپاره مو			
لَهُمْ	عَذَابُ السَّعِيرِ		
دپاره ددوئ عذاب سوزونکې			
د دوزخ عذاب تیار کړې دې			

قوله تعالى: -الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ يَسْأَلُكُمْ أَنتُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

د مړي او ژوند خالق الله دې: الله تعالى خپل تعريف بيانوي او خبرو کوي چه په ټول مخلوق باندې د هغه قبضه ده چه څه غواړي کوي څوک دهغه حکم روستو کولې نه شي. دهغه د غلبه حکمت او عدل په وجه د هغه نه څوک تپوس قدرې هم نه شي کولې. هغه په ټولو څيزونو بيا ندي قدرت لرونکې دې. بيا خپل مرگ او ژوند پيداکول بيانوي. ددې آيت نه دهغه خلق دپاره استدلال کړې دې چه مرگ يو وجودي امر دې ځکه چه هغه هم پيداکړې شوې دې. دآيت مطلب دا دې چه ټول مخلوق ئي د عدم نه په وجود کښې راوستلو چه دښو عملونو کونکو از مښت اوشی لکه چه بل ځانی کښې ارشاد مبارک دې (كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ أَقْوَامًا فَآخَاكُمْ) تاسو الله ﷻ سره ولې کفر کوئې؟ تاسو څومره وئې بيا هغه تاسو راژوندی کړئ. نو اول حال يعنی عدم ته هم دلته مرگ او ونيلې شو او دې پيدائش ته حیات او ونيلې شو. هم په دې وجه ددې نه پس ارشاد کولې شي (أَلَمْ نَعْمِدْكُمْ مِّنْ نَّحْلٍ لَّمْ يَلِدْ وَلَمْ يَرْضِعْ) هغه به بيا تاسو وژئ او بيا به مو ژوندی کړی.

ابن ابی حاتم کښې دې رسول الله ﷺ فرمائی بنياد دمرگ په ذلت کښې وو الله تعالى د حیات کور جوړ کړو بيا دمرگ او آخرت د جزا او بيا دبقا (خوهم داروايت بل ځانی دحضرت قتاده رضى الله عنه خپل قول کيدل بيان شوی دى. امتحان د دې خبرې دې چه تاسو کښې نیک عمل کونکي څوک دى؟ د اکثر عمل والا نه بلکه دبهتر عمل والا. هغه د غلبه او اوچت ذات کيدو نه سره کله چه گناه کار او سرکش خلق کله رجوع اوکړی او توبه اوکړی نو معاف کونکې او بيخښونکې هم دې. چا چه يود پاسه بل اووه آسمانونه لاتدې باندې پيداکړل. بعضې خلقو دا هم ونيلى دى چه يوسره بل ملاؤ شوې دې خويل قول دا دې په مېنځ کښې ځانی شته اود يوبل نه په فاصله دى. ډير صحيح قول هم دغه دې اود معراج د حديث نه هم دغه خبره ثابتېږي. دالله تعالى په پيدائش کښې خو به څوک څه کمې يا عيب اونه مومى بلکه ته به گورې چه هغه برابر دې نه اخواد يخوا نه مخالفت نه بې ترتيبی نه کمې نه عيب اونه خلل. خپل نظر دآسمان طرف ته اوچت کړه او غوراو کړه چه چرته څه نقص مات راماات جوړ چاؤ دې سورې ښکارى؟ که بيا دې هم څه

شك وى نوبيا بيا اوگوره هيخ كمې به نه ښكاري كه تاسو په ښه ژور نظر سره لتون كړې وى خوبيا هم ناممكن دى چه تاته څه كمې بيشي په نظر راشي سستا سترگې به سترې شي ناكامه به شى او لاندې به شى دكمى نفى كولوسره به اوس د كمال اثبات كولې شى فرمانى چه د دنيا دا آسمان مونږ په دې قدرنى چراغونو سره په ستوروسره ښانسته كړې دې په كومو كښې چه بعضي گرځيدونكى دى اوبعضي په يو ځانې حصاريدونكى دى بيا دې يوه بله فائده بيانولې شى داچه په دې سره شيطانان وېشلي شى دې نه شغلې اوځى اوبه هغوى باندې راپړيوځى دانه ده چه پخپله ستوري په هغوى راماتيرى و الله اعلم د شيطان په دنيا كښې خودار سوانى گوري په آخرت كښې به هم د لمبه كولو او سوزيدلو عذاب وى لكه چه دسورت صافات په شروع كښې دى چه مونږ د دنيا آسمان ته په ستورو ښانست وركړې دې اود سرکش شيطانانو نه حفاظت په دې سره كړې دې هغه د اوچتو فرېشتو خبرې نه شى اوريدې او په شغلې سره شړلې شى اودهغوى دپاره دههميشه عذاب دې او كه دوى كښې يونيمه خبره واخلى اوتختى نوهغه پسې پريځيدونكې شغله وى قتاده رضي الله عنه فرمانى ستورى ددرې قسم فائده د پاره پيدا كړې شوى دى دآسمان ښانست دشيطانانو وېشتلو اولارموندلود نښود پاره كوم سړى چه ددې نه بله خبره اولتوله هغه د لارې نه واخو او خپله صحيح حصه نى وركه كړه اود نه د نشت والي په وجه نى تكلف او كړو (۱)

وَلِّلَّذِينَ	كَفَرُوا	بِرَبِّهِمْ
او دې دپاره دهغه كسانو چي كفر نې كړې دې درب خپل سره		
..... او چا چې د خپل رب نه انكار كړې دې هغوى دپاره		
عَذَابَ جَهَنَّمَ	وَكَيْسَ الْمَصِيرُ	إِذَا أَلْقَا فِيهَا
عذاب ددورخ او ډير خراب ځانې دې دورتلو كله چي اوغورزولي شى په هغې كښى		
ددورخ عذاب تيار دې او هغه ډيره خرابه ټيكانه ده څه خت چي دوى دورخ ته غوزار كړې شى		
سَمِعُوا	لَهَا	شَهِيقًا
نو وابه وړى هغوى هغه دورخ لره هيبتناك اواز او هغه به خوتكېرى نزدې ده چي شلېرى به		
نو گرزار به ئې اورى او هغه دورخ به داسې ويشېرى چي د ډيره قهره به شليدو ته نزدې وى		
مِنَ الْغَيْظِ كَلِمًا	أَلْقَى فِيهَا	فَوْجٌ سَالَهُمُ
دغصې نه هر كله چي اور اوغورزولي شى په هغې كښى يوه ډله انو تپوس به او كړى دهغوى نه		
..... څه وخت چي يوه ډله وروغورزولي شى نو محافظي فرېشتې به ترې		
خَرَّتْهَا	أَلَمَ يَأْتِكُمْ	نَذِيرٌ
نوكران ددورخ ايا نه وؤ درغلې تاسو ته يو يرونكي نو اوبه وانى هغوى هو راغلي وؤ مونږ ته		
تپوس او كړى چي ايا تاسو ته څوك ويرونكي درغلې نه وو؟ هغوى به اووانى چي ولي نه ويرونكي خو		
نَذِيرٌ	فَلَذَبْنَا	وَقُلْنَا
يرونكي خو دروغ او گټرو مونږه او اوونيل مونږه نه دې نازل كړي الله هيخ خيز نه يى تاسو مگر		
راغلي وو خو مونږ دروغزن گټرې وو او ورته موونيلې وو چي الله خو هيخ خيز نازل كړې نه دې او تاسو پخپله		

فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ	وَقَالُوا	لَوْ كُنَّا	نَسْمَعُ	أَوْ نَعْقِلُ
پہ گمراہی، لویہ کنبی اوایہ وائی ہغوی کہ چری وې مونږه اچي اوریدلي مویا مود عقل نه کار اغستلي				
لویہ گمراہ کنبی نی اودا به هم او وائی چي کہ چري مونږ اوریدلي وې یا مو د عقل نه کار اخستې وې				
مَا كُنَّا	فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ	فَاعْتَرَفُوا	بِذُنُوبِهِمْ	
نو نه به وې مونږه په ملگرو د وور کنبی پس هغوی به اومنی گناهونو خپلو لره				
نو نن به په دوزخیانو کنبی نه وو شامل شوې ..... نو د خپلو گناهونو اقرار به اوکړي				
فَقَالُوا	لَا أَصْحَابَ السَّعِيرِ			
پس لري والي دي درحمت نه دپاره دملگرو ددوڅ				
نو د دوزخیانو دپاره دې هلاکت وې				

قوله تعالى: وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابٌ جَهَنَّمُ
 د الله تعالی آیتونه دروغ گمرونگی بدناجهت :- د الله تعالی ارشاد دې چه خوک هم د هغه نه کفر اوکړي هغه دوزخی دي. د غه انجام او خانی دبدنه بد دي. دا د اوچت او مکروه خربه شان آوازونه وهونکي او جوش وهونکي دوزخ دې په هغې سوزیږي او وریتيږي. د جوش او غضب د وجې نه داسې کړنگیږي لکه چه اوس به مات شي. دا دوزخیان ډیر ذلیل کول او آخری حجت قانمول اود اقبالی مجرم جوړلود پاره د دوزخ فرشته دهغوی ته تیوس کوی چه ای بدنصیبو د الله تعالی رسول ﷺ تاسوددې نه ویرولې نه ونی؟ نو دوی به چغې او افسوس کولو سره خپل خان باندې بدو نیلوسره جواب ورکوي چه راغلې خو وو خو زمونږ بدنصیبی چه مونږ هغه دروغ گنړلو اود الله تعالی کتاب مو هم نه منلواو پیغمبر موهم بې لارې گنړلو. اوس د الله تعالی عدل صفا ثابت شوې دې اود الله تعالی فرمان پوره نازل شوې دې کوم چه هغه فرمایلي (وَمَا كُنَّا مَعَذِّبِينَ حَتَّى تَبْهَتَ رَسُولًا) ترکومي چه مونږ رسول نه وی لیکلې تر هغې پورې عذاب نه ورلیکړه دي آیت کنبي دنیای عذاب طرف ته اشاره ده د آخرت د عذاب طرف ته نه ده).
 بل خانی ارشاد دي (عَلَىٰ إِذَا جَاءُوهَا فَتَبَّتْ أَوَانِيهَا) کله چه دوزخیان دوزخ ته اورسی اود دوزخ دروازې کولاو کړې شی اود دوزخ داروغه دوی ته تیوس اوکړي چه آیا تاسوله هم ستاسونه رسول نه لیکلې شوې؟ چه تاسو ته به نی ستاسود رب آیتونه لوستل اوتاسو به نی ددې ورځې دملقات نه ویرولې نو وائی به چه اوراغلې وو او ویرولې نی هم وو خو په کافرانوباندې د عذاب کلمه حقه شوې وه. اوس به خپل خان ملامت کوی او وائی به که زمونږ غوږونه وې که په مونږ کنبي عقل وې نوپه دهوکه کنبی به نه پریوتلو خپل مالک اوخالق سره به موکفر نه کولو نه به مورسولان دروغ گنړل او نه به مود هغوی د تابعدارنی نه مخ اړولو. الله تعالی به فرمائی چه اوس خودوی پخپله دخپلې گناه اقرار اوکړو دوی دپاره دې لعنت وی اودوی دپاره دې لړیوالې وی. رسول الله ﷺ فرمائی چه ترکومي خلق په خپل خان باندې په دنیا کنبي غوراونه کړي او خپلې بدنې پخپله اونه وینی هلاک کیږي به نه! ابل حدیث شریف کنبي دی چه دقیامت په ورځ به داسې حجت قانمولي شی چه پخپله به انسان پوهه شی چه زه دوزخ ته دتلو قابل یم.

إِنَّ الَّذِينَ	يَحْشَوْنَ
بیشکه هغه کسان چی یريږي	
کوم کسان چي د خپل رب نه بې لیدو	

رَبِّهِمْ	بِالْغَيْبِ	لَهُمْ	مَغْفِرَةٌ	وَاجِرٌ	كَبِيرٌ	وَاسِعٌ
درب خپل نه	په غیبو سره	دپاره دهغوی	بښنه ده	او اجر	لوئ دی	او که پتوی تاسو
ویریری	نو هغوی دپاره بښنه ده	او لوئی اجر دی	.....	او که تاسو خپله خبره پتوی		
قَوْلُهُمْ	أَوْاجِرُوا	بِهِ	إِنَّهُ	عَلِيمٌ		
خبره خپله	یا که ښکاره والی کوئ	په هغی سره	بیشکه هغه	خبردار دی		
او که ښکاره کوئ یی	.....	هغه (الله) دزړو نو په حال ښه عالم دی				
يَذَاتِ الصُّدُورِ	أَلَا يَعْلَمُ	مَنْ خَلَقَ	وَهُوَ			
په خبرو د سینو باندی	ایا نه پوهیږی هغه	چی پیدا کړی نی دی زړونه	او هغه			
.....	ایا هغه به ترې نه خبر نه وی	.....	چا چی پیدا کړی دی او هغه			
اللطيفُ	الْخَبِيرُ	هُوَ الَّذِي	جَعَلَ	لَهُمُ		
باریک لیدونکی دی	خبردار دی	هغه خو هغه ذات دی	چی جوړه نی کړه	ستاسو دپاره		
دیر باریک بین په هرڅه خبر دی	.....	الله ﷻ هغه ذات دی چا چی تاسو دپاره زمکه				
الْأَرْضِ ذُلُولًا	فَأَمْشُوا	فِي مَنَاكِبِهَا	وَكُلُوا	مِنْ رِزْقِهِ		
زمکه	تابع	پس گرځئ	په اطرافو (سینه) ددې کښی	او خورئ	درزق دهغه نه	
داستعمال قابله جوړه کړه	د دې دپاره چی تاسو ددې په لارو کښی	تک راتگ کوئ	او دالله د رزق نه خورئ			
وَالْيَهُ	النُّشُورُ					
او خاص هغه ته	د دپاره ژوندی راپاسیدل دی					
او هغه (الله) ته	بیا پیش کیدل دی					

قوله تعالى: - (إِنَّ الَّذِينَ يُكْشَرُونَ رِبِّهِمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاجِرٌ كَبِيرٌ) -

د الله ﷻ نه غائبانه ویریدلو فضیلت: - الله ﷻ هغه خلقو ته زیرې ورکوی چه د خپل رب په وړاندې اودریدلو نه ویریری. سره ددې که یوازې وی اودچا نظریه دوی نه پریوځی. خو بیا هم د الله تعالی د ویرې د نافرمانی یوکار نه کوی. نه د تابعدارنې او عبادت نه سترگې پتوی. دهغوی گناه به هم الله تعالی معاف کړی او هغوی ته به زبردست ثواب او ښکلی اجر هم ورکوی لکه چه د بخاری او مسلم شریف په حدیث کښی دی چه کومو اووه کسانو ته به الله تعالی د عرش سوړې په هغه ورځ ورکوی په کومه ورځ چه به بل سوړې نه وی په هغوی کښی به یوهغه کس وی چه د مال او جمال والا ښځه هغه ته د دنا دعوت ورکړی او هغه اووانی چه زه دالله تعالی نه ویریرم او هغه ته هم چه داسې په پټه صدقه اوکړی چه د ښی لاس خراج کولونه د هغه گس لاس هم خبرنه شی.

مسند احمد کښی دی چه صحابه کرام رضی الله اجمعین یوځل عرض اوکړ ویا رسول الله ﷺ مونږ د زړونو چه کوم کیفیت ستاسو په وړاندې وی ستاسو نه پس هغه نه وی. حضور ﷺ او فرمائیل چه دا اووانی چه د رب سره ستاسو څه حال وی؟ هغوی جواب ورکړ په ظاهر او باطن هم الله تعالی رب منو حضور ﷺ او فرمائیل چه څنی دا نفاق نه دی. (۱)

قوله تعالى: -وَأَيُّكُمْ أَشْرَكَ بِاللهِ

الله تعالیٰ بتول پٹھنی بیافرمائی ستاسو پتو او بشکاره خبرو ماته علم دی اود زرونود خطرونه هم خبریم دا ناممکن دی چه کوم خالق وی هغه به عالم نه وی، د مخلوق نه خالق بی خبره وی هغه خوډیر باریک بین او بی حده خبرلرونکې دې. دې نه پس دخپل نعمت خرگندونه کوی زمکه نی ستاسو د پاره مسخر کړه او په آرام سره ولاړه ده. خوزیدو سره تاسو ته هیڅ نقصان نه درکوی. د غرونو میخونه نی په دې ورته کوهلې دی. د اوبو چینې په دې کښې روانې کړې دی. لارې ورکړې دی. قسم قسم گتې په دې کښې ایخودې دی. میوې غلې د دې نه راوخی. کوم خانی ی ته چه تاسو تلل غواړنی تلې شئ. قسم قسم اوږده فائده ورکونکې سوداگری تاسو کونې. ستاسو کوشش هغه کامیابوی تاسو ته خپل رزق په دې اسبابو سره درکوی. معلومه شوه چه د اسبابو حاصلولو کوشش د توکل نه خلاف نه دې.

قوله تعالى: -وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ

هر چا ته رزق رسونکې صرف الله تعالیٰ دی: دمسند احمد په حدیث کښې دی که تاسو د الله تعالیٰ به ذات باندې پوره پوره یقین اوکړنی نوهغه به تاسوته داسې رزق درکړې لکه څنگه چه مرغوته ورکوی چه دخپلو جالونه خالی خیتې اوخی اومړې واپس راخی. (نود هغوی سحرمانیام تلل راتلل او رزق لتول نی هم به توکل کښې داخل اوگنړل ځکه چه د اسبابو پیدا کونکې او هغه آسانونکې هم هغه یو الله تعالیٰ دې هم دهغه طرف ته دقیامت په ورځ واپس کیدل دی. حضرت ابن عباس ؓ وغیره خود مناکب نه لارې او اخوا دپخوا ځایونه مراد اخلی) اود قتاده ؓ وغیره نه نقل دی چه مراد ترې غرونه دی. حضرت بشیرین کعب ؓ د دې آیت تلاوت اوکړو او خپلې وینځې ته چه دهغه نه د ده اولاد هم شوې وواوئیل که د مناکب صحیح تفسیر دې اوخودلو ته به به آزاده شې. هغې ونیل دې نه مراد غرونه دی. هغه د حضرت ابودرداء ؓ نه تپوس اوکړو نوجواب ملاوشو چه دا تفسیر صحیح دې.

عَاوْنَتُمْ مَّنْ فِي السَّمَاءِ	
آیا په امن کښې یی تاسو دهغه ذات نه اچی په اسمان کښې دې	
آیا تاسو ددې نه بی غمه یی اچی څوک په اسمان کښې دې	
أَنْ يَخْشِفَ	بِكُمْ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ
تاسو په زمکه بیا به ناساپه دا زمکه اگریخی یعنی تالی وهی	
هغه مو په زمکه کښې ورځ کړی ..... نوهغه (زمکه) به ناگهان او لمر زیری	
أَمْ أَمِنْتُمْ مَّنْ فِي السَّمَاءِ	أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ
یا په امن کښې یی تاسو دهغه ذات نه چی په اسمان کښې دی ددې خبری نه چی راوړه لیری ایه تاسو باندې	
ایا تاسو ددې نه بی غمه شوی چی څوک په اسمان کښې دې هغه درياندې دکانو	
حَاصِبًا	فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ تَذِيرُوهُ
باران دکانو پس زریه معلوم شی تاسو ته چی څرنگې وه یرونه زما او دروغ گنړلی دی	
باران راوړوی رنو تاسو ته به زر معلومه شی چی زما ویرول څنگه دی اوددوی نه پخوا	

۱) ترمذی کتاب المزهذب لى التوکل على الله: ۲۳۴۱ وسته حسن، ابن ماجه: ۴۱۶۴، احمد: ۳۰/۵۲، ابن حبان: ۷۳۰.
 ۲) الطوی: ۵۱۲/۲۳.

الَّذِينَ	مِنْ قَبْلِهِمْ	فَكَيْفَ كَانَ	نَكِيرٌ
ہفہ کسانو جی مخکینی ددوئ نہ وو (بیغمبران خپل) پس څرنگی وو عذاب زما			
اَوْ لَمْ يَرَوْا	إِلَى الظَّيْرِ	فَوَقَّعَهُمْ	صَفِيٍّ
ایا نه گوری دوی مرغانو ته دپاسه دځان خپل جی وزرې خورونکې دی او راغونډونکې دی			
مَا يَسْكُنُهُنَّ	إِلَّا الرَّحْمَنُ	إِنَّهُ	بِكُلِّ شَيْءٍ
نه ټینګوی دوی لره (په هوا کښی) مگر رحمن بیشکه هغه په هر څیز باندې لیدونکې دې			
			بَصِيرٌ
			دوی صرف رحمان (په هوا کښی) راتینګ کړی دی ..... هغه هرڅیز وینی گوری

قوله تعالى: - «أَمْ يَتَّبِعُونَ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخِفُّ بَعْدَهُمُ الْأَوْصَالُ»

د الله تعالى د عذاب نه بې ویرې کیدل نه دی پکار. په دې آیاتونو کښې هم الله تعالى د خپل کرم او رحمت بیان کوی چه د خلقو د کفر اوشرک په وجه هغه په قسم قسم دنیاوی عذابونو باندې قادر دې خود هغه حکم اوعفو ده چه زر عذاب نه ورکوی. لکه چه بل ځانی ی ارشاد دې (وَلَوْ يَرَىٰ اِثْنَانِ مِنَ النَّاسِ يَمَآكُضُ اِمَّا تَرَوْهُمَا مِنْ ذَاتِهِ) یعنی که الله تعالى خلق د هغوی په بدو نیول نو په مخ د زمکې به ئی هیڅ څوک نه وو پریځی. هغه دوی ته دیو مقرروخت پورې مهلت ورکړې دې. کله چه هغه وخت راشی نو الله تعالى به دې مجرمانو خلقو سره پخپله پوهه شی. دلته ئی هم اوفرمانیل چه که زمکه خوزیدله او اخواد یخوا کیدله نو دا ټول به په هغې کښې ورځین شوی وې یا په هغوی به ئی داسې سیلشی رالیځله چه په هغې کښې به کانړی وو اود هغوی دماغ به ئی ماتول.

یوبل ځانی کښې ارشاد دې (أَلَمْ يَتَّبِعُوا أَنْ يَخِفُّ بَعْدَهُمُ جَانِبَ الْيَمِينِ) آیا تاسو نه ویریرئې چه د زمکې په یوه غاړه کښې به ورځین شئې په تاسو به هغه کانړی راووروی هیڅ څوک به نه وی چه ستاسو وکالت او کړې شی. دلته هم فرمان دې چه هغه وخت به تاسو ته معلومه شی چه زما د دهمکیانو او ویرولوانجام څه شو؟ تاسو پخپله اوگورئې چه اول خلقو هم اونه منل او انکار کولوسره ئی زما خبرې دروغ او گټلې نود هغوی څومره خراب او د عبرت نه ډک انجام شو.

قوله تعالى: - «أَوْ لَمْ يَرَوْا إِلَى الظَّيْرِ»

تاسو زما دهرې ورځې دقدرتونو مشاهده نه کوئې چه مرغشئ ستاسو په سرونیو باندې الوزی کله به دواړو وزرو باندې او کله څه بند کړی نوزما نه بغیر هغه چانیولې وې؟ اما هوا گانې مسخر کړی دی اودوی په کښې زور ند الوزی. داهم زما لطف کرم رحمت او نعمت دې. د مخلوقاتو حاجتونه ضرورتونه دهغوی د اصلاح او ښیځو خیال ساتونکې او کفالت کونکې هم زه یم. لکه چه بل ځانی ارشاد دې (أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الظَّيْرِ مُصْرِئِينَ فِي الْجَوِّ السَّمَاءِ) آیا دوی دامرغشې نه دی لیدلې چه دزمکې او آسمان په مینځ کښې مسخر دی د چا نیونکې چه دالله تعالى نه بغیر بل څوک نشته. یقیناً په دې کښې دایماندارو دپاره لوی لوی نښې دی.

أَكُنْ هَذَا الَّذِي	هُوَ جَنْدَلُكُمْ	يُنْصَرُّكُمْ
ایا څوک دې هغه کس جی هغه لښکر دې ستاسو دپاره جی هغه امداد کوی ستاسو		
		ایا د رحمان نه سوا بل څوک دې ..... چې ستاسو لښکر جوړ شی او ستاسو مدد او کړی

مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ	إِن الْكَافِرُونَ	إِلَّا فِي غُرُورٍ	أَمِنْ هَذَا الَّذِي
بہ مقابلہ درجمن کبھی	نہ دی دا کافران	مگر	پہ دو کہ کبھی پراتہ دی
دا کافران خو پہ لویہ دھو کہ کبھی پراتہ دی			ایا داسی خوک شتہ جی تاسو تہ
يُرْزَقُكُمْ	إِنْ أَمْسَكَ	رِزْقَهُ	بَلْ تَحْجُوا
جی رزق در کولی شی تاسو تہ	کہ بند کړی ہغہ	رزق خپل	بلکہ ننوتلی (محکم شوی) دی دوی
روزی در کړی	کہ ہغہ (اللہ ﷻ)	در باندی خپلہ روزی بندہ کړی	بلکہ دوی پہ
فِي عَتَا	وَنَقُورٍ	أَمِنْ	يَمِيشِي
پہ سر کشی کبھی	او پہ نفرت کولو کبھی دحق نہ	ایا پس ہغہ خوک	جی گرخی
سر کشی او پہ نفرت کبھی پراتہ دی			ایا ہغہ کس جی
عَلَى وَجْهَةٍ	أَهْدَى	أَمِنْ يَمِيشِي	سَوِيًّا
پہ مخ خپل باندی	زیات صحیح لار موندونکي دي	یا ہغہ خوک جی گرخی	برابر نیغ
پہ مخی تگ کوی	ہغہ پہ سمہ لار دی؟		او کہ ہغہ جی پہ ہوارہ
عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ	قُلْ هُوَ الَّذِي	أَنْشَأَكُمْ	وَجَعَلَ لَكُم
پہ نیغہ لار باندی	او اوایہ	اللہ ہغہ ذات دی	جی پیدا نی کړی تاسو
لارہ سم روان وی	تہ ور تہ او اوایہ جی	اللہ ﷻ	ہغہ ذات دی
السَّمْعِ	وَالْأَبْصَارِ	وَالْأَفْئِدَةِ	قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ
طاعت داوریڈو	او طاقت دلیڈو	او زورنہ (دپارہ د سوچ)	دیر لو تاسو شکر اوپاسی
او غورونہ اوسترگی	اوزورنہ نی در کړی دی		خو تاسو دیر کم شکر کوئی اور تہ او اوایہ
هُوَ الَّذِي	ذَرَأَكُمْ	فِي الْأَرْضِ	وَالْيَهُ
اللہ ہغہ ذات دی	جی خوارہ نی کړی تاسو	پہ زمکہ کبھی	او خاص ہغہ تہ بہ
اللہ ﷻ	ہغہ ذات دی	جی تاسو نی پہ زمکہ کبھی خوارہ کړی بی	او بیا بہ ہغہ تہ جمع کولی شی
وَيَقُولُونَ	مَتَى هَذَا الْوَعْدُ	إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ	قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ
او وانی دوی	کلہ بہ وی	دا وعدہ	کہ بی تاسو
اوددی وانی جی	دا وعدہ بہ کلہ پورہ کبھی	کہ تاسو رینستونی بی	اور تہ او اوایہ جی
عِنْدَ اللَّهِ	وَالْأَمَّا	أَنَا نَذِيرٌ	مُبِينٌ
دا اللہ سرہ دی	او بیشک زہ	یرونکي یم	ہنگارہ
د اللہ ﷻ	سرہ دی	او زہ خو بس یو گر خند ویرونکي یم	بیا جی دوی قیامت نزدی او وینی
زُلْفَةً	سَيِّئَتٌ	وَجُودَةٌ	الَّذِينَ كَفَرُوا
نزدی	نور ان بہ شی	مخونہ	دھغہ کسانو
نود کافرانو	مخونہ بہ	وران شی	اور تہ بہ او وینی

هَذَا الَّذِي

كُنْتُمْ

بِهِ

تَدْعُونَ

چی دا هغه خیز دی | چی وی تاسو | په دغه خیز سره | چی غوښتو به مو |

چی دا هغه عذاب دی | چی تاسو به (په دنیا کېنې) غوښتلو

قوله تعالى: - آمَنَ هَذَا الَّذِي هُوَ جُنْدُ لَكُمْ يَنْصَرُّكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ ۚ

د باطلې عقیدې ترودید: الله تعالی د مشرکانو ددې عقیدې تر دید کوی کوم چه هغوی خیال کوی دکومو بزرگانو چه هغوی عبادت کوی هغوی ددوی امداد هم کولې شی اودوی ته رزق رسولې شی نو فرمانی چه بغیرد الله تعالی نه نه څوک امداد کولې شی نه رزق رسولې شی نه څوک بیج کولې شی د کافرانو دا عقیده صرف یوه ده که اوس الله تعالی ستاسو رزق بند کړی نویل څوک هم هغه نه جاری کولې په ورکولو اختلویږد اکولو فنا کولو رزق ورکولو او امداد کولو باندې صرف الله تعالی چه وحده لا شریک دی ته قدرت حاصل دی داخلق پخپله هغه دزړه نه پیژنی اویه عملونو کېنې نور هغه سره شریک کوی حقیقت دا دی چه کافران په گمراهی غلطو لارو گناه او سرکشنی کېنې بهیږی روان دی د دوی په طبیعتونو کېنې کبر ضد اود حق نه انکار بلکه د حق سره دښمنی کول ناست دی تردې چه د ښو خبرو اوریدل هم نه شی برداشت کولې عمل کول خولرې خبره ده؟ بیا د مؤمن او کافر مثال بیانولې شی د کافر مثال داسې دی لکه چه څوک ملائکتی کړی سرتیټ کړی سترگې ښکته روان وی نه لار ته گوری او نه هغه ته د معلوم وی چه چرته روان دی بلکه حیران او پریشان لار هیره شوې وارخطا دی اود مؤمن مثال داسې دی لکه چه یوسې په نیغه لار نیغ روان وی لار پخپله صفاو نیغه ده دا سړې هغه پخپله هم ښه پیژنی اویه برابر اوصحیح چال باندې روان دی.

دغه حال به د قیامت په ورځ د دوی وی چه کافران په پرمخې د دوزخ طرف ته راجمع کولې شی او مسلمانان به په عزت سره جنت ته رسولې شی لکه چه ارشاد دی (أَخْرَجُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَالَهُمْ يُعْبَدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَأُذِنُوا لَهُمْ صِرَاطٌ فَجَبَّيْهِمُ) ظالمان اود هغوی په شان اود هغوی معبودان کوم چه د الله تعالی نه بغیرو راجمع کړنی اود دوزخ لار ورته اوښانې الخ مسند احمد کېنې دی د رسول الله ﷺ نه تپوس او کړې شو حضور ﷺ خلق به پرمخې کولوسره څنگه حشر کولې شی؟ هغوی ﷺ اوفرمانیل چا چه په پښو باندې روان کړی دی هغه ذات په پرمخې روانولویاندې هم قادر دی (په مسلم اویخاری شریف کېنې هم دا روایت دی الله تعالی هغه ذات دی چا چه تاسو په اول ځل تاسو هیڅ هم نه ونی پیداکړنی تاسو ته ئی غوږونه سترگی او زړه درکړو یعنی په تاسو کېنې ئی عقل او پوهه پیداکړه خوتاسو دیر کم شکر داری کوئی یعنی خپل داقوتونه دالله تعالی په حکم منلو کېنې اودهغه دنا فرمانونه په بیج کیدو کېنې دیر کم خرچ کوئی هم الله تعالی دی چه تاسوئ په زمکه کېنې خواره کړنی ستاسو زبې جدا ستاسو رنگونه جدا ستاسو په شکلونو او صورتونو کېنې اختلاف اوتاسو ئی د زمکې په جدا جدا حصه کېنې آباد کړنی بیا به ددې گډوډوالی او شیندلو ته پس هغه وخت هم راشی چه تاسو ټول به دهغه په وړاندې اودرولې شنی هغه چه څنگه تاسو اخوادیخوا خواره کړی ئې هم دغه شان به مو یو طرف ته راغونډ کړی او څنگه چه په اول ځل هغه تاسو پیداکړنی بیابانه تاسو راواپس کړی بیا بیان کولې شی چه دا کافران د بیا ژوندی کیدلو قائل نه دی او هغوی دا دویم ژوند محال او ناممکن گنزی د دې بیان په اوریدوسره اعتراض کوی چه ښه ده هغه وخت به کله راخی دکوم چه مونږ ته خبر را کولې شی که

۱) اجماع: ۱۶۷/۳، صحیح بخاری کتاب الفسوف سورة الفرقان باب قوله (الذين يحشرون على وجوههم إلى جهنم) ۴۷۹۰، صحیح

رہنمائی نہی نو اونیایہ چہ د دے گھو و کیدونہ پس بہ ہفہ اجتماع کلہ وی؟

قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ

کہلہ تعالیٰ:۔۔۔ قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ
 دے پیغمبرانو کار خبرو و کول دی: اللہ تعالیٰ خپل نبی تہ فرمانی چہ دوی تہ جواب ورکرہ دھنہ علم ماتہ نشتہ
 چہ قیامت بہ کلہ وی؟ داخو صرف ہم ہفہ علام الغیوب پیڑنی۔ اودومرہ ماتہ ونیلی شوی دی چہ ہفہ
 وخت بہ ضرور راخی: زما حیثیت صرف دادی چہ زہ تاسو خبر کریم اودھفہ ورخ دستخونہ مو خبر کریم
 زما فرض خو صرف تاسو تہ رسول ووکوم چہ الحمد للہ ماکری دی۔ بیا د اللہ تعالیٰ ارشاد دی چہ کلہ
 قیامت قائم شی اوکافران نی بہ خپلو سترگو باندی اوگوری او معلومہ کری چہ اوس خوفہ رانیزدی
 شو او هر راتلونکی خیز خو راخی کہ ہفہ هرخومرہ بہ مزہ راخی اوکلہ چہ دوی دا راتلونکی اووینی
 کوم چہ نی تراوسہ پوری دروغ گنہلو نو ہفوی تہ بہ یر خراب اولگی خکہ چہ د خپل غفلت نتیجہ بہ
 مخامخ اووینی اود قیامت تباہنی بہ بدحواسہ کونکی وی آثار بہ تول مخامخ وی بہ ہفہ وخت کنبی
 بہ دوی تہ د رتلو اودلیل کولو بہ توگہ ونیلی شی ہم دا دی د کوم چہ تاسو تندی کولہ۔

قُلْ اَرَعَيْتُمْ

| ورتہ اووایہ | ایا وینی تاسو

تہ ورتہ اووایہ چہ بنہ دا اونیایی

اَوْ رَحِمْنَا

وَمَنْ مَّعِيَ

اِنْ اَهْلَكْنِي اللَّهُ

کہ ہلاک کری ما اللہ | او ہفہ خوک چی زما سرہ دی | یا رحم اوکری بہ مونہرہ باندی | پس خوک
 کہ اللہ ﷻ ما او زما ملگری ہلاک کری | ..... یا راباندی رحم اوکری | ..... نو

هُوَ الرَّحْمَنُ

قُلْ

مِنْ عَذَابِ الْيَوْمِ

الْكَافِرِينَ

بہ بیج کوی | کافران | دعذب دردناک نہ | ورتہ اووایہ | چی ہفہ خدائی رحم کونکی دی
 کافران بہ د دردناک عذاب نہ خوک بیج کری | تہ ورتہ اووایہ چی ہفہ اللہ ﷻ رحمان دی

فَسَتَعْلَمُونَ

وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا

بِهِ

اَمَّا

ایمان راوی دی مونہرہ بہ ہفہ | او بہ ہفہ باندی | بروسہ کری دہ مونہرہ افس زریہ معلوم شی تاسو نہ
 مونہرہ بہ ہفہ ایمان راوی دی | او بہ ہفہ مو بہروسہ کری دہ | ..... تاسو تہ بہ زر معلومہ شی

اِنْ اَصْبَحَ

قُلْ

فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

اَرَعَيْتُمْ

چی خوک دی ہفہ | چی بہ گمراہی ہنگارہ کنبی دی | ورتہ اووایہ | ایا وینی تاسو | کہ چری شی
 چی خوک بہ ہنگارہ گمراہی کنبی دی | ..... ورتہ اووایہ چی بنہ دا راتہ اونیایی کہ

مَعِينٌ

بِمَاءٍ

فَمَنْ يَأْتِيكُمْ

عَوْرًا

مَأْوَكُمْ

اوبہ ستاسو | ہنگتہ | پس شرک بہ راوی تاسولہ | اوبہ جاری |
 ستاسو اوبہ ہنگتہ غائبی شی | اے خوک بہ ستاسو دوبارہ دچینی اوبہ | اوبہ

قوله تعالیٰ:۔۔۔ فَمَنْ يُضِلِّ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابِ الْيَوْمِ
 کافران بہ د دردناک عذاب نہ خوک بیج کوی: اللہ تعالیٰ فرمانی چہ ای نبی دی مشرکانوتہ اووایہ کوم چہ دا اللہ
 تعالیٰ دعتمونانکار کری داتاسوچہ دے خبری بہ ارزو کنبی نی چہ مونہرہ بہ نقصان اورسونی نو

فرض کر کہ چہ مونہ تہ داللہ تعالیٰ دطرف نہ نقصان راورسیدو یاہغہ پہ مااوزما پہ ملگرو باندی رحم اوکرو نوستاسو پہ دے خہ صرف پہ دے کارخوستاسو خلاصی نہ شی کیدلی؟ ستاسو دخلاصی خودا صورت نہ دے؟ خلاصی پہ توبہ پوری موقوف دے، داللہ تعالیٰ طرف تہ پہ تہیدوباندی، دہغہ دین منلو باندی۔ زمونہ پہ بیج کیدو یا ہلاک کیدو باندی ستاسو خلاصی نشستہ۔ تاسو زمونہ خیال برپردنی اود خپلی ببنی صورت اولتونی۔

قرۃ تعالیٰ: قَمَنَ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

اوبہ داللہ تعالیٰ نعمت: بیافرمانی مونہ پہ رب العالمین رحمن او رحیم باندی ایمان راوہلی دے پہ خیلو تولوکارونو کنبی زمونہ یقین او توکل ہم دہغہ پہ پاک ذات باندی دے۔ لکہ چہ ارشاد دے (فَاَعْبُدُوْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَیْهِ) ہم دہغہ عبادت کوہ اوہم پہ ہغہ باندی یقین ساتہ۔ اوس بہ دیرزر تاسو تہ معلومہ شی چہ پہ دنیا او آخرت کنبی خلاصی چاہہ ملاویری اوبہ نقصان او تاوان کنبی خوک پریوخی؟ درب رحمت بہ چاہ باندی دے اوبہ ہدایت باندی خوک دی؟ د اللہ تعالیٰ غضب پہ چاہ باندی دے اوبہ خرابہ لارخوک دی؟ بیا فرمانی چہ دا اوبہ پہ کوموچہ د انسانی ژوند دارومدار دے زمکہ راکاری یعنی د زمکہ نہ ہبو راونہ وخی نوتاسو پہ کنستلو کنستلو ستہ شی نویغیر داللہ تعالیٰ نہ بل خوک شتہ چہ دا بہیدونکی راخو تکیدونکی او روانیدونکی اوبہ تاسو تہ درکری شی۔

د اللہ پہ فضل او کرم سرہ د سورۃ ملک تفسیر ختم شو۔ (فالحمد لله رب العالمین)

آیاتونہ	سورۃ القلم مکیہ وہی اثنتان وخمسون آیۃ وفیہارکوعان	رکوع گانی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۴۷	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ دیرمہربان زیات رحم کونکی دے	۱
ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُوْنَ ۝ مَا اَنْتَ بِمُعْجِزٍ ۝		
ن قسم دے پہ قلم او پہ ہغہ خیز چی لیکونکی نی لیکي نہ نی تہ پہ فضل درب خیل سرہ		
نون پہ قلم باندی قسم دے او پہ ہغی چی (فرہبتی) خہ لیکي ستا د رب مہربانی دہ چی تہ		
يَجْتَوْنَ ۝ وَاِنَّ لَكَ لَآجْرًا ۝ غَيْرَ مُمْتُونٍ ۝ وَاِنَّكَ لَبِیْنِیْ ۝		
لیونہ او بیشکہ تارہ دے خامخا اجر چی نہ دے ختمیدونکی او بیشکہ تہ		
لیونہ نہ بین اوستا دپارہ داسی اجر دے چی ختمیدونکی نہ دے او تہ د اوچتو اخلاقو پہ		
لَعَلَّ خَلْقٍ عَظِیْمٍ ۝ فَسْتَبْصِرُ ۝ وَيُبْصِرُوْنَ ۝ بِاٰیٰتِکُمْ		
داوچتو اخلاقو مالک بین انو دیر زر بہ تہ ہم اووینی او ہغری بہ ہم اووینی چی پہ کوم یو لہ تاسو نہ		
اوچتہ مرتبہ بین نوتہ بہ ہم اووینی اووینی بہ ہم اووینی چی پہ تاسو کنبی		
الْمُقْتُوْنَ ۝ اِنَّ رَبَّکَ ۝ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ۝ ضَلَّ		
لیونتب دے بیشکہ رب ستاسو چی دے ہغہ نہ پیڑنی ہغہ خوک چی بی لاری شوہ دے		
خوک لیونہ دے بیشکہ ستا رب پہ ہغہ چاہنہ پوہہ دے خوک چی نی د لاری نہ بی لاری		

عَنْ سَبِيلِهِ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ۝

دلاری دهغه نه | او هغه بڼه پیژنی | نیغه لار موندونکی |

شوي وی او هغه ته هغه خلق ښه معلوم دی په نیغه لار روان دی

قوله تعالى :- وَالْقَلَمُ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴿١٠﴾

د نون مفهوم اود ټولو نه اول پیدا شوې هېڅ: د نون وغیره په شان د حروف هجی بیان په تفصیل سره د سوره بقره په شروع کښې تیر شوې دې ځکه نې دلته د بیا سر د بیاړه کولو ضرورت نشته. وئیلې شی چه دلته د نون نه مراد هغه لوی کب دې چه په یو محیط عالم اوبوباندې دې او اووه واپه زمکې نې اوچتې کړې دي. دابن عباس ؓ نه روایت دې چه د ټولو نه اول الله تعالی قلم پیدا کړو ورته نې اوفرمانیل چه لیکه نوهغه اونیل څه اولیکم؟ ونې فرمانیل تقدیر لیکه. نو د هغه ورځ نه واخله ترقیامته پورې چه به څه کیري په هغې باندې قلم روان شو. بیا الله تعالی کب راپیدا کړ او د اوبوچینې راوچتې کړې د کمې نه چه آسمان جوړ شواوزمکه نې د دغه کب په شا کیخوډه. کب حرکت اوکړو په څه سره چه زمکه هم اوخوژیده نو په زمکه کښې غرونه ورڅښ کړل اوزمکه نې مضبوطه او ساکن کړه. بیا هغوی د دې آیت تلاوت اوکړو: ﴿

مطلب دا چه دلته د نون نه مراد داک دې. په طبرانی کښې مرفوعاً روایت دې چه د ټولونه اول الله تعالی قلم او کب پیدا کړو. قلم تهپوس او کړو چه زه څه اولیکم؟ حکم اوشوچه هر هغه خیزکوم چه د قیامت پورې کیدونکې دې. بیا هغوی د اولنی آیت تلاوت اوکړو (۲) نود نون نه مراد هم داک دې او قلم نه مراد هم دا قلم دې. د ابن عساکر په حدیث کښې دی د ټولونه اول الله تعالی قلم پیدا کړو بیا نون یعنی دوات بیانی قلم ته اوفرمائیل چه لیکه نو هغه ونیل څه اولیکم؟ اوفرمائیل شو چه څه کیږی او څه کیدونکی دی عمل رزق عمر مرگ وغیره. نو قلم هر څه اولیکل د دې آیت نه هم دا مراد دې. بیا په قلم باندې مهراولگیدلو هغه به تر قیامت پورې نه چلیږی. بیانی عقل پیدا کړو او ونی فرائیل چه په خپل عزت مې دې قسم وی په خپلو دوستانو کښې به زه تا کمال ته رسوم او په خپلو دښمنانو کښې به زه ناناقص ساتم. فرمائی چه دا مشهوره وه چه د نون نه مراد هغه کب دې کوم چه د اووه وارو زمکولاندې دې بغوی ^{کب} ~~کب~~ وغیره مفسرین فرمائی چه د دې کب په ملا باندې یوکانرې دې د کوم پیروالي چه د زمکې اوسمان برابر دې. په دې باندې یو غوايه دې چه دهغه څلویښت زره ښکرې دی اودهغه په ملا باندې اووه واره زمکې اودهغه ټول مخلوق دی. والله اعلم.

د عبدالله بن سلام سوالونه او د رسول کریم ﷺ جوابونه: -او دیره د حیرانتیا خبره خواد ده چه بعضی مفسرینو دا حدیث هم په دې معنی کښې محمول کړې دې کوم چه په مسند احمد وغیره کښې دې. کله چه عبدالله بن سلام ده خبر ملاشو چه رسول الله ﷺ مدینې ته راغلی دې نوهغه د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او دیر سوالونه ئې اوکړل. ونی ونیل چه زه د هغه خبرو تپسونه کول غواړم چه هغه د انبیاء نه بغیر بل څوک نه پیژنی. اوښایه د قیامت رومبې نښه کومه یوه ده؟ د جنتیانو رومبې خوراک څه دې؟ (او دا څه وجه ده چه کله بچې د پلار په شان وی او کله د مور په شان؟) حضور ﷺ او فرمائیل چه دا خبرې اوس اوس ماته حضرت جبرائیل ؑ اوځودلې. ابن سلام ﷺ اوونیل چه په فرستو کښې هم دغه فرشته ده چه د یهودیانو دښمنه ده. حضور ﷺ او فرمائیل واوره چه د قیامت اوله نښه دا ده چه یواور به راوځی چه خلق به د مشق نه مغر ب ط ف ت به بخ. او د حنثانورومبې خوراک د کب د اینې زیاتوالې

(١) حاكم: ١٩٨/٢. (ابن ابى حاتم)

(المعجم الكبير ١٢٢٢٧، مجمع الزوائد: ١٣١/٧).

دې اوجہ د سرې اوبہ د ښځې په اوبہ ور وړاندې شی نو هلك پيدا کيږي او چه د ښځې اوبه د سرې به اوبو باندې وړاندې والې او کړي نو هم د هغې طرف ته ځي^(۱) په بل حديث کښې دومره زياتوالې دې چه تپوس نې اوکړو جنتيانو ته به د دې خوراک نه پس څه ملاوېږي؟ ونې فرمايل جنتي غوايه به حلال کړې شي چه په جنت کښې څرن کوي. تپوس اوشو چه هغوی ته به اوبه څنگه ملاوېږي؟ او فرمايلې شو دسلسيل نومې د نهر نمل^(۲) دا هم ونيلې شوی دی چه د "ن" نه مراد د نورختښی ده. په يومرسل غريب حديث کښې دی چه رسول الله ﷺ دا آيت اولوستلو او ونې فرمايلې دې نه مراد د نورختښی اود نور قلم دې چه د قيامت پورې په احوالو چلیدلې دې. ابن جريج فرماني ماته خبر را کړې شوې دې چه دا نورانی قلم د سلوکالو پورې اوږدوالې لري اود ادم ونيلې شوی دی چه د "ن" نه مراد دوات او د قلم نه مراد قلم دې. حسن رضي الله عنه او قتاده رضي الله عنه هم دا فرمايلې دي. په يو ډير غريب مرفوع حديث کښې د ادم روايت دې کوم چه په ابن ابی حاتم کښې دې الله تعالی "ن" پيدا کړاوهغه دوات دې^(۳).

حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرماني چه الله تعالی نون يعنی دوات پيدا کړو قلم نې پيدا کړو بياني او فرمايل ليکه هغه تپوس اوکړو څه اوليکې؟ او فرمايلې شو چه څه د قيامت پورې کيدونکی دی. عملونه که هغه نیک وی که بد، رزق که حلال وی که حرام، بيا د ادم چه کوم څيز به کله دنيانه راځي، څومره اندازه باندې به وی او څنگه به اوځي؟ بيا الله تعالی په بنديگانو باندې حفاظت کونکې فرېښتې مقرر کړې او په کتاب باندې داروغه مقرر کړې. محافظې فرېښتې هره ورځ د خازن فرېښتونه معلومات کوي او ليکي. کله چه رزق ختمېږي عمر پوره کيږي مرگ رارسې نو محافظې فرېښتې داروغه فرېښتو له ورځې تپوس کوي چه د نن ورځې کوم يوسامان دې؟ هغوی به وائي چه د دې سرې د پاره زمونږ سره هيڅ هم نشته. دې اوريدو سره فرېښتې لاندې را کوږيږي نوگوري چه هغه مړ شوې وی. د دې بيان نه پس حضرت ابن عباس رضي الله عنه او فرمايلې تاسو څو عرب نې آيا تاسو په قرآن پاک کښې دمحافظو فرېښتو ياره کښې دا نه دي لوستلې **(إِنَّا كُنَّا نَقِصُّكُمْ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ)** مطلب دا دې چه مونږ ستاسو اعمال د اصل نه نقل کول اوليکل. دا خو و دلفظ "ن" متعلق بيان.

د قلم ذکر:- اوس د قلم باره کښې واورئ. په ظاهره دلته عام قلم مراد دې په کوم سره چه ليکل کيږي لکه چه بل ځاني کښې ارشاد رباني دې **(الَّذِينَ عَلَّمُوا الْقُلُوبَ)** يعنی الله تعالی په قلم سره ليکل اوخود. نود دې قسم خوږ لوسره ددې خبرې خبرورکوي چه په مخلوق باندې زمايونعت د ادم دې چه ما دوی ته ليکل اوخود په کوم سره چه د دوی علوموته رسيدل اوشي. په دې وجه نې ددې په پس او فرمايل **(وَمَا نُنْظِرُونَ)** يعنی دهغه څيز قسم چه ليکل کوي. د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه ددې تفسير دا هم نقل دې چه دهغه څيز چه پيژنئ. سدی رضي الله عنه فرماني چه دې نه مرادد فرېښتو ليکل دی چه د بنديگانو اعمال ليکي. اونور مفسرين وائي چه دې نه مراد دهغه قلم دې کوم چه په قدرتی توگه روان شوانتقدیر نې اوليکلو. د زمکې او آسمان د پيدا کيدونه پنځوس زره کاله وړاندې اود دې قول په دليل کښې دهغه ډله هغه احاديث وارد کوي کوم چه د قلم په ذکر کښې روايت شوی دی. حضرت مجاهد رضي الله عنه فرماني چه د قلم نه مراد دهغه قلم دې په کوم سره چه ذکر ليکلې کيږي.

قوله تعالی:- **(وَالَّذِي لَعَلِّي عَذِيبُهُ)** بيا فرماني چه ای نبی الحمد لله ته ديوانه نه نې لکه څنگه چه ستا د نبی کریم ﷺ د اخلاقيو څو واقعات:-
د قول منکران حق وائي بلکه ستاد پاره لوی اجر دې اوبې حساب به ثوابونه دی چه نه ختمېږي نه پريکيږي.

^(۱) صحيح بخاری ک تاب احاديث الانبياء باب خلق آدم و فربه: ۴۳۲۹، ۱۰۸/۴، ابن حبان: ۷۱۶۱.

^(۲) صحيح بخاری کتاب الحیض باب بيان صفه منی الرجل والمرأة: ۴۱۵، حاکم: ۴۸۱/۴، ابن حبان: ۷۴۲۲.

^(۳) الشریعة للأجری: ۱۷۹.

اونه کتب کیری خک کہ چه تاد رسالت حق ادا کرې دې اوزمونې په لار کښې دې د سخت نه سخت تکلیفونه برداشت کړی دی مونې به تاته بې حساب په بدله درکوو. ته په ډیرو ښو اخلاقو باندې نې یعنی په دین اسلام باندې نې او په بهترین ادب باندې نې.

د حضرت عائشه صدیقہ (رضی اللہ عنہا) نه د حضور (ﷺ) د اخلاقو باره کښې تپوس کیرې نو هغه جواب ورکوي چه د حضور (ﷺ) اخلاق خو قرآن پاک وو. حضرت سعید (رضی اللہ عنہ) فرماني لکه څنگه چه په قرآن پاک کښې دې (۱) په دویم حدیث شریف کښې دې حضرت صدیقہ (رضی اللہ عنہا) تپوس اوکړو چه ولې تاقران پاک نه دې لوستلې؟ تپوس کونکې حضرت سعید بن هشام (رضی اللہ عنہ) اوونیل چه اولوستلې مې دې. نو هغې اوفرمانیل چه نود حضور (ﷺ) اخلاق قرآن کریم وو. په مسلم شریف کښې دا حدیث پوره پوره دې (۲) کوم چه به مونې په سورت مزمل کښې بیانوو. ان شاء الله تعالی. د بنو سواد یوسې د حضرت عائشه صدیقہ (رضی اللہ عنہا) نه هم دا سوال کړې وو نو هغوی هم دا فرمانیلې وواو بیانی دآیت (وَالَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَهُ الْكِبَرُ فِي الْأَرْضِ وَالْأَرْضُ فَاسِدَةٌ فِي يَوْمِ ذَاتِ الْحِجَّةِ وَالْأَرْضُ فَاسِدَةٌ فِي يَوْمِ ذَاتِ الْحِجَّةِ وَالْأَرْضُ فَاسِدَةٌ فِي يَوْمِ ذَاتِ الْحِجَّةِ) تلاوت اوفرمانیلو. هغه وویل چه څه یوه نیمه واقعہ خو بیان کړنې. حضرت عائشه (رضی اللہ عنہا) اوفرمانیل واوره یوخل ما هم د حضور (ﷺ) د پاره خوراک تیار کړو او حضرت حفصہ رضی الله عنه هم. ما خپلې وینځې ته اوونیل چه گوره که زما د خوراک نه اول د حضرت حفصہ (رضی اللہ عنہا) خوراک تیار شوراغلو نو راگزارنې کړه. نو هغې هم داسې اوکړه او لوښې هم مات شو. حضور (ﷺ) شیندلې شوې خوراک راغونډ کړو او ونې فرمانیل چه د دې لوښې په بدل کښې به ته ثابت لوښې ورکوي او هیڅ غصه اورتنه نې اونه کړه (۳).

مطلب دا حدیث په ډیرو طریقو سره په مختلفو الفاظو سره په مختلفو کتابونو کښې دې چه یوڅو د پیغمبر (ﷺ) د شروع او پیدا کیدونه الله تعالی خوښ کړې شوی اخلاق بهترین خصلتونه او پاک عادتونه کیڅودې وو نودغه شان د حضور (ﷺ) عمل په قرآن پاک باندې هم داسې وو لکه چه د قرآن پاک یومجسم علی نمونه وو. د هریوحکم په ځانی راورولواود هرې نهې نه بندیدلو کښې دحضور (ﷺ) حالت دا وچه په قرآن پاک کښې کوم څه دی نو هغه هم دحضور (ﷺ) د ښکلې او عزت مندو اخلاقو بیان دې. دحضرت انس (رضی اللہ عنہ) بیان دې چه مادرسلو الله (ﷺ) لس کاله خدمت اوکړو خو یو ورځ نې راته اف قدرې هم نه دې فرمانیلې. که د کولیو کار به مې اونه کړو او یا د نه کولو کار به مې اوکړو نو غصه اورتل خو څه چه دومره به نې هم نه فرمانیل چه داسې دې ولې اوکړه (۴) حضور (ﷺ) د ټولونه زیات دخواخلاقو مالک وو. (۵) دحضور اکرم (ﷺ) د تلې (ورغوی) نه زیات نرم نه رینیم وو اونه څه بل څه څیز. د حضور اکرم (ﷺ) د خولې نه زیات خوشبودار څیز ما نه دې یونی کړې نه مشک اونه عطر (۶) به صحیح بخاری کښې دې چه حضرت براء (رضی اللہ عنہ) فرماني رسول الله (ﷺ) د ټولونه زیات ښانسته او د ټولونه زیات خلیق وو. د حضور (ﷺ) قد نه ډیر اوږد اونه ډیر ټیټ وو (۷) په دې باره کښې نورهم ډیر احادیث دی.

شمائل ترمذی شریف کښې د حضرت عائشه (رضی اللہ عنہا) نه روایت دې چه رسول الله (ﷺ) نه چرې په خپل لاس باندې یوڅادم یا غلام وهلې اونه نې بیبیانې او بیجې اونه نې بل څوک، اود الله تعالی د لارې جهاد خو یو بله خبره ده. کله به چه حضور (ﷺ) ته په دوو کارونو کښې اختیار ورکړې شو نو حضور (ﷺ) به هم هغه

(۱) الطبری: ۵۲۹/۲۳.

(۲) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرين باب جماعة صلاة الليل ومن نام عنه اومرض: ۷۶۹.

(۳) احمد: ۱۱۱/۱، ابن ماجه کتاب الاحکام باب الحکم لیم کسر شینا: ۲۳۳۲. (مسند احمد)

(۴) صحیح بخاری کتاب الادب باب حسن الخلق والسنة: ۶۰۳۸، صحیح مسلم: ۲۳۰۹، ابوداؤد: ۴۷۷۴، احمد: ۲۵۵/۲.

(۵) صحیح مسلم کتاب الفضائل باب حسن خلقه: ۲۳۱۰.

(۶) صحیح بخاری کتاب الصوم باب ما ذکر من صوم النبی والظاهرة: ۱۹۷۳، صحیح مسلم: ۲۳۳۰.

(۷) صحیح بخاری کتاب الثالب باب صفة النبی: ۳۵۴۹، صحیح مسلم: ۲۳۲۷.

خویشولو چه کوم به ډیر اسان وو. اودایوه بله خبره وه که په هغې کښې به څه گناه وه نود هغې نه به ډیر لرې کیدو. حضور ﷺ کله هم خپله بدله د چا نه ده اخستې اودا خبره ده چه که چا به د الله تعالیٰ حرمتونه ماتول نو نبی کریم ﷺ به د الله تعالیٰ د احکامو جاري کولود پاره خامخا انتقام اخستلو (مسند احمد کښې حضور ﷺ ارشاد فرماني چه زه د بهترینو اخلاقو او پاکیزه عاتونو پوره کولود پاره راغلې یم) ^(۱) بیا فرماني چه ای نبی ﷺ ته اوستا مخالف اومنکر به ډیر زر پوهه کړې شی چه په حقیقت کښې د هوکه شوي او گمراه څوک دي؟ لکه چه بل ځاني کښې فرماني (سَيَعْلَمُونَ غَدَائِنَ الْكَذَابِ الْاَيُّهُ) دوی ته به اوس یاصبا معلومه شی چه دروغژن او ځان خودونکي شرارتی څوک وو؟ یویل ځاني کښې ارشاد دي (وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَعْنُ هٰؤُلَاءِ صَلَاتُ مِیْنِ) مونږ یا تاسو په هدایت باندې که په ښکاره گمراهی باندې حضرت ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنهما فرماني چه د حقیقت به د قیامت په ورځ راښکاره شی (دهغوی نه روایت دي چه مفتون مجنون لیونی) ته وائی (د مجاهد رضی الله تعالیٰ عنهما) غیره هم دا قول دي (قتاده رضی الله تعالیٰ عنهما) فرماني چه څوک شیطان سره ډیر نيز دي؟ د مفتون ظاهري معنی داده چه د حق نه واورې او گمراه شی. په (اَيُّهُمْ) باندې ب ځکه داخل کړې ده چه هغه دلالت شی (فَسَيَعْلَمُونَ) کښې تضمین فعل دي نو تقدیر عبارت ملاوولوسره به ترجمه داسې شی چه ته به هم او هغوی به هم ډیر زر اویژنی او تانه هم او هغوی ته به هم ډیر زر د مفتون خبر ورکړې شی. والله اعلم. بیا فرماني چه په تاسو کښې د هوکه خوړونکي او په نیغه لار باندې تلونکي ټول الله تعالیٰ ته ښکاره دی هغه ته ښه معلوم دی چه د نیغې لار نه د چا قدم خوښیدلي دي.

وَدُّوا		لَوْ تَدْرِكُنَّ		فَيَذَرُوهُنَّ		وَلَا تُطِعْ		الْمُكَذِّبِينَ	
غواړې دوی که ته نرمی اوکړې نو دوی به هم نرمی اوکړې او خبره مه نه دهر قسم خور									
دوی خو دا غواړې چې ته نرم شي نو دوی به هم نرم شي او دهر قسم خور تابعداري هم کوه									
مَّهِيْنٍ		هَمَّازٍ		مَّشَآءٍ بِهَيْمٍ		مَّتَّاعٍ لِّخَيْرٍ		مُعْتَدٍ	
سپک سړی عیب ویونکی وړونکي دچغلي منع کونکي خیر لره ادا دنده اوږیدونکي									
چې سپک دي عیب لگونکي دي هرژنده چغل خور دي د نیکي د کارونو منع کونکي دي ادا دنده									
اَيُّهُمْ		عَتَلٌ		بَعْدَ ذٰلِكَ		زَيْنِمْ		اَنْ كَانَ	
سخت گنهگار ایدخویه پس ددې ټولو عیبونو نه ایداصله دي په دې وجه چې وو هغه خاوند دمال									
تیریدونکي دي غټ گناهکار دي ایدخویه دي د دې هرڅه نه علاوه بدذاته دي دا ځکه چې دمال									

(۱) احمد: ۲۳۲/۶، ابوداؤد: ۴۷۸۶، وهو حدیث صحیح، اصله عند مسلم: ۲۳۲۸

(۲) احمد: ۳۸۱/۲

(۳) تفسیر قرطبی: ۲۲۹/۱۸

(۴) الطبری: ۵۳۱/۲۳

(۵) ایتفا.

وَيَبَيِّنُ ۖ إِذَا نُتِلَ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ۝

او اولاد اکلے جی | اولوستی شی | بہ ہفہ باندی | ایتونہ زمونہ | نو وائی قیسی دی | دہومبو خلقو
اولاد خاوند دی اکلے جی | ورتہ زمونہ | ایتونہ اولوستی شی | نو وائی جی | داخو دپخوانو خلقو افسانی دی

سَنَسِيهُ ۖ عَلَى الْخُرُوفِ ۝

زر دی جی داغ بہ کیردو ہفہ لہ | بہ خر تم (پوزہ) باندی |

مونہ بہ رولہ زر بہ پوزہ داغ اولگوڑ

قوله تعالى: فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ ۝

فخر ابو اخلاقو تفصیلی مذمت: اللہ تعالیٰ ارشاد فرمائی ای نبی ﷺ کوم نعمتوںہ چہ مونہ تاتہ درکری، کوم
صراط مستقیم او خلق عظیم مونہ تاتہ درکری اوس تالہ پکار دی چہ زمونہ د نہ مونکو تہ اونہ منی د
ہغوی خو دا خواہش دی چہ تہ لہ شان ہم نرمی اوکری نو دوی بہ چغی صوری جوہی کری۔ اودائی
ہم مطلب دی چہ تالہ پکاری د دوی دباطلو معبودانوں طرف تہ خو لہ شان مخ کرہ د حق نہ لہ شان اخوا
دپخوا شہ۔ بیافرمانی چہ دیر قسمونہ خوہونکو کمینہ سری ہم مہ منہ۔ د دروغڑن سری د چلی دروغ
وینا د بیکارہ کیدلو ویرہ وی بہ دی وجہ ہفہ بہ قسمونہ خوہولوسرہ نورو تہ خپل یقین ورکول غواہی۔ د
قسم د پاسہ قسم خوری اود اللہ تعالیٰ نومونہ بہ موقعی استعمالونکی گرجی۔

ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ د (مہین) نہ مراد کاذب یعنی دروغڑن دی (مجاہد رحمہ اللہ) فرمائی د کمزوری
زہر والا حسن و الا حسن و الا حسن و الا حسن (مہین) نہ مراد کاذب یعنی دروغڑن دی (مجاہد رحمہ اللہ) فرمائی د کمزوری
خوہرہ دیو خانہ بل خانہ نہ نی غوب لگولی وی دی دپارہ چہ فساداوشی۔ بہ طبیعتونو کبھی خرابوالی
او زورونو کبھی خیرنوالی راشی۔ د رسول اللہ ﷺ پہ لارکبھی دوہ قبرونہ راغلہ نو وئی فرمائیل دواہ پہ
عذاب دی اوہی خہ لوئی کارنہ بلکہ یوخو بہ پہ متیازو کولو کبھی پردہ نہ کولہ او بل چغل خور وو (د
فرمانی چغل خور بہ جنت تہ نہ خی۔)

بہ بل روایت کبھی دی چہ حضرت حذیفہ رضی اللہ عنہ د حدیث ہفہ وخت اورولہ ووکلہ چہ ہغوی تہ او نیلی
شو چہ دا سری د خفیہ پولیس سری دی (د مسند احمد پہ حدیث کبھی دی چہ حضور ﷺ او فرمائیل چہ
زہ تاسوتہ اونہ بنایم چہ تاسوکبھی د تولونہ بنہ سری خوک دی؟ خلقو عرض اوکرو ضرور ارشاد
اوفرمانی دی فرمائیل چہ کلہ ہفہ تہ اوگورے اواللہ تعالیٰ درتہ یاد شی۔ او واورنی د تولونہ خراب سری
ہفہ دی چہ چغل خور وی پہ دوستانو کبھی فساد اچونکے وی، پہ پاکو اوصفا خلقو باندی تہمت
لگونکے وی (د حلالو کارونو او حلالو خیزونونہ اخوا کیری اود حرام خوراک اوحرام کارنی کبھی پریوخی۔
گناہگار بدکار او محرمات استعمالونکی بدخویہ اوبدہ وینا جمع کونکے اونہ ورکونکے دی۔
د مسند احمد پہ حدیث کبھی رسول اللہ ﷺ فرمائیلی دی جنتی خلق پریوخی عاجز اوضاعیفان دی چہ د
اللہ تعالیٰ پہ نیز بہ ہفہ اوچتہ مرتبہ دی کہ ہغوی قسم اوخوری نو اللہ تعالیٰ نی پورہ کوی او دوزخی
خلق سرکش متکبر او خان خودونکی دی (د یو بل حدیث کبھی دی چہ جمع کونکی اونہ ورکونکی

الطبری: ۵۳۲/۲۳۔

(د صحیح بخاری کتاب الوضوء باب من الکبائر ان یاستر من بولہ: ۱۲۱۶، صحیح مسلم: ۲۹۲۔

(د صحیح بخاری کتاب الادب باب ما یکرہ من النجۃ: ۶۰۵۶، صحیح مسلم: ۱۰۵۰، ابوداؤد: ۴۸۷۱، ترمذی: ۲۰۲۶، ۳۸۶/۵: ۳۸۶/۵۔

(د صحیح بخاری کتاب الایمان باب بیان تغلیظ تحريم النجۃ: ۱۰۵۰، ۳۸۱/۵: ۳۸۱/۵۔

(د ۵۹۱/۶: ۵۹۱/۶ ح ۲۷۵۹۹ وسئلہ حسن، شہرین حوشب حسن الحديث والحقیقہ۔

(د صحیح بخاری کتاب الطہور سورۃ ن والقلم باب (عل بعد ذلک زلیم): ۴۹۱۸، صحیح مسلم: ۲۸۵۳، ترمذی: ۲۶۰۵۔

بدہ وینا کونکی او سخت اخلاق خلق. (۱) پہ یو بل روایت کنبی دی چه د حضور اکرم ﷺ نه نبوس او شو (عتل زینم) څوک دی؟ ونی فرمائیل بداخلاق ښه خوراک ځنځاک کونکی په خلقو باندې ظلم کونکی خیتوان سړی (۲) خودا روایت اکثر وړانو مرسل بیان کړې دې. په یو بل حدیث کنبی دی چه په هغه نالاتو باندې آسمان ژاړی چاته چه الله تعالی صحت ورکړې د خوراک د پارہ نی په ډکه خینه ورکړی مال او عزت هم ورکړی بیا هم په خلقو باندې ظلم کوی. (۳) حدیث هم په دوو مرسل طریقو باندې روایت دې. غرض عتل وائی دچا بدن چه صحیح وی طاقتوړی اوښه خوراک کونکې اوزوراور سړی وی ځان زینم مفهوم او دې مصداق: (زینم) نه مراد بدنام دې چه په بدنی کنبی مشهور وی په عربی لغت کنبی زینم هغه سړی ته وائی چه په یو قوم کنبی پوهه گنرلې شی خود هغه قوم نه ته وی. عربو شاعرانو هغه هم په دې معنی کنبی ترلې دې. یعنی د چانسب چه صحیح نه وی. ونیلې شی چه دې نه مراد اخس بن شریق ثقفی دې چه د بنوزهره حلیف وو. او بعضې وائی چه دا اسود بن عبدیغوث زهری دې. عکرمه فرمائی ولد الزنا مراد دې. داهم بیان شوې دې چه څنگه یوه چیلنی د نورو چیلونه خان له او جدائی خپل څیرلې غوړ په خپل سټ زړوند کړې وی نو هغه په یونظر کنبی پیژندلې شی دغه شان کافیه مؤمنانو کنبی پیژندلې شی دغه شان نور هم ډیر اقوال دی خو خلاصه د ټولو صرف دومره ده چه زینم هغه سړی دې کوم چه په بدنی سره مشهور وی او په عام توگه داسې خلق د اخوا دیخوا نه ملا شوې وی د چا چه د صحیح نسب او حقیقی پلار پته نه وی. په داسې خلقو باندې د شیطان غلبه ډیره زیاته وی. لکه چه په حدیث شریف کنبی دی د زنا اولاد به جنت ته نه ځی (۴) حدیث بعضې خلقو موضوع گنړی. (۵)

قوله تعالى: -أَنْ كَانُوا أَهْلًا بِآيَاتِنَا

په یو بل روایت کنبی دی چه د زنا اولاد د دریو خراب خلقو د بدنی مجموعه ده که هغه هم د خپل مور پلار په شان کارا وکړی (۶) بیافرمانی د دوی د دې شرارتونو وجه داده چه دوی مالدار او د خامنویاران جوړ شو. زمونږ ددې نعمت تعریف کول خوځه چه زمونږ آیاتونه دروغ گنړی او بې عزتی کولو سره گړخی وائی چه داخوژې قصې دی. یو بل ځانی کنبی الله تعالی ارشاد فرمائی (فَقُلْ وَمَنْ خَلَقْتُ وَجِئًا) ما پرېږدی او هغه کوم چه مایوازی پیدا کړی دی او ډیر مال مې ورکړې دې او تکره خامن مې ورکړی دی او نور مې هم ډیر آسانی ورکړی دی بیا هم په دې طمع کنبی دی چه زه به دوی ته نور هم ورکړم هیڅ کله داسې نه شی کیدې. دوی خو زما د آیاتونو مخالف دی. زه به دوی ډیر زر په ډیر خراب مصیبت کنبی اخته کړم. هغه غوراو فکر کولو سره اندازه اولگوله چه دا تباہ شی څومره خراب سوچ ئې او کړو زه بیا وایم دادې برباد وی هغه څنگه خراب تجویز او کړو هغه بیا نظر واخلو او خفه شو شکل ئې جوړ کړو مخ ئې واړولو یا سیدو او ونی دا د الله تعالی کلام خو پخوانې نقل کړې شوې جادو دې صفا معلومه ده چه دا انسانی کلام دې د دوی په دې خبره به زه هم دوی په سفر کنبی ورواچوم. تاته څه معلومه ده چه سفر څه څیز دې؟ هغه هیڅ څیز نه باقی ساتی اونه ئې باقی پرېږدی په بدن پورې اینځلی او په دې باندې نور لس فرېنتې مقرر دی. دغه شان دلته ئې هم افرمائیل چه د دوی په پوزه به مونږ داغ اولگود یعنی داسې به ئې رسوا کړو چه دهغوې بدی به د چانه پته نه وی. هر یو به هغه اویژنی. لکه ښه لگولې شوې پوزې والا چه په زرگونو سړو کنبی خلق پیژنی. او چه څوک داغ پتوی نو پتولې به ئې نه شی. دا

(۱) احمد: ۱۶۹/۳، مسند صحیح، مجمع الزوائد: ۳۹۶/۱۰.

(۲) احمد: ۲۲۷/۴، مجمع الزوائد: ۳۹۶/۱۰.

(۳) احمد: ۲۰۳/۲ ح ۶۸۹۲، مجمع الزوائد: ۲۵۷/۶، حلیه الاولیاء: ۳۰۷/۳، الموضوعات لابن الجوزی: ۱۱۰/۳.

(۴) احمد: ۱۰۹/۶، ابوداود: ۳۹۶۳، مسند صحیح بلقظ و لدلرناشر الثالثة، مشکل الاثر: ۳۹۶/۱۰، حاکم: ۲۱۴/۲.

ہم وٹیلی شوی دی چه دبدر په ورځ به د دوی پوزې په توره لگی اودا هم وٹیلی شوی دی چه د قیامت به ورځ به پرې د دوزخ مهر لگی یعنی مخ به ورله تورولې شی نو د پوزې نه مراد پوره مخ شو. امام ابو جعفر ابن جریر رحمہ اللہ دا ټول اقوال نقل کولوسره فرمایلی دی چه په دې ټولوکې داسې تطبیق کولی شی چه دا ټول کارونه به په هغوی کښې کېږي. دا به هم وی او هغه به هم او په دنیا کښې به هم رسوا کېږي او په رښتیا به ئې په پوزه ښه لگی. په آخرت کښې به هم د ښې والا مجرمان جوړېږي. او په حقیقت کښې دا ده هم ډیره صحیح. ابن ابی حاتم کښې د رسول الله ﷺ فرمان دې چه بنده د الله تعالی په نیزد باندې په زرگونو کلونو پورې مؤمن لیکلې شی خومر کېږي په هغه حال کښې چه الله تعالی ترې ناراض وی. او یو بنده په زرگونو کلونو پورې د الله تعالی په نیزد کافر لیکلې کېږي خود مرګ په وخت الله تعالی دهغه نه خوشحالیږي. او چه کوم سړي د عیب لگولو او چغلشی خوړلو په حالت کېږي مړ کېږي او چه د خلقو بدنامونکي وی نو د قیامت په ورځ به د هغه په پوزه باندې د دواړو شونډو د طرف نه ښه لگولی شی کوم چه به د دې مجرم غلامت جوړېږي.

اِنَّا بَلَوْنَهُمْ

ايشكه مونږه په ازمينت كښي واچولي دي دوي

مونږ ددوي داسي

اِذْ

اَصْعَبَ الْحِكْمَةَ

كَمَا بَلَوْنَا

لکه څنگه چي مونږ په ازمينت كښي اچولي وؤ | خاوندان (مالكان) دباغ | كله چي |

امتحان اخلو | لكه څنگه چي مو د باغ د خاوندانو امتحان اخستي وو | څه وخت چي هغوي

مُصِيبِينَ

لِصِرْمَتِهَا

اَقْسَمُوا

هغوي قسمونه اوخوړل | چي خامخا به پريكوي ميوه دهغي | په وخت دصبا كښي |

قسم خوړلي وو | ..... چي ميوه به ترې سحر وختي كټ كودا |

مِنْ رَبِّكَ

طَائِفٌ

عَلَيْهَا

فَطَافَ

وَلَا يَسْتَنْوِنَ

او استناني نه كوله | پس اوگرزيږدو | په هغي باندې | يوگرزيږدونكي (افت) | دطرفه درب ستا نه

اوانشاء الله ئې هم وټيلي نه وه | نو په دغه باغ ستادرب د طرفه يو تاويدونكي عذاب راتاؤ شو

فَتَنَادُوا

كَالصَّرِيمِ

فَأَصْبَحَتْ

وَهُمْ نَارِبُونَ

او هغوي | اوده وؤ | پس شو هغه باغ | پشان درييلي شوي فصل | نو هغوي اواز اوكر و يو بل ته

هغوي لا اوده پراته وو | او هغه باغ لكه د رييلي شوې پټې پشان پاتي شو | نو هغوي

صَارِمِينَ

إِنْ كُنْتُمْ

أَنْ اَعْدُوا عَلَيَّ حَرْبَكُمْ

أَنْ اَعْدُوا عَلَيَّ حَرْبَكُمْ

صَارِمِينَ

په وخت دصبا كښي | چي سحر وختي ورشي فصل خپل ته | كه يي تاسو | رشتونكي (لوكونكي) |

صبا يو بل ته نعرې كړې | چي خپل پټي ته وختي اورسيږي | كه ميوه ټولول غواړي

أَنْ لَا يَدْخُلْتَهَا

وَهُمْ يَتَخَفَتُونَ

وَهُمْ يَتَخَفَتُونَ

وَهُمْ يَتَخَفَتُونَ

وَهُمْ يَتَخَفَتُونَ

پس روان شو هغوي | او هغوي د يو بل سره پټې پټې خبرې كولې اچي هرگز داخل نه شي دې باغ ته |

غرض دا چي ټول روان شول | او پټې پټې خبرې ئې كولې | چي اگورئ | نن تاسو ته

اَلْيَوْمَ	عَلَيْكُمْ	مَسْكِينٌ ۝	وَّعَدُوا	عَلَىٰ حَرَدٍ
نن ورخ	په تاسو باندې	يو مسكين	او سحر وختي لارل	په فيصله دنه ورکولو فقيرانو ته
يو مسكين هم رانسی	.....	اوپخپل قدرت (اوتدبير) غاوره په تيزی سره سحر وختي		
قَادِرِينَ ۝	فَلَمَّا	رَأَوْهَا	قَالُوا	
(لکه چی) هغوی قادر دی (په شوکولو دمیون)	پس هر کله چی	وي لیدو هغه باغ	او نوې ونیل	اورسیدل
.....	نو چی دا (تباہ شوې باغ) نی اولیدو نو وې ونیل			
إِنَّا لَصَّادُونَ ۝	بَلْ نَحْنُ	مَحْرُومُونَ ۝	قَالَ	أَوْسَطُهُمْ
بیشکه مونږ لاره ورکه کړی ده	بلکه مونږه	محرومه پاتې شو	اوونیل	ادیتولونه بهترسری دهغوی
چی (غالباً) مونږ لاره خطا کړې ده	بلکه رښتیا دا ده چی	قسمت موندېدې	په هغوی کښې	لرښه سړی داوونیل
أَكْمَأْكُلُ	لَكُمْ	لَوْلَا تَسْتَعْجِلُونَ ۝	قَالُوا	سُبْحَنَ
ایا ما نه وژونیلی	تاسو ته	چی ولې نه وایئ تاسو تسبیح	اوونیل هغوی	پاکې ده
ماناسو ته نه وو ونیلی چی دالله ﷻ پاکې ولې نه بیانونی	.....	بیانې اوونیل چی پاک دې		
رَبَّنَا	إِنَّا لَنَکَا	ظَلَمِینَ ۝	فَأَقْبَلَ	بَعْضُهُمْ
رب زموږ لږه	چی بیشکه وژ مونږه	ظالمان	بیامخ کړو	خینو دهغوی
زموږ رب	بیشکه هم مونږ خطاکار وو	بیانې یوبل ته کتل او الزامونه لگول نی شروع کړل		
يَتْلَا وَهُمْ ۝	قَالُوا	لِيُؤْتِنَا	إِنَّا لَنَکَا	ظَفِیْنِ ۝
چی یوبل نی ملامته کولو	اوونیل هغوی	اے افسوسه زموږه	بیشکه وژ مونږه	سرکشه
بیانې اوونیل	.....	چی هائی افسوس دې په مونږ	هم مونږ د حد نه تیریدونکی یو	
عَلَىٰ رَبَّنَا	أَنْ يُبْدِلَنَا	خَيْرًا	وَمِنْهَا	إِنَّا
امید دې چی رب زموږه	په بدله کښې راکړی مونږه	بهره	ددې نه	بیشکه مونږه
امید دې چی مونږ ته خپل رب ددې نه غوره (باغ) په بدله کښې راکړی	بیشکه مونږ			
إِلَىٰ رَبَّنَا	رَاغِبُونَ ۝	كَذَٰلِكَ الْعَذَابُ ۝	وَالْعَذَابُ الْآخِرَةُ ۝	أَكْبَرُ
رب زموږ ته	رجوع کونکی یو	همدارنگې وی عذاب	او خامخا عذاب داخرت	ډیر لوی دې
خپل رب ته رجوع کونکی یو	عذاب (چی) راځی نو، داسې راځی او د آخرت عذاب ډیر لوڼې دې			
لَوْ كَانُوا	يَعْلَمُونَ ۝			
افسوس که وې دوی	چی پوهیدلې			
کاش! دوی پرې پوهیدلې				

قوله تعالى: لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

د باغ والا تفصیلی واقعہ: دلته د هغه کافرانوچہ رسول الله ﷺ نی دروغ گنرلو مثال بیانولې شی چه څنگه د باغ والا وو دالله تعالی ناشکری اوکړه اود الله تعالی په عذابونو کښې خپل ځان ورواچولو. هم دغه حال

د دې کافرانو هم دې چه دالله تعالیٰ نعمت یعنی حضوراکرم ﷺ دپیغمبرنی ناشکری اوانکار هغوی د الله تعالیٰ ناراضکنی مستحق اوگرخول نو ونی فرمائیل چه مونږی دوی هم ازمینبت کړل څنگه چه مونږی د باغ والا ازمینبت کړی وو. په کوم باغ کښې چه قسم قسم میوې دانې وغیره وې. دې خلقو په خپل منځ کښې قسمونه اوخوړل چه د سحر کیدونه وړاندې وړاندې به په شپه کښې میوې راکوزې کړو چه فقیرانو مسکینانو او سوال کونکو ته پته هم اونه لگی چه هغوی راشی اودرپری اومونږی هغوی له هم ورکوو بلکه ټولې میوې دانې به پخپله یوسو. په خپل دې چل باندې اوکامیابښی باندې د هغوی شرور وو او په دې ډیر خوشحاله وو تردې چه الله تعالیٰ ترې هم هیرشو ان شاء الله پورې د چا د ژبې نه اونه وتلو. په دې وجه د هغوی داقسم پوره نه شو هم د شپې شپې د هغوی د رسیدو نه وړاندې آسمانی آفت هغه ټول باغ اوسوزولو او هیره ئی. ږ داسې شولکه توره شپه او پرېکړې شوې فصل.ددې د پاره حضوراکرم ﷺ ارشاد فرمائی چه خنغو د گناهونو به شنی د گناهونو په وجه انسان د هغه رزق نه هم محروم کولې شی کوم چه دهغه دپاره تیارکړې شوې وی. بیا ئی د دې دواړو آیاتونو تلاوت اوفرمانیلو چه دا خلق د خپلې گناه په سبب د خپل باغ د میوې او پیداوار نه بدنصبه شو. (ابن ابی حاتم)

د سحر په وخت کښې دوی یویل ته اوازونه ورکوی که د میوو شوکولواراده مووی نو وخت مه لگونی اوسحر وختی اوختی.عبدالله ابن عباسﷺ فرمائی چه داباغ دانگورو وو.اوس دوی پټ پټ خبرې کولې چه څوک ئی وانوری اوغریبانانومسکینانوته پته اونه لگی.نود دوی غوږایستې خود هغه الله تعالیٰ نه پټېدې نه شوې چه دزه د ارادونه مه پوره شان سره واقف دي.هغه بیان فرمائی چه ددوی دا پټې خبرې داوې چه گورنی هوښیار اوسپړنی چامسکین ته پته اونه لگی اودلته رانه شی هیڅ کله یوفقیهم په باغ کښې مه پرېږدئ.اوس پوره طاقت اوسختنی سره په پخه اراده سره اوبه غریبانانوباندې غصې سره باغ ته لاړل. سدی ﷺ فرمائی چه حروان دکلی نوم وو خوداڅه ډیر صحیح نه معلومېږی دوی پوهیدل چه اوس په میوو باندې قابض دی اوس به ئی راکوزې کړو او ټولې به راوړو.خو چه هلته اورسیدل نو حیران او پریشان پاتې شو. گوری چه چپې وهونکې تک شین ډک باغ د میوو نه ډکې ونې پخې میوې ټولې غرقې او تبا ه شوی دی په ټول باغ کښې سیلنی گرځیدلې او ټول باغ سره د میوو سوزیدلې سکاره شوې دې.یوه میوه د نیم قیمت هم پاتې نه وه ټول تازه والې اینختلو سره بدل شوې.

ټول باغ سوزیدلې ایره شوې دې د ونو تور تور ویرونکی ښاخونه ولاړ دی نو اول خوئی ونیل چه مونږی لارهیره کړې ده چرته بل باغ ته راغلې یو اودا مطلب هم کیدې شی چه زمونږی طریقه کار غلط وو د کوم چه دا نتیجه شوه. بیاچه کله به غورسره کتلونه پس ئی دا یقین اوشو چه باغ خو هم زمونږی دې نو هله پوهه شو او ونی ونیل دې خو دا ولې مونږی بدقسمته یو زمونږی په نصیب کښې د دې میوې اوفانده نه وه. په دې ټولو کښې چه د عدل او انصاف والا ښیگرې او بهترنی والا وو هغه ونیل گورنی ماخو به د اول نه تاسو ته ونیل چه تاسو ان شاء الله ولې نه وائي؟سدي ﷺ فرمائی چه د هغوی په زمانه کښې سبحان الله ونیل هم د ان شاء الله په خانی وو.امام ابن جریر ﷺ فرمائی چه هم د دې معنی ان شاء الله ونیل دی.اودا هم اوونیلې شو چه د هغوی بهتر سری دوی ته اوونیل چه گورنی ماخوتاسو ته اول ونیلې وو چه تاسو ولې د الله تعالیٰ پاکوالي او حمدوئا نه وئي؟ دې اوریدو سره اوس هغوی ونیل چه زمونږی رب پاک دې. بې شکه مونږی په خپلو ځانونوباندې ظلم اوکړو. اوس به تابعداری په خانی راوړو چه عذاب خو راورسیدو اوس ئی خپل تقدیر اومنلوچه سزانی ورکړه.اوس خو ئی یویل ملامت کولو چه مونږی ډیر بد اوکړو د مسکینانو حق مو وهل غوښتل اود الله تعالیٰ دحکم منلونه مونکار رامنغ شو بیا ټولو اوونیل چه هیڅ شک نشته زمونږی سرکشې دحد نه زیاته شوې وه پدې وجه دالله تعالیٰ عذاب راغلو

دا واقعہ دھوکہ کئی ۱۵۵: بیا وائی چہ کیدے شی زمونہ رب مونہ تہ ددے نہ بنہ بدلہ راگری یعنی بہ دینی کنبی اودا ہم ممکن دی چہ د آخرت د خیال نہ هغوی دا ونیلی وی۔ واللہ اعلم۔ د بعضو سلفو وینا دہ چہ دا واقعہ د اہل یمن دہ۔ حضرت سعید بن جبیر ؓ فرمائی چہ دا خلق د ضروان اوسیدونکی وو چہ دصنعانہ د شہرو میلویہ فاصلہ باندی یو کلی دی۔ مفسرین وائی چہ دا اہل حبشہ وو او د مذهب بہ سلسلہ کنبی اہل کتاب وو دا باغ دوی تہ د خپل پلار نہ بہ میراث کنبی ملاؤشوی وو۔ دھغہ دا دستور وو چہ د باغ نہ بہ نی خیلہ خرچہ اووہستلہ اود خپل بال بیچ د تول کال خرچ بہ نی ترے اووہستلو او باقی گتہ بہ نی د اللہ تعالیٰ پہ نوم باندی صدقہ کولہ۔ د هغہ د وفات نہ پس دے بچو نی بہ خپل مینخ کنبی مشورہ اوکرہ او ونی ونیل چہ زمونہ پلار خوبی وقوف وو چہ هرکال بہ نی دومرہ لونى رقم اخرا دیخوا ورکولو۔ کہ مونہ دے فقیرانوتہ ورنہ کرو او خپل مال سمبال کرو نو یر زر بہ دولت مندجوړشو۔ دا ارادہ دوی پخہ کرہ نویہ دوی باندی عذاب راغلو چہ د هغوی هغہ اصل مال نی ہم تباہ کرو او خالی لاس پاتی شو۔ بیا فرمائی چہ کوم سرے ہم د اللہ تعالیٰ د حکم خلاف اگری اود اللہ تعالیٰ بہ نعمتونو کنبی بخل اوکری اود مسکینانو او محتاجانو حق ادا تہ کری اود اللہ تعالیٰ د نعمتونو ناشکری اوکری بہ هغوی باندی ہم دا قسم عذابونہ وی۔ اودا خو د دنیا عذابونہ دی او د آخرت عذاب خو لباقی دی کوم چہ یرسخت او یر خراب دی۔ دیبھقی بہ یوحديث شریف کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ د شہی فصل پرکول اود باغ میوی راشو کول منع فرمائیلی دی۔ (۱)

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ	عِنْدَ رَبِّهِمْ	جَنَّتْ
بیشک دپارہ دمتقیانو په نر درب دهغوی جنتونه دی		
دبرهیزگارانو دپارہ خپل د رب سره د		
الْغَيْبِ	أَفَنَجْعَلُ	الْمُسْلِمِينَ
د نعمتونو نه دک آیا پس اوگر خوؤ مونہ حال دمسلمانانو پشان دمجرمانو		
ارام باغونه دی نوایا مونہ به منونکی دمجرمانو سره برابر وو		
مَا لَكُمْ	كَيْفَ	تَحْكُمُونَ
خه شوی دی تاسو لره څرنگی حکم کوئ تاسو آیا ستاسو سره کتاب شته		
دا په تاسو خه شوی دی دا تاسو څنگه فیصلی کوئ آیا تاسو سره (آسمانی) کتاب شته		
فِيهِ	تَذَرُّوْنَ	إِنْ لَكُمْ
چی په هغی کنبی تاسو لولی (دا) چی بیشک تاسو لره دی په هغی کنبی خامخا هغه څیز		
چی تاسو په کنبی (حکمونو) لولی چی په هغی کنبی ستاسو د خوبنی خیزونه لیکلی		
تَخَيَّرُونَ	أَمْ لَكُمْ	أَيَّانَ
چی تاسو نې خوبنوی یا دی تاسو لره قسمونه په مونہ باندی چی رسیدلی وی		
(پراته) دی یا زمونہ په ذمه ستاسو باره کنبی قسمونه (خوړلی) پراته دی		

إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا	إِنْ لَكُمْ	لَهَا	تَحْكُمُونَ
دورخی د قیامتہ پورې چی بیشکه وی به تاسو لره خامخا هغه چی تاسو پر حکم کوی			
چی تر قیامتہ به باقی پاتې وی او تاسو ته به دخپلو فیصلو مطابق (نعمتونه) درکولې شی			
سَلَامٌ	أَيُّهُمْ	يَذَلِّكَ	زَعِيمٌ
تپوس او کره ددوی نه چی کوم یو ددوی په دې باندې ذمه وار (ضامن) دې یا دوی لره دی			
د دوی نه تپوس او کره ..... چی په دوی کښې څوک ددې ذمه وار دې یا دوی د الله جل جلاله شرکان جوړ			
شُرَكَاءُ	فَلْيَاثُوا	بِشْرَكَائِهِمْ	إِنْ كَانُوا
شریکان پس رادولی شریکان خپل که وی دوی رښتینی			
کړی دی که داسې وی نو پکار دی چی دوی خپل شریکان راولی که چېرې دوی رښتونی وی			

قره تعالیٰ :- أَفَتَحْمِلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ ﴿۱﴾
 نیکان او گناهنگاران به برابر نه وی: پیاس خود دنیاوی جنت اویاغ حال بیان شوې وواود الله جل جلاله د نافرمانی اود هغه د حکم خلاف کولونه په هغوی چه کوم بلا او آفت راغلو د هغې ذکر شوې وو د دې دباره اوس دهغه متقی او پر هیزگارو خلقو حال ذکر کړې شو چاته به چه په آخرت کښې جنتونه ملاویری د کومو نعمتونه چه به نه فنا کیری اونه به کمیری نه به ختمیری او نه به سخاکیری. بیا فرمانی چه آیا دا کیدی شی چه مسلمان او گناهگار په بدله کښې یوشان شی؟ قسم دې د زمکې او آسمان د رب چه دا نه شی کیدی څه دریا ندې شوی دی تاسو څنگه دا غواړئ؟ آیا ستاسو په لاس کښې د الله تعالی د طرف نه نازل کړې شوی داسې یو کتاب شته چه په خپله تاسو سره هم محفوظ وی اود وړاندنیو په لاسونو تاسو روستونو ته هم رسیدلې وی او په هغې کښې هم دا وی کومه چه ستاسو خوښه ده او کوم چه تاسو وانې؟ یا زموږ چرته مضبوطه وعده او لوظ تاسو سره دې چه دا تاسو څه وانې هم دغه به کیری او ستاسو د بې خیایه او غلط خواهشونه به پوره کیری؟ دوی نه لې شان تپوس او کره چه د دې خبرې به څوک ضامن وی اود چا په ذمه دا کفالت دې؟ ټیک ده ستاسو د دروغو دا خدایان دی هم دوی په خپل صداقت کښې په ثبوت کښې پیش کړئ.

يَوْمَ يَكْفُ	عَنْ سَاقٍ	وَيُدْعَوْنَ	إِلَى السُّجُودِ
په کومه ورځ چی به ښکاره کړې شی پندوی او خلق راوبللې شی سجدي کولو ته			
په کومه ورځ چی پندوی به برېنلې کړې شی .. اودوی به سجدي ته راغونښتې شی خو سجده به			
فَلَا يَسْتَطِيعُونَ	خَاشِعَةً	أَبْصَارُهُمْ	تَرَهْقَهُمْ
پس هغوی به طاقت ند لری دسجدي کولو اېښکته (ذلیل) به وی استرگي ددوی اړا کړی به وی دوی لره			
ننښی کولې ..... سترگې به نې ټیټې وی ذلت به پرې راخوړ وی حال دا دې چی			
ذِلَّةٌ	وَقَدْ كَانُوا	يُدْعَوْنَ	إِلَى السُّجُودِ
ا ذلت او بیشکه وو دوی چی رابللې کیدل به سجدي کولو ته او دوی صحیح سالم وو			
(په دنیا کښې) دوی به سجدي ته رابللې شول ..... اوبښه روغ رمې وو			

فَدَرْنِي	وَمَنْ يُكَذِّبْ	بِهَذَا الْحَدِيثِ ط	سَنَسْتَدْرِجُهُمْ
پس پر پریدہ ما	اوهغه خُذْ کچی دروغ گنری	اذا کلام (قران)	اڈیر زر بہ رو رو بوخو دوی لڑہ تباہی نہ
نو تہ پر پریدہ ما	اودا کلام دروغ گنرونگی	.....	مونو دوی رو رو داسی خانی تہ ورنڈی کوڑو
مِنْ حَيْثُ	لَا يَعْلَمُونَ	وَأَمْلِي	لَهُمْ
پہ داسی طریقہ	چی دوی بہ پر نہ پوہیری	اوزه مہلت ورکوم	دوی لہ بیشکہ تدبیر زما
چی دوی تہ خبر ہم نشستہ	.....	اوزه دوی تہ مہلت ورکوم	بیشکہ زما تدبیر
مَتَيْنَ	أَمْ سَلَمٌ	أَجْرًا	فَهُمْ
سخت محکم دی	ایا تہ غواپی ددوی نہ	خہ اجر	چی دوی گنی دتاوان دوجی نہ
دیر بوخ دی	ایا تہ ددوی نہ خہ اجر غواپی	چی دوی دھغی	دتاوان (ادا کولو) نہ
مُتَقَلَّبُونَ	أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ	فَهُمْ	يَكْتُمُونَ
درانہ کرپی شوی دی	ایا ددوی سرہ علم غیب دی	چی دوی نی	لیکی
عاجزہ دی؟	اوکہ دوی سرہ د غیبو خہ خبر دی	چی دوی ہغہ لیککی	.....

قوله تعالى: وَيَذْعُونَ إِلَى الْحُجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ

مجرم بہ د قیامت پہ ورخ سجده نہ شی کولی: سپور تہ خودا بیان شوی وو چہ د پرہیزگارو خلقود پارہ بہ د نعمتونو والا جنتونہ وی د دے د پارہ دلتہ اوس دا بیان کیبری چہ دا نعمتونہ بہ دوی تہ کلہ ملازیری؟ نو فرمائی چہ پہ ہغہ ورخ پہ کومہ ورخ چہ بہ پنڈنی کولاولی شی یعنی د قیامت پہ ورخ کومہ ورخ چہ د دیرو یرو دیرو زلزلو د دیر امتحان او د دیرو ازمینبنتونو والا ورخ دہ اودلویولویو کارونو د ہنکارہ کیدلو ورخ بہ وی۔ پہ صحیح بخاری کنبی پہ دے خانی کنبی د حضرت ابوسعید خدری ؓ دا حدیث دے چہ ما د رسول اللہ ﷺ نہ اوریدلی دی فرمانیلی چہ زمونہ رب بہ خیلہ پنڈنی کولاوکری نو ہر یو مؤمن سہی او مؤمنہ ہنخہ بہ پہ سجده کنبی راہریوخی اوچہ کوموخلقو پہ دنیاکنبی دخان خودلودپارہ سجده کولی ہغوی بہ ہم سجده کول غواپی خود ہغوی ملاگانی بہ د تختہ پہ شان شی یعنی سجده بہ اونہ کرپی شی۔ دا حدیث پہ بخاری او مسلم دواورکینی دے۔^(۱)

پہ نوروکتابونو کنبی ہم دے چہ پہ خو خو سندونواود الفاظو پہ ورنڈی روستوکولوسرہ روایت دی اودا حدیث مطول او مشہور دی۔ حضرت ابن عباس ؓ فرمانی چہ ددے کشف ساق (یعنی پنڈنی ہنکارہ کول) نہ مراد دے چہ دا ورخ بہ د تکلیف سختوالی او غم دردورخ وی (کوم چہ دل تہ بہ محاورہ کنبی بیان کرپی شوے دی۔ (ابن جریر) او ابن جریر دا پہ بل سندد شک سرہ بیانوی چہ د ابن مسعود ؓ یا ابن عباس ؓ نہ د (يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ) پہ تفسیر کنبی بوڈیر لوی عظیم الشان امر نقل دے لکہ چہ د شاعر قول دی (سالت الحرب عن ساق) دل تہ ہم د جنگ لونی والی او عظمت بیان کرپی شوے دی۔ د مجاہد ؓ نہ ہمداد روایت دی۔ حضرت عبداللہ ابن عباس ؓ فرمانی چہ د قیامت پہ ورخ بہ دا ساعت دیر سخت وی۔ ہغوی فرمانی چہ دا امر دیر سخت دیر ورونکی او خطرناک دی۔ ہغوی فرمانی چہ کوم وخت بہ امر کولاوکرپی شی اعمال بہ ہنکارہ شی اودا کولاولد د آخرت راتل دی اودے نہ مراد د کار ہنکارہ کیدل

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة ن والقلم باب (یوم یكشف عن ساق): ۴۹۱۹، صحیح مسلم: ۱۸۲، ترمذی: ۲۵۹۸، ابن ماجہ: ۱۷۹،

احمد: ۱۱۶/۳، ابن حبان: ۷۳۷۷.

(۲) حاکم: ۴۹۲/۲ و سننہ حسن.

دی دا قول روایتونہ پہ ابن جریر کنبی دی۔ دے نہ پس دا حدیث دے چہ رسول اللہ ﷺ دے پہ تفسیر کنبی فرمائیلی امر بہ یر لوی نوروی۔ خلق بہ د دے پہ وړاندے پہ سجده کنبی راپریوخی ( ) اودا حدیث پہ ابویعلی کنبی ہم دے اوددے پہ اسنادو کنبی یومبهم راوی دے۔ واللہ اعلم۔
 قوله تعالى: -عَاشِعَةُ أَبْصَارُهُمْ

سرکش بہ سترگہ نہ شی اوچتولی: بیا فرمائی پہ نن ورخ بہ ددے خلقو سترگہ پورته اوچتی نہ شی اوخوار او ذلیل بہ وی خک کہ چہ پہ دنیا کنبی یر سرکش کبرژن او غرور کونکی وو۔ دصحت او سلامتیا پہ حالت کنبی چہ بہ دوی دسجدے کولود پارہ رابللی شو نو منع کیدل بہ د کوم سزا چہ نن دا ملاوشوہ نن سجده کول غواری خو کولے نہ شی۔ اول بہ نی کولے شوہ خونه نی کولہ۔ دالله تعالی تجلی او نور کتلو سرہ بہ قول مؤمنان پہ سجده کنبی راپریوخی خو کافراومنافق بہ سجده نہ شی کولے ملاگانی بہ نی تخته شی تیتیدلی بہ نہ شی بلکه پر مخی بہ پہ شا پریوخی۔ دلته ہم د هغوی حالت د مؤمنانو خلاف وو هلته بہ ہم خلاف وی۔ بیا فرمائی چہ ما اوزما دا حدیث یعنی قرآن دروغ گنروونکی خو پریوہ پہ دے کنبی سخت وعید او سخته رتہ دہ چہ تہ خو اودریزہ زہ بہ دوی سرہ پخبلہ گورم۔ گورہ خو صحیح چہ خنکہ پہ نمبرباندی نی راگیروم۔ دوی بہ پہ خبلہ سرکشنی اوغرور کنبی زیاتیری اوزما دھیل ورکولو پہ راز بہ پوہ نہ شی او بیا بہ یوناخاہ دا گناہ دا کنده راخوتکی پری اوزہ بہ ناخاپہ دوی راگیر کړم۔ زہ بہ دوی زیاتوم دوی بہ نور ہم پدمست کی پری دوی بہ هغه عزت گنری خو هغه بہ بی عزتی وی۔ بل خانی کنبی ارشاد دے ﴿اَتَتَّبِعُونَ اَمَّا يُخِذُكُمْ﴾ یعنی آیا د دوی گمان دے چہ د مال اولاد زیاتیدل د دوی د پارہ زمونږ دطرف نہ د خہ ښیگر په وجه دی؟ نه بلکه داخو بی عقله دی۔ بل خانی فرمائی ﴿فَلَمَّا تَوَارَاثُوا﴾ (په) کله چہ دوی زمونږ وعظ اونصیحت هیرکړو نومونږ په دوی باندې د تولوخیزونودروازې کولود کړې تر دے چہ هغوی تہ خہ ورکړې شوی وو په هغې باندې سرکشۍ اوکړه نومونږ هغوی ناخاپہ راگیر کړل او د هغوی امیدونه مو پرې کړل۔ دلته هم ارشاد دے چہ زہ بہ دوی تہ وخت ورکوم زیاتوم بہ نی اوچتوم بہ نی دا زما چل دے اوزما تدبیرزما مخالفانواو زما نافرمانوسره ډیردې۔ بخاری اومسلم کنبی دی چہ حضور ﷺ افرمائیل الله تعالی ظالم تہ مهلت ورکوی بیانی چہ کله راگیر کړی نو پریوہ نہ بیا حضور ﷺ دا آیت اولوستلو ﴿وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرْآنَ وَهُوَ طَائِلَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلَمٌ لِّمَنْ يَنْذَرُ﴾ یعنی داسې دی ستاد رب نیول چہ یر سخت او دردناک دی۔ (۲) بیا فرمائی چہ تہ خو خہ د دوی تہ اجرت او بدلہ تہ غواری چہ هغوی تہ گرانہ دہ اودکومې په تاوان سرہ چہ دوی تیتیری۔ نه دوی سرہ خہ علم غیب دے کوم چہ دوی لیکي۔ د دے دواړو جملوتفسیر سورة (والطون) کنبی تیرشوې دے۔ خلاصه مطلب دا دے چہ آی نبی ﷺ تہ دوی د الله تعالی طرف تہ بغیرد اجرت او بغیرد مال غوښتلونہ اوبغیرد خہ بدلې غوښتلو نہ راغواړې ستا غرض بغیرد ثواب حاصلولو نہ بل هیڅ نہ دی نو په دے باندې ہم داخل د خپل جهالت او سرکشنی په وجه تادروغ گنری۔

فَاصْبِرْ

| پس صبر کوه

| نو تہ دخپل

لَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ

حکم درج خیل نہ | او مہ کیرہ تہ | پشان دملگری دمہی | کلہ چی | ہغہ آواز او کرو |
رب حکم راتلونہ صبر کرو | اود مہی داواند | حضرت یونس | یہ شان مہ کیرہ | اچی خیل رب تہ نی آواز او کرو

وَهُوَ مَكْظُومٌ لَّوْلَا اَنْ تَذَرَهُ نِعْمَةً مِّنْ رَبِّهِ

او ہغہ وؤ | دک دغم نہ | کہ نہ وې دا خبرہ | چی اور سیری ہغہ تہ | نعمت | دطرفہ درج خیل نہ
او پہ غم کنہی دؤب وو | ..... کہ دخیل رب نعمت راتینگ کرې نہ وې |

لَتَيْدٌ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ فَاجْتَبِهْ

نوخامخا بہ غوزولی شوی وې | اپہ سپیرہ میدان | اوپہ ہغہ بہ ملامتی ونبلی کیدہ | پس غورہ کرو ہغہ لره
نو پہ داگہ میدان بہ غوزیدلی پروت وو | او پہ بد حال بہ اختہ وو | نوبیا خیل رب ہغہ نور

رَبِّهِ فَبَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ وَانْ يَّكَادُ الْزَّيْنُ

رب دہغہ | پس وې گرز وؤ ہغہ | دصالحانونہ | او بیشکہ نزدی دی | ہغہ کسان
غورہ کرو | او پہ صالحانو کنہی نی شامل کرو | ..... او داسې یشکاری چی داکافران

لَقُرُوا لِيُقَظَّوْكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَهَا يَسْمَعُوا الْكُفْرَ

چی کفر نی کرې دې | چی اوپہ خوبیو تالره | پہ سترگو خپلو سرہ | ہر کلہ چی ہغوی واوریدو قران
بہ تا د سترگو پہ نظر او خوبیو | خہ وخت چی دوی قران پاک واوری

وَيَقُولُونَ اِنَّهٗ لَمَجْنُونٌ وَمَا هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ

او وایی ہغوی | چی بیشکہ دې | خامخا لیونی دې | او نہ دې دا قران | مگر | نصیحت دې
اودوی وائی چی داخو لیونی دې | ..... حال دادې چی دقران پاک خو د ټولو

لِّلْعَالَمِينَ

دپارہ دمخلوقاتو دټول جہان |

جہانانو دپارہ نصیحت دې

قوله تعالیٰ: - وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ

دیونس عليه السلام کب والا واقعہ: اللہ تعالیٰ فرمانی چہ ای نبی ﷺ دخیل قوم پہ تکلیف اوددوی پہ دروغ گنرلو
باندې صبر او برداشت کرہ، دیر زر داللہ تعالیٰ فیصلہ کیدونکی دہ او آخرکار بہ ستا اوستا د ماتحتانو
غلبہ وی پہ دنیا کنہی ہم اوپہ آخرت کنہی ہم۔ گورہ تہ د کب والا د نبی پہ شان مہ کیرہ۔ دې نہ مراد
حضرت یونس بن متی عليه السلام دې۔ کلہ چہ ہغہ پہ خیل قوم باندې غصہ شو او اووتلو بیا چہ خہ اوشو نو
ہغہ اوشو یعنی د ہغہ پہ کشتنی کنہی سوریدل د کب ہغہ تیروول اود سمندر پہ بیخ کنہی کیناستل او
داسی قط پہ قط تیارو کنہی دومرہ لاتدې پہ سمندر کنہی د ہغوی د اللہ تعالیٰ پاک
بیانولوسرہ اوریدل اوپخپلہ د ہغہ ہم آواز کول (لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ سُبْحٰنَكَ اِنِّیْ کُنْتُ مِنَ الظَّالِمِیْنَ) | لوستل۔ بیا د
ہغہ دعا قبلیدل اود دې نہ خلاصی موندل وغیرہ۔ د کومې واقعہ چہ پہ تفصیل سرہ بیان تیر شوی دې

دکوم دبیان نہ پس چہ دالہ تعالیٰ سبحانہ و تعالیٰ ارشاد دے چہ مونے ہم داسی ایماندارو ته خلاصی و رکواو فرمانی کہ ہفہ تسبیح نہ کولہ نو د قیامتہ پورے بہ د کب پہ خیتہ کنبی پروت وو۔ دلته ہم فرمان دی چہ کلہ ہفہ د غم او تکلیف پہ حال کنبی مونے ته آواز اوکرو۔ اول بیان شوے دی چہ د یونس علیہ السلام د خلے نہ وتلے دا کلمہ عرش ته اورسیدہ۔ فریتواوونیل د دی کمزوری غیر معروف سری آواز خوداسی معلومیہی لکہ د مخکی نہ اوریدلی شوے وی اللہ تعالیٰ اوفرمائیل چہ ولی تاسودے اونہ پیرندلو! فریتواو عرض اوکرونہ۔ اللہ تعالیٰ اوفرمائیل دا زما د بندہ حضرت یونس علیہ السلام آواز دی۔ فریتواو عرض اوکرو چہ بیاخودا ستاہفہ بندہ دے دچانیک اعمال چہ بہ ہرہ ورخ آسمان ته راختل دچادعا گانی چہ بہ ہروخت د قبولیت درجہ بیاموندلہ۔ اللہ تعالیٰ اوفرمائیل رشتیا دی۔ فریتواوونیل چہ بیا خو ای ارحم الراحمین د دہ د آسانود وخت د نیکو اعمال پہ وجہ دہ ته د دی سختی نہ خلاصی ورکری۔ نود اللہ تعالیٰ ارشاد اوشو ای کبہ ته دی اوغورزوہ۔ نوکب دی پہ غارہ باندے راوویستلو۔ دلته ہم دغہ بیان کولے شی چہ اللہ تعالیٰ ہفہ بیا بزرک جورکرو او پہ نیکانوکنبی نی کرو۔

د یونس علیہ السلام ہیخ قسمہ مذمت جائز نہ دی: مسند احمد کنبی دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمانی چہ چالہ ہم نہ دی پکار چہ ہفہ خیل خان دحضرت یونس بن متی رحمۃ اللہ علیہ ته غورہ اوینائی۔ بخاری او مسلم کنبی ہم داحديث دی: (بس الدفاظو ورائدیوالی روستووالی دی۔ پہ یو روایت کنبی داسی دی "چہ ما د حضرت یونس بن متی رحمۃ اللہ علیہ نه غورہ مہ بنائی" دا د دی د پارہ چہ چرتہ خلق د اللہ تعالیٰ ددی فرمان نہ داسی اونہ وائی "چہ ای محمد صلی اللہ علیہ وسلم د کب والا پہ شان مہ کیرہ" چہ دی نه دحضرت یونس علیہ السلام بدی او مذمت شان اوخی: د ورائدینی آیت مطلب دادے چہ ستاد بغض اوحسد پہ وجہ داکافرانوخو پہ برندو برندو تاتہ گوری اوخویول دی غواری۔ کہ دالہ تعالیٰ د طرف نہ ستاحمایت او بچاؤ نہ وونو یقینا دوی خو بہ داسی کری وو۔ پہ دی آیت کنبی دلیل دی پہ دی امر باندے چہ د نظر لگیدل اود دی اثر د اللہ تعالیٰ پہ حکم سرہ حق دی لکہ چہ پہ دیرواحادیثو کنبی ہم دی چہ پہ خوخو سندونوسرہ نقل دی۔

قرلہ تعالیٰ: لَوْلَا فَتْرُكَ بَابُهَا وَجِہ
د بدنظر علاج اود بدکھامائشی مذمت:۔ پہ ابوداؤد کنبی دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمانی چہ دم پوکوہل صرف د بدنظر دزھرژن خناور اونہ اودریدونکے وینی دی: (۱) پہ بعضی سندونوکنبی د نظر لفظ نشته۔ داحديث پہ ابن ماجہ کنبی ہم دی اوپہ صحیح مسلم او ترمذی کنبی ہم دی: (۲) ابویعلیٰ کنبی یوغریب حدیث دی چہ نظر پہ حکم دالہ تعالیٰ انسان راغورزوی: (۳) مسند احمد کنبی دی چہ کیری اونظر کنبی ہیخ ہم حق نشته۔ د تہولونہ بنہ شگون فال دی: دا حدیث پہ ترمذی شریف کنبی ہم دی اوامام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ دی ته غریب وائی: (۴) پہ بل روایت کنبی دی چہ کیرنی کنبی خہ بد فالی نشته اونظر حق دی اونیک فال د تہولونہ دیریتونے فال دی: یویل روایت کنبی دی نظر حق دی ہفہ داوچت خانی بستونکی ہم راکوزہ وی: (۵)

(۱) احمد: ۳۹۰/۱، صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قول اللہ تعالیٰ (وان یونس لمن المرسلین): ۳۴۱۶، صحیح مسلم: ۲۳۷۹، ابوداؤد: ۴۶۶۹، ابن حبان: ۶۲۳۸.

(۲) ابوداؤد کتاب الطب باب ل الرقی: ۳۸۸۹، حاکم: ۴۱۳/۴.

(۳) ابن ماجہ کتاب الطب باب ما رخص لہ من الرقی: ۳۵۱۳، وهو صحیح، صحیح مسلم کتاب الایمان باب الدلیل علی دخول طوائف من المسلمین الجنة بغير حساب: ۲۲۰، صحیح بخاری کتاب الطب باب من اوکوی غیرہ: ۵۷۰۵.

(۴) احمد: ۱۶۱/۵، ۲۱۳۰۲.

(۵) احمد: ۷۰/۵، ترمذی کتاب الطب باب ما جاء ان للعین حق والفلس لما: ۲۰۶۱، مستدرک حسن، الادب المفرد: ۹۱۴.

احمد: ۲۹۴/۱.

یو نحو فائدہ مند عملیات:- صحیح مسلم کتب دے دی کہ یوحیز د تقدیر نہ وړاندیوالی کونکې
وړ نو نظر به کولو. کله چه په تاباندې غسل او کړې شی نو غسل کوږه (په مصنف د عبدالرزاق کتبې
دے چه حضور ﷺ به حضرت حسن ﷺ او حضرت حسین ﷺ په دې الفاظو سره پناه کښې ورکولو (اعلانا)
بکلمات الله التامة من کل شیطان وهامة ومن کل عین لامة) یعنی تاسو دواړه د الله تعالی د پوره کلماتو په پناه کښې
ورکوم د هر شیطان نه د هر یو زهرن خاور نه اود هر یو لگیدونکی نظر نه او فرمانی چه حضرت ابراهیم
ﷺ به هم حضرت اسحق ﷺ او حضرت اسماعیل ﷺ په دې الفاظو سره د الله تعالی په پناه کښې
ورکولو. دا حدیث په سنن کتبې او بخاری شریف کتبې هم دے. (۱) ابن ماجه کتبې دے چه حضرت سهل
بن حنیف ﷺ غسل کولو عامر بن ربیعہ ﷺ و نیل چه ما خوترنه پورې داسې پنډنی د یوې پرده کوونکې
ښځې هم نه ده لیدلې. نو په لږ شان ساعت کښې هغه بې هوشه راپریوتلو. خلقو حضور ﷺ ته عرض
او کړو یارسول الله ﷺ د هغه خبر واخستی دې خو بې هوشه شو. حضور ﷺ او فرمائیل چه ستاسو په چا
شک هم شته؟ خلقو عرض او کړو چه او عامر بن ربیعہ ﷺ باندې حضور ﷺ او فرمائیل چه تاسو کښې ولې
څوک خپل رور قتل کوی؟ کله چه تاسو نه یوکس د خپل رور یو داسې څیز اووینی چه په هغه باندې ډیر
ښه اولگي نو هغه له پکار دے چه د هغه د پاره د برکت دعا او کړی. بیا ئی اویه راوغوښتې او عامر ته
ئی او فرمائیل ته اودس او کړه د مخ او گیتو پورې لاسونه تر څنگلو پورې او زنگوونه او د بدې پورې
دنته حصه اووینځه. بل روایت کښې دے چه حضور ﷺ او فرمائیل چه یولوښې د ده په شانه باندې
راواړونې (۲) په نسائی وغیره کتبې هم دا روایت موجود دے. حضرت ابوسعید ﷺ فرمانی چه نبی کریم
ﷺ به د پیرانیانو انسانانو د نظر نه پناه غوښتله. کله چه معوذتین سورتونه نازل شو نو حضور ﷺ
هغه واخستل او ټول ئی پریخودل. (۳)

په مسندو وغیره کتبې دے حضرت جبرائیل ﷺ حضور ﷺ له راغلو او ونی و نیل اې نبی ﷺ آیا ته ښمار
ئی؟ حضور ﷺ او فرمائیل او نوجبرائیل ﷺ او نیل (بسم الله اریک من کل شی یؤذیک من شرک کل نفس وعین والله
یشفیک بسم الله اریک) (۴) په بعضې روایتونو کښې د الفاظو وړاندیوالی روستووالې هم دے. د بخاری او
مسلم په حدیث کښې دے چه یقینا د نظر لگیدل حق دے (۵) دمسنده یو حدیث کښې د دې نه پس داهم
لیکلې دے چه ددې سبب شیطان دے اود ښیادام حسد دے (۶) دمسنده یو بل روایت کښې دے چه د
حضرت ابوهریرہ ﷺ نه تپوس او کړې شو چه تا د حضور ﷺ نه اوریدلی دے چه شگون په درېو څیزونو
کښې دے کور، اس او ښځه. نو ابوهریرہ ﷺ او فرمائیل چه بیا خوبه زه په رسول الله ﷺ باندې هغه
اووایم چه هغه نه دے فرمائیلی. او ما د حضور ﷺ نه دا اوریدلی دے د ټولو ښه شگون نیک فال دے او
د نظر لگیدل حق دے (۷) ترمذی وغیره کتبې دے چه حضرت اسماء ﷺ عرض او کړو یارسول الله ﷺ د
حضرت جعفر ﷺ ماشومانو ته نظر لگي نو زه پرې څه دم کووم؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه اوک څه څیز د
تقدیر نه وړاندیوالې کولې شونو هغه به نظروو. (۸)

(۱) صحیح مسلم کتاب السلام، باب الطب والمری والرقی: ۲۱۸۸، المعجم الکبیر: ۱۰۹۰۵، بیهقی: ۳۵۱/۹.

(۲) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء: ۳۳۷۱، ابوداؤد: ۴۷۳۷، ترمذی: ۲۰۶۰، ابن ماجه: ۳۵۲۵، احمد: ۲۳۹۱/۱، ابن حبان: ۱۰۱۳.

(۳) ابن ماجه کتاب الطب باب العین: ۳۵۰۹، وهوصحیح، احمد: ۳۸۶/۴، ابن حبان: ۶۱۰۶.

(۴) ترمذی کتاب الطب باب ماجاء فی الرقی بالمعوذین: ۲۰۵۸، نسائی: ۵۴۹۶، ابن ماجه: ۳۵۱۱.

(۵) صحیح مسلم کتاب السلام باب الطب والمری والرقی: ۳۱۸۶، ترمذی: ۹۷۲، احمد: ۲۸/۳.

(۶) صحیح بخاری کتاب الطب باب العین حق، ۵۷۴۰، صحیح مسلم: ۲۱۸۷، مصنف عبدالرزاق: ۹۷۷۸، احمد: ۳۱۹/۲، ابن حبان: ۵۵۰۳.

(۷) احمد: ۴۳۹/۲.

(۸) احمد: ۲۸۹/۲.

(۹) ترمذی کتاب الطب باب ماجاء ل الرقی من العین: ۲۰۵۹، وهوصحیح، ابن ماجه: ۳۵۱۰، احمد: ۴۳۸/۶.

حضرت عائشہ صدیقہؓ نے ہم د حضور ﷺ د بدنظر نہ ددم کولو حکم روایت دی^(۱) حضرت عائشہؓ فرمائی چہ د نظر لگونکی تہ بہ حکم کولی شو چہ اودس اوکری او چاتہ چہ بہ نظر لگیدلی وویہ ہفہ باندی بہ نی پے دی اویو غسل کولی شو^(۲) اویہ حدیث کنبی دی چہ نشتہ کیری اونظر حق دی اود بولونہ بنہ شگون فال دی مسند احمد کنبی ہم دسہل^(۳) او عامر^(۴) قصہ کومہ چہ پورتنہ بیان شوہ لہرہ پے تفصیل سرہ نقل دہ^(۵) بعضی روایاتو کنبی دا ہم دی چہ دوارہ بزرگان د غسل پے ارادہ لاپل او عامر^(۶) بہ اویو کنبی دغسل دیارہ کوزشو نود ہفہ بدن لیدلوسرہ دسہل^(۷) نظر اولگیدو اوہفہ ہم ہلتہ پے اویو کنبی خرازی شروع کرہ۔ ما درې خل آواز ورکړو خو جواب ملاوٹہ شو۔ زہ دحضور ﷺ پے خدمت کنبی حاضر شوم او تولہ واقعہ می ورتہ بیان کرہ۔ هغوی لوینې راوړو او په لړوشان اوبو کښې نې لاس اوړولو تېښندنې پورتنہ اوچتولوسرہ ترہفہ خانی پورې اورسیدو او پے سینہ نی ورتہ لاس اوړولو او داغہ نی اوکرہ (اللہم اصر ف عنہ حرہا و بردہا و صیبا) ای اللہ تہ دہ نہ دہ گرمی یخی اوتکلیف لری کرہ الخ^(۸) مسند بزاز کنبی دی چہ زما د امت قضا و قدر نہ پس بہ اکثر مرگ د نظر نہ وی^(۹) فرمائی چہ نظر حق دی اوانسان قبرتہ رسوی او وېش کتونی دہ۔ زما د امت اکثر ہلاکتونہ ہم دی کنبی دی^(۱۰) یویل صحیح سندنہ دا روایت ہم نقل دی رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ د یویماری بل تہ نہ لگی اوندہ د گونگی بہ وجہ د بریادنی یقین کول خہ واقعیت نہ لری اوندہ حسد خہ خیز دی او نظر حق دی^(۱۱)

ابن عساکر کنبی دی چہ حضرت جبرائیلؑ حضور ﷺ تہ تشریف راوړو حضور ﷺ دغہ وخت کنبی خفہ شان وو سبب نی تپوس اوکرو نو ونی فرمائیل چہ حسن^(۱۲) او حسین^(۱۳) تہ نظر لگیدلی دی۔ ونی فرمائیل چہ د رشتیا و قابل خیز دی نظرو واقعی لگی۔ تاسو دا کلمات لوستلوسرہ ولی پے پناہ کنبی ورنہ کہد؟ حضور اکرم ﷺ تپوس اوکرہ وہفہ کلمی کومی دی؟ ونی فرمائیل داسی وایہ (اللہم ذا السلطان العظیم ولسن لتقدیر الوجود الکریم ولی الکلمات التامات والدعوات المستجابات عاف الحسن والحسين من انفس الجبن واعین الانس) یعنی ای اللہ ای د پیری لوی بادشاہنی والا، ای زبردست احسانونو والا، ای د تولونہ د بزرگ مخ والا، ای د پورہ کلماتو والا، ای دعاگانو تہ د قبولیت درجہ ورکونکیہ تہ حسن او حسین د تولوپیریانود ہلاکتونہ اودتولوانسانانود سترگو تہ خپلہ پناہ ورکرہ۔ حضور ﷺ دادعا اوکرہ اوہم ہلتہ دوارہ ماشومان راباسیدل اود حضور ﷺ پے وړاندی لویی کولی۔ نوحضور ﷺ اوفرمائیل خلقو خپل خانونہ خپلی بیبیانې خپل اولاد تہ ہم پے دی پناہ سرہ پناہ ورکونی۔ د دی پے شان بلہ د پناہ خہ دعا نشتہ۔ بیافرمانی چہ کلہ داکافرانو د خپل سپکاوی نہ ډک نظر پے تاسو اچری او ورسرہ د پیغورونو ډکہ ژبہ ہم پے تاسویاندی کولاروی او وانی چہ دی خو پے قرآن پاک راوړو کنبی مجنون دی نواللہ تعالیٰ د دوی پے جواب کنبی فرمائی قرآن پاک خود اللہ تعالیٰ د طرف نہ د ټول عالم د پارہ نصیحت نامہ دہ۔

(الحمد لله) د سورت قلم تفسیر ختم شو۔

(۱) صحیح بخاری کتاب الطب باب ولی العین: ۵۷۲۸، صحیح مسلم: ۲۱۹۵، ابن ماجہ: ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱

ایاتونہ	سورۃ الحاقۃ مکیہ وہی اثنان وخمسون آیتہ وفیہا رکوعان	رکوع گناہی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
⑤۹	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ ڊیر مہربان	زیات رحم کونکے دی ①
اَلْحَاقَّةُ ۝	مَا اَلْحَاقَّةُ ۝	وَمَا اُذْرٰکَ ۝
حق ثابتونکی (قیامت) خہ دی حق ثابتونکی او خہ معلوم دی تاتہ چی خہ دی حق ثابتونکی	ہفہ ضرور واقع کیدونکی دی ہفہ واقع کیدونکی خیز خہ دی ؟ او تاتہ خہ معلومہ دہ چی ہفہ واقع کیدونکی	
کَذِبَتْ ۝	نَمُوْدٌ ۝	وَعَادٌ ۝
دروغ او گنہو نمودیانو او عادیانو خیزونہ یو بل تہ را چونکی آفت لہر پس ہر چی نمودیان وؤ	خیز خہ دی نمودیانو او عادیانو (دوارو) ہفہ گہریدنکی واقعہ دروغ گنہر لہ نو نمودیان خو پہ	
فَاٰهَلٰکُوْا ۝	بِالطَّٰغِیَّۃِ ۝	وَاَمَّا عَادٌ ۝
پس ہلاک کرے شو ہغوی پہ سختہ حادثے سرہ او ہر چی عادیان وؤ پس ہلاک کرے شو ہغوی	یوہ چفہ ہلاک کرے شول ..... پاتے شول عادیان نو ہغوی مویہ یوہ	
یٰرِیْحُ ۝	صُرَّصِرَ ۝	عَاتِیَۃٌ ۝
پہ ہوا سرہ چی سختہ یخہ وہ دحلنہ او پریدونکی وہ مقرر کرے وہ اللہ دغہ ہوا پہ ہغوی بانڈی	یخہ سختہ تیزہ سیلی ہلاک کرل ..... اللہ عتہ پہ ہغوی بانڈی	
سَبْعَ کِیَالٍ ۝	وَتَمِیْۃٌ اَیَّامٍ ۝	حُسُوْمًا ۝
اوہ شبے او اتد ورخی پرلہ پسے پس تابہ لیدلے وے ہفہ خلق پہ ہغے کبھی	دغہ تیزہ سیلی اووہ شبے او اتد ورخی پرلہ پسے والوزولہ نو تا بہ پہ کبھی ہفہ خلق داسی	
صُرَّعٰی ۝	کَاکُمُّ ۝	اَعْجَازٌ تَحُلٰی ۝
راہریوتی لکھ چی ہغوی تنی دیکجورو دی راہریوتلی پس آیا وینے تہ ہغوی لہرہ	راغورزیدلی لیدل لکھ چی د غورزیدلو کھجوروتنی دی ..... نو آیا تہ پہ ہغوی کبھی	
مِّنْ بَاقِیَۃٍ ۝	وَجَآءَ فِرْعَوْنُ ۝	وَمَنْ ۝
خوک باقی پاتے شوی او راغے فرعون او ہفہ خوک چی مخکبھی ووہ دھغہ نہ	خوک پاتے وینے ..... او فرعون او دھغہ نہ ورا ندے د او پریدلے شوے کلو	
وَالْمَوْتِقِنٰتُ ۝	بِالْخَاطِئَۃِ ۝	فَعَصَوٰا ۝
اولاند بانڈی کرے شوی کلی پہ لوی خطا سرہ پس ہغوی نافرمانی اوکرہ درسول درب خہل	خلقو (غٹ غٹ) جرمونہ کرے ووا ..... نو تولو دخیل رب د پیغمبر نافرمانی اوکرہ	

فَاخْذَهُمْ	اُخْذَةً رَّابِيَةً ۝	اِنَّا	لَنَّا	طَعَالِمْ
نو راوی نیول هغوی پہ نیولو سختو سره بیشک مونہ ہر کلہ چی سرکشی اوکڑہ اوہو				
اللہ ۛ ہغوی لڑہ ڍیر مضبوط راو نیول ..... ہر کلہ چی اوہہ زیاتی شوہ نو تاسو مو پہ				
حَمَلْتُمْ	فِي الْجَارِيَةِ ۝			لَتَجْعَلَهَا
سوارہ کری مونہ تاسو پہ کشتی کنبی دپارہ ددی چی جوہ کرو مونہ ڍی واقعی لڑہ				
بیری کنبی سوارہ کری ..... چی دا واقعہ ستاسو دپارہ یو یادگار کریو				
لَكُمْ	تَذْكِرَةً ۝			وَتَعِيَهَا ۝
دپارہ ستاسو یو عبرتناک یادگار او یاد اولری هغی لڑہ غورہونہ یادساتونکی				
.....				اَوْ يَاد سَاتُونَكِي غُورُونَه نِي يَاد اَوْ سَاتِي

قرہ تعالیٰ: الْحَاقَّةُ ۝

ذقیامت نوم حاقہ: (حَاقَّةٌ) ذقیامت یونوم ڍی اوددی نوم وجہ داده چہ دوعدی اووعید د حقانیت ہم دغہ ورخ دہ پہ ڍی وجہ نی د ڍی ورخی دھشت بیانولوسرہ فرمائی چہ تہ ددی (حَاقَّةٌ) د صحیح حال نہ خبر تہ نی بیانی دھغہ خلقو بیان اوکرو کوموکوموخلقو چہ دادرغ گنہلہ وہ اوبیانی بدلہ بیاموندی وہ۔

قرہ تعالیٰ: قَالَمُؤَدَّاهُنَّ اِلَّا اِنَّا غَايَةً ۝

دعادلومود عذاب: اوفرمانیلی شوچہ نمودیانوتہ اوگورہ یوطرف تہ خود فریستوہیبت ناک اواینی شلونکی آواز راخی بل طرف تہ پہ زمکہ کنبی دغضب نہ ڍکہ زلزلہ راخی اوتول لاتدی باندی کیہی نو دحضرت قتادہ رحمۃ اللہ علیہ پہ قول (طاغیہ) معنی دہ ډارہی چینگونکی (۱) او مجاہد رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ ڍی نہ مراد گناہ دہ یعنی هغوی دخپلوگناہونو پہ وجہ تباہ بریاد کری شو۔ ربیع رحمۃ اللہ علیہ ابن انس رحمۃ اللہ علیہ او ابن زید رحمۃ اللہ علیہ قول ڍی چہ ڍی نہ مراد د هغوی سرکشی دہ۔ ابن زید رحمۃ اللہ علیہ د ڍی پہ گواہنی کنبی دآیت اولوستلو (كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا) یعنی نمودیانود خپلی سرکشی پہ وجہ دروغ اوگنہلو یعنی د اوبنی پندونی نی پریکڑی او عادیان د یخو هواگانویہ تیزو چپو کوموچہ دھغوی زرونہ اوخیرل تباہ بریاد کرل۔ دا سیلنی چہ دخیراوبرکت نہ خالی وې اود فریستود لاسونونہ وتونکی وې برابر یوشان اووہ شہی او اتہ ورخی روانی وې پہ ډی ورخوکنبی د هغوی د پارہ بغیرد سپیرہ والی او بریادنی نہ بل ہیخ بنیکرہ نہ وہ لکہ خنگہ

قرہ تعالیٰ: (فِي اَيَّامٍ مَّيَّاسٍ) ۝

دہوا آغاز دگومپ ورخی نہ شوی وو؟ حضرت ربیع رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ دجمعہ د ورخی نہ داشروع شوې وې

بعضی وائی چارشنبہ نہ۔ ڍی هواگانوتہ عرب اعجاز د ڍی د پارہ ہم وائی چہ قرآن پاک فرمانیلی دی د ڍی عادیانو حالت داعجاز یعنی د کھجورو د ډډوتنو پہ شان وو۔ دویمہ وجہ دا ہم دہ چہ پہ عام نوگہ دا هواگانې د زمی پہ آخرکنبی وی او عجزوانی آخرتہ۔ او بلہ دا وجہ ہم بیانولې شی چہ پہ عادیانوکنبی یوہ بودی بنخہ پہ یوغارکنبی ننوتی وہ چہ پہ ڍی هواگانو سرہ پہ اتم ورخ ہم هلته تباہ شوه او بودنی نہ پہ عربی کنبی عجزوزوانی واللہ اعلم۔ د(عَاوِيَةَ) معنی دہ خراب سخاډ، مطلب دادی چہ هواگانو دوی

پہ اوچتولو راخلصولو او اولتہ کولو سرہ او سر ماتونکی او چوری چوری کولوسرہ باقی بدنونہ داسی پاتی شو لکہ چہ د کھجورو د ونونہ چہ د پانروالا حصہ اوسر کتہ کړې او صرف تنہ ئی پاتی شی۔
 د بخاری اومسلم پہ حدیث کښی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی زما امداد اوکړې شو پہ صبارسره ی یعنی پہ ښکلو هواگانوسره اوعادیان هلاک کړې شو پہ دیورسره یعنی تباہ کونکې هوا سره (۱) ابن ابی حاتم کښی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ د عادیانو د هلاک کولو د پاره د هواگانو د خزانې نه صرف د یوې گوتی برابر خانی کولار کړې وو (۲) د کوم نه چہ هواگانې راوتلې اول هغه پہ کلی والو باندې راغلې د هغوی ټول سری ښخی لوی واړه مالونه او خناوروسره د آسمان او زمکې په مینځ کښی زور ندرکول ښاریو خلقو ته د ډیر اوچتوالی په وجه دا معلوم شوچہ د تور رنگ اور یخ راښتلې ده خوشحاله شو چہ د گرمی په وجه د هغوی کوم دا خراب حال شوې دې اوس به اوبه راوورپړی۔ په دې کښی هواگانو ته حکم اوشو نو هغوی ټول ئی په دې ښاریو والا باندې راگذار کړل دا اوهغوی ټول هلاک شول۔ حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا د هوا وزر او لکي وه بیا فرمائی اوبښانې ته د هغوی نه یا د هغوی د نسل نه یو کس هم ونی؟ یعنی ټول په ټول تباہ بریاد کړې شو هیڅ نوم اونښه ئی باقی پاتی نه شوه۔
 قوله تعالى: -وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ

د فرعونیانو او وړاندینو گناہگارانو د رسول د نافرمانی کونکو حمدغه انجام اوشو۔ (قَبْلَهُ) دویم قراءت (قِيلَهُ) هم دې نومعنی به دا وی چہ فرعون اود هغه سره خواشا خلق یعنی فرعون قطبی کافران (مُؤْتَفِكَةً) ته مرادهم پیغمبران دروغ گنړونکی وړاندینی امتونه دی۔ (خاطفة) نه مطلب گناه خطا ده۔ نو اوفرمانیلې شو چہ په دوی کښی هر یو د خپلې خپلې زمانې رسول ﷺ دروغ گنړلې لکہ چہ بل خانی کښی ارشاد دی (كُلُّ كَذَّابٍ اَوْسَلَّ فُتًّی وَصِیْهِ) یعنی دې ټولو رسولانو تکذیب کړې اوبه دوی باندې عذاب راغلې۔ اودا هم یاد ساتنی چہ دیوپیغمبر انکار لکہ د ټولو انبیاء علیهم السلام انکار دی۔ لکہ چہ قرآن پاک فرمایلی دی (كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوْحٍ الْفَرَسَلِیْنَ) او فرمائی (كَذَّبَتْ عَادُ الْمُرْسَلِیْنَ) یعنی د نوح علیه السلام قوم عادیانو او ثمودیانو رسولان دروغ گنړل سره د دې چہ ټولو له یعنی هریوامت ته یو رسول راغلې وو۔ هم دغه مطلب دلته هم دی چہ هغوی د خپل رب د پیغمبر نافرمانی اوکړه نو الله تعالی هغوی په سخت هلاک کونکی او دردناک عذاب نیولو کښی راگیر کړل۔ دې نه پس خپل احسان ښانی چہ گوره د نوح علیه السلام د دعا په وجه په زمکه کښی طوفان راغلو اواوبه د حد نه تیرې شوې هر طرف ته اوبه اوبه وې د تجارت د پاره هیڅ خانی پاتی نه شو نوهغه وخت مونږ ته په کشتی کښی اوخیژولې۔

قوله تعالى: -اِنَّا اَنَّا طَغَا الْاَلَاءُ تَحْمَلُكُمْ فِي الْجَارِیَةِ

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کله د نوح علیه السلام قوم خپل پیغمبر دروغ او گنړلو اود هغه مخالفت او هغه ته تکلیف رسول شروع کړه د الله تعالی نه بغیرد نور عبادت ئی کولو هغه وخت حضرت نوح علیه السلام تنگ راغلو اود هغوی د هلاکت دعائی اوکړه کومه چہ الله تعالی قبوله کړه اومشهور طوفان نوح علیه السلام رانازل شو په کوم سره چہ بغیرد هغه خلقو نه کوم چہ حضرت نوح علیه السلام سره په کشتی کښی سواره وویه مخ د زمکې څوک هم بچ نه شو۔ نو دا ټول خلق د نوح علیه السلام دنسل اود هغه د اولاد نه دی۔
 حضرت علی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د اوبو یویو خاڅکې د الله تعالی په اجازت سره د اوبو د فریښتی په ناپ ټول سره ورپړی دغه شان د هوا یو وړه غونډې چپه هم بې ناپه او بې توله نه راځی۔ خو چہ په عادیانویاندې

(۱) صحیح بخاری کتاب الاستسقاء باب قول النبی ﷺ ((نصرت بالصبا)) ۱۰۳۵۰، صحیح مسلم: ۹۰۰۔
 (۲) ابن ابی حاتم۔

گوئی ہوا گمانی راغلی وی اود نوح علیہ السلام بہ قوم چہ کوم طوفان راغلی وو ہفہ بی حدہ بی شمیمہ او بی نابہ او بی تولہ راغلی وو۔ د اللہ تعالیٰ پہ اجازت سرہ او بو اوہو ہفہ زور اولگولو چہ د خیال ساتونکی فریتو ہیخ وس ہم نہ چلیدویہ دی وجہ پہ قرآن کنبی ﴿عَلَّمَ الْمَاءَ﴾ او ﴿یُرِیْعُ صَمْرَ عَائِیَہَ﴾ الفاظ دی۔ د دی دبارہ دا اہم احسان اللہ تعالیٰ وریادوی چہ پہ داسی خطرناک وخت کنبی مونہ تاسو پہ کشتی کنبی سوارہ کری دی د پارہ چہ دا کشتی ستاسود پارہ نمونہ جوہہ شی نو نن ہم پہ داسی کشتو کنبی سوریدو سرہ د سمندر لوی اوردہ سفرونہ کونہ۔ لکہ چہ بل خانی کنبی ارشاد دی ﴿وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفُلْکِ وَالْأَنْفَارِ﴾ یعنی ستاسو د سورلود پارہ کشتی او خاوی او خناور پیدا کرہ چہ تاسو پہ دی باندی سورلی او کرنی اویہ سوریدو کنبی دخیل رب نعمت یاد کرنی۔ بل خانی کنبی ارشاد دی ﴿وَاٰیۃُ لِّہُمْ اَنَّا خَلَقْنَا ذُرِّیَّتَہُمۡ مِّنۡ نَّہُمۡ﴾ ﴿وَلَعَلَّہُمَا لَکُمۡ تَذٰکِرَۃٌ﴾

یعنی دھغوی د پارہ د قدرت یوہ ننبہ دا ہم دہ چہ مونہ د ہفہ نسل پہ د کہ کشتی کنبی سوارہ کرہ اود ہفہ بہ شان نورے سورلی ہم مونہ پیدا کری۔ حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ د دی پورٹہ بیان شوی آیت پہ مطلب کنبی دا ہم فرمانی چہ ہم ہفہ د نوح علیہ السلام کشتی باقی پاتی وہ تردی چہ د دی امت ورا ندینو خلقو ہم ہفہ اولیدلہ۔ خود پیرشکارہ مطلب ہم اولہی دی۔ بیافرمانی چہ داددی دبارہ ہم چہ یادساتونکی اوریدونکی غوریونہ دا یاد کری او محفوظ نی کری اودا نعمت ہیر نہ کری۔ یعنی د صحیح پوہی او ربتبا اوریدونکی د عقل سلیم اوفہم مستقیم لرونکی چہ د اللہ تعالیٰ دخیرو اودہفہ د نعمتونہ بی پروای اویہ خیالی نہ کوی د ہغوی د نصیحت او پند یوہ ذریعہ دا ہم جوہہ شوہ۔ ابن ابی حاتم کنبی دی چہ حضرت مکحول رضی اللہ عنہ فرمانی چہ کلہ دا الفاظ نازل شو نوحضور ﷺ اوفرمانیل ماد خیل رب نہ سوال اوکروچہ ہفہ دی حضرت علی رضی اللہ عنہ ہم داسی جوہہ کری۔ حضرت علی رضی اللہ عنہ بہ فرمانیل د رسول اللہ ﷺ نہ د یوشیز اوریدل مایبا نہ دی ہیر کری۔ (داروایت پہ ابن جریر کنبی ہم دی خو مرسل دی۔ ابن ابی حاتم یویل حدیث کنبی دی چہ حضور اکرم ﷺ حضرت علی رضی اللہ عنہ تہ حکم اوفرمانیلوچہ زہ تا نیزدی کرم لری نہ کرم اوتانہ تعلیم درکرم اوتہ ہم ہفہ یاد کری او ہم دغہ تالہ ہم پکار دی پہ دی باندی دا آیت نازل شو۔) دا روایت پہ بل سندسره ہم ابن جریر کنبی روایت دی خوہفہ ہم صحیح نہ دی۔

فَاِذَا نَفَخَ	فِي الصُّوْرِ	نَفْثَةً وَّاحِدَةً	وَّحُمِلَتِ الْاَرْضُ
پس ہر کلہ چی پوکی اووہلی شی پہ صور (شہیلی) کنبی پوکی یو خل او اوچت کری شی زمکہ کلہ چی یوخل شہیلی پوک وہلی شی او زمکہ او غرونہ اوچت کری شی			
وَالْجِبَالُ	فَدُکَّتْ دَاکَّةً	وَاحِدَةً	فِیْ یَوْمَئِذٍ وَقَعَتْ
او غرونہ انوریزہ ریزہ بہ کری شی دوارہ پہ یووار سرہ پس پہ دغہ ورخ بہ واقع شی			
الْوَاوِعَةُ	وَانشَقَّتِ السَّمَاءُ	فَہِیْ	یَوْمَئِذٍ وَاهِیۃٌ
ہفہ واقع کیدونکی (قیامت) او اوبہ شہیری آسمان پس ہفہ بہ پہ دغہ ورخ ست وی			
حادثہ واقع شی ..... او آسمان بہ او شہیری ..... او ہفہ بہ پہ دغہ ورخ دیر کمزوری دی			

وَالْمَلِكُ	عَلَىٰ أَرْجَائِهَا	وَيَحْمِلُ	عَرْشَ رَبِّكَ	فَوْقَهُمْ
او فریبتی بہ پہ غارہ دآسمان وی او اوچت کړې بہ وی عرش درې ستا دپاسه دخان	او فریبتی بہ ددې پہ غارہ ولارې وی ..... اوستا درې عرش بہ پہ دغه ورځ اتو (۸) (فریبتی)			
يَوْمَئِذٍ	ثَمِينَةٌ	يَوْمَئِذٍ	تُعْرَضُونَ	لَا تَخْفَىٰ
په دغه ورځ اتو فریبتو دغه ورځ بہ وی چي تاسو بہ پیش کړې شی پټ بہ پاتې نه شی	دخان دپاسه اوچت کړې وی په کومه ورځ چي تاسو پیش کړې شی نو ستاسو هیڅ خبره			
مِنْكُمْ	خَافِيَةٌ			
	د (عملونو) ستاسو نه یو پټ راز			
	به پټه پاتې نشی			

قوله تعالى: - قَادَاتِ الْعَصَىٰ وَالْعَصَىٰ هُنَّ النِّسَاءُ

د شپېلۍ پوک وهل وخت: دلته د قیامت د تباہو ذکر کولې شی. د ټولونه رومېې یره خورونکې څیز به د شپېلۍ پوک وهل وی په څه سره چه به د ټولوزره اورچی. بیابنه شپېلۍ پوک وهلې شی کوم سره چه به د زمکې او آسمان ټول مخلوق بې هوشه شی خوچه څنگه الله تعالی غواړی نو بیابنه شپېلۍ پوک وهلې شی په کوم آواز چه به ټول مخلوق د الله تعالی په وړاندې اودریږي. دلته دهغه رومېنی شپېلۍ بیان دې دلته ئی د تاکید په توگه دا هم بیان کړه چه دا د راپاسیدو شپېلۍ هم یوه ده. د دې د پاره چه کله د الله تعالی حکم اوشی نو نه به د هغې خلاف کولې شی اونه به څوک خوزیدې شی اونه د بیا فرمان کولو ضرورت شته اونه تاکید.

امام ربیع رحمته الله فرمائی دې نه مراد آخری نغځه ده خو ظاهر قول هم هغه دې چه مونږ اول کړې. د دې دپاره دې سره اوفرمانیلې شو چه زمکه او آسمان به اوچت کړې شی اود څرمن په شان به خواړه کړې شی اوزمکه به بدله کړې شی او قیامت به قایم شی.

حضرت علی رضی الله عنه فرمائی چه په آسمان باندې د کولایدو ځائی باندې به اوشلېږي لکه چه په سورة نباء کښې دی (وَقُضِيَ السَّيِّئَاتُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا) یعنی آسمان به کولای کښې به سوری او غارونه پیداشی او اوبه شلېږي. عرش به پیداشی. ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه په آسمان کښې به سوری او غارونه پیداشی او اوبه شلېږي. عرش به د هغې مخې ته وی او فریبتی به په غاروباندې وی کومې غاړې چه دې وخته پورې نه وی شلیدلې. په دروازو کښې به وی او د آسمان په اوږدوالی کښې خورې وی اود زمکې والا ته به گوری. بیا فرمائی د قیامت په ورځ به اته فریبتې د الله تعالی عرش په خپل ځانونو باندې اوچت کړې وی. نو یاخومراد د عرش اوچتول دی یا د هغه عرش اوچتول مراد دی په کوم به چه د قیامت په ورځ الله تعالی د خلقو د فیصلود پاره وی. والله اعلم بالصواب.

قوله تعالى: - وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ

د عرش اوچتونکې فریبتی: حضرت عباس رضی الله عنه بن عبدالمطلب فرمائی چه دافرینتی به د غریزو بیکرو په شکل کښې وی (حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه فرمائی چه د دوی دیوې سترگې د سر نه به د بلې سترگې پورې دسلو کالوپورې لاروی (مطلب دا چه ډیر لونی به وی) د ابن ابی حاتم په مرفوع حدیث کښې دی

چہ ماتہ خبر را کر پی شوی دے چہ زہ تاسو د عرش د اوچتون کو فریشتی نہ د یوے فریشتی خبر در کرم چہ د
 ہفتی دست اوغور لاتندی د پوستکی فاصلہ دومرہ دہ چہ الوتونکی مرغی د اووہ سووکالوپوری
 والوزی اولارہ شی ( ) د دے اسناد دیر بنکلی دی اوپول راویان ثقہ دی۔ امام ابوداؤد رحمۃ اللہ علیہ ہم پہ خپل
 سنن کنبی روایت کړی دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم داسی فرمانیلی دی (۲) حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ فرمانی چہ
 دی نہ مراد د فریشتواتہ صفونہ دی۔ دنورو دیرویزرگانو نہ ہم داروایت دی۔ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمانی
 چہ د اعلیٰ فریشتواتہ حصی دی پہ کومو کنبی چہ د ہری یوے حصی شمیر د تہو انسانانو پیریانو اود
 نولو فریشتویرابر دی۔ بیا فرمانی چہ د قیامت پہ ورخ بہ تاسو د ہفتہ اللہ تعالیٰ پہ وړاندې پیش کولې
 شی چہ پت او ښکارہ ښہ پیژنی۔ څنگہ چہ ہفتہ د ښکارہ نہ د ښکارہ څیز عالم دے دغہ شان دپت نہ
 پت څیز ہم ہفتہ پیژنی۔ د دے د پارہ او فرمانیلی شو چہ ستاسو یوپت راز بہ پہ ہفتہ ورخ پت نہ شی۔

د حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ قول دے خلقو د خپلو خانو نو حساب او کړنی د ہفتی نہ وړاندې چہ ستاسو
 نہ حساب واخستلې شی اود خپلو عملونو پخپلہ اندازہ او کړنی د ہفتی نہ وړاندې چہ ستاسو د دے
 عملونو تول او کړې شی دے د پارہ چہ صبا د قیامت پہ ورخ بہ تاسو آسانی وی پہ کومہ ورخ چہ بہ
 ستاسو پورہ پورہ حساب اخستلې شی۔ او پہ لویہ پیشنی کنبی پہ تاسو د اللہ تعالیٰ پہ وړاندې پیش
 کولې شی۔ مسند احمد کنبی دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمانی د قیامت پہ ورخ بہ خلق درې خل د اللہ
 تعالیٰ پہ وړاندې پیش کولې شی۔ پہ رومی او دویم خل کنبی خو عذر معذرت او جگړې فیصلہ کولې
 شی خو دریمہ پیشی چہ آخری بہ وی ہفتہ وخت بہ عمل نامی ورشیندلی شی د چا بہ ښی لاس کنبی
 راشی اود چا بہ گس لاس کنبی۔ (۳) د حدیث پہ ابن ماجہ کنبی ہم دے (۴) حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ پہ قول سرہ
 ہم دا روایت پہ ابن جریر کنبی دے اود حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ نہ ہم داسی مرسل روایت نقل دی۔

فَاَمَّا مَنْ	اَوْقَىٰ	كُتِبَ
نو هر هفتہ څوک چي ورکړي شوه عملنامه خپله		
نو چاته چي عملنامه په ښي لاس کښي ورکړي شي		
يَكْفُرُ	هَآؤُمْ	اَقْرَءُوا كِتَابِيَهٗ اِنِّي طُنْتُ
په ښي لاس دهغه کښي پس وائي به راشي اولولي عملنامه زما بيشکه ما يقين کوؤ		
نو هغه به وائي (خلقو) راشي زما عمل نامه اولولي زه به دې پوهه ووم ..... چي		
اَنّٰی	مُلِقٌ	حِسَابِيَهٗ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَهٗ
چي بيشکه زه ملاویدونکي یم د حساب خپل سره نو هغه به په عيش ژوند ښه کښي وی		
زه به خپل حساب ته مخامخ کیرم ..... نو هغه به ښه دمزو ژوند تیروی		
فِي جَنَّةٍ	عَالِيَهٗ	قُطُوفِهَا دَانِيَهٗ
په جنت کښي به وی داوچتي مرتبي چي غنګو چي دميوؤ دهغي به لاتدي زنگیدونکي وی		
په داوچت جنت کښي به وی ..... چي ميوې به ښي راښکته وی		

(۱) وسندہ صحیح.

(۲) ابوداؤد کتاب السنہ باب ل الجمہۃ: ۷۲۷ وسندہ صحیح.

(۳) ابن ماجہ کتاب الزہد باب ذکر البعث: ۲۲۷۷، ترمذی: ۲۴۲۵، احمد: ۴۱۴/۴.

سوره الحاقه

كُلُوا	وَاشْرَبُوا	هَيِّئُوا	بِمَا	اَسْلَفْتُمْ
خورئ	اوځځئ	ښه په مزه سره	په بدل دهغه عملونو کښي	چي مخکښي ليدلي وژناسو
او زمونږ د طرفه به ورته ونيلى شي	ښه په مزه خورئ ځځئ	اد هغي عملونو په بدله کښي چي په تيرو		
فِي الْآيَاتِ الْخَالِيَةِ				
په ورځو تير وشو کښي				
ورځو کښي مو کړي ودا				

قوله تعالى :- فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ يَمِينَهُ

چاته چه به عمل نامه په بنی لاس کښی ملاوړې: دلته بیان کولې شی چه کوموخوش نصیبوته به د قیامت په ورځ عمل نامې په بنی لاس کښی ورکولې شی هغه نیک بخته حضرات به ډیر زیات خوشحاله وی اود ډیر خوشحالتی نه به هریوته واتی چه زماعمل نامه خو اولوله اودا ددې د پاره چه کوم گناهونه د بشریت په وجه شوې وو هغه هم د دوی د توبه په وجه د دوی د عمل نامې نه ختم کړې شوی دی او نه صرف ختم کړې شوی دی بلکه دهغې په ځانی نیکنی لیکلې شوی دی. نو دوی به دا د سراسر نیکو عمل نامې یو یو ته په خوشحالوسره بڼائی. حضرت عبدالرحمن بن زید رضی الله عنه فرمائی چه د (ها) نه پس لفظ (و) زیات دې خو ښکاره خبره دا ده چه (هانوم) معنی کښې د (هاکم) دې. حضرت اباوعثمان رضی الله عنه فرمائی چه پټ په پرده کښې به مؤمن ته خپله عمل نامه ورکولې شی کوم کښې چه به د هغه گناهونه لیکلې شوی وی هغه به دا لولی اود هرې گناه په لیدو به د ده هوش ولری. د مخ رنگ به نې پیکه کیږی په دې کښې به دده نظر په خپلو نیکو باندې پریوخی نو گوری به چه د ده بدنې به نې هم په نیکو بدلې کړې وی. دهرې بدنې په ځانی نیکی لیکلې شوې ده او اوس به دهغه وینکی کولاو شی او دخوشحالتی نه به راوخی اودریږی اوچه څوک هم ملاوړې هغه ته به واتی لږه شان زماعمل نامه اولوله حضرت حنظله رضی الله عنه چاته چه فریتودهغه د شهادت نه پس غسل ورکړې وو دهغه نمسې حضرت عبدالله رضی الله عنه فرمائی چه الله تعالی به خپل بنده دقیامت په ورځ خپلې مخې ته اودروی اود بدی به د هغه د عمل نامې په شا لیکلې شوي وی چه ده ته به خودلې شی اوالله تعالی به ده ته واتی چه اوښایه تاذا اعمال کړی دی؟هغه به اقرار کوی چه اوالله تعالی دا بدنې زما نه شوی دی الله تعالی به فرمائی چه گوره ماته په دنیاکښې رسوا نه کړې نه مې دې فضیحت اوکړو اوس دلته هم زه تاته معافی کوم او ستاټول گناهونه معاف کوم. کله چه دې نه دې فارغ شی نوله به خپله عمل نامه په خوشحالتی سره یو بل ته بڼائی گرځی به. دحضرت عمر رضی الله عنه صحیح حدیث چه اول بیان کړې شوې دې په کوم کښې چه رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائیلی دی الله تعالی به خپل بنده د قیامت په ورځ خپل ځان له راوبلی اود هغه ته به د ده گناهونوږباره کښې تپوس کوی چه فلانکې گناه دې کړې؟فلانکې گناه دې کړې؟ هغه به اقرار کوی تردې چه پوهه به شی چه بس اوس هلاک شوم. دغه وخت به الله تعالی اوفرمائی ای زما بنده په دنیا کښې ما ستاټه دې گناهونوپرده اچولې وه اوس به زه تا څه رسوا کوم؟ زه ما ته معاف کړې بیا به د هغه عمل نامه په بنی لاس کښې ورکړې به کومه چه به صرف نیکنی وی خود کافرانواو منافقانوږباره کښې خو به گواه چغې وهی چه دا هغه ځای دی کومو چه په الله تعالی باندې دروغ وویل خلقو واوړنی به دې خلقوباندې د الله تعالی عذاب دی.)

بیافرمائی کہ دادنسی لاس دعمل نامی والا وائی چہ ماتہ خوہم پہ دنیا کینسی پورہ یقین ووجہ داد حساب ورخ خو یقینی راتلونکی دہ لکہ چہ بل خانی کینسی ارشاد دی ﴿الَّذِينَ يَخْتَفُونَ هَلْ يَقُولُ رَبُّهُمْ الْغَيْبُ إِلَيْهِ يَكُونُ﴾ یعنی ددوی یقین ووجہ دوی خپل رب سرہ ملاویدونکی دی. اوفرمانیلې شوجہ د دوی بدلہ دا دہ چہ دوی بہ خوبش او د زړہ د خوشحالولو ژوند بیامومی او پہ اوچتو اوچتو جنتونو کینسی بہ اوسیری د کومو محلو نہ چہ بہ اوچت اوچت وی د کومو حورې چہ ښکلې شکل او نیک سیرتہ وی هغه کورونہ بہ د نعمتونو دډکو خزانو والاری اوداتول نعمتونہ بہ نہ اخوا کیدونکی اونه ختمیدونکی بلکه د کسی نہ بہ ہم محفوظ وی. یوسری د رسول الله ﷺ نہ تپوس اوکرو یارسول الله ﷺ داوچتو اوچتو جنتونوالا بہ خپل مینخ کینسی یویل سرہ ملاقاتونہ ہم کوی؟ هغوی ﷺ اوفرمانیل چہ اوداوچتو درجووالا خلق بہ د کسی مرتبې والا خلقو لہ را کوزیری او پہ ښہ مینہ او محبت سرہ بہ سلام او مصافحہ او هرکلی وی اودا دہ چہ د لاندې والا خلق بہ دخپل عمل دکسی پہ وجہ پورته نہ شی ختی. بہ یویل صحیح حدیث کینسی دی چہ د جنت کینسی سل درجې دی او پہ هرو دوو درجو کینسی دومرہ فاصلہ دہ چہ خومرہ پہ زمکہ او آسان کینسی دہ (بیافرمائی چہ د دې میوی بہ لاندې لاندې وی.

حضرت براہ بن عازب رضی اللہ عنہ وغیرہ فرمائی چہ دومرہ تیتې بہ وی چہ جنتی بہ پہ خپل چیرکت باندې بہ ملاستہ ملاستہ دا میوی راشوکوی (۲) رسول الله ﷺ فرمائی چہ هریو جنتی تہ بہ د الله تعالی د طرف نہ یوہ لیکلې شوې پروانہ ملاویری پہ کوم کینسی چہ بہ لیکلې وی ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ هَذَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ لِقُلُلٍ﴾ لایقلاں دغلوہ چہ عالیہ قطوبہ ادائیہ (۱) د الله تعالی چہ رحمن او رحیم دې د هغه پہ نوم شروع، دا پروانہ دہ د الله تعالی د طرف نہ د فلانکی سړی دپارہ چہ د فلانکی خوی دې ای د اوچتو او تیتو شووہ کو غونچو والا مزیدار جنت تہ نی پرېرېدنې (۲) بعضې روایتونو کینسی دی دا پروانہ بہ پہ پل صراط باندې ملاویری. بیا فرمائی چہ د احسان پہ توگہ او د نور لطف او کریم پہ توگہ بہ دوی تہ زبانی ہم د خوراک خنک آسانی ورکولې شی او ونیلې بہ شی چہ دا ستاسو د نیکو اعمالو بدلہ دہ د اعمالو بدلہ ونیل صرف د لطف او کریم پہ وجہ دی گنی بہ صحیح حدیث کینسی دی حضور ﷺ فرمائی عمل کونی نیغ او نیزدې نیزدې اوسنی او پوهه شنی چہ صرف اعمال جنت تہ بوتللود پارہ کافی نہ دی. خلقو عرض اوکرو حضور ﷺ ستاسو اعمال ہم نہ دی؟ ونی فرمائیل چہ نہ، اودابلہ خبرہ دہ چہ د الله تعالی فضل او کریم شامل حال شی. (۳)

وَأَمَّا مَنْ أَوْفَىٰ كَيْتَهِ بِشِمَالِهِ	وَأَمَّا مَنْ أَوْفَىٰ كَيْتَهِ بِشِمَالِهِ
او هر هغه څوک چی ورکړې شوه عملنامه خپله لپه گس لاس دهغه کښی	او هر هغه څوک چی ورکړې شوه عملنامه خپله لپه گس لاس دهغه کښی
او چاته چی عملنامه په گس لاس کښی ورکړی شی	او چاته چی عملنامه په گس لاس کښی ورکړی شی
فَيَقُولُ يَكُنْتَنِي كَمَا أَوْفَىٰ كَيْتِي ۚ وَلَمْ أَدْرِ	فَيَقُولُ يَكُنْتَنِي كَمَا أَوْفَىٰ كَيْتِي ۚ وَلَمْ أَدْرِ
بس وائی به اے کاش چی نه وی راکړې شوې ماتہ عملنامه زما او معلوم نه وی ماتہ	بس وائی به اے کاش چی نه وی راکړې شوې ماتہ عملنامه زما او معلوم نه وی ماتہ
نوهغه به اوائی ښه به وه چی دا عملنامه هډوراکړې شوې نه وی ..... او زه هډو	نوهغه به اوائی ښه به وه چی دا عملنامه هډوراکړې شوې نه وی ..... او زه هډو

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد والسر باب درجات المجاهدین فی سبیل الله : ۲۷۹۰.

(طبری: ۵۸۶/۲۳).

(المعجم الکبیر: ۶۱۹۱. (طبرانی)

(صحیح بخاری کتاب الرقاق باب القصد المملوۃ العمل: ۶۶۶۷، صحیح مسلم: ۲۸۱۸.

مَا جَسَّايَةَ ۞	يَلَيْتَهَا ۞	كَانَتْ الْقَاضِيَةَ ۞	مَا أَغْنَىٰ ۞
چی خہ دی حساب زما اے کاش چی دا مرگ وی فیصلہ کونکی (یعنی اُخری) ہیخ دفع اونہ کرہ			
خبر نہ وی چی زما حساب خہ دی ؟! انی افسوس چی بہ مرگ مہ قصہ ختمہ شوی وی زما مال خو			
عَنِّي مَا لِيَّهٖ ۞	هَلَكَ ۞	عَنِّي سُلْطَانِيَّهٖ ۞	خُدُوهُ ۞
مال زما ابرباد شو (ختم شو) زمانہ اقتدار زما اونیسئ دی او پئی و اچوئی دہ تہ			
ماتہ ہیخ فائدہ رانکرہ زما اختیار ہم لارو (حکم بہ اوشی) دی اونیسئ اوطوق ورتہ و اچوئی			
ثُمَّ الْجَحِيمِ ۞	صَلَوٰهُ ۞	ثُمَّ فِي ۞	سِلْسِلَةٍ ۞
بیا دوزخ تہ او غور زوی دی بیا پہ یوزنخیر کنبی چی گزونہ دھئی او یاگزونہ وی			
بیا ئی دوزخ تہ وردا دل کرئ بیا ئی پہ داسی زنخیرونو کنبی او تری چی دھئی او بدوالی			
ذِرَاعًا قَاسُكُوهُ ۞	إِنَّهٗ كَانَ ۞	لَا يُؤْمِنُ ۞	بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ ۞
پس تنبائی دہ لہرہ (بہ دوزخ کنبی) بیشکہ دی وؤ چی ایمان ئی نہ راوړو پہ اللہ لوی باندی			
او یاگزہ دی ..... دہ بہ پہ لونہی اللہ ۞ ایمان نہ راوړو			
وَلَا يَحْضُرُ ۞	عَلَىٰ طَعَامِ ۞	الْمُسْكِينِ ۞	فَلَيْسَ لَهُ ۞
او تیزول ئی نہ کول پہ طعام و رکولو مسکین تہ پس نشتہ دہ لہرہ نن ورخ دلته			
او مسکین تہ بہ ئی د روتی ورکولو ترغیب نہ ورکولو نو نن ئی دلته خوک			
حَيْمٍ ۞	وَلَا طَعَامٍ ۞	إِلَّا مِنْ غُسْلَيْنِ ۞	لَا يَأْكُلُهُ ۞
خوک دوست اونہ طعام شتہ ماسوا نو ددزخمونونہ چی نہ بہ خوری ہغہ ماسوا دخطا کارونہ			
دوست نشتہ اود وینونہ سوا ئی بل خہ خوراک شتہ ہغہ خوراک چہ د گناہگارانو بغیر ئی بل خوک نہ خوری			

قوله تعالى: -وَأَمَّا مَنْ أَتَىٰ كِبْنَهُ يَتَعَالَىٰ-

کومو تہ چہ بہ عمل نامہ پہ کس لاس ورکولے شی: دلته دگناہگارانو حال بیانولے شی چہ کلہ د قیامت بہ ورخ هغوی تہ د هغوی عمل نامہ پہ کس لاس کنبی ورکولے شی دوی بہ ډیر پریشانه او پنیسمانه وی او بہ حسرت او ارمان سرہ بہ وائی چہ خہ بہ بنہ وہ چہ مونہ تہ دا عمل نامہ نہ ملاویدلہ او افسوس چہ مونہ د خپل حساب د دی کیفیت نہ خبر شوے نہ وی او افسوس چہ مرگ زمونہ کار خلاص کرے وی دا دویم زوندون مونہ تہ هلو ملاؤشوی نہ وو۔ د کوم مرگ نہ چہ پہ دنیا کنبی مونہ ډیر بریدلو نن بہ دھئی تناکانہ کوی وائی بہ چہ زمونہ مال اودولت ہم نن زمونہ ملگر تیار پیر یوخوہ اوزمونہ دی خیزونو ہم زمونہ تہ دا عذاب اخوانہ کرے شو۔ یوازی زمونہ پہ ذات باندی دا مصیبت راہریتلو نہ خوک امداد کونکے مونہ تہ ښکاری اونہ د بچ کیدو خہ صورت پہ نظر راخی۔ اللہ تعالیٰ بہ فریشتہ حکم اوکری دی راوینیسئ اود دہ بہ مرئی کنبی طوق و اچوئی دی دوزخ تہ بوخی او پہ هغی کنبی وراوغور زوی حضرت منہال ابن عمرو ۞ فرمانی د اللہ تعالیٰ دا فرمان چہ دی اونیسئ اوردیو سرہ بہ او یازرہ فریشتی د دہ طرف تہ را توپ کرے پہ کومو کنبی چہ کہ یوے تہ ہم اللہ تعالیٰ دا حکم اوکری نو یوخوہ چہ او یازرہ کسان بہ راگیر کرے اودوزخ تہ بہ ئی اوغور زوی۔ پہ ابن ابی الدنیاکنبی دی چہ خلور لاکہہ فریشتی بہ د دہ طرف تہ رامنډی کرے او هیخ خیز بہ باقی نہ وی او هغہ بہ مات رامات کرے۔ دی بہ

وانی ستاسوماسره خہ تعلق دے؟ ہغوی بہ وائی اللہ تعالیٰ تبارک و تعالیٰ پہ تاباندی غضب کرے دے پہ دے وجہ ہر یو خیز تاتہ پہ غصہ دے۔

فَضِيلُ بْنُ عِيَّاضٍ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د اللہ تعالیٰ د دے فرمان جاری کیدو سرہ بہ اویازرہ فریشتے دہ تہ بہ غصہ کنیے رامندے کرے پہ کومو کنیے چہ بہ ہرہ یوہ پہ بلہ باندے وړاند یوالے کول غواړے چہ دہ تہ بہ زہ طوق اچوم۔ بیاہغہ د دوزخ پہ اور کنیے ورغوته کولو حکم کیڑے۔ بیا بہ پہ ہغہ زنجیرونو کنیے راگیرولے شی کومو یوسر چہ بہ دکعب بن احبار رضی اللہ عنہ پہ قول د ټولے دنیاد اوسپنې برابر وی۔ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ او ابن جریج وائی چہ دا ناپ تول د فریشتود لاس دے۔ دعبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہ قول دے چہ دا زنجیرونہ بہ د ہغہ پہ بدن کنیے او پیللی شی د ټکومتیازو پہ خانی کنیے بہ ورکولے شی اوپہ خلہ بہ ترے راویستلے شی اوداسی پہ بہ اور کنیے وریتولے شی لکہ پہ سیخ کنیے کباب اوډکی کنیے ملخ۔ داهم روایت دے چہ د روستونہ بہ دا زنجیرونہ اچولے شی اود سپر مو د دواړو سورونہ بہ راویستلے شی د کومو پہ وجہ چہ بہ ہغہ پہ پښویاندے اودریدے ہم نہ شی۔ (۱) مسند احمد پہ یومرفوع حدیث کنیے دی کہ یولوی شان کانے د آسمان نہ راگزار کرے شی نو پہ زمکہ باندے بہ ہغہ پہ یوہ شپہ کنیے راورسی خو کہ دا د دوزخیانود ترلووالاد زنجیر پہ یوسر باندے پریخودلے شی نو بل سرته رسیدو کنیے بہ خلویشت کالہ لگی۔ دا حدیث پہ ترمذی کنیے ہم دے او امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ دے تہ حسن وائی۔ (۲)

قوله تعالى: - إِنَّكَ كَانُ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ

پہ اللہ ﷻ باندے ایمان اومسکین باندے خوراک کول:- بیا فرمائی چہ دوی پہ اللہ ﷻ باندے ایمان نہ لرلو او نہ بہ نی چاتہ دمسکین د خوراک ورکولو ترغیب ورکولو یعنی تہ بہ نی د اللہ ﷻ طاعت او عبادت کولو نہ بہ نی د اللہ ﷻ د مخلوق حق ادا کولو سرہ ہغوی تہ نفع رسوله۔ د اللہ ﷻ حق خو پہ مخلوق باندے دے چہ دہغہ توحید اومنی ہغہ سرہ خوک شریک نہ کرے اود بندگیانوپہ خپل مینخ کنیے پہ یویل حق دادے چہ یویل سرہ احسان او ښه سلوک او کرے او پہ خوکارونو کنیے دیویل سرہ امداد او کرے پہ دے وجہ اللہ ﷻ دا دواړہ حقونہ پہ یوخانی بیان اوفرمانیل لکہ چہ مونخ او کرے او زکوٰۃ ورکړے۔ او نسی کریم ﷺ د خپل انتقال پہ وخت کنیے دا دواړہ یوخانی بیان فرمائیلی چہ د مانخہ حفاظت اود خپلو ماتحتانو سرہ نیک سلوک کونی۔ بیا فرمان دے چہ بہ نن ورځ د دہ دلته خوک خالص دوست داسی نشته هیڅ خوک نیزدے خپلوان یا سفارشی نشته چہ دے د اللہ تعالیٰ د عذابونونہ بچ کرے شی او نہ د ہغہ د پارہ خہ خوراک شته بغیر د خراب مردار او سخا بې کارہ خیزنه د کوم نوم چہ غسلین دے۔ دا د دوزخ یوہ ونہ ددو ممکن دہ چہ ہم دے دویم نوم زقوم وی اود غسلین معنی داهم کیدے شی چہ د دوزخیانود بدن نہ کوم وینی نونہ اوبہ بهیرے ہم دغه دی او دا ہم ونیلی شوی دی چہ د ہغوی پیپ وغیرہ۔

فَلَا أُقْسِمُ	بِهَا	نَبْصُرُونَ	وَمَا
پس نہ زہ قسم خورم پہ ہغہ خیزونو باندے چی تاسو نی وینی او پہ ہغہ خیزونو باندے			
نورۃ پہ ہغہ خہ قسم خورم چی تاسو نی وینی ..... او پہ ہغہ خہ چی تاسو نی			
لَا نَبْصُرُونَ	إِنَّهُ	لَقَوْلٌ	رَسُولٌ كَرِيمٌ
چی تاسو نی نہ وینی بیشک (دا قرآن) خامخا قول دے درسول کریم (محمد <small>ﷺ</small>)			
نہ وینی ..... بیشک د اقران دیوی عزت مندے فریشتے راوړے کلام دے			

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ	قَلِيلًا	مَا	تُؤْمِنُونَ	وَلَا يَقُولُ كَاهِنٌ
اونہ دے دا قول (کلام) دشاعر اذیر لہ دے ہفہ چے تاسو ایمان راوړئ اونه دے قول (کلام) دکاهن				
اود چا شاعر کلام نہ دے تاسو دیر کم ایمان راوړئ ..... اونه دچا کاهن کلام دے				
تَذَكَّرُونَ	تَنْزِيلٌ	مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ		
دیر لہ دے ہفہ چے تاسو نصیحت اخلئ نازل شوې دے د طرفہ درب العالمین نہ				
تاسو دیر کم پوهیږئ ..... دا درب العالمین د طرفہ نازل شوې دے				

قوله تعالى: - فَلَا أَفْهَمُ مِمَّا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقُرْآنُ

قرآن پاک دالله تعالیٰ کتاب دے | الله تعالیٰ قسم خوری، پخپلو مخلوقاتو کښې دخپلو هغه ښو قسم خوری کوم چه خلق گوری. اودهغې هم کوم چه دخلقو د نظرونه پټ دی په دې خبره چه قرآن کریم د هغه کلام اودهغه وحی ده کوم چه هغه په خپل بنده او غوره رسول ﷺ باندې نازل کړې دې. کوم چه هغه د امانت د ادا کولو اود رسالت د تبلیغ د پاره خوښ کړې دې. د رسول ﷺ نه مراد حضرت محمد مصطفیٰ ﷺ دې د دې اضافت د رسول اکرم ﷺ طرف ته په دې وجه اوکړې شو چه د دې تبلیغ کونکې او پیژندونکې هم هغوی ﷺ دې. د دې د پاره ئی د رسول لفظ رارو. ځکه چه رسول الله ﷺ خپل پیغام د خپل الیگونکی رسی. داسې ده چه ژبه د هغه وی خو وینا د لیگونکی وی. هم دغه وجه ده چه په سورة تکویر کښې د هغه نسبت په هغه رسول سره کړې دې کوم چه د فرښتونه دې. فرمان دې (إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ) یعنی دا قول د هغه بزرگ رسول دې چه د قوت والا اود عرش د مالک په نیز د مرتبې والا دې. هلته د هغه وینامنلې شی اوهغه دې هم امانت دار، دې نه مراد حضرت جبرائیل ﷺ دې. د دې پاره ئی د دې نه پس اوفرمائیل ستاملگرې یعنی محمد ﷺ مجنون او لیونې نه دې بلکه هغه حضرت جبرائیل ﷺ د هغه په خپل اصلی شکل کښې د آسمان په غاړو کښې لیدلې هم دې اوهغه په پټ علم باندې بیخبل هم نه دې. اونه دا د شیطان رتلې شوی قول دې.

دغه شان دلته هم ارشاد کیږی چه نه د شاعر کلام دې اونه د کاهن قول دې البته ستاسو په ایمان کښې اود نصیحت په حاصلولو کښې کمې دې. نوکله ئی د خپل کلام نسبت د رسول انسی طرف ته کړې اوکله د رسول ملکی طرف ته ځکه چه هم دې د دې پیژندونکې راوړونکې او په دې باندې امین دې. او په اصل کښې کلام د چا دې؟ دا ئی هم ورسره ورسره بیان اوفرمائیلو چه داد رب العالمین نازل ړې شوې دې.

د اسلام نه وړاندې د عمر فاروق ؓ خپله یوه واقعه: حضرت عمر بن الخطاب ؓ د خپل اسلام راوړنه وړاندې یوه خپله واقعه بیانوی چه زه حضور ﷺ له لارم اومې کتل چه حضور ﷺ مسجد حرام ته رسیدلې دې، زه هم لارم اودهغوی ﷺ نه شاته اودریدم. نبی کریم ﷺ سورت خاقه شروع کړو د کوم په اوږدوسره چه ماته د دې ټکلی الفاظو مضامینو بندش او فصاحت او بلاغت باندې حیرانتیا راغله. آخره کښې زما په زړه کښې خیال راغلو چه قریش ټیک وائی چه دا سړې شاعر دې اوس زه لا په دې خیال کښې ووم چه نبی کریم ﷺ دا آیت تلاوت کړو چه دا قول د رسول کریم ﷺ دې د یوشاعر نه دې په تاسو کښې د ایمان کمې دې. نو ماخیال اوکړو چه ښه ده شاعر نه دې نو کاهن خو خامخادې اخواد هغوی ﷺ په تلاوت کښې دا راغله چه دا د کاهن قول هم نه دې تاسو نصیحت کم اخستی دې. دې نه پس حضور ﷺ لوستلو تر دې چه پوره سورت ختم شو. فرمانی چه دا رومښی موقعه وه چه زما په زړه کښې اسلام پوره

خانی اوکرو او پہ رگ رگ کنبی مہی د اسلام صداقت ورننوتلو. (۱) نوداھم د هغه ټولو اسبابوچہ حضرت عمرؓ اسلام راوړلوپوره یو خاص سبب وو. مونږ د هغوی د اسلام راوړلو پوره کیفیت سیرت عمرؓ کنبی لیکلې دي. (ولله الحمدوالمنة)

وَلَوْ تَقَوَّلَ	عَلَيْنَا	بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ ۝	لَا خُذْنَا
او که دخاڼه اوونيله (جوړه کړه محمد ﷺ) اېه مونږ باندې یوه خبره خامخا به نیولې وو مونږه	او که دي پیغمبر په مونږ باندې (د خان نه) څه خبره ترلې وې ..... نو مونږ به ترې نه	مِنْهُ بِالْيَمِينِ ۝	ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ۝ فَمَا مِنْكُمْ
دهغه نه بنی لاس بیا به پریکړې وو مونږه دهغه نه رگ دزړه پس نه به وو له تاسو نه	بنی لاس نیولې وو بیا به مو ورله د زړه رگ کټ کړې وو ..... نو بیا به	مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ۝	وَأَنَّهُ لَتَذَكُّرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ۝
هیڅوک ددې نه منع کونکې او بیشکه دا قران یو نصیحت دي دپاره دمتقیانو	په تاسو کنبی هیڅوک ددې سزا نه بچ کوونکې نه وو اودا قران د پرهیزگارانو دپاره نصیحت دي	وَأَنَّهُ لَنَعْلَمَنَّ أَنِ مِنْكُمْ مُكْذِبِينَ ۝	او بیشکه مونږه خامخا پوهیږو چې بیشکه څه خلق له تاسو نه دروغ گنړونکي دي
او مونږ په تاسو کنبی (پیغمبرانو لره) دروغ ژن گنړونکي ښه پیژنو		وَأَنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ ۝	او بیشکه دا دروغ گنړل دقران خامخا به دافسوس وې په کافرانو باندې او بیشکه دا قران
اودا قران دکافرانو دپاره د پښیمانتیا سبب دي اودا قران بیخي		لَقَدْ يَقِينُ ۝	فَسَيَرَىٰ يَاسُورٌ رَّيْكَ الْعَظِيمُ ۝
یقینی حق دي پس پاکي وایه په نوم درب خپل چې لوی دي	یقینی خبره ده (نوراني پیغمبره) ته دخپل رب دوم تسبیح وایه چې لوی دي		

قوله تعالى: -وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ ۝

رسول ﷺ ته په قران پاک کنبی د کعبې زیاتې اختیارات نشته: دلته دالله تعالی ارشاد دي چه څنگه تاسو وائي او په واقعی کنبی زموږ دا رسول ﷺ داسې وې چه زموږ په رسالت کنبی ئی څه کمې زیاتې کولو یا زموږ نه ونیلې شوې خبره ئی زموږ نوم سره بیانوله نو یقیناً مونږ به هم هغه وخت هغه ته خرابه سزا ورکوله یعنې په خپل بنی لاس باندې د هغه بنی لاس نیولو او هغه رگ به مو پریکړې وې په کوم سره چه زړه زورند دي او زموږ اود هغه په مینځ کنبی به څوک هم نه شو راتلې چه د هغه د بچ کولو کوشش به ئی کولو. نوم مطلب دا شو چه حضور ﷺ رښتوني پاکباز او د هدایت والا دي د دې د پاره الله تعالی د دین زبردست تبلیغ خدمت د حضور ﷺ په ذمه کړې دي اود خپل طرف نه ئی زبردست معجزې اود هغوی د صدق بهترین او لوی لوی نښې ښی کړیم ﷺ ته ورنصیب کړی دی.

قوله تعالى: - وَانَّهُ لَتَذَكُّرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ

قرآن پاک نصیحت دی: بیا فرمائی کہ دافقرآن پاک د متقیانو دیارہ تذکرہ دہ۔ لکہ چہ بل خانی کنبی ارشاد دی اووایہ چہ دا قرآن پاک د ایماندارانود پارہ ہدایت اوشقادہ او بی ایمانہ خورانده اوکانرہ دی۔ بیافرمانی سرہ د دے صفائی او کولاو حق مونہ تہ بنہ معلوم دی چہ پہ تاسو کنبی بعضی دا دروغ گنہی۔ دا تکذیب بہ د دغی خلقو د پارہ د قیامت پہ ورخ د ارمان او افسوس ذریعہ وی۔ یادا مطلب نی دے چہ دا قرآن پاک او پہ دے ایمان بہ پہ حقیقت کنبی پہ کافرانوباندی د حسرت اوارمان باعث وی۔ لکہ چہ بل خانی ارشاد دے چہ دغہ شان مونہ دا د گناہگارانو پہ زړونو کنبی ورکوزوو چہ هغوی پہ دے باندی ایمان نہ راوری۔ بل خانی ارشاد دے ﴿وَجِيلٌ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ﴾ دوی کنبی اود دوی پہ خواہش کنبی مو پرده اچولہ دہ۔ بیا فرمائی دا خبر بالکل حق رنستیا او بی شک او شبہی دی۔ بیا خپل نبی اکرم ﷺ تہ حکم ورکوی چہ د دے قرآن پاک د نازلونکی رب عظیم د نوم بزرگی او پاکی بیانوہ۔ د الله تعالیٰ پہ فضل او کرم سرہ د سورت حاقہ تفسیر ختم شووالحمد لله رب العلمین۔

ایاتونہ	سورة العارِج مکیہ وہی اریہ واربعون آیہ ورکوعان	رکوع گانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم پہ نوم د الله چہ دیرمہربان	زیات رحم کونکے دی ⑥
سَالٍ	سَاۤءِلٌ یُعَذَّبُ	وَاَقِیۡۡۤہٗ ۱۱
اوغونشو	اوغونشونکی	اوغہ عذاب
یوسوال کونکی	دھغہ عذاب د راتلو پہ بارہ کنبی تیوس اوکروا	چہ پہ کافرانو بہ واقع گیری اودھغی
دَاۤیِمٌ ۱۲	مِّنَ اللّٰہِ	ذِی الْمَعَارِجِ ۱۳
دفع کونکی	د طرفہ دالله نہ دی	اچی مالک داندریابو دی اخیژی افرینتی ااوروح (جبریل علیہ السلام)
خوک دفع کونکی	نشتہ االله	د طرفہ نہ وی اچی داوچتو درجو مالک دی افرینتی ااوروح بہ ورته پہ
اِلَیۡہِ ۱۴	فِی یَوْمٍ	کَانَ مِقْدَارُہٗ ۱۵
هغہ تہ ا	پہ داسی ورخ کنبی اچی دی مقدار دھغی ا	پنخوس زرہ کالہ ا
پہ داسی ورخ کنبی ورخیژی ا	چی دھغی اندازہ بہ پنخوس زرہ کالہ وی	نو تہ صبر کوه
صَبْرًا جَمِیۡلًا ۱۶	اِنَّہُمْ	یَرَوۡنَہٗ ۱۷
صبر ینانیستہ	ا	بیشکہ دوی ا
اوبی فریادہ صبر کوه	دوی تہ دد	دغہ ورخ (رائل، لرې ینکاری ا..... اومونہ تہ نزدی ینکاری

قوله تعالى: - سَالٍ سَاۤءِلٌ یُعَذَّبُ وَاَقِیۡۤہٗ ۱۱

(یُعَذَّبُ) کنبی چہ کومہ "ب" دہ هغہ بنائی چہ دلته د فعل تضمین دی لکہ چہ فعل مقدرہ دی۔ یعنی دا کافران د عذاب پہ واقع کیدلو کنبی تندوی کوی لکہ چہ بل خانی ارشاد دے ﴿وَسْتَغْلِبُکَ بِالْعَذَابِ وَنَنۡحِلُکَ اللّٰہُ وَغَدَہٗ﴾ یعنی دوی پہ عذاب غویشلو کنبی جلدی کوی اوالله تعالیٰ ہیخ کله وعدہ خلائی نہ کوی یعنی دھغہ عذاب بہ پہ خپل وخت مقرر باندی راخی۔

پہ نسانی کنبی د حضرت ابن عباس نہ روایت دی چہ کافرانود اللہ تعالیٰ عذاب او غوشتلوچہ پہ هغوی باندی یقیناً راتلونکی دی^(۱) یعنی پہ آخرت کنبی۔ دهغوی دغوشتلوذالفاظ ہم بل خانی پہ قرآن پاک کنبی نقل دی وائی^(۲) ﴿اللَّهُمَّ اِنَّ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا مِزَارَ النَّارِ﴾ التَّائِبُ عَنِ الْعِلْمِ﴾ یعنی اللہ تعالیٰ کہ چری داستاد طرف نہ حق وی نو پہ مونہ باندی د آسمان نہ کانہی راوورہ وه، پہ مونہ باندی چرتہ دردناک عذاب راولہ۔ ابن زید رحمہ اللہ وغیرہ وائی دی نہ مراد هغه د عذاب وادی ده چہ د قیامت پہ ورخ بہ د عذابونو نہ بھیڑی۔ خود اقول ضعیف دی اود مطلب نہ ډیر لری دی۔ صحیح اولنی دی پہ کوم باندی چہ دکلام دلالت دی۔ بیافرمانی چہ هغه عذاب دکافرانود پارہ تیار دی اویہ هغوی باندی راتلونکی دی کلہ چہ راشی نو هغه خوک لری کونکی نشته اونه پہ چاکنبی دومرہ طاقت شته چہ هغه اخوا کری۔

قوله تعالى: ﴿يَوْمَ الْاِذِ يُنْفِثُ السَّحَابُ﴾

د معارج مفہوم: ﴿يَوْمَ الْاِذِ﴾ معنی دابن عباس رحمہ اللہ د تفسیر مطابق د درجو والایعنی داوچتوالی او بزرگنی والا^(۱) حضرت مجاہد رحمہ اللہ فرمانی چہ د معارج نہ د آسمان پاوڑی مرادی^(۲)، قتادہ رحمہ اللہ فرمانی د فضل رحم کرم او نعمت والایعنی دا عذاب دهغه اللہ تعالیٰ د طرف نہ دی چہ د صفتونو مالک دی۔ د هغه طرف تہ فربتی او روح ورخیڑی۔ دروح پہ تفسیر کنبی حضرت ابوصالح رحمہ اللہ فرمانی چہ دا د یو قسم مخلوق دی انسان خو نہ دی ولی بالکل د انسان پہ شان دی۔ زہ وایم چہ دی نہ مراد حضرت جبرائیل رحمہ اللہ دی اودا عطف وی عام پہ خاص اوممکن دی چہ دی نہ مراد د بنیادمو روحونہ دی خک چہ هغه ہم د قبض کولونہ پس د آسمان طرف تہ خیڑی۔ لکہ خنگہ چہ د حضرت براء رحمہ اللہ پہ اوید حدیث کنبی دی چہ کلہ فربتی پاک روح اویاسی نو هغه اخلی اود یو آسمان نہ نی بل آسمان تہ خیڑی تردی چہ اووم آسمان تہ رسی سرہ^(۳) دی چہ د دی پہ بعضی راویانوکنبی کلام دی۔ خودا حدیث مشہور دی اود دی پہ شہادت کنبی دابوہریرہ رحمہ اللہ حدیث ہم دی^(۴) لکہ چہ اول دا روایت امام احمد رحمہ اللہ ترمذی او ابن ماجہ کنبی تیرشوی دی۔ د کوم د سند راوی چہ د یوجامعت پہ شرط باندی دی۔ اولنی حدیث ہم مسند احمد ابو داؤد نسائی او ابن ماجہ کنبی دی۔ مونہ د دی الفاظ اود دی د طرق بسیط بیان پہ آیت ﴿يَوْمَ تَكُونُ الْكُوفَةُ﴾ پہ تفسیر کنبی کری دی۔

قوله تعالى: ﴿تَكُونُ الْكُوفَةُ﴾

د پنخوسوزو کالود قیامت ورخ: بیبا فرمانی چہ پہ هغه ورخ کنبی چہ د هغی مقدار د پنخوسوزو کالودہ۔ پہ دی کنبی خلور اقوال دی یو خودا دی چہ دی نہ مراد هغه لریوالی دی چہ د اسفل السافلین نہ عرش معلی پوری دی۔ اودغہ شان د عرش نہ لاندی نہ واخلہ ترپور تہ پوری فاصلہ ہم دومرہ ده اوعرش معلی د سرو یاقوتو دی لکہ چہ امام ابن ابی شیبہ رحمہ اللہ پہ خجل کتاب "صفت العرش" کنبی ذکر کری دی۔ ابن ابی حاتم کنبی دی حضرت ابن عباس رحمہ اللہ فرمانی چہ د دی د حکم انتہاء د لاندی زمکونہ د آسمانونود پاسہ پوری پنخوس زہ کالہ دی۔ او یوہ ورخ د زو کالو ده۔ ہم دغہ روایت پہ دویم طریق سرہ د حضرت مجاہد رحمہ اللہ پہ قول سرہ نقل دی د حضرت ابن عباس رحمہ اللہ د قول نہ نہ دی۔ حضرت ابن عباس رحمہ اللہ نہ پہ ابن ابی حاتم کنبی روایت دی چہ د هری زمکی پیر والی د پنخوسو کالو پہ فاصلہ دی اود یو زمکی

(۱) الطبری: ۵۹۹/۲۳.

(۲) الطبری: ۶۰۰/۲۳.

(۳) ایضاً.

(۴) احمد: ۲۸۷/۴، ابو داؤد: ۷۵۳۳ و هو حسن دا روایت مختصر: ابن ابی شیبہ: ۳۱۰/۳، کتاب الزهد: ۳۳۹، الشریعۃ الآخری: ۳۶۷.

(۵) احمد: ۳۶۶-۳۶۵، ابن ماجہ کتاب الزهد باب ذکر الموت والاستعداد له: ۴۲۶۲ و سندہ حسن.

نہ د بلی زمکپی پورے د پنخو سوو کالوپوری لریوالی دے نو اووہ زہہ کالہ داشو اودغہ شان د آسمان۔
 نو خوارلس زہہ کالہ (۱۴۰۰) دا شو اود اووم آسمانہ د عرش عظیم پورے شہر دیرش زہہ کالہ
 فاصلہ شوہ۔ ہم دا معنی دہ د اللہ تعالیٰ د دے فرمان چہ پہ ہفہ ورخ کنبی د کومے مقدارچہ د
 پنخوسوزو (۵۰۰۰) کالوپر ابردی۔ دویم قول دا دے چہ دے نہ مراد دا دے چہ د کلہ نہ اللہ تعالیٰ دا
 جہان پیدا کرے نو د ہفہ وخت نہ داخلہ د قیامتہ پورے د دے د بقا آخری مودہ پنخوس زہہ کالہ دہ۔
 حضرت مجاہد رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ د دنیا تہول عمر د پنخوسوزو کالودے اوہم دا یوہ ورخ دہ چہ پہ دے
 آیت کنبی مراد اخستی شوے دے۔ حضرت عکرمہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ د دنیا پورہ مودہ ہم دا دہ خوچا نہ
 معلومہ نہ دہ بغیرد اللہ تعالیٰ نہ چہ خومرہ تیرہ شوہ او خومرہ باقی پاتی دہ۔ دریم قول دادے چہ دا ہفہ
 ورخ دہ چہ پہ دنیا و آخرت کنبی فاصلہ دہ۔ حضرت محمد بن کعب رحمۃ اللہ علیہ ہم دا فرمائی خودا قول دیر
 غریب دے۔ خلورم قول دا دے چہ دے نہ مراد د قیامت ورخ دہ اودا د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ پہ
 صحیح سندسہ روایت دے۔

حضرت عکرمہ رحمۃ اللہ علیہ ہم دا فرمائی^(۱) دابن عباس رضی اللہ عنہ قول دے چہ د قیامت ورخ اللہ تعالیٰ بہ پہ کافرانو
 باندے د پنخوسوزو کالوکوی^(۲) داسند احمد پہ حدیث کنبی دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ عرض اوکری شو
 چہ دا ورخ خو دیرہ اوپردہ دہ۔ حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل چہ پہ ہفہ ذات مے دے قسم وی د چا پہ لاس کنبی
 زما خان دے دا بہ پہ مؤمن باندے دومرہ آسانہ وی چہ د دنیا پہ یوفرص مونخ کنبی خومرہ وخت لگی
 د دے نہ بہ ہم کم وی^(۳) داحدیث پہ ابن جریر کنبی ہم دے۔ دے دے دہ راویان ضعیف دی۔ واللہ اعلم د
 مستند پہ یوبیل حدیث کنبی دی چہ حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ سرہ د قبیلہ بنوعامر یو سہ تیرشو۔ خلقو
 وئیل حضرت دابہ خیلہ قبیلہ کنبی دتہولونہ مالدار سہ دے۔ ہغوی دے راوغوبنتواور تہ نی اوفرمانیل
 واقعی تہ د تہولونہ زیات مالدارنی^(۴) ہفہ عامری اوئیل چہ او ماسرہ رنگ پہ رنگ پہ سوونو اوئیلان قسم
 قسم غلامان اود اوچتواوچتو درجو اسونہ وغیرہ دی۔ حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ اوفرمانیل چہ گورہ ہسے
 نہ چہ دا خنار تاد خیل پنولاندے کر دی اوپہ خیلو بشکرو باندے تا اووہی۔ باربار نی ہم دا فرمانیل
 تردے چہ د عامر د مخ رنگ والوتلو او ہفہ اوئیل چہ حضرت دا ولے؟ ہغوی اوفرمانیل چہ واورہ ما
 د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ اویردلی دی چہ خوک د خیلو اوئیلانحق نہ اداکوی دہغوی پہ سختنی او د ہغوی پہ
 نرمی کنبی نو ہفہ بہ اللہ تعالیٰ پہ کولاو ہوار صفا او پلن میدان کنبی راسملوی اودا تہول خنار بہ
 بنہ تکرہ او چاق کرے او حکم بہ ورکری چہ پہ دہ باندے خیرنی او تیریرنی۔ نو یویوبہ پہ دہ باندے
 تیریرنی اوکلہ چہ د آخر والا تیرشی نو اولنی بہ بیا راوایس شی۔ ہم دغہ شان عذاب بہ ورکولی شی۔ پہ
 ہفہ ورخ د کومے مقدارچہ د پنخوسو زرو کالودہ۔ تردے چہ د خلقو پہ مینخ کنبی بہ فیصلہ اوشی۔ بیا
 بہ ہغوی خیلہ لڑ اووینی۔ دغہ شان بہ غوا اسونہ چیلنی وغیرہ بشکرور خنار بہ نی پہ خیلو بشکرو
 باندے وہی ہیخ یوبہ پہ ہغوی کنبی بی بشکر یا مات بشکرے نہ وی۔ عامری تیوس اوکرو ای ابوہریرہ
رضی اللہ عنہ اوفرمانی پہ اوئیلانکنبی د اللہ تعالیٰ حق خہ دے؟ ونی فرمانیل مسکینانو تہ د سورلنی د پارہ پہ
 تحفہ کنبی ورکول غریبانانوسرہ بنہ سلوک کول د پشیدو پارہ خنار ورکول د ہغوی د نرانود ضرورت
 چہ د پنخے خنار د پارہ وی بغیرد قیمت غوبنتلونہ ورکول۔ داحدیث پہ ابوداؤد اونسائی کنبی ہم پہ
 بل سندسہ ذکر دے۔^(۵)

^(۱) الطبری: ۶۰۱/۲۳۔^(۲) ابیہ: ۶۰۳/۲۳۔^(۳) دہ: ۷۵/۳، مستدای پہلی: ۱۳۹۰، ابن حبان: ۷۳۳۴۔^(۴) دہ: ۴۷۹/۲، ابوداؤد کتاب الزکاة باب لی حقول المال: ۱۶۶۰، مسند حسن، لسانی: ۲۴۴۴۔

د مسند په یو حدیث کېږي دی چه د سرو زرو سپینوزرو د خزانو والا په دې حق نه ادا کوی د هغه سره زړ او سپین زر به د تخت په شکل کېږي جوړولی شی اود دوزخ په اړه کېږي به گرم کولی شی اود هغه تندې اړخ او شا به پرې داغلي شی. تردې چه الله تعالی به د خپلو بندیگانو فیصله اوکړی. په هغه ورځ به مقدار ستاسو په شمیر کېږي د پنځو زرو کالووی بیا به هغوی خپله لار دجنت یا د دوزخ طرف ته اووینی بیا وړاندې د چیلو او اوبسانو بیان دي لکه چه پورته تیر شو اودا بیان هم دې چه اسونه د دریو قسم خلقو د پاره دی یو قسم خود اجر ورکونکی، دویم قسم د پرده کونکو اودریم قسم د بوج لټونکو الخ (۱) دا حدیث پوره پوره په صحیح مسلم کېږي هم دي. د دې روایتونو د پوره بیانولو اود دې ټولو سندونو او الفاظ ټول نقل کولو مناسب ځانی احکام کتاب الزکوة دي دلته د هغې د نقل کولو زمونږ مقصد صرف هغه الفاظوسره دي چه تردې چه الله تعالی په خپلو بندیگانو کېږي فیصله اوکړی په هغه ورځ د کومې مقدار چه پنځوس زره کاله دي. د حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه نه چا تپوس اوکړو هغه کومه ورځ ده چه د هغې مقدار د پنځوسوزرو کالوده. ابن عباس رضی الله عنه اوفرمانیل هغه به کومه د پنځوسو زرو کالو ورځ وي؟ هغه ونیل حضرت زه خو پخپله د تپوس کولو د پاره راغلي یم هغوی اوفرمانیل واوره دا دوه ورځې دی د کومو ذکر چه الله تعالی په خپل کتاب کېږي کړې دي. هم الله تعالی ته د هغې د حقیقت علم دې زه خو سره د نه پیژندلو په کتاب الله کېږي څه ونیل مگر وه گنړم.

بیا فرمائی چه ای نبی ﷺ ته د خپل قوم په دروغ گنړلو او د عذاب غوښتلو په تندني باندې کوم چه هغوی خپل ځان ته نه راتلونکي گنړي صبر او برداشت اوکړه لکه چه بل ځانی دی (يُفْعَلُ بِمَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ) وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ (الْآنَ الَّذِينَ يُجَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَقِيَ ضَلَالٍ بَعِيدَةٍ) یعنی بې ایمان خو د قیامت د زرتاتلو خواهش کوی اوايماندار دې راتلل حق گنړی اودې نه ویریري ددې د پاره نی دلته هم اوفرمانیل چه دوی خو هغه لري گنړي بلکه محال اونه کیدونکی نی گنړی خو مونږ دا نیزدې وینو یعنی مؤمن خو د دې راتلل حق گنړی او پوهیږي چه اوس به راشي نه ده معلومه چه کله به قیامت فایمېږي اوکله به عذاب راځي ځکه چه د هغې صحیح وخت خو بغیرد الله تعالی نه بل څوک نه پیژنی نو هر هغه څیز چه د هغې په راتلو او کیدو کېږي هیڅ شک نه وی د هغې راتلل نیزدې گنړی اود هغې د کیدو هروخت پره وی.

يَوْمَ تَكُونُ	السَّمَاءُ	كَالْهَيْلِ	وَتَكُونُ	الْجِبَالُ
دغه عذاب به په هغه ورځ وي اچي شی به آسمان ا پشان دويلي کړي شوو زرو اوشی به ا غرونه				
په دغه ورځ به آسمان دويلي شوي تانبي په شان وي ا..... او غرونه به درنگيږي				
كَالْعِهْنِ	وَلَا يَسْأَلُ	حَمِيمٌ	حَبِيمًا	يَبْصُرُونَهُ
پشان دوهلی شوي وړي او تپوس به نه کوی ايو دوست ا دبل دوست نه ا حالته يو بل به وینی هغوی				
لږي په شان وي ا اودوست به د دوست پوښتنه نه کوی ا ددې باوجود چي مخامخ به نې وینی				
يَوْمَ الْجَحِيمِ	لَوْ يَفْقَدُ	مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ	بَعِيدَةٍ	
غواړي به مجرم سړي ا چي په فديه کېږي ورکړي ا د عذاب ددغي ورځي نه ا اولاد خپل				
مجرم به په دغه ورځ ارزو کوی ا چي ددغي ورځي د عذاب نه دېچ کيدو دپاره (په بدله کېږي) خپل ځامن				

وَصَاحِبِهِ	وَآخِرِهِ	وَفَصِيلَتِهِ	الَّتِي	تُوِيَّتُهُ	وَمَنْ
او بسخہ خپله	او رور خپل	او خاوندان د قبیلي خپل	اهغه	چی پناه نی ورکوله ده ته	او هغه خوک
او خپله بسخه	او خپل روڼه	او خپل هغه خاندان ټول ورکړی	په کوم کښې	چی به دې اوسیدو	
فِي الْأَرْضِ	جَمِيعًا ثُمَّ	يُنْجِيهِ	كَلَّا	إِنَّمَا أَطَى	
چی په زمکه کښې دی	ټول اییا	نجات ورکړی ده ته	اهرگز نه	ایبشکه هغه وورلمبی وهونکې دې	اود ټولې زمکې استوګن خلق
	او د دې په بدله کښې	خپل خان بیچ کړی	اخو هیڅکله نه	هغه داسې شغله ده	
نَزَاعَةً	لِلشَّوَى	تَدْعُوا	مَنْ	أَدْبَرَ	وَكُوْلَى
ایستونکې دې	اغوښې پوستکې لره	را بلی به	هغه خوک	چی شانی کړه	او مخ نی وړو د حق نه
چی (روغه، خرمن غورزو)	.....	او هغه کس به	خائنه راغواړی	چی شاکړې به نی وه	او مخ به نی اړولو
وَجَمْعٌ	قَاوُعِي				
او جمع نی کړو مال	پس سنبال نی کړو				
او مال نی جمع کړلو	او هغه نی سنبالولو				

قوله تعالى: -يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْهَيْلِ-

قیامت تیاښي: الله تعالی فرمائی چه کوم عذاب دوی غواړی نو هغه عذاب به پدې غوښتونکو کافرانو باندې په هغه ورځ راځي په کومه ورځ چه به آسمان د مهل په شان شی یعنی د تیلود خیري په شان به شی او غرونه به داسې شي لکه ویشنلې شوې وړنې. هم دا فرمان بل ځانی کښې دې (وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمُنفُوشِ) بیا فرمائی چه هیڅ یو نيزدې خپلوان به د خپل نيزدې رشته دار نه تپوس قدرې هم نه شی کولې سره د دې چه یوبل به په خراب حالت کښې گوري ولې پخپله به داسې مشغول وی چه د بل د حال د تپوس خیال به نی هم نه وی. هریو به په خپل خان اخته وی. ابن عباس ؓ فرمائی چه یوبل ته به گوري پیژنی به ولې بیابه ترې تختی. لکه چه بل ځانی ارشاد دې (لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ) یعنی هر سړې به په داسې شغل کښې لگیا وی چه د بل طرف ته د توجه موقعه به ورته نه وی (بل مقام کښې ارشاد ربانی دې چه خلقو د خپل رب نه اوویرپړنی اود هغه ورځ نه ویره او کړنی په کومه ورځ چه به پلار د خپل اولاد او اولاد د خپل پلار په هیڅ کار نه راځي الخ. بل ځانی ارشاد دې چه خپلوان به وی خو خوک به د چا بوج نه شی اوچتولې. یوبل فرمان دې (فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ) یعنی د شپېلنی پوک وهلو سره به دخپل مینځ یوبل سره خپلولنی او تعلق وغیره ختم شی. او یوبل ځانی فرمان دې (يَوْمَ يُفْرَخُ الَّذِينَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأُمَّهَاتِهِمْ). یعنی په هغه ورځ به انسان د خپل رور نه مور نه پلار نه ښځې نه او ځامنونه تختی هر سړې به د پریشانی په وجه د بل نه غافل وی. دا به هغه ورځ وی چه په دغه ورځ به د هریو گناهکار زړه دا غواړی چه خپل اولاد په فدیہ کښې ورکړی اود دوزخ د عذاب نه خلاص شی او خپله بسخه خپل رور او خپله رشته او خاندان او خپله قبیله بلکه که غواړی نو په مخ د زمکې چه څومره خلق دی دوزخ کښې واچولې شی خوچه هغه آزاد کړې شی. افسوس څومره زړه سوزونکې منظر دې چه د خپل زړه ټکړې خپل ښاخونه او جرړې او خپل هرڅه

قربانی کولو ته تیار دې دې د پاره چه پخپله بچ شی. (فصلیه) یوه معنی د مال سره هم کړې ده. لنډا دا چه خپلې ټولې محبوب هستیانې د خپل طرف د خان په خلاصی کښې د زړه نه راضی دې خو هیڅ څیز به په کار نه راځی. هیڅ بدله او فدی به نه شی قبلولې هیڅ عوض او معاوضه به نه شی قبلولې بلکه د هغه اوریه غذا بونو کښې به اچولې شی چه اوچتې اوچتې ا. تیزې شغلې غوړزونکې او د سخت براس والا دې چه د سر د څرمنې پورې سوزوی او راکاړی. د بدن څرمن لرې کوی او کوپړنې پرسوی هډوکي د غوښې نه جدا کوی رگونه او پټې راکاړې پښې لاسونه شلېږې پنډنې پریکړې مخ وړانېږې هراندام وړانېږې چغې صورې وهی هډوکي میده کوی څرمنې سوزوی د اور په خپله فصیح ژبه او اوچت آواز سره د خپلو خلقو کومو چه په دنیا کښې بدکارنې کړې اود الله تعالی نافرماننې نی کړې وی آواز کوی اویا څنگه چه مرغشی دانه راټولوی دغه شان به د محشر د میدان نه بدکاره خلق یویو ښه په خیال سره راغونډوی.

قوله تعالی: تَدْعُوهُمْ اَدْبُرُوتُوْا^(۱)

د جهنمانو د عملونو بیان: اوس دهغوی بدعملونه بیانولې شی چه دوی دزړه نه دروغ گټونکي او په بدن باندې عمل نه کونکي وو دا د مال جمع کونکي او په هغې باندې سریندونکي وو د الله تعالی په ضروری کارونو کښې به هم د مال خرچ کولونه بندیدل بلکه زکوة پورې به نی نه ادا کولو. حدیث شریف کښې دې چه راغونډول او شمیرل مه کوه گنې الله تعالی به نی ستانه هم رامنع کړی^(۲) حضرت عبدالله بن عکیم خو به په دې آیت باندې د عمل کولو په وجه د تیلنې ځله هم نه رابندوله. امام حسن بصری رحمته الله علیه فرماني چه ای د آدم خویه د الله تعالی وعیداورې بیا هم مال راغونډوي. حضرت قتاده رحمته الله علیه فرماني چه د مال په راجمع کولو کښې د حلال او حرام خیال نه ساتلو اوسره د الله تعالی د فرمان به نی د خرچ کولو همت نه کولو.

اِنَّ الْاِنْسَانَ	خُلِقَ	هَلُوْعًا ^(۱)
بیشکه انسان پیدا کړې شوې دې بې صبره		
..... یقینا انسان بې صبره پیدا شوې دې		
اِذَا مَسَّهُ	الشَّرُّ	جَزُوْعًا ^(۲)
وَ اِذَا مَسَّهُ	الْخَيْرُ	
کله چی اورسپړی هغه ته مصیبت نو یریدونکي وی او کله چی اورسپړی هغه ته خیر		
هرکله چی ورته تکلیف اورسپړی نو فریادونه کوی او چی دولت ورته ملاؤ شی نو شومتیا کوی		
مُنُوْعًا ^(۳)	اِلَّا الْهٰٓمِیْنَ ^(۴)	الَّذِیْنَ هُمْ عَلٰی صَلَاتِهِمْ
نومنغ کونکي وی ماسو دمونغ کونکو نه هغه مونغ کونکي چی هغوی په خپل مونغ باندې		
..... د هغه مونغ گزارو ته سوا چی خپل مونخونه همیشه په پایندې سره کوی		
دَابُّوْنَ ^(۵)	وَالَّذِیْنَ	فِیْ اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُوْمٌ ^(۶)
همیشوالی کونکي وی او هغه کسان چی په مالونو دهغوی کښی حق وی معلوم (مقرر)		
..... او د کوم په مالونو کښې چی د سوال کونکو او محتاجو دپاره حق مقرر دې		

(۱) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب الصلاة لیما استطاع: ۱۴۳۴، صحیح مسلم: ۱۰۲۹.

لِّلْسَالِیْنَ ۖ وَٱلْمَحْرُومِ ۚ ۝ ۙ وَٱلَّذِیْنَ یَصِدَّقُونَ ۖ یَوْمَ ٱلَّذِیْنَ ۙ

دپارہ دسوال کونکی | او دمحرورم خلقو | او هغه کسان | چی حقہ منی | ورخ دجزا
..... او هغه خلق چی دبدلی په ورخ یقین ساتی

وَٱلَّذِیْنَ هُمْ ۖ مِّنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُّشْفِقُونَ ۖ ۝ ۙ إِنَّ

او هغه کسان | چی هغوی | د عذاب در ب خپل نه | یریدونکی وی | خکه چی بیشکه
او هغه خلق چی د خپل رب د عذاب نه ویریری | ..... حقیقت دادی چی

عَذَابِ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ۖ ۝ ۙ وَٱلَّذِیْنَ هُمْ

عذاب در ب دهغوی | داسی نه دې | چی خوک تر په امن کړې شی | او هغه کسان | چی هغوی
ددوی در ب عذاب ډیر خطرناک دې | ..... او خوک چی دخپل

لِفُرُوجِهِمْ حِفْظُونَ ۖ ۝ ۙ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا

شرم خایونو خپلو لره | حفاظت کونکی وی | بغیر | د بشخو خپلو نه | یا دهغه وینځو نه
شرمگاه خیال ساتی | ..... خوکه د بشخو او وینځو نه ښې حفاظت

مَلَکَتْ أَيْمَانُهُمْ ۖ فَأَنَّهُمْ غَيْرُ مُلْكُمِینَ ۖ ۝ ۙ

چی مالکان شی دهغوی | ښی لاسونه دهغوی | پس بیشکه هغوی | نذ دی ملامته کړې شوی
نه کوی | ..... نو دوی | په خپل دې تعلق، ملامته نه دی

فَمَنِ ابْتَغَىٰ ۖ وَرَاءَ ذٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ ٱلْعَادُونَ ۖ ۝ ۙ

پس هغه چا چی طلب او کړو | علاوه ددې نه دبل څه | پس هم دغه خلق | د حد نه اوږدونکی دی
نو خوک چی ددې نه سوا خواهش او کړی | نو هم داسی خلق د حد نه تیریدونکی دی

وَٱلَّذِیْنَ هُمْ لِأَمْتِنِهِمْ ۖ وَعَهِدُهُمْ رَاعُونَ ۖ ۝ ۙ وَٱلَّذِیْنَ

او هغه کسان | چی هغوی | امانتونه خپلو لره | او وعده خپلو لره | ساتونکی وی | او هغه کسان |
او خوک چی د خپلو امانتونو او وعدو خیال ساتی | ..... او په خپلو گواهو باندې

هُمۡ بِشَهَادَتِهِمْ قَٰبِلُونَ ۖ ۝ ۙ وَٱلَّذِیْنَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ

چی هغوی | په گواهو خپلو باندې | قائم اوسیدونکی وی | او هغه کسان چی هغوی په مونځ باندې
تینگ ولاړ وی | او هغه خوک چی دخپلو مونځونو

مَحَافِظُونَ ۖ ۝ ۙ أُولَٰئِكَ فِی جَنَّتِ مُكْرَمُونَ ۖ ۝ ۙ

حفاظت کوی | دا کسان چی دی | په باغونو د جنت گڼی به وی | عزتمند کړې شوی |
حفاظت کوی | هغوی به جنتونو ته په عزت سره ورداخلیری |

قوله تعالى: - إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٌ غُلُوفٌ ۝

انسانی عادتوں: دلالت دے انسان کی جبلت کمزوری بیان کرے کہ وہ اپنے رب سے بے وفائی میں مبتلا ہے۔ مصیبت پہ وقت کیسے دیر دے اور پریشانی نہ لیونے کیسے بخیل اور کنجوس جو رہے۔ دے اللہ تعالیٰ حق ہم ہمہ گوی۔ باقی پانی نہ شہ اوہ راحت پہ وقت کیسے بخیل اور کنجوس جو رہے۔ دے اللہ تعالیٰ حق ہم ہمہ گوی۔ رسول اللہ ﷺ فرمائی کہ بدترین چیز پہ انسان کیسے بے حد بخیل اور دیر زیاہ نامردی دے (۱) بیا فرمائی کہ دے خراب خوئی نہ ہفہ خلق لرے دی پہ چاہہ دے اللہ تعالیٰ خاص فضل دے اوچاہہ کہ دے خیر توفیق دے ازل دے ورخ نہ ملاؤ شوے دے۔ دے ہفوی صفتوںہ دادی کہ پورہ مونخ گذار وی دے وختونو خیال ساتونکی دمانخہ واجبات پہ بنہ شان سرہ پہ خانی راورونکی پہ سکون تسلیٰ خشوع او خضوع او پابندی سرہ مونخ کونکی دی۔ لکہ کہ فرمائی ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۝ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خِشْعُونَ ۝﴾ ہفہ دے ایمان خاوندانو خلاصی بیاموندلو کہ خپل مونخ دے اللہ تعالیٰ دے ویری نہ ادا کوی۔ ولاہو او بے حرکتہ اویو تہ ہم عرب (مأءدلع) وائی۔ دے نہ ثابتہ شوہ کہ پہ مانخہ کیسے اطمینان کول واجب دی کوم سرے کہ خپلہ رکوع سجده پہ پورہ ولاہو او پہ تسلیٰ سرہ نہ ادا کوی ہفہ کہ خپل مانخہ باندی دانہ نہ دے خکہ کہ نہ ہفہ سکون کوی او نہ اطمینان بلکہ دے کارغہ پہ شان تونگی وہی دے ہفہ مونخ بہ ہفہ خلاص نہ کرے شی۔ اودا ہم ونیلی شوی دی کہ دے نہ مراد پہ ہر یونیک عمل باندی ہمیشہ والی کول دی لکہ کہ دے نبی ﷺ فرمان دے کہ اللہ تعالیٰ تہ دے تپولونہ خویش عمل ہفہ دے پہ کوم کہ ہمیشہ والی وی سرہ دے دی کہ ہفہ کم وی۔ (۲) پخپلہ دے حضور ﷺ عادت مبارک ہم وچہ کوم یوکارہ نہی ہم کولو نو ہمیشہ بہ نہی کولو۔ (۳)

حضرت قتادہ رحمہ اللہ فرمائی کہ مونہ تہ ذکر شوے دے کہ حضرت دانیال علیہ السلام پیغمبر دے حضرت محمد ﷺ است تعریف کولو سرہ فرمانیل کہ ہفوی بہ داسے مونخ کوی کہ دنوح علیہ السلام قوم داسے مونخ کولونو دے پیدل بہ نہ اوکہ دقوم عاد داسے مونخونہ وے نو پہ ہفوی بہ دے برکتی ہوا گاہی نہ شوے رالیکلی اوکہ دقوم ثمود مونخونہ داسے وے نو ہفوی بہ پہ چغہ نہ شو ہلاکولی۔ نو اے خلقو مونخ پہ بنہ پابندی سرہ ادا کونی دا دے مونہ کالی او دے ہفہ بہترین خلق دی۔

قوله تعالى: - وَالَّذِينَ فِيْ اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مِّمَّا كَسَبُوا ۝

پہ مالونو کیسے دے غریب حصہ: بیا فرمائی کہ دے دوی پہ مالونو کیسے دے حاجت مندو ہم مقرر حصہ دے [سائل] او [مقرر] پورہ تفسیر پہ سورت ذاریات کیسے تیر شوے دی۔ دا خلق دے حساب او بدلی پہ ورخ ہم کامل یقین او پورہ ایمان لرے۔ ہم یہ دے وجہ ہفوی اعمال کوی پہ کوموسرہ کہ پہ ثواب موسیٰ اود عذاب نہ بہ خلاصی۔ بیا دے ہفوی صفت بیان کرے شی کہ ہفوی دے خپل رب دے عذاب نہ ویری ویری او ویرہ خورونکی دی۔ دے عذاب نہ کہ یوعقل مند انسان بے ویری نہ شی پانی کیدی اودا دے کہ چاہہ اللہ تعالیٰ امن ور کرے۔ اودا خلق خپل شرمگاہونہ دے حرام کارنی نہ منع کوی چرتہ کہ دے اللہ تعالیٰ اجازت نہ دی دے ہفہ خانی نہ نہی بیچ کوی اود خپلو بیبیانو او خپل ملوک وینخونہ خپل خواہش پورہ کوی نو پہ دی کیسے پہ ہفوی باندی ہیخ ملامتیانشتہ خو کہ کوم سرے دی نہ علاوہ بل خانی کیسے او پہ بلہ طریقہ باندی شہوت پورہ کوی ہفہ یقینا دے اللہ تعالیٰ دے حدوتونہ ورنڈی کیدونکی دے۔ دے دی دوارو پورہ تفسیر ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ کیسے تیر شوے دی دلہ بیا دے سردوبارہ کولو ضرورت نشتہ۔ دا خلق دے

(۱) ابو داؤد کتاب الجہاد باب ل الجہاد والجن: ۲۵۱۱/۲۵۱۲، ابن حبان: ۳۲۵۰، حلیۃ الاولیاء: ۵۰/۹، (ابوداؤد)

(۲) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب القصد والمداومۃ علی العمل: ۶۶۶۵، صحیح مسلم: ۷۸۲۳.

(۳) صحیح بخاری کتاب الصیام باب صوم شعبان: ۱۹۷، صحیح مسلم: ۷۸۵۰.

امانت ادا کونکی وعدي او معاهدي او قول اقرار پوره کونکی او په ښه شان سره سرتو رسونکی دی. نه خیانت کوي او نه بې وعدگي. دا ټول صفتونه د مؤمنانودې اود دې نه خلاف عمل کونکی منافقان دي. لکه چه په صحیح حدیث کښې دی چه د منافق درې خصلتونه دي کله چه خبره کوي نو دروغ به وايي کله چه وعده او کړي نو د هغې خلاف کوي او چه کله هغه سره امانت کيځودې شي نو خیانت کوي او په بویل روایت کښې دی چه کله وعده او کړي نو هغه ماتوي او چه کله جنگ کوي نو کنځلي کوي او دوی د خپلو شهادتونوهم حفاظت کونکی دی یعنی نه په دې کښې کسي کوي او نه زیاتي د گواهی کولو نه نه تختی او نه دا پتوی او چه څوک ئې پټ کړی نو د هغه زړه گناهگار دي.

بیافرماني چه هغوی د خپل مانځه پوره خیال کوي یعنی په وخت باندي ارکان واجبات اومستحبات پوره شان سره په ځاني راوړی او موخ اداکوي. دلته داخبره د خاص توجه لائق ده چه ددې جنتیانو صفتونه بیانولو په شروع کښې وصف هم د مانځه د ادائیگې بیان او کړو او ختم ئې هم په دې کړو. نو معلومه شوه چه د دین په کارونو کښې موخ د ټولونه یوعظیم الشان کار دي اودټولونه زیات د عزت اوفضیلت والا څیز هم دا څیز دي ددې اداکولو سخت ضروری اود دې بندوبست ډیر تاکیدوالا دي. په سورة (قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ) کښې ټیک هم داسې بیان شوې دي اولهنه ئې د اوصافونه پس بیان فرمائیلي دي چه هم دغه خلق د جنت فردوس د همیشه همیشه وارثان دي اولهنه فرماني چه هم داخل جنتیان دی اولهنه په قسم قسم خوندونو او خوشبوگانوسره عزت او قدر سره به خوشحاله او محفوظ وي.

قَمَالِ الَّذِينَ	كَفَرُوا	قَبْلَكَ	مُهْطِعِينَ
پس څه شوی دی هغه کسانو لره چی کفر ئې کړې دي چی طرف ستا ته منلوي وهونکی دی			
په دې کافرانو څه چل شوې دي چی ستا طرفته رامنډې وهي			
عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ	أَيُّطَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ		
دښی طرفنه او دگس طرفنه ډلې ډلې آیا طمع لری هر سرې ددوی نه			
چی دښی طرف اودگس طرف غاړې نه ډلې جوړیږی آیا په دوی کښې هرکس			
أَنْ يُدْخَلَ	جَهَنَّمَ لَعِيْمٌ ۖ كَلًا	إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ	
چی داخل به کړې شي جنت ندعمتونو ته هرگز نه بیشکه مونږه پیدا کړی دی دوی			
دا امید لری چی دی به د نعمت په باغ کښې ور داخل شي نه هجرې نه امونږ دوی دهغې څیزنه پیدا کړی دی			
مِمَّا يَعْمُونَ	فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ		
دهغې څیزنه چی دوی ئې پېژنی پس نه ازه قسم خورم په رب دمشرقونو او دمغربونو			
چی ټول ترې نه واقف دی ..... نوزما دي قسم وی دمشرقونو او دمغربونو په رب چی			
إِنَّا لَقَادِرُونَ	عَلَى أَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِّنْهُمْ ۚ وَمَا كُنْ		
چی بیشکه مونږه قادر یواځه دي باندي چی بدل راولو بهتره ددوي نه اونه یو مونږه			
مونږ په دې قادر یو چی ددوی په ځاني ددوی نه ښه خلق راولو ..... اومونږ			

(۱) صحیح بخاری کتاب الایمان باب علامات المنافق، ۳۳، صحیح مسلم: ۵۹.

(۲) صحیح بخاری حواله سایل، ۲۴، صحیح مسلم: ۵۸.

يَسْأَلُونَكَ	فَذَرَهُمْ	يَخْضَعُونَ	وَيَلْعَبُونَ	حَتَّىٰ
عاجزہ کرے شوی	پس پریردہ دوی	چی مشغولی رہی	او لوبی کوی	ا تر دے پوری
خہ بی وسہ خو نہ یو	نو تہ دوی دغسی پریردہ	اچی پہ خپلو کنبی مشغول وی		
يَلْقَا	يَوْمَهُمُ	الَّذِي	يُوعِدُونَ	
چی ملاقات اوکری (اورسی)	اورخی خپلی تہ	ا هغه ورخ	اچی ددوی سرہ نی وعده کیپی	
تر دے چی هغه ورخ ورته راشی	... دکومی چی ورسره وعده شوې ده			
يَوْمَ	يَخْرُجُونَ	مِنَ الْأَجْدَاثِ	سِرَاعًا	كَأَنَّهُمْ
هغه ورخ	اچی راوخی به دوی	دقبرونو نه	ا مندی وهونکی به وی	الکه چی دوی
په کومه ورخ چی به دقبرونو نه	په منده منده راوخی	ا داسې لکه چی		
إِلَىٰ نَصِيبٍ	يُوفِضُونَ	خَاشِعَةً	أَبْصَارُهُمْ	تَرَاهُمْ
دربارونو دبتانو	ا مندی وهی	ایتی پریدونکی به وی	ا سترگی ددوی	ا پت کری به وی دوی لره
دوی یو ننبی طرفته مندی وهی	..... (په دغه ورخ به)	ددوی سترگی تیتی وی		
ذِلَّةً	ذَٰلِكَ الْيَوْمِ الَّذِي	كَانُوا	يُوعِدُونَ	
ذلت (خواری)	ا دغه ورخ ده	هغه	اچی دی دوی	اچی وعده نی ورسره کیپی
او ذلت به په دوی راخور وی	ا هم دغه خو هغه ورخ ده چی دکومی به دوی سره وعده کولی شوه			

قوله تعالى: ﴿قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَلَكُم مَّطْعِنٌ﴾

الله تعالیٰ په دې کافرانو باندې انکار کوی کوم چه د حضور ﷺ په مبارکه زمانه کنبی وو. پخپله به هغوی حضور ﷺ لیدلو او حضور ﷺ چه کوم هدایت راوړلې وو هغه د دوی په وړاندې وو اود حضور ﷺ بنکاره معجزې به نی هم په خپلو سترگولیدلې اویا به سره د دې ټولو خبرو هغوی تیخته کوله او ډلې ډلې به شواوینی او گس طرف ته او خوئیدل لکه چه بل خانی کنبی ارشاد دې ﴿فَقَالَهُمْ عَنِ الذِّكْرِ مَعْزِينٌ﴾ دوی د نصیحت نه مخ اړوی او د هغه خرو په شان د ازمری نه تختی ولی تختی؟ الخ دلته هم داسې فرمائی چه په دې کافرانو باندې څه شوی دی اودوی ولی نفرت کوی اوتانه تختی؟ ولی بی او گس طرف ته خوئیری؟ اوڅه وجه ده چه په خان له توگه اختلاف سره اخواد پخوا کیږی.

حضرت امام احمدین حنبل رحمته الله علیه د نفس په خواش باندې د عمل کونکو باره کنبی هم دا فرمانیلی دی چه هغوی د الله تعالیٰ د کتاب مخالف وی او په خپل مینځ کنبی چه جدا وی اود کتاب الله په مخالفت کنبی ټول متفق وی. د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه په روایت د عوفی نقل دی چه هغوی ډلې ډلې بی پرواهنی سره ستاینې او گس طرف ته شی او په توقوسره تاته گوری. حضرت حسن رضی الله عنهما فرمائی چه بی او گس طرف ته جدا کیږی او تپوس کوی چه دې سری څه اووئیل؟ حضرت قتاده رضی الله عنهما فرمائی چه بی طرف ته او گس طرف ته ډلې شی اود حضور ﷺ نه چاپیره گرخی نو نه د کتاب الله په غوښتنه کنبی اونه د رسول الله ﷺ په رغبت کنبی. یوحید کنبی چه رسول الله ﷺ خلقو ته تشریف راوړوهغوی جدا

جدا او دلي دلي وو نو هغوی ﷻ او فرمائیل چه زه تاسو ولې د جدا جدا ټولو په شکل کښې ونیسم؟ (۱) دا په ابن جریر کښې په یو بل سند سره هم نقل دې.

قوله تعالى: - اَلَيْسَ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يَدْخُلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ؟

د کافرانو خواش: - بیا ارشاد کولې شی چه د دوی خواش دې چه د جنت په نعمتونو کښې داخل کړی؟ داسې به هیڅ کله هم نه کږی یعنی چه ترکومې د دوی دا حالت دې چه د کتاب الله او رسول الله ﷺ نه اخواد یخو تختی نوییا د دوی دا خواش پوره کیدې نه شی بلکه دا د دوزخیانو ډله ده اوس چه کوم خیز دوی ناممکن گنړی نود هغې بهترین ثبوت هم د دوی په معلوماتو او اقرار سره بیانولې شی چه چا تاسو د کمزورې اویونه پیدا کړئ لکه څنگه چه تاسو ته پخپله پته ده نوییا ولې هغه تاسو دوباره نه شی پیدا کولې؟ لکه چه بل خانی کښې ارشاد دې ﴿اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ﴾ آیا مونږ تاسو د بې قدره اوبو نه پیدا کړی نه ئی؟ ارشاد باری تعالی دې ﴿فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ یُخْرِجُهُ مِنْ بَيْنِ صَلْبِ الْاَرْثِ اِنَّهُ عَلٰی رَجْعٍ لَّعَادٍ یَوْمَ تَبٰی السَّارِبَةُ فَمَالَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ﴾ انسان له کتل پکار دی چه هغه د څه خیز نه پیدا کړې شوې دې؟ د ټوپ وهونکی اویونه پیدا کړې شوې دې کومې چه د ملا اوسینې د مینځ نه راوخی. یقیناً هغه الله تعالی ددوی په واپس راپیدا کولوباندې قادر دې. او په کوم ذات چه پتې خبرې ښکاره وی نه به دهیچا طاقت وی او نه امداد. نودلته هم دافرمانی زما قسم دې په هغه ذات چا چه زمکه او آسمان پیدا کړل اومشرق اومغرب ئی مقرر کړو اود ستورو د پتیدو او ښکاره کیدو خایونه ئی مقرر کړل. مطلب دا دې چه اې کافرانو څنگه چه ستاسو گمان دې داسې معامله نه ده چه نه به حساب کتاب وی اونه به حشر اوشر وی بلکه دا ټول یقیناً کیدونکی خیزونه دی. د دې د پاره د قسم نه وړاندې دهغوی دباطل خیال تکذیب اوکړو اوهغه ئی داسې ثابت کړل چه د خپل قدرت کامله مختلف نمونې ئی د هغوی په وړاندې پیش کړې. مثلاً د زمکې او آسمان د شروع نه پیدا کول اوبه دې کښې خنارو کانړی اود مختلف قسم مخلوق موجودگی لکه چه بل خانی فرمانی ﴿لَخَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الْاَوَّلَیْنَ خَلْقِ السَّابِیْنَ وَلٰكِنْ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا یَعْلَمُوْنَ﴾ یعنی د آسمان او زمکې پیدا کول د خلقو دپیدا کولونه ډیر زیات لوی دی خوا کشر خلق بې علم دی. مطلب دادې چه کله په لویولو یو خیزونو پیدا کولو الله تعالی قادر دې نو په ورو ورو خیزونو پیدا کولو به ولې قادر نه وی؟ بل خانی کښې ارشاد دې ﴿اَوَلَمْ یَرَوْا اَنَّ اللهَ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَلَمْ یَکُنْ یَغْفِلُ عَنْ شَیْءٍ قَدِیْرٌ﴾ یعنی آیا دوی نه گوری چه چا آسمانونه او زمکې پیدا کړې اود دوی په پیدا کولو سترې نه شو نوولې هغه د مرو په ژوندی کولوباندې قادر نه دې؟ بې شکه هغه قادر دې اویوبه دې نه بلکه هغه ته په هریو خیزباندې قدرت حاصل دې. بل خانی کښې ارشاد دې ﴿اَوَلَیْسَ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ یَغْفِرُ عَلٰی اَنْ یَخْلُقَ مِثْلَهُمْ قَدِیْرٌ عَلٰی اَنْ یَخْلُقَ اِذَا ارَادَ شَیْءًا یَقُوْلُ لَکُنْ فِیْکُوْنٌ﴾ آیا د زمکې او آسمان پیدا کونکې ددې په شان پیدا کولوباندې قادر نه دې؟ او قادر دې اوهم هغه پیدا کونکې او پېژندونکې دې. هغه چه د کوم خیز اراده اوکړی نو وائی چه شه نو هغه هم په هغه وخت اوشی.

قوله تعالى: - فَلَا تَحْزَنْ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالْاَشْجَارِ اَلَّذِیْ یُرِیْ

د مشرق اومغرب رب: - دلته ارشاد کولې شی چه د مشرقونو او مغربونو رب قسم مونږ به د هغوی بدنونه څنگه چه اوس دی د دې نه هم په ښه شکل او صورت کښې بدل کولوباندې پوره پوره قادر یو. نه یو خیز نه یو سړې اونه یوکار مونږ عاجز او کمزورې کولې نه شی. لکه چه ارشاد دې ﴿اَتَحْسِبُ الْاِنْسَانَ اَنْ یُّخْتَصِرَ عِظَامَهُ﴾ آیا د یوسړی دا گمان دې چه مونږ به دهغه هډوکی راغونډ نه کړې شو؟ غلط گمان دې بلکه

مونڙ خويہ دهغه يوه يوه زره راجمع ڪري اوصحيح سلامت به ٿي جوڳرو. بل خاني فرمائي ﴿تَنْقُذُنَا نَائِكُمْ﴾ مونڙ ستاسو په مينڻ ڪنڀي مرگ مقدر ڪري ڏي اومونڙ ڏي نه عاجز نه يو چه تاسو به بدل ڪريو تاسو به په ڏي نوي پيدا ڪولو سره پيدا ڪرو ڪوم چه تاسو ته معلوم هم نه ڏي. نو يو خود ڏي پورته آيت مطلب دا ڏي بل مطلب امام ابن جرير ۽ دا هم بيان ڪري ڏي چه مونڙ په ڏي امر باندې قادر يو چه ستاسو په بدله ڪنڀي داسي خلق پيدا ڪرو چه زمونڙ تابعدار او حڪم منونڪي وي او زمونڙ د نافرمانونه رابند شوڙ وي. لکه چه بل خاني فرمان ڏي ﴿وَأَن تَقُولُ﴾ الخ يعني که تاسو مخ وارولو نو الله تعاليٰ ستاسو په خاني بل قوم راولي اوهغه به ستاسو په شان نه وي. خاويلني مطلب د نورو آياتونود صفا دلالت په وجه ڏير ظاهر ڏي. والله سبحانه وتعالى اعلم.

قوله تعالى: -يَوْمَ نَخْرُجُوهُنَّ مِنَ الْأَجْدَاثِ يَبَازِغُنَّ أَجْنَافًا كَأَنَّهِنَّ إِلَىٰ نُصَبٍ يُؤْفَضُونَ

ڏروغ ڪنهنونگو د قيامت په ورځ پيشي. - بيا فرمائي چه اي نبي ڦٽا! دوي په خپلو دروغ گنڀو ڪفر ڪولو سرڪشي ڪول ڪنڀي وړاندي ڪيدو ته پريڙه د ڪوم بوج او نقصان چه به په دوي په هغه ورځ راځي د ڪوم چه دوي سره وعده شوڙ ده په ڪومه ورځ چه به الله تعاليٰ دوي دمحرش ميدان ته راوغواڙي چرته به چه دوي د حساب د پاره اودرولي شي. داسي په توپونويه روان وي لکه څنگه چه بت جهنډي چلي ته لاس اوڀرو او توپونه وهلو د پاره د يويل نه وړاندي ڪيري. د شرم او پشيمانتيا په وجه به ٿي سترگي په زمکه ڪنڀي ورځيني ڪري وي او په مخونو به ٿي سپيره والي راورپري. دا ده په دنيا ڪنڀي د الله تعاليٰ د حڪم نه سرڪشي ڪولونتيجه. اودا ده هغه ورځ ڪومه چه دوي نه گنڀو او په توپومسخر وڪنڀي به ٿي د نبي ڪريم ﷺ شريعت او ڪلام الله سپکاوي ڪولوسره وٺيل چه قيامت وٺي نه راځي او په مونڙ باندې عذاب وٺي نه راځي.

(الحمد لله) سورت معارج تفسير هم ختم شو.

(تفسير سورت نوح مڪيه)

آياتونه	سورة النور مڪيه وهي ثمان وعشرون آية وفيها ركوعان	ركوع ڪائي
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
۱۵	شروع ڪوم په نوم د الله چه ڏير مهربان زيات رحم ڪونكي ڏي	۲
إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ		
بيشكه اوليند مونڙه نوح ﷺ قوم دهغه ته چي اويروه قوم خپل مخڪنڀي دڏي نه		
مونڙ حضرت نوح ﷺ خپل قوم ته اوليرلو چي ته خپل قوم ويروه د ڏي نه وړاندي چي		
أَن يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ قَالَ يٰقَوْمِ إِنِّي لَكُمْ		
چي راشي هغوي ته عذاب دردناك او وٺيل هغه اے قومه زما بيشكه زه ستاسو دپاره		
دردناك عذاب پري راشي ..... هغه ورته او وٺيل ائي زما قومه زه ستاسو دپاره ښڪاره		
لَا يُؤْمِنُونَ ۝ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَانْقُذُوا ۝ وَأَطِيعُوا		
يرونكي ښڪاره يم چي عبادت او ڪري د الله او اويرپري دهغه نه او اومني خبره زما		
ويرونكي يم ..... چي د الله ﷻ عبادت ڪوي او د هغه نه ويرپري او زما تابعداري او ڪري		

يَغْفِرْ لَكُمْ	مِّنْ ذُنُوبِكُمْ	وَيُخْذِرْكُمْ	إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى
معاف به کړئ تاسو ته	گناهونه ستاسو	اوروستو به کړئ تاسو لره	د نیتې مقررې پورې
هغه به ستاسو گناهونه معاف کړي	او تریو مقرر وخته پورې به مهلت درکړي		
إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ	إِذَا جَاءَ	لَا يُؤَخَّرُ	لَوْ لَّمْ تَكُونُوا
بیشکه	نیتې د الله	کله چې راشي	نو بیا ئې څوک روستو کولې نه شي
کاش چې تاسو			
یقیناً د الله	مقرر وخت چې یو ځل راشي	نو (په هیڅ صورت نه روستو کيږي)	کاش
تَعْلَمُونَ			
پوهیدلي			
چې تاسو پوهیدلي			

قوله تعالى: -أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا أَمْرًا

د حضرت نوح ﷺ تبلیغ: الله تعالى بیان فرماني چې هغه حضرت نوح ﷺ دهغه د قوم طرف ته خپل رسول جوړ کړو ونی لیکلو او حکم ئې ورکړو چه د عذاب راتلونو وړاندې خپل قوم خبر کړه که توبه اوباسی اود الله تعالى طرف ته تېښې نود الله تعالى عذاب به د هغوی نه اوچت کړې شي. حضرت نوح ﷺ د الله تعالى دا پیغام خپل قوم ته اورسولو او هغوی ته ئې صفا او وئیل چه گورنئ زه په صفا الفاظوسره تاسو ته خبردرکوم. زه صفا صفا وایم چه د الله تعالى عبادت د هغه ویره او زما تابعداري لازمی څیزونه دی کوم کار چه ستاسو رب په تاسو باندې حرام کړې دې د هغې نه بچ شئ د گناه د کارونو نه جداشئ څه چه زه وایم هغه په ځانئ راوړئ کوم نه چه منع کوم منع شئ. زما د رسالت تصدیق او کړئ نو الله تعالى به ستاسو خطاگانې معاف کړي. (وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ) کښې لفظ من دلته زانددې د اثبات په موقع باندې هم کله لفظ من زانددې راځي لکه د عربو مقوله (قد کان من مطر) کښې او دا هم کیدې شي چه دا د عن په معنی کښې وی بلکه ابن جریر څو هم دا خوښوی. بل قول دا دې چه د تبعیض د پاره دې یعنی ستاسو څه گناهونه به معاف کړي یعنی هغه گناه په کومه چه د سزا وعیددې او هغه لوی لوی گناهونه دی. که تاسو دا دریواړه کارونه او کړل نو معاف به ئې کړي او په کومو عذابونوسره چه هغه اوس ستاسو د خطاگانو او غلطو کارونوپه وجه باندې بریادونکې دې هغه عذاب به درنه اخواکړي او ستاسو عمرونه به زیات کړي. د دې آیت نه دا استدلال هم کړې شوې دې چه د الله تعالى تابعداري او د نیکنی سلوک او صله رحمی سره حقیقتاً عمر زیاتیري. په حدیث کښې داهم دی چه خپلولی ساتل عمر زیاتوی) بیا ارشاد دې چه نیک اعمال دې نه اول اوکړئ چه د الله تعالى عذاب راشي په دې وجه چه کله هغه راشي نو بیا هغه څوک اخواکولي نه شي اونه ئې بندولي شي. د الله ﷻ لوی لونی هر څیز ښکته کړي دې د هغه د عزت او عظمت په وړاندې ټول مخلوق ښکته دي.

قَالَ رَبِّ	إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي	لَيْلًا وَنَهَارًا
او وئیل نوح	ای رب زما	بیشکه راوبلو ما
د شپې او دورځې		
(نوح ﷺ)	او وئیل ئې زما رب	ما خپل قوم شپه ورځ (ستا دین ته) راوبله

فَلَمْ يَزِدْهُمْ	دُعَايَ	إِلَّا	فِرَارًا	وَأَنَّى
پس زیات نه کړو هغوی لره بلني زما مگر تیښته (زمانه) او بیښکه زه چی یم				
خو زما بلني (دین نه) د هغوی تیښته نوره هم زیاته کړه ..... او ماچی کله هم دوی				
كُلًّا دَعْوَهُمْ	لِتَغْفِرَ لَهُمْ	جَعَلُوا		
هر کله چی ما راوبلل هغوی دپاره ددی چی ته اوبښي هغوی لره نو هغوی به نښاسلي				
راوبللی دی ..... د دی دپاره چی ته ورته بښنه اوکړي ..... نو هغوی خپلي				
أَصَابِعُهُمْ	فِي أَذَانِهِمْ	وَأَسْتَفْشُوا	ثِيَابَهُمْ	
گونې خپلي په غوږونو خپلو کښی او پټ به کړل هغوی ځانونه په جامو خپلو کښی				
گوتې به غوږونو کښی ورکړي او دخپلو ځانونو او مخونو جامې راتاؤ کړي				
وَأَصْرُوا	وَأَسْتَكْبَرُوا	اسْتَكْبَرُوا	ثُمَّ إِنِّي دَعْوُهُمْ	
او ټنگ به شو (په طریقه خپله) اولونی به نې اوکړه په لویښ سره بیا ما راوبلل هغوی				
او پخپله خبره ټینگ ولاړ دی او ځان نې ډیر غټ گڼي او گټل ..... بیا ما هغوی په اوچت اواز				
جَارًا	ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ	وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ		
په اوچت اواز سره بیا ما په ښکاره وینا اوکړه هغوی ته او پټ پوهه کړل ما هغوی لره				
سره راوبلل بیا مې په ښکاره هم پوهه کړل او په پټه مې هم پوهه کړل				
إِسْرَارًا	فَقُلْتُ	اسْتَغْفِرُوا	رَبِّكُمْ	إِنَّهٗ كَانَ
په پټ پوهه کولو سره پس ما اووښل معافی او غواړئ درب خپل نه بیښکه هغه دی				
نو هغوی ته مې اووښل تاسو د الله ﷻ نه بښنه او غواړئ هغه ډیر				
غَفَارًا	يُرْسِلُ السَّمَاءَ	عَلَيْكُمْ	مِدْرَارًا	وَيُمِدُّكُمْ
ډیر معاف کونکي رااوبه وروی اسمان په تاسو باندې ډیر وریدونکي او امداد به اوکړی ستاسو				
زیات بښونکي دي هغه به درېاندې د اسمان نه زیات بارانونه اورو ..... اود				
بِأَمْوَالٍ	وَيَبْنِيْنَ	وَيَجْعَلُ لَكُمْ	جَنَّتْ	وَيَجْعَلُ لَكُمْ
په مالونو سره او په ځامنو سره او جوړ به کړی تاسو لره باغونه او جوړ به کړی تاسو لره				
مالونو او ځامنو په صورت کښې به ستاسو مدد اوکړی او تاسو دپاره به باغونه رازرغون کړی او				
أَنْهَارًا	مَالَكُمْ	لَا تَرْجُونَ	لِلَّهِ	وَقَارًا
نهرونه څه شوی دی تاسو لره چی تاسو ارزو نه لری دالله دپاره دعزت				
ستاسو دپاره به نهرونه روان کړی دا په تاسو څه شوی دی چې د الله ﷻ په لونی یقین نه ساتئ				
وَقَدْ خَلَقَكُمْ	أَطْوَارًا	أَلَمْ تَرَوْا	كَيْفَ	
او حال دا چی هغه پیدا کړی یی تاسو په قسم قسم طریفو سره ایا نه وینی تاسو چی څرنګی				
او حال دا چې هغه تاسو په قسم قسم طریفو سره پیدا کړی یی ..... ایا تاسو نه ګورئ				

خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا ۖ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا ۖ	پیدا کرلے اللہ اوہ آسمانوںہ لاند باندی او جوہ نہی کرہ سپورمی پہ ہغی کنبی نور والا
وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا ۖ وَاللَّهُ تَاسُو دَدِي ۖ	اونعمری پہ کنبی دیوہ گر خولی دہ او اللہ تاسو ددے زمکی نہ پہ خاص طریقہ راتو کولی پیدا کرے دے
ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ مِنْهَا ۖ وَاللَّهُ بِيَا ۖ	بیا پہ واپس تنبسی تاسو پہ ہغی کنبی اور اوہ باسی تاسو پہ ریستلو سرہ او اللہ
بِيَا ۖ	بیا پہ مو دے (زمکی) تہ واپس وروولی ..... او بیا بہ مو ددے (زمکی) نہ بہر او باسی او اللہ
جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ سَاطًا ۖ لِيَسْلُكُوا مِنْهَا	جوہ کرہ ستاسو دپارہ زمکہ فرش دپارہ ددے چی گرخی تاسو پہ دے کنبی
سَبِيلًا ۖ	ستاسو دپارہ زمکہ فرش جوہ کرہ دہ ..... چی تاسو دھغی پہ کولاؤ لارو
بِهِ لَارُو فَرَانُو بَانْدِي ۖ	کنبی روانی

قوله تعالى: - قَالَ رَبِّ اِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لِيَلَاؤُنَا ۚ

ذ حق خلاف ذ حضرت نوح ؑ: قوم ضد: دلنہ بیان کولی شی چہ حضرت نوح ؑ: خپل قوم نہہ نیم سوا کالہ پوری پہ قسم قسم طریقود ہدایت طرف تہ راوغوینتو، قوم خٹنگہ خٹنگہ ۵۵ اوکرہ، خٹنگہ خٹنگہ تکلیفونہ نی دالہ تعالیٰ نیازبین پیغمبر تہ اورسولو او خٹنگہ پہ خپل ضد باندے کلک وو۔ حضرت نوح ؑ: شکایت پہ توگہ د اللہ تعالیٰ پہ دربار کنبی عرض کوی چہ ای اللہ ماہہ پورہ شان سرہ ستا د حکم پورہ کول اوکرل ستا د فرمان عالی شان مطابق می نہ ورخ تہ ورخ اوونیل اونہ شبی تہ شبہ بلکہ ملاترلی می ہروخت دوی تہ د نیغی لار دعوت ورکری اوھغوی ہم پہ دغہ شان سختی سرہ زمانہ تختیدلی، د حق نہ نی میخ ارولی تردی پوری اوشوہ چہ ماھغوی تہ اوونیل راشنی د رب خبرہ واورنی چہ رب ہم تاسو اوونیی خوھغوی زما د دے الفاظو اوریدل ہم برداشت نہ کرل اوغورونہ نی بندکرل ہم دغہ حال د قریشود کافرانوہم ووجہ قرآن پاک اوریدل بہ نی نہ خوینول لکہ چہ فرمانی (وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذَا الْقُرْآنَ وَالْغَوَايَةُ لَعَلَّكُمْ تَقْلِبُونَ) یعنی کافرانو اوونیل دا قرآن مہ اورنی اوچہ کلہ دا لوستلی کیری شور کونی چہ تاسو غالب نی۔ د نوح ؑ: قوم یوطرف تہ پہ غورونو کنبی گوتی کیخودے نوبل طرف تہ نی مخونہ پہ کپرو باندے پت کرل چہ ہغوی اونہ پیژندلی شی اونہ خہ واورنی۔ پہ خپل کفر اوشرک باندے پہ خپل ضد کلک شوادو حق د تابعداری نہ نی نہ یوازے انکار اوکرہ بلکہ دے نہ نی بی پرواہی اوکرہ او دا نی سپک اوگنرلو او د کبرنہ نی ورته شاکرہ۔ حضرت نوح ؑ: فرمانی چہ د عاموخلقو پہ گنہہ کنبی ہم ما دوی تہ اوونیل پہ اوچت آواز می ورته ہم اوونیل د ہغوی غورونہ می کولاوکرل او دیر خلی می یویو تہ پت پت ہم اوونیل۔

لندا دا چه ټول کوششونه مې اوکړل چه داسې نه نوداسې به پوهه شی اوکه داسې نه وی نوداسې به په لار راشی. ما هغه ته اووښل چه کم نه کم تاسو د دې خپلې بدکارۍ نه خو توبه اوکړئ هغه ښونکې دې خپل طرف ته ټیټیدونکې ته توجه فرمائی اوکه د نه هر قسم بدعمل ولې نه وی شوې په یوساعت کېنې معافې کوی او صرف دا نه بلکه په دنیا کېنې به هم تاسو ته ستاسو د استغفار کولو په وجه تاسو ته قساقسم نعمتونه درکړي اود غم دردنه به مویج کړي.

فأله... هغه به په تاسو باندې ښه مزیدار باران راوړوی. دا یادساتنی چه د اوج کالنې په موقع کله چه مسلمانان داستسقاء مانځه د پاره اوځی نو مستحب دی چه په دې مونځ کېنې داسورت تلاوت کړي. د دې یو دلیل خو هم دا آیت دې بل د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه هم دا فعل وو. د هغوی نه روایت دې چه د باران غوښتلود پاره کله تاسو اوځی نو په منبریاندي اوخلو او هغوی ښه استغفار اوکړو اود استغفاروالا د آیاتونو تلاوت ئی اوکړو په کوم کېنې چه یو دا آیت هم وو. بیا به ئی اوغرمائیل چه ما باران د باران د ټولولارونه چه په آسمان کېنې دی اوغوښتلو. یعنی هغه کارمې اوکړو په کوم سره چه به الله تعالی باران راوړوی.

حضرت نوح عليه السلام فرمائی ای زما د قوم خلقوکه تاسو استغفار کوئی نود باران سره سره به د رزق برکت هم تاسو ته ملاوشی. د زمکې اوآسمان په برکتونوبه تاسو ماره شنی، فصلونه به ښه کیری د خناورو غلژي به د پښو نه ډکې وی په مال اولاد کېنې به ترقی وی. د قسم قسم میوونه به ډک باغونه تاسو ته نصیب شی د کومویه مینځ کېنې چه به څلورو وارو طرفوته اودبرکت نه ډکې اوبه روانې وی هر طرف ته به نږونه او دریابونه روان وی. دغه شان رغبتونه ورکولوسره بیا لږه شان ویره هم ورکوی او فرمائی چه تاسو د الله تعالی د عظمت قائل کیرئ نه؟ هغه د عذابونو نه ولې بې باکه شوې ئی؟ گورئ نه چه الله تعالی په کومو کومو حالاتو کېنې په څنگه څنگه اوړیدو راوړیدو پیدا کړی ئی؟ اول د اوبو څاڅکې بیا ځک وینه بیاد غوښي ټکړه او بیا شکل او حالت وغیره. دغه شان گورئ خوښی چه هغه څنگه د یو آسمان د پاسه بل آسمان پیدا کړو که هغه صرف په اوړیدوسره معلوم شوې وی یا په هغه وجوهاتوسره معلوم شوې وی چه محسوس دی کوم چه د ستورو چال او د هغې کسوف (تندر) سره پوهیدلې شی لکه څنگه چه د دې علم والا بیان دي.

قوله تعالی: - وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا

په دې کېنې هم د هغوی ډیر سخت اختلاف دې چه گرځیدونکې ستوری لوی لوی اووه دی. یو بل بې نوره کوی د ټولونه په نيزدي آسمان کېنې خو سپوږمئۍ ده چه نور ئی تت کړی دی. په دویم آسمان باندې عطارد دې، په دریم آسمان زهره ده څلورم آسمان کېنې نمر دې پنځم آسمان کېنې مریخ دې شپږم آسمان کېنې مشتری ده اووهم آسمان کېنې زحل دې. اوباقی ستوری کوم چه ثوابت دی هغه په اتم آسمان کېنې دی د کوم نوم چه داخلق فلک ثوابت اړیدی او په دوی کېنې چه کوم د شرع والا دی هغوی دې ته کرسنې وائی او نهم فلک د دې په نيزد اطلس او اثیردې. د کوم حرکت چه د هغوی په خیال کېنې د نورو افلاکو د حرکت خلاف دې. د دې د پاره چه د دې حرکت اود حرکتونومیداء دې هغه د مغرب نه د مشرق طرف ته حرکت کوی او باقی ټول آسمانونه د مشرق نه مغرب طرف ته اوهم دې سره ستوری هم گرځی. خودسیارو حرکت د افلاک د حرکت نه بالکل برعکس دې هغه ټول د مغرب نه د مشرق طرف ته حرکت کوی اوبه دوی کېنې هر یودخپل آسمان چکر دخپل مقدور مطابق وهی. سپوږمئۍ خو په هره میاشت کېنې یوځل، نمر په هر کال کېنې یوځل، زحل هر دیرش کالو کېنې یوځل د مودې دا کمې زیاتې د آسمان د اوږدوالی پلنوالی په اعتبار سره دې گنی د ټولو حرکت په تیزوالی کېنې بالکل متناسب لری.

داد دھغوی د تولو خبر و خلاصہ پہ کومو کنبی چہ دھغوی پہ خپل مینځ کنبی هم ډیر اختلاف دې نه مونږ هغه دلته وارد کول غواړو او نه د هغې د تحقیق او تفتیش دې وخت کنبی څه غرض دې مقصد صرف دومره دې چہ الله تعالیٰ سبحانه و تعالیٰ اووه آسمانونه پیدا کړی دی او هغه د یوبل د پاسه دی. بیانی په دې کنبی سپوږمنی اونمر پیدا کړی دی. د دواړو پرق پروق اورنږ اجداجدا ده په کوموسره چہ د شې ورځې فرق کیږی. بیا د سپوږمنی مقرر منزلونه او بروج دی بیا د دې رنډا زیاتیری او کمیری اوداسې وخت هم راځی چہ هغه په خپله پوره رنډا کنبی وی په کوموسره چہ میاشتنی او کال معلومیږی لکه چہ فرمائی (هُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ الْغُمِّيَّ ضِيَاءً) الله تعالیٰ هغه ذات دې کوم چہ نمر اوسپوږمنی ښه روښانه او پرقیدونکي پیدا کړل اود سپوږمنی منزلونه نی مقرر کړل دې د پاره چہ تاسو ته کال او حساب معلوم شی. د دوی پیدا کول په حقه سره دی د عالمانو مخې ته د قدرت دا نښې جدا جدا موجوددی. بیا فرمائی چہ الله تعالیٰ تاسو د زمکې نه رااوټو کولی. دلته نبات اسم مصدر دې او ددې راوټل دلته حسن دی بیا به ستاسو د وژلو نه پس هم دې واپس کولی شنی او بیا به د قیامت په ورځ هم دې نه راویاسی لکه څنگه چہ نی په اول خل پیدا کړې ونی. او الله تعالیٰ زمکه ستاسو دپاره فرش جوړ کړو او هغه خوزیری راخوزیری نه په هغې کنبی مضبوط غرونه ورځنې کړی دی. هم د دې زمکې په کولو لارو تاسو گرځنی راگرځنی هم په دې باندې اوسپړنی دیځوانه اخوا ځنی راځنی. د نوح عليه السلام غرض دا دې چہ دا الله تعالیٰ عظمت او قدرت نښې د خپل قوم مخې ته اړیدی او هغوی اماده کوی چہ د زمکې برکتونه وړکونکي د هرڅیز پیدا کونکي د اوچت قدرت رازق خالق په تاسو دومره هم حق نشته چہ تاسو د هغه عبادت او کړنی د هغه لحاظ اوساتنی اود هغه په وینا د هغه د رښتونی نبی حضرت محمد مصطفی ص لار اختیار کړنی؟ تاسو نه خامخا هم د هغه عبادت کول پکار دی د بل چا عبادت مه کونی د هغه په شان د هغه شریک اود هغه مشیل بل څوک مه گنړنی. هغه د ښځې لوڼو و نسووزیرانو مشیرانو د عدیل او نظیر نه پاک او گنړنی او هم هغه اوچت لوڼی عظیم او اعلیٰ او گنړنی.

قَالَ نُوحٌ	رَبِّ اِنَّهُمْ	عَصَوْنِي	وَاتَّبَعُوا
اوونیل نوح <small>عليه السلام</small> اے ربه زما بیشکه دوی نافرمانی اوکړه زما اوپیروی نی اوکړه			
حضرت نوح <small>عليه السلام</small> اوونیل انې زما ربه دوی زما نافرمانی اوکړه اود هغه چا			
مَنْ	كَمِيْدَةٌ	مَالُهُ	وَوَلَدَةٌ
د هغه چا چی زیات ند کړو هغه لره مال د هغه او اولاد د هغه سوا د نقصان نه او مکر او کړو هغوی			
په لاره روان شول چې مال او اولاد ورته د تاوان نه سوا بل څه نه دی ورکړې اودوی غټ غټ			
مَكَرًا كِبَارًا	وَقَالُوا	لَا تَذَرُنَّ	اٰلِهَتَكُمْ
مکر لوی او اونیل هغوی چی مډ پرېږدی معبودان خپل او مډ پرېږدی ود			
سازشونه او کړل اودوی (یوبل نه)، اوونیل اچې خپل معبودان بالکل مه پرېږدی او مه پرېږدی و د بت			
وَلَا سَوَاعَاةٌ	وَلَا يَغُوثٌ	وَيَعُوقٌ	وَلَسُرَّاءُ
او نه سواع بت او نه یغوث او یعوق او نسر او گمراهه کړی دی دوی ډیر خلن			
او سواع بت او نه یغوث بت او یعوق بت او نه نسربت اودوی (خان سره) ډیر خلن گمراهه کړل			

وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا

او مہ زیاتوہ ظالمانو لہ | سوا دگمراہی نہ |

اوتہ دزی ظالمانو گمراہی نورہ ہم سوا کرہ |

قوله تعالى: - قَالَ نُورِثُهَا لَهُمْ غُصُونًا

و الله ﷻ دبار کنبی د نوح علیہ السلام فریاد:- حضرت نوح ﷺ د خپل تیرشوی شکایتونوسره د الله تعالیٰ په دربار کنبی د خپل قوم د خلقو دا طریقه هم بیان کره چه زما دا آواز د هغوی د پاره سراسر د فاندې او گټې وو هغوی ورته غوږ قدرې کینخودو اود خپلو مالدارانو او بې فکرو ئی اومنل کوم چه ستا د امر نه بالکل غافل وو او په مال اولاد باندې مست وو سره د دې چه دغه مال اولادهم د دوی د پاره نقصان وو ځکه چه هم د هغوی په وجه به هغوی غټیدل او الله تعالیٰ به ئی هیرولو او په ډیر نقصان کنبی په پریوتل. (وَلَدًا) دویم قراعت (وَلَدًا) هم دې. اودا مالداران کوم چه دشان اوشوکت والا وو دوی سره ډیره مکاری اوکره. (گبارگبار) په دواړو معنوکنبی (کبیر) دې یعنی ډیر لوی. د قیامت په ورځ به هم دا خلق هم دغه وانی چه ستاسو د شپې ورځې د مکاری نه مونږ ته د کفر او شرک حکم کولو وو اودې غټانودې وړو ته اووئیل چه خپل دا بتان د کومو چه تاسو عبادت کوئی هیڅ کله مه پریږدئ.

قوله تعالى: - وَلَا تَذَرْنَهَا

د قوم نوح ﷺ بتان او غوب:- په صحیح بخاری کنبی دی چه د قوم نوح ﷺ بتان د عربو کفارو واخستل او دومته الجندل کنبی کلب قبیلې د "ود" عبادت کولو هذیل قبیلې د سواع تابعدار وو او قبیله مراد بیا قبیله بنو غطفیف کوم چه جرف اوسیدونکی وو دا د ښار سبا سره خواکې وو دیغوټ عبادت به ئی کولو همدان قبیله د یعوق عبادت کونکی وو آل ذی کلاع قبیله د حمیر نسریت منونکی وو. دا ټول بتان د قوم نوح ﷺ نیکان بزرگان اولیاء خلق وو. د هغوی د وفات نه پس شیطان د هغوی په زړه کنبی دا خبره واچوله چه د دې بزرگانو په عبادتخانو کنبی د دوی څه یادگار قایم کرنی. نوهغوی هلته ښې جوړې کرې اود هریو بزرگ په نوم ئی مشهور کره. ترکومې چه دا خلق ژوندی وو نوهغه وخته پورې خو د دوی عبادت نه شو کیدې خو دا ښې او یادگارونه قایمونکی خلقو د مرگ نه پس اود علم د اوچتیدونه پس چه کوم خلق راغله د جهالت په وجه هغوی باقاعدہ د دې ځایونواو نومونو عبادت شروع کړو. (۱)

شوک د عفیدت نه شروع شوی دی:- حضرت عکرمه رضی اللہ عنہ حضرت ضحاک رضی اللہ عنہ حضرت قتاده رضی اللہ عنہ او حضرت ابن اسحاق رضی اللہ عنہ هم دا فرمائی. حضرت محمد بن قیس رضی اللہ عنہ فرمائی چه دا بزرگ عابد د الله تعالیٰ والا د الله ﷻ دوستان د حضرت آدم عليه السلام او حضرت نوح عليه السلام رښتونی تابعدار او نیکان خلق وو. دچا تابعداری چه نورو خلقوهم کوله. کله چه دوی مړه شونوددوی مقتدیانو اووئیل که مونږددوی تصویرونه جوړکړو نورمونږ به په عبادت کنبی نورهم زړه لگی اوددې بزرگانوشکل کتلوسره په زمونږ د عبادت شوق نورهم زیاتیری. نوهم دغه شان ئی اوکره. کله چه دا خلق هم مړه شواوفناشونو د هغوی نسلونه راغله نو شیطان په هغوی باندې داگوټی اوځکه چه ستاسومشرانوڅویه ددې عبادت کولو اوهم د دوی نه به ئی دعاغوښتله نوهغوی په پوره توگه د دې بزرگانود تصویرونو عبادت شروع کړو

قوله تعالى: - وَلَا تُؤَاوِئُوا الْفَاقَةَ وَالْيَتَامَىٰ وَالْيَتَامَىٰ

حافظ ابن عساکر رضی اللہ عنہ د حضرت شیب رضی اللہ عنہ په قصه کنبی بیان فرمائی چه حضرت عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہ اوفرمانیل د حضرت آدم عليه السلام خلویښت بچی وو شل خامن اوشل لونه. په دوی کنبی چه د کومو عمرونه

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ النوح: ۱۹۲۰.

زیات وو پہ ہغوی کنہی ہابیل قابیل صالح او عبدالرحمن وو د کوم چہ رومہی نوم عبدالحارث وو بل ود وو کوم تہ چہ بہ نی شیث او ہبہ اللہ ہم ونیلی شو تولورو نو سرداری دے رور تہ ورکری وہ د ہغہ اولاد دا خلور وارہ وو یعنی سواع یغوث یعوق او نسر۔ حضرت عروہ بن زبیرؓ فرمائی چہ د حضرت آدم ؑ د بیمارئی پہ وخت کنہی د ہغہ اولاد ود یغوث یعوق سواع او نسر وو ود پہ دوی کنہی د تولو نہ لوی او د تولو نہ نیک سلوک وو۔

ابن ابی حاتم کنہی دی ابو جعفرؓ مونخ کولو چہ خلقو د یزید بن مہلب ذکر اوکرو ہغوی چہ فارغ شو نو ونی فرمائیل چہ تاسو د یزید بن مہلب تذکرہ اوکرہ۔ ہغہ ہلتہ قتل کری شو چرتہ چہ بہ د تولو نہ اول د غیر اللہ عبادت کولے شو۔ او بیا یی د دود تذکرہ اوکرہ او وے فرمائیل چہ واقعہ داسی اوشہ چہ ود یودیندار ولی اللہ مسلمان وو کوم چہ د خلقو یر خویش وو او یر معتقدوو ہغہ مرشو۔ داخل متجوران چوے شو اود ہغہ بہ قبر کیناستل اوڑا فریاد او ہغہ نی یادول شروع کرہ او یر بی آرامہ او پہ مصیبت کنہی وو۔ ابلیس لعین چہ دا اوکتل نویہ انسانی شکل اوصورت کنہی ہغوی لہ راغلو ورتہ نی اووٹیل چہ د دی بزرگ یادگار ولے نہ جو روئی؟ چہ ہروخت ستاسو پہ وړاندی وی او تاسو ہغہ نہ ہیروئی۔ تولود دہ رانی اومنلہ نو ابلیس د ہغہ بزرگ تصویر چوے کر واد ہغوی پہ وړاندی نی اودرولو کوم چہ بہ ہغوی پہ کتوکتوسرہ یادولواود ہغہ د عبادت تذکرے پہ نی کولی کلہ چہ دا تول پہ دی کنہی ینہ مشغول شو نو ابلیس اووٹیل چہ تاسو تول خودلتہ راخنی نو ینہ بہ دا وی چہ زہ د دہ یر تصویر نہ جوے کریم تاسو ہغہ پہ خپلو کورونو کنہی کیردنی نو ہغوی تول پہ دی ہم راضی شو نو داهم اوشو۔ تراوہ پوری دا تصویرونہ ہم د یادگار پہ توگہ وو نود دوی دویم پشت نیخہ د نیغہ د دوی عبادت کوڑ شروع کرو او اصلی واقعہ تولوہیرہ کرہ اوخپل پلاران اوینکونہ نی ہم د دوی عبادت کونکی اوکنرل او پخپلہ ہم پہ بت پرستی کنہی مشغول شو۔ د ہغہ نوم "ود" وو اود تولو نہ اولنی ہم دا بت وودکوم چہ داللہ تعالیٰ نہ بغیر عبادت اوکری شو۔ ہغہ یرمخلوق گمراہ کرو۔ دہغہ وخت نہ واخلہ تر اوسہ پوری پہ عربواو عجمو کنہی بغیر د اللہ تعالیٰ نہ د نورو عبادت کول شروع شو اود اللہ تعالیٰ مخلوق دسوکہ شو۔

قوله تعالیٰ:- وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا

دنوح علیہ السلام بد دعاء:- خلیل اللہ ؑ پہ خپلہ دعا کنہی عرض کوی ای زمار بہ ما اوزما اولاد د بت پرستی نہ بیج کرہ یا اللہ ہغہ اکثر مخلوق گمراہ کری دی۔ بیا حضرت نوح ؑ د خپل قوم د پارہ بد دعا کوی خکہ چہ د ہغوی سرکشی ضد د حق سرہ دہمنی ہغہ ینہ لیدلی وہ۔ نو وائی چہ اللہ تعالیٰ دوی پہ گمراہی کنہی نورہم ورزیات کرہ لکہ چہ موسیٰ ؑ د فرعون او فرعونیانود پارہ بد دعا کرے وہ چہ ای اللہ د دوی مالونہ تباہ کرے د دوی زرو نہ سخت کرے چہ د دوی ایمان نصیب نہ شی د کوم وخت پوری چہ دوی دردناک عذاب اونہ وینی۔ د نوح ؑ دعا قبولہ شوہ اود ہغوی د خپل تکذیب پہ وجہ ہغوی غرق کری شو۔

فَادْخُلُوا	نَارًا	فَلَمْ يَجِدُوا	لَهُمْ	عَنِ دُونِ اللَّهِ
پس داخل کری شو	اور تہ	پس بیا نہ موندو	ہغوی	اغرق کری شو
اور تہ اور سیدل	نو ہغوی د اللہ	پہ مقابلہ کنہی	خان دیارہ	ہیخوک مددگار بیا نہ موندو

اَنْصَارًا	وَقَالَ نُوحٌ	رَّبِّ لَا تَذَرْ	عَلَى الْاَرْضِ
امدد گاران او اوئیل نوح علیہ السلام	اے ربہ زما مذ پریرده	پہ زمکہ باندی	
.....	او حضرت نوح علیہ السلام	داهم اوئیل چي اني زما ربہ	اته دزمکی پہ مخ
مِنَ الْكَافِرِينَ	دَيَّارًا	اِنَّكَ اِنْ تَذَرَهُمْ	يُضِلُّوا عِبَادَكَ
دکافرانو نه	یو کورولا	بیشکه که تا پرینودل دوی	نو گمراهه کوی به دوی
دکافرانو یو استوگن هم باقی پاتي نکړي	که نه دوی پریردي	انو ستا بندگان به هم گمراهه کړي	
وَلَا يَكْذِبُوا	اِلَّا	فَاجِرًا قَتَّارًا	رَّبِّ اغْفِرْ لِيْ
اونه به زیگوی دوی مگر	بدکاره ناشکره	اے ربہ زما معاف کړي مالره	او مور او پلار زما لره
اوچی کوم اولاد زیروی	هغه هم بدعمله کافر (اولاد، وی)	الهی زما ربہ ما اوښه اوزما پلار او مور اوښه	
وَلَيِّنْ	دَخَلَ بَيْتِيْ	مُؤْمِنًا	وَالْمُؤْمِنَاتِ
او هغه چالره	چی داخل شو کور زما ته	په حیثیت دمومن	او مومنانو سړو لره
اوڅوک چی زما کور ته دمومن په حیثیت راننوتولو	او ټول مومنان او ټولې مومنانې اوښه		
وَلَا تَرِدْ الظَّالِمِينَ	اِلَّا تَبَارًا		
او مه زیاتوه ظالمانو لره	سوا د هلاکت نه		
اودا ظالمان په تباہی کښې نور هم زیات کړه			

قره تعالى:-

د حضرت نوح علیہ السلام بددعا او عذاب:- (خطیبتهم) دویم قراعت (عطایاهم) هم فرمائیلې شوې دې چه د خپلو گناهونو د اکثریت په وجه داخل هلاک کړې شو. هغوی سرکشی او ضد په وجه خبره نه منل او دهغوی مخالف او دښمنی د رسول سره د حد نه تیره شوه نوهغوی په اوبو کښې ډوب کړې شو. اود دې خانی نه وړاندې کندی ته وردیکه کړې شو او هیڅ څوک اونه دریدل چه دوی د عذاب نه بچ کړې وې لکه چه ارشاد دې (قَالَ لَا غَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَجَعًا) یعنی په نن ورځ د الله تعالی د عذاب نه هیڅ څوک نه شی بچ کولې صرف هم هغه به خلاصی بیامومی په چا چه الله تعالی رحم او کړی. حضرت نوح علیہ السلام د دې بد نصیبود خپل آقا ذوالجلال الله تعالی وتبارکه په دریاندې خپل تندې اخیودې فریاد کوی او هغه مالک ته په دوی باندې د عذاب رایلیکلو درخواست وړاندې کوی چه اوس خو د دې ناشکرونه یوکس هم الله تعالی په دې زمکه باندې گرځیدونکي مه پریرده. اوهم داسې اوشو چه ټول په اوبو کښې غرق کړې شورتدې چه د نوح علیہ السلام خپل سکه څوی هم چه د پلار نه جدا شوې وو هغه هم بچ نه شو. هغه دا گنجل چه اوبه به زما څه او کړی زه به چرته یولوی غرته اوڅیزم. ولې هغه اوبه خونه وې دالله تعالی عذاب وود الله تعالی غضب وواود حضرت نوح علیہ السلام بددعاوه دې نه څوک بچ کیدی شو؟ اوبه هغه هم هلته راگیروی او هغه پلار سره په خبرو خبرو کښې د هغه په وړاندې ډوبیږی او مړی کیری. ابن ابی حاتم کښې دی رسول الله ﷺ فرماني که د نوح علیہ السلام په طوفان کښې الله تعالی په جاباندې رحم کولو نود دې لائق هغه ښځه وه چه اوبه راڅوټکیدل او راوړیدل نی او کتل نو راپاسیده او غرته کتلې وه کله چه اوبه هلته هم اورسیدی نو ماشوم نی اوچت کړو او په خپلو اوږو نی کینولو کله چه اوبه هلته هم اورسیدی نو هغه نی په سر کینولو کله چه اوبه سر ته هم اورسیدی نو خپل بچي نی په لاسونو کښې د سر

نہ ہم اوچت اونیولو خواہر اویہ ہلتہ ہم اورسیدلہی مورواوخی دؤب شول نوکہ پہ ہغہ ورخ پہ کافرانو کنبی خوک د رحم قابل وی نو ہم دغہ بشخہ وہ خوہغہ ہم نہ بچ شوہ اونہ نی خوک بچ کرې شو(۱) دا حدیث غریب دی خورواویان نی ثقہ دی۔

قوله تعالى: رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِإِلَهِي

د نوح علیہ السلام دعاءو بددعاء۔ غرض داچہ د مخ د زمکی کافران غرق کرې شول صرف ہغہ ایماندار هستنی پاتی شوې چہ حضرت نوح علیہ السلام سرہ پہ کشتنی کنبی وو اود اللہ تعالیٰ پہ حکم حضرت نوح علیہ السلام هغوی خپل خان سرہ پہ کشتنی کنبی سوارہ کرې وو۔ د حضرت نوح علیہ السلام ډیره سختہ ترخہ تجربہ شوې وه په دې وجہ خپلہ ناامیدی ښکارہ کولوسرہ فرمائی چہ یاالله زما زړہ غواړی چہ داتول کافران تباہ کرې شی په دوی کنبی چہ خوک ہم باقی او بچ پاتی شی نوہغہ بہ دنورود گمراہنی ذریعہ جوړیږی او چہ د هغوی کوم نسل خوریږی ہغہ بہ ہم د دوی پہ شان یدکاران او د کافرزرہ والا وی۔ دې سرہ د خپل خان د پارہ ښینہ غواړی او فرمائی ای زما ربہ ما اوبینہ زما موریلار اوبینہ او هر ہغہ سرې چہ زما کورته راشی اوہغہ وی ہم ایماندار۔ د کورنہ مراد جسات ہم اخستی شوې دې خو عام مراد ہم دغہ دې۔ مسنداحمد کنبی دې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی ہم مؤمن سرہ کیننی پاسنی پاک او پرہیزگارہ خلق دې ستا خوراک اوخوری۔ (۲) دا حدیث پہ ابوداؤد او ترمذی شریف کنبی ہم دې۔ امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ صرف ہم په دې اسنادوسرہ دا حدیث معروف دې۔

بیا خپلہ دعاعام کوی او فرمائی چہ ټول ایماندار سرې او ښخې ہم اوبینہ کہ ہغہ ژوندی وی اوکہ مړہ وی دې وجہ مستحب دی چہ ہر سرې دې پہ خپلہ دعاکیننی نور مؤمنان ہم شاملوی چہ د نوح علیہ السلام اقتداء ہم وی اویہ دې احدیثوباندې ہم عمل اوشی کوم چہ په دې بارہ کنبی دی او ہغہ دعاگانې ہم راشی کومی چہ نقل دی۔ بیاد دعاپہ خاتمہ کنبی وائی چہ یاالله تعالیٰ داکافران داسې تباہنی اوبریادنی ہلاکت او نقصان کنبی نور ہم ورزیات کرې پہ دنیااو آخرت کنبی دې دوی برباد وی۔ (الحمدلله) د سورت نوح تفسیر ہم ختم شو۔

ایاتونہ	سورۃ الحج مکہ وہی ثمان وعشرون آية وفيها ركوعان	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
۵۱	شروع کوم پہ نوم د الله چہ ډیر مہربان زیات رحم کونکې دې	۱
قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا		
اوواپہ وحی شوی ده ماته چی بیشک غور ایښی وژ یوې ډلې ډیپریانو نه پس اوونیل هغوی		
داتې رسولہ اوواپہ چی ماته وحی راغلې ده چی ډیپریانو یوې ډلې قرآن پاک واوریدلو نو وې ونیل		
إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ		
چی بیشک مونږہ واوریدو یو قرآن عجیبہ چی لارښودنه کوی نیکی ته		
چی مونږ عجیبہ قرآن واوریدو ..... چی د هدایت لارې ته بلنه کوی		

۱) روايت حاکم ۲۴۲/۲: کنبی مختصراً حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نه مروی دې وسنده حسن، موسی بن یعقوب حسن الحدیث راوی دې۔

۲) ابوداؤد کتاب الادب باب من یؤمن ان یجالس: ۸۳۲ وسنده صحیح، ترمذی: ۲۳۹۵، احمد: ۳۸/۳۸، ۳/۳۔

قَامَتَا يَٰط	وَلَكُنْ شُرَكَاءَ	بِرَبِّنَا أَحَدًا
پس ایمان راوردو مونہ پہ ہفہ باندی او مونہ پہ ہرگز نہ شریکوڑ درب خپل سرہ ہیخوک	نو مونہ پری ایمان راوردو او مونہ پہ خپل رب سرہ اوس ہیخوک نہ شریکوڑ	
وَأَنَّهُ تَعَلَّى	جَدُّ رَبِّنَا	مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا
او بیشکہ چی لوی دے شان درب زمونہ نذدہ نیولی (جورہ کری) ہفہ بنخہ او نہ خونہ	اودا چی زمونہ رب شان ڍیر لونی دے ہفہ نہ بنخہ کری دہ ..... او نہ نی اولاد شتہ	
وَأَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِهِنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا وَأَنَّا		
او بیشکہ وو چی وتیل بہ نا پوهانو زمونہ پہ اللہ باندی خبری دحق نہ خلاف او بیشکہ مونہ	اودا چی زمونہ کم عقلو بہ د اللہ ﷻ پہ بارہ کنبی د حد نہ زیانی خبری گولی او زمونہ خو دا خیال وو	
ظَنَنَّا أَن لَّن نَقُولَ الْإِنْس وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَأَنَّهُ كَانَ		
گمان کولو چی ہرگز بہ نہ وانی انسان او پیری پہ اللہ باندی دروغ او بیشکہ چی وو	..... چی انسانان او پیریان بہ د اللہ ﷻ پہ بارہ کنبی دروغ نہ وانی ..... او دا چی	
رَجُلًا مِّنَ الْإِنْس يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ		
ڍیر سری انسانانونہ چی پناہ بہ نی غوہتله پہ سر و پوری ډیریانونہ	بنیادمو کنبی ڍیر کسان داسی ہم تیر شوی دی ..... چی هغوی بہ د بعضو سرونہ ډیریانو	
فَرَادَوْهُمْ رَهَقًا وَأَنَّهُمْ		
پس زیات کرو انسانانو هغوی پیریانو لہ پہ لحاظ دغورر سرہ او بیشکہ چی انسانانو ہم	بہ ذریعہ پناہ غوہتله نو د هغوی (پیرانو) تکبر نی نور ہم زیات کرو او د هغوی	
ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ أَن لَّن يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا		
گمان اوکرو لکہ خنکہ چی گمان کری وو تاسو چی ہرگز بہ نہ رالییری اللہ (یو رسول)	دا گمان وو لکہ چی تاسو گمانونہ کوئ چی اللہ ﷻ بہ ہیخوک بیا نہ راژوندی کوی	

قوله تعالى: قُلْ أَزِي آلَ اللَّهِ أَشَرُّ نَفَرٍ مِّنَ الْجِنِّ

ډیریانوقران اوریدل اوڍدی باندی ایمان راوړل: اللہ تعالیٰ سبحانہ وتعالیٰ خپل رسول حضرت محمد مصطفیٰ ﷺ ته فرمائی چه خپل قوم ته د دې واقعه خبرورکړه چه پیریانو قرآن پاک واوریدو هغه نی ریشونې بیاموندو په دې نی ایمان راوردو اود دې تابعدار شو. نو فرمائی چه ای نبی ته اوواپه زما طرف ته وحی رالیکلې شوې ده چه د پیریانو یوې ډلې قرآن پاک واوریدو او خپل قوم ته لارول او خبرنی ورکړو چه نن مونږ ډیر عجیبه او حیرانونکې کتاب واوریدو چه ریشونې اود خلاصی لار ښائی. مونږ خو دا منلې دې او ناممکن دی چه اوس مونږ داللہ تعالیٰ سره د بل چا عبادت اوکړو هم دامضمون په دې آیانونوکې تیر شوې دې. (وَأَذَعْنَا لِكُلِّ نَفَرٍ مِّنَ الْجِنِّ يَتَّبِعُونَ الْقُرْآنَ) یعنی چه کله مونږ د پیریانو یوه ډله ستا طرف ته راوگرخوله دې د پاره چه هغوی قرآن پاک واورې الخ. اود دې تفسیرمې هم هلته په احادیثو سره بیان کړې دې دلته د بیا بیانولوضورت نشته. بیا دا پیریان خپل قوم ته وانی زمونږ د

رب د قدرت کار امر ډیر اوچت او د لوی شان او عزت والا دې دهغه نعمتونه قدرتونه او په مخلوق باندې مهربانۍ ډیر وروقت والا دی ددې جلالت او عظمت ډیر اوچت دې. دهغه جلال او اکرام ډیر اوچت خپزولې شوې دې د هغه ذکر د اوچتې درجې دې د هغه شان ډیر اوچت دې.

په یو روایت کېږي د حضرت ابن عباس رضی الله تعالی عنہ نه روایت دې چې جد وائی پلار ته که چرته پیریانوته دا علم وی چې انسانانو کېږي هم جد وی نوهغوی به د الله تعالی په نسبت سره دا لفظ نه و نیلو نولکه دا قول سنداً قوی دې خو کلام جوړیږي نه او هیڅ مطلب په پوهه کېږي نه راځي. ممکن ده چې په دې کېږي څه کلام پاتې شوې وی. والله اعلم. بیا خپل قوم ته وائی چې الله تعالی د دې نه اوچت او بزرگ دې چې د هغه ښځه وی یا د هغه اولاد وی.

قوله تعالی: **يُؤْذُنُ رَبَّكَ لَقَدْ أَقْبَلْتُمْ الْكُفْرَ أَكْثَرًا**

بیا فرمائی چې زموږ بې وقوف یعنی شیطان په الله تعالی باندې د دروغو تهمت لگوي اوداهم کیدي شی چې دې نه مراد عام وی یعنی چې کوم سړي الله تعالی له اولاد او ښځه ثابتوي بې عقله دې دروغ وائی باطل عقیده لری او د ظلم خبره د خلې نه اوباسی. بیا فرمائی چې مونږ خو په دې خیال کېږي وو چې پیریان او انسانان په الله تعالی باندې دروغ نه شی ترلی. خو د قرآن پاک په اوږدو سره معلومه شوه چې دا دواړه ډلې په رب العالمین باندې تهمت تری او په اصل کېږي د الله تعالی ذات د دې عیب نه پاک دې. بیا فرمائی چې د پیریانو د ډیر د هوکه کیدو سبب دا اوشو چې هغوی کتل کله چې یو انسان په ځنگل یا بیابان ته ځي نو د پیریانو پناه غواړي او دا به ئی گټل چې داسې ونیا کولو سره لکه چې د جاهلیت د زمانې د عربو عادت وو چې کله به ئی چرته ډیره اچوله نو وئیل به ئی چې د دې ځای د لوی پیری په پناه کېږي مونږ راځو. اودا به ئی گټل چې په داسې وینا کولو سره د ټولو پیریانو د شر نه به مونږ محفوظ شو. دغه شان چې به پشاورونو ته تلل د لوی رئیس پناه به ئی اخستله دې د پاره چې د ښار نور دښمنان خلق هغوی ته تکلیف اونه رسولې شی. پیریانو چې دا اوکتل چې انسانان هم زموږ پناه اخلي نو د هغوی سرکشی نوره هم زیاته شوه او هغوی نور هم ډیر انسانان تنگول شروع کړه. اوداهم مطلب کیدي شی چې پیریانو دا حالت په لیدو سره انسانان نور هم ډیر ویرویل شروع کړي وی او هغوی ئی قسم قسم سره تنگول. په اصل کېږي په پیریان د انسانانو نه ویریدل لکه چې انسان د پیریانو نه بلکه د دې نه هم ډیر چې کوم ځنگل او بیابان ته به انسان رسیدلو نو د هغه ځایي نه به پیریان تختیدل. خو چې د کله نه مشرکانو د دوی نه پخپله پناه غوښتل شروع کړه او وئیل به ئی چې د دې وادنی د لوی پیری په پناه کېږي مونږ راځو د هغې نه چې زموږ مال اولاد ته نقصان اوری. اوس پیریان په دې پوه شو چې داخو زموږ نه پخپله ویریدي نو هغوی نور هم بهادران شو اوس هغوی قسم قسم ویرویل تنگول او چیرل شروع کړه هغوی په گناه کېږي ویره کېږي ظلم او سرکشی کېږي نوره زیات شو.

پیریانو سره د پناه اخستلو واقع: کرم بن ابوسانب انصاری رضی الله تعالی عنہ فرمائی چې زه د خپل پلار سره په مدینه کېږي د یوکاره پاره بهر اووتل م هغه وخت د حضور صلی الله تعالی علیه وسلم بعثت شوې وو او په مکه مکرمه کېږي هغوی د پیغمبر صلی الله تعالی علیه وسلم په حیثیت سره ښکاره شوې وو. د شپې په وخت کېږي مونږ یو گلپه سره په یو ځنگل کېږي پاتې شو د نیمې شپې په وخت کېږي یو لویه راغلو او چیلنی اوچته کړه اوختیدو. گلپه هغه پسې منډه کړه او په چغه ئی اووئیل اې د دې ځنگل آباد ساتونکيه ستا په پناه کېږي راتلونکې سړې لوټ شو ورسره یوازې راغلو هیڅ څوک سړې موجود نه وو اې لویه دا چیلنی پریرده. لږ ساعت پس مونږ اوکتل چې هم هغه چیلنی په منډه منډه واپس راغله او په رڼه کېږي یوځایي شوه او هغه زخمی شوې هم نه وه! هم دا بیان په دې آیت کېږي دې کوم چې په رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم باندې مکه کېږي نازل شو چې

بعضی خلقو بہ د پیریانو پناہ غوہستله. داسې هم ممکن دی چه دا لویه جوړیدونکی راغلی هم پیرې وی اودچلنی بچې نی نیولې وی اودگډبه په دې فریاد باندې نی پریځي وی چه گډبه ته او نورو اوریدونکو ته ددې خبرې اوریدو سره په دې باندې نور هم کامل یقین پیداښی چه د پیریانو په پناه کښې راتلوسره د نقصان نه محفوظ پاتې کیدې شی. او بیا په دې عقیده سره هغه نورهم گمراه شی او د الله تعالی د دین نه خارج شی والله اعلم. دا مسلمانان پیریان خپل قوم ته وانی چه ای پیریانو څنگه چه ستاسو گمان وودغه شان انسان هم په دې خیال کښې وو چه اوس به الله تعالی یو رسول نه رالیکی.

وَآكَأ	لَمَسْنَا السَّمَاءَ	فَوَجَدْنَا	مِلَّةً
او بیشكه چي مونږه اورسيدو آسمان ته پس بيا موندو مونږه هغه چي ډك كړې شوې دې			
اودا چي مونږ آسمان ته اورسيدو ..... نو هغه مو د سختو څوكيدارانو فرستو			
حَرَسًا شَدِيدًا	وَشَهِيًّا	وَآكَأ	نَقَعْدُ
دڅوكيدارانو سختونه او دشغلو دور نه او بیشكه چي وؤ مونږه (پخوا) چي كيناستو به			
او دشغلو نه ډك بيا موندلو ..... اودا چي مونږ به د آسمان په بعضي ځايونو كښې			
مِنْهَا	مَقَاعِدَ	لِلسَّمِيعِ ط	فَمَنْ يَسْمَعُ الْآنَ
په دې آسمان كښې په ځاني دناستې كښې دپاره داوريدو پس څوك چي غوږ ږدي اوس			
د خبرونو اوريدو دپاره كيناستلو نو اوس چي څوك د اوريدو دپاره غوږ تكي كړي			
يَجِدُ	لَهُ	شُهَابًا رَّصَدًا	وَآكَأ لَا نَذَرِي
نو مومي دپاره دځان خپل اشغله انتظار كونكي او بیشكه چي مونږه نه پوهيدو چي آيا دشر			
نو يوه تياره شغله به بيا مومي ..... او مونږ په دې نه پوهيږو چي ددې نه			
أَرِيدُ	يَمُنْ	فِي الْأَرْضِ	أَمَّارَادَ
اراده كړې شوي ده په هغه چا باندې چي په زمكه كښې دي يا اراده كړې ده په هغوي باندې			
زمكي خلقو ته تكليف وركول مراد دي ..... او كه د دوي په باره كښې د دوي			
رَبِّهِمْ	رَشَدًا		
رب دهغوي دينغي لارې دښودلو			
د هدايت كولو اراده كړې ده			

قوله تعالى: -وَآلَا لَمَسْنَا السَّمَاءَ

د پیریانو او ایدل نی بند کړل: د حضور ﷺ د بعثت نه وړاندې به پیریان آسمانونو ته تلل او یوځانی کښې به کیناستل او غوږ په نی کیځودو د فرشتو خبرې به نی اوریدې اویا به نی کاهنانو ته خبر ورکولو او کاهنانو به دې خبرو ته ښه مرج مالګه اولګوله او په یوه کښې به نی سل دروغ یوځانی کړل او خپلو منونکو ته به نی وویل. اوس چه کله نه حضور ﷺ پیغمبر جوړ کړې شواو په هغوی ﷺ باندې قرآن کریم نازلیدل شروع شو نو په آسمانونو باندې زبردستې پهرې کینولې شوې او دې شیطانانو ته د اول په شان خبرې اوریدو او د خبرو د الوزولو موقع پاتې نه شوه. دې د پاره چه د قرآن کریم او کاهنانو کلام گډوډنه

شی اود حق لتونکوته مشکلات پیدانه شی. دې مسلمانانو پیریا نوبه خپل قوم ته ونیل چه اول خو به مونږ په آسمانونو کښې کیناستو ولې اوس خو سختې پهرې لگیدلې دی اود اور شغلې په شیش کښې ناستې دی اوداسې راخلاصیږی چه هلو خطاکږی نه لوله په کوی یعنی سیزی. اوس مونږ دا نه شو ونیولی چه دې نه حقیقی مرادخه دې د زمکې والا خه بدی خوره شوه یاد هغوی سره د هغوی د رب اراده د نیکنی او ښیگرې ده. خیال اوکړنی. به دا مسلمانان پیریا نوبه د ادب نه ډک وو چه د بدنی د اسناد د پاره ئی د چا فاعل ذکر او نه کړواود ښیگرې اضافت ئی د الله تعالی طرف اوکړو او ونی ونیل چه په اصل کښې د آسمان خو کښې اوحفاظت نه څه مطلب دي؟ دامونږ نه پیژنو.

دغه شان په جديت كېنې هم راغلي دي چه اې الله ستاد طرف نه شر او بدى نه ده ( ) ستورې به د دې اول هم كله كله راجدا كيدل خوداسې په كثرت سره د هغوى اؤر وړول د قرآن كريم د حفاظت او صيانت په وجه شوې وو. په يوحديث كېنې دى مونږ رسول الله ﷺ سره ناست وو چه ناخاپى يوستورې راجداشو او ډيره رنځا شوه. نو حضور ﷺ زمونږ نه معلومه كړه چه چه اول به داسې ستورې راجداشوتاسو به څه وئيل؟ هغوى عرض او كړو يار رسول الله ﷺ! زمونږ به داخيال وو چه داڅو ياد لوى سړى په پيدا كيدو سره راجدا كېرى او ياد يولوئ به مرگ باندې. حضور ﷺ او فرمائيل نه نه بلكه الله تعالى چه كله هم په آسمان باندې د چافصله كوى الخ. ( ) دا حديث په پوره توگه د سورت سبا په تفسير كېنې تېر شوي دي.

په اصل کښې د ستورو په کثرت سره راپریوتل د پیریانو په دې سره هلاکیدل د آسمان حفاظت زیاتیدل د آسمان د خبرونو نه محروم کیدل د دې امر سبب جوړ شوچه دوی بهر راووتل او هغوی څلورو زارو طرفونو ته لیون شروع کړو چه څه وچه ده چه زمونږ آسمانونو ته تگ موقوف شو. نو په دوی کښې د یوې دلې تیریدل په عربیاندې اوشو اودلته ئی رسول الله ﷺ د سحر په مانځه کښې په قرآن کریم اوریدو سره واوریدو او پوهه شو چه ددې نبی ﷺ د بعثت اود ده د کلام نازلیدل زمونږ د بندش سبب دې. نو خوش نصیب او عقل مند پیران خومسلمانان شو باقی نورو پیریانو ته ایمان نصیب نه شو. دسورت احقاف آیت (وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّ إِلَىٰ إِلَهِكَ يُحْجِزُ الْقُرْآنَ) کښې د دې پوره بیان تیر شوې دې. د ستورو پریوتل د آسمان محفوظ کیدل صرف د پیریانو پاره نه دی بلکه د انسانانو د پاره هم بود خطري علامت وو ویریدل به او په انتظار کښې به وو چه نتیجه به څه کیږی. په عام توگه د انبیاء کرام علیهم السلام د تشریف راوړو اود الله تعالی د دین د اظهار په وخت کښې به هم داسی کیدل.

حضرت سدی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی شیطانان بہ اول پہ آسمانی بیتکونو کنبی کیناستل او د فرینتو خپل مینځ کنبی خبری بہ ئی راوړلې، کله چه حضور ﷺ پیغمبر جوړ کړې شو نو یوه شپه پدې شیطانانو باندې ډیرې شغلې اووړولې شوي د کومو په لیدو چه د طائف خلق اووړیدل چه کیدې شی د آسمان والا هلاک شوی وی. هغوی اوکتل چه بې نمبره ستوری ماتېږي شغلې اوچتېږي اوړې لږې پورې په تیزی سره ځی، هغوی د غلامانواړادول او ځناور د الله تعالی په لار کنبی پریخودل شروع کړل. آخر عبدالل بن عمرو بن عمیر هغوی ته اووینل ای دطائف خلقو تاسو ولې خپل مالونه برباد کوئې تاسو نجوم اوگورنې که ستوری په خپل خپل ځانی موجود وی نو پوهه شئې چه د آسمان والا ته دی تباہ شوی بلکه دا ټول انتظامات صرف د دین ابی کبشه د پاره کولې شی. (او که تاسو اووینئ چه په حقیقت کنبی ستوری په خپل مقرر ځانی باندې نشته نو بې شکه د آسمان والا هلاک اوگټړنې هغوی نجوم اوکتلو نو ستوری ټول په خپل خپل مقرر ځانی باندې موجود وونو هله هغوی ته آرام راغلو.

(١) صحيح مسلم كتاب صلاة المسافرين باب صلاة النسيء ودعائه بالليل: ٧٧١.

(١) صحيح مسلم كتاب السلام باب تحريم الكهالة والبيان الكهان: ٢٢٢٩، ترمذی: ٣٢٢٤، احمد: ٢١٨/١، ابن حبان: ٦١٢٩.

شیطانانو کنبې بې لاهې: شیطانانو کنبې هم منډې ترې شریو شوی دوی ابلیس له راغله نوابلیس اوونیل چه ماله د هرې هرې علاقې خاوره راوړنۍ. هغه بوئی کړه او ونی و نیل چه د دې سبب په مکه کنبې دې اووه پیریان د نصیبین اوسیدونکی مکې ته راوړسیدل. دلته حضور ﷺ په مسجد حرام کنبې مونځ کولو او د قرآن کریم تلاوت ئی کولو د کوم په اوړیدو باندې چه د دوی زړه نرم شو. ډیر نيزدې شو او قرآن پاک ئی واوریدو بیادهغې په اثر باندې مسلمانان شو او خپل قوم ته ئی هم د اسلام دعوت ورکړو. د قرآن مجید د عبارت نه دا معلومېږی چه دا ټولې خبرې پیریان حضور ﷺ ته وائی خپل قوم ته نه. او په سورت احقاف کنبې چه کوم د پیریانو ذکر دې په هغې کنبې د هغوی خپل قوم ته د دعوت ورکولو ذکر دې. دې نه وړاندې مضمون هم اوگورنۍ. والله اعلم. الحمد لله مونږ دا پوره پوره واقعه په خپل کتاب السیرت کنبې د حضور ﷺ د نبوت د شروع په بیان کنبې لیکلې دې. والله اعلم.

وَأَنَّا مِمَّا الصَّالِحُونَ وَمِمَّا	او بیشکه ځینی زمونږ نه صالحان دی او ځینی زمونږ نه
دُونَ ذَلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قِدَادًا وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن لَّنْ نُّعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ نُعْجِزُهُ هَرَبًا وَأَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا بِهَذَا كُنَّا مِنَ الْغَارِبِينَ أَوْ لَوْ أَنَّ اللَّهَ تَدَارَكَ عَنْ أَرْحَامِهِ لَأَحْمَلْنَاهُ يَوْمَئِذٍ نَحْنُ أَعْيُنُهُمْ أَفِئَةً مَّتَدَايِغَ يَوْمَئِذٍ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا يَفْتَرِ الْغَايِبُونَ وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ أَن مَّا آتَاكُمْ مِنْهُ فَخُذُوهُ وَأَنَّا نُرِي آيَاتِنَا لِلْغَايِبِينَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ جَاهِلُونَ فَذُوقُوا عَذَابَ الْغَايِبِينَ وَأَنَّا نُرِي آيَاتِنَا لِلْغَايِبِينَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ جَاهِلُونَ فَذُوقُوا عَذَابَ الْغَايِبِينَ	بی ددې نه دی یو مونږه په لارو مختلفو او بیشکه پوهیدو مونږه چی هرگز به مونږه عاجزه نه کړو الله بل قسم خلق هم غرض دا چې مونږ په مختلفو لارو چارو روان وو او مونږ په دې پوهه شوی په زمکه کنبی او هرگز به مونږه عاجزه نه کړو هغه په تینېسې سره او بیشکه هر کله چی واوریدو مونږه بی چی مونږ د زمکې په مخ هیڅ ځانې کنبې الله عاجزه کولې نشو او نه ترې به تینسته خلاصیدی شو اودا هدایت نو مونږه ایمان راوړو په هغې پس هغه څوک چی ایمان راوړی په رب خپل چی مونږ د هدایت خبره واوریده نو ایمان مو پرې راوړو نو څوک چی په خپل رب پس نه به پریوئ د کسې دینکې نه اونه د زیاتو دېدې نه او بیشکه ځینی زمونږ نه مسلمانان دی ایمان راوړی نو هغه سره نه خو د نقصان ویره وی او نه د زیاتې او په مونږ کنبې بعضی مسلمانان دی او ځینی زمونږ نه حق نه بی طرفه دی پس هغه چا چی اسلام قبول کړو پس هغوی فکر او کړو او بعضی د حق نه بی لارې دی ..... نو چا چی اسلام قبول کړو نو هغوی دینکې د لارې سوچ ادنیغې لارې او څوک چی حق نه بی طرفه دی پس دی هغوی دپاره ددوځ خشاک کړې دی ..... او څوک چی د اسلام نه بی لارې شو نو هغوی ددوځ خشاک شو

وَ اَنْ لَّوِ اسْتَقَامُوا		عَلَى الصِّرَاطِ	
او دا (وحي هم راغلی ده) که چری دا خلق به مضبوطیا سره تللی په نیغه لار باندې		نو مونږ به په ډیرو اوبو سره	
او که دا خلق په سمه لاره ولاړ پاتې وې		نومونږ به په ډیرو اوبو سره	
لَا سَقِينَهُمْ		مَاءٌ غَدَقًا	
نو خامخا به ځکولي مونږ په هغوی اوبه ډیرې		دپاره ددې چی مونږ از مینبت اوکړو دهغوی	
خړوب کړی وو		چی ددوی امتحان پرې اوکړو	
فِيهِ		وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ	
په دې نعمت کښی او هغه څوک چی مخ اړوی د ذکر درب خپل نه نو نښاسی به هغه لره		او څوک چی د خپل رب د ذکر نه مخ واړوی نو الله څه به ئې سخت	
عَذَابًا صَعَدًا		عَذَابًا صَعَدًا	
عذاب سخت ته		عذاب ته داخل کړی	

قوله تعالى: - وَأَنَّا مَنَّا الصُّلْحُونَ وَإِنَّا مُؤَدُّونَ ذَلِكَ

دپیروانو عقیدې او اعمش سره ډیو پیروی واقع: پیریان دخپل قوم اختلاف بیانوی چه په مونږ کښې نیکان هم شته او بډکاره هم شته. مونږ په مختلفولارو باندې لگیدلې وو. حضرت اعمش رضی الله عنه فرمائی چه یو پیري مونږ له راغلي وو ماد هغه ته یوه ورځ تپوس اوکړو چه په ټولوخوراکونو کښې ستاسو کوم خوراک ډیر خوښ دې؟ هغه ونیل اورېږي. مارا ورې ورمي کړې چه اومی کتل نو نورنی برابر اوچتیدله خود خوړونکې په نظر نه راتلو. ما تپوس اوکړو چه دا کوم خواهاشات په مونږ کښې دی هغه په تاسو کښې هم دی؟ هغه ونیل او. ماتپوس اوکړو چه په تاسو کښې رافضی څنگه شمیرلې شی؟ هغه ونیل ډیر خراب. حافظ ابوالحجاج مزی رحمته الله علیه فرمائی چه د دې سند صحیح دی.

ابن عساکر کښې دی چه حضرت عباس بن احمد دمشقی رحمته الله علیه فرمائی چه ما د شپې یو پیري په دې اشعارو ونیلو واوریدو چه زړونه د الله تعالی د محبت نه ډک شوي دی تردې چه په مشرق اومغرب کښې د دې جرړې کلکې شوي دی اوهغه حیران او پریشان د الله تعالی په محبت کښې گرځي. کوم چه د هغوی رب دې هغوی د مخلوق نه خپل تعلقات کټ کړل او خپل تعلقات ئې الله تعالی سره اوټرل. بیوانی چه مونږ ته معلومه شوه چه د الله تعالی قدرت په مونږ باندې حاکم دې مونږ د دې نه په تیځنه نه شو بچ کیدي اونه په څه بل شان هغه عاجز کولي شو اوس په فخر سره وائی چه مونږ خودا هدايت نامه اوریدو سره په دې ایمان راوړلي دي. په حقیقت کښې دې هم دا د فخر مقام دې نه زیات عزت او فضیلت بل څه کیدي شی چه د رب کلام زرائر اوکړي.

بیوانی چه د مؤمن خو به نه نیک عمل ضائع کیري اونه به په ده باندې هسې بدنې رابارکړې شی لکه چه بل ځانی ارشاد دې (فَلَا يَخْضِفَنَّ اللَّهُ أَزْوَاجَهُمْ) یعنی نیک مؤمن ته د ظلم او نقصان ویره نه وی. بیا وائی چه په مونږ کښې بعضي خو مسلمانان دی او بعضي د حق نه اخواشوی دی عدل ئې پریځي دې. مسلمانان د خلاصی لټونکی دی اوظالمان د دوزخ لرگی اوخشاک دي.

دَأْنِ لَّوِ اسْتَقَامُوا دوه مطلبونه: دې نه پس آیت (وَ اَنْ لَّوِ اسْتَقَامُوا) دوه مطلبونه بیان کړې شوي دی یو خودا که. ټول خلق په اسلام باندې په نیغه لار اود الله تعالی په تابعدارنی باندې کلک شوې وو نو په هغوی

وَلَنْ أَجِدَ	مِنْ دُونِهِ مُلْتَحِدًا ۖ	إِلَّا	بَلَاغًا
او هرگز به بیا نه مومم زه بې دهغه نه ځانې دپناه مگر (کار زما) رسونه ده دخبرې			
اونه دهغه نه سوا بل څوک پناه موندې شم ..... البته زما کار دالله ﷻ حکمونه اودهغه			
مِّنَ اللَّهِ	وَرِسَالَتِهِ ۖ	وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ	وَرَسُولَهُ
دطرفه دالله نه او (رسونه ده) دپیغامونو دهغه او څوک چې نافرمانی کوی دالله او درسول دهغه			
پیغامونه رسول دی او څوک چې د الله او دهغه د رسول ﷺ نافرمانی کوی			
فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا حَتَّىٰ			
پس بیشکه دې هغه لره وور ددورخ همیشه به وی په هغې کنبی همیشه تر دې پورې			
نوده دپاره د دوزخ اور تیار دي چې همیشه به په کنبې اوسپړی ..... تردې چې			
إِذَا رَأَوْا مَا يُوْعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ			
چې کله اووینی دوی هغه چې وعده نې کیدې شی ددوی سره نو زر به معلوم شی دوی ته			
کله هغوی هغه (عذاب) اووینی دکوم چې ورسره وعده کپړی ..... نو هغه وخت به پوه شی			
مَنْ أضعَفُ	نَاصِرًا	وَأَقَلُّ	عَدَدًا
چې څوک ډیر کمزوري دي په حیثیت دمددگار سره او ډیر کم دي په لحاظ دشمار سره			
چې د چا مددگار ان کمزوری دی ..... او د چا شمیره کمه ده			

قوله تعالى: - وَأَنَّ الْمَسْجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا مطلب :-

صرف الله تعالى رابله او دَلَّا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا مطلب :- الله تعالى خپلو بندیگانوته حکم ورکوی چه د هغه د عبادت خایونه د شرک نه پاک اوساتئې. هلته د بل چانوم مه اخلنی اومه بل خوک د الله تعالى په اطاعت اوعبادت کنبی شریکونی. حضرت قتاده رضی الله عنه فرمائی چه یهودیانو اونصاری به په خپلو گرجواو کلیسا گانو کنبی د الله تعالى سره سره په عبادت کنبی نورهم شریک کول نودې امت ته حکم کولې شی چه داسې مه کونی ځکه چه نبی کریم صلی الله علیه و آله هم او امت نی هم د توحیدوالا دی. حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه د دې آیت د نازلیدو په وخت صرف مسجد اقصی او مسجد حرام وو. حضرت اعش رضی الله عنه د دې آیت تفسیر داهم بیان کړې دې چه پیریانو د رسول الله صلی الله علیه و آله اجازه غوښتې وو چه ستاسو په جمات کنبی د نورو انسانانو سره مونږ اداکړی نولکه داسې ده چه هغوی ته ونیلې شی چه مونږ اوکړنی خو انسانانو سره گډه کپړنی مه.

د مساجد نه مراد څه دی؟ حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه فرمائی چه پیریانو حضور صلی الله علیه و آله ته عرض اوکړ چه مونږ ډیر لرې لرې اوسپرو نو څنگه ستاسو جمات ته رسیدلې شونو هغوی ته ونیلې شی چه مقصد خو مونږ اداکول دی اوصرف هم د الله تعالى عبادت په خانی راوړل دی که هغه هر چرته وی. حضرت عکرمه رضی الله عنه فرمائی چه دا آیت عام دې اوتولو جمانونه ته شامل دې.

حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه فرمائی چه دا آیت د سجدې د اندامونو یاره کنبی نازل شوې دې یعنی په کومو اندامونو چه تاسو سجده کوئی هغه ټول هم د الله تعالى دی. نو په تاسو باندې په دې اندامونو نوروته سجده کول حرام دی. په صحیح حدیث کنبی دی چه ماته په اووه اندامونو باندې د سجدې کولو

حکم راکړې شوې دي. تندې او د لاس په اشاره سره نې پوزه هم دې کښې شامله کړه دواړه لاسونه دواړه زنگونونه او دواړه پښې. (۱)

(لَمَّا كَانَ مَطْلَبٌ - دایت (لَمَّا كَانَ) یو مطلب خودادې چه پیریانو کله د حضور ﷺ په ژبه مبارکه د قرآن پاک تلاوت واوریدونوداسې په وړاندې کیدو سره ټیتیدل لکه چه د یو بل په سرونیاندې ورڅیژی. اودویم مطلب دادې چه پیریان خپل قوم ته وائی چه د حضور ﷺ د صحابه کرامو ﷺ د اطاعت او چاهت حال دا دې چه کله حضور ﷺ مانځه ته اودرپرې او صحابه کرام ﷺ شاته وی نو برابر په اطاعت او اقتداء کښې ترآخړه پورې مشغول وی لکه چه یوه حلقه وی. دریم قول دادې چه کله رسول الله ﷺ په خلقو کښې دالله تعالی د توحید اعلان کوی نوکافران خلقو غاښونه چیچی اواینخلی. پیریان اوانسانان یو ځانی کیږی چه د دین دا امر ختم کړی اود دې رنډا پټه کړی خود الله تعالی اراده د دې خلاف شوې ده. دادریم قول ډیر ښکاره او واضحه معلومیری ځکه چه د دې نه پس دی چه زه خو صرف د خپل رب نوم اخلم اود بل چا عبادت نه کوم یعنی چه کله د توحید اوحق آواز د هغوی په غوږونوکښې پروتلیو چه د ډیرې مودې نه اشنا شوې وو نودې کافرانو په تکلیف ورکولو مخالفت کولو او تکذیب کولوباندې ملا او ترله اوحق نې ختمول اوغوښتل اود رسول الله ﷺ په دښمنی نې غونډه اوکړه دې وخت کښې رسول الله ﷺ اوفرمانیل چه زه خوبه د خپل پالونکي رب وحده لاشریک له په عبادت کښې مشغول یم زه هم د هغه په پناه کښې یم هم په هغه باندې زما توکل دی او هم هغه زما آسره دې مانه دا توقع هیڅ کله اونه کړنې چه زه به بل چاته ټیټ شم یا به د هغه عبادت اوکړم. زه ستاسو په شان انسان یم ستاسو د نفع نقصان مالک نه یم، زه خو د الله تعالی یو غلام یم د الله تعالی د بندگیانونه یوبنده یم ستاسو د هدایت او ضلالت مختیار او مالک نه یم. ټول څیزونه د الله تعالی په قبضه کښې دی اوزه خو صرف پیغام رسونکې یم. که زه پخپله هم د الله تعالی گناه اوکړم نو الله تعالی به ماته ضرور عذاب راکوی او هیڅ څوک به ما بچ نه کړې شی ماته چرته د پناه ځانی بغیرد هغه نه نه ښکاری زما حیثیت خوصرف د مبلغ او رسول دي.

په الا کښې **دلا مطلب:-** بعضې خووانی چه د **(الا)** استنناد **(لا املک)** نه ده یعنی زه د نفع نقصان هدایت او ضلالت مالک نه یم زه خو صرف تبلیغ کونکې اویپیغام رسونکې یم اوکیدې شی چه **(لَنْ يَجُوزَ)** نه دا استنناوی یعنی دالله تعالی د عذابونونه نه ما صرف زما د رسالت ادانیکې بچ کولې شی لکه چه ارشاد دي **(يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ بَلِّغُوا مَّا أُنْزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنِ لَّمْ تَفْعَلُوا لَأَنتُمْ قَدْ كَفَرْتُمْ سَلَامٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَلَا تَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ)** یعنی ای رسول ﷺ ستا طرف ته چه کوم ستاد رب د طرف نه نازل کړې شوې دي دا اوسره که چرې تا دا اوند کړه نوتاد رسالت حق ادا نه کړو الله تعالی به تا د خلقو نه بچ کړی. د نافرمانود پاره دهمیشه والی د دوزخ اور دي د کوم نه چه به هغوی نه اوخی اونه ترې تختیدې شی کله چه دامشرکان پیریان اوانسانان د قیامت په ورځ ویرونکی عذابونه اووینی نوهغه وخت به ورمعلومه شی چه د کمزورو امدادکونکې اوبې فاندې شمیر والا څوک دی یعنی موجد مؤمن که مشرک. حقیقت خودادې چه دشرکانوبه صرف په نوم باندې هم په هغه ورځ څوک امدادکونکې نه وی اود الله تعالی د لښکروبه مقابله باندې به د هغوی شمیر هم لکه د نشت وی.

قُلْ	إِنْ أَدْرِيْ	أَكْرَبُ مَا	تُوعَدُونَ
ورته اووايه نه ده معلوم ماته چي ايا نژدې دې هغه (عذاب) چي ستاسو سره نې وعده کيږي			
ته ورته اووايه چي ماته معلومه نه ده چي تاسو سره د کوم څيز وعده کولې شي هغه			

(۱) صحیح بخاری کتاب الاذان باب السجود علی الاف: ۸۱۲، صحیح مسلم: ۴۹۰.

أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا ۚ عَلِيمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ

یا مقرر وی | ہفتی لہ | رب زما | مودہ لرې | ہفتہ عالم دې پہ غیبو | پس نہ خبروی ہفتہ |
نزدی راغلی دې | او کہ زما رب ہفتی تہ او رده نیتہ مقرر کرہ دہ | ..... ہفتہ پہ غیبو خبر دې

عَلَى غَيْبَةٍ أَحَدًا ۚ إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ

پہ غیبو خپلو باندې | ہیڅوک | سوا دہفتہ چانہ | چی خوښ کرې وی ہفتہ | یعنی سوا درسول نہ |
نو ہفتہ پہ خپلو غیبو ہیڅوک نہ خبر وی | البتہ دا کہ یو غورہ پیغمبر تہ دغیبو

فَأَنَّهُ يَسْأَلُكَ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ۚ

پس بی شکہ ہفتہ | روانوی | مخکینی دہفتہ نہ | او روستو دہفتہ نہ | محافظان |
خبرور گول غواړی نو د ہفتہ وړاندې روستو محافظان راو لیری

لِيَعْلَمَ أَن قَدْ أَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ

دپارہ ددې چی پوہہ شی ہفتہ | چی اورسول ہفتوی | پیغامونہ درب خپل | او چایرہ دې ہفتہ |
چی ہفتہ نہ ښکارہ شی | چی ہفتوی د خپل رب پیغامونہ اورسول | ..... او اللہ

بِمَا كَذَّبُوهُمْ وَأَخْطَىٰ كُلُّ شَيْءٍ عِدْدًا ۚ

دہفتی نہ چی دہفتوی سرہ دی | او شمار لی دې ہفتہ | هر څیز | پہ شمارہ سرہ |
دہفتہ د دوی پہ ټولو معاملو پہ علم سرہ احاطہ کرې دہ | او ہفتہ هر څیز شمیر لی دې

قوله تعالى: - قُلْ إِنْ أَذْرَىٰ أَقْرَبُ مِمَّا تَزْعُمُونَ

ایہ حضور ﷺ پہ غیبو پوہیدلو: اللہ تعالیٰ خپل رسول ﷺ تہ حکم ورکوی چہ دې خلقوتہ اووایہ چہ قیامت بہ
کلہ وی ددې علم ماتہ نشته بلکہ زہ داهم نہ پیژنم چہ دہفتی وخت نیزدې دې کہ لرې اوداودې مودې
نہ پس راتلونکې دې.

فائدہ:- پہ آیت مبارک کنبی د دې خبرې دلیل دې چہ پہ اکثر و جاہلاتو کنبی مشہورہ دہ چہ حضور ﷺ تہ
د زمکې دننہ څیزونو علم وو دا خبرہ بالکل غلطہ دہ د دې روایت ہیڅ څہ اصل نشته صرف دروغ دی
اوبالکل بی اصل خبرہ دہ. مونږ خودا پہ کتاب کنبی اونہ لیدلہ اوددې خلاف صفائیت دی. د حضور ﷺ
نہ بہ د قیامت د قانمیدو بارہ کنبی تپوس کولې شو اوحضور ﷺ بہ ددې د مقروخت نہ بی خبری ښکارہ
کولہ. داعرابی پہ شکل چہ حضرت جبرائیل ﷺ ہم د قیامت بارہ کنبی تپوس کرې وو نو حضور ﷺ
صفا فرمائیلې وو چہ د دې علم نہ تپوس کونکی تہ دې اونہ ہفتہ تہ د چانہ چہ تپوس کولې شی. (۱)
د پیغمبر ﷺ د علم غیب نفی:- یوبل حدیث کنبی دی چہ یو کلی وال پہ ډیر اوچت آواز کنبی د رسول اللہ ﷺ
نہ تپوس اوکړو چہ حضور ﷺ قیامت بہ کلہ راځی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ ہفتہ خو بہ خامخا راځی خو
اوبنایہ تاد ہفتی د پارہ څہ تیاری کرې دہ؟ ہفتہ ونیل چہ ماسرہ خود مونږ روزې کثرت نشته خود اللہ
تعالیٰ اود ہفتہ د رسول ﷺ مینہ شته. حضور ﷺ اوفرمائیل چہ تہ خو بہ بیامہ ہفتی سرہ ئی چامرہ چہ
محبت ساتې. حضرت انس ؓ فرمائی چہ مسلمانان پہ یو حدیث سرہ داسې نہ دی خوشحالہ شوی
خومرہ چہ پہ دې حدیث شریف سرہ خوشحالہ شو(۲) دې حدیث نہ ہم معلومہ شوه چہ حضور ﷺ تہ ہم

(۱) صحیح بخاری کتاب الایمان باب سوال جبرائیل الی اللہ عن الایمان..... ۵۰: ص ۹: صحیح مسلم: ۹.

(۲) صحیح بخاری کتاب الادب باب ما جاء فی قول الرجل ویلک: ۶۱۶۷: صحیح مسلم: ۲۶۴۹: ترمذی: ۲۳۸۵.

د قیامت صحیح وخت معلوم نہ وو۔ ابن ابی حاتم کنبی دی چه حضور ﷺ افرمائیل ای خلقو که تاسو نه خه علم وی نوخپل خان په مروکنښې شمیرکړنې په الله تعالی قسم د کوم چه تاسو سره وعده کولې شی هغه یقیناً پوخت راتلونکې دې. (۱) دلته ئی هم د هغې خه مقرر شوې وخت اونه خودلو۔ ابوداؤد کنبی په کتاب الملاحم آخره کنبی دی چه د دې امت د پاره خه عجیبه ده چه دوی ته الله تعالی د نیمې ورځې پورې هم مهلت ورکړی. (۲) په یوبل روایت کنبی دومره نورهم دی چه د حضرت سعدؓ نه تپوس اوکړې شو چه د نیمې ورځ خه مطلب دې؟ ونی فرمائیل پنځه سوه کاله. (۳) بیا فرمائی چه الله تعالی عالم الغیب دې هغه په خپل غیب باندې څوک نه خبروی خو په رسولانو کنبی چه څوک خوښ کړی هغوی خبروی۔ لکه چه بل خانی کنبی دی (وَلَا يَخْضِرُونَ إِشْرًا) یعنی دهغه په علم کنبی خه خیز نه شی راگیرولې (یعنی معلومولې شی) خوچه خه الله تعالی اوغواړی یعنی رسول الله ﷺ که د انسانانوته وی که د فرشتونو وی څوک چه الله ﷻ څومره غواړی ورښائی بس هغوی هم دومره پوهیږی۔

فائده: بیا د هغې نور تخصیص کیږی چه د دې د حفاظت او ورسره د دې علم خورونې د پاره کوم چه الله تعالی هغه ته ورکړې هغه سره خواشیا هروخت حفاظت کونکې فرښتې مقرر وی۔

د (لَيْلَعَلَّ) ضمیر چاته راجع دې: د (لَيْلَعَلَّ) ضمیر خویعضو وئیلی چه د نبی ﷺ طرف ته راجع دې۔ یعنی د حضرت جبرائیل ﷺ نه به وړاندې روستو څلور څلور فرښتې وې چه حضور ﷺ ته یقین راشی چه هغه د خپل رب پیغام په صحیح توگه ماته رسولې۔

اوبعضې وائی چه اهل شرك ته ضمیر راجع دې یعنی په نمبر نمبر راتلونکې فرښتې د الله تعالی د نبی ﷺ حفاظت کوی د شیطان نه اود هغه د اولادنه دې د پاره چه اهل شرك ته معلومه شی چه رسولانو د الله تعالی رسالت ادا کړې دې یعنی چه درسول دروغ گټونکی هم درسولاتوبه رسالت باندې پوهه شی خو په دې کنبی لېشان نظر دې۔ د یعقوب قراءت په پیښ سره دې یعنی چه خلقو ته معلومه شی رسولانو تبلیغ کړې دې اوممکن دی چه دامطلب وی چه الله تعالی اوپیژنی یعنی هغه د خپلورسولاتو د خپلورښتو په لیگلوسره حفاظت کوی چه هغوی درسالت حق ادا کړې شی اود الله تعالی وحی محفوظ اوساتلې شی او الله تعالی اوپیژنی چه هغوی رسالت ادا کړو۔ لکه چه فرمائی (وَمَا جَعَلْنَا الْإِنشِرَاقَ لِلْأَلْبَانِ مِنَ بَيْتِ الْمَسْجِدِ مِنَ الْمَقَابِلِ) یعنی په کومه قبله چه ته وې نو هغه مونږ صرف د دې دپاره مقرر کړې وه چه مونږ د رسول رښتونی تابعدار اومرتدان اوپیژنو۔ بل خانی ارشاد دې (وَلْيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الْإِنشِرَاقَ) یعنی الله تعالی به ایماندار اومانافقان یوشان اوپیژنی (چه مؤمن څوک دې اومانافق څوک دې؟) داسې نورهم آیاتونه دی۔ مطلب داچه الله تعالی د اول نه پیژنی خود دې د ظاهرکولو سره هم پیژنی د دې د پاره دلته د دې نه پس افرمائیلې شو چه هرڅیز اود هر څه شمیر هم د الله تعالی د علم په احاطه کنبی دې۔

(الحمد لله) د سورت جن تفسیر هم ختم شو۔

(تفسیر د سورة مزل)

د سورت شان نزول: بزار کنبی د حضرت جابرؓ نه روایت دې چه قریش په دارالندوه کنبی راجمع شو او خپل مینځ کنبی اوونیل چه د حضور ﷺ دپاره یوداسې نوم خوښ کړنی چه د ټولو د ژبې نه هم هغه اوځی دې د پاره چه د بهر خلق هم یواواز اوریدو سره پوهیږی۔ نوبعضوئیل د هغه نوم کاهن کیږدنی

(۱) حلیه الاولیاء: ۹۱/۶، ابن عساکر: ۳۴۸/۲۔

(۲) ابوداؤد کتاب الملاحم باب ليام الساعة: ۴۳۳۹ رسنده صحیح، حاکم: ۴/۴۲۴۔

(۳) ابوداؤد کتاب الملاحم باب ليام الساعة: ۴۳۵۰۔

نو پہ دے باندے نورو اوونیل چہ ہفہ خو کاہن نہ دے۔ وئیل بنہ دہ د ہفہ نوم مجنون کیردنی پہ دے باندے ہم نورو اوونیل چہ ہفہ خو مجنون ہم نہ دے۔ بیا بعضونیل ساحر نوم پرے کیردنی پہ دے باندے نورو خلقو وئیل چہ ہفہ خو ساحر اوجادو کرہم نہ دے۔ غرض داچہ ہفوی داسے خراب نوم خوین نہ کرے شو پہ کوم چہ د تولو اتفاق وی اوداہلہ ہم داسے پاسیدہ۔ نبی کریم ﷺ دے خبر اوریدوسرہ مخ پت کرو او کپہرہ نی واغوستہ سملاستو حضرت جبرائیل علیہ السلام تشریف راوے او ہم دغہ شان نی مخاطب کرو چہ ای کپہرہ اغوستونکیہ^(۱) دے روایت نہ یورای معلی بن عبدالرحمن داهل علم جماعت روایت اخلی اوہفہ پہ دے سرہ حدیثونہ نقل کوی خود ہفہ پہ روایتونو کنبے دیر داسے احادیث ہم دی پہ کوم باندے چہ د ہفہ متابعت نہ شی کولی۔

ایاتونہ	سورة الزمل مکہ وہی عشرون ایتہا رکوعان	رکوع گانے
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
(۲۵)	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ دیر مہربان زیات رحم کونکے دے	(۲)
يَا أَيُّهَا الْمَزْلُومُ		
ای خان نغبتونکیہ (پہ خادر کنبے) اودریرہ دشیپے مگر لے نیمہ شپہ ایام کرہ ددی نہ لے		
انی خان پہ خادر کنبے انغبتونکیہ اودریرہ سوا د لڑے شپے یعنی نیمہ شپہ یا ددی نہ کم یا خہ لے زیات		
أَوْرَدُ عَلَيْهِ وَرَثَ الْقُرْآنِ تَرْبِيْلًا إِنْ سَأَلْتَنِ		
با زیات کرہ ایہ دے باندے او پہ قلا رہ لولہ قرآن ایہ قلا رہ لوستلوسرہ بیشک زہ دے چی نازلوؤ بہ مونہ		
اوقران بنہ بنکارہ لولہ ..... مونہ پہ تاباندے یو دروند کلام اچو وریعی تاتہ		
عَلَيْكَ قَوْلًا نَفِيْلًا إِنْ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ		
پہ تاباندے کلام درون بیشک پاسیدل دشیپے چی دی دا دیر دفانیڈی کار دے		
یوہ لویہ ذمہ واری حوالہ کور، ستا خو دورخی ہم دیرہ مشغولتیا دہ بیشک دشیپے راباخیدل (نفس) پہ سختی		
وَطًا وَأَقْوَمُ قِيْلًا إِنْ لَكَ		
دپارہ دتابع گولو دنفس او زیات قوی (مناسب وخت) دے دپارہ لوستلو دقرآن بیشک دا تالہ		
سرہ پامال کوی او کومہ خبرہ چی دے د خولی نہ اوخی چی درسته وخی بیشک چی ستا		
فِي النَّهَارِ سَبْعًا طَوِيْلًا وَادْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ		
پہ وختونو دورخ کنبے ناوزگار تیا دہ دیرہ او یادوہ نوم درب خپل او را جدا شہ دہر خہ نہ		
خود دورخی ہم دیرہ مشغولتیا دہ ..... اوتہ دخیل رب د نوم ذکر کوہ او ہفہ نہ پہ		
إِلَيْهِ تَبَتَّلًا رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ		
ہفہ تہ پہ پورہ جدا کیدو سرہ ہفہ رب دمشق او مغرب دے نشہ لائق دعبادت		
کاملہ توجہ سرہ متوجہ شہ چی د مشرق او مغرب رب دے ..... د ہفہ نہ سوا بل شوک		

فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا

اگر ہم ہفتہ دی بس اونیسہ ہفتہ لہ اوکیل (کارسان)
دعبادت لائق نشستہ | نو ہم دی خیل کارساز اوگنہ |

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الْمَزْمِلُ قُمْ إِلَى الْإِيلَافِ

پیغمبر ﷺ تہ د تہجد د مونخ حکم: اللہ تعالیٰ خیل نبی اکرم ﷺ تہ حکم ورکوی چہ د شپہ پہ وخت کنبی کبریٰ اغوستلو سرہ سملاستل پریردہ اود تہجد و دمانخہ قیام اختیار کرہ لکہ چہ ارشاد دی ﴿تَقْبَلُ مِنْهُمْ جَنَّتُهُمْ﴾ یعنی المصاحم یذوقون ربهم خوفًا وطمعًا ﴿وَمَا رَزَقْنَاهُمْ يُفْقُونَ﴾ د هغوی اہ خونہ د بسترونہ جداوی اوخیل رب پہ ویرہ او لالچ سرہ یادوی اوزمونہ د ورکری نہ ورکوی۔ رسول اللہ ﷺ تول عمر د دی حکم پورہ کول کری۔ د تہجد مونخ صرف پہ ہفتہ واجب ووعینی پہ امت باندی واجب نہ دی۔ بل خانی ارشاد دی ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَسُجِّدْ لَهُ بِأَنَّهُ لَكَ غَشَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ بِكَ مَقَامًا مُّحَمَّدًا﴾ د شپہ تہجد کوہ داحکم د نفل پہ توگہ صرف تاتہ دی ستا رب تاتماقم محمود تہ رسونکی دی۔ دلته دی حکم سرہ اندازہ ہم بیان کرہ چہ نیمہ شپہ یاکم زیات۔ د زممل معنی اودہ کیدونکی اوکپرہ اغوستونکی دہ۔ ^(۱) دی وخت کنبی رسول اللہ ﷺ خیل خادراغوستی پروت وو اودامہ ونیلی شوی دی چہ ای د قرآن پاک پہ بنہ شان سرہ اخستونکیہ تہ ترنیمی شپہ پوری پہ تہجد کنبی مشغول اوسپرہ یاخہ زیاتوہ اوکمہ وہ اوقرآن کریم پہ مزہ مزہ پہ سا لولہ دی د پارہ چہ بنہ پری پوہہ شی۔ د دی حکم ہم حضور ﷺ عمل کونکی وو۔ د حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا بیان دی چہ رسول اللہ ﷺ بہ قرآن کریم پہ ترتیل سرہ لوستلو پہ خہ سرہ چہ بہ پہ ډیر زیات وخت کنبی سورت ختیدلو۔ لکہ وروکی سورت بہ د لوی نہ لوی کیدلو۔ ^(۲)

قوله تعالى: وَتِلْكَ الْآيَاتُ الْكُرْآنِ

د حضور ﷺ د تہجد تفصیل او د ترتیل مطلب:-- صحیح بخاری شریف کنبی دی چہ د حضرت انس رضی اللہ عنہ تہ بہ د رسول اللہ ﷺ د قرأت وصف تیوس کولی شو نوہغوی بہ فرمانیل چہ رسول اللہ ﷺ بہ بنہ مد رابیکلو سرہ لوستلو۔ بیانی ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ لوستلو سرہ واورولو پہ کوم کنبی چہ بہ لفظ اللہ باندی لفظ رحمن باندی اولفظ رحیم باندی مد اوکرو ^(۳) ابن جریر کنبی دی چہ بہ ہر یوآیت باندی بہ حضور ﷺ وقف کولو۔ لکہ ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ لوستلو باندی وقف کولو ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ لوستلو باندی وقف کولو۔ ^(۴) داحدیت مسند احمد ابو داؤد او ترمذی شریف کنبی ہم دی۔ د مسند احمد پہ یو حدیث کنبی دی چہ د قرآن پاک قاری تہ بہ د قیامت پہ ورخ ونیلی شی چہ لولہ او خیرہ او پہ ترتیل سرہ لولہ لکہ خشک چہ بہ دی پہ دنیا کنبی پہ ترتیل سرہ لوستلو ستادرجہ ہم ہفتہ دہ چرند چہ ستا آخری آیت ختم شو۔ ^(۵) داحدیت پہ ابو داؤد ترمذی او نسائی کنبی ہم دی اوامام ترمذی رحمہ اللہ دی تہ حسن وائی۔ مونہ د دی تفسیر پہ شروع کنبی ہفتہ احادیث وارد کری دی چہ د ترتیل پہ مستحب کیدلو او پہ پنکلی آواز سرہ قرآن پاک لوستلو باندی دلالت کوی۔ لکہ ہفتہ حدیث پہ کوم کنبی چہ دی قرآن پاک پہ خیلو آواز ونویاندی بنانستہ کرنی۔ ^(۶) اوہغہ سري زمونہ تہ

(۱) الطبری: ۱/۲۳، ۱۷۷.

(۲) صحیح مسلم کتاب صلاۃ المسافرین باب جواز النافلة فاما وقاعد: ۲۳۳.

(۳) صحیح بخاری کتاب فضائل القرآن باب مقدار القراءۃ: ۵۰۶۶، ابن حبان: ۳۱۷.

(۴) ابو داؤد کتاب المغرور: ۵۰۰۱، ترمذی: ۲۹۱۴، احمد: ۳۰۲/۲.

(۵) ابو داؤد کتاب الوتر باب کیف یستحب الترتیل فی القراءۃ: ۱۶۶، مسند حسن، ترمذی: ۲۹۱۴، احمد: ۱۹۲/۲، ابن ابی شیبہ: ۱۹۹/۱۰.

(۶) ابو داؤد حوالہ سابق: ۱۶۸ اوہر صحیح، نسائی: ۱۰۶۶، ابن ماجہ: ۱۳۴۲، احمد: ۲۹۶/۴.

تہ دی (مسلمان نہ دی) چہ پہ خوش آوازی سرہ قرآن نہ لولی (۱) او دحضرت ابوموسیٰ اشعریؓ پہ نسبت د حضورؐ دا فرمائیل چہ دہ تہ د آل داؤد خوش آوازی ورکری شوی دہ (۲) اود حضرت ابوموسیٰؓ فرمائیل کہ ماته معلومہ وہ چہ تاسوؓ اورنی نو ما بہ د دی نہ ہم پہ ینہ آواز سرہ لوستلو (۳) اود حضرت عبداللہ بن مسعودؓ دا فرمائیل چہ د شکی پہ شان قرآن پاک مہ خورونی اود شعرونہ پہ شان قرآن پاک بی تہذیبی سرہ مہ لولئی د دی پہ عجانبویاندی غور اوکرنی او پہ زړونوکنی اثر اخلئی اودی پسې شاتہ مہ غورزیړنی چہ زرسورت ختم شی. (یعوی) یوسړی راغلو او حضرت ابن مسعودؓ تہ نی اوونیل چہ ماد مفصل قول سورتونہ پہ نن شپہ کنبی ہم پہ بورکت کنبی اولوستل نوغوی اوفرمائیل چہ بیا خوبہ تاد شعرونہ پہ شان زر زر لوستلې وی ماته هغه برابر برابر سورتونہ ینہ یاددی کوم چہ بہ رسول اللہؐ یوځائی کول اولوستل بہ نی (۴) بیا نی دمفصل سورتونو نومونہ واخستل پہ دی کنبی دوه دوه سورتونہ بہ حضورؐ پہ یویورکت کنبی لوستل.

قوله تعالیٰ: قُلْ لَا تَغْلِبُکُمْ

د قول قُلْ لَا تَغْلِبُکُمْ مطلب اود نزول قوان کیفیت: بیا اللہ تعالیٰ فرمائی چہ مونہ بہ پہ تا یر زر یویر دروند بوج والا خبرہ نازل کرو یعنی پہ عمل کنبی بہ ثقیل وی او د نازلیدلو پہ وخت کنبی بہ د خپل عظمت پہ وجہ یر قدرمند وی. حضرت زیدبن ثابتؓ فرمائی یوخل پہ رسول اللہؐ باندې وحی نازل شوه هغه وخت د هغوی زنگون زما پہ زنگون وو د وحی دومرہ بوج پریوتلو چہ زہ خو اوویریدلم چہ چرتہ زما پنونی ماته نہ شی. (۵)

مسنداحمد کنبی دی چہ حضرت عبداللہ بن عمروؓ فرمائی چہ ماد رسول اللہؐ نہ تپوس اوکرو د وحی احساس ہم تاسوؓ تہ کیری؟ حضورؐ اوفرمائیل چہ زہ داسې آواز اورم لکه چہ د زنجیر آواز وی زہ غلې شم کله ہم چہ وحی نازلیری پہ مادومرہ بوج پریوخی چہ زہ وایم کہ زما روح اوخی (۶) صحیح بخاری پہ شروع کنبی دی چہ حضرت حارث بن هشامؓ تپوس کوی چہ یارسول اللہؐ تاسو له وحی څنگه راخی؟ حضورؐ اوفرمائیل چہ کله خود تلئی د آواز پہ شان وی چہ پہ ماباندې یر دروند پریوخی اوچہ کله هغه د غړیدو هغه آواز ختم شی نو چہ په دغه وخت کنبی څه ونیلی شوی وی هغه ماته ینہ یادشی اوکله فریسته پہ انسانی شکل کنبی ماله راشی اوما سرہ کلام کوی اوزہ نی یادوم حضرت عائشہؓ فرمائی چہ ماکتلی دی چہ د سختی یخنئی په ورځ کنبی ہم چہ کله په حضورؐ باندې وحی نازلیدله نود هغویؐ د تندې مبارک نہ به د خولې څاڅکی څڅیدل. (۷) مسنداحمد کنبی دی چہ کله بہ حضورؐ په اوبنہ سور وو اودی حال کنبی بہ وحی نازلیدله نو اوبنہ په تپتہ شوه. (۸) ابن جریر کنبی داهم دی ترکومی چہ بہ وحی نازلیدله نود اوبنې نہ به قدم نہ شو اخستی کیدی اونه به هغې ست اوچتولې شو. مطلب دا چہ پخپله د وحی نازلیدل دومرہ اہم او درانه وو اویا د احکامو پہ

(۱) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول اللہ تعالیٰ (واسروا لولکم اواجہروہ...) ۷۵۲۷، ابوداؤد: ۱۶۶۹، احمد: ۱۷۵/۱، ابن حبان: ۱۲۰، حاکم: ۵۹۹/۱.

(۲) صحیح بخاری کتاب فضائل القرآن باب حسن الصوت بالقراءۃ القرآن: ۵۰۴۸، صحیح مسلم: ۷۹۴.

(۳) حاکم: ۴۶۹/۳، بیہقی: ۲۳۱/۱، مجمع الروالہ: ۱۷۱/۷.

(۴) صحیح بخاری کتاب الاذان باب الجمع بین السورین ل رکتہ: ۷۷۵، صحیح مسلم: ۸۲۲.

(۵) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ النساء باب (لا یسوی القاعدون من المؤمنین): ۴۵۹۲.

(۶) احمد: ۲۲۲/۲.

(۷) صحیح بخاری کتاب بلدہ الوحی باب کیف کان بلدہ الوحی ل رسول اللہؐ: ۲، صحیح مسلم: ۲۳۳۳، مظاہم مالک: ۲۰۲/۱، ابن حبان: ۳۸.

(۸) احمد: ۱۸/۵، وسندہ حسن.

خانی را ورل او پہ ہفتی باندی عمل کول ہم دا شان وو۔ ہم دا قول د امام ابن جریر رحمہ اللہ ہم دی۔ د حضرت عبدالرحمن رضی اللہ عنہ نہ نقل دی لکہ خُنگہ چہ دا پہ دنیا کنبی دروندکار دی دغہ شان پہ آخرت کنبی د دے اجر بہ ہم دروند ملاویری۔ بیافرمانی چہ د شبی اوچتیل د نفس بنکته کولود پارہ او د رپی د صحیح کولود پارہ اکسیردی۔ د نشا معنی پہ حبشی ژبہ کنبی د قیام کولود۔ پہ تولہ شبہ کنبی چہ وین وی ہفتی تہ **(ثَاثَةُ اللَّيْلِ)** وانی۔^(۱)

قوله تعالى: **(إِنْ ثَاثَةُ اللَّيْلِ مِمَّا أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ قِيلًا)**

د تہجد فاندی :- د تہجد د مانخہ خوبی دادہ چہ زہ اوژبہ یوشی اود تلاوت کوم الفاظ چہ د ژبی نہ اوخی پہ زہ کنبی خانی کیری اوپہ نسبت د ورخی د شبی پہ یواز یوالی کنبی معنی اومطلب بنہ پہ ذہن کنبی کنبی خکہ چہ د ورخی شور شر اوگتی وتی وخت وی۔ حضرت انس رضی اللہ عنہ **(وَأَقْوَمُ قِيلًا)** پہ خانی **(اصوب قیلًا)** اولوستلو نو خلقو ونیل چہ مونہو **(اقوم)** لولونوہغوی اوفرمانیل چہ **(اقوم، اصوب، اہیاء)** او د دے پہ شان تول الفاظ پہ یو معنی دی۔ بیا فرمانی چہ پہ ورخ کنبی تاسو تہ ږیر فراغت دی خوب کولہ شنی اودہ کیدل اوکیناستلی شنی آرام حاصلولہ شنی نفلونہ پہ کثرت سرہ کولہ شنی خپل دنیاوی کارونہ روزگارونہ پورہ کولہ شنی نو بیادا شبہ د آخرت د کار د پارہ خاص کرنی۔ پہ دے بنیاد داحکم ہفہ وخت ووکلہ چہ د شبی مونہ فرض وو۔ بیا اللہ تعالیٰ پہ خپلو بندیگانویاندی احسان اوکړو اود تخفیف پہ توگہ نی پہ دے کنبی کمہ اوکړو اوونی فرمانیل چہ د شبی لہ شان قیام کونی۔ د دے فرمان نہ پس حضرت عبدالرحمن رضی اللہ عنہ بن زید بن اسلم د **(إِنْ رَيْكَ)** تہ داخلہ **(تَأْتِرُوْا مَا تَمَيَّرُیْتُمْ)** پوری اولوستلو او آیت **(وَمِنَ اللَّيْلِ)** تلاوت نی ہم اوکړو۔^(۲) د ہغوی دا قول تیک ہم دی۔

د سعید بن شمیم خپلی بنخې تہ د طلاق او جہاد ہت د تلو ارادی واقعہ۔ مسند احمد کنبی دی چہ حضرت سعید ابن شمام رضی اللہ عنہ خپلی بی بی تہ طلاق ورکړی اوومدینې طرف تہ لاړو چہ هلته خپل مکانونہ خرخ کړی اودہغی پہ قیمت باندی وسلہ وغیرہ واخلی او جہاد لہ لارشی او رومیانوسرہ او جنگیری۔ تردے چہ یا خوروم فتح شی او یاشہادت ور نصیب شی۔ پہ مدینہ کنبی د خپل قوم خلقو سرہ ملاؤ شو او خپلہ ارادہ نی ټکارہ کړہ نوہغوی ونیل واورہ ہم د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ زمانہ کنبی ستا دقوم شپږو کسانو ہم دا ارادہ کړی و د چہ بنخو تہ پہ طلاق ورکړو او کورونہ بہ خرخ کړو اود اللہ تعالیٰ پہ لار کنبی بہ اودریو۔ حضور صلی اللہ علیہ وسلم تہ چہ کلہ دامعلومہ شوه نوہغوی تہ نی اوفرمانیل خنگہ چہ زہ کوم ولہ دغہ شان کولو کنبی ستاسو دپارہ بہتری نہ دہ؟ خبردار داسی اونہ کرنی اود خپلی ارادی نہ منع شنی۔ دا حدیث اوریو بیاندی حضرت سعید ہم خپلہ ارادہ پریخودہ او ہم هلته نی دغہ ډلہ تہ اوونیل تاسو گواہ اوسپنی چہ ما خپلی بنخې تہ رجوع اوکړہ بیا حضرت سعید رضی اللہ عنہ لارواوچہ کلہ نی دے ډلہ سرہ ملاقات اوشو نو ونی ونیل چہ دے خانی نہ تلونہ پس زہ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ لہ لارم اود ہفہ تہ مہی د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د وترو کولو د حال تپوس اوکړو نوہغوی اوفرمانیل چہ دا مسئلہ د ټولہ نہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا بنہ بیانولی شی تہ هلته لہ شہ او ہم د ہفتی نہ نی معلومہ کړہ اود ہفتی نہ چہ خہ واورې نوہفہ لہ شان ماتہ ہم اووایہ۔ زہ حضرت حکیم بن افلاح رضی اللہ عنہ لہ لارم اودہغہ تہ ما اوونیل ما حضرت ام المؤمنین رضی اللہ عنہا لہ بوزہ ہفہ ونیل چہ زہ هلته نہ خُم خکہ چہ ما ہغوی تہ مشورہ ورکړی وہ چہ د دے دواړو خپل مینخ کنبی جنگیدونکو ډلو یعنی حضرت علی رضی اللہ عنہ اود ہغوی د مقابلې بارہ کنبی تاسو خہ دخل مہ درکونی خوہغی اونہ مثل او دخل نی اوکړو۔ ما ہفہ تہ قسم ورکړو چہ نہ تہ ما هلته ضرور بوزہ خیر

(۱) الطبری: ۶۸۳/۲۲.

(۲) الطبری: ۶۸۳/۲۲.

دیر پہ مشکل می راضی کرو اوزہ ہفتہ سرہ لارم۔ ام المؤمنین د حضرت حکیم اواز اوپیندلو نو ونی فرمائیل آیا حکیم دی؟ جواب ملاوشو چہ اوجی زہ حکیم بن افلح یم۔ تپوس نی اوکرو تاسرہ شوک دی؟ ونیل سعید بن ہشام دی۔ تپوس اوشو چہ ہشام شوک؟ د عامرخوی؟ ونیل اود عامر خوی نو حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا د حضرت عامر رضی اللہ عنہ د پارہ د رحمت دعااوکرہ او ونی فرمائیل عامر رضی اللہ عنہ دیر بنہ سرے وو اللہ تعالیٰ دی پہ ہفتہ رحم اوکری۔ ماعرض اوکرو ام المؤمنین ماتہ اوینایہ چہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اخلاق خہ وو؟ ہغوی او فرمائیل چہ ولے تہ قرآن پاک نہ لولے؟ ماونیل ولے نہ۔ ونی فرمائیل چہ بس د حضور صلی اللہ علیہ وسلم اخلاق قرآن پاک وو۔ بیاماد اجازت غوبنتلوارادہ اوکرہ خو زر رایادشو چہ درسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم شہیہ دمونخ حال ہم معلوم کرم۔ ددی سوال پہ جواب کنبی ام المؤمنین او فرمائیل ولے تا سورت مزمل نہ دی لوستلی؟ ماونیل چہ اولوستلی می دی۔ واورہ د دی سورت پہ اولہ حصہ کنبی قیام لیل فرض شو او پورہ کال پوری حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوصحابہ کرامو رضی اللہ عنہم د تہجدمونخ د فرضیت پہ توگہ ادا کولو تر دی چہ پہ پنبومبارکونی پرسوب راغلو۔ دولس میاشتی پس بیاد دی سورت د آخری آیاتونہ نازل شواواللہ تعالیٰ تخفیف اوکرو فرضیت ختم شو او نفل باقی پاتی شو۔ مایا د پاسیدو ارادہ اوکرہ خو بیا خیال راغلو چہ د وترو مسئلہ ہم تپوس کوم۔ ماعرض اوکرو چہ د حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم د وتروکولو کیفیت ہم راتہ بیان کرنی۔ ہغوی او فرمائیل چہ بنہ دہ واورہ مونہ بہ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم مسواک د اودس اوبہ وغیرہ تیارے یوطرف تہ کیخودلے کلہ چہ بہ ہم اللہ تعالیٰ غوبنتل د حضور صلی اللہ علیہ وسلم سترگے مبارکے بہ کولاولوشے مسواک بہ نی کولو اودس بہ نی کولو او اتہ رکعتہ بہ نی کول او پہ مینخ کنبی بہ پہ تشہد کنبی بالکل نہ کیناستلواخری رکعت پورہ کولوسرہ بہ پہ التحیات کیناستلو د اللہ تعالیٰ ذکر بہ نی کولو دعابہ نی کولہ اوبہ زورہ بہ نی گرخولوچہ مونہ ہم واورو بیا بہ نی پہ ناستہ ناستہ دوہ رکعتہ کولداویوتریہ نی کولی بجی دا تول یولس رکعتہ شو بیابچہ کلہ ہغوی کمزوری شو او بدن نی دروندشو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم اووہ وترکول بیابہ نی سلام گرخولونہ پس کیناستو دوہ رکعتہ بہ نی اداکول نو بس بجی دا نہہ رکعتہ شو۔ د حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم عادت مبارک ووجہ کلہ بہ نی مونخ کولونو پہ دی بہ نی ہمیشہ والے کولو۔ اوکہ دخہ شغل خوب درد تکلیف یابیخارنی پہ وجہ بہ نی مونخ ادا نہ کرے شو نود ورخے بہ نی دولس رکعتہ اداکول۔ ماتہ یاد نہ دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ یوہ شہہ کنبی پورہ قرآن پاک ترسحر پوری لوستلے وی اونہ نی د رمضان نہ علاوہ د بلے میاشت پورہ میاشت روزے ساتلے وی۔ اوس زہ د حضرت ام المؤمنین نہ رخصت شوم او حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ لہ راغلم اودہفتہ خانی تول سوال جواب می ورنہ اوونیل ہغوی دتولو خبروتصدیق اوکرو او ونی فرمائیل چہ کہ زہ ہم ہلتہ تلے ووم نوپخیلو غورونو بہ می تری اوریدلی وو۔ داحدیث پہ صحیح مسلم کنبی ہم دی۔

درسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہجد او د عائشہ رضی اللہ عنہا بیان: ابن جریر کنبی دی حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی چہ ما بہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د پارہ بورنی کیخودلے پہ ہفتی باندی بہ نی د تہجدمونخ ادا کولو۔ خلقتو ہم چرتہ پتہ اولگیدلہ اود شہیہ دمانخہ د پارہ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم پہ اقتداء کولود پارہ ہغوی ہم راغلو۔ حضور صلی اللہ علیہ وسلم پہ غصہ شو او بھر راووتلو د حضور صلی اللہ علیہ وسلم پہ امت باندی شفقت او مہربانی وہ اودی سرہ دا ویرہ ہم وہ ہسی نہ چہ دامونخ فرض شی نوحضور صلی اللہ علیہ وسلم ہغوی تہ او فرمائیل خلقتو د ہفتہ اعمالواکولوتکلیف اوچتونے د کومو چہ پہ تاسو کنبی طاقت وی اللہ تعالیٰ پہ ثواب ورکولوباندی سترے کیری نہ خوتاسو بہ عمل کولوباندی ستری شئی۔ د تولونہ بہتر عمل ہفتہ دی پہ کوم باندی چہ ہمیشہ والے اوشی او انسان ہفتہ پورہ کرے شی۔ دیخوا پہ قرآن کریم کنبی دا آیاتونہ نازل شو او صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم پہ قیام اللیل باندی عمل کول شروع کرو تردی چہ خان پوری رسنی اوترلے چہ خوب رانہ شی اتہ میاشتی دغہ شان تیری

شوی د هغوی دا کوشش کوم چه هغوی د الله تعالی د رضا د پاره کولو کتلوسره الله تعالی هم په هغوی باندې رحم او هغوی نی د ماسخوتن د فرضو طرف ته راوگرځول اوقیام لیل نی پریخودلو دا روایت په ابن ابی حاتم کښې هم دې خود دې راوی موسی بن عبیده ریذی ضعیف دی. اصل حدیث بغیرد سورت مزمل د نازلیدلو د ذکر نه صحیح کښې هم دی. (۱) اود دې حدیث د الفاظو د روانی نه خود اعمولمیری چه دا سورت په مدینه کښې نازل شوی حالانکه داسورت په مکه مکرمه کښې نازل شوی.

دغه شان په دې روایت کښې دی چه اته میاشتي پس د دې آخری آیاتونه نازل شود اقول هم غریب دی صحیح هغه دې کوم چه د مسند په حواله اول تیرشو چه د کال نه پس دا آخری آیاتونه نازل شو. د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه هم ابن ابی حاتم کښې نقل دی چه د سورت مزمل د شروع آیاتونو د نازلیدلو نه پس صحابه کرامو رضی الله عنهم په شان د رمضان قیام کولو اود دې سورت د اول او آخر آیاتونو نازلیدو کښې تقریباً د پوره کال فاصله وه. د حضرت ابواسامه رضی الله عنه نه هم په ابن جریر کښې داسې روایت دی. حضرت ابو عبد الرحمن رضی الله عنه فرمائی د شروع د آیاتونو د نازلیدلو نه پس صحابه کرامو رضی الله عنهم پوره کال قیام کولو تردی چه د هغوی پښې او پښو اوپرسیدی بیا (فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ) نازل شو نو خلق په آرام شو. (۲) د حسن بصری رضی الله عنه او سدی رضی الله عنه هم دا قول دی (۳) ابن ابی حاتم کښې په روایت د حضرت عائشه رضی الله عنها د شپاړسو میاشتو موده روایت ده. حضرت قتاده رضی الله عنه فرمائی چه یو کال یادو کالو پورې نی قیام کولو پښې او پښو اوپرسیدی نو بیا د سورت آخری آیاتونه نازل شو او آسانی او کرې شو. حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه د لسو کالو موده ښائی. (ابن جریر)

حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه د اول آیت د حکم مطابق ایماندارو قیام لیل شروع کړو خود یر مشقت به نی کولو. بیا الله تعالی رحم او فرماتیلو او (عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْغَبٌ فَأَنْزَلَ عَنْهُ الْفُتُورَ فِي الْآيَاتِ يُبَيِّنُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَيُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ) نازل کړې شو وسعت او شو او تنگی لرې شو. (۴) بیا ارشاد دې چه دخپل رب دنوم ذکر کوه اودهغه د عبادت دپاره فارغ شه یعنی ددنیاد کارونونه فارغیدو سره پوره د زړه په اطمینان سره ښه په کثرت سره ذکر کوه د هغه طرف ته مائل شه اویوره راغب شه لکه چه بل مقام کښې ارشاد دی (فَإِذَا قَرَعْتَ الْعَصْبَ) یعنی کله چه د خپل شغل نه اوزگارشې نو زموږ عبادت په محنت سره کوه. په اخلاص آساننې کوشش محنت د زړه په مینه او یوشان د الله تعالی طرف ته تمیزه.

قوله تعالى: وَتَنبُلَ إِلَيْهِ الْفُتُورَ
دې پورته آیت مبارک نه څه مراد دی؟ په یوحید شریف کښې دی حضور اکرم صلی الله علیه و آله د تبیت نه منع فرمائیلي (۱) یعنی بال بچ او دنیا پریخودلو نه، دلته مطلب دا دی چه د دنیاوی تعلقاتو ختمولوسره د الله تعالی په عبادت کښې توجه او پوره تیاری له هم ضرور وخت اوباسه. هغه مالک دې هغه متصرف دې مشرق اومغرب ټول دهغه په قبضه کښې دی د هغه نه بغیرد بل څوک د عبادت لائق نشته. ته چه څنگه صرف دهغه عبادت کړې نو هم دغه شان صرف هم په هغه باندې بهر ورسه اویقین ساته. لکه چه بل آیت کښې دی (فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ) هم دهغه عبادت کوه اوهم په هغه باندې توکل کوه. هم دا مضمون په (إِنَّكَ تَعْبُدُ

(۱) صحیح مسلم کتاب الصلاة المسافرين باب فضيلة العمل الدائم من ليام الليل وغیره: ۷۸۲.

(۲) الطبری: ۷۷۹/۲۴.

(۳) ابی حاتم: ۲۸۰/۲۴.

(۴) ابی حاتم.

(۵) ترمذی کتاب الکاح باب ماجاء ل النهی عن التبت: ۱۰۸۲، اوهر صحیح، نسائی: ۳۲۱۶، ابن ماجه: ۱۸۴۸.

وَاَيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ ﴿۱﴾ کُنْیہ ہم دے۔ یہ دے معنی نور ہم دیر آیاتونہ دی چہ عبادت طاعت توکل او د یقین لاتی
ہم یو د غہ ذات پاک دی۔

وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا

| او صبر کوہ | پہ ہفہ خبرو باندی

| ..... او ددوی پہ ویناگانو

وَذُرْنِی

هَجْرًا جَمِيْلًا ﴿۲﴾

وَاهْجُرْهُمْ

يَقُولُوْنَ

| چہ وانی نی دا خلق | او جدا شد ددوی نہ | پہ جدا کیدو بنکلو سرہ | (او کار د فیصلی تہ) پریردہ ما
صبر کوہ | او پہ بنہ مناسبہ طریقہ تری نہ جدا شد | او ما پریردہ

وَالْمُكَذِّبِيْنَ

أُولَىٰ التَّعْمَةِ

وَهَٰلِكُمْ

قَلِيْلًا ﴿۳﴾

او دروغ گنرونیکی

او دروغ گنرونیکی

او دروغ گنرونیکی

او دروغ گنرونیکی

| او دروغ گنرونیکی خلق | چہ خاوندان د نعمت دی | او مہلت ورکپہ دوی لہ | خہ لہ وخت
او دا دروغ گنرونیکی د نعمتونو خاوندان پریردہ | او دوی تہ لہ مہلت ورکپہ

إِن كَذِبْنَا

أَنكَالًا

وَجَحِيْمًا ﴿۴﴾

وَطَعَامًا

ذَا غَصَّةٍ

ایشکہ زمونہ سرہ

ایشکہ زمونہ سرہ

ایشکہ زمونہ سرہ

ایشکہ زمونہ سرہ

| بیشکہ زمونہ سرہ | زنجیرونہ دی | او دوزخ دی | او خوراک دی | انبتونکی (پہ مرئ کُنْیہ)
بیشکہ مونہ سرہ خو بس بیرئ او دوزخ دی | ..... او پہ مرئ کُنْیہ انبتونکی خوراک دی

وَعَذَابًا أَلِيْمًا ﴿۵﴾

يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ

وَالْجِبَالُ

وَكَاَنَتِ الْجِبَالُ

او عذاب دردناک دی

او عذاب دردناک دی

او عذاب دردناک دی

او عذاب دردناک دی

او عذاب دردناک دی

| او عذاب دردناک دی | پہ ہفہ ورخ | چہ خوزیری بہ زمکہ | او غرونہ | او شی بہ غرونہ
او دردناک عذاب دی | دا پہ ہفہ ورخ چہ زمکہ او غرونہ بہ او چہ قیری | او غرونہ بہ

كَثِيْرًا ﴿۶﴾

مَهِيْلًا ﴿۷﴾

إِنَّا أَرْسَلْنَا

إِلَيْكُمْ رَسُوْلًا ﴿۸﴾

شَاهِدًا

ایرئ د شگو

ایرئ د شگو

ایرئ د شگو

ایرئ د شگو

| ایرئ د شگو | خوارہ وارہ | بیشکہ را اولیرو مونہ | تاسو تہ | یو رسول | چہ گواہی کونکی دی
د دوری پہ شان الوزی | مونہ تاسو تہ یو رسول درلیرلی دی | ..... پہ تاسو

عَلَيْكُمْ ﴿۹﴾

كَمَا أَرْسَلْنَا

إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُوْلًا ﴿۱۰﴾

فَقَعَصَىٰ

پہ تاسو باندی

پہ تاسو باندی

پہ تاسو باندی

پہ تاسو باندی

پہ تاسو باندی

| پہ تاسو باندی | لکہ خنگہ چہ لیرلی وو مونہ | فرعون تہ | یو رسول | پس خبرہ اونہ منلہ
موگواہ کرپہ دی | لکہ خنگہ چہ مو فرعون تہ یو رسول لیرلی وو | ..... نو فرعون

فِرْعَوْنَ الرَّسُوْلَ ﴿۱۱﴾

فَاَخَذْنٰهُ

اَخْذًا وَّيْلًا ﴿۱۲﴾

فَكَيْفَ تَتَّقُوْنَ

فرعون | درسول

فرعون | درسول

فرعون | درسول

فرعون | درسول

فرعون | درسول

| فرعون | درسول | نو راو نیوو مونہ ہفہ | پہ رانیولو سختو سرہ | پس خہ رنگ بہ | بچ شی تاسو
د ہفہ رسول ﷺ نافرمانی او کرہ | نو مونہ دیر مضبوط راو نیول | ..... تاسو بہ دھنی ورخی

إِن كَفَرْتُمْ ﴿۱۳﴾

يَوْمًا

يَجْعَلُ

الْوِلْدَانَ

شِيْبًا ۖ السَّمَاءُ

لَکَ خبرہ اونہ منلہ تاسو

لَکَ خبرہ اونہ منلہ تاسو

لَکَ خبرہ اونہ منلہ تاسو

لَکَ خبرہ اونہ منلہ تاسو

| لَکَ خبرہ اونہ منلہ تاسو | د ہفہ ورخی نہ | چہ جوہ بہ کری | بپولرہ | بوداگان | آسمان بہ
(د مصیبت) نہ خنگہ خان بچ کرئ | چہ بچی بہ (دویری نہ) بوداگان کری | ..... او آسمان بہ پری

منقبط	بہ	گان وعدہ	مَقُولَا
اچودونکی وی بہ سختی دھپی سرہ دہ وعدہ دھغہ خامخا کیدونکی			
راوشلیری ..... اللہ ﷻ وعدہ پورہ کیدونکی دہ			

قوله تعالى: - وَأَصْبِرْ عَلَى مَا يَأْتِيَنَّكَ

منکرانود پارہ عذاب اونہی گوریم ﷻ دہ صبر حکم: اللہ ﷻ خپل نبی ﷺ تہ دکافرانود پیغورونونہ دکو خبروباندی دصبر کولو ہدایت کوی او فرمانی چہ ہغوی بہ خپل حال باندی بغیرد خہ رتنہی وغیرہ نہ پریردہ ، زہ بہ پخپلہ دوی سرہ گورم۔ زما دغضب او غصہی بہ وخت کنبی بہ گوری چہ څنگہ داخلخ خلاصی بیامومی۔ اود دوی مالداران او خوشحال خلق کوم چہ بہی فکرہ دی اوستاد تنگولود پارہ خبری جوړوی بہ کومرباندی چہ ډبل حقوق دی دمال او خان اودوی بہ دی کنبی یوہم نہ اداکوی تہ د دوی نہ بہی تلقی شہ بیاکورہ چہ زہ دوی سرہ څہ کوم؟ بہ دنیا کنبی خو کہ دوی غواړی نولہ ساعت بہ فائدہ واخلی خو آخر کار بہ عذابونو کنبی راگیر شی او عذاب ہم کوم یو؟

د سخت قید او بند خراب سور کړي شوې نه مړ کیدونکی اونه کمیدونکی اور او هغه خوراک چہ بہ خلق کنبی بہ اینخلی، نہ بہ نی تیرولہی شی اونه بہ نی توکلہی شی او نور بہ ہم قسم قسم دردناک عذابونہ وی۔ بیا بہ وخت ہم هغه وخت وی چہ بہ زمکواو غرونو کنبی بہ زلزلہ راغلی وی اوسخت او لوی لوی غرونہ بہ بہ خپل منیخ کنبی جنگیدوسرہ تکرہ تکرہ او ذرہ ذرہ شی لکہ د اوچي شگي شیندلی شوې ذری کوم چہ بہ ہوا او خادیاخو اوری اونوم اوننبہ بہ نی ختمہ کړی او زمکہ بہ د گولاو ہوار صفامیدان بہ شان پاتې شی بہ کومہ کنبی بہ چرتہ ہم شکستہ پورتنہ بہ نظر نہ راځی۔

قوله تعالى: - إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكَ رَسُولًا

د رسول لږل او د کافرانو انبول: بیا فرمانی ای خلقوا! او خاص کړای کافرانو! مونږ بہ تاسو باندی گواہی ورکونکي خپل صادق رسول تاسوته درلیگلې وو څنگہ چہ فرعون تہ مونږ خپل احکام رسولود پارہ خپل یو رسول لیگلې وو هغه چہ کلہ د دغه رسول اونه منل توتاسو تہ معلومہ دہ چہ مونږ هغه ډیر خراب تباہ کړواو بہ سختی سرہ مو راگیرکړو۔ دغه شان یاداستی کہ د دی نبی ﷺ ہم تاسو اونه منل نوستاسو ہم خیرنشته د اللہ تعالی عذاب بہ په تاسوہم راشی او تباہ اوبرید بہ موکړی۔ ځکه چہ دا رسول د رسولانوسردار دی د دہ دروغ گنہ لونقصان بہ ہم د نورو نقصانونونہ زیات وی۔ د دی نہ پس د آیت دوه معنی دی یوہ خدا چہ کہ تاسو کفر او کړو نو داخواوبانہی چہ د هغه ورځی د عذابونونہ بہ څنگہ خلاصی حاصلونی؟ د کومې ورځی ویرہ ہیبت چہ بہ ماشومان بوډاگان کړی او بلہ معنی دا چہ کہ تاسود دومرہ لوڼی خطرناکې ورځی ہم کفراوکړواود هغې ہم منکر پاتې شونی توتاسو تہ په تقوی اود اللہ تعالی ویرہ څنگہ حاصلہ شی؟

قوله تعالى: - يَوْمَ لَا يُغْنِيُكَ الْإِيمَانُ

داکومہ ورځ دہ: دادواړہ معنی خودیرې ښکلې دی خواولنشی معنی اولی دہ۔ واللہ اعلم۔ طبرانی کنبی دی چہ رسول مقبول ﷺ دې آیت تلاوت اوکړواوونې فرمانیل چہ داد قیامت ورځ دہ په کومہ چہ بہ اللہ تعالی حضرت آدم ﷺ تہ او فرمانی د خپل اولاد نہ دوزخیان جداکړہ۔ هغه بہ تپوس کوی د څومرہ نہ څومرہ؟ حکم بہ اوشی دهر زرونه یوکم زر۔ دی اوړیدوسرہ دمسلمانانو وارخطاشو او ویریدو حضور ﷺ ہم دهنوی مخرونوتہ بہ کتو پوهہ شو دتشفی بہ توگہ بیا او فرمانیل چہ واورنی بنیادم ډیر دی یاوج ماجوج ہم د آدم ﷺ اولاددی بہ کومو کنبی چہ یویو خپل شاته خاص خپل صلبی اولاد یویو زیریریدی اوخی نو په دوی کنبی اود دوی په شان بہ یو ځانی شی نود دوزخیانو شمیرہ داسې شی۔ جنت بہ

ستاسو اوتاسو بہ د جنت د پارہ شنی. (۱) د احادیث غریب دې اود سورت حج د تفسیر بہ شروع کښې د دې په شان د احادیثو تذکرہ تیرہ شوې ده. د دې ورځ د ہیبت او دہشت د ویرې بہ آسمان ہم اوشلېږي. بعضو د دې ضمیر د الله تعالیٰ طرف ته راجع کړې دې خودا قوی نہ دې ځکه چه دلته ھېو ذکر نشته. د هغې ورځ وعده یقینا رښتیاده او کپړې بہ اود هغه ورځ په راتلو کښې ھېڅ شک نشته.

إِنَّ هَذِهِ

| بیشک دا |

| دا (قرآن پاک) یو

تَذَكِّرُكَ ۖ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ۚ إِنَّ رَبَّكَ

یو نصیحت دې | پس څوک | چې غواړي | او دنیسی | رب خپل ته | لاره | بیشک چی رب ستا |

نصیحت دې | نو چې د نچا زړه غواړي | نو دخپل رب په لار دې روان شی | ستارب ته ښه

يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْلَىٰ مِنْ ثُلَاثِي إِلِيلٍ ۚ وَبَصَفَةٌ

پوهیږي | چې بیشک ته | ودریږي | نزدې | په دریو کښې دوو حصو ته د شپې | او نیمه شپه |

معلومه ده | چې ته اوستا بعضې ملگری د شپې په دریو کښې تر دوو برخو او کله تر نیمې شپې

وَكُلُّهُ ۚ وَطَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ ۚ وَاللَّهُ يُعَذِّبُ الْإِيلَ

او دریمه د شپې | او یوه ډله | دهغه کسانو ته | چې ستاسو سره دی | او الله اندازه کوي | شپه |

او کله تر درېمې حصې ولاړ یی | ..... اود شپې ورځې اندازه یوازې

وَالنَّهَارُ ۚ عَلِمَ أَنْ لَّنْ حُصُوهٗ ۚ فَتَابَ

او ورځ | هغه ته معلومه ده | چې هرگز تاسو ټیک شمارلې نشئ | هغه | پس توجه درحمت نې اوکړه |

الله کوي | هغه ته معلومه ده | چې تاسو دا قیام اللیل ترسره کولې نشئ | نو دخپل رحمت توجه نې درته

عَلَيْكُمْ ۚ فَأَقْرَعُوا ۚ مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ ۚ عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ

به تاسو باندې | پس اولولئ | هغه چی آسان وی | دقرآن نه | هغه ته معلومه ده | چې وی به |

اوکړه | نو څومره قرآن چې په آسانتیا سره لوستې شئ | نو څومره لولئ | هغه ته داهم معلومه ده | چې

مِنْكُمْ ۚ مَرَضَىٰ ۚ وَأَخْرُوجُ ۚ يُضْرَبُونَ فِي الْأَرْضِ ۚ يَسْتَعُونَ

ځینی له تاسو نه | مریضان | او ځینی نور خلق به | سفر کوي | په زمکه کښې | چې تلاش کوي به |

په تاسو کښې به څوک ناجوړه وی | او څوک به په زمکه کښې به سفر وتلی وی |

مِنْ فَضْلِ اللَّهِ ۚ وَأَخْرُوجُ ۚ يَقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ فَأَقْرَعُوا

دفضل (رزق) دالله نه | او ځینی نور خلق به | جنګ کوي | په لاره دالله کښې | پس لولئ |

چې دالله فضل به تلاش کوي | او بعضې خلق به دالله په لاره کښې جهاد کوي | نو تاسو چې څومره

مَا تَسْتَرِّ	مِنْهُ لَا	وَاقْبِمُوا الصَّلَاةَ	وَأَتُوا الزَّكَاةَ	وَاقْرِضُوا اللَّهَ
ہفتہ جی آسان وی	ادھنہ قرآن نہ	او قانیموئ مونخ	او ورکوی زکات	او قرض ورکوی اللہ تہ
پہ آسانئ لوستلئ شی	اھومرہ لولئ	اودمونخ پابندی کوئ	اوزکوة ورکوی	اوداللہ ﷻ پھ لارہ کنبی
قَرْضًا حَسَنًا	وَمَا تَقْرِبُ مَوَا	لِاَنْفُسِكُمْ	مِنْ خَيْرٍ	تَجِدُوهُ
قرض حسن	اوهفہ جی ورائڈ لیرئ	تاسو ادپارہ دنفسونو خپلو	دنیکئ نہ	تاسو بہ بیا مومی ہفہ
پہ خوشحالی خرخ کوئ	او کومہ نیکی چئ	تاسو دخان نہ ورائڈئ	اولیرلہ انواللہ ﷻ	تہ درسیدلوسرہ بہ د
عِنْدَ اللَّهِ	هُوَ خَيْرٌ	وَاَعْظَمَ	اَجْرًا	وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ
اداللہ سرہ	دا بہترہ دہ	او زیاتہ لویہ دہ	پہ لحاظ داجر سرہ	او بنشنہ غواړئ داللہ نہ
بیشکہ اللہ	ہفئ نہ بنہ بیا مومی	چہ بنہ بہ وی	او زیاتہ بہ وی	اوداللہ ﷻ نہ بنشنہ غواړئ
بیشکہ اللہ تعالی				
عَفُوٌّ	رَحِيمٌ			
بخشنوکی	ارحم کونکی دئ			
دیر بیونکی	رحم کونکی دئ			

قوله تعالی: - اِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ

اللہ تعالی فرمائی چہ داسورت سراسردعقل مندودپارہ نصیحت او عبرت دئ خوک ہم چہ د ہدایت غوبتونکی وی ہفہ بہ داللہ تعالی پہ مرضئ سرہ د ہدایت لاریامومی اودخپل رب طرف تہ د رسیدو ذریعہ بہ حاصلہ کری لکہ چہ بل سورت کنبی ارشاد فرمائیلئ دئ ﴿اِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا﴾
 فورن پاک سراسر ہدایت او نصیحت: ستاسو غوبشنہ پہ کار نہ راخی ہفہ کیری خہ چہ اللہ تعالی غواړی د صحیح علم خاوند او د پورہ حکمت مالک ہم اللہ تعالی دئ۔ بیا فرمائی ای نبی ﷺ تہ اوستا د صحابہ کرامو یوہ ولہ دریو کنبی د دویمئ حصئ د شپئ پورئ قیام لیل کنبی مشغول اوسیرئ کله نیمہ شپہ پہ دئ کنبی تیروئ کله دریمہ حصہ د شپئ تہجد کوئ اللہ تعالی تہ بنہ معلومہ دہ سرہ د دئ کہ ستا مقصد ہفہ وخت پورہ کول نہ وی اودئ ہم ہفہ گران کار خکہ چہ د شپئ ورخی صحیح اندازہ خو ہم اللہ تعالی تہ دہ کله دوارہ برابر وی کله شپہ ورہ ورخ لویہ وی اولکہ ورخ ورہ اوشپہ لویہ وی او ہم اللہ تعالی نی پیرئ۔ د دئ د پورہ کولو طاققت پہ تاکنبی نشتہ تہ اوس د شپئ مونخ ہم دومرہ اداکوہ کوم چہ تہ پہ آسانی سرہ کولئ شپہ ہیخ وخت مقرر نہ دئ چہ فرضا بہ دومرہ وخت لگول وی۔
 دلنہ نی د صلوة تعبیر پہ قرات سرہ کرئ دئ لکہ چہ پہ سورت سبحان کنبی دئ ﴿وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافُهَا﴾ یعنی خپل قرات مہ اوچتوہ او مہ نی بالکل پنکتہ کوہ۔

قوله تعالی: - فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ

فاتحہ خلف الامام مسئلہ: - د امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ ملگرو د دئ آیت نہ استدلال کرئ دئ اودامسنلہ نی ونبیلئ دہ چہ پہ مانخہ کنبی د سورت فاتحہ لوستل متعین نہ دی کہ دا اولولی کہ خوک بل خوک نی د چرنہ نہ اووانی یوآیت ونبیل کافی دی اوبیا نی د دئ مسئلئ مضبوطیا پہ دئ حدیث سرہ کرئ دہ پہ

کوم کنبیٰ چہ دی ډیر زرزرمونځ اداکونکی ته حضور ﷺ فرمائیلی ووجه بیا اولوله کوم چہ تاته آسان وی د قرآن پاک نه. (۱)

جمهورو هغوی ته داجواب ورکړې دې چہ د بخاری اومسلم شریف د حضرت عبادہ بن صامت ؓ والا حدیث کنبی راغلی دی چہ رسول الله ﷺ فرمائیلی مونځ نه دې مگردا چہ ته سورت فاتحه اولولې (۲) اوبه صحیح مسلم کنبی د حضرت ابوهریره ؓ په روایت نقل دی چہ رسول الله ﷺ فرمائیلی دی هرغه مونځ په کوم کنبی چہ سورت فاتحه اونه لوستي شی هغه بالکل نیمگړې ناکاره ناقص او ناتمام دې. (۳) په صحیح ابن خزیمه کنبی هم په دې روایت سره نقل دی چہ حضور ﷺ فرمائیلی د هغه سړی مونځ نه کيږي کوم چہ سورت فاتحه اونه لولی. (۴)

مسلم حنفی: د عالمانو ؓ په دے باره کنبی اختلاف دې. چہ به مانځه کنبی دننه د قرآن قرات په څومره مقدار فرض او رکن دې. ① زمونږ د عالمانو مذهب دا دې. چہ مطلقاً د قرآن قرات فرض دې. که یو آیت نې اونیول. نو رکن قرات ادا شو. باقی د سورة فاتحه لوستلو او ددے سره د سورت ملاوول دا دواړه زمونږ په نیز په واجباتو کښه دی. (تسهیل الهدایه شرح هدایه ۳۲۳۱).

بیافرماني چہ په دې امت کنبی دغذر والاخلاق هم شته چہ د قیام لیل په ترک کولویاندي معذوره دی مثلاً بیمار چہ دهغوی ددې طاقت نه وی مسافر چہ د رزق په لتون کنبی اخوادیخواخی راخی. مجاهد چہ په ډیر شغل کنبی مشغول وی. دا آیت بلکه دا ټول سورت مکي دې او په مکه کنبی نازل شوې. هغه وخت جهادنه وو بلکه مسلمانان په ډیر ښکته حالت کنبی وو. بیاد غیب دا خبرورکول اودغه په شا ښکاره کیدوکنبی راتلل چہ مسلمانان پوره په جهادکنبی مشغول شو. دا د نبوت اعلی او بهترین دلیل دې. نو د دې غږونویه وجه تاته آسانی درکولې شی چہ څومره قیام تاته کول آسان وی کوه. قوله تعالی: - عَلِمَ أَنْ يَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضًى ۱

حضرت ابورجاء محمد ؓ د حضرت حسن ؓ نه تپوس اوکړواي ابوسعید ؓ د هغه سړی باره کنبی ته څه وائي چہ د پوره قرآن پاک حافظ دې خو تهجدنه کوی صرف فرض مونځ کوی؟ هغوی اوفرمائیل چہ هغه قرآن کریم تکیه جوړکړې دې په ده باندې دې دالله تعالی لعنت وی. الله تعالی د خپل نیک غلام د پاره فرمائیلی دی هغه زمونږ د علم پیژندونکي وو او اوفرمائیلی شو چہ تاسو ته هغه خودلې شوی دی کوم چہ نه تاسو پیژندل اونه ستاسوپلارنیکه. ما وئیل ابوسعید ؓ الله تعالی خو فرماني چہ کوم قرآن پاک تاسوپه آسانی سره لوستلې شوی لولنی وئی فرمائیل چہ اوتیک خوده هم پنځه آیاتونه لوله نو په ظاهره معلومیري چہ د حافظ قرآن د شپې په مونځ کنبی څه نه څه قیام کول د امام حسن بصری ؓ په نیزد حق او واجب وو.

یوحديث په دې دلالت کوی کوم چہ د حضور ﷺ نه دهغه سړی باره کنبی تپوس اوشو چہ څوک د سحر کیدوپورې اوده کيږي. وئی فرمائیل داهغه سړي دې د چاپه غوږ کنبی چہ شیطان متیازي کړی وی. (۵) ددې خویو مطلب دا بیان کړې شوې دې دې نه مراد هغه سړي دې چہ د ماسخوتن فرض هم اونه کړی اودا هم وئیلی شوی دی چہ څوک د شپې نفلی قیام اونه کړي. دسنت په حدیث کنبی دی چہ اې د

(۱) صحیح بخاری کتاب الاذان باب وجوب القراءة للامام والاموم فی الصلوات كلها: ۷۵۷، صحیح مسلم: ۳۹۷.

(۲) صحیح بخاری حواله سابق: ۷۵۶، صحیح مسلم: ۳۹۴.

(۳) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب وجوب قراءة الفاتحة فی کل رکعة: ۳۹۵، الحد: ۲/۲۴۱، ابن حبان: ۱۷۸۸.

(۴) صحیح ابن خزیمه: ۴۹۰ وسته صحیح، الحد: ۲/۴۵۷، ابن حبان: ۱۷۸۹، مواردالطمان: ۴۵۷.

(۵) صحیح بخاری کتاب بدعائلی باب صفة الیسی وجوده: ۳۲۷۰، صحیح مسلم: ۷۷۴.

قرآن والو تر کوئی) پہل روایت کنبی دی چه خوک وتر اونہ کری هغه زمونہ نه نه دي) د حضرت حسن بصری رحمہ اللہ نه زیات غریب قول د ابو بکر ابن عبدالعزیز حنبلی رحمہ اللہ دي چه وائی د رمضان په میاشت کنبی قیام فرض دي. والله اعلم.

(د اباداساتل پکار دی چه صحیح مسلک خوهم دادې چه د تهجد مونځ نه په رمضان کنبی واجب دي اونہ په غیر رمضان کنبی. د رمضان مبارک باره کنبی هم په حدیث کنبی صفاراغلی دي) (قیام لیلۃ تطوعا) یعنی الله تعالی د هغې قیام نفل گرځولې دي. وغیره مترجم) د طبرانی په حدیث کنبی د دي آیت په تفسیر کنبی مرفوعا روایت دي که سل آیاتونه وی. خود احدث ډیر غریب دي صرف په معجم طبرانی کنبی ما لیدلي دي. بیا ارشاد دي چه د فرض مونځونو حفاظت کوئی او فرض زکوة ادا کوئی. دا آیت د هغه حضراتو دلیل دي چه فرمائی د زکوة د فرضیت حکم هم په مکه کنبی نازل شوې وو او خومره او ویستلې شی؟ نصاب څه دي؟ وغیره دا ټول په مدینه کنبی بیان شو. والله اعلم.

ابا دا آیت وَأَقِمُوا الصَّلَاةَ د شپې قیام لوه ناسخ دي ګنه حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ عکرمه رحمہ اللہ مجاهد رحمہ اللہ حسن رحمہ اللہ قتاده رحمہ اللہ وغیره سلفو بیان دي چه دي آیت د دي نه وړاندې حکم د شپې قیام منسوخ کړو. دي دواړو حکمونو په مینځ کنبی خومره موده وه؟ په دي کنبی چه کوم اختلاف دي د هغې بیان پورته تیر شو. د بخاری اومسلم په حدیث کنبی دي حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم یوسی ته او فرمائیل پنځه مونځونه په شپه ورځ کنبی فرض دي هغه تپوس او کړو چه دي نه سوا هم په ماڅه مونځونه فرض دي؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل باقی ټول نوافل دي. (۲)

قوله تعالی:- وَأَقِمُوا الصَّلَاةَ

الله تعالی په لار کنبی خوج کوئی:- بیا فرمائی چه الله تعالی ته ښه قرض ورکړنی یعنی د الله تعالی په لار کنبی صدقه او خیرات کوئی په کوم چه به الله تعالی تاسو ته ډیره بهتر اوچته او پوره پوره بدله درکړی. لکه بل ځانی ارشاد دي داسې خوک دي چه الله تعالی ته قرض حسن ورکړی او الله تعالی هغه ډیر زیات او اوچت کړی. تاسو چه کومې نیکۍ هم کوئی اولیکنی هغه ستاسو دپاره د هغه څیز نه کوم چه تاسو پرېږدنی او ځنی ډیر بهتر او په اجر او ثواب کنبی ډیر زیات دي. د ابو یعلی موصلی په روایت کنبی دي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم یوځل د خپلو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم نه تپوس او کړو تاسو کنبی خوک دي چه هغه نه د خپل وارث مال د خپل مال ډیر گران وی هغوی ونیل حضور صلی اللہ علیہ وسلم مونږ کنبی خویوهم داسې نشته. حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل سوچ او کړنی هغوی بیا عرض او کړو حضور صلی اللہ علیہ وسلم هم دغه خبره ده. ونی فرمائیل واورنی ستاسو مال هغه دي کوم چه تاسو د الله تعالی په لار کنبی خوج کوئی اولیکنی او کوم چه پرېږدنی نوهغه ستاسو مال نه دي هغه خوستاسو د وارثانو مال دي. (۳) دا حدیث په بخاری اومسلم کنبی هم روایت دي.

بیافرمان دي د الله تعالی ذکر په کثرت سره کوئی او په خپلو ټولو کارونو کنبی استغفار کوئی خوک چه استغفار کوی هغه ښه حاصلوی ځکه چه الله تعالی ښوونکې او مهربانی کونکې دي.

(الحمد لله) د الله تعالی په فضل او کرم سره د سورت مزمل تفسیر ختم شو.

....

(۱) ابوداؤد کتاب الوتر باب استحباب الوتر: ۱۴۶۶، ترمذی: ۴۵۳، نسائی: ۱۶۷۶، ابن ماجه: ۱۱۶۶.

(۲) ابوداؤد کتاب الوتر باب لیکن لم یوتر: ۱۴۶۹، احمد: ۴۴۲/۲.

(۳) صحیح بخاری کتاب ایمان باب الزکاة من الاسلام: ۴۶، صحیح مسلم: ۱۱۰.

(۴) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب ما قدم من ماله فهو: ۶۴۴۲، احمد: ۳۸۲/۱.

ایاتونہ	سورۃ المدثر مکہ وہی ست و خمسون آیۃ و فیہا رکوعان	رکوع گناہی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۵۹	شروع کوم پہ نوم دے اللہ چہ دیر مہربان زبات رحم کونکے دی	۶
	يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۖ قُمْ فَأَنْذِرْ ۚ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ۚ	
	ای خان نغبتونکیہ پاسہ او اویره او رب ستا چی دی پس لونے بیان کرہ دھنہ	
	انہی خان پہ جامہ کنبی انغبتونکیہ ..... پاخہ او خلق او ویره او دخپل رب لونے بیان کرہ	
	وَيَا بَاكَ فَطَهِّرْ ۚ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ۚ	
	او جامی ستا چی دی پس پاکی ساتہ ہنہ او گندگی چی دہ پس لرے وسہ دھنی نہ	
	او خلی جامی پاکی کرہ ..... اود گندگی (شرک) نہ لرے اوسیرہ	
	وَلَا تَمْنُنْ ۖ تَسْتَكْثِرْ ۚ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ۚ فَاذَا	
	او داسی احسان مہ کوہ چی بدل نہی دیر غوارے او دپارہ درب خپل صبر کوہ پس ہر کلہ چی	
	اوداسی احسان مہ کوہ چہ زبات عوض پرے غوارے اودخپل رب پہ رضا صابرہ اوسہ	
	نُفِرَ ۚ فِي السَّاقُورِ ۚ فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمَ عَصِيرٍ ۚ عَلَى الْكَافِرِينَ	
	پوکی اووہلی شی پہ صور کنبی پس دغہ پہ دغہ ورخ کنبی ورخ سختہ دہ پہ کافرانو باندے	
	نوخہ وخت چہ شیلی پوک وھلی شی انو دغہ ورخ بہ پہ کافرانو باندے سختہ ورخ وی	
	غَيْرَ لَيسٍ ۚ	
	نہ دہ اسانہ	
	اسانہ بہ نہ وی	

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۖ

د قرآن پاک اولہ وہی گومہ یوہ دہ؟ اقراء کہ مدثر او راجع قول :- حضرت جابرؓ نے پہ صحیح بخاری کنبی روایت دی دے تولونہ اول د قرآن کریم ہم دا آیت ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ﴾ نازل شوے دی (خود جمهور قول دا دی چہ دے تولونہ اولنسی وحی ﴿اِقْرَأْ﴾ ایاتونہ دی لکھ چہ دے سورۃ د تفسیر پہ موقع کنبی بہ ان شاء اللہ راشی۔ یحییٰ بن ابوکثیرؒ فرمائی چہ ما د حضرت ابوسلمہ بن عبدالرحمنؓ نے سوال اوکروچہ دے تولونہ اول دقرآن کریم کوم آیاتونہ نازل شوی؟ نو وئی فرمائیل ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ﴾ ماونیل خلق خو ﴿اِقْرَأْ﴾ بنائی؟ نوھغوی او فرمائیل چہ ماد حضرت جابرؓ نہ تپوس کرے وو نوھغوی دا جواب راکری وو ماتانہ درکو واما ہم دا اوونیل داناچہ ماتانہ اوونیل دھنی پہ جواب کنبی حضرت جابرؓ او فرمائیل چہ زہ خواتانہ ہم ہنہ وایم کوم چہ مونہ تہ رسول اللہ ﷺ فرمائیلی چہ ماپہ حراء کنبی اللہ تعالیٰ یادولو کلہ چہ زہ دھنہ خانی نہ فارغ شوم اوواپس راکوز شوم۔ نو ماواوریدہ چہ لکھ خوک ماتانہ آوازکوی ما خلیپے وراوندے روستو بنی طرف اوگس طرف تہ اوکتل خو خوک پہ نظر رانغلو نوماس

اوجت کرو او پاس مې اوکتل نوماته هيڅ ټينکاره نه شو. زه حضرت خديجه (رضي الله عنها) له راغلم او ورته مې اوونيل چه به ما خادر واچوه او ما مېخي اوبه واچوه هغې هم داسې اوکړه اود (يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ) آياتونه نازل شو (۱)

صحيح بخاری اومسلم کښي دې حضور ﷺ د وحی بندیدو حدیث پاک بیانولوسره اوفرمانیل چه یوځل زه روان وم چه ناڅاپي د آسمان نه ماته آواز اوشو ما پورته نظر اوجت کړو اومې کتل چه کومه فرېشته به ماته به غارخړه کښي راتله هغه د زمکې او آسمان په مینځ کښي په یوه کرسني ناسته ده زه د ویرې د وحی د زمکې طرف ته ټیټ شوم اوکورته په راتلوسره مې اوونيل چه مایه کېړا پټ کړه نود کوروالا په ما کېړا واچوله اود سورت مدثر (قاف) پورې آياتونه نازل شو. ابوسلمه (رحمته الله علیه) فرماني د رجز نه مراد بت دي. بیاوحی یو بل پسې په گرمه گرمی سره نازلیدله (۲) د بخاری لفظ دي او هم دغه سیاق محفوظ دي. دې نه صفاپته لگی چه دې نه اول هم څه وحی راغلې وه ځکه چه د حضور ﷺ هغه فرمان موجود دي چه داهم هغه وو کوم چه به غارخړه کښي ماله راتلو یعنی حضرت جبرائیل (علیه السلام) کله غارخړه کښي د سورت اقراء آياتونه (أَلَمْ نَقُلْ) لوستلې وو. نودې نه پس د څه زمانې پورې وحی رانغله بیا چه کله د دې راتلل شروع شو نوبه هغې کښي د ټولونه اول وحی د سورت مدثر د شروع آياتونه وو اودغه شان په دواړو احادیثو کښي تطبیق هم کیږي چه په اصل کښي د ټولونه اول وحی د (قُفَا) آياتونه دي بیا د وحی د بندیدلو نه پس د ټولونه رومبني وحی د دې سورت آياتونه دي. د دې تائید مستداحمد وغیره د احادیثونه هم کیږي په کوم کښي چه دی د وحی بندیدلو نه پس رومبني وحی د دې سورت د شروع آياتونه دي. (۳)

د سورت شان نزول:- طبرانی کښي د دې سورت شان نزول داسې روایت شوي دي چه ولید بن مغیره د قریشو دعوت اوکړو کله ئې چه خوراک څښاک اوکړو نو وئې ونیل تاسو د دغه سړی باره کښي څه وائی ښو ونیل جادگردې بعضو ونیل نه دي. بعضوونیل کاهن دي خوجاونیل چه کاهن نه دي. بعضوونیل شاعردي بعضو اوونیل شاعر نه دي. بعضو ونیل چه د هغه داکلام یعنی قرآن نقل شوي جادو دي. نو په دې باندې اجماع اوشوه چه منقول جادو ورته وائی. حضور ﷺ ته چه کله داخبر اورسیدو نوپه سر باندې کېړاواچوله اوخفه شواوکېړائی اغوستلې هم وه چه په دې باندې آياتونه د (قاف) پورې نازل شو (۴) بیا فرماني چه اودرپړه یعنی په کلکه او قوی اراده سره ملا وتره تیارشه اوخلق زمونږ د ذات نه د دوزخ نه اود هغوی د بدو عملونود سزا نه اوویره. د هغوی غوږونه رابیدار کړه د هغوی نه غفلت لرې کړه. د اولننې وحی سره په نبوت سره حضور ﷺ ممتاز کړې شواو په دې وحی سره رسول ﷺ جوړکړې شو. د خپل رب تعظیم اوکړه.

قرله تعالیٰ:- وَتِلْكَ آيَاتُ الْقُرْآنِ وَخُفِيَ عَنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ مَا يَنْصُرُونَ (۵) یعنی دې گناه بې وعدگني وغیره نه خان بیج اوساته. لکه چه د شاعر په شعر کښي دی چه د الله تعالیٰ په فضل سره زه د فسق او فجور د لباس نه اود غدر د رومان خلاص یم. په عربی محاوره کښي دابرابر راخی چه کېړې پاکې ساته یعنی گناه پریږده د اعمالواصلاح اوکړه داهم مطلب خودلې شوې دي چه په حقیقت کښي خو حضور ﷺ نه کاهن دي نه جادوگر که داخلق هر څه هم وائی تاسو پړاوه هم مه کوئې. په عربی محاوره کښي کوم دگناه ککړې او د

(۱) ایضا.

(۲) صحيح بخاری كتاب التفسیر سورة المدثر: ۴۹۲۵، صحيح مسلم: ۱۶۱، ترمذی: ۳۳۲۵.

(۳) صحيح بخاری كتاب يداخلق باب الاذلال احدكم أمين والملائكة في السماء: ۳۳۳۸، ۳۳۴۱، ۳۳۴۰.

(۴) طبرانی: ۱۱۲۵۰، مجمع الزوائد: ۱۳۶/۷.

بہی وعدگنی پہ ہواسرہ خیرنی شوہی گندہ کپرو والا وائی اوکوم چہ بہی گناہ او د وعدی پابندوی ہفہ
تہ پاکو کپرو والا وائی شاعر وائی:

(اذا المرء لم يدنس من اللوم عرضه) (فکل رداعیر تدیہ جمیل)

یعنی انسان چہ کلہ د گناہ نہ جدادی نویہ هروکپرو کنبی نیناستہ دی اودامطلب ہم دی چہ غیر ضروری لباس مہ اغوندہ خیلہ کپری پہ گناہ مہ گندہ کوہ کپری پاکہی اوصفاستہ خبری وینخہ د مشرکانو پہ شان خیل لباس ناپاکہ مہ ساتہ۔ پہ اصل کنبی دا ٲول مطلبونہ صحیح دی چہ دا ہم وی ہفہ ہم وی اوورسرہ زہ ہم پاک وی پہ زہ باندی ہم د کپری اطلاق د عربو پہ کلام کنبی موندلی شی۔ لکہ چہ د امرؤالقیس پہ شعر کنبی دی اود حضرت سعید ابن جبیر ؓ نہ د دی آیت پہ تفسیر کنبی نقل دی چہ خیل زہ او خیل نیت صفاستہ (۱) محمد بن کعب قرظی ؓ او حضرت حسن ؓ نہ ہم دا روایت دی چہ خیل اخلاق بنہ ساتہ۔ بیا فرمائی چہ گندگی پریردہ یعنی بتان اود اللہ تعالیٰ نافرمانی پریردہ لکہ چہ بل خانی کنبی ارشاد دی (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفُ الْكُفْرَيْنِ وَالْمُتَّقِينَ) ای نبی د اللہ تعالیٰ نہ اوویریرہ اود منافقانو او کافرانو مہ منہ۔ حضرت موسیٰ ؓ خیل رور ہارون ؓ تہ ونیلی وو ای ہارون ؓ زما نہ پس زما پہ قوم کنبی تہ زما پہ خانی کینہ اصلاح کوہ او د فساد کونکو پہ لار باندی مہ لکہ۔ بیا فرمائی چہ عطیہ ورکولوسرہ زیاتی مہ خوینوہ۔ د ابن مسعود ؓ پہ قرات کنبی (ان تستکثر) دی۔ دا مطلب ہم بیان شوہی دی چہ د خیل نیکو اعمالو احسان پہ اللہ تعالیٰ باندی د زیاتی پہ طلب کولوکنبی مہ ساتہ اودا ہم ونیلی شوی دی د خیرد غوینستلو پہ کثرت سرہ کمزوری مہ کوہ۔ ( ) او دا ہم ونیلی شوی دی چہ دخیل نبوت بوج احسان پہ خلقو باندی کیخودوسرہ د دی پہ عوض کنبی دنیا مہ غوارہ۔ دا خلور اقوال شوخو اولنی دی واللہ اعلم۔ بیا فرمائی چہ د دی پہ تکلیفونو کوہ چہ دالہ تعالیٰ پہ لار کنبی تاتہ اورسی نود رب د رضایہ خاطر پہ دی صبراو برداشت کوہ۔ اللہ تعالیٰ چہ تاتہ کوہ منصب درکری دی پہ ہفہ کنبی لگیا اوسہ اوکلک اوسیرہ د (تَقْوَر) نہ مرادصور یعنی شپیلی (د۔د)

قرہ تعالیٰ:- قَاذَانُفِرِي النَّافُورِ

شپیلی پوک وھل:- مستند احمد، ابن ابی حاتم وغیرہ کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ اوفرمانیل چہ زہ خنکہ پہ آرام سرہ اوسیرم سرہ د دی چہ د شپیلی والا فرینتی شپیلی پہ خلہ کنبی نیولی دہ اوتندی بیکتہ کری د اللہ تعالیٰ د حکم پہ انتظار دی چہ کلہ بہ حکم اوشی اوہفہ بہ شپیلی پوک وھی۔ صحابہ کرامو عرض اوکرو یارسول اللہ ﷺ بیا مونہ تہ خہ ارہ اد کولی شی؟ ونی فرمانیل وائی (وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنَعْلُ الْوَكِيلِ) (۲) بیانی د شپیلی د پوک وھلو ذکر کولوسرہ اوفرمانیل کلہ چہ شپیلی پوک وھلی شی بیا فرمائی چہ ہفہ ورخ او ہفہ وخت بہ پہ کافرانو باندی ډیر سخت وی چہ پہ ہیخ شان سرہ بہ آسان نہ دی لکہ چہ بل خانی کنبی پخیلہ د کافرانو قول دی چہ (يَقُولُ الْكُفْرَانُ هَذَا يَوْمُ عَرِ) د دن ورخ خود ډیرہ زیاتہ گرانہ اوډیرہ سختہ ورخ دہ۔ حضرت زرارہ بن ابی اوفی ؓ چہ دبصری قاضی وویوخل نی خپلو مقتدیانو تہ دسحر مونخ ورکولو ددی سورت تلاوت نی اوکرو چہ کلہ دی آیت تہ راورسیدو نو ناخاپی

۱ الطبری: ۱۳/۲۴

۲ الطبری: ۱۶/۲۴

۳ ایضاً: ۱۸/۲۴

۴ الحمد: ۳۲۶/۱، ترمذی: کتاب التفسیر القرآن باب و من سورۃ الانبیاء: ۲۲۳۴، حاکم: ۵۵۹/۴، ابن حبان: ۸۲۳، عن ابی سعید

الحدری ؓ

نی یوہ تیزہ چغہ دخلی نہ اووتله او راہریوتلو چہ خلقو اوکتلونو روح نی تلہ وو الله تعالی دی پہ هغوی باندی خپل رحمت نازل کری (۱)

دَرْنِی	وَمَنْ خَلَقْتُ	وَجِیدًا	وَجَعَلْتُ لَهُ	مَالًا مَّہْدُوْدًا
اپریرہدہ ما	او هغه خوک چی پیدا کرو ما	یوازی	او ورکړو ما	هغه له مال دیر
اماو	هغه خوک پریرہدہ	چی یوازی می پیدا کړې دې	او هغه ته می دیر مال ورکړې دې	
وَبَیِّنَ	شُھُوْدًا	وَمَهَّدْتُ	لَهُ	مَّہِیْدًا
او خامن	حاضر وسیدونکی	او تیاره کړه ما	هغه ته (لاره دسرداری)	په تیارولو سره
او حاضریدونکی	خامن می وته ورکړې دې	اوپه سرداری ورکولو سره می ورته سرداری ورکړې ده		
ثُمَّ یَطْمَعُ	اَنْ اَزِیْدَ	کَلَّا	اِنَّهٗ	کَانَ لِاٰیَتَا
بیا هغه طمع لری	اچی زیات به نور ورکړم	هرگز نه	بیشکه هغه	دې
بیا هغه طمع کوی	اچی د هغه مال نور هم زیات کړم	هیڅکله نه	دې خو زموږ د آیاتونو	
عَیْنًا	سَارُھِقَہٗ	صَعُوْدًا	اِنَّهٗ	قَدَّرَ
عناد ساتونکې	دیر زر به زه وروخیژوم	هغه لره	په سختو خیژولو سره	بیشکه هغه
سره عناد ساتونکې دې	اوس به ئې زه دوزخ ته داوړ غرته په زور اوخیژوم	هغه فکر اوکړو		
وَقَدَّرَ	فَقَتِلَ	کَیْفَ قَدَّرَ		
او اندازه ئې اوکړه	دخبری	پس دالله غضب دوی په هغه باندې	اچی دڅنگه خبری اندازه ئې اوکړه	
نو بیا ئې سوچ اوکړو	نوبریاد دې شی	اچی څنگه خراب سوچ ئې اوکړو		
ثُمَّ قَتِلَ	کَیْفَ قَدَّرَ	ثُمَّ نَظَرَ		
بیا دغضب دالله وی	په هغه باندې	اچی دڅنگه خبری اندازه اوکړو	هغه	بیا ئې اوکتل (خلقو ته)
بیا دې هلاک شی	اچی څنگه خراب سوچ ئې اوکړو	.....	بیا ئې اوکتلو	
ثُمَّ عَبَسَ	وَبَسَرَ	ثُمَّ اَدْبَرَ	وَاسْتَكْبَرَ	فَقَالَ
بیا ئې تندې تریو کړو	او خلد ئې بوته کړه	بیا ئې شا کړه	او تکبر ئې اوکړو	او وئیل
بیا ئې تندې تریو کړو	او خوله ئې وړانه کړه	مخ ئې واړولو	او ځان ئې غټ اوگټلوا	نو وې وئیل
اِنْ هٰذَا	اِلَّا سَحَرٌ	یُوْثَرُ	اِنْ هٰذَا	اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ
نه دې دا قرآن	مگر جادو دې	اچی نقل کولی کیږی	نه دې دا	مگر کلام دانسان دې
چی دا قرآن	خو د پخوانو	راغلی جادو دې	.....	داخو تش د انسان کلام دې

سَاطِیْنِہ	سَقَرٌ	وَمَا أَذْرٰکَ	مَا سَقَرُ	لَا تَبْقٰی
زہر بہ نیناسم زہ ہفہ لہر دوزخ تہ او تہ خہ خبر نی اچی خہ دے سقر اچی باقی ند باتی کوی				
وَلَا تَذَرُ	لَوَاحِہ	لِلنَّاسِ عَلَیْہَا	تِسْعَہ عَشْرُ	
او ندہ پریڑی ہیخ خیز سوزونکی دے خرمن لہر مقرر دی پہ ہفہ باندی نولس (فرہبتی)				
او نہ بہ نی خلاصی د مخونو وراونکی دے ..... پہ ہفہ بہ نولس فرہبتی مقرر وی				

قوله تعالى: -ذُرِّي وَمَنْ خَلَقْتَ وَجِدًا

دولید بن مغیرہ مذمت:۔ کوم خبیث سری چہ دالہ تعالیٰ د نعمتونو کفر او قرآن پاک تہ نی انسانی قول اوونیلو د ہفہ دسزاگانو ذکر کولے شی۔ اول چہ کوم نعمتونہ پہ ہفہ باندی انعام کرے شوی دی د ہفہ بیان کولی شی چہ دے خان لہر او یوازی دنیا تہ راغلی و، مال اولاد یانورخہ ورسرہ نہ وو۔ بیا اللہ تعالیٰ ہفہ مالدار کرے کہ زرگونو لاکھونو دینارونہ دولت او جائیدادونہ نی ورکری وو او یہ اعتبارد اقوالو دیارلس اود بعضی نورو اقوالو لس خامن نی ورکول چہ تول بہ د ہفہ سرہ ناست وو۔ نوکرانو مزدورانو وینخو غلامانو بہ کارونہ روزگارونہ کول او دہ بہ پہ مزہ سرہ خپل ژوند د اولاد سرہ تیرولو۔ غرض چہ ہرقسم مال دولت وینخے غلامان ہرقسم آرام او مزے ورتہ حاصلی وی بیانی ہم د نفس خواہش تہ پورہ کیدلو او غوینستل نی چہ اللہ تعالیٰ دے نورہم زیات کری حالانکہ داسی اوس تہ کیدل۔ دے زمونہ د خبرود علم نہ پس کفر اوسر کشی کوی دے خو بہ پہ صعود (دوزخ کبھی دے اوریو غردے) ورخیڑولی شی۔ صعود نہ خہ مواد دی؟ د مسند احمد پہ یوحیث کبھی دی چہ ویل د دوزخ د یوے کندی نوم دے کومہ کبھی چہ بہ کافران و رغور زولی شی۔ ترخلوینستو کالو پوری بہ ہم دننہ دننہ روان وی خویابہ ہم بیخ تہ او نہ رسی۔ او صعود د دوزخ د اور د غر نوم دے پہ کوم چہ بہ کافران ورخیڑولی شی د اویا کالو پوری خویہ ہم ورختل کوی بیا بہ د ہفہ خانی نہ لاندے راغور زولی شی۔ اویا کالو پوری بہ لاندے رارغ پری او ہم پہ دغہ ہمیشہ والی سزا کبھی بہ راگیروی۔ (۱) دا حدیث پہ ترمذی کبھی ہم دے او امام ترمذی رحمہ اللہ دے تہ غریب و نیلی دے او ورسرہ پہ دے کبھی نکارت ہم دے۔ ابن ابی حاتم کبھی دی چہ صعود د دوزخ د یو غرنوم دے کوم چہ د اوردے۔ دے بہ مجبور کولے شی چہ پدے او خیرہ لاس کیخودو سرہ بہ تک سور شی او چتولوسرہ بہ ہم دغہ شان شی داشان بہ نی پنی ہم۔ (۲)

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ صعود د دوزخ د یو کانی نوم دے پہ کوم چہ بہ کافر پر مخی رانیکلے شی۔ (۳) سدی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ داکانی دے خونیڈونکی دے۔ مجاہد رضی اللہ عنہ وائی چہ د آیت مطلب دا دے چہ مونہ بہ دلہ د مشقت والا عذاب ورکوی۔ (۴) قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ داسی عذاب پہ کوم کبھی چہ بہ دہ لہ کلہ ہم آرام حاصل نہ شی۔ امام ابن جریر رضی اللہ عنہ ہم دا خونیوی۔

قوله تعالى: - اِنَّهٗ فُكِّرُوْا قَدْرًا

جہنم تہ د ووغوزارولو سبب:۔ بیا فرمائی چہ مونہ دہ لہر دے تکلیف ورکونکی عذاب تہ خکہ ورنیزدی کروچہ دے دایمان نہ دیر لری و وہفہ بہ پہ سوچونو سوچونو کوشش کولو چہ دے قرآن تہ خہ نوم درکری

(۱) لرمذی کتاب نفس القرآن باب ومن سورة الانبياء: ۳۱۶۴، احمد: ۷۵/۳، مستدای بعلی: ۱۳۸۳، ابن حبان: ۶۴۶۷، البیہقی: ۲۶۵۔

(۲) الطبری: ۲۶۶/۸، ۲۶۶/۲۳۔

(۳) الدر المنثور: ۳۳۱/۸۔

(۴) الطبری: ۲۳/۲۴۔

اوڻ ڇڏي جوهر ڪري. بيا به ڀڄي ڏهه باندې افسوس کولي شي اودعربود مثل مطابق ڏهه د هلاڪت ڪلبي وٺيلي شي ڏي غرق ڪري شي او ڏي برباد ڪري شي. ڇومره خرابه خبره ئي سوچ ڪرڻه او ڇومره بي حيا دروغ خبره ئي راويستله. ڏ ڏير زيات غور اوفڪرڻه پس ئي تندي گونجڻي ڪرڻه اوڻ ڇڏي ورائه ورائه ڪولوسره دحق نه لري اودنييگري نه مخ اړولو سره ڏالله تعاليٰ د تابعداري نه سراوولي زره ئي اودرولو سره صفااوئييل دآقرآن خود الله تعاليٰ ڪلام نه ڏي بلڪه ڏا محمد ﷺ د خپل خان نه د ورائدي خلقو جادو منتر نقل ڪري اوهم هغه بيانوي داخود الله تعاليٰ ڪلام نه ڏي بلڪه انساني قول ڏي اوجادو ڏي ڇهه نقل کولي شي. ڏدي لغنتي نوم وليدين مغيره مخزومي وواود قريشو سردار وو.

ڏ وليد واقعه ڪه وه؟... حضرت ابن عباس رضه فرمائي ڇهه واقعه ڏاسي ڏهه ڇهه يوڻل ڏا وليد پليت حضرت ابوبڪر صديق رضه له راغلو اوخواهش ئي ښڪاره ڪرڻه ڇهه هغوي لڙ شان قرآن واوروي. حضرت صديق اڪبر رضه يوڻو آياتونه اولوستل ڇهه د هغه په زره ڪيئي ئي خاني اوگرو. ڪله ڇهه د ڏي خاني نه پاسيدو او د قريشوتولي ته اورسيدو نوئييل خلقو د حيرانتيا خبره ده حضرت محمد ﷺ ڇهه ڪوم قرآن لولي د الله تعاليٰ قسم نه خو هغه شعردي اون هغه جادومنتر ڏي نه د ليونوينا ده بلڪه په الله قسم هغه خو هم خاص د الله تعاليٰ ڪلام ڏي په ڏي ڪيئي هيڻ شڪ نشته. قريشو ڏي اوريدوسره سرونه اونيويل او وٺي وٺيل ڪه ڏي مسلمان شونو بس بياخوبه په قريشوڪيئي. يوكس هم بغيرد اسلام راوڙو نه باقي پاتي نه شي. ڪله ڇهه ابوجهل ته داخبر اورسيدونو هغه وٺيل ويريريئي مه گورئي زه به ڏي په يوڻل باندې د اسلام نه واروم. ڏي وينا سره هغه په زره ڪيئي يوترڪيب سوچ ڪرڻه اود وليدڪورته لاڙو ورته ئي اوئييل ڇهه ستاقوم تاله ڇهه چنده ڪري او ڏيرمال ئي راجمع ڪري ڏي او هغوي هغه تاته په صدقه ڪيئي درڪول غياري. هغه وٺيل واه ڇهه د مزي خبره ده ماته د چنڊواو صدقوڇه ضرورت ڏي دنيا ته پنه ده ڇهه دوي ڪيئي زمانه زيات مال او اولاد بل چاسره نشته. ابوجهل وٺيل ڇهه دا خوتيك ده ولي په خلقو ڪيئي ڏاسي خبري ڪيري دا ته ڇهه ابوبڪر رضه له ڇي راڃي صرف د ڏي د پاره ڇهه د هغه نه ڇهه وصول ڪري. وليد وٺيل افسوس زما په خاندان ڪيئي زما باره ڪيئي ڏاسي خبري ڪيري ماته خو بالڪل پنه نه وه اوس د الله قسم نه به زه ابوبڪر رضه له لارشم اون به عمر رضه له لارشم اون به رسول الله ﷺ له لارشم او هغوي خو ڇهه ڇهه وائي هغه جادو ڏي ڪوم ڇهه نقل کولي شي. په ڏي باندې الله تعاليٰ داآياتونه نازل ڪرل (فرقي) نه (لائيڻ) پوري. (۱)

دويم روايت :- حضرت قتاده رضه فرمائي هغه وٺيلي ووجه زه د قرآن باره ڪيئي د ڏير سوچ اوغورفڪر نه پس په ڏي نتيجه رسيدلي يم ڇهه داشعرخونه ڏي په ڏي ڪيئي حلاوت ڏي په ڏي ڪيئي چمڪ ڏي، دا غالب ڏي مغلوب نه ڏي خودي يقيناً جادو. په ڏي باندې دا آياتونه نازل شو. ابن جرير ڪيئي ڏي ڇهه وليد حضور رضه له راغلي وو اوقرآن پاڪ اوريدوسره دهغه زره نرم شوې وواويوره اثر پري شوې وو. ڇوجه ڪله ابوجهل ته دا معلومه شوه نو په مندومندو راغلو اود ڏي ويري ڇهه ڏي چرته په ښڪاره مسلمان نه شي ڏي غصه ڪولود پاره ئي دروغ مروغ اوئييل تره ستاقوم ستاد پاره مال راجمع ڪول غواري. تپوس ئي اوکرو ولي؟ ٿوونئي ڏي د پاره ڇهه تاته ئي درڪري ته د محمد ﷺ خواله تلل پريده ڇڪه ڇهه ته هم د مال حاصلولوبه غرض هلته ڇي. هغه په غصه ڪيئي اوئييل ڇهه زما قوم ته معلومه نه ده ڇهه هغوي ٽولو ڪيئي زه ڏير مالداريم؟ ابوجهل وٺيل دا خوتيك ده ولي ڏي وخت ڪيئي د خلقو داخيال بوخ شوې ڏي ڇهه ته د محمد رضه نه د مال حاصلولو په غرض د هغه شوې ئي. ڇهه ته داغواڙي ڇهه دا خبردي د خلقو د زره نه اوڻي نوت هغه باره ڪيئي ڇهه سختي خبري اوکړه ڏي د پاره ڇهه دخلقو يقين اوشي ڇهه ته د هغه مخالف ئي اوستاد هغه نه هيڻ غرض نشته. هغه وٺيل گوره خبره خودا ده ڇهه هغه ماته ڪوم قرآن

اور ولی دے قسم دے دالہ تعالیٰ چہ ہفہ خو نہ شعر دے اونہ خہ قصیدہ اوجزر دے نہ د پیریانو قول یاد ہغوی اشعار دی۔ تاتہ بنہ پتہ دہ چہ دانسان او پیریانو کلام ماتہ بنہ یاد دی زہ پخیلہ بنہ مشہور شاعریم د کلام دینہ والی او خراب والی نہ بنہ خیریم، د اللہ قسم چہ دے کبئی دمحمد ﷺ ہیخ کلام نشتہ اللہ تعالیٰ تہ معلومہ دہ چہ پے دے کبئی عجیبہ خواہہ حلاوت خوند مزہ او دلبری دہ چہ ہفہ د تولو کلامونو سرداردے د ہغے پے وړاندے بل یو کلام بنہ کیدلے نہ شی ہفہ پے تول خوری پے دے کبئی زہہ رابنکل اوچتوالی اوجذب دے۔ اوس تہ اوواہ چہ زہ د دے کلام بارہ کبئی خہ اوواہم؟ ابو جہل ونیل واورہ ترکومے چہ تہ ہفہ پے بدنۍ سرہ یاد نہ کرے ستاد قوم خیالات بہ ستا پے نسبت صفانہ شی۔ ہفہ ونیل ماتہ تہ مہلت راکرہ زہ سوچ کوم چہ د دے بارہ کبئی خہ داسے کلمہ وایم۔ د پیر سوچ او فکر نہ پس نی د خپل قوم پے خاطر او پوزہ کیخودو پے خاطر داسے اوونیل چہ داخو جادو دے چہ ہفہ نی نقل کوی۔ پے دے باندے ﴿قُتْنِ﴾ نہ واخلہ ﴿تِسْعَةَ عَشْرَةَ﴾ پورے آیاتونہ نازل شو۔^(۱)

دریم روایت:۔ سدی ﷺ وائی چہ پے دارالندوہ کبئی کیناستل اودے تولو خلقو مشورہ اوکرہ چہ د حج بہ موسم کبئی بہ خلق د خلورو وارو طرفونہ راخی نو ہغوی تہ اووانی چہ د محمد ﷺ بہ نسبت خہ اوواہ؟ خہ داسے خبرہ تجویز کرنی چہ تول پے یوہ ژبہ ہم ہفہ یوہ خبرہ کوو چہ پے تولو عربو کبئی او پے نورو خایونو کبئی ہم ہفہ مشورہ شی۔ نو دے وخت کبئی جاشاعر اوونیل چا جادوگر اوونیل چاکاکن او نجومی اوونیل چا مجنون او لیونے اوونیل۔ ولید ناست وو سوچ نی کولو غوراو فکر کولو سرہ نی بہ بنہ خیال تندے گونجی کر واخلہ نی جوہر کرہ اوونیل داد پخوانو جادوگرو قول دے کوم چہ دے نقل کوی۔
قوله تعالیٰ: - سَأُخْبِرُهُ

د دوزخ ذکر اودے د منکر سزا: قرآن پاک کبئی بل خانی ارشاد دے ﴿اَنظُرْ كَيْفَ صَرَّيْوَالِكَ الْاَنْفَالُ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيْلًا﴾ یعنی لے شان گورہ خو سہی ستا څنگہ څنگہ مثالونہ جوړی خو غلی غلی پاتے کبیری او پے خہ نتیجہ باندے نہ شی رسیدلے۔ اوس د ہفہ د سزا ذکر کولے شی چہ زہ بہ ہفہ د دوزخ پے اور کبئی ودرغرت کرم کوم چہ د زبردست او ویرونکی عذاب اوردے چہ غوښہ څرمن او رگوښہ اویتے خوری۔ بیا بہ دا تول نوی راخی او بیابہ سوزولے شی نہ بہ مرگ راخی اونہ بہ د آرام والا ژوند ملاویری۔ څرمن راویستونکے ہفہ اور دے چہ پے یوترق کبئی بدن د شپے نہ زیات توره وی۔ بدن او څرمن وریتوی۔
قوله تعالیٰ: - عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشْرَةَ

د یهودیانو د صحابہ کرامو نہ تپوس او دایت نزول:۔ پے دے باندے نورس فریشتے مقرر دی چہ نہ سترے کبری اونہ رحم کوی۔ د حضرت براہ ﷺ نہ روایت دے چہ یوخیوہودیانونو صحابہ کرامو ﷺ نہ تپوس اوکر د داوینانی چہ د دوزخ د فریشتو شمیرخہ څومره دے؟ ہغوی ونیل اللہ تعالیٰ اود ہفہ رسول ﷺ بنہ پوہیری۔ بیا یوسری حضور ﷺ تہ دا واقعہ بیان کرہ نو ہم ہفہ وخت ﴿عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشْرَةَ﴾ نازل شو۔ حضور ﷺ صحابہ کرامو تہ واورولو اوونی فرمانیل چہ ہغوی لے شان مالہ راولنی چہ زہ ہم د ہغوی نہ تپوس اوکر ہم چہ د جنت خاورہ د خہ دہ اوونی فرمانیل واورنی ہفہ د سپینے میدے پے شان دہ۔ بیا یهودیان حضور ﷺ لہ راغلہ او تپوس نی اوکر د دوزخ د فریشتو شمیر څومره دے؟ حضور ﷺ د دواو لاسونو کوتے دوه خل شکتہ کرے پے دویم خل نی ترے غتہ گوته پریخودہ یعنی نورس بیا حضور ﷺ اوفرمانیل اوس تاسو اوینانی چہ د جنت خاورہ څنگہ دہ؟ ہغوی ابن سلام ﷺ تہ اوونیل چہ ہم تہ اوواہ۔ ابن سلام ﷺ ونیل ہفہ لکہ چہ د سپینے روٹنی دہ۔ حضور ﷺ اوفرمانیل چہ یاداستنی ہفہ سپینہ روٹنی کومہ چہ

د خالص میدی وی۔ (۱) مسند بزرگنسی دی چه کوم سری حضور ﷺ ته د صحابه کرامو ﷺ د بی جوابه کیدو خبر ورکړې وو هغه راغلي وو او ونيلي وو چه نن خوستا صحابه کرامو او بانی الله ونی فرمانیل څنگه؟ هغه ونیل هغوی جواب ورته کړې شو اودانی اوونیل چه مونږ به دخپل نبی ﷺ نه تپوس کوو. حضور ﷺ او فرمانیل ښه ده دا هم بیلل گنولې کیدې شی د چا نه چه د کومې خبرې تپوس کولې شی چه هغوی ته نه وی پته نوهغوی وانی چه مونږ به دخپل نبی ﷺ نه تپوس کوو بیا به جواب درکوو دا یهودیان د الله تعالی د ښمنان خو لږ شان ماله راولشی هغوی خو دخپل نبی نه د الله تعالی د لیدو سوال کړې وو اوبه هغوی باندې عذاب رالیکلې شوې وو. جواب نی ورکړ او د رسول الله ﷺ په سوال کولو باندې هغوی ډیر پریشان شو او یوبل ته نی کتل. (الخ)

وَمَا جَعَلْنَا	أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا	مَلَائِكَةً	وَمَا جَعَلْنَا
اونه دی جوړې کړې مونږه	کارکنانې دوور	مگر	فرشتې
اومونږ خو بل څوک نه بلکه	فرشتې په دوزخ مقرر کړې دي	اود هغوی دا	
عَذَابُهُمْ	إِلَّا فِتْنَةً	لِلَّذِينَ	كَفَرُوا
شمار دهغوی	مگر یوه فتنه	دپاره دهغو خلقو	چی کفر نې اوکړو
شمیر مو دکافرانو	دپاره تش د امتحان	په غرض مقرر کړې دي	.....نتیجه به نې داشی
الَّذِينَ	أُوتُوا الْكِتَابَ	وَلِذَٰلِكَ	الَّذِينَ
دهغه کسانو	چی ورکړې شوې دي ورته کتاب	او زیات شی	هغه کسان
اهل کتاب به پرې یقین اوکړی	.....او دایماندارو به پرې ایمان نور زیات شی		
إِنَّمَا	وَلَا يَرْتَابُ	الَّذِينَ	أُوتُوا الْكِتَابَ
په لحاظ دایمان سره	او چی اونه کړی شک	هغه کسان	چی ورکړې شوې دي کتاب
او اهل کتاب او مومنان به په کښې	هیڅ شک شبه نه کوی		
وَلَيَقُولُ	الَّذِينَ	فِي قُلُوبِهِمْ	مَرَضٌ
او دپاره ددې چی اووانی	هغه کسان	چی په زړونو دهغوی کښی	امرض دنفاق دي
اونتیجه به نې داشی	چی دچا په زړونو کښې	چی مرض وی	هغه کسان
وَالْكَافِرُونَ	مَا ذَا أَرَادَ اللَّهُ	بِهَٰذَا مَثَلًا	كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ
او کافران (دا خبره)	چی څه ارده کړی ده الله	په دې شمار سره	دارنگې
او کافران به دا وانی چی ددې په بیانولو کښې	دالله څه غرض دي	دغه شان الله ﷻ	هغه څوک گمراه
مَنْ	يَشَاءُ	وَيَهْدِي	مَنْ يَشَاءُ
هغه څوک	چی غواړی هغه	او لار ښانی	هغه چاته چی غواړی
کوی	چی وې غواړی	اوجاته چی	او غواړی هدایت ورته کوی
			او ستادرب لښکري صرف هغه ته معلومی دی

(۱) البیت للیهی: ۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳

إِلَّا هُوَ	وَمَا هِيَ	إِلَّا ذِكْرِي	لِلْبَشَرِ	كَلَّا
اگر خاص ہم ہفہ او نہ دی دا دوزخ مگر یو نصیحت دی دپارہ دانسان ہرگز نہ				
اودا د دوزخ بیان دخلقو دپارہ نصیحت قدرلہ دی قسم دی				
وَالْقَمَرِ	وَاللَّيْلِ	إِذَا دُبِرَ	وَالصُّبْحِ	
قسم دی بہ سپورمیں باندی او بہ شپہ باندی کلہ چہی بہ شاشی او بہ صبا باندی				
بہ سپورمیں اوشپہ چہی بہ تیریدوشی ..... او بہ صبا چہی				
إِذَا اسْفَرَّ	إِنَّمَا	لَا حُدَىٰ لِلْكَرِيمِ	نَذِيرًا	لِّلْبَشَرِ
کلہ چہی روبانہ شی چہی بیشکہ دا دوزخ خامخا یوہ نینہ دہ دلویو نینونہ بیرونکی دی انسان لڑہ				
کلہ روبانہ شی چہی دغہ دوزخ یوہیر لوئی مصیبت دی د خلقو دپارہ بیرونکی دی				
لَیِّنَ	شَاءَ	مِنْكُمْ	أَنْ يَتَقَدَّمَ	أَوْ يَتَأَخَّرَ
ا دپارہ دہفہ انسان چہی غواری ستاسو نہ چہی وړاند شی دنیکئی پہ لان یا روستی شی کفر تہ				
یعنی بہ تاسو کنبی دہفہ چہی بہ نیکئی کنبی وړاندی کیدل غواری او کہ روستو پاتی کیدل غواری				

قوله تعالى: - وَمَا جَعَلْنَا النَّارَ إِلَّا مَلَكًا -

د دوزخ د داروغہ گانو ذکر: - الله تعالى فرمائی چہ پہ عذاب کولو او د دوزخ پہ خیال ساتلو باندی مونہ فریتی مقرر کړی چہ نہ رحم کونکی دی اوسختی خبری کونکی دی۔ پہ دې کنبی د قریشو د مشرکانو تردید د هغوی تہ چہ کلہ د دوزخ داروغہ گانو شمیر او خودلی شو نوابو چهل او نیل چہ ای قریشو کہ هغه نورلس دی نو زیات نہ زیات کہ مونہ لس کم دوه سوه یو خائی شو نو هغوی تہ بہ ماتې ورکړو۔ بہ دې باندی وائی چہ هغه فریبتی دی انسانان نہ دی نہ بہ تاسو ماتې ورکړې شئی او نہ بہ هغه تاسو سترې کړې شئی۔ دا هم وئیلی شوی دی چہ ابو الاشدين د چانوم چہ گلده بن اسید بن خلف ووهغه چہ دا شمیر او وړیدو نو وئی وئیل ای قریشو تاسو ټول راجمع شئی په هغې کنبی صرف دوه رامنع کړی باقی اووه لسو لہ زہ کافی یم۔ دا ډیر مغروره سړی وو او ډیر طاقتور هم وو دې بہ د غوا په خرمن او وړیدو بیا بہ لسو کسانو هغه د دہ د پښونہ را ټیکلہ خرمن بہ ټکړې شوه خود هغه پښی بہ خوزیدې هم نہ۔ هم دغہ سړی وو چہ رسول الله ﷺ له مخامخ راغلو وئی وئیل تہ ماسرہ پرزول او کړہ کہ تا زہ راگذار کړم نوزہ بہ ستانوت اومنم۔ حضور ﷺ هغه سرہ پرزول او کړې او خو خل ئی راگذار کړو خو هغه تہ ایمان راوړل نصیب نہ شو۔

قوله تعالى: - إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا -

د فرشتو د شمیر خودلوخه وجه ده: - امام ابن اسحق تہ د پرزونو والا واقعه د رکانہ بن عبد یزید بن ہاشم بن المطلب خودلی دہ۔ زہ وایم پہ دې دواړو کنبی څہ منافات نشته ممکن دہ چہ دې دواړو سرہ ئی پرزونی کړې وی او الله اعلم۔ بیانی او فرمائیل چہ د دې شمیر خودلو خو وود امتحان د پارہ یو طرف تہ د کافرانو کفر را ټیکاره شوبل طرف تہ د اهل کتابو یقین کامل شو چہ د رسول الله رسالت حق دې څکہ چہ پخپله د هغوی پہ کتاب کنبی هم دغہ شمیر دې اودریمہ دا چہ ایماندار پہ خپل ایمان کنبی کامیاب شو۔ حضور اکرم ﷺ د خبری تصدیق او د هغوی ایمان زیات شو۔ اهل کتاب او مسلمانانوتہ ہیڅ شک شپہ پاتی نہ شوه د ناجوړہ زرونو منافقان را پاسیدل چہ بنہ دہ اوشایہ چہ دلته د دې د ذکر کولو څہ حکمت دې الله تعالی فرمائی چہ ہم داسې خبرې د ډیرو خلقو د ایمان د مضبوطولو د پارہ سبب

جو پیری اود پیرو خلقو د شک والا زہ نور ہم گلوو شی۔ د الله تعالیٰ دا تہول کارونہ د حکمت او راز نہ پاک دی۔ ستا د رب د لښکرو صحیح شمیر او صحیح تعداد اود هغی د کثرت هیخ چا ته علم نشته ہم هغه ښه پوهیږی۔ دا مه گنړنی چه بس هم نورلس دی لکه چه یونانی فلسفیانو اود هغوی هم خیال خلقو دخیل جهالت په وجه دا گنړل چه دې نه مراد عقول عشره اونفوس تسعه دی حالانکه داهغوی مجرد دعوی ده په کوم چه هغوی د دلیل قانمولونه بالکل عاجز دی۔ افسوس چه د آیت په اول باندې خود هغوی نظر دې ولې آخری حصی نه هغوی کفر اوانکارکوی چرته چه صفا الفاظ موجود دی چه ستا د رب د لښکرو بغیرد هغه نه چاته پته نه لگی بیا صرف د نورلسوڅه معنی ده؟ د بخاری اومسلم د معراج والا په حدیث کښې ثابتہ شوې ده۔ حضور ﷺ د بیت المعمور صفت بیانولوسره فرمائیلی چه هغه په اووم آسمان باندې دې اودې ته هره ورځ اویازره فرښتې ځی دغه شان په دویمه ورځ بیا اویازره فرښتې ځی اودغه شان همیشه خود فرښتوشمیر دومره ږیر دې چه کومې نن لارې شی د هغوی نمبر بیا د قیامتہ پورې نه شی راتلی۔^(۱)

توله تعالیٰ:- وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ

د فرښتو د کثرت ذکر او ددې متعلق احادیث:- مسند احمد کښې رسول مقبول ﷺ فرمائی زه هغه گورم څه چه تاسو نه گورنی هغه اورم کوم چه تاسونه اورنی آسمان چن پیری اوهغه ته د چنیدلو حق دې د یوې گوتې د کیخودو ځانی داسې خالی نشته چرته چه د یوې فرښتې سجده نه وی لگیدلې۔ که تاسوته هغه معلوم شوې وې کوم چه ماته معلوم دی نوتاسو به ږیر کم خندل او ږیر زیات به موثرل او په بسترو باندې به مو خپلو ښځو سره خوندونه نه اخستې بلکه فریاد او زاری کولوسره به خنگلونوته وتلې وئی۔ دا حدیث بیانولوسره به د حضرت ابوذر رضی د ځلې نه ناڅاپی داوتل چه افسوس زه ونه وې چه پرې کړې شوې وې۔^(۲) دا حدیث په ترمذی او ابن ماجه مکنې هم دې او امام ترمذی رحمه الله دې ته حسن غریب وائی اود حضرت ابوذر رضی نه مرفوعا هم روایت شوې دې۔

طبرانی کښې دی چه په آسمان باندې د یوې لویشتې برابر ځانی یا د تلې برابر ځانی هم داسې نشته چرته چه یونه یو فرښته د قیام، رکوع یا سجده په حالت کښې نه وی بیا به هم دا تہول د قیامت په ورځ وائی الله تعالیٰ پاک نی اومونږ له چه څنگه عبادت کول پکار وو هغه شان مونږ ادا نه کړې شو خودا ده چه مونږ تاسره څوک شریک نه دې گډولې^(۳) دامام محمد بن نصر مروزی کتاب العلوۃ کښې دی چه حضور ﷺ یوځل د صحابه کرامو رضی الله عنہم نه تپوس اوکړو کوم چه زه اورم هغه تاسو هم اورنی؟ هغوی جواب ورکړو یا رسول الله ﷺ مونږ خو څه نه اورو۔ حضور ﷺ او فرمائیل چه د آسمان چرچرکول زه اورم او هغه به دې چرچر کولو باندې ملائت کولې نه شی ځکه چه په دې کښې دومره فرښتې دی چه یولوشت ځای خالی نشته چرته څوک په رکوع کښې دی او څوک په سجده کښې دی۔^(۴)

دویم روایت کښې دی چه د دنیا آسمان کښې د یو قدم کیخودو ځانی داسې نشته چرته چه په سجده یا قیام کښې یوه فرښته نه وی د دې د پاره د فرښتو دا قول په قرآن کریم کښې موجود دې ﴿ وَمَا يَنظُرُونَ إِلَّا إِلَهُ مَقَامَهُ مَقُورُهُ وَتَالِإِنَّ الْعَالَمِينَ وَالْإِنسَانَ لَسُتَعْمُونَ ۝﴾ یعنی په مونږ کښې د هر یوې د پاره مقرر ځانی دې اومونږ صفونه تړونکی او د الله تعالیٰ تسبیح بیانونکی یو۔ د دې حدیث مرفوع کیدل ږیر غریب دی۔ په دویم روایت کښې دا قول د حضرت ابن مسعود رضی بیان کړې شوې دې۔ په یویل سند سره دا روایت د حضرت

(۱) صحیح بخاری کتاب بده الخلق باب ذکر الملائکۃ صلوات الله علیهم: ۳۲۰۷، صحیح مسلم: ۱۶۶۔

(۲) لمطی کتاب الزهد باب ماجا ل لول الی ﷺ ((ولولعلون ما علم)) ۲۳۱۲ وهو حسن، ابن ماجه: ۴۱۹۰، ۱۷۳/۵۔

(۳) المعجم الاوسط: ۳۵۹۲، مجمع الزوائد: ۵۷/۱۔

(۴) الصلاة لابن نصر: ۲۵۰۔

علامہ ابن سعدؒ نے ہم مرفوعاً نقل دی۔ داصحابی دمکی د فتح اودی نہ پس پہ جہادونو کنہی حضور اکرمؐ سرہ ووخو سنداً داهم غریب دی۔ پہ یوبل دیرزیات غریب بلکہ سخت منکر حدیث کنہی دی چہ حضرت عمر فاروقؓ راغلو مونخ ولاورو اودری کسان ناست ووپہ کومو کنہی چہ یو ابوجحش لہی وو۔ ہفہ اوفرمانیل پاسنی حضورؐ سرہ پہ مانخہ کنہی شرکت اوکرنی نو دودہ کسان خو اودریدہ او ابوجحش اووئیل چہ کہ خوک داسی سرې راشی چہ زما نہ پہ طاقت او قوت کنہی زیات وی ماسرہ پهلوانی ازکری اوما راگذارکری بیا زما خلہ پہ خاورو کنہی اومپی نو بیا بہ زہ پاسم گئی نہ پاسم حضرت عمر فاروقؓ وئیل نور بہ خوک راخی راشہ زہ راغلی یم۔ پهلوانی مو اوکرہ او ما ہفہ راخلاص کرو بیا می د ہفہ خلہ پہ خاورو ککرہ کرہ۔ پہ دی کنہی حضرت عثمان بن عفانؓ راغلو اوفہ نی زما نہ خلاص کرو۔ زہ دیرغصہ شوم اود دغہ غصی پہ حالت کنہی حضورؐ پہ خدمت کنہی حاضر شوم۔ حضورؐ ماتہ پہ کتوسرہ اوفرمانیل ابوحفص نن خہ خبرہ دہ؟ ماتولہ واقعہ اوورولہ نوونی فرمائیل چہ کہ د حضرت عمرؓ مرضی داسی وی نود اللہ تعالیٰ قسم زما پہ نیزد خود دغہ خیث سر راپریکری وو نو نہ بہ وہ۔ دی اوویدوسرہ حضرت عمرؓ ہسی پاسیدو اود ہفہ طرف تہ نی وریوپ کرو ہفہ دیر لری تلې وو حضورؐ ہفہ تہ آواز ورکرو او وئی فرمائیل کینہ اوورہ اللہ تعالیٰ د ابوجحش د مونخ تہ بالکل بی پرواہ دی۔ د دنیاپہ آسمان کنہی پہ خشوع اوخضوع سرہ بی شمارہ فریبتی د اللہ تعالیٰ پہ ورائندی سجده کنہی پرتی دی چہ د قیامتہ پوری بہ سراوچت نہ کری۔ پہ قیامت کنہی بہ د سجدی نہ سر اوچت کری اودی وینا کولوسرہ بہ حاضری شی ای زمونہ ربہ مونہ نہ ستا د عبادت حق ادا نہ کری شو دغہ شان پہ دویم آسمان کنہی بہ ہم داحال وی۔

د ملائکو تسبیحات: حضرت عمرؓ تپوس اوکرو حضورؐ د دوی تسبیح خہ دی؟ حضورؐ اوفرمانیل چہ د دنیا د آسمان فریبتی خو وائی (سبحان ذی الملک والملکوت) د دویم آسمان فریبتی وائی (سبحان ذی العزت والجلوت) د دریم آسمان فریبتی وائی (سبحان العری الذی لا یموت) عمرؓ تہ ہم پہ خپل مانخہ کنہی داسی وایہ۔ حضرت عمرؓ عرض اوکرو ویا رسول اللہ ﷺ دی نہ ورائندی چہ کوم تاسو لوستل خودلی دی اود کوم د لوستلو د پارہ تاسو فرمائیلی دی د ہفہی بہ خہ، کوو؟ وئی فرمائیل کله دا وایہ کله ہفہ لولہ۔ اول چہ د لوستلو د پارہ حضورؐ فرمائیلی وو ہفہ دادی (اعوذ بعفوک من عقابک واعوذ برضاک من مضطک واعوذ بک منک جل وجہک) یعنی اللہ تعالیٰ زہ ستا د عذابونو نہ ستاد معافنی پہ پناہ کنہی راخم اوستاد ناراضکی نہ ستا د رضامندنی پناہ غواہم اوستانہ ہم ستا پناہ غواہم ستا مخ د جلال والا دی۔ (۱)

اواسحق مروزی کوم چہ د حدیث راوی دی د ہفہ نہ حضرت امام بخاریؒ روایت کوی او امام ابن جبانؒ ہم ہفہ پہ ثقہ راویانو کنہی شمیری خو حضرت امام ابو داؤدؒ امام نسائیؒ امام عقیلیؒ او امام ذراقلنیؒ ہفہ تہ ضعیف وائی۔ امام ابوحاتم رازیؒ فرمائی وو خوہفہ ریشتونې ولې نابینا شوی وو اوکلہ کله بہ نی تلقین قبلولو۔ اود ہفوی د کتابونو روایتونہ صحیح دی دہفہ نہ داهم روایت دی چہ دا مضطرب دی اود ہفہ استاذ عبدالملک بن قدامہ ابوقتادہ حمجی کنہی ہم کلام دی۔ حیرانتیادہ چہ امام محمد بن نصرؒ د ہفہ دا حدیث خنگہ نقل کری دی نہ نی پہ ہفہ باندی کلام کری نہ نی د ہفہ حال معلوم کری نہ نی د ہفہ نہ پس د راویانو ضعف بیان کری اودومرہ نی کری دی چہ ہفہ نی پہ بل سندسہ مرسل روایت کری دی اود مرسل دودہ سندونہ نی راوی دی یود حضرت سعید ابن جبیرؒ نہ اودویم د حسن بصریؒ نہ۔

بیانی یوبل روایت راوی دی چہ حضرت عدی بن اوطاؒ د مدثن پہ جامعہ مسجد کنہی خپلہ خطبہ

کئی فرمانیل چه ماد یوصحابیؑ نہ اوریدلی دی هغه د نبی کریم ﷺ نہ اوریدلی دی حضور ﷺ
فرمانیللی چه د الله تعالیٰ دیرې زیاتې فربتې دی چه هروخت د الله تعالیٰ د ویری نه پجیری د هغوی
اوبنکی راپریوخی او هغه په دغه فربتوباندې راخپیری کومی چه په مانځه کښې مشغول دی. او په
هغوی کښې داسې فربتې هم دی چه د دنیا د شروع نه هم په رکوع کښې دی اوبعضې هم په سجده
کښې دی د قیامت په ورځ به خپله شا اوسر اوچتوی اودیر په عاجزنی سره به د الله تعالیٰ په دربار
کښې عرض کوی یا الله ته پاک نی اومونږ ستا د عبادت حق ادا نه کړې شو(ددې حدیث په اسنادو
کښې هیڅ نقصان نشته بیا فرمانی چه هغه اور د کوم صفت چه تاسو واوریدو دا د خلقو د پاره سراسر
دعبرت اونصیحت سبب دې. بیا د سپوږمنی د شپې د تلود سحر د رنډا کیدو قسم خوړلو سره فرمانی
چه هغه اور یوزبردست او دیر لوی خیز دې څوک چه دا ویره قبوله کړی اود حق په لار لگیدل غواړی او
دې لگی اوکه څوک غواړی چه سره د دې د حق کیدو هم شاکړی نوده نه لرې تختنی او هغه رد کونی.

کُلُّ نَفْسٍ	بِهَا	كَسَبَتْ	رَهِيْنَةً ۖ	إِلَّا أَصْحَابُ الْإِيْمَانِ ۖ
هر انسان	په سبب دهغې عمل	چی اوکړې هغه	گانه دې	غیر دنی لاس والو نه
هر بنده به پخپل عمل	کښې گانه پروت وی	.....	خو دنی اړخ خاوندان نه	
فِي جَنَّتٍ ۖ	يَكْسَاوُنَ ۖ	عَنِ الْجُرْمِيْنَ ۖ	مَا سَأَلْتُمْ	
هغوئ به په باغونو کښې وی	چی تپوسونه به کوی هغوئ	دمجرمانو نه	آه خیز ننویستی تاسو	
هغوئ به په باغونو کښې وی	د مجرمانو نه به تپوسونه کوی	چی تاسو کومی خبری		
فِي سَقَرٍ ۖ	قَالُوا	لَكُمْ نَارُ	مِنَ الْمَصْلِيْنَ ۖ	وَلَكُمْ نَارُ
په دوزخ کښې	اوبه وائی هغوئ	نه وو مونږه	دمونځ کونکونه	اونه وو مونږه
دوزخ ته داخل کړئ	هغوئ به په جواب کښې اووائی	مونږه مونځ گزار نه وو	او مسکینانوته	
لَطِيْمٌ	الْمَسْكِيْنَ ۖ	وَلَنَا	تَخَوُّصٌ	
چی دودئ مو ورکړې وی	مسکینانوته	او وو مونږه	چی مشغولیدو به مونږه	
په مو خوراک نه ورکولو	او په عبثو خبرو او کارونو کښې	مشغولیدونکو سره	مونږه هم	
مَعَ الْكَافِرِيْنَ ۖ	وَلَنَا	نَلْكَدُ	يَوْمَ الدِّيْنِ ۖ	
د حق خلاف مشغولیدونکو سره	او وو مونږه	چی دروغ به مو گټو مونږه	اورځي د قیامت لره	
مشغولیدو	.....	اومونږ به د جزاء ورځي	قیامت	ته دروغ وئیل
حَتَّىٰ	اَتْنَا	الْيَقِيْنَ ۖ	فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ	
نردي پورې	چی راغی مونږه ته	هغه خیز یقینی (مرگ)	پس هیڅ فائیده به ورنه کړی هغوئ له	
نردي چې مرگ راباندې راغلو	اونداسې خلقو ته به دسفارشیانو سفارش	هیڅ فائیده اونه رسوی		

الشَّافِعِينَ ۝	فَبَايَعَهُمْ	عَنِ التَّذْكِرَةِ ۝	مُعْضِينَ ۝
سفارش دسفارش کونکو پس څه شوی دی دوی لره چې د نصیحت نه مخ اړونکی دی			
..... نو په دوی څه شوی دی چې د نصیحت نه مخ اړوی؟			
كَانَهُمْ	حَمْرٌ ۝	مُسْتَنْفِرَةٌ ۝	فَزَتْ مِنْ قُورَةٍ ۝ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ
دوی داسې دی لکه خره تښتیدونکی وی دشرمخ نه بلکه غواړی هر سړې ددوی نه			
لکه چې دوی (ځنگلی، خره) دی چې د زمري نه تښتی خبره داده چې په دوی کښې هر کس دا غواړی			
أَنْ يُؤْتِي	صُفَا ۝	مُنْشَرَّةٌ ۝	كَلَّا ۝ بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ ۝
چې ورکړې شي هغه ته صحيفې (خط) غوړیدلي هر گز نه بلکه نه یرېږي دوی داخرت نه			
چې هغه ته دي پرانستلي صحيفې ورکړې شي دانه شي کيدې خبره دا ده چې دوی داخرت نه ویرېږي			
كَلَّا ۝	إِنَّهُ ۝	تَذْكِرَةٌ ۝	فَمَنْ شَاءَ ۝
هر گز نه بیشکه دا یو نصیحت دي پس هغه څوک چې غواړی نصیحت د حاصل کړې ددې نه			
خبردار اقران خو نصیحت دي نو څوک چې غواړي له دي (کتاب) نه نصیحت واخلی			
وَمَا يَذْكُرُونَ	إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ ۝	هُوَ أَهْلُ التَّقْوَى ۝	
او نصیحت نشي حاصلوي دوی مگر هغه چې اوغواړي الله هغه لائق دي ددې چې یره تر اوشي			
او نصیحت خودی هله حاصلوي شي چې الله اوغواړي هم هغه ذات د ویرې لائق دي چې ویره ترې اوشي			
وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ۝			
او خاوند دي دښني (متقيانو لره)			
او هم هغه دښني خاوند دي			

قوله تعالى: - كُلٌّ لِّغَيْبِ مَا كُنْتُمْ رَهِينَةً ۝

هرنفس به په خپل عمل نیولې کېږي: الله تعالی خبرورکوي چه هر سړې به د قیامت په ورځ په خپل عمل کښې اینختې او کېږي. خوچه دچاپه ښی لاس کښې عمل نامه راغلې وی هغوی به د جنت په بالا خانو کښې په آرام سره ناست وی دوزخیان به په خرابو عذابونو کښې کتلوسره د هغوی نه تېوس کوی چه تاسو دلته څنگه راورسیدنی؟ هغوی به جواب ورکړی چه نه مونږې درب عبادت کړې اونه مو مخلوق سره احسان کړې بغیرد علم نه چه څه په ژبه راتلل راویستل مو. که څوک مو په اعتراض کولو لیدل نو مونږ به هم ورسره کیدلو او خبرې به موجودولې اود قیامت د ورځې تکذیب موکولو تردې چه مرگ راغلو د یقین معنی مرگ هم په دې آیت کښې هم ده. ﴿وَأَعِذُّ بِكَ حَتَّىٰ بِأَيِّكَ الْيَقِينُ﴾ یعنی د مرگ د وخت پورې د الله ﷻ په عبادت کښې لگیا اوسه اود حضرت عثمان بن مظعون ؓ د مرگ په نسبت حدیث کښې هم د یقین لفظ راغلې دي. (۱) اوس الله تعالی فرمانی چه داسې خلقو ته به د چا سفارش او شفاعت فائده ورنه کړی ځکه چه شفاعت هله فائده مندوی کوم ځانی چه د شفاعت محل یعنی ځانی وی خوچه د چا سره هم په کفر باندې وتلې وی دهغوی د پاره شفاعت چرته دي؟ هغوی به دهمیشه دپاره هاویه ته ځی.

بیافرمانیٰ خہ خبرہ ده؟ خہ وجہ ده؟ چه داکافرانوستاد دعوت اونصیحت نہ مخ اروی اودقران او حدیث نہ داسی تختی لکہ خنگلی خرچہ د ازمری نہ تختی پہ فارسی ژبہ کنبی چه کوم ته شیروانی پہ عربی ژبہ کنبی هغی ته اسدوانی اوجبشی ژبہ کنبی قسوره وائی اویہ نبطی ژبہ کنبی ورته اویا. بیا فرمانی چه دامشركان خو غواری چه په دوی کنبی په هریوسری باندې خان له خان له کتاب نازل شو لکه چه یو بل خای کنبی د هغوی مقوله ده ﴿حَتَّىٰ لَوْ كُنَّا مَلَائِكَةً رَّسَلْنَا اللَّهَ﴾ یعنی چه کله هغوی له یو آیت راخی نووانی چه مونږ خو به هیش کله هم ایمان راوړو ترکومې چه هغه رانه کړې شی کوم چه د الله تعالی رسولانوته ورکړې کیدې شی. الله تعالی ته ښه علم دې چه د رسالت قابل څوک دی؟ اودا هم مطلب کیدې شی چه مونږ ته بغیرد څه عمل نه خلاصې را کړې شی. (۱) الله تعالی فرمانی چه اصل کنبی وجہ داده چه د دوی د آخرت ویره هلو نشته ځکه چه د دوی دایقین هم نه دي په دې باندې ایمان نشته بلکه دا دروغ گنری نو ویرېږی به ولې؟ بیا فرمانی چه رښتیا خبره داده چه دا قرآن پاک خو صرف نصیحت او موعظت دي چه څوک غواړی عبرت دې حاصل کړی او نصیحت دې واخلي لکه چه ارشاد دې ﴿وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَنْهَأَهُ اللَّهُ﴾ یعنی ستاسو غوښتنې دې د الله تعالی دغوښتنې تابع شی بیا فرمانی د هغه ذات د دې قابل دې چه د هغه دې اوویرېږی او هغه داسی دې چه د هر رجوع کونکی توبه قبلوی. مسند احمد کنبی دی چه رسول الله ﷺ ددې آیت تلاوت اوکړو او ونی فرمانیل ستاسو رب فرمانی چه زه د دې حقدار یم چه مانه اوویرېږی اوماسره دې دویم معبود اونه گرځولې شی څوک چه زما سره دشريك جوړولونه بیچ شوهغه خوزمادبښې حقدار شو (۲) اېن ماجه ترمذی اونسانی وغیره کنبی دا حدیث هم دې اوامام ترمذی رحمه الله دې ته حسن غریب وائی. سهیل د دې راوی قوی نه دي.

د الله تعالی په احسان سره د سورت مدثر تفسیر هم ختم شو.

ایاتونه	سورة القیمة مکیه وهی اربعون آیه و فیها رکوعان	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
۵	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	۱
لَا أُقْسِمُ بِیَوْمِ الْقِیَمَةِ وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ الْوَّامَةِ		
نه ازه قسم خورم په ورځ د قیامت اونه ازه قسم خورم په نفس ملامته کونکی باندې		
زه د قیامت په ورځ قسم خورم او زه په هغه نفس قسم خورم چې په بدنی ملامته کونکې دې		
أَحْسِبُ الْإِنْسَانَ أَكُنَّ نَجْمًا عِظَامَةً بَلَىٰ قَادِرِينَ		
ایا گمان کوی انسان چی مونږ به راجمع نکړې شو هډوکی دهغه ولې نه قادر یو مونږه		
ایا انسان داخیال کوی چې مونږ به دهغه هډوکی راجمع نکړو ضرور به ئې راجمع کړو مونږ خو په دې قادر یو		
عَلَىٰ أَنْ سُيِّئَ بَنَانُهُ بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجَرَ		
په دې چی برابړ کړو مونږه بندونه دگوتو دهغه بلکه اراده لری انسان چی گناه کوی		
چې د هغه دگوتو بندونه هم برابر کړو ..... بلکه انسان دا غواړی چې ائنده دې هم بد عملونه کوی		

(۱) الطبری: ۴/۲۶۱.

(۲) احمد: ۳/۱۴۲، ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سرود المذکر: ۳۲۸، ابن ماجه: ۴۲۹۹، مسند ابی یعلی: ۳۳۱۷، حاکم: ۵۰۸/۲.

اَمَامَہٗ یَسْلُ اَیَّانَ یَوْمُ الْقِیَمَۃِ ۝ فَاِذَا بَرَقَ الْبَصَرُ ۝	انیندہ دیارہ تپوس کوی چی کله به وی ورخ د قیامت پس هر کله چی او برینیی سترگی
وَحَسَفَ الْقَمَرُ ۝ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ۝ یَقُولُ الْاِنْسَانُ یَوْمَئِذٍ	..... د قیامت ورخی تپوس کوی چی کله به وی په کومه ورخ چی سترگی سپینې اوتبتی
اَوْ تَوَّرَعَ ۝ اَوْ سِوَرِی ۝ اَوْ سِوَرِی ۝ اَوْ سِوَرِی ۝ اَوْ سِوَرِی ۝ اَوْ سِوَرِی ۝	او توره شی سپوږمې او یوخانی کرې شی نمر او سپوږمې اوبه وانی انسان په دغه ورخ
اِنَّ الْمَفْزَرُ ۝ کَلَّا لَا وَزَرَ ۝ اِلٰی رَبِّکَ یَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ۝	او سپوږمې بې نوره شی اونمر او سپوږمې په یو حال کښې شی نو انسان به په دغه ورخ وانی چی
چې چرنه دې ځانې دتینبتی هر گز نه نشته ځانې دپناه رب ستاته په دغه ورخ ځانې دقرار دې	کوم خوا اوتبتیم اینه اوس د پناه هیڅ ځانې نشته په دغه ورخ ستا د رب نه سوا بل ځانې کښې پناه نشته
یُنَبِّئُ الْاِنْسَانُ یَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ	ا خبر به ورکړې شی انسان ته په دغه ورخ په هغې چی مخکښې نې لیرلې وی
وَاٰخَرُ ۝ بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰی نَفْسِهٖ بَصِیْرٌ ۝ وَاَوَّلٰی	په دغه ورخ به انسان ته خپل وړاندینی او روستنی ټول عملونه پیش کړې شی
اوروستو نې برینیی وی بلکه انسان به په نفس خپل باندې لیدونکې وی اگر که پیش کړې هغه	بلکه انسان به پخپله هم په خپل حالت باندې گواه وی ..... اگر که بهانې لتوی
مَعَاذِرُهُ ۝ لَا تُحْزَنُ ۝ یٰہٗ لِسَانَکَ لِتَتَّعَلَ ۝ یٰہٗ	ا عذرونه خپل مہ خوزوه په دې وحی ژبه خپله چی تلوار کوي په یادولو ددې
..... وانی رسول ﷺ ته د قران په لوستلو کښې د زر و نیلو دیارہ خپلې ژبې ته حرکت مه ورکوه	

قرله تعالیٰ: لَا اَلِیْمُ یَوْمَ الْقِیَمَۃِ ۝

د قیامت قسم: دا خوخل تیر شوی دی چه په کوم خیز باندې قسم او خورلې شی نوکه هغه د رد کولو څیز وی نو د قسم نه اول دلا کلمه دنفی دتاکید دیارہ راوړل جائز کېږی. دلته د قیامت په کیدو باندې اود جاهلانو د دې قول په تردید باندې چه قیامت به نه کېږی قسم خوړلې شی نو فرمانی چه قسم دې د قیامت په ورخ او قسم دې د ملامت کونکی خان. حضرت حسن رضی الله عنه خو فرمانی چه د قیامت قسم دې اود ملامت کونکی نفس قسم نه دې. حضرت قتاده رضی الله عنه فرمانی چه د دواړو قسم دې رضی الله عنه د حسن رضی الله عنه او اعرج رضی الله عنه قرات لَا اَلِیْمُ یَوْمَ الْقِیَمَۃِ دې دې سره هم د حسن رضی الله عنه د قول تائید کیږی ځکه چه د هغه په نيز داوولنې قسم دې او د دویم نه دې خو صحیح قول هم دغه دې چه د دواړو قسم خوړلې شوي دې لکه چه د حضرت قتاده رضی الله عنه بیان دې. د حضرت ابن عباس رضی الله عنه او حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه نه هم دا روایت دې او د امام ابن جریر رضی الله عنه مختار قول هم دغه دې. د قیامت ورخ خو هر سړې پیژنی.

قوله تعالى: وَلَا أَفْهَمُ بِالْأَنْفُسِ الْإِنَّمَا هِيَ دَفْسٌ لَهَا مَرْدَمٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

نفس دے دے نفس لوامہ: یہ نفس لوامہ کنبی د حضرت حسن بصری رحمہ اللہ نے روایت دی ہے کہ دے نہ مراد د مومن نفس دے کہ ہفتہ ہروخت خیل خان ملامت کوی چہ داسی دے ولے اوویل؟ دادی ولے اوخوولو؟ داخیال پہ زہ کنبی ولے راغلو؟ وفاقس اوفاجر غافل وی پہ ہفتہ باندی خہ شوی دی چہ خیل نفس ملامت کری؟ دہام روایت دی ہے کہ د زمکی اوآسمان تول مخلوق بہ خیل خان ملامت کوی۔ دخیروالا بہ دخیرہ کمی اود شروالا بہ د شر پہ کیدو باندی۔ دہام وئیلی شوی دی چہ دی نہ مرادموم نفس دے چہ نافرمان وی پہ پانی کیدونکی باندی پنیمانہ اویہ دی باندی ملامتہ کونگی۔ امام ابن جریر رحمہ اللہ فرمائی چہ دا تول اقوال نیزدی نیزدی دی مطلب دا دے چہ دا ہفتہ نفس والا دی چہ د نیکنی پہ کمی باندی او د بدنی پہ کیدو باندی نفس ملامت کوی او پہ فوت شوی باندی پنیمانتیا کوی۔ بیا فرمائی چہ انسان دا سوچ کرے دی چہ مونہ بہ د قیامت پہ ورخ د هغوی د هلوکو پہ راجع کولویاندی قادر نہ یو۔ داخو دیر غلط خیال دی مونہ بہ دا د جدا جدا خایونونہ راجع کوو اویا پہ نی اودرو اودا بہ پورہ پورہ جوړو۔ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ وغیرہ فرمائی چہ مونہ قادر یو چہ دوی د اوبی یا اس د تلی پہ شان جوړ کرو۔ امام ابن جریر رحمہ اللہ فرمائی چہ کہ پہ دنیا کنبی مونہ غوینتلی نو دوی بہ مو ہم داسی جوړ کرے وی۔ د آیت دلفظونونہ خویہ ظاہرہ ہم دا معلومیری چہ (فَدَيِّنْ) حال دی د (جمع) نہ یعنی انسان آیا داگمان کوی چہ مونہ بہ د هفتہ هلوکی راجع نہ کرے شو؟ او مونہ نی دیرز راجع کرو مونہ دے دے راجع کولو قدرت لرو بلکه کہ مونہ غواړو نو خورمہ چہ دے وو نوو هغی نہ بہ نی ہم خہ زیات جوړ کرو راوچہ نہ نی کرو۔ د دوی دگوٹوسرونہ بہ برابر کرو دابن قتیبہ رحمہ اللہ اوزجاج رحمہ اللہ قول ہم دغه معنی ده۔

قوله تعالى: هَلْ يُؤْمِنُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُفْجَرَأَمَانَهُ

د انسان اعمال: بیا فرمائی چہ اللہ تعالیٰ خپلے مخی تہ فسق اوفجورکول غواړی یعنی قدم پہ قدم وړاندی کیری وائی چہ گناه خوکوم توبہ بہ ہم اویاسم۔ د قیامت ورخ کومہ د هفتہ پہ وړاندی ده د هغی نہ کفرکوی اوهغه نی پہ خیل سر بہ سوره ده وړاندی روان دی هروخت ہم دغه وینی چہ یوقدم بہ خیل نفس دالله تعالیٰ د گناه طرف تہ وړاندی کوم خو چہ پہ چا باندی د رب رحم دی۔ د اکثر ولسلفوقول د دی آیت پہ تفسیر کنبی ہم دغه دی چہ پہ گناهونو کنبی تندی کوی اوتوبہ کنبی تاخیر کوی۔ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی د حساب د ورخ تہ انکاری دی ابن زید رضی اللہ عنہ ہم دغه وائی اوهم دا دیر نہ مطلب دی خکہ چہ ہم دے نہ پس دی چہ هغوی تپوس کوی قیامت بہ کله راخی؟ د هغوی دا سوال ہم د انکاریہ توگہ دے داخو بیژنی چہ د قیامت راتلل محال دی بل خانی ارشاد دی (وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ) وائی چہ کہ تہ ریشونے نی نو اوبشایہ چہ قیامت بہ کله راخی؟ دوی تہ اووایہ چہ د هغی یو ورخ مقرر ده دکومی نہ چہ نہ تاسویوساعت وړاندی کیدی شئی نہ روستو کیدی شئی۔ دلته ہم فرمائی چہ کله مو سترگې بقی پانی شی لکه چہ بل خانی ارشاد دی (لَا يَزِيدُ الْإِيْمَانَ إِلَّا إِيمَانُكُمْ فَخُذُوا حِذْرًا إِنَّ الْيَوْمَ لَشَدِيدٌ) یعنی بانہ بہ نی ریبی نہ بلکه درعب اود هشت دوجہ بہ نی سترگې بقی نیولې اخواد یخوا بہ گوری۔ د (یوق) دویم قرات (یوق) ہم دی معنی نیزدی نیزدی دی اود سپوږمنی راڼا بہ بالکل ختمه شی اونمر سپوږمنی پہ راجع کرے شی یعنی دواړہ بہ بی توره کرے شی او راغونډ بہ کرے شی لکه چہ فرمان دی (إِذَا النُّفُسُ كُودَتْ وَأَذَانُ الْيَوْمِ الْكَلْبَرُ) رحمہ اللہ

د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ پہ قرات کنبی (وجمع بین الشمس والقمر) دی انسان چہ کله دا پریشان شوې او د ویری اود دنیا د انتظام دا خطرناک حال اووینی نوتختی بہ او وائی بہ چہ د پناه خانی کوم خانی دے؟

د الله تعالى د طرف نه به جواب ملاویری چه هیڅ پناه نشته درب وړاندې او هغه سره د اودريدونه بغیر بله هیڅ لار نشته. لکه چه بل خانی ارشاد دې (مَا لَكُمْ مِنْ مَلْجَاؤٍ مِثْلِهِ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ) یعنی نن نه یوځانی د پناه شته اونه داسې یوځانی شته چرته چه تاسو لارښی اوتاسو بې انجام او بې پیژندگلو شئ. نن به هر سړی ته د هغه وړاندې روستو لوی واره نیوی اوزاره ټول اعمال وروړاندې کړې شی. لکه چه ارشاد دې (وَجَدُوا مَا عَمِلُوا خَيْرًا) یعنی چه څه شی وو هغه به اووینی اوستارب به په چا باندې ظلم نه کوی. انسان خپل ځان ډیر ښه پیژنی د خپلو عملونو پخپله آئینه ده سره د دې که انکار کوی یا عذر اومعذرت کوی گرځی.

لکه چه ارشاد باری تعالی دې (إِذَا كُنْتَ كُنْتَ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا) خپله عمله نامه پخپله اولوله او خپل ځان هم پخپله اوگوره. دهغه غوړونه سترگې لاسونه پښې اونوراند اموته په هغه د گواهنی د باره کافی دی. خرافسوس چه دې د نورو عیبونه او نقصانونه گوری اود خپل ځان نه غافله دې. ونیلی شی په توره کښې لیکلی دی ای بنیادمه ته خود نورو دسترگو دکې وینې اودخپلو سترگو پوره تیر تاته نه ښکاری؟ د قیامت په ورځ به انسان فضول بهانې جوړ کړی اوددروغودلیلونه به ورکوی اوبې کاره عذرونه به پیش کړی یویه هم نه شی قبلولې. ددې آیت یوه معنی داهم کړې ده چه هغه به پردې راولاچوی اهل یمن پردې ته عذار وائی خوصحیح معنی دپاسه ده لکه چه بل خانی ارشاد دې یومعقول عذریه ورسره نه وی نود خپل شرک نه به د سر نه انکار اوکړی چه د الله تعالی قسم مونږ خود سره مشرکان نه وو. بل خانی دی چه د قیامت په ورځ به هم د الله تعالی په وړاندې قسمونه خوړلوسره به خپل ځان رښتونی ثابتول غواړی لکه څنگه چه په دنیا کښې دهغوی ستا په وړاندې حال دې ولې الله تعالی ته خود هغوی دروغ ښکاره دی که هغوی خپل ځان هرڅه گتری. غرض دا چه عذر معذرت به د قیامت په ورځ دهغوی هیڅ په کار رانه شی لکه چه بل خانی فرمائی (يَوْمَئِذٍ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا اَعْمَالُهُمْ) ظالمانو ته به د هغوی معذرت هیڅ کار ورنه کړی دوی به د خپل شرک سره دخپلو ټولوبد عملوانکار اوکړی خوبې فاندې.

لَا تُحَرِّكْ بِهِ	لِسَانَكَ	لِتَعْجَلَ بِهِ
مڅخوزه په دې وحی ژبه خپله چی تلوار کوې په یادولو ددې		
انځي رسول ﷺ ته د قران په لوستلو کښې د زر ونیلو دپاره خپلې ژبې ته حرکت مه ورکوه		
إِنْ عَلَيْنَا	جَمْعَهُ	وَقُرْآنَهُ
بېشکه په مونږ دی جمع کول ددې او لوستل ددې پس هر کله چی لولو مونږ دا پس پیروی کوه		
ددې رایوځانی کول اوتاته لوستل زمونږ په ذمه دی نو چې مونږ ئې تاته ولولو نو ته		
قُرْآنَهُ	ثُمَّ	إِنْ عَلَيْنَا
دلوستلو ددې بیا بېشکه زمونږه ذمه ده بیان یعنی مطلب درښودل ددې هر گز نه		
دهغې پیروی کوه ..... بیا (خلقو ته) دهغې بیانول هم زمونږ په ذمه دی ..... مگر		
بَلْ تُحِبُّونَ	الْعَاجِلَةَ	وَتَذَرُونَ
بلکه تاسو خوښوئ زر حاصلیدونکی دنیا او پریردئ اخرت ځینې مخونه به په دغه ورځ		
تاسو خلق دنیا سره محبت کوئ او اخرت مو پرېښئ ..... ډیر مخونه به په دغه ورځ		

تَاضِرَةً ۱	إِلَىٰ رَبِّهَا ۲	نَاطِرَةً ۳	وَوُجُوهٌ ۴	يَوْمَئِذٍ ۵	بَاسِرَةً ۶
تازہ وی	ارب خیل تہ بہ	کتونکی وی	او خینی مخونہ بہ	پہ دغہ ورخ	غمگین وی
تازہ وی	اخیل رب تہ بہ گوری	.....	اودیہ مخونہ بہ	پہ دغہ ورخ	بی رونق وی
تَنْقُرٌ ۷	أَنْ يُفْعَلَ ۸	بِهَا ۹	فَاقِرَةً ۱۰		
گمان بہ کوی (پوہ بہ وی)	چی کیری بہ	پہ	پہ دغہ مخونو باندی (دھغوی سرہ)	سخت سلوک	
دوئ بہ خیال کوی	چی دوئ سرہ بہ	داسی سختی کولی شی	چی دوئ ملا بہ ماتہ کری		

قوله تعالى: - لَا تَحْزَنْكَ بِهِ سَانَكَ لِتَفْعَلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ۱۱

قرآن پاک لوستل او یاد دل: دل تہ اللہ تعالیٰ ﷻ خیل نبی کریم ﷺ تہ تعلیم ورکوی چہ دفرینتی نہ خنگہ وحی واخلی حضور ﷺ بہ دھغی پہ اخستلو کنبی دیرہ تندی کولہ او پہ قراءت کنبی بہ فرینتی سرہ بالکل پوشان وو۔ نوالہ ﷻ حکم فرمانی چہ کلہ فرینتہ وحی راوری راشی نو تہ صرف اورہ اویا د کومی ویری چہ تہ داسی کوی د دے خبریہ بابت تسلی ورکوی چہ ستا بہ سینہ کنبی جمع کول او پہ خیل وخت ستا د ژبی نہ لوستل دا زمونہ پہ ذمہ دی دغہ شان دا واضح کول او د دے تفسیر او بیان ستانہ کول داهم زمونہ پہ ذمہ دی۔ نوالہ خی حالت خو یادول بیا تلاوت کول بیا تفسیر مضمون وضاحت او مطلب بیانول د دے دریوار و کفالت اللہ تعالیٰ پہ خیلہ ذمہ اخستی دی لکہ چہ بل خانی ارشاد دی ﴿وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ ۚ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾ یعنی ترکومی چہ تاسرہ پورہ وحی رانہ شی نو تہ بہ لوستلو کنبی تندی مہ کوہ زمونہ نہ دعا غوارہ چہ زما ربہ زما علم زیات کری۔ بیا فرمانی چہ دا ستا بہ سینہ کنبی جمع کول اودا پہ تا باندی لوستل بہ مونہ دی کلہ چہ مونہ دا اولولو یعنی زمونہ نازل کری شوی فرینتہ دا تلاوت کری نو تہ اورہ چہ کلہ ہغہ اولولی نو بیانی تہ وایہ زمونہ پہ مہربانی سرہ بہ تاتہ پورہ یادوی۔ دومرہ ہم نہ بلکہ د حفظ کولو او تلاوت کولونہ پس مونہ بہ تاتہ د دے معنی مطلبونہ پہ بیکارہ والی او وضاحت سرہ پوہہ کوہ دی دپارہ چہ زمونہ اصلی مراد او صفا شریعت باندی تہ پورہ شان سرہ خبرشی۔

مسند کنبی دی چہ حضور ﷺ تہ د دے نہ واندی پہ وحی اخستو کنبی دیر سخت تکلیف کیدلواود دے ویری چہ چرتہ زہ نی ہیرنہ کرم فرینتی سرہ سرہ بہ نی لوستلو اود حضور ﷺ شونہ مبارکی بہ خوزیدلی۔ ابن عباس ؓ راوی حدیث خیل شونہ او خوزولی او ونی خودلی چہ داسی اود ہغہ شاگرد سعید ؓ بہ ہم د خیل استاذ پہ شان شونہ دی خوزولی او خیلو شاگردانو تہ بہ نی خود۔ پہ دے باندی دا آیت نازل شو چہ دومرہ تندی مہ کوہ او خیل شونہ مہ خوزوہ۔ دا ستا بہ سینہ کنبی جمع کول او پہ تاباندی تلاوت کول زمونہ پہ حوالہ دی بخاری او مسلم کنبی ہم دا روایت دی (۱) اوبخاری کنبی داهم دی چہ کلہ بہ وحی نازلیدلہ نو حضور ﷺ بہ سترگی مبارکی بیکتہ کری وے اوچہ کلہ بہ نازل شوہ نو حضور ﷺ بہ لوستل (۲) ابن ابی حاتم کنبی ہم د ابن عباس ؓ پہ روایت سرہ نقل دی او دیرو مفسرینو او سلفو صالحینو ہم دافرمائیلی دی۔ داهم روایت دی چہ حضور ﷺ بہ ہروخت تلاوت کولوداسی نہ چہ زہ نی ہیرنہ کرم پہ دے باندی دا آیاتونہ نازل شو۔

حضرت ابن عباس ؓ او حضرت عطیہ عوفی ؓ فرمانی د دے بیان پہ مونہ باندی دی یعنی حلال او حرام واضح کول۔ د حضرت قتادہ ؓ ہم دا قول دی۔ بیا فرمان کولی شی چہ دے کافرانو د قیامت نہ

(۱) الحد: ۲۴۳/۱، صحیح بخاری کتاب بدء الوحی باب کیف کان بدء الوحی الی رسول اللہ ﷺ، صحیح مسلم: ۴۸، ترمذی: ۲۲۲۹۔
(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ القیامۃ (۱۵۵) قرآنہ لایع لقرآنہ: ۴۹۲۹۔

انکار گول اود الله تعالى پاك كتاب نه مثل اود الله تعالى د عظیم الشان رسول ﷺ تابعداری نه کولو باندې اماده کونکې څیز چه کله دنیا او آخرت پریخودل دی سره د دې چه د آخرت ورځ ډیره د اهمیت والا ورځ ده. په دې ورځ به ډیر خلق خو داسې وی چه د هغوی مخونه به ډیر خوشحاله تروتازه وی اود خپل رب په دیدار باندې به مشرف کیږی لکه چه صحیح بخاری کښې دی چه ډیر زړ به تاسو خپل رب صفصفا او ښکاره په ښکاره خپلې مخې ته او گوړنی په ډیر صحیح حدیث اومتواترسوندونو سره کوم چه دا حدیثو آتمه په خپلو کتابونو کښې وارد کړې دې ثابته شوي ده چه ایماندار به قیامت په ورځ د خپل رب په دیدار باندې مشرف کیږی. دا احادیث خو به نه څوک اخواکړې شی اونه به دې نه انکار اوکړې شی.

صحیح بخاری اوصحیح مسلم کښې دحضرت ابوسعیدؓ اوحضرت ابوهریرهؓ نه روایت دې چه خلقوتپوس اوکړو یارسول الله ﷺ مونږ به خپل رب د قیامت په ورځ وینو؟ حضور ﷺ اوفرمانیل چه نمر او سپوږمنی کتلوکښې چه کله آسمان صفاوی اووریځ اوگره نه وی څه رکاوټ یارش وغیره وی؟ هغوی وئیل نه. حضور ﷺ اوفرمانیل دغه شان به تاسو الله تعالى وینئې (بخاری اومسلم کښې دحضرت جریرؓ نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ دخوارلسمې شپې سپوږمنی اوکتله اوونئې فرمانیل تاسو به دغه شان خپل رب وینئې څنگه چه دا سپوږمنی وینئې. نوکه تاسو نه کیدې شی د نمر د رانشلونه وړاندې مونږ (یعنی د سحرمونځ) اود نمر د ډوبیدونه اول مونږ (یعنی دمازیگر مونږ) کښې هیڅ شان سستی مه کوئې) (دابوموسیؑ نه هم په دې دواړومتبرک کتابونو کښې روایت دې رسول الله ﷺ فرمانیلی هغه جنتونه د سرو زرو دی د هغه ځانی لویښی لرگی هرڅه د سرو زرو دی. دوه جنتونه د سپینوزرو دی او د هغې لویښی لرگی ټول د سپینوزرو دی. د دې جنتونو او الله تعالى د دیدار په مینځ کښې به صرف د لونې د څادرونو نه بغیر بل هیڅ نه وی. دا د جنت عدن ذکر دې.)^(۱)

د صحیح مسلم په حدیث کښې دی چه کله جنتی جنت ته اوړسی نو الله تعالى به د هغوی نه معلومه کړی که څه غواړنی نوچه زیات کړم؟ هغوی به وائی الله تعالى تازمونږ مخونه سپین نورانی کړی مونږ دې جنت ته اوړسولود دوزخ نه دې بچ کړو اوس مونږ ته د څه ضرورت دې؟ هم هغه وخت به پردې اوچتې کړې شی اوددې جنتیانو سترگې به د الله ﷻ په جمال باندې منورې شی په دې کښې چه هغوی ته کوم خوند اومزه ور حاصله شی هغه به په هیڅ څیز کښې نه حاصلیږی. د ټولونه زیات محبوب او خوښ څیز به هغوی ته د الله ﷻ دیدار وی. هم دا په دې آیت کښې په لفظ «زیاده» سره تعبیر کړې شوي دې بیا حضور ﷺ دا آیت اولوستلو (لَیْذِیْنِ اسْتَوَالُ الْحَسَنُ وَزَیَادَةُ) یعنی احسان کونکو ته به جنت هم ملاویږی او د الله تعالى دیدار هم.)^(۲)

صحیح مسلم کښې د حضرت جابرؓ والا روایت کښې دی چه الله تعالى به په مؤمنانوباندې په میدان حشر کښې په مسکي کیدوسره تجلی اوفرمانئې (۳) نومعلومه شوه چه ایماندار به د قیامت په عرصاتو کښې او جنتونو کښې د الله تعالى په دیدار باندې مشرف کولی شی. د مستند احمد په حدیث کښې دی رسول الله ﷺ فرمانئې چه د ټولو نه د کمی درجې والا جنتی به خپل ملکیت ته دوه زره کالوپورې گوري د لرې اونیزدې څیزونه به ورته یوشان ښکاری هر طرف او هرځانی به د هغه بیبیانی او خادمان په نظر

(۱) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی «وجوه یومئذ ناصرة» ۷۴۳۷، صحیح مسلم: ۱۸۲، الحد: ۲/۲۹۳، ابن حبان: ۷۲۹.

(۲) صحیح بخاری حواله سابق: ۷۴۳۴، صحیح مسلم: ۶۳۳، ابن حبان: ۷۴۴۳.

(۳) صحیح بخاری حواله سابق: ۷۴۴۴، صحیح مسلم: ۱۸۰، ارمطی: ۲۵۲۸، ابن ماجه: ۱۸۶، الحد: ۴/۴۱۱.

(۴) صحیح مسلم کتاب الايمان باب البات رؤیة المؤمنین ل الآخره (وهم یصلحونه) وکمال: ۱۸۱.

(۵) صحیح مسلم کتاب الايمان باب اهل الجنة مولا لهما: ۱۹۱.

راخی اود اوچتی درجی جنتی به یوہ یوہ ورخ دودہ خل د الله تعالیٰ مخ مبارک وینی (پہ ترمذی کنبی ہم داحیث دی. داحیث په روایت دحضرت ابن عمرؓ مرفوعاً هم نقل دی. زمونږ ویره ده که د دې قسم ټول احادیث روایتونه اودهغې سندونه اودهغې مختلف الفاظ دلته راجمع کړې شی نو مضمون به ډیر اوږدشی. ډیر صحیح او حسن احادیث په مسندواد سنتو په کتابونو کنبی روایت دی په کومو کنبی چه اکثر زمونږ په دې تفسیر کنبی په مختلفو مقاماتو کنبی هم راغلی دی. اوتوفیق د الله تعالیٰ په قدرت کنبی دی. د الله تعالیٰ شکر دې چه په دې مسئله کنبی یعنی د الله تعالیٰ په دیدار کنبی مؤمنانوته دقیامت په ورخ نصیب کیدو کنبی د صحابه کرامو رضی الله تعالیٰ عنہم تابعین رضی الله تعالیٰ عنہم اودامت د اسلافو په اتفاق سره اجماع ده.

آئمہ حضرات او بزرگان دین په دې باندې متفق دی چه کوم خلق د دي تاویل کوی اووانی چه دې نه مراد دالله تعالیٰ نعمتونه کتل دی لکه څنگه چه د مجاهد رضی الله تعالیٰ عنہ او ابوصالح رضی الله تعالیٰ عنہ نه په تفسیر ابن جریر کنبی روایت دې دهغوی قول د حق نه لري اوسراسر د تکلف نه ډک دي. هغوی سره د دي آیت څه جواب دې کوم چه د بدکارانو باره کنبی فرمائیلې شوې دې (کَلَّا اِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَجُونَ) یعنی فاجران به د قیامت په ورخ د خپل پروردگار نه په پرده کنبی کولې شی. حضرت امام شافعی رضی الله تعالیٰ عنہ فرماني چه د فاجرانو د الله تعالیٰ دیدار نه محروم پاتې کیدلو صفا مطلب هم دادې چه ابرار یعنی نیکان خلق به دالله تعالیٰ په دیدار باندې خړوب کولې شی او د متواترو احادیثونه ثابت شوی دی اوهم په دې باندې د دې آیت د الفاظو روانی صفا دلالت کوی چه ایماندار به د الله تعالیٰ په دیدار باندې خوشحالیږي. حضرت حسن رضی الله تعالیٰ عنہ فرماني چه دوی به د ښکلی او ښائسته مخونو ولا وی ځکه چه د رب په دیدار باندې به د هغوی نظر پریوخی نویا به دوی منور او ښکلې ولې نه وی. او ډیر مخونه به په هغه ورخ وړان شوی وی بد شکله کیږي به بدرنگه او خفه به وی د هغوی به دایقین وی چه په مونږ به اوس د الله تعالیٰ هلاکت او د هغه راگیرول راشی اوس به مونږ ته د دوزخ د تلوحکم اوشی. لکه بل ځانی چه ارشاد دې (يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ) یعنی په هغه ورخ به بعضي مخونه تګ سپین ښائسته او ښکلې وی اوبعضي به د تور مخ والا وی بل ځانی دی (وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ تَصْلُ نَارًا اَاحِيَةً) یعنی د قیامت په ورخ به ډیر مخونه ویریدونکی بوگیدونکی بدرنگه او ذلیل وی کوم عمل چه نی کولو تکلیف به اوچتوی خو نن په سورکې شوی اوركنبی ورننوخی الخ. بیا فرماني (وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ) یعنی بعضي مخونه به په هغه ورخ د نعمتونو والا خوشحاله تازه پرقیدونکی اوروښانه وی چه په خپلو تیرو اعمالو به خوشحاله وی او په اوچتو جنتونو کنبی به اوسیري. هم د دې مضمون نور هم ډیر آیانونه دی.

کَلَّا	اِذَا	بَلَغْتَ	الْفِرَاقَ	وَقِيلَ	مَنْ رَاقٍ
هرگز نه	کله چی	اورسیری	ساه	حلق (مړی) ته	او اوونیلې شی ځوک شته دم اچونکي
البته څه وخت	چی روح مړی	ته اورسیری	او دا اوونیلې شی	چی ځوک دم اچونکي شته؟	
وَقُلْ	اِنَّهُ الْفِرَاقُ	وَالْتَقَتِ	السَّائِ	بِالسَّائِ	اِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ
او پوهه شی	چی بیشکه دا جدائی ده	او تاو شی پندوی	دبلي پندوی نه	ارب ستا نه	په دغه ورخ
اودې به گمان او کړی	چه دا جدائی ده	او یوه پندوی به د بلي پندوی سره یو ځای شي	په دغه ورخ ستا		

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الفیامة: ۳۳۳، ۱۳/۲: ۵۴۱، مجمع الزوائد: ۱۰/۴۰۱، مستد ای بعلی: ۶۷۱۲، الشریعة للبحرۃ: ۶۳۱، البعث للبهلی: ۴۷۷.

وَتَوَلَّى	وَلَكِنْ كَذَبَ	وَلَا صَلَّى	فَلَا صَدَقَ	إِلْمَاسًا
روانیدل دی پس هغه نه رهنیتیا اومئل اونه نی مونخ اوکرو لیکن دروغ اوکثرو او مخ نی واروؤ	رب طرف ته روانیدل دی بیا نه خو هغه تصدیق اوکرو اونه نی مونخ اوکرو بلکه (د الله حکمونه نی) دروغ اوکثرو او مخ	ثُمَّ ذَهَبَ	إِلَى أَهْلِهِ	يَكْمَلُ
بیا لاړو او کوروالو خپلو ته چی غرور نی کوؤ مناسب ده تالره او هم ستا سره ښانی	نی وارولو اوبیا خپل کور ته په تکبر سره واپس روان شو ستا دپاره تباهی ده	ثُمَّ أُولَى	لَكَ قَاوُلُ	أَحْسَبُ الْإِنْسَانُ
بیا مناسب ده تالره او هم ستا سره ښانی دا طریقه ایا گمان کوی انسان چی پرې به ښودی شی هغه	بیا ستادپاره تباهی پس ډیره تباهی ده ایا انسان په دې خیال کښی پروت دی چی دې به هسی بی کاره	سُدَىٰ	الْكُمَيْكُ	نُطْفَةٍ
بی مطلبه ایا نه وو هغه یوه نطفه دمنی نه چی اجولې کښی په خیته دمور کښی بیا شوه هغه	پریخو دې شی ایا دې د منی یو څاڅکی نه وو چی (په رحم کښی) تونې کړې شوه اوبیا	عَلَقَةً	فَخَلَقَ	فَسَوَّىٰ
ایوه ټوټه دویښی بیا نی جوړ کړو (بدن دهغه) بیا نی برابر کړه اندامونه دهغه بیا نی جوړ کړل	دویښی یوه ټوټه شوه نو الله ﷻ ترې نه انسان جوړ کړو او سم برابر ئې کړو بیا نی	مِنْهُ	الزَّوْجَيْنِ	الذَّكَرِ
ادهغې نه جوړی تر او ښځه ایا نه دې دغه ذات قادر په دې	د ده نه دوه جوړی یعنی سړې او ښځه جوړ کړل ایا هغه (الله ﷻ) په دې قادر نه دې	أَنْ يُؤْتِي	الْمَوْتِ	
چی ژوندی کړی مړی	چی مړی بیا راژوندی کړی			

قوله تعالى: -كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ الْقُرْآنُ

د عالم نزع ذکر: دلته د مرگ دسکراتو بیان کولې شی الله ﷻ دې په هغه وخت کښی مونږ په حق باندې کلاک اوساتی (کلا) که دلته د رتلولو په معنی کښی واخستلې شی نو دمعنی به وی چه اې ښیادمه تاجه دا زما خبرې دروغ گنرلې هغه صحیح نه دی بلکه د هغې مقدمات خو به تا روزانه ښکاره په ښکاره کتل. اوکه دالفاظ (حقاً) په معنی کښی واخستلې شی نو مطلب به نورهم زیات واضح شی یعنی داخبره یقینی ده کله چه ستا روح ستا د بدن نه اوخی اوستا د مړې پورې راورسی. (تراتی) جمع ده د (توقه) هغه هډوکو ته وانی چه د سینې اود اوږو په مینځ کښی دی کوم ته چه د مړنی هډوکي وانی لکه چه بل خانی راشاد دې (فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُقُومَةَ) وَأَنْتُمْ حِينِي تَنْظُرُونَ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ غَرَّ مَلِئِينَ تَرَجُّوْنَ أَنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) یعنی چه کله روح د خلق پورې راورسی او ته گوري نوموړ تانه هم دې ته ډیر نیزیږي یوخو ته نه شی لیدلې. اوس که ته د الله تعالی د حکم ماتحت نه ئی اوبه خپل قول کښی

رہنمونہی نی نوہغه روح ولې واپس نہ راگرخوي؟ په دې مقام باندې په دې حديث باندې هم نظر واچونئ کوم چه د بشر بن حجاج په روايت سره د سورت یس په تفسیر کښې تیر شوې دې. (۱) (توالی) جمع ده د (توقه) هغه هلوکي ته وائی کوم چه خلق ته نیزدې دې. دغه وخت کښې چغې صوري وهی چه چرته څوک دم والا نشته؟ یعنی دیو طبیب وغیره سره شفا کیدلې شی اوداهم ونیلې شوی دی چه دا د فرښتو قول دې یعنی دا روح په څوک اخلی څیزې به د رحمت فرښتې یاد عذاب؟

قوله تعالى: - وَالْقَلْبَ السَّائِیَ بِالسَّائِیَ ۝

اوبنډنی په پنډنی سره د مړلویو مطلب خودابن عباس ؓ وغیره نه دا نقل دې چه دنیاواخرت په ده باندې راجمع کیږی د دنیا آخری ورځ وی اود آخرت رومېنی ورځ وی په څه سره چه د سختی دپاسه سختی کیږی خوچه په چا باندې درب رحیم کریم رحم او کرم وی (دویم مطلب دعکرمه نه دا روايت دې چه یو ډیر لوی امر د یویل ډیر لوی امر سره ملاویری د بلا یا سه بلا راخی. دریم مطلب د حضرت حسن بصری ؒ نه دا روايت دې چه پخپله د مړکیدونکې دې آرامنی اوسخت دردد وجه نه یوه پښه په بله باندې اچول مراد دې (۲) اول خو دې په دې پښو باندې گرځیدو راگرځیدو ځواوس په هغې کښې ساچرته ده؟ اودا هم ونیلی شوی دی چه د کفن په وخت کښې یوه پښونی دېلې سره ملاویدل مراد دې.

څلورم مطلب د حضرت ضحاک ؒ نه دا روايت دې چه دوه کارونه دوو طرفونو ته جمع کیږی یو خوا خلق د هغه بدن ته غسل ورکولو د پلا ه اوڅاوروته سپارلو د پاره تیار دی او د یخوافرښتې د هغه روح اورلو کښې مشغول دی که نیک وی نو ښکلې تیارې په ښه شان سره او که بد وی نویه ډیر بد او خراب حالت سره. اوس د واپس کیدلو او پاتې کیدلو ځانی اوسیدلو ځانی اود رسیدلو ځانی ته تلل او رسیدلو ځانی هم د الله تعالی طرف ته دې. روح د آسمان طرف ته څیزې او بیا حکم کولی شی چه دا د زمکې طرف ته واپس اوگرځونی ما دا ټول هم د دې نه پیدا کړی دی اوهم دې ته به نی واپس کوم اوبیا به نی هم د دې نه واپس راوباسم.

لکه څنگه چه د براء ؓ په اوږد حديث کښې راغلی دی (۳) هم دا مضمون بل ځانی بیان شوې دې. (وَقَوْلُ الْفَافِرِ قَوْلٌ عِيَادٌ) هم هغه په خپل بڼد یگانو باندې غالب دې هم هغه ستاسود حفاظت دپاره تاسوله فرښتې رالیکي. تردې چه کله په تاسو کښې د چا د مړکې وخت راشی نوزمونې لیکلې شوې فرښتې هغه وفات کوی او هغوی هیڅ قصور نه کوی او بیا ټول په ټول د خپل رښتونې مولا طرف ته واپس کولې شی. یقین اوکړنی چه حکم هم د هغه چلېږی او هغه د ټولونه ډیر زر حساب اخستونکې دې.

قوله تعالى: - فَلَا صَدَقَ وَلَا ضَلَّ ۝

بیا د هغه کافر انسان حال بیانولې شی چه په خپل زړه او خپله عقیده د حق دروغ گټورنکې اوبه خپل عمل د حق نه مخ اړونکې دې. د چا چه ظاهر اوباطن برباد شوې وو او په هغه کښې هیڅ ښېگړه باقی پاتې نه وه نه هغه د الله تعالی د خبرویه زړه سره تصدیق کولو اونه په بدن باندې د الله تعالی عبادت پوره کولو تردې چه د مانځه هم غل وو. اوبه دروغ گټور او مخ اړولو کښې بې باکه وو او په خپل دې ناکاره عمل به نی فخر کولو او په خوشحاله سره بې همټنی او بد عملنی سره د خپل ځان په شان خلقو سره به ملاویدلو. لکه چه بل ځانی فرمان دې (وَأَكَا الْقَلْبُ إِلَى أَهْلِهَا الْقَلْبُ الْفَكِينُ ۝) یعنی چه کله به د خپل ځان په شان خلقو ته واپس کیدلو نوبښه خبرې جوړونکې مزي کونکې او خوشحاله خوشحاله به تلو.

(۱) ابن ماجه كتاب الرضا باب النهي عن الامساك في الحياة والتبذير عند الموت: ۲۷۰۷ وسته صحيح: احمد: ۲۱/۴.

(۲) الطبري: ۷۶/۲۴.

(۳) ابن ماجه: ۷۸/۲۴.

(۴) اوگورنی سورت اعراف آیت: ۴۰.

بل خانی ارشاد دے ﴿إِنَّكَ أَنْتَ الْغَنِيُّ الْكَافِرُ﴾ یعنی دخیل کورو الٰکبنیٰ بہ خوشحالہ وو او دانی کنزل چہ د الله تعالیٰ طرف خودہو واپس کیندل نشته۔ دہغه داخیال غلط وو د ہغه د رب نظر پہ ہغه باندی وو۔ بیا الله تعالیٰ ہغه خبردار کوی اوویرہ ورته اوروی اوفرمانی چہ خرابی دے وی پہ تاتہ الله تعالیٰ باندی کفرکولوسرہ بیا فخرکوی لکہ چہ بل خانی ارشاد دے ﴿ذُوقْ أَثَمَ الْكَافِرِ﴾ (قیامت پہ ورخ بہ کافر تہ د رتنیٰ پہ توگہ اوپہ سپکاوی سرہ ونیلیٰ شی چہ واخلہ اوس مزہ اوخکہ تہ خودیرد عزتدار او قدر مندوی۔

یویل فرمان باری تعالیٰ دے ﴿كُلُوا وَشَرُّوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ تُعْجِزُونَ﴾ خہ اوخورہ :وخکہ آخر تہ بدکارہ گناہگارنی بیل خانی دی ﴿فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُونِهِ﴾ خہ دالله ﷻ نہ بغیرچہ دچاغواپی عبادت کوہ وغیرہ وغیرہ۔ غرض دا چہ بہ دے تولوخیونونکبنیٰ دا احکام دغصبی اورتنیٰ پہ توگہ دی۔ حضرت سعیدبن جبر ﷺ نہ چہ کلہ دا آیت ﴿أَنْزِلْ لَكَ﴾ بارہ کبنیٰ تپوس اوکری شونو ہغه اوفرمائیل چہ حضوراکرم ﷺ ابوجہل نہ ونیلیٰ وو بیا پہ قرآن پاک کبنیٰ ہم دغہ الفاظ نازل شو۔ د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہم دے دے سرہ نیزدی نیز دی روایت پہ نسائی کبنیٰ موجود دے ﴿ابن ابی حاتم کبنیٰ د قتادہ رضی اللہ عنہ روایت دے د رسول الله ﷺ پہ دے ارشاد باندی دے د الله تعالیٰ دینمن اوونیل چہ تہ ماویروی؟ د الله تعالیٰ قسم تہ اوستا رب زما ہیخ ہم نہ شی کولی۔ د دے دواروغرونویہ مینخ کبنیٰ تلونکی د تولونہ زیات د عزت خاوندہم زہ ہم۔ فرمانی چہ آیا انسان داگنری چہ ہغه بہ ہم داسی پریخودی شی؟ یعنی دمرک نہ پس بہ نی بیا راژوندی نہ کری؟ د تہ بہ ہیخ حکم او د یوخیز ممانعت نہ شی کولی داسی ہیخ کلہ نہ دہ بلکہ پہ دنیاکبنیٰ ہغه تہ حکم اوممانعت اوپہ آخرت کبنیٰ دخیلو اعمالویرابر بدلہ اوسرا ضرورملاویری۔ دلته مقصد د قیامت ثبوت اودقیامت دمنکرانو ردیٰ پہ دے وجہ ددلیل پہ توگہ ونیلیٰ شی چہ انسان دنطفہ پہ شکل کبنیٰ بی سا او بی بنیادہ وو د اوبیوذلیل خاکی وو چہ د شانہ رحم تہ راغلو۔ بیا د وینی یوہ چکنی جوہرہ شود بیا د غوبنی یوہ پکڑہ شود بیا الله تعالیٰ شکل اوصورت ورکروا و روح نی پہ کبنیٰ پوک وھلو اود پورہ اندامونو بنیادم نی جوہرکرواد بنخی یاسری پہ شکل نی پیداکرو۔ آیا ہغه الله ﷻ چا چہ د یوکمزوری نطفہ نہ صحیح سالم او کلک وجود والا انسان جوہرکرو ہغه پہ دے خبرہ باندی قادر نہ دے چہ دے فناکری او بیانی راپیداکری؟ یقینا پہ اول خل پیداکونکی پہ بیا جوہرکرو باندی پہ طریقہ اولیٰ قادر دے یاکم نہ کم دومرہ چہ خومرہ پہ اول خل وو۔ لکہ چہ فرمانی ﴿وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾ ہغه پہ شروع کبنیٰ پیداکروہم ہغه بہ نی دوبارہ واپس راگرخوی اوداپہ ہغه باندی دیر آسان دی۔ ددی آیت پہ مطلب کبنیٰ ہم دوه اقوالہ دی خو اولنیٰ قول زیات مشہوردی لکہ چہ د سورت روم پہ تفسیر کبنیٰ د دے بیان اوتقریر تیرشوی دے۔ واللہ اعلم۔

قوله تعالى: -الَّذِي ذَلِكُمْ بِغَدِيرِ

فائدہ: ابن ابی حاتم کبنیٰ دی چہ یوصحابی ﷺ پہ خیل چت باندی پہ اوچت آواز قرآن پاک لوستلوکلہ چہ نی ددی سورت آخری آیت تلاوت کروونوی فرمانیل ﴿سَمِعْنَاكَ يَا رَبِّ﴾ ای الله ﷻ تہ پاک نی اوبیشکہ قادریٰ خلقددی ویناکولوسبب دتپوس اوکروونوی فرمانیل چہ مارسول الله ﷺ ددی آیت ہم داجواب ورکونکی اوریدلی دے۔ ابوداؤد کبھی ہم دا حدیث دے ﴿خو پہ دوارو کتابونو کبنیٰ د دے صحابی نوم نشته خود دے نوم نشتوالیٰ مضر نہ دے۔ د ابوداؤد پہ یو بیل حدیث کبنیٰ دی رسول الله ﷺ اوفرمائیل چہ پہ تاسو کبنیٰ کوم یوسری د ورت والتین آخری آیت ﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ آلِهَتِهِمْ كَالْغُدْرِ﴾ (اولوی نو ہغه دے) (بی)

وَأَنَّا عَلَىٰ ذَٰلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ) وانی یعنی او اوزہ ہم پہ دے باندی گواہ یم اوکوم سری چه دسورت قیامت آخری آیت (أَلَيْسَ ذَٰلِكَ بِغَدِيرٍ عَلَىٰ أَن يَحْيَىٰ الْمَوْتَىٰ) اولولی نووانی دے (بلی) اوکوم سری چه دسورت والمرسلات آخری آیت (فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ) اولولی نووانی دے (امنا بالله) (۱) داحیث پہ مسند اوترمذی شریف کنبی ہم دے۔ ابن جریر کنبی د حضرت قتاده رضی اللہ عنہ نہ روایت دے نبی کریم ﷺ بہ د دے سورت د آخری آیت نہ پس فرمائیل (سَمِعَكَ بَلَىٰ) دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ دے آیت پہ جواب کنبی داوینا ابن ابی حاتم کنبی نقل ده۔

(الحمد لله) د سورت قیامت تفسیر ختم شو

(د سورة دهر تفسیر)

دسورت تعارف: صحیح مسلم پہ حوالہ داحیث اول تیر شوے دے چه د جمعه پہ ورخ د سحر پہ مانخه کنبی حضور ﷺ سورت الم تنزیل یعنی سورت السجدة او سورت (هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا) (لوستلو) (۲) پہ یومرسل غریب حدیث کنبی دی چه کله دا سورت نازل شو او حضور ﷺ دے تلاوت اوکرو پہ دغه وخت کنبی حضور ﷺ سره یود بنیکلی رنگ صحابی رضی اللہ عنہ ناست وو کله چه د جنت د صفتونو ذکر راغلو نودغه د خلی نه ناخایی یوه چغه اووتله او ورسره نی روح لارو۔ جناب رسول مقبول ﷺ اوفرمائیل ستاسو د ملگری او ستاسو د رور روح د جنت پہ شوق کنبی اووتلو۔ (۳)

آیاتونه	سورة الدهر مکيه وهى احدی وثلاثون آية، فيها ركوعان	ركوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان	زیات رحم کونکې دے (۴)
هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا		
بیشکه راغلي دے په انسان باندې یو وخت د زمانې نه چې نه وو هغه یو څیز		
بیشکه په انسان باندې یوه زمانه داسې هم تیره شوې ده چې هغه هلو د ذکر قابل څیز نه وو		
مَذْكُورًا ① إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ ②		
یاد کړې شوې (قابل ذکر) بیشکه پیدا کړو مونږه انسان د نطفې شریکې نه		
..... بیشکه مونږ انسان د گلدې شوې نطفې نه پیدا کړې دے (یعنی د سړی او ښځې)		
لَبَّيْكَ ③ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا ④ بَصِيرًا ⑤ إِنَّا		
مونږه امتحان اخلو دده پس جوړ کړو مونږه ده لره اوریدونکې لیدونکې بیشکه		
مونږه پرې امتحان کوو په ده نو هغه مو اوریدونکې او لیدونکې انسان جوړ کړو بیشکه مونږ		

(۱) الحمد: ۲/۲۴۹، ابوداؤد کتاب الصلاة باب مقدار الركوع والسجود: ۸۸۷، ترمذی: ۳۴۷، حاکم: ۵۱۱/۲.

(۲) صحیح مسلم کتاب الجمعة باب ما یقرأ فی یوم الجمعة: ۸۷۹.

(۳) الدال المذکور: ۶/۴۸۰.

هَدِيَّتُهُ	السَّيْلُ	إِمَّا شَاكِرًا	وَأَمَّا كَفُورًا
اوبنودله مونړه ده ته لاره	که شکر گزاره جوړیږی که کفر کونکي (ناشکره)		
ورته نیغه لار اوخودله	نو هغه یا شکر گزار شو	اویا کافر (ناشکره) شو	

قوله تعالى: -مَلَأْنِي عَلَى الْإِنْسَانِ جَنَّ مِنَ الذَّنْهِ- انسان د پیدائش نه وړاندې او روستو والا حالت: -الله تعالی بیان فرمائی چه هغه انسان پیدا کړوسره د دې چه ددې نه اول د خپل سپکوالی او کمزوری والی په وجه څه داسې خیز نه وو چه د هغې ذکر او کړې شی دې دسړی اوبنځې د یوځانی شوو اوبونه پیدا کړو اود عجیبه عجیبه اړولونه پس ئې داموجوده شکل اوصورت اختیار کړو دې مونږ ازمینبت کوو لکه چه بل ځانی ارشاد دې ﴿يَبْلُغُوا أَكْمَلَهُمْ أَحْسَنَ عَمَلًا﴾ دې دپاره چه هغه تاسوازمینبت کړی چه په تاسوکې نیک عمل کونکې څوک دې؟ هغه تاسو ته سترگې او غوږونه درکړه چه په تابعدارنی او گناه کښې فرق او کړې شئ. مونږ هغه ته لار اوخودله ښه واضحه اوصفا او په هغه باندې مو خپله نیغه لار کولوکړه لکه چه بل ځانی ارشاد دې ﴿وَأَمَّا تُولَدُ فَهَدِيَّتُهُ قَالَتْ عَمْرُو الْعَمَى عَلَى الْهَدَى﴾ یعنی ثمودیانوته مونږ هدایت او کړوخوا هغوی وړندوالی له په هدایت باندې ترجیح ورکړه. بل ځانی فرمائی ﴿وَهَذِيْنَةُ الْبُحْدَانِيَّةِ﴾ یعنی مونږ انسان ته دواړه لارې اوخودلې یعنی دښکړې او بدنې.

د دې آیت په تفسیر کښې د حضرت مجاهد رضی الله عنه ابوصالح رضی الله عنه ضحاک رضی الله عنه او سدی رضی الله عنه نه روایت دې چه ده ته مونږ لار اوخودله یعنی دمورد خیتي نه د بهر راتلو. خوداقول غریب دې اوصحیح قول رومېنې دې اودجمهورونه هم دانقل دې. د ﴿شَاكِرًا﴾ او ﴿وَأَمَّا كَفُورًا﴾ نصب حال په وجه سره ذوالحال ة- ضمیر دې چه ﴿إِنَّا خَلَقْنَاهُ السَّيْلُ﴾ کښې دې یعنی هغه په دې حال کښې یابدبخت دې اویا نیک بخت لکه چه د صحیح مسلم په حدیث کښې دی هر سړې دسحر وخت کښې د خپل نفس اخستل او خرڅول کوی یا خو هغه هلاک کوی اویاهغه آزادوی ۱ مسنداحمد کښې دی چه کعب بن عجره رضی الله عنه مته حضور ﷺ اوفرمانیل چه الله تعالی دې تا د بې وقوفانو د سردارنی نه بیچ کړی. حضرت کعب رضی الله عنه اوفرمانیل یار رسول الله ﷺ هغه څه خیز دې؟ وئی فرمانیل هغه به زمانه پس سرداران وی چه نه به زما په سنتو عمل کوی اونه به زما په طریقه تګ کوی نوچه کوم خلق د هغوی د دروغ تصدیق او کړی اود هغوی د ظلم امداد او کړی نه هغوی زمانه دی اونه زه د هغوی یم. یادسانی هغوی زما په حوض کوثر باندې هم نه شی راتلې اوڅوک چه د هغوی دروغ رښتیانه کړی اود هغوی په ظلمونوکښې د هغوی امدادی جوړنه شی هغه زما دې او زه دهغه یم. دا خلق به زما په حوض کوثر باندې ماسره ملایږی. ای کعب رضی الله عنه روژه ډال دې اوصدقه خطا گانې ختموی. اومونځ د الله ﷻ نیزدیکت سبب دې یاوئی فرمانیل چه د خلاصی دلیل دې. ای کعب رضی الله عنه هغه غوښه او بدن جنت ته نه شی تلې کوم چه په حرام باندې پاللي شوې وی هغه خوم په دوزخ کښې د تلوقابل دې. ای کعب رضی الله عنه خلق هر سرحد خپل نفس خرڅول او اخستل کوی څوک خو دې آزادوی او څوک هلاک کوی تیریرې ۲ دسورت روم د آیت ﴿فَلَقَرْنَا أَلْهَى فُطْرَ النَّاسِ عَلَيْهِمْ﴾ په تفسیر کښې د حضرت جابر رضی الله عنه په روایت سره دحضور ﷺ دا فرمان هم تیر شوې دې چه هر ماشوم د اسلام په فطرت باندې پیدا کیرې تردې چه کله ئې ژبه روانیږی نو بیاخو یا شکر گزار جوړیږی ناشکره ۳ د مسنداحمد

^۱ صحیح مسلم کتاب الطهارة باب فضل الوضوء: ۶۲۳، رمذی ۳۰۱۷، ۱: ۳۹۲/۵، ابن حبان: ۸۴۴.

^۲ ۱: ۲۱۱/۳، وسنده حسن، جمع الزوائد: ۲۴۶/۵.

^۳ ۱: ۳۵۳/۳، ابن حبان: ۱۶۵۸، بیهقی: ۱۳۰/۹، بصری: ۱۳۰/۹.

پہ یویل حدیث کنبی دی چہ کوم وتونکی اوحی د هغه پہ دروازہ باندی دوه جهندی وی یوه د فربتی
پہ لاس کنبی بلہ د شیطان پہ لاس کنبی. نو کہ هغه د یوکار د پارہ اوحی چہ د الله تعالی د مرضی
کار وی نو فربتہ خپله جهندا اخلی او د هغه سره کیبی اودی د واپس کیدو پورې د فربتی د جهندی
لاندی وی اوکه دی چرتہ د الله تعالی د ناراضگنی په خه کار پسی اوحی نو شیطان خپله جهندا لکولې
د هغه سره کیبی. او هغه د واپس کیدو پورې د شیطان د جهندی لاندی پاتی وی. (۱)

إِنَّا عَتَدْنَا	لِلْكَافِرِينَ	سَلْسِلًا	وَأَغْلَلَ	وَسَعِيرًا
بیشک تیار کړی دی مونږه	د کفر کونکو دپاره	زنځیرونه	او دغاړې پتی	او دغرغندو وور
بیشک مونږ کافرانو دپاره زنځیرونه تیزندئ	او دغرغندو	اور تیار کړي دي		
إِنَّ الْأَبْرَارَ	يَشْرَبُونَ	مِنْ كَالِ	كَانَ مِزَاجُهَا	
بیشک نیکان خلق چی دی	د خکی به هغوی	د شرابو داسې پیالی	چی وی به خلط دهغې سره	
بیشک نیکان خلق به د داسې شرابو جامونه خکی	چی په هغې کنبی به دکافورو			
كَافُورًا	عَيْنًا	يَشْرَبُ	بِهَا	عِبَادُ اللَّهِ
کافور	ادا یوه چینہ ده	چی خکی به شراب	دهغې داوبو سره	بندگان دالله
کلون وی	هغه یوه چینہ ده	چی دهغې اوبه به د الله	بندگان خکی	
يَقْدِرُونَهَا	تَقِيرًا	يُوقُونَ	يَا تَذِيرًا	
چی هغوی به روانوی ولي دهغې نه	په روانولو (آسانو) سره	هغوی پوره کوی	تذکره	
هغوی به دغه ولي خنګه چی غواړی نو روانوی به نی	هغوی خپلې نذرانې پوره کوی			
وَيَخْفُونَ	يَوْمًا	كَانَ شَرًّا	مُسْتَطِيرًا	وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ
او هغوی پیریږی	دهغه ورځی نه	چی دی شر دهغې	هر طرف ته خور شوي	او هغوی طعام ورکوی
او دهغې ورځی نه ویریږی چی مصیبت به نی	ګیر چاپیره هر طرفته خور وی	او د الله	په مینه کنبی	
عَلَى حُبِّهِ	مُسْكِنًا	وَيَتِيمًا	وَآسِيرًا	إِنَّا نَطْعِمُكُمْ
په مینه دالله	مسکین ته	او یتیم ته	او قیدی ته	او اوانی چی بیشک مونږ طعام درکوږ تاسو له
مسکینانو، یتیمانو او قیدیانو ته	طعامونه ورکوی	او دواڼی چی مونږ خواتاسو ته	صرف دالله	
لِرُحْمَةِ اللَّهِ	لَا تُرِيدُ	مِنْكُمْ جَزَاءً	وَلَا شُكْرًا	إِنَّا نَخَافُ
دپاره درضا دالله	مونږ اراده نه لرو	ستاسو ته	دبدلی	اونه دشکرې
بیشک مونږه پیریږو	د درضا دپاره خوراګونه درکوږ	نه مونږ ستاسو نه خه معاوضه غواړو	اونه شکره	مونږ د خپل
مِنْ رَبِّنَا	يَوْمًا	عَبُوسًا	قَهَطًا	يُرَا
دطرفه درب زمونږ نه	دورځی	تر یو مخی (غمجنی)	تر یو تندی (ایرې سختی)	نه
رب نه د هغه ورځی په حق کنبی، ویریږو	چی ډیره	سخته	او ترخه به وی	

قُولُهُمُ اللَّهُ	سَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمَ	وَلَقَّسَهُم	نَضَرَةً	وَسُرُورًا
پس بچ بہ کری ہفوی لہ اللہ دشر ددغہ ورخی نہ او ورہہ کری ہفوی لہ تازگی او خوشحالی				
وَجَزَلَهُم	يَهَا	صَبَرُوا	جَنَّةً	وَحَرِيرًا
او بدلہ بہ ورکری ہفوی لہ پہ سبب دھغی چی صبر اوکرو ہفوی جنت او جامی رینمینی				
اود ہفوی د صبر بدلہ بہ ورثہ د جنت اود رینمو جامو پہ صورت کنبی ورکری				

قوله تعالى: ﴿إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاحًا وَآغْلًا وَسَعِيرًا﴾

دلته اللہ ﷻ خبرورکوی چہ دھغہ پہ مخلوق کنبی خوک ہم دھغہ نہ کفر اوکری دھغوی دپارہ زنخیرونہ طوق اود شغلوالا سورکری شوہ تیزاورتیار دی۔ لکہ چہ فرمانی ﴿إِذَا الْآغْلَالُ فِي أَغْطَاقِهِمُ وَالسَّلِيلُ يُنْمِجُنَ فِي الْحَبِيرِ لَمَّا تَرَفَى النَّارُ يُجْرُونَ﴾ یعنی طوق بہ دھغوی پہ غارہ وی اوپیرنی بہ دھغوی پہ پنبوکنبی وی اودی بہ پہ حمیم رانیکلی شی بیا بہ پہ دوزخ کنبی سوزولہ شی۔

قوله تعالى: ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَشَرِيفِينَ إِنَّ كَانِ يَرِثُهَا كَافُرًا﴾

ذنیکویدلہ: د ہغہ بدنصبیو د سزا ذکرکولونہ نہ پس اوس د نیکانوخلقو د بدلی ذکرکولہ شی چہ پہ ہفوی باندی بہ ہغہ جامونہ خکولہ شی کوم چہ بہ د کافور نومنی نہر د اوبوی اود ہغہ خوند ہم دیر اوچت خوشیونی ہم دیرہ مزیدارہ او فائدہ ہم د بہترکافورویہ شان یخہ اود سونہ پہ شان بونی۔ کافورہ یو نہر نوم دی د کوم نہ چہ د اللہ تعالیٰ خاص قسم بندیکان اوبہ خکی اوصرف ہم پہ دی باندی خان مروی د دی د پارہ نی دا پہ ب سرہ متعدی کرو او د تمیزاوفرہ پہ بنیاد نی عینا باندی نصب کرو۔ دا اوبہ پہ خوشبوزکنبی د کافورویہ شان دی اویادا تیک ہم کافور دی۔ اود عینا زبر د یشر پہ وجہ دی۔ بیا دی نہر تہ د ہفوی د راتلوضرورت نشہ دوی بہ پہ خپلو باغونو محلونو مجلسونو بیتکونونکبی چر تہ چہ ہم غواری دا اوری اوہلتہ پہ ہغہ رسی۔ ﴿تَفْجِيرٍ﴾ معنی روانیدل او جاری کیدل دہ لکہ آیت ﴿حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا﴾ کنبی او ﴿وَنُفِزَاجِلْهُمُ النَّارَ﴾ کنبی چہ دی۔

قوله تعالى: ﴿يُؤْفُونَ بِالَّذِينَ نَعَاوُونَ﴾

بیا ددغہ خلقو نیکی بیانولہ شی چہ کوم عبادتونہ د اللہ تعالیٰ دطرف نہ دھغوی پہ ذمہ وو ہغہ خو بہ نی پہ خانی راوول بلکہ دوی چہ بہ کوم خیز پہ خپل خان باندی کولو ہغہ بہ نی ہم پورہ کولو یعنی نذر بہ نی ہم پورہ کولو۔

پہ حدیث شریف کنبی دی چہ خوک د اللہ تعالیٰ د طاعت نذر اومنی ہغہ دی پورہ کوی اوچہ خوک د نافرمانی نذر اومنی ہغہ دی نہ پورہ کوی (۱) امام بخاری رحمہ اللہ دا دامام مالک رحمہ اللہ پہ روایت باندی بیان کری دی۔ اود اللہ تعالیٰ د نافرمانونہ تختی خکہ چہ د قیامت د ورخی ویرہ دہ د کومی ویرہ چہ پہ عام توگہ تول راگیروی او ہریو بہ پہ مشکل کنبی پریوخی خو چہ پہ چا باندی د اللہ تعالیٰ رحم اوکرم وی د زمکی او د آسمان پوری بہ خورپری۔ ﴿استیطار﴾ معنی دہ خوریدل او اطراف راگیرونکی۔ دا نیکان خلق بہ د اللہ تعالیٰ پہ محبت کنبی پہ مستحق خلقو باندی د خپل طاقت مطابق خرچ ہم کولو۔ اود ﴿وَضَمِيرٌ بَعْضُ خَلْقٍ طَعَامٌ تَرَجَعَ كَرِيٍّ دِيرَ بِنِكَارِهِ﴾ دہ یعنی سرہ د خوراک د محبت خواہش او ضرورت بہ نی د اللہ تعالیٰ پہ لارکنبی غربیانانو اوحاجت مندو تہ ورکول۔ لکہ چہ بل خانی کنبی

(۱) صحیح بخاری کتاب الايمان والذکر باب النور ل الطاعة: ۲۹۹۶، ابوداؤد: ۳۲۸۹، ترمذی: ۱۵۲۶، احمد: ۳۹/۶، موطا: ۴۶/۲۔

ارشاد دے ﴿وَأَنزَلَ الْمَائِلَ عَلَىٰ حَبِيبِهِ﴾ یعنی د مال د غوشتنې نه باوجود به ئی د الله تعالیٰ په لار کښې ورکولو. بل ارشاد دې ﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّىٰ تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ﴾ تاسو هېڅ کله ښکېر نه شئ حاصلولې تر کومې چې د خپلې خوښې خیز د الله تعالیٰ په لار کښې خرچ نه کړئ. نافع رضی اللہ عنہ فرمائی عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہ بیمار شو د هغوی په بیمارنی دانگورو موسم راغلو کله چې انگوریاخه شونود هغوی زړه هم غوښتل انگور اوخوری. د هغوی بی بی حضرت صفیه رضی اللہ عنہا د یو درهم انگور راوغوښتل. هغه سړی کوم چې انگور راوړل هغه سره یو سوال کونکې راغلو او هغه آواز اوکړو چې زه سوال گریم. حضرت عبدالله رضی اللہ عنہ او فرمائیل چې دا ټول ده له ورکړنې نو ورکړې شو بیا په دویم ځل سړې لارو او انگورنی راوغوښتل دې ځل هم سوال کونکې ورسره راغلو د هغه په سوال کولوباندې ئی هغه ټول هغه ته ورکړل خودې ځل حضرت صفیه رضی اللہ عنہا سوال کونکې ته صرف دومره اووئیل که بیا راغلې نوتاته به څه نه ملاوړې اویایی په دریم ځل د یو درهم انگور راوغوښتل. (بیقی)

افضل صدقه: صحیح حدیث کښې دې چې افضل صدقه هغه ده کومه چې ته په خپل صحت کښې سره د مال دمحبث او د مالدارنی د غوښتنې اود غریبې د ویرې د الله تعالیٰ په لار کښې ورکړې (۱) یعنی چې د مال حرص دې هم وی محبت هم وی اوحاجت او ضرورت هم وی اویاهم هغه د الله تعالیٰ په لار کښې قربان کړې یتیم اومسکین څه ته وائی؟ ددې تفصیلی بیان اول تیر شوې دې. د قیدی باره کښې حضرت سعید رضی اللہ عنہ وغیره فرمائی چې مسلمان اهل قبله قیدی مراد دې (۲) خود ابن عباس رضی اللہ عنہ وغیره بیان دې دغه وخت قیدیانو کښې بغیرد مشرکانونه څوک مسلمان قیدی نه وو.

اود دې تائید دې حدیث نه هم کیږي په کوم کښې چې دې حضور صلی اللہ علیہ وسلم د بدر قیدیانو باره کښې صحابه کرامو رضی اللہ عنہم ته فرمائیلې وو چې د دوی اکرام اوکړنې نو په خوراک څښاک کښې صحابه کرامو رضی اللہ عنہم د خپل ځان نه هم زیات خیال د هغوی ساتلو. حضرت عکرمه رضی اللہ عنہ فرمائی چې دې نه مراد غلام دې. امام ابن جریر رحمہ اللہ په سبب د آیت د عام کیدو داخونیوی اومسلمان اومشرک ټول شامل گنئ (۳) غلامانواو ماتحتانو سره ښه سلوک کولوتائید په دیرواحادیثو کښې راغلې دې. بلکه دحضور سرور کائنات حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم آخری وصیت خپل امت ته هم دغه دې چې د خپلومونخونخیال اوساتنی (۴) او خپلوماتحتانوسره ښه سلوک کوئې اود هغوی پوره خیال ساتنې. دوی خونه د دې ښه سلوک د چانه بدله غواړي نه شکړه بلکه لکه چې د خپل حال نه اعلان کوی چې مونږ تاسو ته صرف د الله تعالیٰ په لار کښې درکوو په دې کښې هم زمونږ بهتری ده چې په دې سره دالله تعالیٰ رضا اود رب مرضی حاصله شی اومونږ د ثواب اواجر مستحق شو.

حضرت سعید رضی اللہ عنہ فرمائی چې د الله تعالیٰ قسم دا خبره هغه خلق د ځلې نه نه اویاسی دانی د زړه اراده وی د کوم علم چې هم الله تعالیٰ ته دې نو الله تعالیٰ دا ښکاره کړو چې د خلقو د رغبت ذریعه جوړه شی. (۵) دا پاک اوصفا وله صدقه اوخیرات کوی اود هغه ورځ د تباھونه او عذابونونه ځان بچ کول غواړي چې تنگ ترش تیاره او اوږد دې. د هغوی عقیده ده چې د دې په وجه به الله تعالیٰ په مونږ باندې رحم اوکړي اود هغه محتاج اوبې کسنی په ورځ به زمونږ نیکنی زمونږ په کار راشی. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ

(۱) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب فضل صدقة الشحيح الصحيح: ۱۴۱۹، صحيح مسلم: ۱۰۳۲، ابوداؤد: ۲۸۶۵، تبصرو، ابن

ماجه: ۲۷۰۶، الحد: ۲۵/۲، ابن حبان: ۳۳۱۲.

(۲) الطبري: ۶۷/۲۴.

(۳) ايضا: ۶۸/۲۴.

(۴) ابوداؤد کتاب الادب باب ل حق المملوك: ۵۱۵۶، ابن ماجه: ۲۶۹۸، الحد: ۱۱۷/۳، ابن حبان: ۶۶۰۵.

(۵) الطبري: ۹۸/۲۴.

د (عبوس) معنی د تنگښي والا اود (قمطير) معنی اوږد مراد دي^(۱) عکرمه ﷺ فرماني چه د کافرځله به په هغه ورځ ورانه وي د هغه تندې به گونجې وي اود هغه د دواړو سترگو په مېنځ کښې خوله بهېږي چه په شان د گندهک د تيلو به وي. (۲) مجاهد ﷺ فرماني شونډې به ئي راوچتې شوي وي اومخ به ئي راغونډ شي. د سعيد ﷺ اوحضرت قتاده ﷺ قول دي چه د ويرې اودهشت په وجه به د هغوي شکونه وران شي او تندې به ئي تنگ شي.

ابن زيد ﷺ فرماني دبدني اوسختني ورځ به وي خود ټولونه زيات واضح او بهتراومناسب قول دابن عباس ﷺ دي د قمطير لغوي معنی امام ابن جرير ﷺ د سختني کوي يعنی ډير سختني والا. دهغوي د دي نيك نيتني او پاك عمل په وجه الله تعالى د دي ورځې د بدني نه هغوي بالکل بېچ کړل اودومره هم نه بلکه هغوي ته په ځاني د تريوتندي روتنېندي اود زړه د دهشت په ځاني تسلي اود زړه سرور ورکړو. خيال اوکړني چه دلته په عبارت کښې څومره ډير تجانس استعمال کړې شوې دي بل ځاني ارشاد دي (وَجِئَ يَوْمَئِذٍ مُّسَرَّحَةً لَّكَ فَاِجِدْهُ مُسْتَبْرَقًا) په دغه ورځ به ډير مخونه پرقيږي چه په خدا خوشحاله باندې به وي. داڅو ښکاره خبره ده چه کله زړه خوشحاله وي نومخ به ئي روښانه وي. د حضرت کعب بن مالک ﷺ په اوږد حديث کښې دي چه کله به نبي کریم ﷺ خوشحاله وو نود هغوي ﷺ مخ مبارک به پرقيدو اوداسي به معلومېده لکه د سپوږمۍ ټکرا. (۳)

د حضرت عائشه ﷺ په اوږد حديث کښې دي يوځل حضرت رسول کریم ﷺ ماله تشریف راوړو مخ مبارک ئي د خوشحالي نه روښانه وو اود مخ مبارک رگونه ئي پرقيدل الخ (۴) بيا فرماني چه د هغوي د اوسيدو د پاره به کولوا د جنت پاك ژوند اود اغوستلو د پاره ريښمين لباس ملاويږي. ابن عساکر کښې دي چه ابوسليمان ﷺ داراني په وړاندې د دي سورت تلاوت اوشو. کله چه قاري دا آيت اولوستلو نه هغه اوفرمايل چه هغوي د دنيا خواهشونه پريځي وو. بيا داشعر اولوستلو:

افمن مشيتي خلاف الجليل

وتلقيه في البلاء الطويل

(کمرقتيل لشوة وأسير

شعوات الانسان توره الذل

افسوس چه د نفس شهوت د نورو نیکوځلاف د بدود غوښتلو د ډيرو مړني خفه کړه او ډير خلق ئي راگير کړل. هم نفساني خواهشونه دي کوم چه انسان بدترين ذلت او په بلا اومصيبت کښې اخته کوي.

مُتَكِبِّينَ	فِيهَا	عَلَى الْأَرْبَابِ	لَا يَرَوْنَ	فِيهَا	شَمْسًا
چی تکیه وهونکی به وی	په هغې کښې	په تختونو باندې	نه به وینی هغوي	په هغې کښې	نمر
هغوي به په تختونو باندې	دوي لگونکی وی	..... هلته به هغوي نه د نمر گرمی محسوسوی			
وَلَا زُمَهِيرًا	وَدَانِيَةً	عَلَيْهِمْ	ظِلُّهَا	وَذَلَّلْتُ	
اونه یخنی	او راوړند به وی	په هغوي باندې	سوری دهغې	او تابع کړې شوی به وی	
اونه یخه یخنی	اود هغې د ونو سیورې به هغوي ته نژدې وی				

(۱) الطبري: ۹۸/۲۱.

(۲) الطبري: ۱۰۰/۲۴.

(۳) صحيح بخاری كتاب المغازی باب حديث كعب بن مالك: ۴۴۱۸، صحيح مسلم ۲۷۶۹، ترمذی: ۳۱۰۲، ابن حبان: ۳۳۷۰.

(۴) صحيح بخاری كتاب المغالب باب صفه النبي: ۳۵۵۵، صحيح مسلم: ۱۴۵۹.

تَطْوِفُهَا	تَذَلُّلًا	وَيُطَافُ	عَلَيْهِمْ	بَانِيَةً
میوی دھنی پہ تابعالی سرہ او گرزولی کیری بہ پہ ہغوی باندی لوبنی	اور دھنی میوی بہ ہم راتیتی وی ..... او سپینو زرو لوبنی بہ پری گر خولی شی			
مِنْ فِضَّةٍ	وَأَكْوَابَ	كَانَتْ قَوَارِيرًا	قَوَارِيرًا	
چی جوہ بہ وی دسپینو زرونہ او پیالی چی جوہی بہ وی دشیسی نہ ہغہ شیشی	.... او د شیشی گلاسونہ بہ وی داسی شیشی چی دسپینو			
مِنْ فِضَّةٍ	قَدَّرُوْهَا	تَقْدِيرًا		
چی وی بہ دسپینو زرو چی ہغوی بہ پہ اندازہ کری وی ہغہ پہ اندازہ کولو سرہ	زرو نہ بہ جوہی شوی وی او پہ اندازہ باندی بہ ٹی پیمانہ کری وی			
وَيَسْقُونَ	فِيْهَا	كَأْسًا	كَانَ مَزَاجُهَا	زُجْجِلًا
او خکولی کیری بہ پہ ہغوی باندی پہ ہغی کنبی پیالی دشرابو چی وی بہ خلط سرہ زنجبیل	او (دشرابو داسی) جامونہ بہ پری خکولی شی ..... چی سوندہ بہ پہ کنبی اچولی شوی وی			
عَيْنًا	فِيْهَا	تَسْمِي	سَلْسَبِيلًا	وَيَطْوِفُ عَلَيْهِمْ
دا بہ یوہ چینہ وی پہ ہغی کنبی ونیلی کیری ہغی تہ سلسبیل او گرخی بہ پہ ہغوی باندی	(دادجنت) یوہ چینہ دہ چی نوم ٹی سلسبیل دی او داسی خادمان بہ ترے تہ تاویری راناویری			
وَلَدَانِ	فَيُخَلَّدُونَ	إِذَا رَأَيْتَهُمْ	حَسِبْتَهُمْ	
ہلکان اچی ہمیشہ بہ وی ہلکوانی دھغوی اکلہ چی تہ اووینی ہغوی اگمان بہ کوی پہ ہغوی باندی	چی ہمیشہ بہ ہلکان وی کہ تہ ٹی اووینی نو دا اگمان بہ دی راشی چی			
لَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا	وَإِذَا رَأَيْتَ	تَمَرًا يَتِ	نَعِيمًا	وَمَلَكًا كَبِيرًا
ملغری خوری کری شوی او کلہ چی اوگوری تہ ہلتہ نو او بہ وینی تہ نعمتونہ او بادشاہی لویہ	خوری وری ملغری دی ..... او چی اوٹی وینی نوہیر لوبنی نعمت اوغٹہ بادشاہی بہ اووینی			
عَلَيْهِمْ	ثِيَابُ	سُنْدُسٍ	خَصْرٌ	وَاسْتَبْرَقٌ وَحُلُوًا
دہاسہ دھغوی بہ جامی وی دنرو رینمو شنی او دغٹو رینمو او وابہ چولی شی ہغوی تہ	ہغوی بہ دنرو او دغٹو رینمو شنی جامی اغوستی وی ..... او دسپینوزرو			
أَسَاوِرَ	مِنْ فِضَّةٍ	وَسَقَمَہُمْ	رَبِّہُمْ	
بنگری اچی جوہ بہ وی دسپینو زرونہ او وابہ خکوی پہ ہغوی باندی رب دھغوی	بنگری بہ ورتہ اچولی شی ..... او خپل رب بہ ورتہ پاکیزہ شراب			

شَرَابًا طَهُورًا ۱	إِنَّ هَذَا كَانَ	لَكُمْ جَزَاءٌ	وَمَا كَانَ سَعْيُكُمْ	مَشْكُورًا ۲
شراب پاکیزہ	بیشکہ دادہ	استاسو دپارہ	بدلہ	اودی گوشوشونہ ستاسو اقبول کرے شوی
دخلكو دپارہ ورکوی	اودوی ته به اووئیلی شی،	داستاسو بدلہ ده	اوستاسو گوشوش قبول شوی دے	

قوله تعالى: مَكِّيُونَ فَيَنَاعَى الْأَرَابُكُ ۳

پہ جنتیانوباندی د انعاماتوباران: د جنتیانود نعمتونو د هغوی د راحتونو دهغوی د ملک اومال اوشان او شوکت ذکرکیری چه داخلق به په پوره اطمینان او خوشحاله زړه سره دجنت په تکیاکانو او ښکلی پیللی شوی تختونوباندې تکیه لگولې په خوند اومزو سره ناست وی. دسورت والصفات په تفسیر کښې د دې پوره شرح تیره شوې ده داهم بیان شوي دې چه (اتکا) نه مرادسملاستل یا کونډنی لگول دی یا په څلوربولی کیناستل دی په ملاسره ډډه لگول دی اوداهم بیان شوې دې چه (آرآبک) چیر کښونو ته وائی. بیا یویل نعمت بیانولې شی چه هلته به نه د نمر د تیزو شغلونه دوی ته تکلیف رسی اونه د ژمی ډیر یخې هواگانې په هغوی باندې گرانې پریوخی بلکه د سپرلی غونډې موسم به هروخت او همیشه وی. د گرمواوخنو د تکلیفونونه به لرې وی دجنتو ونو ښاخونه به په تاویدو راتاویدو سره په هغوی باندې سورې کرې وی اومیوې به هغوی ته بالکل نیزدې وی که غواری نو په ملاسته ملاسته نی راشوکولی اوخولې شی که غواری نو په ناسته ناسته دې اخلی اوکه غواری نو په ولاړه دې خوری. ونوته د ختواو تکلیف کولوبه هیڅ ضرورت نه وی. په سرونیوباندې به د میووغونچې ډکې زوړندوی پرې کوی به اوخوری به. که ولاړنومیوې به هم دومره اوچتی وی اوکه ناست وی نو هم دومره به ښکته وی که ملاست وی نو نوربه هم نیزدې وی ته به د ازغوڅه ویره وی او ته به د لریوالی څه دردرس وی.

د جنت زمکه: حضرت مجاهد رضی الله عنه فرمائی چه د جنت زمکه دسپینوززوده او ددې خاوره دخالص مشک ده. ددې دنونتې دسرو زرواوسپینو زرو دی ښاخونه نی د لو لؤ زبرجدواوقوتودی. ددې په مینځ کښې پانې اومیوې دی د کوموپه راشوکولوکښې چه هیڅ تکلیف اومشکل نشته. که غواری نو په ناسته نی راشوکوه اوکه غواری نو په ولاړه ولاړه بلکه که غواری نو په ملاسته ملاسته. یوطرف ته خوشحاله تازه د خوشحاله زړه سره، ښانسته په ادب اوطریقه حکم منونکی خادمان قسم قسم خوراگونه د سپینوززو په رکیبوکښې لگولې شوی ولاړ وی او بل طرف ته به د شراب طهور نه ډک بلوری جامونه اخستی د شرابوساقیان د ارشارې په انتظارولاړ وی. داگلاسونه به په صفائی کښې د شیشې په شان او په سپین والی کښې دسپینوززو په شان به وی. په اصل کښې به وی د سپینوززو خو د شیشې په شان به صفا پرقیدونکی وی اوددنه څیز به بهرنشکارۍ. د جنت دڅیزونو هسې په نوم باندې مشابهت ددنیاپه څیزونوکښې موندې شی خود دې سپینوززو بلوری گلاسونوچرته مثال نه ملاویری. اودا یاد ساتنی چه رومبې لفظ (قواقی) باندې زبر ددې دپاره چه هغه گان خبردې اوپل باندې زبردبدلیت په وجه دې اویاد امتیاز په وجه دې. بیا دا جامونه په یوه مقررہ اندازه دی د ساقی په لاس کښې هم ښه ښکاری اود هغه په تلوکښې ښه معلومیری اود ځکونکو د خواش برابر طهور شراب په دې کښې ځانی کرې شی چه نه بیچ شی اونه کم شی. په دې نه بیاموندونکو گلاسونوکښې چه دا پاک مزایدارود سرور والا بې نشې شراب دوی تل ملاویری نو هغه به د سلسبیل د نهر اوبوکښې گلوډوشوی ورکوی لکه پورته تیرشوی دې چه دکافورد نهر به اوبوسره یوځانی شوی دوی ته ورکوی نومطلب دا دې چه کله خو به د دې یخو او یخ مزاجه اوبوسره اوکه د دې ترمو اوبوسره دې د پاره چه اعتدال قائم وی. دا د نیکانوخلقو ذکر دې او خاص مقربین به خالص د دې نهر شربت څکی.

سلسبیل د عکرمہ رحمۃ اللہ علیہ پہ قول د جنت د یوې چینی نوم دې ځکه چه هغه په تیزی سره یوشان په روانی سره د چوپیه چال بهیری. د دې اوبه ډیرې سپکې ډیرې خوږې ښانسته خوند او ښانسته بوټی والا دی چه په آسانی سره ځکلی شی او ازموې شی. د دې نعمتونو سره ښانسته ښکلی ځوانان کم عمره هلکان به دهغوی د خدمت د پاره ملاتړې ولاړ وی. داغللمان چه جنتیان په کوم عمر سره وی په هغې کښې به دوی هم وی. دابنه نه وی چه عمرنی زیات شی نو شکل به نی وران شی دا مزیدار لباسونه او ډیر زیات قیمتی پیللی شوی کالی اغوستی په ډیر شمیر کښې اخواد یخوا په مختلفو کارونو کښې تقسیم شوی وی کوم چه به په مندو ترپو سره تیزی سره او چالاکنی سره پوره کونکی وی. داسې به معلومیری لکه چه سپین د اوبو مرغلرې اخواد یخوا په جنت کښې شیندلې پراته دی. په حقیقت کښې د دې نه زیاته ښه تشبیه د هغوی د پاره بله نه وه چه د دې ښکلی شکل او خویونو والا صاحبانو مناسب قدوالا سپین نورانی مخونووالا پاک صفا ښانسته کړې شوی لباسونه په کالوکښې بارشوی د خپل مالک حکم منونکی مندو ترپو سره اخواد یخوا گرځیدونکی داسې ښکلی به وی لکه په مزین کړې شوی د تکلف نه ډک فرش باندې پریقیدونکی مرغلرې اخواد یخوا لرغی.

د یو جنتی ته به خوم مړه خادمان وی: حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ فرمائی چه د هریو جنتی به زر خادمان وی چه په مختلفو کارونو روزگارونو کښې به لگیاوی (۱) بیا فرمائی چه اې نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته چه په جنت کښې به کوم ځانی نظراو کړې تاته به نعمتونه او عظیم الشان سلطنت ښکاری. ته به گورې چه نعمت او سرورا په نور سره هریو ځانی معموره دې. په صحیح حدیث کښې دی چه د تولونه روستو چه د دوزخ نه راوایسی او جنت ته اویلیکی هغه ته به الله تعالی او فرمائی چه ماتاته په جنت کښې دومره څه درکړه لکه په شان د دنیا بلکه د دوی نه هم لس حصی زیات. (۲)

اود حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ په روایت سره هغه حدیث هم اول تیر شوې دې په کوم کښې چه دی د ادنی جنتی ملکیت اوملک به د دوو زرو کالو په فاصله باندې وی. په هریو لرې او ښېزې څیز باندې به په یونظر د هغه سترگې وی. دا حال خودې د ادنی جنتی نو اندازه اولگوئی چه د اعلی جنتی درجه به څه وی؟ اود هغه نعمتونه به څنگه وی؟ (۳) اې الله تعالی بیا بغیر زموږ د دعا او عمل مونږ ته مورته مور پښو چینی راکونکيه مونږ په ډیره عاجزنی سره ستا په پاک دربار کښې عرض کوو چه ته زموږ دې صبر طبیعتونو ارمانونه پوره کړې اومونږ ته هم جنت الفردوس راکړې که داسې اعمال مونه هم وی نوزموږ ایمان دې چه ستا رحمت په اعمالو باندې موقوف نه دې. (آمین مترجم)

د طبرانی په یو ډیر غریب حدیث کښې دی چه یوحیسی د سرور کائنات په دربار کښې حاضر شو حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغه ته او فرمائیل ته چه د څه تپوس کوې نو په کوزه خبره چه پوهیږې د هغې تپوس اوکره. هغه ونیل یا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په شکل صورت رنگ نبوت اورسالت کښې تاته په مونږ باندې فضیلت درکړې شوې دې نواوس تاسو دا او فرمائی چه که زه هم په دې څیزونو باندې ایمان راوړم په کوم چه تاسو ایمان راوړې او په کومو چه تاسو عمل کوئی زه هم په هغې عمل اوکړم نو آیا په جنت کښې تاسو سره کیدې شم؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه اوقسم دې په هغه الله تعالی د چا په قبضه کښې چه د زما خان دې چه د نور رنگ خلقو ته به په جنت کښې هغه سپین رنگ ورکړې شی چه د زرو کالود فاصلې نه به ښکاری. بیا حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه څوک (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) اوانوی الله تعالی سره وعده مقرر کیری او چه کوم سړې (سبحان

(۱) البیہقی فی البیت والنور: ۱۱۲ و المروزی فی زواله الزهد: ۱۵۸، والطبری فی تفسیر: ۱۳۶/۲۹.

(۲) صحیح بخاری کتاب الرقائ باب صفة الجنة والنار: ۶۵۷۱، صحیح مسلم: ۱۸۶.

(۳) لرملی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة القیامة: ۳۳۳، حد: ۱۳/۲، مستدرک: ۵۷۱۲، الشریعة للأعمری: ۶۳۱، البیت للبیہقی: ۱۷۷.

اللہ وحمده) اوواتی دھغہ دپارہ یولاکھ خلیریش زره نیکنی لیکلې شی. نویوسړی اوونیل یارسول الله بیا به مونږ څنگه هلاک کړې شو؟ حضور ﷺ اوفرمانیل چه واورنی یوسړې به دومره نیکنی راوړی که په یولوی غریاندې کیخودلې شی نوهغه به ئی درنې اوگنړې خوچه بیا د هغې په مقابلہ کښې د الله تعالی نعمتونه راوړلې شی نو نیزدې به وی چه دا ټولې به فنا شی خودا بله خبره ده چه د الله تعالی رحمت متوجه شی دغه وخت دا سورت (ملک اکبر) پورې نازل شو نوهم دې حبشی اوونیل یارسول الله ﷺ کوم څه چه ستاسو سترگې په جنت کښې وینی زما سترگې به ئی هم وینی؟ حضور ﷺ اوفرمانیل چه او او نو هغه په ژړا شو تردې چه د هغه روح لاړو.

دجنتیانو لباس: حضرت عبدالله ﷺ فرمائی ما اوکتل چه رسول الله ﷺ هغه په خپل لاس مبارک خپې کړو (بیادجنتیانود لباس ذکر کولې شی چه هغه به دشین بشن رنگ مهین اوپر قیدونکی رینم وی) سُنْدِس (داوچتې درجې خالص رینم چه بدن سره به لکیدلې وی (سُنْدِس) ښکلې ډیر قیمتی رینم کوم کښې چه پرقیدل وی اود پاسه به اغوستلې شی اوورسره به سپینوزرو ښکړی په لاسونو کښې وی د لباس د ابرار دې.

اودخاص مقرینو باره کښې بل خانی کښې ارشاد دې (يُحَلُّونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ) دوی ته به د سرورزو مرغلرې پیللې شوی ښکړی اچولې شی اوخالص نرم رینمین لباس به وی. ددې ظاهر بدنی استعمال د نعمتونوسره به د خوند نه ډک د سرور والا پاک او پاکوڅکی شراب څکولې شی چه ټوله ظاهری اوباطنی بدنی به ختموی حسد کینه بد اخلاقی غصه وغیره به لرې کوی. لکه څنگه چه د امیرالمومنین حضرت علی بن ابی طالب نه روایت دې چه کله جنتیان د جنت دروازې ته اوړسی نوهغوی ته به دوه نهرونه ښکاره شی اود هغوی به پخپله خیال راپیداشی چه که د یودوی اوبه اوڅکی نوددوی په زړونوکښې چه څه وو هغه به لرې شی په دویم کښې به غسل کوی په څه سره چه به د هغوی مخونه تازه او خوشحاله شی. ظاهری اوباطنی دواړه قسم خویانې به د کمال په درجه حاصلې شی د کوم بیان چه دلته کولې شی.

بیا به په دې سره د هغوی د زړونود خوشحالولودپاره اود هغوی خوشحالنې دوجنده کولود پاره به بار بارونیلې شی داستاسوداعمالولیدله اوستاسود ښوکوششونو قدردانی ده لکه چه ارشاد دې (كُلُوا وَشَرِبُوا هَيْثَ شِئْتُمْ فِي أَيَّامِنَا لَوْلَا أَنْ تُلَاحِظُوا أَعْمَالَكُمْ مَا كُنْتُمْ أَقْدَارًا إِنَّ هَذَا يَوْمُ الْفُتُورِ) په دنیا کښې چه کوم اعمال تاسو کړي نن تاسو ښه په آرام او اطمینان سره خورنی څکنی. بل خانی ارشاد دې (وَلَوْ أَنَّ بِلُكُمُ الْجَنَّةَ أَوْ لُكُمُ الْجَنَّةُ مَا تَأْتَوْنَهَا يَوْمَئِذٍ وَقَدْ كُنْتُمْ تَفْلَحُونَ) یعنی اعلان به کولې شی چه ددې جنتونووارثان تاسو ستاسود نیکو اعمالو په وجه جوړ کړې شونی. دلته ئی هم اوفرمانیل ستاسو سعی مشکوره په لړ عمل باندې ډیر اجر دې الله تعالی دې مونږ ته هم د دې نه راکړی. آمین.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا	عَلَيْكَ الْقُرْآنَ	تَنْزِيلًا	فَاصْبِرْ
بیشکه مونږه نازل کړې دې په تاباندې دا قران په نازلولو سره پس صبر کوه			
بیشکه مونږ به تا باندې قران پاک لږ لږ نازلوو ..... نو ته د الله ع			
لِحُكْمِ رَبِّكَ	وَلَا تُطِعْ	مِنْهُمْ	إِنَّمَا أَوْفَوْرًا
په حکم درب خپل باندې او خبره مه منه ددوی نه دچاگنهکار پا دچا ناشکره او یادوه			
په حکم ټینگ ولاړ اوسیر اوپه دوی کښې دچا فاسق یا کافر تابعداری مکوه ..... او			

اَسْمَرَ رَبِّكَ	بُكَرَةً	وَاصِيلًا	وَمِنَ اللَّيْلِ	فَاسْجُدْ لَهُ
نوم درب خپل سحر او ماښام او دخه برخي دشپې نه پس سجده کړه هغه ته	سحر او ماښام دهغه نوم ذکر کړه	.....	اود شپې په يوه حصه کښې هغه ته سجده کړه	
وَسَيِّئُهُ	لَيْلًا طَوِيلًا	إِنَّ هَؤُلَاءِ	مُحِبُّونَ	
او تسيح وايه دهغه په شپه اوږده کښې بيشکه دا خلق چي دي مينه کوي	او دهغه تسيح د شپې په لويه حصه کښې وايه بيشکه دي خلقو خودنيا خوښه کړي ده			
الْعَاجِلَةَ	وَيَذَرُونَ	وَرَأَاهُمْ	يَوْمًا ثَقِيلًا	
دزر حاصلیدونکي دنيا سره او پرېږدي روستو دځانونو خپلو نه ورځ درنه	.....	او وړاندې راتلونکي يوه درنه ورځ ئې بيخي پريښودې ده		
نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ	وَشَدَدْنَا	أَسْرَهُمْ		
خاص هم مونږه پيدا کړي دي دوي او مضبوط کړي دي مونږه بندونه ددوي	هم مونږ دوي پيدا کړي دي	.....	او ددوي بندونه مو کلک کړي دي	
وَإِذَا شَأْنًا	بَدَلْنَا أَمْثَالَهُمْ	تَبَدُّلًا	إِنَّ هَذِهِ	
او کله چي او غواړو مونږه بدل به کړو مونږه شکلونه ددوي په بدلولو سره بيشکه دا قران	او هرکله چي او غواړو نو ددوي په ځاني به ددوي غوندي نور خلق بدل کړو دا قران پاک			
تَذَكُّرًا	فَمَنْ شَاءَ	اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا		
نصيحت دي پس هغه څوک چي غواړي اود نيسي رب خپل ته لار	خو يو نصيحت دي نو څوک چي او غواړي نو د خپل رب طرفته دي لار اونيسي			
وَمَا كُنَّا عَاوُونَ	إِلَّا أَنْ	يَشَاءَ اللَّهُ	إِنَّ اللَّهَ	
او هيڅ نه کيږي په غوښتلو ستاسو مگر کيږي هغه چي غواړي الله بيشکه الله	اوناسو خو بس هغه څه غوښتلې (کولي) شئ چي الله ئې او غواړي بيشکه الله ﷻ			
كَانَ عَلَيْهِمْ حَكِيمًا	يُدْخِلُ مَنْ	يَشَاءُ	فِي رَحْمَتِهِ	وَالظَّالِمِينَ
دي عالم او حکيم داخلي هغه څوک چي خوښه ئې شي په رحمت خپل کښې او ظالمان چي دي	ددير علم او حکمت خاوند دي څوک چي او غواړي نو په خپل رحمت کښې ئې داخلي او ظالمانو			
أَعَدَّ	لَهُمْ	عَذَابًا أَلِيمًا		
تيار کړي دي الله دپاره دهغوئ عذاب دردناک	دپاره الله ﷻ دردناک عذاب تيار کړي دي			

قوله تعالى: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَلْوِيًّا﴾

و قرآن پاک نازلیدل وار پہ وار اوشو:- اللہ تعالیٰ چہ پہ خیل نبی کریم ﷺ باندی خیل کوم خاص کرم کرہی دے دھنہ یادداشت کولی شی چہ مونہ پہ تاباندی وار پہ لپ لپدا قرآن پاک نازل اوفرمانیلو اوس دے دے اکرام پہ مقابلہ کنہی تالہ ہم پکار دی چہ زما پہ لارکنہی دصبراوبرداشت نہ کارواخلی زما پہ ضا او قدرباندی صابر اوشاکر پاتی شی نوزما حسن تدبیرتہ گورہ چہ زہ تاد کوم خای نہ کوم خانی تہ رسوم دے دے کافرانوامنافقانو پہ خبرو کنہی مہ راخہ کہ دوی تاد تبلیغ نہ منع کوی خوتہ مہ منع کیرہ بغیردخہ نرمنی اورعایت اوبغیردناامیدنی اوستریوالی هروخت وعظ اونصیحت ارشاد او تلقین سرہ غرض لہہ زما پہ ذات باندی یقین ساتہ زہ بہ تاد خلقو د تکلیفونونہ بچ کوم ستا د عزت ذمہ دار زہ ہم فاجر وائی بدعملہ اوگناہگار تہ اوکفور وائی د زہ نہ منکر تہ دورخی پہ اولہ آواخرہ حصہ کنہی رب یادوہ د شہی دتہجد مونخ کوہ اود ناوختہ پورے د اللہ ﷻ تسبیح کوہ لکہ چہ بل خانی دی ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ﴾ د شہی تہجد کوہ یر زر بہ تاتہ اللہ تعالیٰ مقام محمود درکری د سورت مزمل پہ شروع کنہی اوفرمانیل ای د کمیلے اغوستونکیہ د شہی قیام کوہ لہہ شہہ نیمہ شہہ یاد دے نہ کم یا زیات اوقرآن پاک پہ ترتیل سرہ لولہ بیا کافران منع کوی چہ پہ دنیاکنہی اونخللی آواخرت مہ ہرپریدی ہفہ یرہ درنہ ورخ دہ دے فانی دنیاشاتہ پریوخی اودہفہ ویرونکی ورخ د سختونہ غافل نی نوادا عقل مندوکارنہ دے بیا فرمانی چہ دے تولوخالق مونہیو اود تولو مضبوط پیدائش او قوی قوی ہم مونہ جوہری دی اومونہ بالکل قادریو چہ د قیامت پہ ورخ ہغوی بدل کرو او پہ نوی پیدائش سرہ نی پیدا کرو دلنہ نی ابتدائی پیدائش د دوبارہ راگرخولو دلیل جوہریو.

اود دے آیت دامطلب ہم دے چہ کہ مونہ غوارو اوکلہ غوارو مونہ تہ قدرت حاصل دے چہ ہغوی فنا کرو اوختم نی کرو اوددوی پہ شان نور انسانان د ہغوی پہ خانی قایم کرو لکہ بل خانی ارشاددے ﴿إِن يَنظُرِيكُمْ أَنتُمْ خَالِدِينَ فِيهَا﴾ کہ اللہ تعالیٰ اوغواری نوای خلقو تاسو تول بہ بریادکری او نور بہ راولی او اللہ ﷻ پہ دے باندی هروخت قادر دے بل خانی ارشاددے کہ اوغواری تاسوبہ فناکری اونوی مخلوق بہ راولی اللہ ﷻ تہ داگران نہ دی.

قوله تعالى: ﴿إِنْ هِيَ إِلَّا نَفْسٌ فَتَكْفِرْ﴾

بیافرمانی چہ داسورت سراسر عبرت اونصیحت دے خوک چہ غواری دے نہ دے نصیحت واخلی اود اللہ تعالیٰ سرہ ملاویدنکی لار باندی دے روان شی لکہ خنگہ چہ پہ بل مقام کنہی ارشاد ربانی دے ﴿وَمَا ذَا عَلَيْهِمْ﴾ پہ ہغوی بہ خہ بوج ہرپوتی وے کہ اللہ تعالیٰ اود قیامت ورخ نی منلی وے؟ بیا فرمانی چہ خبرہ دادہ ترکومی اللہ تعالیٰ نہ غواری نوستاسوبہ د ہدایت ہدو غوبشتہ نہ وی اللہ تعالیٰ علیم او حکیم دے اود ہدایت مستحق خلقو تہ ہفہ د ہدایت لار آسانوی اود ہدایت اسباب ورنصیب کوی او چہ خوک خیل خان د گمراہی مستحق جوہری ہفہ دہدایت نہ اخرا کوی پہ ہرکارکنہی د ہفہ حکمت بالغہ او حجت تامہ دے خوک چہ غواری د خپل رحمت لاندی راولی اوبہ نیغہ لارنی اودروی اوچالہ چہ غواری بی لاری کری او پہ نیغہ لارنی نہ پوہہ کوی دہفہ ہدایت خوبہ نہ خوک ورک کری اونہ بہ د ہفہ گمراہی خوک پہ لاریدلہ کری شی دہفہ عذاب د گناہگارانو ظالمانو اوناانصافو پارہ خاص دے د اللہ تعالیٰ شکر دے چہ د سورت دھر تفسیر ختم شو.

(تفسیر سورت مرسلات)

د سورت پیژندہ گلو:- حضرت ابن مسعودؓ فرمانی چہ مونہ د منی پہ یوغارکنہی ووکلہ چہ دا سورت نازل شو حضور ﷺ دے تلاوت کولو اوما اوریدلو اویادولومی چہ ناخاپی یومار پہ مونہ باندی راتوپ کرو حضور ﷺ اوفرمانیل دا مکرہ مونہ وراودانگل خو ہفہ اووتلو نوحضور ﷺ اوفرمانیل ستاسو د سزا

نہ بیچ شو لکہ ڏنڱہ ڇہ تاسو د هغه د بدنی نہ بیچ شوی۔ (۱) دحضرت عبداللہ بن عباس ؓ مور بی بی حضرت ام الفضل ؓ فرمائی ڇہ ما نبی کریم ﷺ د ماښام پہ مانځہ کښی د دې سورت تلاوت کولو سرہ واوریدو (۲) اہل روایت کښی دی ڇہ عبداللہ ؓ ددې سورت پہ لوستلوسرہ حضرت ام الفضل ؓ واوریدونو وئی فرمانیل گرانہ بیجہ نن خواتماتہ رایادکرل ڇہ ما د رسول اللہ ﷺ د مبارکې ژبې نہ د ماښام پہ مانځہ کښی پہ آخر خل دا سورت اوریدلی وو۔ (۳)

ایاتونہ	سورة المرسلات مکية وهى ثمانون اية وفيها ركوعان	رکوع گانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم پہ نوم د الله ڇہ ډیر مہریان زیات رحم کونکې دې	②
وَالْمُرْسَلَاتِ	عُرْقًا	فَالْعَصْفِ
قسم دې په لیرلو شوؤ نرمو هواگانو باندې چی لیرلې کیرې بې درې بیا تیزې چلیدونکی وی په هغه بادونو قسم دې چې رالیرلې شوی دی بیا په هغه بادونو چې		
عَصْفًا	وَالنَّشْرِ	فَالْفِرْقِ
په تیزو چلیدلو سره او اوچتونکی وی ورځې په اوچتولو سره بیا جدا کونکی وی (ورځو لره) تیز الوزی بیا په هغې ورځو چې خوریرې ..... بیا په هغې (ورځو) چې گلې وډې ځی		
قُرْقًا	فَالْمُقِيتِ	ذِكْرًا
په جدا کولو سره بیا په زړه کښی اچونکی وی یاد دالله لره په طور دعذر یا په طور دیرونې ..... بیا په هغه فرښتو چې وحی راکوزی په طور د عذر یا په طور د ویرولو		
إِنَّمَا تُوعَدُونَ	لَوَاقِعُ	
بیشک د کوم څیز چی وعده کیرې ستاسو سره هغه خامخا واقع کیدونکې دې بیشک تاسو سره چې کومه وعده کولې شی هغه خامخا پوره کیدونکې ده		
فَإِذَا النُّجُومُ	طُهِتْ	وَإِذَا السَّمَاءُ
پس هر کله چی ستوری بې نوره شی او کله چی اسمان اوشلولې شی او کله چی غرونه کله چی ستوری بې نوره شی ..... او څه وخت چې اسمان اوشلیری او کله چی غرونه		
نُفِثَتْ	وَإِذَا الرُّسُلُ	أُوتِيتْ
او الوزولې شی او کله چی رسولان په مقرر وخت حاضر کړې شی ادکومې ورځې دپاره او الوزولې شی او کله چې ټول پیغمبران په مقرر وخت راجمع کړې شی ادکارکومې ورځې		

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المرسلات باب (هلایوم لا یظنون) ۴۹۲۴، صحیح مسلم: ۲۲۳۴، الحد: ۱/۴۲۸، حاکم: ۵۳/۱

(۲) الحد: ۳۳۹/۶، وهو حدیث صحیح والبخاری: ۴۴۲۹، مسلم: ۴۶۲.

(۳) صحیح بخاری کتاب الاذان باب القراءة فی المغرب: ۷۶۳، صحیح مسلم: ۴۶۲، ابوداؤد: ۸۱۰، ترمذی: ۳۰۸، ابن ماجه: ۸۳۱.

أُجِّلَتْ	لَيَوْمِ الْفُصْلِ	وَمَا أَذْرَبَكَ	مَا يَوْمُ الْفُصْلِ
روستو کړې شوې دې دا کار د فیصلې دورځې دپاره اوڅه معلومه ده تاته چې څه ده ورځ د فیصلې ته روستو شوې دې د فیصلې ورځې ته او تاته څه معلومه ده چې د فیصلې ورځ څه ده			
وَيْلٌ لِّيَوْمَئِذٍ	لِّلْمُكَذِّبِينَ		
تباہی ده په دغه ورځ دپاره ددورځ گټونکو په دغه ورځ دروغ گټونکو دپاره لوڼې هلاکت دې			

قوله تعالى: - وَالْمُرْسَلَاتُ عُرْفًا

د الله تعالی قسمونه: - بعضې بزرگانو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم او تابعین رضی اللہ عنہم نه خوروايت دې چه دا ذکر شوی قسمونه ددې صفتونو والا فرښتو خوړلی دی بعضې وانی چه اولنی څلور قسمونه د هواگانو دی او پنځم قسم دفرښتو دې. بعضو توقف کړې دې. $\text{«وَالْمُرْسَلَاتُ»}$ نه مراد فرښتي دی یا هواگانې دی «فَالْغَفِصَاتُ» کښې ونیلی شوی دی چه دې نه مراد هواگانې دی. بعضې په «الغفصات» کښې دا فرمانی او «وَالْثَّيْرَاتُ» کښې څه فیصله نه کوی. داهم روایت دې «وَالْثَّيْرَاتُ» نه مراد باران دې او په ظاهره خوهم دامعلومېې چه $\text{«وَالْمُرْسَلَاتُ»}$ نه مراد هواگانې دی لکه چه بل ځانی د الله تعالی ارشاد دې $\text{«وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاقِحَ»}$ یعنی مونږ هواگانې روانې کړې چه اوریځې درنه وی بل ځانی دی $\text{«يُرْسِلُ الرِّيحَ بَشِيرًا»}$ دخپل رحمت نه وړاندې د دې زیرې ورکونکی یځي یځي هواگانې هغه چلوی. «الغفصات» نه مراد هواگانې دی هغه نرمې سپکې او ښانسته ښانسته هواگانې وې او دا لږ شان د تیزو چپووالا او آواز والا هواگانې دی. «وَالْثَّيْرَاتُ» نه مراد هم هواده کوم چه اوریځې په آسمان کښې هرو څلورو واړو طرفونو ته خوروی او کوم ځانی چه د الله تعالی حکم وی هلته نی بوځی «الْفُرقَاتُ» او «قَالُمُفِيقَاتُ» نه مراد البته فرښتي دی چه دالله تعالی کریم ذات دطرف نه رسولانوته وحی راوړې په کوم سره چه په حق اوباطل حلال اوحرام ضلالت اوهدایت کښې فرق اوجدا والی کیږی د دې د پاره چه د خلقو عذر ختم شی اومنکرانوته خبردارې اوشی.

قوله تعالى: - إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِحَ

قیامت واتلونکې دې: - ددې قسمونو نه پس فرمان دې چه دکوم قیامت تاسوسره وعده شوې ده په کومه ورځ چه به تاسو ټول اول و آخر والا د خپلو خپلو قبرونو نه بیاراژوندی کولې شئ او د خپل کرو میوه به بیامومئ. دنیکنی بدله اود بدنې سزا. شپیلنی به پوک وهلې شی او په یوهوارمیدان کښې به تاسو ټول راجمع کړې شئ. داوعده یقینا حق او کیدونکې ده او خامحاراتلونکی ده. په هغه ورځ به د ستورو رنځ او پوپک پړوق تټ شی. لکه چه فرمانی $\text{«وَإِذَا الْكُوفُ أُدْكُهَا»}$ بل ځانی ارشاد دې $\text{«وَإِذَا الْكُوفُ أُدْكُهَا»}$ ستورې به یې نوره شی او راپریو به ځی. آسمان به اوشلیږی ټکړې ټکړې به شی غرونه به ذره ذره شی وایه لوزی تردې چه نوم اونښه به نی هم باقی پاتې نه شی. بل مقام کښې دی $\text{«وَسَنُفَعِّلُكَ فِي الْجِبَالِ»}$ یوبل ځانی ارشادربانی دې $\text{«وَيَوْمَ نُفَعِّلُ الْجِبَالِ»}$ یعنی غرونه به ذره ذره شی وایه لوزی او په هغه ورځ به هغه روان شی او نوم نښه به نی ختمه شی اوزمکه به هواره بغیرد ښکته پورته پاتې شی اورسولان به راجمع کړې شی او په مقرر وخت به هغوی راوستلې شی.

بل ځانی ارشاد دې $\text{«يَوْمَ يَخِفُّ اللَّهُ الرُّسُلَ»}$ په هغه ورځ به الله ﷻ رسولان راجمع کړی اود هغوی نه به گواهنی واخلی لکه چه بل ځانی دی $\text{«وَأَكْثَرُ قَبْلِ الْأَرْضِ»}$ زمکه به د خپل رب په حکم باندې اوږه پورې عمل نامې به ورکړې شی. ښان او گواهان به راوستلې شی او په حق اوانصاف سره به فیصلې کولې

نہی اویہ چاہانندی بہ ظلم نہ شی کولہ۔ بیا فرمانی چہ دا رسولان اودرولی شی چہ د قیامت پہ ورخ بہ فیصلہ کولہ شی۔ بل خانی فرمان دی ﴿لَا تُحْسِنَنَّ اللَّهُ تَخْلِيفَ وَعَدِهِ رُسُلُهُ﴾ داخیال مہ کوئی چہ اللہ تعالیٰ بہ خپلو رسولانوسرہ وعده خلاقی اوکړی۔ نہ نہ اللہ تعالیٰ ډیر دغلبی والا او بدلی اخستونکې دې۔ په کومه ورخ چہ بہ دازمکه بدلہ کړې شی او آسمان ہم بدل کړې شی اوتول بہ د اللہ تعالیٰ چہ واحد اوقهار دې په وړاندې پیش کولہ شی۔ ہم دغه ورخ تہ دلته د فیصلہ ورخ ونیلی شوې ده۔ بیا نی د دغه ورخ عظمت ښکاره کولود پاره اوفرمانیل زما نہ د معلومولونه بغیر ای نبی تہ ہم د دغه ورخ د حقیقت نہ نہ شی خبریدی۔ په دغه ورخ د دې تکذیب کونکود پاره سخته خرابی ده۔ په یو غیر صحیح حدیث کښې دا ہم تیر شوی دی چہ ویل د دوزخ د یوې کندی نوم دې (۱)

اَلَمْ نُهْلِكْ	اَلْاَوَّلِينَ
ایا مونږه هلاک نه کړل اولنی خلق	
ایا مونږ پخوانی خلق تباہ کړی نه دی	
ثُمَّ لَنُنَازِلُهُمْ	اَلْاٰخِرِينَ ۝ كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِيْنَ ۝ وَاِلٰ
بیا به مونږ وړولو په هغوی پسې دا روستنی خلق درانګې کوو مونږه دمجرمانو سره تباہی ده	
بیا به دا روستنی هم ورپسې بوخو (او هلاک به ئې کړو) مونږ نافرمانو سره هم دغه شان معامله کوو	
يَوْمَئِذٍ	لِّلْمُكَذِّبِيْنَ ۝ اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ
په دغه ورخ دپاره ددروغ گنړونکو ایا مونږه پیدا نه کړئ تاسو داوبو بې قدرونه	
په دغه ورخ دروغ گنړونکو دپاره لویه تباہی ده ایا مونږ تاسو دې قدره اوبو نه پیدا کړی نه یی	
فَجَعَلْنٰهُ	فِيْ قَرَارٍ مَّكِيْنٍ ۝ اِلٰى قَدَرٍ مَّعْلُوْمٍ ۝
بیا اوستاو مونږه هغه په خانی دقرار مضبوط کښی دنتی معلومی پورې	
بیا مو هغه اوبه په یو محفوظ خانی (رحم) کښې ایسارې کړې تر مقرر وخته پورې	
فَقَدَرْنَا ۝	فَنِعْمَ الْقٰدِرُوْنَ ۝ وَاِلٰى يَوْمِذٍ
پس مونږ اندازه اولگوله پس ډیر ښه قدرت لرونکی یو تباہی ده په دغه ورخ	
غرض دا چې مونږ یوه اندازه مقرر کړه نوڅومره ښه اندازه مقررونکی یو په دغه دروغ گنړو دپاره	
لِّلْمُكَذِّبِيْنَ ۝	اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتًا ۝ اَحْيَاءُ وَاَمْوَاتًا ۝
دپاره ددروغ گنړونکو ایا مونږه جوړه نه کړه زمکه جمع ساتونکی دژوندو دپاره او دمر و دپاره	
هلاکت دې ..... ایا مونږ زمکه رانغښتونکې جوړه کړې نه ده د ژوندو او د مړو دپاره	
وَجَعَلْنَا	فِيْهَا رَوَاسِيْ شٰخِصٰتٍ ۝ وَاَسْقَيْنٰكُمْ مَّاءً فُرَاتًا ۝ وَاِلٰى
او ددردول مونږه په هغې کښې غرونه لور لور او اوڅکولې مونږه په تاسو اوبه خوږې تباہی ده	
اومونږه په زمکه باندې دنگ دنگ غرونه پیدا کړی دی اومونږه په تاسو خوږې اوبه څکولی دی	

يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ

اپہ دغہ ورخ | دپارہ ددروغ گنرونگو |

پہ دغہ ورخ ددروغ گنرونگو دپارہ ہلاکت دی

قوله تعالى: - اَلَمْ يُكْذِبِ الْاَنۡفُسُ

دکھاہکار اونا انجام ہلاکت شو: اللہ تعالیٰ فرمائی چہ تاسو نہ وړاندې ہم کوم خلقو زما درسلانو رسالت دروغ گنرلې ووما هغوی تباہ بریاد کرل بیاد هغوی نہ پس نور راغله هغوی ہم داسې اوکړه نو مونږ هغوی هم دغہ شان غرق کرل. مونږ د مجرمانود غفلت هم دغہ شان بدله ورکونکی راوان یو. په دغہ ورخ به دې تکذیب کونکو پده ورخ وی.

قوله تعالى: - اَلَمْ تَخْلُقْهُمْ مِّنۡ مَّاءٍ مَّوۡجِنٍۭ

بیاخل مخلوق ته خپل احسان وریادوی. د قیامت د منکرانو په وړاندې دلیل پیش کوی چہ مونږ دوی د حقیر او ذلیل قطري نه پیدا کرل چہ دکائناتود خالق په وړاندې هیڅ څیز هم نه وو لکه چہ د سورت یس په تفسیر کښې تیر شوی دی ای بنیادمه ته به ما عاجز کړې شې؟ (۱) ماخو ته د داسې څیز نه پیدا کړې بیا مونږ دغہ قطره په رحم کښې راجمع کړه چہ د دغہ اوبود راجمع کولو ځای دې دا لویوی او محفوظ کوی. د مقررہ مودې پورې هم هلته پاتې شو یعنی د شپږو میاشتونو تر نهو میاشتو پورې. زموږ دې اندازې ته او گوړه څومره صحیح او بهترده نوکه بیا هم تاسو دا راتلونکې ورخ نه منی نو یقین او گنډې چہ د قیامت په ورخ به تاسو ته ډیر ارمان او سخت افسوس وی. بیا فرمائی چہ آیامونږ دې زمکې ته دا خدمت حواله کړې نه دې؟ چہ هغه تاسو په خپل ژوند کښې په خپله شایاندې گرځوی اود مرگ نه پس هم هغه تاسو په خپله خټه کښې پټ ساتی. بیا د زمکې دنه خوړیدو د پارہ مونږ په دې کښې مضبوط او اوچت غرونه ورڅښ کرل اود اوریخونه وریدونکی اود چینونه راوتونکی سپکې زر هضمیدونکی او مزیدارې اوبه مونږ تاسو ته درکړې. که د نعمتونو نه پس هم تاسو زما خبرې دروغ گنرئ نو یاد ساتئ وخت راوان دې چہ افسوس اوارمان به کونی خو هیڅ په کار به نه راځی.

اِنۡطَلِقُوا۟ اِلٰی مَا كُنْتُمْ

ورشی | هغه څیز ته | چې وی تاسو | په هغې سره |

(اواوبه ونیلې شی، چې هغه عذاب، ته ورشی، چې تاسو به دروغ

تَلۡذِبُوۡنَ ؕ اِنۡطَلِقُوا۟ اِلٰی ظِلٍّ ذِیۡ تَلۡکِ شُعَبٍۭ لَا ظَلِیۡلَ

چې دروغ به مو گنرلو | ورشی | سوری ته | چې درې ځانگړو ولا دې | چې نه به وی یخ |

گنرلو | تاسو | ددروغ دلوگي، هغه سیوری ته لاړشی | چې دهغې درې حصې دی | په کښې نه

وَلَا یَغۡنِیۡ مِنَ اللّٰهِ ؕ اِنَّهَا تَرۡمِیۡ بِشَرِّ کَالْقَصَرِ ؕ

اونه به دفع کوی | دلسمې نه | ابیشکه هغه وور چې دې | ولی به هغه | داسې سپرغی | لکه مانرئ

سیورئ شته | اونه داور دتاؤ نه څوک بچ کیدی شی | هغه اور به دومره غټې غټې سکر وکښې ولی لکه (لورې)

كَانَ	جِئَتْ	صُفْرٌ	وَيْلٌ	يَوْمَئِذٍ	لِّلْمُكَذِّبِينَ ۝	هَذَا يَوْمٌ
لکھ جی ہفہ	اوبشان دی	زیر	اتباهی ده	پہ دغہ ورخ	دپارہ ددروغ گنرونگو	ادا ہفہ ورخ ده
مانرئ	لکھ جی ہفہ	د زیر رنگ	اوبشان دی	پہ دغہ ورخ	دروغ گنرونگو	دپارہ ہلاکت دی
لَا يَنْطِقُونَ ۝	وَلَا يُؤْذِنُونَ	لَهُمْ	فَيَعْتَذِرُونَ ۝			
جی ہغوی بہ خبری نہ کوی	او نہ بہ اجازت ورکری کیری	ہغوی لره	جی عذر اوکری ہغوی			
ورخ ده	جی دوی بہ خبری نشی کولی	او نہ بہ دوی تہ اجازت وی	جی عذر پیش کری			
وَيْلٌ	يَوْمَئِذٍ	لِّلْمُكَذِّبِينَ ۝	هَذَا يَوْمُ الْقُصْلِ ۝	جَمَعْنَاهُمْ		
تباهی ده	پہ دغہ ورخ	دپارہ ددروغ گنرونگو	ادا ورخ دفیصلی ده	اراجع کری یں	مونہ تاسو	
پہ دغہ ورخ	دروغ گنرونگو	دپارہ ہلاکت دی	ہم دغہ د فیصلی ورخ ده	امونہ بہ تاسواو	اولنی تول	
وَالْأَوَّلِينَ ۝	فَإِنْ كَانَ	لَكُمْ	كَيْدٌ	فَكِيدُونِ ۝		
او مخکینی خلق	پس کہ چری وی	تاسو لره	خہ تدبیر	نو زما خلاف یں	او چلوی	
راجع کرو	.....	نوکہ تاسو خہ چل ول جوړول غواری	نو زما بہ مقابلہ کنبی جوړ کری			
وَيْلٌ	يَوْمَئِذٍ	لِّلْمُكَذِّبِينَ ۝				
تباهی ده	پہ دغہ ورخ	دپارہ ددروغ گنرونگو				
پہ دغہ ورخ	دروغ گنرونگو	دپارہ ہلاکت دی				

قوله تعالى: - (الْمُكَذِّبِينَ الَّذِي تُكْذِبُ) ۝
 دري بناخونو والا وور: کوم کافرانو چه د قیامت ورخ جزا اوسزا او جنت دوزخ دروغ گنرلو هغوی تہ به د قیامت په ورخ ونیلې شی چه کوم خیز موربشتونې نه منلو هغه سزا اودوزخ دادې موجود دې دې تہ خشی اودشغلې لمبې وهی او په اوچتیدوسره سره دې کښې درې پاتکی کولایږی اود دې درې حصې کپړې اودې سره لوگې هم پورته اوچتیرې د خه په وجه چه لاندې سورې شان کپړې دا سورې معلومیږی خو په حقیقت کښې نه هغه سورې وی او نه د اورگرموالی کمی. دادوزخ دومره تیز اوتند سخت او د ډیر زیات اور والا دې چه ددې کوم بخری الوزی هغه هم دقلعه په شان اودیوې سرورې ونې په شان مضبوط او اوږدې اوپلنې تنې په شان دی کتونکی تہ داینکاری لکه چه دتورنگ اوپن دې یاد کشتورسنی اوپاد تانبې ټکری دی.

د فوز ذکر: ابن عباس ؓ وائی چه مونږ به د ژمی په موسم کښې درې درې لاسه یادی نه لږ شان اوږده لرگی راوچتول دې تہ به مونږ قصر ونیل(۱) دکشتنی رسنی چه کله یوخانی شی نوپوره زیات اوچتیرې هم دغه دلته مراد اخستې شوې دې. په دې مکذبینویاندې ارمان او افسوس دې چه نن به نه دوی خبرې کولی او نه به دوی تہ عذر اومعذرت اجازت وی خکه چه په دوی باندي حجت قایم شوې دې. او په ظالمانویاندې د الله تعالی خبره ثابته شوې ده اوس دوی تہ د خبروکولو اجازت نشته. دایاد ساتنی چه په قرآن کریم کښې د هغوی وینا کول منکر کیدل پتول عذر کول هم بیان شوی دی. نومطلب دا دې چه د حجت قانمیدونه وړاندې به عذر معذرت وغیره پیش کوی کله چه هرڅه مات کړې شی اودلیلونه

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المرسلات باب (الماتری بشرک القصر): ۱۹۲۱.

ورمخکنی کړې شی نو وینا خبرې کول او عذر معذرت به ختم شی. غرض دا چه د میدان حشر به مختلف مواقع اود خلقو په مختلف حالتونه وی یو وخت کښې دایو وخت کښې هغه ددې دپاره د هر یو کار به خاتمه باندې هتکذیب کونکو د خرابی خبر ورکولې شی. فرمائی چه دا د فیصلې ورځ ده وړاندې روستول راجع دی. که تاسو په څه جالاکنی مکره وښیاری اود هرکې سره زما د قبضې نه ځان ویستلې شی نو اوڅنی پوره کوشش او کړنې خیال کونی چه داڅومره د زړه درزونکې فقره ده چه الله ﷻ رب العالمین پخپله د قیامت په ورځ دې منکرانوته فرمائی چه اوس ولې چپ نی؟ هغه جلاکي تیزی او بې باکی څه شوه؟ گورنی ماتاسوتول د وعدې مطابق به یومیدان کښې راجع کړنی که نن په څه چل ول مانه خلاصیدې شی نوڅه کمې مه کونی. لکه بل ځانی ارشاد دې ﴿يُنَادِي السَّاعِيْنَ وَالْمُتَحَدِّثِْنَ تَتَذَكَّرْنَ﴾ یعنی اې انسانانو پیریانو دې تاسود زمکې او آسمان دغاړو نه دوتلو طاقت لرئ نو اوڅنی خودومره پوهه شنی چه بغیرد قوت نه تاسو بهر نه شی تلې (او هغه په تاسو کښې نشته). بل ځانی کښې ارشاد دې ﴿وَلَا تَقْرُؤْهُ شَيْئًا﴾ یعنی تاسودالله تعالی هیڅ نه شنی کولی. په حدیث کښې دی چه الله ﷻ فرمائی اې زمانبند یگانونه خوتاسوماته څه نفع رارسولواختیار لرئ اونه د نقصان رسولو. نه تاسوماته څه فائده رسولې شی اونه زما څه کولې شی (حضرت ابو عبدالله جدی ﷺ فرمائی زه بیت المقدس ته لارم اومې کتل چه هلته حضرت عبادہ بن صامت ؓ حضرت عبداللہ بن عمر ؓ او حضرت کعب احبار ؓ ناست دی خبرې کوی. زه هم کیناستم نوما واوریده چه حضرت عبادہ ؓ فرمائی د قیامت په ورځ به الله تعالی ټول مخکی روستی په یوهواراوکولوا میدان کښې راجع کړی. آواز کونکې به آواز گولوسره ټول رابیدار کړی. بیا به الله تعالی اوفرمائی نن د فیصلو ورځ ده تاسو ټول وړاندینی اوروستونی ما راجع کړی نی اوس زه تاسو ته وایم که څوک ماسره دوهوکه مکر فریب یاخه حیلہ کولې شی نواو کړنې. واورئ کبرژنوسرکشومنکرانواوتکذیب کونکو نن زما رانیولونه پیچ کیدې نه شنی اونه څوک نافرمانه شیطان زما د عذابونونه ځان خلاصولې شی. حضرت عبداللہ ؓ اوفرمانیل یوحید زه هم بیانوم. په هغه ورځ به دوزخ خپله غرانگه د خلقو مینځ ته وراورسوی اوبه اوچت آواز سره به وائی اې خلقو د دریوقسم خلقو د رانیولواوس ماته حکم شوې دې زه هغه ښه پیژنم یو پلار به خپل اولاد یا اولاد به خپل پلار دومره نه پیژنی څومره چه زه هغوی پیژنم. نن هغوی زمانه نه چرته پتیدې شی اونه نی زمانه څوک پتولې شی. یوهغه چا الله تعالی سره نی څوک شریک گرځولې وی. دویم هغه چه منکر او کبرژن وی اودریم هغه چه نافرمانه شیطان وی. بیا به هغه په راتاویدو او راغونډولو سره د دې صفتونو خلق په میدان حشر کښې چا تر کوی اوبیویوبه رانیسی او تیروی به نی اود حساب کتاب نه وړاندې به دوی څلویښت کاله مخکښې دوی دوزخ ته اورسی. (الله تعالی دې مونږ په حفاظت اوسانی. آمین)

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلِّ			
او بیشکه متقیان خلق (نن) په سوړو کښې دی			
بیشکه (د الله ﷻ) نه ویریدونکي (د هغه درحمت) سیوری			
وَعِیُونَ	وَقَوَاکِ	وَمَا یَسْتَهْوُونَ	کُلًّا وَاشْرَبُوا
او په چینو کښې دی او په میوو کښې دی هغه چی غواړی یې هغوی خوری اوڅکی			
اوچینو کښې وی (او هغوی به) په هغه میوو کښې وی اچې دهغوی به خوښی وی (ورته به اوونیلې شی چی)			

هَيَّا	يَا	كُنْتُمْ	تَعْمَلُونَ	إِنَّا كَذَلِكَ
بنہ دمزی سرہ پہ سبب دھغی چی وی تاسو چی کول بہ مو بیشکہ مونہ ہمدانگی				
بنہ فراخہ خورئ خنئی دھغہ عملونو پہ بدلہ کنہی چی تاسو بہ کول او مونہ نیکانو				
مَجْزِي	الْمُحْسِنِينَ	وَيْلٌ	يَوْمَئِذٍ	لِّلْمُكَذِّبِينَ
بدلہ ورکوؤ نیکانو خلقو لہ تباہی دہ بہ دغہ ورخ دپارہ ددروغ گنرونکو خورئ				
نہ ہم دغہ شان بدلہ ورکووا پہ دغہ ورخ ددروغ گنرونکو دپارہ ہلاکت دی انہی کافرانہی				
وَلَمَّا	قَلِيلًا	إِنَّمَا	مُجْرِمُونَ	وَيْلٌ
او فانیدہ واخلی الروخت بیشکہ تاسو مجرمان یں تباہی دہ بہ دغہ ورخ				
یوخو ورخی پہ دنیا کنہی او خورئ اولوہ فائدہ واخلی یقینا تاسو مجرمان یں پہ دغہ ورخ ددروغ				
لِّلْمُكَذِّبِينَ	وَإِذَا قِيلَ	لَهُمْ	ارْجِعُوا	لَا يَرْجِعُونَ
دپارہ ددروغ گنرونکو او کلہ چی اوویلی شی دوی تہ تبت شی اللہ تہ نو نہ تبتیری تباہی دہ				
گنرونکو دپارہ ہلاکت دی او خہ وخت چی دوی تہ اوویلی شی چی اللہ تہ تبت شی نو دوی تہ تبتیری				
يَوْمَئِذٍ	لِّلْمُكَذِّبِينَ	فَبِأَيِّ حَدِيثٍ	بَعْدَهُ	يُؤْمِنُونَ
پہ دغہ ورخ دپارہ ددروغ گنرونکو پس پہ کوم کلام باندی روستوددی قران نہ ایمان راوری دوی				
بہ دغہ ورخ ددروغ گنرونکو دپارہ ہلاکت دی اخر دی قران پاک نہ پس پہ پہ کومہ خبرہ دوی ایمان راوری				

قوله تعالى: -إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلٍّ وَعُيُونٍ-

جنت اود جنتیانو ذکر: پور تہ دید کارانو دسزاگانو بیان شوہ وودلتہ دنیکو کارو دبدلہ بیان کولی شی کوم خلق چہ متقیان او پرہیزگار وود اللہ عبادت کونکی وودفرانضو او اجباتو پابند وود اللہ عبادت نافرمانو او حرام کارونو نہ بچ کیدل ہغوی بہ دقیامت پہ ورخ پہ جنتونو کنہی وی۔ کوم خانی چہ قسم قسم نہرونہ روان دی گناہگار بہ پہ تک تور بدبویہ لوگی کنہی راگیروی او نیکان بہ دجنتونو پہ گنہی خواود سورو نہ ذکر خایونو کنہی ناست او ملاست وی مخامخ بہ د صفا او مزیدار او بو چینی پہ پورہ روانی سرہ جاری وی۔ قسم قسم میوی گلونہ ترکاریانی بہ موجودی۔ کوم خیز چہ کلہ غواری خوری خکی دی نہ نہ منع کول شتہ نہ کمیدل شتہ او نہ دقصاص خہ اندیشہ شتہ نہ بہ د فنا کیدو او نہ ختمیدو خہ خطرہ وی بیا د حوصلی زیاتولو اودزہ خوشحالولو دپارہ د اللہ تعالیٰ دطرف نہ باربار فرمان کولی شی ای زما خورونہد بگناوای جنتیانو تاسو بہنہ پہ اوزگارتیا او خوشحالی سرہ بنہ خورنی خکنی مونہ بہ ہرونیک پرہیزگار او مخلص انسان تہ دغہ شان د بنیگرہی بدلہ اونیکہ جزا ورکووا وود تکذیب کونکو خو بہ نہن ورخ ڈیرہ خرابی دہ۔

قوله تعالى: -كُلًّا وَتَمَعُوا أَقْبِلًا إِنَّمَا تُجْرِمُونَ-

دا تکذیب کونکی ویروی چہ بنہ دہ پہ دنیا کنہی خوتاسو خہ خورنی خکنی فاندی اوچتی کرنی ڈیر زربہ دانعمتونہ فناشی او تاسو بہ ہم مہرہ شنی بیاستاسو نتیجہ ہم دوزخ دی (دکوم ذکر چہ پور تہ تیرش) ستاسود بدعملواو خرابو کارونو سزا مونہ سرہ تیارہ دہ۔ یوم مجرم ہم زمونہ نظر نہ بہ نہ دی قیامت زمونہ نبی (زمونہ وحی نہ منونکی اودا دروغ گنرونکی بہ د قیامت پہ ورخ پہ سخت نقصان کنہی او خسارہ کنہی وی۔ د دوی بہ سختہ خرابی وی لکہ چہ بل خانی ارشاد دی) (تَمَعُوا قَلِيلًا لَّعَلَّكُمْ تُعَذِّبُونَ)

عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿۱﴾ پہ دنیا کنبی بہ مونہ دوی تہ لہہ شان فائدہ اورسوو بیا بہ مونہ دوی د سخت عذاب طرف تہ بی پس کرو۔ بل خانی ارشاد دی ﴿قُلْ اِنَّ الَّذِيْنَ يَغْتَوُّوْنَ عَلٰى اللّٰهِ الْكُذِبَ لَا يُلٰخِذُوْنَكَ فَمَنْ عَرَفَ الدِّنْيَا لَمْ يَلْمِ الْاِنْسَانَ مِنْهُمْ ثُمَّ نَزَّلْنَاهُمْ الْعَذَابَ الشَّدِيْدَ يَمَّا كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ﴾ یعنی پہ اللہ تعالیٰ باندی دروغ ترونگی کامیابی نہ شی۔ پہ دنیا کنبی بہ ہسی لہہ شان فائدہ اوچتہ کپی بیا د ہغوی واپس راگر خیدل خو ہم زمونہ طرف تہ دی۔ مونہ بہ ہغوی تہ د ہغوی د کفر سختہ سزا ورکرو۔ بیا فرمائی چہ دی نادانو منکرانوتہ کلہ اوونیلی شی چہ راشنی د اللہ تعالیٰ پہ وراندی تبت شنی جمعہ سرہ مونخ ادا کرنی نو دوی نہ دا ہم نہ شی کیدی او دی نہ ہم خان پتوی بلکہ دی تہ پہ سپکوالی سرہ گوری اود تکبر سرہ انکار کوی۔ دہغوی دپارہ کوم چہ پہ تکذیب کنبی عمرو نہ تیروی د قیامت پہ ورخ بہ سخت مصیبت وی بیا فرمائی چہ کلہ خلق پہ دی پاک کتاب باندی ہم ایمان نہ راوری نوکوم یوکلام بہ منی؟ لکہ ارشاد دی ﴿فَاَيُّ حٰدِیْثٍ بَعْدَ یُّوْسُوْفَ﴾ یعنی چہ پہ اللہ تعالیٰ باندی اود ہغہ پہ آیاتونویاندی دوی ایمان نہ راوری نو اوس بہ دوی پہ کومہ خبرہ باندی ایمان راوری؟ ابن ابی حاتم کنبی د حضرت ابوہریرہ ؓ نہ روایت دی رسول اللہ ﷺ فرمائی دی کوم سرے چہ د دی سورت دا آیت الولیٰ نو ہغہ تہ د دی پہ جواب کنبی ﴿امنت باللہ وبعالزل﴾ ونبیل پکار دی یعنی ما پہ اللہ تعالیٰ باندی اود ہغہ پہ نازل کپی شی کتابونویاندی ایمان راوری۔ (۱) داحدیث پہ سورت قیامت کنبی ہم تیرشیوی دی۔

(الحمدلہ) د سورت مرسلات تفسیر ختم شو۔

د اللہ تعالیٰ شکر دی چہ د یوکم دیرشمی سپاری تفسیر ہم پورہ شو۔ (الحمدلہ)

اللہ تعالیٰ دی پہ خپل کلام پاک باندی پورہ پوہہ اوپہ دی باندی د عمل توفیق راکپی او دا دی قبول کپی۔
(امین یا رب العالمین)

ایاتونہ	سورة النبأ مکية وهی اربعون آية وفيها ركوعان	رکوع گمانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم پہ نوم د الله چه دیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
عَمَّ	يَسْأَلُونَ عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ الَّذِي هُمْ	
دخه خیز په پارہ کنبی دوی تپوسونه کوی دیوبل نه په باره د لوی خبر دهغه اچی دوی		
داخلی دکوم خیز په باره کنبی دیوبل نه تپوسونه کوی دهغه لوی خبر قیامت په باره کنبی چی		
فِيهِ	مُتَلَفُونَ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا	
په خفی کنبی اختلاف کونکی دی هرگز نه دیر زړ به معلومه شی دوی ته بیا هرگز نه		
دوی په کنبی دی داسې نه ده زړ به دوی پوهه شی ..... بیا داسې پکار نه ده		
سَيَعْلَمُونَ	أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهْدًا وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا	
دیر زړ به معلومه شی دوی ته آیا جوړه کړې نه ده مونږ زمکه فرش او غرونه میخونه		
دوی به زړ پوهه شی آیا مونږ زمکه فرش نه ده گرځولې او غرونه موږې میخونه نه دی لگولی		
وَخَلَقْنَاكُمْ	أَزْوَاجًا وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا وَجَعَلْنَا	
او پیدا کړې مونږه تاسو جوړی او جوړ کړو مونږه خوب ستاسو دارام ذریعه او جوړه کړه مونږه		
اومونږ تاسو جوړې جوړې پیدا کړې ئې اومونږ ستاسو دپاره خوب ارام او گرځولې او مونږ		
الْبَلَّ لِيَاسًا	وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ	
اشبه پرده او جوړه کړه مونږه ورځ اوخت د روزی گټلو او جوړ کړل مونږه دپاسه ستاسو		
شبه د پردې خیز جوړ کړې دې او ورځ مو د رزق گټلو ذریعه گرځولې ده اومونږ ستاسو نه پورته		
سَبْعًا	شَدَادًا وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَاجًا وَأَنزَلْنَا	
اوه آسمانونه مضبوط او جوړ کړو مونږه (د یوه) نمر روښانه او گرم او رااوړولې مونږه		
اووه مضبوط آسمانونه جوړ کړی دی او مونږ یوه روښانه دیوه یعنی نمر جوړ کړې دې او مونږ		
مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً	ثَجَّاجًا لِّتَخْرِجَ	په
دوربخونه اوبه مسلسل راوړیدونکې دپاره ددې چی راوایسو مونږه په ذریعه ددې		
له ډکو وریخونه په شیبو شیبو باران راوړوو چې مونږ په دې باران سره		
حَبًّا	وَنَبَاتًا وَجَدَّتْ أَلْفَاقًا	
دانی (غلې) او بوټی (سبزی) او باغونه گټر گټر		
غله او گیاه او ګوړ ګوړ باغونه رزرغون کړو		

قوله تعالى: عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ؟

قیامت بہ یقیناً اٹھی: کو موشر کا نو خلقو چہ د قیامت در اتلونه انکار کولو اودھنی ددروغ گنلو بہ نیت بہ نی پخیل مینخ کنبی قسم قسم خبری کولی۔ دلته اللہ ﷻ دھغہ سوالو نو جواب اودھنی حقیقت بیانولو سرہ دھغوی تردید کوی چہ داخلہ پہ خپل مینخ کنبی دغہ بارہ کنبی سوالو نہ کوی: یعنی دکوم خیز بارہ کنبی تپوسونہ کوی؟ آیا د قیامت بارہ کنبی تپوسونہ کوی؟ سرہ ددې چہ ہغہ خو یو دیرو لوی خبر دې۔ یعنی خطرناک او خراب خبر دې اود رویشانہ ورخ پہ شان ینکارہ دې۔ حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ او ابن زید رضی اللہ عنہ د دې نباعظیم (دیرو لوی خبر) دمرگ نہ پس بیاراژوندی کیدل مراد اخستی دې۔ بیاد دې آیت (الَّذِي هُوَ يُنْفَخُونَ) (بہ کوم کنبی چہ داخلہ اختلاف لری) کنبی چہ د کوم اختلاف ذکر دې ہغہ دادې چہ خلق پہ دې بارہ کنبی پہ دوو مختلفو محاذونو باندې دی۔ یو خو دامنۍ چہ دابہ کیڑی او بل دا نہ منی۔

بیالہ اللہ ﷻ دې د قیامت منکرانو لہ دھمکی ورکولوسرہ فرمانی چہ یقینانہ دوی تہ د دې حقیقت دیر زر معلوم شی اود پیرز خوشہ چہ ہم اوس بہ معلوم شی۔ ہغوی تہ اللہ ﷻ دادیرہ سختہ دھمکی او وعید اورولی دې۔ بیالہ اللہ ﷻ دخیل عجیبہ او حیرانوںکی مخلوقاتو یاریکنی خود لڑسرہ دخیل عظیم الشان قدرت ننبی بیانوی۔ دکوم نہ چہ دا ثابتیڑی چہ کلہ اللہ ﷻ داسی داسی خیزونہ بغیر دغہ نمونی پہ اول خل پیدا کولی شی نو آبادوی بیانہ شی را پیدا کولی؟

قوله تعالى: أَلَمْ يَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهْدًا؟

آزمکې جوړښت: اللہ ﷻ فرمانی چہ آیامونرزمکہ ستاسو دپارہ فرش نہ دې خورکړې؟ یعنی د ټول مخلوق دپارہ نی د اوارہ نہ دہ خورہ کړې۔ دغہ شان ہغہ ستاسو پہ وړاندې عاجزہ او حکم منونکې دہ۔ بغیر دغہ خوزیدونہ چپ چاپ کلکہ پرتہ دہ۔ او غرونہ نی ددې میخونہ جوړکړی دی یعنی دانی میخونہ جوړکړہ اودې کنبی ورخښ کړل دې دپارہ چہ ہغہ پہ دې باندې کلکہ ولاړہ وی۔ اودمخکې پہ شان خوزیڑی راخوزیڑی نہ اودخیل خان د پاسہ اوسیدونکی مخلوق پریشان نہ شی۔

قوله تعالى: وَخَلَقْنَاهُ أَزْوَاجًا؟

انسان می جوړہ پیدا کړو: بیافرمانی چہ دې نہ پس خپل خان تہ اوگورہ مونږہ تاسو جوړہ جوړہ پیدا کړنی یعنی نراومادہ، سړی اوبښخہ چہ بہ خپل مینخ کنبی د یوبل نہ فائدہ اخلی او خپل خواہش پورہ کوی او دغہ شان دھغوی نسل زیاتیڑی۔ لکہ چہ یوبل خای کنبی ارشاد دې (وَمِنْ نَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ الْآيِلَ وَالنَّازِلَ سَكُونًا فِيهِ وَلِتَقَرَّبَ إِلَيْهِمْ قُلُوبُهُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ) یعنی داللہ ﷻ بہ ښو کنبی یوہ دادہ چہ ہغہ پخپلہ تاسو نہ ستاسو جوړې پیدا کړې دې دپارہ چہ تاسو پہ دې سکون حاصل کړنی۔ ہغہ پہ خپلہ مہربانۍ سرہ پہ تاسو کنبی مینہ اورحم واچولو۔ بیافرمانی چہ مونږ ستاسو خوب د حرکت دکت کیدلو سبب جوړکړو دې د پارہ چہ تاسو آرام او اطمینان حاصل کړنی اود ټولې ورخې ستر یوالې بی آرامی خفگان لری شی۔ ہم ددې معنی یوبل آیت پہ سورت فرقان کنبی تیر شوې دې، شبہ مونږ لباس جوړکړو چہ د دې تیارہ او توروالې پہ ټولو خلقو باندې خورشی۔ یوبل خای ارشاد دې (وَالْأَيُّ إِذَا يَفْعَلُهَا) قسم دې دشپې کلہ چہ ہغہ پټ کړی۔ د عربو شاعران ہم پہ خپلو شعرونو کنبی شپې تہ لباس وائی۔ حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ فرمانی چہ شپہ د سکون سبب جوړیڑی۔ او پہ خلاف د شپې ورخ مونږ رویشانہ رنرا اوبغیر دتیارې نہ جوړہ کړہ دې دپارہ چہ تاسو پہ کنبی کار روزگار او کړنی، لږ شنی بیوپار سوداگری او لین دین او کړې شنی او خپل رزق روزی حاصلہ کړې شی۔ او مونږ ستاسو د اوسیدو د پارہ زمکہ جوړہ کړہ نو بل طرف تہ مونږ ستاسو پہ سرونیاباندې اووہ آسمانونہ جوړکړل چہ دیر اووہ پلن مضبوط پاخہ اوبښکلې مزیداردی۔ تاسو گورنی چہ پہ دې کنبی دمرغلرو پہ شان پر قیدونکی ستوری دی۔ بعضې بہ کنبی روان دی او بعضې بہ یو خای قايم دی۔

مِيقَاتًا ۱	يَوْمَ ۲	يُنْفَخُ ۳	فِي الصُّورِ ۴	فَتَأْتُونَ ۵	أَفْوَاجًا ۶
وخت مقرر بہ کومہ ورخ چی پوکي اووہلي شی بہ شپیلی کنبی پس راخی بہ تاسو دہلی دہلی	مقرر دے چی شپیلی بہ پوک وہلی شی نو تاسو بہ دہلی دہلی میدان حشر تہ راخی	وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ ۷	فَكَانَتْ ۸	أَبْوَابًا ۹	وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ ۱۰
او پرابہ نستے شی آسمان نو شی بہ ہغہ دروازی دروازی او روان بہ کړې شی غرونہ	او آسمان بے پرانستے شی نو ټول بہ دروازی دروازی شی ..... او غرونہ بہ والوزولې شی	فَكَانَتْ ۱۱	سَرَابًا ۱۲	إِنْ جَهَنَّمَ ۱۳	كَانَتْ ۱۴
نو شی بہ ہغہ پرقندہ شگي بیشکہ دوزخ چی دے دے خانی دگیریدو دپارہ دسرکشانو	نو ہغہ بہ دشکو پہ شان شی ..... بیشکہ جہنم پہ انتظار کنبی دے ..... د سرکشو دپارہ	مَا بَآءَ ۱۵	لَيْثِينَ ۱۶	فِيهَا ۱۷	أَحْقَابًا ۱۸
خانی داوسیدو چی وخت تیرونکی بہ وی پہ ہغے کنبی پہ مودو مودو نہ بے خکی ہغوی	تیکانورہ دہ اچی پہ مودو مودو بہ پہ کنبی اوسیری نہ بہ پہ کنبی دینخی خوند خکی	فِيهَا ۱۹	بَرْدًا ۲۰	وَلَا شَرَابًا ۲۱	إِلَّا حَيْمًا ۲۲
پہ ہغے کنبی مزہ دیخوالی اونہ دخلو دخیز مگر خکی بہ گرمی اوبہ او نو دزخمونو بدلہ	اونہ دخلکو خہ خیز ..... سوا دیشیدلو اوبو اودینو زوونہ ..... دا	وَفَاقًا ۲۳	إِلَهُمَّ ۲۴	كَانُوا ۲۵	لَا يَرْجُونَ ۲۶
موافقہ دعمل سرہ بیشکہ ہغوی وے اچی امید نی نہ لرو دحساب کولو او دروغ نی اوگنرل	پورہ پورہ بدلہ دہ دا خکہ چی دوی دحساب کتاب دورخی امیدونہ لرلو ..... او زمونہ	بِأَلَيْتِنَا ۲۷	كَذَّابًا ۲۸	وَكُلَّ شَيْءٍ ۲۹	أَحْصَيْنَاهُ ۳۰
ایتونہ زمونہ پہ دروغ گنرلو سرہ او ہر خیز چی دے پہ شمار ساتلی دے مونہ ہغہ پہ لیکلو سرہ	ایتونہ نی دروغ گنرل ..... او مونہ ہر خیز پہ یو لیک لوح محفوظ کنبی راجع کړې دے	كَذَّابُوا ۳۱	فَلَنْ تَزِيدَكُمْ ۳۲	إِلَّا ۳۳	عَذَابًا ۳۴
نو اوخکی مزہ نو ہر گز بہ نہ زیاتو مونہ ستاسو دپارہ مگر زیاتو بہ عذاب	نو اوس خوند اوخکی ..... مونہ بہ تاسو تہ نور خہ نہ خو ہم دغہ عذاب درزیاتوؤ	قوله تعالى: - إِنَّ يَوْمَ الْفُصْلِ كَانَ مِيقَاتًا			

ذ قیامت د ورخ علم صرف اللہ تعالیٰ سرہ مقدر دے: یعنی د قیامت ورخ زمونہ پہ علم کنبی مقررہ ورخ دہ نہ ہغہ وړاندې کیدې شی اونہ روستوکیدې شی صحیح پہ خپل وخت بہ راخی. کله بہ راخی د دے صحیح علم بغیر اللہ ﷻ نہ بل چاتہ نشته. لکہ چہ بل خانی کنبی ارشاد دے (وَمَا تُحِزُّهُ إِلَّا إِلَهُ الْإِنْسَانِ مُنْذَرًا) نہ ورکوو وخت مونہ ہغے تہ مگر نیتہ مقررہ پورے. پہ ہغہ ورخ بہ پہ شپیلی کنبی پوکي وہلی شی

او خلق به دلی دلی رخی. هریوامت به دخپل خپل نبی سره جداد د وی. بل خای فرمائی (يَوْمَ تَذُوقُا لَآئِيْا يَّامَانِيْا) په کومه ورځ چه مونږ ټول خلق دخپلوا مامانوسره راوغاړو. په صحيح بخاری کښې حديث شريف دې رسول الله ﷺ فرمائی ددواړو شپيلويه مينځ کښې په څلوېښت وی. خلقو تپوس اوکړو څلوېښت ورځې هغوی ﷺ او فرمائیل نه شم ونيلي، تپوس اوشو څلوېښت مياشتې ونې فرمائیل ماته پته نشته. تپوس اوشو څلوېښت کاله ونې فرمائیل داهم نه شم ونيلي. بيا به الله ﷻ دآسمان نه اوبه راوړی لکه څنگه چه ونې راټوکړی دغه شان به داخل دزمکې نه راټوکړی. انسان ټول په ټول سخا کړی خويوهو کي اوهغه د ملاد تيرهو کي دي. هم د دې نه به د قیامت په ورځ مخلوق يوځانې کولې شي (آسمان به کولاو کړې شی اوددې نه به د فرښتو دراتلولارې اودروازې جوړې شي. غرونه به روان کړې شي اوبالکل د شگود ذرويه شان به جوړ شي. لکه چه فرمائی (وَيَذَرُ الْجِبَالُ خُيَّابًا جَايَظَةً وَهِيَ تُغَرَّمُ السَّحَابُ صُفْحًا لِلَّذِي فِي كُلِّ شَيْءٍ إِنَّهُ جَزِيْلٌ يَّمْلُؤُنَهُ) يعنی تاسو غرونه ته گورنی اوبو هيرنی چه هغه پاخه مضبوطا وکلک دی دا به د اورپخو په شان روان شي. بل خای دی (وَتَكُوْنُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ السَّنْوَيشِ) غرونه به د وښتلې شوی ورنې په شان شي. دلته فرمائی غرونه به سراب غوندي شي يعنی کتونکې به دا گټې چه څه دی خوپه حقيقت کښې به هيڅ نه وی او په آخره کښې به بالکل برباد شي او نوم نښه به نې پاتې نه شي. بل خای ارشاد رباني دي (وَتَكُوْنُ لَكُمُ الْعَيْنُ الْجِبَالُ كُلٌّ يَلْمِظُا رَبِّيْ نُقَاطَةً) خلق تانه دغرونو بياره کښې معلومات کول غواړی نورته اويوه چه زما رب به نې ختم کړی اوزمکه به بالکل هوارمید پاتې شي په کوم کښې به چه نه څه گوټ وی اونو موره. بل خای ارشاد دي (وَيَوْمَ تَكُوْنُ الْجِبَالُ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً) په کومه ورځ چه مونږ غرونه روان کړونو ته به گورې چه زمکه بالکل کولاو شوه.

قوله تعالى:-- إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا

بيا فرمائی دشرکش نافرمان اودرسول د مخالفينو په شيش کښې دوزخ لگيادي اوهم دغه دهغوی د واپس کيدو او اوسيدوځای دي. د دې معنی حضرت حسن رضي الله عنه او قتاده رضي الله عنه داهم کړې چه يوسړې جنت ته هم نه شی تلې ترکومي چه په دوزخ باندې تيرنه کړې شي. که اعمال نې صحيح وو نو خلاصې نې بيا مندلولاو که اعمال نې بد وو نورامنع کړې شو اوبه دوزخ کښې وراوتوبلې شو. حضرت سفيان ثوري رضي الله عنه فرمائی په دې باندې درې پلونه دی. بيا فرمائی چه هغوی به په دې کښې د زمانې راسې پرانه وی (اعقاب) جمع د (حقب) ده يوې اوږدې زمانې ته وائی. بعضې وائی چه حقب داتيا وکالووی، کال د دولسو مياشتو مياشت د ديرشو ورځو اوږه ورځ د زرو کالو. بشيرين کعب رضي الله عنه خو وائی يوه يوه ورځ به دومره لويه اوداسې د دريوسو کالو يو حقب. په يومرفوع حديث کښې دی چه حقب مياشت، مياشت، ديرش ورځې کال دولس مياشتې دکال ورځې درې سواو شپيته او هره ورځ ستاسود شمير يوزر کاله (۱)

(ابن ابی حاتم)

خودا حديث سخت منکر دي د دې راوی قاسم چه د جعفرين زبير ځوی دي دا دواړه متروک دی. په يو بل روايت کښې دی چه ابن مسلم ابوالعلاء دسليمان تيمي رضي الله عنه نه تپوس اوکړواياد دوزخ به څوک راوځي هم؟ نو جواب نې ورکړو چه ما د نافع رضي الله عنه نه اوهغه د ابن عمر رضي الله عنه نه اوريدلی چه رسول الله ﷺ فرمائیل د الله ﷻ قسم د دوزخ نه به هيڅ څوک هم بغيرد اوږدې مودې نه راونځی. بيا فرمائی چه هم د دې نه لې شان د پاسه حقب وی اوهر کال درې سوه شپته ورځې کوم چه تاسو شميرنی. (۲)

(۱) صحيح بخاری كتاب الطهارة سورة عم يسالون : ۱۹۳۵، صحيح مسلم: ۲۹۵۵، بتصرف يسو.

(۲) المعجم الكبير : ۷۹۵۷.

(۳) مسند الزوار : ۵۳۰۳.

سدی ﴿نَبَا﴾ فرمائی ہے اوہ سہ قہق بہ وی۔ ہر قہق د اویاؤ کالو ہر کال د دریوسو شپیتو ورخو او ہرہ ورخ بہ د دنیا د زرو کالو برابر وی۔ حضرت مقاتل ابن حیان ﴿نَبَا﴾ فرمائی دا آیت ﴿فَاذْكُرُوا﴾ بہ آیت سرہ منسوخ شوہ دی۔ خالد بن معدان ﴿نَبَا﴾ فرمائی ہے دا آیت او آیت ﴿اَلَا مَأْثَرَةُ رَبِّكَ﴾ یعنی دوزخیان چہ ترہ کومہی اللہ ﷻ غواری پہ دوزخ کنبہ بہ وی۔ دا دواہرہ آیتونہ دتوحید والا بارہ کنبہ دی (امام ابن جریر ﴿نَبَا﴾ فرمائی داهم ممکن دی چہ داحقاب پورہ اوسیدل متعلق وی آیت ﴿اَلَا حَيْثُ وُعِدَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ پورہ یعنی ہم ہفہ یوعذاب گرمی اویہ او بہیدونکہ پیپ بہ دمودو پورہ وی بیابہ دویم قسم عذاب شروع شی۔ خو صحیح دادی چہ د دے خاتمہ بہ نہ وی۔

حضرت حسن ﴿نَبَا﴾ نہ چہ کلہ تپوس اوکری شو نو وئی فرمائیل د احقاب نہ مراد ہمیشہ بہ دوزخ کنبہ اوسیدل دی۔ خو قہق وائی اویاؤ کالوتہ د کوم ہرہ یوہ ورخ چہ د دنیا د زرو کالو برابرہ دہ (حضرت قتادہ ﴿نَبَا﴾ فرمائی چہ احقاب کلہ ہم نہ ختمیری۔ کلہ چہ یوحقب ختم شی نو بل بہ شروع شی۔ دے احقاب د صحیح مودی اندازہ صرف یواللہ ﷻ تہ دہ۔ اودا مونہ اوریدلی دی چہ یوحقب دایاؤ کالو یو کال د دریو سو شپیتو ورخو او ہرہ ورخ د دنیا د زرو کالو۔ دے دوزخیانوتہ خو بہ نہ د زرہ یخیدل نصیب کیری او نہ بہ خہ نہ اویہ د خکلوڈ پارہ ملاویری۔ اود یخوالی پہ خای بہ ورته گرمی سرہ کری اویہ ملاویری اود خوراک خنباک خیزہ ورته پیپ ملاویری۔ حمیم دومرہ سخت گرم تہ وائی دکوم نہ پس چہ دگرمائی بلہ درجہ نہ وی۔ او غساق وائی ددوزخیانوتہ ونونو خولی اوینکے اود زخمونونہ بہیدونکی وینوزوتہ۔ دے گرم خیز پہ مقابلہ کنبہ بہ دا دومرہ سخت یخ وی چہ پخپل خای عذاب دے اود یرخراپ بوئ والا دے۔ پہ سورت ص کنبہ د غساق پورہ تفسیر تیر شوہ دی۔ بیا دلشہ د سردی بارہ کولو ہیخ ضرورت نشہ اللہ ﷻ دے پخپل فضل او کرم سرہ مونہ دخیلو تلو عذابونہ بیج کری۔ بعضو نیلی دی د ﴿بَرْد﴾ نہ مراد خوب دے۔ عربو شاعران پہ خپلو شعرونو کنبہ ہم ﴿بَرْد﴾ د خوب پہ معنی کنبہ مومی۔ بیا فرمائی چہ دھغوی د اعمالو پورہ پورہ بدلہ دہ۔ دھغوی بد عملنی ہم اوگورہ چہ دھغوی عقیدہ وہ چہ دحساب ہیخ ورخ نہ دہ راتلونکے۔ مونہ چہ پہ خپل نبی ﷺ باندے کوم کوم دلیلونہ نازل کری وو ہفہ تول دوی دروغ گنہری وو ﴿کَذِبَان﴾ مصدر دے پہ دے وزن باندے اومصدر ہم راخی۔ بیا فرمائی چہ مونہ دخیلو بندی گانو تول اعمال اوافعال شمیرلی دی۔ او ہفہ تول زمونہ سرہ لیکلی دی اود تولویدلہ ہم زمونہ سرہ تیارہ پرتہ دہ۔ دے دوزخیانوتہ بہ وئیلی شی چہ اوس د دے عذابونومزہ اوخکنی۔ داسی ہم او د دے نہ نور زیات ہم عذابونہ بہ تاسو تہ پہ زیاتولو درکولی شی۔ (۱)

حضرت عبداللہ بن عمر ؓ فرمائی چہ د دوزخیانوتہ پارہ د دے سخت زیات ناامیدہ کونکے بل یو آیت نشہ۔ دھغوی عذابونہ بہ ہروخت زیات تیری۔ حضرت ابوہریرہ ؓ سلمی ﷺ نہ سوال اوکری شو چہ د دوزخیانو دپارہ د تولو نہ زیات سخت آیت کوم یو دے؟ فرمائی حضور ﷺ دا آیت تلاوت کولو سرہ اوفرمائیل چہ دا خلق د اللہ ﷻ نافرمانو تباہ کرل۔ خود دے حدیث راوی جسیرن فرقہ بالکل ضعیف دی۔

اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ	مَقَارًا	حَدٰیْقٍ وَّاعْنَابًا	وَّكَوَاعِبَ اَنْرَابًا
بیشکہ پرهیزگارانو لرہ دے	خانی دکامیابی	باغونہ دی او انگور دی او پیغلی جینکی	امہزولی
بیشکہ پرهیزگارانو لرہ کامیابی دے	دوئی دپارہ	باغونہ او انگور بہ وی او ہمزولی پیغلی جینکی	

(۱) الطبری: ۱۶۶/۲۴

(۲) الطبری: ۱۶۶/۲۴

(۳) الطبری: ۱۶۶/۲۴

وَكَلَّمَ	وَهَاقَا	لَا يَسْمَعُونَ	فِيهَا	لَقَوْا	وَلَا يَذَّابَّرُ
او جامونہ دشرايو دك دك انہ بہ آوری هغوی بہ هغی کنبی عبث خبری او نہ دروغ خبری	او دك ترخلی خلی جامونہ ..... دوی بہ هلته عبث خبرہ نہ آوری ..... او نہ بہ دروغ آوری	جزاء	مِنْ رَبِّكَ	عَطَاءٌ حِسَابًا	
دا بدله ده دطرفہ درب ستا ورکړه ده کافی	دا بدله ستا درب له طرفہ نہ پوره پوره انعام دې				

قوله تعالى: - إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا

په جنت کښې دالله تعالى نعمتونه: - دنيکانوخلقو دپاره الله ﷻ سره نعمتونه اورحمتونه دی دهغې بيان کيږي چه دوی په مقصد کښې کامياب او د نصيب خاوندان دی چه د دوزخ نه نی خلاصې بيا موندو او جنت ته اورسی. خداق وانى د کهجورو وغيره باغونوته. هغوی ته به خوانې پيغلې حورې هم ملاويږي چه دجگوسينو والا په يوعمر کښې به وی لکه څنگه چه په سورت واقعه کښې ددې پوره بيان تير شوې دې. په يوحديث کښې روايت دې چه د جنتيانو لباس به هم د الله ﷻ رضامندی وی. او ورپخې به په هغوی راځي او هغوی ته به وانى چه اوشانې مونږ په تاسو څه اوورو؟ بياچه هغوی څه وانى نو هغه پرې راوړی. تردې چه خوانانې پيغلې چينکښې به هم په دوی راوړيږي. (ابن ابی حاتم)

دوی ته به دشراپ طهورته دك پاك صفا جامونه ملاويږي په هغې کښې به نشه نه وی چه فضول بې هوده خبرې به نی دځلونه اوځي او په غوږونو نی اولگي. بل ځای کښې ارشاد دې (لَقَوْفِيَا وَلَا تَأْتِيَهُمْ) په دې کښې نه فضول خبرې نه بدې خبرې او نه د گناه خبرې وی. هيڅ خبره دروغ او فضول نه وی. هغه د سلامتياکور دې چرته چه به هيڅ عيب او د بدني خبره نه وی. دا گومي بدلي چه دې پاکو خلقو ته ملاويږي داد هغوی د نيکو عملونوتيجچه ده چه د الله ﷻ په فضل اوکرم سره اودهغه داحسان او انعام په بنياددوی ته ملاويږي. ډيري زياتي اوکافي دی ډيري په کثرت سره دی. عرب وانى (اعطاني) فاصني(انعام نی ورکړي واپوره نی ورکړو. دغه شان وانى (حسب الله) يعنی اللهﷻ معامله هرشان سره کافی دې

وَمَا يَتَّبِعُهَا	الرَّحْمَنُ	لَا يَمْلِكُونَ	وَالْأَرْضِ
او هغه چی په منځ ددواړو کښی دی چی مهربانه الله دې چی طاقت نه لری هغوی دهغه سره	دواړومینځ کښی دتولو څیزونو پالونکې دې مهربان دې هیڅوک ترې هیڅ قسمه مطالبه نشی	خطاباً	يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ
دخبرو کولو په کومه ورځ چی ودریږی روح او فرشتی په قطار کښی انہ به خبری کولې شی هیڅوک کولې په هغه ورځ چی جبریل او تولی فریښتي به صف ترلې ولاري وی ..... او هیڅوک	إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا ذَلِكَ		
مگر هغه څوک چی اجازت اوکړی هغه ته مهربانه خداښی او اووانی خبره تیک دغه	به خبری نشی کولې خو چاته چی مهربان الله ﷻ اجازت ورکړی او هغه خبره هم سمه کوی دغه		

إِنَّا	أَنزَلْنَاهُ	فَمَنْ شَاءَ	أَتَّخِذْ إِلَىٰ رَيْبِهِ	مَآبًا	إِنَّا
ورخ حقہ ده	پس هغه څوک	اچي غواړي	اونيښي	ارب خپل ته	واپسي لار
ورخ حقہ ده	.....نود چا چه	خوښه وي نو	خپل رب ته دې	رجوع اوکړي	.....بیشکه مونږ
أَنذَرْنَاكُمْ	عَذَابًا قَرِيبًا	يَوْمَ	يَنْظُرُ الْعُرَىٰ	مَا	
اوپرولي تاسو	د عذاب نژدې نه	په کومه ورځ	اچي اوبه وينی	هر سرې	هغه هر څه
تاسو د نژدې	راتلونکي عذاب نه	ويروو	اپه هغه ورځ	چې هر سرې به	خپل عمل په
قَدَمْتُمْ	يَدُهُ	وَيَقُولُ الْكَافِرُ	يَكُنتَنِي	كُنْتُ	تُرِيَاءً
چې مخکښي ليرېلي دي	الاسونو دهغه	اواوبه واني	اکافر	افسوس دې	مالره اچي وي زه
خپلو سترگو اوويني	اواکافر به واني	چې اني کاش	که زه ښاورې وي	(نوڅومره به ښه وه)	

قوله تعالى: - لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا

د قيامت په ورځ به بغيره د اجازت نه هيڅ څوک خبرې نشي کولي: الله ﷻ دخپل عظمت او جلال خبر ورکوي چه د آسمان اوزمکې اود دې په مينځ کښي د ټولو مخلوقاتو پالونکې هم هغه يودات دي. هغه رحمن دې د هغه رحم ټول څيزونه راگير کړي دي. تر کومې چه دهغه اجازت نه وي تر هغه وخښه پورې دهغه په وړاندې شوندي هم نه شي خوزولې. لکه چه بل ځای ارشاد دې (مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ) يعني څوک دې چه دهغه د اجازت نه بغير دهغه مخې ته سفارش يوسي. بل ځای ارشاد دې (يَوْمَ لَا تَكَلَّمُنَّ فَمَنْ يَشَاءُ) يعني په کومه ورځ چه هغه وخت راشي څوک به هم دهغه د اجازت نه بغير هغه سره خبره نه شي کولي.

قوله تعالى: - يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلِكُ صَفًّا

د روح ته مراد خوياد ټولو انسانانو روحونه دي ياتول انسانان. ياديوقسم خاص مخلوق دې چه د انسانانو د شکلونو په شان دي. خوري ځکي نه هغه فريښتي دي اونه انسانان. يا مراد حضرت جبرائيل ﷺ دي. حضرت جبرائيل ﷺ ته يوبل ځای کښي هم روح ونييلې شوې دي. ارشاد دې (نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ لَتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ) دا امانتدار روح ستا زړه ته درکوز کړې دې دې د پاره چه ته ويرونکې جوړ شي. دلته مراد يقيناً حضرت جبرائيل ﷺ دي.

حضرت مقاتل رحمه الله فرماني چه په ټولو فريښتو کښي بزرگ الله ﷻ سره ډير نيزدې اووحي راوړونکې هم دغه دي. ياد روح نه مراد قرآن کریم دي. ددې په دليل کښي داآيت پيش کولي شي (وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا) يعني مونږ په خپل حکم سره ستا طرف ته روح نازل کړو. دلته د روح نه مراد قرآن کریم دي. شپږم قول دا دې چه دا يوه فريښته ده چه د ټول مخلوق برابره ده. حضرت ابن عباس رحمه الله فرماني چه دا فريښته د ټولو فريښتونه ډيره لويه ده. حضرت ابن مسعود رحمه الله فرماني چه داد روح په نوم فريښته په څلورم آسمان کښي ده. د ټولو آسمانونو ټولو غرونو او ټولو فريښتونه لويه ده. هره ورځ دولس زره تسبيحات واني. د هرې يوې تسبيح نه يوه فريښته پيدا کيږي د قيامت په ورځ به هم هغه ځان يوصف جوړ پيږي خدا قول ډير غريب دي.

طبراني کښي حديث دي چه رسول الله ﷺ فرماني په فريښتو کښي يوه فريښته هغه هم ده که هغې ته حکم اوشي چه ټول آسمانونه او زمکې يوه نورښي جوړه کړه نو هغه به ټول هرڅه په يوه نورښي واخلي. د هغې

نسبج دادہ (سبائك حيث كنت) ای اللہ تہ چہ چرتہ ہم نی پاک نی (یا احدث ہم ڊیر غریب دی بلکہ د ڊی رسول ﷺ بہ فرمان کیدو کنبی ہم شک دی ممکن دی چہ حضرت عبداللہ بن عباس ؓ قول وی او ہفہ ہم د بنی اسرائیلونہ آخستی وی۔ واللہ اعلم۔

امام ابن جریر رحمہ اللہ دا ٲول اقوال وارد کری دی خوشہ فیصلہ نی نہ ده کری۔ زما پہ نیند خو پہ دی ٲولو اقوالو کنبی بہتر قول دا دی چہ دلته د روح نہ مراد ٲول انسانان دی۔ واللہ اعلم۔ بیافرمانی چہ بہ ہفہ ورخ بہ صرف ہفہ کس خبری کوی چاتہ چہ رحمن اجازت ورکری۔ لکہ چہ فرمانی (يَوْمَ يَأْتُ لَا تَكْلَمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ) یعنی پہ کومہ ورخ چہ ہفہ وخت راشی چہ یونفس بہ بغیرد ہفہ د اجازت نہ خبری ہم نہ شی کولی۔ پہ صحیح حدیث کنبی ہم دی چہ پہ ہفہ ورخ بہ بغیرد رسولوتونہ ہیخ ځوک خبری نہ شی کولی (۱) بیافرمانی چہ د ہفہ خبرہ ہم ٲیک اوصحیح ده۔ د ٲولونہ زیاتہ حقہ خبرہ (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) ده۔ بیافرمانی دا ورخ حق ده اویقینا راتلونکی ده۔ ځوک چہ غواری خپل رب تہ د واپسی گرخیدو لار اویہ ہفہ لار روان شی کومہ چہ نیغہ ہفہ طرف تہ رسی۔ مونږ تاسو بالکل نیندی راغلی آفت نہ خبر کنبی۔ راتلونکی خیز خوم راغلی گنډل پکاردی۔ ہفہ ورخ بہ نوی اوزارہ لونی اوبدنبہ اوخراب اعمال ٲول دانسان پہ وړاندی وی لکہ چہ فرمانی (وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا خَافًا) کوم چہ موکری ہفہ بہ مخی تہ بیامومنی۔ لکہ ارشاد دی (يَوْمَ الْإِنسَانُ يَوْمَ يُذَكَّرُ مَأْخُذَهُ) هر انسان بہ د ہفہ د وړاندی روستو اعمالونہ خبر کری شی۔ پہ دغہ ورخ بہ کافران خواہش کوی چہ افسوس مونږ خاورې شوې وی، پیدا کړې شوې نہ وی او په وجود نہ تہ وی راغلی۔ د اللہ ﷻ عذابونہ بہ پہ سترگو اووینی۔ خپلی بدکارنی بہ نی پہ وړاندی وی کوم چہ دپاکو انصاف کونکو فرینتو پہ لاس لیکلې شوی وی۔ نو یوہ معنی خو ہم داشوہ چہ پہ دنیا کنبی خاورې شوې وی یعنی د نہ پیدا کیدو خواہش بہ کوی۔ بلہ معنی داچہ کلہ دخاورو فیصلہ کولی شی اود هغوی قصاص ورکولی شی۔ تردی کہ بنکروړې چیلنی بی بنکرو چیلنی ولې وی نو هغی تہ بہ ہم بدلہ ورکولی شی۔ بیابہ هغوی تہ وانی چہ خاورې شنی۔ هغوی بہ خاورې شی۔ دغہ وخت کنبی بہ داکافران انسانان وانی چہ کاش مونږ ہم خنارو وی او خاورې شوې وی۔ د صور یعنی شپیلنی پہ اوږد حدیث کنبی ہم دا مضمون وارد شوې دی اود حضرت ابوہریرہ ؓ او حضرت عبداللہ بن عمر ؓ وغیرہ نہ ہم دا روایت نقل دی۔

د سورت نباء تفسیر ختم شو (والحمد لله رب العالمین)

(تفسیر سورت نازعات مکیہ)

اباتونہ	سورة النازعات مکیہ وهي ست واربعون آية وفيها ركوعان	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم په نوم د اللہ چہ ډیر مهربان زیات رحم کونکې دی	②
وَالزُّرْعَاتِ	عَرَقًا ۝	وَالشَّجَرَاتِ
قسم دي په رابنکونکو فرینتو چی رابنکل کوی په سختی سره قسم دي په آسانه ایستونکو فرینتو		
قسم دي په هفہ فرینتو چي په سختی سره رو جونہ راوباسی او په هغی چي په نرمی سره		

سَبَّحًا	وَالسَّجَّاتِ	سَبَّحًا
چی را بنکل کوی پہ آسانی سرہ قسم دی پہ گر خیدونکو فرینتو چی گرخی پہ تیزی سرہ		
روحو نہ راکاری ..... (پہ فضا کنبی، لامبو وہی		
فَالسَّيِّئَاتِ	سَبَّحًا	فَالْمَدْبُورَاتِ
بیا وړاندې کیدونکی وی پہ وړاندې کیدو سرہ بیا انتظام چلونکی وی دھر کار پہ کومه ورځ		
اویو تر بله ور وړاندې کیږی اودھر کار تدبیر کوی (چی قیامت به راځی) ..... په هغه ورځ		
تَرْجِفُ	الرَّاحِفَةُ	الرَّادِفَةُ
چی خوریدونکی (زلزلہ) چی روستو به راځی په هغې پسې روستو راتلونکی (دویمه زلزلہ)		
چی رپیدونکی زمکه اورپیږی ورپسې به دویم (زور دار آواز) راشی		
قُلُوبٌ	يَوْمَئِذٍ	وَاجِفَةٌ
(ځینی) زړونه به په دغه ورځ رپیدونکی وی سترگې دهغې به یریدونکی وی وانی دا خلق		
دیر زړونه به په دغه ورځ درزیږی دهغوی سترگې به کوزې وی ..... دوی وانی چی		
عَاتَاكَرْدُوْدُونَ	فِي الْخَافِرَةِ	عَادَا
ایا مونږ به بیا راوستلې کیږو په واپسې کنبی ایا کله چی شو مونږه هلوکی وراسته		
بڼه مونږ به لایا راژوندی کیږو ..... کله چه مونږ ژیدلی هلوکی شوی یو!		
قَالُوا	تِلْكَ اِذَا	كُرَّةٌ
وانی هغوی دا خو به بیا واپسی وی تاوان ورکونکی پس بیشکه دابه سخت آواز وی یو		
وانی چی یرہ دا خو به هسې دتاوان نه ډکه واپسی وی (د اورہ) هغه خو به بس یوہ زورداره چغه وی		
فَاِذَا هُمْ	بِالسَّاهِرَةِ	
پس یو دم به هغوی په مخ دزمکې وی		
اودوی به ناخافه میدان (دحشر) کنبی موجود وی		

قوله تعالى: - وَاللَّيْلِ عُرْقًا وَالنَّجْمِ الْكَلْبِطِ نُسْطًا

دفرشتو قسمونه: دې نه مراد فرینتې دی چه دبعضي خلقونه روح په سختی سره راکاری. بعضې روحونه ډیر په آسانی سره راوباسی. لکه څنگه چه د چا بند کولاو کړې شی دکافرانو روحونه راکاری بیا بند کولاوی اودوزخ کنې وره وبری. دا ذکر دمرگ د وخت دې. بعضې وانی ﴿وَاللَّيْلِ عُرْقًا﴾ نه مراد مرگ دې.

بعضې وانی چه د دواړو رومې آياتونو مطلب ستوری دی. بعضې وانی مراد ترې نه د سخت جنگ کونکی دی. خو صحیح خبره هم اولنۍ ده چه دروح ویستونکې فرینتې. دغه شان د دریم آیت باره کنې هم دادرېاره تفسیرونه نقل دی یعنی فرینتې مرگ اوستوری. حضرت عطاء رضی اللہ عنہ فرمائی چه دې

نہ مراد کشنی دی۔ دغہ شان د سبقت پہ تفسیر کنبی ہم دریوارہ اقوال دی۔ معنی دادہ چہ د ایمان او تصدیق طرف وړاندې کیدونکی۔ عطاء علیہ السلام فرمائی چہ د مجاہدینو اسونہ ترې مراد دی۔
بیاد الله عز وجل د حکم اوتدبیر پوره کونکی دی نه مراد هم فریستی دی لکه چہ د حضرت علی رضی الله عنه وغیرہ قول دی۔ د آسمان نه د زمکې پورې د الله عز وجل د حکم تدبیر کوی۔ امام ابن جریر رحمہ اللہ پدې اقوالو ینې ہیڅ فیصلہ نه ده کړې۔ د پچیدونکې پچیدل اوشانہ راتلونکې پسې شانه راتلونکې نه مراد دواړه نفخې یعنی شپیلنی پوک وهل دی۔ اول د شپیلنی پوک وهلو بیان په دې آیت کنبی هم دې (يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ) په کومه ورځ چہ زمکه او آسمان اوړچېږی۔ د دویمې شپیلنی بیان په دې آیت کنبی دې (وَتُجْلَى الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَتُكَادُ أَنْ يَبْلُغَ الْأَرْضُ وَاسْجُدَ لِلرَّبِّ حَقًّا) اوزمکه او غرونه به اوچت کړې شی۔ بیا به دواړه هم په یوخل ذره ذره کړې شی۔
قوله تعالى:- يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ

د مسند احمد په حدیث کنبی دی چہ رسول الله ﷺ فرمائی پچیدونکې به راخی دې نه روستو به روستو راتلونکې راخی یعنی مرگ به خان سره سره ټول آفتونه راولی راخی به۔ یوسې عرض اوکړ ویا رسول الله ﷺ که زه دخپلې وظیفې ټول وخت په تاسو باندې درود شریف و نیلو کنبی تیر کړم نو؟ حضور ﷺ اوفرمايل چہ بیا خو به الله ﷻ تاد دنیا او آخرت د غم نه بچ کړی۔^(۱)
ترمذی شریف کنبی دی چہ دریمه حصه شپه دیدونه پس به رسول الله ﷺ اودریدو اوفرمايل به نی ای خلقو الله ﷻ یاد کړنی۔ د رچولو لا به راخی اویا به دې نه پس نور راخی۔^(۲) مرگ خپل خان سره ټول آفتونه راخستی راروان دې په هغه ورځ به ډیر زړونه ویرېږی۔ د داسې خلقو نظرونه به په ذلت او سپکاوی سر ښکته وی ځکه چہ هغوی به دخپلو گناهونو اود الله ﷻ د دعا بونو کتنه کړې وی۔ مشرکان چہ د قیامت د ورځې منکر وو او تیل به نی چہ آیا قبرونوته دتلونه پس به هم مونږ بیا ژوندی کولې شو؟ هغوی به نن خپل ژوند د رسوانی او خرابی سره په خپلو سترگو او گوری۔

قوله تعالى:- الْخَافِرَةُ - قبرونوته هم وائی یعنی قبرونوته دتلونه پس دیدن او هلوکو سخا کیدو او ذره ذره کیدونه پس به بیا هم مونږ راژوندی کړې شو؟ نویا خو به دا دواړه راژوندی کیدل د خسارې او نقصان ژوند وی۔ د قریشرد کافرانو دایوه مقوله وه۔ د (الْخَافِرَةُ) معنی دمرگ نه پس د ژوند هم نقل ده اود دوزخ نوم هم دې۔ د دې ډیر نومونه دی لکه جحیم، سقر، جهنم، هاویه، حافرة، لظي حطمه وغیرہ۔ اوس الله ﷻ فرمائی چہ کوم خیز دوی ډیر گران نه کیدونکې او ناممکن گنری دا زمونږ د کامل قدرت په وړاندې یومعمولی خبره ده۔ دپخوا یو آواز ورکول او بل خوا به ټول ژوندی په یومیدان کنبی جمع شی یعنی الله ﷻ به حضرت اسرافیل عليه السلام ته حکم اوکړی هغه به شپیلنی پوک وهی اود هغه په شپیلنی پوک وهلو سره ټول مخکې تیرشوی راژوندی شی اود الله ﷻ به وړاندې به په یومیدان کنبی اودیرې۔ لکه چہ بل خای ارشاد دې (يَوْمَ يُدْعَوْنَ مِنْكُمْ قُتَابُهُمْ وَتُظَاهَرُونَ أَنْ لَيْسَ لَهُمْ الْقِيَامَةُ) په کومه ورځ چہ هغه تاسو راوبلی اوتاسو به د هغه په تعریف کولوسره جواب ورکړنی اومعلومه به شی چہ ډیر کم اودریدل۔ بل ارشاد فرمائی (وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ) زمونږ حکم به هم بس یوخل کبېری لکه د سترگې رپ۔

بل خای ارشاد دې (وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ) د قیامت امر د سترگې د رپ په شان دې بلکه دې نه هم زیات نیزدې دې۔ دلته هم دغه بیانولې شی چہ بس صرف د یو آواز خبره ده۔ په دغه ورځ به پروردگار ډیره سخت غضبناک وی۔ دا آواز به هم په غصه کنبی وی دا به آخری نفخه یعنی شپیلنی پوک

(۱) احمد: ۱۳۶/۵.

(۲) ترمذی کتاب صفة القيامة باب في الترييب في ذكر الله وذكر الموت: ۲۱۵۷.

وہل وی چہ تول خلق بہ د زمکې د پاسہ راشی حالانکہ دې اول لاندې وو۔ (پالشہرۃ) د زمکې مخ تہ وانی اونینغ صفامیدان تہ ہم وانی۔ ثوری رضی اللہ عنہ وانی چہ دې نہ مراد د شام زمکہ دہ۔ دشمان بن ابو الغالیہ رضی اللہ عنہ قول دې چہ دبیت المقدس زمکہ مراد دہ۔ وہب بن منبہ رضی اللہ عنہ وانی دبیت المقدس نہ یو طرف تہ گردی۔ قتادہ رضی اللہ عنہ وانی چہ دوزخ تہ ہم (پالشہرۃ) وانی خودا تول اقوال غریب دی صحیح قول رومی دې یعنی دزمکې مخ۔ تول خلق بہ پہ زمکہ راجع کرې شی چہ تکہ سبینہ بہ وی اوبالکل صفاوخالی بہ وی لکہ چہ دمدید روتنی وی۔ بل خائ ارشاد دې (يَوْمَ يُنْزِلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمُوتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ) یعنی پہ کومہ ورخ چہ دا زمکہ بدلہ کرې شی او بلہ زمکہ شی اوآسمان بہ ہم بدل کرې شی۔ او تول مخلوق د اللہ عزوجلہ واحد اوقہار پہ ورناندې مخامخ اودریری۔ بل خائ ارشاد فرمانی چہ خلق تانہ د غرونو بابت کنبی تپوس کوی نو تہ دوی تہ اووایہ چہ زما رب بہ دا تکرې تکرې کرې اوزمکہ بہ بالکل ہوار میدان جوہرہ شی۔ پہ کومہ کنبی چہ بہ نہ ہیخ کوٹ نہ بشکتہ پورتنہ خائ وی۔ یویل خائ ارشاد دې چہ مونہ بہ غرونہ روان کرو او زمکہ بہ صفا بشکارہ شی غرض دا چہ بالکل بہ یوہ نوې زمکہ وی پہ کومہ چہ بہ نہ خہ خطا شوی وی نہ قتل اونہ خہ گناہ۔

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى

| آیا رارسیدلې دې تاتہ | خبر د واقعہ | دموسی |

| آیا تاتہ دموسی رضی اللہ عنہ دواقعی خبر رارسیدلې دې

إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْأَوْدِ الْمَقَدِسِ طُوىَّ ۖ إِذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ

کلہ چی اواز اوکړو هغه تہ ارب دهغه | په میدان پاک کنبی | دطوی | الارشہ فرعون تہ | اییشکہ هغه چی خپل رب ورته د طوی په پاکیزہ وادی کنبی اواز اوکړو | او دا وانی ورته اوفرمائیل چی فرعون تہ ورته

طَغَىٰ ۖ فَقُلْ هَلْ لَّكَ إِلَىٰ أَنْ تَزُولَ ۖ

سرکشہ دې | پس اووایہ ورته | آیا تیارنې تہ | دې خبری تہ چی تہ پاکوالی اختیار کرې |

چی هغه دحدنہ تیر شوې دې | نو ورته اووایہ چی ایا د پاکیدو خواہش لرې | چہ د گناہونو نہ پاک شی

وَأَهْدِيكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ ۖ فَآرُهُ ۖ الْأَيَّةَ الْكُبْرَىٰ ۖ

او زہ لارہ اوښایم تانہ | طرف د رب ستانہ | چی تہ اویریږې | نو وې ښودلہ هغه تہ | ښہ | لویہ | او چی زہ درته دخپل رب لارہ اوښایم | چی تہ ترې نہ ویرہ اوکړې | نو هغه تہ ښی یوہ لویہ معجزہ اوخودلہ

فَكَذَّبَ ۖ وَعَصَىٰ ۖ ثُمَّ آدَبَ ۖ يَسْعَىٰ ۖ

نو دروغ اوگنرلہ فرعون | او نافرمانی ښی اوکړہ | بیا واپس شو | چی کوشش کوی |

نو فرعون هغه دروغ اوگنرلہ | او نافرمانی ښی اوکړہ | بیا مخ پہ شا پہ منډہ لاړو

فَحْشَرَ ۖ فَنَادَىٰ ۖ فَقَالَ ۖ أَنَا رَبُّكُمْ ۖ الْأَعْمَىٰ ۖ

نو جمع ښی کرل خلق | نو اعلان ښی اوکړو | نو وې وښیل | زہ یم رب ستاسو | لوی |

نو خلق ښی راټول کرل | او اعلان ښی اوکړو | نو وې وښیل چی زہ خو ستاسو لوښی رب یم

فَاخَذَهُ	اللَّهُ نَكَالَ الْأَخِرَةِ وَالْأُولَىٰ	إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً
پس را از توبہ ہفتہ لہ اللہ پہ عذاب داخرت اود دنیا کنبی بیشک پہ دے کار کنبی لوی عبرت دے		
نو اللہ ورتہ پہ آخرت اود دنیا دوارو کنبی عذاب ورکرو پہ دے کنبی ہفتہ تولو خلقو دپارہ عبرت دے		
لَمِّنْ	يَحْشَىٰ	
دپارہ دہفتہ جا جی یریری		
جی داللہ ﷻ بہ یریری		

قوله تعالى: - هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ

حضرت موسیٰ ﷺ واقعہ: اللہ ﷻ خپل رسول اللہ حضرت محمد ﷺ تہ خبر ورکوی چہ ہفتہ خپل بندہ اور رسول حضرت موسیٰ ﷺ دفرعون طرف تہ اولیگلو او پہ معجزیاندی دہفتہ تانیداو امداد اوکرو خو سرہ دے فرعون د خپلی سرکشی او کفر نہ منع نہ شو. آخرد اللہ ﷻ عذاب نازل شواوہفتہ بریاد شوا. پیغمبر آخر زمان ﷺ ستا دمخالفینو بہ ہم دغہ حشری. پہ دے وجہ نی دے واقعہ پہ آخر کنبی اوفرمانیل د ویریدونکو دپارہ پہ دے کنبی عبرت دے نوفرمانی چہ تاتہ خبر ہم دے؟ موسیٰ ﷺ تہ دہفتہ رب آواز ورکرو کله چہ ہفتہ پہ یو مقدس میدان کنبی وو د کوم نوم چہ طوی دے. دے تفصیلی بیان پہ سورت طہ کنبی تیرشوی دے. آواز نی ورکرو وئی فرمانیل چہ فرعون سرکشی کبر لوئی او ظلم اختیار کړے دے تہ ہفتہ تہ اورسہ اوہفتہ تہ زما پیغام ورکړہ چہ آیا ہفتہ غواری چہ زما خبرہ اومنی او پہ دے پاکہ لار روان شی کومہ چہ دپاکیزگنی لار دہ. زماواورہ زما اومنہ اوسلامتنی سرہ پاکیزگی حاصلہ کړہ زہ بہ تاتہ د اللہ ﷻ د عبادت دودہ طریقی اوبشایم پہ خہ سرہ چہ بہ ستا زہ نرم او روبانہ شی. پہ دے کنبی بہ خشوع اوخضوع پیدا شی. اود زہ سختی اوبدبختی بہ دے لری شی. حضرت موسیٰ ﷺ فرعون تہ اورسیدو اود اللہ ﷻ پیغام نی ورتہ اور رسولو جعت نی پورہ کړو اودلیل نی بیان کړو. تردے چہ دخپل صداقت پہ ثبوت کنبی معجزے ہم پیش کړے خوہفتہ ہم ہفتہ شان دحق تکذیب کولو اود حضرت موسیٰ ﷺ د خبرونافرمانی کولہ. پہ زہ کنبی نی کفر کلک شوے وودہفتہ تہ نی طبیعت نہ اخواکیدو. سرہ دے دے چہ حق واضعہ شوے وو خو ایمان اومنل نی نصیب نہ شو. دا یوہ بلہ خبرہ وہ چہ پہ زہ سرہ نی غوینتل چہ دا حق نبی دے اود دہ تعلیم ہم حق دے.

خو د زہ معرفت بل خیز دے او ایمان یوبل خیز دے. د زہ بہ معرفت بندے د عمل کولونوم ایمان دے چہ دحق حکم منونکی جوړشی اود اللہ ﷻ اود ہفتہ درسول پہ خبرویاندے دعمل کولو دپارہ یتہ شی. بیا ہفتہ د حق نہ مخ وارولو اود حق خلاف کوششونو کنبی لگیاشو. جادوگری راجع کړل اود ہفتی پہ ذریعہ نی حضرت موسیٰ ﷺ ینکته کول غوینتل. خپل قوم نی راجع کړو او ہفتی تہ نی اعلان اوکړو چہ ستاسودتولوند اوچت رب ہم زہ یم. دے تہ خلونیت کالہ وړاندے ہفتہ وتیلی ووجہ ﴿مَا عَلِمْتُ لَكُمُفِنَ الْغُيُوبِ﴾ یعنی زہ نہ پوهیم چہ زما نہ بغیر بہ ستاسو بل خوک رب ہم وی. اوس خو د ہفتہ سرکشی د حد نہ زیاتہ شوه اوصفائی اوونیل چہ ہم زہ اوچت رب یم او پہ تولو غالب یم. اللہ ﷻ فرمانی چہ مونہ ہم دہفتہ نہ ہفتہ بدلہ واخستہ چہ د تولو سرکشود پارہ د ہمیشہ ہمیشہ د عبرت سبب جوړشو. بہ دنیا کنبی ہم اود آخرت ہفتہ خراب عذابونہ خولا باقی دی. لکہ چہ فرمانی ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ آيَةً يُذَعَّرُونَ إِلَى النَّارِ وَيَوْمَ يُدْعَىٰ إِلَى الْيَوْمِ﴾ یعنی مونہ ہفتہ د دوزخ طرف تہ راغوینتی مشر جوړ کړو. د قیامت پہ ورخ بہ دا امداد نہ شی ورکړلی. نود آیت صحیح معنی ہم دادہ چہ داآخرت اواولی نہ مراد دنیا اوآخرت دے. بعضو ونیلی دی چہ د اول آخر نہ مراد دے دپارہ اقوال دی. یعنی اول دا وینا کول چہ زما پہ علم کنبی نشته

چہ زمانہ بغیرہ ستاسو بل رب وی۔ بیا د وینا کول چہ ستاسو د تولو نہ اوچت ہم زہ یم۔ بعضی وانی
چہ مراد کفر او نافرمانی ده۔ خو صحیح قول اولنی دې اوبہ دې کبھی ہیخ شک نشته۔ په دې کبھی د هغه
خلقو د پاره عبرت او نصیحت دې خوک چہ نصیحت حاصل کړی او منع شی۔

عَالَتْكُمْ	أَشَدُّ	خَلْقًا	أَمِ السَّمَاءِ
ایا تاسو زیات سخت یی په لحاظ دیدانش سره یا آسمان			
ایا ستاسو پیدا کول گران دی او که د آسمان!			
بَنَاهَا	رَفَعَ	سَمَكَهَا	فَسَوَّيْنَاهَا
چی الله جوړ کړو هغه اوچت نی کړو چت دهغې بیا نی برابر کړو هغه او توره تیاره نی کړه			
چی هغه جوړ کړو دهغې چت نی اوچت او کړو او برابر نی کړو ..... او شپه نی ورله			
لَيْلَهَا	وَأَخْرَجَ	صُحُفَهَا	وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ
شپه دهغې او راوویستله هغه رنر (ورخ) دهغې او زمکه روستو ددې نه او غوړوله الله هغې لره			
تیاره کړه او ورخ نی ورله رنر روښانه کړه او زمکه نی ددې نه پس او غوړوله			
أَخْرَجَ	مِنْهَا	مَاءَهَا	وَمَرْعَاهَا
رااوویستلې نی دی دهغې نه اوبه دهغې او وانه (خوراک) دهغې او غرونه او درول نی هغې لره			
دهغې نه نی اوبه او ورشوگانې راوویستلې او غرونه نی پرې قائم کړل (د اهرخه) ستاسو او ستاسو			
مَتَاعًا	لَكُمْ	وَلِأَنْعَامِكُمْ	
سامان دژوند دپاره ستاسو او دپاره دڅاروؤ ستاسو			
د څاروؤ دداندې دپاره دی			

قوله تعالى: - وَاللَّهُ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنَاهَا

ذَلِكَ تَعَالَى د قدرت دلائل: کوم خلق چه دمرگ نه پس د ژوندې کیدونه منکرو وهغوی ته پروردگار دلیلو نه
ورکوی چه ستاسود پیدا کولونه خودیرسخت د آسمانونو پیدا کول دی. لکه چه ارشاد دې (لَخَلْقُ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ) یعنی دزمکې او آسمان پیدا کول د انسانانو د پیدا کولونه دیرسخت دی. بل
ځای ارشاد دې (أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَدِيرٍ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِنْهُمْ نَسْلًا؟ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ) آیا چه زمکه
او آسمان پیدا کړل هغه ددوی په شان انسانان دوباره پیدا کولوباندې قدرت نه شی لرلې؟ ضرور
قادر دې. اوهم هغه دیرلوی پیدا کونکې او ښه پیژندگلونکې دې. آسمان هغه جوړ کړو یعنی ښه اوچت
ښه پلن ارت او بالکل برابر نی جوړ کړو. بیا په تیارو شپو کښې پر قیدونکی ستوری پدې کښې اولگول
شپه نی توره او د تیاری ولا جوړه کړه او ورخ نی روښانه اود رنر والا جوړه کړه. او زمکه نی د دې نه
پس خوره کړه یعنی اوبه او وانه نی راوویستل. په سورت حم سجده کښې دا بیان تیر شوی دې چه د
زمکې پیدا کول خو د آسمان نه اول دی. اود دې د برکتونو څرگندونه د آسمانونو د پیدا کولونه پس
شوی. د کوم بیان چه دلته کیږی. د ابن عباس ؓ او دیرو مفسرینو نه هم دا روایت دې. امام ابن جریر ؓ
هم دا خوښوی. د دې تفصیلی بیان تیر شوی دې. او غرونه هغه ښه مضبوط ورځین کړی دی. هغه د
حکمتونو والا او فصیح علم والا دې اودې سره په خپل مخلوق باندې بې حده مهربان دې.

قرنه تعالى :- وَالْجِبَالُ أَرْسَاهَا

الله ﷻ نه د فرېښتو سوال: مسند احمد کښې دې رسول الله ﷺ فرماني کله چې الله ﷻ زمکه پيداکړه نو هغه په خورېدو شوه. پروردگار غرونه راپيداکړه او په هغې کښې ورځين کړل نو دې سره زمکه اودريده. فرېښتي په دې سره ډيرې زياتې حيراني شوې او تېوس نې ازکړو اې الله ستا په مخلوق کښې د دې غرونه نه هم سخت څيز شته؟ ونې فرمائيل او اوسپنه. هغوی ونيل دې نه هم سخت څيز؟ ونې فرمائيل او بيا نې تېوس اوکړو دې نه هم سخت؟ ونې فرمائيل او اوبه. تېوس نې اوکړو دې نه هم زيات سخت څيز شته؟ ونې فرمائيل هوا. تېوس نې اوکړو پروردگار آيا ستا په مخلوق کښې ددې نه هم سخت څيز بل څه شته؟ ونې فرمائيل چه او هغه بنيادم دې چه په ښې لاس باندې څه خرچ کړي نو گس لاس ته پته هم اونه لگي. (۱)

الله ﷻ ته د زمکې شکايت: ابن جرير کښې د حضرت علي ؓ نه روايت دې چه کله الله ﷻ زمکه پيدا کړه نو هغه رچيدله او ونيل نې چه په ما باندې به ته حضرت آدم ؑ اود هغه اولاد پيداکونکې نې چه خپله گندگي به په ما راغورزوي او زما په شا باندې به ستا نافرمانی کوي. الله ﷻ پرې غرونه ورځين کړل او ونې دروله ډير غرونه تاسو وينئ او ډير ستاسونه پناه دي. د زمکې دغرونو نه پس سکون حاصلول بالکل داسې وولکه چه اوښ په حلالو لوسره د هغه غوښه رچيږي بيا څه وخت پس اودريږي. بيا فرماني چه دا ټول ستاسو او ستاسو د خناورو د فاندې د پاره دي. يعنې د زمکې نه چينې او نهرونه جاري کول پټې خزاني ښکاره کول، فصلونه او ونې لگول د غرونو ورځينول چه د زمکې نه تاسو پوره پوره فائده خاځله کړې شئ. دا ټولې خبرې د انسانانو د فاندې د پاره دي اود هغوی د خناورو فاندې د پاره دي بيا دا خناور هم د دوی د فاندې د پاره دي چه دبعضو غوښه خوري او په بعضو باندې سورلي کوي او خپل عمر په دنيا کښې په آرام او راحت سره تيروي.

فَإِذَا جَاءَتْ الظَّامَةُ الدُّبُرَى	
پس هر کله چې راشي هغه افت لوی	
نو څه وخت چې (د قیامت) هغه لویه هنگامه راشي	
يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ	مَا سَعَىٰ
وَبُورِثَ الْجَحِيمُ	طَغَىٰ
په کومه ورځ چې راپادوئ به انسان هغه څه چې کړی وی هغه او ښکاره کړې شی دوزخ	
نو بنيادم ته به خپل عملونه ټول په ټول ياد شي ..... او هر ليدونکي ته به	
لَيْنَ	يَايَ ۙ
د بابه دهغه چا چې ليدل کوي پس هر چې دې هغه څوک چې سرکشۍ يې کړې وی	
دوزخ ښکاره شي ..... نو چا چې سرکشۍ اوکړه	
وَأَثَرُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۙ	فَإِنَّ الْجَحِيمَ
او غوره کړې نې وی ژوند د دنيا پس بيشکه دوزخ چې دې هم هغه ځاني دوستيدو دې دهغه	
او د دنيا ژوند نې (د آخرت په مقابلې ښې) غوره او گټور لواند دوزخ به دهغه ټيکاؤنې وي	

وَأَمَّا مَنْ	خَافَ	مَقَامَ رَبِّهِ	وَنَهَى	النَّفْسَ
او هر چی دې هغه څوک چې اویریدو دمخامخ کیدو درب خپل نه او منع نې کړو نفس (خپل)				
او څوک چې دخپل رب په وړاندې دپیشنی نه ویریدلې وی او خپل نفس نې دخواشاتو				
عَنِ الْهَوَىٰ ۖ	فَإِنَّ الْجَنَّةَ	هِيَ الْمَأْوَىٰ ۖ		
دغلطو خواشاتو نه پس بیشکه جنت چې دې هغه خانی دوسیدو دې دهغه				
نه منع کړې وی ..... نو جنت دهغه ټیکانزه ده				
يَسْأَلُونَكَ	عَنِ السَّاعَةِ	آيَآنَ	مُرْسَلًا ۖ	فِيمَا أَنتَ
دا خلق تپوس کوی ستا نه په باره دقیامت کنبی چې کله به وی راتلل دهغې په څه کنبی نې ته				
دوی ستا نه دقیامت په باره کنبی تپوس کوی چې کله به (قیامت) راځي ..... تاته ددې وخت څه				
مِنْ ذِكْرِهَا ۖ	إِلَىٰ رَبِّكَ	مُنْتَهَا ۖ	إِنَّمَا أَنتَ	مُنذِرٌ مَّنْ
دوخت دیادولو دهغې نه خاص رب ستاته دې اخری علم دهغې ابیشکه ته اړونکې نې هغه چالره				
معلوم دې ددې اخری علم خو صرف الله ﷻ سره دې ستا کار خو صرف هغه څوک ویروول دی چې				
يَحْشُرُهَا ۖ	كَأَنَّهُمْ	يَوْمَ	يَرَوْنَهَا	
اچې یریری دهغې نه لکه چې وی هغوی په هغه ورځ چې اووینی دا قیامت				
دقیامت نه ویریری دوی چې دقیامت ورځ اووینی نوداسې به وی لکه چې په دنیا				
لَمْ يَلْبَثُوا	إِلَّا عَشِيَّةً	أَوْ صُبْحًا ۖ		
چې وخت نې تیر نه کړو دغرمې نه روستنې وخت یا دغرمې نه مخکینې وخت				
کنبی نې هیله دنمرذیرې یادځاینت هومره وخت تیر کړې وی				

قوله تعالى:-- فَإِذَا جَاءَ آتِ السَّاعَةِ الْكُبْرَى ۖ

قیامت ډیر توپخ دې: ﴿السَّاعَةُ الْكُبْرَى﴾ نه مراد د قیامت ورځ ده، ځکه چه هغه ډیره خطرناکه او د هنگامې ورځ ده. لکه بل ځای ارشاد دې ﴿السَّاعَةُ الْكُبْرَى﴾، یعنی قیامت ډیر سخت دد برداشت نه بهر څیردې په دې ورځ به بنیادم خپل ښه او بد عملونه یادوی او کافی نصیحت به حاصلوی. یو بل ځای ارشاد دې ﴿يَوْمَ يَنْذُرُ الْإِنْسَانُ وَأَلَّهُ الذِّكْرَى﴾، یعنی په هغه ورځ به سرې نصیحت حاصلوی خودن ورځې نصیحت به ده ته څه فائده نه ورکوی. دخلقو مخې ته به دوزخ راوړې شی او هغوی به نی په خپلو سترگو اووینی. په دغه ورځ به دسرکشی کونکو اودنیاته ترجیح ورکونکو ځای دوزخ وی. دهغوی خوراک به زقوم وی او دهغوی څښاک به حمیم وی اوزمونږ په وړاندې اودریدونکی ویریدونکی خپل ځان د نفسانی خواشاتو نه بچ کونکی د الله ﷻ ویره په زړه کبسی ساتونکی اود بدو نه خپل ځان ساتونکی به په جنت کبسی وی. اود هغه ځای د ټولونعمتونو حصه دار به صرف هم دغه وی.

قوله تعالى:-- يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَلَا ۖ

بیافرمانی د قیامت باره کبسی تانه تپوس کوی نوورته اوواپه چه دهغې نه ماته څه علم دې اونه په مخلوق کبسی بل چاته اوصرف هم الله ﷻ ته معلومه ده چه قیامت به کله راځی؟ دې صحیح وخت هیڅ چا ته نه دې معلوم. هغه په زمکه او آسمان باندې دروند پریوخی هغه به ناڅاپی راځی. خلق تانه

داسی نبوسونہ کوی لکہ چہ تہ ہفہ پیڑنی حالانکہ دہفہ علم یغیرد اللہ ﷻ نہ بل چا تہ نشتنہ حضرت جبرائیل ؑ ہم چہ کلہ پہ انسانی شکل کنبی د حضور ﷺ خوانہ راغلو او خہ سوالونہ نی اوکرہ د کومو جوابونہ چہ نبی کریم ﷺ ورکرہ۔ بیانی ہم د دغہ قیامت د ورخی د مقررولو بارہ کنبی تبوس اوکرو نو حضور ﷺ اوفر مائیل چہ د چانہ تبوس کوی نہ ہفہ تہ معلومہ دہ اونہ پخپلہ تبوس کونکی تہ د ہفہ خہ علم دی۔ (۱)

بیا فرمائی چہ ای نبی ﷺ تہ خو صرف د خلقو ویرونکی نی اودی نہ بہ نفع ہفہ خلقو تہ رسی چہ د دی ویرونکی ورخ ویرہ لری۔ ہغوی بہ تیاری اوکری اودہفہ ورخ د خطری نہ بہ بیج شی باقی چہ کوم خلق دی ہغوی بہ ستاسو د فرمان نہ عبرت حاصل نہ کری بلکہ مخالفت بہ کوی اوپہ ہفہ ورخ بہ بہ بدترین عذابونو او نقصانونو کنبی راگیروی۔ خلق چہ د خپلو خپلو قبرونونہ راپاسی او د محشر میدان کنبی راجع کیری ہفہ وخت بہ دوی تہ د دنیا ژوندونہ یر کم ینکاری۔ او داسی بہ معلومی چہ د سرحیاماننام خہ حصہ وخت نی بہ دنیا کنبی تیر کرے دی۔ دماسینین نہ داخلہ ترنر د ویدر پوری وخت تہ غشیہ وائی اود نمر د راخونہ داخلہ د نیمہ ورخ پوری وخت تہ ضحی وائی۔ (۲) مطلب دا دی چہ آخرت تہ اوکوری نود دنیا دا دومرہ اوپر د وخت بہ ورته کم محسوس شی۔

د سورت نازعات تفسیر ختم شو (فالحمد لله رب العلمین)

ایاتونہ	سورۃ عبس مکیہ وہی اثنان واربعون آية وفيہا رکوع واحد	رکوع گانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ یر مہربان زیات رحم کونکی دی	②
عَبَسَ وَتَوَلَّى ۚ اَنْ جَاءَهُ الْاَعْمٰی ۚ وَمَا يُدْرِيكَ		
تندی نی تریو کرو او مخ نی وارو چی راغی ہفہ تہ ہفہ روند او خہ پتہ دہ تانہ		
تندی نی تریو کرو او مخ نی وارو چی یو روند ورتہ راغلو اوتانہ خہ معلومہ دہ		
لَعَلَّہٗ یَرْکَبُ ۚ اَوَیْدُرُّ ۚ فَتَنَعَهُ ۚ الذِّکْرِی ۚ		
کیدے شی چی ہفہ پاک شی یا پہ نصیحت غور اوکری پس فائدہ ورکری ہفہ تہ نصیحت		
چی ہفہ پہ دین زدہ کولو پاک شی یا نصیحت او منی نو ہفہ ورتہ فائدہ ورکری		
اَمَّا مِّنْ اَسْتَعْلٰی ۚ فَکَنتَ لَہٗ تَصَدٰی ۚ		
ہر چی دی ہفہ خوک چی بی پرواہی نی اوکرہ پس تہ ہفہ تہ توجہ کوی		
ہانی شو ہفہ سہی چی بی پرواہ دی ..... نو تا ہفہ تہ توجہ اوکرہ		
وَمَا عَلَیْکَ الْاٰیٰتِی ۚ وَاَمَّا مِّنْ جَآءَکَ		
حال دا چی نشتنہ پہ تاباند ذمہ واری چی پاک نہ شی ہفہ او ہر چی دی ہفہ خوک چی راغی تانہ		
اوستا پہ کنبی خہ تاوان دی کہ ہفہ پاک نشی او خوک چی تالہ پہ مندہ مندہ راغلو		

(۱) صحیح بخاری کتاب الایمان باب سوال جبریل البی ﷺ عن الایمان ..... ۵۰، صحیح مسلم: ۹.

(۲) الدر المنثور: ۱۱۳/۸.

یَسْعٰی ۱	وَهُوَ یَحْشٰی ۲	فَاَنْتَ عَنْهُ ۳	تَلْکَی ۴	کَلَّا ۵	اِنَّهَا ۶
جی رامندی وهی او هغه بریربی (دالله نه) پس ته دهغه نه مخ اړوی هرگز نه بیشکه دا (قرآن)	او هغه (الله ﷻ) نه ویریربی نو دهغه نه بی پرواه شوې ..... بیاداسې مه کوه	تَذِکْرَۃً ۷	فَمَنْ ۸	شَاءَ ۹	ذَکَّرَۃً ۱۰
یو نصیحت دې پس هغه څوک چې غواړی قبول کړی هغه (دا قرآن) په پانړو معززو کښی دې	داڅو یو نصیحت دې نو چې دچا خوښه وی هغه دې قبول کړی په عزت مندو صحیفو کښی دې	مَرْقُوعَةً ۱۱	مُطَهَّرَةً ۱۲	بَآیْدٍ ۱۳	سَفَرَةٍ ۱۴
جی داوچتر مرتبو دی پاکې دی په لاسونو دلیکونکو فرښتو کښی دی چې عزتمندې دی	جی اوچتی او پاکې دی دا دداسې لیکونکو (فرښتو) په لاسونو کښی دی چې عزت مندې	بِرَّۃً ۱۵	قُتِلَ الْاِنْسَانُ ۱۶	مَا اَلْفَرَفَۃً ۱۷	
نیکانی دی لعنت دې وی په (کافر) انسان باند چې څومره سخت منکر دې هغه (دحق نه)	اونیکانی دی انسان (کافر) دې هلاک شی دې څومره ناشکره دې	قوله تعالی: - عَسَّ وَتَوَلَّى اَنْ جَاءَ الْاَعْمٰی ۱۸			

شان نزول: حضرت ابن ام مکتوم ؓ فضیلت: د ډیرو مفسرینو نه روایت دې رسول الله ﷺ یوځل د قریشو سردارنوته د دین اسلام تعلیم ورکولو او په شغل سره دهغوی طرف ته متوجه وو په زړه کښی دا خیال وو چه څه عجیبه ده چه الله ﷻ دوی ته ایلام ورنصیب کړی. ناڅاپی حضرت عبدالله ابن ام مکتوم ؓ حضور ﷺ له راغلو. زور مسلمان وو عموماً به د حضور ﷺ په خدمت کښی حاضریدلو اود دین اسلام تعلیم به نی زده کولو اود مسئلو تپوسونه به نی کول. نن هم عادت مطابق راتلوسره نی سوالونو تپوسونه شروع کړل او په وړاندې کیدو کیدو به نی حضور ﷺ ځان ته متوجه کول غوښتل. دغه وخت حضور ﷺ د دین په یواهم کار کښی مشغول وود هغه طرف ته نی توجه اونه فرمانیله بلکه خاطر نی لږ شان دروندشو اوپه تندې مبارک کښی نی گونجی راغله. په دې باندې دا آیاتونه نازل شوچه ستاسو اوچت شان او اخلاق د دې خبرې لائق نه ووچه دا نابینا کوم چه زمونږ د ویرې منډې ترې وهلې ستاسو په خدمت کښی د دین اسلام د علم حاصلولو د پاره راغلو تاسو د هغه نه مخ واورولو اود هغوی طرف ته متوجه شوې کوم چه سرکش مغرو اومتکبردی ډیر ممکن دی چه دا پاک شی اود الله ﷻ خبرې واورې د بدو نه بچ شی اود احکامود تعلیم د پاره تیارشی. دا څه خبره ده چه تاسو ﷻ د دې بی پرواه خلقو طرف ته ټوله توجه اوفرمانې؟ په تاسو باندې د دوی په نیغه لار راوستل څه ضروری خونه دی؟ که دوی ستا خبرې اونه منی نوته د دوی په اعمالو راگیرولې نه شي. مطلب دا چه د دین په تبلیغ کښی شریف، ضعیف، فقیر، غنی، آزاد، غلام، ښځه او سړې لوی او وړوکې ټول برابر دی. ته ټولوته یو شان نصیحت کوه هدایت د الله ﷻ په لاس کښی دی. که هغه څوک د نیغې لارې نه لرې اوسانی نو د دې حکمت هم هغه پیژنی. څوک چه په پخپله لار اولگوی نو هغه هم ښه پیژنی. د حضرت ابن ام مکتوم ؓ د راتلو په وخت کښی د حضور ﷺ مخاطب ابی بن خلف وو. دې نه پس به حضور ﷺ د ابن ام مکتوم ؓ ډیر اکرام او خیال ساتلو. (مسند ابویعلی)

قوله تعالى: - وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَنْبُؤُا

دین تبلیغ: حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمائی کہ ما حضرت ابن ام مکتوم رضی اللہ عنہ دقادیسیہ پہ جنگ کنبی لیدلی دے۔ زغرہ نی اغوستی وہ او توره جہنذا ورسره وہ رضی اللہ عنہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی کہ کله دے راغلو او وے ونیل حضور صلی اللہ علیہ وسلم ماتہ د بنیگہرے خبری اوبنایہ نوہغه وخت کنبی د قریشو رئیسان د حضور صلی اللہ علیہ وسلم پہ مجلس کنبی ناست وو۔ حضور صلی اللہ علیہ وسلم د هغه طرف ته پوره توجه اونه فرمانیلہ هغوی به نی پوهه کول او فرمانیل به نی وائی زما خبره ټیک ده؟ رضی اللہ عنہ هغوی به ونیل او حضرت ټیک ده۔ په دے خلقو کنبی عتبہ بن ربیعہ ابو جهل بن هشام او عباس بن عبدالمطلب وو۔ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم ډیر کوشش وو او پوره حرص نی وو چه داخلق به څنگه د حق دین قبول کری۔ دے وخت کنبی دے راغلو او ونی ونیل حضور صلی اللہ علیہ وسلم ماتہ د قرآن پاک بیاوت واوروه اود الله جل جلالہ خبری راته اوبنایہ۔ حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته دغه وخت کنبی د هغه خبره بی موقع غوندي ښکاره شوه مخ نی ترې وارولو اوهم اخوا متوجه وو۔ کله چه د هغوی سره خبری پوره شوې او حضور صلی اللہ علیہ وسلم کورته روان شو نو سترگو ته نی تیاره خوره شوه سمرپارک نی ښکته کرو اودا آیاتونه نازل شو بیا به حضور صلی اللہ علیہ وسلم د هغه ډیر عزت کولو او په پوره توجه سره به نی غوږ کیخودو اود هغه خبری به نی اوریدي۔ تلوراتلو اوهر وخت به نی تپوس کولو چه څه کارشته څه حاجت شته څه وائی څه غواړي ابن جریر وغیرہ په دے روایت کنبی غرابت دے نکارت دے اود دے سند کنبی هم کلام دے۔ حضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہ فرمائی چه ماد رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلی دی فرمائیل نی چه بلال رضی اللہ عنہ به د شپې اذان ورکوی نوتاسو پیشمنی خورنی څکنی تردی چه د ابن ام مکتوم رضی اللہ عنہ اذان واورنی۔ دا هغه نایبنا دے د چا باره کنبی چه عَبَسَ وَتَنَبَّأَ اَنْ جَاءَهُ الْاَنْبَاءُ نازل شوې۔ داهم مؤذن وو۔ په نظر کنبی نی نقصان وو کله چه به خلقو صبح صادق اوکتلو او هغه ته به نی خبرورکړو چه سحرشو نوهله به نی اذان ورکولو ابن ابی حاتم دابن ام مکتوم رضی اللہ عنہ مشهور نوم خوعبدالله وواو بعضو ونیلی دی چه دهغه نوم عمرو دے۔ والله اعلم۔ قوله تعالى: - (اِنَّهَا لَكِ بَیِّنَاتٌ) یعنی دا نصیحت دے۔ د دے نه مراد یاخودا سورت دے یادا مساوات چه د دین په تبلیغ کنبی ټول یوشان دی مراد دے۔ سدی رضی اللہ عنہ فرمائی چه دے نه قرآن پاک مراد دے کوم سرې چه غواړی نه یادې کری۔ یعنی الله جل جلالہ دے یاد کری اوپه خپلو ټولو کارونو کنبی دے د هغه فرمان مقدم اوساتي۔ یادا مطلب دے چه د الله جل جلالہ وحی دے یادہ کری۔ دا سورت اودا وعظ اونصیحت بلکه ټول په ټول قرآن پاک په موقر معزز او معتبر صحیفو کنبی دے چه ډیر اوچت او د اعلی مرتبې والا دے۔ چه د خبری وغیرہ اوکمی زیاتی نه محفوظ اویاک دے۔ د فرښتو په پاکولاسونو کنبی دے۔ اودا هم مطلب کیدي شی چه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د صحابه کرامو په پاکولاسونو کنبی دے۔ د حضرت قتاده رضی اللہ عنہ قول دی چه دے نه مراد قاری دے۔

ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه دا د نبلی ژبې لفظ دے معنی نی قاری ده۔ امام ابن جریر رضی اللہ عنہ فرمائی چه صحیح قول هم دا دے چه دے نه مراد فرښتی دی چه د الله جل جلالہ او مخلوق په مینځ کنبی سفیر دی۔ سفیر هغه ته وائی چه د صلح او ښیگہرې د پارہ په خلقو کنبی کوشش کوی۔ د عربود یوشاعر په شعر کنبی هم دغه معنی موندلې شی۔ امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه دے نه مراد فرښتی دی هغه فرښتی چه دالله جل جلالہ دطرف نه وحی راوړی۔ هغه هم داسې دی لکه د خلقو په مینځ کنبی سفیر چه وې رضی اللہ عنہ هغه په ظاهر او باطن کنبی پاکې دی ښکلې مخونه شریف او بزرگ ښکاری۔ په باطن کنبی اخلاق او افعال صفا ستره۔ ددې ځای نه دا هم معلومول پکار دی چه د قرآن پاک لوستونکو له اخلاق او اعمال ښکلې ساتل

(۱) مسند ابی بعلی: ۳۱۲۳،

(۲) الترمذی: ۳۳۲۸، وفال حسن غریب،

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ عبس قبل حدیث: ۴۹۲۷،

پکاردی۔ دمستند احمد یہ یوحیث کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ خوک قران پاک اولولی اود دی مہارت حاصل کری ہفہ بہ د بزرگانو لیکونکپ فربتو سرہ وی۔ او چہ خوک نی سرہ دمشقتہ لولی ہفہ تہ بہ دبل اجر ملاویری۔^(۱)

قِيلَ الْإِنْسَانُ		مَا أَكْفَرَهُ	
لعنت دي وي په (کافر) انسان باند چي خومره سخت منکر دي هغه (دحق نه)			
انسان (کافر) دي هلاک شي دي خومره ناشکره دي			
مِنْ أَيْ شَيْءٍ	خَلَقَهُ	مِنْ تُطْفَأَةٍ	فَقَدَّرَهُ
دکوم خيز نه	الله پيدا کړو هغه دنطفی نه	الله پيدا کړو هغه بيا ني تقدير مقرر کړو دهغه	دخومره حقير خيز نه بي پيدا کړي دي ديو خاڅکي نه الله ﷻ پيدا کړي دي بيا ني په يو خاص اندازه جوړ کړو
ثُمَّ السَّبِيلَ	يَسَّرَهُ	ثُمَّ آتَاهُ	فَأَقْبَرَهُ
بيا ني لار (دژوند) اسانه کړه هغه ته بيا ني مړ کړو هغه پس قبر ته ني اورسولو هغه بيا چي کله		بيا ني مړ کړو نو قبر کښي ني کيخودو بيا چي کله ني	
ثُمَّ إِنْ شَاءَ	أَشْرَهُ	كَلَّا لَهَا	يَقْضِ
خوبه شي دهغه را ژوندي به کړي هغه لره هرگز نه اونه کړو هغه هغه کار چي حکم کړي وو الله هغه ته		خوبه شي نور اژوندي به ني کړي	
فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ	إِنَّا صَبَبْنَا	الْمَاءَ	
نو او دي گوري انسان خوراک خپل ته بيشکه مونره را بيوو اوبه		نو انسان دي خپل خوراک ته او گوري چي مونره خومره اوبه (د اسمان د طرفه، راوروو	
صَبًّا	ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا	فَأَنْبَتْنَا	فِيهَا
په را بيوو سره بيا څيري کره مونره زمکه په څيرولو سره بيا زرغون کړي مونره په هغي کبي		بيا موزمکه او چوله	
حَبًّا	وَعِنًا وَقَضْبًا	وَزَيْتُونًا وَخَلَلًا	وَحَدَائِقَ غُلْبًا
داني غلي او انگور او ترکارياني او زيتون (خونه) او کجوري او باغونه گنډگنډ او ميوې		او انگور او ترکارياني	
وَأَنْبَتْنَا	مَتَاعًا	لَكُمْ	وَلَا نَعْمَا لَكُمْ
او خوراکونه په طور دسامان دژوند دپاره ستاسو او دپاره دخاروو ستاسو		او گياه زرغون کړل چي ستاسو او ستاسو دخاروو په کار راحي	

قوله تعالى: قِيلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ

د مہر نہ پس د را پاسیدو عقلی دلیلونہ: -کوم خلق چہ دمرگ نہ پس د بی ژوندی کیدونہ انکاری وود هغوی

دلالت مذمت بیان نولہی شی۔ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی ہے انسان دی لعنت وی چہ دا خورمہ لوی ناشکر دی اودا نی ہم معنی کری دہ چہ عموماً تول انسانان دروغ گنہوں کی دی بغیرد خہ دلیل نہ صرف یو خیز بہ خیل خیال باندی ناممکن گنرل دعملی سرمایہ د کسی پہ وجہ ډیر زر د الله ﷻ دخیرو تکذیب کوی اودا ہم ونیلے شوی دی چہ دی بہ دی دروغ گنہوں باندی کوم یو خیز رضا کوی؟ دی نہ پس ہفہ تہ خیل اصلیت خود لہی شی چہ ہفہ دی خیال اوکری چہ دکوم حقیر سپک اوذلیل خیز نہ الله ﷻ ہفہ جوہ کری دی نوہفہ بہ د دہ د بیا راپیدا کولو قدرت نہ لری؟ ہفہ انسان د نطفہ نہ پیدا کړو بیانی د ہفہ تقدیر مقرر کرو یعنی عمر رزق عمل نیک او بد کیدل۔ بیانی د ہفہ د پارہ د مورد خیزی نہ د راوتلولاړ آسانہ کرہ۔ دا ہم معنی دہ چہ مونږ د خیل دین لار آسانہ کرہ یعنی واضح او ہنگارہ کرہ لکہ چہ بل خای ارشاد دی (اَلَا هَذِهِ السَّبِيلُ اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا) یعنی مونږ ہفہ تہ لار اوخود لہ بیا ہفہ شکر کونکې جوہ شو او یا ناشکر۔ حسن رضی اللہ عنہ او ابن زید رضی اللہ عنہما ہم دا راجع گنری۔ واللہ اعلم۔

د دہ د پیدا کولونہ پس بیا دہ تہ مرگ ورکړاویا قبرتہ اورسولو۔ د عربو متل دی چہ ہغوی کلہ یوکس خن کری نووانی (قبرت الرجل) او وانی چہ (اقبرہ اللہ) دغہ شان نورې محاورې ہم دی مطلب دا چہ اوس الله ﷻ ہفہ د قبروالا جوہ کرہ بیا چہ کلہ الله ﷻ غواری ہفہ بہ دوبارہ راژوندی کوی ہم دی ژوندون تہ بعث ہم وانی او نشور ہم۔ لکہ بل خای ارشاد دی (وَمِنْ آيَاتِهِ اَنْ يَخْلُقَ مِنْ تَرَابٍ ثُمَّ اِذَا اَنْتُمْ تَخْرُجُونَ) د ہفہ پہ بنسوکینی یوہ داهم دہ چہ ہفہ تاسود خاور، نہ جوہ کر نی بیا تاسو انسانان جوہیدوسرہ راپاسیدی بل خای دی (كَيْفَ تُنْفِثُهَا) ہلوکو تہ گورہ چہ مونږ څنگہ ہفہ کینو پاسو۔ بیا پہ ہفہ باندی څنگہ غوینہ ورخیژوو۔ د ابن ابی حاتم پہ حدیث کینی دی رسول الله ﷺ فرمائی چہ د انسان ټول اندامونہ وغیرہ خاورہ خوری خود ملاہوکی۔ خلقو ونیل ہفہ څہ دی؟ حضور ﷺ او فرمائیل چہ یود اوږی د دانې ہومرہ دی ہم د دی نہ بہ بیا ستاسو پیدائش کولې شی۔ دا حدیث بغیرد سوال جواب د زیاتی بخاری او مسلم کینی ہم شتہ چہ بنیادم سخاکیری خود ملاہوکی چہ ہم دی نہ پیدا کړې شوی دی او ہم د دی نہ بہ بیا جوہولی شی۔ (۱)

بیا الله ﷻ فرمائی چہ څنگہ دا ناشکر او بی قدرہ انسان وانی چہ دہفہ پہ خان او مال کینی دالله ﷻ کوم حق وو ہفہ نی ادا نہ کرو ولې داسې ہیڅ کلہ نہ دہ بلکہ تراوسہ پورې خو ہفہ دالله ﷻ د فرائضو پورہ کولونہ ہم اوزگاریدل نہ دی حاصل کری۔ دحضرت مجاہد رضی اللہ عنہ فرماں دی چہ دیو سری نہ ہم د الله ﷻ فرائض پورہ نہ شی ادا کیدل۔ دحسن بصری رضی اللہ عنہ ہم داسې معنی نقل دہ۔ بہ متقدمینونہ کینی خوما د دی نہ علاوہ بل یو کلام ہم نہ دی موندلې۔ اوما تہ د دی دا معنی معلومیری چہ د الله ﷻ د فرمان دا مطلب دی چہ بیا کلہ ہفہ غواری نو دوبارہ بہ نی راپیدا کوی۔ تراوسہ پورې د ہفہ د فیصلہ مطابق لاوخت راغلې نہ دی۔ یعنی اوس بہ ہم ہفہ داسې نہ کوی تردی چہ مقرر مودہ ختمہ شی اود بنیادم تقدیر پورہ شی۔

دہغوی پہ قسمت کینی دی دنیا تہ راتلل اولتہ بنہ او بد کول وغیرہ چہ کوم مقدر شوی دی ہفہ ټول دالله ﷻ د اندازې مطابق پورہ شی نو ہفہ وخت بہ الله ﷻ ټول مخلوق راژوندی کری۔ لکہ څنگہ چہ نی بہ اول خیل پیدا کړی وو بہ دویم خل بہ نی ہم راپیدا کړی۔ ابن ابی حاتم کینی د حضرت وهب بن منبہؓ نہ نقل دی چہ حضرت عزیر رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ مالہ یوہ قربتہ راغلہ ہفہ ماتہ اوونیل قبرونہ د زمکې خیتہ دہ اوزمکہ د مخلوق مور دہ۔ چہ کلہ ټول مخلوق راپیداشی نو بیا بہ قبرونو تہ رسی او قبرونہ بہ ټول ډک شی ہفہ وخت بہ د دنیا سلسلہ ختمہ شی او چہ څوک ہم پہ زمکہ باندی وی ہفہ بہ ټول مرہ

(۱) صحیح بخاری کتاب النفس سورۃ عم یسألون: ۱۹۳۵، صحیح مسلم: ۲۹۵۵۔

شی. او کوم خہ چه په زمکه کښې دی هغه به زمکه رابهر کړي او په قبرونو کښې چه کوم مړی دی هغه به ټول بهر او ویستلې شی. دا قول مونږ ددې تفسیر په دلیل کښې پیش کولې شووالله سبحانه وتعالی اعلم.

قوله تعالى: - فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ

ذ الله تعالى احسانات:- بیا ارشاد کولې شی چه زما دې احسان ته او گوره چه ما هغوی ته خوراک ورکړې یا په دې کښې هم دلیل دې د مرگ نه پس د ژوندی کیدو لکه څنگه چه د اوچې بنجر زمکې نه مونږ تازه ونې راوټو کولې اود دې نه مو غله وغیره پیدا کړه ستاسو د پاره ترې خوراک پیدا کړو دغه شان سخاشوی او ډډشوی او چوره شوی هډوکی به هم مونږ یوه ورځ راژوندی کړو او هغی ته به غوښه او خرمن واچوو او بیا به تاسو راژوندی کړو. تاسو گورنۍ چه مونږ د آسمان نه یوشان اوبه راوړولې بیا هغه مونږ زمکې ته اورسولې بیا مو هغه تخم ته اورسولې او په زمکه کښې مو پرتو دانو ته اورسولې په کوموسره چه هغه دانې راوټو کیدې ونې راوټو کیدې اوچتې شوې او فصلونو چېې اووهلې. یو طرف ته غله پیدا شوه بل طرف ته انگور او ترکار یانې. حب وائی هرې یوې دانې ته. غنېب وائی انگور ته او قضب هغه شنې گیاته وائی کوم چه څاروی خوری. زیتونه موییدا کړل چه روټی سره د ترکاری کارور کوی سوزولې شی او تیل ترې ویستې شی. د کهجورو ونې مو راپید کړې چه کچه هم خوړلې شی. لمدې هم خوړلې شی او اوچې هم، پخې هم اود دې شیره هم جوړولې شی او سرکه هم. باغونه مو راپیدا کړه. غلبا معنی دکهجورو لوی لوی د میوو ډکې ونې هم دی. حدائق وائی هر هغه باغ ته کوم چه گټه وی او ښه ډک وی ښه سوری والا او د لویوونو والا وی. د پیسې والا سړی ته هم عرب اغلب وائی. میوې راپیدا کړې. او "آب" وینو ته د زمکې هغه شینکې کوم چه څاروی خوری او انسان هغه نه خوری. "آب" د ځناورو دپاره داسې دی لکه د انسان د پاره فاکهه یعنی میوې.

د حضرت عطاء عليه السلام قول دې چه په زمکه باندې کوم راټو کيږي هغې ته "آب" وائی. ضحاک عليه السلام وائی چه بغیرد میوونه باقی ټول "آب" دی. ابوالسائب عليه السلام فرمائی چه "آب" د سړی په خوراک کښې هم راځی او د ځناور په خوراک کښې هم. د حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه نه د دې باره کښې سوال کولې شی نو فرمائی چه کوم یو آسمان به ماته لاندې سوري را کړی؟ او کوم یوه زمکه به ما په خپله شا اوچت کړی؟ که زه د الله تعالى په کتاب کښې هغه بیان کړم د کوم چه ماته علم نه وی خودا اثر منقطع دې. ابراهیم تیمی رحمه الله حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه نه دې موندلې او البته سند صحیح دې. په ابن جریر کښې د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه نه روایت دې چه هغوی په منبر باندې سورت عبس اولوستلو اوتر دې ځای رسیدو پورې ئی اوفرمانیل چه فاکهه خومونږ پیژنو خودا "آب" په کښې څه خیز دې؟ بیا پخپله فرمائی عمر دا تکلیف پرېږده. ( ) دې نه مراد دا دې چه د دې شکل اوصورت اود دې تعیین معلوم نه دې گنی دومره خو د آیت د لوستلونه صفامعلومېږي چه دا د زمکې نه راټو کیدونکې یو څیز دې ځکه چه اول دا لفظ موجود دې. **فَالْيَنْظُرْ إِلَى طَعَامِهِ** الخ. بیا فرمائی د ستاسود ژوند د قایمولو او تاسو ته فائده رسولود پاره اوستاسو د ځناورو د پاره دی چه د قیامت پورې به دا سلسله روانه وی اوتاسو به د دې نه فائده اوچتونې.

فَإِذَا جَاءَتْ الصَّاحَّةُ يَوْمَ يَقْفَرُ الْمَرْءُ مِنْ آخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ
نور کله چی راشی هغه اواز سختایه هغه ورځ به ښتی سړی درور خپل نه اود مور خپلې نه اود پلار خپل نه
نور کله چی د قیامت چغه راشی په دغه ورځ به سړی دخپل رور .. او خپلې مور او خپل پلار

وَصَاحِبِهِ	وَبَيْنِهِ	لِكُلِّ امْرِئٍ	مِنْهُمْ	يَوْمَئِذٍ
او دینخی خپلی نه او دځامنو خپلو نه دپاره دهر سړی به ددوی نه په دغه ورځ				
او خپلې ښځې او خپل اولاد نه تښتی ..... چې په دوی کښې دهر سړی به داسې حال وی				
شَانْ	يُغْنِيهِ	وَجُودٌ	يَوْمَئِذٍ	
یو داسې حالت وی چې بې پرواه کوی به هغه لره (دټولو احوالونه) (بعضې) مخونه به په دغه ورځ				
چې دبل (دپوښتنې نه) به ننی غافلې کړې وی ..... بعضې مخونه به په دغه ورځ				
مُسْفِرَةٌ	ضَاحِكَةٌ	مُسْتَبْشِرَةٌ	وَجُودٌ	يَوْمَئِذٍ
خلیدونکی وی خندیدونکی به وی خوشحالیدونکی به وی او (ځینې) مخونه به په دغه ورځ				
روښانه وی ..... خاندی به ..... خوشحاله به وی ..... او ځینې مخونه به په دغه				
عَلَيْهَا	غَبْرَةٌ	تَرْهَقَهَا	قَتَرَةٌ	أُولَئِكَ
(داسې وی) چې په هغې باندې به گردوی پټ کړی به وی هغه لره تروروالی دغه کسان چی دی				
ورځ خپر وی ..... چې د غم تیاره به پرې راخوړه شوی وی هم دغه کسان				
هُمْ الْفِرَّةُ	الْفِرَّةُ			
هم هغوی کافران دی فاجران دی				
بدعمله کافران دی				

قره تعالیٰ :- فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاعَةُ

قیامت غوږونه گڼدونکې دي: حضرت ابن عباس ؓ فرماني چې صاخه قیامت نوم دې اود دې نوم وجه داده چه د دې د شپېلنی آواز اوشور زنگ به د غوږونو پردې اوشلوی. په هغه ورځ به انسان خپل نیزدې رشته دار اووینی خوتختی به هیڅ څوک به دچا په کارنه راځی. خاوندبه ښځې ته په کتووانی چه وایه کنه تاسره ما په دنیا کښې څومره ښه سلوک کړې وو. هغه به وانی چه اوتاماسره ډیر ښه سلوک کړې وو ډیر به مینه او محبت دې ساتلې ووم. دې به وانی چه نن ماته د یوې نیکنی ضرورت دې راکړه چه د دې مصیبت نه خلاص شم. نو هغه به جواب ورکړی چه ستاسوال خود ډیر لږ څیز دې خوځه اوکړم هم دغه ضرورت ماته هم دې اوماته خو هم د دې ویره ده نوزه نیکی نه شم درکولې. ځوی به پلار سره ملاویږی اوهم دغه به وانی نوهم دغه جواب به ورته ملاویږی.

قره تعالیٰ :- یَوْمَ يُرْمَى الَّذِينَ أُوتُوا آيَةً وَأَيُّهُمْ

شفاعت اودهر انسان نفسانفسي: په صحیح حدیث کښې دشفاعت بیان فرمائیلوسره دحضور ؐ ارشاد دې چه د اولوالعزم پیغمبرانو نه به خلق شفاعت غواړی اویه هغوی کښې به هر یوهم دا وانی چه نفسی نفسی تردې چه حضرت عیسی ؑ روح الله به هم دا فرماني چه زه نن د الله ﷻ نه د خپل ځان نه بغیر د بل چا د پاره هیڅ هم نه شم ونیلې. زه به په نن ورځ د خپلې مور بې مړیم د پاره هم هیڅ اونه وایم د چا د خښتې نه چه زه پیدا شوې یم ( ) غرض دا چه دوست به د دوست نه رشته دار به د رشته دار نه بټ مخ گرځی. هریو به د خپل ځان په غم کښې لگیای. چاته به د بل هیڅ خیال نه وی. رسول الله ﷺ

(۱) ددې پشان روایات صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ بنی اسرائیل باب « ذریه من حملنا مع نوح... » ۴۷۱۲، صحیح مسلم ۱۹۴، وغیره کښې موجود دي

فرمانی چہ تاسو بہ پنبی ابلہ بریندو سر او بریندو بدن او ناسونته د الله ﷻ پہ وړاندې جمع کولې شئې د حضور ﷺ بی بی او فرمائیل یار رسول الله ﷺ بیا خوږه د یوبل په شرمگاهونو باندې نظر پریوخی وئې فرمائیل دهغه ورځې ویره د هغه ځای حیرانونکې هنگامه به هر سړې داسې مشغول ساتی چہ چاته به د بل طرف ته د کنلو موقع به چرته وی؟ (ابن ابی حاتم بعضی روایاتو کښې دی چہ حضور ﷺ بیاد دې آیت تلاوت او فرمائیلو ﴿لَکُمُ الْوَيْفُ الْمُنْعَمُ﴾ (۱) دویم روایت کښې دی چہ دا بی بی صاحبه حضرت ام المؤمنین عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا وه یوبل روایت کښې دی چہ یو ورځ حضرت عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا حضور ﷺ ته اوونیل یار رسول الله ﷺ زما موریلار دې په تاقربان شی زه د یوې خبرې تپوس کوم لږ شان راته اوبنائې حضور ﷺ او فرمائیل که ماته معلومه وی نو ضرور به درته اوبنائیم. تپوس نی او کړو حضور ﷺ د خلقو حشر به څنگه وی؟ حضور ﷺ او فرمائیل بریندې پنبې او بریندو بدن لږ شان ساعت پس نی تپوس او کړو چہ ښځې به هم داسې وی؟ وئې فرمائیل او. دې اوریدو سره ام المؤمنین افسوس او کړو نبی کریم ﷺ او فرمائیل عائشه دا آیت واوره نو بیا به تاته د دې هیڅ غم او خفگان نه وی چہ کپړې اغوستې دی که نه؟ تپوس نی او کړو حضور ﷺ هغه آیت کوم یه دې هغه ونیل ﴿لَکُمُ الْوَيْفُ الْمُنْعَمُ﴾ (۲) یو روایت کښې دی چہ حضرت سوده رضی اللہ عنہا تپوس او کړو دا اوریدو سره چہ خلق به بریندو بدن بریندې پنبې او ناسونته راجمع کولې شی. په خوله کښې به ډوب وی د چا به د ځلې پورې خوله رسیدلې وی د چا د غوږونو پورې نو نبی کریم ﷺ دا آیت تلاوت کړو. (۳)

قوله تعالى: - وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ

قیامت کښې د خلقو دوه ډلې: بیا ارشاد فرمانی چہ هلته به د خلقو دوه ډلې وی بعضې به هغه وی دچا مخونه چہ به د خوشحالی نه پر قیرو زړه به نی د خوشحالی نه مطمئن وی مخ به نی ښائسته او نورانی وی، دا جنتی ډله ده. دویمه ډله به د دوزخیانووی دهغوی مخونه به تور وی دورې به پرې وی. په حدیث کښې دی دهغوی خوله به په شان دواګې وی بیاباه پرې دورې پریوخی. دا هغه دی دچا به زرونو کښې چہ کفر وو او په اعمالو کښې بدکاری وه لکه چہ بل ځای کښې دی ﴿وَلَا يَذُكُّ وَالْأَفْجَارُ أَفْجَارًا﴾ یعنې د دې کافرانو اولاد هم به بدکاره کافران وی.

د سورت عبس تفسیر ختم شو. ﴿فَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَالْمِنَّةُ﴾

(تفسیر د سورت تکویر چې مکی دی)

د سورت تعارف:- مسند احمد کښې دی چہ رسول الله ﷺ فرمانی چہ کوم سړې قیامت په خپلو سترګو لیدل غواړی نو هغه دې ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ او ﴿إِذَا النُّجُومُ انْقَطَعَتْ﴾ او ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾ (۱) اولوی (۲)

ایاتونه	سورة التکویر مکیه وهی تسع وعشرون آیه وروکوعا واحدا	رکوع ګانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم په نوم د الله چہ ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ۝	وَإِذَا النُّجُومُ انْقَطَعَتْ ۝	وَإِذَا الْجِبَالُ سُدَّتْ ۝
کله چی نمر او نغښتې شی او کله چی ستوری بی نوره او خواره واره کړی شی او کله چی غرونه څه وخت چی نمر او نغښتې شی او څه وخت چی ستوری بی نوره شی او څه وخت چی غرونه		

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة عبس: ۲۳۴۲، وقال حسن صحيح ومنه حسن نسائي: ۲۰۸۳

(۲) نسائي كتاب الجنائز باب البعث: ۲۰۸۵، وهو صحيح بالشواهد.

(۳) حاکم: ۵۱۴/۲.

(۴) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة اذا الشمس كورت: ۳۳۳۳، ومنه حسن، احمد: ۲۷/۲.

سُورَتْ ۱	وَإِذَا الْعِشَاءُ ۲	عُظِّلَتْ ۳
روزان کړې شی او کله چې دلسو میاشتو بلارې اوبنې په ځانې پرینودې شی	روزان کړې شی او کله چې لس میاشتینې بلارې اوبنې هیرې کړې شی	
وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ۴	وَإِذَا الْبِحَارُ ۵	سُجِّرَتْ ۶
او کله چې ځنگلې ځناور راجمع کړې شی او کله چې دریا یونه لمبه کړې شی او کله چې روحونه	اوڅه وخت چې ځنگلې ځناور راجمع کړې شی اوڅه وخت چې دریا یونه اوڅه وخت چې روحونه	
زُوجَتْ ۷	وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ ۸	سُيِّكَتْ ۹
یو ځانې کړې شی (د بدنونو سره) او کله چې ژوندی بنځې شوی جینن اویو بستلې شی	(د بدنونو سره) جوړې کړې شی اوڅه وخت چې د ژوندی بنځې کړې شوو جینکونه تپوس اوشی	
يَايُ دُئِبٌ ۱۰	فَتِيكَتْ ۱۱	وَإِذَا الصُّحُفُ ۱۲
چې په کومه گناه سره وژلې شوی هغه او کله چې عملنامې خورې کړې شی او کله چې آسمان	چې په کومه گناه وژلې شوې دی اوڅه وخت چې عملنامې پرانستلې شی اوڅه وخت چې آسمانونه	
كُشِطَتْ ۱۳	وَإِذَا الْجَبِيمُ ۱۴	سُعِرَتْ ۱۵
ایې پردې کړې شی او کله چې دوزخ لمبې کړې شی او کله چې جنت رانزدې کړې شی	پوستکې اوویستلې شی اوهر کله چې دوزخ لمبه کړې شی اوڅه وخت چې جنت رانزدې کړې شی	
عَلِمَتْ ۱۶	نَفْسٌ ۱۷	مَا أَحْضَرَتْ ۱۸
معلوم به شی هر انسان ته هغه چې حاضر کړی وی هغه نو نه	نور هر یو نفس ته به عمل معلوم شی	

قوله تعالى: - إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ۱۹

د قیامت واقع کیدو منظرونه :- یعنی نمره به نوره شی اوځی به اولته به راغونډ کړې شی او په زمکه به راگزار کړې شی. حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرماني چې نمر سپوږمنی اوستوري به راغونډولوسره به نوره کړې شی اوپه سمندر کېنې به اوغورزولې شی. بیا به هواگانې چلیږي او اوربه اولگي. یومرفوع حدیث کېنې چې دا به قط کړې شی اودوزخ کېنې به واچولې شی (ابن ابی حاتم) او په یوحديث کېنې د نمرسره دسپوږمنی ذکر هم دې خو هغه ضعیف دي (۱) په صحیح بخاری کېنې داحديث د الفاظوپه وړاند یوالې روستووالی سره نقل دې په دې کېنې دی چې نمراسپوږمنی به د قیامت په ورځ راغونډولې شی (۲) امام بخاری رحمته الله علیه دا په کتاب بدء الخلق کېنې راوړې دې خو دلته راوړل زیات مناسب وویا د عادت مطابق هلته او دلته دواړوځایونو کېنې راوړلې وې لکه چې د امام صاحب رحمته الله علیه عادت دي. حضرت ابوهريره رضی الله عنه چې کله داحديث بیان کړو چې د قیامت په ورځ به داسې کيږي نو حضرت حسن رضی الله عنه اوونیل چې د دوی څه گناه ده؟ ونی فرمائیل چې ما حدیث اوونیلو او ته په کېنې خبرې جوړوي. د نمره

(۱) مستد اي بعلی : ۱۱۶.

(۲) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب صفة الشمس والقمر : ۳۲۰۰.

د قیامت په ورځ دا حالت وی. ستوری به ټول متغیر کیدوسره راورټولې شی. لکه چه بل خای ارشاد دې (وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْفَضَّتْ) دابه هم خبرن او بې نوره شی اومره به شی. حضرت ابی بن کعبه فرمائی چه د قیامت نه به وړاندې شپږ نښې وی. خلق به په خپلویازارونو کښې وی چه ناڅاپی به دده رڼا لاره شی اویا به ناڅاپی ستوری په ماتیدوسره راپریوخی. بیا به ناڅاپی غرونه به زمکه راپریوخی او زمکه به په زوره زوره جټکې وهی او ډیره خرابه به رقیږی. نو پس بیا څه انسان څه ځناور او څه پیریان او څه څنگلی ځناوردا ټول به په خپل مینځ کښې گډوډشی. ځناور هم چه د انسان نه به تختیدل انسانانوله به راشی خلق به داسې وارخطا او ویریدونکی وی چه د ښو نه ښې اوبښې کوم چه لوشل غواړی دهغوی به هم خبرخبرنه اخلی. پیریان به وانی مونږ څو چه پته اولگووچه داڅه کیږی؟ څوچه هغوی راشی اوگوری چه په سمندر کښې هم اورلگیدلې دې هم په دې حال کښې به یو دم زمکه اوشلیږی آسمان به هم رامات شی د اووه واروزمکواو اووه وارو آسمانونوبه هم داحال وی. بل طرف نه به یوه تیزه هوا راشی او ټول سا والا به مړه شی. (ابن ابی حاتم) په یوبل روایت کښې دی رسول الله ﷺ فرمائی چه ټول ستوری او د کوموکومو چه دالله ﷻ بغیر عبادت کړې شوې دې ټول به دوزخ کښې ورواچولې شی. صرف حضرت عیسیٰ ﷺ او حضرت یی بی مریم ﷺ به بچ شی. که دوی هم پخپل عبادت باندې خوشحالدل نو دوی به هم دوزخ کښې داخلولې شو (ابن ابی حاتم) غرونه به د خپل خای نه اخواشی او بې نوم اوبې نښې به شی. زمکه به صفاهاورمیدان پاتې شی اوبښې به بې کاره پریخوډې شی نه به د هغوی څوک خیال ساتی اونه به هغوی څوک څروی نه به ترې پنی لشی اونه به پرې سورلی کوی. عشار جمع ده د عشاء. کومه بلاریه اوبڼه چه په لسمه میاشت کښې داخله شی هغې ته عشاء وانی مطلب دا چه ویره او وارخطائی بې آرامی او پریشانی به دومره زیاته وی چه د ښه نه د ښه مال به هم پرواه نه شی کولې. دقیامت دې تباهو به ترې زړه ویستی وی اینې به نی ځلوله راغلي وی.

بعضې خلق وانی چه دا به د قیامت په ورځ وی اود خلقو به دې سره هیڅ کارنه وی. اودهغوی به کتلو کښې به دا وی. ددې قول قائل خلق د عشار ډیرې معنې کوی یوخودا وانی چه دې نه مراد اوریڅې دی چه ددنیا د بریدانی په وجه به د آسمان اوزمکې ترمینځه گرځی. بعضې وانی چه دې نه مرادهغه زمکه ده د کومې چه عشر ورکړې شوی وی بعضې وانی چه دې نه مراد کورونه دې چه اول آباد وو اوس وران دی. امام قرطبی رحمه الله دا ټول اقوال بیانولوسره ترجیح دې ته ورکوی چه دې نه مراد اوبښې دی اود اکثره مفسرینو هم دغه قول دې اوزه خواویم چه د سلفونه اود آئمه حضراتونه د دې نه علاوه بل هیڅ هم نه دی وارد شوی. والله اعلم.

وحشی ځناوربه راجمع کولې شی لکه چه فرمان دې (وَمَّا يَنْزِلُ السَّمَاءُ دُخَانًا يَنْزِلُ السَّمَاءُ دُخَانًا يَنْزِلُ السَّمَاءُ دُخَانًا) یعنی په زمکه باندې گرځیدونکی ټول ځناوراوبه هواکښې الوتونکی ټولې مرغشې هم ستاسو په شان ډلې دی مونږ په خپل کتاب کښې هیڅ څیز نه دې پریڅی بیا به دا ټول د خپل رب طرف ته راجمع کولې شی. دټولو ساه لرونکو حشر به هم هغه سره وی تردې چه مچنی هم. ددې ټولوبه الله ﷻ په انصاف سره فیصله اوکړی. د دې ځناوروحشر هم د دوی مرگ دې. خو انسانان او پیریان به د الله ﷻ په وړاندې اودرولې شی اودوی سره به حساب کتاب وی. ربیع بن خثیم رحمه الله وانی چه دوحشیانودحشر نه مراد په دوی باندې دالله ﷻ امر راتلل دی ځوابن عباس ؓ دې اوریدو سره اوفرمائیل دې نه مرادمرگ دې. دا ټول ځناور به هم انسانانوسره شی. پخپله په قرآن پاک کښې بل خای ارشاد دې (وَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ) مرغشې جمع کړې شوې. نوصحیح مطلب د دې آیت هم دا دې چه وحشی ځناور به راجمع کولې شی. حضرت علی ؓ د یو یهودی نه تپوس اوکړو دوزخ چرته دې؟ هغه وتبل په سمندر کښې. هغوی اوفرمائیل چه زما په خیال کښې دا رښتیدای قرآن پاک وانی (وَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ) او

فرمانی ﴿وَالَّذِي أَوْفَّقَنِي﴾ حضرت ابن عباسؓ وغیرہ فرمانی اللہ ﷻ بہ ہواگانہی راولیکی ہفہ بہ دا تیز کری او شغلہی وھونکے اُور بہ ترے جورشی آیت ﴿وَالَّذِي أَوْفَّقَنِي﴾ بہ تفسیر کنبی دے پورہ تفصیلی بیان تیرشوی دے۔

حضرت معاویہ بن سعیدؓ فرمانی چہ بہ بحرروم کنبی برکت دے داد زمکی بہ مینخ کنبی دے تول نہرونہم بہ دے کنبی راخی اوبحرکبیرہم بہ دے کنبی پریوخی۔ دے نہ لاندے کوہیان دی د کو موخلے چہ بہ تانبہ سرہ بندکری شوی دی د قیامت پہ ورخ بہ ہفہ راخوتکیبی۔ دا اثر عجیبہ دے اودے سرہ غریب ہم دے اویہ ابوداؤد کنبی کوم حدیث دے چہ د سمندر سفر دے صرف حاجی کوی اوعمرہ کونکی یا جہاد کونکی غازی۔ خکہ چہ د سمندر لاندے اُور دے اود اُور لاندے اوبہ دی الخ (۱) د دے بیان ہم د سورت فاطر پہ تفسیر کنبی تیرشوی دے۔ دسجرت معنی دا ہم کری شوی دہ چہ اوج بہ کپے شی یو خاخی بہ ہم باقی پاتے نہ شی۔ دامعنی ہم کری دہ چہ اوبہ بھیلوی شی اوخواد یخوا بہ اوخی۔ بیا فرمانی چہ ہرقسم خلق بہ یو خای راجع کری شی۔ لکہ چہ ارشاد دے ﴿أَحْضُوا أَلْيَاتِنِ ظُلُمًا وَأَزْأَجَهُنَّ﴾ ظالمان او د ہغوی جورے یعنی د ہغوی پہ شان راجع کری۔

بہ حدیث شریف کنبی دی چہ د ہر سری حشر بہ ہفہ قوم سرہ وی چہ د ہغوی پہ شان اعمال کوی۔ اللہ ﷻ فرمانی ﴿وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ وَالْمُتَفَتِّحُونَ الشُّبُوحَ﴾ تاسو بہ درے قسمہ دلی شنی خہ ہفہ دچا پہ بنی لاس کنبی چہ بہ عمل نامہ وی خہ دگس لاس والا او خہ ورناندے کیدونکی۔ (۲)

ابن ابی حاتم کنبی دی حضرت عمر بن الخطابؓ د خطبہ لوستلو پہ وخت کنبی دا آیت تلاوت کرو۔ اوونی فرمانیل چہ ہرہ یوہ دلہ بہ د خپل خان پہ شان سرہ ملاوخی۔ بل روایت کنبی دی چہ ہر ہفہ دہہ سپے د کو مو عمل چہ یوشان وی ہفہ بہ یا بہ جنت کنبی یو خای وی اویا بہ دوزخ کنبی یو خای سوز پری۔ (۳)

د حضرت عمرؓ نہ د دے آیت تفسیر تپوس اوکری شونوونی فرمانیل نیک بہ نیکانوسرہ ملاوخی او بد بدانوسرہ پہ اُور کنبی۔ حضرت فاروق اعظمؓ یوخل ددے آیت تفسیر دخلقو نہ تپوس اوکرونو تو ل خاموش شو ہغوی اوفرمانیل زہ اونبایم د سری جوہ بہ پہ جنت کنبی داسی وی اودغہ شان بہ پہ دوزخ کنبی ہم۔ حضرت ابن عباسؓ فرمانی چہ دے نہ ہم دامطلب دے چہ درے قسم خلق بہ شی یعنی اصحاب الیمین د بنی لاس والا اصحاب الشمال د گس لاس والا او سابقین یعنی ورناندے کیدونکی۔ مجاہدؒ فرمانی چہ ہرقسم خلق بہ یو خای وی۔ ہم دا قول امام ابن جریرؒ ہم خوینوی اوہم دا نیک ہم دے۔

دویم قول دادے چہ د عرش دخوانہ بہ داوبویدریاب روانیری چہ د خلوبینستو کالو پوری بہ بھیری او یر زیات بہ پلن وی۔ دے سرہ بہ تول مرہ شوی سخا شوی راوخی۔ داسی بہ شی چہ خوک ہغوی پیڑنی نو پہ یونظر کتلوسرہ بہ نی اویپڑنی بیا بہ روحونہ پریخودے شی اوہروح بہ پہ خپلہ جونہ کنبی راشی۔ ہم دا معنی دہ د ﴿وَالَّذِي أَنْفَسَ رُوحَهُ﴾ یعنی روحونہ بہ بدنونوسرہ یو خای کری شی۔ اودامعنی ہم کری دہ چہ د مؤمنان جوہ بہ جوہوسرہ اولگولے شی اود کافرانو د شیطانانوسرہ (تذکرہ قرطبی) بیا ارشاد دے ﴿وَالَّذِي أَوْفَّقَنِي﴾ الخ د جمہور وقرات ہم دا دے۔

(۱) ابوداؤد کتاب الجہاد باب فی وکوب البحر فی الفرو ۲۴۸۹،

(۲) الطبری: ۲۴۵/۲۴۵،

(۳) ابن ابی حاتم۔

قوله تعالى: - وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ

د جاہلیت د زمانی یویدرسم: د جاہلیت په زمانه کېنې به خلقو لونه نه خوښولې او هغه به نې ژوندې خښولې دهغوی نه به د قیامت په ورځ تپوس کولې شی چه دوی مولې قتل کولې دې دپاره چه د دوی قاتلاوته ډیره رتنه او شرمندگی وی. په دې هم پوهه شنی چه کله د مظلوم نه سوال اوشو نو د ظالم څه وینا ده؟ اودا ئی هم ونیلې دی چه پخپله به تپوس کوی چه هغوی مو په څه وجه ژوندنی خښې کړې وې؟ دې متعلق احادیث واورئ. مسند احمد کېنې حضور ﷺ فرمائی چه ما اراده اوکړه چه خلق د حمل دوران کېنې د کوروالی نه منع کړم خو ما اوکتل چه رومیان او فارسیان داکارکوی اود هغوی اولاد ته دې نه هیڅ نقصان نه رسی. خلقو د حضور ﷺ نه د عزل باره کېنې تپوس اوکړو یعنی په عین وخت کېنې نطفه بهر غور زولو باره کېنې نو حضور ﷺ او فرمائیل چه دا پټ ژوندی خښول دی. او په (وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ) کېنې هم د دې بیان دې (۱) سلمه بن یزید رضی الله عنه اودهغې رور د حضور ﷺ په دربار کېنې حاضر شو او سوال ئی اوکړو چه زمونږ مور مالداره وه هغې به صله رحمی کوله میلمستیا به ئی کوله اونور به ئی هم ډیر د نیکنی کارونه کول خو هم په جاہلیت کېنې مړه شوې وه نو هغې ته به دا د نیکنی کارونه څه فائده اورسوی. حضور ﷺ او فرمائیل چه هغوی اوونیل چه هغې زمونږ یوه خور ژوندنی خښه کړې وه آیا هغه به هم څه فائده ورکړی. حضور ﷺ او فرمائیل چه ژوندنی خښه شوې او ژوندنی خښونکې دوزخ کېنې دی اودا بله خبره ده چه هغه اسلام قبول کړی. (۲) (مسند احمد) ابن ابی حاتم کېنې دی ژوندنی خښونکې ښځه اوڅوک ئی چه خښه کړې دا دواړه دوزخ کېنې دی. د یوې صحابیه رضی الله عنها په تپوس باندې چه جنت ته به څوک ځي حضور ﷺ او فرمائیل چه نبی شهید او ژوندنی خښې شوې (۳) دا حدیث مرسل دې د حضرت حسن رضی الله عنه نه چاته چه بعضو محدثینو قبولیت درجه ورکړې ده. حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه د مشرکانو په وړوکی عمر کېنې مړه شوی بچی جنتیان دی څوک چه دوی ته دوزخی وائی هغه دروغژن دی. الله تعالی فرمائی (وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ) (ابن ابی حاتم).

قیس بن عاصم رضی الله عنه سوال کوی چه یارسول الله صلی الله علیه و آله ما د جاہلیت په زمانه کېنې خپلې لونه ژوندنی خښې کړی دی زه څه اوکړم؟ حضور ﷺ او فرمائیل دهرې یوې په بدله کېنې یو غلام آزاد کړه. هغه عرض اوکړو حضور ﷺ د غلام آزادولو خو زه نه یم خواوینان راسره شته. وئی فرمائیل دهرې یوې په بدله کېنې یو یواوین دالله تعالی په لار کېنې قربانی کړه (۴) (عبدالرزاق)

بل روایت کېنې دی چه ما خپلې اته لونه داسې ژوندنی خښې کړی دی. د حضور ﷺ په فرمان کېنې دی که غواړې نو داسې اوکړه. یویل روایت کېنې دی چه ما دولس دیارلس لونه ژوندنی خښې کړی دی حضور ﷺ او فرمائیل د هغې هومره غلامان آزاد کړه. هغه ونیل ډیره بڼه ده زه داسې کوم. بل کال هغه سل اوینان راوستل او وئی ونیل حضور ﷺ دا زما د قوم صدقه ده چه د هغې په بدله کېنې دی کوم چه ما مسلمانانوسره کړی.

حضرت علی رضی الله عنه فرمائی مونږ دا اوینان بوتل او ددې نوم مو قسیه کیخودلې وو. بیا ارشاد دې چه عمل نامې به تقسیم کولې شی چاته په بنی لاس کېنې اوچاته په کس لاس کېنې. اې بنیادمه ته لیکلې کیږی کوم چه په راغونډیږی اوخوړولو سره به تاته درکولې شی. اوگوره څه دې لیکلې شوی دی. آسمان به رانیکلې شی او راغونډ به کړې شی او بریاده به کړې شی. دوزخ به لمبه کولې شی د الله تعالی په

(۱) احمد: ۴۳۴/۶، صحیح مسلم کتاب النکاح باب جواز الفلیه وهی وطن الرضخ: ۱۴۴۲، ترمذی: ۲۰۷۶، ابن ماجه: ۲۰۱۱.

(۲) احمد: ۴۷۸/۳، وسنده صحیح المعجم الکبیر: ۶۳۱۹.

(۳) ابوداود کتاب الجهاد باب ل فضل الشهاده: ۲۵۲۱.

(۴) مسند البزار: ۲۲۸۰، وسنده حسن، بیهي: ۱۱۶/۸.

غضب او د بنياد مانوبه گناہونوبه ددي اورتيز کرې شی. جنت به جنتيانوله راشی کله چه دا ټول کارونه اوښی هغه وخت به هر سرې پوهه شی چه هغه د دنیا په خپل ژوند کښې کوم اعمال کرې وو هغه ټول اعمال به د هغه په وړاندې موجود وی. لکه چه بل خای ارشاد دي ﴿يَوْمَ نَحْشُرُ كُلِّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ نَّحْضَرُهَا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ شَرٍّ نَّوَدُّهَا لَنْ يَنْفَعَهَا وَبَيْنَهُمْ أَمْدًا أَبِيدًا﴾ ﴿وَنَحْشُرُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ نَّحْضَرُهَا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ شَرٍّ نَّوَدُّهَا لَنْ يَنْفَعَهَا وَبَيْنَهُمْ أَمْدًا أَبِيدًا﴾ په کومه ورځ به هر سرې خپل اعمال اووینی که نیک وی نو مخامخ به نی اووینی اوکه بد وی نوهم اوبه هغه ورځ به هغه تمناکوی چه افسوس ددي او د هغه په مینځ کښې ډیر لریوالی وو. بل خای دی ﴿يَتَّبِعُوا الْإِنْسَانَ بِوَعْدِهِمْ بِمَا قَدْ مَوَّاعِرُهُ﴾ په هغه ورځ به دانسان په ټولو وړاندینواو روستونواعمالوسره تنبیه کولې شی. عمره داسورت اوریدلو او اوریدو سره نی او فرمائیل وړاندې ټولې خبرې هم د دې د پاره بیان شوې وې.

فَلَا أُقْسِمُ بِالْخَنَسِ ۝	انوند زه قسم خورم په واپس کیدونکو
النَّسِ ۝	نوزه قسم خورم په راتاویدونکو
وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَسَ ۝ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ۝	سیده تلونکو پتیدونکو روستو کیدونکو باندې او په شپه باندې کله چی واپس راشی او په صبا باندې
إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ۝	گرخیدونکو او پتیدونکو ستورو ..... او په شپه څه وخت چی راخوره شی اوبه وخت د صبا
إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ۝	کله چی ساد واخلي بیشکه دا قران خامخا خبره ده دیغام ورونکی عزتمند (جبریل علیه السلام)
ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ۝	چی کله راوخیژی چی بیشکه دا قران دیوی عزتمندی فریښتی په ژبه رالیرلی شوې دې
مُطَاعٍ ثَمَّ ۝	چی خاوند دقوت دې دعرش والا په نیز دغنی مرتبې خاوند دې حکم نی منلې کیږی هلته
أَمِينٍ ۝ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ۝	چی ډیر مضبوط دعرش خاوند (الله ﷻ) سره دلونې مرتبې خاونده ده ..... خبره نی هلته
وَلَقَدْ رَآهُ	امانتدار دې اونه دې ملگری ستاسو لیونې اوبیشکه لیدلې نې دې هغه
بِالْأَفْقِ الْمُبِينِ ۝ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ۝ وَمَا هُوَ بِلَمَنِ دَأْسَمَ رُوبَانَهُ بَانَ	منلې شی او امانت گری دې اوستاسو ملگری (محمد ﷺ) لیونې نه دې او د هغه (جبریل علیه السلام)
بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ۝ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ۝ إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ	په لمن داسمان روپانه باند اونه دې هغه په رسولو دغیبو دعلم کښې ابخیل اونه دې دا قران
بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ۝ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ۝ إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ	داسمان غاړې سره لیدلې هم دې او د پیغمبر د غیبو خبرو په خودلو کښې شوم نه دې او د اکلام
بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ۝ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ۝ إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ	قول (وینا) دشیطان رتلی شوی نو کوم خوا روان بی تاسو نه دې دا مگر یو نصیحت
بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ۝ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ۝ إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ	درتلی شوی شیطان کلام نه دې نو تاسو بل کوم اړخ ته روان بی (د کتاب) خو بس ټول مخلوق

لِّلْعٰلَمِیْنَ ۝۱۱	لِمَنْ شَاءَ	مِنْكُمْ	اَنْ یَّسْقِیَہُمْ ۝۱۲
دپاره دخلقو دپاره دهغه چاچی غواړی ستاسو نه چی په نیغه لار لار شی			
ته یو نصیحت دې دهغه چا دپاره چی څوک په تاسو کښې په نیغه لار تلل غواړی			
وَمَا تَشَاءُوْنَ ۝۱۳	اِلَّا اَنْ	یَّشَاءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِیْنَ ۝۱۴	
اونه کیږی هغه چی غواړی تاسو مگر کیږی هغه چی غواړی الله چه رب د مخلوقاتو دې			
اوتاسو هغه څه غوښتلې شی چی الله ﷻ ئې او غواړی چی دتول مخلوق رب دې			

قوله تعالى :- فَلَا تُقْسِرُوا بِالْحَنِسِ ۝

د حضرت محمد مصطفی ﷺ شان: حضرت عمرو بن حریث ؓ فرمائی چه دسحر په مانځه کښې مارسلو الله ﷻ ددې سورت په تلاوت کولو واوریدو. په دې مونځ کښې زه هم په مقتدیانو کښې شامل ووم (م) (مسلم) دا قسمونه ئې د ستورو خوړلې دی چه د ورځې په وخت کښې روستو کیږی یعنی پټیږی اود شپې ښکاره کیږی. حضرت علی ؓ هم دافرمائی (ا) او صحابه کرام ؓ او تابعین ؓ وغیره نه هم دا تفسیر نقل دې. بعضی آمنه حضراتو فرمائیلي دی چه د راختلو په وخت کښې ستورو ته ځنس و نیلې شی او په خپل خپل ځای دې ته جوار و نیلې شی. بعضو نیلې دی چه دې نه مراد ځنگلی غوا ده اودا هم روایت دې چه مراد ترې هوسنی ده. ابراهیم ؓ حضرت مجاهد ؓ نه د دې د معنی ټپوس او کړنو حضرت مجاهد ؓ اوفرمانیل چه مونږ ددې باره کښې هیڅ نه دی اوریدلی البته خلق وائی چه دې نه مراد ستوری دی. هغه بیاسوال اوکړو چه تا کوم اوریدلی دی هغه اواوایه هغه اوفرمانیل چه دې نه مراد نیل غوا ده کومه چه په خپل ځای پټه شی. حضرت ابراهیم ؓ اوفرمانیل هغه په مادر و غ ټړی. د حضرت علی ؓ نه روایت کوی چه هغوی اسفل د اعلی او اعلی د اسفل ضامن اوخودلو.

امام ابن جریر ؓ په دې کښې د چا هم تعین اونه کړو اووئی فرمائیل چه ممکن دی دریواړه څیزونه مراد وی ستوری نیل غوا او هوسنی. د (عَنْصَنَ) معنی ده د تیارې والا او پاسیدلې او خلق پټونکی. د سحر په وخت کښې یوځل حضرت علی ؓ اووتلو اووئی فرمائیل چه د ورتوټپوس کونکی چرته دی؟ بیانی دا آیت اولوستلو. امام ابن جریر ؓ هم دا خوښوی چه هم دا معنی ده چه کله شپه لاره شی ځکه چه د دې په مقابل کښې دی کله چه سحراوټر قیږی (عَنْصَنَ) ئې د (أَذْبَرُ) په معنی کښې تړلې دې. زما په نیز ټیک معنی دا ده چه قسم دې د شپې کله چه هغه راشی اوتیاره خوره کړی او قسم دې د ورځې کله چه هغه راشی اورنې اخوره کړی. لکه بل ځای ارشاد دې. (وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ) بل ځای دی (وَالشَّمْسِ إِذَا اشْجَىٰ) بل ځای دی (فَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ وَجَعَلَ اللَّيْلُ سَكَنًا) نورهم د دې قسم آیاتونه دی مطلب د ټولویو دې اوبې شکه ددې لفظ معنی د روستو اخواکیدو هم ده. علمائ اصول فرمائیلي دی چه د لفظ په وړاندې راتلواو په روستوکیدو دواړو معنو کښې راځی په دې وجه دا دواړه معنې ټیک کیدې شی. والله اعلم.

او قسم دې د سحر کله چه هغه راڅیږی اود رنې سره راشی بیا د دې قسمونونه پس فرمائی چه دا قرآن پاک یو بزرگ شریف پاکیزه اوخوش منظر فرښتې کلام دې یعنی د جبرائیل ؑ او هغه د قوت والا دې. لکه بل ځای ارشاد دې (عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَىٰ) یعنی سخت مضبوط سخت ښونکی او.

(۱) صحیح مسلم کتاب الصلاة فی القراءۃ ل الصبح: ۴۵۶.

(۲) الطبری: ۲۵۱/۲۴.

سخت فعل والا فرېښته هغه د الله ﷻ سره چه د عرش مالک دې اوچت او د مرتبې والا دې هغه دنور اویاژ پردوته تلی شی او هغه ته عام اجازت دې چه دهغه خبره هلته اوریدی شی. اوچتې فرېښتې دهغه د حکم تابعداري دی په آسمانونو کښې دهغه سرداری ده. نورې فرېښتې د هغه د حکم منونکی دی او هغه په دې پیغام رسولو باندې مقرر دې چه دالله ﷻ دهغه رسول ﷺ ته اوسوی دافرنېتې دالله ﷻ آمین دی.

قوله تعالى :- وَلَقَدْ رَأَوْا بِالْأَفْقِ الْمُبِينَ

دنبی کریم ﷺ او د جبرائیل علیه السلام ملاقات: مطلب دا چه فرېښتو کښې کومې په دې رسالت باندې مقرر دی هغه هم پاکې صفادی اوپه انسانانو کښې چه کوم رسول ﷺ مقرر دې هغه هم پاک او اوچت دې. د دې دپاره نی د دې نه پس افرمائیل چه ستاسو ملگری یعنی محمد ﷺ لیونې نه دې. دې پیغمبر ﷺ دا فرېښته د هغې په اصلی شکل کښې هم لیدلې ده کوم وخت کښې چه هغه دخپلو شپږو سوو وزرو سره ښکاره شوې وه. دا واقعه دبطحا ده او داد اول خل لیدل وو. دآسمان په کولاؤ غاړو باندې د جبرائیل ﷺ دا دیدار حاصل شوې وو.

ددې بیان په دې آیت کښې دې (عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى وَهُوَ بِالْأَفْقِ الْأَعْلَى) ثُمَّ دَرَأَتْهُ الْاُفْقَى دَکَانَ قَابِ قَوْسَيْنِ اَزَادَ فَقَادَتْ اِلَى عِبْدِهِ مَا اَوْحَى) یعنی هغه ته یوه فرېښته تعلیم کوی چه ډیره طاقتوره اوقوی ده کومه چه د آسمان په اوچتو غاړو باندې په خپل اصلی صورت کښې ښکاره شوې وه بیا هغه نیزدې راغله اوږه ږه نیزدې راغله صرف ددوو کمانونو فاصله پاتې شو بلکه ددې نه هم کمه بیا چه کومه وحی الله ﷻ په خپل بنده باندې نازلول غوښتل نازل نی کړه. ددې آیت تفسیر په سورت النجم کښې تیر شوې دې. په ظاهره خودامعلومیري چه دا سورت د معراج نه اول نازل شوې دې خکه چه په دې کښې صرف د اول خل لیدل ذکر دی اود دوباره لیدل په دې آیت کښې ذکر دی (وَلَقَدْ رَأَوْا نَزْلَةَ اَخْرَى) یعنی حضور ﷺ هغه یو خل بیا هم په سدره المنتهی کښې لیدلې دې کوم سره نیزدې چه جنت الماوی دې کله چه دا ونه یوډیر عجیبه او حیرانونکی خیز پته کړې وه. په دې آیت کښې د دویم خل لیدلو ذکر دې.

داسورت د معراج د واقعه نه پس نازل شوې وو (بُشَيْرٍ) دویم قراءت (بُشَيْرٍ) هم نقل دې یعنی په هغوی باندې هیڅ تهمت نشته. اوچه کله په ضاد سره اولوستلې شی نو معنی به وی دابخیل نه دې بلکه هر سړی ته چه کومې دغیب خبرې هغه ته دالله ﷻ دطرف نه معلومولې شی دې ورته ښائی. دادواره قراونه مشهور دی او صحیح دی. نو حضور ﷺ نه دبلیغ په احکامو کښې کمې اوکړونه تهمت اولگیدو.

قوله تعالى :- وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ

دقرآن پاک شان: دا قرآن پاک د شیطان مردود کلام نه دې اونه شیطان دا اخستی شی او نه د هغه د مطلب دا خیز دې اونه هغه د دې قابل دې لکه چه بل خای ارشاد دې (وَمَا تَكُنْ لَهُ الْفُتْيَانُ وَمَا يُبْنِي لَهُمْ وَمَا يُطِيعُونَ) ثُمَّ رَفَعَ السَّمْعَ لَعَنَ وَلَوْ نَشَاءُ) نه د دې اخستوسره شیطان راکوز کړې نه هغه ته دا لائق دی نه د هغه ددې طاقت دې هغه خود دې د اوریدونه هم محروم اولرې دې. بیا فرمانی تاسو چرته خې؟ یعنی د قرآن قنایت ددې صداقت د ښکاره کیدونه پس تاسو ولې دادروغ گنړې؟ ستاسو عقلونه چرته تلی دی؟

قوله تعالى :- فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ

حضرت ابوبکر صدیق ﷺ له چه کله د بنوحنیفه قبیلې خلق مسلمانان شو راغله نو هغوی افرمائیل مسیلمه چاچه د نبوت ددروغو دعوی کړې ده کوم چه تاسو تراوسه پورې منلو هغه چه دخان نه کوم کلام جوړ کړې دې له شان هغه خو واوروئ. کله چه هغوی واورولو نو ونی کتل چه ډیر فضول الفاظ دی بلکه صرف بکواس دې. نو هغه افرمائیل چه ستاسو عقلونه چرته تلی؟ له شان سوچ خو اوکړئ

یو فضول بکواس نہ تاسو د الله ﷻ کلام منشی. ناممکن ده چه داسې بې معنی او بې نوره کلام د الله ﷻ کلام وی. دا هم مطلب بیان کړې شوې دې چه تاسو د کتاب الله نه اود اطاعت الله نه چرته تختنی؟ بیا فرمائی چه قرآن پاک د ټولو خلقو د پاره پنداونصیحت دې.

د هدایت هریو طالب له بکار دی چه په دې قرآن پاک باندې عمل کونکې جوړشی هم دا د خلاصی او هدایت کفیل دې د دې نه بغیر به بل کلام کبېشی هدایت نشته. ستاسو غوښتنې په کار نه راځی چه څوک غواړی هدایت واخلی او څوک غواړی گمراه شی بلکه دا هرڅه د الله ﷻ د طرف نه دی رب العالمین چه څه غواړی کوی هم د هغه غوښتنه چلیږی. د دې نه وړاندې آیت اوریدو سره ابوجهل ونیلي وو بیا خودا هدایت او ضلالت زموږ د وس کار نه دې د دې په جواب کبېشی دا آیت نازل شو. (الحمد لله) د سورت تکویر تفسیر ختم شو.

(تفسیر سورت انفطار)

دسورت تعارف: نسائی کبېشی دې چه حضرت معاذ ﷺ دماسخون مونغ ورکړو اوپه هغې کبېشی اوږد قرات اولوستلو. مقتدیان یې رسول کریم ﷺ ته شکایت اوکړو نو حضور ﷺ اوفرمانیل چه معاذ ته خلق په فتنه کبېشی اچونکې بې لې؟ داسورتونه نه وو (سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى الَّذِي خَلَقَ قَسْوَى) (۱) او (وَالضُّحَى) (۲) اذّا مَبْعَى) (۳) او (إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ) (۴) اذّا الْكَوَاكِبُ انْفَثَرَتْ) (۵). د دې حدیث شریف اصل په بخاری اومسلم کبېشی هم دې (۶) او (إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ) (۷) ذکر صرف په نسائی کبېشی روایت دې او هغه حدیث اول تیرشوي دې په کوم کبېشی چه بیان شوې دې چه کوم سړې قیامت په خپلوسترگولیدل غواړی نو هغه دې (إِذَا الْشُّجُرُ كُورَتْ) (۸) او (إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ) (۹) او (إِذَا السَّمَاءُ انْفَثَرَتْ) (۱۰) اولولی. (۱۱)

ایاتونه	سورة الانفطار مکيه وهی تسم عشرة آية ورکوعا واحد اس	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
(۱۹)	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	(۱)
	إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ۚ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْفَثَرَتْ ۚ وَإِذَا السَّيَّارُ انْفَجَرَتْ ۚ	
	کله چی اسمان اوجوی او کله چی ستوری خواره واره شی او کله چی دریابونه	
	څه وخت چی اسمان اوجوی ... او چی ستوری خواره واره شی ..... او دریابونه	
	مُجْرَّتْ ۚ وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ۚ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا	
	اوشلوی شی او کله چی قبرونه رااوسپړلې شی معلوم به شی هر انسان ته هغه څه	
	یو بل سره په بهیدو یو ځانې شی او هر کله چی قبرونه اوتړولې شی نو هر نفس ته به معلوم به شی	
	قَدَمَتْ ۚ وَآخِرَتْ ۚ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا عَوَّلْتَ	
	وړاندې نی لیرلی دی اوروستو نی پریښودی دی آی انسانه اڅه څیزا په دهوکه کبېشی واچولې ته	
	چی څه نی کړی دی اوڅه نی پریځودی دی انهي انسانه ته دخپل مهربان رب په باره کبېشی کوم	

(۱) الطبری : ۲۹۱/۲۴.

(۲) صحیح بخاری کتاب الاذان باب من شکا امامه اذا طول : ۷۰۵، صحیح مسلم : ۴۶۵.

(۳) کتاب الافتتاح باب القراءة في العشاء الاخرة (سبح اسم ربك الاعلى) : ۹۹۸.

(۴) ترمذی کتاب نفع القرآن باب ومن سورة اذا الشمس كورت : ۳۳۳۳، مسنده حسن : ۱۱۱، ۲۷/۲.

بِرَّكَ الْكَرِيمِ	الَّذِي	خَلَقَكَ	فَسَوِّدَكَ
دخبل رب عزتمند به حقله هغه رب چي پيدائي كړې ته نو برابر ئې كړې ته			
خير د هوكه كښې اچولې ئې هغه رب چې ته ئې پيدا كړې ..... نو برابر ئې كړې			
فَعَدَّكَ	فِي آيِ صُورَةٍ	مَا شَاءَ	رَبِّكَ
نو برابر ئې كړې ته په كوم صورت كښې چي خوښه شوه دهغه (هغسې ئې) پيوند كړې ته هرگز نه			
نو درميانه حال ئې كړې په كوم صورت كښې چې ئې خوښه وه هغسې ئې جوړ كړې نه بلكه			
بَلْ تَذَكَّرُونَ	بِالذِّينِ	وَأَنَّ	عَلَيْكُمْ
بلكه تاسو دروغ گنځئ جزا سزا لره او بيشكه مقرر دى په تاسو باند خامخا نگرانى كونكى فرېنتې			
تاسو خود قيامت نه انكار كوئ حال دا چې نگرانې فرشتې درباندي مقرر دى			
كِرَامًا	كَاتِبِينَ	يَعْلَمُونَ	مَا تَقْعَلُونَ
عزتمندي ليكونكي (فرېنتې) چي معلوم دى هغوى ته هغه عملونه چي كوي ئې تاسو			
چې معززې ليكونكي دى ..... تاسو چې څه كوي په هغې ښه پوهيږئ			

قوله تعالى: - إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ

د قيامت د واقع كيدو مناظر: - الله ﷻ فرماني چه د قيامت په ورځ به آسمان ټكړې ټكړې شي. لكه چه فرماني (السَّمَاءُ انْفُطِرَتْ) اوستوري به ټول راپړيوځي. خوږ او تريخ سمندريه په خپل مينځ كښې گډوډ شي اوپه به اوچې شي قبرونه به اوشلېږي. دهغې د شليدون په پس به مړي راژوندي شي. بيا هرسړې خپل وړانديني او وروستوني ټولو اعمالونه خبرشي. بيا الله ﷻ خپلو بنديگانوله دهمكي وركوي چه تاسو ولي مغروره شوي ئې؟ دا نه چه الله ﷻ ددوي نه جواب غواړي يانې هغوي ته ښاني. بعضودا هم ونيلي دي بلكه هغوي جواب وركړې چه الله ﷻ غافل ساتلې وو. دامعنى بيانول بالكل غلطه ده. صحيح مطلب هم دغه دې چه اې بنيادمو د خپل عظمت والا د رب نه تاسو ولې بې پرواهي كړې ده؟ كوم خيز دهغه په نافرمانني باندې تاسوتيار كړې ئې؟ اوته دهغه په مقابلې كښې ولې تيارشوي ئې؟ حديث كښې دى چه د قيامت په ورځ به الله ﷻ او فرماني ته زما دطرف نه كوم خيز مغرور ساتي، وې او اې بنيادمه اوښايه تا زما نښانوته څه څه جواب وركړې وو؟ ( )

دكريم رب نه ولې لري ئې: حضرت عمر ؓ، يوسړى ددې آيت په تلاوت كولو سره واوږيده نووئى فرماويل اې چه انساني جهالت هغه غافل ساتلې وو. د ابن عمر ؓ او ابن عباس ؓ وغيره نه هم دا نقل دى چه د ده د هوكه كړونكې هم شيطان دي. حضرت فضيل بن عياض ؓ فرماني كه مانده دا سوال وي نو زه به جواب وركړم چه ستا زور نږدې كړې پر دو. حضرت ابو بكر ؓ وراق ؓ فرماني چه زه خوبه واپم چه د كرم كرم بې فكره كړې ووم. بعضي هوښياران فرماني چه دلته د كرم لفظ راوړل لكه چه د جواب طرف ته اشاره خودل دى خودا قول څه فائده مندنه دي. بلكه صحيح مطلب دا دې چه د كرم والا الله ﷻ د كرم په مقابلې كښې بدكارونه او بداعمال نه دى كول پكار. كلبي ؓ او مقاتل ؓ فرماني چه د اسود بن شريق باره كښې دا نازل شوى. دې خيبت نښي كړيم ﷻ وهلې وو او په هغه وخت په هغه باندې څه

عذاب رانغلو نو هغه فخر او گرو په دې باندې دا آیت نازل شو. بیا فرمائی هغه الله ﷻ چاچه نه پیداکړې بیانی صحیح کړې بیانی درله درمیانہ قد اوقامت درکړو بشکلې شکل او ښانسته نې جوړ کړې.

بنده ته د الله ﷻ خطاب:- د مسند احمد حدیث کښې دې چه حضور ﷺ په خپل تلی کښې توك کړل بیانی په دې باندې خپله گوته کیخوده ونی فرمائیل چه الله ﷻ فرمائی اې بنیاده آیا ته ما عاجز کولې شی؟ حالانکه ما ته د داسې څیز نه پیداکړې نې بیا صحیح سلامت کړې بیاصحیح جوته درکړه بیاناته اغوسته او کړه او تگ راتگ مې درته اوخودلو. آخر ستا ځای په زمکه کښې دننه دې. تا ښه جمع واری او کړه او زما په لار کښې د ورکولونه منع پاتې شوې تردې چه کله دې ساه خلق له راغله نو تا و نیل چه زه صدقه کوم ښه ده نواوس د صدقه وخت چرته دې؟ (۱) په کوم شکل کښې چه مې غوښتلې ترکیب مې درکړو یعنی د مور په شان پلار په شان د ماما تره په شکل باندې مې پیدا کړې. یوسړی ته حضور ﷺ او فرمائیل ستا به څنگه بچې کیږی هغه او و نیل یا هملک یا جینسی. ونی فرمائیل د چا په شان به وی. ونی و نیل زما په شان یا د مور په شان، ونی فرمائیل چپ داسې مه وایه نطفه چه کله رحم کښې حصاره شی نود حضرت آدم ﷺ پورې نسب د هغې په وړاندې وی. بیا حضور ﷺ آیت (فَإِنِّي صَوَّرْتُ مَا شَاءَ رَبِّي) او لوستلو او ونی په کوم صورت کښې چه هغه غوښتل ته نې جوړ کړې؟ (۲) که دا حدیث صحیح وو نود آیت معنی ظاهرولو د پاره کافی وو خود دې اسناد ثابت نه دی. مظهر بن هیشم رحمته الله علیه چه د دې راوی دې دا متروک الحدیث دې په ده باندې نوره جرح هم شته.

قوله تعالى:- مَا شَاءَ رَبِّي

دیوسړی دخپل خوښې باره کښې شک:- د بخاری اومسلم په یوېل حدیث کښې دې یوسړې حضرت محمد ﷺ له راغلوونې و نیل زما د ښځې چه کوم بچې پیداشوې دې هغه خو بالکل توك تور دې. حضور ﷺ او فرمائیل تاسره او ښان هم شته؟ هغه و نیل او. ونی فرمائیل کوم رنگ کښې دې؟ و نیل: سره. ونی فرمائیل چه په هغې کښې چرته برگ هم شته؟ و نیل او. ونی فرمائیل د دې رنگ بچې د سور رنگ په نړاو ماده کښې څنگه پیداشوې دې؟ و نیل کیدې چرته د پورته نسل طرف نه نې رگ راښکلې شوې وی. حضور ﷺ او فرمائیل چه دغه شان ستا د بچې تور رنگ وجه هم داسې کیدې شی. (۳) حضرت عکرمه رحمته الله علیه فرمائی چه که غواړی نو د بیزو شکل به ترې جوړ کړی او که غواړی نو د بدختریز شکل به جوړ کړی. ابوصالح رحمته الله علیه فرمائی که غواړی نو دسپې شکل به ترې جوړ کړی که غواړی نو دخراو که غواړی نو د بدختریز.

حضرت قتاده رحمته الله علیه فرمائی چه دا ټول رښتیا دی او الله ﷻ په ټولو څیزونو قادر دې خو هغه مالک مونږ ته بهترن ښکلې شکل او زړه خوشحالونکې او پاک شکلونه را کړی دی. بیا فرمائی چه د هغه کریم رب په نافرمانو باندې تیاروونکې څیز صرف دغه دې چه ستاسو په زړونو کښې د قیامت دورخې تکذیب دې تاسو د دې راتگ حق نه گزنی په دې وجه د دې نه بې پرواهې کوښ. تاسو یقین ساتی چه په تاسو باندې بزرگ محافظ او لیکونکې فرښتې مقرر دی تاسو له پکار دی چه دهغوی لحاظ اوساتی هغوی ستاسو اعمال لیکي تاسو له بدی کولو باندې شرم کول پکار دی. رسول الله ﷺ فرمائی چه دا فرښتې تاسو نه د جنایت او اودس ماتی د وخت نه علاوه بل یو وخت کښې هم نه جدا کیږی. تاسو د دوی

(۱) ابن ماجه کتاب الوصایا باب الهی عن الامساك ل الحیاة ..... ۲۷۰۷، وسنده صحیح، احمد: ۴/۲۱۰.

(۲) المعجم الکبیر: ۴۶۲۴.

(۳) صحیح مسلم کتاب الطلاق باب اذا عرض بنی الولد: ۵۳۰۵، صحیح مسلم: ۱۰۰۰.

احترام کوئی اود غسل پہ وخت کنبی ہم پردہ کوئی د دیوال نہ یا د اوین نہ اوکہ دا ہم نہ وی نو خپل بو ملگری اودرونی چه ہم هغه پردہ شی. (۱) (ابن ابی حاتم)
 د بزار رحمۃ اللہ علیہ پہ دی حدیث کنبی د الفاظو وړاندیوالی روستووالې دې. پدې کنبی داهم دی الله ﷻ تاسو د برینویدونه منع کوی. د الله ﷻ ددې فرینتونه اوسرمیرنی. دې کنبی داهم دی چه د غسل په وخت کنبی هم دا فرینتی لرې کیږی (۲) یویل حدیث کنبی دی چه کله دا کراما کاتبین د بنده د هری ورځ اعمال الله ﷻ ته پیش کوی نوکه په شروع اوآخر کنبی استغفاروی نو الله ﷻ فرمائی د دې په مینځ کنبی ټولې خطاگانې ما خپل بنده ته معاف کړې. (بزار) (۳)
 د بزار رحمۃ اللہ علیہ په یویل ضعیف حدیث کنبی دی چه د الله ﷻ بعضی فرینتی د انسانانو اعمال پیژنی. کله چه یوینده په نیکنی کولو کنبی مشغول وینی نو په خپل مینځ کنبی وائی چه نن شپه فلانکی سړی خلاصی بیاموندلو اوخلاص شو اوکه د هغې خلاف کوی نو په خپل مینځ کنبی ذکر کوی چه نن شپه فلانکی سړی هلاک شو. (۴)

إِنَّ الْأَكْبَارَ	لَقَدْ كُنُيُومٌ	وَأَنَّ الْفَجَارَ لَقَدْ
ایشکه چی نیکان خلق به خامخا په نعمتونو کنبی وی او بیشکه چی بدکار خلق به		
بیشکه نیک خلق به دنعمتونو په جنت کنبی وی او بیشکه بدکار خلق به په		
جَهَنَّمَ	يَصْلَوْنَهَا	يَوْمَ الدِّينِ وَمَا هُمْ عَنْهَا
خامخا په دوزخ کنبی وی ننوزی به هغې ته په ورځ دجزا او نه به وی هغوی دهغې نه		
جهنم کنبی وی کوم کنبی چې به دوی د قیامت په ورځ داخلېږی اودوی به ددغې		
بِقَائِيْنِ	وَمَا أَذْرٰكَ	مَا يَوْمَ الدِّينِ
آغابنه ونکی او څه معلومه ده تاته چی څه ده ورځ دجزا اییا څه پته ده تاته چی څه ده ورځ دجزا		
جهنم ته پتېدې نشی او تاته څه معلومه ده چې دبدلې ورځ څه ده اییا تاته څه معلومه ده چې دبدلې ورځ څه ده		
يَوْمَ	لَا تَمْلِكُ	نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ
هغه ورځ چی اختیار (طاقت) به نه لری یو نفس دپاره دبل نفس دهیڅ خیزا او حکم (فیصله) به		
هغه داسې ورځ ده چې هیڅوک به دهیچا په کار رانشی او په دغه ورځ به		
يَوْمَئِذٍ	لِلَّهِ	
په دغه ورځ خاص الله لره وی		
حکم صرف د یو الله <small>ﷻ</small> چلېږی		

څوک چه د الله ﷻ اطاعت گزار او حکم منونکی دی د گناهونونه لرې اوسېږی هغوی ته الله ﷻ د جنت زیږی ورکوی. په حدیث کنبی دی چه هغوی ته "ابرار" څکه وائی چه دوی د خپل مور پلار حکم

(۱) تفسیر قرطبی : ۲/۴۸۸

(۲) ابن ابی حاتم.

(۳) مسند البزار : ۳۲۷.

(۴) مسند البزار : ۳۲۷، مجمع الزوائد : ۱۰/۲۶۶.

منونکی وو او خپل اولاد سره ئی نیک سلوک کولو. بدکاره خلق به د همیشه په عذاب کښې پراته وی. د قیامت په ورځ چه د حساب او بدلې ورځ ده د هغوی داخله به په دې کښې وی یوساعت به هم په هغوی باندې عذاب سپکولې نه شی. نه به ورله مرگ راځی اونه به راحت او آرام راځی اونه به لږ شان هم هغې نه اخواکولې شی.

قوله تعالى: يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْئًا: بیا د قیامت لونی او تباھی ښکاره کولود پاره دوه دوه ځل فرمائی چه تاسو څه خیز خبر کرنی چه هغه ورځ څنگه ده؟ بیا هم پخپله ښائی چه په هغه ورځ به هیڅ څوک هم چاته څه فائده نه شی رسولې. نه به ئی د عذابونو نه خلاص کړې شی اودا بله خبره ده چه چا ته د الله ﷻ د طرف نه د سفارش اجازت پخپله الله ﷻ ورکړی په دې موقع باندې د احديث وارد کول بالکل مناسب دی چه رسول الله ﷺ فرمائی اې ښو هاشم خپل ځانونه د دوزخ نه د بچ کولو دپاره د نیک عمل تیاری او کړنی. زه تاسو په هغه ورځ د الله ﷻ د عذابونو نه د بچ کولو اختیار نه لرم. (۱) د احديث د سورت شعراء د تفسیر په آخره کښې تیر شوې دې. دلته ئی داهم او فرمائیل چه په دغه ورځ به امر صرف هم د الله ﷻ وی. لکه چه بل ځای فرمائی ﴿لَیْسَ اِلَکَ الْیَوْمَ لِلْوَاجِدِ الْفَقَارُ﴾ یو بل مقام کښې ارشاد دې ﴿اَلَلَّکَ یَوْمَ الْحَقِّ لَاؤْمِنُ﴾ بیا فرمائی ﴿مَلِکَ یَوْمَ الْذِکْرِ﴾ مطلب د ټولو یودې چه په هغه ورځ به بادشاهی صرف د الله ﷻ چه واحد قهار اورحمن دې وی. نن هم د هغه ملکیت دې هم دغه یوازې مالک دې د هغه حکم چلیږی خو هلته خو به ښکاره حکومت ملکیت او د امر والا هم نه وی.

﴿فَالْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ د سورت انقطاع تفسیر ختم شو.

ایاتونه	سورة المطففين مکيه وهی ست وثلاثون آية ورکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
۵	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
وَلِلْمُطَفِّفِينَ ۝	الَّذِينَ إِذَا تَالَوْا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ۝	
تباھی ده دپاره دکم ناپ تول کونکو هغه گسان کله چی خان ته اخلی دخلغو نه نو پوره اخلی دکم تول کونکو دپاره تباھی ده هغه چا دپاره چې دخلغو نه پیمانی اخلی نو پوره ئی اخلی		
وَإِذَا كَالُوهُمْ	أَوْ زَنَوْهُمْ	يَحْسُرُونَ ۝
او کله چی پیماننه ورکوی خلقو ته یا تول کوی هغوی ته نو کمی کوی هغوی ته او چې خلقو ته پیماننه ورکوی او یا ورته ئی تلی نو کم ورکوی		
الْأَيْظُنُّ ۝	أُولَئِكَ أَهْمُ	مَبْعُوثُونَ ۝
ایا ند کوی گسان ا خلق چی بیشکه دوی به دوباره ژوندی کړې شی دپاره د ورځی لوی ایادوی دا باور نه کوی چې دوی به (د قیامت) په کوبه ورځ راژوندی کیږی؟		
يَوْمَ	يَقُومُ النَّاسُ	لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۝
په کومه ورځ چې به ددریږی خلق رب العالمین ته په کومه ورځ چې به ټول خلق رب ته پیش کیږی		

قوله تعالى: وَيَلِ الْمُطَفِّفِينَ ﴿٦﴾

پہ ناپ تول کنبی کمی کو نکو دہارہ ہلاکت :- نسانی او ابن ماجہ کنبی دی حضرت ابن عباس ؓ فرمائی کلہ نبی کریم ﷺ مدینہ تہ تشریف را ور و نو ہفہ وخت کنبی د مدینہ خلق د ناپ تول پہ اعتبار سرہ دیر خراب ور۔ کلہ چہ دا آیت نازل شو بیافہوی ناپ تول دیر صحیح کرو۔ (۱) ابن ابی حاتم کنبی دی چہ حضرت بلال بن طلق ؓ یو خل حضرت عبداللہ بن عمر ؓ تہ اوونیل چہ د مکی اومدینہ خلق دیرنبہ ناپ تول ساتی۔ ہفوی اوفرمانیل چہ ولپ بہ نی تہ ساتی د اللہ ﷻ فرمان دی (وَيَلِ الْمُطَفِّفِينَ) الخ۔ نود تطیف نہ مراد پہ ناپ تول کنبی کمی دی کہ ہفہ پہ دے صورت کنبی وی چہ د خلقو نہ نی اخستلوپہ وخت کنبی زیات واخلی اود ورکولو پہ وخت کنبی کم ورکری۔ پہ دے وجہ نی ہفوی اوویرول چہ دانقصان اوچتونکی او ہلاکیدونکی دی چہ کلہ درنہ خپل حق اخلی نو پورہ اخلی بلکہ زیات اخلی اوجہ نورولہ ورکول وی نوکم ورکوی۔ صحیح دادی چہ (کَالُوا) او (دَوُّوْهُمْ) متعدی اومنی او (ہم) تہ (مجلأ) منصوب اووائی سرہ ددے چہ بعضوداضمیر موکد منلی دی۔ چہ دکالو اووزنو د پت ضمیرد تاکید دہارہ دی اومفعول محذوف نی منلی دی پہ کوم چہ د کلام دلالت موجود دی دوارو شانوتہ مطلب نیزدی نیزدی یوشان دی۔ قرآن کریم ناپ تول صحیح ساتلو حکم پہ دے آیت کنبی ہم ورکے دی (وَالْوَالِکِیْلُ لَا تُؤْکَلُوْا مِنْ اَلْخُبْرِیْنَ وَلَا تُؤْکَلُوْا بِالْاِقْطَاطِیْنَ اَلْاُسْتَقِیْمَةِ) یعنی چہ کلہ ناپ کوئی نو پورہ ناپ کوئی او وزن ہم پہ نیغہ تلہ باندے تلی ورکوی۔ بل خائ حکم دی (وَالْوَالِکِیْلُ وَالْیَزَّانُ بِالْقِیْظِ لَا تُکَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا) وَتَأْتُوْهُمُ قَاعِدًا اَوْ اَوْکَاوًا دَاۤءُرًا وَاَعْقِبُ اللّٰهُ اَوَّلُهَا ذٰلِکُمْ وَصَلَّیْہِمْ لَعَلَّہُمْ یَذَّکَّرُوْنَ) یعنی ناپ تول پہ انصاف سرہ برابر ورکوی مونہ چانہ دہفہ د طاقت نہ زیات تکلیف نہ ورکوی۔

بل خائ ارشاد دی (وَالْوَالِکِیْلُ وَالْوَزْنُ بِالْقِیْظِ وَلَا تُخْسِرُوْا اَلْیَزَّانَ) یعنی تول قاہم اوساتنی اولتہ مہ کمونی د حضرت شعیب ؓ قوم اللہ ﷻ د دے بد عادت پہ وجہ غرق او تباہ کرل۔ دلتہ ہم اللہ ﷻ یرول کوی چہ دخلقو حق وھونکی د قیامت د ورخے نہ نہ ویریری پہ کومہ ورخ چہ دہ۔ ہفہ پاک ذات پہ وړاندے اودرولے شی چانہ چہ نہ پتہ خبرہ پتہ دہ اونہ بنکارہ خبرہ۔ ہفہ ورخ ہم دیرہ ویرونکی اوخطرناکہ دہ دیرد ویریدو او پریشانو ورخ دہ۔ پہ ہفہ ورخ بہ دا نقصان رسونکی خلق د دوزخ اورتہ داخلولی شی پہ کومہ ورخ چہ خلق داللہ ﷻ پہ وړاندے اودرولے شی پہ دے حال کنبی بہ برینوی پنبی او برینو بدنونہ وی او ناسوتتہ بہ وی۔ ہفہ خائ پہ ہم دیر تنک او تیارہ وی او میدان بہ د مصیبتونو او بلاگمانو نہ دک وی اومصیبتونہ بہ نازلیری۔ زرونہ بہ پریشانہ وی بی حالہ بہ وی صحیح حدیث کنبی دی د نیمونیمو غوبونو پورے بہ نی خولہ رسیدلے وی۔ (موطا امام مالک (۲))

قوله تعالى: لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٧﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨﴾

قیامت د ورخ سخت والی او اودوالی :- مسند احمد حدیث کنبی دی پہ ہفہ ورخ بہ د رحمن عزوجل د عظمت پہ وړاندے تول رچیدونکی ولا وی۔ (۳) بل حدیث کنبی دی چہ د قیامت پہ ورخ بہ نمر خلقو نہ دومرہ نیزدی وی چہ د یوے یادوو نیزو برابر بہ اوچت وی او سخت نیز بہ وی ہر سہرے بہ د خپلو خپلو اعمالو مطابق پہ خولو کنبی دوب وی۔ د بعضو بہ د گیتو پورے خولہ وی د بعضو د زنگونو پورے د بعضو ملا پورے او بعضولہ خوبہ د ہفوی خولے واگے جوړے شوی وی۔ (۱) بل حدیث کنبی دی چہ

(۱) ابن ماجہ کتاب التجاوزات باب التول ل الکیل والوزن: ۲۲۲۳۔ ومنذ حسن، المعجم الکبیر: ۲۰۹۱، حاکم ۳۳/۲

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة ويل المطففين: ۴۹۳۸، صحیح مسلم ۲۸۶۲، ترمذی ۲۱۲۲۔

(۳) الحد: ۳۱/۲، وحديث البخاری: ۴۹۳۸۔

(۴) صحیح مسلم کتاب الجنة باب ل يوم القيامة: ۲۸۶۶، ترمذی: ۲۲۲۹، الحد: ۳۲/۱۔

نمر بہ دومرہ تیزوی چہ کوپرنی بہ خوٲکیپی او پہ دے کنبی بہ داسی جوش راوچسپی لکہ ځنگہ چہ کتونی خوٲکیپی۔ (۱) بل روایت کنبی دی حضور ﷺ پہ خپلہ ځلہ مبارکہ باندې گوتی مبارکې کیخودې او ونی فرمائیل چہ دغه شان بہ د خولی واگې اچولې شوی وی۔ بیاحضور ﷺ پہ خپل لاس مبارک سرہ اشارہ کولوسرہ اوخودل چہ بعضې بہ بالکل ډوب وی۔ (۲) بل حدیث کنبی دی چہ د اویا وکالوپوری بہ بغیرد خبرو کولونہ ولاړ وی۔ دا ہم ونیلې شوی دی چہ دریوسو وکالوپوری بہ ولاړ وی او دا ہم ونیلې شوی دی چہ څلوینست زرو کالوپوری بہ ولاړ وی او په لس زره کاله کنبی بہ فیصلہ کولې شی۔

صحیح مسلم کنبی د حضرت ابوہریرہ ؓ نہ مرفوعا روایت دې په هغه ورځ د کومې مقدار چہ پنځوس زره کاله بہ وی۔ (۳) د ابن ابی حاتم په حدیث کنبی دی رسول الله ﷺ بشیر غفاری ؓ ته اوفرمائیل ته بہ څه کوي په کومه ورځ چہ بہ خلق دالله رب العلمین په مخکې درې سوه کاله ولاړوی ته نہ دآسمانه څه خبر راځی او نه بہ څه حکم کولې شی۔ حضرت بشیر ؓ اوفرمائیل چہ ہم الله ﷺ امدادی دې۔ حضور ﷺ اوفرمائیل واوره کله چہ بستری له لار شې نو د الله ﷺ نه د قیامت د ورځې د تکلیفونو نه اود حساب د بدنی نه پناه اوغواړ۔ (۴) مسنن ابوداؤد کنبی دی رسول الله ﷺ د قیامت په ورځ د اودریدو د تنگ ځای نه پناه غوښتلہ۔ (۵) حضرت ابن مسعود ؓ نه روایت دې چہ ترڅلوینستو کالوپوری بہ خلقو سر اوچت کړې ولاړوی۔ شیخ څوک بہ خبرې نه کوی نیک او بد بہ ټولوتہ د خولو واگې لگیدلې وی۔ (۶) ابن عمر ؓ فرمائی تر سلو کالوپوری بہ ولاړوی۔ (ابن جریر) ابوداؤد نسائی ابن ماجہ کنبی دی چہ حضور ﷺ بہ کله د شپې پاسیدو او د تہجد مونځ بہ نی شروع کولو نولس ځل بہ نی الله اکبر ونیل لس ځل بہ نی الحمد لله ونیل او لس ځل بہ نی سبحان الله ونیل لس بہ نی استغفر الله ونیل بیا بہ نی ونیل ﴿اللہم اغفر لی واهدنی وارزقنی وعافنی﴾ ای الله ما اوبینې ماته ہدایت را کړې ماته رزق را کړې اوماته عافیت نصیب کړې۔ بیابہ نی د الله ﷺ نه د قیامت دورځې د ځای دتنگنی ته پناه غوښتلہ۔ (۷)

<p>کَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْغَمَارِ</p>	<p>ا هرگز نه بیشکه عملنامه دبدکارو خلقو </p>
<p>ا داسې دې نه کوی بیشکه دبدکارو کسانو</p>	<p>لَقِيَ سَجِينَ ۞ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَجِينَ ۞</p>
<p>ځامخا په (رجسټرد) قید ځاني کنبی ده او څه معلومات دی تاته چی څه دې دقید ځاني رجسټر </p>	<p>عملنامې په سجين کنبی دی او تاته څه معلوم دی چی سجين څه څيز دې</p>
<p>کِتَابٌ مَّرْقُومٌ ۞ وَئِيلٌ یَّوْمَئِذٍ لِلْمُکَذِّبِیْنَ ۞ الَّذِیْنَ</p>	<p>یو کتاب دی لیکلې شوي تباہی ده په دغه ورځ دپاره ددروغ گنړونکو هغه</p>
<p>دا یو لیکلې شوي کتاب دی په دغه ورځ د دروغ گنړونکو دپاره تبادهي ده چې څوک</p>	

(۱) احمد: ۲۵۴/۵، وسندہ حسن .

(۲) احمد: ۱۵۷/۴، حاکم: ۵۷۱/۴، ابن حبان: ۷۳۲۹ .

(۳) صحیح مسلم کتاب الزکاة باب اثم مانع الزکاة: ۹۸۷ .

(۴) الطبری: ۲۸۰/۲۴، و ابن ابی حاتم .

(۵) ابو داود کتاب الصلوة باب ما یستفتح به الصلوة من الدعاء: ۷۶۶، نسائی: ۶۱۸، ابن ماجه: ۱۳۵۶، وسندہ حسن

(۶) الطبری: ۲۸۱/۲۴ .

(۷) ابو داود کتاب الصلوة باب ما یستفتح به الصلوة من الدعاء: ۷۲۲، نسائی: ۱۶۱۸، ابن ماجه: ۱۳۵۶، وسندہ حسن .

يَكْذِبُونَ	يَوْمَ الدِّينِ	وَمَا يَكْذِبُ بِهِ إِلَّا	كُلُّ مُعْتَدٍ	أَثِيمٌ
جی دروغ گنہری	ہفتی	اور دروغ نہ گنہری	دا	مگر ہر دحدنہ اور بدونکی
دقیامت	ورخ دروغ گنہری	اور ددی ورخی	نہ انکار	یواخی ہفہ کس گوی
اِذَا تَنَالَى	عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا	قَالَ	اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ	كَلَّا
کلہ جی	اور ولی کیری	ہفہ تہ	ایتونہ زمونہ	انو وائی
جی قیصی	دی دپخوانو	خلقو	ہرگز نہ	
ہر کلہ جی	زمونہ	ایتونہ ورتہ	اولوستلی	شی انو وائی
جی دا خو	دمخکنو	خلقو	واقعات	دی داسی
نہ دہ				
بَلْ رَانَ	عَلٰی قُلُوْبِهِمْ	مَا	كَانُوا	يَكْسِبُونَ
بلکہ	ازنگ	لگولی	دی	پہ زرونو
دھغوی	باند	ہفہ گناہونو	جی و	ہغوی
جی گول	بہ	ہی		
بلکہ	ددوی	بدو	عملونو	ددوی
پہ زرونو	باندی	زنگ	لگولی	دی
كَلَّا	اِنَّهُمْ	عَنْ رَبِّهِمْ	يَوْمَئِذٍ	لَمَّحْجُوبُونَ
ہرگز نہ	بیشک	دوی	بہ	ددیدار
درب	خپل	نہ	پہ دغہ	ورخ
پہ پردہ	کبی	ساتلی	شی	بیا
بہ	ہرگز نہ	دوی	بہ	دخپل
رب	لیدو	نہ	پہ دغہ	ورخ
بند	محروم	کری	شی	بیا
یقینا				
اِنَّهُمْ	لَصَالُوا الْجَحِيْمِ	ثُمَّ يُقَالُ	هٰذَا الَّذِي	
بیشک	دوی	خامخا	ننوتونکی	وی دوی
دوزخ	تہ	بیا	بہ	اووئیلی
شی	دا	ہفہ	خیز	دی
دوی	بہ	جہنم	تہ	دا
خلیری	بیا	بہ	ورثہ	اووئیلی
شی	جی	دا	ہفہ	جہنم
دی	جی			
لَنُنتِمَّ	بِهِ تَكْذِبُونَ			
جی	وی	تاسو	جی	ہفہ
بہ	مو	دروغ	گنہرو	
تاسو	بہ	دروغ	گنہرو	

قوله تعالى: - كَلَّا اِنْ كُنْتُمْ الْفٰجِرِ الْكٰفِرِ سٰجِدِیْنَ

سجین اودکناہکارانو عمل نامہ: مطلب داچہ دیدانو خلقو مقام سجدین دی۔ دا لفظ د (فعل) بہ وزن باندی (معین) نہ ماخوذ دی۔ سجن وائی لغتاً تنگنی تہ (ضیق شریب خمیر سکر) وغیرہ بہ شان دا لفظ ہم سجدین دی بیا د دوی نورې بدنئی بیانولوسره فرمانی تاسوتہ د دی حقیقت معلوم نہ دی ہفہ دیر د خفگان اودہمیشہ درد اوتکلیف والا خائی دی۔ روایت دی چہ داخائی د اووہ زمکولاندی دی۔ دحضرت براہ بن عازبہ چہ یومطول حدیث کنبی داتیر شوی دی چہ د کافر روح بارہ کنبی اللہ تبارک وتعالی فرمانی چہ دہہ کتاب سجدین کنبی اولیکنی ( ) اوسجدین د اوومی زمکی لاندی دی۔ وئیلی شی چہ دا د اوومی زمکی لاندی یو شین کانری دی او دا ہم وئیلی شوی دی چہ دا بہ دوزخ کنبی یوہ کندہ دہ۔ د ابن جریرہ غریب منکر اوغیر صحیح حدیث کنبی دی چہ فلق د دوزخ یوبند خلی والا کوہی دی او سجدین د کولاولخی والا کندہ دہ ( ) صحیح خبرہ دا دہ چہ ددی معنی دہ تنگ خائی دجیل خانہ بہ لاندی مخلوق کنبی تنگی دہ او پورته مخلوق کنبی ارتوالی دی۔ بہ آسمانونو کنبی ہر پورته آسمان د لاندی آسمان نہ کولاولدی اوپہ زمکو کنبی د ہری یوزمکی لاندی زمکہ تنگہ دہ۔ تردی چہ دتولونہ لاندی

( ) ددی تخریج سورة الاعراف آیت : ۴۰ لاندی تیر شوی دی
(الطوی : ۲۸۴/۲۸۵) وسندہ حسن .

زمکہ بالکل تنگہ ده. اود تولو نہ زیات تنگ خائی د اوومی زمکی مینخ دی. د کافرانو د پارہ د واپس کیدلو خائی دوزخ دی او هغه د ولولاندی دی. بل خائی دی ﴿لَمْ يَرْزُقْهُمْ أَنْفُلًا سُبُلِينَ﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ یعنی بیامونی هغوی د لاندی نه لاندی کرل مگر چه کوم د ایمان والادی اود نیک اعمال والا دی. غرض داچه سچین اوننگ او قط والا خائی دی لکه چه قرآن کریم کبھی یویل ارشاد دی ﴿مَنْ كَانَتْ آخِرَتُهُ خَيْرًا مِنْ أَوَّلِهِ﴾ کله چه هغوی د دوزخ په تنگ خائی کبھی پنبی لاسونه ترلې ورواچولې شی نولهته به هم د مرگ چغی وهی.

﴿كَيْفَ يُرْزَقُونَ﴾ داد سچین تفسیر نه دی بلکه دا تفسیر دی دهغوی چه د هغوی د پارہ لیکلې شوې دی چه آخر به دوزخ ته رسی. دهغوی نتیجه دا لیکلې شوې ده اود دی نه فراغت حاصل کرې شوې دی. نه به په دی کبھی اوس خه زیاتې کولې شی نه کمی. نو اوفرمانیلې شو چه د هغوی انجام زمونږ په کتاب کبھی داول نه هم سچین لیکلې شوې دی. ددی تکذیب کونکو به په دغه ورخ خرابی وی. دوی له به د دوزخ قیدخانه اود رسوانې والا دردناک عذاب وی. د ﴿وَيْلٌ﴾ پوره تفسیر دی نه اول تیر شوې دی. د مطلب خلاصه دا ده چه د دی به ډیره زیاته بربادی او هلاکت او خرابی وی لکه چه ونیلې شی ﴿وَيْلٌ لِلْفُلانِ﴾. (۱)

قوله تعالى: - الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِوَعْدِ اللَّهِ

بیانی د دی دروغ گنړونکو بید کاره کافرانو نوره تشریح او کره او وئی فرمائیل دا هغه خلق دی چه د بدلې ورخ نه منی دی ته خلاف عقل و نیلوسره واقع کیدل محال گنړی. بیافرمانی چه قیامت دروغ گنړل د دی خلقو کار دی کوم چه په خپلو کارونو کبھی د حد نه تیرشی حرام کارونه او کرې او یا په حلالو کارونو کبھی د حد نه وړاندې شی. دغه شان په خپلو اقوالو کبھی گناهکاران وی دروغ وانی وعده خلاقی کوی او کنخلې کوی وغیره.

دا هغه خلق دی چه زمونږ آیاتونه اوری او هغه دروغ گنړی. بد گمانی کوی او وانی چه د پخوانو کتابونو نه نې راجمع کړی دی لکه بل خائی ارشاد دی ﴿وَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فَمَنِ كَذَّبَ فَلَا طَافَ لَهُ فِي شَأْنِهِ﴾ کله چه هغوی ته اوونیلې شی چه ستاسو رب خه نازل کړی نو وانی چه د پخوانو قصې. بل خائی دی ﴿وَقَالُوا لَا تَنْفِرْ فِي الْأَرْضِ ۚ أَنْتُمْ أَكْثَرُ بِرَاءَةٍ إِلَى اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ بَرٌّ ذَوِي فَحْمٍ﴾ یعنی دوی وانی چه د وړاندینو قصې دی. چه دوی ته سحر او مانیام لیکلې شی. الله ﷻ هغوی ته په جواب کبھی فرمانی چه په حقیقت کبھی خبره د هغوی د قول او د هغوی د خیال مطابق نه ده بلکه په حقیقت کبھی دا قرآن کریم کلام الله دی د هغه وحی ده چه هغه په خپل بنده باندې نازل کړی ده.

قوله تعالى: - كَذَّابٌ ۖ إِنَّهُ عَلَىٰ قَلْبِهِ عَمَلٌ كَبِيرٌ ۖ

په زړه باندې د گناه اثر. اود هغوی په زړونو باندې دهغوی بد عمل پردې اچولې دی د گناهونو او خطا گانو د کثرت په وجه د هغوی زړونه زنگ شوې دی. د کافرانو په زړونو باندې شپه وی او د نیکانو خلقو په زړونو باندې رڼا وی. ترمذی نسائی ابن ماجه وغیره کبھی دی رسول الله ﷺ فرمانی چه کله بنده یوه گناه کوی نودهغه په زړه باندې یو تور داغ جوړیږی که توبه کوی نوهغه صفا کیږی او که گناه کوی نو نور تور والې پرې هم خوریږی. هم د دی بیان په ﴿كَذَّابٌ ۖ إِنَّهُ عَلَىٰ قَلْبِهِ عَمَلٌ كَبِيرٌ﴾ د نسائی په الفاظو کبھی خه اختلاف هم دی. په مسند احمد کبھی هم دا حدیث دی (۲) د حضرت حسن بصری رحمته الله علیه وغیره فرمان دی په گناهونو باندې گناه کولوسره زړه ړندیږی او بیا مری کیږی. بیافرمانی چه دا خلق په دی

(۱) ابوداود کتاب الادب باب التشديک ل الکلب: ۴۹۹۰. وسنده حسن. ترمذی: ۲۳۱۵، احمد: ۶۰۵/۶.

(۲) ترمذی کتاب القسوس باب ومن سورة ويل للمطففين: ۳۳۴، وهو حسن ابن ماجه: ۴۲۴۴.

(۳) احمد: ۲۹۷/۲، وابن ماجه: ۴۲۴۴، وهو حديث حسن.

عذابونو کنبی را گیریدو سرہ د الله ﷻ د دیدارنہ ہم محروم اومحجوب کړې شی.

قوله تعالى: - كَلَّا اَلَمْ نَكُنْ مِنْ رِيقِهِمْ مُمِیْنًا لِّمَحْجُوْبُوْنَ ؕ

فائدہ: حضرت امام شافعی رحمہ اللہ فرمائی د دې آیت په دلیل کنبی دی چه مؤمن به د قیامت په ورځ د الله ﷻ دیدار سره مشرف کولی شی. د امام صاحب دافرمان بالکل صحیح دي اود آیت صفا مفہوم هم دا دي. بل خای کنبی په کولواو الفاظو سره هم دا بیان موجود دي. ارشاد دي (يَوْمَئِذٍ نَّأْمُرُ الْمَلَائِكَةَ اَنْظِرُوْهُ) یعنی په هغه ورځ به ډیر مخونه ترو تازه وی او خپل رب ته به گوری. د صحیح او متواتر احادیثونه هم دا ثابت دی چه ایماندار به د قیامت په ورځ خپل رب عزوجل په خپلو سترگو سره د قیامت په میدان کنبی اود جنت په ښکلی باغونو کنبی گوری. حضرت حسن رحمہ اللہ فرمائی چه پردې به لرې شی مؤمنانو او کافران په خپل رب اووینی. بیابیه کافران د پردو شاته کړی خو مؤمن به هرسحر اومانیا م پروردگار عالم دیدار حاصلوی. یا هم د دې په شان بل کلام دي. بیا فرمائی چه نه به صرف د الله ﷻ نه محروم وی بلکه داخل په دوزخ کنبی ورداخل کړې شی اودوی ته به د سپکاوی ذلت او رتیښ په توگه په غصه سره ونیلي شی چه هم دغه دې کوم چه تاسو دروغ گنړلو.

کَلَّا				اِنَّ کِتٰبَ الْاَبْرَارِ			
هرگز نه او بیشکه علمنامه د نیکانو خلقو							
بلکه د نیکانو عملونه په							
لَقِيَ عَلَيْهِنَ ؕ		وَمَا اَدْرٰیكَ		مَا عَلَيْنَ ؕ			
خامخا داوچتو خلقو په رجستر کنبی ده او څه پته ده تاته چی څه دي داوچتو خلقو رجستر							
علین کنبی لیک وی ..... او تاته څه معلوم دی چې علین څه ځاني دي							
كِتٰبٍ		مَرْقُومٍ ؕ		يَشْهَدُ		اِنَّ الْاَبْرَارِ	
یو کتاب دي لیکلې شوې چی حاضر یوې هغې ته مقربې فرشتې بیشکه نیکان خلق به							
دایو لیکلې شوې کتاب دي چې مقربې فرشتې ورته حاضرې وی ..... بیشکه نیکان به							
لَقِيَ نَعِيْمٍ ؕ		عَلٰی الْاَرَاكِ		يَنْظُرُوْنَ ؕ		تَعْرِفُ	
خامخا په نعمتونو کنبی وی ناست په تختونو باند کتل به کوی تاته به ښکاری							
د نعمت (په باغونو) کنبی وی په تختونو ناست کتل به کوی ..... دهغوی په مخونو به							
فِي وُجُوْهِهِمْ		نَضْرَةً التَّعِيْمِ ؕ		يُسْقَوْنَ		مِنْ رَّحِيْقٍ مَّحْتُوْمٍ ؕ	
په مخونو دهغوی کنبی تازه والي د نعمتونو ځکولي کبړی به په هغوی شراب صفا سریند							
د نعمتونو تازگی ښکاری په هغوی به مهړ لگولې شوی خاص (پاک) شراب ځکولې شی							
خُمَةٍ		مِسْكِ ؕ		وَفِيْ ذٰلِكَ		فَلْيَتَنَافَسِ	
مهر دهغې به مشک وی او په دې کنبی پکار دی چې دبری موندلو کوشش اوکړی							
چې مهرونه به نې د مشکو وی اود دغه څیز به حاصلولو کنبی دي د رغبت کونکی							

الْمُتَنَفِّسُونَ ط	وَمِرَاجُهُ	مِنْ تَسْنِيمٍ لَّا	عَيْنًا	يَشْرَبُ
بري غوثیتونکی خلق او شامل به وی دھغی سره دتسنیم نه دا یوه چینہ ده چی څکی به				
رغبت اوکړی اوپه هغې کښې به د تسنیم (اوبه) گډولې شی دایوه چینہ ده چی مقرب خلق				
يَهَا ط				
المُقَرَّبُونَ ط				
دھغې نه الله ته نزدې خلق				
به ترې نه څکل کوی				

قوله تعالى: - كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْإِنشَاءِ لَفِي عِلِّيِّينَ ط

د نيکانو عمل نامه :- بدکارانود حشر بيانونه پس اوس د نيکانو خلقو بيان کولې شی چه د هغوی ځانې عليين دي کوم چه دسجين بالکل برعکس دي. حضرت ابن عباس ؓ د کعب ؓ نه دسجين سوال اوکړو نو هغه اوفرمانيل چه هغه اوومه زمکه ده په دې کښې دکافرانو روحونه دي. اود عليين د سوال په جواب کښې اوفرمانيل چه دا اووم آسمان دې اوپه هغې کښې د مؤمنانو روحونه دي. حضرت ابن عباس ؓ فرماني چه دې نه مراد جنت دي (عوفي ؓ د هغوی نه روايت کوی چه د هغوی اعمال د الله ﷻ په نيزد په آسمان کښې دي. قتاده ؓ فرماني چه دادعرش بشنې پايه ده او خلق وائي دا په سدره المنتهي کښې ده) ټينکاره خبره ده چه لفظ علوييني اوچتوالی نه ماخوځ دي. څومره چه يو څيز اوچت او بره وی هم هغه هومره به لوی اوکولاووی. د دې د پاره د دې د عظمت او بزرگنۍ د څرگندونې د پاره اوفرمانيل تاسوته د هغې حقيقت نه دي معلوم. بياني ددې تاکيد اوکړو چه دا يقيني څيز دې په کتاب کښې ليکلې شوې دې چه دا خلق به عليين ته څی د کوم خواته چه د هراسمان مقرب فرښتې څی. بيا فرماني چه د قيامت په ورځ به دا نيکان دهميشه نعمتونو او باغونو کښې وی اود الله ﷻ عام فضل اوکرم به په هغوی لکه د باران راوريری. دوی به په پالنگونو باندې ناست وی خپل ملک اومال ته نعمتونو راخونو عزتونو شان شوکت اومال اومتاع ته به گوری خوشحاليږي به. داخير اوفضل دانعمت اورحمت به نه کله کميږي نه به ختميږي اونه به ورکيږي. اودا هم معنی ده چه په خپل د آرام خايونو کښې د سلطنت په تخت به ناست اود الله ﷻ ديدار به کوی. نولکه د فاجرانو به بالکل برعکس وی. په هغوی باندې به د الله ﷻ ديدار حرام وی او دوی ته به هروخت اجازت وی. لکه څنگه چه د ابن عمر ؓ په حديث کښې دی کوم چه اول بيان شوې دې چه د ټولونه د ښکته درجې حتی خپل ملک اوملکيت د دوو زرو کالو د فاصلې نه ويني. اودا د ټولونه داخري څيزونه به داسې د هغه د نظر په وړاندې وی لکه څنگه چه د ټولونه اول څيزونه. اود اعلی درجه جنتی خو به په يوه ورځ کښې دوه دوه ځل د الله ﷻ دديدار په نعمت باندې خپل زړه خوشحالوی اوخپلې سترگې به د نور نه ډکوي (که څوک د هغه په مخ باندې نظر واچوی نو په يونظر به خوشحاله اسوده خوند او نور اووينی د هغوی مرتبه اوگورنی او خيال اوکړنی چه په راحت او آرام کښې خوشحال دي. د جنتی شرابو جامونه به روان وی.

قوله تعالى: - يَسْقُونَ مِنْ رَاحِيٍّ مُخْتَوِمٍ ط

رحيق اومختوم :- رحيق د جنت يو قسم شراب دي. رسول الله ﷺ فرماني څوک چه يوتېری مسلمان باندې اوبه اوڅکړی په هغه به الله ﷻ "رحيق اومختوم" اوڅکړی يعنی د جنت د مهر والا شراب اوچه څوک په يو اوږی

(الطبری : ۲۹۱/۲۴)

(الطبری : ۲۹۱/۲۴)

(الطبری : ۲۹۲/۲۴)

(ترمذی کتاب تفسير القرآن باب ومن سورة القيامة : ۳۳۳۰)

مسلمان باندې خوراک او کړۍ الله ﷻ په هغه د جنت ميوې او خوړو او چه څوک يورېږي مسلمان ته کړې واغوندوې الله ﷻ به هغه ته د جنت د شنورينمو جوړې واغوندوې. (مسند احمد) (۱)
وله تعالى: - يٰٓاَيُّهَا مَنكُ

د (غنام) معنی گډوډ يا يوځای شوی. دا الله ﷻ پاک صفا کړی دی اود مشکومهر پرې لگولې دي. داهم معنی ده چه ددې انجام مشک دي. يعنی هيڅ بدبونی نشته بلکه د مشکو به شان خوشبوده. دچاندې په شان سپين رنگ والا شراب په کومو چه به مهرلگی يابه نې يوځای کوی. دومره د خوشبو والا دی چه که ددنڼاد خلقو دي سره گوته اولگی او هغه نې هم په هغه وخت راوباسی نو ټوله دنيا به په هغې سره خوشبويه شي. اود (غنام) معنی خوشبونی هم کړې شويده. بيا فرماني چه حرص کونکی فخرلونی کونکی کثرت او سبقت کونکوله پکار دی چه د هغه طرف ته ټوله توجه او کړۍ. لکه بل ځای ارشاد دي (يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْغُلُوْلَ) د داسې څيزونو دپاره عمل کونکوله پکار دی چه عمل او کړۍ تسنيم د جنت د بهرينو شرابونوم دي دا يونهر دي کوم نه چه سابقين خلق خو برابر ځکی اود بنی لاس والا به خپل شراب په حقيقت کېنې ملاووی ځکی.

اِنَّ الَّذِيْنَ	اَجْرُمُوْا	كَانُوا
بيشكه هغه خلق چې جرمونه نې كړي دي او به هغوی		
..... بيشكه څوك چې مجرمان دي		
مِنَ الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	يَضْحَكُوْنَ ۝۱۱
په هغه كسانو پورې چې ايمان نې راوړې وو او كله چې به تيردل په هغوی باند		
هغوی به په دنيا کېنې په مؤ منانو پورې خندگاني كولي او چې مسلمانان به نې خوا کېنې تيريدل		
يَتَغَامَزُوْنَ ۝۱۲	وَ اِذَا اِنْقَلَبُوْا	اِلٰى اٰهْلِيْهِمْ
نو سترگي به نې وهلې يو بل ته او كله چې به واپس تلل دكور خلقو ته نو تلل به خوشحاله		
نو بيل ته به نې سترگې وهلې او چې خپلو كورونو ته به واپس تلل نو هلته به نې هم مسلمانانو پورې توفې كولي		
وَ اِذَا رَاوْهُمُ	قَالُوْا	اِنَّ هٰؤُلَاءِ
او كله چې به نې ليدل هغوی نو ونييل به نې بيشكه دا خلق خامخا بي لاری دي		
او چې مسلمانان به نې اوليدل نو دابه نې او ونييل چې دا خلق گمراهان دي		
وَمَا اَرْسَلُوْا	عَلَيْهِمْ	حٰفِظِيْنَ ۝۱۳
او حال دا چې نه دي ليرلي شوي دا كافران په مومنانو باند نگرانۍ كونكي نو نن ورځ		
حال دا چې دوی په مسلمانانو باندې نگران مقرر شوي نه دي ..... نو نن (قيامت)		
الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	مِنَ الْكٰفِرِ ۝۱۴
هغه كسان چې ايمان نې راوړې دي په كافرانو پورې خدا كوی ناست په تختونو باند		
په ورځ به مسلمانان په كافرانو پورې خندا گمانې كوی ..... په تختونو به ناست وی		

(۱) احمد: ۱۴۰۱۳/۳، ترمذی کتاب صفة القيامة باب في لواب الاطعام والسفي والسكر..... ۲۴۴۹،

يَنْظُرُونَ ۝ هَلْ تُؤَمُّونَ الْكَفَّارَ ۝ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ۝

گوری ہغوی تہ | آیا ملاؤ شوہ بدلہ کافرانو تہ | دھغی | چی وؤ ہغوی | چی کول بہ نی |
نظارہ بہ نی کوی | چی آیا کافرانو تہ دخیل عمل پورہ پورہ کرو بدلہ اور سیدہ کہ نہ ؟

قوله تعالى: - إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ ۝

پہ ایماندارو پوری دھندگو نگو انجام :- یعنی بہ دنیا کنبی خود دی کافرانو بہ تعلق وو بہ ایماندارانو پوری بہ نی توقی کولی بہ تگ راتگ کنبی بہ نی ورپسی آوازونہ کول او سپکاوی او بی عزتی بہ نی کولہ او خپلو خلقوسرہ بہ تلل او بنہ خبری بہ نی جورولی چہ خہ بہ نی غوبنٹل ہغہ بہ نی موندل خو شکرخو خہ چہ نور کفر بہ نی کولو اومسلمانانو تہ بہ نی تکلیفونہ ورکول مسلمانانو بہ د ہغوی نہ منل نودوی بہ ہغوی گمرہ کولو کوشش کولو۔ اللہ ﷻ فرمائی چہ داخلخ خو مونہ د ہغوی حفاظت کونکی نہ وولیگلہ د ہغوی بہ مؤمنانو باندی خہ۔ ولی ہروخت ہغوی پس لگیدنی دی اود ہغوی د اعمالو اوافعالو خیال ساتی او پیغورنی خبری جوروی لکہ چہ فرمائی ﴿قَالَ أَفَتُؤْمِنُونَ بِالْخِطَابِ﴾ الخ یعنی یہ دی دوزخ کنبی پراتہ سوزیرنی ماسرہ خبرہ مہ کونی۔ زما خاص بندیگانو بہ ونیل چہ ای زمونہ پروردگار مونہ ایمان راوړو نو مونہ اوبنہ پہ مونہ باندی رحم او کرہ تہ د تولونہ ډیر رحم او کرم کونکی نہ نو تاسو ہغوی پوری توقی او کرہ اوداسی غافل شوئی چہ زما یاد موہیر کرو اودوی پوری موہوقی مسخری کولی۔ او گورنی نن ما د ہغوی د صبر بدلہ ورکړہ او ہغوی پہ ہر شان کامیاب دی۔ دلنہ ہم د دی نہ پس ارشاد دی چہ نن د قیامت پہ ورخ ایماندار پہ بدکارو پوری خاندی او پہ تختونو باندی ناست خپل اللہ ﷻ تہ گوری چہ د دی خبری صفا ثبوت دی چہ دا گمرہ نہ وو تاسو بہ دوی تہ گمرہ ونیلی بلکہ دوی پہ اصل کنبی اولیاء اللہ وو اود رب مقربین وو۔ پہ دی وجہ نن د اللہ ﷻ دیدار د ہغوی دسترگو پہ وړاندی دی۔ دوی د اللہ ﷻ میلمانہ دی اود ہغہ دعزت والا پہ کور کنبی اوسیری۔ لکہ کوم خہ چہ دی کافرانو پہ دنیا کنبی مسلمانانو سرہ کرہ وو د ہغی پورہ بدلہ ہغوی تہ پہ آخرت کنبی ملاؤ شوہ کہ نہ؟ د ہغوی د مسخرو پہ بدلہ کنبی نن پہ ہغوی پوری خنداگانہ کولی شی دوی بہ نی ختمول اللہ ﷻ ہغوی زیات کرل۔ غرض دا چہ پورہ پورہ بدلہ ورکړہ شوہ۔

(الحمد لله) د سورت مطففين تفسير ختم شو۔

(سورت انشقاق مکہ)

د سورت تعارف :- موطا امام مالک رحمہ اللہ کنبی دی ابوہریرہ رضی اللہ عنہ خلقو تہ مونخ ورکړہ واوہ ہغی کنبی (اِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ) سورت اولوستلو او سجده نی او کرہ فارغ شو نوونی فرمائیل رسول اللہ ﷺ ہم د دی د لوستلو نہ پس سجده کرہ وډ(۱) دا حدیث پہ مسلم او نسائی کنبی ہم دی بخاری شریف کنبی دی چہ حضرت ابرارفع رحمہ اللہ فرمائی چہ ماحضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ پس د ماسخوتن مونخ او کرہ۔ ہغوی پہ دی کنبی (اِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ) تلاوت او کرہ واو سجده نی او کرہ۔ ما تپوس او کرہ نو جواب نی را کر وچہ ما ابو القاسم رضی اللہ عنہ سجده کرہ دی (یعنی حضور ﷺ دا سورت پہ مانخہ کنبی اولوستلو اود سجده پہ آیت نی سجده او کرہ اومقتدیانو ہم سجده او کرہ) نو چہ زہ کلہ ہم تاسوسرہ ملا یریم (یہ دی موقعہ بہ سجده کوم) (یعنی ترمرگہ پوری) د دی حدیث نورسندونہ ہم دی صحیح مسلم اوسنن نسائی کنبی روایت دی چہ ابوہریرہ رضی اللہ عنہ فرمائی مونہ رسول اللہ ﷺ سرہ سورت (اِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ) کنبی او پہ سورت

(۱) صحیح مسلم کتاب المساجد باب سجود التلاوة : ۵۷۸، نسائی : ۹۶۳، موطا امام مالک : ۲۰۵/۱۔

(۲) صحیح بخاری کتاب الاذان باب الجهر فی العشاء : ۷۶۶، صحیح مسلم : ۵۷۸، ابوداؤد : ۱۱۰۸۔

(اِنَّ اَیُّهَا سَمِیْرَتُكَ الَّذِیْ عَلَّقَ) کنبی سجدہ کری۔ (۱)

ایاتونہ	سورة الانشقاق مکئیہ وہی خمس وعشرون آیتہ ورکوعا واحدا	رکوع گمانی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
⑩	شروع کوم پہ نوم د الله چہ دیرمہربان زبات رحم گونکے دی	①
اِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ۖ وَاذْنَتْ لِرَبِّهَا ۖ وَحَقَّتْ ۖ		
کله چی آسمان اوشلیبری او حکم اومنی درب خپل او حق دادی چی حکم اومنی		
خه وخت چی آسمان اوشلیبری او دخپل رب حکم اومنی او هغه هم ددی قابل دی چی دخپل رب حکم اومنی		
وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ۖ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا		
او کله چی زمکه خوره یعنی همواره کری شی او را او غورزوی هغه خه چی په هغی کنبی دننه دی		
او هر کله چی زمکه را ښکلی شی او هر خه چی په کنبی دی هغه بهر ته راو غورزوی		
وَنَحَلَتْ ۖ وَاذْنَتْ لِرَبِّهَا ۖ وَحَقَّتْ ۖ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ		
او خالی شی او حکم اومنی درب خپل او حق دادی چی حکم اومنی ای انسانه بیشکه ته		
او خالی شی او دخپل رب حکم اومنی او هغه هم ددی قابله ده چه داسی او کری انی انسانه ته		
كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا ۖ فَمَلِئْتَهُ ۖ		
عمل کونکني روان نی رب خپل ته په عمل کولو سره نو ته ملاویدونکي نی دهغه سره		
لِغِيَايِنٍ دَخِلَ رَبُّكَ كَوْفًا ۖ وَخَمَلًا ۖ وَرَسْرَسًا ۖ كَيْدًا ۖ وَنَكْبًا ۖ		
لگیا یښ دخپل رب طرف ته کوشش کوي او خامخا ورسره مخامخ کیدونکي یی		
فَأَمَّا مَنْ أَوْتَىٰ كِتَابَهُ ۖ يَمِينُهُ ۖ		
نوفر چی هغه څوک دی چی ورکړې شوه عملنامه دهغه په ښی لاس دهغه کنبی		
نوهغه څوک چه عملنامه ورته په ښی لاس ورکړې شی		
فَسَوْفَ يَحْصِبُ ۖ حَسَابًا ۖ يَسِيرًا ۖ وَيَنْقَلِبُ ۖ إِلَىٰ أَهْلِهِ ۖ مَسْرُورًا ۖ		
نو حساب به اوکړې شی دهغه سره حساب آسان او واپس به شی اهل خپل ته خوشحاله		
نوهغه سره به آسان حساب اوشی او خپلو خپلوانو ته به خوشحاله خوشحاله ورشی		
وَأَمَّا مَنْ أَوْتَىٰ كِتَابَهُ ۖ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ۖ فَسَوْفَ يَدْعُوا ۖ		
او هر چی هغه څوک دی چی ورکړې شوه عملنامه خپله دشا دهغه نه نو اوازونه به کوی		
او چا ته چی عمل نامه د شا د طرفه ورکړې شی ..... نو هغه به د هلاکت دعا گاني		

(۱) صحیح مسلم کتاب المساجد باب مسجد التلاوة : ۵۷۸، ابو داود : ۱۴۰۷، ترمذی : ۵۷۳، ابن ماجه : ۱۰۵۸.

نُجُورًا ۱	وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ۲	إِنَّهٗ كَانَ ۳	فِيٓ أَهْلِهِ ۴	مَسْرُورًا ۵
ہلاکت تہ او ننوزی بہ بل اور تہ	بیشک ہفہ وؤ پہ کوروالو خپل کنبی خوشحالہ	.....	او ہفہ بہ بلیدونکی اور تہ داخلیری دی بہ پہ (دنیا) کنبی خپلو خپلوانو کنبی ڍیر خوشحالہ اوسیدو	
إِنَّهٗ ظَنَّ ۶	أَنْ لَّنْ يَجُورَ ۷	بَلَىٰ ۸	إِنَّ رَبَّهٗ ۹	
بیشک ہفہ خیال کوؤ چی ہرگز بہ ہفہ واپس نشی اللہ تہ	ولی نہ بیشک رب دہفہ		دودہ دا گمان وو چی (اللہ ﷻ) تہ بہ نہ پیش کیہم ..... ولی نہ بیشک اللہ ﷻ دودہ	
گَانَ پَہ ۱۰	بَصِيرًا ۱۱			
وؤ د عمل دہفہ لیدونکی				
کارونہ لیدل کتل				

قوله تعالى:- إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ۱۲

آسمان بہ اوشلیری:- اللہ ﷻ فرمانی د قیامت پہ ورخ بہ آسمان اوشلیری اود خپل رب د حکم منلودپارہ بہ نی خپل غور نیولی وی۔ دشلیدو حکم ملایدوسرہ بہ اوشلیری او تکرې تکرې بہ شی۔ دہ لہ ہم پکار دی چہ د اللہ ﷻ حکم پہ خای زاوړی خکے چہ داد ہفہ اللہ ﷻ حکم دې کوم چہ ہیخ خوک نہ شی بندولی د چانہ چہ بل لوی خوک نشته خوک چہ پہ ټولو غالب دې پہ ہفہ باندي ہیخ خوک غالب نشته۔ ہریوخیز د ہفہ پہ وړاندې نیکنہ اولاچارہ دې۔ بې طاقتہ او مجبور دې۔

قوله تعالى:- وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ۱۳

بلہ زمکہ بہ خورہ کرې شی اوبہ غورولی شی او پلنہ بہ کرې شی۔ پہ حدیث شریف کنبی دی چہ اللہ ﷻ بہ د قیامت پہ ورخ زمکہ د خرمن پہ شان راگاری تردې چہ ہریوانسان تہ بہ د اودریدلودپارہ صرف د دوو پنبوخای ملاوړی۔ د ټولونہ اول بہ زہ رابللې شم۔ حضرت جبرائیل ؑ بہ د اللہ ﷻ نہ پنی طرف تہ وی۔ د اللہ ﷻ قسم دې نہ وړاندې ہفہ دې کلہ ہم نہ دې لیدلې نوزہ بہ وایم ای اللہ جبرائیل ؑ ماتہ ونیلې ووچہ دې ستا رالیگلې شوې مالہ راخی۔ اللہ ﷻ بہ اوفرمانی رشتیادی نوزہ بہ وایم بیاماتہ د شفاعت اجازت را کرہ۔ پہ مقام محمود کنبی بہ اودیریم اوشفاعت بہ کوم او وایم بہ ای اللہ ستادی بندیگانو د زمکی پہ گوټ گوټ کنبی ستا عبادت کرې دې۔ (ابن جریر)

بیافرمانی چہ زمکہ بہ د خپلې خبتی دننہ چہ خورہ مری دی راوباسی اوخالی بہ شی۔ دابہ ہم د رب د فرمان پہ انتظاروی اودې لہ ہم دا پکار دی۔ بیارشاد کیږی چہ ای انسانہ تہ کوشش کوہ او د خپل رب طرف وړاندې کیږہ اعمال کوئی تردې چہ یوہ ورخ بہ ہفہ سرہ ملاوشتی۔ اود ہفہ پہ وړاندې بہ اودرپرې او خپل عمل او خپل کوشش بہ خپلې مخی تہ اووینسی۔ ابوداؤد او طیالسی کنبی دی چہ حضرت جبرائیل ؑ اوفرمانیل ای محمد ﷺ ژوندي اوسیرہ ترکومی چہ غواړې خواخوږیہ مرگ راخی۔ چاسرہ چہ غواړې زړہ او ترہ خویرہ ورخ پہ د دوی نہ جدا کیدل وی۔ چہ څہ غواړې عمل او کرہ خویرہ ورخ ہفہ سرہ ملاقات کیدونکی دې۔ (۱)

(۱) الطبری: ۳۱۱/۲۴،

(۲) مستطالسی: ۱۷۵۵،

قرہ تعالیٰ:- قُلِّیْبِہٖ

د (قُلِّیْبِہٖ) ضمیر مرجع بعضو لفظ رب تہ ہم خود ہی دے نودا معنی بہ شی اللہ ﷻ سرہ ستاملاقات کیدونکے دے ہفہ بہ تالہ ستاد تولو عملونیدلہ درکوی۔ اوستاد تولو کوششونو اومحتونو میوہ بہ تاتہ درنصیب کری۔ دوارہ خبری خیل مینخ کنبی یویل تہ لازم او ملزوم دی۔

قرہ تعالیٰ:- قُوفْ یَحْسَبْ حِسَابًا یَبِیْرًا

چا سرہ چہ حساب سختی اوشوہ ہفہ ہلاک شو:- قتادہ رحمۃ اللہ علیہ فرمانی چہ بنیادہ تہ کوشش کونکے نی خویہ خیل کوشش کنبی کمزوری نی۔ چانہ چہ دا اوشی خیل تول کوشش اومحتت د نیکود پارہ اوکری توفہ دے اوکری خویہ اصل کنبی د نیکوقدرت اودبدونہ د بچ کیدو طاقت سواد اللہ ﷻ د امدانہ حاصلیدی نہ شی۔ بیافرمانی چاتہ چہ بہ بنی لاس کنبی عمل نامہ ملاوشوہ د ہفہ حساب بہ بغیرد سختی نہ بہ آسانی سرہ کیبری۔ د ہفہ وارے بدنئی بہ معاف ہم کرے شی اود چانہ چہ د ہفہ د تولو اعمالو حساب اخستلی شی ہفہ ہلاک شو۔ حضرت رسول مقبول ﷺ فرمانی چہ چاسرہ چہ حساب شروع شو ہفہ تباہ شو۔ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمانی چہ بہ قرآن پاک کنبی خودی چہ دیکانو خلقو سرہ بہ ہم حساب کیبری (قُوفْ یَحْسَبْ حِسَابًا یَبِیْرًا) حضور ﷺ اوفرمانیل چہ بہ اصل کنبی داہفہ حساب نہ دے داخوصرف پیشی دہ۔ د چانہ چہ بہ حساب کنبی تپوس پوینتنہ کیبری ہفہ بہ تباہ کیبری۔ (مسنداحمد)

بل روایت کنبی دے چہ دے بیان سرہ حضور ﷺ خیلہ گوتہ بہ خیل لاس باندی کیخودہ اولکہ چہ خنگہ یو خیزراگرولی شی ادغہ شان نی خوزولہ۔ مطلب داچہ د چانہ تپوس کیبری او خوک لتولے شی ہفہ بہ د عذاب بہ نہ نشی بچ کیدلی۔ پخیلہ د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دے چہ چاسرہ باقاعدہ حساب کیبری ہفہ بہ د عذاب نہ نشی پاتی کیدلی۔ اود حساب یسیرنہ مرادصرف پیشی دہ۔ سرہ د دے چہ اللہ ﷻ بہ نہ گوری۔ د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دے چہ ما یوخل د حضور ﷺ نہ اوریڈل چہ ہفوی ﷻ بہ مانخہ کنبی دادعاغوبنتلہ (اللہمرحسبہ حسابًا یَبِیْرًا) کلہ چہ حضور ﷺ فارغ شونوماتپوس اوکرو حضور ﷺ داآسان حساب چہ خیزدے؟ جواب کنبی اوفرمانیل چہ صرف عمل نامہ باندی بہ نظر اچولی شی او نیلے بہ شی چہ زہ موتہ معاف کرے۔ خواے عائشہ رضی اللہ عنہا چاسرہ چہ اللہ ﷻ بہ حساب شوہفہ ہلاک شو) (مسنداحمد) غرض دا چہ د چا بہ بنی لاس کنبی عمل نامہ راغلہ ہفہ بہ اللہ ﷻ تہ پیش کیدوسرہ پریخودی شی او خپلوانو لہ بہ پہ خوشحالوسرہ جنت تہ واپس راخی۔ طبرانی کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمانی چہ تاسو خلق اعمال کونی اود حقیقت علم چاتہ ہم نشتہ زردی ہفہ وخت راتلونکے دے چہ تاسو بہ خیل عملونہ اوپڑنتی۔ بعضی بہ ہفہ خلق وی چہ بہ خنداخوشحالی بہ خپلوانوسرہ ملاویری اوبعضی بہ داسی وی چہ پہ خفگان غمگین اوخفہ بہ واپس راخی اوچاتہ چہ بہ شابیرتہ گس لاس کنبی عمل نامہ ورکری شی ہفہ بہ د نقصان او تاوان چغنی وہی۔ ہلاکت او مرگ بہ رابلی او دوزخ تہ بہ خی۔ پہ دنیاکنبی نہ تازہ نکرہ وو او بے فکرہ نی مزے کولی د آخرت ویرہ د عاقبت اندیشنہ مطلق نہ وہ اوس ہفہ غم فکر خفگان ناامیدنی د ہرطرف نہ راگیر کرو۔ دہ گنرل چہ د مرگ تہ پس ژوندون نشتہ ہفہ تہ دا یقین نہ وو چہ د اللہ ﷻ طرف تہ واپس ہم تلل دی۔ بیبا فرمانی چہ او دے بہ ضرور اللہ ﷻ راژوندی کوی لکہ خنگہ چہ پہ اول خل ہفہ راپیدا کری۔ بیباہ دہفہ د نیک اوبدسزا او جزا ورکولی شی۔ د بندیکانو د اعمالو او احوالوہفہ تہ خبر دے اوہفہ دا گوری۔

فَلَا أَقْسِمُ بِاللَّشْفِقِ ۖ وَاللَّيْلِ

| نو نہ | قسم خورم | دما بدم پہ سرخی باندی | او پہ شپہ باند |

| نو زما دی پہ سورخی باندی قسم وی | او پہ شپہ او پہ ہفہ خیزونو چہ شپہ |

وَمَا وَسَقُ ۖ وَالْقَمَرِ ۖ إِذَا اشْفَقَ ۖ لَتَرْكَبَنَّ

او پہ ہفہ چہ راجع کری دا شپہ | او پہ سپورمی باند | کلہ چہ کاملہ شی | خامخا بہ تاسو ورخیڑی
راغونہ کری وی | او پہ سپورمی خہ وخت چہ پورہ بدر شی چہ تاسو بہ پورئ

طَبَقًا ۖ عَنْ طَبَقٍ ۖ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۖ

یو حالت تہ | دلیل حالت نہ پس | انو خہ شوی دی پہ دوی | چہ دوی ایمان نہ راوی |

پہ پورئ خیزی | ..... نو دا پہ دوی خہ شوی دی چہ دوی ایمان نہ راوی

وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ۖ بَلِ الَّذِينَ

کلہ چہ لوستلی کیری | پہ دوی باند | قرآن | انو دوی سجده نہ کوی | بلکہ ہفہ گسان |

او کلہ چہ دوی تہ قرآن پاک اولوستلی شی | انو دوی سجده نہ کوی | ..... بلکہ

كَفَرُوا ۖ يَكْذِبُونَ ۖ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا

چہ کفر نی کری دی | ہغوی دروغ گتری قرآن | او اللہ عالم دی | پہ ہفہ خہ باند |

کافران (دا هر خہ) دروغ گتری | ..... اودوی د زبونو پہ حال اللہ ۛ نہ

يُوعُونَ ۖ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۖ

چہ دوی نی ساتی پہ زہہ کنیسی | نو زیری ورکہہ دوی تہ | د عذاب دردناک |

عالم دی | ..... نو دوی تہ د دردناک عذاب زیری ورکہہ

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ

مگر ہفہ گسان چہ ایمان نی راوی دی | او عملونہ نی کری دی نیک | ہغوی دپارہ | بدلہ دہ |

خو خوک چہ مومنان دی | اونیک کارونہ کوی | ہغوی دپارہ نہ ختمیدونکی اجر

غَيْرُ مَمْنُونٍ ۖ

نہ ختمیدونکی

مقرر دی

قوله تعالى:- فَلَا أَقْسِمُ بِاللَّشْفِقِ ۖ

د سورخی قسم:- دشفق نہ مراد ہفہ سرخی دہ کومہ چہ دنمربریوتونہ پس د آسمان پہ مغربی غارو باندی
بنکارہ کیری۔ حضرت علی ؑ حضرت ابن عباس ؑ حضرت عبادہ ابن صامت ؑ حضرت ابو ہریرہ ؑ
حضرت شداد بن اوس ؑ حضرت عبداللہ بن عمر ؑ محمد بن علی بن حسین ؑ مکحول ؑ بکر بن
عبداللہ مزنی ؑ بکر بن اشج ؑ مالک ابن ابی ذئب ؑ ابوسلمہ ماجشون ؑ ہم دافرمائی چہ شفق ہم

دغه سرخنی ته وائی^(۱) د حضرت ابوہریرہ ؓ نہ ہم دا روایت دے چه مراد داسپینوالی دے نوشفق د غاروسرخنی ته وائی. کہ هغه د راحتونه وړاندې وی که دپربوتونه پس وی اوداھل سنت په نیزدھم دامشهوره ده. خلیل وائی دماسخوتن د وخت پورې دا سرخی باقی وی^(۲) جوهری وائی د نمرود دوییدونه پس چه کومه سرخی اورنرا باقی پاتې وی هغې ته شفق وائی. دا د شپې د اول نه د ماسخوتن د وخته پورې باقی وی. عکرمه ؓ فرمائی د ماینام نه واخله تر ماسخوتن پورې. د صحیح مسلم په حدیث کښې دے چه د ماینام وخت د شفق د غانییدو پورې دے^(۳) دمجاهد ؓ نه دا روایت دے چه دے نه مراد ټوله ورځ ده. اوبه پوروايت کښې دی مراد ترې نمر دی. غالباً د دې مطلب وجه د دے نه پس جمله ده نولکه چه د رنرا اوتیارې قسم نی اوخوړلو. امام ابن جریر ؓ فرمائی د ورځ د تلو اود شپې د راتلو قسم دے. نورو وئیلی دی دسپینوالی اوسوروالی نوم شفق دے. یوبل قول دے چه دا لفظ په دې دواړو مختلفو معنوکښې وئیلې شی. د وسق معنی ده جمع کړې شو. یعنی د شپې د ستورو او د شپې د ځناورو قسم. دغه شان د شپې په تیاره کښې د ټولو څیزونو په خپل خپل ځای تلل. اود سپوږمنی قسم چه کله هغه پوره شی اود پوره رنرا والا جوړه شی.

قوله تعالى: - لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ ۝

(لَتَرْكَبُنَّ) الخ تفسیر بخاری کښې په مرفوع حدیث سره نقل دے چه دیوحالت نه به بل حالت ته به پورته ورځیژی^(۴) حضرت انس ؓ فرمائی چه کوم یو کال راځی هغه به د وړاندینې نه ډیر خراب وی. ما دغه شان ستاسو د نبی ؓ نه اوریدلی دی^(۵) د دې حدیث او پورتني حدیث الفاظ بالکل یوشان دی. په ظاهر دامعلومیرې چه دا مرفوع حدیث دے. والله اعلم. اود دې حدیث دامطلب هم بیان کړې شوې دے چه دے نه مراد د نبی کریم ؐ ذات گرامی دے. اود دې تائید حضرت عمر ؓ ابن مسعود ؓ ابن عباس ؓ اودعام اهل مکة اواهل کوفه قراءت هم دادې. د هغوی قراءت (لَتَرْكَبُنَّ) د ب په زیر سره دے. شعبی ؓ وائی چه مطلب دا دے چه اې نبی ؓ به د یوآسمانه پس بل آسمان ته ځیژی. دے نه مراد معراج دے یعنی منزل په منزل به ځیژی. سدی ؓ وائی چه مراد دادې چه د خپل خپل عمل مطابق به منزلونه پوره کوی. لکه چه په حدیث کښې دی تاسو به د ځان نه د وړاندینوخلغو په طریقوباندې ځیژی. بالکل برابر برابر او تردې پورې چه که په هغوی کښې څوک د سمارې په سوره کښې داخل شوې وی نو تاسو به هم دغه شان کونی. خلقو وئیل چه د وړاندینونه مراد ستاسو یهود او نصاری دی. حضور ؐ اوفرمانیل بیانونور څوک دی؟^(۶) حضرت مکحول ؓ فرمائی چه هر وشلوکالوکښې به تاسوداسې کار ایجاد کونی چه دي نه وړاندې به نه وو. عبدالله فرمائی چه آسمان به شلیرې بیا به سور رنگ کښې شی او بیا به هم رنگونه بدلوی.

ابن مسعود ؓ فرمائی چه کله څو په آسمان لوگې جوړشی اوبیا به اوشلیری. حضرت سعید بن جبیر ؓ فرمائی یعنی ډیر خلق چه په دنیا کښې ښکته او ذلیل وو په آخرت کښې به د اوچتودرجو والا او عزت دارجوړشی. ډیر خلق کوم چه په دنیا کښې عزت دار او مرتبې والا وو هغوی به په آخرت کښې خوار زار او نامراد وی. عکرمه ؓ دا مطلب بیانوی اول نی پنی ځکل اوس خوراک کوی. اول خوانان وو بیا بودا

(۱) الطبری ۱۹: ۲۷۱.

(۲) الطبری ۱۹: ۲۷۵.

(۳) صحیح مسلم کتاب المساجد باب اوقات الصلوات المحسنة: ۱۱۲.

(۴) صحیح بخاری کتاب الفرسورة از السماء انشقت، باب (لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ): ۱۹۹۰.

(۵) صحیح بخاری کتاب الفتن باب لا یأتی زمان الا الذی یدعه شره: ۷۰۸، ترمذی: ۲۲۶، ابن ماجه: ۱۷۹/۳.

(۶) صحیح بخاری کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة باب قول النبی ﷺ لیسعین سن من کان لکم، ۷۳۲، صحیح مسلم: ۲۶۶۹، تصرف یسو.

گان شو. حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی کہ نرمی نہ پس سختی او سختی نہ پس نرمی. د مالدارنی نہ پس غریبی او غریبی نہ پس مالداری. د صحت نہ پس ناجور تیا، اونا جور تیا نہ پس جور بدل یومرفوع حدیث کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی بنیاد م پہ غفلت کنبی دې هغه پرواہ نہ کوی چه خه خیز له نی پیدا کړی م. اللہ ﷻ چه خوک پیدا کوی نو فریشتی ته وائی چه د ده رزق د ده اجل د ده ژوند اود ده بد کیدل یانیک کیدل اولیکه. بیا هغه فارغ شی اوخی اودویمه فریشته راخی اود ده حفاظت کوی تردې چه دې پوهه شی بیا هغه فریشته لاره شی او دوه فریشتې د ده عمل نامه لیکونکي راشی. دمرگ په وخت کنبی هغه هم لارې شی او د مرگ فریشته راخی د خپل کار نه پس هغه هم لاره شی. بیا قبر ته د هغه روح واپس کولې شی اودمرگ فریشته هم لاره شی. اودسوال جواب کولو فریشتې راشی د خپل کار نه پس هغوی هم لارې شی. د قیامت په ورځ به د ده د بدو فریشته راخی اود ده د ست نه به د هغه عمل نامه راپرانستې کړی او بیابه هم هغه سره وی یوسائق دې بل شهید.

بیابه اللہ ﷻ اوفرمائی ﴿لَقَدْ كُنْتُمْ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا﴾ ته دې نه غافل وې. بیا رسول اللہ ﷺ آیت (لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ) اولولی یعنی د یوحال نه بل حال بیا فرمائی خلقو ستاسو په وړاندې لوی لوی کارونه دی د کوم چه تاسو کنبی طاقت نشته. د اللہ ﷻ نه چه اوچت دې امداد اوغواړنی. دا حدیث په ابن ابی حاتم کنبی دې او منکر حدیث دې. د دې په سند کنبی ضعیف ضعیف راویان دی خود دې مطلب بالکل صحیح او ټیک دې. واللہ سبحانه وتعالی اعلم.

امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ دا ټول اقوال بیانولوسره فرماتیلی دی صحیح مطلب دا دې چه اې محمد ﷺ ته به د یو نه پس په بل سخت کار کنبی پریوتونکې نی. نوروته خطاب کول هم حضور ﷺ ته دی خومراد ترې ټول خلق دی چه هغوی به د قیامت په ورځ د یو نه پس بل تکلیف وینی. بیا فرمائی چه نه دا خه شوی دی دوی ایمان ولی نه راوړی؟ اود دوی قرآن پاک اوریدوسره د سجدې کولونه خوک منع کوی؟ بلکه دا کافران خو نی بالکل دروغ گنړی اود حق خبرې مخالفت کوی اوپه سرکشنی او بدنی کنبی اینختی دی. اللہ ﷻ د دوی د زړونو خبرې کومی چه دوی پتوی ښه پیژنی. اې نبی ﷺ ته دوی ته خبر اورسوه چه اللہ ﷻ د دوی د پاره دردناک عذاب تیار ساتلې. بیا فرمائی د دې عذاب نه محفوظ شوی خلق د بهترین اجر مستحق ایماندار او نیک کردار خلق دی دوی ته به پوره پوره بغیر کسی بې حساب اجر ملاویږی.

لکه چه بل خای ارشاد دې ﴿عَظَّمَ عِزَّهُمْ هُنَا﴾ بعضی خلقو دا هم وئیلی دی چه بغیر احسان نه. خودا معنی ټیک نه ده. هروخت هره لمحہ د اللہ ﷻ په جنتیانویاندي به احسان اوانعام وی. بلکه صرف د هغه په فضل اوکرم سره هغوی ته جنت نصیب شوې دې دانه چه د هغوی د عمل په وجه نو د دې مالک خو په خپل مخلوق باندې د همیشه او مداام احسان والادې دهغه ذات پاک هر قسم اوهر وخت د تعریفونو لائق د همیشه همیشه د پاره دې. د دې د پاره به په جنتیانویاندي د اللہ ﷻ تسبیح اود هغه ثناء داسې کولې شی څنگه چه ساه بغیر د تکلیف او بغیر د تکلف بلکه بې ارادې روانه وی. قرآن پاک فرمائی ﴿وَأَعِزُّهُمْ هُنَا﴾ یعنی دهغوی به آخری قول دا وی ټول تعریفونه د جهانونو د پالونکی اللہ ﷻ د پاره دی.

(الحمد لله) دسورت انشقاق تفسیر ختم شو. اللہ ﷻ دې مونږ ته د خیر توفیق را کړی اومونږ دې د بدو نه

ایاتونہ	سورة البروج مکية وهي اثنتان وعشرون آية وركوعا واحدا	رکوع گمانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
③	شروع کوم پہ نوم د الله چہ دیر مہریان زیات رحم کونکې دې	①
وَالسَّمَاءِ	ذَاتِ الْبُرُوجِ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ وَشَاهِدِ	
قسم دې په آسمان اچہ خاوند د برجونو دې او په ورځ وعده کړې شوی باند او په حاضریدونکې باند		
قسم دې په آسمان چي دبرجونو خاوند دې او په هغه ورځ چي وعده ئې شوې ده او قسم دې په گواه		
وَمَشْهُودِ قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ النَّارِ ذَاتِ الْوُكُودِ		
او په هغه ورځ چہ حاضریدل ورته کولی شی قتل کړې شول خاوندان د کندو د اور اچي خاوند د دیر خشاک وه		
او د چا خلافت چہ گواهی ورکولی شی د خندق جوړونکي قتل کړې شول د اور خاوندانو چي دیر خشاک په کبسي		
إِذْهُمْ عَلَيْهِمْ عَذَابٌ قَعُودٌ وَهُمْ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ		
کله چي هغوی په غاړه ددغه کندو ناست وؤ او هغوی په هغه څه چي کول هغوی		
پروت وؤ څه وخت چي دوی د اور په غاړه ناست وؤ اوڅه چي دوی په مومنانو باندې		
بِالْمُؤْمِنِينَ شُهِدُوا وَمَا نَقَبُوا مِنْهُمْ		
په مومنانو باند حاضر وؤ (یعنی لیدل ئې) او نه کوله دشمنی هغوی دهغوی سره		
کول هغه ئې په خپلو سترگو لیدل ..... او هغوی (کافرانو، د دوی (مسلمانانو، نه صرف		
إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ الَّذِي		
مگر په دې وجه چي ایمان راوړي وؤ هغوی په الله غالب ستائیلې شوی باند هغه (الله)		
ددې خبرې بدله اخستله چي دوی په الله ځای ایمان واوړي وؤ چي غالب او ستائیلې ذات ذی		
لَهُ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ		
چي هغه لره ده بادشاهی د آسمانونو او د زمکې او الله په هر څیز باند نظر لرونکې دې		
هغه ذات چہ حکومت ئې په آسمانونو اوزمکه کبسي دې او الله ځای په هر څه باندې خبردار دې		
إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ		
بیشکه هغه کسان چي ظلم ئې اوکړو په مومنانو سر و باند او په مومنانو ښځو باند		
بیشکه کومو خلقو چي مومنانو سر و او ښځو ته عذاب ورکړو		
ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابٌ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ		
بیانې توبه اونه وستهله نو دې هغوی دپاره عذاب ددوزخ اودې هغوی دپاره عذاب داور سوزونکي		
او د دې نه پس ئې توبه اونه وستهله ..... نو هغوی دپاره د جهنم عذاب مقرر دې		

پاک وائی (وَلَقَدْ يَلْقَىٰ يَوْمَ الْاِثْمِ) اومشہودمونہ یو۔ دقیامت پہ ورخ بہ مونہی تول د اللہ ﷻ پہ وړاندې حاضرولی شو۔ اکثر و حضراتو دا فرمان دې چه شاهدہ جمعہ ورخ دہ اومشہود د عرفہ ورخ دہ۔ د دې قسمونہ پس ارشاد دې چه د خندوقونو والا باندې لعنت وی۔ دا د کافرانویوہ دلہ وه کومو چه ایماندار مغلوب کولوسره هغوی ددین نه ارول غوښتل ا، د هغوی په انکار باندې ئی کندی او کښتلی او په هغې کښې ئی لرگې بل کړل او اور ئی سور کړو او بـ ئی هغوی ته اووئیل چه اوس هم ددین نه واورئ۔ دې الله والا خلقو انکار او کړو۔ اودې دالله ﷻ نه نه ویریدونکو کافرانو هغه مسلمانان په هغه سور کړې شوی اور کښې واچول۔ هم دایمانولې شی چه دا خلق هلاک شو۔ دا دخشاک نه لک سور کړې شوی اور د خندوقونو په غاړوناست د هغه مؤمنانود سوزیدو تماشہ کتله۔ د دې دښمننی او عذاب سبب د مؤمنانو هیڅ قصور نه وو او د هغوی صرف د دوی په ایماندارنی باندې غضب او غصه وه۔ په اصل کښې غلبہ لرونکي هم الله ﷻ دې د هغه په پناه کښې راتلونکی هیڅ کله هم نه بریاد کیرې او هغوی په خپلو ټولو افعالو او اقوالو کښې په شریعت او تقدیر کښې د تعریف قابل دی او که الله ﷻ څه وخت کښې خپلو خاص بندی گانوته د کافرانو د لاسه تکلیف هم اورسوی اود هغې رازچاته معلوم نه شی نوته دې وی خوپه اصل کښې هغه د څه مصلحت او حکمت په بنیاد باندې وی۔ دالله ﷻ په پاکو صفونو کښې د اہم دی چه هغه د زمکراسمانونو او ټولو مخلوقاتو مالک دې او هغه دهریو څیز حاضر اوناظر دې هیڅ څیز د هغه نه پټ نه دې۔ دا واقعہ دکومې علاقې او کومې زمانې ۹۵: علیٰ ۹۶ فرمانی چه دا واقعہ د اہل فارس دہ۔ د هغوی بادشاہ دا قانون جاری کول غوښتل چه محرقات ابدیہ یعنی مورخوړ لوړ وغیرہ ټول حلال دی۔ د هغه وخت علما، کرامود دې نه انکار او کړو او منع ئی کړو۔ په دې باندې هغوی خندقونه او کښتلی په هغې کښې ئی اور بل کړو هغه حضرات ئی په دې کښې او غوړ زول۔ دا اهل فارس تر ننه پورې د اښځي هم حلال گنړی۔ دا هم روایت دې چه دا خلق یمینان وو۔ مسلمانان او کافرانو کښې جنگ اوشو مسلمانان غالب راغلل بیا په دویم جنگ کښې کافران غالب راغلل نو هغوی کندی او کښتلی او ایمانداران ئی په کښې اوسوزول۔ د اہم روایت دې چه دا واقعہ د اہل حبش دہ۔ دا هم روایت دې چه دا واقعہ د بنی اسرائیلودہ۔ هغوی دانیال او د هغه ملگروسره دا سلوک کړې وو۔ نور اقوال هم دی۔

د خندقونو واقعہ:-- مسند احمد کښې دی رسول الله فرمائیل چه پخوانی زمانہ کښې یو بادشاہ ووهغه سره یو جادو وگروو۔ کله چه جادو وگړیو دا شونو بادشاہ ته ئی اووئیل اوس زه یو دا شوم اوزما د مرگ وخت رانیژدې شو ماته یوماشوم راکړه نوزه به هغه ته جادو او ښایم۔ یوهو ښیار هلاک ته هغه تعلیم ورکول شروع کړه۔ هلاک چه به هغه له تلونو په لار کښې دیوراهب کور ووچرته چه به هغه په عبادت کښې او کله په وعظ کښې مشغول وو۔ دې به هم اودریدو اود هغه د عبادت طریقه به ئی کتله اود هغه وعظ ئی اوریدلو۔ تلور راتلو کښې به دلته اودریدلو جادو وگړیہ هم وهلو او موریلار هم څکه چه هلته به هم ناوخته رسیدلو او دلته هم۔ یو ځل دې ماشوم راهب ته خپل شکایت وړاندې کړو۔ راهب ورته اووئیل چه کله جادو وگړتانه تپوس او کړی چه ولې دې ناوخته کړو؟ نوته ورته وایه دکور خلقو راحصار کړې ووم او چه د کوروالا دې راگیر کړی نو ورته وایه چه جادو وگړ حصار کړې ووم۔ دغه شان یوه زمانه تیرہ شوه۔ یو طرف ته هغه جادو زده کولو او بل طرف ته د الله ﷻ کلام اود الله ﷻ دین۔ یوه ورخ هغه اوکتل چه په لار کښې یو خطرناک خناور پروت دې د خلقو تگ راتگ بند دې۔ دا خوا خلق د پخوانه شی راتلې اود د پخوا خلق اخوانه شی تلې۔ ټول خلق اخواد پخوا پریشانہ ولاړ دی۔ هغه په خپل زړه کښې سوچ او کړو چه نن موقعه دہ زه خپل از مینیت کوم چه د راهب دین د الله ﷻ خوښ دې که د جادو وگړ هغه یو کانرې راوچت کړو او په هغه خناور ئی ورگزار کړو اووئیل ای الله که ستا په نيزد راهب دین اوتعلیم د جادو وگړ د کارنه دیر محبوب دې نو دا خناور په دې کانرې باندې هلاک کړې دې د پاره چه خلق د دې بلاتنه خلاص شی۔ د

گانہی پہ لگیدو باندی ہفہ خنارو مرشو اود خلقو تک راتگ شروع شو بیا لارو او راہب نی خبر کرو نو ہفہ اوونیل خورہ بیجہ! تہ مانہ غورہ نی۔ اوس پہ د اللہ ﷻ دطرف نہ ستا از مینبت کیری کہ چری داسی اوشی نو تہ زما خبر چاتہ مہ ورکروہ۔ اوس دے ماشوم تہ د حاجت مندو خلقو قطارونہ اولگیدل۔ اود ہفہ بہ دعاسرہ د مورتہ پیداشوی راندہ جذامیان شل اوہر قسم بیماران جو پیدل۔ د بادشاہ د یونانینا وزیر غوپ تہ ہم دا خبرہ اورسیدہ۔ ہفہ پیری تحفی تحائف واخستہ راغلو۔ ہفہ ونیل کہ تامانہ شفا راکرہ نودا تولی بہ تالہ درکم۔ ہفہ ونیل شفا زما پہ لاس کینی نہ دہ اوزہ چالہ شفانہ شم ورکولہ شفا ورکونکی خو اللہ وحدہ لاشریک لہ دے۔ کہ تہ بہ ہفہ باندے د ایمان رادرو وعدہ کوی نو زہ بہ ہفہ نہ دعا اوکرم۔ ہفہ اقرار اوکرو ماشوم د ہفہ د پارہ دعا اوکروہ او اللہ ﷻ ہفہ تہ شفا ورکروہ او ہفہ د بادشاہ دربارتہ راغلو او چہ خنگہ نی د رندو پہ شان اول کار کولو کارنی شروع کرو سترگی نی بالکل بینا وے۔ بادشاہ حیران شو او تپوس نی اوکرو تاتہ سترگی چادر کرے؟ ہفہ ونیل زما رب۔ بادشاہ ونیل یعنی ما۔ وزیر ونیل نہ نہ زما اوستارب اللہ ﷻ دے۔ بادشاہ ونیل چہ بنہ دہ زما نہ علاوہ بل خوک ہم ستارب شتہ۔ وزیر ونیل اوزما اوستا رب اللہ ﷻ عزوجل دے۔ اوس ہفہ پہ وھلو تگول سرہ ہفہ تہ قسم قسم تکلیفونہ اوسزاگانے ورکول شروع کرہ او تپوس نی کولوتاتہ داتعلیم چا در کرے؟ آخر ہفہ اوخودل چہ د دغہ ماشوم پہ لاس ما ایمان راوے۔ اوس ہفہ داما شوم راوغوبنتو او ونی ونیل چہ تہ خو پہ جادو کینی بنہ ماہر شوے چہ راندہ ہم جو پول او بیماران تیک کول دے شروع کرہ۔ ہفہ ونیل غلطہ دہ نہ زہ چاتہ شفا ورکولہ شم اونہ جادو۔ شفاخو اللہ ﷻ پہ لاس کینی دہ۔ ونیل چہ بنہ یعنی زما پہ لاس کینی دہ خکہ چہ اللہ خو ہم زہ یم۔ ہفہ ونیل ہیخ کلہ نہ۔ بادشاہ ونیل چہ بیا تہ خوزما نہ بغیر بل خوک اللہ منی۔ ہفہ ونیل اوزما اوستارب اللہ ﷻ دے۔ ہفہ دہ تہ ہم قسم قسم سزاگانے ورکول شروع کرہ تردے چہ د راہب پتہ نی معلومہ کرہ۔ راہب نی راوغوبنتو چہ تہ اسلام پریردہ اود دے دین نہ وارہ۔ ہفہ انکار اوکرو نو بادشاہ ہفہ پہ آرہ اوخیرلواو دوہ تکرے کرے ونی غور زولو بیا دے خوان تہ اوونیل چہ تہ ہم دین نہ وارہ نو ہفہ ہم انکار اوکرو نو بادشاہ حکم اوکرو زما سپاہیانودے فلاتکی فلاتکی غرتہ بوخنی اود ہفہ اوچتوسو کو تہ پہ رسیدو باندے دہ تہ اوواینے چہ د دادین پریردہ کہ دے منی نو تیک دہ گنی د ہفہ خائی نہ نی رالہ کرے۔ دے خلقو ہفہ بوتلواو چہ د ہفہ خائی نہ نی دیکہ ورکول اوغوبنتل نو ہفہ داللہ ﷻ تہ دعا اوکروہ ﴿اللہم اکنہیم معاشق﴾ ای اللہ ﷻ خنگہ چہ غوارے د دوی نہ خلاصی راکری۔ دے دعاسرہ غراوخوزید! او ہفہ سپاہیان رالہ شول او ہفہ ماشوم بیچ شو۔ د ہفہ خائی نہ پہ خندا خوشحالی باندے ہفہ ظالم بادشاہ لہ بیار راغلو۔ بادشاہ ونیل دا خہ اوشو زما سپاہیان خہ شو؟ ونیل زما اللہ زہ دھوی نہ بیچ کرے۔ ہفہ خد نور سپاہیان راوغوبنتل او ہفوی تہ نی اوونیل چہ دے پہ کشتی کینی کینونی او بوئی زنی او د سمندر بہ بیخ کینی ورہو ب کرے۔ دوی ہفہ واخستلو اولارل د سمندر مینخ تہ اورسیدل۔ کلہ چہ نی ہفہ پہ سمندر کینی غور زول غوبنتل نو ہفہ بیا ہفہ دعا اوکروہ یا اللہ خنگہ چہ غوارے ماد دوی تہ بیچ کرہ۔ بوجہ راوچتہ شوہ او ہفہ سپاہیان تول پہ سمندر کینی دوب شول صرف ہفہ ماشوم باقی پاتے شو۔ دے بیا بادشاہ لہ راغلو او ونی ونیل زما اللہ زہ بیا د ہفوی نہ بیچ کرے۔ ای بادشاہ کہ تہ ہر خورہ چلونہ اوکری خو ما ہلاک کولے نہ شی۔ او چہ خنگہ زہ وایم کہ ہفہ شان دے اوکروہ نو زما روح بہ اوخی۔ ہفہ ونیل خہ اوکرم؟ ونی فرمائیل تول خلق پہ یومیدان کینی راجع کرہ بیا د کھجورے پہ تنہ باندے پہ سولنی مے اوخیزوہ او زما ترکش نہ یو غشی راوباسہ اوہم زما پہ لیند باندے خیزوہ او ﴿بسم اللہ ربہذا الفلام﴾ یعنی د ہفہ اللہ ﷻ پہ نوم چہ دے ماشوم رب دے وایہ او غشی زما طرف تہ اولوہ ہفہ باندے بہ زہ اولگم اوزہ بہ مرشم۔ بادشاہ ہم داسی اوکروہ او غشی د ہفہ پہ کوہرے باندے اولگیدو ہفہ خیل لاس ہم پہ ہفہ خائی کیخودو او شہید شو۔ پہ دے طریقہ

باندې د شہید کیدلو سره خلقو ته د هغه په دین باندې یقین راغلو څلورو وارو طرفونه اوازونه راغله چه مونږ ټولو ددې ماشوم په رب باندې ایمان راوړلې دې. ددې حال په کتوباندې د بادشاه ملگری اوویریدل او بادشاه ته ئی اوونیل د دې هلك ترکیب باندې خو مونږ پوهه نه شو. گورنی د هغې دا اثر اوشو چه دا ټول خلق هم دهغه په مذهب باندې شو. مونږ خو هغه په دې وجه قتل کړو چه د ده مذهب خور نه شی ولې هغه ویره خو مخې ته راغله او ټول مسلمانان شو. بادشاه ونیل چه ښه ده ټولو محلونو اولارو کښې څنډقونه او کښی هغه د لرگو نه ډک کړی او اور ورته کړی. څوک چه د دې دین نه واورې هغه پریږدی او چه څوک اونه منی هغه په اور کښې واچونی. دې مسلمانانو په صبر او برداشت سره په اور کښې سوزیدل منظور کړه او په هغې کښې په ټوپونو وراودانگل. خو یوه ښځه چه د هغې په غیبه کښې یو پنی څکونکې ماشوم ووهغه لږه شان اوویریدله نو دې ماشوم له الله ﷻ دخبرو طاقت ورکړو هغه ونیل مورې څه کوي ته خو په حق ئی صبر کوه او دې ته وراودانگل. د احادیث په مسند احمد کښې هم دې اود صحیح مسلم په آخر کښې هم دې او په نسائی کښې هم په څه اختصار سره دې.

د ترمذی شریف په حدیث کښې دی چه حضرت صهیب ؓ فرمائی چه نبی کریم ﷺ د مازيگرمونځ کولو نه پس عموما د شونډې لاندې څه فرمائیل نود حضور ﷺ نه تپوس اوشو چه حضور ﷺ دا تاسو څه فرمائی؟ ونی فرمائیل چه په انبیاء وکرامو کښې یونبې ؓ ووچه په خپل امت باندې به ئی فخر کولو. ونی ونیل چه د دوی خیال به څوک ساتی نو الله ﷻ د هغوی طرف ته وحی راولیگله چه دوی ته اختیار دې که داخبره خوښوی چه زه پخپله د دوی نه انتقام اویدله واخلم یاپخپله داخبره خوښوی چه په دوی باندې دښمن مسلط کړم. هغوی انتقام خوښ کړو نو په یوه ورځ د هغوی نه اویازره مړه شو دې سره هغوی د احادیث هم بیان کړو کوم چه پورته تیر شو. بیا په آخره کښې دقتل نه واخله ترمجید پوري آیاتونه تلاوت کړل. دا څوان شہید خښ کړې شوې وواود حضرت عمر بن الخطاب ؓ د خلافت په زمانه کښې د هغه د قبر نه هغه راویستلې شوې وودهغه گوته هم هغه شان په کوپړنی باندې پرته وه څنگه چه د شهادت په وخت کښې وه. امام ترمذی ؒ دې ته حسن غریب وائی. خو په دې روایت کښې د اصراحت نشته چه دا واقعہ نبی کریم ﷺ بیان فرمائیلې. ممکن دی چه د حضرت صهیب رومی ؒ بیان فرمائیلې وی هغه سره د نصرانیانو داسې ډیر حکایتونه وو. والله اعلم.

د سیرت ابن اسحاق روایت: امام محمد بن اسحاق ؒ هم دا قصه په نورو الفاظو کښې بیان کړې ده چه ددې خلاف ده. هغه وائی نجرانی خلق بت پرست مشرکان وو. اونجران سره یووړوکی غوندې کلي وو په هغې کښې یو جادوگر وو. نجرانیانو ته به ئی جادو خودلو. فیمون نومی یو بزرگ عالم دلته راغلو اود نجران اوهغه کلي په مینځ کښې هغه خپله ډیره واچوله. د بنارهلکان کوم چه به د جادوگر نه جادوزده کولو دپاره تلل په هغوی کښې د سدو اگریوځی عبدالله نومی هلك وو. هغه ته به په تلوراتلو کښې د راهب دعبادت اودهغه د مونځ وغیره د زده کړې موقعه هم ملاییده په دې به ئی سوچ اوفکر کولو او په زړه کښې ئی دهغه دمذهب صداقت ځای کړې وو. بیا هغه دلته تگ راتگ شروع کړو اومذهبی تعلیم ئی دهغه راهب نه حاصلول شروع کړو. یوڅو ورځې پس هغه پدې مذهب کښې داخل شو او اسلام ئی قبول کړو. د توحید پابند شو اوهم دیو الله ﷻ عبادت ئی کولو اود دین علم ئی په ښه شان سره حاصل کړو. هغه راهب اسم اعظم هم پېژندلو. هغه ډیر خواش کولو چه ده ته ئی اوبشانی خوهغه اونه خودلو او ورته ئی اوونیل اوس لا په تاکښې د دې صلاحیت نه دې راغلي ته لاوس د کمزوری زړه خاوندئ د دې طاقت زه په تاکښې نه وینم. د عبدالله پلار ته د خپل ځوی د مسلمان کیدو علم نه وو. هغه خو خپل ځان سره دا گنجل چه زما ځوی جادو زده کوی اوهم هلته ځی راځی. عبدالله چه کله دا اوکتل چه راهب

ماتہ اسم اعظم نہ بنائی ہفہ تہ زما دکمزورنی ویرہ دہ نو یوہ ورخ ہفہ غشی واخستل اوچہ خورمہ نومونہ دالٰہ ۛ ہفہ تہ یاد وو پہ ہریوغشی باندی نی یویو نوم اولیکلو بیانی اور بل کرو اوکیناستو او یویوغشی نی پہ ہفہ کنبی اچول شروع کرہ۔ کلہ چہ ہفہ غشی راغلو پہ کوم چہ اسم اعظم وو ہفہ اور کنبی پریوتوسرہ راٹوپ کرو بھر راووتلو اویدي باندی اور بالکل اثر اونہ کرو۔ ہفہ تہ پتہ اولکیدلہ چہ ہم دا اسم اعظم دے۔ خپل استاذ لہ راغلو او ورتہ نی اووئیل ماتہ داسم اعظم علم معلوم شوہ۔ استاذ تپوس اوکرو چہ اوبنایہ خہ دے نوہفہ اوخودلو راہب تپوس اوکرو خٹنگہ معلومہ شوہ نوہفہ تولہ واقعہ بیان کرہ۔ ہفہ اووئیل چہ اوتابنہ معلومہ کرہ ہم دغہ اسم اعظم دے دا ہم خپل خان پوری اوساتہ خوماتہ ویرہ دہ چہ تہ بہ نی ٲنکارہ کرے۔ د ہفہ داحالت شو چہ نجران تہ راغلو پہ کوم بیمار پہ کوم حمله اوپہ کوم ستم شوی سری باندی بہ نی نظر پریوتلو ہفہ تہ بہ نی وئیل کہ تہ موحد جوہر پری اودین اسلام قبول کرے نوزہ دخپل رب نہ دعاکوم ہفہ بہ تاتہ شفا او خلاصی درکری او گورہ بلا بہ درنہ اخوا شی۔ ہفہ بہ دا قبولہ کرہ۔ دہ بہ پہ اسم اعظم سرہ دعا اوغوٲستلہ اللہ ۛ بہ ہفہ روغ جوہر کرو اوس د نجرانیانویسرہ اولکیدلہ اوولہولوپہ روزانہ اسلام قبلولو اکامیابیدل بہ۔ آخر بادشاہ تہ ددے پتہ اولکیدہ اوہفہ نی راوغوٲستو دمکی ورکری چہ تا زما رعیت وران کرو زما اوزما د پلار نیکنو پہ مذهب دے حملہ اوکری زہ بہ ستانہ پٲنی لاسونہ کٲ کرہ اولنوی بوچہ بہ دے کرہ۔ عبداللہ بن تامر جواب ورکرتہ داسی نہ شی کولی۔ بادشاہ ہفہ د غر نہ راگذارولوخو ہفہ لاتدی پہ راتلو باندی صحیح سالم وو۔ پہ تول بدن باندی چرتہ زخم ہم نہ وو راغلی۔ د نجران پہ طوفانی سمندرونو کنبی نی ورواچولو د خہ نہ چہ خوک پیچ کیدی نہ شی خودی د ہفہ خائی نہ ہم صحیح سلامت راغلو۔ غرض دا چہ عاجز راغلو نو بیا عبداللہ بن تامر اووئیل اے بادشاہ واورہ تہ بہ زما پہ قتل کرلو باندی چرے ہم قادر نہ شی تردے چہ تہ دا دین اومتہ کوم چہ زہ منم اود یوخدائی عبادت کویہ کہ تا دا اوکریہ نو تہ بہ بیا ما قتل کرے شی۔ بادشاہ ہم داسی اوکریہ حضرت عبداللہ خودلی شوی کلمہ نی اولوستلہ اوکوم لرگی چہ د ہفہ پہ لاس کنبی وو پہ ہفہ باندی نی حضرت عبداللہ اوہلو پہ دے سرہ پہ ہفہ باندی ہسی لڑشان گریدل راغلہ او ہم د دے نہ ہفہ شہید شو۔ اللہ ۛ د ہفہ نہ خوشحالہ شو اوخپل خاص رحمتونہ نی پہ ہفہ باندی نازل کرل۔ د نجران تول خلق مسلمانان شو اود حضرت عیسیٰ ۛ پہ ریشتونے دین باندی قائم شو۔ ہم دغہ مذهب ہفہ وخت پہ حق باندی وو۔ دغہ وخت کنبی حضور ۛ نبی نہ وو جوہر شوی خوبیا یوزمانہ پس پہ ہغوی کنبی بدعتونہ راپیدا شو او خوارہ شو اود حق دین نور د ہغوی نہ واخستے شو۔ غرض پہ نجران دعیسانیت د خوریدلو اصلی سبب دا وو بیا د یوزمانے تہ پس ذونواس یہودی خپل لٲنکر سرہ پہ دے نصرانیانوباندی حملہ اوکریہ او غالب شو۔ بیانی ہغوی تہ اووئیل چہ یاخو یہودیت قبول کرنی یامرگ۔ ہغوی قتل کیدل منظور کرہ۔ ہفہ خندقونہ اوکنستل اورنی پہ کنبی بل کرو او وئی سوزول۔ بعضی نی قتل ہم کرل۔ اود بعضو پٲنی لاسونہ پوزہ غورونہ وغیرہ پریکرل۔

تقریباً شل زہہ مسلمانان دے ظالم قتل کرل۔ ہم د دے ذکر پہ آیت ﴿قُلِ اصْحٰبُ الْاُخْدُوْدِ﴾ کنبی دے دے ذو نواس نوم زرعہ وودہفہ د بادشاہت پہ زمانہ کنبی بہ نی ہفہ تہ یوسف وئیل۔ دہفہ دپلار نوم اسعدابی کریب ووکوم چہ تبع دے اوہفہ پہ مدینہ کنبی جنگ اوکریہ اوکعبہ باندی۔ کپہرہ واچولہ ہفہ سرہ دود یہودی عالمان وو۔ د یمن والا ہم د ہفہ پہ لاس باندی یہودی مذهب کنبی داخل شو۔ ذونواس ہم پہ یوہ ورخ صرف د سحر پہ وخت کنبی پہ دے خندقونو کنبی شل زہہ د ایمان خاوندان قتل کرل۔ پہ دوی کنبی صرف یوکس پاتی شو د ہفہ نوم دوس دی ثعلبان وو دے پہ اس باندی اوتختیدو۔ خوہفہ پٲی ہم اسونہ اوزغلول خودے پہ لاس ورنغلو۔ دے تیغ د روم بادشاہ قیصر لہ لارو اوہفہ د جشو بادشاہ نجاشی تہ اولیکل۔ دوس د ہفہ خائی نہ د نصرانیانو لٲنکر واخستو یمن تہ راغلو د ہغوی سرداران

ایراط او ابرہہ وو۔ یہودیان مغلوب شو او یمن د یہودیانو د لاس نہ اووتلو۔ ذوانواس او تختیدو خر هغه اربو کنبی غرق شو۔ بیا د اویاکالوپوری دلتہ د حبشو نصرانیانو قبضہ وه۔ آخر سیف بن ذی یزن حمیری د فارس د بادشاہ نہ امدادی فوخیان واخستل او په اووه سوو قیدیانو خلقو نی په هغوی حملہ اوکړه فتح نی حاصله کړه او بیا حمیری سلطنت قائم شو۔ دې څه بیان به په سورت فیل کنبی هم راځی۔ ان شاء الله ﷻ سیرت ابن اسحاق کنبی دی چه یونجرانی د حضرت عمر ؓ په زمانه کنبی د نجران یو شاره اوغیرآبادہ زمکه دخپل څه کار د پاره اوکنستله نو ونی کتل چه د عبد الله بن تامر جوسه به هغې کنبی وه۔ هغوی ناست وو په سریاندې چه په کوم ځای زخم راغلی وو هم هلته نی لاس وو۔ که لاس به دې اخواکولونو وینه به روانیدله چه بیا به دې لاس پریخودو لاس به پخپله خپل ځای ته تلو او وینه به بندیدله۔ د لاس په یوه گوته کنبی یوه گوته هم وه چه په هغې ربی الله لیکلی وو یعنی زما رب الله دې۔ ددې واقعہ خبر دخلاقت محل ته اورسیده ددې ځای ته د فاروق اعظم ؓ حکم راغلو چه دا هم داسی پریږدنی اودلارې نه چه کومه خاوره اخواکړې شوې ده هغه پرې واچونی او چه څنگه وو هغه شان نی کړی اونښه پرې اولگوئی۔ نو هم داسی اوشو۔

دیو بل بزړې جوسه۔ ابن ابی الدنیا ؓ لیکلی دی چه کله حضرت ابوموسی اشعری ؓ اصبهان فتح کړنو یودیوال نی اولیدوچه هغه غورزیدلې وو په حکم نی جوړکړ وخو بیاراپریوتلو بیانی جوړکړو نو بیا راپریوتلو۔ آخر معلومه شوه چه د دې لاندې یونیک بخت سپړ څښ دې کله چه زمکه اوکنستلې شوه نوونی کتل چه دیوسری جوسه ولاړه ده۔ ورسره یوه توره ده په هغې لیکلې دی زه حارث بن مضاض یم چاچه د خندقونو لاندہ انتقام واخستلو ابوموسی اشعری ؓ هغه جوسه راوویستله او هلته نی دیوال اودرولو نو برابر شو۔ زه وایم چه دا حارث ابن مضاض بن عمرو جرهمی دې کوم چه د کعبه الله متولی شوي وو۔ ثابت ابن اسمعیل بن ابراهیم د اولاد نه پس د هغه ځوی عمرو بن حارث ابن مضاض وو چه په مکه کنبی د جرهم قبیلې آخری بادشاہ وو۔ کوم وخت چه خزاعه قبیلې هغه ددې ځای ته اوویستلو اودیمن طرف ته نی جلاوطن کړو۔ هم دغه هغه سپړ دې چاچه په عربو کنبی اول اول شعراونیل په کوم شعرکنبی چه ورانه مکه آبادول او دزمانې داوختور اوختوسره بیادهغه ځای ته ویستل هغه بیان کړی دی۔ ددې واقعہ نه څرګند معلومیږی چه داقصه داسماعیل ؓ د څه زمانې نه پس او ډیره زړه ده چه د اسماعیل ؓ نه تقریباً پنځه سوه کاله پس معلومیږی خود ابن اسحاق ددې مطول روایت نه کوم چه پورته تیرشوداخبره ثابتیږی چه داقصه دعیسی ؓ نه پس اود محمد ؓ نه وړاندې ده۔ زیات صحیح هم دا معلومیږی۔ والله اعلم۔ اوداهم کیدې شی چه داواقعہ په دنیا کنبی څوځل شوې وی لکه چه د ابن ابی حاتم د روایت نه معلومیږی چه حضرت عبدالرحمن بن جبیر ؓ فرمائی چه د تبع په زمانه کنبی په یمن کنبی خندقونه کنستلې شوې وواودقسطنطین په زمانه کنبی په قسطنطنیه کنبی هم مسلمانانوته دغه عذاب ورکړې شوې وو۔ اونصرانیانو خپله قبله بدله کړه او په دین مسیح کنبی نی بدعوتونه راپیدا کړل توحید نی پریخودو۔ هغه وخت کنبی چه کوم ربنتونی دیندار وو هغوی ددوی ملگریاونه کړه اوپه اصلی دین باندې پاتې شونوهغه ظالمانو خندقونه اوکنستل اود اُورنه نی دک کړل اوهغوی نی اوسوزول۔ اوهم دغه واقعہ د بابل په زمکه باندې په عراق کنبی د بخت نصر په زمانه کنبی اوشوه کوم چه بویت جوړ کړې وو اوپه خلقو باندې به نی هغه ته سجده کوله۔ حضرت دانیال اود هغه دواړه ملگری عزری او میشایل ددې نه انکار اوکړو ونهغه دوی دغه د اُور په خندق کنبی واچول۔ الله ﷻ اُور په هغوی باندې یخ کړو اوهغوی نی په سلامتیا سره اوساتل صفاخلاصی نی ورکړواودغه ظالمان نی پدغه خندق کنبی واچول۔ دا نهه قبیلې وې او ټول اوسوزیدل ابره شو۔ سدی ؓ فرمائی چه په دریوځایونو کنبی دا معامله اوشوه په عراق کنبی شام کنبی او په یمن کنبی۔

مقاتل فرمائی کہ خندقونہ دریو خایونو کنہی وو یود یمن پہ ہمارنجران کنہی بل شام کنہی او دریم فارس کنہی۔ پہ شام کنہی د دے بانی انطانتانوس رومی وو او فارس کنہی بخت نصر او د عربیہ زمکہ یوسف دونواس شام او فارس د خندقونو ذکر پہ قرآن کنہی نشستہ۔ دا ذکر نجران دے ربیع بن انس ؓ فرمائی کہ مونہ اوریدلی دی دفترہ پہ زمانہ کنہی یعنی دعیمی ؓ او پیغمبر آخرو زمانہ ؓ پہ منہضی زمانہ کنہی یوقوم وو کلہ کہ ہغوی اوکتل خلق فتنہ اوبنارکنہی راگیر کرے شو اولہی دلہی شوی دی او ہرہ ولہ پہ خپلو خیالاتو کنہی خوشحالہ دہ نودوی دا خلق پریخودل اودے خائی نہ نی ہجرت اوکرو جدا جدا خایونہ نی جو کرل اوہلتنہ نی استوگنہ شروع کرہ اود اللہ ﷻ عبادت کنہی پہ یوشان اخلاص سرہ مشغول شو۔ د مونخونو پابندی د زکوۃ ورکولو کنہی لگیاشو اود ہغوی نہ خان لہ اوسیدل۔ تردے کہ یوسرکش بادشاہ تہ د دے اللہ والا دلہی پتہ اولگیدہ۔ ہغہ دوی لہ خپل سری راولیگل او ہغوی نی پوہہ کرل کہ تاسو ہم مونہ سرہ یو خائی شئی او بت پرستی شروع کرنی دے تولو بالکل انکار اوکر پوہہ مونہ نہ دا نہ کیہی کہ د اللہ ﷻ وحدہ لاشریک لہ نہ بغیرد بل چا عبادت اوبندگی اوکرو بادشاہ اوویل کہ تاسوتہ دا منظورنہ وی نوزہ بہ تاسو قتل کریم۔ جواب ملا شو کہ خہ کولہی شے اوکرہ خو مونہ دین نہ شو پریخودے۔ دے ظالم خندقونہ اوکنستل اور نی بل کرو اودا تول بنہی سری اوماشومان نی راجم کرل اود ہغہ خندقونہ پہ غارونی اودرول اوویل وانہی دا آخری سوال اوجواب دے۔ آیا بت پرستی قبولی کہ پہ اورکنہی غورزیدل قبولی۔ ہغوی ویل مونہ تہ سوزیدل اومرہ کیدل قبول دی خو ورو ورو ماشومانو چغی صوری شروع کرے مشرانو ہغوی پوہہ کرل کہ بس د نن نہ پس بہ اور نہ وی۔ مہ ویریہی اود اللہ ﷻ نوم واخلتی وردانگنی۔ نو تولو وراودانگل پہ ہغوی باندے خہ تاو ہم تہ وہ راغلی کہ اللہ ﷻ دہغوی روحونہ قبض کرل او آورد خندقونہ بہر راووتلو اودا بدکردارہ سرکش کہ خومرہ وو راگیرنی کرل او تول نی اوسوزول۔ ددے خبر پہ دے آیاتونو (قتل) الخ کنہی دے۔ نو پہ دے وجہ د فتنوا معنی شوہ سوزول نو فرمائی کہ دے خلقو مسلمانان بنہی اوسوی اوسوزول کہ ہغوی توبہ اونہ کرہ یعنی دخپل دے کار نہ منع نہ شو او پخپلو کر و باندے پنیمانہ ہم نہ شو نوہ ہغوی دیارہ دوزخ دے او د سوزیدلو عذاب دے دے پارہ کہ بدلہ ہم د ہغوی د عمل پہ شان وی۔ حضرت حسن ؓ فرمائی کہ اللہ ﷻ دیرلوی او بزرگ او اوجت رحم او کریم اومہربانسی تہ اوگورہ کہ کوموبد کارودہغہ گران بندی گان پداسی بدترین عذابونو کنہی اووڑل ہغوی تہ ہم اللہ ﷻ توبہ وائی اوہغوی سرہ ہم دمغفرت اوبینہی وعدہ کوی۔ ای اللہ مونہ تہ ہم د خپلو وسیع رحمتونو نہ پورہ حصہ راکری۔ آمین۔

اِنَّ الَّذِیْنَ	اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا	الصّٰلِحٰتِ	لَهُمْ	جَنّٰتٌ
اییشکہ ہغہ کسان	چی ایمان نی راوړو	او عملونہ نی اوکرل نیک	دی ہغوی دیارہ	باغونہ
اییشکہ چاچی ایمان راوړے دی	او نیک عملونہ نی اوکرل ہغوی دیارہ			
تَجَرَّبُوْا	مِنْ تَحْتِهَا	الْاَنْهَارُ	ذٰلِكَ	الْقَوْزُ
چی بھیری بہ	لانڈ دھنی نہ	نہرونہ	دا کامیابی دہ	لویہ
باغونہ دی	چی دھنی لانڈی بہ ولہی بھیری	دا دیرہ لویہ کامیابی دہ	اییشکہ ستا درب نیول دیر	
لَسَدِیْدٌ	اِنَّهٗ هُوَ	یَبْدِیْ	وِیَعِیْدُ	وَهُوَ
دیر سخت دی	اییشکہ ہم ہغہ	پہ اول خل پیدا کرل کوی	او دوبارہ بہ نی ہم کوی	او ہغہ بینونکی دے
سخت دی	اللہ ﷻ	پہ رومی خل ہم پیدا کرل کوی	او دوبارہ بہ ہم پیدا کرل کوی	او ہغہ بینونکی

اَلْوَدُوْدُ	دُوَالْعَرِشِ	الْحَمِيْدُ	فَقَالَ	لَهَا يُرِيْدُ
مجت کونکي دي خاوند دعرش دي لوني دي کونکي دي هغه کار لره چی وي غواړي	او مينه کونکي دي دعرش خاوند دي لوني ذات دي ..... څه چی غواړي هغه کوي	هَلْ اَتَمَّكَ	حَدِيثُ الْجَنُوْدِ	فِرْعَوْنَ وَكُمُوْدُ
ايا راغلي دي تاته خبر دلنیکرو دفرعون او دشمود بلکه هغه کسان چی کفرني کړي دي	ايا تاد دلنیکرو قصي اوریدلی دی ؟ دفرعون او د (قوم د) شمود (دلنیکرو) بلکه کافران	فِي تَذْرِيبٍ	وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ	مُحِيْطٌ
(حق ته) په دروغ و نیلو کبسی اخته دی او الله چاپېره ددوی نه احاطه کونکي دي بلکه دا قران دي	په انکار کبسی (غافل، پراته دی) او الله څخه هر طرفته دوی راگیر کړی دی په اصل کبسی دافران پاک	حَمِيْدٌ	فِي كُوْبٍ مَّحْفُوْظٌ	
لوني دي (بروت دي) په لوح محفوظ کبسی	لوني شان کتاب دي اچي په لوح محفوظ کبسی سنبال دي	قوله تعالى: - {إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ		

د جنت نهرونه: - دخپلو دښمنانو انجام بیانولوسره دخپلو دوستانو نتیجه بیانوی چه دهغوی دپاره جنتونه دی دکومود لاندې چه نهرونه روان دی. د دوی په شان کامیابی به نوره چاته ملاوېږي. بیا فرمائی ستاد رب نیول ډیر سخت دی. هغه به خپل دا دښمنان کوم چه رسولان دروغ گنړي اود هغوی په نافرمانو کبسي اخته دی په ډیر طاقت سره داسې راگیر کړي چه د هغوی د پاره به د خلاصی هیڅ لار باقی پاتې نه شی. قوله تعالى: - {دُوَالْعَرِشِ الْحَمِيْدُ}

الله څخه ډیرو قدرتونو والا دي. هغه د ډیرو قوتونو مالک دي. څه چه نی او غوښتل ونی کړل څه چه غواړی هغه به یو ساعت کبسي کیږي. دهغه قدرتونو طاقتونو ته اوگوره چه هغه تاسواول هم پیدا کړنی او بیا د وژلو نه پس به مو دوباره بیا را پیدا کوی هغه نه څوک بندولې شی نه څوک وړاندې راتللې شی اونه څوک وړاندې کیدې شی. هغه د خپلو بندیگانو گنا هونه معاف کونکې دي خو په دې شرط چه د هغه طرف ته تیب شی او توبه او کړی اود هغه به وړاندې پوزه اومړی. نو بیا که هر څنگه خطا گانې وی په یو دم کبسي معاف کولې شی. خپلو بندیگانو سره هغه مینه اومحبت ساتی هغه د هغه عرش والا دي کوم چه د ټولونه اوچت دي اود ټولو مخلوقاتو د پاسه دي. دمجید دوه قرآتونه دی د دال پیش هم اود دال زیر هم. په پیش سره د الله څخه صفت جوړېږی اوپه زیر سره د عرش صفت دي. د دواړو معنی بالکل صحیح اولیک پریوخی. هغه چه د کوم یو کار کله اراده اوکړی په کولونی قدرت لری. دهغه عظمت، عدالت د حکمت په بنیاد نه څوک بندولې شی اونه هغه نه څوک تېوس کولې شی. صدیق اکبر څه ته د هغه په هغه بیمارنی کبسي په کومه کبسي چه هغه وفات کیږی خلق وائی چه چرته طیب ته کتلي نی. ونی فرمائیل او، تېوس نی اوکړو چه څه جواب نی درکړو ونی فرمائیل جواب نی راکړو {فَقَالَ لِّسَانُ يُرِيْدُ} بیا فرمائی چه تاته څه خبر هم شته چه په فرعونیانو او شمودیانو باندې کوم کوم عذابونه راغله. څوک هم داسې نه روچه دهغوی نی څه امداد کړې وي اونه ترې چاهغه عذاب اخواکړې شو. مطلب دا چه د هغه نیول ډیر سخت دی کله چه هغه یوظالم راو نیسی نو په سختی او په ډیر زبردست نیولوسره نی راگیروی.

فائدہ: ابن ابی حاتم کہنے دی رسول اللہ ﷺ تشریف اور لو چہ ہغوی ﷺ واوریدل چہ یوہ بی بی د قرآن پاک دا آیت لولی (مَلَأْنَاكَ خَبِيثَاتٍ الْخَنَوِیَّةِ) حضور ﷺ اودریدو او غورِ نی کیخودو اوونی فرمانیل (نعم قد جاءنی) یعنی اوماتہ ہغہ 'برونہ راغلہ' یعنی د قرآن پاک د دے آیت جواب نی ورکرو چہ تاتہ د فرعونیانواو ثمودیانو خبر رسیدلی دے؟ بیافرمانی چہ کافر پہ شک شبہ او کفر اوسر کشتی کہنے دی اللہ ﷻ پہ ہغوی قادر دے نہ بہ ہغوی د ہغہ نہ اورک شی اونہ بہ ہغہ عاجز کرے شی۔ بلکہ داقران د عزت او کرامت والا دے او پہ لوح محفوظ کہنے لیکلے شوے دے۔ د اوچتو مرتبو فریتوسرہ دے۔ د زیانی او کمی نہ پاک اود سر نہ تربیتو پورے محفوظ دے نہ پہ دے کہنے خہ بدلون شتہ اونہ تحریف۔

قوله تعالى: - فَيُكْوَىٰ مُكَوِّطٌ ۝

لوح محفوظ جرہ دے: انس ﷺ فرمانی چہ دالوح محفوظ د اسرافیل ؑ پہ تندے باندے دے۔ عبدالرحمن بن سلمان ؓ فرمانی چہ پہ دنیا کہنے خہ اوشو روان دی کہنے یا بہ راتلونکی وخت کہنے کہنے کہنے ہغہ تول پہ لوح محفوظ کہنے موجود دی اولوح محفوظ د حضرت اسرافیل ؑ د دواو و سترگو پہ واندے دے۔ خوچہ ترکومی ہغہ تہ اجازت نہ ملاو پیری ہغہ دا کتلی نہ شی۔ حضرت ابن عباس ؓ نہ روایت دے چہ د لوح محفوظ پہ تندے باندے دا عبارت دے ہیخ خوک معبود نشتہ بغیرد اللہ ﷻ تہ ہغہ یوازے دے د ہغہ دین اسلام دے محمد ﷺ د ہغہ بندہ اود ہغہ رسول دے۔ چا چہ پہ اللہ ﷻ باندے ایمان راوے اود ہغہ وعدہ نی ریتونی او گتہ اود ہغہ درسولاتو تابعداری او کرہ اللہ ﷻ بہ ہغہ جنت کہنے داخل کرے۔ فرمانی چہ دا لوح محفوظ دمرغلرو دے دے او پدوالی د آسمان اوزمکی دمنیخ برابر دے اود دے پلنوالی د مشرق اومغرب برابر دے۔ دے دواوہ غارے د مرغلرو او یاقوتو دی۔ د دے دواوہ پتھی د سرو یاقوتو دی۔ د ہغہ قلم د نور دے د ہغہ کلام عرش سرہ ترلی دے۔ د ہغہ لیکل د نور دی۔ اللہ ﷻ ہرہ ورخ دے سوہ شپیتہ خل ہغے تہ گوری۔ ہغہ پیدا کوی رزق ورکوی وژل کوی ژوندی کول کوی عزت ورکوی ذلت ورکوی اوخہ چہ غواری کوی۔ (۲)

(الحمد لله) د سورت بروج تفسیر ختم شو۔

(تفسیر سورت طارق)

د سورت تعارف:- مسند احمد کہنے دی چہ خالد بن ابی جبل ؓ عدوانی د ثقیف قبیلے د مشرق طرف تہ رسول اللہ ﷺ لرگی تہ یالندے تہ اڈہ لگولی دا پورہ سورت لوستلوسرہ واوریدو ہغوی د خلقو نہ د امداد د پارہ دلته راغلی وو۔ حضرت خالد ؓ دا یاد کرو کله چہ دے ثقیف لہ راغلو نو ثقیف د ہغہ نہ تپوس او کرو دا خہ وائی دے ہم دغہ وخت کہنے مشرک وو۔ ہغوی بیان کرو نوچہ کوم قریش هلته وو یر تندے سرہ نی او نیل چہ کہہ دا حق وو نو تراوسہ پورے بہ مونہ نہ منلو (نسانی کہنے حضرت جابر ؓ نہ روایت دے چہ حضرت معاذ ؓ د مابنام پہ مانخہ کہنے سورت بقرہ یا سورت نسا اولوستلو نو حضور ﷺ او فرمانیل چہ ای معاذ ؓ ولی تہ فتنہ کہنے اچول کوے؟ یا ستاد پارہ دا کافی وہ نہ چہ (وَالسَّمَاءُ وَالطَّارِقُ) او (وَالنَّجْمُ وَالشَّيْطَانُ) اوداسی سورتونہ دے لوستلے وے۔ (۴)

(۱) داروایت مرسل دے۔

(۲) المعجم الکبیر: ۱۲۵۱۱ء۔

(۳) الحد: ۳۳۵/۴، حسن بن موزان بن معاویہ الفزاری صرح بالسماع عند الطبرانی ل الکبیر: ۴۱۲۶۔

(۴) ددی تخریج د سورتہ انفطار پہ اول کہنے تیر شوے دے۔

آیاتونہ	سورۃ طارق مکیہ وہی سبعم عشر آیۃ ورکوعا واحدا	رکوع گانہی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
۱۵	شروع کوم پہ نوم د الله چہ دیر مہربان زبات رحم کونکے دی	①
وَالسَّمَاءِ	وَالطَّارِقِ ۝ وَمَا أَدْرَاكَ	
نسم دی پہ اسمان باندی	او رانہکارہ کیدونکے باندی پہ شپہ گنبی او خہ پتہ دہ تاتہ	
نسم دی پہ اسمان او پہ ہفہ خیز چہ د شپہی ہنکارہ کیری اوتاتہ خہ معلوم دی چہ		
مَا الطَّارِقُ ۝	الْجَمُّ النَّاقِبُ ۝ إِنَّ كُلَّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا	
چی خہ دی ہنکارہ کیدونکے د شپہی ستوری خلیدونکے دی نشتہ یو نفس چی نہ وی پہ ہفہ باند		
د شپہی راتلونکے خیز خہ دی ؟ ہفہ یو خلاندہ ستوری دی داسی یو نفس نشتہ چہ پہ ہفہ یونہ یو		
حَافِظٌ ۝	فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ۝	
استونکے (نگران) پس اودی گوری انسان	چی د خہ خیز نہ پیدا کری شوی دی	
محافظ مقرر نہ وی انو بنیادم دی اوگوری چہ ہفہ د خہ نہ پیدا کری شوی دی		
خُلِقَ ۝	مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ ۝ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ۝	
پیدا کری شوی دی داویو توب و ہونگو نہ چی راوخی	دمنخ دشا او دسینی دھدوکی نہ	
ہفہ دیو توب و ہونگو اویو نہ پیدا کری شوی دی	چی د ملا او دسینی دمینخ نہ راوخی	
إِنَّهُ	عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ۝ يَوْمَ	
بیشکہ چی ہفہ (خالق) پہ دوبارہ پیدا کولو دہفہ (انسان) باند	اخما قادر دی پہ کومہ ورخ	
بیشکہ الله ﷻ ددہ پہ دوبارہ پیدا کولو پورہ پورہ قدرت لری	..... پہ کومہ ورخ	
تَبْلُ	السَّرَّابِ ۝ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ۝	
چی بہ ظاہرولی شی پتہ رازونہ پس نہ بہ وی ہفہ لہ	خہ طاقت اونہ مددگار	
چی پتہ رازونہ ہنکارہ کری شی	نو نہ بہ ددہ خپل طاقت وی او نہ بہ نی خوک مددگار وی	

قوله تعالى :- وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ۝

دستور و قسم: الله ﷻ د آسمانوں نو ادھنی درویشانہ ستورو قسم خوری. د طارق تفسیرنی پرقیدونکی ستوری سرہ کری دی. وجہ نی دادہ چہ د ورخی پتیری اودشپہی ہنکارہ کیری. یوحید شریف کنہی دی چہ رسول الله ﷺ منع فرمانیلی دی دینہ چہ خوک خیل کورتہ د شپہی پہ وخت کنہی بی خیر راشی ( ) دلشہ ہم لفظ طروق دی. حضور ﷺ پہ یوہ دعا کنہی ہم د طارق لفظ راغلی دی ( ) شاقب وانی پرقیدونکی رنہ اکونکی تہ چہ شیطان پرے ویشتلی شی اوہفہ سوزی. پہ ہر سہری باندی د الله ﷻ طرف نہ یو محافظ مقرر دی چہ ہفہ د آفتونونہ بچ کوی. لکہ چہ بل خانی ارشاد دی (لَهُ مُعَقِّبَاتٌ يَنْبَغِي

يَذْهَبُ مِنْ خَلْفِهِ يُعْطَوْنَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ ﴿۱﴾ وړاندې روستونه په نمبرنمبر راتلونکې فرېښتې مقررې چې د الله ﷻ په حکم باندې د بنده حفاظت کوي پيدا انسان د کمزورنې بيان کولې شي چه گوره دده اصل څه دي؟ او لکه چه په دې کښې ډېر په باريکنۍ سره د قيامت يقين ورکړې شوې دي چه په اول پيدا کولو باندې قادر دي نو هغه به په واپس کولو ولي قادر نه وي.

بل ارشاد دي ﴿وَالَّذِينَ يَبْدُوا الْفَلَاقَ يَمْيِزُهُمْ فُجُورُهُمْ وَأَهُونَ عَلَيْهِمْ﴾ يعنې چاچه په اول خل پيدا کړي هم هغه به نې واپس راگرځوي اودا به هغه باندې ډير آسان دي. انسان د توب و هوونکي اوبونه يعنې دښخې اوسپنې د مننې نه پيدا کړې شوې دي چه د سړي د ملانه او ښخې د سينې نه راوځي. د ښخې دالوبه د زير رنگ او نرنۍ وي اود دواړونه د ماشوم پيدانش کيږي تربيه وائي د بار خائي ته. د اوږو نه واخله ترسينې پورې خائي ته هم ونيلې شي او د مرني نه لاندې خائي ته هم وائي. دسينې د پاسه حصي ته هم ونيلې شي او لاندې طرف ته څلورويښتو ته هم ونيلې شي. دواړو سينو دواړو پښو او دواړو سترگو په مينځ ته هم ونيلې شي. د زړه نچورولو ته هم وائي. دسينې او شا مينځ ته هم ونيلې شي. هغه د دې په واپس گرځولو باندې قادر دي يعنې راوتلې اوبه د هغې خائي ته واپس رسولو باندې. اودا مطلب چه دې دوباره راپيدا کول اود آخرت طرف ته په واپس گرځولو باندې هم. روستونې قول ښه دي. او دا دليل څو خل بيان شوي دي.

بيا فرماني چه د قيامت په ورځ به پټ رازونه کولاوکړې شي رازونه به ښکاره شي پټې خبرې به هم راوځي. رسول الله ﷺ فرماني چه د هرغدار (وعدۀ ماتونکي او خيانت کونکي) د پښو په مينځ کښي د هغه دغدر (وعدي ماتولو) جهنم او ورځنې شي او اعلان به کيږي چه دا د فلانکي خوږي د فلانکي دغدارنۍ (وعدي ماتولو يا خيانت کولو) دي. ( ) په هغه ورځ به نه پخپله انسان ته څه قوت حاصل وي او نه به د هغه څوک امدادي اودريږي. يعنې نه به پخپله خان د عذابونو نه بچ کړې شي اونه به بل څوک وي چه هغه د الله ﷻ د عذابونو نه بچ کړي شي.

وَالسَّمَاءِ	ذَاتِ الرَّجْعِ	وَالْأَرْضِ	ذَاتِ الصَّدْعِ
قسم دي په آسمان باران ورونکي باند او په زمکه چاودونکي باند په تخم راختلو سره	قسم دي چې په آسمان بارانونه وروي او په زمکه چې (شينکي ته) اوچوي		
إِنَّهُ	لَقَوْلٌ	فَصْلٌ	وَمَا هُوَ
چې بيشکه دا قران خامخا وينا ده جدا کونکي (حق اوباطل) اونه دي هغه بې فائدي	بيشکه دا قران پاک (حق او دباطل ترمينځه) فيصله کونکي کلام دي اودا څه عبث خبره نه ده		
إِلَهُمَّ	يَكِيدُونَ	كَيْدًا	وَأَكِيدُ
بيشکه دا کافران (دمکي) تدبيرونه (چلونه) کوي به چلونو کولو سره اوزه تدبير کوم	هغه خلق په خپل خپل تدبير کښي لگيا دي ..... اوزه والله ﷻ هم تدبير کوم		
كَيْدًا	فَوَيْلٌ	لِلْكَافِرِينَ	أَهْلَاهُمْ
په تدبير کولو سره نو مهلت ورکړه دي کافرانو ته مهلت ورکړه دوي ته (مهلت)	پس ته کافرانو ته (لږنور) مهلت ورکړه او څه موده دوي پريږده		

قوله تعالى: - إِنَّهُ لَقَوْلُ فَصْلٍ

ذکر آن پاک فیصلی پہ حق دی۔ رجوع معنی باران، اوریخی د باران والا، وریدونکی، هرکال د بندیگانو رزق راگر خول د کوم نہ بغیر چہ دوی اود دوی خنارو ہلاکیرے۔ د نمر سپہر منی اوستورو اخوادینخوا واپس کول روایت دی۔ زمکہ چوی دانہ واپسہ گیا راوخی۔ دا قرآن حق دے دعدل حکم دی، داخہ بی کارہ قصہ خبری نہ دی کافران دا دروغ گنہری د اللہ ﷻ لار نہ خلق منع کوی پہ قسم قسم خبروسرہ خلق دقرآن پاک خلاف راپاسوی۔ نوای نبی دوی تہ لیشان مہلت ورکرہ بیا بہ دوی ډیر زر اووینی چہ پہ څنگہ څنگہ خرابو عذابونو کنبی دوی راگیریرے۔ بل خای ارشاد دی (تَحْفِظُهُمْ فَبَلَّأَهُمُ الْكُفْرُ هُمْ أَصْحَابُ الْعَذَابِ) یعنی مونہ بہ دوی تہ ہسے فاندہ ورکرو بیا بہ دوی د ډیر سخت عذاب طرف تہ بی بس کړو

(الحمد لله) د سورت طارق تفسیر ختم شو۔

(تفسیر سورت اعلیٰ)

د سورت تعارف:- د دې سورت د مکي کيدو دليل داحديث دې کوم چہ په صحيح بخاری کنبی دې۔ حضرت براء، بن عازب ؓ فرمائی د رسول الله ﷺ صحابہ کرامو ؓ کنبی د ټولونو اول مونہ له حضرت مصعب بن عمير ؓ او حضرت ابن ام مکتوم ؓ راغلو مونہ تہ نی قرآن پاک خودل شروع کړو۔ بیا حضرت عمار ؓ حضرت بلال ؓ او حضرت سعد ؓ راغلو۔ بیا حضرت عمر ؓ خان سرہ شل صحابہ کرام ؓ راوستل بیا حضور ؐ تشریف راوړو، مانہ دی کتلې چہ د مدینې والا په بل څه باندې دومره خوشحاله شوې وی لکه چہ په دې باندې خوشحاله شو تردې چہ واره واره بچی او نابالغ هلکانو هم دا وئیل چہ دا دې رسول الله ﷺ چہ تشریف نی راوړو۔ د حضور ؐ د راتلونو وړاندې ماداسورت سبح اسم د دې په شان نورو سورتونوسره یاد کړې وو۔ (۱) مسند احمد کنبی دی چہ حضور ؐ تہ دا سورت ډیر خوښ او گران وو (۲) د بخاری اومسلم په حدیث کنبی دی حضور ؐ حضرت معاذ ؓ تہ او فرمائیل چہ سورت (سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) او (وَالْقَلَمِ وَنُحْمًا) او (وَالْقَلَمِ إِذَا نَقَّصْتُمُ) سره ولې مونږ اونه کړو؟ (۳) مسند احمد کنبی روایت دی چہ حضور رسول الله ﷺ حضرت محمد ؐ (سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) او (هَلْ أَتَاكَ خَبْرُ الْقَائِمَةِ) به د دواړو اخترونو په مونږونو کنبی لوستلو اود جمعه په ورځ که اختر به وو نو په اختر او جمعه دواړو کنبی به نی هم دا دواړو سورتونه لوستل۔ (۴) داحديث په صحيح مسلم کنبی هم دې۔ ابوداؤد ترمذی اونسانی کنبی هم دې۔ ابن ماجه وغیره کنبی هم نقل دې۔

مسند احمد کنبی د حضرت عائشه صدیقہ ؓ نه روایت دی چہ د وترو په مونږ کنبی به رسول الله ﷺ (سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) او (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ) او (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) لوستلو۔ په یو روایت کنبی دومره زیاتوالی هم شته چہ سورت معوذتین یعنی (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ) او (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ) به نی هم لوستلو (۵) داحديث هم د ډیرو صحابہ کرامو ؓ نه په ډیرو طریقو سره مروی دې۔ که مونہ تہ د کتاب

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ سبح اسم ربک الاعلیٰ: ۱۹۶۱۔

(۲) ۹۶/۱: ۱۹۶۱۔

(۳) ددې تخریج په سور انفطار کنبی تیر شو پدې۔

(۴) صحیح مسلم کتاب الجمعة باب ما یقرأ فی صلاة الجمعة: ۸۷۸، ابوداؤد: ۱۱۲۲، ترمذی: ۵۳۳۔

(۵) ابوداؤد کتاب الوتر باب ما یقرأ فی الوتر: ۱۴۲۳، وهو صحیح: ۱۴۲۴، ترمذی: ۴۶۳، ۴۶۴۔

د اوږدېدو ويره نه وه نو دا سندونه اود دې ټولو روايتونو الفاظ به مودلته راوړي وو خوچه څومره په
اختصار باندې بيان كړي شو هم دومره كافى دى. والله اعلم.

اياتونه	سورة الاعلىٰ مكية وهى تسع وعشرون آية وركوعا واحدا	ركوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑩	شروع كوم په نوم د الله چه ډير مهربان زيات رحم كونكې دې	①
سَبِّحْ	اَسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَىٰ الَّذِي خَلَقَ	
پاكى بيان كړه	د نوم درب خپل چى دټولو نه اوچت دې هغه رب چى پيدا نې كړو (هر څيز)	
دخپل رب دنوم پاكى بيان كړه	..... چى اوچت دې ..... هغه ذات چى مخلوق نې پيدا كړو	
كَسَوَىٰ	وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ وَالَّذِي	
نو برابر نې كړو هغه	او هغه رب چى تقدير نې جوړ كړو بيا نې لار اوښودله او هغه رب	
نو برابر نې كړو	او هغه ذات چى دهر څيز اندازه نې مقرر كړه بيا نې لاره اوځودله او هغه ذات	
اَخْرَجَ	الْمَرْعَىٰ فَجَعَلَ حَبْلًا مِّنْهُ سَنَقَرُك	
چى راويي ويستل بوټى (واښه) نو كړل نې هغه وچ تور مونږ به لولوو يعنى اورون تاته		
چى گياه نې را زغون كړه	..... بيا نې هغه تور بوس كړل ..... مونږ به تاته (قرآن پاك) لولو	
فَلَا تَنسَىٰ	إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ	
بيا به تڼه هيروي هغه مگر هغه چى او غواړي الله بيشكه هغه پوهيږي په ښكاره		
نوستانه به نه هيريږي مگر هغه څه چى الله ﷻ نې او غواړي	..... هغه په څرگنده هم پوهيږي	
وَمَا يَخْفَىٰ	وَلَيْسَ لَكَ وَلِيٌّ مِّنْ دُونِهِ	
او په هغې چى پټ وي او مونږه اسانتيا دركوو تاته طرف داسانې طريقي ته نونصيحته كوه تڼه		
او په هغه څه هم چى پټ دى او تاته به داسان دين لاره اسانوو	..... نو ته نصيحته كوه	
إِنْ نَفَعْتَ	الَّذِي كَرِهْتَ سَيَكْفُرُ بِكَ مَنْ يَخْشَىٰ اللَّهَ	
كه فائده وركوي نصيحته نصيحته به قبولي هغه څوك چى ويرېږي او ځان به ساتي ددې نه		
كه نصيحته څه فائده وركوي څوك چى ويرېږي نو هغه به نصيحته قبولي او څوك چى بدنصيه دى		
الْأَشْقَىٰ	الَّذِي يَصْلَىٰ النَّارَ الْكُبْرَىٰ ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا	
لوئ بدبخته سړي هغه بدبخته چى ننوځي به وور لوئ ته بيا به تڼه مړى په هغې كښى		
هغوى به ترې نه ډډه كوي هغه كس چى لوئې اور ته داخلېږي	..... بيا به په كښې نه مړى	
وَلَا يَخْشَىٰ		
اونه به ژوندې كيږي		
اونه رغېږي		

قوله تعالى: - سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ

وخالق قدر تو بہ او داللہ ﷻ دتسبیح حکم: مسند احمد کنبی دی عقبہ بن عامر جہنی ﷺ فرمانی چہ کلہ آیت (سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ الْعَظِيمُ) نازل شو نورسول اللہ ﷺ او فرمائیل تہ دا بہ رکوع کنبی کرہ (۱) کلہ چہ (سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ الْعَظِيمُ) نازل شونو حضور ﷺ او فرمائیل دا بہ خیلہ سجدہ کنبی کرہ۔ د ابوداؤد وغیرہ بہ حدیث کنبی دی چہ کلہ رسول اللہ ﷺ (سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ الْعَظِيمُ) لوستلو نو وی فرمائیل (سبحان ربی الاعلیٰ) (۲) د حضرت علیؓ نہ ہم روایت دی د حضرت ابن عباسؓ نہ ہم روایت دی او چہ کلہ بہ حضور ﷺ (لَا أَقْبِرُ بِمَوْتِ الْفَيْتَةِ) لوستلو او آخری آیت (أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقُدِرَ عَلَيَّ أَنْ يُمَيِّتَ السُّوْلَى) باندی اورسیدلو نو فرمائیل بہ نی (سبحانک ولی) اللہ ﷻ دلته ارشاد فرمانی د خپل اوچت اوپالونکی د اللہ ﷻ د پاک نوم پاکي او تسبیح بیانوہ چا چہ ټول مخلوق پیدا کر او ټولولو نہ نی بشکلی شکل اوصورت ورکړو۔ انسان تہ نی د نیک بخنی او بدبخنی خرگندونہ اوکړہ۔ خنور تہ د څرن اودانو ټولولو غیرہ۔ بل ارشاد دی (وَمَا أَلَيْسَ الْغُلَامُ كُلُّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ثُمَّ هُوَ يَرْجِعُهُمْ فِي الْعَجِلِ) یعنی زموږ رب هغه دی چا چہ هر څیز له د هغه پیدائش ورکړو او بیانی لارخودنہ اوکړہ۔ دصحبہ مسلم بہ حدیث کنبی دی چہ دزمکي او آسمان دپیدا کیدونہ پنځوس زره کاله وړاندی اللہ ﷻ د خپل مخلوق تقدیر اولیکہ اود هغه عرش بہ اوبوباندی ووړ (۳) کومونہ چہ هر قسم بوئی اوفصلونہ راووتل یی۔ نی داسنی گیاه گانی اوچی اوتوررنګ کنبی کرې۔ بعضی دعبوکلام پیژندونکو خلقو و نیلی دی چہ دلته کوم بعضی الفاظ ذکر کنبی مؤخر دی د معنی بہ لحاظ سرہ مقدم دی۔ یعنی مطلب دا چہ کوم ذات د شین رنگه واینه تور بښن پیدا کرہ بیانی هغه اوچ کرل نو دمعنی ہم جوړیدی شی خو ډیرہ ښه تہ ټکری ځکه چہ د مفسرینو اقوالو خلاف ده۔ بیافرمانی ای محمد ﷺ مونږ بہ تاته داسې خودل اوکړہ کوم چہ بہ تہ هیرنه کرې۔ اوکہ پخپله اللہ ﷻ درنه یوآیت هیرو ل غواړی نوهغه بله خبره ده۔ امام ابن جریرؒ خو ہم دا مطلب خوښوی اود دی آیت مطلب دا دی چہ کوم قرآن مونږ تاته لولو هغه تہ مه هیرو۔ اوچہ کوم مونږ پخپله منسوخ کړو دهغی خبره بله ده۔ اللہ ﷻ تہ د بندیگانو پټ اوښکاره اعمال احوال او عقیدې ټولې ښکاره دی۔ مونږ بہ پټ تاباندی ښی خبرې اود ښیګړې خبرې او شرعی امر آسان کړو۔ نہ بہ پټ هغی کنبی څه کوکوالی وی نہ سختی اونہ جرم۔ تہ نصیحت کوه که نصیحت فائدہ ورکړی دی نہ معلومه شوه چہ نالافتونه نہ دی خودل پکار لیکه څنگه چہ امیر المؤمنین حضرت علیؓ فرمانی کہ تہ نورو سرہ هغه خبرې کوې چہ دهغوی په عقل کنبی نہ راخی نو نتیجہ بہ دا وی چہ پټ هغوی بہ ستانې خبرې ہم بدې لگی او د فتنې سبب به شی۔ بلکه خلقو سرہ د هغوی د پوهې مطابق خبرې اتري کوه چہ خلق اللہ ﷻ اود هغه رسول ﷺ دروغ نہ گنری۔

بیافرمانی چہ دی نہ بہ نصیحت هغه خلق حاصل کړی د چا په زړه کنبی چہ د اللہ ﷻ ویره وی څوک چہ د هغه بہ ملاقات باندی یقین لری اودی نہ هغوی عبرت نہ شی حاصلولی چہ بدبخت وی دوزخ تہ تلونکې وی چرته چہ نہ د آرام والا ژوندون دی اونہ ښه مرګ بلکه هغه دهمیشه عذاب او د مودام د پارہ بدی ده بدی کنبی قسم قسم عذابونه او ډیرې خرابې سزاګانې دی۔ مسند احمد کنبی دی چہ کوم اصلی دوزخیان دی هغوی تہ خو بہ نہ مرګ راخی او نہ د کاروالا ژوندون اوچہ کومو خلقو سرہ د اللہ ﷻ ارادہ د رحمت ده هغوی بہ په اور کنبی پریوتو سرہ مړه شی بیابہ سفارشی خلق لارشی او هغوی بہ راخلاص کړی اود حیاہ په نهی۔ کنبی بہ وړه اچولې شی۔ د جنتی نھرو نواوبہ بہ په دوی باندی واچولې شی۔

(۱) ابوداؤد کتاب الصلاة باب ما یقول الی الخ فی ذکره وسجودہ: ۸۶۹، وسندہ صحیح: ابن ماجہ: ۸۸۷، الحد: ۱۰۵۰/۴.

(۲) ابوداؤد کتاب الصلاة باب الدعاء فی الصلاة: ۸۸۳.

(۳) صحیح مسلم کتاب القدر: ۴۰۶، حجاج ادم و موسی: ۲۶۵۳، ترمذی: ۲۶۵۶، الحد: ۱۶۹/۲.

اوهغوی به داسی رازوندی شی لکه دانه چه د ناوی په غاره باندې راتوکړی. اول شنه شی بیا زیره او بیا راشنه شی. خلق و نیل چه حضور ﷺ خوداسې خبرې کوی لکه چه د خنګل نه هم واقف وی. حدیث په مختلفو الفاظو سره په ډیرو کتابونو کښې ذکر دې. قرآن کریم کښې یو بل خای ارشاد دې (وَتَأْتِيكَ يَوْمَئِذٍ لُغُظٌ غَلِيظٌ قَالَ لَيْسَ فَكَيْفَ يُعَذِّبُكَ اللَّهُ قَالَ لَمَّا كُنْتُمْ تُخَالِفُونَ) یعنې دوزخیان خلق به په چغو چغو وائی ای ددوڅ داروغه فرینې الله ﷻ ته او وایه چه مونږ له مرګ راکړی. جواب به ملاوشی چه اوس خو به تاسو په دې کښې پراته نې بل خای ارشاد دې (لَا يُغْنِي عَنْهُمْ قِيَمَتُهُمْ وَلَآ يُغْنِفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا ذَلِكَ يُخَذِّلُ كُلَّ لَغْوَةٍ) نه به هغوی له مرګ راخی اونه به عذاب کمیری نور هم د دې معنی آیاتونه دی.

وَدَّكَرْ	تَزَلَّى	مَنْ	قَدْ أَفْلَحَ
بیشکه چی کامیاب شو هغه څوک چی باکوالې نې اختیار کړو او یاد نې کړو			
هغه څوک کامیاب شو ..... چاچی خان پاک کړو ..... او دخپل رب نوم نې			
أَسْمَرَرِيَّه	فَصَّلِيْ	بَلْ تُؤْتِرُونَ	الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ
انوم درب خپل بیا نې مونځ اوکړو بلکه تاسو غوره کوئ ژوند د دنیا حالاتکه آخرت			
یادولو اومونځ نې کولو بلکه تاسو د دنیا ژوند غوره کوئ ..... حال دا دې چې آخرت			
خَيْرٌ	وَابْقِيْ	إِنَّ هَذَا	لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى
بهتره دې او باقی پاتې کیدونکې دې بیشکه دا خبره خامخا په صحیفو پوښو کښې وه			
ډیر پانیدار دې ..... بیشکه دا مضمون په پخوانو صحیفو کښې هم بیان شوی وو			
صُحُفِ إِبْرَاهِيْمَ	وَمُوسَى		
په صحیفو د ابراهیم او د موسی کښې			
یعنی، د ابراهیم <small>عليه السلام</small> او موسی <small>عليه السلام</small> په صحیفو کښې			

قوله تعالى :- قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَلَّى

کامیاب څوک دی: الله ﷻ فرمانی چاچه د رذیلو اخلاقونه خان پاک کړود اسلام د احکامو تابعداری نی اوکړه مونځ نې په صحیح وخت باندې صرف د الله ﷻ خوشحالولو او د هغه د رضا د پاره قایم کړو هغه تجات او خلاصی بیاموندو. رسول الله ﷺ ددې آیت تلاوت کولو سره او فرمائیل چه کوم سړې د الله ﷻ د حده د لاشریک د وحدانیت گواهی ورکړی د هغه نه بغیر د بل چا عبادت اونه کړی اوزما رسالت اومنی اود پنځوختو مونځونوپوره شان سره حفاظت اوکړی هغه خلاصی بیاموندو. (د بزرا) ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه دې نه مراد پنځه وخته مونځ دې حضرت ابو العالیه رضی الله عنهما یوځل ابوخلده رضی الله عنهما ته او فرمائیل چه صباله کله عیدگاه ته لارې نوماسره ملاوښه نو لار شه. کله چه زه لارم نوماته نې اوونیل څه دې خوړلې دی؟ ما ونیل او ونی فرمائیل اودې لامیل؟ ماونیل او. ونی فرمائیل زکوة فطر دې اداکړو؟ ماونیل او. ونی فرمائیل چه پس هم دا مې ونیل چه په دې آیت کښې هم دا مراد دې اهل مدینه د فطره او اوبوڅکولونه غوره بله صدقه نه پیژندله. حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی الله عنهما به هم خلقو ته د فطره اداکولو حکم کولو بیا به نې هم د دې آیت تلاوت کولو. حضرت ابو الاحوص رضی الله عنهما فرمائی چه

(۱) صحیح مسلم کتاب الايمان باب اثبات الشفاعة واخراج الموحدين من النار: ۱۸۵.

(۲) مسند الزرار: ۲۲۸۴، مجمع الزوائد: ۱۴/۷.

تاسو کنبی څوک د مانځه اراده اوکړی اوڅوک سوال کونکې راشی نو هغه ته خیرات ورکړنی بیانی دا آیت تلاوت کړو. (۱)

حضرت قتاده رضی اللہ عنہ فرمائی چه هغه خپل مال پاک کړو او خپل رب نی ارضی کړو (۲) بیا ارشاد کولې شی چه تاسو د دنیا ژوندله د آخرت په ژوند باندې ترجیح ورکونی او په اصل کنبی ستاسو مصلحت او ستاسو گټه اخروی ژوندله د دنیا په ژوند باندې ترجیح ورکولو کنبی ده. دنیا ذلیل ده فانی ده او آخرت شریف دی باقی دی. یو عاقل داسې نه شی کولې چه فانی په باقی باندې اختیار کړی اود هغې په انتظام کنبی پریوځی اود آخرت اهتمام او تیاری پرېږدی. مسند احمد کنبی دی رسول الله ﷺ فرمائی دنیا دهغه کور دی د چا چه په آخرت کنبی کورنه وی. دنیا دهغه مال دی د چا چه هلته مال نه وی. د دې په جمع کولو پسې هغوی لگی چه څوک بې وقوف وی. (۳) ابن جریر کنبی دی چه حضرت عرفجه ثقفی رضی اللہ عنہ د اسورت د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ نه لوستلو کله چه دې آیت ته راوړسیدو نو تلاوت نی پریخودو او خپلو ملگرو ته نی افرمائیل چه رښتیا دی مونږ دنیا له په آخرت باندې ترجیح ورکړی. خلق خاموش پاتي شو نو هغوی بیا افرمائیل دا ځکه چه مونږ د دنیا یونی یو د دې ځای ښانست د دې ځای ښځو او د دې ځای د خوراک څښاک څیزونه مونږ لیدلی او آخرت د سترگو نه پناه دې نومونږ دې مخامخ څیزونوله توجه ورکړه اود هغه ځای والا نه مو سترگې واړولې. یاخودا فرمان د حضرت عبد الله رضی اللہ عنہ د عاجزنی په توگه دې یادجنس انسان باره کنبی فرمائی. والله اعلم. رسول الله ﷺ فرمائی چا چه دیاسره محبت اوکړو هغه خپل آخرت ته نقصان اورسولو او چا چه آخرت سره محبت اوکړو هغه دنیا ته نقصان اورسولو. تاسو ای خلقو باقی پاتي کیدونکی ته په فنا کیدنکی باندې ترجیح ورکړنی. (مسند احمد) (۴)

بیا فرمائی چه د ابراهیم رضی اللہ عنہ او حضرت موسی رضی اللہ عنہ په صحیفو کنبی هم دا وو. رسول الله ﷺ فرمائی چه دا ټول بیان په هغه صحیفو کنبی هم وو. (۵) (بزار) نسائی کنبی د حضرت ابن عباس نه دا روایت دې او چه کله آیت (وَإِذْ يُمَازِي رَبِّي وَقَوْلِي) نازل شو نوونی فرمائیل دې نه مراد دې چه د یویوچ په بل نه اوچتوی سورت نجم کنبی دی (أَنزَلْنَاهُ نَارًا فِي صُفْحٍ مَّنُونٍ) د آخری مضمون پورې ټول آیاتونه یعنی دا ټول احکام په وړاندینوکتاوبونو کنبی هم وو. دغه شان دلته هم مراد (سَيَرَّجُ سُرَّتِكَ الْأَعْلَى) دا آیاتونه دی. بعضو پوره سورت وئیلې دې بعضود (وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى) بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأُنْفُسُ) پورې وئیلې دې. ډیر قوی هم دا معلومیري. والله اعلم.

(الحمد لله) د سورت سبح اسم تفسیر ختم شو. الله ﷻ دې هر سړی له په دې د عمل

کولو توفیق ورکړی اود دوزخ د عذاب نه دې بچ کړی. آمین.

(تفسیر سورت غاشیه)

د سورت تعارف:- د احديث اول تیر شوي دي رسول الله ﷺ سبح اسم اوغاشیه به د اخترونو او جمعه په مانځه کنبی لوستلو. موطا امام مالک رضی اللہ عنہ کنبی دی چه د جمعه په ورځ اول رکعت کنبی سورت جمعه او دویم کنبی (هَلْ أَتَاكَ خَبْرُكَ الْغَاشِيَةِ) لوستلو. (ابوداؤد) په صحيح مسلم ابن ماجه او نسائی کنبی هم د احديث دي. (۶)

(۱) الطبری: ۳۷۴/۲۴.

(۲) الطبری: ۳۷۴/۲۴.

(۳) ابن: ۷۱/۶.

(۴) ابن: ۴۱۲/۴.

(۵) مسند البزار: ۲۲۸۴.

(۶) صحيح مسلم كتاب الجمعة باب ما يقرأ ل صلاة الجمعة: ۸۷۸، ابوداؤد: ۱۱۲۳، نسائی: ۱۱۲۳.

ایاتونہ	سورة الفاشیہ مکیہ وہی ست وعشرون آیہ ورکوعا واحدا	رکوع گانہ
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
⑤	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ ډیر مہربان زبات رحم کونکې دې	①
هَلْ اَنتَکَ	حَدِیْثُ الْفَاشِیَةِ ۞	وَجُوۡہٌ
ایا راغلی دې تاتہ	خبر دخوریدونکی آفت	(بعضی) مخونہ بہ
انی پیغمبرہ	ایاتاتہ دچاپیرہ خوریدو واقعی (قیامت) خہ خبر راغلی دې	ډیر مخونہ بہ ہغہ ورخ ذلیلہ
عَامِلَةٌ	نَاصِبَةٌ ۞	تَصْلٰی نَارًا
مشقت کونکی	سترې ستومانہ بہ وی	سوزی بہ پہ اور
زلی اوستری وی	(دا خلق بہ) بل شوی اور تہ داخلیری	چی دیشیدونکی چینی تہ بہ پری اوبہ
اَنِیۡہٗ ۞	لَیْسَ لَہُمْ	طَعَامٌ
یشیدلی تہ	اندہ بہ وی ہغوی لڑہ	خوراک
خکولی شی	ابغیر دازغو د بوتی تہ بہ دوی دپارہ بل خوراک تہ وی	.....چی تہ بہ پری خربیری
وَلَا یُعْزِی	مِنْ جُوۡہٍ ۞	
اونہ بہ دفع کوی	دلورې تہ	)
اونہ بہ پری لورہ تندہ ختمیری		

قوله تعالى: - هَلْ اَنتَکَ حَدِیْثُ الْفَاشِیَةِ ۞

قیامت پتونکې دې: - غاشیہ د قیامت نوم دې خکہ چہ ہغہ بہ پہ ټولوباندې راخی. ټول بہ راگیر کړې وی او هریو بہ پټ کړی. ابن ابی حاتم کنې دې چہ رسول اللہ ﷺ چرتہ روان وو چہ د یوې ښځې د قرآن پاک د لوستلو آواز راغلو حضور ﷺ اودریدو اوریدل نی. هغې ہم دا آیت (هَلْ اَنتَکَ) اولوستلو آیت تالہ د پتونکی قیامت خبر دررسیدلې دې؟ نو حضور ﷺ پہ جواب کنې اوفرمانیل (نعم قد جاءنی) یعنی اوماتہ رارسیدلې دې^(۱) پہ یغہ ورخ بہ ډیر خلق د ذلیل مخونووالا وی ښکته والې بہ پہ ہغوی راورپړې د ہغوی اعمال بہ غرق وی او لوی لوی اعمال بہ نی کړی وی سخت تکلیفونہ نی اوچت کړې وو. ہغوی بہ پہ سور کړې شوی اور کنې داخلېږی.

قوله تعالى: - عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ ۞

یو ځل عمرہ یو خانقاہ سرہ تیریدلو د ہغہ خای راہب تہ نی آواز ورکړو نو ہغہ حاضر شو، ہغوی چہ دې اولیدونو پہ ژړاشو. خلقو تپوس اوکړو حضرت خہ خبرہ ده؟ نوونی فرمانیل د دہ پہ کتو دا آیت رایاد شو چہ عبادتونہ بہ کوی خو آخر بہ دوزخ تہ ځی. ^(۲) حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما دې تہ مراد نصرانی دې^(۳) عمرہ ډیر او سدی ﷺ فرمانی چہ پہ دنیا کنې د گناہونوکار کولو او پہ آخرت کنې بہ د عذابونو او تکلیفونو وهل برداشت کوی. دوی بہ پہ سخت سور کړې شوی گرم اور تہ ځی چرتہ بہ چہ بغیر دضریع تہ د خوراک ہم بل څہ نہ ملاوېږی. دا د دوزخ ونہ بہ وی اود دوزخ کانہی بہ

(۱) ددې تخریج سورة البروج آیت: ۲۲ لاندې تیر شوې دې.

(۲) حاکم: ۵۲۲/۲.

(۳) صحیح بخاری کتاب الفسوق تحت سورة (هل الاک)

وی۔ دا بہ د غفور زلیٹی وی او پہ ہغی کنبی بہ د زہرو ازغیزنہ میوہ لگیدلے وی اوداہہ ږیر خراب خوراک وی او ږیر زیات بد بہ وی نہ بہ اولرہ ختموی اونه بہ نقصان لرې کوی۔

وَجُودٌ	يُؤْمِنُ	لَا عِشَّةٌ
(بعضی) مخونہ بہ بہ دغه ورخ تازہ وی		
ږیر مخونہ بہ پہ ہغه ورخ تازہ وی		
لَسَعِيهَا رَاضِيَةٌ	فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ	لَا تَسْمَعُ فِيهَا
کوشش خپل ته بہ خوشحاله وی بہ جنت اوچت کنبی بہ وی نہ بہ اوری هغه پہ ہغی کنبی		
پخپل عمل بہ خوشحاله وی پہ اوچتو باغونو کنبی بہ ناست وی چي هيڅ عبث خبرہ بہ		
لَا غِيَّةٌ	فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ	سِرٌّ مَرْقُوعَةٌ
فضول خبری پہ ہغی کنبی بہ چينه جاری وی پہ ہغی کنبی بہ تختونہ اوچت وی		
نہ اوری پہ ہغی کنبی بہ چيني بهيري پہ ہغی کنبی بہ اوچت اوچت تختونہ وی		
وَالْكَوَابُ	مَوْضُوعَةٌ	وَلَهَا رُءُ
او پیالی بہ وی کینودلې شوی او تکیہ گانې بہ وی قطار پہ قطار لړیدلې شوی		
اوپہ سمون ایښی گلاسونه بہ وی او پہ قطارونو کنبی ایښی بالختونہ بہ وی		
وَزَرَائِي	مَبْثُورَةٌ	أَفْلا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِلَهِ
او فرشونہ بہ وی غوریدلې شوی ایا نونہ گوری دا خلق اوبنانوته چی خرنگې جوړ کړې شول		
او هر خواته غوریدلې قالینونہ بہ وی ایا دوئ اوبښ ته نہ گوری چې څنگه پیدا شوي دي		

قوله تعالى: - وَجُودٌ يُّؤْمِنُ تَأْجِئَةً

پہ نیکانو باندې انعامونه پورته دید کار انویان اودهغوی دعدابونو ذکر شوې وونودلته دنیکانو اود هغوی دتوایونو ذکر کولې شی۔ فرمانی چه په هغه ورخ بہ ږیرمخونه داسې هم وی په کومو چه بہ د خوشحالی اوانازگشی آثار ښکاره وی۔ دوی به په خپلو عملونو خوشحاله وی دجنت په اوچتو بالاخانو کنبی بہ وی په کوم کنبی چه بہ هيڅ فضول خبرہ په غوږ کنبی نہ پریوځي۔ لکه چه فرمانی ﴿لَا تَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا سُلْهًا﴾ پدې کنبی بہ د سلامتیا و اسلام نه بغیر بله څه خرابه خبرہ نہ شی اوریدي۔ اوفرمانی ﴿لَا تَنُوقُوهَا وَلَا تَنْهَمُوهَا﴾ نه په دې کنبی بې هوډگي شته اونه د گناه خبري۔

بیافرمانی ﴿لَا تَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثَاتٌ﴾ (إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا) نه به په دې کنبی فضول خبري اوری نہ بدې خبري بغیر دسلام و اسلام نه به بل هيڅ نہ وی۔ په دې کنبی به بهیدونکی نهرونه وی دلته دا ده نکره د اثبات په سیاق کنبی هم یونهر مراد نہ دي بلکه صرف جنس نهر مراد دي یعنی نهرونه به بهيري۔ رسول الله ﷺ فرمانی د جنت نهرونه د مشکود غرونونه او دمشکو د غونډو نه راوځي ( ) په دې کنبی اوچت اوچت تختونہ دي په کومو چه بهترين فرشونه دي اوهغې سره حوري ناستي دي لکه چه دا تختونہ ږیر اوچت او ږیر لوی دي خوچه کله د الله ﷻ دوستان په هغې باندې کیناستل غواړی نو هغه به راتپي شی د شراېونک جامونه به اخوا دپخوا ښه په طريقه لگیدلې وی څوک چه غواړی اودکوم قسم چه غواړی او

پہ کومہ اندازہ باندی غواری اخلی بہ اوځکی بہ او تکیہ گمانی دی په یوقطار کښی لگیدلې او یو خوا بل خوا بهترین بسترې او باقاعده فرش خورکړې شوې دي.

ابن ماجه وغیره کښې حدیث دي رسول الله ﷺ فرماني څوک شته چه تهنند او تړي اود جنت تیارې اوکړي دهغه جنت د کوم اوږدوالي پلنوالي چه بهې حساب دي. دکعبه درب قسم چه دهغه یو پریقیدونکې نوردي هغه یو خوزیدونکې شنکې دي هغه اوچت اوچت محلونه دي هغه بهیدونکې نهرونه دي هغه په کثرت سره رښمینی جامی دي هغه پخې شوې تیارې میوې دي هغه د همیشه والی ځای دي هغه سراسر میوه جات شینکې راحت اونعمت دي هغه تازه او اوچت ځای دي. تولو خلق ونیل چه مونږ ټول د دي خواهش لرو اود دي د پاره به تیارې کوو وني فرمانیل چه ان شاء الله ﷻ اووایی. صحابه کرامو رضی الله عنہم ان شاء الله ﷻ اوونیل. (۱)

أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْآيَاتِ كَيْفَ خُلِقَتْ	
ایا نونه گوری دا خلق اویانوته چی څرنګې جوړ کړې شول	
ایا دوئ اوښ ته نه گوری چی څنګه پیدا شوې دي	
وَالِى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ۖ وَالِى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ۖ وَالِى الْأَرْضِ	
او آسمان ته چی څرنګې اوچت کړې شو او غرونو ته چی څرنګې مضبوط ودرلې شو او زمکې ته او آسمان ته نه گوری چی څنګه اوچت کړې شوې دي؟ او غرونو ته چی څنګه اوږدولې شوې دي؟ او زمکې ته	
كَيْفَ سُوِّجَتْ ۖ فَذَكِّرْ ۚ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ۚ	
چی څرنګې اوغورولې شوه نو نصیحت کوه بیشکه چی ته نصیحت کونکې نې	
نه گوری چی څنګه خوره کړې شوې ده نو ته نصیحت کوه ځکه چی ته نصیحت کونکې یې	
لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ ۖ إِلَّا مَن تَوَلَّى	
نه نې ته په هغوی باند مسلط کړې شوې (جبر کونکې) مګر هغه څوک چی مخ نې واړوړ	
ته په دوئ نگران مقرر شوې نه یې ..... خو چا چی مخ اوګرځولو	
وَكَفَرًا ۖ فَيَعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرُ ۚ إِنَّ إِلَيْنَا	
او انکار نې اوکړو پس اوبه عذابوې هغه لره الله په عذاب لوی سره بیشکه مونږ ته دى	
او انکار نې اوکړو نو الله ﷻ به ورته ډیر لوڼې عذاب ورکوي ..... بیشکه مونږ طرفته	
إِلَيْهِمْ ۚ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا جِسْمَهُمْ ۚ	
واپس راټلل ددوئ بیا بیشکه په مونږ باند دى حساب کول ددوئ	
ددوئ واپسی ده ..... نو بیا به مونږ ورسره حساب کوو	

قوله تعالى: - أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْآيَاتِ كَيْفَ خُلِقَتْ

ایمانتورین ذالله ﷻ نخښې کورۍ: - الله ﷻ خپل بند یګانوته حکم ورکوي چه هغوی دي دهغه به مخلوقاتو باندې په سوچ سره نظرواچوی او اودې گوری چه په دې کښې ډیر زیات قدرت په دوی کښې د هر یوڅیز نه داسې ظاهریږي چه د هغه په پاک ذات باندې هریوڅیز څنګه دلالت کوي. اوښ ته اوګورو

(۱) ابن ماجه كتاب الزهد باب صفه الجنة: ۱۳۲۲،

جہ خنکہ یو عجیبہ او حیرانوںکی ترکیب او شکل سرہ دے خومرہ مضبوط اوقوی دے اوسرہ دے دے خومرہ یہ آسانی او نرمی سرہ بوج اوری او یوماشوم سرہ ہم خنکہ حکم منونکے روان وی دہفہ غوبہ ہم ستاسو پہ کارراخی اودہفہ وینستہ ہم ستاسو پہ کارراخی دہفہ پنی تاسو خنکے اوقسم قسم فاندے ترے اوجتونی۔ دے تولونہ اول نی دا خنکہ بیان کرو چہ عموما دے عربوہ ملک کینی او عربو سرہ ہم دا خناوورو۔ دے خناوور طرف تہ پہ خاص توگہ توجہ خنکہ راوگر خولی شوہ چہ دے دے خوراک خنکاک تلو کیناستو متیازو کولو اود تناسل طریقہ دے تولو خناوور نہ جدادہ۔ گہ یوخل خوراک خنکاک اوکری نو پہ ہفتوورلہ کافی وی۔ کینی ہم عجیبہ شان۔ (علیٰ ہذا القیاس ۱۲)

حضرت شریح قاضی رحمۃ اللہ علیہ بہ فرمانیل چہ راخنی چہ لار شو اوگورو چہ دے اوین پیدانش خنکہ دے اود آسمان اوچتوالی دزمکے نہ خنکہ دے وغیرہ۔ بل خای ارشاد دے ﴿اَقْلَمُ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَيَظُنُّوْنَ كَيْفَ يَبْنِيْهَا رَبُّهَا وَمَا لَیْکُمْ فَرُّوْا﴾ آیادی خلقو دے خپل خان دے پاسہ آسمان نہ دے کتلی چہ مونے ہفہ خنکہ جوہ کرے یا خنکہ مونہانستہ کرے او یوہ سورہ پہ کینی نہ دے پریخو دے۔ بیا غروونو تہ اوگورہ چہ خنکہ نی ورخنی کرے دے دپارہ چہ زمکہ اونہ خوزی او غرونہ ہم خپل خای پریں دے۔ بیا پہ دے کینی چہ کوم دے بنیگرے اوگنی خیزونہ پیدا کرے دے پہ ہفے باندے نظروا جوئی زمکے تہ اوگورنی چہ خنکہ نی خورہ کرے غوپولی دہ غرض دا چہ دلته نی دے ہفہ خیزونو ذکر اوکرو چہ دے قرآن پاک مخاطب عربو تہ بہ ہروخت مخی تہ دو۔ یوکللی وال چہ پہ خپل اوین باندے سور شی راوخی نو زمکہ دہفہ لاندے وی آسمان دہفہ دپاسہ وی غرونہ دے ہفہ دے سترگو پہ وړاندے وی او پہ اوین باندے پخیلہ سور دے۔ دے دے خیرو نہ دے خلق دے کامل قدرت او کاریگری بالکل واضعہ اوصافینکارہ دے چہ خالق صانع یعنی جوونکے دے عظمت والا رب اود عزت والا مالک اومتصرف اومعوبد برحق او حقیقی اللہ ﷻ صرف ہم ہفہ دے اود ہفہ تہ بغیر خوک داسے نشستہ چہ مونے دے ہفہ پہ وړاندے خپلہ عاجزی او غریبی بنکارہ کر وکوم چہ مونے دے حاجتونو پہ وخت کینی رابلو دے چا دے نوم چہ ذکر اوکرو اود چا وړاندے سرتیت کرے۔

قوله تعالى: -- اَقْلَمُ يَنْظُرُونَ

ضماء ۛ چہ کوم سوالونہ دے حضور ﷺ نہ کرے وو ہفہ نی داسے قسمونہ ورکولوسرہ کرے وو۔ بخاری مسلم ترمذی نسائی مستداحمد وغیرہ کینی حدیث دے انس ؓ فرمانی چہ مونے دے باربار سوالونو کولونہ منع کرے شوی وو نو زمونے بہ داخواش وو چہ دے بہر نہ خوک عقل مندسے راشی ہفہ سوالونہ اوکری اومونے ہم موجود یو اوبیا دے حضور ﷺ پہ ژبہ مبارکہ باندے جوابونہ اوورو۔ یوخل دے بہرنہ یوکس راغلواوونی ونیل ای محمد ﷺ ستاسو قاصد مونے لہ راغلو اومونے تہ نی اوونیل چہ تاسو فرمانی چہ اللہ ﷻ تہ خپل رسول جوہ کرے نی۔ حضور ﷺ او فرمانیل ہفہ ربتیا ونیلی ہفہ ونیل اوبنایہ دا آسمان چاہیداکرے دے؟ حضور ﷺ او فرمانیل اللہ ﷻ ہفہ ونیل زمکہ چاہیداکرے؟ حضور ﷺ او فرمانیل اللہ ﷻ ہفہ ونیل غرونہ چاہیداکرے؟ او پہ دے کینی دادفاندے خیزونہ چاہیداکرے حضور ﷺ او فرمانیل اللہ ﷻ ونیل ستادے قسم وی پہ ہفہ اللہ ﷻ چاہے آسمان اوزمکہ پیدا کرے اودا غرونہ نی ورخنی کرے ہم اللہ ﷻ تہ خپل رسول جوہ کرے رالیگلے؟ حضور ﷺ او فرمانیل او۔ ہفہ ونیل چہ ستاسو قاصد اومونے ونیلی چہ پہ مونے باندے پہ شپہ ورخ کینی پنخہ مونخونہ فرض دی ونی فرمانیل چہ ہفہ ربتیا ونیلی۔ ہفہ ونیل چہ ستادے پہ ہفہ اللہ ﷻ باندے قسم وی چاہے تہ رالیگلے نی چہ آیادا دے اللہ ﷻ حکم دے؟ حضور ﷺ او فرمانیل او۔ ونیل ستاسو قاصد اومونے ونیلی چہ زمونے پہ مالونو کینی زکوٰۃ فرض دے ونی فرمانیل ربتیادی۔ ہفہ ونیل ستادے پہ خپل رالیگونکے اللہ باندے قسم وی چہ دا حکم ہفہ کرے دے؟ ونی فرمانیل اوستاسو قاصد ونیلی چہ پہ مونے کینی طاقت لرونکو باندے اللہ ﷻ دحج حکم ہم در کرے دے؟ حضور ﷺ او فرمانیل او ہفہ ربتیا ونیلی دی۔ ہفہ دے وینا اوریدوسرہ روان شوونیل چہ دے

هغه الله ﷻ لاشريك قسم چاچہ تہ پہ حقہ سرہ رالیگلہی نہ بہ زہ پدہ باندی خہ زیاتی اوکرم نہ بہ پدہ دے کنبی کمہ اوکرم۔ نبی ﷺ او فرمائیل کہ هغه رہنسیاوانی نو جنت تہ بہ داخلیری (۱) بعضی روایاتو کنبی دی چہ هغه ونیل زہ ضمام بن ثعلبہ ؓ ہم اود سعد بن بکر رور۔ (۲)

ابو یعلیٰ کنبی دی رسول الله ﷺ بہ اکثر داحدیت بیانونلو چہ دجاهلیت پہ زمانہ کنبی یوہ بنخہ بہ غریاندی وہ هغہ سرہ دهغہ یووروکے بجہی وو دی بنخہی بہ چیلنی خرولی۔ دهغہی خوی دهغہی نہ تپوس اوکرو مورے تہ چا پیدا کرے؟ هغہی ونیل الله تپوس نی اوکرو زہ هغہی ونیل الله بیانی ونیل آسمان هغہی ونیل الله بیانی تپوس اوکرو زما پلا چا پیدا کرے؟ هغہی ونیل الله تپوس نی اوکرو دا غرونہ هغہی ونیل دا تبول هم الله ﷻ پیدا کرے دی۔ ماشوم بیا تپوس اوکرو چہ نہ دہ دا چیلنی چا پیدا کرے؟ هغہی ونیل داهم الله ﷻ پیدا کرے دی د ماشوم د خلے نہ بی اختیارہ اووتل الله ﷻ خود ډیر لوئی شان خاوند دی۔ دهغہ زہ دالله ﷻ د عظمت نہ ډک شو هغه پہ خپل نفس باندی قابواونہ کرے شوہ اود غرونہ راپریوتل او تکرے تکرے شو۔ ابن دینار ؒ فرمائی چہ حضرت ابن عمر ؓ بہ هم داحدیت مونہ تہ اکثر بیانونلو۔ د دی حدیث پہ سند کنبی عبدالله بن جعفر مدینی ضعیف دی۔

فائدہ:- امام علی بن مدینی ؒ کوم چہ دهغہ خوی او د جرح او تعدیل امام دی هغه دی یعنی خپل پلا رضعیف بیانی۔ بیا فرمائی چہ ای نبی ﷺ تہ دالله ﷻ د رسالت تبلیغ کوہ پہ تاباندی صرف رسول دی حساب زمونہ پہ ذمہ دی تہ پہ دوی باندی مسلط نہ نی جبر کونکے نہ نی ددوی پہ زرونو کنبی تہ ایمان پیدا کولی نہ شے تہ دوی پہ ایمان راورلو باندی مجبور کولی نہ شی۔ رسول الله ﷺ فرمائی ماتہ حکم کرے شوے دی چہ زہ خلق سرہ او جنگیم تردی چہ هغوی لاله الا الله اووانی کله چہ هغوی دا اووانی نو هغوی زما نہ خپل خان اومال بیج کرو مگر حق داسلام سرہ اودهغوی حساب دالله ﷺ سرہ دی۔ بیا حضور ﷺ هم د دی آیت تلاوت او فرمائیلو (۳)۔ (مسلم ترمذی مسند وغیرہ)

بیا فرمائی هغه چہ مخ واری او کفر اوکری یعنی نہ ایمان راورے او نہ عمل اوکری او نہ اقرار اوکری لکہ چہ فرمائی ﴿فَلَا صَدَقَ وَلَا أَصْلَ وَلَٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى﴾ نہ خونی دحق خبرے تصدیق اوکرواونہ نی مونخ اوکرو بلکہ دروغ نی او گنبل اومخ نی ترے وارولو پہ دے وجہ بہ پہ دوی باندی ډیر لوئی عذاب وی۔ حضرت ابو امامہ باہلی ؓ حضرت خالد بن یزید بن معاویہ ؓ لہ لارو ونی ونیل چہ تاد نبی ﷺ نہ د تولو نہ د آسان نہ آسان حدیث اوریدلی وی هغه ماتہ وارورو۔ هغه او فرمائیل چہ ما د حضور ﷺ نہ اوریدلی دی پہ تاسو کنبی بہ هریوجنت تہ خی خو هغه چہ داسی سرکشی اوکری لکہ چہ شریاوبن پہ خپل مالک باندی کوی۔ (مسند احمد) د دی تولو واپس کیدل هم زمونہ طرف تہ دی او بیا بہ هم مونہ د هغوی نہ حساب اخلو او هغوی تہ بہ بدله ورکرو۔ د نیکنی نیکہ او د بدنی بدہ۔

﴿الحمد لله﴾ د سورت غاشیہ تفسیر ختم شو۔

﴿تفسیر سورت فجر﴾

د سورت تعارف:- نسانی کنبی دی چہ حضرت معاذ ؓ مونخ ورکرو یوسری راغلو او پہ جمع کنبی شامل شو۔ حضرت معاذ ؓ پہ مانخہ کنبی قراءت اوږد کرو نو هغه د جئات پہ یوگوټ کنبی خپل مونخ اوکرو او فارغ لارو۔ حضرت معاذ ؓ تہ هم دا واقعہ معلومہ شوہ نود حضور ﷺ پہ خدمت کنبی حاضر شو اود شکایت پہ توگہ نی دا واقعہ بیان کرہ۔ حضور ﷺ هغه خوان راوغوښتو او تپوس نی ترے

(۱) صحیح مسلم کتاب ایمان باب السوال عن ارکان الاسلام: ۱۲، ترمذی: ۶۱۹۔

(۲) صحیح مسلم کتاب العلم باب القراء والعرض علی المحدث: ۶۳، ابوداؤد: ۴۸۶، ابن ماجہ: ۱۴۰۲۔

(۳) صحیح مسلم کتاب ایمان باب الامر یتقال الناس حق یقولوا لا اله الا الله..... ۳۳۴۱۔

او کرو ہفہ ونیل حضور ﷺ زہ خہ او کرم ما دوی پسی مونخ کولو دوی او رد قراءت شروع کرو نو زہ راتاؤ
شوم او د جئات پہ گوت کنبی مہ مونخ ادا کرو بیامہ خیلہ او بیہ تہ گیا واجولہ حضور ﷺ او فرمانیل
ای معاذ ﷻ آیا تہ پہ فتنہ کنبی اجونکی نی؟ تہ د دی سورتونونہ چرتہ نی؟ ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ الخ
﴿وَاللَّهِمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ وَسَلَامٌ﴾ ﴿وَاللَّيْلُ إِذَا يَغْشَى﴾ ﴿وَاللَّيْلُ إِذَا يَغْشَى﴾ ﴿وَاللَّيْلُ إِذَا يَغْشَى﴾

اباتونہ	سورة الفجر مکيه وهی ثلثون آية و رکوعا واحدا	رکوع گمانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم پہ نوم د الله چہ دیر مہربان زیات رحم کونکی دے	①
	وَالْفَجْرِ ۝ وَكَالِ عَشِيرَ ۝ وَالشَّفْعِ ۝ وَالْوَتْرِ ۝ وَاللَّيْلِ ۝ إِذَا يَسْرِ ۝	
	قسم دی پہ سحر او پہ شیو لسو او پہ جفت او پہ طاق او پہ شبہ کله چی تیریری	
	قسم دی پہ وخت د سحر او پہ لسو شیو او قسم دی پہ جفت او پہ طاق باندی او پہ شبہ چی پہ تیریدوشی	
	هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حَبْرِ ۝ اَكْمَرُ ۝ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ	
	ایا شتہ دی پہ دی کنبی قسم دپارہ د خاوند د عقل ایا اونہ لیدل تا چی خہ او کرل رب ستا	
	بیشکہ عقل مندو دپارہ دا دیر لوئی قسم دی .... ایا تا اونہ لیدل یعنی تاتہ علم نشتہ چی ستا الله ﷻ	
	يَعَادُ ۝ اِرْمَ ۝ ذَاتِ الْعِمَادِ ۝ الَّتِي ۝ لَمْ يَخْلُقْ	
	دعادیانو سرہ (یعنی) دارم قوم سرہ چی خاوندان دستنوو هفہ چی نڈ وو پیدا شوی	
	دعادیانو یعنی دارم د قوم سرہ خہ او کرل چی ستنو غونڈی لوړ دنگ وو اچی د هغوی پہ شان (مضبوط)	
	مِثْلَهَا ۝ فِي الْبِلَادِ ۝ وَنُوءَ ۝ الَّذِينَ	
	پہ شان د هغوی پہ ملکونو کنبی او خہ نی او کرل د نمودیانو سرہ هفہ (نمودیان)	
	پہ هیخ وطن کنبی نہ وو پیدا شوی او د نمود د قوم سرہ (نی خہ او کرل) چی پہ وادی القری کنبی	
	جَالُوا الصَّخَرِ ۝ بِالْوَادِ ۝ وَفِرْعَوْنَ ۝ ذِي الْأَوْتَادِ ۝	
	چی تراشلی نی وژ کانری اہ واد (القری) کنبی او خہ نی او کرل د فرعون سرہ چی خاوند د میخونو وو	
	نی د کورونو دپارہ گتہ تراشل ..... اوفرعون د میخونو ولا سرہ (نی خہ او کرل)	
	الَّذِينَ ۝ طَغَوْا ۝ فِي الْبِلَادِ ۝ فَاکْثَرُوا ۝ فِيهَا	
	دا هفہ کسان وژ چی سرکشی نی کری وه اہ ملکونو کنبی نو دیر نی او کرو اہ هفی کنبی	
	دے تولو پہ (خپلو خپلو) بنارونو کنبی سرکشی کری وه ..... نو دیر فسادونه نی پہ کنبی	
	الْفَسَادِ ۝ فَصَبَّ ۝ عَلَيْهِمْ ۝ رَبُّكَ ۝ سَوْطَ عَذَابٍ ۝ إِنَّ رَبَّكَ	
	فساد پس راپر بیاسو اہ هغوی باندی رب ستا شرق د عذاب بیشکہ رب ستا	
	جوہ کری ووا نو ستا رب پری د عذاب یوہ کوہ (حصہ) راولیله ..... بیشکہ ستا رب	

۱) ددی تخریج د سورة انفطار پہ شروع کنبی تیر شوې دے

لَبَّالِرُّصَادِ ط

خامخا په ناک کېښی دې (پټ نظر ساتونکی دې) .....

دنا فرمانو په تاک کېښی دی |

قوله تعالى :- وَالْفَجْرِ ۝ وَلَيَالٍ عَشْر ۝

د فجر قسم :- فجر خوهرسره پېژنی یعنی سحر اودا مطلب هم دې چه د لوی اختر د ورځ سحر اودا هم مراد دې چه د سحر د وخت مورځ اوپوره ورځ اود لس شپونه مراد دې الحجه د میاشت اول لس شپې (۱) د صحیح بخاری په حدیث کښې دی یو عبادت هم د دې لسو ورځو د عبادت نه غوره نه دې. خلقو تېوس اوکړو دالله عزوجل لارې جهاد هم؟ ونی فرمائیل چه داهم نه مگرغه سرې چه خان اومال والی اوځی اوبیا هیڅ هم خان سره واپس راوړی (۲) بعضو ونیلی دمحرم لس ورځې مراد دی. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما د فرمائی د رمضان اول لس ورځې. خو صحیح قول هم رومې دې یعنی د دې الحجه د شروع لس شپې.

قوله تعالى :- وَالشَّعِ وَالْوُثْرُ

مسند احمد کښې دې رسول الله ﷺ فرماني د عشرته مراد لوی اخترلس ورځې دي اود وترنه مراد د عرفي ورځ ده اود شفع نه مراد د قربانۍ ورځ ده (۴) د دې په اسنادو کښې څو هېڅ مضائقه نشته خو په متن کښې نکارت دي. والله اعلم. د وترنه مراد د عرفي ورځ ده دا نهم تاريخ وی نو د شفع نه مراد لسم تاريخ دې يعنی د لوی اخترياد قربانۍ اختر ورځ هغه طاق دی دا جنت. حضرت واصل بن سائب رضي الله عنه د حضرت عطاء رضي الله عنه نه تېوس اوکړو چه آیا د وترنه مراد دا د وترمونځ دې؟ هغوی اوفرمانيل نه شفع د عرفي ورځ ده اووترد لوی اختر شپه ده. حضرت عبدالله بن زبیر رضي الله عنه خطبه ورکوله یوسړې اوږيدو تېوس نې اوکړو شفع څه ده او وترڅه دی. هغوی اوفرمانيل ﴿قَدْ تَجَلَّيْ فَيُؤْمِنُ﴾ کښې چه د کومو دوو ورځو ذکر دي هغه شفع ده او ﴿وَمَنْ تَأَخَّرَ﴾ کښې چه د کومې يوې ورځ ذکر دي هغه وتردي. يعنی یولسم دولسم ذی الحجه شفع ده اوديارلسمه شپه وترده. هغوی دا هم اوفرمانيل چه دایام تشریق مینځ والا ورځ شفع ده او آخري ورځ وترده.

جفت او طاق: د بخاری او مسلم په حدیث کښې دې د الله ﷻ یو کم سل نمونه دې څوک چه د یاد د کړې هغه جنتی دې هغه وتر دې او وتر دوست لری. (۱) زید بن اسلم رضی الله عنه فرمائی دې نه مراد ټول مخلوق دې پیدي کښې شفع هم ده او وتر هم. داهم ونیلی شوی دې چه مخلوق شفع دې او الله ﷻ وتر دې. داهم ونیلی شوی دې چه د سحر مونږ شفع دې او د ماښام وتر دې. داهم ونیلی شوی دې چه د شفع نه مراد جوړه جوړه او وتر نه مراد الله عزوجل دې لکه آسمان زمکه لمده اوچه پیریان نمر سپوږمۍ وغیره. قرآن کښې دې ﴿وَمِنْ ثَمَرَاتِهِ خَلْقَ النَّجْمِ وَلَمَلَكُوتُ كُرُونَهُ﴾ مونږ هر څیز جوړه جوړه پیداکړی دې دې د پاره چه تاسو عبرت حاصل کړئ. یعنی یوهه شنی چه ددې ټولو څیزو خالق صرف یو الله دې. دچا چه څوک شریک نشته. داهم ونیلی شوی دې چه دې نه مراد شمیر دې به کوم کښې چه جفت هم دې او طاق هم یو حدیث شریف کښې دې چه شفع نه مراد دوه ورځی دې او وتر نه مراد دریمه ورځ ده. (د حدیث د

(١) الطبري : ٢٤ / ٣٩٦.

صحیح بخاری کتاب العیدین: باب فضل العمال فی ایام التشریق، ۹۶۹، ابوداود: ۲۴۳۸، ترمذی: ۷۵۷.

(١) الحد: ٢/٢٢٧.

(صحيح بخارى كتاب الدعوات باب لله مائة اسم غير واحدة : ٦٤١٠ ، صحيح مسلم : ٢٦٧٧ .

(الطبری : ۳۹۷/۲۴)

دې حديث مخالف دې کوم چه دې نه اول تیرشوي دې. یوقول داهم دې دې نه مراد مونځ دې په دې کښې شفع ده لکه د سحر دوه ماسپښین مازیگر ماسخوتن څلور څلور او وتردي لکه د ماښام درې رکعتونه کوم چه د ورځې وتردي اودغه شان د آخری شپې وتر. یومرفوع حديث مطلق د لفظ مونځ سره مروی دې (۱) دبعضو صحابه کرامو رضی الله عنہم نه فرض مونځ روایت دې خدا مرفوع حديث نه دې بلکه ډیر صحیح هم دا معلومېږي چه حضرت عمران بن حصین رضی الله عنہ باندې موقوف دې. والله اعلم.

امام ابن جریر رضی الله عنہ دې اته نهه اقوالوکښې یوهم فیصله کن نه دې گرځولې. بیافرمانی دشبې قسم کله چه لاره شی اوداهم معنی کړې شوې ده چه کله راشی بلکه هم دا معنی ډیره مناسب اودوالفجر سره ډیر مناسبت لری. فجروانی د شبې تلوته اودورځ راتلوته دشبې راتلل اودورځې تلل مراددی لکه (وَاللَّيْلِ إِذَا عَمَصَ) وَالصَّيْرِ إِذَا تَقَمَّصَ) کښې عکرمه رضی الله عنہ فرمانی مراد د مزدلفه شپه ده. د حجر نه مراد عقل دې حجروانی بندیدو ته عقل هم د غلطو کارونو او دروغو خبرونه منع کول کوی ځکه دې ته عقل وانی. حطیم ته هم حجر البیت ځکه وانی چه هغه طواف کونکی د شامی دیوال د طرف نه منع کوی اوهم دې نه ماخوډ دې حجریمامه اود دې د پاره عرب وانی (حجرالحکم علی فلان) کله چه یوسړې بادشاه د تصرف منع کړي او وانی (حجرًا محجورًا) نوفرمانی چه په دې کښې دعقل والا د پاره قابل عبرت قسم دې. یوطرف ته خو قسمونه دی د عبادتونو اوچرته د عبادتونو د وختونو لکه حج مونځ وغیره په کومو سره چه دهغه نیکان بندیگان د هغه قرب او نیزیکت حاصلوی اود هغه په وړاندې خپله عاجزی او د خپل خان هیرول ښکاره کوی؟ چه کله نی د دې پرهیزگارانونیکانو خلقو اود هغوی د عاجزنی او تواضع خضوع اودخضوع ذکر اوکړو نو اوس هم دې سره د هغوی خلاف کونکو سرکش اویدکارخلق دی د هغوی ذکر کولې شی. نو فرمانی چه آیا ته نه دی لیدلی چه څنگه الله تعالی عادیان غرق کړل کوم چه سرکش او متکبروو دالله تعالی نافرمانی درسولاتو تکذیب او په گناهونو به راتیټ وو. هغوی له د الله تعالی رسول حضرت هود علیه السلام راغلي وو دا عاد اولی دی کوم چه د عاد بن ارم بن عوص بن سام بن نوح په اولاد کښې وو. الله تعالی په هغوی کښې ایماندارانو له خو خلاصې ورکړو او بی ایمانه نی په تیزو خوفناکو او هلاکونکو هواگانوسره هلاک کړل. اووه ورځې او اته شپې دا تباہ کونکې طوفان روان وو اودا تول په تول داسې غرق کړې شو چه د دوی سرونه جداوو او تنې جداوې. په دوی کښې یوهم باقی پاتې نه شود کوم تفصیلی بیان چه په قرآن کریم کښې ډیرو ځایونو کښې دې.

سورت الحاقه کښې هم دا بیان دې (إِزْمَازَاتِ الْيَمَانِ) دا د عاد تفسیرنی د عطف په توگه بیان کړې دې دې د پاره چه ښه وضاحت اوشی. داخلق به د اوچتوستنو مضبوطو کورونوکښې اوسیدل اودخپلې زمانې د نورو خلقو نه ډیر طاقتور وجود والا د قوت او طاقت والا وو. په دې وجه حضرت هود علیه السلام دوی ته د نصیحت کولو د پاره فرمانیلې وو (وَأَذْكُرُوا لِلَّهِ أَجَلَكُمْ خَلْقًا عَمَّ بِئِدْيَ قَوْمٍ يَمُوتُونَ فَيَذَرُوكُمُ الْفَلَقِ بَصَاطَةً فَأَذْكُرُوا لِلَّهِ أَجَلَكُمْ تَقِيْلُونَ) یادکړنی چه الله تعالی د نوح علیه السلام د قوم نه پس تاسو په زمکه کښې خلیفه جوړ کړنی او تاسو ته نی پوره بدنی کولاولالی درکړو تاسو له پکار دی چه د الله تعالی نعمتونه یادکړنی او په زمکه کښې فسادیان جوړیدوسره مه اوسیرنی. بل ځای دی چه عادیانو ناحقه په زمکه سرکشی اوکړه او ونیل نی چه مونږ نه د ډیر قوت والا ځوک دی؟ آیا هغوی دا هیرکړل چه د هغوی پیداکونکې د هغوی نه ډیر زبردست قوت او طاقت والا دې. دلته هم ارشاد کولې شی چه د دې قبیلې به شان طاقتور بل ښارکښې نه وو. ډیر اوږد قد او قوی وجودونوالا وو ارم د هغوی دارالخلاقه وه دوی ته به د ستنوالا ونیلې شو په دې وجه هم چه داخلق ډیر د اوږد قد خاوندان وو بلکه صحیح وجه هم دا ده

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الفجر: ۳۴:۲.

جہ دے (مَثَلًا) د ضمیر مرجع عماد خود لہے شوی دے دوی پہ شان پہ نورو ښارونو کښې ته وو دا احقاق کښې جوړ شوی اوږده او اوږده وو ابعضو د ضمیر مرجع قبیلہ خود لہے ده یعنی د دې قبیلې په شان خلق په نورو ښارونو کښې ته وو اوهم دا قول صحیح دی او وړاندینې قول ضعیف دی د دې د پارہ ہم چه ہم دامراد وی نو (لعمیل) ونیلې شی نه چه (لَمَخْلُقًا) ابن ابی حاتم کښې دی رسول الله ﷺ فرمانی په دوی کښې داسې زورور طاقت وو چه په دوی کښې به یوکس پاسیدو او یولوئ کانې به نی په یوه قبیلہ ورغورزولو نو غریبانان به ټول د هغې لاندې خښ شو مړه به شو. حضرت ثور بن زید دیلی رضی اللہ عنہ فرمانی چه په یوه پانړه دالبکلې لیدلې وو چه زه شداد بن عادی م ماستنې اوچتې کړی دی مالاس مضبوط کړې دې ماد اووه ذراع خزانی راجمع کړی دی چه د حضرت محمد ﷺ امت به نی راوباسی. غرض دا چه که داسې اووانی چه هغوی د ښکلې اوچتو مضبوطو کورونوالا ووکه داسې اووانی چه هغوی د اوچتو ستنوالا وو یا داسې اووانی چه هغوی د بهترینو سلوالا وویا داسې اووانی چه د اوږدو اوږدو قدونه والا وو. مطلب دا چه یوقوم وود کوم ذکر چه په قرآن کریم کښې په ډیرو ځایونو کښې د ثمودیانو سره راغلې دې. دلته هم دغه شان د عادیانو او ثمودیانو دواړو ذکر دې. والله اعلم

بعضې حضراتو د اہم ونیلې دی چه (اَزْوَاجِ الْعِمَادَةِ) یوښاردې یاخو دمشق یا اسکندریہ خدا قول صحیح نه معلومیږی ځکه چه د عبارت صحیح مطلب نه چوپړی. ځکه چه یاخو دا بدل چوپړی یا عطف بیان. بل په دې وجه هم چه دلته دا مقصد دې چه هر یو سرکش الله ﷻ بریاد کړو د کوم نوم چه عادی وو نه چه یوښار. مادا خبره دلته ځکه بیان کړه چه د کومو مفسرینو جماعت دلته دا تفسیر کړې دې چه په هغوی کښې یوکس په دھوکہ کښې پریښوخی. هغه لیکي چه داد یوښار نوم دې د کوم چه یوه څښته د سرو زرو او بله د سپینو زرو. د هغې کورونه باغونه او محلونه وغیرہ ټول د سپینوزرو او سرو زرو دی کانې لولو جواهر دی خاوره نی مشک دی نھرونه نی روان دی میوې تیاری دی هیڅ څوک اوسیدونکي نشته. کورونه دیوالونه خالی دی هیڅ ھاو والا نشته. دا ښار بدلیږی کله په شام کښې کله په یمن کښې کله په عراق کښې کله چرته اوکله چرته وغیرہ. دا ټول خرافات د ښواسرائیلو دی د هغوی بد دینہ خلقو د خان نه جوړ کړی دی دې د پارہ چه په جاهلانو کښې خبرې چوپړې کړی.

ثعلبی وغیرہ بیان کړې دې چه یو اعرابی د حضرت امیر معاویہ رضی اللہ عنہ په زمانه کښې خپل ورک شوی اونیان لتول چه په څنگل او بیابان کښې نی هم د دې په شان یو ښار اولیدو. هغې ته لارو اوگر ځیدو بیا راغلو خلقوته نی ذکر اوکړو خلق هم هلته لارل خو بیا څه په نظر رانغله. ابن ابی حاتم دلته داسې اوږدې اوږدې قصې نقل کړی دی داحکایت هم صحیح نه دې اوکه دا د اعرابی والا قصه سنداً صحیح اومنلې شی نوممکن ده چه د هغه په سوچ او خیال کښې داسې شوی وی او په خپل خیال کښې دانقشه جوړه کړې وی او دخیالاتو پوځوالی او د عقل د کمې په وجه د هغه دایقین شوې وی چه هغه هم په صحیح توگه داسې وینی او په واقع کښې داسې نه وی.

د جاهلانو جوړې کړې قصې بالکل هم دغه شان چه کوم جاهل حریص او د کچه خیالاتو والا داسې پوهیږی چه دیو خاص زمکې لاندې دسرو سپینو بل دې اوکسم قسم قیمتی کانی لولئ او مړغلې چه اکسیر کبیر دی خوداسې یو څو مواقع دی چه هلته خلق رسیدلې نه شی. مثلاً د خزانی په ځله باندې یوه اژدها ناسته ده، د یو پیری څوکې ده وغیرہ. دا ټولې فضول قصې اود خان نه جوړې شوی خبرې دی دا جوړوی اوبې وقوفانو اود مال حرص ناک په خپل جال کښې راگیرولوسره د هغوی ته څه وصولی د پارہ مکارانوشهورې کړی دی او بیا کله د چله ویستلو په بهانه کله د عودو زعفرانو په بهانه اوکله په بل څه مکرروینی وصول کوی اوخپله خیته دکوی. اودا ممکن دی چه د زمکې نه د جاهلیت د زمانې یاد مسلمانانود زمانې خښ کړې شوې مال راوخی نود هغې پته چه چا ته اولگي نود هغه په لاس ورخی نه

ہلکتے تھے د خزانہ مار وی او نہ چرتہ دیو پیری خاپیرنی۔ خنگہ چہ دی خلقو مشہورہ کری دہ دا بالکل غلط دی۔ دا ہم د داسی خلقو د خان نہ خبری دی یاہم د داسی خلقو نہ نی اوریدلی وی اللہ ﷻ سبحانہ و تعالیٰ دی ورتہ نیکی اوکری۔

امام ابن جریر رحمہ اللہ ہم وٹیلے دی چہ ممکن دہ دی نہ قبیلہ مراد وی او ممکن دہ چہ بنار مراد وی خو صحیح نہ دہ۔ دلته خو صفائیکارہ خبرہ دہ چہ دیوقوم ذکر کیری نہ چہ دیوبنار۔ ددی دپارہ نی دی نہ پس دثمودیانو ذکر اوکروکو موچہ بہ کانری تراشل لکھ بل خانی چہ فرمانی ﴿وَتَحْتُونَ مِنَ الْجِبَالِ الَّتِي ثَابِرِينَ﴾ یعنی تاسو پہ غرونو کنبی خپل کولا او آرام ورکونکی کورونہ پہ خپلو لاسونو پہ کانو کنبی تراشنی۔ د دی پہ ثبوت کنبی چہ د دی معنی د تراشلودہ پہ عربی شعر کنبی ہم دہ ابن اسحاق رحمہ اللہ فرمانی ثمود عرب وواو پہ وادی قری کنبی اوسیدل۔ د عادیانو قصہ پورہ پورہ مونر پہ سورت اعراف کنبی بیان کری دہ۔ اوس د دوبارہ کولو ضرورت نشته۔ بیا فرمانی د میخونو والا فرعون۔ د اوتاد معنی حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہم پہ لیکر سرہ کری دہ چہ د ہفہ کارونہ بہ نی مضبوطول۔ د اہم روایت دی چہ فرعون بہ د غصی پہ وخت کنبی د خلقو پہ بنسو لاسونو میخونہ تھوکل اوسرہ کول بہ نی۔ پہ خلور بولی (خپی لاسونہ زنگونونہ اوسر نہکتہ) کولوسرہ بہ نی پری یو لوی کانری راگزارولو پہ خہ سرہ چہ بہ ہفہ چخنی شو۔ بعضی خلق وائی چہ پہ رسو او میخونو باندی بہ نی د ہفہ پہ وړاندی لوبہ کولہ د ہفہ یوہ وجہ دا ہم بیان کری شو ی دہ چہ ہفہ خپلہ بی بی چہ مسلمانہ شو ی و سمنولی و او د ہفہ پہ دواو لاسونو او دواو پنیو باندی میخونہ تھوکل و بیا یو لوی شان پلن د میچنہ کانری پہ ہفہ باندی کیخود او امرہ نی کرہ۔ اللہ ﷻ دی پہ ہفہ رحم اوکری۔

قوله تعالى :- قُصِبَ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ

د لاسادیانو ہلاکت۔ بیا فرمانی چہ دغہ خلقو پہ سرکشتی باندی ملاترلی وہ اوفسادیان خلق وو۔ خلق بہ نی ذلیل اوسپک گنرل اوہریو تہ بہ نی سزا ورکولہ۔ نتیجہ دا شوہ چہ د اللہ ﷻ د عذاب کوہہ پری زاوریدہ اوہفہ عذاب پری راغلو چہ پہ اخواکولونی نہ شو اخواکولی اوتیاہ او بریاد شو۔ ستا رب پہ شیش کنبی دی گوری اوری پوہیری پہ مقرر وخت بہ د نیکو او بدو بدلہ اوسزا ورکوی۔ دا ټول خلق د ہفہ خوالہ تلونکی دی خان لہ او یوازې دہفہ پہ وړاندی اودریدونکی دی ہفہ بہ پہ عدل او انصاف سرہ د ہغوی فیصلی کوی او ہریوسی تہ بہ پورہ بدلہ ورکوی د کوم چہ ہفہ حقدار وی ہفہ د زور ظلم نہ پاک دی۔

دلته ابن ابی حاتم یوحیدیت وارد کری دی چہ ډیر غریب دی د کوم پہ سند کنبی چہ کلام دی او پہ صحت کنبی ہم نظر دی۔ پہ دی کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمانی ای معاذ رضی اللہ عنہ مؤمن د حق قیدی دی ای معاذ رضی اللہ عنہ مؤمن پہ تذبذب کنبی وی ترکوم چہ د پل صراط نہ تیرنہ شی۔ ای معاذ رضی اللہ عنہ قرآن مؤمنان د زہ د ډیرو خواہشاتو نہ منع کری دی دی د بارہ چہ ہغوی د ہلاکت نہ بچ شی۔ قرآن د ہغوی دلیل دی ویرہ د ہغوی حجت دی شوق د ہغوی سورلی دہ مونخ د ہغوی پناہ دہ روژہ د ہغوی ډال دی۔ صدقہ دہغوی خلاصی دی صداقت د ہغوی امیر دی شرم د ہغوی وزیر دی اود ہغوی رب دی ټولو نہ پس د ہغوی نہ واقف او خبر دی ہفہ پہ تیزو تیزو نظرونو ہغوی تہ گوری۔ د دی راوی یونس الحذا، ابو حمزہ مجهول دی بیا پہ دی کنبی ارسال ہم دی ممکن دی چہ دا ہم د ابو حمزہ کلام وی۔ ہم پہ دی ابن ابی حاتم کنبی دی چہ ابن عبدالکلاعی پہ خپل یو وعظ کنبی اوونیل خلقو د دوزخ اووہ پلونہ دی پہ دی ټولو باندی پل صراط دی ہم پہ اولنی پل بہ خلق رابند کری شی دلته بہ د مانخہ حساب کتاب کیری۔ چہ دلته نہ خلاصی اوشی نو پہ پل پل باندی بہ رامنع کری شی دلته بہ د امانتدارنی سوال کولی شی چہ خوک امانت دار وی ہفہ خلاصی بیاموندواو چہ خوک خیانت والا وو ہفہ ہلاک شو۔ پہ

دریم بل باندی بہ د صلہ رحمی تپوس کولی شی د دی پریکونگی بہ د دی خائی نہ خلاصی نہ شی
بیاموند لی او هلاک بہ شی. رشتہ داری یعنی صلہ رحمی بہ ہم هلته موجود وی او دا بہ وائی ای اللہ
چاچہ زہ بوخائی کرې یم ته هغه بوخائی کرې او چاچہ زہ ماته کرې یم هغه ته مات کرې. ہم دغه معنی
ده (إِنْ رَّكَتَ لِبِالْوَصَاةِ) دا اثر ہم دومره دی پورہ نہ دی.

فَإِنَّمَا الْإِنْسَانُ

پس هر چی انسان دی |

د(کافر) انسان خو دا حال دی چی

إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ

فَاكْرَمَهُ

وَنَقَّاهُ

کله چه په امتحان کښی و اچو هغه رب دده | پس عزت نی ورکړو هغه ته | او نعمت نی ورکړو هغه ته |
چه کله پری اللہ ﷻ امتحان اوکړی | ..... نو عزت ورکړی او نعمت ورکړی

فَيَقُولُ

رَبِّيَ

اَكْرَمَنِي

وَاَمَّا

إِذَا

نو وائی هغه | رب زما | عزت راکړو ماته | او هر چی دا خبره ده | چی کله نی |
نو دی وائی | ..... چی ماته زما رب عزت راکړو | ..... او کله چی پری داسی

مَا ابْتَلَاهُ

فَقَدَّرَ

عَلَيْهِ

رِزْقَهُ

فَيَقُولُ

په امتحان کښی و اچو هغه ته | نو تنگ نی کړو | په هغه باند | رزق دهغه | نو وائی | چی رب زما
امتحان اوکړی | ..... چی روزی پری تنگه کړی | نو وائی چی زما رب زه

أَهَانَنِي

كَلَّا

بَلْ لَا تَكْرُمُونَ

الْيَتِيمَ

وَلَا تَحْضُونَ

| ذلیله کړم زد | هرگز نه | بلکه نه کوئ عزت تاسو | دیتیم | اونه تیزوی تاسو یو بل |
ذلیله کړم | ..... خبره داسی نه ده | بلکه تاسو دیتیم پالنه نه کوئ | ..... او مسکین ته خوراک

عَلَى طَعَامِ الْمُسْكِينِ

وَتَاكُلُونَ

الْثَرَائِرَ

أَكْلًا لَّيًّا

په طعام، دمسکین | او خوری تاسو | مال د میراث | په خوړلو ټولو سره | او محبت کوئ تاسو دمال سره
ورکولو باندی یو بل ته ترغیب نه ورکوی | او د میراث مال (حق ناحق) ټول خوری | او د دنیا، مال مو ډیر

حَبًّا جَمًّا

كَلَّا

إِذَا دَخَلَتِ الْأَرْضُ

دَكَادَكَآ

| په محبت ډیر سره | هرگز نه | کله چی | او ټکولی شی زمکه | په ټکولو سختو سره |
زیات خوښ دی | په دی نه کیږی | هرکله چه زمکه ربیزه ربیزه کړی شی |

قوله تعالى: - فَإِنَّمَا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَاكْرَمَهُ وَنَقَّاهُ فَيَقُولُ رَبِّيَ اَكْرَمَنِي

مطلب داچه کوم خلق وسعت او کولو والي بیامومی او دا اوگنډی چه الله ﷻ دهغوی اکرام اوکړو دا
غلط دی بالکل دا امتحان دی لکه چه ارشاد دی (الْإِنْسَانُ أَتَمَارًا يَّرْهَوْنَ) یعنی د مال اولاد زیاتوالي دا
خلق د نیکوزیاتوالي گنډی. په اصل کښی دا دهغوی نابوھی ده دغه د دی خلاف هم. یعنی تنگی
سختی انسان خپل سپیره والي گنډی اودا هم د الله ﷻ دطرف نه وی ازمینست دی د دی د پاره دلته
(کلا) راوړلو سره ددواړو خیالاتو تردید اوکړی شو چه دا واقعه نه ده چاته چه الله ﷻ مال ورکړی هغه نه
خوشحاله دی او په چا چه تنگی اوکړی هغه نه خفه دی بلکه د خوشحالی او خفگان مدار په دی

دواور حالاتو کنبی پہ عمل دی، غنی کیدو سرہ شکر کوہ د الله ﷻ محبوب او فقیر کیدو سرہ صبر کوہ نو د الله ﷻ محبوب، الله ﷻ داسی او هغسی از مینبت کوی، بیانی د یتیم د عزت کولو حکم ورکرو، پہ حدیث کنبی دی د تولونه ښه کور هغه دی په کوم کنبی چه یتیم وی او د تولونه نی ښه پالنه کیږی، اوبدرترین کور هغه دی کوم کنبی چه یتیم وی او د هغه سره بدسلوکی کولې شی، بیا حضور ﷺ گوته اوچتی کړې او ونی فرمانیل زه اود یتیم پالونکی به په جنت کنبی داسی یو خای یعنی نیزدې نیزدې، (۱) د ابوداؤد په حدیث کنبی دی چه د شهادت او مینځ والا گوته ښی یو خای کړه ونی خودله او ونی فرمانیل چه زه اود یتیم پالونکی به په جنت کنبی دغه شان یو (۲) بیافرمائی چه داخلق د فقیر او مسکین سره دښه سلوک او احسان کولو هغوی ته خوراک څښاک ورکولو یوبل ته رغبت او لالچ نه ورکوی اوداعیب هم په هغوی کنبی دی چه د میراث مال حلال وی که حرام هضموی اود مال محبت هم په هغوی کنبی بی شانه دی.

کَلَّا	إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ	دَكَّادًا ۝	وَجَاءَ رَبُّكَ
هرگز نه کله چی اوټکولی شی زمکه په ټکولو سختو سره او راشی رب ستا			
په دې نه کیږی هرکله چه زمکه ریزه ریزه کړې شی اوستارب (هیدان حشرته) راشی			
وَالْمَلِكُ	صَقَّاصًا ۝	وَجَاءَ يَوْمَئِذٍ	بِجَهَنَّمَ ۝ يَوْمَئِذٍ
او فرشتی (ولای وی) په قطار قطار کنبی او راوړې شی په دغه ورځ دوزخ نو په دغه ورځ به			
او فرشتی قطار قطار اودریږی او په هغه ورځ به جنهم راوړې شی ..... نو په دغه ورځ به			
يَتَذَكَّرُ	الْإِنْسَانُ	وَأَنَّى	لَهُ الذِّكْرَى ۝ يَقُولُ
یاد شی انسان ته او څه فائده به ورکړی هغه ته وریادیدل وانی به هغه			
انسان ښه پوهه شی خودپوهیدو موقع به ترې تیره شوې وی ..... وانی به چې			
لَيَلْتَنِي	قَدَمْتُ	لِحَيَاتِي ۝	
ای افسوس دې مالره چی مخکینی تیارې کړې وې ما دپاره دژوند زما (په آخرت کنبی)			
انی کاش دې (د آخرت) ژوندن له مې وړاندې چه زه په دنیا کنبی وم څه رالیږی وې			
فَيَوْمَئِذٍ	لَا يُعَذِّبُ	عَذَابًا	أَحَدًا ۝ وَلَا يُؤْتِي
نو په غه ورځ به نه ورکوی عذاب پشان د عذاب دهغه بل هیڅوک اونه به ترل کوی			
نو په دغه ورځ به هیڅوک د الله ﷻ په شان عذاب نشی ورکولی او نه به څوک د الله ﷻ غوندې			
وَنَاقَةَ	أَحَدًا ۝ يَأْتِيهَا النَّفْسُ	الْمُطْمَئِنَّةُ ۝	ارْجَى إِلَى رَبِّكَ
پشان دتمل ددهغه بل هیڅوک ای نفسه داطمینان واپس شه ارب خپل ته			
مضبوط ترل کولی شی الله ﷻ به نیکانوته اووائی، انی مطمئن نفسه، ته خپل رب ته واپس شه			

(۱) ابن ماجه كتاب الادب باب حق اليتيم: ۳۶۷۹،

(۲) صحيح بخاري كتاب الطلاق باب اللعان: ۵۳۰۴، ابوداود: ۱۵۰، ترمذی: ۱۹۱۸.

رَاضِيَةً	مَرْضِيَّةً ۞	فَادْخُلِي
په داسې حال چي ته خوشحاله ئې (په نيك انجام) او خوښ ئې (خپل رب ته) نوشامل شه		
په داسې حال كښې چې ته دهغه نه راضي يئ ..... او هغه ستانه راضي دې بيا زما په نيكانو بندگانو		
فِي عَمَلِيٍّ ۞	وَادْخُلِي جَنَّتِي ۞	
په بندگانو زما كښې او داخل شه جنت زما ته		
كښې شامل شه او زما جنت ته داخل شه		

قوله تعالى: - كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكَّادًا ۞

د قيامت تباہي: - قيامت د خطرناك حالات بيان كولي شي چه په يقين سره به په هغه ورځ زمكه ښكه كړې شي، ښكه پورته زمكه به برابره كړې شي او بالكل صفهاوار ميدان به شي غرونه به دزمكې برابر كړې شي ټول مخلوق به د قبرونو نه راوځي. پخپله به الله ﷻ د مخلوق د فيصلي دپاره راځي. دا به د هغه عام شفاعت نه پس چه د آدم ﷺ د ټول اولاد سردار حضرت محمد ﷺ دې اودا شفاعت به هغه وخت وي كله چه به ټول مخلوق يو يو لوى لوى پيغمبر له راشي او واپس به شي او هريونې به ورته اوواني چه زه د دې قابل نه يم. بيا به ټول نبي كريم ﷺ له راشي هغوى ﷺ به او فرماني چه اوزه د دې د پاره تياريم بيا به حضور ﷺ ځي اود الله ﷻ په وړاندې به سفارش كوي چه پروردگار دې د خلقو د فيصله د پاره تشریف راوړي هم دا هغه رومي شفاعت دې اودغه مقام محمود دې د تفصيلي بيان په سورت سبحان كښې تشرېح دې. بيا به الله ﷻ عذاب العزت د فيصله د پاره تشریف راوړي د هغه د راتلو كيفيت هم هغه پيژني. فرستې به هم د هغه نه وړاندې وړاندې صف ترلې حاضري وي دوزخ به هم راوړلې شي. صحيح مسلم كښې دى رسول الله ﷺ فرماني د دوزخ به په هغه ورځ اويا زړه واگې وي او په هره يوه واگه به اويا زړه فرستې وي چه هغه به راكاري. هم دا روايت پخپله د حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ نه هم نقل دې. (۱) په دغه ورځ به انسانان خپل ټول نوي اوزاره عملونه رايادوي. په بدو باندې به پښيمانتييا كوي اود نيكونه كولوياكم كولويا باندې به افسوس كوي او په گناهونو باندې به پښيمانه وي (۲) مسند احمد كښې دى رسول الله ﷺ فرماني كه يوښياد د خپل پيدائش نه واخله ترمرگه پوري په سجده باندې پروت وي اود الله ﷻ پوره تابعدار پاتې وي نو بيا به هم خپل دا عبادت د قيامت په ورځ سپك او هيڅ خيز نه گنړي او غواړي به كه زه چرته دنيا طرف ته واپس كړې شوم نود اجر او ثواب كارونه به نورهم زيات او كرم. بيا الله ﷻ فرماني چه په دغه ورځ به د الله ﷻ د عذابونو په شان عذاب د چانه وي. كوم چه به هغه خپلو نامتونكو بنديگانو ته وركوي نه ددغه زبردست نيولو راښوولو غوندې اوقيد كولو بندولو په شان دبل جاكيدې شي. زبانيه فرښتوبه ډير خرابې بېړنې او هنكرنې هغوى ته اچولي وي. داڅو شو د بدبختانو انجام اوس د نيك بختانو حال واورني چه كوم روحو نه د سكون او اطمينان والا دى پاك او ثابت دى د حق ملگري دى هغوى ته به دمرگ په وخت اود قبر نه د پاسيدو په وخت ونيلې شي چه ته دخپل رب طرف ته دهغه د گوانديتوب طرف ته دهغه د ثواب اواجتراف ته د هغه دجنت اورضامندي طرف ته واپس روان شه. دوى دالله ﷻ نه خوشحاله دى او الله ﷻ د دوى نه راضي دى. اودومره به وركړې چه دوى به خوشحاله شي واني به چه ته زما په خاص بنديگانو له راشي او زما جنت كښې داخل شه. حضرت ابن عباس ﷺ فرماني چه دا آيت د حضرت عثمان بن عفان ﷺ باره كښې نازل شوې دې. بريده ﷺ فرماني چه د

(۱) صحيح مسلم كتاب الجنة باب جهنم اعان الله منها: ۲۸۴۲، ترمذی: ۲۵۷۳.

(۲) كتاب الزهد لابن المبارك: ۳۴، احمد: ۱۸۵/۴، وسند صحيح مولوف على محمد بن ابن عمير ﷺ.

حضرت حمزہ ؓ بن عبدالمطلب بارہ کنبی نازل شوی دے۔ حضرت عبداللہ ؓ نہ دا ہم روایت دے چہ د قیامت پہ ورخ بہ د اطمینان والا روحونو تہ ونیلے شی چہ تہ خپل رب یعنی خپل ملگری یعنی د خپل بدن طرف تہ واپس شہ لکہ خنکہ چہ تہ پہ دنیا کنبی آباد کړې شوی وې تاسو دواړه د یویل نہ راضی اورضامنڈی۔ داهم روایت دے چہ حضرت عبداللہ ؓ دا آیت ﴿فَاذْخُلُوا فِي عِيشٍ﴾ لوستلو یعنی اې روحہ زما پہ بندہ کنبی یعنی د هغه پہ بدن کنبی ورننوخہ خودا غریب دے او واضح قول هغه رومې دے لکہ چہ فرمائی ﴿لَمَّا رَدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقُّ﴾ یعنی بیابہ ټول د خپل ربتونی مولا طرف تہ واپس کړې شی۔ بل ارشاد دے ﴿وَأَنْ مَّرَدُّكَ إِلَى اللَّهِ﴾ زمونږ واپس کیدل یعنی دالله ﷻ طرف تہ واپس کیدل دهغه دحکم طرف تہ اودهغه مخې تہ دی۔ ابن ابی حاتم کنبی دی چہ دا آیاتونہ دحضرت صدیق اکبر ؓ پہ موجودگنی کنبی نازل شوی نو هغری ونیل خومره ښہ وینا ده۔ حضور اکرم ﷺ اوفرمانیل چہ تاتہ بہ ہم دا ونیلے شی۔ (۱) بل روایت کنبی دی چہ دحضور ﷺ پہ وړاندې حضرت عبداللہ بن عباس ؓ دا آیاتونہ اولوستل نو حضرت صدیق اکبر ؓ دا اوفرمانیل پہ دے باندې حضور ﷺ دا زیرې واورولو چہ تاتہ بہ فرستہ د مرگ پہ وخت داسی وائی (۲) ابن ابی حاتم کنبی دا روایت ہم دے چہ کله د حضرت عبداللہ بن عباس ؓ د تره د خوی پہ طائف کنبی انتقال اوشو نویوہ مرغنی راغلہ د هغې پہ شان مرغنی چرتہ پہ زمکه باندې نہ ده لیدلې شوی۔ هغه لاش تہ لاره بیا وتلوکنبی اونہ لیدی شوه کله چہ هغه خن کړې شو نو د قبرد گوټ نہ د دے آیت د تلاوت آواز راتلو اودا معلومه نہ شوه چہ څوک ئی لولی۔ دا روایت پہ طبرانی کنبی دے۔ ابوهاشم قباث بن زین ؓ فرمائی چہ د روم پہ جنگ کنبی مونږ د دښمن پہ لاس قیدشو۔ د روم بادشاہ مونږ خپلې مخې تہ پیش کړو چہ یاخودا دین پریردنی یاقتل کیدل منظور کړی۔ یویو تہ هغه ونیل چہ زمونږ دین قبول کړی گنی جلا د تہ حکم ورکوم چہ ستاسو سټ اووهی۔ درې کسان خو مردنشو کله چہ څلورم راغلونو هغه صفانکارا وکړو۔ د بادشاہ پہ حکم ئی د غه سټ والوزولو اوسرنی پہ نهرکنبی اوغورزولو هغه لاتدې ډوب شو اولې ساعت پس د اوبوسر له راغلو اود دے دریوارو طرف تہ ئی اوکتل وئی ونیل اې فلانکیه اې فلانکیه اواي فلانکیه د هغوی نومونه ئی واخستل او آوازی ورکړو کله چہ هغوی متوجہ شواوتولودرباری خلقو ہم کتل اوپخپله بادشاہ ہم په حیرانتیاسره اوریدل۔ ددې مسلمان شهیدسر ونیل واورئی الله ﷻ فرمائی ﴿يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً﴾ فَاذْخُلِي فِي عِيشٍ وَاذْخُلِي جَنَّاتٍ (۳) دومره وینا کولو سره بیا هغه سر اوبوکنبی غوږپه شو۔ د دے واقعہ دومره ښہ اثر اوشو چہ نیزدې وه نصرانی هم هغه وخت مسلمان شوې وو بادشاہ هم هغه وخت دربار ختم کړواوهغه دریوارہ بیامسلمانان شو او مونږ ټول هم هغه شان پہ قید کنبی پاتې شو۔ آخرد خلیفه ابوجعفر منصور دطرف نہ زمونږدې راغلہ اومونږ راخلاص شو۔ ابن عساکر کنبی دی رسول الله ﷺ یوسری تہ اوفرمانیل دادعاوایه ﴿اللهم انسلک نفساً مطمئنة لأمس بلقائك وترضى بقضائك وتغنم بعطائك﴾ اې الله زه تانہ داسې نفس غواړم چہ ستا پہ ذات باندې اطمینان او بهروسه لری ستا په ملاقات باندې ایمان لری ستا په قضا باندې راضی وی اوستا پہ ورکړه باندې صبرکونکې وی۔ (۴)

﴿الحمدلله﴾ د سورت فجر تفسیر ختم شو۔ الله ﷻ دے د عمل توفیق راکړی۔

(۱) البدر المنور : ۵۱۳/۸.

(۲) الطبری : ۴۲۶/۲۴.

(۳) ابن عساکر : ۲۱۱/۱۹.

ایاتونہ	سورة البلد مکہ کی وہی عشرون آیت و رکوعا واحدا	رکوع گانی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
۱۵	شروع کوم پہ نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
	لَا اُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ ۚ وَانْتَ حَلٌّ	بِهَذَا الْبَلَدِ ۚ
	نه زده قسم خورم په دې ښار حال دا چې ته حلال کړې شوې ئې په دې ښار کښې	
	زده قسم خورم په دې ښار (مکه) باندې اوته پدې ښار کښې فاتحانه شان سره، دا خلید و نکې یې	
	وَوَالِدِ ۖ	وَمَا وَلَدٌ ۖ
	او قسم دې په پلار باند او په هغې چې پیدا شو دهغه نه په حقیقت کښې پیدا کړې دې مونږ	
	او قسم دې د پلار (یعنی آدم <small>عليه السلام</small>) او د ده په اولاد ..... چې مونږ انسان په سختی کښې	
	الْاِنْسَانَ فِيْ كِبْدٍ ۖ اَيْحَسِبُ	اَنْ لَّنْ يَّقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌ ۖ يَقُوْلُ
	انسان په مشقت کښې ایا گمان کوی دې چې هرگز به قادر نشی په ده باند هیڅوک وائی دې	
	پیدا کړې دې ایا انسان دا خیال کوی چې دهیجا وس به په ده اونه رسی ..... دې پخپله	
	اهْلَكَ ۖ مَا لَا يُدْرِكُ ۖ اَيْحَسِبُ	اَنْ لَّمْ يَرَهُ اَحَدٌ ۖ اَلَمْ يَجْعَلْ لَّهٗ
	چې خړج کړو ما مال ډیر ایا گمان کوی دې چې او نه لیدو ده لره هیڅ چا ایا ورته کړې مونږ ده ته	
	وائی چی ما «اسلام» خلافه ډیر مالونه برباد کړل ایا دې خیال کوی چې دې هیجا نه دي لیدلې ایا مونږ ده ته	
	عَيْنَيْنِ ۖ وَلِسَانًا ۖ وَشَفَتَيْنِ ۖ	وَهْدْيَةً ۖ التَّجْدِیْنَ ۖ
	دوه سترگې او یوه ژبه او دوه شونې او وینودلې مونږه ده ته دوه لارې	
	دوه سترگې یوه ژبه او دوه شونې نه دی ورکړې اود (خیر اوشر) دوه لارې مو ورته نه دی خودلې	

قوله تعالى: - لَا اُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ ۚ

الله ﷻ دمکې مکرمې قسم خوری اود هغه وخت نه چه آباده ده په دې کښې خلق اوسېږی اوهغوی په امن اوسکون کښې دی په لا سره ئې په دې رد کړې دې. بیانی قسم اوخوړلو اووئی فرمائیل ای نبی ﷺ ستا دپاره یوخل دلته جنگک حلال کیدونکې دې په کوم کښې چه به هیڅ گناه او حرج نه وی او په دې کښې چه څه ملو شی هغه به حلال وی. صرف د هغه وخت د پاره دا حکم دې. صحیح حدیث کښې هم دی چه دا د برکت نه ډک ښار مکه پروردگار عالم د اول نه دحرمت والا جوړ کړې دې اود قیامتته پورې د دې داحرمت او عظمت به باقی پاتې کیدونکې وی د دې ونې مه پرېکونی مه ئې ازغی راوباسنی زما دپاره هم د یوې ورځې یوساعت حلال کړې شوې وو. نن بیادهغې حرمت هم هغه شان واپس گرځیدلې دې څنگه وړاندې وو، هریوحاضر له پکاردی چه غیرحاضر ته ئې اورسوی. یورواپت کښې دی چه که د دې ځای د جنگک جگړې د پاره د جواز دلیل پیش کړی نو ورته وائی الله ﷻ خپل رسول ﷺ ته اجازت ورکړې ووتاسوته نه. (۱) بیا قسم خوری د پلار او اولاد. بعضو خو ونیلی دی چه (مَا وَلَدٌ) کښې (مَا) نافییه دې یعنی قسم دې د هغه چه د اولاد والا دې اوقسم دې د هغه چه بې اولاد دې یعنی د بچو والا

(۱) صحیح بخاری کتاب جزاء الصید باب لا یقتل شجر الحرم: ۱۸۳۲، صحیح مسلم: ۱۳۵۴.

اوشنواو کہ (مَا) موصولہ اومنلی شی نومعنی دا شوہ چہ د پلازاو اولاد قسم د پلازہ نہ مراد حضرت آدم ؑ اود اولاد نہ تول انسانان۔ (۱) ڀرہ قوی بہترہ خبرہ ہم دامعلومیہی خکہ چہ دی نہ وړاندی قسم دی د مکہ چہ د تولی زمکہی او تولو آبادو مور دہ نوډی نہ پس پہ دی کنبی د اوسیدونکو قسم نی اوخوړلو اود اوسیدونکو یعنی انسان اصل او جرہ یعنی د آدم ؑ بیاد هغه د اولاد قسم اوخوړلو۔ ابو عمران ؑ فرمائی مراد تری نہ حضرت ابراہیم ؑ اود هغه اولاد دی۔ (۲) امام ابن جریر ؒ فرمائی چہ مراد عام دی یعنی ہر پلاز اوہر اولاد۔ (۳) بیا فرمائی چہ مونہر انسان تہ صحیح قداوقامت صحیح سلامت اندامونہ او تیک تاک پیدا کړی دی۔ ہم د هغه د مور پہ خیتہ کنبی هغه تہ دا پاک ترتیب او ښکلې ترکیب ورکولې شی۔ لکہ چہ فرمائی (الَّذِي خَلَقَكَ فَسُوِّكَ فَعَدَلَكَ) (۴) یعنی هغه الله ؑ تہ پیدا کړی صحیح نی کړی تیک تاک نی جوړ کړی اوبیا چہ پہ کوم شکل کنبی غوښتل ترکیب نی درکړو۔ بل خای فرمائی (لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ) مونہر انسان پہ ښکلې شکل کنبی جوړ کړو۔ د ابن عباس ؓ وغیرہ نہ روایت دی چہ قوت او طاقت والا پیدا کړی دی۔ پخپلہ دہ تہ گورہ اود هغه د پیدا کولو طرف تہ غوراو کړہ د هغه د غائبونو راولوتہ فکراو کړہ وغیرہ۔ حضرت مجاہد ؒ فرمائی اول نطفہ بیاچکہ شوی وینہ بیاد غوښی بوټی غرض پہ خپل پیدا کیدو کنبی ښہ مشقونہ اوچتوی لکہ چہ ارشاد دی (مَنْحَلَّهٖ اُمُّهُ رُحْمًا وَّوَضَعَتْهُ رُحْمًا) یعنی د هغه مور پہ حمل کنبی تکلیف اوچت کرو بیانی دماشوم پیدا کیدو کنبی تکلیف برداشت کرو بلکه د پښویہ ورکولو کنبی ہم مشقت او پہ معیشت کنبی ہم تکلیف (۵) حضرت قتادہ ؒ فرمائی سختی او طلب نی پہ کسب کنبی پیدا کړی دی۔ عکرمہ ؒ فرمائی پہ سختی او اوږدوالی کنبی پیدا کړی دی۔ قتادہ ؒ فرمائی مشقت کنبی اودا ہم روایت دی چہ پہ اعتدال کنبی قیام دی۔ پہ دنیاو آخرت کنبی سختی برداشت کول وی۔ حضرت آدم ؑ پہ آسمان کنبی پیدا شوې وویہ دی وجہ دا اوونیلی شو۔ آیاهغوی دا گنری چہ د هغوی پہ مال اختیوړباندی څوک قادر نہ دی۔ پہ دہ باندی د چا هلو طاقت نشته ولې داتپوس پہ نہ کیږی چہ د کوم خای تہ دی مال راوړی او چرتہ دی خرچ کړی آیا هغه دا خیال کوی چہ هغه تہ څوک نہ گوری؟ آیا د الله ؑ د نظر تہ هغه خپل خان غیب گنری۔ آیا مونہر انسان تہ د کتلود پارہ دوه سترگې نہ دی ورکړی؟ اود زړہ د خبرو د څرگندونو د پارہ مو ژبہ نہ دہ ورکړی؟ اودوہ شونلې نہ دی ورکړی؟ پہ کوموسرہ چہ پہ خبرو کولو کنبی امداد ملاوړی پہ خوراک کولو کنبی امداد ملاوړی اود مخ ښانست ہم وی او د خلې ہم۔ ابن عساکر کنبی دی چہ نبی کریم ﷺ فرمائی چہ الله ؑ فرمائی ای ښیادمہ ما تاتہ ډیر لوی لوی نعمتونه درپښلی دی کوم چہ تہ شمیرلې ہم نہ شې اونہ د دی د شکر ادا کولو پہ تاکنبی طاقت شته۔ زما دا نعمت ہم دی چہ ما تاتہ د کتلود پارہ دوه سترگې درکړی بیا ما پہ دی د ښو غلاف جوړ کړی دی نو پہ دی سترگو باندی زما حلال کړی شوی څیزونہ گورہ کہ حرام څیز ستا د سترگو پہ وړاندی راشی نودا بند کړہ۔ ما تاتہ ژبہ درکړی دہ اود دی خلاف مې ہم درکړی دی زما د مرضی خبرہ د ژبی نہ اویاسہ او زما د منع کړی شوی خبرونہ ژبہ بندسانہ۔ ما تاتہ شرمگاہ درکړی اود دی پرده مې ہم درکړی دہ پہ حلال خای کنبی تہ بې شکہ استعمالوہ خو پہ حرام خای باندی پرده اچوہ۔ ای ښیادمہ تہ زما خفگان نہ شې اوچتولې اوزما د عذابونو زغملو طاقت نہ شې لرلې۔

(۱) الطبری: ۱۳۲/۲۴

(۲) الطبری: ۱۳۳/۲۴

(۳) الطبری: ۱۳۳/۲۴

(۴) الطبری: ۱۳۴/۲۴

(۵) الدر المنثور: ۵۲۰/۸

بيا فرمائی چه مونږ هغه ته دواړه لارې اوخودلې د نيکني او د بدنې رسول الله ﷺ فرمائی چه دوه لارې دي نو بيا تاته د نيکني لار د بدنې د لارې ته ولې ښه نه ښکاري؟ داحديث ډير ضعيف دې. دا حديث په مرسل طريقه باندې هم روايت دې. ابن عباس ؓ فرمائی چه دې نه مراد دواړه پښي دي اومفسرونهم دا ونيلى دي. امام ابن جرير ؓ فرمائی چه صحيح قول هم رومي دې. لکه چه هم دا بل ځاى ارشاد دې ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مِنْ لَدُنْكَ نَفْسٌ تَقْبَلُ الْحَسَنَاتِ إِذْ تَتَذَكَّرُ إِذْ أُولَاهَا وَأَنْتَ تَكْفُرُ﴾ يعنى مونږ انسان د يوځاى شوې نطفه نه پيدا کړو بيا مونږ هغه اوريدونکي کتونکې کړو. مونږ د هغه لار خودنه اوکړه او لارمو ورته اوخودله نو ياخو شکرکونکي دې اويا ناشکره دې.

فَلَا اقْتَمَ الْعَقَبَةُ ۖ	وَمَا اَذْرَكَ	مَا الْعَقَبَةُ ۖ
نو همت نې اونه کړو دتيريدو په سخته لار باند او څه پته ده تاته چي څه ده هغه سخته لار		
بيا هغه (ددین) گزرگاه ته داخل شو ..... او تاته څه خبر دې چي گزرگاه څه خيز دې		
فَلَمْ رَقِبَةٍ ۖ	اَوْ اِطَعَمْ ۖ	فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ۖ يَتِيمًا
آزادول دغلام دی يا خوراک ورکول دی په هغه ورځ کښی چي خاوند دلويږ وې يتيم ته		
(دواړه هغه، دچا څټ، دغلام نه) خلاصول دی يا دلويږ ي په ورځ کښي خوراک ورکول دی يتيمانو ته		
ذَا مَقْرِبَةٍ ۖ	اَوْ مَسْكِنًا	ذَا مَرْبَةٍ ۖ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا
چي خپل وي يا مسکين ته چي په خاورو څر وي بيا وي دهغه کسانونه چي ايمان نې راوړي دې		
چي رشته دار هم وي يا په ښاواره کښي ناست مسکين ته بيا هغه د مومنانو نه هم وي (مسلمان وي،		
وَتَوَّاصُوا	بِالصَّبْرِ	وَتَوَّاصُوا بِالْمَرْحَمَةِ ۖ اُولٰٓئِكَ
اويوبل ته نصيحت کوي په صبر کولو سره او يوبل ته نصيحت کوي په رحم کولو سره دا خلق		
او هغوي په خپل مينځ کښي يو بل ته د صبر اود رحم کولو نصيحت کوي ..... داخل		
اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ۖ	وَالَّذِينَ كَفَرُوا	بِآيَاتِنَا
ملگري دښي طرف دی او هغه کسان چي انکار نې اوکړو ايتونه زمونږه		
به ډير خوش نصيبه وي او هغه خلق کومو چي زمونږ په ايتونو باندې کفر اوکړو		
هُمْ اَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ۖ	عَلَيْهِمْ نَارٌ	مُؤَصَّدَةٌ ۖ
هم دوي ملگري دگس طرف دی په هغوي باند به وي اور سربوخ کړې شوې		
هغوي دگس طرف (خراب) خلق دی د هغوي نه به اور د هر طرف چار چاپيره وي		

قوله تعالى: - فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ

د غلام آزادولو ثواب، عقبه نه څه مراده دي: حضرت ابن عباس ؓ نه روايت دې چه عقبه ددوخ د يو خونيدونکي غرنوم دې. حضرت کعب احبار ؓ فرمائی دا په اويا درجي په دوزخ کښي. قتاده ؓ فرمائی دايوه د داخلې سخته کنده ده دې کښي د الله ﷻ په فرمانبردارني سره داخل شنى. بياني د دې داخله اوخودله يادا وريناکول چه تاته چا اوخودل چه داکنده څه خيز دې. نو ونى فرمانيل غلام آزادول او د الله ﷻ په نوم باندې خوراک ورکول. ابن زيد ؓ فرمائی مطلب دادې چه دې د خير اوخلاصی په لار ولې روان نه شو؟ بياني مونږ ته خبرداري اوکړو ونى فرمانيل تاسوته څه پته ده چه

عقبه څه څيز دي؟ د ستې خلاصول يا د طعام صدقه ورکول (فَلْيَرْقُبْهُ) کوم چه دا ضافت سره دي دا (فَلْيَرْقُبْهُ) هم لوستلې شوې دي يعنی فعل فاعل د دواړو قراعتونو مطلب تقرب يا وېدي مسند احمد کښې دي رسول الله ﷺ فرماني چه څوک د يو مسلمان غاړه خلاصه کړې الله ﷻ به د هغه هريو اندام د هغه د هريو اندام په بدله کښې د دوزخ نه آزاد کړي تردې چه د لاس په بدله کښې لاس او د پښو په بدله کښې پښې او د شرمگاه په ځای شرمگاه. علي بن حسين ؑ يعنی امام زين العابدين عليه السلام چه کله دا حديث واوريدو نو د سعيد بن مرجانه د حديث د راوی نه ئي تپوس اوکړو آيا تا پخپله د حضرت ابوهريره ؓ د ځلي نه دا حديث اوريدلې دي؟ هغوی او فرمايل او نو دوی خپل غلام ته او فرمايل چه مطرف راوغواړه چه کله هغه مخامخ شو نو هغوی او فرمايل څه ته د الله ﷻ په نوم آزاد ئي. بخاری مسلم ترمذی او نسائي کښې هم دا حديث دي. په صحيح مسلم کښې داهم دی چه غلام ئي په لس زره درهم باندې اخستي وو (۱) او په حديث کښې دي چه يو مسلمان بل مسلمان غلام آزاد کړي الله ﷻ د هغه د يو يو هډوکي په بدله کښې د هغه يو يو هډوکي د دوزخ د اور نه خلاصوي او چه کومه مسلماننه ښځه يوه مسلماننه وينځه آزاده کړي د هغې هم د يو يو هډوکي په بدله کښې يو يو هډوکي د دوزخ د اور نه آزاديږي. (۲) (ابن جرير) مسند احمد کښې دي چه کوم سړي د الله ﷻ د ذکر د پاره جمت جوړ کړي الله ﷻ د هغه د پاره په جنت کښې کور جوړوي او چه کوم مسلمان غلام آزاد کړي الله ﷻ د هغه د پاره فديه جوړوي او هغه د دوزخ نه آزادي. کوم سړي چه په اسلام کښې بوډا شو هغه ته به د قيامت په ورځ نور ملاويږي (۳) بل روايت کښې داهم دی چه کوم سړي د الله ﷻ په لار کښې غشي او چلوي که هغه اولگي او که اونه لگي هغه ته به د حضرت اسماعيل عليه السلام د اولاد نه د يو غلام د آزادولو ثواب ملاويږي بل حديث کښې دي چه د کوم مسلمان درې بچي د بلوغ نه وړاندې وفات شي هغه به الله ﷻ په خپل فضل او کرم سره په جنت کښې داخلوي (۴) او کوم سړي چه د الله ﷻ په لار کښې جوړې ورکړي الله ﷻ به د هغه د پاره د جنت اته واړه دروازې کولاوکړي په کومه چه غواړي ځي دي (۵) دي ټولو احاديثو سندونه ډير ښکلي دي. ابو داؤد کښې دي يو خپل مونږ حضرت واثله بن اسقم ؓ ته او ونييل چه مونږ ته يو داسې حديث واوروئ په کوم کښې چه ډير کمي زياتي نه وي نو هغوی ډير خفه شو او وني فرمايل چه په تاسو کښې دي څوک اولولي او د هغه قرآن د هغه په کور کښې وي نو آيا هغه کمي زياتې کوي؟ مونږ ونييل حضرت زمونږ مطلب دا نه دي مونږ خو وايو چه د رسول الله ﷺ نه اوريدلې شوې حديث مونږ ته واوروه. هغوی او فرمايل مونږ يو خپل د رسول الله ﷺ په خدمت کښې د خپل يو ملگري باره کښې حاضر شو چا چه د قتل په وجه د دوزخ اور په ځان واجب کړي وو نو حضور ﷺ او فرمايل د ده د طرف نه يو غلام آزاد کړئ نو الله ﷻ به د هغه د هريو اندام په بدله کښې د ده يو يو اندام د دوزخ د اور نه آزاد کړي (۶) دا حديث په نسائي کښې هم شته. بل يو حديث کښې دي چه کوم سړي د بل سړي مړنی آزاد کړي نو الله ﷻ هغه د ده فديه جوړوي (۷) داسې نور هم ډير احاديث دي.

قوله تعالى: - اَوْ اَعْطَمْتُمْ يَوْمَئِذٍ مَسْجِدَهُ
غريب مسکين باندې خوراک کول: - مسند احمد کښې دي يو اعرابي رسول الله ﷺ له راغلو اوونۍ ونيل

(۱) صحيح بخاری کتاب العتق باب لي العتق وفضله: ۲۵۱۷، صحيح مسلم: ۱۵۰۹، ترمذی: ۱۵۶۱.

(۲) ابو داؤد کتاب العتق باب اي الرقاب الفضل: ۳۹۶۵، وسنده صحيح فاده صرح بالسماع عند البيهقي: ۱۶۱/۹.

(۳) احمد: ۳۸۶/۴.

(۴) احمد: ۱۱۳/۴، ابو داؤد کتاب العتق باب اي الرقاب الفضل: ۳۹۶۶.

(۵) احمد: ۳۸۶/۴.

(۶) ابو داؤد کتاب العتق باب لي نواب العتق: ۳۹۶۴، وسنده حسن.

(۷) احمد: ۱۵۰/۴.

حضور ﷺ یوں داسی گزارا تہ اوبنایہ چہ پے ہغی زہ جنت تہ لارشہ۔ حضور ﷺ اوفرمانیل پے لپوشان الفاظہ کنبی تاد ڊیرو خبروتپوسونہ اوکرل نسیمہ آزادہ کرہ اورقبہ خلاصہ کرہ۔ ہغہ وئیل حضرت دا دواہہ خیزونہ پونہ دی! حضور ﷺ اوفرمانیل چہ نہ د نسیمہ آزادولومعنی دادہ چہ تہ یوازہ یوغلام آزادکری اود (فَلَقَرَقِیْہ) معنی دہ چہ خہ لہر ڊیر امدادکودہ۔ د پشیو خا رو ڊ پشیو خکلود پارہ چا مسکین تہ ورکول۔ ظالم رشتہ دارسره نیک سلوک گول دا دی د جنت کارونہ کہ د دی تہ تاکنبی طاقت نہ وی نو پے اوپی باندی خوراک او تری باندی شکل، د نیکو حکم اود بدو نہ منع کول خو کہ د دی ہم طاقت نہ وی نو سوا د پیگیری او نیکی خبری بلہ خبرہ د خلی نہ مہ اوباسہ (۱)۔ (ذی مسقیبہ) معنی دہ اوپی کلہ چہ د خوراک خواہش وی۔ (۲) غرض د ولپی پے وخت کنبی خوراک ورکول اوہغہ ہم ہغہ نادان ماشوم تہ د چا د سرنہ چہ د پلار سورہ اوچت شو ږی او دی ہم د دہ رشتہ دار وی۔ رسول اللہ ﷺ فرمانی چہ مسکین تہ صدقہ ورکول یو ثواب لری او رشتہ دار تہ ورکول باندی دہہ اجر ونہ ورکول پی (۳) (مسند احمد) داسی مسکین تہ ورکول چہ د خاورو ککړوی پے لار کنبی پروت وی کورنی نہ وی سامان وغیرہ ورسره نہ وی د ولپی د لاسہ نی خیتہ پے زمکہ لگی د خپل کور نہ لری وی پے مسافرت کنبی وی فقیر مسکین محتاج قرض دار مفلس وی خوک نی تپوس والا نہ وی بال بیج دار وی لکہ چہ بل ارشاد دی (وَمَنْ ارَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَوِیْ مَا سَعٰیہَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِکَ کَانَ سَعٰیہُمْ مَشْکُورًا) (کوم سپی چہ د آخرت ارادہ لری اود دی د پارہ کوشش اوکری اوہغہ ایماندار ہم وی نودہغہ کوشش داللہ ﷻ پے نیزدمشکوردی بل ارشاد دی (وَمَنْ عَمِلْ صَالِحًا مِّنْ دُوْنِ اُولٰٓئِکَ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِکَ یَرْکَبُوْنَ الْجَنَّةَ یَرْکَبُوْنَ فِيْہَا بِغَیْرِ حِسَابٍ) (۴) پے ایماندارانو کنبی چہ کوم سپی او ینخی نیک عمل اوکری جنت تہ بہ خی اوہلتہ بہ بی حسابہ رزق مومی بیا د هغوی بل صفت بیانیری چہ د خلق غم زغمی پے هغوی رحم اوکرم کولو خپل مینخ کنبی یویل تہ نصیحت او وصیت کوی۔ لکہ چہ حدیث شریف کنبی دی پے رحم کوئکو باندی اللہ ﷻ ہم رحم کوی۔ تاسو د زمکی والا باندی رحم اوکری د آسمان والا پے تاسو باندی رحم اوکری۔ (۵) بل حدیث کنبی دی چہ خوک رحم نہ کوی پے هغہ باندی ہم رحم نہ کیری (۶) ابوداؤد کنبی دی چہ خوک زمونہ پے کشرانو باندی رحم نہ کوی اود مشرانوعزت نہ کوی هغہ زمونہ نہ نہ دی (۷) بیا فرمانی چہ داہغہ خلق دی د چا پے بنی لاس کنبی چہ بہ عمل نامہ ورکول شی۔ اوزمونہ آیاتونہ دروغ گنہ ونکو تہ بہ پے گس لاس عمل نامہ ملاویری۔ او پے سریند لاندی باندی اوکنبی پے ورخی۔ د کوم نہ چہ بہ نہ خلاصی ملاویری نہ کمی نہ آرام او نہ راحت د دی اور دروازی پے پے دوی پسے رابندوی۔ نور بیان د دوی پے (وَقُلْ لِّکُلِّ مَرْمَۃٍ لَّکُمْ رَکْعَةٌ) الخ کنبی راخی ان شا۔ اللہ۔ حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ فرمانی مطلب دادی چہ نہ پے ہغی کنبی رنرا وی اونہ سورہ اونہ بہ کلہ دهغہ خانی نہ وتل ملاویری (۸) حضرت ابو عمر رضی اللہ عنہ فرمانی چہ کلہ د قیامت ورخ راشی اللہ ﷻ بہ حکم ورکری اوهرسکش هریو شیطان او هرہغہ سړی د چا د شرارت نہ چہ پے دنیا کنبی خلق ویریدل د اوسپنی پے زنجیرونو بہ کلک او ترلی شی بیا پے دوزخ کنبی وراچولی شی۔ بیا پے دوزخ رابندکری شی د اللہ ﷻ قسم چہ ہیخ کلہ بہ د هغوی قدمونہ اونہ دریری۔ د اللہ ﷻ قسم هغوی تہ بہ کلہ ہم د آسمان

(۱) احمد: ۲۹۹/۴ وسندہ صحیح .

(۲) الطبری: ۴۴۲/۲۴ .

(۳) ترمذی کتاب الزکاة باب ما جاء فی الصدقة علی ذی القرباة: ۶۵۸، وهو حدیث صحیح لسانی .

(۴) ابوداؤد کتاب الادب باب فی الرقة: ۴۹۴۱، وسندہ حسن . ترمذی: ۱۹۲۴، احمد: ۱۶۰۲/۲ .

(۵) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی (قل ادعوا الی ابداع الرحمن ....) ۷۷۷۶ .

(۶) ابوداؤد کتاب الادب باب فی الرقة: ۴۹۴۳، وهو حدیث حسن .

(۷) الطبری: ۴۴۷/۲۴ .

مَنْ	رَزَاكَهَا	وَقَدْ خَابَ	مَنْ	دَسَمَهَا
ہفہ کس چہ پاک نہی کرو نفس خپل او ناکام شو ہفہ خوک چہ تباہ بیہی کرو دغہ نفس				
خپل نفس پاک کرو ..... او ہفہ کس ناکام شو چہ چا خپل نفس خراب کرو				

قوله تعالى: - وَالَّذِينَ وَصَّيْنَاهُ

ذنمراوسپوہمنی قسم:- حضرت مجاہد رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ د ضحانہ مراد رنہا دہ^(۱) قتادہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائی پورہ ورخ مراد دہ^(۲) امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ تیک خبرہ دا دہ چہ اللہ تعالیٰ د نمر او ورخہ قسم خورہی دہی اوسپوہمنی چہ دہی نہ روستوراشی یعنی نمر پت شی او سپوہمنی روہانہ شی۔ ابن زید رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ د میاشت پہ رومو پنخلس ورخو کینہی خو سپوہمنی د نمر نہ شاتہ وی او پہ روستونینخلسو ورخو کینہی ورناندی وی۔ زید بن اسلم رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ دہی نہ مراد لیلة القدر دہی۔

قوله تعالى: - وَالنَّهَارَ إِذَا جَلَّاهَا

بیانی دورخہ قسم اوخوہلو کلہ چہ ہفہ روہانہ اورنہا شی یعنی نمر ورخ راگیرہ کری۔ بعضہی عربو ونیلہی دی چہ ورخ کلہ تیارہ رنہا کری خوکہ داسی اووانی چہ خوروالہی کلہ اوہر قسری نو نوربہ ہم نہ وو۔ دہی دپارہ چہ پہ (يُفْشَاهَا) کینہی ہم دامعنی تیک دہ۔ پہ دہی وجہ حضرت مجاہد رحمۃ اللہ علیہ فرمائی د ورخہ قسم کلہ چہ ہفہ روہانہ شی۔^(۳) امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ دا قول خوہنوی چہ پہ دہی تولو کینہی ضمیر ہا مرجع نمر دہی خوکہ چہ ہم د دہی ذکر روان دہی۔ شپہ چہ کلہ ہفہ پت کری او خلورو وارو طرفوتہ تیارہ خورہ شی۔ یزید بن حماسہ رحمۃ اللہ علیہ وانی چہ کلہ شپہ راخی نو اللہ تعالیٰ فرمائی زما ہند یگان یو دہر خراب خلق پت کرل مخلوق د شپہ نہ ویریری نود دہی د پیدا کونکی نہ نور دہر ویریدل پکار دی۔ (ابن ابی حاتم) بیاد آسمان قسم خوری دلته چہ کوم "ما" دہ دامصدریہ ہم کیدہی شی یعنی د آسمان اود دہی د جوہولو قسم۔ حضرت قتادہ رحمۃ اللہ علیہ قول ہم دغہ دہی اودا "ما" د "من" پہ معنی کینہی ہم کیدہی شی نو مطلب بہ دا شی چہ د آسمان قسم اود دہی د جوہونکی قسم یعنی پخیلہ ہم دا اللہ تعالیٰ مجاہد رحمۃ اللہ علیہ ہم دافرمائی۔ دا دوارہ معنی یوبیل سرہ لازم او ملزوم دی۔ د "بنا" معنی اوچتوالی۔ بل خائی ارشاد دہی (وَالسَّمَاءَ بَيْنَهُمَا يَابُدَاخُ) یعنی آسمان مونہ پہ قوت سرہ جوہو کرو اومونہ د کولاولی والا یو۔ مونہ زمکہ خورہ کرہ او خنگہ نہ خورولو والا یومونہ۔ دلته نی ہم اوفرمائیل چہ د زمکی اود دہی دھوارنی د دہی د خورولو د دہی د غورولو د دہی د تقسیم اود دہی د مخلوق قسم۔ دہر مشہور قول د دہی د خورولودہی د اہل لغت پہ نیزد ہم دا معروف دہی۔ جوہری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی (طوہ) پہ شان د (دھوہ) دہی اود دہی معنی د خورولودہی۔ د اکثر و مفسرینوہم داقول دہی۔ بیا فرمائی چہ د نفس او د دہی تیک تاک جوہولو قسم یعنی دا نی پیدا کرو او تر ہفہ وخت نہ دا صحیح سالم او پہ فطرت باندہی قایم دہی۔ لکہ بل خائی ارشاد دہی (فَاقِفْ ذَنْبَكَ لِلَّذِي خَلَقَكَ يَقْظَةً اَللّٰهُ اَلَّذِيْ فَطَرَ النَّاسَ عَلَیْهَا لَا تُبْدِيْ بِلِئَالِيْ اَللّٰهِ ذٰلِكَ الَّذِيْنَ اَلْعَمْرُ وَلٰكِنْ اَلْاَنۡسَابُ لَا يُفْقَدُوْنَ) خپل مخ قایم ساتہ د دین حنیف دپارہ چہ فطرت دہی دا اللہ تعالیٰ پہ کوم نی چہ خلق جوہ کرہ۔ دا اللہ تعالیٰ د خلق بدل نشته۔ حدیث شریف کینہی دی چہ ہر ماشوم پہ فطرت باندہی پیدا کیری بیا د ہفہ موریلار ہفہ یہودی نصرانی او یا مجوسی جوہوی۔ لکہ خناور خاوری بچہ چہ صحیح سالم پیدا کیری تاسو بہ پہ ہفہ کینہی یو غوہ پریشوی اونہ وینہی۔ (بخاری اومسلم)^(۴) د صحیح مسلم پہ یو حدیث کینہی دی

(۱) الطبری: ۴۵۱/۲۴۔

(۲) الطبری: ۴۵۲/۲۴۔

(۳) الطبری: ۴۵۱/۲۴۔

برہنہ دی اور وہ یمنی (بخاری اور مسلم) (۱) صحیح مسلم پہ یہ حدیث کہیں دی اللہ ﷻ فرمائی ہے ما خیل بند یگان یوشان والا بیدار کری ہغوی لہ شیطان اور سید اوود دین نہ نی دھوکہ کر لے (۲) بیافرمانی ہے اللہ ﷻ بدکاری اور پھیز گاری بیان کرے اوچہ کوم خیز د ہغہ پہ قسمت کہیں وود ہغہ طرف تہ د ہغہ لاؤر خوندہ اوکری شوہ۔ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی ہے خیراوشر بنکارہ کرے شو۔ (۳) ابن جریر کہیں دی ہے حضرت ابوالاسود رضی اللہ عنہ فرمائی ہے حضرت عمران بن حصین رضی اللہ عنہ تپوس اوکرو اوہنا یہ خلق ہے کوم اعمال کوری او تکلیفونہ اوچسوی آیا داد ہغوی دپارہ دالہ ﷻ دطرف نہ مقررشوی دی اود ہغوی پہ تقدیر کہیں لیکلی شوی دی یادوی پخیلہ د راتلونکی وخت دپارہ پخیلہ توگہ کوی پہ دی وجہ ہے انبیاء علیہم السلام ہغوی لہ راغلی دی اود اللہ ﷻ حجت پہ دوی پورہ شوے دی۔ ما پہ جواب کہیں اووئیل نہ تہ بلکہ دا خیز د اول نہ فیصلہ شوے دی او مقدر شوے دی۔ حضرت عمران رضی اللہ عنہ اووئیل چہ بیاخوہ دا ظلم نہ وی۔ ما خو چہ دا اووریدہ نو اوورچیدم او اووریدم چہ د ہرخیز مالک اوخالق ہم ہغہ اللہ ﷻ دی تول ملک د ہغہ پہ لاس کہیں دی د ہغہ د افعالوتپوس پیشنہ خوک نہ شی کولی ہغہ د تولو نہ تپوس کولی شی۔ زما دی جواب اووریدو سرہ حضرت عمران رضی اللہ عنہ دیزیات خوشحالہ شو او ونی وئیل چہ اللہ ﷻ دی تا صحیح کری ماخودا سوالونہ د دی د پارہ کرے وو چہ ازمنبت اوشی۔ اوورہ یوسری د مزینہ جہینہ قبیلی د۔ حضور ﷺ پہ خدمت کہیں حاضر شو اوہم دا سوال نی اوکرو کوم چہ ما تانہ اول اوکرو حضور اکرم ﷺ ہم دا جواب ورکرو کوم چہ تا راکرو نو ہغہ وئیل چہ بیا زمونہ پہ اعمالوہ؟ حضور ﷺ پہ جواب کہیں ارشاد او فرمائیلو چہ خوک اللہ ﷻ وتبارک د کوم منزل د پارہ پیداکری دی د ہغہ نہ پہ ہم ہغہ شان کار کیبری۔ کہ جنتی وی نود جنت اعمال اوکہ دوزخی لیکلی شوے وی نو ہم داسی اعمال بہ پہ ہغہ باندی آسان وی۔ اوورہ پہ قرآن پاک کہیں د دی تصدیق موجود دی اللہ ﷻ فرمائی (وَتَقِينَ وَمَا مَوْحَاةٌ فَالْمُهْمَا فَجُورَهَا وَتَقْوَاهَا) دا حدیث پہ مسلم کہیں ہم دی (۴) قوله تعالیٰ: - قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا

توکیہ نفس:- مسند احمد کہیں ہم دی چاچہ خپل نفس پاک کرے ہغہ بامراد شو یعنی د اللہ ﷻ پہ تابعدار نی کہیں لگیا شو او خراب اعمال او ذلیل اخلاق نی پریخودل لکھ چہ بل خای ارشاد دی (قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا) وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى) چا چہ پاکوالی اوکرو اود خپل رب نوم نی یادکرو بیانی مونیخ اوکرو نو ہغہ کامیابی بیاموندلہ او چا چہ خپل ضمیر خراب کر و بریاد نی کرے اود ہدایت نہ اخوا شو ہغہ نی بریادکرو پہ نافرمانو کہیں پریوتلو اوکوم نفس چہ اللہ ﷻ لاتدی راگذارکرو ہغہ بریاد اوخائب اوخاسر ہانی شو۔ عوفی علی بن ابوطلحہ د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ ہم دا روایت کوی (۵) ابن ابی حاتم پہ یہ مرفوع حدیث کہیں دی چہ حضور اکرم ﷺ آیت (قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا) اولوستلو وئی فرمائیل کوم نفس چہ اللہ ﷻ پاک کرلو د ہغہ نہ نی خلاصی بیاموندلو۔ خو پہ دی حدیث کہیں یو علت خودا دی چہ جویر بن سعید متروک الحدیث دی۔ دوم علت دا دی چہ ضحاک د حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ نہ روایت کوی د ہغہ ملاقات ثابت نہ دی۔ د طبرانی پہ حدیث کہیں دی چہ (قَالَ اللَّهُمَّ اجُورَهَا وَتَقْوَاهَا) لوستلو سرہ ہغوی دا دعا اولوستلہ (اللهم انت نفسی تقوها و زكها انت خير من زكها انت وليها ومولها) (۶) دمستند احمد پہ حدیث کہیں دی

(۱) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب اذا سلم الصلحۃ لمات: ۱۳۵۸۔ ترمذی: ۲۱۳۸۔

(۲) صحیح مسلم کتاب الجنۃ باب الصفات التي یعرف بها الدنیا: ۲۸۶۵۔ احمد: ۲۶۶/۴۔

(۳) الطبری: ۴۵۴/۲۴۔

(۴) صحیح مسلم کتاب القدر باب کیفیہ ابن حبان: غلق آدمی لی یقل امہ۔

(۵) الطبری: ۴۵۵/۲۴۔

(۶) السنۃ لابن ابی عاصم: ۳۱۹۔

اولنی خبرہ دیرہ اولیٰ ده۔ حضرت مجاہد رحمہ اللہ حضرت قتادہ رحمہ اللہ ہم دا بیان کری دی (۱) چہ دی سرکشنی پہ وجہ اوددی تکزب پہ ملامتیا سرہ دا دومرہ بدبخت شو چہ پہ دوی کبھی کوم دیر بدسری وو ہفہ تیارشو د ہفہ نوم قدارین سالف وو ہم ده د حضرت صالح رحمہ اللہ د اونی خبی وھلی وی ہم دده بارہ کبھی فرمان دی (لَقَدْ اَصَابَهُمْ فَتْرَةٌ مِّنْ عَنَّا) دشمودیانو پہ آواز دی راغلو اودھفہ اوینہ اووزلہ داسری پہ خیل قوم کبھی دعتز والا وودنسب والا وو شریف وو دقوم رئیس او سردار وو۔ دمستند احمد پہ حدیث کبھی دی چہ رسول اللہ یوخل پہ خیلہ خطبہ کبھی دھفہ اونی اودھفہ دمہ کونکی ذکر فرمانیلی اوددی آیت تلاوت نی اوفرمائیلو او ونی فرمائیل چہ خنکہ ابوزمعه دی ہم دغہ شان دا سری پخبل قوم کبھی شریف عزیزاولی سری وور (۲) امام بخاری رحمہ اللہ ہم داپہ تفسیر کبھی اوامام مسلم رحمہ اللہ جہنم پہ صفت کبھی راوی دی او پہ سنن ترمذی او سنن نسائی کبھی ہم دا روایت پہ تفسیر کبھی دی۔ ابن ابی حاتم کبھی دی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ اوفرمائیل چہ زہ تاتہ د دنیا د تولو نہ بدبخت سری بنایم یوخو احیمر نمود کوم چہ اوینہ وژلی وہ او بل ہفہ سری چہ ستا پہ تندی بہ زخم لگوی تردی چہ دیرہ پہ دی پہ وینو لمدہ شی (۳) اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رسول حضرت صالح رحمہ اللہ خیل قوم تہ فرمائیلی وو چہ ای قومہ د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اونی تہ د نقصان رسولونہ اوویری پی دی د اوویہ مقرر وروخو کبھی پہ ظلم کولو سرہ د دی اوہ مہ بندونی ستاسو اود دی نمیر ترلی شو دی خودی بدبختانود پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم اونہ منل د کومی گناہ پہ وجہ چہ ددوی زورونہ سخت شو اوویا دوی پہ صفاتوگہ د مقابلہ د پارہ تیارشواودھفہ اونی پکی نی پریکری کومہ چہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بغیردمور پلار نہ دیوکانی نہ راپیدا کری وہ چہ دصالح رحمہ اللہ معجزہ اوداللہ صلی اللہ علیہ وسلم دقدرت کاملہ یوہ نینہ وہ۔ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہم پہ دوی باندی پہ غضب شو او هلاک نی کرل او پہ تولو باندی برابر عذاب نازل شو۔ ددی د پارہ چہ احیمر نمود پہ لاس باندی د ہفہ قوم لوی وپو سرو او بنحو بیعت کری وو اود تولو پہ مشورہ باندی ہفہ دا اوینہ وھلی وہ پہ دی وجہ پہ عذاب کبھی ہم تول راگیر شو۔ (ولایخاف) نی (فلایخاف) ہم لوستلی دی مطلب دا چہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خوک سزا کوی نوھفہ تہ دا ویرہ نہ وی چہ د دی انجام پہ خہ وی؟ چرتہ دا خراب نہ شی دامطلب ہم کیدی شی چہ د دوی بدکار احیمر اوینہ اووزلہ خود انجامہ اونہ ویریدل۔ خو اولنی قول اولی دی۔ واللہ اعلم۔

(الحمد لله) د سورت والشمس تفسیر ختم شو۔

(تفسیر سورت الليل)

د حضور صلی اللہ علیہ وسلم حضرت معاذ رضی اللہ عنہ تہ دا فرمائیل اول بیان تیرشوی دی چہ تا د سبع اسم والشمس او واللیل سرہ ولی امامت اونہ کری۔ (۴)

ایاتونہ	سورة الليل مکية وهي احدى وعشرون آية و رکوعا واحدا	رکوع گانی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
(۱۱)	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ دیرمہربان زیات رحم کونکی دی	(۱)
وَاللَّیْلِ	اِذَا يَغْشٰی	وَالنَّهَارِ
اِذَا يَغْشٰی	اِذَا تَجَلَّی	
قسم دی پہ شپہ	کلہ چی خورہ شی	او قسم دی پہ ورخ
قسم دی پہ شپہ چی راخورہ شی	..... او (قسم دی) پہ ورخ چی روینانہ شی	کلہ چی روینانہ شی

(۱) الطبری ۴/۵۵۸۔

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة (الشمس وضحاها) ۴۹۴۷، صحیح مسلم ۲۸۵۵، ترمذی ۳۴۴۳۔

(۳) احمد ۴/۲۶۳۔

(۴) ددی تخریج دسورة انطار لانڈی تیر شوی دی۔

ہے نہ تا خشکے اوریدلے دی نو ونی ونیل (الذکر والانی) بہ نی لوستلو. ونیل ما ہم د حضور ﷺ نہ ہم داسی اوریدلے دی اودا خلق غواری چہ زہ (وما خلق الذکر والانی) اولولم د الله ﷻ قسم زہ خو بہ دوی اونه منہ. (۱) غرض دا چہ د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ او حضرت ابودرداء رضی اللہ عنہ قراءت دا دی. او حضرت ابوالدرداء رضی اللہ عنہ خودی تہ مرفوع ہم ونیلے دی. باقی ہم د جمہور قراءت دا دی کوم چہ بہ موجودہ قرآنونو کنبے دی. نو الله ﷻ د شبی قسم خوری چہ بہ مخلوق باندے خورہ شی اود ورخے قسم خوری کله چہ ہفہ بہ خیلہ رنر باندے پولو خیزونہ رویشانہ کری اود خیل ذات قسم خوری چہ د تراوینخے پیدا کونکے دی لکہ چہ فرمانی (وَعَلَّمْنَاهُ رُؤُوسَ الْجِبَالِ) مونرے تاسو جوہ جوہ پیدا کری نی بل ارشاد فرمانی (وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ زَوْجَيْنِ) دهرخیز جوہی ہم مونرے پیدا کری دی. دامتضاد اودیوبل خلاف قسمونہ خو پلو سرہ فرمانی چہ ستاسو کوشش او ستاسو اعمال ہم متضاد اود یوبل خلاف دی. د نیکو کونکی ہم دی او بہ بدو کنبے اختہ کیدونکی ہم دی. بیافرمانی چہ چا ور کرہ یعنی دالله ﷻ مال نی دالله ﷻ د حکم لاندے خرچ کرو او بہ خیال خیال نی قدم کیخودو بہ ہرکار کنبے نی ہم د الله ﷻ کول د ہفہ بدلی نی ریشونے گنرے د ہفہ بہ ثواب نی یقین ساتلو. د (لُحْشَى) معنی د لالہ الا الله ہم کرے شوے دہ د الله ﷻ د نعمتونو ہم کرے شوے دہ. د مونخ روزہ زکوۃ صدقہ فطر او د جنت نی ہم روایت دی. بیا فرمانی چہ مونرے بہ ہفہ تہ د آسانی لار آسانہ کرو یعنی د بیکری د جنت او نیکنی د بدلی او چاچہ خیل مال د الله ﷻ بہ لار کنبے خرچ نہ کرو اود الله ﷻ نہ بی پروانی او کری اود (لُحْشَى) د قیامت د بدلی تکذیب نی او کرو نو بہ ہفہ بہ مونرے د بدنی لارہ آسانہ کرو. لکہ چہ فرمانی (وَلَقَلْبُ الْاَبْدَانِ نَهْمًا وَابْصَارُهُمْ كَالْمَرْيُوتِ اَوَابَةٍ اَنْلَ مَرَّةً وَتَذَكَّرُهُمْ فِي لُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ) یعنی مونرے بہ د ہفہ زہ او سترگی وارو خشکے چہ ہفوی پہ اول خل پہ قرآن باندے ایمان نہ وو راوے او مونرے بہ ہفہ ہم دہفہ پہ سرکشے کنبے دھوکہ کری ساتو. ددی مطلب آیاتونہ پہ قرآن کریم کنبے خای پہ خای موجود دی چہ د ہر عمل بدلہ ہم د ہفے پہ شان وی د خیر ارادہ کونکی تہ د خیر توفیق ملاوے اود شرارادہ لرونکو تہ ہم ددی توفیق وی. ددی معنی پہ تائید کنبے دا احادیث ہم دی. حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ یو خل د رسول الله ﷺ تہ تہوس او کرو چہ زمونرے اعمال دفارغ شوی تقدیر لاندے دی یانوی پیدا کیدونکی ہم زمونرے دطرف تہ دی حضور ﷺ او فرمائیل چہ د تقدیر لیک مطابق. ونیل بیا د عمل خہ ضرورت دی. ونی فرمائیل پہ ہر سری باندے بہ ہفہ عمل آسان وی دکوم خیز دپارہ چہ ہفہ پیدا کرے شوے دی. (مسند احمد) حضرت علی رضی اللہ عنہ فرمانی چہ د جنت البقیع پہ مقبرہ کنبے مونرے رسول الله ﷺ سرہ پہ یوہ جنازہ کنبے شریک وو ونی فرمائیل چہ واورنی پہ تاسو کنبے د ہر یوہ پارہ پہ جنت او دوزخ کنبے خای مقرر دی او لیکلی شوے دی خلقو ونیل چہ بیا مونرے پہ دی باندے یقین ولے اونه کرو او کینو؟ حضور ﷺ او فرمائیل عمل کونے ہر سری باندے بہ ہم ہفہ عمل راس راخی د کوم د پارہ چہ ہفہ پیدا کرے شوے دی. بیا حضور ﷺ ہم دا آیاتونہ تلاوت کرے. (صحیح بخاری) (۲) ہم د دی روایت پہ بل طریق کنبے دی چہ د دی بیان پہ وخت کنبے د حضور ﷺ بہ لاس مبارک کنبے یوہ کوے وو اوسر مبارک نی لاندے کرے وو او بہ زمکہ باندے رانیکلو پہ الفاظو کنبے خہ کمے زیاتی ہم دی. (۳)

مسند احمد کنبے د حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ ہم داسی یوسوال لکہ چہ پور تہ حدیث کنبے د حضرت

(۱) صحیح البخاری کتاب التفسیر و من سورة اللیل اذا یفشی باب (وما خلق الذکر والانی) ۴۹۴۴، صحیح مسلم: ۸۲۴، احمد: ۱/۱، و مسند ضعیف، ولی الباب احادیث اخری مفیة عن النظر صحیح البخاری: ۱۳۶۲، و مسلم: ۲۶۴۷، مسند ابونوار: ۲۸.

(۲) صحیح البخاری کتاب التفسیر سورة اللیل اذا یفشی باب قوله (فاما من اعطی والقی) ۴۹۴۵.

(۳) صحیح البخاری کتاب التفسیر سورة اللیل اذا یفشی باب قوله (و کذب بالحق) ۴۹۴۸.

صدیق اکبرؓ تیرشو روایت دی اود هغوی جواب ہم هغوی ته تقریبا ہم داسی روایت دی^(۱) این جریر کنبی دحضرت جابرته ہم داسی روایت نقل دی^(۲) دابن جریر یوبل حدیث کنبی د دوو خوانانوهم داسی سوال اود حضورﷺ هم دغه شان جواب ورکول مروی دی اوبیا د دې دواروحضراتو داقول هم دې چه یارسول اللهﷺ مونږ په کوشش باندې نیک اعمال کوو^(۳) د حضرت ابوالدرداءؓ نه هم داسی نقل دی رسول اللهﷺ فرمائی چه هره ورځ د ډویدو په وخت د نمرودارو طرفوته دوه فرښتې وی هغوی په اوچت آواز دعاگوۍ کومه چه هرڅه اوری بغیرد انسانانو او پریانوته چه اې الله ﷻ سخنی ته نیکه بدله ورکړې اود بخیل مال ختم کړې^(۴) هم دا معنی ده د قرآن د دې څلورو آیاتونو.

دې سورت شان نزول څه دی؟ د ابن ابی حاتم په یو ډیر غریب حدیث کنبی د دې پوره سورت شان نزول دا لیکلې دی چه د یوسړی د کهجورو باغ وو په هغې کنبی د یوې ونې ښاخونه د مسکین سړی په کور باندې پراته ونې هغه غریب نیک بخت بال پېچي داروو. د باغ والاچه به کله د دې کهجورو شوکولو له راتلو هغه مسکین کره به تلو او کهجورې به ئی راشو کولې. دې نه به چه کومې کهجورې لاتدې پریونلې نو د هغه غریب سړی ماشومانو به هغه راغونډولې نو دې به راتلو اود هغوی ته به ئی په زور اخستلې اوک. یوماشوم به چرته په ځله کنبی هم اچوله نو په گوته به ئی د هغه د ځلې نه راویستله. دې مسکین سړی د دې شکایت رسول اللهﷺ ته اوکړو حضورﷺ هغه ته افرمائیل چه ښه ده ته لاړشه. حضورﷺ هغه باغ والا سره ملاشو اوورته ئی افرمائیل چه ته هغه خپله ونه د کومې څانگې چه د فلانکی سړی په کور دی ماته راکړه الله ﷻ به تاله په جنت کنبی یوه ونه درکړی هغه ونیل ښه ده حضورﷺ مادرکړې خو ماته د هغه کهجورې ډیرې ښې لگې زما په ټول باغ کنبی داسې کهجورې د یوې ونې هم نه دی. حضورﷺ دې اوریدو سره په خاموشی کنبی تشریف یوو. یوسړی چه دا خبرې اترې ئی اوریدې د حضورﷺ په خدمت کنبی حاضر شو ونی ونیل هغه ونیل چه حضورﷺ که دا ونه زما شی اوزه ئی تاسوله درکړم نو ماته هم د دې په بدله کنبی جنتی ونه ملاویدې شی؟ حضورﷺ افرمائیل او. دا سړی د هغه باغ والا له راغلو د ده هم یو باغ وو دې رومبی سړی هغه ته دا ذکر اوکړو. حضرت ماته زما د فلانکې ونې د کهجورو په بدله کنبی د جنت د یوې ونې راکولود پارہ افرمائیل. مادا جواب ورکړو دې اوریدوسره چپ شو. بیالر ساعت پس افرمائیل ته دا څرخول غواړې؟ هغه ونیل نه. او دا یوه بله خبره ده چه کوم قیمت زه غواړم او هغه ماته څوک راکړی خو څوک ئی راکولې شی؟ تپوس ئی اوکړو څه قیمت غواړې؟ ونیل څلویښت ونې د خرما. هغه ونیل دا خوتا ډیر زیردست قیمت اولگولو د یوې بدله کنبی څلویښت؟ بیا په نورو خبرو کنبی اخته شو او بیانی اوونیل ښه ده زه ئی په دې اخستل غواړم. هغه ونیل چه که رښتیانی اخلې نو گواه راوړه. هغه یو څوکسان راغونډ کړل او معامله برابره شوه گواه مقرر شو او بیا هغه څه سوچ اوکړو او ونی ونیل گوره صاحبه چه تر کومې پورې مونږ جدا شوې نه یو دا معامله نه برابرېږی. هغه ونیل ښه ده زه هم داسې کم عقل نه یم چه ستا د یوې ونې بدله کنبی کومه چه کله شوې ده خپلې څلویښت ونې درکړم نو ده ونیل ښه ده ماته منظور ده خو چه زه کومې ونې اخلم هغه به ښه خوروی وی هغه ونیل ښه ده منظور ده. د گواهانو په مخامخ داسو دا فیصله شوه او مجلس ختم کړې شو. دا سړی په خوشحالی خوشحالی د رسول اللهﷺ په خدمت کنبی حاضر شو اوونې ونیل یارسول اللهﷺ اوس هغه ونه زما شوه او ما هغه تاسو ته درکړه. رسول اللهﷺ

(۱) ترمذی کتاب القدر باب ماجاء فی الشفاء والسعادة: ۲۱۳۵، وهو حسن.

(۲) صحیح مسلم کتاب القدر باب کیفه خلق آدمی یطن: ۲۶۱۸،

(۳) الطبری: ۴۷۵/۲۱.

(۴) الطبری: ۴۷۱/۲۴.

دی مسکین لہ تشریف یورو او ورته نی او فرمائیل دا ونہ ستا دہ اوستا د بال بچ دہ حضرت ابن عباسؓ فرمائی پے دی باندی دا سورت نازل شو۔ ابن جریر کنبی روایت دی چہ دا آیاتونہ حضرت ابوبکر صدیقؓ بارہ کنبی نازل شوی دی هغوی بہ پے مکہ معظمہ کنبی د اسلام د شروع پے زمانہ کنبی د بودی گانو بنحو اوضعیانو خلقو چہ مسلمانان شوی وو آزادول بہ نی پے دی باندی یو خل د هغوی پلار ابوقحافہؓ چہ لامسلمان شوپ نہ وواوونیل چہ بچی دا کمزوری مسلمانان آزادولود پارہ گرخی دی نہ بنہ دا دہ چہ خوانان او طاقتور خلق آزاد کرې چہ پے وخت باندی ستا پے کار راشی ستا امداد او کری نو دینمنانو سرہ او جنگیری نو صدیق اکبرؓ جواب ورکرو باباچی زما ارادہ د دنیاوی فاندی نہ دہ زہ خو صرف د رب رضا اود مولا مرضی غوارم پے دی بارہ کنبی دا آیاتونہ نازل شو(۱) د تردی معنی د مرہ کیدو ہم نقل دہ او پے اورکنبی د غورزیدو ہم۔ (۲)

لِلْآخِرَةِ	وَأَن لَّنَا	لِلْهُدَىٰ	إِنَّ عَلَيْنَا
بیشکه زمونې په ذمه دی خامخا لار ښودل او بیشکه مونې لره دې خامخا آخرت			
بیشکه هدایت کول زمونې کار دې ..... او آخرت او دنیا دواړه زمونې په			
وَالْأُولَىٰ	فَأَنذَرْتُكُمْ	نَارًا تَلَظَّىٰ	لَا يَصْلَاهَا إِلَّا
او دنیا نو یروم زه تاسو د اور نه چې لمبې وهی نه به ننوزی هغې ته مگر			
قبضه کښې دې نوزه تاسو د هغه لمبې وهونکې اور نه یروم چې هغې ته به هغه			
الْأَشْقَىٰ	الَّذِي كَذَّبَ	وَتَوَلَّىٰ	وَسِجِّينَ
بدبخته سپې هغه چې دروغ نې او گنړو او مخ نې وړاړو او لري به ساتلې کيږي د هغې نه			
بدنصیبه داخلېږي چې انکار نې کړې دې او مخ نې اړولې دې او هغه نیکان			
الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ	يَتَزَلَّىٰ	وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ	
پرهیزگار انسان هغه چې ورکوي مال خپل دپاره دپاک کیدو او نه دی د هیچا په هغه باندې			
به ترې نه بچ ساتلې شی چې خپل مالونه دخان دپاکولو دپاره دالله په لار کښې ورکوي او دده سره چا			
مِنْ نِّعْمَةٍ	تَجَزَّىٰ	إِلَّا ابْتِغَاءَ	وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَىٰ
څه احسان چې خلاصوي بدله د هغې مگر دپاره د لتولو درضا درب خپل چې لوی دې			
احسان کړې نه وو چې بدل نې خلاصولو خو دخپل لوڼې رب رضامندی نې لتوله			
وَأَسْوَفَ	يُرْضَىٰ		
او خامخا به هغه راضی وی (د هغه نه)			
اوه یرز به (د خپل رب نه) راضی شی			

(۱) ابن جریر: ۲۵/۲، ح/۳۹۴۲، مستند حسن۔
(۲) الطبری: ۴۷۶/۲۴

قوله تعالیٰ: - (إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ)

ہدایت اللہ ﷻ پہ لاس کنبی دی۔ یعنی حلال او حرام بنکارہ کول زمونہ ذمہ ده۔ داهم معنی ده چه خوک به هدایت باندی لارل هغه به یقیناً مونہی له رارسی۔ لکه چه فرمانی ﴿وَعَلَى اللَّهِ قُضِيَ النَّيْلُ وَمِنْهَا جَابِرٌ وَنُفَاقٌ هَذَا نَمُوتُ﴾ د دنیا او آخرت ملکیت هم زمونہ دی۔ ما د سور کړې شوی اور نه تاسو هوښیار کړی نی۔ مسند احمد کنبی دی چه حضرت نعمان بن بشیر ؓ په خپله خطبه کنبی فرمانیل چه د رسول الله ﷺ نه ماد خطبه په حالت کنبی اوریدلی دی چه حضور ﷺ په ډیر اوجت آواز سره فرمانیل تردې چه دهغه خاڼ نه بازار یوړې آواز اورسیدو او باربار نی فرمانیل خلقو ماتا سود دوزخ د اور نه اوویرولې خلقو زه تاسو د دوزخ د اور نه ویروم۔ باربار نی دافرمائیل چه دتولونه دسپک عذاب والادوزخی به هغه وی چه د هغه د دواړو تلولاندې به دوه سروتکې کیخودې شی۔ په دې سره به د هغه مازغه خوټکیرې لکه چه کتونې وی (سره د دې چه د تولونه د سپک عذاب والا به هغه وی خود هغه په خیال کنبی به د ده زیات عذاب د چانه وی۔ په دې دوزخ کنبی به هغه خلق راگیر کړې شوی وی اوپه بدترین عذابونو کنبی به وی چه ډیر بدبخت به وی دچا په زړه کنبی چه تکذیب وی اود بدن نه داسلام عمل نه کوی ( ) دمسند احمد په حدیث کنبی هم دې چه دوزخ ته به بدبخت خلق شی۔ خلقو تپوس اوکړو چه بدبختان خوک دی؟ ونی فرمانیل چه اطاعت کونکی نه وادالله ﷻ ویرې نه څه بدی نه پریریدی۔ دمسند په یوبل حدیث کنبی دی چه زما ټول امت به جنت ته شی سوا دهغوی نه چه انکار اوکړی۔ خلقو تپوس اوکړو چه انکار کونکی خوک دی؟ ونی فرمانیل چه خوک زما اطاعت اوکړی هغه به جنت ته شی او چا چه زما نافرمانی اوکړه هغه انکار اوکړو ( ) اوونی فرمانیل چه د دوزخ نه به لریوالی هغوی ته وی چه تقوی شعار پرهیزگار دالله ﷻ نه ویریدونکې وی خپل مال د الله ﷻ په لار کنبی ورکړی دې دپاره چه پخپله هم پاک شی اوخپل خیزونه هم پاک کړی اوپه دین اودنیا دواړو کنبی پاکي حاصله کړی۔ دا ددې دپاره چه چاسره سلوک نه کوی چه د هغه هم په ده باندې څه احسان وی بلکه ددې دپاره چه په آخرت کنبی جنت واخلی او هلته د الله ﷻ دیدار نصیب شی۔ بیافرمانی چه ډیر زر په یقین سره به دداسې پاکو صفتونو والاسرې راضی شی۔ قوله تعالیٰ: - (الَّذِينَ يُؤْتُونَ مَالَهُمْ يُحِبُّونَ) وَمَا لَكُمْ عِندَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَوْنَ

د صدیق اکبر ؓ فضائل: - اکثر مفسرین حضرات وائی چه دا آیاتونه د حضرت ابوبکر صدیق ؓ باره کنبی نازل شوی دی۔ تردې چه بعضی مفسرینو خو په دې باندې اجماع نقل کړې ده۔ بې شکه صدیق اکبر ؓ په دې کنبی داخل دې اود دې په عموم کنبی د ټول امت نه وړاندې دې سره د دې چه د آیت الفاظ عام دی۔ خو هغوی د ټولو نه اول د دې مصداق دی۔ په دې ټولو اوصافو کنبی اود ټولو په ټولو نیکو کنبی د ټولونه اول: د ټولو نه وړاندې اود ټولونه لوی اوزیات هم هغه وو۔ هغوی صدیق وو هغوی پرهیزگار وو سخی وو خپل مالونه نی د مولی په اطاعت کنبی اود رسول الله ﷺ په امداد کنبی په کولاوزره سره خرج کړې وو۔ هریوسره به نی احسان او سلوک کولو اودهیڅ دنیاوی فائده په غوښتلوسره نه۔ دجاد احسان په بدله کنبی نه بلکه صرف د الله ﷻ د مرضی د پاره اود رسول الله ﷺ په حکم منلو کنبی چه خومره خلق وو که هغه لوی وو که واره په ټولو باندې د صدیق اکبر ؓ د احسانونو بار وو۔ تردې چه عروه بن مسعود چه د قبیلہ ثقیف سردار وو د صلح حدیبیه په موقع باندې حضرت صدیق اکبر ؓ هغه اور ټولو اوده خبرې ورته اوکړې نو هغه اوونیل که چرې ستا احسان به ما باندې نه وو د کوم بدله چه زه

(۱) احد: ۲۷۲/۴، وسنده صحیح و صححه الحاکم: ۲۸۷/۱، علی شرط مسلم ووافقه اللہمی وهو۔

(۲) صحیح مسلم کتاب الايمان باب اهل النار عذابا: ۲۱۳.

(۳) صحیح بخاری کتاب الاعتصام بالکتاب والسنه باب الاعتناء بسن رسول الله ﷺ: ۷۲۸۰.

نہ شمع در کولہی نوما بہ تالہ ضرور جواب در کړې وو. (۱) نو چه د عربويہ بادشاہانو او د عربويہ قبيلو باندې د هغوی دومره احسانونه وو چه هغه سر نہ شو او چتولي نو نور بہ څه وی؟ په دې وجه دلته هم اوفرمانيلې شو چه د چاد احسان بدله ورکول نہ دی بلکه صرف د الله ﷻ دديدار خواش دېی د بخاری اومسلم په حديث کښې دی چه کوم سړی د الله ﷻ په لار کښې جوړه خرچ کړی هغه ته به د جنت څو کيداري فرښتي وائی اې د الله ﷻ بنده ديخوانه راشه دا دروازه د ټولونه ښه ده نو حضرت ابو بکر صديق ؓ اوفرمانيل يارسول الله ﷺ څه داسې ضرورت خونشته خوافرمانې چه داسې هم څوک شته چه د جنت دټولو دروازه راوبللې شی؟ حضور ﷺ اوفرمانيل چه اوښته اومانته دالله ﷻ نه دااميدې چه ته د هغوی نه ښی. (۲)

(الحمد لله) د سورت الیل تفسیر ختم شو. د الله ﷻ احسان دې اود هغه شکر دي.

(تفسیر سورت الضحیٰ)

دسورت تعارف:- اسماعيل بن قسطنطين او شبل بن عباد په وړاندې حضرت عکرمه ؓ د قرآن پال تلاوت کولو. کله چه دې سورت ته اورسيدل ونودواو افرمانيل چه اوس ددې ځای نه دهرسورت په خاتمه باندې الله اکبر وايه. مونږ د ابن کثير ؒ په وړاندې ونيلو نو هغه مونږ ته هم دا افرمانيل چه مونږ ته مجاهد ؒ دا فرمائيلی دی او حضرت مجاهد ؒ ته دحضرت ابن عباس ؓ دا تعليم وواو ابن عباس ؓ ته حضرت ابی بن کعب ؓ فرمائيلی وو او ابی بن کعب ؓ ته رسول الله ﷺ دا حکم فرمائيلی وو (۳) امام القراءت حضرت ابوالحسن ؓ هم د دې سنت راوی دي. حضرت ابو حاتم رازی ؒ دې ته ضعیف حديث وائی ځکه چه ابوالحسن ؓ ضعیف دي ابو حاتم ؒ خود هغه نه حديث نه اخلي. دغه شان ابو جعفر عقیلي ؒ هم هغه ته منکر الحديث وائی خوشیخ شهاب الدین ابوشامه شرح شاطیبه کښې د حضرت امام شافعي ؒ نه روایت کوی چه هغه ديو سړی نه اوریدلی چه هغه به په مانځه کښې داتکبیر ونيلو نو هغه افرمانيل تا ښه اوکرل او سنت ته اورسيدلی. داواقعہ د دې خبرې مقتضی ده چه دا حديث صحیح وی. بیا په قاريانو کښې هم د دې خبرې اختلاف دي چه په کوم ځای کښې داتکبیر اولی اوڅنگه نی اولولی. بعضي خو وائی چه د (وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ) په خاتمه باندې بعضي وائی د والضحیٰ په آخر کښې. اوبعضي خو وائی چه صرف الله اکبر وايه بعضي وائی چه لا اله الا الله والله اکبر وايه. بعضي قاريانو د سورت والضحیٰ نه د دې تکبیرونو ونيلودا وجه بیان کړې ده چه کله د وحی په راتلو کښې وخت اولگیدو او څه موده په حضور ﷺ باندې وحی نه نازلیده. بیا جبرائیل ؑ راغلواوهم داسورت نی راوړو نو د خوشحالنی او فرحت په وجه حضور ﷺ تکبیر او ونيلو. خودا د یو داسي سند سره نقل نه دي د کوم چه د صحت او ضعف پته اولگي. والله اعلم.

آياتونه	سورة الضحیٰ مکيه وهي احدى عشرة آية و رکوعا واحدا	رکوع گاني
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
①	شروع کوم په نوم د الله چه ډير مهربان زيات رحم کونکې دي	
②	وَالضُّحَىٰ ۝۱ وَإِلَّال ۝۲ إِذَا سَجَىٰ ۝۳ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ ۝۴	
	قسم دي په ځانښت او قسم دي په شپه کله چی خوره شی چی نه ئی پرښودي ته رب ستا قسم دي ځانښت په وخت او په شپه هر کله چی دا راخوره شی چی نه ته خپل رب پرځودې یی	

(۱) صحیح بخاری کتاب الشروط باب الشروط ل الجهاد: ۲۷۳۱.

(۲) صحیح بخاری کتاب الصوم باب الريان للصالحين: ۱۸۹۷.

(۳) حاکم ۳/۳۰۴.

وَمَا قَلِيلٌ	وَلَا آخِرَةٌ	خَيْرٌ لَّكَ	مِنَ الْأُولَىٰ
اونه ناراضه شوې دي (ستانه) او خامخا روستنې دور بهتر دي دپاره ستا داولنی دورنه	او نه درنه خفه شوې دي ..... او ستا دپاره آخرت د دنیا نه ډیر بهتر دي		
وَكَسُوفٌ يُعْطِيكَ	رَبُّكَ	فَتَرَضَىٰ	أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا
او ډیر زړه درکړی تاله رب ستا پس ته به خوشحاله شي ایا هغه اونه موندې ته یتیم	او ډیر زړه درته الله ﷻ دومره څه درکړی چې راضی به شي ..... ایا الله ﷻ ته یتیم		
فَأَوَّاهٌ	وَوَجَدَكَ	ضَالًّا	فَهَدَىٰ
نوخاني نې درکړو اووي موندې ته لار ته پیژندونکې - لار نې در اوښودله اووي موندې ته	بیانه وې موندلې چه خانې نې درکړو او بې لارې نې موندلې وې نو لار نې درته سمه کړه او محاجه نې		
عَالِيًّا	فَأَعْلَىٰ	فَأَمَّا الْيَتِيمَ	فَلَا تَقْهَرْ
غریب نو مالدار نې کړې نوهر چی دي یتیم نو سختی مډ کوه په هغه او هر چی سوال کړې دي	موندلې وې نو مالدار نې کړې ..... نو یتیم ته قهر مه کوه ..... او سوال کړې		
فَلَا تَنْهَرْ	وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ	فَحَدِّثْ	
نو مډرته هغه او هر چی نعمت د رب ستا دي نویان کړه (اظهار نې اوکړه)	مهر ته ..... اودالله ﷻ نعمت (چه پیغمبری ده) هر چاته بیانهوه		

شان نزول:- مسند احمد کښې دی چه حضور ﷺ بیمار شو او یوه شپه یادوه شپې د تهجد مونځ له پاته سیدې شو نویوې ښځې اوونیل ته ستا شیطان پریخودې. په دې باندې دا وړاندینې آیاتونه نازل شو (بخاری اومسلم) حضرت جندب جفرمانی چه د حضرت جبرائیل ﷺ په راتلو کښې لږ وخت اولگیدو نو مشرکانوونیل چه دې خو پریخودې شو نو الله ﷻ د (وَالضُّحَىٰ) نه د (وَمَا قَلِيلٌ) پورې آیاتونه نازل کرل (۱) بل روایت کښې دی چه د حضور ﷺ یوه گوته په کانری لگیدلې وه دکومې نه چه وینه راوتلې وه په دې باندې حضور ﷺ افرمائیل (هل انت الاصب دمیت وفی سبیل الله مالقت) یعنی ته صرف یوه گوته نې اود الله ﷻ په لار کښې تاته دا زخم لگیدلې دي. طبیعت شریف د لېشان ناسازه کیدوپه وجه دوه درې شپې حضور ﷺ بیدار نه شو په دې باندې هغه ښځې دا نازیبا الفاظ راوویستل نو دا آیاتونه نازل شو. نیلې شي چه دا ښځه د ابولهب ښځه ام جميل وه په هغې دالله ﷻ غضب. د حضور ﷺ گوته مبارکه زخمی کیدل اودا مناسب کلام د ناخپلې د ژبې مبارکي نه ادا کیدل خو په بخاری اومسلم کښې هم ثابت دی ولې د قیام ترک کولو سبب دا (۲) خودل اوپه دې باندې دا آیاتونه نازلیدل، دا غریب دی ابن جریر کښې دی چه حضرت خدیجه الکبریٰ ﷺ ونیلې ووجه تاسو نه چرته رب ناراض شوې نه وی؟ په دې باندې دا آیاتونه نازل شو. (۳) بل روایت کښې دی چه د حضرت جبرائیل ﷺ په راتلو کښې وخت اولگیدو نو حضور ﷺ ډیر پریشانه شو په دې باندې حضرت خدیجه الکبریٰ ﷺ دا سبب بیان کړو نو

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الضحیٰ باب لوله (ماوعدک ربک وما لى) : ۴۹۵۰، صحیح مسلم: ۱۷۹۷.

(۲) صحیح مسلم کتاب الجهاد باب ما لى الله ﷻ من الذی المشرکین والمنافقین: ۱۷۹۷.

(۳) صحیح بخاری کتاب الادب باب ما يجوز من الشعر والرجز: ۴۱۴۶، صحیح مسلم: ۱۷۹۶.

(۴) الطبری: ۴۸۷/۲۴.

پہ دے باندی دا ایاتونہ نازل شو۔ (۱) دا دواړه روایتونه مرسل دی اود حضرت خدیجۃ الکبریٰ رضی اللہ عنہا نوم خو په دې کښې محفوظ نه معلومېږي اودا ممکن دی چه حضرت خدیجۃ الکبریٰ رضی اللہ عنہا د افسوس او خفگان سره دا فرمانیلې وی۔ والله اعلم۔

ابن اسحاق ؓ او بعضې نورو سلفودا فرمانیلې دی کله چه حضرت جبرائیل ؑ په خپل اصلی صورت کښې ښکاره شوې وو اودیر زیات نیزدې شوې وو هغه وخت هم د دې سورت وحی نازل شوې وه۔ د ابن عباس ؓ وینا ده چه د وحی په بندیدود مشرکانو ددې ناپاکه قول په وجه دا آیاتونه نازل شو دلته الله ﷻ دنمر دراختلو د وخت د ورځې د رڼې او د شپې د سکون اود تیارې قسم خوړلې دې چه د قادر د قدرت او خالق د خلق صفا دلیل دې۔ لکه چه ارشاد دې ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ﴾ بل خای ارشاد دې ﴿فَالْإِنشَاءِ وَجَعَلَ اللَّيْلُ سَكَنًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ حُسْبَانًا﴾ ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾ مطلب دا چه دلته نی د خپل قدرت هم بیان کړې دې فرمانی چه ستار ب ته نه نی پریځي نه تاسره دښمنی کوی ستاد پاره آخرت د دې دنیا ته دیر بهتر دې ځکه رسول الله ﷺ په دنیا کښې د ټولونه زیات زاهد وو اود ټولونه زیات د دنیا ترک کونکې وو۔ د حضور ﷺ د سیرت مطالعه کونکي نه دا خبره هیڅ کله پته نه شی پاتې کیدې۔

د حضور ﷺ شان: مسند احمد کښې دی چه عبدالله بن مسعود ؓ فرمانی حضور ﷺ په بوجی باندې اوده شوې وو او په بدن مبارک نی د بوجی ښې جوړې شوې وې۔ چه کله بیدار شو نو ما په اړخ مبارک باندې لاس راښکلو او عرض مې اوکړو چه حضور ﷺ مونږ ته ولې اجازت نه کونی چه په دې بوجی باندې څه خواره کړو۔ حضور ﷺ اوفرمانیل زما دنیا سره څه کار دې؟ زه چرته او دنیا چرته؟ زما اود دنیا مثال خو د هغه لاروی او سور دې چه د یوې ونې لاندې لږ شان حصار شی او بیا هغه پریږدی او لاړشی (۲) دا حدیث په ترمذی کښې هم دې او حسن دې۔

قوله تعالیٰ: - وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ ﴿۱﴾

بیا فرمانی ستار ب ته تاته په آخرت کښې دخپل امت باره کښې دومره نعمتونه درکړی چه ته به خوشحاله شی ددوی به دیر عزت وی۔ حضور ﷺ له به په خاص توگه حوض کوثر ورکړې کیدې شی د کوم په غاړو چه به د ددو مرغلوو خیمې وی د کوم خواره چه به خالص مشک وی۔ دا حدیث دیر زر راټلونکې دې ان شاء الله۔ یو روایت کښې دی چه کومې خزانې د حضور ﷺ امت ته ملاویدونکې وې هغه یوه یوه په حضور ﷺ باندې ظاهره شوې ده هغوی دیر خوشحاله شو نو په دې باندې دا آیت نازل شو۔ (۳) په جنت کښې زر محلوونه حضور ﷺ ته ورکړې شو په هر یو محل کښې پاکې بیسیانې او بهترین خادمان دی۔ د ابن عباس ؓ پورې د دې سند صحیح دې او په ظاهره داسې خبره بغیرد حضور ﷺ نه د اوریدو نه شي کیدلې۔ حضرت ابن عباس ؓ فرمانی چه د حضور اکرم ﷺ په رضامندی کښې داهم دی چه د هغوی په اهل بیت کښې څوک دوزخ ته لاړنه شی۔ حضرت حسن ؓ فرمانی دې نه مراد شفاعت دې۔

ابن ابی شیبه کښې دی چه حضور ﷺ فرمانیلې مونږ هغه خلق یود چاد پاره چه الله ﷻ آخر په دنیا باندې خوښ کړې دې۔ بیانی دا آیت ﴿وَلَسَوْفَ﴾ تلاوت کړو (۴) بیا الله ﷻ د خپل نعمت خوند کوی۔ اولنې نعمت نی دایان کړو چه د حضور ﷺ د یتیموالی په حالت کښې الله ﷻ ستا حفاظت اوکړو پالنه نی اوکړه او خای درکړو۔ د حضور ﷺ دپلار انتقال دهغوی ﷺ د پیدا کیدونه وړاندې شوې وو۔ بعضې

(۱) الطبری: ۴۸۴/۲۴۔

(۲) ترمذی کتاب الزهد باب حدیث (ما الدنيا الا کواکب استظل) ابن ماجه: ۴۱۰۹۔

(۳) الطبری: ۴۸۷/۲۴۔

(۴) مصنف ابن ابی شیبه: ۳۷۷۱۶۔

وانی چہ د پیدائش نہ ورنڈی شوې وو. د شپږو کالو په عمر کښې مورې یې هم وفات شوه. دې وخت کښې د نیکه په کفالت کښې وو خوچہ کله د اتوکالوشو نو نیکه نی هم وفات شو. دې نه پس د خپل تره ابوطالب په ساتنه کښې راغلو. ابوطالب به د حضور ﷺ امداد او خیال ساتلو د هغوی به نی پوره عزت کولو او د قوم د مخالفت راخوتو کې طوفان به نی منع کولو او خپل ځان به نی د ډال په توگه پیش کولو ځکه چہ د څلویښتو کالو په عمر کښې حضور ﷺ ته نبوت ملاو شوې وو او قریشو سخت مخالفت بلکه دخان دښمنان شوې وو. ابوطالب به سره د بت پرستنی او مشرک توب د حضور ﷺ ملگریا کوله او مخالفینو سره به جنگ او شر کولو. دا وو د الله ﷻ د طرف نه تدبیر چہ د حضور ﷺ د یتیموالی ورځې داسې تیرې کړې او د مخالفینو نه د حضور ﷺ داسې خدمت واخستلو. تردې چہ د هجرت نه لږ شان ورنڈې ابوطالب هم وفات شو. اوس د قریشو سفهاء او جهلا راپاسیده نو پروردگار عالم حضور ﷺ ته د مدینې طرف ته د هجرت رخصت ورکړ او اوس او خزرج غوندې خلق نی د حضور ﷺ انصار او امدادیان جوړ کړل. دې بزرگانو حضور ﷺ ته اود هغوی ملگروته ځای ورکړو او امدادنی او کړو حفاظت نی او کړو او مخالفینو سره مقابله او کړه بهادرنی سره نی جنگونه او کړل. الله ﷻ دې دې ټولونه خوشحاله شی اودا هرڅه د الله ﷻ حفاظت عنایت احسان او اکرام سره وو.

قوله تعالى: وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ

بیا فرمائی لاړ هیره کیدلو سره نی درته صحیح لاړ او خودله لکه چہ ارشاد دي ﴿مَا كُنْتَ تَذِيرُنِي مَّا الْكُتُبُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُمْ نُوْرًا فَهَدَىٰ بِهِمْ نَقْضًا مِنْ عِبَادِنَا ۚ وَأَلَمْ تَكُنْ تَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ صراط الله الی نی له مافی السموات و مافی الارض الی الی الله تعالی ﴿تَمُوزُ﴾ یعنی دغه شان مونږ په خپل حکم باندې ستا طرف ته روح (جبرائیل ﷺ) بیا قرآن پاک) وحی اوکړه. تاته داهم پته نه وه چہ ایمان څه څیز دې نه درته د کتاب خبروو بلکه مونږ دا نور جوړ کړو اوچہ چاله مو غوښتل هدايت مو اوکړو. بعضی وائی مراد دا دې چہ حضور ﷺ په وړوکالی مکه کښې ورک شوې وو هغه وخت الله ﷻ راوایس کړو. بعضی وائی چہ ملک شام طرف ته خپل تره سره تلو کښې شیطان د حضور ﷺ اوښه د پری نه نیولی وه اود لارې نه نی اخواکړې وو څنگل کښې اچولی وو. نو جبرائیل ﷺ راغلو شیطان له نی پوکې ورکړو او هغه خو نی حیثه ته اورسولو او سورلی په لار کړه. بغوی دا دواړه اقوال نقل کړی دي. بیا فرمائی چہ د بال بچ خاوند کیدوسره په تنگدستنی کښې ته مونږ غنی کړې. بیا د فقیر صابر او غنی شاکر کیدو درجې تاته ملاو شوې. صلوات الله وسلامه علیه.

حضرت قتاده رضی الله عنه فرمائی دا ټول احوال د نبوت نه مخکې دی. بخاری او مسلم وغیره کښې دی رسول الله ﷺ فرمائی چہ مالدارۍ په مال او اسباب په زیاتۍ سره نه ده بلکه حقیقی مالدارۍ هغه ده د چا زړه چہ بې پرواه وی (صحیح مسلم کښې دی چہ هغوی خلاصی بیاموندلو چاته چہ اسلام نصیب شواو کافی شو چہ دومره رزق ورته هم ملاو شو) ( ) اود الله ﷻ په ورکړه قناعت او توفیق ملاو شو.

قوله تعالى: - فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ

یتیم مه رته: بیا فرمائی چہ یتیم سپک مه گنړنی رته مه ورکوه بلکه هغه سره احسان او سلوک کوه خپل یتیموالی مه هیره وه. قتاده رضی الله عنه فرمائی چہ د یتیم بحقله داسې کیدل پکار دی څنگه چہ سکه پلار په خپل اولاد باندې مهربان وی. سوالگر مه رته څنگه چہ ته بې لارې وې او الله ﷻ هدايت درکړو نو چہ اوس تانه څوک د علمی خبرو تپوس کوی او صحیح لارې تپوس کوی نو ته هغوی مه رته. په غریبانانو مسکینانو او اضعیفانو باندې کبر اولونی مه کوه. دې مه زوروه. بدې ردې ورته مه وایه. سخت سست

(۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب الفی غنی النفس: ۶۴۶، صحیح مسلم: ۱۰۵۱، ترمذی: ۲۳۷۳.

(۲) صحیح مسلم کتاب الزکاة باب لکفای القناعة: ۱۰۵۴، ترمذی: ۲۳۴۸.

ورنہ مہ وایہ کہ مسکین تہ خہ ورنہ کرې نو ہم خبردې اوکھ بنہ جواب ورکړې اونرمنی او رحم سره نی رخصت کره۔ بیا فرمائی چه د خپل رب نعمتونه بیانوه یعنی څنگه چه مونږ ستا فقیری مونږ په مالدارنی بدلہ کره نوته هم زمونږ دا نعمت بیانوه۔ د دې د پارہ د حضور ﷺ په دعاگانو کښې داهم وو (واجعلناکین لنعنتک مثنیں ہماعلیک قالہما واماہماعلینا) ای اللہ مونږ د خپلو نعمتونو شکر کونکي، د دې د وجہ نہ ستاننا بیانونکي اوددې اقرار کونکې جوړ کره اودا نعمتونه مونږ لہ پوره راکړه (ابونضرہ رضی اللہ عنہ) فرمائی چه د مسلمانانو د اخیال وو چه د نعمتونو په شکرو ویستلو کښې داهم داخل دی چه د دې بیان اوکړې شی۔

مسند احمد کښې دی چه کو موخلقو په لږو باندې شکر اونه کرې هغه په ډیرو هم شکر اونه کرې د خلقو شکریه چه چا اونه کره نو هغه د اللہ ﷻ شکریه هم اونه کره (۱) د نعمتونو بیان هم شکردې اود هغې بیان نہ کول ناشکری ده۔ جماعت سره اوسیدل درحمت سبب دې او تفرقه د عذاب سبب دې۔ ددې اسناد ضعیف دی۔ بخاری اومسلم کښې دانس ﷺ نہ روایت دې چه مهاجرینو او نبیل یارسول اللہ ﷺ انصارو خو ټول اجر ونه یوړل۔ ونی فرمائیل نہ ترکومی چه تاسو د هغوی د پارہ دعا کوئی اود هغوی تعریف کوئی (ابوداؤد کښې دی چه هغه د اللہ ﷻ شکر اونه کرې ترکومی اوهغه دا بیان کرې نو هغه شکر کونکې دې اوجاچه دا پټ کرې هغه ناشکره دې) (۲) بل روایت کښې دی که چاته څه ورکړه اوشی نو هغه لہ پکار دې چه کیدی شی نو بدلہ دې ورکړې اوکھ اونه کرې شی نو د هغه تعریف دې اوکړې۔ چاچه تعریف اوکړې هغه شکر اداکړو اوجاچه د دغه نعمت اظهار اونه کرې هغه ناشکری اوکړه۔ (ابوداؤد، ۳)

مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چه دلته د نعمت نہ مراد نبوت دې۔ یو روایت کښې دی چه قرآن مراد دې۔ حضرت علی رضی اللہ عنہ فرمائی چه مطلب دا دې کومی د خبرخبرې چه تاته معلومی دی هغه خپلو روتونو ته بیان کره۔ محمد بن اسحاق رضی اللہ عنہ وائی چه کوم نعمت او کرامت تاته د نبوت ملاوډې دا بیان کره د دې ذکر کره اود دې طرف تہ خلقو لہ دعوت ورکړه۔ حضور ﷺ په خپلوانو کښې چه په چا باندې اطمینان وو د پتوالی نہ وړاندې وړاندې دعوت ورکول شروع کړو اویہ حضور ﷺ باندې مونږ فرض شو نو ادا نی کړو۔ (الحمد لله) د سورت والضحي تفسیر ختم شو۔ د اللہ ﷻ په احسان باندې د هغه شکر دې۔

ایاتونه	سورة الانشراح مکيه وهي ثمانی آیات ورکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
⑤	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ۚ وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ ۚ الَّذِي		
ایا مونږه پرانده نستہ ستاد پارہ سینہ ستا او اوچت کړو مونږ ستانه بوج ستا هغه بوج		
ایا مونږو تاله ستا سینہ نہ ده پرانیستی او ستا نہ مو هغه بار نہ دې کوز کړې چې ستا		

(۱) ابوداؤد کتاب الصلاة باب الشهد: ۹۶۹، وهو حديث صحيح.

(۲) زوائد مسند احمد: ۲۸۷/۴.

(۳) داروایت په صحیحینو کښې نشته دې. او ابوداؤد کتاب الادب باب فی شکر المعروف: ۴۸۱۲.

(۴) ابوداؤد حواله سابق: ۴۸۱۱، ومنده صحيح، ترمذی: ۱۹۵۴.

(۵) ابوداؤد کتاب الادب باب فی شکر المعروف: ۴۸۱۴.

(۶) ابوداؤد حوالا سابق: ۴۸۱۳.

اَنْقَضَ	ظَهَرَكَ	وَرَفَعْنَا	لَكَ	ذِكْرَكَ	فَإِنَّ	مَعَ الْعَصْرِ
جی ماترہ نی ملاستا او پور تہ کرو مونہ ستاد پارہ شہرت ستا نو بیشک دسختی سرہ						
ملائی ماتہ کری وہ اوستانوم مونہ دی پور تہ کری نو بیشک پہ سختی پسے آسانی راخی						
يُسْرًا	إِنَّ	مَعَ الْعَصْرِ	يُسْرًا	فَإِذَا	فَرَغْتَ	
آسانتیا وی بیشک سختی سرہ آسانتیا وی نو ہر گلہ جی وزگار شی تہ						
بیشک جی پہ سختی پسے آسانی راخی نو ہر گلہ جی فارغ شی د عبادت نہ نو پہ عبادت کنبی						
فَالْصَّبْرُ	وَالْيَرْكُ	فَارْغَبْ				
نو کوشش کوہ پہ عبادت کنبی او رب خپل تہ رغبت (توجہ) کوہ						
نبہ محنت کوہ ..... او خپل رب تہ رغبت کوہ						

قوله تعالى :- اَلَمْ نَكُفِّرْ لَكَ صَدْرَكَ

اللہ تعالیٰ دخیل پیغمبر ﷺ سینہ کولاؤ کردہ :- یعنی مونہ ستا سینہ روینانہ کرہ پلنہ کولاؤ اود رحمت او کرم والامو کرہ۔ بل خای ارشاد دے ﴿فَمَنْ يُرِِدْ اللّٰهَ﴾ الخ یعنی چاہتہ چہ اللہ ﷻ ہدایت ورکول غواہی دہغہ سینہ د اسلام دیارہ کولاوی۔ لکہ خنگہ چہ ستاسینہ کولاؤ کری وہ دغہ شان ستا شریعت ہم د کولاؤ والی نرمی او آسانی والا جوہ کری پہ کوم کنبی چہ نہ خہ جرج شتہ نہ تنگی نہ تکلیف اوسختی۔ او دا ہم ونیلے شوی دی چہ مراد د معراج والا د شہی د سینے شلول دی لکہ چہ د مالک بن صعصعہ پہ روایت سرہ اول تیرشوی دی۔ امام ترمذی دا حدیث دلنہ وارد کری دے ﴿خودا یادساتنی چہ دا دوارہ واقعات مراد کیدی شی۔ یعنی د معراج د شہی د سینے شلول اوسینہ داللہ ﷻ د رازخانہ جوہول واللہ اعلم حضرت ابی بن کعبؓ فرمائی چہ حضرت ابوہریرہؓ یر بہادر نی سرہ د رسول اللہ ﷺ نہ دہغہ خبرو تپوسونہ کول د کومو چہ پہ بل چا تپوس نہ شو کولی۔ یوخل نی سوال اوکرو یارسول اللہ ﷺ د نبوت پہ امر کنبی د تولونہ اول تاسو خہ اولیدل؟ حضور ﷺ پہ طریقہ سرہ کیناستو او ونی فرمانیل ابوہریرہؓ زہ د لسوکالو اوخو میاشتو ووم پہ خنگل کنبی ولاروم چہ د آسمان د طرف نہ مہی د خہ آواز واوریدو چہ یوسہی بل چانہ وائی چہ دا ہم ہغہ دے؟ اوس دہہ سری مالہ مخامخ راغلہ د چا خلی چہ یرہی پر قیدی اوماداسی ورائدی نہ وی لیدلی او خوشبویانی ترہی راتلی چہ زما دماغو داسی بوئی نہ د اخستی اوداسی کہری نی اغوستی وہی چہ ما چاسرہ ہم داسی کہری نہ دی لیدلی۔ راغلو اوزما دوارہ لاسونہ نی او نیول خوماتہ دا ہم نہ معلومیدلہ چہ چازما لاسونہ نیولی دی بیا یوبل تہ او نیل چہ دے راسملوہ۔ نوہغہ زہ راسملولم او پہ دے کنبی ہم ماتہ خہ تکلیف محسوس نہ شو۔ بیا یو بل تہ او نیل د دہ سینہ اوشلوہ نوزما سینہ نی اوخیرلہ خو پہ دے کنبی ماتہ ہیخ درداونہ شو اونہ مہی وینہ اولیدلہ بیا او نیل چہ دے نہ شور خرابوالی حسد بغض تول اوباسہ۔ ہغہ د وینہی پہ شان یوخیز راووینستلو او ونی غور زولو۔ بیاہغہ ونیل پہ دے کنبی نرمی رحمت رحم اوکرم ورواچوہ۔ بیانی د سپینوزرو پہ شان یو خیز خومرہ چہ راویستلی وو ورواچولو۔ بیانی زما د نیہ پنبی غتہ گوتہ اوخوزولہ او ونی ونیل زہ اوپہ سلامتیاسرہ ژوند تیروہ۔ اوس چہ زہ روان شوم نو پہ ہروہوکہی باندی زما زہہ نرم دے او پہ ہرلوی باندی رحمت دے (مسند احمد)

(۱) ترمذی کتاب الفصو باب ومن الم نشرح : ۳۴۶، والبخاری : ۳۲۰۷۔

(۲) زوائد مسند احمد : ۱۳۹/۵۔

قوله تعالى: - وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ۝

اللہ تعالیٰ دے پیغمبر ﷺ بوج سپیک کرو:- بیا فرمان دیں کہ مونہ ستا بوج کوز کرو دھام پہ دی معنی کنبی دی کہ اللہ ﷻ ستا ورناندی روستو تول گناہونہ معاف کرل گوم چہ ستا ملا درنہ کرے وہ۔ مونہ ستا ذکر اوچت کرو۔ حضرت مجاہد رحمہ اللہ فرمائی چہ کوم خای زما ذکر کولے شی ہلتنہ پہ ستا ذکر ہم کولے۔ لکہ (المحمدان لاله الا لله واشھدان محمد رسول الله) قتادہ رحمہ اللہ فرمائی چہ پہ دنیا و آخرت کنبی اللہ ﷻ ستا ذکر اوچت کرو۔ ہیخ یو خطیب و عظم کونکے او کلمہ و یونکے مونخ گزار داسی نہ دی چہ دانہ ﷻ د وحدانیت اوستاد رسالت کلمہ نہ وائی۔ ابن جریر کنبی دی چہ حضور ﷺ لہ حضرت جبرائیل ﷺ راغلو اوونی فرمائیل چہ زما اوستا رب فرمائی چہ زہ ستا ذکر خنکہ اوچت کریم؟ حضور ﷺ او فرمائیل ہم اللہ ﷻ تہ پورہ علم دیں۔ ونی فرمائیل چہ کلہ زما ذکر کیری نو ستابہ ہم ذکر کولے شی۔

ابن ابی حاتم کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ ماد خیل رب نہ یو سوال اوکر و خوجہ کرے مہ نہ وے نیونہ بہ وہ۔ ما اووئیل چہ ای اللہ تامانہ ورناندی نبیانو کنبی دچا دیارہ هوا تابعدارہ کرے وہ د چا پہ لاس دی مری ژوندی کول نو اللہ ﷻ ماتہ اووئیل چہ تالہ ما پہ یتیم والی کنبی خای نہ وو در کرے؟ ماوئیل بی شکہ۔ ونی فرمائیل چہ لاردرنہ ورکہ شوے وہ تالہ ماہدایت نہ وو در کرے؟ ماوئیل بی شکہ۔ ونی فرمائیل فقیر کیدوسرہ مہ غنی کرے نہ وے؟ ماوئیل بی شکہ۔ ونی فرمائیل چہ آیا ستا سینہ ما کولاو کرے نہ وے؟ آیا ما ستا ذکر اوچت کرے نہ وو؟ ماوئیل بی شکہ کرے دی دیں۔

ابونعیم پہ دلائل النبوة کنبی راوولی دی چہ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ کلہ زہ فارغ شوم دھغہ خیز نہ دگوم حکم چہ ماتہ زمارب کرے وو۔ دآسمان اوزمکے دکار نہ نوما اووئیل ای اللہ ﷻ زمانہ ورناندی چہ خومرہ انبیاء کرام علیہم السلام وودھغوی تولو تا عزت او اکرام کرے۔ ابراہیم ﷺ دی خلیل جو کرے۔ موسیٰ ﷺ دی کلیم جو کرے، داؤد ﷺ دپارہ دی غرونہ مسخر کرل، دسلیمان ﷺ دپارہ دی هوا گانی تابعداری کرے او شیطانان ہم، دعیسیٰ ﷺ پہ لاس دی مری راژوندی کرل نوزما دپارہ دی خہ کرے؟ اللہ ﷻ او فرمائیل چہ آیاماتہ ددی تولونہ افضل خیز تاتہ نہ دی در کرے؟ چہ زما ذکر سرہ ستا ذکر ہم کیری۔ اوما ستا دامت سینی داسی کرے دی چہ هغوی قرآن پاک ظاہرا لولی۔ دا ما چرتہ ورناندینو امتونو تہ نہ دی ور کرے اوما تاتہ دعرش دخرانونہ خزانہ در کرے چہ (لا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم) دی۔ ذبی اللہ نوم بہ ژوندی وی: ابن عباس رحمہ اللہ او مجاہد رحمہ اللہ فرمائی چہ دی نہ مراد اذان دی یعنی پہ اذان کنبی دحضور ﷺ ذکر دی خنکہ چہ د حضرت حسان رحمہ اللہ شعر کنبی دی:

من الله من نوريلوح ويشهد

اذ قال في الخمس المؤذن اشهد

قذوالعرش محمودوهذا محمد

اغر عليه للنبوۃ خاتم

وضر الاله اسم النبي الى اسمه

وثنى له من اسمه ليله

ترجمہ۔ اللہ ﷻ دنبوت مہر دخیل طرف نہ یونور جو کرے او پہ تاباندی اوپر قو چہ ستا د رسالت گواہ دیں۔ دخیل نوم سرہ نی دخیل نبی ﷺ نوم یوخای کرو او پنخہ وختہ مؤذن (اشھدا) الخ وائی۔ ستا د عزت اوجلال د بیکارہ کولود پارہ نی دخیل نوم نہ ستا نوم راوویستو گورہ هغہ دعرش والا محمود دی او تہ محمد ﷺ نی۔ اوخلق وائی چہ پہ مخکنوا و روستونو کنبی اللہ ﷻ ستاد نوم ذکر اوچت کرو اود تولو انبیاء کرام علیہم السلام نہ نی دمیثاق پہ ورخ وعدہ واخستلہ چہ هغوی پہ تاباندی ایمان راوے او خیلو خیلو امتونو تہ ہم پہ تاباندی د ایمان راوے لو حکم او کرے۔ بیانی ستا پہ امت کنبی ستا ذکر مشہور کرو چہ د اللہ ﷻ د ذکر سرہ ستا ذکر او کرے شی۔

صرصری رحمہ اللہ خومرہ بنہ خیرہ بیان فرمائیلی دہ فرمائی چہ د فرضواذان صحیح نہ وی خوجہ ۱ حضور ﷺ د خوپ نوم چہ د خوین کرے شوے او بیکلے خلی نہ اداشی او فرمائی چہ زمونہ اذان او زمونہ

فرض صحیح کیری نہ ترکومی چہ ستا ذکر بار بار رائہ شی۔ بیا اللہ تبارک وتعالیٰ د تکرار او تاکید سرہ دوه دوه خل فرمائی چہ سختی سرہ آسانی اومشکل سرہ سہولت دی۔ ابن ابی حاتم کنبی دی رسول اللہ ﷺ ناست، واد حضور ﷺ مخکی یوکانری وو۔ خلقوونیل کہ سختی راشی نو بہ دی کانری کنبی ورنوختی نو آسانی بہ ہم راشی او ہم پہ دی کنبی بہ خی اود دی نہ بہ نی راوباسی۔ بہ دی باندی دا آیت نازل شو (۱) مسندبزار کنبی دی چہ حضور ﷺ فرمائی کہ سختی پہ دی کانری کنبی داخلہ شی نو آسانی بہ راشی اودابہ راوباسی۔ بیا حضور ﷺ د دی آیت تلاوت اوفرمانیلو (۲) دا حدیث صرف عائذ بن شریح د حضرت انس رضی اللہ عنہ نہ روایت کری دی اود ہفہ بارہ کنبی دابوحاتم رازی رضی اللہ عنہ فیصلہ دہ چہ دہہ پہ حدیث کنبی ضعف دی اود ابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ موقوف روایت دی۔

یوہ سختی پہ دوه اسانو نشی غالب کیدی: حسن رضی اللہ عنہ فرمائی چہ خلقو بہ ونیل چہ یوہ سختی پہ دوو آسانو باندی نہ شی غالب کیدی۔ دحضرت حسن رضی اللہ عنہ نہ پہ ابن جریر کنبی روایت دی چہ نبی کریم ﷺ یو خل ډیر خوشحالہ خوشحالہ مسکی کیدوسرہ اوفرمانیل ہیخ کله یوہ سختی پہ دوو نرموباندی غالب نہ شی راتلی بیا حضور ﷺ د دی آیت تلاوت اوفرمانیلو۔ (۳) داحدیث مرسل دی۔ حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ مونر تہ ذکر کری شوی دی چہ حضور نبی اکرم ﷺ خیلو صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم تہ زیری واورولو چہ پہ دوو آسانویاندی یوہ سختی غالب نہ شی راتلی۔ (۴) مطلب دا چہ د عسرۃ لفظ نی دواوہ خایونوکنبی معرفہ راوپلی دی او ہفہ مفرد شواوہ یسر لفظ نی نکرہ راوپلی دی نوہفہ متعددشو۔ یوحادیث شریف کنبی دی چہ معونۃ یعنی د اللہ ﷻ امداد بہ اندازہ د موتۃ یعنی تکلیف سرہ د آسمان تہ نازلیری اود صبر اومصیبت پہ اندازہ باندی نازلیری۔ حضرت امام شافعی رضی اللہ عنہ فرمائی:

من راقب الله في الامور نجما

ومن رجا يكون حيث رجا

صبراجيلا ما اقرب الفرجا

من صدق الله لم ير نيله اذى

يعنى بنه صبر کولاووالی تہ خومرہ نیزدی دی؟ پہ خپلوکارونوکنبی دالله ﷻ لحاظ لرونکی خلاصی بیا موندونکې دی۔ دالله ﷻ دخبرو تصدیق کونکی تہ ہیخ تکلیف نہ رسی۔ دہفہ نہ د نیکنی امید ساتونکې ہفہ پہ خپل امیدباندی بیامومی۔ دحضرت ابوحاتم سجستانی رضی اللہ عنہ اشعاردی چہ کله مایوسی پہ زړہ باندی قبضہ کوی اوسینہ سرہ د کولاووالی تنگہ شی تکلیفونہ نی راگیر کری او مصیبتونہ ورته راجع شی اوہیخ لار ورته نہ ټنکاری اوخہ چل ول ہم د خلاصی نہ وی نوہفہ وخت ناخاپی د اللہ تعالیٰ امدادراخی اوہفہ د دعاگانو اوریدونکې دی ډیر لری کتونکې اللہ ﷻ ہفہ سختی آسانوی او ہفہ تکلیف پہ راحت کنبی بدلوی۔ سختی چہ کله بنه پوره راخی پروردگار کولاو والی نازلوی اوقصان پہ فاندہ کنبی بدلوی۔ یوبل شاعر ہم وتیلی دی:

ولرب تألزل يضيّق به الفتى

ذروا عند الله منها العجز

كم كنت فلما استعملت خلقا فتمنا

فرجت وكان يظننا لا تفريج

يعنى ډير داسې مصيبتونه په انسان باندې نازليري په كوم سره چہ د هغه زړه تنگ شي سره د دې چہ الله ﷻ سره د دې نه خلاصې هم شته۔ کله چہ دامصیبتونہ پوره شی اود زنځیر کرنی مضبوطی شی او

(۱) حاکم: ۲/۲۵۵.

(۲) مسند الزار: ۲۲۸۸.

(۳) حاکم: ۲/۵۲۸.

(۴) الطبری: ۴۹۵/۲۴.

انسان گمان کوی چه بنه نواوس به خه کیری؟ چه ناخایی دهغه کریم رحیم الله ﷺ د شفقت نظر پر یوخی او هغه مصیبت داسی لری کوی چه لکه هلو راغلی نه وو. د دې نه پس ارشاد مبارک دې چه ته کله د دنیاوی کارونو اود دې خای د شغلونو نه فارغ شی نوزمونې په عبادتونو کښې اخته شه او اوزگار تیا سره د زړه په توجه سره زمونږ په وړاندې په عاجزنی کښې لگیاشه. خپل نیت خالص کړه په خپل پوره رغبت سره زمونږ طرف ته متوجه شه.

هم د دې معنی هغه حدیث دې چه د هغې په صحت د ټولو اتفاق دې په کوم کښې چه دی د خوراک د موجودگنی په وخت کښې مونږ نشته په دې حالت کښې هم کله چه انسان ته د متیانو وغیره حاجت وی. (بل حدیث کښې دی چه کله مونږ اودرولې شی اود ماښام خوراک مخکې موجود وی نو اول د خوراک نه ځان اوزگار کړه. ( )

حضرت مجاهد رضی الله عنه د دې آیت په تفسیر کښې فرمائی چه کله د دنیا د کار نه فارغ شی اود مانځه د پاره اودرېږې نو په محنت سره عبادت کړه او په مشغولیت سره د رب طرف ته توجه کړه. حضرت ابن مسعود رضی الله عنه فرمائی چه کله د فرض مانځه نه فارغ شی نو د تهجد په مانځه اودرېږه. حضرت عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه فرمائی چه د مانځه نه فارغ شی نو په ناسته باندې د خپل رب طرف ته توجه او کړه. حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه فرمائی چه دعا او کړه. زید ابن اسلم رضی الله عنه او ضحاک رضی الله عنه فرمائی چه د جهاد نه فارغ شی نو د الله ﷻ په عبادت کښې لگیا شه او خپل نیت او رغبت د الله ﷻ طرف ته متوجه کړه.

(الحمد لله) د سورت الم نشرح تفسیر د الله ﷻ په فضل او کرم سره ختم شو.

(تفسیر سورت التین)

د سورت تعارف:- حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمائی رسول الله ﷺ به په خپل سفر کښې په دوو رکعتو کښې په یو کښې دا سورت لوستلو. ماد حضور ﷺ نه زیات ښکلې آواز او ښکلې قرات د بل چا نه دې اوریدلې. ( )

آیاتونه	سورة التین مکيه وهی ثمانی آیات وړکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
وَاللّٰتِیْنِ	وَالزَّيْتُوْنَ ۝ وَطُوْرٍ سِیْنِیْنِ ۝ وَهَذَا الْبَلَدِ الْاَمِیْنِ ۝	
نسم دې په اینځر او په خوند او په طور سینا باند او په دې ښار د امن باند		
زما قسم دې په انځر او په ښونه او په طور سینا باندې او په دې امانت گر ښار مکه، باندې		
لَقَدْ خَلَقْنَا	الْاِنْسَانَ فِیْ اَحْسَنِ تَقْوِیْمٍ ۝ ثُمَّ رَدَدْنٰهُ اَسْفَلِ	
بیشکه پیدا کړو مونږ انسان په بهترین شکل کښې بیا واپس کړو مونږ هغه ډیر لاند		
چه بیشکه مونږ انسان په ښه معتدل صورت کښې پیدا کړې دې بیا مو (د عمر تیریدو په وجه)		

( ) صحیح مسلم کتاب المساجد باب کراهة الصلاة بحضر الطعام الذی برید کله فی الحال : ۵۶۰.

( ) صحیح بخاری کتاب الاذان باب اذا حضر الطعام واقیم الصلاة : ۶۷۱، صحیح مسلم : ۵۵۷.

( ) صحیح بخاری کتاب الاذان باب القراءة فی العشاء : ۷۶۹، صحیح مسلم : ۴۶۴، ابوداود : ۱۲۲۱.

سُفْلِينَ ۝	إِلَّا الَّذِينَ	أَمَنُوا	وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ	فَلَهُمْ
دلاندونہ بغیر دھغہ کسانونہ جی ایمان نہی راوہو او عملونہ نہی او کرل نیک پس ہغوی دپارہ دی				
دلاندی نہ لاندی مرتبی تہ او غور و لو او خوک چہ مومنان دی اونیک کارونہ کوی نو ہغوی دپارہ				
أَجْرٌ	غَيْرُ مَكْنُونٍ ۝	فَمَا يَكْذِبُكَ	بَعْدُ	يَا لَدِينٍ ۝
اجر نہ ختمیدونکی نو خوک بہ دروغ او گنری تالرہ روستو ددی نہ پہ معاملہ جزا کبی				
نہ ختمیدونکی ثواب مقرر دی نو انسانہ ددی نہ پس کوم خیز د جزا د ورخی دروغ گنرلو تہ آمادہ کوی				
أَكَيْسَ	اللَّهُ	يَا حَكِيمَ	الْحَكِيمِينَ ۝	
ایا نہ دی اللہ لوی حاکم دتولو حاکمانونہ				
ایا اللہ ﷻ دتولو حاکمانو دپاسہ لوئی حاکم نہ دی بلکہ دی،				

قوله تعالى: - وَالَّذِينَ وَالَّذِينَ وَالَّذِينَ وَالَّذِينَ ۝

انخرباتین نہ خہ مواد دی :- تین نہ مراد د چا پہ نیزد خود دمشق جمات دی، خوک وانی یخبلہ دمشق ترے مراد دی او دچاہہ نیزد د۔ دمشق یوغرماد دی۔ بعضی وانی داصحاب کھف جمات ترے مراد دی۔ خوک وانی چہ پہ جودی غریاندی کوم مسجدنوح دی ہغہ مراد دی۔ بعضی وانی انخر ترے مراد دی او د زیتون نہ خوک وانی چہ بیت المقدس مراد دی۔

زیتون او طور سینا: چا ونیلی ہغہ زیتون کوم چہ نجوری کیری۔ طور سینین دوه غرونہ دی پہ کوم چہ حضرت موسیٰ ﷺ داللہ ﷻ سرہ خبری کرے وی۔ ﴿وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ﴾ نہ مراد مکہ دہ پہ دی کینی د چا ہم اختلاف نشته۔ دبعضو قول دا دی چہ دا دریوارہ خایونہ ہغہ دی چرتہ چہ درے اولوالعزم پیغمبران علیہم السلام را لیگلے شوی وو۔ دتین نہ مراد خو بیت المقدس دی چرتہ چہ نی عیسیٰ ﷺ نبی جور کرے لیگلے وو او د طور سینین نہ مراد طور سینا دی چرتہ چہ موسیٰ بن عمران ﷺ د خپل رب سرہ کلام کرے وو او د ﴿الْبَلَدِ الْأَمِينِ﴾ نہ مراد مکہ مکرمہ دہ چرتہ چہ زمونہ سردار حضرت محمد مصطفیٰ احمد مجتبا ﷺ لیگلے شوی وو۔ د تورات پہ آخر کینی د دی دریوارہ خایونونو موندی۔ پہ دی کینی دی چہ دطور سینا نہ اللہ ﷻ را غلو یعنی ہلتہ نی حضرت موسیٰ ﷺ سرہ کلام او کو و او د ساعیر یعنی بیت المقدس د غرنہ ہغہ نور او پر قولو۔

د مکہ عظمت :- حضرت عیسیٰ ﷺ نی ہلتہ اولیگلو او د فاران پہ خوکو باندی ہغہ اوچت کرو و یعنی د مکہ دغرونونہ نی حضرت محمد ﷺ اولیگلو بیا د دی دریوارہ زبردست مرتبی والا پیغمبرانو پہ زبانی او بدنی ترتیب بیان کرو۔ دغہ شان دلته نی ہم د چا نوم چہ اول واخستو د ہغی نہ نی بیا د نور دیر شریف خیز نوم واخستلو اوبیا نی د دی دیوارو نہ د دیر بزرگ خیز نوم پہ آخر کینی واخستلو۔ بیانی ددی قسمونو نہ پس او فرمانیل چہ انسان پہ بنہ شکل اوصورت سرہ صحیح قدا و قامت سرہ بیشکلی او مزیدارندامونو سرہ دنہانستہ او بیشکلی بشر والا پیدا کرو۔ بیانی ہغہ د بنکٹونہ بنکٹہ کرو یعنی دورخی شو کہ د اللہ ﷻ تابعداری او د رسول حکم مثل نی اونہ کرل نود دی وجہ نہ نی دایمان والا جدا کرل۔ بعضی وانی چہ مراد ترے نہ بوہوالی طرف تہ واپس گر خول دی۔

قوله تعالى: - ثُمَّ رَدُّنَا أَسْفَلَ سَافِلِينَ ۝

حضرت عکرمہ ؓ فرمانی چاچہ قرآن کریم جمع کرو ہغہ پہ و ذیل عمر تہ نہ رسی۔ امام ابن جریر ؒ ہم دا خوبسوی خوکہ دا بوہوالی مراد وونود مومنانو استثناء بہ ولی کیدہ۔ بوہوالی خو پہ بعضی

مومنانہم راخی۔ نو تیک خبرہ ہم ہفہ دہ کومہ چہ مونہ پورتنہ ذکر کرہ۔ لکہ چہ بل خای بہ سورت العصر کنبی دی چہ تول انسانان پہ نقصان کنبی دی سوا د هغوی نہ چہ ایماندار او نیک عمل کوی او هغوی تہ بہ نیکہ بدلہ ملاویری دکوم چہ بہ ختمیدل نہ وی لکہ چہ اول بیان شوې دې۔ بیا فرمانی ای انسانہ چہ تہ د خپل اول خل پیدا کیدلونه خبرنی نویبا دجزا اوسزادورخې په راتلو اوستاپہ بیا راژوندی کیدوباندې ستا یقین ولې نشته؟ څه وجه دہ چہ تہ دا نہ منې سره د دې چہ ظاهرہ دہ چا چہ په اول خل پیدا کړې نو په دویم خل پیدا کول څه سخت دی؟

حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ یوخل د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ تپوس اوکړو چہ دې نہ مراد حضور ﷺ دې؟ هغوی اوفرمانیل معاذ اللہ دې نہ مراد مطلق انسان دې۔ د عکرمہ ﷺ وغیرہ ہم دا قول دې۔ بیا فرمانی چہ ولې اللہ ﷻ احکم الحاکمین نہ دې؟ هغه نہ ظلم کوی نہ بې انصافی کوی د دې دپارہ به هغه قیامت قایمی اود هر ظالم نہ به د مظلوم بدلہ اخلی۔ د حضرت ابوهریرہ رضی اللہ عنہ نہ په مرفوع حدیث کنبی روایت تیر شوې دې چہ کوم سړی (وَالَّذِينَ وَالَّذِينَ) اولولی اود دې آخری آیت (إِنَّا أَنشَأْنَاهُ أَحْكَمَ الْحَكَمِينَ) اولولی نو وانی (وَأَنَّا عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ) یعنی او اوزه په دې گواه یم۔^(۱)

(الحمد لله) د الله ﷻ په فضل اوکرم سره د سورت والتین تفسیر ختم شو۔

ایاتونه	سورة العلق مکیه وهی تسع عشرة آية ورکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑩	شروع کوم په نوم د الله چہ ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ	خَلَقَ الْإِنْسَانَ	
اولوله	په نوم درب خپل هغه رب چی پیدانی کړو (تول کائنات) پیدانی کړو انسان	
انہی زما محبوبه، دخپل رب په نوم قرآن لوله چی مخلوق نی پیداکړی دې انسان نی دچکه وینی نه		
مِنْ عِلْقٍ مِّنْ عَظْمٍ	إِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ	
دچکه وینی نه اولوله او رب ستا ډیر کریم دې هغه چی علم نی اوښودو په ذریعہ دقلم		
پیداکړی دې اته قرآن پاک لوله اوستار ب ډیر مهربان دې هغه ذات دې چی دقلم په ذریعہ نی لیکل خودلی دی		
عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمُ		
وی ښودل انسان ته هغه چی نه وو معلوم هغه ته		
انسان ته نی هغه څه خودلی دی چی ورته معلوم نه وو		

قوله تعالى: - إقرأ باسم ربك الذي خلق -

اولئ هی وهی: - ام المؤمنین حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا فرمانی درسول الله ﷺ د وحی شروع د رښتونو خوبونونه شوې ده. کوم یو خوب چہ به حضرت لیدلو دسحر په شان به ښکاره کیدلو. بیا حضور ﷺ گوشه نشینی اوخلوت اختیار کړو. د ام المؤمنین حضرت خدیجہ رضی اللہ عنہا نه به نی خوراک واخستو او غار حراته به نی تشریف یووړو او څو خوشبې به نی په هغه خای کنبی په عبادت کنبی تیرولې اویا به راتلو اوخوراک څښاک به نی اوړلو بیابه تلو. تردې چہ یوخل هلته ناڅاپی وحی راتلل شروع شو. فریسته حضور ﷺ له راغله او ونی ونیل اقرأ یعنی اولوله. حضور ﷺ فرمانی ما ونیل چہ زه خولوستونکې نه

(۱) ابوداود کتاب الصلاة باب مقدار الركوع والسجود: ۸۸۷،

بم فرېښتي زه راوړيولم او زور ئى راكړو تردې چه ماته تكليف هم اوشو بياني زه پريخوډم او ونى فرمائيل لوله. مايا اوونيل زه خو لوستل نه پيژنم فرېښتي زه بيار راوړيولم او زور ئى راكړو چه دې سره ماته تكليف هم اوشو بياني پريخوډم او ونى فرمائيل لوله ما بيا هم دا اوونيل چه زه لوستونكي نه يم هغې زه په دريم ځل اوونولم زورنى راكړو او تكليف ئى راوړسولو بياني پريخوډم اود ﴿اِنَّ اَوَّلَ شَيْءٍ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ﴾ ﴿اِنَّ اَوَّلَ شَيْءٍ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ﴾ پورې تلاوت ئى او كړو.

د رسول كريم ﷺ وپريد او د خديجه ﷺ تسلى وركول: حضور ﷺ دا آياتونه واخستل او پښتونكي حضرت خديجه ﷺ له راغلو په ماكيې او اچوه نو كېداى پرې واچوله تردې چه خوف او ويره ترې لاړه. نو حضور ﷺ حضرت خديجه ﷺ ته ټوله واقعه تيره كړه اوونى فرمائيل چه زه په خپل ځان ويرېم. حضرت خديجه رضى الله ﷻ او فرمائيل حضور ﷺ تاسو خوشحاله شئى د الله ﷻ قسم الله ﷻ به تاسو هېڅ كله رسوانه كړى تاسو صله رحمى كونى بڼې خبرې كونى د نورو بوج پخپله اوچتونى ميلستيا كونى په حق خبره د نورو امداد كونى. بيا حضرت خديجه ﷺ حضور ﷺ خپل د تره خوى ورقه بن نوفل بن اسد بن عبد العزى بن قصي له بوتلو. د جاهليت په زمانه كېنې دې نصرانى شوې وو عربى كتابونه ئى ليكل او په عبرانى ژبه كېنې انجيل ليكلو د ډير لوى عمر بوډا سړې وو نظر ئى تلې وو حضرت خديجه ﷺ اوونيل چه د خپل وراره واقعه واوړه. ورقه اوونيل وراره تاخه اوليدل؟ رسول الله ﷺ ټوله واقعه واوړوله. ورقه چه واوړيده نو ونيل چه هم دغه هغه رازدان قربښته ده چه حضرت عيسى ﷺ له به هم د الله ﷻ د طرف نه راليكلي كېده. افسوس چه زه دغه وخت كېنې ځوان ووم او افسوس چه زه دغه وخت كېنې ژوندي يم كله چه تا خپل قوم اوباسى. رسول الله ﷻ په حيرانتيا سره سوال او كړو چه ولې هغوى به ما اوباسى؟ ورقه ونيل او يوته نه بلكه څومره خلق چه ستا په شان په نبوت سره كامياب كړې شوى دى راغلى ټولوسره دېمنى شوى دى كه هغه وخت زما په ژوند كېنې راغلو نوزه به ستا پوره پوره امداد كوم.

د رسول كريم ﷺ ډيره پريشانى او د جبرائيل عليه السلام تسلى: د دې واقعه نه پس ورقه د ډيرې كمې مودې پورې ژوندي وو او بل طرف ته وحى هم بنده شوه اود دې په بنديدوسره حضور ﷺ ډير زيات خفه وو. خوځل حضور ﷺ خپل ځان د غرد څوكي نه راغورزول غوښتل خو هروخت به حضرت جبرائيل ﷺ راتلواو ونيل به ئى اې محمد ته د الله ﷻ رېښتونى رسول ئى دې سره به د هغه غم او خفگان تلو او په زړه كېنې به ئى لېشان تسلى پيدا شوه او په آرام سره به كورته راغلو. (مسند احمد)

دا حديث په صحيح بخارى او صحيح مسلم كېنې هم د زهرى ﷺ په روايت سره نقل دې (۲) د دې په سند كېنې اود دې په متن كېنې او د دې په معنى كېنې كوم څه بيانول پكار وو هغه مونږ د بخارى شريف په شرح كېنې پوره بيان كړى دى. كه زړه مو غواړى نو هم هلته ئى اوگورئى ﴿والحمد لله﴾

نوپه قرآن كريم كېنې د نزول په اعتبار سره رومى آياتونه هم دا دى هم دا رومى نعمت دې چه الله ﷻ پخپلو بنديگانو باندې نازل كړو او هم دا هغه رومى رحمت دې چه ارحم الرحمين مونږ ته په خپل رحم اوكرم سره راكړو. په دې كېنې د انسان په اول پيدائش باندې تنبيه ده چه هغه د تېښگي وينې په شكل كېنې ووالله ﷻ په هغه باندې دا احسان او كړو چه هغه ئى په ښكلي شكل كېنې پيدا كړو بيا د علم په شان خپل يو خاص نعمت ورعطا كړو هغه ئى ورته اوځودل كوم چه هغه نه پيژندل. هم د علم بركت وو چه د ټولو انسانانو پلار حضرت آدم ﷺ په فرېښتو كېنې هم ممتاز ښكاريدو؟ علم كله په ذهن كېنې وى او كله په ژبه او كله په كتابى شكل كېنې ليكلي شوې وى. نو د علم درې قسمونه شو ذهنى لفظى او

(۱) ۲۲/۶: ۱۱۰۶، وسنده صحيح البخارى: ۱۱۰۶، وسلم: ۱۱۰.

(۲) صحيح بخارى كتاب بدء الوحى باب كيف كان بدء الوحى الى رسول الله ﷺ ۳: صحيح مسلم: ۱۱۰.

رسمی۔ رسمی علم لفظی اودھنی علم تہ مستلزم دے خو ہفہ دواہ دے تہ مستلزم نہ دی۔ د دے د پارہ
نی اوفرمانیل چہ لولہ ستار ب خود یرد اکرام والا دے چاہہ د قلم بہ ذریعہ علم اوخودلو او انسان تہ نی
ہفہ اوخودل کوم چہ ہفہ نہ پیژندل بہ یواثر کینے دی چہ علم لیکہ ہم بہ دے اثر کینے دی چہ کوم
سری بہ خپل علم باندے عمل کوی ہفہ اللہ ﷻ د ہفہ علم ہم وارث کوی کوم چہ ہفہ نہ پیژنی۔ (۱)

کَلَّا	إِنَّ الْإِنْسَانَ
داسی نہ دہ	بیشکہ چی انسان
رہتیا داده چی	کافر، انسان د
لَيَسْطَعِيَ ۖ	أَنْ رَّاهُ ۖ اسْتَغْنَى ۖ إِنَّ إِلَى رَبِّكَ ۖ الرَّجْعِي ۖ
خامخا سرکشی کوی	چی وے لیدو خان خپل
بہ پروا	بیشکہ رب ستانہ
واپس کیدل دی	حدہ تیریری
اوپس کیدل دی	بیشکہ ستار ب تہ د ہرچا
أَرَعَيْتَ ۖ	الَّذِي يَكْنِي ۖ عَبْدًا ۖ إِذَا صَلَّى ۖ أَرَأَيْتَ ۖ
ایا تاو لیدو	ہفہ سرے
چی منع کوی	یونہدہ
کلہ چی مونخ کوی	ہفہ
اے خیال کوی تہ	تا ہفہ سرے اولیدو چی
د اللہ ﷻ نیک	بندہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم
دمونخ نہ منع کوی	اگورہ
إِنْ كَانَ ۖ	عَلَى الْهَدَى ۖ أَوَّامَرَ ۖ بِالْقَوَى ۖ أَرَأَيْتَ ۖ
کہ وی ہفہ سرے	پہ صحیح لار
ایا حکم کوی	د پرهیز گاری
اے خیال کوی تہ	کہ دا منع شوے
سرے پہ ہدایت وی	یا دتقوی تعلیم ورکوی
اگورہ کہ دا	منع کونکی
إِنْ كَذَبَ ۖ	وَوَكَّلَى ۖ أَلَمْ يَعْلَمْ ۖ يَٰأَنَّ اللَّهَ ۖ يَرَى ۖ
کہ ہفہ دروغ اوگنرو حق	او مخ نی وارو
ایا معلومہ نہ دہ	ہفہ تہ
چی بیشکہ اللہ	وینی
منکر وی	او مخ نی
د حق نہ گر خولے وی	ایا دے نہ پوہیری چی
اللہ ﷻ ہر خہ وینی	
كَلَّا لَئِنْ ۖ	لَمْ يَنْتَهِ ۖ لَنَسْفَعًا ۖ بِالنَّاصِيَةِ ۖ
ہرگز نہ	داسی نہ دہ
کہ چری منع نہ شو	ہفہ
نو خامخا بہ راکاوو	ہفہ
دویخنو دتندی نہ	خبردار
کہ دے منع نشو	
نَاصِيَةٍ ۖ	كَاذِبَةٍ ۖ خَاطِئَةٍ ۖ فَلْيَدْعُ ۖ نَادِيَهُ ۖ
ہفہ تندی	چی دروغن دی
سخت خطا کار دی	نو راو دی غواری
دلہ دملگرو خپلو	ہفہ خنوکے چی
دروغن او خطا کار دی	بیادے دے خپل ملگری راوغواری
سَدَّعُ ۖ	الزَّبَالِيَّةَ ۖ كَلَّا ۖ لَا تَطْعُهُ ۖ وَاسْجُدْ ۖ وَاقْتَرِبْ ۖ
مونہ بہ ہم راوغواری	افرشتی دعداب
ہرگز نہ	اچی خبرہ اونہ منی
دہفہ	او سجدہ کوہ
او نزدی شہ	مونہ بہ ددو زخ
افرشتی راوغواری	د دہ خبرہ اونہ منی
او سجدے کوہ	او اللہ ﷻ تہ خان نزدی کوہ

قوله تعالى: - كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ

ذَ اللّٰه تعالیٰ نہ ویویدل :- فرمانی چہ انسان سرہ دوه پیسے راشی لہ شان فارغ شی نود ہفہ بہ زرہ کنبی کبرغورواو عجیبہ خان خوبنی اوخان خودل راشی ہفہ لہ ویویدل پکاردی اوخیال ساتل پکار دی چہ ہفہ بہ یوہ ورخ دالہ ﷺ طرف تہ واپس کیدونکی دی چرتہ چہ بہ حساب کیپی۔ د مال بارہ کنبی بہ ہم تبوس کیپی چہ کوم خائ نہ دی راوپی وو اوچرتہ دی خرچ کرپی وو۔ حضرت عبداللہ ﷺ فرمانی چہ دوه لالچیان داسی دی چہ د هغوی خیتہ هلوو کیپی نہ۔ یوطالب علم او بل طالب دنیا۔

دې دواړو کنبی ډیر فرق دي. د علم طالب خود الله ﷺ رضامندی حاصلولو کنبی وړاندې کیپی اود دنیا لالچی په سرکشی او خان خوبنی کنبی وړاندې کیپی. بیا ئی دا آیت تلاوت او فرمائیلو کوم کنبی چہ د دنیا دارو ذکر دي. بیانی دطالب علمانو د فضیلت په بیان کنبی دا آیت تلاوت کرو (لَا تُفْسِدُوا) الله مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ) د احديث مرفوعاً یعنی د نبی ﷺ په فرمان سره هم مروی دي. چہ دوه لالچیان دی د هغوی خیتہ نہ ډکیری یوطالب علم او بل طالب دنیا. (۱)

شان نزول: ددې نه پس آیاتونه د ابوجهل ملعون باره کنبی نازل شوی دی چہ ده به حضور ﷺ په بیت الله کنبی د مونځ کولونه منع کولو. اول خوهغه به ډیره ښه لریقه سره پوهه کرپی شو دا تہ چہ څوک منع کوي کہ دې په نیغه لار باندې وی د ده خبرې د تقوی حکم کوی نوکه بیا به ده باندې غصه او رتہ کوي اود الله ﷺ کورنہ ئی منع کوي نوستادید قسمتی انتهاء ده که نه؟ آیا دا منع کونکی چہ داسې مرشد حق د حق لاري نه منع کولوسی لگیدلې دي دومره هم نه پوهیږی چہ الله ﷺ هغه تہ گوری او د هغه خبرې اوری د هغه په کلام او کار به هغه تہ سازو کوي. دغه شان پوهیولونه پس ئی اوس ویروی که هغه خپل مخالفت سرکشی او تکلیف رسول نه پریردی نو مونږ به هم د هغه د تندې ویبسته اونیسواو رابه ئی کارو کوم چہ په اقوالو کنبی دروغژن اوافعالو کنبی خطاکار دي دي خپل دناسستی پاستې خلق رسته دران او قبیلې واراوغواړی اودې گوری چہ څوک د هغه امداد کولې شی. مونږ هم دخپل عذاب فریښتي راغواړو بیا به هرچاته ښکاره شی چہ څوک گټی اوڅوک بیلې. په صحیح بخاری کنبی د حضرت ابن عباس ؓ نه روایت دي چہ ابوجهل وئیل که ما محمد ﷺ په خانه کعبه کنبی په مونځ کولو اولیدو نو سټ به ورله ناپ کړم. حضور ﷺ تہ هم دا خبر اورسیدونوئی فرمائیل چہ که هغه داسې اوکړه نو د الله ﷺ فریښتي به هغه راگیر کړی (۲) روايت کنبی دی چہ حضور ﷺ مقام ابراهیم سره بیت الله کنبی مونځ کولونو دا ملعون راغلو وئ وئیل ماته منع کرپی خوته بیا هم منع نه شوې. که دي نه پس ما تہ په کعبه کنبی په مونځ کولو اولیدی نوسخته سزا به درکړم. حضور ﷺ په سختی سره جواب ورکړو اود هغه خبره ئی رد کړه اوښه ئی اورتلو په دي باندې هغه اووئیل چہ تہ ما رتي په الله ﷺ قسم زما به یواواز به دا ټوله وادی د سرو نه ډکه شی. په دي باندې دا آیت نازل شو چہ ښه ده تہ خپل ملگری راغونډ کړه او مونږ هم خپلې فریښتي راغواړو. حضرت عبداللہ بن عباس ؓ فرمانی چہ هغه خپل خلق راغوښتي دي نو ډیر زړبه هغه د عذاب فریښتو راگیر کړي وو (ترمذی وغیره اوگورنی). (۳)

مسند احمد کنبی دابن عباس ؓ نه روایت دي ابوجهل وئیل که مارسلو الله ﷺ په کعبه کنبی په مونځ کولو اولیدو نو د هغه سټ به مات کړم. حضور ﷺ او فرمائیل که هغه داسې کرپی وي نو هم هغه وخت به د خلقو په مخکې د عذاب فریښتو هغه راټیولې وو اوهم دا شان چہ کله یهودیانو تہ قرآن پاک دا وینلې وو که تاسو رښتونې ئی نو مرگ اوغواړنی نو که هغوی دا قبول کرپی وو او مرگ ئی غوښتي وو نو ټول به

(۱) حاکم : ۹۲/۱، عن انس

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة القراء باسم ربک الذی خلق باب قوله تعالی (کلا لن یمتنه) ..... : ۴۹۵۸. ترمذی : ۳۴۱۸.

(۳) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة القراء باسم ربک : ۳۴۱۹، وهو حدیث صحیح : ۲۵۶/۱.

ہم ہفتہ وخت مرہ شوې وو او په دوزخ کښې به ئی خپل ځای لیدلې وو.

کوم نصرانیانوته چه د مباحله دعوت ورکړې شوې وونوکه دوی د مباحله د پاره راوتلې وونو واپس تلو سره به ئی نه خپل مال لیدلو اونه خپل بال بچ^(۱) ابن جریر کښې دی چه ابوجهل اوونیل که چرې ته ما مقام ابراهیم سره به مونږ کولو اولیدی نو مې به دې کړم پدې باندې داسورت نازل شو. حضور ﷺ تشریف وپور ابوجهل موجود وو حضور ﷺ هم هلته مونږ اداکړو نو خلقو دې بدبخت ته اوونیل چه ولې ناست ئی؟ هغه وئیل څه اووایم چه څوک زما اود هغه به مینځ کښې راغلل.

ابن عباس ﷺ فرمائی چه که لږ شان هم خوزیدلې وې نو د خلقو په وړاندې به فرېنتو هلاک کړې وو^(۲) د ابن جریر په یوبل روایت کښې دی چه ابوجهل تېوس اوکړو چه آیامحمد ﷺ ستاسو په وړاندې سجده کوی؟ خلقو وئیل او نو هغه وئیل په الله قسم که هغه زما په مخکې داسې اوکړه نو دهغه سټ به چختری کړم اودهغه په ځله کښې به خاورې ملاوکړم. اخوا دې ملعون دا اوونیل بل خوا رسول الله ﷺ مونږ شروع کړو کله چه حضور ﷺ سجده ته لاړو نو ده حرکت اوکړو نو ورسره ئی په خپل لاس باندې خپل ځان بچ کولو سره شاته په تلو کښې ډیروار خطا روستوشو. خلقو وئیل څه دی؟ وئیل زما اود حضور ﷺ په مینځ کښې د اور کنده ده اود ویرولو خطرناک څیزونه دی اود فرېنتو وزرې دی وغیره. هغه وخت حضور ﷺ او فرمائیل چه که دې نور لږ شان وړاندې شوې وو نو فرېنتو به د هغه یو یو اندام جدا جدا کړې وو. نو دا آیاتونه ﴿کَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّا﴾ نه آخر سورت پورې نازل شو^(۳) بهم الله ﷻ ته علم دې چه دا کلام د حضرت ابوهیره ﷺ په حدیث کښې دی او که نه؟

دا حدیث مسند مسلم نسائی او ابن ابی حاتم کښې هم دی. ^(۴) بیا فرمائی چه اې نبی ته د دې مردود خبره مه مننه په عبادت باندې همیشه والې کوه او ډیر عبادت کوه اوچه کوم ځای دې زړه غواړی مونږ کوه اود ده بالکل پرواه مه کوه. الله ﷻ پخپله ستاحافظ او ناصر دی. هغه به تاد دښمنانو ته محفوظ اوساتی ته په سجده اود الله ﷻ په نیردیکت غوښتلو کښې مشغول اوسیره. رسول الله ﷺ فرمائی چه د سجدې په حالت کښې بنده خپل رب تبارک وتعالی ته ډیر نیردې وی نو تاسو په کثرت سره په سجده کښې دعاگانې کوئ^(۵) اول دا حدیث هم تیر شوې دې چه حضور ﷺ به په سورت ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾ کښې اوید دې سورت کښې سجده کوله. ^(۶)

(الحمد لله) د سورت اقراء تفسیر هم ختم شو. د الله ﷻ شکر او احسان دی.

ایاتونه	سورة القدر مکيه وهی خمس آیات ورکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دی	①
إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ		
بیشکه نازل کړو مونږه دا (قرآن) په شپه دقدر کښې او څه پته ده تاته چی څه ده شپه دقدر		
مونږه اکتاب د عزت په شپه کښې راوړ کړیدی او تاته څه معلومه ده چی دعزت شپه څومره (اوچته) ده		

(۱) ۲۴۱/۱، دوه حدیث صحیح.

(۲) الطبری: ۲۶۱/۲۱.

(۳) الطبری: ۲۶۱/۲۱.

(۴) صحیح مسلم کتاب الصفات المنافقین باب قوله (ان الانسان ليطغى).... ۲۷۹۷. نسائی فی الکبری: ۱۱۶۸۳.

(۵) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب يقال فی الركوع والسجود: ۴۸۲، ابوداود: ۸۷۵، ۴۲۱/۲.

(۶) ددې تخریج په سورة انشقاق کښې تیر شوې دی.

لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ	شپہ قدر بہترہ دہ د زرو میاشتو نہ نازلیری (راکوزیری) فرشتی او روح (جبریل علیہ السلام)
شپہ قدر بہترہ دہ د زرو میاشتو نہ نازلیری (راکوزیری) فرشتی او روح (جبریل علیہ السلام)	د عزت شپہ د زرو میاشتو (د عبادت) نہ بہترہ دہ بہ دے کنبی فرشتی او روح (جبریل علیہ السلام)
فِيهَا يُأَذِّنُ رَبُّهُمْ مِنْ كُلِّ أَمْرِ سَلَامٌ هِيَ	پہ دے شپہ کنبی بہ اجازت درب خپل سرہ د هرکارنہ سلامتیا دہ دا شپہ دہ
د الله ﷻ بہ حکم هر امرخير سرہ راکوزیری ..... توله سلامتیا دہ ..... داشپہ	
حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ	
دختو د صبا پوری	
تر صبا ختو پوری قائمہ وی	

قوله تعالى: - (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ)

د ليله القدر فضيلت: مقصد دادي چه الله ﷻ قرآن كريم په ليله القدر كښي نازل كړي دې د دې نوم ليله المبارک هم دي. لكه چه بل خائي ارشاد دي (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَرَّكَةٍ) اوداهم د قرآن پاك نه ثابته ده چه دا شپه درمضان المبارک په مياشت كښي ده. لكه چه ارشاد دي (شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ) د ابن عباس ؓ نه روايت دې چه پوره قرآن پاك دلوح محفوظ نه اول آسمان بيت العزت ته پدې شپه كښي نازل شو بياپه تفصيل سره د واقعاتو مطابق درجه په درجه په درويش كاله كښي په رسول الله ﷺ باندې نازل شو. بيا الله ﷻ د ليله القدر د شان اوشوكت اظهار فرمائي چه ددې شپې يوزبردست برکت خودا دې چه د قرآن كريم په شان اوچت نعمت په دې شپه نازل شو. نوفرمائي چه تاته څه خبردي چه ليله القدر څه څيز دي؟ بيا پخپله وائي چه دا يوه شپه د يوزر كالونه غوره ده.

شان نزول: امام ابو عيسى ؒ او ترمذي ؒ په ترمذي شريف كښي د دې آيت په تفسير كښي يوروايت راوړلي دي چه يوسف بن سعد د حضرت حسن بن علي ؓ ته چه كله هغوی د حضرت معاويه ؓ سره صلح او كړه اوونيل چه تاد ايمان والا مخ تور كړو. يائي داسي اوونيل چه اي د مؤمنانومخ توره ونكو نو هغوی اوفرمايل الله ﷻ دې په تاباندې رحم او كړي مانه مه خفه كيږه نبي كريم ﷺ ته اوخودلي شو چه ستاسو په منبر باندې بنوايمه دي. هغوی ﷺ ته دا بدمعلوم شونو (إِنَّا عَظَمْنَاهُ الْقَوْلُ) قُلْ رَبِّكَ وَأَخْبَرْنَا إِنَّا نَبَأُكَ هُوَ الْأَكْبَرُ) نازل شو. يعنی دجنت نهر كوثر رسول الله ﷺ ته د وركولوزيري ملا وشو. او (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ) نازل شونو. زرمياشتې هغه مراد دي په كومو كښي چه د حضور ﷺ نه پس دبنوايمه مملكت به وي. قاسم ؒ وائي مونږ حساب اولگولو نو هغه پوره زر مياشتي شوې نه يوه ورځ زياته او نه يوه ورځ كمه) امام ترمذي ؒ داروايت غريب بڼائي. اوددې په سند كښي يوسف بن سعد دې چه مجهول دي او صرف هم په دې يوسند سره دا ذكر دي. مستدرك حاكم كښي هم دا روايت دي د امام ترمذي ؒ دا فرمايل چه يوسف مجهول دي په دې كښي لږ شان نظر دي. د هغه ډير شاگردان دي يحيى بن معين ؒ وائي چه دا مشهور او ثقه دي اود ده په سند كښي څه اضطراب څنگه چه هم دي. والله اعلم په هر صورت دا روايت ډير منكر دې. زمونږ شيخ حافظ حجت ابوالحجاج المزني هم دا روايت منكر بڼائي (دا ياد ساتنی چه د قاسم قول كوم چه د ترمذي په حواله سره بيان شوې دې چه هغه وائي مونږ حساب اولگولونود بنوايمه سلطنت د زرو ورځو پورې وو. داندسځي غلطی ده يوزر مياشتې ليكل پكار وو. ما

ترمذی اوکتونو ہلته ہم زر میاشتی دی او وړاندې ہم دا راځی. مترجم د قاسم بن فضل حدانی دا وینا چه د بنو امیه د سلطنت موده یو زر میاشتی وه دا هم صحیح نه دی ځکه چه د حضرت معاویه ۴۰ کښی قایم شو حضرت حسن ۶ د هغوی په لاس باندې بیعت اوکړو اود خلافت امور نی هغوی ته حواله کړه. اوټول خلق هم د حضرت معاویه ۶ په بیعت باندې راجع شو اود دې کال نوم هم عام الجماعه مشهور شو. بیا په شام وغیره کښی برابر د بنوامیه حکومت قایم شو او تقریباً د نهو کالو پورې حرمین شریفین، اهواز او بعضی ښارونو باندې د حضرت عبدالله بن زبیر ۶ حکومت شوي وو خوییا هم په دې موده کښی کلیه د هغه د لاس نه حکومت لار نه شو البته د بعضی ښارونو نه حکومت اوچت شوي وو. او په ۱۳۲ هـ کښی بنوالعباس دهغوی نه حکومت په خپله قبضه کښی واخستو نود هغوی د حکومت موده (۹۲) کاله شوه اودا د یو زر میاشتونه ډیره کمه شوه که زیاته؟ د زرو میاشتی (۸۳) کاله او څلور میاشتی جوړیږی. اود قاسم بن فضل دا حساب داسې خو تقریباً صحیح کیدې شی چه د حضرت ابن زبیر ۶ د خلافت موده د دې شمیرنه اوو یستلې شی. والله اعلم. د دې روایت د ضعیف کیدو یوه وجه داهم ده چه د بنو امیه د حکومت د زمانې بدی او خرابې بیانول مقصد دې اود لیلۃ القدر په دې زمانه باندې فضیلت ثابت کول څه د هغوی د زمانې د خرابوالی دلیل نه دی. لیلۃ القدر خو په هر شان د بزرګنی والا ده اودا پوره سورت د دې مبارکې شپې مدحه او تعریف بیانوی. د بنوامیه د زمانې د خرابوالی سره د لیلۃ القدر کوم یو فضیلت ثابتیدلې شی دا خو به بالکل هم هغه متل شی چه یوسړې د تورې تعریف کولو سره اووانی چه د لرګی نه ډیره تیره ده. د یو پهرین فضیلت والا سړی ته د یوې کمې درجې په ذلیل سړی باندې فضیلت ورکول خو د هغه شریف بزرګ سبکاوې کول دی. یوه بله وجه واورنی د دې روایت په بنا باندې زر میاشتی هغه شوي کوم کښی چه د بنو امیه حکومت وو اودا سورت نازل شوې دی په مکه مکرمه کښی نو په دې کښی د دې میاشتی حواله څنګه ورکولې شی کوم چه د بنو امیه د زمانې دی. نه په دې باندې څه لفظ دلالت کوی اونه د معنی په توګه دا ګټلې شی. منبر خو په مدینه کښی قائمیږی اود هجرت د یوې مودې نه پس منبر جوړولې شی اوکیخودلې شی نود دې ټولو وجوهاتو نه معلومیږی چه داروایت ضعیف او منکر دی. والله اعلم.

ابن ابی حاتم کښی دی مجاهد رضی الله عنه فرمائی نیی کریم ۷ د بنی اسرائیلود یوسړی ذکر افرمائیلو چه د زرو میاشتی پورې دالله ﷻ په لار کښی یعنی جهاد کښی وسله ترلې وه. مسلمانانو چه داواریده نو حیران شونوالله ﷻ دا سورت نازل کړو چه د یوې شپې د لیلۃ القدر عبادت دهغه سړی د زرو میاشتی عبادت نه غوره دی.

ابن جریر کښی دی بنی اسرائیلو کښی یو سړی وو چه د شپې به نی ترسرحه پورې قیام کولو اود ورځی به نی ددین دښمنانوسره تړامنامه پورې جهادکولو. د زرو میاشتو پورې نی هم ډاکول نو الله ﷻ دا سورت نازل کړو چه ددې امت د یوسړی صرف د لیلۃ القدر قیام کول د هغه عبادت گذار د زرو میاشتی د عبادت نه غوره دی.

ابن ابی حاتم کښی دی چه رسول الله ﷺ د بنی اسرائیلو د څلورو عابدانو ذکر افرمائیلو کومو چه د اتیاؤ کالو پورې دالله ﷻ عبادت کړې وو دیوې سترګې درې برابر نی هم دالله ﷻ نافرمانی نه وه کړې. حضرت ایوب، حضرت زکریا، حضرت حزقیل بن عجوز، حضرت یوشع بن نون علیهم السلام. د رسول الله ﷺ صحابه کرام رضی الله عنه ډیر حیران شو، حضور ﷺ له حضرت جبرائیل رضی الله عنه راغلو او ونی ونیل ای محمد ﷺ ستامت د دغه ډلې په عبادت باندې حیرانتیا اوکړه نوالله ﷻ ددې نه هم غوره څیز په تا باندې نازل کړو او ونی فرمائیل چه دا غوره دی د هغې نه په کوم چه تا او ستا امت حیرانتیا ښکاره کړې وه. نو حضور اکرم ﷺ اوصحابه کرام رضی الله عنه ډیر زیات خوشحاله شو. حضرت مجاهد رضی الله عنه فرمائی

مطلب دا دی کہ دے شہی نیک عمل دے مونخ روئے د زرو میاشتود مونخ او روژی نہ غورہ دی پہ کوم کنبی چہ لیلۃ القدر نہ وی اود نورو مفسرینوہم دا قول دی۔

امام ابن جریر رحمہ اللہ ہم دا خونوی چہ ہفہ زر میاشتہ کوم کنبی چہ لیلۃ القدر نہ وی ہم دا تیک دی دی نہ بغیر یوقول ہم تیک نہ دی۔ لکہ چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ د یوہ شہی د جہادتاری ددی نہ سوا د یوزر شہ نہ غورہ دی۔ مسند احمد (۱) دغہ شان پہ بل حدیث کنبی دی چہ کوم سر پہ بنہ نیت او بنہ حالت کنبی دجمعہ دمانخہ دیارہ لاری شہ دغہ دیارہ دکال داعمالو ثواب لیکلہ شی۔ دپورہ کال د روزو او پورہ کال د مونخونو۔ دے پہ شان نورہم دیر احادیث دی۔ نو مطلب دا دی چہ د زرو میاشتہ نہ مراد ہفہ میاشتہ دی پہ کوم کنبی چہ لیلۃ القدر رانہ شی لکہ خنگہ چہ د زرو شہونہ مراد ہفہ شہی دی پہ کوم کنبی چہ یوہ شہہ دے دی عبادت نہ وی۔ لکہ چہ د جمعہ طرف تہ تلونکی لہ د یوکال د نیکو یعنی ہفہ کال پہ کوم کنبی چہ جمعہ نہ وی۔ مسند احمد کنبی دی حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کلہ رمضان راغلو نو رسول اللہ ﷺ او فرمائیل خلقو درمضان میاشت راغلہ داد برکت میاشت دہ ددی روژی اللہ ﷻ پہ تاسو فرض کری دی پا دی کنبی دجنت دروازی کولاولی شی اود دوزخ دروازی بندولی شی شیطانان قید تولی شی پہ دی کنبی یوہ شہہ دہ چہ د زرو میاشتونہ غورہ دہ ددی د نیگری نہ محرومہ کیدونکی حقیقی بدقسمتہ دی۔ (۲)

نسائی کنبی ہم داروایت دی چہ دے شہی عبادت د زرو میاشتہ د عبادت نہ غورہ دی۔ خکہ چہ د بخاری او مسلم حدیث دی رسول اللہ ﷺ فرمائی کوم سر پہ چہ د لیلۃ القدر قیام پہ ایماندارنی او نیک نیتنی سرہ اوکری نودہغہ تول واندینی گناہونہ بشلی شی۔ (۳) بیا فرمائی ددی شہی دبرکت د زیاتوالی پہ وجہ پہ کثرت سرہ فریشتی نازلیری۔ فریشتی خود ہربرکت او رحمت سرہ نازلیری۔ لکہ چہ قرآن پاک تلاوت پہ وخت کنبی نازلیری اود ذکر مجلسونہ نی راگیر کری وی اود دین د علم زدہ کونکو د پارہ پہ رضا او خوشحالی سرہ خپلی وزری خوروی اود ہغوی عزت او اکرام کوی۔

قوله تعالیٰ: تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا يَدُنُ رَبِّهِمْ

روح نہ مواد حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ دی: روح نہ مراد دلنہ جبرائیل رضی اللہ عنہ دی دا د خاص عطف دی پہ عام باندی۔ بعضی وائی چہ د روح پہ نوم باندی یو خاص قسم فریشتی دی لکہ چہ پہ سورت (عَرْشَاءَ لَوْنٍ) پہ تفسیر کنبی تفصیل سرہ تیرشوی دی۔ واللہ اعلم۔

بیا فرمائی ہفہ سراسر دسلامتیا شہہ دہ پہ کومہ کنبی چہ شیطان نہ خہ بدی کولی شی اونہ خہ تکلیف رسولی شی۔ حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ وغیرہ فرمائی پہ دی کنبی د تولو کارونو فیصلہ کولی شی۔ عمراورزق مقرر کولی شی لکہ بل خائی ارشاد دی (فِيهَا يُنَزَّلُ كُلُّ اَمْرٍ خَكِيمٍ) یعنی پدی شہہ کنبی د ہر یو حکمت والا کار فیصلہ کولی شی۔ حضرت شعبی رضی اللہ عنہ فرمائی پہ دی شہہ فریشتی د جماتونو والا باندی تر سحرہ سلامونہ رالیکی۔

قوله تعالیٰ: مِنْ كُلِّ اَمْرٍ اَسْمَاءٌ

امام بیہقی رحمہ اللہ پخپل کتاب فضائل اوقات کنبی د حضرت علی رضی اللہ عنہ یو غریب اثر د فریشتو پہ نازلیدو کنبی اوہ مونخ گذارو باندی د ہغوی تیریدو کنبی او ہغوی تہ برکت حاصلیدو کنبی روایت کری دی۔ ابن ابی حاتم د حضرت کعب احبار رضی اللہ عنہ یو عجیبہ او حیرانونکی دیر اوورد اثر وارد کری دی پہ کوم کنبی چہ د فریشتو دسدرة المنتہی نہ دجبرائیل رضی اللہ عنہ سرہ زمکی تہ راتلل او مؤمنانو سرو او مؤمنانو

(۱) احمد ۷۵/۱، ترمذی: کتاب الجہاد باب ماجاء فی فضل الرباط: ۱۶۶۷، مسندہ صحیح نسائی: ۳۱۷۱۔

(۲) احمد ۲۳/۲، نسائی کتاب الصیام باب ذکر الاختلاف علی معریفہ: ۲۱۰۸۔

(۳) صحیح بخاری کتاب فضل لیلۃ القدر فضل لیلۃ القدر: ۲۰۱۴، صحیح مسلم: ۷۶۰، ابوداؤد: ۳۷۲۲۔

پنخود پارہ دعاگانی کول وارد دی۔ ابوداؤد طیالسی رحمہ اللہ فرمائی چہ رسول اللہ رحمہ اللہ فرمائیلی دی چہ لیلۃ القدر ۲۷ یا ۲۹ دہ پہ دے شہ فرینتے پہ زمکہ د شکر د شمیرنہ ہم زیاتی وی (عبدالرحمن بن ابویعلیٰ رحمہ اللہ فرمائی پہ دے شہ کنبی د ہر امر نہ سلامتیادہ یعنی ہیٹ نوی خبرہ نہ پیدا کیری۔ د حضرت قتادہ رحمہ اللہ او ابی زید رحمہ اللہ قول دی چہ دا شہ سراسر سلامتیادہ ہیٹ بدی ترسرحہ پورے نہ کیری مسند احمد کنبی رسول اللہ رحمہ اللہ فرمائی چہ لیلۃ القدر باقی پاتی لسو شہ کنبی دہ خوک چہ د دے قیام د ثواب غوبنتلو پہ نیت سرہ کوی اللہ رحمہ اللہ دہغہ ورائندے روستو گناہونہ معاف کوی۔ داشپہ د طاقونہ دہ یعنی یویشتمہ، درویشتمہ پنخویشتمہ اوویشتمہ اوآخری شہ۔ حضور رحمہ اللہ فرمائی داشپہ بالکل صفا و اداسی رویشانہ وی لکہ چہ سپورمنی راختلی وی پہ دے کنبی سکون اوزرہ جمع وی نہ زیانہ یخن وی اونہ گرمی ترسرحہ پورے ستوری نہ پریوخی۔ یوہ نبشہ ددے دہم دہ چہ ددے پہ سحر باندے نمریہ تیزوشغولسرہ نہ راوخی بلکہ ہفہ د خوارلسمی شہی دسپورمنی پہ شان صفا راوخی۔ پہ دغہ ورخ دے سرہ شیطان ہم نہ راوخی۔ (۱) دا اسناد خو صحیح دی ولے پہ متن کنبی غرابت دے او پہ بعضو الفاظو کنبی نکارت ہم دی۔

ابوداؤد طیالسی کنبی دی رسول اللہ رحمہ اللہ فرمائی لیلۃ القدر صفا د سکون یخن شہ گرمی نہ خالی شہ دہ۔ ددے پہ سحر نمریہ تہ رنہ سور راوخی۔ (۲) حضرت ابو عاصم نبیل رحمہ اللہ پہ خپل اسناد سرہ د حضرت جابر رحمہ اللہ نہ روایت کوی چہ رسول اللہ رحمہ اللہ یوخل اوفرمائیل لیلۃ القدر راتہ اوخودلے شہہ بیا رانہ ہیرہ کرے شہ۔ دا پہ آخری لسو شہ کنبی دہ دا صفا سترہ د سکون او عزت والا شہہ دہ نہ زیانہ یخہ اونہ زیانہ گرمہ۔ داسی رویشانہ شہہ وی چہ داسی معلومیری لکہ چہ سپورمنی راختلی وی دنمرسرہ شیطان نہ راوخی تردے چہ نمر خورشی۔ (۳)

آیا لیلۃ قدر پہ ورائندو امتونو کنبی ہم وہ:- دے باب پہ فصل کنبی د علما و اختلاف دے چہ لیلۃ القدر پہ ورائندو امتونو کنبی ہم وہ کہ صرف دے امت تہ پہ خصوصیت سرہ ورکری شوی دہ۔ پہ یوحیث کنبی خوداسی راغلی دی چہ حضور رحمہ اللہ کلہ سترگی اوچتی کرے چہ د ورائندو امتونو عمرو نہ یر زیات وو نود حضور رحمہ اللہ خیال راغلوچہ زما د امت عمرو نہ یر کم دی نویا بہ نی نیکنی ہم کم وی او درجے او نوابونہ بہ نی ہم کم وی۔ نو اللہ رحمہ اللہ ورتہ دا شہہ ورکریہ اود دے ثواب نی د یوزر میاشتو د عبادت نہ زیات ورکولو وعدہ اوکرہ (۴) دے حدیث نہ خود معلومیری چہ صرف ہم دے امت تہ ورکری شوی دہ بلکہ صاحب عدۃ چہ د شافعیہ نہ یوامام دے د جمہور علماؤ ہم دغہ قول نقل کرے دی۔ واللہ اعلم

او خطاب رحمہ اللہ خو پہ دے باندے اجماع نقل کرے دہ۔ یوبل حدیث شریف دی چہ د ہغی نہ دامعلومیری چہ دا شہہ خنکہ دے امت تہ ورکری شوی وہ ورائندو امتونو کنبی ہم وہ۔ حضرت مرثد رحمہ اللہ فرمائی چہ ما د حضرت ابوذر رحمہ اللہ نہ تپوس اوکرہ چہ تا د لیلۃ القدر بارہ کنبی د رسول اللہ رحمہ اللہ نہ خہ سوال کرے وو؟ ہفہ وئیل واورہ ما بہ د حضور رحمہ اللہ نہ اکثر تپوسونہ کول۔ یوخل ما عرض اوکرہ یارسول اللہ رحمہ اللہ دا خو راتہ اوفرمایہ چہ دا لیلۃ القدر ہم پہ رمضان کنبی وی کہ پہ نورومیاشتو کنبی؟ حضور رحمہ اللہ اوفرمائیل چہ پہ رمضان کنبی۔ نبشہ دہ یارسول اللہ رحمہ اللہ دا ہم د انبیاء و کرامو علیہم السلام سرہ وی چہ ترکومی

(۱) مسند الطالسی: ۲۵۱۵،

(۲) احمد: ۳۲۴/۵،

(۳) مسند الطالسی: ۲۶۸۰،

(۴) صحیح ابن خزیمہ: ۲۱۹۰،

(۵) شعب الایمان: ۳۶۶۷، موطا: ۷۱۵/۱،

هغوی وی نودا هم وی کله چه انبياء کرام عليهم السلام انتقال کړې شی نودا هم اوچتیرې که دا به د قیامت پورې وی؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه نه دا به د قیامت پورې وی. ما وئیل د رمضان په کومه حصه کښې ده؟ حضور ﷺ او فرمائیل د رمضان په اولولسو کښې او په آخر لسو کښې اولتوه. بیا زه چپ شوم او حضور ﷺ هم په نورو خبرو کښې مشغول شو. ما بیا موقعه بیامونده او تپوس مې اوکړو حضور ﷺ په دې دواړو عشرو کښې په کومه عشره کښې تلاش اوکړم؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه په آخری عشره کښې خو بس اوس نور څه تپوس مه کوه. بیا چپ شو خو چه کله موقعه ملا وشوه سوال مې اوکړو ما وئیل حضور ﷺ ستاسو دې قسم وی زما خو هم څه حق جوړ پړی او فرماني چه هغه کومه یوه شپه ده؟ حضور ﷺ سخت غصه شو ماخوداسې د خپل خان باره کښې چرته په غصه نه وو لیدلې ونی فرمائیل چه په آخری هفته کښې گوره بس نور تپوس اونه کړې. (۱) دا روایت په نسائی کښې هم موجود دې دې نه ثابته شوه چه دا شپه په وړاندیزو امتونو کښې هم وه اود دې حدیث نه داهم ثابتیرې چه داشپه د نبی کریم ﷺ نه پس هم هر کال راځی.

د شيعه گانو پکواس: د بعضو شيعه گانو ویناده چه دا شپه بالکل اوچت کړې شوې ده دا قول غلط دي هغوی ته د دې حدیث نه غلط فهمی شوې ده په کوم کښې چه دی هغه اوچته کړې شوې ده اوممكن دی چه ستاسو د پاره په دې کښې بهتری وی دا حدیث په پوره اوس راځی.

د حضور ﷺ د دې فرمان نه مطلب دادې چه د دې میاشتې تعین او تقرراوچت کړې شوې دي نه دا چه د سر نه لیل القدر اوچته شوې ده. د دې پورتنی حدیث شریف نه داهم معلومیرې چه دا میاشت هم په رمضان المبارک کښې راځی بله میاشت کښې نه. د حضرت ابن مسعود ؓ اود کوفې د علماؤ قول دي چه په ټول کال کښې یوه شپه ده اوپه هره میاشت کښې د دې کیدل ممکن دی. دا حدیث د دې نه خلاف دي. سنن ابوداؤد کښې باب دي چه د دغه سری دلیل چه کوم وائی لیل القدر په ټول رمضان کښې ده. بیا ئی حدیث راوړلې دي چه د حضور ﷺ نه د لیل القدر باره کښې تپوس اوشو نو حضور ﷺ او فرمائیل چه په ټول رمضان کښې ده (۲) دي دسند ټول راویان ثقه دی اودا موقوف هم مروی دي. د امام ابوحنیفه ؒ په یو روایت کښې دي چه د رمضان په ټوله میاشت کښې ددې کیدل ممکن دی غزالی ؒ هم دا نقل کړی دی خو رافعی ؒ دي ته بالکل غریب وائی.

لیل القدر کومه یوه شپه ده: فصل ابورزین ؒ فرمائی چه د رمضان اوله شپه لیل القدر ده. د امام شافعی محمد بن ادریس قول دي چه دا اوه لسمه شپه ده. ابوداؤد کښې د دې مضمون یومرفوع حدیث مروی دي حضرت ابن مسعود ؓ حضرت زید بن ارقم ؓ اود حضرت عثمان بن ابوالعاص ؓ نه موقوف هم نقل دي. د حضرت حسن بصری ؒ مذهب هم دا نقل کړې دي د دې یودلیل دا بیان کړې شوې دي چه د رمضان المبارک هم دا اوه لسمه شپه دجمعه وه اوهم داشپه د بدر شپه وه اوه لسم تاریخ باندې جنگ شروع شوې وو کومې ورځ ته چه قرآن یوم الفرقان وئیلې دي. د حضرت علی ؓ او حضرت ابن مسعود ؓ نه روایت دي چه یوکم دیرشمه شپه د لیل القدره اوداهم وئیلې شوی دی چه یویشتمه شپه.

د حضرت ابوسعید خدری ؓ په حدیث کښې دي چه رسول الله ﷺ به د رمضان په اولولسو ورځو کښې اعتکاف کولو مونږ هم حضور ﷺ سره په اعتکاف کښې کیناستو بیا حضور ﷺ له جبرائیل ؑ راغلو او ورته ئی او فرمائیل کومه چه ته لتوې هغه خوستاسو د پاره وړاندې ده بیا حضور ﷺ د لسونه د شلو ورځو اعتکاف اوکړو او مونږ هم. بیا حضرت جبرائیل ؑ راغلو چه کوم ته لتوې هغه وړاندې ده

(۱) احد: ۱۷۱/۵، وسنده حسن، للآله، صحیح ابن حزمه: ۲۱۷.

(۲) ابوداؤد کتاب شهر رمضان، باب من قال فی کل رمضان: ۱۳۸۷.

یعنی لیلة القدر در رمضان پہ شلم تاریخ باندی حضور ﷺ اودریدو او خطبہ نبی وورکړه چه زما سره اعتکاف کونکوله پکار دی چه هغوی بیا په اعتکاف کښې کښی ما لیلة القدر اولیده خو مانه هیره شوه لیلة القدر د آخری عشرې په طاق شپو کښې ده ما کتلی لکه چه زه په ختوکښې سجده کوم. د حدیث راوی فرمائی چه دمسجد نبوی چت صرف د کهجورو د پانزو وو په آسمان باندی هغه وخت داوریځی یوه وړه تکره هم نه وه بیا اوریځ راوچته شوه او باران اوشو اود نبی کریم ﷺ خوب ریښتیاشو او ما پخپله اوکتل چه د نبی کریم ﷺ په تندې مبارک باندی لمده خاوره لگیدلې وه.

هم د دې روایت په یو طریق کښې دی چه دا د یویشتمې شپې واقعه ده د حدیث په صحیح بخاری او صحیح مسلم دواړو کښې دې ﷺ امام شافعی رحمه الله فرمائی چه په ټولوروايتونو کښې همداحديث د ټولونه زیات صحیح دې. داهم ونيلي شوی دی چه لیلة القدر د رمضان په درویشتمه شپه ده د دې دلیل د حضرت عبدالله بن انیس ؓ د صحیح مسلم والا هم داسې یو روایت دي. (۱) والله اعلم.

یوقول داهم دې چه څلیریشتمه شپه ده. ابوداؤد طیالسی کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی لیلة القدر څلیریشتمه شپه ده. دې سندهم صحیح دې ﷺ مسند احمد کښې هم داروایت دې ﷺ یخود دې په سند کښې ابن لهیعه دې چه ضعیف دې. بخاری شریف کښې د حضرت بلال ؓ نه چه د حضور ﷺ مؤذن وو روایت دې چه دا رومې اووه دی په آخری عشره کښې ده (۲) اوهم دا موقوف روایت صحیح دي. والله اعلم. حضرت ابن مسعود ؓ ابن عباس ؓ جابر ؓ حسن ؓ قتاده ؓ او عبدالله بن وهب ؓ هم فرمائی چه څلیریشتمه شپه لیلة القدر ده د سورت بقره په تفسیر کښې د حضرت واثله بن اسقع ؓ نه روایت کړې شوې مرفوع حدیث بیان شوې دې چه قرآن کریم د رمضان په څلیریشتمه شپه نازل شوې دې بعضې وائی پنځه ویشتمه شپه د لیلة القدر ده د هغوی دلیل د بخاری شریف د حدیث دې چه حضور ﷺ فرمائیلى دا د رمضان په آخری عشره کښې اولتونې نهه باقی پاتې شی بیا اووه باقی پاتې شی بیا پنځه باقی پاتې شی (۳) نو بیا اکثر و محدثینو د دې هم دا مطلب بیان کړې دې چه دې نه مراد طاق شپې دی اوهم دا ډیر واضح قول دې او ډیر مشهور دې. سره د دې چه بعضو دا په جفت شپو باندې هم معمول کړې ده. لکه چه په صحیح مسلم کښې دی حضرت ابوسعید ؓ دا په جفت کښې معمول کړې ده (۴) والله اعلم. دا هم ونيلي شوی دی چه دا اوویشتمه شپه ده د دې دلیل د صحیح مسلم د حدیث دې په کوم کښې چه دی رسول الله ﷺ فرمائی دا اوویشتمه شپه ده.

مسند احمد کښې دی حضرت زور بن جهم ؓ حضرت ابی بن کعب ؓ ته اووئیل چه ستا ورور حضرت عبدالله بن مسعود ؓ فرمائی چه کوم سړي د ټول کال د شپو قیام کوی هغه به لیلة القدر بیا مومي. هغوی اوفرمائیل الله ﷻ دې په هغوی رحم اوکړی هغه پوهیږی چه داشپه هم په رمضان کښې ده اوداد رمضان اوویشتمه شپه ده. بیا په دې خبره باندې حضرت ابی ؓ قسم اوخوړلو ما تپوس اوکړو تاسو ته دا څنگه معلومه شوه؟ جواب ملاوشو چه داننبې کومې چه مونږ ته خودلې شوی دی چه په دې ورځ نمر بغیرد شغلونه راوځی. (۵)

(۱) صحیح بخاری کتاب فضل لیلة القدر باب تحری لیلة القدر فی الوتر من العشر الاواخر: ۲۰۱۸، صحیح مسلم: ۱۱۶۷.

(۲) صحیح مسلم کتاب الصیام باب فضل لیلة القدر والاحت علی طلبها: ۱۱۶۷.

(۳) ۱۲/۶.

(۴) صحیح بخاری کتاب المغازی باب عمر: ۸۹، حدیث: ۴۱۷۰.

(۵) صحیح بخاری کتاب المغازی باب عمر: ۸۹، حدیث: ۴۱۷۰.

(۶) صحیح بخاری کتاب فضل لیلة القدر باب تحری لیلة القدر فی الوتر من العشر الاواخر: ۲۰۲۱.

(۷) صحیح مسلم کتاب الصیام باب فضل لیلة القدر: ۱۱۶۷.

(۸) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرين باب التذلل الا کیدال لیام لیلة القدر: ۷۶۲.

پہ یوبل روایت کنبی دی چہ حضرت ابیؓ اور مائیل د ہفہ اللہ ﷻ قسم چہ دہغہ نہ بغیرد عبادت لائق خوک نشته چہ دا شبہ ہم پہ رمضان کنبی دہ هغوی پہ دی باندی ان شاء اللہ ہم اونہ فرمائیل او کلک قسم نی اوخولو۔ بیا فرمائی ماتہ نہ معلومہ دہ چہ دا کومہ شبہ دہ پہ کومہ کنبی چہ د رسول اللہ ﷺ د قیام حکم دی۔ دا اوویستمہ شبہ دہ۔ د دی نینہ دا دہ چہ د دی پہ سحر نمر پہ سپین رنگی کنبی راوخی او تیزوالی پہ کنبی یر نہ وی^(۱) حضرت معاویہؓ حضرت ابن عمرؓ او حضرت ابن عباسؓ وغیرہ نہ ہم روایت دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائیلی دا اوویستمہ شبہ دہ۔ د سلفو یولہی ہم دا ونیلی دی اود امام احمد بن حنبل اختیار کری شوی مسلک ہم دا دی اود امام ابوحنیفہؒ نہ ہم د دی روایت یوقول دی۔

د اوویستمہ شبہ ثبوت د قرآن پاک د الفاظونہ: بعضو سلفو قرآن کریم د الفاظونہ ہم د دی ثبوت حوالہ ورکری دہ۔ دغہ شان (ہی) پہ دی سورت کنبی اوویستمہ کلمہ دہ اود دی معنی دہ 'دا' واللہ اعلم۔ طبرانی کنبی دی چہ حضرت عمر بن خطابؓ د رسول اللہ ﷺ صحابہ کرام رضی اللہ عنہم راجع کرل اود هغوی نہ نی د لیلة القدر بارہ کنبی تبوس اوکرو نو تہولواجماع پہ دی امر باندی اوشوہ چہ دا د رمضان پہ آخری لسو کنبی دہ۔ ابن عباسؓ خو دا ہم او فرمائیل چہ زہ خودا ہم پیژنم چہ کومہ شبہ دہ۔ حضرت عمرؓ او فرمائیل چہ بیا اووایہ کومہ شبہ دہ؟ ونی فرمائیل پہ دی آخری عشرہ کنبی اووہ پہ تیریدوباندی یا اووہ پہ باقی پاتی کیدوباندی۔ حضرت عمرؓ تبوس اوکرو دا خٹکہ معلومہ شوہ؟ جواب نی ورکرو چہ گورہ اللہ ﷻ آسمانونہ ہم اووہ پیداکری او زمکے ہم اووہ پیداکری میاشت ہم پہ هفتو باندی دہ د انسان پیدانش ہم پہ اووہ دی خوراک ہم اووہ دی سجدي ہم اووہ دی د بیت اللہ شریف طواف ہم اووہ چکری دی د رمی جمار کانری ہم اووہ دی اودغہ شان د اووہ د شمیر یر داسی خیزونہ نی نورہم داسی اوشمیرل۔ حضرت فاروق اعظمؓ او فرمائیل چہ ستاعقل هلته اورسیدو چرتہ چہ زمونہ خیالات ہم اونہ رسیدل۔ دا چہ او فرمائیلی شو اووہ خوراک ہم دی د قرآن کریم آیت ﴿فَلْيَبْشُرُوا فِيهَا حَيَاةً وَعَذَابًا﴾ مراد دی پہ کومو کنبی چہ د اووہ خیزونو ذکر دی کوم چہ خورلہ شی ددی اسناد ہم جید او قوی دی خو پہ متن کنبی یر غرابت دی۔ واللہ اعلم۔

داهم روایت دی چہ یوکم دیرشمہ شبہ دہ۔ د حضرت عبادہ بن صامتؓ د سوال پہ جواب کنبی حضور ﷺ فرمائیلی ووجہ دا پہ آخری عشرہ کنبی پہ طاقو شپو کنبی لتوہ یعنی یویستمہ درویشتمہ پنخہ ویشتمہ اوویستمہ او یوکم دیرشمہ یا آخری شبہ۔^(۲) مسندکنبی دی چہ لیلة القدر اوویستمہ شبہ دہ یا یوکم دیرشمہ شبہ دہ پہ دی شبہ فرینتی پہ زمکہ باندی د شنگیری نہ ہم زیاتی وی^(۳) د دی اسناد ہم نہ دی۔ یوقول دا ہم دی چہ آخری شبہ لیلة القدر دی خکہ چہ دا اوس کوم حدیث تیرشو پہ دی کنبی دی او پہ ترمذی اونسانی کنبی ہم دی چہ کلہ نہہ باقی پاتی شی یا اووہ یا پنخہ یادری یا آخری شبہ یعنی پہ دی شپو کنبی د لیلة القدر لتول کوئی۔ امام ترمذی دی تہ حسن صحیح وائی او پہ مسندکنبی دی چہ دا آخری شبہ دہ۔

ذ لیلة القدر لتون: فصل: حضرت امام شافعیؒ فرمائی چہ پہ دی مختلفواحادیثو کنبی داسی تطبیق کیدی شی چہ داسو الونو جواب دی چا ونیل چہ حضرت مونہ دا پہ فلا نکوشپو کنبی لتوہ نو حضور ﷺ او فرمائیل او۔ حقیقت دا دی چہ لیلة القدر مقررہ شبہ دہ او پہ دی کنبی بدلون نہ کیمی۔ امام ترمذیؒ د امام شافعیؒ ہم د دی معنی قول نقل کری دی۔ ابوقلابہؒ فرمائی چہ د آخری عشرہ پہ

(۱) الحد: ۱۳۰/۵۔ صحیح مسلم: ۷۶۲۔

(۲) الحد: ۳۱۸/۵۔

(۳) الحد: ۵۱۹/۵۔

شیو کنبی د دې پھر بدلیږی. امام مالک رحمۃ اللہ علیہ امام ثوری رحمۃ اللہ علیہ امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ امام اسحاق بن راهویه رحمۃ اللہ علیہ ابونور مزی رحمۃ اللہ علیہ ابوبکر بن خزیمه رحمۃ اللہ علیہ وغيره هم دافرمائیلی دی. د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ نه قاضی رحمۃ اللہ علیہ هم دا نقل کړی دی اوهم دا ټیک هم ده. والله اعلم. د دې قول لږ ډیر تائید د بخاری او مسلم د دې حدیث نه هم کیږی چه یوڅوک صحابه کرام د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خوب کنبی د لیلة القدر د رمضان په روستو شیو کنبی خودلی شوې. هغوی اوفرمائیل چه زه وینم چه ستاسو خوبونه د دې موافق دی هرطلب کونکی له پکار دی چه لیلة القدر په دې اووه آخری شیو کنبی اولتوی. (۱)

د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا نه هم په بخاری او مسلم کنبی روایت دې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی د رمضان په آخری عشره کنبی طاقو شیو کنبی د شب قدر تلاش کونی. (۲) د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ په دې فرمان باندې چه چه لیلة القدر په هر یو رمضان کنبی یوه مقررہ شبه ده دابدلیږی رابدلیږی نه. داحدیث ذلیل جوړیدی شی کوم چه په صحیح بخاری کنبی د حضرت عبادہ بن صامت رضی اللہ عنہ په روایت سره نقل دې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم مونږ له د لیلة القدر د شبې چه په فلانکشی شبه لیلة القدر دې راووتلو خو دوه مسلمانان په خپل مینځ کنبی په جنگ وو حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چه تاسو ته د لیلة القدر د شبې د خبرخودلود پاره راغلې ووم خود فلانکی فلانکی د جگړې په وجه هغه اوچته کړې شوه او ممکن دی چه هم په دې کنبی ستاسو خپروی. اوس دا په نهمه اوومه او پنځمه کنبی اولتونی. (۳) د دلالت وجه دا ده که ددې تعین د همیشه د پاره نه وونود هرکال د لیلة القدر علم به نه شو حاصلیدی. که د لیلة القدر اوختل راوختل کیدی شو نورصرف هم د هغه کال د پاره به معلومه شوې وه چه فلانکې شبه ده د نورو کالونودپاره به تعین نه شو کیدی. اودا یوجواب د دې کیدی شی چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم صرف هم د هغه کال د لیلة القدر د خبرو کړنود پاره تشریف راوړی وو. د دې حدیث نه دا هم معلومه شوه چه جنگ جگړې خیر او برکت کته ورکول او علم غرق کوی. په یویل صحیح حدیث کنبی دی چه بنده د خپلو گناهونو په وجه د رزق نه محروم کولی شی. (۴) دایاداستی داحدیث کوم کنبی چه فرمائیلی دی اوچته کړی شوه دې نه مراد ددې د تعین علم اوچتیدل دی دانه چه بالکل لیلة القدر د دنیا نه اوچته کړی شوه. لکه چه د جاهلانو شیعہ گانو قول دې په دې باندې لوی دلیل دا دې چه هم ددې لفظ نه پس دا دی چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چه دا په نهمه اوومه او پنځیشتمه کنبی اولتونی. د حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا فرمان چه ممکن ده دې کنبی ستاسو خپروی یعنی د دې د تعین اومقرروالی په علم نه کیدو کنبی، د دې مطلب دا دې چه کله دا مېهم ده نود دې لټونکې په کومو شیو کنبی چا دا ممکن ده گوری په دې ټولو شیو کنبی په خلوص سره عبادت کنبی لگیاوی. په خلاف د دې چه معلومه شی په فلانکې شبه کنبی ده نو هغه به صرف هم د دې شبې عبادت کوی. ځکه چه همتونه کمزوری دی او د دې دپاره حکمت دحکیم تقاضا همدغه ده چه ددې شبې دتعین خبر نه ورکوی اود دې شبې دلتون په شوق کنبی په دې مبارکه میاشت کنبی ښه په زړه لگولوسره عبادتونو کنبی مشغول وی. ددې د پاره پخپله د الله جل جلالہ پیغمبر حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم هم د خپل وفات پورې درمضان د آخری عشرې اعتکاف کولو اود حضور صلی اللہ علیہ وسلم نه پس ازواج مطہرات رضی اللہ عنہم اعتکاف کولو. داحدیث بخاری او مسلم دواړو کنبی دې. (۵)

د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ په روایت کنبی دی چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم به د رمضان المبارک د آخری عشرې اعتکاف

(۱) صحیح بخاری کتاب فضل لیلة القدر باب التماس لیلة القدر فی السبع الاواخر: ۲۰۱۵.

(۲) صحیح بخاری کتاب فضل لیلة القدر باب تحری لیلة القدر فی الوتر من العشر الاواخر: ۲۰۱۸، صحیح مسلم: ۱۱۶۹.

(۳) صحیح بخاری کتاب فضل لیلة القدر باب رفع معرفة لیلة القدر للاحی الناس: ۲۰۲۳.

(۴) ابن ماجه کتاب الفتن باب الغفوات: ۴۰۲۲.

(۵) صحیح بخاری کتاب الاعتکاف باب الاعتکاف فی العشر الاواخر: ۲۰۲۶، صحیح مسلم: ۱۱۷۲.

کولو۔ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرماتی ہیں کہ کلمہ بہ در رمضان المبارک آخری لس شہب پاتھی شوی نو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بہ تولہ شبہ بیداروو اود خیل کورولا بہ نی ہم راپاسول او ملاہ نہ نی ترلہ (۱) صحیح بخاری او مسلم۔ مسلم شریف کہنی دی حضور صلی اللہ علیہ وسلم چہ بہ پہ کوم محنت سرہ پہ دے ورخو کہنی عبادت کولو پہ دومرہ محنت سرہ پہ پہ نورو وختونو کہنی د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم عبادت نہ وو (۲) ہم دغہ معنی د پورتنی حدیث د دے جملی چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم بہ ملا مضبوطہ ترلہ یعنی پہ عبادت کہنی بہ نی پورہ کوشش کولو۔ د دے دا معنی ہم شوی دہ چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم بہ بیبیانو سرہ نہ ملاویدلو اودا ہم کیدے شی چہ دوارہ خبری مراد وی یعنی بیبیانوسرہ ملاویدل بہ نی ہم ترک کول اود عبادت پہ مشغولتیا کہنی بہ نی ملا ہم ترلہ۔ د مسنداحمد د حدیث دا الفاظ دی چہ کلمہ بہ در رمضان آخری لس ورخی باقی پاتھی کیدے نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم بہ تہند مضبوط ترلو اود بنحو نہ بہ جدا اوسیدلو (۳) امام مالک رحمۃ اللہ علیہ فرماتی چہ در رمضان بہ آخری لسو شبو کہنی د لیلۃ القدر یوشان کوشش کوئی یوے شہب لہ پہ بلہ باندے ترجیح مہ ورکوئی۔ (شرح رافعی)

پہ رمضان کہنی زیات عبادت کوئی: دہام یاد ساتنی چہ ہسے خوہروخت پہ کثرت سرہ دعاغوبنتل مستحب دی خو پہ رمضان کہنی نور ہم زیاتوالی کول پکار دی پہ آخری عشرہ کہنی او خاص کر پہ طاق شبو کہنی دادعا بہ کثرت سرہ کوئی (اللہم انک عفوت عیب العفو فاعف عنی) ای اللہ ﷻ معافی کوئی نی اومعافی خو بنوی ما ہم معاف کرہ۔ مسنداحمد کہنی دی چہ حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا د حضور صلی اللہ علیہ وسلم نہ تپوس او کورک مائہ لیلۃ القدر ملاوشی نوزہ کومہ دعا او کریم؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم ہم دا اوخودلہ۔ دا حدیث پہ ترمذی نسائی او ابن ماجہ کہنی ہم دی۔ امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ دے تہ حسن وائی او پہ مستدرک حاکم کہنی ہم روایت شوی دے او امام حاکم دا د بخاری او مسلم پہ شرط باندے صحیح بنائی۔ یوعجیہ او حیرانو کہنی اثر د کوم تعلق چہ لیلۃ القدر سرہ دے۔

امام ابو محمد بن ابوحاتم پہ خپل تفسیر کہنی د دے سورت پہ تفسیر کہنی د حضرت کعب رضی اللہ عنہ نہ روایت کرے دی چہ سدرة المنتہی کوم چہ د اووم آسمان پہ حد باندے جنت سرہ نیزدے دی کوم چہ د دنیا او آخرت پہ فاصلہ باندے دی د دے اوچتوالی پہ جنت کہنی دے او د دے بناخونہ او خانگی د کرسنی لاتدے دی پہ دے کہنی دومرہ فریبتی دی د کومو شمیرچہ د اللہ ﷻ نہ بغیر بل چاہہ نہ دے معلوم۔ د دے پہ ہریو بناخ باندے بی شمیرہ فریبتی دی د یووبینستہ برابر ہم داسے خائ نشستہ چہ د فریبتونہ خالی وی۔ د دے ونی پہ مینخ کہنی د حضرت جبرائیل علیہ السلام مقام دے۔ د اللہ ﷻ د طرف نہ حضرت جبرائیل علیہ السلام تہ آواز کولی شی چہ ای جبرائیل د لیلۃ القدر پہ شبہ د دے ونی تولی فریبتی خان سرہ واخلہ زمکی تہ لارشد۔ دا تولی پہ تولی فریبتی د رفت او رحمت دی د چا پہ زہ کہنی چہ د ہریومومن د پارہ د رحم جذبات پہ چپو دی۔ د نمر دوییدوسرہ دا تولی فریبتی حضرت جبرائیل علیہ السلام سرہ د لیلۃ القدر پہ شبہ کہنی راکوزیری او پہ تول مخ د زمکی خوری۔ پہ ہریو خائی پہ سجدہ قیام کہنی مشغولیری اود تولو مومنانو بنحو او سرو د پارہ دعاگانی غواری۔ او پہ گرجو کہنی مندرونو کہنی آتش کدو کہنی بت خانو کہنی غرض د اللہ ﷻ نہ بغیرچہ پہ کومو خایونو کہنی عبادت کولی شی ہلتہ دا فریبتی نہ خی اوھغہ خایونوتہ ہم جرتہ چہ تاسو گندہ خیزونہ غورزونئی اوھغہ کوروتہ کوم خائی چہ نشتی موجود وی یاد نشی والا خیز وی یاہہ کوم کور کہنی چہ بت جو کرے شوی وی پہ کوم کور کہنی چہ دول سورنا او باجی وی تصویرونہ وی یا یران وی ہلتہ دا د رحمت فریبتی نہ خی۔ حضرت

(۱) صحیح بخاری کتاب الاعتکاف باب الاعتکاف فی العشر الاواخر: ۲۰۲۵۔ صحیح مسلم: ۱۱۷۱۔

(۲) صحیح مسلم کتاب الاعتکاف باب الاجتہاد فی العشر الاواخر من شهر رمضان ۱۱۷۵۔

(۳) ترمذی: کتاب الدعوات باب فی فضل سوال العالیۃ والمعالی: ۳۵۱۳۔ وهو حدیث صحیح۔ ابن ماجہ: ۳۸۵۰۔

جبرائیل ﷺ تولو مومنانو سره لاس ملاوھی. د هغې نښه دا ده چه وېښته په بدن باندې اودیرې زړونه نرم شی سترگې اوښکې تویوی. دغه وخت کښې سړی له پوهیدل پکار دی چه دې وخت کښې زما لاس د حضرت جبرائیل ﷺ په لاس کښې دې.

حضرت کعب ؓ فرمائی چه کوم سړی په دې شپه کښې درې ځل لا اله الا الله اوواڼی نو په دې اول ځل وښلویاندې دگناهونو بښنه کیرې په دویم ځل وښلویاندې د اورنه خلاصې ملاویرې اوله دریم ځل وښلوی سره جنت کښې داخلیرې. راوی تپوس کوی چه ای ابواسحاق که څوک دا کلمه په رښتونی سره اوواڼی نو؟ فرمائی چه داخو په دهغه د ځلې نه اوځی څوک چه په صداقت سره د دې وایونکې وی. د هغه الله ﷻ قسم د چا په لاس کښې چه زما خان دې چه لیلۃ القدر په کافر او متناق باندې دومره درنه پریوځی لکه چه دهغه په شاباندې غر پریوتو. غرض ترسرحه پورې فرښتې داسې وی بیا د ټولونه اول جبرائیل ﷺ پورته خیزی اوډیر اوچت ختلویاندې خپلې وزرې خوړوی، خاص کر هغه دوه شني وزرې چه ددې شپې نه بغیر هغه هیڅ کله هم نه خوړوی اوهم دغه وجه ده چه دمر رڼا تته شی او شغلې نې نه وی بیا یوې یوې فرښتې ته اواز کوی اوټولې پورته خیزی. نود فرښتو نور او دحضرت جبرائیل ﷺ د وزرو نور یوخائ شی او د نمر رڼا تته کړی. په دغه ورځ نمر متحیر پاتې شی. حضرت جبرائیل ﷺ او داټولې بې شمیره فرښتې په دغه ورځ د آسمان اوزمکې په مینځ کښې د مومنانو سرو او مومنانو ښځو د پاره د رحمت دعاگانې غواړی اود هغوی د گناهونو بښنه غوښتلوکښې تیروی. په نیک نښتی سره روژه ساتونکو د پاره اود هغه خلقو د پاره هم د چا چه داخیال وی چه که راتلونکی کال کښې هم الله ﷻ ژوندراکړی نود رمضان روژې به په ښه شان سره پوره کوی. هم دغه دعاگانې غواړی. ماښام د دنیا آسمان ته خیزی اود هغه ځای ټولې فرښتې حلقې جوړولوسره دې نه چاپیره جمع کیرې اود یویوسې او یوې یوې ښځې باره کښې ترې تپوس کوی اودوی جواب ورکوی. تردې تپوس کوی چه فلانکې سړې دې کال کښې تاسو په کوم حال کښې اوکتلونو وائی چه په تیرکال کښې څوهغه مونې په عبادت کښې لیدلې وو خودې کال کښې هغه په بدعتونو کښې اخته اوفلانکې سړې پروس کال په بدعتونو کښې اخته وو خو په دې کال کښې هغه مونې په سنت طریقه باندې په عبادتونو کښې اولیدلو. نودا فرښتې د هغه اولنی سړی د پاره د بښنې دعاگانې غوښتل موقوف کړی اود هغه دویم کس د پاره د بښنې دعاگانې شروع کړی اودا فرښتې هغوی ته اوروی چه مونې فلانکې فلانکې د الله ﷻ په ذکر کښې اولیدلو فلانکې په رکوع کښې فلانکې په سجده کښې فلانکې د کتاب الله په تلاوت کښې. غرض دا چه یوه شپه ورځ دلته په تیرولوکښې دویم آسمان ته ځی دلته هم دغه شان وی. تردې چه سدرۃ المنتهی ته خپل خپل ځای ته اورسی. دغه وخت سدرۃ المنتهی دهغوی نه تپوس کوی په ما کښې اوسیدونکو زماهم په تاسو حق دې زه هم د هغوی سره محبت ساتم څوک چه دالله ﷻ سره محبت ساتی. لږ شان ماته هم د خلقو د حالت خبر اکرڼی اود هغوی نومونه راته اوبښایښی.

کعب احبار ؓ فرمائی چه اوس فرښتې د هغې په وړاندې شمیرکوی اود یو یوښځې او سړی سره د پلارنومونه ښائی. بیا جنت سدرۃ المنتهی ته متوجه کیرې او تپوس کوی چه په تا کښې اوسیدونکو فرښتو چه کوم خبر تاته درکړو ماته ئی هم بیان کړه. سدرۃ المنتهی هغې ته ذکر کوی نو هغه وائی چه د الله ﷻ رحمت دې وی په فلانکې سړی او فلانکې ښځه ای الله دوی زر ماسره یوخائ کړې. حضرت جبرائیل ﷺ د ټولونه اول خپل ځای ته رسی او هغه ته الهام کیرې اودې عرض کوی پروردگارا ماستا فلانکې فلانکې بنده په سجده کښې اولیدلو ته هغه اوبښې الله ﷻ فرمائی ما هغه اوبښلو. حضرت جبرائیل ﷺ دا د عرش اوچتونکو فرښتو ته خبر ورکوی بیا ټول وائی چه په فلانکې فلانکې ښځې او سړی باندې دې د الله ﷻ رحمت وی او بښنه دې وی.

بیاض حضرت جبرائیل علیہ السلام خبرور کوی چہ اللہ ﷻ فلانکے سرے تیر کال پہ سنت باندے عمل کونکے او بدعت نہ منع کیدونکے پریخودی وو خو پہ دی کال کنبے بدعتونو کنبے پریوتلی وو اوستا د احکامو نہ نی مخ اولہی۔ اللہ ﷻ فرمانی چہ ای جبرائیل علیہ السلام کہ دے د مرگ نہ یودی ساعتہ وړاندے ہم توبہ اوکری نو زہ به نی اوبنیم۔ دغه وخت کنبے حضرت جبرائیل علیہ السلام زر اووانی چہ ای اللہ ہم ستا د پاره ټول تعریفونه دی ای اللہ ته په خپل مخلوق باندې د ټولونه ډیر مهربا نی۔ په بندیکانو باندې ستا مهربانی پخپله د هغوی د خپلې مهربانی نه هم زیاته ده۔ دغه وخت کنبے عرش اودې سره خواشانیزونه پردې او ټول آسمانونه خوزیری اووانی ﴿الحمد لله الرحيم الحمد لله الرحيم﴾ حضرت کعب ﷻ دا فرمانی چہ کوم سرې د رمضان المبارک روژې پوره کری اودهغه دا هم نیت وی چہ د رمضان نه پس به هم د گناهونو نه بچ کیرم هغه به بغیرد سوال جواب او بغیرد حساب کتاب جنت کنبې داخلیری۔

﴿الحمد لله﴾ د سورت لیلۃ القدر تفسیر ختم شو۔

(تفسیر سورت ینہ)

د سورت تعارف:- کله چہ دا سورت نازل شو نو حضرت جبرائیل علیہ السلام حضور نبی اکرم ﷺ ته او فرمانیل د اللہ ﷻ د طرف نه تاته حکم شوې دې چہ دا سورت حضرت ابی ﷺ ته واوروه۔ حضور ﷺ دې ذکر حضرت ابی ﷺ ته اوکړو نوهغه او فرمانیل یارسول اللہ ﷺ هلته زما ذکر شوې دې؟ حضور ﷺ او فرمانیل اونو حضرت ابی ﷺ په ژړا شو ﴿مسند احمد﴾۔ هم د مسند په یوبل روایت کنبې دی چہ حضرت ابی ﷺ تپوس کړې وویارسول اللہ ﷺ زما نوم اخستې دې؟ ﴿١﴾

دا حدیث بخاری مسلم ترمذی او نسائی کنبې هم دې۔ مسند په یوبل روایت کنبې دی چہ کوم وخت حضرت ابی ﷺ ته دواو اعلم بیان کړه هغه وخت حضرت عبدالرحمن بن ابزی ﷺ او وئیل بیا خوبه ته ای ابو منذر ډیر خوشحاله شوې نی۔ وئیل او خوشحالیدم ولې نه اللہ ﷻ پخپله فرمانی ﴿قُلْ يٰٓقُلُوبُ اللّٰهِ وَبَرِّخْتُمْ فِیْ ذٰلِكَ فَلْيَقْرَءُوْا هُوَ خَبَرٌ مِّنْ مَّيْمُوْنٍ﴾ یعنی اوواپه چہ د اللہ ﷻ په فضل اورحمت سره خلق خوشحاله شی۔ دا د هغوی د راجع کړې شوی ډیر بهتری دی۔ ﴿٢﴾

بل حدیث کنبې دی حضرت رسول کریم ﷺ دا سورت د حضرت ابی ﷺ په وړاندې تلاوت کړو په دې کنبې دا آیت هم وو ﴿لَو ان ااین ادم سال وادیام مال فاعطیه لسانا ثانیاً ولو سال فاعطیه لسانا ثالثاً ولما یعرف ااین ادم الا التراب وتوبت الیه علی من تاب وان ذالک الدین عند الله الخفیة غیر المشرکه ولا الیهودیة ولا النصرانیة ومن یفعل غیرا فاقن یکفره﴾ یعنی که انسان زمانه د یوډک خنګل سره زر او غواری اوزه نی هغه له ورکرم نو بیایه بل غواری اوکه دویم ته ورکرم نو یقیناً به دریم کس غواری۔ د انسان خپته سوادخاورونه بل خیزنه شی ډکولې۔ خوګ چہ توبه اوکړی نواله ﷻ هم د هغه توبه قبلوی۔ دالله ﷻ په نیزد مقبول دین هغه دې چې خالص او پاک وی د شرک، یهودیت او نصرانیت نه۔ کوم سرې هم چہ نیک کار اوکړی د اللہ ﷻ په نیزد به د هغه ناقدی نه کیږی۔ ﴿مسند احمد﴾ ترمذی شریف کنبې هم داروایت دې او امام ترمذی رحمه الله دې ته صحیح حسن وئیلی دې۔ طبرانی کنبې دی چہ کله حضور ﷺ حضرت ابی ﷺ ته او فرمانیل چہ ماته حکم شوې دې چہ زه ستا په وړاندې قرآن اوواپم نو حضرت ابی ﷺ عرض اوکړو حضور ﷺ ما په اللہ ﷻ باندې ایمان راوړې دې ستاسو په لاس باندې مې اسلام راوړې دې هم ستاسو نه مې د دین علم حاصل کړې دې۔ حضور ﷺ بیا هم دا او فرمانیل نو حضرت ابی ﷺ عرض اوکړو یارسول اللہ ﷻ آیازما هلته ذکر

﴿١﴾ احمد: ۱۸۹/۳، ح/۱۶۰۰

﴿٢﴾ احمد: ۱۳۰/۳، صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ المکن باب غیر: ۱، حدیث: ۴۹۵۹

﴿٣﴾ احمد: ۱۲۳/۵، ح/۲۱۳۷، وسند حسن للآله

﴿٤﴾ احمد: ۱۳۱/۵، ترمذی کتاب المصاب باب فضل ای بن کعب ﷻ: ۲۸۹۸، وهو حدیث حسن

شوے دی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل ستا پہ نوم او نسب سرہ (ملاء اعلیٰ) کنبی ستا ذکر اوشو. حضرت ابی ﷺ عرض اوکرو چہ بنہ بیا اولولئی. دا روایت پہ دے طریق سرہ غریب دی او ثابت ہفہ دے کوم چہ اول بیان شو.

فائدہ: دا یادساتنی چہ د حضور ﷺ دا سورت دابی ﷺ پہ ورائندی لوستل دادہفہ د ثابت قدمنی او د ایمان د زیاتوالی د پارہ وو. مسنداحمد ابوداؤد نسائی او مسلم کنبی دی چہ یو خل د حضرت عبداللہ بن مسعود ﷺ تلاوت واوریدہ نو حضرت ابی ﷺ وراں ناست وو خکھ چہ ہفہ خٹکھ دا سورت د حضور ﷺ نہ زدہ کرے ووحضرت عبداللہ ہفہ شان نہ ولولستلی. پہ غصہ کنبی دے د نبی کریم ﷺ پہ خدمت کنبی بوتلو حاضر نی کرو. حضور ﷺ د دے دوارو نہ قرآن واوریدہ ہفہ پہ خپلہ طریقہ او دہ پہ خپلہ طریقہ تلاوت اوکرو حضور ﷺ اوفرمائیل دوارو تیک اولولستلو. حضرت ابی ﷺ فرمانی چہ زہ خو دومرہ پہ شک شبہ کنبی پریوتلم چہ د جاہلیت د زمانے شک مے مخی تہ راغلو. حضور ﷺ چہ دا اوکتل نو زما پہ سینہ باندی نی خپل لاس مبارک کیخودو پہ خہ سرہ چہ زہ خولے خولے شوم او پہ ما باندی دومرہ یرہ شروع شوہ لکھ چہ اللہ ﷻ خپلی مخی تہ وینم. بیا حضور ﷺ اوفرمائیل واورہ حضرت جبرائیل ﷺ مالہ راغلو او ونی فرمائیل د اللہ ﷻ حکم دے چہ قرآن ہم پہ یو قرات باندی خیل امت تہ اولولہ. ما وئیل زہ د اللہ ﷻ نہ معافی بینہ او مغفرت غوارم بیا ما تہ د دوو قراتونو اجازت اوکری شو خو بیا مے ہم زیاتوالی غوبنتلو تردی چہ د اووہ قراتونو اجازت ملاوشو (داحدیت پہ مختلفوسندونو او مختلفو الفاظو سرہ د تفسیر پہ شروع کنبی پورہ شان سرہ بیان شوے دی اوس چہ دا مبارک سورت نازل شو او پہ دے کنبی آیت ﴿رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُّطَهَّرَةً فِيهَا كُتِبَ الْقُرْآنُ﴾ ہم نازل شو. پہ دے وجہ حضور تہ حکم اوشو چہ د رسولو پہ توگہ او ثابت قدمی ورکولو د پارہ اود خبرولودپارہ لوستلوسرہ حضرت ابی ﷺ تہ واوروہ. د چا دے دا خیال نہ وی چہ د زدہ کولو پہ توگہ یاد یادولو د پارہ حضور ﷺ دا سورت ہفہ تہ تلاوت کرے وو. واللہ اعلم.

نو چہ خٹکھ حضور ﷺ پہ ہفہ ورخ د حضرت ابی ﷺ شک شبہ لرے کولو د پارہ حضور ﷺ تہ د مختلفو قراتونو جائزساتلویاندی پیداشوے وہ دہفہ پہ ورائندی داسورت تلاوت کرے تیک ہمدغہ شان د حضرت عمر بن الخطاب ﷺ واقعہ چہ ہفہ ہم د حدیبیہ والا پہ کال د صلح پہ معاملہ کنبی خپل خفگان بنکارہ کولوسرہ یرسوالونہ د حضور ﷺ نہ کرے وو. پہ کومو کنبی چہ یودا ہم وو تاسو مونہ تہ دا نہ ووفرمائیلی چہ مونہ پہ بیت اللہ تہ خو او طواف بہ کوو؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ او دامی ضرور وئیلی وو خودامی نہ وو وئیلی چہ پہ دے کال بہ دا کیبری. یقینا ہفہ وخت راروان دے چہ تہ بہ هلتنہ خے او طواف بہ کوے. اوس د حدیبیہ نہ واپس کیدو سرہ سورت فتح نازل شو نو حضور ﷺ حضرت عمر ﷺ راوغوبنتو اودا سورت نی ورته واورولو (۱) بہ کوم کنبی چہ دا آیت ہم دے ﴿لَقَدْ صَدَّقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الْيَتَّىٰ لَتَذْكُرَنَّ الْمَسْجِدَ الْمَرَامَ﴾ شَاءَ اللَّهُ آمِينَ ﴿فَتَلَيُّنَ رُءُوسَهُمْ وَمَقَاصِدَهُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ قَلِيلٌ مَّا تَرْتَعَلُونَ ﴿فَعَلَّ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَمَا تُحِسُّوْنَ﴾ یعنی اللہ ﷻ د خپل رسول ﷺ خوب رہنیا کرو یقینا ستاسو داخلہ بہ بہ مسجدالحرام کنبی د امن او امان سرہ وی لکھ چہ اول د دے ذکر بیان ہم شوے دی. حافظ ابو نعیم رحمہ اللہ خپل کتاب "اسماء صحابہ" کنبی حدیث راورلے دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائیلی چہ اللہ ﷻ کلہ د سورت بینہ قراءت اوری نو فرمانی چہ زما بندیکانو خوشحالہ شئی زمادی پہ خپل عزت قسم وی زہ بہ پہ جنت کنبی تاسو لہ داسی خای درکوم چہ تاسو بہ خوشحالہ شئی (۲) داحدیت یر غریب دی او پہ روایت کنبی دومرہ زیاتوالی دے چہ

(۱) صحیح مسلم کتاب صلاۃ المسافرین باب بیان القرآن انزل علی سبعۃ احرف: ۸۲۰.

(۲) صحیح بخاری کتاب الشروط باب الشرط فی الجہاد والمصالحۃ مع اهل الحرب: ۲۷۳۱.

(۳) معرفۃ الصحابۃ لابن نعیم الاصبہانی: ۳۵۰/۱، وقال وهو عندی اسناد منقطع.

زہ بہ تاسوتہ د دنیا او آخرت د احوالونہ پہ یوحال کنبی ہم نہ ہیروم۔

ایاتونہ	سورة البينة مکيه وهی ثمانی آیات و رکوعا واحد	رکوع گمانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم پہ نوم د الله چه دیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
لَمْ يَكُنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ		
نډوؤ هغه کسان چی کفر نی کړې وؤ د اهل کتابونہ او د مشرکانونہ منع کیدونکی کافران اهل کتاب او مشرکان ټولہ دخپل باطل دین نه جدا کیدونکی نه وو.....		
حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ۖ رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُو		
تر دې پورې چی راشی هغوی ته روښانه دلیل یعنی یو رسول د طرفه دالله نه چی لولی تردې چې خرگند دلیل ورته راغی ..... یعنی دالله ﷺ رسول چې پاکیزه صحیفې		
صُحُفًا مُّطَهَّرَةً ۚ فِيهَا كُتِبَ قَبِيَّةٌ ۚ وَمَا تَفَرَّقَ		
صحیفې پاکې چی په هغې کنبی لیکل شوی وی صحیح سلامت اونه وؤ جدا جدا شوی ورته لولی اچې په هغې کنبی صحیح ددین حکمونه لیکلی دی او کتابیان خود هغې نه پس دیوبل نه		
الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمْ		
هغه کسان چی ورکړې شوي وؤ ورته کتاب مگر روستو دهغې نه چی راغلي وؤ هغوی ته ..... جدا شوی وو چې خرگند دلیل ورته راغلي وو		
الْبَيِّنَةُ ۚ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ		
روښانه دلیل اونه وؤ حکم شوې هغوی ته مگر دا چی عبادت دې کوی دالله ..... او دوی ته خو صرف دا حکم شوې وو چې دالله ﷻ عبادت دې کوی		
مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ الْحَقُّ أَخْفَاءٌ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ		
حال داچی خالص کونکی وی هغه لره ددین خپل (او) یو مخیزی (وی) او قانیسوی دې مونځ دین دې خالص د هغه منی ..... دباطل نه دې حق ته مخ گرځوی او مونځ دې کوی		
وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ ۚ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ ۝		
او ورکوی زکوٰۃ او دا دین محکم دې		
او زکوٰۃ دې ورکوی او هم دا مضبوطر سم دین دې		

قوله تعالى: -حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ-

اهل کتاب سره دلیل راغلو:- اهل کتاب نه مراد یهودا و نصاری دی اود مشرکانونه مراد د بتانوعبادت کونکی عرب او آتش پرست دی. فرمائی چه داخل بغیرد دلیل نه منع کیدونکی نه ووبیا فرمائی هغه دلیل دالله ﷻ رسول حضرت محمد ﷺ دې چه پاکه صحیفه یعنی قرآن کریم تلاوت کوی چه اعلیٰ فرښتو په پاکو پاڼو باندې لیکلې دې. لکه بل خای ارشاد دې ﴿فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ بِأَيْدِي

بہترین گس ٹوک دی؟۔ مسند احمد یہ حدیث کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی ہے زہ تاسو تہ او بنیام چہ دبولونہ بہتر سہی؟ خوک دی؟ خلقو ونیل ضرور۔ ونی فرمائیل ہفہ سہی چہ دخیل اس واگہ نی نیولہی وی چہ کلہ بہ د جہاد آواز اوشی او کلہ بہ زہ وراودانگم د دہ پہ شا بہ سور شم او پہ یوہ چغہ د دینمن پہ لبکر کنبی ورننوخ او بھادری او بنیام۔ زہ تاسو تہ د یوبل بہترین مخلوق خبردرکوم ہفہ سہی چہ د چیلوہ رمہ کنبی دہ نہ مونخ پری دی اونہ د زکوہ نہ سترگی پتوی۔ راشنی چہ اوس درتہ بدترین مخلوق او بنیام ہفہ سہی چہ د اللہ ﷻ پہ نوم باندی سوال کوی او بیانہ شی ورکولی۔ (۱)

الحمدلہ) د سورت بینہ تفسیر ختم شو د اللہ ﷻ شکر او احسان دی۔

(تفسیر سورت الزلزال)

د سورت تعارف: ترمذی شریف کنبی دی چہ یوسہی رسول اللہ ﷺ لہ راغلو او ونی ونیل چہ حضور ﷺ ماتہ اولولہ۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ (الر) والا درے سورتونہ لولہ ہفہ ونیل زہ بوداشوی یم حافظہ می کمزوری شوہ دہ او ژبہ می پیہ شوہ دہ نو حضور ﷺ او فرمائیل بنہ دہ (حم) والا سورتونہ لولہ ہفہ بیام ہفہ عذریبان کرو نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ د (یسع) والا درے سورتونہ لولہ ہفہ بیام ہفہ عذریبان کرو او درخواست نی او کرو چہ حضور ﷺ ماتہ چرتہ د یوجامع سورت سبق راکہ نو حضور ﷺ ہفہ تہ داسورت اوخودلو۔ کلہ چہ نی اولوستلو نو ہفہ اوونیل پہ اللہ ﷻ قسم چاچہ تہ پہ حقہ سرہ نی جوہ کرے رالیگلے زہ بہ چری ہم پہ دہ باندی زیاتی اونہ کریم۔ بیام ہفہ واپس لاہو حضور ﷺ او فرمائیل دی سہی خلاصی بیاموندو او خلاصی تہ اورسیدو۔ بیانی او فرمائیل لہ شان دی راوغوارنی ہفہ حاضر شو نو حضور ﷺ او فرمائیل ماتہ د قربانی د اختر حکم شوہ دی دغہ ورخ اللہ ﷻ د امت د اختر ورخ جوہ کرے دہ۔ نو دی سہی اوونیل کہ ماسرہ د قربانی خاروی نہ وی او یوسری ماتہ د پنیود پارہ خاروی پہ تحفہ کنبی راکری وی نوزہ ہفہ حلال کریم؟ ونی فرمائیل چہ نہ نہ بیاخو تہ خیل وینستہ اوخوہ نوکونہ بریت واپہ کرہ د نوم نہ لاندی وینستہ واخلہ د اللہ ﷻ پہ نیزد ستا پورہ قربانی ہم دغہ دہ (۱)۔

د ترمذی پہ یوبل حدیث کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ کوم سہی دا سورت اولولی نو دہ تہ د نیم قرآن پاک ثواب ملاویری (۲) د احادیث غریب دی اوہ یوبل روایت دی کنبی دی (اِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ) د نیم قرآن پاک برابر دی۔ او (قُلْ هَؤُلَاءِ أَخَذَتْ) د دریم حصی قرآن برابر دی۔ (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ) د خلورمی حصی قرآن برابر دی (۳) د احادیث ہم غریب دی۔ بل حدیث کنبی دی رسول اللہ ﷺ خپلو صحابہ کرامو کنبی یو کس تہ او فرمائیل آیا تا نکاح اوکرہ؟ ہفہ ونیل نہ حضور ﷺ ماسرہ دومرہ خہ نشستہ چہ زہ پرے خپلہ نکاح اوکریم۔ حضور ﷺ او فرمائیل (قُلْ هَؤُلَاءِ أَخَذَتْ) تاسرہ نشستہ؟ ہفہ ونیل او شتہ خو۔ ونی فرمائیل دریم حصہ قرآن دا شو۔ بیانی او فرمائیل (اِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ) نشستہ؟ ونیل ہفہ ہم شتہ۔ ونی فرمائیل خلورمہ حصہ قرآن دا شو بیانی او فرمائیل (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ) درتہ یاد نہ دی؟ ہفہ او یاد دی۔ ونی فرمائیل خلورمہ حصہ قرآن دا دی زہ اوس نکاح اوکرہ۔ (۴) دا حدیث حسن دی دا دریوارہ احادیث صرف ترمذی کنبی دی۔

(۱) احمد: ۳۹۶/۲۔

(۲) احمد: ۱۹۶/۲، ابوداد کتاب شہر رمضان، باب تحزب القرآن: ۱۳۹۹، مسند حسن۔

(۳) ترمذی کتاب فضائل القرآن باب مجاہد فی اِذَا زُلْزِلَتْ: ۲۸۹۳۔

(۴) ترمذی حوالا سابق: ۲۸۹۴۔

(۵) ترمذی کتاب فضائل القرآن باب مجاہد فی زُلْزِلَتْ: ۲۸۹۵۔

آیاتونہ	سورة الزلزال مکية وهي ثمانی آیات ورکوعا واحدا	رکوع گانہی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑧	شروع کوم پہ نوم د الله چه ډیر مهربان زيات رحم کونکې دې	①
إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا		
کله چی اوخو زولې شی زمکه په خوزولو دهغې سره او را اؤباسی زمکه اوجونه خپل څه وخت چی زمکه زلزلې سره اوچر قولې شی ..... اوزمکه به خپل بارونه بهرته راؤباسی		
وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا يَوْمَئِذٍ تُخْبِرُ أَخْبَارَهَا		
او اووانی انسان چی څه اوشو په دې په دغه ورځ به بیانوی زمکه خبرونه (حالات) خپل او انسان به اووانی چی په دې زمکه څه چل اوشو ؟ په دغه ورځ به زمکه خپل ټول حالونه اووانی		
يَا أَيُّهَا النَّاسُ أُولُواْ لَهَا يَوْمَئِذٍ تُخْبِرُ أَخْبَارَهَا		
په سبب ددې چی رب ستا به وحی کړی وی هغې ته په دغه ورځ به اوبس کیږی خلق ځکه چی ستا رب به ورته حکم کړی وی ..... په دغه ورځ به خلق ټولی ټولی راوخی		
أَشْتَاتًا لَّيْرًا أَعْبَاهُمْ فَمَنْ		
جداجدا (خواره واره) دپاره ددې چی ورته اوښودلې شی عملونه خپل نو هغه څوک ..... چی خپل عملونه ورته اوخودلې شی ..... نوچا		
يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ		
چی کړې نې وی په مقدار د ذرې نیکی اوبه وینی هغه او هغه څوک چی کړې نې وی چی دیوې ذرې هومره نیکی کړې وی هغه به اووینی ..... او چاچی دیو		
مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ		
په مقدار د ذرې بدی اوبه وینی هغه ذرې هومره بدی کړی وی هغه به اووینی		

قوله تعالى:- إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا

کله چه په زمکه باندې زلزله راشی:- زمکه به د لاندې نه د پاسه پورې رچیږی او چه څومره مړې په دې کښې دی هغه ټول به بهر راوغورزوی. لکه بل ځای ارشاد دې ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنتُمُ الْفُقَرَاءُ الْيَوْمَ﴾ دې بل ځای ارشاد دې ﴿وَالَّذِي الْأَرْضُ مُدَّتْ﴾ وَالْقَتْلَ مَا فِيهَا وَتَحُلَّتْ﴾ زمکه به په راتښکلسره برابره او هواره کړې شی اوچه په دې کښې هرڅه دی هغه به بهر راوباسی او بالکل به خالی شی.

قوله تعالى:- وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا

صحيح مسلم کښې دی رسول الله ﷺ فرمانی زمکه به د خپلې ايښې ټکړې رابهر کړې سره زر او سپين زر به د لکه د ستنوبهر راوخی. قاتل به دې ته په کتوسره افسوس کوی وائی به ارمان دې چه د دې مال

د پاره ما فلانکې قتل کړي وو نن دا هسې اخوا ديخوا خرابيږي څوک ورته يونظر هم نه گوري دغه شان به صله رحمې ماتونکې هم وائی چه هم د دې په مينه کښې ما رشته دارنوسره سلوک نه کولې. غل به هم وائی هم د دې په محبت کښې ما خپل لاسونه کټ کړي غرض دا چه دغه مال به هسې پروت وي هيڅ څوک به ئې نه اخلي^(۱) انسان به هغه وخت حيران او پریشان پاتې وي اووائې به داخود خوزيدوهم نه دې بالکل ولاړدې غيب او کلک وو په دې څه اوشو چه لکه د بيد په شان خوزيږي؟ او چه ورسره اوگوري چه ټول وړاندي روستو مړي هم د زمکې نه راووتل نو حيران او پریشان به شي آخر په ده څه شوی دی؟ زمکه به بالکل بدله کړې شي او آسمان هم او ټول خلق به د هغه قهار رب په وړاندي اوږيري زمکه به په صفاصفا او ښکاره توگه باندې گواهي ورکوي چه فلانکې فلانکې سړي فلانکې فلانکې نافرمانې په دې کړي ده. حضور ﷺ د دې آيت تلاوت کولونه پس اوفرمانيل پوهيږني چه د زمکې بيان کړي شوی خبرونه به څه وي؟ خلقو ونيل الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ ته ښه علم دې. نو حضور ﷺ اوفرمانيل کوم کوم عملونه چه بنيادمو په زمکه باندې کړي دي هغه ټول به راښکاره کړي چه فلانکې سړي فلانکې نيکي يا بدې فلانکې ځای کښې فلانکې وخت کښې کړي ده. (۲) امام ترمذی رحمته الله عليه داحديث حسن صحيح غريب ښائی.

قوله تعالى: -يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْيَارَهَا-

زمکه به هره خبره راښکاره:-- معجم طبرانی کښې دی حضور ﷺ فرمانيلی د زمکې نه بچ شنی دا ستاسو مورد کوم سړي چه په دې باندې نيکي بدې کوي دا به ټول راښکاره کړي^(۳) دلته د وحی نه مراد حکم ورکول دی. (اوهی) اود دې په شان د معني افعال صله حرف لام هم راځي. او (اتی) هم. مطلب دا دې چه الله ﷻ به دې ته اوفرمانی چه اوښايه نو هغه به ئې ښائي. په هغه ورځ په د حساب د ځای نه په مختلفو قسمو ډلو کښې واپس کيږي. څوک بد څوک نیک څوک جنتی څوک دوزخی. دا معني هم دی چه ددې ځای نه کله جدا جدا شي نو بيا به نه شي يوځای کولې. دا د دې د پاره چه هغوی خپل عملونه اوپيژني اود بدني او نيکني بدله اوويني په دې وجه ئې په آخره کښې بيان کړل. رسول الله ﷺ فرمانی چه د اسونووالا درې قسمه دی يود اجر موندونکی يو پرده ساتونکی او يو بوج او گناه والا. د اجر والاخو هغه دي کوم چه اس ساتي دجهاد په نيت سره که د ده د اس پرې وغيره سست شواودي اخوا ديخوا څریدلونودا هم د اس والا د پاره د اجر سبب دي اوکه ده رسنی اوشلوله اوخوا ديخوا اوختلو نو د هغه د قدمونو نښې او د هغه خراشته هم ده ته ثواب ملاويږي اوکه چرې دې په يونهر باندې اوبه اوڅکي اود ځکلواراده ئې نه وي نو بيا هم ورته ثواب ملاويږي. دااس خود هغه سړی د پاره سراسر اجر او ثواب دې. دويم هغه سړي چه اس ئې د دې د پاره ساتلي وي چه د نورو خلقو نه بې پرواه وي اود چا نه د سوال کولو ضرورت نه وي خود الله ﷻ حق نه پخپله په دې کښې هيروي اونه د ده په سورلۍ کښې نودا د ده د پاره پرده ده. دريم هغه سړي دې چه د فخر او خان خودلو د پاره او ظلم اوزياتی کولود پاره ئې اس ساتلي وي نو دا د ده د پاره بوج او په ده باندې گناه ده. بياحضور ﷺ نه سوال اوکړې شو چه دخرو پاره کښې څه حکم دي؟ حضور ﷺ اوفرمانيل په ما باندې د الله ﷻ د طرف نه بغیرددې يو او جامع آيت نه بل څه نه دی نازل شوی چه د ذري برابر نيکي اودومره بدې به هر سړي ويني. (مسلم) (۴)

(۱) صحيح مسلم كتاب الزكاة باب الترغيب ل الصلوة قبل ان لا يوجد من يلقاها: ۱۰۱۳.

(۲) ترمذی كتاب فضائل القرآن باب ماجاء ل زلزلت: ۳۳۹۳.

(۳) المعجم الكبير: ۴۵۹۶، مجمع الزوائد: ۲۴۱/۱.

(۴) صحيح بخاری كتاب الغفر سورة اذا زلزلت باب قوله ((فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره)): ۴۹۹۲.

حضرت صعصعہ بن مالک ؓ د حضور ﷺ پہ ذیہ مبارکہ دا ایت اوریدلوسره وئیلے وو چہ صرف ہم دا آیت کافی دے اوکہ زیات وانوری نو ہیخ ضرورت نشته (۱) (مسند احمد نسائی) صحیح بخاری کنبی دا روایت د حضرت عدی بن حاتم ؓ نه مروی دے چہ د آورنه بیچ شنی کہ د نیمے کھجورے پہ صدقہ ولے نه وی (۲) دغه شان پہ صحیح حدیث کنبی دی چہ د نیکنی کار سپک مه گنری کہ هغه دومره وی چہ د خیلے لوتی نه لپے شان اوپه پہ یوتری باندے اوخکوی یا د خیل یومسلمان رور سره په رونے تندے خوشحالی سره ملاقات اوکری (۳) په یویل صحیح حدیث کنبی دی ای ایماندارو بنخو تاسود خیلے گوانونی هدیه او تحفه سپکه مه گنری کہ یوه نوکه ولے نه وی (۴) بیل حدیث کنبی دی چہ سوال کونکی ته خه نه خه ورکونی که سوزیدلے نوکه ولے نه وی (۵)

د مسند احمد په حدیث کنبی دی ای عائشه ؓ گناه سپکه مه گنری یادساته د دے هم الله ﷻ حساب اخستونکي دے (۶) ابن جریر کنبی دی چہ حضرت ابوبکر صدیق ؓ رسول الله ﷺ سره خوراک کولو چہ دا آیت نازل شو نو صدیق اکبر ؓ د خوراک نه لاس اوچت کرو او تپوس نی اوکړو یار رسول الله ﷻ آیا ماته به دیوے یوے ذری بدنی بدله را کولے شی نو حضور ﷺ او فرمائیل صدیق اکبر په دنیا کنبی چہ کوم کوم تکلیفونه تاته رسیدلے دی دا خوپه هغی کنبی راغلی او نیکنی د الله ﷻ سره ستا د پارہ جمع شوی دی اود دے یتولو به پوره پوره بدله د قیامت په ورخ درکولے شی (۷) ابن جریر په یویل روایت کنبی دی چہ دا سورت د حضرت ابوبکر ؓ په موجود گنی کنبی نازل شوے وو هغه چہ دا واوریدو نو ډیرنی اوژل. حضور ﷺ د سبب تپوس اوکړو نو هغوی او فرمائیل چہ ما دا سورت ژروی. حضور ﷺ او فرمائیل که تا خطا او گناه نه کوله چہ تاته او بیلے شی او معاف کړې شی نو الله ﷻ به یویل امت پیدا کړې وو چہ خطا او گناه به نی کوله او الله به هغوی ببیل. (۸)

حضرت ابوسعید خدری ؓ د حضور ﷺ نه دا آیت واوریدو نو تپوس نی اوکړو حضور ﷺ آیا زه به خیل ټول اعمال وینم؟ حضور ﷺ او فرمائیل او، تپوس نی اوکړو لوی لوی وئی فرمائیل او بیانی وئیل واره واره حضور ﷺ او فرمائیل او. ما وئیل هائی افسوس نو حضور ﷺ او فرمائیل ابوسعید خوشحاله شه نیکی خودلس چنده نه واخله تر اووه سوو پورې بلکه د دے نه هم زیات چہ الله ﷻ چاله غواړی ورکوی به. او گناه به هم د هغی په شان وی الله ﷻ به هغه هم او بیلی. واورنی یوکس ته به صرف د هغه عمل خلاصی ور نه کړې شی. ما وئیل حضور ﷺ تاسو ته هم وئی فرمائیل نه ماته هم مگردا چہ الله ﷻ په خیل رحمت سره ما پټ کړی. (۹) د دے په راویانو کنبی یو ابن لهیعه دے دا روایت صرف هم د ده نه نقل دے. د هر یو عمل بدله به ملاوېږی: حضرت سعید بن جبیر ؓ فرمائی چہ کله دا آیت (يُظَعِّمُونَ الظُّلُمَاتِ عَلَىٰ ظُهِيمِ مِثْقَلَاتِ زَنْجَارٍ) نازل شو یعنی د مال د محبت نه باوجود مسکین یتیم او قیدی باندے خوراک کوی نو خلقو دا اوگنل که مونږ لږ شان څیز د الله ﷻ په لار کنبی ورکړو نوخه ثواب به ملاوېږی. مسکین به د هغوی په دروازه کنبی راتلو خود یوے نیمې کھجورې یا د روټی یوه ټکړه وغیره ورکول نی سپک

(۱) احد: ۵۹/۵.

(۲) صحیح بخاری کتاب التوحید باب کلام الرب تعالی یوم القیامة مع الانبیاء وغیرهم: ۷۵۱۲.

(۳) احد: ۶۳/۵.

(۴) صحیح بخاری کتاب الادب باب لا تحقرن جارة لجارها: ۶۰۱۷، صحیح مسلم: ۱۰۳۰.

(۵) نسائی کتاب الزکاة باب رد السائل: ۲۵۶۶، وسنده صحیح: احد: ۴۳۵/۶.

(۶) ابن ماجه کتاب الزهد باب ذکر اللذوب: ۴۲۴۳، وهو صحیح: ۱۵۱/۶.

(۷) الطبری:

(۸) ابن ابی جریر وسنده حسن شعب الايمان: ۷۱۰۳، مجمع الزوائد: ۱۴۱/۷.

(۹) ابن ابی حاتم

گنجل اوداسی بہ نی واپس کولو کہ چرے ورکوی نو چہ چرتہ بنہ او محبوب خیز ورکری۔ هلته خود دی خیال یوہ ولہ وہ بلہ ولہ هغه وہ چاته چہ داخیال پیدا شوے وچہ بہ ورو ورو گناہونو بہ زمونہ نیول نہ کبری مثلا کله نی چرتہ دروغ خبرہ اوکرہ کله نی چرتہ اخواد یخوا نظر اوکرو کله نی غیبت اوکرو، د دروخ وعید خو بہ کبیرہ گناہونو باندی دی نود آیت ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴿﴾ نازل شو اودوی تہ دا اوخود لی شو چہ ورہ شان نیکی سپکہ مہ گترنی دا بہ لونیری او ملاویپی بہ لس او چہ دجاد پارہ اللہ ﷻ او غواری نود دی تہ ہم دیر زیات بلکہ د دی نیکو بہ بدلہ گنبی بدنی ہم معاف کوی۔ د یو یو نیکنی سرہ لس لس بدنی معاف کیپی۔ بیا دا ہم دی چہ کہ د چا نیکی د بدنی نہ یوہ ذرہ ہم زیاتہ شوہ هغه جنتی شو۔ رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ گناہ سپکہ مہ گترنی دا تہولے راجم کولے شی اوسرے ہلاکوی۔ رسول اللہ ﷺ د دی بدو مثال بیان کرے دی لکہ چہ خٹک خلق یو خانی گنبی کوز شی بیا یویو دودہ لرگی راغونہ کرے نود لرگو یو دھیری اولگی اوکہ بیا دا اوسوزولی شی نو پے دی اور کنبی چہ خہ غواری پخولے شی﴾ (دغہ شان لہ لہ گناہ دیرہ زیاتیپی اود اور کار کوی او انسان سوزوی۔)

(والحمد لله رب العلمین) د سورت الزلزال تفسیر ختم شو۔

ایاتونہ	سورة العاديات مکیه وهی احدی عشره آیات ورکوعا واحدا	رکوع گناہی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
①	شروع کوم پے نوم د اللہ چہ دیر مہربان زیات رحم گونکے دی	①
وَالْعِدَّتِ	صَبَّحًا ۱۱ قَالُمُورِ ۱۲ قَدَحًا ۱۳	
قسم دی پے منڈہ وھونکو اسونو باند	دپرشار سرہ بیا ایستونکی د اور دی پے وھلو دتوکرو سرہ	
قسم دی پے منڈہ وھونکو اسونو چے پرشیری	..... نو پے پشو وھلو دا ور بخری غورزوی	
فَالْمُغِیْرَتِ	صَبَّحًا ۱۴ فَاكْرَن ۱۵ یہ ۱۶ نَقَعًا ۱۷ قَوْسَطَن ۱۸	
بیا حملہ گونکی دی پے صبا گنبی بیا پور تہ کوی پے دی موقع دورہ بیا منخ تہ ورننوزی		
نو د صبا پے وخت پے دشمن حملہ کوی نو پے هغی سرہ گرد او غبار اوچتوی	..... نو دشمن	
یہ ۱۹	جَمْعًا ۲۰ اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّہٖ لَکَنُودٌ ۲۱	
پے دی حالت گنبی دلے (د دشمن) تہ بیشک انسان درب خیل دیر ناشکرہ دی		
(لشکر) مینخ تہ ورننوخ	..... بیشک چے انسان دخیل رب ناشکرہ دی	
وَاِنَّہٗ	عَلٰی ذٰلِکَ ۲۲ شَہِیْدٌ ۲۳ وَاِنَّہٗ ۲۴ لِحُبِّ الْخٰیْرِ ۲۵	
او بیشک دا انسان پے دی ناشکرے باند خامخا گواہ دی او بیشک دی پے مینہ دمال کنبی		
اودی پخپلہ پے دی خپلہ ناشکرے گواہ دی	..... اودی دمال پے مینہ کنبی	
لَشَہِیْدٌ ۲۶	اَفَلَا یَعْلَمُ ۲۷ اِذَا ۲۸ بَعِثَر ۲۹ مَّا ۳۰	
خامخا سخت دی ایا نو هغه نہ پیڑنی هغه وخت کله چے راپور تہ کرے شی هغه خہ		
دیر (زیات) سخت دی	..... ایا دہ تہ معلوم نہ دہ چے خہ وخت د قبرونو تہ هغه خہ پے کنبی دی	

فی الْقُبُورِ	وَحِصَلْ	مَا	فِي الصُّدُورِ	إِنَّ رَبَّهُمْ
چی پہ قبرونو کنبی دی او بھر کړی شی هغه څه چی په سینو کنبی دی بیشکه رب دهغوی به				
(مری) راپاخولی شی او د سینو پټ رازونه به څرگند کړی شی .....نو په دغه				
لَهُمْ	يَوْمَئِذٍ	لَحْظٍ	عَدِيدٍ	
په هغوی باندې په دغه ورځ خامخا خبردار وی				
ورځ به الله تعالی ددوی په حال ښه خبر وی				

قوله تعالى: - وَالْغَدِيَّتِ صَبَحًا

د مجاهدينو د اسونو قسم: د مجاهدينو اسونه کله چه د الله ﷻ په لار کښي هنريږي او منډې وهی د هغوی الله ﷻ قسم خوري بيا په دې تيزنی سره منډې وهلو کښي دهغوی نعلونه د کانې سره جنگيدل او په دې مرلوسره د اور بڅري الوتلو اوبيا د سحر په وخت کښي په دښمن باندې حمله کول اود رب دښمنان لاتدې باندې کول. د حضور ﷺ هم دغه عادت مبارک وو چه کله به د دښمن يوکلی ته تلو نو هلته به د شپې د پاره حصاريدو او غوږ په نۍ کيځودو که چرته د اذان آواز به راغلونو حضور ﷺ به منع شوکه نه به راتلونو لښکر ته نۍ حکم اوکړو چه ورچغه کړي(۱) بيا د دغه اسونو دورې اوچتول او د هغه ټولود دښمنانو مينځ ته ورننوتل په دې ټولو څيزونو باندې قسم خوړلوسره مضمون شروع کوي. د حضرت عبدالله ﷺ نه روايت دې «وَالْغَدِيَّتِ» نه مراد اوبښ دې حضرت علی ﷺ هم دا واني.

د حضرت ابن عباس ﷺ دا قول دې چه دې نه مراد اسونه دی کله چه علی ﷺ ته معلومه شوه نو هغوی اوفرمايل اسونه د بدر په ورځ مونږ سره چرته وو؟ دې خو په هغه وړوکي لښکر کښي وو چه ليکلي شوي وو. جعبده الله بن عباس ﷺ يوځل په حطيم شريف کښي ناست وو چه يوسرې راغلود دې آيت تفسير تپوس نۍ اوکړو نو هغوی اوفرمايل دې نه مراد د مجاهدينو اسونه دی چه د جهاد په وخت کښي په دښمن باندې حمله کوي بيا د شپې په وخت دا اسونه اوسواره مجاهدين خپلو کيمپونوته راځي اود خوراک د پاره اور لگوي هغه د دې تپوس نه پس حضرت علی ﷺ له لارو هغه وخت هغوی د زم زم اوبه په خلقو ځکولې هغه سړی د دوی نه هم هغه سوال اوکړو هغوی اوفرمايل چه ما نه وړاندې دې د بل چانه هم تپوس کړې دې؟ ونيل او د حضرت ابن عباس ﷺ نه مې تپوس کړې نو هغوی اوفرمايل د مجاهدينو اسونه کوم چه د الله ﷻ په لار کښي حمله اوکړي. حضرت علی ﷺ ورته اوفرمايل چه لاړ شه هغه لږ شان ماله راوله کله چه هغه راغلو نو حضرت علی ﷺ اوفرمايل چه تاته پته نشته اوخلقو ته فتوی ورکوي. د الله ﷻ قسم په اسلام کښي رومښي عزوه د بدر شوې په دې جنگ کښي مونږ سره صرف دوه اسونه وو. بود حضرت زبير ﷺ او بل د حضرت مقداد ﷺ نو عاديات ضبحانه څنگه مراد کيدې شی دې نه مراد خود عرفات ته دمزدلفه طرف ته تلونکي(۱) اوبيا د مزدلفه ته منۍ طرف ته تلونکي دی. حضرت عبدالله ﷺ فرماني دې اوريدوسره ما د خپل وړانديني قول نه رجوع اوکړه اوچه حضرت علی ﷺ کوم فرمايلې وو هم هغه مې اووئيل مزدلفه ته په رسيدو باندې حاجی خپله کټونۍ روتۍ د پاره اور بلوي. نود حضرت علی ﷺ فرمان داسې شو چه دې نه مراد اوبښ دې اوهم دا قول د يوې ډلې دې په کوم کښي چه ابراهيم عبيده بن عمير وغيره دی اود حضرت ابن عباس ﷺ نه اسونه روايت دی.

قوله تعالى: - فَأَلْمِزْنِ رَبِّ ضُحَاةٍ

د سحر پہ وخت کنہی حملہ کوئی:- مجاہد رحمۃ اللہ علیہ عکرمہ رحمۃ اللہ علیہ عطاء رحمۃ اللہ علیہ قتادہ رحمۃ اللہ علیہ ضحاک رحمۃ اللہ علیہ ہم دا وانی او امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ ہم دا خویشی بلکہ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ او حضرت عطاء رحمۃ اللہ علیہ نہ روایت دی (ضمیم) یعنی ہنریدل د یو خانور دیارہ نہ وی سوا د اس اوسپی۔ ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمانی د هغوی د خلو نہ چہ د هنراری پہ وخت کنہی کوم آواز د اح اح اوخی ہم دا (ضمیم) دی۔ اود دویمې حملہ خو یوہ دا معنی کرې شوې ده چہ د نعلونو کانرو سرہ جنگیدو باندې اور پیدا کیدل اوبلہ معنی دا ہم کرې شوې ده چہ د هغوی د سوړو پہ جنگ کنہی اور لگول اودا هم ونیلی شوی دی چہ پہ جنگ دھوکہ او چل ول کول اودا هم روایت دی چہ د شپې خپل د قیام خای ته په رسیدو باندې اور بلول او په مزدلفہ کنہی د حاجیانو پس د مابنہام نہ رسیدل او اور لگول۔

امام ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ وانی چہ زما په نيزد د ټولونه زیات ټیک قول هم دا دی چہ د اسونو نعلونه د کانرو سرہ لگیدو باندې د اور پیدا کیدل۔ بیا د سحر پہ وخت کنہی د مجاہدینو په دینمن باندې ناخاپی حملہ کول او چہ کومو صاحبانو ددې نہ مراد اوبی اخستی دی هغه فرمانی چہ د دې نہ مراد د مزدلفہ نہ منی طرف ته د سحر تلل دی بیا دا ټول وانی چہ بیا هغوی په کوم خای کنہی کوزیری کہ هغه پہ جهاد کنہی وی کہ حج کنہی دورې الوزوی بیا د دې مجاہدینو د کافرانو په لښکر کنہی په بهادرۍ سرہ ورنټول او په شلولو وهلو وژلو د هغوی د لښکر مینځ ته رسیدل اودا هم مراد کیدې شی چہ ټول راجع شی اود هغه خای مینځ ته راشی نو په دې صورت کنہی جمعا د حال موکد کیدو په وجه سرہ منصوب کیږی۔ ابویکر بزار کنہی په دې خای یو غریب حدیث دی په کوم کنہی چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم یولښکر لیگلی وویوہ میاشت تیرہ شوہ خود هغوی څہ خبر راغلو په دې باندې دا آیت نازل شو او د هغه لښکر الله تعالی خبر ورکړو چہ د هغوی اسونہ هنریدلو سرہ په تیزۍ سرہ لاړل د هغوی د نعلونو د جنگیدو نہ یخړی الوتل هغوی هم سحر سحر په دینمن باندې په پوره تیارۍ سرہ حملہ اوکړہ دهغوی د قدمونو نعلونو نہ دورې الوتی بیا غالب راغلل او ټول راجع شو کیناستل (۱) ددې قسمونو په هغه مضمون بیانیری په کوم چہ د اقسامونہ خوړلې شوې وو چہ انسان د خپل رب د نعمتونو قدر دان نہ دی۔ کہ یو وخت کنہی څہ درد تکلیف راشی نو هغه ورته ښه یادوی خود الله تعالی په زرگونو نعمتونہ چہ کوم دی هغه ټول ئی هیر کړې دی۔

د ابن ابی حاتم په حدیث کنہی دی چہ (کنود) هغه دې څوک چہ خان له خوراک کوی غلامان وهی او احسان او سلوک نہ کوی د دې اسناد ضعیف دی۔ بیا الله تعالی په دې باندې گواه دی چہ دې پخپله په خپله خبرہ گواه دی د ده ناشکری د کارونو او وینا نہ صفاینکارہ ده۔ لکه بل خای ارشاد دی (شاهدین علی انفسہم بالکفر) یعنی د مشرکانونہ د الله تعالی د جملاتونو آبادی نہ شې کیدلې اودوی د خپل کفر یخپله گواه دی۔ بیا فرمانی چہ دوی د مال په غوښتلو کنہی ډیر سخت دی یعنی د دوی د مال سرہ ډیره مینه ده اودا هم معنی ده چہ د دې په مینه کنہی اونخلی اوزمونو په لار کنہی د ورکړې نہ خان پتوی۔ بخل کوی۔ بیا الله تعالی هغه د دنیا نہ بې رغبت کوی او د آخرت طرف ته ئی متوجہ کولود پاره فرمانی آیا انسان ته دا معلومہ نہ ده چہ یو وخت داسې راروان دی چہ ټول مری به د خپلو قبرونو نہ راپاسی اودیری په اوکومې خبرې چہ پتې شوې وې ټولې به ښکاره کولې شی۔ واورنی دهغوی رب د هغوی د ټولو کارونو نہ خبر دی اود هریو عمل بدله پوره پوره ورکونکې دی د یوې ذرې برابر هغه ظلم نہ کوی۔ (والحمد لله رب العالمین) د سورت عادیات تفسیر د الله تعالی په فضل او کرم سرہ ختم شو۔

آياتونه	سورة القارعة مكية وهي احدى عشرة آيات وركوعا واحدا	ركوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
①	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
	الْقَارِعَةُ ۝ مَا الْقَارِعَةُ ۝ وَمَا أَذْرِكُ ۝ مَا الْقَارِعَةُ ۝ يَوْمَ	
	لویه حادثه څه ده هغه لویه حادثه او څه معلومه ده تاته چې څه ده هغه لویه حادثه هغه ورځ	
	ټکونکې دې هغه ټکونکې څه دې او تاته څه معلومه ده چې هغه ټکونکې څه دې ..... په دغه	
	يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ۝ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ۝	
	چې شی به خلق پشان پتنگانو خورو ورو او شی به غرونه پشان دورې وهلې شوی	
	ورځ به خلق د خورو ورو پتنگانو په شان گرځي او غرونه به د شیندلې شوې رنگینې وړې په شان الوزی	
	فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ۝ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ۝	
	هر چې دې هغه څوک چې درنې شی تلي دهغه پس هغه به په ژوند خوښ کښی وی	
	نور دې (د نیکو عملونو) تلي چې درنې شي ..... هغه په ښه مزه کښی وی	
	وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ۝ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ۝	
	او هر چې دې هغه څوک چې سپکې شوې تلي دهغه نو ځانې دقرار دهغه ژوره کنده ده	
	اود چا (د بدو عملونو) تلي چې سپکې شي ..... دهغه ځانې هاوېه دې	
	وَمَا أَذْرِكُ ۝ مَا هِيَ ۝ نَارٌ حَامِيَةٌ ۝	
	او څه پته ده تاته چې څه څیز دې هغه اور گرم دې	
	او تاته څه معلومه چې هاوېه څه څیز دې هغه گرم اور دې	

قوله تعالى:- الْقَارِعَةُ ۝ مَا الْقَارِعَةُ ۝

قیامت گرزونکې دې :- «قارعة» هم د قیامت نوم دې لکه «حاققة طامة صاعقة غاشية» وغیره. د دې د لونی او خطرناکوالی بیانولو دپاره سوال کولې شی چه داڅه څیز دې؟ ددې علم بغیر زما د خودلو بل هیڅ چاته حاصلیدی نه شی. بیا پخپله بنائی په دغه ورځ به خلق خفه گډوډ حیران او پریشان اخواد یخوا گرځی نکه خنکه چه پتنگان وی. بل ځای فرمائی «كَانَ هُمْ جَزَاءُ مِثْلِهِمْ» لکه هغوی خواره شوی ملخان دی. بیا فرمائی د غرونو په داخل وی چه هغه به د ویشلې شوې وړنې په شان اخواد یخوا الوتونکې په نظر راځی بیا فرمائی چه په هغه ورځ به د هر نیک او بد انجام ښکاره کړې شی. د نیکانو بزرگی او د بدانو سپکاوی به ښکاره کړې شی د چا چه نیکۍ په وزن کښې د بدونه زیاتې شی هغه به د عیش او آرام په جنت کښې اوسیدی اود چا بدنی چه په نیکو راخوړې شوې د نیکو چاپېرې سپک شو هغه به دوزخی شی هغه به پر مخې دوزخ کښې ورغورزولې شی. د ام نه مراد دماغ دی یعنی سربښکته به هاوېه ته ځی او دا هم معنی شوې ده چه فریښتی به په دوزخ کښې د هغه په سرباندې د غذاوېو بارانونه راوړی. او دا هم مطلب دې چه د ده اصلی ځای هغه دې چرته چه د هغه دپاره ځای مقرر شوې دې هغه دوزخ دې

(ہاویہ) د دوزخ نوم دے ہم ددی دپارہ د دے تفسیر بیانولوسره فرمایاں چہ تاتہ نہ دہ معلومہ چہ دا ہاویہ خہ خیز دے؟ اوس درتہ زہ بنایم دا ہفہ شغلے وھونکے سورکے شوی اور دے۔

قوله تعالى: ﴿يُؤْتِي عِشَّةً رَّاضِيَةً﴾

حضرت اشعث بن عبداللہ فرمائی چہ د مؤمن د مرگ نہ پس د ہفہ روح د ایماندارانود روحونو طرف تہ اوری اوفریشے ہفے تہ وائی چہ د خپل رور تسلی اوزرہ اوساتہ دے د دنیا پہ غمونو دردونو کبے اختہ وو اوس ہفہ نیک روحونہ د ہفہ نہ تپوس کوی چہ د فلانکی خہ حال دے؟ ہفہ وائی چہ ہفہ خومر شوی دے تاسو لہ نہ دے راغلی؟ دوی پوہیری او وائی پریدنی ہفہ خوخیلی مور ہاویہ لہ نلی دے۔ د ابن مردویہ پہ یومرفوع حدیث کبے دی چہ دا بیان پہ بنہ کولاولی سرہ دے او مونے ہم دا پہ کتاب صفۃ النار کبے ذکر کرے دے۔ اللہ ﷻ پہ خپل فضل اوکرم سرہ مونے لہ د دے دوزخ د اور نہ خلاصی راکری۔ آمین۔

قوله تعالى: ﴿نَارًا حَامِيَةً﴾

اور سوزونکے :- بیا فرمائی ہفہ دیر سخت تیز سوزونکے اور دے لوی شغلے وھونکے، سوزونکے رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ ستاسودا اورخو د ہفے اویایمہ حصہ دہ۔ خلقو نیل حضرت د ہلاکت د پارہ خودا ہم کافی دے۔ حضور ﷺ اوفرانیل چہ او خو د دوزخ اورخو دے نہ یوکم اویادرجے تیز دے پہ صحیح بخاری کبے داحیث دے او پہ دے کبے دہم دی چہ ہرہ یوہ حصہ نی دے اور پہ شان دہ۔ (۱) مسنداحمد کبے ہم دا روایت موجود دے (۲) مسنداحمد کبے یوحیث کبے دے سرہ دہم شامل دی چہ دا اورسرہ د دے چہ اویا درجے کیدونہ بیا ہم دادوہ خل د سمندر پہ ابوکبے مکرے شوی دے اور الیگلے دے اوکہ دا نہ وو نوڈے تہ بہ دے ہم نفع نہ شوہ اوچتولی۔ (۳) پہ یو بل حدیث کبے دی چہ دا اورسلمہ حصہ دے (۴) طبرانی کبے دے پیڑنی چہ ستاسود دے اوراد دوزخ د اور پہ مینخ کبے خہ نسبت دے؟ ستاسود دے اورد لوگی نہ ہم اویادرجے زیات تورہفہ اوردے (۵) ترمذی او ابن ماجہ کبے حدیث دے چہ دوزخ اور زرکالہ بل کرے شونوہفہ سورشو بیا د زرکالہ پورے اوسوزولی شونو سپین شو او بیا زرکالہ پورے بل کرے شونو تور شونو اوس ہفہ سخت تک تور او د تیارووالا دے۔ (۶)

د مسنداحمد پہ حدیث کبے دی د تولونہ د سپک عذاب والا دوزخے ہفہ دے دچا پہ پشو کبے چہ بہ د اور دوہ خپلنی وی پہ کوموسرہ چہ بہ د ہفہ مازغہ خوتکیرے (۷) بخاری او مسلم کبے دی چہ اور خپل رب تہ شکایت اوکرو اے اللہ زما یوہ حصہ دویمہ خوری نو پروردگار ورتہ د دوو ساه گانو اختلو اجازت ورکرو یو پہ ژمی کبے او یو پہ اوری کبے۔ نو چہ دا تاسو سختہ یخنی وینشی د ہفہ یخہ ساه دہ اوچہ دا سختہ گرمی وی نو دا د ہفہ د گرمی ساه اثر دے۔ (۸) بل حدیث کبے دی چہ کلہ سختہ گرمی وی نو مونخ یخولو سرہ کونی خکہ چہ د گرمی سختی د دوزخ د اور پہ وجہ سرہ دہ۔ (۹)

(الحمد لله) د سورت فارعة تفسیر ہم ختم شو۔

(۱) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب صفة النار انا مخلوقة ۴۲۶۵، صحیح مسلم: ۲۸۱۳، موطا: ۹۹۴/۲۔

(۲) الحد: ۴۶۷/۲، وسندہ حسن۔

(۳) الحد: ۲۴۴/۲، وهو حدیث صحیح۔

(۴) الحد: ۳۷۸/۲، وسندہ صحیح۔

(۵) المعجم الکبیر الاوسط للطبرانی: ۴۷۹،

(۶) ترمذی کتاب صفة جهنم باب منه لی صفة النار وانا سردا مظلمة: ۲۵۹۱۔

(۷) الحد: ۴۳۲/۲، صحیح مسلم کتاب الايمان باب اهل النار عذابا: ۲۱۱۔

(۸) صحیح بخاری کتاب مواثیق الصلاة باب الابرار بالظہر لی شدۃ الحر: ۵۳۷۔

(۹) صحیح بخاری کتاب مواثیق الصلاة باب الابرار بالظہر لی شدۃ الحر: ۵۳۶۔

آیاتونہ	سورة التكاثر مکیہ وہی ثمانی آیات ورکوعا واحدا	رکوع گانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم پہ نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
اَلْهَمُّ	التَّكَاثُرُ	حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ
غافلہ کری تاسو حرص د مال ډیرولو تر دې پورې چی زیارت اوکړو تاسو دمقبرو هرگز داسې نه		
د مال د ډیرولو حرص تاسو غافلہ کری ئې تر دې چې تاسو قبرونو ته اوسیرئ ..... خیردار		
سَوْفَ تَعْلَمُونَ	ثُمَّ كَلَّا	سَوْفَ تَعْلَمُونَ
ډیر زر به معلوم شی تاسو ته بیا هرگز داسې نه ډیر زر به معلوم شی تاسو ته هرگز داسې نه		
زر به پوهه شی ..... بیا یاد لرئ چه زر به پوهه شی ..... هرگز نه		
لَوْ تَعْلَمُونَ	عِلْمَ الْيَقِينِ	لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ
کاش چی تاسو پوهیدلې په علم یقینی سره خامخا به وینی تاسو دوزخ بیا به خامخا وینی تاسو هغه		
که تاسو خپل انجام یقینی طور پیژندی تاسو به ضرور په خپلو سترگو دوزخ او وینی بیا به هغه خامخا		
عَيْنَ الْيَقِينِ	ثُمَّ لَتَسْتَبْشِرْنَ	يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ
په سترگو دیقین سره بیا به خامخا تپوس کیری ستاسو نه په دغه ورځ په باره ددې نعمتونو کبی		
دیقین په سترگو او وینی بیا به په دغه ورځ تاسو نه د نعمتونو تپوس کولې شی		

قوله تعالى :- اَلْهَمُّ التَّكَاثُرُ حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ

د دنیا په محبت کښې د آخرت نه غفلت :- ارشاد کړې چې د دنیا محبت او ددې حاصلولو کوشش تاسو د آخرت د طلب او نیکو د کارونو نه بې پرواه کړئ تاسو هم ددې دنیا په لټجو کښې اونختنی اوناخې مرګ راغلو او تاسو قبرونو ته اوسیدئ رسول الله ﷺ فرمائی د پروردگار د اطاعت نه تاسو د دنیا په کوششونو کښې اونختنی او د مرګه پورې په غفلت کښې پراته ونی (۱) (ابن ابی حاتم) حسن بصری رحمته فرمائی چې د مال اولاد د زیاتوالی حرص کښې مود مرګ خیال اخوا او غورزولو صحیح بخاری کتاب الرقاق کښې دی چې ابی بن کعب رضی الله عنه فرمائی چې (لوکان لابن آدم وادن ذهب) یعنی که بنیادم سره دیوخنګل برابر سره زر وی دا مونږ هم د قرآن پاک آیت گنرلو تردې چې (اَلْهَمُّ التَّكَاثُرُ) نازل شو (۲) دانسان مال کوم یو دی ؟ مسند احمد کښې چې حضرت عبدالله بن شخیر رضی الله عنه فرمائی چې زه کله د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم نو حضور ﷺ دا آیت لوستلو وئی فرمائیل چې بنیادم وائی چې زما مال زما مال حالانکه ستا مال خو صرف هغه دې کوم چې تا او خوړلو اوفنادې کړو یادې واغوستو او اودې شلولو صدقه ورکولو سره دې باقی کړو (۳) په صحیح مسلم کښې دومره نور هم دې چې نه سوا څه

(۱) ابن ابی حاتم

(۲) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب ما یطی من لئنه المال : ۶۴۴۰

(۳) احمد ۲۴۱/۴، صحیح مسلم کتاب الزهد باب الدنيا سجن للمومن و جنت للکافر : ۲۹۵۸

ہم دی ہفہ خو تا د خلق د پارہ پریخودل (لاری) (۱)

دانشان سرہ صرف عمل پاتی کیڈی ۵۰ بخاری شریف پہ حدیث کنبی دی چہ مری سرہ دري خیزونہ خی پہ کومو کنبی چہ دوه واپس راگرخی او یورسره پاتی کیبری. د کورولا مال او اعمال. اهل اومال واپس راخی او عمل پاتی کیبری (۱) دمسند احمد پہ حدیث کنبی دی بنیادم بودا کیبری خو دوه خیزونہ ہفہ سرہ باقی پاتی کیبری یو لالچ او بل خواهش. (۲)

ددي سورت شان نزول: حضرت ضحاک رضی اللہ عنہ د یوسری سرہ پہ لاس کنبی یودرم لیدوسره نی تپوس اوکرودا درهم د چا دی؟ ہفہ ونیل زما. ونی فرمائیل چہ ستاخو بہ ہفہ وخت وی چہ پہ خہ نیک کار کنبی نی خرچ کری یاد اللہ عزوجلہ د شکر پہ توگہ نی خرچ کری. حضرت احنف رضی اللہ عنہ دا واقعہ بیانولوسره بیا داشعر او نیلو:

انت للمال اذا لمکته فاذا انفقته فالمال لك

ترجمہ: یعنی چہ تہ کلہ د مال د پارہ ناست نی نو تہ د مال ملکیت نی کلہ چہ داخرج کری ہفہ وخت بہ مال ستا ملکیت شی.

ابن بریدہ رحمہ اللہ فرمائی بنوحارثہ او بنوحارث د انصاروقبائل پہ خپل مینخ کنبی فخر او غرور کولو یونیل چہ گورہ پہ مونہ کنبی فلانکی سري دومرہ بہادر دي داسي کلک دومرہ لوی مالدار وغیرہ. د بلي قبيلې والا دخپل داسي کسان پیش کول. کلہ چہ نی ژوندو سرہ داسي فخر اومباهات کول نو نیل چہ راخی قبرستان تہ خو هلته لالړ او د خپلو خپلو مړو قبرونو تہ نی ارشاري کولي او نیل بہ نی اوبسانی د دہ پہ شان ہم پہ تاسو کنبی خوک تیر شوې دي هغوی بہ دوی تہ د خپلو مړوسره الزامونہ ورکول. پہ دي باندي دا دوه د شروع آياتونہ نازل شو چہ تاسو فخر اومباهات کولوسره اديرو تہ اورسیدنی اوبہ خپلو خپلو مړو باندي مو فخر او غرور شروع کړو. پکار وو چہ دلته بہ راتلوندي مړو عبرت حاصل کړي وي خپل مړہ کيدل ستا کيدل او خاورې کيدل مو يادول.

دني کریم رحمہ اللہ ديو سري عبادت کولو واقعہ: حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ خلقو بہ پہ خپل زیاتوالی او کثرت باندي فخر کولو تردې چہ یو یو پہ قبر کنبی ورښکته شو. مطلب دا چہ د ډیروالی ارمان پہ غفلت کنبی اوساتل تردې چہ مړه شول او قبرونو کنبی داخل شو. صحیح حدیث کنبی دی نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د یو بانده چې تپوس له ورغلو اود عادت مبارک مطابق نی اوفرمائیل هیخ یرہ نشته ان شاء الله د گناهونو نہ بہ خلاص شی نو ہفہ او نیل چہ تاسو خودا بنہ پاک بنائی دا خو ہفہ تہ دہ چہ پہ بوداگانو او خوانانو باندي جوش وهي اوقبر تہ نی رسوی. حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چہ بنہ ہم داسي ټیک ده. (۳) پہ دي حدیث کنبی ہم لفظ «تزيه القبور» دي اولته پہ قرآن کنبی ہم (حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ) دي. نومعلومہ شوہ چہ دي نہ مراد مړہ کيدل اوبہ قبر کنبی خبيدل دي. ترمدي کنبی دی حضرت علی رضی اللہ عنہ فرمائی ترکومي چہ دا آیت نازل شوې نہ وو مونہ د قبر د عذاب پہ شک کنبی وو (۴) دا حدیث غریب دي.

ابن ابی حاتم کنبی دی چہ حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی اللہ عنہ دي آیت تلاوت اوکرو بیانی خہ وخت پوري سوچ اوکرو ونی فرمائیل میمون د قبرونو کتل خو صرف د زیارت پہ توگہ دی اوهریوزیارت کونکي خپل خای تہ واپس کیبری یعنی کہ دجنت طرف تہ وی کہ د دوزخ طرف تہ. یواغرابی ہم د یوسري نہ د

(۱) صحیح مسلم: ۲۹۶۰ حوالہ سابق: ۲۹۵۹.

(۲) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب سكرات الموت: ۶۵۱۴، صحیح: ۲۹۶۰.

(۳) احمد: ۱۱۵۳/۳، ح/ ۱۲۱۴۲، وسندہ صحیح وهو متفق عليه البخاری: ۶۴۲۱، ومسلم: ۱۰۴۷، من حدیث شعبه به

(۴) صحیح بخاری کتاب المرض باب عیادة الاعراب: ۶۵۶۲. المعجم الکبیر: ۱۱۹۵۱.

(۵) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة (الماکم الکتاب): ۳۳۵۵.

دې دواړو اياتونو تلاوت اوريدوسره داسې ونيولې وو چه اصل مقام بل خائ دي. بيا الله ﷻ په سختي سره دوه ځل فرمائي د حقيقت حال علم به تاسو ته اوس اوشي. دا مطلب هم بيان كړې شوي دي چه اول مراد كافران دي او په دويم ځل مؤمنان مراد دي. بيا فرمائي كه تاسو په يقيني علم سره دا معلوم كړې وي يعنې كه داسې وي نو تاسو به غفلت كېښې نه پرېوتلې او مرگه پورې به د خپل آخر منزل آخرت نه په غفلت كېښې نه پاتې كيدنې. بيا چه د كوم خيز نه ئې اول ويرولې وو هم د هغې بيان كولې شي چه تاسو به دوزخ پخپلو سترگو باندې اووښنې چه ددې په چپه باندې نور خو څه چه انبياء عليهم (سلام به د هيبت او ويرې په زنگونو باندې راپريوځي اود دې عظمت او دهشت به په هر چا باندې خورشوي وي لكه چه په ډيرو احاديثو كېښې په تفصيل سره نقل دي.

قوله تعالى: - لَمْ تَكُنْ لَكُمْ يَوْمَئِذٍ الْغَيْبُ

د قيامت په ورځ به د نعمتونو متعلق سوال كېږي. بيا فرمائي چه په دې ورځ به تاسو نه د نعمتونو باريه كېښې تېوس كولې شي. د صحت امن رزق وغيره ټولو نعمتونو متعلق به تېوس كولې شي چه د دې شكر مو تر كوم خائ پورې ادا كړې دي. د ابن ابي حاتم په يو غريب حديث كېښې دي چه تيك د غمړي په وخت رسول الله ﷺ د خپل كورنه او وتلو او ابوبكر ؓ هم جومات ته راروان وو تېوس ئې او كړو چه دې وخت كېښې څنگه راوتلې ئې؟ ونې ونيل حضور ﷺ كوم خيز چه تاسو راويستلې ئې هغې زه هم راويستلې يم. حضرت عمر بن خطاب ؓ هم راغلو هغه ته هم حضور ﷺ داسې او فرمائيل نو هغه هم دغه جواب وركړ. بيا حضور ﷺ دې دواړو بزرگانو سره خبرې كول شروع كړه. بياني او فرمائيل چه كه همت وي نو دغه باغ پورې خو خوراك څښاك به ملاوشې اود سوري خائ هم. مونږ ونيل ډيره ښه ده نو حضور ﷺ مونږ د ابوالهېثم ؓ انصاري د باغ دروازي ته راوستلو. حضور ﷺ سلام او كړو او اجازت ئې اوغوښتو ام هېثم انصاريه هم د دروازي نه شاته ولاړه وه او ريډل ئې خو په اوچت اواز سره ئې جواب ورنه كړو په دې لالچ باندې چه د الله ﷻ رسول ﷺ نورې ډيرې د سلامتيا دعاگانې او كړې او په څو څو ځل د حضور ﷺ سلام واورې. كله چه درې ځل حضور ﷺ سلام او كړو او څه جواب ملاونه شو نو واپس روان شو. نو د حضرت ابوالهېثم ؓ مورې بې رامنډې كړې او ونې ونيل حضور ﷺ ماستاسو آواز اوريدلو خوزما اراده وه چه الله ﷻ دې او كړې چه تاسو څو څو ځل سلام او كړئ په دې وجه ما خپل آواز تاسو ته واورولو تاسو راشئ او تشرېف راوړئ. حضور ﷺ د هغې دا فعل په ښه نظر سره او كتلو اووئې فرمائيل چه پخپله ابو الهېثم ؓ چرته دي؟ هغې او ونيل حضور ﷺ هغه هم دلته نيزدې د اوپوراوړلو د پاره تلې دي. تاسو تشرېف راوړئ ان شاء الله بس راروان دي. حضور ﷺ باغ كېښې تشرېف كيخودو هغه بې بې د يوسوري لاندې څه خواره كړه په هغې باندې حضور ﷺ تشرېف كيخودو. په دې كېښې ابوالهېثم ؓ هم تشرېف راوړلو او ډير زيات خوشحاله شو او ښكلي ښكلي غونچې ئې راكوزولې او وركولې ئې تردې چه پخپله حضور ﷺ منع كړو. صحابي او ونيل يارسول الله ﷺ اوچې لمدې تر اوبالكل پخې څنگه چه تاسو غواړئ اوخوړئ. كله چه ئې كهجورې اوخوړلې نو خوږې اوبه ئې راوړلې هغې او څكلې او بيا حضور ﷺ او فرمائيل هم دا هغه نعمتونه دي د كوم باره كېښې به چه د الله ﷻ په دربار كېښې پوښتنه كولې شي.

د ابن جرير هم په دې حديث كېښې دي چه حضرت ابوبكر ؓ او حضرت عمر ؓ ناست ووهوئې له حضور ﷺ تشرېف راوړو اووئې فرمائيل دلته څنگه ناست ئې؟ دواړو ونيل حضور ﷺ د ولرې د وجه نه د كور نه راوتلې يو ونې فرمائيل دهغه الله ﷻ قسم چاچه زه په حقه سره راليكلي يم زه هم په دې وجه نن راوتلې يم. اوس حضور ﷺ دوى سره د يو انصاري كور ته لاړل د هغه بې بې ملاوشوه تېوس ئې او كړو چه ستا خاوند چرته دي؟ ونيل د كور د پاره خوږې اوبه راوړلو له تلې دي. په دې كېښې هغه مشك اوچت كړې راغلو په خوشحاله خوشحالو ئې ونيل چه زما په شان خوش قسمته نن څوك نشته د چا كور

تہ چہ دے اللہ ﷻ نبی ﷺ تشریف راوړې دې. مشک نئ زوړند کړو او پخپله لاړو او د کھجورو تازه تازه غونچې نئ راوړې حضور ﷺ او فرمائیل چہ په خوښه دې راغونډې کړې وې او راوړې دې وې نو ښه به وه هغه جواب ورکړو چہ حضور ﷺ ماونیل چہ تاسو د خپل طبیعت او خپلې خوښې مطابق راغونډې کړئ او ونئ خوړئ بیا چاره به لاس چہ چرته یوڅاروې حلال کړی غوښه پخه کړی نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ گوره د پښوالا څاروې مه حلالوه. هغه حلاله اوکړه او حضور ﷺ هم هلته ډوډنئ اوخوړله. بیانی او فرمائیل چہ گورنئ نهر د کور نه وتلې وو او په مړه خېته خو هم دا هغه نعمتونه دی د کومو باره کښې چہ به په قیامت تپوس کولې شی. (۱) د رسول الله ﷺ آزاد کړې شوې غلام حضرت عسیب ﷺ فرمائی د شپې رسول الله ﷺ ماته آواز اوکړو زه راووتلم بیانی حضرت ابوبکر ﷺ ته آواز اوکړو بیانی حضرت عمر ﷺ ته آواز اوکړو او بیا د یو انصاری باغ ته تشریف یووړو او ونئ فرمائیل راوړه خوراک راوړه هغه د انگورو غونچې راوړې او حضور ﷺ مخې ته نئ کیخوډې. حضور ﷺ اود هغه ملگرو اوخوړلې بیانی او فرمائیل یخې اوبه راباندې اوڅکوه هغه راوړې او حضور ﷺ اوڅکلې بیا نئ او فرمائیل د دې باره کښې به هم د قیامت په ورځ تپوس کولې شی. حضرت عمر ﷺ هغه غونچه زمکې له راخلاصه کړه اوونئ ونیل چہ د دې باره کښې به هم د الله ﷻ په دربار کښې تپوس کولې شی. حضور ﷺ او فرمائیل چہ او صرف د دریو څیزونو باره کښې به تپوس نه شی کولې د پردې لائق کپړا د ولې ختمولو پکړه اود یخنی اوگرمنی نه د سړیتولو کور. (۲) (مسند احمد)

ددې سورت په نزول د صحابه کرامو سوال: د مسند په یوبل حدیث کښې دی چہ کله دا سورت نازل شو او حضور ﷺ اولوستلو نو صحابه کرامو ﷺ ونیل چہ زمونږ نه به په کوم نعمت تپوس کولې شی؟ کھجورې خوړو او اوبوڅکو تورې مو په ستونو کښې زوړندې دی اودننم مو په سرو لارې دي. حضور ﷺ او فرمائیل چہ ویرېږئ مه ډیر نعمتونه به راشی. (۳) حضرت عمر ﷺ فرمائی یوخل مونږ ناست وو حضور ﷺ تشریف راوړلو او غسل کړې معلومیده مونږ عرض اوکړو چہ حضور ﷺ نن خوتاسو ډیر تازه ښکاري حضور ﷺ او فرمائیل چہ او. بیا خلقو د مالدارنئ ذکر اوکړو نو رسول الله ﷺ او فرمائیل د چا به زړه کښې چہ د الله ﷻ ویره وی د هغه د پاره مال څه خراب څیز نه دې اویاد ساتنې د پرهیزگار سړی د پاره صحت د مالدارنئ نه هم ښه دې اود خان خوشحالول هم د الله ﷻ نعمت دي. (۴) (مسند احمد)

دکومو کومو نعمتونو تپوس به کولې شی: ابن ماجه کښې همدا حدیث دي. ترمذی شریف کښې دی د نعمتونو د تپوس باره کښې به د قیامت په ورځ د ټولو نه اول دا ونیلې شی چہ مونږ تاسو ته صحت نه وو درکړې؟ او په یخو اوبو باندې به مو تاسو خړوب کولې نه؟ (۵) د ابن ابی حاتم په روایت کښې دي چہ دا آیت (لَمَّا تَشْتَلْنِ یَوْمَئِذٍ عَلَى النَّبِیِّ) اوریدوسره صحابه کرامو ﷺ او ونیل رسول الله ﷺ مونږ خود اورېشو ډوډنئ او هغه هم په نیمه خېته خوړو. نو د الله ﷻ د طرف نه وحی راغله چہ تاسو د پښو بیچ کولو د پاره خپلئ نه اچونئ او آیا تاسو یخې اوبه نه څکئ؟ هم دا د تپوس کولو نعمتونه دی. بل روایت کښې دی چہ د امن او صحت باره کښې به تپوس کولې شی په مړه خېته خوراک کول یخو اوبو نه دسوری والا کورونه اودخوږ خوب باره کښې به هم تپوس کولې شی. په شاتو څکلوسره خوندونو اخستو سره دسحر ماینام د خوراک غوړی شات او میدې روټنئ وغیره. غرض دا چہ د دې ټولو نعمتونو باره

(۱) الطبری: ۵۸۲/۲۴.

(۲) الحد: ۸۱/۵، وسنده حسن، مجمع الزوائد: ۲۶۷/۱۰.

(۳) الحد: ۴۲۹/۵، وسنده حسن.

(۴) الحد: ۳۷۲/۵، ابن ماجه کتاب التجارات باب المات علی الکاسب: ۲۱۴۱.

(۵) ترمذی کتاب نفس القرآن باب ومن سورة (الاکام النکاح): ۲۳۵۸. وسنده صحیح.

کنبیٰ بہ د اللہ ﷺ پہ دربار کنبیٰ تپوس کولې شی. حضرت ابن عباس ؓ په تفسیر کنبیٰ فرمائی د بدن صحت غوړونو سترگو د صحت باره کنبیٰ بہ هم سوال کولې شی چه د دې طاقتونو نه دې کوم کار اخستی وو.

قرآن کریم کنبیٰ ارشاد ربانی دې (إِنَّ الثَّمَرَ وَالشَّجَرَةَ وَاللُّؤْلُؤَاتُ كُلَّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا) دهرسې نه به د هغه د غوړ سترگې اود هغه د زړه باره کنبیٰ تپوس کولې شی. د صحیح بخاری وغیره په حدیث کنبیٰ دی چه د دوو نعمتونو باره کنبیٰ خلق ډیر په غفلت کنبیٰ پراته دی دصحت او فراغت ( ) یعنی نه خود هغې پوره شکر ادا کوی اونه د هغې عظمت پیژنی اونه هغه د رب د مرضی مطابق خرچ کوی. بزار کنبیٰ دی چه د ته بند نه سوا اود سوری والا دیوالونو نه بغیر اود روټی د ټکې نه علاوه د هریو خیز به د قیامت په ورځ حساب ورکول وی. (۲)

د مسند احمد په مرفوع حدیث کنبیٰ دی اللہ ﷺ به د قیامت په ورځ او فرمائی ای بنیادمه ما ته به اسونو او اوښانو باندې سور کړې وې ښځې مې ستا په نکاح کنبیٰ درکړې وې تاته مې مهلت درکړې وو تا په خدا خوشحالی سره او په آرام او راحت سره ژوند تیر کړو اوس اوښایه د دې شکر په چرته ده؟ (۳)
والحمد لله رب العالمین د اللہ ﷺ په فضل او کرم سره د سورت تکثیر تفسیر ختم شو.

(تفسیر سورت العصر)

د سورت تعارف:- حضرت عمر بن عاص ؓ دخپل مسلمانیدونه اول یوخل مسیلمه کذاب سره ملاشو هغه دیغیرنی ددروغودعوی کړې وو عمرو ؓ نی چه اولیدونو تپوس نی اوکړو وایه په دې موده کنبیٰ ستاسو په نبی باندې هم وحی نازل شوې ده؟ حضرت عمرو ؓ او فرمائیل یومختصر ډیر فصیح او ښکلې سورت نازل شوې دې. تپوس نی اوکړو کوم یو دې؟ حضرت عمرو ؓ سورت العصر اولوستلو. مسیلمه لږ شان پورته سوچ کولو نوونی ونیل عمرو گوره په ما باندې هم د دې په شان سورت نازل شوې دې عمرو ؓ او فرمائیل کوم یو دې هغه اوونیل (یاویر یاویر اعمالت اذنان وصدور وصالو حقرق) بیا نی ونیل عمرو وایه ستا څه خیال دې؟ عمرو ؓ او فرمائیل چه زما خیال خو ته پخپله پیژنې چه ماته ستا د دروغ کیدو علم دې. ویرد پشوپه شان یو خناور دې دهغې دواړه غوړونه لږ شان اوږده وی اوسینه نی هم ، باقی بدن نی بالکل حقیر او بې کاره غوندې وی. دې کذاب او فضول ویونکی بکواس کونکی د اللہ ﷺ دکلام معارضه کول غوښتل د کوم په اوریدو چه د عربو بت پرسته خلقو هم د ده دروغژن کیدو اود خان نه خبرې کونکې اوگنډلو. طبرانی کنبیٰ دی چه د دوو صحابیانو دا دستور وو چه کله به ملاویدل نو یو به سورت ونیلو او بل به اوریدو بیا به نی سلام کولو رخصت کیدل به.
فائده:- حضرت امام شافعی ؒ فرمائی که خلق په غور او سوچ سره دا سورت اولولی او خان پوهه کړی نو هم دا یو سورت کافی دې. (۴)

ایاتونه	سورة العصر مکیة وهی ثلاث آية و رکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑦	شروع کوم په نوم د اللہ چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①

(۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب الصلوة والفراغ: ۶۴۱۲. ترمذی: ۲۳۰۴.

(۲) مسندالیزار: ۳۶۴۳.

(۳) ددې پشان روایت صحیح مسلم، کتاب الزهد باب الدنيا سجن للمومن وجنة للكافر: ۲۹۲۸.

(۴) المعجم الاوسط: ۵۱۲۰.

وَالْعَصْرِ	إِنَّ الْإِنْسَانَ	كَفَىٰ خُسْرًا	إِلَّا الَّذِينَ
قسم دي به زمانې چي بيشكه انسان خامخا په خساره كښي دي ماسوا دهغه كسانونه	قسم دي به زمانه چي يقينا انسان دير به تاوان كښي دي	سوا دهغه خلقونه	
أَمْ نُوَلِّهِمْ	وَعَمَلُوا الصَّالِحَاتِ	وَتَوَاصَوْا	بِالْحَقِّ
چي ايمان نه راوړو او عملونه نه او كړل نيك او يو بل ته نصيحت كوي د حق سره د ملگرتيا كولو	چي ايمان نه راوړي دي او نيك كارونه نه كړي دي او خپل مينځ كښي يو بل ته د حق تلقين كوي		
وَتَوَاصَوْا	بِالصَّبْرِ		
او يو بل ته نصيحت كوي په صبر كولو سره			
او خپل مينځ كښي يو ته د صبر نه د كار اخستلو تاكيد كوي			

قوله تعالى: - وَالْعَصْرِ

د سورت عصر مختصر تفسير :- د عصر نه مراد زمانه ده په كومه كښي چه انسان نيكني او بدني كارونه كوي حضرت زيد بن اسلم رضي الله عنه د عصر نه مراد د مازيگر مونځ يا د مازيگر د مانځه وخت بيان كړي دي خو مشهور اولني قول دي. د دي قسم نه پس بيان فرماني چه انسان په نقصان او خساره او هلاكت كښي دي اود دي نقصان نه بچ كيدونكي خلق هغه دي د چا په زړونو كښي چه ايمان وي په اعمالو كښي نيكني وي د حق وصيتونه كونكي وي يعنې دينكي كارونه كولو او د بدني د كارونو نه منع كيدو بيل ته تاكيد كوي. د قسمت په ليك او د مصيبتونو په برداشت كولو صبر كړي او نورو ته هم د دي تلقين كوي او ورسره د ښو خبرو حكم كولو اود خرابو خبرو نه په بنديدو كښي د خلقو طرف نه كوم نكليفونه او مصيبتونه رسي هغه برداشت كوي او هم د دي تلقين خپلو ملگرو ته هم كوي. هم دا دي چه د دي ښكاره نقصان نه خلاص دي.

(الحمد لله) د سورت العصر تفسير ختم شو.

آياتونه	سورة العصر مكية وهي تسع آيات و ركوعا واحدا	ركوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
①	شروع كوم به نوم د الله چه دير مهربان	زيات رحم كونكي دي ①
وَيْلٌ	لِكُلِّ هُمَزَةٍ	لُحْمَةٍ
تيا مي ده دپاره د هر عيب لكونكي بدو يونكي هغه چي جمع نې كړو مال		
خراي ده هر هغه چا دپاره چي پيغور وركوي او غيبت كوي چي مال را جمع كوي		
وَعَدَدَةٌ	يَحْسَبُ	أَنَّ مَالَهُ
او په شمار شمار نې كښنودو هغه گمان كوي هغه چي بيشكه مال دهغه به هميشه وي دهغه سره		
او هغه بيا بيا شماری ..... هغه دا خيال كوي چي دهغه مال به هميشه دهغه سره وي		

کَلَّا	لَيُبَدِّلَنَ	فِي الْحُطَمَةِ
اگرگز نہ دہ داسی خامخا بہ غور زولی کیہی ہفہ بہ ریز مریز کونکی خانہی کنبی		
ہیجرے نہ ..... ہفہ بہ یقینا پہ حطمہ کنبی غور زولی شی		
وَمَا أَذْرَبِكَ	مَا الْحُطَمَةُ	نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ الَّتِي
او خہ پتہ دہ تاتہ چی خہ دے ہفہ ریز مریز کونکی خانہی اور دالہ بل کرے شوی ہفہ اور		
اوتاتہ خہ معلومہ دہ چی حطمہ خہ خیز دے ..... (ہفہ) دالہ تعالیٰ اور دے چی ہفہ اور چہ		
تَطْلِعُ عَلَى الْآفِدَةِ	إِنَّهَا عَلَيْهِمُ	مُؤَصَّدَةٌ فِي عَمَدٍ
چی خیزی بہ بہ زرونو باند بیسکہ دا اور بہ بہ ہغوی باند سریند کرے شوی وی بہ ستنو		
(دہ بہ حکم) بل شوی دے چی زرونو تہ بہ ورنوخی دا اور بہ ورپسی (دھر طرفنہ) بند کرے شی اپہ دنگو		
		مُؤَصَّدَةٌ
		دنگو کنبی
		ستنو پوری (بہ ترے شوی وی)

قوله تعالى: -- وَلِلَّهِ كُلُّ حُمْرَةٍ مُّؤَصَّدَةٌ

ناحقہ مال جمع کونکو دیارہ ہلاکت:-- اللہ ﷻ فرمانی چہ پہ ژبہ سرہ د خلقو عیبونہ لہونکے پہ خپلو کارونوباندے د نورو سپکونکے د خرابی و الا سرے دی. (هُنَّ مُشَاوِرَاتٌ يُّرِيضْنَ) بہ تفسیر کنبی بیان شوی دے. دابن عباس ؓ قول دے چہ دے نہ مراد پیغورور کونکے او غیبت کونکے دی. ربیع بن انس ؓ فرمانی چہ مخامخ بند و نیل (هُنَّ) دے اوپشی شا عیب بیانول (لَهُنَّ) دے. قتادہ ؓ وائی چہ پہ ژبہ اود سترگو بہ اشارہ د اللہ ﷻ بندیگان تنگول اوچیرل مراد دی چہ کلہ د ہغوی غوبنہ اوخوری یعنی غیبت اوکری اوکلہ پہ ہغوی باندے پیغورونہ کوی. مجاہد ؓ فرمانی (هُنَّ) پہ لاس او سترگہ سرہ کیری او (لَهُنَّ) پہ ژبہ سرہ. بعضی وائی چہ دے نہ مراد اخنس بن شریق کافر دے. مجاہد ؓ فرمانی چہ آیت عام دے. بیافرمانی چہ کوم جمع کوی او پہ شمیر شمیرنی ساتی. لکہ چہ بل خای ارشاد دے (وَجَمْعٌ تَقْوَىٰ)

کعب ؓ فرمانی چہ تولہ ورخ خود مال گتھلواہائی ہائی اودشپے سخاد بوسوڈک لاش بہ شان پروت وی. د دہ خیال دا دے چہ د دہ مال بہ دہ سرہ ہمیشہ پہ دنیا کنبی وی حالاکہ حقیقت دانہ دے بلکہ دا بخیل او لالچی انسان بہ د دوزخ پہ ہفہ طبقہ کنبی پریوخی اوہرہفہ خیز چہ دے کنبی پریوخی ذرہ ذرہ کوی نی. بیا فرمانی چہ دا مات گود کونکے خہ خیز دے؟ د دے حال ای نبی ﷺ تاتہ معلوم نہ دے دا دالہ ﷻ بل کرے شوی اوردے کوم چہ بہ زرونو باندے ورخیژی او سوزلوسرہ نی ایرہ کوی خو ہغوی مہہ کیری نہ. حضرت ثابت ؓ بیانے بہ کلہ چہ د دے آیت تلاوت کولو اود دے بہ نی دا معنی بیانولہ نو زل بہ نی او و نیل بہ نی چہ ہغوی عذاب دیر تنگ کرل.

قوله تعالى: -- فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ

محمد بن کعب ؓ فرمایے چہ اُور سوزونکے د حلق پوری رسی بیاباوس کیری او بیارسی دا اُور پہ ہغوی باندے د خلورو وارو طرفونہ رابندولی شی لکہ چہ د سورت بلد پہ تفسیر کنبی تیر شو. بہ

یومرفوع حدیث کنبی دا ہم دی اودویم طریق د دی موقوف دی. اوسپنه چه په مثال د اور ده د دی په ستونو کنبی دا اوږدې اوږدې دروازې دی. د حضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ په قرات کنبی (بعد) مروی دی. د دی دوزخیانو په مرو کنبی به زنجیرونه وی دوی به په اوږدو اوږدو ستونو کنبی تړلې شوی وی او د پاسه به پرې دروازې بند کړې شی. دی د اور په ستونو کنبی به دوی ډیر خراب غذا بولې شی. ابوصالح رضی اللہ عنہ فرمائی یعنی درنې بیرنې او قید او بند به د دوی د پاره وی. (فالحمد لله رب العلمین) د دی سورت تفسیر هم د الله عزوجل په فضل اورحم سره ختم شو.

آیاتونه	سورة الفیل مکيه وهی خمس آیات ورکوعا واحد	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑨	شروع کوم به نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دی	①
اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ۚ اَلَمْ يَجْعَلْ		
ایا اونه لیدل تا چی څرنگې کار اوکړو رب ستا دهاتیانووالو سره ایا وې نه گړخولو		
ایا تاته معلومه ده چې ستا رب دهاتیانو د خاوندانو سره څه اوکړل ؟ ..... ایا الله تعالی		
کَيْدَهُمْ فَيَذَلِّلُهُمْ ۚ وَارْسَلْ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ۖ		
تدبیر دهغوئ په گمراهی (یعنی ناکامی) کنبی اووې لیرل په هغوئ باند مارغان ډلې ډلې		
دهغوئ ټول تدبیرونه ناکامه نه کړل ..... نواله تعالی په هغوئ ټولی ټولی مارغان راو لیرل		
تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ ۚ فَجَعَلَهُمْ كَعَصِفٍ		
چی ویشتل به نې هغوئ په کانرو سره چی جوړوؤ د تیکرونه پس کړل نې هغوئ پشان دبوسو		
چې په هغوئ به نې ډبره نه دکانوو گتکی راویشتل بیا الله تعالی هغوئ د خوړلې شوؤ		
مَا كُوِّلَ ۚ		
خوړلې شوؤ		
بوسو په شان او گړخول		

توبه تعالی :- اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ۚ

دهاتیانو والا واقعہ:- الله عزوجل چه په قریشو باندې د خپل کوم خاص نعمت انعام فرمائیلي وو دهغې ذکر کولې شی چه کوم لښکر د خان سره هاتیان راخستې وو اود کعبه د وړانلود پاره ئی حمله کړې وه. الله عزوجل دهغې ته وړاندې چه دوی کعبه وړانده کړی دهغوئ نوم اوښه ختمه کړه د هغوئ ټول فریب اود هغوئ ټول طاقت ئی ختم کړو برباد او غرق ئی کړل. دا خلق په مذهبی توگه نصرانیان وو خود مسیح صلی اللہ علیہ وسلم ئی مسخ کړې وو او نیزدې نیزدې بت پرست شوې وو. دوی داسې ناکامه کول لکه د اوراندې نه خبرتیا وه د حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم د بعثت او اطلاع وه د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د راتلو. حضور صلی اللہ علیہ وسلم هم په دې کال پیدا شو. د اکثرو تاریخ دانانو هم دغه قول دی. نود عالم رب فرمائی چه ای قریشو د حبشه په دې لښکر

باندې تاسو له فتح ستاسو د نيکني په وجه نه ده درکړې شوې بلکه په دې کښې زمونږ د کور بچ کول وو دکوم چه مونږ عزت شرف بزگرې او عظمت د خپل آخرالزمان پيغمبر محمد ﷺ په نبوت سره زياتوو. **د واقعہ تفصيل:-** غرض دای چه د اصحاب فيل يعنی د هاتيانو والا مختصر واقعہ دا وه کومه چه بيان شوه او اوږده واقعہ په اصحاب الخدود کښې بيان شوې ده چه د قبيله حمير آخری بادشاه ذونواس کوم چه مشرک وو چا چه د خپلې زمانې مسلمانان په خندقونو کښې قتل کړي وو کوم چه رښتونی نصرانيان وواو په شمير کښې تقريبا شل زره وو تولې ئی شهيدان کړي وو. صرف دوس ذونعلبان پوښ شوې وو چه د شام ملک ته رسيدلي وواو د روم بادشاه نه ئی امداد غوښتي وو دا بادشاه په نصراني مذهب باندې وو هغه د حبشه بادشاه نجاشی ته اولیکل چه ده سره خپل ټول فوځ کړه ځکه چه د دې ځای نه د دښمن ملک نيزدي وو. دې بادشاه ارياط ابويکسوم ابرهه بن صباح د لښکر مشر جوړ کړ او ډير لوی لښکر ئی ورکړ و او د واره د هاتی ورکولود پاره روان شو. دالښکر يمن ته اورسيدو او يمن او يمنيان ئی نښه کړل. ذونواس او تختيدو او درياب کښې ډوب شومړشو اود هغه خلقو د سلطنت خاتمه اوشوه او په ټول يمن باندې د حبشه بادشاهي شوه اودا دواړه سرداران دلته اوسيدل خو څه لږه موده پس په دوی کښې اختلاف پيداشو. آخر نوبت دې ته اورسيدو چه دواړه د يو بل دمقابلې دپاره مخامخ صفونه او ترل اود جنگ د پاره اودريدل. عام حمله اوشوه دې نه وړاندې دواړو سردارانو خپل ميخ کښې اووښل چه فوځونه او د خلقو قتلولو څه ضرورت دې راځه دواړه ميدان ته اوځو او يو بل سره جنگيږو فيصله کور کوم چه ژوندي پاتې شي ملک اوفوځ د هغه نويس دا خبره مقرر شوه اودواړه ميدان ته راووتل. ارياط په ابرهه باندې حمله اوکړه او هم په يوار ئی ورله مخ وينې وينې کړو پوزه شولې او مخ ئی پرې شو. د ابرهه غلام عتوده په دې موقعه باندې په ارياط باندې يوه سخته حمله اوکړه او هغه ئی قتل کړو ابرهه زخمی شو اود ميدان نه ژوندي لاړو واپس شو. علاجونه ئی اوکړه زخم ئی ټيک شو اود يمن دې مستقل بادشاه جوړ شو. کله چه نجاشی د حبشه بادشاه ته دا واقعہ معلومه شوه نوهغه سخت غصه شو او يوخط ئی ابرهه ته اوليکه هغه ئی ډير ملامه کړو او ونيل ئی قسم دې د رب چه زه به ستا ښارونه تباہ کړم او ستا مرنی به پرې کړم. ابرهه د هغې جواب ډير په عاجزئ سره اوليکه او خپل قاصد ته ئی ډيره هديه ورکړه او په يوه تهيلئ کښې د يمن خاوره ورکړه اود خپل تندې ويښته ئی پرې کړل او په هغې کښې کيځودل او په خپل خط کښې د خپلو غلطو معافی اوغوښتنه او ونی ونيل چه دا يمن خاوره حاضر ده اوزما ويښته هم حاضری دی تاسو خپل قسم پوره کړئ او خفگان معاف کړئ. په دې باندې د حبشه بادشاه خوشحاله شو او د دغه ځای سرداری ئی د هغه په نوم کړه. اوس ابرهه نجاشی ته اولیکل چه زه په يمن کښې تال دهاسې گرجا جوړوم چه تراوسه پورې به په دنيا کښې نه وی جوړه شوی. هغه د دې گرجې جوړول شروع کړه.

په ډير اهتمام او شوق سره ئی ډيره اوچته ډيره مضبوطه او بې حده ښکلې او نقش اونگار سره ښانسته کړې شوې گرجا ئی جوړه کړه. دومره اوچته وه چه د سوكي پورې نظر اچونکی نه به ټوپی پريوتله د دې دپاره به عربو دې ته قلیس ونيل يعنی ټوپی غورزونکې. اوس ابرهه اشرم دا سوچ اوکړو چه خلق د کعبه الله د حج په ځای دلته حج اوکړی په خپله ټوله بادشاهئ کښې ئی دا اعلان اوکړو. عدنانيه او قحطانيه عربونه دا ډير بد اولگيدل اود اخوا نه فريش هم غصه شو. لږې ورځې پس څوک د شپې په هغې کښې ورننوتلو او هلته ئی ډکې متيازې اوکړې او لاړو. څوکيدار چه دا اوگنل نو بادشاه ته ئی خبر ورکړ و اوونی ونيل چه دا کار د فريشو دې ځکه چه تاد هغوی کعبه بنده کړله او هغوی په جوش او غضب کښې داکار اوکړو.

دایرہ قسم او پہ مکہ دحملی بندوبست ابرہہ ہم ہفہ وخت قسم اوخوڑلو چہ زہ بہ مکہ تہ خم او بیت اللہ بہ ورنوم یوروابت کنبی داهم دی چہ د قریشر یوخو خوانانو پہ گرجا کنبی اور اولگولر اوہفہ وخت هوا ہم یدر تیزہ وہ بولہ گرجا اوسوزیدہ اوہر مخی بہ زمکہ راپریوتلہ۔ پہ دی باندی ابرہہ یو یدر لوی لنبکر سرہ پہ مکہ باندی حملہ اوکرہ چہ خوک نی رامنہ نہ کرے شی او خپل خان سرہ نی یو یدر چاق او اوچت هانی واخستو کوم تہ بہ چہ محمود ونیلے شو ددہ پہ شان بل هانی نہ وو۔ د جشہ بادشاہ دا هانی هفہ لہ د دی غرض د پارہ لیکلی وو انہ یا دولس هاتیان نور ہم ورسرہ وو دی د کعبہ د غورزلیہ نیت روان شوے وو اودا سوچ نی کرے وو چہ د کعبی پہ دیوالونو کنبی بہ مضبوط زنجیرونہ و اچوم اود هاتیانو پہ ستونو کنبی بہ دا زنجیرونہ اوتیم او هاتیان بہ پہ یو جرق سرہ د کعبہ اللہ خلور وارہ دیوانو راگذار کرے۔ کلہ چہ اہل عرب تہ دا معلومہ شوہ نو پہ هغوی باندی یدر زیات اثر اوشو او هغوی کلکہ ارادہ اوکرہ چہ کہ ہرشہ کیسے نو مونہ بہ خامخا ددہ مقابلہ کوو اودی بہ د دی بد کارنی نہ منع کوو۔ یومنی شریف سردار چہ د هفہ خانی د بادشاہانو اولاد وو کوم تہ چہ بہ ذونقرو نیلی شو دی اودریدو او خپل قوم اوخواشا عرب نی راجم کرل اودی بدنیثہ بادشاہ سرہ نی مقابلہ اوکرہ ولے قدرت تہ خو بل خم منظور وو او عربو مانی اوخوڑلو اوڈونفر د دی خبیث د لاسہ قیدشو۔ هفہ دی ہم خان سرہ کرے او مکہ طرف تہ روان شوہ خشم قبیلے زمکہ تہ چہ کلہ دی اورسیدو نو دلته نفیل بن جبیب خشمی پہ خپل لنبکر سرہ ددہ مقابلہ اوکرہ خو ابرہہ هفہ ہم مغلوب کرے اونفیل ہم قیدشو اول خودی ظالم هفہ قتل کول اوغوبنیل خویانی قتل نہ کرے قیدنی کرے او خان سرہ نی بوتلو۔ دی د پارہ چہ لاری اونیانی کلہ چہ طائف تہ اورسیدل نو ثقیف قبیلے ددہ سرہ صلح اوکرہ ہسی نہ چہ د هغوی بت خانے کومے کنبی چہ لات نومے بت وو دا مات کرے هغوی ہم ددوی یدر خدمت اوکرے او هغوی ابورغال دوی سرہ کرے چہ دی بہ تاسو تہ د هفہ خانی لار اونیانی۔ ابرہہ چہ کلہ مکہ تہ یدر نیزی مخسن تہ اورسیدو نوہفہ دلته یدرہ و اچولہ ددہ لنبکر چہ مکہ سرہ خواشا کوم خناور اوبشان وغیرہ خریدل تول نی پہ خپلہ قبضہ کنبی کرل پہ دی خناور و کنبی خو دودہ سوا اوبشان صرف د عبدالمطلب وو۔ اسودین مقصود چہ ددی لنبکر د سرسردار وو هفہ د ابرہہ پہ حکم دا خناور لوہ کرے وو پہ دی باندی د عربو شاعرانو شعرونہ لیکلی وو کوم چہ بہ سیرت ابن اسحاق کنبی موجوددی اوس ابرہہ خپل قاصد حناطہ حمیری د مکہ والا لہ اولیگلو چہ د مکہ د تولونہ لوی سردار مالہ راولتی اودا ہم اعلان اوکرے نی چہ زہ د مکہ والا سرہ د جنگ د پارہ نہ یم راغلی زما ارادہ صرف د بیت اللہ غورزول دی خو کہ د مکہ والا د دی د بیچ کولو کوشش کوے نو مجبوراً بہ هغوی سرہ ہم جنگ کول وی۔ حناطہ چہ کلہ مکہ تہ راغلو او خلقو سرہ ملاو راملاشو نو معلومہ شوہ چہ د دی خانی لوی سردار عبدالمطلب ابن ہاشم دی۔ دی عبدالمطلب سرہ ملاشو اوشاہی پیغام نی ورنہ اورسولو دا د اللہ ﷻ د حرمت والا کوردی اود هفہ د خلیل ابراہیم ﷺ یوزوندی یادگار دی کہ اللہ ﷻ غواری نودخپل کور بہ پخپلہ حفاظت اوکرے گنی پہ مونہ کنبی خو همت او طاقت نشته۔ حناطہ اونیل چہ بنہ ددہ نو تہ ماسرہ بادشاہ لار شہ۔ عبدالمطلب ورسرہ شو بادشاہ چہ کلہ هفہ اولیدو نو بہ ہیبت شو عبدالمطلب تک سپین ینکلی مضبوط قوی ینانستہ ینکلی انسان وو کتلسرہ ابرہہ د تخت نہ لاندی راکوزشو او پہ زمکہ باندی عبدالمطلب سرہ کیناستو او خپل ترجمان تہ نی اونیل چہ ددہ تہ اوواہی خم غواری؟ عبدالمطلب اونیل چہ زما دودہ سوا اوبشان بادشاہ اخستی دی هفہ دی واپس کرے بادشاہ ونیل ددہ تہ اوواہی پہ اول نظر کنبی ستا رعب پہ ما پریوتلے وو اوزما پہ زہہ کنبی ستا وقعت ناست ووخو ہم پہ رومبی کلام کنبی تاہر خم بیلل اود خپلو دودہ سوو اوبشانوخنو تانہ فکر دی اود خپل قوم د

دين تاته هيڅ فكر نشته. زه خو ستا سو خلكو عبادت خانه ماتولو او هغه خاورو سره ملاوولوله راغلې يم. عبدالمطلب جواب وركړو چه واوره بادشاه اويشان زما دى ځكه د هغې د بچ كولو په كوشش كېنې يم او خانه كعبه د الله ﷻ ده هغه به پخپله دا بچ كوى. په دې باندې دې سر كشه اووئيل چه الله ﷻ نى هم نن زما د لاسه نه شى بچ كولى. عبدالمطلب وئيل چه ښه ده هغه پوهه شه او ته پوهه شه. دا هم روايت دې چه اهل حجاز دريمه حصه مال ابرهه ته وركول غوښتل چه هغه دې د خپلې دې بدې ارادې نه منع شى خو هغه قبول نه كړه. عبدالمطلب خو خپل اويشان واخستل اولارو او راغلو قريشو ته نى اووئيل چه مكه بالكل خالى كړئى غرونوته لارل. اوس عبدالمطلب د قريشو مخاوريز خلق خان سره كړل او كعبه ته راغلل اود بيت الله د دروازې كونده نى اوئيوله او په ژړا ژړا او په زارو زارو نى دعاگانې شروع كړې چه يا الله د ابرهه نه اودهغه د خونړى لښكر نه خپل دا پاك اود عزت كور بچ كړه. عبدالمطلب هغه وخت دا دعائيه شعرونه لوستل:

(لاهمان المراءيم نمرحله فامنم رمالك)
(لايغلقن صليهم وجاهلهم ابدانم مالك)

ترجمه: يعنى مونږ بې فكر يو مونږ ته پته ده چه د هريوكور والا د خپل كور حفاظت په خپله كوى يا الله ته هم خپل كور خپلو دښمنانو ته بچ كړه. داخو هيڅ كله نه شى كيدلې چه د دوى صليبونه اود دوى ډولو نه ستا په ډولونو غالب راشى.

اوس عبدالمطلب د بيت الله كونده پريخوده او خپلو ملگرو سره خواوشا د غرونو څوكوته اوختل. دا هم ذكر دې چه د قرباننى سل اويشان د بيت الله نه نى چاپيره نښې اولگولې او پريخودل. په دې وجه چه كه دا بې دينه راشى اود الله ﷻ دنوم د قرباننى دا اويشان نى اوچيرل نود الله ﷻ عذاب به په دوى راشى. بل سحر د ابرهه لښكر د مكې ښار ته د تلوتيارى او كړه خپل خاص هاتى د كوم نوم چه محمود وو هغه نى تيار كړو او په لښكر ملاتړى اوشوه او مكې طرف ته نى مخ كړو روان شو. دغه وخت نفيل بن حبيب چه كوم په لار كېنې ده سره جنگيدلې وو اوس ده سره د قيدي په توگه وو هغه وروراندې شو اود شاهى هاتى غوږ نى اوئيولو او ورته نى اووئيل محمود كينه او د كوم ځاى نه چه راغلې نى هم هغه طرف ته روان شه ته د الله ﷻ د عزت په ښار كېنې نى دې وينا كولو سره نى غوږ پريخودو او لارو اوختيدو او نيز دې غرونو كېنې پټ شو. محمود هاتى چه دا واوریده نو كيनाستو اوس د هاتيانو والا په زرگونو كوششونه كوى اولښكريان هم په كوشش كولو كولو سترى نى بيلچو كودالو وهلو. ټول كوششونه نى او كړه خو هاتى حركت نه كولو بيانى د امتحان په توگه د هغه مخ د يمن طرف ته كړو اوروانول نى غوښتل نو په پورتق كېنې پاسيدو او په منډه روان شو. د شام طرف ته نى روان كړو نوبيا هم په منډه او په پوره طاقت سره وړاندې شو د مشرق طرف ته نى بوتلل غوښتل نو په منډه منډه لارو بيانى د مكې طرف ته وړله مخ وړلو نو هم هلته كيनाستو. هغوى بيا دې وهل او ټكول شروع كړه چه ونى كتل نو يود مرغو يوسيل د اوريوخو په شان د سمندر غاړې د طرف نه راوچت شو. اوس لا پوره په نظر هم نه وو راغلى چه سرله راورسيدل. د څلورو وارو طرفونه نى ټول لښكر راگير كړو په هغوى كېنې د هريو په مښكه كېنې د مسورو ياد ماش د دالود دانې په شان كانړې وو او په دواړو پنجو كېنې دوه كانړې وو. هم دلته نى راگزار كړل او چه په كوم كوم باندې به كانړې پريوتلو هغه هم هلته هلاك شو او خودا لښكر په تيخته شو هريو به نفيل نفيل كولو ځكه چه هغوى دې خپل لار خودونكې گټلې وو. نفيل خو هاتى ته وئيلې وو او په غر ختلې وو اود مكې نورو خلقو د هغوى دا حال په خپلو سترگو كتلو اونفيل هلته ولاړ داشعر وئيلو:

اوس د پناه خای چرتہ دې کله چہ الله ﷻ پخپله بہ لتون او شیش کښې دې واورنئ اشرم بدبخت مغلوب شواوس دې د سمدیونہ دې. نفیل د دې واقعہ نور ہم ډیر شعرونه ونیلئ دی بہ کوم کښې چہ دا قصہ بیان شوې ده او ونیل چہ افسوس ته هغه وخت موجود وې کله چہ د دې هاتیانو والا سپکاوی راغلې وو او بہ وادی محصب کښې بہ دوی باندې د عذاب قوتکناړی وریدلې وو نو هغه وخت بہ تا هغه د الله ﷻ لښکر یعنی مرغئی کتلوسره بالکل په سجدہ کښې پریوتلې. مونږ خو هلته ولاړوو اود الله ﷻ د حمداوتنا تعریفونه مو کول سره د دې چہ زمونږ اینې ہم اوچتې شوې وې چہ چرتہ یوقوتکناړی زمونږ ہم کار خلاص نہ کړی. نصرانیانو مخ اړولې تختیدل او نفیل نفیل چغې وهلې لکه بہ نفیل باندې د هغوی د پلار نیکه څه قرض وو. واقدی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا مرغئی د زیر رنگ وې د کونترو نه لرې وړې وې اود هغوی خپې سرې وې.

بہ یویل روایت کښې دی چہ کله محمود هاتی کیناستو اود پوره کوشش نه پس ہم پانه سیدو نوهغوی بل هاتی ورمخکې کړو هغه قدم اوچت کړې وو چہ د هغه بہ دندی باندې کانړې راپریوتلوچغې کړې او روستو شو نور هاتیان هم اوختیدل اوخوا دیخوا یوشان کانړی راوړیدل اکثر خو ہم هلته مردار شو او نورچہ کوم اخواد یخوا تختیدلې وو هغوی کښې ہم څوک پاتې نہ شو او تختیدو تختیدو کښې بہ د هغوی اندامونه پریکیدل او پریوتل بہ اوآخربہ مردار شو. ابرهہ بادشاه هم اوختیدو خو یو اندام نی پریوتلوتردې چہ څثعم ښار کښې صنعا ته کله اورسیدو نو بالکل دغوبښې یوه بوتښې شوې وو اوهم هلته ئی په چغوچغو کښې ساه ورکړه اودسپې بہ مرگ مردار شو. زړه ئی نیم شوې وو او قریشوله ډیر مال بہ لاس ورغلو. عبدالمطلب خو د سرو زرو نه یوکوہې ډک کړې وو. د عربو بہ زمکه دانې او چیچک ہم بہ دغه کال پیدا شوې وو اودغه شان د سپند او حظل وغیرہ ترخې ونې ہم په دغه کال په عربو کښې اولیدلې شوې. نواله ﷺ دخپل رسول معصوم په ژبه مبارکه دا نعمت وریادوی اولکه فرمائی کہ تاسو زما د کور دغه شان عزت او عظمت کولو اوزما د رسول وینا مو منله نو مابہ ہم دغه شان ستاسو حفاظت کولو اود دښمنانو نه بہ مې خلاصې درکولو.

قوله تعالیٰ :- **وَأَرْسَلْ عَلَيْهِمْ طَائِفًا مِّنْ أَنْبَاءِ**

ذابابیل ذکو: - بابابیل دجمع صیغہ ده د دې واحد د عربو په لغت کښې نشته. د **(يَتَجَلَّى)** معنی ده ډیر سخت. بعضې مفسرین وائی چہ داد فارسی د دوو لفظونو مرکب دې یعنی سنگ او گل نه یعنی کانړې اوخته. غرض داچہ **(يَتَجَلَّى)** هغه دې کوم کښې چہ کانړې اوخواړه وی یعنی قوتکناړې. **(عُصْف)** جمع ده **(عصفه)** د فصل هغه پانړو ته وائی چہ پخې شوې نه وی. د ابابیل معنی ده ډلې ډلې، سیلونه سیلونه ډیر زیاتې وار په وار جمع شوې د یوخوا بل خوانه راتلونکې. بعضې نحویان وائی چہ د دې واحد ابیل دې. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی د دې مرغومبښوکې وې د مرغوبہ شان او پنجې وې د سپوږمہ شان. عکرمه رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دا د شین رنگ مرغئی وې کومې چہ د سمندر نه راوتلې وې د هغوی سروند د لیوه گانو په شان وو دې نه علاوه نور اقوال هم دی. دې مرغوباقاعده د لښکریانو په سروند وزرې تړلې ولاړې وې بیا ئی چغې اووہلې او بیانی کانړی اوورول د چا په سر چہ اولگیدل د هغه ته لاندې اووتل او دوه ټکړې شو او په زمکه باندې راپریوتلو. د چا چہ په بعضو اندامونوباندې راپریوتل هغه اندام ئی پرې شو دې سره تیزه سیلنی راغله په څه سره چہ خواواشه نه نور کانړی هم د هغوی په سترگو کښې ورپریوتل اووتل لاندې باندې شول. عصف وائی گیاه ته جوارو ته او د غنمو د بوتو پانړو ته اود ماکول نه مراد ټکړې ټکړې کړې شوی.

دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دې چہ عصف وائی بوسوته کوم چہ د غلې ددانودپاسه وی. ابن زید رضی اللہ عنہ فرمائی مراد ترې نه د فصل هغه پانړې دی کوم چہ خنار خوړلې وی. مطلب دا چہ الله ﷻ هغوی

تباہ او برباد کرل او خاص اوعام نی ہلاک کرل۔ د هغوی ٲول تدبیر ونه بی کاره شو هغوی ته هبغ بنیگره نصیب نه شوه اوداسی هم په هغوی کبسی څوک صحیح او سالم پاتې نه شوچه د هغوی خبرنی رسولی وې۔ کوم یومهم چه بیچ شو زخمی شواود هغه زخم نه پاتې نه شو۔ پخپله بادشاه هم لکه د غوښې یوې بوتنی په شان شوې وو هم دغه شان صنعاء ته اورسیدو خو هلته په تلوسره دهغه اینه اوچاوده اواقعه نی بیانوله چه مردار شو۔

د ابرهه د ملاکت نه پس دهغه خامنو ته بادشاهی ملاؤ شوه۔ دهغه نه پس د هغه ځوی یکسوم د یمن بادشاه شو بیا د هغه نور روڼو مسروق بن ابرهه ته بادشاهی ملاؤ شوه۔ اوس سیف بن ذویزن حمیری د کسری دربار ته اورسیدو اود هغه نه نی امداد اوغوښتلو دې د پاره چه هغه د اهل حبشه سره اوځنگیری او یمن د هغوی نه خالی کړی۔ کسری یو جزار لښکر هغه سره کړواودې لښکر اهل حبشه ته ماتې ورکړه اود ابرهه د خاندان د لاس نه د حکومت واگې اووتلې اوییا قبيله حمیرد دې ځای بادشاه شو۔ عربو په دې باندې ډیره خوشحالی اوکړه اود هر طرف ته مبارکشی راتلې۔ د حضرت عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا بیان دې چه د ابرهه د لښکر هاتیانو والا ما په مکه کبسی اوکتل دواړه رانده شوې وو تلې راتلې نه شو اوخبره نی غونډولو۔ حضرت اسماء بنت ابی بکر رضی اللہ تعالیٰ عنہا فرمائی چه د اساف او نائله بتانو سره په ناست وو کوم ځای چه په مشرکانو خپلې قرباننی کولې اود خلقو نه به نی خیر غوښتلو۔ د دې هاتی والا نوم انیسو وو۔ په بعضې تاریخونو کبسی دا هم دې چه ابرهه پخپله په دې حمله کبسی نه ووبلکه هغه خپل لښکر د شمرین مقصودلاتدې لیرلې وو دا لښکر د شلو زرو کسانوو اودا مرغشی د هغوی د پاسه د شپې په وخت کبسی راغلې وې اوسحرد پورې ئې دا ٲول تباہ بریاد کړی وو۔ خودا روایت ډیر غریب دې اوصحیح خبره دا ده پخپله ابرهه اشرم حبشی هم پخپله لښکر راوستې وو اودا ممکن دی چه د هغې سرلښکر باندې داسې سردار وو۔ داواقعه د عربو ډیر شاعرانو په خپلو شعرونو کبسی د وضاحت سره بیان کړې ده۔ دسورت فتح په تفسیر کبسی هم دا واقعه په تفصیل سره بیان کړې ده۔ په کوم کبسی چه دی کله چه د حدیبیه په ورځ رسول الله ﷺ په دې ډیرکشی باندې اوختلو د کوم ځای نه چه هغوی په قریشو باندې تلونکي وو نو د حضور ﷺ اوښه کیناسته نو خلقو هغه اوشلله خو پانه سیده خلقو ونیل قصواء سترې شوه۔ حضور ﷺ اوفرمانیل نه دا سترې ده اونه په دې کبسی د الوتلو عادت شته دا الله ﷻ منع کړې ده چا چه هاتیان منع کړې وو بیا فرمائی چه د هغه ذات قسم د چا په لاس کبسی چه زما خان دی د مکې والا چه په کومو شرطونو باندې ماسره صلح کول غواړی زه به ٲول اومنم په دې شرط چه د الله ﷻ د حرمتونو بی عزتی په دې کبسی نه وی۔ بیا چه حضور ﷺ هغه اوشلله نو زریاسیده۔ دا حدیث په صحیح بخاری کبسی دې۔ (۱) د بخاری اومسلم په یوبل حدیث کبسی دی چه الله ﷻ د مکې نه هاتیان رابندکرل اوخپل نبی ﷺ نه نی د هغه ځای قبضه ورکړه اوخپلو ایماندارانو بندیکانوته۔ اوورنی نن د هغې حرمت هم داسې واپس راگرځیدلې دې لکه څنگه چه پروو وو، خبردار هر یوحاضر له پکار دی چه غیر حاضر ته نی اورسونی۔ (۱) (الحمد لله) د سورت فیل تفسیر ختم شو۔

(تفسیر سورت قریش)

دسورت تعارف:- د دې د فضیلت باره کبسی یو غریب حدیث د بیهقی کتاب خلاقیات کبسی دې چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی الله ﷻ قریشوته اووه فضیلتونه ورکړي دی یودا چه زه د هغوی نه یم دویم داچه نبوت د هغوی نه دې۔ دریم دا چه د بیت الله ساتونکی دی۔ څلورم دا چه دزم زم د کوهی ساقیان دوی دنی پنجم دا الله ﷻ د هاتیانو والا باندې ددوئ مدد اوکړو۔ شپږم دا چه د لسو کالو پورې هغوی

(۱) صحیح بخاری کتاب الشروط باب الشروط ل الجهاد: ۲۷۲۱۔

(۱) صحیح بخاری کتاب الفلقه باب کیف یعرف لفظه اهل مکة: ۲۴۳۱۔ صحیح مسلم: ۱۳۵۵۔

دالله ﷻ عبادت اوکړو کوم وخت چه نور چا د الله ﷻ عبادت نه کولو. اووم دا چه د هغوی باره کښې د قرآن کریم دا سورت نازل شو. بیا حضور ﷺ بسم الله اولوستله او د دې سورت تلاوت نی شروع کړو ( )

ایاتونه	سورة الفريش مکيه وهی اريم ايات ورکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
②	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ۚ قَرْنِشٌ ۝ الْفِجْمُ ۝ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ۝		
عادت شوی دی قریشو عادت شوی دی دوی سفر د ژمی او دورې سره		
قریش عادت شوی دی ..... یعنی د ژمی او داوړې د سفر سره عادت شوی دی		
فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ ۚ الَّذِي ۝ أَطْعَمَهُمْ		
نو پکار دی چی عبادت اوکړی درب ددې کور هغه رب چی روزی نی ورکړه دوی ته		
نودوی ته پکار دی چی ددې کور (کعبې) درب عبادت کوی ..... هغه رب چې دلویې په حال کښې		
مِّنْ جُوعٍ ۝ وَأَمْنَهُمْ ۝ مِّنْ خَوْفٍ ۝		
دلویې نه (بچ کولو دپاره) او امن نی ورکړو دوی ته ډیرې نه (د بچ کولو دپاره)		
نی روزی ورکړې ده او دهرې ویرې نه نی په امان کړی دی		

قوله تعالى: -- لا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ۚ

په قریشو باندې د رب کریم خاص انعامات موجوده د قرآن پاک عثمانی ترتیب کښې دا سورت د سورت په فیصل نه جدا دې اود دواړو په مینځ کښې د بسم الله الخ آیت فاصله موجود ده. د مضمون په اعتبار دا سورت درویمې سورت متعلق دې لکه چه محمد بن اسحاق رحمته الله عبدالرحمن بن زید بن اسلم رحمته الله وغیره تصریح کړې ده. په دې وجه به معنی دا وی چه مونږ دمکې نه هاتیان منع کړل اود هاتیانو والا مو هلاک کړل. دا قریشوته مینه ورکول او هغوی ته په جمع سره او په امن سره په ښار کښې د اوسیدلو دپاره وو اودا هم مراد بیان کړې شوې دې چه دې قریشو به په یخنی او گرمی کښې د لرې لرې سفر په امن سره کولو ځکه چه د مکې په شان د احترام والابزار کښې اوسیدلو په وجه به په هرځای کښې دهغوی عزت کیدلو بلکه هغوی سره چه به څوک وو په امن او امان سره به نی سفر کولو دغه شان په وطن کښې هم هغوی ته د هر شان امن حاصل وو لکه چه په قرآن کښې بل ځای موجود دی چه آبادوی نه گوري چه مونږ حرم د امن ځای جوړ کړې دې اودې سره خواوشا کښې خو خلق او چتولې شی خو د دې ځای اوسیدونکی بهادر دی.

امام ابن جریر رحمته الله فرماني چه (لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ۚ) کښې اولنی لام د تعجب لام دې او دواړه سورتونه بالکل جدا دی لکه چه د مسلمانانو اجماع ده نولکه چه داسې فرمانیلې کیږی چه تاسو د قریشو په دې اجماع او الفت باندې حیرانتیا کونی چه ما هغوی ته څنگه دروند نعمت ورکړې دې هغوی له پکار دی چه زما د دې نعمت شکر داسې ادا کړی چه صرف هم زما عبادت کوی لکه چه بل ځای ارشاد دې (إِنَّمَا أَمْرُهُ أَنْ تَعْبُدُوا اللَّهَ الَّذِي تَزَعَّجُوهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَأَمْرُهُ أَنْ تَكُونُوا مِنَ الْمُسْلِمِينَ) یعنی ای نبی ته اووایه چه ماته خو صرف هم دا حکم راکړې شوې دې چه زه هم د دې ښار د رب عبادت اوکړم چا چه دا حرم جوړ کړو اود

هر يو خيز مالك دي ماته ني حکم را کړې دې چه زه د هغه تابعدار او حکم منونکې شم.

قوله تعالى: - الَّذِي أَنْعَمَ مِنْ جُودِهِ وَأَمْنَهُمْ مِنْ خَوْفِهِ

الله ﷻ دمکې خلقو ته په اولړه کښې خوراک ورکړو: بيا فرماني چه هغه د بيت رب چا چه په دوی باندې په اولړه کښې خوراک اوکړو او په ويره کښې بهادر اوساتل هغوی له پکار دی چه د هغه په عبادت کښې هر لوي وړوکې شريك نه کړي څوک چه د الله ﷻ دې حکم په ځای راوړي هغه به په دنيا کښې په امن سره او د آخرت په ورځ به هم په امن کښې وی اود هغه په نافرمانشي کولو سره به دا امن هم په بي امنی سره اود آخرت امن هم په ويره او په ډيره نااميدنی سره بدل کړې شي.

لکه چه بل ځای ارشاد دي ﴿وَعَزَّ اللَّهُ مَلَأَ قُرْبَةَ كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَّرَتْ بِالْعَمَلِ اللَّهُ فَذَاقَهَا اللَّهُ لِيَاسًا الْيَوْمَ وَالْآخِرَ يَمَّا كَانُوا يُضْعَفُونَ﴾ الله ﷻ ددغه کلی والا مثال بيانوی کوم چه په امن او تسلي سره وو د هر ځای نه به په فراخي سره رزق راتلو خواهغوی دالله ﷻ د نعمت د ناشکری سوچ کړه نو الله ﷻ په هغوی باندې د ولړې او ويرې جامې واچولې هم دا د هغوی د کارنامو بيان وو هغوی له هم د الله ﷻ راليکلې شوی دی خواهغه ني دروغ او گنرله. په دې ظلم باندې د الله ﷻ عذابونو هغوی راگير کړل. يو حديث کښې دی رسول الله ﷺ فرماني قريشو تاسو ته خو الله ﷻ هسې راحت او آرام راوړسولو په کور کښې ناست خوړنی څکني د کوم طرف نه چه د بد امنی د اور شغلې راوچتيرې اوتاسو په امن او اسان کښې په خوږ خوب اوده کړنی نو بياپه تاسو څه مصيبت دي چه تاسو د خپل ځان نه د خپل پروردگار دتوحيد نه زړه پټوئې اود هغه په عبادت کښې زړه نه لگوئې بلکه دهغه نه بغيرد بل چا به وړاندې ټيټ کړی. (۱) (الحمد لله) د سورت لاييف تفسير ختم شو

ایاتونه	سورة الماعون مکيه وهي سبع ايات ورکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
④	شروع کوم په نوم د الله چه ډير مهربان	زيات رحم کونکې دې ①
أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ	بِالدِّينِ ۖ فَذَلِكَ الَّذِي	
ایا تا اوليدو	هغه سړې چې دروغ گنري ورځ د جزا سزا پس دې هم هغه کس دي	
أَيَا تَاهُفَ ۖ خَوْكَ لَيْدِلِي دِي	چې د جزا ورځ (قيامت) دروغ گنري ؟	دا هغه څوک دي
يَدْعُ	الْيَتِيمَ ۖ وَلَا يَحْصُ	عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ ۖ قَوْلِي
چې ديكې ورکوي	يتيم ته اونه کوي تيزول په ورکولو د ډوډۍ دمسکين پس تباهي ده	
چې يتيم له ديكې ورکوي	اومسکين ته دخوراک ورکولو ترغيث نه ورکوي نو د داسې مونځگزارو	
لِلْمَصْلِينَ ۖ	الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ۖ	الَّذِينَ
دپاره دمونځ کونکو	هغه (مونځ کونکي) چې هغوی دمانځه خپل نه ناخبره وی هغه کسان	
دپاره هلاکت دي	چې دخپلو مونځونو نه بي خبره وی	يعني
هَمْ	يُرَآوْنَ ۖ وَيَمْنَعُونَ	الْمَاعُونَ ۖ
چې هغوی	ځان ښودنه کوي او منع کوي (نه ورکوي) دعام ضرورت خيزونه	
هغه خلق چې د خودني دپاره ئې کوي	اود عام ضرورت خيز (حاجت مندو ته) نه ورکوي	

قوله تعالى: - أَرَأَيْتَ الَّذِي يَكْذِبُ بِالذِّنِّينَ ﴿١﴾

دقیامت ورخ دروغ گنہوځی: - الله ﷻ فرمائی ای محمد ﷺ تاهغه سرې اوکتلو؟ چه دقیامت ورخ کومه چه د جزا اوسزا ورخ ده دروغ گنہی، په یتیم باندې ظلم او زیاتې کوی، دهغه حق وهی، هغه سره احسان اوسلوک نه کوی، مسکینانو ته پخپله خوڅه نه ورکوی چه نورهم د دې کارخیرد پاره نه تیاروی. لکه بل ځای ارشاد دې (كَلَّا بَلْ لَّا تَكْفُرُونَ الْبَيِّنَاتِ وَلَا تَعْتَصُونَ عَلَى طَعْنِ الْيَسِينِ ﴿٢﴾) یعنی کومه بدی چه تاسو ته رسی هغه ستاسودخپلو اعمالونتیجه ده چه نه تاسو د یتیم عزت کوڼی نه مسکینانو ته دخوراک ورکول ترغیب ورکوی یعنی هغه فقیر ته چه دومره نه لری چه دهغه دپاره کافی وی. بیافرمانی چه دغفلت کونکی مونځ گذارود پاره ویل دې یعنی دهغه منافقانو د پاره چه دخلقو په وړاندې خو مونځ کوی گڼی نو پریږدی. هم دامعنی ابن عباس ؓ کړې ده (۱) اودامعنی هم ده دمرقر وخت نه نی روستوکوی لکه څنگه چه مسروق او ابوالضحې وائی. (۲)

یتیمانانوله دیکې ورکول: - حضرت عطاء بن دینا ؓ فرمائی د الله ﷻ شکر دې چه د الله ﷻ په فرمان کښې (عَنْ صَلَاتِهِمْ) دې (فِي صَلَاتِهِمْ) نه دې یعنی د مونځونونه غفلت کوی په مونځونوکښې غفلت کول ئی نه فرمائیلی دی. دغه شان دا لفظ شامل دې داسې مونځ گذار ته چه همیشه مونځ په آخری وخت کښې اداکوی یا عموماً په آخری وخت کښې کوی یاد ارکانو اوشروطو پوره خیال نه ساتی یا خشوع خضوع او خیال غور اوفکر نه کوی. لفظ قرآن په دې کښې هریوته شامل دې. دا ټولې خبرې چه په چاکښې وی هغه خو پوره پوره بدنصیب دې او په چا کښې چه څومره وی هغه هم هغه هومره د ویل والا دې. د عملی نفاق حصه داردې.

قوله تعالى: - الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٣﴾

د بخاری اومسلم په حدیث کښې رسول الله ﷺ فرمائی دا مونځ د منافق دې او دا مونځ د منافق دې چه ناست وی اود نمر انتظار کوی کله چه هغه دوییدوته نیزدې شی اوشیطان په هغې کښې خپل ښکر شامل کړی نو اودریږی اودچرگک به شان څلور ټونگي اووهی او په هغې کښې دالله ﷻ ذکر ډیر کم اوکړی (۱) دلته مراد د مازیکرمونځ دې کوم صلوۃ وسطی لکه چه د حدیث دالفاظونه ثابت دی چه دا سرې په مکروه وخت کښې اودریږی اودکارغه په شان مښوکه وهی. په کوم کښې چه د ارکانو تسلی هم نه وی اونه په کښې خشوع اوخضوع وی بلکه د الله ﷻ ذکر هم په کښې ډیر کم وی. څه عجب خبره خو نه ده چه دا مونځ د خان خودلود پاره وی کول اونه کول یوشان دی. هم د دې منافقانو باره کښې بل ځای ارشاد دې (إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَى يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يُدْرِكُونَ اللَّهَ إِلَّا لُيْلًا ﴿٤﴾) یعنی منافق الله ﷻ ته دوهوکه ورکوی او هغه ده ته. دوی چه کله هم مانځه ته اودریږی نو سترې ستورمانه په نه زړه اوصرف د خلقو دخودنې د پاره مونځ کوی. د الله ﷻ یاداو ذکر ډیر کم کوی. دلته هم فرمائی چه ریاکاری کوی اوپه خلقو کښې مونځ گذار جوړیږی.

قوله تعالى: - قَوْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ﴿٥﴾

د مونځگزارو د پاره هلاکت: - طبرانی په یوحدیث کښې دی چه ویل د دوزخ یوه کنده ده، دهغې اور دومره تیزدې چه د دوزخ اور د دې نه هره ورخ څلور سوه ځل پناه غواړی. دا ویل د دې امت د ریاکارو علماودپاره دې اود ریاکارنی د پاره صدقه او خیرات کونکو د پاره دې. د ریاکارنی د پاره د حج

(۱) الطبری: ۶۳۲/۲۴.

(۲) الطبری: ۶۳۲/۲۴.

(۳) صحیح مسلم کتاب المساجد باب استحباب التکبیر بالصبر: ۶۲۲. ابوداود: ۱۳. ترمذی: ۱۶۰.

کونکو پارہ دی اور یا کارنی د پارہ د جہاد کونگود پارہ دی^(۱) مسند احمد کنبی چہ رسول اللہ ﷺ فرمانی چہ خوک د خلقو د اورولود پارہ یونیک کار اوکری نواللہ ﷻ بہ نی ہم خلقو تہ واوروی اویہ عذاب بہ نی کری اوفہغہ بہ خوار اوذلیل کری^(۲) او پہ دی موقعہ باندی دا یاد ساتنی کہ یو سری بالکل پہ نیک نیتنی سرہ یونیک کار اوکرو اوخلقو تہ د دی خبر اوشو او پہ دی باندی ہفہ ہم خوشحالہ شو نو دار یا کارنی نہ دہ ددی دلیل د مسند ابویعلی موصلی دا حدیث دی چہ حضرت ابوہریرہ ؓ د حضور ﷺ پہ دربار کنبی دا ذکر اوکرو چہ حضور ﷺ زہ خو یوازی نوافل کوم خو ناخاپی خوک راشی نو ماتہ ہم دا لہ شان نہ معلوم میری حضور ﷺ اوفرمانیل تاتہ بہ دوه اچرونہ ملاویپی یود پتولو او پل د بنیکارہ کولو؟^(۳)

قوله تعالى: - قَوْلُیْلَیْمُحْیِیْنَ

حضرت ابن المبارک ؓ بہ فرمانیل چہ دا حدیث د ریاکارو د پارہ ہم نہ خیز دی دا حدیث د اسناد پہ رو باندی غریب دی خود دی معنی حدیث پہ بل سند سرہ ہم مروی دی^(۴) د ابن جریر پہ یو یر ضعیف سند والا حدیث کنبی دی چہ کلہ آیت نازل شو نو حضور ﷺ اوفرمانیل اللہ اکبر دا خوستامود پارہ بہتر دی د دی نہ چہ پہ تاسو کنبی ہریوکس تہ د دی دنیا پہ شان درکری شی^(۵) دی نہ مراد ہفہ سری دی چہ مونخ اداکری اود ہفی د بنیکری سرہ دہفہ ہیخ کار نہ وی اوکہ ادا نی نہ کری نود اللہ ﷻ ویرہ ورسرہ تہ وی۔ بل روایت کنبی دی چہ د رسول اللہ ﷺ نہ د دی آیت مطلب تپوس اوکری شو نو حضور ﷺ اوفرمانیل چہ دا ہفہ خلق دی کوم چہ مونخ د خیل وخت نہ روستوکوی^(۶) د دی معنی خود دا شوہ چہ دسر نہ نی ہلو کوی نہ۔ بلہ معنی دا دہ چہ د شرعی وخت نہ نی روستوکوی بیا نی کوی اودا معنی ہم دہ چہ پہ اول وخت کنبی نہ اداکوی۔ پہ یوموقوف حدیث کنبی د حضرت سعد بن ابی وقاص ؓ نہ روایت دی چہ پہ تنگ وخت کنبی کوی ایر صحیح موقوف روایت ہم دا دی۔ امام بیہقی ؒ ہم فرمانی چہ مرفوع خو ضعیف دی اوموقوف صحیح دی۔ د امام حاکم ؒ قول ہم دا دی نو چہ خنگہ دا خلق دخیل رب پہ عبادت کنبی سست دی دغہ شان دخلقو حقوق ہم نہ اداکوی تردی پورے چہ د استعمال خیزونہ ہم چاتہ نہ ورکوی چہ ہفہ پری خیل کار اوباسی او ہم ہفہ شان نی واپس کری۔ نود دی بی کارہ خلقو نہ بہ کلہ دا اوشی چہ ہفوی زکوٰۃ ورکری او یا نورد نیکشی کار اوکری۔ د حضرت علی ؓ نہ د ماعون مطلب د زکوٰۃ اداکول ہم نقل دی^(۷) اود حضرت ابن عمر ؓ نہ ہم اود نورو حضراتو معتبرینو مفسرینو نہ ہم۔ حضرت امام حسن بصری ؒ فرمانی چہ د ہفہ پہ مونخ کنبی ریاکاری وی او د ہفہ د مال پہ صدقہ کنبی بندیز دی۔ حضرت زید بن اسلم ؒ فرمانی چہ دا منافقان خلق دی مونخ خو بنیکارہ خیز دی نو کوی اوزکوٰۃ خو پت دی نو نہ نی اداکوی۔ ابن مسعود ؓ فرمانی چہ پہ ماعون کنبی ہر ہفہ خیز دی چہ خلق نی د یوبل نہ غواری لکہ کودالہ پاورنی دیگچی او لوٹہ وغیرہ۔ دویم روایت کنبی دی چہ د رسول اللہ ﷺ صحابہ کرامو ؓ بہ ہم دا مطلب بیانولو۔ بل روایت کنبی دی چہ مونخ نبی کریم ﷺ سرہ وو او مونخ بہ د دی تفسیر ہم داسی کولو۔ د نسانی پہ حدیث کنبی دی چہ ہریونیک خیز صدقہ دہ۔ لوٹہ کتونی یا پتیلہ وغیرہ غوبتلو باندی نہ ورکول بہ مونخ د حضور ﷺ پہ

(۱) المعجم الکبیر: ۱۲۸۰۳۔

(۲) الحد: ۲/۲۱۲، ح/ ۲۹۸۶، شعب الايمان: ۶۸۱۱۔

(۳) شرح لسنۃ البغوی: ۴۱۴۱،

(۴) ترمذی کتاب الزہد باب عمل السر: ۲۳۸۴،

(۵) الظہری: ۶۳۳/۲۴،

(۶) المعجم الکبیر: ۱۸۵۳۔

(۷) حاکم: ۵۳۶/۲،

زمانه کښې ماعون گنړل. (۱) غرض د دې معنی د زکوٰه نه ورکولو اطاعت نه کول اود غوښتلو څیز نه ورکول دي. که وروکې وروکې بې ساه څیزونه څوک د یوگهرنې دوو د پاره اوغواړې نودهغې نه انکار کول. مثلاً چا تر لوتنه ستن کوداله پاورې پټیلې دیگچې وغیره.

په یو غریب حدیث کښې دی چه د قبیلې نمیر یوې جرگې حضور ﷺ ته اوونیل چه مونږ ته خاص حکم څه کولې شی؟ نو حضور ﷺ افرمائیل چه ماعون نه منع مه کونی. هغوی تپوس اوکړو ماعون څه څیز دی؟ ونی فرمائیل کانړی اوسپنه او اوبه. هغوی تپوس اوکړو د اوسپنې نه کومه اوسپنه مراد ده. ونی فرمائیل هم دغه ستاسو د تانبې کودالې پټیلې وغیره. ونیل د کانړی نه څه مراد دی؟ ونی فرمائیل هم دغه دیگچې وغیره. (۲) د حدیث ډیر غریب دي بلکه مرفوع کیدل منکر دی اود دې په اسناد کښې هغه راویان دي چه مشهور نه دي. علی ؓ فرماني چه د رسول الله ﷺ نه ما اوریدلی دی چه مسلمان د مسلمان رور دي چه ملاو شی سلام دي کوی کله چه سلام اوکړی نو ښه جواب ورکړنی اود ماعون نه انکار مه کونی. ما تپوس اوکړو حضور ﷺ دا ماعون څه څیز دي؟ ونی فرمائیل کانړی اوسپنه اود دې په شان نور څیزونه. (۳) والله اعلم.

الحمد لله د الله ﷻ په فضل اوکرم اود هغه په احسان اورحم سره د سورت ماعون تفسیر هم ختم شو

ایاتونه	سورة الكوثر مکيه وهی ثلاث آیات ورکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان	زیات رحم کونکې دي ①
اِنَّا	اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ اِنَّ	
بیشکه مونږه	د درکړو مونږ تاته ا کوثر ا نو مونږ کوه ا دپاره درب خپل ا او قربانی کوه ا بیشکه	
یقینا مونږ تاته ډیر څه درکړی دی ا	..... نو ته د خپل رب دپاره مونږ کوه ا او قربانی کوه	
شَايِنَاكَ	هُوَ الْاَبْتَرُ	
دشمن ستا چی دي ا هم هغه دي چی جوړه نی پرېکړی شوی ده		
بیشکه ستاسو دشمن به بی نامه او بی نشانه وی		

قوله تعالى: اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ

د نزول واقع: مسند احمد کښې دی چه په رسول الله ﷺ باندې لږه شان بې هوشی شان شروع شوه او ناڅاپی سراوچت کړو اومسکې شو نو بیباک خو پخپله رسول الله ﷺ اوفرمائیل یادخلغو په دې تپوس چه حضور ﷺ څنگه مسکې شو؟ نو حضور ﷺ اوفرمائیل په دې وخت کښې په ما یوسورت نازل شو بیا حضور ﷺ بسم الله الرحمن الرحيم اولوستله اوددې پوره سورت تلاوت نی اوکړواو ونی فرمائیل معلومه ده چه کوثر څه څیز دي؟ خلقو ونیل الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ ښه پوهیږی. ونی فرمائیل هغه یو جنتی نهر دي په کوم کښې چه ډیر خیر دي اوزما رب ماته راکړي دي په کوم چه به زما امت دقیامت په ورځ راځی اودهغې دلوبنو شمیر دآسمان دستور د شمیر برابر دي بعضی خلق به د دې نه اخواکولې شی نو زه به وایم اې زما ربه دا هم زما امتیان دی نوونیلې به شی چه تاته نه ده معلومه چه دي خلقو تاته پس

(۱) ابو داود کتاب الزکاة باب فی حقوق المار: ۱۶۵۷، مختصراً ومنه حسن مسند البزار: ۲۲۹۲.

(۲) ابن ابی حاتم

(۳) الاصابه: ۵۱۱/۲.

کوم کوم بدعتونہ راویستی وو^(۱) یوبیل حدیث کنبی دی چه په دې کنبی به د آسمان نه یودوه ناوی راپریوخی^(۲) ددساننی په حدیث کنبی دی چه دا واقعه په جومات کنبی تیره شوه هم په دې وجه د اکثر و قاریانو استدلال دې چه دا مدنی سورت دې.

فائده:- اکثر فقهاؤ د دې حدیث نه استدلال کړې دې چه بسم الله الرحمن الرحيم هر یوسورت سره نازل شوې وه او دهر یوسورت یومستقل آیت دې. دمسندپه یوبیل حدیث کنبی دی حضور ﷺ د دې آیت تلاوت کولو سره افرمائیل چه ماته کوثر راکړې شوې دې چه یوروان نهر دې خو جوړ کړې شوې نه دې د دې دواړو غاړو ته دمرغلرو خیمې دی ددې خاوره خالص مشک دی اوددې قوتکنازی هم د رشتیاؤ ملغلرې دی^(۳)

په یوبیل روایت کنبی دی چه د معراج په شپه حضور ﷺ په آسمان باندې په جنت کنبی دا نهر اولیدو اود حضرت جبرائیل ﷺ نه ننی تپوس اوکړو دا کوم یونهر دې؟ حضرت جبرائیل ﷺ افرمائیل دا د کوثر نهر دې کوم چه الله ﷻ تاله درکړې دې^(۴) اوددې په شان نور ډیر احادیث دی او ډیر مونږ د سورت اسراء په تفسیر کنبی بیان کړې هم دی.

په یوبیل حدیث کنبی دی چه د دې اوبه دپښونه زیاتې سپینې دی اود شاتونه ډیرې خوږې دی د کوم په غاړه چه داوږدو غرانگو مرغنی ناستې دی. حضرت صدیق اکبر ﷺ چه دا واوریده نوونی فرمائیل چه هغه مرغنی خو به ډیرې ښائسته وی حضور ﷺ افرمائیل چه خوراک کنبی هم ډیرې مزیدارې دی. (ابن جریر) یوبیل روایت کنبی دی چه حضرت انس ﷺ دحضور ﷺ نه تپوس اوکړو چه کوثر څه خیز دې؟ په دې باندې حضور ﷺ داحدیث بیان افرمائیلو نوحضرت عمر ﷺ ددې مرغوباره کنبی دا افرمائیل (مسنداحمد) حضرت عائشه ﷺ فرماني چه دا نهر د جنت په مینځ کنبی دې. په یو منقطع سند سره د حضرت عائشه ﷺ نه روایت دې که د کوثر د اوبود راپریوتلو آواز څوک اوریدل غواړی نو هغه دې په خپلو دواړو غوږونو کنبی خپلې دواړه گوټې ورکړی.

فائده:- اول خود دې سند ټیک نه دې اوبل د دې معنی ده چه د دې په شان آواز راځی نه خاص د هغې په شان آواز دې. والله اعلم. په صحیح بخاری کنبی د حضرت عبدالله بن عباس ﷺ نه روایت دې د کوثر نه مراد هغه ښیگره اوخیردې کوم چه الله ﷻ حضور ﷺ ته ورکړې دې. ابویشر ﷺ وائی چه ما د سعید بن جبیر ﷺ نه دا واوریدو نو اومې ونیل چه خلق خو وائی چه دا دجنت یونهر دې نوحضرت سعید ﷺ افرمائیل هغه هم د دې ښیگره او خیرنه دې کومې چه د الله ﷻ د طرف نه حضور ﷺ ته ورکړې شوی دی. دحضرت ابن عباس ﷺ نه نور هم نقل دی چه د دې نه مراد ډیر زیات خیر دې. نو دا تفسیر شامل دې حوض کوثر وغیره ټولونه. کوثر ماخوډ دې دکثرت نه دکوم نه چه مراد خیر کثیر دې. اوهم پدې خیر کثیر کنبی د جنت حوض هم دې لکه چه د ډیرو مفسرینو نه نقل دی.

فائده:- حضرت مجاهد ﷺ فرماني چه د دنیا و آخرت ډیرې ډیرې ښیگرې مراد دی. عکرمه ﷺ فرماني چه نبوت قرآن ثواب و آخرت کوثر دې. اودا هم یادساتنی چه د حضرت عبدالله بن عباس ﷺ نه د وثر تفسیر دکوثر دنهر سره هم روایت دې لکه چه په ابن جریر کنبی سنداً نقل دی چه هغوی افرمائیل

(۱) الحد: ۱۰۲/۳، وسنده صحیح، ددې پشان حدیث پاک صحیح مسلم کتاب الصلاة باب حجة من قال البسلة آیه اول کل سورة سوی براء: ۴۰۰

(۲) صحیح مسلم کتاب لفضائل باب اثبات حوض لیبنا ﷺ وصفاته: ۲۳۰۰.

(۳) الحد: ۱۵۲/۳ وسنده صحیح

(۴) الحد: ۱۰۲/۳، صحیح بخاری کتاب نفس سورة الکوتر: ۴۹۶۴.

(۵) ابن جریر وسنده حسن حاکم: ۵۳۷/۲ الطبری: ۶۵۰/۲۴.

(۶) الحد: ۲۲۰/۳، لومړی کتاب صفة الجنة باب ماجاء فی صفة طو الجنة: ۲۵۴۲، وسنده صحیح.

کوثر دجنت یونہر دی۔ د کوم دواړو غاړو ته چه سره زر او سپین زر دی په یاقوتو او مرغلرو باندې بهیږی د کوم اوبه چه د واورې نه ډیرې سپینې دی اود شاتونه زیاتې خوږې دی.

فائدہ:- دحضرت ابن عمر ؓ نه هم داتفسیر نقل دی (ابن جریر) په ترمذی او ابن ماجه وغیره کښې دا روایت مرفوع هم راغلي دي. امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ دا حسن صحیح بنائی. (۱) ابن جریر کښې دی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم یوځل حضرت حمزه رضی اللہ عنہ بن عبدالمطلب کره تشریف یووړو هغوی هغه وخت په کور کښې نه وو د هغوی بی بی چه د قبیلہ بنی نجار نه وه هغې اوونیل ای د الله تعالی نبی صلی اللہ علیہ وسلم هغه خو اوس اوس ستاسو طرف ته درغلو کیدې شی بنونجار کښې حصار شوې وی. تاسو تشریف راوړنی حضور صلی اللہ علیہ وسلم کورته تشریف راوړو نوموړی بی د حضور صلی اللہ علیہ وسلم په وړاندې چوری کیځوده حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوخپله موربی بی خوشحاله شوه او ونی ونیل الله تعالی ډیر ښه اوکره چه پخپله دې تشریف راوړوگنی ما خو په خپله دربار ته د حاضریدلو اراده کړې وه چه تاسو ته د حوض کوثر درکیدو باره کښې تاسو ته مبارکی درکړم. ماته اوس اوس حضرت ابوعمارہ رضی اللہ عنہ ونیلې وو چه تاسو فرمایلی اود دې حوض زمکه د یاقوتو مرجان او زمرد اود مرغلرو ده. (۲) د دې یورای حرام بن عثمان ضعیف دې خواقعه حسن ده او په اصل تواتر سره ثابت شوې ده.

کوثر څه خیز دي:- ډډیرو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم او تابعین رضی اللہ عنہم وغیره نه ثابت دی چه کوثر دنهر نوم دي. بیا ارشاد فرمائی لکه څنگه چه مونو تاته خیر کثیر درکړې اوداسې دعزت نه ډک نهر درکړې نوته هم صرف زما عبادت کوړه فرض مونږ او قربانی هم د هغه وحده لاشریک له د نوم کوړه. بل ارشاد دي (قُلْ اِنْ صَلَّيْتُ وَكُنْتُ مَعَهُ وَمَتَانِي بِلَهُ رَبِّ الْمَلٰٓئِكَةِ لَا تَرْكُ لَكَ وَبِذَلِكَ اَمُرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ) مراد قربانی نه د اوشانوونووغیره حلالول دی. مشرکانو په سجده او قربانیانې دالله تعالی نه بغیر دنورو په نوم کولې. نودلته حکم اوشچه ته صرف دالله تعالی په نوم باندې په اخلاص سره عبادتونه کوړه. بل ځای ارشاد دي (وَلَا تَكْفُرُوا بِالْاٰمَانَةِ الَّتِي كُنتُمْ تُسَلِّمُونَ عَلَيْهَا وَلَهُ لِقَآءُ النَّاسِ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ) اوان افعلموهم انکم لکفرکن (۳) په کوم ځناور چه د الله تعالی نوم وانخستلې شی هغه مه خورئ هغه خو فسق دي.

قوله تعالی:- وَالْحَزَّةُ

د نحر نه مراد: اوونیلې شوی دی چه مراد دوانحر نه دینی لاس په گس لاس مانځه کښې په سینه کیځودل دی. هم دادحضرت علی رضی اللہ عنہ نه په غیرد صحیح سند سره نقل دی. حضرت شعبی رحمۃ اللہ علیہ د دې لفظ هم دا تفسیر کوی. حضرت ابوجعفر باقر رضی اللہ عنہ فرمائی چه دې نه مراد د مانځه په شروع کښې رفع الیدین کول دی. اودا هم ونیلې شوی دی چه مطلب دا دي چه په خپله سینه د قبلي طرف ته متوجه وی. دا دریواړه اقوال په ابن جریر کښې نقل دي.

فائدہ:- ابن ابی حاتم کښې په دې ځای یو ډیر منکر حدیث نقل دي په کوم کښې چه دی کله چه دا سورت په نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم باندې نازل شو نو ونی فرمائیل جبرائیل علیه السلام د وانحر نه څه مراد دي؟ ماته چه د خپل پروردگار د طرف نه حکم کیږی. جبرائیل علیه السلام او فرمائیل دي نه مراد قربانی نه ده تاته حکم کولې شی چه د مانځه په شروع کښې تکبیر تحریمه کښې لاسونه اوچته وه اود رکوع په وخت کښې هم اوچه کله د رکوع نه اوچت شی نو بیا هم اوچه کله سجده اوکړې. هم دا زمونږ مونږ دي اود هغه فربتو مونږ دي کومې چه په اووم آسمان کښې دی. د هریو څیز ښانست وی اود مانځه ښانست د هر تکبیر نه پس رفع الیدین کول دي (۴) داحدیث دغه شان په مستدرک حاکم کښې هم دی. عطاء خراسانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی د

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الکوتر: ۳۳۶۱. وهو حديث حسن بالشواهد.

(۲) الطبری:

(۳) حاکم: ۵۳۷/۲.

وانحر نہ مراد دادی چه خبلہ شاد کوع نہ اوچتہ کړې نواعبدال اوکرہ اوسینہ ښکاره کړه یعنی اطمینان حاصل کړه (ابن ابی حاتم) دا ټول اقوال غریب دی او صحیح قول اولنی دې چه مراد د نحر نه قربانیانې حلاله کول دی. ددی د پاره چه به رسول مقبول ﷺ د اختر د مانخه نه فارغ شو نو قربانی به نی حلالوله او فرمائیل به نی چه څوک زمونږ په شان مونږ اوکړی او زمونږ په شان قربانی اوکړی نو هغه شرعی قربانی اوکره اوچا چه د مانخه نه اول څاروې حلال کړو د هغه قربانی اوته شوه. ابوبرده بن نیار ﷺ اودریدو سره اوونیل یارسول الله ﷺ ماخود مانخه نه وړاندې قربانی اوکره په دې خیال چه نن به د غوښې طلب ډیر وی حضور ﷺ اوفرمائیل چه بس داخود خوراک غوښه شوه صحابی ﷺ اوونیل یارسول الله ﷺ اوس ماسره یوډ چیلنی بېچې دې بل څه قربانی نه شم ورکولې (۱) امام ابو جعفر بن جریر ﷺ فرمائی چه ټیک قول د هغه دې چه وائی د دې معنی دا ده چه خپل ټول مونږونه صرف هم د الله ﷻ د پاره ادا کوه اود هغه نه بغیر بل چا د پاره نه. دغه شان د هغه په لار کښې وینه تویه د بل چا په نوم قربانی مه کوه. د هغه شکر په ځای راوړه چاچه تاته دا بزرگی درکړه او هغه نعمت نی درکړو د کوم په شان چه بل نعمت نشته. هم ته نی هغه سره خاص کړې هم دا قول ډیرینه دې.

دمحمد بن کعب قرظی ﷺ اود عطاء ﷺ هم دا قول دې. بیارشاد کولې شی چه ای نبی ﷺ تاسره او ساطرف ته نازل شوې وحی سره دښمنی کونکې به خوار او ذلیل کمر اولکښی پریشوې دې. دا آیت د عاص بن وائل باره کښې نازل شوې دې. دې مردار به چه کله د حضور ﷺ چرته د خبر خبر اوریډو نو وویل به نی پریږدنی هغه خو لکښی پریشوې دې د هغه شاته څوک نارینه اولاد نشته د هغه به وفات کیدو به دهغه نوم ددنیا نه اوچت شی. په دې باندې دا مبارک سورت نازل شو. شمر بن عطیه ﷺ فرمائی چه د عقبه بن ابی معیط باره کښې دا آیت نازل شوې دې. ابن عباس ﷺ وغیره فرمائی چه د کعب بن اشرف اوقریشو ډلې باره کښې نازل شوې دې. بزار کښې دی چه کله کعب بن اشرف مکی معظمی ته راغلو نو قریشو هغه ته اوونیل چه ته خود دوی سردار نی تابه د دې ماشوم طرف ته نه کتل چه د خپل ټول قوم نه خان له اوجدا دې خیال کوی چه هغه غوره دې. حالانکه مونږ حاجیانوپه اهل کښې در دبست بیت الله زمونږ په لاسونو کښې دې. په زم زم باندې زمونږ قبضه ده. نو دې خبیث اوونیل بې شکه ته د ده نه بهترنی به دې باندې دا آیت نازل شو. د دې سند صحیح دې.

حضرت عطاء ﷺ فرمائی چه دابولهب باره کښې دا آیت نازل شوې دې. کله چه د رسول الله ﷺ د خوږ انتقال اوشو نو دې بدنصیب مشرکانوته اوونیل په نن شپه د محمد ﷺ نسل کټ شو په دې باندې الله ﷻ دا آیت نازل کړو. دابن عباس ﷺ نه همدانقل دی هغه هم فرمائی دې نه مراد دحضور ﷺ هر یو دښمن دې دکوم کوم چه نوم واخستې شو اود کومو چه ذکر نه دې شوې هغه هم د (اَبْنُ) معنی ده یوازی، د عربو داهم متل دې چه کله د چا نارینه اولاد وفات شی نو وائی (اَبْنُ) دحضور ﷺ دخوږ دوفات په وخت دوی د دښمنی په توگه هم دا وویل په کوم چه دا آیت نازل شو نو مطلب دا شوچه (اَبْنُ) هغه دې د چادمرگ نه پس چه د هغه ذکر ختم شی دې مشرکانود نبی اکرم ﷺ باره کښې هم دا خیال کړې ووچه د ده ځامن خو وفات کړې شو هغوی پاتې نه شو د څه په وجه چه به د دوی د انتقال په وجه د ده نوم هم باقی پاتې نه شی. حاشا وکلا الله ﷻ به د دنیا د پاتې کیدو پورې د حضور ﷺ نوم ژوندې ساتی د حضور ﷺ شریعت به ترهمیشه همیشه پورې باقی وی د حضور ﷺ تابعداری په هرچا باندې فرض کړې شوې ده دحضور ﷺ خوږ او پاک نوم دهریومسلمان په زړه او ژبه باندې دې اودقیامته پورې به په آسمانی فضا کښې عروج اوترقی سره تاویری. په اوچه اولمده په هروخت کښې د هغې اعلان کیږی الله ﷻ دې په حضور ﷺ اود هغوی په آل اولاد باندې په ازواج مطهرات او صحابه کرام ﷺ باندې دقیامته

پوری درود و سلام و بریزیات او بی حدہ پہ کثرت سرہ راوی لگی۔ امین۔
 الحمد للہ) د اللہ ﷻ پہ فضل او کرم سرہ اودھغہ پہ احسان او رحم سرہ د سورت کوثر تفسیر ہم ختم شو۔
 (تفسیر سورت کافرون)

د سورت تعارف او فضائل: صحیح مسلم کنبی د حضرت جابر ؓ نہ روایت دے چہ رسول اللہ ﷺ دا سورت
 اوسورت اخلاص د طواف نہ پس دوه رکعتو مونخ کنبی تلاوت کرو (۱) پہ صحیح مسلم کنبی د حضرت
 ابوہریرہ ؓ نہ روایت دے چہ د سحر پہ دو سنتو کنبی بہ ہم رسول اللہ ﷺ ہم دا سورتو نہ تلاوت
 فرمائیل۔ مسند احمد کنبی د حضرت ابن عمر ؓ نہ روایت دے رسول اللہ ﷺ د سحر د فرضو نہ وړاندے
 پہ دو رکعتو کنبی اود مانیام نہ پس پہ دو رکعتو کنبی اوخہ د پاسہ شل خل اوخہ د پاسہ لس خل
 سورت (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ) او (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) اولوستلو (۲) یعنی دومرہ خل دا سورتو نہ ما د حضور ﷺ
 نہ پہ مونخونو کنبی اوریدلی دی۔ (۳) مسند احمد کنبی د حضرت عبداللہ بن عمر ؓ نہ روایت دے چہ
 نبی کریم ﷺ ما ۲۴ خل او ۲۵ خل د سحر پہ دو سنتو کنبی دا دواہ سورتو نہ لوستلوسرہ نہ کتلی
 دے (۴) ہم دمسند پہ دویم روایت کنبی ہم د دوی نہ نقل دی چہ پوره میاشت پوری حضور ﷺ بہ په دے
 دو رکعتو کنبی ہم دغه دواہ سورتو نہ لوستونکے لیدلی دے (۵) دا روایت ترمذی ابن ماجہ او نسائی
 کنبی ہم دے امام ترمذی رحمہ اللہ دے تہ حسن وائی۔ هغه روایت اول تیر شوچہ دا سورت د خلومے حصی
 قرآن برابر دے او سورت (إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا) ہم مسند احمد کنبی روایت دے چہ حضرت نوفل بن
 معاویہ ؓ فرمائی چہ رسول اللہ ﷺ دوی تہ او فرمائیل چہ زمونږ دربیہ بالئہ تہ په خپل کور کنبی
 اوکړہ زما په خیال دا حضرت زینب ؓ ووه۔ دے یوخل بیا د حضور ﷺ په خدمت کنبی حاضر شو نو وئی
 فرمائیل وایہ ماشوم څه کوئی؟ وئیل ما هغه خپلی مور سرہ پریخی ده وئی فرمائیل ښه ده وئی راغلی
 نی؟ وئیل ددے دپارہ چہ تاسونہ څه وظیفہ زده کړم چہ د اوده کیدو په وخت کنبی لولم۔ حضور ﷺ
 او فرمائیل چہ د اوده کیدو په وخت سورت (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ) (۶) لوله اوده کپړہ په دے کنبی د شرک نہ
 خلاصی او ویزاری ده (۷) دطبرانی په روایت کنبی دی چہ جبلیہ بن حارثہ ؓ تہ ہم حضور ﷺ دا فرمائیل
 وو۔ طبرانی په یوبل روایت کنبی دی چہ پخپله بہ حضور ﷺ پخپله بسترہ سلاستونود دے سورت
 تلاوت بہ نی فرمائیلو۔ مسند احمد کنبی دی چہ حضرت جبلیہ بن حارثہ ؓ او وئیل یار رسول اللہ ﷺ ماته
 څه داسې خیز او ښایہ چہ هغه زه د اوده کیدو په وخت کنبی لولم۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ تہ کله د
 شپې خپلې بستری له لار شې نو سورت (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ) (۸) لوله دا د شرک نہ ویزاری ده۔

ایاتونه	سورة الكافرون مکية وهي ست آيت و رکوعا واحدا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
①	شروع کوم په نوم د اللہ چہ دیر مهربان زیات رحم گونکې دے	①

(۱) صحیح مسلم کتاب الحج باب حجة النبی ﷺ : ۱۲۱۸۔

(۲) احمد: ۲۴/۲۔

(۳) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرین باب استحباب رکعتی سنة الفجر والحث علیها: ۷۲۶۔

(۴) احمد: ۹۵/۲۔

(۵) احمد: ۹۴/۲، ترمذی کتاب الصلاة باب ماجاء لی تخفیف رکعتی الفجر .....: ۴۱۷۔

(۶) ددے تخریج دسورة زلزالت په شروع کنبی تیر شوې دے۔

(۷) احمد: ۴۵۶/۵، ابوداود کتاب الادب باب ما یقول عند النوم: ۵۰۵۵، ورو حدیث حسن ترمذی: ۳۴۰۳۔

قُلْ يٰۤاَيُّهَا الْکٰفِرُوْنَ ۝ لَاۤ اَعْبُدُ مَاۤ	تَعْبُدُوْنَ ۝ وَلَاۤ اَنْتُمْ	اَوَايِهۡ اۤ
اے کافرانو ! زہ عبادت نہ کوم دھغی چي تاسو ني عبادت کوئ اوندہ بی تاسو		
تہ اواوایہ چي انہ کافرانو دکومو بتانو چي تاسو عبادت کوئ زہ دھغو عبادت نہ کوم اوندہ		
عِبُدُوْنَ مَاۤ	اَعْبُدُ ۝ وَلَاۤ اَنَاۤ عَابِدٌ	مَاۤ
عبادت کونکی دھغی چي زہ ني عبادت کوم اوندہ زہ عبادت کونکی یم دھغی		
تاسو دھغه الله تعالیٰ عبادت کوئ دکوم چي زہ عبادت کوم اوندہ بہ زہ چرې دھغه		
عِبَدْتُكُمْ ۝ وَلَاۤ اَنْتُمْ	عِبُدُوْنَ	مَاۤ اَعْبُدُ ۝
چي تاسو ني عبادت کوئ اوندہ بی تاسو عبادت کونکی دھغی چي زہ ني عبادت کوم		
معبودانو، عبادت اوکرم دکومو چي تاسو عبادت کوئ اوندہ تاسو دھغه چا عبادت کونکی یئ		
لَكُمْ	وَيَنْتُمْ	وَلِيۤ
ستاسو دپارہ دین ستاسو دې او زما دپارہ دین زما دې		
د کوم چي زہ عبادت کوم تاسو دپارہ ستاسو طریقہ دہ او زما دپارہ زما طریقہ دہ		

قوله تعالى :- قُلْ يٰۤاَيُّهَا الْکٰفِرُوْنَ ۝ لَاۤ اَعْبُدُ مَاۤ تَعْبُدُوْنَ ۝

مومن د بتانو عبادت نہ شئ کولی : یہ دے سورت مبارک کنبی د مشرکانود عمل نہ د ویزارنی اعلان دے اودانہ ﷻ د عبادت پہ اخلاص سرہ حکم دے۔ دلته خطاب د مکہ کفارو قریشو تہ دے خو بہ اصل کنبی پہ مخ د زمکے تول کافر مراد دی۔ د دے شان نزول داسی دے چہ دے کافرانو حضور ﷺ تہ ونیلے وو چہ یو کال تہ زمونہ د معبودانو عبادت کوہ نو پہ راتلونکی کال کنبی بہ مونہ ہم د الله ﷻ عبادت کوو۔ پہ دے باندی دا سورت نازل شو او الله ﷻ خیل محبوب برحق تہ حکم اوکرو د دوی د دین نہ د خیلے پورہ ویزارہ کیدو اعلان اوکرو چہ زہ ستاسو دے دے کہ تاسو ہم زما معبود برحق لہ چہ وحدہ لاشریک لہ دے عبادت نہ کوئی۔ نودلته دا "ما" پہ معنی د "من" کنبی دہ بیانی دوبارہ ہم دغه شان او فرمائیل چہ ستاسو پہ شان عبادت بہ اوندہ کرم۔ ستاسو پہ مذہب باندی زہ عمل نہ شم کولی۔ نہ زہ تاسو پسے لگیدلی شم بلکه زہ خو بہ صرف د خیل رب عبادت کوم او هغه ہم پہ هغه طریقہ چہ کومہ د هغه خوبہ وی او خنگہ غواری۔ ددے دپارہ نی او فرمائیل چہ نہ تاسو زما درب د احکامو بہ وړاندی سرتیتونی اوندہ بہ دھغه عبادت دھغه فرمان مطابق پہ خای راوړنی بلکه تاسو خو پہ خیلہ طریقہ باندی طریقہ مقرر کړی دی۔ لکه چہ بل خای ارشاد دے ﴿اِنَّ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ﴾ الخ دا خلق صرف د اټکل او گمان او نفسانی خواہش پسے لگیدلی دی سرہ د دے چہ د هغوی طرف تہ د هغوی د رب ہدایت رسیدلی دے۔ نو حضرت محمد مصطفیٰ ﷺ د هغوی نہ پہ ہر قسم خیلہ لمن خلاصہ کړې دہ او پہ صفا توگہ نی د هغوی د عبادت د طریقونہ جد او الی او د ناخویشی اعلان کړې دے۔ ښکارہ خبرہ دہ چہ د هر عابد معبود وی اود عبادت طریقہ بہ نی ہم وی نور رسول الله ﷺ او د هغوی ﷺ امت صرف ہم د الله ﷻ عبادت کوئ د هغوی د عبادت طریقہ ہم هغه دہ کومہ چہ سرور کائنات حضرت مصطفیٰ ﷺ تعلیم فرمائیلے دہ۔

قوله تعالى: - لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿١﴾

فائدہ:- ددی د پارہ داخلص کلمہ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ﴾ دہ یعنی د اللہ ﷻ نہ بغیر بل خوک معبود نشته اودھغه لارہم هغه دہ دکومی خودونکی چہ حضرت محمد ﷺ دے کوم چہ د اللہ ﷻ پیغمبر دے او دشراکانو معبودهم د اللہ ﷻ نہ غیر دی اود عبادت طریقہ هم د اللہ ﷻ د طرف نہ نہ دہ خودلی شوی. یہ دے وجہ اوفرمائیلی شو ستاسو دین ستاسو د پارہ او زما دین زما د پارہ. بل خای ارشاد دے ﴿وَأَنْ كَذَّبُوا فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلكُمْ عَمَلُكُمْ أَن تَكْفُرُوا بِمَا آمَنَّا وَأَنَّا بُرِّئُوا مِمَّا نَعْمَلُونَ﴾ کہ چرے دوی تا دروغ کنری نو ته ورته اووایہ چہ زما دپارہ زما عمل دے اوستاسو دپارہ ستاسو عمل دے. زہ ستاسو د اعمالو نه جدا یم او تاسو زما دکارونو نه ویزاره نی. بل خای ارشاد دے ﴿لَسْنَا عَمَلُكُمْ وَلَكُمْ أَنفُسُكُمْ﴾ زمونی عمل زمونی سره او ستاسو عمل تاسو سره. پد صحیح بخاری کنبی د دے آیت په تفسیر کنبی دی چہ ستاسو د پارہ ستاسو دین دے یعنی کفر اوزما د پارہ زما دین یعنی اسلام. دا لفظ په اصل کنبی (دینی) وو خود نورو آیانونو وقف په نون باندې دے په دے وجہ په دے کنبی هم "یا" حذف کړې شوه. لکه په ﴿فہیہدین﴾ او (یقین) کنبی. (۱)

بعضی مفسرینو وئیلی دی چہ مطلب دا دے چہ زہ خو ستاسو د معبودانو عبادت نه کوم اود بیا د پارہ هم تاسو ناامیدہ کوم چہ تول عمر کنبی په دا کفر زما نه اونه شی اودغه شان نه تاسو اوس زما د رب عبادت کوئی اونه به بیا د هغه عبادت اوکړنی. دے نه مراد هغه کافران دی چہ د هغوی ایمان نه راوړل اللہ ﷻ ته معلوم وو لکه چہ په قرآن پاک کنبی بل خای ارشاد دے ﴿وَلَا يَزِيدُنَّ كِبْرًا مِنْهُمْ مَّا نَزَّلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ظُفً يَأْتَا وَفُتْرًا﴾ یعنی ستا طرف ته چہ کوم نازلېږی دے سره په هغوی کنبی اکثر په سرکشی او کفر کنبی زیاتېږی. ابن جریر د بعضو عربو نه نقل کړی دی چہ دوه خل د دے جمله راوړل د کلک والی د پارہ دی لکه ﴿مَّا أَفْتَرْنَا إِلَّا مِمَّا فَتَرْنَا﴾ کنبی او ﴿لَتَكُونَنَّ الْجَحِيمَةُ لَكُمْ لَعْنًا وَمَا عَنِ الْيَقِينِ﴾ کنبی نود دے دواړو جملو دوه خل راوړلو حکمت کنبی دا درې اقوال شو یو خوداچہ د اولې جمله نه مراد معبود او دویم نه مراد د عبادت طریقہ، دویم دا چہ د اولې جمله نه مراد حال یعنی موجوده اودویم نه مراد استقبال یعنی راتلونکې، دریم دا چہ د اولې جمله تاکید په دویمه جمله سره دے خولته دا یادساتنی چہ یوه څلورمه توجیه هم ده کوم چہ امام ابن تیمیہ رحمہ اللہ خپلو بعضی کتابونو کنبی قوت ورکړې دے. هغه دا چہ اوله جمله خو فعلیه ده او دوباره اسمیه ده نو مراد دا شو چہ نه خو به زہ د غیر اللہ عبادت کوم اوه مانه کله هم امید اوند ساتنی یعنی د واقعہ هم نفی ده اوپه شرعی توگه ممکن کیدو نه هم انکار دے. دا قول هم ډیر ښکلې دے. واللہ اعلم.

فائدہ:- حضرت امام شافعی رحمہ اللہ د دے آیت نه استدلال کړې دے چہ کفرهم یوملت دے په دے وجہ یهودی د نصرانی او نصرانی دیهودی وارث کیدې شی کله چہ په دے دواړو کنبی د نسب یا سبب د وراثت وی ځکه چہ د اسلام نه علاوه د کفر څومره لارې دی هغه ټولې په باطل کیدو کنبی یو دی. د حضرت امام احمد رحمہ اللہ اود هغه د موافقینو مذهب د دے خلاف دے چہ نه یهودی د نصرانی وارث کیدې شی اونه نصرانی د یهودی ځکه چہ په حدیث کنبی دی چہ دوه مختلف مذهبونو لا په خپل مینځ کنبی د یو بل وارث کیدې نه شی. (۲)

﴿والحمد لله على احسانه﴾ د سورت کافرون تفسیر ختم شو.

(۱) صحیح بخاری کتاب الفسور (قل یا ایها الکافرون) تعلیقا.

(۲) ابوداود کتاب القرائن باب هل یرث المسلم الکافر: ۲۹۱۱. وسندہ حسن، السنن الکبری للنسائی: ۲۳۸۴.

(تفسیر سورت نصر)

د سورت تعارف:- اول ہفہ حدیث بیان شوچہ دا سورت د خلورمے حصے قرآن برابر دی. (۱) حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما حضرت عبیدہ بن عبداللہ رضی اللہ عنہ نہ تپوس اوکرو پیڑنہ د ٲولونہ پہ آخر کنبی کوم یو سورت نازل شوے دی؟ جواب نی ورکرو چہ او ہم دا سورت (اِذَا جَاءَ) نوہغوی اوفرمانیل اوتہ ریتونہ نی (نسائی). (۲) حافظ ابوبکر بزار رضی اللہ عنہ او حافظ بیہقی رضی اللہ عنہما د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما روایت نقل کری دی چہ دا سورت د ایام تشریق دورخو پہ مینخ کنبی نازل شو نو حضور ﷺ پوہہ شو چہ داد رخصت سورت دی ہم ہفہ وخت حکم اوشو اود حضور ﷺ اوبنہ قصوی تیارہ کری شوہ پہ دی باندی سور شو اوہفہ زورورہ خطبہ نی بیان کرہ کومہ چہ مشہورہ دہ (۳) بیہقی کنبی دی چہ کلہ دا سورت نازل شونو حضور ﷺ خیلہ د زہہ تکرہ حضرت فاطمہ الزہری رضی اللہ عنہا راوغوبستہ او ونی فرمانیل ماتہ زما د وفات کیدو خبر راغلو. حضرت زہری رضی اللہ عنہا بہ زرا شوہ بیا ناخاپی پہ خندا شوہ کلہ چہ نورو خلقو تپوس اوکرو نوونی فرمانیل د وفات خبر خو اوڑولم خو بہ زرا کنبی حضور ﷺ تسلی را کرہ بجی صبر کوہ زما پہ اہل کنبی بہ د ٲولو نہ رومی تہ ماسرہ ملاویری. نو مالہ ناخاپی خندا راغلو. (۴)

ایاتونہ	سورۃ النصر مکیہ وھی ثلث آیات ورکوعاً واحداً	رکوع گانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ ډیر مہربان	زیات رحم کونکے دی ①
اِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۝ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ		
کلہ چی ا راغی ا امداد داللہ ا ا وفتح ا او اووینی تہ ا خلق ا چی داخلیری ا پہ دین داللہ کنبی		
خہ وخت چی داللہ تعالی مدد راغلو اور مکہ فتح شوہ اوتا اولیدل چی خلق داللہ تعالی		
اَقْوَا جَلًا ۝ فَسَيَمُوتُ مُحَمَّدٌ وَرَبُّكَ ۝ وَاسْتَغْفِرُكَ ۝ اِنَّهٗ		
دلے دلے ا نو تسبیح وایہ ا سرہ د ثنا ا درب خیل ا او ببنہ غوارہ دہفہ نہ ا بیشکہ ہفہ ا		
پہ دین کنبی دلے دلے داخلیری ا نو دخیل رب تسبیح او حمد وایہ ا اودہفہ نہ ببنہ غوارہ ا بیشکہ		
كَانَ تَوَّابًا ۝		
دی ډیر توبہ قبولونکی ا		
ہفہ توبہ قبولونکی دی		

قوله تعالی:- اِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۝

د اللہ تعالی د امداد ا وفتح نہ مراد:- حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ د لوی عمر بدری مجاہدینو سرہ سرہ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ہم شامل کولم نو کیدے شی چہ پہ دی سرہ د چا پہ زہہ کنبی خہ خفگان شان پیدا شوی وی. ہفہ ونیلی وو چہ دی دی مونہ سرہ نہ راخی د دہ ہومرہ خو زمونہ بجی

(۱) ددی تخریج دسورۃ الزلزال پہ شروع کنبی تیر شوے دی.

(۲) صحیح مسلم کتاب الفسور آیات مفرطہ: ۴۰۲۴.

(۳) مجمع الزوائد: ۲۷۱/۳.

(۴) المعجم الکبیر للطبرانی: ۱۱۹۰۷.

دی۔ خلیفۃ المسلمین حضرت عمرؓ اور فرمائیلؓ چہ تاسو دے بنہ پیڑنئی۔ یوہ ورخ ئی تول راوغوبنشل او زہ ئی ہم یاد کرم۔ زہ پوہہ شوم چہ نن دوی تہ خہ خودل غواری۔ کلہ چہ مونہ تول لارونو امیر المؤمنینؓ مونہ نہ تپوس اوکرو چہ سورت (اِذَا جَاءَ) متعلق تاسو تہ خہ علم دے؟ بعضو اوونیل چہ پہ دے کنبی مونہ تہ دالہؓ حمد اوٹنا بیانولو اود گناہونو د بنینی غوبنشلو حکم را کرے شوی دے کلہ چہ د اللہؓ امداد راشی اوز مونہ فتح وی نوچہ مونہدا اوکرو او بعضی بالکل خاموش پاتی شو۔ هغوی زما طرف تہ توجه او فرمائیل او ونی ونیل چہ تہ ہم دا وائی؟ ما ونیل نہ، ونی فرمائیل بیا نور خہ وائی؟ ماونیل داد رسول اللہؐ د وفات پیغام دے تاسو تہ خودلی شی چہ اوس ستاسو ددنیایو ژوندون ختمیدونکے دے تہ پہ تسبیح حمد او استغفار کنبی مشغول شه حضرت فاروق اعظمؓ او فرمائیل چہ ہم دازہ پیڑنم۔ (بخاری) (۱)

شان نزول: کلہ چہ دا سورت نازل شو نو حضورؐ فرمائیلؓ وو چہ اوس بہ ہم پہ دے کال کنبی زہ وفات کیرم ماته زما د وفات کیدو خبر را کرے شوی دے۔ (مسند احمد) مجاہدؓ ابو العالیہؓ ضحاکؓ وغیرہ ہم دغہ تفسیر بیان کرے دے۔ یور وایت دے چہ حضورؐ بہ مدینہ منورہ کنبی وو ونی فرمائیلؓ اللہ اکبر اللہ اکبر دالہؓ امداد راغلو اوفتح ہم، دیمن خلق راغله تپوس ئی اوکرو حضورؐ دیمن والا خنگہ دی ونی فرمائیل نرم زہ والا اودنیکلی طبیعت والا دی ایمان خو د یمن والا دی اوپہری ہم هغوی او حکمت ہم د یمن والا دے (ابن جریر) (۲) دابن عباسؓ بیان دے چہ کلہ دا سورت نازل شو نو پہ دے کنبی د حضورؐ د وفات خبروو نو حضورؐ پہ خپلو کارونو کنبی نورہ ہم ملا او ترلہ او تقریباً ہم دا ئی او فرمائیل چہ دا پور تہ تیر شو۔ (طبرانی) (۳)

دنزلو بہ اعتبار سرہ د ٲولو نہ آخری سورت: د حضرت ابن عباسؓ نہ داهم روایت دے چہ پہ سورتونو کنبی دیورہ نازلیدو پہ اعتبار سرہ د ٲولونہ آخری سورت ہم دا دے (۴) (طبرانی) یویل حدیث کنبی دی چہ کلہ دا سورت نازل شو حضورؐ ددے تلاوت اوکرو او ونی فرمائیل چہ خلق پہ یوہ غارہ دی اوزہ او زمصاحبہ کرام پہ بلہ غارہ دی۔ واورئی دمکے دفتح نہ پس هجرت نشتنہ البتہ جهاد اونیت شتہ۔ مروان تہ چہ کلہ دا حدیث حضرت ابو سعید خدریؓ واورولو نو دہ ونیل دروغ وائی۔ دغہ وخت کنبی مروان سرہ پہ تخت باندے رافع بن خدیج او حضرت زید بن ثابتؓ ناست وو نو حضرت ابو سعیدؓ او فرمائیل چہ دے دوارو تہ ہم د دے حدیث پتہ دہ دوی ہم دا حدیث بیانولی شی خو یونہ د خپلی سردارئی تلو ویرہ دہ او بل تہ د زکوة د وصولولو د عہدے تہ د لرے کیدلو ویرہ دہ۔ مروان کورہ اوچتہ کرہ او حضرت سعیدؓ ئی وهل غوبنشل خودے دوارو بزرگانوچہ کلہ دا او کتل نو ونی ونیل مروان واورہ ابو سعیدؓ ریشیا فرمائیلی (۵) (مسند احمد) دا حدیث ثابت دے۔

د حضرت ابن عباسؓ نہ دا ہم روایت دے چہ حضورؐ د مکے د فتح پہ ورخ او فرمائیل هجرت پاتی نہ شو او جهاد اونیت شتہ۔ کلہ چہ تاسو تہ اوونیلی شی نو زیریاسنی او روانیڑی (۶) پہ صحیح بخاری اوصحیح مسلم کنبی دا حدیث موجود دے۔ اودا ہم یاد ساتی چہ کومو بعضو صحابہ کرامو ؓ د حضرت فاروق اعظمؓ پہ وړاندے د سورت دا مطلب بیان کر وچہ کلہ اللہؓ پہ مونہ باندی بیارونہ او

(۱) صحیح بخاری کتاب الفسور سورۃ اذا جاء نصر اللہ باب قولہ (فسبح بحمد ربک واستغفره...) : ۴۹۷۰.

(۲) ۲۱۷/۱: ۵۲۱.

(۳) مسند الزوار: ۲۸۳۷.

(۴) المعجم الکبیر: ۱۱۹۰۳.

(۵) المعجم الکبیر: ۱۰۷۳۶. وستہ صحیح.

(۶) صحیح بخاری کتاب جزاء الصید: باب لا یحل القتال بمکة: ۱۸۳۴. صحیح مسلم: ۱۳۵۳.

قلعہ گانہی فتح کری اوزمونہ امداد اوکری نو مونہ تہ حکم ملاویری چہ مونہ دھغہ تعریفونہ اوکرواود
 ہغہ شکر اداکرو دھغہ پاکی بیان کرو اودخپلو گناہونو ببسنہ اوغواو۔ دامطلب ہم بالکل صحیح دی
 اوتفسیرہم ڀیر بشکلی دی گورنی رسول اللہ ﷺ د مکہ د فتح پہ ورخ د ضحیٰ پہ وخت کنبی اتہ رکعتہ
 مونخ اداکرو نو خلق وانی چہ دا د ضحیٰ مونخ وو خومونہ ونیلے شوچہ د ضحیٰ مونخ بہ حضور ﷺ
 ہمیشہ نہ کولونو بیا پہ دی ورخ چہ مشغولتیا اوکار ڀیر وو مسافرت وو نودانی خنگہ کولی شو؟ د
 حضور ﷺ اقامت د مکہ د فتح پہ موقعہ باندی پہ مکہ کنبی د رمضان تر آخرہ پوری نورس ورخی وو۔
 حضور ﷺ بہ فرض مونخ ہم قصر کولو روژہ نی ہم اونہ سانلہ اوٲول لبیکر چہ تقریباً لس زره وو دغہ
 شان بہ نی کول۔ ددی حقانقونہ داخبرہ صفا بشکارہ کیپی چہ دا مونخ د فتح د شکریہ مونخ وو خکہ چہ
 د لبیکر بہ سردارچہ د وخت امام وی باندی مستحب دی چہ کله یونشارفتح شی نو پہ داخلیدو باندی
 پکاری دی چہ اتہ رکعتہ مونخ اوکری۔ حضرت سعدبن ابی وقاص ﷺ د مدائن د فتح پہ ورخ ہم داسی
 کری وو۔ دا اتہ رکعتہ دی دوه دوه رکعتہ کولوسرہ اداکوی۔ بعضو داهم قول دی چہ اتہ وارہ رکعتہ ہم
 پہ یوسلام باندی اوکری خو پہ ابوداؤد کنبی پہ صراحت سرہ روایت دی چہ حضور ﷺ د هرو دوو
 رکعتونہ پس سلام گرخولی دی۔ (۱)

د تسبیح نہ ځہ مراد دی: دویم تفسیرہم صحیح دی کوم چہ ابن عباس رضی اللہ عنہما وغیرہ کری دی پہ دی کنبی
 حضور ﷺ تہ دھغوی د وصال خبر ورکری شوې دی چہ کله تاسو خپل وطن مکہ معظمہ فتح کرنی د
 کوم ځائی نہ چہ دی کافرانو تہ پہ وتلو باندی مجبور کری وی نوتہ پہ خپلو سترگود خپل محنت میوہ
 اووینی چہ ډلی ډلی ستا د جہنمی لاندی راشی بی شمیرہ خلق د اسلام پہ دائرہ کنبی داخل شی نو
 زمونی طرف تہ د راتلو او زمونی سرہ دملاقات تیاری کوه اود دنیانہ ډیرہ زیاتہ بنیگرہ ستاد پارہ هلته
 ده۔ ہم هلته ستا میلستیا تیارہ ده اوزما پہ شان میزبان دی۔ تہ چہ زما دا نبی اووینی نو پہ ډیر
 کثرت سرہ زما حمداوتنا کوه اوپہ توبہ او استغفار کنبی لگیا شه۔
 قوله تعالیٰ:- قَسِمَ بِمُعْذِرَتِكَ وَاسْتَفْرَةٍ

دصحیح بخاری پہ حدیث کنبی دحضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا نه روایت دی حضور ﷺ به پخبله رکوع او
 سجده کنبی ډیر په کثرت سرہ ﴿سبحانک اللہم وحمداک اللہم اغفرلی﴾ لوستلو۔ حضور ﷺ به د قرآن دا آیت
 ﴿فبسم﴾ الخ باندی عمل کولو (۲) بل روایت کنبی دی حضور ﷺ به په خپل آخری عمر کنبی ددی کلمو
 اکثر ورد کولو ﴿سبحان الله وحمده واستغفر الله واتوب اليه﴾ دالله ﷻ ذات پاک دی ہم دھغہ دپارہ ٲول تعریفونہ
 دی زہ دالله ﷻ نه استغفار کوم اود هغہ طرف تہ تبتیرم۔ اوفرمائیل به نی زما رب ماته حکم راکری دی
 چہ کله زہ دا علامت اووینم چہ مکہ معظمہ فتح شوہ اوپہ دین اسلام کنبی خلق ډلی ډلی داخل شی نو
 چہ زہ داسی کلمی په کثرت سرہ اووایم۔ نوالحمد لله ما هغه اولیدل اواوس په دی وظیفہ کنبی مشغول
 یم۔ (مسنداحمد)

ابن جریر کنبی دام سلمہ رضی اللہ عنہا نه روایت دی حضور ﷺ به په خپل آخری عمر کنبی په کیناستو پاسیدو تلو
 راتلو گرخیدو راگرخیدو ﴿سبحان الله وحمده﴾ لوستلو ما یوخل تپوس اوکرو حضور ﷺ د دی ځہ وجہ ده؟
 حضور ﷺ د دی سورت تلاوت اوکرو او ونی فرمائیل چہ ماته د الله ﷻ نه دا حکم دی (۳) چہ به یو
 مجلس کنبی کینی او بیا هغہ ختم شی نو ځہ ونیل پکاری دی مونہ په خپل یومستقل تصنیف کنبی

(۱) ابوداود کتاب الطرغ باب صلاة الضحی: ۱۶۹۰، وهو حديث حسن.

(۲) صحيح بخاری كتاب الفجر سورة اذا جاء نصر الله: ۴۹۶۸. صحيح مسلم: ۴۸۱.

(۳) احمد: ۲۵/۶، صحيح مسلم: ۴۸۱.

(۴) الطبري: ۶۷۰/۲۴.

ليکلي دي. مسند احمد کښې دې چه کله د اسورت نازل شو نو حضور ﷺ به اکثر په خپل مانځه کښې د دې تلاوت کولو او په رکوع کښې به نې درې ځل دا لوستل ﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِعَدَدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ د فتح نه دلته مراد فتح مکه ده په دې باندې اتفاق دې او عموماً عرب قبيلې ددې په انتظار کښې وې که چرې دې په خپل قوم باندې غالب راغلو او مکه معظمه د ده د حکم لاندې راشي نو بيا د هغه په نبي کيدو کښې ډره شک شته نشته. اوس چه کله الله ﷻ د خپل حبيب په لاس باندې مکه معظمه فتح کړه نو دا ټول په اسلام کښې داخل شو. والحمد لله.

په صحيح بخاري کښې هم د حضرت عمرو بن سلمه ؓ دا مقوله موجود ده چه د مکې معظمې د فتح کيدو سره هرې قبيلې د اسلام طرف ته وړانديوالې او کړو او دې ټولونه هم ددې انتظار وو چه دې اود ده قوم پرېرډنې او گورنې که دا په حق سره نبي وي نو دې به په خپل قوم باندې غالب راشي او په مکه معظمه باندې به د ده جهنډا اولگولې شي (موني د غزوه فتح مکه پوره پوره واقعه په تفصيل سره د خپل سيرت په کتاب کښې ليکلي ده کوم صاحب چه تفصيلات کتل غواړي هغه دې دا کتاب اوگوري. فالحمد لله. مسند احمد کښې دې چه حضرت جابر بن عبدالله ؓ ګاونډی چه کله د يوسف نه واپس راغلو نو حضرت جابر ؓ د هغه د ملاقات د پاره لاړو. هغه د خلقو دېې اتفاقشې او اختلاف حال بيان کړو او د هغوی د نوي ايجاد کړې شوو بدعتونو تذکره نې او کړه نو د رسول الله ﷺ د صحابي ؓ دسترگو نه اوښکې لارې اوپه ژړا کښې او فرمايل چه ما د حبيب کير ياشافع روز جزا حضرت محمد ﷺ نه اوريدلي دي چه د خلقو فوځونه فوځونه د الله ﷻ په دين کښې داخل شي خو ډير زړ به ډلې ډلې د هغې نه اوځي هم) (۱) (والحمد لله على احسانه) د سورت نصر تفسير ختم شو.

آياتونه	سورة اللهب مكيه وهى خمس آيات وركوعاً واحداً	ركوع كاني
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
③	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	①
تَبَّتْ	يَدَا	أَيْ لَهَبٍ
مات شه ادواړه لاسونه د ابلولې او هلاک شو هغه هيڅ بکار رانغې دهغه مال دهغه او هغه خه د ابلولې لاسونه دې مات شي او هغه دې برباد شي دهغه مال او دهغه ګڼه دهغه هيڅ په		
كَسَبَتْ	سَيِّضُلُ	نَارًا
ا چي ګټلې وو هغه ډیر زړ به ننوځي هغه اور ته ا چي لمبو والا به وي او ښځه دهغه هم ا کار رانغله ..... زړ به هغه شغله وهونکې اور ته وراو غور زيری ..... او دده ښځه هم		
حَمَالَةَ	الْحَطَبِ	فِي جِيدِهَا
راوړونکې دلرگو په څټ دهغې کښې به وي رسي دمونجو چې خشاک شي او چټ کړې گرځي اود هغې په څټ کښې دمونجو رسي ده		

① احمد: ۳۸۸/۱.

② صحيح بخاري کتاب المازي باب غير: ۵۱ حديث: ۴۲۰۲.

③ احمد: ۳۱۳/۳.

د نزول واقعہ: صحیح بخاری کنبی دی رسول اللہ ﷺ بطحاء تہ لارو او یوغر تہ اوختلو او پہ اوچت آواز سرہ نی (صباحا یا صباحا) ونیل. قریش ٲول راجع شو نو حضور ﷺ ورته اوونیل چہ کہ زہ تاسو تہ اووام چہ سحر یا ماینام پہ تاسو باندی دینمن حملہ کونکی دی نو آیا تاسو بہ ما ریشونی اومنی؟ ٲولو جواب ورکړ اوچی. حضور ﷺ اوفرمانیل واورنی زہ تاسو د اللہ ﷻ د سخت عذاب راتلو خبردرکوم. نو ابوہلب اوونیل تہ ہلاک شی دا مونږ دې د پارہ راجع کړی یو. پہ دې باندی سورت نازل شو (بخاری).^(۱)

ابوہلب (خوک وو او دودہ انجام: دویم روایت کنبی دی چہ لاسونہ خنډل اوداسې ونیل پاسیدو (تبت) دا بد دعادہ او (تبت) خبردی. دا ابوہلب د حضور ﷺ ترہ وو اودھغہ نوم عبدالعزی بن عبدالمطلب وو د دہ کنیت ابوعتبہ وو. د ہغہ دمخ دبنائست او ٲرق ٲروق پہ وجہ ہغہ تہ ابوہلب یعنی دشغلی والا ونیلی کیدو. دادحضور ﷺ سخت دبنمن وو ہروخت بہ تکلیف رسولو نقصان رسولو کنبی اختہ وو. ربیعہ بن عباددیلی ددخپل اسلام راولو تہ پس دخپل جاہلیت واقعہ بیان کوی چہ ما رسول اللہ ﷺ د ذوالمجاز پہ بازار کنبی اولیدلو چہ حضور ﷺ پسې تک سپین مخ والا پہ یوسترگہ روند اودھغہ دسردوینستو دودہ کمسنی وی راغلو اورونی ونیل خلقو دا بی دینہ دې دروغژن دې. غرض حضور ﷺ دخلقو جمع تہ لارو اوداللہ ﷻ دتوحیددعوت نی ورکولوداسې بہ روستوروستو روان وو اودا بہ نی ونیل. مادخلقو تہ ٲوس اوکړو داخوک دې؟ خلقو ونیل د حضور ﷺ ترہ ابوہلب دې. لعنہ اللہ (مسند احمد).^(۲)

ابوالزناد دحدیث راوی ربیعہ تہ اوونیل چہ تہ خو بہ دغہ وخت کنبی ماشوم وی ونی فرمانیل چہ زہ دغہ وخت کنبی د پورہ عمر ووم، مشک بہ مې راډکولو^(۳) دویم روایت کنبی دی زہ د خپل ٲلاسرہ ووم زماعر خوان وو اوما کتل چہ رسول اللہ ﷺ بہ یوې یوې قبیلې تہ تلو او ونیل بہ نی خلقو زہ ستاسو طرف تہ د اللہ ﷻ جوړکړې رالیکلې شوې یم زہ تاسو تہ وایم چہ صرف ہم د یو اللہ ﷻ عبادت کوئی اودھغہ سرہ خوک شریک مہ جوړونی ماریشونی اوکترنی اومازما ددینمنانو نہ بچ کرنی دې د پارہ چہ دا کارپورہ کرم دکوم چہ اللہ ﷻ ماته حکم راکړې رالیکلې یم. حضور ﷺ چہ بہ کوم خائ تہ داپیغام رسولو فارغ بہ شو نودحضور ﷺ ترہ ابوہلب بہ هلته راورسیدو اوونیل بہ نی ای دفلانکی قبیلې خلقو دا سړی خوتاسودلات اوغزی نہ اخواکول غواړی اود بنومالک بن قیس ستاسو دپیریانو ملگرونہ تاسولرې کوی اودخپلې نوې راولې شوې گمراہنی طرف تہ تاسوہم راکاږی. خبردارمہ ددہ مننی اومہ اورنی. (احمدو طبرانی).^(۴)

د ابوہلب مذمت: اللہ ﷻ پہ دې سورت کنبی فرمانی چہ ابوہلب دې برباد وی د ہغہ کوشش غرق شو د ہغہ اعمال ہلاک شو او پہ یقین سرہ د ہغہ بربادی شوې دہ. د ہغہ اولاد د ہغہ پہ کار رانغلو. ابن مسعود د فرمانی چہ کله رسول اللہ ﷺ خپل قوم د اللہ ﷻ طرف تہ رابلہ نو ابوہلب بہ ونیل چہ کہ زما د ورارہ خبرہ حق وہ نوزہ بہ خپل مال او اولاد د قیامت پہ ورځ اللہ ﷻ تہ پہ فدیہ کنبی ورکړم او د ہغہ دعذاب نہ بہ خلاص شم. پدې باندی دا آیت (مَا أَغْنَىٰ عَنْكَ مَالُكَ وَمَا كَسَبَتْ) نازل شو. بیا فرمانی چہ داشغلی وھونکې اورچہ سخت سوزونکې دې اوږیر پہ تیزنی سرہ بہ داخپلې اودھغہ ښخہ ہم چہ د قریشو د ښخو سردارہ وہ د ہغې کنیت ام جمیل وو نوم نی اروی وو د حرب ابن امیہ لور وہ دابوسفیان د خور وہ اودخپل خاوند پہ کفر دبنمنی سرکشنی کنبی دا ہم دھغہ سرہ وہ. د دې دپارہ بہ دقیامت پہ ورځ پہ عذابونو کنبی د ہغہ سرہ وی. لرگی بہ راجع کوی اوپہ ہغہ اورکوم کنبی چہ خاوندٲروت وی پہ ہغې

(۱) صحیح بخاری کتاب الطہور سورۃ تبت ٲدا ای لب باب لولہ (ماغنی مالہ وما کسب ..... ۴۹۷۲).

(۲) احمد: ۳۴۱/۴. وسندہ حسن.

(۳) محمد بن اسحاق واحمد: ۴۹۲/۲.

(۴) احمد: ۴۹۲/۳.

کنبیٰ بہ نبی اچوی۔ دھغی بہ مرئی کنبیٰ بہ د اور رستی وی اود دوزخ خشاک بہ راغونہ وی۔ دا معنی ہم کری شوے ده (مَثَلَةُ الْخَطْبَاءِ) نہ مراد دھغی غیبت کول دی۔ امام ابن جریر رحمہ اللہ ہمداخوینوی۔ ابن عباس رحمہ اللہ وغیرہ دامطلب بیان کری دے چہ دے بہ دخنکل نہ ازغن لرگی راغونہ ول اودحضور رحمہ اللہ بہ لازکنبیٰ بہ نبی خورول۔ دا ہم ونیلی شوی دی چہ دے بنخہ بہ حضور رحمہ اللہ تہ د فقر پیغور ورکولو نو ہغی تہ بہ دھغی لرگی راغونہ ول ریا دلوی شو خو صحیح قول ہم رومی دے۔ واللہ اعلم۔
قوله تعالى: - فَيُجِيبُهَا حَبِلٌ مِّنْ مَّسَدٍ

سعید ابن مسیب رحمہ اللہ فرمائی ہغی سرہ یوینکلی ہارامیل وو ونیل بہ نبی چہ زہ بہ دا خرخوم اود حضرت محمد رحمہ اللہ بہ مخالفت کنبیٰ بہ نبی خرچ کوم نو دلته اوفرمانیلی شو چہ د ہغی پہ بدلہ کنبیٰ بہ د ہغی بہ مرئی کنبیٰ داور طوق اچولی شی۔ حضرت عروہ رحمہ اللہ فرمائی چہ دا بہ د دوزخ زنجیر وی دکوم چہ بہ یوہ یوہ کرنی اویا اویا گزہ وی۔ ثوری رحمہ اللہ فرمائی چہ داد دوزخ طوق دے د کوم اوپردوالی چہ اویالاسہ دے۔ جوہری رحمہ اللہ فرمائی چہ دا د اوین د خرمن او اوین د ویستونہ جوپولی شی۔ مجاہد رحمہ اللہ فرمائی د اوسنہ زنجیر۔ حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا فرمائی کلہ چہ داسورت نازل شو نو دے کانہی بنخہ ام جمیل بن حرب پخپل لاس کنبیٰ دسوکی والا کانہی واخستو اوداسی وینا کولوسرہ دحضور رحمہ اللہ خوالہ راغلہ۔ (مَذْمَالَيْنَا وَدَيْنَهُ فَلَيْنَا وَامْرَأَهُ عَصِينَا) یعنی مونہ دمذم منکر یودھغہ ددین دہمنان اودھغہ نافرمان یو۔ دے وخت کنبیٰ رسول اللہ رحمہ اللہ پہ کعبہ اللہ کنبیٰ ناست وو حضور رحمہ اللہ سرہ زماپلار حضرت ابوبکر رحمہ اللہ ہم ووصدق اکبر رحمہ اللہ ہغہ پہ دے حالت کنبیٰ کتلوسرہ حضور رحمہ اللہ تہ عرض اوکرو یارسول اللہ رحمہ اللہ دا راروانہ دہ ہسی نہ چہ تاسو اووینی نو حضور رحمہ اللہ اوفرمانیل صدیق بی غمہ اوسہ دا ما نہ شی لیدلی۔ بیا حضور رحمہ اللہ د قرآن پاک تلاوت کول شروع کرو چہ د دے نہ بیج شی۔ پخپلہ قرآن پاک فرمائی (وَأَذَقَاتُ الْفُرَّانَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الْآيَاتِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ جَعَلْنَا مُتَنَزِّلًا) یعنی چہ تہ کلہ قرآن پاک لولے نو مونہ ستاود ایمان تہ راوونکو پہ مینخ کنبیٰ پتہ پردہ اچوو۔ داخاورہ راغلہ اوحضرت ابوبکر رحمہ اللہ سرہ اودریدہ او حضور رحمہ اللہ ہم حضرت صدیق اکبر رحمہ اللہ سرہ ہکارہ ناست وو خو قدرتی پردو د ہغی پہ سترگو پردے واچولی حضور رحمہ اللہ نبی اونہ لیدی شو۔ حضرت ابوبکر صدیق رحمہ اللہ تہ اوونیل چہ مااوریدی دی چہ ستاملگری زما خرابی بیان کری دے یعنی پہ شعرونو کنبیٰ زما مذمت کری دے حضرت ابوبکر صدیق رحمہ اللہ اوونیل نہ نہ د رب البیت قسم حضور رحمہ اللہ ستا ہیخ خرابی نہ دے بیان کری نودا وینا کولوسرہ لارہ چہ قریشوتہ پتہ دہ چہ زہ د ہغوی دسردار لوریم۔ (ابن ابی حاتم) (۱)

دام جمیل طواف کنبیٰ بد دعاء۔ یوخل دے خیل اوپرد خادراغوستی وو اوطواف نبی کولو پینی پہ خادر کنبیٰ اونختہ او اوخوئیدہ نو ونیل مذم غرق شی۔ ام حکیم بنت عبدالمطلب اوونیل زہ خو پاکہ بنخہ یم خپل ژبہ نہ شم خرابولی اودوستی کونکے یم نو داغ بہ اونہ لگوم اومونہ تول ہم د یونیکہ اولاد یو اوقریش یو اویا تہ خو بنہ پیژندونکے نبی۔ بزار کنبیٰ دی دے حضرت ابوبکر صدیق رحمہ اللہ تہ اوونیل ستا ملگری زما بدی ونیلی نو حضرت صدیق اکبر رحمہ اللہ قسم خورلوسرہ جواب ورکروچہ نہ خو حضور رحمہ اللہ تہ شعرونیل ورخی اونہ چرے حضور رحمہ اللہ شعرونہ ونیلی۔ دھغی د تلونہ پس صدیق اکبر رحمہ اللہ دحضور رحمہ اللہ نہ معلومہ کرہ چہ ہغی تاسی اونہ لیدلی؟ حضور رحمہ اللہ جواب ورکروچہ فرہنتہ مینخ کنبیٰ ولارہ وہ ترکومی چہ ہغہ واپس نہ وہ تلی۔ (۲)

بعضی اہل علم ونیلی دی چہ دھغی بہ غارہ کنبیٰ بہ ددوزخ د اوررستی وی دکوم پہ ذریعہ چہ بہ ہغہ رابشکلی شی اوددوزخ دپاسہ نبی راوستی شی بیابہ نبی سستہ پریخودی شی اوددزخ بیخ تہ بہ اور

سولہ شی ہمد اذذاب بہ ہغہ تہ ورکولہ شی۔ ددولچہ رسنی تہ بہ عربو (مُتَدِی) ونیل پہ عربی شعرونو کنبی ہمد اللفظ پہ دہی معنی کنبی راوڑلی شوہی دہی دلته دا یادساتنی چہ دادبرکت نہ دہک سورت زمونہ دبنی عجد نبوت یو اعلیٰ دلیل دہی۔ خکچہ چہ خکچہ د ہغوی د بدبختنی خبر پہ دہی سورت کنبی ورکڑی شوہی دہی۔ ہم دغہ شان واقعہ ہم اوشوہ اودہی دواوہی تہ تراخہ پوری ایمان نصیب نہ شو نہ خو ہغوی بہ ہنگارہ مسلمانان شو او نہ پہ باطن کنبی نہ پتہ اونہ ہنگارہ۔ نودا سورت ڏیر زیردست ڏیر صفا اوروبنانہ دلیل دہی د حضور ﷺ د نبوت۔ د اللہ ﷻ د پارہ ٲول تعریفونہ دی اود ہغہ فضل اوکرہم اود ہغہ د احسان او انعام برکت دہی چہ دہی سورت تفسیر ہم ختم شو۔
(تفسیر سورت اخلاص)

دہی شان نزول او دہی د فضیلت بیان:- مسند احمد کنبی دی چہ مشرکانو حضور ﷺ تہ او وئیل دخپل رب صفتونہ بیان کرہ نو پہ دہی باندہی دا سورت نازل شو (۱) د (الْعَمَد) معنی چہ نہ خوپیدا شوہی وی اونہ د ہغہ اولاد وی خکچہ چہ خوک پیدا شوی وی ہغہ بہ یوخل مری ہم اونوربہ د ہغہ وارثان وی اللہ ﷻ بہ نہ مری اونہ بہ دہغہ خوک وارثان وی۔ د ہغہ پہ شان اودہغہ د جنس نہ بل خوک نشتہ۔ نہ دہغہ پہ مثل خہ خیز شتہ۔ ترمذی وغیرہ کنبی ہم دا روایت دہی (۲) ابو یعلیٰ موصلی کنبی ہم دہی یو اعرابی داسوال کرہی وو۔ پہ بل یوروایت کنبی دی چہ مشرکانو دسوال پہ جواب کنبی دا سورت نازل شو۔ د رسول اللہ ﷺ ارشاد دہی چہ د ہریوخیز نسبت دہی اود اللہ ﷻ نسبت دا سورت دہی۔ (الْعَمَد) ہغہ جاتہ وانہی چہ ڏہی نہ وی (۳) بخاری کتاب التوحید کنبی دی چہ حضور ﷺ یو وروکی غوندہی لہنکرچر تہ اولیکلو کوم وخت چہ ہغوی واپس شو نوونہی ونیل حضور ﷺ چہ پہ مونہ باندہی کوم یوسردار جورکڑی وو ہغہ بہ د ہر مانخہ دقراعت پہ ختمیدو باندہی داسورت (قُلْ هُوَ اللَّهُ) الخ لوستلو۔ حضور ﷺ اوفرمانیل دہغہ نہ تپوس اوکرہی چہ ہغہ داسی ولہی کول پہ تپوس باندہی ہغہ او وئیل چہ دا سورت د رحمن صفت دہی زما دہی لوستل ڏیر خوہنی دی۔ حضور ﷺ اوفرمانیل ہغہ تہ خبر ورکړہ چہ اللہ ﷻ ہم ہغہ سرہ محبت لری (۴) بخاری کتاب الصلوہ کنبی دی چہ یوانصاری ﷺ پہ مسجد قبا کنبی امام وودہغہ داعدات ووجہ الحمد لوستلو نہ پس بہ نی داسورت لوستلو او بیا بہ چہ نی کوم سورت لوستلو اود کوم خائی نہ بہ نی لوستل غوبتل قرآن پاک بہ نی تلاوت کولو۔ یوخل مقتدیانو ونیل چہ تہ دا سورت لولہی اویسا ورسرہ بل سورت یو خائی کوہی داخہ دی؟ تہ صرف ہم دا وایہ یا نی پریورہ بل سورت لولہ۔ ہغہ جواب ورکړو چہ زہ خکچہ کوم ہم دغہ شان بہ کوم کد تاسو غواړنی نو ما امام اوسانی اوکہ وانہی نوزہ بہ ستاسو امامت یریدم۔ اوس پہ ہغوی دا خبرہ سختہ اولگیدہ پوهیدل چہ پہ درہی ٲولو کنبی ہم دہی غورہ دہی دہغہ پہ موجودگی کنبی دبل چا مونخ ورکول ہم ہغوی نہ شو برداشت کولہی۔ یوخل چہ کلہ حضور ﷺ ہغوی لہ تشریف راوړو نو ہغوی ورنہ دا واقعہ پیش کرہ۔ حضور ﷺ امام تہ اوفرمانیل چہ تہ ولہی د خپلو ملگرو خبرہ نہ منہی اویہ ہریورکعت کنبی دا سورت ولہی لولہی؟ ہغہ ونیل یارسول اللہ ﷺ زما دہی سورت سرہ مینہ دہ حضور ﷺ اوفرمانیل دہی محبت تہ جنت تہ اورسولہی (۵) دترمذی او مسند پہ یوحديث کنبی دی چہ یوسری حضور ﷺ تہ عرض اوکرہو چہ زہ دہی سورت سرہ ڏیرہ مینہ کوم حضور ﷺ اوفرمانیل د

(۱) احمد: ۱۳۳/۵.

(۲) ترمذی کتاب نفس القرآن باب ومن سورة الاخلاص: ۲۳۶۱.

(۳) المعجم الاوسط للطبرانی: ۷۳۶، وسندہ ضعیف جدا.

(۴) صحیح بخاری کتاب التوحید باب ما جاء فی دعا الہی ﷻ امین الی توحید اللہ تبارک وتعالیٰ: ۹۲۲۰.

(۵) صحیح بخاری کتاب الاذان باب الجمع بین السورین فی رکعة.....: ۷۷۱.

دے سورت محبت بہ تا جنت تہ اوسوی: (۱) یوسری خوک پہ دے سورت لوستلو د شہی واوریدو چہ ہفہ باربار ہم دا سردویارہ کوی۔ سحر راغلو اوحضور ﷺ تہ نی د دے ذکر اوکرو ہفہ دا د معمولی ثواب کار گنلو نو نبی ﷺ اوفرمانیل د ہفہ ذات قسم د چا پہ لاس کنبی چہ زما خان دے دا سورت د دریمی حصی د قرآن برابر دے۔ (بخاری) (۲)

د صحیح بخاری پہ یوبل حدیث کنبی دے رسول اللہ ﷺ خیلو صحابہ کرامو ﷺ تہ اوفرمانیل چہ تاسو نہ دا نہ شی کیدلی چہ پہ یوہ شہہ کنبی دریمہ حصہ قرآن اولولنی نو دا پہ صحابہ کرامو ﷺ باندے گران پریوتل او وئی وئیل چہ دومرہ طاقت خو پہ ہریو کنبی نہ وی۔ حضور ﷺ اوفرمانیل واورنی سورت اخلاص خو دریمہ حصہ قرآن دے۔ (۳) مسند احمد کنبی دے چہ حضرت قتادہ بن نعمان ؓ توله شہہ ہم دا سورت لوستلو حضور ﷺ تہ چہ کله ذکر اوکری شو نووئی فرمانیل چہ دا سورت د نیم یا دریمی حصی د قرآن برابر دے۔ پہ یوبل روایت کنبی دے چہ حضرت ابویوب انصاری ؓ اوفرمانیل چہ پہ تاسو کنبی دومرہ د چا طاقت شتہ چہ ہرہ شہہ دریمہ حصہ قرآن اولولی۔ صحابہ کرامو ﷺ وئیل دومرہ طاقت بہ دچاوی؟ ہفہ اوفرمانیل واورنی (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) دریمی حصی قرآن برابر دے۔ (۴) پہ دے کنبی رسول اللہ ﷺ تشریف راورو حضور ﷺ واوریدل نو وئی فرمانیل ابویوب رشتیوانی (مسند احمد) (۵)

ترمذی شریف کنبی دے رسول مقبول ﷺ صحابہ کرامو ﷺ تہ اوفرمانیل راجع شنی نن زہ تاسوتہ دریمہ حصہ قرآن اوروم خلق راجع شو کیناستل حضور ﷺ د کورنہ تشریف راورو اوسورت (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) نی اولوستلو اویانی کورنہ تشریف یورو۔ اوس صحابہ کرامو ﷺ خیل مینخ کنبی خبرے شروع کری چہ حضور ﷺ خووعده د دریمی حصی قرآن کری وہ چہ دریمہ حصہ قرآن پہ اوروم کیدے شی د آسمان چرتہ خہ وحی راغلی وی۔ دے کنبی حضور ﷺ بیا واپس تشریف راورو وئی فرمانیل چہ ما تاسو سرہ د دریمی حصی قرآن اورولووعده کری وہ واورنی دا سورت د دریمی حصی قرآن برابر دے۔ (۶) د حضرت ابوالدرداء ؓ پہ روایت کنبی دے چہ رسول اللہ ﷺ فرمانیلی آیاتاسود دے نہ عاجزنی چہ ہرہ ورخ دریمہ حصہ قرآن اولولنی۔ خلقو عرض اوکرو حضور ﷺ مونے خود دے نہ عاجز اوضعیف یو۔ حضور ﷺ اوفرمانیل واورنی اللہ ﷻ دقرآن درے حصی کری دی (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ اَجْمَعِينَ دپورہ دلہی نہ روایت دی۔ یوخل حضور ﷺ د یوخائی نہ تشریف راورو لو ہغوی سرہ حضرت ابو ہریرہ ؓ ہم وو نو حضور ﷺ یوسری د دے آیت پہ تلاوت کولوباندے واوریدونوونی فرمانیل چہ واجب شو۔ حضرت ابوہریرہ ؓ تپوس اوکرو خہ واجب شو وئی فرمانیل جنت۔ (ترمذی نسائی)۔ د ابوعلی پہ یوضعیف حدیث کنبی دی ایا پہ تاسو کنبی خوک دا طاقت نہ لری چہ سورت (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ اَجْمَعِينَ تہ کنبی دے دے خوک دا سورت د دریمی حصی قرآن برابر

(۱) الحد: ۱۴۱/۳، مسند حسن، ترمذی: ۲۹۰۱، وهو صحيح.

(۲) صحيح بخاری كتاب فضائل القرآن باب فضل (قل هو الله احد): ۵۰۱۳.

(۳) صحيح بخاری حوالا سابق: ۵۰۱۵،

الحد: ۱۵/۳،

الحد: ۱۷۳/۳،

(۴) صحيح مسلم كتاب صلاة المسافرين باب فضل قراءة قل هو الله احد: ۸۱۲، ترمذی: ۲۹۰۰.

(۵) صحيح مسلم حوالا سابق: ۸۱۱،

(۶) ترمذی كتاب فضائل القرآن باب ما جاء ل سورة الاخلاص: ۲۸۹۷.

دی۔ (۱) مسند احمد کنبی دی چہ عبد اللہ ابن حبیبؒ فرمائی چہ مونہ تری وو شبہ تیارہ وه حضورؐ انتظار ووشریف نی راور و او منخ نی ورکو۔ حضورؐ تشریف راور و مالاس نی اونیلو اوونی فرمائیل لولہ نو زہ چپ شوم۔ حضورؐ بیافورمائیل اولولہ نوماعرض اوکرو خہ اولولم؟ حضورؐ اوونیل سحر ماینام درې درې خل (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) او (قُلْ أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكَلْبِ) او (قُلْ أَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّاسِ) لولہ دابہ کافی شی۔ (۲)
 دہی سورت نور فضائل:- نسائی کنبی روایت دې چہ د هرخیز نہ بہ داکفایت کوی۔ دمستندہ یوبیل ضعیف حدیث کنبی دی چاچہ داکلمی لس خل اولوستلې هغه تہ بہ خلوبیت لاکہہ نیکنی ملاویزی هغه کلمی دادی (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاحِدٌ أَحَدٌ صَمَدٌ لَا يُدْرِكُهُ الْبَصَرُ وَلَا يُولَدُ وَلَا يُكُنَّ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ) (۳) ددې راوی خلیل بن مرہ دې کوم چہ حضرت امام بخاری دا دیر ضعیف بنائی۔ مسند احمد کنبی دی رسول اللہؐ فرمائی کوم سہی چہ دا پورہ سورت لس خل اولولی اللہ ﷻ بہ د هغه د پارہ پہ جنت کنبی یومحل جوړکړی۔ حضرت عمرؓ اوفرمائیل چہ یارسول اللہ ﷻ مونہ خوبہ دیر محلونہ جوړکړو۔ رسول اللہ ﷻ اوفرمائیل اللہ ﷻ بہ د دې نہ ہم دیر اوبنہ ورونکې دې (۴) دارمی کنبی دی چہ لس خل باندې یومحل او پہ شل خل دوه دیر شل خل باندې درې الخ (۵) داحدیث مرسل دې۔ ابویعلی موصلی یوضعیف حدیث کنبی دی چہ کوم سہی دا سورت پنخوس خل اولولی نود هغه د پنخوس کالو گناہونہ معاف کیږی۔ (۶) ہم د دې یود ضعیف سندوالا حدیث دې چہ خوک دا سورت پہ ورځ کنبی دوه سوه خل اولولی دهغه دپارہ یو زر پنخه سوه نیکنی لیکلې کیږی په دې شرط چہ په هغه قرض نہ وی۔ د ترمذی په یو حدیث کنبی دی چہ دهغه دپنخوس کالو گناہ معاف کیږی خوچہ په هغه قرض نہ وی (۷) د ترمذی په یو غریب حدیث کنبی دی چہ کوم سہی د اوده کیدود پارہ خپلې بسترې له لارشی بیا په نیی اړخ باندې سملی او سل خل داسورت اولولی نودقیامت پہ ورځ بہ اللہ ﷻ اوفرمائی ای زما بنده په خپل نیی طرف باندې جنت تہ داخل شد (۸) د بزارپه یو ضعیف حدیث کنبی دی چہ کوم سہی داسورت دوه سوه خل اولولی اللہ ﷻ د هغه د دوو سوو کالو گناہ معاف کوی۔

اسم اعظم:- نسائی کنبی د دې آیت په تفسیر کنبی دی نبی ﷺ جمات تہ تشریف راورو ونی کتل چہ یوسہی مونخ کوی اودعاغواړی په خپله دعا کنبی دا وائی (اللهم انی اسئلك بانى محمد ان لا اله الا انت الاحد الصمد الذى لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفوا احد) یعنی ای اللہ زہ تانہ سوال کوم ددې خبرې گواہی ورکوم چہ ستا نہ بغیر بل معبود نشته تہ یوازې نی بې نیاز نی نہ دهغه موریلار اونه اولاد شته اونه د ده په شان او نہ ملگرې۔ حضورؐ چہ دا واوریدہ نو ونی فرمائیل چہ زما قسم دې په هغه اللہ د چا په لاس کنبی چہ زما خان دې دې اسم اعظم سرہ دعاوغوشتلہ داللہ ﷻ دې لوی نوم سرہ چہ کله ہم سوال اوکړی نو ورکوی کله چہ په دې نوم سرہ دعاغوشتلی شی قبلېږی (۹) ابویعلی کنبی دی رسول اللہ ﷻ فرمائی چہ درې کارونه دی کہ د ایمان سرہ اوکړې شی نو چہ د جنت په ټولو دروازو باندې کوم نہ غواړی جنت تہ

(۱) مسند ابی یعلی: ۴۱۱۸،

(۲) ابو داود کتاب الادب باب ما یقول اذا صبح: ۵۰۸۲، مستندہ حسن: ۳۵۷۵.

(۳) احد: ۱۰۳/۴،

(۴) احد: ۴۳۷/۳،

(۵) سنن دارمی کتاب فضائل القرآن باب فی فضل (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) (۱) ۳۴۳۲.

(۶) دارمی حوالہ سابق: ۳۴۴۱.

(۷) مسند ابی یعلی: ۳۳۶۵،

(۸) ترمذی کتاب فضائل القرآن باب ما جاء فی سورة الاخلاص: ۲۸۹۸،

(۹) ابوداود کتاب الوتر باب الدعاء: ۱۴۹۳، مستندہ صحیح، ترمذی: ۳۴۷۵.

بہ خئی اود جنت کومہی حورہی سرہ چہ غواری نکاح بہ کوی۔ خوک چہ خپل قاتل معاف کری او قرض پہ پتہ سرہ ادا کری اود ہر فرض مانخہ نہ پس لس خل سورت اخلاص اووانی۔ حضرت ابوبکر صدیق ؓ اوونیل یارسول اللہ کہ خوک دے دیوارو کنبی یو کارا وکری؟ حضور ؐ اوفرمائیل پہ یواندے ہم درجہ دہ۔ طبرانی کنبی دی رسول اللہ ؐ فرمائی کوم سہی چہ دا سورت کورتہ پہ تلو کنبی اووانی نو اللہ ؐ بہ دے دی کوروالا نہ او دہ دے گاوندیانونہ فقیری لرے کری۔ ددی اسناد ضعیف دی۔ (۱)

فائدہ:- مسند ابویعلیٰ کنبی دی حضرت انس ؓ فرمائی چہ مونہی رسول اللہ ؐ سرہ دے تبوک پہ میدان کنبی وو نمر داسی رنہا شغلو سرہ راوتلو چہ مونہی دے نہ وپاندے داسی صفا روبانہ او منور نہ وو لیدلے۔ حضور ؐ لہ جبرائیل ؑ تشریف راوے نو حضور ؐ تپوس اوکرو چہ نن دے نمر دے تیزو شغلو زیاتی رنہا اوپر قیدونکو شغلوخہ وجہ دہ؟ نو ونی فرمائیل چہ نن پہ مدینہ کنبی معاویہؓ بن معاویہؓ اللہی وفات شوے دے دے کوم دے جنازے دے پارہ چہ اللہ ؐ اوپازرہ فریبتی دآسمان نہ رالیگلے دی تپوس نی اوکرو دہغہ دے کوم عمل پہ وجہ؟ ونی فرمائیل سورت اخلاص پہ نی دے ورخے اوشپے تلوراتلو کیناستو پاسیدو کنبی لوستلو۔ کہ ستاسو ارادہ وی نو زہ بہ زمکہ راغونہ کرے او تاسو بہ دے ہغہ جنازہ ادا کرنی؟ نو حضور ؐ اوفرمائیل دیرہ بنہ دہ، بیاحضور ؐ دے ہغہ جنازہ ادا کرے (۲) حدیث حافظ ابو بکر بیہقی ہم پہ خپل کتاب "دلائل النبوت" کنبی دیزید بن ہارون پہ روایت سرہ راوے دی۔ ہغہ دغلا بن محمد نہ روایت کوی پہ دہ باندے دہموضوع حدیثونو بیانولو تہمت دی۔ واللہ اعلم۔

مسند ابویعلیٰ کنبی دے دہ بل سندھم دی پہ کوم کنبی چہ دی راوی نہ دی۔ پہ دے کنبی دی حضرت جبرائیل ؑ حضور ؐ لہ تشریف راوے چہ دے معاویہ بن معاویہ لیشی انتقال شوے دی آیا تاسو دے ہغہ دے جنازے مونخ کول غواری؟ حضور ؐ اوفرمائیل او۔ نو حضرت جبرائیل ؑ خپل وزر اووہلو تولے ونی اوغونڈنی شیکتہ شوے دے ہغہ جنازہ حضور ؐ تہ بنکارہ شوہ ہغوی مونخ شروع کرو اود حضور ؐ شاتہ دے فربتو دہہ صفونہ وو او پہ ہر صف کنبی اوپازرہ فریبتی وی حضور ؐ تپوس اوکرو چہ دے دے دے مرتبہ۔ خہ وجہ دہ؟ حضرت جبرائیل ؑ اوفرمائیل دے دی سورت سرہ نی محبت اود ہروخت تلوراتلو کنبی کیناستو پاسیدو کنبی دے دی تلاوت۔ (۳) بیہقی ہم روایت کرے دی اود بیہقی پہ سند کنبی محبوب بن بلال دی۔

ابوحاتم رازی ؒ فرمائی چہ دا مشہور نہ دی۔ ابویعلیٰ کنبی دا راوی نہ دی ہلتہ دے دہ پہ خائی ابوعبد محمود دی خویک خبرہ دے محبوب کیدل دی۔ دے دی روایت نورہم دیر سندونہ دی او ٔول ضعیف دی مونہی دے اختصار دے پارہ دلته نقل نہ کرے۔ مسند احمد کنبی دی حضرت عقبہ بن عامر ؓ فرمائی چہ یوہ ورخ زما رسول اللہ ؐ سرہ ملاقات اوشو مازر دے حضور ؐ لاس اونیلو او اومہی ونیل یارسول اللہ ؐ دے مؤمن خلاصی پہ کوم عمل کنبی دی؟ حضور ؐ اوفرمائیل ای عقبہؓ خپلہ ژبہ اونیسہ ہم پہ کور کنبی کینہ او پہ خپلو خطا گانو باندے ژارہ۔ بیاجہ کلہ دوبارہ زما حضور ؐ سرہ ملاقات اوشو نو حضور ؐ پخپلہ زما لاس اونیلو ونی فرمائیل ای عقبہؓ زہ تاتہ دے تورات انجیل زبور او قرآن پاک کنبی نازل شوو ٔولوسورتونونہ درے بہترین سورتونہ اونبام ماونیل حضور ؐ ضرور ارشاد اوفرمائی اللہ ؐ دی ما پہ تاسو باندے قربان کری۔ نو حضور ؐ ماتہ سورت ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ او ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَتَى﴾ او ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ اولوستل۔ بیانی اوفرمائیل گورہ عقبہؓ داہیر نہ کرے اوہرہ شپہ دالولہ۔ فرمائی چہ بیامادہاہیر نہ کرل اونہ مہی دے دی دے لوستلونہ بغیر شپہ تیرہ کرے۔ مابیا حضور ؐ سرہ ملاقات

(۱) مسند ابی یعلیٰ : ۱۷۹۴،

(۲) المعجم الکبیر : ۲۴۱۹،

(۳) مسند ابی یعلیٰ : ۴۲۶۷،

اوکرواؤ بہ تندنی سرہ می دحضنور ﷻ لاس مبارک اونیلوعرض می اوکرواؤ رسول اللہ ﷺ ماتہ د بہرنبو اعمالوارشاد افرمایہ حضور ﷻ افرمانیل واورہ خوک چہ تاسرہ تعلق ختموی تہ ہفہ سرہ جوہرہ وہ خوک چہ تا محروم کری تہ ہفہ تہ ورکوہ خوک چہ پہ تا ظلم کوی تہ ہفہ معاف کوہ (۱) د دی بعضی حصہ امام ترمذی رحمہ اللہ ہم د زہد باب کنبی نقل کری دہ فرمائی دا حدیث حسن دی (۲) مسند احمد کنبی ہم ددی بل سنددی صحیح بخاری کنبی د حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دی نبی ﷺ چہ بہ کلہ د شپی بستری لہ تشریف واورو نو ہرہ شپہ بہ نی دا دربارہ سورتونہ لوستل خیل دوارہ تلی بہ نی یوخیائی کرل پہ ہفہ بہ دم کرل او پہ خیل بدن مبارک بہ نی رانیکل ترکومی خائی چہ بہ نی لاس مبارک رسیدلو رسولوبہ نی اول پہ سر بیا پہ مخ او بیا مخامخ بدن باندی بہ نی دري خل داسی کول (۳) دا حدیث پہ سنن کنبی ہم دی

آیاتونہ	سورۃ الاخلاص مکینہ وہی اربع آیات ورکوعاً واحداً	رکوع گانہ
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
⑤	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ دیرمہربان زیات رحم کونکے دی	①
	قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ اللَّهُ الصَّمَدُ ۝ لَمْ يَلِدْ ۝	
	اووایہ اہفہ اللہ دی ا یو ا اللہ بی پرواہ (بی حاجتہ) دی ا نہ نی زیگولی دی خوک ا	
	(ای زما محبوبہ تہ اووایہ چہ اللہ تعالیٰ یو دی ا اللہ بی پرواہ دی ا نہ دہفہ نہ خوک پیدا دی	
	وَلَمْ يُولَدْ ۝	
	او نہ دی زیگولی شوی دی ہفہ دچانہ ا او نشتہ ہفہ لرہ ا برابر ا ہیخوک ا	
	اونہ ہفہ د چا نہ پیدا دی ا ..... اوہیخوک دہفہ سیال (برابر) نہ دی	

قلہ تعالیٰ: - قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ

د اللہ تعالیٰ د توحید بیان:- د دی د نازلیدلو وجہ ورناندی بیان شوی دہ حضرت عکرمہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ یہودیانبہ ونیل مونہ د حضرت عزیر رضی اللہ عنہ عبادت کوو چہ د اللہ ﷻ خوی دی اونصرانیانبہ ونیل مونہ دحضرت عیسیٰ رضی اللہ عنہ عبادت کوو چہ داللہ ﷻ خوی دی مجوسیانبہ ونیل چہ مونہ د نمر سپوہمنی عبادت کوو اومشرکانو بہ ونیل چہ مونہ بت پرست یو نوالہ ﷻ دا سورت نازل کروچہ ای نبی ﷺ اووایہ چہ زمونہ معبود خو صرف یواللہ دی چہ واحدی احد دی د ہفہ پہ شان خوک نشتہ د ہفہ نہ خوک و زیرشتہ اونہ خوک شریک اونہ د ہفہ پہ شان خوک شتہ اونہ د ہفہ خوک ہم جنس شتہ اونہ دہفہ خوک برابرشتہ د کوم نہ چہ بغیریل چاکنبی الوہیت نشتہ ددی لفظ اطلاق صرف ہم دہفہ پہ ذات باندی کیہی ہفہ پہ خیلوصفتونو اود حکمت نہ پہ وکو کارونو کنبی خان لہ او بی مثال دی ہفہ صمد دی یعنی تول مخلوق د ہفہ محتاج دی اوہفہ د تولونہ بی پرواہ دی

دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ روایت دی چہ صمد ہفہ دی چہ پہ خیلہ سردارنی کنبی او چیل شرافت کنبی پہ خیلہ بزرگنی کنبی او خیل عظمت کنبی خیل حلم او علم کنبی پہ خیل حکمت او تدبر کنبی د

(۱) احد: ۱۱۸/۴

(۲) ترمذی کتاب الزہد باب ماجاء فی حفظ اللسان: ۲۱۰۶

(۳) احد: ۱۵۸/۴، سندہ حسن

تولونہ زیات وی اودا صفتونہ صرف ہم پہ اللہ ﷻ کنبی موندلی شی د ہفہ برابر اود ہفہ پہ شان بل
خوک نشته ہفہ اللہ سبحانہ و تعالیٰ پہ تولیواندی غالب دی او پہ خیل ذات اوصفاتو کنبی خان لہ او
بی مثال دی۔ دصمد دا معنی ہم کری شوی دہ چہ د تول مخلوق د فنا کیدونہ پس ہم بقی وی کوم چہ
د ہمیشہ بقا والا د تولو حفاظت کونگی اود کوم ذات چہ لازوال او غیر فانی وی۔

حضرت عکرمہ ؓ فرمائی چہ صمد ہفہ دی چہ نہ خہ خوری اونہ د ہفہ نہ خہ راوخی اونہ ہفہ د چا نہ
راوخی یعنی نہ د ہفہ اولاد وی اونہ موریلار د تفسیر پیر بنکلی او مزیداردی اود ابن جریر ؓ پہ
روایت سرہ د حضرت ابی بن کعب ؓ نہ صراحتاً دا نقل دی لکہ خنکہ چہ اول تیرشو۔ اود پیرو صحابہ
کرامو ؓ او تابعین ؓ نہ روایت دی چہ صمد وائی کلک خیز تہ کوم چہ دوی نہ وی د کوم چہ خیتہ نہ
وی شعبی ؓ وائی خوک چہ نہ خوری اونہ خکی۔ عبداللہ ابن بریدہ ؓ فرمائی صمد ہفہ نور دی کوم
چہ رویشانہ وی او پرق پروق والا وی۔ پہ یومرفوع حدیث کنبی ہم دی چہ صمد ہفہ دی د چا چہ خیتہ نہ
وی (۱) خود دی مرفوع کیدل صحیح نہ دی صحیح دادی چہ موقوف دی۔

حافظ ابوالقاسم طبرانی ؓ پہ خیل کتاب السنہ کنبی د لفظ صمد پہ تفسیر کنبی دا تول اقوال
وغیرہ وارد کولوسرہ لیکی چہ پہ اصل کنبی دا تول ربتیا دی او صحیح دی دا تول صفتونہ زمونہ پہ
رب عزوجل کنبی دی د ہفہ طرف تہ تول محتاج دی او ہفہ د تولونہ لوی سردار او د تولونہ لوی دی نہ
د ہفہ خیتہ شتہ اونہ ہفہ دوی نہ ہفہ خوری اونہ خکی تول فانی دی او ہفہ باقی دی وغیرہ

قوله تعالیٰ :- لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ

بیا فرمائی نہ د ہفہ اولاد شتہ اونہ د ہفہ موریلار نہ بنیخہ۔ لکہ چہ ارشاد دی (بَيِّنَاتٍ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
أَنَّهُ يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ) یعنی ہفہ د زمکی او آسمان پیدا کونگی دی د ہفہ پہ خنکہ
اولادی؟ د ہفہ بنیخہ نشته۔ ہریوخیز ہم ہفہ پیدا کری دی یعنی ہم ہفہ دہریوخیز خالق او مالک دی
بیا پہ د ہفہ پہ مخلوق او ملکیت کنبی د ہفہ پہ شان اود ہفہ برابر خوک وی؟ ہفہ د تولو عیبونو او
نقصانونو نہ پاک دی۔ بل خای ارشاد دی (وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا) الخ یعنی داکافران وائی چہ داللہ اولاد دی
تاسو یو پیر خراب خیز راورو نیز دی دہ چہ آسمان او شلیری او زمکہ او شلیری او غرونہ ذرہ ذرہ شی او
راپریوخی پہ دی وجہ چہ ہفوی اوونیل د اللہ اولاد دی سرہ د دی چہ د اللہ ﷻ سرہ دا لائق نہ دی چہ د
ہفہ اولاد وی پہ تولہ زمکہ او آسمان کنبی تول پہ تول د اللہ ﷻ غلامان جو پیری راتلونکی دی اللہ ﷻ
سرہ ددغہ تولو شمیر دی او ہفہ داتول شمیر لی ساتلی دی اودوی تول یو پہ یو ہفہ سرہ د قیامت پہ ورخ
حاضریدونکی دی۔ بل خای ارشاد دی (وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَنَهُ بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَّهُ قُتُونٌ) یعنی
دی کافرانو اوونیل چہ د رحمن اولاد دی اللہ ﷻ د دی نہ پاک دی بلکہ ہفہ خود د اللہ ﷻ باعزت
بند یگان دی پہ خبرہ کنبی ہم د ہفہ نہ ورائد یوالی نہ کوی اوہم د ہفہ پہ فرمان باندی عمل کونکی
دی۔ بل ارشاد دی (وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نِجًا) وَقَدْ عَلِمْتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ سُبْحَنَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ) یعنی ہفوی د
اللہ ﷻ او پیریانو پہ مینخ کنبی نسب قایم ساتلی دی۔ سرہ د دی چہ دا پیریان خو پخیلہ د ہفہ پہ حکم
متلو کنبی حاضر دی اللہ ﷻ د ہفوی د بیان کری شوی عیبونونہ اوچت او پاک دی۔

صحیح بخاری کنبی دی چہ د تکلیف ورکونکو خبرو اوریدو باندی صبر کولو کنبی د اللہ ﷻ نہ زیات
صبر کونگی بل خوک نشته۔ خلق د ہفہ اولاد یسانی او ہفہ بیا ہم دوی تہ رزق ورکوی او عافیت او
صحت ورکوی (۲) بخاری شریف پہ یویل روایت کنبی دی چہ اللہ ﷻ فرمائی دا بنیادم ما دروغ گنری

(۱) للمعجم الكبير : ۱۱۶۲

(۲) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول اللہ تعالیٰ (ان اللہ ہوالرزاق ذی القوۃ المبین) : ۷۲۷۸

حالاتکہ وہ لہ داسی نہ دی کول پکار ماته کنخلی کوی دہ دا ہم نہ وو پکار د هغوی ما دروغ گنرل خو داسی دی هغوی وائی چه خنگه په اول خل الله ﷻ مونږ پیدا کړی یو داسی په مو بیا نه واپس کوی. د اول خل پیدا کول د دویم خل پیدا کولونه څه آسان خونه وونوچه کله زه په هغې باندې قادریم نه په دې باندې ولې نه یې؟ اودهغه ماته کنخل کول دا دی چه هغه دا وائی د الله ﷻ اولاد دې سره د دې چه یوزه یوازې یم زه یویم زه صمد یم نه زما اولاد نه زما مور پلار اونه زما په شان بل څوک شته. (۱)
(الحمد لله) د سورۃ اخلاص تفسیر د الله ﷻ په فضل او کرم اد هغه په رحم اومهربانی سره ختم شو.
(تفسیر سورۃ فلق او سورۃ ناس)

تعارف او فضائل: مسند احمد کښې دی چه حضرت عبدالله بن مسعود ؓ به دا سورۃ اود دې نه پس سورۃ په قرآن پاک کښې نه لیکلو نو ابی ﷺ اوفرمانیل چه چه ابی بن کعب نه تپوس اوشو چه زما گواهی ده رسول الله ﷺ ماته خبراکړې چه جبرائیل ؑ حضور ﷺ ته اوفرمانیل چه **(قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ)** او **(قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ)** الخ نوما هم دا اووئیل. نومونږ هم داسې وایولکه خنگه چه حضور ﷺ ونیلې دې. (۲) حضرت ابی بن کعب ؓ نه د دې دواړو سورتونوباره کښې تپوس کولې شی او ونیلې شی چه ستا ورور حضرت ابن مسعود ؓ خودا د قرآن کریم نه کټ کړې وو نو وئې فرمائیل چه ما د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو ماته ونیلې شوی وو چه وایه نو ما اووئیل نو بیا مونږ هم وایوچه خنگه حضور ﷺ ونیلې دې. (۳) (ابوبکر حمیدی) مسند کښې هم دا روایت د الفاظو په وړاندې روستو کولوسره نقل دې. (۴) او په بخاری شریف کښې هم. (۵) مسند ابویعلی کښې دی چه حضرت ابن مسعود ؓ به دا دواړه سورتونه په قرآن کریم کښې نه لیکل او نه به ئې په قرآن کښې دا شمیرل بلکه د قاریانو اوفقهیانو په نیزد مشهوره خبره دا ده چه حضرت ابن مسعود ؓ به دا دواړه سورتونه په قرآن کریم کښې نه لیکل کیدې شی چه هغه د حضور ﷺ نه نه وی اوریدلی او په تواتر سره هغه ته رسیدلې نه وی.

فائدہ: بیا شاید دې د خپل قول نه اود جماعت دقول طرف ته واپس راگرځیدلی وی ځکه چه صحابه کرام ؓ داسورتونه د قرآن په څلوروغټو نسخو کښې داخل کړل د کوم نسخې چه څلورو وارو طرفوته خورې کړې شوې ولله الحمد. په صحیح مسلم کښې د حضرت عقبه بن عامر ؓ نه روایت دې رسول الله ﷺ اوفرمانیل چه تاسونه دی لیدلی چه یوڅو آیاتونه په ما باندې هغه شپه داسې نازل شوی د کوم په شان چه مو کله هم نه دی لیدلی بیا حضور ﷺ د دې دواړو سورتونوتلاوت اوفرمانیلو. (۶) (احادیث مسند احمد ترمذی او نسائی کښې هم دې. امام ترمذی ؒ دې ته حسن صحیح وائی.

مسند احمد کښې دی چه حضرت عقبه ؓ فرمائی چه ما د حضور ﷺ د سورلئ جلب نیولې د مدینې په کوڅوکښې گرځیدلو. حضور ﷺ اوفرمانیل اوس ته راشه سور شه ما په دې خیال که د حضور ﷺ خبره او نه منم نو نافرمانی به اوشی سوریدل منظور کړل لږ ساعت پس زه راگوږ شوم او حضور ﷺ سور شو. بیا حضور ﷺ اوفرمانیل عقبه ؓ زه تاته دوه بهترین سورتونه اونه بنایم؟ ما عرض اوکړو یارسول الله ﷺ ضرور اوبنایې نو حضور ﷺ ماته **(قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ)** او **(قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ)** اوخودل بیامونځ اودریدو

(۱) صحیح بخاری کتاب الطسور سورۃ قل هو الله احد: ۴۹۷۴.

(۲) احد: ۱۲۹/۵، وسنده حسن ابن حبان: ۷۹۷.

(۳) مسند حیدي: ۳۷۶، محقق وسنده صحیح.

(۴) احد: ۱۲۹/۵، وسنده حسن.

(۵) صحیح بخاری کتاب الطسور سورۃ قل اعوذ برب الناس: ۴۹۷۷.

(۶) صحیح مسلم کتاب صلاه المسافرين باب فضل قراة المودلین: ۸۱۴، ترمذی: ۳۳۶۷.

اوحضور ﷺ پہ مانخہ کنبی د دے دوارو سورتونو تلاوت اوکرو۔ بیانی ماثہ اوفرمانیل چہ تا اولیدل واورہ چہ تہ کلہ اودہ کبیرے کلہ اودریرپے نوداوایدر^(۱) پہ ترمذی ابوداؤد اونسائی کنبی ہمدادیت دے۔ دمسندا احمد پہ یوبل حدیث کنبی دے عقبہ بن عامرؓ تہ حضور ﷺ د ہرمانخہ پہ وخت کنبی دے دوو سورتونو د تلاوت حکم ورکرو^(۲) احادیث ہم پہ ترمذی ابوداؤد اونسائی کنبی دے امام ترمذیؒ دا غریب گنری او یوبل روایت کنبی دے چہ دے پہ شان سورتونہ تالوستلی نہ دی^(۳) حضرت عقبہؓ والا حدیث پہ کوم کنبی چہ دحضور ﷺ پہ سورلے سرہ د ہفہ کیدل ذکر دی دے پہ بعضی طرق کنبی داهم دی چہ کلہ حضور ﷺ ماثہ دا سورتونہ اوخودل نو زہ نی خہ دیر خوشحالہ اونہ لیدم نو ونی فرمائیل شاید تہ دا واورہ سورتونہ گنری واورہ د مانخہ قیام کنبی دے دے سورتونو قرات پہ شان بل سورت نشتہ^(۴) نسنائی پہ حدیث کنبی دے دے پہ شان سورتونہ د چا پناہ نیولود پارہ نور نشتہ^(۵) یو روایت کنبی دے چہ د سحر فرض مونخ حضور ﷺ ہم پہ دے دوارو سورتونو باندی اداکرو^(۶) بل حدیث کنبی دے چہ حضرت عقبہؓ بہ د حضور ﷺ سورلے پسے شاتہ تلو اود حضور ﷺ پہ قدم باندی بہ نی لاس کیخودو ونیل بہ نی حضور ﷺ ماثہ سورت ہود یا سورت یوسف تلاوت کرئی حضور ﷺ اوفرمائیل چہ د اللہ ﷻ پہ نیزد د گتہ ورکونکی سورت د ﴿قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ نہ زیات نشتہ۔^(۷) بل حدیث کنبی دے چہ حضور ﷺ خپل ترہ حضرت عباسؓ تہ اوفرمائیل زہ تاتہ بنایم چہ پناہ اخستونکود پارہ دے دوارو سورتونو غورہ سورتونہ نور نشتہ^(۸) پیر احادیث د خپل تواتر پہ وجہ د اکثر وعلماؤ پہ نیزد بالکل فائدہ ورکوی اوہفہ حدیث ہم بیان شو چہ حضور ﷺ دے دوارو سورتونو اوسورت اخلاص بارہ کنبی اوفرمائیل چہ پہ خلورو وارو آسمانی کتابونو کنبی دے پہ شان سورتونہ تہ دی نازل شوی۔

پہ نسانی وغیرہ کنبی دے چہ مونخ حضور ﷺ سرہ پہ یوسف کنبی ووسورلے کعبی وے نو پہ نمبر نمبر بہ سوریدلو حضور ﷺ یوسری پہ اوپو باندی لاس کیخودو او دا دوارہ سورتونہ نی ورته اولوستل ونی فرمائیل چہ کلہ مونخ کوی نو پہ دے سرہ نی کوہ^(۹) پہ ظاہرہ دا معلومیہ چہ دا سرے بہ عقبہ بن عامرؓ وو۔ واللہ اعلم۔ حضرت عبداللہ بن اسلمؓ پہ سینہ باندی لاس مبارک کیخودو ونی فرمائیل وایہ ہفہ بوجہ تہ شو چہ خہ اووایم بیا اوفرمائیل چہ وایہ سورت ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ اللَّهُ الصَّمَدُ ۝ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝﴾ واورے نی اولوستلو نو حضور ﷺ بیا اوفرمائیل وایہ نوسورت فلق نی اولوستلو بیانی ہم دا اوفرمائیل نو سورت ناس نی اولوستلو نو حضور ﷺ اوفرمائیل ہم دغہ شان پناہ غوارہ دے پہ شان پناہ غوثیتونکی سورتونہ نور نشتہ۔ (نسنائی)^(۱۰)

(۱) اجد: ۱۴۴/۴، ابوداؤد، کتاب الوتر باب المولدين، ۱۴۶۲، وسندہ حسن۔

(۲) ابوداؤد، کتاب الوتر باب الاستغفار، ۱۵۲۳، وسندہ حسن، ترمذی: ۲۹۰۳۔

(۳) اجد: ۱۴۶/۴،

(۴) اجد: ۱۴۹/۴، نسائی کتاب الاستعاذۃ باب مجاء ل سورين، ۵۴۳۵، وهو حديث حسن۔

(۵) السنن الكبرى للنسائي: ۷۸۰۷، ول الصغرى: ۵۴۳۳، وهو حديث حسن۔

(۶) نسائی کتاب الاستعاذۃ باب مجاء ل سورين، ۵۴۴۰، وهو حديث حسن۔

(۷) نسائی کتاب الاستعاذۃ باب مجاء ل سورين، ۵۴۳۷، وهو حديث صحيح۔

(۸) نسائی کتاب الاستعاذۃ باب مجاء ل سورين، ۵۴۴۱، وهو حديث صحيح۔

(۹) اجد: ۲۴/۵، وسندہ حسن۔

(۱۰) السنن الكبرى: للنسائي: ۷۸۴۵،

دنسانی پہ یویل حدیث کنبی دی پہ حضرت جابر رضی اللہ عنہ باندی حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا دواہ سورتونه اولوستل بیانی افرمائیل چہ دایہ دے پہ شان سورتونه بہ نور اونه لولی. (۱) حضرت ام المؤمنین حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا والا حدیث ورنڈی تیرشو چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم بہ دا لوستل او پہ دواہو لاسونومبارکوبہ نی پوک وهل پہ خپل سر مبارک مخ مبارک او پہ مخامخ بدن مبارک بہ نی رانیکل. موطاء امام مالک رحمۃ اللہ علیہ کنبی دی چہ کلہ بہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم بیمار شو نو دا دواہ سورتونه بہ نی لوستل او پہ خپل خان بہ نی پوک وهل. کلہ چہ دحضور صلی اللہ علیہ وسلم بیماری سختہ شوہ نوعائشہ رضی اللہ عنہا پہ معوذتین لوستل او پخپلہ بہ نی د حضور صلی اللہ علیہ وسلم لاسونہ دہغہ پہ بدن مبارک باندی وهل اوددی نہ بہ نی ارادہ دحضور صلی اللہ علیہ وسلم د مبارکولاسونوبرکت کیدل وو (۲) دسورت "ن" پہ تفسیر کنبی آخرہ کنبی دا حدیث تیرشوی دے چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بہ د پیریانو او انسانانودسترگونہ پناہ غوښتلہ. کلہ چہ دا دواہ سورتونه نازل شو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم ہم دا واخستل او باقی تول نی پریخودل. امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ دی تہ حسن صحیح وانی. (۳)

آیاتونہ	سورۃ الفلق مکیہ وہی خمس آیات ورکوعا واحدا	رکوع گانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
③	شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ دیرمہربان زیات رحم کونکے دے	①
	قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۝ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ۝	
	اووایہ زد پناہ غوارم پہ رب دصبا سرہ دشر دهر هغه خیز نہ چی هغه پیدا کړی دے	
	دای محبوبہ، تہ اووایہ چی زہ دصبا پہ رب سرہ پناہ غوارم دهر هغه خیز دشر نہ چی هغه پیدا کړی دے	
	وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ۝ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثِ ۝ فِي الْعُقَدِ ۝	
	او دشر دشبے دتیارې نہ کلہ چی خورہ شی او دشر دپوکو وهونکونہ پہ غوتو کنبی	
	اودشبې دتیارې دشر نہ کلہ چی هغه خورہ شی او دجادو کونکو ښخود شر نہ اچې پہ غوتو باندی پوکې وهی	
	وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ۝	
	او دشر دحسد کونکی نہ کلہ چی حسد اوکړی	
	اود حسد کونکې دشر نہ کلہ چی هغه حسد کوی	

قروله تعالیٰ :- بِرَبِّ الْفَلَقِ ۝

دفلق معنی :- حضرت جابر رضی اللہ عنہ فرمانی چہ فلق وانی سحر تہ او پخپلہ قرآن کنبی یویل خای کنبی ارشاد دے (فَلَقٌ اِلَاضَائِيٌّ) ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ روایت دے چہ د فلق نہ مراد مخلوق دے. کعب اجار رضی اللہ عنہ فرمانی چہ فلق پہ دوزخ کنبی یو خای دے کلہ چہ د هغې دروازہ کولاووی نود هغه اور د گرمی او سختوالی نہ ټول دوزخ چغې وهی. په یو مرفوع حدیث کنبی هم دے سرہ نیزدې نیزدې روایت دے خوهغه حدیث منکر دے داهم بعضې خلق وانی چہ دا د دوزخ نوم دے.

(۱) نسائی کتاب الاستعاذہ باب ماجاء لی سورتین : ۵۴۴۳، وهو حدیث حسن.

(۲) صحیح بخاری کتاب فضائل القرآن باب فضل الموعظات : ۵۰۱۶، صحیح مسلم : ۲۱۹۲.

(۳) ترمذی کتاب الطب : باب ماجاء لی الرقية بالمعوذین : ۲۰۵۸.

امام ابن جریر رحمہ اللہ فرمائی کہ دہ تولونہ زیات صحیح قول رومی دے یعنی دے نہ مراد سحر دے امام بخاری رحمہ اللہ ہمد فرمائی اوہم داصحیح دے۔ د تول مخلوق د بدنے نہ پہ کوم کنبی چہ دوزخ ہم شامل دے او ابلیس او د ابلیس اولادہم۔ دغاسق نہ مراد شپہ دہ۔ د اذا وقب نہ د نمر دویبدل مراد دی یعنی شپہ چہ کلہ تیارہ راوری راشی۔ ابن زید رحمہ اللہ وائی عربوبہ د ثریا ستوری دویبدوتہ غاسق ونیل بیمارنی او ریگانہی بہ ددے د واقع کیدو پہ وخت کنبی زیاتیڈی اود دے د راختلو پہ وخت بہ پاسیدلے۔ پہ یو مرفوع حدیث کنبی دی چہ ستوری غاسق دے خود دے مرفوع کیدل صحیح نہ دی۔ بعضی مفسرین وائی چہ دے نہ مراد سپورمنی دہ۔

دھغوی دلیل دمسند احمد دا حدیث دے پہ کوم کنبی چہ رسول اللہ ﷺ دعانشہ صدیقہ رضی اللہ عنہ لاس نیولے وو سپورمنی تہ اشارہ کولوسرہ فرمائیلی وو داللہ ﷻ نہ دے دے غاسق د بدنے نہ پناہ غوارہ (۱) بل یو روایت کنبی دی چہ د غاسق او اذاوقب نہ ہم دا مراد دی۔ پہ دوارو اقولو کنبی پہ آساننی سرہ تطبیق کیدلے شی چہ د سپورمنی راختل اود ستورو ینکارہ کیدل وغیرہ دا ہر شہ د شپہی وخت کنبی کپری کلہ چہ شپہ راشی۔ واللہ اعلم

قوله تعالى: - وَنَزَّلْنَا النَّجْمَ فِي الْعَقِدِ

پہ غوتوباندی پوکو وھونگی ینخی :-غوتہ ورکول اویہ ہغے دپوکو وھونکونینخو نہ مراد جادوگری ینخی دی۔ مجاہد رحمہ اللہ فرمائی چہ بالکل شرک سرہ نیزدے دی ہغہ منتر کوم باندی چہ دم کوی او د مارخوری دم کوی او پہ آسیب زدہ باندی۔ پہ دویم حدیث کنبی دی چہ جبرائیل رضی اللہ عنہ رسول اللہ ﷺ تہ تشریف راورد او وئی فرمائیل ای محمد ﷺ تہ بیمار یشی حضور ﷺ اوفرمائیل ہو نو حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ دادعالولوستلہ (بسم اللہ اریک من کل دآدم ذیک ومن شر کل حاسد وعین اللہ یشیک) یعنی د اللہ ﷻ پہ نوم سرہ دم کوم د ہری ہغہ بیمارنی نہ چہ تاتہ خفگان دررسوی اود ہر حاسد د بدنے نہ اود بدنظر نہ دے تالہ اللہ ﷻ شفا دکرے۔ (۲)

پہ حضور ﷺ باندی جادوگری شوے وو:- دے بیمارنی چہ کیدے شی چہ ہغہ بیماری وی پہ کوم وخت چہ پہ حضور ﷺ باندی جادوگری شوے وو بیاللہ ﷻ حضور ﷺ تہ عافیت اوشفا ورکے اودحاسد جادوگرو مکر نی رد کرے اودھغوی تدبیر اوچل نی بی اثرہ کرے اودھغوی رسوا او خوار کرل۔ خوسرہ د دے رسول اللہ ﷺ چری ہم پہ خیل خان باندی جادوگونکو تہ غصہ اورتنہ پورے نہ دہ کرے۔ اللہ ﷻ دھغوی کفایت اوکرو اوورتنہ نی عافیت او شفاورکے۔

نبی کریم ﷺ باندی جادو چا کرے وو؟ :-مسند احمد کنبی دی چہ پہ نبی ﷺ باندی یو یهودی جادو کرے وو پہ ہغے سرہ ہغہ ورخی بیمار وویا حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ راغلو ورتہ نی اوخودل چہ فلائکی یهودی پہ تا جادوگری دی او فلائکی فلائکی کھوی کنبی غوتی ورکری کیخودے دی۔ تاسو خوک وراولیکنی۔ حضور ﷺ خوک وراولیکلو اودھغہ کھوی نہ نی ہغہ جادو راوویستلو غوتی کولاو کرے او ہغہ اثرلارو۔ بیا نہ حضور ﷺ دے یهودی تہ دے ذکر اوکرو اونہ نی د ہغہ پہ وراندی خلہ گندہ کرے (۳) پہ صحیح بخاری کتاب الطب کنبی د حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دے پہ رسول اللہ ﷺ باندی جادو کرے شوے وو حضور ﷺ بہ داخل کولوچہ ازواج مطہراتو لہ راغلی خو ہغوی بہ نہ وو راغلی۔ حضرت سفیان رحمہ اللہ فرمائی چہ دا د جادو لوی اثر وکلہ چہ دحضور ﷺ داحالت شو نو یوہ ورخ حضور ﷺ اوفرمائیل عائشہ مادخپل رب نہ تپوس اوکرو اودھغہ ماتہ اوخودل۔ دوہ کسان راغلہ یوزما سر تہ

(۱) الحد: ۶۱/۶، ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب و من سورة المؤمنین : ۳۳۶۶۔ وسندہ حسن۔

(۲) صحیح مسلم کتاب السلام باب المرض والری: ۵۱۸۶۔

(۳) الحد: ۳۹۶/۴، نسائی کتاب تحريم الدم، باب سحره اهل الکتاب : ۴۰۸۵، وهو حديث صحيح۔

اودريدواويل ينسو ته، دسروالاد ينسوالا نه تيوس اوکړود ده څه حال دي؟ نو هغه اووئيل په ده جادو شوې دي. تيوس نى اوکړو چاپري جادو کړي دي؟ وئيل ليبدېن اعصم چه د بنى زريق قبيلې دي چه د يهوديانو ملگرى دى اومناقص سرې دي. وئيل په کوم څيز کښې دي؟ وئيل د سر په وينستو اوگمنزه کښې دي. تيوس نى اوکړو اوښايه کوم څاى دي؟ وئيل دلمدې کهجورې پوستکى کښې د کانري لاندې ذروان کوهى کښې دي. بيا حضور ﷺ دې کوهى ته تشرېف راوړو او هغه نى راوويستل. دهغه اوبه داسې وې لکه د نکريزو گنده اوبه دې سره ځواکې دکهجوړو ونې دشيطانانو دسرونو په شان وې ماوئيل يارسول الله ﷺ ده ته بدله اخستل پکار دى. حضور ﷺ اوفرمائيل چه الحمد لله الله ﷻ خوماته شفا راکړه زه خو په خلقو کښې بدى خورول هم نه خوښوم. (۱)

بل روايت کښې داهم دى چه يوکاربه نى کړې نه وواود دې دائر په وجه به ورته معلوميدله چه لکه کړې وى. اوداهم ده چه هغه کوهى د حضور ﷺ په حکم باندې بند کړې شو. (۲) دا هم روايت دي چه ترشېرو مياشتو پورې دهغوى دا حالت وو (۳) تفسير ثعلبى کښې د حضرت ابن عباس ؓ اوحضرت عائشه صدique ؓ نه روايت دي چه د يهوديانو يوماشوم به د نبى کريم ﷺ خدمت کولو هغه ته يهوديانو خودلې وو چه يوڅو وينسته د رسول الله ﷺ اودحضور ﷺ د گمنزې يوڅو غاښونه راوړه چه او په هغې باندې جادواوکړو. بدې کار کښې ديرکوش د ليبدېن اعصم ووييا په ذروان نومې کوهى کښې کوم چه د بنوزريق ووهغې کښې اوغورزول. بياحضور ﷺ بيمار شواود سرمبارک وينسته نى رژيدل خيال به ورله راتلوچه زه ببيناووله راغلې يم خو نه به ووراغلې. حضور ﷺ د دې د لرې کولوکوش کولوخوچه ورته نه معلوميدله شېرو مياشتوپورې دا حالت وو بيا داواقع اوښوه کومه چه پورته بيان شوه چه د فرينسو په ذريعه حضور ﷺ ته د دې ټول حال علم اوښو اوحضور ﷺ حضرت علي ؓ حضرت زبير ؓ اوحضرت عماربن ياسر ؓ اوليکل دکوهى نه نى هغه ټول څيزونه رااويستل. په هغې کښې يوتار وو چه په هغې دولس غوټې لگيدلې وې او په هره غوټه کښې يوه ستن ټونبلې وه بيا الله ﷻ دا دواړه سورتونه نازل کړل حضور ﷺ به يويوايت لوستلو اود هغې به يوه يوه غوټه پخپله کولويدله کله چه دا دواړه سورتونه پوره شو هغه ټولې غوټې کولوشوې اوحضور ﷺ بالکل صحيح شو. بل خواحضرت جبرائيل ؑ هغه دعا اولوستله کوم چه پورته ذکر شوه خلقو وئيل حضور ﷺ مونږ ته اجازت راکړه چه دغه خبيث قتل کړو حضور ﷺ اوفرمائيل چه نه الله ﷻ خو ماته صحت راکړو اوزه په خلقوکښې شرفساد خورول نه غواړم. داروايت په تفسير ثعلبى کښې بغيردسند نه نقل دي. پدې کښې غرايت هم دي اوبعضې حصوکښې سخت نکارت هم دي. اود بعضو شواهد هم دي کوم چه بيان شو. والله اعلم.

اياتونه	سورة الناس مکيه وهى ست ايات ورکوعاواحد	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
①	شروع کوم په نوم د الله چه ډيرمهريان زيات رحم کونکې دي	①
قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۝	مَلِكِ النَّاسِ ۝	اِلٰهِ النَّاسِ ۝
اووايه زه پناه غواړم په رب دانسانانو سره په بادشاه دانسانانو سره په معبود دانسانانو سره		

(۱) صحيح بخارى كتاب الطب باب هل يستخرج السر: ۷۵۶۵، صحيح مسلم: ۲۱۸۹.

(۲) صحيح بخارى كتاب بدء الخلق باب صفة الجلس وجنود: ۳۲۶۸.

(۳) احمد: ۶۳/۶ ومنه صحيح.

اے ما محبوبہ تہ اوایہ جی زہ دخلقو بہ رب سرہ پناہ غوارم اچہ دتو خلقو بادشاہ دی

مِنْ سَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَافِئِ الَّذِي يُوَسْوِسُ

دشہر دوسوسی اچونکی نہ ا بار بار راتلونکی نہ ا ہفہ ا جی وسوسی اچوی ا
دتولو خلقو معبود دی دہفہ شیطان د شر نہ جی وسوسی اچوی ا اور وسوسہ کیتی

فِي صُورِ النَّاسِ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ

پہ سینو دزرونو دانسانو کینی ا دپیریانو نہ ا او دانسیانانو نہ ا

جی دخلقو بہ زرونو کینی وسوسی اچوی ا کہ ہفہ پیری وی او کہ انسان

قوله تعالى: - لَلْأَعْدُوِّ ثَلَاثٌ إِلَهُ النَّاسِ

اللہ ۳ دري صفونہ: ہدی کینی اللہ ۳ دري صفونہ بیان کرے شوی دی پالونکی او پرورش کونکی دمالک و شہنشاہ کیدو، معبود اود عبادت لائق کیدو۔ تول خیزونہ ہم د ہفہ پیداکرے شوی دی اوہم د ہفہ بہ غلامنی کینی مشغول دی۔ نوہفہ حکم ورکوی چہ د ہفہ پاک او بزرگ صفتونو والا دانہ ۳ چہ پناہ کینی راشہ خوک ہم چہ پناہ او بچاؤ غوبستونکی وی۔ شیطان کوم چہ بہ انسان باندی مقرر دی د ہفہ دوسوسونہ بچ کونکی دی، ہریوانسان سرہ دا دی۔ خرابنی اوبدکاری ہی ہفہ بنانستہ کوی اود خلقیہ ورائدی نی ہم ہفہ پیش کوی اویہ دھوکہ کولو اودحق لاری نہ اخواکولو کینی ہیخ کبی نہ کوی ددہ دشر نہ صرف ہفہ محفوظ پاتی کیری خوک چہ اللہ ۳ بچ کرے۔ بہ صحیح حدیث کینی دی چہ بہ تاسو کینی ہریوکس سرہ یو شیطان دی خلقو عرض اوکرو آیا تاسو سرہ ہم؟ حضور ۳ اوفرمانیل چہ اوخو اللہ ۳ بہ ہفہ باندی زما امداد کرے دی۔ نو زہ سلامت پاتی یم اوہفہ ماتہ صرف د یسو خیرو اونیکنی دخیرووانی۔ (۱)

قوله تعالى: - الَّذِي يُوسْوِسُ فِي صُورِ النَّاسِ

شیطان وسوسی اچوی: بخاری اومسلم بہ یویل حدیث کینی، دحضرت انس ۳ بہ زہ یوہ واقعہ نقل دہ بہ کومہ کینی چہ بیان دی حضور ۳ کلہ بہ اعتکاف کینی وونوام المؤمنین حضرت صفیہ ۳ د شہی حضور ۳ لہ راغلہ چہ کلہ واپس روانہ شویہ نوہضور ۳ ہم د پیرندگلو دپارہ ورسرہ شو بہ لار کینی صحابی ۳ ملاوشوچہ حضور ۳ نی بی بی سرہ اولیدو نو ززلزل۔ حضور ۳ ہغوی تہ آواز ورکرو اودریزی ونی فرمانیل واورنی زما سرہ زما بی بی حضرت صفیہ ۳ بنت جیحی ۳ دہ۔ ہغوی ونیل سبحان اللہ یارسول اللہ ۳ ددی فرمان خہ ضرورت وو؟ حضور ۳ اوفرمانیل چہ دانسان د وینی خانی سرہ شیطان گرخی راگرخی زما خیال شو چرتہ ستاسو بہ زہ کینی ہفہ بدگمانی وانچوی (۲)

حافظ ابویعلیٰ موصلی ۳ یوحیدیل واردکرے دی بہ کوم کینی چہ دی نبی کریم ۳ فرمانی شیطان خیل لاس دانسان بہ زہ باندی کیخودے دی کہ دی داللہ ۳ ذکرکوی نودا لاس اخوکیروی اوکہ دی د اللہ ۳ ذکر ہیروی نوہفہ دہ بہ زہ باندی پورہ قبضہ کوی ہم دغہ وسواس الخناس دی ۳ بداحدیث غریب دی مسند احمد کینی دی رسول اللہ ۳ بہ خیل خر باندی سور چرتہ تشریف اورلو یوصحابی ۳ د حضور ۳ شاتہ ناست وو خرتندک اووہلو نو د ہفہ د خللی نہ اوئل شیطان دی بریادشی۔ حضور ۳ اوفرمانیل داسی مہ وایہ چہ دی سرہ شیطان زیاتہی او وائی چہ ما بہ خیل طاقت سرہ راگذارکرو تہ

(۱) صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین باب تحریش الشیطان ومعہ سراپاء لقنۃ الناس: ۲۸۱۴، الحد: ۳۸۵/۱.

(۲) صحیح بخاری کتاب الاعتکاف باب هل یخرج المعتکف لمواجہ الی باب المسجد: ۲۰۳۵، صحیح مسلم: ۲۱۷۵.

(۳) مسند ابی یعلیٰ: ۱۳۰۶.

چہ کلمہ بسم اللہ اوواتی نو ہفہ کمیہی تردی چہ د میج برابر پانی شی^۱ ای سرہ ثابتہ شوہ چہ د اللہ ﷻ بہ ذکر سرہ شیطان یشکنہ او مغلوب کیہی اوددی پہ پریخودلو سرہ لوئیہی او غالب راخی۔ مسند احمد کنہی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی تاسوچہ کلمہ پہ تاسو کنہی خوک پہ جعات کنہی وی نو ہفہ پس شیطان راخی او ہفہ تہوی اودھوکہ کوی لکہ چہ خوک خیل خاروی خوشحالوی نوکہ بیا ہفہ چپ پانی شو نوہفہ ورنہ پہ پوزہ کنہی پیزوان یا پہ خلہ کنہی واگہ اچوی۔

قوله تعالى: - من الجنة والناس

شیطان پہ انسانانو او پیریانو دواوہ کنہی وی: حضرت ابوہریرہ ؓ د احادیث بیان کرو او ونی فرمائیل چہ تاسوخیلہ داگورنی د پیزوان والا ہفہ دی چہ یوطرف تہ تیب ولا دی اوداللہ ﷻ ذکر نہ کوی اود واگی والا ہفہ دی چہ خلہ نی کولاو کری وی اود اللہ ﷻ ذکر نہ کوی) حضرت ابن عباس ؓ د دی آیت پہ تفسیر کنہی فرمائی شیطان د بنیادم پہ زہرہ باندی سکوندنی لگولی دہ جرتہ چہ دنہ ہیرہ اوشوہ او غفلت نی اوکرو ہفہ وسوسی وراچول شروع کری او کوم خائی چہ دہ د اللہ ﷻ ذکر شروع کرو ہفہ اخواشی۔ سلمان ؓ فرمائی چہ مائدہ دا وئیلی شوی دی شیطان د خوشحالی او خفگان پہ وخت کنہی دانسان پہ زہرہ کنہی سورہی کول غواہی یعنی ہفہ دھوکہ کول غواہی کہ دی داللہ ﷻ ذکر اوکری نودی تختی۔ حضرت ابن عباس ؓ نہ دا ہم روایت دی چہ شیطان بدی بانی کلمہ چہ انسان د ہفہ اومنی بیادی اخواشی بیافرمانی چہ خوک د خلقو پہ زرونوکنہی وسوسی اچوی۔ لفظ ناس چہ د انسان پہ معنی کنہی دی ددی اطلاق پہ پیریانوباندی ہم د غلبہ پہ توگہ راخی۔ قرآن کریم کنہی بل خائی ارشاد دی (یُرْجَالِ مِنَ الْإِنِّ) وئیلی شوی دی چہ جنات پہ لفظ ناس کنہی داخلولوکنہی ہیخ خرابی نشتہ۔ غرض دا چہ شیطان د انسان او پیری پہ سینوکنہی وسوسی اچوی۔ دی نہ پس جملہ (مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ) یو مطلب خودا دی د چا پہ زرونوکنہی چہ شیطان وسوسی اچوی ہفہ پیری ہم دی اوانسان ہم او دویم مطلب دا دی کہ ہفہ وسوسی اچونکی انسان وی کہ پیری لکہ چہ ارشاد دی (وَكُنْكَ جَعَلًا لِّکَلِّ نَبِيٍّ عَذَابَ الْجَبَلِینَ الْاِیْمَنَ وَبِیْنِیْ تَعْمُذًا لِّبَعْضِ زُخْرُفِ الْقَوْلِ غُرُورًا) یعنی دغہ شان مونہی دھرنی دینمن انسان او پیری شیطان جورکری دی دیویل پہ غور کنہی ددھوکہ خبری جوروی او بیکلی کوی اچوی۔

مسند احمد کنہی دی حضرت ابوذر ؓ فرمائی زہ رسول اللہ ﷺ سرہ جعات تہ راغلم اوکیناستم۔ حضور ﷺ اوفرمائیل مونخ دی ہم اوکرو؟ وئیل نہ ونی فرمائیل اودریرہ اودوہ رکعتہ اداکرہ۔ زہ پاسیدم دوہ رکعتہ می اوکرہ اوکیناستم۔ حضور ﷺ اوفرمائیل ای ابوذر! اللہ ﷻ نہ پناہ اوغوارہ انسی اوجنی شیطانانوندہ۔ ماعرض اوکرو یارسول اللہ ﷺ آیا انسان شیطان ہم وی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل او۔ ما وئیل مونخ خنگہ خیز دی؟ ونی فرمائیل بہترین خیز دی کہ خوک غواہی کم دی کوی اوکہ خوک غواہی نو زیات دی کوی۔ ماعرض اوکرو روژہ خنگہ دہ؟ ونی فرمائیل کافی کیدونکی فرض دی او اللہ ﷻ سرہ زیات دی۔ مابیا تہوس اوکرو صدقہ؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ یر زیاتہ وی او پہ خوخو چندہ بدلہ وروکوی۔ ما بیاعرض اوکرو چہ حضور ﷺ کومہ یوہ صدقہ افضل دہ؟ ونی فرمائیل سرہ دمال دکمی صدقہ کول یا پت پت پومسکین فقیر سرہ سلوک کول۔ ماتہوس اوکرو حضور ﷺ دتولونہ رومی نبی خوک وو؟ حضور ﷺ اوفرمائیل حضرت آدم ؑ۔ ما وئیل آیا ہفہ نی وو؟ ونی فرمائیل اونہی او ہفہ نبی چاسرہ چہ اللہ ﷻ خبری کری۔ ما عرض اوکرو یارسول اللہ رسولان خو دی؟ ونی فرمائیل ۳۰۰ سوہ لہ شان د پاسہ لس یرلوی جماعت اوکلہ نی اوفرمائیل ۳۱۵۔ ما وئیل یارسول اللہ ﷺ کوم چہ پہ تاسو نازل شوی دی پہ ہفہ کنہی د تولونہ زیات د عظمت والا آیت کوم یودی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل

(۱) جلد: ۵۹، ابواباد کتاب الادب باب: ۷۷ جلد: ۴۹۸۲۔ وندہ صحیح۔

(۲) جلد: ۳۳، ۲/۳۳۰، وندہ حسن۔

آیت الکرسی ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمُوتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ﴾ (۱) حدیث پہ نسانی کنبی ہم دی او ابو حاتم ابن حبان صحیح ابن حبان کنبی خو پہ بل سند سرہ پہ نوروالفاظوسرہ دا حدیث ڊیر لوی دی. واللہ اعلم.

وخیالاتو متعلق: مسند احمد پہ یوحديث کنبی دی چه یوسری د نبی کریم ﷺ پہ خدمت کنبی حاضر شو عرض نی اوکړو یا رسول الله ﷺ! زما په زړه کنبی خوداسی داسی خیالات راخی چه د هغی د ژبی نه راویستل په ما د آسمان نه راپریوتلو نه هم ډیر خراب دی. نبی کریم ﷺ او فرماینل الله اکبر الله اکبر هم دالله ﷻ دپاره حمد او ثنا ده چا چه د شیطان مکر اوفریب هم په وسوسه کنبی واپس کړه (۲) دحدیث ابو داؤد او نسانی کنبی هم دی.

(الحمد لله) دسورت الناس تفسیر ختم شو. اودی سره دتفسیر ابن کثیر ډیرشمه سپاره هم ختمه شوه

(۱) الحد: ۱۷۸/۵، نسائی کتاب الاستعاذه باب الاستعاذه من شر الشیاطین الیس: ۵۰۹
(۲) الحد: ۲۳۵/۱، ابوداؤد کتاب الادب باب لی الوسوسة: ۵۱۱۲، وسنده صحیح، مسند الطیالسی: ۲۷۰۴، ابن حبان: ۱۴۷.